
3 1761 08117083 9

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXXIII — DÍL I

1903

V PRAZE

TISKEM ČESKÉ GRAFICKÉ SPOLEČNOSTI »UNIE« V PRAZE. — NÁKLADEM VLASTNÍM

1903

LIBRARY
1977
MAR
1
UNIVERSITY
OF TORONTO

Obsah dílu prvního.

Str.

R. 1903. ČÍS. 1.

OSVĚTA

Jak Německo proniká na východ.

Když jsem před několika měsíci vzal do rukou první květnový svazek dobře známé Pařížské »Revue des deux Mondes« a spatřil na druhém místě název: »L'Allemagne vers l'Est« (Německo k východu) s podnázvem: »Le pangermanisme et l'expansion allemande vers l'Orient« (Všeněmecké hnutí a německá výbojnost na východ), chtěl jsem již tuto stať pominouti: zdála se mi svým názvem příliš sevšednělou, a také příliš — dlouhou (str. 40—73). Podíval jsem se na podpis statě, a viděl jsem jen tři hvězdičky ***. Ty byly příčinou, že jsem stať počal čísti. Stalo se mi již několikeráte, že jsem ve francouzských revuích pod pseudonymem anebo pod jakoukoliv značkou četl velmi důležité a důkladné práce, jmenovitě z oboru nejnovějších diplomatických dějin. A vzpomněl jsem si zároveň na neobyčejně poučný a dokumentovaný francouzský spis podepsaný třemi hvězdičkami a pojednávající o naší říši (pod názvem: »La consolidation de l'Autriche-Hongrie,« Paris 1896), o kterémžto spise, pokud vím, nebylo u nás zmínky, ač se v něm velmi obratně a dosti objektivně hájí dnešní dualism, což nám zajisté mnohem více uškodilo, než se ve své nevšímavosti domníváme.

Obávaje se tedy, že by také tentokráte pod třemi hvězdičkami mohl skrývati se nějaký diplomat dobře obeznalý s poměry v Německu, v Podunají a na Balkáně, zároveň však proti nám Slovanům naladěný, jal jsem se dychtivě čísti studii, která mě před chvilí svým praobyčejným názvem tak málo vábila. A jak jsem potom byl rád! Vždyť cosi podobného jsem ještě vůbec nečetl, ač již po několik let bedlivě stopuji politicko-diplomatickou literaturu, pokud se třeba jen z daleka týče našich osudů. Čta ještě tuto hlubokou studii, hodlal jsem ji přeložiti a doplniti nezbytnými vysvětlivkami pro širší obecenstvo a vydati ji charvátsky a česky. Brzy jsem se však přesvědčil, že by širší obecenstvo, vidouc již sám název studie, odložilo ji s posuňkem netrpělivosti a s výrazem nudy: »Což ještě nám nedají pokoj s tímto všeněmeckým hnutím? Jsou Všeněmci, chtějí pryč od Říma, což zna-

mená zároveň pryč od Rakouska — a my jim v tom nebudeme překážeti: jsmeť také všichni více méně protiklerikální, a také v blaženém Rakousku nejsme ti nejšťastnější a nejspokojenější. Ať si tedy Němci anebo Všeněmci dělají, co chtějí, my máme jinou práci, než se jim stále stavěti do cesty a znemožňovati takto shodu, k nížto prý dříve nebo později nutně dojde, třeba zase na naši újmu . . . A kdy bych se konečně chtěl se Všeněmci i rvát, vím už o tomto jejich hnutí až příliš mnoho; stále nám jen tím plní hlavu, a já řku: již máme dost i té muziky . . .«

Ba, ba. Jsme všichni více méně tak pohodlní a malichernou »politikou« zabráni, že stěží ob čas soustředíme svoji pozornost, abychom bedlivě přečetli, co *Francouzi* píší o největším, o smrtelném nebezpečí našem. Ale my ani nevěříme, že všeněmecké hnutí jest *největší* a jediné *smrtelné* naše nebezpečí, neboť jinak bychom tak nerozvážně a dětinsky nebouchali do »klerikalismu« jako na povel všech těch Wolfův a Schönererův. Jsme již tak zvyklí podrobovati se také v politice cizí modě, že daleko více nasloucháme cizím heslům, než úpění svého lidu a hlasu vlastního svého svědomí. A potom se ještě udiveni tážeme, odkud ty politické neúspěchy a porážky posledních let!

Avšak vraťme se k své studii o všeněmectví. Vida, že celou studii nebude mi možno vydati, přečetl jsem ji po druhé a zaznamenal *fakta*, která měl by míti na mysli každý uvědomělý Slovan, kdykoliv se ocitne v pokušení, aby tisíceleté náboženské a národní (křesťanské a slovanské) své *tradice* podřídil všelijakým »moderním,« třeba nejasným a zřejmě nesprávným theoriím. Tato fakta sama sebou vzbudí zároveň celou řadu zdravých myšlenek.

* * *

»Události r. 1870 uspokojily úplně všechny bezprostřední německé výbojnosti; ostatně obnovení francouzského velmocenského postavení — dílo posledních 30 let — pozvedlo na této straně dosti mocnou hradbu proti novým, příliš velkým choutkám germánským. Na východě naopak, jednak vnitřní nesnáze v Rakousku, jednak rozklad Turecka, jakož i konflikty různých národností Podunajských nebo Balkánských utvořily poměry celkem velmi příznivé, aby povzbudily Německo k dvojnásobné výbojnosti v těchto stranách . . . Zdá se tedy, že němectví vždy víc a více přenáší na východ úsilí své národní akce a že od nynějška považuje Slovanstvo za svého nejvážnějšího odpůrce . . .«

»Němectví od časův dávnověkých bylo výbojné a se svojí výbojností nikdy nepřestávalo úplně. Na východ vrhlo se později, ale za to se na této straně jeho panství zdálo neobmezeným . . . Pouze říše byzantinská, potom vpád turecký a konečně organisace státního útvaru ruského byly s to opříti se německé nadvládě, třeba nezabránily německému pronikání do těchto končin. Němectví pomáhalo si rozličnými prostředky, dle toho, působiloli na západě anebo na východě. Proti ustálené vojenské moci a samostatné kultuře, s jakou se potkávalo na západě, zbývala mu

pouze moc branná; *za to však na východě raději znenáhla pronikalo, rozkládalo, ba i kolonisovalo uprostřed národův schopných jenom k odboji v přestávkách a začínajících teprve zakládati svoji civilisaci.* Na počátku XX. století, právě jako za prvých dnů svých dějin germanisace zůstává věrna svému původnímu charakteru: vždy obratná a jemná na východě, bojechtivá na západě.«

»V 5. století Němectvo hraničilo s Alpami a s Labem... Saská dynastie překročila Labe... a počala germanisovati a křtíti zároveň. Již od VIII. století arcibiskup Salcburský chopil se práce mezi Slovinci, biskup Pasovský mezi Uhry, biskup Řezenský mez, Čechy; z Děvína (Magdeburgu) útočilo se na Vendy, později ni Poláky; z Brem pluli missionáři Baltickým mořem a usazovali sa v Baltických provinciích. Po hlásání evangelia přišla křižová válkac jež zaplavila Prusko (litevské, neněmecké, pohanské) a upevnila na Visle německé křižáky.«

...»Počínajíc XII. stoletím křižové války způsobily četné stěhování lidu německého... Němečtí osadníci zaplavovali současně Čechy, Polsko, Uhry... Praha a Pešť staly se německými městy. V téže době oživení katolické horlivosti způsobilo vyhnání židův, jichž největší počet vystěhoval se do Polska. Tu obdrželi zvláštní svůj statut; společenské poměry byly jejich rozvoji velmi příznivé; tu zachovaly své zvyky a svůj germánský »jargon«; z této improvisované pevnosti německé židovství rozšířilo se konečně do Uher a do Ruska, k Dunaji a Černému moři.«

První německou universitu založil *v Praze* vladař z rodu Lucemburského. Rokem 1526 německý vliv počal definitivně rozhodovati politické osudy Čech a Uher.«

Vše, co jsem posud uvedl, jsou fakta více méně známá, jen že jsou tu jinak skupena a s vyššího stanoviska pozorována. Ani nyní nepřijdou ještě fakta nová, ale za to stanovisko, s něhož se posuzují, jest zcela nové a pro nás náramně poučné.

Dosud (v celém středověku) chápalo se němectví ve své akci prostředkův náboženských, politických a hospodářských; reformace poskytla mu prostředek mravní, kterým mohlo opanovati také duše (neněmecké). Reformace přišla z Německa a hlásali ji všude Němci, jelikož však zároveň poskytovala vhodnou bási k národním požadavkům, uvítali ji nadšeně všichni národové, podléhajíce vlivu německému; a tak reformace (německá) podporovala a udržovala zároveň všechna vzbouření (národní); reformace dala podnět k národnímu probuzení, k národním tiskárnám a školám, k prvým literárním pokusům v rozličných jazycích, zaměňujících latinu a němčinu; avšak reformace byla i tak obratná, že udusila v Čechách hnutí husitské, které bylo pozvedlo Čechy proti Němcům...«

»Také protireformace byla dílo německé, neboť jesuité vrhli se nyní na národy, které se provinili tím, že uposlechli náboženských bludařův. Marie Terezie spoutala své státy německou správou opírající se o vojsko, které také bylo německé. Josef II. pokoušel se dokonce... vnutiti němčinu... a dva z tří státův, jež si rozdělily Polsko, byly státy německé, jež oba, každý svým spů-

sobem, chopily se práce, aby poněmčily svoji část... Ba německá výbojnost překročuje svoji původní sféru: počátkem XVIII. století německé kolonie usazují se v Rusku, až na samém Kavkaze; celou sousední říši (ruskou) pronikly svým obchodem a svojí kulturou... Německý obchod upevňuje se v Rotterdamě, v Antverpách, v Janově, podniká investice v přístavu Konstanci (v sev. Africe). Konečně vybočuje z hranic evropských a nastupuje dnešní svoji cestu k německé politice *světové*...«

Toť pouhá fakta; poslyšme nyní fakta, v nichž jest zároveň filosofie neobyčejného úspěchu výbojnosti německé.

»Aby si němectví usnadnilo cestu, nepomáhá si dnes pouze katolictvím, jehož mravní sílu hledí si osvojiti; hlavní jeho záštita zahrnuje nyní obce protestantské; zároveň však připouští větší část kontinentálního židovství, aby v něm hledalo svoji oporu. Němectvo, zůstávajíc věrno tradicím reformačním, usiluje o to, aby si připoutalo malé národy, podporuje jejich slabé literatury, neschopné rozvíjeti se, bez poručnictví usnadňuje ovoce německé vědy, bádá v jejich národních dějinách.«

»Ve středověku křižové války, svatá německá říše a štěstí rodu Habsburského posloužily němectví náhodou... Počínajíc francouzskou revolucí němečtí historikové, filosofové a publicisté vhloubili se do německých dějin a utvořili theoretické učení o německé výbojnosti... Jim pomohli národní historikové Palacký, Horváth, Maciejowski, neboť všichni jednomyslně uznali šťastný vliv germanismu na prvé útvary (politické a kulturní) národa českého, uherského a polského. Byly vyhledávány důkazy, jimiž by se Slovanstvo potěšilo při svojí porážce. Bylili Slované zatlačeni tak daleko (ze svých původních sídel), má se v tom viděti následek jejich vlastních chyb: jejich lehkomyslnosti, nezřízenosti a nerozvážnosti, jejich vnitřních sporův, nedostatku národní energie, malého počtu velkých lidí, schopných soustředìti tužby a snahy celého Slovanstva, a nedostatku prostředního stavu, jenž by pojil vládnoucí třídy s ovládaným lidem. Pro všechny tyto příčiny Němectvo urvalo Slovanům nesmírný prostor 7 až 8 tisíc čtverečných mil, avšak kolikerým dobrodiním je za to nadělilo!... V Prusku utvořilo se křižováním dvou plemen silné plémě, pojící s germánskou hloubkou a vytrvalostí slovanskou živost a obratnost; tam zase, kde germanisace měla se spokojiti pouze pronikáním mezi slovanské a finské národy, přinesla vyšší kulturu, křesťanské ctnosti, idey pořádku a práva, zásady správní a soudní organisace, prvky měšťanstva, konečně umění využitkovati přírodní dary vlasti.«

»... Obnovením německé říše, založené na moci šťastným použitím politického realismu, nutně se změnila celá theorie o německé výbojnosti... Nyní už neslyšíme německých myslitelův-snílkův rozněžených a prodchnutých ideami, jež přišly z Francie, a hlásajících světu, kolik dobrodiní prokázal německý národ (sousedním) inferiorním plemenům; dnes povstává theorie o národním boji, kterou zplodily filosofie Kantova a Heglova a tradice pruské theorie, jejíž úkolem jest předělati německé plémě a učiniti je

schopné, aby jednalo rychle, aby se nestaralo o zbytečnou vůli (inferiorních) národův a pevně se přidržovalo pouze jistých účinkův moci.«

»... Nyní se hlásá, že křesťanství směřovalo k tomu, aby uspalo vědomí národův; ... že mělo lítost jen se slabými; přílišné křesťanské citlivůstkářství, podporované politikou papežskou, že nevyhnutelně vede k ponížení a k zotročení člověčenstva. *Za takovýchto poměruv reformace (německá) byla méně bojem za svobodu svědomí, než reakcí národní (německé) idey proti katolickému kosmopolitismu, pročež ji také přijali všichni národové silní...«*

»Vítězství u Hradce Králové a u Sedanu ukázala celému světu, že německé plémě snaží se zaujíti místo, které mu náleží na zeměkouli; ve světovém obchodě Německo jest již dnes hlavním soupeřem Anglie. *Německo má v budoucnosti realisovati Napoleonovu ideu o kontinentální blokádě.«*

»... Francii považují Všeněmci za poraženu na vždy, poraženu Německem na pevnině, Anglií na mořích.«

»... Úspěch vyvinul (u Němcův a Angličanův) ideu vyvýšenosti nad celým ostatním člověčenstvem; konečným jejich cílem jest: vnutiti světu mír německý anebo britanský ...«

»... Avšak imperialistická theorie nepovstala v Anglii po vítězství u Waterloo; rozvíjela se ponenáhlu dle toho, jak se rozšiřovala říše velkobritanská. Události ji pošinuly do popředí, tak že její dílo bylo již hotovo, když snažila se nalezti konečnou svoji formuli ... V Německu naopak vítězství Sedanské bylo semenem, z něhož vzklíčila myšlenka všeněmecká.« (Porovnávejme dále): »Londýnský trh byl dosud s to krýti finanční potřeby imperialismu; trh Berlínský naopak jest stále nucen vyhledati pomoci v cizině.«

»... Anglický vliv zakládá se na rozšířené řeči, jíž snadno se naučiti, na raffinované kultuře, na liberálních tradicích, na staré literatuře, která vyniká ve všech oborech, na přesné a populární methodě, na vědě pokročilejší než kdekoliv jinde, a přece všem vrstvám přístupné. *Německý vliv snaží se vnutiti nesnadnou řeč, absolutistické idey, literaturu, která nevyniká ani v románu ani v dramatu*, totiž v oborech vhodných k největšímu rozšíření, *methodu abstraktní a vědu těžce přístupnou.«*

»... Angličan jest si vědom svého imperialistického poslání ... a považoval by za úpadek změnu své národnosti ... Němec snad se neodnárodňuje tak snadno a tak ochotně; avšak jemu není obtížno přikrývati svoji národnost nejméně lichotivými cizími názvy ...«

»... Angličan usazuje se ihned v srdci té které země a staví se nad její vládu, aby ji kontroloval, aniž by nejméně zamýšlel kolonisovati, anebo do země pronikati ... (Ba) do nejnovější doby (anglický) imperialism rád se ukazoval jaksi kosmopolitickým; šetřil stejně všech národností a všech náboženství, *neboť všemi stejně opovrhoval ...«*

»... Němectví na svém vlastním území, totiž v německé říši, nespoléhá nikterak na vliv své vyšší civilisace, nýbrž na pouhý

výsledek své bezohledné germanisace. Avšak mimo říši . . . německá immigrace, ať moderní, ať středověká . . . proniká v řemeslnictví, v bankovnictví, v obchod, v průmysl, ba i v zemědělství; výchovou svých dětí vpližuje se do rodin; zdá se býti tak ochotna zbaviti se své národnosti . . . chová se tak skromně, že každé plémě ukazuje se vůči ní panujícím. Jest to pracovitá demokracie, která zdaleka vykonává dílo germanisační . . .«

». . . Anglická vláda, jsouc si vědoma své imperialistické moci a výhod své nepřístupnosti (díky poloze ostrovní), přiznala se konečně veřejně k svým imperialistickým snahám a učinila z imperialismu jediné vodítko vnější své politiky. Německá vláda, spoléhajíc méně na své síly a vidouc, že říše jest na všechny strany přístupna útokům, pospíšila si zavrhnouti, aspoň úředně, theorii, která, kdy by se byla stala základem její diplomacie, byla by proti ní nepochybně vzbouřila hroznou koalici . . . Avšak na vzdor tomu všeněmecká myšlenka značně již pokročila, tak že ve všech myslích možno pozorovati její stopy.«

* * *

Přirovnav takto velmi důmyslně a opatrně imperialism německý k anglickému, přechází autor k věcem, které se bezprostředně týkají nás: k všeněmeckému hnutí v říši Habsburské, v zemích Podunajských a v Turecku. I tu pouhé, třeba stručné citáty postačí, aby si čtenář utvořil jasný pojem jednak o snahách a o *úspěších* všeněmeckých, jednak o všestrannosti vědomostí a hloubce myšlenek, s nížto všeněmeckou podkopnickou práci sledují ve Francii . . .

»Ve středověku, kdy Německo po prvé pustilo se k jihovýchodu, srazilo se s císařstvím byzantským; v XII. století, za vlády Komnenův, soupeřil řecký vliv s německým dokonce i v samých Uhrách. Avšak Dunaj byl otevřen dopravě, a pomocí jeho vládlo Německo obchodem mezi západem a východem; to byla široká cesta křižových válek. Tureckým vpádem byl Dunaj zavřen; německé výrobky, pro něž se Augsburg stal skladištěm, byly tehdy nuceny hledati námořní cestu prostřednictvím Benátek a Janova. Dubrovník a saské osady v Sedmihradsku využitkovaly cest suchozemských po Balkáně; současně povstával obchodní proud k Černému moři přes Polsko a údolí Dněstru. Počínajíc XVIII. stoletím, kdy Turci ustupují císařskému vojsku, Dunaj opětně nabývá svého dřívějšího významu pro německý vliv a obchod; velkými trhy v Břeclavě a Vídni, a zvláště v Lipsku, *střední Evropa zase opanovala Levant;* r. 1782 odplula z Vídně prvá loď k Černému moři, r. 1830 ‚císařská a královská Dunajská paroplavební privilegovaná společnost‘ ovládla Dunajský veletok a přístaviště na pravém jeho břehu: Bělehrad, Vidin a Ruščuk . . . V polovici XIX. století *Terst a Adriatské moře staly se východiskem německého obchodu na východ.«*

». . . Smlouva Pařížská (r. 1856) organisovala Levant ve výlučném zájmu námořních velmocí, tak že jejich obchod tam nabyl

převahy; prvé turecké železnice byly stavěny proto, aby usnadnily pronikání zboží z mořských přístavů do nitrozemska: Varna-Rusčuk (225 km.), Küstendje-Černá Voda (64 km.), Cařihrad-Belova (552 km.), Soluň-Mitrovica (278 km.). *Berlínská smlouva (r. 1878) převrátila celou situaci* . . . Ještě před 20 lety psal (Němec) Pavel Dehn (ve spise: Deutschland und Orient in ihren wirtschaftspolitischen Beziehungen) takto: ‚Pokud Balkánské státy nejsou uspořádány ani ve vnitřní ani ve vnější své politice, pokud evropské Turecko trvá, pokud Malá Asie s (obchodními) cestami k Trebizondu a Teheranu nepadla do rukou ruských a doliny Eufratské a Tigridské do rukou anglických, střední Evropa (čti: Němci!) může ještě dohoniti, co tam zmeškala. Díky své moudré politice Prusko organisovalo celní jednotu (Německa) a stalo se přední německou velmocí . . . Kdy by nyní ve Vídni sídlil vladař rázu velkého kurfiřta, stal by se Dunaj až k svému ústí řekou německou.‘«

Němečtí spisovatelé (vůbec) hořce si stěžují na rakouskou nečinnost . . . neuznávajíce velkých vědeckých prací rakouských učenců: Kammera, Kanitze, Beera, Jirečka atd., nevšímajíce si publikací východního musea Vídeňského, a výtečných diplomatických tradicí Vídeňské orientální akademie, konečně úsluh, jež učinil paroplavbě k východu (rakouský) Lloyd.«

. . . Rakousku ponechává se pouze politická práce . . . (zvláště) spory a třenice s Ruskem. Německo naopak ponechává sobě věci praktické, které nevzbuzují nepřátelství: hospodářskou a kulturní organisaci Levantu . . . z níž vzroste příští velkoněmectví, jakmile se rakousko-uherský štít stane zbytečným.«

». . . Po Pařížském krachu roku 1882 Vídeň a Pešť staly se finančně závislými výlučně na peněžném trhu Berlínském, německé peníze skrývají se za cennými papíry rakouskými. Německé firmy usadily se v Terstu, aby zužitkovaly snížení taxy na zboží ze zámořských krajin; německý kapitál a německá práce súčastnily se živě při zakládání průmyslu uherského. Rakouský vývoz je vždy více a více poukázán na německé železnice a na německé přístavy, tak že *Německo řídí dnes celý obchodní a hospodářský systém Rakousko-Uherska* . . .«

Francouzský autor dále s důkladnou znalostí líčí výhody a přírodní překážky vodní obchodní cesty po Dunaji a ukazuje na úsilí Německa, aby si pojistilo trojí železničné spojení s Černým mořem: 1. Pešť-Bělehrad-Niš-Cařihrad. 2. Břeclava-Lvov-Rumunsko. 3. Pešť-Sarajevo-Mitrovice-Soluň. Ba postaralo se i o spojení čtvrté: mezi stanicemi Dorogoj i Novoselice, čímž by si otevřelo cestu *mimo* Habsburskou říši pomocí tratí ruských a rumunských. Na všech těchto tratích diktuje nyní Berlín své podmínky s menší, větší panovačností; avšak stačilo by, aby Podunajské státy shodly se aspoň na hospodářském poli, a Německo bylo by nuceno podmínky jejich přijímati, místo aby jim je diktovalo. Ale takovou konsolidaci v Podunají a na Balkáně považuje autor za nemožnou

a uvádí také příčiny, pro které společná politika Slovanův, Rumunův a Maďarův v Podunají jest obtížna.

»Rakouská diplomacie, které Německo uložilo politickou práci, starala se posud úspěšně, aby rozdrobila státy a národy, jež německý vliv potkává na východě . . . Strach před Ruskem jest pro dualistickou monarchii počátkem německé moudrosti . . . Soupeření mezi vodní cestou po Dunaji a mezi železnicemi Německu mnoho prospělo . . . Soutěž mezi železnicemi rakouskými a uherskými usnadnila Německu přístup k Dunaji severní drahou a otevřelo mu lacino železnice haličské a bukovinské; *nyní* se Německo všemožně snaží, aby bulharské státy znenáhla odloudilo od Rakouska a připoutalo je k obchodní soustavě německé, aby jeho vliv nabyl převahy v jejich zakonodárství celním a v jejich sazbách, v čemž v Rumunsku docílilo plného úspěchu . . .«

» . . . (Ale za to) Srbsko a Bulharsko zůstávají posud nespolehlivými, neboť na ně vykonává Německo pouze slabý vliv, jenž by mohl sesíliti jedině nenáhlým a obratným pronikáním. Německo, aby mimo Srbsko a Bulharsko mělo otevřenu cestu k Soluni, naléhá na spojení bosenských a tureckých drah mezi Sarajevem a Mitrovicí . . .«

»*Za poměrů dnešních Dunaj, uherské, haličské a rumunské dráhy stále jsou otevřeny všeněmeckému hnutí . . .*« Z toho plyne, že nejvíce zajímavo jest pozorovati prvé stanice Velké Germanie právě v Uhrách a v Rumunsku.

Nyní autor velmi vhodně a zcela správně přirovnává Uhry a Rumunsko, a vyvozuje jak z historických, tak přítomných dat nerozlučnost jejich osudův na vzdor vnějším, povrchním rozdílům. V této zajímavé části francouzské studie jsou pro nás nejpoučnější tyto dva odstavce, poslední v celé práci:

»Sociální evoluce jest také jeden bod podobnosti mezi Uhrami a Rumunskem; vyvíjelať se pod vlivem týchže zákonův jak i v prvé společenské organisaci všech východo-evropských národův, tedy i Polákův i Rusův. A skutečně, Maďaři a Rumuni usadili se ve svých dnešních rovinách jako skupiny lidí stejně svobodných, z nichž každý měl stejné právo při rozdělení půdy; mezi nimi vznikla hojná aristokracie usilující neustále o to, aby obmezila moc vladařovu, ale národní měšťanstvo nikdy nepovstalo. A tak sedlák se vždy více a více vzdaloval od vrchnosti; když se konečně podrobil šlechtě, bylo to prostě pod vlivem vojenských nezbytností; sedlák byl prohlášen za poddaného a připoután k půdě za náhradu úsluh, jež mu šlechta prokázala válkou. Tato změna počala v Uhrách v XIV. století, a v XVI. století v Rumunsku se ukončila. Selské poddanství bylo zrušeno v Uhrách teprve r. 1848, v Rumunsku 1864; tu i tam bylo zrušení roboty výsledkem liberálního hnutí, které počátkem století zmocnilo se obou národův a pokračovalo u nich současně s hnutím národním. Obojímu hnutí šťastně se podařilo pojistiti jak dnešní nezávislost, tak i dnešní konstituci v obou zemích, kde fakticky stále ještě vládnou třídy vyšší vzdor demokratickým ústavním formám.«

Uvedl jsem doslovně tento odstavec, protože velmi vhodně illustruje, zvláště svými posledními slovy, následující, celou studii uzavírající řádky:

»Abychom doplnili podobnost mezi Uhrami a Rumunskem, zbývá nám ukázati na poslední pojítko, které je slučuje: jest to společný strach před Slovanstvem a před Ruskem, v němž obě obávají se prý jediného nebezpečného nepřítele své národnosti a svých liberálních institucí. *Počínajíc vyrovnáním r. 1867 Maďaři zcela vážně myslí na svoji shodu s Němectvem; byliť to oni, kteří r. 1870 zadrželi netrpělivé Rakousko (aby se nepomstilo Prusku za rok 1866), oni také r. 1879 uskutečnili spolek rakousko-německý.* Rumuni nespěchali nastoupiti touže cestu; v tomto směru vyvíjeli se postupně a přistoupili k (německé) středoevropské soustavě (mezinárodní) jednou hlučně, po druhé tiše, dle toho, jak pokračovalo Slovanstvo na Balkánském poloostrově, *přistoupili však k němu trvale.*«

»To jsou tedy dva státy, které podobné poměry a stejný zájem připoutává k politice německé, jíž proto otvírají svá území jako nejvhodnější cestu pro germánskou výbojnost na východě. A přece oba státy chovají se k němectví zcela rozličně. Uhry cítí se dosti jistými, aby proti němu vystupovaly; jako protivu všeněmectví usilují o vývoj své národní tradice a nelítostně maďarisují uherské Němce; snaží se dále zachrániti svoji hospodářskou samostatnost a důrazně žádají, aby si trojspolek vážil jejich alliance. Rumunsko, naopak, jest bojácné, tak že ochotně svoluje ke všem ústupkům jsouc příliš šťastno, že obdrželo třeba skromné místo ve společnosti středoevropských velmocí. Německý hospodářský vliv roztahuje se v něm zcela volně, kdežto rumunský národní život jest pod výlučným řízením poněmčujícího dvora . . . Rumunsko jest pouze vhodným nástrojem, jehož Německo užívá dle své libosti, aby si takto pojistilo (pro všechny případy) bezpečnou cestu k Černému moři *pomocí železnic haličských,* a budeli toho třeba, aby přivedlo k opětné povolnosti (na chvíli snad) nepodajné Maďary.«

* * *

Mnoho myšlenek rojilo se mi v hlavě, když jsem přečetl tuto francouzskou studii. Ale vyslovím prozatím pouze jednu. Nás Slovanů Francouz se v celém rozboru všeněmecké výbojnosti dotýká jen jaksi mimochodem. Proč? Protože jsme i v Habsburském mocnářství i na Balkánském poloostrově stále ještě *pouhá statistická většina* bez rozhodujícího vlivu na jakoukoliv životní otázku vnější nebo vnitřní politiky. A proč jsme tak politicky bezmocni? Protože nám naše domácí programy dosud nebyly vysokými baštami, s nichž bychom se rozhlíželi po celém světě, a jmenovitě po celém Slovanstvu, nýbrž byly a zůstaly malými plžovými domečky, z nichž ukazujeme jen růžky svých malicherných sporův a třenic, a to z většího dílu jen sobě samým . . .

Štěpán Radić.

Za ranních červánků.

Obrázky z korrespondence Palackého v l. 1812—1826.

Roku 1898 vydal dr. J. V. Nováček nákladem České akademie prvý díl důležité a zajímavé publikace, osvětlující postupně tisícerými paprsky vnější i vnitřní život Palackého, totiž jeho Autobiografii a zápisky do r. 1863. Druhý díl této publikace vyšel letos (1902) a obsahuje dle »Předmluvy« Nováčkovy vše, »co zachovalo se korrespondence Palackého od té doby, kdy odebral se do Prešpurka, až do konce roku 1826, kdy stal se redaktorem časopisů musejních.« Čtenář dočítá se tu opět přehojných podrobností o osudech pilného studenta na lyceu Prešpurském, informátora u rozličných rodin v Uhrách, básníka a esthetika, o delším pobytu jeho po boku chovanců ve Vídni a o prvních letech jeho prodlévání v Praze (od polovice dubna 1823), kde podporou Dobrovského byv na krátko vychovatelem, pak seznámen s mnohými českými kavalíry a jmenován archivářem hrab. Frant. Sternberka, skládal rodopisy některých rodin šlechtických, bádal v rozličných archivech, vydával letopisy české XV. století a ustanoven posléze redaktorem českého i německého časopisu musejního, k jichž vydávání sám dříve dal podnět.

Úhrnem přináší tento sborník Nováčkův na 306 stranách 259 čísel, mezi která však zařazeno také 7 výpisů z listů Šafaříkových k Jungmannovi, pokud se v nich vyskytují charakteristické zmínky o Palackém jakožto nadějném literátorovi, a mimo to 7 úředních listin, jako na př. absolutorium Palackého ze škol Prešpurských (z r. 1820), jeho průvodní list do Prahy, jeho křestní list (obé z r. 1823), jeho jmenování redaktorem od výboru musejního (z r. 1826) a j.

Korrespondence v sborníku zahájena jest listem otce Jiřího, zaslaným dne 12. října r. 1812 z Hodslavic synu Františkovi do Prešpurka, a končí se listem německé spisovatelky Karol. Pichlerové (z 29. pros. 1826 z Vídně) Palackému do Prahy. Kde toho viděla se potřeba, přičinil dr. Nováček k jednotlivým listům poznámky a vysvětlivky pod čarou.

Dopisy rodinné (mezi otcem Jiřím a jeho syny, pak mezi bratrem a bratrem) činí více než třetinu (totiž 90) všech otištěných. Aby čtenář porozuměl v nich vztahům příbuzenským, dr. Nováček vložil do své »Předmluvy« i část rodokmenu Palackých, počínaje dědem historikovým Jiřím (naroz. 1./4. 1737, zemř. 14./1. 1806). Syn tohoto Jiříka, rovněž Jiří, učitel evangelické školy v Hodslavicích, měl z prvního svého manželství (s Annou Křížanovou) 12 dětí, mezi nimiž jakožto sedmé Františka, později tak proslulého, z druhé pak manželky Juliany (vdovy po Jos. Tomanovi) ještě dvě dcery. O sňatcích a potomstvu některých bratří a sester Františkových (Jiřího, Anny, Mariany, Jana a Roziny) připojil dr. Nováček několik dodatků, čtenáři jistě vítaných. — Celek uzavírá zevrubný »Rejstřík«

(osob i věcí) a mimo to pěkný »Přehled korrespondence« (strana 307—312). Počítajíc dle *tohoto* »Přehledu,« seznáváme předně co do listů rodinných, že nejvíce jich pochodí od Jiřího, otce Palackého (totiž synu Františkovi 38, synu Ondřejovi 12, celkem 50). Ze synů jeho psával nejčastěji Ondřej (18kráte bratru Františkovi), pak Jiří (11kráte bratru Františkovi, 2kráte bratru Ondřejovi); po 1 listu napsali bratru Františkovi Josef a Jan Palačtí; František sám zaslal otci 7 listů. — Korrespondence nerodinné účastní se 53 osoby, rozmanitého věku, pohlaví i stavu, jejichžto jmena vyčítá »Přehled« pořádkem abecedním a uvádí naposledy listiny úřední (7). Odečtemeli těchto 7 čísel úředních a 7 výpisů z listů Šafaříkových k Jungmannovi, z ostatních 155 dopisů nerodinných pouze 12 pochází od Palackého (Kollárovi 6, Kopitarovi 2, Kronbergrovi, Lichtnerovi, Šafaříkovi a Vyrožilovi po 1). I maně vtírá se pochybnost o tom, že by byl Palacký tak zřídka kdy odpovídal na tolik listů svých známých a příznivců. Želíme toho, že dr. Nováček musel na ten čas přestati na tom, co bylo mu lze shledati; ale nespouštíme se naděje, že snad přece ještě dříve později nalezena bude mnohá vzácná památka z ruky slavného našeho buditele, padající do let 1812—1826. Jinak pilná snaha Nováčkova zasluhuje uznání a vděku obecenstva našeho, které by mělo dílům podobného rázu více pozornosti věnovati než dosud. Neníli smutná věc, že spisy takové, vycházející nákladem naší akademie, tak málo vnikají do širších vrstev lidových aneb zůstávají vůbec bez povšimnutí, jako by byly pouze pro odborníky určeny? Pro tyto jsou arci po výtce, ale ne výhradně. I jest již na čase, aby toto mylné domnění pominulo mezi našinci, jdeli o knihy podobné této Nováčkově. Z té příčiny vybíráme některé kusy z ní na ukázku, že by i neodborník mohl z tohoto sborníku vážiti na sta vzácných poučeк a rozkošných drobnůstek, nic nehledíce k tomu, že snad většina toho, co zde podáváme, známa již tomuto onomu odjinud, jako na př. z Autobiografie Palackého a z prací o něm, jeho rodině a jeho stycích, sepsaných od Kalouska, Nováčka, Golla, Pekaře, z Památníku vydaného na oslavu stých narozenin slavného Moravana a p. Upozorňujeme také naše obecenstvo, že není jiné cesty příhodnější k tomu, aby vycítilo onu silnou »vůni doby,« do které tato korrespondence přísluší, než ponořiti se vlastní četbou do těchto vzácných památek. Pouze tím spůsobem pochopí čtenář ono tajemné, z tisícera drobných živlů setkané ovzduší, v němž mladá duše Palackého oddychovala a svérázně se rozvíjela. Proto i hojné citáty, zde úmyslně předváděné, nejsou než pokusem ukázati, kterak se obráží ve zvláštnostech tehdejšího našeho jazyka a slohu i zvláštní povaha tehdejší doby a osob jejími názory odkojených.

* * *

A tak již nakresleme si první obrázek — charakter Palackého otce — tak, jak nám sám sebe v jadrných svých listech vyličuje neb v jiných jest vyličován. Co do rysů tváře prototyp

syna svého Františka,[1]) každým coulem muž, poctivec, houževnatý evangelík, starostlivý o četnou svou rodinu, nevystačuje s důchodem svým učitelským, nýbrž i sedlačí, včelaří, prodává dříví a obchoduje máslem až do Vídně. Demokrat až do kosti, vštěpuje svému synu tyto střízlivé zásady: »Že jsi v konviktu (Prešpurském) služebníkem, tomu jsem radší, než kdybys tam pánem byl, nebo kdo se posluhovat a poslouchat nenaučí a sám toho nezkusí, ten ani poroučet ani panovat umět nebude, byťby jeho panství jen z jednoho poddaného záleželo.« (Str. 1.) Napomínaje syna (r. 1814), aby se varoval zbytečných výloh, zvláště na knihy méně potřebné, dokládá: »Ty víš o našem stavu, že jsme my lidé takořka jen z práce rukou žijící, a nám podobných lidí dítky od svých rodičův malou aneb žádné pomoci nedostávají. Pomni, že já tebe každý rok obšatím, a již téměř 17 roků starý jsi.« (Str. 3.) »V kalendáři jest psáno: nekupuj věcí, kterých velmi nepotřebuješ, abys potom potřebných prodati nemusel. Buď opatrnějším. Mnoho věděti, všecko ještě na tom nezáleží. Usiluj při potřebné známosti, abys tichý, nábožný a k lidem přívětivým byl, toto jsou nejen v mých očích drahé ctnosti, ale i jiní lidé jich sobě váží. I v písmě svatém čteme, že ‚známost nadýmá.‘« (Str. 4.)

Nebylo divu, že péče o mnohohlavou rodinu činila ustaralého jejího náčelníka často nevrlým; na tuto otcovu »prudkost, náhlost a hněv« stěžuje si Františkovi bratr Jiří. »Toto při něm ustavičně roste a se rozmahá, a zvláště letošního roku (1815). Co ale tomu za příčinu jest, já jí nevím. Snad ta, že nás nyní mnoho jest, aneb my jej snad hněváme; ale mně se vidí, že jeho nátura velice silná jest a on se nad nejmenší chybou ukrutně uráží. A nyní právě již desátý den jest, co jednostejně hněv v sobě drží, tak veliký, že s žádným nemluví; a když má něco poroučet, aneb na otázku odpověděť, tedy se hřmotem a broukáním to činí. Pomysli, když otec mezi dítkami tak obrkaný chodí, jaké pohodlí mohou míti domácí jeho!« (Str. 4–5.) Naprosto praktickému muži nelíbily se hrubě básnické prvotiny Františkovy. »Mně by se více líbilo, kdybys ty staré pravdy, které v bibli máme, neb i v jinčí historické knize, tak snažně se učil v nových příkladech přednášeti a lidem jakoby obnovovati, a tak v užitečném umění vzdělávati; ale litery, slova neb slabiky měřiti a čítati, to se mně velice titěrná věc zdá.« (Str. 29.) Chladný na venek, nemůže zapříti otcovského srdce. Umluviv si r. 1819 dostaveníčko s Františkem v Prešpurce, neshledá se s ním, protože se opozdil, k čemuž podotýká: »Ne bez vylití slz tvé psaní přečísti sem mohl, žes příchodu mého dočekati nemohl. Jest ovšem žalostná příhoda, jak pro dítě, tak otce, chtějíce sobě za dlúhý čas ústně k ústům mluviti, snad i takové věci, které se péru ne vždy netoliko svěřiti, nýbrž ani vyjádřiti nemohú. Než již se stalo.« (Str. 37.)

[1]) Srovnej něm. list Karla Czúsa Palackému str. 141: »Aus seinen Gesichtszügen wusste ich sogleich, wer er sei, denn seine Ähnlichkeit mit Ihnen ist nicht zu verkennen.«

Za to tím více byl potěšen posvěcením nového chrámu církve evangelické v Hodslavicích. Rozpisuje se obšírně o této slavnosti (str. 40—41) a s pravou pochoutkou dodává: »My v našim domě sme také drželi hody pro naše máselníky, bednáře a přátely; rovně sme vědro piva a 10 mázů kořalky přivezli a půl vědra vína k tomu bylo. Vdolků naše matky asi dvě kopy napekly, maso vařené i pečené bylo, za třema stoly lidu sedělo; někteří po obědě šli domů a jiní byli u nás, jedli a pili až do 9ti hodin; všeci veselí rozmlouvali o této tak památné a dávno nevídané slavnosti. Lidu bylo plno v tom novém kostele. Ofery se zebralo 170 fr., do zvonku 17 fr. Cizí divili se, že tak krásný kostel máme, i chválili těch kazatelů.«

Náboženské jeho přesvědčení projevuje se velmi mocně z těchto jeho řádků z roku 1823: »Nemášli v umu svém žádný český román neb předsevzetí spis takový vydati, an by neurážel a nás předce světu rakouskému v pěknějším světle ukázal? Zdráv buď a silen ve všem, co před se bereš a co Tobě i nám, Tvým protestantským bratrům, prospěje.« (Str. 158.) Zpraven byv o nemoci Františkově (r. 1820), odpovídá mu takto: »Můj milý synu! Tvé psaní sme sice obdrželi, ale k zármutku. Než což máme jiného říci než: zdaliž jenom samý dobré věci slyšeti máme, zdaž ne i zlé a protivné. Tím sem těšil naši matku, když o tebe slzela, ale sám sem nemohl v noci spát, a to po mnoha nocí. Nebo sem tvé psaní k onomu poslu Jobovému přirovnával, a to ne bez příčiny.« (Str. 59—60.) A synu Ondřejovi oznamuje do Prešpurka, že »Franc již 8 týdní ve Vídni choruje, hlava že mu otekla, v loži že neleží, ale ven nesmí vycházeti, nyní že se předce již lépe má.« (Str. 60.)

Co asi Hodslavickému učiteli vynášelo školní vyučování, vypráví sám r. 1821 (v únoru, kdy byl »rémou v prsech tak zajatý,« že mu i »mlouviti těžko přišlo« a »dva týdne v kostele nemohl zpívati«): »Ve škole mám mnoho práce s dětmi, nebo jich denně okolo 90ti a všech, kteří přicházejí, výše 100. Než předce také více vydělám letos, jako po jiné léta ... Některé přináší po 1 kr., jiné po 2 kr. a některé nic, to jest týhodně ... Však v rozmnožení statků všecko nezáleží, a když tolik máme, kolik denně potřebujeme, přestaňme a více se netrapme.« A také pěknou novinku ohlašuje Františkovi: »Od zejtřška za týden, to jest na outerý, bude u nás ve faře svadba. O ženichu (p. Vinklerovi) a nevěstě snad již víš. K této svadbě se hodně chystá; k zabití, jak slyším, jest jedna kráva, 1 tele, 1 brav krmný, ostatní nechci ani nevím jmenovati. Panstvo a duchovenstvo bude ve faře, dědinští lidé na jeho gruntě hodovati. Ale nevěsta jest patient. Již přes 2 týdne má tvář oteklú na jedné straně a tak pukel zatvrdlý, že ani se netratí ani neteče. Dosti.« (Str. 67.)

Nesnadno odpouští synu, nepíšeli mu dlouho, neb shledáli v jeho listu jakousi podrážděnost. »Tvé psaní včera jsme dostali, a že ještě předce žiješ, z něho se přesvědčili. Ale z jaké horlivosti ty toto píšeš, jakou mrzutost snášíš, a jak dlouho již? A to všecko

proto, žes se k nám nehlásil. Kdybych chtěl tvé psaní opakovat, i já sem se styděti říci musil, totiž *na otázku, jak se má syn a kde jest?* nevím, nic mi nepíše. *Toto jest mravný syn, když on k rodičům nepíše.*« (Str. 89.)

Roku 1822 vedlo se otci Palackého v hospodářství velmi špatně. »Příčina: málo se vydělá, a někdy i škoda a ztráta v handli, ale familie dost velká, mnoho se ztráví, a když ze sta jednu vezmu, již není celé sto. K tomu mnoho interes ubírá, a právě to nejvíc nás na zkázu uvádí.« (Str. 91.) ». . . Nyní bych potřeboval přítele s penězi. Jestliže bys mohl najíti a na své jméno vypůjčiti, přispěj k pomoci, prve než smutnou novinu o nás uslyšíš; nebo žádného strašidla tobě nepíši, ale pravdu. Jak náhle, a to brzy bude, paní důchodnice neb jiný někdo svůj kapital od nás požádá, tedy bude handlu konec. Bojím se toho. Nepropil sem svých ani lidských peněz, ale se pominuly moje hotové peníze.« (Str. 93.)

Nad to v říjnu téhož roku umřela mu i jeho manželka Anna na »horkou zimnici,« pochytivši ji při ošetřování nemocného syna Josefa. »Milý bratře,« oznamuje tento sám vzdálenému Františkovi, »chtěl si se jí za její mateřskou lásku a službu někdy odměniti; ach žel, kdybys věděl, jak často ona tebe na své smrtelné posteli s pláčem a slzami vzpomínala; zvláště když kdo do Jičína šel, se ptala: ‚přines jsi psaní od syna mého Francka?‘ Za odpověď se jí dalo, že ne; ona zase ‚ajaja, co on dělá? nic na mne nedbá; dočkámli já ještě psaní od něho.‘ (Str. 106.) Její mysl zalétala stále do Prešpurka, toužíc zvěděti, jak syn její »jídá, nebo na čem líhá, jaké šaty má, v jakých šatech má nedostatek.« (Str. 21.) A když konečně psaní od Františka došlo, všecka její láska k němu znova v ní oživla; »neb jí byl Franz nad Júru i Annu a ostatní dítky milejší; ním ona se těšila, a dle její měkosti a srdce otevřenosti před známými i neznámými se chlubila, což nám i před nepřátely i závist působilo. Ona často pravila: až sobě jenom Franz pomůže, však on ani nás nenechá. Když sem já (t. otec Palackého) pravil: Kdyby Franz nechal pány být pány, a jenom po sprostu jako chudobný se držel a za chudobu se nestyděl; však jestli má umění, tedy jeho sobě i bohatí vážiti budou pro umění, a nebyl by v potřebě a nouzi.« (Str. 109.) Nicméně mateřské srdce nepřestalo omlouvati vzdáleného syna: »Ja, brachu, to se tobě zdá, a když on s nimi bývá, tedy se to jemu též zase jináč zdá.« (Tamtéž.)

Zprvu doufala, že se uzdraví z nemoci, »která ji zmátala, že mlouvila asi tři dni zmateční věci.« Ale na konec umírala (25. října r. 1822) s úctyhodným klidem tak mnohé naší poctivé hospodyně matičky. »Poslední den« — vypráví její manžel — »byl sem na poli; přijda domu, praví mi: Kdes již tak dlouho, sedni vedle mne na lože. Já již s vámi déle nebudu, není možné vytrvat, takovou těžkost mám, jak byste všeci na mni leželi. Co sem mohla, to sem udělala a vždy k pokoji vedla; již nebudu. Řiďte se dobře!« (Str. 110.)

Palacký postavil jí ve svém »Každodenníčku« (Autobiogr. a zápisky do r. 1863 str. 61) nejkrásnější pomník: »Matku, jakožto pravý obraz neviny a mateřské lásky, z celého srdce svého vždy milovati budu. Jediná mezi tisíci jest máti má; nepamatuji, že by byla vášeň neb náruživost nějaká kdy zkalila jasnou, ctnou a pokojnou mysl její; nikdy myšlenka neslušná neopanovala ducha jejího, nikdy nevyšlo slovo nesvaté z úst jejích.«

»Nemajíc vzdělanosti světské, zůstává ona cele v domácnosti a rozum pravý, soud neporušený chrání ji před pověrou i před pobožnůstkou. Milovati ji, jest přirozené každému, kdo ji blížeji poznal; synové její cítíce k ní vroucí lásku, nevyplňují než obyčejné zákony přirození.«

Naproti tomu ovdovělý manžel rychle se ze zármutku vzpamatoval. Již v lednu r. 1823 přiznává se Františkovi, že nechce »déle o samotě zůstávati. Hledal sem sobě a vyhledal takovou osobu, která by zase moje hospodářské věci tak na péči měla, jako to matka dělávala, a netoliko samé hospodářské věci, ale s kterou bych já tak dobré jako zlé na poli vzdělávati mohl. Osoba k tomu zvolená jest Juliana, vdova po Josefu Tomanovi, ta, která tobě košile šíjávala.« (Str. 113.)

Pohříchu nedopadla volba po chuti dětí z prvního manželství. Nejprve stěžuje si bratr Ondřej Františkovi, od něhož byl podporován na studiích v Šoproni a pak v Prešpurku: »Mater seu noverca expectationibus meis male satisfecit.« (Str. 48.) Mimochodem řečeno, tento Ondřej, který později i v Praze medicínu studoval, nepřestává v listech titulovati Františka: »Milý p. bratře!«, oniká mu a s češtinou jest trochu na štíru. »Knihy, které jsem již zde čítal (v Prešpurku r. 1824), byly nejvíc české; nyní ale již žádných dostati nemóžu, neb ještě málo známý sem a já také žádných nemám. Nacházím také mnoho slov, které ještě nerozumím a které mně kdo vysvětliti nemá, jakožto k. p. míza, zírati, zápach, něžný, rozčilý, dráha etc. Protož bych rád byl, kdyby mně v tom někdo spomoci mohl. Ostatně zůstávám jak vždy Jejich věrný bratr.« (Str. 195.) Koresponduje nejen po česku, ale i po latinsku a po německu (na př. str. 176 178).

Sám otec v příčině jazyka »musil mu výstavky nezamlčet. Píšeš, jaké učení *počuváš*. Já slyším ušima a nosem čiji, čichám; a když čuju smrdět, tedy se to rovně nosem stává. Ty tedy nepočuvej nosem, ale slyš ušima a poslúchej. Takovýto výstupek já ani svým dítkám ve škole nezamlčím, a tak tím méně primanovi. A ty jestliže bys toto mé navržení za zlé sobě vykládal, tedy Syrách tobě poví: Kdo nenávidí domlouvání, blázen jest.« (Str. 203.)

Abychom se však vrátili k hlavní věci: dle zpráv tohoto Ondřeje (z r. 1826) otec v novém manželství »s bratrem a s sestrami našimi v různi a nesvornosti žije... Já jsem jen samo naříkání a žalování přes celé vakacie, jak od jedné, tak i od druhé strany slyšeti musel.« Otec prý stěžuje si na neposlušnost a nevděk dětí, děti pak starší, že se »otec po smrti drahé naší matky docela přejinačil... že mu v ničem uhovět nemohou, matka ale a její dcera

Rozina že vše dobře činí, že Rozině vše, což žádá, jedná a kupuje, Jich (t. Františka) ale a bratra našeho Janka, nejvíce ale malou sestru Rozinu (t. z prvního manželství) zanedbává.« (Str. 247.) Jest jisto, že starý Palacký syna Františka někdy nespravedlivě posuzoval, zvláště když mu na jeho žádost ihned penězi nevypomáhal (na př. na počátku r. 1823). Jenže mladý vychovatel tehdy v skutku peněz neměl, ježto mu pí. Josefa z Cúzu zůstávala služné dlužna, nabízejíc mu na splátku dluhu — obilí a vlnu. Pro toto zboží přijel si tedy otec Palackého a tu teprve zvěděl z úst této paní, jak dojemný list jí psal František o svém roditeli a jak synovi křivdil. Však sám líčí tuto scénu takto: »Když mne (paní z Cúzu) po svých světnicích provodila a v jedné se usadíc, abych i já sedl, kázala, když jsme již na chvíli mlouvili, vzala psaní do ruky a praví: ‚Váš syn mně toto o tom píše' a začne čísti. Já od lítosti a radosti nemoha se pláče zdržeti, i ona sama, až je přečetla, po dvakráte hlas proměnila. Po přečtení pravím, že bych sobě odpis z toho psaní míti vinšoval. ‚Tu máte psaní, já je již nepotřebuji, vím je do slova, ono jest v mém srdci napsáno.' Potom dále řekla: ‚Šťastný jste otec, že takové dítky máte.'« (Str. 129.)

Františka byl by měl nejraději knězem, i když už přebýval v Praze. Jeden čas přál si, aby se ucházel syn o takový úřad v Slezsku a Polsku, kde »jest snad i více církví prázdných.« (Str 155.) Roku 1824 »trnul« při pomyšlení, že jest František »bez úřadu a povolání v cizím městě« (v Praze), a roku následujícího znova mu připomíná: »Tvé psaní nám oznámilo to, co jsem já z počátku povědál, totiž, že se tobě jakožto evangel. žádný úřad v Praze nedostane. Živubytí, t. j. jísti a píti, dokud jsi zdráv a chceš pro ně dělati, to ovšem že dostaneš. Ale s lety bude tobě ubývati síly i chuti k úsilné práci; jakž potom? V Uhrách si sobě vydělal a ušetřil nějaký peníz, kdežtos ještě ne tak dospělý byl, jako již nyní, a v Čechách je samotný strávíš bez familie, ježto bys v tom věku již i familii živiti snad měl.« Z téhož listu se dovídáme, jak naložili s Františkem při vojenské konskripci. »Dnes sem byl při konscripci u fojta, ten oficír ptá se, že jest zde nějaký Franz Pallatzky, přítomně ale v Praze Sprachlehrer. Jak ale na našu familii přišlo, tedy tebe takto napsal: Fr. Pal., Privaterz(icher), schwach, kommt in die 10te Rubrique. Tomu sem se divil, že až z Prahy výtah z consc(ripce) o tobě až sem přišel. Jaký jest toto pořádek v kraji.« (Str. 199.)

Kritická literární činnost synova pranic se otci nezamlouvala. »Vyhýbej tomu, abys žádného tak veřejně před světem nehaněl a chyby jeho neodkrýval; všickni jsme chybní, a jakú měrú měříte, takou vám lidé odměří a vrchovatě. Při tom ukazuje člověk na sobě, že to anebo ze msty, anebo z pýchy dělá, což obé jest ohavné a znamením nedokonalosti a nevzdělanosti člověka.« (Str. 170—171.)

Dozvuky zásad českobratrských ozývají se i z tohoto výroku starého učitele: »Při této historii české mohl bys také připomenouti, jak totiž v tom chybovali předkové, když se proti vrchnosti po-

zdvihovali a zbraně chopili. Kristus řekl: ‚Kdo meč bere, od meče zahyne.' A zase: ‚Království mé není z tohoto světa.' (Str. 192.)

Znalce našeho prostého lidu a jeho nechuti ku psaní pobaví rozkošné místo z řádků učitelových z r. 1826: »Já sem chtěl, aby všecky dítky mé k vám (t. Ondřejovi a Františkovi do Prahy) něco psaly, že se to bez všecké útraty v kufře doveze, ale kromě Janka žádný mne neposlechl. Marjana pravila, že raděj do Prahy půjde, než by co psala; Rozina plakala, že neví co psáti, a Georg pravil, že on sám k vám po počtě psáti bude.« (Str. 291.) A jiné rozkošně dojemné místo najdeme hned na straně 2., kdy žení se (r. 1813) Palackého bratr Jiří a poroučí lásce vzdáleného Františka svou nevěstu. »A tak, můj nejmilejší bratříčku! budiž i nyní tak ke mně přívětivým, jakos i jindy býval, a přijmiž tuto mou mladici také za věrnou přítelkyni svou.« A když František z Prešpurku na svatbu nepřijel ani dle přání otcova »nějakého vinše bratru nedaroval,« naříká Jiří: »Tys nám uprostřed naší radosti zármutek udělal. Když sme ve svadbu (27. ledna 1813) všickni zdrávi byli, svadebníků i veselí dost měli, tak nás tvého listu nepřicházení zarmoutilo, že naše větší radost zmizela. Tetky Bartonka i Křižanka nad tím plakaly, a mama po svadbě od pláče a lítosti tři dni nemocná ležela; až jim to pan Otec duchovní z hlavy vymlouvati usiloval, že to ve škole jináče jest, než zde u nás, že kdo se tam oddá, již tam zůstati musí.«

* * *

Ale přečtěme si také něco z listů Františka Palackého, aspoň pokud studoval v Prešpurku. Již jako služebník v konviktu vydělával si horlivě soukromým vyučováním, tak že mu »paedagogie« nemálo času zabíraly; »od sedmé hodiny ranní až do šesté večerní ustavičně zaneprázdněný jsem; učit pak nemohu, ani čísti, leč v noci.« (Str. 4.) Roku 1816 připomíná výslovně dvou z těchto kondicí: »Já sem byl dostal dvou Serbů, nyní kupeckých v Novosadu, abych je němčině učil. Oni jsou u prof. Grossa v jídle, a já s nimi tu bydlím. Od těch měsíčně 10 zl. dostávám; ale ještě více mne těší, že se u nich řeči ruské, staroslovanské a serbské poučiti mohu.« Prof. Stanislaides opatřil mu vyučování »dvou panen českých z Hořovic v náboženství a jiných vědomostech.« (Str. 6.) Ježto kromě předmětů školních, z nichž bavilo ho pouze »učení o duši lidské a o pěkném umění« (Str. 7.), zahrabával se do českých, francouzských, řeckých a jiných knih, záhy mu slábl zrak. Časem však omrzovalo jej vše i hudba a obestírala jej silná melancholie; jenom »v širém poli bylo mu ještě nejveseleji.« (Str. 5.)

Potěšilo jej poněkud, že o novém létě (r. 1816) vlastní svou báseň českou o slavnosti toho dne se zdarem přednesl. »Nové léto slavívá se na lyceu Prešpurském v bibliotéce, kdež se obyčejně od pěti studentů peroruje; první totiž má latinskou řeč, druhý uherské, třetí slovenské, čtvrtý německé, pátý latinské verše . . . Já již ani nevím, jak se mnou bylo tam na vysoké katedře; tak

sem se byl ulekl a ztřásl; nebo pánů, měšťanů, kněží, professorů plno bylo i všecko studentstvo . . . Oči všech byly na mne obráceny; avšak maje své věci dobře v paměti, nemohl sem přece zoufati. Povídali mi potom, že sem velmi tiše byl začal, tak že mne všudy slyšet nebylo; ale zadaje se ve verších dále, s větší smělostí řečňoval sem, až mě i strach docela pominul; a tak, díka Bohu, šťastně sem první svou deklamací odbavil.« (Str. 5—6.)

V srpnu téhož roku dostalo se mladému básníku výhodného sice, ale zcela prosaického úřadu; stalť se — »hospodářem v konviktě Jesenákovském« (založeném r. 1750 od Jana Jeszenáka, král. rady a ředitele statků Mikul. Eszterházyho), čehož mu i mnozí druhové jeho záviděli a všelijak činnost nového vladaře přesuzovali. »Mám sobě svěřenou péči o celé hospodářství v konviktu, a z částky také v alumnii; dohlížím na pečení chleba i vydávám jej, opatruji vaření, skupuji stravu, zboží, dříví; zapisuji a co víc toho. Toto jsou mé vlastní povinnosti. Poněvadž ale dosavad seniora čili staršího,[1]) to jest řiditele, v konviktu nemáme, musím já i jeho ouřad zastávati. Krom toho mám opět dvojí paedagogii, kdež buď já k učelníkům svým chodím, buď oni ke mně.« (Str. 10.) O poměru svém k některým professorům pronáší se Palacký brzy potom takto: »U professorů se mně rozličně vede. Jak mne páni Zikmondy a Stanislaides velice milují, tak mě náramně nenávidí pan Gross« (— tedy týž, který ho do filosofie Kantovy zasvětil —) »tuším jen proto, že sem u něho udavačem studentů býti odepřel.« K Palkovičovi, jemuž zprva pomáhal sbírati material pro jeho Slovník a jehožto slabosti učitelské i spisovatelské záhy poznal, ochladl později (r. 1820) naprosto; bylo mu pak »jedno, p. Palkovič zdali v Mexiku či v Prešpurku přebývá.« (Str. 21.)

Jest na podiv, jak 18letý jinoch uměl postřehnouti stěžejní nedostatky literatury české. Sám dosud po výtce básník, neváhá napsati (r. 1816) z Hodslavic Šafaříkovi tato vážná slova: »Co jsem z Prešpurka vystoupil, ani jiskry náklonnosti k básnířství necítil sem, aniž, mním, se k němu přimámiti dám. Veliké příčiny mne k tomu ustanovily. Popatřte na celou literaturu naši. Jaké mezery k vyplňování!? Jaké poškvrny k vymazování! Kolik polí nevzdělaných! A my, jichžto povinnost jest, chyby její, podle hřívna každý svého vyplňovati, nevhod vlasti, a nám k hanbě! naposledy vždy jen básniti — a blázniti budem? Zdaliž (dlé počtu) básnířů českých není — legio? A kde který zeměpisec? Kde přírodopisec? Kde hmotoslov? Kolik pak asi dějopisců? Kolik mistrů v jiných uměních? Hanba nám! pravím . . . Řeč naše jest tak spanilá, tak výborná, jistě milování hodná! — ale literatura — znejme se jen k pravdě, — tak jak nyní stojí, srovnaná s druhými — ani toho vážení, kteréhož požívá, nezasluhuje. Pomyslte jen, vždyť bez pomoci sousedkyní svých ani jednoho polоučeného muže vytvořiti nemůže.« (Str. 8—9.) A na slavný list došla neméně slavná odezva Šafaříkova z Jeny (z 22. dubna 1817):

[1]) Palacký stal se sám tímto seniorem r. 1817.

»O ty, jakým tebe nazvati mám nejhodněji jménem,
Slávo a rozkoši má, vlastenče, kochánku, miláčku! . . .

Sýláte mi díky, že mým přičiněním oheň vlastenectví ve Vás, an utuchnouti měl, rovněž jako v příteli našem Blahoslavovi hoří. Ta čest mně nepatří; Vaše šlechetné prsy hořely snad dříve, nežli mé: ale té blahosti mi přejte, abych, počalali by kdy duše má mrazem křehnouti, přijda k Vám, teplem ducha Vašeho okřál. Stůjte, stůjte! Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo později snažení svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všecko jen sen, jen idea byla, což je o to? Zemřemeli i my, jako otcové naši, ničeho nedovedše, zemřeme pro idey; a *člověk člověkem jest, že pro idey zemříti může; břichu vděk i hovado mudruje.* Potomstvo bude žehnati předky, kteří slávu praotců vzkřísiti mníce životů svých nasadili; nebudeli potomstva, an ho snadno nebude, bude tenť, u něhož skutkové každého člověka zapsáni jsou od národů do pronárodů. Než *zbytečná jest bázeň naše:* procitli národové Slovanů, jak dalece sáhají; s novým pokolením nová všudy vykvetá síla; vše, co mrtvo bylo, se hne. Dřímota prchla: život, život následovati musí; jaký ale, kdo to uhodnouti může?« (Str. 12—13.)

Palacký dle jiného listu Šafaříkova (k Jungmannovi z března r. 1819) usadil se v Prešpurku, »vezma na se celé vychování dvou mladých pánů, synů ovdovělé paní Czúzy, náboženství katolického, na znamenité výminky.« (Str. 34.) V dýcháncích s touto paní, zejmena však s ušlechtilou Karolinou z Géczy a její sestřenicí, duchaplnou a něžnou Ninou Zerdahelyovou, vytříbil své filosofické názory, svůj vkus, společenský takt a zažil snad nejkrásnějších chvil svého života. Nina lnula k němu a on k ní ideálním přátelstvím, zvláště pak uměla rozptylovati častou jeho melancholii (na př. v dopise na str. 38—39), nabádala jej k šetření zdraví při studiích, svěřovala mu své rodinné strasti (str. 96) a vyžadovala si od něho, když dlel ve Vídni, zajímavých službiček, jako aby jí opatřil katalog od tamních holubářů a katalog cizozemských stromů a keřů. (Str. 68—69.) Jí Palacký vzpomíná ve své Autobiografii často a vždy s nadšeným obdivem a něžnou láskou.

Dlouho zápasil v něm básník a esthetik s dějepiscem. Teprve r. 1822 (v srpnu) vítězila v něm náklonnost k historii, jak sám oznamuje Kollárovi: »Já ostatně nyní cele v historiech vězím, nelze mi žíti, nebuduli moci do vlastenského dějopisu se dáti. Aspoň Husitstvo, buduli živ, jistě popíši. Jest se čemu hněvati, jak málo se té slavné krajanóv našich zdoby doma i venku šetří . . . Na krásovědu již téměř zapomenuto; ode tří měsícov nepokračoval sem v ní. Duch se nutiti nedá.« (Str. 99.) Ale již 2 léta před tím (r. 1820) projevil témuž příteli, na jak vysokou mravní úroveň sebe a své literární druhy klade. »Osud spisovatelů českých jest obzvláštní na světě a — *závisti hodný.* To zajisté světle dovésti se může, že jich ani zisku naděje, ‚ana všecky kola pudí v věčném světa orloji,‘ ani zevnitřní čest, ani cti a slávy žádost, také odrod

pouhé zištnosti, nemámí a nevábí, nýbrž samo to, což na ušlechtilé duchy samo sluší, horlení a enthusiasmus vlastenecký. *V tom, v povědomí vyplněné povinnosti a v požívání toho dobra i té krásy, kterou tvoří,* nachází spisovatel český jedinou, ale hojnou odměnu za všecko snažení své. Mezitím volno nám také vzhlédati ke blaženější *budoucnosti,* k době té, kdež v Čechách opět i páni a rytíři i paní a slečny česky mysliti, mluviti a čísti budou: doba přijdouci, ač později, ale však neomylně . . . Naše povinnost mezitím jest, nezakopati hřivneček svých, nýbrž vším, jak můžeme, zvláště pak skrze *ἔπεα πτερόεντα* pomáhati vlasti a národu.« (Str. 51—52.)

* * *

A hořkostí zakoušeli naši buditelé více než dost, nemálo zejmena od censury a tajné policie, čehož výmluvné doklady najdete v sborníku na str. 117, 128, 161, 164 a 229. Sám Palackého otec připomíná (str. 161), že mu již »dvakrát na počtě psaní Františkovo otevřeli. Proč se toto děje? Snad něco tajného neb podezřelého tam hledají.« Syn arci věděl, jak patrno z jeho listu k Vyrožilovi z r. 1823 (str. 117), že »zvláště ryzí Čechové a jejich literáti jsou pozorováni bedlivě a úzkostlivě,« ale takovýchto pozorovatelů více litoval nežli nenáviděl. Neboť prý »kam kdo z nich přijde, umlká i nejnevinnější radost; kdekoli usednou, vše od nich prchá« (wird alles um sie menschenleer). A ke Kollárovi (str. 164) běduje: »Naše zevnější okolčnosti zde (t. v Praze) jsou neveselé. Sevřeni jsme v literatuře censurou náramně a svíráni býváme den co den ještě více. Máme tu denní tragikomedie v tom ohledu, provodiné ne rozkazem vyšším (poněvadž podobných ve Vídni není), ale pychem a náramnou hloupostí censora Zimmermana, an sobě co samovládce počíná, věda, že mu policie, jakožto úředníku státskému, proti všem žalobám za právo dá. Smutno, směšno a hněvno jest na to pomysliti.« V té příčině varuje Palackého i tehdejší přítel jeho, německý básník Ebert (str. 229): »Du weisst ja, wie sehr man gegen jede Verbindung mit dem Ausland ist, so unschuldig sie sein mag, und so unschuldig die Deinige ist« (— jde o návštěvu Palackého v Ochranově). Hier aber ward *mir* schon an *mehreren* Orten davon erzählt, dass Du in Herrnhut gewesen, die Gedenkblätter dieser Gemeinde erhalten, mit ihr in sehr genauer Verbindung gelebt, und ihre Geschichte zu schreiben versprochen habest.«

Podobně hořekuje (již r. 1821) Turinský,[1]) prose Palackého, aby posoudil jeho tragédii Angelinu (str. 78—80): »Vlastensky básnit nesmíme; a vlastenští předmětové předce nejslavnější, nejvelebnější! Proto jsem to tak uved, že se všecko na vlast potahuje. Ach Bože, ani plakat nesmíme nad naším neštěstím! . . Až hanba! jako o barbařích o nás mluví! až hanba to nám, že o nás tak mluviti (se) smí a může! Proneste nad ní soud, rozmilý Palacký; nerad bych, by se dostala do rukou neesthetických.

[1]) Tehdy posluchač práv v Praze.

Básník posoudí básníka líp nežli gramatikář.« O Turinského něžné povaze i lásce k vlasti svědčí nejen Angelina, ale i tyto jeho řádky: »Známoť Vám panem prof. Jungmannem, že jsem do pusté a syré, do zanedbané a opovržené zahrádky literní kvítek ‚Angelinu' vsadil; vím, že to jen sprostý kvítek, vím ale také, že srdečný. I vlast má ho také přijala srdečně. Okřálo srdce mé; bál jsem se vystoupit na světlo, nebo moc již jich u nás vystoupilo na lešení, a vystoupivši propadlo. Jak mně, mladíku, bylo okolo srdce! A dlouho nevěda, co počít, podal jsem přátelům, kteřížto tenkráte v Praze byli a nyní mi odloučeni jsou, i panu Jungmannovi spiseček svůj, a oni a mé přesvědčení, že čistým srdcem, co mohu, na oltář vlasti kladu, k tomu mě dovedli, že jsem ji vydal, ač pan Jungmann na formu iambickou dotíral, což jsem splniti nemohl, v budoucích tragediích ale učiním. Dlouho, dlouho byla smutnohra v duši rozmýšlena a dlouho a nekrátko na ni bájeno.« — Skromnému básníku dostalo se však nejvděčnějšího uznání z úst Šafaříkových. »Turinský se mýlí,« oznamuje Šafařík Jungmannovi (r. 1820), »že mé srdce ustydlo. Ale on to nemyslí. Neustydlo: ba vře pořád: ale teď jen bolestí. Co mne ještě nějak potěšiti může, jest pohledění na vzrostající takové syny Čechie, jaký jest Turinský. Pomyslímli na ideál, kterýž sem byl v národní poesii české pojal a sobě představil: tuť se mi zdá, že sem ničeho nevykonal, že sem kroku neučinil, a to mě bolí: ale pohledímli na přátely své za mnou, na Palackého, na Turinského, tuť poněkud na bídu svou zapomínám.« (Str. 49.)

I mohutný dojem, který vzbudila v Čechách Kollárova Slávy Dcera, byl dušen neutěšeným okolím tehdejších vlastenců, jak patrno z listu Palackého k nadšenému pěvci (r. 1826): »Od té doby, co sem se s Vámi rozloučil v Uhřích, došla mne jen jediná známka ušlechtilého života Vašeho — Slávy Dcera zavítala k nám k naší veliké radosti. Hlas její zvučí všude po Čechách, ač jen v *srdci* neodrodilých vlastenců. *Veřejně* jej pronésti, ostýchal se každý, neboť obklíčeni jsme vůkol lidmi nešlechetnými, kteří, chtějíce vysloužiti sobě oněch více než třidceti penízků, za kteréž, co Jidáš Krista, oni vlast svou zrazují, nedůvěru vlády zemské na nás svésti usilují. Vaše pak Sláva jim arci velmi žádoucí byla, jelikož jim naději dávala, že jí kohokoli z nás podtrhnou, ač se, chvála Bohu! v tom dosavád zmýlili. Jen v *domácnosti* známa jest ona všem Čechům národu svého milovným, a ti ji sobě jako *národní poklad* vážiti umějí. Že Vám přední místo mezi básníky našimi získala, toť Vás tajno není. Tím více museli bychom ale želeti, kdyby hlas ten ušlechtilý mezi námi tak cele utichnouti měl, jakož ste nám tím hrozili.« (Str. 282.)

* * *

Ačkoli Počátkové českého básnictví (z r. 1818), dílo vydané společnou prací Palackého, Šafaříka a Benediktiho, hájíce časomíry, obráceny byly proti Dobrovskému jakožto zastanci pro-

sodie přízvučné: veliký slavista přece později ochotně se ujímal mladého Moravana. Šafařík ještě téhož roku důtklivě domlouvá Jungmannovi, aby Palackého pro Prahu získal. »Nezačneteli vy v Praze, Palacký pro nás ztracen jest, s ním ztraceno výborných duší množství ... Já co sem Palackého poznal, nový život sem žíti začal.« (Str. 25.) Ovšem prý přítel jeho se »podobá železu v ohni, které teprve sednouti musí, než jistý pevný charakter na sebe vezme.« — »Onť se velkými myšlenkami vzhledem jisté tragedie z domácí historie zanáší, a nebudeli jen nestálý, zaplesá Slavěna na výši své: nebo ani Shakspearův ani Schillerův duch horlivěji a světěji nehořel. Krom toho řeč ve své moci má, jako žádný z nás dvou přátelů jeho (rozumím sebe a Blahoslava).« (Str. 27.) Dobrovský konečně r. 1821 připověděl (dle listu Doležálkova Palackému, str. 81—82) »se postarati, aby Vám s časem něco příjemného a pohodelného vynalezl.«

Jest známo, že Dobrovský stál v slovu, že opatřil svému chráněnci v Praze kondici, seznámil jej s českými šlechtici a j. Ale v nových literárních sporech nejnadanější spisovatelé vždy více kupili se kolem Jungmanna jakožto své hlavy a k staršímu náčelníku vždy patrněji chladli. Jungmann stal se jejich modlou, předmětem nadšené lásky i úcty. »Srdečnou jsem radost měl a mám pořád,« píše Šafařík Palackému (r. 1824), »zvláště ze zprávy P. Jungmanna o brzkém vydání jeho Slovníku a Historie literatury české. Kýž Bůh popřeje tomuto spanilomyslnému muži života, zdraví a síly, aby tento národní poklad co nejdříve k obecnému kořisťování z něho podati mohl. Obávám se náramně, aby ničemná závist některých padlých, a tudy podlých duší — jakýmiž všemoudrý Bůh po neobsáhlé prozřetedlnosti své i národ náš navštíviti ráčil — skromné srdce jeho neuplašila, chvalný běh usilování jeho nestavila; ale však proto vždy doufám, že mu povědomí čistoty oumyslů svých naplní prsy duchem smělosti, aby šel cestou obranou, neuchýleje se ani na pravo ani na levo. Pravda vždycky svítězí, dříveli později — tato jest potěcha života jediná; pustímeli tu, co nám více život platen?« (Str. 162.)

A Kollár, odpisuje téhož roku po těžké nemoci plicní Palackému, podotýká: »Co jste mi o našem milém Jungmannovi psali, hluboce mně proniklo; játˇ vděčně i *dva životy položím*, jen tať nám ten žije dlouho a čerstvě. — Znám sice, že se trochu, uším, na mne hněvá pro dva neb tři, jak mi psal, nemilé řádky v oněch kázaních o Vlast. Sl. národu; to odtud zavírám, že mi až posavad žádné odpovědě nedává na mé poslední, jemu již dávno zaslané psaní, kde jsem se mu v této příčině ospravedlniti chtěl. Však nic to proto; já bych ho předce v jeho největším hněvě *celého zlíbal*, kdybych ho při sobě měl.« (Str. 165.)

Na německý časopis musejní vlastenci žárlili, a Kollár Palackému jakožto redaktoru obou musejníků zřejmě naznačuje z jaké příčiny (r. 1826, str. 290). »Přítel Šafařík sobě stěžuje na onu *velikou* nerovnost mezi *počtem* svazků německého a českého Vašeho časopisu v roku, že totiž onen měsíčně, tento jen čtvrtletně vy-

cházeti bude, a tuší, že český snad jen *macešně* ledabylo, pro zaslepení očí Čechům, odbavován a od onoho pohlcen bude. Aby se to nestalo, snažte se.« Později, jak známo, zvítězil naopak časopis český.

* * *

Uhlazenost společenská, kterou osvojil si Palacký jako vychovatel v Uhrách, zejmena ze styku s Karolinou z Géczy a Ninou Zerdahelyovou, učinila jej pak v Čechách osobou v šlechtických palácích vítanou a nejspůsobilejší, aby byla prostředníkem mezi českou šlechtou a českými literáty; nicméně hleděli tito právě na Palackého styky s aristokraty neb zámožnými rodinami německými často úkosem.

V dopise Rittersbergově (str. 233—235) vyskytují se jmena mužů, s nimiž Palacký v prvních letech svého prodlévání v Praze rád obcoval (jako na př. Štěpánek, hudební skladatel Tomášek) neb u nichž trávíval na dýcháncích, jako baron Astfeld, dr. Lichtner, Ebert a j. Na večerní zábavu zve jej i Helmina von Chezy (str. 258), na oběd Karolína Pichlerová (str. 259), jíž k vůli přeložil jako látku na román denník o obležení Prahy od Švédů (str. 286—288) a která prosí ho za zprávu »o nynějších Husitech a Adamitech« jmenem svého přítele; na čaj zve jej básník »Vlasty« (Ebert str. 267), těše se z bohaté kořisti, nalezené od našeho badatele v archivu Třeboňském (str. 192) a doporučuje mu archiv v Nov. Hradech (str. 267). Nejlaškovněji zní lístek, kterým Palacký zván na domácí ples u dr. Hocka; ukládáť mu v něm Jos. Dessauer: »Schmiere deine Haare *schwarz*, denn ich habe dich der Frau als einen schönen *schwarzen* Jüngling geschildert.« (Str. 248.)

Styků Palackého s českými šlechtici (hr. Leop. Stolbergem, hr. Frant. Jos. Vratislavem a s Antonií hrab. Vratislavovou — jejížto německé listy jsou plny básnického vzletu, — dále s hr. Eugenem a Janem Rud. Černínem z Chuděnic, hr. z Althanu a hr. Kašparem ze Šternberka) dotýká se 15 dopisů (č. 146, 157, 166, 168, 169, 183, 194, 227; mimo to č. 202, 203, 234, 251, 253, 254 a 258). Čísla posledně uvedená (7) spolu s úřední listinou č. 216 jsou cennými příspěvky i k dějinám českého musea a obou musejních časopisů. Vzorem uhlazené a jemnocitné korrespondence se šlechtičnou jsou delikátní řádky Palackého k hrab. Antonii Vratislavové (str. 204), přítelky i Preslovy, Hankovy a Jungmannovy.

* * *

Posílání listů, časopisů a knih po »furmanech« a hokyních bývalo u našich buditelů velmi oblíbeno. Sešlo jim na tom, aby vše to co možná »bez platu, jistě a bez přehlídání na mezích« bylo doručováno. Jednou užívají za dopravovatele i jakéhosi »dohlídače při menagerii.« »Dohlídač tento menagerie, ana u ‚Bílého Lva‘ bydlí a v celé Praze pověstná a známá jest, odejde zejtří

jen, přijde v středu budoucí do Prahy (t. z Vídně), odkud prý opět hned s těmi zvířaty do Vídně ve čtvrtek se odebere.« Jan Dobromír Petenyi vybízí tedy Palackého, aby ráčil »u jmenovaného ‚Bílého Lva‘ (se mi zdá) tohoto muže vyhledati, a jemu list i jiné věci, jestli sem poslati míníte, odevzdati. Na osmi vozích sem půjda, vděčně přislíbil všecko vzíti, nám pak (t. Kollárovi a Petenyimu) jak hodnověrný v přírodovni cís. král. znám jest.« (Str. 168—170.) — Jos. Ant. Seidl zasílá z Berouna předplatné na musejní časopisy (r. 1826) a připojuje poznámku: »Hokyně peníze odvede a lístek na ně přijme.« (Str. 283.) — Prof. Jan Körner z Budějovic připomíná v listě k Palackému (str. 295): »Mezi mnohými odběrateli spisů českého Museum nacházejí se někteří, ježto tento spis s uspořením výloh na poštovské zaslání obdržet žádají; v témž ohledu táži se, zdali bych nemohl jménem těch u Vás předplacení na ně založit a Vás prosit, abyste nám německé a české čtvrtletně skrze fůry jiné, k. p. zboží kupecké, zavážející odeslat mohl.« —

P a t r i a r c h á l n í s p ů s o b t e h d e j š í h o c e s t o v á n í klasicky osvětluje rada Jiřího Palackého synu Ondřejovi, jak se nejlépe dostane z Prešpurka do Hodslavic (r. 1826): »Aby pro tebe a tvé knihy a cokolivěk máš z Vídně do Prešpurku vůz přijel, z toho nic nebude, nebo nyní mají furmani ve Vídni náklad, a proto tam žádný nepojede. Ale jestliže ty jinačího způsobu domů k nám se dostati nevíš, tedy učiň toto: Dej se dovézti do Vídně, ale jen na Špici do hospody a tam očekávej nějakého vozu z našich končin, který by tě buď až na Vsetín neb do Holešova aneb aspoň do Hradiště s tvou pagaží dovezl, a odtud bys pěší k nám došel, potom pak by se způsob zase promýšlel, kterak tvé věci domů dostati. Pakli bys 21ho neb 22ho tohoto měsíce ve Vídni mohl býti, tedy bys se mohl na Jurovém vozi domů dostati, nebo on dnes vyjede z domu a na čtvrtek neb na pátek se do Vídně dostane. Na příští týden zase z fůry máslo do Vídně poveze, kdy a kdo, to ještě nevím. Jestliže bude cesta suchá, tedy pojedou dolní silnicí, a poněvadž musíš sobě příležitost najímati, tedy bys nemusil ani do Vídně s tou pagaží jeti, ale mohl bys třebas i buď do Protea neb i sem k Moravě blíž do některé hospody se nakvartýrovati a tu očekávati, až se příležitost nahodí. Toto jest mé myšlení. Pakli bys ty jináče trúfal se domů dostati, učiň, jak chceš.« (Str. 280—281.)

Než dosti již těchto obrázků! Toužíli kdo po jiných a jiných — kniha vyšla, sáhni si po ní! *Ot. Josek.*

Doma!

Z přítelových pamětí

vypisuje

Jindřich Štemberka.

I.

Byl konec června. Staré lípy v ševelu
tak sladkou vůní dýchaly v náš pokoj stmělý,
kraj tonul v červánkovém mroucím pocelu,
a trilky slavičí se vonným vzduchem chvěly.
To těžká byla chvíle! S ženou umučenou
my skláněli se nad vychladlou postýlku,
zkad duše dětská, podobna jsouc andílku,
výš ulétala v dálku věčnou, ohvězděnou.
A v němém hoři, v srdci pukající struny,
my objali se; bolu vášnivého proudy
nám duše tryskala v ten kraj, prý věčně slunný,
v tu závratnou výš, k hvězdám — nad pozemské hroudy,
kde v stopách za štěstím oř Smrti uhání.

A z vísky znělo opozdělé klekání.

II.

Stín neštěstí spal v našich komnatách, kde dříve
smích děcka zvonil, hravé nožky cupaly,
vše připomínalo čas blaha bývalý,
ty čisté radosti a episodky tklivé.
Nad hračkou polámanou, kouskem dětských šatů
vždy zalily se oči, ňadra sevřela,
a struna dotčená zas v srdci kvílela —
tu každý jinam zrak jsme obrátili v chvatu.
Choť moje vadla. Zory studánkově jasné
jí zapadly, a v lících bledý pučel květ,
v sebe se zavřela jak růže, když den hasne,
a oněměl ten její pohádkový ret.
Jen podvečer, ta chvíle, kdy nám dítě mřelo,
ji lákal za město, kde v stínu akátů
spal hřbitov; v čerstvý růvek sklonila své čelo,
jej rukou objímala v něhy záchvatu.

Má duše pusta byla jak park v podjeseni,
snah, tužeb ratolesti mrazem spáleny,
ne, život pro mne nic již neměl k vyplnění.

Já třicet jar jsem čítal, stařec zlomený,
a když jsem viděl ničivý bol drahé ženy,
já s ní jsem přál si býti smrtí podkosený.

Tu jednou v říjnový den — ocúny luh planul —
jsme jeli vesničkou v svůj domov vychladlý,
mlh příval šuměl nad námi, déšť drobný kanul.
V tom pohříženi v sen o štěstí zapadlý
jsme zaslechli pláč dětský, který ostrým hrotem
se vrýval do srdce a čelo rosil potem.
My vzhledli k sobě rázem, ruce stiskli živě:
tak naše Běla plakávala lítostivě!
(Ó, jak nám srdce dosud steskem pro ni stoná!)
Muž hrubý, s těžkou chůzí, povypjatou hlavou,
tam vede děvče — Bože, toť jest ona! ona!
Týž hlas má, tutéž postavu a kštici plavou!
Jde bosa, v jedné sukničce a v hořkém pláči
krok šine za mužem, jenž za sebou ji vláčí.

Já slezl s kočáru a divně rozechvělý
se ptám, kdo dítě to, proč pláč ten usedavý.
A průvodce mi zvolna drsným hlasem praví:
»Je sirotek to z obce, náhle osamělý.
Dnes matka zemřela jí, otec dávno v hrobě.
Víc nemá nikoho a proto obci chudé
teď přijde na krk. Pro dnes já jsem vzal ji k sobě,
a zítra na ni u starosty dražba bude,
kdo chtěl by o ni postarat se laciněji.«
Rty odulé se jemu rozhořčením chvějí.

Má žena vzhledla ke mně, oči se nám střetly,
a jednu myšlenku jsme vzájemně v nich četli.
»Chceš s námi?« ptá se žena dívky poplašené,
a když k ní ona vznesla oči uslzené
tak oddaně a měkce, přitiskla ji k lícím
a celovala vášnivě . . .

A ve čtvrt hodině
my vezli si ji od starosty krajem spícím,
a soumrak uspal dítě ženě na klíně.
V tom měsíc vyplul nad lesy, a naše villa
vstříc útulnými světly ze tmy zazářila.

III.

Jsa z lidu zrozen, lidu oddán pro vše věky,
ač zbohatnuv jsem o spasení lidu snil,
mne k němu poutaly ty prosté jeho vděky,

to sladké kouzlo dětských, nenávratných chvil.
Však když mně jmění cestu žitím měkce stlalo
a domácí krb přepych líbal nevinný,
tu srdce lidu se mne náhle vzdalovalo.
Já zprvu marně hledal toho příčiny,
proč v každém činu, který láska velela mi
a touha setřít lidu s čela zármutky,
lid viděl sobecké jen plány, pohnutky
a v slovech přátelských jen záludy a klamy.
Pak duše má se světu kryla doby drahné
jak pták, jenž peruť raněnou kams pod keř stáhne,
ve sny své vnořen, po boku své tiché ženy
jsem vedl život samotářský, uzavřený.

Tu přišel sirotek, to dítě opuštěné.
Tak záhy pramen života mu osud zčeřil!
Já přilnul k němu, jak by lid sám mi je svěřil.
V něm znova ožívlo mé mládí utracené,
jež květů neznalo, jen bídy lačný sten,
jež v dálce šedalo se jako těžký sen,
jež nepoznalo nikdy slastí života —
i já byl paria, i já byl sirota!
Ach, tomu děcku hojně nahraditi nyní,
čím osud na mé mladosti se prohřešil,
ta očka vyjasnit, jež hluboký žal stíní,
a vylíbati stopy zašlých trpkých chvil,
je vésti bezpečně tím slzným údolem —
to mně se stalo svatým, slavným úkolem.

A žena moje rozpučela v nové štěstí,
jež v řasách smát se počalo a na rtu kvésti.
Pod její rukou něžnou, pod mateřským hledem
květ přesazený rozvíjel se nádherně;
dvé růží zaplanulo na líčku jí bledém,
dvé šťastných oček zazářilo důvěrně,
a v jejich pohledu se s oddaností chvěla
nám v ústret její přelíbezná duše celá.

Ty síně naše zjasnily se, rozzářily,
v nich po celý den zvonil tichý, šťastný smích,
jak motýl jimi andílek se kmital bílý
a za ním svítilo dvé očí blažených,
dvé loktů skláněło se v něžném rozpjetí,
ples všude vířil, v komnatách i na zahradě,
i v lipách starých tryskal z hrdla ptáčeti,
když šťastná trojice se procházela v sadě.

Tu jednou po letech jsme zajeli si zase
i s Běluškou — tak zvali jsme ji v památku —

v tu tichou vesničku, kde ona zrodila se,
kde začala snít chmurnou žití pohádku.
Žně byly. Žhavé paprsky se vzduchem chvěly,
ve zlatých lánech vlnilo se obilí,
a nad nimi se míhala druž motýlí.
Jak jeden žárný úsměv vlnil se kraj celý,
v něm hudbou bylo všecko: i let broučka šumný
i cvrčka sváteční zpěv, říčky rokot dumný.
Vše hrálo barvami a plálo sytou vůní
zralého obilíčka.

U vsi, na výsluní
si hrály drobné děti: větší věnce pletly
a zpívaly, ty menší přesýpaly písek
neb na dlaň chytaly si paprsk slunka světlý,
jak padal na ně rozkývaným listím lísek,
a košiláček jakýs, v ruce berunku,
ji říkáním svým nutil vzletět ke slunku.

Své modré oči Běluška k nám s prosbou zdvihla;
my usmáli se a já zastaviti velel.
Jak srnka skotačivá s kočáru se mihla,
již její klobouček se mezi dětmi bělel.
Ty ve hře ustaly, k nám vzhledly zaraženy
a k Bělušce; však přívětivým slovem ženy
byl ostych brzy zaplašen, a ve chvíli
se žena, Běla, děti v tanci točily
a zpívaly a hrály na travnatém svahu.
Já pohnut patřil na ně, v oku slzí vláhu,
a skřivanem, jenž jásavě se nesl vzhůru,
mé srdce vděčné vznášelo se do azuru.

Pak častěji si Běla po vsi pozasteskla,
však po návratu byla smutnější než dříve,
tak lítostivě se jí dobrá očka leskla
a rtíky chvěly se jí v touhy prosbě tklivé.
My zarmouceni zřeli, srdéčko jak její
se odcizuje nám a v sebe uzavírá,
jak za záclonou sedá, do krajiny zírá
neb v parku dumá nad záhonem orchideí,
jež doušky mateří jí hradit nemohou,
jak líčko bledne jí, jak čílko se jí smuší,
mrak zlověstný plul života zas oblohou,
a svadlé listí zmítalo se naší duší . . .

IV.

Zas přiblížil se podzim. Den byl zasmušilý,
a vlhká obloha se vlekla při zemi;
mha kostry stromů halila v háv šedobílý
a vítr hvízdal bezlistými větvemi,
déšť drobný, mrazivý jak jehly šlehal skráně,
kraj k odpočinku ustýlal si odevzdaně.
Můj přítel — býval v létě hostem v naší ville —
se vracel do Prahy, kde obchod vedl čile;
já s manželkou jsme jeli s ním až na nádraží.
Vlak opozděný přiburácel jako běs;
stisk ruky poslední, vlak v mlhách zmizel kdes.
Nuž domů! V takých dnech krb dvojnásobně blaží.

Když chodbou šli jsme, Běla nevyběhla vstříc,
jak činila vždy, polibkem nás vítajíc,
jen prázdných komnat ticho vítalo nás chladně.
Hned po ní ptáme se, jdem do zahrady spolu,
kde mlha zastřela vše ve svůj závoj zrádně,
však Běly nikde, nikde. Srdce v náhlém bolu
nám prudce bilo v prsou, hoře těžké chvělo
se v našem volání a lkání: »Bělo! Bělo!«

Tu žena vzpomněla, že Běla při loučení
tak vášnivě ji celovala v zanícení,
a očka že se jí tak předojemně leskla.
V tom jedna myšlenka nám hlavou teskně bleskla,
že Běla touhou chorou, neúkrotnou hnána,
šla do vísky, kde matkou byla vychována.

Krev ustydla nám v žilách. V dešti, vichru lkání
jde dítě do vsi, kolik hodin vzdálené —
měj, dobrotivý Bože, s námi smilování
a vrať nám zdravo dítě naše milené!

Hned zapřaženo. K jízdě divoké a smělé
sám koně poháním, pot na studeném čele,
kře, stromy, tyče telegrafní — všecko mizí
za námi, jenom strach a úzkosť bodavá
nám v srdci roztesknělém lkáti zůstává
a z vláken myšlenkových na rubáš tká přízi.
Tma v krajinu se snáší, bez hvězd, bez měsíce —
V tom kmitla světla. Přijíždíme do vesnice.

Jdem, tlučem na okna, kde Běla měla známé,
a hlasem zlomeným, zda Běla tu, se ptáme.
Prý u kmotry jest, jež ji při křtu držela. —

Ji v nízké světničce jsme našli. V chudém loži
(snad v takém zrodila se) chorá ležela,
a sebou zmítala, jak raněný pták v hloží,
a časem vyrážela slova unylá;
to čelo drahé hořelo a ručka pálila.
»Půl tomu hodiny, co přiběhla jak štvána,
div mdlobou k zemi nepadla. Pro Krista Pána!
V té nepohodě! Řeč si dítě, chudák, pletlo,
tmy bálo se a prosilo: Jen světlo, světlo!«
Tak vypravuje štkavým hlasem stařena,
v němž ukryta jest bolest pouze líčená.
Choť k Běle sklonila se, políbila čelo,
a dítě jako ve snách oči otevřelo,
pak zmateno a v bázni horečnýma rtoma
si povzdychlo: »Ach, nechte mne tu doma, doma!«
a ruku ženě líbalo i v žalném rozechvění
ji prosilo: »Ach, mamičko má, odpuštění!«
Pak zmlkla. Drobná prsa těžce zdvíhala se,
dech vázl v krčku, horečně to plálo v řase,
pak ručkou škublo to, jak chtěla by se bránit —
Ach dítě, odpusť! Nikdo nechtěl tebe ranit!

Já k lékaři jel tryskem. Žena na postýlku
si usedla, rty tiskla ke žhavému čílku,
a přemožena bolem, jenž jak balvan tlačí,
se rozplývala v hořkém, přitlumeném pláči;
jím loučila se s štěstím, jež se nenavrací,
až srdce zvolna dobije a dokrvácí.
Šum jakýs tajemný a chladný kolem vál;
vše strnulo — jen tikot hodin zval smrt dál...

Když lékař přijel, zřeli jsme, že pomoc marna.
— — — — — — — — — — — — — —
Den celý probděli jsme ještě u Běly
a v boji posledním pot s čela setřeli
a pak ji zatlačili očka milá, čarná.

V síň vyšla kmotřička a četným sousedkám,
jež čekaly tu, suchým vyprávěla hlasem.
»Co Běle stalo se, ví snad jen Pánbůh sám!
Ne bez příčiny, chudák, v dešti přiběhla sem;
Teď smrt má z toho!« Ženy k sobě kloní hlavy
a šepcí: »On to Pánbůh všecko jednou spraví!«

V.

Zpět jedeme . . . Tma . . . Mraky, mraky pod nebesy,
mrak na hory i na lesy se chmurně věsí,
je vichr bičuje svým nelítostným hvizdem,
lká nad uvadlým letem i nad prázdným hnízdem,
a svadlé listí jako slzy krvavé
se víří v mlze prolínavé, šedavé,
den poslední být zdá se, v kterém všecko setlí,
a nikde smírný zvuk a nikde paprsk světlý,
vše, všecko pláče, věčným smutkem srdce jímá . . .

Slyš, od lesů se majestátně blíží Zima.

Hrubanovo chalúpče.

Ze slovenských obrázků

Gabriely Preissové.

Od dvou hodin s půlnoci toužil starý Hruban po rozednění, aby jen mohl zastati všechnu práci, kterou si ještě dopoledne do příchodu synova smyslil vykonati, a přikládal jí takovou zvláštní milou důležitost, jako by se chystal k nějaké slavné chvíli a nejen k uvítání domácího člověka.

V nepokojné jeho pečlivosti bylo něco radostně se těšícího, uzounkou stezku jeho života bezpečně rozšiřujícího. Těšil se na statného, z vojny konečně se vracejícího syna Matúše, že mu přibude vydatný pracovník, a těšil se rovněž tak nadějně, že Matúšovi okáže, co dokázal za poslední trudná tři léta, tak sám — samúčký jako kůl v poli.

Ej, v tom Hrubanově sebevědomí musel se už zatřpytnouti synův obdiv. Zůstal si najednou stařík na habrovém cípku z boží vůle jako z kosy odhýbnutý, zapomenutý klas, zcela sám. Žena mu odešla na věčnost, člověku se tesknotou po ní pořád ještě srdce svíralo. — Provdaná dcera Zuzka neměla času ani touhy k otci docházeti. (Vzala si potulného obchodníka a chodila věrně s jeho vozíčkem po světě, tak že od jara do podzimu nebylo po ní ani slechu, a v zimě se zase vymlouvala na neschůdné cesty, pro které prý nemohla vykonati čtyrhodinovou chůzi ze svého bydliště na rodný habrový cípek.) Syna Matúše si sebrali páni na vojnu. Hospodský žid poradil ze soucitu Hrubanovi, aby podal žádost za synovo vyproštění z vojenské povinnosti, aby jen udal, že sám postonává a nemůže zmoci práci a obživu; ale Hruban se bál lháti a Pána boha, který všechny lidské osudy řídí, před-

bíhati. — Po pravdě nikdy nezastonal, a když dokázal jednou v životě přede všemi lidmi takovou velikou věc, že si chaloupku s chlévem, stodůlkou a studní z vlastní síly, jedině s pomocí nebožky ženy postavil, dovede si na konec také hospodářství ve svém milém hnízdě sám obhájiti.

Zbyla mu tehdy k starosti i radosti kravka »Fazolka,« čtyry slepice, párek Matúšových holubů a několik vrabců v podstřeší; teď po třech letech osamělého nuzačení může se synovi pochlubit narostlým počtem. K Fazolce přibyla jalůvka, za kterou by se snadno stržilo padesát rýnských, slípek se popelí v okolí chaty osmnáct, holubů odvede Matúšovi sedm, vrabce už ani nepočítá, ačkoliv jsou také k něčemu dobří, obveselují v zimě v létě věrně stavení, lítají za ním do chléva jako nejlepší kamarádi. Chaloupka se hezky pospravená, v obou okeničkách je samé čisté neporušené sklo, v zahrádce je o šest mladých stromků více. Ovšem ten úsměv, s kterým může synovi všechno okazovati, bude podložen zadrhnutým povzdechem . . . Och, dalo by se stýskati, dalo — od rána do večera by mohl vykládati, co tak osamělý vystál a přetrpěl, a ještě by všechno nevypověděl . . . Začaly už kruté časy v těch prvních dnech, kdy Matúš po svatém Michalu odešel . . . Když tenkrát Hruban ráno povstal z lůžka, poznával, že už se mráz dotiská ke kraji. V jizbě se roztahovala troufalá zima, ačkoliv venku byly ještě švestky a ořechy na stromech. — Bože, jak stárnoucímu, osamělému člověku ten svět chtěl odnímati všechnu sílu a chuť k práci; kdyby se od něho byl Hruban dal svésti, hned by se byl ještě zahrabal pod duchnu a dříve nepovstal, dokud slunce neprohřálo vzduch . . .

A vzpomínal si s rostoucí lítostí, jak snadno dovedla prohřáti takové podzimní ba i zimní jitro jeho nebožka žena, Majduša. Taková malá a nepatrná byla jako věchýtek, ale vždycky měla tolik síly a svěžesti v sobě, že každého rána vstala o půl hodiny dříve než Hruban. Rozdělala oheň, uvařila snídaní, zametla a čistě otřela stůl; potom teprve budívala muže stavíc kouřící se hrneček na stůl: »Tomáši vstávej — boží den už svítá.« A totéž volávala na prahu komory k synovi — zrovna jako ta vlaštovice. A Hruban protahuje se s rozkoší (kterou teprve teď chápal), jen se jí ozýval nějakým zabrouknutím, a i to mu nyní bylo líto, že nedovedl dobré ženě vděčněji a přívětivěji odpovídati. Kolikráte jí jen zbůhdarma nazval hloupou robou a babou pleskavou, neuznávaje nikdy dosti spravedlivě její práci. Teď neměl nic tak jasného a palčivého v paměti, jako že jí ihned po setkání tam v nebeském ráji nebo v očistci musí pověděti: »Ale urobili jsme, stařenko, spolu v životě pořádný kus práce — o tobě by se to bylo ani nezdálo — ale tys mne věru ještě silou i důvtipem předbíhala . . .« Ano, tak ji zrovna pochválí až se tam někde shledají, ať se dočká také jeho uznání . . .

Teď už dávno si netroufal ani zdravo zaspati. Večer se muval starati, v krátkých, přerývaných jeho snech nebylo také pokoje, přede dnem zase se k němu dotíraly trampoty. Měl čtyři

měřice vlastních rolí a najatou loučku; obytné stavení, zahrádka, stráň, stáj i mlátek nad ní, všechno to vyžadovalo svého pořádku a nekonečného přičinění. Kolikráte se zastavil nějaký nemajetný chuďas na habrovém cípku a s povzdechem Hrubanovi záviděl: »Bože, co pak je vám — sedíte si pěkně v jistotě.«

To bylo pravda, Hruban měl svůj jistý krov, svůj pecen chleba i hrnek mléka, svou hromádku zemčat a kolem chaty plno narovnaných otýpek lesního klestí; míval v spížní, na zámek zamčené truhle i dva, tři hrnečky omastku, mandel vajec, příhrádku jahel a sušených švestek, dovedl by pohostiti, kdy by na to přišlo, i pana faráře; ale kdežto před lidmi se Hruban nikdy nechlubil a jen skromně pokyvoval hlavou odpovídaje: »Ba, zaplať Pánbůh, že mám kde hlavu k stáru položit a svoje jmeno zanechat, —« věděl o samotě, že v jeho krušně a pracně sestaveném majetku skrývá se veliký čin dvou životů, jeho a nebožky Majduše. Když se před třiceti šesti lety s Majdušou brali, měli oba dohromady dvě truhly oděvu a šestnáct rýnských. On byl až do svého osmadvacátého roku čeledínem u sedláka, Majduše se zdála sice něco lepšího, byla dcera cestaře, který měl svůj měsíční plat a na čepici nosil mosazný štítek jako nějaký velitel, ale že bylo mnoho dětí, nedostala drobná Majduše mimo trochu obleku a tři kousky peřin již nic jiného než křížek s požehnáním do nového života.

Počali nádeničiti v podruží a po letech svorně uznávali, že to bylo jejich první štěstí, když jim Pánbůh po devět let nedopřál žádných dětí. Z lidského nerozumu je to už tehdy skoro počalo trápiti, ale Pánbůh věděl nejlépe, co bylo k jejich dobrému. Chodili oba v létě v zimě na tovarych a ušetřili si v prvních čtyrech letech přes sto rýnských. Tu přišla Majduše na myšlenku: »Kdy bychom měli svůj vlastní příbytek, lehčeji by se nám to dýchalo, —« a váhavější Tomáš jen se usmál: »Už dávno mi něco podobného napadalo, jen jsem nevěděl, co a jak.«

»Chaloupku se síňkou, na jedné straně jizbu a na druhé komoru —« nabádala dále Majduše se zářícíma zrakoma.

»To jsem věděl dříve než ty, že se jinak příbytky nestavějí —« potrhl teď také Tomáš retní koutky řídkým úsměvem, neboť žena mu v tom svém radostném vzrušení připadala tak nějak směšná jako hrabající se myška.

»Nejprve si musíme koupit místo, potom by se musela nalámat a svážet trocha kamene na podezdívku, pak bychom si koupili někde paseku a otesali si kmeny . . .« předla ještě Majda svůj libý sen dále.

»Jako bych nevěděl, co nejdříve a pak co po sobě patří —« zabraňoval znovu jejímu vzrůstajícímu důvtipu, který se z jeho vlastní hlavy nikdy nedovedl tak snadně vybaliti jako z té její malé a všetečné; ale byl tak nevýslovně rád, že tu důležitou úvahu vyslovila Majda tak jasně a pochopitelně . . .

Za nedlouho, kdysi za nedělního odpůldne, přiběhla Majda k němu, na březnovém sluníčku na zápraží si hovícímu a pokuřujícímu, téměř bez dechu, vracejíc se z návštěvy u rodičů.

»Tatínek nám už místo na naše stavení vyhlídl a vyjednal —« oznamovala muži radostně. »Pantáta z panského,« (mínila tím žida, kterému patřil velkostatek) »rád prý ti z habrového lesa daruje cípek na chalupu a zahrádku, i kus paseky ti za lacinou cenu prodá, když mu za to budeme trochu dohlížet, aby mu lidé celé kmeny z lesa netahali; jeho šafář nemůže se všeho dohlídat, a lidé nemají svědomí, říkají, že židovi něco vzít není ani hřích. A on je pantáta hodný člověk, mzdu nám vždycky pěkně hned vyplatil, a teď nám chce pomoci — pomůže nám k štěstí, Tomáši.«

»Vždycky jsem si také myslil, že je to hodný člověk —« povstával Tomáš celý potěšen. »A na kterém konci by to bylo?« obracel rozesněné oči po blízkém mírném vrchu, tu a tam spoře obrostlém lesy.

»Tam k Myjavské straně na habrovém, tatínek mi ten holý kousek se stráňkou okazoval, pojď, dovedu tě tam . . .«

A jen co si vzal Tomáš klobouk a hůl, pospíšili si půldruhé hodiny cesty prohlednout si ten zaslíbený kousek země. Byl neúrodný, pravda, taková písčitá planinka v podlesí s kouskem stráně, na které se neuchytil ani jediný strom. Nicméně Majduša tam přece shledala hrstku slziček Panny Marie, polovinu si podržela v ruce a polovinu zatkla Tomášovi za klobouk.

»Kde tahle kvítka rostou, tam musí být požehnání,« pravila mužovi, kterému bylo kolem srdce trochu úzko, že se zde nebylo lze dohlednouti žádného lidského příbytku.

Podíval se na žhavá kvítka i na její stejně rozpálenou tvář a už celému tomu štěstí věřil jako evangeliu. Zrovna letos slezl neobyčejně brzy s celého kraje sníh, a časné jaro jim slibovalo pomáhati; dají se bez meškaní do práce hned zítra po řádné domluvě a shodě s pantátou z panského.

Ještě dnes vzpomínal si starý Hruban na tu jejich luznou, západem osluněnou zpáteční cestu; vedli se spolu pevně za ruce jako před nejtěžší a nejvážnější, ale také nejslibnější poutí.

»Kdo by se byl toho štěstí nadál, že dostaneme místo zadarmo —« připomínala stále Majda počítajíc a rozvrhujíc, za co všechno budou muset teď vydávati naspořené peníze. Povšimla si cestu jim přelétajícího střízlíka a skořápky hlemýždí, kterou opatrně překročila: »I ten nejmenší tvoreček na světě troufá si vystavět hnízdo, v kterém je pak pánem —« připomněla na té šťastné cestě, a Tomáš doložil jen v milém pochopení: »Jenom cikáni o žádný stálý příbytek nedbají —« a vytáhl ramena, jako by už dávno v nitru svém narůstal nade všecku chátru bez přístřeší i v podruží . . .

Tu noc už ani oka nezamhouřili samými rozpočty a blahými plány, a s východem slunce už Hruban hrstku zkřivených, rezavých hřebíků rovnal a čistil, těše se, že se dobře hodí pro stavbu jeho chaloupky.

Pak nastala opravdová práce, tak těžká a rozsáhlá, že nyní pořád stárnoucímu člověku připadala obrovským hrdinstvím. S jediným zedníkem a tesařem a stozlatovým nákladem postavili celé

stavení. Když už unaveně v práci ustával on, neustávala ještě drobná Majda, zůstávajíc vytrvalou jako kůň rusňáček; ruce její byly samý mozol a škrab, ale jenom si jimi v poledne a večer zaklátila, nikdy si neposteskla, že ji bolí. Tomáš to považoval za dobrý příklad a jen si potajmu, když ho nikdo neviděl, protahoval obolený, sražený hřbet.

Ale za to, když dohotovená, až na kamennou podezdívku celá dřevěná chatka prohledla třemi čistě zasklenými okny, pravila Majda, prohlížejíc ji rozsvětlenými zraky ze všech stran: »Jakživa jsem hezčího stavení neviděla.«

»Já také ne,« svědčil Tomáš celý jsa rozechvělý tím slavným poznáním, jež zůstalo již jeho nezlomným přesvědčením po celý život, »je to chalúpče na radost!«

A zametaje stále zápraží a otíraje dlaní skleněné tabulky opakoval s neobvyklou něžností ve vzrůstajícím nadšení nalezené přizvisko své chaty:

»Je to chalúpče — je to chalúpče!«

Pořád mu ve zmateném, trochu tesklivém ponětí napadalo, že nemají ničeho s Majdou, co by je přetrvalo, a nyní měli najednou svoje dítě, takové milé, věrné a jistě krásné dítě — svoje chalúpče!

Chodili pak zase chutě na tovarych a hlídali svědomitě pantátův lesík, střádajíce si na hospodářské přístavby k chaloupce, na stájku a stodolu. Tomáš vstávaje lehaje osnoval si samé milé plány přístavku a oprav svého chalúpčete. Majda si však najednou celou takovou starostlivost popletla; do její malé hlavy vtěsnala se jiná radostná a chvějná starost, od práce pokřivené a zmozolené její prsty počaly si háčkovati a sešívati různé drobotiny a čechraly stále v přenešené z domova staré kolébce dvě skromné peřinky s vyšívanými varhánky na vrchním růžku. Majda Tomášovy přístavné plány jaksi přeslýchala, a když se jí v kolébce octla vytoužená dcerka Zuzečka, nebylo s ní vůbec už žádné povážlivé a spolehlivé řeči o přístavbě, tak jí celou mysl zaujalo to drobné, často lístostivě se k pláči šklebící stvoření. O Tomášovi se nemohlo říci, že by snad neměl to malé, ve světě si tak bezmocně počínající pískle rád, nechal se jím již trpělivě buditi ze spánku a trpělivě si také k vůli němu přitěžoval v práci, když mu Majdušina pomoc k vůli dítěti ubyla; ale že by celou paměť svou jenom pro dcerku měl jako Majda, toho neučinil. Jeho prvorozeným, radostným dítětem zůstalo chalúpče, tomu věnoval na dále všechen svůj pot i um i celou ochrannou lásku. Nevytiskl mu ji, jednou věrně a slavnostně pojatou, ze srdce a očí ani synek Matúšek, který po půldruhém létě přibyl do stavení za Zuzkou — prvorozencem zůstalo chalúpče už pro celý Matušův život, a jestli Majduša se s povděkem zmiňovala, že chaloupka byla stvořena zrovna v čas pro děti, chápal Tomáš, že děti se zrodily k vůli chalúpčeti, aby je opatrovaly a ochraňovaly ještě tenkráte, kdy jeho a ženu odnesou do tišší a užší komůrky.

Když byla stájka a stodola k chaloupce přidružena, robil Hruban zase zvolna holubník pod přístřeškem, přistavěl dvojici oulů na sluneční stranu stavení, ohradil zahrádku laťkovým plotem a všechno to natřel jasnou zelenou barvou.

A pak již se našlo vždycky něco znova spravovat, rovnat, pohladit, a vždycky si tu péči nechával Tomáš jako na sváteční chvilky, neboť ve všedním denním rmutu musel stále podělkovati na panském za čtyřicet krejcarů denně, aby měli svůj zajištěný pramen příjmů, když Majduša musela již k vůli dětem zůstávati doma, spravujíc zároveň skromné hospodářství na třech kouscích pachtovaných polí. Svážela úrodu tak dlouho na trakaři, dokud se jí nepodařilo přiměti muže k tomu, aby si pořídili deskový, zeleně natřený vozík, který tažen dvěma kravkami připadal jí už nejvyšším cílem jejich hmotně vzrůstajících snah; ostatní sny už připínala jen k dětem, že dospějí zase o nějaký schůdek výše, než to mohli dokázati jejich rodiče.

Potom již častěji vsadila své děti na otep slámy do zeleného vozíku, vezla je sama na pole, na nějakou koupi do městečka nebo za svátečního odpůldne na návštěvu k dědečkovi cestaři, a když nastaly zlé a neschůdné cesty, vozila je i někdy do školy.

»To se povozíte jako nějaké panstvo!« broukal za nimi Hruban, ale v srdci byl skoro tak hrdě nadšen jako Majduša, že to přivedli téměř na selskou pýchu.

Dcerka Zuzka rostla jako konopí, matka, sotva že zaplatili dva kousky zakoupeného pole, musela v čas pro ni chystati peřiny a něco peněz do spořitelní knížky. Matúš potřeboval každé chvíle nových bot a hábků, všecko na něm jen hořelo, a Hrubanka si na tom zakládala, aby nechodil bos a ošumělý.

Posílala synka do dvanácti let do školy a snila o jeho štěstí, že jsa šikovný a cvičený může se státi panským kočím, nositi popelavý burnus se stříbrnými knoflíky a bílé rukavice a s vysoka říditi krásné koně.

Tomáš by byl býval nejraději, kdy by synovo živobytí navázalo se věrně na otcovo, aby zůstal jen skromným dělníkem a stavení na habrovém cípku aby mělo stále svého pečlivého hospodáře; nicméně ženin sen zanechal i v něm třpytnou vidinu synovy povznešené budoucnosti, a Matúš mohl jako panský kočí také se každodenně vraceti do svého domova na habrovém; Hrubanovo chalúpče bylo od panského dvora vzdáleno jen malé půl hodinky cesty.

Matúš dědil matčinu malou zavalitou postavu, a když jej osmnáctiletého Hruban předvedl pantátovi z panského, usoudil pan Winterstern, že chasník by byl nepatrnou a nevynikající figurou pro kozlík jeho kočáru, ale k polním koním že ho rád pro věrné služby otcovy přijme. Tak určil osud, že Matúš musí přece jen skromně vstoupiti do šlépějí otcových, a Hruban byl tomu v srdci tajně rád.

Na Zuzce, časně z domu vypravené, si Hruban mnoho nezakládal; opakoval si jen pro ni v duchu stálou výčitku, že skoro

ničeho na rodičovské živnosti nepomohla a nedokázala — sotva že sesílila k nějaké pořádné práci, odvedl si ji cizí muž, a rodičové jí museli ještě věno přidati do života. Syn sliboval lepší vděk. Bude nyní, když se z vojny vrátí, Hrubanovou pravou rukou... Však už bez toho starého člověka počínají síly opouštěti, musí je už věrně podepříti syn. A nějakou mladou Majduši musí hledět brzy do domu přivesti, aby se tu točilo zase pravé štěstí. Kdy by synkovi nic nenapadalo, ví už tatík o jedné, která by se dobře do stavení hodila. Má takové milé, všetečné oči — zrovna takové, jaké mívala za mlada jeho nebožka žena. Věru, dobře by starého tchána i celý jeho odkaz obsluhovala.

Tou nadějí posilněn pozdvihl se již stařík na lůžku, pomodlil se za šťastné dnešní dospění synovo k rodnému prahu, a počal se starati o sváteční úklid celého stavení. Nasytiv se trochou mléka s nadrobeným chlebem, ustlal, zametl, otřel hadrem stůl a zapocená okna a zalil květináče s muškátem a mučenkou, zrovna jako to dělávala před nějakou návštěvou jeho nebožka Majduša. Pak se odebral do stáje nakrmit, podojit a podestlat, obě kravky si ohřebelkoval do čistoty a lesku, jako by je měl předváděti na prodej. Potom si srovnal, pokropil a zametl dvůr, a pohrabal zahrádku. Každé pohozené stéblo pečlivě sebral, uvadlé a srezavělé listoví odstranil, aby jen domov Matúše uvítal celým pořádkem a celou krásou. Zmíní se dojista Matúš: »Takový milý příbytek se v celém světě nenajde.« Slípkám, holubům i vrabcům pověděl stařík hezky hlasitě: »Milá chásko, dělejte mi dnes jen samou radost — přijde Matúš, a od té chvíle bude u nás už zase veselejí!« A Hrubanovo věrné chalúpče jako by také radostnou nadějí blýštilo očima, okny, na nichž se počal chytati sluneční svit...

* * *

Krátce ostřihaný Matúš, který za tři léta odloučenosti nabyl jakéhosi cizího výrazu a místo každého někdejšího slováckého povzdechu naučil se říkat nějaké panské slovo: »šmarn«, se s chutí najedl (otec mu na uvítanou snesl celé posvícení) a zapaloval si již druhé čtyrkrejcarové cigárko, jakých si přinesl celou naditou kapsu.

Hrubana náramně těšilo, že mu syn také jeden doutník nabídl, ale hladil dárek zatím jen konečky prstů, chtěje si ho ještě dlouho šetřiti pro potěšení. Nemohl se na syna dost vynadívati, tak mu připadal sestatnělý a svážnělý. Lidé si ho budou považovat, že to na vojně přivedl na kaprála a naučil se německy.

»Ej — toť bude mít chalupisko jednou pořádného gazdu —« zvlnil stařík rty k šťastnému úsměvu, a už se mu žádoucí hovor o něm dral na rty.

»Jestli pak sis všimnul, Matúši«, troufal se pochlubit, »co nového všechno na našem přibylo? Abych začal hned tady s jizbou. Tadyhle na obou okenních zídkách jsem narýsoval před Trnavskou poutí třemi barvami malůvky — obhlídl jsem si to tak

u starostů v Ostré — to jako by bylo naházeno astrových kvítků . . . A tuhle zase na trám jsem připevnil šikovnou hrabičku — hodí se pěkně k zavěšení turkyňových klašů i svátečních klobouků. Kamna nedělala dlouhý čas dobrotu, pořád mě jedovala — až jsem na to došel, že uvnitř nad hořákem byly pochroumány a spadeny cihelky — tak jsem je pěkně tam sestavil a zamázl — že by to zedník lépe nedokázal — a teď vidíš, jaké je zde v zatopené jizbě teploučko . . .«

»Já bych dlouho takové teplo ani nevydržel,« řekl Matúš s nedbalým pohledem na kamínka, hrabičku a okna, »připadalo by mi, že se musím upeci nebo udusit . . .«

»No, vždycky, když se budeš chtět ochladit, můžeš jít naproti do komory, ta je bez toho celá pro tebe, máš tam lůžko od té doby, co jsi odešel, netknuté . . .«

»Je tam všechno cítit stuchlinou, a také málo vzduchu«, pravil Matúš s pokojným důrazem.

»Však jsem leckdy otevřel okno,« odmítal stařík takový mylný náhled, »a ty si budeš moci po libosti třeba každý den otvírat . . .«

»Šmarn,« pozvedl Matúš jaksi pohrdlivě bradu s cigárkou zrovna tak, jako to činíval jeden z jeho představených, mladý důstojník, — »tomu se říká okno? A je to vlastně díra pro kočku. A tady v jizbě to není o nic lepší, ten nízký strop zrovna na člověka padá . . . Náš pan nadporučík nám o tom držel jednou řeč, jak má pořádný příbytek vypadat a kterak se má stavět. To byste se, tatíčku, podíval! Prostorná okna, strop alespoň metr nad hlavou, suchá dřevěná podlaha a hodně mnoho vzduchu. A když to jeden kamarád z našeho kraje nedovedl pěkně opakovat, jakže to má být, a pletl si cosi, že podlaha se má zrobit jako mlat, povídá pan nadporučík: A podestlal byste tam nejspíš i lidem slámu, vy Slováci bez toho žijete nejraději v chlívech . . .« Matúš dopověděl a daleko si odplivl na hliněnou podlahu.

Hrubana v zatopené jizbě zamrazilo.

»Však ten tvůj pan nadporučík naši jizbu a celé stavení ani neshledl, a neví bez pochyby také, jak by měl hodný pán mluvit,« zmužil se k odpovědi. »A je to velké štěstí, když má člověk vlastní střechu; třeba kryla nizoučké stropy, doma na vlastním je měkčí papěrková zhlavnička, než na cizím prachová duchna . . .«

»Šmarn, já bych ale vždycky raději zůstával v nájmu pěkného zvýšeného příbytku, než v takové sražené doškové chajdě,« zamávl Matúš zbytkem své cigárky do půlkruhu.

»V jaké chajdě?« opakoval stařík jako ve snách a jen svraštělé líce se mu zbarvily jako zralá jeřabinka.

»No, v téhle naší . . .« odvětil Matúš bez zdrahání a troufal si pozvednouti k otci pocizelé oči s namanutou otázkou: »Na mnoholi jste to, tatíčku, pojistil proti ohni?«

»Na osm stovek,« vyhrkl starý Hruban, spěchaje tím dokázati, že jeho chalúpce není ledaco.

»Osm stovek,« opakoval Matúš pohlížeje se svraštělým čelem k stropu a kolem všech čtyr stěn. Pak vypustil zvolna, jako v zamyšlení (Hruban už tušil, že je zahanben a že obrátí hloupou řeč) kotouč dýmu z úst, zatrhal úsměšně retními koutky a ozval se tak, jako by hrozný drtící kámen na někoho valil a tiskl: »Víte co, tatíčku, zapalte tu chajdu a vezměte si pokojně těch osm stovek od pojišťovny, však tam mají peněz dost...«

»Cože, cože povídáš?« zajektal stařík rázem bledna v tváři, jako by byl raněn.«

»Že by se za ty peníze od pojišťovny dal postavit pěkný domek někde v zalidněné obci; vždyť tady na samotě připadá to člověku bez toho jako rasovna. A nebyla by to žádná těžká věc... Škrtnout sirkou a došky už jsou vesele v plameni...«

Stařík se vztýčil, opíraje se třesoucíma rukama o stůl. »A u které — — u které cigánské nebo loupežnické roty jsi to byl na zkušenou?« zachraptěl těžko dýchaje. »Víš, kdo to chalúpče v potu tváře a s bolavými mozoly tady postavil? Já —« (stařík zase pozdvihl šíji jak by se chtěl zdáti ještě vyšší —) »já a nebožka žena. Začali jsme se sto rýnskými a s Pánembohem, a ať někdo po nás takovou věc dokáže, postaví příbytek jako klícku, do oken si smyslí muškátovou zahrádku a kolem na zíďku malůvky... Na podlahu nebožka Majduša žlutý písek sypala a před svátečními dny rýsovala do něho pěkné formičky, aby to u nás jen oči lákalo. Co jsme se po celý život nastarali, vstávaje lehaje jsme si chalúpče podpírali a zdobili — povídali si: Budou mít děti pěknou památku.« Starý Hruban se zarazil, jako by se zastyděl za změklý tón své obrany. Proto udeřil celou sílou pěsti na stůl, že Matúšův dárek (jemné cigárko) rozdrtil na padrť, a zvolal ostrým, výhrůžným hlasem: »Chalúpče bylo na světě před tebou a bude ještě po tobě, ty jsi s celou svojí vojenskou čepicí hloupý hazucha, a neníli ti to tady vhod a dost vysoké, tamhle, vidíš, tamhle jsou dvéře!«

Voják se pozdvihl s židle, jeho opálená tvář se přižehla a pod pokrčeným čelem se jeho zaprášené obočí rozpačitě poškublo. Nebyl jakživ vzdorovitým dítětem a za školáckých časů, než by si byl vykřičel nebo vyžadonil sušené ovoce, homolku neb nesbírané mléko za protivnou praženku s brambory, raději svoji přidělenou mísku s praženkou za humny vylil a milejší požitky si sebral bez dovolení a tajně ze sklepa a špížky; však i když se to někdy prozradilo, matka nežalovala a netrestala. Proto se Matúš podíval jen rozumně z drobného okna na požloutlé a opadávající hrušně před stavením (nevěděl opravdu, kam by mohl pro tu chvíli z rodičovských dveří jít bez krejcaru v kapse) a zase se vrátil, trochu těžce dopadaje na své pohodlné místo. Cítil, že se musí nějakým pokojným slovem ozvati, a promluvil s nuceným úsměvem: »Rád bych věděl, tatíčku, proč jste se tak rozkřikl? Člověk něco pleskne, nic zlého si při tom nepomyslí, a vy už z toho zrobíte celé kázání.«

Starému se sevřené hrdlo uvolnilo, napadlo mu, že chlapec opravdu mohl nevěda a nepřemýšleje pleskat, ale trn mu v srdci zůstal. Ani ze svévole ani z hlouposti mu nesmí nikdo snižovat jeho chalupu. A už se nemohl ani se synem pouštět do nějaké další rozprávky, musel vyjít ven, aby Matúš nepoznal, že se mu lítostí zalily oči. (Dokončení.)

Po horách i dolinách.

Z nové pouti po Slovensku

napsal

Karel Kálal.

Letos jsem si na Slovensko jen tak odskočil, a sice do Žiliny k příteli dr. Dušanu Makovickému a s ním pak jsem vykonal maličkou cestu. Povím, jak šlo jedno za druhým, příhoda za příhodou, dojem za dojmem, vzpomínka za vzpomínkou.

Když jsem si v našem nádraží kupoval lístek, kasíř se usmál. Proč? Že jsem požádal za lístek pro »tretiu triedu.« Jeduli na Slovensko, jsem už na půdě moravské tak do slovenštiny vžit, že si slovenské písničky pohvizduji a ke konduktorům najednou spustím po slovensku, čemuž oni naslouchají ochotněji než konduktoři slovenští. V Těšínském Slezsku se mluví slovansky, ale je to míchanina. Slyšíš češtinu a polštinu, slyšíš nářečí, o němž nemůžeš rozhodnouti, jeli české nebo polské — z jedněch úst zaslechneš *g*oru i *h*oru, *g*linku i *h*linku, — a na drahách jezdí dost Slováků, patrně se lišících svým *r* místo *ř*. V Těšíně převládá němčina. Nápisy jsou německé, někde též polský; knihkupec nemá ve výkladní skříni ani jediné knížky české nebo polské. V hostinci měšťané rozprávějí německy, ale když se rozcházejí, řeknou si: »Z Bogiem!« — jsou to Poláci. Ale v Těšíně jsou také Maďaři, a jest jich hned asi 700. Maďaři? Kroutí čtenář hlavou. Inu tak, jsou to Slováci ako repa, konduktoři a jiní zřízenci při dráze Bohumínsko-Košické.

Čekaje v Těšíně na uherský vlak, zacházívám obyčejně na evangelický hřbitov, kdež je pochován Michal Miloslav Hodža, jeden z vůdců slovenského povstání r. 1848, evangelický kněz, jenž v Těšíně, ve vyhnanství, r. 1870 zemřel. V Těšíně mívám častěji dostaveníčko s tím oním přítelem slovenským, když je potřebí důležité nebo důvěrné porady ústní, a některé z nich bylo i na Hodžově hrobě. Tam, jsouce úplně sami, porozprávíme si ve stínu lípy a za svědectví toho třetího — tam v hrobě — dosyta a důvěrně až do dna duše. Jednou jsem se tu sešel s přítelem, právě z vězení propuštěným. Čekal tu na mne smutný a zamyšlený. Nežaloval, nestěžoval si, jen jeden dojem z vězení pověděl: jak se mu stáhlo srdce, když ponejprv do vězení vstoupil a když za ním

žalářník bouchl dveřmi, které z vnitřku neměly kliky. Ruce i nohy měl opuchlé. Vtiskl jsem mu do dlaně dar, sbírku pro jeho rodinu. »Ta česká láska,« pravil a slzel. »V neštěstí poznáš přítele,« dodal ještě potichu.

Jednou jsem měl plán začíti slovenskou pouť Hodžovým hrobem a skončiti Trnavou. Utrhl jsem na hrobě větvičku břečtanu, mysle si, že ji odvedu Hodžovu synovi, jenž je v Trnavě advokátem. Ale než jsem přišel do Trnavy, pozbyl jsem odvahy větvičku odevzdati: je mi vždy tak úzko, slyšímli, že synové nejdou v šlepějích velkých otců. A na Slovensku je to úkaz tak častý. Otec se národním cítěním až chvěje, syn je chladný a vnuk je odrodilec; je to dílo hlavně cizinských škol . . .

Ale pojďme už z Těšína dále.

Usednuv do uherského vlaku zaslechl jsem dvě ženy mluviti nářečím českým. »Mám takovej velkej uzel, dejte ten svůj dálejc,« pravila jedna. Chvilku jsem poslouchal, dojdeli na speciality českého nářečí: tadydlenc a todlenc. A došlo. »Sedněte si tadydlenc naproti mně a todlenc dáme nahoru.«

Byly to ženy českých muzikantův. Jedna z nich jela se synkem asi desítiletým; k tomu mluvila německy, ale chlapec jí odpovídal česky. »Moje děti chodí do německé školy,« praví tato ještě mladá, hubená žena. — »To je dobře, s němčinou dojde nejdálejc,« odpověděla starší, tlustá. »Ale moje děti, ubožáci, chodí do maďarské a to není na nic; kdež to tam: české děti do maďarské školy!«

Mladší paní vystoupila v Jablunkově, já pak zůstal se starší v kupé sám až do Žiliny. Představili jsme se navzájem. Ona je od Prahy, její muž také z toho kraje a je hudebníkem v železničné kapele ve Vrútkách. Kapela má, tuším, 24 muže, samé Čechy. Mimo hudbu konají ještě lehké práce při dráze, na př. muž mé společnice pomáhá při natěračích železničných vozů. Má 2 zl. 10 kr. denního příjmu. »Pěkný plat a lehká práce,« libovala si žena, »ale což je to platno: děti nám chodí do maďarských škol.« Němčině přála, ale maďarština se jí protivila. Po vlasti se jí stýská a děti prý musí zase vlasti navrátit. Poznamenal jsem si její adresu a slíbil zaslati dětem jejím trochu českých knih. Lid slovenský chválila, ale mezi panstvem je prý velká zkáza. Vypravovala toho příklady nejen o chase, ale též o řediteli polgárky (měšťanské školy), ano i o knězi. Mně to nebylo nic nového; znám znemravňující dílo maďarisace, znám život na maďarských železnicích, znám Vrútky, sídlo odrodileckého fanatismu . . .

Zatím jsme dlouhým tunelem pod Jablunkovským průsmykem vjeli na Slovensko. Byl večer a měsíc jasně svítil. Nemohu pověděti, jak divně na mě působí holé stráně drátenického kraje. Rozhledl jsem se po uzoučkých políčkách plných trní a po strmých pastviskách, tu a tam od jalovce se černajících. Čtenáři Osvěty o mém k Slovensku cítění vědí, ale asi nevědí, že jsem pro ně snášel mnohé příkoří, mnohou ránu. Všecka má práce slovenská je čistá jako modlitba, proto rány bolely . . . Teprv dnes, již

uklidněn, svěřuji prožitý žal těm, kterým jsem svěřoval i svou ke Slovensku lásku. Zadrž, kdykoli bys raniti měl toho, kdo tě miluje . . . A tak vstupoval jsem v posledních dvou letech na slovenskou půdu s myslí stísněnou a roztrpčenou. Ale letos, když jsem se za svitu měsíce rozhledl po Čačanských stráních, opět zahřálo mě u srdce, jako bych se vrátil k první lásce. Bylo mi tak tklivo a milo, jako když jsem před mnohými lety, mladý a nadšený, po slovenské půdě ponejprv kráčel. Není v srdci mém hněvu, celé Slovensko miluji a chci mu sloužiti do konce života — takové asi myšlenky šly hlavou mou, když jsem se blížil Čačanskému nádraží.

Vlak se zastavil. Z vedlejšího vozu vystoupil muž. Děvče jakés šlo mu vstříc a zvolalo: Magyar bácsi (maďarský strýčku)! To mě vyrušilo z rozjímání. Dosud jsem věděl jen, že je maďarský Bůh, maďarská velká žena (Panna Maria), maďarská státní idea, magyarország, srbské území v dolních Uhrách je magyar alföld, kalvinismus je magyar vallás, svoboda je magyar szabadság, procházejíce se po chodnících slovenských měst čítáváme pod nohama magyar aszfalt, avšak magyar bácsi byl mi novinkou.

V devět hodin večer byl jsem v Žilině, u svého milého Dušanka . . .

K němu vždy vstupuji téměř jako do chrámu. Vím, že se ho každou chválou nelibě dotknu, ale nemohu v sobě zapříti vychovatele; cokoli píšu, cokoli mluvím, prozradí paedagoga. I tentokráte stavím čtenářům na oči, co v paedagogii má význam největší: příklad člověka. Jako by byl syn Tolstého, tichý a skromný, co mluví, to je ohlas jeho nitra, a srdce jeho vždy se chvěje láskou. Pravda a láska vtělena je v tomto člověku. Mne odměnilo Slovensko za starosti mé bohatě, nebo v něm jsem našel člověka v nejkrásnějším významu slova a přítele srdci svému nejbližšího. Makovický byl třikráte u Tolstého, loni v zimě meškal blízko něho na Krimu šest neděl. Od Tolstého má hodný balíček listů, jež chová jako nejdrahocennější svůj majetek. Tolstoj má jej tak rád, že mnohdy nevyčká odpovědi jeho a podle tužby svého srdce píše mu znova. V národě českoslovanském je Makovický nejlepší znatel Tolstého, a mezi miliony Tolstého ctitelů sotva který jest vroucnější nad Makovického; duch jeho tone v duchu Tolstého a s Tolstým v Bohu. Rozumí se samo sebou, že nepije, nekouří a nepojídá masa. Je výborný lékař, zvláště operatér. Když byl promován na Pražské universitě, prodlel ještě asi půltřetího roku v Inspruku, zcela se věnovav operatérství. Jeho lékařské a humanitní působení je požehnáním pro širý kraj. Přeji ho Slovensku ze srdce, nicméně po několik let chovám myšlenku, že tento muž patří na Pražskou universitu, jež by zvláště vychovatelským působením jeho velmi mnoho získala.

Už před některým rokem jsme si s Makovickým řekli, že si někdy vyjdeme vysoko na hole[1]) a tam že si do syta porozprá-

[1]) Hoľa = holá či lysá hora nebo vysoký lysý (jen travou porostlý) hřbet. S českou koncovkou se řekne hole a sluší skloňovati podle země, tedy na holi, na holích atd.

víme. Na úmluvu tu vzpomněl jsem si letošní prázdniny; bylť jsem — hledaje stupně karriéry a poznávaje, jak málo v instituci školské platí práce a mravní snažení — roztrpčen a tak potřeben přítele a krásné přírody.

Večer jsem přijel, a druhého dne vydali jsme se na Malou Fatru. V nádraží Dušanko představil mi po slovensku jistého učitele z Dolních Rakous a jedenáctiletého Janíčka, přítelova synáčka z Žiliny. Ti šli s námi. Pod zříceniny Strečna jeli jsme po dráze. Odtud pak stoupali jsme ke zříceninám Starého Hradu, trčícím na příkrém skalisku na pravém břehu Váhu, naproti Strečnu. Ještě před Starým Hradem je horárna; tam jsme se zastavili a požádali horára (hajného), aby šel nějaký kus cesty s námi. Vzav pušku šel. Byl rodem od Opavy, z pruského Slezska. Vypravoval, kterak za mládí jeho byla u nich škola česká, leda stůl, strop a p. učili se jmenovati německy, ale nyní že je veliký převrat, všecko je německé! Slouží prépoštovi grófu Pangrácovi, sídlícímu v Novém Městě nad Váhem. Po Starém Hradě jsme se sotva ohledli — bylť nám už všem znám a Povážanům zříceniny nejsou vzácny; za to málo výše nad ním jsme se zastavili. Hluboko pod nohama, pod stráněmi velmi příkrými, vlnil se Váh. Na druhém břehu viděli jsme Margitu, skalisko to na břehu i v řece, obájené pověstmi, nebo tu mnoho životů vzalo za své. Podle Váhu jde silnice a trať vybíhá z jasku (tunelu). Po Váhu pluly za sebou dvě pltě (vory). Darmo jsme na plťníky mávali klobouky, nedbali nás, majíce právě vplouti do skaliska Margity. Když jsme pozdvihli oči vzhůru, kromě nevelké roviny od Strečna k Žilině neviděli jsme nic leda kopce a hory. Ranní slunce pěkně osvětlovalo obrovské zříceniny Lietavy, asi půl druhé hodiny od Žiliny na jihovýchod. Hnuli jsme se dále. Na jednom místě horár zahledl v mraveništi stopy medvědí tlapy. Hned jsem se dal do řeči o medvědech. V uherských lesích všude medvědi žijí. Náš horár častěji medvěda zahledl, ale jen jednoho zastřelil. V Turčanské stolici znal jsem stařičkého hajníka, jenž za svého života zastřelil 22 medvědy. Dášli medvědu pokoj, i on dá tobě, vyhne se ti, proto turistům medvědi nebezpečni nejsou.

Stoupaje po malé Fatře a zpět se obraceje uviděl jsem brzy za Starým Hradem na straně severovýchodní staré své známé: Lysou Horu, Smrk, Kněhyni a Radhošť. Tak mi byli milí tito staří druzi moji! Žiji mezi nimi na osmnáctý rok, každodenně na ně hledím a kolikráte jsem je, Radhošť bezpočtukráte, přešel. Vyměřil jsem si, kde asi dlí vzpomínající choť má a synáček drahý, a hned jsem se jim cítil blíže a veseleji se mi stoupalo. Navrátiv se domů vyšel jsem si s touto milou dvojicí svou na naše hory a ukazoval jsem jí hory slovenské, po nichž jsem byl cestoval.

Tu se mi hodí pověděti slovíčko turistům na Radhošť. Ti se totiž navracejí s Radhoště s milým klamem, že viděli Tatry, zvláště Kriváň. Fatru jste viděli, a sice Malou Fatru, nikoli Tatry. Kriváně jste viděli dva, ale Kriváně Fatranské. Chceteli viděti Kriváň Tatranský, musíte na Kriváň Fatranský; odtud již najisto

nakloněného obra Tatranského uvidíte. Někteří naši lidé zpod Radhoště tvrdí, že za nejjasnějšího počasí, zvláště v zimě, dalekohledem Tatranský Kriváň uviděli, a sice jeho severní bok. Možná, ale já sám Tatranský Kriváň s Radhoště neuviděl nikdy.[1])

Čtenáři vědí, kde je Žilina. Jedemeli z Žiliny podle Váhu k východu, nuž horstvo, do něhož po dvou stanicích za Strečnem vjíždíme, zove se Malá Fatra. Je po obou březích Váhu číníc nejvyššími hřbety hranici mezi stolicí Trenčanskou a Turčanskou a přechází do stolice Oravské. Já stoupal po části severní, kterou dobře vidíme na příklad z Vrúteckého nádraží.

Na jednom místě, už hodně vysoko na holi, stojí nový dřevěný, rozložitý domek. Horár pravil, že je to kvartier. Jsou tu čtyři jizby s lůžky, aby tu hajníci a myslivci mohli přenocovati. Poblíž je studánka. U studánek se turisté vždy zastavují. Také my jsme si lehli na výsluní; Dušanko rozkrojil oštěpek[2]) a veku, horár přinesl vodu, a hostina byla hotova. Uzenin, vína a koňaku na naší tabuli nebylo. Horár nás tituloval veľkomožnými pány, což jsme poučením o rovnosti a lásce odmítli. Já rozmlouval po nejvíce s Makovickým — on slovensky, já tu slovensky, tu česky, jak to z úst vyskočilo, — a Johan (tak titulovali onoho učitele z Dolních Rakous) zase s Janíčkem. Ti mluvili po německu. Johan je Němec, ale se mnou mluvil česky; Janíčko je Slovák, ale aby se přiučil němčině, mluvil se strýčkem Johanem německy. U kvartieru jsme poznali první chybu: Johan s Janíčkem vzali si málo jídla, tak že už tady přibírali si z tabule Dušankovy. Já byl hladov, ale vida situaci ani do polovice jsem se nedosytil a obával jsem se budoucnosti. Stoupali jsme výš a výše mířice k Malému Kriváni. Najednou jsme uviděli stádo dobytka. Zaradoval jsem se, že si dám nadojiti mléka, které mi je ideálem nápoje a stravy. Tři pastevci nám vyšli vstříc; poznali Makovického a podávali jemu i nám ruce. Přednesl jsem jim svou žádost pěkně po slovensku. Pastevci se usmáli řkouce, že pasou samé býky. Janíčko se rozchechtal a já — čo som mal robiť? — rozesmál jsem se též. »Něvietě čariť, aby stě aj od juncov mlieka nadojili?« otázal se Dušan a vyrovnal tak všeobecnou rozpačitost. Pasáci byli ze Stráže. To je dědina na Varince, jež se nad Žilinou, u Varína, do Váhu vlévá. Dědina zemanská, i tito pastevci byli zemané majíce najisto zaměstnání příjemnější než mnozí jejich páni bratři, kteří v Pešťanských továrnách robotí. Na hlavách měli široky, na ramenech přehozenu kabanici, košili z hrubého plátna s širokými rukávy, těsné houněné gatě a krpce. Jiní pastevci mívají košili černou od másla, v němž ji vyvařili, aby se jim do ní nedal hmyz;

---

[1]) Upozorniv na tento omyl, mluvený i tištěný, připomínám ještě jiného, též kdesi tištěného, že totiž ve Fatře na příkrých stránich Váhu je prales. Starý horár sám byl účasten kácení na stráních nejpříkřejších. Toliko v Tatrách vídávám tu a tam obry věkem skláceně, tam jsou kousky pralesu.

[2]) Oštiepok = ovčí syrec podoby podlouhlého soudečku, uzený, navrchu žlutý.

tito zemané měli košile bílé. Každý pasák na holích má valašku, totiž malou sekyrku na dlouhé tyči, a věrným druhem je mu bílý Dunčo, Belko, Bodrík nebo Lapaj. Tři pastevci pásli býky z celé dědiny, aby přes léto ztučněli. Ve dne v noci jsou pod širým nebem, na noc v ohradě, pastevci v kolibě, v níž anebo vedle níž hoří za večera a do noci vatra. Pasáci žijí po nejvíce o chlebě a bramborech; kraviari a ovčiari živí se obyčejně jen mlékem a žinčicí. Maso mají tehdy, když vlku nebo medvědu kořist odejmou.

Od zemanských pastevcův jsme zvěděli, že ve Stráži mají žida rychtářem. Žije tam zeman Hlávka; ten před časem dokazoval stavebnímu radovi Hlávkovi v Praze, že jsou příbuzní. V Stráži mají zvláštnost, jaké nemá ani Přelouč, ani Brušperk, totiž v témdni dvě neděle. V sobotu je neděle a v neděli je neděle. Jeť Stráže v kotlině, níže než Varinka i Váh, a když se tyto řeky rozvodní, ubohá dědina! Proto od dávna světí dva dni v témdni modlíce se, aby Bůh dědinku jejich před povodní zachrániti ráčil.

Rozloučili jsme se. »Šťastlivú cestu vinšujeme,« volali ještě za námi pasáci, a Dunčo — máť jeho rod takové spůsoby — dlouho na rozloučenou za námi štěkal. Kráčeli jsme skoro stále po holém hřbetě majíce rozhled na pravo i na levo. Hluboké rokle rozvíraly se nám jako propasti, zvláště pak dolina Krásňanská a Belanská. Těrchová, rodiště Janošíkovo na severním úpatí Malé Fatry, vynořila se nám toliko svými hony a stráněmi. Bylo poledne, my unaveni a hladovi, a na vrchol Kriváně počítali jsme ještě dobrou hodinu. V nehluboké proluce jsme lehli a pojedli. Vody tu nebylo. U kvartieru naplnil Dušanko nevelkou láhev vodou, jež nyní byla již vlažná, ale kdy by jí jen byl dostatek. Čtyři žíznivci na ni hleděli (horár se už vrátil), a Dušanko, gazda náš, rozpočítal, že na každého přijde jedna a půl turistické sklenky. Málo, málo … I oštěpku a veky krájel kolečka tenká; nebylo pomyšlení, že se do večera někam k obydlí lidskému dostaneme. Já znovu želel, že zemané nepásli místo býků krávy. Asi o půl druhé dorazili jsme na vrchol Malého Kriváně, vysokého 1669 metrův. Já podle svého obyčeje jsem si před samým vrcholem lehl, oddechl a teprv zotaviv se vystoupil jsem na hrot a se rozhlížel. Počítám chvilky na vrcholech hor prožité k nejmilejším. Splněna tužba, cíl dosažen, a divadlo velkolepé. Nic krásnějšího nad přírodu! Pod nohama měli jsme maličkou stolici Turčanskou; ta je kolem do kola vysokými horami obehnána, proto se jí říká Turčanská zahrádka. V ní pak jsme pozorovali města a dědiny: Sučany, Sv. Martin, Štubni, Mošovce, Necpaly a j. Na východ bylo nám údolí Váhu, jež je v těchto místech úzké, ale za Ružomberkem k Sv. Mikuláši se hodně rozšiřuje. Na západ krátké, ale dost rozšířené údolí od Strečna na Žilinu. Jinak, co jsme viděli, byly samé hory. Napadlo mi spočítati vrcholy, kolik jich s Kriváně uvidím, ale počet byl těžký, jako bys chtěl spočítati stromy v lese nebo hvězdy na nebi. Jistě několik set

štítů vidíš; vrcholy kupovité a lesem zarostlé jsou řídce. Ať se jen český čtenář pěkně do slovenského horopisu uvádí, povím mu, které hory s Kriváně jsem viděl. Daleko na jih bylo nám Sitno, v němž jako v Blaníku spí rytíři, jest až ve stolici Honťanské. Potom k jihovýchodu a na východ trčí: Kľak, Inovec (jižně od Trenčína), Javořina (na hranicích moravsko-slovenských, jižně od Uher. Brodu), potom moravské hory Radhošť, Kněhyně, Smrk, slezská Lysá Hora a Javorový. K severovýchodu Babí Gora (na hranicích slovensko-haličských), k východu Velký i Malý Choč, Čebrat a ještě dále na východ Kriváň, ten pravý, Tatranský. Mne zajímalo pozorovati kraj drátenický, t. j. nejsevernější část stolice Trenčanské. Inu, samá hora je ta vlast drátenická. A přece je kraj ten hustě obydlen. Váhu viděli jsme velikou část. Už někde nad Liptovským Sv. Mikulášem se nám lesknul, potom shledovali jsme jej, tu tam horami zastřený, až k Žilině. Tam zašel za hory a zase někde nad Trenčínem, asi u Ilavy, hodný jsme ho uviděli kus. Nikdy jsem nic podobného neviděl.

Na Kriváni hověli jsme si na výsluní celé dvě hodiny; o půl čtvrté jsme povstali k odchodu. Svými kapesníky ovázali jsme si hodně ztuha lýtka, aby se nám, dolů sestupujícím, neotřásala. Zaměřili jsme do údolí k Váhu směřujícího, tak asi k Turanům. Pěšinky nebylo žádné; není tu lesův, málokdo sem přijde, kde by se tedy vzala pěšinka? Spád byl příkrý, tak že jsme si všickni naříkali, jak se nám kolena třesou. Na posilnění nebylo ničeho, tu a tam v běhu utrhli jsme něco borůvek. Najednou svažovala se stráň tak příkře jako střecha, tak že jsme jeden za druhým padali a sjížděli dolů. Co potom nastalo, nikdy v životě jsem neprožil. Stráň byla ještě příkřejší a porostlá travou až po ramena, tak že jsi nevěděl, kam stoupíš. Uděláš krok a letíš s balvanu do hloubky, někdy se ocitneš mezi balvany a shnilými kmeny, i vylézáš rukama nohama si pomáhaje. A sotva se vyprostíš, hup! jsi už zase na hromadě. Takový stav naplnil nás energií, nikdo již nenaříkal na třesení kolen a na hlad. Dušanko častěji opakoval: »Pozor, ať si nezlomíte nohu!« Výkřik za výkřikem. Němčina přestala, i Johan vykřikoval po česku. Když je zle, vytryská z lidí utajovaná přirozenost a oni obyčejně mluvívají jazykem mateřským. »Odkud jste?« otázal jsem se Johana. A on s barvou ven: »Z Místka.« Janku jankovský, myslil jsem si, takový jsi ty Němec? Místek je čtyři hodiny od Frenštátu, město české s »německým« zastupitelstvem . . . Bác! Janek leží v trávě. A kde jsou druzí? Též kdesi pod kapradím. Však už tam vězím i já. Málokdy jsme všickni čtyři byli na povrchu. Kolikrát jsem padl, padesátkrát nebo stokrát? Kdož to ví! Tělo plné modřin, šaty zašpiněné . . . Nikde tu nebylo stopy po člověku. Sem lidé ani stáda nehoní. Až jsme konečně přišli na kolibu. Radost veliká, ale sklamání ještě větší: koliba byla prázdná a spustlá. Doufali jsme, že nám bača nebo valach cestu poradí. Avšak našli jsme chodníček! Vede jinam, než je náš směr, ale my nedbali a drželi

se ho. Dovedl nás k potoku a tam mu byl konec. Byla to pěšinka valachů k vodě, když ještě koliba byla obydlena. Podle potoka nebylo možno jíti, mělť příkré břehy. »Pojďme potokem, s kamene na kámen,« radil Johan po česku. — »Pán Boh uvaruj, to som ja raz zkúsil,« varoval Dušan. Tedy zpátky ke kolibě! A od koliby zase travou a kapradím, skrytými balvany, kmeny a pařezy . . .

Konečně jsme sešli dolů do lesa. Ale pořád nebylo žádné cestičky, srázným údolím prudce tekl potok po balvanech a kamení a nebylo jiné rady než přece jíti potokem, vlastně skákati s kamene na kámen . . . Skočíš, a kámen se pod tebou zvrátí a ty padneš do vody, jednou na ruce, jednou na znak, jednou ti sletí klobouk, jednou vypadne ti z ruky slunečník už všecek potrhaný . . . Chvíle strašná! K tomu všemu přišla noční tma. Co dělat? Navrhl jsem, abychom přenocovali za balvanem u potoka, na lůžku, z kapradí; už jsme sotva uviděli, kam skočit. Obuv jsem měl promočenu, voda velmi studená, zanítily se mi mandle v krku, a od toho pošlo bolení hlavy. Dušana rozbolelo oko a musel si je zavázati. »Maličký Janíčko, ako sa máš?« otázal jsem se. — »Ja veru dobre, mňa nic nohy nebolia«, odpověděl. To nás posilnilo. »Dále, pokud jen bude možno,« mínil Dušan. »Weiter!« zvolal Johan z Místka už zase po německu. Na mnohém místě nebylo kamení, a tak jsme se brodili vodou. Zahledl jsem cosi bílého. Sehnu se a — »Papír!« volám radostně, že vidím stopy lidské kultury. Už brzo musí nastati lepší cesta. V tom vyšel měsíček, právě tak pěkný, jaký mi včera osvítil drátenický kraj kol Čace. Brzy jsme uviděli při potoce požatou trávu. Když sem jiní chodí, i nám se tady půjde dobře, mínili jsme. A šlo se opravdu již dobře. V deset hodin v noci zaslechli jsme psí štěkání a za čtvrt hodiny potom mlýnský klepot. »Do mlýna,« navrhl jsem, »tam jistě mají chléb a kyšku.«

Byli jsme to v Turanech; to je druhá stanice za Vrútkami. Mlýn je na témž potoce, kterým jsme putovali. Dřevěná chalupa, to je slovenský mlýn pod horami. Usedli jsme si na dvorek a pochutnávali si na chlebě a kyšce. Johan a Janíčko se pak vrátili vlakem do Žiliny, Dušan a já lehli jsme si do stodoly, kdež nám mlynářka slámu a peřiny ustlala. Nebylo to ponejprv, co jsem, putuje Slovenskem ve stodole spal, a byl by, doufám, dosti zajímavý článek, kdy bych vypravoval o svých rozmanitých na Slovensku noclezích. Tentokrát jsem se vyspal výborně; ani mlýnského klepotu, ani psího štěkání jsem neslyšel. Však byl to také tělocvik: kroky, skoky do dálky, do výšky i do hloubky, rozkoky, podřepy, dřepy, podpory ležmo v předu i v zadu, na pravo i na levo, — a pro nejznamenitější výkony naše, jako bylo sjíždění po zádech i po břiše, tělocvik náš nemá ani názvů; k tomu ještě mnohé kneippianské applikace: chůze ve vodě, sedací koupel a různé střiky. Kdož by neuvěřil, že jsme dobře spali? Nicméně ráno mě bolelo v krku; doktor medicíny, tentokrát v stodole ordinující,

konstatoval zánět mandlí. A tak jsme změnili plán: nešli jsme do Oravy, nýbrž vrátili jsme se vlakem do Žiliny.

Takový byl konec mé pouti na Tatranský Kriváň. Nemohu ji zakončiti bez mravného naučení: Necestujte po horách bez průvodce a berte si dostatek potravy.

Makovický musel ještě ráno odjeti k porodu a na odpoledne byl telegraficky povolán do Sv. Mikuláše. Mně se v krku po několika ovincích ulehčilo, ale na těle byl jsem jako zmlácen. Jedno mě těšilo: vyzkoušel jsem své srdce a plíce a vůbec tělesné síly, vše to ještě jaks taks slouží, i doufám proto ještě hodně slovenských hor slézti.

Odpoledne jsem se vypravil do zahrad k Budatínskému hradu. Bylo to 20. srpna a toho dne je v Uhrách svátek zemského patrona sv. Štěpána. V městě bylo mnoho vesnického lidu, s kterým vždy rád hovořím. V stromořadí, ještě na Žilinské straně, na levém břehu Váhu, uviděl jsem, že jakýsi kluk praštil kamenem cikánku do hlavy. Cikánka, mladá a slušně ustrojená, křičela obracejíc se na mě a jistou ženičku poblíž. Přistoupili jsme k cikánce a poslouchali její nářky. Ženička nadávala klukovi: »Dočkaj, potvora huncútská, ja tě zabijem, choď mňa potom žalovať!« Cikánka se má zejtra vdávati a šla z Budatína s ženichem do města. Před mostem, ještě na straně Budatínské, je chlapi přepadli, ženich utekl zpět do zahrad a ona přes most k Žilině. Tam ji zase kluk udeřil kamenem. Co vytrpí ubohý cikán, a je přece též člověk jako druhý, rozumovala cikánka. Mně jí bylo líto a ochotně jsem přisvědčoval rovnosti lidí před Bohem. Zatím jsme přišli na most, a cikánka postřehla, že na druhém konci, na straně Budatínské, chlapi číhají. »Jaj! jaj! Bože môj, oni mňa zabijú!« skuhrala cikánka tím zvláštním cikánským hlasem, vášní přeplněným. »Nebojte se, nedám vás,« řekl jsem. Ale ona ustrašena chytila mě za ruku. Chtěl jsem se jí vymknouti, ale ona se tím pevněji držela mé paže. Co dělati? Nechal jsem tak, a mám tedy upomínku, že jsem se po Žilinském mostě vedl s cikánkou jako ženich s nevěstou. Chlapi se dali do smíchu. »Pozritě,« řekl jsem jim, »ako sa vás cikánka bojí! Veď stě vy statoční (řádní) chlapi a viem, že jej nic něurobítě. Choď sem, ty pekný šuhajko, a vyzvrcaj ju.« A šuhaj chopiv cikánku, točil jí, že jen ve vzduchu títala. Všichni se chechtali, i cikánka se smála. »Pusťte ju, má dosť,« pravil jsem, a cikánka se smíchem, zase jakýmsi zpěvavým, cikánským, utíkala prudce kamsi za svým černým miláčkem. Tak veselý byl konec té příhody; bez toho chlapi, pálenkou trochu rozjaření, neměli jiného úmyslu, leda cikánský párek postrašit.

Pátého dne mého na Slovensku pobytu jeli jsme s Makovickým do Dolního Kubína v Oravské stolici. Původní plán byl jíti tam přes Malou Fatru pěšky, ale zabloudivše s Kriváně ztratili jsme chuť na pěší chůzi, a jeli jsme po dráze proti Váhu až do Kralovan a odtud lokálkou odbočili k severu údolím řeky Oravy. Dušanko mě vybídl, abych vystrčil hlavu z okna. Jaké to krásné údolí, ta Královanská dolinka! Jsi jako v pohádce. Jindy jsem ce-

stovával do Oravy z Ružomberka, ale napříště půjdu vždy Královanskou dolinou.

V nádraží v Dolním Kubíně nás čekal — Rus! Opravdový Rus, pan Dragněvič, vysoký městský úředník z Petrohradu. Byl tu na letním bytě s chotí svou, doktorkou lékařství. Dušan se byl s nimi seznámil už o Martinských slavnostech. Sedíce na dvoře, už v samý večer, srdečně jsme rozmlouvali. Dragněvič miluje Čechy i Slováky a zná náš těžký zápas. »Jste ve své vlasti považováni za cizince a každý kousek práva se vám podává jako milost«, tak asi charakterisoval postavení naše ruský host. Zachvěl jsem se — žalem i hanbou . . .

Jsa v Dolním Kubíně, toužil jsem hlavně pozdraviti se s básníkem Hviezdoslavem, jenž nechav advokacie tam bydlí. Už od Makovického jsem věděl, že je stížen chronickým neduhem. Vyptával se na jednotlivé české básníky.

»Co soudíte, stačíli Slováci sami o sobě k samostatnému kulturnímu životu?« tázal jsem se já zase jeho.

»Ani řeči! Bez Čechův nic. Však také v kulturní jednotě žijeme; čím dál tím více se u nás česká kniha čte,« soudí Hviezdoslav.

»Přece myslím, že vzájemné spojení a obcování je dosud slabé, a že by mělo býti větší.«

»To ano.«

S Maďary prý Slovákům nemožno se dohodnouti, nebo chtí Slováky vyhubit, jiné řeči od nich neslyšeti.

V Dolním Kubíně žije též A. Styk, absolvent Pražské Československé obchodní akademie, redaktor Liptovsko-Oravských Novin. Potkali jsme se s ním právě před obědem. Dušan šel k obědu k panu Dragněvičovi, mne Styk zavedl k sobě.

Po obědě sešli jsme se u Dragněviče, Čech, několik Slovákův a dva Rusové; i chorý Hviezdoslav tady byl. Vytáhl jsem z kapsy pohlednice, byly jen dvě. Komu je pošleme? Jednu dr. Fr. L. Riegrovi, druhou básníku Heydukovi. Húúú! Strašný akt odehrál se to na dvorečku Oravského městečka! Ubohá Maďarie! Sotva uplynulo několik dní, co dala z Oravské stolice vypuditi dva české malíře, »panslavy«, a už jsou tu jiní, od Prahy i Petrohradu! Na štěstí Dragněvič i my dva odešli jsme už druhý den pryč, Dragněvič do Rájeckých Teplic (jižně od Žiliny), my dva přes Ružomberok do Žiliny, ukončujíce tak společné cestování.

Bez práce, t. j. bez ujednávání a smlouvání, ani tato kratičká cesta má nebyla; ale o tom pomlčuji.

Původně jsem mínil, že jeda ze Žiliny domů zastavím se v Čaci u dr. Ivana Hálka, syna zvěčnělého poety Vítězslava Hálka, ale pohříchu nebylo k tomu času.

Na Čačanském nádraží stál obrýlený turista, s ranečkem na zádech, vzezření intelligentního, a vedle něho žandarm. »Ukradl deset tisíc,« šuškal kdosi.

»Kdo je?« optal jsem se konduktora.

»Prušák,« zněla odpověď.

Vida, německý cirkl.

Z knihy „Cestou.“

Stesk po Šumavě.

Prch dávno, dávno už ten čas,
co ponejprv jsem nadšen žas
jat, Šumavo, tvou vnadou,
i spěchal k tobě jsem co rok,
i svěžest odnes času tok
a jarost duše mladou.

Teď s poklady, jež z tebe mám,
jen v snách a dumách počítám,
a lebka se mi chýlí;
vše chladne, jíním kryt je mech,
a na tvých hrdých ramenech
plášť blýská se ti bílý.

Nad Boubínem je těžký mrak,
mně bezvolně mdlý vlhne zrak,
tu zřímli na dálavu . . .
snad život dřív mě umoří,
než v klín tvůj, krásné pohoří,
svou stulím šedou hlavu?

O dušičkách u našeho dětského hrobu.

I.

Šla na pouť jsi v dálavu dálnou —
ach, dávno je to již —
tam na prvních růžích mé lásky
v zahradě mládí spíš.

Na prvních ohnivých růžích —
ač mráz mi na ně pad —
přec v srdci půl věku kvetou
a voní posavad.

Na prvních ohnivých růžích!
Až v kraje, ty kde dlíš,
za tebou na pouť se vydám,
zda se mi probudíš?

II.

Jak šťasten viděl jsem tě růst a růst
a v jasu duše chtěl jsem políbiti
tu žhavě vlhkou růžičku tvých úst:
květ nejkrásnější všech, jež měl jsem v žití.

To byl mé lásky rudě zkvetlý sen
a všech mých písní nejkrásnější sloka,
tím polibkem jsem navždy opojen,
ty pohádko mé duše černooká.

Písním.

Zlatí duše ptáci,
písně moje zlaté,
kam mi ulétáte,
kde mi zapadáte?

Proč mi uletáte,
proč mě opouštíte?
Že mi srdce vadne,
písně mé, zda víte.

Proč mě opouštíte,
proč se nevracíte,
jako jarní vláha
v keře nerozvité?

Kam jste se mi děly,
kam jste odletěly,
kde se skrýváte,
písně moje zlaté?

Sup snad žití dravý
porval vaši četu,
či žal, lovec krutý,
sestřílel vás v letu?

Či vám mrazným časem
zkřehla zvučná zřídla,
či v požáru žití
zžehly jste si křídla?

Či se dost den jarní
na vás neusmíval,
či vás neosvěžil
rosných perel příval?

Či snad jsou to slzy,
jež váš povzlet ruší,
či krůpěje krve,
roněné mou duší?

Či vás v dálku plaší —
jež mi z lebky raší —
šeď nevlídné plísně,
písně, milé písně?

Ach, proč ztrácíte se
z mého duše světa,
jako zdroj, v nějž slunce
žhavé šípy metá?

A můj zrak se mlží,
a mé srdce buší,
jenom zpěv váš dalný
chvěje se mi v duši!

Pusto po okolí,
ach jak mě to bolí,
že nemohu ani
volat: »Na shledání!«

Ani na shledání,
ani na rozluku,
na srdce jen tisknu
třesoucí se ruku.

Stmívání.

List žlutý padá, slunce k horám spěje
a poslední jim políbení dává;
mhla, šedý závoj, z luhů smutných vstává
a kulatí se v drnech na krůpěje.

Šeří se — kdesi zvon své zvuky leje,
jako když javor spící opadává.
Poslední brázdu oráč doorává,
a po strnisku chladný větřík věje.

Den shasnul, vlnky v řece tiše lkají
po vodních pannách — večer přijdouliž?
A v blízkém háji pohádky se tkají.

Ty pohádky! I naše česká skryta
v těch nočních stínech, — dávno tomu již,
kdy mečem byla v cizí lebky ryta!

Jan Vřesnický.

Ladislav Čelakovský.

Cítíme ještě příliš bezprostředně ztrátu vědce, jenž byl přední ozdobou českého přírodozpytu, a nelze tudíž podati v krátkých rysech úplný, světlý, objektivní obraz toho, čím byl vědě a své rodné zemi. Pera povolanější i odbornější, u nás i v cizině, vylíčí životní dílo muže, jenž si dobyl pilnou prací skvělého místa v dějinách »vědy líbezné.« Nám bližší jsou též osudy jeho jakožto učence českého; spadáť činnost jeho do doby důležitého vývoje českého národa, do doby usilovné snahy emancipovati se z poručenství vědy cizí a zaujíti platné místo v soutěži kulturních národů na poli samostatné práce vědecké.

Ladislav Čelakovský jest syn pěvce Růže stolisté; narodil se v Praze dne 29. listopadu 1834. Když otec byl r. 1841 povolán na nově zřízenou stolici slavistiky do Vratislavě, chodil tam Ladislav do katolického gymnasia až do r. 1849. Veden jsa od počátku otcem k vytrvalé práci nabyl tam důkladného vzdělání; vypravěl jedenkráte, jak třídní profesor žákům německé národnosti vyčítal, že na německé škole prvním jest Čech, druhým Polák. Vděčně též vzpomínal gymnasijního učitele Dittricha, jenž se zvláštní zálibou pěstoval botaniku a v Čelakovském vzbudil horlivost sběratelskou. Rodina chová z té doby dosud herbář rostlin, od otce, jejž syn pro botaniku nadchl, v okolí Vratislavském sebraných. Úzký svazek přátelský poutal Ladislava k synům Purkyňovým. Profesor Purkyně byl tehdy v zenitu své badatelské dráhy. Obcování s věhlasným badatelem, vždy laskavým a k poučení ochotným, jenž vládl i značnými vědomostmi botanickými, nezůstalo bez účinku na další vývoj hochův.

Za volnějšího politického ruchu v Rakousku r. 1849 povolán Čelakovský otec na universitu Pražskou. Dříve však, než Ladislav dokončil gymnasium, zemřel otec († 1852), zanechav šest dítek a žádného jmění. V krušné té době ujal se Ladislava šlechetný Purkyně, jenž zatím též do Prahy se vrátil, aby řídil fysiologický ústav universitní. Ladislav měl u něho byt a stravu i byl v dalších studiích podporován. Zajímavo jest, že Purkyně vychoval ještě dva adepty vědě botanické. Byl to syn jeho Emanuel Purkyně a vynikající fysiolog německý Jul. Sachs.

Když Ladislav roku 1853 odbyl maturitu s vyznamenáním, chodil do rozličných přírodovědeckých přednášek na Pražské filosofické fakultě, chtěje se věnovati učitelství na střední škole. Bota-

nika však zůstala vždy nejmilejším jeho oborem, zvlášť studia morfologická a květena okolí Pražského; v Purkynově fysiologickém ústavě měl příležitost seznati základy techniky mikroskopické. Vedle toho zabýval se i krásnou literaturou; ze Shakespeara přeložil krále Leara (1856), Jindřicha IV. (1. díl 1850, 2. 1870) a Bouři; v Purkyňově Živě nalézáme překlad z něžného Novalisa »Učedníci Saisští.« V staré Živě, Purkyněm a Krejčím redigované, uveřejnil Čelakovský první své literární pokusy botanické. Jsou to monografické rozbory jednotlivých čeledí rostlin, jehnědovitých a luštinatých (1856), růžokvětých, o révě (1858), pak morfologicko-biologické studie o ocúnu (1861), o pohybech rostlin (1863), o zárazách (1864), o pohlavním rozplozování nejnižších rostlin, o pleiomorfismu plodních ústrojů u hub (1866), o útvarech českého rostlinstva.

Roku 1858 nabídnuta Čelakovskému supplentura přírodopisu na vyšším gymnasium Chomutovském. Zde poznal výborného botanika a k Čechům spravedlivého Němce lékaře dr. Knafa, v jehož rodině zažil mnohé blahé chvíle. V Knafově sbírce a hojnými výlety do Krušných hor rozšířil značně své vědomosti botanické. Do programu gymnasia napsal zde pojednání o stupních útvarů rostlinných. V rodině Knafově poznal též budoucí družku života, slečnu Louisu, kterou r. 1864 za choť pojal. Trpce želel rok na to ztráty otcovského přítele a rádce dr. Knafa.

Když supplovaný profesor opět úřad svůj nastoupil, přijal Čelakovský místo vychovatele v domě továrníka cukru Antonína Richtra na Zbraslavi. Postavení toto příjemné, avšak beznadějné zaměnil již po půl létě za skrovničké místo musejního kustoda, když dr. Eman. Purkyně byl r. 1860 povolán na lesnický ústav v Bělé, a tím místo jeho při botanické sbírce musea království českého se uprázdnilo. Místo kustoda sbírek musejních zastával pak Čelakovský až do konce života vedle učitelské činnosti své na obou vysokých učilištích Pražských. Pořádání a rozmnožování herbářů zaujalo z počátku veškeru činnost jeho. Hlavní zřetel obrátil předem k české sbírce, která dnes ve své úplnosti obsahuje doklady ze všech krajin českých ku Prodromu květeny české. Zajisté jen pro osobní zásluhy kustodovy o vědu obohacena byla sbírka znamenitým darem p. ředitele Kabáta a sbírkou Kernerovou »Flora exsiccata austro-hungarica a museo-botanico universitatis vindebon., edidit Kerner. Mnozí botanikové čeští byli zde při sbírce činni buď jako assistenti: Kňaf, Sitenský, Velenovský, Vandas, Ed. Bayer, Bubák, Tocl, Podpěra, buď jako volontéři: Josef Dědeček, Jos. Sládek, Švorc, Jaromír Čelakovský. Celá řada botaniků amatérů připojovala se pak při instruktivních výletech botanických, jež později k výzkumu květeny české do rozličných krajin podnikány.

Jelikož se Čelakovský ještě nevzdal myšlenky působiti na střední škole, zastupoval po dva semestry profesora Krejčího na české reálce. Záhy však poznal, že dráhu vědeckého badání stěží lze spojiti s činností učitelskou na střední škole, kde člověk pře-

tížen hodinami vyučovacími musí mařiti čas i různými pedagogicko-didaktickými povinnostmi. Snaha jeho obrátila se proto k dosažení působiště na vysoké škole buď technické nebo universitní. K tomu cíli složil filosofická rigorosa a byl r. 1863 za doktora filosofie promován.

Roku 1864 jmenován byl členem komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech. Výsledek činnosti jeho v tomto směru uložen jest v Prodromu, o němž ještě níže se zmíníme. Zde budiž jen podotknuto, že Čechy náležejí v botanickém ohledu k zemím nejlépe prozkoumaným.

V květnu r. 1866 habilitoval se na technice, ještě v témž roce dostalo se mu tam honorované docentury botaniky, veřejným konkursem vypsané. Roku 1869 jmenován mimořádným, r. 1877 pak řádným členem Král. české společnosti nauk. Též na universitu otevřena mu cesta; r. 1871 jmenován mimořádným, r. 1880 řádným profesorem botaniky při universitě Pražské. Když r. 1882 došlo k rozdělení vysokého učení, přihlásil se ovšem k universitě české. Nebyly skvělé tyto počátky nově zřízené university. V malých pokojíkách v privátním domě »u Podušků,« později v domě Kaulichově, bez botanické zahrady, bez materiálu, z počátku i bez assistenta bylo profesoru universitnímu sháněti potřebný materiál. Žalostno porovnávati nadání podobných stolic jinde. Později bylo nutno vláčeti potřebný materiál k přednáškám ze vzdálené botanické zahrady na Smíchově. Jest vůbec s podivením, na jak skrovném materiálu, jejž měl k disposici, Čelakovský zbudoval důmyslné své studie morfologické, kterými získal si právě jmeno ve světě botanickém. Když se konečně universitě české dostalo samostatné zahrady botanické ve Slupech r. 1899, byly již zdraví i energie tělesná jeho podlomeny. Neužil dávno vytouženého cíle a klidného sídla uprostřed dítek květeny; zákeřnická choroba po léta hlodala na mohutném těle, avšak duch do poslední chvíle zůstal čilým.

Rokem 1864 zahájena činnost pro přírodovědecký výzkum Čech, a Čelakovskému přiděleno vedení sekce botanické. Nyní podnikány každoročně botanické výlety dle určitého plánu po Čechách, především v Čechách severních, a navázáno spojení se sběrateli jednotlivých krajin. Krátké zprávy předběžné uveřejňovány pak ve zprávách komitétu a sebrány pak v souborném díle »Prodromus květeny české«, ukončený v prvním vydání r. 1877. Po všeobecném úvodu o zeměpisném rozčlenění květeny cévnatých výtrusných a jevnosnubných následuje vypočtení všech druhů, jež dosud majetkem české květeny slouti mohou, samorostlých i vůbec pěstovaných s diagnosami a udáním lokalit. Ač oceněny tu zásluhy starších botaniků, bylo třeba bystré kritiky ku posouzení mylných neb zastaralých udání. Prodromus vyšel po česku a po německu; z posudků díla uvedeme jen kritiku věhlasného botanika prof. Aschersona v Berlíně (Botan. Jahresbericht z r. 1874): »Prodromem ukončeno dílo, kteréž mezi novějšími florami evropskými bez odporu jedno z prvních míst zaujímá. Spisovatel, jenž

v novější době svými důkladnými a důmyslnými pracemi z oboru morfologie váženého jmena si dobyl, nestal se proto nevěrným květeně své vlasti, jejímuž výzkumu již 15 let s nemenší horlivostí i prospěchem se věnoval. Všechny díly vyznamenávají se bohatým obsahem, bedlivým zpracováním i samostatností úsudku, což zvláště platí o díle závěrečném.«

Na základě Prodromu zpracována též Čelakovského »Analytická květena česká r. 1879; r. 1887 rozšířena též na Moravu a Slezsko. Methoda analytická je zde důsledně provedena, výhodně stahujíc druhy tam, kde toho třeba. Přesné diagnosy vedou nás střední cestou mezi umělou a přirozenou soustavou. Terminologický slovníček napomáhá začátečníkům. Mapka, kde terén rozdělen jest na 6 rozličných botanických krajů a 20 menších značek, poučí o rozšíření jednotlivých druhů. Z rostlin buněčných přidány parožnatky. Třetí rozmnožené vydání (str. 456) analytického klíče vydáno r. 1897.

Jiné systematické práce Čelakovského, rozptýlené po odborných časopisech, jsou: V Živě r. 1861: Pryskyřníkovité v okolí Pražském; r. 1864 tutéž: Zárazy, rostlinné cizopasnice. V Živě, sborníku vědeckém z r. 1870: Květena okolí Pražského. Ve Věstníku Král. č. spol. nauk r. 1864: Über die böhmischen Orobanchen; r. 1873: Über neu entdeckte Pflanzenarten Böhmens; über zwei neue böhmische Epilobienbastarde und dreierlei Früchte der Trapa natans; r. 1877: Beschreibung zweier neuen exotischen Pflanzenformen; r. 1878: Über neue Pflanzenbastarde der böhmischen Flora; r: 1881: Über einige Resultate der böhm. Durchforschung Böhmens; 1885: Über einige verkannte orientalische Carthamus-Arten; r. 1882: O některých kritických formách rostlinných; r. 1887: Beiträge zur Kenntniss der Flora der Athos-Halbinsel; r. 1890: Über eine neue mitteleuropaeische Daphne; r. 1891: Popis nového druhu sněženky (Galenthus gracilis); r. 1892: Über das Verhältniss des Rumex acetoselloides Balansa zum Rumex angiocarpus Marb. Resultate der botanischen Derforschung Böhmens 1881 bis 1891/92.

V desíti ročnících podány dodatky ku Prodromu květeny české.

V časopise Botanische Zeitung, redigovaném De Barym, nalézáme z prací systematických r. 1873: Über Caucalis orientalis; r. 1883: Über einige Arten der Gattung Teucrium; r. 1899: Das Prioritätsgesetz in der botanischen Nomenclatur; v Řezenském botan. časopise Flora r. 1873: Bemerkungen über Cruciferen; r. 1882: Diagnosen einiger neuen Thymus-Arten. V Abhandlungen des bot. Vereins der Prov. Brandenburg: Nachschrift zu Hieracium albinum Knaf. V Österr.- bot. Zeitung. (Skofitz) r. 1861: Über Luzula pallescens; r. 1863: Über Carex pediformis; r. 1870: Über Rhinanthus angustifolius Gmelin; Sind Osmunda u. Scolopendrium in Böhmen einheimisch?; r. 1871—76: Phytographische Beiträge, über Campanula Welandii, zur Flora v. Böhmen; r. 1874: Über den Bau v. Trifolium; r. 1876: Bemerkungen über einige Paro-

nychien, über einige Bupleurum-Arten 1881; v l. 1883—1902 nalézáme tu četné kritické články o druzích v Čechách se vyskytujících, tak zvláště o Sparganiích. Jedna z posledních prací jest tu z r. 1902: Über die Placentabündel der Cruciferen. Z prací zde uvedených bylo v botanických kruzích s největším nadšením přijato pojednání o zákonu priority botanické nomenklatury. Četné privátní dopisy od prvních botaniků, jako od Oskara Drude z Drážďan, prof. K. Wilhelma z Vídně a j., dokazují, jak váží si u Čelakovského zásad praktické účelnosti ve zmatku, jenž v názvosloví vědeckém zavládl.

Hojné články k systematice nalézáme též v časopise Lotosu. Důležitější jsou r. 1862: Über böhmische Amaranthaceen, Böhmens Equiseten; r. 1869: Über böhmische Geranien; r. 1866: Über die Pflanzenformationen und Vegetationsformen Böhmens; † Josef Knaf. Nekrolog; r. 1869: Über Corydalis pumila u. Gagea pusilla der Prager Gegend; r. 1870: Über eine verkannte Veronica.

Těžiště vědecké činnosti Čelakovského třeba hledati v jeho pracích morfologických. »Jako z životopisu pozná se nejlépe povaha a význam člověka, tak z vývoje nejlépe tvarozpytný význam a povaha celé rostliny i jednotlivých údů,« praví sám (v Ottově Slovníku naučném). Tvarozpyt *srovnávací*, jenž z tvarův a údův rozličných, zvláště příbuzných rostlin podstatu jejich poznati se snaží, jest zajisté nejvědečtější podklad i systematiky. Jeli rostlina výplodem individuálního vývoje, musí uznána býti též za výtvor vývoje povšechného, fylogenetického. Každá rostlina se dle jisté sobě vrozené zákonitosti normálně vyvíjí. Zvláštní příčiny však vedou k vytvoření abnormit či monstruosit, jimiž se zabývá *teratologie*. Teratologickou methodou lze mnohdy nejtěžší otázky morfologie uspokojivě rozluštiti. Botanikové zvláště v Německu zanedbávají v době novější tento vděčný obor. Velenovský nazývá právě Čelakovského »posledním« z vymírajících badatelů morfologických. Když již tělo jeho podléhalo zkáze, držela jej stále při duševní čilosti snaha dokončiti největší své dílo, jaké neexistuje v celé literatuře botanické: *Fylogenetická morfologie*, která v hlavních rysech připravena jest k vydání, jakožto dílo pohrobní. Má to býti soubor náhledů badatelových o vývoji veškerého rostlinstva s filosofického a morfologického stanoviska jeho.

Z četných pojednání v tomto oboru od Čelakovského uveřejněných uvedeme zde nejdůležitější chronologicky. V Živě r. 1857 čteme prvotiny: O osách rostlinných, zvláště oddenkách podzemních; a tutéž r. 1858: O révě; r. 1861: Ocún, morfologicko-biologický nástin; r. 1862: Morfologické rozhledy po oboru botanickém. Ve Věstníku Král. č. spol. nauk. r. 1865: Zur Morphologie der Rhizome der Carices; r. 1875: Über Placenten u. Hemmungsbildungen des Carpelle; r. 1879: Über vergrünte Blüthen der Hesperis matronalis; r. 1884: O variacích a rozvětvení rulíku; r. 1886: O morfologickém významu kupuly (čìšky); r. 1889: Über die Blüthenstände der Cariceen; O fylogenetickém vývoji rostlin

jehnědokvětých; r. 1894: Reductionsgesetz der Blüthen; r. 1896: Ursprung der Blumenkrone.

V Rozpravách Král. č. společnosti nalezáme zvlášť důležité pojednání z r. 1890: Die Gymnospermen, eine morphologisch-phylogenetische Studie.

Pringsheims Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik přinesly r. 1877 stať: Teratologische Beiträge zur morphologischen Deutung der Staubgefässe (s 3 tabulemi); r. 1880: Fruchtblätter bei den Phanerogamen und Gefässkryptogamen.

Botanische Zeitung de Baryho přináší řadu statí o rozčlenění vajíčka, tak r. 1875: Vergrünungsgeschichte der Eichen von Alliaria officinalis; Von Trifolium repens (1877), Von Aquilegia. Časopis Flora přináší r. 1874 studii o morfologickém významu puků semenných, o morfologické stavbě Vincetoxicum a Asclepias, Characeí (1878); Über die Blüthenwickel der Boragineen; Über ideale oder congenitale Vorgänge der Phytomorfologie.

Botanische Jahrbücher redigované Englerem přinesly r. 1890 výtah spisu o Gymnospermách; r. 1892: Gedanken über eine zeitgemässe Reform der Theorie der Blüthenstände.

Roku 1890 jmenován Čelakovský řádným členem České akademie. V rozpravách akademie uveřejnil: Nauku o květenstvích na základě deduktivním (1892), pak teratologické příspěvky k morfologii listů: O listech šitých a exkrescenčních (1892), o abnormálních metamorfosách květů tulipánových (1892), o kladodiích Asparageí (1893), O zrůdnostech habru a smrku (1893), o významu a původu věnce Narcisovitých (1898). Ve Věstníku akademie: Nejnovější badání a názory o embryu trav (1896). Ve zprávách něm. bot. společnosti nalézáme r. 1900 mimo jiné zase stať: Neue Beiträge zum Verständniss der Fruchtschuppe der Coniferen.

Nahosemenné tvořily právě oblíbený předmět důmyslných výkladů, jimiž Čelakovský doplňuje a opravuje názory Braunovy a jasně stanoví spletité morfologické poměry pohlavních ústrojů těchto; na základě tom buduje fylogenii gymnosperm ve vztahu k tajnosnubným cévnatým. Na doklad, jak si práce této váží v cizině, uvedeme úryvek z listu dr. W. Arnoldiho v Moskvě. Píšeť: »Velectěný p. professore! Posílám zde některé své separáty svých bádání vývinozpytných čeledi Sequoiacae. Práce má jest provedena přesně methodou vývojezpytnou a dokazuje skoro totéž, co jste již před dvacíti lety způsobem tak duchaplným a logickým ve svých Gymnospermách odůvodniti se snažil.«

Ve článku »Die Gliederung der Kaulome« rozvijí Čelakovský svou theorii anafytosní. Každý článek prýtový jest opět složen z části ukryté v lodyze, t. zv. článku osního, a z částí mimo lodyhu se nalézající, z článku listového (listů). Soubor článků osních dává právě osu, články prýtové neexistují jen ve fantasii, tedy pouze splynulé svými články lodyžními v souosí, nýbrž nalélézají se též články prýtové volné, na př. tyčinky okřehku a j. Také děloha jednoděložných jest volným členem prýtovým, jenž

dalším rozvětvením poskytuje prýt. Tobolka mechová jest též totožná s článkem prýtovým a rozvětvením jejím povstala vyšší rostlina cévnatá, jakožto druhá generace vzniklá na prvoklíčku homologickém s mechovou rostlinou.

Práce tato zvláště v Anglii došla porozumění. »The New Phytologist« (v Londýně 1902), kdež o ní W. C. Worsdell obšírně referuje, čteme tento závěrek: »Referent cítí, že nemůže dosti důrazně státi na důležitosti, jakou má tento poslední příspěvek našeho autora, tím více, jelikož práce jeho jest bez rivality a pravděpodobnost její bohatě fakty správně vyloženými vědecky doložena. Z jakýchsi podivuhodných příčin jeví se však vážně podceňována a zanedbávána.«

Přicházíme k publikacím povšechnějšího rázu, týkajících se dějin vědy Darwinovy theorie a mnohých záhadných otázek pro panující přírodovědecké názory důležitých.

Již r. 1855 napsal Čelakovský do Živy životopisný nástin Karla Linnéa, do Hálkových a Nerudových Květů r. 1867 stať »o dýchání rostlin«. Byl první, jenž o *Darwinově* theorii u nás vykládal jasně a samostatně na základě morfologie rostlinné. V Živě r. 1869 vydal spis »Vyvinování se rostlinstva s ohledem na Darwinovou theorii,« v němž vykládá se přirozená soustava jakožto výraz rozličných stupňů příbuzenstva. V Časopisu musejním nalézáme r. 1865 stať »O původu květeny české« a r. 1875 slavnostní přednášku: »O souhlasnosti method tvarozpytného zkoumání«, v níž vytknut vývojezpyt jakožto znak novější doby ve všech oborech, botanice zvláště, a vyložen pojem descendence, který jest všeobecnější než Darvinismus. »Vyvinování veškeré říše čili *fylogenie*, nauky to hlubokomyslné a spolu i vznešené, zúrodněny a oživeny jsou mnohé obory lidského vědění; a zajisté že přes všechen odpor, bez něhož žádná nová pravda obejíti se nemůže, bude ona raziti cestu vždy do širších kruhů.«

Názor svůj o základním pojmu systematiky, t. z. druhu vyložil v článku »Opic a Jordan« (Čas. Č. Mus. 1876). Jak výše podotknuto stál Čelakovský vždy na stanovisku praktické účelnosti. Zavrhoval tedy ono neobmezené rozdrobování druhů, k němuž došel náš Opic, ve Francii pak Jordan.

Nejdůležitější články povšechné uložil do Osvěty. V článku »Adam Zalužanský ze Zalužan« (v Osvětě 1876) vylíčil poměr tohoto osvíceného učence XVI. století ku nauce o pohlavnosti rostlin. Ve svém spise »Methodus Herbariae« (Pragae 1592) líčí Zalužanský pohlavnost rostlin více na základě náhledů Theofrastových a Pliniových nežli na vlastním pozorování založených. Chyběl tedy důkaz experimentální. — Ve článku »Úvahy přírodovědecké o Darwinově theorii« (v Osvětě 1877) vykládá Čelakovský chybnost náhledu, jako by materialism a theorie descendenční nutně souvisely. V příčině transmutace klade důraz na nedostatečnost a přeceňování theorie přirozeného výběru v boji o život, poněvadž rozhodnutí příčinnosti ve vývoji organickém leží mimo meze empirického zkoumání.

S náhledy o původu tvorstva souvisí stať »o nynějším stavu otázky prvoplození.« S Naegelim soudí tu Čelakovský, že země od prvopočátku zárodky života chovala ve své útrobě, jež za příznivých okolností, nejdříve ve vodách, v živé protoplasma vzniknouti mohlo. Obraz rozvinuje se dále ve stati »Metamorfosa rostlin a její dějiny« (v Osvětě 1884). Rozpravy tyto souborně vydal Bačkovský r. 1894. Osvěta přinesla mimo to r. 1885 stať: »Linnéova zásluha o nauku pohlavnosti rostlin,« zajímavý příspěvek k dějinám botaniky. Ve Vesmíru (r. 1876) vyložil Čelakovský pod heslem »Lichenes fuerunt, algofungi modo sunt« geniální theorii Schwendenerovu »o lišejnících jakožto dvojitých bytostech rostlinných.« Rok potom tutéž »o parožnatkách.«

Ve Věstníku Král. č. společnosti nauk nalézáme pojednání rázu všeobecnějšího z r. 1868: Über die allgemeine Entwicklungsgeschichte des Pflanzenreichs; r. 1874: Über die verschiedenen Formen u. die Bedeutung des Generationswechsels der Pflanzen.

Říznou polemiku vedl Čelakovský s Wigandem, odpůrcem Darwinismu; r. 1877 v článku Descendenzlehre u. Genealogie der Urzellen; r. 1878: Zur neueren Geschichte der Botanik. Zajímavou stať nalézáme r. 1883: O starém herbáři Jana Beckovského. Beckovský byl kněz řádu křižovnického (* 1658 † 1725) a herbář jeho z doby tedy předlinnéovské jest v mnohém ohledu zajímavý názvoslovím.

Ve sbírce přednášek redakcí Golla a Hostinského vydávané uveřejnil Čelakovský r. 1881 pojednání »o chlorofyllu,« v archivu klubu přírodovědeckého r. 1880 »O květenství rostlin brutnákovitých.« Květenství toto bylo předmětem vědeckého sporu mezi zástupci směru morfologie srovnávací a vývojezpytné. Čelakovský zde proti náhledům Goeblovým, jako by květenství bylo povahy hroznovité, hájí vijan, tedy květenství nikoli monopodiální, nýbrž sympodiální, jak postavení listenů okazuje.

S Mnichovským profesorem K. Goeblem, poněkud jednostranným vývojezpytcem, měl Čelakovský častěji vědecké spory a rozdílné odchylné náhledy. V četné privátní korrespondenci Čelakovského s učenci cizími, která nejlépe svědčí o veliké úctě, jakou v kruzích vědeckých požíval, nelézáme též list prof. Goebla (Mnichov 10. I. 1902), jehož obsah jest charakteristický pro panující právě náhledy. Zní takto: »Velectěný pane kollego! K veliké své lítosti uslyšel jsem o nemoci Vaší. Dovolte, bych vyslovil nejupřímnější přání, by zdraví Vaše co nejdříve Vám dovolilo, byste plodnou vědeckou svou činnost s osvědčenou energií opět mohl nastoupiti. Cesty, jež jste ve vědě sledoval, různily se značně od dráhy, po které jsem se já ubíral. To mne však neodvrací od obdivu, s kterým práce Vaše sleduji, a to tím více, že ve svých spisech máte vždy zřetel obrácený k všeobecným názorům, kdežto odjakživa hlavní nebezpečí v botanice záleželo v tom, že pro snášení jednotlivých pozorování celek se ztrácel ze zřetele. Váš K. Goebel.«

Kdo tvoří, nalezne vždy odpůrce; sporem náhledy se tříbí, bojem síly se vzpružují, pravda ponenáhlu vítězí. Největší zlo, jež badatele stihnouti může, jest nevšímavost a netečnost k dílu, jemuž věnuje život a veškeru energii svou. Český učenec jest v ohromné nevýhodě proti učencům národů světové řeči. V debatě na říšské radě o zřízení české university (11./2. 1882) vytýkal Unger, že jest nebezpečí, by v úzkém kruhu českém nenastalo přeceňování jednotlivců. Tuším, že opak se stává. Bývajíť u nás vědcové namnoze nedoceněni, a jest jim hledati uznání teprve v cizině.

Čelakovský byl — mimo domácí sbory vědecké — čestným členem botanického spolku Braniborského a spolku přírodozkumných přátel v Berlíně, řádným členem botanické společnosti v Berlíně, dopisujícím bavorské botanické společnosti v Řezně, přírodovědecké společnosti v Cherbourgu, slezské ve Vratislavi.

Hle muž vědy světového jmena, nad jehož čerstvým rovem truchlíme. Akademická dráha jest mu všude otevřena, i v Berlíně, středisku německé vědy, pomýšlelo se na jeho povolání. Prodělává krušné počátky a boje o vysoké učení české, a když konečně klidně mohl těšiti se z úspěchů a důstojného útulku pro botanická badání, podléhá vražedné chorobě. Čelakovský nehonil se po popularitě; nicméně každá jeho stať přesná a věcná, filosofickým duchem proniknutá, snaží se národ vésti k práci vytrvalé, duchem moderní vzdělanosti prohloubené. Dokud se v Čechách bude botanisovati, jmeno Čelakovského vděčně bude slaveno. *Boh. Bauše.*

Mikuláš Aleš.

Náš milý mistr Aleš narodil se dne 19. listopadu roku 1852 v Miroticích u Písku, a proto slavili jsme padesáté výročí jeho narození, slavili po svém způsobu: vyšlo číslo Zlaté Prahy věnované jemu a jeho pracím, vyšly články v denních listech, a vyjde snad ještě v různých revuálních časopisech nejedno pojednání o Alšovi a jeho díle. Také pořádá se výstava Alšových kreseb, a to je to nejpraktičtější uctění jeho významu. Spolek Manes, jehož členem jest Aleš od prvních počátků, dobře užil příležitosti, jako již dříve byl podnikl pokus, seznámiti — nikoliv »širší veřejnost,« ale městskou naši intelligenci — s uměním tak rázovitým, a snesl do pavillonu pod Petřínem vše, čeho bylo lze dosáhnouti. Tím posloužil jak národu tak umělci, neboť obapolného seznámení bylo a jest nejvíce potřebí. Všecky statě za této příčiny napsané, všecky promluvené řeči a všecky dosavadní publikace neměly jiného účelu, než přiblížiti nám Alšovo umění, nebo, chcemeli, přiblížiti nás k němu.

Kdo by neznal Alše? Osobně arci zná jej toliko umělecký svět a řada přátel, ale jeho kresby, hlavně jich reprodukce poznává

kde kdo, skoro na první pohled. Jsou tak lehce znatelny, tak zcela Alšovské. Jejich sloh, jejich ráz, od let nezměněný, jejich provedení, vše hlásá jmeno autorovo, řekl bych, vyvolává je již z daleka. Nebylo by ani třeba, aby mistr připisoval svou značku veliké *A* někam do cípku ornamentu, nebo dole do terrainu.

Kdo pohlíží na některou z Alšových komposicí, pochopí také, jaký jest význam našeho jubilanta. Prostota, bodrost, humor, něžnost, poetický vzlet — vše tají se v neúhledných na pohled rysech jeho tužky, neb oblíbeného nástroje, kreslícího pera. A to, co kreslí, je vždy tak české, tak zcela naše, že není národnějšího umělce nad Alše. Věru by k pochopení Alšova významu pro nás stačilo poukázati na jeho českost. Neboť jest sám, nemá soudruhů. Žádný jiný malíř český necítí tak jako on, a nekreslí tak. Neřekl jsem, že také tak nemaluje, Aleš v skutku nemaluje ničeho. Kdysi před lety to činíval, a na nynější jeho výstavě nalézáme malé obrázky olejovými barvami provedené, a také spatřujeme tu i tam nějaký akvarel, vlastně ale pouhou kresbu, několika barevnými tóny lehce položenou. Aleš má smysl pro barvu, však umělecké osobnosti jeho stačí vyjadřování »černým na bílém.« Je ťedy především kreslíř. A také tu uskrovňuje se zcela prostinkým druhem kresby, nerad mnoho stínuje, »nedává do tónu« a snaží se působiti pouhou čarou. A v pravdě působí.

Alšovi často bylo vytýkáno, že zůstává příliš primitivním. Byla doba, kdy se mu vytýkalo, že je nemoderní, a hle, nyní stal se opět nejmodernějším umělcem. Jeho dřívější nedostatky proměnily se v přednosti. Všeobecně se uznává český jeho ráz, přece však bývá vytýkáno, že Alšův spůsob kreslení má své slabé stránky. Toho nelze upírati, náš milý mistr není virtuos kresby v onom smyslu moderním a nevyhovuje požadavkům veliké části umění milovného obecenstva, zhýčkaného finessami malířského umění naší doby. Není právě malířem, nevyjadřuje se barvami, nuancemi různě odstupňovaných tónů, nepůsobí měkkostí valeurů, náladovostí koloritu, — on toliko kreslí, a to dosti tvrdě, rázně, ano břitce. Někdy také maluje, ale to je pak kolorování jeho kreseb, někdy kresbu »vystínuje,« ale činí to zřídka. Není to jeho silná stránka.

Ta je jinde. Aleš umí vypravovati, zpívati. Malé kresbičky, často pouhé linky, záhlaví, obruby mluví, žalují, laškují, výskají, podle toho, co jimi doprovází. Byl by to pěkný zpěvníček našich národních písní, kdy by někdo se odhodlal všecky Alšovy kresby toho druhu sebrati a vydati. Aleš kreslí i slova, ba z pravidla je text s illustrací a ornamentální výzdobou srostlý v nerozlučný celek. Náš prostinký mistr rozluštil již dávno moderní otázku »jednotné knihové výzdoby,« nečekav na anglické aneb americké vzory. Rozdělení plochy, rozvržení obrázku i textu a všecky okrasy, to vše je vždycky jednolité, původně promyšlené, a je to vždycky umělecký celek, každá stránka dílo pro sebe. Aleš již ukázal, jak by takový illustrovaný zpěvník podle jeho vkusu vypadal, album »Bude vojna bude,« pak »Osiřelo dítě« jsou k tomu doklady. Málo ještě si jich vážíme, také jeho illustrací k rukopisu Kralo-

dvorskému jsme si dobře nepovšimli. Ale podotýkám hned, že ty drobné písničky lépe se mu daří, aspoň mně zdá se, že ten historický vzlet mu nejde k duhu. Tu zase jsou jeho dekorativní práce, jeho výplně, lunetty atd. mnohem účinnější a slohovější. Aleš totiž má svůj český heroický sloh pro takové komposice z českého pravěku a z dějin našich. Jadrné postavy českých králů, husitských válečníků, svatých patronů našich pro nástěnné obrazy kreslené vyznamenávají se svou přímo statuární monumentálností. Tu je Aleš veliký, jako bývá ve svých drobných perokresbách roztomilý.

Přímo skvostné jsou jeho rejtharské typy. Toho jsme si také dlouho nepovšimli, že mistr Aleš je náš přední »malíř vojáků,« že kreslí se zvláštní chutí a také dovedností všelikou tu jízdu, od slovanských bojovníků bílého cara až po švališéry leta Páně 1813, a ještě dále až k našim českým synkům v císařském kabátě, zvláště v bílém plášti jezdeckém, z války r. 1866. Jak je dobře zná, ty švarné hochy těžké i lehké jízdy, ty hulány, dragouny, husary, ty kyrysníky a karabinníky královny Marie Terezie! S jakým porozuměním nám je líčí v tom malebném stejnokroji, ať již mají třírohé klobouky a copánky v týle, nebo přilbice s hřebenem hluboko ku předu zahnutým, ať sedají v stáji, cídíce palaše a vzpomínajíce na domov, nebo tančí doma o posvícení s děvčaty, nebo harcují v poli, lesklou čepel v ruce a jako vítr letí, ti čeští kavaleristé od Kolína, od Střežetic! Inu ovšem, mistr Aleš má v žilách rejtarskou krev, prastrýc a strýc jeho sloužili v císařském vojsku, u jízdy, oba dva byli dlouhá léta na vojně. A naše lidové písně znají je také, ty »malované děti,« a proto je má mistr Aleš tak rád.

Na výstavě družinou Manesa pořádané uvidíme různé ukázky Alšovy umělecké činnosti v hojném výběru, a všecky druhy jeho kreseb jsou tam zastoupeny, dekorativní návrhy, lunetty z Národního Divadla, národní písně, obrázky svatých, illustrace pro čítanky, pohádky, a jeho šprýmovné, veselé komposice Posvícení, Masopust, Upomínky na studentskou dobu, Národní pohádka, jeho cikáni, myslivci, sedláčkové, dívčiny — všecko, co rád kreslí. To je právě jedna z příčin jeho úspěchu, že hned poznáme, s jakou láskou Aleš své nápady a myšlenky zachycuje na papír, že je zřejmo, jak kreslí sám pro své potěšení. Ano zdá se někdy, že jen pro sebe něco vykreslil, a pravda jest, že kreslí stále, i bez objednávky, jak mu co na mysl přijde. Sotva bychom našli druhého umělce, který by se tak málo staral o kritiku a lidské řeči jako Aleš. I věru je v tom kus pravdy, řekneli se, že Aleš sobě uznání své doby vynutil, protože se o ně nikdy neucházel.

U lidí, jimž se Alšovy kresby líbily, nedošel mnoho chvály, neboť kreslil hlavně pro lid, který se rád dívá, jeho kresbám také nejlíp rozumí, ale o nich nesoudí, kritiky nezná. Možná, že by Aleš ani nestál o chválu těch tak řečených intelligentních kruhů, o znalecké uznání, o přízeň elity ducha. Nechci za něj rozhodovati, ale kresby samy to napovídají. Je to »umění pro lid« in optima forma. V tom je Alšův význam snad největší. Sbližuje ony vrstvy českého lidu s nefalšovaným uměním, otvírá oči prostých lidí, aby viděli,

aby se naučili viděti. Ukazuje jim, co je naše, a kterak je to krásné, ukazuje, že krásy tyto jsou zvláštní, rázovité, nikoliv schematické, konvenční, že banální, vylhaná a nevkusná krása mnohých tak řečených uměleckých výrobků pro lid měla by zůstati něčím cizím, neznámým u nás, kdož máme tolik svého umění, mnohem krásnějšího a pravdivějšího k tomu. Tak jeví se nám »Aleš vychovatel« jako umělec dosud nedoceněný. Až budou všecky kresby k národním písním v rukou mládeže, až jeho cykly a komposice v albech vydané stanou se ozdobou knihoven a salonních stolků, zkrátka, až budeme všichni jeho umění chápati a z něho se radovati, pak bude lze mluviti o uznání Alšova umění, a pak bude Aleš kreslíř jedním z nejpopularnějších umělců českých.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Básně.

V poesii veršované dlouho již se nevyskytla nová kniha tak uvědoměle českého rázu jako *Horské ovzduší,* básnická sbírka Bohumila Adámka (nákladem F. Šimáčka v Praze). Jest to dílo, jež každou stránkou klade silný důraz na přímý svůj původ z domácí půdy, z tvrdé půdy horské — s neschůdnými, kamenitými cestami života horalova, s drsným, křepkým vzduchem vysočin, s poesií báje v šedých hvozdech a pověsti ve zvětralých rozvalinách. Kniha Adámkova poutá zvláštní svou zajímavostí od prvního řádku do posledního. Čím to? Co nám povídá, neohromuje nás novostí; jest to tak známé, vyluzuje to představy tak povědomé, obrazy tak jasně určité, jako by byly podobiznami míst, ve kterých jsme prožili dojmy zde vylíčené, a lidí, kterým jsme kdysi patřili do prostomyslných očí, tisknouce jim upracované, tvrdé ruce. Tu se nám vynoří upomínka na Národopisnou výstavu a na některou její miniaturní chatu neb krajinku horskou, od které nám nebylo lze odtrhnouti se, tu na kterési údolí s visícími na svahu chatrčemi, kudy jsme byli prošli na výletě neb kde jsme vroucněji a déle byli žili, a než se toho nadějeme, máme slzu v oku i cítíme, jak jest nám kniha ta drahá. Kouzlem jejím jest, že k nám mluví o *našem* a o *našich*, uvádějíc nezdolně v sympatické záchvěvy cit náš nejpřirozenější, našinský.

Bez váhání vítáme Horské ovzduší jako knihu vzácnou, aniž tvrdíme, že jí nelze nic vytknouti. K dobytí srdce čtenářova není jí ani třeba, aby byla vzorem akademické dokonalosti. Však pozor — nekřivděme právům umělecké formy; přece jen i v této poesii svérázné, jež má takovou sílu bezprostřednosti, že leckde až budí téměř illusi samorostlosti, nejkrásněji působí právě ony básně, kterým i formální kritika může vzdáti chválu nepodmíněnou, a smíšený jest účinek těch, které autor snad procítil elementárněji a mocněji, ale nevytvářil s tak uměleckým měřítkem před očima.

Povíme stručně, že rozhodně na výši stojí ony básně, kde vylíčeny skutečné zjevy z života horalů, a značně slabší že jsou báje, nereelní ten svět fantasie lidové, jehož básnickým vtělením ovšem předešli Adámka soupeři nebezpeční, zdá se že nedostižní. Po klasických vzorech národní báje, jaké nám zůstavila poesie starší, vytvořivši pro ně sloh znamenitě přilehlý, jest těžko psáti opět báje a nenápodobiti, těžko i nalezti sloh vlastní, nový, který by vedle staršího se ujal; musel by jej překonati rázovitostí ještě specielnější. Toho Adámek patrně ani nechtěl; nejčastěji se chopil bájí lidových jako pouhých allegorií a obestřel je celou záplavou pomyslů jinorodých, buď povšechně moderních neb aspoň moderně vyjádřených. Proto pravíme upřímně, že z nich necítíme vání horského vzduchu a že se nám v nich prostota lidové illuse tratí. Vzdušnost báječná mimo to udušena mnohoslovnou hustotou výrazu, jenž tu pracuje těžce až do únavy. Některá báseň by získala, kdy by se zredukovala na polovinu délky své; buďtež jmenovány na př. »Bludičky« a »Paní smrt.« Zcela jinak účinkuje krátká, v trpké své řiznosti dojemná »Bída a nouze,« mistrovský to kousek. Jinak lze říci prostě, že Adámek přetížil své báje jak myšlenkovým obsahem tak i plýtvavou bohatostí výrazu. Forma i podstata báje, útlá a průzračná jako bublina duhou hrající, praská, nesnášejíc takého zhutnění, jakým ji obmyslily básníkovy reflexe; mnohem snáze srovnala by se s přídavky z povětrných dlaní fantasie než s úvahami sebe pravdivějšími, dovozenými rozumovou moudrostí.

A přes tyto výtky přece pročteme oddíl knihy, jenž má souborný název *Báje,* s velikým interesem a nikoliv bez požitku. Není to interes věcně umělecký, ale interes pro umělce jako individualitu. V tom, čím si roztříštil etherickou formu bájí, jest veliká subjektivní síla a energie vřelé přesvědčenosti, jež chce vypověděti upřímně vše, co jí na srdci leží, nedbajíc mezí a hrází zvolené formy.

Podobná plnost, ač zajisté místnější, jeví se také v úvodní části knihy, skládající se z jedné básně lyrické a nadepsané »Pozdrav z pomezí.« Všecky významné upomínky, které minulost i přítomnost nastřádaly srdci českému v malebném, památném onom cípu hranic českých, kde autorovy básnické dojmy jsou domovem, pronikají ozvěnami svými skladbu tu hluboce cítěnou. Pravému proudu lyrickému vadí tu jen jakási tíha mluvy a nepoddajnost verše, jenž jako by nestačoval řinoucímu se množství toho, co si autor myslí a co cítí.

Jestliže zde vytčeno něco, co by mohlo jinak býti lépe zladěno, stalo se jen proto, aby tím více vyniklo doznání radostné a vděčné, že oddílem *Hory — lidé* připojil Adámek poesii české výtvor, který náleží k nejkrásnějším, nezničitelně cenným skvostům jejím. Chceli se kdo tázavě pousmáti nad oprávněností tvrzení tak nadšeného, prosím, ať si přečte jedinou báseň »Borovská pouť« a pak poctivě poví, kolik zná v literatuře krátkých básní, převyšujících tuto krásou vnitřní i vnější, ano jen se jí rovnajících významem, vroucností, pravdou — a uměním! Básník, jenž vytvořil takový skvost, schopen jest věcí nejlepších a musí trpělivě snésti, žádámeli na něm mnoho, nespokojujíce se pracemi slabšími. Však se Borovská pouť nachází v sousedstvu jí důstojném, neboť celý ten oddíl jest galerií obrazů

mistrně živých a zevně ladných i při plné sytosti pravdivých barev svých, obrazů stejně ryzího znatele jak umělce, mezi nimiž ani jediný nemůže se potkati s chladností u vnímavého čtenáře. Seriosnost, která vyznačuje celou knihu, v tomto oddíle jejím béře na sebe nejpravější výraz prostého a čistého ducha lidu, jehožto život se zde v básníkově malbě před námi rozestírá nejen s malebným, horsky teskným svým prostředím, nejen s klopotnými svými úkony, se svými slzami a trudy, ale i s velikostí tiché své resignace, se skromným světlem hluboké své moudrosti. Zde nám předvádí básník lid, jemuž se srdce naše otvírá vstříc a chápe, že jeho předkové byli Českými bratry. Duch jejich jako holubice dosud oblétá doškové střechy nad hlavami těch tkalců, chudých řezbářů a zmozolených oráčů na nezapomenutelných kresbách pera Adámkova.

Řadou perel jsou vedle Borovské pouti zvláště básně Řeřáb, Hračkářská dědina, V pohorské vsi, Rolničky zvoní, Selská svatba, ještě výše však ceníme vážně elegické obrazy Tkadlec, Vnouče, Pohřeb na saních a Pohřbený hřbitov.

Básněmi těmi vkročil autor v obor, k němuž jest vypraven fondem skutečného vyvolence mezi mnoha povolanými; budeli v něm pokračovati, učiní tak na veliký prospěch české poesie, jíž mezi usedlinami cizího náplavu, z něhož se odpařují nezdravá a nechutná deliria, nic nemůže býti vítanějšího než takovýto čerstvý doušek z křišťálových zřídel našich hor. —

O nové knize Jaroslava Vrchlického, která jest nazvána *Votivní desky* a hlásí se jako »Poslední zlomky epopeje« (vydáním nakladatelského družstva Máje), se vysloviti, jest tolik jako zpečetiti úsudek všeobecný, dávno zjištěný a pro všecku budoucnost nezvratný, že tu k nám mluví duch básnický prvého řádu, jenž jak obsáhlostí a silou tvorby, tak i nevyčerpatelným bohatstvím práce jest zjevem ojedinělým, soupeře nemajícím. Však ani moře není všude stejně hluboké, ani pohoří v mračna se tratící ne všude stejně vysoké; i poesie Vrchlického jest rozmanitá jako pestrý kaleidoskop světa, ale dojmy nejhlubšími a vzněty nejvyššími obětuje svým božstvům řadu poetických oltářů, k jichž nejvelebnějším náležejí Zlomky epopeje, Nové zlomky epopeje a nyní Poslední zlomky epopeje. Nelze o této knize spravedlivě hovořiti jiným tónem než jako o chrámech antických, jež, třeba v troskách, mluví nesmrtelnou řečí otázek a pomyslů, kterými od šedých pravěků všichni titáni báje i dějin dobývali nebes, letíce temnotami věčných záhad všehomíra. Netřeba teprv o tom mluviti, čím jest Vrchlický v literatuře naší: těch velkých, majestátních assumpcí k ideálu, kterými Musa jeho letí s tak přirozenou vznešeností, jako by byla rodnou sestrou postav nadzemských, kterým štětce a dláta starých mistrů vlaských daly život — těch nenajdeme nikde jinde v poesii české; ty jsou osobitým znakem ducha Vrchlického, v nich jest největší jeho síla, jsou znamením, dle něhož jej vždy opět poznáme, po řadách let i po řadách děl jinam tíhnoucích.

Rovná se nová tato serie Zlomkův epopeje předchůdkyním svým? Ano, plně a vršitě, ba chcemeli činiti subtilné rozdíly, nalezneme ji i výše, a sice v klidném mistrovství podání. Zářili výtvory

z mladších let Vrchlického malebností, dosahují rok co rok více a více plastičnosti. Mluva se stává bronzovou litinou a tvar, kterého nabyla, předstupuje s přesvědčivostí života — ideálního života, jakým žije neproměnné dílo umělce-myslitele uprostřed mroucí a přerozující se skutečnosti.

Nemohu při tom nevzpomenouti něčeho, co mi vždy bývalo nepochopitelno. Nejen z úst lidí prostoduchých, ale též čtenářů soudných, vycvičených a vzdělaných často jsem slýchala a dosud slýchám, že se Vrchlického verše (mluví se tu o pracích jeho původních) těžce čtou a leckdy při nejlepší snaze čtenářově zůstávají mu temny. Pročítajíc veškera díla jeho básnická, vědomě jsem si dávala záležeti, naleznuli báseň nebo místo v ní, kde bych mohla upřímně říci: Nerozumím. A nenalezla jsem, nalezla jsem však něco jiného: že fantasie poety našeho má sílu takořka výtvarnou, která i tenkráte, kde halí myšlenku buď v mlhavé, buď příliš hustě zřásněné roucho slov, vyjadřuje ji přece s neklamnou zřetelností, tak že se mi zdá nemožno nepoznati jí, neboť scenerie, kterou jest obklopena, všude úchvatně mluví své velké, mocné slovo za ni. Řekla bych: jest ve výtvorech těch tolik umělecké logiky a tolik proudu pravé, mohutné inspirace, že nemožno, aby od cíle básníkova letu zbloudil ten, kdo s ním v skutku cítí. Kdo necítí, ovšem nepochopí jaktěživ. I k matematice jest třeba sympatie, natož ku poesii.

Na důkaz, že ani na Votivní desky, jimž přisuzuji tolik vzácné ceny v každém směru, nevrhají mi skla růžově zbarvená světla strannického, budiž jim učiněna výtka — také živě cítěná. Jedna mezi básněmi této knihy — báseň krásná a rázovitá — neměla by v ni býti pojata, neměla by vyjíti z péra žádného básníka českého, neřkuli básníka předního za naší doby. Jest to báseň »Úklady Lokiho« vyznívající v oslavu báječného kladiva, kterým vládne teutonský bůh Thor . . . Schází básni té věrný, nevybájený doslov: kterak to kladivo z neurvalé ruky Thorovy od věků po dnes létá a buší do lebek a hrudí slovanských, kterak se vrací do ruky svého pána potřísněno krví českou, mozkem naším, prachem z trosek všeho, co nám rozbilo i zničilo, popelem spálenišť a hrobův úderem jeho rozrytých, a kterak znova i znova letí, buší do nás, aby opět ubíjelo, ničilo, hubilo život i statky naše nejdražší . . . A kde cit český velel básníku, aby vložil Ahasveru do úst, že ze všech světa hrůz, které byl přežil, nejtěžší a největší jest ona, jíž svědkem byl r. 1621 na náměstí Staroměstském a pod mosteckou věží, proč si nepřipomněl, že i přes Bílou Horu letělo kladivo Thorovo až na radnici Staroměstskou a srazilo ty hlavy, nad nimiž lkal Ahasver? Kladivo Thorovo by pyšně obstálo, kdy by bylo překladem poesie cizí — ale z původní poesie naší kéž jen zmizí zpět do ruky, jež je vyslala, a nepřiletí více.

Tím také pečetím, co dávno již bylo pověděno, tak jako jsem celkový úsudek o Votivních deskách nazvala pečetí stvrzující nadšený vděk, jímž poesii velmistra jejího ode dávna vítám. Nemohu jinak než míti za to, že básně tak hluboce významné, výrazem svým velkotvárné, prosté a uchvacující jako Smrt Kainova, Bezvětří, Arachné, Sen Innocence III., Noci Ludvíka XI., Povzlet Luciferův, řadí se v lite-

ratuře vůbec k nejimposantnějším a spolu nejkrásnějším skladbám rozměrů menších. —

Cestou podle moře nazval Antonín Klášterský novou sbírku veršů svých, vydanou v zajímavém onom výběru prací, které s čilou štědrotou rozhodilo — jako jaro květy — nakladatelské družstvo Máje po literárních nivách. Mezi pestrou květenou poesie domácí bývají písně tohoto pěvce podobny kalíškům snivým, jemně bledým, jako by se na nich byla nachytala běl měsíčné záře; proto vidouce, že v úvodě své knihy básník nám u nohou rozprostírá břeh moře, čekali jsme, že vykouzlí před námi řadu svítivých obrazů, na nichž se budou snoubiti oba průzrační živlové — nebe a moře — jako na lunojasných marinách Musinových a Douzettových, té malované poesii ducha francouzského, jíž jsme zvykli se těšiti na krasoumných výstavách Pražských. A čtverák básník, naladiv nás několika třpytivými pohledy na počátku, které ukázaly, jak dobrým je marinářem, pojednou se obrací ode břehu k hlubokému nitrozemí, ač nechcemeli věřiti ještě Shakespearovi, že také naše Čechy jsou na břehu mořském; vysvětluje nám, že míní mořem vlastně vlnivý život, ale nechce nás unesti přímo v záludné moře života, nýbrž jen tichou cestičkou podle něho — tou, kterou nejraději chodívá, jak vidno po přečtení jeho knihy. Čtverák, věru! Sklamav nás dokáže hned, že ani dost málo nelitujeme sklamání svého, ani dost málo nezatteskníme po lagunách a zpěněných příbojích, spokojeně se dávajíce vésti známou jeho rukou podél břehu života onou intimní, nelomoznou, mezi květnatým drnem vyšlapanou stezkou, po níž se dumy jeho za chvil lyrických procházívají.

Motivy nejdůvěrnějšího soukromí převládají opět v knize, jako v lyrice Klášterského vždycky; pějí tu city jeho k ženě a děcku, k rodičům, ano k bábě — »Památce mé báby« zní věnování celé knihy. »Jak buržoa!« řekl by mnohý moderník, jež zvedá nos svého »já« nad takové šosáctví. Věru se nedivíme, že mají moderníci Klášterského tak velice v nelásce, neboť on předměty jejich esthetickým jakobínstvím dávno odguilotinované, ku př. pietu rodinné lásky, udržuje při životě neúmorném a vřelém, v čemž mu jest pomocna Musa tak solidní, že není možno ji přiměti, aby aspoň jediným přemetem se ucházela o moderní přízeň.

Klášterský jest umělec, jenž neusiluje býti naduumělcem ani všeumělcem, nýbrž znaje svůj obor a svou sílu, má dosti moudré skromnosti, aby si zůstal věren v obvodu svém přirozeném. Práce jeho právě proto se vyznamenávají neobyčejnou vyrovnaností mezi intencí a dosaženým zdarem; jen zřídka některá není zcela tím, čím chtěla a měla býti.

Též tato kniha jest výmluvnou hlasatelkou intensivního, ušlechtile vzníceného i vzněcujícího cítění, jehož výraz má těžiště své v měkké, něžné, luzně obrazné lahodě. V tomto směru, v němž poesie jeho vždycky dostupuje svých vrcholů, i zde podává nejlepší čísla knihy. Jemnou malebností, jejíž odstíny nejsou vyvozeny nánosem barev, nýbrž pronikáním citu a jež prohloubenými perspektivami myšlenkovými nabývá jímavé životnosti, poutají vzpomínky od moře Jaderského, zejmena Jitro na moři, Obraz, V skalním chrámě

u kostela S. S. Nazaro e Celso, Benátská causerie, Giardino Giusti; k nim se druží krásou s nimi sourodé Oblaka, Památce mé báby (zvláště č. IV. a XII.), Dubnová vzpomínka, Na Budči, Vzpomínka vánoční, Z ulice, Na starý obraz lidové madonny, Před portraitem mého otce, Jedno slovo, Slet písní, Stín, z cyklu U rybníka pak rozkošná Siesta, Obraz, Rybník v smutku, dále překrásná báseň Illuse a mnoho jiných. V každé z nich pronesena jednoduchá, vřelou pravdou se v mysl nám vpisující myšlenka takovým souhlasem nitra našeho vítaná, jako bychom byli léta čekali, až se nám zjeví ve rčení tak jasně ladném a upřímném, jímž nás za srdce uchopila a jemuž v pohnutí svědčíme: tak, tak to jest.

Kniha obsahuje též cyklus Několik písní z práce. Jsou to lyrické resonnance z ruchu dělnického, a básník odpustiž péru, které mu tak rádo poctu vzdává, díli mu nelíčeně, že tyto písně z práce nemají pro předmět svůj dosti významu a rázu v sobě, ani po stránce umělecké žádoucí novosti látky neb názoru.

Co zevního provedení se týče, zvláštní jest náhodou, že takovému virtuosu formy, jehož verš plyne lehce jako éther a jemuž rýmy prší jako z jara květy se stromů, prosodický šotek — neboť nejsou šotkové pouze v tiskárnách pro výrobu zábavných omylů — podstrčil v této knize nedopatření hned několik, jako rýmy »rovu — zvonu« (str. 38), »spánku — zámku« (str. 33), »měsíc — světic« (str. 121), jež u básníka, který s tak výbraným a pečlivým krasocitem modeluje svou mluvu a svou sloku, nemají jiného značení než známky roztržitosti, kterou ku příštímu vydání napraví. Nikdo nemusí Klášterského teprv učiti formální dokonalosti.

El. Krásnohorská.

Výpravná proza.

Nepochybuji, že převážná většina čtenářstva, ať již čtenářstva davového, ať tak řečeného intelligentního, sahajíc do pestré změti knihových novinek, vybere si nejspíše tu, která již titulem se hlásí k oboru humoristickému. Jestiť asi tuze málo těch šťastných lidiček, na jejichž životní dráze nevybujelo by nějaké to ostnité hloží a nezanechalo by ran a jizev tu hlubších, tu povrchnějších. A rovněž jen skrovná menšina jest těch, kteří si životem kráčejí jako pohodlnou, zábavnou procházkou, jsouce prosti všech denních trudů, jimiž zahrnuti jsou jiní, lopotící se o pouhou existenci. Ti i oni však se stejnou chutí zmocní se knihy, která, jak doufají, alespoň na chvíli je přenese v blahou říši míru a spokojeného klidu, která i škaredohlídům nasadí skla růžová a v příjemné zábavě dá jim zapomenouti na všední trampoty. — Taková asi jest míra požadavků, jež na humoresce činí široké čtenářstvo, které ostatně v této příčině bývá shovívavější než kde jinde. Snad proto jsou u nás humoristé tak laciní, snad proto smí se vydávati za humor ledaco, co tímto vzácným kořením nikterak neoplývá. Netřeba připomínati, že dobrá humoreska jest opravdu zboží vzácné; máť svůj význačný přídatek, jehož se dostává vskutku jen řídkým šťastlivcům, nadbytkem vedle všech ostatních vlastností, jichž vyhledáváme na zdařilém díle uměleckém. Vzácnost

ta pak za našich dnů roste i tím, že pojem humoru jakožto umělecké složky stále ještě dosti jest neustálen přese všecky definice, které o něm byly vysloveny, i přes pečlivé rozbory, kterým byl podroben.

Nová kniha Karla Šípka, nazvaná *Za větrem* (nákladem knihkupectví Topičova, str. 239), náleží k těm, jež čtenář zachovává v milé paměti jakožto spisy, které jeho očekávání nesklamaly. Autor snesl ve sbírku práce různého data a různých, vespolek až dosti pestrých látek, jež však mají společnu vlastnost velmi podstatnou, rozmarnou náladu. Šípek nikterak nenáleží ke spisovatelům psavým ani překotně tvořícím, nevyrábí humoresek stůj co stůj; jeho práce jsou ovocem pravé nálady, i není divu, že dovedou žádanou náladu také buditi. V této suggestivní síle jest kořen jejich úspěchu, právě jako naopak humoreska bez síly zmíněné jest produkt přímo ubohý. — Probírámeli se řadou těchto kreseb Šípkových, shledáme, že humor jeho vesměs má zdravé jádro věcné, že nevisí na vysněných, pravdě nepodobných situacích, ani se nezakládá na dychavičných pseudovtipech slovních a ledabylých hříčkách, při nichž zpravidla selže — ač jeli vůbec možná — hlavní věc, účin z neočekávanosti nebo i humoristické překvapení. Silné, překvapující závěry jsou hlavní předností Šípkových humoresek. — Látky své vybírá autor téměř napořád ze známých, středních vrstev společenských a ze zpracování jich, v charakteristikách i v látce slovné pevně tkví na půdě živé skutečnosti neb alespoň pravděpodobnosti. Místy se vám zdá, že kreslí podle modelů, a tím si vysvětlujete, proč jest tak snadno představiti si většinu jeho postav v živoucí podobě. Komickým situacím po osvědčených vzorech veseloherních se nevyhýbá, ale jsou mu spíše prostředkem než cílem, jsouce mimo to daleky vší dělanosti a vypočítavé kombinovanosti. Vtip Šípkův je šťavnatý, plný, sytý, při tom co do formy vybroušený a také tam, kde jde o předmět poněkud choulostivý, zcela decentní. Pointy nederou se čtenáři násilně na oči, nejsou vypichovány, ani násilně vyzdvihovány a snad právě proto neucházejí náležité pozornosti čtenářově. Jen v několika případech, na př. v črtě Prádýlko, měla by po našem soudu čelná myšlenka důrazněji býti akcentována, aby zevní dojem celku nebyl mdlý a nerozplýval se v šedé mlhavině. Za to v jiných kresbách břitký vtip, jadrný humor, výrazná charakteristika, úměrná osnova a svižné vypravování pojí se v jednotu tak ladnou a úspěšnou, že se obrázek staví na nejpřednější místa v gallerii humoristické prozy naší. Kresby: Co dovedou ženské, Vždyť patřím taky k rodině, Když se jede na cesty, nad jiné však zdařilá, síly a života plná humoreska Jak se ženil Sigi Rosenbach potvrdí tato slova s dostatek. —

Janu Lierovi, vynálezci a původci českých povídek železničných, bychom ze srdce přáli, aby se alespoň na průměrnou lhůtu cislajtánskou stal správcem úřadu, který té doby zastává p. rytíř Wittek. Nepochybujemeť, že by potom vlast naši oblažil drahami ne méně zajímavými, než jaké vyrábí ve svých pracích belletristických. Do jeho energie také důvěřujeme, že by k tomu hravě získal souhlas našich přejných krajanů druhé národnosti. V nové knize své, nazvané *Pokuta* (nákl. Vilímkovým, str. 131), podává hned několik ukázek takových drah, o nichž se příslušným krajinám ještě dlouho nebude

ani sníti. A nejsou to jen ledabylé lokálky, nýbrž hned důkladné dráhy dvoukolejné. Souhlasíme úplně. Stavíli se dráha »planinou v okolí Prahy, lesy Černokosteleckými, údolím Vyžlovky« k Sázavě pod Skalicí Stříbrnou a vineli se brzy po levém, brzy po pravém břehu řeky »kol Ratajů, Šternberka, Kácova do stanice Černýš-Soutice«, pak ať již je to raději stavba důkladná, aby cestující nebyli zdržováni, jako bývají posud na dráze Františka Josefa. Zejmena však trať Kolín-Černýš-Soutice-Budějovice jistě potřebovala nezbytně dvou kolejí, kdežto jiné části této příkladné sítě železničné, na př. trať k Německému Brodu, Žďáru a Brnu, spokojily se zatím kolejí jedinou. Nezmínímeli se ani o ostatních tratích, rozvětvujících se u křižovatky Černýš-Soutice, přisvědčí nám laskavý čtenář, že autor má nevšední talent k vymýšlení věcí zajímavých, jenže bohužel nemožných. Jeli čtoucí voděn určitými místy (sem náleží též fara v Chabeřicích), do nichž se mu kladou instituce a okolnosti zhola nemožné, nemůže býti dojem jeho jiný, než jaký by měl, čta na př. o paroplavbě na Botíči. V Pokutě Lierově nás to překvapuje tím více, že tu na str. 8. slyšíme z úst autorova přítele T*u*my tuto výtku: »Či máme vás, pánové, proto, abyste nám kouzlili na oči *fantomy,* smyšlené konflikty a *vysněné horizonty, po kterých se v životě marně ohlížíme?*« Taková určitá nomenklatura místní s poměry a věcmi netoliko neskutečnými, ale pravdě nepodobnými, maří již předem každý náběh, mířící k uměleckému realismu.

Dějištěm Pokuty jest zmíněná stanice Černýš-Soutice a kus blízké dráhy, hrdinkou pak Františka Ošťádalova, dcera hlídače téže dráhy. Františka, kráska tak vynikající, jak se sluší na hrdinku románovou, nabyla slušného vzdělání a tím i čestného postavení společenského. Ale svedena jsouc lehkomyslným Ulíkem, klesla a padala mravně hlouběji a hlouběji. Otec ji vyhnal, odešla tedy a žila dobrodružně v cizině. Náhle probuzená touha po otčině přivedla ji domů, kde předmětem jediné snahy její jest smír s otcem a jeho odpuštění. Dosáhne ho, ale za cenu života, jejž nasadila, aby zamezila neštěstí na dráze, které uchystáno jest násilným pokusem neblahého vynálezce a někdejšího milence jejího Jirana. Katastrofa, sřícení se vlaku, smrt Františky a náhodou — stará poetická spravedlnost potřebuje někdy takových náhod — i jejího svůdce Ulíka jest effektním vyvrcholením autorova vypravování.

Látka novelly Lierovy jest obratně vymyšlena i sestrojena. Příběh vypravovaný trvá vlastně jen asi dvě hodiny před půlnocí, a všecky okolnosti jej doprovázející, noční scenerie, význačné ovzduší dráhy i s odbornou terminologií spisovatelovou, příhody, napověděné Chaběřickým kooperátorem, v čas předeslaná charakteristika Jirana a jeho zneuznávaného vynálezu atd., mají zvýšiti výslední dojem k zamýšlené mohutnosti. Že dojem ten nemá žádoucí síly, tím jest vinna jednak autorova nedověcnost, žádající na obrazotvornosti čtoucího, aby se brala určitým směrem, zároveň však ji odvádějící na cestu jinou, jednak přílišná vypočítavost, za níž spatřujeme jen honbu za effektem. Obraz duše padlé dívky, jejž spisovatel z počátku jaksi opovídá, jest nedokreslen; k zevrubné práci takové nebylo na daném prostoru ani času, zvláště mělyli býti vylíčeny krkolomné útěky,

vazby a jiná nebezpečenství, jež někdy bývají napínavá a dráždivě rozněcují citlivé čtenářky, ale zde také jaksi nedobíhají svého cíle. Nejzdařileji jest vystižen život ve smyšleném nádraží a v něm zase několik postaviček (na př. obchodník Iserstein), k nimž případné složky podalo pozorování skutečného života. V mravokárné episodě uniformovaných spolků jest rušivou závadou nedopatření, že dle str. 14. děj koná se ve středu, kdežto na str. 80. výletníci jedou téhož dne na zítřejší slavnost nedělní.

Spisovatel zasadil svůj příběh v rámec, jehož hojně užívá k různým projevům osobním. Na str. 13. na př. určuje jakousi časovou okolnost slovy: »Když jsem byl od vzpomenutých svíčkových bab v chrámě naší literatury nejvíce bit za román Tumových, ve ‚Hře s ohněm' vylíčený.« Nejvíce ovšem je tu výpadů na ty kritiky, kteří pracím p. Lierovým činí též rozličné výtky. »Obmezené obzory duševní,« »ignoranti,« »pokrytci,« »svědomití korrektoři dětských úloh« atd., toť jsou ukázky výrazů, jimiž si zde p. Lier ulevuje. Chápeme, že se spisovatel durdí, vždyť se lidé i pro pravdu zle hněvají; ale prospějíli rozhořčené a peprnými výrazy okořeněné filipiky práci jeho, jest jiná otázka. K závěrku máme za povinnost (nelekajíce se výsměchu, v který u p. autora proto jistě upadneme) upozorniti, že také nejnovější pravopis nesnáší se s tvary »nohoum« (str. 61), »držitely« (81), s 3. osobou plur. »krájí« (místo krájejí), »zkouší,« »sází« (125), »klaní se« (126), »dohání« (127) a j. —

Letošní Matice lidu přinesla ve 4. svazku maloměstskou novellu od J. V. z Finberka, nazvanou *Kalná voda* (str. 160). Přiznáváme se, že jsme knížku tuto přečtli ne bez námahy a jenom ve vědomí referentské povinnosti. Neuspokojujeť její obsah i forma požadavků i dost umírněných, jaké lze výminečně činiti na spisech, nemajících nároků a určených k vyplnění místa v periodickém podniku. Spoléhajíť takové podniky na to, že mají v širokých vrstvách čtenářstvo zabezpečeno. Pokládáme však za velikou škodu naší literatury, hřešíli se jakkoliv právě na tomto čtenářstvu našem. Ten mrzutý příznak lpí na naší produkci literární stále, že sebe planější, sebe prázdnější a bezvýznamnější kniha belletristická mnohem snáze vyjde než dobrá práce poučná. — Spisovatel Kalné vody uvádí nás do malého města, jehož však nijak blíže a určitěji necharakterisuje, a snaží se ukázati, jak tu všechen život společenský i spolkový (a spolkaření je tu ceněno vysoko) jest rozryt a podvrácen — klepařstvím. Vybral si k svému účelu jedinečný příklad, který jest mu zároveň námětem povídkovým. Mladý lékař městský Kudrnka, ač jest ženichem řádné a dobře vychované dívky, udržuje milostné pletky s bezdětnou chotí obstárlého berního. Nehezký poměr skončí se právě v té době, kdy je prozrazen. Kudrnka pozbude nevěsty, které se hned zase vyskytne vhodný ženich nový, paní berní dostane výprask od muže, město všecko je rozeštváno klepařstvím paniček, na jejichž mlýnech mlela se táto příhoda i rozmanité trety jiné.

Jak patrno, látka prostičká a nad to všední jest zde rozvlečena do šíře nepřiměřené, a odtud plyne hlavní vada novelly. Ne vše, co se šušká v nějakém hnízdě venkovském, zajímá také širou veřejnost, zejmena když není to podáno s uměleckým vkusem. Zde se nám

nedostatek vkusu jeví hlavně v reprodukování ženských klepů, jejichž malichernost a titěrnost — týkají se na př. barvy pentlí a šatů, tvaru klobouku a p. — mohla by býti vhodným příspěvkem ku povahopisu, ale nehodí se za hlavní předmět vypravování. Avšak v Kalné vodě se klepařské scény o téže věci opět a opět opakují, a vede se jimi zevrubná a rozvláčná argumentace o něčem, co od počátku každému jest jasno. Tím se stává, že také věcně správná pozorování autorova a některé ostré postřehy maloměstské honorace, jež by se na př. v krátké humoresce nebo satiře dobře uplatnily, tonou zde v obtížné, bezcenné přítěži. — Slovesná forma autorova jest místy až příliš jednoduchá, nevytříbená, všední, ale leckde i neuhlazená, drsná. Věty, jako jsou na př. »Slyšel o doktorovi, že měl (!) současně s ideální láskou ke slečně Pazderkově udržovati milostný poměr s jistou paničkou« (str. 131), nebo »Vytrousila u mne dopis při prudkém vytahování kapesníku« (str. 136) a p. neměly by se dnes v pěkné proze naší již vyskytovati. A s nimi ovšem také ne rozmanité nesprávnosti mluvnické. *F. V. Vykoukal.*

Paměti.

Rušný a klopotný život dneška, který nutí největší část duševních pracovníků zrovna se rváti o kus prchajícího dne, učí je současně zvláštnímu druhu horečného, jakousi značkou dychtivosti a chvatu charakterisovaného cítění, jež předem vylučuje rozpomínku a návrat. Moderní člověk žije ze dne na den: sociálně, politicky i umělecky rozpadává se jeho život v drobné éry a v uzounké segmenty onoho bohatého kruhu, kterému říkáme obrazně curriculum vitae a jenž jest toliko pestře vykládanou mosaikou příhod a drobných událostí, navzájem se utlačujících. Nežijeme dnes ve velkém slohu dřívějších století, nekonstruujeme své budoucnosti ani na základě minulých dní ani na analogii jiných jedinců. Vše ponecháváme spíše náhodě, jsouce často rádi, že můžeme zapomenouti, zbýti se trpkých reminiscencí... V té příčině as dlužno hledati jeden z předních důvodů, proč stesk po literatuře memoirové stává se již stereotypním.

Nervosní chvat a zápolení tu o novou myšlenku, tu o nutnou skývu chleba nedá nám vraceti se. Je tudíž tím vítanějším zjevem našeho písemnictví, můžemeli zaznamenati dnes několik slibných ukázek, kterými počíná se úsilně prolamovati led nevšímavosti k deceniím právě minulým, v nichž je pro nás ukryt nejeden poklad a nejedno vysvětlení. Nemám tu právě na mysli Vlčkovo Rodné hnízdo, které je vlastně román utkaný z nitek čisté poesie vzpomínkové, založený na silné reminiscenci let chlapeckých, ani Sny Mrštíkovy, které jsou sbírkou zajímavých článků, odnášejících se k nejrůznějším oblastem uměleckých otázek; zde se chci specielně zmíniti o skutečné knize memoirů, kterou vydalo mladé nakladatelství Máje.

Jsou to dvě *Knihy vzpomínek* Ladislava Quisa. Vydavatel Havlíčkovy korrespondence zamyslil se nad svým životem a v tom tichém klidu po vykonané práci vyvolal řadu cenných vzpomínek. Provází nás svým životem, od nejútlejšího dětství počínaje, promlouvá vřelá slova lásky o rodném městě Čáslavi, seznamuje nás s celou

galerií typických figur a pozoruhodných zvláštností města i kraje, které budou pro kulturního historika prvé a ještě více druhé polovice XIX. století kdys vítaným materiálem. Quis odbočuje často od vlastní dráhy životní, by vylíčil tu onu episodu zevnější, jež přispěla k charakterisaci dne anebo vůbec utvářila svým spůsobem jeho obraz. Tím se stává, že přítomná kniha není umělecky vyslovenou biografií, ba není docela ani memoirovým zjevem přesně vymezených hranic a cílů, jak je pro tento druh literatury stanovila umělecká kritika. V tom ohledu nedostává se tu ani přísného sevření látkového ani předem vymezených, jasně vztyčených met. Že přes to je nám dílo velmi milé a že nám opravdu mluví k srdci, toho příčina tkví netoliko v jeho ceně pro kulturní a umělecké historiky, ale v čistě niterných, sympat ckých a vzácných kvalitách autora samého.

První, co se nás ihned typicky dotýká při Quisových vzpomínkách, jest láska a vroucí něha, s níž jsou vypravovány. Můžeme to klidně tvrdit i s přihlížením k oněm zjevům, které přirozeně nemohly nikdy vzbuzovati nadšení a souhlasu českého člověka v ohledu politickém, ani radostného vzrušení v ohledech čistě lidských. V této knize není záští, není revolty ani hněvu, jenž nutně as nejednou vyšlehl ve skutečném životě, ale dnes už při vzpomínce je stlumen a přikryt rouškou tu melancholie, tam humoru, onde tichého smutku. Strastná doba Bachova absolutismu mluvila by tu nejedním dokladem, zrovna tak jako sterá místa opravdu lásky hodných zjevů přímo oplývají tímto citem. To vše dodává knize jakési jadrné osobitosti, plně a pronikavě vyslovené individuality autorovy, charakterisované teplem lásky a tiché shovívavosti.

Kniha neuchvacuje; není v ní velkých scén ani takových poznatků, které by na základní rys našich názorů a pravd působily revolučními dojmy. Obsah vzpomínek nezpůsobí převratu dosavadního nazírání, on jen leccos prohloubí a osvětlí, prosytí a zvedne. Všecko je jaksi důvěrné, prosté a upřímné, a právě v tom spočívá kouzlo. Je to vroucně a jednoduše podáno, a právě proto na nás působí onou bezprostředností. Z každé stránky cítíme svazky, jimiž jest osoba autorova spjata s líčenou dobou, a právě tím docíleno jest nevšední přesvědčivosti, kterou kniha působí.

A pak ten vzácný poklad Quisovy skromnosti! Ač již sujetem vzpomínek přímo nutkán stavěti osobu svoji neustále do popředí, navazovati na ni a o ní vyprávěti, činí to spisovatel spůsobem velmi delikátním a nenápadným. Autorova osoba je tu spíš vhodným tmelem, který poje a schraňuje drahocenná zrníčka a takto chráně jednotu i celistvost, rád se ukryje, pokud to vůbec možno. Za to každé subjektivní mínění, pokud k němu autor sahá, vysloveno je plně a přesvědčivě. Quis nerad rozvádí svoje názory do široka, vystihuje však každé přesvědčení mužně a odhodlaně. V takových případech není mu těžko nalezti slov jasného a výstižného zvuku, prostého, ale ostře suggestivního výrazu.

Jinak není sloh knihy zrovna její silou a předností. Setkáme se tu s nejednou stránkou, kde bychom si přáli užšího projmutí a niternějších zájmů, které mají spínati a v jeden jediný celek poutati vyprávěný děj a jeho zevnější roucho. To ovšem pouze na těch

místech, kde líčeny jsou bezvýznamnější episody, odnože vlastního díla, které nevyplynuly spontanně a břitce z vnitřního nutkání autorova, nýbrž které zařazeny byly spíše jen z touhy, aby ten který obraz byl doplněn a zcelen. Tam zní slovo vypravujícího někdy dosti suše, referentsky. Na štěstí je málo podobných neorganických odboček, a jsou to právě ony, o nichž jsem se svrchu zmínil, že jsou na újmu ostře omezenému pojmu memoirů.

Velikou předností Quisova pera jest plastika figur, které nám předvádí. Zde netřeba poukazovati pouze k význačným a hlavním zjevům, kolem nichž se autorovy vzpomínky častěji opřádají, ale stačí pozastaviti se u kterékoli postavy episodní a vzdálené, kterou jen letmo načrtal, abychom se mohli obdivovati této mohutnosti evokační a tvořivé. Ty postavy opravdu jsou vzkříšeny z hrobu, žijí a dýchají znova životem toho kterého decennia, podávají se jasně a životně. Toť opravdu velikou předností knihy, která budí ze sna zapomenutí nejen řadu přátel a příbuzných Quisových, řadu milých jeho učitelů, státníků a osob nepříliš význačného interessu pro kruhy nejširší, ale která v celé svojí poslední třetině vytkla si za úkol oživiti nám drahou postavu *Nerudovu.* Bude zajisté hojné procento těch, kteří přes veškeru vroucí něhu prvých kapitol, nejkrásnějších snad a nejtepleji prozářených vzpomínkami autorova útlého dětství, přikloní se s největším zájmem k passážím o Nerudovi. Quis byl jedním z oněch šťastných, kteří mohli častěji dlívati po Nerudově boku. Dle vlastních jeho slov přilnul Neruda zejmena v posledních letech života k svému příteli a tak s mnohým svým žalem, s mnohou tužbou se mu sdělil tu narážkou, tu povzdechem, tu plným vyznáním. Ve vzpomínkách Quisových ožívá nám Nerudova často melancholicky zatížená duše, zastřená smutkem touhy, mučená dotekem stáří, nemoci a — opuštěnosti. Sem se zajisté budou často vraceti literární historikové Nerudova díla, zde najdou nejeden šťastný moment pochopení a vysvětlení. Quis je zde sice neobyčejně stručný, mnohý detail pouze nám napovídá, a jako by místy sám si vše dobře nevysvětloval, dává domýšlet a hloubat. Ale již to napověděni je cenné, přinášejíc materiál a nutíc ku psychologickému rozboru.

V nahromadění a z veliké části i ve zpracování přineseného materiálu leží právě hlavní význam Quisovy knihy. Jsme mu za ni opravdu vděčni. *F. P. Sekanina.*

Illustrované spisy.

Pražské Ghetto. Společnou prací Ignáta Herrmanna, dr. Josefa Teige a dr. Zikmunda Wintra. Kresby od A. Kašpara. Nákladem Unie. — Publikace takového rázu, jako je tato kniha, jsou dosti vzácné. Bez nadsazování možno říci, že kdy by byla vyšla tato monografie ve Vídni nebo v Berlíně, vzbudila by všeobecný rozruch. Tak jest krásně vypravena, zábavna, poučna — je zajímava pro každého čtenáře. Hojnost »authentických« vyobrazení, poetické, umělecky cenné illustrace ve vzorných reprodukcích, barevných i černých, množství nových údajů a fakt, přehledné informativní pojednání, dějepisné, kulturní líčení — to vše najdeme v této knize. Je populárně

psána, má vědecký obsah, roztomilé obrázky — nuže, nesnadno shrnouti více chvály na jedno dílo. A je to chvála zasloužená. Již jmeno spisovatele části kulturně historické ručí nám za kvalitu její. Dr. Winter se tu podjal úkolu velmi vděčného. Vodí nás procházkou mezi hustými náhrobky starého židovského hřbitova — a jak on dovede takové věci vypravovati! Pak otvírá knihu kronik, líčí osudy starého ghetta Pražského, probírá se v archivech a v listinách a vypisuje nám z nich tolik pěkných historek, vykresluje tolik živých, věrných a přece tak náladových obrázků! Vypravuje o životě a způsobech, mravech a nemravech Pražských židů po všechna století, zachycuje tu i tam episodu, hned z dramatu, hned z veselohry, vypravuje o Valdštýnově říznosti, jak s Pražskými židy zatočil, když r. 1621 přes jeho zákaz koupil Josef Jekusela Thein od vojáka kradený kus látky. Skvostný obrázek, pravý dokument ku poznání mravů a vzdělanosti, způsobů a zvyků doby. A takových je kniha plna. Jsou samy o sobě velmi zajímavy, ale přimysleme si k tomu originální způsob Wintrova vypravování, a pochopíme, jak se to krásně čte.

Dr. Teige vodí nás pak po židovském městě, nyní již z veliké části změněném a zrušeném, od domu k domu, podává historická data místopisná, uvádí stručně dějiny budov význačnějších, vypisuje protokoly a záznamy o všelijakých rozepřech a soudech mezi židy i křesťany, z nichž viděti, co komu kdy patřilo atd. Také zde předkládá se z větší části materiál nový, ještě neuveřejněný.

Ignát Herrmann líčí pak život v »páté čtvrti«, jak jej seznal v letech sedmdesátých a osmdesátých minulého věku. Několik barevných reprodukcí k této části seznamuje nás s mladým illustrátorem knihy, A. Kašparem. Nakreslil několik obrázků do textu, krojových studií dle starých rytin, četné typy obyvatelstva těch ponurých uliček, pohled ze hřbitova, velmi náladový, za soumraku na jaře, když staré bezy ještě holými větvemi k šedým kamenům se nachylují a v trávě plíží se černá kočka, divoce svítící žlutýma očima. Kašpar ukázal se tu dobrým illustrátorem. Ovládá různé způsoby kresby, brzy nápodobuje staré rytiny, brzy pracuje tuší, pak akvareluje, a vždy zachovává jakýsi sloh, který se ke knize hodí. Zde lze mluviti o noblesse výpravy, a cena knihy zvyšuje se harmonickým spojením části literární s uměleckou. Proti cizím publikacím jest kniha opravdu levná. —

Praha v slávě i v utrpení. Knihu J. Dolenského, české mládeži určenou, nakladatel B. Kočí bohatě vypravil. Illustrace jsou tentokráte opravdové illustrace, to jest vysvětlivky, doklady k textu. Není tu obrázku, jenž by mládeži nesprávně nebo nevkusně předváděl, co nesouvisí se slovním průvodem, nejsou tu kompónované výjevy bitev, krveprolití, vražd, nejsou tu anachronismy, nesprávné kostymy, divadelně upravené »scény historické«. Za to spatřujeme dobré pohledy na památná místa Pražská, reprodukce starých rytin, fotografie mincí, pečetí, starých předmětů uměleckých. Vidíme tu chvalitebný pokus seznamovati děti s uměleckými výrobky minulosti, navykati je, aby se dívaly s porozuměním na vyobrazení oněch památek, jejichž originály se jim ukazují v museích. Takový způsob

kulturně historického illustrování dávno nabyl vrchu ve spisovnictví odborném, i lze jen schvalovati, že se ho užívá pro dospívající pokolení, jemuž se tím otvírá zrak pro různé ty význačné tvary, pro slohový ráz, pro vkus a krásno. Neméně tříbí se smysl pro historický význam všech těch starobylých památek a tím také porozumění historie samy. Naše dějiny nebyly psány jen krví, a odkazem minulých století jsou umělecká tato díla, tyto nástroje, ozdoby, drobnůstky právě tak, jako naše staré zbraně, listiny, zříceniny a rovy. A vše to nacházíme v obrázcích knihy, kterou vřelým tónem napsal učitel, znalý vnímavé mysli svého malého obecenstva. —

Broučci. Pro malé a veliké děti. Nákladem Dědictvím Komenského, 5 vydání. Knihu napsal farář J. Karafiat slohem prostým a dětské mysli přístupným. Nové vydání v pěkné úpravě zajímá svou illustrační stránkou. Mladý malíř Vojtěch Preissig vyzdobil knihu nejen obrázky, ale též po moderním způsobu ornamentálními linkami, záhlavími a vignettami. Znázorňuje broučky jako postavičky lidské s broučími očky a nožkami, a to v poměru skutečné jich velikosti k okolí přírodnímu, hlavně k rostlinám. Poměr není ovšem všude zcela správný, ale má přispěti ku představě, že jde o tvory maličké. Originelní jsou rostlinné motivy, v kterých naše květena od pomněnky až po buk předvedena v rozmanitém a střídavém výběru. Jsou stylisovány, ale s realistním rázem tvarů a ornamentální formy, silné černé linie a plošky, jimi proplétané, komponované na motivy hmyzového tílka, jsou to tykadla, hlavičky, krovky libovolně pro dekorativní účely užité. Tím nabývá knížková dekorace jednotného rázu a jakési moderní slohovosti. Jest to dosti apartní a úhledné. Nejen velké děti, ale též naše drobotina porozumí těmto illustracím a ocení výzdobu, kterou jest kniha štědře obmyšlena.

Dr. *F. X. Harlas.*

Ze slovanských literatur.

Prof. dr. Gavro Manojlović vydal v 150. svazku Radu jihoslovanské akademie rozpravu: »Jadransko pomorje IX. stoljeća« (zvl. otisk, v Záhřebě 1902, 102 str.), v němž podrobně probírá styky Byzantincův, Frankův a Arabův na pomoří Benátském a dalmatském za jedné z nejméně známých dob dějin středověkých.

*

Královská srbská akademie zahájila nový mnohoslibný podnik: »sborník pro historii, jazyk a písemnictví srbského národa,« který především má obsahovati všecky prameny k dějinám srbským do r. 1830. Vyšla první kniha této nové serie. Jsou to »Stari srpski zapisi i natpisi,» zápisy z rukopisův a nápisy na kameni nebo na stěnách chrámových, které sebral Ljubomir Stojanović (díl první, v Bělehradě 1902, 480 str. v. 8°). Kniha je každému, kdo se zabývá dějinami a jazyky jižních Slovanův, velice vítána, neboť obsahuje materiál posud velice rozptýlený anebo i docela nedostupný. Nalézáme v ní 2086 čísel od 12. století do r. 1700; z 12. věku je 6 čísel, z 13. jen 31, ze 14. věku již 163 atd. Vyjdou ještě dva díly sbírky Stoja-

novićovy: druhý s pokračováním materiálu a třetí s podrobnými rejstříky.»

*

Mezi knihami Matice Srbské vyšel první svazek podrobného popisu Kosova pole. Sepsal jej Branislav Gj. Nušić: »Kosovo. Opis zemlje i naroda« (v Novém Sadě 1902, 180 str.). Nušić líčí nejen polohu, přírodu, obchod, hospodářství a obyvatelstvo v krajinách okolo Prištiny, Mitrovice, Vučitrnu, Janjeva a Kačaniku, ale s obzvláštní zálibou popisuje selský život tamních Srbův, nářečí, obyčeje, přísloví, písně atd. Kniha je ozdobena 22 pohledy krajinnými a národopisnými, které jsou všecky provedeny dle fotografií. O dalším pokračování v knize nenalézáme zprávy; ani nevíme, kolik svazkův bude ještě následovati.

*

V Letopisu Matice Srbské 1902 (sv. 216) přeložena je jedna zajímavá památka literatury byzantinské, list Theodora *Metochita* o jeho vyslanecké cestě ku králi srbskému Štěpánu Urošovi II. Milutinu r. 1298. Překlad dle vydání Sathasova zpořídil M. Apostolović; několika poznámkami jej opatřil dr. J. Radonić. Dle obyčeje pozdních Byzantincův list oplývá jalovými frázemi i vyhýbá se jmenům míst a osob, nicméně však obsahuje zajímavý, posud nepovšimnutý materiál. Máme zde názorný obraz nádhery dvora srbského: hostiny na zlatém a stříbrném nádobí, nejvíce se zvěřinou a Dunajskými rybami, dlouhé porady diplomatické, vlekoucí se po měsíce bez výsledku, a silné zápletky zákulisních pletich.

Jiný článek Jov. N. Tomiće v témž svazku líčí souboje (megdan) mezi křesťany a Turky, vybranými junáky, v Dalmacii za 16. a 17. století, dle zpráv benátských.

*

Známý srbský spisovatel, stařec M. Gj. Miličević, vydal v Godišnjici fondu Čupićova, v díle 22.: »Crtice za raniju sliku srpske prestonice« (Náčrtky k staršímu obrazu srbské stolice). Jsou to vzpomínky na někdejší Bělehrad, starou knížecí kancelář a její úředníky, a jmenovitě na topografii města, která se nyní tak velice proměnila, na staré brány, turecké džamije, někdejší trhy a náměstí atd. Nalézáme zde rozmanité osoby dávného času: Tahir efendija, turecký tlumočník knížecí kanceláře; sklenář Mata z Banátu, který měl bratra Theodora, jenž v mladých letech zmizel do světa, a který myslil, že nový císař abyssinský Theodor je tento ztracený bratr, načež knížecí kanceláři odevzdal srbsky psaný list k odeslání tomuto domnělému bratru a císaři; Piemonťan dr. Cunibert, tělesný lékař knížete Miloše, spisovatel francouzské knihy o Srbsku, jehož dům Bělehraďané ještě pamatují co »věž doktorovu« (doktorova kula) atd.

*

O jednom z vynikajících měst Makedonie vydal dr. Jovan Hadži-Vasiljević ve spisech fondu Čupićova objemnou monografii: »Prilep i njegova okolina (istorijsko-geografska izlaganja),« v Bělehradě 1902, 212 str.

*

Profesor dr. Ljubomir Miletič v Sofii, který od mnohých let usilovně se zabývá dějinami jazyka bulharského a zpytováním dnešních dialektův bulharských, vydal velice zajímavou knihu o národopisných poměrech severovýchodní části knížectví: »Staroto bъlgarsko naselenie v severoiztočna Bъlgaria« (Sofia 1902, č. 1. »Bulharské bibliothéky« Knižovného Družestva), 224 str. Miletič podrobně stopuje a popisuje zbytky starého bulharského obyvatelstva, které se zachovaly nejen v horách Balkánských, ale i v rovinách uprostřed mezi hustými osadami tureckými. Po osvobození Bulharska se poměry v rovinách ovšem mění odchodem Turkův a novým rozsídlením Bulharů, jmenovitě stěhováním horalův do rovin.

Druhá kniha od téhož spisovatele líčí staroslavný klášter Rylský: »Spomen ot Rilskija manastir« (Sofia 1902, 72 str. s 2 obrazy.) Otištěna je v ní i listina cáře Šišmana z r. 1378, nejstarší život sv. Jana Rylského, který žil v 10. století, a seznam slovanských rukopisův klášterské knihovny.

*

Právní obyčeje lidu bulharského mnohem méně jsou známy, než národní práva západních Jihoslovanův. Velikou zásluhu o sbírání tohoto vzácného materialu má zasloužilý bulharský spisovatel, bývalý člen ředitelstva autonomní Východní Rumelie S. S. Bobčev. Jeho »Sbornik na bъlgarskite juridičeski običaji,« jehož první díl vyšel r. 1897, dospěl nyní k druhému dílu (Sofia 1902, 321 str.). Obsahuje zprávy o majetku, o dědictví i o obligacích. Materiál je sestaven na základě otázek, od Bobčeva vydaných r. 1883 v Plovdivské »Nauce« a ve zvláštní brošuře. Právní obyčeje o právě dědickém sebrány jsou úřední cestou, s otázkami, které rozeslalo samo bulharské ministerstvo spravedlnosti.

*

Pohanští Bulhaři středního věku jsou předmětem studie, kterou bulharsky uveřejnil pilný G. Balasčev, Makedonec z Ochridu, pod názvem: »Poznámky o materiální kultuře starobulharského chánství i o založení jeho v Evropě,« v Sofii 1902, 80 str. Přiložena je barvotisková reprodukce: vyobrazení bulharského vojína z doby pohanského knížete Kruma († 814). Pochází z miniatur nádherného pergamenového menologia, které psáno bylo pro byzantinského císaře Basilia II. (976—1025) a nyní se nalézá v klášteře Grotta Ferrata nedaleko Říma. *K. Jireček.*

Rozhledy v umění výtvarném.

Výstavy Alšova, Hudečkova a Orlikova. — Výstava francouzské umělecké grafiky. — Alšův cyklus Živly.

Spolek Manes podniká ve svém pavilloně pod Petřínem trojí výstavu: prací Alšových, obrazů Ant. Hudečka a francouzské umělecké grafiky. Lze říci, že jsou tu výstavy tři, velmi rozdílné, ano kontrastní. O Alšových kresbách promluvili jsme na jiném místě. Druhá část výstavy zajímá nás více než třetí, francouzská, ačkoliv

i ta je velmi instruktivní a také zábavná. Hudečkovy obrazy dosud na výstavách po různu a jednotlivě se vyskytnuvší nepůsobily na pozorovatele tak přesvědčivě, jako tato galerie jeho barevných nálad. Netroufám si ovšem ani teď tvrditi, že Hudeček podává tuto výraz své umělecké individuality v konečném a definitivním způsobu, že bude po všechny časy malovati jen takové prosté motivy a jen tak zahalené v soumrak a zášeří. Aspoň těch několik denních a slunečných nálad mezi četnými podvečery, ranními mlhami atd. vypadá dosti dobře, a také duha po dešti má větší sílu, ba i hloubku než zamilované Hudečkovy soumraky. Ze všech prací však zřejmě znáti nadání koloritní, a Hudeček je tu básníkem barvy, jemuž jde především o jistý akkord, o tónové odstíny, o soulad barev. Někdy jsou to barvy chmurně působící, tak na př. když sestavuje temnou modř se sytou zelení a hlubokou hnědí, někdy pak hraje jako na jedné struně, na př. modrou symfonii východu měsíce nad mořem při zamračeném nebi. Několikráte ukazuje nám krajiny oděné v zahnědlou zeleň bez světla i stínu a ve vzduchu, jehož je často jen úzký proužek pod hořejší částí rámce, kmitá slabě fialový zásvit neb nažloutlé smrákání. Rád pak přidává k tomu lidskou postavu, také pod záminkou pohádky nějaký ženský akt (Psyché), pouze nadechnutý, jako by z vlhké trávy mezi tenkými kmeny stromečků světelkoval. Také bludičky personifikuje dívčími postavami tančícími kolem stromu, nad čelem každého zjevu svítí modravý plamínek. Tak jeví se Hudeček jako snílek, trochu melancholický, trochu vypočítavý, který snaží se své obecenstvo ukonejšiti přitlumenou písní, to jest přitlumenými barvami, lomenými, někdy jako zaprášenými, upomínaje na skotské malíře i novoněmeckou školu z Worpswede.

Pestrá směs temperamentních tisků uměleckých, leptů černých i barevných, rytin atd. uvítá nás v postranní místnosti, kde do nedávna vystaveny byly francouzští impressionisté. O čem se Rembrandtovi ani nezdálo, produkují zde Pařížští malíři — nechci říci francouzští, neb jsem mezi zastoupenými spozoroval i příslušníky jiných národností, a též internacionální lidi. Jsou tu mistři kresby a také virtuosové ve svém apartním umění. Kolorují svou rytou desku a otiskují si listy velmi effektní, někdy poněkud affektované, někdy prostší, ale vždy duchaplné, pointované. Lunois zde má svoje baleriny, Chahine různé črty ze života, výborné figurky, také přikarikované, Helleu, Ranft, Steinlen zachycují své modely v nehledaných, okamžikových pózách a v osvětlení všelijak se různícím. Renouard, Raffaeli podávají jakési malířské noticky, jimiž charakterisují tu pohyb, vzduchovou náladu, onde barevný dojem. Je to umění velmi vyspělé, jsou to lidé velkoměstští, mnozí z nich raffinovaní, kteří hravě a zdánlivě ledabyle luští pikantní problemy malířské, inscenují dobré svoje nápady. Tak odrážejí se ostře od snivosti Hudečkových vidin, od Alšovy prostodušnosti a naivnosti. A výstava tím nabývá značné rozmanitosti. —

Výstavu prací Emila Orlika uspořádala Krasoumná jednota s patrným úmyslem, aby seznámila Pražské obecenstvo s representantem německého umění v Čechách. Orlik (tak se sám píše) pochází z Prahy, z israelitské rodiny, a hlásil se posud k německému

národu, jak vůbec u jeho souvěrců v Praze zvykem. Poněvadž pak předcházela mladého umělce pověst, že vystupuje mimo Prahu všude jako vybarvený modernista, měla tato výstava representovati také modernistní malířství. Poslední účel byl zajisté dosažen, neboť nebylo dosud v Praze exposice oplývající takovou pestrou směsí nejrůznějších moderních technik, nápadů a libůstek. Orlik je z těch obratných umělců, kteří ovládají svoje malířské pomůcky a při tom stále pamatují na účinnost, na effekt a na aktuálnost. Vše, co je právě v modě, co je nejnovější, nejaktuelnější, lze v jeho výstavě spatřiti. S nepopíratelnou dovedností, hbitými prsty hraje na všech nových nástrojích. Zná všecko, všude se ohledl, vše prostudoval a ví napřed, jak tou onou věcí zatočiti, aby měla úspěch. Tak je Orlik umělec velmi intelligentní, prozíravý. Naivní není, ani vždy přirozený, ale za to mnohdy raffinovaný. Dokladů k tomu je na výstavě nazbyt. Pochmurné nálady a zášeří skotských modernistů napodobí ve svých pastellových kresbách krajin ze Skotska, z Nizozemí, z Japonska. Tuto říši »asijských Angličanů« navštívil nedávno a pobyl tam celý rok, věda dobře, že není toho času modernějšího hesla nad japonismus. Znamenitě imituje japonské malby a dřevorytiny, leptá v mědi, kreslí na kámen. Zdá se, že v grafice spočívá jeho hlavní význam, vůčihledě snaží se osvojiti si kde kterou právě oblíbenou techniku reprodukční a skutečně se ve všech dobře vyzná. Kreslí plakáty, ex libris, leptá a tiskne podobizny svých přátel a známých, po výtce německých modernistů písma i štětce, maluje lakem japonským, vodovými barvami, olejem, kombinuje různé způsoby a druhy kreslířského umění, tiskne barevné xylografie, barevné lepty atd., atd. Jsa majetný člověk zakládá si sbírku japonských výrobků uměleckých a průmyslových, kterou také vystavuje v umělecko-průmyslovém museu obchodní a živnostenské komory v Praze, — a tak jest neúnavně činný v ustavičném neklidu, stále svojí tvářnost měnící, zkrátka úplně moderní umělec.

Tuto svou modernost dokumentuje na své výstavě ovšem zcela jasně, ale méně by se mu dařil důkaz, že má svůj vlastní ráz, nebo dokonce německý ráz. Ba naopak, v jeho spůsobu tvoření na mnohých místech jeví temperament orientálský. Jakýsi důvtip, jakási vypočítavost prosvítají z celé té sběhlosti. Orlik sám zůstává povždy chladný, víť napřed, jak vše dopadnouti má a dopadne. Proto jest všeobecný dojem z jeho výstavy u pozorovatele asi takový, jaký si odnášíme z představení virtuosního střelce. Trefí hravě, kam chtěl trefiti. Orlik lehce a na pohled bez námahy docílí všemožných effektů, tu slohově komponuje jako Japonec, tam jako Nizozeman, zde jako francouzský plenairista akvareluje táhlé lány až k lesu zabíhající, onde halí pohled do zimní krajiny v zahnědlé a fialové tóny jako Němec z Worpswede. Kreslí a barvou pokládá výjevy z pohádek, jako by je maloval pro děti, pak ryje na měděnou desku postavy slovanských venkovanů, jako by je chtěl po Rembrandtovsku vylíčiti. Tu také jeví se jeho obezřetnost: nezapomíná při své modernosti na staré dobré vzory a pamatuje, aby mu nezarostla cestička vedoucí zpátky k historickým slohům a mistrům. Orlik jest jedním slovem »všestranný.«

Ovšem je také ještě mladý umělec, neustálený. Hledá, zkouší. Vystavuje všecko, všecinko, co kde ve svém atelieru měl, každý list ze svých skizzovních knih. To je teď zvykem, ale dosti špatným zvykem. Obecenstvo si neví rady se všemi těmi náčrtky a nedočrtky, a znalec se jimi spíše baví, než poučuje. I v tom je tedy výstava moderní.

Jmeno Orlikovo bylo za poslední doby častěji vyslovováno jako jmeno nadějného »Čechoněmce,« a mělo sloužiti za protiváhu zvučnému jmenu českých modernistů. Zdá se však, že bývá Orlik přeceňován. Našim malířům porovnání s ním může jen prospěti, jejich myšlenková i technická samostatnost jasně se odráží od mnohomluvnosti Orlikova talentu. Mělali výstava jeho prací překvapiti, pak sklamala. Není tu nic překvapujícího, ani originelního. Je tu pouze nadaný malíř, který dovede jako obratný impresario využitkovati všech fondů svého talentu a vše brillantně inscenovati. Za tuto dovednost pak více děkuje své národnosti a svému kmenovému nadání než zvláštnímu geniu. Jest více zábavný než zajímavý, a více salonní entrepreneur než vážný, úctou k svému umění proniknutý umělec. —

Nakladatelství B. Kočího vydalo cyklus M. Alše nazvaný *Živly*. Překvapilo nás těmito kresbami, na nichž spatřujeme známé z chlapeckých let postavy rudých mužů ozdobených peřím — u Alše zajisté thema neobvyklé. V mladých letech se náš mistr nepochybně seznámil s knihou o kultuře severoamerických praobyvatelů a své sympatie k tomu vymírajícímu lidu vtělil v několik kreseb. Sestavil cyklus, po svém spůsobu, v něm vypravuje o mravech, utrpení a zkáze domorodého kmene, který podlehl v boji s cizí kulturou, v boji s Evropou. Tentokrát kreslil Aleš své kartony uhlem dosti měkce a snažil se vylíčiti dálavy žírných krajů na březích velikých řek. Zvláštní nápad to byl od Alše, ale je to vše tak rázovité, dýše to tak truchlivou poesií, že i v tom poznáváme svého českého mistra. S patrnou chutí načrtal ty ohebné, otužilé postavy indianů (na př. boj s medvědem) a prozrazuje všude velkou znalost folkloristních podrobností. To je tak jeho záliba, obírati se lidovým uměním, lidovými zvyky, a není tedy divu, že v tomto cyklu vzpomněl i vzdáleného národa, svobodu svou, mravy své i svou vlast neohroženě hájícího. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Obzor divadelní.

Oslava založení samostatného českého divadla.

Do Pražského divadla, tehdy ovšem stavovského, vkročil jsem po prvé na podzim roku 1851. Deset let potom jsem už náležel do počtu divadelních referentů, měl jsem volný vstup ke všem představením českým i německým v divadle na Ovocném trhu, za Konskou branou, ve Pštrosce, a dávno jsem věděl, v jakém jest česká Thalie podruží u německé. Ale když se jí 18. listopadu 1862 konečně

otvíral vlastní stánek a také já jsem se v něm octnul, srdce mi nezaplesalo, nýbrž sevřelo se bolestně jako v kleštích. Stál jsem v parterru, docela vzadu při stěně, a opona před jevištěm zdála se mi tak blízka, jako by téměř bylo možno rukou na ni dosáhnouti. Přede mnou stáli lidé svátečně vystrojeni hustě jako zeď, v celém hledišti byl radostný šum. Dr. Rieger, jenž měl o postavení samostatného českého divadla největší zásluhu, přivedl kohosi do parterrního přítmí a liboval si s ním, jak všechen vnitřek budovy vhodně a pěkně dopadl; mnohé tváře potěšením zářící se k němu obrátily, ale já jsem klopil oči, do kterých se mi draly hořké slzy.

Nebyl jsem dokonce sám mezi diváky tak zaražen, sklíčen a rozlítostněn. Když se bylo před tím volalo po samostatné budově pro české dramatické umění, nám mladým z duše mluvil jen Hálek žádaje zkrátka: »Chceme míti velké české divadlo, a to hned!« A tu jsme dostávali divadélko proti stavovskému i Novoměstskému tak skrovné a nepatrné, že nebylo lze ubrániti se citům ponížení, odstrčení a roztrpčení. Ale opona se zdvihla, Šimanovský hlasem jako zvon přednesl nadšený proslov od J. V. Jahna, divadlem zaburácela bouře potlesku a jásotu, — a v mladé duši počaly bolest, tíha a tíseň polevovati, jako zázračným lékem.

»Vždyť je to divadélko jen prozatímné, jen na krátkou dobu!« řekli si brzo všichni nespokojenci, a všichni mu rychle zvykli, ba všem přirostlo k srdci. Všichni také přišli ku poznání, že ho byla skutečná potřeba, že bylo nevyhnutelně nutno po léta pilně a mnohostranně pracovati, abychom se pro veliké divadlo teprve jaks taks připravili. Že se prozatímnost prodlouží přes 20 let, toho se ovšem nikdo z nás nenadál.

Co jsme při zahájení svého vlastního divadla před 40 lety ještě měli nejlepšího, byl personál činoherní. Byli v něm Kolárové starší a mladší, vedle hrdinského milovníka Šimanovského stál již mladistvý Šamberk, vzbuzuje nejlepší naděje; Kaška a Sekyra byli velmi dobří komikové. Z ženských vynikala v oboru svém Pešková, platně působily Hynková, Lipšová a Bolardová; za to nejlepší herečka, kterou české divadlo po tu dobu mělo, paní Kolárová, právě roku 1862 následkem těžké choroby skončila svou uměleckou dráhu. Před tím už po celé desítiletí byla hledána důstojná její nástupkyně v uprázdněném oboru tragické milovnice; z rozličných debutantek osvědčila se jen slečna Hainzová, ale odešla hned do ciziny. Po všelikých marných pokusech ustálilo se mínění, že na žádoucí obsazení tak důležitého oboru není naděje. Avšak jaro r. 1863 přineslo v té příčině milé překvapení: vystoupila slečna Otilie Malá z Vídně, rázem pronikla a byla hned engažována. Ještě toho roku dosáhla gáže 50 zl. měsíčně — beze všeho honoráře za jednotlivé vystoupení! A s ní zároveň — v jeden a týž večer — nabyli jsme i Jakuba Seiferta.

Gáže tehdy nemohly zhola nikoho k našemu divadlu lákati. Na venkovské kruchtě byl objeven pěkný tenor, drobný učitel Vecko měl se dostati z vesnické školy ke královskému zemskému českému divadlu, a ředitel se ho ptal, jakého si žádá platu. »Inu,« pravil nastávající Manrico dosti nesměle, »zlatky denně bych tu v Praze přece potřeboval.« Dostal něco více, ale když se z něho vyklubal výborný

zpěvák, nabídli mu v německém divadle gáži několika tisíc, a člověk dříve tak skromný ukázal českému divadlu paty.

Zpěváci vůbec už tehdy snáze přelétali; ale měli jsme i takové, kteří věrně setrvávali za poměrů velmi svízelných. Vedle Lva, jenž se svým krásným hlasem a skvělým uměním mužně odolával sebe svůdnějším lákadlům, náleží v té příčině všecka čest a chvála slečně Ehrenbergové, pí. Blažkové, Čechovi, Krösingovi a j.

V herectvu panovala vzorná stálost, která v historii českého divadla má docela neobyčejný význam i nemůže ani dost oceněna býti. K těm, o kterých se již stala zmínka, ponenáhlu se přidružovaly vzácné talenty: Šamberková, Čermáková, Veverková, Mošna, Bittner, Frankovský, Pulda, Budil, Šmaha, Slukov atd., — až jsme v tom ohledu měli bohatství, o kterém jsme hrubě nevěděli a kterého jsme si nedovedli náležitě vážit.

Při bídném platu, kterému ještě pořád hrozilo strhování, bývalo vždy mnoho práce, ale i v nejtěžších dobách se pracovalo s chutí, sebezapíráním a obětováním, s láskou a nadšením. Těchto ctností příklad dávali nejprve naši spisovatelé a skladatelé.

Činohra přinesla si do prozatimného divadla už jistý původní repertoar, ale česká zpěvohra musela v něm teprv býti vypěstována jako květina od semene. *Rozvoj původní literatury dramatické i operní byl zajisté nejvyšším účelem samostatného divadla českého.* Nuže, a v prozatímném divadle dostávali autoři jako Hálek, Jeřábek, Bozděch za původní tragédii nebo veselohru celých 30, 40, 50 zlatých — jednou pro vždy. Když jsem já r. 1868 za Miladu obdržel 60 zlatých, bylo mi to důkazem, že se honorářové poměry valně zlepšily.

Původní opery byly rovněž tak málo přepláceny jako skladby slovesné; Smetana, Bendl, Šebor, Fibich, Rozkošný, Dvořák brali za svá díla peněžité odměny, kteréž i u nás teď již budou úžas buditi, jen ať jsou číslice jich uveřejněny.

Byl snad následkem toho původních dramat a oper veliký nedostatek? Ach nikoliv — rodilo se jich tolik, že to v divadle neradi vídali, a to jak správcové jeho tak slavné publikum.

Správcové divadla střídali se dosti často, ale všichni stonali jednou nemocí: deficitem. Všichni měli větší výdaje než příjmy, protože pořád nebylo dosti divadelního obecenstva. Všichni chtěli míti repertoar, který by »táhl«, proto se jim české původní věci nehodily. K těm byla jak u nich tak u obecenstva nechuť, nedůvěra, nevážnost, arci už z dřívějších dob. Co na české jeviště přicházelo z Paříže, z Vídně, z Berlína, to muselo být výborné; co se psalo doma po česku — ach Božinku, co s tím?

Správcové divadla potřebovali zboží lehkého a pikantního, ale čeští autoři, bláhovci, měli v hlavě a na srdci něco docela jiného než francouzský kankán nebo pitomou německou frašku. A pak co všecko platno, aby čeští lidé chtěli trefit, co Francouzi nebo Němci, to bylo k smíchu! Když Smetana a Blodek chtěli složiti »lehkou« operu, povstaly z toho Prodaná nevěsta a V studni. »Ó jej!« povídalo si naše obecenstvo. »To přece jen není žádný Offenbach!« Zajisté, nebyl. A Smetana i Blodek, třeba za tyto své skladby ne-

dostali zrovna výprask v novinách, přece jen cítili, že na ně české obecenstvo hledí s útrpností.

Bozděch se dost a dost přiblížil svým francouzským vzorům, ale také při jeho kusech české obecenstvo krčilo rameny: »Přece jen to není Scribe ani Sardou ani Dumas.«

Všecko cizí zboží, i zcela bezcenné a mizerné, se líbilo a hrálo, kritika se provozovala jedině a pouze na zboží domácím, v novinách přísná, v hostincích, v kavárnách a na ulicích ostrá jako šalvostr a jedovatá jako utrejch.

Když český autor zadal nový kus, nejprve vzbudil nevoli a odpor v divadelní kanceláři, jako by se dopouštěl nového attentátu. Proto si kus jeho nejdřív hezky dlouho poležel, třeba rok. Bozděchových Kotillonův nechtěl J. J. Kolár ani po takovém poležení na jeviště pustiti, a byly by as vůbec zanikly, kdy by se jich nebyl z přátelské ochoty velmi rázně ujal Neruda. A ještě v Národním divadle odmítal dramaturg Stroupežnický takové původní práce jako Vrchlického Noc na Karlštejně.

V prozatímném divadle, i když přijali takový originál jako Barona Görtze nebo Služebníka svého pána, nemohli se s ním párati, po třech zkouškách ledabylo odbytých jej »hodili« na jeviště. A když po takové přípravě z božího dopuštění přece pronikl, dali jej za dlouhý čas po druhé, obyčejně ještě nedostatečněji, a pak zas mohl v archivu spáti pevně jako v Blaníce.

Zkrátka, v českém divadle a v českém obecenstvu proti původní produkci vyrostl a zakořenil se *předsudek, který nejen křivdí a ubližuje, nýbrž přímo zabíjí.*

Česká produkce se v českém divadle stala popelkou, stejně nemilovanou a odstrkovanou jak od správy ústavu tak od obecenstva. I nejlepším autorům českým bylo dramatické pero zrovna vášnivě z ruky vyráženo, i nejnadanější a nejplodnější z nich je po kratší, delší době odhazovali; rozhořčení své jen tu a tam některý hlasitě projevil, jako na př. Vrchlický, který napsav dlouhou řadu dramat prohlásil, že se této činnosti nadobro vzdává, poněvadž i Národní divadlo jest české produkci jen »zlatým hrobem.«

České opeře se v prozatímném i Národním divadle poměrně vedlo lépe než české činohře; avšak i tu se mohlo na příklad státi, že Smetanův Dalibor s jeviště vandroval do divadelního archivu a ležel tam přes dvacet let — jakožto zpěvohra *propadlá!* Neníliž pak učiněný zázrak, že Smetana potom ještě vůbec něco pro divadlo psal?

* * *

Když se letos v běhu, hluku a zmatku našeho žití vynořila vzpomínka, že se od založení samostatné české scény zrovna dovršuje čtyřicátý rok, nastala Národnímu povinnost, aby toto jubileum oslavilo. Jak honem? — neboť zbývalo již málo času.

Správě divadelní přišel zcela dobrý nápad: »Budeme po celý týden dávat jen české původní věci.« A nápad se ještě zlepšil tak, že se české původní věci hrály a zpívaly po celé dvě neděle. I došlo k události v kulturních dějinách našich neobyčejné a mimořádné:

královské zemské české divadlo po celé dva týdny bylo v skutku a v pravdě tak českým a národním divadlem, jako každé francouzské divadlo vždy jest francouzským. Správa se toho odvážila, a obecenstvo to přijalo i vydrželo bez protestu!

Tuto vzácnou událost, jejíž váha poněkud vysvítá z hořejších řádků, s upřímným potěšením zaznamenáváme v těchto listech, kde se už přes 30 let dovoláváme pečlivého pěstování české produkce činoherní a operní jakožto nejvyššího účelu jediné české umělecké scény.

A nechceme dnes dokládati nic nelibého; zejmena o thématě: »Zlatá kaplička či zlatý hrob?« promluvíme obšírněji až podruhé.

V. Vlček.

Rozhledy hospodářské.

Krise průmyslová. — Vyrovnání s Uhry.

Se smutnými vyhlídkami hospodářskými vstupujeme do nového roku.

Tíseň odbytová, kterou od dvou let trpí nejčelnější odvětví našeho průmyslu, posud nepominula, a tlak její přenáší se na širší a širší kruhy. Po dělnictvu odvětví, prvým přímým nárazem dotčených, přicházejí na řadu jeho zaměstnavatelé. Dividendy akciových podniků průmyslových klesají, strhujíce kursy akcií a s nimi zmenšuje se důchod i majetek četného obecenstva, které právě v posledních letech rozkvětu, průmyslového uvykalo si dávati papírům dividendovým přednost před jiným, bezpečnějším uložením kapitálu. A vlna krise šíří se dále; zmenšení konsumpční síly širokých vrstev těžce dotýká se všeho obchodu a jeho prostřednictvím i veškeré ostatní výroby průmyslové a zemědělské.

A není naděje na brzké zlepšení; spíše naopak. Dodávky veřejné, reklamované pro churavý průmysl železářský, jsou lékem pováživým, neboť úleva jimi poskytnutá jest vykoupena úbytkem dodávek a zisku v letech příštích. Vážná krise cukerní teprve tímto rokem, kdy vejdou v platnost ujednání Brusselská, plnou tíhou dolehne na náš průmysl zemědělský i na samu výrobu zemědělskou.

V sousedním Německu, ačkoliv tam současná depresse hospodářská počala za příznaků mnohem bouřlivějších, dnes již nastává zlepšení, však u nás nikde neviděti známek obratu. Ba zdá se, že i tentokráte mocný náš soused vyjde ze společné pohromy posilněn novými úspěchy, a my, již od původu slabší, že ztratíme v jeho prospěch mnoho ze svého i tak již dosti skrovného odbytu.

A nemůžeme se věru ani diviti této rostoucí převaze hospodářského Německa nad našimi zeměmi rakouskými, uvážímeli, oč výhodnější jsou v sousední říši podmínky průmyslového podnikání. Nelze toho tajiti: říše rakousko-uherská dávno již není velmocí, a naše obchodní styky s cizinou, odbyt naší domácí nadvýroby nemohou počítati s vážnou a vydatnou oporou, jaké zjednává respekt

ciziny před velmocenským postavením mateřského státu. Však udržujíce ze starého zvyku a pro zachování zevního zdání všechen nákladný velmocenský aparát dvorní a vojenský a platíce k témuž účelu Uhrům za zachování zdánlivé jednoty říše stamilionovými obětmi, nejsme ani účastni výhod, které jinak menší státy úsporným hospodářstvím finančním mohou poskytnouti svým občanům.

Počet a poplatnická zdatnost výrobních podniků jsou u nás poměrně skrovny a tudíž břímě berní pro každý z nich tím větší a tíživější. Nepoměrně vysoké daně přímé zkracují důchody spotřebitelstva a vysoké daně nepřímé zdražují spotřebu; vzrůst domácí spotřeby, který by přemnohým odvětvím výrobním jediný mohl býti bezpečnou oporou, jest tím takměř vyloučen.

A při tom ještě hospodářství veřejné zápasí o udržení rovnováhy. Návrh rozpočtu státního na rok 1903, předložený říšské radě, vykazuje přebytek několika set tisíc korun jen umělým způsobem, zařadiv v úhradu příjmy zcela mimořádné (pokladničný přebytek z r. 1901 a zbytek zisku mincovního) v sumě téměř dvaceti milionů. Nové daně státní a zvýšení daní posavadních vystupují na obzoru tím určitěji, ana potřeba státní pokladny v nejbližších letech o tolik vzroste povolenými již investičními výdaji dopravními, o neukojených finančních potřebách zemí, okresů a obcí ani nemluvě.

Věru, neutěšené vyhlídky.

*

Ke všem těmto nesnázím přistupuje ještě nerozřešená otázka celního a obchodního svazku s Uhry a celních smluv s cizinou.

Zástupcové průmyslových zájmův našich právem poukazují k tomu, že nejistota, jakým způsobem a na jak dlouho budou poměry tyto upraveny, jest pro průmysl náš a vůbec všecko naše hospodářství pohromou nezměrnou, ochromujíc všelikou podnikavost a znemožňujíc všecky produkční a odbytové výpočty.

Postavení naše v této příčině jest dnes ještě méně výhodné, než bylo kdykoliv před tím. Podle dřívějšího stavu nespadala obnova celních a obchodních smluv s cizinou v jedno s obnovou svazku s uherskou polovicí říše a v této časové neshodě byla jakási záruka pro potrvání ustálených poměrů.

Však osudnou klausulí Széllovou z r. 1899 padla i tato závora; nepřijdeli v čas k místu nové vyrovnání s Uhry, a to řádným způsobem ústavním, potrvá na základě reciprocity dnešní celní a obchodní svazek s Uhry, zavedený u nás bez parlamentu císařským nařízením z r. 1899 jen do konce 1907, a smlouvy s cizinou, jichž obnova nadchází, nesmějí býti obnoveny na dobu delší než právě také jen do konce roku 1907. Pak může nastati rozluka a každá polovina říše může si upravovati své celní a obchodní záležitosti sama, ačkoli prostřednictvím společného ministra zahraničného. Ovšem Uhři opatrně pamatovali na nesnáze, které by jim z náhlého hospodářského osamostatnění mohly vzejíti, a postarali se předem o zmírnění těchto nesnází výhodným pro ně ujednáním o bance cedulové, které i po rozluce celní potrvalo by v platnosti až do roku 1910,

a které ještě větší nabude ceny pro Uhry a jejich státní úvěr, budeli zatím ještě doplněno zavedením volné směnitelnosti bankovek.

O obnovu celního a obchodního svazku i o. stanovení souvisejícího s ním autonomního celního tarifu jedná se mezi oběma vládami a dle nedávného prohlášení předsedy našeho ministerstva zdá se, že není daleko k úplné dohodě. Však o obsahu dohody posud nic na veřejnost neproniklo. Veřejná diskuse obmezuje se tudíž zatím jen na úvahy, jaký je náš zájem na zachování celní jednoty s Uhry na dobu delší než do roku 1907, jeli zájem ten tak velký, aby vyvážil oběti, kterých od nás Uhři podle vší pravděpodobnosti budou požadovati, a jak by se utvářely poměry v případě celní rozluky.

Že rozluka celní měla by na naše hospodářství účinek neblahý, třeba jen přechodný, stěží lze upírati. Ze strany průmyslnické uvádějí se sice důkazy, že ztráty Uher budou nepoměrně větší, ale veliká část těchto důkazů jest sotva čím jiným nežli pouhým manévrem k zastrašení protivníka a k získání parlamentu, aby v čas ujednal vyrovnání nové.

A jsou — mimochodem řečeno — mezi těmi hrozbami některé, kterými se sotva docílí zamýšleného dojmu. Tak hrozba nedávno v ústředním svazu průmyslníků rakouských pronesená, že si rakouské závody zřídí filiálky v Uhrách; však státní moc uherská dovedla by již zmařit každý takový pokus anebo učiniti jej služebným svému vlastnímu cíli: postupné industrialisaci země. Nebo hrozba, že rakouští kapitalisté hodí šmahem na trh své zásoby uherských státních úpisů dlužních a tím úvěru státu uherského způsobí škodu; lze opravdu předpokládati, že by se nalezla ochota k takovému hromadnému prodeji s těžkými ztrátami kursovními?

Ale vraťme se k podstatě věci. V tom mají mluvčí našeho průmyslu pravdu, že rozluka poškodila by sice náš průmysl, vlastně jen některá jeho odvětví, zejmena textilní, pro Uhry však, kteří jsou svým vývojem zemědělským odkázáni na země naše a s jinými odbytišti vhodnými, Německem, Švýcarskem, nemají ani přímého spojení, že by následky rozluky byly daleko těžší, přímo katastrofální. Ale to vše platí jen pro případ rozluky takové, která by měla v zápětí válku celní mezi oběma polovicemi říše, úplné uzavření domácích trhů, zamezování průvozu uherského zboží a podobná nepřátelská opatření, s kterými sotva lze počítati, uvážímeli, že obě polovice říše zůstanou i po celní rozluce aspoň prozatím v témž státoprávním svazku, a uvážímeli vliv silného říšského sněmu uherského na korunu, a dynastické zájmy koruny a vliv její na náš slabý parlament. Jistě by po rozluce došlo ke kompromisní celní smlouvě mezi oběma územími (zajímavá eventualita: podle platných zákonů společný ministr zahraničných záležitostí zastupoval by při uzavírání smlouvy obě smluvní strany!), kterou by se z velké části odvrátila nejen pohroma hrozící z rozluky uherskému zemědělství, ale ovšem také aspoň velkým dílem ztráty, kterých se v té příčině obává náš průmysl.

Z této stránky se na věc dívajíce nelekali bychom se tedy rozluky, k níž podle všech známek dřív nebo později dojíti musí. Ovšem otázkou otevřenou zůstává, bylli by k rozluce vhodnou dobou rok 1907, či snad vzhledem k dotčené klausuli Széllově některá doba

jiná, při čemž třeba vzíti v počet i dnešní krisi průmyslovou a pravděpodobné její trvání a dbáti toho, aby nebyla ještě stížena nepopíratelnými přechodními bolestmi z rozluky.

I zemědělství naše bude míti opravdový zájem na rozluce, dojdeli, jak se podobá, k zvýšení agrárních cel německých takovému, že by jím náš vývoj sladu, ječmene, chmele, zeleniny, ovoce a jiných cennějších plodin zemědělských i vývoz dobytka trvale byl znemožněn; neboť pak zbyla by rozluka a celní ochrana proti dovozu uherských levných obilin a dobytka jako jediný prostředek k zachování posavadní výnosnosti domácích zemědělských podniků, jejíž poklesnutí mělo by pro všecko rolnictvo naše účinky nejzhoubnější.

Dr. *Vlad. Fáček.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 8. prosince 1902.

Návrhy Němců z Čech o jazykové otázce; stará panovačnost v novém vydání. — Z činnosti říšské rady. — Milost mladistvým trestancům. — Hr. Richard Belcredi †. — Uherský sněm a císařská hymna. Pryč od Rakouska. — Ministerstvo Cincara Markoviće v Srbsku. — Z Bulharska. — Povstání v Makedonii; uprchlíci; turecké ukrutnosti; sbírky v Bulharsku a na Rusi. — Obstrukce v německém říšském sněmu. Konservativní většina. Shoda s vládou o celní předloze. Boje sněmovní. Návrh Kardoffův. — Attentát na krále belgického. — Volby ve Spojených státech; poselství presidentovo.

Následky 17. října r. 1899, kdy nám odňato právo vnitřního úřadního jazyka, lomcují vždy dosud říšskou radou, a na nápravu nelze pomýšleti, dokud nebude bezpráví odčiněno. Zbaviti národ práva, které mu po zákonu příslušeti nikdy nepřestalo, a navrácení jeho činiti závislým na dobré vůli a podmínkách odpůrců jeho, toť situace, kterou sám hr. Clary při svém odchodu uznal za nepřístojnou. Po mnohých průtazích a odkladech podal dr. Körber v letošním říjnu svou osnovu zásad k upravení jazykové otázky v Čechách a na Moravě; jednomyslný odpor českých poslanců byl mu odpovědí. Něco jiného jest ponechati budoucnosti, co dnes vyříditi nelze, než svým souhlasem vzdávati se práva k tomu. Čeští poslanci mohli část věcí ponechati dalšímu vývoji, ale nesměli zadati právo jazyka až do nejvyšší instance a ve všech oborech. Zatím se parlamentární situace zhoršovala. Říšská rada mlátila prázdnou slámu, a když německý říšský sněm pospíšil s celní sazbou, hrozí nebezpečí, že Rakousko přijde pozdě. Naši poslanci ani nečinili takové obstrukce jako dříve Němci, ale nespěchali s vyřizováním státních potřeb a obstavili denní pořádek pilnými návrhy pro všechny případy. To dohánělo dr. Körbra k většímu spěchu. Aby se vyrovnávací nit nepřetrhla, navázal ji s Němci z Čech. Od polovice listopadu přišli opět mezi německými stranami vyrovnávací otázky v klubech na denní pořádek a sestoupil se *sedmičlenný výbor českých Němců* (po dvou z pokrokové, z lidové a velkostatkářské strany a jeden agrárník), který po mnohých průtazích 4. prosince uveřejnil výsledek své práce. Všeněmci protestovali proti všelikému jednání s Čechy.

Hlavním požadavkem českým jest vnitřní úřadní jazyk český; jelikož zákonná jeho platnost jest nepochybná, žádáme zavedení jeho cestou nařízení. S tím v odporu byla Körbrova osnova zásad a ještě více jest *smiřovací osnova německých poslanců z Čech*, která vnitřní jazyk pojí s rozdělením na kraje a národním rozhraničením. S rozhraničením okresů souvisí požadavek krajského zřízení. Značná část agendy místodržitelské má připadnouti krajským vládám, značná část agendy zemského výboru a sněmu krajským výborům. Jelikož rozdělení království i zeměpisně bylo by nesnadné, má vypomoci kraj. Rozděliti se má i správa poštovní a finanční, Němci mají obdržeti extra německé dopravní železničné ředitelstvo. Osnova trvá na státní němčině, ale dopouští češtinu pro vnitřní úřadování v českých okresích a pro případy přesně vytknuté. Úředníci mají býti dosazováni dle jazyka obcovacího do českých a německých okresů. Pro »usedlé« menšiny osnova dopouští úředníka znalého jazyka menšiny. Školy menšinové, rozdělení obchodních a živnostenských komor dle národnosti, změna volebního řádu a sněmovní kurie jsou další německé požadavky. Více žádati jest věru nemožno! — Dle vládního plánu mají na poselství to odpověděti čeští poslanci z Čech svým poselstvím. Za těch okolností zdá se to skoro zbytečno. Němci stojí tam, kde stáli dosud.

Říšské radě podána předloha (27. listopadu) o *zrušení úřednických kaucí* a záruk jmění úřednických manželek. Tím uvolněno bude 6 mil. k. v hotovosti a 25 mil. k. v rentách. Spláceny býti mají zpět po tři léta. — Dodatek k rozpočtu na r. 1903 stanoví *zvýšení civilní listy* z dosavadních 9·3 mil. k. na 11·3 mil. od r. 1902 do konce r. 1911. — Ve schůzi 25. listopadu uvedl dr. Pacák na denní pořádek *otázku zvýšení učitelských platů v Čechách*. V rozpravě o tom prohlásil dr. Körber, že sankce obou zákonů sněmu českého o pivní dani a zvýšení platů učitelských závisí na pracovní spůsobilosti říšské rady. Pivní daň zasahuje prý do berních pramenů, které stát si vyhrazuje. Jest prý tedy nutno, aby stát si vyhledal jiné prameny, ale za říšské rady, která nepracuje, prý to není možno. — Zákaz obilního obchodu lhůtového, návrhy o pomoci živelními pohromami stiženým, Vídeňské volby a p. vyplnily denní pořádek říšské rady.

Císařským nařízením ze dne 24. listopadu doplněn trestní zákon *milostí mladistvým zločincům* v ten rozum, že po vynesení rozsudku může se jim provedení jeho prominouti. Jsou to trestanci tří kategorií od 10—14—16—18 let, kteří dosud byli bezúhonní, jsou slabšího ústrojí a lze se od nich nadíti polepšení.

V Gmundenu zemřel dne 2. prosince *hrabě Richard Belcredi.* Narodil se v Jimramově na Moravě dne 12. února 1823, studoval v Praze a ve Vídni práva a oddal se státní službě. Jako šlechtic rychle postupoval. Z krajského komisaře stal se brzo krajským hejtmanem ve Znojmě a roku 1862 zemským presidentem ve Slezsku. Z Opavy přišel do Prahy a r. 1864 stal se místodržitelem království českého. Jeho příchodem nastal v Čechách příznivější obrat. Veliký byl jeho úkol, mnoho měl napravovati. Panství německo-centralistické nejtížeji bylo se dotklo národa českého. Od ob-

novy politického života hnutí české bylo státoprávní. Na státní své půdě viděl národ český r. 1848 bezpečnou záruku svého vývoje politického, národního a hospodářského. Stavovské zřízení nebylo, bohužel, jak se toho Palacký již v březnu 1848 dovolával, přeměněno v moderně státoprávní. Česká ústava byla sice již vypracována, volby do českého sněmu prováděny, ale nešťastná politika Windischgrätzova zvrátila nejlepší snahy, když se již již stávaly skutkem. Nemohouce za vojenské vlády, stavu obležení a bezdůvodného stíhání všech našinců nalezti zastání, hledali je čeští mužové u radikálně svobodomyslného centralismu. Avšak náprava doma nebyla docílena ani v říšském sněmu Vídeňském a Kroměřížském. Neslýchaná reakce ničila deset let práva, svobodu a mravnost občanskou. Ani říjnový diplom r. 1860 nepřinesl žádoucí nápravy. Uhrům dával ústavu stavovskou do r. 1848 s maďarštinou jako státním jazykem, ale nám jen světélko zásady. Maďaři odmítli, co jim nabízeno, my jsme aspoň jiskřičku onu chtěli rozdmychnouti v plamen, který by nás vedl k státoprávní bezpečnosti. Ale oktrojírka Schmerlingova zhoršila ještě tento stav věcí. Únorová ústava z r. 1861 měla jen potlačiti českou národnost a zabezpečiti na sněmu zemském vládě a našim národním nepřátelům věčnou převahu.

Nastoupení Belcrediovo mělo svůj zvláštní význam. Za něho podařilo se skutečně docíliti shodu mezi národními poslanci a státoprávní částí velkostatkářstva; státní právo a rovné právo byla ona společná půda, na které si podali ruce. A jelikož státoprávních zástupců velkostatkářských při všech doplňovacích volbách přibývalo, měnila se znenáhla i většina sněmovní ve většinu nám příznivou, a tím rostla i naděje, že posléze vybředneme z bažiny zhoubného centralismu. Shoda mezi šlechtou a národními poslanci v Čechách obrátila pozornost k Belcrediovi i na vyšším místě, a co v našem království, to mělo se podařiti i v Uhrách a v celém soustátí. Český místodržitel stal se rovnatelem celé říše. Dne 27. července 1865 odstoupilo ministerstvo Schmerlingovo a Richard Belcredi stal se předsedou ministerstva.

Čechové byli první, kteří si pospíšili podáním pamětního spisu zpraviti nového vládce o právech a potřebách země a národa českého. V Čechách, na Moravě, v Haliči a Tyrolsku bylo ministerstvo Belcrediovo vřele pozdravováno. Za to němečtí centralisté stavěli se proti němu vždy do příkřejší opposice. Belcredi zahájil prvou vládu oběžníkem k místodržitelům ze dne 30. července a kladl v něm důraz na samosprávu, svobodu tisku a národní rovnoprávnost. Manifestem a patentem císařským ze dne 20. září zastavena platnost Schmerlingovy oktrojírky, aby národové měli svobodnou dráhu k srozumění. Od sněmů zemských měla vyjíti nová ústava na trvalých základech, jak reskript ze dne 7. listopadu zemským sněmům hlásal. Adresa sněmu českého nechávala vládě lhůtu a vyslovovala tužbu po korunování. Významné bylo rokování o adrese, v němž Rieger únorovku nazval »spíše Pennsylvanským vězením než budovou svobody;« mluvili hr. Jindřich Clam-Martinic, Nostitz, Sladkovský, Trojan, a Zeithammer ukazoval na to, že složení sněmu, skrovná míra jeho právomoci, nepřítomnost zástupců koruny Svatovácslavské svědčí, že dnové

těžkých pohrom a nevýslovného neštěstí potkali toto království. Auersperg, Herbst, Brinz, Plener horlili proti vládě a pro únorovku. Významný byl i projev vlády, jejž ve sněmu učinil hr. Lažanský, že těžištěm ústavy a pramenem ústavního života jsou sněmy zemské, a že vláda především chce rozvoji samosprávy. Když potom 8. ledna 1866 nejvyšší maršálek hr. Rothkirch-Panthen oznamoval odpověď císařovu, že »uprostřed svých věrných Čechů po právu a svaté zvyklosti vykoná akt korunovací,« počaly hráti Čechy důležitou úlohu i oproti Maďarům. Podobalo se, že Richard Belcredi urovná poměry české a haličské, tyrolské, krajinské, charvátské a bude pak moci reformačně zasáhnouti i v poměry uherské. Nejdůležitější usnesení za vlády Belcrediovy byla v Čechách oprava volebního řádu. Sněm obrátil se ke koruně adresou žádaje, aby řád takový, právu a slušnosti odpovídající, byl oktrojován, poněvadž nelze vybřísti z nynějšího zmatku jiným způsobem. Ale k tomu nedošlo.

Úkol Belcrediův, vybaviti říši Habsburskou ze zmatků, nebyl snadný a stížen byl zlovůlí německé byrokracie a německých centralistů, kteří se z velké části stávali spojenci Maďarů přizpůsobujíce se heslu: my zde, vy tam. Válka prusko-rakouská stížila situaci. Posléze koncem října 1866 stal se ministrem zahraničných věcí Beust, cizinec rakouských poměrů neznalý. V něm získali Maďaři a němečtí centralisté spojence, on posléze i Belcredia vyhodil ze sedla. Provedl vyrovnání s Uhry, jak je Maďaři a Němci chtěli, roztrhl říši, zavedl dualism. Posledním záměrem odstrkovaného Belcredia bylo svolání »mimořádné říšské rady;« na ní místo na sněmech mělo dle přání koruny rychle býti skoncováno vyrovnání s Uhry. Velká většina této konstituanty od sněmů zvolené byla federalistická. Než se sestoupila, padl Belcredi 7. února 1867, a Beust stal se předsedou ministerstva.

Veliké dílo nápravy bylo zmařeno. Nestalo se skutkem ani r. 1870 ani r. 1871. Sklamání a roztrpčení, jež tehda v českém národě nastalo, jeví se podnes ve veřejném životě našem.

Richard Belcredi žil potom v ústraní. R. 1871 pomáhal při vyrovnání českém. Jinak byly Ženeva a Gmunden jeho sídlem. Povolán za Taaffea do panské sněmovny, náležel tam k pravici a jmenovitě při zřizování české university r. 1882 osvědčil svou přízeň k českému národu. Od r. 1895 žil úplně v zátiší Gmundenském, kde ho nyní stihla smrt. Byl čestným měšťanem Pražským, zvoleným r. 1865. Snahy jeho v l. 1864—1867 ostávají významnou upomínkou pro budoucnost.[1])

V Uhrách vzkypělo zas veřejné mínění podníceno záležitostí Nessiovou. Při jubilejní slavnosti v Kološi, které se i vojsko účastnilo, hrána hymna »Zachovej nám, Hospodine,« proti čemuž posl. Nessi bouřil účastníky a zpíval s nimi jinou píseň. Nessi, jenž jest důstojníkem v záloze, byl za to pohnán před čestný soud důstojnický. Nic se mu sice nestalo, poněvadž ministr zemské obrany hr. Fejérváry zastavil řízení, ale dostačilo to k prudké agi-

---

[1]) Viz o době té pojednání »Před třiceti lety. Vzpomínka na ministerstvo Belcrediovo od Jos. J. Toužimského« v Osvětě 1895, str. 995—1006.

taci proti hymně. V uherské sněmovně rokováno od 20. do 27. listopadu o tom, bylali porušena nedotknutelnost poslanecká, když vojenský čestný soud chtěl vyšetřiti věc Nessiovu. Opposice mluvila způsobem co nejpříkřejším a z Uher jí posílány projevy souhlasu. Barabas káral vojenskou správu, že Nessia viní ze skutku, který není trestný. Prohlásil, že jeho strana uchopí se každé příležitosti, aby za přítomnosti panovníkovy demonstrovala proti hymně. Féjerváry zastával se vojska; dokazoval, že hymna, kterou Haydn r. 1797 napsal, není císařská, poněvadž císařství rakouské teprve r. 1806 bylo prohlášeno, ale dalšími vývody vrazil na odpor samého předsedy hr. Apponyia. Návrh výboru immunitního, že nedotknutelnost poslanecká nebyla v tomto případě porušena, přijat 170 hlasy proti 65. Pozoruhodna při tom byla nepřítomnost téměř 200 poslanců. — V rozpočtovém výboru na heslo opposice »Pryč od Rakouska« bývalý ministr Hieronymi (24. list.) odpověděl: »O tom si promluvíme r. 1907.« Széll radil, aby si Maďaři hleděli více průmyslových škol než gymnasií.

V Srbsku padají ministerstva jako kuželky. Ani dvě neděle nevzdoroval kabinet Petra Velimirovиće zlobě času a učinil místo novému. Příčinou jest snaha radikálů na skupštině, aby utvořeno bylo ministerstvo většiny, a nikoliv koalice. V ten rozum vyslovili se mírní radikálové ve svém klubu, a ve společném klubu radikálně pokrokářské většiny projeveny zase pochybnosti o dobré vůli vlády, v které Milovan Pavlović jest ministrem války. Přes to v plné schůzi skupštiny (18. listop.) byl program vládní, totožný s programem vlády Vuićovy, schválen 53 hlasy proti 44. Ale hlasování to považovalo ministerstvo za menšinu, jelikož 33 poslanci se vzdálili, z nichž pouze 9 bylo by sesílilo šik vládní. Král Alexandr svěřil sestavení nového ministerstva generálu Cincaru Markovićovi, bývalému důvěrníku Milanovu, smýšlením zpátečníku. Obratem ruky sestaven *kabinet Cincara Markoviće*, v němž setrvali ministr války Pavlović, ministr financí Todorović (mírný radikál) i ministr zahraničných věcí podplukovník Antonić. Pokrokář Pantović stal se ministrem spravedlnosti, z mírných radikálů obdržel Lazarević obor vyučování, Novaković orbu, Marinković finance, liberál Denić převzal obor staveb. Hlavní ráz dodávají novému kabinetu vojenští jeho členové, jmenovitě Marković, který byl hlavním pomocníkem Milanovým při »opravě« armády, aby totiž byla hlavním sloupem Milanovy autokracie. Po vypuzení Milanovu generalita dlouho se chovala nedůvěřivě a nespolehlivě. Nynější vláda znamená utvrzení shody mezi vojenskou mocí a králem Alexandrem. Proto se také stává skupština na ten čas zbytečnou. Nejprve bude na dva měsíce odročena, pak rozpuštěna. Nové volby dle nynější ústavy mají býti vypsány do tří měsíců po rozpuštění skupštiny. Ale také by si vláda mohla pomoci bez skupštiny až do března r. 1904. Má tedy dost času starati se, by volby vypadly podle její chuti. Reakce sice straší, dosud však má ústavnost záruku v mírných radikálech v ministerstvu. Ale i tu dlužno se tázati: na jak dlouho?

Krise ministerská v Bulharsku pro domnělá odhalení Večerné Pošty o Ljudskanovu vyřízena 17. listop. odstoupením ministra železnic Konstantinova, jehož místo zaujal místopředseda sně-

movny Popov. Ljudskanov setrval v ministerstvu. Při adresním rokování mělo ministerstvo většinu 37 hlasů. Na dotaz podaný stranu Makedonie odpovídal dr. Danev, že Bulharsko nezanáší se nijakými záměry k rozšíření hranic, že však trpí přicházením uprchlíků makedonských a hroznými poměry tamními; jedinou jeho snahou jest, aby obrátilo pozornost velmocí k tomu, že toliko provedením oprav v 23. článku Berlínské smlouvy vytknutých lze zjednati žádoucí pořádek a mír.

V Makedonii na ten čas *povstání* utuchá. Jednotlivé čety bijí se v krajinách bulharským hranicím blízkých, jmenovitě v Džumajsku, Malešovsku a Razložsku, ale velké hnutí, které tam počínalo, ustalo tuhým zimním počasím. Vůdce ve východní Makedonii, Canev, bulharský plukovník v záloze, vrátil se raněn a jeho četa dostala se též přes hory do Bulharska, kde po různu zimuje. Druhý velitel, Jankov, jenž v západní Makedonii vystupoval, zanechal část bojovníků v Bitolsku a sám s druhou částí přešel do řecké Thessalie slíbiv dříve, že na jaře se opět dostaví. Řekové, špatně oplácejíce Bulharům, co za řeckého povstání pro ně učinili, chovají se k povstalcům hůře než Turci. Také Jankova a jeho četu zajali. Turkům konají služby udavačů.

Velký počet *uprchlíků na bulharské půdě* jest nejlepším důkazem, jak nesnesitelné jsou poměry v Makedonii. Nebožáci ti v největší bídě, zbaveni všech prostředků k živobytí, přicházejí na hranice bulharské a hledají tu ochrany. Ve všech pohraničných dědinách jest jich velký počet. V Kystendilsku, Dupnicku i na Ryle zimují v neblahých okolnostech, zachránivše jen holé své životy. V Bulharsku slovanský spolek Sofijský uspořádal v jich prospěch sbírky, podobně činí ženské lidumilné spolky bulharské, jmenovitě Evdokija, jejíž předsedkyní jest choť ruského zástupce, paní Bachmetěva. Bulharská svatá synoda uložila klášteru na Ryle, aby pečoval o 250 rodin makedonských uprchlíků. Slovanský spolek Petrohradský konal v té příčině 23. listopadu valnou schůzi a usnesl se zaslati pro uprchlíky a dílem i pro Srby v Prištině 6—10.000 rublů a zahájiti sbírky. Sám předseda spolku hr. Ignatěv podal zprávy o smutném stavu uprchlíků. Turci, potlačujíce povstání, dopouštějí se hrozných ukrutností. Makedonští uprchlíci vypravují o úžasném řádění *bašibozuků i tureckých vojáků* v bulharských dědinách, zvláště kde obyvatelstvo dílem bylo povstalo. Opětují se výjevy z května r. 1876. Při pátrání po puškách trápí Turci nejen muže, nýbrž i ženy a dívky. Mnoho dědin bylo spáleno. Tím se vysvětluje prchání obyvatelstva. O ukrutnostech těch dostává zprávy i bulharský exarchát v Cařihradě.

Ukazuje se, že i v Německu parlamentarism churaví. Ačkoliv se tam s opovržlivým posměchem mluví o Vídeňském parlamentu a jeho způsobech, mají i *v říšském sněmu německém* obstrukci, boj proti obstrukci a bouře, při nichž poslanci zatínají pěsti a pokřikují na sebe: »Zloději! Loupežníci! Darebáci!« Ministři neúčastní se pohnutlivých debat a ponechávají sněmovně, aby si vybojovala boj o jednací řád. Jedno však se vládě podařilo: shoda s hlavními stranami sněmovními o celní sazbu. Kancléř Bülow se zavázal, že vláda přistoupí na clo 4 mark z ječmene k sladování, a za to se většina

rozhodla povoliti v minimálních clech z ostatního obilí; mimo to žádá, aby některá průmyslová cla byla snížena a větší příjem z potravních cel aby sloužil ku pojištění vdov a sirotků a k zrušení potravní daně v městech. Takto shledala se většina záležející z obou konservativních frakcí protestantských, z katolického středu a z národních liberálů. Většina ta cítí se povolána i k jiným úkolům než jest vyřízení celní sazby. Neví se sice, budeli v tom vůle císaře Viléma, ale dnes již mluví se ve sněmovně o nových mužích a nových proudech, a vánek reakce šíří se ze sněmovny po Německu.

Proti průtahům činěným od sociálních demokratů a části svobodomyslné strany, ježto druhá část s Eugenem Richtrem druží se k zápasu proti obstrukci, podal posl. Kardorff (27. listop.) návrh, aby celní předloha přijata byla šmahem. Nedávno ještě podobalo se, že celní sazba nebude vyřízena snad ani do roka, nyní má rázem přejato býti téměř tisíc článků jejích, z nichž se každý dotýká životních prospěchů hospodářských. Avšak z brusu nová většina spěchá, aby se zhostila cel a přikročila k jiným věcem. Vášnivý boj rozvinul se v říšském sněmu především o to, dopouštíli jednací řád takového vyřízení en bloc. Proti návrhu tomu mluvil i Richter, jenž jinak obstrukci prohlašuje za zkázu parlamentarismu. Socialisté tvrdí, že návrh jest porušením práva. Stadthagen (29. listop.) dovozoval, že průtahy činí většina svými bezprávnými návrhy. Odhlasovati, jeli návrh Kardorffův dopuštěn či není, bylo by prý křiklavým porušením jednacího řádu, proti němuž nutno zakročiti všemi zbraněmi, i neústavními. Ze svobodomyslné jednoty horlil Barth, že návrh Kardorffův má parlamentarism z kořene vyvrátiti. Celní sazba jest prý národním neštěstím a účelem návrhu Kardorffova jest schváliti nejen toto neštěstí, ale v zhoršeném ještě stavu, jak výbor je byl přijal. Jako »nový muž doby« osvědčil se předseda pruské sněmovny Kröcher. Jeli spor o to, co dopouští a nedopouští jednací řád, jest prý tu říšský sněm, aby o tom rozhodl. Zvláštní pozornost vzbudily jeho výpovědi proti sociálním demokratům. Nejsou prý činitelem k dělání zákonů, nýbrž předmětem, proti kterému nutno zákony dělati. »Kdy by šlo podle mého,« pravil, »musela by nyní jíti rána na ránu.« K učiněné poznámce odvětil, že sociální demokraté, s nimiž jest v nepřátelství, nebudou přece žádati, aby jim pověděl prostředky, jimiž je chce učiniti neškodnými. Co se sporné otázky týče, musí prý dle zásady ústavnosti a dle zásady většiny vyřízena býti hlasováním. Richter vytýkal sociálním demokratům obstrukci, což znamená míti většinu za blázna. »Návrh Kardorffův považuji za nezákonný a za nepřípustný,« pravil. »Nevím, jak to půjde dále. Tolik ale vím, půjdeli to tak jako dosud, že autoritě parlamentarismu nejvyšší měrou bude uškozeno. Jestliže tento sněm, jemuž po 30 let náležím, poskytovati bude obraz jako rakouská říšská rada, nebudu považovati již za žádnou čest náležeti k tomuto sboru.« Socialista Bebel volal k většině: »Jste hrobaři parlamentarismu, a spojené vlády souhlasíce s návrhem Kardorffovým, činí se spoluvinníky státního převratu.«

Obraz úplného zmatku poskytoval říšský sněm 2. prosince. Bylo nejprve hlasováno o návrhu na konec debaty o jednacím řádu, jenž přijat 216 hlasy proti 75. Potom hlasováno, jeli návrh Kardorffův

přípustný, čemuž přisvědčeno 198 hlasy proti 45. Potom však při rokování o návrhu samém rozpředla se nová debata o jednacím řádu. Hrozivé příznaky jevily se ve sněmovně. Bouře propukaly brzo zde, brzo tam. Na každý návrh většiny na konec debaty odpovídala menšina návrhem na přechod k dennímu pořádku, k němuž dva řečníci proslovovali řeči. Na nový návrh na konec debaty následoval nový na přechod k dennímu pořádku. K zjevnému násilí docházelo, když předseda prohlásil, že se otáže sněmovny, jsouli návrhy na přechod k dennímu pořádku dopuštěny. Zakončení stalo se posléze návrhem dr. Spohna, aby věc přikázána byla výboru. Na vzdor tomu provádí menšina obstrukci dále.

Zajímavým momentem při těchto bouřích v parlamentě Berlínském jest chování Vídeňských časopisů německé levice. Jsouť bojem proti obstrukci více pobouřeny než sociálně demokratický Vorwärts v Berlíně. O hrubém násilí, dávení menšiny, Geslerovském klobouku většiny rozpisuje se Neue Freie Presse a tváří se, jako by šlo o největší prospěch cislajtánských Němců. Černým dnem nazývají tyto listy 2. prosinec. Obstrukce jest jim cennou zbraní, které se Němci patrně nehodlají vzdáti ve Vídeňské radě říšské.

Přese všechny mezinárodní úmluvy proti anarchistům, jež po každé katastrofě následují, provádí divoká ta společnost své rejdy dále. Dne 16. listopadu spáchal italský anarchista Rubino v Brusselu *attentát na belgického krále* Leopolda, když odjížděl z kostela k zámku. Ale obě rány na krále vypálené minuly se cíle.

Ve Spojených státech dne 4. listopadu konány všeobecné volby do sněmovny poslanecké, při nichž zvítězila republikánská strana. Dne 2. prosince zahájil president Roosevelt obě sněmovny ve Washingtonu poselstvím, v němž tvrdil: »Co národ hráli jsme ve světě velkou úlohu a jsme odhodláni pro příště ještě ji zvětšiti.« Trusty nazval nezbytnou formou novodobého vývoje průmyslnictví; musely však býti podrobeny veřejným předpisům a národnímu dozoru. O monopolech pravil, že jsou nespravedlivé. Vyslovil se pro ochranná cla, která zabezpečují zdar země. Otázku přistěhovaleckou dlužno prý upraviti zvláštním zákonem. Vyslovil se pro organisaci práce. Místo války mají prý býti zaváděny rozhodčí soudy. Poselství učinilo na Američany dobrý dojem.

Nové rovy.

Krátce za sebou byli v posledních dnech povoláni na věčnost slovutný zástupce české vědy prof. dr. Ladislav Čelakovský, čelný kdysi rakouský politik hrabě Richard Belcredi a vynikající člen české hierarchie Kralohradecký biskup Eduard J. Brynych. O Čelakovském a Belcrediovi jest v tomto čísle Osvěty promluveno na jiných stránkách; nekrolog biskupa Brynycha přineseme příště.

Skvostné dary umělecké

Díla výtvarných umělců český[ch]

Rozmysli si, Mařenko. — *Věrné naše milování.* *Maloval Ad. Liebsch[er]*
Protějšky, nádher. barvotiskem dle orig. provedené. Každý obraz 75×50 ctm.
Každý obraz v bohatém zlac. rámci 2

Jan Žižka před Kutnou Horou. Veliký obraz *Ad. Liebschera.*
Zdařilým barvotiskem dle orig. provedeno. 83×43 ctm. V krásném zlac. rámci 3

Mistr Jan Hus před koncilem Kostnickým. Velkolepý historický *Václava Brožíka.*
Provedeno franc. heliograv. 95×72 ctm. Obraz zasklený v rámci vyřezávaném 3

Sirotek. Bude vojna, bude. Dva cykly kreseb od **M. Alše.** Každý za **2 K.**

Kde domov můj? Hej. Slované! Dva velké světlot. proved. obrazy. Mal. **Ad. Liebscher.** Každý obraz 78×61 ctm. Kaž. obr. v rám. vyřez. **K 18·80**

Beznadějná láska. Maloval A. Němejc. Proved. skv. barvot. 69×92 ctm. V krásném širokém rámci . . . . **37 K**

Dáma s růží. Maloval **Fr. Dvořák.** Proved. barev. světlot. 67×67 ctm. V eleg. mod rám. **40 K**

Dívčí hlavinka. Obraz **J. Mánesa.** Provedený zdař. barvotiskem. V eleg. moder. rámci **5 K.**

V. OLÍVA. NA PROMENÁDĚ.
Zmenšená repr. z České gallerie.

Česká gallerie. Obr. dom[ácích] mistrů. 1. **Dědina,** U samo[...] 2. **Olíva,** Promenáda. 3. [Dě]dina, Studie. 4. **Jansa,** Zlatý [...] 5. **Dědina,** Na plesu. 6. [Dě]dina, Dáma s růží. 7. **Kalv**[oda], Alej. 8 **Dědina,** Naivka. K[aždý] obr v eleg. moder. rámci [...]

Album Zlaté Prahy. 16 [...] předních mistrů. Obr. prove[dené] vesměs barvotiskem. Celé a[lbum] v eleg. modern. deskách 1[...]

Sborník moderních [re]produkcí. Album 12 ob[razů če]ských umělců. Obrazy pr[ovedené] vesměs umělec. barvot. V [ele]gantních deskách . . . . 1[...]

Maroldovo Album. 40 [...]liových kartonů s výborem [nej]lepších děl proslulého um[ělce]. V elegantní enveloppě 18 K

Brožíkovo Album.

Celá sbírka obsahovati bude asi **100** obrazů, reprod[...] autotyp., barevné, světlotiskové a j. Úprava nádherná a [...] slavného umělce důstojná. Rozm. 58×41 ctm Celkem 25 seš. po **4 K;** dosud vyšlo 15 se[šitů].

Mucha: HUS.

Dva obrazy světlotiskem. 48×66 ctm
1. *Hus v žaláři.*
2. *Hus před soudem.* Každý obraz za **6 K**

KNÜPFER: MOŘE.

Veli[ký obraz] helio[gra]vura proved. věrně dle orig. Rozm. 90×6[...]
Novinka letošní! Ve skvost. rámci 4[...] K

POPRSÍ OD BOH. VLČKA:

ALOIS JIRÁSEK. (Výška 75 ctm.)
Bílý odlitek . . . **30 K**
Tónovaný odlitek **36 K**
Bronzovaný odlitek **40 K**

KAROLINA SVĚTLÁ. (Výška 50 c[tm.])
Bílý odlitek . . . **20 K**
Bronzovaný odlitek **24 K**

☞ **Veškera tato díla umělecká, a to jednotlivě i ve skupinách, lze objednati buď sc[elа] nebo za dary** *na levne splátky měsíční!*

Al. Jirásek.

Vhodné dary vánoční
- novoroční a příležitostné. -

1902 NOVINKY 1902

Jar. Vrchlický.

íla umělecká a skvost. illustr.:

	Neváz.	Skv v.
Al;, Bude vojna, bude, cykl. obr. K	2·—	3·20
;irotek, cyklus kreseb . . . „	2·—	3·20
B:hmův **Život zvířat.** Třetí ıřepracované vyd. s několika ty illustr. v textu a s malo- 'anými tabulemi. I. **Ssavci.** „	19·20	24·—
S:**erní Čechy.** Veliké nádherně llustr. dílo, popis s několika ty obrazy a hojnými kartony „	43·20	51·20
H:**ica,** Z lidské bídy. Illustroval ART. SCHEINER . . . . . „	4·—	5·80
P:**cházka,** Píseň o Činu. Báseň illustracemi a uměl. výzdo- ıou K. L. KLUSÁČKA . . „	8·—	10·—
S:**ert,** Z českého jihu. Druhé 'yd. se 103 illustr. . . . . „	7·60	9·60
d:**Robert,** Něžný. Román s illu- tracemi J. DĚDINY . . . „	2·40	4·40
Z:**á Praha.** Obrázk. časopis. Roč. XIX. s několika sty ob- azů a bohatým obsahem slo- 'esným . . . . „	16·—	21·—

Dvě krásné knihy pro mládež:
H:**še,** Národní pohádky za . . K 2·60
;ájky (79 pův. bájek) za . . K 3·—
Obě knihy illustroval **St. Hudeček.**

Česká poesie:

H:**duk,** Básně z r. 1859. . . „	1·20	2·80
Dědův odkaz . . . . . . „	—·60	2·20
Pohádky duše . . . . . . „	1·20	2·80
Ritornelly . . . . „	1·20	2·80
V samotách . . . . „	1·—	2·60
M:**ík,** Krůpěje rosy. Písně ve slohu národním . . . . . „	2·40	4·40
V:**hlický,** Eklogy a písně . . „	1·40	3·20
Epické básně, 4. vyd. . . „	2·—	3·80
á nechal svět jít kolem . . „	2·—	3·80
Mythy, sv. I. . . . . „	2·60	4·40
Nové sonety samotáře . . . „	2·40	4·20
Pavučiny . . . . „	2·40	4·20
Poutí k Eldoradu . . . . „	1·20	3·—
Žamberské zvony . . . . „	2·20	4·—

Krásná proza původní:

	Neváz.	Skv. v.
Arbes, Romanetta, díl I. . . . K	3·—	4·80
— Romanetta díl II. . . . . . „	3·—	4·80
— Moderní upíři . . . . . . „	3·20	5·—
— Mravokárné románky . . . „	3·30	5·10
Brodský, Z rozmarů života . „	2·—	2·40
Hladík, Trest. Román . . . . „	2·40	4·40
Jahn, Údolím života . . . . „	1·60	2·—
Jesenská, Touha a láska. Novelly „	1·20	1·60
Jirásek, Mezi proudy. Románová trilogie. (3. vyd.) 3 svazky . „	11·20	14·80
— U nás. 2 svazky. (2. vyd.) . „	8·80	11·20
— Drobné pov. a obrázky, 3. vyd. „	3·—	4·20
— Bratrstvo, román, 2. vyd. . „	4·40	5·60
— Ze zašlých dob, povídky . „	1·80	3·—
Osten, Raněná srdce . . . . „	1·60	2·—
Preissová, Porosené pavučiny. „	2·60	4·40
Světlá, Na úsvitě, povídky . . „	3·60	5·40
— Poslední paní Hlohovská . „	1·80	3·80
— Prostá mysl, díl II. . . . . „	2·40	4·20
— Romanetta z Ještěda . . . „	2·40	4·20
— Upomínky . . . . „	3·30	5·10
Svobodová, Pěšinkami srdce . „	2·—	4·—
Šlejhar, Temno, novelly . . . „	5·—	7·—
Tèver, V soumraku, povídky . „	1·—	1·40
Winter, Staré listy. Hist. novelly „	2·60	4·60

Krásná proza cizí:

Aldrich, Marjorie Dawova . . K	2·—	3·80
Balzac, Chagrinová kůže . . „	3·20	5·—
Barrie, Sentimentální Tommy . „	3·60	5·40
Gončarov, Oblomov, I. . . . „	2·40	4·40
Herczeg, Nahoře a dole, román „	1·60	2·—
Hugo, Devadesát tři, román, 2. vyd. „	5·—	6·80
Jókai, Komedianti života 3. vyd. „	7·—	10·60
Lejkin, Pod jižním nebem, román „	2·40	2·80
Pardo-Bazánová, Úhelný kámen „	2·—	3·80
Tolstoj, Povídky, 2. vyd. . . . „	3·—	5·—
Turgeněv, Posl. práce a Doplňky „	3·—	5·—

Díla poučná, vědecká a j.:

Sorel, Úvahy ze současné mezinár. politiky. Přel. Š. RADIČ K	2·40	—·—
Živa, časopis přírodnický. Roč. XI. „	10·—	12·—
Sborník hádanek Zlaté Prahy. „	2·—	3·—

KLENDÁŘ PANÍ A DÍVEK ČESKÝCH na rok 1903.

ıostně illustr., obsahem bohatý, nejlepší a nejvhodnější vánoční dar každé dámě. Skv. váz. K 2·40.

Fridtjof Nansen.

NÁDHERNÁ DÍLA ILLUSTROVANÁ.

Vhodné dary vánoční, novoroční a vůbec příležitostné.

DÍLA VESMĚS V NÁDHERNÝCH VAZBÁCH

ČECHY. Monumentální dílo illustrované.

Jos. Kořensk

Šumava - - váz. K 32·—
Vltava - - „ „ 28·—
Praha I. - - „ „ 36·—
Praha II. - - „ „ 51·—
Polabí. - - „ „ 32·—
Hory Orlické „ „ 31·—

RODÁKŮM
z jednotlivých krajů
dar nejkrásnější!

Jihov. Čechy váz. K
Středohoří - „ „
Táborsko - „ „
Západní Čechy „ „
Krušné Hory „ „

Každé dílo je ukončeným celkem a lze je o sobě zakou

Národopisná výstava československá r. 1895. Nádher. dílo obr. Se 462 obr. váz. K 48·—
Cesta kolem světa. Sepsal *J. Kořenský.* Dva díly se 659 illustr. Úplné dílo váz. K 28·20
Národní divadlo v Praze. Líčí *Fr. A. Šubert.* Se 210 obrazy, váz. - - - - - - - - - K 37·60
Ant. Chittussi. 38 obr. S textem *K. B. Mádla.* váz. K 9·—
Legenda o sv. Prokopu. Báseň *Jar. Vrchlického.* Se 77 obr. bratří Liebscherů, váz. K 14·—
Švýcarsko. Líčí *E. M. Rutte.* Se 233 obrazy váz. K 26·60
Cesta po zemích východních. Sepsal kor. princ *Rudolf Rakouský.* Se 123 obr., váz. K 28·—
Na severní točnu. Cestopis dra. *Fr. Nansena.* Se 219 obr. a 4 map. 2 díly. Úplné K 30·40
Psohlavci. Román *Al. Jiráska.* Illlustroval M. Aleš, váz. - - - - - - - - - - - K 11·—
Pohádka máje. Román *V. Mrštíka.* S uměleс. výzdobou *Zd. Braunerové,* váz. K 9·20
Písmo svaté Starého i Nového Zákona. Se 230 obrazy *Gust. Doré.* Vyd. pro katolíky.
Starý zákon, váz. K 68·—
Nový zákon, váz. K 71·20
Písmo svaté. Text česko-bratrský. Se 135 obrazy *Gust. Doré.* Starý zákon, váz. K 85·60
Povídky, arabesky a humoresky *Svat. Čecha.* Se 160 illustracemi *V. K. Maška.* Dva díly. Úplné, váz. - - - - - - - - - - - - K 26·—

Konec světa. Napsal *C. Flammarion.* 119 illustracemi, váz. - - - - - - K
Naše děti. Sepsal *Fr. Bartoš.* Illustr. *M.* váz. K
Vzkříšení. Román hr. *L. N. Tolstého* 33 illustr. *O. Pasternaka,* váz. K
V třetím dvoře. Román od *K. M. Č* Illustroval *A. Scheiner,* váz. - - - - K
Na potulkách. Básně *A. Heyduka.* S strac. *V. Jansy* a *E. Boháče,* váz. K
Různé panstvo. Povídky *B. Kamins* Se 48 illustracemi *V. Olívy,* váz. K
Drobty. Prosa. Naps. *A. Klosc.* Illustr. *F. C* váz. K
Dvou lásek spor. Román *P. Marguer* Se 34 illustr. *L. Marolda,* váz. K
Athény. Napsal dr. *J. V. Prášek.* S illu váz. K
Ku břehům Adrie. Napsal *J. Třešt* S četnými illustracemi, váz. - - - K
Amerika. Líčí *Jos. Kořenský.* Se 180 ob váz. K
Žaponsko. Líčí *Jos. Kořenský.* Se 237 váz. K
Krymu. Napsal *Jos. Kořenský.* S 22 il váz. K
Lémanské silhouetty. Napsal dr. *J. Gut* 30 obrazy *F. Engelmüllera* a *A. Schein* váz. K

Máš-li kdo přítele příbuzného, známého, a chceš-li mu učinit skutečnou ra věnuj mu úplnou

SVĚTOVOU KNIHOVN

Obsahuje romány, novelly, povídky, humoresky, básně, dramata, díla poučná atd. **Bude to dar krá a užitečný!** Na požádání sami sestavujeme dle udělených pokynů **skupiny** (buď básně, rom povídky, dramata a p.) váz. svazků Světové knihovny. **Vázané** svazky po 52 h, 80 h, K 1·08 dle počtu čísel. **Znamenité a levné dary!** — Dosud vyšlo 300 čísel, každé průměrně o 80 eleg. úpravy. **Číslo pouze za 20 hal. — jest tedy sbírka jednou z nejlacinějších.**

Žádejte úplný seznam sbírky k rozdání svým přátelům a známým!

ADAM MICKIEWICZ.

VHODNÉ DARY LITERÁRNÍ.

DÍLA BÁSNICKÁ.

Knihy ve skvostných vazbách.

AD. HEYDUK.

Ariosto, Zuřivý Roland. Ve 2 dílech K 26·—
Asnyk, Poesie . . . . » 2·60
Byron, Sardanapal . . . . » 3·60
Červenka, Babí léto . . . . » 3·40
Dante, Božská komedie. I. Peklo . . » 4·—
— II. Očistec . . . . » 4·40
— III. Ráj . . . . » 4·40
— Nový život a Básně lyrické » 4·80
Heyduk, Básně z r. 1865. 2 sv. . . . . » 5·20
— Cymbál a husle. Cyklus I.—III. [4.] . » 8·40
— Černé růže [21.] . . . . » 2·40
— Dřevorubec. Kresba ze Šum. [6.] » 3·04
— Dumy a dojmy [13.] . . . . . . » 2·40
— Lotyšské motivy [23.] . . . . » 2·70
— Milota. Báseň lyricko-epická [7.] » 2·32
— Na černé hodince [16.] . . . . . » 2·40
— Nové cigánské melodie [1.] . . . » 2·60
— Parnasie [17.] . . . . » 2·40
— Pod Vítkovým kamenem [20.] . . » 2·56
— Ptačí motivy. Cyklus I.—IV. [2.] . » 3·22
— Rosa a jíní [15.] . . . . » 2·60
— Sekerník. Román veršem [3.] . . » 3·80
— Tři zkazky [5.] . . . . » 2·40
— V polích [19.] . . . . » 2·80
— V zášeru minulosti [18.] . . . . » 2·80
— V zátiší [22.] . . . . » 2·60
— Za dlouhých večerů [14.] . . . » 2·32
— Zpěvy pošumavského dudáka. 3 sv. 7·30
Písně [10.] . . . . » 2·50
— Z rodných hor [24.] . . . . . » 2·70
— Na potulkách. Illustr. vyd. . . . » 5·20
Jakubec, Povídky z kraje, 2 sv. . » 9·—
Jesenská, S vlaštovkami . . . . . . » 2·—
Kaminský, Protesty . . . . » 3·60
— Dvě povídky veršem . . . . . » 3·20
— Doma a jinde . . . . » 2·—
Klášterský, Nové básně . . . . . . » 3·60
— Živým a mrtvým . . . . » 2·—
Krásnohorská, Ze Šumavy . . . . . » 3·60
Kučera, Básně . . . . » 4·—
Kvapil Fr., Zpěvy knížecí . . . . . . » 4·40
Kvapil Jar., Trosky chrámu . . . . » 4·—
Lermontov, Básně . . . . » 4·—
Mickiewicz, Tryzna . . . . » 4·20
Milton, Ráj opět nabytý . . . . . . » 2·—
Mokrý, Básně . . . . » 3·80
Moore, Lalla Rookh . . . . » 6·40
Mužík, Písně života . . . . » 4·—
Petrovič Njegoš, Horský věnec . . . » 3·—
Procházka, Blesky na horách . . . . » 3·20
— Různé zvuky . . . . » 3·—

Puškin, Básnická díla. Dva díly . . . K
Sládek, Selské písně a České znělky . »
— Směska a České písně . . . . . »
— Starosvětské písničky . . . . . . »
— V zimním slunci . . . . »
— Sluncem a stínem . . . . »
Sova, Květy intimních nálad . . . . »
— Soucit a vzdor . . . . »
Škampa, Venku a doma . . . . »
Táborský, Básně . . . . »
Vrchlický, Anthologie z básní . . . »
ve zvláštní skvostné bílé vazbě . »
— Legenda o sv. Prokopu. III. vyd. »
— Bodláčí s Parnassu [35.] . . . . »
— Bozi a lidé [31.] . . . . »
— Co život dal. II. vydání [6.] . . . »
— Čarovná zahrada. II. vydání [33.] »
— Dědictví Tantalovo. II vydání [24.] »
— Dni a noci. II. vydání [15.] . . »
— Dojmy a rozmary. II. vyd. [4.] . »
— Duch a svět. Třetí vydání [26.] »
— Fresky a gobeliny. II. vydání [5.] »
— Hilarion. Básně. II. vydání [3.] . . »
— Hlasy v poušti a jiné básně [17.] »
— Jak táhla mračna. II. vydání [8.] »
— Moje sonata. Druhé vydání [10.] »
— Motýli všech barev. II. vydání [28.] »
— Mythy. II. cyklus. III. vydání [19.] »
— Na sedmi strunách [20.] . . . »
— Nové básně epické. II. vyd. [25.] »
— Pavučiny [12.] . . . . »
— Perspektivy. II. vydání [14.] . . . »
— Písně poutníka. Sonety [1.] . . . »
— Poslední sonety samotáře [2.] . . »
— Překročen zenit [30.] . . . . . . »
— Rok básníkův [36.] . . . . »
— Rok na Jihu. II. vydání [21.] . . . »
— Různé masky. II. vydání [29.] . . »
— Selské ballady. Druhé vydání [23.] »
— Sfinx. Druhé vydání [7.] . . . . »
— Skvrny na slunci. II. vyd. [11.] . »
— Sny o štěstí. Vittoria Collona [32.] »
— Sonety samotáře. II. vydání [9.] . »
— Symfonie. III. vydání [18.] . . . . »
— Twardowski [34.] . . . . »
— Z hlubin. Třetí vydání [13.] . . . »
— Zlatý prach a jiné básně [16.] . . »
— Zlomky epopeje. II. vydání [27.] . »
— Z niv poesie národ. a umělé I. [22.] »
— Z niv poesie národ. a umělé II. [37.] »
— Žamberské zvony a jiné básně [38.] »

Čísla v závorkách značí svazek Sebraných spisů básníka.

.. N. Tolstoj.

VHODNÉ DARY LITERÁRNÍ.

ROMÁNY, NOVELLY, POVÍDKY.

Knihy ve skvostných vazbách.

Sofie Podlipská.

., Idylly utrpení a bídy	K	5·40
n -**Třebízský,** Bludné duše . . .	»	2·80
ıcnore, Lorna Dooneova	»	6·60
rntes, Don Quijote de la Mancha	»	6·—
cl Povídky, arabesky a humoresky. Čtyři díly. úplné	»	20·40
rr **hodinka.** Vzpomínky členů »Má c«	»	8·—
:kıs, Klub Pickwickův	»	6·—
sl**evský,** Spisy. Sv. I.—VIII. . .	»	37·60
ıu**rt,** Výchova sentimentální . .	»	7·20
gı Spisy. Sv. I.—III.	»	13·20
ın **n,** Nová země	»	4·50
v:ı, Tiché vody	»	4·40
Ilı Šalomonida	»	4·40
ri**s,** Arabesky a kresby. Dva d ly	»	10·20
sáno pod čáru	»	6·80
r**ann,** Drobní lidé. Dva díly . .	»	11.60
ri., Feuilletony	»	4·—
gı Bídníci. Nový překlad ryt. z Čcn-kova. Díl I.—VIII. Úplné d lo	»	34·20
ıı, Črty kozácké, litevské, varšavské	»	11.80
ás, Povídky a novelly. Díl I.—III.	»	12·40
atrstvo. I. Bitva u Lučence [28.]	»	5·60
ıvadelní hry [25.]	»	4·20
omů a jiné obrázky [24.] . . .	»	4·40
robné povídky a obrázky [9.] .	»	4·20
L. Věk. Román I. [2.] . . .	»	3·80
aloměstské historie [1.] . . .	»	4·20
ezi proudy. I. [6.]	»	5·—
ezi proudy. II. [7.]	»	3·60
ezi proudy. III. [8.]	»	6·20
ı dvoře vévod. Ráj světa. [17.]	»	5·60
ı ostrově. Druhý květ [15.] . .	»	4·20
oklad. Historický obraz [5.] . .	»	3·20
oti všem. Historický román [19.]	»	7·20
ohlavci. Historický román [21.]	»	4·—
ozmanitá prosa [22.]	»	3·60
aláci. Historický obraz [4.] .	»	4·20
ály. Historická povídka [14.] .	»	4·—
ousedé. Pandurek [10.]	»	4·40
nás. Nová kronika. Díl první [23.]	»	5·60
nás. Díl druhý [28.]	»	5·60
cizích službách [16.]	»	4·—
bouře a klidu [3.]	»	4·80
hořanský hon a jiné pov. [18.]	»	3·60
různých dob. I. [11]	»	4·20
různých dob. II. [12.]	»	4·40
různých dob. III. [13.]	»	4·20
d **Malínský,** Starý dluh	»	3·60
nr, Dalmatské povídky. Dva díly	»	8·40
Kvapil Fr., Životem k ideálu	»	5·20
Lier, Novelly. Dva díly	»	10·20
Marothy-Šoltészová, Proti proudu .	»	7·60
Maupassant, Naše srdce	»	3·40
Mrštík, Pohádka máje	»	9·20
skvostné vydání na ruč. papíře	»	11·20
Pfleger-Moravsky, Z malého světa .	»	6·80
— Ztracený život	»	6·60
— Paní fabrikantová	»	4·—
Pisemskij, Spisy, 3 svazky	»	13·—
Podlipská, Osud a nadání	»	7·—
— Nalžovský	»	5·60
Preissová, Korutanské povídky . .	»	4·—
— Mládí a jiné novelly	»	5·40
Puškin, Povídky	»	5·—
Rais, Lopota	»	5·40
— Půlpáni	»	4·40
Řeháková, Žena a život	»	3·80
Schulz, Povídky. Dva díly	»	8·40
— Šlechtické novelly	»	7·40
Šlejhar, Dojmy z přírody a společnosti	»	4·80
Štolba, Americké povídky	»	9·60
Světlá, Černý Petříček [4.]	»	3·—
— Frantina. Povídka [13.]	»	5·—
— Kantůrčice. Povídka [5.]	»	4·80
— Kresby z Ještědí. Povídky [8.] .	»	4·20
— Kříž u potoka. Román [1.] . . .	»	4·80
— Nemodlenec. Povídka [7.] . . .	»	4·80
— Ohlasy z r. 1848. Povídky [12.] .	»	4·40
— Pod starými krovy. Povídky [6.]	»	4·80
— Prostá mysl. Povídka [11.] . . .	»	5·—
— První Češka. Povídka [9.] . . .	»	4·80
— Vesnický román. [3.]	»	4·20
— Ze staré Prahy. Povídky [10.]. .	»	3·80
— Zvonečková královna [2.] . . .	»	4·20
— Povídky a novelly	»	6·—
Tolstoj, Spisy. Svazek I.-X.	»	48·—
— Vzkříšení. Illustrované vydání .	»	8·—
Turgeněv, Spisy. Svazek I.—VII. . .	»	34·40
Twain Mark, Dobr. Sawyera a Finna 3 d.	»	15·60
Verne, Tajemný ostrov. 3 díly . . .	»	10·90
Winter, Dva obrázky Rakovnické . .	»	4·40
— Miniatury	»	3·60
— Pražské obrázky	»	5·—
— Staropražské novelly	»	5·—
— Ze staré Prahy	»	4·40
Zeyer, Amparo	»	3·60
— Báje Šošany	»	4·—
— Obnovené obrazy	»	5·—
— V soumraku bohů	»	4·—

Čísla v závorkách značí svazek Sebraných spisů.

Zmenšený obraz v bohatém zlaceném rámci.

PŘEKRÁSNÝM UMĚLECKÝM DAREM K VÁNOCŮM I KE KAŽDÉ PŘÍLEŽITO

VALAŠSKÁ MADONNA

MALOVAL PROF. ADOF LIEBSCHER. PROVEDENO VELEZDAŘILÝM BARVOT

Pozornost veškerých navštěvovatelů národopisné výstavy československé, slavné paměti, budil veliký obraz prof. ADOLFA LIEBSCHERA **„VALAŠSKÁ MADONNA“**, znázorňující posvátnou legendu o narození Páně dle prostých, zbožných názorů lidu valašského, vyjádřených hlavně známou národní písní „Pásli ovce Valaši“. **„VALAŠSKÁ MADONNA“** je pravým lidovým dílem uměleckým; svým výborným vystižením a pochopením zbožné prostoty lidové i mistrným provedením činí na pozorovatele hluboký dojem některé z oněch národních písní, jimiž hlavně slyne Valašsko, písně přenesené z mluvy slov a zvuků do mluvy umění výtvarného. Znamenitá reprodukce barevná úplně vystihuje originál, jenž toho času je vzácnou ozdobou kaple na vrcholu posvátného Radhoště. Obraz Liebscherův bude krásnou jímavou výzdobou českých příbytků, rázovitou jich příkrasou.

Jako vzácný dar přispěje vždy ke zvýšení mocného dojmu na každou vroucn českou duši.

Cena obrazu zarámovaného ve 155 cm. dl. a 75 cm. vys. nádherném zlaceném rámci s bohatým národním ornamentem , ... K

Obraz v rámci činí úplný dojem originálu na plátně malovaného.

Pouze **střed obrazu** (hlavní obraz) v bohatém zlaceném rámci . . . K

Na obraz lze si dle přání objednati i **jiný rámec,** barevný nebo levnější. Také lze si objednati obraz **ve třech** rámcích (místo v jednom), obraz v **passepartu** jednom nebo dvojím, obraz **zasklený** v rámci a pod. — Možno i koupiti **obrazy bez rámce** (tři) za . K

 Celý obraz zarámovaný zasíláme také na měsíční splátky i v tom p objedná-li kdo obraz jako dar jiné osobě!

Nakladatelství J. OTTY v Praze Karlovo náměstí ve Vídni VII., Bu

UMĚLECKÉ DARY

PRAŽSKÉ GHETTO. Společnou prací *Ignáta Herrmanna,* dra *Jos. Teige* a dra *Zik. Wintra.* Kresby *A. Kašpara.* Stran 150, lež. 4°. Obsahuje 28 illustrací a trojbarvotisků a 51 stran fotoillustrací. Brož. K 15·—, vkusně váz. K 18·—. Vydáno také v jazyce německém.

OTČENÁŠ. Kreslil a napsal *Alf. Mucha.* Populární nejlevnější vydání české. K 4·—. Obsahuje 25 listů, tiskn. ve třech barev. tonech.

BABIČKA od *Boženy Němcové.* Obrazy venkovského života. Kreslil *A. Kašpar.* Nové skvostné vydání jubilejní na pamět prvého vydání před 50 lety. Nádherná a velmi vkusná úprava. Lze odbírati v sešitech o 3 arších 4" po K 2·—. S výhodou subskribuje se do konce r. 1902 na úplné dílo K 20·—, velmi vkusně a origilně vázané K 26·—. Úplné vyjde v březnu 1903.

MYSLBEK JOS. V. Album jeho děl. S úvodem *K. B. Mádla.* Obsahuje 90 reprodukcí nejznamenitějších plastik Myslbekových, 30 str. textu. Připojen chronologický seznam veškerých prací mistrových. Cena K 60·—, v elegantní mapě K 65·—. Vydáno také v jazyce německém.

PRAŽSKÝ SALON. (Rudolfinum 1902.) Uspořádal Dr. *Fr. X. Harlas.* Stran 90, lež. 4", albová úprava, brožov. K 6·—, vázané K 8·80. Totéž vydání s doplňkem stran 108, brož. K 7·20, váz. K 10·—. Vydáno též v jazyce německém.

STOLNA CRKVA U DJAKOVU. V pamět padesátiletého biskupování Josefa Jiřího Strossmayera vydala Jihoslovanská akademie věd a umění v Záhřebě. Str. 80 fol., 4 listy světlotisků, 8 listů barev. příloh, 47 autotypií a rytin, s podobiznou Strossmayerovou ve světlotisku. Cena K 10·—. Vydáno v jazyce chorvatském a francouzském.

SLOVÁCKÉ ČEPCE. Sebral a slovem doprovází *Fr. Kretz.* Národopisné studie maloval Jóža Uprka. Obsahuje 80 barevným světlotiskem provedených vzorů lidového ornamentálního vyšívání. Úplné v 8 sešitech vel. 4" po K 1·50, ve vkusné mapě K 17·—. Vydáno také v jazyce německém.

Pro mládež:

DESET POHÁDEK O SV. PETROVI od *Boženy Němcové.* Illustr. *K. L. Klusáček.* S úvodem o českém humoru od *V. Mrštíka.* Str. 54, m. 4", Cena karton. K 5·—.

Račte žádati o úplný, právě vydaný illustrovaný vánoční seznam děl našeho nakladatelství (za náhradu poštov. 20 hal.) obsahuje hojný výběr vhodných darů.

Nakladatelství České grafické společnosti „Unie“ v Praze.

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

Za horami Pyrenejskými. Črty turistické a causerie z cest. Od dr. Jiřího Gutha. Nákl. družstva Máje v Praze.

Moje sny. (Pia desideria.) Epištoly, úvahy, essaye, články, kritiky, polemiky i pamflety. Napsal V. Mrštík. Za 6 kor. Nakl. týž.

Korrespondence Karla Havlíčka Borovského. Pořádá Lad. Quis. Seš. 19.—21. Po 40 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Der Hass der Völker und die österreichischen Universitäten. Von dr. Jaroslav Goll. Nakl. Bursík a Kohout.

Paměti starého učitele-vlastence persekucí postiženého. Napsal Ant. Konst. Viták. Seš. 9. Za 50 hal. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1902.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 44. a 45. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1902.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 3. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 3. a 4. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek v Praze.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 1. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Pohádky. Vypravuje Ad. Wenig. S obrazy J. Weniga. Nakl. týž.

Illustrované katechismy naučné. Rediguje V. J. Procházka. 7.: Živnostenské právo rakouské. I. Zřízení živnostenské. Provozování živností. Napsal Tomáš Rebec. Za 3 kor. 80 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Masky Národního divadla 1883—1900. Perem kreslí Fr. Ad. Šubert. I. Jindřich Mošna. S podobiznou umělce a kostumními vyobrazeními. Nákl. vlastním.

Devatenáctý rok Národního divadla 1902—1903 Napsal Gustav Schmoranz.

Světová knihovna Red. Jar. Kvapil. Čís. 296.: Prostopravda Mikuláše Dačického z Heslova. Vydal, úvodem a poznámkami opatřil Ferd. Strejček. Čís. 297. a 298.: Balkánská cařice. Drama o třech dějích. Napsal Nikola I., kníže černohorský, přeložil Josef Kouble. Číslo za 20 hal. Nakl. J. Otto.

Moderní autoři slovanští. I. Foma Gordějev. Román. Napsal Maksim Gorký, přeložil Jan Wagner. Seš. 8. Za 30 hal. Nakl. Fr. Hovorka v Praze.

Divadelní knihovna Máje. Pořádá dr. Josef Štolba. I.: Lapený Samsónek. Misáníčko. Dvě veselé hry. Napsal Fr. Xav. Svoboda. Za 1 kor. 20 hal. — II.: Figurantka. Komedie o 3 dějstvích. Napsal François de Curel, přeložil Jan Třebický. Za 1 kor. Nákl. družstva Máje v Praze.

Ve vleku svých vášní. Dramatická skizza ve 2 jednáních. Napsal Ant. Schulz. Za 80 hal. Nakl. A. Píša v Brně.

Knihovna Divadelních Listů. Rediguje O. Faster. V.: Hanička. Sen v básni o dvou dílech. Napsal Gerhart Hauptmann, přeložil B. Šaloun. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. M. Knapp v Karlíně.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Laďecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Réling. Seš. 1.—3. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Světové romány. Rediguje Vilém Mrštík. Sv. II.: Román dvou měst. Napsal Charles Dickens, přeložil O. S. Vetti. Seš. 1. Za 30 hal. Nakl. Grossmann a Svoboda v Praze.

Naše knihy. Sbírka přeložené prósy. Rediguje Al. Tuček. Sv. XIV.: Hlad. Napsal Knut Hamsun, přeložil H. Kosterka. Za 2 kor. 20 hal. Nakl. Hejda a Tuček.

Sbírka spisů pro mládež vynikajících českých spisovatelů. Čís. LXIV.: Staré pověsti. Napsal Fr. Hrnčíř. Za 56 hal. Nkl. Frant. Bačkovský.

Paměti presidenta Pavla Krügra. Z burských bojů s Anglií o Jižní Afriku. Přeložil dr. Jiří Guth. Seš. 1. Za 60 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Waldemar Klein. Novella od Emilie Flygaré Carlénové. Přeložil H. Kosterka. Za 1 kor. 40 hal. Nakl. F. Šimáček.

Co víla vyprávěla . . . Sbírka národních povídek a pověstí jihoslovanských. Vypravuje Jelica Belović-Bernadzikowska, přeložil dr. K. Bulíř. S 10 obrázkovými přílohami Fr. Bízy. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. týž.

Národ. Velký občanský kalendář na r. 1903. Ročník 19. Za 1 k. Nakl. týž.

Koleda. Velký občanský kalendář na r. 1903. Ročník 28. Za 1 k. Nakl. týž.

Rodina. Velký občanský kalendář na r. 1903. Ročník 2. Za 1 k. Nakl. týž.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1. k. 60 h. O dočasném snížení cen viz druhou stranu obálky.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 2.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 444. a 445. (Pomáda—Poruchy.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 12. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 14. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Praha. Cyklus Mik. Alše (6 listů). S úvodním slovem Renáty Tyršové. Za 2 kor. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 1. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Otčenáš. Kreslil a napsal A. Mucha. Za 4 kor. Nákl. téže.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 130.—132.: Biblické zvěsti. Sešit po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 8. a 9. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Krůpěje rosy. Písně ve slohu národním. Napsal Aug. E. Mužík. Nakl. týž.

Cerné lilie. Čtyři povídky o láskách. Napsal K. Engelmüller. Nakl. Grosman a Svoboda.

Sebrané spisy Karoliny Světlé Seš. 154.—160.: Novelly. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Dílu V. seš. 49.—53.: Peregrinus. Román. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 80.—82.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XII. seš. 111.—113.: Větší prósa. Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Dílu V. seš. 51.—53.: Knihy novell a povídek I. Romanetta. III. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Ukřižovaná. Romanetto. Napsal J. Arbes, illustroval V. Olíva. Za 3 kor. 20 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Spisy Julia Zeyera Seš. 52.—55.: Zahrada Marianská. Sešit po 40 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu X. seš. 83.—85.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič, v Praze 1902.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 71.—74.: V panské službě. Román. Nakl. Jos. R. Vilímek v Praze.

Dějepisné povídky. Napsal Al. Dostal. Seš. 12.—14. Sešit za 30 hal. Nakl. Al. Hynek v Praze.

Celínčino štěstí. Dívčí román. Napsala Eliška Krásnohorská, illustroval K. V. Muttich. Nakl. R. Storch v Praze.

Jarní píseň. Dívkám napsala Růžena Jesenská. Za 2 kor. Nákl. družstva Máje v Praze.

Stará prosa. Napsal J. S. Machar. Za 2 kor. 40 hal. Nakl. F. Šimáček.

Potměchuť. Povídky a kresby z podhoří. Napsal Karel V. Rais. Za 2 kor. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Doma. Verše, vzpomínky a povídky. Napsal Karel V. Rais, illustroval M. Aleš. Nakl. F. Topič v Praze.

Rudolf Bozděch. Román. Napsal Vácslav Řezníček. Za 3 kor. Nakl. Grosman a Svoboda v Praze.

Románová knihovna Máje. Sv. I. Rok na vsi. Kronika moravské dědiny. Napsal Al. Mrštík. Seš. 1.—4. Sešit po 36 hal. Nákl. družstva Máje.

Tatranské povídky. Drobná proza Jana Havlasy. Illustroval Al. Kalvoda. Za 3 kor. 90 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Krátké pohádky. Napsal J. K. z Radostova. S 11 obrázky. Za 2 kor. 40 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Dramatická díla Williama Shakespeara XV. Coriolanus. Tragédie v 5 jednáních. Přeložil J. V. Sládek. XVI. Král Richard III. Historická hra v 5 jednáních. Přeložil J. V. Sládek. Nakl. J. Otto v Praze.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 114. Za 1 kor. 47 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Paměti královského města Berouna. Dle původních pramenů sepsal prof. Jos. Vávra. Nakl. Em. Hojka v Berouně.

Podrobná mapa království českého. Kreslil Jan Srp. List 12. a 13. List po 60 hal. Nakl. J. Bursík v Praze.

R. 1903. ČÍS. 2.

OSVĚTA

K jubileu Erbenovy Kytice.

Úvaha

Elišky Krásnohorské

Jako kus dávného mládí, jako zpětný paprslek životního jara usmívá se z půlstoleté dálky Erbenova Kytice v upomínku pamětníků mladého jara jejího, za kterého ji »ozdobně stužkou ovinul« jemnomyslný tvůrce její, dávaje jí na cestu dojemně prosté poslání:

Snad že se najde dcera mateřina,
jíž mile dech tvůj zavoní;
snad že i najdeš některého syna,
jenž k tobě srdce nakloní!

Padesát tomu letos bude roků, co vydal K. J. Erben Kytici nemnohých skladeb svých veršovaných, zbásněných jen za chvil volnějších mezi klopotnou prací vědeckou a existenční, sám snad netuše, jak velikým se stal básníkem, aby zapěv jedenkráte, umlknul opět ve své skromnosti.

Budiž pozdravena z hlubiny srdce, ty malá, stará kniho, z níž i já ne před padesáti, ale čtyřiceti lety jsem jako z divotvorné studánky čerpala nejvzácnější doušky poesie, křtíc duši svou nadšením z tebe proudícím, jedna z tisíců dcer mateřiných, které se tvými verši modlily k ideálu vznešené krásy.

Kdo z nás jí neznal, kdo neblouznil o kouzelném půvabu jejím, kdo se nepřel se svými vrstevníky o nejvyšší přednost té či oné její skladby, která jej nejvíce uchvacovala? Kdo z nás neodříkával z paměti celé strany knihy, celé dlouhé básně, kdo s tajemným rozechvěním své duše nedeklamoval někdy aspoň Štědrý den? Nejen některý syn matky české, jak sobě žádalo pokorné přání pěvcovo, ale celý národ přilnul srdcem k jeho Kytici, veškera mládež se zanítila kouzlem jejím. Vždyť poesie tato zářila úplnou duhou romantiky, soustředěnou v prosté krůpěji rosy, čisté a jitřně svěží, houpající se na mateří doušce domácího luhu. Mocí nevylíčitelnou nás dojímala veliká prostota lidového

podání v této spanilosti básnického vtělení. Nebylo knihy, která by se tak vroucně drahou jako Kytice byla stala celému pokolení, které kvetlo mládím za doby, když ona rozkvetla.

Zbytečno bylo by opakovati, že Kytice Erbenova byla literárním činem významu základního, který žádnou dobou nepozbude své hodnoty. Ne tužbami a theoriemi, ale zářivou tvorbou dala epickému básnictví českému, hledajícímu si pevné půdy, úrodnou oblast domácí, — a nejen oblast, nýbrž vysázený, kvetoucí sad, jenž se před námi otevřel jako zjevení, na které jsme byli čekali. Netřeba také znova připomínati, že nebyl K. J. Erben ani prvním ani jediným, jenž lidovou legendu, pověst, pověru učinil podkladem básnického výtvoru, netřeba uváděti, že ani Kytice nebyla vybásněna jedním rázem, ani kdy a kterak vznikaly jednotlivé básně její; to vše jsou věci známé, v letopisech literatury české bezpečně zaznamenané a často pověděné; posledně tuším Ladislav Quis podal přehlednou, stručnou, velice dobrou monografii Kytice jakož úvod k devátému vydání jejímu, vyšlému roku 1901 nákladem Ottovým. Jako každý znamenitý zjev básnický, který vznikl přímo z ducha samého národa, jest více než dítkem náhlé inspirace jednotlivcovy a má své předchůdce, své předzvěsty, snažně směřující k tomu cíli, jehož teprve on dostoupil v plnosti zdaru, byla i Kytice Erbenova kvetoucím splněním něčeho, co dříve již se bylo ohlašovalo prací jiných i pracemi jeho vlastními; duch český zjevně byl již tíhl k rozluštění tužby určité, jemu přirozené, a rozluštěním tím byla Erbenova Kytice.

Česká ballada, česká legenda, žijící v pověsti a pověře lidu, objevila si v Kytici samostatnou, svéráznou říši, a Erben byl objevitelem jejím ne proto, že ji nalezti chtěl, vědomě jí hledaje, ale proto, že ji nalezti dovedl, jsa velkým básníkem rozeným a uměje podati ve směru svého chtění nejen vzorky, ale hned *vzory* vykonání. Zřídka se stává v dějinách umění a jen geniům se daříívá, aby z podnětu takořka programově účelného vzniklo umělecké dílo tak svěží a živé, jak jsou jen výtvory posvěcené vzletem nejryzejším.

Zdaliž blaživé ono kouzlo, které nám z Kytice dýchalo do mladých duší, za tak dlouhé řady let nevyvětralo z květů jejích a nevybledlo na jich korunkách? Bolestno bývá pohleděti na sežloutlé, uschlé květy, k jichž dávné svěžesti se víží vzpomínky na půvab slastí nadšených. Však Erbenova Kytice jest zázrak: neuschla, barvy její nepobledly, pel její dosud se třpytí pod perlami rosy, které asi již nevyprahnou, když nevyprahly dosud. Jenom tu onde trochu zahnut, nakřiven květný lupének na úkor svého tvaru; nemnohé jenom bývalé zvyklosti *formy* jsou tu zastaralé, jsou tu licence rytmu a rýmu, před desítiletími ještě běžné, ale nyní již rozvojem básnické mluvy překonané; podobně asi jako u nesmrtelného pěvce Slávy dcery, u pěvce Růže stolisté, u pěvce Máje, u všech prvých vítězů české písně. U Erbena však již měrou menší, ba velmi malou.

Krásy Kytice jsou tak podstatné a trvalé, že i po půlstoletí si zůstávají věrny před okem střízlivého pozorovatele, ba neníli prost hlubší vnímavosti, jistě se mu oko roznítí a zarosí. Mocný, sladce vážný zůstává dojem Kytice i dnes, ano s překvapením míní pozdní čtenář, že nachází klíč k tajemství kouzla jejího. Tak aspoň mně se děje. Vše, co nás v těchto zpěvech unášelo před desítiletími, jest v nich dosud živoucí, a plnou silou znovu působí; o nic nejsou méně krásné než tehdy, ale lépe lze porozuměti, proč nás uchvacovaly kdysi a v čem spočívá veliká účinnost jejich i dnes. Čím tedy jsou tak čarovné?

Erben nám v Kytici podává nejen lidové zkazky české, nýbrž podává nám i své *srdce* v ní. Jako zvuk zvonu s krajinou, tak splývá tlukot cítícího srdce s vypravováním všech těch příběhů a sladkým násilím poesie nutí srdce naše bíti s ním. Pěvec nám o svých rekyních a recích vypravuje s takou oddaností, s takou vroucností, že od prvního slova v každé básni cítíme nesmírnou jeho účast s nimi, cítíme, kterak se citová bytost jeho chvěje chvěním jejich, trpí s jejich hořem a plesá s jejich radostí. Básnický jeho nástroj při každém úderu v struny budí souzvučné tóny v citu našem, i jest věru málo knih, které se tak nezdolně zmocňují nálady čtenářovy, — moderní fraseologie by řekla: knih tak suggestivních, podmaňujících si nás, že musíme s reky jejich se stotožňovati, do nich se vžíti. Zvláštní účinek Kytice však nevysvětluje se pouze všudypřítomností citové nálady, ale i rázem a povahou její: jest to srdce tak našinské, tak pokrevně blízké našemu, srdce tak prostě české, tak měkce a otevřeně slovanské, jehož neutuchající rytmus oživuje ladný proud těchto veršů.

Výběr zkazek z podání lidového dal Kytici významný podklad obsahový, slovanská pěvcova duše utvářila prostosrdečný, hluboce jasný charakter jejich, vroucí lyrismus jejich mluvy vede elektrické proudy sympatie do našich srdcí, — ale to vše není ještě Kytice celá: pravé a památné dílo básnické učinil z toho všeho jen genius velkého umělce, jímž byl Karel Jaromír Erben.

Všimněme si jedné vlastnosti Kytice, dosud, tuším, nepovšimnuté. Jest to vlastnost negativní a nenápadná, a přec mě cosi vábí spatřovati v ní osobitě šlechtický znak Erbenova talentu: při nepopírané, od kořene lidové podstatě básní těchto není v nich ani stopy oněch pomůcek zevních, kterými se úmyslnost domáhává rázu prostonárodního. Ani zmínky o fěrtoších a fáborech, ani stopy oněch selských pojmenování a výrazů, z nichž se fundus instructus nejednoho »také národního« autora skládá. I roucho mluvy Erbenovy se obešlo bez garderoby prostonárodních rčení, provincialismů, pořekadel atd., nemajíc na sobě nic vypůjčeného, nic napodobeného, nic kostymovaného. Není tu žádných mluvných hříček, žádných koketních naivností slova; i s diminutivy, jimiž se tak rádo plýtvá ve jmenu prostonárodního tónu, zacházeno tu velice šetrně; diminutiv užívá Erben téměř jenom o dětech. Slovem, nebéře nic »prostonárodního« nadarmo. Vyjadřuje se zcela nelíčeně mluvou nepřibarvovanou, svou vlastní, co nejjednodušší,

téměř obecnou, a kdo by pátral, jakých zvláštních užil prostředků zevních, aby knize dal lidový její ráz, shledal by, že žádných. A přece jest to kniha tak přesvědčivě národní a lidová! Jest to tím, že charakteristické její znaky leží mnohem hlouběji než v zevním šperku formy a mluvy.

Ne slovní zvyklosti, ale *duše* lidu našeho to jest, co Erben zachytil v Kytici s mistrovstvím, jemuž se i vyvolenci poesie musí hluboko pokloniti. Duše lidu a její cítění, její dumání a jímavý výtažek prostomyslných jejích názorů: to vyplňuje jeho vypravování oním stálým přízvukem nepostižitelným a nenápodobitelným, který činí Kytici knihou svého druhu jedinou. Nemohu za to: k tomu se jen Erben narodil, a nikdo toho nedokázal po něm, aby nás tak netušeně obemknul čarokruhem lidového pojímání života, poutaje nás ve skromném jeho obvodu, aniž bychom mohli nebo chtěli uniknouti, dokud nás z něho nepropustí sám mocný čaroděj. Čtouce tu poesii, dýšeme pojednou vlastním dechem z prsou lidu, cítíme jeho srdcem, věříme jeho vírou a rozjímáme prostoduchou jeho moudrostí. A nemýlím se asi tvrdíc, že mudroslovná podání našeho lidu jsou snad s dobrou polovinu proniknuta symbolikou a z této příčiny se tak často vtělují v pověry. Zdá se, že pověry větším dílem jsou nepochopené symboly, materielně do slova vyložené; týž úkaz jako v symbolice náboženské. Ovšem s výjimkou pověr padělaných, podvodnými chytráky na šálení lidu vymyšlených, mají původní pověry lidové často symboliku překrásnou, a proto, ač v praktickém žití každým vzdělancem odsouzena, v poesii všech národů sedí pověra na knížecím stolci. Také Erbenovou Kyticí jest povýšena na zlatý vrchol poesie; kráčí zde, plna symbolických pojidel se záhadami časnými i věčnými, ruku v ruce v upřímném sdružení s nejvážnějšími pojmy mravními a náboženskými, jak s nimi skutečně i v životě splývá v duši lidu.

Nejkrásnější Erbenovy básně jsou od kořene vzrostlé ze symboliky v lidovém podání, z pověry lidu a z jeho pevné prosté víry v Boha. Budiž mi prominuto, že z oněch nejkrásnějších jedna jest mi nejdražší, vždy se mi jevivši krásnou nade všecky a zůstavši mi nejkrasší až podnes. Kladu *Záhořovo lože* jako skvost na místo přední.

Spůsobem, kterým Erben zbásnil prostou tuto legendu, osvědčil pravou geniálnost. Půdorys, který mu dalo podání, skládá se jen z několika přímek, ale tyto jsou gigantické rozměrem v nekonečno: nezměrná víra v dobro, nezměrná zloba divokého hříchu, nezměrná záhada mravní spravedlnosti a nezměrný smír v milosrdenství — to jsou ony přímky veliké, zabíhající v neznámé úhly morálního věčna, o kterém člověk sní v slzách a křivdách své zeměkoule, toužebně volaje po Bohu od věků do věků.

Na základě velebného toho akkordu vyzpíval Erben legendu svou s takou jednoduchostí, s tak jemnocitným, oddaným vplynutím v pravý, nepřetvářený názor lidu, že celá skladba jest

klasicky slohovým, mistrovským dílem. Umění Erbenovo dospělo na takový vrchol, kde umění sebe samo zapírá, ztrácí se za svým výtvorem, jako by již byl zrozen ze sebe sama a přirozeně složen ze svých podmínek. Illuse, že legendární tu pověst by každý básník musel vypravovati jen tak a nejinak, jest tu dokonalá. V pravdě však uvažme, co by z ní mnohý jiný, i výtečný básník byl udělal. Kde by se ocitl lidový její ráz, kdy by poeta svému Pegasu pustil uzdu a v labužnickém proudu výmluvnosti kupil obrazy na obrazy a reflexe na reflexe, jak se ve fantasii a v úvaze rojí, k čemuž vábí i scenerie básně i filosofické její pozadí? Který básník by dovedl této látky užiti s touže zdrželivostí, s týmže střídmým sebeobmezením v duševní svět prostého lidu jako Erben a při tom vytvořiti arcidílo tak sytě a harmonicky umělecké, jako jeho Záhořovo lože?

Jest rozkoší sledovati v tomto výtvoru mistrné rozvržení celé malby a v ní i mistrné jednotlivé tahy štětce. K lesu, jenž jest dějištěm hrozných zločinů Záhořových a posléze devadesátiletého jeho pokání i vykoupení, soustřeďují se linie jednoduchého nákresu. Sem přivádí úvod básně mladého poutníka, jehož první vystoupení hned jest prostinkou jesenní krajinomalbou tak náladově připraveno a pohostinným, marně nabízeným soucitem tak účinně doprovozeno až do dálky neznámých cest a do hlubiny sympathie naší s neznámým jeho žalem, že cítíme, kterak ruka tvůrcova nebyla vedena nahodilými vnuknutími, ale svrchovanou jistotou uměleckého vědomí a chtění. Ó, jenom nevěřme, že takovéto básně se dělají samy! Jsou plody nejhlubší práce velikých tvůrčích mohutností.

S touže prostotou a střídmou čistotou kresby setkáváme se i na choulostivém místě, kde smutný, mladý poutník se ocitne tváří v tvář děsnému divochu, zlosynu Záhořovi. Kolik jest básníků, kteří by si dovedli odepříti vylíčení aspoň jedné krvelačné jeho vraždy s úpěním skonávající oběti a s dravčí rozkoší netvora toho? Kolik jich by při svůdné této příležitosti k zježení čtenářových vlasů uslyšelo jemný hlas lepšího vkusu, příkaz *slohu*, jak jej z nálady legendové vycítil jemnomyslný Erben? Vizme, jak on si počíná na tomto místě, na tomto zkušebném kameni ryzího umělectví. Vylíčiv divý vzhled lesního vraha, pěje:

Kdo je ten člověk? co chce v této poušti? –
Nic se mne neptej! ohledni se v houšti
s obé strany cesty; zeptej se těch kostí,
ježto tu leží práchnivějíce;
zeptej se těch černých, nevlídných hostí,
ježto tu krákají obletujíce:
ti mnoho viděli — ti vědí více!

Tak tlumenými tóny děsu zná šetřiti Erben varhanové barvitosti své legendy, jejíž vnitřní hudba neporušena ani jediným nesouzvukem.

Druhým zkušebním kamenem uměleckého taktu básníkova jest místo, kde mladý poutník vrátiv se z útrob pekla k Záhořovi,

vypravuje, co v místech zatracení viděl a slyšel. Kolik jest mezi básníky umělců, kteří by odolali pokušení zde si aspoň trošku zadanteisovati? Erbenův přesný cit nedal se k tomu svésti. S neomylností pravého mistra vyhnul se příležitosti k drastickému líčení pekelných hrůz — a k odvrácení pozornosti od hlavního momentu, k seslabení jeho působivosti! Spokojuje se prostými řádky:

Vypravuje poutník, co v pekle spatřil:
moře plamenův — břidké ďáblův pluky;
a kterak se život s věčnou smrtí sbratřil
na věčné, vždy nové zatracencův muky.«

Žádná dekorační malba, žádné dramatisování představy pekelného obrazu. Dále pak:

Vypravuje poutník, co v pekle slyšel:
úpěnlivé nářky — zlořečené klení —
volání pomoci — však nikoho není,
kdo by tu potěšil, kdo k pomoci přišel,
jen věčná kletba, věčné zatracení!

Jak vznešená krása v těchto pěti verších! Netvrdím dle pravdy, že legendou Erbenovou vane hudba varhan?

A nyní nastal moment, kde i tato hudba zaduněti musí pozounem, neboť souzen jest odbojný ďábel, že neposlechl Satana. Jak si tu počínal básník? Zcela prostě v duchu lidové tradice: Satan káže upraviti zpurnému ďáblu pekelnou »lázeň z ohně a mrazu,« a když ještě nezkrotl, odsoudí jej k objetí »pekelné panny,« jež jako železná panna středověkých mučíren v něm drtí kosti. To vše pověděno v nemnohých řádcích tak jednoduše, jak by asi starý pohádkář ve vsi o tom vypravoval. Ďábel ještě nepovoluje,

i zaříčel Satan poslední své slovo:
»Uvrzte jeho v lože Záhořovo!«

Abychom znázornili krásu a vrchovatou mistrnost této básně, bylo by třeba klásti zde verš za veršem v celém jejím průběhu dalším; není možno mysliti si dokonalejší její vyvrcholení a zakončení.

Čím jest lože uchystané v pekle hříšnému Záhoři, zůstalo skryto poutníkovi i Záhoři samému; jest to tajemství jen peklu známé, ale zpurný ďábel zhrozil se pohrůžky jeho mukami, zkrotl hned, podrobil se, poslechl. A krutý vrah »poražen tou zvěstí na zemi klesá ve smrtelném strachu,« volaje o smilování a pomoc. Kaje se v lese devadesát let.

Krása básně stoupá od verše k verši až do konce. S geniálností beze všech nároků na effekt, s geniálností ryzí prostoty zachována tajemnost Záhořova lože bez jediného slova hloubání, a právě tato plastická jednoduchost vypravovatelská budí v duši vlnění hlubší a rozjímavější než mnohoslovné filosofování. Ó, nalezti to tajemství, které krotí zpurného ďábla, zkrušuje vůli zlou a budí v zatvrzelém srdci znova touhu po dobru! Cítíme hluboce

mocnou symboliku lidové báje, — cítíme pravdu její: neznámo nám tajemství ono, před nímž by s hrůzou a lítostí zlo jistě ve prach klesalo, — jest nám záhadou jako Záhořovo lože. Zdaž se ta záhada kdy lidstvu rozluští? — O tom všem není v básni ani hlesu, a přece to v ní čteme duchem z ducha básníkova.

Prostoduché, prostomilé a spanile pohádkové jest i vykoupení Záhořovo, konec čarokrásné této legendy.

Nevšedně zajímavo jest srovnávati s touto básní Erbenovou jiné legendy a pověsti národní, kterými básníci pozdější obohatili poesii českou, a stopovati směrem tím postup a rozvoj literární práce naší, rozkvět básnické mluvy, stopy vlivů časových i světových, proměny názoru i vkusu. Těšíme se z novějších děl krásných, ale vidíme, že k úplné prostotě lidového slohu, Erbenem tak nádherně založeného, již žádný z básníků našich se nevrátil, pouze ten či onen se mu více méně přiblížil. Tak nemůže nikdo nepředpojatý upříti, že na př. Jaroslava Vrchlického Legenda o svatém Prokopu jest lidovému duchu mnohem bližší, slohovější a češtější než Zeyerův Vyšehrad, prosycený exotismem tohoto básníka. Zde však nebylo by místno uvažovati o tom šíře.

Vedle Záhořova lože se mi z básní Kytice zdá nejznamenitější *Svatební košile*, o mnoho populárnější nad ono, snad nejpopulárnější ze všech. Zcela jiného jsouc rázu je vzorem české ballady, jakých jest málo. Často činěny parallely mezi touto básní a Bürgerovou Lenorou a ujímalo se mínění, že Svatební košile jest ohlasem svého vzoru, Lenory. Nemožno rozhodnouti, do jaké míry příklad Bürgerův působil na Erbena, že sáhl také k podobné látce; pověrečná romantika snad u všech národů bájívá o mrtvých, kteří přicházejí o půlnoci k milovaným živým, aby si je odvedli s sebou. O českých pověstech takových dává Erben sám zprávu v poznamenáních k své Kytici. Však i kdy by oblíbenost a skutečná pěknost Lenory byla rozhodla o volbě této látky u Erbena, zůstává jemu zásluha, že vzor svůj předčil a sice netoliko ethičtějším rozuzlením, jak Quis podotýká, nýbrž i jiným, umělecky ještě závažnějším momentem: *slohovostí.* Jestli *Lenora* výtečnou balladou německou ve smyslu povšechném, jest *Svatební košile* výtečnou balladou českou ve smyslu specielním, národně lidovém. Bürgerovou skladbou neproudí ono zvláštní, charakteristické aroma národní přisvojitosti, jakým dýší nevyrovnaně krásné verše:

Do ciziny se ubíral,
těšil mne, slzy utíral:
»»Zasej, má milá, zasej len,
zpomínej na mne každý den,
první rok přádla hledívej,
druhý rok plátno polívej,
třetí košile vyšívej«« —.

a mnohé jiné v básni Erbenově.

Proto také má Svatební košile v poesii naší zcela jiný význam než Lenora v literárním moři německém.

Co pak se týče stránky ethické, jest významno, že ve všech národních pověstech o styku světa časného se světem záhrobním považováno obcování s mrtvými nepouze za věc osudnou ale i hříšnou, spáse duše nebezpečnou. Proč jsou v pověstech takých milovaní mrtví zlými duchy, proč i v hrozné podobě umrlců přistupují k živým jako svodní pokušitelé? Proč v tolika pověrách lidových se poznává vyslovená tendence výstrahu dávající živým, aby se přílišně neoddávali myšlenkám na mrtvé a svému žalu pro ně?

Celý chod Svatební košile svědčí, jak určitě si byl Erben vědom, že v tomto odporu proti mrtvým skrývá symbolika lidové pověry ethický pojem: odpor proti vlastní touze po smrti, která svodným hlasem volá a vábí srdce zoufale truchlící pro ztrátu milované bytosti. Mrtvý milenec přicházející pro svou milou nemůže značiti nic jiného než touhu po samovolné smrti, a ta jest hříšna.

A on vždy napřed — skok a skok,
a ona za ním, co jí krok.

Vznět touhy po spojení s miláčkem — ten ji vede, ona ho sleduje, ale aby došla cíle, musí zahoditi modlitby, růženec, křížek — všecky odznaky víry; sezná pak, že cíl jest za hřbitovní zdí, kde ji čeká zkáza, smrt, která by zahubila její duši. Takový, tuším, jest význam této básně, přeložen v pojmy skutečnosti, v pojmy ethické. A Erbenova rekyně ethicky vítězí, odolávajíc vábení smrti, zvoucí ji za miláčkem; věrně ve smyslu věřícího lidu zachrání se modlitbou.

Ač nedošel tak širé popularity jako Svatební košile, jest *Vodník* básní neméně drahocennou, ba jedním směrem ještě cennější, aspoň dojmem svým milejší: ve Svatební košili podal Erben lidové podání, lidové nazírání ve skvostně význačné formě lidové, ve *Vodníku* však vložil do lidové pověsti zase vlastní svou duši, vlastní mluvu svoji, prodchnuv ji lahodou svého lyrismu. Kouzlem elegicky krásným přímo k srdci mluví sloky o neveselém, truchlivém pobytu vodníkovy ženy pod vlnami jezera, teskná ukolébavka, kterou ona malému svému vodníčkovi zpívá, i prosebné její lkání, kterým vodníka uprošuje, aby ji propustil aspoň na jediné, krátké shledání na zemi k matce. Vodník ji tam dovolí od klekání do klekání a v záruku jejího návratu ponechává si dítě její. Žena obejme svou matku, zatouží po šťastném žití dávnějším a nemůže se rozhodnouti k návratu, ani když klekání již odzvonilo a vodník si přichází pro ni, buše na dvéře rodné její chaty, ba ještě mešká okamžik, když zaslechne již kvil děcka, jež vodník na práh byl přinesl; když pak otevře, leží tam děcko s uťatou hlavou. Děsný symbol!

Dojímalali by pověst takovou měrou, kdy by jí neodpovídalo tolik dojemně obdobného ve skutečnosti? Jak mnohý vodník — nebo svodník — ukořistí bytost ženskou, jež s ním klesne v hlubinu, kam slunce nesvítí? A jak mnohá kořisť roztesknělá po dří-

vějším štěstí, po klidu, cti a jasu, váhá zaměniti je za těžkou svou povinnost, oslyší kvil svého děcka, a děcko — vždy jest obětí! Není tento výklad v básni podán, ale zní v duši naší jako průvodní tóny báječného příběhu pověsti.

Nevím, neníli vypravování v této básni nejmistrnější mezi všemi; aspoň čistě formální krása jest v ní zajisté nejpůvabněji vyvinuta; tak zvláštně vnadyplná a sensitivní není již jinde Erbenova mluva stejnou měrou.

O básni *Vrba* praví Erben sám: »Tato pověst zdá se mi nad jiné důležitá býti proto, že k ní podobné ani mezi slovanskými ani jinde nenacházím.«

Uvádí, že pověst tato pochází z Bydžovska.

A jaká to pověst přezajímavá! Vypravuje o paní, která jen za dne žije svému muži a děcku, v noci však leží bezduchá na loži jako mrtvé tělo. Muž chce, aby se z toho léčila; paní odmlouvá, řkouc, že »co souzeno při zrození, tomu nikdež léku není, co Sudice komu káže, slovo lidské nerozváže.« Muž jde na poradu k babce čarodějné, jež mu zvěstuje:

Kterak nemá mrtva býti,
když má jen půl živobytí?
Ve dne s tebou živa v domě,
v noci duše její v stromě.

Ve vrbě u potoka žije duše její půl života. Muž chce duši její celou míti pro sebe. Jde a podetne vrbu; v témž okamžiku zemře jeho paní, a vrba dojemně se s ním loučí, prosíc ho, aby z ní dal udělati kolébku pro synáčka jejího a proutí její aby nasázel u potoka.

Až doroste hoch maličký,
bude řezat píšťaličky;
na píšťalku bude pěti —
se svou matkou rozprávěti!

Co asi tanulo v prostých oněch duších, ze kterých vyklíčil výmysl báje, která jest obsahem tklivě krásné básně této? Tušily, jak mnohé bytosti souzeno od zrození, proti čemu léku není — toužení po ideálu ještě jiném než vezdejší povinnost, než u ženy kolébka a krb, tak že, »jak Sudice komu káže,« jen půlí živobytí žije v domě, půlí duše poutána jinam? Chápaly skromné ony mysli tragiku takých duší začarovaných pod nezdolnou vládu vrozeného nadání neb mohutného přesvědčení a snažení, mocného hlasu nitra, na který sobectví nejbližších bližních tak žárlívá? — A nebýváli tímto směrem právě láska největší sobkyní? Neníli pozorování podobné původem pověsti této, jest přece aspoň její ozvěnou v myslích moderními dissonancemi prorývaných, jako jest vůbec mysl intelligenta nynějšího. A báseň jest psána s vřelostí, která svědčí, že básník živě cítil v ní *pravdu* životnou, ne pouze mlhavě vzdušný půvab báchorky. S výkladem či bez výkladu, náleží i tato báseň k nejvonnějším květům Kytice.

Dojem básně jest tím poetičtější, odpovídáli jí duše čtenářova en sama výkladem, aniž byl v básni přímo vysloven. Tam by

snadno mohl nelibě působiti jako předpis, co že si má čtenář mysliti. Tak mi vždy překážel závěrek prostomilé, velice oblíbené básně *Štědrý den*, která si jako pěkný genrový obrázek věru zasluhuje, že téměř znárodněla. Mravní naučení, které v závěrku onom jest obsaženo, není ani docela případné, neboť obě dívky stejnou všetečností lidskou pokoušely věčnou prozřetelnost, jen jedna však propadla pokutě, druhé rozkvetlo štěstí. Tato nemohla by se ani omluviti jako Adam, že Eva ji svedla, neboť sama nejdříve pohledla v tajemné zrcadlo budoucnosti. Nemohu za to, že poslední čtyři řádky krásného jinak Štědrého dne vždy na mne působily jako studená sprcha uprostřed ladného snění. Přetínají a zaplašují mi harmonické vyznění oněch sympatických tónů průvodních, které se ozývají v duši čtenářově jako při každé téměř básni Erbenově. V Štědrém dni básník čtenáři znemožnil souzvučný výklad symbolický, anť jej předešel výkladem vlastním, dle mého soudu nahodilým a suchým.

Nachází se sice i v Svatební košili závěrek mravoučný: »Dobře se's, panno, radila« atd., zde však jest podstatnou částí pověsti samé, dávaje zvěst, že kdy by děva byla mezi mrtvé vyšla, byli by ji v reji svém roztrhali na kusy. To *patří* k pověsti, víme to, jinak by nebyla celá, a způsob mravoučné apostrofy k děvě samé dokonale sluší k prostonárodnímu chodu celé ballady. Proto závěrek tento působí ladně a uspokojivě, zcela jinak než závěrek v Štědrém dni.

Přicházíme nyní k dvěma básním tak prostým a jasným, že jim výkladu není třeba, ano nesouť ony výklad svůj zřejmě již v sobě. Oběma jest předmětem osudné pochybení zaslepených matek naproti vlastním dětem. Jsou to pověsti *Polednice*, zpracovaná v balladu každému českému dítěti známou, a veršovaná pohádka *Poklad.*

Tato posléze jmenovaná báseň byla první epickou skladbou, kterou Erben uveřejnil, a při všech jejích přednostech, kterými hned vzbudila pozornost nejpříznivější, jest na ní znáti, že se v ní básník do svého slohu sice teprve rozepisoval, ale určitě již věděl, co chce. Polednice pak zůstává výbornou českou balladou ještě dnes i při tom, že v ní rozhraní mezi poesií a prosou není tak absolutně vzdáleno našeho připamatování jako v jiných básních Erbenových.

Kladuli básně *Zlatý kolovrat* a *Holoubek* na místo zazší, není to z důvodu, že by snad umění básníkovo se v nich jevilo méně zřejmě než jinde; jeť naopak Zlatý kolovrat virtuosně vypravovanou pohádkou prostonárodní, co do formy vzor. Ale sama látka obou těch pověstí poskytuje poesii méně než jiné Erbenem zvolené pověsti; aspoň *jeho* něžné poesii, zdá se mi, nesvědčí látky groteskní. Nemáme těmto dvěma básním vlastně co vytýkati kromě toho, že v nich nenacházíme Erbena *celého*, poněvadž nepřipustily látkou svou, aby do nich vložil svou něhu. Jsou také, pokud mi známo, mnohem méně populární než ony, ve kterých jeho lyrismus mohl spoluzníti.

Ballada *Lilie* zdá se mi nejslabší v celé sbírce; pověst její není průhledná, neznáme jejího »proč,« nemůže nás chytiti za plnou účast duše. Pravý opak lze říci o balladě *Dceřina kletba;* tať průzračna až do hlubin, pravdiva beze vší symboliky, nejsouc vlastně žádnou pověstí, nýbrž kusem skutečnosti. Tento tragický výňatek ze života, Erbenem znamenitě zveršovaný, řadil by se k nejlepším balladám českým, kdy by to nebyla, pohříchu, ballada skotská a kdy bychom nemuseli souditi, že by byl Erben lépe učinil, kdy by byl veleznámého skotského »Edvarda« přímo přeložil, kdežto si vypůjčil celou jeho markantní formu a pozměněným — abychom tak řekli: zženštěným obsahem ji vyplnil. Násilnější mužský živel ballady skotské rozhodně lépe sluší formě této rázovité než trpný živel ženský v Dceřině kletbě.

Onen oddíl Kytice, který má souborný nadpis *Pověsti národní,* uzavírá básnický fragment *Věštkyně.* Jest to vlastně spojitý cyklus fragmentů, prostonárodních to proroctví o zemi české, zachovaných v podání ústním i písemném. Zajisté si Erben z plné vroucnosti své duše vysnil nějaký krásný celek, jehož částky zachytil veršem, i vložil do těchto úlomků již mnoho zápalu, mnoho pravdy, mnoho půvabu; přece však se žádoucí účinek nedostavuje. Snad tím, že nevíme, kdo prorokuje, komu a kdy; ani osoba věštkyně, ani ten, komu svá proroctví hlásá, nejsou v úlomcích těch naznačeni, tak že představa čtenářova bloudí v prázdnu a báječná illuse není možna. Škoda, že místo celé básně máme jen kusé tyto úlomky.

Písně! Ten oddíl uzavírá památnou knihu Kytice. Erbenovy písně! Nasbíral se jich tolik z úst a srdce našeho lidu, že i tím již dokázal, jak velkou láskou k písni české lnula ta měkká, zpěvná jeho duše. Odečtemeli od Písní jeho tři ballady mezi ně vmísené *(Cizí host, Smolný var* a *Zazděná),* pak dvě básně příležitostné, dvě parafráse žalmů a překlady (Goethova *Krále duchů,* dvě písně slovinské a jednu finskou), zbývá nám vlastních písní Erbenových nemnoho, leč o těch možno právem říci obvyklé: non multa sed multum. Jsou to písně tak pravé a ryzí, prosycené tak zpěvným lyrismem, že nesou v sobě téměř již hudbu svoji, provázejíce melodii slova spanilými harmoniemi citového chvění. Písně Erbenovy se skutečně zpívají, ano zpívají se po celých Čechách. Kolik hudebních skladatelů již si povzdychlo: »Žel, že Erben nenapsal několik svazků takovýchto písní!« Přímo k hudbě vybízí tato *První májová noc,* vzletem unáší překrásná, vlastenecká píseň *Večer,* zpěvnou lahodou hluboce k srdci mluví *Panna a máti,* něžně půvabným vtipem zamlouvá se *Anděl strážce.* Kdož by neznal ušlechtilých těchto písní, plných sladké dojemnosti!

Tklivou, ladnou písní jest též *Sirotkovo lůžko,* jemuž odpovídá úvodní báseň celé knížky, báseň *Kytice,* sama o sobě přelíbezná píseň o mateří doušce.

Erben byl velkým epikem i velkým lyrikem, byl celým, v sobě vyrovnaným, k dokonalosti zrozeným, velkým básníkem.

Život mu nedal býti básníkem veleplodným; zůstavil nám jen skrovnou knížku pověstí a písní, však v knížce té jest poklad — nejen *Poklad* v čele pověstí, v jichžto řadě jest prvním na místě, ale poklad na každé stránce této drahé, staré knížky, jež se nám před půlstoletím jako poklad objevila a pokladem na vždy zůstane.

Básníci čeští velebí Karla Jaromíra Erbena jako velikého básníka, učenci čeští jej oslavují jako velkého učence, a národ český jej miluje jako velikého syna svého. Vděční rodáci jeho mu před dvěma roky vztýčili pomník v rodišti jeho Miletíně, ale pomníkem Erbenovým nejdrahocennějším zůstane pro věky Erbenova Kytice.

S hlubokým pohnutím skláním hlavu před tou malou, sežloutlou knihou a kladu chudou svoji nezabudku do vonné její doušky mateří.

Ó kéž by rosa nevadnoucí *Kytice* skanula na hlavy mladého pokolení našich básníků jako svěží obrození, vykoupení a posvěcení!

Nejstarší kronika česká?

Nový přetřes o Kristiánově životě sv. Lidmily a sv. Vácslava.

Píše

Josef Kalousek.

Roku 1677 Balbín vydal v Praze českou historii jazykem latinským pod názvem »Epitome historica rerum Bohemicarum,« kdež (na stranách 41—65) dal vytisknouti legendu o sv. Lidmile a sv. Vácslavu, kterou byl k veliké své radosti nalezl v jednom rukopise augustiniánského kláštera v Třeboni. Před tím byla tato legenda v Čechách málo známa; jsouť i nyní povědomy jenom dva rukopisy její, starší než otisk Balbínův; jeden jest onen Třeboňský, jenž nyní nachází se v universitní knihovně v Praze, a druhý úplnější v archivě kapituly Pražské; oba pocházejí ze 14. století. Nověji byla ta legenda vydána od Emlera r. 1873 v Pramenech dějin českých (I. str. 199—227) spolu s českým překladem. Legendě jest hned v rukopisech předeslána *předmluva* čili prolog, v němž spisovatel mluví o sobě a o svém díle, též oslovuje opětovně Vojtěcha, biskupa Pražského, jakožto svého současníka; sám sebe nazývá *Christianus* a praví se býti mnichem. Této předmluvě rozuměti jest tak, že spisovatel hlásí se za druhého syna, kterýž dle letopisu Kosmova narodil se knížeti Boleslavovi I. v čas zavraždění sv. Vácslava, proto byl nazván Strachkvas a od otce byl ustanoven k stavu duchovnímu, i stal se mnichem v Řezně; když Vojtěch odřekl se biskupství, byl zvolen za jeho nástupce, zemřel však náhlou smrtí při svěcení svém v Mohuči, snad dříve

než byl usmrcen Vojtěch († 23. dubna 997). Podle toho byl by tu legendu napsal syn knížete Boleslava I., bratr knížete Boleslava II., bratrovec sv. Václava, vnuk Vratislavův a Drahomiřin, pravnuk Bořivojův a Lidmilin: sotva si můžeme představiti vzácnějšího a hodnověrnějšího životopisce prvních českých světců. Pročež Balbín uveřejnil tu legendu s velikou radostí a užíval jí s dokonalou důvěrou; viděl v Christianovi prvního povědomého spisovatele českého. Poněvadž na padělané zakladací listině kláštera Břevnovského poznamenán jest jako její písař Cristanus, bratr knížete Boleslava, a Balbín pokládal tu listinu za pravou: dával přednost vlastnímu podpisu písařovu a nazýval ho Christannus. V češtině býval psán též rozdílně, buď Kristan, nebo Kristián anebo Křišťan, ježto křestní jmeno Christannus bylo od Čechů přetvořeno a vyslovováno Křišťan (jakž ukazuje obecně známé jmeno přítele Husova Christanna aneb Křišťana z Prachatic).

Legendu Kristiánovu otiskli také Bollandisté v proslulém díle »Acta Sanctorum,« když v něm došli k měsíci září a k památce svatých Lidmily a Václava, a věřili její předmluvě tak úplně jako Balbín. Pochybnosti nastaly teprva v druhé polovici 18. věku, když piarista Gelasius *Dobner* začal kritisovati kroniku Hájkovu a vůbec vyhledávati smyšlené nebo podvržené údaje v starých dějinách českých. Ale právě tehdáž r. 1767 vyšlo tiskem nové vydání legendy Kristiánovy spolu s obranou jejího spisovatele Kristiána proti těžkému podezření Dobnerovu; původcem nového vydání a první obrany byl bosý augustinián P. *Athanasius a S. Josepho*, občanským jmenem Eliáš Sandrich. Dobner setrval i potom na svém mínění, že legenda Kristiánova nebyla složena na sklonku 10. století, jakž by z její předmluvy následovalo, nýbrž teprv asi dvě stě let později, a předmluva její že byla sepsána jenom na klam, aby neznámý její spisovatel okolo r. 1200 svému dílu dal zdání většího stáří a zároveň aby mu dodal větší vážnosti tím předstíráním, jako by bylo složeno od bratrovce sv. Václava a předloženo sv. Vojtěchovi ke schválení.

Josef *Dobrovský* zašel v odsuzování legendy Kristiánovy mnohem dále, než otec kritiky v dějinách českých Dobner. Na tom sice již mnoho nezáleželo, že Dobrovský pošinul pravděpodobný vznik té legendy o sto let dále až asi k roku 1300, potom pak ještě o několik desetiletí dále do první polovice 14. věku, když došel k domněnce, že Kristián příběh o souboji Václava s Radislavem vybral si z kroniky Dalimilovy, dopsané asi r. 1318. Ale zjevně Dobrovský chybil, osvojiv si v posuzování Kristiánovy legendy pravidlo, že co ona obsahuje více, než legendy pocházející z dřívějších věků, to vše vymyslil si její spisovatel ve 14. století; kritik střídmý byl by nanejvýš řekl, že neznámý spisovatel, jenž se vydával za Kristiána, *mohl* si to nové také sám vymysliti, když není před rukama důkaz, že to vypsal ze staršího pramene, a že tedy nemá se to uznávati za jistou pravdu; hyperkritik Dobrovský však mínil, že Lži-Kristián jistě si to sám vymyslil. Na tuto upřílišenost kritiky Dobrovského ukázal jsem již

r. 1885 v Dějích Král. české společnosti náuk (str. 125—128). Podrobněji r. 1901 v Obraně sv. Vácslava (str. 41—47) vedl jsem důkaz, kterak hrubě Dobrovský se mýlil a Kristiánovi křivdil, když na jeho výmysl sčítal vše, co nestojí v Gumpoldově legendě z 10. století a v jiných legendách z ní pošlých. Důkaz ten dá se nyní vésti dokonale, poněvadž máme po ruce znamenité prastaré legendy, které byly objeveny teprve po Dobrovském, jmenovitě legendy slovanské a latinské utrpení sv. Lidmily, nalezené Wattenbachem v rukopise z 12. století, v kterých jest mnoho toho spolehlivě potvrzeno, co Dobrovský u Kristiána pokládal za výmysl jeho, a sice za výmysl nesrovnalý se skutečností, tedy za důkaz proti starobylosti legendy Křišťanovy. Já jsem sice vyvrátil *tyto* mylné Dobrovského námitky proti starobylosti té legendy, ale přece souhlasil jsem s Dobrovským v tom mínění, že byla na nynější způsob skompilována teprva v první polovici 14. věku, poněvadž Dobrovský měl na to důkazy jiné, jichž počet rozmnožiti zdálo se mi býti možno. Jiní historikové po Dobrovském obyčejně mlčky přijímali mínění Dobnerovo nebo Dobrovského, a hrubě nevšímali si legendy Křišťanovy jakožto mladší, nýbrž drželi se prostě legend jiných, jež pokládali za starší.

Nyní pan profesor dr. Josef *Pekař* překvapil české obecenstvo, které se zajímá o českou minulost, obšírnou rozpravou, v níž dokazuje, že dlužno věřiti předmluvě legendy, tedy že skutečně ji napsal Kristián neboli Strachkvas, bratr knížete Boleslava II., a sice asi v letech 993—995. Rozprava Pekařova jest vytištěna v Českém Časopise Historickém 1902 na stránkách 385—481; vyjde též ve zvláštním otisku s některými přídavky a změnami. Již jsem naznačil, že hlavní věc, o kterou v ní jde, jest důkaz vedený na to, že legenda Kristiánova nebyla sepsána v první polovici 14. století, nýbrž na sklonku 10. století; prof. Pekař, jak sám se zmiňuje (str. 449 pozn. 3, 479), byl na tuto cestu přiveden jednak mými důkazy o omylech Dobrovského, jednak studiem výkladu a poznámek P. Athanasia namířených proti Dobnerovu odsuzování legendy Kristiánovy. Kromě *hlavní otázky o době, kdy ta legenda byla sepsána*, prof. Pekař zabývá se v té kritické rozpravě své mnohými jinými věcmi, které s onou otázkou souvisí. Podle dosavadní theorie neznámý spisovatel 14. století, jenž se vydával za Kristiána z 10. věku, skompiloval aneb slátal legendu po něm nazvanou z pramenů starších písemných, dílem nám známých, dílem snad ze ztracených, a možná že dílem též z podání oustního a konečně i z vlastního domyslu. Legendu o umučení sv. Lidmily, kterou nazýváme Wattenbachovou, opsal celou; z jiných nám známých starých legend bral menší kusy a kousky, zejmena z legendy Gumpoldovy, z legend počínajících se slovy Crescente fide, Diffundente sole, Fuit in provincia; co nachází se stejného jednak u Kristiána, jednak v legendách slovanských a u Dalimila, to dá se lépe vysvětliti obapolným čerpáním z pramene nyní ztraceného. Vytvořil se takořka rodokmen legend, jistý pořad, kterak jedna po druhé z jiných povstala, v čemž ovšem je

mnoho nejistého. Prof. Pekař tento rodokmen docela předělal; co dříve platilo za mladší, posunul dále do minulosti. Takž legendu Crescente, která se pokládá za výtah z Gumpolda, učinil pramenem pro Gumpolda; legendu Vavřincovu, jejíž vznik se tušil ve sklonku 11. věku, posunul zpět o sto let do biskupování sv. Vojtěcha; legendu Diffundente, která se pokládá za jednu z předloh, z kterých Kristián vypisoval, pokládá za odvozeninu z Kristiána; a takových přesunů činí více, skoro vesměs k tomu cíli a konci, aby legenda Kristiánova hodila se do sklonku 10. věku. Při tom musel srovnávati jeden pramen s druhým, aby učinil pravděpodobným, že ten jest starší, onen mladší. Rovněž musel ukázati, jaké mínění o čem bylo u dosavadních historiků, a v čem liší se jeho mínění vlastní a oč se opírá. A konečně Pekař předkládá také důsledky své hlavní these, co všechno musí se změniti ve vypravování nejstarších dějin českých, když legenda Kristiánova, pramen dotud podezřívaný a zanedbávaný, posune se do 10. století mezi prameny nejstarší a nejváženější. Kdy by všechny předměty v celé té skupině, na kterou se vztahuje rozprava Pekařova, měly býti soustavně a všestranně objasněny, byl by musel kritický spis Pekařův vypadnouti několikrát větší, a byl by ovšem také vyžadoval několikrát více času. Rovněž kritika, když by se měla vztahovati na všechny otázky, jichž se rozprava Pekařova dotýká, musela by se rozšířiti v hodnou knihu.

Pan prof. František *Vacek*, známý mnohým badáním v církevních a společenských dějinách českých starší doby, ve dvou prosincových schůzkách historické třídy Král. č. společnosti náuk přednášel své nové úvahy o legendě Kristiánově, kdež dovozoval, že nebyla psána v 10. století, do kterého se předmluva hlásí, nýbrž nejspíš ve 14. století. Úvahy Vackovy tedy nesou se směrem zrovna opačným než rozprava Pekařova, ač nechtějí býti kritikou na ni nebo polemikou proti ní. Ježto prof. Vacek přednesl z úvah svých jenom částku, která se týče toliko začátku legendy Kristiánovy, neví se, jaký dojem učiní úvahy tohoto kritika, až budou ukončeny. Samo ohlášení přednášek Vackových přivedlo do Společnosti náuk neobyčejně četné posluchačstvo, a po obojí přednášce rozpředl se zajímavý přetřes; nejvíce se ho účastnil prof. Pekař, jenž hájil svého stanoviska a výsledkův jeho. Dobře zasáhl do debaty také prof. *Goll*, jmenovitě upozorněním, oč v nastalém přetřesu hlavně jde, a že důkaz má vésti ta strana, která nevěří v ten starý původ legendy, jaký se naznačuje v její předmluvě. Dosud skutečně v tomto učeném sporu se nevyskytl žádný zápasník tak málo slušný, a bohdá ani příště se nevyskytne, jenž by se vyzouval z povinnosti, kterou právníci ve středověku vyslovovali v kancelářské latině pravidlem: *Accusanti incumbit probatio*, obviňovatel nechť vede důkaz. To jest ovšem věc hlavní, na níž závisí budoucí rozhodnutí: kdo viní předmluvu k legendě z nepravdy, nechť tu nepravdivost její dokáže. Ale théma jest složité, jde také o jiné otázky než o dobu, kdy legenda vznikla, a obhájce její prof. Pekař sám netoliko hledí vyvrátiti námitky činěné proti

jejímu stáří, nýbrž hned v prvním projevu svém upozorňuje na okolnosti, které mají dokázati positivně, že legenda nemohla býti psána teprv ve 14. století, nýbrž že musela vzniknouti o mnoho dříve, jmenovitě již v 10. století. A tak přetřes povede se nepochybně i dále v obojím směru: obhájci veliké starobylosti ukazují na zprávy věcné i na vlastnosti slohové, jež svědčí ve prospěch velikého stáří, a popěrači starobylosti zase vyhledávají výrazy a rčení, která se nehodí do 10. věku, ale obstojí v století čtrnáctém.

V tomto spůsobu zápasu vědeckého dlužno hned zpředu všimnouti si jedné *nevýhody*, která vězí *v postavení obhájce*, zde prof. Pekaře: on krom vyvracení námitek hledí v legendě vytknouti taková místa, jež svým obsahem nebo formou ukazují na veliké stáří (jmenujme je *starožitninami*) a která by se nehodila do časů pozdních, zejmena ve 14. věku byla by anachronismem. Platnost takových důkazů oslabuje se vždy úvahou, že co jednou na světě bylo, o tom pozdější spisovatel může se dověděti ze starších spisů, a může o tom také sám psáti, i když to již vyšlo z obyčeje nebo zmizelo ze světa. Jest pravda a prof. Pekař dobře na to ukazuje, že v legendě Kristiánově mluví se o věcech, které do 14. století již nenáležejí, ale hodí se do 10. věku, jakož jsou: veliká soudržnost rodů, tak že za provinění jednoho člena celý rod trpěl; otroctví, kteréž bylo v Čechách obyčejné v 10. věku, ale ve 13. století již se nikde neznamená; ženitba kněží, ježto legenda (Pram. 226) mluví o synovi knězově; přijímání pod obojí spůsobou, kteréž rovněž v 13. století vymizelo. Jest pravda, že to vše a leccos jiného se do 14. století nehodí; ale spisovatel toho věku mohl přece o tom psáti, ježto se o tom dovídal ze starých spisů, ano nacházel to ve svých předlohách, které dílem doslovně opisoval, jakž zejmena učinil s legendou Wattenbachovou. Takové starožitniny byly by bezpečným důkazem velikého stáří pouze v tom případě, kdy by Kristián všechno byl psal z vlastního domyslu nebo z ústního vypravování svých vrstevníků. Tak to nemínil ani Dobrovský, a my nyní víme lépe než on, že mnoho z toho, co se nachází u Kristiána, bylo tak napsáno již v 10., v 11. nebo v 12. století, a Kristián, žilli ve 14. století, jen to opsal ze svých starších předloh. Tedy starožitniny v naznačeném výše smyslu jsou sice důkazem, že ty částky legendy musejí býti velice staré, ale nedokazují, že by celá legenda, jak ji nyní známe, nemohla býti slátána ze starších legend teprva od spisovatele 14. věku.

V důkazích toho spůsobu *výhodnější* postavení mají *popěrači* starobylosti. Ti totiž hledí v legendě nalezti takové věci nebo slova, která se nehodí do 10. století pro svoji novotu, ježto vešla v obyčej teprva později. Jak se najde taková pozdější věc nebo výraz v písemnosti, jest to důkaz plný a nepochybný, že muselo na té písemnosti býti pracováno v době, kdy ta novota již byla na světě. Najdouli se *vedle novot také starožitniny,* neuškodí to zápasníkovi dokazujícímu pozdní původ sporné písemnosti, poněvadž on jenom slátání a poslední úpravu její klade do pozdní doby, přiznává však a věří, že byly do ní vepsány předlohy o mnoho starší, a že

pozdní kompilátor mohl i při svém vlastním vypravování o příbězích českých užívati průpovědí z bible a z jiných prastarých spisů (jakož ku př. u Kosmy mnoho toho se vyskytá); takové zpomínky ze starobylosti vzaté nejsou tedy žádným důkazem pro starý vznik celého skládání.

Mnohem nejistější půdu mají pod sebou sporné strany tam, kde z jiných nahodilých známek hledí ustanoviti poměrné stáří písemností ničím nedatovaných, jako která ze dvou legend, mluvících o stejném příběhu, jest starší. Rozhodnutí bývá naprosto nemožno, nemáli posuzovatel nic jiného ku pomoci, nežli spůsob slohu stručnější nebo rozvláčnější, menší nebo větší počet podrobností nebo úvah, větší neb menší rozvilost fabule; neboť takové vlastnosti řídí se nejen *dobou*, v které bylo psáno, nýbrž i *povahou spisovatele*. Legenda Crescente fide pokládala se za *výtah* z legendy Gumpoldovy; v oné jest však kus povahopisu Václavova (v Pramenech I. 185—6), jejž jsem měl za vsuvku, kterou spracovatel nejspíš bavorský do svého výtahu přidal, neboť u Gumpolda schází ta částka docela. Nyní Pekař i Vacek přijímají, že legenda Gumpoldova je *rozšířením* legendy Crescente; proč by byl Gumpold vynechal onu část povahopisu Václavova, o tom se nezmiňují, ovšem o tom nikdo nic věděti nemůže, jen domněnky tu mohou býti. Úlohám a obtížím takovým Pekař ovšem nemohl se vyhnouti při předsevzetí svém, aby Kristiánovi bylo uznáno místo v 10. století. Jeden vedlejší úkol toho druhu vzal však zbytečně na sebe, ten totiž (str. 446), kdež dokazuje, že legenda Vavřincova — jež obecně se klade do sklonku 11. století, z kteréž asi doby pochází také jediný její rukopis — byla psána o sto let dříve, zejmena v letech 990—995, a že její spisovatel měl vědomosti o sv. Václavovi z úst svatého Vojtěcha; tomu prý nevadí nic ta okolnost, že Vavřinec vypravuje o přenesení sv. Václava určitě tak, jako by se bylo stalo za biskupování Vojtěchova, tak že by Vojtěch byl vrstevníkem Boleslava I. a ovšem také sv. Václava. Takový časový zmatek mohl vzniknouti jenom ve značné časové a místní odlehlosti Vavřince od Vojtěcha, a jest zhola nemožno, aby jej měl Vavřinec právě od Vojtěcha. Na toto bezcestí vydal se Pekař zbytečně, poněvadž legenda Vavřincova před 18. stoletím nebyla v Čechách známa a nesouvisí se zdejší filiací legend Svatováclavských.

Určovati věk jedné legendy druhou legendou jest věc nesnadná, a nevede k bezpečným úsudkům zvláště tehdáž, když obě srovnávané legendy jsou nedatované, a nevíme o nich, od koho, kde a kdy byly psány. V této stránce má badatel příznivější postavení, srovnává-li legendu s *kronikou Kosmovou*, neboť při tom srovnání aspoň jedna část jest bezpečná; víme totiž určitě, kdy, kde a od koho byla ta kronika napsána. Prof. Pekař provedl toto srovnání na stranách 447—452, a slušně je nazývá »kritickým bodem své práce.« Neboť psalli Kristián skutečně v 10. století, pak nemůže míti nic z Kosmy, jenž zemřel r. 1125, ale naopak bude pravděpodobno, že Kosmas znal Kristiána a jeho spisu užil. K takovému

výsledku Pekař skutečně přichází, a sice 1. že Kristián jest na Kosmovi nezávislý, a 2. že Kosmas Kristiána znal i užil.

První věta, *že Kristián jest na Kosmovi nezávislý,* není v Pekařově rozpravě dostatečně dokázána, a vlastně měl by soupeř Pekařův dokazovati, že Kristián čerpal něco z Kosmy, a Pekař měl by jen vyvraceti. Pekař onu první větu dokazuje jenom tím, že Kristiánovo vypravování o pohanské době České země značně se liší od vypravování Kosmova, i že jest jednodušší, a proto prý jest také starší než vypravování Kosmovo, kteréž vyniká mnohými podrobnostmi. Jest pravda, pověst jdouc roste, *fama crescit eundo*; pročež když jedna pověst nebo jedna legenda jest před rukama ve dvojím nedatovaném vypravování, které vypravování jest rozvinutější, to přijímá se za pozdější; ale v každém jednotlivém případě toto pravidlo není spolehlivé, poněvadž rozličný způsob vypravování závisí *také na osobních vlastnostech vypravovatele.* Když dvě chůvy vypravují dětem stejnou pohádku nestejně, jedna pěkně s ozdobnými podrobnostmi, druhá krátce, nenásleduje z toho, že by ta první chůva musela býti mladší anebo žíti v pozdější době nežli druhá, která buď nechce nebo neumí tak dobře vyprávěti: *pověst roste, zakrňuje i mění se také vůlí a osobními schopnostmi vypravovatele.* Kristián i Kosmas byli oba dobří vypravovatelé, ale v přítomném případě měl každý jinou vůli, jiný účel: Kosmas psal *kroniku českou*, jemu tedy náleželo také vyprávěti, co z pověstí věděl a co si myslil o počátcích národa českého, i psal skutečně dosti obšírně o pohanské době; Kristiánův úmysl byl však jiný, vykládá o tom sám v předmluvě: on chtěl psáti »*utrpení* blahoslaveného *Vácslava* a zároveň jeho báby *Lidmily* blahoslavené paměti«. O Vácslavovi a Lidmile vypravuje obšírně (v Pramenech jest toho 23 sloupců); než přikročil k vypravování o Lidmile, pověděl krátce o tom (na 4 sloupcích), kterak křesťanství dostalo se na Moravu skrze Cyrilla a Methoda, a kterak z Moravy přijal křesťanství Bořivoj, manžel Lidmilin; a na přechodu od věcí Moravských k Bořivojovi věnoval několik řádků (třetinu sloupce) pohanské době, která v Čechách předcházela: jakž by taková zběžná příležitá připomínka mohla bohatostí se vyrovnati kronice Kosmově, v níž doba pohanská zaujímá více sloupců než u Kristiána řádků? *Chudost* obsahu té připomínky není tedy žádným důkazem, že by Kristián byl starší než Kosmas. A *obsah* ten dílem se kryje s tím, co Kosmas povídá o primitivním stavu (k čemuž Kosmas vypůjčoval si zase líčivo z několika antických spisovatelů), dílem ukazuje *jiné prvky:* dle Kristiána prvotní Čechové neměli ani města nebo hradu, až mor a porážky je přinutily hledati rady u Libuše, která jim poradila vystavěti Prahu. Prof. Pekařovi tyto součástky Kristiánovy pověsti jsou důkazem většího stáří; jiný je zase může pokládati za plod bláhového rozumování, které provozoval Kristián o pověsti zaznamenané Kosmou. Jistoty není žádné ani v jednom ani v druhém úsudku.

Jinak prof. Pekař nedokazuje ničím, že by Kristián byl nezávislý na Kosmovi. A poněvadž v tom, co uvedl o době pohanské,

není žádný důkaz té nezávislosti, dlužno říci, že Pekař v této stránce nedostál úkolu, jejž si vzal před sebe. Opětně však připomínám, že to vlastně nebyla jeho povinnost; neboť obviňovatelům náleží vésti důkaz, oni mají ukázati místa, kde co Kristián vzal z Kosmy, aby tudy bylo dokázáno, že Kristián psal později než Kosmas. Až to někdo učiní, pak teprv nastane povinnost obhajcům Kristiána, aby důkazy proti nim přednesené vyvraceli jeden po druhém.

Více, nejvíce a vlastně vše záleží na druhé větě Pekařově, totiž *že Kosmas Kristiána znal i užil.* Na tu větu má dva důkazy, první slabší, druhý hlavní a rozhodující. K těm přihlédneme z blízka.

Úvodem k prvnímu důkazu Pekař připomíná známou nechuť Kosmovu k vypravování toho, co od jiných bylo před ním již napsáno jinde. Takž Kosmas (Pram. II. 29) zmíniv se krátce o zavraždění Václava, praví, že o tom »jest, tuším, dostatečně pověděno v oslavě umučení téhož muže svatého.« (in passionis eiusdem sancti viri tripudio). Tím tedy Kosmas odkazuje na nějaký spis o sv. Václavovi, a odkazuje naň ještě jednou, kdež jeho slova (Pram. 28) znějí v překladě takto: »Kterak však milostí boží . . . kníže Bořivoj došel svátosti křtu, anebo jakým způsobem skrz jeho nástupce v krajinách těchto den ode dne se rozmáhalo svaté náboženství víry katolické, nebo který kníže věřící jaké a kolik kostelů jest vystavěl k chvále boží, mínil jsem raději pominouti, nežli nechuť čtoucímu způsobiti, protože jsem četl sepsání jiných o tom, něco v privilegii kostela moravského, něco v epilogu též země i země České, *něco v životě a umučení přesvatého našeho dědice a mučenníka sv. Václava.* Neb i jídla se zprotivují, která se častěji jídají.« Z toho p. Pekař činí tento závěrek (str. 449): »Tedy Kosmas měl historii sv. Václava před sebou; co tam bylo vyloženo, měl za zbytečné opakovati. Kdy bychom slova Kosmova: ‚kterak kníže Bořivoj dosáhl svátosti křtu‘ mohli vykládati tak, že o tom asi vypravovalo také sepsání o životě Václavově, musili bychom uzavírati, že Kosmas měl před sebou *Kristiána.* Neboť jen v této legendě Václavské o pokřtění Bořivojově se vypravuje, jen v ní zároveň vyloženo, kolik bylo knížat věřících a jaké kostely vystavěli.«

K tomu pravím já: Není jisto, ba jest pochybno, že by slova Kosmova měla se tak vykládati, jako by byl Kosmas právě v životě Václavově četl o křtu Bořivojově a o prvních knížatech křesťanských; neboť Kosmas na tom místě dovolává se *tří* pramenů historických, totiž 1. privilegia kostela moravského, 2. epilogu země moravské a země české, 3. života sv. Václava. Již podle pořádku, v kterém ty tři prameny po sobě se jmenují, dlužno souditi, že co předcházelo před Václavem, totiž křest Bořivojův a šíření víry křesťanské v Čechách za předchůdců Václavových, o tom četl Kosmas v prvních dvou pramenech; také slovo »něco« (quaedam), jež Kosmas klade před každý pramen, ukazuje, že v každé té písemnosti stálo cosi jiného, a v žádném pramenu že nestálo všecko; neboť kdy by byl Kosmas v životě sv. Václava našel všecko

od křtu Bořivojova až do umučení Václava, to jest, kdy by byl četl legendu Kristiánovu, pak by lépe napsal, že o tom četl jak v privilegii moravském a v epilogu moravsko-českém, tak i v životě sv. Václava. Podle toho podobá se, že Kosmas životem sv. Václava rozumí legendu Gumpoldovu anebo některou kratší legendu z ní pošlou, nejspíš Crescente fide. Že by Kosmas byl mínil legendu Kristiánovu, jakž p. Pekař myslí, to není nutné, ba ani pravdě podobné.

Také výše uvedená slova Kosmova: *in passionis tripudio*, v oslavě nebo v jásotu utrpení Václavova, p. Pekař vykládá s P. Athanasiem na legendu Kristiánovu (str. 444, 450 pozn. 1.), a to proto, že Kristián, oznámiv pohřeb Václavův (Pram. 219), napsal na několika řádcích (čtvrt sloupce) pěkná pochvalná slova o blaženém mučenníku. Pro tuto kratičkou chvalořeč dlouhá legenda Kristiánova, tuším, nemůže se slušně nazvati passionis eiusdem sancti tripudium, oslavou nebo jásotem utrpení sv. Václava. Slovo tripudium, znamenající prvotně starořímský tanec obřadní, u Kosmy asi oslavu nebo jásot, hodilo by se dobře na slovanský kanon o sv. Václavu (jehož text nalezen byl v ruských rukopisech z 12. i až z 11. století), kdy by historický obsah toho chvalozpěvu nebyl tak příliš chudý, a kdy by tu nebyl na překážku jazyk církevně-slovanský, jenž latiníkovi Kosmovi nebyl po chuti. Možná, že byl i latinský chvalozpěv na sv. Václava, a třeba se ještě najde v rukopisech. Nebylli, pak z nouze název tripudium mezi všemi legendami nejspíš může se vztahovati na legendu Gumpoldovu (jež celá jest psána slohem vzletným, až bombastickým), jistě spíše než na Kristiána, jehož sloh je střízlivější.

Co konečně má se rozuměti *privilegiem* kostela moravského a *epilogem* země moravské i české, není s určitostí na jevě. Nejvíce na snadě leží výklad, jenž také nejčastěji se přijímá, že privilegium kostela moravského byla zakladací listina biskupství Olomouckého snad asi z roku 1062; tomu však jsou na překážku slova Olomouckého biskupa Jindřicha v listině z roku 1131, že »dřívější privilegia našeho kostela jsou dílem strávena starobou, dílem ztracena nepokoji válečnými a jinými příhodami.« Epilogem země moravské a české Kosmas rozuměl nejspíš nějakou písemnost k církevní historii moravské a české, snad legendu o Cyrillovi a Methodovi, Bořivojovi a Lidmile; jen tolik jest jisto, že to byla písemnost jiná než život sv. Václava, jejž Kosmas jmenuje zvlášť.

Nenalezli jsme tedy žádné určité stopy, že by Kosmas byl měl před sebou legendu Kristiánovu. Prof. Pekař sám prvnímu svému důkazu nepřičítá velké váhy; praví o něm, že »má více hodnotu domněnky, než důkazu.« Potom přistupuje k druhému a hlavnímu důkazu svému na to, že Kosmas Kristiána znal (str. 449). Jest tento: Kosmas vypravuje (Pram. II. 187), že biskup Pražský Menhart dne 24. března 1124 náhodou našel v sakristii kostela Svatovítského kosti Podivenovy, i pohřbil je v kapli pod věží; k tomu na vysvětlenou dodává Kosmas o Podivenovi, že »byl služebníkem a nerozdílným druhem v práci a svízeli sv. Václava mučenníka,

o jehožto skutcích v životě téhož svatého dostatečně vypravuje se věděti dychtivým. Nebo svého času byl Šebíř, šestý této stolice biskup, když rozšiřoval větší kapli, u svatého hrobu prve řečeného patrona kosti prve řečeného služebníka jeho vykopal, protože jinak nemohla se položiti zeď, a vloživ do rakve, postavil je v komoře, kdež se chovaly kostelní poklady.« K tomuto citátu z Kosmy poznamenává prof. Pekař: »Nuže, o skutcích Podivenových vypravuje *jediný Kristián*, jenž Podivenovi věnuje celou kapitolu (str. 222—224); krátká zmínka u Gumpolda, mluvící o *hochu* Podivenovi, zde naprosto míněna býti nemůže, ještě méně legenda Crescente fide, která nezná ani jmena Podivenova, a v níž Podiven vystupuje jen tenkrát, vztahujemeli zmínku legendy o ‚jednom klientovi', s jehož pomocí sv. Vácslav v noci žal a hrozny sbíral, právě na Podivena.«

Jest pravda, Kosmas odvolává se na legendu o sv. Vácslavu, že v ní lze se dočísti o skutcích jeho služebníka Podivena; ale to jest omyl, že by o skutcích Podivenových vypravoval *jediný Kristián*, a jest to omyl, že by u Gumpolda byla jen krátká zmínka o hochu Podivenovi, a tedy že by Kosmas naprosto nemohl zde míniti legendu Gumpoldovu. Kapitola 26., kde Gumpold vypisuje konec Podivenův (Pram. I. 163), jest ovšem kratičká; stav Podivenův naznačen jest tam slovy: »juvenculus cubicularius«, což Zoubek přeložil »hošík domácí,« ale lépe by se řeklo »mladičký komorník.« Ta kapitolka není však jediná, jež u Gumpolda jedná o Podivenovi; prof. Pekař měl si v ní všimnouti slov: *»o němž i v tomto sepsání výše bylo zmíněno.«* Těmi slovy Gumpold odkázal na svou kapitolu 8. (str. 152—3), kdež sice Podivena jmenem neuvádí, ale stav jeho naznačuje slovy souznačnými a obšírně vypisuje známé noční příhody, kterak ten puer cubicularis, clientulus, puerulus, nimiae fidelitatis sequax (hoch komorník, panošík, hošík, služebník náramně věrný) s Vácslavem chodil na hrozny do vinic a na pšenici do polí a pomáhal mu v dalších pracích s těmi plodinami. Když se vezmou dohromady obě kapitoly 8. a 26., pak vidíme, že *Gumpold má o Podivenovi dostatek zpráv, aby Kosmas mohl na jeho legendu v příčině Podivena odkazovati.* Kristiánova kapitola 9. (str. 222), věnovaná osudům Podivenovým po smrti Vácslavově, jest ovšem delší, nežli Gumpoldova kapitola 26., ale Kristián rovněž se v ní odvolává na to, co již dříve pověděl o posluhování Podivenově svatému knížeti; píšeť v kap. 9.: »jeden z rytířů (unus militum), jmenem Podiven, *o němž jsme pověděli,* že býval účastníkem a soudruhem veškerých skutků mučenníkových, a *o němž slíbili jsme*, že povíme, co nám jest známo.« To se vztahuje na Kristiánovu kapitolu 6. (str. 214), kdež vypravuje mezi jiným o týchž nočních vycházkách na hrozny a na pšenici atd.; tu také stojí, že Vácslava při tom doprovázel věrný panoš (fidelissimus cliens), »o němž později obzvláštní a na důkaz zásluhy obou znamenitý zázrak *bude vypisován.*« Tu jest ta přípověď Kristiánova, ku které pak se táhne v kap. 9., kdež ji vyplnil; a zároveň tím dvojím vzájemným odkazem jest dokázáno,

že Kristián také v kapitole 6. míní Podivena, ač jej tím jmenem nazývá jenom v kapitole 9. Jako Kristián, tak rozuměli i jiní, a mezi nimi též Kosmas Gumpoldově legendě, že na Podivena se vztahuje nejen jeho kapitola 26., kde jest jmenován, ale že Podiven jest také onen věrný sluha Vácslavův, o němž jest řeč při nočních vycházkách, ač tam jeho jmeno se nevyskytá. Následovně životem sv. Vácslava, k němuž Kosmas odesílá čtenáře dychtivého dověděti se o Podivenovi, *může docela dobře rozuměti se legenda Gumpoldova.* Tato část důkazu na to, že by Kosmas byl znal Kristiána, selhala úplně.

Prof. Pekař pokračuje: »Komu by pak ani to nestačilo, tomu můžeme důkaz svůj provesti ještě plněji: *Jediný Kristián* ze všech legend Vácslavských vypravuje o přenesení těla Podivenova do Prahy a o tom, že bylo pochováno na hřbitově chrámu sv. Víta, ‚tak že sv. Vácslav v chrámě a bojovník (miles) onen venku leží, pouhou zdí od sebe odděleni jsouce.‘ Srovnejme s tím zprávu Kosmovu o Šebířově vyzdvižení kostí Podivenových — nejenom že si nemůžeme přáti dokonalejšího potvrzení svého stanoviska, ale zároveň nabýváme dokladu, jak spolehlivým zpravodajem Kristián byl a jaká důležitost přikládána byla ostatkům Podivenovým v 1. polovici 11. století za biskupa Šebíře. Tuto péči pochopíme teprv z toho, že Čechové doby Břetislavovy o významu Podivenově nejen z paměti ještě trvající, ale snad i ze sepsání Kristiánova byli informováni.«

Maje na zřeteli, oč při tomto důkaze jde, domnívám se, že z této částky důkazu má následovati tento závěr: Ze všech legendistů jediný Kristián vypravuje o přenesení kostí Podivenových a o jich pohřbení u kostela Svatovítského, a toto vypravování Kristiánovo se srovnává se zprávou Kosmovou o Šebířově přenesení ostatků Podivenových; tato shoda mezi Kristiánem a Kosmou nemůže se vysvětliti jinak než tak, že Kosmas znal sepsání Kristiánovo a jeho užil; to tedy jest dokázáno co nejdokonaleji. — Závěr tento by platil tehdáž, kdy by vědomost o pochování kostí Podivenových u kostela Svatovítského byla tajemstvím, o němž věděl napřed jenom Kristián, a kdy by po Kristiánovi zase o tom tajemství nikdo nevěděl, až Kosmas je vyčetl v sepsání Kristiánově. Tyto supposice ode mne formulované jistě nejsou pravdivé, ano podle anologie rozumí se samo sebou, že mnozí lidé věděli o prvním přenesení a pochování ostatků Podivenových u kostela Svatovítského, i že jmenovitě všechny osoby u toho kostela zaměstnané věděly o jeho hrobě a jej ukazovaly poutníkům tam přicházejícím, zrovna tak, jako nyní mnozí lidé vědí o hrobech nejen předních patronů zemských, ale i sv. Lidmily, knížete Vratislava nebo sv. Prokopa. Kosmas byl skoro celý život svůj strávil u kostela Svatovítského, musel tedy z vlastního doslechu i z vlastního vidění věděti o hrobě Podivenově, a shoda jeho slov o Šebířově přenesení Podivena s Kristiánovou zprávou o hrobě Podivenově *není tedy žádným důkazem, že by Kosmas byl sepsání Kristiánovo znal a jeho užil.* Důkazy na tu větu ve-

dené nemají žádné moci průvodné, a pro otázku, o kterou jde, jsou docela lhostejné; nenásleduje z nich, ani že by byl Kosmas znal Kristiána, ani že by byl Kristián použil kroniky Kosmovy.

Ještě však musím upozorniti na jedno nedopatření, které se přihodilo prof. Pekařovi v poslední částce jeho důkazu; ovšem na tom poklesku zde nezáleží, poněvadž důkaz sám padá s ním tak jako bez něho. V posledních citátech z Kristiána a z Kosmy jest totiž neshoda. Kristián zvěstuje (Pram. 223), že tělo Podivenovo z toho místa, kde Podiven byl na rozkaz Boleslavův oběšen i pochován, a potom od lidí uctíván, bylo po dlouhém čase přeneseno do Prahy a pochováno na hřbitově kostela Svatovítského, »tak sice, že sv. Václav leže v kostele, a onen bojovník venku, jsou rozděleni pouhou zdí« (ut. . . sola maceria dividantur). Podle vypravování Kosmova (Pram. II. 187) však biskup Šebíř, když rozšiřoval kapli (capellam), v níž ležel sv. Václav, vykopal kosti jeho služebníka, poněvadž jinak zeď nemohla se založiti, a přenesl je do sakristie. Tedy podle Kristiána Podiven ležel venku na hřbitově u kostela Svatovítského, a podle Kosmy ležel vedle sv. Václava v kapli tohoto patrona. To není shoda, nýbrž neshoda mezi Kristiánem a Kosmou; Podiven nemohl ležeti zároveň venku na hřbitově a uvnitř kaple vedle sv. Václava, a také neležel; zpráva Kristiánova a zpráva Kosmova vztahují se každá k jinému hrobu Podivenovu. Kristián mluví o prvním hrobě Podivenově v Praze venku na hřbitově vedle prvotního kostela sv. Víta, jejž sv. Václav založil a v němž byl pochován; tento prvotní kostel dal kníže Spytihněv II. roku 1060 zbořiti a stavěl na jeho místě nový větší kostel, v němž zřídili zvláštní kapli pro hrob sv. Václava, a vedle něho v též kapli pochovali znova Podivena; tuto kapli v novém kostele sv. Víta biskup Šebíř rozšířil, při čemž kosti Podivenovy dal přenesti do sakristie; to však nemohlo býti v první polovici 11. století v době Břetislavově, jakž míní prof. Pekař, nýbrž teprve za knížete Vratislava II., ale ovšem před smrtí biskupa Šebíře r. 1067; takovým výkladem Tomkovým (I^2 14—16) mizí dotčená neshoda mezi Kristiánem a Kosmou.

Tedy prof. Pekař prohrál zápas, do něhož se pustil? Jeliž vyvrácením jeho důkazův zápas rozhodnut? Nikoli, toliko jest na jevě, že nepodařilo se dokázati, že by Kosmas byl užíval Kristiána a tento že by byl psal v 10. století. To prof. Pekař mínil dokázati, ale vlastně to není jeho povinnost, nýbrž druhá strana, která Kristiánově předmluvě nevěří, má dokázati, že není pravdiva, a že legenda Kristiánova byla do nynějšího celku uvedena o mnoho později, a kdy asi.

Já jsem náležel vždy k této druhé straně, ale přiznávám se, že jsem si s dobou vzniku legendy Kristiánovy nikdy nebral velkou práci; kdykoli jsem se do té práce pustil, vždy jsem jí zase brzo zanechal; mně postačilo přečísti si předmluvu a začátek té legendy (v Pram. I. str. 199 a 200), a usoudil jsem, že aspoň tyto částky musejí býti o mnoho později složeny, než jak předstírají. Při čtení předmluvy jest mi vždy, jako bych poslouchal nějakou

úlisnou lež, jako by mluvil podvodník, jenž nám s velikou jistotou slibuje něco, co by nám bylo vysoce milé, kdy by se to vyplnilo. *Řeč se mu nesrovnává*, spisovatel odporuje sám sobě: praví, že našel rozličná skládání o utrpení sv. Václava a sv. Lidmily, která chce opraviti pomocí biskupa Vojtěcha a starých svědků; a sotva že tu pěknou připověď učinil, vytýká Čechům, že kdy by v cizích zemích měli zázračné ostatky takových svatých, že by ty příběhy dávno byli rozhlásili tak říkaje zlatými písmeny responsorií, zpěvů a antifon a oslavili kázaními a stavbou klášterů, kdežto my prý všeho toho pohřešujeme, a vidouce ctnosti jejich, jako nevěřící zůstáváme a jim sloužiti nechceme. Tedy Čechové měli rozličná sepsání na oslavu těch patronů, a zase neměli modliteb, zpěvů a řečí, jimiž by k jich úctě byli pozbuzováni. Zdaž se to srovnává jedno s druhým? Což ta rozličná sepsání nejsou již sama známkou úcty k těm světcům? Kristián prosí biskupa Vojtěcha, aby legendu od něho opravenou potvrdil, tak aby se opisovala a čítala v diecési Pražské: což ta starší rozličná sepsání se neopisovala a nečítala? Kristiánovo naříkání na nevšímavost Čechů k patronům zemským *odporuje také skutečnosti odjinud dosvědčené:* vímeť z Brunova životopisu sv. Vojtěcha, že r. 995 na Libici světili památku sv. Václava jako svátek zasvěcený; při tom ovšem musely se říkati aspoň modlitby a snad i zpívati chvalozpěvy příslušné. Našel jsem modlitbu (viz mou Obranu sv. Václava, 1901, str. 78), ovšem v pozdějším přepise, ale složenou jistě několik málo desetiletí po smrti sv. Václava, ježto se dovolává svědků ještě živoucích, kteří viděli zázrak, jenž se stal při přenesení jeho ostatků do Prahy: když tak bylo v 10. století připomínáno přenesení dne 4. března, jistě nescházelo modliteb, čtení výpravných a rozjímání nábožných, přichystaných k uctění památky jeho smrti 28. září. Jistě není pravda, jakž vytýká Kristián, že by Čechové na sklonku 10. věku byli si nevážili svého patrona sv. Václava.

V prvních řádcích legendy, jež následují po oné předmluvě, jsou přímo nahromaděny *poklesky proti historii.* Hned v první větě se nám zvěstuje nemožná novina, že Morava přijala křest za času velikého učitele Augustina; a to měl napsati Kristián asi roku 994? Svatý Augustin zemřel r. 430; což by Kristián mohl nevěděti, že Bořivoj, jeho praděd, křtěný od Methoda, zemřel asi před stem let a že Augustin žil o několik set let dříve? Dále vypravuje zmatečně Kristián, že Bulhaři přijali křest dříve než Morava, že totiž Cyrill Řek, když Bulhaři uvěřili, přišel na Moravu hlásat víru; zatím však současné prameny nic nevědí o působení Cyrilla mezi Bulhary, ale král bulharský Boris přijal křest od Řeků roku 865, právě když Cyrill a Method působili společně na Moravě. O Cyrillovi oznamuje Kristián dále, že na jazyk slovanský přeložil starý i nový zákon (což v tomto rozsahu není pravda), že ustanovil zpívati mše a hodinky jazykem slovanským, a že mu to papež měl za zlé, když potom Cyrill přišel do Říma; avšak podle hodnověrných nejstarších pramenů Cyrill a Method za svého prvního působení v Moravě zavedli jen slovanské hodinky, nikoli

však mši slovanskou, a teprv když papež dal jim v Římě k tomu svolení, a Method vrátil se jako biskup na Moravu, uvedl také slovanskou mši do kostelů. O slovanské bohoslužbě také podotýká Kristián, že se provozuje »podnes v krajinách slovanských ode mnohých, nejvíce v Bulhařích«. Kdyby to byl psal Čech Kristián na konci 10. století v Čechách, jakž by byl mohl nepřipomenouti, že se tak děje dílem také u nás v Čechách, a jakž by mohl dokládati trvání slovanské liturgie zvláště jenom příkladem bulharským, jenž jeho čtenářům jistě byl méně znám, než příklad český! Ne, tento chybný začátek legendy nemohl psáti učený mnich Kristián, bratr knížete českého, na konci 10. věku! Nýbrž muselo to býti psáno o mnoho později, kdy v Čechách bohoslužba již nekonala se slovansky, kdy tradice o skutcích slovanských apoštolů již byly zvetšely, a kdy doba Bořivojova i Augustinova splývaly legendistovi ve veliké neurčité vzdálenosti. K tomu pak P. Vacek přinesl důvod nový, že sv. Augustin byl uznán a vyhlášen za učitele církve teprva papežem Bonifacem VIII. roku 1298, kterýžto údaj, budeli náležitě ohledán a potvrzen, sám by posunul vznik tohoto počátku legendy na začátek 14. století, kde jej tušil Dobrovský. K tomu dodávám jen poznámku, že východní církev velikého křesťanského filosofa Augustina nemá za svatého a neuznává ho za učitele církve; ta okolnost také nasvědčuje důvodu P. Vacka, ježto z ní lze souditi, že v 10. století, vůbec před roztržkou církevní, také na západě Augustin neplatil za učitele církve. Ale dlužno to vše vyšetřiti blíže a místněji.

Že by legenda Kristiánova měl toho původce, který v předmluvě se přihlašuje, zdá se býti pravdě nepodobno také za příčinou způsobu, kterým se v ní mluví o Boleslavovi I. a o Drahomiři; Boleslavovi spisovatel spílá tyranů, neblahých katů, druhých Kainů a jinak. Jest těžko uvěřiti, že by mnich Kristián, kdy by byl totožný se Strachkvasem, *tak nesynovsky mluvil o svém otci.* To namítal již Dobner. Prof. Pekař nyní tu námitku vyvrací upozorněním, že Gumpold, který byl biskupem, dává sv. Václavovi podobně zle mluviti o jeho matce Drahomiři. Ale tato obrana Kristiána kulhá. Strachkvas byl synem Boleslava I. a vnukem Drahomiřiným, měl tedy k nim povinnost synovskou předepsanou náboženstvím křesťanským; Gumpold však neměl této povinnosti k českému knížeti a k české kněžně, neprohřešil se tedy k ní tak, jako domnělý Kristián-Strachkvas, a možná, že byl skutečně toho mnění, jež p. Pekař přičítá onomu věku, že musí »křesťan cele překonávati v člověku vše jiné, zejména šloli o zločin spáchaný na světci« (468). Ale čtvrté přikázání boží mělo svou platnost také v 10. století, a kterak syn má se chovati k chybě otcově, o tom církev jistě již tehdy poučovala biblickým příběhem o opilém Noemovi a jeho třech synech. Kdy by Strachkvas byl napsal legendu Kristiánovu, byl by následovníkem Cháma; že Gumpold dává Václavovi proklínati matku, to u něho jakožto cizího člověka není Chámovství, ale jen důkaz, že darmomluvnost

u Gumpolda přemohla křesťanský rozmysl, příslušící biskupovi. — Ale přiznávám se, že přítomné námitce proti legendě Kristiánově nepřičítám plné spolehlivosti, poněvadž v té námitce odvozuje se skutečnost z mravné povinnosti, a takový úsudek někdy klame.

Větší váhu připisuji *anachronismu*, jehož se Kristián dopustil při vypravování o Podivenovi v kapitole 9. (str. 223). K chvále Vácslavova služebníka uvádí tam také toto: »Byloli kdy muži tomuto přikázáno rozdati almužny *deset peněz* (in decem nummis), přidával sám vedle věrnosti pána svého pět, a když měl třicet neb více chudých potravou poděliti, přidával patnáct.« Kdo to psal, ten nevěděl, jako my nyní víme, že za knížete Vácslava I. nebylo v Čechách ještě žádných peněz, leda ty nemnohé, jež sem byly přineseny z ciziny obchodem; nevěděl, že první české peníze byly raženy za knížete Boleslava I., i že ještě na sklonku života toho knížete tato důležitá novota byla u nás tak málo rozmnožena, že zámožní lidé ukládali své bohatství ne v penězích, ale v šátečkách. Strachkvas, syn Boleslava I., musel to vše znáti; redaktor legendy Kristiánovy toho nevěděl, tedy to nebyl Strachkvas, a také nepsal na sklonku 10. století, nýbrž o mnoho později, když se již zapomnělo, kdy české mincovnictví vzalo svůj začátek. Spisovatel legendy Crescente fide, jejíž nejstarší zachovaný rukopis pochází z konce 10. století, rozuměl tomu lépe, ač byl nejspíš Bavor, tedy nikoli Čech; píšeť (Pram. 185) o sv. Vácslavovi, že mnozí kněží bavorští a švábští, slyšíce jeho pověst, hrnuli se k němu s ostatky svatých a s knihami, »kterýmž všem on rád a hojně uděloval zlata, stříbra, kožichů a otroků i šatů, jak kdo čeho potřeboval.« O penězích není zmínky v tom výčtu darů. Zlata a stříbra v kusích, tedy neraženého, bývalo také později, ještě v 13. věku, v Čechách užíváno při placení větších sum. V slovanských legendách rovněž není zmínky o penězích, kde se mluví o almužnách udělovaných Vácslavem. A utrpení sv. Lidmily, nalezené Wattenbachem, také se s tím shoduje: Drahomíř po utracení Lidmily zmocnila se »všech svršků tchyniných,« a vrahům, s nimiž jala se panovati, odměňovala se také tím, že »je a příbuzné jejich i rodiny obohacovala množstvím zlata a stříbra a drahocenným rouchem.« To vše srovnává se s nedávným výsledkem vědy archeologické, že v Čechách před Boleslavem I. nebylo peněz. Kdo psal konec legendy Kristiánovy, nevěděl o tom. Jako začátek její o křtu Moravanů za časů Augustinových, tak i tento konec s almužnou v penězích udělovanou mám za bezpečný důkaz, že kompilátor té legendy žil dlouho po Strachkvasovi.

Že by byl tento kompilátor příběh o souboji Vácslava s Radislavem Kouřimským vzal z Dalemila, v tom sice Dobrovskému nevěřím, poněvadž ten příběh vypravují každý značně jinak. Ale přišel jsem na jinou toho stopu, že legenda Kristiánova byla *látána ze starších legend teprva po vymření rodu Přemyslovského,* tedy po roce 1306. Legenda Diffundente totiž vypravuje (str. 192), že sv. Method, aby pohnul Bořivoje ku přijetí křtu,

sliboval jemu a celému rodu jeho veliké štěstí na zemi, řka: »Staneš se pánem pánů svých, a všichni nepřátelé tvoji poddáni budou panství tvému; a rod tvůj co den se bude množiti jako veletok, do něhož vody rozličných potůčků vtékají.« K tomu dokládá legendista: »Toto proroctví zajisté vyplnilo se na knížatech českých.« Z legendy Diffundente čerpal také Kristián*), a jmenovitě vypsal z ní uvedené proroctví Methodovo; po něm však Kristián vynechal větu: »Toto proroctví zajisté se vyplnilo na knížatech českých.« Co z toho následuje? Že legenda Diffundente byla skládána, dokud rod Přemyslovský trval v mohutnosti a proroctví Methodovo o něm zůstávalo v platnosti; a že legenda Kristiánova byla psána potom, když proroctví Methodovo přestalo býti pravdivým, to jest po roce 1306, tedy nedlouho před tím, než byla přepisována pro kapitolu Pražskou (okolo r. 1340). A tak, ačkoli mám na to jiný důvod, shoduji se s odhadem Dobrovského, že sporná legenda byla skompilována v první polovici 14. století. Připomínám však, že můj důvod zakládá se na tom, že Lži-Kristián něco vynechal; tedy jest to důkaz negativný, a ten nebývá vždy neklamný, ježto může se onen nedostatek vysvětliti také jinou domněnkou.

Já tedy nyní jako i dříve nevěřím, že by legenda Kristiánova v celku svém, jak ji známe z dvou rukopisů 14. století, byla skládána od Kristiána z rodu Přemyslovského na konci 10. století, jakž její předmluva každému namlouvá. Nýbrž mám za to, že někdo v první polovici 14. věku sebral několik starších legend o českých svatých, některé z nich prostě opsal, z některých udělal pouhý výtah, a to všechno dohromady spojil svými nemnohými slovy v jedinou pokračující legendu, před níž postavil klamnou předmluvu, jako by to všechno bylo psáno za biskupování svatého Vojtěcha. Ty jednotlivé legendy, kterých při tom užil, byly rozličného stáří, větším dílem velice staré; máť Kristián patrně výtahy z Gumpolda a z Crescente fide, tedy z legend 10. věku; umučení sv. Lidmily, které našel Wattenbach v rukopise 12. století, opsal Kristián celé; a možná že rovněž i některé jiné kusy legendy Kristiánovy najdou se v rukopisech o mnoho starších, než ze 14. století. Co Kristián vypravuje o *Strojmírovi*, jenž prý proti Bořivojovi byl zvolen za knížete českého, ten příběh sice svým báchorkovitým rozuzlením (Proměňme se!) zdá se býti pouhou pověstí bez historického základu, ale ta pověst musela tak býti zaznamenána již v 10. nebo v 11. století, nejpozději v první polovici 12. věku, kdy tuším po vypuzení slovanských

[1]) Prof. Pekař míní ovšem naopak, totiž že legenda Diffundente vyšla z legendy Kristiánovy; ale proti tomu mluví také jeho vlastní postřeh, obsažený v poznámce str. 398, že Kristiánův výraz »*publica* voce« (missas resonare statuit) nedává smyslu, ale mají ten výraz *oba* rukopisy Kristiána. »Ze souvislosti jest patrno,« dí Pekař, »že má býti ‚*sclavonica* voce,‘ a tak to má vskutku legenda Diffundente sole.« Ježto z dobrých čtení snadno vznikají čtení špatná, ale těžko ze špatných dobrá, dokazují ty varianty zrovna opak toho, co míní p. Pekař; dokazují totiž, že Kristián vypisoval z Diffundente.

mnichů ze Sázavy vymírali poslední slovanští kněží v Čechách. Neboť spisovatel, který tu pověst prvotně zaznamenal, vysvětluje jmeno Strojmír z jazyka církevně-slovanského, řka, že po latinsku znamená: *rege pacem* (řiď mír); kdy by byl to jmeno vysvětloval z češtiny, byl by je musel přeložiti do latiny *para pacem* nebo nějak podobně, podle toho, jaký rozličný smysl má slovo *strojiti* v češtině; ono v češtině neznamená *říditi*, ale mívá ten smysl v církevní slovanštině, jakž vidno jest ze slovníku Miklošičova, též ze rčení legendy Vostokovské i z jejího hlaholského výtahu, že Drahomiř »utvrdi zemlju i ljudi svoje *ustroji*,« až Vácslav dospěv začal »*strojiti* ljudi svoje.« Také to, že Kristián píše *Quirillus* místo Cyrillus, jest důkazem, že musel míti před sebou předlohu, v níž se jevil vliv písemnictví církevně-slovanského, tedy vliv velice starý. Že by však celá legenda Kristiánova v nynější sestavě své i s předmluvou byla napsána v 10. století, tomu nevěřím.

Jest litovati, že prof. Pekař ve své práci hned také vyslovuje rozmanité *důsledky své hlavní these*, že legenda Kristiánova pochází z 10. věku; lépe by byl učinil, kdy by byl s důsledky vyčkal, až by tato věta byla bezpečně dokázána a uznána. Zmíním se zde jenom o důsledcích takových, které nemohly by se přijmouti, ani kdy by důkaz o oné hlavní otázce byl již nadobro proveden.

Na prvním místě dlužno jmenovati ten důsledek, že prof. Pekař nazývá legendu Kristiánovu takto do 10. věku uvedenou *nejstarší kronikou českou;* to pojmenování zvolil si také za nadpis své práce o ní. Na str. 397 dává té legendě také název: »pragmatická historie moravsko-česká od počátku křesťanství až do umučení Vácslavova.« Takovýmto nadsazováním uškodil svému vědeckému dílu nejvíce. Zůstaneť legenda pořád legendou, nechť byla napsána o 300 let dříve nebo později.

Po druhé padá nemile do očí, když prof. Pekař (str. 393) určitě tvrdí, že »Morava ke konci 10. století nenáležela k Čechám, k panství Boleslavů;« odvozuje to z toho místa legendy Kristiánovy, podle něhož Method byl nucen vydati klatbu na Svatopluka a na jeho zemi, pročež prý ta země »s polmi a plodinami rozmanitou pohromou stíhána *až podnes* smutný poskytuje pohled.« Spustošení Moravy (rozumí se od Maďarů) mohlo prý trvati nejdéle asi k roku 1030, kdy Břetislav uvedl tu zemi pod moc českou; a poněvadž Kristián v letech 993—5 píše, že Morava jest spustošena až podnes, tedy prý nebyla na konci 10. století pod mocí Boleslava knížete českého. Legendářské líčení účinků klatby, která sama jest velice pochybná, bráti tak určitě do slova, a na tomto nemístném výkladu stavěti nepřináležitost Moravy k říši Boleslava II., to jest počínání nepříslušné kritickému historikovi, zvláště když ve zbytku zakladací listiny biskupství Pražského a v kronice Kosmově máme určité spolehlivé důkazy na to, že *Morava za Boleslava II. náležela k říši české.*

S tím dlužno spojiti to, co prof. Pekař na jiném místě (str. 419) vykládá o legendě Diffundente, kterouž má za pozdější

výtah z Kristiána, a sice klade její vznik do počátku 12. věku (str. 421). Upozorňuje, že v Diffundente vypravuje se pokřtění Bořivojovo skoro slovně podle Kristiána »s malým však, velmi zajímavým *plus*,« tedy se zajímavým přídavkem. Method totiž, chtěje Bořivoje přiměti ke křtu, sliboval mu, že se stane pánem pánů svých; pan Pekař vykládá to: »rozuměti musíme: pánem Moravy. Neboť hned na konci řeči Methodovy dodána zde (v Diffundente) ještě jedna nová věta: Que prophecia certe completa est in principibus Bohemorum« = toto proroctví zajisté vyplnilo se na knížatech českých. Poněvadž Pekař klade vznik legendy Diffundente do začátku 12. věku, kdy Morava byla bezesporně pod vládou Přemysloviců, rozumí svým výkladem patrně tolik, že spisovatel legendy Diffundente tím přídavkem poukázal na skutečný stav věcí, na tehdejší panství české na Moravě; to vysoudil Pekař pomocí slov Methodových: »staneš se pánem pánů svých,« jež vztahuje na Moravu a dává jim smysl ovšem možný: nyní jsi sice, Bořivoji, poddaným Svatopluka moravského, ale tvoji potomci budou pány nad Moravou; k čemuž Diffundente jako by dodávalo: nyní skutečně tam pány jsou, proroctví Methodovo se vyplnilo. Kristián však klade Methodovi do úst táž prorocká slova: staneš se pánem pánů svých, dle Pekařova výkladu: pánem Moravy. K tomu však dlužno si připomenouti, že legendisté i kronikáři nejraději vypravují proroctví taková, která se již vyplnila; podle toho legenda Kristiánova byla by psána v době, kdy Přemyslovici panovali nad Moravou. Prof. Pekař jest povinen přikládati slovům »pánem pánů svých« u Kristiána týž smysl, jako v Diffundente, a tudy připustiti, že když Kristián psal, to jest dle jeho mínění na konci 10. století, *Morava byla pod vládou českou.* A tak při platnosti jeho theorie o Kristiánovi máme před sebou nový důkaz proti jeho dřívějšímu úsudku, jako by ohlašovaná Kristiánem trvající spustlost Moravy byla důkazem pro nenáležitost Moravy k panství Boleslava II.

Do třetice všeho dobrého, zde však nedobrého a nemilého. Prof. Pekař připomíná (423), že legenda Vostokovská »má zprávu o postřižinách Václavových, slavených v přítomnosti cizího vévody (patrně bavorského Arnulfa) a Řezenského biskupa a kléru;« k tomu náleží ještě tato poznámka pod čarou: »Toho si také nikdo nepovšiml, ač zprávu lze sotva vyložiti jinak, než jako zajímavý doklad pro *statoprávní závislost tehdejšího Pražského knížectví na Bavorsku.* Biskup Řezenský sluje tu Notar. Ale tenkráte byl biskupem v Řezně Tuto, jejž zná z Crescente fide i Kristián (byl biskupem 893—930, 10. Oct.). Notar tedy je buď jméno koepiskopa anebo znamená tolik, co chorepiscopus přímo (notář biskupský, notarius byl koepiskopem).« — Nežli tomu všemu uvěříme, podívejme se do legendy Vostokovské. Její nejlepší text jest Rumjancovský (v Pram. I. 128 pod čarou), a v něm stojí o tom: »I prizva Vratislav knjaz episkopa jetera s vsěm klirosom.« V Obraně sv. Václava (1901 str. 29) jsem dokázal, že slovo jetera (jakéhos) jest v tom textě zkaženina biskupova jmena Notar; to

se od té doby potvrdilo Jagićovým otiskem legendy hlaholské (zkrácené Vostokovské), kdež to místo zní: »Prizva Vratislav otec jego na podstriženie jego blaženago biskupa imenem Notar.« Táži se: Kde zde jest řeč o bavorském vévodovi Arnulfovi? Nikde ani písmene, které by se mohlo vztahovati na Arnulfa. A kterak tedy dosavadní historikové měli si všímati toho nového dokladu na statoprávní závislost Pražského knížectví na Bavorsku, o kteréž nikde není potuchy? Člověk sotva uvěří svým očím, že takovou dedukci z ničeho mohl napsati prof. Pekař! Při té neslýchané dedukci neomlouvá ho ani omyl, k němuž se dal svésti špatnějším textem Makarjevským, zhusta chybně podělávaným, v němž to místo zní v překladě takto: »pozval Vratislav knížete, jenž byl tehdy ve své (!) krajině, a biskupy a celé duchovenstvo chrámové.« Podle toho prvotní spisovatel legendy mluvil o *Vratislavovi knížeti*, že pozval biskupa na postřižiny; Makarjevský opisovač udělal z toho z nepozornosti, že Vratislav pozval knížete a biskupy; a z toho vyložil Pekař, že Vratislav pozval si bavorského vévodu Arnulfa! A na tom ještě není dosti: tuto mylně přimyšlenou přítomnost vévody bavorského Arnulfa hned dále vyložil jakožto důkaz, že knížectví Pražské tehdáž bylo statoprávně závislé na vévodství bavorském! Dejme tomu, že by byl vévoda bavorský opravdu býval přítomen v Praze na postřižinách Václavových (ačkoli to nikde nestojí, nežli v mylné domněnce prof. Pekaře), táži se: od které doby přítomnost cizího knížete na dvorské slavnosti v sousedním státě jest sama o sobě důkazem, že ta sousední země jest pod vrchním panstvím toho hosta? To by měl nyní král anglický Eduard VII. nad sebou tuze mnoho suzerénů, kdy by takovými byli všichni cizí knížata, kteří šli k jeho korunování. Co se týče toho, že ten biskup Notar byl pomocník biskupa Řezenského, to jest pouhá domněnka, naproti níž stojí starší domněnka Tomkova, jenže přednesená jako pouhá možnost, že to byl snad jeden ze čtyř biskupů, které papež dal roku 900 vysvětiti pro Moravu; myslitelno jest oboje, ale za skutečnost dokázati nedá se ani jedno ani druhé.

* * *

Ačkoli, jakž z hořejšího viděti, nepřisvědčuji hlavní thesi p. Pekařově, a některé důsledky jeho zavrhuji, přece velice by mne těšilo, kdy by se dokázalo, že předmluva k legendě Kristiánově přece mluví pravdu, a že legenda skutečně byla složena a v nynější celek upravena již mezi lety 993—995, jak míní Pekař. Mne by to těšilo hlavně proto, že bychom pak o křtu Bořivojově skrze sv. Methoda měli svědectví starší a tudy lepší, než nyní máme u Kosmy a Dalimila. Prof. Pekař pokusil se o vyvrácení některých námitek, i také o kladný důkaz, že naše legenda vznikla v 10. století; ale ty pokusy, dosti pracné a důmyslné, jen mě utvrdily v mínění, že nenajde se na to žádný platný důkaz, jenž by umlčel námitky, leč toliko kdy by vyskytl se rukopis té le-

gendy psaný na konci 10. věku anebo aspoň nedlouho později. Dokud se to nestane, do té doby pokládám skepsis za odůvodněnou. Ale ani víru v pravdomluvnost Kristiánovu v předmluvě k legendě nepokládám za něco zlého nebo škodlivého; věřili jí Balbín, Athanasius i Pubička, nevěřili jí Dobner, Dobrovský a i pozdější historikové, a skutečná dějeprava česká z těchto rozdílů neutrpěla žádných převratů nebo hrubých škod. A o tak velké rozdíly nyní již nejde. Nyní stojíme již asi uprostřed mezi Athanasiem a Dobrovským, když vyvráceno jest domnění Dobrovského, jako by vše bylo vymyšleno ve 14. století, co schází u Gumpolda a jest u Kristiána, a když všichni víme, že veliká část toho, co Dobrovský měl za výmysl Kristiánův, nachází se v nejstarších a nejlepších legendách slovanských i latinských.

Obraceje se proti vývodům prof. Pekaře, jenž ve směru od Dobrovského k Athanasiovi jde ještě o půl cesty dál, nečiním toho tedy proto, jako bych v jeho počínání viděl něco škodlivého, ani proto, že bych na stará kolena liboval si v hádkách, ani z nějaké nepřízně k mladšímu kollegovi. Přihlásil jsem se k slovu hlavně proto, aby úplné mlčení nevykládalo se mně jakožto profesoru české historie nějak ve zlou stránku, když jedná se o otázku v ní velice zajímavou, — byť i neměla opravdu té důležitosti do sebe, jak na první pohled se zdálo. Nejde totiž ani o ztrátu starého ani o nabytí nového pramene historického; neboť vše, co k dějepravě prospěšného má Kristián, to známe také z jiných pramenů, pocházejících ze století 10. až 13.; jde jenom o to, zdali ty staré legendy byly dohromady spojeny a několika nepodařenými doplňky napřed a vzadu rozmnoženy teprve ve 14. století anebo již na konci 10. století.

Nechť další přetřes o tom počatý dopadne naposledy tak nebo onak, prof. Pekařovi náleží zásluha, že k němu učinil valný začátek a dal k němu nový podnět v době, kdy může se vésti s větší důkladností a s větším prospěchem nežli za doby Dobnerovy a Dobrovského. Pánové Pekař i Vacek již hledají a leccos cenného našli v rukopisech universitní knihovny Pražské, kteréž nyní jsou přístupnější, když kustos J. Truhlář vypracoval jich popis. Bude potřebí za týmž účelem badati také na jiných místech, i v cizině, kde nacházejí se nějaké legendy nebo jiné staré paměti, vztahující se na české světce. Zejmena jest potřebí pokusiti se o to, aby nalezen byl rukopis legendy o Bořivojovi a Lidmile, z něhož částku otiskli Bollandisté, kteráž souhlasí s dotyčnou částkou legendy Kristiánovy; pochází prý ten rukopis z 12. století a býval v klášteře ve westfalském místě řečeném Bödecke; stálo by to za něco, když by nálezem toho rukopisu se zjistilo, že vědomost o křtu Bořivojově skrze Methoda byla již ve 12. věku zaznamenána nebo opisována s podrobnostmi z Kristiána známými. Na cestu za tím rukopisem mohlo by se obrátiti jedno letošní stipendium I. třídy České Akademie.

Dopsáno v Praze 8. ledna 1903.

Biskup Eduard Jan N. Brynych.

Vzpomínka nad čerstvým hrobem jeho.

od

dr. **Václava Řezníčka**

Kralohradecký biskup Eduard Jan N. Brynych, který dne 20. listopadu 1902 na svém zámečku v Chrasti tiše zesnul, byl v zemích českých za posledních deset let jednou z nejpopulárnějších, t. j. nejčastěji jmenovaných osobností. Hned již ustanovení jeho biskupem způsobilo všeobecné překvapení. Poněvadž naše veřejnost nesleduje a nezná církevních poměrů žádného vyznání u nás, nedovede správně ceniti jejich duchovních representantův; a proto na počátek biskupování Brynychova pohlíženo bylo nesprávně. Na jistých stranách mělo se za to, že se Brynych stal biskupem ku potlačení rozhodnějšího smýšlení v národě českém. I vznikla proti němu nedůvěra, kterou však on velice brzy svými skutky dokonale vyvrátil.

Stručný přehled těchto jeho skutků nejlépe ukáže, jaký měl vlastně biskup Brynych v životě našeho národa význam. Z přehledu toho vysvitne, že to byl muž rozumný, plný síly a plný dobré vůle, vědomý svých povinností a horlivý v jejich konání. Byl to věrný syn svého lidu, rozhodný a ryzí český člověk vysokých ideálů, vlast svoji vroucně milující a vedený nadšenou snahou působiti k dobru, prospěchu a blahu drahého národa.. Běh života svého, vstupuje na biskupský stolec Kralohradecký, vyložil Brynych sám ve svém pastýřském listě ze dne 25. března 1893 takto: »Velikou útěchou naplňuje mne to, že nepřicházím k vám cizí; naopak, přicházím k vám domů. Neboť hle! V diecési Kralohradecké jsem studoval, školy latinské odbyl jsem v Jičíně, bohoslovné studie a přípravu ke stavu kněžství vykonal jsem v semináři v Hradci Králové; v biskupském chrámu Páně Kralohradeckém jsem byl biřmován, tam přijal jsem svěcení nižší, podjáhenství a jáhenství; konečně dne 4. listopadu 1868 v kapli biskupské v Chrasti vysvěcen jsem byl na kněžství. Na to poslán jsem byl za kaplana do Žlunic u Nového Bydžova, ve vikariátě Kopidlanském, kdež jsem uprostřed lidu, jejž jsem si z celé duše zamiloval, pracoval po osm bez mála let, totiž až do října 1876. Na to povolán jsem byl za kaplana do Hradce Králové k biskupskému chrámu Páně. — Poslušnost vrchnímu pastýři nedala ovšem jinak, musel jsem jíti. Ale s jak těžkým srdcem jsem šel! Kněz za dnů našich nebývá ode všech milován, ale ke cti tehdejších osadníků Žlunické farnosti, z nichž mnozí ještě žijí, budiž to řečeno, že slzely oči mé, že plakali dobří osadníci, když jsem odcházel. Srdce naše srostla jakoby v jedno, uznávali, že jsem je chtěl míti blaženými a šťastnými. Opakuji, těžké bylo loučení s tichou vesnickou osadou tou, vždyť bylo mým jediným přáním zůstati až do smrti du-

chovním správcem na prosté, od hluku světského vzdálené osadě vesnické, pracovati pro lid v tichosti a úkrytu a třebas i v zapomenutí, ale pracovati pro lid, kterému jsem věnoval srdce své. V Hradci Králové jsem byl kaplanem jeden rok, neboť hned počátkem října 1877 ustanoven jsem byl učitelem těch, kteří se učili na kněžství v semináři Kralohradeckém. Rád, velice rád učil jsem ty mladé muže, porozuměli jsme si brzy, a ctihodní posluchači moji, nyní již důstojní kněží, odměňovali skrovné snahy mé tím, že s nadšením a láskou odcházeli mezi vás, že si vás a působení pro dobro vaše zamilovali dříve, nežli mezi vámi byli. Jedenáct let učil jsem nastávající kněze, Čechy i Němce, a všecky nás sjednocovala svatá víra, kterou se zápalem a s láskou k lidu až do smrti šířiti jsme si umiňovali. — Drahá mi tedy byla ta stolice učitelská v semináři Kralohradeckém — ale po lidu se mi stýskalo přece. Abych této touze srdce svého vyhověl, jezdíval jsem o svátcích a prázdninách k dobrému lidu, do různých far, a laskavostí pánů farářů přáno mi na přemnohých místech v diecési Kralohradecké mluviti s kazatelen. Stalo se to vše — jak teprv nyní s pohnutím vidím — řízením Prozřetelnosti Boží, aby nový váš biskup mohl s radostí dnes volati: Přicházím k vám domů, vždyť přemnozí znáte mne osobně, a na mnohých farách znám zase já mnohé jmenem a osobou.«

Zde dodati sluší, že jako kaplan Žlunický přestal se psáti *Brünnich* a jal se podpisovati českým spůsobem *Brynych*, a že jako profesor v Kralohradeckém semináři konal své výklady jenom česky, ale bohoslovce, rodem Němce, zkoušel po německu.

Než se stal biskupem, sepsal některé povídky náboženským duchem provanuté a vydané pod titulem »Naše vesnice.« Dále sepsal knihu »Kříže a kalichy,« v níž ve spůsobu povídky hájí víru katolickou, a pak sepsal knížku »Dílo lidí,« v níž vyvrací kritiku knihy »Kříže a kalichy.« Jako výtečný a hledaný kazatel vydal tiskem celou řadu kázání, z nichž mnohá byla přeložena do jazyka polského a slovinského. Jsa kanovníkem na Vyšehradě, redigoval kalendář »Meč« a »Slova pravdy;« obě ty publikace nesly se duchem polemickým.

Jak na své poslání biskupské pohlížel, určitě a podrobně vyslovil v uvedeném již svém pastýřském listě. Pravil tam: »Ve vážné době přicházím k vám, v době, která v mnohých věcech sice velice pokročila, ale v době, které, jak sami nepřátelé náboženství neupírají, něco schází. V národech jest jakýsi nepokoj, jakýsi rozruch, vše hledí k budoucnosti, od budoucnosti čekají nějakou pomoc, nějaký lék choré společnosti lidské. Ale před očima mnohých skryto jest, co lidstvu nyní vlastně schází. Schází nám Ježíš Kristus. Ó, kéž bych tedy mohl navrátiti všem Krista, kéž bych mohl k tomu působiti, aby v mé diecési všude a ve všem rozhodoval Kristus! — Těžká to ovšem úloha! Vím, že život můj nebude pokojným, buduli chrániti vám statky nejdražší, Ježíše Krista totiž, jeho učení, Jím ku blahu lidstva zavedené náboženství. Vím, že bude proti mně bojováno. Ale mám snad uteci

s místa, na které mne postavil Bůh, jako vojín zbabělý? Tak s pomocí Boží nehodlám učiniti nikdy! Jen o to se jedná, abyste vy, kterým na náboženství záleží, mne podporovali, ano, se mnou bojovali. Ale jakou máme zbraň, tážete se snad? Proti slovu máme slovo, proti knize nebo listu musíme dáti knihu nebo list, proti spolku musíme postaviti spolek, proti činnosti činnost, proti penězům peníze, proti zášti a fanatismu musíme dáti lásku a klidnou odhodlanost.«

Jako biskup svých povinností a úkolů znalý byl ovšem oprávněn takto mluviti. Němci diecése pochopili Brynycha hned mnohem správněji, než ho uvítala společnost česká. Místní Trutnovský list po jeho jmenování biskupem napsal: »Víme, že posledním biskupem Němcem v Hradci Králové byl biskup Hanl. Víme o nynějším, že jest Čech, a to Čech nejen rodem čili mateřskou řečí, ale i svým smýšlením a srdcem je Čech, ano že jest i českým spisovatelem; ale naše katolické obce přijmou ho jako svého biskupa.«

Z české strany, když bylo už nad pochybnost jasno, že jest horlivým vlastencem, začal se mu vytýkati »klerikalismus.« Katolickému biskupovi, jemuž jest ovšem těžko žíti spůsobem s důstojností tou se neshodujícím, nebylo třeba k výčitce té odpovídati, avšak biskup Brynych vysvětlil svůj klerikalismus takto: »Mým klerikalismem a mou politikou jest hlavně a jedině duch zákonů Kristových. Kristem a církví jest ohlášena svoboda, spravedlnost, ctnost vůbec a zvláště — láska. Kdy by dle této politiky se pokračovalo, byla by zajisté dávno šťastna moje vlast. Tato politika zavrhuje znásilnění a potlačování jednoho národa neb stavu skrze národ aneb stav druhý, nebo menšin většinami na sněmích. Tato politika by potřebný pokoj Čechů s Němci a Němců s Čechy zjednala ihned. Tato politika dala by nám naše práva, za která bojujeme, a vstavila by — při upokojení obou kmenů — korunu sv. Václava na hlavu našeho krále. Dle této politiky by obýval naši vlast lid mravně silný a tudíž i zámožný. Dle této politiky přestala by nejen zášť národní mezi různými kmeny, ale zmizela by i veškera vášeň, kteráž slepa jsouc, jen k tomu pohání, aby jeden druhého tupil, haněl, nenáviděl, aby jeden proti druhému štval a bojoval, by navzájem se potírali — Čechové ku své škodě a k radosti nepřátel. Dle této politiky by se pomohlo stavu dělnickému i řemeslnému, poněvadž tato politika hlásá bohatým spravedlnost, milosrdenství a lásku k chudině, chudým pak ukládá poctivost a spořivost, zákonodárství ochranu pracujících.«

Když ho některé osady při jeho visitačních cestách nevítaly, na otázku, co o tom soudí, odpověděl: »Asi tolik, jako Pán Ježíš o svých nepřátelích: ‚Otče, odpusť jim, neboť nevědí co činí.‘ Ostatně jako biskup mám pro sebe slova: ‚Blahoslavení jste, když vám zlořečiti a protivenství činiti a všecko zlé o vás mluviti budou lhouce, pro mne: nedejte se a veselte se, nebo odplata vaše hojná jest v nebesích.‘ Pro ně mám modlitbu, jako jsem to ve dvou místech s lidem, hlasitě plačícím, veřejně v kostele učinil.«

V diecési čekalo na biskupa Brynycha hojně rozmanitých starostí. Sotvaže dosedl na biskupskou stolici, vyskytla se u Police nad Metují pověst, že se u Suchdola v lese zjevuje Panenka Maria. Tisíce a tisíce zbožného nebo všetečného a toulavého lidu se tam ihned hrnuly, a ziskuchtiví spekulanti hleděli okamžitě toho obecného rozjaření vykořistiti. Toto hnutí by snad leckomu na místě Brynychově bylo přišlo jako na zavolání, — ale on, muž nanejvýš zbožný a bohabojný, při tom však do nejkrajnější meze svobodomyslný a pokrokový, nebyl ani chvíli na rozpacích a proti Suchdolskému švindlu vydal dne 10. července 1894 pastýřský list, v němž zamýšlené stavění poutnického kostela v Suchdole, poutě tam, obrázky a písničky Suchdolských zjevení se týkající nejpřísněji zakázal a úřady politické o zamezení dalšího šíření tohoto švindlu nejdůtklivěji žádal. Tím ovšem proti sobě popudil jak vychytralé spekulanty, tak nesoudný, pověstmi o zjevení Matky Boží nadšený lid, tak že mu vyčítána i nevěra v Boha — touž dobou, co intelligence naň sočila pro jeho klerikalismus. Když pak nebylo jeho pastýřského listu uposlechnuto, znova v srpnu r. 1897 proti Suchdolskému švindlu nejrozhodněji vystoupil a konečně jej potlačil.

V prvních letech biskupování Brynychova přijat byl od episkopátu rakouského společný katechismus. Knížka tato jest i do češtiny přeložena a užívá se jí v českých obecných i středních školách. Každému jest možno do ní nahlednouti a u žáků i žákyň ho užívajících se přesvědčiti, jak těžkou a nevhodnou jest *učebnicí.* Je stejnou obtíží pro katechety jako pro žáky a jest příčinou nekonečných nářků a stížností. Biskup Brynych, ve vyučování dítek prakticky zběhlý a snadno i líbezně učiti umějící, proti zavádění tohoto katechismu se rozhodně opřel, a když nebyl přiměřeně upraven, ve své diecési zavedl snadno pochopitelný katechismus, jejž ve zpěvníku »Oltář« zvaném rozšířil. Od té doby se snad vůbec již porad biskupů rakouských neúčastnil. Nedaleká budoucnost dá zajisté katechetickým zkušenostem Brynychovým za pravdu, jak správně jednal, když mládež diecése své před obtížemi a zbytečnostmi katechismu episkopátem přijatého chránil.

Když se proti biskupu Brynychovi začalo ze všech stran útočiti, tu ovšem že dle svých, v prvním svém pastýřském listě vyslovených zásad pomýšlel na obranu, a za tou příčinou zakoupil z pozůstalosti Lad. Pospíšila v Hradci Králové známou »impresi«, t. j. knihtiskárnu, a kolem této napotom začala se kupiti nová politická a tisková organisace diecése v čele s týdeníkem Obnovou, do něhož biskup Brynych týden co týden zajímavé uvodní články psával.

Biskup Brynych měl oči všude, všeho si všímal. Jako rozhodný přítel pokroku, vždy ochotný, co starého a sešlého, nahrazovati novým dobrým, jal se především pečovati o zbudování nových paláců a útulků pro katolické ústavy v Hradci Králové. Nejdříve za jeho souhlasu a protektorátu zbudováno tam Adalbertinum, spolkový dům, v němž jest umístěna také biskupská knihtiskárna;

9*

potom vystavena nová velkolepá budova pro studentský seminář Borromaeum, zbudovány byly rozsáhlé dívčí školy školských sester, nový diecésní ústav pro hluchoněmé Rudolfinum a působeno ku přestavbě dvou věží při kathedrálním chrámu sv. Ducha. Další tužbou biskupa Brynycha bylo, aby především mohl znova zbudovati kněžský seminář, opraviti kapli sv. Klimenta, zříditi v Hradci diecésní sirotčinec a útulek pro zanedbané a spustlé dívky.

Co si biskup Brynych jedenkráte předsevzal, to také energicky hleděl prováděti. V jeho diecési všechen odpor proti českým bohoslužbám ve zněmčilých osadách byl marný. Zcela hladce a tiše, a když to jinak nešlo, z vlastní kapsy opatřil, čeho bylo v ohledu tom potřebí. Trutnovští Čechové i Němci mohou to nejlépe dosvědčiti.

Když se nacházel v nejživějším proudu své biskupské činnosti, zrušena byla Badeniova jazyková nařízení a v českých zemích následovaly známé demonstrace. V tomto sporu českého národa s vládou Claryovou postavil se biskup Brynych v čelo českého lidu, po svých právech volajícího, a vládě Claryově ve veřejné schůzi pověděl a potom do Obnovy dne 27. října 1899 pod titulem »Demonstrace« napsal mimo jiné tato důtklivá slova:

». . . Demonstrace jsou velmi staré a jsou o nich zmínky docela i v samém evangeliu.

Slavný vjezd Kristův do Jerusaléma na oslátku, to stlaní rouch a metání ratolestí na cestu, ten zástup lidu dospělého i dětí volajících: Hosanna, což to bylo jiného, než nadšené a radostné projevení víry v božskou moc Kristovu, jež se lidu vzkříšením Lazara ukázala. — A tato demonstrace nelíbila se těm ‚nahoře,‘ fariseům, a to proto, že jim ta ‚božská moc‘ překážela a jim nadvládu nad lidem brala. A jak smýšlel Spasitel o této demonstraci? Fariseové se ho tázali, co říká tomu volání ‚Hosanna,‘ a on odpověděl: ‚Budouli tito mlčeti, bude kamení volati.‘

Z toho patrno, že demonstrace sama sebou není nic nedovoleného, samo evangelium ji schvaluje . . .

V poslední době dějí se zase v městech našich demonstrace národní a politické. Já se jim nedivím . . .

Jako druhdy fariseové, tak i za dnů našich jsou mnozí, kterým se nelíbí ta ‚božská moc‘ práva a spravedlnosti, jak se jeví z mrtvých vstáním národa našeho. Ano! Opravdu! Božskou mocí a silou jest ten zákon práva a spravedlnosti, který Stvořitel vepsal do srdce lidského. A právě tato božská moc svatého práva překáží fariseům novověkým, protože by podrobením se této moci přišli o svou nadvládu. A proto to dělají jako ti staří fariseové i dále. Toho s tou božskou mocí chtí s posměchem ubičovati, uplíti, ukřižovati a své zlé, citu pro právo prázdné srdce chtí nasytiti jeho zsinalostí, jeho dokonáním.

Což divu, že ta božská moc v srdci našeho národa Stvořitelem vepsaná se ozve a uchvátí jej konečně k demonstraci, k projevu veřejnému jako druhdy uchvácen byl lid božskou mocí toho, jemuž

Hosanna provolával. Ovšem se taková novověká demonstrace božské moci práva a spravedlnosti nelíbí tam, kde se jí odporuje, a kde oblíbena je jako největší státnická moudrost nadvláda jednoho kmene nad národem českým. Našli by se zajisté i dnes fariseové, kteří by se třebas samého Boha ptali, co o tom soudí, ale právě ta božská moc, která vryla národům do srdce cit práva a spravedlnosti, odpověděla by jim: I kdy by chtěl národ ten mlčeti, na konec i to kamení — to jest příroda, přirozenost jeho bude volati.

. . . Nastává předůležitá otázka: Kdo pak vlastně zaviňuje demonstrace vůbec a na koho padá první vina toho, jestliže lid se zapomene a dělá demonstraci zločinnou?

Nebylo by správno jen od poddaných, jen od lidu pouze žádati, aby se k ‚mocnostem od Boha ustanoveným' choval uctivě a poslušně a na nich plnil čtvrtý příkaz: Cti otce svého. Ne! Náboženství je nestranné a spravedlivé. Totéž učení, které praví: Cti otce svého, praví též: *Otcové, nechtějte ku hněvu popouzeti synů svých.*

Z čistého tedy — i rakouského — vlastenectví píšu tyto řádky a pravím: Nebylo by dobře, aby stát náš zpytoval bez vášně svědomí své, zdali on to právě není, který tak tichý, pracovitý, daň ze statku i krve platící, královsky smýšlející lid český ku hněvu popuzuje? Nebylo by dobře, aby pan Clary a jiní podobní jemu přemýšleli, jak od více než sta let národu českému dostává se jen křivdy, utlačení a nevděku?

Nad slunce jasnější pravdou jest, že jasný rod Habsburský svobodnou volbou stavů českých obdržel korunu státu českého! A dělati tedy z království českého jen ‚zem,' provincii, jest křivdou a bezprávím.

A tu nepomáhá výmluva, že prý během času se právo to promlčelo. Před násilím se ovšem práva ‚promlčují.' Uloupilli nám na př. Prušák Slezsko a Kladsko, nedrží ho právem, kdyby ho držel tisíc let. Před vznešeným zákonem náboženství neplatí žádné promlčení, i kdy by skutečně národ český byl o svém právu mlčel . . .

A tak před Bohem, před tou božskou mocí věčné spravedlnosti, vlast naše s Moravou a Slezskem je státem, královstvím, kdyby se kdokoliv posmíval ‚zažloutlým listinám,' na nichž to psáno bylo.

A v tomto státě byl jazyk český prvním, později aspoň rovnoprávným s jazykem německým. ‚Jazyka dar svěřil nám Bůh,' a jest nám statkem drahým podobně, neli více, jako pole, dům, peníz. Zrovna tak, jako nemá nikdo práva uorávati mi pole, bydleti v mém domě, ubírati mi peněz, tak taky nemá nikdo před Bohem práva, ubírati práva mé řeči, mému jazyku. A zase žádný sebe delší obyčej čili tak zvané promlčení neplatí před Bohem.

A když tedy státníci naši od dávných let . . . dělají křivdy proti božskému právu, v srdcích lidu zapsanému, tážu se, kdo je tím v první řadě vinen, že bouří se konečně lid ten a žádá právo své? A když zabočí dál a rozhněvá se, kdo jest tím vinen, neli ti, kteří nezachovali svatý příkaz: Otcové, nechtějte ku hněvu popouzeti synů svých!

Pan ministr Clary řekl prý, že se jazykovými nařízeními Němcům ublížilo. — Ovšem že to pravda není... Pokud se věci naše neřídí v Praze, ubližuje se nám. Bylyť zajisté proti svatému právu našemu přeneseny do Vídně.

Možná, že se budou nyní zase naplňovati žaláře a že se budou potlačovati projevy až i oprávněné, ale tím se nejvýš docílí dusné mlčení hněvu utlačeného...

Ale tak nemá vypadati stát! Takový stát, ať pomalu, jde záhubě vstříc a chystá si to, čemu pohané říkali Nemesis, bohyně, jež trestala bezpráví; my tomu říkáme ‚trest Boží‘... Pomalu přichází božská nemesis, ale přichází jistě.«

Takovéto vystupování proti vládě neudělalo biskupovi ve Vídni dobré oko. Cítil to často. Když za jubilea padesátiletého panování Jeho Veličenstva zřídil svým nákladem v Chrasti dívčí měšťanskou školu, nemohl se pro ni dovolati práva veřejnosti. Svůj poměr k vládě naznačil biskup Brynych v jednom ze svých posledních článků v Obnově pod titulem »Excellenc pán to nemá rád!« V článku tom pověděl, že jako český biskup pokládá za svou povinnost v celé řadě otázek — nemlčeti.

Po rozhodném vystoupení proti vládě Claryově začaly se nad jeho hlavou shlukovati hrozivé mraky. Ve Vídni i v Římě bylo na něj zle žalováno. Němci i vládní činitelé postavili se proti němu, jak nejrozhodněji dovedli, a začalo se již i dokonce mluviti, že bude Brynych donucen diecése své se vzdáti. Ale špatně ho znali. Chvíli tuto bouři proti sobě ve vysokých kruzích mlčky sledoval, pak se zdvihl, zajel přímo do Říma k papeži, a po rozhovoru s ním a po dalším jednání s kardinálem Rampollou byla celá tato záležitost vyřízena tím spůsobem, že biskupu Brynychovi bylo v Římě uloženo, aby bez ohledu na ministerstvo vyložil skutečný stav českých věcí přímo panovníkovi.

Proto po této své Římské cestě podal Jeho Veličenstvu obšírný pamětní spis s vylíčením českých poměrů (jeden opis tohoto spisu odevzdán byl zároveň ministrovi Rezkovi), a od té doby z Vídně nehrozilo mu již žádné nebezpečenství. V přízni ovšem také nebyl, an si jí nehleděl nijak získati. A tím právě jeho vlivy rostly a jeho slovo mohutnělo.

V Římě pak žaloby, jež na Brynycha ze strany německé a vládní byly papežské stolici podány, vyřízeny byly tím spůsobem, že v uznání správné činnosti své jmenován byl Římským hrabětem, domácím prelátem a biskupem trůnu papežskému assistujícím.

Vlivy jeho začaly býti v poslední době dalekosáhlé, tak že když loni bylo nové rozdělení českých diecésí již připraveno a přípravy ty byly tajeny, Brynych je odhalil, a obávaje se, že by při rozdělení tomto bylo německým požadavkům nejplněji vyhověno a co do českých že by zůstalo při pouhých slibech, hned bez prodlení se na příslušných místech tázal, jak se ty věci vlastně mají a co se vlastně zamýšlí? A tento dotaz postačil, že celá záležitost hned uvázla a že se přestalo o ní vůbec mluviti.

Posledním politickým vystoupením Brynychovým byla jeho řeč na sjezdu katolíků československých v srpnu v Hradci Králové, kde promluvil »O úkolech katolíků ve XX. století,« a posledním jeho biskupským výkonem bylo znovuvysvěcení slavného chrámu v Sedlici u Kutné Hory.

Brynych byl muž vzácných darů i vzácné horlivosti v působení, jež ovšem povinnostem katolického biskupa přesně odpovídalo, tak že i nepřátelské mu listy nad jeho hrobem prohlásily: »Nenáviděli jsme ho, pronásledovali jsme ho stále, ale to musíme doznati, že v nás vážností a opravdovostí svou budil vždycky skutečný respekt!«

Když uctivě mu presentují nepřátelé, pak přátelům netřeba více mluviti.

Hrubanovo chalúpče.

Ze slovenských obrázků

Gabriely Preissové.

(Dokončení.)

Matúš osaměv znovu se pozvedl s židle a protáhl si obě jaksi tuhnoucí a zlenivělé ruce nad hlavou. »Vida,« pomyslil si mrzutě, »člověk, jakmile se povytáhne, zavadí rukama o strop; potom se tatíček mrzí, když mu jednou poví jasnou pravdu. Se starými lidmi je kříž — Nynka se také každé chvíle nedovede snést se svojí mamicou; ta dcerce zase nepřeje žádné radosti a zastávky, pořáde jen aby se mladé tvářičky skláněly nad plotnou, nad prádlem nebo nad uklidem, aby dcera sháněla a lakotila jako ona!«

Matúš náhle zmírniv pohled vytáhl z kapsy laciný notýsek a vyňal z hrstky orůžičkovaných dopisů zánovní visitkovou podobiznu mladé, po městsku oděné dívky s čiperným pohledem, s napáienými vlasy a poněkud drze usčeřenými rty. Mimo příjemné oči a dovedně zvlněný účes nebylo na dívce pražádné krásy, ale Matúš byl přesvědčen, že je Nynka nejspanilejší ženština na světě, a kdo by mu ji byl pohaněl, toho by musel sbíti.

Nynka byla jedinou dcerou vdovy, která v městě, kde byl Matúšův pluk, měla malou, ale dosti výnosnou hospodu. Matka Nynčina střádala neunavně pro dcerku do záložní knížky věno, ale těšila se také za to, že Nynka se dostane do pořádného majetku. Poněvadž Nynka tvrdila, že by si nevzala ani za svět žádného hospodského a vůbec nikoho, kde by musela obsluhovat cizí lidi, svolovaly už obě vroucímu Matúšovu přání, aby si směl odvest Nynku do svého malého hospodářství, a vyčkávaly s jak se patří záslibem, jen co prý se ještě přesvědčí, kterak to tam v Matúšově domově vypadá.

A Matúšovi teď, když po dlouhé době spatřil domovské stavení a rozhlížel se po jeho nízkých trámových stěnách a drobných okénkách, připadalo všecko tak skromně a úzkostlivě skrčené a až žaleknutě netroufalé. Nynčina matka se ho už dávno vyzvídavě tázala, čím je Hrubanovské stavení kryto, a jemu ihned chytře napadlo, že nesmí jmenovati došky, i odpověděl jako sebevědomě: »Pod tašky to tatíček vystavěl — pod tašky — « a pomyslil si v tom klamu, že se krytba snadně, než ji nevěsta zhlídne, dá vyměnit. Když si ale nyní stavení prohledl, poznával, že na sražených a nerovných trámových stěnách by se taková nová krytba jen směšně okatěla a jak smutně zde bylo v té osamělé chatě, Nynka by se jistě té samoty a opuštěnosti zalekla . . .

Žádná jiná pomoc se mu nekmitala v znepokojené hlavě, nežli že se musí domoci jiného, z gruntu jiného stavení . . . A už do té první tísně, když přibližuje se k rodné chatě, chápal celou její hroznou nepatrnost, skočila mu taková pomocná žhavá jiskerka, která se bleskorychle před sevřenými zraky zvětšovala v radostný, jásavý plamen a slibovala: »Mohla bych vám nahraditi něco k neporovnání hezčího!« Vždyť vyprávěly světové povídky takovou jednoduchou událost už před Matúšem kolikrát. Tomu a onomu pomohl jen oheň. Stávaly celé vesnice v bídném dochovém poklopu, a pojišťovny je vystavěly pevnější, úhlednější, vyšší a sebevědomější. Jen rozvážně a dovedně se muselo všechno zařídit, aby konce nedopadly zle . . . Ach, tu na Slovensku byli už ti nejhloupější lidé a proto stále tak bědní chudáci. Matúš světem zkušený a pocvičený, který v cizině dovedl se vyšvihnouti na kaprála a naučil se německy, by jim už okázal, kterak si může člověk k lepšímu pomoci bez mozolů a potu — a hříchem se jistě taková pomoc nemohla zvát, když si člověk všechno rozumně rozvážil, že pojišťovny naberou nadarmo peněz dost a na pár stovkách jim nezáleží . . .

Teď ale poznával Matúš, že má otce, s kterým se dá těžko smělé slovo promluvit. Musí na něho působit volněji — podloudněji, a především mu musí napovědít, jaké štěstí by udělal s Nynkou . . .

— — — Matúš se druhého dne pečlivě umyl a okartáčoval a šel se ohlásit panu Wintersternovi s pevnou důvěrou, že ho teď pán povýší z čeledína na kočiše. Matúš nebyl nikdy líný člověk, ale nyní bez dlouhého a hlubokého rozsahu myšlenek cítil, že jeho pečlivě vyleštěné boty nemohou se brouzdat v orných brázdách, že opírat se o kozlík kočáru by jim mnohem lépe slušelo. A pan Winterstern měl dva kočáry a ještě k tomu bryčku, u něho bylo pořád vyjížděk dost. Jezdila jeho mnohočlenná rodina stále na návštěvy a výlety, on sám jezdil za obchodními záležitostmi a musel často posílat vůz na nádraží pro nějakého agenta nebo jiného hosta; k celému pořádku by potřeboval dva kočí a nejen toho jediného, starého dlouhána s licousy, kterého už měl. A kdy by toho místa nebylo, alespoň za nějakého dohližitele by mohl Matúše ustanovit.

»Košamadyne, pane kaprál!« přivítal statkář svého bývalého čeledína v kancelářském pokojíku s patrnou vážností — »jak pak se máte?«

(»Dříve mi tykával,« pomyslil si Matúš spokojeně, »teď ví, s kým mluví.«)

»Děkuju pěkně za optanou, velkomožný pane —« řekl slušně, trochu důvěrně se usmívaje. »Jsem zdráv, vrátil jsem se z vojny — co by mi scházelo?«

Pan Winterstern si už zase znamenal něco na papíře před sebou a ozval se jen jako v jiných starostech, aby ještě něco řekl: »A jak pak jste se tam pořád měl na té vojně?«

»A dobře, velkomožný pane — naučil jsem se tam německy,« pochlubil se klidně, ale důrazně Matúš.

»No vidíte —« črtal si stále starý pán své cifry, »to se teď budete chtět podívat do Vídně, což?«

»Co bych tam dělal, velkomožný pane!«

»No, Slovák, jak se naučí trochu německy, koupí si krosnu nebo vozejček a už chce jet do Vídně nebo do Trantálie prodávat vařečky nebo papuče. A lidi na dobývání řepy aby tady člověk za dnešních časů sháněl jako zlato!«

»To jen můj švagr a sestra se kymácejí s vozejčkem —« přibarvil se vysloužilý voják v tváři jako by se opravdu za ně styděl, — »mne by to cikánování po světě nikdy nelákalo. Já se chci držet doma pěkně na svém a přišel jsem prosit, velkomožný pane — už tak ze známosti — když jste byl spokojen se mnou jako s čeledínem, jestli byste si mne teď nevzal za kočiše.«

»Co vás to napadá — nepotřebuju žádného kočiše! Jsme s naším Šandorem spokojeni, byl dříve kočím u hraběte a je to pořádný člověk.«

»Však by se vám, velkomožný pane, hodili dobře i dva kočišové — a já se také něčemu lepšímu ve světě naučil —« troufal si Matúš.

»Co ještě! Jsou bez toho pořád špatnější příjmy, obilí nic neplatí, řepa nás bude pomalu více stát, než za ni dostaneme — daně a mzda jen pořád vzrůstají, — a vydržovat si dva kočiše!«

»A tož místo nějakého dohližitele byste snad mohl pro mne uchystat velkomožný pane;« seskromnil Matúš hlas, jako by už slevoval ze své ochvělé naděje. »Dal bych na všecko pěkně dobrý pozor.«

»Na co byste chtěl dávat pozor?« obrátil starý pán jaksi netrpělivě a nechápavě po Matúšovi hlavu.

»A tak na lidi — ať by to bylo na rolích, nebo po domácku. Však vím všecko, co a jak se patří, a hlas mám pořádný; když jsem komandoval na vojně, všechno se jen třáslo.«

Matúš se při posledních slovech hrdinně rozkročil, aby bylo viděti, že je schopen i k jiné túře než na kozlíku.

»Tak vy chcete vlastně komandovat?« prohodil statkář trochu úsměšně.

»Ba dobře bych to trefil, velkomožný pane,« byl si Matúš jist svých slov beze vší chlouby. »Když člověk dohlíží, vím, že nesmí si dát ruce křížem a nesmí věru pozvolnu kráčet a na cestě stéblo prosit: Prosím tě, stebélko, nepřeraž mne. Pěkně hůlku do ruky a hodně nahlas rozkazovat musí.«

»Mám pro oba dvory jednoho šafáře dost, k tomu dohlíží ještě na všecko můj nejmladší syn,« zostřil starý pán nějak divně hlas. »Na komandování by se mi také hlásilo dost příbuzných, těch komandantů vůbec se teď rodí jako hub po dešti, ale k práci, k vytrvalé a pořádné práci je pořád málo lidí, o ty je zle! A platím ku příkladu teď 65 krejcarů denně, v akordové práci si přičinlivý člověk přijde na 80 krejcarů, ba i na zlatku... Zeptejte se vašeho táty, jestli za jeho mladých časů kdo slyšel o takové mzdě! Tož hledáteli práci, přijmu vás rád, zatím na dobývání řepy, než se nahodí něco jiného. Chasníka teď žádného nepotřebuju, nemohu nikoho propustit — ale na řepu potřebuju lidí, však váš otec, dokud mohl, chodil také na tovarych, kde jen co bylo.«

Matúšovi bylo, jako by mu někdo na jeho pečlivě vyleštěné boty hodil hrst bláta; pokrabatělo se mu celé čelo. Kolem súžených zraků se mu zatáhly spárky a nadul rty. »Aby to tak Nynka s mamičkou slyšely — že ho verbujou doma za nádenníka — jeho, poměšťěného člověka, který to přivedl na vojně za kaprála, naučil se německy a namluvil si zámožnou frajerku. A to panské židisko Matúšovi za veškeru zdvořilost jeho ani nepokynulo, aby se posadil... Když Matúš vsecek zaražen neodpovídal, ozval se zase pan Winterstern: »No, mně se zdá, že vám ta práce také nevoní?« Ha, vysloužilý voják věděl dobře, že pan Winterstern není žádným rytmistrem, který by směl dát člověka za smělou odvetu potrestat. Matúš se vypjal v zavalitých ramenech a nabral z počáteční své pomatenosti už bystře odvetné řeči:

»Což abyste, velkomožný panko,« uscířil rty nabíravým úsměvem, »sebral tak celou svou familii, a když je zle o pracovní lid, abyste si tu řepu šli vytahat sami?«

Starý pán teď vyskočil se svého pracovního křesla hbitě jako mladík.

»Hleďme Hrubanova chasníčka,« zakroutil hlavou a pokrčil pohrdlivě rameny, »kterak mi v něm vyrostla vděčnost! Kdo pak tvého tátu i tebe obživil? Před třiceti lety tvoji rodičové (v rozčilení zase rázem Matúšovi tykal) přivezli si truhlu s celým svým jměním na trakaři na můj majetek. Dal jsem jim zadarmo místo a...«

»A váš tatíček neměl ani za mlada ten trakař, on nosil zaječí a kůzlečí kožky jen v plachtě na rameni,« pohodil Matúš hlavou v smělé připomínce, blíže se ku dveřím, kterými chtěl s okázalou nevážností bouchnout.

»Ty drzá čeládko — ty kujone — marš!« zasípal starý pán.

»He, Šandor, Jano — kde je kdo!« počal svolávati svoje lidi, ačkoliv nebyl z nich žádný na blízku. Matúš nevyčkával, zběhl švižně se schůdků kanceláře a přes umetený dvůr ven.

»Co teď?« přetřel si horké čelo, když mohl v bezpečí zmírniti krok. Skoro jej to zamrzelo, že se dal strhnout k takové zbytečné mrzutosti, ale když ten pantáta Winterstern zacházel s ním jako s ledačím! Bude si alespoň pamatovat, koho měl před sebou, a nenapadne mu podruhé sebevědomého a pocvičeného člověka posílat na řepu!

Pěkný podzimní den porůžověl domácí lány a pahorky, chocholouši předskakovali známou. tisíckráte šlapanou cestu, ale Matúšovi bylo nahořkle v duši, ovíjelo ho tíživé přesvědčení, že ten celý jeho rodný kraj se k němu nevážně a nevděčně chová, k němu, který přece v cizině k jeho chloubě narostl! Kolik pak chasníků ze zdejších roztahaných kopaničářských dědin to přivedlo na kaprála, a Matúšovy perně nabrané zkušenosti jako by se daly jen tak na cestě přešlápnout! Tatíček mu včera za chytrý nápad dvéře ukázal, a to panské židisko nejinak — ech, Matúše již tady nic netěšilo.

Navrátiv se domů postýskl si otci, že ho pantáta z panského posílal jen na tahání řepy, a vyčetl mu, že Hrubanovci si přivezli na habrový cípek jen truhlu na trakaři za celé své jmění.

»Truhla není jako truhla, v té naší bylo sto rýnských a pořádných hábků i namačkaných peřin,« odpíral starý Hruban pohaně; »to jsi měl pantátovi pěkně odpovědít.«

»Ale co,« hodil Matúš svou vyzutou vyleštěnou botou hřmotně pod stůl, »já jsem mu odsekl, že jeho tatíček neměli ani za mlada ten trakař, že nosili kožky v ranci na rameni.«

»To žes mu řekl?« vycenil starý Hruban pahýlky svých zubů. »Ej, dobře jsi mu to pověděl, ty nejsi věru hloupý!« A zasmál se té vtipné odpovědi upřímně, jako už se dlouho ničemu nezasmál.

Tož přece jeho syn dovedl zastávat Hrubanovské sebevědomí, tu velikou práci celého Tomášova a Majdušina života, o té se nesmělo mluvit ledajak, a dobře Matúš pantátu Wintersterna za nevážná slova zpražil.

»Víš co,« nabral teď staroch k Matúšovi zase nové důvěry, »nám nemá nikdo co poroučet, a my se nemusíme nikoho bát a prosit. Máme pěkně své, připachtujeme si ještě několik měřic polí, a až vyženíš nějakou pomoc do domu, přikoupíme si vlastního a zdvihneme se zase výš. Dělej si pěkně pořádek na našem, však ono si tě chalúpče vyživí.«

»Děvče mám už vyhlídnuté,« opřel se Matúš vážně loktem a týlem o zápec; »nedostaneli celých patnáct stovek, o mnoho méně toho nebude! Viděl jsem na vlastní oči záložní knížku, kde už má zapsáno přes tisíc rýnských.«

»Podívejme se,« zaleskly se starému Hrubanovi oči upřímným obdivem.

»A což, jinak je k světu a do práce?«

»Mně se líbí dost — a to je, tuším, hlavní věcí.«

»Bodejť že je — jak by ne —« seskromnil starý Hruban svou výřečnost; »ale což — jak se to má s její dobrotou? Bude si mne také trochu považovat?«

»Když jsme se loučili, říkala mi, abych vás v neznámosti od ní pozdravil.«

»Až jí budeš psat, připiš tam, že ji za pozdravení pěkně děkuju, a ten kožíšek a hedvábný fěrtoch a šátek po nebožce mámě že bude její.«

Matúš se soucitně pousmál, ale z opatrnosti ničeho neodvětil. Vytáhl z náprsní kapsy notýsek a zvolnička z něho vyňal podobiznu.

»Tady je její fotografie,« podal obrázek otci; »jmenuje se Nynka a nosí se po městsku.«

»Tak jsis vybral městskou,« uvažoval otec prohlížeje si obrázek u okna a ruce se mu zachvěly; »no jen když se ti líbí, když má dobré srdce a bude šikovná... Já jsem se vždycky rád ohledl za Katkou Gombičkovou, napadalo mi, že ta by se k nám dobře hodila — je trochu podobna nebožce mámě, když byla mladá.«

»Šmarn« usmál se pohrdlivě Matúš. »Já bych o Katku ani kramflekem nezavadil.«

»No vidíš — každý si to jinak smýšlíme, a jen když se tobě ta frajerka líbí — já na tolik peněz ani nepočítal. Víš co —«, kladl Hruban podobiznu opatrně na stůl jako by byla ze skla — »já vám z téhle jizby ustoupím do komory, pro mne tam bude dost místa.«

»No uvidíme,« sbíral si Matúš zase svůj poklad do náprsní kapsy. Nechtěl dnes už zase začínat rozmluvu o nízké hodnotě domácího stavení, kam by se Nynka ani přistěhovat nemohla — připadal si už mrzutostmi celý pošvihaný.

»Musím dnes Nynce psát,« řekl jen jako s unaveným povzdechem.

»Piš jí, chlapče, piš a nezapomeň na to pěkné pozdravení ode mne,« děl starý Hruban; »já tě nechám na pokoji.«

Pro ten den ještě chtěl se staroch o hospodářství starati sám.

* * *

Stalo se, že ten týden starý statkář Winterstern náhle zemřel. Povídalo se o něm, že měl takovou lehoučkou, netušenou smrt, jaké by si měl každý člověk přát, ale starého Hrubana, když kráčel povzdálečí za černým pohřebním vozem, odvážejícím pantátu kamsi daleko — napadla bodavá lítost, že jeho syn Matúš pantátu v posledních dnech života jeho tak břitce pozlobil, a modlil se za to po celý dlouhý kus cesty, kam až pohřeb doprovázel, skroušené otčenášky za lehké pantátovo odpočinutí.

Za několik dní potom dal si nejmladší syn zesnulého, dědic statku, starého Hrubana zavolati do kanceláře.

»Staříku,« oslovil nový statkář Hrubana dosti zhurta, »prohlížeje katastrální výkres svých pozemků, shledávám, že vaše chalupa stojí na mé půdě. Chci v těch místech asi za rok počít stavět továrnu na šindel, bedničky a sudy — a to vaše stavení mně tam překáží. Co vás to jen kdysi napadlo, postavit si stavení na našem pozemku — to byla hloupá opovážlivost.«

Hruban se prozatím jen usmál. »Mladý panko, co se na mne rozkřikujete, jako bych byl ve vašem podruží? Vy jste si ještě někde píšťalky řezal, když já jsem už byl na své chalupě vlastním pánem —«

»Hubu držte!« uhodil nový statkář sevřenou pěstí do stolku. Myslíte, že já vám dovolím se tak drze chovat, jako se choval váš syn tady na tom místě k mému nebožtíku otci? Ten vroubek, holečku, ještě nemáte oba smazaný, ten si budu pamatovat já! S vaší chalupou si dělejte, co chcete, ale s mého pozemku musí zmizet! Odevzdám tu záležitost jednoduše advokátovi, a když neposlechnete po dobrém, můžete přijít o poslední halenu na sobě.«

»Vždyť ani nevíte, mladý panko, co mluvíte —« pokusil se starý Hruban v sebezapření zkrotiti statkáře po dobrém. »Vždyť váš nebožtík pantáta mi pěkně ten kousek na habrovém cípku daroval, dával jsem mu za to kolik let pozor, aby mu lidé z lesa netahali kmeny . . .«

»A tahal jste mu bez pochyby za to tím pilněji ty kmeny sám, když byla taková blízká příležitost?« súžil statkář pohrdlivě oči pod skřipcem.

»Co — že — cože jste to vyřkl?« promluvil chraplavě Hurban a celý potemněl v tváři; »co pak jsem já nějaký zloděj?«

»Dnes vám ovšem nemohu nic dokázat, co se snad dělo před mnohými lety, dokud jsme neměli hajného, ale to vám dokážu, že to nemáte nikde úřadně potvrzeno, že by vám byl nebožtík otec nějaký kus z našeho habrového pozemku prodal nebo daroval, a my si přece nebudeme něco odlupovat z panství pro nějaké baráky!«

»Jen počkejte — pošlu sem na vás syna!« zavrávoral Hruban k dveřím, »ten vás naučí s lidmi mluvit!«

»Váš syn ať mi nepřekročí práh — sice by ho psi vyprovodili!« křikl ještě statkář za starcem.

»A vy ten náš práh také nepřekročíte, při sám Bůh!« pozvedl ještě Hruban svou klokočovou hůl na schodě. »Sloty naduté — sloty!«

Jmenoval statkáře množným počtem, jako by se proti němu vztyčovala celá tlupa nepřátel. Mladá služka ze známé chaloupky přeběhla mu před očima dvůr a pozdravila ho: »Dej vám Pánbůh dobrý den, strýčku!« ale místo poděkování odbyl ji Hruban také s pohrdáním: »Dej mi pokoj — kdo v tomhle domě slouží, je také slota.«

Dívka se za ním s udivením zadívala, neminulli se s rozumem; ubíhalť, co mu nohy stačily, poblácenou úvozovou cestou.

Matúš spravoval zrovna odpadlý kousek plůtku, když se otec chvatně blížil k domovu. Obávaje se už hovořit o pomoci pojišťovny, choval skrytě v mysli naději, že by mohli čistou, ale skrčenou chaloupku také výhodně prodati a vystavěti si v živějším sousedství stavení nové jako klícku, třeba by naň více než polovičku tajně zůstali dlužni — však Nynka by pak rázem dluhům odlehčila.

»Jen spravuj, spravuj, ať máme pořádný plot, aby se dál, než k němu žádná slota nedotřela!« oslovil Hruban syna, schvácen docházeje cíle. »Považ, že mě to mladé židisko ze dvora, na které já jsem ještě, když to bylo malé, prstem kývával: Maksime, pojď si pro bič — anebo pro lusky — dojedovalo jako ďacha. Zmanulo si, že prý naše chalúpče je postaveno na jejich pozemku a že mu je musím uklidit s očí, aby se tady mohla stavět nějaká fabrika! Jako bych chalúpče se stájkou a zahrádkou mohl sebrat jen tak pod paždí a jít s ním někam o míli dále. Že prý nic nemám úřadně zapsáno, že si vezme advokáta ku pomoci; a když jsem řekl, že tam pošlu na něho tebe, Matúšku, zařičel na mě, že mu nesmíš překročit práh, že by tě odtamtud psi vyprovodili — Kriste Ježíši, dítě, co takové nepravosti říkáš?«

Stařec sotva mohl duch lapati, až se musel unaven posadit na obrubu studně.

Matúš dlouhou chvíli mlčel — otec ho musel netrpělivě upomenouti, zdali se mu nezastavil rozum nad tou neslýchanou věcí. Potom se chasník přece zvolnička a dosti pokojným hlasem ozval:

»Nedokážeteli věc nějakým papírem, budete na tom zle, tatíčku.«

»Jaký pak papír,« snížil stařík lítostivě hlas, jako by se před vlastním synem nemusel kasati s křikem, »což jsem já blázen jakýsi? Nevím, co se před lety, než jsme počli stavět, událo? Neslyšela to Majduša i její tatíček od samého pantáty, že mi dílek na stavbu z dobré vůle odevzdává, abych mu jen za to trochu strážil les, — nehovořil jsem o tom s pantátou několikráte sám? A toliknácte let bylo všechno dobře, žádný se nezeptal, odkad máš grunt, na kterém stojí chalúpče, a teď najednou takové pronásledování!«

»Žádná z těch duší, které jste tu, tatíčku, jmenoval, nemohla by ničeho dosvědčit,« nabíral Matúš do hlasu vážného smutku, »ti všichni jsou mrtví, mamička, její otec i ten starý pantáta, s kterým jste se smluvili.«

»A kdy by aj nikoho nebylo, kdo by mimo mne mohl tu boží pravdu dosvědčit,« odpovídal s horečným zrakem stařík, »což jsem já nějaký šklban, aby se mi nevěřilo? Nedokázali jsme s nebožkou Majdušou veliké a poctivé věci? — hen každý vidí naše přičinění! A nejsou už spravedlivé soudy na světě — nechrání už poctivost náš zeměpán? Holečku, já bych mohl žalovat na soudě — já a jen já bych musel všecko vyhrát, neboť oni mi tam předhazovali, jako bych byl zloděj jakýsi!«

Matúš tu těžkou žalobu pořád jaksi přeslýchal. Jeho oči zíraly do dálky, jako by tam na maďarské straně byl poznal jiný svět, než byl zdejší, trpný a lítostivý. Pousmál se z upřeného toho pohledu jaksi útrpně a s vysoka, když se zase ozval:

»Samojediný člověk a člověk chudobný toho hrozně málo na světě dokáže! Než byste se, tatíčku, měl odvážit k nějakým soudům proti boháči, stokrát rozumnější by bylo, kdy byste chalupu prodal, a vystavěli bychom si něco jiného.«

»Tak ty s ním držíš — s židiskem?« vydechl zprudka otec.

»Bože můj, ani mi nenapadne! S vámi přece držím a vždycky budu držet jako věrný syn; ale vy byste chtěl hlavou do zdi tlouci! Ostatně ta rada, kterou jsem vyslovil, by byla bez toho marná, kdo pak by chtěl koupit stavení, o jehož grunt by se musel soudit? Jediná pravá pomoc by nám zbývala, víte ta — ta --«

Matúš se zamlčel a ostražitě se rozhledl kolem.

»Jaká pomoc?« pozvedl starý Hruban k synovi zrak ještě s kmitem naděje; už to cítil, že syn je silnější než on.

»Pojďte do jizby, tatíčku,« kynul mu syn.

Staroch se za ním ubíral jako v těžkém snu.

Když se octli oba ve světnici, rozhledl se Matúš zas ostražitě kolem a pak ještě zašeptl otci u samého ucha: »Pojišťovna by nám pomohla — vyvedli bychom krávy a kde by se co dalo šikovně uklidit, dostali bysme osm set rynských, a žid ať si potom nechá svůj grunt. To je ta jediná, nejrozumnější rada!«

»Kriste Ježíši,« zbledl staroch jako stěna, »ty už si zmanuješ věci, jako ten Jidáš! Ještě jednou se opovaž, a já bych se musel zapomenout, a třeba žes moje vlastní krev, šel bych na tě jako na škůdce! Moje chalúpče, to moje ubohé, spravedlivé chalúpče!« zalkal staroch a klesl na lůžko jako podťatý. »Tak by je chtěla se světa zprovodit vlastní moje krev!«

»Kde se ten tatíček jen k stáru nabral tolika řečí?« podivil se Matúš. »Jakživ vždycky jenom opakoval po mamičce, co ona uznala, a teď mluví o chalúpčeti pořád kroniky, jako by to byla nějaká frajerka. Ach, se starými lidmi je kříž! Musím jednat sám a tatíčkovi nic nesvěřovat, on je už jako dítě.«

Té noci kolem jedné hodiny nemohl se Matúš zabrat do spánku, trápila ho žízeň. Povstav konečně šel zlehounka do síně nabrat si do plecháčku vody. Když se vracel, hrábla mu u dveří náhle po prsou cizí ruka, ale sotva leknutím vykřikl, kdo to je, poznal otcovu postavu. »Co jsi to dělal? co jsi to chtěl dělat?« ptal se hrozebným hlasem starý Hruban.

»Pro vodu jsem si šel, co bych dělal —« odpovídal syn s nepochybnou pravdivostí a rychle rozžehnuv světlo (neboť mu plecháček vypadl z rukou) dodával podrážděn: »Vy se ještě s tou vaší chalupou zblázníte, tatíčku, chytáte domácího člověka jako zloděje!«

Staroch se uklidil na své lůžko a jen si zatapal po prsou s povzdechem: »Tady mě to tíží a pálí!«

»Tož se napijte vody —« poradil mu střízlivě syn. »Já jsem také cítil pořád dnes nějaké pálení v hrdle, býval jsem každého večera zvyklý na žejdlík piva, a to mi teď schází.«

Staroch se tou všední řečí jaksi upokojil, ale potom již pořád jeho noci bývaly takové bezesné, sedával na lůžku, natahuje šíji k dveřím a každé chvíle si rozžíhal světlo. Matúše ten nepokoj zlobil, protože mu kazil spánek, přenesl si raději, aby měl pokoj, lůžko do zatuchlé komory.

* * *

Starý Hruban zanesl již advokátovi třetí desítku, aby mu vymohl pro všechny časy jistotu, že jej statkář Winterstern nesmí pronásledovati. Advokát sliboval, že doufá brzy té jistoty nabyti, potom že musí také protivník Winterstern nahradit veškery útraty; ale Hruban se dnes již po šesté vracel z města od něho a nepřinášel si žádného ulehčení.

Nebezpečí soudního procesu dobělilo hlavu Hrubanovu v málo týdnech už jako sníh, ale šíji mu již více nesklánělo, vyhlížel rovnější, vypjatější, na žlutavé líce mu stále vyskakovaly ruměné šlehy, oči se mu blyštěly bdělostí dobrého strážce. Byl si jist svým dobrým právem a konečným vítězstvím, zabezpečujícím na vždy pokoj jeho milovanému chalúpčeti i jakýsi jeho pyšnější rozhled, že se dovedlo uhájiti před nenávistí i závistí sousedského boháče; ale protivenství se vztyčovalo před plotem chalupy již příliš dlouho, Hruban se stával horečně netrpělivým, dychtil po jeho sražení a nesměl sám ruku napřáhnouti, dokud páni na úřadě nedali k tomu svolení, dokud sami všechno neprohledli, neprozkoumali a neuznali. A to uznání se táhlo tak nekonečně dlouho.

O dušičkách Hruban došel po prvé k advokátovi, neboť se před tím dnem znepokojil, že statkář Winterstern dal geometrem celé okolí chaty vyměřovat; před vánocemi byl předvolán k výpovědi na okresní soud, kde si všechno náležitě zapsali — a od té doby pořád jen páni zkoumali a zkoumali a pravým, šťastným nálezem týranému člověku neodlehčovali. Zatím svatý Josífek už odstraňoval sněhy z kraje, a Hrubanovo chalúpče počalo zase už mile ozařovat věrné jarní slunéčko.

Jak bylo chalúpče zase dnes hezké, když je staroch o deváté hodině z rána opouštěl; zdálo se jako vykoupané a kývalo na Hrubana ještě důvěrně se blyštícími dvěma okénky, když už zacházel do dálky, a pořád jako by za ním volalo: »Brzy se vrať!«

Hruban musel přežiti nejhorší zimní dny v stavení zase jen sám. Matúšovi se nahodilo dočasné tříměsíční místo drába v cukrovaru, čtyři hodiny vzdáleném, potom si vyjel za milou a zůstal jí tam na blízku dvě neděle. Ještě že měl tolik ohledu a lásky k otci a k domovu, že se s novým jarem odhodlal starati se sám o hospodářství a zapřáhnouti se za otce do orání i do každé namáhavější práce; svých stálých suchých ale drápavých poznámek,

že otec prosondí veškery úspory, ba i poslední halenu s těla, ovšem nezanechal, a to dovedlo starého Hrubana dožírat i mučit. Ech — postavil by se se štítem svého dobrého a nadšeného práva pěkně rovně nejen Matúšovi, ale celému světu . . .

»Svatý Haštal po svatém Josífkovi hbitě do nebeských kamen přikládá,« zabroukl si starý Hruban, sbíraje po vysušené, slabou travou již tu a tam ozeleněné cestě nějakou potěchu. Zrovna jako by tu teplotu na svých tvářích a dým z ohně v nozdrách pocítil. A z toho zase jej zabodl smutek připomínkou, po kolikáté se to Majduši už zazelenává drnová mohylka nad stichlou hlavou.

Teplý, rozjasněný vzduch jarního odpoledne pořád jako by se jistěji protahoval tím dýmem z nebeských kamínek. »To si snad někde pasáci zapálili.« Ohledl se Hruban dosud bystrým zrakem na všechny čtyři strany.

Dvě stuhy opravdového dýmu se vznášely nad kopanicemi a ve výšce hadovitě se splétaly tam na té straně, co začínaly lesy . . .

Hruban přestal pokojně uvažovati, zarazil se, duch jeho si rychle kreslil záhyb nynější snížené cesty, a do prsou se mu zaryla děsivá úzkost, ta stará pomatená úzkost bezesných nocí minulého podzimu.

»Ježíši Kriste,« vykřikl na své osamělé cestě, »aby to tak bylo u nás!«

Proti němu jel na úvozové cestě, ještě v dálce, jednokoňský vozík; rozběhl se mu vší silou v ústrety.

»Lidičky,« zavolal na párek městsky oděných manželů, sedících na vozíku, »podívejte se — podívejte, kde to hoří?

»A tam za Wintersternovým dvorcem v podlesí shořela nějaká chalupa na samotě!« ozval se muž, a bez údivu ujížděli dále.

Hrubanovi se zatmělo před očima. Celý svět jako by se sesypával, a do toho zazněly poplašné údery zvonu bim — bam. Umřelo — zničeno bylo — chalúpče — chuďato nestřežené — chalúpče!

Od stromu, kterého se byl musel zachytiti, vzchopil se Hruban a vláčel se kousek v přitmělé naději: »Snad se mi to zdá jen ve spaní!«

Dotáhl se na kopec, neotevřel úmyslně oči až na samém vršku — muka nezmizela, nýbrž přitužila se, rozeznal zřetelně směr habrového cípku, a chalúpče jako by se před ním chvělo v těch bělavých stuhách dýmu, všechny jeho potěchy se třásly v těch obláčcích a unikaly k obloze, jsouce nepochytitelné zrovna jako ulétající dušička . . . Zaúpěl a sebral ještě sílu k další chvatné cestě; uštvanému člověku připadalo, že ji plameny obžíhají a trním se musel drát.

Domácí kopanice konečně se před ním vynořily a zdály se oživeny tolika lidmi. Tam kráčel člověk, a tam zase dva, proti němu žena s dítětem na lokti. Poznal žinkářku Betku, byli spolu skmotřeni.

»Potěš vás Pánbůh, strýčku,« zvolala z daleka, »budete mět smutnou podívanou doma!«

Nedovedl se chopiti ruky, kterou mu podávala.

»Kam utekl Matúš?« rozkřikl se na ni tak zhurta, jako by ona byla za Matúšovy kroky odpovědna.

»Kam by utekl chuděra,« ozvala se žena v soucitné odpovědi, »vyvedl a vynesl, co se dalo; štěstí, že ještě hlavu neztratil — krávy měl v tu chvíli zrovna zapřaženy, chtěl jet ke kováři pro válec.«

»Ani ruku si nespálil — ani ruku?« kladl Hruban divnou, chraplavou otázku.

»To ani nevím — nic se takového nepovídalo, strýčku — snad ho Pánbůh chránil.«

»Ano chránil — takového Jidáše!« pospíchal po tom divném výkřiku zase Hruban v těžkém oddychování dále.

Přešel poslední kopanici, a před jeho zimničně rozšířenými zraky rozložilo se domácí podlesí se strašidelnou, beztvárnou vidinou. Několik černých ohořelých trámů bylo vzepřeno vzhůru k obloze jako pozdvižená žalující ramena. Tu a tam ožehovaly ještě žhavé kličky přemoženou oběť plamenů, dým, který z blízka měl šedomodrou barvu, snažil se ze všech stran bědný obraz ovinouti jako závojem.

Asi deset lidí vyšlo Hrubanovi v ústrety, každý mu chtěl první stisknouti ruku; jeden dětský hlas se rozkřikl: »Strýček Hruban už se vrátil, už došel!«

Matúš všecek pomáčen a v tváři i na rukou začerněn pozvedl se z obruby studně a zahovořil zarmouceným, lítostivým hlasem: »To máte pěknou radost, tatíčku. Dobře ještě, že jste nebyl doma!«

Staroch mu poskočil v ústrety jako kočka a zrovna jako tehdy v podzimní noci chytil jej na prsou za nedovřenou kazajku a košili.

»Jidáši,« rozkřikl se velikým, žalobným hlasem, »ty jsi mi sprovodil chalúpče se světa! S židem jsi se spřáhl, oba, oba jste se smluvili, abyste zničili mé chalúpče!«

»Tatíčku — zbláznil jste se?« zajektal Matúš, a v tom již staroch klesl tváří na opopelenou zemi.

»Tatíčku — tatíčku!« zaplakal Matúš, v úzkosti chápaje bezvládné otcovo tělo do náručí. »On chudák se z toho neštěstí pomátl na rozumu, domnívá se, že jsem se smluvil s Wintersternem, s kterým se soudil, a oba společně že jsme mu snad naschvál zapálili stavení,« vykládal Matúš stýskavě záhadu celému okolí. »Podejte sem vody a omejte mu hlavu. Bože, Bože, tak na mě jde jedno neštěstí za druhým! Chudák tatíček!«

Tak naříkal Matúš, a v jeho sousedství opakovala jakási žena těm nechápavým: »Strýček Hruban se z toho leknutí jaksi s rozumem minul. Křičel, že Matúš s mladým pantátou Wintersternem se umluvili, aby mu stavení zapálili. Vždyť on by to ani ten náš žid neudělal, třeba že se s nima soudil. Pánům ani taková věc nenapadne.«

Položili starého Hrubana na zachráněné peřiny pod velikou hrušeň; Matúš si u něho poklekl a pořád mu oddaně čelo hladil. Tryskem zrovna od dráhy sem přijel v tu chvíli mladý statkář Winterstern a slézaje s kočáru prohodil povážlivě: »Štěstí ještě, že nechytil les — je to zrovna teď všechno vyschlé jako v létě.«

»Pomyslete si, velkomožný pane, tamhle pod hrušní leží starý Hruban —« okazoval dvorský šafář nataženou rukou, — »přichvátal teprve před chvílí domů a celý rozum se mu nějak z toho neštěstí pomátl. Rozkřikl se tady, že prý jste se smluvili s Matúšem — jako vy, velkomožný pane, a tu chalupu že jste spolu zapálili. Člověk by se tomu musel zasmát, kdy by ti zde nebyli takoví chudáci.«

»Což, takovému nevzdělanému člověku všelicos hloupého napadne,« řekl soucitným hlasem mladý statkář.

»Ten mladý plakal — klečí také tamhle u hrušky,« upozorňoval ještě šafář.

»Chudák,« politoval statkář, »zavolejte mi ho sem.«

Matúš hned poslechl, přiblížil se se smeknutým kloboukem k pánovi a vzhledl k němu v truchlivé důvěře.

»Co poroučíte, velkomožný pane?« ptal se plačtivým hlasem.

»Budete teď nejspíše bez krejcaru,« promluvil hlasitě pan Winterstern a vyňav svou velikou tobolku podal okázale Matúšovi padesátizlatovou bankovku. »Zde vezměte — já mám také srdce — a kdy byste neměli kde nocovat, přijďte jen do dvora do šalandy.«

»Děkuju poníženě, velkomožný pane,« stiskl Matúš v chvějící se dlani bankovku, »už jsem slíbil kmocháčkovi Petrášovi, že se k němu zatím uchýlíme, krávy už jsou tam odvedeny. Jen aby se tatíčkovi brzy ulevilo.«

»Vždyť ono se mu uleví,« těšil ho statkář.

»Ten soud — ten soud k vůli tomu zdejšímu gruntu mu také už dříve celou hlavu pomátl,« připomněl ještě stýskavě Matúš.

»Můžete jej potěšit. Zrovna jsem se dnes dověděl od svého advokáta, že bych nebyl v právu, kdy bych dále vedl spor, neboť váš otec už příliš dlouho pozemku užíval bez pachtu jako svého majetku. Musím zaplatit útraty, a tento pozemek, když bude potřebí, si po dobrém odkoupit.«

»No vidíte, velkomožný pane,« zjasnily se Matúšovy oči, »a my dva, my bychom se vždycky už smluvili po dobrém.«

I stiskli si ruce mladý Matúš a mladý Winterstern, jako na znamení, že všecko nepříjemné, co se stalo, zavinili jen ti staří.

Starého Hrubana přivezli na statkářově vozíku ke kmocháčkovi Petrášovi. Tam již druhého dne povstal na nohy, ale byl pořád takový zmlklý, slova z něho vším svým těšením nedostali. Stařenka výminkářka provodila jej na zahrádku, aby se tam díval na jarní kuřátka; díval se poslušně, ale mlčel. Vykládala několik dobrých vzpomínek o nebožce kmotřence Majduši, a Hruban zase nic neodpovídal.

Následujícího dne mu přinesl Matúš novou pěknou dýmku a měchuřinu plnou dobrého tabáku, starý Hruban dal si vše položit na kolena, ale nepromluvil ani slova uznání.

Potom vykládal syn tu největší potěchu, jak mladý Winterstern se od svého advokáta dověděl, že by svou při prohrál, že je otec Hruban přec jen v právu, protože už příliš dlouho toho pozemku užíval. »Tak jste vyhral, tatíčku,« končil syn radostnou zprávu, »a pan Winterstern musí nám zaplatit všecky útraty, které jste pro to své právo měl.«

Čekal, že se otec ozve spokojeným slovem, ale stařec pořád ještě mlčel.

»Teď to bude jen záležet na vaší vůli a vašem rozumu, budeteli chtít mladému pantátovi ten svůj pozemek prodat —« prodlužoval ještě Matúš rozmluvu, — »anebo budeteli si chtít na tom místě vystavět nové stavení. Pojistné prý nejspíše dostaneme celé. Tak, co tomu říkáte, tatíčku? Chcete si zrovna na tom místě zase něco vystavět?«

»Ne,« ozval se teď krátce starý Hruban.

»Zde v dědině mezi lidmi nám bude veseleji, viďte? I Nynce se tu bude lépe líbit, a více ceny má takové stavení v dědině než na samotě. Ten náš bývalý grunt, tu zahrádku a studni, všechno nám mladý pantáta dobře zaplatí, když mu to budete chtít prodat.«

»Ty — ty mu to prodáš,« potřásl starý Hruban truchlivě hlavou.

»Tak budeme stavět tady někde v dědině,« povstával již Matúš od stísněné rozmluvy.

»Ty budeš stavět, ty —«

»Však vy také máte do toho co mluvit, tatíčku, vy první —«

»Hm,« usmál se teď Hruban jaksi schytrale, »mluvit nesmím — už k vůli nebožce mámě ne, — neboť kdy bych mluvil, kdy bych mluvil — hrozně zle by se ti vedlo, Matúši! Nemysli si jen, že ti, co mlčí, jsou hloupí — to jsou ti chytří, kteří už nechtí dělat na světě žádných mrzutostí. Nové stavení se dá upsat po spravedlnosti na mě, abyste mne s Nynkou nemohli posílati jednou někam do stájky a na kamení hlavu pokládat — slíbil jsem to mámě, že si do nejdelší smrti majetek z ruky nepustím, ale jednat a stavět budeš ty — já už ti v ničem nemohu pomahat, a nechci, aby po mně na tom vašem světě zůstalo něco mého. Však víš, že to všecko, co bylo poctivě moje, tam bylo zničeno!«

Starý Hruban napřáhl ruku stranou k habrovému cípku — a snad to byla jeho poslední vzpomínka na to všecko, co jej pode jmenem jeho chalúpčete nejvíce na světě těšilo. Potom už vždycky zůstal stichlý, na slovo skoupý a svoje zraky obracel nejraději v stranu hřbitova, kde měl ještě jeden svůj malý jistý koutek po boku své věrné, snášenlivé Majduše . . .

Léčení v lázních.

Příběh už obyčejný.

Vypravuje

Irma Geisslová.

Když v nitru měl jsem už jen žluč a jed,
děl lékař: »Hoďte na rozcestí pero
a jeďte ven, je čas už nejvyšší,
tam osvěží vás dojmů tisícero.«
Nuž, poslechl jsem. Trudno živořit
a na obtíž být sobě jako jiným.

Den žhavý byl, když kola řinčela
v můj spasný asyl stromořadím stinným,
pot s čela stékal v stružkách šimravých
a na oči se kladlo těžké spaní,
hlas cvrčků líným tichem pronikal,
spěl do dálky a splýval do hřímání . . .
»Bouř dostaneme,« kočí povídal,
švih bělouše a také pot si stíral;
jak havran černá byla obloha,
když dovezl mě a já mdlobou zmíral.

»Tak, mladý pane, tu si pohovte,
vše vytkněte, vše, prosím, jako doma.«
Já v lože dopadl — ach, spát, jen spát!
Dech horečnatý vlnil se mi rtoma.
Když stařena však dvéře zavřela,
zrak dokořán mi sám se otevíral
a do záplavy blesků nořil se,
a nepokojem svým duch tělo týral.
V ráz vzchopil jsem se, vyšel do deště,
jenž rozervanost moji moudře schladil.
Dost vesel, v haveloku promoklém,
jsem v restauraci ret již v úsměv ladil.
Tam večeřel kruh hostů vybraných,
pán, dáma, dítko poutali mě zvláště.
»Je obsazeno snad?« — »Ne.« — »Díky! dovolte —«
a už se soukám z promoklého pláště.
»Jsem Hozák z Prahy.« — »My jsme Višňovi,
můj muž, mé dítě,« hovořila paní.
Bůh ví — cos žhavého mne proniklo,
když uctivě jsem podíval se na ni.
»My nejsme choří,« dáma povídá,
»sem zapadli jsme, že nebylo jinam.« —

»Mne lékař poslal — já bych nešel sem —«
dím v rozpacích a v zmatku ubrus třímám.
V tom za okny se strašně zablesklo,
jas skvěle rudý klikatě tam vířil,
a jeho střelu v hrudi cítil jsem, —
můj obličej pak též se nachem pýřil,
zrak ponořen byl v oko panino,
tak černé, hluboké, jak noc je hvězdná;
teď nevím, odkud vlastně byl ten blesk,
jen v srdci zbyla bolest ostrá, bezdná . . .
»Jez přece!« Višeň paní pobízel,
byl nevrlý a zlostně na ni hleděl,
mně zdálo se, že paní stiskla rty,
by nikdo z nich ničeho nevyzvěděl . . .

Mně bylo slavně. Řečí opojnou
zrak mluvil k paní, k dítěti i k muži;
snad víno také ze mne mluvilo,
jež z kalíšku jsem pil, jak temnou růži.
Pak rodinu jsem doprovázel v dům,
tak malý, bílý. Bouře zašla zcela,
dlaň tiskl jsem i tomu Višňovi,
pln štěstí! Kam se nemoc moje děla? . . .

Hvozd na obzoru, modře zamračen,
a všady — všady. Zahrad také hustě,
a parnasií plné louky jsou,
jen mýtiny že zejí trochu pustě.
Ráj na zemi! snad v celém království
po takém sladkém koutku není vidu —
vždyť příroda tu skvostná, dobrý lid,
a Němců prosté městečko, i židů! . . .
Mne politikou nikdo nekrmil,
ni jedovatým literárním klepem,
zde netlukou se klackem umělci,
lid na mlatech jen ohání se cepem;
zde zpívá ještě žena u necek
i na poli neb v chlévě při dojení,
a muži klidně kouří při práci —
ach, zde jsou lidé ještě spokojeni! . . .
Chrám prostinký, věž na něm baňatá,
dva zvony milé s dojímavým zvukem,
trav zdoba svěží v prostřed náměstí,
v ní zlatá kvítka s prvým jara pukem!
Ta idyla! — — Žel Bohu, zevně jen,
vnitř jako jinde krvácívá drama —
to cítil jsem, když cestou na Hřeben
mě kouzelnýma šžehla zorničkama,

pan Višeň s dítkem dole zůstali
a my jsme spěli vonnou strání vzhůru,
tam v chodbách z jedlí v nebi devátém
jsem slyšel zpěvy všech andělských kůrů.
Však jí buď čest! Ni věty neřekla,
jíž nesměla by slyšet dcera její,
jen já byl vinen, ve mně stoupala
krev vášně k mozku, krůpěj po krůpěji;
div nezalkla mne, div jsem nešílel,
krov borovic nám nad hlavou se splétal
až do černa; noc vonná byla v něm
a ticho, ani pták tam nezalétal,
krok po jehličí hladkém smekal se,
já doufal, že mých paží přát si bude, —
ne, jako srnka vběhla na vrchol
a já zde stál, tvář, skráně, oči rudé . . .

V buk mladinký jsem na Vlkánce kdys
ryl jmeno její třesoucí se rukou —
den nešťastný! Vždyť ona plakala,
že v údech stromů také tepny tlukou,
že pokus je to vraždy na stromě,
že v korun šumu nářek jeho slyší,
že nemám srdce, nemám svědomí
v té cituprázdné, chladné ňader skrýši!
Já omluvit se nesměl, nechtěla
mne ani viděti už, bleda byla,
a já jak zločinec se odplížil
a divá lítost v srdci, mozku ryla . . .

Vrch černým hvozdem hustě zarostlý,
v něm vůně, tma a chládek jako z ledu,
tam věčná píseň skrytých pramenů
vás konejší a uspí ku posledu —
to v sen, že lid, zvěř, kámen, stromoví,
vše miluje se a je šťastno v lásce;
jen já jsem trpěl v loubí velebném,
sám sebou znuděn, zhořklý na procházce;
třpyt studánky se kmitá za smrčím,
stráň prorytá zde v klíně svém ji hostí,
kam v třásních splývá stromův kořání,
jak *její* vlasy v sivé bohatosti;
a pramen zpívá — jako její řeč,
ta zpěvná, zvučná, kovová a svůdná,
vše, všechno zde jen ji mi zjevuje,
já rob jsem její, stín, ozvěna bludná,
tíž padá na mne, avšak blažící,

a já bych nedal tu svou bolest sladkou
za dlouhý ještě život budoucí —
já vím, že piju jed tou slastí krátkou!

»Dnes na Vlkánku, drazí, půjdeme?«
ten zákon vydán pouhým přáním paní,
a vyběhli jsme vábným chodníčkem,
a kolem luk a jetelových plání
tam v starých lesů šumné tábory,
jež ruka lidská v sady upravila,
kde kynou stezky, cesty, sedátka
v spleť jedlovin, v bříz sloupořadí bílá,
kde teras pnou se čtverce porostlé,
v plyš zeleného mechu přioděné,
kde hoří skvělý korál jeřabin
a granát šípků vroubí římsy zděné, —
tam vzkřikl jsem, štván vlky vášně své:
»Ó paní, ženo, ďáble nebo svatá,
kdo milován je tebou?« Vzdychla jen:
»Můj muž, mé dítě —« A v ráz dolů chvátá...

A od té doby ztracen byl můj klid,
jak smyslů zbaven ploužil jsem se poli
a lukami a lesem žloutnoucím,
když slunce umdlévá a srdce bolí —
vše vnady pro mne rázem pozbylo,
víc neviděl jsem pozemského ráje,
den slunný byl mi jak tma půlnoci,
v níž neštěstí a zločin v skutek zraje.
Ať usmíval se kraj či kabonil,
skryt v kalný smutek mlhotkané roušky,
mne nedojímal; byl jsem otupen,
až k smrti zbodán ostny mravní zkoušky,
v níž neobstál jsem; níže klesal jsem, —
buď bude mou, neb nechci živ být více,
a nechať strhám vazby řádů všech
a zmrhám třeba srdcí na tisíce!

Den zvlášť byl truchlý, tiše pršelo
z těch praporců, jež vlály nad Zvičínem,
sám byl jsem s ní, to dovolila mi;
hvozd zahalil nás libovonným stínem.
»Ó, řekněte mi,« děl jsem Višňové,
»kde spravedlnost, kde je láska boží?
já miluji vás celou duší svou,
a marně! Růži zarůstá mi hloží.

My. rozejdem se. Nikdy, nikdy víc
svit štěstí moji cestu nepozlatí, —
že vás jsem poznal, hvězdo daleká!
Ach, možno není, že se klid můj vrátí!
Nuž, k rozloučení — svatě přísahám,
že odejdu, že víc mne neuzříte;
jen rcete, pro Bůh, bylli jsem vám čím,
že spasíte mne, sama asi víte!«
Leč nepřístupna byla Višňová,
jen muže, dítě, — řekla, že má ráda, —
a mně se zdálo, v smrků vrcholcích,
že osud můj mi černou chvíli spřádá . . .

* * *

Zde končí zlomkovité zápisky,
jež nalezeny mlhavého rána,
už pozdě v jeseni, kdy měkounce
je každá stezka listím zasypána
a na všem leží teskná nálada;
tak bylo také osudného jitra,
když nalezli je lidé náhodou;
chlad čišel lesu z pustnoucího nitra,
pláč pramenů lkal skoro hlasitě,
vzduch vlhký těžce do všech pórů vnikal.
Tam na jehličí ležel zastřelen.
Jan, sluha z lázní, hlasitě proň vzlykal.

Hned konsilium stálo okolo.
»Proč udělal to jenom?« každý hádal,
»přec mladý člověk, hezký, zámožný
a vtipný také — kdo by se byl nadál!«
Též lékařova mladá manželka
se k muži svému tiskla, plna hrůzy.
»Víš, mužíčku, on býval vřelejší
k té paní Višňové než všichni druzí,
ba dvořil se jí — pamatuješ se?
Ach, muži, věř, on zastřelil se z lásky.« —
»I šlaka!« zvolal doktor nevrle,
»nech být, teď není času na otázky,
až doma ti to povím.« Ženuška
»ach,« řekla táhle, »muži, už mi svítá,
on, chudák, viď. . .?« — »Já věděl první den,
že v jeho mozku porucha je skryta;
zde bavil se jak člověk normální,
sám bez pochyby nevěda, že stůně,
až tento kousek nám zde provedl!«

Bor kývl hlavou, táhla z něho vůně . . .

Sněmové koruny české.

Těžce trpí národ náš po stránce práva, národnosti a hospodářských prospěchů stálým nedopouštěním činnosti sněmovní. Po právu nedosáhli jsme posud ani zákonné půdy k zastupování svých důležitostí, nýbrž jen faktické. Avšak ani ty Schmerlingem oktrojované sněmy zemské nemohou působiti tak, jak jim původně bylo určeno; nedopřává se jim k tomu času. *Český sněm* byl před samým novým rokem svolán — na dva dni! Čím více se hromadí prací sněmovních, čím povážlivěji doléhá na království neutěšený stav finanční, tím méně času vláda vyměřuje sněmu k jednání. Co jinde samo se rozumí, aby potřeby zemské plnou měrou byly opatřovány, u nás neděje se ani výjimkou. Jen pro jmeno svolává se jmenovitě sněm český, nejdůležitější ze sněmů koruny naší a všech jiných v této polovině soustátí. I letošní svolání jeho na dni 29. a 30. prosince stalo se jen z nouze. Platilo dvěma jen předlohám: zvýšení platů učitelských a prozatímnému rozpočtu.

Zvýšení platů učitelských bylo hlavním zákonem loňského zasedání, ale spor mezi vládou a sněmovnou o míru přirážky pivní, nezbytné k rozmnožení financí zemských, byl by málem zákon pochoval. Vláda chtěla dopustiti jen přirážku 1·40 k. z hektolitru piva; má prý sama tuto přirážku v záloze k zlepšení financí státních. Tím spíše spěchal sněm, aby si ji zabezpečil pro sebe, a s řídkou jednomyslností přijal návrh výboru na 2 k. z hektolitru piva. Nutnost, aby země touto přirážkou poněkud upravila své finance, byla tak patrná, že nikdo proti ní nemohl nic namítati. Mimo to sám předseda ministerstva dr. Körber hlásal v říšské radě, cokoliv by Čechové a Němci chtěli společně, že se jistě stane. Pro platy učitelské a přirážku hlasovali poslanci obou národností, ale vláda přece zákon nepředložila k sankci. Setrvala i na výhradě, že sněmu bude vypláceti příslušný výnos té přirážky, kdy by se jí zmocnila k účelům státním. Království české nemělo tedy u ouřednického ministerstva ani tolik váhy, aby od něho v nejnaléhavější své potřebě, v nápravě finančního stavu, slušně bylo podporováno. Jediný ústupek přinesl z Vídně nejvyšší zemský maršálek, jenž v otázce svolání sněmu a v této věci u vlády zakročoval: spor měl býti rozřešen tak, aby vláda i sněm učinily ústupek, aby totiž zemská pivní přirážka obnášela 1·70 k.

Ve sněmovně (29. pros.) dr. Pacák označil stanovisko českých poslanců v ten rozum, že by měli setrvati při původním usnesení, ale jelikož jim jde o rychlé uskutečnění předlohy, že budou hlasovati pro pilné její vyřízení, aby učitelé čeští a němečtí od 1. ledna dostávali zvýšené platy. Řečník protestoval proti tomu, jak se vláda ke sněmu chová. Návrh Pacákův, aby berní výbor již nazejtří podal ústní zprávu o předloze, schválen. Dne 30. prosince hr. Vojtěch Schönborn trval na prvotním usnesení 2 k., jelikož zemské finance jsou nepříznivy a bude potřebí ještě i přirážky ku přímým daním. Vůdce Němců dr. Eppinger vytýkal vládě, že kroku jejího nebylo potřebí; také

ostatní řečníci z německé strany, Pacher, Hofmann, Prade, mluvili proti vládě. Z české strany posl. Kubr shledával v počínání vlády úplnou nevažnost k sněmu; vždyť ani poslední vesnici nepopírá se právo, aby o svůj rozpočet se postarala. Anýž se jmenem strany svobodomyslné ohrazoval proti útoku vlády na právo českého sněmu. Jen ohled na učitelstvo vede jeho stranu k hlasování pro vládní osnovu. Radikální poslanec Kalina a agrárník Prášek mluvili proti Mladočechům a jich přílišné shovívavosti k vládě. Dr. Kramář hájil jmenovitě ministra krajana dr. Rezka, jenž prý učinil v této příčině, co mohl. Zpravodaj Formánek navrhl ještě resoluci, aby větší potřeba na zvýšení platů učitelských hradila se z prostředků, které jsou po ruce, než docházeti bude výnos z nové přirážky. Resoluce přijata a rovněž celý zákon.

Prozatímný rozpočet povolen byl tentokráte hned na 6 měsíců. Potřeba a úhrada řídí se dle rozpočtu na r. 1902 s přirážkou zemskou 55 hal. ke každé koruně přímých daní, vyjma osobní daň z příjmů, a s půjčkou 6 mil. korun na sesílení kassovních hotovostí. Politická debata nebyla vedena, pouze dr. Baxa promluvil řeč, kterou velmi ostře tepal nynější stav věcí, žádal za změnu volebního zákona, odmítal vyrovnávací porady česko-německé ve Vídni a pronášel též o dynastii soud, za nějž byl volán k pořádku.

Celé sněmování bylo jen malou episodou, ukazující, jak práce na domácí půdě se nám obmezuje téměř na pouhé hodiny, kdežto věčnému mlácení prázdné slámy na Vídeňské říšské radě se vyhrazuje skoro celý rok, všecko ke cti a slávě centralismu a germanisace.

Moravský sněm se po nových volbách sestoupil 20. prosince k první schůzi a 22. opět se rozešel. Čeští poslanci dostavili se silnější o jeden hlas; ale pevnější a jednomyslnější organisací mohou se honositi Němci. Jako tři strany vstupují čeští poslanci do nové sněmovny: lidová, národní a katolická národní. Neshoda mezi nimi jest taková, že hlasovali proti sobě při volbě zemského výboru! Proti tomu německé strany: pokroková, lidová a všeněmecká tvoří spolu jednotný klub, v jehož předsednictvu jsou zastoupeny. Bojovná jejich organisace udržuje i těsné spojení s německým velkostatkářstvem ústaváckým, jež přičiněním Chlumeckého tvoří s ní jednu stranu.

Zemským hejtmanem jmenován byl opět hrabě Vetter z Lilie a jeho náměstkem dr. Žáček, jenž v úvodních slovech pravil, že povolán byl na toto místo jako zástupce českých poslanců a důvěrník českého lidu. Zemský hejtman jak obyčejně oplýval sladkými slovy o dělnosti a úspěšnosti sněmu moravského, kterážto slova křiklavě odporují skutečnému stavu, kde veliká většina obyvatelstva jest ve sněmu zastupována jen bezmocnou menšinou.

Dr. Stránský a soudruhové podali návrh, aby na svolávací patent sněmovní odpověděno bylo adresou. Návrh dosud nepřišel na denní pořádek.

Prohlášením ministra spravedlnosti vyřízena záležitost dovolené soudních úředníků, kteří zvoleni jsouce za zemské poslance, vykonávati mají mandát sněmovní. Státní základní zákony zmiňují se o dovolené pouze pro říšskou radu. Loni vyšel nález ministra spravedl-

nosti, aby úředníci do sněmu zvolení žádali za dovolenou. K naléhání poslanců obou národních stran a k dotazům v minulém zasedání podaným učinila vláda osvědčení, že jako dosud i příště soudní úředník bez zvláštní žádosti obdrží dovolenou na dobu sněmovního zasedání.

Malou politickou debatou bylo (22. prosince) rokování o *rozpočtovém provisoriu*. Zemský výbor navrhoval je na šest měsíců, což také přijato, ale z české strany hlasováno pouze pro tři měsíce. Dr. Šílený žádal za dostatečný čas k sněmovním pracem a za provedení regulace řek moravských, ježto k průplavovým stavbám tak brzo se nepřikročí. Posl. Vychodil poukazoval na úkory, které se pořád ještě dějí českému školství na Moravě. Posl. Novák líčil jednání Brněnské obce proti českým školám. Dr. Perek vytýkal křivdy, které se Čechům dějí v zemském rozpočtu, a ukazoval na násilí, jež musejí snášeti Čechové v obcích s německou většinou zastupitelstva, jmenovitě v Znojmě a Ostravě. Staré tužby české jsou, aby napraven byl volební řád, aby zavedena byla okresní zastupitelstva a odstraněn byl centralismus. Posl. Hruban mluvil jmenem katolické národní strany ve smyslu řečníkův obou druhých stran.

Zemský výbor moravský obsazen byl takto: za kurii velkých statků zvolen dr. Ed. rytíř Ulrich, za náhradníka hrabě Belcredi; za kurii měst německý pokrokář Fux a za náhradníka lidovec Schleimayer. V kurii venkovských obcí veden boj mezi dosavadním přísedícím Janem Rozkošným a od Mladočechů navrhovaným dr. Šíleným. Rozkošný zvolen 16 hlasy české katolické strany Staročechů a Němců proti 12 hlasům lidové strany a staročeské. Za náhradníka zvolen Heimrich. Z celého sněmu zvoleni za členy dr. Manner, Jos. Jelínek a dr. Žáček, za náhradníky pak dr. Schrötter, Luksch a baron Pražák. Dřívější poměr ostal tudíž zachován.

Slezský sněm sestoupil se též poprvé po nových volbách a vyřídil svůj úkol ve dvou schůzích, 29. a 30. prosince. Prozatímný rozpočet povolen na šest měsíců. Česko-polská menšina podala osvědčení ústy posl. dr. Michejdy. Dovolává se jmenovitě spravedlivé opravy volební a provedení rovného práva v úřadech a školách. Skromné jsou požadavky zástupců většiny obyvatelstva, ale i ty jsou marny tam, kde není smyslu než pro násilné poněmčování. Sněm usnesl se též vyzvati vládu, aby úspory z cukerních prémií, která po přijetí Brusselské konvence se ukáže, užito bylo buď k snížení daně ze spotřeby cukru, anebo aby dle měřítka spotřeby rozdělena byla jednotlivým zemím.

Dvoudenní zasedání sněmů koruny české znova křiklavým spůsobem ukázalo, do jaké mizerie přivedl Habsburské soustátí systém od Schmerlinga zahájený; ale ukázalo zároveň, že ve Vídni nemají ani rozumu ani vůle, aby toto scestí konečně přec jednou bylo opuštěno. Jejich »Rakušanství« jest nerozlučně spojeno s centralismem a germanisací. Mají oči a nevidí, k jak osudným koncům vše to směřuje, mají uši a neslyší ani, když novogermánští rekové už i v jejich Vídeňském parlamentě provolávají: »Heil den Hohenzollern!« a na všech stranách, jmenovitě i v zemích české koruny, programově pracují pro pruského krále. *J. J. Toužimský.*

Český oddíl

na Petrohradské mezinárodní výstavě krojů.

Slovanská vzájemnost je z těch myšlenek, při kterých — za poměrů, v nichž na ten čas žijeme — k velkému úspěchu konečnému nelze dospěti jinak, než řadou úspěchů drobných. Na každý spůsob i nejdrobnější úspěch tu vede blíže k cíli než sebe zvučnější heslová fráse.

S toho stanoviska mám za vhodné i v Osvětě se zmíniti o českém oddíle na Petrohradské mezinárodní výstavě krojů. Předchozí pokusy o umožnění našeho samostatného obeslání této výstavy — stojící pod záštitou velkokněžny Xenie Alexandrovny, carovy sestry — mají svou historii, nikoli nezajímavou, ale na veřejnost ji vynesti nebylo by nyní na čase. Budiž jen podotknuto, že takořka v poslední chvíli se přátelské ruce ruské dámy podařilo urovnati nám cestu, že jsme mohli — s komitétem Petrohradským přímo se dorozuměvše — vystoupiti docela samostatně, bez nesympatického a české věci vždy škodného prostřednictví.

Nemíním tu popisovati naše české oddělení. Stačí pověděti, že bylo do Petrohradu posláno šest vitrin, na bílé půdě barevným ornamentem národního rázu zdobených, které v celek sestaveny a pak mezi stožáry a kolem tabulí s nápisem českým a ruským, odekorovány slovenskými plachtami. Ve vitrinách jest v skupinách místních rozděleno ke dvěma stům výšivek a krojových součástí z Čech, Moravy a Slovenska (zapůjčených ze sbírek musejních i soukromých) a k nim se druží šest figurin v krojích z Domažlicka, Blat, Hané, Nové Vsi, od Velké a z Pišťan. Více nebylo v krátké době pěti neděl možno poříditi.

Installování naší výstavky, které jedna z účastnic kroužku výstavního na se vzala, nebylo ovšem přivedeno k místu bez rozličných episod. Hned při prvních rozpacích, způsobených potřebou pozměněného sestavení vitrin, následkem úpravy osvětlení, bylo možno poznati přízeň mnohých ve výstavě rozhodujících osobností. A nový rozpak nastal. Na jedné straně vybalovali Srbové, na druhé naše delegátka s ochotnými pomocnicemi krajankami. Tam u jihoslovanských bratří se vše třpytilo zlatem a sytými barvami: jak obstojí tu naše bílé plátěné výšivky se skromnou harmonií ponejvíce dušených tónů? Znovu zakročila naše příznivkyně kněžna Šč. »Vše je u vás tak delikátní, kresba ornamentu umělecká, noblessa barvy zcela zvláštní, ale na první ráz málo effektní — musíme vás od nádherného sousedství odděliti.« A tak jsme se dostali na výborné místo mezi Malorusy a Moskevský muzej. Ochotný krajan přinesl z českého spolku český zemský znak, a náš oddíl v čas ukončen před zahájením výstavy, které se na Rusi děje církevními výkony. Velká kněžna Olga Oldenburská, která protektorku v Petrohradě nepřítomnou zastupovala, projevila zvláštní účast k našim výšivkám, zlaté čepce připomínaly jí ruské a nemohla se vynadiviti jemnosti práce prostých vesničanek.

Vzácná kvalita našich výšivek a jejich rozmanitost záhy upoutala k sobě pozornost znalců. Přicházejí si okreslovat naše motivy ornamentálné, stopujíce rozdíly a shody v kresbě vzoru i v technickém provedení v porovnání s ruskými lidovými pracemi. Mnozí vzdělanci diví se slovanské rázovitosti zjevné na těchto výrobcích vesnického lidu, také na nejzápadnějším pomezí slovanského světa, na Domažlicku, ještě podnes živé.

Že se Maďaři Petrohradské výstavy neúčastní, to uspořilo naší zástupkyni nepříjemnost, která se nám v Paříži po dvakrát opakovala: když jsme před desíti roky na odborné výstavě ženské vystavovali, a také loňského roku, když si maďarský zástupce chtěl zakázati označování uhersko-slovenských výšivek, jelikož prý v maďarském oddělení se vystavuje totéž a mohlo by vzniknouti nedorozumění vzhledem k »uherskému« charakteru těch prací. Nyní krásné práce ze severních Uher mohly býti bez překážky vyloženy pod pravým svým označením, zůstávajíce ušetřeny maďarských osvojovacích praktik, jichž jsme na poslední světové výstavě v Paříži viděli tak křiklavé důkazy.

Němci, Francouzi a Vídeň vystavují v Petrohradě skoro výlučně moderní výrobky prodejné, jen císař Vilém tam rozestavil také — jako při vojenské přehlídce — řadu figurin, jakousi retrospektivu stejnokrojů braniborských a pruských vojsk od r. 1680 do r. 1902. Referent »Světa« přichází před touto ohromnou vitrinou německou k významným reflexím, stopuje podobnosti výzbroje a kroje mezi vojskem ruským a těmito historickými a současnými Prušáky: »Němci od nás berou, co jim je užitečno a co nemají svého, my pak si příklad jejich tak béřeme k srdci, že od nich přijímáme a si osvojujeme, čeho nám není třeba, co nám není k užitku a co se nesrovnává s naším národním vkusem a s našimi zvyky.«

Slovanští obesílatelé výstavy přestávají ponejvíce na retrospektivní a národopisné representaci, západ z výstavy těží především obchodně. Není to snad národohospodářsky moudré, nicméně však ze vzájemného poznání, které je mezi Slovany pořád ještě tak skrovné, časem jistě vyplynou i důsledky a výsledky praktické. Všeslovanská výstava poskytne příležitost i k osnování těchto styků.

Letošní výstavka ve svých slovanských partiích jest jakousi přípravou k vystoupení četnějšímu a k širší representaci. Napřesrok také my budeme míti příležitost rozvoj našeho národního života z různých stránek Rusům okázati; ale není pochyby, že to, co nejrázovitějšího máme, vždy bude selský lid a pozůstatky jeho osobité kultury, a to, co pro duševní projevy národního života z tohoto fondu jsme vyčerpali a čerpáme, že jest páskou, jež nás s ostatními kmeny slovanské rodiny spojuje a jednotí. Je jistě jen otázkou času a otázkou příležitosti k vzájemnému pochopení, abychom pod rzí cizoty, která se vinou naší lhostejnosti na slovanském těle zvolna usadila, vlastní vnitřní podstatu svou navzájem poznali.

R. Tyršová.

Rozhledy v umění výtvarném.

Nové Plzeňské divadlo. — Výstava Jansova. — Kalvodův Hrad Buchlov. — Alšův cyklus Praha. — Muchův Otčenáš.

Dne 27. září 1902 bylo slavnostně otevřeno *nové Plzeňské divadlo,* druhé veliké české divadlo v naší vlasti. Pojem velikosti sluší přispůsobiti poměrům městského tohoto divadla, které v celku pojme as 1150 diváků. Ale budova sama zřízena nákladem tak značným a její umělecké výzdobě věnováno tolik péče, že lze zcela právem mluviti o druhém stánku dramatického umění v Čechách, důstojně se družícím k naší zlaté kapličce na břehu Vltavském. V dějinách českého umění znamená zbudování Plzeňského divadla umělecký čin, ba jako zahájilo Národní divadlo Pražské kapitolu uměleckého vývoje našeho národa, tak zasluhuje také Plzeňské divadlo, aby jemu vyhrazeno bylo místo v letopisech pojednávajících o kulturním životě českém.

Nehledíce k významu nového stálého jeviště pro literaturu českou, poukazujeme toliko na soubor výtvarnické práce, při této příležitosti vykonané. Architekt Ant. Balšánek navrhl půdorysně pěkně členěnou budovu, s pobočními volnými terrassami, s vestibulem v hlavním průčelí vystupujícím. Dlouhé fronty postranní oživeny jsou třemi rizality, nad jevištěm vypíná se snížená kupole, uprostřed střechy nad hledištěm umístěna menší vížka tolikéž kupolovitě krytá. Rozměry jsou ladné, energická římsa s poměrně silnými krákorci obíhá pod sloupkovou attikou kolem celé stavby i kolem vyvýšeného podstavce hlavní kupole.

Věren své škole volil Balšánek pro své nejnovější dílo sloh renaissance, používaje všude moderně utvářených detailů a kombinuje vlaskou základní tóninu s přízvukem osobitých nápadů. Hladké sloupy »toskánské« nesou peristyl předního průčelí, jonické sloupky podpírají archivolty tří velkých obloukových okras hlavní fasady, která nahoře končí tympanonem, v pravo a v levo předsunutými sousošími Dramatu a Opery flankovaným. Na postranních rizalitech je po dvou korintských polosloupech, mezi nimiž menší sloupy jonické lemují okno. Dříky jsou vesměs hladké, jako u štíhlých sloupů v zábradlí pobočních terrass strmících, na nichž spatřujeme po veliké obloukové svítilně.

Nakloněný terra'n nebyl zrovna přízniv pro vyzdvižení hlavního průčelí, půda od křižovatky ulic Ferdinandovy a Husovy má značný spád k Andělské ulici, tak že v zadní části budovy celá dvě patra proti přízemku přední strany zůstanou nad terrainem, jak nás též upozorňuje publikace o Plzeňském divadle, sepsaná prof. Čiperou a architektem Balšánkem. Nicméně pusobí budova monumentálně, byloť při úpravě ulic získáno při výšce as $^3/_4$ metru, a otevřené poboční terrassy zprostředkují přechod z této části k zadnímu vyššímu traktu.

Pohled na budovu je ze všech stran pěkný, a se zalíbením spočívá oko na plastické výzdobě, které všude se vkusem užito. Řada českých sochařů přispěla k okrase zevní i vnitřní. Fr. Hergesell

navrhl skupiny tančících dětí na nárožních soklech attiky nad zadním průčelím, Lad. Šaloun dvě skupiny Drama a Opera již dříve zmíněné, Stan. Sucharda, Fr. Stránský a Ant. Procházka cyklové figury nad okny hlavní fasády, Fr. Rous medaillony na levé části, V. Amort na pravé části fasád. Od Amonta pochází veškera práce dekorativně sochařská v hledišti, Ot. Walter provedl reliefové vlysy na postranních průčelích a rozličné plastické práce v hledišti, Ant. Pōpp karyatidy prosceniových loží.

Z malířů účastnili se Aug. Němejc oponou, o které se v Osvětě již dříve stala zmínka, K. V. Mašek, jenž maloval borduru opony, lambrequin a plochy vnitřku nad prosceniovými ložemi, Josef Mandl s obrazy Pohádka a Pověst ve foyeru nad krby zasazenými a Fr. Urban temperou malovanými výplněmi Tragédie, Hudba, Činohra a Tanec na stropě foyeru.

Vkusně upravené schodiště s elegantními kandelábry, bohatý hlavní lustr v podobě obrovského hroznu, jehož zrna jsou kulatá skla žárovek, a jemnou reliefní prací pokrytý strop hlediště doplňují celek, a vše působí dojmem ušlechtilého vkusu.

Nevelikė ale krásné divadlo postavili sobě Plzeňští a vyzdobili je nejen štědře, než také vkusně. Právem jsou na ně hrdi, i přejeme jim upřímně, aby se z něho povždy radovali. Nechť jim v tomto stánku zkvétá umění, jehož pomníkem jest budova se svojí výzdobou, nechť tato budova, prací českých umělců vystavěna, slouží povždy umění českému! —

Výstava Jansových maleb v Rudolfině. Jansa vystřídal Orlíka v přízemní dvoraně Rudolfina i postranních místnostech, kde bývaly sbírky umělecko-průmyslových předmětů. Vyplnil vše malbami olejovými a vodovými, krajinami a pohledy všeho druhu, od svých pobřežních motivů na Jaderském moři až ke tmavým uličkám páté čtvrti Pražské. Právě řada Jansových pohledů Pražských zajímala na této výstavě diváka zvláštní měrou, neboť tu poskytnuta byla příležitost seznati originály rozšířených reprodukcí díla »Staré Prahy«, jimiž se Jansovo jmeno stalo tak populární. Z majetku městského musea Pražského 128 listů, 40 nových p. B. Kočím objednaných pohledů a řada volných akvarelů předvádělo nám tu malebnou, starobylostí omšenou Prahu, pro kterou nyní přišla doba kritická, vážná, kdy se podoba města mění a jeho staré památky zanikají. Jansa osvědčil se jako výborný architekt-malíř, umí dobře kresliti rozličné ty perspektivy a maluje své pohledy šťavnatou, někdy snad až trochu přisládlou barvou. Ale vždy snaží se vystihnouti příznačnou náladu, vlastně soulad barev, a pak ono Pražské ovzduší prosycené parami a lehkým dýmem, jako z nesčetných pánví tavířských vycházejícím. Budovy Pražské a všeliké výklady a prospekty zobrazeny jsou věrně, ba Jansa řídil se mnohdy pravým archeologickým názorem a nehleděl si ani tak čiré malebnosti jako památnosti pohledu. Jeho akvarel chce býti také historickým dokladem pro budoucí pokolení, kterému z mnohých těch starých památek nezbudou než tyto obrazy.

K této sbírce Pražských obrazů řadí se největší dosud Jansou malovaný pohled na Prahu, o němž na tomto místě zmínka se stala,

když Jansa pro výstavu dopravních prostředků v Londýně namaloval obraz Hradčan, umístěný v oddělení král. hl. města Prahy. Rozměrná malba provedena temperovými barvami a ukazuje královský hrad v plném osvětlení slunného dne. Jansovi se podařilo vystihnouti hru světlých, bělavých tónů promísených červení prejzových střech Malostranských. Také v ostatních malbách, většinou českých motivů z luhů a hájů, z polí a lesů, zračí se Jansovo nadání pro kolorit kraje, onen smysl pro souzvuk barev, který vidí Jansa v každém výkroji z přírody, ať pohlíží na zelené zákoutí pod topoly u louky, nebo na polní cestu, nebo na makové políčko, nebo na pokráj sosnového lesa. Vždy zachycuje nějaký milý a příjemný barevný akkord, buď jasnou zeleň křovin a modř oblohy, buď rudé a bílé, fialové a růžové skvrny mačích květů na pozadí šedozeleném, buď oranžově svítící kmeny borovic, koupajících se v posledních paprscích zapadajícího slunce, nebo modré stvoly hadince, po šíré pláni jako na obrovském záhoně rozkvetlého. Jansa miluje jas a klid, málokdy maluje zachmuřené nebe, spíše ještě pozlacená oblaka vysoko na nebi plující. Jeho krajiny dýchají jakousi tichou spokojeností, jako by se samy radovaly ze všech krás, jimiž příroda jest oděna. Jansa nehledá tyto krásy, jako dříve činil, v romantických útvarech a nevšedních skupeninách, nýbrž vystihuje krásy její také v motivech zcela prostých. V tom smyslu se Jansa zmodernisoval, a rovněž v barvě stal se modernějším. Za to zůstal týmž solidním ovladatelem štětce a maluje stále volně, ano široce, a při tom tak dalece pečlivě, že nikdy nezpůsobí pozorovateli rozpaků jako mnozí modernisté, kteří jaksi z úmysla pomíjejí prováděti i takové detaily, jichž nelze postrádati, máli obrazu vůbec býti porozuměno. Jansa není ani pointillista ani impressionista, je však českým krajinářem dobré pověsti, a jeho obrazy nacházejí všude mnoho milovníků, kteří se jim neobdivují pro nějaké zvláštnosti a triky, ale rádi se na ně dívají.

Hrad Buchlov. Maloval Alois Kalvoda. Nákladem B. Kočího. — Staré sídlo pánů ze Zástřízlu, Petřvaldu a Berchtoldu je skorem neznámo, to jest, v našem obecenstvu. S nemalým překvapením rozevře mnohý veliké a nádherně vypravené album a spatří v něm sbírku barevných reprodukcí dle maleb a kreseb mladého českého krajináře, rodilého Moravana, jenž si tu vybral vděčný motiv jak po čistě malířské, tak i po umělecko-historické stránce. Několik pohledů na Buchlov široce rozložený na temeni vrchu ukazuje nám hrad jako součástku krajiny. Jsou to náladové obrazy, krajinářské studie velmi effektní, po spůsobu Kalvodově široce a plynně malované, což poznati lze již i z výborných reprodukcí. Pak následují kresby perem, zobrazující části hradu a jeho opevnění, dále tónově vytištěné pohledy podrobnější a pak několik interiérů, barevně podaných. Úprava alba napomáhá účinku jednotlivých listů, každý pohled umístěn na podložce případně zbarvené, tolikéž originální kresbou Kalvodovou ozdobené. Svým barevným tónem zaokrouhluje folie účinek malby a zároveň dociluje se rozmanitosti, celek působí jako řada malířských dojmů, jako skladba různě harmonisovaná, vyznívající v mnohohlasných akkordech. Lze pozorovati, že byla umělci ponechána volnost výběru v pohledech i svobodná volba provedení, že také měl vliv

na reprodukci a konečně na úpravu alba. To bylo zajisté s výhodou pro tuto publikaci, která tím nabyla ušlechtilého, skutečně uměleckého rázu. Samo sebou se namanuje přání, aby takto bylo obrazem i slovem v albech publikováno mnoho z těch českých a moravských hradů, co jich ještě zachováno!

Praha. Cyklus kreseb Mikuláše Alše. Nákladem Unie. — Upřímný vlastenecký cit, spojený se vzácným smyslem pro vše, co rázovitě českého, to jsou vlastnosti Alšovy umělecké individuality, jimiž vyniká nad jiné. Není druhého českého malíře, který by osvědčoval takové porozumění našich dějin, tolik lásky k postavám i výjevům české historie. Před dvaceti lety komponoval cyklus Prahy. a jako s mnohými jinými pracemi jest i dnes s těmito kresbami aktuelní, časový. Právem podotýká pí. Renáta Tyršová v proslovu k publikaci jadrných kreseb Alšových, že záhy vyskytne se příležitost, aby nám mistr vyzdobil nejpamátnější budovu, jeviště tolikerých historických činů, naši Staroměstskou radnici, nástěnnými malbami dle těchto návrhů. Jsoutě kresby tyto zajisté nejkoncisnějším vyjádřením našeho názoru o královském městě, a jsou zároveň jakýmsi výtahem z dějin Prahy. Mistr Aleš by nemusel mnoho měniti na svých komposicích, stačilo by opraviti tu i tam nějakou přílišnost jeho řízné kresby, zaokrouhliti nějaký komposiční detail. Staré dřevorytiny, jak je otiskuje Unie dle štočků Svačinových, nepodávají Alšovy nápady v rouše příliš úhledném. Je to vše trochu tvrdé, a zdá se, že některé přihroublosti linie spadají na účet rytců. To nelze kontrolovati, a není to neobvyklé, ale zcela přirozené, že přenášením původní kresby rukou druhého tlumočníka i při největší pečlivosti četné rysy se mění, všelijaké jemné odstíny se ztrácejí. Kdo chce poznati Alše jako komponistu vlasteneckých námětů a historických kartonů, uvítá publikaci jeho Prahy s uspokojením. Nalezne tu celého Alše se všemi přednostmi i nedostatky jeho zvláštní umělecké individuality.

Otčenáš. Kreslil a napsal Alfons Mucha, vydala Unie. — Muchův Otčenáš jest článkem dlouhé řady pokusů, zahráti na toto krásné théma nějakou novou variaci. Není lákavějších námětů pro malíře a výtvarníky vůbec, než takové celému světu známé texty, jaké jsou písmo a modlitby katolické církve. Velebná prostota modlitby, která přetvořila svět, dojala již mnoho uměleckých duší, tak že snažili se dáti výrazu všem myšlenkám prosbami otčenáše vyvolaným. Různí malíři různě si při tom vedli, jak pochopitelno, každý dle své letory, svého nadání a svého vkusu. Adolf Menzel nakreslil tableau zpola symbolické a zpola realistickými figurami oživené, jiní němečtí malíři, na př. také Čechoněmec Kandler, pojímali otčenáš více méně »rationalistně«, illustrujíce sedm jeho proseb tolikerými výjevy ze života lidského. Avšak Mucha nechtěl vykládati modlitbu po křesťanském spůsobu, ani vyzdvihnouti její všelidské jádro, nýbrž komponoval několik mistrných dekorativních listů, plných symboliky, na jichž bohatém orámování ornamentálním napsána byla slova otčenáše. K tomu pak přidal ze svého figurální komposice a listy textu, jím samým sepsaného. A tyto figurální komposice mají býti výtvarnickou parafrásí jakéhosi hlubokého smyslu křesťanské modlitby, smyslu zcela nekřesťanského. Nejsou to illustrace k prostinkému textu

otčenáše, ale ke květnatým »básním v proze«, které za nimi následují. Proto také nejsou srozumitelné, ba zdají se na první pohled zcela cizorodým přídavkem k otčenáši. Nutno bedlivě pročítati, co malíř básnil. Ale vlastně mně ani nepřináleží zabývati se básní, nýbrž toliko kresbami. Kdo zná originály (a na jarní výstavě loňského roku byly v Rudolfině vyloženy), ten nebude spokojen s reprodukcemi sešitu, v němž se nyní Otčenáš vydává. Kouzlo barvy odpadá, zmenšené měřítko a nedosti pečlivá výprava, ano i nejasný tisk zkalují požitek z graciosních a duchaplných allegorií dekorativní části díla. Zmíněné již figurální komposice samy o sobě jsou novými důkazy pro mistrovství Muchovy kresby figurální. Co tu krásných aktů, jaké tu studie lidské anatomie plastické! Mucha je nevyrovnatelný znalec lidského těla, — ale s otčenášem není třeba tyto komposice spojovati. Jako album Muchových komposicí uchová si Otčenáš povždy ceny, aniž by nastala nutnost považovati jeho kresby za illustrace k otčenáši.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Výpravná proza.

M. Jahn vydal nákladem Ottovým sbírku drobné prozy, nazvanou *Údolím života* (str. 375). Kniha přimyká se těsně k dosavadní prozaické tvorbě autorově, vyznačujíc se jejími přednostmi i slabostmi. Mimo dvě nebo tři kresbičky, založené na osobních vzpomínkách a mířící k jinému cíli, všecky ostatní obrázky a povídky Jahnovy jsou vzaty z moravského venkova. Spisovatel volí si tu za předmět modely, jež ho zajímají životními osudy a zejmena svérázností povahovou. Hrdinou jeho není lid, nýbrž jedinci z něho vybraní. Ti jedinci pak jsou zde kresleni jenom po určitých stránkách a vzhledem k určitým, nápadným zjevům svého života; zevrubného obrazu jejich nitra a příčinné spojitosti líčených stránek a příběhů s ostatním pletivem osobního vývoje autor nepodává. Jeho kniha nám proto připadá jako mosaika z drobných kaménků složená, při níž skladateli ani nešlo o nějaký obraz jednotný. Součástky té mosaiky mají však přece jistý rys společný, a to právě ten, jímž, jak se nám zdá, nejrázněji se uplatňuje životní názor spisovatelův. Vaneť ze všech těch obrázků jakási chmurná nálada, čijeme z nich jakýsi stesk a bol, jenž svou opravdovostí nám připomíná, že údolí života jest údolí slzavé. Tato vážnost názoru pojí se u Jahna také s vážností a upřímností práce, a z toho spojení jistě plyne sympathie, kterou pociťujeme ke spisovateli i tam, kde bychom si jeho tvorbu přáli míti alespoň z části na cestách jiných. Tak by nám na př. bylo na něm vítáno větší prohloubení látek, sestoupení s dějového vnějšku do nitra jednajících osob a těsnější splynutí jich s prostředím krajovým i kmenovým. A právě po této kmenové stránce, jež zvláště na Moravě jest významná i zajímavá, nejsou Jahnovi venkované v této knize dost určití. — Jinak se povídky zde shrnuté vyznačují pevnou

stavbou a podávají zdařilými jednotlivostmi cenný příspěvek k uměleckému zpracování moravského lidu.

Neúnavné nakladatelství Karla Salvy v Ružomberku poslalo loni do českého světa opět jednu knihu, na níž naše čtenářstvo, jak doufáme, prakticky osvědčí vzájemnost československou. Vydalo *Horské stíny*, sbírku drobné prozy od Jana Havlasy (Jana Klecandy ml., str. 229). Spisovatel, jenž tu, nemýlímeli se, prvně sebral své práce časopisecké v celek, snaží se nakresliti kus života na uherském Slovensku, po výtce pak v nejvelikolepějších horách jeho, Tatrách. Prostí vesničané, salašníci a horárové (hajní) nejčastěji jsou hrdinami jeho obrázků, jejich život a názory autor také nejživěji vystihuje. Užívá při tom téměř napořád barev jaksi chmurných, neveselých, jevě patrný sklon k temným, bolestným stránkám drsné skutečnosti. Kresby jeho však čtoucího nezraňují ani nerozlaďují; dýšeť z nich milý dar, kterým každé dílo, ať jest jakéhokoli rázu, přenáší se přese všecka úskalí možných nedostatků, totiž skutečná poesie. Mohutná scenerie horská tyčí se v pozadí všech těchto obrázků Havlasových. Autor ji zachycuje v různých dobách ročních, v různém osvětlení a v různých náladách, a maluje ji výstižnými, sytými barvami. A neuchýlili bychom se valně od pravdy, kdy bychom řekli, že zalíbené hory jeho jsou právě tak hrdinami jeho vypravování jako tamní horalé. Při tom však jest třeba vytknouti, že spisovatel umí na zvolených osobách také duševní stavy stopovati co nejvěrněji a zároveň též s náležitou zevrubností. Dokladem toho byl by v Kristově hněvu zatvrzelý lakomec Pálka, kdy by přílišná hra náhody v jeho životě a poněkud konvencionelní rozuzlení této črty nepůsobily rušivě. Přesvědčivým dokladem však jest Štefík v Návratu a všichni tři zbojníci ve Strachu, kde zvláště hrůza nočních temnot v obrazotvornosti zločinem podrážděné silně a platně jest akcentována.

V několika črtách Havlasa sestupuje s hor a chápe se látek jiných. Tak na př. Otec jest ozvukem — snad až poněkud upřílišeným — maďarské zvůle a násilnosti na slovenském lidu, jehož volební projev mařen jest nejsurovějším násilím. V Bosorce a v Konci století objevují se na scéně také zástupci zmaďařené, odrodilé šlechty z Horní země, autor pak zároveň podkládá svému vypravování jakousi kostru povídkovou. Ale v prvém z těchto dvou obrázků náhlá záhuba mladých manželů a uniknutí Ulišino, v druhém pak vyhoření Plošťanského zemana, jež se tu jeví takořka pokutou odrodilství, nepůsobí nikterak přesvědčivě a podrývá také dojem ostatní kresby, osvětlující onde pověrčivost lidu, tuto pak poměr jeho k šlechtici. V několika případech spisovatel motivuje své příběhy předtuchou nastávajícího neštěstí. Motiv ten snad kotví v názorech lidových, ale zvláště opakován jsa oslabuje výslednici vypravování. Slovesná stránka knihy zajímá nás tím, že autor všem svým osobám dává mluviti čistou slovenštinou. Všecka forma zajímavé sbírky tím oživla a zjadrněla. Český čtenář snadno se tu přesvědčí, že mu ke spisům slovenským není třeba ani překladu ani slovníku.

Nedlouho po prvé knize své vydal Havlasa novou sbírku drobné prozy, nazvanou *Tatranské povídky* (nákladem Beaufortovým, str. 400). Ovzduší horské jest tu zachováno do té míry, že kromě jediné črty

čteme zde samé obrázky salašnické a horárské. Polany, hájovny a kopanice, do nichž nás autor zavádí, jsou většinou z těch koutů horských, kde živel slovenský téměř se stýká se sousedními Poláky, proměšuje se s nimi v zajímavá nářečí. Spisovatel, který také zde dává svým horalům mluviti slovenštinou, dotýká se tohoto zajímavého proměšování jazykového jen na jednom nebo dvou místech, a to pouze mimochodem, nesnaže se vystihnouti rozdílů jazykových na osobách, jež uvádí na jeviště svých obrázků. Také látkově má tato kniha mnoho podobnosti se svou předchůdkyní. Jakási chmurná nálada visí nade vším, co tu Havlasa vypravuje a líčí. Jdeli o lidi, autor volí jejich vášně za námět kresby, vášně, které bez výhrady vedou člověka do zkázy. A neníli samo nitro Havlasových lidí příčinou jejich záhuby, jest to nějaké zevní, nezaviněné neštěstí, jež hlodá na podstatě lidské, až jedinec marně s osudem zápolící podlehne fatalistické moci vyšší. S člověkem pak i příroda horská neukazuje se tu v krásné, dojímavé velebnosti a vznešené moci své, nýbrž většinou v neúprosné síle a v hrozné, drtivé moci. Horal, jenž s ní vede krutý boj, nevidí jí z půvabné stránky, z jaké se jevívá na př. za klidných dnů letních, nýbrž rve se s ní za vichrů a přívalů i za vánic a bouří zimních. Není pochyby, že tento způsob nazírání vede k jednostrannosti, která se nesnáší s prostou skutečností; tím pak ovšem ruší se dojem žádoucí pravdivosti.

Motivy, jimiž Havlasa zakládá konání svých horalů, jsou rozmanité. Především jsou to vztahy pohlavní. Vždy svěží, po vždy bující bylina mladé lásky také v tomto autorovi nalezla pěstitele. Jenže dle jeho vzorce nebylo by lze pěti »mladá láska, to je ráj,« protože zvoleným osobám neukazuje rajské blaženosti, nýbrž vrhá je v peklo muk nezniknutelných. Tak ve Skalním orlu Jano Ruman, oklamán jsa milenkou, činí si smrt, tak v prvé črtě Od bran pekelných Maryša mučena jsouc sžíravou žárlivostí zbaví se života. Neblahé vzpomínky má na svou lásku také starý Gavura v bezvýznamné, ploché kresbě Na noční pastvě, podobně jako pastýř Rojko v obrázku V boji s přírodou. Tento muž klade život za syna pozdě nalezeného, čímž autor patrně by rád docílil nejen obměny v závěrech svých kreseb, ale i jímavého effektu, kterému však přílišná hra náhody odnímá všecku působivost. Též ve Třech slepcích hlásí se milostný motiv po stránce bolestné, ale těžiště povídky jest jinde. Spisovatel totiž obral si v tomto případě látku opravdu zajímavou, ale velice nesnadnou: líčí denní život tří slepců různého věku, kteří před mnohými lety pozbyvše zraku, žijí jen ze svých vzpomínek. Obmezený obzor duševní, blednutí a nenáhlé vytrácení se představ a z toho plynoucí úbytek síly kombinační — toť jest hlavním předmětem Havlasova pozorování. Kresba sama, ač jí chybí zevrubnější a delší pozorování skutečných modelů, svědčí příznivě o pozorovatelské schopnosti autorově, jakož i o jistotě, s jakou si vede při své práci.

Originálním námětem vyznačuje se povídka O skrytých silách, zařazená do knihy jen pro zevní rámec svůj, který by snadno mohl býti zaměněn jakýmkoli dějištěm jiným. Intelligent, vyrostlý v dobrých poměrech a těšící se obecné vážnosti, mívá časem jakési nevysvětlitelné puzení zmařiti lidský život. Ve chvílích hrozné a zároveň raffi-

nované nepříčetnosti své skutečně hoví nelidské choutce, uměje zároveň obratně zastírati stopy svých činů, až posléze vraždě zahyne sám. — Spisovatel snaží se osvětliti zvráceného jedince, kterého líčí, ale náběh jeho nestačí na těžkou záhadu zvoleného druhu. Objasnění samo pak jest stíženo i formou, které tu jest užito — jakéhosi zápisu, zanechaného v bytě — a která jest velmi nepodobna pravdě. — Také povídka Neznámý má novou látku, jež by dobře působila i bez účinného ovzduší karpatské salaše, i bez nevlídných projevů přírodních, jimiž autor zde i jinde doprovází nápadné činy lidské. Vrah po letech, trýzněn jsa svědomím, přinese zpět všechen lup, jejž odňal zavražděnému, k nohám toho, který dvacet let vzpomíná na zahynulého příbuzného. Tajemný příchod i odchod cizincův a rozbíhavá průprava, seznamující nás se vzpomínkami starého Harasa, jsou závadami práce, jež jinak náleží k zdařilejším.

V některých obrázcích Havlasa ruší výsledný dojem nesprávným, nedověcným předpokladem. Horár, bránící se ve své chatě sám jediný smečce asi 50 vlků, kteří se mu dobývají do stavení okny, dveřmi a střechou, toť jest jistě figurka pro effektní obrázek jako stvořená. Spisovatel také vynakládá mnoho píle (bohužel však i příliš mnoho slov) na líčení hrdinné obrany, v které padne dvacet vlku, jejichž zdechliny vesničané ráno druhého dne naleznou. Ale střízliví znalci, jací mluví na př. také z románopisců ruských, líčí podobné případy poněkud jinak. Padneli smrtící ranou v hladové smečce vlk, vrhají se ostatní na padlého druha a sytí hlad především na něm. Tedy v tomto případě dvacet těl vlčích bylo by zmizelo v útrobách zbylého stáda, jež tím a mimo to i masem dobytka z chléva jsouc nasyceno, sotva by se bylo na horára dobývalo trháním prken ze dveří a došků se střechy. Podobně nepřesné pozorování přírodních zjevů, rušící zamýšlený dojem povídky, jeví se také v Lavině, kdež vedle toho těžko porozumíváme, proč mladý kopaničár tak úzkostně se bojí vystřeliti si v hájemství svého tchána. Při skrovné látce, jaká jest v tomto obrázku, tím zřetelněji napadá nám společná vada většiny této knihy — jakási mnohomluvná rozvleklost a zbytečná, nemístná šíře. Po té stránce měl by se autor pevněji ovládati, a výsledek práce, k níž bez odporu jest povolán, byl by zajisté lepší. — Kniha jest illustrována od Al. Kalvody, jehož obrázky přiléhají k chmurné, nejasné náladě Havlasova líčení. *F. V. Vykoukal.*

Dívčí romány Elišky Krásnohorské (*Célinka* 1901. *Célínčino Štěstí* 1902). Kdožkoli pozorně v několika posledních desítiletích sledujeme život náš rodinný, společenský a reflexe jeho pak v život náš národní, všichni shodujeme se v tom, že jest nám především potřebí zdravé, tělem i duchem zdravé, dobře rostlé a vážně vychované mládeže, a to především a zvláště mládeže dívčí, mámeli obstáti v existenčním boji svém stále krušnějším, ježto v rukou budoucích matek nepopíratelně spočívá neli přímo osud a štěstí, aspoň jistě větší neb menší spůsobilost k zápasu o štěstí vlastního národa.

Známe také vady, které u nás posud překážejí zdaru práce vychovatelské v nejedné příčině. Hlavní vada vězí ve vrozené lehkokrevnosti našeho slovanského plemene a ve všech z ní plynoucích

důsledcích nebezpečných zvlášť u dívčí, od přírody již vznětlivější a měnivější mysli, k čemuž připojuje se ještě u vychování dívčím celými generacemi vypěstěná a poděděná, určitými vrstvami společnosti vytrvale dále pěstovaná šablonovitost a povrchnost vzdělání, ať nemluvím ani o malé míře vědění a umění dívkám přístupného, hledímeli k hojnějšímu a důkladnějšímu zpravidla vzdělání hochů. Podáváli se však dívkám nejen méně vzdělání s menší možností výběru co do směru jeho, ale ještě i horším způsobem, to jest povrchně a leda bylo, jen pro pouhé zdání, špatně se tím poslouží budoucnosti. A ježto přirozená sklonnost pohlaví ženského k pěknosti vnější, přirozená slabost ženská pro všeliké zdání, citlivost pro úsudek bližních a těm podobné ohledy vedou samy sebou snadno k jednostrannému pěstování oněch toliko stránek a schopností, jimiž by se dívka mohla ve společnosti zalesknouti a vyniknouti nad prostší své okolí (což opět považuje se za nejjistější prostředek, jímž získati lze za panující konkurrence spíše žádoucího ženicha): není divu, že holduje se posud v mnohých rodinách vychování dívek vypočtenému jen na vnější effekt a diktovanému ješitností, marnivostí a malicherností matek. Smutnými těmito fakty trpí pak citelně i národní život náš, ježto místo žen řádných, povinnosti své k rodině a k národu znalých a dbalých dostává se do řad našich, a to právě na místa ve společnosti nejpřednější, příval modních loutek bez srdce a charakteru. K doplnění zmatku a škody přicházejí ještě i muži se všelikými vymoženostmi nové pseudokultury a nového lžiumění a předělávají nám naše cudné, skromné a pořádné dívky na moderní ženy svých snů, na všeliké ty »polopanny«, »naddívky« a »vyšší ženy«, jichž typ vytvořili přední jejich romancieři a jichž karikaturou baví se nemilosrdný vtip jejich výtvarníků. Krásná, věčně jímavá ženskost mizí z řad našich dívek a ustupuje drzé všetečnosti a prázdné vypínavosti; z těchto nových dívek žádná již nechce jímati srdcem a hloubkou duše, tam kromě vnějšího vděku chce se nejvýše ještě imponovati zdáním ducha, vtipu, vědomostí. Mizejí nám dcery naše rozmilé, a za to osobivé, přepjaté a nitrem prázdné modní loutky usilují o svou slávu efemér v marném shonu doby. Mládež mužská, někdy stejně nicotná, jen domýšlivější, běží mnohými proudy až příliš ochotně za novými hesly; hlubší duše ustupují resignovaně, básníci pak, vůdcové společnosti, až na skrovné výjimky halí se v nevšímavé mlčení.

Za takových okolností vykonala Eliška Krásnohorská v pravdě dobrý, včasný a svrchovaně záslužný čin, napsavši svou *Celínku.* Ale nejen se stanoviska národní výchovy byl to čin záslužný: Krásnohorská vykonala těmito svými knihami také poctivý kus práce literární, a na to se u nás rádo nedbá — u nás, kde se velebí každý nově debutující dekadent mužského i ženského rodu neli hned jako veličina, aspoň jako literární »zjev« a věnují se pozorně studiu jejich »díla« sloupce vážného tisku. Mistrovství spisovatelčino projevilo se dvojím hlavně směrem v obou těch knihách, z nichž první přirozeně poněkud jest pestřejší a živější druhé, pohybujíc se v okruhu půvabného života dětského. Jednak stalo se to bystrým pozorováním a teplým, věrným vymalováním skutečnosti po těch stránkách, jež bylo lze zachytiti a umělecky zužitkovati, — jednak již i stavbou

povídky a živým vypravěním prostého děje, jenž zachovává si pozornost čtoucího až do poslední řádky plně a nezkráceně.

Kniha druhá jest vlastně jen pokračováním knihy prvé, jež vyšla o rok dříve. Idea jest v nich jednotná, vyrůstající z děje jako vonný květ z košatého stromu, kde kvítků je bezpočtu, ale tvar, barva a vůně jich táž na každé haluzi. Celá pak ta zajímavá, milým ovzduším naší Prahy z právě dovršeného věku naplněná historie o tom, jak paní Lipecká ze Svojetína, choť velkokupcova, soustavně kazila, až pokazila špatným vychováním sličnou vlastní dcerku svoji Celínku, a jak přes její až macešskou zlovůli a mimo její nadání vyspěla v dokonalou dívku a umělkyni přijatá dceruška její Florla Olbramová, je takovým rozložitým stromem, z něhož myšlenka všady propuká v květ až i dozrává v plod zdravé životní moudrosti: »*Buď*, čím se zdáš!« Zvláště první díl oplývá vděčnými situacemi, v nichž proměnlivá bytůstka soustavně rozmazlovaného děvčátka má jak náleží volné a pestré pole »činnosti«. Není uměny, v níž by ji marnivá, láskou k ní zaslepená maminka, nebyla chtěla míti zjevem oslňujícím, bez ohledu na to, máli vlohy čili nic, ba i bez všelikého pravdivějšího dceruščina přičinění. Již samy učební »methody« Celínčiny hudby, malby a zpěvu poskytují hojnost komických výjevů; naproti tomu vážná Florla působí výborným kontrastem, zvláště ve svých tklivých a srdečných výstupech. V první knize má Celínka dle přání své pošetilé matky vyniknouti nade vše své okolí jako znamenitá kapelnice, houslistka, pianistka, básnířka, herečka, komponistka. V druhé snaží se Celínka již sama opanovati vše své okolí a zvítěziti nad nevlastní, o šest let starší sestrou především v lásce. Marnou a směšnou honbu za tímto cílem, jak ji líčí druhá kniha, provází dojemné divadlo utrpení šlechetné Florly a jejího boje za vlastní nezávislost a za — Celínčino štěstí. Zvláště jímavé jsou v obou knihách kapitoly z života obstárlé hudební učitelky, paní Plavcové, mistrně líčené s nejjemnějšími podrobnostmi denního života; důstojným pendantem paní Plavcové je pan Beneš Fraška, starostlivý Florlin poručník. Výborně padne také sympathickému Stáňovi střižená jemu rolle, ostrému hochu prvního řádu s duchem i srdcem, před nímž poněkud mizí passivnější Odon, ač je vlastně hlavním hrdinou románu; pak znamenité rodině Tomečkových, praktické paní kmotře, věrné staré Manči i chytré drzé Lizettě i vybranému panu Jezdovi i konečně idylickému párku poštmistra Kohoutka a jeho slepičky, Haničky. Byla by z toho všeho čiperná veselohra. Vděčně dramatická osobnost paní Lipecké ze Svojetína byla by kusu pevným středem od počátku až do konce, kdy by právě první část nevyžadovala dvojí dětské úlohy z věku příliš ještě se vymykajícího prknům, jež znamenají svět. Než také v této knihové podobě vykoná svěží Celínka, doufáme, výborné svoje poslání k našim děvám a jejich matkám.

Shrnuji své dojmy v konečný soud: dílo zdařilé, u nás té doby v skutku potřebné a žádoucí, provedené vzhledem k svému účelu se zdarem dokonalým. Budiž mi dovoleno ještě podotknouti: dílo právě z tohoto pera nesmírně záslužné, — neboť spisovatelka tolika krásných básní a překladatelka Pana Tadeáše, Child Harolda, Krále Sionského a j. dovedla by věru čelo své věnčiti dalšími vavříny nesmrtelné Poesie,

kdy by se jí nevidělo potřebnějším ve službě národa sestoupiti k dívčímu dorostu jeho a s úctyhodným sebezapřením, jehož schopen býval jen idealismus nejlepších našich buditelů, psáti přítomné době, čeho jí třeba, dnes kapitoly z literární historie, zítra třeba polemiku, jindy nadšený článek, v tomto případě pak tendenční vychovatelskou povídku. Vděk za to bude básnířce složen ryzím pokladem, kde ho rez doby nezničí a zlobná ruka nedosáhne: v srdcích českých dcer, jimž z nadšené a činné lásky věnováno její dílo.

Pavla Maternová.

Illustrované spisy.

Babička Boženy Němcové. Jubilejní vydání. Nákladem Unie. — O jednu krásně vypravenou knihu více, tak lze formulovati úsudek při prohlednutí prvního sešitu velkého formátu, elegantního tisku a skvělé umělecké výzdoby. Ta zlatá kniha vydává se tu v rouše přímo přepychovém. Bylo úmyslem nakladatelstva, aby se representovala slavnostně a svou jakostí ukazovala, jak pokročilo knihové umění za padesát roků od prvního vydání Babičky uplynulých. Tak praví v předmluvě knihy K. B. Mádl a vřele oceňuje umění mladého malíře A. Kašpara, jenž illustruje milé vypravování četnými a rozmanitými obrázky. Kašpar je nadaný umělec, kreslí velmi dobře, a jeho akvarely hrají jasnými, průzračnými tóny. Obrázky samy o sobě jsou nad pochybnost zdařilé, a kdy by byly také o sobě v jakémsi albu vydány, s krátkými citáty nebo poukazy na text Babičky, měli bychom tu malý atlas, jakousi reální encyklopedii, z níž bychom čerpali něžné informace o kroji, mravech, nábytku, o krajině i lidech Ratibořického kraje z dvacátých let XIX. století. Myslím totiž, že to již nejsou illustrace k Babičce Boženy Němcové, ale ethnografické a umělecko-historické studie k období autorkou vylíčenému. Všiml jsem si na př. babiččiny malované truhly, jak ji malíř v textu vyobrazil, a při této maličkosti, která nebudiž ve zlé vykládána, konstatuji rozpor mezi knihou a obrázkem. Kde jsou zelené a modré růže s hnědými listy, kde červeno-žlutí ptáčkové na truhle, o nichž autorka výslovně se zmiňuje? Proč není víko uvnitř plničké obrázků, cele vylepené? Když už věnoval malíř babiččině truhle zvláštní a barevný obrázek, proč pak nám ji neukazuje, jak o ní psáno? V skutku maličkost, i nepadá na váhu, že vidíme jinou truhlu, ne tu babiččinu, ovšem také velmi rázovitou a zcela věrně vypodobenou. Tu by tedy mohlo státi pod obrázkem: Selská truhla česká z kraje toho a toho z let těch a těch. Snaha nakladatelství nemá touto poznámkou býti nijak zneuznávána, ale je to známý úkaz řádící teď illustrační horečky, že se vůbec nevydává »lepší« kniha bez illustrací, a že také »pro lid« musí býti všecko illustrováno. Babička jako dílo literární, jako znamenitá báseň v proze, nepotřebuje obrázků ani věrných, ani fantastických.

Jak jsem již pravil, nedotýkám se tím umělecké ceny obrázků a dokonce vzorného grafického provedení těch krásných listů. Publikace bude nádherná, to lze směle tvrditi, a vykonalali Babička své

poslání v lidu, znajíli ji v chudých příbytcích dělnických, v chalupách venkovských, v domech malých lidí městských, pak vítáme tuto slavnostně vyšperkovanou knihu do salonů zámožných a do knihoven ústavů a škol. Snad seznámí se velký svět s tímto pokladem našeho písemnictví tím ochotněji, čím okázaleji se mu podává.

Nové divadlo král. města Plzně. Napsali prof. Jos. Čipera a architekt Antonín Balšánek. — Pamětní spis tento seznamuje čtenáře s dějinami nového divadla Plzeňského a podává popis jeho. Na 30 zvláštních přílohách spatřujeme pohledy na budovu, rozličné interiéry a jednotlivá umělecká díla. Úhledná publikace zasluhovala lepších reprodukcí, než jaké jsou tyto fotozinkografie. Naše grafické umění vyspělo k takové dokonalosti, že jsme se stali velmi nedůtklivými k zběžným a nejasným tiskům. Fotografie byly dobře voleny, ale štočky se nezdařily. Kniha jest vítaným historickým dokumentem o novém činu českého umění, které na prahu XX. století tak utěšeně se rozvíjí. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Spisy populárně poučné.

Pochybuji, že by se nalezl druhý obor literární, jemuž by se u nás téměř soustavně dostávalo tak málo pozornosti, jak se děje knihám obecně poučným. Nezáleží na tom, kterého jsou oboru; dějepis obecný i kulturní, národopis, knihy právnické i lékařské, přírodopis i fysika, historie literární — toť vše neexistuje pro většinu našich nakladatelů, ale — a to jest nejvýznamnější — ani pro většinu našich listů. Udáť se zřídka, že bychom se dočetli zprávy o knize, která není přísně vědecká, (v kterémžto případě zabývají se jí listy odborné), byť podávala obecenstvu hojné sklady vítaného poučení a přispívala co nejplatněji ku povznesení obecné vzdělanosti. Zdá se, jako by nepatrné, zcela bezvýznamné sbírečky veršů a povídkových pokusů měly pro naše listy (a tu máme, pokud jde o uveřejňování, na mysli také různé »zábavně-poučné« přílohy) mnohem větší význam než plody vážné práce literární, podepřené vědeckou odborností a zároveň cílící k čtenářstvu co nejširšímu. Úkaz jest podivný, neli snad i symptomatický, v době, kdy se na všech stranách mluví o zvýšení úrovně obecné vzdělanosti a kdy samo vysoké učení činí horlivé pokusy, aby do vrstev lidových vpravilo více nebo méně spořádané zlomky odborného vědění. Náprava v té příčině jistě jest žádoucí a to jak po stránce nakladatelské, tak zpravodajské. Poučná díla zasluhují alespoň tolik pozornosti, kolik si jí získává lecjaké tuctové zboží belletristické, překládané bez potřeby i bez výběru a vydávané jen na škodu původní produkce naší a na škodu čtenářstva samého. Že však obecenstvo má býti o vhodných, cenných knihách poučných náležitě zpravováno, o tom, doufám, nebude sporu.

Příkladem takové vskutku dobré knihy poučné jest spis, jejž vydal Bohumil Bauše s názvem *Matka země* (nákl. Máje, str. 190). Autor zapsal se již předešlými pracemi svými v milou paměť čtenářstva, které se neshání jenom po laciné zábavě belletristické. Již jeho Čtvero ročních časů (r. 1893), zejména však Volné listy z knihy

přírody (1895) a Pohledy do dílny přírody (1897), jakkoli zhola neznámé rozsáhlému Památníku naší Akademie, rozsely v různých vrstvách našeho čtenářstva mnoho užitečných vědomostí ze všech oborů věd přírodních. Přítomná kniha pak jest úspěšným pokračováním v osvětovém díle, jímž se autor od let zabývá, hledaje si vnímavého obecenstva v listech denních, týdenních i v revuích a nezapomínaje při jiné práci také na naši mládež. Předností Baušovou, kterou se liší od přírodopisců, požívajících snad většího renomé ve světě odborném, jest jeho všestrannost. Nikoliv úzký obor přírodopisný, ne rostlinopis, ne měkkýši, obratlovci nebo jiné pole podobně obmezené jest jeho předmětem; zavádíť čtoucího do všech říší přírodních stejně obratně, ano neváhá seznamovati ho s událostmi ze světa fysikálního, chemického a hvězdářského. Nové výzkumy nejrůznějších badatelů cizích, uveřejňované v odborných listech a spisích domácích i zahraničních, nalézají v Baušovi ochotného tlumočníka, který vhodným spůsobem činí je přístupnými těm, kteří nemají ani času ani rozhledu, aby sledovali současné pokroky přírodních věd. Při tom Bauše podává neodborníkům zvláště vítané poučení tím, že pojednávaje v určitých otázkách o stavu nynějšího zkoumání, srovnává s nynějším rozvojem názory doby minulé. Tím přechází na pole kulturní, jež v oboru přírodních věd zvláště jest zajímavo. Rozpravy autorovy jsou obsažné a přehledné. Spisovatel nesnaží se stůj co stůj vyložiti vše, co o thematu jest známo, nýbrž míří jen ku věcem nejvýznačnějším. Tím se sice stává, že přechody v pracích jeho časem jsou náhlé, že prvním pohledem nevidíte logické souvislosti jednotlivých oddílů, ale za to nepodlehnete nikde únavě a nikde se vám kniha neznechutí. Obsah nové knihy, obsahující mimo úvod 14 statí, jest velmi rozmanitý, ale kupí se ladně ku první rozpravě o matce zemi, jejíž různé síly i dary již staří dobře shrnovali v pojmu »magna parens«. Dočítáme se tu o vzniku orby, o ohni, mrazu a žáru, o živé hmotě, duši rostlinstva, prumyslu a ovzduší a mnohých věcech jiných. Forma knihy jest záživná a poutavá, slovesná stránka však není prosta různých nedopatření. Na str. 137. proklouzla neladná i nesprávná věta: »Ležíť na snadě obava, že když nyní průmysl svými komíny všechno toto uhlí, jež klidně v zemi spočívalo, v podobě plynu škodného do vzduchu vysílá, jestli tím konečně ovzduší na škodu lidských plic se vůbec nezmění.« Nakladatelské družstvo Máje vypravilo spis, jako všecky své posavadní publikace, velmi pěkně. *F. V. Vykoukal.*

Obzor divadelní.

Činohra.

Po francouzské komedii Figurantce uveden na jeviště Národního divadla jednou zase ruský kus, a to Maksima Gorkého *Měšťáci*, scény v domě Bezsěmenova, dramatická etuda o 4 jednáních, v překladu dr. B. Prusíka. O této práci byla již loni

v Osvětě (na str. 682—687) podána podrobnější úvaha z pera prof. J. Mikše; zde budiž pouze konstatováno, že nedbání dramatické techniky, tendenční pessimismus a věčné mudrování všech jednajících osob byly u českého obecenstva kusu silně na újmu, ale celkový účinek jeho byl dosti hluboký. Zakládá se na originálnosti látky, charakterův a mluvy, v kteréž příčině ruští autoři nad západnické vysoko vynikají. Srovnávajíce jedny s druhými bezděky vzpomínáme na anekdotu, jak chlubný Francouz ukazoval v Paříži bohatému ruskému velmožovi svou náprsní jehlici s drahým kamínkem. »Je pravý!« ujišťoval. — »Je, dobře jej znám,« pravil Rus, »mám z něho doma v jednom pokoji kamna.« Ovšem dovede taková francouzská jehlice po celém světě dělati mnohem větší sensaci než ruská kamna z téhož drahého kamene.

První činoherní novinka v saisoně byla »*Závrať*«, drama o třech dějstvích od Vácslava Hladíka. Druží se k literárním plodům o manželské nevěře, kterým dávno už není počtu. Sochař Mařík svou cizoložnou ženu, když jej »doštvala k nejstrašnějšímu záchvatu bolesti a zuřivosti a ještě se mu vysmála«, konečně zastřelil. Před porotou bude ho hájiti dr. Eduard Volný, mladý advokát, který chce hráti také politickou úlohu a při nastávající volbě, zrovna v den Maříkova soudu, asi dostane poslanecký mandát. Je nadaný, ctižádostivý, čilý, podnikavý, kyne mu pěkná budoucnost, ale jeho rodinné štěstí počíná se kaliti. Žena jeho Hanna po šestiletém manželství nechává péči o domácnost své svobodné sestře Marii a sama se podává zvláštním choutkám. Pořád si hledí hudby, také komponuje a své dobré, hodné sestře povídá: »Že prý by byla ze mne velmi pikantní subretka jako stvořená pro trikotové rolle! — Ráda bych zazpívala... Hodně bujný kuplet . . . a pikantní . . . a zatančila kankán, až by se všichni staří pletichové a paviáni pobláznili!« A malíři Filarovi, jenž ji svobodnou rovněž miloval jako Volný, stěžuje si, že jí muž nechce dát vystoupiti v koncertním večeru humoristického klubu, ačkoliv si »jíž připravila kostym, oh, rozkošný! Sukénky podsud . . .« Tomuto »domácímu příteli« se mezi čtyrma očima svěřuje, že by také chtěla míti trochu pošpiněnou minulost, a chová se k němu s tak vyzývavým koketstvím, že mu nezbývá než vyznati jí svou lásku.

Nedivíme se, že dr. Volný celým chováním jejím je velmi nespokojen, že číhá na její schůzky s Filarem, že Maříkův hrozný čin se zápalem hájí a že se stává schopen sám jej opakovati. Ale když máme již dvě třetiny kusu za sebou, poznáváme náhle k svému ustrnutí, že jsme až po tu chvíli charakterům obou manželů špatně rozuměli, a to vinou spisovatelovou, který nás teprv na sklonku hry překvapuje odhalením věcí, jež nám měl objeviti hned na počátku.

Z čista jasna totiž vpadne do příbytku Volných jakási Louisa, chová se tu k Eduardovi s úžasnou »důvěrností«, a připomíná mu: »Měl jste vždy příliš štěstí u žen, věšely se na vás... Svedl jsi mne, rozrušil mou domácnost a můj rodinný život. Ale nevyčítám ti nic. Naopak jsem ti vděčna z celé duše . . . Patříš mi, Eduarde. Tvé manželství nic na věci nemění. Naopak to nás vyrovnává. Obětovala jsem ti své — jsem rozvedena, i své dítě jsem opustila. Takovou oběť přineseš i ty.« Když se Volný ošívá, ona »klidně a

prostě« praví: »Přišla jsem brzo... Přijdu zase. Přijdu, až bude čas. Na shledanou!«

Po jejím odchodu vystoupí z vedlejšího pokoje Hanna a prohlásí mužovi: »Vím již dávno všechno.« Ano, před dvěma lety se v lázních na své oči přesvědčila, že ji muž s Louisou hanebně podvádí! U jiné byly by v takém případě hněv, lítost a bolest hned propukly, ona však si na to dala dvě léta času, pouštěla se sama na chybné cesty a zle se čepejřila, že jí manžel a sestra brání veřejně vystupovati v pikantních kostymech, zpívati bujné kuplety a tancovati kankán, »až by se všichni staří pletichové a paviáni pobláznili.«

Poznáváme příliš pozdě, o čem Hanna ví už dvě léta, ale pak nám teprve jednání její v první polovici kusu nejde na rozum; a proti slovům i skutkům muže jejího rozhorleně protestujeme. Člověk tento sám zasluhuje býti zastřeleň od muže, proti němuž se tak prohřešil, jej o ženu a dítě jeho o matku připravil, čest, rodinu a všecko štěstí jeho zničil, celý život mu otrávil. A teď nejen »z přesvědčení« obhajuje Maříka plamennou výmluvností, nýbrž vysekav ho před porotou běží domů, chytí revolver a zastřelí svou manželku, poněvadž chce právě odejeti s Filarem.

Povahy v »Závrati« šmahem jsou červivé ovoce. Také na šlechetnou Marii se konec konců prozradí, že chová k Volnému docela jinou lásku nežli švakrovskou. Když to Hanna pochopí, pranic se nad tím nepozastavuje, ba jest velmi pohnuta: »Marie! Tys také nešťastna! Ale nezoufej... Sem se ještě vrátí štěstí. Ale já musím odejít.« Totiž k Filarovi musí odejít, nejsouc od toho dopřáti svého muže hodné Marii; na Louisu, která se tu před chvilkou na téhož muže lepila, při tom zas už ani nevzdychne!

Dumas mladší napsal o cizoložné ženě drama s mravním naučením: »Zab ji!« — a to dělalo po světě sensaci. Potom zas o jiné takové ženě napsal hru s mravním naučením: »Odpusť jí!« — a sensace dosáhl i tím. Hladík učinil cosi podobného, ale při jednom dramatě, právě při tom, o němž mluvíme. Na divadle Závrať končí tím, že Volný zastřelí Hannu. Když bouchne střelná rána a po ní pak mladá, sličná ženština klesá v náruč smrti a opona padá, jaký by to musel býti divák, aby jím to neotřáslo? Ovšem, Volného potom odvedou do vyšetřovací vazby, poslanecký mandát před hodinou získaný je navždy ztracen; ale před porotou snad šikovný advokát i jeho vyseká, jen ať tenhle advokát má už trochu »šosáčtější« domácnost než hrdinové Hladíkovi, aby přijda od přelíčení domů nemusel také střílet do své manželky!

V knihovém vydání Závrať má konec docela jiný, prý původně tak napsaný: Volný sice po Hanně střelí, ale Marie srazí mu ránu a on pak nechá ženu odejíti. Tu čekáme, že Marie řekne: »Milý švakře, byla jsem tu jen jako společnice své sestry — když ona tento dům navždy opouští, nemohu zde ani já ostat. Ne, nezdržuj mne — musím se zachovati, jak káže obyčejná slušnost. V jakém světle bych se octla, kdy bych tu dále žila pohromadě s tebou?« Ale ctnostná slečna k velikému našemu překvapení vyjádří se docela jinak: »Na stole jsem ti připravila dopisy. Musíš pracovat, Eduarde, abys zapomněl.» On sedá k dopisům, ona na druhém konci stolu

ke knize. Ticho — opona padá. Je skutečně všechno u konce? To to! Vždyť Louisa je na čekané. Řekla: »Přijdu, až bude čas.« Čas je tu dříve všeho nadání, a ona svatě dostojí v slově. Až vpadne do tohoto příbytku po druhé, začne nová hra. Jakou v té bude hráti úlohu dr. Volný a jakou Marie? O Luise bychom se toho ještě nejspíš domyslili.

Závrať má podstatné vady; ale má zároveň stránky, které dávají dobrou naději, že z Hladíka dřív či později bude zdatný dramatik. Stránky ty pomohly hře na jevišti k dosti hlučnému úspěchu. —

O dušičkách i v této saisoně přecházel přes jeviště Národního divadla Raupachův Mlynář a jeho dítě, ale pro budoucnost se mu tam vyskytl soupeř: »*Don Juan Tenorio*, náboženskofantastické drama o dvou dílech«, po španělsku sepsané od dona José Zorrilly, do češtiny přeložené od A. Pikharta. V tomto kuse dva výlupkové šlechtických ctností don Juan Tenorio a don Luis Mejía — skvělí hrdinové, neodolatelní záletníci, nedostižní vzorové kavalírů bez bázně, svědomí, studu a podobných plebejských slabostí — mezi sebou se založili: komu z nich »se zdaří spáchat za rok více špatných činů s lepším zdarem.« Po roce sejdou se v Seville, a don Juan se před četnou společností vychloubá:

»Kdekoli jsem prodlel, všudy
rozumu jsem napříč jednal,
ctnost jsem utlačoval, ničil,
z práva jsem si tropil žerty,
ženy klamal bez ustání.
V nízké chatrče jsem vcházel,
do paláců hrdých stoupal,
do klášterů vnikal skrytě,
a tam všudy zanechal jsem
na sebe zlou upomínku.
Nic jsem neuznával svatým,
moje smělost nešetřila
ani místa ani práva,
a já nedbal, co je člověk
světský a co posvěcený,
urážel jsem po libosti,
v souboj jsem se dával s každým,
kdo se nějak znelíbil mi,
nedbaje, že moh mě zabít
ten, jejž já jsem potom zabil.«

Na vlas takovými skutky honosí se don Luis, přece však prohrává, neboť za ten rok zabil v souboji jen dvacet tři muže, ale don Juan třicet dva, don Luis svedl jen padesát dvě ženy, ale don Juan osmdesát, »od princezny urozené až po dceru rybářovu ve všech vrstvách, ve všech stavech.« A »nádavkem« se ještě nabídne, že zítra svede doňu Anu, s níž má don Luis pozejtří míti svatbu; a dále řekne starému komturovi donu Gonzalovi, že mu dceru jeho doňu Inés unese z kláštera.

Aby záměrů svých nemohl provesti, zavolá na něj don Luis tajně hlídku; ale také don Juan zavolá tajně hlídku na dona Luisa, a tak koncem prvního aktu jsou oba odváděni za mříže. Ale nazejtří, než se zdvihne opona k druhému jednání, jsou zase již oba

na svobodě. Dostati je z vězení jest autorovi hračkou, která mu sotva stojí za dvě slova. Don José Zorrilla jest velmi obratný dramatik, ale zde si vede zcela pohodlně, v dramatě jeho je zrovna tolik mechanismu jako fantastiky a kouzel; čeho potřebuje, to se prostě stane, hrdina jeho kráčí přes největší překážky lehce jako přes stéblo na cestě ležící. O deváté hodině večer vnikne do kláštera, unese odtamtud doňu Inés a pošle ji do svého letohrádku za město. O desáté hodině vloudí se do domu doni Any a oloupí ji o čest; pak spěchá do svého letohrádku, a před doňou Inés srdce i ústa jeho přetékají milostným citem, zrovna andělsky čistým a něžným:

»Rci mi holubičko moje,
zda ten vánek, který těká
prosycený prostou vůní
polních květů, vzrůstajících
na líbezném břehu řeky,
zda ty volné čisté toky,
po nichž bez bázně se šine
v loďce rybář, který zpěvem
noc si do svítání krátí —
rci, zda nedýše to láskou?

Rci mi, gazelo ty moje,
zda ta luzná harmonie
vánku, který šumí v sadech
tisícerých vzkvetlých oliv,
zavívaje klidným dechem
v svěžích mladých ratolestech,
zda to sladké rokotání,
kterým stromu ve korunách
jitru slavík v ústret jásá —
rci, zda nedýše to láskou?

Proud této Petrarkovské lyriky přetrhnou don Gonzalo a don Luis, přicházejíce s ozbrojenou tlupou ztrestat ďábelského hanebníka; jenže ozbrojenou tlupu nechávají venku a jdou sami do salonu slovy dorážet na dona Juana, který zas docela pohodlně Inésina otce zastřelí, Anina zasnoubence probodne, pak oknem vyskočí a do ciziny prchne.

Inés se utrápí, také Juanův otec umře hořem, učiniv opatření, aby všechny oběti zločinů Juanových odpočívaly pohromadě na jednom hřbitově v krásných hrobkách, opatřených sochami jejich. Don Juan po čase přijde za večera na tento hřbitov, a jsa pořád stejný, zpupně vyzve mramorového dona Gonzala, aby, liboli mu, dnes k němu přišel na večeři. Mramorový don se dostaví a pozve zase dona Juana na večeři k sobě. Don Juan, podniknuv ještě krvavý souboj s dvěma svými nejlepšími přáteli, ubírá se na hřbitov; tam se před ním hroby otevrou, z nich vystupují kostry v rubáších, duchové a příšery jej obstoupí. Od mluvící sochy Gonzalovy dovídá se podivné noviny: že totiž jest již *mrtev*, že v tom souboji před chvílí byl zabit, že mu již zvoní hranu a vystrojují pohřeb. Umřel bez zpovědi, bez pokání; mramorový don Gonzalo chopí jej za ruku, aby jej odvedl do pekel. Ale don Juan zvolá:

»Odstup, kamenný ty klame,
pusť a nedrž moji ruku,

jedno ještě zrnko zbývá
ve hodinách mého žití!
Pusť mne, neboť pravdali to,
okamžik že lítostivý
jediný můž' dáti duši
spasení na celou věčnost,
věřím v tebe, svatý Bože!
Hříchy mé jsou neslýchány,
milost tvá však nemá konce.
Nade mnou se, Pane, smiluj!

Těchto několik slov, tato okamžitá zkroušenost *po smrti* dostačuje. Teď vystoupí z hrobu svého také doňa Inés v celé své kráse; k jejímu pokynutí kostry zmizejí v náhrobcích, sochy vrátí se na své podstavce. Ona prohlašuje, že Bůh pro její lásku dal donu Juanovi spásu:

»ty, nebes blaho, v kterém
spravedliví žijí v ráji,
započni pro Dona Juana
ihned tady na mém hrobě.«

»Květy se otevrou a z nich vystoupí andílkové, kteří obklopí donu Inés a dona Juana, a sypou na ně květiny a vonné byliny, a za zvuků vzdálené sladké hudby ozáří se jeviště ranní zorou. Doňa Inés klesne na květinové lože, které se objevilo na místě jejího hrobu.«

Takový je konec tohoto »nábožensko-fantastického dramatu«. Co se fantastičnosti týče — no, s Pánembohem; ale »náboženská« stránka je nám přespříliš — španělská! Za takovou nauku pěkně děkujeme. A občanskou morálku hry posíláme k čertu. Don José Zorrilla psal své drama pro samé dony — neboť který pak Španěl nechce býti donem, třeba jen vodil mezky nebo metl ulice? Naše gusto však není takové, abychom s uctivým obdivem sledovali triumfální dráhu urozeného arcilotra, který v nádheře, pýše a slávě kupí nejhroznější zločiny na zločiny, kterému je všecko dovoleno, kterému každý musí všecko odpustit, i sám Pánbůh, jen když po smrti, před branami pekla řekne slovo: »Lituji.« My (to je arci pluralis majestaticus!) jsme trochu demokratičtější čtenáři a diváci, než jakých don José Zorrilla k tomuto kusu potřebuje. Dospěvše v jeho knize na poslední stránky odložili jsme ji s malým respektem a sáhli jsme po spise jiného Španěla, po Cervantesovu *Donu Quijotovi* — ten je podle našeho srdce, tím jsme si spravili chuť. Cervantes psal o sta let dříve než Zorrilla, ale jeho Don Quijote je kniha i pro náš věk, kdežto Zorrillův Don Juan je pro obecenstvo ducha středověkého; při čemž sluší ještě podotknouti, že středověcí *Čechové* pro zákon boží, pro čistotu mravů, pro čtyři Pražské články proti celému světu podnikali hrdinské boje, prolili proudy své krve a dobyli nesmrtelných vítězství. My (pluralis majestaticus) se poněkud ještě cítíme jejich potomky, jsme ještě tak proniknuti duchem kacířským, že se nám náboženská i občanská doktrina a morálka Zorrillova Dona Juana do duše protiví, a to tím více, že se k zažití podává jako raffinovaná lahůdka, lákavě a svůdně upravená všemi prostředky umělecké kuchyně. Pro takové kacířství ovšem *nás* asi sotva peklo mine.

Avšak stůj! — ať naposledy nezapomeneme pověděti, jak se Don Juan stal soupeřem Mlynáře a jeho dítěte. Ředitelství Národního divadla vyslovilo mínění, že by se Zorrillovo drama mělo státi u nás dušičkovým kusem místo Raupachova neznaru. Nám se zdá, když se cosi takového má programově provesti, že bychom raději měli míti svůj *český* kus dušičkový — takhle z doby Pobělohorské, a ku příkladu od Bohumila Adámka, který kdo ví nemáli ho již ve svém psacím stolku vedle Salomeny a Heralta. —

Zorrillovo dílo ukazovalo nám divy a zázraky na hřbitově, Zeyerova legenda *Pod jabloní* uvedla nás do samého nebe, kde se její děj z velké části odehrává, a předvedla nám samého Boha jako jednající osobu. Tři hodní chudí bratři Svetimír, Krunoslav a Živan mají jedinou jabloň, ale ovocem jejím ještě prokazují dobrodiní; toho zakusí též anděl Raguil, a k jeho žádosti Bůh splní každému bratru největší jeho přání. Následkem toho se Svetimír a Krunoslav stanou zámožnými lidmi, kdežto Živan se spokojuje laskavou, ctnostnou ženou. Svetimíra a Krunoslava bohatství zkazí, a Bůh je potrestá tím, že se musejí vrátiti do chudoby; Živan s chotí svou žije dále v skrovnosti, lásce, ctnosti a štěstí.

Legenda Pod jabloní jest poslední dílo Zeyerovo, oplývá bohatstvím poesie jeho, ale jest novým důkazem, jak tvrdošíjně zamítal všelikou dramaturgii. Napsal sice dialogisované vypravování, rozdělené v šestero scén, ale živel dramatický z něho vyloučil. Za života dovedl až s božskou naivností od pravidel pro miliony lidí platných pro sebe požadovati výjimku, která by jinému smrtelníku ani nepřipadla na mysl, a nemohla ovšem ani pro něj býti učiněna. Legenda jeho, ač je dramatem pouze dle zevnější formy, uvedena na jeviště Národního divadla s velikým nákladem, pořízeno do ní několik nových dekorací (dvě nebeské), Josef Suk složil k ni krásnou hudbu, představení věnována největší péče, slovem učiněno všecko, aby k zvěčnělému spisovateli osvědčena byla náležitá pieta. Také obecenstvo přijalo poslední práci jeho beze všeho kritisování, s vážností a úctou. *V. K.*

Další původní novinkou v Národním divadle byla *Olga Rubešová*, již autor Fr. Xav. Svoboda dramatem nazval, jejíž látku do tří jednání rozšířil a jež není než opět jeden z odvážlivých a povážlivých literárních pokusův, kteréž vypjatá, vypjatější a nejvypjatější moderna tak horlivě a nelítostně na choulostivém, vší svéhlavosti vzdorujícím zápasišti dramatickém podniká. Že v Olze Rubešové vře chorobný duševní proud, nemůže platit jako závada. O to tedy nejde. Naskýtá se však otázka, do jakého kadlubu byl chorobný ten proud zachycen, zda je výsledkem výtvor dramatický a výtvor cenný. Psychopathickými postavami jsou nebo stanou se dříve později Ajax, Lear, Hamlet, Faustova Markétka, Narcis, Ludwigův Dědičný polesný, Wildbrantova Messalina, jeho Nero atd. atd. Avšak jaké plnokrevné divadelní vzory na př. Shakespeare nebo Goethe ze svých vidin utvořili!

Svoboda šel raději za Ibsenem a za Hauptmannem: za Mořskou paní a zejmena za Osamělci. Ne beze všeho úspěchu. Ano kostra jeho, ostatně pohříchu silnou mlhou obestřené invence ani Mořské paní

ani Osamělcům mnoho nezadá. V Olze Rubešové zápolí utkvělý názor s tutlaným citem, exaltovaná spisovatelská snaha s oprávněnou tlumenou láskou, silný slavomam a slaboučký stihomam s neuznávanou možností založit si zároveň i pevné rodinné štěstí. Olga píše svůj první román, práci to dle všeho výtečnou, a má se vdávati. Uchází se o ni profesor Ondřej Hlavsa, muž na výsost hodný. Avšak Olga shledává proti tomuto sňatku námitku za námitkou, z nichž nejhlavnější je, že by manželství zničilo v ní umění. Odmítnutý Hlavsa zasnoubí se tedy s jinou dívkou, s prostou ale v lásce mu oddanou Annou. Tu se konečně otevrou Olze oči: láska k Hlavsovi v ní propuká, povolný Hlavsa nabízí jí tedy zase ruku, avšak Olga vidí zase novou, tentokráte velmi závažnou překážku: manželský slib Hlavsou Anně daný. Láska zvítězila nad fixní myšlenkou, a této lásce nezbývá dle ukvapeného závěru Olžina nežli zahynutí, konec to, jejž autor do zvláštního vydání své práce ve svých Dramatických dílech (1902) přijal. Olga skočí z okna a zhyne samovraždou. Kdy by v ní byla zvítězila utkvělá idea, bylo by dle mého zdání ovšem bývalo zajisté logičtější, by Olga upadla v duševní noc, v šílenství, závěr to, jejž autor přijal v prvním zpracování svého dílka, ve Květech otištěném. Závěrečný stav mysli líčí nám Olga v dialogu s Hlavsou těmito slovy: »Nedovedu se přemoci, nitro mi nestačí již! Smějte se mi, je to moje porážka! Smějte se mi! Ondřeji, *mám vás ráda*, jako jsem vás měla *vždycky* ráda, *mnoho*, nevýslovně! Myslím na vás, vy jste má *jediná* myšlenka, má *první a poslední* touha, moje jediná *záchrana!*« Záchrana? »Pro vás jsem mnoho trpěla, pro vás jsem plakala, a *lží* bylo, co jsem konala, co jsem si namluvila, čím jsem se opíjela!« Dle toho jest Olga Rubešová truchlohrou psychosní lhavosti. Olga neustále hlavně přelhává *sebe,* a tak i v tomto kritickém okamžiku se do značné míry přelhala; vždyť její námitky proti manželství nebyly *lží* v přesném rozumu slova, nebyly zúmyslnou nepravdou; nýbrž Olga se ven a ven tou měrou přelhávala, že sama ve své nepravdivé přeludy *věřila.*

Námět Svobodova díla náležel by k šťastnějším. Ale spisovatel námětu nezužitkoval, jak toho celovečerní hra vyžaduje; vkládal do své práce vložku za vložkou, a vložky ty jsou z největšího dílu nešťastné, zbytečné, rozvleklé, tak že z kusu vyvírá nuda, únava, rozmrzelost. Věčná škoda času zabývati se takovými prázdnými, titěrnými, ubohými všednostmi. Sem náleží nešťastná protiva Olžina: její sestra Marta z rodu protivných naivek. Sem náleží také jejich bratr Josef, i Martin ženich Tichý, a neméně Rosička i s »emancipovanými slečnami«, které z emancipační myšlenky málo pochytily. Jak může Tichý býti jen měsíc společníkem obchodní firmy nebo Rosička jenom jediný den úředníkem, nemožno pochopiti. Marie Sokolová jest sotva víc než Olžinou kopií. Dvě skorem totožné postavy v témž kuse — toť nemůže rozehřívati! Olga zasluhovala případnějšího, bohatějšího, povznešenějšího a hlavně dramaticky aktivního prostředí, a zejmena profesor Hlavsa měl býti činněji založen: nesměl to býti bezkrevný, maloduchý beránek, nýbrž měl o svou lásku a pro lásku Olžinu energicky bojovati, nezlomně, s vervou a s duchem. Měl proti »lhavosti« zápasiti pro pravdu.

Hlavní čára dějová není v Olze Rubešové prostě, průsvitně, intensivně do popředí posunuta. Hra jako by nevěděla, kam chce; její Pegasus jest jako k žentouru připřažen; »drama« krouží a krouží, a při tom zas a zase přibírá nová zpětná vypravování; v rekyni převládá více vůle negativní než positivní; a vůle všech ostatních jednajících osob jest jako z nejměkčí hlíny; nikde nevynikne čin proti činu; »drama« není dramaticky rozčleněno, nestoupá; o dramatickém napjetí téměř není potuchy. Že Olga chce zrevolucionovati svou duši, že oplývá titěrnými vrtochy, přese všechnu nezkušenost lpí při své touze po spisovatelské slávě, při velikém, někde a ždvojnásob směšném sebevědomí o svém neomylně pronikavém uměleckém nadání, že nevidouc vidí v manželství zkáznou nebezpeč pro své bezpečné vavříny budoucnosti, že chodí sama na večerní korso ve Ferdinandské třídě, že korso to tak přehnaně tupí, že nejprve všechny mužské a potom i sebe vyjímajíc všechny ženské odsuzuje, že hledá životních dokumentů jenom na tomto korsu, že jich nehledá i jinde, na př. na plese atd., že tedy nechce na ples jíti, že rodiče, příbuzné atd. tak líčí, jako by dívky šmahem přes jejich odpor s biči v ruce do manželství honili, že Hlavsu bezdůvodně ze záletnictví podezřívá, že ho v choulostivém, zvláštního jemnocitu vymáhajícím okamžiku až i příkře urazí, že kde koho bagatellisuje, že i vůči matce neslušně vystupuje, že místem až i z cesty mluví, že se s celým, částečně arci posprostým okolím nesrdečně vadí, že si konečně i život béře: to všechno s sebou přináší Olžin neuropathický stav, a kdy by jí proti jejím umíněnostem kdokoli sta i tisíce odvodů snášel a podával, Olga by zas a zase tvrdila totéž; jsou tedy dle mého mínění všechny tyto její projevy případně voleny, avšak spisovatel měl dosah těchto projevů ústy povolaného, odborného psychologa, který by účinně v kuse vystupoval, obecenstvu řízně vysvětlovati. To pohříchu neučinil, a mezera tím povstalá jest opravdu pro práci osudná. Místem by ovšem ani výklad nepomáhal, totiž tam, kde Olga činí dojem postavy pouhopouze papírové, ku př. na str. 89 tištěné knížky. Neméně dlužno litovati, že Svoboda v líčení Olžina poměru k otci Rubešovi, jako částečně i v poměru k matce, zbytečně do stejného zámezí jako v »Rozkladu« zabloudil. Právě dramatik má sociálních citlivek více šetřiti než kterýkoli jiný spisovatel. V 2. výstupu II. jednání praví Olžin bratr Josef, že mívá »jediný pocit: Vzít ji a vymrskat jí metlou, co by se do ní vešlo!« Takovéto cti se posud žádné tragické rekyni nedostalo. V kuse vůbec mnoho se posuzuje, ale posudky posuzujících namnoze tak ostře se různí, že to vzbuzuje až nemilé podivení.

Svobodova práce ráda by se leskla humorem; je v ní osobám mnoho smíchu a veselosti vnucováno, ale vlastního vytříbeného myšlenkového humoru tam není. Ano ani s vtipem se nesetkáš. Je to jenom nevtipný humor papírový. »Chi!« řekla by Martička, kdy by seděla v hledišti. Mluva, stále plynná, klesá nezřídka pod žádoucí úroveň a nezřídka jest i gramatickými vadami stížena.

Olga Rubešová je studie pro diváka i čtenáře obtížnější než pro spisovatele, ale konečně je to přece *studie.* *J. S.*

Zpěvohra.

Carská nevěsta. Zpěvohra o třech dějstvích. Složil N. Rimskij Korsakov. S textem od J. F. Tumeněva, přeloženým od Rud. Zamrzly.

Přese všecku příbuznost a vřelé sympatie jest porozumění pro hudební výtvory jednotlivých kmenů slovanských navzájem poměrně málo vyvinuto. Píšeme o našich slovanských bratrech, přijímáme radostně zprávy o jich duševním životě, kvitujeme vděčně každé jejich uznání našich úspěchů, avšak ke všeobecnějšímu a hlubšímu poznání jich snah, k dokonalému srozumění, pokud se společných cílů týče, máme velmi daleko. Nepoznali jsme se dosud a neznáme se dosud jak náleží, žijeme více v illusích a ostýcháme se poznati poměry skutečné. Žijeme příliš v kultuře západní a nedovedeme zároveň ponořiti se v duševní živòt východní. Známe z autopsie Romány, Germány, Anglosasy, ale málo vlastní pobratimce; cestujeme po Italii a Francii, jezdíme na letní pobyt k severnímu moři, vyhledáváme s oblibou Skandinavii, — ale kolik nás vidělo Moskvu nebo Petrohrad? Umíme německy, francouzsky, anglicky, — ale kolik nás zná cyrilici?

Ký div, že stojíme také před každým novým projevem hudebního světa slovanského jako před problemem, který, když se nám jeho luštění rázem nedaří, odkládáme ad acta. Jedná se vlastně vždy o to, jak porozuměti citovým záchvěvům jednotlivých slovanských kmenů. Jeť umění hudební vlastně jich znějícím výtažkem, pronikajíc jemnou svou materií nejtajnější záhyby jejich. Abychom jim rozuměli, nesmíme pojímati je subjektivně nýbrž objektivně, opustiti stanovisko vlastní a postaviti se na stanovisko jejich. Hned se ukáže, v čem se jich projevy citové liší od našich; u nás jsou ony celkem povahy výbušnější, mají rysy mnohem ostřejší než na př. u Rusů. Zpívané projevy radosti ruského mužíka připadají nejednou jako truchlozpěv. Vyskytnouli se v uměleckém díle, jako je opera, scény podobné, neuspokojí nás. Domnívali jsme se, že poznáním operních prací Čajkovského je ráz hudby ruské celkem pro nás odhalen. Pro Rusko je však Čajkovský západníkem, vytýkají mu, že není čistokrevný. Poslechnemeli Korsakova, musíme ovšem nutně vyznati, že je národně rázovitější, však tím od nás zase poněkud oddálen. Jeho Carská nevěsta jest ovšem dílo, jež přišlo k nám teprv po deseti letech, přece však stojíme rozpačitě před jeho rozvláčností, před jeho rázem oratorním. Upoutá nás na chvíli určitější zdůraznění národní jeho povahy, dokonalá hudební hotovost a skladatelská dovednost, původnost invence i její instrumentální kolorit, pak, nač zvláště ukazujeme, přirozené zacházení s lidským hlasem (v jeho Carské nevěstě se konečně také jednou zpívá a nedeklamuje se stále — ovšem zpívá se poněkud více než třeba a než to je dílu na prospěch); avšak děje se tam málo, a co se děje, jde ku předu tempem až příliš zdlouhavým, kontrast nepřichází k slovu, radost a žal nesou nerozdílný hudební stejnokroj.

A i Korsakovu vytýkají jeho soukmenovci »západnictví«. Ta výtka má pro nás důležitost, pokud z ní plyne poučení, že si u nás

s dokonalým odhalením, pochopením a uznáním ruských děl hudebních ještě hezkých pár let počkáme. Neuskuteční se dříve, dokud nebudou naše styky s Ruskem tak časté a tak rozvětvené, jako s jinými národy. Až poznáme duševní i tělesný život ruský z vlastního názoru, budou nám i hudební projevy jejich bližší, spřátelíme se s jich pojímáním, a dovedeme se navzájem náležitě ceniti. Každé provedení ruské novinky u nás znamená v tom směru krok ku předu, třeba nezapustila hlubokých kořenů k trvalému žití. Také Carská nevěsta neznačí pro nás trvalé obohacení repertoiru. I děj založený na zvyku, že car volil si nevěstu z množství děv z daleka i blízka přivedených, a zosnovaný na zhrzené lásce, pomstě, nápoji lásky, dobrovolné hanbě, ale vše bez vnitřní logičnosti nakupeno, nezbudí hlubšího účastenství. Ale hudby je tam dosti, a kdo se zajímá o otázku »kontrapunkt ve službě hudby národní«, najde v této opeře několik pěkných příkladů. *K. Knittl.*

Rozhledy hospodářské.

Česká otázka národohospodářská.

Nebyly utěšeny všeobecné hospodářské poměry ve státě našem, jimiž jsme se minule na tomto místě obírali; a ještě trudnější obraz naskytuje se, obrátímeli zrak k užšímu okruhu našeho *českého hospodářského života.*

Přese všecku svoji vrozenou náchylnost k slavomamu a přeceňování sebe nemůžeme již zavírati očí před svojí *hospodářskou slabostí.* Přivykli jsme sice již své bídě, spřátelili jsme se se skrovností svých poměrů, ba dokonce těšíváme se z nejsmutnějších jejich důsledků: v davech dělného lidu našeho, které nenalézajíce u nás obživy valem stěhují se do krajů německých, spatřujeme ve své pošetilosti výboj národní; radujeme se ze svých umělců, kteří v cizině musí hledati úspěchu, protože vlast jejich by jich neuživila.

Ještě abychom děkovali nepřátelům našim, že aspoň oni se starají, abychom ve své netečnosti nestrnuli docela. Nové neúspěchy politické, nové porážky v těžkém našem zápase národním probouzejí nás k bolestnému a přece zdravému poznání našich nedostatků.

Jsme proti svým národním a politickým odpůrcům bez odporu hospodářsky slabší stranou, a tato poměrná slabost jest kořenem vší naší malomoci politické, jest nemocí, proti které není léku ani v přízni vlád, ani v podpoře spojenců: naopak to obé bude nám přidáno, jestliže prve úsilím všestranným a vytrvalým povzneseme svůj národ k moci hospodářské.

Jest třeba, abychom již jednou odložili bludné a nebezpečné domnění, jako by politický boj náš byl jakýmsi procesem o právo (zdá se, že převaha advokátského živlu v naší politické representaci jest této obecné domněnky příčinou i následkem), jakýmsi soudním řízením veřejným, při kterém záleží jen na obratné a jímavé výmluv-

nosti obhájců práva utlačeného, aby získali jemu všecku soudící a rozhodující veřejnost a přivedli je k platnosti a uznání.

»Povždy moc, a v nových dobách především moc hospodářská rozhodovala o míře důrazu, jakým sobě jednotlivý národ mohl zabezpečovati svůj vliv v oboru veřejnoprávném a základy trvalosti pro všeliké své dílo kulturní, nejvyšší a nejcennější obsah svého života.« Smutné jsou neúspěchy našeho politického snažení v posledních letech, ale nebudou bez užitku, přispějíli k tomu, aby mezi námi zobecnělo přesvědčení o naléhavé důležitosti hospodářské práce národní, přesvědčení, jemuž profesor Bráf nedávno opět ve svých Listech politického kacíře dal výraz tak hluboký a pronikavý.

Jsme bez odporu i ve své vlastní zemi proti našim Němcům národem hospodářsky inferiornějším. »Oni stojí hospodářsky na dvou silných nohou, zemědělství i průmyslu, opírajíce se k tomu ještě o pevnou hůl kapitálové síly a obchodnické vyspělosti, my na jednu z těch nohou pro přílišnou její slabost kulháme, hůl kapitálové moci a obchodnické vyspělosti máme nepřirovnatelně slabší.«

Ale není v té inferioritě nic potupného a není také ta slabost naše osudem nezměnitelným, který by nás naplňovati musel zoufáním. Jsme pozadu za svými sousedy v obchodě a průmyslu, nemáme tolik zdatnosti hospodářské, kterou právě rozvoj obchodní a průmyslový v národech vychovává, ale to vše prostě proto, že jsme vůbec národem mladším, který později se počal rozvíjeti a za všeobecných podmínek méně příznivých. A přispíšímeli si, abychom přiložili ruku k dílu, mnoho můžeme dohonit.

Ovšem nebude práce lehká, a nesmíme ani zde sil svých přeceňovati, abychom uvarovali se sklamání. Sníli dnes někdo mezi námi ve vlasteneckém zápalu pro nové heslo hospodářského obrození o tom, jak velkolepým rozmachem svých sil udoláme a strhneme na sebe dnešní německý průmysl v našich zemích, jest to právě jen lichý sen. Příznivé podmínky, které stvořily hospodářskou moc našich odpůrců, trvají dále, a bude třeba velkého úsilí z naší strany, abychom rostli stejnou měrou, jakou sama sebou, vnitřní váhou svojí, setrvačností rozvoje množí se síla odpůrcova; a bude třeba napjetí všech sil našich, máli se relativní rozdíl mezi hospodářskou mocí obou stran jen o něco zlepšovat a vyrovnávat.

I za normálních poměrů bude třeba neobyčejné podpory našemu slabému průmyslu, aby obstál a vyrůstal v zápase s převahou cizí soutěže.

A ještě hůře v dobách krisí hospodářských; jaké mimořádné podpory bude mu tu potřeba, aby mocnější soupeř jeho nepovznesl se na jeho útraty z krise k novému vítězství!

Jaké pak prostředky máme tedy po ruce ku podpoře a povznesení svého průmyslu?

Prostředky ochranné, jimiž stát podporuje domácí výrobu v celém svém území, chráně ji před soutěží levnějších výrobků ciziny, prostředky tyto prospívají nejen výrobě naší, ale i výrobě našich domácích sousedů, ba výroba jejich, jsouc již silnější, přirozeně dovede na náš úkor více těžiti i z této státní ochrany.

Theorie ovšem má radu na snadě: Opakujte v užším svazku národa to, co činí stát cly ochrannými pro celé své území; vylučujte spotřebu výrobků cizích, třeba jste je i mohli obdržeti levněji, byť i třeba byly lepší než výrobky vlastního národního průmyslu, jemuž tak umožníte překonati počáteční obtíže a postupně se povznesti na výši nepřátelské soutěže. Vždyť všecka novodobá celní a obchodní politika státní není nic jiného než naše národní »Svůj k svému« rozšířené na vyšší jednotu státní.

Bohužel že v praxi při prvém kroku objevuje se, jak povážlivě to přirovnání pokulhává. Jest nezměrný rozdíl mezi příkazem jednotné vůle státní, jenž jest zákonem pro každého občana a jehož plnění mocí je vynucováno, a mezi dovoláváním se dobrovolné obětavosti massy lidí, z nichž každý bývá ochoten uznati snad sice potřebu oběti, ale vykonání její přenechati těm ostatním.

Kolik najde se lidí mezi tisíci z obecenstva, kteří by byli důsledně ochotni nákup svých potřeb stěžovati sobě pátráním po národním původu zboží, kteří by se nedali odstrašiti ani opětnými a beztrestnými případy křiklavého, nesvědomitého zneužití hesla »Svůj k svému«? A kolik je překupníků, obchodníků, kteří by nedali přednost prodeji cizího zboží, kyneli jim z něho zisk větší i jen o nepatrnou částici? Bezvýsledný boj českého zemědělstva proti konsumu uherské mouky jest příkladem, který mohl by zviklati i skálopevnou víru.

Uváděli se tak často příklad Maďarů, kteří ve vlasteneckém zápalu dovedli odříkati se přepychu ciziny a dávati přednost prostým, nedokonalým výrobkům domácím, jest v tom mnoho nadsazování, jaké často se dostavuje, jeli pozorovatel místem i dobou tak vzdálen od předmětu svého pozorování. Naopak zdá se podle svědectví současníků, že i Maďaři daleci byli toho, aby celý národ jejich ve všech vrstvách skutečnou vytrvalou »odběratelskou ochotou« sdílel okázalé projevy svých několika předáků, a že touto cestou sotva by byli Maďaři vybudovali dnešní svůj průmysl, kdy by nebyli užili prostředků jiných, jež jim později poskytla jejich obnovená moc politická i obratné zužitkování svazku s Rakouskem pro jejich hospodářské prospěchy.

V tom směru sotva nám bude možno nápodobiti své šťastnější sousedy za Litavou. Nicméně jsou i nám po ruce prostředky, které nás bezpečněji mohou přiblížiti k vytčenému cíli. Jest to podpora domácí výroby vycházející nikoliv z těžko ovládatelného množství jednotlivců konsumentů, nýbrž ze strany organisovaných svazků, jejichž správu máme ve svých rukou.

Obce naše a jiné korporace veřejné velmi mnoho mohou činiti pro nové podniky naše, usnadňujíce jich zřízení a opatřujíce jim dodávkami veřejnými část odbytu. V tom mohou nám Maďaři opravdu býti příkladem.

Úvěrní ústavy naše včasnou a štědrou podporou úvěrovou mohou povznesti podniky důvěry hodné a prospěti sobě i věci národní.

Avšak úkol největší očekává školu, a všecky činitele, kteří se školou a vedle ní pracují o vychování národa: povznášeti vzdělání obecné i odborné, dovednost technickou i komerční, vštěpovati no-

vým generacím úctu k práci hospodářské, touhu po samostatném podnikání, spořivost, vytrvalost, svědomitost a opravdovost, vlastnosti, na nichž spočívá zdar soukromého podnikání jednotlivcův i společných podniků národních; šířiti rozhled hospodářský domovem i cizinou a nahraditi nám tak, oč Němci naši především byli ve výhodě, majíce ve stálém styku s mohutným světovým obchodem a průmyslem německým za hranicemi nejvlastnější původ své hospodářské moci a nevysychající zdroj dalšího pokroku.

Podaříli se nám dobojovati těžký boj jak bychom si přáli, podaříli se nám zadržeti příval cizí přemoci hospodářské i nadvlády politické trvale, jest ovšem otázkou, o které rozhodnou staletí. Ale jakákoliv pochybnost nemůže tu býti důvodem, abychom vzdali se boje, v němž s nejvážnějšími zájmy národa sloučen jest i osobní prospěch každého z nás, boje o hospodářské obrození, hospodářské povznesení všech. »Říkejte skepticky, že už je pozdě. K tomu, aby se mnohý těžký převrat dějinný aspoň stížil, znesnadnil a tím i jeho účinky zmírnily, kdy by přece nastal, není nikdy pozdě.«

Dr. *Vlad. Fáček.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 19. ledna 1903.

Jednání o jazykovou rovnoprávnost. Česká odpověď z 16. prosince. Nové punktační konference; Körbrovy osnovy o krajském zřízení a »rovnoprávnosti« v Čechách a na Moravě. — Říšská rada a její málomoc; zákony proti podomnímu obchodu, obilnímu obchodu na lhůty, o zlevnění kruš-cové soli. Obstrukce radikálních českých skupin, schůze 54 hodiny trvající. — Noví členové panské sněmovny. — Sněmové zemští. — Nový ministr války. — Smluvené vyrovnání s Uhry. — Rozpočet zavedený dle článku 14. — Poslání hr. Lamsdorffa v Srbsku, Bulharsku a ve Vídni; Makedonie. — Ruský rozpočet na r. 1903; finanční stav říše. — Kardorffova většina v Německu; celní sazba šmahem přijata. — Senátní volby ve Francii.

Na vládní osnovu z 14. října o zákonném upravení jazykových poměrů v Čechách a na Moravě čeští poslanci všech stran odpověděli 17. října společným odmítnutím. Z německé strany následovala pak osnova německých poslanců z Čech, jež jako nový prostředek dělby uvedla krajské zřízení.[1]) Výkonný výbor strany svobodomyslné svěřil (8. pros.) *odpověď na německý elaborát* poslaneckému klubu Vídeňskému. Podána byla na samém sklonku zasedání říšské rady, 16. prosince. Skupina agrárníků a radikálů odmítla účastenství při tom. Svobodomyslní a velkostatkářští poslanci ve společném spise ohradili se proti tomu, aby Morava a Slezsko vyloučeny byly z akce a vyznačili jinou cestu a jiný základ pro vyrovnání. Proti dělbě dle národností uvádí spis ten, kterak »dle historického vývoje a platných státních základních zákonů mají oba zemské jazyky stejné právo v celé zemi, a čeští poslanci nemohou dopustiti, aby tato základní zásada jazykového práva jakýmkoliv spůsobem byla porušována.« Poslanci obou stran zamítají, aby taxativně bylo vypočítáno, v kterých

---

[1]) Viz o tom Rozhledy v dějinách současných v 12. čísle Osvěty 1902 a v 1. čísle 1903.

případech češtiny jako vnitřního jazyka smí býti užíváno, neboť právo k jeho užívání platí pro celý obor úřadování. Čeští poslanci nemohou podati ruku k zavádění německého státního jazyka. Nejasně vytknuty jsou v německém elaborátu zásady pro vnější jazyk úřadní. Krajské zřízení není cesta k upravení jazykové otázky. Čeští poslanci nejsou zásadně proti němu, ale nedopustí, aby z krajů se stalo cosi departementům podobného, aby měly místo rozumné decentralisaci sloužiti nerozumné centralisaci. Decentralisace tak velkého obvodu jako jsou Čechy, jest nutna, ale jednota země musí nejen dle jmena a formálně, nýbrž také skutkem býti zachována. Místodržitelství mělo by býti ve všech věcech zemského zákonodárství a ve všech případech nejvyšší instancí, pokud pro zásadní svůj význam za trvání této ústavy vyhrazeny nejsou rozhodování ministerstva. Ale ani v tom případě nesmělo by místodržitelství přestati býti instancí. Také pokud se týče krajských zastupitelstev, musela by práva zemského sněmu a výboru ostati zachována. Čeští poslanci jsou nejen proti zrušení okresních zastupitelstev v Čechách, nýbrž pro jich zavedení na Moravě a v Slezsku. Zavedení krajského zřízení předcházeti by musela reforma zemských financí, právomoci sněmovní a státní a autonomie správy v zemi. Spis ohrazuje se proti tomu, aby místa úředníků a sluhů byla obsazována dle obcovacího jazyka v popisu obyvatelstva udaného. Aby jednati se mohlo o smír národností, musela by především palčivá otázka jazykové rovnoprávnosti jak v Čechách tak na Moravě a ve Slezsku býti vyřízena.

»Jednoho jest potřebí,« dovozuje spis obou českých stran — »vzdáti se totiž náhledu, že povolení vnitřního českého jazyka úředního jest ústupkem ze strany německé, který se musí zadržovati, aby zaň dosaženo bylo vzájemných ústupků ze strany české. Vnitřní úřadní jazyk žádáme, poněvadž dle platných zákonů nám náleží a poněvadž chceme býti rovnoprávni s ostatními národy říše. Vnitřní úřadní jazyk nemůže nám býti žádným kompensačním předmětem ve vyjednávání s Němci, neboť není věcí Němců nám ho povolovati neb odpírati, nýbrž jedině a výhradně věcí vlády mocí její úřadní povinnosti, na kterou přísahala.« Spis vyslovuje se i proti tomu, aby jednání o shodu obou národností bylo mícháno s politickým stavem v říšské radě, poněvadž shoda nemůže býti pouze záchrannou kotvou některé vládě a musí více znamenati než uvolnění denního pořádku; opravdu byla by státu spásou z dosavadních zmatků a počátkem lepší budoucnosti říši.

Dr. Körber svolal nyní nové *punktační konference* na den 3. ledna. Nepozval k nim jen poslance, nýbrž i jiné odborníky. Z české strany dostavili se Brzorád, Fořt, Herold, Hruban, Hrubý, Kramář, Pacák, Pantůček, Stránský, Zátka, Žáček, z velkostatkářů hr. Buquoi, hr. Eug. Černín, princ Ferd. Lobkovic, hr. Serenyi, hr. Sylva Tarouca, hr. Frant. Thun; z německé strany Brass, pověstný Slovanožrout moravský, Chiari, Damm, Elvert, Eppinger, Funke, Gross, Götz, Menger, Nitsche, Oberleithner, Pergelt, Peschka, Prade, Reininger, Schreiner, Urban, z velkostatkářů dr. Baernreither, bar. Chlumecký, kníže Fürstenberg, Skéne, hr. Osvald Thun, rytíř Ulrich. Ze strany vlády byli přítomni dr. Körber, dr. Rezek a ministr vy-

učování Hartel. Dr. Körber důtklivě radil k smíru, jenž prý jest nutný a proto se musí stát, a stranu Moravy pravil, že osvědčená methoda v jednání vyrovnávacím byla tam jen přerušena, nikoliv odložena. Ale hned dr. Funke jmenem německých pokrokářů, lidovců, agrárníků a ústaváckých velkostatkářů podal prohlášení, že mohou jen na základě svého elaborátu účastniti se vyrovnávacích porad, tedy na základě, jejž čeští poslanci naprosto zamítli. Chiari jmenem moravských Němců ohrazoval se proti všelikému společnému jednání se zástupci českého království. Dr. Pacák pravil: Jsme pro mír, ale spravedlivý. Jsme též pro spůsob, aby národní neshody po částech se vyřizovaly a aby padlo junctim víživcí souhrn otázek národního sporu. Především jde o vnitřní jazyk úřadní, ne však jako ústupek za ústupek, nýbrž aby čeština a němčina ve vnitřní službě byly stejně cenny. K vyrovnání můžeme se odhodlati jen na základě své osnovy. Čekáme však na osnovu vládní. Hrabě Sylva Tarouca ujišťoval, že konservativní velkostatkářstvo uvítá vše, co k míru povede. Dr. Žáček ohrazoval se proti stanovisku Chiariovu, Chlumecký však je hájil. Dr. Herold chce smíru národa s národem, tedy Čechů a Němců i na Moravě a ve Slezsku. Dr. Körber těšil se, že všechny strany aspoň osvědčují vůli pro dorozumění. Pro Čechy a Moravany doporučil oddělené konference, jako bylo r. 1900.

Hned 5. ledna předložil Dr. Körber české konferenci osnovu *krajského zřízení a českého vnitřního úřadního jazyka v Čechách*, moravské konferenci pak *osnovu v příčině úředního jazyka*. Dle těchto osnov by Čechy měly býti rozděleny na kraje *a)* české: Pražský (ale bez Prahy a jejího policejního obvodu, jenž má platit za smíšený), Chrudimský, Jičínský, Královhradecký a Táborský *b)* smíšené: Budějovický a Plzeňský, *c)* německé: Chebský, Liberecký a Litoměřický. Kraje byly by zřízením vládním s krajskými hejtmany v čele, a spolu zřízením autonomním s krajskými zastupitelstvy. Odvolání měla by jíti prostřednictvím místodržitelství k ministerstvu, a místodržitelství by mělo býti vrchní instancí jen v podřízených věcech, taxativně vypočtených. Již to postačuje, aby každý Čech proti takovému sesilování Vídeňského centralismu a proti roztříštění země na řadu departementů protestoval.

Co do jazykové rovnoprávnosti navrhuje nejnovější Körbrova osnova známou dělbu Čech na německé, české a smíšené území. Zevnější jazyk úřadní má býti řeč příslušného území, ústní a písemná podání a žádosti za protokolování mají se připouštět i v druhém jazyce. Při ústním jednání má býti stranám »účast v jednání zajištěna.« Ústní jednání má býti straně druhého jazyka »prostředkováno.« Při trestním řízení náleží soudci »dbáti toho, aby obžalovanému z neznalosti věci nevzešla žádná újma.« Vyhlášky, nápisy a zápisy do veřejných knih dějí se v úřadním jazyce obvodu. Ve smíšených okresích rozhodovati má řeč strany.

Vnitřní jazyk úřadní stanoven jest známým spůsobem dle území národnostních, dopouští se v obcování s nevojenskými úřady státními vespolek a s druhými instancemi. Němčina vyhrazuje se úřadním aktům pro vojenské úřady, pro výkazy ústředním úřadům, záznamy státně policejní a kvalifikace státních úřadníků. Vrchní soud zemský má býti

rozdělen pro jazyková území. Němčina vyhrazuje se i peněžným úřadům pro vedení kasovních žurnálů a pomůcek pro centrální úřady určených a tolikéž pro vnitřní obcování a manipulaci úřadů poštovních a telegrafních. Jazyková způsobilost má se měřiti dle udané obcovací řeči. Za smíšené území se jako policejní obvod Pražský počítá i okresní soud v Plzni.

Na Moravě má se v zevním úřadování užívati jazyka strany a tolikéž ve vnitřním. Zápisy a p. mají se díti v jazyku, jakým sepsáno podání strany, ale ve vzájemném obcování úřadů má platit němčina. Němčina vyhrazuje se i všem věcem, kterým vyhrazena v Čechách. Jazyková spůsobilost má se oceňovati dle »skutečné potřeby,« úřadník má jí tolik prokázati, co jí služba jeho »skutečně vyžaduje.« Ani obcovací jazyk není zde rozhodující.

A tak vláda, místo aby prováděla právo jazyka českého platnými zákony zaručené, v novém návrhu svém obmezuje a komolí ještě i nařízení Stremayrovo a Pražákovo o vnější službě úřadní. Dělení království českého, odlučování Moravy a Slezska, maření českého úřadního jazyka ve službě vnější i vnitřní, toť jsou záměry, proti nimž český národ vší mocí se musí brániti. Kabinetní list z 8. dubna 1848, maje zákonnou platnost, ustanovuje: »Česká řeč ve všech odvětvích státní správy a veřejného vyučování staví se v úplnou rovnost s řečí německou . . . V Čechách mají všechny úřady a všechny soudy býti obsazovány jedině osobami obojí řeči zemské mocnými.« Nemůže býti zákona jasnějšího — a vláda jest povinna prováděti jej dle ducha i písmene! Jaké tu smlouvání, dohodování nebo dokonce »smiřování«? Zrady na svém národě dopustil by se každý Čech, který by z této zákonné půdy chtěl jen vlas slevovati a ustupovati. Ať nástrahy, lákadla či hrozby pocházejí odkudkoli, my se nemusíme dáti zaslepit, obloudit nebo zastrašit, nesmíme nijakými konferencemi, koncesemi a punktacemi přisvědčiti k utvoření uzavíraného území a rozličných »pásem« v Čechách, nesmíme do lodi svého dávného politického a národního programu dělat díru, kterou by do ní vnikala voda, až bychom se potopili.

Říšská rada odebrala se 18. prosince na vánoční prázdniny. Její prosincová činnost nelišila se od dvou měsíců jejího podzimního zasedání. Hlavním předmětem denního pořádku posledních desíti dnů byl zákon proti podomnímu obchodu, který byl sice přijat, ale nikoliv vyřízen; vrátí se ještě jednou opraven od panské sněmovny. Také schválen ještě zákon o zákazu lhůtového obchodu obilního a o zlevnění soli pro dobytek. Poslanci se rozešli, nevyřídivše rozpočtu aniž povolivše provisoria. Ponechávají vládě, aby pouhým nařízením opatřila, což jest jejich předním ústavním právem. Potvrzuje se tím znova, že říšská rada žádným parlamentem není. Při tom nemůže se sbor ten vymlouvati na obstrukci, neboť Čechové ji stůj co stůj neprováděli a propustili hradbou svých pilných návrhu nejeden zákon. Jest to marasmus, jemuž říšská rada propadá. Stíhá ji kletba, že z ní strůjcové její chtěli míti pouze prostředek k panství německému.

Když 15. ledna opět zahájeno zasedání, ujednali čeští poslanci s německými, aby na denní pořádek byla puštěna předloha cukerní,

kterou vláda následkem Brusselské konvence byla 10. prosince podala. Branný zákon měl následovati. Proti tomu však postavili se čeští národní sociálové (Klofáč, Choc, Černý, Fresl, Sehnal) a agrárníci (Kubr, Prášek, Rataj, Zázvorka), kteří již účastenství ve vyrovnávacích poradách odepřeli a nyní rozhodli se pro obstrukci. Měli 19 pilných návrhů podaných a trvali na tom, aby především byly vyřízeny. Posl. Fresl mluvil přes čtyři hodiny, Klofáč přes dvě o jazykových poměrech při železnicích. Obstrukce přecházela ve výbuchy hněvu a hudbu zásuvkovou, jen když předseda Kaiser řečníkům odnímal slovo. Posice obou radikálních skupin byla velmi nesnadná; proti návrhům na konec debaty neměly zbraně a hlavního řečníka byli zbavováni tím, že se Němci hojně dávali zapisovati za řečníky pro i proti, tak že měli většinu při volbě generálních řečníků a volili takové, kteří se vzdali slova. Aby obstrukce byla unavena, byla schůze prodlužována a přerušena až po 6. hodině ráno, trvavši 19 hodin, načež jest na 4 hodiny odročena. Jest patrno, že obstrukce s tak malými silami může býti hodně nepříjemná, ale že musí podlehnouti.

To se ukázalo v následující dni. Obstrukce se statně držela, konečně však radikální skupiny přistoupily na kompromis, zabezpečily si úmluvou s předsednictvem svůj pilný návrh, aby jej měly v záloze, kdy by Mladočeši zatím od svých pilných návrhů upustili. Tím říšská rada získala 18 hodin, v kterých by byli museli odpůrcové obstrukce seděti, než by radikálové byli vyčerpáni. Ve čtvrteční schůzi, v pátek ráno odročené, po 10. hodině ráno pokračováno a schůze trvala nepřetržitě po celou noc do soboty do 5. hodiny odpoledne. Trvala 54 hodiny, a jest to nejdelší schůze říšské rady vůbec. Na samém sklonku schůze po návrhu Jaworského odkázána předloha cukerní výboru o 48 členech. Obstrukce několika poslanců jasně ukázala, že boj proti obstrukci celé velké strany by byl marný.

V polovici prosince uveřejněno *jmenování nových doživotních členů panské sněmovny.* Posledně před tím, 13. dubna 1901, bylo jich jmenováno pouze 8, nyní 27. Z české strany povoláni do tiché vyšší sněmovny dr. Tomáš Černý, prof. dr. Emil Ott, dr. Martin Říha, biskup Budějovický, z českých kavalírů hr. Jindřich Clam Martinic. Pravici náleží z nového přírostu 11 členů, německým centralistům 9 a středu 7. Újma stala se pravici, jež počtem tím nevyplní mezeru 13 členů, která v jejích řadách smrtí způsobena. Němečtí centralisté ztratili jen tři členy, střed dva. Politický zisk jejich jest patrný; i to jest znamením doby.

Jako sněmy koruny české svolány byly též ostatní *sněmy cislajtánské* k vánočnímu zasedání, jenže aspoň některé těšily se větší volnosti. Tak dolnorakouský sněm mohl zasedati ne dva, ale šestnáct dní (od 19. prosince do 3. ledna). Sněmování nebylo klidné, denně sváděny potyčky mezi křesťanskými sociály a pokrokáři. Většina dávala znáti svou nelibost i zemskému maršálkovi prelátu Frigdianu Schmolkovi, jenž se hlásí k straně německo-pokrokové. Politické důležitosti nepřišly na denní pořádek. Sněm zvolil zemský výbor a jiné výbory, povolil půlleté provisorium rozpočtové a vyřídil běžné věci. Gorický sněm zasedal dvě neděle (od 22. prosince do 3. ledna), vy-

řídil hned rozpočet a v souhlase s vládou povolil zemskou přirážku z piva 1 k. 70 h. Do štyrského sněmu vrátili se Slovinci, z jejichž středu dr. Jurtela byl jmenován náměstkem zemského hejtmana hraběte Attemsa. V isterském sněmu protestovali Italové proti tomu, že Pulje jest sídlem sněmovním, a dr. Venier hájil návrh, aby Istrie a Terst byly spojeny, což by znamenalo sesílení italského živlu. Slovinec Laginja navrhl sloučení Istrie, Terstu a Gorice na základě rovného práva a svobodomyslného volebního řádu; návrh jeho však zamítnut. Zasedání ostatních sněmů nemělo politického významu.

Po delší dobu očekávaná *změna v ministerstvu války* stala se 19. prosince skutkem. Generál jízdectva baron Krieghammer odstoupil jako ministr války a jeho místo zaujal podmaršálek rytíř *Pittreich*. Krieghammer vynikl u jízdectva, vyznamenal se u Solferina i u Králové Hrade a od r. 1893 byl ministrem války. Byl teprv sedmdesátník, ale dlouho již zdvíhal se proti němu jistý odpor ve vysokých kruzích vojenských. Jeho nástupce narodil se 10. července 1841 v Lublani jako syn vrchního rady; vojákem jest od r. 1856, kdy přišel do ženijní akademie. Postupoval pak, až r. 1895 stal se podmaršálkem, načež r. 1896 náčelník generálního štábu polní zbrojmistr Beck učinil ho svým zástupcem. Beckovým vlivem stal se také ministrem.

Jako věc největšího dosahu ohlášena o novém roce světu zpráva, že *vyrovnání rakousko-uherského* bylo mezi ministry uherskými a rakouskými konečně v Sylvestrovské noci v známém Vídeňském hostinci Sachrově docíleno. Za jakých podmínek, ostalo zatím tajemstvím. K Sachrovi se k rozmluvě s oběma předsedy ministerstev, Körbrovi a Széllovi, dostavil arcikníže František Ferdinand, poslán byv od císaře. Po delší poradě mohli pak ministři panovníkovi oznámiti své dohodnutí. Dne 11. ledna upraveny v Pešti všechny otázky a podrobnosti, čímž vyrovnávací akce obou vlád skončena. Jiná jest otázka, kterak zachovají se sněmovny, a dovedeli dr. Körber sehnati nějakou většinu, která by mu vyrovnání odhlasovala.

Veliká radost z ujednaného vyrovnání s Uhry trvala jen do chvíle, kdy Sylvestrovský zajíc byl vytažen z pytle. U vyjednavatelů a Vídeňských kruhů ji pochopíme, uvážímeli, že zmar vyrovnání a plynoucí z něho nejistota poměrů rakousko-uherských v budoucnosti byly považovány už za neodvratné. Dosáhli něčeho, co platí za záchranu společné říše aspoň na několik let. Slabý se vyrovnával se silným, ale co se odehrávalo, nebyl počátek, nýbrž následek již prvního vyrovnání z r. 1867. Politická strannickost rozhodovala při něm pro Cislajtánsko; centralism a panství německé měly tehdy být zachovány a zabezpečeny, a z té okolnosti dovedli Maďaři tak znamenitě kořistiti hospodářsky a státoprávně. Dnes vidíme konce toho před sebou. Jen domácím vyrovnáním konsolidována měla by naše polovice Habsburského soustátí onu sílu, které k jednání s Uhry jest potřebí. Ale toho vidíme ve skutečnosti pravý opak. Badenia, jenž měl na mysli shodu s národem českým a dobrou vůli osvědčil aspoň počátkem k uklizení otázky jazykové, přepadla v nejdůležitějších chvílích r. 1897 německá obstrukce, a zvítězivši nad ním zvítězila

i nad státem. Nastaly rozvrat a slabost, které jsou i hlavní známkou ujednaných s Uhry osnov vyrovnávacích.

Dne 16. ledna podávali předsedové ministerští dr. Körber v říšské radě a Széll v uherské sněmovně zprávu o provedeném vyjednávání. Činili to rozdílným způsobem, Körber jako by se omlouval, Széll mluvil se sebevědomým důrazem. Celní jednota byla ještě slepena, celní sazba ujednána. Ale za jaké oběti! Rozhodujícími ve všem jsou Uhři. Chtěli míti uzavřeny hranice proti dovozu výroby hospodářské, a budou je míti. Po jejich vůli ustanoveno clo z pšenice na 7·50 k. místo dosavadních 3·57 k., z žita 7 k. místo 3·57, z ječmene 4 k. místo 1·79, z ovsa 6 k. místo 1·79, z kukuřice 4 k. místo 1·19, z hroznů 40 k. místo 23·81, z květin 50 k. místo 11·90, z chmele 70 k. místo 23·81, z vola 60 k. místo 35·71, z telete 18 k. místo 7·14, z vepře nad 120 kilo 22 k. místo 7·14, z koně od dvou let 100 k. místo 23 81. Drůbež, ryby, máslo, víno v sudech a láhvích chrání se proti dovozu, což hlavně jest v prospěchu Uherska, aby nás mohlo zaplavovati svou hospodářskou výrobou. Jedinou vymožeností dr. Körbra proti tomu jest zvyšení cel průmyslových. Ústupky Uher jsou nepatrné. Clo z mouky v Tyrolsku vybírané nebude zrušeno. Tvoří tam jeden z pramenů zemského hospodářství, ale nevelký, a stát by jej musel zemi té nahraditi. Cislajtánsku bylo dopuštěno chrániti se proti zavlékání dobytčího moru z Uher, ale jen při vepřovém dobytku pro chov, nikoliv při jatečném, a to ne vlastními opatřeními, nýbrž uherskými certifikáty. Další ústupek jest dle dr. Körbra lepší ochrana cislajtánských skladů v Uhrách, ale i tu mají Uhry svůj prospěch, hlavně co do mouky, kterou zaplavují sousední království a země. Zrušení dopravní daně uherské, změna celního řízení a režijního celního paušálu, nový zákon na ochranu autorských práv, to vše jsou věci, které málo padají na váhu, kdežto maďarské úspěchy týkají se právě věcí nejdůležitějších, celní sazby a tím i celních a obchodních smluv s cizími státy, daně z důchodků, konverse společného státního dluhu a hotového placení. Nové vyrovnání, jež dlouho nyní z denního pořádku nezmizí, není přiznivo blahobytu našemu; zdá se, jako by připravovalo dobu vyrovnání posledního. Tolik je na bíledni, že dříve musí předcházeti vyrovnání s národem českým a vnitřní sesílení státu, než bude moci býti smluveno a provedeno spravedlivé vyrovnání rakousko-uherské.

O novém roce vyšlo císařské nařízení ze dne 30. prosince, kterým *prozatímný státní rozpočet na základě článku 14.* na první pololetí r. 1903 povolen. —

Krvavé události makedonské ocitly se se zelených hor a luhů nyní také na zeleném stole diplomatickém, na ten čas rusko-rakouském. V polovici prosince hlásala první zpráva, že se hrabě Lamsdorff odebeře k císaři a králi Františku Josefovi, aby se mu představil jako ministr zahraničných věcí. Čím dále, tím většího významu nabývala jeho cesta. Mezi Ruskem a Rakouskem v dubnu 1897 uzavřená úmluva o zachování nynějšího stavu věcí na Balkánském poloostrově potřebovala rozšíření shodou i o nápravě stavu toho. A této shodě platilo *poslání hr. Lamsdorffa.* Dne 25. prosince zavítal ruský ministr do Bělehradu a nazejtří do Niše, kde slavnostně přijat od krále

a královny. Jak v Bělehradě tak v Niši osvědčovány mu vřelé sympathie od lidu. U krále měl dlouhé slyšení a zevrubně jednal i s členy ministerstva. Srbsko se u věcech makedonských chová zdrženlivě. Majíc samo zálusk na hodnou část Makedonie, jest proti všemu, co by ho zbavovalo dosažení této možnosti, tedy jak proti jejímu osvobození od Bulharů tak proti její samosprávě, při nížto by vynikl živel bulharský.

Velmi okázale uvítán byl ruský státník i v Sofii, kde měl příležitost zevrubně poznati stav věcí v Makedonii. Ruský diplomatický zástupce Bachmetěv a jeho manželka, nazývaná »strážný anděl makedonský,« podali mu bezpečné doklady o utrpení obyvatelstva, o anarchii za libovlády bašibozuků a vojáků tureckých. Pro několik tisíc uprchlíků makedonských přinesl hr. Lamsdorff carský dar 10.000 rublů. Stejná suma odevzdána v Srbsku na postavení pobořených kostelů v Kosovsku. Lamsdorff jednal též s makedonským výborem a přijal deputaci Makedonců. Při každé příležitosti důtklivě radil k zachování pokoje a pořádku a ujišťoval, že Rusko a Rakousko ujmou se oprav. Dlouhé rozhovory měl i s knížetem a ministry.

Dne 27. prosince odjel ruský státník do Vídně. Císař a král věnoval mu zvláštní pozornost, a hr. Lamsdorff opětovně jednal se svým rakousko-uherským kollegou hr. Goluchovským. Pokud na jevo vychází, dohodli se o provedení článku 23. Berlínské smlouvy takovými opravami, které by Makedonii politicky nechávaly při Turecku, ale poskytovaly záruky lepšího stavu věcí. Politická správa, soudnictví a finance obdržely by ředitele křesťanské, Cařihradským vlivům nepodléhající. Tu vše záleželo by na tom, jaké osoby by povolány byly v čelo vládní moci. Do upokojení Makedonců jest dosud ještě daleko, a nebudouli opravy do jara v proudu, lze očekávati v Makedonii všeobecné povstání.

Jako pravidelně se děje, vyhlášen na Rusi o novém roce (14. ledna dle našeho) *státní rozpočet* s finanční zprávou. Obojí jest letos příznivější než jiná léta. Řádné příjmy na r. 1903 rozpočteny na 1897 miliony rublů, z nichž přímé daně činí 132 mil. r., nepřímé 405 mil., poplatky 98 mil., státní regálie 532 mil., státní statky 523 mil., selské výkupy 89 mil. Mimořádné příjmy rozpočteny vkladem státní banky $2^1/_2$ mil. a z pokladní hotovosti 172 mil. Řádné výdaje obnášejí 1880 mil., z čehož pohlcuje státní dluh 290, vojenství 329 mil., námořnictví 115 mil., kommunikace $458^1/_2$ mil., školství pouze 30 mil. Mimořádné výdaje činí $191^1/_4$ mil., z čehož 10 mil. na výkup propinace, ostatní na budování železnic. Rozpočet činí $2071^2/_3$ mil. příjmů a výdajů. Finanční síla rozpočtu jeví se hlavně v řádných příjmech a výdajích, jež celkem odpovídají veškerým našim rozpočtovým položkám, kdežto ruské mimořádné výdaje hradí se jinde půjčkami a úhrada jejich rozkládá se na řadu let. Při tom každoročně nyní skutečný příjem značně převyšuje příjem rozpočtený. Takový byl i rok loňský.

Sklizeň v 64 guberniích evropského Ruska nikdy neobnášela tolik jako loni. Činí 3939 mil. pudů (pud = 16·37 kg.). Ježto počet obyvatelstva v guberniích těch vzrostl na 116 mil., připadá na osobu 33·9 pudů. Podobně dosáhl loni ruský vývoz hodnoty 783 mil. rublů a ob-

našel proti dovozu 483 mil. o 300 mil. více. Náprava měny zabezpečena zlatem 927½ mil. rublů v říšské bance, 737·3 mil. v oběhu, stříbrem 61½ mil. v bance a 159·2 v oběhu, bankovkami 71 mil. v bance a 559 mil. v oběhu. Rozpočet ukazuje na stále rostoucí počet obyvatelstva (loni v evropském Rusku + 1,700.000 duší), výnos půdy (loni nad desitiletý průměr + 6·4 mil. pudů), prospěšnost národohospodářské bilance a množství kapitálu.

V Německu velký boj o *celní sazbu* byl v říšském sněmu 11. prosince dobojován. Co se do nedávna zdálo nemožno, spojení konservativních stran katolického středu a obou protestantských, stalo se skutkem a způsobilo, že návrh Kardorffův, aby zákon přijat byl šmahem, nikoliv sazba za sazbou, schválen jest 182 hlasy proti 136. Aby to se mohlo státi, musela býti obstrukce učiněna nemožnou a to provedeno výkladem a změnou jednacího řádu, jež předsedu zmocňují též návrhy obstrukcí páchnoucí zamítati. Co do věci zvítězila krajní ochrana celní, jež jako lavina z Německa se valí. Rakousko-Uherska těžce dotýkají se jmenovitě vysoká cla z obilí a dobytka, z ječmene k sladování a z vajec, Italie cla na zeleniny a květiny. Hospodářsky utrpěl trojspolek těžkou ránu. Německý říšský sněm s většinou Kardorffovou bude v tom smyslu vyřizovati též obchodní smlouvy, jež Německo nyní bude uzavírati. Také Ruska se nová sazba nepříznivě dotýká. Dne 13. prosince vyřízena německá celní sazba v třetím čtení ve schůzi, jež trvala od poledne přes noc do páté hodiny ranní. Říšský kancléř ujistil, že spolková rada souhlasí se změnami. Zvýšení cla z ječmene k sladování s 3 mark na 4 má prý smysl v lepší jeho jakosti, kterou se podstatně liší oď ječmene picního. Hlasování bylo dosti zajímavo pro poměr Kardorffovy většiny. Návrh na konec debaty přijat byl 234 hlasy proti 73, návrh na zamítnutí všech protinávrhů 236 proti 52, celá osnova přijata 202 hlasy proti 100. Císař vyznamenal ihned říšského kancléře Bülowa řetězem k řádu Hohenzollerskému, státní tajemníky Posadowského řetězem k velkokříži červeného orla, Thielmanna červeným orlem první třídy, Richthofena královským korunním řádem první třídy. Ve vyznamenáních těch a v pochvale většiny poslanců vidí se i důvod politický, císařovo žehnání vzmáhající se reakci. Dozvukem k rokování tomu bylo jednání o resolucích v zasedání 14. ledna opět zahájeném. Resoluce namířeny jsou hlavně proti smlouvám za největších výhod.

Ve Francii byla 4. ledna znovu volena třetina senátu, t. j. 100 senatorů. Senát jest zastupitelstvem departementů a jeho složení nabývá tím vyznamu. Poslední desítiletí se při každých volbách rozmnožoval počet republikánů, a takový jest i výsledek voleb posledních. Vítězství kloní se zvláště k republikánům radikálním. Zvoleno bylo 64 přívrženců nynějšího ministerstva, sám Combes dvakráte. Ze zvolených jest 18 republikánů, 36 radikálů a 10 sociálních radikálů. Odpůrců ministerstva radikálních skupin zvoleno 32, z nichž 24 mírných republikánů, 7 konservativců a 1 nacionalista. Vláda Combesova nabývá tedy převahy i v senátě, »republikánský bloc« stává se ředitelem osudů Francie.

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

Obrazy z dějin ruských. Českému lidu podává Ed. G. Valečka. Seš. 1. Sešit po 60 hal. Nákl. vlastním.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 5.—9. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 46. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1902.

Z českého jihu Krajinné, místní a historické obrazy. Napsal Fr. A. Šubert. II. vydání. Seš. 11. Nakl. J. Otto v Praze.

K protinožcům. Napsal Jos. Kořenský. Seš. 9. Sešit po 50 hal. Nakl. týž.

Hospodářský slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i hospodářského průmyslu. Redaktor dr. Fr. Sitenský. Seš. 5. Sešit po 60 hal. Nakl. F. Šimáček.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 10. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík v Praze.

Slovanská politika v Habsburské monarchii. Napsal Štěpán Radić. Za 1 kor. 50 hal. Nákl. vlastním.

Nový slovník česko-německý a německo-český s novým pravopisem. Sestavil prof. J. Štěpán. Seš. 2. Za 20 hal. Nakl. J. Lorenz v Třebíči.

Čeho nám třeba! Naléhavé slovo k úkolům doby. Napsal Astyanax. Za 30 hal. Nákl. vlastním.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 40. a 41. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 2. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Sborník spisů politických a národohospodářských. Rediguje dr. Lad. Dvořák. Seš. 58. a 59.: Parlamentarismus. Nástin sociologický. Napsal dr. Z. Balicki, přeložil dr. B. Prusík. Sešit za 40 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XX. Roč. VII. seš. 32.—40.: Literatura česká XIX. století. Napsali Jos. Hanuš, Jan Jakubec, Jan Máchal, Em. Smetánka, Jar. Vlček. Díl II. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Repertoir českých divadel. 102.: Očista. Drama o jednom jednání. Napsal Petr Dejmek. Za 40 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Ruská knihovna XXXVII. Spisy hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého. Rediguje P. Papáček. Sv. 11.: Povídky pro lid. — Co jest umění. Přeložila G. Foustková-Laglerová a j. Nakl. J. Otto v Praze.

Světová knihovna Red. Jar. Kvapil. Čís. 300.: Moderní lyrika francouzská. Vybral a přeložil Em. šl. z Lešehradu. Čís. 301.: Elsa. Vánoční povídka. Napsal Alex. L. Kielland, přeložil H. Hackenschmied. Čís. 302. až 304.: Pohádky a povídky. Napsal H. Ch. Andersen, přeložil K. Mašek. Číslo za 20 hal. Nakl. týž.

Světové romány. Rediguje Vilém Mrštík. Sv. II.: Román dvou měst. Napsal Charles Dickens, přeložil O. S. Vetti. Seš. 2.—3. Nakladatel Grosman a Svoboda v Praze.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Réling. Seš. 4.—6. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Ochotnické divadlo Rediguje O. Faster. Sv. 188.: Bobří kožich. Zlodějská komedie o 4 jednáních. Napsal G. Hauptmann, přeložil G. Nebeský. Za 60 hal. Sv. 189.: Pro lásku a slávu. Obraz ze života o 3 jedn. Napsal Jan V. z Finberka. Mravní přesvědčení. Komická episoda od Ant. Ondráčka. Za 60 hal. Sv. 190.: Jako tebe, Kriste! Scéna z ovzduší sociálního zápasu od Jar. Havlíčka. Trojice. Drama o 3 jedn. Napsal Max. Dreyer, přeložil Otto Faster. Za 60 hal. Nakl. M. Knapp v Karlíně.

Lékařské feuilletony. Od dr. Jar. Květa. Za 3 kor. 40 hal. Nákl. družstva Máje.

Výklad všeobecného řádu směnečného s náležitou průpravou pro školy a samouky upravil Ad. Nocar. Nakl. Fr. Řivnáč v Praze.

Mladá hospodyňka. Kniha kuchařská. Napsala a vydala Anna Drůbková. Za 2 kor. Nákl. vlastním.

Betlem od Mik. Aleše. Vydalo Dědictví Komenského v Praze.

Pamětí presidenta Pavla Krügra. Z burských bojů s Anglií o Jižní Afriku. Přeložil dr. Jiří Guth. Seš. 4. a 5. Za 60 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

23 let bouře a slunečna v jižní Africe. Burské boje za svobodu a neodvislost, líčí burský plukovník Schiel. Přeložil dr. Jiří Guth. S 20 obrazy, mapou jižní Afriky a s plánem bojiště. Seš. 6.—10. Za 60 hal. Nákl. Unie.

———

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1. k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 3.

OSVĚTA

☛ Číslem tímto končí se **první čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 446.—448. (Poruka obecná—Praha.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 13. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Slovník staročeský. Napsal Jan Gebauer. Seš. 6. Za 4 kor. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Ruskočeský slovník. Sestavil Vlad. Škorpil. Seš. 1. Za 80 hal. Nakl. J. Otto.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 15. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Brožíkovo album. Prémie Zlaté Prahy. Seš. 17. Sešit po 4 kor. Nákladem J. Otty, v Praze 1903.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 3. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 250.—252. Má vlast. Sešit po 32 hal. Nakl. J. Otto.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 10. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Sebrané spisy Václava Vlčka. Seš. 83. a 84.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Máky v žitě. Napsala Gabriela Preissová. Za 2 kor. Nákl. družstva Máje v Praze.

Románová knihovna Máje. Sv. I.: Rok na vsi. Kronika moravské dědiny. Napsal Al. Mrštík. Seš. 5. Sešit po 36 hal. Nakl. týž.

Humoresky O. S. Kosteleckého. Seš. 2.—13.: Na ledě. Se stráně. Sešit po 30 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Českomoravská heraldika. Napsal Martin Kolář. I. Část všeobecná. Upravil Aug. Sedláček. Nákl. České Akademie.

Spisy Jana Amosa Komenského. Čís. 6.: Cesta pokoje. Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. Induciae Martinianae. Úvodem a poznámkami opatřil dr. Jos. Th. Müller. Nákl. téže.

Bibliothéka klassiků řeckých a římských. Čís. 5.: Homerova Odysseia. Přeložil Ant. Škoda. Díl první. Nákl. téže.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 115. Za 1 kor. 47 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 4.—10. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 10.—13. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 47. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1903.

Oslava Victora Huga v Paříži roku 1902. Paměti poselstva král. hlavního města Prahy. Sestavil Em. ryt. z Čenkova. Nákl. rady král. hlavního města Prahy.

K protinožcům. Napsal Jos. Kořenský. Seš. 10. Sešit po 50 hal. Nakl. . Otto v Praze.

Třicet písní s průvodem klavíru neb harmonia. Pro školy mateřské a nejnižší třídy škol obecných. Na slova Vilmy Sokolové složil V. Mladý. Za 1 kor. 60 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 11.—13. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík v Praze.

Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku. Sepsal Dr. K. V. Adámek. Nákl. vlastním.

R. 1903. ČÍS. 3.

OSVĚTA

Na věky od Čechů!

Poznámky k maďarskému programu pro slovenský lid.

Od

Karla Kálala.

Před vánocemi roku 1902 vyšla v Turč. Sv. Martině maďarská brošura s názvem: »Československá národní jednota;[1]) její minulost, přítomnost a budoucnost. Kulturní a politická úvaha. Napsal dr. Samuel Czambel.«

Maďarské časopisy nad brošurou zajásaly. Budapesti Hirlap na příklad (dle L'udových Novin z 21. ledna) praví, že autorovo srdce překypuje národním citem maďarským.

Sněmovní sluhové podávali knížku každému do sněmu příchozímu poslanci. A Haydin, poslanec za okres Žilinský, v severní Trenčanské stolici, po otci Moravan, ihned zosnoval velkou »vlasteneckou« řeč. Živými barvami maloval daleko sahající účinky české propagandy na Slovensku a opět a opět volal k vládě, aby konečně už jednou, ve dvanáctou hodinu, zakročila rázně proti tomuto hnutí, a dokazoval, že záplava česká, neudělá-li se jí přítrž, všecko na Slovensku zachvátí. Haydin (dle Cirkevních Listů z ledna 1903) vidí zkázu zvláště v tom, »že česká propaganda svými mocnějšími prostředky vssaje do sebe slabší slovenské hnutí národní.«

Hle, hle, česká záplava ohrožuje maďarskou vlast — a my nic nevíme.

Dr. Czambel, rodem Slovák, který část studií konal na české universitě, nyní tajemník v předsednickém ministerstvu, v brošuře své nejprv seznamuje maďarský svět s Československou jednotou v Praze, vedenou prof. dr. Pastrnkem. Potom poukazuje na Kálalovu »propagandu,« kterou činí vzájemnosti na poli literárním, osvětném i národohospodářském, reprodukuje hlasy českých časopisův, které pokládají Čechy a Slováky za jeden národ, a uvádí

[1]) Doslovně přeloženo: »Československá jednonárodnost.«

výrok dr. Frant. Lad. Riegra, pronesený v Slovanském klubu r. 1900.

Avšak v této činnosti české nevidí dr. Czambel velkého nebezpečí. Nebezpečí je v tom, že se úsilí o národní a kulturní jednotu ujímá na samém Slovensku, čehož dokladem prý jsou některé časopisy; a uvádí i takové, které vzájemnost nepěstují.

Czambel snaží se dokázati, že slovenský lid není částí českého národa a slovenská řeč že není českým nářečím. A když tomu je tak, co prý Češi chtí se svou řečí, se svou literaturou, kulturou, vzájemností a jednotou na Slovensku? A jakým právem pak udržují Slováci vzájemnost s Čechy? Vzájemnosti s Čechy Slovákům netřeba. Ovšem jest jim třeba slovenskou lidovou řeč (tót népnyelo[1]) *osamostatniti;* očistiti spisovnou slovenštinu od češtiny, kterou je skrz naskrz prosáklá, a *rozloučiti se zcela a úplně na věky věkův od jakéhokoli společenství s Čechy.*

Tak bude prospěch slovenského lidu zachráněn.

A poněvadž — píše Czambel — »prospěchu slovenského lidu[2]) v tomto boji žádoucím spůsobem se na ten čas nikdo, ale nikdo nezastává, . . . v takových poměrech dle mého skromného mínění zástupcem prospěchův ubohého slovenského lidu nejpřiměřenějším byla by uherská vláda. Jako vzala pod svou ochranu na poli hospodářském rusínský lid, tak nechť vezme v ochranu na poli kulturním lid slovenský. Vysoká vláda nechť dá prozkoumati a propracovati řeč slovenského lidu tak, aby slovanští učenci a národopisci konečně nahledli, že slovenská řeč není nářečím češtiny a slovenský lid že není částkou českého národa.« [3])

Největší překážkou osamostatnění slovenské řeči jest dle Czambla čeština v evangelických církvích slovenských. »Kdo tedy buďto z kulturních nebo z politických důvodů schvaluje osamostatnění slovenské řeči, ten musí schvalovat i to, aby se česká řeč z evangelických slovenských církví vyloučila . . . Vím, že se tato novota potká s mnohými překážkami. Největší překážkou je lidská předpojatost, zvyk, od sta let trvající užívání (češtiny). Před dvěma roky, studuje slovenskou lidovou řeč na slovenských Horňácích,[4]) přišel jsem do styku s více vynikajícími církevními můži, ale zavadiv před nimi o výše naznačenou otázku, přesvědčil jsem se, že by se jí neradi dotýkali, Slováci i Maďaři.« Nicméně dr. Czambel, sám evangelík, radí, aby vláda svou mocí — nedbajíc církevní autonomie, zákony zaručené — češtinu z evangelické církve odstranila.

---

[1]) Slovenština podle maďarského učení jest oprávněna v Uhrách jen jakožto řeč *obecného lidu*; pán, intelligent, ten má již beze všeho maďarsky mysliti, maďarsky cítiti, maďarsky mluviti, jinak je nepřítel vlasti, vlastizrádce.

[2]) Rozuměj: to je prospěch toliko lidu, už ne intelligence. O *národě* slovenském žádný Maďar jakživ nepromluví; u něho vůbec není národa slovenského . . .

[3]) Cituji dle Církevních Listů, č. 1. r. 1903.

[4]) Hle, pan dr. Czambel již neřekne: na Slovensku, nýbrž: na Horňácích. Maďaři odstraňují všecko, co je dokladem slovenské národní individuality.

Pokud mluví Czambel o »osamostatnění« slovenštiny, má zajisté na Slovensku velké sympatie. Právě tu část jeho brošury uveřejnily (slovensky) i Škultétyovy Slovenské Pohľady. Částečně vráží na odpor chtě odstranění češtiny z evangelické církve. Ale závěr knížky neuspokojí žádného opravdového Slováka.

Czambel soudí takto: až Slovák bude zcela odloučen od češtiny, až se mu dostane nutných pomůcek, t. j. slovensko-maďarského slovníku, slovensko-maďarské mluvnice atd., tu, nemaje dostatek potravy ve své literatuře a vida péči vládní o prospěch slovenský, »*bude záhy hledati náhradu v učení se řeči maďarské.*«

Řekněme si to ještě jednou svými slovy: Jestliže se Slováci »osamostatní,« t. j. odloučí od Čechův, tož nemohouce jen ze své literatury žíti, budou nuceni přibírati z literatury maďarské, ssáti ducha maďarského vždy víc a více, až konečně při »vládní péči« zcela se pomaďarští. Nikoli úřady, nikoli železnice a pošty — ač mohou národnosti dělati dost velikou škodu, — nýbrž literatura podmaňuje, odrozuje najisto.

Czamblovo osamostatnění znamená pomaďarštění. Proto ten maďarský jásot.

Slyšme nejprve, co praví k brošuře Slováci.

Turč. Sv. Martin, ten officielní, nepraví nic. Ani Národnie Noviny, ani Slovenské Pohľady neřekly dosud slova.

První přinesl zmínku *Hlas*, měsíčník mladší generace, redigovaný dr. V. Šrobárem. Praví: »Názory a tendencia dr. Czambela naplňujú nás úžasom. Venujeme im náležitú pozornosť v budúcom čísle.« [1])

Druhé přinesly zprávu *Cirkevné Listy*, měsíčník slovenských evangelíkův.

Poslanec Haydin ve vzpomenuté řeči sněmovní opakoval z Czamblovy brošury, že Jur Janoška, evangelický farář v Liptovském Sv. Mikuláši a redaktor Cirkevních Listů, dal podnět k úvahám, máli se čeština v církvi evangelické podržeti nebo nahradit slovenštinou. Janoška po pravdě opravuje Czambla, že podnětu k úvahám nedal, že sám píše vždy slovensky, ale že ochotně uveřejňuje též články a kázání v češtině (bibličtině) psané. Ať si (do Cirkevních Listů) každý píše, jak sám za dobré uznává. Quieta non movere. Ano, Janoška považuje za osudno v této nebezpečné době experimentovati: nahrazovati češtinu slovenštinou anebo slovenštinu (asi dvě třetiny kněží káží slovensky) češtinou. Na ten čas nejlépe neměniti. »Otázka táto v prospech jednej lebo druhej reči (nemožno snáď pochybovať, že v prospech literárnej reči slovenskej) rozriešiť sa môže len prirodzeným vývinom, dobrovoľným prijatím, ale nikdy nie mocou alebo práve násilím. Ale kým (dokud) sa touto pokojnou, prirodzenou cestou nerozrieši, milujme a šetrime rovnak oba spôsoby hovorenia a písania, snažiac sa ovšem za tým, aby reč naša nebola na pohoršenie, ale ‚aby dala milost posluchačům.‘«

[1]) Hlas, r. V. č. 1. Str 32.

V letech 1900 a 1901 byly v Církevních Listech úvahy o právu slovenštiny i v církvi, zvláště o potřebě slovenské bible. Většina článků byla pro slovenštinu, což mi bylo tehdy podnětem, že jsem napsal do Osvěty článek »Netrhejte se od bible Kralické!« Nesprávně tedy tvrdí Czambel, že Janoška působí v prospěch češtiny. Nikoli, Janoška, duchovní vůdce slovenských evangelíků, takto muž výborný, je pro samostatnost literatury slovenské. Ovšem vzájemnost československá je mu »milá« a »vzácná,« jakž praví v odvetě Haydinovi a Czamblovi a jakž mohu potvrdit i já.

Takové tedy stanovisko zaujímá vůdce slovenských evangelíkův.

Nejrozhodněji a bez okolkův odmítají Czamblovo nadělení Bielkovy *L'udové Noviny*. Vidí v brošuře útok maďarisační politiky. »... nechcemeli pomaďarčeniu podľahnúť, nutno nám prijať pomoc od našich národne a rečove najbližších bratov, nakoľko tým politická a územná bezpečnost uhorského štátu ujmy netrpí.[1]) Slováci tú pomoc vďačne prijímajú. Česká kniha sa na Slovensku udomácnila a poslúžila mnohým k dôkladnejšiemu vzdelaniu. Naši remeselníci a gazdovia, ktorí sa v Čechách vyučili, sú vo svojom obore znamenite vzdelaní. Naše peňažné ústavy by musely pozatvárať obchody, keď by nemaly úradníkov, ktorí sa na českých školách vyučili. Spisba a veda naša je sama nedostatočná, pomocou českej vedy a spisby je ale vstave vzdorovať náporu maďarčenia, ktoré nás dnes národne a politicky ohrožuje a značí náš zánik. My priateľskú ruku českú prijať *smieme*, lebo sa to krajinským zákonom neprotiví, ba čisté vlastenecké city osvetou povznáša; prijať ju *môžeme*, lebo sme s Čechmi rečove velmi blízki, národopisne jednakí a ohľadne vzdelanosti na seba odkázaní; z nás pošiel Kollár a Šafarík, prečo by sme za to knihu (roz. českou) a časopis nevzali; a prijať ju *musíme*, lebo len tou priateľskou rukou podopieraní môžme vzdelanostne napredovať tak, aby sme pomaďarčeniu odolali, a tu doma, v Uhorsku, stali sa tým osožnejšími občanmi našej vlasti. Toto je povaha československej vzájomnosti.«.[2])

Czambel dává vládě naučení, jestli Slováci dosáhnou skrze českou literaturu jistého stupně vzdělanosti, že bude pomaďarštění velmi znesnadněno, ba je prý vůbec otázka, budeli kdy uherská vláda s to, aby *vzdělané* Slováky pomaďarštila. Tomu Bielek přisvědčuje a právě tím odůvodňuje potřebu české knihy na Slovensku. Nač prý by vláda dávala zkoumati samorostlost slovenštiny, táže se Bielek, když už napřed je »přesvědčena« o výsledku »zkoumání.« »To je asi také, jako tie naše volby. Keď pán slúžny kandiduje richtárov, už pred ,volbou' vie, koho si ,slobodní' ,voličia' ,vyvolia'.«

---

[1]) Slovenské časopisy jsou opatrny, aby vládní fiškus nenašel — vlastizrady ...

[2]) L'udové Noviny z 21. ledna 1903, článek »Češi a Slováci.«

Tu poznamenávám, že vláda už před rokem vypravila na takové zkoumání Czambla, který se bez toho nabídl.

Bielek potom ještě v jednom čísle svého časopisu o Czamblově knížce uvažuje. Praví, že Czambel svým vlastenectvím (arci maďarským) chce dosáhnouti jistého cíle. A dále píše: »Tento pán v historii nášho utrpenia bude zapísaný čiernými literami a čo by storáz vydal slovenský pravopis, lebo dosial' žiadna slovenská kniha, žiaden časopis nedotkly sa takým zlostným spôsobom toho najdrahšieho, čo máme: našej drahej, sladkej materinskej reči!« *Pomocí mateřštiny* — píše Bielek — *chce Czambel připraviti Slováky o mateřštinu.* Pod titulem národní hrdosti, národní samostatnosti, čisté slovenštiny chce rozohniti Slováka a odtrhnouti od české vzdělanosti, »o ktorú nutno sa dnes každému Slovákovi, ktorý chce žiť, opierať a držať sa jej rukami, nohami. Slovom, pan Czambel to tak vyrátal: osihotím, osirotím Slovákov úplne, postavím hranice nenávisti, chladnosti medzi českou a slovenskou rečou, Slovákov poštvem tou ‚národnou hrdosťou« oproti Čechom a potom oni, Slováci, jako zrelé jablko padnú v oběť — *zahynutiu.* Veď je to jasné: To, čo sa do dnes zjavilo v slovenskej spisbe, rozhodne nedostačí pre duchovné potreby naše! Nedostačí na dva mesiace v roku. Čo má Slovák, chtivý vzdelania, robiť? Jak nechce zhynúť hladom, zostať věčitým bedárom, musí siahnuť po tom najbližšom prameni vzdelania, a to je česká kniha, ktorej, opakujeme, slovensky plynne rozprávajíci Slovák rozumie tak jako slovenské!«

Dále je Bielek zvědav, jak by to pan dr. Czambel česká slova ze slovenštiny odstranil. Máli čeština deset tisíc slov, musel by jich prý odhodit devět tisíc devět set. »... toľko asi ich máme spoločných, teda zahubil by slovenskú reč úplne, a keď by prišiel do Slovenskej Lupče a chcel sa poshovárať so svojou mamičkou, veru, že by sa s ňou dohovoriť nemohol. Také múdrosti predáva pán doktor pod názvom *čistej slovenčiny* a na takýto lep majú sadnúť ti zbiednení Slováci.«

Bielek soudí, že ani jedna třetina slovenských vzdělanců nesedne Czamblovi na lep, a dvě třetiny se hluboce zarmoutily nad tím, že se mezi slovenskými vzdělanci našel muž, který v roušce »čisté slovenštiny« osnuje plány, jak slovenskou řeč ze světa sprovoditi. Už bez toho, praví Bielek, Slováci v mnohém proti jedinému dnes možnému prameni vzdělanosti (proti české literatuře) pochybili. —

Konečně zaznamenávám ještě jeden slovenský projev, totiž dopis ze Slovenska ve *Zvonu* (ze dne 17. ledna 1903). Dopisovatel píše česky podávaje přehledně obsah Czamblovy brošury, správně pojímá její tendenci a končí: »Snahy tyto (maďarisační) doporučuji české veřejnosti, aby si z nich vzala naučení. Snad od dob Palackého a Havlíčkových neutuchlo ve Vás vědomí, co Čechům znamená Slovensko i takové, jaké je, a co by pro ně znamenala úplná jeho ztráta.«

Naposled přidávám něco myšlenek a zkušeností vlastních. Počav před sedmnácti roky studovati věci slovenské, věřil jsem, že Slováci dobře učinili, samostatný spisovný jazyk si založivše. Jsemť vůbec náchylen věřit, že druhý dobře činí. Myslil jsem si, že Slováci sami nejlépe vycítili, co jest *jim* na prospěch. V debatách o otázce československé stavěl jsem se na stranu Slováků, vždy více rozvažuje důvody slovenské než české.

Ponejprv jsem přišel v rozpor, když jsem se přesvědčil, že po celém Slovensku rozuměli mně a já jim. Tu je přece jen těžko mluviti o *dvou* národech, myslil jsem si. Do Salvova časopisu Dom a škola psával jsem články po česku, a tu mi jednou Salva dopsal, abych budoucně psal slovensky. Dobře; sedl jsem a psal slovensky. Čech v hláskosloví a gramatice vzdělaný, když několik knih slovenských přečte, za jeden večer odchylky slovenské nastuduje.[1]) Vniknuv tak i v theorii slovenštiny cítil jsem víc a více jednotnost řeči československé. Ale byl jsem zticha, své skepse nikomu jsem nesvěřil. Čekal jsem, až se mi věc ještě více vyjasní, a proto studoval jsem Bartošovu Dialektologii moravskou. A co jsem shledal? Že na Moravě jest několik »řečí«! Každá má své zvláštní hláskosloví, zvláštní sklonbu, zvláštní časování, zvláštní fráse. Zahloubej se v jednotlivé moravské nářečí a potom je přirovnej k řeči spisovné: jaký to rozdíl, jen chtěj a najdeš hromadu důvodů, abys své zamilované nářečí mohl prohlásiti za samostatnou řeč. Vezměme na příklad hanáčtinu. Najmi si advokáta, a ten nasbírá důvody, že hanáčtina je řeč z gruntu samostatná a že se Haná povznese na ráj, zavedeli si samostatnou řeč spisovnou.[2]) Slovenština má dvě e (e, ä), ale hanáčtina má čtyři. Samo hanácké nářečí má aspoň dvanáctero podřečí; v jedné dědině říkají budu, v druhé bôdô, v jedné čůhat, v druhé čóhat . . . Jsem na jisto přesvědčen, že nářečí lašské (od Radhoště k Opavě a Těšínu) je od spisovné češtiny hodně dále než slovenské pod Tatrami.[3]) Nářečí lašské dobře znám (žijiť v něm osmnáct let) a znaje dobře i slovenské, mohu správný o věci pronésti úsudek. Slovenština má český přízvuk (lašština polský!), českou délku (lašština dlouhých samohlásek nemá), a slovenský žák, přijda na školu českou, mnohem snáze se učí spisovné češtině než žák lašský, což mohu říci z vlastní i cizí zkušenosti.

Jsem rodem z jižních Čech a žil jsem v Čechách do svého 25. roku, 18 let žiji na Moravě, tolik let také cestuji na Slo-

---

[1]) Jistý slovenský můj přítel napsal, že moje slovenština je čeština se slovenskými koncovkami. Dávno jsem i zvláštní fráse slovenské vypozoroval, ale mně, sjednocujícímu, nenáleží úmyslně vybírati jazykové rozdíly. Slovenština je čeština s hláskoslovnými archaismy; samorostlé vazby své má každý kraj.

[2]) Slováci tak obratné »advokáty« mají. Mně na příklad jeden evangelický kněz, i češtiny hodně znalý, řekl, že mezi češtinou a slovenštinou je tak velký rozdíl jako mezi češtinou a — němčinou! Uvádím to proto, aby český čtenář pochopil, s jakou *vášní* jest nám jednati.

[3]) Když jsem r. 1885 přišel do lašského kraje, první nebo druhý den otázalo se mne ve škole děvčátko: »Kaj to napšu, hev se mi to nezmisce?«

vensko, procestoval jsem kolikráte československé kraje od Šumavy až za Košice, vždy si všímaje nářečí a všech známek národnosti: i mám pevné přesvědčení, že *od Šumavy až k Užhradu jest jeden národ a že cokoli je na tomto jednom národě rozdílného* — jako nářečí a kroje — *jest na obohacení a na okrasu jednotné národní individuality, nikoli na rozdvojení národa. Dělíme-li se přec, je to doklad slovanské nevyspělosti, slovanského jinošství.*

My a Slováci sobě *rozumíme, dobře rozumíme;* to je dostačitelný doklad jednotnosti řeči a jednotnosti národa. Cestoval jsem nejvýchodnějším Slovenskem se společníky, kteří nic neuměli slovensky, a hle, oni dobře rozuměli tamnímu lidu a lid rozuměl jim! Neznámé slovo se ovšem vyskytne snad už za každou míli cesty, ať jsi, kde jsi. Mám mnoho dopisů od slovenských sedláků̊v, čižmárův, zedníkův, kupcův a j., kteří mi děkují za české knihy a ubezpečují mě, že jim dobře *rozumějí.* Meakulpínský správně řekl, že Slováci lépe rozumějí české knize než slovenskému Hviezdoslavovi (jsouť jeho básně obsahem reflexivní, mluvou těžké). Nevzdělaný Slovák ovšem české knize nerozumí, ale on nerozumí ani slovenské.

Dr. Czambel, aby maďarské čtenáře přesvědčil, jak je slovenština počeštěna, vybral větu: »Snadno a rychle to vykoná pilný hospodar,« která prý je zcela srozumitelna i každému slovenskému sedlákovi, ač prý je pohříchu zcela česká. Čistě po slovensku prý se řekne: »L'ahko a skoro to urobí usilovný gazda.« Když to tak přečte Maďar, jistě si řekne: »Vida, to jsou dvě docela různé řeči.« Pan Czambel je diplomat, ví, co má Maďarům, od šovinismu slepým a tupým, namluvit. Spravedlivý člověk a skutečný filolog by tak nemluvil. Filolog se z toho potěší, že jeho národ má pro týž pojem slova dvě. Ves a dědina, myslit a dumat . . . a co takových slov máme chráníce si je, radujíce se z nich, chlubíce se jimi, vystavujíce je na doklad, že máme řeč bohatou. Jsou srozumitelná, jsou slovanská, jsou lahodná — jsou dobrá. A což »vykoná« a »pilný« nejsou slova slovenská? I »hospodár« je slovenský (Nitra) a slovenské »skoro« je i moravské, je i české, ovšem s užším významem. Vůbec nelze si dvě nářečí vedle sebe mysliti, aby nebylo jedno druhým »znečištěno.« Slovenský filolog měl by slovenštinu očišťovati od vinšování,[1]) od fruštiku, od kišasonek, od tilošc a p. Češi jsou nejvzdělanější slovanský národ, jazyk náš zušlechtěn jest vědou i poesií, — a hle, vyskytne se filolog, jenž »očišťuje« slovenštinu od češtiny. Panu dr. Czamblovi patent, tak se nevyslovil ještě žádný slovanský filolog. Ale třeba říci, že Czambel filologem není. Je to jednooký král. Slo-

[1]) Jistý katolický kněz, filolog slovenský a stejně i český, navrhl, aby Slováci místo: ja vinšujem říkali: ja gratulujem; dotud prý, než se vyskytne dobré slovo slovenské. Proč ne: ja *prajem*? Raději se vypůjčí z latiny než z češtiny! To uvádím zas jen na doklad slovenského snažení »osamostatňujícího,« »očišťujícího.« Ale týž muž se vším přesvědčením řekne: »Slováci bez Čechů nic nejsou.«

venština je posud po stránce gramatikální a theoretické vůbec nezpracována, neustálena, je ze škol vyvržena, na všech místech pronásledována, a tak přirozeně není filologů, jen tu tam vyskytne se dilettant, a dilettantem jest i dr. Czambel, dilettantem po maďarsku pyšným, smělým . . . Který opravdový filolog odstraňuje z nářečí svého slova společná nářečí stejnorodému, slova, jimž rozumí »každý sedlák,« slova pěkná? Knihy jeho, Slovenský pravopis a Rukoväť,[1]) nejsou díla vědecká, nýbrž populární, nikoli špatná, ale přece plná věcí nekritických, libůstek nepřijatelných.

Ostatně panu dr. Czamblovi přece patent nepatří.

Maďaři a maďaroni neznají Slovenska říkajíce Horňáky, neznají Slováků říkajíce Horňáci, ale když vidí Slováka družiti se s Čechem, tu hned — a jen v tomto případě — rozněcují slovenské sebevědomí: »Vy jste Slováci, co vám po Češích, cizincích; vy máte krásnou, libozvučnou řeč slovenskou, co vám po té ‚copakové‘ řeči, snad nechcete říkati von, vosel, bejval;[2]) vy máte krásné slovenské trávnice, děvuchy vaše krásné kroje; co vy potřebujete od Čechův, chtících z vás těžiti, vám poroučeti?« Až potud přikyvují zástupy: »Veru, hej, hej . . .« Ale kapitola maďaronská končívá: »My máme krásnou vlast uherskou, my nepotřebujeme ciziny, Slováci mají bratry ve vlasti, a to jsou bratia Maďari.«

Tu se probudí i Slovák separatista.

Separatismus je choroba slovanská. Jsouli tři čtvrtiny Čechů moravských v jařmu jedné čtvrtiny německé, je to následek moravské »samostatnosti« Čechům od Němců vštěpované. Už r. 1182 zlý démon Fridrich Rudobradý Moravu »osamostatnil,« »povýšil« ji německým titulem markrabským, a tak už před sedmi sty roky bylo Němcům naznačeno, jakou politikou mají hubiti Čechy. Morava okřávala tou měrou, jakou s sebe — snad nejvíce příkladem a působením Palackého — střásla »samostatnost.«

Slovensko je svým duchovním vývojem na stupni idealisujícího jinocha. My, kteříž jinochy vychováváme, víme dobře, jak touží býti samostatni, jak jsou svéhlaví, jak házíš hrách na zeď dobře jim radě, jak tě podezírají, že dbáš svého prospěchu, své slávy, že je chceš míti v poddanství . . . A darmo je všecko, oni musejí prožiti svou dobu vzdoru, musejí si kolikrát hlavu o zeď potlouci, pak teprv přijdou k rozumu. A chcešli přece v srdce jinochovo zrno hoditi, aby se ujalo, jdi k němu s láskou.

Takový jest náš poměr k Slovákům.

My jsme Slováky zachránili v minulosti. To neřekl toliko Denis, to vidí každý. Námi žijí Slováci v přítomnosti, a budouc-

---

[1]) V této čteme v předmluvě: »Kto sa učí terajšiemu pravopisu slovenskému alebo spisovnej reči vôbec, nech nečítá českých kníh alebo starších slovenských kníh, pokiaľ si neosvojil pravidlá Rukoväti.« Ať si čtenář sám tuto moudrost zanalysuje. Rukovät vydalo národní nakladatelské družstvo v Martině.

[2]) Takovýto posměch z české řeči najdeme tu a tam i v národním časopise slovenském.

nost jejich závisí na nás. To vidí lépe Maďaři než Slováci. Budoucnost zaznamená velký nevděk slovenský k Čechům. Ale to je nevděk nevědomý; děti jsou nevděčny k rodičům, mladší bratři k starším. A přece starší bratr starati se musí o mladšího, to je povinnost. Pojďme k Slovákům s láskou, jež je shovívavá, trpělivá, odpouštějící. I největší odpůrci kulturní jednotnosti jsou lidé poctivě s národem svým smýšlející. Vyčkejme, oni prohlednou...

Vracím se k Czamblovu slovu, že totiž Češi a Slováci jsou dva rozdílné národy.

V listopadu r. 1901 měli jsme slovenský večer v Olomouci. Přišel na něj též zesnulý poslanec Hořica a promluvil ke shromáždění. Má prý nemoc, jež se jmenuje cestování. V uplynulém létě cestoval po Švýcarsku. Přisedl ve vlaku k lidem živě rozprávějícím. Jakou to řečí mluví? Poslouchá, přemítá, ale nerozumí ani slovu. Ani nerozeznává, kterou řečí rozprávějí, zda německy či francouzsky. Konečně se mu zdá, že je to frančtina a táže se jich po francouzsku, jakou to řečí mluví. Oni mu porozuměli a odpověděli, že jsou Němci a že rozmlouvali německy. »I povzdechl jsem si,« pravil Hořica, »vzpomenuv si na Čechy a Slováky.«

Jistá paní, výborně se v němčině znající, nedávno mi vypravovala, že jedouc do Francie chtěla sobě kdesi v Černém lese porozprávěti s německým lidem, oděným v obzvláštní národní kroj. Lid její spisovné němčině rozuměl, ale ona lidu ani slovíčka. Ničeho se nedověděla. Je známo, že Němec z Šumavy, mluvící nářečím, velmi těžko se domluví s Němcem z Krkonoš. A přece Němci, rozlehlí po nekonečných prostorách, cítí se jedním národem a mají jednu spisovnou řeč. Nedostačuje jim literární a kulturní jednota a vzájemnost říší, touží i po jednotě státní.

V takovém uvažování teprv pochopíme ono slovanské jinošství nebo dětství. My si se Slováky dobře rozumíme, staletí žili jsme jako jeden národ, žijeme vedle sebe, v jednom státě, a přece... Vydali jsme se v posměch celé Evropy: dopustili jsme, aby *úhlavní nepřítel* mezi nás, *bratry*, se vkládal, aby vysoká *maďarská* vláda dala prozkoumati a dokázati, že jsme dva národové; a vyplýtvavše množství duchovních sil na roztržku, přivedli jsme to tak daleko, že Czambel vysokou maďarskou vládu — jednající se Slováky jako se stádem dobytka — prosí, aby se ubohého lidu slovenského — ujala!

Tam jsme to dopracovali, »rozkydaní Slávové«! Vláda maďarská má se Slováků ujímati, chráníc jich proti Čechům!!

To je konec Czamblovy brošury. A jaký je konec, takový je začátek: lež o dvojí řeči, o dvojím národě. —

Vracím se ještě k procesu v duši své, co ještě přivedlo mě ku přesvědčení, že Slováci přece nejednali dobře založivše si samostatný jazyk spisovný.

Když jsem poznal všecku slovenskou literaturu, poznal jsem, že *národ nemá z čeho žíti.* Poznání strašné! Bielek praví, že slovenská literatura »nedostačí ani na dva mesiace v roku.« Stav

tento poznav pocítil jsem, že slovenské literární odloučení byl čin nešťastný. Odtud také vznikla moje usilovná snaha dostati na Slovensko co nejvíce českých knih a časopisův.

A tato činnost buď naším hlavním úkolem v československé vzájemnosti. Nepravím: *pište* česky, nýbrž *čtěte* česky. O jednotném spisovném jazyku náleží rozhodnouti především Slovákům a je to úkol *budoucnosti*. Rozumné jest konati, co je *možno* a co je možno *hned*.

Na všechen spůsob Czamblova brošura přispěla k vyjasnění: ukázala Slovákům cestu k *hrobu*. My půjdeme cestou opačnou, a ta bude dobrá.

Jan Městecký z Opočna.

Od

Karla Jonáše.

I.

Jan z Opočna již po tři noci šílil,
výskavě zpíval, o stůl pěstí bil
a při tom duši žhavým vínem sílil,
na hrdla paním bílé pivo lil,
pak tančil divě za hukotu dud,
roztrhal šaty, obnažil svou hruď
a náhle — jak by jal ho žal a trud —
pad na zem zas a úpěnlivě kvílil.

Když všeho toho pan Jan byl už syt,
dal obleci se v měkký, ženský šat,
vyskočil na stůl, začal k nebi hřmít
a na Husity Bohu žalovat.
Posléze rukou rozjízvenou máv
nad řadou zrudlých, upocených hlav
a táhlým hlasem mluviti se jal:
»Dřív římským mnichům do lebek jsem bil
a mamonů je hříšných zbavoval,
však Bůh mi za to duši osvítil —
jsem v statcích pevný teď i ve víře.
Než nebi věru vděčným dlužno být
a proto nyní pálím kacíře
a deptám zase kališnický lid!«

V tom udeřil se v čelo pravicí.
»Kde paměť má! Teď připadá mi právě,
že mladičkou jsme, hebkou hříšnici
k potěše své i větší boží slávě

vyrvali v Loších[1]) z lačných plamenů.
Ta chudák spí teď v staré věznici,
kde není vína a kde není světla.
Sem přiveďte ji rychle v šumný kruh,
by růže povadlá zas bujně zkvetla,
ať radost máme my a z nás i Bůh!«

Žoldnéři spití v krátké na to chvíli
přivedli ženu v šerém oděvu.
Omamně svítil obličej jí bílý,
ret v pohrdavém chvěl se úsměvu
a z očí šlehal podivný jí plam.
Jan Městecký ji kolem pasu jal:
»Nu, vítám tě, má holubičko, k nám,
pusť z mysli stesk a z prsou planý žal,
my spolu svatbu budem slavit dnes.
Já tvoje nevěsta, tys ženich můj!
Nuž, rychle se již vzmuž a vzpamatuj,
hned průvod bude a hned kvas i ples, —
však napřed shoď ten ženský oděv svůj!
Vy pomozte jí!« k sluhům na to vzkřik.

Žoldnéři poslechli — a v okamžik
šat padl ženě s bělostného těla . . .
Zrak mužům šířil se a chtivě plál.
Jan Městecký se potměšile smál:
»Teď dovolíš mi, krásko moje, snad,
bych přioděl tě ve svůj mužský šat,
pak ku potěše dobrým lidem všem
se nocí zimní spolu projedem!«

II.

Tmou jiskřil sníh a vítr mrazný vál . . .
Heřmanův Městec dávno stich a spal,
ni duše nekmitla se ulicí . . .
V tom projel vzduchem ostrý zvuk a jek,
dva běžci černí, vztekle pádící
hnali se městem v závod s vichřicí,
křičeli běsně, v kovový roh duli,
řinčeli meči, do vrat domů bili
a zmizeli zas, když lid vyděsili.

Vše bylo vzhůru — okna vzplála světly.
Pojednou smolnic zář se chvějící
probleskla tmou, a jisker snopy vzletly
k obloze černé. Město tone v jasu.

[1]) Osada na Čáslavsku.

Trub hlahol zavzněl; koně supící
jak mračno divé letí na náměstí,
bodáni jezdci v boky napjaté.

Po chvíli muž jde, který tluče pěstí
do kotlů lesklých, při tom zvučně hlášá:
»Dnes s mužností se spojí vděk a krása,
dvě duše věrné na vždy v jednu splynou!«

Pak korouhevník chvátá, prapor bílý
hned vztyčuje, hned k zemi zase chýlí
a z úst mu písně žoldnéřské se řinou.

Vůz za ním, vykrášlený nebesy,
vzdýchavě skřípá svými kolesy,
bělouši čtyři sotva že jej vlekou.
V něm sedí žena spolu s panem Janem,
tkanivou kryti řasnatou a měkkou.
On v ženském šatě, zlatě vyšívaném,
a ona v mužské zbroji kroužkové . . .

Hned vedle koní běží sluhové,
smolnice v rukou drží vzpřímené
a rolničky, jež na kápích jim visí,
svým smíchem třaslavým se ve křik mísí.

Dojeli k chrámu . . . Kolem stíny tmavé
jak dlouhé clony s nebes splývají,
pochodně marně světlo plápolavé
v zákoutí chmurná lačně metají,
tmu těžkou nelze odtud vyplašit . . .
V tom zjev se bílý černou nocí kmit —
to žena s vozu hbitě skočila
a sluhu, jenž jí do cesty se vplet,
úderem ruky odhodila zpět —
vydychla kvapně, hlavu schýlila
a již se městem v divý dala let.

Výkřiky zmatku v noc se zaryly.
Sluhové zděšení a opilí
chvátali k jezdcům, smolnicemi bili
o zmrzlou zem a koně poplašili;
shluk nastal zlobný, rozlehl se řev,
pěšáci rvou se, s jezdci zápolí, —
co zatím z města prchá bílý zjev
a mizí rychle do tmy, do polí . . .

Jan Městecký, jenž napolo již spal,
promnul si oči, tuří hlavu zved

a vzteklý povel z krku se mu dral:
»Tu kacířku chci, přiveďte ji zpět!«
Hlas jeho v zástup jak blesk udeřil.
Hned po zápasu. Dav se rozletěl
a každý houf již jiným směrem spěl:
Však nadarmo se rozběh sluhů tlum,
nadarmo jízdní ulicemi pádí,
zbytečně chvátá posel v radní dům
a žoldnéřův dav v chudých chatách řádí, —
ač prohlednut byl každý skoro kout,
hrozeno mučidly i tíhou pout,
přec po kacířce stopy nikde není . . .

Pan Jan, když slyšel to, jak zvíře řval,
dal sluhy svoje hodit do vězení
a biči mrskati je rozkázal.
Pak v komnatu se nízkou uzavřel
a stále zdálo se mu, jak by zřel
té mladé ženy tělo obnažené,
tu bytost bílou, kterak ruce kříží
na prsou svých a krásná kolena
jak studem tiskne, hlavu svoji níží — —
a lebka jeho vášní šílená
bouří se dravě, zrak v tmu chtivě vzhlíží,
a při tom volá siný jeho ret:
»Tu kacířku chci, přiveďte ji zpět!«

III.

Tma byla mstivě zlá a zavilá . . .
Obloha bez mračen, však nikde hvězd,
a mlha, jež se k zemi tlačila,
shltala lesy, křižovatky cest
i pruhy luk a vléklá údolí . . .
Ba, marně z okna shlížel v okolí
Jan Městecký, nic neviděl než šeď . . .

Však více než tma jímala ho teď
zžíravá žádost, touha divoká,
jež bičovala v dobu tu jej zpět —
kdy v mrazné noci sluhy obklopen
po boku krásné kacířky té dlel . . .
A hněv jej trýznil při těch vzpomínkách,
že nelíbal, když líbat moh a směl.
Och, jak by nyní po ní ruce vztáh!
Však marno vše. Tak zašla, zmizela,
jak paprsk slunce v těžkém letním mračně.
Již pro ni vniknul v mnohou ves i hrad

a pátral všude vášnivě a lačně,
dav schytal žen a uved v zajetí,
však mezi nimi marně onu hledal,
jež uprchla mu tehdy z objetí.
A stokrát sklamán, přec si klidu nedal
a znovu s vojskem na výzvědy šel,
však oné ženy, po níž tolik žíznil,
v kacířských chatách nikde nenašel.

Co vzpomínal tak — přes práh komnaty
vzrušeně vešel zablácen a sdrán
sudličník Řehoř, zvaný Šišatý,
a hlásil zvučně: »Mně byl rozkaz dán,
bych pánu svému sdělil vzácnou zvěst.
My večer vydali se na výjezd
do vesnic husitských, a Bůh nám přál.
Hned celý zástup bez boje se vzdal,
neb k obraně už mužské neměl času.
Když upálit jsme chtěli hříšnou chasu
a v houfy je už menší řídili,
tu k úžasu jsme svému spatřili,
že mezi lidem jest i ona žena,
jež v kroužkovou zbroj mužskou převlečena
nám prchla tehdy. Jali jsme ji hned — —«

V tom Městecký svou hlavu prudce zved.
»Kde je ta žena?«, mocným hlasem vzkřik.

»Hned, pane, bude zde, v ten okamžik!«

»Nuž, přiveď ji a bez pout! A již leť!«

Oddechl těžce. Zhnědlá jeho pleť
se krví podlila a z očí vyšleh plam.
Pak běhal chvíli chvatně komnatou,
sám k sobě mluvil: »Snad to pouhý klam,
však kdy by přec tu ženu proklatou
přivedli zpět, tu věru pozor dám,
by z rukou mně už neulítla víc!«

A žhavé světlo jeho zřítelnic
zablýsklo náhle vášní zlou a dravou.

V tom žena velká se vzpřímenou hlavou
srdnatým krokem přestoupila práh.

Městecký trnul; o čem ve svých snách
i v šílení svém blouznil mnohou chvíli —
to žilo tu. Hle, ztracený květ bílý

zde před ním plál; ta kališnice mladá
hleděla v tvář mu zrakem mámivým!
On rozčileně pohnul tělem svým
a krev mu v žilách divým proudem bila.
A znovu prohlížel si mladou ženu
a sám si řek, že nic se nezměnila,
ba, krasší se mu zdála, než dřív byla.

Pokynul žoldnéři, by odešel . . .
Pak s úsměvem k ní doráživě děl:

»Je muž tvůj dosud živ?«

»Jsem vdovou už!«
»Aj, tedy vdovou! Kdy ti zemřel muž?«

»Před rokem upálil jej branný lid,
bylť poctivec a nechtěl opustit
od svaté víry, kterou hlásal Hus.«

Pan Jan se ušklíb: »Dobře je mu tak,
kdo sám je šiřitelem běd a hrůz,
ať okusí, jak chutná tato bída.
Ty však již zjasni zasmušilý zrak,
máš muže jiného, jenž nerad vídá
svou ženu hezkou, když ji trápí žal.
Nu, zasměj se a obejmi mě již!«

A při tom ruce vztáhnuv kročil blíž.
Však žena couvla . . . Kol pasu ji jal
a šeptal vášnivě: »Nech upejpání,
tys nyní srdce mé, tys moje paní,
nuž, řekni mi přec, že mě miluješ!«

»Ne, pane, ne! Já nenávidím lež,
a lží by bylo, kdy bych tobě děla,
jak žádáš sobě!«

Vzteku prudká křeč
mu tváří zaškubla. »Jsi příliš smělá
a příliš kacířsky zní tvoje řeč.
Tak nesmíš, paní, déle mluvit se mnou!
Chci, abys byla lahodnou a jemnou
a líbala mě, když si budu přát!«

Pohledla na něj: »Rozum tvůj se zmát
a proto k hříchu zlákati mě chceš!
Však věz, že dříve zhynu rukou svou,
než v náruč svou mé tělo přivineš!«

On zasmál se a drsným hlasem řek:
»Co, holoubku, chceš s hloupým vzdorem svým,
nech žalů všech a planých vzpomínek,
co bylo už, ať zajde jako dým,
teď přítomnosti žij a lásce nové.
Nuž, rozevři své ruce úbělové
a přiviň hlavu moji na svou hruď —«

»Ne, nesmím,« děla — »sám přec, pane, suď,
zda mohu splniti tvé hříšné přání — —?«

Co poví dál, on nečekal už ani,
bič chytil v pěsť a přes hrdlo ji šleh.

Ucouvla k oknu, z prsou táhlý vzdech
se vydral jí; pak oči zavřela.

Jan Městecký trh celým tělem svým.
»Toť věru mumraj, machometský šprým!«
řval divoce a v bok se rukou bil.
»Věz, raději bych s vězni poctu pil,
než vydal bych, co jednou v moci mám.
Že líbat budeš, na to přísahám!«
A tenký bič už k nové ráně zdvih.

V tom dvéře zaskřiply, a mrazný smích
se řinul prudce z chodby v komnatu,
a stará žena v těžkém brokátu
na prahu jako přízrak stanula . . .

Smích umlknul; a žena kynula
kacířce krásné: »Pojď, má duše, ven,
zde pustá vášeň a hřích bují jen,
pojď se mnou, pojď!« Tak smutným hlasem děla.
Pak tichým krokem k mladé vdově spěla,
plášť svůj jí dala dlouhý, řasnatý
a ujavši ji měkce za ruku
úžaslou vedla spěšně z komnaty.

Jan Městecký jak omámený zřel
na stařenu a ke zdi vrávoral . . .
Bič pustil z pěsti a bled jako stěna
bezděčně vzkřikl: »Máť má pomatená —
co, probůh, chce?« A uděšen se chvěl,
když viděl ji, jak s kacířkou ven chvátá . . .
Dozněly kroky . . . Pan Jan osamněl . . .
K oknu se tiskl . . . Naslouchá . . . V tom vrata
v poboční brance žalně zakvílela,
most padl, temný stín se přes něj mih . . .

Tu teprve se probral z mrákot svých
Jan Městecký a ruce k nebi spjal,
kles na kolena — jak by ztratil vše,
sám nad sebou se hořce rozplakal.

Na výpravě.

Kresba z Tater

od

Jana Havlasy.

I.

Za teplého, rozjásaného dopoledne červencového vystoupil Rehor Grib, valach ze salaše Koprovské, na holé témě skalnatého vrchu mezi Chlinovem a Hliníkem právě v tu chvíli, kdy slunce vyhouplo se nad poslední zbytky mračen, sražené ke Kriváni a Hrubému a v rozervaných chuchvalcích se tratící do Tatranských hvozdů na pozlaceném obzoru východním. Zdálo se, jako by sluneční záře smývala kde jakou špinavou šmouhu. Tak rychle se čistila modrá obloha, že byla až víře nepodobna vzpomínka na předešlý den, rozpršelý a ohyzdný, jaké bývají až ke sklonku září nebo dokonce teprve v říjnu. Nejdivnější bylo, že ještě k ránu bouřilo a počasí vypadalo na déšť. Přece však se vybralo k pohodě, a kdy by nebývalo rozjihlé půdy, jen zkušený horal byl by poznal, jakou minulost znamenají ony schlíplé mráčky na spodním nebi.

Rehor Grib stanul, všecek jsa udýchán vystupováním po dosti příkré stráni, a zastíniv si oči, rozhlížel se chvíli po okolí. Všude bylo úplné ticho. Bezvětří, jaké bývá na horách po prudkých lijavcích, zvyšovalo podivnost přehánějících se a mizejících obláčků. Obrysy hor s lesklými okraji tvrdly pod slunečními paprsky. Barva Hliníku přecházela do měděného nádechu, obvyklého v krásném počasí a věstícího trvalost příznivého obratu. Průchod mezi ním a Spanou, vedoucí k Tomanové, zel prázdnotou, ač šlo už na jedenáctou, a Antal Kocúr byl z těch, kteří obyčejně dodržují dané slovo na vlas. Leda že by se byl dal kratší cestou někudy lesem. A také možná — napadlo najednou Gribovi — že jde lesem těsně při cestě, poněvadž cesta sama bývá blátitá až hrůza, jakmile jen sprchne. Loni si na ní dvě ovce Tomanovské zlomily nohu k veliké zlosti valachů, neboť nic tak nepohněvá horala, jako nehoda na rovině nebo úraz tam, kde nebylo ani nebezpečenství. Také na levo od Hliníka se bělající cesta Smrečínská, odkud měl by přijíti Bartek Mucha, juhas Ornacký, dosud byla opuštěna, a vlny potoka, podle ní běžícího, se silně třpytily, zrcad-

líce prudké světlo sluneční a budíce v divákovi jakýsi divný pocit, jaký míváme, vidímeli cosi, čeho zároveň slyšeti nemůžeme pro vzdálenost, ale čeho živou představu nám vnucuje pouhý pohled. Stezky od Bystré nebylo viděti z té strany, kde stál Grib, a tak nebylo lze něco usouditi o bačovi Račkovském Miklúši Sovkovi, z téže pak příčiny ani o gazdovi Pribilinském, Jurovi Lacuškovi, jenž měl přijíti od Kamenisté.

Grib přiložil dlaně k ústům a zahoukal do hor, ale jen mdlá ozvěna mu odpověděla od protější stěny. Zamrzel se a stávaje se netrpělivým, z ruky do ruky přehazoval valašku; pak sňal pušku s ramena a vyzkoušel ji, a konečně nevěda, co si počíti, popošel ještě na několik kroků do stínu tří vysokých a košatých buků, osaměle stojících až na vrcholíku, i ulehl na písečnatou zemi. Téměř půl hodiny už čekal dole na úpatí, a nyní zas hodně času uteklo, než se dostal na hřeben hory, — ale jich tu není, ba posavad nikde ani známky, že by se blížil třebas jen jediný z nich. Umluvili se minulé neděle, že v sobotu, budeli počasí jen trochu příznivo, vypraví se společně na medvěda, jenž letošní zimy přišel sem do kraje, usadil se kdesi pod Kamenistou na hranicích polských a nesnesitelně týral všechny okolní salaše. Na Račkovské chyběly od dubna čtyři ovce, na Ornacké sedm, na polské Tomanové tři a beran, na Liptovské Tomanové pět ovcí a beránek, a na Koprovské dokonce mimo šest ovcí i pes, veliký, bílý hafan Liptovský, na němž si bača i valachové velmi zakládali. Bylo to ku podivu, neboť právě Koprovská salaš byla od pelechu medvědova nejvíce vzdálena. Z Ornacké salaše ho jednou postřelili a nadáli se už konce útrap, ale za týden objevil se medvěd znova. U Koprovské salaše třikráte po něm stříleli, ale nevěděli, odnesllі si nějaké poranění. A konečně trpělivost došla i salašníkům i gazdům na dědinách, pokud se jich ztráty týkaly. A když před dvěma nedělema medvěd dal se i k Vavrišovskému háji, opustiv své horské území, a napadl stádo prasat z Pribiliny v dolince říčky Račkové, pobouřily se i dědiny pod Tatrami a usnesly se, že počnou s výpravami proti medvědu. Na sobotu určena prvá o pěti členech, o tři dni později jiná, a za týden třetí, nejsilnější. První výprava vybrala si předpolední na počátek slídění po nenáviděné šelmě, — ale Grib nemohl se živou mocí rozpomenout, zda se měli sejíti před desátou hodinou, nebo až někdy k jedenácté.

Bylo mu to už konečně lhostejno. Ležel, tiše si pohvizdoval, vzpomínal domova i jiných věcí a díval se větvemi stromů k obloze. U hlavy mu chvílemi zadrnčel červenokřídlý koník nebo zabzučel čmelák, ale to ho ani tak nevytrhovalo, jako ono ticho, jehož nerušil ni hvízdot svištů, ač jindy zde se ozýval několika hlasy, ni krákání vran, ni volání kukačky, ni vrkání doupňáků, ni zvonky, vzdálený bekot a větrem donášené štěkání valašských psů, ni cokoliv jiného. Vůní prosycený vzduch se už začínal teteliti pod rostoucím žárem a uspával Griba svou hladivou měkkostí. Nebylo možno nepřivříti očí a neoddati se polosnění.

Rehor Grib dříme i nedříme. Jeho myšlenky, třeba se široce a dalece rozbíhaly, jsou stále zcela určité, účelné a pěkně jedna z druhé vyplývají, a proto Grib nedříme. Ale jeho smysly si neuvědomují už ničeho, co se děje kolem: pootevřené oči nevidí modrého jasu mezi větvemi a listím, sluch nevnímá drsného pokřikování křivonosek, jež kdo ví proč se hlučně přehnaly z lesa do lesa, ani pískotu svíštího, čich jest už lhostejný k okolní vůni; a nejen to, ani broučka jakéhosi Grib necítí, jak mu leze po čele, a proto lze říci, že dříme. A slunce zatím stoupá výše, po mracích ani potuchy, hory jen zvučí všelikými hlasy, projevujícími radost z pohody, a kdo není horal, ani by si nedovedl té divné změny vysvětliti. I ty malinké broučky z kalíšků na okvětní lístky slunce vytáhlo, — jak by tedy ptáci nejásali, jak by svišti mohli mlčet a proč by si hmyz teplým ovzduším nezabzučel? Rehor Grib však o tom všem neví, mnoho vzpomíná a mnoho myslí, a jen tak, že neusne, ale daleko do toho jistě nemá.

Medvěd nejvíce zaměstnává jeho myšlení. Viděl ho letos po prvé z blízka, asi před třemi nedělemi to bylo. I střelil po něm dokonce, ale sotva mu dal důkladněji na pamětnou, leda tak, že mu trochu chlupů s boku srazil, více sotva. A proto je ze všech nejhorlivější, když nyní jde o medvědovu kůži, proto byl zde první. Představuje si, jak půjdou v pěti po stopách té proklaté obludy, jak budou sotva dýchat, až se přiblíží k pelechu šelmy, a jak naposled najdou díru prázdnou. Sklamáni nezdarem všichni se budou chtít navrátit s nepořízenou, jen on, Rehor Grib, toho nedopustí. — »Ech, lepšie tri vlasy zapletať, než pól dňa sa tárať za medvedom a nič ani letkom nezazreť!« zahučí v odpověď krhavý Lacuška, v duchu jsa Bohu vděčen, že jim medvěda v cestu neposlal. Ale Grib se nedá, vymluví jim hodně za jejich nestálost, ba i bázlivců jim řekne. — »Oj, kebysom dostal toho macka pod ruky, tak bysom ho šmäril, že by sa rozplaštil, ako žaba!« zas bude se plnými ústy kasat strýc Lacuška, ač je o něm známo, jak se jednou v noci vyděsil z bázně před strašidly, když na salaši se opozdiv, až za tmy se dal na cestu k domovu. Mucha, Sovka a Kocúr se zastydí, nenadělají mnoho řečí jako gazda, ale řeknou zkrátka: »Nuž, keď myslíš ty, Rehor, choďme!« A půjdou. Po medvědovi ještě ani sledu. Tu napadne Griba nějaký lstný plán, oddělí se, nepozorovaně předběhne ostatní v místech, kde viděl medvěda naposled; najednou se zarazí a přiloží pušku k líci — třeskne rána a za ní druhá, medvěd zachroptí, otočí se po útočníkovi, zařve — ale než by mohl na tři kroky pokročit, svalí se mrtev k zemi. — A dále běží myšlenky Gribovy o tom, jak užasnou ostatní lovci, jak se mu bude obdivovat celá dědina, jak mu budou všichni té slávy závidět —

Ale zas jiné věci se mu derou do hlavy, vzpomínky z mládí. Připadá mu, jak ho jako dítě strašívali doma medvědem, aby nechodil za dědinu, ba i později, aby se nepouštěl daleko a hluboko do hor a mezi lesy s husami nebo s kozami. A on dlouho tomu věřil, sotva do lesa vkročil, na všech stranách vídal ve stínech

stromů medvědy, v šelestu listí slyšel jejich ťápání, a často se stalo, že ven utekl na volnou prostoru s očima na vrch hlavy vypoulenýma a s duší stísněnou nezapuditelným děsem. Usmívá se nyní těmto vzpomínkám a snaží se vymaniti z mysli tehdejší svou představu medvěda. Poznává, že nebyla daleko od příšerné představy čerta, a je mu to ještě více k smíchu.

A najednou se myšlenky přesmyknou jinam. Hle, už není dítětem, už není chlapcem desítiletým, — šuhajem jest on, šuhajem dvaceti čtyr let, jenž má za sebou už mnohou bitku, nejednu lásku a dokonce i vojnu. A zamiluje se do Anušky Hubkovy, takové děvušky černooké, plného těla a červených tváří, s krásným hlasem a — nu, co ještě — ano, s hebkými vlasy. Ale ona si ho nevšímá, nebo lépe řečeno, všímá si ho, ale aby ho potrápila, dělá, jako by si ho nevšímala, jako by ani o něm kale nevěděla. A jemu je to o ní známo a jasno, ale přece se proto souží a neví si rady. Vyhledává ji, mnoho jí předhazuje o své lásce a o její bezcitnosti, ba na horala se jí až velmi podkládá, ale ona pořád jako by nic — nohu na jeho srdci a oči hledí jinam. Co si počít, co dělat? Najde si druhdy příhodnou chvíli, a povídá jí to upřímně, s ničím se už netají, ničeho nesmlčí. Ona vyslechne, usměje se tak pichlavě, ale ani naň řádně nepohledne a kamsi do dálky zatouží očima i hlasem. Ach, takového ona by prý ráda měla, takového nějakého zvláštního — jiného, než jsou ostatní, takového silného, aby věděla, že je nad ní a proč je nad ní. Musel by provesti něco velikého, aby ho znali na horách, něco většího, než by se do něho lidé nadáli. — Hle, tak ona mluvila, a nyní je ženou opilce Jožky Antoška. Proč si ho vzala? Snad že rozzuřeného býka zachytil kdysi na silnici za rohy a při tom se skoro polámal? Nu, Bůh jí nyní pomoz a potěš — nedaří se jí slavně, a mnoho už vyprchalo z její krásy. Ten oheň z očí nejdřív, pak červeň s tváří. Ale hezká je Anuša Antoškova stále, hezká a smutná. Nu, Bůh jí buď milostiv!

Zas už o jiném přemítá Rehor Grib, dle všeho o čemsi velmi příjemném, neboť se usmívá. Nu, kdož by si hlavu lámal osudem Anušiným. Každý má svou historii, a konec konců v každé je více smutku než jasu. Sedm let již uteklo od té doby, kdy stala se ženou Antoškovou, — a za těch sedm let stalo se i s Gribem všelicos, ale těžko říci, zda více dobrého než zlého. Hlavní z toho je věc poslední: že se zalúbil do mladé vdovy po gazdovi Barbasovi, do Katuše, s níž se vídali rádi už jako děti. Divno, že se jejich cesty nesešly dříve. I s ní, s milou Katuškou, si osud zahrál, dav jí za ženu přistárlému, ale hezkému Barbasovi, jenž byl z nejzámožnějších na dědině. Před půldruhým rokem náhle Barbas zemřel, prý raněn byv mrtvicí. Katuša zůstala s dvěma dětmi sama. Neměla příbuzných ze strany mužovy, a ze své měla jen matčina bratra a otcovu sestru, oba na statcích. Mnoho šuhajů na ni myslilo, neboť byla sotva devětadvacetiletá a krásnější, než mnohá děvucha, jež kde komu popletla hlavu. Dvě děti vyvážilo hospodářství, zařízené jako žádné jiné na vsi. Ale Katuša nedala

se oslepiti svobodou, nedala se zmámiti tolikerými vášnivě zapálenými zraky šuhajskými, jež se po ní otáčely, kamkoliv se vrtla, — jen jeho, Griba, zdálo se, že ráda vidí; avšak ani jemu ještě nedala rovnou na jevo, že by ho chtěla za muže. Tato neodhodlanost nesouvisela s tím, že byl Grib pouhým valachem — jen valachem, třeba mu jmění stačilo na zakoupení nějakého maličkého hospodářstvíčka. Grib o tom věděl a nemrzel se proto. Trpělivě čekal, až Katuša sama se rozhodne skončiti své vdovství, věda, že rozhodneli se, rozhodne se jen pro něho. Býval odvážný v lásce, ale nyní — po druhé v životě — jako by se bál Katušu do náručí sevříti, ji políbiti a ohnivější slovo jí říci. Jako kdysi u Anušky, i nyní se choval jaksi zdrželivě, jen s tím velikým rozdílem, že teď už nevzdychal, jednak že mu již třicítka minula, jednak že neměl k tomu při Katuši pražádné příčiny.

Co by tomu asi Katuša řekla, kdy by se tak rozhlásilo po horách, jak její Rehor medvěda skolil, — připadá mu a působí mu to radost, že jest něco takového vůbec možno: i že by mohla míti radost k vůli němu právě Katuša, i že by té radosti mohl býti příčinou medvěd, na nějž se dnes vypravují. A bezděky se mu připlete do hlavy i jiná myšlenka: Co by řekla Anuša? Hle, vzdychla by si bez pochyby v úkrytu své sesmutnělé duše, jak on, Rehor, se proslavil! A můj, vizme, — ten už bez mála umírá! Co s ním? A co by on asi pořídil s medvědem? Jiný šuhaj je ten Rehor! A mohl být on mým mužem, ale tehdy jsem s to neměla rozum. Zastavil se mi věru tenkráte rozum, jako vůz v blátě, — ale teď pozdě litovat. Slavný jest horal Rehor, a můj muž jen opilec, hnida. Což dělat?

Rehor Grib spíše už dříme, než nedříme. Čtvrt hodiny, snad i více už leží pod buky, leží a pěkně se mu snívá. Nad ním mouchy bzučí, koníci mu u hlavy cvrkají a chřestí, nedaleko svišt si hvízdá, dva ptáci se hašteří ve větvích, vlaštovky div že mu kolem ucha nezafrčí, mravenci mu lezou přes roztažené prsty pravice, — a slunko ukazuje, že se blíží jedenáctá. Horko zalévá krajinu, a v poledne bude jím asi vše živoucí už zemdleno až k spánku.

Ale horal je horal, i když dříme.

Grib sebou pojednou trhl, rychle usedl a čemusi naslouchal. Potom vyskočil a zahelekal, neboť rozeznal kdesi v dálce volání Kocúrovo a Sovkovo. Nejspíše ti dva se z daleka spatřili a na sebe pokřikují.

Stál s tvářemi jasnými a rozveselenými, čekaje na odpověď.

Tři hlasy k němu zalehly. V třetím helekání hlubokého, prsního hlasu poznal Ornackého juhasa. Chybí tedy už jen gazda Lacuška.

Zachvácen náhlou a silnou radostí, Rehor Grib po druhé vesele zahelekal, a tak mocně i dlouze, že se mu pak zdálo, jako by vše bylo po jeho výkřiku v udivení zmlklo. I zahelekal tedy po třetí.

II.

Sešel poněkud níže; nedbal slunečního úpalu, na němž se ocitl, vystoupiv ze stínu bukův, i stanul na úskalí, odkud se mu otvíral volnější rozhled po okolí. Štěkot Kocúrova psa zněl už dosti blízko, Antala však dosud viděti nebylo, ani Sovky. Teprve nyní si Grib uvědomil, že je to vlastně ku podivu, jak se mohli sejíti právě tito dva. A Ornacký Mucha, ač jeho cesta vede právě uprostřed mezi cestami obou druhých, nesetkal se, jak se zdálo, ani s tím ani s oním. Pak mu připadlo, proč není slyšet psa Muchova a feny Sovkovy. A skoro se mrzel, že nevzal některého z Koprovských psů na dnešní výpravu. Nu, žádný byl by nenahradil zmizelého Benka, — spíše byli by mohli něco i pokazit. Stačí, budouli psi tři, čtyři. Ale aby snad Mucha nebo Sovka také šli sami? Nu, konec konců: spokojili by se tedy dvěma, Zahrajem Kocúrovým a Fúskou Lacuškovým. Podivno však, že po Lacuškovi dosud ani známky. Nebylo z rána pěkně — kmitlo se Gribovi náhle hlavou — dost možná, že toho použije, bázlivec bázlivá, a že nepřijde...

Na planinu při soutoku tří horských bystřin pod Hliníkem vyrazili dva psi. Grib hned poznal v nich fenu Sovkovu a Zahraje Kocúrova. Spokojeně mlaskl jazykem a čekal už trpělivě, až se ukážou i druhové. Načechrával si kučeravé vlasy i pokrucoval dlouhé kníry. Hle, jaký jsem zpozdilec, myslil si; o hodinu dříve jsem se vybral z domova a zde pak na prázdno civěl.

Zahoukal po čtvrté. Trojí odpověď se ozvala, a v zápětí vynořili se na planinu Sovka s Kocúrem. Spatřivše Griba uspíšili krok.

»Kto u teba?« volal Sovka.

»Nikto — ale počul som Muchu!« odpovídal Grib. »Či ste vy nepočuli?«

»Ako by nie — veď preto nám nedal Pán Boh sluch, aby sme neslyšali!« křičel Kocúr, ač mu na poslední slova už ani dech nestačoval. Bylo jeho zvykem popichovat už v helekání, a povídalo se, jak druhdy jako hoch asi třináctiletý popudil právě posměšným helekáním proti sobě salaš na polské Tomanové a hali Křesanickou, a jak si naň juhasové počíhali. Ale ku podivu, přezdívka mu proto nezůstala žádná, třeba že mnozí byli by mu rádi oplatili za to, že jim »ihly do tela píchal.«

»A Lacuška?« pokračoval Grib.

»Hej, Lacuška!« smál se Kocúr. »Tomu sa ani krivý nevyrovná! Zostal doma!«

»Kto povedal, že nepride?« ptal se Grib.

»Nikto — ale dá sa mysleť!« odtušil Sovka a doloživ nějaké slovo jen k soudruhovi, rozesmál se.

Rehor byl jaksi nespokojen, ale sám nevěděl proč.

»Prečo nesideš?« volal Kocúr; i on něco dodal jen pro Sovku, a oba se smáli.

Grib odpověděl: »Veď sme povedali, že sa sideme tuná!«

Druhové, učinivše ještě několik kroků, zanikli v lese. Skoro v téže chvíli vyběhli z lesa na holé úpatí vrchu oba psi a s radostným štěkotem hnali se nahoru ke Gribovi. Cestou však se Zahrajovi připletl do cesty svišt. Pustil se za ním a při tom se poranil na noze. Bolestně zaskučel a svěsiv ohon táhl se za fenou, jež byla již u Griba a lichotivě se k němu lísala.

Grib otočiv se kráčel opět do stínu buků, kde si ulehl. Psi pobíhali kolem něho, náhle však pustili se zas dolů, bez pochyby naproti svým pánům. A Rehor Grib mimoděk zabloudil myslí s hor dolů do dědiny ke Katušce. Vzpomněl si, jak i tam u ní pes mu vždy vybíhá vstříc, a na to, jak Katuša říkává, že u ní Rehora všecko má rádo. Všecko — to znamená: i já tě mám ráda. Ostatně dává mu svou náklonnost i jinak na jevo. A on přece jest u ní po každé tak nesmělý, ničeho se neodváží — jako by čekal, až začne ona.

»Hej, kde si, — Rehor!« dolehlo k němu volání Kocúrovo.

Usmál se, ale nehnul sebou. Zvedl oči a hleděl větvemi i listím k slunci. Nemělo už daleko do nadhlavníku, sotva hodina chyběla do poledne. Co dělá asi nyní Katuša? Vzpomíná-li na něj? A kam se asi poděl medvěd? Vyplní se vše dle plánů a připadne sláva z dnešního lovu jemu, Gribovi? A dále mu šlo hlavou: Katuša a medvěd, — medvěd a Katuša . . .

Na stráni vrchu zahlaholily hlasy a k nim přidal se z nedaleka i třetí. Také v štěkotu Grib poznal hlas psa Muchova. A slyšel nyní i to, co volal Bartek Mucha. Jak se máte? ptal se, a Kocúr odpovídal, že jako vaječina na salátě. — A kam se poděl Rehor? pokračoval Ornacký juhas, načež Antal vysvětloval, že jest nejspíše v Ležiachově. Grib se tomu usmál a zakřikl vesele, nehýbaje se: »Hej, Antal, — slova sa ti sypajú ako otruby z pytla, — ale nikto ich nechce kúpiť!«

A zdola se ozvalo: »Nuž, Rehor, co že povedáš? Veď hovoríš, že ťa ani tvoj nos nepočuje!«

Rehor se tiše zachechtal, pozvedl se, usedl, ale už neodpovídal. Mysl jeho chtěla se zas toulat kamsi daleko. Teprve když vysoká postava hubeného Kocúra se vynořila na lysý vrcholek, vyskočil a vítal se s příchozími. Malý, zavalitý Sovka se poněkud opozdil za Kocúrem, dýchavičně postenávaje a cosi bruče o nerozumu, scházeti se na vrchu a zbytečně se trmáceti. Bartek Mucha byl juhas už prošedivělý a nahrblý, dojista padesátník, ale jinak čiperný, otužilý goral a proslulý lékař ovčích a kravských nemocí. Na Ornacké salaši patřil mu slušný díl stád, a rychle vzrůstající počet ovcí a krav jeho byla jeho radost; jen ob čas, když už bylo nutně třeba, něco odprodal, ale vždy s těžkým srdcem.

Dali se do hovoru. Kocúr posmíval se Lacuškovi, jehož dosud nikde nebylo viděti; vypravoval, jak asi před třemi lety Lacuška se polekal v pravé poledne ve Vavrišovském háji, že proti němu jde medvěd, a jak dal se do bláznivého útěku, jako by země pod ním hořela. A do široka po něm rozšklebuje ústa

i ohrnuje dolejší pysk, předpovídal, co jim Lacuška řekne, až se zítra s ním setkají: »Hej, hej, čo sa nazdáte? Či že som se bál? Já? Hehe! Ale veru, dažď bol aj z rana a potom na spadnutie až do polúdňa, — a verte, mal som práce ako stara dievka, keď sa ide vydavať!«

Všichni se rozesmáli. I Bartek Mucha cosi veselého podotkl, a dokonce slovenštinou, ač málo se v ní vyznal a skoro pravidelně mluvil jen podhalštinou. Jen Sovka, ačkoliv smíchu se ubránit nemohl, sám neřekl dosud téměř ničeho, toliko supavě oddechoval a stále očima kroutil po psech nebo do dálky, odkud bylo možno očekávati Lacušku.

»A čo ty, Miklúš,« obrátil se k němu náhle Kocúr, »že si bača, nechceš nič mať s nami, s púhými valachmi?«

Tak šlo to dále. Kocúr ani chvíli nenechal jich na pokoji. Měli ho všude po horách zhruba rádi. Ty mluvíš skoro už jako Kocúr — znamenalo už daleko široko: chtěl bys se zdát chytrým, ale nedaří se ti to. A ten, jemuž se tak smáli, říkával v odvetu: A vy jako mačky (kočky). Kocúrovi bylo jako Gribovi něco málo přes třicet; ale kdežto Grib měl bledé vlasy a vousy, bledý obličej a bledé oči, Kocúr byl opálených, snědých tváří, černých očí, černých vlasů a vousů i obočí nad nosem srostlého.

Bartek Mucha se náhle rozkolíbal: »Což abychom usedli a občerstvili se,« zahovořil polsky. »Není už mnoho času na tlach.«

»Bodaj si mal nohy až po zem!« zachechtal se Kocúr. »Ale odpustme mu jeho ruhánie, bratia, pre jeho dobrú myšlienku! Aj já, veru, už bych dačo jedol i pil!«

»A čo ste si vzali?« tázal se Grib.

»Štuku bryndze, kaval chleba, škrutu mäsa,« odpovídal Kocúr, »ale přiťažilo sa nám to, i nechali sme na ceste pod kameňom!«

»A poďme si dušičku zobudíť!« přerušil jeho výklady Račkovský bača a zamával nad hlavou lahví pálenky. Horalé, pijíli na lačný žaludek, říkají, že budí v sobě dušičku.

A Kocúr, sahaje po lahvi, výskl: »O hej, — veď tak povedal svätý Bubenka: i pred jedlom i po jedle dobrá pálenka!«

Usedli do stínu, vytáhli z brašen své zásoby, složili je dohromady a jedli. Po chvíli podotkl Mucha, že je horko dnes k zalknutí!

Grib přisvědčil: »Ba hej, — velmi horúcno!«

Miklúš Sovka ani očí od jídla nezvedal, a kus za kusem mizel rychle v jeho ústech. Kocúr usmíval se tomu, a konečně prohodil:

»Počuješ, ty, Miklúš, — veď si naisto slúžil u Papaj regimentu, či nie?«

Co se všichni smáli, Grib rychlým pohybem shrnul jídlo do plachetky.

»Pamätajme na večer!« řekl a rozděloval zbytky do čtyř brašen.

Kocúr udělav žalostný obličej, zavzdychal: »Ó hej, aká bieda! Veď sa mi to jiedlo len na zuby noberalo, — a už mám ustať! — Pozerajte, bratia, akú škodu má človek, keď není tak do roboty, ako Račkovský bača!«

»Škoda, že nepřišel Lacuška!« poznamenal Mucha.

»Hej, hej, hej!« pokyvoval Sovka hlavou a začal toužit po velikých zásobách, jež obyčejně Lacuška s sebou brává do hor. I Kocúr se přidal k žalozpěvům Sovkovým, až najednou obrátil řeč: »Ale či neviete, čo povedá svätý Bubenka?«

Sovka se k němu přidal: »Hej, pravdu máš! Aby síra nebeská na vás padala! Prečo nepijem?«

Zvedl láhev Muchovu (jeho byla už vyprázdněna), napil se a zaluskl prsty: »Eh, ta je ako samosvoje vino! Tej treba onikať!«

»Nuž,« převzal Kocúr láhev a řekl přípitkem: »Vypijme, čo nám ako ťažko padne!«

I dal láhev Muchovi. Ten však ji postoupil Gribovi dle zvyku horalského, že ze své lahve pije hostitel až poslední.

»Bodaj z každej vrby vymokala!« zavýskl Grib.

Když potom Mucha dopil, náhle sebou trhl, jako by se na něco byl rozpomenul, a láhev drže ještě u prsou, vydechl: »A medved?«

Sovka opakoval: »A medved?«

Všichni umlkli. Bylo slyšet drnčení koníků po louce, bzukot včel, vos a čmeláků, pískání sviští; ale všechno ochable, bylo cítit tíhu poledního vzduchu. Mucha ptal se znova: »A medved?«

Grib přeletěl očima své soudruhy, zadíval se na okamžik do údolí, a pak promluvil hlasem rozvážným i mudráckým: »Nuž, keď Lacuška neide a už nepride, ako sa nazdám, — choďme!«

Kocúr se ozval: »Choďme, — ale kde?«

Povstávaje odtušil Grib důstojně: »Smerom k Smrečínu.«

Tu zpozoroval jakési úsměšné hnutí v obličeji Sovkově a Muchově, i domyslil se, že oba šli už dnes ráno kolem a po té končině se rozhledli; rychle dodal: »A ešte lepšie bude, keď prv sa vydáme na cestu k priesmyku Tomanovskemu čez nižnú Tomanovú, — a odtiaľ k Czube nad Zakosy.«

Všichni se zamyslili, oči jich zabloudily přes Hliník do dálky k Czubám, strmícím na hranicích uhersko-haličských. Záře sluneční je zalévala a bylo možno pěkně na nich i žlaby spočítat.

Kocúr řekl silným hlasem: »Hej, — choďme!«

A Grib doložil: »Hore, bratia.«

I dal se do zpěvu. Sovka se k němu ochotně přidal, Mucha jen přibručoval a Kocúr o čemsi mlčky přemítal. Psi skákali kolem nich a ryčně štěkali. Ozvěna od Hliníku daleko roznášela hlasy jejich. Od Kotové ozvalo se pastýřské helekání, hned za ním jiné od Spany a nejhlučnější z údolí pod Chlinovem. I v modrých dálkách, zdálo se, že pasáci houkají. Ale potom vše ponenáhlu stichlo. Když naši horalové sestupovali do lesa pod úpatím vrchu, mlčení položilo se mezi ně a ticho vůkol. I psi běželi jaksi opatrně, sklánějíce k zemi čumáky a chvílemi se zastavujíce. Kroky

mužů skřípěly na suchém chrastí, v jehož nakupeninách se lámaly sluneční paprsky, propuštěné větvemi a listím. Pak přešli do lesa jehličného a oddechli si; tu bylo mnohem volněji. Ale všichni myslili už jen na medvěda a nastávající nebezpečenství. Bylo poledne.

III.

Hodiny míjely, a po medvědovi pořád ani památky. Potkali se s dvěma valachy, ale ani jeden ani druhý nemohl jim nijak usnadniti dlouhé a mrzuté pátrání. Hliník, Kamenistá a Smrečín byly už skoro úplně prozkoumány; šli také po jakési stopě směrem k Ornaku, ale konec byl vždy sklamání. Mucha už velmi nespokojeně broukal, Sovka hlasitě reptal a Kocúrovi jako by už docházely vtipy. Jen Grib, ačkoli se chýlilo už ke čtvrté, dosud se nemračil; naopak, jakási tajná radost mu přes tu chvíli trhla ústními koutky.

Slunce již tak nepražilo, ale záři jeho dosavad hořely obzory a každá sebe nepatrnější maličkost, i ten motýlek vzduchem se vznášející, i ty vosy chvílemi okolo hlavy bzučící, právě jako hory a lesy, stromy i skaliska. Ovzduší však bylo zcela jiné, svěžejší, živější, rušnější a příjemnější. Radost života hlaholila po krajině. Někdy dolehlo k nim z dálky veselé bučení krav nebo bekot ovcí. Chodcům zdálo se to býti dosti divno, když si pomyslili, že za minutku snad se ta bujará hlučnost změní v ustrašené, chraptivé zvuky, že neviditelná stáda se rozprchnou a po okolí že zaskvěčí drsné stenání a žalostný křik zvířete medvědem uchváceného. A oni, lovci, zastaví se, budou stiskat pušky v rukou a s tlukoucím srdcem naslouchat, odkud k nim zaléhá zlověstný hluk. A potom v tu stranu poběhnou . . .

Hle, o takových trudných věcech všichni kromě Griba rozvažují; proto jim není veselo, málo je těší krása červencového dne. Znamenají okolo sebe podivné věci. Sovka vidí, jak jedle na Křesanici hýbají hlavami, a vykládá si to: »Ano, áno, už zutekal váš medved!« Mucha zase slyší, že voda nedaleko nich hučí: »Marně tam jdete, marně tam jdete!« Kocúr se ovšem nepoddává takovým dětinským myšlenkám, ale kam se podívá, zevšad na něj vane smutek.

Psi už si nevedou tak spůsobně jako dříve. Štěkají skoro stále, někdy též do dálky, a hlasy jiných psů se pojí k ozvěně štěkotu jejich. Snad se ptají: Nevíte nic o medvědu, neviděli jste macka? — A vzdálení psi odpovídají: Ne, neviděli jsme a pranic o něm nevíme! Bůh ví, kam se poděl! A chvílemi také psi umlknou, jako by byli dostali od dalekých druhů výstrahu, že by je mohl medvěd uslyšet.

Minula i čtvrtá hodina. Muži stojí pod Czubou nad Zakosy, stojí a kolem dokola se otáčejí, zírají a zírají, ale nadarmo.

»Dlužno si odpočinouti!« poznamenává Mucha. Ostatní přisvědčují, sedají mlčky a přihýbají si pálenky. Kocúr nevtipkuje,

položil se na znak a dívá se do oblak. Umdlévají, myslí si Grib, a právě nyní jest třeba bedlivé pozornosti a liščí ostražitosti. Jeho jistě slabost nepřemůže; pořád jest mu, jako by se na něj dívaly ženské oči, a to vždy znova vzpružuje síly jeho.

Po dlouhém mlčení se Sovka hlasitě čemusi zasmál, co se mu namanulo v myšlenkách.

»Prečo sa smeješ, ako bys bol kominára stretol?« táže se Kocúr a znova začíná posměškovat a žerty si tropit z ostatních, z medvěda a kdo ví z čeho všeho.

Mucha nesdílí všeobecné veselosti. Sám ani neví, proč se na druhy mračí, a když se mu smějí, začíná se opravdu hněvat. Sovka dá se do nemotorného zpěvu, a Kocúr i Grib smějí se zas jako oravštině:

Idže Poľok kolo ľasu,
nimo portek ani pasu:
vy džévcénta, něborcénta,
smiélujče še na porcénta!

Mucha v odvetu na posměšek o Polácích zazpíval špatnou svojí zkroucenou oravštinou:

Oravcy, Oravcy,
šecky šče pšoglovcy!

Potom si zase vzpomenou na medvěda. Kromě Griba snad by všichni měli chuť se vrátit, ale stydí se to vyslovit. Druh druhu se vyhýbá zrakem.

»Choďme!« zvolal najednou Grib, odhodlaně vyskočiv.

Jako by to byl rozkaz, proti němuž není námitky, povstali také druzí a vykročili na další cestu. Zamířili k Liliovému Sedlu, a pod ním stočili se okolo Krajní Turně stranou k Veliké Koprové.

Jde už na šestou, vlaštovky lítají dlouhými nízkými oblouky, z lesů slyšeti datla, dlaska, křivonosky, ale také vrány, lelky kozodoje, sovy a jinou noční havěť. Chřástali na lukách křičí tak divně, jako před špatným počasím. Nebe však jest čisté, slunce dosud září, ale už nepálí.

Náhle se Sovka zarazil a překvapen vykřikl. Všichni se k němu otáčejí: »Čo sa stalo?«

Sovka jim ukazuje na zemi: »Pozerajte!«

Jen lehce do trávy vtlačeny, ale přece zřetelně táhnou se medvědí stopy po lučině k nízkému jedlovému lesu proti toku Tiché.

Mucha zahuboval: »Čtyři jsme a Bůh ví kam hledíme! Jen Sovka se díval, kam bylo třeba!«

Kocúr a Grib neodpovídají. Psi jsou už v lese a není jich slyšeti. Nejspíše táhnou po stopě. Grib hrubě neví, co se v hlavě a prsou jeho děje.

»Hej, hej — to sú všetko len povery!« zaslechne po chvilce hlas hádajícího se Kocúra. Zvedá jaksi udiveň hlavu, ale nedotazuje se po ničem — zas už myšlenky jeho zaletají do dálky. Ukazují mu, jak v zimní podvečer sedí u Katuše, jak s ní roz-

mlouvá, jak houpá její děti na kolenou a vesele jim zpívá, a ony jak ho mají rády, jak se k němu tisknou, o spaní slyšet nechtějí . . .

Den se chýlí, slunce se již již dotýká hor. Bledý měsíc, blízký úplňku, lze dobře rozeznati na obloze a kolem něho hlouček beránků. Jsou ještě malounké ty obláčky, ale zkušený horal lehce uhodne, že věstí na zítřek nepohodu.

Lovci se zatočili ke Spaně. Stopa se jim chvílemi ztrácí, chvílemi opět se objevuje. Přicházejí do vysokého, širého lesa, s utajeným dechem se rozhlížejí vůkol, každého šustu a každého stínu si všímají; jen zřídka některý prohodí slůvko.

Zaštěkali psi. Muži se zastavují.

Grib vzpomíná si dřívějších předsevzetí, ale neví, jak by je zde provedl, ba ani se už dobře nepamatuje, jak si tu celou věc vlastně představoval. Štěkot psů ho ještě více rozčiluje.

»Možno, že je tuná medved!« ozval se Kocúr, když psi zase umlkli.

Kohoutky cvakají a znova skřípou opatrné kročeje.

Lovci tiše přemítají. Mucha si myslí, že by raději chtěl od medvěda okamžitě být usmrcen nežli zmrzačen nebo dokonce oslepen jako kdysi Ivanovský Adam Rajnoha. Kocúr se zlobí, že se na tuto stopu nedostali už po polednách a tak dlouho zbůhdarma bloudili, při tom, nevěda proč, počítá kroky. Sovka náhle si vzpomíná na kterousi píseň o medvědu a tiše si ji pohvizduje. A Gribovi se v duchu namane, jak Anuška blouznila o silném a neobyčejném mužském, jenž by si ji vzal za ženu, a usmívá se tomu. Pak hned zase vzpomíná na poslední setkání s Katušou a znepokojuje se pošetilým přemítáním, mělali na hlavě vyšívaný bílý šátek nebo žlutavý se zlatým lemem, jejž on jí byl daroval. Pak naslouchá, neníli slyšeti nějakého lesního ptáka, a napadá mu, aby hlas denního, ozveli se první, měl za dobré znamení a hlas nočního za znamení zlé. A zas už se obírá jinými myšlenkami, až mu v sluch zalehne hrdličí zavrkání. Hledí si vzpomenout, jak si to umínil o těch znameních, ale teď neví za živý svět, určilli si hlas denního či nočního ptáka za šťastný. Ale brzo i na to přestává myslit a cítí v sobě pokušení oddělit se od ostatních.

Fena tiše zaskučela. V zápětí i oba druzí psi se ozvali, a celá výprava zase stanula. Kohoutky opět cvakají a dech horalů stává se přerývaným, jako bázlivým.

»Nazdám sa — —« chce právě cosi poznamenat Kocúr, ale v tom psi vztekle vyrazí ku předu. Rozběhnou se mimoděk i muži, a lovecká vášeň v nich roste. Ničeho nemluví, ani se k sobě neotáčejí, ale druh cítí, že se druhovi stává sokem. Jsou všichni připraveni k výstřelu a každý z nich obírá se myšlenkami o slávě, která by už zůstala u jeho jmena, kdy by smrtící rána vyšla z jeho hlavně. A ještě jeden pocit mají všichni: zdá se jim, jak utíkají s očima ku předu upřenýma, že kdosi běží jim v patách. Mucha a Sovka cítí v onom neznámém svého příznivce nebo aspoň nějaké šťastné znamení, Kocúr a Grib cosi nedobrého, čemu by lépe

bylo uniknout. Ale u všech tyto pocity brzo ustupují horalské ostražitosti, jež slyší i ptáče v koruně stromu zatiknout, i větvičku se pohnout.

Psi i muži zmirňují běh. Les řídne. Z polovice hraničí s pasekou, sklánějící se do údolíčka, z polovice přechází ve skalnatý hřeben, pokrytý klečí a jalovcem. Zvláštní účinek, jejž cítíváme v hustém, vysokém, věčně šerém hvozdě, když najednou spatříme konec lesa, zvyšuje se u nich prvním zážehem na bělavých beráncích a bledém kotouči měsíčném, jichž si dříve pod tmavou klenbou lesní ani nepovšimli. Lze z toho soudit, že jest už po západu slunce.

Psi znova s temným skučením se zarážejí před skalnatým uzlem horským, stále po zemi čenichajíce a hlasitě oddechujíce s vyplazenými jazyky. I muži se zastavují a tiše se radí. Kocúr navrhuje, aby šli v jedné řadě, ale porůznu; Mucha a Sovka však chtějí, aby výprava též dále zůstala úplně pohromadě, a mají proto dosti důvodů z vlastní zkušenosti. Jediný Grib mlčí a nepřidává se ani k tomuto ani k onomu návrhu; ale když vidí, že by mohlo zvítězit mínění Muchovo a Sovkovo, horlivě souhlasí s Kocúrem, neboť tak přece jen větší zůstává naděje, že uloví slávu výpravy on jediný. Rozepře však dlouho netrvá. Grib prohodí slůvko o bázlivosti, a to působí, že Mucha i Sovka se konečně podrobují a jdou po jednom. Kocúr jde na pravém křídle, Grib na levém. Všem hoří tváře a údy se chvějí nedočkavostí.

Horský uzel se svažuje do jakéhosi sedélka. Půda stává se hrubě neschůdnou, zvláště v prostředku, tak že bača Račkovský a juhas Ornacký volky nevolky se museli uchýliti na stranu Kocúrovu. Grib dívaje se na své soudruhy ze strany, má za to, že jdou těsně vedle sebe. Neměl by se pustit k nim a zanechat svých zvláštních plánů? Minuty míjejí. Gribovi zdá se, že slyší opodál jakési hluboké, temné hučení, že vidí cosi se černat mezi klečí, — i počne si tiše pískat veselou písničku, aby v zárodku překonal hnutí strachu.

Mráčky na nebi plápolají pěkným růžovým nádechem, při obzoru barva jich přechází v rudou červeň. Rozpor mezi jásavým oním purpurem a šerem soumraku, v němžto měknou obrysy keřů, balvanů, lesů a hor, uniká pozornosti Gribově, ačkoli se ob čas dívá po obloze a stále po okolí.

Kdesi na blízku ozvalo se truchlivé hvízdání svišťovo. Grib se vzpřímí a tiskne pušku v ruce. Hle, dosáhl toho, že je sám a sám, nyní jen aby se mu medvěd připletl do cesty! Odhodlaně kráčí ku předu. Nohy mu hned klouzají po mechu, hned zapadají mezi kleč, pak zase klopýtají o kameny nebo se boří do močálu, z něhož pramení jakási bystřina. Ale on nedbá už ničeho.

Náhle vůkol něho nastává změna. Kdežto v pravo sedlo pokračuje v mírném záhybu, před ním zbývá schůdné půdy už jen na několik kroků; než se nadál, ocituje se na pokraji srázu. Ale nezastavuje se. Mžiknutím oka nalézá nejlepší směr, odvážně

skáče přes balvany i strže podél propasti, ne však na pravo za soudruhy, nýbrž na levo.

Dostává se na lepší cestu. Z jedné strany šklebí se na něj hluboká proláklina, z druhé otírají se oň větve zkroucené kosodřeviny, kterou ani proniknouti nelze. Přece však kráčí pohodlněji než dříve. Napadá ho, že snad se blíží k některému brlohu medvědovu, a celým tělem proniká mu pocit živého uspokojení.

Tu se opodál ozve volání Muchovo. Poznává jeho hlas, ale nerozeznává, co mu chce, nebo platíli vůbec to volání jemu. Potom připojuje se i hlas Sovkův, ale ani tomu Grib kale nerozumí. Když pak se na konec ozve i Kocúr, který dovede překřičet i bouři, Grib rozumí, že skutečně volají jeho, a zdá se mu to být velmi zábavno, že asi o něj mají starost. Nuže vědí alespoň, že není bojácný.

Ještě nedozněly výkřiky jejich kdesi v horském sedle, když se před Gribem mezi kosodřevinou objevila najednou jakási černá hmota. Vytřeštil oči a zarazil se jen na dva kroky od srázu. A v nejbližším okamžiku vynořil se nad klečí medvěd, k němu zády obrácen.

Gribovi se zatmělo v očích a prudký blesk mu projel tělem. Bez rozmyšlení zamířil a střelil.

Dutý, chraplavý řev zahučel mezi skalami. Poraněný medvěd se obrátil a dral se kosodřevinou proti útočníku.

Grib znova stiskl kohoutek, a druhý výstřel zarachotil tichým vzduchem. Jemu v zápětí ozvalo se nové zaryčení šelmy, jež se zapotácela, ale nepadla.

Gribovi dělaly se před očima mžitky. Obrátil pušku hlavní proti šelmě, — srdce mu přestalo tlouci, hlava se mu zatočila závratí.

Dvé děsných, krví podlitých očí před ním zasvítilo, dvě řady bílých zubů se mu zablýskly před obličejem, a dvě silné tlapy hnaly se po něm.

Zamávl puškou a ze vší síly udeřil před sebe. Třetí zaryčení houklo horskými samotami. Grib uskočil, — ale medvědí tlapa přece mu sjela po tváři a jedno oko se mu zalilo krví.

»Katuša moja!« zaúpěl vrávoraje.

Hustá mlha jej obklopila, jenom ještě pocítil, že padá. Potom ho náhle opustily smysly — vše rázem zaniklo v černých tmách . . .

IV.

Trvalo dosti dlouho, než se ustrašení horalé dostali Gribovi na stopu. Nebýt psů, snad toho podvečera byli by ho hledali marně. Byli jako popleteni. Nejsouce slova mocni, skoro bez dechu hnali se v tu stranu, odkud k nim dolehly výstřely a řev medvědův.

Náhle se psi zarazili a táhle zavyli. Mucha a Sovka bezděky stanuli, ale Kocúr běžel déle, v obličeji horečně rozpálen. Ocitnuv

se u psů, spatřil hromadu černé hmoty. Posledním zábleskem denním slabě osvětlena, zela rána na hlavě šelmy; byla zasazena silou téměř nadlidskou, silou člověka o život zápasícího, sjela se shora na čumák a ještě i ten roztříštila. Ale nebylo pochyby, že už před tím byl medvěd smrtelně raněn kulí ručnice.

»Hej, Kocúr, čo sa deje?« ozval se vzadu roztřesený hlas Sovkův. Ale Kocúr neodpovídal. Jako solný sloup stál, s hlavou na prsa skloněnou, s dechem zatíženým bolestí.

To však trvalo jen okamžik. Pak obrátil se Kocúr a nedbaje Sovky a Muchy, kteří zatím k němu došli, rozhlížel se po okolí. Opět a opět musel si otírati zakalené zraky. Přikročiv na samý okraj srázu a drže se smrčku, stojícího nad proláklinou, spatřil na dně skalní strže lidské tělo. Tedy Rehor Grib se sřítil, — zastřeliv medvěda, zaplatil svou slávu snad životem! . . .

»Matičko boží, smiluj se nad námi!« jektá Ornacký juhas.

Sovka šeptá tichou modlitbu. Potom se vzpřimuje a vzdychne: »Nešťastný Rehor! Nešťastná Katuša!«

Psi vyjí a ozvuk jejich hlasů rozléhá se široko daleko. Muži nechávají si chvíli štěkotem ohlušovat a překřikovat bolest ve svých prsou; potom se vzpamatují. Kocúr první je pobízí: »Choďme, bratia, chytro choďme, dokial' je čas!«

Přes balvany a rýhy, přes mechem pokryté svahy, přes bystřiny, přes kosodřevinu a strže klečí zarostlé stoupají, lezou a skáčí.

Při všem spěchu dostali se na dno prohlubně skoro už za tmy. Griba našli ležícího mezi dvěma balvany; tvář měl od medvěda rozedranou, tělo zle potlučeno, i zdálo se, že je nadobro mrtev. Teprve po chvílce spozorovali, že se prsa jeho lehce zvedají.

»Choďme!« promluví dutým hlasem Kocúr.

Zdvíhají raněného, potácejí se mezi klečí a kameny a jen s velikou obtíží dostávají se na rovné místo, i kladou Griba do trávy. Kocúr k němu pokleká; druzí utajují v prsou dech.

V tom dolehne k nim ze strany Koprovské houkavý zpěv valacha, jdoucího na noční pastvu:

»Holahó, Janíčko, hej,
u Spany ma čakaj, hej,
po druhej,
holahó, Janíčko, hej!«

Všichni naslouchají jako ze sna vytržení. A od Tomanové ozývá se táhlá odpověď:

»Holahó, Martinko, hej,
u Spany ťa čakám, hej,
po druhej,
holahó, Martinko, hej!«

V tu chvíli otevřel ubohý Grib své zachovalé oko a utkvěl jím na tváři Kocúrově. Pohnul ústy, ale teprve za několik okamžiků temně zachrčel, jako by mu hrdlo provazem stahoval.

Kocúr nakloniv se k němu chvějícím se hlasem řekl: »Rehor, či počúváš? Rehor!«

Umírající zastenal: »Ech, — povedzte len Katuši —«

Z dálky doléhá nové helekání. Poznávají hlas salašného gazdy z dědiny Gribovy, vracejícího se z Koprovské salaše domů:

»Holahó, valasi, hej,
čože je s medvedom, hej,
holahó, hej!«

Grib po prvních slovech svých zavřel mdlé oko a namáhavě nabíral dechu. Potom ztěžka a nesouvisle pronášel slova: »Povedzte Katuši — že som aj — aj v hodine smrti — —«

Nedomluvil. Jazyk mu stuhl, tělo sebou lehce trhlo, vydechl naposledy a dokonal.

»Na medvěda se ani nezeptal!« zablěptal Mucha a zaštkal.

Sovka mlčel. Ústa jeho byla něma zármutkem, rysy obličeje jako strhány. Kocúr se vzpřímil a hlasem jaksi nepřirozeným zahoukal:

»Holahó, Michalko, hejhola,
Kocúr to volá:
povedz na dedine,
v osmej že hodine
Rehor Grib zomrel,
sám prv keď zabil
medveda,
holahó, hej!«

Mucha zahučel: »Matičko boží,« Sovka pořád mlčel. Kocúr dohoukav, svěsil hlavu a zaslzel. Ale náhle se vzpamatovav, znovu přiložil ruce k ústům a zahelekal do večerního ticha:

»Holahó, Michalko, hej,
nech pridú na našu salaš
holahó, hej,
pro Griba zajtra — —«

Tu však se mu slova zlomila, hlas mu docela selhal, — horal otužilý, tolikerými nehodami ostřílený a na pohled tvrdý jako skála dal se do usedavého pláče. Mucha kvílí, vzývá Pánaboha, Matičku boží a všechny svaté, i proklíná medvěda. Pláče i Sovka, pláče tiše, ale tak bolestně, že se mu div srdce neutrhne.

Všichni mlčky hledí na rozervaný obličej nešťastníkův, ozářený bledým světlem měsíčným, hledí, jako by od něho čekali ještě nějakého slova. Ale on leží bez pohnutí, a z jeho tváří nelze vyčísti ničeho jiného než bolest a žal.

A noc chýlí se do kraje, teplá noc červencová, hluboká noc měsíčná. V dálce ozývá se teskné houkání valachů. Na pravo i na levo letí ta truchlivá novina, od salaše k salaši, od hory k hoře, i dolů až do dědin. A s ní letí těžký smutek.

Soud.

Tak bylo to, jak už jsem řek,
co víc říct, nevím ani,
mě osten vašich otázek
do hloubi srdce raní.

Ve vašem městě vzrost jsem, žil,
a k čemu slova šperku,
já nade vše si oblíbil
tu kožišníka dcerku.

Tak byla čistá jako sníh
a tichá, nehovorná
a ožívla jen v loktech mých
má milá panna Dorna.

Však bránili nám, lačný, žel,
byl grošů otec její,
a já jen prázdný míšek měl
a hynul beznadějí.

Tu císař náhle vojnu zved
a táhl proti Turku —
ej, lákal mě ten širý svět,
když hryz jsem tu jen kůrku.

Snad s kořistí se navrátím,
a Dorna jistě počká,
já bázeň rozfouk jí jak dým,
jí slzy utřel s očka.

Za rok neb dva tu budu zas!
jsem šeptal v její muku,
a Dorna, chvějíc se jak klas,
mi věrně tiskla ruku.

Dva roky jsem se světem bil
a v psotách sloužil těžce
a žold i kořist hromadil
si do starého měšce.

A stříbro v něm a na prsou
sled po zcelených ranách
jsem — dva dni tomu teprv jsou —
se ocit v města branách.

Já spěchal, letěl jako pták
jak vítr, který hučí,
bych pannu Dornu prudce tak
stisk zase do náručí.

Tu v městě ruch, tu v městě ryk,
vše křičí, k rynku běží,
já běžím též, neb už jsem zvyk
být při mele a řeži.

Shon dětí, mužů, bab i žen
se vlní kol a víří
a na rtech smích a kletby jen
se tlačí ku pranýři.

Vše pochopil jsem, pohlednul
blíž trochu jen — ó běda!
Tam na pranýři nahá půl
má Dorna stála bledá!

V tom okamžiku všech svých ran
jsem bolest cítil znovu,
vši psotu, již jsem poznal, štván
od domovského krovu.

Vši touhu, mít jen sám a sám
to krásné čisté tělo,
jež v slzách oči, v líci plam
se před všemi teď chvělo.

To všecko bylo pouze mžik,
žár trávil mě, led mrazil —
já »Ženko běhlá!« hlasně vzkřik
a meč svůj v hruď jí vrazil . . .

Tak bylo to — dím poznovu
bez mučidel, — co brání,
bych pod sekyru katovu
byl odsouzen, ctní páni?

Ant. Klášterský.

———

E. K. Liška.

Novou ztrátu zaznamenáváme do letopisů uměleckých. Zemřel malíř český, profesor na c. k. škole umělecko-průmyslové, Emanuel Krescenc Liška. Jmeno jeho nebylo u nás častěji vyslovováno, neboť nevyskytovalo se na výstavách ani ve spolkových zprávách. Mistra Lišku sice znali jsme jako umělce nevšedního a po nějaký čas vídali jsme reprodukce jeho obrazů v našich i cizích illustrovaných listech, ale poslední dobou se o něm nemluvilo. Žil v ústraní, nestaraje se o modní hesla, produkoval málo, zřídka kdy vystavoval. A tak zemřel neznám tak řečené širší veřejnosti, odešel tak tiše, jako žil.

E. K. Liška narodil se r. 1852 v Mikulovicích na Moravě. Když dosáhl 17 let, vstoupil do Pražské akademie. Odtud r. 1876 odešel do Mnichova a pobyl tam 9 roků; přestěhoval se opět do Prahy, stal se r. 1888 profesorem na c. k. umělecko-průmyslové škole, a zde zastihla ho smrt dne 18. ledna t. r. V málo slovech suchoparných načrtnuté curriculum vitae umělcovo dalo by se doplniti vypravováním o předčasné jeho sirobě, o těžkém zápasení s životem, o mnohých pokusech vyšinouti se z neznámosti k vrcholkům slávy. Ale to vše rozumí se jaksi samo sebou. Cesta za úspěchem je trnitá, jako bývala od věků, a českému umělci snad ještě neschůdnější, než příslušníkům jiných národů. Liška toho zakusil, než se dostal do Mnichova, a pak i tam v »Athenách na Izaře.« Maloval tehda obrazy »na prodej,« ale dobré obrazy, třeba jejich náměty nebyly zcela dle jeho vkusu. Z Mnichova zaslal společně s Jakubem Schikanedrem vypracované návrhy na výzdobu královských místností v Národním divadle a zavítal do Prahy, když je měl provesti. Byly to obrazy z dějin českých, za heslem »tři doby země české« komponované. Požárem, jenž r. 1881 strávil naši »zlatou kapličku,« byly zničeny. Liška zůstal v Praze, pracoval o velikém díle. Jeho obraz »Císaři Maximianovi oběti jeho se zjevují,« t. j. křesťanští mučedlníci, nastoupil pouť po evropských výstavách, stal se známým, byl všude reprodukován a konečně měla jej spatřiti také Praha. V nově zřízeném sále Žofínském vystaven byl při záři elektrického světla, a tu žhavými uhlíky z obloukové lampy padajícími vzňala se draperie na orámování, vzňal se obraz, a po uhašení požáru zbyly z velikého plátna zuhelnatělé cáry.

Malá tato episoda z Liškova života obsahuje vlastně celou tragiku jeho uměleckého působení. Liška neměl úspěchu; byl slaven, v cizině uznávali jeho genia, u nás však zůstával hrubě nepovšimnut. Žil příliš skromně a tiše, stranil se veřejnosti. Nevystavoval často, nebyl z těch, kteří lehce propouštějí ze svého atelieru, cokoli jim nálada napovídá a hbitá ruka jich načrtá. Bylť vážný umělec a rovněž vážný pracovník. Zkrátka, Liška nebyl časovým, nechtěl jím býti. Nebažil po chvále davu, proto zůstal širší veřejnosti cizím.

Ale jeho jmeno zapsáno jest do knihy dějin českého umění. Liška byl umělec moderní, umělec svérázný a malíř tak výborný, že každé jeho dílo hlásalo vysokou hodnost svého tvůrce v říši barev a štětce. Takový rozvážný, vzdělaný, jemnocitný umělec, s fantasií přebohatou, s rukou dokonale vycvičenou, jakým Liška ve svých malbách se jeví, patří ke vzácným. Z jeho maleb poznáváme, jak vyrovnaný duch v něm žil. V naší době zdá se takový muž až nemoderním. A přece pravil jsem prve, že byl Liška umělec moderní, i stačí popatřiti na jeho obrazy, aby pravdivost tohoto tvrzení byla dokázána. Neznalť šablony ani v látce, kterou zpracovával, ani ve spůsobu, jakým ji utvářel. Byl básníkem, ano snílkem, ač neníli toto slovo příliš slabé, majíc naznačiti, že jeho nejkrásnější díla působila jako úchvatné vidiny, jako čarovné sny.

Bylť Liška specialistou, jako pravý syn své doby vyvolil si svůj genre, zvláštní obor, a to nikoliv úzce vymezený, co se látky týče, nýbrž myšlenkově určitý. Maloval nejraději noc, svit měsíce. Ne jako krajinář, jenž opakuje tuto náladu jasné noci více méně ustálenými výrazy svého umění, tóninou barevnou, která se nemění, ale jako malíř značného nadání koloristního, který nachází vždy nové obměny barevného souzvuku tak jemně zachvívajícího, dovedl Liška vybásniti ty nejrůznější fabule, aby sloužily za podklad jeho »snů za svitu luny.« Jeho »Maximian« byl z nich nejvelkolepějším obrazem, zlomkem epopeje, jeho Mojžíš, jenž se zjevuje Michalu Angelovi jako vzor pro jeho slavnou sochu, jest sonettem, a jeho vdovec, vlastně osoba vedlejší, dřímající nad kolébkou dítěte, k němuž naklání se duch matčin, po stříbrném paprsku měsíce do jizby splynuvší, jest českou národní písní. Kdy by nám byly zůstaly pouze tyto tři obrazy, směli bychom poukazovati na Lišku jako na mistra, jakých není mnoho. Žel, že veliký obraz »Maximian« propadl záhubě, a jenom reprodukce o něm podávají zprávu. Bylo to úchvatné dílo: na mramorovou terasu vyšel caesar, vládce širého světa, aby okřál v nočním chladu a vůní bujných zahrad svých. A tu ve mdlém světle úplňku vystupují zjevy povražděných vyznavačů nové víry z hlubokých stínů křovisek a stromů a táhnou dlouhým průvodem podle svého vraha, napřed krásný jinoch, Šebestián, kterého dal šípy prostříleti, ukazuje v němé výčitce rány na svých prsou, za ním nepřehledná řada umučených, starci, ženy, děti s ratolestmi palmovými. A caesar shroutí se v prach, svíjí se zděšen hrůzou svých vzpomínek, zdrcen hlasem svého svědomí. Liška namaloval toto vidění tak skvostně, ztlumočil nám děj, totiž výjev v jeho fantasii vytrysklý, tak přesvědčivě, že obraz vzbudil na všech výstavách všeobecný obdiv. Mluvilo se o Liškovi jako o »světovém« malíři.

Na naší jubilejní výstavě r. 1891 představil se Liška opět s »měsíční fantasií.« Viděli jsme vysokou dílnu sochařskou s trámovým stropem. Po pravé straně padá oknem mocný proud bledého světla luny na podium s podstavcem. U okna usedl v křesle mistr Buonarotti, sklonil hlavu na podepřenou ruku a odpočíval. Tak překvapil ho sen. V popředí rdělo se žhavé uhlí na velikém

ohřivadle, a z kovové pánve té vystupuje lehký dým, bělá se v šeru — proužky kouře víří vzduchem, a z nich sráží se obrovitá postava, úd za údem, tvar za tvarem tyčí se do výše, a tu strmí Mojžíš, jak jej sochař na náhrobku Medicejských vytvořil: veliký, vzpřímený, orlím zrakem do neznáma hledící, pravou rukou ve svém vouse se probírající.

Pak přišel vdovec. Malá světnička, na stěně proti divákovi jest okno, kudy se vlévá světelkující vlna, měsícem vyslaná. Mladý vdovec uspával své dítě, opětuje ukolébavku, kterou nebožka zpívávala. Nyní však sám dřímá nad spícím robátkem. A tu sestoupila matka, průsvitný přízrak, jako po běloskvoucí pavučině z nebeských výšin a kleká u kolébky, celuje své děťátko, a vdovec ve snu vše vidí.

Jako stipendista maloval Liška pro kapli Klarova ústavu slepců v Praze Krista v Getsemane, jedinou postavu Spasitelovu, jak sklesnuv na kolena a zíraje vzhůru se modlí: »Ne má, ale Tvá vůle se staň!« Fosforeskující světlo měsíční noci naplňuje také tento obraz, rovněž padá na Matku boží, pod křížem plačící, malovanou jako protějšek ke Kristu. Obě díla rozšířena jsou ve velkých barevných reprodukcích.

V Rudolfině Pražském visí Liškova Hagar s Ismaelem, první větší obraz Liškův, na němž jako by také zasvitly první paprsky měsíce, který celý zarudlý nad pouští vychází. Na obrazu vdovce, též v Rudolfině chovaném, rozlita již plná záře nezastřené luny.

Nemám, co bych ještě k vystižení umělecké osobnosti zesnulého mistra připojil. Ve svých obrazech žije dále, je v nich celý, se všemi dary svého vzácného talentu. Vzpomenemeli pak na jeho náhlou smrt, želíme jeho ztráty z hloubi duše. Nemnoho maleb nám zanechal, ale jsou to díla trvalé ceny. Nechť jsou nám zachována a od pohrom uchráněna tak dlouho, jako potrvá čestná památka E. K. Lišky. Dr. *Fr. X. Harlas.*

O vyrovnání rakousko-uherském z r. 1867

a jeho důsledcích.

Podává

dr. **Bohuslav Rieger.**[1])

Nynější forma či podoba mocnářství Habsburského vznikla teprve vyrovnáním s Uhrami r. 1867, a dualism takto založený byl tedy v některých ohledech novotou. Především byl v přímém

[1]) K žádosti redakce Osvěty podává pisatel stručný náčrtek, aby sloužil za úvod ku příštímu rozboru vyrovnacích předloh ministrů Körbra a Szélla. O témže předmětu pisatel také přednášel dne 29. října 1902 v cyklu České společnosti národohospodářské, jež cyklus ten tiskem vydá.

rozporu se soustavou říjnového diplomu 1860 a patentu únorového 1861, dle nichž měl trvati jednotný ústřední parlament pro záležitosti společné, říšské. A rovněž tak byl podstatnou odchylkou od vývoje starohistorického před r. 1848, jenž už měl svou centrální soustavu vládní a úřední pro záležitosti společné všem zemím bez rozdílu.

Historický vývoj sice zná také jistý dualism starší, jelikož se ukazovaly znamenité rozdíly v ústavě i správě mezi zeměmi jednak uherskými, jednak českými a rakouskými, dílem už od Bílé Hory r. 1620 a nejvíc od Marie Terezie r. 1749 (po administrativním sloučení zemí mimouherských). Avšak tento »*historický dualism*« jevil se toliko v oboru záležitostí zemských, resp. později t. zv. Předlitavských, a nikoli v záležitostech společných, říšských, jež byly ještě v celé říši řízeny jednotně. Proto tento »dualism« liší se podstatně od »*dualismu moderního*«, jenž pronikl i do společných záležitostí říšských a už také v tomto oboru zná pouze dvě polovice říše.[1])

Proto nevidíme v tomto dualismu pouhou restituci historického práva Uher; r. 1867 šlo též o *nové* konstituování státního práva, a sice nejen tamějšího, i říšského vůbec. A tato moderní podoba byla spojena zároveň s újmou a křivdou pro království české, jehož právo ústavní po r. 1620 bylo sice mnohem chatrnější než uherské, ale jehož historické právo státní přece zase v některých kusech úplně uherskému se podobalo. Ostatně království české ještě dle říjnového diplomu a únorovky mělo míti své rovnoprávné, bezprostřední zastoupení a účastenství ve společných záležitostech celé říše, kdežto dualism z r. 1867 také v tomto oboru je mediatisoval a vtělil jako podřízenou část do jedné polovice říše, do nového útvaru státního: do t. zv. Předlitavska. Nyní ovšem lze někomu říci, že dualism historický, jakkoli jiný, přece jen Uhrám pomohl a Čechám škodil, že za sebou fakticky potáhl také dualism moderní; nicméně právně nebylo to důsledno a nutno — bylo tu přece nové, další rozšíření dualismu na pole, na němž ho prve nebývalo.

Vysvětlení, proč se tak stalo, je na snadě. To, co rok 1867 přinášel nového, vyskytlo se jako novota už také dříve, r. 1848. Byly to právě události let 1848—9 a 1861—6, které vedly Uhry dále k úspěchům novým. Oni hned na začátku pohnuté doby r. 1848 dosáhli *nové ústavy* (11. dubna), která jim přinášela tako-

[1]) *Palacký*, pojednávaje ve své »Idei státu rakouského« z r. 1865 o dualismu, lišil »dualism historický« také v tom smyslu, že až do r. 1848 byla v Uhrách vláda celkem ústavní, v ostatních zemích absolutistická (a sice následkem »revoluce shůry« od času Marie Terezie); od r. 1849 a 1860 pak že tu byl poměr právě opačný. Už tehdy předvídal, že tou dobou hrozí dualism »nový«, který směřuje k jistému rozdvojení záležitostí společných mezi dvě polovice říše. Tato »dualistická revoluce«, tento dualism nově chystaný, bude prý ještě horší, jakožto dvojí zlo: — jako dvojí centralisace a dvojí národní, plemenná hegemonie (německá a maďarská), tudíž přímá negace moderní idey státu rakouského jakožto státu federativního a národně rovnoprávného.

řka úplnou samostatnost — více, než mají dnes, více, než vůbec se dalo srovnati s důsledky pragmatické sankce. Pro její zachování pak nasadili životy v dlouhé revoluci; přetrpěli také jho Bachovského absolutismu, aby s novým zápalem podnikli prudký zápas s novými oktrojírkami, za jaké pokládali říjnový diplom a tím více únorovku. Jim tudíž v skutku podařilo se nepříznivou historii zase ve svůj prospěch korrigovati, z části znovu dobyti tak říkajíc odkazu své revoluce z l. 1848—1849, tak že mohou nové poměry pokládati za svou politickou a národní zásluhu, za své vlastní dílo. Ústava uherská z r. 1867 byla na dynastii (ve slabší chvilce) vymožena, ona je skutečně *ústavou zdola vyvzdorovanou*, — kdežto zemím »ostatním« naopak zbyly toliko tradice někdejšího absolutismu: dostávaly toliko shůry koncese od absolutního panovníka, nové *oktrojírky*, nejvýše konstituční formou zahalené. A různý politický původ či pramen ústavy měl i má bezděky své důsledky: v Uhrách vidíme dnes už patrný sklon ke státu parlamentárnímu (ku převaze národního parlamentu), kdežto v Předlitavsku trvá pouze t. zv. konstitucionalism německý (s převahou koruny).

Uhři tedy svoji ústavu z r. 1867 pokládají toliko za revidovanou ústavu z r. 1848; a spatřují její právní základ už v přijetí pragmatické sankce r. 1723. Dle toho státníci jejich, především Deák, byli by r. 1867 jen jasně a moderně koncipovali to, co vlastně samo vyplývalo z celého vývoje dějinného, co tedy plně s tímto se srovnává.[1]) Důsledně musí prý nynější dualism býti vykládán na půdě *kontinuity* zákonů z r. 1723, 1848 a 1867 (jak tato kontinuita v uherských zákonech z r. 1867 legálně se supponuje). A na základě této kontinuity možno tvrditi, že mocnářství Habsburské je nyní »*reální unií*« dvou samostatných, koordinovaných států; že tu tedy není žádného státu spolkového resp. ústředního neb celkového, jenž by se vznášel nad oběma polovicemi, jakožto svými státy členskými či dílčími. Takové jest také mínění dnes v literatuře panující. A byť i bylo možno ještě vytknouti některé zůstatky a přežitky neboli rudimenta ústřední moci státní, přece skutečný vývoj moderní spěje bez odporu dál a nedá se ovšem zadržeti úvahami theoretickými, jež by společenství našeho mocnářství chtěly líčiti užším, než se nyní jeví.[2])

Vyrovnání z r. 1867 bylo vlastně plodem prudkého ústavního zápasu Uhrů od r. 1861 proti Schmerlingovi, jenž troufal si postaviti se na stanovisko, že Uhry revolucí ústavu svou právně

---

[1]) Zřejmé stopy dualismu shledávají Uhři už před pragmatickou sankcí v požadavcích palatinální konference v Prešpurku r. 1712.

[2]) Stanovisko, že mocnářství celkové je státem spolkovým, hájí u nás prof. Pražák, Rak. právo ústavní, část IV. — Ti, kdož mluví o reální unii, připouštějí, že je tu t. zv. »užší« reální unie; nicméně jednotné orgány, které tu jsou, pokládají juristicky vlastně za dvojité, za jeden reflex dvojí moci státní (tudíž spíše za spojené společné, než plně jednotné, byť i společenství ono bylo závazné). Ostatně se vůbec uznává, že spletitá podoba našeho mocnářství pod žádné obecné schema prostě a přesně se nehodí.

ztratily. Po jeho pádu Belcredi r. 1865 sice zastavil platnost ústavy únorové, nicméně ani jemu už nebylo dáno provesti vyrovnání ve smyslu jisté jednoty říšské; a tak za velké povolnosti koruny došlo začátkem února 1867 k dohodnutí *mezi Beustem a Deákem*, jenž zatím ve mnohém byl opustil své původní stanovisko, že země koruny uherské jsou s »ostatními« v pouhé t. zv. personální unii a že mohou s nimi jednati pouze »od případu k případu.« Přes tyto Deákovy ústupky pochodily Uhry při novém kompromisu za Beusta znamenitě. Zřízeno hned uherské ministerstvo Andrássyovo, potom na uherském sněmě usneseny další potřebné zákony, a již dne 8. června 1867 korunován císař František Josef za krále uherského. Záležitosti, jež měly býti celé říši společné, byly rovněž určeny v uherském *článku zákona XII.*, který byl vzešel z porad zvláštní komise 15- a 67členné (pořízen byl velmi zběžně z krátkého exposé, jež se svolením Deákovým sepsal Csengery a jež Andrássy už koncem r. 1866 panovníkovi předložil).

Tím způsobem bylo jednostranně dokonáno vyrovnání mezi Uhry a korunou, aniž by při tom »země ostatní« měly jakého účastenství a vlivu, — tak jako by nový dualism jich práv se nedotýkal, resp. jako by mocnář absolutní musel sám jednati za ně (byltě arci král uherský tehda zároveň absolutním vládcem v zemích ostatních). Ve skutečnosti toto vyrovnání »mezi králem a národem uherským« zároveň nově disponovalo zřízením říše veškeré, také zemí ostatních. Uherský článek XII:1867 nedal se již odčiniti; byl rozhodujícím originálem, jejž Předlitavsku bylo volno toliko dodatečně *opsati* (zákl. zák. z 21. pros. 1867 o spol. zálež.). Kruh záležitostí celé říši společných byl s konečnou platností pro Uhry vytčen: — zbývalo už jen učiniti *dohodnutí* se zeměmi »ostatními« o některých kusech, pokud totiž šlo o provedení společného organismu, o otázky finanční a hospodářské. K tomu potom skutečně došlo, a tak po přijetí ústavy prosincové 1867 v Předlitavsku dualistické zřízení říše mohlo vstoupiti ve skutek; bylot dokonáno netoliko vyrovnání státoprávní, ale i finanční a národohospodářské.

Tak zvané vyrovnání *státoprávní* záleží v tom, že ve článku XII. byly ihned pevně a bezpodmínečně určeny záležitosti *pragmaticky společné:* za takové prohlášeny (nehledíc k dynastii) záležitosti zahraničné a vojenské, arcit i s potřebnou finanční úhradou. Zároveň tam byl napřed naznačen organism společného vyřizování těchto záležitostí: totiž dvojí delegace a společné ministerstvo. Avšak tato druhá část státoprávního vyrovnání je už vázána podmínkami: mělot toto ústrojí vejíti ve skutek až po dohodnutí či úmluvě s druhou polovicí říše, a stalo se tedy perfektním teprve přijetím základních zákonů prosincových v Předlitavsku. V těsné souvislosti s vyrovnáním státoprávním stojí dále vyrovnání *finanční*, jež zahrnuje v sobě jednak trvalou úmluvu ve příčině státních dluhů, jednak občasné umlouvání kvoty čili obapolného příspěvku na uhrazení nákladů společných, kteréžto umlouvání je tudíž prag-

maticky závazné čili nutné. Naproti všemu tomu zaujímá své zvláštní postavení t. zv. vyrovnání *národohospodářské*, pouze občasné, k němuž ani nutně dojíti nemusí, kde také případná rozluka přímo by se nedotýkala společného svazku říšského: — jde tu o záležitosti obchodního a celního spolku, jež obě polovice říše samostatně upravují, toliko dočasně o stejných zásadách se dohodujíce. Záležitosti ty vůbec nenáležejí k záležitostem společným v pragmatickém smyslu, a mohou slouti nejvýše záležitostmi »dualisticky společnými,« resp. dočasně srovnale vedenými.

Už z tohoto přehledu vysvítá, že společenství záležitostí a zájmů v našem mocnářství nebylo veskrze stejně pojištěno a organisováno. Bezpečně stanoven byl pouze kruh záležitostí pragmaticky společných: totiž zahraničných a vojenských, jež uherský článek XII. pokládal za prostředky »společné solidární obrany,« jakáž prý nutně vyplývá ze společného nerozdílného nástupnictví trůnního dle pragmatické sankce, jejíž přijetí r. 1723 samo prohlášeno za fundamentální smlouvu dynastie s Uhry. Ale už i do tohoto »pragmatického« kruhu zasahují důležité zvláštní výhrady pro legislativu obou polovic říše. Nad to sama společná konstituční organisace v těchto záležitostech ukazuje značné nedostatky: — vlastně tu není postaráno o společnou legislativu, nýbrž spíše jen o společnou správu a následovně pak též o parlamentární kontrolu této správy společné. Ještě špatněji pak byla opatřena stránka finanční, kde říše odkázána na příspěvky kvotové a kde občasné jich ujednávání (jakkoli je pragmaticky povinné, přece) stále zavdává podnět ke sporům a zápasům obou polovic říšských. Konečně nejhůře je postaráno o předůležitou stránku hospodářskou; tu vůbec postrádáme vlastní organisace, — jen volný úvazek zjednávají občasné smlouvy, a možna také rozluka. A ze všech těchto nedostatků ve společenství rakousko-uherském těží především Uhry, které naproti nám cítí se býti státem suverenním a parlamentárním zároveň.

1. Přihledněme nejprve stručně ke společnému ústrojí správnímu a ústavnímu. Dle uherského článku XII: 1867 náleželo správu společných záležitostí svěřiti zcela zvláštnímu, odpovědnému *ministerstvu společnému*, kteréž nesmí míti vlivu na zvláštní záležitosti jedné polovice říšské, ačkoli naopak netoliko se připouští, ale i pojišťuje vliv ministerstev obou států na vedení záležitostí společných (mezinárodních, zvláště obchodních). Důsledkem toho byla skutečně zřízena tři společná ministerstva, totiž ministerstvo záležitostí zahraničných a cís. a král. domu, »společné« (dříve »říšské«) ministerstvo války, i ministerstvo říšských financí (jež ostatně vede také správu Bosny a Hercegoviny); k tomu pak přistoupil společný nejvyšší dvůr účetní. Dodejme hned, že odpovědnost společných ministrů posud zákonem není blíže provedena; ano že při ministru vojenství je pochybno, pokud vůbec kontrasignace jeho je nutna vzhledem k absolutistickým praerogativám mocnářovým ve příčině vojska.

Co do ústavního vlivu na záležitosti společné uherský článek XII:1867 vyloučil výslovně radu říšskou i každý »jakkoli nazvaný společný nebo centrální *parlament;*« prohlásil za »nevyhnutelnou« podmínku »dokonalou rovnost obou částí« při projednávání záležitostí společných, ježto prý země uherské a země ostatní tvoří dvě části zvláštní a zcela stejně oprávněné (§ 28.). Mimo to Uhry vyhradily si ještě další »základní« podmínky legálního způsobu pro styky společné, totiž jednak nedotknutelnost ústavy uherské (§ 24.), jednak »úplnou ústavnost« také v ostatních zemích, jelikož prý Uhry ohledně jakýchkoli společných poměrů mohou vstoupiti ve styk toliko s konstitučním zastoupením těchto zemí (§ 25.). A tak nezbylo, než sáhnouti ke kompromisnímu uniku: k dvěma paritárním *delegacím.* Tato zvláštní forma závisela ještě na dohodnutí obou států; a mohla by také nyní jejich ústavními zákony srovnale býti pozměněna, resp. funkce její po případě ztenčeny neb i vůbec snad přímo na parlamenty obou polovic říše potaženy (srov. § 11. lit. o) zákl. zák. o zastup. říše 1867). Ano, možno si mysliti také případy, že by Uhři tento dosavadní modus styku zvrátili třeba jednostranně, když by jejich »základní podmínky« byly porušeny, tak zejmena, kdy by v Předlitavsku nastal absolutism.

V takovéto zvláštní úpravě shledáváme právě vítězství myšlenek Deákových, jenž odmítal všelikou jednotnou, ústřední legislativu. Pokud musel připustiti jednotu v záležitostech pragmatických, — přiznával raději společnému panovníkovi moc absolutní (tak zejmena ve vojsku); jinak všechny důležité akty zákonodárné vyhradil výslovně obapolným parlamentům dle parity (byť i šlo o dvojí zákony srovnalé), kdežto delegacím ponechal ústavní vliv pouze při aktech spadajících vlastně do moci výkonné, kdekoli totiž správa společná nemohla zůstati bez parlamentního obmezení a kontroly. Proto uherský článek XII. obmezuje delegace výslovně na právo budžetní a na kontrolu společných ministrů; materiální zákony z nich tedy vyjíti nemohou.

Pravda ovšem, že základní zákon Předlitavský o společných záležitostech mluví v podivné stylisaci (§ 6.) o tom, že zákonodárné právo, příslušející zastupitelstvům obou říšských polovic, vykonává se ve společných záležitostech prostředkem delegací. Nicméně praktických důsledků z toho odvoditi nelze; delegace, byť i částečně měly podobu sborů zákonodárných a třeba bychom je tak nazývali, přece jen zůstanou ve smyslu zákona uherského obmezeny na své určité funkce (a sice v oboru moci výkonné) a rovněž také zůstanou vždy jen orgánem repraesentativním druhého stupně. V oboru své působnosti sice jednají neodvisle (bez instrukcí, a potvrzené usnesení jejich váže obapolné parlamenty); avšak toto jejich působení přece závisí na trvání a dělnosti obapolných parlamentů, z jichž středu s mandátem pouze jednoročním nutně vycházejí. Při tom politicky připadá delegaci uherské jistá převaha už proto, že v ní dochází výrazu kompaktní politická většina mocné poslanecké sněmovny, kdežto Předlitavská delegace

volí se dílem dle zemí. Ostatně delegace, které rokují odděleně a politicky zastupují vlastně dva státy se zvláštními zájmy, vůbec nemohou býti jediným mocným tělesem (byť dvojkomorním), tvoří pouze slabý orgán ústavní; namnoze pomáhají spíše jen zakrývati tradiční moc a převahu vlády (vlastně neodpovědné) v záležitostech zahraničných a vojenských. Tak ovšem přece spolu udržují mezinárodní jednotu mocnářství na venek, sloužíce velmocenskému postavení jeho i dynastie.

Co do záležitostí *zahraničných* bylo výslovně za společné prohlášeno: diplomatické i komerciálné zastupování říše naproti cizině, učiněna však výhrada, že některé státní smlouvy potřebují schválení — nikoli delegací, nýbrž — obou státních parlamentů (dle zák. Předlit.: smlouvy obchodní a ty, jimiž se ukládají břemena říši nebo její části, aneb povinnosti jednotlivým občanům, nebo jimiž mění se obvod Předlitavských zemí). Ostatně správa zahraničná má se (dle uh. § 8. čl. XII.) vésti v dorozumění s oběma státními ministerstvy a s jich přivolením, z čehož zase nepřímo vyplývá větší vliv parlamentární vlády uherské na zahraničnou politiku. Také jest už ministr záležitostí zahraničných povinen na požádání jedné vlády mezinárodní smlouvy celní vypověděti; při zavírání obchodních smluv pak zvláště je pojištěn vliv obou ministrův obchodu. Záležitosti *obchodní a celní* vlastně vůbec nejsou společnými; stávají se jimi jen potud, že dotyčné smlouvy s cizinou musejí se uzavříti prostředkem ministra věcí zahraničných (s výhradou schválení obapolných parlamentů). Avšak tato centralisace na venek jest jen formální; vždyť materiálně je přece možna obchodněpolitická rozluka i mezi samými polovicemi říše, — tato pak mohla, ano musela by míti škodlivé následky i pro samu mezinárodní jednotu mocnářství, pro svazek jeho, pokud totiž politika obchodní tvoří dnes podstatnou část politiky zevnější vůbec. Tu tedy vězí vážné nebezpečí i pro velmocenské postavení říše.

Pokud jde o c. a kr. *vojsko*, tu Deákovy ústupky byly největší: tu tkví vlastní, nejvnitřnější jádro jednoty mocnářství a zároveň absolutní moci *koruny*. Panovníkovi osobně a výhradně bylo přiznáno »řízení, vedení a vnitřní organisace vojska veškerého, tedy i uherského, jakožto doplňující části vojska společného« (§ 11. čl. XII.). Potud vlastně odpadá ústavnost, i s odpovědností společného ministra války. Avšak ani ve vojenství Uhři neopomenuli učiniti aspoň důležité výhrady pro obě státní legislativy, jakož i položiti jisté základy pro dualism. Především přísluší těmto *legislativám:* 1) upravovati brannou povinnost občanskou, resp. brannou soustavu — ačkoli ve příčině této připuštěno, že nemůže býti upravována jinak, než srovnale dle stejných zásad (§ 13. čl. XII.; proto také branný zákon z r. 1889 vůbec nebyl obmezen na lhůtu 10 let, ačkoli Předlit. zákon vyrovnací mluví jen o úpravě občasné); — 2) povolovati každoročně kontingent branců (podle historického práva uherského sněmu); — 3) upravovati občanské poměry vojska, a 4) některá břemena vojenská (tuto možny také bližší zákony zemské). Mimo to však zákon

uherský (jenž mluví také neurčitě o uherském vojsku) zachoval dle zákonů z r. 1848 odpovědné ministerstvo uherské pro zemskou obranu — a tak došlo k *dualistické* organisaci *zemské obrany* a později *domobrany*, pro něž máme 2 odpovědné ministry a jejichž náklady tvoří (v míru) součástku rozpočtů obou polovicí říše, nikoli rozpočtu společného. Zalitavské král. honvédstvo (s velením uherským) spojuje se se stálým vojskem vlastně jediné po stránce vojenského velení. Ostatně i c. a kr. vojsko dle všelikých známek považuje se spíše za společné sjednocené, nežli za prostě jen jednotné.

2. Hned naproti »baště« jednotného mocnářství, jakou tvoří vojsko, postaviti dlužno nedostatečné základy *vyrovnání finančního,* ve kterém ukázala se pravá superiorita uherských státníků v r. 1867 naproti veliké slabosti a nespůsobilosti tehdejší vlády rakouské, jež zavinila i jistou kapitulaci koruny právě in puncto nervi rerum. Nejprve dlužno zmíniti se o nepříznivém dohodnutí v příčině *státních dluhů* — však to nebude dlouho trvati, že veškery závazky a styky Uher se zeměmi »ostatními« v tom ohledu úplně přestanou.

Uhři ve čl. XII. (se sankcí koruny) popřeli právní platnost dluhů, jež za absolutismu bez svolení uherského sněmu byly uzavřeny a dosahovaly už skoro 3 milliard zl. Neměli tedy žádného pragmatického závazku; byl to dle jejich stanoviska pouhý ústupek ze slušnosti a z politického ohledu na »ostatní« země mocnářství, když dle zvláštního dohodnutí převzali na sebe jistý *příspěvek* na úhradu břemene z oněch dluhů vyplývajícího. Stalo se to tak, že na r. 1868 počítalo se praecipuum 25 mil. úroků k tíži Předlitavska, ostatek měl se spláceti dle poměru 70 : 30 (jak byl přijat pro kvotové příspěvky); napotom ustanovena trvale pevná čísla, tak že Uhry od té doby přispívají ročně 29·188 mil. na úrocích a 1·15 mil. na amortisaci. Přetížení, které odtud vyplynulo pro Předlitavsko, počítalo se i za proporce 70 : 30 na 10 mil. zl. ročně.[1]) Dlužníkem sjednoceného *všeobecného dluhu* rentového od r. 1868 stalo se vlastně Předlitavsko, které jej spravuje a jež také bylo potom nuceno, snížiti (daní z kuponů) slíbené úroky 5% na 4·2%. Theoreticky arci ještě ozývají se hlasy, že subjektem sjednoceného dluhu je sama říše celková (jak to dovozoval Herbst); ale prakticky nebylo by lze obtížiti jím rozpočet společný. Když nyní jde o konversi, budou Uhry chtíti získati poměrně dle svého příspěvku; sáhnou asi k nové vlastní půjčce za účelem hotového splacení sumy kapitalisované (počítajíce ve svém zájmu, že šlo o dluhy 5%); tím by konečně vykoupily se ze závazku jinak trvalého, přispívati k zúrokování t. zv. všeobecného dluhu.

Příznivější stanovisko zaujaly Uhry jen ve příčině zánovního dluhu přechodného — převzavše *společné ručení* za emissi *státovek*

[1]) Koncem r. 1899 činil roční náklad na státní dluhy 402 mil. kor., z toho 250 mil. na zúrokování a umoření všeobecného státního dluhu, 151 mil. na zvláštní dluhy Předlitavské; po odečtení uherského příspěvku činil náklad 341 mil. kor.

s nuceným oběhem, zprvu až do výše 312 resp. 400 mil. zl. (částka ta později klesla na 312 mil. zl., když odpadl dřívější virement státovek s Předlitavskými salinkami). Tu tedy měli jsme jedinou formu jistého *společného* dluhu státního. Avšak dle smlouvy mincovní a měnné z r. 1892 náleží státovky vzíti z oběhu (až do 312 mil. zl.), a sice na základě samostatných půjček obou polovicí říše dle poměru 70 : 30. Tak hned r. 1894 stenčil se společný dluh na 112 mil. zl. a nyní postupně zmizí. Nepochybně pak nebude příště žádného dluhu společného, jelikož nové půjčky společné jsou sice možny, ale jen s přivolením obou státních parlamentů, a se strany Uhrů sotva se lze nadíti ochoty k tomu, ježto oni rádi manifestují svou finanční samostatnost.

Ostatně r. 1867 na říšské radě nebylo vůbec jednáno o nezúročném 80milionovém dluhu národní bance rakouské. Ten při dualisování banky na rakousko-uherskou r. 1878 muselo formálně převzíti samo Předlitavsko; Uhry zavázaly se toliko nahraditi jemu poměrnou částku (30%) v 50 ročních lhůtách. R. 1899 snížen tento dluh na 60 mil. zl., ano Předlitavsko převzalo splacení polovice jeho (proti přiměřenému příspěvku Uher), Uhry pak již nechávají si svůj podíl na bankovním zisku, a sice dle poměru 60 : 40, kdežto dříve nechávaly jej na dluhu odpisovati.

Avšak i v případě, že přestane styk obou polovicí říše ve příčině dluhů, zůstane nám po vyrovnání z r. 1867 jiné, málo příznivé dědictví. Prakticky nemá sice veliké finanční váhy otázka říšského fisku.[1]) Ale tím horší jest, že r. 1867 byly vyloučeny všechny společné *berně* (společná berní výsost): — říše odkázána na *příspěvky* obou polovicí říše, aniž byly při tom ustanoveny bližší direktivy (klíč) pro poměrné jich vyměření, a nad to i samo stanovení kvoty ponecháno (s vyloučením delegací, společný rozpočet přece sestavujících) oběma státním parlamentům, jichž dohodnutí připravuje se zvláštními deputacemi ad hoc vyslanými. Toliko dočasně a podmínečně máme přece jednu daň společnou, t. *clo*, pokud trvá celní jednota obou polovicí. A tak ovšem náklad záležitostí společných uhrazuje se nejprve čistým výtěžkem cla, a teprv ostatek kryje se příspěvky kvotními. Tím způsobem zároveň stanovení kvoty, kteréž je pragmaticky nutné, jest uvedeno v souvislost s dočasným, neobligatorním spolkem obchodním a celním. Takováto finanční úprava byla zajisté neurčitá a nedostatečná, — ale zůstalo při ní r. 1867 patrně ku prospěchu Uher. Dána jim tím spolu možnost, aby za případné ústupky při kvotě žádali zase náhrady při smlouvě obchodní a celní nebo naopak; nad to vidíme dnes, kterak je vůbec

---

[1]) V právní theorii je možný spor, zdali říšský fiskus je skutečně jednotný, ústřední, anebo vlastně dvojitý společný (společně spravovaný). Fakticky činí všecky příjmy ze společných záležitostí, hlavně z majetku vojenského eráru, celkem 6 mil. korun (na r. 1902), kdežto spotřeba činí 364 mil. k. Ostatně ke zcizení nemovitostí eráru vojenského vyžaduje se přivolení parlamentu dotyčné polovice říše, kde ony leží.

těžko nutiti silnou ústavní vládu k jakým obětem a ústupkům, a Uhry ovšem vyvíjejí se skutečně víc a více ve stát parlamentární.

Především Uhry zabezpečily si napřed velikou výhodu ustanovením čl. XII, že při ujednání obchodního a celního spolku má se ustanoviti, že *důchodu z cel* náleží užíti k úhradě nákladu společných záležitostí. Z toho již přirozeně vyplýval zisk Uher a přetížení Předlitavska, jež na clech více přijímá (i také vycleného zboží více spotřebuje) než Uhry; a tak tedy toto prostředkem celního důchodu přispívá k úhradě nákladů společných značně více než Uhry, a důsledky toho jsou tím vážnější, čím více vzrostla výška cel (výnos jejich oproti r. 1867 se téměř zdesateronásobil).[1]) Tato základní výhoda Uher byla r. 1867 aspoň částečně korrigována tím, že *restituce* daní spotřebních (z piva, lihu, cukru) měla se díti z výnosu cel na újmu čistého jich výtěžku. Uhry tehdáž dočasně povolily tento zisk vyvážejícího Předlitavska, aby se za to už skoncovalo jednání o dluzích a kvotě; ale již při druhém vyrovnání r. 1878 odstraněno toto jejich »přetížení« (bez zvýšení kvoty) zavedením dodatečného súčtování restitucí podle hrubého výtěžku dotyčných daní v obou polovicích říše. Roku 1887 pak ustanovení o berních restitucích pojato už formálně pouze do občasné smlouvy obchodní, a od r. 1899 mají se nésti dle vlastního vývozu každé polovice (resp. Bosny a Hercegoviny), tak aby jim ze spotřebních berní zůstal výtěžek dle skutečné vlastní spotřeby. Tak i v tomto směru ocitlo se Předlitavsko na ústupu, ačkoli přece ve příčině státních dluhů, důchodů celních i kvoty bylo jen ono přetíženo.[2])

Co do samého *příspěvku kvotového* (jenž nedotýká se nákladů na společný dvůr, uhrazovaných samostatně, zpravidla po polovici), byla konečně po delších sporech za měřítko přijata »poplatní síla« v tom smyslu, že po přání Uhrů přihlíželo se netoliko k daním přímým, ale i nepřímým (tyto byly zajisté v Předlitavsku větší). Podle toho byl r. 1867 konečně umluven známý poměr 70 : 30. A při tomto poměru zůstávalo přese všechna úsilí a nesnáze, jako by byl pro Uhry nezměnitelný, až do roku 1900 — s tou jedinou odchylkou, že Uhry, chtějíce dosíci zrušení či inkorporace Vojenské Hranice (z níž příjmy zatím ještě plynuly do společné pokladny), r. 1871 trvale se zavázaly, přejímati na sebe praecipuum 2% společné úhrady, tak aby teprv

[1]) Na rok 1878 celní příjem obou polovic říše byl k sobě v poměru 86·3 : 13·7; podíl Uher sice něco vzrostl, ale v porovnání s příspěvkem kvotovým je vždy malý. Na r. 1902 počítala se úhrada společného rozpočtu čistým výnosem cla na 110·5 mil. kor. (asi 1/3 všeho nákladu); hrubý příjem celní páčil se v Předlitavsku na 99·2, v Uhrách na 15·8 mil. kor.

[2]) Z hrubého výnosu cel sráží se správní náklady, které roku 1869 byly úmluvou ustanoveny na úhrnečné částky per 450.000 zl. pro Uhry a 1,400.000 zl. pro Předlitavsko (přes 3/4, dle délky hranic); toto nyní připlácí na svou »celní režii« ke 400.000 zl.

ostatní část uhražovala se dle poměru 70 : 30 (dle toho vlastně kvota jednotná činila 68·6 : 31·4). Tato kvota byla konečně (vzhledem k nemožnosti dohodnutí obou stran) opětně stanovena císařem samým, což dle Předlitavského zákona vyrovnávacího toliko na rok je možno. Teprve ku konci r. 1899 dohodly se kvotové deputace obou parlamentů o kvotu jinou, tak že Uhry měly svůj příspěvek zvýšiti, ale naproti tomu zase značně získati t. zv. řízením přikazovacím (účtováním daní spotřebních dle místa spotřeby). Když pak nové dohodnutí nebylo lze na říšské radě řádně provesti, uskutečněna nová kvota v Předlitavsku císařským rozhodnutím, i činí nyní (od r. 1900) po srážce praecipua (2%) za Voj. Hranici $66^{46}/_{49} : 33^{3}/_{49}$ (jednotně 65·6 : 34·4).

Na těchto základech *společný rozpočet* na r. 1901 vykazoval (po srážce skrovných společných příjmů per 6 mil. k.) potřebu čistou 364 mil. k., kdežto čistý výtěžek cel činil 125 mil. (34%) a ostatek 239 mil. (66%) byl hrazen kvotami: Předlitavskem 157 mil. a Uhry 82 mil. korun. Počítámeli tyto kvoty dle obyvatelstva, připadlo by na jednoho obyvatete v Předlitavsku 6·1, v Uhrách pouze 4·7 korun.

3. S těmito výsledky vyrovnání státoprávního a finančního dlužno konečně srovnati ještě výsledky vyrovnání *národohospodářského* — a ty objeví se nám zase dosti chatrné, podobně jako výsledky finanční. Jde tu o *obchodní a celní spolek,* jenž není záležitostí pragmaticky společnou, nýbrž pouze předmětem společných zájmů, které tudíž upravují se toliko společnou úmluvou obou států (vliv delegací je tu úplně vyloučen). Uhry r. 1867 vyslovily zásadně ochotu k dohodě, avšak nepřevzaly žádného závazku, ku kterému by mohly býti nuceny: — čl. XII toliko připustil podobné úmluvy (kdežto zákon Předlitavský míní, že ob čas docházeti »má« k ujednání stejných či srovnalých zásad). V skutku rozhoduje v oboru obchodní politiky toliko smlouva skutečně uzavřená, kteráž (dle zák. uh.) se smí toliko na určitou dobu uzavříti, tak že se ob čas obnovuje. Na základě srovnalých zákonů ministerstva obou států bývají zmocněna, uzavříti smlouvu obchodní a celní na 10 let; za jejího trvání obojí legislativa je vázána, tak že všeliká změna může se státi pouze srovnale (junctim). Nedojdeli k společné smlouvě, mohou sice ještě stejné poměry, resp. reciprocita fakticky býti zachovány, ale stav takový není závázně pojištěn a může vždy změniti se. Uhry vůbec vyhradily si v § 68 čl. XII zákonné sebeurčení; protož eventuelně mohou poměry obchodněpolitické svými zákony samostatně upravovati, a je tudíž možna také celní rozluka.

Je sice pravda, že panovníkovo právo sankce může podobnou rozluku velice znesnadniti; dále že také ministr zahraničný bude se zdráhati, aby měl pro obě polovice říše uzavírati materiálně rozdílné obchodní smlouvy s cizími státy, jelikož by tím zajisté utrpělo velmocenské postavení říše; ano takový dualisující proces mohl by snad už ohrožovati samu jednotu říše v záležitostech za-

hraničných. Avšak naproti tomu nesluší zapomínati, že ústavní vývoj v Uhrách spěje stále více ku převaze parlamentu, k státu parlamentárnímu, tak že by král uherský časem nepostačil zabrániti uskutečnění plné hospodářské svrchovanosti Uher. Však již také obchodní smlouvy s cizími státy příště se nesmějí uzavírati na dobu delší, než trvá obapolný spolek celní; tento opět ohrožuje se nedostatečnou dělností Předlitavské rady říšské, a výpomoc § 14 (zákl. zák. o zast. říše) není spolehlivou, jelikož vede pouze k úpravě prozatímné (usnesením jedné z obou sněmoven mohla by pozbyti platnosti). Proto také bylo již z uherské strany odporováno užívání § 14 (zvláště vzhledem k § 25 čl. XII o »úplné« ústavnosti v zemích ostatních); strpí se to nejvýše potud, pokud obchodní a celní jednota obou polovicí říše bude Uhrům přinášeti dosti veliké prospěchy. Až se časem samy budou cítiti hospodářsky dosti silnými, je v skutku možno, že k jisté celní rozluce dojde.

Přihledněme, které záležitosti dočasně se zahrnují ve »společnosti zájmů,« tudíž mají v obou polovicích říše dle smluvených zásad srovnale se říditi. Direktivu najdeme v samých vyrovnacích zákonech z r. 1867. Dle § 2 zák. Předlit. jsou to záležitosti obchodní, a zvláště: zákonodárství celní; zákonodárství o nepřímých, s průmyslovou výrobou úzce souvislých daních; stanovení měny a mince; opatření ve příčině železnic dotýkajících se zájmů obou polovicí říše; dle pozdějších úmluv pak přibyla též společná banka cedulová.

Jde tedy o neobyčejně rozsáhlý a důležitý kruh záležitostí, jež tu v podrobnostech nelze rozebírati. Celkem běží o to, aby obchod a průmysl (živnosti) mohly se provozovati v obou státech volně a rovnoprávně, a aby se jim dostávalo vzájemné ochrany a podpory podobně, jako by tu fakticky byl stát jediný. Materiálně to sice vesměs provedeno není; avšak tam, kde postrádáme jednoty neb totožnosti právních norem, umlouvá se aspoň formálná reciprocita, která zabezpečuje rovné jednání s příslušníky obou států (aspoň surrogát jednotného státního občanství, jež bylo výslovně vyloučeno). Vývoj dosavadní pak sice směřuje spíše k uvolnění jednoty a k nahrazení jejímu pouze vzájemností zevnější.[1]) Avšak přes takové odchylky vždy ještě nesluší se spouštěti s mysli ten hlavní výsledek obchodního a celního spolku (či smlouvy) mezi oběma polovicemi říše, že trvá jednotné celní území (bez vnitřní celní linie); že provozuje se jednotná celní politika, patrná v jednotě tarifu a smluv s jinými státy, i ve srovnalé celní správě; že k tomu zároveň přistupuje srovnalá úprava některých daní spotřebních (z piva, cukru a lihu, ev. z petroleje, též monopolu solního a ta-

[1]) Tak na př. patenty udílely se zprvu jen pro obě polovice říše; od r. 1893 platí pouze reciprocita, s jistou výhradou priority pro druhou polovici. Také právo autorské je upraveno tu i tam samostatně; umluvena toliko vzájemná ochrana na základě reciprocity formálné.

bákového). Rovněž tak nelze podceňovati význam srovnalé úpravy měny a bankovnictví cedulového.[1])

Za dosavadních čtyř vyrovnání hospodářských z let 1867, 1878, 1887 a 1899 nastaly v podrobnostech všeliké změny, jež lze vysvětliti jednak rozporem zájmů mezi Uhry, jakožto státem z počátku převážně zemědělským, a zeměmi Předlitavskými, z nichž některé (jako Čechy) již znatelně stávají se průmyslovými, — jednak také postupem ochranné celní politiky v Evropě vůbec. Při prvém vyrovnání ani nedošlo k revisi celního tarifu (1853), až teprve při druhém, kdy zatím některé obchodní smlouvy vypršely. Tu teprv Uhry, jež tehdy domohly se ústupků ve příčině restituce daní spotřebních a cedulové banky, daly se znenáhla odvraceti od politiky volného obchodu, která jim prve hověla. Už v prozatímném tarifu z r. 1878 vyskytují se některá cla ochranná (hlavně při průmyslu textilním, ku prospěchu Předlitavska), ale zároveň také cla finanční (hlavně k tíži tohoto). Potom následkem zvyšování cel v jiných státech a zvláště ochranářské politiky Německa došlo konečně k novému celnímu tarifu z r. 1882, kterým byla sice zvýšena cla průmyslová, ale z druhé strany také zase finanční (z petroleje, kávy), jakož také zavedena u nás cla agrární (hlavně v zájmu uherském). Tarif ten ještě zostřen, zvláště při clech agrárních a finančních, za třetího vyrovnání r. 1887, o něž tak jak o druhé z uherské strany měl zvláštní zásluhu Kol. Tisza. Na těch základech byly potom v pros. 1891 uzavřeny obchodní smlouvy s Německem, Italií, Švýcarskem a Belgií, později i se státy východními a s Ruskem, vesměs se lhůtou do konce r. 1903 (resp. dál až do roční výpovědi).

Po všelikých nesnázích a značném průtahu došlo ke čtvrtému vyrovnání (za min. Széll a Thuna) tím spůsobem, že v Uhrách vydán zákon samostatný, čl. XXX:1899, kdežto srovnalá úprava v Předlitavsku provedena byla císařskými nařízeními dle § 14. zákl. zák. o zast. říše (17. července 1899 o clech a nepřímých daních, 21. září o bance a měně). Vyrovnání to pak koncem roku dovršeno cís. rozhodnutím o nové kvotě a prozatímným zákonem přikazovacím (dle § 14.); tu konečně zvýšena kvota uherská, ale Uhrám dostaly se značné výhody při daních spotřebních prostředkem t. zv. přikazovacího řízení. Celní jednota (bez velkých změn) byla zachována až do konce čtvrtého desítiletí, t. do roku 1907, ovšem toliko s podmínkou, že se strany Předlitavska nebude vzájemnost porušena, resp. nedojdeli zatím k nové smlouvě ústavně uzavřené. Zahraničné obchodní smlouvy rovněž neměly

[1]) Rakouská národní banka byla až do r. 1878 jednotnou; t. r. zdualisována v banku rakousko-uherskou (s 2 ředitelstvy), jež vydává bankovky už jen jako společný zřízenec obou polovic říše; po vypršení jejího privilegia mohou si Uhry zříditi cedulovou banku vlastní. — Smlouva mincovní a měnná byla uzavřena r. 1892; společná měna korunová pojištěna je pouze do r. 1910, a má nyní býti dovršena zavedením výplaty bankovek penězi hotovými.

býti ujednávány na déle než do konce r. 1907. Toliko jednota bankovní prodloužena až do konce r. 1910, kdy zároveň končí smlouva měnná; pominula by však také, kdyby r. 1907 přestala jednota celní. Dle těchto ujednání z r. 1899 bylo povinností obou vlád připraviti další ústavní dohodnutí, zejmena (do r. 1903) o autonomním celním tarifu, jenž by pak také mohl sloužiti za základ pro obnovení obchodních smluv s cizinou. Před výsledky úmluv min. Szélla a Körbra tudíž právě nyní stojíme, a rozbor jejich předloh vyrovnacích musí býti ponechán zvláště odborníku národohospodářskému.

Zde zatím stačí všeobecná úvaha, že se v souhlasu se staletými styky a svazky zdá, jako by hlavní zemské skupiny našeho mocnářství (uherská, česká a rakouská) byly přirozeně hospodářsky na sebe odkázány, jako by navzájem potřebovaly jedna druhé oproti cizině, tvoříce o sobě zvláštní stupeň a přechod mezi zemědělským východem a průmyslovým západem. Zdaliž zejmena Uhry naproti ochranářství Německa nepotřebují nyní trhu Předlitavského pro své plodiny, zdaliž tedy nemají hledati slušného vyrovnání zájmů s ostatními zeměmi mocnářství? A nejsouliž hospodářské společenství nebo vzájemnost, byť i roku 1867 nebyly právně dosti zabezpečeny, politicky přece jenom tím pravým vlastním podkladem, nad nímž jediné trvale se zdarem vznášeti se může společná organisace záležitostí zahraničných a vojenských, i s finanční jich úhradou?

Avšak přes tyto vážné úvahy tlačí se stále více do popředí hlasy pro hospodářskou rozluku. Předlitavsko vidí se nuceno vždy k novým hospodářským i finančním ústupkům a obětem, a přec ještě nezdá se to postačovati silnému parlamentárnímu státu uherskému. Zejmena Předlitavský průmysl těžce nese nedostatek trvalejší, delší úpravy poměrů, i silný vliv Uher na celní politiku, zvláště pak jednostranné jejich podporování vlastního průmyslu (proti duchu parity), jaké ukázalo se jmenovitě v t. zv. mlecím řízení, ve zvláštních železničních tarifech, v uherských zákonech na podporu průmyslových závodů (1882 a 1890), ve vyhrazování veřejných dodávek průmyslu uherskému a p. Avšak také za Litavou silně vzrostly hlasy, požadující tam hospodářskou svéprávnost; prohlašuje se, že celní společenství je na škodu jednak tamější výrobě prvotní, jednak také vývoji vlastního průmyslu, že je též na škodu obchodní i finanční bilanci Uher. Mimo to je možno, že tam (i nehledíc k hospodářskému prospěchu) nabude časem vrchu prostě politický proud pro plnou neodvislost země v každém ohledu.

A tak v hospodářském poměru obou polovic říše víc a více se celkem přibližuje krise. Zatím ještě je možno ji zažehnati; ale budoucnost je věru nejista, neli povážliva.

O nových zákonech cukerních.

Píše

dr. **Vladimír Fáček.**

Ze spousty důležitých předloh hospodářských, jež se v poslední době ocitly na stolcích poslaneckých, alespoň některé dočkaly se již vyřízení, poněvadž při nich cizí vůle zkrátila Vídeňskému parlamentu lhůtu k rozhodování. Jest to státní smlouva o zrušení státních i kartelových prémií na vývoz cukru, smluvená na loňské konferenci Brusselské,[1]) která do konce ledna 1903 musela dojíti parlamentního schválení, a souvislé s ní předlohy o dani cukerní a kontingentaci domácí spotřeby cukru.

Uvádíme stručně výsledek jednání ve sněmovně, při němž nescházelo ostrých a rozhořčených výstupů mezi zástupci všech súčastněných skupin, zemědělců, surováren, representujících především české cukrovarnictví, a velkokapitalistických, převahou německých raffinerií cukerních.

Při dani cukerní (38 k. ze 100 kg.) nenastala očekávaná sleva. Vláda naše nenásledovala tu příkladu Německa a Francie, kteříž státové oba snížili svoji sazbu daně, aby tak usnadnili vzrůst domácí spotřeby cukru v náhradu za ohrožený vývoz. Zkušenosti se zvýšením naší daně cukerní v r. 1899, které nezpůsobilo poklesnutí spotřeby, přivedly vládu k mínění, že jest lépe vyčkati, jak se utvářejí ceny a odbyt doma i v cizině po dni 1. září 1903, kterým Brusselské úmluvy vejdou v platnost, a nečiniti státní pokladně újmy, pokud není prokázáno, že jest oběť taková nezbytnou. Ministr financí prohlásil toliko, že vláda poskytne slevy daňové pro průmysl cukr zpracovávající a také úpravou sazeb dopravních že vyjde cukrovarům vstříc.

Ani ročních 18 milionů korun, které na příště stát uspoří zrušením prémií vývozních, nevzdala se vláda, snášejíc za to ovšem trpké výčitky zástupců lidu, vždycky náchylných přehlížeti, že jest nutná souvislost mezi státními příjmy a výdaji, že cokoliv se státu na jedné straně odejme, musejí mu zas poplatníci jeho na jiné straně nahraditi a že zármutek poplatnictva nad novou daní bývá nepoměrně větší než okamžitá radost ze slevy starého břemene.

Pro přechodnou kampaň (červenec 1902 až srpen 1903) zvýšen úhrnný obnos prémií pro rata temporis na 21 milionů korun, a aby nebyl trh cukerní otřesen hromadným vývozem v době před samým zrušením prémií, ustanoveno, že cukr v kampani 1902/3 vyrobený může setrvati v tuzemsku pod erární závěrkou i přes 1. srpen 1903 až do svého vývozu, aniž pozbude nároku na prémii.

[1]) Srv. Osvětu 1902, str. 373—376.

Clo ochranné, převyšující daně spotřební z cukru domácího (surtaxe), sníženo na míru Brusselskou konvencí připuštěnou (6 fr. = 5 k. 70 h.).

Aby tato celní ochrana pokud možno úplně byla zužitkována ve prospěch domácí výroby, jest předním účelem nově zavedené cukerní kontingentace.

Ruský cukerní nucený kartel, zavedený carským úkazem z r. 1895 (normirovka), při kterém státní správa každoročně určuje výrobě množství cukru pro domácí spotřebu a stanoví jeho maximální ceny, byl tu vzorem, k němuž se od dob Brusselských porad toužebně obracel náš průmysl cukrovarnický.

Ovšem Rusko mělo při úpravě své cukerní výroby volnou ruku naproti cizině a zachovalo si ji, nepřistoupivši ke konvenci Brusselské. Ale Rakousko vázáno jest konvencí, i nemohlo tudíž napodobiti ruský vzor do všech důsledků; zejmena zvýšení domácí ceny nad míru ochrany celní bylo předem vyloučeno.

Kontingent, t. j. nejvyšší dovolené množství výroby cukru pro domácí konsum, ustanoven pro kampaň 1903/4 na 3·6 mil. q. cukru konsumního, z čehož prosincovou úmluvou obou vlád vyhrazeno výrobě rakouské 2,770.340 q., uherské 863.660 q. a bosensko-hercegovinské 26.000 q.

Toto rozvržení kontingentu mezi obě polovice říše jest v pravdě nejsmutnější stránkou nového zákona.

Kdežto posavadní výroba Uher činila jen 564.000 q., přidělen jim pro příště k vyrobení celý obnos jejich spotřeby, tedy množství o 287.000 q. větší, uvolněna dráha dalšímu rozvoji cukerního průmyslu jejich a současně náš průmysl cukerní zbaven svého odbytu uherského právě v nejkritičtější době, kdy mu hrozí i ztráta odbytišť zahraničných. Naše státní pokladna ovšem tím nevezme újmy, poněvadž se výnos daně cukerní podle spotřeby rozděluje mezi obě polovice říše. Také velkokapitalistické raffinerie naše snadno se přenesly přes tuto otázku, neboť zvýšíce výrobu svých poboček v Uhrách získají na jedné straně, čeho se na druhé vzdávají.

Ale naše rolnictvo pěstující řepu, naše dělnictvo venkovské, nalézající v cukrovarech obživu, zaplatí tuto novou oběť, kterou přinášíme svému svazku s Uhry beze všech ústupků vzájemných, bez souvislosti s velikým jednáním vyrovnacím, které nám teprv nadchází.

Pro rozdílení kontingentu mezi jednotlivé cukrovary přijata u nás (jinak v Uhrách, kde raffineriím poskytnuty výhody ještě větší) soustava dvojího kontingentu: kontingent cukru konsumního rozdělí se mezi domácí raffinerie tím spůsobem, že se jim v poměru číslic jejich nejvyššího zdanění z posledních tří let přikáže výhradné právo zdaňovati cukr pro domácí spotřebu; kontingent cukru surového — vypočtený na základě rovnice: 100 kg. surového cukru = 90 kg. cukru konsumního — rozvrhne se mezi surovárny v poměru k jejich nejvyšší výrobě v témže období.

Návrhu dvojitého kontingentu, vyšlému původně ze svazu raffinerií, vzpírali se zástupcové surováren, projevujíce — ať již opravdové nebo předstírané — obavy, že raffinerie nabudou úplného monopolu a budou moci diktovati ceny suroviny, po případě znemožňovati malým surovárnám výrobu a odbyt přiděleného jim kontingentu. Avšak neshody tyto, jak se očekávati dalo mezi skupinami průmyslu organisovanými a sobě tak blízkými, v krátce urovnány vzájemnou úmluvou, podle které raffinerie přenechají surovárnám z celního zisku, jenž jim kontingentováním domácí spotřeby připadne (nejvýš 5 k. 70 h.), podíl 3 k. 30 h., předpokládajíc, že surovárny budou přidělené sobě množství suroviny dodávati raffineriím.

Rozdílení surovinné hodnoty kontingentu cukerního mezi jednotlivé surovárny neprovedeno stejnoměrně dle klíče shora uvedeného. Jen při 51 cukrovarech s výrobou 45.000 až 60.000 q. vyměřen podíl přesně dle této výroby; 89 cukrovarům s menší výrobou zvýšen podíl o 3 až 100%; na druhé straně snížen podíl 53 cukrovarům s výrobou nad 60.000 q., zejmena větší měrou cukrovarům smíšeným, které jsou zároveň surovárnami i raffineriemi.

Snaha, ulehčiti existenci výrobním podnikům hospodářsky slabším, projevila se tu v našem zákonodárství způsobem velmi zajímavým, a jako všeliká jiná opatření toho druhu ovšem setkala se s posudky velice různými podle všeobecného hospodářského nazírání posuzovatelů. Zdá se, že budoucnost nepotvrdí ani obavy těch, kdož spatřují v naší kontingentaci cukerní vážnou trvalou překážku hospodářského vývoje k modernímu velkoprůmyslu, ani naděje těch, kdož doufají, že toto opatření státní politiky trvale zachová při životě všecky malé a nejmenší mezi našimi závody cukrovarnickými, na které právě tíha změněných poměrů výrobních a odbytových nejvíce dolehne.

Cukrovary menších rozměrů, jejichž výrobní náklady se nepoměrně zvyšují všeobecnou režií, cukrovary, které nad to leží v krajích pěstování řepy méně příznivých a musejí zpracovávati řepu méně cukernatou, jejichž majitelé jsou v tísni peněžné nebo nepoužili tučných let minulých k technickému zdokonalení svých závodů, cukrovary takové sotva dočkají se konce pětiletí, pro které nová úprava výroby cukerní prozatím jest zavedena. Ale také ustanovení zákona kontingentačního, jímž připuštěn postup podílů kontingentových, samo nasvědčuje tomu, že zákon pomocí, poskytnutou slabším závodům, nechtěl docíliti více, než aby jim umožnil klidnou likvidaci a uchránil je náhlého hromadného úpadku.

I to bude úlohou vděčnou a záslužnou. Bude jen povinností našich súčastněných kruhů postarati se o to, aby nezadržitelná nutná koncentrace našeho cukrovarnictví nevedla na konec zas jen k novému posilnění průmyslového velikého kapitálu, nám nepříznivého; aby nebylo opomenuto příležitosti, která se naskytuje zejmena našemu rolnictvu, získati výhodně ve svůj majetek

mnohý závod, který byl kdysi náš a jehož nedovedli jsme udržeti, a sloučením jeho se závody sousedními, resp. spojením jejich podílů kontingentových utvořiti podniky svým rozměrem spůsobilé, aby obstály v dnešních hospodářských zápasech.

Žádati pro závody živořící více než pomoc přechodnou bylo by povážlivo již pro sám důležitý zájem zemědělství našeho, které jen od cukrovarů velkých a hospodářsky silných může docíliti žádoucího zlepšení cen pro svoji řepnou produkci.

Ovšem že vedle této objektivní možnosti lepších cen přibývá s koncentrací cukrovarnického průmyslu také nebezpečenství stlačení cen monopolisováním nákupu.

Rolnictvo naše si už nyní stěžuje v tomto směru do újmy, která se mu děje obvyklým rayonováním řepním, t. j. přikazováním řepných obvodů jednotlivým cukrovarům k výhradnému nákupu. Zákonný zákaz rayonování a souvislé s ním výluky byly také hlavním požadavkem, jejž mluvčí rolnictva našeho pronášeli v jednání o cukerních předlohách.

Nelze upírati, že důsledky rayonování nebývají vždy spravedlivy a rolnictvu příznivy a že nestačí odkazovati pěstitele řepy, aby se sami protikartelem bránili těmto důsledkům. Však na druhé straně nejsou méně vážny důvody cukrovarníků pro přikazování obvodů, které jest dle mínění jejich nezbytno pro kontrolu semen a zlepšení jakosti řepy (s kterou jsme posud pozadu za Německem) a pro úsporu zbytečných nákladů dopravních. A nová ještě obtíž objevuje se v souvislosti s kontingentací cukerní. Zákazem rayonování mohl by důležitý účel její, umožnění výroby menším a slabším závodům, docela býti zmařen, když by sousední silnější závody mohly nabídkou vyšších cen docela vyloučiti své slabší konkurrenty z nákupu řepné suroviny.

Jistě tedy právem otázka tak důležitá nebyla rozřešena na kvap hned při usnášení se o ostatních předlohách cukerních, nýbrž ponechána dalším odborným úvahám.

Jen v jednom směru zákon o kontingentaci sám poskytuje rolnictvu jakousi ochranu proti škodám z odkazování dodávek řepných na určité místo z vůle cukrovaru: ustanovením, že podíl kontingentový cukrovaru přikázaný nesmí býti převeden na cukrovar přes 25 km. vzdálený.

Promluvili jsme obšírněji o kontingentaci cukerní, která jest v organisaci našeho hospodářství zjevem zcela novým. Zajímavost její jakožto pokusu o státní regulaci velikého odvětví průmyslového jest tím větší v době, kdy sdružení kartelová a otázka všeobecné zákonné jejich úpravy stojí v popředí veřejného interesu.

Účel kontingentace jest, jak jsme již pověděli, ten, aby v nejistotě odbytu na světovém trhu, která nadejde cukernímu průmyslu jako účinek zrušení vývozních prémií úmluvami Brusselskými, byl jemu zabezpečen odbyt domácí za cen pokud možno nejvýhodnějších. Proto přiznáno právo zdaňovací domácím raffineriím cukerním, pokud budou surový cukr kupovati od domácích surovaren.

Udržíli se domácí cena konsumního cukru o celý obnos cla nad cenou světovou, a budeli tedy lze plně zužitkovati celní ochranu pro domácí kontingentovanou výrobu, jest ovšem pochybno; zdá se, že aspoň v pohraničných krajích, do kterých bude moci dovozem zasáhnouti příznivěji situovaný cukerní průmysl německý, nebude to možno v míře úplné.

Ale i pro případ úplného úspěchu nelze v kontingentaci spatřovati rozřešení těžké krise, v kterou nadvýroba, zvyšovaná prémiovou soustavou, uvrhla náš cukerní průmysl. Vždyť všecka domácí spotřeba nečiní ani třetinu celé jeho výroby. Udržíli se náš vývoz či budeli neodvratně nutno zredukovati výrobu, ukáže teprv budoucnost, které nelze bezpečně předvídati; záleží na tom, zvýšíli se skutečně po zrušení prémií cena světová, jak se tomu zdá nasvědčovati v poslední době nastalé nenáhlé její stoupání, a nesplníli se důvodné obavy, že Anglie výhodami pro dovoz cukru koloniálního vytlačí úplně dovoz cukru ostatních států, nebo aspoň těch, které jsou jako Rakousko méně příznivě položeny k jejímu trhu. Uvážímeli, jak důležitým byl doposud cukr mezi předměty našeho vývozu a jaký byl význam jeho pro výsledky našich obchodních bilancí mezinárodních, porozumíme, že situace způsobená loňskými úmluvami Brusselskými je stejně vážna i po vydání nových našich cukerních zákonův.

Boj o jižní Ameriku.

Na vlnách nepokojného moře Karaibského a na pobřeží jihoamerické pevniny, kterou Columbus na třetí své výpravě r. 1498 objevil a rok potom Hojeda Venezuelou nazval, odehrává se vojenské divadlo, jemuž okolnosti dodávají kromobyčejného významu. Takto jde ovšem o případ zcela všední. Venezuela, tak jako všechny jiné jihoamerické republiky a mnoho jiných států na světě, dělala dluhy, ale neplatila jich. Anglie, Německo, Francie, Holandsko, Italie a některé jiné státy jsou věřitelé její, a poněvadž v mezinárodním právu neplatí pořad práva občanského, nýbrž donucovací prostředky, které si pořizuje každý stát sám, sáhly Anglie a Německo, největší moci námořní a pozemní, k blokádě venezuelských přístavů. Italie byla jako třetí vzata do spolku, v němž ani svou důležitostí ani svým korábem nevyniká. Německé a anglické lodi křižují podle venezuelského pobřeží, přerušily spojení s přístavy a s hlavním městem Caracasem, pronikají do zátoky venezuelské a k jezeru Marakaibskému.

Venezuela má dvakráte větší rozsah než Rakousko-Uhersko a veliké bohatství rostlinné a nerostné, ačkoliv obyvatelstva čítá sotva půltřetího milionu duší, přece jest jen země blahobytná. Důkaz toho byl podán vládou generála Blanca (1870—1887), který zemi hospodářsky povznesl, státní dluh s 276 milionů franků na

60 milionů snížil a sám s úsporou 100 milionů do Paříže se odstěhoval, aby tam v pokoji užíval příjemnosti tohoto světa. Venezuelské dluhy mohly by tedy býti zaplaceny; republika ta jest na tom lépe než na příklad Turecko nebo Řecko. Při tom i výše dluhů jest dosti pochybna. Anglie má hlavní požadavek za stavbu velké mořské hráze, která chrání přístav u La Guairy, a za železnici, která přístav spojuje s hlavním městem v pohoří. Německo vymáhá dluh za dráhu z Caracasu do Valenzie (179 kilom.) a dále, za niž Venezuela ručí 7% výnosu stavebního nákladu. Již náklad přesahoval rozpočet a značný úrok ještě jej stížil. Domácí bouře překážely splácení. Po Blancovi jako president následoval indianský generál Crespo, proti němuž povstalo mnoho soupeřů chtějících uchvátiti veřejnou moc. Zlepšení nenastalo ani za generála Cipriana Castra, který jest nyní u vesla. Hlavní jeho odpůrce a vůdce odboje proti němu jest bývalý Blancův ministr financí Matos, s nímž Německo bylo dosud v dobrém spojení a jemuž dodávalo i zbraň.

Ale to jsou vlastně věci vedlejší. Jednalo se Anglii a Německu skutečně tolik o vynucení několika milionů? S tím, co předcházelo, mají nynější události jinou souvislost. Oč jde, nejsou miliony venezuelské, ale něco mnohem většího, totiž jižní Amerika.

Již dříve rostlo napjetí mezi Evropou a Spojenými státy příčinou jižní Ameriky. Tehdy to byla zásada dynastické legitimity, z níž Evropa si brala právo k zakročení. Po mnohých převratech a bojích ztrácelo Španělsko počátkem minulého století v jižní Americe kolonii za kolonií. Venezuela učinila počátek, za Bolivara v srpnu 1819 byla trvale osvobozena. Následovaly Mexiko, střední Amerika, Colombie, Quito a ostatní republiky. Svatá alliance evropská uvažovala o potřebě zkrotiti troufalého revolučního ducha a podříditi jižní Ameriku Evropě. Proti tomu se vším důrazem vystoupily Spojené státy americké. Pátý jejich president James Monroe 2. prosince 1823 prohlásil se pro jihoamerické republiky od Španělska odpadlé, pro právo sebeurčení národů místo legitimity a proti všelikému vměšování se evropských vlád do záležitostí nového světa. »Amerika Američanům«, bylo státnické heslo, jež Monroe připojil k hvězdnému praporu Unie.

Prohlašuje tyto zásady poslancům a senátorům předpokládal asi president Monroe větší životní spůsobilost jihoamerických států, které se osvobodily. To však se neosvědčilo. Dřívější násilnictví trvalo dále; dějiny všech těch republik tvoří skoro nepřetržitou řadu občanských válek, úkladů o veřejnou moc, panství tyrannie. K síle a samostatnému vývoji žádná z těch republik se nedovedla povznesti. Příčina toho vězí asi z velké části v různosti plemen; ve Spojených státech bílé plemeno ovládlo domorodce a nespojilo se s nimi; Španělé ve svých sadách vytvořili celou stupnici různých odstínů pleti. V samé Venezuele jsou jen 2% čistě bílé pleti, ostatek jsou smíšenci s rudochy a černochy, mulati, mesticové, kreolové, kvateroni a j. Chyby rodičů jsou u smíšenců značně

stupňované, čímž vysvětliti lze i nestálý, převratný politický stav v oněch zemích.

Tento skutečný stav měl přirozeně za následek, že mezi severní a jižní Amerikou nebylo čilejšího spojení, že se Unie vyvíjela svým způsobem a jihoamerické republiky také svým. I proud cestovatelský ze severu vyhýbal se jihu, a nejen ve Francii, Anglii, Italii ocitúje se více Yankeeů, ale i v dalekém Japonsku. Ani obchodní spojení nebylo a není dosud značné, a počet příslušníkův Unie v jihoamerických obchodních střediscích jest menší než počet Angličanů, Němců, Italů, Francouzů. Ale zásada Monroeova nepozbývala v Unii nikdy platnosti, a v posledních desíti letech dodává se jí praktického dosahu, jakého nikdy dříve neměla.

Anarchie a převraty jihoamerické lákaly také jiné státy, aby tam rozhodily své sítě. Není nezajímavo, že se to dělo i v nepřímém spojení s Ruskem. Když lord Beaconsfield před třiceti lety, aby si na Rusku schladil žáhu, ruské státní papíry označil za pochybné, angličtí kapitalisté vrhali je na trh a své miliony obraceli na cenné papíry a spekulace v jižní Americe. Totéž se opětovalo, když Bismarck v osmdesátých letech počal štvanici proti ruskému rublu. Angličané značně sesílili své posice v jižní Americe a Němci položili tam základ k svému průmyslovému spojení a k svému vývozu. V Argentině, Peru, Čili opanovali Angličané obchodně, mají v rukou všechny železnice a čekají, jak by se tam ještě více zabezpečili. Německo si zase vyhledlo Brasilii, kde zakládá samosprávné německé osady a kam mělo již i svého prince poslati za panovníka; v Berlíně však patrně nahlížejí, že by bylo snáze dostati ho tam než odtamtud. Anglie a Německo investovaly v jižní Americe značné kapitály a s nimi dříve nebo později by investovaly i svou skutečnou moc. Zkušenost učí, že dostačuje zabrání jediného města nebo kusu pobřeží, aby cizí moc opanovala krajinu a založila tam rozsáhlou osadu.

V této rozpínavé snaze vrážejí Angličané a Němci na jednu velikou překážku: na zásadu Monroeovu. Spojené státy za Washingtona neměly ani 3 miliony bílého obyvatelstva, za Monroea již 10 milionů, za Roosevelta pak ho mají 85 milionů. Tak velký počet dodává již jiné váhy zásadě Monroeově, jako ohromné kapitály Unii poskytují možnost opatřiti si loďstvo a nejlepší výzbroj vojenskou. Toho jsou si severní Američané plnou měrou vědomi. S těmito silami pohlížejí také na jih, hlavně na ten, který jest jim nejbližší. Anglicko napadlo r. 1895 Venezuelu, aby si osvojilo kus její země k rozšíření své držby. Místo oslabené Venezuely postavila se mu Unie, a Anglicko bylo nuceno spokojiti se rozhodčím soudem, který nedopadl v jeho prospěch. Roku 1898 vyhnaly Spojené státy Španělsko z Ameriky úplně, vzaly mu Kubu a Portoriko a mimo to celou ostrovní říši v Asii. Zakoupily Panamu, budují průplav převlakou americkou, který tím více rozmnoží jejich světovou moc, jejich imperium. Na střední Ameriku kladou již nyní ruku. Až bude Panamský průplav dokončen, podají si na Tichém oceáně ruce dva světoví obři: Rusko a Amerika.

Hlubokou poklonu udělal Američanům německý císař Vilém II., když vyslal do Spojených států svého jediného bratra Jindřicha, který tam dnes hodoval s americkou miliardérskou aristokracií a nazejtří s americkými žurnalisty, z nichž každého přirovnal »k sborovému veliteli německé armády.« Bez důvodu to zajisté nečinil. Hodlal si zabezpečiti přátelství a sympathie. Situace ve Venezuele byla již r. 1901 jako stvořena k zakročení. Castro a Matos vedli spolu tuhý zápas, vše bylo v rozkladu více než kdy dříve. V listopadu r. 1901 podalo již Německo své ultimatum Venezuele. Příležitost byla nejvhodnější, jenom trochu přízně ve Spojených státech bylo potřebí, ochotných »sborových velitelů,« kteří by armádami čtenářstva kryli záda »velikému příteli a mocnému císaři,« jak Vilém II. nazýván.

Skutečnost ukázala opak. Od té chvíle, co v listopadu 1902 připlulo německé a anglické loďstvo k pobřeží Venezuely, nastával ve Spojených státech ruch, z něhož brzo povstaly výbuchy hněvu proti Německu. Do polovice prosince byla od spojenců většina chatrných venezuelských válečných lodí zlapána a přístavy blokovány. Ale president Castro vzdoroval. Opevňoval cestu od moře k hlavnímu městu, zřizoval vojsko. Angličany a Němce v Caracasu dal pozatýkati, ale potom je zase propustil s doložením, že se to stalo v jejich prospěch, aby je lid neroztrhal. Na střelbu odpovídal střelbou. Proti blokádě vyhlásil svobodný obchod na zátoce Marakaibské, onom obrovském mořském jezeře na západě Venezuely, jež těsnou a mělkou úžinou spojeno jest s mořem. Sem vnikla 17. ledna německá dělová loď »Panther« a bombardovala ostrovní tvrz San Carlos, ale musela se vrátiti s nepořízenou. Aby se pomstil za porážku, vyslal tam německý velitel »Gazellu,« »Vinetu« a »Panthra« s 36 těžkými děly, 44 strojovými a s 836 muži. San Carlos se držel a udržel. Pohroužily válečnou loď »Mirandu,« spálily vesnici, způsobily výbuchy v tvrzi, ale odpor nezlomily, na Marakaibu se nedostaly.

Ta zvláštní »řiznost,« která jest známkou císařské německé politiky, změnila situaci nadobro. Spojené státy vstoupily nyní do popředí. Zástupcem Castrovým byl již sice od prosince vyslanec Spojených států v Caracasu, Bowen, jenž jednal a mluvil i jmenem presidenta Roosevelta, nyní však těžiště situace úplně posunuto do Washingtonu. Ne Venezuela, nýbrž Spojené státy ujaly hlavní slovo. A den za dnem rostl v nich odpor, rostla nenávist proti Němcům a Německu. »To se nesmí strpěti! Toť urážka vzdělanosti a pospolitosti americké!« hlásal světový Newyork Herald. Ale i jmenem Monroeovy zásady hrozeno Němcům. Uvážímeli, že veřejné mínění má ve Spojených státech zcela jiný vliv na úřadní politiku než v státech evropských, máme měřítko pro následky, kam nynější rozechvění v Unii může vésti.

Výsledek boje o americký jih jest patrný. Anglie chápajíc situaci chovala se zdrželivě. I ona jest odražena, ale její ústup je snadnější. Anglické listy rovněž bouří proti Německu. Německo se svou řízností se přenáhlilo a musí nyní volky nevolky zpět.

Ve Washingtonu jedná se o to, co se má státi. Zde president Roosevelt polo blahovolně polo hrozebně 3. února pravil německému velevyslanci Speckovi ze Sternburga: »Jest žádoucno, aby blokáda byla skončena.« V skutku jde již jen také o spůsob, jak se to má provesti. Ale ani ten nečiní Spojené státy lehkým. Smírčí a rozhodčí soud v Haagu jest jedna věc, druhá pak je přednost, kterou si vyhrazují blokádní moci při zabavení celnic. Musejí však slyšet od Bowena námitku pronášenou se souhlasem Rooseveltovým, že vymáhání dluhu a přednosti blokádou příčí se vzdělanosti.

Boj o jižní Ameriku potud rozhodnut, že Anglie a Německo od Venezuely odtahují ruce, že přestávají po prvním pokuse. Monroeova zásada vítězí ještě jiným, pro ně nepříjemným spůsobem: jihoamerické republiky mají před sebou skutečnost, která k nim mluví, že Monroeova zásada je chrání také proti dotěrnosti věřitelů. Vymáhání peněz blokádou příčí se vzdělanosti — toť novota, která jižní Americe vyplývá z Monroeovy zásady. Angličané a Němci mohou přijíti o své miliony.

Co ztrácí Německo, jehož moc a sláva se ve sporu s Venezuelou málo zaskvěly, z čeho se chytře vytahuje Anglie, to připadá Spojeným státům. Nejsou na americkém jihu dnes hospodářsky súčastněny, netlačí se tam, ale americký jih vyhledává je. Spor s Venezuelou rozmnožuje opět značně jejich moc a vliv. Za oceánem vyvíjí se opravdu nový svět, veliká říše, jejíž zásadě »Amerika Američanům« podřizuje se už i Evropa. Jak dlouho bude trvati a průplav americkou převlakou stane se skutkem? Nové poměry, nová doba se blíží. *Jos. J. Toužimský.*

Dva opatrovníci.

Z vězeňských vzpomínek

Štěpána Radiče.[1])

Vězení, v kterém mě poprvé zavřeli, bylo trochu neobyčejné: dvě světnice, jedna větší pro lidi »sprosté,« druhá menší pro »pány.« Mezi nimi byla úzká chodba, dvéře pak bývaly obyčejně otevřeny, aby i jeden opatrovník mohl dohlížeti na vězně do obou světnic.

---

[1]) *Štěpán Radić* narodil r. 1871 v charvátské vesnici Trebarjevu, dostal se velmi nesnadno na studie a musel se v nich už od chlapectví sám vydržovati. Přemáhal při tom všecky překážky a dokázal i toho, že již jako hoch o prázdninách procestoval, ovšem pěšky, Charvátsko, Srbsko a Krajinu. Jako sextán, ušetřiv si 25 zlatých, vykonal cestu až do Ruska. Větší nesnáze než chudoba působila mu povaha jeho; málo dbaje opatrnosti světské mluvil všude otevřeně, co pokládal za pravdu. Tak r. 1888 v Záhřebském divadle při představení »Mikuláše Zrin-

Vězňové byli tu velmi podivní lidé. Jeden s vypoulenýma očima, skříživ ruce vzadu, hleděl na okno, ale při sebe nepatrnějším zvuku z venkova letěl ke dveřím křiče: »Ven, ven!« Druhý ležel svlečen na posteli a neustále šeptal: »Tak, tak . . . dobře . . . teď jsem mrtev.« Třetí něco neustále zabaloval a skrýval tu za ňadra, tu do svých vysokých bot. Tak bylo mezi »pány.« A do druhé světnice přešla chuť i jen se podívati, neboť odtud zaznívaly nejrozličnější zvuky bolestné a strašné. Kdosi tam zuřivě vřeštěl, přestávaje toliko, aby nabral dechu; jiný chroptěl, jako by zápasil se smrtí; opět jiný zpíval podivnou píseň.

Zajisté se mne chcete otázati: »A jak jsi se, pro Boha, dostal mezi ty nešťastníky, — vždyť je to zřejmě blázinec?«

Je to jen pozorovací stanice pro choromyslné. Patří k nemocnici, pročež ji i umístili ve dvoře nemocnice. Jmeno tedy není tak strašné, a dějíli se na té »pozorovací stanici« přece pravé hrůzy, je tím vinen jeden z opatrovníkův, o kterých vám chci vyprávěti.

A jak jsem se já tam dostal? Povím to krátce, abych co nejdříve přišel k pravým hrdinům této vzpomínky.

* * *

Byl krásný dubnový den v Záhřebě, tak asi před patnácti lety. Byl jsem sextán »na pensi bez pravidelného platu,« jak mne žertem nazýval můj přítel Ivica, řádný septimán, jakým bych i já byl býval, kdy by mi před čtyřmi měsíci nebyl pan ředitel ve fysikálním kabinetě řekl před všemi mými soudruhy: »Jelikož se v této třídě ještě stále pořádají schůze, zabraňuje se vám tímto návštěva tohoto ústavu do dalšího ustanovení. Kdo se s ním sho-

---

ského« zvolal, že bán hrabě Khuen-Hederváry je tyran; a když proto byl vyšetřován, chtěl podati důkaz pravdy. Ze sedmé gymnasiální třídy odvedli jej na »pozorovací stanici,« o čemž v přítomné stati vypravuje. Vykonav zkoušky maturitní a vstoupiv na Záhřebskou universitu, byl stále policií hlídán a často beze vší příčiny na 1—3 dni uvězněn. Ale měl také nové procesy pro urážku maďaronského předáka Czernkoviche (t. j. Crnkoviće!) a pro smělé řeči proti bánu Khuenovi, dostával se do vězení na dlouhé měsíce, až byl z university Záhřebské vyloučen. Studoval pak na české universitě v Praze, ale byl i z ní relegován. Roku 1895 byl v Záhřebě odsouzen na půl léta do žaláře pro spálení maďarského praporu za panovníkova pobytu v městě. Odbyv si tento trest, vykonal novou cestu do Ruska a odebral se pak do Paříže, aby tam dokončil svá studia. Na »svobodné škole politických věd« obdržel druhou cenu. Žil pak zase nějaký čas v Praze, pojav Češku za choť. Vrátiv se do Charvátska působil dle nejlepší své možnosti k jednocení slovanských sil proti společnému nepříteli. Také při bouřích, které loni v Záhřebě vypukly proti Srbům, ukazoval oběma stranám na společného nepřítele, Maďary, a — octnul se proto zase v žaláři. Má tedy v mladém ještě věku bohatou zásobu vězenských vzpomínek . . . . Radić píše charvátsky, česky, rusky, a francouzsky. Po česku vydal několik velmi pozoruhodných spisů a v rozličných časopisech našich uveřejnil celou řadu pojednání a úvah.
Pozn. redakce.

dujete, můžete jíti za ním.« — Velmi obratně vystoupil jsem z posledních lavic před žáky a pravím: »Vám se naskytne příležitost, abyste v životě ukázali, shodujeteli se se mnou. S Bohem!« I ukloniv se řediteli i profesoru »Janesovi,« opustil jsem školu, nemaje ani tušení, že se od toho dne počnou o mne starati na vyšších i nejvyšších místech.

Ta starost o duševní i tělesné moje prospívání přivedla mě onoho jarního dne i před vysokého, tělnatého policejního důvěrníka. Hladě si bradu a upíraje oči na jakýsi spis, mluvil ostře:

»Nyní snad i sám víte, že jste blázen. Demonstroval jste v divadle proti Jeho Excellenci, žádal jste na koncertě Slavjanského, aby zpívali ruskou hymnu, znepokojoval jste na ulici lidi, kteří mluvili německy, vtrhl jste dnes do gymnasia, abyste prý sbíral na medicinskou fakultu, mluvil jste tu drze, že se nad vámi Jeho Excellence smilovala, ale že vy nepřijímáte pardonu, jelikož prý můžete dokázati, že tyransky vládne, tu jste před námi zaměnil pojmy telegraf a telefon, a konečně jste celým svým chováním dokázal, že jste velmi domýšlivý, že trpíte megalomanií, či krátce, že jste blázen. Nahlížíteli to?«

»Jak bych nenahlížel, když jest to jasné jako bílý den. Jen jest mi podivno, že vy mně, bláznovi, tak důkladně dokazujete, že jsem skutečně blázen.«

Téhož dne odpůldne byl jsem již pod dohledem svých dvou opatrovníkův.

* * *

Jeden z nich byl středního vzrostu, kulatého obličeje, mírných očí, zvolna mluvil, ale rychle se pohyboval. Druhý byl dlouhý jako bidlo, vyzáblý jako louč. Rychle mluvil, ale pohyboval se zvolna, za to však ostře blýskal očima na způsob divoké kočky.

Když mě skrz silně okovaná vrata vedli dovnitř, stál divoký opatrovník na chodbě a krotký něco rovnal na malém stolku pod velikým zamřížovaným oknem.

»Tu máš zase nového mudrce,« pravil posměšně prvý. Druhý se obrátí, změří mě od hlavy k patě, ukáže mi na židli a praví: »Tu se můžete posadit,« — a ukázav na jednu postel v koutě dodal: »Tam budete spát.«

Již mě dříve na policii byli prohledli všecky kapsy, i vzali mi kousek tužky, zápisník a ještě dvě, tři maličkosti. Proto mne moji noví opatrovníci nechali na pokoji.

Nevěděl jsem vlastně, kde se nalézám, jen po neobyčejné společnosti i po strašných hlasech v sousední světnici jsem tušil, že je to — pokračování dnešního policejního protokolu.

Moji spolubydlitelé se ani dosti málo na mne neohlíželi. Dosti dlouho jsem seděl, pak jsem se procházel po světnici a konečně jsem zamračen stál u své postele, mysle na to, jak bych přespal hlad; od rána jsem nejedl a nechtěl jsem nyní lehnouti, abych si nezmařil nočního spánku.

Byly asi čtyři hodiny. Dobrák opatrovník náhle se mne otázal: »A zdali pak jste obědval?« Dověděv se, že ne, přinesl mi hned »porci,« která mi »patřila« již v poledne a postavil ji na stolek pod oknem. Nepamatuji se již, z čeho záležela, vím jen, že mi v nějaké lahvi podal i tři decilitry vína a sklenici.

Sednu nadšeně k stolku, udělám kříž a říkám v duchu modlitbu, kterou jsme říkávali, když jsem byl v obecné škole: »Dobrý otče, požehnej nám jídlo i pití, abychom se občerstvili k tvojí službě. Za to svaté požehnání prosíme tě po tvém synu, který nás učil modliti: chléb náš vezdejší.«

Jakkoliv jsem s chutí jedl, přece jsem si povšiml, že můj opatrovník na mne s podivením hledí. I osmělil jsem se mu říci: »Prosím vás, dejte mi, máteli, ještě jednu sklenku.« Podal mi ji beze slova.

Nalil jsem do obou sklenek a jednu jsem mu nabídl: »Ťukněte si se mnou, dá Bůh, že to nebude naposled, jak je to ponejprv.«

Opatrovník vstal, ťukl si se mnou, ale vypil jen na prst.

»Ale co se tak upejpáte? Snad vás nechci podplatit sklenkou vína, které jsem ani sám nekoupil? A že jsme zde a nejsme někde venku, v chládku některého hostince, to víte, že není moje vina. Tedy na vaše zdraví, a aby to nebylo mezi námi naposled.«

Opatrovník si ťukl se mnou po druhé a vypil až na dno.

Potom jsem se pomodlil a vesele zvolal jako kdysi doma: »Díky tobě, Pane, že jsem užil tvých darů bez něčí škody, ač zrovna nejsou z mé stodoly.«

Můj opatrovník se usmál a řekl: »Hezky jste to vyvedl.« Nastalo dlouhé pomlčení.

»Odkud jste vy, smímli se ptáti?«

Opatrovník jmenoval jedno větší místo z jižního Štyrska. Já všecek mile překvapen pokračoval jsem: »O těchto prázdninách cestoval jsem i po jižním Štyrsku a byl jsem i ve vašem městečku u vašeho faráře a kaplana a šel jsem i dále Sázavským údolím do Mozirje, do Horního Města, potom ještě dále přes ty hory do Kamníku, potom do Lublaně, potom na Gorensko a potom k pramenům Sávy pod Triglavem; dále od Bochynské Bystřice zase skrze hory do Tolmie, dále do Gorice, odtud Vipavským údolím do Terstu, z Terstu Istrií na Rěku, z Rěky přímořím do chorvátské Krajiny a potom domů.«

»Bože můj, co jste vy světa shledl! Ale vaši rodiče musejí být velmi bohatí, že můžete po světě tolik cestovati.«

»Jsem selský synek, a moji rodiče nemohou mne ani ve školách vydržovat — jak by mi mohli dávati peníze na cestování! S pomocí boží vydržuji se sám na studiích a cestuji vždy pěšky. Někdy se i svezu a nocleh a něco k jídlu dostanu snadno, když ukážu svoje vysvědčení, nebo když vysvětlím některému sedláku, že cestuji jen proto, abych jednou, až vychodím školy, dobře věděl, jak náš národ žije a jaké má potřeby.«

Můj Slovinec popadl se oběma rukama za kolena; oči se mu smály a celý obličej mu zářil radostí.

»Vy jste tedy pravý národní pán! . . . Proto vy se k Bohu modlíte před jídlem i po něm. A já jsem, Bože mi odpusť, již myslil, že jste se minul s rozumem. Jen mi bylo podivné, že tak hezky a klidně jdete a že se tak moudře chováte, když se procházíte po světnici . . . No, když jste vy takový pán, i já vám ukáži, že také nejsem právě poslední člověk, že také něčemu rozumím, ač jsem nucen celé dni tráviti u těchto ubohých lidí, zbavených rozumu.« A můj dobrák-opatrovník sehne se k jakési almárce a vytáhne z ní — velikou láhev vína.

Poprosil jsem ho hned o trochu vody, ale on mi takřka hněvivě praví: »Teď se zase vy budete upejpat. Nemyslete, že vás chci opít, chci vám jen poctivě oplatit tu skleničku vína.«

Ťukli jsme si po třetí, a počala mezi námi zcela důvěrná rozmluva. Slovinec takřka hltal vše, co jsem mu povídal, zvláště když jsem mu počal vypráavěti svoje příhody ve veliké Kijevské Peččerské lavře, kde jest tři tisíce mnichův.

* * *

Již se bylo setmělo, když jsme přestali rozmlouvati, abychom asi za hodinu zase pokračovali. Můj »spolubydlitel«, který neustále hleděl do okna a tak nadšeně běhal k vratům, jakmile se mu zdálo, že se otevrou, ležel již na posteli, která byla hned vedle mého lůžka, a křečovitě tiskl podušku. Později jsem se dověděl, že mimo jiné nemoci měl i tu: rdousiti vše, co mu přišlo na blízko. Na štěstí jsem toho první noc nevěděl, jinak bych byl sotva zamhouřil oka.

Druhý »host«, který neustále něco schovával za ňadra i do holínek, již spal a také třetímu spánek sklížil oči, takže s bolestným svým výrazem v obličeji skutečně vypadal jako polomrtvý.

To slavnostní ticho, které jen chvílemi přerušovalo vřeštění nebo nářek ze sousední světnice, bylo mnohem vhodnější k rozmluvě než odpoledne.

Sedli jsme si se Slovincem vedle sebe, a on pohleděv, neníli snad někde v koutě druhý opatrovník, počal vypráavěti takto:

»Jednou jsme sem dostali letitého, ale ještě silného pána. Slyšel jsem již dříve o něm a četl jsem i v novinách, že byl nejdříve vojenským hejtmanem, potom poslancem a že ve sněmu, jak se rozhněval, vyzýval stoupence jiných stran na souboj. Proto jej prohlásili za blázna a přivedli nebo spíše přivlekli jej sem. Bránil se rukama i nohama, skřípal zuby, zuřivě vyvaloval oči a na všechny strany nadával: ‚Lumpové! ničemové! darebáci!‘ V tu chvíli jsem i já myslil, že to s ním není v pořádku, a je mi to až podnes líto. Vždyť kdy by se to mně, nedej Bože, stalo, i já bych řval jako vůl a kousal jako pes, ač jsem jinak tiché povahy. Ale tehdy jednak k vůli té myšlence, jednak z povinnosti skočím i já na hejtmana, kterého již ten náš ďábelský Talián držel.«

»Tedy druhý opatrovník je Talián?« ptal jsem se.

»No, to jste mohl hned spozorovati. Ale on je vlastně, odpusť Pánbůh, pravý ďábel a ne člověk. Nedej Bůh, abyste toho zkusil! — Skočil jsem tedy i já na hejtmana, a když se nijakž nechtěl utišit, uvázali jsme ho, vidíte, tam tím provazem ke zdi. Když páni odešli, vzal Talián tam tu železnou hůl, přistoupil k svázanému hejtmanovi a osopil se na něho: ‚Jestli jen mukneš, nebo jestli se jen hneš, dostaneš železnou mastí. Abys věděl, jaká je, tu máš na zkoušku!‘ A přetáhl jej po zádech. Hejtman zastenal, hned však počal zase zuřiti ještě více než prve. Chtěl jsem již skočiti na toho ďábla, vytrhnouti mu z ruky hůl a hejtmana rozvázati. Ale teď jsem nesměl, neboť hejtman tak zuřil, křičel a kolem sebe mlátil, že by každý byl přísahal, že je skutečný blázen. A čertův Talián ho tloukl a tloukl, až se ukázala krev. Já jsem ho jen mírnil, více než hejtmana, který konečně vzdychl, zbledl, utichl, a já jsem myslil: teď nám tu vzdychne naposled . . . Také později se ještě několikrát takto rozčilil. Obyčejně se nejdříve procházel po světnici, potom se popadl za hlavu i počal mluviti sám k sobě: ‚Tedy mezi blázny mne strčili, a mezi mými přáteli není jediného, který by mě navštívil. Ó, kdy bych měl pušku, abych je nejdříve postřílel a potom tyto psy, tyto darebáky, tyto vrahy!‘ — Ale sotva to dořekl, již tu byl zase Talián jako rys, aby jej svázal, ceně na něho zuby: ‚Zase tě popadl vztek. Pustím ti trochu žilou a budeš hned klidný!‘ — ‚Nedej mi, Bože, nikdy už viděti takové vztekliny od zdravého a rozumného člověka! Na očích mu bylo viděti, jak by rád byl klidný, vždyť věděl, že ho očekává železná hůl, že si tím právě nejvíce škodí, že ho právě proto budou považovati za blázna. A přemoci se nemohl, když viděl, jak se naň zubí ten taliánský ďábel. On, někdejší hejtman, poslanec, Charvát hraničář — a hle, zde úpí pod železnou holí té bestie! Jak si na to vzpomněl, krev se v něm vzbouřila. Když byl klidný, povídal mi, že Talián je krvežíznivec a já prý jsem otrocké povahy, že se klidně dívám, co on dělá. A já jsem, Bůh je můj svědek, v srdci plakal, ale jsem mu nemohl pomoci. Jednou jsem řekl lékaři, že se mi zdá, že pan hejtman má zcela zdravý rozum, že jest jen příliš pyšný. Ale lékař mi odsekl: ‚Mlčte, vás se nikdo na nic neptá; vy nejste primarius!‘ A tak se pan hejtman nejdříve u nás dost natrápil a potom ho poslali do blázince. Tam byl dva roky, trápil se, chudák, dlouho, až se konečně se svým osudem smířil. Byl jsem u něho nedlouho před jeho smrtí. Četl vládní Národní Noviny, kterých dříve dlouho nechtěl ani viděti. Hezky se mnou rozmlouval, mile a rozumně jako vy nyní. Při loučení mi podal ruku a řekl mi: ‚S Bohem, jste poctivec!‘ Věřte, byl bych pro něho plakal jako ženská, když jsem slyšel, že tam umřel.«

Nastalo dosti dlouhé mlčení. Mne ten strašný příběh až do duše pohnul.

»A což,« optal jsem se, »tluče Talián i teď do krve?«

»Tluče, milý pane, jak by netloukl! Těchto dnů přivedli sem jednoho hraničáře, který uprostřed mše skočil k oltáři a obořil

se na kněze, i odevzdali jej sem, že se prý zbláznil. Ten tu tři dni křičel a stenal a Talián jej mlátil jako němou tvář. Teď jen chroptí, slyšíte ho?«

»To je tedy ten ‚hraničář‘. Nevíte, jeli pravoslavný či katolík?«

»Pravoslavný je. Vysoký, silný muž, hledí dosti divoce, ale já myslím, že není takový blázen, jak jej popsali. Vždyť víte, pane, každé bláznění jakož i každá padoucnice, Pán Bůh rač nás chránit, není stejná. Hle, já jsem tu již dvacet let, a ještě jsem nezažil toho, že by dva stejně trpěli. Na každého Bůh, navždy buď pochválen, pošle jiné zlo, a mnohdy je člověk úplně zdráv, bystrého rozumu jako vy i já, a dají ho sem, a potom se mu zde ze samého smutku a žalu, od tohoto neřádu i smradu i od toho strašného mlácení rozum zatemní. Pravda, předpisy jsou přísné, ale co dělat, když lidé a zvláště ti tam nahoře — jsou beze všeho svědomí... Je to bídný u nás život, můj drahý pane, neboť právo zhynulo, zvláště pro chudáka, a já se jen divím, že jste se vy dal na tak dlouhou cestu, abyste je někde našel. Dej Pán Bůh, ale já mám málo naděje...«

»Nemluvte tak, můj drahý. Právo nemusíte hledati, jako nehledáte ani štěstí, ani spokojenosti. Vše je to v našem srdci, v našem svědomí. Ale nerozumný i nevědomý lid chodí si pro právo k soudu a pro štěstí a spokojenost do Ameriky. Vidíte, mně nikdy ničím neukřivdili. I to, co mi teď učinili, učinili sobě, neboť já půjdu teď klidně spat; a městský fysik, který podepsal protokol, že mám jíti na pozorovací stanici, jistě se bude celou noc obraceti s jedné strany na druhou. Pakli již zvykl takovým protokolům, pakli mu svědomí usnulo a pakli ho ani takové zvuky, jaké jsem tu dnes slyšel, nemohou probuditi, probudí je smrt na cestě k věčné pravdě. Existuje ještě právo, existuje, vidíte, i vám hejtman, když vás dobře poznal, řekl, že jste poctivec. Škoda, že náš lid právo i štěstí zřídka hledá ve svém srdci.«

»Dobře jste řekl a pěkně jste mi to vysvětlil. Kdy byste vy nebyl tak dobrý a moudrý, nebyl byste se dostal až do Ruska, ani se tolik nenaučil, ani se šťastně nevrátil. Nebyl byste šťastně a ještě k tomu v noci přešel ty vrchy z Bochyňské Bystřice do Tolmie, kdy by vás nebyl chránil Bůh, jehož vzýváte. Důvěřujte jen v něho, důvěřujte, On vám i zde nejvíce pomůže, a já teď půjdu a rozhlásím po nemocnici, co jsem v rozmluvě s vámi světa prošel a co jsem vše slyšel.«

A opatrovník, přiblíživ se ke mně, dobrácky se usmál a zašeptal: »Každému řeknu, že jsme sem dostali blázna, který je rozumnější než náš primarius. A teď dobrou noc.«

* * *

Dlouho jsem nemohl usnouti mysle na hrozný osud hejtmanův. Mnohokráte sepjal jsem ruce a děkoval Bohu, že mi tak brzy naklonil dobrého Slovince a že mi jeho vypravování ukázalo propast, do níž mě mohlo strhnouti jakékoliv přenáhlení. Jelikož

mi bylo teprve osmnáct let a byl jsem si vědom svých lidských i národních práv, mohl jsem snadno vzplanouti, kdy bych nebyl býval výstražně poučen.

Vždyť druhý a třetí den přicházeli ke mně tři lékaři, aby mne »pozorovali,« vlastně pokoušeli. Ptali se mne, kolik mám otců, kolik matek, kolik hlav, kolik rukou i prstů; kde mám nos, jak jsem stár, proč pokouším lidi na ulici, proč jsem demonstroval v divadle, proč jsem přišel sem atd. atd. Připomínaje si strašný osud hejtmanův, odpovídal jsem mírně, zřetelně, zvolna, snaže se všemi silami, abych přemohl své duševní pohnutí, abych bezděčně nezakřípal zuby a nezaťal pěst.

Třetího dne praví mi primarius: »A co je to, že vy na to vše odpovídáte, jako by se to vás netýkalo?« Stisknuv zuby neodpověděl jsem.

Protože v té době byly mé oči ještě slabší než jindy a samým rozmýšlením a rozhovory s opatrovníkem nemohl jsem vyplniti dlouhého jarního dne, požádal jsem, aby mi dovolili hráti na tamburici. Dovolili.

Na večer jsem zase důvěrně rozmlouval se Slovincem; požádal mne, abych mu zazpíval »Naprej zastava slave,« a když jsem mu učinil po vůli, chtěl slyšeti píseň »o věrné Slovince.« Zpíval jsem:

Le tebi bom zvesta, preljubi moj dom, a tujen nevesta nikoli ne bom. Kći matere Slave kreposti nje znam, slavenske zastave nikol ne izdam.	Jen tobě budu věrna, drahý domove, cizinci nevěstou nikdy nebudu. Dcera matky Slávy ctnosti její znám, slovanského praporu nikdy nezradím.

Pak došlo na »Brankovo kolo.« Nepozvedaje očí, hrál jsem a zpíval čím dále tím hlasitěji; najednou zaslechnu pravidelné dupání na podlaze. Moji »sprostí« sousedé z vedlejší světnice přiběhli do »panské,« sestavili se pěkně v kolo i počali vesele tančiti. Ale v tom bylo slyšeti, jak někdo pospíchá k vratům. »Kolo« se hned rozuteklo, a »blázni« vletěli do své světnice jako ovce do ohrady, když spozorují vlka. A vlk vešel. Byl to opatrovník Talián.

Zaměří rovnou ke mně a již jsem myslil, že to se mnou zle dopadne, ale on podav mi jakýsi balíček zamumlal: »Tu vám posílají čistou košili, a od zítřka smíte do zahrady pod mým dozorem.«

Nazejtří, právě v neděli, vyšli jsme tedy na procházku do té zahrady — byl to kousek dvora, posypaného pískem a posázeného několika stromy. Talián šel podle mne a nepouštěl mne s oka. Mně se zdálo, že chodím po žhavém uhlí, a nevěděl jsem již, co mám dělati, jak choditi. Konečně jsem se celý spotil, ač nebylo horko.

V tu chvíli zaslechnu známý hlas a všecek šťasten vidím, že mne přichází navštívit můj starší bratr, který tehdy byl na universitě.

Políbili jsme se a počali se procházeti; Talián stál zrovna podle nás. Bratru to bylo nepříjemné. Náhle jej Talián vyzval, aby s ním šel stranou, a něco mu pošeptal. Také jsem spozoroval, že bratr spokojeně kýval hlavou, že sáhl do kapsy a něco podal Taliánu, který potom odešel stranou.

Vrátiv se povídá bratr: »Řekl mi, abych mu něco dal, a že nás nechá samotny. Měl jsem na štěstí ještě dvacet krejcarů, vždyť víš, je konec měsíce; tobě jsem přinesl něco fíků a pomerančů.«

Vypravoval jsem, co se tu přihodilo s nešťastným hejtmanem a poslancem. Bratr se velice rozezlil.

»A tenhle člověk s ním tak nakládal?« ukázal na Taliána. »Skolit ho, lotra!«

»Zadrž!« chytil jsem ho za ruku. »Ať tu naposled nejsme oba dva.«

Na štěstí objevil se zrovna Slovinec a volal Taliána dovnitř: »Tu vás není třeba, a tam je plno práce!«

Toho dne jsem si ještě se Slovincem ťukl ze svých tří decilitrů; odpoledne odvedli mě na oddělení pro »pravé nemocné.« Pátého dne pak opustil jsem i nemocnici; na »vyšší rozkaz« a pod bezpečným průvodem odebral jsem se do své rodné obce, z které jsem se na »neurčitou dobu« nesměl ani hnouti. Takto k domovu připoután připravoval jsem se na zkoušku dospělosti; měl jsem právo složiti ji v témž roce jako moji spolužáci, kteří v bílém Záhřebě zatím arci zapomněli na svého »pensionovaného« soudruha.

Rozhledy v umění výtvarném.

Chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. — Plány na Vinohradské divadlo. — Šaffova Dívčí válka.

Chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Kdo asi před rokem naposled pohlížel s mostu Palackého nebo ze Smíchovské strany k našemu posvátnému Vyšehradu, nepozná dnes té zčernalé skály, která nad rychlým proudem Vltavy se zvedajíc tak smutně se zbytky starého zdiva, s červenavými, rovnými baštami a táhlými střechami erárních staveb ve vlnách se shlížela. Nyní tu ční k nebi dvé štíhlých, 60 m. vysokých věží, mezi nimi bělá se ozdobný štít průčelní, a chrám Petropavelský, vedle románské rotundy sv. Martina poslední zbytek bývalé slávy Vyšehradské, v nové podobě své z daleka zraky k sobě poutá.

Zvelebením tohoto kostela splacen byl starý dluh českého národa. Spustlé místo, z knížecího sídla degradované na pochmurnou citadellu, má znovu ožiti, a bylo počato se svatyní, která kdysi patřila k nejnádhernějším. Již před lety pomýšlel probošt V. Štulc na

dostavění Vyšehradského kostela, zesnulý architekt Mocker vypracoval k tomu návrh (r. 1878 ve Světozoru uveřejněný), ale teprve po 25 letech došlo ku provedení, nejvíce horlivou snahou a péčí nynějšího probošta Karlacha. Architekt Mikš změnil původní plány v některých detailech, hlavně pak přihlížel k vyzdobení fasády. Místo plných »helmic« věžních navrhl kamenné prolamované, do štítu přidal kamenné sochy a barevné mosaiky, portály opatřil ornamentální a figurální ozdobou. Vnitřek chrámu vyzdoben jest dle návrhu malíře Frant. Urbana, i provedena zde polychromie s veškerou důsledností. Klenby, žebroví, pilíře, římsy, kolmé plochy — vše pestří se v barevném rouchu. Ornamentace nápodobuje starý způsob malby slohu »gotického« a přibírá moderní rysy, ale nestaví je rušivě na odiv.

Kostel sv. Petra a Pavla v nové své podobě značně se zvětšil. Přibyly dvě nová travè, mezi věžemi nad to kruchta. Veliké průčelní okno propouští na kruchtu a do hlavní lodi proudy světla. Pod tímto oknem a po jeho stranách postaveny budou varhany, nástroj rozměrný, vyřezáváním ozdobený. Pod kruchtou sklenuta předsíň, třemi lomenými oblouky ústící do hlavní lodi.

Plastická výzdoba tří portálů zůstane částečně projektem, tympanony postranních bran jsou zatím vyzděny, toliko v středním osazen pískovcový relief znázorňující poslední soud. Náklad bez toho nad původní rozpočet značně vzrostl, a to právě štědřejším podílem na sochařské práce věnovaným. V ostění portálů zasazeny budou sošky svatých patronů českých, po stranách pak větší sochy oněch panovníků, kteří buď na Vyšehradě sídlili nebo chrámu se ujímali. Na den sv. apoštolů Petra a Pavla tohoto roku má býti práce dokonána a kostel slavnostně otevřen.

Plány na Vinohradské divadlo. Ze soutěže vypsané na plány nového městského divadla na Král. Vinohradech vyšel jako vítěz architekt Alois Č e n s k ý. Ant. B a l š á n e k dosáhl druhé, Ant. H r u b ý třetí ceny. Všichni tři podali práce tak promyšlené a umělecky cenné, že nebyla jen těžká volba, nýbrž také udivení nad zdatností našich architektů, jimž se dosti poskrovnu dostává příležitosti, aby ukázali na větších úkolech, seč jsou. Bude to třetí české divadlo, pro něž se má postaviti budova úpravná, tvořící umělecký celek, nejen pasažerní pavillon, nebo laciný annex. Novému divadlu Vinohradskému připadne mimo jiné úkol representační. Budova poměrně rozsáhlá, z kamene a zdiva, architektonicky členěná, bohatě vyzdobená, co do zevnějšku imponující — taková budova jest sama o sobě předmětem nměleckým. Obec nepostaví si závodní neb podnikovou budovu, nýbrž chce míti chrám umění, pomník svých uměleckých snah, palác, kde přebývají bohyně, kde sám Apollo residuje. Je to zcela pochopitelno, a nelze předpisovati, jaké by mělo nebo smělo být to nové divadlo Vinohradské. Budeli lidové, t. j. budeli jeho repertoar lidový, nebude bohatější výzdoba nebo monumentalita stavby na škodu. V dnešní době stavíme paláce pro peněžní ústavy, musea, divadla a nerozpakujeme se užívati aristokratického tvarosloví. Snažíme se právě tento aristokratism umění zdemokratisovati, a lid sám miluje okázalost, lesk, nádheru, zvláště tam, kde očekává požitky nevšední a mimořádné.

Při vypsání soutěže tedy pamatováno na to, aby budova nevypadla chudě ani příliš bohatě. Rozsudek poroty dokazuje, že vzaty v úvahu všecky okolnosti, stavební místo, okolí, atd. Čenský rozluštil úkol velmi obratně a se vkusem, nepřepíná dekorační stránky, ale také nezapomněl na sousedství výstavnějších domů a Vinohradského kostela. K tomu měl zřetel i projektant druhou cenou vyznamenaný, ba jeho návrh vykazuje se ještě bohatším zevnějškem. Čenský rozvrhl vnitřek velmi dobře a prakticky, a proto připadlo jeho projektu první místo. Také při tomto vnitřním zařízení nesmí se dekretovati, k jakému účelu, v jakém rozsahu má býti provedeno. Nové divadlo Vinohradské bude samostatné, aspoň nebylo asi úmyslem měšťanstva postaviti filiálku pro jinou divadelní společnost, na př. pro nynější držitele Národního divadla. Jest zcela nemístno vytýkati plánům přílišnou nákladnost, nebo poukazovati na velikost jeviště a hlediště, určovati, kolik lidí má divadlo pojmouti, majíli býti zřízeny lóže atd. Nelze si mysliti, že by representace města tak pokročilého, výstavného a velikého, jakým jsou Král. Vinohrady, byla nucena podrobiti se požadavkům z různých, a to nekompetentních stran, prohlašovaným. Dlouho bylo voláno po druhém stálém divadle Pražském, když pak v předměstí, které zejtra snad již bude Prahou (ve skutečnosti jest jí dávno), takové divadlo hodlají vybudovati, propadají kritice více méně protisrstné.

Těchto několik poznámek o účelu a velikosti budoucího divadla Vinohradského ovšem nesouvisí s uměleckou hodnotou plánů na jeho budovu; poněvadž však za příčinou této soutěže ve veřejnosti především o takových otázkách se jednalo, a konečně účel budovy působí na její rozvržení a vyzdobení, třeba se o věci zmíniti. Provedeli se plán arch. Čenského, první cenou vyznamenaný, lze toliko konstatovati, že Vinohradům dostane se umělecky cenné divadelní budovy, která svému účelu zúplna vyhoví.

Šaffova Dívčí válka. Po obou stranách hlavního schodiště v novém průmyslovém a městském museu v Plzni zasazeny jsou dva reliefy z bílého mramoru, každý 8 m. zdélí, zobrazující starou báji kronikáře Kosmy o českých amazonkách. Dílo toto náleží již svými značnými rozměry mezi největší plastické práce, které v novější době byly českému umělci svěřeny. Postavy provedeny jsou v poloviční velikosti přírodní. Spatřujeme dohromady 51 postav, většinou cele viditelných, v nejrůznějším pohybu, v rozmanitých skupinách. Práce velmi pozoruhodná, zvláště přihlednemeli k jejímu vzniku. Řídký případ, že by c. k. ministerstvo vyučování přispělo značným obnosem ku provedení díla českého sochaře, aniž by dílo to určeno bylo pro Vídeň nebo vůbec pro mimočeskou zemi, již naznačuje, že tu jde o umělce vynikajícího. Vojtěch Šaff je ve Vídni ovšem známější než v Praze, žije tam od svých chlapeckých let, až na několik roků strávených pod jižním nebem Italie a pak Pařížský pobyt v l. 1895 a 1896. Šaff vzbudil ve Vídni pozornost, vzbudil ji také u nás, když vystavoval v Rudolfině a na jubilejní výstavě své sochy, skorem vždycky na thema »krásného ženského těla« komponované. Olympie, Judita, Leda, Pandora, Medea, Moderní sfinga atd. byly vesměs krásné ženy, více méně obnažené, a vždy prokázal umělec, že se dobře vyzná

v ženském aktu a že při všem realismu svého umění nikdy neztrácí spojení se zákonem krásy.

Šaff je umělec temperamentní, miluje sílu, živost, energickou plastiku tvarů. Těla jeho soch mají zdravé, silné kostry a kypré, svěží svalstvo. Ještě spíše modeluje své muže poněkud pohublé, ženy však jsou dobrého jádra, i ta staručha v prvním reliefu (na konci) má ještě na pažích a nohou šlachy plny síly.

Šaffova Dívčí válka není než apotheosou krásného lidského těla, ovšem především ženského. Mužských postav čítám 22, z nich některé zpola zakryté. Za to ženy převládají, jako v té staré báji, a jsou také vesměs krásny, vyjma svrchu zmíněnou stařenku, která ke všemu se zalíbením si prohlíží spoutaného Ctirada. Šaff modeloval hned první svou postavu, Šárku, v graciésní póze ke stromu přivázanou, jako nějakou moderní Afroditu. Jeho ženský typ jest moderní, v pasu staženější, než antický pravzor, lepých paží, jemných ruček, oblých boků, ale nohy v záprstí poněkud široké, s dlouhými chodidly. Hlavy prozrazují, že bylo užito portrétních studií, mezi mužskými bojovníky dokonce poznáváme zesnulého prof. dr. Alberta.

Co do zevnějších vlastností Šaffovo dílo působí velmi účinně. Život proudí ve všech těch postavách, jak v těch udivených bojovnících, kteří jsou později tak zpiti, že podléhají přepadení bojechtivých žen a dívek, tak v těch lepých děvách, které se chovají dosti ukrutně, hrdlují a kopou, mučí a vraždí své zajatce s jakousi divokou gracií. Trochu antického bakchanálu v reji okolo Ctirada, trochu smyslné dráždivosti ve smělých postojích nahé Šárky a všech lepotvárných žen, pak v druhém oddíle v konečném, rozhodujícím boji trocho drsné realistiky vraždění a zabíjení dodávají rozsáhlému reliefu žádoucí rozmanitosti. Šaff komponoval řadu výjevů, jimiž chtěl vylíčiti, co kronikář vypravuje, a Šaffovo vypravování je srozumitelné, jasné. Známe ovšem tu pověsť velmi dobře, a hlavně první její částť, román Ctirada a Šárky, hluboce utkvěla v mysli lidu, a to pro svou symboliku a typičnost milostného příběhu tohoto. Také se mně zamlouvá první oddíl reliefu více než druhý, je v něm poesie lesního dobrodružství Ctiradova, lest a krutost krásné ženy a jakási prvobytnost všech vytvořených postav. I ta krajina, kterou Šaff traktuje velmi dovedně, je skoro náladová. Výrazné hlavy, potutelné úsměvy, němý úžas, vypoulené oči přepadených, bezuzdná radost vítězkyň atd. s živými, věrně ze skutečnosti vypozorovanými pohyby, gesta plná výmluvnosti, rytmus linií nad míru lahodných a přece zcela realistně vedených — to vše uchvacuje a nutí k obdivu. Šaff pojal thema zcela moderně, pozorujeme, že snažil se vypraviti tu pověst dle možnosti »archaeologicky« se všemi detaily kroje, zbraní atd. Skutečně budí zdání jakési předhistorické »slohovosti,« k tomu pak přistupuje životnost postav, tak že výsledkem jest právě onen effekt, který si každého podmaní. I v druhém reliefu, znázorňujícím vítězství mužů nad odbojnými ženami, jeví se Šaff výmluvným a temperamentním umělcem. Konečná řež vylíčena v pěkně zaokrouhlené skupině, ale rytmus jest přece chabější, pohyb tlumenější. I ta Šárka ve válečném odění k boji volající není již tak svěží dívčinou a trochu pózuje, kdežto na prvním reliefu si vede sice nevázaně, ale tím přirozeněji.

To vraždění žen děje se dosti flegmaticky, ti mužové jsou příliš klidni, ze skupiny žen vyvírá více bojovného nadšení. Na konec pak spatřujeme smírnou scénu, ženu pokořující se a manžela odpouštějícího, žrec jim dává své požehnání.

Zajímavé a krásné dílo Šaffovo dostalo se do Plzeňského musea, poněvadž se musejní konsorcium uvolilo vynaložiti tutéž částku, jakou ministerstvo poskytlo, to jest 25.000 korun. Tak zůstala nám zachovaná skulptura, která jest z největších českých prací uměleckých v naší době, monumentální relief vysoké hodnoty umělecké. Ve foyeru nového musea v Plzni poutá k sobě zraky, jsa zároveň okrasou budovy i výstavním předmětem nemalého významu: jest ukázkou vyspělosti českého sochařství. Dr. *F. X. Harlas.*

Obzor divadelní.

Činohra.

Pětiaktová *Spravedlnost* od Otta Ernsta (Schmidta) je tendenční satira veseloherního rázu. Tendence kusu čelí proti zlým novinám, proti špatným novinářům. Čelí proti zneužívané svobodě tisku, proti anarchistickým pánům tyránkům pera. V Ernstově hře vystupují hlavně tři takoví papíroví dravci, takové inkoustové nebezpečné hyény: Löhman, majetník tiskárny a vydavatel denníku Spravedlnost, Karel Memling, náčelník redakce Spravedlnosti, a Richard Struppmann, redaktor téhož listu. Boj jimi vnucený vítězně provede ušlechtilý a dle všeho nadaný hudebník Felix Frank, mladý dirigent i skladatel. Zápas jest nerovný, ale šťastnou náhodou na konec rozhodne vyšší moc: spravedlivost obecenstva. Pravím: šťastnou náhodou; neboť i hlediště umívá býti nespravedlivo, a jak! Vždyť také v něm sedává nejeden divácký Struppmann!

Spravedlnost oplývá podrobnostmi vyličujícími špatnost nesvědomitého novinářstva. Důtky a biče tam jenjen práskají. Šleh za šlehem dopadá, mravní modřiny se množí a rojí. Drama se vleče a vleče, avšak celkem neunavuje. Škodolibí jsou pranýřováni, a škodolibost nad škodolibými sálá z obecenstva. Mnohý si myslí: »Tak tomu tedy jest!« — a ostatní jeví s autorem souhlas: »Ano, je to tak.« A všichni, jak zlomyslníci tak dobromyslníci, libují si, a přejí si: »Jen houšť! jen houšť!« Spisovatel to věděl, a proto na všechno možné pamatoval. Uvádí však prozřetelně jenom podrobnosti dokazatelné, přináší žáhavé, ale pravdivé lidské dokumenty v nepřeberné hojnosti. Jest to pravá kytice z nejtrpčího pelyňku, v jejímž nadbytku rudá nit vlastního děje se utápí. Ve hře vystupují však též dobří novináři, zejmena dobrý a věrný Frankův přítel dr. Robert Auerbach, náčelník denníku Ranní Noviny, světlého, zdravého a skutečně spravedlivého, i jest pochopitelno, že o novinářích dobrých neužito takového množství podrobností jak o novinářích zlých. Dobro jevívá se z pravidla méně složitým nežli zlo. Satira má možnost býti výmluvnější než lyrická záliba, vládne rozbornějším pytevním nožíkem než

tato. Přes to přese všechno měl spisovatel k podobiznám šlechetných novinářů, zejmena tedy Heidemanna i redakce Auerbachovy upotřebiti sytějších barev, aby proti zbahnělému, nesvědomitému novinářstvu zobrazena byla pevná, ale často nevděčná, perná i hořká svědomitost novinářstva čestného. Silnější stín vyžaduje silnějšího světla.

V několika výrazech Ernst odvážně nadsazuje. Rád by jaksi vnutil obecenstvu názor, že do znaku zlého novinářstva patřil by skřipec, paklíč a revolver. Tak zlé úmysly naskytají se jen výjimečně. Ale arciť, někdy úmysly méně zlé mívají následky nejvýše zločinné. Vtip svým šlehem ranívá, hůl surovosti ubíjí, klacek brutálnosti dobíjí. Avšak jsou ještě jiné, četné hříchy a zločiny schátralého novinářstva. Ernst mísí menší z nich do větších, aniž směs náležitě stupňuje. Bídácký novinář nezná nic svatého, ale jmenem svaté věci jásá nad neúspěchem a soptí nad úspěchem, ať tím ožebračuje neb ubíjí nebo nic; bídácké noviny považují list za podnik jen a jen obchodní, kramářský, třeba špinavý nebo nešpinavý, ale raději špinavý než nešpinavý, jen když vynáší; špatný novinář řídí se osobními pohnutkami, jen ješitností a zištností; výnosná lež je mu milejší než chudá pravda; špatné noviny provozují abonnentní politiku i nepolitiku; špatný novinář ničemnost hájí, pravdě však nedá průchodu, leč výjimkou a za peníze; spravedlivý odpor stíhá špatný novinář odvetou stupňovaně bezohlednou, bezmilosrdnou, a což horšího: odpor proti některému žurnálu mívá v zápětí celá spiknutí zlých žurnálů proti pronásledovanému, který se odporovati opovážil; slovem: zlé, bezcitné a nestoudné novinářstvo, zneužívajíc důvěry, kterou k němu nevzdělanější a pohříchu také vzdělanější, ale nedosti osvícené čtenářstvo má, záškodně špiní, snižuje, hanobí, terrorisuje, utlouká, zkrátka zbabělým perem novověké gladiátorství provozuje. A katovství to podněcuje hlavně nakladatel špatného žurnálu, nezřídka drzý špata nebo vůdčí hlava redakce, pro žalář dozralá, při čem při všem ostatní zřízenci žurnálu jsou jen podlými neb aspoň polopodlými otroky špatně placenými. Jedna základní vada novin je však v Ernstově Spravedlnosti pominuta: umlčování, tento mor pokroku, práce, osvěty. Co si má umlčovaný počíti proti úmyslným umlčovatelům? Jest naprosto bezbranný, záhubné, zákeřné zlobě v šanc vydán.

Ernst má pohříchu pravdu. Ovšem jen pro poměry mimočeské. Neboť my bohudíky máme ven a ven žurnalistiku dobrou, zdravou, čestnou, bezvadnou, vzornou. *Čas, Volné Slovo, Naše Doba, Moderní Revue* jsou toho skvělými doklady. Přejete si jich ještě víc? Našly by se. *Spravedlnost* je zrcadlo, do které by měl každý Čech pohlednout, a nejpozorněji ovšem ti, kdo mají křivá ústa.

Výčitky, které drama Spravedlnost podlým novinářům činí, dopadají ostatně z části nepřímo též na ty ony kruhy širšího obecenstva. Záškodnost, škodolibost je vlastnost nad míru rozšířená. Vždyť zlý časopis s větší chutí se čte než dobrý, a nejjedovatější články časopisů čtou se nejhorlivěji. A slabé, nedosti osvícené, klepů chtivé kruhy čtenářstva, jehož větší díl duševní resistence postrádá, s velikou radostí hanobícím časopisům věří. Že lež dvakrát opakovaná platívá namnoze za jistojistou pravdu, to způsobilo a způsobuje

obecenstvo. Není soudnosti, není. Čtenářstvo novin má tedy na novinářském zlu vinu také samo. Proti slabochům tohoto druhu, proti netečníkům, kteří s nimi hřeší, měla by utvořena býti liga vzdělancův a osvícencův, která by podobné záhubné zjevy se všemi, také naším národem ve všech údech cítěnými škodami ze všech sil potírala. Ernst chybil, že v kuse svém na druhý rub věci bez milosti neposvítil: že neznázornil, jak zlá část obecenstva žurnalistiku znemravňuje; neboť by to jeho vleklý kus bylo přivedlo do většího, prudšího proudu. Ovšem, ovšem obecenstvo bývá nedůtklivo, a hlediště skládá se z obecenstva. Obecenstvo se mstívá, novinářstvo se mstívá, ale právě Ernst nemá prý práva psáti proti novinářstvu; neboť prý se také mstí za to, že novináři se k němu nepěkně zachovali. Možná, to však nemohlo by působiti na literární cenu Spravedlnosti, která se sama sebou a ze sebe osvědčovati musí. Ostatně je msta sestra hněvu, a hněv, jak známo, činí básníka básníkem.

Dobře. Ale kde je drama? Je Spravedlnost vůbec dramatem? Je, avšak nedosti dramatickým a nešťastně stavěným. Dobro arciť vítězí nad zlem, idea pronikne. Dramatik si jinak nemůže pomoci, avšak tím hůře pro něho: moderna ho za tuto všednost úskočně zestruppmannuje . . . modernista má býti nad dobro i zlo povznesen. Povážlivěji má se to s aktivností děje: hra se zaráží, krouží, opakuje, zbahňuje; hlavní proud se s proudem sobě protivným v zápase nikde nestřetne. Postup vlastní zápletky je stručně pověděn asi takto: hudebník Frank, jenž má zadánu svou původní zpěvohru divadlu, odmítne spolučinnost »zpěvačky« pí. Memlingové při koncertě, jejž jako dirigent řídí; Spravedlnost, jíž jest jak víme, Memling, manžel odmítnuté »zpěvačky,« náčelníkem redakčním, uvede Franka jako dirigenta v posměch a s netajenou prolhaností ztupí též jeho zpěvohru hned po hlavní zkoužce; Frank bojuje tedy novinami proti novinám, ale věc jeho se tím zdánlivě horší, tak že ho ředitel divadla Röx, který jeho zpěvohru přijal, před neúspěchem varuje; avšak Frank setrvá na tom, aby se jeho dílo dávalo, a boj v dobrých novinách bojovaný nezůstává bez úspěchu: dílo nad obecenstvem zvítězí; nakladatel Spravedlnosti Löhman přichází Frankovi blahopřát, ale jest od něho odmítnut; Frank ve všem všudy proniknul, jeho nadání zabezpečuje mu budoucnost. Kus přibírá stále nové osoby, při čemž jest nejpodivnějším zjevem to, že učitelka Gerda Heidemannová až ke konci 4. jednání vystupuje, a to večer v bytě Frankově. Snad je to moderní, ale slušné to není. Ani dramatické a nejméně organicky připojené. Frank a Gerda se jakživi poprvé vidí a ihned chystají svatbu. Není to zdůvodněno, ani effektní to není. Matka Frankova je postava trochu larmoyantní, avšak důsledná: vytrvá při synovi a při jeho názorech. Röx jest hodný divadelní ředitel. »Hodný divadelní ředitel — ten ani mně nemůže býti na škodu,« myslil si snad spisovatel *Spravedlnosti.* Protivnému Memlingovi uštědřil Ernst pěkný rys: miluje paní Memlingovou z té duše; právemli, neumíme pověděti, protože paní nadredaktorovou na prknech ani nespatříme.

Celkem stojí Spravedlnost jako dílo umělecké na povážlivé úrovni; je to citelně nižší úroveň než ve Flachsmannu vychovateli. Ve Spravedlnosti převládá jednostrannost a plochost: ve vývoji udá-

lostí, v postavách ano i v mluvě. Plochá, bledá to mosaika ze sta všedních kaménků. Ernst by nám ke konci kusu rád vnutil náhled, že Frank v nerovném boji se svými zlovolnými odpůrci víru v lidi vůbec ztrácí, ale že mu láska ke Gerdě tak nenadále povstalá i opětovaná zase plnou víru v lidi vrací. Ale dralka kusu okazuje vlastně jinam. I v tom spočívá plochost a jednostrannost.

Ploché postavy bývají pro herce z největšího dílu velmi nevděčny. Avšak naši herci se tužili. Zejmena vynikli p. Matějovský (Frank), p. Šmaha (Memling), p. Sedláček (Struppmann) a p. Váv a (Auerbach). Překlad z němčiny pochází od Karla Šípka; odchylkami od spisovné češtiny není vystižen německý jargon, v němž si některé osoby Ernstovy libují. *Frant. Zákrejs.*

Nové písemnictví.

Básně.

Balada o jednom člověku a jeho radostech, nová báseň Antonína Sovy, kterou vydalo nakladatelství Hejdy a Tučka v úpravě velmi pečlivé s illustracemi Františka Kupky, snad vědomě jen v přeneseném smyslu se nazývá baladou, neboť této básni, 84 slok 10řádkových dlouhé, schází k baladě hlavní věc: děj. Obsahem jejím jest pouze allegorické opisování oné slabosti lidské, která podléhajíc číhajícímu pokušení, dává se svésti k sobecké honbě za radostmi, a sice za radostmi obskakujícími i poníženě se hrbícími okolo velmožů tohoto světa. Ničeho bližšího, konkretnějšího se nedovídáme o »jednom člověku« ani o jeho radostech, též můžeme kombinovati několikerým různým spůsobem, kým vlastně jest tajemný svůdce-šašek, jenž si »pána« vyhledl za oběť a na konec mu vtiskne do ruky provaz k sebevraždě. Neurčitost a pohrdání každou zřetelnou konturou nám od počátku až do konce celou báseň víc a více odcizuje. Básník úmyslně stírá s výtvoru svého vše, co by se mohlo státi rysem rázovitým. Všecko jest tu tak problematické, že to bezděky působí jako nahodilé, neboť nenacházíme důvodů, proč by to muselo býti líčeno právě tak, a můžeme si to mysliti také jinak, ba desetkráte jinak. Žádná nutnost poetická ani logická se nás tu nechápe dost pevně, abychom sledovali básníka právě tím směrem představy, jejž nám naznačuje — pouze naznačuje, neboť pokyny jeho jsou skoupé a mlhavé. Nevíme ani, jsouli ony »radosti velkých,« jež byly předmětem »pánových« tužeb, radostmi uspokojené ctižádosti aneb snad pouhé rozkošnictví ve větším slohu. Nemožné třeštění, kterým vykreslil illustrátor »radost smělou,« nenaznačuje ani stopy vedoucí k jakékoli svodné radosti. Z textu básně zvíme jen, že »pánovi« zůstaly úplně cizími radosti ušlechtilé, nesobecké, mravně vznešené, míjejíce ho nepovšimnuty, — a toho jest právě škoda. »Pán« by se nám byl stal rozhodně interessantnějším, kdy by se byl s oněmi dříve snad netušenými radostmi tváří ve tvář setkal a nabyl příležitosti, aby zaujal k nim posici. Takto víme jen, že se stal okla-

manou a opuštěnou obětí radostí zcela všedních, a konec jeho neotřese námi tragicky, zvláště proto, že nám všecko pověděno jen rozplynule, povšechnými slovy a obraty; celá allegorie míhá se kolem nás jako nerozeznatelná směs mlhových mátoh. Přejeme si vřele, aby básník takového ducha a talentu jako Sova vybředl z oné epidemické maeterlinckoviny, která svými mlhami tak povážlivě studí a interes unavuje. Pero Sovovo zajisté schopno jest črtů pevných a samostatných, duševní fond jeho bez odporu chová myšlenky jímavé a pěkné, — jenom je sprostiti schematické modernosti v zpracování, zbaviti se onoho nivellisujícího fluida, které pozvolnu povede vkus mladších již k stereotypnímu způsobu podání i výrazu. Též po stránce jazykové a prosodické přáli bychom si více křišťálové čistoty a jistoty, více zvonivé lahody. —

Aug. Eug. Mužík vydal (nákladem Ottovým) svazeček veršů nazvaný: »*Krůpěje rosy*. Písně ve slohu národním.« Nám svědkům požehnané, krásné žně, jiř vytěžilo ze živlů písně prostonárodní umění hudební geniem Smetanovým, umění literární duchem Sládkovým — k vůli přehlednosti zůstaneme při těchto dvou jmenech, nezmiňujíce se o jiných, — nám jest knížka nových písní v slohu národním vítaným překvapením a dychtivě pátráme v ní, jakým to novým zužitkováním prvků prostonárodních přispěl autor k rozvoji umění básnického. A tu na místě prvním namane se oku našemu »Připomenutí,« kterým básník jakožto úvodním slovem knížku svou vypravil do světa. Upřímně se přiznáváme, že ono Připomenutí není šťastné. Nehledíce ani k tomu, že autor sám není povolán dávati svým veršům na cestu vysvědčení, že se mu — aspoň některé — podařily, a že vlastní svědectví takové jaksi působí kritikovi pocit jeho zbytečnosti, nezdá se nám býti správno, jak básník pojal význam poesie národní v poesii umělé. Nikoliv, nedospěly bychom žádného pokroku ani obohacení hodnotami novými, kdy bychom setrvali na stanovisku pouhého *pokračování* v písni národní, recte v imitování či opakování ustálených jejích motivů, myšlenek a forem. Odtud vyšli první naši badatelé a pěstitelé národního slohu v poesii, tam však se vraceti po decenniích literárního rozvoje, jenž v oboru tom dávno se povznesl nad stanovisko imitace, bylo by oklikou neplodnou, aspoň o jedno dvacetiletí opozděnou. Věrné, dávné ohlasy poesie národní vykonaly důležité své poslání v písemnictví našem jakož ukazatelé dobré cesty, jako mocné, vzpružující výzvy k čerpání ze studnice ryzosti a svéráznosti. Živly prostonárodní staly se podkladem, na němž vyrostla sláva české hudby, českého výtvarnictví a namnoze i české belletrie, české poesie. To by se nestalo nikdy, kdy by »skladatel dal se ovládati veškerou onou naivností poesie lidové, kdy by zapomena všeho sestoupil takřka na úroveň člověka prostého« atd. Musíli básník býti vždy myslícím umělcem, musí jím býti dvojnásobně tenkráte, chceli užiti živlů prostonárodních k účelům uměleckým, jinak utkví na ohlasech stále se vracejících.

Zdáli se snad, že místo básní obírá se tato úvaha předmluvou k nim, dodáváme hned s plnou upřímností, že skutečně se mnohé písně mezi těmito Krůpějemi rosy básníkovi roztomile podařily v tom smyslu, jak sám jich účel pojal a v předmluvě vyložil; zvláště ony,

které tklivostí a citovou něhou se vyznačují, vynikají ladností a nesou se skutečně myšlenkovým chodem i rytmem prostonárodním. Kdokoliv akceptuje autorovo stanovisko, může, ba musí jim vzdáti nelíčenou chválu. Naše stanovisko jest jiné, i nebudeme výtvorů básníkových měřiti měrou, kterou básník sám svým programem vyloučil a kterou naznačujeme, opakujíce ona dvě jmena: B. Smetana, J. V. Sládek. — *El. Krásnohorská.*

Výpravná proza.

Velmi případným názvem opatřil novou knihu svou Josef K. Šlejhar; byloli již v dřívějších pracích jeho mnohem více chmur než světla, můžeme říci, že v *Temnu* (nákl. Ottovým, str. 414) neprobleskuje snad ani jediný paprsek jasnější. Zdá se, jako by se životní názor autorův víc a více zakaloval, jako by přísněl, ostřeji se zahrocoval a pozbýval vší měkkosti, jakou si lidé pobyt na tomto světě vespolek činí snesitelnějším. Jest pravdě podobno, že toto zachmuřování se nad pozorováním světa a jeho běhů a plynoucí z něho příkrá trpkost pochází ze zvláštní přejemnělé citlivosti, jakou jest Šlejhar obdařen pro vnímání lidí i přírody. Jeho citlivost jest až podrážděná, vždy bdí, stále jest na stráži, aby zachytila každý záchvěv života i nejnepatrnějšího, od přírody nejodstrčenějšího. Ptáče, brouček i travička u cesty neméně ho poutá než »pán přírody«, na němž však pozoruje nepoměrně více vad, ba přímo zla, než dobra. Šlejhar vidí jaksi ostřeji, zevrubněji a obsažněji než jiní lidé a zastavuje se u svých postřehů, jichž jiní ani nepozorují, se zálibnou zevrubností a vyčkávavou, rozbíravou důkladností. Odtud také plyne, že cení jinak rozmanité věci a zjevy než jeho vrstevníci. Mluvíli na př. na str. 207. o tom, jak všecko tvorstvo spěje jenom k témuž cíli smrti, a praví1i: »Umírání mušky mělo by tu stejný význam jako korunovaných hlav,« není to u Šlejhara přepínání, nýbrž pomysl zcela vážný. Jenom náhodný kondicionál té věty ukazuje, že se spisovatel přece jaksi sám pozastavuje nad svou myšlenkou. Však již o málo později (str. 215.), líče zcepenění dobytčat, jež byla zachvácena morem, praví o ustrašení zvířat beze vší výhrady: »Bezejmenné to bylo hoře a rovnalo se významem svým výkřikům žalu a muk i zoufalství celého světa . . .« Co nám se zde a v jiných případech obdobných zdá býti upřílišeným přeceňováním, to Šlejharovi jest míra zcela případná a správná. Mluvě o zmíněném padání dobytka v obrázku Neštěstí (mimochodem řečeno, nejchmurnější a nejnezáživnější, ba přímo již nestravitelné části celé knihy, str. 155.—234.) připomíná ne bez úmyslu: »V dosahu těch temných činitelů neznal jsem nikdy a neuznával rozdílu obětí. Bylali mi stejnou veškera cena života, měla pro mě i stejný význam podstata smrti, když začla své dílo. Stejně ohromivý je tu význam jejího dotčení, nechť zaklepe na rámě jakýchkoli bytostí.«

Zvláštnosti a neobyčejnosti svého názoru jest si spisovatel alespoň časem vědom. Čtemeť na str. 157.: »Nalézal jsem se tehdáž v takovém neoznačitelném stavu nazírání. Všecky věci života zdály

se mít pro mě stejný dosah, stejný význam, ač i význam mnohdy zcela jiný, než obvykle se smyslům jevil . . . Rozdílů mezi živým a mrtvým, mezi lidským a zvířecím, mezi suverenností ducha a područím prosté hlouposti, jíž lze opovrhovati, . . . pro mě tehdáž jako by vůbec nebylo.« Autor patrně též pociťuje, že způsob jeho názoru vymyká se z přirozené míry a budí u průměrných lidí dojem přepjatosti a nemožnosti. Soudíme to ze slov jeho na str. 159.: »Snad v tomto ponětí (t. j. pojímání) všechny hodnoty nabývaly příkroty, jež jim nenáležela, jež v jiném zření značila by se snesitelněji.« Zdají se nám slova tato i jaksi omluvou anebo úmyslným vysvětlením celkového rázu práce, jež jest vrcholem chmur a jakéhosi exaltického děsu netoliko v Temnu, ale i ve vší posavadní tvorbě Šlejharově. Autor zavadil již jednou o podobný námět, jako má Neštěstí, a to v Lakomci (v knize Zátiší, vyd. r. 1898). Ale ten obrázek jest nepoměrně vlídnější, světlejší a lidštější již proto, že jest hrdinou jeho člověk, kdežto zde jde o zvířectvo, jehož zkázu a všecka muka spisovatel maluje s virtuosní podrobností. Touto prací Šlejhar octl se na samé hranici oné vzdálenosti, která osobité a zcela svérázné umění jeho dělí ode vší současné belletrie naší; zároveň však, jak se nám zdá, nemůže již postoupiti dále, máli tvorba jeho zůstati také na té výši, na které trůní umělecké krásno. Platiť i zde staré: Est modus in rebus! — Z knihy, jako jest Temno, čtoucí nemá utěšujícího, libého a harmonického dojmu, tím méně onoho ušlechtilého povznesení, jakým na nás působí každé pravé dílo umělecké, ať se formou svojí hlásí ke škole jakékoli. Neustálé přívaly Šlejharovy hlodavé a rozryvné analysy čtoucího takořka ubíjejí a drtí, kormoutí ducha a pokořují jej svou hroznou tíhou. K tomu se druží ještě ta okolnost, že také forma Šlejharova nikterak není vybroušená, pružná a švižná. Pln jsa těžkých myšlenek, autor snaží se je stůj co stůj vyjádřiti co možná rychle a vystihnouti je po všech stránkách. Odtud vznikají hromadné obrazy a různé komparace jeho, jež se opět a opět vracejí k téže věci v jakési snad i nevědomé snaze, aby se autor neminul slova náležitě suggestivního, odtud jsou i odstavce, zabývající se věcmi samozřejmými. Odtud však vysvětlíme si též neladně skupená, nečlánkovaná souvětí, v nichž se bohatá, obsažná látka slovní téměř topí ve kvačících vlnách vzdutého vypravování. Souvětí až o 26 řádcích nejsou u Šlejhara nijakou vzácností, ale ovšem souvětí, vzniklá prostým nakupením věty na větu bez ladu a skladu. Není pochyby, že forma Šlejharova jest jaksi křemenně tvrdá a proto těžká; nestarostnost, s jakou autor nedbá spádu slova a stavby větné, má na tom velikou část viny. Při tom však jest třeba zvlášť vytknouti, že Šlejhar má neobyčejně hojnou zásobu látky slovní, a to látký plastické a k věcem přiléhající.

Spisovatel výběrem látek i zpracováním jich upřímně a z přesvědčení hlásí se k naturalismu. Kruté stránky lidského boje o život a příkrosti, jež se jeví přísnému pozorovateli v uplatňování se sil a zákonů přírodních, mají v něm výmluvného hlasatele a svědomitého malíře. Jeho soucit, tolikrát již věnovaný malému, trpícímu člověku, stejnou měrou kloní se i k němé tváři a odhaluje na ní nové a nové stránky zajímavé. Kůň v Nehodě Mesiáše, všecko zvířectvo

v Neštěstí, ptáče v Černohlávku, pes a Špetlův valach v povídce Jen si odpočiň jsou toho dokladem. Na úroveň nerozumného tvora však klesá druhdy i člověk, zejmena venkovský, přírodní člověk, svým drsným, bezohledným sobectvím. Taková individua zajímají našeho autora obzvláště, jak ukázal na matce Doubravské v posledním obrázku. Tvrdost boje o život, doložená zde tím, jak Doubravská nedá sestárlému, udřenému muži jísti, když se rozstůně a na jídlo si nevydělá, nutí autora, aby se vyslovil o povídce venkovské vůbec. Praví o tom na str. 237.: »Již dávno nevěřím všelikým těm půvabným idylkám o luzném životě venkovském, tolika knížkami nám vyprávěným, o tom bodrém lidu, o všech těch radostech jeho a příjemnostech, o tom jeho idylickém naladění a nevím o čem všem . . . Nemám rád těch knížek, raděj kdyby jich ani nebylo.« Ale přemrštěný idylismus jest stejně nemístný jako upřílišený naturalismus. Nepochybujeme, že autor líčí Doubravskou dle skutečnosti, ale nemyslíme, že jest v právu, činíli z jedinečného případu obecné pravidlo o lidu třebas jen z jediného kraje podhorského.

Také ve zpracování látky, ba tu snad více než v samé volbě námětů, jest spisovatel, jak již řečeno, zastancem směru, který ve vystižení a co možná úplném vyčerpání nahé skutečnosti spatřuje dostatečný cíl tvorby umělecké. V pravdě pak jest v této stránce hlavní pramen mohutné síly Šlejharovy. Jeho povahopisy jsou stejně věcné a hutné jako jeho popisy, podrobnost jeho pozorování a výstižná barvitost, s jakou zachycuje zjevy právě nejvšednější (na př. blátivý dvůr selského statku na str. 181. a n., Šimkovo snídaní na str. 383. a j.), jest až podivuhodná. Tím více nás překvapuje stálá souvislost, jakou Šlejhar vidí mezi náladou přírody a příhodami lidskými. U něho pohromy na člověka přicházejí za nepohody, jako by v tom bylo jakési spojení příčinné. Nedověcnost ta, kterou si vysvětlujeme stranným nazíráním autorovým, napadá nám právě tak, jako v Neštěstí naprostý nedostatek všech počinů ochranných, jež přece při objevení se nákazy zákonem jsou nařízeny. — Ve slovesné formě Šlejharově vyskytují se důsledně některé nesprávnosti; nejrušivěji z nich působí germanismus »více« místo »již« (na př. »více se nerozešly«) a tvary »vyjmul,« »přijmul,« »přijmut« a p. —

K. M. Čapek, posílaje do světa novou knihu svou *Dar svatého Floriána* a *Zvířátka a Petrovští* (nákl. nakladatelského družstva Máje, str. 228), uznal za dobré chlácholiti své rodiště, jemuž spis jest věnován, zvláštní předmluvou. Činíli tím svým krajanům, nejzápadnějším Slovanům, právě podařenou poklonu, nebudeme rozhodovati; rodák rodáky jistě lépe zná než kdokoli jiný. Omluvná a vysvětlující předmluva týká se prvé části knihy, groteskní satiry, v níž spisovatel způsobem neodolatelně komickým líčí, jak sedlák Florián Jírovec dostal od svého patrona provázek od počasí a jak tohoto vzácného daru po svém způsobu využitkoval. Následky tohoto ovládání oblačných výsostí jsou předmětem satirických šlehů spisovatelských, v celku švižně naměřených i náležitě dopadajících a působících nejúčinněji tam, kde zobrazené figurky nejvíce se přibližují živoucím modelům. Naše venkovská města jsou si vnitřními poměry zhusta podobna jako vejce vejci; proto čtoucí bezděky srovnává, co tu vidí na dě-

jisti Domažlickém, s příklady jinými a hledá pro postavy z Čapkových Capartic vzorů sobě známých. A pro úspěch knihy jistě jest dobré svědectví, podařiloli se jí vzbuditi a upoutati zájem čtenářův měrou právě vytčenou. Autorova satira čelí hlavně proti veřejnému životu maloměstskému, tepe jeho politické šarvátky, jevící se při volbách poslanců, a staví na pranýř směšné potyčky venkovských žurnálů. Co do věci tedy není tu mnoho nového, ale svérázný spůsob zpracování a množství působivých podrobností činí vypravování tak zajímavým a poutavým, že mu promíjíme i jakousi mnohomluvnost, v které se čiperné nápady jeho leckde utápějí. Drobné povídky Prasátka se ztratila, Balíček a Berane, burc! nikterak nekazí nálady knihy; humor jejich, zvláště v posledním obrázku šťavnatý, zakládá se na překvapujících situacích, jichž spisovatel vtipně využitkoval. *F. V. Vykoukal.*

Stará Praha.

Průvodního textu J. Heraina k Jansovým akvarelům Staré Prahy vyšel v těchto dnech druhý, závěreční díl. Herain doprovázel reprodukce Jansových maleb místopisnými výklady, do nichž vkládal poznámky umělecko-historické, kulturně historické, archivální data a jiné drobnosti, kterých při své pilné práci nasbíral veliké množství. Obrázek sám jest Herainovi často jen záminkou, aby pověděl, co památného a zajímavého našel jak o stavbách, tak o příhodách, které se v nich sběhly, o Pražanech, o lidech známých i neznámých, kteří tu žili atd. Tak snesl ve svém textu velikou hojnost zpráv, genealogických dat, publikoval mnohé listiny, vypsal staré záznamy a úřední knihy, i lze si jen přáti, aby došlo na uveřejnění soustavného rejstříku, který by k tomuto malému archivu byl vítaným klíčem. Z alba Staré Prahy stalo se tak dílo velmi instruktivní, ba je to příruční kniha pro každého, kdo se o dějiny našeho staroslavného města zajímá. Nakladatelství B. Kočího získalo si skutečnou zásluhu, že knihu tak cennou jako přídavkem vydalo. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Spisy pro mládež.

V záplavě knih a knížek, které se u nás vydávají pro malé čtenářstvo všech stupňů, nyní již častěji než dříve objevují se těžká zrnka dobrého kovu, jichž neodplaví příval bezcenného zboží, jímž oplývá právě toto odvětví literární. Ponenáhlu, ač ovšem stále ještě velmi zvolna, uplatňuje se také u nás správná zásada, že pro mládež jen nejlepší knihy jsou dobré. Zásluhu o to mají jednak spisovatelé, kteří neváhají od jinakých prací svých odbočiti také na toto pole, jednak redaktoři příslušných sbírek tím, že dobré podniky uvádějí v život. Ze spisovatelů, které na tomto poli zvlášť rádi a s povděkem vidíme, tentokrát jmenujeme Aloisa Jiráska a Zikmunda Wintra. Jirásek vydal v České knihovně zábavy a poučení, kterou redakcí Fr. Bílého vydává Ústřední spolek čes. profesorů, povídky a vzpo-

minky, nazvané *Ze zašlých dob* (nákl. Ottovým, str. 194). Známým půvabným, živým slohem svým a lahodným způsobem vypráví zde několik povídek z různých dob našeho národa, jimiž i těkavá mysl mladého čtenáře bude upoutána a ku přemýšlení o minulých dobách navnazena. Zejmena pak zamlouvati se budou čtenářům kteréhokoli věku autorovy vzpomínky z rodného kraje, jež srdečnou bezprostředností a místy též působivým humorem získávají si trvalou pozornost. Jak Jirásek umí mládeži vyprávěti, ukázaly jako Staré pověsti české, kniha z jeho spisů snad nejčtenější. Sbírky Ze zašlých dob nelze doporučiti lépe než potvrzením, že druží se co nejlépe k dílu zmíněnému.

Zikmund Winter obohatil Pokladnici mládeže, kterou pořádá Ant. Mojžíš, knížkou, za niž jsme mu tím více vděčni, čím bolestněji pohřešujeme ve sbírkách pro mládež práce poučné, stojící formou i obsahem na výši doby. Jmenovaná Pokladnice, určena jsouc pro mládež nejútlejší i dospělejší, nezapomíná žádné části svého úkolu a vykazuje se právě v oboru poučném nejedním svazkem ceny trvalé. Wintrovy dějepisné lístky *Z české minulosti* (nákl. Al. Hynka, str. 108) budou vždy náležeti ku předním ozdobám nejen jejím, ale vší dětské literatury naší. Tu knížku přečtou si s potěšením a ziskem jak čiperní žáčkové, tak jejich rodiče. Poutavým, jímavým spůsobem zavádí zde spisovatel čtoucího do veřejného i soukromého života našich předků, hledě především k těm stránkám jeho, jež v mladé mysli mohou nejsnáze dojíti živého ohlasu. Obrázky ze staročeské školy, z chrámu, z městských ulic, z života domácího i z hrdých hradů povzbudí, jak pevně doufáme, mnohého čtenáře, aby se pídil po zevrubnějším poučení také o jiných zjevech naší minulosti. Forma Wintrova — podobně jako Jiráskova — jest prosta všeliké strojenosti a nemístné přesládlosti, v jaké si libují někteří spisovatelé pro mládež; mírné zabarvení archaistické dobře jí sluší.

Velmi pěkný, netoliko vší chvály, ale především hojného rozšíření zasluhující podnik uvedl v život Václav Říha, založiv nákladem Laichtrovým knihovničku pro mladé čtenáře, nazvanou *Žeň z literatury*. V laciných a vkusně vypravených svazečcích podávají se tu čtenářstvu plody nejpřednějších spisovatelů ze všech literatur. Výbor, rozumí se, volen jest tak, aby byl poutavý, nezávadný a zároveň aby spisovatel, pokud to za daných okolností vůbec jest možno, jím byl charakterisován. Obsažné životopisy spolu s oceněním spisovatelů jsou čtenářům užitečnou informací, šíří jejich rozhled a snaživější jednotlivce povedou k důkladnějšímu seznání autorů zde zastoupených. Tohoto momentu měli by býti pamětlivi také nakladatelé našich spisovatelů a neměli by činiti překážek, jdeli o vydání několikaarchové knížky, jež by v budoucnosti přinesla mnoho užitku. Tato upjatost také valně poškozuje soukromou četbu na školách středních. — Žeň z literatur přinesla v 1. svazku Maupassanta (Provázek, Na moři, Chata, Láska) a v 2. Turgeněva (Bežin luh, Křepelka, Rozhovor, Almužna). *F. V. Vykoukal.*

Překlad Ruskinovy »Královny vzduchu«.

Johna Ruskina *Královna vzduchu. I. Athena na nebi.* Přeložil a poznámkami opatřil Václav Niederle (nákladem I. L. Kobra v Praze, 1093). — Dr. V. Niederle převedl na jazyk český a hojnými poznámkami opatřil tuto přednášku slavného anglického filosofa — vděk asi předem klassickým filologům, aspoň těm, kteří pro několik nezdařilých etymologických drobnůstek Ruskinových neodsoudí hned i vlastního jádra celého spisu. Nejde tu o tucet naivních etymologií, nýbrž o vysoce zajímavý způsob, kterým duch tak bohatě nadaný, učenec i umělec, výtečný znalec básní, obrazů, budov, soch, nádob, zbraní, hudebních nástrojů a jiných památek řeckých, nazírá na bájesloví velenadaného národa starověkého. I překladatel v úvodě ku práci své vyznává, že žasne nad podrobnou znalostí věci, patrnou v přednášce anglického auktora. Ruskin jest tak dokonale orientován v řecké mythologii, že hračkou rozmotává i nejspletitější báje, a srší tolika narážkami na jiné a jiné, že výklad jeho vymáhal nad míru hojných poznámek pod čarou, aby se stal všudy čtenáři průhledným. Jestliže kdy z kterého díla, odnášíme si jistě z tohoto předně ten vzácný poznatek, že opravdu rozuměti bájesloví toho onoho národa, není snad jen dovesti si představiti *postupně* rozličné bohy, jejich vlastnosti a funkce, nýbrž že sejde na tom, abychom si je uměli mysliti, ani všichni *současně* každý v svém oboru vladaří, a pozorovali, kterak se jejich úkony při tom neustále stýkají — tak jako zjevy přírodní, jichžto zosobněním jsou tito bohové, nelze dobře chápati osamocené, nýbrž jen uvažuješli ustavičně, kterak vespolek na sebe působí. — I bájesloví řecké stává se ladnou mosaikou, jakmile si představujeme současně ty rozmanité kaménky, z nichž celek se skládá; jinak zůstane buď nedokonalou troskou neb nepochopitelnou směsí. A pouze *ušlechtilý* člověk pochopuje správně náboženské myšlenky antických pohanů. Nesmíme se dívati na ně s patra; víra lidí, žijících (dle Ruskina) »v temnotě, jíž nemohli rozptýliti«, bývala za nejkrásnějších dob Řecka upřímná, a víra mnohých našich vrstevníků bývá často povrchní. Mythus dle Ruskina jest příběh určitého smyslu, ale *jiného*, než se zdá míti na první pohled. Že Herakles zabil hydru v jezeře Lernském, může znamenati i tu věc, že očistil stojaté vody mnohých řek od smrtících miasmat. Prostý Řek pojímal snad příběh ten doslovně, jako mnohý křesťan legendu o sv. Jiří a sani; ale čím kdo byl ducha a citu vytříbenějšího, tím hlubší význam tušil v té události.

Báje vyvěraly buď ze skutečných příběhů historických (a ty vykládati zůstavuje Ruskin dějezpytcům), buď z přírodních výjevů, které lidská fantasie oživovala. Mívají tři složky: skutečný zjev přírodní (na př. slunce vycházející a zapadající), zosobnění toho zjevu v boha (v Apollona) a přidružený pak význam duchovní (že Apollon osvětluje, jako slunce, stálým ohněm, co v lidech jest tvůrčího a moudrého). — Vedle Dia, svrchovaného vládce všech bohů a lidí, Řekové zosobnili 4 hlavní živly ve čtyřech čelných bozích: zemi (Demeter), vodu (Poseidon), nebeský oheň (Apollon) a vzduch (Athena), k těmto pak přidružili božstva pobočná, vytvořená tím; že zosobňovali také jednotlivé, vynikající stránky těch hlavních živlů. Tak povstal na př.

z postřehování dobročinné stránky pohnutého vzduchu bůh větru Aiolus, ze zlobných a prudkých nárazů smrští vzduchových, zvláště před deštěm, Uchvatitelky Harpyje. Čtenář pozoruje, že Ruskin postupuje tímto způsobem, stále ukazuje na příbuznost jednotlivých bohů v hlavních jejich skupinách, čímž vpravuje ve výklad svůj jednotu a souvislost všech myšlenek. Této věci bývá arci poněkud na závadu, jestliže výklad trochu dále zaběhne do drobnějších báji episodických.

Ruskin, načrtnuv povšechně vladařství Demetřino, Poseidonovo a Apollonovo, rozpřádá podrobně vlastní předmět své přednášky — pravomoc Atheninu jakožto královny vzduchu: vzduchu klidného i bouří zmítaného, který buď jako svěží proud občerstvuje údy lidské a dává jim křepkost i sílí dech bojovníka při zápasu s protivníkem, aneb vniká do zorané půdy, z níž rodí se bylinstvo, dává ruch moři, užitečný plavbě, živí umělé světlo pochodní a svítilen (na rozdíl od světla slunečního a od ohně, který stravuje), převádí jako fysické prostředí dál a dále zvukové vlny a zároveň jest obrazem duševního dýchání, mravní to zdravosti v chování a cítění lidském. Athenu učinili Řekové (jak patrno z přívlastků jí přidávaných) královnou i čtyř stěžejních ctností: moudrosti (»správného vidění a předvídání ve tmě«), spravedlnosti (a to »v rozdílení milosti a nevole«), statečnosti (»snášelivosti ve zkoušce a utrpení«) a uměřenosti čili »zdrželivosti ve zkoušce rozkoše.« Ruskin opírá své názory hlavně o citáty z Homera, ač uvádí také výňatky z jiných děl řeckých a římských, ba i z Dantea, Shakespeara i Miltona a ustavičně rozvíjí styky Atheniny s božstvy více méně jí příbuznými (Aiolem, Boreou, Harpyjemi, Hermem, Aglaurou, Erichtoniem a j.) I splétá z těchto a jiných bájí tak pestrokvětý věnec, že se nepřestáváš podivovati rozsáhlým vědomostem, důmyslnému kombinačnímu daru a neúnavné pohyblivosti jeho ducha. Někde výklad jeho skutečně překvapuje svou případností. Aby dovodil, že Athena pokládána byla za pohnutý vzduch (vítr), uvádí místo z Homera, kde bohyně Areův oštěp zachytí v své ruce a odhodí jej stranou. »V celé Iliadě není příkladu, ve kterém by kopí bylo tak odraženo smrtelnou rukou, a toť právě způsob, jakým by je *vítr* srazil, zachytě je a odkloně stranou. Jsouli mezi vámi dobří střelci z pušky — ti asi vědí o tom, jak Athena sráží — a za starých časů angličtí mistři v lukostřelbě znali tu věc ještě lépe.« V Harpyjích, prudkých, vzteklých, ale málomocných nárazech větru vířivého Ruskin spatřuje obrazy bezuzdných, mučivých, ale neukojitelných žádostí v duši lidské, dodávaje: »Vnikněte konečně do věci hloub, vy všichni, kteří jste kdy poznali únavu marných žádostí, žalostné, nepřekonatelné, jako had se rozvíjející, svíjející a v sebe se stáčející záchvaty jakéhosi chorobného hladu a žízně srdce, a pochopíte, co znamenal skřek Harpyje Celaeny s její skály, a proč v sedmém kruhu »Pekla« (Danteova) dělají si Harpyje hnízda ve zkřivených větvích stromů, jež jsou dušemi sebevrahů.« »Mstivý kámen Sisyfův, Sisyfův věčný lopot a zpáteční zas od cíle překot« — tento symbol hodí se i na naši dobu; jestiť to dle anglického filosofa »moderní modla kapitálu,« t. j. ustavičné, lakotné snahy nahromaditi majetek jen proto, aby byl hromaděn, a ne vynakládán na něco užitečného. Kdo takto (jako Ruskin) se dívá na bájeslovné výtvory mysli

řecké, totiž jako na symboly skutečných výjevů přírodních nebo mravních pravd, za nimi ukrytých, tomu přestávají býti pouhou fantastickou titěrkou. — Bohy řecké třeba pojímati trochu hloub, než se obyčejně stává. »Snadno jest dokázati, že vystupování Apollonovo v jeho voze neznamená nic jiného než východ slunce. Ale co východ slunce sám znamená pro nás? Znamenáli pouze mdlý návrat k lehkovážné zábavě a neplodné práci, pak opravdu těžko pochopíme vliv jména Apollonova na Řeka. Ale jestliže i nám, stejně jako Řekovi, východ slunce znamená denní obnovování smyslu pro bujarou veselost a dokonalý život — znamenáli prochvívání nové síly všemi čivami, vléváli s prvním úsvitem v duši lepší mír, než byl mír noci — a očišťujeli ji křtem své rosy od zlého vidění a strachu; — jeli slunce samo i nám zdrojem duchovního dobra — a stáváli se takto ve skutečnosti, ne v obrazivosti, i nám duchovní mocí,« dovedeme oceniti úctu Řekovu k Apollonovi.

Velice zajímavý, a jak se nám zdá, i hluboce pravdivý jest Ruskinův názor, že každé pravé umění »nepřímo a utajeně« poučuje, jak již dotvrzuje Horác v jednom ze svých listů v příčině Homerovy Iliady. »Četl jsem zase onu Trojskou historii . . . a věru myslím, že tomu, co jest mrzké a co šlechetné, co užitečné a co škodlivé, možno odtud lépe se přiučiti, než ze všech výkladů Chrysippových a Krantorových,« t. j. filosofických. Trvalého a jemného účinu takového umění býváme si tak málo vědomi jako »zdravého trávení pokrmu,« takové umění ušlechťuje a k své výši povznáší, nutíc každého, kdo chce do něho a do pouček v něm ukrytých vniknouti, aby si k tomu napřed ukoval »klíč ve výhni vlastní své vroucnosti.« A výteční umělci *nevědomky* zachycují pravdy pro všechny věky platné, jež teprve po staletích věda svými výzkumy potvrzuje. Homerskému reku Menelaovi Athena udílí k zápasu s Hektorem »sílu v plece, údy a odvahu — mouchy.« Mnohý čtenář se snad pozastaví nad tímto znakem odvahy, ale moderní věda poučuje nás o jeho případnosti. Jesti ústrojí hmyzu tak zařízeno, že let a dýchání vespolek souvisí. Křídla muší jsou jako pumpy na tlak; jejich rozmach nutí k dýchání. Hmyz dýchá a zároveň letí pohybem týchž svalů, tak že dýchání jest nejmocnější v letu. »Průdušnice, opatřené ne jedním, než mnohými páry plic, probíhají ústrojím létacím a dodávají mu neobyčejné a neúnavné síly svalové, prudkosti pohybu, měřené tisíci vzmachy křídel v minutě, a vytrvalosti na míle a hodiny letu.«

Se zvláštní zálibou Ruskin upozorňuje na souvislost hudby s jakostí duševního vzruchu, jehož jest hudba hlasatelem. Pravá hudba jest »přirozeným výrazem ušlechtilého nadšení pro dobrou věc.« »Čím vznešenější jest některá osobnost, tím rozměřenějším, ryzejším a klidnějším stává se výraz buď její radosti nebo utrpení.« V takové hudbě vynikají myšlenky a slova nad zvuk; tak zpívá Apollon »s hlubokou, klidnou radostí ke své lyře,« která není ani tak nástrojem, zvuk vyluzujícím, jako spíše jej *rozměřujícím*. Naproti tomu hudba, v které »slova se tratí a dýchání nebo vyrážení zvuků vyniká« (jako při dorské flétně), vyvěrá z mysli nezřízené a vášnivé.

Některá místa přednášky Ruskinovy oplývají úchvatnou krásou básnickou, jmenovitě ono, kde líčeno narození boha mračna — Herma

(str. 27—30). »Víte, že údolí spartské jest z nejnádhernějších kotlin na světě, a že západní stranu jeho vroubí nepřetržitý řetěz skal, 40 mil dlouhý, jenž povznáší se naproti Spartě do výše 8000 stop a jest znám jako pásmo Taygetské. Tož nymfa, podle které onen hřbet horský jest pojmenován, byla matkou Lakedaimona, tedy mythickou pramateří spartského kmene. Jest to nymfa Taygeta, jedna ze sedmi hvězd jarních, jedna z oněch Plejad, jichž týká se otázka daná Jobovi: Zda můžeš svázati luzné účinky Plejad nebo rozpojiti svor Orionův? Luzné účinky Plejad, hvězd jarních, — nikde tak luzné, jako mezi sosnovými stráněmi hor spartských a arkadských, když sněhy vyšších štítů jejich pod svitem dubnového slunka splývaly do pramenů a vznášely se do mraků; a v každé rokli znovu procitl hlas vod, — líbezně vzrůstal šum mezi jejími posvátnými kameny; a na každém skalisku jejím vznikal a tratil se závoj zářivého oblaku, chrám na chrámu, a všecky z božského mramoru, kterého žádný nástroj neznesvětí, ani zřícení nepodryje. A tak za tímto ústředním údolím, za touto velikou řeckou vasou Arkadie, na »duté« hoře Kylleně nebo »těhotné« hoře, zvané též »zimavou,« poněvadž na ní páry spočívají . . . narodil se pastýř mračen, křídlonohý a podvodný, — oslepuje oči Argovy, — unikaje polapení Apollonovu — neúnavný posel mezi výsostí oblohy a výšinou zemskou — hlasatel Hermes, jenž nedávno spočinul na hoře, s nebem se líbající.«

Ruskin nestopuje vznik řeckých bohů až do daleké minulosti, kdy objevovali se ještě v hrubých, nemotorných tvarech, nýbrž přejímá je v těch ušlechtěných podobách, v nichž ustálili se kolem r. 500 př. Kr. Víra v tyto bytosti, ač u prostého muže, u politiků, umělců a filosofů více méně v podrobnostech rozličná, byla tehdy u všech Řeků podstatou táž. Jsou hodni úcty tito pohané v tom, že cokoli dobrého neb pravého konali, konali to bez naděje v nějakou posmrtnou odměnu. »Nejčistší spůsoby našeho náboženství záležely vždy v obětování věcí menších, abychom získali věčnost, v obětování *života*, abychom získali *nebe* . . . Ale ubozí Řekové velikých dob neočekávali nijaké odměny od nebe kromě slávy a nijaké odměny od země kromě pokoje« (totiž v hrobě).

Ale bude již na čase promluviti také o zásluhách překladatelových. Ty vyniknou vám tím patrněji, čím bedlivěji srovnáte práci Niederlovu s překlady jinojazyčnými, na př. s polským a německým, které jsou často velmi volné a přece i kostrbaté i nejasné, a nad to — zcela bez poznámek. Naproti tomu Niederle nám Ruskinův spis, všelikými obtížemi oplývající, převedl do mateřštiny věrně a přece jasně i uhlazeně, a překlad svůj opatřil kde jakou potřebnou poznámkou. Tak stalo se, že mu jeho kommentár vzrůstal pod rukou; co do rozsahu vyrovná se originálnímu textu a co do jakosti jest tak důkladný a opřený o svědomité studium hojné literatury mythologické i nejnovější, že asi nemá příkladu v české literatuře toho druhu vůbec. A mnohá ta poznámka stála několik dní pilné práce! Tato věc mluví sama za sebe a jest nade všecku dodatnou chválu posuzovatelů povýšena. Bylo by jen žádoucno, aby překladatel neochaboval ve své poctivé snaze a s touž chutí a s týmž nadšením se pustil i do překladu druhých dvou oddílů výkladu Ruskinova o Atheně. *Ot. Josek.*

Jubileum Jaroslava Vrchlického.

Emil Frída, narozený v Lounech 17. února 1853, byl právě tak záhy básníkem jako Římský Horác, také jemu

jam puero coelestia sacra placebant
inque suum furtim Musa trahebat opus.

Již jako Klatovský gymnasista verše netoliko pilně psal, nýbrž tu i tam s nimi také na veřejnost vystupoval; že to nesměl činiti s vlastním jmenem, zvolil sobě pseudonym: Jaroslav Vrchlický. Pseudonym nabyl záhy dobrého zvuku, mladistvý poeta jej i později podržel jako jmeno spisovatelské a přivedl jej k nevšední cti a slávě.

Otec Frída nesnadno uhajoval živobytí a často se s rodinou dosti četnou stěhoval, zkoušeje štěstí na rozličných místech v Čechách i na Moravě. Syna na vysokých školách v Praze vydržovati bylo nad jeho síly. Proto Emil, jenž býval drahně hostem u svých strýců na farách, z gymnasia vstoupil do Pražského semináře. Ale nechodil dlouho v klerice fialovou šerpou přepásané; poznav, že k duchovnímu stavu nemá povolání, vyměnil po půl létě theologickou fakultu za filosofickou. Los jeho byl losem chudobného studenta, zvláště když mu v tom čase smrt odňala otce. Ale čím prostší byl jeho zevnější život, tím bohatější byl jeho život vnitřní. Sháněje si skrovný chléb vezdejší, sytil se hojně vědami a napájel se z věčných zřídel krásy. Sedávaje ve školních škamnech zabýval se nejpilněji plánem, aby si dobyl místa na Parnase. K tomu koncem svých universitních studií roku 1875 podnikl důležitou zkoušku, vydal první knihu svých poesií: Z hlubin; zkouška dopadla v jeho prospěch, dostal vysvědčení, že patří mezi vyvolence Mus.

Maje v praktickém životě nastoupiti dráhu učitelskou, přijal nejprve vychovatelské místo v hraběcí rodině, nejvíce asi váben tím, že s ní mohl žíti pod krásným nebem italským. Rok, jejž tam strávil, byl pro ducha jeho znamenitým ziskem. Ale pro vychovatelské působení nemohl se nadchnouti ani v panské domácnosti ani později ve škole veřejné, když se vrátil do Prahy a stal se supplujícím učitelem při českém paedagogiu. Po nedlouhém čase hodlali jej přeložiti na ústav venkovský, ale on chtěje zůstati v středisku literárního a vůbec duchovního života, udělal bez dlouhého váhání nad profesurou kříž a přijal úřad sekretáře při české technice.

Velmi málo lidí u nás vůbec o Emilu Frídovi zvědělo, ale jmeno Jaroslava Vrchlického ozývalo se vždy častěji a z literární obce rychle pronikalo do širokých kruhů. Jeho básně objevovaly se ve všech časopisech, budily respekt u znalců, planoucí nadšení v mládeži. Po první jeho sbírce za nedlouho vyšla druhá, pak třetí, čtvrtá — i následovaly nové a nové vždy v kratších přestávkách. Sotva vystoupiv z jinošského věku zaujal Vrchlický místo mezi našimi předními novodobými básníky: Hálkem, Nerudou, Heydukem, Čechem, Krásnohorskou, Sládkem, Zeyerem, a podivuhodnou hojností své produkce brzo všecky předstihl.

Lidem arci sevšední také zázrak, když se často opakuje; a tak u nás hnedle přestalo buditi sensaci, že Vrchlický ročně vydává ne jednu, ale více knih, — bralo se to za věc obyčejnou, která se sama sebou rozumí. Bylo o jednoho znamenitého spisovatele více — nu ano, ale co pak to v Čechách znamená, když ten spisovatel je také jenom Čech? také jenom domácí člověk, který žije uprostřed nás, vypadá jako jiní, ani žádných hluků a fuků nedělá, jen v tichém ústraní píše knihy? Knihy snad výborné, možná i geniální, ale knihy — české? Literární výtečníci němečtí, francouzští, angličtí — á, to je něco jiného! Těm dělají hned doma slávu Němci, Francouzi, Angličané, proto o nich horujeme a v hluboké úctě jim se klaníme i u nás v Čechách, — kdo by toho nečinil, platil by za barbara. A takž, nejsouli sebe lepší spisovatelé naši oceňováni a uznáváni, je to jenom jejich vinou: proč se nenarodili v Německu, ve Francii, v Anglicku, v Norsku nebo Švédsku? Pak by se sláva jejich jako lavina každým honem cesty rostoucí přivalila také do Čech, a byly by jim zde stavěny oltáře s větší horlivostí než jinde.

Vydáli francouzský spisovatel knihu, která pronikne, jmeno jeho hned s hlučnou chválou letí po celé Evropě; vydáli dvě tři taková díla, nabude z výtěžku jich jmění, z kterého může býti pansky živ. U nás platí jiné pravidlo, od něhož se ani s Vrchlickým hrubě nestala výminka. Nezakusil sice krušné bídy jako na příklad Tyl a Němcová; ale i když se již u nás ustálilo mínění, že patří do počtu největších současných básníků celého světa a že se mu z nich žádný nevyrovná fenomenální plodností, i když spisové jeho tvořili již celou bibliothéku, mohl žíti toliko ve skrovných občanských poměrech; pouze z pera svého nebyl by vůbec mohl žíti, neřku tolik těžiti, jako podnikatel činžovních staveb nebo majitel uzenářského závodu.

I musel pracovati především ne v literatuře, nýbrž v podřízeném postavení kancelářského úředníka; v tom setrval bez mála dvě desítiletí, dožil se v něm svého čtyřicátého roku a vydal do té doby skoro 50 původních knih básnických, přes dvacet větších menších dramat, úžasné množství překladů ze světových literatur a hojnost literárních studií; působil i jako redaktor a kritik, konal četné přednášky atd. Za takovou zcela mimořádnou činnost jmenován jest r. 1892 čestným doktorem české university a rok potom obdržel v ní profesorskou stolici cizích literatur.

Ponenáhlu byla rozličnými překlady jeho prací také pozornost zahraničného světa k Vrchlickému obracena, i viděla se posléze též Vídeňská vláda pohnuta povolati Vrchlického zároveň s Antonínem Dvořákem do panské sněmovny jakožto čelné zástupce písemnictví a umění českého.

Nyní, když Vrchlický v plné síle a svěžesti dovršil padesátý rok věku svého, máme od něho již 62 svazky původních básní a bez mála 30 divadelních kusů.

Od té doby, co vystoupil s první sbírkou, byla literární činnost jeho v Osvětě krok za krokem sledována; kdy by posudky jeho děl byly z Osvěty souborně vydány, tvořily by objemnou knihu. Před

sedmi lety přinesla o něm Osvěta[1]) z pera Elišky Krásnohorské duchaplnou úvahu, jež dojista patří k nejlepším studiím o jeho poesii a k níž i při této příležitosti odkazujeme.

Byly u nás oslavovány už čtyřicáté narozeniny Vrchlického. Potom však jsme byli svědky věcí, kterých se Krásnohorská ve zmíněné úvaze těmito slovy dotýká: »A o tomto básníku, jemuž bychom měli cestu vděčně rovnati, aby mohl dovršiti své povolání, o tomto vítězném pěvci má se přesvědčiti potomstvo, že vůbec není ani básníkem! Tak tomu chce zfantilá, chlapeckou samolibostí opojená generace, která svou reformátorskou činnost započala mnohoslibným vyzváním, aby jen každý český spisovatel šel k nejbližšímu stromu a na něm se oběsil, — která v tomto duchu pokračuje a nevíme ještě, čím skončí. Pro tu chvíli však tato záškodná chasa táhne za vojem positivních našich pracovníků čekajíc, brzoli již bude větřiti někde mrtvoly, které by svlékala; a o žádný lup nestojí tak velice jako o jmeno a čest Vrchlického. Pravý hon, pravá jelení štvanice provozována na tuto ušlechtilou kořist. Tak nedůstojné, nízké, zlomyslné a přece směšné sočení dosud nevídáno na poli naší literatury.«

Ale už tehdy volala karatelka svatým hněvem zanícená: »Jaroslava Vrchlického nestrhnete s výše a neporazíte v bláto, jeho vavříny jsou vašim rukám nedosažitelny; on žije životem, jejž vám nemožno zbraněmi svými skláti: životem nesmrtelných.«

Nemůžeme říci, že se literární epigoni, těmito slovy apostrofovaní, od té doby už docela vystonali; ale delirium, v kterém si tehdy tak počínali, snad už přece minulo. Doufáme, že se podobné šílení nebude opakovati; avšak děj se co děj, pevně věříme, že Vrchlický poslání své zcela jistě dovrší. *R. O.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. února 1903.

Němci pochovali dohodovací konference. Otázka obstrukce. Cukerní předlohy. Oprava jednacího řádu. Vyrovnání s Uhry. Proudy v českém poselstvu. Zákon o konversi. Tiskový zákon — Branecký zákon a uherská samostatnost. Maďarské dobrodiní a nevděčné Rakousko. — Sjednocení oppozičních stran v Charvátsku. — Jubileum prvního časopisu na Rusi. Německý následník v Petrohradě. — Otázka makedonská. — Bulharsko a Makedonie. Petko Karavelov †. — Královští manželé srbští v Krušedolu. — Německý říšský sněm o Polácích a Vilému II. Ballestrem. Zákon proti jesuitům. — Rudolf Delbrück †. — Konec sporu venezuelského.

Jednání o jazykovou rovnoprávnost v Čechách a na Moravě vzalo za své dříve, než došlo k věcným rozpravám. Dr. Körber nebyl Němcům otčímem a ve svých osnovách o upravení jazykové otázky a krajském zřízení v Čechách šel jim více v ústrety, než platný zákonný stav dopouštěl. Němci však přece zmařili konference pro království české ve chvíli, když uhasínající jiskra shody v užším

[1]) V ročníku 1895 na str. 1022—1029, v ročníku 1896 na str. 55—66 a 160—178.

výboru měla býti rozdmychnuta. Němečtí členové konference prohlásili již dříve, že trvají na svém programu a na své osnově, kterou Čechové prohlásili za nepřijatelnou. Ve schůzi dne 20. ledna oznámil dr. Pacák jmenem českých členů, že nemohou jednati na základě vládních osnov a trvají na tom, aby jazyky český a německý v celém království v každém směru byly rovnoprávny. Dr. Körber doložil, že vládě není hlavní věc znění osnov, nýbrž zdar dorozumění. Němci žádali za přestávku, v kteréž se dohodli o dalších krocích. Když konference opět zahájena, projevil dr. Herold souhlas, aby zvolen byl užší výbor a v tom aby se projednávaly jednotlivé sporné věci. Ale proti tomu povstal dr. Eppinger, vůdce německých liberálů z Čech, a prohlásil, že Němci považují volbu užšího výboru za bezpředmětnou, když vládní osnovy jsou zviklány. Tak Němci jednání o shodu zkrátka zmařili. Konference se rozešla. — Moravští poslanci němečtí ohrazovali se vůbec proti jednání o shodu a proti tomu, aby markrabství bylo stavěno vedle království. Již na poradách německých stran dne 10. a 11. ledna v Brně konaných rozhodnuto, že Němci Körbrových osnov pro Moravu nikdy nepřijmou za předmět porady. A tak vůle Němců ve všem rozhoduje, dr. Körber proti ní neudělá kroku. Jazyková nařízení zůstávají zrušena, nám Čechům nedáno nijaké zadostučinění, z českých požadavků neplní se zhola nic.

O otázce »Co dále?« nebylo mezi českými poslanci stejné mínění. Radikálnější skupiny byly pro obstrukci. V klubu svobodomyslných poslanců českých byla velká většina pro politiku okolnostmi kázanou, menšina pro obstrukci; posléze (22. ledna) stalo se usnesení, že klub setrvá v nejostřejší opposici proti vládě Körbrově, že připustí ku projednání předlohy cukerní a některé jiné a že vydá pamětní spis o situaci.

Schůze *říšské rady* dne 21. a 23. ledna propadly obstrukci, ale potom nastala práce zrovna o překot. Brussselské cukerní konvenci ustanoven 1. únor k výměně ratifikací. Do té doby musely tedy *cukerní předlohy* (o nichž na jiném místě pojednáváme) býti hotovy. V skutku také 24. ledna přikázány výboru, dne 29. a 30. vyřízeny v plenu, načež je schválila i panská sněmovna.

Křesťanští sociálové a němečtí konservativci podali pilné návrhy na *opravu jednacího řádu*. Čechové, Poláci a konservativní strany souhlasili, aby učiněna byla přítrž obstrukci; ukázala se také velká většina pro změnu. Ale němečtí pokrokáři, lidovci, Všeněmci a socialisté postavili se na odpor a hájili obstrukci jako ostrou zbraň, které se nechtějí vzdáti.

Branecká předloha v prvním čtení vyřízena za jedinou schůzi (28. ledna) a odkázána výboru. Událostí parlamentární byly *předlohy o vyrovnání s Uhry* v téže schůzi podané. Po mnohých letech ocitly se na denním pořádku a s nimi otázka, jak se k nim strany zachovají. O jich schválení vláda patrně nemá obavy, nebezpečnou mohla by se jim státi jedině česká obstrukce. Předlohy obsahují: zmocnění vlády k uzavření celní a obchodní jednoty s Uherskem, všeobecnou celní sazbu rakousko-uherskou, dohodnutí, aby zabráněno bylo dvojí zdaňování při rozšíření podniků na obě polovice říše; dále předlohy měňové, které 21. září 1899 na základě článku 14.

císařským nařízením nabyly prozatímné platnosti a nyní mají býti cestou zákona vyřízeny. Jsou to: bankovní akta, ražení pětikorun, složení zemských zlatých mincí, korunová měna, vydávání desítikorun, řád 80milionového dluhu. Sem náleží i přikazovací řízení při nepřímých daních z piva, petroleje a cukru, kterýžto zákon též na základě článku 14. vešel v platnost.

Stanovisko mladočeského klubu na říšské radě objasněno brzo o schůzi svobodomyslného klubu v Praze (31. ledna). Dr. Pacák vykládal, že mladočeští poslanci na říšské radě v prospěchu národním jsou nuceni jednak bojovati proti centralistické soustavě, jednak pečovati o národní, osvětové a hospodářské potřeby českého národa. Co české poselstvo v říšské radě podniká, směřuje především k poražení dr. Körbra. Pakli toho vymáhá prospěch národa, ustává se někdy v tomto boji. Dr. Körber slouží Němcům, zavázav se jim, že proti jejich vůli ničeho Čechům nepovolí. Nutno proti němu bojovati, ale není k tomu právě potřebí obstrukce. Od řeči dr. Pacáka lišila se řeč dr. Kramáře stanoviskem »rakouským;« dříve prý jsme stavěli své státní právo na první místo, dnes si musíme říci, že především Rakousko musí býti silno. Dr Herold dovozoval, že volba prostředků musí býti ponechána poslaneckému klubu. Důsledná státoprávní politika vedla by k trpnému odporu, a toho nechceme. Obstrukce prý se Mladočeši nikdy bez výsledku nevzdali.

Radikálnější pravice českého klubu na říšské radě trvala na opposici a obstrukci jako nejvýdatnějším jejím prostředku. Poslanec dr. Fořt o několik dní dříve hájil toto stanovisko v Kolíně, a voličové mu projevili souhlas a důvěru. Jelikož dotknul se i poselstva českého, vzdával se dr. Pacák předsednictví klubu českých poslanců jak na říšské radě tak na sněmu. Ale výkonný výbor resignace nepřijal a vyzval dr. Pacáka, aby v čele klubu setrval. Zároveň osvědčil se výbor pro solidaritu všech členů strany a pro volbu taktiky klubu na říšské radě od případu k případu. Usnesení přijata jednohlasně, a dr. Pacák resignaci odvolal.

O návrzích na *opravu jednacího řádu* rozpředlo se (4. a 6. února) velmi čilé rokování. České stanovisko označil dr. Kramář v ten rozum: »Nám tato sněmovna nikterak nepřirostla k srdci, a kdy by vzala za své a s ní ti, kteří největší prospěch z ní mají, bylo by nám to lhostejno. Ale co potom?« Kdy by panoval zdravý rozum, vybudovala by se nová sněmovna na spolehlivých základech. To by bylo spasitelné nejen nám, ale celé říši. Ale na to prý v Rakousku nelze mysliti, spíše na případ nejhorší, že by zavládl absolutism. Jen z té příčiny hledají prý Čechové aspoň nápravy, které možno lze dosíci, a ta záleží v tom, aby vůbec všeliká obstrukce se stala nemožnou. Jakou ochranu chtějí Němci? Devět milionů Němců má 206 poslanců v říšské radě, a $16\frac{1}{2}$ milionu Neněmců má 219 poslanců; 36% obyvatelstva má $48\frac{1}{2}\%$ poslanců. A přece chtějí Němci míti ještě větší národní bezpečnost. Jen odstraněním obstrukce prý se uvolní parlamentární život. Dr. Stránský obstrukci ostře odsuzoval a vyzýval Němce, aby uvedli jediný případ, kdy většina pravice dopustila se na nich násilí. Proti obstrukci mluvil i hr. Sylva-Taroucca. Němečtí pokrokáři neúčastnili se jednání. Německo-nacionální Glöckner

vyslovil se proti všeliké změně jednacího řádu, která by německou obstrukci činila nemožnou, ač sám Skéne (ze střední strany velkostatkářské) uznával naléhavou potřebu opravy a ukazoval na to, jak často bývá dle potřeb časových měněn jednací řád parlamentů anglického, francouzského, německého a j. Návrhy na změnu odkázány byly 48člennému výboru, který zase zvolil užší výbor k jich projednání. Jmenem vlády ohlásil i dr. Körber předlohu na změnu jednacího řádu.

S rychlostí dlouho nevídanou vyřízena *předloha o konversi* jednotné renty 3620 milionů k., jež místo dluhopisy na 4·2% nahrazena býti má 4%. Dne 10. února odkázána předloha výboru, který ji dne 11. vyřídil a dne 12. projednána v druhém a třetím čtení ve sněmovně. Dne 16. přijala ji panská sněmovna, by během týdne byla jako zákon sankcionována a provedena. Jest to renta, jež z různých starších dluhů za Brestla vznikla a zákonem ze dne 20. června 1868 pořízena. Na obnos 5020 milionů korun zavázaly se Uhry přispívati na úrok 58·2 mil. korun ročně, nevyhradivše si práva ke konversi. Dluh ostal tedy cislajtánský, jen s příspěvkem Uher. Jelikož nebylo lze s Uhry dosíci shody, provedena konverse bez nich. Uherský příspěvek kapitalisován 1400 miliony a ponechá se nekonvertovaný Uhrám, a 3600 milionů cislajtánských převedeno na úrok o 0·2% nižší. Výbor i sněmovna trvaly na tom, že Uhry jsou povinny jen stanoveným ročním příspěvkem a že by Vídeňská vláda měla právo konvertovati i jejich podíl pouze ve prospěch cislajtánský. V tom smyslu vypuštěna ze zákona číslice 3600 a ponecháno jen znění: »dluhopisy stanovené zákonem ze dne 20. června r. 1868.«

Po osmiměsíčném odpočinku přišel 13. února *tiskový zákon* před sněmovnu a odkázán jest 48člennému výboru. Posl. dr. Ryba označil stanovisko české prohlášením, že ve formě, v jaké návrh podán jest, nemůže býti přijat; vyslovil se jmenovitě proti ustanovení, aby žaloby pro urážky na cti odňaty byly porotám a přiděleny jako přestupky soudcům. Zrušení objektivního řízení a svobodná kolportáž mají býti zbaveny háčků a kliček, jakých jen rakouská byrokracie je schopna. Řečník dovolával se též zřízení žurnalistických škol, jaké jsou v Paříži, Ženevě, Berlíně a jaká zakládá se nyní v Pešti.

Braneckému zákonu, po němž přijde řada na státní rozpočet, uvolnili Mladočeši denní pořádek.

Velké vzrušení způsobilo v Uhrách *rokování o zákoně braneckém.* Obě krajní strany neodvislosti, Košutova a Ugronova, usnesly se na obstrukci, aby přijetí jeho zmařily. Ale i ve vládní většině jsou proudy, které ukazují, kam míří politika Maďarů co do společné armády. Sám předseda sněmovny hr. Apponyi vystoupil s požadavky, jejichž účel jest, aby uherské pluky od společné armády byly odloučeny a z nich armáda uherská zřízena. *Apponyiovské požadavky* směřují k tomu, aby uherský příslušník bez znalosti maďarštiny nemohl se státi důstojníkem ve společné armádě, aby prapory a odznaky vojenské měly též uherské barvy a znaky, aby pluky uherské dle odvodních okresů byly zařízeny tak, že by bylo nejvíce pluků maďarských s plukovní řečí maďarskou, aby počet dodatečných

záložníků přesně byl vytčen a všechno mužstvo mimo ten počet aby zařaděno bylo k honvédům, aby přestal vliv ministra války v otázkách kontingentu branců a osvobozování od vojska. Mimo to žádá Apponyi za dvouletou vojenskou povinnost, zákonné určení počtu vojska v době míru a války, vojenský trestní zákon a zmenšování břemen ze společného vojska plynoucích. S Apponyiem bylo třeba zvláštní úmluvy, aby své požadavky neučinil předmětem jednání. Od 21. ledna vede obstrukce krajních stran boj proti předloze za souhlasu a povzbuzování všech maďarských voličů. Nejvládnější řeč proslovil hr. Julius Andrassy. Dovozoval (5. února), že společná armáda jest Maďarům potřebna, její pomocí že se upevnili ve svém státním postavení, ona že jim dodává váhy v jejich politice a zvláště ve věcech východních. Hájil i německou služební řeč armády. Avšak i tento řečník dokládal, že »dosavadní duch armády ho neuspokojuje« a že »jest v prospěchu vojska, krále a národa, aby uherské vojsko bylo pod velením uherských vůdců a uherských důstojníků.« Tuhý, agitační boj obstrukce namířen jest ne tak proti branecké předloze jako proti dualismu samému.

Usnesení říšské rady o konversi neostalo bez účinku na uherské sněmovníky. Jako obyčejně většina a menšina si pracují do rukou, tak i tentokráte se rozdělily o úlohy. Posl. Barta ze strany neodvislosti podal dotaz v *příčině konverse* s náležitě pepřeným odůvodněním. Rakousko hynulo prý pod tíží svých dluhů r. 1867 a nikdo by nebyl mohl Uhry donutiti, aby převzaly část těch břemen, k nimž nedaly svolení. Jak prý smí tento stát nyní k nám mluviti, jako bychom byli jeho poplatníci? I do uherského zákona pojat byl protest, že Uhry ani de jure ani de facto nemohou býti nuceny k účastenství v onom státním dluhu, k němuž z politických důvodů a ohledů slušnosti se odhodlaly, aby zachránily upadající Rakousko. Státní ty dluhy rakouské byly prý asi sterého způsobu, tak že nemohly ani v evidenční knize státních dluhů býti zaznamenány, jak na spěch měli s dlužením Rakušáci za oněch dob. Není pochyby, že Uhry vzaly část oněch dluhů na sebe a že tedy mají právo část tu zmenšiti nebo jinak upraviti. Vídeňská vláda utrpěla prý neslýchanou porážku, když zákon od ní předložený byl tak značně změněn. Ve všem tom prý se jeví prohnanost; rakouská směmovna vyřídí zákon, o němž se s námi nestalo dohodnutí, a do kterého vloží protest, jako by s námi o něm žádného ujednání nebylo potřeba. — Předseda ministerstva Széll odpověděl hned zevrubným výkladem. Popíral, že by něco bylo promeškáno. Shody o státním tom dluhu s Vídeňskou vládou nedosáhl, ale tolik smluveno, že Rakousko smí jen 3620 milionů konvertovati, ostatek že záleží na Uhrách. Právní stanovisko Bartovo sdílí tedy i Széll. Tvrdí jen, že pro něho platí úmluva s dr. Körbrem. Co se týče zákona cislajtanského, po tom prý Uhrám nic není. Kdy by však dr. Körber úmluvu porušil, učinil by z toho Széll důsledky; Uhry by přestaly platit. —

V Charvátsku se na společném shromáždění 29. ledna v Záhřebě konaném usnesly *opposiční strany o sjednocení* ve společný šik. Pokusy dály se již několikráte, tento se bohdá podaří. Byl důsledkem předběžné práce a dřívějších úrad. Na shromáždění

dostavili se zástupci neodvislé strany národní, radikálnější strany práva i odštěpené od ní Frankovy a Starčevićovy »čisté strany práva.« Na výraz jednoty přijala opposice jmeno »*charvátská strana práva*« a program z r. 1894. Jmeno spojuje s opposicí i Charvátstvo dalmatské a isterské v jeden celek, a v skutku i odtud byla opposiční hromada obeslána. Čistá strana práva činila sice výhradu, že přistoupí, schválili to její klub, ale k naléhání faráře Jemeršiće prohlásili její zástupci, že jest to výhrada jen formální. Sjednocenost má se jeviti nejen ve sněmu a při volbách, nýbrž i ve vší politice národní v zemích od Charvátů obývaných.

Na Rusi slavili letos zvláštní jubileum politicko-literární. Dvě stě let uplynulo od té doby, co z rozkazu a péčí cara Petra počal v Moskvě vycházeti *první ruský časopis*. Již na svých válečných výpravách Petr s sebou vozíval svůj »pečatnoj stanok,« na němž dával tisknouti zprávy o svých podnicích. Od konce r. 1702 vydával časopis psaný a dne 2. ledna 1703 (15. ledna dle našeho) vyšlo první číslo tištěného listu. Zval se »Vědomosti o vojennych i innych dělach, dostojnych značenija i pamjati, slučivšichsja v Moskovskom hosudarstvě i vo innych okrestnych stranach.« V bývalé Petrově tiskárně, potom synodální, uspořádána letos výstava počátků ruského časopisectva, starých lisů i sazečských přístrojů a sazby, jakož i rukopisů a otisků s korrekturami Petrovými. Synodální tiskárna vydala k ní také přiměřené publikace.

V době »vysoké saisony«, t. j. v době dvorních plesů, maškarád, velkých hostin a zábav od nového roku do velkého postu, kdy dvůr sídlí v Zimním palaci, stihl do Petrohradu *německý následník Bedřich Vilém*. Německý císař pěstuje zvlášť pečlivě přátelství ruské a po každém sblížení Ruska s jinou mocí buď sám jede na Rus, nebo tam posílá svého zástupce. Tentokráte následovala návštěva po sblížení rusko-rakouském v příčině Balkánské politiky. Masopust byl k tomu vhodnou záminkou. Německý následník byl okázale přijat a meškal u ruského dvora od 18. ledna do 25. ledna.

Na slovanském jihu se na ten čas hlavní otázkou stala Makedonie. Jaro se blíží a s ním nepochybně povstání ve velkých rozměrech, nebudouli provedeny nevyhnutelně nutné opravy. Ale k tomu se Turecko dokonce nemá. V zemi opětovaly se i za zimy srážky povstalců s Turky, a uprchlíci makedonští přecházeli i za třeskutých mrazů za bulharské hranice. Těžiště situace spočívá nyní ve vyjednávání mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o míře oprav, jimiž by obyvatelstvo bylo uspokojeno. Nesmí se při tom zapomínati, že stanovisko Ruska a Maďarů — kteří v politice, jmenovitě východní rozhodují, — podstatně se různí a že kompromis mezi nimi bude míti hubený výsledek pro životní potřeby Slovanů makedonských. Snahou Pešti jest, aby vliv ruský a tudíž i bulharský na balkánském poloostrově co nejvíce byl obmezen. Hnutí makedonské vzbudilo také hned řevnivost Srbska, Řecka a Rumunska, které jsou i proti všelikým opravám většího dosahu, jež by otázku makedonskou mohly uvesti do přirozených kolejí. Turecko pak vždy více rozmnožuje svou brannou moc v nešťastné zemi, jež mírem Svatoštěpánským

měla býti osvobozena, ale smlouvou Berlínskou odkázána byla jen na opravy, které se podnes nestaly skutkem.

Nejvíce dotýkají se věci makedonské Bulharska. Od jeho osvobození hledali v něm Makedonci ochrany a jak v řadách vojska, tak v duchovenstvu, úřadnictvu, řemeslnictvu, dělnictvu, ano i mezi zemědělci jest nemalý počet Makedonců. Makedonci slovanské národnosti tíhnou k Bulharsku jako k sourodé zemi. Bulharsko také nejvíce zakouší účinků makedonské anarchie. Stěhování uprchlíků a bouře za hranicemi rozvlňují veřejné mínění a budí hluboké sympatie se strádajícími. To vedlo též ke zřízení rozsáhlé, po celém Bulharsku veřejně a v Makedonii tajně rozšířené jednoty makedonské, která se loni v létě rozpadla ve dvě: v čelo jedné postavil se Sarafov, v čelo druhé Michajlovský, dříve profesor. K této náleželi generál Končev a všichni téměř dosavadní vojevůdcové makedonští, k oné zas radikálnější živlové, kteří i vládě v knížectví ostrou činili opposici. Zatím rostlo napjetí diplomatické. Na bulharskou vládu činěn nátlak zvláště od Ruska. Ruský velevyslanec v Cařihradě, Zinověv, stavěl se ostře proti Bulharsku. Ruský diplomatický zástupce v Sofii, Bachmetěv, odebral se i do Petrohradu, aby tu působil na příznivé rozhodnutí; byl od cara přijat v slyšení. Paní Bachmatěva pro své zásluhy o makedonské uprchlíky zvolena za čestného člena slovanského spolku. Pokyny z Petrohradu vedly bulharskou vládu k vážnému kroku. Dne 14. února rozpustila obě makedonské jednoty, dala zatknouti Michajlovského, Tončeva a jiné předáky a rozhodla se zříditi kordon na hranicích. Jsou to opatření, která by vláda mohla odůvodniti jen jiného spůsobu úspěchem v Makedonii, jinak sotva budou míti dlouhého trvání. Rozechvění myslí v Bulharsku jimi jen vzrostlo.

V Sofii zemřel 6. února známý bulharský státník *Petko Karavelov.* V jeho životě obráží se politický rozvoj mladého bulharského knížectví a překotné osudy ministra v zemi, která si teprv odbývá svou státní horečku. Petko a starší jeho bratr Ljuben jsou rodáci z velké horské dědiny Koprivštice na Sredně Goře. Ljuben proslul jako revolucionář a býval střediskem povstaleckého hnutí, jež z Rumunska vypravovalo své čety na Balkán. Jeho péčí dostal se Petko (narozený r. 1845) na studie do Moskvy. Absolvovav práva a filosofii stal se na Rusi učitelem. Národní hnutí přivedlo i jeho na jih. Když r. 1876 propukalo v Bulharsku povstání, které tak hrozně od Turků bylo potlačeno, meškal Petko v Srbsku. Vrátil se však s nepořízenou a vstoupil až s ruským vojskem na půdu své vlasti. Za ruské okkupace stal se náměstkem gubernátora ve Vidině. Došlo k organisaci země a k boji o ústavu. Karavelov s Cankovem, Slavejkovem, mladistvým Stambolovem a j. náležel k těm, kteří se zasazovali o ústavu co nejsvobodomyslnější; a také zvítězili. V Trnově r. 1879 přijatá ústava překonávala belgickou. Jako o závod počala se střídati ministerstva. Kníže Alexandr Battenberský povolal metropolitu Klimenta v čelo státu, sněm demonstroval volbou Karavelova za předsedu. To se opětovalo i po nové volbě sněmovny. Pak postaven v čelo vlády Cankov, ale když se jeho ministerstvo brzy stalo nemožným, vystřídal jej Karavelov. Nastaly nové nesnáze. Roku 1881

proveden státní převrat, ústava zastavena. Karavelov a jeho přívrženci stěhovali se do Plovdiva, ve Východní Rumelii byli jako odpůrci knížete rádi viděni. Zde pokračoval Karavelov ve vydávání své Nezavisimosti, v které dělal nejtužší opposici vládě Sofijské a knížeti Alexandrovi. Kníže počal brzy povolovat, jen jistá obmezení v ústavě považoval za nutná, aby mohl vládnouti. Cankov s ním souhlasil, Karavelov postavil se proti němu a horlil pro celou nezkrácenou ústavu. Z voleb v létě r. 1884 vyšla velká většina pro Karavelova a liberály jeho barvy. Když se v červenci sněm v Trnově sestoupil a Karavelova opět zvolil za předsedu, svěřil mu kníže sestavení nového ministerstva.

Toto mělo neobyčejně dlouhé trvání. Karavelov zaváděl pořádek v rozpočtu a velice se přičiňoval o urovnání domácích poměrů. Za něho propukl převrat ve Východní Rumelii, která se 18. září 1885 spojila s knížectvím. Bulharsko se sjednotilo, ale vzbudilo tím hněv cara Alexandra III. Koncem listopadu došlo k válce mezi Bulharskem a Srbskem. Král Milan napadl Bulharsko na severozápadě, když všechnu svou moc mělo soustředěnu na jihovýchodě proti Turkům. Svým vítězstvím povzneslo se tehdy Bulharsko k nemalému lesku. Sám Karavelov byl na vrcholu moci a slávy. Ale dne 21. srpna 1886 byl svět překvapen novou událostí z Bulharska. Kníže Alexandr byl ve svém sídle jat od vojenských spiklenců a vyvezen za hranice. Brzo však zvítězila protirevoluce. Mutkurov přitrhl s vojskem od Trnova a Stambolov postavil se v čelo veřejné správy. Kníže byl ve vítězoslávě uveden zpět, ale nemoha dojíti souhlasu carova opustil Bulharsko, ustanoviv Karavelova, Stambolova a Mutkurova za vladaře. Hned prvního dne nastala ve vladařstvu neshoda. Karavelovu vytýkáno, že věděl o spiknutí a nezamezil ho. Všelijak pronásledován uchýlil se Karavelov do ústraní. Když byl za knížete zvolen Ferdinand Koburský, náležel Karavelov k tak zvané neloyální opposici, která nového knížete neuznávala. Roku 1891 zavražděn ministr Belčev, Karavelov tehda zatčen a r. 1892 od vojenského soudu pro účastenství ve vraždě odsouzen k pětiletému žaláři. Do r. 1895 byl vězněn v Černé džamii, trvaje na tom, že jest nevinen a nemůže tedy žádati o milost. Zatím propuštěn Stambolov, jenž později padl rukou úkladných vrahů, a nastala shoda s Ruskem, která tvoří základ vší politiky bulharské.

Karavelov se ještě jednou dostal v čelo státní správy, ale jen na krátko. Síly jeho byly vyčerpány. Zemřel mrtvicí, a za účastenství celého Bulharska pohřben jest při chrámě zbudovaném na místě, kde stávala Černá džamie. První soustrastný list, ještě v noci málo hodin po smrti svého manžela, obdržela vdova od knížete Ferdinanda, který v něm velebí Karavelovu »starobulharskou nezištnost« a ujišťuje vdovu a rodinu, že může na knížete spoléhati. Karavelov zemřel zadlužen. Sobranje jednomyslně vyslovilo soustrast nad smrtí Karavelova, usneslo se, aby pohřeb konán byl na státní útraty a vdova obdržela 6000 lvů pense. Karavelov byl po celý život horlivě publicisticky činný; »Prěporec« zval se orgán z posledních dob jeho života.

Události makedonské budí v Srbsku velký nepokoj, a srbská vláda ohlíží se po příznivcích, ale ne přirozených, nýbrž cizích, ho-

tových užiti Srbska za svůj politický nástroj. Spolek s Bulharskem a Černou Horou byl by nejrozumnější, ale místo toho ředitelé politiky srbské obracejí se k Pešti, doufajíce odtud při zápletkách dosáhnoutí pomoci, jako r. 1878 na Berlínském kongresu od hr. Andrassya. S tím souvisí i *cesta srbských královských manželů do Krušedolu* 11. února k hrobu krále Milána o druhý výroční den jeho úmrtí. Dvorním vlakem uherským jeli přes Zemuň do Karlovic a odtud v čestném průvodu husarském do památného kláštera Sřemského, kde odpočívají i tělesné ostatky oblíbené kněžny Ljubice, choti zakladatele dynastie Obrenovićské. Král a královna jsou v Zemuni uvítáni od bána charvátského Khuena Héderváryа, od vrchního vojenského velitele Klobusa a od pravoslavného duchovenstva a byli hostmi císaře a krále. I oddíl dvorní kuchyně stěhoval se z Pešti do Krušedolu k ustrojení jediného oběda. Jak známo, příčinou potržky mezi otcem a synem byl sňatek Alexandrův s Dragou. Nemoha za živa do Srbska, nepřál si tam Milan přijíti ani po smrti a na jeho prosbu před skonáním vykázal mu císař hrob v Krušedolu. Ze Srbska se tehdy nikdo pohřbu nesúčastnil. Nyní učinil král Alexandr první krok ke sblížení s Rakousko-Uherskem, druhým krokem bude jeho návštěva u dvora v Pešti nebo Vídni. Obavy Srbů budí nové Milanovské proudy, které by se v zemi zahostily a které co do Balkánské politiky jsou zcela dle konceptu maďarského. —

V Německu byly 19. ledna jak v říšském sněmu tak pruské sněmovně zahájeny debaty o rozpočtu. Poláci a německý císař se svými útočnými projevy byli nejdůležitějším předmětem pronesených řečí. Do říšského sněmu zjednali Poláci průchod polské otázce opět dotazem, jejž posl. Dziembowski Pomian (30. ledna) odůvodňoval. Líčil utrpení Poláků v Poznaňsku. Uvedl případ s Löhningem, který byl propuštěn, že berní správu nechtěl vésti nepřátelsky proti Polákům. Polština nejen byla zákonodárstvím ze škol a úřadů vyloučena, ale její užívání trestá se i v soukromém životě. Řečník uvedl celý počet příkladů fanatické nenávisti pruských úředníků proti polštině. Ani polská jmena do státních matrik nechtějí zanášeti i stalo se, že hrubě byl odmítnut člověk, jenž ohlašoval jmeno »Vácslav« — místo toho zapsáno jmeno »Heliodor«. Dziembowski stěžoval si na obmezování svobody náboženské, na krutost vojenských úřadů proti polským gymnasistům, kteří z nepatrných příčin jsou zbavováni práva k jednoroční dobrovolnické službě, na špatné zacházení s redaktory v žalářích, na soustavný boj proti polštině. Poláků zastal se i svobodomyslný Němec posl. Lenzmann, jenž tvrdil, že Löhning byl propuštěn z úřadu, poněvadž nezakročil proti úředníku, který volil s Poláky. Co se děje v Poznaňsku, jest hrozné. Politika vládní odměňuje každé nepoctivé podporování němectva, vychovává špehouny a udavače, kteří pruskému státu více škodí než Poláci.

Proti Vilému II. vystoupili nejen socialisté a svobodomyslní, ale i katolický střed. Z té strany Bamberský kanovník dr. Schädler mu vytýkal, že porušuje veřejné právo; jako císař že není svrchovanou hlavou Německa, tou že jsou všichni němečtí panovníci společně. Jak prý tedy mohl pronášeti ze Swinemünde své rozhorlení nad tím, že většina bavorského sněmu zamítla položku, na které

vládě bylo záleženo? Vilém II. neměl do toho vůbec co mluviti. Socialista Bebel uváděl, že německý císař se míchá do boje politických stran, že musí tedy poslancům býti dopuštěno s ním se potýkati. Kdy by řeči jeho a listy pocházely od jiné osoby a ta byla žalována, propadla by trestu. Ale císař dle ústavy není odpověden. Ký tedy div, že mezi napadenými vzmáhá se pocit roztrpčení ano nenávisti proti Vilémovi II.?

Z té příčiny propukla i krise předsednická, hr. Ballestrem (z katolického středu), který řeči proti císaři obmezoval, odstoupil pro neshodu se sněmovnou, ale byl však (29. ledna) zvolen znovu a přijal volbu.

Socialista Ledebour ostře vystoupil proti Malborské řeči Viléma II. Císař vyzýval německý národ k boji proti polskému pychu, na obranu národních statků, německého mravu a spůsobu. Kdeže jeví se nějaký polský pych, který by hlavu říše k tak bojovnému vyzvání opravňoval? Politika potlačování jiných národností jest nerozumná a nejméně spůsobilá podporovati evropský mír.

Katolický střed užívá svého postavení ve většině k tomu, aby vymohl zrušení zákonů, náboženskému jeho stanovisku se příčících. V říšském sněmu dovolával se (4. února) odstranění *zákona proti jesuitům*. Říšský kancléř hr. Bülow jest hotov ke kompromisu. Trvá na 1. článku, který jedná o řádu jesuitském a řádů s ním spřízněných, v Německu zakázaných, je však ochoten pustiti 2. článek, který jedná o příslušnících řádů těch, z nichžto cizinci byli vypovězeni a domácí obmezeni na jistá místa. Dle toho byla by příslušníkům zakázaných řádů vrácena volnost k pobytu v německé říši.

V Berlíně zemřel 1. února v 86. roce svém *dr. Rudolf Delbrück*, jeden z budovatelů německého císařství, jejž Bismarck svou pravou rukou nazýval. Hlavní obor jeho byly finance. Po zmařeném hnutí r. 1848 a 1849 věnoval se celnímu sjednocování Německa, jež se mu r. 1853 podařilo. Po pruských vítězstvích roku 1866 provedl v celní smlouvě německé velké opravy: rozhodování o všech záležitostech celního spolku prostou většinou celní spolkové rady, orgánu to vládního a německého celního parlamentu. Delbrück byl presidentem spolkového kancléřského úřadu a od r. 1871 presidentem říšského kancléřského úřadu. Za války s Francií vedl vyjednávání s jižními německými státy o finanční jednotu. Z dotací vojevůdcům a státníkům o Německo zasloužilým obdržel po válce 600.000 mark. Později se nepohodl s Bismarckem a odstoupil r. 1876 »ze zdravotních ohledů«; opponoval pak v říšském sněmu proti Bismarckově sociální politice. Odstoupil dříve do soukromí než Bismarck.

Spor Venezuelský, o němž výše ve zvláštní stati pojednáno, zakončen 13. února podepsáním protokolů ve Washingtoně. Německo, Anglie, Italie byly odbyty; jejich pohledávky za Venezuelou byly uznány, ale rozhodčímu soudu v Haagu ponecháno, aby stanovil, majíli jako blokádní moci míti přednost před ostatními. Blokáda venezuelských přístavů trvala od 9. prosince do 13. února. Všechny od spojenců lapené válečné a vládní lodi budou Venezuele vráceny.

STAN NA
(Ukázka il

Nová země na severu.

VÝPRAVA
kapitána Otty Sverdrupa
NA SEVERNÍ TOČNU.

Právě když veškeren tisk evropský začal projadřovati vážné obavy stran osudu Otty Sverdrupa a jeho soudruhů, přinesl telegraf zprávu, že loď „Fram“ nalézá se v dohledu přístavu Stavangerského — a po druhé vzbudil návrat této lodi pravou bouři radosti a nadšení nejen v norské vlasti „Framu“ a účastníků polární jeho výpravy, ale v celém vzdělaném světě.

S napjetím hleděl každý vstříc zprávám o této dobrodružné plavbě, o čtyřletém zápase s hroznou arktickou nocí a o mnohých nebezpečích krajů polárních, a můžeme směle tvrditi, že dílo toto vše popisující, poskytne četbu, která je napínavou jako román a poutati bude kde koho.

Kdežto plavba Nansenova směřovala přes moře Ledové, kde loď „Fram“ byla zamrzla, jsouc tísněna ledovými krami jako v nějakém lisu a obklopena se všech stran nekonečnou plání ledovou, učinil sobě Sverdrup cílem, hledati „novou zemi“ a „nanésti barvu na onu část území točnového, která až dodnes skvěla se na mapách jako bílá skvrna“.

ÚČASTNÍCI NOVÉ PO...

V této knize nalézáme loď „Fram“ uprostřed velkých hlubokých fjordů s vysokými kopci na všech stranách a za různých zimních pobytů vyjíždějí z lodi výpravy na saních nejrůznějšími směry, vesměs za tím účelem, aby zem byla probádána a aby pak po návratu mohlo býti referováno, co výpravám přihodilo se pozoruhodného.

A mnoho podivuhodného se stalo. Brzo přišli na vymřelé vesnice eskymácké, brzo na Eskymáky, kteří ještě nikdy neviděli lidí civilisovaných, brzo byli na honbě za kabary pižmovými, kteří obklopují výpravu ve velikých houfech, brzo zase polární medvěd je dotěrným. Pak nastávají překvapení, kterých poskytuje příroda v podobě nepřekročitelných propastí, bezedných trhlin atp., a lidé i psi mezi tím vším namáhají se s těžkými saněmi, zatím co bouře a nepohoda zuří nad jejich hlavami. Nebezpečí a nesnází naskytuje se tu všeho druhu a stále musí být člověk připraven na nenadálou nějakou katastrofu. Když zima se blíží, vracejí se pak všichni zpět na „Fram“ a nyní nastává život na lodi se všemi svými radostmi a trudy v hlubokých temnotách dlouhé polární noci, přerušené — na štěstí

toliko jednou — umělým osvětlením, kdy loď byla by se bezmála stala obětí plamenů při požáru, který na ní vypukl. A když se konečně ukáže slunce dlouho očekávané, všichni zase vydávají se na nová dobrodružství. —

O\ (Ukázka illustrací.)

Tedy neustále nové věci, nové okolí, nové scenerie, a to všecko v kraji, jehož dosud nedotekla se noha vzdělaného člověka, ba člověka vůbec.

Ale tato čtyři léta, plná strádání, námahy, práce a nebezpečí, přinesla také výsledky, o nichž první vědecké autority se vyslovily, že náležejí mezi největší a nejvelikolepější všech polárních výprav dosavadních, a bude trvati několik let, nežli všechen materiál vědecký bude zpracován.

Přinášíme populárně psanou a všeobecně přístupnou zprávu o celé výpravě, vypravovanou způsobem prostým a klidným, který vlastní jest Sverdrupovi, a z vědeckých výsledků uvedeno jenom to, co může zajímati i nejširší kruhy čtenářské.

Jak z uvedeného vysvítá, bude vypravování neobyčejně bohato na rozmanitosti a bude vynikati obsahem, který každého, mládež i dospělé, laika i učence bude zajímati; ke zvýšení zájmu budou pak přispívati i ČETNÉ ILLUSTRACE. Těch bude dobrých 200, vybraných z nejlepších fotografií, jichž výprava přinesla s sebou několik tisíc. K tomu přistupují ještě SPECIÁLNÍ MAPY nově objevených zemí a generální mapa celé cesty.

Překlad díla rediguje dr. JIŘÍ GUTH, který redigoval již překlad díla Nansenova, popis první cesty „Na severní točnu“.

NĚKOLIK NAŠICH PRŮVODČÍ. (Ukázka illustrací.)

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní

firmy

Bohumil Mayer

nabízí se

k zařizování bytů, hotelů atd.

v nejlevnějších cenách.

Vlastní výrob[a]

Obrovský výb[ěr] hotového náby[tku.]

Založeno 18[47.]

V Praze-II., Štěpánska ul. č. 629.

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

Ochranná známka.

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

Založeno roku 1845.

Jan a Emanuel Toužimský,

závod knihařský

v Praze, Karlovo náměstí 18, č. p. 288-II. „U Sedlerů",

doporučuje se

ku provádění veškerých odborných prací,

zejména všech druhů vazeb,

desk na adresy, časopisy a díla nakladatelská.

Příležitostná alba. Vazby pro knihovny.

Napínání map a obrazů atd.

Provedení vkusné. **Obsluha správná.**

Kotle všech systémů a velikosti

První česká strojnická továrna
pro zařizování ústředního topení

Jan Štětka,

Praha, Král. Vinohrady,
Fričova ul. 892
(pod Nuselskými schody).

Provádí
veškerá topná zařízení a větrání
s úplnou zárukou
správného chodu, efektu a malé
spotřeby paliva.

Nabízí se k vypracování účelných předprojektů a rozpočtů.

Zvláštnost:
Topení k účelům zahradnickým.
Závod založen r. 1867.

Vlastní výroba všech součástí.

V. Svoboda a spol.,

majitelé
hnědouhelných dolů
„Frauenlob“ u Duchcova
a
„Prokop“ ve Skršicích
a obchodu s uhlím ve velkém

v Praze,
Městský sad čís. 21,
dodávají

veškery druhy uhlí hnědého, plynového z dolů Oseckých i Lomských; černé Radnické z dolů hrab. Šternberka; Buštěhradsko-Kladenské, Nýřanské, výborné uhlí horno- i dolnoslezské, Ostravské, jakož i koks, uhlí kovářské a dřevěné vesměs těch nejlepších druhů pro závody průmyslové i potřebu domácí.

Rychlá solidní obsluha.
Ceny mírné.

Jediný nejstarší křesťanský obchod suknem zal. 1847.

Jaro 1903.

Novotiny oblekových, převlečníkových a kalhotových látek pro pány.

Dámské lodeny, sukna a cheviody.

Hospodářské a lesnické lodeny.

Sportovní a stejnokrojové látky.

Sukna dekorační a kulečníková

v hojném výběru za ceny **uznaně nejlevnější** doporučuje

W. BUTTA v PRAZE,

Husova třída 157—I.

Vzorky franko. Solidní obsluha.

Věstník klubu přírodovědeckého v Prostějově za rok 1902. Nákl. klubu.

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. XVII.: Srdeční vady, zkornatění tepen a o některých jiných chorobách srdce a cevstva. Napsal dr. Jan Stock. Za 1 kor. Nakl. Hejda a Tuček.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 198.: V soumraku. Povídky Felixa Tevera. Čís. 200.: Chent. Historický román z rusko-turecké války. Napsal Raffi, přeložil O. S. Vetti. Nakl. J. Otto.

Libuše. Matice zábavy a vědění. Roč. XXXII. čís. 6.: Maloměstské humoresky. Napsal Fr. Herites. Roč. XXXIII. čís. 1.: Vlastní silou. Román. Napsal dr. J. L. Hrdina. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Světová knihovna Red. Jar. Kvapil. Čís. 305. a 306.: Adolf. Román. Napsal Benjamin Constant, přeložil R. Traub. Za 40 hal. Nakl. J. Otto.

Repertoir českých divadel. Sv. 103.: Teta z Ruska. Žert o 3 jedn. Napsal Karel Želenský. Za 1 kor. 40 hal. Nakl. F. Šimáček.

Divadelní knihovna Máje. Pořádá dr. Josef Štolba. III.: Dcera. Činohra o 3 jedn. Napsal Jos. Šmaha. Za 1 kor. 20 hal. Nákladem družstva Máje v Praze.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Réling. Seš. 7. a 8. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Přednášky a rozpravy paedagogické. Sv. 1. O socialisaci umění. Napsal dr. Ot. Hostinský. Za 40 hal. Nákl. Dědictví Komenského v Praze.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XX. Roč. VII. seš. 41.—43.: Obrazy z dějin ruské vzdělanosti. Díl II. Napsal P. N. Miljukov, přeložil prof. V. J. Dušek. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 1. Literatura česká XIX. století. Napsali Jos. Hanuš, Jan Jakubec, Jan Máchal, Em. Smetánka, Jar. Vlček. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 1.: Náhlá smrt, její příčiny a ochrana. Napsal dr. Vlad. Slavík. Za 2 kor. Čís. 2.: Poučení o tyfu břišním. Napsal dr. Lad. Čech. Za 30 hal. Nakl. J. Otto.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 7. a 8.: Umění v domácnosti. Napsal P. Schultze-Naumburg, přeložil L. Bílý. Sešit za 30 hal. Nakl. Jan Laichter.

Přítel domoviny. Seš. 10. a 11.: Na rodné hroudě. Napsal Xaver Šandor-Gjalski. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Čítárna Švandy Dudáka. Pořádá Ignát Herrmann. Seš. 11. a 12.: Rozházené kapitoly. Napsal Bohdan Kaminský. Nakl. F. Topič v Praze.

Konec sporu o idealism a realism v přírodní vědě, který pozvedli profesoři B. Raýman a T. G. Masaryk. Napsal dr. F. Mareš. Nákl. vlastním.

Krása duše. Obrázky ušlechtilých žen a dívek. V cizinči doma nasbíral K. Vrátný. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. Cyrillo-Methodějského knihkupectví v Praze.

Nový slovník česko-německý a německo-český s novým pravopisem. Sestavil prof. J. Štěpán. Seš. 3. a 4. Za 20 hal. Nakl. J. Lorenz v Třebíči.

Program české strany agrární. Prací a nákladem výkonného výboru.

Královna vzduchu. I. Athena na nebi. Napsal John Ruskin, přeložil V. Niederle. Za 3 k. 20 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 1. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Knihovna našeho lidu. Roč. VI. Seš. 1.—5.: Snoubenci. Historický román ze XVII. století. Napsal Alessandro Manzoni, přeložil T. Korec. Za 5 kor. Nákl. knihtiskárny Benediktinů Rajhradských.

Světové romány. Rediguje Vilém Mrštík. Sv. II.: Román dvou měst. Napsal Charles Dickens, přeložil O. S. Vetti. Seš. 4.—5. Nakladatel Grosman a Svoboda v Praze.

Tři mušketýři. Román Alex. Dumasa, přeložil Jar. Vrchlický. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 12.—15. Za 25 h. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Almanach král. hlav. města Prahy na r. 1903. Ročník 6. Vydává archiv král. hlav. města Prahy redakcí Vojt. Krausa. Nákl. Pražského měst. důchodu.

Causeries françaises. Besedník francouzský zábavný i poučný. Rediguje Josef Kubín. Roč. I. čís. 5. Za 20 hal. Nakl. Kabátník a spol. v Jičíně.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 3. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí.

Sbírka spisů pro mládež. Seš. LXVI. V záři půlměsíce. Povídka od F. J. Anderlíka. Za 1 k. 60 h. Nakl. dr. Fr. Bačkovský.

Nizozemsky snadno a rychle. Sepsal F. Vymazal. Za 50 h. Nakl. týž.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1. k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 4.

☛ Číslem tímto počíná se **druhé čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 449.—450. (Praha.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 14. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 4. a 5.. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 16. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Brožíkovo album. Prémie Zlaté Prahy. Seš. 17. Seš. po 4 kor. Nákl. J. Otty v Praze.

Moravě. Za výtvarníky moravské: Al. Kalvoda, Max Švabinský, Jaroslav Tůna. Nákladem družstva českého národního divadla v Brně. 1903. V komisi B. Kočího v Praze.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 253.—258. Brevíř moderního člověka. Sešit po 32 hal. Nakl. J. Otto.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 11. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 59.—62.: Dva rodokmeny. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 85. a 86.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIII. seš. 117. a 118.: Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Poslední květ. Verše Al. Škampy. Za 1 kor. 50 hal. Nákl. družstva Máje v Praze.

Na šachtě. Hornický román z uhelného revíru Ostravsko-Karvínského. Napsal Fr. Sokol-Tůma. Díl I. Za 1 kor. 60 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Potulný zpěvák. Písně Karla Skřivana. Za 1 kor. Vydal Nový život v Novém Jičíně.

Ať je země písní . . . Básně In. Arnošta Bláhy. 1903. Nákl. vlastním.

Dramatická díla Williama Shakespeara XVII.: Večer tříkrálový neb cokoli chcete. Veselohra v 5 jednáních. Přeložil J. V. Sládek. Nakl. J. Otto.

Korrespondence Karla Havlíčka Borovského. Pořádá Lad. Quis. Seš. 22. Po 40 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Padesát let života Jaroslava Vrchlického. Vzpomínky a články členů Máje. Za 1 kor. Nákl. družstva Máje v Praze.

Paměti starého učitele-vlastence, persekucí postiženého. Napsal Ant. Konst. Viták. Seš. 10. Za 25 hal. Nakl. Fr. A. Urbánek, v Praze 1903.

Ruskočeský slovník. Sestavil Vlad. Škorpil. Seš. 2. Sešit za 80 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Českoněmecký slovník. Sestavuje dr. J. Herzer. Seš. 12. Sešit za 80 hal. Nakl. týž.

Aktinotherapie čili léčení světlem, Röntgenovými paprsky a proudy vysoké frequence. Napsal dr. Ed. Slavík. Za 6 kor. Nákl. vlastním, v Praze 1903.

K protinožcům. Napsal Jos. Kořenský. Seš. 11. a 12. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Cesty světem. Napsal E. St. Vráz. Seš. 47. Z Pekingu do Vladivostoku. Sešit za 60 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 14.—18. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 48.—50. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1903.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 11. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

České umění. Obrazárna pro českou školu a rodinu. Pořádá C. Sládek. Čís. 5—8. Po 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

R. 1903. ČÍS. 4.

OSVĚTA

František Ladislav Rieger.

Dnem 3. března 1903, kdy na vždy přestala o věcech českých přemýšleti ššedivělá, malebně krásná hlava starcova, jíž ke všemu byl podnětem i světlem oheň srdce planoucího bez odchylky věrně k ideálu národního štěstí, dnem tím se pro nás Čechy teprve skončilo minulé století. Památné století, jež zůstane i pro dalekou budoucnost naši východiskem všeho národního postupu, položivši základy všemu platnému konání českému, pokud jen práce věků příštích bude českým vzestupem, ne úpadkem, pokud bude o národním díle dále tvořiti, ne ho bořiti! A velká, plodná epocha dějin českých, která významnému věku devatenáctému v obsažnější jeho druhé polovici dala nezměrnou důležitost pro národ náš, bojovná a na mnohém poli vítězná ta řada desítiletí byla neodlučně srostlá s jmenem onoho již klidně zesnulého patriarchy, byla dobou Riegrovou, neboť kolik brázd pracně v ní vyoraných na národa roli zůstalo bez úrodného zrní, zasetého jeho rukou? Mohutná osobnost Františka Ladislava Riegra po plné půlstoletí byla ústředím celé soustavy hybných, rozhodujících činitelů v národě našem i takořka živým znamením národní naší existence před veškerým ostatním světem. Byly doby a byla místa pro nás nelhostejná v cizině, kde se o národě našem nevědělo takřka nic více, než že jsme kdysi měli Jana Husa a že máme Františka Ladislava Riegra. Obrovskému úsilí národa jedva procitlého ze smrtelných mrákot, onomu tvrdému, krev i pot náš pijícímu zápolení o naši jsoucnost národně občanskou a státoprávní, když jsme již jako zázrakem byli vzkřísili jsoucnost svou fysicky i duševně českou, celému

ohromnému, půlstoletému boji o zákonité uznání posvátného dědictví našeho, vlasti naší, celému našemu tažení z politické nicoty k dobytí politické platnosti a síly byla osobnost Riegrova imposantním, vtěleným výrazem, který mluvil za všechen národ český svými slovy i svými skutky. Šlépěje Riegrovy jsou stopami samého osudu národa a naznačují dráhu, kterou se braly dějiny české za rušných, svérázných oněch dob od jarních bouří r. 1848 až do pozdního, mlhou zastřeného podzimku zašlého století. Kdy by se ztratily veškery prameny českých dějin doby oné a jen životopis Riegrův se v úplnosti zachoval, nalezly by se po jeho niti všecky důležité etapy, jež postup národního celku ve své snaze a práci, ve svých perně dobytých zdarech i strašných sklamáních vykonal.

Muž ten dějinně veliký, i nehledě ku podstatě vnitřní pouhým již zevním obvodem svého působení v několika pokoleních český největší, muž ten nám zemřel! Zemřel — i jest nám všem, jako by se zvuk toho slova ani pojem smrti nehodil k bohatýrské jeho postavě, k žulovému výtesu jeho jmena. Silný, bodrý ten Atlas, jenž s úsměvem na tváři, s jiskrou v oku, s hrou vtipu na rtech, Jovišovými blesky do boje požehnaných, před zraky světa po tak drahné dni nesl křemenitý glob české otázky na svých ramenou, složiv své břímě mohl žíti v ústraní — to jsme chápali; ale že by stříbrné své šediny složil do hrobu k spánku mrtvých — to nejpřirozenější a nejjistější pod sluncem, to zdá se nám nepřirozeno, pochybno u muže rázu Riegrova. Ne, neodešel dobrovolně se světa, s toho českého světa, k němuž bezmezná láska by mu byla dala chuť a odhodlanost žíti ještě jednou život stejně dlouhý, stejně klopotný a v prudkém ohni zápasící, stejně i stíhaný bolestnými ranami; smrt jej přepadla netušícího jí, nevěřícího v její neodbytnost, odsouvajícího myšlenku na ni ještě do budoucna. Slunný byl ještě jeho duch, slunné bylo jeho srdce, hřálo ještě tak vřele do národního šíra, tisíckráte nám dávajíc vzpomenouti na oblíbená slova jeho choti, jež tak význačně uvádí dcera jeho v životopise jejím. »On jest mým sluncem,« říkávala zvěčnělá choť Riegrova, a věru cosi slunečného, centrálního působilo z něho v český náš svět. I v tom stáří, i z toho zátiší. A nyní jest každému z nás, jako by něco teplého, živého bylo vytrženo z centra vlastní bytosti naší; samo i kosmické slunce, vyzírající z mraků nad čerstvým hrobem Riegrovým, připadá nám jako žhavá, krví zrudlá slza žalu nad zemí českou, marně protestující proti této smrti.

Smutek nerozdílný prochvívá celý národ, jako když mu zhasne vojevůdce, který probojoval nejtužší jeho bitvy, nebo jako když mu zemře dobrý vévoda, dobrý král. Věru jako král na trůně jevil se velký mrtvý na smutečním svém loži v Pantheoně, s vavříny u své hlavy, s holdujícím národem u svých nohou. Prožiltě dlouhou řadu triumfů i též nejednu porážku, však smrt, jež jej přemohla, nebyla jeho pádem, jsouc jen posledním jeho vítězstvím; odzbrojila i nejposlednější odpory strannické, umlčela i nejopozdi-

lejší ozvěny reptání, zalila i nejmračnější oko slzou mocného dojmu; nalezla ve všech srdcích novotu, v Slovanstvu vzácnou, strastně hledanou: cit sjednocený, smírný, snášelivý; s překvapením shledali všichni, že vymizely ony vášně, které kdysi dobré Čechy činívaly nepřáteli dobrých Čechů, a v koutku duše, kde sami se domnívali přechovávati staré záští, že již chovají toliko lásku. Podivil se as nejeden, že má Riegra vlastně tak z hloubi duše rád, a před tím katafalkem, svícemi nejjasnější *pravdy* slavně ozářeným, bylo zřejměji než kdekoli zjevno, co jediné může tužby české zlou, kamenitou, nástrah plnou cestou naší spasně dovesti k cíli. Vzácní, vznešení hosté z daleka sešli se k velkolepému pohřbu Riegrovu, však nejvzácnější z nich přišel až s nebes výšin tak spanilých, že se nám zdály báječné a v jsoucnost jich nikdo již ani nevěřil: *duch svornosti* vedl ten průvod tisícehlavý velebným kročejem k Vyšehradu. Ach, kéž by se odřekl podoby své andělské a vtělil v lidskou! Kéž by mezi vavříny Riegrovy složil jako nejskvostnější trofej — svoje křídla! Kéž by od mohyl mrtvých velikánů obrátil tvář svou ke klopotným cestám živých, třeba malých a slabých; kéž nejen u mramorových desk hrobových, ale v řadách a zástupech u díla národního cítíme jeho blízkost, jeho vytrvání!

Zavřela se hrobka nad znamenitým mužem, a muž ten již náleží dějinám i s velkou dobou, která zanikla s ním, tak jako se byla s ním k žití rozvila. Životopis Riegrův od jeho vstoupení v arénu veřejnosti až do jeho ústupu v zátiší — toť půlstoletí historie české, jejímžto středním bodem v přemnohém důležitém momentu jest činnost Riegrova. Vážný ten oddíl dějin čeká vážného dějepisce, jenž by události pragmaticky vylíčil a kriticky osvětlil; nestranná Musa dějin neodepře zásluze spravedlivého uznání. Avšak již dnes jest průběh hybného, činorodého žití Riegrova pečlivě zobrazen perem svědomitým a spolehlivým: oddaný Riegrův stoupenec Jiljí V. Jahn již r. 1890 vydal zevrubné, opravdu cenné dílo »František Ladislav Rieger, obraz životopisný,« jež obsahuje množství materiálu v úplnosti soustavné a k studiu doby i činnosti Riegrovy jest výtečným vodítkem. Netřeba podotýkati, jakou cenu v té příčině má sbírka řečí Riegrových v Politické bibliothéce vydaná. Osvěta sama již nejednou úvahou z povolaného péra přispěla jako dobrými kvádry do základů příští dějepisné stavby. Životopisné výtahy přehledně, dobře, vroucně psané přinesly všecky vlastenecké listy denní při truchlozvěstech o Riegrově smrti, usnadňujíce názornou představu o neúmorné, silné, z enthusiasmu vlastního vzniklé a enthusiasmem všeobecným sílené té činnosti, která vyniknuvši po prvé spontanně v hnutí r. 1848, hned osvědčila ráznost a iniciatorskou plodnost svou a opírajíc se o skvělé nadání řečnické, působila, počínajíc odporem proti Frankfurtu a Kroměřížským sněmem, za všech dalších dob a příležitostí, kdekoliv jen zřízení říšské, zemské i obecní připouštělo politickou akci na prospěch českého jazyka i práva, české osvěty, důstojnosti a svobody. Vedle snah za ideálem českého státopráví i samo-

správy zemské, nejskvěleji vyvrcholených proslavenou deklarací a fundamentálními články, vedle obrovské činnosti politické, v níž velké úsilí vždy bývá spojeno s přítěží tisícerých drobných prací, vedle té působnosti napjaté, vyčerpávající, přečasto palčivé, již vyžadovaly mnoholeté parlamentární zápasy na říšské radě i na sněmu zemském, vedle nesčíslných těch konferencí, schůzí, řečí a diplomatických prací měla Riegrova neumdlená síla ještě tolik svěžesti, že se i do velikých neb menších úkolů vzdělanostních pouštěl neméně horlivě a radostně, než jako kdy by ho žádná jiná starost na statných bedrách netížila. Známo, že Rieger veškerým otázkám našim kulturním věnoval nejživější účast a jak jen mohl, nejdůraznější pomoc; známo, že založil několik časopisů, že sepsal a vydal několik literárních prací oboru národohospodářského, že byl tvůrcem Slovníku Naučného, že se zanícením pracoval k osamostatnění českého divadla, že byl z nejčelnějších původců divadla Národního, z nejzávažnějších zakladatelů Svatoboru, z nejhorlivějších správců obce Pražské, že věnoval snažné přičinění vzniku české university, že byl nadšeným a činným prostředníkem české vzájemnosti s bratrskými kmeny slovanskými a v každý čas potřeby repraesentantem naším v cizině, že v čelné funkci pečoval o Ústřední matici školskou, že bez jeho součinnosti morální či skutečné se neodbylo podnikání téměř žádného významnějšího spolku neb sdružení u nás, ba téměř žádná národní slavnost, žádná památnější episoda v životě českém; že konečně ani u vysokém stáří, v posledních již letech života neodpíral osobního účastenství při repraesentačních příležitostech veřejných a společenských, poctívaje i plesy mládeže svou přítomností otcovsky vlídnou, ano že v plném proudu nadějného horování pro příští národní divadlo Brněnské a pro příští českou universitu moravskou jej překvapila smrt, jediná ta moc, jež dovedla zastaviti neúnavné snažení českého toho srdce a ochladiti mladistvý jeho zápal v prsou šlechetného kmeta čtyřiaosmdesátiletého.

Ani silhuetovým obrysem úžasného obvodu Riegrovy životní práce nejsou tyto připomínky na skromném listě pamětním, na nějž píše pero jen slabé svůj pozdrav rozluky, své s Bohem majestátnímu stínu muže, jehož poslání v národě tomto bylo tak všeobsáhlé a pronikavé, že zasáhlo, muselo zasáhnouti v život každého, kdokoli v malém světě našem českém též poctivou ruku přikládal k pluhu na líše sebe odlehlejší. A poznáváme člověka, jeho duši, jeho ledví ne ve vyleštěném saloně při záři lamp, kde povinností každého jest ukázati jen stránky druhým příjemné, nýbrž na širém, hrudovitém poli práce, kam pere slunce a někdy i hrom, kde prach se lepí na pot tváří, kde meze sporných interesů se kříží a ruka, i když přátelsky stisknuta, cítívá tlak tvrdých mozolů svých i druhových.

Tisícové lidí, snaživých nadšených lidí českých poznali Riegra bezprostředně, potkavše se s ním na poli svých úkolů, na cestách tužeb svých, a myslím, že tisícům z duše promluvím, vyslovímli nelíčenou posmrtní vzpomínku na osobní jeho povahu. Veřejnou

jeho činnost nechť vykreslí zasvěcené rydlo dějepiscovo; zde budiž podáno jen několik črt pravdivých o člověku, o charakteru Riegrovi, a ty budou jen květy vypučelými z vlastních jeho činů.

Čím jest soukromá povaha člověka? Vším, co určuje směr i hodnotu jeho života. Či by mohl býti někdo ve veřejném žití hrdinou a spravedlivým, kdo v soukromí jest zbabělcem a šejdířem? Leda jeli všecka jeho veřejná tvářnost pouhou lží a maskou. Či má někdo dvojí srdce, dvojí svědomí, jedno pro soukromí a druhé pro veřejnost? Nevěřím ve dvojité osoby, o jakých čítáváme v romantických novelách. Však pevně věřím, že morální bytost člověka, jaká jest v sobě samé, jest ohniskem veškeré jeho činnosti, třeba velkostí svou opisující obvod podobný ellipsám zářivých těles světových. Soukromé, nestřežené, intimní popudy mravního člověka jsou pramenem celého proudu jeho života, pokud jej říditi může vlastní vůle; nejosobnější »já« jest embryem i snah nejneosobnějších. Či může někdo pochybovati, že povaha jednotlivcova jest matkou jeho činů?

Ani Rieger nebyl s to vybaviti se ze svého »já« a překročiti jeho hranice; právě on s mocným, horoucím temperamentem svým, s elementární ráznosti svých popudů a vytrvalou silou přesvědčení byl takořka praedestinován, aby všemu, čeho se chopil, vtiskl pečeť své myšlenky, své vůle a svého cítění. Právě u Riegra i na tribuně, i v diplomatickém kabinetě, ano i na širém foru tváří v tvář vlastnímu národu a vlastní odpovědnosti, jeví se ona subjektivnost velkých a hlubokých vznětů, která ve šťastných dobách si podmaňuje miliony hlav a v nešťastných poráží svého nositele. Též velký a velkomyslný ten muž prožil svou tragiku, též jeho se drsnou rukou dotklo Fatum, — a kdož ví, zdaž bychom nyní všichni tak bez výjimky hluboko a v pohnutí skláněli hlavy před mrtvým, kdy by nebylo čeho odpykávati proti živému?

Mír budiž s ním i s námi též; dnes není den soudu ale den zármutku a láskyplné vzpomínky, která sjednotila mysli naše u tmavé oné rakve bílými růžemi ověnčené, v níž dřímá Rieger. Vždyť nebylo jeho vinou, že jej kdysi tisícové pokládali za více než člověka, přisuzujíce mu moc, jaké nemá ani nejgeniálnější prostý občan, a žádajíce, aby byl prost omylů, jichž se neuchrání ani klidný mathematik, nadtož událostmi zmítaný politik. Při všem jeho u nás bezpříkladném vlivu, jenž jej za svých dob činil takřka morálním mocnářem národa, a při veškeré obrovské odpovědnosti z něho plynoucí zveličoval si národ ve svých představách i tu Riegrovu moc, i tu jeho odpovědnost, přičítaje mu ochotně za zásluhu každý zdar věci české a klada mu tím ochotněji za vinu každý její neúspěch. Nevyčítám, konstatuji pouze, i nebyla by nouze o doklady, jak nadpřirozené pojmy v dobrém i zlém o Riegrovi měly i vynikající hlavy v národě, přepínajíce svůj úsudek o něm nade všecky rozumné míry a píšíce na vrub jeho, jako by se to samo sebou rozumělo, veškeru fatalitu těžkých poměrů českých i všecky její příčiny, nevyjímajíce ani svých vlastních pochybení a přehmatů.

To všecko bylo lidské a vše to náleží již na zkumné váhy historické spravedlnosti. Mír budiž mezi námi, opakuji z hloubi toužebné duše. Vždyť slavný ten mrtvý, jenž zajisté měl nám co odpouštěti, odpustil tak cele beze zbytku hořkosti, jak odpouštěti dovede jen srdce nejlepší a duch nejsvětlejší. Jako ušlechtilý štěp vrátil dobré plody za kameny po něm vržené. Nebylo zloby v jeho prsou, vyplněných jedinou velkou, dobrou vůlí, a nebylo tam místa pro malicherné odvety; ani památky nevole nezbylo v něm, žehnal všem bez rozdílu, odcházeje od nás. A my bychom si neměli odpouštěti mezi sebou?

Významu a vlivu Riegrovu nebylo třeba onoho dvojsečného zveličování, kterým jej opřádala fantasie současníků téměř jako osobu legendární. Byl přirozeně a pravdivě veliký, přečníval své vrstevníky o celou hlavu, ba o celou mohutnost dělných ramenou. A velikost jeho zjevu i velikost jeho vlivu — to obé vyrostlo z přirozených podmínek s onou nutností, která staví dějinám mosty přes prohlubně, u jichž pokraje byly čekaly na svoji dobu a na svého muže.

Jako mladík ocitl se Rieger na rozhraní dvou sobě odporujících dob a vycítil mocný, oživující proud, který se tiše ještě jitřil v skrytých zdrojích doby mladší. On nestvořil hnutí roku 1848, ani ono nestvořilo Riegra; on prostě rozpoznal tepnu doby a ona v něm nalezla svého lva, českého lva, jejž hrdost a láska vlastenecká bez okamžiku váhání postavila v čelo zápasníků za práva česká. Bez příprav, z popudu jasného vnuknutí, zřejmě veden vnitřním hlasem svého poslání vrhl se mladý muž na dráhu právních výbojů svého národa, a první jeho kroky objevily politika velkého slohu. Ohnivá, zdravá hlava energického juna nebála se prudkého vzletu, nelekala se odvážnosti předsevzatého úkolu. A kde vzal k tomu smělost ten synek mlynářův ze severočeského městečka, jedva že byl zdomácněl v studiu práv? Vzal ji v neskonalém onom nadšení, které svatým, neuhasitelným plamenem svítilo duším našich křisitelů, prvních zápasníkův o naše práva, ozařujíc jim vytoužené cíle, které čekaly na bohatýry dost velkou láskou k vlasti nadané, aby ten slabý, z mdloby se probírající lid k nim povznesli a dovedli. Tu lásku přinesl si Rieger s sebou hned ku první zkoušce mladých svých sil. Nebylo mu třeba, aby byl místo v Semilském mlýně vyrostl poblíž kruhů státnických, na hladké, nebezpečné oné půdě, na niž mu bylo výbojně vkročiti. Který přední bojovník náš vyšel z jiné životní školy než ze středu prostého lidu? Běda, kdy by nám bylo bývalo čekati na národní harcovníky takové, které odchovalo ovzduší velmožův a držitelů moci! Riegrově jasnému, odhodlanému duchu stačil ten základ životní zkušenosti, jehož v jednoduchém svém okolí byl nabyl, a maje hlavní opory v skalopevné určitosti svého záměru i v přímosti své povahy, pustil se neohroženě, na žádné malichernosti se neohlížeje, za vroucně drahým cílem svým v působnost, při které přečasto rutina, vypočítavý spůsob vystoupení a osobní dojem více zmohou než nejpodstatnější důvody a pravdy. Rieger

všecko copařské rutinierství a všechen macchiavellismus Vídeňský nemile vyburcoval svým vystoupením beže vší rutiny a vypočítavosti, ale osobní dojem, kterým uchvátil ten syn mlynářův ze Semil, byl cítěn daleko — i vysoko. Česká otázka se vyřinula ze zasypaných šachet, na kterých dvoustoletá tráva rostla, eruptivním výtryskem, a bohatýrství Riegrovo bylo silou, která ji uvedla v pohyb.

Nikdo Riegrovi nevykázal prvního místa v čele českého voje, on sám si ho nevylichotil a nevylstil nižádným spůsobem; byl prostě vždy nejhotovější na ráně, kde byla práce nejtužší a nejvíce třeba se dáti v šanc; takové bylo čestné jeho místo, v rytířské službě práva věru ze všech míst nejčestnější.

Hlavy geniální vedle Riegra zúrodňovaly osvětu českou, snad i bystřejší důmysl politický vynikal jemu na blízku, snad hlubší vědění otvíralo jiným očím rozhled neklamnější, a přece Riegrův vliv byl největší a jeho náčelnictví nejpřirozenější. Byl rozeným vůdcem českého lidu, jehož bytosti odpovídala bytost jeho všemi těmi bodrými, jasnými, otevřenými tóny, které tvoří měkkou letoru slovanskou a byly společny Riegrovi i lidu; však jeho vliv nabyl nezdolnějšího důrazu ještě tím, že s vlastnostmi oněmi pojil v sobě jiné, opačné, v české povaze neobyčejné: nad holubičí trpností českou musel opanovati hutnější činný živel Riegrova ducha, neboť v ohnivé jeho výhni s myšlenkou již se rodíval i skutek; on nebyl jen nadšeným, směrodatným iniciátorem, ale též prvním dělníkem v národní práci; nepodával jen podnětů, hesel a návrhů, ale prováděl hned dílo a to tím jistěji i horlivěji, čím bylo těžší, ba nebezpečnější.

Ještě jednu, nevšedně důležitou vlastnost kladu v souhrn oněch podivuhodně působivých schopností, kterými lze si vysvětliti veliké kouzlo osobnosti Riegrovy, podrobivší mu národ k samovolné, bezvýminečné oddanosti. Rieger byl veskrze optimistou, humanně osvíceným, v srdci vždy nadějným a důvěřivým, po celé své oblasti rozumové absolutně přesvědčeným, že dobro na světě má převahu, byť někdy záhadně skrytou, že pokrok dobra jest přírodním zákonem, že dobro zvolna ale jistě nad zlem vítězí a konečně zvítězí úplně. Ve všem jednání Riegrově, v každém hovoru jeho přátelském, v pohledu jeho očí i v rozhledu jeho duše — ve všem jsou patrny výmluvné stopy optimismu toho upřímného, přejného, útěšného, jehož teplý dech k unášející moci stupňoval účinnost jeho vzletu, jeho ráznosti, jeho duchaplné výmluvnosti. Nikdy nemůže škarohledý pessimista tak uchvacovati mysli zástupů, a střízlivý, soudný rozvážlivec, byť se snad v politice uchránil mnohého sklamání, nikdy se nestane tak zbožňovaným miláčkem lidu, jako z koho útěchu vyzařuje prostá, nadšená víra v dobro, s čistým idealismem šířená z ducha vzácného. Dovolávám se svědkyně věrohodné, knihy o Marii Riegrové, kterou vydala dcera její i Riegrova, Marie Červinková. Mnohonásobně se tam lze setkati s doklady slunného, optimisticky světlého obzoru, jenž obepínal všechen rozhled Riegrův. On čelil bleskům v dobré,

silné víře, že čela poctivcova nezasáhnou. Po každé bouři očekával duhu, na konci černé noci vždy růžovou zoři, po skonu samého dne vždy svaté, sladké hvězdy. Za svojí vírou v dobro kráčel s dětinnou a hrdinskou myslí k cíli jako pastýř za hvězdou Betlémskou.

Ten kovář české politiky měl v povaze své evangelický rys, a tím byl křišťálově čistý, dobrotou srdce živený jeho optimismus. Jakže? Politik a — optimista? Kterak že lze oba ty pojmy sloučiti? Zdali se nevylučují navzájem? Nikoliv. Řečníku Riegrovi dodával právě jeho optimismus nejsvůdnější síly. Žár přesvědčenosti tak kladné, jistota vítězství tak hluboká, úsilí o spravedlivou věc tak sebevědomé a neodvratné: to byla politická mohutnost, která vzpružovala v národě netušené síly a proti níž se nepřátelská negace jen stěží udržovala při svém odporu. Optimismus jeho byl bezděčným kouzlem, které ho chránilo, že nemohl nikdy, nikým a ničím býti zastrašen ani ze své dráhy odplašen.

Rieger jasnou svou duší pevně věřil v nezdolnost práva, věřil ve svůj lid a v jeho budoucnost; on věřil v dobrou věc, již zastával celým svým životem, ano věřil i v sebe, — a proto mu přečasto zazlíváno. Však poctivec má právo v sebe věřiti, a práva býti vůdcem jiných nemá, kdo není jist sebou, nemoha věřiti v sebe sama.

Kdo tolik víry v dobro má, má také více zraku, by je zhledl; kdož ví? Snad vidí mnohý z nás tak černě, že neumí hleděti do slunce, jak uměl orlí pohled v Riegrově vlídné tváři.

Jest ovšem pochopitelno, že duše taková někdy byla oklamána, že Rieger příliš příznivě hledíval na přátele i nepřátele, že leckdy nazbyt nadějně cenil i lidi i věci, že časem očekával úspěch i z podmínek, z nichž neúspěch byl plodem pravdě podobnějším. Však za tu víru svou vydával sebe v šanc.

Politik prý nesmí míti illusí, — a na Riegrovi se krutě vymstily illuse, v něž věřil s upřímností horoucího srdce. Těm pak, čí věhlas v kultu skepse vrcholí, k radosti budiž potvrzeno, že slunce má skvrny, že Rieger ve své důvěřivosti někdy se dopustil omylu, že nádherná, široká tkanina politické jeho logiky nebyla leckde bez kazu, že ani z ruky Tvůrcovy nevychází každý výtvor jako vzor dokonalosti, a že snad jen my, kteří nejsme stiženi tou vadou, by zlato naší šlechetnosti bylo příliš měkké a důvěřivost naše větší, znamenitější než bystrozrak náš, my, kteří čiperně dovedeme vše odsuzovati, ale váhavě oceňovati, my jediní že se nemýlíme nikdy, nikde nemáme slabin a smíme krčiti rameny nad Achillem, proto že má zranitelnou patu.

Dosti jest nás, kteří nejsouce Achilly neletíme do ohně v přenáhlenosti nadšení, ale střízlivostí a chytrostí stokráte zastiňujeme ony ideální duchy, kteří křísíce vlast z mrtvých jako Kristus dceru Jairovu, zapomínali na sebe, zapomínali na vše kolem sebe kromě obrovské svátosti milosrdenství a lásky, kterou podávali českému lidu z kalicha srdcí svých na obnovu jeho života. Rodina jejich vymírá, Rieger byl plnokrevným členem toho rodu

a také nám již odešel; nemnoho zbývá již duševních jejich potomků. Nové pokolení vstoupilo v šiky, nová doba zajisté žádá nových myšlenek, nové zápletky nového řešení a nové zápasy nových zbraní.

Rieger byl vyvolencem doby velké, velkými rysy znamenal dráhy českému postupu a v tom období velikého zápasu byl velikým. Nebyl zrozen pro umenšené rozměry; když nepřízeň odjinud se nakupivší rozbila velké formy epochy a změnila dobu v kolbiště, kde se o malé ceny zápasilo, neměl Rieger pro tyto měřítka dost přísného, nebyl mužem pro šachové ty turnaje, jež náhle ukončily politickou jeho karriéru. Všichni jsme svědky příchodu doby menší, a v drobnějším boji snad i drobnější zbraně švižněji si dobudou úspěchu než těžká výzbroj válečná. Zdá se, že přešla doba heroů a nastala doba diplomatů. Proto čest mladším hlavám kriticky bystrým, jež české věci slouží s poctivou důsledností. Čest jejich práci vzdával i bezzávistný Rieger srdečnou radostí, kterou se v zátiši svém těšil z každého jejich zdaru. Jsou zajisté též oni povoláni, aby stáli na svém místě jako vážní a zasloužilí repraesentanti doby svojí, která jen jednoho si dosud hledá: slunného ducha centrálního, jenž by jí byl tím, čím svojí době Rieger. Či nemá odstředivá doba dnešní, kdy každé »já« se tak dychtivě isoluje, snad vnitřní potřeby, aby soustředila svůj výraz ve význačných, kulminujících osobnostech?

Bezděky opakuji: přešla doba heroů, nastala doba diplomatů, a řečenoli dříve, že lid český si Riegra kdysi opřádal nimbem legendárním, nebudiž to nikomu výčitkou; děje se tak vždy a všude. Buď kamenuje lid svého proroka neb uctívá heroa svého jako poloboha. Jen pohled do dějin národů může nám srozumitelným učiniti veličenské ono postavení, k němuž byl Rieger v národě našem vyvýšen bezmeznou jeho důvěrou, úctou, poslušností. To nebyl poměr někým obmýšlený, a žádná moc na světě nedovedla by úmyslně sestrojiti podobného nižádným úsilím a nižádnými prostředky. Absolutní přednost Riegrova v národě zůstala nepopřena i dlouho po tom, když se bylo smýšlení české rozlišilo ve dva směry a pouze přívrženci jednoho utvořili užší jeho tábor.

Nechť jakéhokoliv jest kdo politického názoru, jedné velké ctnosti nikdo neupře onomu táboru Riegrovu: vzorná jej ovládala svornost nejen v kázni, ale i v pevném vědomí mravní náležitosti druha k druhu. V té pospolitosti platilo smýšlením i skutkem: jeden za všecky a všichni za jednoho. Podporovati se vzájemně a síliti bylo zvykem neprošeným a rozumělo se samo sebou. Riegrova laskavá, sdílná povaha byla tmelem tohoto svazku; účasti plné jeho přátelství ke každému, kdo se k němu družil v práci a snaze, mimovolně oživovalo celý okruh svým příkladem. Kolik existencí zachránil Rieger touto svou patriarchální péčí, kolika dobrým silám nalezl a vykázal užitečné působiště, kolika hodným lidem pomohl založiti vlastní krb a dobrou českou domácnost! Utvořil ze svých stoupenců tak pevný, hlubšími, živými pouty k sobě i k němu přivázaný celek, že se nerozpadl a nerozpadá,

i když po léta již původní jeho úkol politický převzat jest vojem jiným, ale že dosud při neutuchlém vědomí své pospolitosti jest mezi Čechy všemi takořka svou vlastní, bratrskou obcí, jež Riegra jako hlavu, jako otce svého ctíc dala národu značnou řadu výborných občanů, tichých pracovníků ve vědě i v praktickém žití, pilných odborníků v rozličných oborech a štědrých lidumilů, mecenášů.

Bylli Rieger záslužně dobrotiv k lidem svým vlastním, kteří se mu oddaně podřizovali a vůdcovským jeho povelům sloužili, stokráte krásnější jest zásluha jeho dobroty k lidem jemu lhostejným, ano i jemu nepřátelským. Málo by bylo řečeno, že stačilo komukoli jen se obrátiti k Riegrovi, aby bez velkého rozmýšlení pro něj podnikl kroky, přímluvy a všeliké pokusy pomoci; Riegrova účast nepřestávala na tom, oč jí kdo žádal, nýbrž nečekajíc vyzvání, vyhledávala sama těch, jimž bylo pomoci potřebí a jimž mohla prospěti. A jak lhostejné, jak nepatrné to byly někdy osůbky, ke kterým velký ten muž neváhal se skloniti, dobývaje se do jejich důvěry, aby vypátral jejich tužby a potřeby, které tušil! Snadno lze uhodnouti, že muž, jehož ženou a dcerou byly tak ušlechtile dobročinné paní jako Marie Riegrová a Marie Červinková, byl hlavou domácnosti, kde lidumilnost náležela k denním potřebám; na krbu jejím stále planul tichý oheň lásky k bližnímu. Rieger, v oné trojici nejvzácnější hlava, nepěstoval dobročinnosti v obyčejném smyslu, ale svým zvláštním, originálním způsobem, docela souhlasným s vlastenecky kulturními snahami, vyplňujícími životní jeho program. Zvelebiti českou osvětu a českou samostatnost, ta tužba, mimo kterou myšlenky jeho neznaly cíle, vedla jej k tomu, aby v dosahu své možnosti pečoval o mladé talenty a pomáhal jim cestu upraviti. Rieger byl svého času v českých kruzích pověstný jakož lovec talentů, a dobromyslně žertovávali jeho přátelé o této jeho zálibě — dnes by se řeklo: o tomto sportu jeho. Ó, jaký to sport vznešený a spanilý, jaká to choutka velkého srdce hodná, nezapomenutelná těm, jichž se paprskem svým příznivým také kdysi dotkla! I pero, které o velkém muži tuto památku píše, dlelo ještě v neobratné, dětské ruce, když on si ho povšiml první ze všech lidí a z primitivních řádků, které náhodou zahledl, usoudil — nevím proč a kterak —, že by mohlo býti povoláno, aby sloužilo literatuře české.[1]) Dnes — věru dnes již jest nesnadno si představiti a těžko pochopiti možnost takového poměru: nejpřednější muž v národě, slavený a ctěný jako král, uchází se, nutká, téměř prosí u neznámých jinochů a dívek nepatrného původu a ještě snad nepatrnějšího vzdělání, aby přijali všemožnou pomoc k vyvinutí talentu více tušeného než zjištěného, jehož zákmit ohnivé oko Riegrovo mínilo postřehnouti. V té snaze Riegrově, v níž tak toužebně hledal i sháněl národu svému duševní dorost, jest velká dojemnost, neboť pýchy prost, s horlivostí

[1]) Více o tom v článku »Ze zkušeností české spisovatelky« v Ženských Listech r. 1888.

i pokorou téměř apoštolskou konal on samovolné to své poslání. Tu odkryl žádoucí mladý talent divadelní, někdy skutečný, jindy domnělý, — tu se zapálil radostí, seznav u některého mladíka vzácné vlohy k malbě, tu opět s rozkoší vyslechnuv mladistvou skladbu hudební, zahrnoval jejího původce povzbuzováním a laskavými návrhy, jak by bylo lze zpříjemniti mu životní poměry. V tom pomáhání byl Rieger vtělená blahovůle a čirá, radostná, obětovná ochota. Rozumí se, že mnohý a mnohá sklamali očekávání jeho, to však ho nikdy neodstrašilo od neúnavné další péče o nové zas nadějné mladé hlavy; stonásobně pak štěstím zazářil, vydařilli se ten onen jím nalezený, podnícený, podporovaný a chráněný talent.

S největší horlivostí ovšem pečoval o talenty literární; jak mu leželo na srdci usnadnění duševní práce silám povolaným v oboru českého písemnictví, o tom by celá řada literátů českých mohla vydati svědectví, a skrovná pracovnice, jež toto píše, z duše vděčně i pravdivě svědectví to dává sama prvá. Málo, velice málo jest asi spisovatelů českých, jimž Rieger neprokázal jakési dobrotivé přízně, možno že i když o tom ani nevěděli. Nečekal nikdy na díky a nevděk nikdy blahovůle jeho nezměnil. Největším ale svědkem, jenž nejvýmluvněji zvěstuje Riegrovu zásluhu o českou literaturu a jeho lásku k literátům českým, jest a zůstane Svatobor.

Riegrova láska k uměnám, vůči vynikajícím zjevům se stupňující k enthusiasmu, přečasto mu dávala krušně cítiti, že v spanilých těch oborech, jež tolik miloval, byl nucen zůstati jen laikem, dilettujícím kritikem. Obsáhlý jeho duch měl tolik fondu fantasie i citu, že by byl zajisté vynikl v umění některém, kdy by byl vážně prošel jeho disciplinou. Však velikým, nejdůležitějším úkolem svým životním uchvácen, neměl pokdy a neměl klidu, aby se obíral studiemi vedlejšími — duševním přepychem pro rozkoš svou. Jakožto obratný a rázný organisator učinil pro přední umělecký ústav, pro divadlo české tolik, že ono za svou jsoucnost nikomu více než jemu nemůže děkovati; divadlo pak náleželo nezbytně k duševnímu jeho chlebu vezdejšímu a on k nejpilnějším, nejvděčnějším a zajisté nejintelligentnějším jeho navštěvovatelům.

Láska k divadlu neumenšovala jeho žízně po půvabech Mus ostatních; zařídil životní své zvyky tak, aby zůstaly pokud jen možno v intimním spojení s požitky uměleckými. V ten směr upravil ochotou své choti domácnost svoji, a domácný kult umění byl z hlavních účelů, k vůli kterým Rieger s uvědomělým úmyslem připojil k úkolům svým jeden v českém světě valně zanedbaný: pěstovati české společenství, český salon.

Jak důležitou pakou národního vzpružení by se mohla státi společenská družnost českým duchem vyvolaná a prodchnutá, to pronikavě chápal Rieger již za let svých mladických; vždyť každý ví a nezapomnělo se po půlstoletí, že již v době předbřeznové Rieger se svými přáteli byl osnovatelem prvního bálu českého v Praze,

ano že nejen bálem tím, ale již i českým plakátem jej ohlašujícím způsobil za tehdejších zbědovaných, úzkoprsých poměrů pravou morální revoluci. Poznav úrodnost tohoto pole snah, pracoval na něm i dále s tou neumdlévající vytrvalostí, která jej charakterisuje ve všem, co konal. Jakmile sňatkem nabyl vlastní domácnosti, uhostil svůj ideál společenství k rodinnému svému krbu. Ani on, ani jeho choť nešetřili obětí, aby se dům jejich stal shromáždištěm české intelligence a přítažlivým střediskem i pro ony patricijské kruhy, které sice české jsouce rodem i jazykem, přec ještě neotevřely svých sympatií vyšším, duševním interesům národa. Každý společenský večer v proslaveném onom domě měl určitý svůj účel a program; se zábavou spojena buď vědecká přednáška, buď výkony hudební nebo předčítání děl belletristických; jindy seznámen kruh návštěvníků se znamenitými hostmi jinoslovanskými; po každé pečováno, aby vzdělanost národní a pochopení vlasteneckých ideí učinilo ve vybrané k tomu společnosti neli značný pokrok, aspoň malý krůček ku předu. Někdy však pohostinnost Riegrova domu vzbudila ozvěny i na veřejnosti; podobně jako kdysi první český bál, způsobil sensaci na př. domácí ples u Riegrů, dávaný v týž večer, kdy se odbýval nejpřednější za tehdejších dob elitní ples veřejný v Praze, tak zvaný »Vereinsball,« shromážďující každoročně veškeru repraesentační autoritu i veškeru »smetanu« patricijstva Pražského. Okázale ignorovalo pořadatelstvo plesů těchto slušnou svou povinnost k jazyku české části účastnictva, a proto znamenitý purkmistr Pražský Pštros, myslím, že r. 1861, se dostavil s dcerou svou na Riegrův domáci ples, demonstrativně pominuv Vereinsball, kde jeho nepřítomnost pokládána za politickou provokaci. Episoda tato zasluhuje býti zaznamenána proto, že ukazuje, jaký širší význam mělo tehdy počešťování Pražského společenství, byť i prováděné ve čtyřech stěnách soukromí.

I v těchto snahách, jako ve všem svém podnikání, Rieger nikterak nešetřil své osoby a přinášel v oběť sílu i čas, hmotný náklad i námahu, shovívavost a skromnou trpělivost nesmírnou, k tomu i klid a pohodlí své domácnosti. Choť jeho neumdleně, s odevzdaností cíle svého vědomou se podrobovala veškerým svízelům, které přináší pořádání velkých, ano skvělých zábav společenských do domácnosti prostě po občansku zařízené, bez přepychu četného služebnictva, bytující v místnostech útulných ale přece jenom obmezených. Paní Riegrová, tři malé dítky majíc na starosti a často churavějíc, byla tichou rekyní těchto společenských výbojů; bez reptání, ano s nadšením stokráte znova vracela pravidelný pořádek domácímu útulku, jenž býval vypáčen ze svých stěžejí každým takovým velkým večerem, před nímž i po němž sama musela přiložiti ruku k tisícerým pracím, jichž vyžadoval. Ne pro sebe, ne pro zábavu dětí svých, jež byly ještě drobounké, ale z absolutně nesobeckého vlastenectví vytvořili manželé Riegrovi v domě svém nejpřednější český salon, jehož příklad vzbudil následování v čelných rodinách českých a nemálo přispěl k rozvoji internějšího života českého v zaplavené němectvím Praze měšťanské.

V obětovnosti té sílilo Riegra vědomí, že jest nutno českému živlu získati i panštější vrstvy společenské, než jenom prostý lid; universální, celkovitý jeho rozhled těžce nesl, že národ náš vedle jiných, šťastnějších národů oživl jen jako zlomek národa, ježto se ho bohatší, mocnější vrstvy odřekly a zůstávaly mu odcizeny. Velikou hmotnou sílu těchto vrstev oceniv, snad — pravím, snad — i přecenil význam jich morální, význam jich pro dějiny budoucnosti. Snad v této věci odměřoval hodnotu činitelů poněkud mylně měřítkem historické minulosti.

Kritika povolanější než dnešní tato vzpomínka kdysi o tom rozsoudí; jisto však jest nade všecku pochybnost, že dopustilli se Rieger kdy omylu, též omyl ten vyplynul z nejčistší, nejryzejší, sebe v šanc dávající vlastenecké vůle. Tak se i znenáhla odchyloval od prvotního, smělého svého axiomatu, že všecka moc pochází z lidu, až se ocitl v rozporu s vůlí toho lidu a tragicky pocítil její moc. Dnes, když velebná smrt ucelila poslední črtou obraz života Riegrova, i ten omyl jeho jest dojemný a svatý jako jizva na prsou bojovníkových, a jenom kdo by si troufal o sobě tvrditi, že jest očarován proti vlastním omylům, že nikdy v životě svém neměl a nebude míti slabé chvíle, nejen takové, kde pravdy nerozpozná, ale osudnější, kde pravdě poznané, které byl život zasvětil, se ve svůdném zmatku obtíží zpronevěří, jen ten nechať si věří, že jedna slabá chvíle může umenšiti věkovitou velikost, kterou národní heros osvědčil a zpečetil celým svým životem.

Rieger jest i zůstane propagatorem politické akce znovuzrozeného národa českého, on byl i skutečným tvůrcem a největším pracovníkem jejím; byl více než nejslavnějším řečníkem své doby, jsa nejen triumfujícím oratorem sněmoven, ale mluvčím svého národa k celému světu a k svědomí věků; byl oddaným, neúnavným pěstitelem vzdělanosti ve svém národě, jehož kultura bývala dle výše jeho hlavy měřena; byl Čechem nejzanícenějším, vlasti synem nejvroucnějším, přítelem lidu nejupřímnějším; byl vyvoleným, jasnohledým vůdcem, mohutným vládcem velikého hnutí, — a při tom mužem prostým, vzdáleným pýchy rovněž jako egoismu, ve své velkosti člověkem mysli královské a přece dětinné, bez falše přímým, do krajnosti nezištným, do sebeklamu dobrým, poctivým do základů, pravdivým do neohroženosti, hodným lásky tak jako úcty, milým, milovaným a nezapomenutelným.

Z hybného, často bouřlivého ruchu veřejnosti, z oživeného kruhu rodinného, jenž byl prořidl neúprosnou smrtí, ocitl se činný, činnosti jako vzduchu potřebný ten muž v nedobrovolném zátiší a v poměrné samotě. Při plné energii sil odňata mu práce pro drahý národ, práce tak milovaná, bez níž neměl proň život významu. Jak by takový vnucený klid strpčil hruď méně šlechetnou, srdce méně slunné! Pod těžkými ranami, které naň dopadly, zazářila ryzost jeho povahy v každé oko, které se úmyslně neoslepovalo. Na Riegrově světlé postavě netkví ani nejmenší skvrna zášti neb hořkosti, k níž měl přece příčinu a jež by byla stokrát

omluvitelna. Rieger se tu osvědčil jako mudrc a jako šlechetník, jímž nepřestal býti ani do konce politické dráhy své, ani do konce svého života. Blahoslavený, v kom sídlí tolik smířlivosti, tolik dobroty a kdo umí protivníkům odpovídati takou přízní, jako Rieger. Neomrzele pokračoval v práci pro národ, jež byla celým jeho štěstím, a s láskou bezmračnou, jako sanguinický mladík nadšeně započínal činnost svou, působil v každém jemu přístupném oboru národního díla. Nikomu nezazlívaje pro to, co minulo, neustával dobročiniti českým věcem ani českým lidem. Služba národní zůstala mu životním povoláním, jež si byl vyvolil již za jinošských let jako své povolání jediné.

Mírnou zámožností obdařen z domova, neuznal pro sebe za nutno upraviti si karriéru jakoukoli k zisku, a neohlednuv se ani mžiknutím oka po místech výnosných a po cestách k obohacení, zasvětil se naprosto jen práci pro národ, o které věděl, že bude vyžadovati obětí v každém směru, i také hmotných. Nikterak nejsa boháčem, vážil si zděděného statku vezdejšího s ušlechtilou, tklivou vděčností, jako prostředku, který mu umožňoval pracovati pro věc českou všemi silami svými a nespoutanýma rukama. Vyslovuje tu vděčnost i na místě vážně památném — v poslední vůli své, kde napsal do slova:

»Mně Bůh dopřál již z mládí té možnosti, že nejsa nucen hledati především výživu, mohl jsem se věnovati cele službě národa svého; dobré zdraví spojené se snadností práce duševní, štěstí v rodině, jasný hled do světa a přízeň spolupracovníků, důvěřujících v upřímnost a čestnost snahy mé, dopřály mi možnost vykonati nejednu věc prospěšnou národu mému. Jakožto při stálém ruchu vln politického života jinak býti nemůže, střídaly se v životě mém úspěchy s nezdary a pochvaly s ústrky. V celku pak mohu říci, že bylo málo těch, kteří by byli popírali poctivost úmyslů mých, ano mohu, ba musím říci a uznati vděčně, že jsem v národě svém došel takového uznání a lásky, jako sotva kdo jiný za doby mé.«

V jiných zemích se stává, že zasloužilí vůdcové bývají za své skutky a oběti odměněni velkými dary z rukou národa, dary někdy královsky bohatými, a velmožové, knížata se nezdráhají přijati čestnou odměnu takovou. Též Riegrovi podal vděčný národ kdysi dar čestný, na naše poměry důstojně veliký; ale teprve závěť Riegrova odhalila, v jakém smyslu jej přijal český náš patriarcha. V památném dokumentě tom stojí:

»Při sedmdesátém obročí mého narození věnoval mi národ, přičiněním některých vlastenců a přátel, jimž za to ještě teď srdečné díky vzdávám, dar národní s dokladem, ve věnovací listině vysloveným, že dar ten jest věnován jedině mé osobě a mé rodině a že žádná jeho část není určena k jiným snad účelům. Já však měl jsem povždy na mysli, kromě případu nutné potřeby mé nebo národní, zachovati tento kapitál, jejž mi národ věnoval, chtěje tímto čestným spůsobem uznati nezištné a upřímné snahy mé o blaho jeho, témuž milému národu, neboť jsem choval vždy přání, aby

tento dar, jenž povstal z úmyslů ušlechtilých a vlasteneckých, i po mé smrti a jaksi za mne dále působil pro povznesení vzdělanosti a mravného i hmotného pokroku národa mého a mám za to, že, jak znám nezištné a vlastenecké smýšlení dětí i zeťů svých, činím také dle jich přání, když tento kapitál nezůstavuji jim, nýbrž účelům národním.«

Nechať i dále vlastními slovy zde poví mrtvý vůdce, co obmýšlel s tou hřivnou jemu odevzdanou; však jsou to již poslední slova jeho výmluvnosti a tisíckráte jsou vzácnější všeho, cokoliv by mohla říci naše pieta. V závěti dále praví Rieger:

»Z toho odkazuji spolku Svatoboru, jejž jsem spolu s otcem Palackým založil, jedno sto a padesáte tisíc korun jako nadání Riegrovo k tomu cíli, aby Svatobor kapitál ten zvláště účtoval a bezplatně opatřoval a z úroků jeho udílel ročně na den mého úmrtí podpory nebo odměny osobám, jimiž by se v každé době dle počasných potřeb národa a dle poměrů doby nejvíce posloužilo všestrannému zvelebení jeho, jeho osvěty, cti a blaha.«

Věren zamilovaným snahám svého života, chce velkomyslný dárce, aby tyto podpory byly udíleny »českým badatelům vědeckým, spisovatelům pracujícím na větších dílech původních, básníkům neb umělcům českým, zvláště nadaným, za tím účelem, aby jim poskytnutím potřebné výživy byla dána možnost, déle trvajícími studiemi nebo cestami dospěti k vytvoření děl původních, sloužících ku prospěchu a slávě národa českého. Podobně mají se podporovati mladí mužové, kteří se chtějí věnovati málo výnosné práci vědecké a vzdělati se za professory na vyšší učeliště česká.«

Nemůže nikdo Riegra případněji charakterisovati, než jak se charakter jeho jeví v zrcadle jeho závěti. Slabé a liché bylo by každé slovo cizí; jen vlastní slovo jeho vystihuje měkký, zlatý lesk jeho duše, an píše:

»Uváživ takto, že musíme, pečujíce o národ, nepřízní osudu tak dlouho do stínu postavený, v přední řadě dbáti o jeho osvětu a duchovní produkci, pomyslil jsem na to, že nesluší nám se zřetele pouštěti také mravní jeho zvelebení a zušlechtění jeho národní povahy; pročež, ač jsem se rozpakoval, odkaz svůj drobením seslabiti, uznal jsem za slušné, věnovati i tomuto úkolu aspoň menší část svého odkazu z národního daru, k němuž snad nejeden vlastenec přispěl se šlechetným sebezapřením. Touto snahou veden, odkazuji z národního daru svého padesát tisíc korun k tomu cíli, aby z tohoto odkazu mého tisíc korun vždy po třech letech byla udělována odměna za nejšlechetnější skutek vlastenecký neb národní, aneb za výtečný čin obětavosti, hrdinného sebezapření, křesťanské lásky nebo lidumilství, vykonaný ve tříletí právě minulém některým příslušníkem národa českého.«

Jako modlitba šlechetného syna za matku vlast vyslovuje Riegrova závěť, po bližších ustanoveních se zřetelem na odkaz jeho, tužby nejhoroucnější, jež zajisté vytryskly až ode dna hlubokého jeho srdce. Zajisté chtěl posledním promluvením svým

k národu říci, co nejzávažnějšího choval pro něj na mysli, co jemu pověděti ještě v pozdní večer svého života měl za svatou povinnost. Jest to tužba po velkém mravním povznesení českého národa, po vzrostu jeho síly z živlů nejušlechtilejších a nejčistších. Stůjtež zde slova jeho, jež by se měla státi národním Credo:

»Národu mému pak přeji z té duše, aby sebe sama nikdy neopouštěl v málomyslnosti, ani nezpýchal v domýšlivosti; radím jemu, aby sice trval na svém právě jasně a nestranně poznaném, ale aby se nikdy nedal svésti vášní ke křivdění komu jinému; přeji mu, aby dbaje vždy jen rady mužů ve všem čestných a skutky vlasteneckými osvědčených, nedbal na slova zvučná a hesla jalová, jeho samolibosti lichotící, jakéž pronášejí často lidé nezralí, mravnosti pochybné, anebo sobcové, zisku, popularnosti a moci politické žádostiví; radím mu, aby důvěřoval hlavně vlastní síle — ovšem správ č oceněné, aby nepřeceňoval sil svých a nepouštěl se do podniků pošetilých, samo bytí jeho ohrožujících, jsa toho vždy pamětliv, že jen poctivou prací duchovní i hmotnou, a i tu jen postupně sice, ale bezpečně založí si lepší budoucnost. Přeji si dále, aby národ můj nikdy nespouštěl se snah idealních, křesťanských, věčných to pravidel cti, práva a lidskosti, aby především nikdy se nespouštěl požadavků práva, aniž klonil se k násilí, byť okamžité opouštění spravedlnosti slibovalo chvilkový úspěch, jsa toho pamětliv, že obecná mezinárodní úcta před právem je nejpevnější ohradou národů, zvláště národů malých, jimž je zvláště nebezpečno vyjíti z této hradby a vydati se na vratkou půdu moci, čili práva silnějšího.«

»Konečně si přeji, aby národ můj dusil v sobě všemožně hřích závisti, u nás bohužel dosti častý. Tento ohavný hřích, jenž ani samému hříšníku neprospívá, nýbrž jej otravuje, hřích, jenž dusí vznik a vzlet člověka, jenž pokálí každou zásluhu, podezřívá každou nezištnou práci, strhá v bláto každou velikost, ano potlačuje ji v samém zárodku, nedopouští skutkům šlechetným, aby povzbudily jiných.«

»Hřích ten býval od věku Slovanům nejhojnějším pramenem nesvornosti, podkopáním vší autority, ano pramenem ujařmení od jiných aneb aspoň závadou tvorby mohutných organisací. Budou-li synové a dcery našeho národa vždy dle těchto zásad moudře, svorně a bez závisti pečovati o všestranné zvelebení jeho, pak důvěřuji pevně, že povznesou sílu jeho kulturní i hmotnou v té míře, že odolá všem událostem a všem převratům politickým, jichž směr a dosah napřed vyměřiti, neřku-li dle přání národa, zvláště malého jako náš, upraviti není ovšem dáno. Avšak nechtějme se spouštěti víry ve spravedlivé vyšší řízení osudu národů.«

Takové jest požehnání od Riegra nám zůstavené, takové jeho s námi rozžehnání. A jako po celý jeho život každá řeč, jím před národem promluvená, bývala činem, tak i tato poslední slova jeho jsou činem, a neli činem jeho v dějinném smyslu největším, tož jistě nejdojemnějším v paměti na Riegra člověka.

V závěti své dokreslil vznešený stařec podobu své povahy sám, a sice rysem ze všech nejkrásnějším.

Hluboko zní v nitru českém ozvěna posledního vzkazu Riegrova ducha i srdce, a jako se věřící modlívá k Bohu: »Buď vůle Tvá,« hýbe se nám v duši cosi jako modlitba, jež volá: »Staňtež se tužby Tvoje skutkem, velký, upřímný Čechu!«

Dr. Rieger a kabinetní list z 8. dubna 1848.

Kapitola z nových dějin českých.

Od

Jos. J. Toužimského.

Jaro roku 1848 měnilo rázem stav věcí ve velké části Evropy, starý, úzkostlivý život bral za své, nový, šťastnější se ohlašoval. Měsíc březen stával se rozhraním dvou dob: doby absolutismu, legitimity, reakce a doby naděje a volnosti; lid, po tu dobu jako v poutech svíraný, stával se najednou svobodným činitelem. Také u nás způsobil březen mocné vzrušení, události jeho měly u nás ještě větší význam než jinde; po době více než dvou století vstoupil český národ zase na jeviště dějinné, schůze v Svatovácslavských lázních v Praze dne 11. března byla prvním jeho krokem do života politického. Prosté shromáždění uvědomělých občanů Pražských vztýčilo prapor národní, vytklo program státního práva, rovnoprávnosti a naléhavých potřeb národních a zvolilo výbor, který se měl postarati o jeho provedení, výbor Svatovácslavský.

Shromáždění ono bylo tehda odvážným skutkem proti panství neobmezené moci, která stíhala každé svobodné slovo jako těžké provinění. A hle, tato moc, jež měla žaláře, bodáky, děla a všecko státní ústrojí v rukou, polekala se hlasem mužů shromážděných v lázni Svatovácslavské. Výbor tam zvolený musel obhajovati svou existenci, ale změna situace co den stávala se patrnější. Ve Vídni propukly 13. března skutečné bouře, tekla krev, a 15. března ohlášena v zásadě konstituce. Pražský výbor nesměl otáleti, pracoval horlivě a jeho poselstvo již 20. března za hlučných pozdravů občanstva Pražského a venkovského jelo do Vídně, aby u trůnu předložilo požadavky národní.

Od doby Bělohorské Čechové po prvé zas veřejně vystupovali. Není divu, že nebyli ve všem tak vyškoleni jako na příklad Maďaři, kteří v sněmovních a státoprávních věcech dlouhou zkušeností stali se mistry. Čeští poslové byli větším dílem nováčkové, které oslňoval lesk dvora a kteří místo chladným rozumem, prostě práva se domáhajícím, dali se ovládati citem i citlivůstkářstvím.

Dr. Rieger po tu chvíli neměl v tom hnutí podílu, ačkoliv jmeno jeho už po léta bylo dobře známo v Čechách a zvláště v Praze. V březnu r. 1848 dlel mimo vlast, a to za příčinou svého zdraví. »Zanedbav počátky choroby plicní, zachvácen byl v dubnu r. 1844 prudkým chrlením krve. Musel zanechati vší práce, vrátiti se k matce do Semil, a následky choroby dlouho se vlekly, plníce mysl jeho těžkomyslností a srdce matčino úzkostí.« Nemoc vystoupila hrozivě i r. 1845, pak zotavování zvolna pokračovalo, ale krátce po promoci r. 1847 zachvátilo Riegra zase plivání krve, dr. Čejka důtklivě radil, aby se odebral na jih, že pobytem tam se nejspíš může zachrániti.[1]) Rieger podnikl cestu po Tatrách, do Krakova, po Uhrách, do Srbska a na zimu do Italie. »Abych přírodu ošidil o jednu zimu,« říkal o tom.

Zima v Italii r. 1847—48 nebyla klidna. Propukalo všude ono hnutí, které vedlo k revoluci a válce za svobodu a jednotu. V Římě, kam se Rieger z Neapole vrátil, aby přes Janov nastoupil další cestu do Marsilie a Alžírska, byl svědkem vší nenávisti proti Rakousku, hlásání křižové výpravy proti Rakušanům knězem Gavazzim v Kolosseu, shození rakouského orla s vyslanecké budovy a nadšeného provolávání slávy papeži Piovi IX., kterýž ve smyslu Mazziniově měl se státi vrchní hlavou sjednocené Italie. Ač vzdálen, Rieger s nejvřelejší účastí sledoval hnutí české. »Ruka mi trnula,« psal do Prahy, »když jsem noviny držel v rukou a zde nezklamnou zprávu četl o naší mladé svobodě. Bůh nás má přece rád! A jak divně, přepodivně mi to vypadalo viděti vlastníma očima, kterak Vídeňské noviny potřebu konstituce a svobody tisku uznávají . . . Zvláštní satisfakci měl jsem ale večer v jednotě, když jsem četl ve Všeobecných novinách[2]) zprávu o poradě měšťanské v Svatovácslavské lázni . . . Líbal jsem vás všechny v duchu, kteříž jste se v tom přičinili, a zvláště starého přítele svého Trojana. Tu se opět osvědčil v době rozhodné co muž v plném významu slova toho . . . Jen toho mi bylo líto, že jsem v době tak těžké, důležité mezi svými nebyl a svou silou ke zdaru věci přispěti nemohl.« Místo k africkému pobřeží Rieger bez odkladu spěchal do vlasti.

Poselstvo české, opustivši Prahu o sv. Josefě, meškalo ve Vídni od 20. do 26. března. Žádost k trůnu jednala o rovnoprávnosti a státoprávním spojení Čech, Moravy a Slezska. Od krále žádala: »1. Aby pojištěna byla národnost česká ve všech zemích ke koruně české náležitých i aby obě řeči, česká i německá, v dokonalou rovnost mezi sebou ve spolek byly postaveny i práv stejných aby požívaly jak ve školách tak i v úřadech. 2. Aby české zřízení zemské podle potřeby času bylo změněno a rozšířeno pod jistotou takovou, aby záležitosti měst i okršků venkovských zastupovány byly svobodně volenými vyslanci, i aby svazek mezi Čechy, Moravou a Slezskem byl utužen pospolitými stavy těchto zemí, které by každého roku společné mívali shro-

---

[1]) Terezie Riegrová. Napsala Marie Červinková Riegrová (str. 48).
[2]) To jest v Augsburské Allgemeine Zeitung.

máždění.« Dále žádáno za samosprávné zřízení zemské a obecní, za zrušení roboty, za soudnictví se zásadou veřejnosti, za svobodu tisku a vyznání náboženského, za osobní bezpečnost, za dosazování úřadníků »jazyků v zemi obyčejných« úplně znalých, za obecnou brannou povinnost, za gardy v městech a okresích, za odstranění daně potravní, za opravu školství obecného, středního a za svobodu vyučování na universitách.

Prostředníkem mezi Prahou a Vídní, mezi občanstvem a opposicí stavovskou byl rytíř Neuberg. Vůdcem a duší poselstva měl býti dr. Frič, který však před samým odchodem se těžce roznemohl; proto se v poslední chvíli vedení ujal dr. Pinkas, známý svobodomyslný advokát Pražský a člen výboru Svatovácslavského. Od něho stylisována byla žádost k trůnu, nebyl však zasvěcen v důvěrné jednání Fričovo s Neubergem a Neubergovo s Palackým. Ve Vídni zastihlo poselstvo hr. Kolovrata, zbylého u vesla z Metternichovských rádců koruny, do jisté míry přívržence stavovské opposice české, tudíž důvěru poselstva vzbuzujícího. Ale Kolovrat byl kmet, jenž v pohnuté době málo se mohl vyznati, ač sám tvrdil, že »poslední dnové jeho života byli nejblaženější, neboť mohl raditi tak, jak mu srdce povídalo.« Kmetem již byl také baron Pillersdorff, jemuž přiděleno ministerstvo nitra. V jednání ukazovali vládní zástupci k tomu, že některým věcem může přímo býti vyhověno, zvláště zakládajíli se na starších zákonech, některým že bylo již vyhověno a jiným že panovník může již jen ústavně vyhověti, jako spojení zemí koruny české.

V tom smyslu znělo vyřízení kabinetním listem ze dne 23. března. O rovnoprávnosti se v něm pravilo: »1. Vyměření českého zřízení zemského C. II. o užívání českého jazyka má tam, kdež až potud zouplna ve skutek uvedeno nebylo, svůj úplný průchod míti se zvláštním zřetelem na potřeby národu ve škole a ve vladařských (t. j. politických) úřadech i místech, a kdež stává užívání tomu protivného aneb předpisů s tím se nesrovnávajících, má to zdviženo býti.« Míní se tu obnovené zřízení zemské z r. 1627 a jeho ustanovení C. II o češtině a němčině v úřadech. S tím ve shodě byl článek 9. stanovící: »O všemožné osazování všech úřadů skrze domácí obyvatele, kteří povědomi jsou jazyka v zemi, stávají již zákonní nařízení, k jichžto zachovávání má hleděno býti přísně.« Míní se tu rozkaz Marie Terezie daný 9. července 1763 českému guberniu, v němž se naléhá na učení češtině na školách a stanoví, aby na úřady v Čechách »žádní jiní poddaní, než takoví, kteří česky mluví a píší, byli navrhováni.« [1]) Co se opravy zemského zřízení týče, odkazuje se na patent ze dne 15. března o svolání stavů k ústřednímu zastupitelstvu. Ustanovení nejvyšších úřadů v zemi odbyto odkazem na zřízení odpovědných ministerstev a jen nejvyšší soud dopuštěn v Praze pro Čechy. K povolení společného sněmu pro Čechy a Moravu jest prý potřebí žá-

[1]) Dr. Trojan mi tvrdil, že v jednání k »reskriptu Marie Terezie výslovně se ukazovalo.«

dosti stavů (t. j. sněmu) obou zemí. Ústřednímu zastupitelstvu odkazuje se i oprava soudnická. Ohlášen patent o zrušení roboty. Souhlaseno s opravou obecního řádu od stavů. Prohlášeno, že svoboda tisku již nařízena patentem ze dne 15. března. Na ostatní požadavky odpověděno dle znění žádosti.

Dne 27. března odpoledne vrátilo se poselstvo do Prahy.

Zvěsti z Vídně docházející o přijetí poselstva od císaře a krále, o jednání jeho s ministry, o úspěších dosažených budily v Praze nadšení. Čím více však odpověď na požadavky české přicházela v širší známost, tím více radostná nálada ustupovala opposici. Praporová ozdoba v ulicích byla strhána, s osvětlení sešlo, propukly výčitky. Co z odpovědi nejvíce pohoršovalo, bylo odkazování na ústřední zastupitelstvo, tedy na centralismus, nesloučení zemí koruny české, k čemuž se družil i nedosti jasný porozum ustanovení o rovnoprávnosti. Slovem celá odpověď zamítána, a již 31. března večer ubíralo se nové poselstvo s novou žádostí do Vídně, v čele majíc Pravoslava Trojana. Na nové žádosti podepsáni byli předseda Svatovácslavského výboru hrabě Vojtěch Deym, dr. Brauner, Riedl, Trojan, Faster, Stadion a j.

V stylisaci druhé žádosti patrný jest místy sloh Braunerův. Prostě, bez ozdob vyjevuje se císařské královské Milosti, že odpověď nezpůsobila v českých myslech upokojení. Žádost ohrazuje se proti stavům a dokládá: »Jen pravá repraesentace celého národa může obecné prospěchy země zastávati a každý stav o jeho prospěchách, pokud se dají srovnati s obecným dobrým, úplně uspokojiti.« Rovnoprávnost nevidí dosti zaručenu, »poněvadž užívání více než dvěstěleté vážnost českého zřízení zemského skoro ve všech punktech, které se týkají prospěchu českého národa, skutkem vší platnosti zbavilo.« Proto žádá se za »*nový základní zákon* pro všecky země české koruny.« Není třeba, »aby nezrušitelný svazek mezi všemi zeměmi ku koruně české patřícími,« společným sněmem a vlastními centrálními úřady vyjádřený, se zvláštním odpovědným ministerstvem nitra, závisel na novém rozhodnutí stavů českých nebo moravsko-slezských, nýbrž aby to »Vaší Milosti jakožto králi českému bylo zůstaveno. Toliko o způsobu praktického vyvedení zásady ať by nová konstituční národní repraesentace těchto zemí učinila uzavření a je Vaší Milosti jakožto návrh zákona k nejvyššímu svolení předložila.«

Požadavky druhého poselstva vrcholily v pěti článcích: 1. Vytknuto nezrušitelné sjednocení zemí koruny české s ohrazením pevného jich spojení se státem rakouským, a úplná rovnoprávnost češtiny a němčiny. To měl býti základní zákon pro země koruny české. 2. Žádáno za národní zastoupení na základě nejširšího práva volebního, za odpovědné ministerstvo nitra a za centrální správní úřady v Praze. Dále 3. za rychlé zřízení národních gard, 4. za povolení petice studentské a 5. za to, aby civilní úřadové a vojsko svým časem na ústavu přísahali. Ostatně trvala žádost na všech kusech uzavřených ve shromáždění 11. března.

Poselstvo přijelo do Vídně 1. dubna večer. Od vládních zástupců přijato s ochotou. Starý hrabě Kolovrat se chystal na dovolenou, z které se již nevrátil; poslové jednali hlavně s Pillersdorffem a s dvorním radou Josefem Klecanským, referentem o českých věcech. Museli zápasiti nejen s odporem německým, také z moravské strany protestováno proti spojení s Čechy, někteří Němci Pražští protestovali vůbec proti poselstvu. Za to od vysoké šlechty české ve Vídni usedlé bylo podporováno. Ferdinand Lobkovic, Jan Adolf Schwarzenberg, Vincenc Karel Auersperg, kníže Schönburg, Eugen, Jaromír a Otakar Černínové, Arnošt Harrach, kn. Paar, hr. Bubna, hr. Lützow podepsali 2. dubna petici k císaři za úplnou rovnoprávnost a nejširší zastoupení měšťanstva i hospodářů na sněmu českém. K nim pojilo se prohlášení šlechtických velkostatkářů v Praze ze dne 3. dubna ve prospěch svobodně voleného zastupitelstva českého, z jehož středu by bylo obesláno i ono zastoupení, které patent ze dne 15. března má za účel; naléháno na neodkladné svolání sněmu, aby se zvolenými zástupci do konce dubna vypracoval předlohy, na jejichž základě by byl zvolen sněm nový. Toto prohlášení podepsali Karel Auersperg, Vojtěch Nostic, Josef Matyáš Thun, František Thun, Josef Kinský, Ervín Nostic, Schönborn, Jan Nostic, Kolovrat, Waldstein, Ledebur, K. Kinský, tři Eisensteinové, Villani, Neuberg, Sternberg a jiní. Patent o zrušení roboty ze dne 28. března znamenal i splnění jednoho z důležitých požadavků poselstva.

Baron Pillersdorff přijal české poselstvo 2. dubna, potom jednal s ním Klecanský. Brzo přistoupil Trojan na stanovisko, že se má jednati jen o věcech českého království, spojení s Moravou že má býti odkázáno budoucnosti. Sestavení odpovědi Pillersdorff ponechával poselstvu samému dle bližšího ujednání a dohodnutí. Dne 3. dubna přijato bylo v slyšení od Ferdinanda Dobrotivého, jenž na české oslovení Fastrovo česky odvětil: »Moji milí Čechové, nejsouli vašim přáním nižádné překážky, milerád jim vyhovím.« Z úst arciknížete Karla Františka uslyšel Trojan potěšitelnou novinu, že jeho syn arcikníže František Josef, tehda osmnáctiletý, přijde do Čech za místodržitele.

Té doby přibyl poselstvu statný pomocník. Byl to dr. František Ladislav Rieger, jenž vraceje se z Italie 5. dubna setkal se ve Vídni s Trojanem a ostatními posly. Setkání za změněných poměrů bylo ovšem radostné. Jako výborná síla přišel Rieger poslům velice vhod, a rovněž z té příčiny, že mladý muž tak zvučného jmena bral s nimi na se odpovědnost. Vracel se s rozsáhlými známostmi a také již s mnohými zkušenostmi, i dal se chutě do práce. Přibrán za člena poselstva účastnil se jednání s Pillersdorffem a Klecanským, měl rozmluvy též s Kolovratem a s jinými vládními osobnostmi.

Nejedna věc činila obtíže. Především rovnoprávnost. Definice její v prvním kabinetním listě nebyla chybna, ale Trojan ukazoval k znění druhé žádosti. V Praze nejen v mladších, ale i v starších

kruzích byla zavrhována. Dr. Rieger provedl věc prostě aequipollencí, která nedotýkajíc se minulosti zněla:

»*Národnost česká budiž položena za základ tak, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví.*«

Všichni souhlasili, a vláda ničeho nenamítala. Klecanský uznal, že jest toto znění jasnější než prvotní. Tento článek byl pak vřaděn jako první do kabinetního listu ze dne 8. dubna 1848. K němu smyslem družil se článek 9., též od Riegra stylisovaný: »*Od nynějška mají v Čechách všichni úřadové veřejní a všechny soudy obsazeny býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými.*«

Podobně věděl Rieger pomoci co do zastupitelstva českého. Když nebylo lze dosíci souhlasu se společným sněmem, přijato z jeho popudu a dle jeho stylisace zřízení nového sněmu, který byl v souhlase i s tím, čeho oba šlechtické projevy se domáhaly. Jest to článek 2. v kabinetním listu, jenž stanoví: »K prvnímu sněmu, který se co nejdříve vypíše, buďtež povoláni všichni stavové země.« Zevrubně pak vytčeno, že to mají býti všichni, kdož dosud měli právo přicházeti na sněm, vyjma města, dále 12 poslanců z Prahy, aspoň po jednom z každého města královského a z každého venkovského, pokud má 4000 duší, a po dvou, máli 8000 obyvatelů, po dvou poslancích z každého vikariátu, z šesti poslanců vysokých škol. Právo voliti měl na venku každý poplatník a v městech každý měšťan. Volební řád pro království byl tedy stanoven v hlavních rysech, z kterých spolu bylo patrno, že značnou většinu budou míti na sněmu poslanci volení.[1])

Znamenitou vymožeností byl dále 4. článek: »Zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království české v Praze s rozšířeným okresem činnosti povoluje se.«

Na základě článků 2. a 3. potom Národní výbor vypracoval volební řád pro ustavující sněm a osnovu české ústavy. Ustavující sněm, k němuž volby počátkem června vykonány, měl býti mostem právní nepřetržitosti mezi minulostí stavovského zastoupení a národní přítomností. Ústava pro Čechy jako záležitosti společné celé říše stanovila: vojenství, zahraničné věci, finance a obchod s veřejnými pracemi. Čechám vyhrazeno pět nejvyšších úřadů, odpovědných českému zastupitelstvu o dvou sněmovnách: 1. nitro (politická zemská správa, bezpečnost, národní obrana); 2. školství a náboženské věci; 3. soudnictví; 4. zemské finance; 5. průmysl a veřejné práce.

Co do článku 1. (a pokud se týče i 9.) po padesáti letech nejvyšší soud ve Vídni ve své plné schůzi dne 13. prosince 1898 uznal jeho platnost jako zákona. Riegrova stylisace o rovnoprávnosti nepřestala a nepřestává býti zákonem, kterým se měly a mají říditi předně všechny úřady, od ministrů počínaje.

---

[1]) Dle údajů Trojanových, jež jsem si ve Vídni 29. ledna 1892 v dlouhém hovoru o době březnové znamenal, česká stylisace kabinetního listu ze dne 8. dubna jest práce Riegrova a znění článkův o rovnoprávnosti a ustavujícím sněmu vyšlo cele z Riegrovy hlavy.

Co se Moravy týče, sepsal před odchodem poselstva z Vídně Rieger »Slovo k Moravanům,« jež podepsali poslové čeští Trojan, Faster, Rypota, Jaroš, Gabriel, Kliebert, Šulc, a potom Šafařík, Dvořáček, Rieger, Štúr, Hurban a j. Pravili v něm: »Co Bůh a příroda spojili, člověk nerozlučuj! Jsmeť synové jedné matky, jejížto nejsvětější děd ctví jest nám oběma společný jazyk. I vlast naše jsou dvě rodné sestry, Čechy a Morava jsou země jedné a též koruny, a to koruny slavné; Čech v Moravě a Moravan v Čechách nikdy nebyl cizincem, osudové obou byli vždy stejní.« Později, když ústava česká již se vytvařovala a sněm moravský zasedal, 21. května obrátil se Rieger sám novým »Slovem« k Moravanům, v němž dokazuje důležitost jednoty.[1])

Z ostatních článků kabinetního listu ze dne 8. dubna 1848 odkazuje čtvrtý otá ku spojení zemí koruny české příštímu ústřednímu zastupitelstvu, pátý jedná o opravě soudnictví, zmiňuje se o zrušení roboty a svobodě vyznání, ponechávaje upravení židovských věcí v Čechách sněmu českému, kterému dle článku 6. odkázána též oprava obecního zřízení. V článcích 7. a 8. oznamuje se, že svoboda tisku a bezpečnost osobní závazně již prohlášeny. Článek 10. ujišťuje, že se již jedná o zmenšení daně potravní, článek 11. slibuje zvláštní zákon o národní gardě, článek 12. tolikéž o odvodu vojenském, článek 13. pak o právu petičním, spolčování a shromažďování. Článek 14. slibuje péči o školství.

Dne 10. dubna ráno opustilo české poselstvo s Riegrem a s mnohými slovanskými hostmi Vídeň a dne 11. o 4. hodině odpolední stihlo do Prahy. Tam se od té doby, co Rieger Prahy neviděl, stala náramná změna, nový život, čilý ústavní ruch panoval, kde nedávno vše tísnil úmorný absolutismus. Avšak i poselstvo našlo situaci poněkud změněnou. Na místě Svatovácslavského výboru převzal Národní výbor přípravné zákonodárné úkoly. Byl dílem kompromisu; vláda v Čechách nepřála Svatovácslavskému výboru, a ustavení prvního svobodného zastupitelstva obecního v Praze zdálo se jí vhodnou příležitostí, aby se ho zhostila. Dne 29. a 30. března zvoleno stočlenné zastupitelstvo a 9. dubna nastoupil dr. Antonín Strobach jako první starosta, který nebyl cís. král. purkmistrem, nýbrž zvolenou hlavou města. Hrabě Stadion nerozpustil Svatovácslavský výbor, ale činil jej zbytečným zřídiv mimořádnou komisi pro přípravy zákonodárné, v níž byli Palacký, Strobach, Neuberg, Vyskočil, Haimerl a j. Po několikadenní nevoli zprostředkoval dr. Strobach dohodnutí v ten rozum, že se výbor a komise spojí a ustaví v Národní výbor.

Dne 10. dubna oživly opět místnosti Svatovácslavské lázně Na shromáždění obecenstva doplněn byl výbor Svatovácslavský a spolu schváleno jeho sloučení s mimořádnou komisí místodržitelskou, v Národní výbor, který by zasedal za předsednictví nevyššího purkrabí 'hr. Stadiona. Když v řečeném shromáždění právník Vodka četl Riegra jáko kandidáta do výboru, ujal se

---

[1]) Boj za právo, sborník aktů politických, str. 108 a 109 a 242 až 253.

slova purkmistr Strobach a jako radostnou zvěst oznamoval, že »se tento náš horlivý krajan již zítra navrátí z cesty.« — »Buď vítán,« volali hlučně přítomní.

Až po tu dobu byl se Rieger horlivě zasazoval o věc českou a věc svobody, ať se jednalo o platnost češtiny třeba jen na plakátě plesovém nebo o české divadlo, o českou průmyslovou školu neb o veřejné osvědčení při promoci, o niž Rieger už 19. června 1847 směle mrštil rukavicí v tvář absolutní moci. Až po tu dobu byla jen Průmyslová jednota jeho kolbištěm pseudoparlamentárním, kde jako doktor a mlynář se Strobachem, Trojanem a jinými opanoval celou sekci mlynářského průmyslu. Prvním politickým jeho dílem byla zákonná definice rovného práva a osnovy české ústavy v kabinetním listě krále Ferdinanda ze dne 8. dubna 1848. V Národním výboru byl jeden z nejhorlivějších pracovníkův, aby obsah onoho kabinetního listu byl proveden.

Maďarská spravedlnost

Obrázky z nejnovější praxe její.

Od

Karla Kálala

V říjnu r. 1901 byly v Uhrách volby do říšského sněmu. Uherské volby — hanba Evropy. Na vyšší pokyn bylo tenkrát trochu méně násilí, a tak se stalo, že byli zvoleni čtyři národní kandidáti slovenští; dva z nich v Nitranské stolici: Valášek a Veselovský. Tato stolice sousedí s Moravou; v těch místech, kde je Strážnice a Hodonín, není pohraničných hor a tu vzájemný styk lidu, tam i tu slovenského, je zvláště hojný. A tak bez jakékoli organisace proudí do Nitranska něco české osvěty a ducha národního. Ale maďarisace je bdělá, právě do této stolice dosazuje úředníky šoviny, zvláště správní úřady jsou pověstny svou bezohledností k slovenskému lidu, a Nitra, ta historická slovenská Nitra, je sídlem nejsveřepější maďarisace na Slovensku. Ale na vzdor tomu Nitransko se zdvíhá . . . Nikdo se nenadál, a byli tu dva slovenští poslanci!

Zde veliká radost — onde strašlivý hněv!

Mne slovenské vítězství oblažilo jako zřejmý důkaz, co zmůže vzájemnost, třeba jen vzájemnost neorganisovaná. Jaké by teprv bylo dílo její, kdy bychom ji programově pěstovali!

Na Slovensku nikdo nevyslovil, že by voliči těchto dvou poslanců a třetího, Kollára, na okrese Trnavském, byli vzpruženi svěžejším duchem moravským. Ba když tu před nějakým časem župan Kramolín cestoval po stolici, poslanec Valášek ujišťoval, že

je to kleveta, jestliže se o nich, sousedech Moravy, mluví, že šilhají za hranici.

My to víme a cítíme, že Slováci význam kulturní vzájemnosti československé nepochopují, ale dobře jej pochopují maďarisátoři Slovenska, a z toho pochopení hlavně pochází nynější soudní pronásledování národovcův na Nitře. Z celých Uher toliko v Nitranské stolici je stíhání pro kandidátní řeči. Počkejte, ubijeme vás, kandidáty i voliče, abyste pro příští ztratili chuť kandidovat i volit!

Hned po volbě maďaroni protestovali u král. kurie proti zvolení advokáta Jana Valáška. Kurie neuznala důvody protestujících za platné a volbu Valáškovu potvrdila. Ale Nitranský král. fiškál (vládní zástupce) Chudovský, slovenský odrodilec, udal nicméně Valáška král. tabuli v Nitře pro pobuřování proti Maďarům, jehož prý se dopustil v kadidátní řeči v Krakovanech (u Píšťan). Hlavně se mu kladlo za vinu, že odkazoval Maďary do Asie. Chudovský, pohnav poslance Valáška před soud, choval se k němu velmi urážlivě. Mluvě o něm, o advokátu a říšském poslanci, jinak prý neřekl než »tamten« na lavici obžalovaných. Valášek měl 40 svědků, kteří svědčili o jeho nevině; toliko dva svědci svědčili proti němu, jeden popleteně, neurčitě. A soud přece uznal Valáška vinným!

Jak to? táže se právník i laik. Tak, že soud těch 40 svědků, jejichž svědectví se mu nehodila, nepřipustil ku přísaze a svědectví bez zpřísahání jsou u soudu bezvýznamná. Soud hleděl toliko k svědectvím zpřísahaným, a ta byla proti Valáškovi, který tedy odsouzen na tři měsíce do státního vězení. Rekurroval ke král. kurii, k témuž soudu, jenž ho hned po volbě uznal nevinným. To je také jedna ze specialit maďarských, že když nejvyšší soud uzná někoho nevinným, chopí se ho soud nižší a odsoudí jej. Českému čtenáři třeba pověděti, že maďarské úřady nestíhají vždy jen, aby odsoudily, nýbrž často jen proto, aby Slováka potýraly, od národní práce odvrátily a všecek lid zastrašily. Obecní notár, služný, podžupan, státní fiškál i soud takovýmto pronásledováním dělají si zásluhy a zjednávají karriéru.

Fiškál vytkl též Valáškovi, že chodí do Prahy k Čechům, jakkoli Valášek prý nikdy v Praze nebyl.

Nyní je na řadě poslanec Veselovský, jsa též obžalován pro pobuřování proti Maďarům, jehož se dopustil ve své kandidátní řeči v září r. 1901.

Takovouto persekucí dosahují maďaroni i toho, že pronásledovaní poslanci z opatrnosti na sněmu neřeční.

V září roku 1901 se také dr. Rudolf Markovič, advokát v Novém Městě nad Váhem, ucházel o poslanecký mandát a ve třech vesnicích (v Bzincích, v Lubině a v Hrušovém) při Novém Městě promluvil kandidátní řeč. Starší jeho bratr, lékař, dr. Julius Markovič, a evangelický farář Ludevít Čulík ze Staré Turé, jezdili s ním, aby svými řečmi k dobrému výsledku přispěli. Lid byl nadšen. V Bzincích sešlo se vedle evangelického kostela na 1500

lidí, aby vyslechlo řeč národního kandidáta. Nicméně Markovič při volbě propadl.

Brhlovič, obecní notár z Lubiny, člověk od jmenovaných tří obcí zvolený a placený, udal všecky tři řečníky z pobuřování proti Maďarům, jakkoli řečí jejich neslyšel. Jmenoval také hned svědky, šest židů a tuším osm křesťanů, mezi nimi tři rychtáře a katolického faráře odrodilce. Vyšetřování dlouho se vleklo; židé svědčili, že řečníci pobuřovali, ale křesťanští svědci, farář odrodilec s nimi, že nepobuřovali. Fiškusovi Chudovskému hodila se svědectví první a na jejich základě podal žalobu k soudu.

V pondělí dne 26. ledna 1903 nahrnulo se do Nitry množství lidu z okolí Nového Města. Celá Nitra je na nohou. Lidé se shlukují, jeden druhého se táže, vidělli ony tři panslavy. Soudní síň je přeplněna; před třemi soudci sedí tři obžalovaní. Žalobcem je fiškus Chudovský, obhájcem Rud. Markovičovým a Čulíkovým je Štěpán Fajnor, advokát ze Senice, dr. Julius Markovič se obhajuje sám.

Rudolfu Markovičovi klade žaloba za vinu hlavně to, že v kandidátní řeči požadoval slovenských berních knížek, slovenských obsílek a rozsudků; dále že pravil: »Maďary třeba potlačit, jako jsou potlačeni Slováci; v nynějších matrikách jsou katolíci, evangelíci, židé a cikáni dohromady jako psohlavci.« Julia Markoviče žaloba obviňuje, že řeč svého bratra dotvrzoval a jej za kandidáta doporučoval. Čulík měl se zodpovídati z téhož přečinu.

Všickni tři vyznávají, že jsou Slováci. Soudcové umějí slovensky, ale mluví maďarsky ke každému, o němž se domnívají, že jim rozumí. Čulík žádá, aby směl mluviti slovensky, neboť maďarsky nemluví dobře. Na to předseda: »Vy umíte maďarsky, tož maďarsky mluvte; ale kdy byste se nemohl někdy vyjádřit, povězte to po slovensku.«

První svědčili tři židé z Bzinec. Jeden za druhým praví, že se již nepamatují, co obžalovaní říkali. Fiškus: »Však jste při vyšetřování jinak mluvili, to jste udali, že obžalovaní pobuřovali.« — »Možná,« odpovídali židé, »tenkráte jsme se pamatovali, ale nyní se již nepamatujeme, už je to dávno.«

Druhého dne svědčil rolník Bratranec z Bzinec. Mluví pěkně slovensky. Vypravuje obsah řečí, jako na příklad: »Jsem pro samostatnost a jednotnost Uher, toužím, abychom svorně s Maďary žili, budu se o to zasazovat, aby národnostní zákon z r. 1868 se plnil, aby byly slovenské školy, slovenské berní knížky, byste věděli, nač platíte, dále aby se zavedly slovenské obsílky a rozsudky.« Fiškus i soudce všelijak se dotazují, ale svědek mluví určitě, bez rozpaků a ničeho neví o pobuřování.

Soud připustil svědka ku přísaze, jakkoli svědčil spravedlivě. Byl to svědek Chudovského a soudu se proto nechtělo takového svědka znevážit.

Po něm dva židé z Lubiny svědčili ve smyslu žaloby. Nemohli utajiti svého záští k bratrům Markovičům, kteří v Lubině i v Bzincích založili potravní spolky, v nichž si slovenský lid ku-

puje levně a dobře, ale židovské krámy jsou v takových dědinách skoro prázdny, židé chudnou . . . Jakž potom Lubinští židé nemají viděti v obžalovaných buřiče? V Lubině — tak svědčí žid Deutsch — je prý potravní spolek na to, aby se tam panslavské neřády tropily. Lid po řečech obžalovaných prý říkal, aby šlak Maďary trefil. Aby šlak trefil, to je Deutschova oblíbená fráse, — on na př. vyslovil se o otci Markovičů, že ho měl trefit šlak dřív, než se mu synové narodili, a byl proto odsouzen k 50 korunám pokuty. Soud židy svědky zpřísahal, ačkoli obhájce dokázal, že jsou to vášniví nepřátelé obžalovaných Markovičů.

Potom svědčil Barančík, písař u Lubinského notára, toho, který bratry Markoviče a Čulíka udal. Barančík choval se velmi rozpačitě, ale žalobu potvrdil. Obhájce Fajnor žádá, aby Barančík zpřísahán nebyl, neboť byl pro vloupání a krádež trestán sedmiměsíčným žalářem. Ale fiškus se ho ujímá, že prý se polepšil a že je tisztességes magyar ember (řádný Maďar); soud, rozumí se, přidal se na stranu fiškusovu a Barančika zpřísahal.

Třetího dne stalo se, že když soudcové odešli k poradě do vedlejší jizby, Chudovský »zadrapil se« do Fajnora. »Nedovoluji, abyste takovým tónem se mnou mluvil,« praví Fajnor. — »Nic mi po tom,« dí pyšný fiškus. — »A mně po vašich řečech také nic a jsme si kvit.« — »Pardon, já nikdy nebudu obžalován pro pobuřování« (narážka na Fajnora). Obžalovaní vyskočí s míst: »Jak se to opovažujete s námi mluvit?« — Vstoupí soudce: »Co se to děje?« — Chudovský: »Nepatrný případ; Fajnor mě napadl, já jsem se bránil.«

Žid Herczog z Lubiny svědčí po německu a cituje po slovensku. Je Němec, no, je Maďar, všickni židé jsou prý Maďaři a nemohou držeti s nikým jiným než se svými bratry Maďary. Předseda soudu podotýká: »To pan svědek velmi dobře řekl.«

Svědek prý poslouchal řečníky před svým domem, asi 70 až 80 kroků od nich vzdálen, slyšel řeči divoké a pobuřující o Češích a o Rusích, špinění židů, a žaloval též, jak potom, za několik dní po kandidátní řeči, chlapci židům okna vytloukali. Takovéhoto svědka soud ovšem zpřísahal.

Lubinský notár Brhlovič praví, že lid již druhého dne přicházel k rychtářovi žádaje si slovenských (roz. maďarsko-slovenských) berních knížek; rychtář že je skutečně chtěl dáti tisknout, ale on, notár, mu nedovolil. Obžalovaní a obhájce zasypali tohoto ničemného člověka otázkami, a vyšlo na jevo, že to on počestné lidi slovenské udával, že mezi židy a špatnými lidmi svědky sháněl a jim rady dával . . . Zahanbený hned blabolil, hned zase drze lhal, a všecko naň pohlíželo s pohrdáním. Co ničemných zrádců naplodí maďarisace!

Notár Szittyay ze Staré Turé kandidátních řečí neslyšel, ale Chudovský ho povolal k svědectví věda, že obecní notáři jsou nejochotnější služebníčkové maďarisace. Szittyay žaloval, že Markovičové založili na Staré Turé banku a jejím vůdcem že je Čulík. Býval v kraji pokoj, ale nyní je národní hnutí, jehož původem jsou

Povážské Noviny.[1]) Listu tohoto Chudovský připomínal stále, ač počal vycházeti teprv za půl roku po řečech obžalovaných. Szittyay žaloval též na to, že kdosi chce i slovenské velení pro Turanské hasiče.

Svědek Valenčík mluvil slovensky, mužně, jak mluví každý čestný člověk. Vyká soudcům i fiškusovi. Dvorana je přeplněna důstojníky, kněži, advokáty, damami a jinými »Maďary,« a ti všickni se zálibou poslouchají slovenskou řeč a ovšem i dobře rozumějí. Při konfrontaci s židy Valenčík hromovým hlasem vzkřikne: »Vy lháři!«

Nemůžeme proces stopovati den za dnem, ač by bylo záhodno, aby si jej u nás mohli slovo za slovem přečísti v českém překladu. Taková brošurka by každému osvítila maďarskou spravedlnost!

Svědčí katolický farář Roth, sice odrodilec, ale pobuřování neslyšel. Praví, že i v Trenčanské stolici jsou berní knížky maďarsko-slovenské, a dr. Julia Markoviče má za dobrého vlastence. Katolický farář Jakubéczy neslyšel z úst řečníků nic pobuřujícího, ani slovo psohlavci nebylo proneseno.

Předseda: »Jaké nálady byl lid?«

Svědek: »Byl rozradostněn. Zpíval si ‚Hej, Slováci!‘«

Předseda: »A Hazádnak rendületlenül nezpívali?«

Svědek: »To ne.«

Fiškus: »A líbí se vám ‚Hej, Slováci!‘?«

Svědek: »Ano, je to pěkná píseň.«

Fajnor: »I mně se líbí.«

Svědek ještě dále praví, že dr. Julius Markovič je dobrodiním a štěstím pro obecný lid celého kraje.

Karel Borsuk, evangelický farář z Bzinec, svědčí spravedlivě. Popírá rozhodně, že by byli obžalovaní proti Maďarům pobuřovali. Fiškus: »Kdy by se nebylo pobuřovalo, nebyl by lid zpíval ‚Hej, Slováci!‘« Při konfrontaci byli židé pravdou Borsukovou zahanbeni. Fiškus navrhuje, aby Borsuk nebyl zpřísahán. Tu vstane dr. Julius Markovič: »Prosím, slavný soude, neuváděj do hanby evangelického kněze, jen proto, že poctivě mluví pravdu a příznivě svědčí pro obžalované. Já jsem světský člověk, ale kdy by mi soud odepřel pravdivé svědectví odpřísahati, za mužnou povinnost bych si pokládal vpáliti si kulku do hlavy.« Všeobecné vzrušení. Soudcové odcházejí k úradě. Navrátivše se povolují svědka zpřísahati, ale Markoviče volá předseda k pořádku.

Stařičkého svědka Lešku ku přísaze nepřipustili. Chudovský naň pověděl, že čte slovenské noviny. Při konfrontaci praví stařec židům: »No, něch vám tak Pán Boh pomáha!« Což, jdouc z poctivého křesťanského nitra, vzbudilo všeobecný soucit. Vše bylo dojato. Či také soudcové? Fiškus? Bláhoví! Hodný syn maďarské vlasti, ach, nemluvte o lidském srdci, o křesťanství, o soucitu,

---

[1]) Vycházejí jednou za měsíc v Novém Městě nad Váhem a předplácí se na ně ročně 75 kr. Tak malý list a takové hnutí působí!

o pravdě . . . Shrbený stařec, poctivý evangelík, čtenář Kralické bible, věrný svému ubíjenému národu, odchází od soudu jako lhář nepřipuštěn ku přísaze, kdežto zloděj a lháři tam s naučenými svědectvími vítězí u maďarské spravedlnosti a u vládního představitele jejího.

Katolický učitel Petrášek vyznává nejprve, že je dobrý maďarský vlastenec, že otec jeho narodil se v Kečkemétu, jeho praotec byl honvédem, ale nechť mu slavný soud ráčí odpustit, on, má li přísahati, musí mluvit pravdu: neslyšel nic pobuřujícího. Kdy by se bylo něco proti Maďarům mluvilo, on jako dobrý vlastenec hned by to byl vrchnosti oznámil. Soud je zpřísahal.

Zcela jinak se choval mladý evangelický učitel Suboly. Mluvil též maďarsky, musel, ale mužně vypravoval obsah řečí a popíral, že by byli řečníci pobuřovali. Fiškus i soud si ho vzali na mušku. Onen mu vytkl, že za svých studií bral maďarské stipendium a potom, nevděčník, šel za učitele na slovenskou školu. Ba, uvaž, slavný soude, jednou chodil ve slovenském kroji! Takového ovšem soud ku přísaze nepřipustil. Za několik dní fiškus v replice žaloval, že Suboly, když mu jako svědkovi vypláceli diurnum, řekl: »Fuj, maďarské přisluhování pravdy!«

Krafta nebyl zpřísahán, poněvadž se narodil v Praze a byl v státní službě na Rusi.

Igor Hrušovský, účetní lidové banky a redaktor Považských Novin, na otázku, proč šel na kandidátní řeči, odpověděl: »Já, oduševnělý Slovák, považoval bych to za mravní nedostatečnost, kdy bych nešel.« Studoval v Praze, věru, ani on nemůže býti zpřísahán. Fajnor protestuje, aby politické přesvědčení bylo všantročováno do trestního zákonníka, hrozí, že složí svou funkci a že bude hledati záštitu naproti fiškusovým násilnostem. Jednou Fajnor řekl: »Mně se zdá, že si slavný soud mezi svědky vybírá.«

Svědek dr. Duchoň skočil soudci do řeči: »Jsem předvolán za svědka, prosím, nezkoumejte moje politické přesvědčení.« Dostal v odpověď: »Nedovoluji, aby mne, předsedu, svědek volal k pořádku.«

Zatím se přiblížila neděle. Vyšly místní týdenníky, maďarský a německý, a div že nevyslovily sympatie — Slovákům. »Nyitra megyei Szemle« praví, že proti obžalovaným svědčí »jeden notářský pomocník (Barančík) a tři židé, kteří odříkávali svoje svědectví jako naučené.« »Neutraer Zeitung« v drastické formě činí narážku na hodnověrnost svědkův Chudovského; soudu a fiškusovi radí, aby uvážili, že nejvyšší soud posavad zrušil Nitranský rozsudek v každém politickém procesu. Rovněž i společnost chovala zjevné i tajné sympatie k obžalovaným, kteříž, jako lidé čestní a vzdělaní, vystupovali mužně a důstojně, také všichni svědci, nevinu obžalovaných dosvědčující, činili dojem nejlepší. Všeobecně se vypravovalo, kterak Fajnor Chudovského pošramotil.

Od úterka, ode dne 3. února, bylo soudní líčení ve velké dvoraně stoličného domu, jenž je hned pod hradem, druhdy sídlem Svatoplukovým. Obecenstva přibývalo, proto soud zvolil

místnosti větší. Byla to podívaná na roztodivné obecenstvo, slovenské i maďaronské. Slovenský referent zaslechl, jak si maďaroni, slyšíce Čulíka slovensky mluvit, šeptali: »Já tomu rozumím.« A druhý: »Já velice rád poslouchám, když mluví po slovensku.« A senior Čulík jim věru pěkně po slovensku porozprávěl. Po přání soudcově zkoušel mluviti maďarsky, ale šlo to zle, obecenstvo se usmívalo; proto spustil po slovensku, až i maďarony okouzlil. Pět šest takových procesů do roka, a celá Nitra se poslovenští. Jeť v maďaronech krev slovenská, jen jí dát jiný směr. V Nitře je sídlo Femky, maďarské to družky šulfrajnu. I přišel tajemník její z Pešti, dal natisknouti lístky, kterými se obecenstvo vyzývá, aby povstalo s míst a z dvorany odešlo, jakmile Čulík začne mluviti po slovensku. Každému příchozímu byl takový lístek podán. Došlo na Čulíka. Začal slovensky. I trhnul sebou tajemník, povstal, odcházel z dvorany a za ním — tři židé. Ostatní seděli jako přikovaní, žádostivi jsouce slyšeti slovenského řečníka. A Čulík řečnil plynně, hlasitě, až se rozléhalo pod hradem Nitranským. A když dokončil, obecenstvo div že netleskalo. V těch dnech zasedala v Nitře i porota, byl větší nával obecenstva a všude bylo rušno. Obžalovaní stávali se svým chováním co den milejšími a nepřátelům sympatičtějšími.

Blížíme se konci velkého politického procesu v Nitře. Rozsáhlé referáty jen jsme tak přeletěli a také z dlouhých závěrečných řečí povíme jen to ono slovo. Nejprve poslechněme chvilku fiškusa: Na tomto území (na Slovensku) je povážlivé hnutí proti Maďarstvu. Nedávno vedl se tady hanebný proces (Valáškův) a už zase nová společnost sedí na zahanbující lavici obžalovaných. Hlásají zžíravou zášť proti Maďarstvu, plameny jejich zášti usilují pohltiti všecko, co je maďarské. Pracují ke zničení toho Maďarstva, z jehož krve žijí. A ono mohlo vás dávnó zničiti ... Není druhého národa na světě, jenž by trpěl, aby pod pláštíkem advokátského, lékařského a kněžského povolání mohlo se pobuřovati proti jeho státu. Dr. Rudolf Markovič na otázku, která jest jeho mateřská řeč, vzpřímil se a s vypjatýma prsoma odpověděl: »Slovenská!« Maďarský advokát, který v Magyarországu svůj chléb vydělává, z maďarského národa žije! ... Žádati v této říši více jazykův pro veřejný život jest nevlastenecké, vždyť to znamená, chtíti rozděliti stát na částky, »což my dobře po maďarsku panslavismem nazýváme«. V našich horních krajích rodí se jedovaté semeno. Soud má moc vytrhati to vše s kořenem. Maďarský národ, hornouherské Maďarstvo (Slováci) nemohou trpěti, aby zvítězili nepřátelé maďarského státu.

Jest zajímavo, že na řeč obhájcovu přišlo mnohem více obecenstva, snad o dvě třetiny. Fajnorovi bylo snadno obecenstvo si podmaňovati. Byloť při něm kouzlo nejmocnější, pravda. Všecko probral, výjev za výjevem, svědka za svědkem. Vidíte tři židy, Plessa, Deutsche, Herczoga a písaře Barančíka, vůdce jejich. Svědectví židů byla naučená, svědci jsou předpojatí, nevzdělaní. Herczog neumí ani číst ani psát, nikdo z těchto tří židů ani ne-

věděl, v jakém pořádku řečníci mluvili a přece každému z nich jistá slova kladli do úst.

Dr. Julius Markovič, lékař, obhajoval se sám. Závěrečná řeč jeho, nesoucí se osnovou lékařskou, byla silná, jako by kladivem bušil. Obecenstvu byl tento obžalovaný nejsympatičtější.

Na konec vyslechněme soudce. Třináctý den procesu, dne 7. února o 5. hodině večerní vynesen byl v řeči maďarské jmenem krále rozsudek. Dr. Rudolf Markovič odsouzen byl na pět měsíců do státního vězení a pokutě 500 korun, L'udovít Čulík na tři měsíce a k pokutě 300 korun; dr. Julius Markovič na dva měsíce a k pokutě 200 korun; všichni pak ještě k zaplacení soudních útrat, asi 2000 korun. Rozsudek vynesen na základě § 172. trestního zákona pro »pobuřování proti národnosti.«

Všickni odsouzení rekurrují.

Čtenář si povšiml, že na uherském soudě nejprv se svědčí a teprv po svědectví a konfrontaci přísahá. Která svědectví se soudu nehodila, taková nedal odpřísahati a při rozsudku jich nedbal. Čtyři svědci dosvědčili a odpřísáhli, že obžalovaní pobuřovali, důkaz je skvěle proveden, proto byli odsouzeni. Toť zcela jednoduchý řád!

Ještě jeden úkaz je hoden povšimnutí. Po celé líčení jednalo se o vlastenectví a nevlastenectví. To je otázka našim soudům zcela neznámá, kdežto uherskému soudu je to věcí hlavní. Je zloděj, je lichvář, je ničemník — to nic neškodí, on je »vlastenec,«[1]) je připuštěn ku přísaze, aby odsouzen býti mohl »vlastizrádce,« třeba člověk nevinný, čestný, dobrodinec obce a celého kraje.

* * *

V týchž dnech, co byli souzeni bratři Markovičové a Čulík, stáli před soudem Nitranským i krajané jejich, kopaničáři z Myjavy. Myjava je na silnici blízko moravských hranic a je známo, že jsou tam vybíjení »vlastizrádci.« Na kopanice (návrší) dostali nového učitele, který nechtěl jinak vyučovati než maďarsky. Děti doma žalovaly, že vyučování nerozumějí. Sedláci se smluvili a čtrnáct jich šlo do školy, majíce v čele Horňáčka a Masného. »Naše děti jsou slovenské a ne maďarské; my nechceme, abyste je učil po maďarsku, nýbrž po slovensku,« pravili učitelovi. Uražený učitel se pomstil, udal je, a státní fiškus je obžaloval pro násilnictví proti úřadu. Dne 31. ledna odsoudil král. soud v Nitře všech čtrnáct, vůdce na čtrnáct dní, ostatní na 3—5 dní do vězení. Masný vystupoval ostře proti soudci a tak dostal k vězení ještě 100 korun pokuty.

* * *

Dne 10. února stáli před porotou v Pešti Miloš Pietor a dr. Jan Mudroň, oba z Turč. Sv. Martina. Pietor je redaktorem

[1]) Přívrženec »idey,« dle níž se Uhry mají přetvořiti v jednojazyčný stát maďarský.

»Poučno-zábavných knížek« pro lid; v posledním sešitě uveřejnil dvě básně z r. 1848, »Bije zvon svobody« od J. M. Hurbana a »Hor sa Slovák« od J. Botta. Dr. Mudroň (syn čelného národovce Pavla Mudroně) napsal do sešitku článek »Zastaňme si za svoju reč, svoju národnosť.« Básně jsou významné; první začíná takto:

Bije zvon svobody, čujte ho, národy!
kto ho neočuje, obanuje;
i my čujme, bratia,
zlatej zvon svobody,
kým nezapečetia
nám ho zas národy!
Nech sa po T trách
naša reč ozýva,
v súdoch, dietách (sněmu)
nech aj ona býva!

Počátek druhé zní:

Hor sa Slovák, čuj otčinu,
tu pravý čas, maj sa k činu?
Či v tých putách pohniť chcete?
Či si volnosť vyberiete?
Pánu Bohu prisahám,
že sa priahať viac nedám!

Na jevišti jsou soudcové, porotci, obžalovaní, fiškus, tlumočník a obhájce Pietrův.

Předseda ptá se Pietra maďarsky a tlumočník hned za ním po slovensku: »Mluvíte maďarsky?«

Pietor: »Ne.«

Předseda: »Jak můžete konati svůj úřad, když neumíte maďarsky?«

Pietor (účetní ve spořitelně Martinské): »Máme jen slovenské strany.«

Předseda: »Jaké máte školy?«

Pietor: »Gymnasium v Opavě a v Přerově a obchodní akademii v Praze.«

Předseda: »Nehanbíte se, jsa magyar állam polgár (maďarským státním občanem), že maďarsky neumíte?«

Pietor neopovídá.

Přečítají se básně v originále i překladě, potom překlad Mudroňova článku.

Předseda: »V básních je maďarský národ tak představen, jako by Slováky utlačoval, ale tomu tak není.«

Pietor a obhájce jeho se hájí tím, že písně byly vícekrát uveřejněny a nikdy pro ně státní fiškus nestíhal. Ukazují zpěvník z r. 1897, kde jsou obě písně.[1]) Fiškus předložil číslo vládních Slovenských Novin z r. 1891, v nichž jsou obě básně, ovšem prý s takovým komentářem, že to nepobuřuje. Dále poznamenává

[1]) A já mám rozevřen ještě jiný zpěvníček s týmiž písněmi.
Pozn. spisov.

Pietor, že báseň »Hor sa Slovák« je travestie Petőfiho Talpra Magyar.

Dr. Mudroň se hájí tím, že napsal článek ve smyslu národnostního zákona z r. 1868.

Na konec poukázal obhájce, že obě záležitosti jsou už zastaralé. Fiškus namítá, když už soud téměř celý proces projednal, že nemůže řešiti otázku zastaralosti. Soud se přidal k fiškusovi a předložil porotcům otázky.

Z řeči fiškusovy vyjímám několik vět: Maďarská státní idea může míti v tomto státě jen bezpodmínečně věřící a věrné, nepřátelův míti nesmí. Nepřátele třeba nemilosrdně zašlapati (összetiporni), to je právní (!) obrana národa, který svou krví učinil silnou tuto maďarskou vlast, Hanba, že my v maďarské vlasti po tisíceleté slavné minulosti musíme se bránit! .. Co sousední státy násilně, ohněm a železem ničí národy, pracují k jich assimilaci, u nás sám zákon zabezpečuje obranu národností. Maďarský stát rovnou láskou tiskne na prsa svá všecky národnosti (!). Jednou měrou jim měří [1]) a rozdává kulturní blaha. Od každého občana tedy právem požadujeme, aby byl vděčen vlasti a králi, aby uznal maďarskou státní ideu, aby ctil celistvost a jednotnost maďarského státu a národní jednotu národa (?). Odsuzování buřičů svědčí prý o soudcovské moudrosti. Vláda pracuje k tomu, aby zlomila národnosti (t. j. nemaďarské národy). Proto musí také maďarský soudce jíti do pole na obranu vlasti. Svatý cit lásky k vlasti káže, abychom vynášeli rozsudky odsuzující, anyť jsou nejvhodnější, aby zlomily národnostní buřiče ... Slovenský lid je tichý, pobožný, mírumilovný, takto málo vzdělaný, chudobný, odkázaný na dobročinnost a pomoc ... Buřiči jej kazí ... Tu stojí dva buřiči, kteří mají velký podíl na tom, že pobouřen je slovenský lid proti Maďarům. Vy, páni porotci, vedení svatým citem vlastenectví, jste povinni vysloviti: Hle, vinníci!

A porotci to vyslovili. Miloš Pietor odsouzen na tři dni do státního vězení a k pokutě 80 korun, dr. Mudroň na pět dní a k pokutě 40 korun, oba k zaplacení soudních útrat.

* * *

Dne 31. března byl před porotou souzen Svetozar Hurban Vajanský, a to pro článek v Národních Novinách; pak bude souzen ještě pro jeden článek, a po něm je na řadě A. Pietor, redaktor Nár. Hlásnika.

Dne 3. února byli v tiskové při odsouzeni dva Sasové, poslanec Korodi (na rok do státního vězení a k pokutě 2000 korun) a redaktor Orendi (na půl roku a 1000 korun). Dne 5. února odsouzen Sas Liesz (na půl roku a 1000 korun); dne 7. února odsouzen bývalý německý poslanec Steinard.

Temešvárský fiškus žaluje tamější německý denník Deutsches Tagblatt für Ungarn pro články, převzaté z Německa, v nichž

[1]) Jaké mravní poklesloști je třeba k takovým lžem!

se na př. praví, že by Maďaři měli Němcům ruce líbati, ježto mají od nich osvětu, a že by bez německé pomoci zmizeli s povrchu Evropy. Kosa na kámen. Oba národy mní se býti první.

Dne 5. února odsouzen srbský poslanec Pavlovič k pokutě 2000 korun pro urážku na cti; vytahal srbským dětem za uši, když zpívaly maďarskou hymnu, řka, že mají zpívati hymny srbské.

Dne 6. února odsouzen redaktor srbského Branika, Jan Perič, na měsíc do státního vězení.

Od 5. do 7. února měl rumunský denník Tribuna v Kluži tiskový soud pro jedenáct článků, pobuřujících proti Maďarům. Obžalovaný sazeč Mohan odsouzen na 15 měsíců státního vězení a s kauce Tribuny strženo 11.000 korun.

Vidíme, že bylo dáno heslo, aby soudy pronásledovaly všecky nemaďarské národy čili národnosti. Rozsudky a řeči státních fiškálů dosvědčují, že uherské soudy jsou ochotnými pomocníky brutální politiky maďarské.

Jsou věkovité pravdy: »Justitia regnorum fundamentum — spravedlnost je základem států,« a jiná: »Civitates sine justitia sunt magna latrocinia — státy bez spravedlnosti jsou jen veliké peleše loupežnictva.« Také maďarské vlky, kterým beránci, hlavně slovanští, pořád kalí vodu, bude historie souditi podle těchto pravd.

Leonid Andrejev.

Stať z nejnovější ruské literatury

od

Josefa Mikše.

Z celé řady mladých spisovatelů ruských vynikl Leonid Andrejev, jehož povídky za jediný rok vyšly už v třetím vydání. Andrejev počítá se asi ke škole Gorkého. Povídky své věnoval A. M. Pěškovu; podal též jako Gorkij čtenářům svůj životopis, který však není tak pestrý a zajímavý jako autobiografie apoštola bosáctví. Andrejev narodil se roku 1871, učil se v Orlovickém gymnasii a na Moskevské universitě dost nedbale, dle všedních pojmů a požadavků špatně se choval, o leccos se pokusil, ale s nezdarem, a posléze se uchytil v literatuře hlavně přispěním Gorkého, jenž prý mu byl dobrým rádcem.

V nevelké knížce máme šestnácte jeho povídek, sepsaných mezi červnem 1899 a lednem 1902 (u každé jest zevrubně udáno datum). Už tituly jejich: Poplašné zvonění (Nabat), Mlčení, Propasť (Bezdna), V sklepním bytě (V podvalě), Lež, V tmavou dálku atd. ukazují náladu spisovatele, jehož rekové žijí v jakémsi příšerném světě, plném tesknoty a děsných přízraků. S jich stano-

viska obraz tohoto světa jest vylíčen rukou mistrnou a prodchnut vřelým soucitem k ubohým trpitelům i mučedníkům jak vlastní obrazotvornosti tak společenských poměrů. V té příčině jest Andrejev pravým protichůdcem Gorkého. Gorkij ve svém bujném a bouřlivém temperamentu málo dbá lidského srdce, za to však s mladistvým nadšením se koří přírodě, jejímž nejluznějším vtělením jest mu moře, ona krasavice, která laškovnou hrou svých vln okouzluje jeho smysly a budí v něm lásku k životu. Bohyní Andrejeva naopak je noc, smutná, příšerná, plná hrůz i nebezpečí. Stárnoucí Tolstoj nás děsil smrtí, Andrejev shledává tento děs už v životě, v celé přirodě, z níž vystupuje jako nějaký škodný plyn a otravuje všecko pod sluncem. Předměty a pojmy nejsou mu pouhými věcmi nebo představami, nýbrž zosobněním příšer a přízraků, kterými oplývá mozek chorobného člověka. Avšak Andrejev nelíčí lidi choromyslné, nýbrž zkormoucené a takřka v našem lidském životě osiřelé a opuštěné, třebas i žili v rodině, uprostřed přátel a známých. Větším dílem nejsou to bosáci, nýbrž lidé prostřední intelligence, často lidé mladí (zvláště studenti), k nimž spisovatel patrně chová vřelou soustrast. Líčení jeho není tak skvělé jako u Gorkého, za to však vypravování jeho jde před se mnohem pravidelněji a důstojněji, bez logických skoků za »hranici dobra a zla« a bez hysterických výkřiků, které tak kazí skvělé často obrazy posledního bůžka ruské a snad i evropské quasiintelligence.

Nejvíce se mluvilo o povídce *Propast*, která se však sotva může považovati za nejzdařilejši z celé sbírky a zbouří asi mravní cit nejednoho čtenáře, třebas i dosti otužilého čtením všelikých hrůz z pohlavního života člověka-zvířete. Pornografie tu sice není, ale účinek je stejně odporný. Student Němovecký a »gymnasistka« Zinočka vracejí se v podvečer z procházky za městem, rozmlouvají o vznešených věcech, o svých ideálech, o lásce, o čistých dušemi milencích, hynoucích za svou lásku. »Smutné byly vyluzované obrazy, leč v jich zármutku světlejší a čistější zjevovala se láska. Čímsi ohromným, jako svět, zářným jako slunce a luzně krásným rostla před jejich očima a nebylo nic nad ní mocnějšího a krásnějšího.« Zatím však slunce zapadlo, a mladých lidí zmocnil se z počátku zármutek, potom strach. »Světlo zhaslo, stíny zemřely a vše vůkol stalo se bledým, němým, zbaveným života. Kde dříve zářilo rozžhavené slunce, odtud bezšumně plížily se vzhůru tmavé hroudy oblak a krok za krokem pohlcovaly světlemodrý prostor.« Nyní jest Andrejev ve svém živlu. Před nimi bylo pole, paseka, les, v příkopech a leckde byli roztroušeni jacísi lidé (tuláci a tulačky). Šli dále »neohlíželi se stranou, ale pociťovali pochmurné nepřátelství rozrytého pole, zírajího na ně tisícem mdlých a nehybných očí.« Ponenáhlu počali rozmlouvati o jiných věcech, »o těch strašných citech a myšlenkách, které přicházejí na člověka v noci, když nespí a nepřekážejí mu ani zvuky ani řeči.« A zatím se více a více tmělo, a »mrak přelétěl nad jich hlavami a z předu zrovna jako by pohlížel do jich pobledlých

21*

schýlených tváří. A vždy častěji vylézaly temné postavy otrhaných, špinavých ženštin, zrovna jako by je chrlily na povrch hluboké, Bůh ví proč vykopané jámy.« V lese potkali se s třemi otrhanci, a následovala děsná katastrofa; Němovecký byl přemožen a nemohl zachrániti nevinnost své Zinočky. Když se vzpamatoval ze svého omráčení a úžasu, našel dívku trochu dále jakožto nehybné, ale živé tělo, teplé, hladké, jehož se dotýkal s jakousi hrůzou, ale které ho mocně vábilo a pokoušelo. Němovecký křísil dívku »s hlubokou něžností a zlodějskou, bojácnou opatrností hleděl zahaliti ji v cáry jejího oděvu, leč dvojí pocit při dotknutí se látky a holého těla byl ostrý jako nůž a nevystižitelný jako bláznovství. Byl obhájcem i útočníkem a hledal pomoc u lesa jej obklopujícího, ale les a tma pomoci neposkytovaly. Němovecký stal se zvířetem, a propast ho pohltila. — Věru nevíme, proč napsal Andrejev tuto povídku; nemůžeme ho ani omlouvati psychologickým líčením, které při všech svých přednostech jest pochybeno; v podobného studenta-zvíře, jakožto typ, my přece nevěříme, a podobný mravní převrat v duši čistého jinocha při umírajícím těle milované dívky je zpola pravdě nepodoben.

Nejzdařilejší kusy v knize Andrejeva jsou *Vypravování o Sergěji Petroviči* a *Žili — byli.*

Chudého, málo nadaného a nehezkého studenta Moskevské university Sergěje Petroviče, který musel v drahém městě vystačiti s 15 rubly měsíčně, zrovna ohromila Nietzschova idea nadčlověka a všecko, co Nietzsche mluví o silných, svobodných a smělých duchem. Sergěj sice ani neuměl německy, ale jeho druh Novikov uměl výborně a přečetl s ním větší díl knihy »Also sprach Zarathustra.« Když pak byl »administrativně« vzdálen z Moskvy, zanechal knihu německého filosofa Sergějovi, jemuž stala se jakousi svátostí, ač ji do konce nedočetl. Sergěj stal se naivním snílkem, hned blouznil o výhře 200.000 rublů, hned o milostné krasavici, hned o tom, jak vše pozná a bude velkým člověkem, ač věděl, že se mu to nikdy nemůže splniti. Když neblouznil, četl, jak se co namanulo. »Četl nerad, — vážné knihy proto, že mnohému v nich nerozuměl, romány proto, že jedny příliš se podobajíce životu byly smutny jako život, druhé byly lživy a pravdě nepodobny jako jeho sny . . . Pravdivými zdály se mu býti ruské romány, leč býval roztrpčen při myšlence, že sám jest jedním z těch nepatrných lidí, životem zmořených, o kterých se píší tyto tlusté a unylé knihy.« Když přečetl část Nietzschova spisu, zdálo se mu, že v noci jeho života vzešlo slunce, ale bylo to půlnoční, smutné slunce, ozařující ne obraz radosti, nýbrž chladnou, mrtvou poušť, jakou byly duše i život jeho. Přece však to bylo světlo, a on jím byl tak potěšen, jako posud ničím ve svém životě. Zvláště ho vábila mystická forma gotických písmen, která v sobě chovala cosi neobyčejně tajemného, věčného a božského. Byl přírodozpytec, dříve pilně pracoval, psal dissertaci, ale nyní nadobro nechal práce a přestal navštěvovati své soudruhy. Co byl na světě, nikdy ještě jeho hlava nepracovala tak mnoho

a tak silně jako v tyto krátké dni a dlouhé noci. Avšak jeho mozek špatně mu sloužil; kde hledal pravdu, tam přijímal pouze hotové formule, pojmy a fráse. Podobal se herce, která táhne těžký vůz do kopce, klesá při každém kroku a jen rány bičem ji pohánějí dále. Takovým bičem byla mu vidina, přízrak nadčlověka, který svémocně vládne silou, štěstím i svobodou. Byly okamžiky, kdy jasně viděl před sebou svůj život, zrovna jako by byl zobrazen slovem nebo štětcem. »Viděl člověka, jenž se jmenuje Sergěj Petrovič a jemuž jest zapověděno vše, co činí život šťastným nebo trpkým, ale zároveň též hlubokým a lidským. Náboženství a morálky, vědy a umění pro něj nebylo. Místo horoucí a činné víry, která hýbe horami, pociťoval v sobě jakési beztvaré klubko, v kterém navyklost obřadům byla spletena s všedními pověrami. Nebyl ani tak smělý, by se zřekl Boha, ani tak silný, by v něho věřil; neměl ani mravního citu, ani plynoucích z něho emocí. Nemiloval lidí a nemohl kochati se onou velkou blažeností, jíž rovné ještě země nestvořila, kterou totiž dává práce pro lidi a smrt za ně. Avšak ani nenáviděti jich nemohl a nikdy mu nebylo souzeno pocítiti palčivou rozkoš při vítězství nad svým bližním a démonickou radost nad tím, že překonal, co ctí celý svět jako svátost. Nemohlť ani povznesti se tak vysoko ani klesnouti tak nízko, by panoval nad životem i lidmi, buď stoje výše nad lidskými zákony a sám je tvoře, nebo překroče meze toho, co jest pro lidi závazné a strašné. V novinách Sergěj Petrovič četl o lidech, kteří vraždí, kradou, dopouštějí se násilí, a vždy jedna a táž myšlenka jevila se při konci takého čtení: ale já bych nemohl. Na ulici setkával se s lidmi kleslými až ke dnu lidského moře, a též tehdy si říkával: ale já bych nemohl. Zřídka slyšel neb četl o lidech recích, kteří šli na smrt ve jmenu idey nebo lásky, a hned si myslil: ale já bych nemohl. A záviděl všem jak hříšníkům tak i spravedlivým a v uších mu zněla nelítostně pravdivá slova Zarathustrova: »Jestliže se ti nedaří život, jestliže jedovatý červ požírá srdce tvé, věz, že se ti zdaří smrt.«

Tato slova byla Sergějovi osudná. Představoval si svůj budoucí běh životní jakožto ‚akcizní činovník,‘ nemohl pochopiti, čím prospěje lidstvu, děsil se všednosti tohoto života, jemu tak dobře známého, bouřil se při myšlence, že jediné bude užitečným lidstvu jakožto bezejmenný ‚někdo‘, jakožto ‚statistická jednotka,‘ která spotřebuje jisté množství potravy, oděvu atd., oživí tím poněkud obchod i průmysl, s miliony sobě podobných poslouží blahobytu silných lidí na této zemi a prospěje též vědě, která bude zkoumati zákony pohybu obyvatelstva potřebné vědě společenské, nebo docela dá nauce lékařské své tělo, svůj mozek. Nejvnitřnější já, vše svaté v jeho srdci vzpouzí a bouří se proti takému využitkování jeho osoby, ač myšlenka o tom po nějaký čas ho těšila. Znova touží po bohatství, moci, posléze však se přesvědčuje, že »peníze nenapravují nespravedlnosti přírody, nýbrž je prohlubují, a že lidé vždy dotloukají toho, kdo jest už raněn přírodou.« Tehdy zmizely všechny jeho naděje, a černé zoufalství zmocnilo

se jeho duše. Život se mu zjevil jakožto úzká klec hustě zamřížovaná tlustými železnými pruty, a dle rady Nietzschovy měla pouze jediný nezavřený východ. Mistrně líčen jest poslední zápas ducha ubožákova; hrozí se smrti, jeho mladý, zdravý organism nechce zemříti, ale on po noci, kdy se mu zdál život tak krásným a milým, ráno si řekl, zůstaneli nyní na živu, že vzplane nenávistí k sobě a bude museti vypíti takový kalich opovržení k samému sobě, proti němuž jed se mu bude zdáti nektarem. Ono já, to nezávislé, a ušlechtilé já, které se na okamžik pocítilo vítězem a kochalo se nesmírnou radostí vítězství smělého ducha nad slepou a despotickou hmotou, usmrtí ho, jestliže ho neusmrtí jed. A Sergěji Petrovičovi se zdálo, že cítí, jak v něm mocně roste toto já, cítil, jak se vznáší do výše, a hromový hlahol tohoto hlasu přehlušil mizerný pískot těla, silného pouze v noci. Ať se shýbá, kdo chce, avšak on láme svou železnou klec. Ráno před snídáním se otrávil k nevyslovnému hoři opuštěné matky. Soudruzi ho upřímně litovali.

Zcela jinou filosofii měl malý činovník Andrej Nikolajevič, se kterým nás seznamuje spisovatel v povídce *U okna.* Jest to člověk svým způsobem šťastný, nikomu nezávidí, nechce být ani bohatým ani slavným, jen si přeje, by mu nikdo nepřekážel a nerušil ho z klidu, v nějž se netečně pohřížel. Bydlil u opilce pekaře, jenž každou neděli ho bavil svou opicí, a před svým oknem měl krásný dům boháčův, z něhož vyjížděly kočáry, kde bývaly neustále radovánky, jehož okna zářila večer a kde bydlili krásní, statní lidé. »Andrej Nikolajevič seděl u okna, pohlížel a naslouchal. Přál si, by věčně byl svátek a on mohl patřiti, jak jsou živi jiní lidé, a mohl nepociťovati strach, jenž provází život.« Jen jednou, dvakrát si pomyslil, že by také mohl býti člověkem, jenž umí vydělávati mnoho peněz, a pak že by mohl též míti dům s zářícími okny a krásnou ženu. Ale mělo to háček. »Nyní tiše sedí ve svém pokojíku, a stěny i strop, na nějž může dosáhnouti rukou, klenou se nad ním a hájí ho před životem a lidmi. Nikdo k němu nepřijde, nepohovoří s ním a nebude očekávati od něho odpovědi. Nikdo ho nezná a na něj nemyslí, on pak jest tak kliden, jako by ležel na jílovém dně hlubokého moře, kde těžké, temně zelené proudy vodní ho oddělují od povrchu s jeho bouřemi. A hle, najednou má bohatství a moc, a skutečně stojí na rozsáhlé rovině, před očima všech. Všichni naň pohlížejí, mluví o něm, dotýkají se ho. Musí mluviti s lidmi, kteří neustále přicházejí k němu a sám chodí do domů s vysokými stropy a množstvím oken zářících ostrým, bílým světlem. A ničím nechráněn stojí uprostřed, zrovna jako na náměstí, kam tak nerad chodí. Pak musí mysliti na peníze, na to, aby se neztratily, aby jich bylo více, na ženu, na továrnu a na množství hrozných věcí. Má nyní podřízené, musí jim dávati rozkazy a neposlechnouli a počnou se příti, musí křičeti a dupati nohama. Musí býti strašný a silný, ba velmi silný; a při této myšlence Andrej Nikolajevič cítí, jak celé jeho tělo, ruce, nohy stávají se měkkými, zrovna jako by mu z nich vyřezali svaly a kosti. Týž pocit vždy v něm vzniká, když má konati něco svého, ne-

zvyklého, bez rozkazu.« Týž strach před životem nedal mu oženiti se, ač se zamiloval, a nyní škodolibě pohlíží, jak dřívější jeho milostnici bije muž opilec. Považuje se za velikého chytráka, ale nejde mu na rozum, že i Nataša, kterou přece kdysi tak miloval, nyní ho odpuzuje a jemu spílá urážlivou přezdívkou. To jej kormoutí, ale nemůže si pomoci. Prchne opět za svou čínskou zeď tento za živa mrtvý člověk a nebude se trápiti takými hloupými myšlenkami, .které Sergěje Petroviče přivedly k samovraždě. Zvítězí nad životem svým strachem před ním a umrtví se za živa.

Žili — byli bohatý kupec Lavrentij Petrovič Korěvěrov a chudý selský ďákon Filip Speranský z Tambovské gubernie, oba padesátníci. Nyní oba leží na Moskevské klinice a mají nedaleko k smrti, což kupec dobře ví, ale dobrodušný ďákon nemá o tom tušení. Kupec nevěří v Boha, nyní už si ani nepřeje déle žíti a smrti se nebojí. Přemítá u sebe, že co v něm bylo života a síly, všecko zmařeno bylo a stráveno bez užitku, bez radosti. Když byl mlád a kučery mu zdobily hlavu, okrádal svého pána; byl nejednou polapen a nemilosrdně stlučen, což v něm budilo nenávist k těm, kdož ho bili. V dospělém věku dusil a hubil svým kapitálem malé lidi a opovrhoval těmi, kdož se dostali do jeho rukou; jeho oběti pak oplacovaly mu palčivou nenávistí a strachem. Přišlo stáří, přišla choroba, a nyní počali jeho okrádati; koho lapil, toho též ztloukl nemilosrdně. Tak minul celý jeho život v nenávisti a křivdě; nyní chtěl prchnouti před životem, zapomenouti, ale tichá noc byla ukrutná, neznala slitování, on pak buď se smál hlouposti lidské a své vlastní, nebo křečovitě svíral železné své čelisti, by potlačil stenání. Pochybuje o tom, že někdo může milovati život, obracel hlavu k sousední posteli, kde spal ďákon, pohlížel na jeho vytáhlou a vychrtlou postavu a potměšile šeptal: hlupák! Ďákon jemu a každému oplácel láskou, jsa nepolepšitelný optimista; stoje jednou nohou v hrobě plesal nade vším, blahoslavil Boha svého nábožnou, radostnou písní a s nadšením vypravoval všem o své Tambovské gubernii, kde v jeho sadu jsou tak krásná jablka, kde doma mají tak sladký kvas, kde byl tak šťasten se svou ženou, kterou nemohl dost vynachváliti. Všichni na klinice měli ho rádi a on všem neustále děkoval, a za cosi byl vděčen. A jak se těšil na návrat do své vesničky, jak tam zval kupce, který ovšem věděl, že jich dále nepovezou než na Vagaňkův hřbitov v Moskvě. Tuto hroznou pravdu řekl kupec ďákonovi s velikou škodolibostí, když se vrátil z »přednášky,« kam ho vedli ukázat studentům. Den před tím tam byl ďákon a s pohnutím, s blaženým pocitem vypravoval, jak krásně tam o něm mluvil doktor profesor »Žil, byl ďákon . . .« Pohnutím nemohl ďákon více říci, jen s postele své šeptal slova: »Celý život můj vypověděli. Jak jsem byl žalmistou, nenajídal se do syta. O ženě, Bůh jim žehnej, též se zmínili. Tak pohnutlivě, jako kdy bych byl zemřel a čtli nade mnou modlitby. Žil, povídají, byl, povídají, ďákon . . .« Nyní už ďákon nepochyboval, že brzo se uzdraví, činil si plány, jak se pomodlí v Moskevských chrámech,

jak půjde do lázně, pojede domů; tu však rozezlený kupec vrátiv se s docela jinými pocity z přednášky, hrubě a nešetrně poděsil ďákona blízkou smrtí. Každým slovem, kterým dorážel na ďákona, si ulehčoval těše se tím, že rozbíjí jeho nebe a není takým prázdnohlavým hlupákem jako otec ďákon. V noci ďákon byl svědkem smrti kupcovy, jenž ho před tím odprosil, při čemž oba hořce plakali. Druhého dne doktoři ujistili ďákona, že bude žíti, a on jim uvěřil i byl šťasten.

Mlčení panovalo v domě duchovního, otce Ignatije od té doby, co se vrátila z Petrohradu dcera jeho Věročka. Odjela tam zdravá, bodrá, a vrátila se jako zlomená lilie i nechtěla se svěřiti rodičům, co ji tak změnilo. Marně si tou otázkou lámal hlavu otec Ignatij. Bylo mu velmi nemilo, že opustila domov, ale neproklel ji, peníze jí posílal a byl k ní laskav i potom. Představoval si Petrohrad jako cosi velkého, kamenného, strašného, plného neznámých nebezpečí a cizích lhostejných lidí. A v takém městě se octla samotna jeho slabá Věra a tam ji zlí lidé zahubili. Nenávist k strašnému, neznámému městu vzklíčila v jeho srdci a hněv na dceru, která tvrdošíjně mlčela. Mlčel už i otec, až si Věra posléze jednou v podvečer vyšla na procházku, a druhého dne našli její trup na kolejích železné dráhy. Dobrou matku ranila mrtvice, ležela nehybná, a mlčení v domě duchovního stalo se nyní děsným. Tento duševní stav nešťastného otce Ignatije, člověka surového a nespravedlivého, jehož snad nikdo nemiloval kromě jeho stejně surové dcery, líčí nám spisovatel se vzácným uměním; třebas bylo až příšerné zvláště na konci povídky, kde vypisuje návštěvu otce Ignatije na hřbitově. Otec nad hrobem volá svou dceru a »s úžasem pocítil, že v ucho jeho vlévá se cosi hrobově chladného, z čeho mozek lednatí a že Věra hovoří — avšak hovoří i dále týmž dlouhým mlčením.« Spisovatel se zálibou široce líčí takové chorobné dojmy, v té příčině jest čistý symbolista, blízký k dekadenství, ale v jeho symbolismu jest mnoho pravdy. Posléze opouští otec Ignatij hrob dceřin a na domácím hřbitově bloudí nevěda kudy kam. »Mlčení ho pronásleduje; vznáší se z zelených mohyl, jím dýší pošmurné šedé kříže, tenkými, dusícími pramínky se řine ze všech porů země nasycené mrtvolami.« Jako blázen pobíhá otec Ignatij po hřbitově a prchá z něho spíše podoben umrlci, jenž právě vstal z hrobu, než živému člověku. »Když přišel k svému domu, už se smrákalo, a v komnatě Olgy Stepanovny bylo světlo. Nesvlékaje se, s kloboukem na hlavě, zaprášený a v roztrhaném oděvu otec Ignatij rychle se přiblížil k ženě a padl na kolena: ‚Matko, Oljo! smiluj se nade mnou!‘ vzlykal. ‚Pozbývám rozumu.‘ I tloukl hlavou o roh stolu a vzlykal hlasitě, bolestně jako člověk, který nikdy nepláče. A pozvedl hlavu, jsa jist, že se hned stane div, žena promluví a nad ním se slituje. ‚Drahá!‘ Celým svým velkým tělem nahnul se nad ženou a setkal se s pohledem jejích šedých očí. Nebylo v nich ani lítosti, ani hněvu. Snad žena mu odpouštěla a ho litovala, ale v jejích očích nebylo ani slitování ani odpuštění. Oči byly němy a mlčelivy. A mlčel

celý temný, opuštěný dům.« — Zajisté na Rusi nejeden otec vzlyká a tluče hlavou o stůl, nejedna matka umírá při návratu dceřině z Petrohradu nebo z Moskvy, kam odešla neb prchla s nadšenou touhou po ideálech, nebo s touhou po novém, bujném životě, jenž ve fantasii mladé hlavy není ničím podoben onomu dusnému, všednímu životu venkovskému, tolik rozkřičenému v celé nové ruské literatuře. Otázka otců a dětí na Rusi jest otázka nejpalčivější, jest to hrozná hlíza na ruském těle, vzniklá následkem nerozumné domácí a společenské výchovy celého národa a onoho zbabělého feminismu, kterým trpí »silná« polovice Rusi.

Týž předmět má poslední povídka sbírky *V temnou dálku.* Syn odešel z bohatého domova, byv od otce zpolíčkován. Po mnoha letech se vrátí; otci »odpustil,« avšak přítomnost chladného a surového člověka působí na všechny v domě tak, jako by je někdo držel v kleštích. Kde byl po celou dobu, nikomu nepověděl, tento bývalý student technolog, vyhnaný z ústavu a zachráněný pouze otcem od velkého trestu. Ani teď nemínil zůstati v domě otcovském. Mluvil málo a jiné poslouchal s jakousi hrdopyšnou lhostejností, jako by napřed věděl, co mohou říci. Uprostřed řeči časem odcházel, tvář jeho vždy měla výraz, jako by naslouchal čemusi dalekému, velmi důležitému. Všichni se ho báli a jemu hověli; v čeledníku ho považovali za loupežníka neb ještě něco horšího, — »poslouchá, sám nemluví a pohlíží na všechny, jako kat.« Nikoho v domě už nic netěšilo, nastávající vánoce měli zkaženy. Kdysi před svátky otec měl s ním krátkou rozmluvu: »Tys kdysi řekl, že nenávidíš veškeren náš život?« pravil mu. »I teď ho nenávidíš?« — »Ano,« zněla vážná odpověď, »nenávidím ho od samého dna až na vrch. Nenávidím ho a nerozumím mu.« — »Našel jsi lepší život?« — »Ano, našel. Ano, našel,« pevně opakoval Nikolaj. — »Zůstaň s námi.« — »To není možno,« otče. I ty to víš.« — »Nikolaji!« rozhněván vzkřikl Aleksandr Antonovič. Po krátkém pomlčení tiše a poněkud smutně odpověděl Nikolaj: »Jsi stále týž, otče. Prchlý a dobrý.« Na štědrý den, po citlivém výjevu, když se už zdálo, že přece zvítězilo srdce a syn zůstane doma, on v noci tajně a navždy prchl z otcovského domu — v kraj temný a neznámý.

V sklepním bytě jsme v jiné společnosti než posud. »Chižňjakov silně pil, pozbyl práce a známých, uhnízdil se v sklepním bytě se zloději a lehkými ženštinami a utrácel poslední věci. Měl choré, bezkrvé tělo, znavené prací, zmořené útrapami a vodkou, a smrt už naň číhala jako dravý, šedý pták, slepý za slunečního světla a bystrozraký za černých nocí. Ve dne schovávala se v temných koutech, ale v noci bez šumu uvelebovala se u jeho hlavy a seděla dlouho až do úsvitu, jsouc klidna, trpěliva a neoblomna.« On ví, že brzo umře, ale dříve než přijde smrt, musí žíti, a to je hrozná úloha pro člověka, jenž nemá peněz, zdraví a vůle, jako Chižňjakov. Do sklepa, kde umíral tento člověk ve společnosti mladého zloděje, milovníka stařeny, paní tohoto bytu, a prostitutky Duňaše, přišla nešťastná Nataša, kterou právě pustili

z nemocnice s novorozeným dítkem. Natalie Vladimirovna ještě nedávno byla »gymnasistkou,« nyní pak v soumraku se plíží k vykřičené ulici, kde v sklepním bytě bydlila její přítelkyně Káťa. Ale Káťa nedávno zemřela, a dívky s robátkem ujali se obyvatelé sklepu. Zrovna jako by sluneční paprslek ozářil jich smutný a hnusný život. Smáli se, žertovali, s něžností a láskou dotýkali se měkkého tílka dítěte. »Tedy natahnuvše šíje, bezvědomě záříce úsměvem divného štěstí stáli — zloděj, nevěstka a opuštěný, zničený člověk, a tento malý život, slabý jako ohníček v stepi, tajemně vábil je kamsi a sliboval jim cosi krásného, světlého a nesmrtelného. A s pýchou pohlížela na ně šťastná matka, a nahoře, nad nízkým stropem, vznášel se ohromný, kamenný dům, a ve vysokých jeho pokojích přecházeli bohatí, nudící se lidé. Přišla noc. Přišla černá, zlá jako všechny noci a tmou rozestřela se po rozsáhlých, zasněžených polích, a v strachu zkřehly osamocené větve stromů, ty, které první vítají vycházející slunce. Slabým ohněm luceren a kahanců zápasili s ní lidé, než noc silná a zlá spínala osamocené ohně železným kruhem a mrakem naplňovala lidská srdce. A v mnohých srdcích shasínala slabé, doutnající jiskry. Chižňjakov nespal. Skrčiv se v malé klubko, schovával se před chladem a nocí pod měkkou hromadou hadrů a plakal — bez úsilí, bez bolesti a křečovitého chvění, jako pláčou ti, kteří mají srdce čisté a bez hříchu jako děti. Litoval sebe, zdálo se mu, že lituje všech lidí a všeho lidského života, a v tomto pocitu byla tajemná a hluboká radost. Viděl děcko, které se narodilo, a zdálo se mu, že se v něm on sám zrodil k novému životu a že žíti bude dlouho a že jeho život bude překrásný. To bylo tak radostno, že se zasmál, zatřepal hromadou hadrů a otázal se: ‚Proč pláču?‘ A nenašed příčiny, odpověděl si: ‚Tak.‘ A takový hluboký smysl mělo toto krátké slovo, že novou vlnou horoucích slz chvěla se zmučená hruď člověka, jehožto život byl tak smutný. A u jeho hlavy už se uvelebovala bez šumu dravá smrt a čekala — klidně, trpělivě, neoblomně.«

Podobně vyznívá povídka *Àndílek* (Angeloček), jednající o chlapci Sáškovi. Jeho duše nebyla zlá, spíše nepokorná a smělá. Bylo mu teprv třináct let, chodil do gymnasia, ale časem chtělo se mu ráno se neumývati studenou vodou, nechoditi do gymnasia, neposlouchati tam, jak všichni mu spílají, necítiti bolesti v kříži a v celém těle, když ho matka nutila celý večer klečeti. Byl zkrátka z těch zpurných hochů, z nichž vyrůstají Gorkého Nilové. »Nemohl klidně snášeti zlo a mstil se životu.« Proto prý tloukl spolužáky, hrubě se choval k představeným, trhal učebnice a celý den lhal. Před vánocemi byl vyhnán z gymnasia, a když ho matka počala tlouci, kousl ji do prstu. To mu dalo svobodu; zanechal umývání každého rána, běhal celý den s kluky, pral se s nimi a bál se pouze hladu, poněvadž matka přestala ho živiti a pouze otec schovával pro něho chléb a brambory. Tento otec jeho, zbloudilý intelligent, kdysi pil silně vodku, a tehdy žena, hrubá osoba, s kterou se oženil v opilství, bála se ho a nenáviděla ho.

Ale když počal plvati krev a nemohl už píti, počala píti ona a mstila za vše, co musela vytrpěti od vysokého, slabého člověka, který mluvil nesrozumitelná slova, kterého pro zpurnost a opilství vyháněli z úřadu a který vodil k sobě takové ničemy, jako byl sám. Muž slábl, žena naopak čím více pila, tím byla silnější. Nyní mluvila, co chtěla, přiváděla domů mužské a ženské, jaké chtěla, a velmi hlasitě s nimi zpívala veselé písně. Muž pak ležel v přístěnku, mlčelivý, skrčený následkem neustálé zimnice a přemýšlel o nespravedlivosti a těžkostech lidského života. A žena si všem svým známým stěžovala, že na světě nemá horších nepřátel než syna a muže, oba jsou hrdopýškové a »statistikové.« A hle, pojednou toho otrhance a nezbedu pozvali k slavnosti vánočního stromku do bohatého domu, kde byl otec kdysi učitelem, kde býval rád viděn a odkud si mohl přivésti ženu a založiti šťastnou domácnost. Sáška jde, chová se tam sice dosti divně, ale přece přináší domů voskového andílka, jenž se mu na vánočním stromku tak zalíbil, že nešetřil ani proseb ani slz, až mu jej domácí paní darovala. Hoch byl u vytržení, nebeská blaženost rozlévala se v jeho srdci při pouhém dotknutí něžného andílka. Radost jeho sdílel s ním otec. Pohlížeje na andílka pocítil též on tajemnou rozkoš. »Zdálo se tomuto ztracenému člověku, že uslyšel lítostivý hlas z onoho čarokrásného světa, kde kdysi žil a odkud byl vyhnán na věky. Tam ničeho nevědí o špíně, o unylém spílání, o tesklivém, slepě ukrutném zápase egoismu; tam nevědí o útrapách člověka, kterého sbírají se smíchem na ulici, kterého mlátí hrubé ruce vrátných. Tam panuje čistota, radost i světlo, a vše to čisté našlo útulek v duši, kterou miloval více než život a ztratil, zachovav nepotřebný život.« Bohužel andílek pověšený na noc u teplých kamen, u hořící lampy roztál a zbyla po něm jen troška beztvarného vosku. Tak to bývá s lidskými ideály.

Dva obrazy *Poplašný zvon* (Nabat) a *Na řece* jsou věnovány dvěma strašným bičům přírody: požáru a povodni. Zde jest vše zosobněno, vše děsno, sad, pole, stromy, noční stínové, a sám zvon »v předsmrtných útrapách ztrácel dech a křičel, jako člověk, který už pomoci neočekává a pro kterého už není naděje. A mlčky prchali jsme kamsi do tmy, a podle nás posměšně křepčily naše černé stíny.« — *Za povodně* strojník v Bukovském mlýně Aleksej Stepanovič, kterého už tak vše omrzelo, že celý týden se ani nemyl a nečesal, zachraňuje lidi a to rázem činí ho jiným člověkem. »Posud nevěděl, že miluje lidi a slunce, a nechápal, proč se tak změnili v očích jeho, proč se mu chce smáti se i plakati, an pohlíží na poděšenou tvář děvčátka nebo nastavuje přimhouřené oči slunečnímu paprsku žlutému a teplému. Zrovna jako by právě objevil umění a rozkoš dýchání, a to co vnikalo v jeho prsa, bylo i světlo i teplo i zejtřejší svátek; a jemu chtělo se nepřemýšleti, nýbrž pouze dýchati, dýchati bez konce.« Povodeň byla v největší ruský svátek, v noc velikonoční, nedaleko Moskvy, odkud donášel se hlahol zvonů, které zvaly na půlnoční, když strojník se svou loďkou připlul k jakémusi vetchému domku, vyčnívajícímu z vody,

a v něm našel umírajícího pijáka, titulárního radu Dankova, jenž nyní byl opuštěn svým »pensionem,« sestávajícím z lehkých ženštin. Jediná dívka Olja mu zůstala věrna a nyní se s umírajícím, poloopilým člověkem připravuje k velkému svátku a očekává jistou záhubu. On nyní cosi blabolí, pak hned zase spílá, líbá její ruce a nechce umříti. Nesčetné Moskevské zvony mluvily svou slavnostní řeč a hlahol jich nebyl mrtvý, byl cosi lidského, vznešeného, nebo spíše nadlidského, nadpozemského, »a na všech stranách obzoru počala se rozsvěcovati červená a modrá světla, a ještě temnější se stala veliká noc. A zvukové neustále se řinuli. Padali s nebe a vznášeli se ze dna řeky a třepotali jako polekaní holubi narážejíce o vysokou černou hráz a letěli k výšinám svobodní, lehcí, vítězní. A Alekseji Stepanovičovi se zdálo, že duše jeho jest též takovým zvukem, a děsil se, že tělo nevydrží jejího svobodného vzletu. Ruky jeho dotkla se druhá vřelá ruka a ucho uslyšelo tichý, bojácný i radostný šepot: ‚Pravdali, že některý člověk umír o velikou noc, ten přímo jde do nebe?' — ‚Nevím; ano, pravda,' též tiše řekl on. Zvukové dále se řinuli, a radost jejich stávala se bouřlivou, vítězoslavnou. Zrovna jako by se jejich měděná prsa trhala radostí a teplými slzami. Na malé pavláčce míhaly se ve tmě dvě lidské postavy, a noc i voda je obklopovaly. Na prknech podlahy bylo znáti lehké, sotva patrné chvění, a zdálo se, že se celý starý a hříšný domek třese zatajenými slzami a utlumeným vzlykotem.«

Zmínky zasluhuje povídka *Petřík na venkově.* Vypisuje se v ní pobyt ubohého, zmořeného holičského učedníka na vsi; kontrast mezi městskou holírnou, pravou to mučírnou pro hocha, a dětskými zábavami uprostřed dobrých lidí, cesta ven i zpátky jsou pěkně vylíčeny, a celé vypravování budí v nás soustrast s malým pracovníkem, jenž nemá v sobě nic tak zpurného a odpuzujícího jako Saška v Andílkovi.

Příliš blízky k nemírnému symbolismu jsou *Lež* a *Stěna.* Milenec zavraždil svou milostnici, která mu lhala; lež stala se zlým a děsným přízrakem života jeho, byla v jeho očích zmijí, která se plazí a syčí všudy. Myslil, že nyní zabil lež, a zatím zabil pouze ženu a lež učinil nesmrtelnou. Konec zní: »Tmavo a strašno tam, kam ona odnesla pravdu i lež — a já půjdu tam. U samého trůnu satanova dohoním ji, padnu na kolena, zapláču a řeknu: Zjev mi pravdu. Avšak Bože! Vždyť to je lež. Tam je tma, tam je prázdeň věků a nekonečnosti, tam není ona, ba není nikde. Avšak lež zůstala. Ona jest nesmrtelna. Cítím ji v každé částičce vzduchu, a když dýšu, s sykotem plíží se v má prsa a sápe je, sápe! Ó jaké bláznovství býti člověkem a hledati pravdu! — Zachraňte mne! Zachraňte!«

V *Stěně* jsou málomocní ohrazeni vysokou stěnou, o kterou marně bijí hlavami toužíce po jiném světě. Veškerý hnus a smrad panuje za touto stěnou, a celé líčení hřbitovně příšerné může buditi v nás spíše ošklivost než hrůzu. Co vše zde není? I tanec smrti, hltavé pojídání pověšeného trupu a jiné děsné a divné věci.

»A já málomocný plakal i chvěl se strachy, tajně před všemi líbal jsem hnusnou patu stěny a prosil jí, by mne, jen mne jediného pustila do světa, kde není bláznů navzájem se vraždících. Ale podlá stěna nepouštěla mne, a pak jsem na ni plival, tloukl ji pěstmi a křičel: ‚Pohleďte na tu vražedkyni! Ona se nám směje!‘ Ať si dělali málomocní co chtěli, stěna nepadala, byly okamžiky, »kdy jsme věřili a očekávali, že hned padne a zjeví nám nový svět, a oslepení touto vírou už jsme viděli, jak kolísají se kameny, jak od základů do vrcholu se chvěje kamenná zmije, nasycená krví a lidskými mozky. Snad slzy se chvěly v našich očích a my jsme myslili, že se chvěje sama stěna, a ještě pronikavějším stalo se naše vytí.« Ale »lživá a podlá« stěna se nezbořila. Hlavní vůdce smrdutých lidí volá: »Ať si stojí, což pak každý trup není stupněm k vrcholu? Nás jest mnoho a život náš jest těžký. Zastřeme trupy zemí; na trupy naházíme nové trupy a tak se dostaneme nahoru. A zbudeli z nás pouze jediný, uvidí nový svět. A já s veselou nadějí se ohlednuv uviděl jsem pouze hřbety lhostejné, tučné, zemdlelé.« Patrně chce spisovatel říci: málomocní jsme my lidé, svět jest tou stěnou, tou železnou klecí, ze které není lidstvu vysvobození. Škoda, že si Andrejev libuje v podobných fantasiích, časem až směšných; zrovna jako by to byl lektvar uvařený nějakou čarodějnicí. Středověké, hnusné obrazy německé školy, kde hrozný čert polykal nebohé hříšníky, maně nám při tom přicházejí na mysl, nebo docela indický běs Rahu, který spolkl slunce. Věru časem se zdá, že noví ruští spisovatelé podobají se takovému Rahuovi, který polyká slunce a veškeru radost našeho života.

Promluvili jsme o Povídkách Andrejeva zevrubněji pro dobré vlastnosti, které jsou patrny z uvedených zde ukázek. Celkem arci podává i tento spisovatel čtení nezdravé; kruh jeho pozorování je dosti obmezen, a některé myšlenky, situace, povahy nazbyt se opakují, lidé jsou větším dílem jednoho rázu. Tuto příbuznost lze vysvětlovati plemennými vlastnostmi nebo časovými poměry; přece však pro malou rozmanitost obrazy Andrejeva působí zvlášť těžkým dojmem. Čechov je v celém svém smýšlení snad ještě beznadějnější, ale veliká rozmanitost jeho typů a situací seslabuje děsný dojem a činí čtení jeho povídek aspoň obyčejnému čtenáři dosti příjemným; není v nich taková naprostá tma, taková vláda noci jako u Andrejeva. Vážíme si spisovatele Andrejeva, ale sotva brzo sáhneme po jeho knize; hrůzy života jsou u něho tak málo zasloněny světlou, srdce hřející krásou, že nás tyto pathologicky pravdivé stránky spíše odpuzují než vábí. Ovšem uznáváme vynikající reálnost jeho líčení, zvláště chorobných zjevů ruského života; tak to snad vypadá v mozku lidí, kteří jsou zmořeni a znaveni nezřízeností rodinného a společného ústrojí. Jsou tací lidé na Rusi, s jakými se shledáváme v povídkách Andrejeva (a to se o bosácích Gorkého říci nemůže), ale jiná jest otázka, jak mnoho jest takových lidí a zdaž jsou nezhojitelni? Nechceme a nemůžeme věřiti, že by na Rusi bylo tak zle, a přejeme si, by tak nevšední zjev, jako

jsou Povídky Andrejeva, byl a zůstal výminkou v ruské literatuře; — pravda, ale ne všeobecná, nýbrž pouze časová a pomíjející, jest jich obsahem. Jsou dokumentem společenské pathologie, ne však důkazem děsného úpadku ruského lidu.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

I.

»Tady se skoro nic nezměnilo — vše tu vypadá, jako bych to byl naposledy viděl před týdnem, před měsícem — leda že ten onen dům jest jinak natřen.«

Tak k sobě na Pražském náměstí polo nahlas mluvil muž pokročilého věku, šedivých vlasů a vousů, ale statného, zdravého těla a jiskrných, temných očí. Byl všecek černě oděn, kabát mu sahal až pod kolena. Vytáhnuv z šosu pestrý šátek a nazdvihnuv svůj kulatý klobouk, otřel si zarosené čelo a přejel si také oči a tváře.

Náměstí, na kterém stál, bylo dosti prostranné, ale toliko při hořejší straně jeho stále se hemžili lidé a jezdily vozy, doleji jen tu a tam přecházel napříč jednotlivý člověk. Kdo se uprostřed přiblížil k našemu diváku, sotva o něj očima zavadil; on však se na každého bystře podíval, jako by se chtěl přesvědčiti, neníli to nějaký známý.

»Děkuji ti, Otče nebeský, žes mi dal ještě jednou spatřiti tato místa!« zašeptal po chvíli a ještě jednou přeletěl zrakem všechny budovy kolem. »Tamhle je dům, k němuž jsem po škole provázíval Bodnera, — snad tam žije posud?«

Hbitým krokem zamířil k dolejší straně, k stavení o dvou patrech, mnohých oken, ale zevnějšku nevalně úhledného. Před vraty stál otevřený kočár, a na kozlíku kočí kulatých, masitých a krevnatých tváří, vypaseného bříška, krátkých nohou a tlustých stehen, pohodlně se rozkládaje, četl noviny. Když se k vozu jeho přiblížil šedivý pán v černém obleku, odtrhl drobná očka od papíru, změřil chodce od hlavy k patě, a hned byl jist, že je z venkova.

Také pán se na něj podíval, jako by se ho chtěl na něco zeptati. Fiakrista ho předešel:

»Snad vašnosta něco hledá?«

»Chci se jen podívat, zůstáváli tu doktor Bodner, advokát.«

»Co se tkne zůstávání, to méně — zůstává docela jinde.«

»Daleko?«

»Za městem,« ukázal fiakrista palcem přes rameno, — »ve ville.«

Pán pohleděl na vrata: »Tabulku zde přece má —«

»To jó — tabulku a kancelář — a jakou kancelář! Přes dvacet pánů v ní sedí — nevím, jeli v celé Praze taková druhá.«

»Ovšem ji už řídí mladý?«

»Okontrér — mladý tam taky pracuje, ale kápo je starý — jakž jináč.«

Bylo viděti, že poslouchajícímu cizinci to jaksi nejde na rozum.

»Ale Božínku,« řekl, »toť by ten pán musel mít už náramný věk!«

»I kam pak!« ušklíbl se fiakrista. »Jeli mu něco přes padesát, — a ještě to na něm není vidět.«

»Pak to musí přece jenom býti syn!«

»No jó — syn, jakž jináč! Před ním to, pravda, držel otec, ale kdy pak ten už je na onom světě! Jistě patnáct roků.«

»Syn se po otci také jmenoval Arnošt — jeho jsem mínil, když jsem řekl: mladý.«

»Vašnosta o cibuli a já o česneku,« zasmál se kočí. »Mladý je bratr jeho, pan doktor Julius — taky ho dobře znám, ale vozívá ho kollega; pan doktor Arnošt jiného nezavolá než mě. Však na něj akorát čekám.«

»Je to hodný pán?«

»Nóbl pán, hodný pán, z gruntu dobrý pán — takový pán, že by z něho měli dělat prášky a dávat je jiným užívat!«

Nyní se usmál cizinec. Ale fiakrista nedbaje toho pokračoval: »Kdo ho zná, každý pro něj má jen chválu a čest, a sloužit mu je gusto, veritábl potěšení. — Však zrovna jde.«

Cizinec obrátil se rychle k průjezdu, kterým od schodů přicházel pán prostřední postavy, sličného obličeje, všecek na pohled pěkný; veliké oči se zlatými brejlemi byly modré jako fiala, masité rty červené jako jahoda, světlé vousy a vlasy jeho jen docela málo prokvétaly, tak že by mu sotva kdo hádal padesát roků. Oblečen byl v elegantní šedivý oblek, na hlavě měl slaměný klobouk, na rukou žensky malých čisťounké rukavice, které si právě s vážným vzezřením zapínal.

»Ano, je to on,« promluvil cizinec, v srdečném pohnutí na něj upíraje zraky, — »poznal bych ho i všude jinde na první pohled.«

Vstoupil advokátovi do cesty; ten jaksi zaražen se na krok před ním zastavil.

»Račíte snad ke mně?« ptal se zdrženlivě.

»Ach, ano —«

»Do kanceláře? Nějaká právní záležitost? Či snad osobně —?«

»Osobně, pouze osobně —« opakoval cizinec měkkým hlasem. »Octnul jsem se po dlouhých letech v Praze — po tak dlouhých letech, že mne pan dr. Bodner nepoznává —«

»A měl bych?« tázal se advokát v rozpacích, kterými se mu až tváře živěji zbarvily.

»Arnošt mne nepoznává —«

»Račte poněkud přispět mé paměti —«

»Po všechna gymnasiální studia jsme sedali v jedné třídě —«

»Tedy jeden z milých kollegů před 35 až 43 lety. Ale ještě bych neuhodl —«

»Několik roků jsme sedávali v jedné lavici, zrovna vedle sebe —«

Advokát zbystřil zrak: »Snad — snad ne naposledy — Důlava?«

»Prokop Důlava.«

»I pozdrav tě Bůh!«

Bodner podával bývalému soudruhovi ruku, ale on ho sevřel do náručí, aby ho zlíbal. Doktor mu nastavil jen tváře.

»Je to doba, co jsme se neviděli,« řekl vyvinuv se mu.

»Od universitních studií,« pravil Důlava, rychle si otíraje jedno i druhé zvlhlé oko. »Já jsem se po nich dostal hned na venek —«

»A povídáš, že jsi sem po dlouhá léta nepřišel?«

»Nebylo to možno . . .«

»Nyní zavítal jsi na sjezd kollegů?«

»Už před deseti roky jsem dostal pozvání k prvnímu sjezdu. Nemůžeš si pomyslit, jak mne dojalo, jak rád bych se byl k vám dostavil! Když jsem vzpomínal: Teď jsou pohromadě, teď si povídají o dávném čase, o mládí společně stráveném, a mně není dopřáno býti aspoň několik hodin mezi nimi, — tu mě polily horké slzy. Před pěti lety přiletělo druhé pozvání, letos třetí, — a mne uchvátila taková touha, že jsem neodolal, že jsem konečně řekl: Jednou se tam přece ještě podívám!«

»Musel jsi vážiti dalekou cestu —?«

»Jednou jsem přece ještě chtěl spatřiti vlast!«

Advokát byl zase v nesnázích: »Odpusť — já ani nevěděl, že jsi v cizině. Daleko?«

»Tisíce mil — u protinožců.«

»I pro pána! Odkud vlastně přijíždíš?«

»Od Betlema — ale od amerického, v Pennsylvanii.«

»Nu, to jsi nám v Praze velmi vzácný host! Kdy jsi sem dorazil?«

»Jsou tomu sotva dvě hodiny. Jak jsem se v hostinci trochu po cestě upravil, táhlo mě to ven do ulic, a nejdřív jsem zamířil sem —«

»No, buď ještě jednou srdečně vítán.«

Hostovi neušlo, že sebou doktor jaksi nepokojně pohnul.

»Možná, že tě zdržuji?« řekl.

»Ne, ale stojíme tu v průjezdě, kde je ke všemu i průvan —«

»A na tebe čeká vůz — kočí mi to pověděl —«

»Kotrbelec? On proti tomu nic nemá, když jeho pekáč a jeho brouci trochu déle odpočívají.«

»Kam pojedeš?«

»Jen domů.«

»S někým?«

»Sám.«

»Smím se s tebou kousek svézti?«

Advokát se takové otázky nenadál, avšak nedal to na sobě znáti.

»Bude mi jen potěšením,« odtušil honem, lehce se ukláněje. »Prosím, sedej!«

»Já si tak okouknu velmi příjemným spůsobem část města, jehož jsem tak dávno neviděl.«

»Kotrbelče, není třeba spěchat.«

Když koně vykročili, Důlava se pozorně a dychtivě rozhlížel v pravo, v levo.

»Co je vám tu zcela všední,« pravil po chvilce, »to je mně převzácná podívaná, při níž se mi zachvívá srdce . . .«

Každou změnu spozoroval.

»Zde bývala kašna,« podotkl při dolejším konci Vácslavského náměstí.

»Kašny jsou všecky z ulic odstraněny,« poučoval jej doktor, »za to je voda rozvedena po domech, v novějších do každého příbytku.«

»To v životě služek silně ubylo romantiky.«

»Na jiných stranách jim jí zase přibylo.«

»Celé toto veliké a pěkné náměstí mi připadá jaksi vyprázdněno.«

»Ovšem. Zde dole na něm za dřívějších dob sedávali prodavači a prodavačky hustě jako na vaječném trhu —«

»Ano, ano — jmenovitě s chlebem —«

»Výše, od sochy svatého Vácslava až k soše svatého Jana stávaly venkovské vozy s obilím —«

»A celé to prostranství se podobalo husitskému táboru, vozové hradbě Žižkově.«

»Všecky trhy se teď konají na jiných místech, sochy jsou odsud pryč —«

»Pryč?« divil se daleký host. »I svatý Vácslav, u něhož byla roku 1848 sloužena památná mše?«

»Dostal se odsud na Vyšehrad. Po celé délce náměstí pak byla zřízena dvojí alej, v levo jedna, v pravo druhá, opodál chodníků. Ty aleje se mně a mnohým jiným velmi dobře líbily, byla jimi příjemná procházka, náměstí se trochu podobalo parku. Ale potom přišel pánům na radnici zase nový nápad, dali stromy vykáceti a cesty pro chodce nahraditi dlažbou. Zeleň a rozmanitost nadobro zmizely, prázdnota a jednotvárnost nastoupily na jich místo, — a jsou Pražáci, kteří si to libují: teď prý toto veliké prostranství konečně vypadá po velkoměstsku. Ano, teď tu velkoměstské oko jejich s uspokojením vidí pouze zdi a dlažbu, nic jiného.«

Doktor si oddechl: »Až jsem se umluvil, — a nesvědčí mi to.«

»Hle,« ozval se po některém pomlčení zase Důlava, »na místě Konské brány stojí nádherný palác —«

»Zemské museum má konečně slušnou budovu.«

»Nemohli pro ni vybrat pěknějšího místa.«

»Jenže je vybírali, když bylo již kolem do kola obklopeno činžovními domy,« kriticky poznamenal advokát. »Nová budova stačí museu tak na dvacet, třicet roků, potom bude třeba nových staveb, a tady k nim nezbývá žádného místa.«

»A po hradbách i příkopech ani památky!«

»Podle písma: Každé údolí bude vyrovnáno, každý pahrbek bude ponížen.«

»Co jsme se po těch hradbách nachodili, co jsme se dole pod nimi v chlapeckém věku nahráli a nadováděli! Já jsem byl tehdy jako bujné hříbě, život mne ještě nezkrotil, mladá krev nutila mě vyváděti silácké, smělé, třebas i divoké kousky. Vzpomínám si, jak jsem jednou na cestě mezi Konskou a Novou branou kamaráda za kamarádem chytal a po břehu do hradebního příkopu házel. Tu jsi se na cestě namanul i ty — jako panenka hezký, jako slečinka tichý a spůsobný, v novém, pěkném, čistém obleku. Již jsem i po tobě vztáhl ruce, abys se za druhými také válel po drně dolů, ale v tom přistoupí k tobě líbezná paní a mile se usmívajíc povídá tichým hlasem: ‚Jeho ne.‘ A ze mne byl v tu chvíli učiněný beránek; ustoupil jsem, abych jí zmizel s očí, a ty jsi šel po boku jejím dále procházkou, která vás byla maně přivedla do našeho houfku, když si hodně nevázaně vedl. Živě vidím tvou matinku, jak tehdy přede mnou stanula, jako tvůj strážný duch; byla to ušlechtilá, spanilá dáma, — však ty jsi po ní.«

»Já spíše po otci.«

»I on byl tuze pěkný muž; o něm už vím, že je na pravdě boží, ale paní matka snad ještě žije?«

»Před třemi lety jsme ji pochovali.«

»Světlo věčné ať jí svítí!«

Nitka hovoru se na několik okamžiků přetrhla.

»Ale tady je síla nových, výstavných domů!« ozval se potom zase host.

»Ano,« pravil doktor, »v krátké době tu povstalo celé nové, rozlehlé město —«

»Čistě v polích.«

»Bohužel i v zahradách a sadech.«

»Jak to?«

»Smetanka je zastavena, Pštroska je zastavena, i po Kanálce je veta.«

»Opravdu?«

»Dolejší polovice už je pryč.«

»Kanálky je zvláště škoda! Snad není Pražana, jehož by k ní nepoutaly milé vzpomínky.«

»Ba. Co jen románků se tam zapředlo nebo rozpřádalo, co milenců se tam navzdychalo a nablouznilo, co mladých srdcí se tam chvělo láskou, touhou a nadějí, obavou a bolem!«

»Moje také,« vyznával se Důlava.

»No vida.«

»Za tichého večera, když na nebi už svítil měsíc jako rybí oko, skládal jsem tam dlouhé psaní, plné vroucích citů. Moje srdce chvělo se touhou a nadějí. Doma jsem v noci popsal několik stránek, a druhý den je předmět mé lásky měl v rukou.«

»Počkej. Kolik ti bylo tehdy let?«

»Už skoro devatenáct.«

»A předmětu tvé lásky?«

»Asi o dvě léta méně.«

»To již mohlo u tebe hořet a u něho chytnout. Napsal ti také dlouhý list?«

»Nenapsal mi ani slova — dal mi odpověď ústně.«

»Totiž na ústa?«

»Chyba lávky! Odpověď nebyla podle mé žádosti, zněla velmi střízlivě, to jest, chladně.«

»Byl předmět lásky tvé brunetka či blondýna?«

»Ani jedno ani druhé — byl to blondýn.«

»Á tak — šlo tedy jen o lásku přátelskou?«

»Ale já jsem do svého ideálu, který byl mým spolužákem, v skutku byl zamilován, všecko mé myšlení a cítění se k němu neslo, blouznil jsem o něm. U mne opravdu hořelo, — ale u něho nechytlo. Ráno jsem mu dal své psaní, odpoledne jsem s tlukoucím srdcem očekával, jak na mne pohledne, jakým hlasem ke mně promluví. Dočkal jsem se jen bolestného sklamání. Zrakem se mi spíše vyhýbal, ruku mi nestiskl, zcela všedním spůsobem mě pozdravil: ‚Servus.' Dvě hodiny jsem seděl jako zmoklá slepice. Po škole jsem ho vzal stranou, ač jsem pozoroval, že je mu to proti mysli. ‚Nic mi neřekneš?' optal jsem se ho zasmušen. — ‚No víš,' odtušil, ‚jsme kamarádi a zůstaneme jimi.' — ‚Chtěl jsem, abychom byli přáteli!' zašeptal jsem. — ‚To je přece pěšky jako za vozem.' — Udělal jsem tragický obličej, aby bylo vidět, jak hluboce jsem raněn, že mi nerozumí nebo rozuměti nechce a mé horoucí city odmítá; řekl jsem zkrátka: ‚S Bohem!' a odcházel jsem tragickými kroky, — jenže on si toho sotva povšiml. V nejbližší ulici už jsem pro něj v hlavě skládal nové psaní.«

»Zase dlouhé?«

»Vypadlo to pouze na čtyři řádky, ale byly to verše. Ještě je mohu opakovati:

Mistra svého ptal se žák,
co by přátelství být mělo?
Mudřec dal mu v odpověď:
‚Jedna duše, dvojí tělo.'

To jsem mu nazejtří mlčky dal do ruky, když jsme se rozcházeli. ‚Sám jsi tu básničku složil?' řekl mi den potom. — ‚Snad

22*

nemyslíš, že jsem ji opsal?!' — ‚Jen se ptám. Je to hezké, a zrovna by se mi to hodilo do úlohy z češtiny.' To arci nebyl účinek, jehož jsem u něho chtěl dosáhnouti. »Ty už máš jiného přítele!« řekl jsem tragickým hlasem. — ‚Nebuď blázínek.' Mám víc kamarádů než jednoho, a jináč to nebude.' — Šel jsem do Kanálky —«

»Zase něco skládat?«

»Elegii, truchlozpěv — disticha plná smutku, lítosti a výčitek. Vím, že jeden pentameter obsahoval otázku: ‚Či snad chceš jako červ srdce mi uhlodati?' Ale z toho můj střízlivý ideál už nic nečetl; nechal jsem si to ve svých papírech, obávaje se, že by se mi naposled vysmál nebo nevrle mne odbyl. Náhodou počal mi v tu dobu jiný spolužák projevovati zvláštní náklonnost —«

»To jest, tys byl zase *jeho* ideál a také jsi snad od něho dostával písemné výlevy vroucích citů?«

»To zrovna ne — ani on nepatřil mezi lyriky. Pravda, dost mě překvapil, neboť po tu dobu byl ze spolužáků, kteří mi byli nejlhostejnější. Ale když jsem poznával, jak mě má upřímně rád, byl jsem toho dalek, abych mu odplácel chladnou netečností, vážil jsem si lásky a oddanosti jeho, a brzo jsme se stali důvěrnými přáteli.«

»Čemu se při tom nejvíce divím,« pravil advokát, »je tvoje paměť. Tak věrně jsi to v ní po nepřehlednou řadu let uchoval —«

»Což ty ne?« vpadl mu host do řeči.

»Já? Jak bych měl já —?«

»Přece ideál, do kterého jsem byl tehdy zamilován, slul Arnošt Bodner.«

»Ale jdi?«

»Tak docela jsi na to zapomněl?«

»Jako na smrt, když to bylo, jak povídáš. Ovšem ne pouze na to, ale i na mnohé jiné podrobnosti z těch mladých let — zmizely z mé paměti, jako by houbou písmo s tabule smazal.«

II.

Kočí slabě hvízdl, koně se zastavili. Důlava, přestav za svého vypravování dávati pozor na cestu a okolní předměty, teprv nyní zase pozdvihl zraky. Kočár stanul u dlouhé zdi před zavřenými, neprůhlednými vraty; vůkol bylo viděti samé zahrady, z nich tu a tam vyčnívalo jednotlivé stavení.

»Teď opravdu nevím, kde to jsme,« pravil host.

»U nás,« odtušil doktor otvíraje dvířka kočáru. »To je naše villová čtvrt.«

»Všecko jsem tu před branou tak dobře znával, nyní však bych odsud netrefil. Pojedete zpátky, kočí?«

»Prosím, vašnosto.«

»A doveze tě, kam budeš chtít,« řekl advokát.

»S tebou,« ptal se ho Důlava, »s tebou se dnes ještě uvidím v měšťanské besedě?«

»Odpusť, ale nechodím do hostinců a večer vůbec už nikam —«

»Ale dnes! Podle rozeslaného programu mají se dnes v měšťanské besedě sejíti kollegové, kteří na večer již budou v Praze, — to přece uděláš jednou výminku?«

»Ještě si o tom povíme. Nyní mi prokážeš tu čest a podíváš se do mého Tuskula.«

»Děkuji pěkně za pozvání, — ale neznám vaší etikety zde, nevím, jeli teď čas k návštěvám, a bojím se, že bych v tvé domácnosti způsobil nepříležitost.«

»Dokonce ne. Jenom slez.«

Uposlechnuv pravil host: »Nechci tajiti, že bych rád spatřil tvou milou rodinu —«

»To se ovšem nemůže stát —«

»Ne?«

»Jsem tu sám.«

»Paní manželka a dítky nejsou doma?«

»Nejsou vůbec na světě.«

Host se zarazil, ale na doktorově tváři se neobjevila nijaká chmura.

»Snad jsi jich neztratil?»

»Ach ne — nebyl jsem nikdy ženat.«

Důlava vyjevil na přítele oči: »Nikdy ženat?!«

Advokát se usmál: »Hledíš jako nevěřící Tomáš.«

Stiskl telegrafní knoflík vedle dveří; v zahradě opodál počal štěkati pes hlasem silným jako lev, hned po něm druhý a třetí.

»Kotrbelče!« obrátil se doktor k fiakristovi a potichu k němu promluvil několik slov; on posvědčiv šlehl lehce po koních a počal se s kočárem otáčeti.

V tom se z šedého povlaku na obloze proklubávalo slunce.

»To k vůli nám,« žertoval advokát, »abys uviděl všecko v slavnostním osvětlení.«

V zámku zarachotil klíč, ženský výrostek otevřel menší dvéře vedle vrat.

Důlava, sotva dovnitř vkročiv, překvapen stanul.

»Ach, to je krása!« zvolal bezděky.

Měl před sebou ne zahradu, ale rozsáhlý park, který v pravo i v levo do výše vystupoval, v předu dlouhým mírným svahem do údolí se skláněl; pro vysoké stromy na všech stranách nebylo mu viděti konce, a mimo něj se jen ve vzdáleném pozadí ukazovaly táhlé vrchy, které sluncem k západu se sklánějícím lahodně ozářeny zrovna se usmívaly.

»To je panské sídlo!« dokládal host.

»Nemysli si,« podotkl advokát, »že je všecko moje, co vidíš: mně patří jen tato střední část, ale jsem rád, že mám na obou stranách takové sousedství.«

»Hned u města bydliti v takovém ráji, to je štěstí, jehož ti mohou tisíce a tisíce Pražanů záviděti.«

»To je také má největší radost, ač nemohu říci: nekalená. — Ale pojďme přece dál.«

Níže bylo troje stavení.

»Tu je byt zahradníků,« vysvětloval doktor, když kráčeli mimo po písčité, pěkně uhrabané cestě, »tu je kuchyň a obydlí služek, a zde moje residence. Řekl jsi: panské sídlo? Teď vidíš, že je to jen skrovný domek.«

»Pěkný jako klec,« pravil Důlava, »a dost veliký pro hodnou rodinu.«

Slova jeho zanikla v ohlušujícím štěkotu. V pravo na malé stráni pobíhali za laťovým plotem tři velicí hafani a spatřivše cizince spustili pekelný koncert.

»To jsou praví Cerberové,« řekl host. »Kdy by mohli ven, zle by se as vedlo tomu, kdo sem nepatří.«

»Nejsou tak zlí, jak vypadají. — Okřikněte je, Buriane! A potom spusťte naši fontánu, máme vzácného hosta.«

Kde se vzal, tu se vzal muž vysoký jako granátník, dlouhých a širokých černých vousů, pravidelných, pěkných tahů v obličeji. Uctivě pozdraviv pány spěchal ku plotu, a psi za několik okamžikův utichli.

»Je to vzácné plemeno,« poznamenal o nich ještě dr. Bodner; »měl jsem jich pět, ale dva pošli — nejspíš jim nějaká dobrá duše hodila do zahrady otrávené sousto.«

Fontána byla na druhé straně domu, a od ní se již otvíral pohled do krajiny.

»Tamhle to je patrně staroslavný Vyšehrad,« ukazoval host, »ale tu na Pankrácké výšině se vypíná jakýsi nový, veliký palác.«

»Několikrát větší, než se odsud zdá,« řekl doktor. »Je to palác pro odsouzené vrahy, žháře, lupiče, větší zloděje a horší politické provinilce.«

»Kriminál? Zrovna u Prahy?«

»Bůh ví, jak dlouho se o to jednalo, aby Svatovácslavská trestnice z města byla odstraněna. Konečně k tomu došlo. Tam ji zbourali a postavili ji sem — vlastně zas do města, jen o kousek dál.«

»A proč?«

»Milý příteli, nevyzpytatelné jsou úmysly, soudy a cesty pánů Vídeňských, bez jichžto svolení a předpisu nesmí v Čechách spadnouti vrabec se střechy a hnedle také nikomu ani vlásek s hlavy. Když jsme nechtěli míti tak veliký kriminál v Praze, postavili nám u Prahy Špílberk, a to pěkně nad Vyšehradem! — Pojď se posadit.«

Domácí pán kynul pod košaté lípy, kde stál bílý stůl a několik židlí.

»Radši bych si ještě prohledl tvůj sad,« odvětil Důlava, — »neníli ti to na obtíž.«

»Ó prosím.«

Chodili zvolna od místa k místu, a hostovi zdálo se jedno pěknější než druhé, i nepřestával chváliti stromy, keře, trávníky, záhony květin.

»Inu ráj — učiněný ráj!« opakoval nejednou.

»Své miláčky a poklady chováme tuhle,« řekl Bodner, když se octli u skleníků.

»Smím je také vidět?«

»Jenže je tam hezky horko —«

»Mně neuškodí.«

Burian, zahradník, jim otevřel dvéře a provázel je do vnitř. Z počátku dělal doktor cicerona, zahradník jen obratně na vysoká i nízká místa pro kořenáče sahal a hostovi je před očima držel i otáčel; ponenáhlu se také ujímal slova, k demonstracím připojoval výklad, k jednomu vzácnému exempláři přinášel odjinud druhý, třetí. Vyklubal se z něho člověk pohyblivý jako rtuť, výmluvný jako učitel, v botanice honěný jako profesor.

Host nevycházel z údivu, doktor se spokojeně usmíval. Pobyli v sklenících dobré půl hodiny.

»Chtěl jsi vidět rodinu mou,« pravil domácí pán, když vycházeli ven, — »hleď, ty květiny jsou moje děti, mezi nimi trávím své nejpříjemnější chvíle, jsou mojí radostí a potěchou.«

»Jsou to dítky vždy krásné, zdravé, zvedené, líbezné a něžné,« dokládal host, — »nikdy nezavdávají příčiny k starostem a obávám, nikdy se pro ně srdce nesvírá zármutkem a bolem. — Tyto své miláčky jsi sobě ovšem sám vychoval, ale park, villu a celé rozkošné Tuskulum zřídil nepochybně již tvůj tatínek?«

»Ne, koupil jsem to až po jeho smrti.«

»Dobřeli se pamatuji, vypadávalo to za našeho mládí v těchto místech dosti divoce. Všecka čest a chvála lidem, kteří tuto končinu tak zvelebili a okrášlili.«

»Bohužel, že to všecko zas může býti zkaženo, a rychleji, než to bylo zveleben.«

»Jeli možná? Jakým spůsobem?«

»Tyto reality jdou z ruky do ruky, vlastníci přicházejí a odcházejí, někteří ovšem i na věčnost. I může se snadno státi, že za krátký čas dostanu souseda, který v zahradě své počne stromy káceti, na místě jich základy kopati a zdi stavěti do výše dvou, tří, čtyř pater.«

»Směl by takové kazisvětství prováděti podle své libovůle?«

»Obec by mu snad dovolení nedala, on však by rekurroval k okresu, potom k zemskému výboru, naposled do Vídně. Chceli obec, okres, zemský výbor něco zabránit, je to málo platno, konec konců se všecko rozhoduje ve Vídni a rozhodují tam o tom lidé, kteří třeba jakživi Prahu neviděli nebo ani v Čechách nebyli. Kdy bys věděl, jaké věci si tu lidé takovým spůsobem vyrekurrovali, spráskl bys ruce.«

»Úřady mají přece míti především obecné dobro na zřeteli,« mínil host.

»Soukromý spekulant,« řečnil doktor, »předevzal si tamhle u Zlichova postaviti továrnu takového spůsobu, že z ní Praze hrozilo nemalé obtěžování. Praha protestovala, úřady však spekulantovi konec konců povolení daly. Továrna tam stojí už hezkou řadu let, a komín její stále kazí vzduch na té straně, kam táhne vítr, — u nás tady také, v Praze ovšem nejvíce; a též do Vltavy z ní přicházejí přísady, kterými se voda pro město nikterak nezlepšuje. Milý příteli, nejen obecné dobro, ale také berně a dávky třeba míti na zřeteli; nová továrna bude platiti ročně tolik a tolik nových daní, na to se musí nejprv pamatovati ve státě, který pořád tolika peněz potřebuje — ku příkladu jen na kanony, stále podle nových a nových systémů zaváděné a hned potom zas odstraňované. Tamhle tu villu prodávají veselí dědicové, a chce jim ji dobře zaplatit kupec, když mu bude úředně povoleno, aby z ní udělal restauraci s hostinskou zahradou. My sousedé bychom neradi, aby se nám dostalo takového nadělení, aby nám tu celé noci hrála muzika, hlučela a zpívala rozjařená společnost nebo hulákali ochmelení buršové; bráníme se, žádáme, abychom nebyli takovým spůsobem odměňováni za to, že tu — dílem přece také k obecnému prospěchu — vydržujeme dosti nákladné sady. Ale nevím, co svedeme, neboť je jisto, že z hostince by se platila větší daň než z pouhé villy.«

»Hostinců, jak jsem si všiml, není tu nedostatek.«

»Pomalu bude hostinec v každém třetím domě. Snad už poněkud rozumíš mému slovu, že tu moje radost není nekalena. Pořád tu mám na očích Nuselské údolí. Také pamatuješ, že bývalo kdysi potěšením Pražanů; od těch dob se změnilo takovým spůsobem, že je na to žalostno hledět. Víš, jak se jinde u velikých měst zakládají nové čtvrti, aby v nich proti starým bylo dosti vzduchu, světla a zeleně. Tady však se pořád lepí zeď na zeď, dům na dům, jen výšky jim ustavičně přibývá a jen les dýmajících a čoudících komínů nad nimi houstne. Ulice staví se do polí, ale místem se musí šetřit —«

»Je tak drahé?«

»Musí se jím šetřit, aby bylo drahé. Kde sáh byl dříve za zlatku, je třeba nyní už za stovku.«

»V čem teda vězí háček?« ptal se Důlava s nelíčeným účastenstvím.

»Rozpomeň se, jak zakládal Nové Město Pražské Karel Čtvrtý. Za jeho času zrovna byly v modě uličky úzké a křivé; on obehnal veliký kus země hradbami a poručil, aby uprostřed nich byly zřizovány jen široké, rovné ulice a veliká náměstí. Když proti jeho vůli jednu uličku udělali těsnou, hněval se a dal jí jmeno Nekázanka. Od jeho dob minulo více nežli šest set roků, a ještě my jsme mohli na Novém Městě viděti hojnost volných prostranství, pořádných zahrad, které se teď o překot zastavují vysokými činžáky, dílnami, stájemi atd. Pravda, v Praze přibývá obyvatelstva, musí tedy také přibývat domů, a k těm je potřebí místa. Kdy bychom také nyní měli otce vlasti Karla, byl by řekl:

‚Na nové domy, na nové čtvrti je před branami místa dost a dost, místa velmi příhodného a laciného. A v nynější době musejí se zakládati nejen široké ulice, veliká náměstí a hojné zahrady, nýbrž i krásné, rozsáhlé parky. Kde už je sad, jako v Kanálce, tam ovšem zůstane, jen se ještě zvelebí; jiné budou založeny, hned je zakreslete do plánů. A stavěti se bude nová čtvrt tak, aby domy nebyly kasárnicky široké a vysoké, v dlouhých řadách k sobě přilepené, nýbrž aby každý okolo sebe měl něco volné prostory a kousek zahrádky, raději větší než menší.‘ — Takové opatření se tu bohužel nestalo —«

»Poněvadž není už otce vlasti Karla, který by je učinil —«

»Mohl je učiniti také někdo jiný, ku příkladu Pražská obec; mohla snadno a lacino koupiti pozemky před svými branami a udělati plány k moderním městským čtvrtem, jak je jinde zakládají. Měla to učinit, jakmile bylo jisto, že hradby její padnou. Hradby své musela od eráru za drahé peníze koupit, za drahé peníze zbourat; park, který na jedné části jejich zřídila, sám jediný stál sumu, za kterou by se bylo před samým městem koupilo několik dvorů se všemi pozemky. Sotva se v drahém sadě na hranici Pražské ujaly mladé stromy, rozhodnuto, že na Vinohradech, jen několik minut cesty dál, bude vykácen a ohromným počtem domů zastaven starý park v Kanálce. Soukromý jeho majitel si to vymohl, ač bylo už patrno, že se to děje na velikou újmu Vinohradů denně vzrůstajících. Tato nová městská obec, která přece jest jen rozšířením Prahy, má parků potřebí jako soli, měla je dostati hned do vínku, to jest do prvotního plánu; když se to nestalo, bude dřív či později nucena získávati místo k nim za kolikeronásobnou cenu. — Ale kam jsem to zabloudil!« vytrhl se náhle advokát.

»Jsou to správné a moudré náhledy,« pravil Důlava, »a mohu si pomysliti, jak důrazně je hájíváš na příslušných místech, jmenovitě ve sboru obecních starších —«

»I to to — nejsem jeho členem.«

»Pamatuji, že tatínek byl, a také poslancem na sněmu i na říšské radě —«

»Já jsem nikdy do žádného zastupitelstva nekandidoval, a vůbec jsem se spolkovému životu vyhýbal.«

»Proč pak? Hřivnu sobě svěřenou zakopávati —«

»Mohu tě ujistit, že mně nebyla svěřena.«

»Ne, ne — jak jsem právě slyšel tvůj výklad —«

»Šlak ví, proč jsem se rozpovídal. Jindy to nedělávám — na mou věru ne. Podnes jsem odolával zdejší epidemii, ale snad jsem už také nakažen.«

»Jakou epidemii myslíš?«

»Už dávno tu každý provozuje kritiku, všemu lépe rozumí než druzí, proti všemu, co dělají, reptá. Z toho povstaly různice, hádky, nekonečná váda a naposledy rozezlené boje. Já jsem se všeho toho posud stranil, a jestli se mne to už také chytá, ochotně se podrobím sebe radikálnějšímu léčení. Na každý spůsob jest

velmi povážlivým symptomem okolnost, že ve společnosti vzácného hosta tolik mluvím o sobě.«

»Mně velice vhod —«

»Je čas, aby se to změnilo.«

Octli se zase u fontány, teď vysoko stříkající.

»Myslil jsem, že se usadíme tady,« řekl doktor, »ale udělal se dosti chladný větřík —«

»Nyní uprostřed léta jest jen příjemný.«

»Jenže jsme se v těch sklennících rozvařili skoro jako v parní lázni. Půjdeme radší dovnitř.«

»Jen jestli tě příliš nemeškám?«

»Vždyť je už fajrunt. A posud jsi mi o sobě zcela nic nepověděl.«

III.

V domě zavedl Bodner přítele do přízemního pokoje, do něhož padal široký pruh slunečního světla, před západem již do žluta zbarveného. Na prostředním stole bylo pro dvě osoby prostřeno, a také tam již stály mísy studených jídel a láhve s nápojem.

»Máš zpěváka také v pokoji,« řekl host pohlížeje do klece u okna pověšené, — »a je to, tuším, slavík?«

»Jenže teď již umlknul, jako ptáci venku.«

Důlava sehnul se k stolku při zdi, pokrytému velikými, krásně vázanými knihami: »To jsou patrně vzácná díla.«

»Nejvíce obrázkové publikace o rozličných zemích a vybrané cestopisy.«

»Jsi pilný čtenář?«

»Spíše jednostranný než pilný. Básním a románům jsem i za mladého věku mnoho neudělal, teď si je už dávno zcela odpouštím. Ale rád se ob čas podívám někam do ciziny, a potom si vzpomínky na ty kraje oživuji těmito knihami. Leckde jsem byl, ale tak daleko jako ty jsem se nedostal.«

»Hlavní věc: odevšad jsi se vrátil zpátky domů . . .«

Doktor vedl přítele k prostřednímu stolu: »Pojď se posadit, sníst nějaké sousto a vypít doušek piva nebo vína.«

»Děkuji pěkně. Ale musíš mi slíbit, že nám také jednou dáš příležitost, abychom tě ve své skrovné domácnosti mohli pohostit.«

»V Americe? Slíbit bylo by snadno, ale slib dodržet? Když jsem se k protinožcům nevydal dřív, teď už se k tomu neodhodlám.«

Když počali jísti, tázal se Bodner: »Jak pak ty už dlouho žiješ za mořem?«

»Nechybí mnoho do třiceti roků,« zněla odpověď.

»Aj, totě celý věk! A prosím tě, jak jsi se tam octnul?«

»To je, příteli, celá historie . . .«

»Když jsme se rozcházeli z gymnasia, vím, že jsi se obrátil k theologii. Snad ne příliš rád?«

»U člověka pocházejícího z vesnice už se pravidelně předpokládá, že takový krok učinil nejvíce k žádosti matčině. Ale u mne toho nebylo. Matky jsem tehdy už neměl, a otec řekl: ‚V těch věcech ti nemohu radit, musíš jednat jen podle vlastního rozumu, — jak si usteleš, tak si lehneš.‘ Oblekl jsem tedy kleriku nejen bez cizího nucení a přemlouvání, nejen z dobré vůle, ale s pravým nadšením, neboť působiti jako kněz mezi lidem, zvláště na venkovské osadě, zdálo se mi povoláním nad jiné krásnějším.«

»Ale v semináři jsi nepochybně, jako mnohý jiný, přišel k jiným náhledům?«

»V semináři mi ovšem leccos nebylo po chuti, ale ve svém předsevzetí jsem se nijak nezviklal, a také jsem byl vysvěcen.«

»Vypadal by jako kněz, kdy by nebylo těch vousů,« myslil si v duchu advokát. »Nu, možná, že je kněží v Americe smějí nosit.« — Nahlas pravil: »A dostal jsi se podle svého přání na venkovskou osadu?«

»Jenže ne na takovou, jako jsem si původně představoval,« vece host. »Touha mě táhla mezi český lid, ale přišel jsem do krajiny smíšené. Čechů tam byla menšina, farní městečko bylo skoro vesměs německé.«

»A tebe jako Čecha neviděli as příliš rádi?«

»To nemohu říci. Teď se ovšem i daleko od vlasti dočítám, jak se tu leckde v německých krajinách nepřátelsky chovají k českému knězi, ale toho za mých dob ještě nebylo. Farář v Lešicích byl Němec, již letitý a pohodlný pán, který se asi v duchu mé mladistvé horlivosti usmíval, ale ochotně mi přepouštěl větší díl práce a jednal se mnou vždy jen jako starý, zkušený dobrák. Přece mne však, obzvláště na počátku, tísnil pocit, že nejsem mezi svými, byl jsem jako přesazený stromek, který se v cizí půdě jen ponenáhlu zakořeňuje. Svědomitě konal jsem svou povinnost v každém případě, ale po česku se s lidem modliti, po česku kázati, po česku k dětem ve škole promlouvati bylo mi přec jen zvláštním potěšením. Upřímně jsem hleděl ke všem osadníkům, i k německým, chovati stejnou lásku, ale přátelský svazek připoutal mě přece jenom k Čechovi.«

»Zcela přirozeně.«

»V místní honoraci byl to jediný našinec vlasteneckého smýšlení, jehož ovšem nijak okázale, neřku vyzývavě neprojevoval; žil s německým obyvatelstvem vždy v dobré shodě, čehož bylo třeba již proto, že byl kupec. Jmenoval se Markup, byl poctivý, řádný muž, ale obchodními vlastnostmi zrovna nevynikal; živnosti své sice nezanedbával, ale nebylo u něho takové čilosti, energie a podnikavosti, která dovede z malého kapitálu dělati veliký. Věrnou a dobrou pomocnici měl ve své manželce, která již z domova byla z kupeckého rodu a měla v sobě také více kupecké krve. Já jsem ovšem od samého počátku patřil mezi jejich zákaz-

níky; mnoho peněz jsem jim do krámu nenosil, ale brzo jsme se sblížili a také spolčili: počali jsme dohromady odbírati české noviny. Pod mou adresou přicházely a já je odevzdával kupcovům, kde je pak čítali otec, matka i dcera.«

»Měli také dceru?«

»Měli tři děti: Emu, provdanou v jiném, dosti vzdáleném místě, Bohdanku, právě osmnáctiletou, a synka Venouše, asi o pět let mladšího —«

»U Bohdanky se, myslím, déle pozdržíme?«

»Ty už hádáš...«

»Byla asi půvabná?«

Důlava neodpověděl přímo.

»Už jsem v Lešicích kaplanoval kolik neděl,« řekl, »a kupcovy dcery slyšel jsem jen někdy náhodou od rodičů jmenovat a věděl jsem pouze, že starší má učitele a mladší že je teď u nich. V sobotu před Lešickou poutí strčil jsem připravené kázání do kapsy, abych se mu naučil venku pod širým nebem; vzal jsem také čerstvé číslo novin, abych je odevzdal u kupců. Tam dvéře do krámu byly — jako v létě často — otevřeny, v něm pak jsem nikoho nenašel. Markupovi měli byt nahoře, ale málo se tam zdržovali; za krámem nalézal se pokojík, který sloužil nejen za kontoru, ale i za hostinskou místnost, když někdo přišel na doušek vína, a za hovornu, když se někdo zastavil na krátké řízení nebo na porci diškursu. Tam i tentokrát jistě byl někdo z domácích; mně zachtělo se žertu, počal jsem dupat a volat:

‚Hej, hola, kde je kdo? Jaký pak je tohle pořádek? Zákazníci přicházejí, a v krámě nikdo, jen nad pultem mořská panna, která nemůže prodávat, protože je bezruká! Hej —!‘

Najednou mi slovo uvázlo v hrdle. Dvéře pokojíku se rozletěly, ale v nich neukázal se ani kupec ani jeho manželka, nýbrž děvčátko, jež jsem nyní po prvé viděl a jehož jsem se ani ve snách nenadál. Hledělo zaraženě, ale také můj obličej se notně prodloužil.

‚Má úcta — pěkně vítám —‘ zaslechl jsem tiché, rozpačité pozdravení.

Hleděl jsem si z náhlých, hodně nepříjemných nesnází nějak pomoci: ‚Pardon! Nevěděl jsem — netušil jsem, že — že máme novou kupcovou —‘

»Tatínek je na louce, maminka právě odskočila — jenom na chvilku —‘

‚Mám tedy čest se slečnou —‘

‚Čím mohu posloužit?‘

‚— se slečnou Bohdankou?‘

Uklonila se všecka ve tváři vzplanulá.

‚Já jsem zdejší kaplan —‘

‚Znám už velebného pána.‘

‚Přece jsme se ještě vůbec nesetkali —‘

‚Byla jsem ráno v kostele.‘

‚Jste už déle doma?‘

‚Včera jsem se vrátila.‘

Jen ponenáhlu jsem si všímal dívčina zjevu. Ačkoli nebyla malé postavy ani slabého těla, přece mi připadala ještě velmi mladičká, a to z té příčiny, že její obličej měl výraz téměř dětský. Bohaté vlasy její byly černé jako uhel, ale oči jako chrpa modré; pleť její vynikala zvláštní jemností, líčko jí přes tu chvíli políval živý ruměnec. Oblečena byla v jednoduché prací šaty, které jí však tuze pěkně slušely. — Já jsem jaks taks prodlužoval hovor:

‚U sestřičky se vám líbilo? Tam u nich je asi zábavnější život než tady v Lešicích?‘

‚Nebyla jsem tam pro zábavu. Sestře se dlouho nevedlo dobře se zdravím, musela jsem ji v domácnosti zastat.‘

‚Ale teď se jí už daří lépe?‘

‚Chvála Bohu —‘

‚A vy jste mohla přijeti na pouť? Nu, pěkně vás vítám pod otcovskou střechu, — ale prosím za odpuštění, že jsem tak nezbedně vešel a vás poplašil — ke všemu nadarmo, neboť nemám co kupovat, jen jsem tatínkovi přinesl noviny. Pěkné poručení jemu i matince.‘

Na rozloučenou podal jsem jí ruku. Ostýchavě vložila do ní svou pravici, drobnou, ale uvnitř tvrdou.

‚Ta není zvyklá lenošit,‘ myslil jsem si v duchu. ‚Snad má i mozoly.‘

Před samým krámem potkal jsem paní Markupovou a musel jsem s ní ovšem promluvit: ‚Odevzdával jsem u vás noviny — a dověděl jsem se, že máte doma dcerušku.‘

‚Ema ji ještě nepouštěla ráda,‘ dí paní, ‚ale náš pan učitel zde nedal jinak.‘

‚Proč pan učitel —?‘

‚Chtěl, aby mu Bohdanka aspoň o pouti nescházela na kruchtě.‘

‚To je důkaz, že hezky zpívá.‘

‚On alespoň na ni drží.‘

‚Máme se tedy zejtra nač těšit,‘ řekl jsem matce obyčejnou lichotku.

Když jsem nazejtří před velkou stanul na kazatelně, hned jsem na kruchtě v hloučku zpěváků spozoroval děvče kupcovic. Po prvé mi připadlo na mysl, jak malý jest náš kostelíček, jak blízko jest kůr u kazatelny. Potom, když jsem vzal do ruky knihu evangelií, pocítil jsem zvláštní radost, že budu dnes mluviti česky. Mluvilo se mi od samého počátku velmi pěkně, a když jsem viděl, jak posluchači visí na mých rtech, podával jsem se vždy více řečnickému proudu, až mě uchvátilo nadšení, jakéhož jsem po tu hodinu v životě svém ještě nikdy nepoznal. Lidi, kteří tu přede mnou stáli nebo seděli, jsem v tom rozohnění přestal rozeznávati, — místu, kde se nalézala Bohdanka, jsem se zrakem vůbec vyhýbal. Teprve když jsem ukončil a při čtení obyčejných ohlášek zase klidu nabyl, pohledl jsem na kruchtu; Bohdančino

líčko bylo neobyčejně bledé, oči její, právě na kazatelnu upřené, se v tu chvíli sklopily.«

Vypravovatel se náhle zamlčel.

»Ale můj ty Pane,« promluvil pak změněným hlasem, »o jakých věcech já se před tebou rozpovídávám!«

»Mně velmi vhod,« ujišťoval jej přítel.

»Před tebou, který nečteš ani románů —«

»Však ty mne nečastuješ báchorkami a smyšlenkami, povídáš pouhou pravdu, mluvíš od srdce —«

»Jako žvatlavý stařec, senectus garrula —«

»Přece vidíš, že tě dychtivě poslouchám. Jen pokračuj, jako jsi začal, a hlavní věc: nic nevynechávej, co na srdci, to na jazyku! — Ale při tom nezapomínej na jídlo a pití. Ještě jsme si ani neťukli, — kterému nápoji dáš přednost?«

»Třeba doušku piva, když jsem v klasické zemi jeho a zrovna Plzeňské přede mnou stojí.«

Domácí pán nalil do sklenic. Když si připili, host nastavil nitku svého vypravování:

»Šel jsem k oltáři, na kůru počala hudební produkce. Znal jsem už všecky zpěváky a zpěvačky po hlase, nyní tam hned při Kyrie, při prvních solových taktech zavzněl hlas nový, krásný ženský alt. A pak se vždy znova na chvilku sám rozléhal kostelem, až celé Graduale zpíval solo. Ve mně se tajil dech, a dojista i ve všech druhých posluchačích, neboť v kostele za mnou se rozhostilo ticho, jako by tam mimo zpěvačku nebylo živé duše. Hlas její byl tak hluboký, silný a plný, tak lahodný, vroucí a dojímavý, že jsem poslouchal v blahém trnutí. A kdykoli se potom ozval, zdálo se mi, jako by se vůkol šířila větší jasnost, jako by se klenba našeho kostelíčka zdvíhala a také šířka i délka jeho rostla v nepřehlednou, velkolepou svatyni. Nepředstavoval jsem si zpěvačku, spíše mi bylo, jako by hlas pocházel od vyšší bytosti, jímal duši a povznášel ji k Bohu. Když pak zajásal: ‚Benedictus qui venit in nomine Domini,‘[1]) ovanulo mě na několik okamžiků nábožné vytržení, zavřel jsem oči, ale viděl jsem nebesa otevřená a božího anděla k zemi letícího a hlásajícího slavnou radostnou zvěst ...«

Tu se mihlo Důlavovi hlavou: »Blouzním a mluvím bláhově — přítel se mi musí smát.«

Ale Bodner mlčky a vážně hleděl před se na stůl, otáčeje na něm zvolna svou sklenicí. Host tedy spěchal pomlčku zkrátiti:

»Nepochyboval jsem, čí je to hlas, ale pro jistotu jsem se po službách božích optal v zákristii kostelníka: ‚Dnes byla na kruchtě nová solistka, které jsem posud neslyšel?‘

‚Ano, prosím — a jak to všecko zdvihla!‘

‚Snad nějaká přespolní, která přišla k učitelovům na pouť?‘

‚I to to — domácí, jenže ničko nějaký čas byla pryč — slečinka Markupovic. Nad tu zde nemáme. Pěkné to dnes bylo,

[1]) Požehnaný, jenž přichází jmenem Páně.

tuze pěkné: velebný pán u oltáře a kupcovic Bohdanka na kruchtě — to bylo poslechnutí!‘

Kostelník myslil, že musí polehtat mou samolibost, ale mne se jeho zalichocení nedotklo příjemně. Mysl má se příliš zaměstnávala třetí osobou.

‚Její pohled je zrovna ještě dětský,‘ pravil jsem si — ‚kde se v ní béře takový hlas, takový cit, takový zpěv?‘

(Pokračování.)

Průvodkyně.

Říš bratrů chtěl jsem uvidět,
i šel jsem v svět,
a když jsem, kde as je, se ptal,
vždy řekli: »Dál!«

A v zem jsem přišel jako sad . . .
Zde bratří snad,
hle, blaha nekonečná říš! . . .
Kdos děl: »Jen sníš!«

Když ohlíd jsem se, opodál
kdos mlžný stál
a pravil vlídně: »Kamo chceš,
tam nedojdeš!«

Byl čarovné to ženy zjev,
leč z nohou krev
jí proudila se v cesty prach;
mě pojal strach.

»Proč chvíš se, měj mě průvodem,
v čas zvíš, kdo jsem,
mám s tebou, věru, drahný čas
cíl stejný as!

Kdes stanul, není bratrů, věz,
jen sobců směs —
spíš najdu já snad onu zem . . .«
Mne s sebou vem!

»Nuž pojďme!« — V pravo, v levo? Kam? —
»Ty vyvol sám!« —
Zde stopa! dojdemeli? — »Hned,
za tisíc let!«

Za tisíc let? — »Jen jestli dost;
až nebes host
všech v srdcích — láska — bude plát
a kralovat.

Tou královnou, věz, já chci být!«
Ach, šťastný lid!
»Ó bláhový! Snad druhý den
nás vyštvou ven!

Říš bratrů v lásce klam je, lež,
té nenajdeš,
leč za ní jíti, první snad
je z žití vnad.

Ať noha krvácí i hruď,
mým knězem buď,
zlem rozdvojená srdce sluč
a lásce uč!«

Adolf Heyduk.

Na táčkách v Paříži.

Črta

Marie Laudové Hořicové.

Patřím k těm, na něž středisko evropské osvěty nad Sekvanou působí magnetickou přitažlivostí. Kdykoli mám příčinu cestovati z Prahy na západ a octnu se blíže k Paříži než ku Praze, počne Pařížský magnet mocně působiti a přitáhne mě k sobě, třeba bych tam mohla pobyti jen tři, čtyři dni, jako právě posledně. Magnet vězí tam pro mne ovšem hlavně v divadlech.

Abych získala času, užila jsem na letošní cestě noci a přijela jsem do Paříže již v šest hodin ráno.

Ve velkých městech se ranní vzhled ulic nápadně liší od vzhledu poledního a večerního, ale nikde snad nejeví se tento rozdíl tak nápadně jako v Paříži. Po té lenošivé, požitkářské a hýřivé společnosti, o niž se vlastně zvědaví cizinci nejvíce zajímají, není v ranních hodinách ovšem ani potuchy. Teď vidíte jen pracující Paříž, ten úl hemžící se včelím chvatem.

Ohromné omnibusy unášejí ve svých útrobách i na vysokém hřbetě nesčíslné pracovníky a pracovnice všelikých oborů do jich působišť. Takový omnibus v této ranní hodině je hotovou čítárnou. Malý úředník, kuchařka, dělník, grisetka, stará prodavačka, student i učedník, — každý hltá z žurnálu svého čerstvé novinky.

Před kavárnami kolem malých stolečků sedí lidé teď v zimě právě jako v létě, ale ne v tak pohodlné póse se zapáleným doutníkem v ústech, jako odpoledne při sklence absinthu. Teď se snídající rychle střídají, jen tak minutku pobudou, aby nezmeškali.

Nejela jsem v noci pohodlně a celou jsem ji probděla. Teď únava mi říká: »Prospi se trochu.« Ale lačná touha po Paříži odpovídá: »Ne, škoda času, studená lázeň také osvěží.« Uposlechla jsem druhého hlasu — a hodinu po svém příjezdu již jsem putovala od krámu ke krámu a obdivovala se novinkám ve výkladních skříních. V Paříži lze mnoho krásných věcí výhodně koupiti; jen třeba znáti prameny, aby se hledáním nemařil čas.

Dopoledne nejlépe věnovati výběrům a koupím. Návštěvy se v Paříži konají ne jako u nás v poledne, nýbrž odpůldne, mezi 4. a 5. hodinou, což je na každý spůsob pohodlnější.

Já jsem ovšem nejprv důkladně prostudovala repertoar všech předních Pařížských divadel. Volba je dosti těžká, hledíc k velikému množství divadel a k malému počtu večerů, jež mám k disposici.

Konečně program stanoven. Jedná se pouze o to, opatřiti sobě v čas volné vstupenky na výhodná místa, a to je velmi jednoduché. Ředitelé a sekretáři Pařížských divadel, pokud mi známo, chovají se k členům našeho Národního divadla velmi roztomile, dávajíce jim na požádání dle možnosti lóži nebo křeslo. Mnohý z nich zná Prahu z vlastní zkušenosti; na příklad sekretář z Théâtre Français byl v Praze se Sarou Bernhardtovou v Národním divadle.

Když tato záležitost vyřízena, třeba pomýšleti na návštěvy. Majíť Češi v Paříži už hezký hlouček opravdových, vzácných přátel a mnozí znás dosti osobních známých. Vzdálenosti v městě jsou veliké, i tu třeba dobře počítati s časem.

Měla jsem štěstí. Zastihla jsem všechny známé doma. A ti, jimž jsem svůj příjezd oznámila, přišli ke mně. Sedli jsme k velikému krbu, v němž vesele praskal oheň, a povídali jsme o Praze.

Však také některé z nich znáte dobře. Neúnavný André Chéradame, jenž procestovav všecky slovanské země, zevrubně studoval důležité otázky slovanské politiky vůbec a české zvláště; pojednal a pojednává o nich v odborných svých spisech a článcích věcně, s takovou jiskrnou bystrostí a prozíravostí, že vzbudil celou řadu polemik v táboře společných našich nepřátel.

Člen a bývalý předseda městské rady Pařížské Louis Dausset stal se o své návštěvě v Praze tak populárním, že jej České dámy při odjezdu květy zasypávaly.

Náš Mucha — možno právem říci náš, neboť při vší slávě a vynikajícím postavením, jehož si uměním svým dobyl na horké půdě Pařížské, nezapomíná své vlasti, svých krajanů, a zvláště mladým výtvarníkům, chtějíli se v Paříži zakotviti, radí a pomáhá dle možnosti. A což poctivý přítel Čechů René Henry, jenž právě tak jako Chéradame zná důkladně naši politickou situaci a význam otázky české, píše o nás a šíří zájem pro naši věc. Když po prvé byl v Praze navazovat osobní styky s vynikajícími politiky našimi, byl ještě svoboden. Že se mu u nás zalíbilo, dokázal nejlépe, když oženiv se podnikl s roztomilou chotí svatební cestu, jejíž prvním cílem byla

Praha. O své letošní návštěvě shledala jsem ho již jako hrdého otce malounkého, rozkošného andílka. V útulné domácnosti jeho strávila jsem několik krásných chvil, zároveň s krajanem, jejž právě v té době hostinný dům jejich pozval k delšímu pobytu a jehož nadšení pro Paříž od té doby častěji se projevovalo ve sloupcích našich časopisů.

* * *

Šla jsem se podívat na kus historie Pařížské do divadla Sary Bernhardtové, kde se den co den dávala novinka letošní saisony: »Théroigne de Mericourt« od Pavla Hervieua.

Nikdo by, pohlížeje z venčí na neúhlednou budovu tohoto divadla, nevěřil, jak lahodným dojmem působí jeho vnitřek.

Za dosti krátkou dobu svého trvání prošlo nejrozmanitějšími změnami. Vystavěno bylo r. 1862 a ustanoveno za divadlo lyrické. Roku 1871 vyhořelo, a když r. 1874 bylo znova zřízeno, dostalo jmeno »Théâtre des Nations« a hrálo se v něm drama. Roku 1883 se z něho stalo »Théâtre Italien,« ale již po roce vrátilo se zase ku předešlému jmenu a účelu. Po hrozném požáru svého divadla uchýlila se Komická opera pod jeho střechu a pobyla tam až do r. 1898. Potom si je pro sebe zařídila Sara Bernhardtová.

Z úpravy hlediště, jeviště, foyeru i opony, hledí na vás originelní vkus umělkyně, která tu vládne a střídavě hraje všechny veliké úlohy, které již dříve nebo na tomto jevišti vytvořila. Z návštěvníků Pařížské výstavy r. 1900 málokdo opomenul podívat se na paní Saru v její mužské rolli Orlíka (l'Aiglon). Mně tehdy nejvíce imponovalo její bravurní zacházení s veršem. Jako když vítr hladinou mořskou si pohrává, čechraje ji dle svého rozmaru v menší, větší vlny, tak živě, hravě a měnivě přednáší paní Sara verše.

Hervieu, jehož svrchovaně napínavá dvouaktovka »Hádanka« dávala se minulou zimu v Comédie Française a jenž »Kleštěmi« a »Kolováním pochodně« nemenší slávy dobyl, napsal titulní úlohu v »Théroigne de Mericourt« také pro paní Saru. Kus předvádí věrný obraz z oněch bouřlivých, převratných let, jimiž v Paříži končilo osmnácté století. Každý z šesti aktů sám pro sebe byl by zajímavou ukázkou tehdejších Pařížských událostí. Ale postava hrdinky nedodává kusu žádoucí vnitřní spojitosti. Zajímá nás, že vidíme osoby a scény historické, že je předvádí duchaplný autor a geniální regisseurka, kterou také jest Sara Bernhardtová. Jiným dojmem kus nepůsobí.

Théroigne de Mericourt byla dcera zámožného belgického hospodáře a jmenovala se původně Anna Josefina Tervagnová. Když jí byly tři roky, ztratila matku. Roku 1782 jako dvacetiletá dívka byla v Londýně, později se zdržovala v Paříži a nevedla život právě vzorný. Po dobytí Bastilly počalo se o ní mluviti. Byla revolucionářkou tělem duší a na zástupy lidu mocně působila svou výmluvností. Chodila v obleku amazonky a chovala se výstředně; v jejím saloně scházeli se mužové, kteří stáli v popředí rovolučního hnutí. Za to royalisté ve svých časopisech nemilosrdně ji tepali a činili směšnou. Nejostřeji proti ní vystupoval žurnalista Suleau. Roku 1791, kdy zajela do Lutichu, zatčena jest rakouskými úřady pro účastenství v re-

voluční propagandě a odvezena do státního vězení na tyrolské pevnosti Kufsteině.

Hervieuovo drama počíná právě v této době. V prvním jednání, ve Vídni, v kabinetě císaře Leopolda seznamujeme se s hlavními osobami kusu. Suleau přijel tam vyjednávat o zakročení mocnářů evropských ve prospěch Ludvíka XVI., jenž je v Paříži již více vězněm nežli králem. Chevalier de Lavalette, který ze ziskuchtivosti byl příčinou zatčení Théroignina, upozorňuje žurnalistu, že snad bude propuštěna z vazby, neboť jí císař k její žádosti povolil audienci, k níž v několika minutách dojde, — i nabádá odpůrce jejího, aby také zde u císaře proti ní svědčil. Ale Suleau odpovídá, že sice politickou odpůrkyni pronásledoval perem, pokud byla na svobodě, nyní však když jest vězněna, že proti ní jednati nebude. Théroigne má pak audienci u císaře, jenž jí vrací svobodu s podmínkou, aby užila svého vlivu na lid a oznámila v Paříži veřejně, že, dotkneli se kdo trůnu, evropské velmoci potáhnou na Francii.

V druhém aktu jsme v Tuileriích, kde odehrávají se známé události ze dne 9. srpna 1792. Celý dvůr je poplašen. Z ulice doléhají křik a popěvky vzbouřeného lidu. Marie Antoinetta bleda a rozechvěna přijde, sprostí dvůr posavadní etikety a táže se, proč tu není starosta Petion, který přec v takové chvíli má dlíti u krále. Přítomný Suleau se nabídne, že starostu vyhledá a přivede. Ludvík XVI. nerozhodně váhá, a venku v městě začínají vyzváněti všemi zvony. Bouře se valí stále blíž, král pořád neví, co učiniti, a Marie Antoinetta trpce volá: »Kdy bych já byla králem!«

Třetí akt hraje téhož večera v obydlí Théroignině. Sem přichází starosta Petion, nevěda, máli se postaviti proti lidu či proti králi. Zde sejdou se k poradě všichni vůdcové revoluce. Ale Théroigne pozvala ještě někoho, svého přítele Sieyèsa, který až dosud otálel, boje se kompromittování ve straně královĕ, ale zároveň toužil po vlivu a moci v straně revoluční. Ctižádostivý šplhavec a egoista jest u Théroigni překvapen některými revolucionáři, a nemoha již couvnouti, podpíše spolu se všemi zde shromážděnými sesazení krále s trůnu.

Když všichni odešli, vstoupí Suleau se stráží, aby odvedl Petiona, ale toho zde již není. Když Suleau vstupoval, Théroigne ukryla za ňadry listinu, na níž je seznam všech revolučních vůdců. Suleau žádá, aby mu ji vydala, a když se zdráhá, vyrve jí listinu násilně; její křik přehlušují vojáci voláním: »Ať žije Théroigne!«

Čtvrtý a pátý akt znázorňují hrůzy revoluce. Oba hrají na terrasse Feuillantské, čtvrtý dne 10. srpna 1792 kdy král musel opustiti s rodinou a dvorem Tuilerie, aby se uchýlil pod ochranu národního shromáždění. Ludvík XVI., Marie Antoinetta, s rodinou i dvořanstvem kráčejí mezi rozlíceným lidem, jejž stráž jen mocí udržuje, aby se nedopustil násilí na panovnické rodině. »Rakušanko! Rakušanko!« pokřikuje lid na královnu a připojuje různé urážky. Théroigne napomíná lid k mírnosti. Ale tu se zajatými přichází i Suleau, zápasí, brání se a chce uprchnouti. Ale Théroigne vrhne se na něj, sama ho zadrží a vydá lidu na pospas. Tím hráz prolomena — krev poteče v proudech.

Pátý akt hraje na téže terrasse v r. 1793 v květnu. Hrůzovláda krví zpité luzy. Teď žádá chátra hlavy těch, jimž na počátku revoluce na tomto místě provolávala slávu. Hlava za hlavou padá a nenasytná bestiálnost volá vždy po nových obětech. Théroigni, dříve pro revoluci nadšené, zhnusily se krvavé orgie; netají se tím, a za to ji »tricoteusy« (pletařky), které vedou nyní hlavní slovo, veřejně metlami namrskávají. Théroigne je zachvácena šílenstvím.

V šestém aktu se s ní shledáváme v Salpétriéře. Od hrozné potupy, kterou jí učinily tricoteusy, uplynulo čtrnáct let, ale chorý duch její stále bloudí v oněch příšerných dobách. Z revolučních vůdců, kteří se kdysi u ní scházeli, nežije už ani jediný, všichni museli obětovati své hlavy nenasytnému molochu. A přece — jeden z nich vyvázl — ten, který měl vždy jen vlastní prospěch na zřeteli a na kterém Théroigně tolik záleželo, kterého se jí podařilo získati, když se u ní podpisovala listina na sesazení krále. Je to hrabě Sieyès, který náleží nyní k císařskému dvoru. Dámy přišly prohlednout si Salpétriéru, hrabě Sieyès je doprovází. Ředitel jim jmenuje pacientky, mezi nimi též Théroignu. Když se dámy trochu vzdálí, Sieyès, puzen zvědavostí, požádá ředitele, aby mu dal Théroignu přivesti, že by ji rád o samotě viděl.

Théroigne přichází, chorému duchu jejímu se zdá, že jest den, když u sebe očekávala všechny vůdce revolučního hnutí, a tu se jí jako duchové zjevují Danton, Marat, Robespierre, a všichni ostatní. Všichni mají rudý pruh na krku. Ještě jeden jí schází — jej volá, a on před ní předstoupí živý — hrabě Sieyès. A tento živý je přítomen, když šílená Théroigne vidí před sebou se ubírati to shromáždění mrtvých, celou tu nekonečnou řadu odpravených, kterou zakončuje tento živý, jenž nedovedl v čas zemříti.

Scéna ta odehrává se na dvoře ozářeném měsíčným světlem, do něhož padají stíny sloupové chodby. Mrtví zjevují se a přicházejí ze všech stran, jako by vyrůstali ze země. Mají ssinalé tváře, Théroigne je poznává a jmenuje jednoho po druhém, suggerujíc takto zděšenému Sieyèsovi své vidění. Dojem této scény je silný, příšerný.

V kuse je mimo komparsy zaměstnáno 60 osob. Provedení je na obvyklé výši divadla paní Bernhardtové. Každý detail jednotlivců i celku vypracován s nejsvědomitější přesností. Pro každou historickou osobu v kuse vybrán, a po případě i zvláště pro tu roli engažován umělec neb umělkyně, jichžto zevnějšek by nejvíce podporoval illusi.

Takové kusy se v Paříži dlouho připravují, koná se k nim půl sta i více zkoušek a všecko se vypracuje do nejmenších podrobností. Pak je ovšem kusu mnohem spíše zabezpečen úspěch, a když ho dosáhne, dávají jej stakrát za sebou. Tak se to mimo Paříž nikde jinde díti nemůže. Ale i jinak myslím, že by Hervieuova Théroigne de Mericourt mimo Francii sotva pronikla, alespoň by účinek její sotva odpovídal práci, které by vyžadovala.

Při představení, jemuž jsem byla přítomna, potlesk nebyl příliš velký. Vedle mne seděly dvě dámy, jichž hovor mne zajímal. Jedna z nich byla Pařížanka, druhá — jak jsem poznala z typu a řeči — Španělka. Ta se zlobila na Pařížské obecenstvo, že je chladné, že

nedovede projeviti své nadšení. Pařížanka vysvětlovala, že silné potlesky bývají jen o premiérách a nejbližších představeních.

»Ach co,« pokračovala rozhorlená Španělka, »byla jsem zde už také na premiéře, ale to nic není. U nás ve Španělsku, se hercům nejen tleská, i květiny se jim házejí na jeviště, cukroví, šátečky, vějíře — třebas i střevíčky si dámy zují a hodí jim je, nemajíli nic jiného po ruce.«

»Mais c'est donc inconvenable! — Ale to se přec nesluší!« odvětila korrektní Pařížanka.

Obzor divadelní.

Činohra.

V Národním divadle byly v posledních týdnech dva slavnostní večery. Jeden platil Karlu Jaromíru Erbenovi, druhý Jaroslavu Vrchlickému.

K slavnostnímu večeru Vrchlického, na počest jeho padesátých narozenin, dílem v proze dílem veršem napsal Jaroslav Hilbert pro divadlo oslavnou scénu »16. únor 1903«, drže se podání, dle něhož se náš geniální tvůrčí duch a literární historik širokého rozhledu, náš neskonale pilný, všestranný a na štěstí neustále nad pomyšlení tělesně zdatný a zdravý pracovník dne 16. února 1853 v Lounech narodil, kdežto Vrchlický dle nejnovější zprávy vlastně dne 17. února 1853, a to mimo vlastní Lounský byt otcovský cestou při návratu ze sousedství do Loun konaném světlo světa spatřil. Má i v tom veliké předchůdce, aspoň podle pověsti: Jan Žižka nenarodil se v samé tvrzi Trocnovské, a Jan Amos Komenský narodil prý se, jak mně v Nivnicích vyprávěno, venku na Nivnické louce právě, když se jeho rodiče z Komně do Nivnic stěhovali. To však jen mimochodem.

Scéna Hilbertova v divadle hrána nebyla, protože spisovatel k žádaným zkratkám svoliti nechtěl. Ale vyšla tiskem. Zkratky se dojista týkaly hlavně řízných protipruských projevů. Na scénu vystupují Vrchlického píseň, lyrika, epika, komedie, tragedie, ze světových básníků Dante, Calderon, Goethe, Mickiewicz, Hugo, Schiller, z českých básníků Mácha, Neruda, Zeyer, konečně Světová poesie a český obmezený novinář, pak družiny básníkův evropských i asijských. Všichni přicházejí holdovat, a je to všechno pomposně, ale zajisté upřímně myšleno.

Některé podrobnosti. Komedie míní: »Naše země« — Čechy — »zdá se, nenaučila se za sto let postupu ničemu jinému než míjení.« Skutečně? Zeyer dí: »Současnost, která mohla býti naším stěstím, zvrhla se a vrhla chlad mezi nás.« Budiž, ale kdeže tam i zde zůstal slavnostní sloh? Dante ujišťuje, že je dojat vážností, s níž český mistr překládal jeho sen. Avšak spějme raději ke konci! Světová poesie přeje Vrchlickému:

K tvým padesáti rokům přecenným
se řadiž nový věk, jenž v plnosti
se rovnej předešlému, ale v tom,
co lidský vzdech si přeje na štěstí,
jej předči, jak tys předčil důvěru,
jej přerostiž, jak tys vzrost nad osud....

Ceho všeho z celého srdce Vrchlickému vroucně přeje zajisté i všechna opravdová česká kritika.

Roku 1853, v kterém se Vrchlický narodil, vyšlo první vydání Erbenovy »Kytice z pověstí národních,« skvostu to, jak dí bez nadsazování Erbenův životopisec Emler, formou i obsahem drahocenného. Událost tuto oslavilo Národní divadlo tím, že jakó novinku provedlo Erbenovu dvouaktovou veselohru *Sládci* s chválenou hudbou od Josefa Vorla. Docíleno tím jaksi historického představení, nejlepší tendenci jevícího, ale až do povážlivosti odvážného. Neboť Sládci, třebaže nejsou tak úplně nezajímaví a co do mluvnických šlehů právě nyní nečasoví, platí za planý výhonek mladistvé chtivosti a snahy. Jejich théma, že různý věk v manželství ke konfusím vede, zdá se tuze všední, ale je to thema, z něhož Molière, Schiller, Alfieri, Korzeniowski, Světlá, Sardou i jj. věru kořistit uměli. Také aktovka Jarní píseň G. Preissové souhlasí se zásadou Sládků:

K staré starý, k mladé mladý,
tak to patří dohromady.

R. 1890 vydal Sládky Gustav Toužil s upozorněním, že dle pamětí P. M. Veselského Erben svou veselohru sepsal r. 1833; byla hrána studenty i ochotníky Kutnohorskými v sále Černého koně, a původní rukopis nalézá se posud v knihovně Kutnohorského Tylova divadla. V Žebráce byl dle Toužilova zdání r. 1837 sehrán kus přepracovaný. Toužilovo vydání má osudnou vadu, že vydavatel Sládky »upravil a doplnil« a zejmena přidal do ní osobu učně Šroubka, který však byl tak dobrotiv, že se na jevišti Národního divadla neobjevil.

* * *

Od F. X. Svobody po truchlohře Olze Rubešové sehrány dvě aktovky jasnějších nálad: veselohra Poupě a fraška Lapený Samsónek. *Poupě* má přítulnou podobu básnické fikce z cizích letorostí vzrůstající a přikloňuje se v tom silněji k Pailleronově Jiskře než k Halbovu Mládí, kdežto *Lapený Samsónek* vyvřel z prostonárodního života našeho.

Nejpropracovanější postavou Poupěte jest Kučina, vlastník dvorce v sousedství Klánových. Všechno, co Hlavsovi v Olze Rubešové k dramatickému charakteru schází, Kučina má, i věříme tedy rádi, že Anežka Klánová s ženichem tak pěkných předností šťastna býti může. Jen škoda, že se mu jedné vlastnosti nedostává: maličká dávka podezřívavosti. Ale tak ve své mimořádné důvěřivosti nedospěje ani k stínu potuchy, že se Anežka právě před jeho příjezdem na dvorec Klánův s ohnivým bratrancem, medikem Ladislavem, zas a zase ohnivě líbala, a neméně podivno, že se Anežka Krušinovi

z těchto safraportských polibků nevyzná. Co se týče Kučiny, mohlo by se poukazovati na jeho projev, že »každé dítě se dá zavesti; ale bdí nad ním nepřemožitelná síla: právě ta vnitřní čistota.« Vnitřní čistota? Ta přec měla, jeli silou tak nepřemožitelnou, bdíti nad Anežkou hned již vůči Ladislavovi. A budeli zrovna tak nepřemožitelna, objevíli se znova Ladislav č. I. nebo snad Ladislav č. II. se svým ohněm na manželském obzoru Kučinově? Takové nekonečné látky jsou pro drama choulostivy. Poupě nemá tedy konce, jako ho nemá Stroupežnického Hrobčický, v němž otázka, co s nemanželským dítětem, v duchu nové doby luštěna není. Ty polibky! Mohou skutečně polibky vzkypělého Ladislava probuditi v Anežce náladu k lásce k rozvážnějšímu Kučinovi, a to jenom tak beze všeho, bez dalšího dějového rozvoje, v němž by se na příklad i na intellekt Anežčin působilo? Pochybujeme. Zde mohl zakročiti otec Klán, ovšem, kdy by nebyl takové nedramatické dobrotisko... Mluva nových Svobodových žertíků je sekaná, a proto i jará i svěží. Místem přáli bychom si zas a zase ušlechtilejšího výrazu a místem obratu mluvnicky správnějšího.

V Srubjanově slováckém vesnickém obrázku »Slovácký masopust« jedná se o vyfouknuté »pudmistrovo« kozlátko, na jehož »pečénku« pudmistra pozvou. Ve Svobodově *Lapeném Samsónku* jedná se o něco tučnějšího: o vepřové hody občanu Samsónkovi lstivě vyfouknuté, a ještě o něco nad to. Samsónek, kníže mluvků, vsadí se, že půl hodiny ani nemukne, jinak že dovolí, aby si mladý Karásek vzal jeho dceru Lidušku. Ovšem prohraje. Ale podle mého mínění měl již prohráti, když se doví, z čích hodů společnost hodovala. Ostatně je na př. spůsob, jakým občánkové Samsónkova městyse a herečky jimi prazbytečně na pomoc přivolané bezděčného svého hostitele nutkají, aby mlčení přerušil a promluvil, tak — řekněme — nízký, že věru mohl spisovatel počkati, až mu něco v pravdě důvtipného připadne. Mimo to je ve frašce tolik zbytečností, tolik opakování týchž věcí, že to až unavuje. Vystupující osoby postrádají žádoucí markantnosti.

Libůstka bez míry a konce, že spisovatel hercům na nevhodných místech neustále nařizuje, aby se smáli, opakuje se v obou novinkách; ale v jeho aktovce *Rozveselená rodina* ani v jeho veršovaném, národním duchem prodšeném, ale jednotvárném, nekonečném a nedosti dramatickém *Mlsáníčku* se libůstka ta již neobjevuje. — Všechny tyto kousky vyšly tiskem. Lapený Samsónek a Mlsáníčko tvoří 1. svazek nové Divadelní knihovny Máje; Poupě, nejlepší z těchto publikací, a Rozveselená rodina, nejméně šťastná, vydány jako IV. díl Dramatických děl Svobodových s jeho tragickou aktovkou *Boháč a smrt*, která svým spůsobem poněkud Maeterlinckovu Vetřelkyni připomíná: boháčovi umírá milovaná, zbožňovaná manželka, pročež on umírá také, otráviv se, když byl po názoru zastaralém příchod smrti jako osobnosti vycítil, ale zároveň i pyšně odbyl: »nepřelstila jsi mne! Poručím i tobě a musíš mne poslechnouti! Zavolám si tě k sobě... sem... k sobě, jako psa voláme... a ty se připlazíš...« Děsná smrt — plazivým psem! toť zajisté silný nápad!

* * *

Následující novinkou vrátil se český zlatý dům k divadelní slovesnosti jazyka francouzského. V překladě Marie Kalašové, zatím také tiskem vyšlém, provedena *Monna Vanna* Maurice Maeterlincka, kus o třech dějstvích prosou napsaný, v originále poprvé na Novém divadle (Nouveau Théâtre) dne 17. května 1902 sehraný, při čemž titulní úlohu dávala choť autorova »paní G. Leblancová,« herečka nadání dost podřízeného. Název kusu, málo se zamlouvající, měl by vlastně v ušlechtilé vlaštině zníti *Madonna Giovanna* — Paní Jana; ale Maeterlinck je do podivínských jmen zrovna zamilován, a tak zůstal i nyní své zálibě věren. Snad si vzal příklad z některých podivínských jmen Shakespeareových . . . V zásadě jest umění hlavní věcí, ale ve skutečnosti platí sensace víc; ano v tomto případě stala se sensace do práce vložená mocnější nežli sama umělá i dobrovolná, kritická i nekritická reklama. A tak se vyloupl z Monny Vanny hledaný kus divadelní, který již, pokud vím, ve 40.000 otiscích do knihkupeckého prodeje vydán: vynesla tedy tato nová hra autorovi celé jmění, více než všecky práce všem českým dramatickým spisovatelům za čtvrt věku. Monna Vanna přináší si zcela jiný, závažnější význam s sebou. Značí mezník v Maeterlinckově dramatické tvorbě, který asi nezůstane osamocen. Dle všeho připojí k němu autor další řadu podobných nebo příbuzných děl. Pánové francouzského ducha mívají vždy několik želízek v ohni.

Básnický význam Maeterlinckův jest více méně znám. Vyšel z prozy, avšak literatura mu v čas učarovala. Narodil se r. 1862 v Belgii, z které se prodlením doby do Paříže odstěhoval, jest vlastně právníkem, býval i belgickým advokátem, ale psal také rozpravy a překládal z vlašského, z německého, z anglického; rok 1889 byl pro něho jaksi epochální: vydal básně *Serres Chaudes* (Sklenníky), předchůdkyně pozdějšího »Album de douze chansons«, a téhož roku 1889 vyšla také jeho dramatická prvotina, truchlohra »la Princesse Maleine,« již Mirbeau za Shakespearovský kus prohlásil — omyl to, který se stal základním kamenem Maeterlinckovské slávy. Nelze však neuznati, že je Maleina báseň půvabná, od francouzské divadelní šablony důkladně odchylná. Po té následovaly kratší delší dramatické básně: »les Aveugles« (Slepci) (1890), »l' Intruse« (Vetřelkyně, z téhož roku, také na jevišti Národního divadla dávaná, suggerovanou kritikou přechvalovaná), »les Sept princesses« (1891), »Pelléas et Mélisande« (1892), »Alladine et Palomides« (1894), »Intérieur« (1894), »la Mort des Tintagiles« (1894), »Aglavaine et Sélysette« (1896), hra ne bez poetických vnad, ale dlouze jednotvárná, z opotřebované látky. Souborné vydání Maeterlinckových prací na dramatické půdě vyšlo s názvem »Théâtre« ve třech svazcích. Tuto sbírku vydal Lacomblez v Bruselu, Monnu Vannu vydala Pařížská firma »Knihkupectví Charpentierovo a Fasquelleovo — Eugène Fasquelle, nakladatel.«

V Maeterlinckově dramatické tvorbě před Monnou Vannou povstalé vane především neúprosná smrt jako hrůzná, příšerná násilnice. Názor na svět jest pessimistický, úmorný. Postavy kusů chtí býti vlastně symboly, tedy čímsi podstatně vyšším než osobnosti, krev a maso. Avšak při tom umějí prý objevy a projevy vážiti

z Herbartovského podpraží, z hlubiny duševních hlubin. Forma chce býti zcela prostinká, primitivistská, tak že kusy až i loutkovými hrami pojmenovány. Myslím však, že by všechen ten symbolismus i s tím podpražím a s tím koketním loutkářstvím tak těžce brán býti neměl. Symbolické jest konečně každé drama, v hloubku duševního podvědomí nevnikl Maeterlinck ani z daleka ťak jako ku př. Dostojevskij: k tomu, aby Maeterlinck byl básníkem čtvrtého rozměru, schází maličkost, avšak vydatná, totiž ta, že předstíraného čtvrtého rozměru nikde není. A že skromňounká etiketa »loutkové divadlo« nebyla než vděčnou reklamou, dokázal výsledek. Valně vděčnější reklamou stal se ovšem Vannin plášť, a vůbec celý úbor nejnovějšího básníkova kusu. Maeterlinck z let 1889—1896 byl málokde provozován, a divadelní úspěchy zůstávaly pochybnými. Obrátil tedy a vzal do ruky želízko druhé.

Děj Monny Vanny hlásí se v dobu před konec patnáctého věku. Je to již doba renaissanční, k níž také životní názory, humanismus rekynina tchána i nádechy francouzsko-klassického způsobu, jakým dikce se zřejmým úsilím tvořena. Vůči tomu, že lid vystupuje, netřeba hned myslit na novou obnovu antického choru. Nemáme před sebou historiové drama, v jakém dějiny mají větší slovo než umění, máme před sebou drama historické v nejliberálnějším rozumu slova, tedy jeden z mnoha dokladů, že pošetilý mandát domýšlivých nezralých pp. Aristarchů, dle kterého »historismus« z divadelního jeviště zmizeti má, působiti přestal. Anekdota kusu mohla by slouti Boccacciovskou, kdy by nezněla tak seriosně a nevyznívala tak urážlivě. Francouzský dramatik nerad se obchází bez padlé ženy a bez rozluštění pomocí posvěcující tučné lži: a tak odhodlává se na konec i Vanna k pomstě cizoložstvím, a co se týče lhaní, prohlašuje nad míru ethicky: »Il faut mentir encore, puisqu'on ne nous croit pas.« To platí ve Francii za mravné. Spisovatelův dřívější koketní primitivismus hladce ustoupil raffinovanosti slupkou primitivismu potažené. Choutka, objevovati podvědomí, vymizela. Postavy u Shakespearea jsou vesměs básníci, v Monně Vanně jsou stylisté, dialektikové, a jak u Shakespearea tak i v Monně Vanně slyší se rády mluvit, ale v Monně Vanně tou měrou, že tím povstal neuvěřitelný nadbytek dlouhých řečí, a to tak umělkovaných, že se pozorovateli zdá, jako by slyšel soustruh, na kterém jsou robeny. Přírodních zvuků z lidského nitra pohříchu vesměs pohřešíte, a s nimi bohudík pohřešíte také výroků po Ibsenovsku nešťastně opakovaných, mnou kacířsky koktavými nazvaných a od Maeterlincka odkazem na podobný zvyk lidu omlouvaných.

Pře o prioritu látky nemohla by míti takového průběhu, aby na úkor Maeterlinckův skončila. Podobných nebo příbuzných látek není tak tuze poskrovnu. Možno tu jmenovati biblickou Juditu, starořímskou Lukrecii, Tennysonovu Godivu, Římanku zbožňovanou panem z Auchenfurtu, Shakespearova přectnostného nectnostného vladaře a j. Buď jak buď, aspoň závěrek faunovské velepikantní afféry je, třeba po Sardouovsku sestrojen byl, duševním majetkem Maeterlinckovým, ovšem ohyzdným, avšak přece majetkem.

Slavná Pisa nad Arnem, podřízená statečnému, ale nikoli šťastnému velitelství Víta (Quidona) Colonny, ocítila se na pokraji nejděsnější záhuby. Došly potraviny, došlo střelivo. Třicet tisíc Pisanů jest ohroženo smrtí hladem. Bezmezná zoufalost po tříměsíčném obléhání, oplývajícím nejkrutějšími útrapami, zmocňuje se vojska i lidu. Tu se nad městem rozbleskne spása. Vítězný Prinzivalle, námezdný kapitán obléhajících Florenťanů, touží po paní Janě, krásné manželce Víta Colonny, a místo aby co nejrychleji Pisy dobyl a v ní paní Jany (monny Vanny) se zmocnil, zaručuje se Pise, že jim dodá hojnost potravin i střeliva, když k němu před město do stanu na příští noc paní Jana přijde, a to na znamení, že Florencie dobyla vítězství a že Pisa se vzdává (en signe de victoire et d'abandon), sama, pouze v plášti (nue sous son manteau). Obojí se stane. Prinzivalle dodá slíbené potřeby, a paní Jenička odchází do stanu. Vít Colonna se tomu zoufale brání, aby se mu dostalo stejné náhlavní ozdoby jako Fallstaffovi v pátém dějství Veselých žen Windsorských, ale kdo ho k tomu po nekonečném úvodě nekonečnými řečmi úsilně nutí a kdo Janu k cestě do Prinzivallova stanu již napřed bez manželova vědomí přemluvil, není — že to zrovna tak sbásnil, jest naprosto beztaktní od Maeterlincka — nikdo jiný než Vítův rodný otec Marek, jenž v takové ovšem důležité záchraně tolika životů nadlidskou zásluhu spatřuje. V nitru paní Johanny přihlásil se při takovém požadavku dojista vzbouřený duševní rozpor, avšak básník nám ho nikterak neznázornil; vzpomněl si bez pochyby na Niobu a dal své hrdince skoro beze slov odejíti. Vidíme jen srázný konec jejího vnitřního zápasu a její odhodlaný Dekameronský odchod. Konflikt měl také mocně vybuchnouti v Prinzivallově stanu, avšak paní Colonnová vede si tam vůči p. kapitánovi velmi povolně, na jednom místě hrozí tam cosi jako Frynin výjev před soudci, a čtenář nebo divák očekává, jak daleko se spisovatel ve své raffinované pikantnosti na jevišti odváží: ale drama odšine se nadobro.. Prinzivalle vyzná vdané paní Janě, že ji od malička miluje, zapomene se ctěné zbožňovance z nepěkné, ponižující, zneuctívající podmínky »nue« omluviti, dobude si navzájem i v jejím, ač jejímu manželu oddaném, srdci platonické záliby a k ránu propouští Monnu Vannu čistou, ano jde s ní na její žádost do Pisy, aby se tam před pomstou zrazených Florenťanů zachránil. Vít Colonna stále soptí, odhazuje všechnu soudnost, všechen dialektický důvtip a spatřiv příchozího Prinzivalla odpouští pojednou Janě všechno, protože dle jeho náhlého předpokladu lstí do jeho moci přivedla kapitána, by se na něm co nejkrutěji pomstil (vendetta!); Jana prohlašuje, že se vrací nezneuctěna, ale nic naplat: soptící Vít chce na ní lež, lež a lež, chce k téže lži také Prinzivalla mučidly donutit, a paní Jenička zhnusivši si vším tím jeho soptěním chotě svého, vmete mu před množstvím svědků do tváře, co chtěl: lež, ohyzdnou, neženskou lež, že jí Prinzivalle zneužil, přejímá výkon pomsty na něm, dává jej, svou prý kořist, zavřít do žaláře, klíče žalářní si podrží a dozor na vězně svěří otci Markovi, také v tom s ní srozuměnému, aby s Prinzivallem, jemuž mezi tím »Je t'aime!« pošeptala, co nejdříve uprchla. A tak se paní Jenička dvakráte zneuctí: jednou infamní, svéhanobnou lží a po druhé zločinným útěkem z řady počestných žen.

Na všem v kuse lpí studená, šklebivá tma: na »heroismu«, na schůzi ve stanu, na povaze Vítově, na ošklivé »katastrofě.« A tu bylo by lze mluviti o spisovatelově přechodu od pessimismu k světlejším názorům? Zatím nikoli. Sečkáme tedy.

A což umění? plnokrevné umění? Je v Monně Vanně či nic? Co slibuje Maeterlinck do budoucnosti? Vymanil se definitivně ze svého loutkaření? vymaní se ze svých nekonečných tirad?

Sečkáme také. Qui vivra, verra. *J. S.*

Opera.

Louisa. Hudební román o pěti obrazech. Slova i hudbu složil Gustav Charpentier. Text přeložil V. J. Novotný.

Nechť přemítáš sem tam, úsudek o novince vyzní tak, že co je v ní krásného, není nové, a co je v ní nového, není krásné. Látka nová: kus všedního života ve světovém městě, děj z nižších a nejnižších vrstev, obrázek ze zákoutí bohémů, ukázka, jak slušné děvče klesá do náručí hanbě, opojeno vírem rozkoše hlásá s milencem volnou lásku, — živá odpověď na otázku: jak ze sličných panen stávají se staré hadrářky. Nový je také hrdina opery Julien, žijící dle hesla, že má každý právo jinému činiti bezpráví. Co jest mu práce, co počestnost, co blaho rodinné, co láska dítěte, co jest mu jeho dívka, kterou mu rodiče chtějí konečně dáti za ženu, vždyť on hledá jen milenku, on nadaný bohém má k tomu právo. On je dítětem Paříže, hlasy této Paříže vzduchem zaznívající ho k tomu nabádají, Paříž rozkoše a bujnosti ho k tomu vyzývá, ona mu dokonce žehná!

Obrázky z života bohémův, lehkých ženštin poskytovaly sice už dříve látku k operním libretům, ale jich liceň vpadala obyčejně in medias res, a vývoj děje býval spíše na omluvu, na vzbuzení soucitu s živly toho ovzduší. Ukázaly se na konec i dobré vlastnosti osob stojících mimo společnost, a ze všeho plynula aspoň morálka: Neházej po nich kamenem. Toho všeho zde není. Louisa je zjevné vyzvání: »Dělejte to jako já!« Vyzvání bez příčiny, cynismus lidiček zpitých náruživostí. Hnus, a nikoliv umění. Vivat sequens! Přeložme sujet do češtiny. Na místo Juliena postavme Pepíka, na místo Louisy Manču, a jejich útrapy z hladu a zimy učiňme také předmětem národní opery. Věc bude stejná, s tím jediným rozdílem, že nebude páchnouti pačulim a bude poněkud špinavější.

Odvraťme se od této horší části novinky a všimněme si části druhé, nepoměrně lepší: hudby. V tom ohledu je Louisa výronem značné umělecké energie, která sice nesčíslněkrát nadsazuje, avšak v lecčem tne do živého. Umění Charpentierovo neleží v kresbě, nýbrž v koloritu a s ním souvisící náladovosti. Kresba skladatelova je sice nová, ale nehezká. Úměrnost, souměrnost, logičnost harmonická jsou mu překonaným stanoviskem. Připadá mi jako malíř, jemuž na tom nesejde, jeli jedna ruka nebo noha na malované postavě trochu delší, tlustší nebo tenší. On nekreslí hudebně, nýbrž podmalovává. Nejsmělejší také, ale nejnepřirozenější obraty harmonické obestře tu unylou, tu zářící barevnou smíšeninou tak zvláštní

a neklamně působivou, tak podivného složení, že máš co dělati, abys v ní našel instrumentální prvky, z kterých jest upravena. Oklame tě leskem, omámí přepychem zvukovým, že v prvním okamžiku zapomeneš úplně na své hudební credo. Jakmile však se z toho prvního překvapení probereš a nasloucháš déle, staneš se lhostejným k tomu stálému, míhavému kaleidoskopu, hledáš pevnou půdu hudební, pátráš po myšlence, snažíš se sledovati stavbu komposice, — vše nadarmo: pořád zlatý písek, a nikde celistvosti. Všude nalézáš jen vystihnutí situace případnou orchestrální barvou; je to sice znamenité, ale k dokonalému dílu uměleckému to nestačí. Tímto způsobem skládání je z valné části vinna novota skladatele libretisty, jenž píše prosou, a pouze v malé části utíká se k verši nebo rýmu. Pravda, lidé nemluví ve verších: chceli kdo naprostou přirozenost, sáhne k této novotě, co na ní krásného, pozná čtenář libreta na první pohled.

Na cestě za novotami našel skladatel leccos, co se podobá drahému kameni; uvidíme, jeli to skutečně cenný drahokam, který by zasluhoval zasazen býti do zlaté pásky vývoje umění dramatického. Minula doba opery historické, romantické, mythické, doba velikého slohu, nastává doba opery s látkami z života malých lidí. Jen aby jednoslabičná jich mluva a tu a tam podivně sestrojená jich hantýrka nevedla také k hantýrce hudební! *K. Knittl.*

Nové písemnictví.

Výpravná proza.

Rudolf Jar. Kronbauer novou knihou svou vrátil se jaksi v místa, kterými zahájil svou dráhu jako belletrista. Nemocnice, blázinec, porodnice — toť byla zprvu vydatná zásobárna jeho kreseb, jež působily novotou námětů, odhalujíce poněkud křiklavě nahotu »posledních stanic.« Také obrázky *Z Pražských katakomb* (nákladem Máje, str. 231) jsou čerpány z ovzduší, na něž by se právě uvedený název autorův velmi dobře hodil. Spisovatel uznav za hodno položiti před své kresby vysvětlující úvod, sám nás na onen název upomíná řka, že v pařeništích, do nichž čtoucí s ním půjde, »roste materiál pro kriminály, blázince, porodnici a nalezinec.« V místnostech nejnižšího i nejškaredějšího druhu, kde se schází vyvrhel společnosti a kam časem zabloudí také lepší lidé, zachváceni jsouce touhou po hrubém požitku, sedají prý »figurky z románů po tuctech za stoly, tady se žijí a odehrávají skutečné romány.« Po těch figurkách tedy autor sáhl, hrstku jich vylovil a setkává z nich příběhy, jichž sám jistě nikterak nepokládá za rozběh k románu, nadtož za román sám.

V prvním obrázku »Noci v katakombách« snaží se autor postihnouti celkový ráz »katakomb,« jejich zvláštní ovzduší, rušný a bujný život i třeštivý vír osob, jež na tu noc odkládají dílem stud,

ale ještě spíše rozum. Kresba jeho dýše životem a ačkoli nás nijak neuchvacuje ani nezahřívá, má přece patrné známky vnitřní síly a suggestivní působivosti. Některé z těch postaviček, jež sice jsou kresleny jen v celkových obrysech, neboť podrobné propracování jich nehodilo se do úzkého rámce obrázku, vynikají plastikou a vzbuzují dojem syté životnosti. Krejčík Přetrhdílo může tu býti uveden za příklad platnější než nedostudovaní doktoři a podobní kleslí jedinci, kteří v knize několikrát paradují. Úspěchem prvního vypravování však jest význam knihy téměř již vyčerpán; nepodáváť se tu již nic nového, dojem neroste, nýbrž znenáhla klesá. »Trosky románu« opakují jen ledaco z prvé části knihy, věnují snad více pozornosti ztraceným existencím ženským, ale pozornost ta je v celku jen zevní — nechceme říci povrchní — neprohlubujíc se do nitra zvolených postav a nepátrajíc po duševních hnutích jejich. Vedle toho vadí nám v této črtě jakási neucelenost a rozptýlenost jednotlivých částí a pak zvláště ta okolnost, že spisovatel opět a opět mluví o sobě, ač toho věc nikterak nevyžaduje. U Kronbauera se ta vada často opakuje a jest zejmena formální stránce jeho prací na újmu. V této knize jeví se mimo jiné na př. citováním denníku na místech, kde by dovednější, umělečtější a méně pohodlný prostředek docílil účinku mnohem hlubšího. — Povídka »Oslepl po druhé« má zajímavý motiv, který by snad ještě ostřeji vynikl, zasazen jsa do okolí méně špinavého, totiž lásku slepce k dívce, jež vyrostla pod jeho ochranou a na konec ho trpce sklamala. Ale zde chybí nám více než jinde podrobnosti, jež by osvěcovaly duši slepcovu a osvětlily nám její měnící se stavy. Mimo to bezděky pociťujeme, že slepý člověk v té neb oné situaci vedl by si bez pochyby jinak. — Poslední část knihy, »Figurky z galerie Pražských šašků,« měla raději býti vypuštěna; taková črta zcela neumělecká a rázu leda lokálkářského nenáleží do belletristické knihy, ani do takové, jež nečiní zvláštních nároků. — Z nesprávností formálních vytýkáme: upomínky se *vížily* (str. 16.), mohl si pro *něho* (pro detailek) doskočiti (str. 124., podobně též na str. 137. a j.), udělal *se* svou svatbou terno (str. 125.), znal je *na paměť* (str. 150. a 207., kdež takto mluví prostá figurka lidová), obdivovali ho (str. 209.). Upozorňujeme na tyto závady jen z té příčiny, že spisovatel jinak osvědčuje chvály hodnou snahu psáti jadrně a správně.

Růžena Jesenská vydala své novelly, dříve pseudonymně po časopisech uveřejňované, v nových dvou svazcích. *Touha a láska* (nákl. Ottovým, str. 264) sluje jeden, *Nina a jiná proza* (nákl. nakladatelského družstva Máje, str. 286) druhý. Oběma knihám jest společné, že spisovatelka činí hrdinkami svých kreseb příslušnice svého pohlaví, po výtce pak dospělé dívky, jaké starý básník charakterisuje slovy »virgo apta viro.« Muži ovšem jsou tu též, ale úloha jejich — alespoň v autorčině vypravování — jest celkem podřízená, spíše trpná než činná. Tuto volbu hlavních postav lze toliko upřímně schvalovati, a to již proto, že umožňuje (ovšem jenom v zásadě) nepřebarvenou předmětnost osob i jejich činů. Vedle toho jest vždy zajímavo sledovati, jak se žena jeví ženě a v jakém světle od ní jest líčena, které stránky její padají pozorovatelce nejvíce do

očí, co na ní schvaluje a co by chtěla míti napraveno. — V této příčině Jesenská nepodává mnoho nového. Není nijaký duch reformní, není hlasatelkou nových ideí. Altruismus, individualismus a všeliký jiný -ismus, jímž plane nejedna zastankyně novověké emancipace ženské, jsou jí, jak se zdá, úplně lhostejny. K čemu se trudit snahami, s které jsou leda obří síly, k čemu stavět se proti proudu, jemuž tisíciletí dala směr i tíhu! Vždyť příroda nežádá si takových bojů. Dalať sice ženě také rozum jako muži, ale především jí dala srdce, jehož vládě tisíce žen se poddávají s naprostou ochotou, ano s radostí, nic nepřemítajíce o tom, slušíli se, aby žena byla podřízena muži. Ženě jest třeba lásky, ale ovšem ne nějaké biblické lásky k trpícím bližním nebo k beztělým pomyslům, nýbrž lásky k muži, obdařenému jarostí a silou. Slyšme, jak horuje hrdinka autorčina: »Já cítím v tepnách svého těla, že žiji, že jsem byla stvořena, abych žila a milovala, abych omráčena byla největší rozkoší života, aby krev má vyzpívala nejslavnější hymnu člověka, abych pocít la zmnožení tlukotu svého srdce, abych se přiblížila sesíleným vědomím své jsoucnosti koruně božství.« (Nina, str. 195.) Láska, v níž se žena muži vzdává, jest dle spisovatelky »vyšší zákon,« »nejvyšší životní cit,« »oltář velikého určení.« Pohlavní láskou duše ženina »rozkvetá v zahradu báječných květů,« bez lásky však jest pouhou pouští. Proto hrdinka Dalekých obzorů, přišedši do jakéhosi poutnického chrámu, především se modlí o lásku.

Většina novell obou knih R. Jesenské ztělesňuje vytčené zásady. Nina v stejnojmenné povídce, Helena v Dalekých obzorech, Natálka v Samotě, platonická Olga v Praeludiu, Pavla v črtě Na ostrově i Bohdanka v Jejích smutcích jsou toho důkazem. Ba i paní Luka v cestopisné vzpomínce Na čifliku má zajisté býti potvrzením názorů svrchu uvedených, potvrzením ex eventu podobně asi, jako jest v Jejích smutcích Bohdančino manželství s Felixem. Poněvadž pak láska jest květina tak báječná a vůně její tak omračuje, nesmíme se diviti, že padá na ženy jako potutelný bacillus jakýsi, jejž na tebe vítr smete, nevíš odkud a braň se mu jak braň. Kde se vezme, tu se vezme roztomilý jonák jakýsi, a neštěstí, — nikoliv, ráj jest hotov. Nina jest již všecka připravena k odjezdu do ciziny; pojednou v poslední chvíli zaklepe kdosi na dveře, vejde tajemný bohatýr Jan, a jsou svoji. Že zvedají se za Janem sta bílých rukou, to přece nic nevadí. Podobně rázem vzplane Helena, která potom krátkou rozkoš lásky platí ztrátou života, a také Bohdanka, kterou však šťastná náhoda, velmocná vládkyně v novellách i v kopulacích, svede se šlechetným mužem, jenž si chudého sirotka brzy béře za ženu. Tento pospíchavý chvat, hravě překonávající všeliké spletité pochody niterné a ovšem omluvitelný i vysvětlitelný touhou po nebeském blahu lásky, sčítáme na účet lyrismu spisovatelčina, jímž zejmena druhá z obou knih oplývá. Snad přispěla k tomuto citovému zvlnění ta okolnost, že spisovatelka užila tu právě v rozsáhlejších pracích za dějiště různých míst z jihu, jež poznala na své cestě Balkánem. Své dojmy cestovní zachytila zde ve chvílích příhodných a věnovala líčením a náladám krajinným tolik prostoru i barev, že se nám málem zdá, že tu jde více o malbu kraje než o vystižení lidských činů. Z autorčina ly-

rismu, podmíněného patrně její subjektivitou, vysvětlujeme si i jakousi vzdušnost, neli beztělesnost těch novell. S tou stránkou však v dobré shodě jest barvitá dikce, místy kupící obraz na obraz a ustrojující tu a tam i všední slova bezděky v rytmický spád. Leckdes tu alespoň čteme věty, jež zvoní plnými trocheji.

Kdy bychom měli obě sbírky novel R. Jesenské stůj co stůj nějak tříditi, dali bychom přednost prvé z nich, která se ostatně také těsně připíná k slibným *Novelkám*, vydaným před nějakým rokem u Ottů (kniha nemá vročení). Neceníme v ní Praeludium, ale črta Na ostrově a povídka Její smutky má mnoho pěkně podaných postřehů a také jiné přednosti, které knihu povznášejí nad průměrnou úroveň belletrie pro všední zábavu hledané. V Pavle i Bohdance spisovatelka zdařile vystihla rozvoj dívčího nitra za vlivu určitého prostředí; obě ty figurky nabyly tím životnosti, plastické pevnosti a určitosti. Také stavba obou obrázků jest úměrná a účin posílen vhodným kontrastem — u Pavly dcerami Drahanovými, u Bohdanky Gabriellou a vší rodinou její. Ještě určitější sklon ku pravdě života byl by však i těmto obrázkům jistě jen prospěl, a také konkrétnější, méně povětrná dikce nebyla by jim nijak uškodila.

F. V. Vykoukal.

Monografie z českého divadla

Jindřich Mošna. Nakreslil Fr. Ad. Šubert. (Masky Národního divadla 1883—1900. I.)

Úkaz, který dojista ani vaší pozornosti neušel: přese všecku tu spoustu knih obsahu nejrozmanitějšího a úpravy nejnápadnější, které se rok co rok na domácím trhu našem o pozornost hlásí, vyskytne se pojednou literární práce — třeba nehrubě rozměrná, při níž máte dojem, že zde vlastně měla už dávno, tuze dávno být. Posmíváme se již frási, která při nových knihách slibuje »vyplnění citelných mezer,« — ale náhle shledáváme k upřímnému podivu, že bylo třeba celých desítiletí, některá ta mezera byla konečně vyplněna. Skoro již čtyřicet let náleží Jindřich Mošna k nejčelnějším umělcům dramatickým, kterými se divadlo české vůbec honosí, a nota bene k umělcům všeobecně uznávaným a oceňovaným, skoro čtyřicet let uvádí své posluchačstvo v nadšení a podmaňuje si svou rázovitostí a všestranností celé generace divadelního obecenstva, a teprv nyní dostává se nám do rukou kniha, osvětlující a rozbírající toto veliké umění, tento mohutný souhrn životního díla s hlediska kritického, první kniha, cele věnovaná Mošnovi, umělci tak znamenitého nadání, tak podivuhodného rozpjetí tvořivé síly. Ne bez trpkosti připomínáme si, o čem všem, nám vzdáleném a pro nás málo významném, píše se ustavičně a nad potřebu mnoho, a nač se proti tomu zapomíná. Avšak nechme stranou trpkost, která se k řádkům o Mošnovi bez toho ani nehodí!

Fr. A. Šubert uveřejňoval své studie o Jindřichu Mošnovi v nedělních přílohách Národní Politiky; v knihovém vydání leccos připojil, do svazečku vřadil vyobrazení a celkem podal veřejnosti

obrázek, který podstatu celé činnosti, celé geniálnosti Mošnovy trefně a zdařile vystihuje. Bývalý ředitel Národního divadla, jenž po sedmnáct roků měl příležitost výkony umělcovy nepřetržitě pozorovati, utváření každé nové úlohy, její odlišnost od ostatních, její původnost, scelenost, rázovitost sledovati a při osobním obcování s Mošnou i do intimností tvoření jeho vnikati, byl zajisté nejpovolanější, aby výsledky těchto svrchovaně zajímavých pozorování sdělil veřejnosti, aby doplnil a kommentářem provázel dojmy, jež si odnáší divák z hotových výkonů Mošnových. Přiznávám se, že mne dávno již neupoutalo z odborné literatury o divadle a divadelním umění nic tak bezprostředně a na ráz, jako v Šubertově monografii kapitoly II., III. a IV., v nichž autor s vřelostí, láskou, ale také s kritickým porozuměním a rozlišováním světla od stínu analysuje dopodrobna rázovitost Mošnova talentu a temperamentu, vymezuje hranice tvoření umělého a neuvědomělého, promlouvá o mimice, hlasu, životnosti a plastičnosti postav, zkrátka kreslí portrét umělcův až do jemných podrobností, jež se pozorujícímu oku jeho ve všech záchvěvech a nuancích hry Mošnovy projevují. Zde ovšem dovede Šubert pověděti netoliko celou řadu věcí zajímavých, u každého Mošnova ctitele milý a utěšený ohlas budících, ale seznamuje čtenáře i s poznatky novými, laiku i vzdálenějšímu pozorovateli skoro nepřístupnými, které nás přesvědčují, jak důvtipně složitou, geniálně konstruovanou, směle nad povrchnost a všednost vynikající výslednicí všech vzácných sil a pomůcek, všech barev a odstínů Mošnova umění je hotový, na jevišti prováděný výkon jeho, který povrchnímu nazírání připadá leckdy jen jako lehce nahozený, skoro improvisovaný. Jsme povděčni právě této bystré, důkladné analyse Šubertově již z té příčiny, že z ní široké obecenstvo nabývá teprv pravého poučení o tom, že co se mu zdá býti tu a tam pouhou snůškou šaškovitosti a přirozeného humoru, je umělecký výtvor s nejdůtklivější pílí propracovaný, při němž dbáno bylo přísně všech přečetných požadavků divadelní působivosti, zejmena vystižení nálady, zřetele k době a prostředí, k povaze a věku. A rovněž vítáme u knížky Šubertovy důraz, který právem a dle zásluhy položen je vedle drastické stránky umění Mošnova na jeho úlohy charakterní, zejmena i vážné, na onen podivuhodný rys jeho talentu, který dovede u diváka vedle skvostné zábavy způsobit i nejhlubší vzrušení.

Jako Mošnu umělce předvádí nám Fr. A. Šubert poutavými a sympatickými črtami i Mošnu občana, jehož život líčí od nepatrných počátků a dosti trudných zápasů o vezdejší chlebíček, z jehož domácnosti i rodinného živlu mnohý pěkný rys nám zachovává. Ke knížce připojen je zdařilý umělcův portrét a pět dle fotografií pořízených vyobrazení, ukazujících Mošnu v některých význačných úlohách. Spisovatel, jenž v poslední době velmi pilnou literární činnost jeví a prodlením jediného roku tři veliké knihy svých vzpomínek a cestovních pamětí vydal, slibuje ve sbírce »Mask Národního divadla« pokračovati a jako příští čísla ohlašuje studie o L. Stroupežnickém a Fr. Kolárovi. Těšíme se na ně upřímně.

Frant. K. Hejda.

Nové rovy.

František J. Studnička. — Tomáš Bílek. — Leopoldina Ortová de Pauli. — Adolf Pštros. — Václav Jakeš. — Josef Bešta. — Jakub Vojta Slukov.

České vědě odňat jeden z nejčelnějších a nejzasloužilejších pěstitelův jejích, dvorní rada dr. František J. Studnička, profesor české university. Mimo nadání zasáhla jej smrt dne 20. února t. r. O životě a působení jeho bude zevrubněji promluveno v příštím čísle Osvěty.

Právě ve dnech, kdy všecka veřejnost naše truchlila nad úmrtím Riegrovým a kdy ze všech končin vlasti sjížděli se do Prahy účastníci pohřbu statečného vůdce národa, denní listy přinesly zprávu o skonu muže, jenž nepomíjejícím písmem zapsal se v dějiny naší literatury. Dne 6. března t. r. zemřel v Karlíně a dne 8. t. m. na Olšanech byl pohřben ctihodný kmet Tomáš Bílek, jenž všechen život svůj zasvětil tiché, ale za to tím vytrvalejší a plodnější práci. Narozen r. 1819 v Deštné na Táborsku Bílek vystudoval s výborným prospěchem gymnasium v Jindřichově Hradci a připravil se na Pražské universitě ku profesuře gymnasijní. Nastoupiv r. 1844 na tento úřad, působil na gymnasii v Litoměřicích, v Praze na Malé Straně a od r. 1848 do 1853 v Písku, kdež míval též pro obecenstvo české přednášky z věd přírodních, jimiž se vedle filologie zabýval. Roku 1853 byl povolán za ředitele gymnasia v Hradci Králové, kdež působil 14 let, načež byl r. 1867 přeložen do Prahy za ředitele gymnasia akademického. V úřadě učitelském i jako představený ústavů, které u nás vždy měly pověst nejlepší, byl Bílek vždy vzorem plnění povinností, snaže se netoliko vštípiti žactvu potřebnou míru vědomostí, nýbrž působě vlivně také na jeho stránku mravní. To by vlastně nemělo ani při Bílkovi býti vytýkáno za zásluhu, neboť i toto působení jest přímou povinností všeho učitelstva středoškolského, jež i dle úředních předpisů má vychovávati ušlechtilé, pevné charaktery. Denní zkušenost však i dnes učí, že právě tato stránka úřadu středoškolského bývá hříšně zanedbávána, a to proto, že pružná, ohebná páteř vedle kancelářské obratnosti bývá mnohem více ceněna než povaha sebe vzornější a ryzejší. Bílek jako profesor i ředitel byl muž vytrvalé práce, prostý všech jalových frásí, muž pevného, neoblomného přesvědčení, jenž žákům byl vzorem přímosti a lásky ku pravdě. Nenávidě vší přetvářky a licoměrnosti Bílek také setrval na svém přesvědčení, i když se to jeho představeným nelíbilo. Roku 1870 nepovolil nátlaku vlády, aby volil do zemského sněmu proti svému přesvědčení, a za to r. 1873, ač svůj úřad zastával bezvadně a těšil se výbornému zdraví, byl proti své vůli dán na odpočinek. Pražská obec povolala ho hned potom za profesora na svou školu střední, kdež Bílek tři léta působil, načež ustoupil v soukromí, aby se mohl zcela oddati práci vědecké. Tichý, vytrvalý pracovník neohlásil se veřejnosti jinak než knihami, které v té době vydal. Nevyhledával a nepěstoval žádných styků mimo úzký kruh svých příbuzných, a mladší generaci byla osoba jeho úplně neznáma. A starší

ctitelé, z nichž někteří krátce před jeho smrtí rádi by ho byli navštívili, nevěděli o jeho bytě . . .

Prázdně, které bezděčně a proti své vůli nabyl, Bílek využil způsobem takovým, že bychom vlastně, ačkoli to zní protimyslně, měli býti vděčni za bezpráví, jež se mu stalo. Již jako ředitel akademického gymnasia obrátil se ke studiu dějin řádu jesuitského v Čechách a uveřejnil ve výroční zprávě zmíněného ústavu r. 1873 první výsledek své práce: »*Tovaryšstvo Ježíšovo* a působení jeho v zemích království českého vůbec a v kollegiu Pražském u sv. Klimenta zvláště.« Podal tu dějiny Tovaryšstva od r. 1556 do r. 1618. Prázden jsa úřadu zamýšlel pokračovati v počatém díle a ponořil se v badání a pátrání se vší neúmornou houževnatostí své povahy. Octnuv se u doby Bělohorské a shledávaje zprávy o statcích, jichž nabyli jesuité po r. 1620, Bílek seznal v zemských deskách a v archivu místodržitelském ohromný, posud netknutý materiál o konfiskacích tehdejších, jimž propadly téměř tři čtvrtiny našeho království. Jal se tedy sbírati a pořádati tuto látku, jež mu takořka rostla pod rukama, a nedal se odstrašiti ani fysickými nesnázemi, jimiž stížena jest práce v temném, studeném sklepení, v němž byl složen veledůležitý archiv místodržitelský. Tak vzniklo veliké, dvoudílné dílo jeho *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, vydané r. 1883—84 nákladem České Matice. Spis ten vzbudil pozornost co nejživější. Rozsvícenať jím pochodeň nad událostmi, jejichž děsnost u nás ani tušena nebyla v plném rozsahu. Prof. J. Kalousek, po jehož odborném, obsažném posudku čtoucí račiž se ohlednouti do Osvěty r. 1883 str. 369 nn., praví o těchto Dějinách: »Kniha Bílkova, co se týče formy, čte se téměř jako spis úřední, ale obsah její činí, že jde čtenáři mráz po zádech.« Konečný úsudek pak shrnuje ve slova: »Bílkovy dějiny konfiskací beze všeho nadsazování náležejí k nejdůležitějším zjevům v současném dějepisectví domácím a zůstanou za příčinou zevrubného obsahu svého po dlouhé věky knihou v Čechách velice hledanou.« Dílo bylo po zásluze odměněno první cenou ze základu Filipa Čermáka Tuchoměřického.

Ostatní práce Bílkovy — kromě německy psaného spisu Beiträge zur Geschichte Waldstein's (v Praze r. 1886) a některých studií drobnějších — připínají se vesměs k stěžejnému dílu předešlému. Jsou to zejmena: »*Reformace katolická* neboli obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě Bělohorské,« vydaná r. 1892; »*Statky a jmění kollejí jesuitských*, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v zemích království českého od císaře Josefa II. zrušených,« vyd. r. 1893, a r. 1896 vyšlé »*Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova* a působení jeho vůbec a v zemích království českého zvláště.« — Pro některé spisy své znelíbil se Bílek kruhům, které v otázkách jich se týkajících rády uplatňují zásadu, že jest žádoucno poznanou pravdu zatajiti. Ale pro něho vždy platilo: Amicus Plato, magis amica veritas. Až do konce života čistý, neposkvrněný byl štít zasloužilého historika Bílka, a jeho jmeno bude u nás vždy vyslovováno s úctou a s uznáním. F. V. Vykoukal.

V jediném témdni zaznamenala kronika úmrtí dvou vynikajících českých umělců dramatických. Dvojí úmrtí — a spolu dvě závěrečné kapitoly tragického románu životního. Zde žena kdysi plná okouzlujícího půvabu, obdařená závidění hodným nadáním, která na jevišti uchvacovala svým temperamentem, svým rozkošným, neodolatelným humorem a nazývána byla miláčkem divadelního obecenstva Pražského, která opustila dráhu uměleckou na vrcholu jejím, uchýlila se do soukromí a po několika letech vydána byla v šanc strašnému utrpení, nezaviněné hanbě, zdrcujícímu pokoření... A tam umělec vysoce talentovaný, šťastný tvůrce přečetných rázovitých, obzvláštní sympatičností se vyznamenávajících úloh, muž v plné síle života, jehož duši pojednou zastírá osudný závoj mlhavin a způsobuje úžasné martyrium, z kterého teprve smrt je milosrdnou vysvoboditelkou.

Kmen divadelního našeho obecenstva, jenž byl svědkem vývoje činohry české od dob prozatímného divadla až do prvního pětiletí v divadle Národním, chová v paměti skvělé herecké výkony Leopoldiny *de Pauli*, které neodolatelnou mocí zaplašovaly od posluchače všecku tíseň a nevrlost, vyhlazovaly vrásky na čelech a šířily hledištěm tolik jasné nálady, vzbuzovaly tak utěšený dojem! V těch dobách, v letech 1874—1887, vyspěla slečna de Pauli k vrcholu svého jemného, svrchovaně ušlechtilého umění. Zdárný a náhlý tento rozvoj talentu o sobě již neobyčejného podmíněn byl ovšem do jisté míry uklidněním po dosti trapných a na dlouho beznadějných zápasech, které musela mladistvá umělkyně podstoupiti, než přijata byla do svazku prvního českého divadla. Jsouc rodilou Pražankou hrávala na malém Mikulášském jevišti již jako dospívající děvče, ale ježto nekynula nejmenší naděje, že by v rodném městě pevného engagementu nalezla, nucena byla působiti řadu let na divadlech cizích, německých, zprvu v Liberci (1866), potom v Teplicích (1867) a na konec dokonce při dvorním divadle v Desavě (1868—1873), než došla povšimnutí tam, kde vlastně nejlépe prospěti mohla. Za to, když hlavně přičiněním zasloužilého režiséra Chvalovského engažována byla posléze k divadlu českému, dobyla si takřka jedním rázem přízně všeho obecenstva. Obor naivních úloh, jemuž se byla věnovala, měl v ní zástupkyni z povolaných vyvolenou, neboť umění její neneslo se jen za cílem okamžitého pobavení a obveselení davu, nýbrž prohloubeno bylo případnou, oduševněnou charakteristikou, podmaňovalo si něžností a ženskou půvabností, nezabíhalo nikdy do triviálnosti. Skoro ideálně dokonalým bylo její podání Markétky ve Zvíkovském rarášku, kterouž úlohou se dovedla zvěčniti v upomínkách všech, kdo ji bouřlivými salvami potlesku zasypávali. A celá řada dalších skvostných úloh pojila se k této; byly to zejmena Šotek ve Snu noci Svatojanské, Klára v Panenských slibech, Markytka v Našich furiantech, Běluška v Paličově dceři, Olympie v Třeštidlu, Jeanne Reymondová ve Světě nudy, Floretka v Donně Dianě atd. Smrt stihla zasloužilou umělkyni dne 7. března i vzbudila ve veřejnosti upomínky zcela jiného druhu než jsou ony, jež k bývalému zdárnému působení Leopoldiny de Pauli na Národním divadle se víží; naší povinností jest však oživiti paměť na *umělkyni*, a to umělkyni

vzácného druhu, jednu z těch, jež svými silami a svými schopnostmi činohru českou pomáhaly povznášeti.

Ve středu dne 11. března zemřel v Pražském ústavu choromyslných populární a všeobecně oblíbený umělec Národního divadla pan Adolf Pštros. Snad zdáti se bude nevhodno, že mluvím zprvu o člověku než o umělci, ale tane mi na mysli jaksi význačněji a intensivněji Pštros mimo divadlo, než Pštros na jevišti a vzpomínám — jako asi každý, kdo se kdy s umělcem stýkal — na chvíle strávené při zběžných rozmluvách a na krátkých procházkách s mužem tak upřímného, zlatého srdce, tak skromným a tichým, vzdalujícím se vší okázalosti, ustupujícím na veřejnosti takřka bázlivě do pozadí, a přece divadlo tak vroucně, nadšeně milujícím a jemu tak oddaným jako málo kdo. Tím ovšem nemají býti vynikající schopnosti jeho umělecké postaveny do druhé řady za charakterem osobním. A jak schopnosti tyto se uplatnili za příležitostí nesčíslných, jak posloužiti dovedly ústavu, jemuž Pštros se byl věnoval, toho byli jsme svědky ještě do nedávna.

Pštros svým hereckým »vyznáním víry« náležel starší generaci divadelní. Není v tom příhany, naopak právě v tom spočíval zvláštní ostrý, důsledný a vždy zřetelný ráz jeho umění, že se všemi návyky, všemi známkami staré školy dovedl obstáti v proudech moderních, aniž by se byl neprospěšně odlišoval od celku ostatního. Slovo plným zvukem svým znějící, fráse deklamovaná, verš patheticky přednášený — to asi bylo milieu, v němž se Pštrosovi dařilo nejlépe, v němž zdárně a šťastně tvořil své výkony a strhoval obecenstvo k pochvalám. My starší pamětníci jeho výstupů u společnosti Švandovy rádi jsme si časem připomínali, jak vroucně a úchvatně hrával Pštros některé úlohy hrdinné, jak nás mladé studenty dovedl okouzliti svým Závišem z Falkenštejna a svým Makbethem. Nicméně nepřestával na působnosti této, neobmezoval se na obor toho druhu ani v poměrech skrovnějších, ani v Národním divadle; naopak řadili jsme jej už záhy po vstupu na nejpřednější naše jeviště k výborným silám charakterním a nejednou způsobil nám rozkošné požitky jeho humor, nemnoho šprýmovný anebo groteskní, spíše tam účinný a rázovitý, kde se jednalo o vytvoření charakteru váhavého, přihlouplého, koktavého a pod. Leckdy — připomínám jen úložky ve Furiantech, Snu noci Svatojanské a j. — šlo pouze o drobnou episodku, karikaturní hříčku, výstup o několika slovech, — ale Pštros se ukázal mistrem svého umění a povinnosti své dostál s nejlepším zdarem.

Krutý osud nedopřál zasloužilému, nad míru sympatickému umělci, aby dožil se v klidu a spokojenosti odpočinku po plném třicetiletí neúnavné, vzorné, snaživé a krásnými úspěchy provázené činnosti herecké. Po vleklé chorobě duševní, která vážené choti jeho nevýslovně těžkou, bolestnou zkoušku připravila, zesnul šlechetný a vzorný umělec, zanechav svým působením čestnou a důstojnou stopu v dějinách domácího umění. *Frant. K. Hejda.*

Z družiny českých malířů odešel na věčnost Vácslav Jakeš. Slibný talent jeho nevyvinul se ještě tou měrou, aby bylo lze uka-

zovati na jehó díla jako na samostatné projevy umělecké individuality. Narodil se 23. dubna 1872 v Praze, kde také absolvoval malířskou akademii. Byl žákem profesorů Sequensa a Hynaisa. Vliv prvního učitele nebyl na Jakšových malbách znatelný, za to na něj mocně působil Hynais. Z drobných studií Jakšových lze poznati bystré jeho oko, jakým pozoroval přírodu. Předčasná smrt jeho zabránila, aby vstoupil v řady českých malířů, kteří sobě dobývají uznání veřejnosti.

Krátkou svoji pozemskou pouť dokončil i mladší soudruh jeho v Plzni žijící Josef Bešta, nedosáhnuv ani 26 let věku svého. Maloval a kreslil lidové typy Plzeňského a Šumavského kraje, sleduje Aug. Němejce a Jar. Špillara v líčení rázovitého lidu na českém jihozápadě. Také jemu nebylo dopřáno, aby dospěl k metě mistrovství. České umění malířské ztratilo v několika dnech za sebou dva nadějné talenty. *F. H.*

Ukončujíce toto číslo Osvěty překvapeni jsme novou truchlivou zprávou: že v noci na 17. březen náhle skonal znamenitý náš herec a posléze ředitel lidového divadla Jakub Vojta Slukov. Nekrolog jeho přineseme budoucně.

Rozhledy hospodářské.

Konverse sjednocené státni renty. — Česká spořitelna.

Z milosti parlamentu, tenkráte ještě bojovného, ve chvíli klidu, zjednané dobrovolným odstavením pilných návrhův obstrukčních, uzákoněna ve dnech 10. až 16. února vládní předloha z konce ledna tohoto roku o konvertování 4·2%ních dlužních úpisů sjednoceného dluhu státního.

Nejtrapnější vzpomínky pojí se k dějinám tohoto dluhu. Vzniknuv v dobách absolutismu z velké části neplodnými výdaji válečnými, byl jednou z největších obtíží při jednání vyrovnacím mezi oběma polovicemi říše v roce 1867. Obtíž odstraněna konečně způsobem, který zaplatilo Předlitavsko obětí nepočítaných milionů a hanbou státního bankrotu.

V uherském článku XII. zákonů z r. 1867 dostalo se nejvyšší sankce uherskému názoru, že dluhy státní kontrahované v době absolutismu nejsou pro Uhry právně závazny, poněvadž byly kotrahovány bez ústavního svolení země. A parlamentu rakouskému na konec nezbylo, než aby se sám staral o zúročení a umořování státních dluhů celé říše a aby spokojil se dobrovolným příspěvkem, jejž Uhry »ze slušnosti a politických zřetelů« byly ochotny poskytnout. Přese všecky právní výhrady království a země na říšské radě zastoupené převzaly naproti věřitelům výhradné přímé ručení za předluženou pozůstalost po starém, právě zaniklém jednotném státu, a Uhry zavázaly se jen, že budou rokem 1868 počínajíc přispívati

Předlitavsku každoročním pevným obnosem 29,188.000 zl. na zúročení a 1,150.000 zl. k amortisaci státních dluhů, příspěvek to, který dle výpočtu výboru poslanecké sněmovny z r. 1867 nejméně o ročních 10 milionů zlatých jest menší, než by měl býti dle tehdejšího poměru všeobecných příplatků obou polovicí říše na společné potřeby (30: 70).

Pro úlevu břemene zůstaveno přetíženému Rakousku, aby samo vyměřovalo daň z úroků státního dluhu, a přiřčen mu všecek výnos takové daně; jinými slovy odium připraveného již zkrácení věřitelů státu daní úrokovou, které stalo se pak brzy potom skutkem, a rovnajíc se částečnému bankrotu, těžce otřáslo úvěrem státu, celé toto odium přesunuto »ze slušnosti a politických zřetelů« na naši polovici říše, aby zachovalost uherské polovice zůstala neporušena.

Zákon z 20. června 1868 č. 66., jímž provedena také konsolidace různotvárných starších dluhů v jednotný dluh rentový, snížil věřitelům státu úrok z pohledávek jejich s 5% na 4·2% srážkou 16%ní daně kuponové, nestaraje se o jejich souhlas. Příspěvek uherský k úhrnné potřebě státního dluhu však ani po tomto zkrácení věřitelů nečiní plných 30%, nýbrž jen 27 naproti dřívějším 23·86%.

Lzeli při celém tomto ujednání o příspěvek Uher k společnému dluhu mluviti o nějaké výhodě pro země Předlitavské, mohla býti výhodou takovou jen ta okolnost, že příspěvek uherský smluven pevným, nezměnitelným obnosem pro všecku budoucnost a že tedy nebylo potřebí jako v ostatních společných záležitostech obnovovati úmluvu po každých deseti letech a vykupovati obnovu její po každé novými obětmi.

Ale ani radost z této výhody nezůstala nezkalena, když po tak dlouhé době, nepoměrně delší než v jiných státech, konečně i u nás došlo ke konversi státního dluhu na nižší míru úrokovou.

Již roku 1894 za pokleslé tenkráte míry úrokové pomýšlelo se na konversi jednotné státní renty, však zdražení peněz, nastalé rozmachem průmyslu v Německu i u nás v druhé polovici let devadesátých, zmařilo tento úmysl. Teprve v poslední době vzestup kursů obligací státních i ostatních ukladacích papírů ukázal znovu, že nadešla chvíle ke konversi příhodná. Potřeby státní, vzrůstající ustavičně zejmena nově povolovanými investicemi, starost o úhradu nových výdajů vojenských, obavy, že by propuknutím války na Balkáně snad v krátce mohl býti úvěr státu znovu otřesen a naděje na snížení břemene úrokového zmařeny, hlavně asi přiměly vládu, že chopila se věci a provedla svůj záměr tentokráte s neobyčejnou energií.

Ale jak už pověděno, náš roztomilý svazek s druhou polovicí říše i zde způsobil nesnáze, jakých se sotva kdo nadál. Rázní obhájcové zájmův uherských najednou přestali svůj příspěvek k zúročení státního dluhu považovati za nezměnitelný, žádajíce, když bude celkové břímě úrokové sníženo konversí, aby snížen byl i jejich příplatek. Ačkoliv Uhry svého času tak rozhodně odepřely býti spoludlužníkem tohoto dluhu, přece nyní žádaly pro sebe účastenství ve výhodě, kterou pokleslá míra úroková přináší dlužníkovi. A v díle

zákonodárném, tak dokonalém, jako jsou zákony vyrovnací z r. 1867, nalezlo se ustanovení, o které mohou se Uhry opírati, přivádějíce svůj požadavek k platnosti alespoň oklikou. Jest to ustanovení o eventuelní kapitalisaci úrokového příplatku, ustanovení, jehož text v uherském zákoně povážlivě liší se od textu rakouského.

Kdežto podle našeho textu kapitalisovaný obnos, jehož splacením se druhá polovice říše může zbaviti dalšího placení ročního příspěvku, má odpovídati »effektivnímu« úroku umořených obligací, schází v uherském textu zákonném slůvko »effektivní.« Následkem toho dosti těžko bude hájiti naproti Uhrům názor rakouské vlády a rakouského parlamentu, že třeba kapitalisovati na základě úrokové míry 4·2% a nikoliv původních 5% — spor právní, jehož prohra značí pro nás ztrátu více než 200 milionů korun.

Shody posud nedocíleno, a poněvadž odkladem mohla snadno celá konverse býti ohrožena, nezbylo než vyloučiti prozatím z konverse část dluhu 1400 milionů korun, odpovídající uherskému příspěvku úrokovému, a konvertovati prozatím jen ostatek, totiž 3620 milionů korun. V tom smyslu také konverse provedena přes to, že parlament, nechtěje zadati své právní stanovisko, byl udělil vládě zákonné zmocnění ke konversi celého dluhu, jenž koncem roku 1902 činil 5026,790.045 k.

Roční úspora úroku při konversi celého obnosu byla by činila 10,000.000 k., reservováním sporného uherského »blocku« snižuje se na 7,200.000 k. Ztrátou roční úspory 2,800.000 k. odpykáváme tedy prozatím nově objevený důmysl rakouských officielních státníků z roku 1867; a že by konečné rozřešení sporu vypadlo v náš prospěch, jest přese všecky výhrady parlamentu i vlády věru víc než pochybno.

Konversí snížen úrok jednotného státního dluhu o pouhé dvě desetiny procenta, na čtyři ze sta, míru to, která skutečně jest ve shodě s dnešním průměrným zúročením bezpečně a trvale uložených kapitálů. Jako novota v našich konversích zavedena podle cizích vzorů zákonná praesumpce, že věřitel, který se ve krátké, osmidenní, lhůtě nehlásí o výplatu nominelní hodnoty svých úpisů, souhlasí se snížením úroku.

Oběma okolnostem, zvláště však mírnému jen snížení úroku, dlužno přičítati, že úspěch konverse, v zápětí pro přijetí zákona provedené, byl skutečně co nejúplnější. Z ohromného množství 3·6 miliardy korun jen 6·43 milionů korun, tedy sotva $^1/_6$ procenta, přihlášeno k výplatě kapitálu.

Konverse je úspěšna i v tom směru, žé konvertováno al pari a tudíž nevydávají se nové obligace s kursovní ztrátou pro státní pokladnu a nepoměrným ziskem pro banky při emissi spolupůsobící, jak tomu bylo po starém zvyku ještě v roce 1893 při konversi 5%ní státní renty.

Zajímavý byl pokus ministra financí, opatřiti kapitál k výplatě vypovězených obligací vydáním úpisů nového typu $3^3/_4$procentového, který měl býti citlivějším měřítkem pro klesání běžné úrokové míry, nežli jsou dnešní papíry $3^1/_2$procentní, jejichž kurs zvyšuje očeká-

vání zisků kursovních, i 4procentní, jejichž kurs stlačován jest obavami možné konverse. Pokus ten odmítnut parlamentem z důvodů dosti malicherných; však ostatně množství náhradní renty nového typu, které by dle faktického výsledku konverse bylo třeba vydati, jest tak nepatrno, že sotva by tato renta byla mohla splniti úkol, který jí byl chystán.

*

Vlny vzbouřené poplachem mezi vkladateli České spořitelny utišují se ponenáhlu, ale pořád ještě neviděti návratu k stavu dřívějšímu. A bychom pravdu děli, věru bylo by potupou pro národ náš, kdy by došlo k takovému návratu.

Což nebylo dosti smutno, že naši lidé po takovou dobu klidně podporovali peněžný ústav tak nepokrytě nepřátelský našim národním snahám? Kdy by nám požadavek hospodářské emancipace naší jen trochu byl již vnikl do krve, což bylo by možno, aby peněžný ústav, jenž všemožně pracuje ku prospěchu Němectva rozdílením svého zisku i svými úvěrními obchody, jehož správa má pro nás jen výsměch a urážky, aby ústav takový měl mezi svými vklady takové miliony českých peněz a aby bezpečnosti jeho české obce a čeští majitelé hypothek byli svými výpůjčkami nejvydatnější oporou?

Jest věru smutno, že i zde bylo zas potřebí nejdrzejších útoků ze strany našich národních odpůrců, abychom byli vyburcováni ze své netečnosti, aby lidé naši, vyplašeni zprvu jen obavou o svůj majetek, počali uvažovati i o národní stránce otázky, jak a kam dlužno ukládati peníze.

Nemělo by významu pouštěti se do odhadův a domněnek, jak vznikl prvý poplach 20. února a kdo jej zavinil. Bylo jistě stejně pošetilé pátrati po organisátorech poplachu jako domnívati se o správě spořitelní, že chtíc zbaviti se vkladů čtyřpercentních, na místě prostého snížení úroku volila prostředek tak nebezpečný, jako je uměle vyvolaný run vkladatelů. Zajisté pověrčivá nedůvěra, zavládnuvší po neblahém případu Pražské Záložny Svatováclavské v širokých vrstvách obecenstva, naprosto neznalého bankovní organisace, sama o sobě stačila k tomu, aby při nejmenším nahodilém podnětu vypukla ve zmatek zachvacující massy lidu elementární silou. A stejně jest pochopitelno, že k utišení myslí nemohlo přispěti ani odmítavé sebevědomí správy ústavu, ani chvála politických jejích stoupenců a přiživníků, ani slavnostní ujišťování hodnostářů úředních bez odborné znalosti, když mezi tím šířilo se v lidu nové proň poznání, že spořitelna není »císařskou,« jak v lidu nazývána, to jest, že neručí za ni stát, ba že neručí za ni ani země jako při bankovních ústavech zemských, ani obec jako při všech ostatních našich spořitelnách. Také úplný nedostatek a zásadní odmítání revise mimo revisi vykonávanou vlastními funkcionáři a úředníky ústavu neutvrdily v lidech víru; že vůbec při ústavě tak rozsáhlém jakákoliv revise má nepoměrně menší význam pro bezpečnost nežli stálá vzájemná kontrola výkonných sil, upravená v České spořitelně vzorným spůsobem, přehlednuto při tom ovšem úplně.

Ale to všecko nás již tak nezajímá, jako otázka, co lze pro náš národní prospěch vytěžiti z hotové události, že na 38 milionů

korun českého kapitálu vybráno ze spořitelny, kteráž suma zajisté může býti ještě značně rozmnožena, jestliže po malých vkladatelích, kteří obléhali spořitelnu nedbajíce žádného nepohodlí, budou následovati s výpovědí také méně nedůvěřiví, ale snad aspoň nyní již více uvědomělí vkladatelé větší.

Máli prospěch pro náš národ býti trvalý a nemáli místo prospěchu vzejíti škoda, nesmějí skládati ruce v klín ti, jimž připadl úkol nejkrásnější, poučovati lid v jeho starostech. Jen úsilným přičiněním může tu býti zamezen účinek stejně neblahý, že by malí vkladatelé vraceli se k primitivnímu, bezúročnému ukládání, uschovávání peněz, že by své vybrané vklady utratili anebo uložili je v drobném majetku pozemkovém, kupujíce půdu za cenu náhlou poptávkou nepřiměřeně zvýšenou.

A bude i třeba starati se, aby zamezen byl jiný konec stejně neblahý a nad to zahanbující, že by vkladatelé, nabudouce znovu důvěry, vraceli se se svými vklady zase do České spořitelny. Pak by skutečně nejen bylo litovati vkladatelů těchto, zaměňujících své staré čtyřpercentni vklady za nové, zúrokované $3^1/_2$ ze sta, ale my všichni, kdož jsme se domnívali spatřovati v událostech záblesk probouzejícího se národního vědomí hospodářského, opravdu bychom byli hodni politování.

Jest třeba ukazovati lidu, že může jinde v českých ústavech, bankách, záložnách i spořitelnách zcela bezpečných uložiti své peníze z veliké části za stejných výhod, jako v České spořitelně, a že prospěje tím po případě i společné věci národní rozmnožuje reservy úvěru, z nichž čerpati mohou zase naši lidé podnikaví a úvěru potřební, jichž tolik potřebujeme k svému národnímu povznesení. Jest třeba upozorňovati na dlužní úpisy našich zemských bank, vysvětlovati jejich výhody, které je činí spůsobilými nahraditi spořitelní knížku všem jen trochu větším vkladatelům.

Jest sice nesnadno sdíleti naději našich novinářských optimistů, že uvolnění českých milionů z České spořitelny projeví se v nejbližší době osvěžením českého podnikání, že mnozí vkladatelé sami užijí svých úspor k podnikům samostatným a že rozmnožené pohotové prostředky českých ústavů peněžných samy způsobí čilejší obraty obchodní.

Je těžko sdíleti tyto naděje, uvážímeli, jak mnozí ukládají do spořitelen právě proto, že nemohou neb nedovedou svých úspor sami zužitkovati ve výdělečném podnikání, a jak malý význam má možný snad nedostatek úvěrových prostředků vedle jiných poměrů, dusících a tísnících rozmach našeho obchodního i průmyslového podnikání.

Ale buď jak buď, tolik je jisto, že z boje, který nám vnutila Česká spořitelna, můžeme vyjíti posilněni, a provedemeli jeho důsledky, že vykonáme kus úspěšné práce na lopotném, na celé věky rozpočteném díle svého hospodářského obrození.

Dr. *Vladimír Fáček.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. března 1903.

Říšská rada; změněná taktika českých lidových poslanců; branecký zákon. Česká spořitelna. První čtení rozpočtu; dr. Kramář o ministru Rezkovi, dr. Záček o českém úřadování, dr. Herold o obstrukci. Uherské vyrovnání. — Dinko Politeo †. — Uherská obstrukce proti branecké předloze. — Opravy pro Makedonii; Husein Hilmi. Ruské osvědčení pro mír. — Odstoupení Paprikova v Bulharsku — Srbská vláda o Makedonii. — Manifest Mikuláše II. — Jubileum Lva XIII. — Francie opět východní moc. — Pruské železnice a socialisté. — Panamský průplav Spojených států. Odmítnutý dar Viléma II.

Říšská rada dostala zas jednou záchvat horečné pracovitosti, octnuvši se u věcí tak důležitých, jako jsou zákon branecký, státní rozpočet a vyrovnání s Uhry. Obstrukce ustoupila nadobro. *Branecký zákon,* kterým se počet dostavovaných branců ročně o 22.000 zvětšuje, byl projednán takřka letem 17., 18. a 19. února; nastavena i noc, aby mohl býti vyřízen, ač nebylo takového spěchu ani potřebí, jelikož v uherské sněmovně vede se proti téže předloze tuhá, bouřlivými výjevy a osobními spory oplývající obstrukce. Spěch v tomto případě vysvětluje se arci ne vážnými státnickými důvody, nýbrž zcela prostě masopustními prázdninami, které počínaly od vyřízení branecké předlohy. Německá pokroková a lidová strana použily této předlohy, aby se zaskvěly ve světle vládní spůsobilosti, a rozmnožily s konservativci, Poláky a středními stranami většinu pro zákon. Čeští lidoví poslanci hlasovali proti předloze, a dr. Herold odůvodnil to jednak nepřízní vojenské správy k živlu českému, jednak tím, že předloha jest vládní a Čechové proti vládě musejí hlasovat. Všeněmec Schreiter spílal stranám sněmovním a říšské radě vůbec, jižto nazval »chabou a línou,« o Maďarech povídal, že jsou »maďarská beťarská horda,« za kterou platíme ročně miliony a »musíme vždy dělat, co tito poloasijští potomci Hunů a Avarů předpisují.« Řeči této povšimla si uherská sněmovna a opposice ji tam s úroky kvitovala.

Po masopustě hned v první schůzi (27. února) propukla nevole německé pokrokové strany nad *poplachem v České spořitelně.* Člen spořitelny dr. Urban podal dotaz k vládě stran »divoké a surové štvanice nesvědomitých agitátorů,« která prý způsobila, že od 20. února vkladatelé vybírají vklady. »Ničemnou lží« prý jest, když se spůsob dozoru v tomto ústavě označuje za nedostatečný. Proti původcům »zlomyslných pověstí« dovolával se zakročení státní moci. Český radikál Choc tázal se opět, dáli vláda vyšetřiti stav příjmů a výdajů České spořitelny. K zažehnání poplachu nevolili němečtí pokrokáři nejlepší prostředek, když propukající nedůvěru pověsily na velký zvon; účinky se dostavily v zápětí. Co se držby spořitelny a německé pilnosti a solidnosti týče, není jejich chlouba důvodna. Spořitelna byla r. 1825 založena na základech zemských a jako ústav obou národností. V zemském domě měla také první svůj stánek. Nejvyšší purkrabí byl vrchním jejím protektorem (s něho ta hodnost přešla na místodržitele), primas království, arcibiskup, byl vrchním strážcem. Pomoc stavů zjednala jí první prostředky. Později ustavila se na základě statutu dle vládního formuláře z r. 1842, který dopouštěl samo-

statné doplňování výboru jejího. I patrony zemské, sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého, měla prvotně na svých vkladních knížkách. Nikdo zajisté neupře, že vkladatelé převalnou většinou byli Češi. Z českých peněz nastřádala miliony. Rovněž nikdo neupře, že úvěr její sloužil především rozkvětu německého průmyslu v Čechách. A její hospodářství jest tajemstvím pod sedmerou pečetí, jest tajemstvím i tam, kde bylo namířeno proti národnosti české. Na jevo vyšlo jen účastenství při kupování velkostatků r. 1872, aby odpůrcové království dosáhli většiny ve volebním sboru velkostatkářském, a koupě Pražského grandhôtelu pro cizí německé studenty, kteří by rozmnožili počet německých posluchačů na vysokých školách v Praze. Posl. Fiedler právem ukázal na to, jak »měšci České spořitelny měli Němci děkovati, že od r. 1872 celých deset let měli většinu v české sněmovně.« Dr. Dyk ukázal v pravém světle velkodušnost České spořitelny, když se jednalo o vodovod pro Prahu; vypracovala návrh, jenž měl státi 10 milionů, z těch 2 mil. byla hotova hraditi, avšak zabezpečovala si rozhodování o stavbě i ve výboru. »To, co nyní jest, nemůže a nesmí déle trvati,« pravil dr. Dyk. »V prospěchu všech a nejen českých vkladatelů budeme naléhati, aby ústav ten jako každý jiný zákonným ustanovením byl podroben a v pravidelných kolejích byl veden.«

Ve dnech 3.—6. března projednávány na říšské radě pilné návrhy o vojenském hospodářství ve východní Haliči, o přepadu Sokolů v Ostravě a j.; ale již 10. března pustila se sněmovna do *prvního čtení rozpočtu*, které skoro po pětiměsíčném odkládání ve čtyrech schůzích vyřídila. Němci osvojili si zvláštní methodu: líčiti Čechy, svého práva se domáhající, jako nebezpečný živel, kterýž o Němce ukládá. Tak mluvili baron d' Elvert a dr. Löcker o českém hnutí na Moravě. Všechny křivdy, všechno bezpráví, kterým utlačena jest česká většina a připravena o zastoupení, jsou jako starým dobrým právem Němců, které Čechové se nyní odvažují rušiti. Německým řečníkům jest také trnem v oku ministr krajan dr. Rezek, o němž d'Elvert tvrdil, že jest unicum v dějinách parlamentarismu. Čechové jsou prý obstrukční stranou, která se zasazuje o svržení ministerstva, ale v jeho středu má svého důvěrníka. Dr. Kramář vyslovil se o poměru ministra Rezka k mladočeskému klubu, že Rezek byl vždy a jest úředníkem a že má zajisté spůsobilost býti členem úřadnického ministerstva. »Nikdy nebyl členem strany naší« — pravil — »a konstatuji, že bez našeho přičinění a také bez našeho vědomí se stal ministrem. Rezek jest dobrý vlastenec a co takového si ho velmi vážíme. Jsme mu vděčni za konání jeho povinnosti v těžkém úkolu, který převzal. Kdy by nebyl úřadníkem, nýbrž příslušníkem naší strany, nemohl by býti členem vlády Körbrovy.« Němcům řečník pravil, že mají sedm ministrů krajanů v této vládě. Dotknuv se též zvěčnělého dr. Riegra doložil, že »chceme pracovati k tomu, aby náš národ moudrým a velkodušným naukám zesnulého vůdce, které jmenovitě v své závěti tak velkolepým spůsobem složil, věren ostal.«

Dr. Žáček posvítil na rozvášněnost německého hnutí. I v úřadnických průkazech platí česká národnost za vadu. Dříve se bojo-

valo jen proti českému státnímu právu, dnes proti všemu českému. Dostaneli se český úřadník do centrály, píše se o tom ve všech německých novinách, jako by cizí těleso bylo vniklo do německého těla. Řečník věří, že přece jednou dojde ke smíru. »Kdy by čeští úřadníci měli tu odvahu ve všem a s každým česky úřadovati i ve vnitřní službě, živá duše nesměla by se odvážit jim zkřiviti vlasu. A nemajíli čeští úřadníci té odvahy dnes, budou ji míti zítra.« Vládě kladl na srdce, že vládnouti znamená prozírati, aby tedy dbala o umírnění vášní a pořádek v státu.

Dr. Herold jmenem českých poslanců pravil, že obstrukce není účelem ani programem, nýbrž toliko prostředkem. Uvidímeli, že tento prostředek nás povede k cíli ať obrany nebo výboje, budeme ho užívati. Shledávámeli, že forma obstrukce musí býti změněna, zařizujeme si taktiku dle své potřeby. Nesmíte se proto domnívati, že jsme obstrukci trvale odložili. Vládě řečník vytýkal, že vyhovuje tužbám Němců po zřizování německých úřadů ve smíšeném území, obsazování jich Němci a vytvořování německého území v Čechách.

Po rozpočtu následovalo 17. břez. první čtení *uherského vyrovnání*.

V Záhřebě zemřel 5. března vynikající publicista charvátský Dinko *Politeo*. Narodiv se v Staromgradu na ostrově Hvaru r. 1853, studoval v Zadru a vstoupil tam do bohosloveckého semináře. Již r. 1870 psal první články do Národního Listu; za 32 let dalšího života napsal jich přes deset tisíc. Od r. 1889 byl spolupracovníkem Obzoru. Psal jadrným, ušlechtilým slohem a pero jeho mělo mocný účinek ve všech zemích charvátských. Psal též italsky a německy, ale jen pro orgány národní. Muž ten horlivé píle a vynikajícího ducha r. 1896 oslepl. Letošního roku vydával i měsíčník Prave hrvatska Misao; ač slep, pracoval až do své smrti. Publicistická jeho činnost jest pro Charváty a Slovanstvo významu dějinného.

V Uhrách vede opposice vášnivý *boj proti branecké před loze*. V uherské sněmovně od 21. ledna mají obě strany neodvislosti slovo a nedopouštějí, aby došlo ku projednání předlohy. Agitace šíří se i na ulici a do všech okresů maďarských. Široké obecenstvo jest proti společnému vojsku a německé armádní řeči. Co krajní strany ve sněmovně hromují proti braneckému zákonu, podniká studentstvo průvody a za zpěvu Košutovy hymny demonstruje pro samostatné uherské vojsko. Jest sice vyloučena možnost, že by obstrukce v uherské sněmovně zvítězila; sám poslanec Just o dvorní hostině 12. března k otázce královĕ odpověděl, že jeho strana neprovádí obstrukci, nýbrž jenom zevrubně o předloze rokuje, předseda ministerstva Széll pak prohlásil, že se většina sněmovní nedá terrorisovati od menšiny, nýbrž prosadí svou vůli, — ale dle vší pravděpodobnosti obdrží Maďaři nové ústupky, tak aby uherský stát i ve společném vojště rovnoprávně vynikl svými odznaky, barvami praporů atd. Všeobecným agitačním dnem proti branecké předloze a pro samostatnou uherskou armádu byl 15. březen; ve všech městech, maďarských župách a okresích pořádány schůze na památku vítězství revoluce 15. března 1848, proslovovány řeči pro neodvislost uherskou, Košutova hymna zněla po celých Uhrách. Dne 16. pak pokračováno vesele v obstrukci ve sněmovně.

V Uhrách vzmáhá se proud, který se vždy více vzdaluje od vyrovnání z r. 1867, jež tehda bylo vrcholem vymoženosti uherských. Dnes i ti, kteří se jmenují Deákovci, jako Széll, stojí už na stanovisku úplné samostatnosti a razí k ní cestu.

V hlavním městě tureckém podali 21. února zástupcové rakouský a ruský smluvené návrhy *oprav pro Makedonii*, jimiž hrozivé mračno východní otázky má býti zažehnáno. Charakteristické jest, že sultán, který pravidelně dosud proti všelikým opravám se vzpouzel, nyní s navrhovanými bez otálení vyslovil souhlas. Opravy jsou náramně hubené a k tomu ještě neurčité. Pro vilajety Soluňský, Kosovský a Monastyrský navrhuje se generální inspektor na jistý počet let, v kteréžto době ho nebude bez předběžné úrady s velmocemi lze odvolati. Pro zachování veřejného pořádku jest oprávněn užívati tureckého vojska, aniž by po každé se musel obraceti k ústřední vládě. Valiové (krajští) jsou povinni přesně se říditi jeho instrukcemi. Reorganisaci policie a četnictva provesti má turecká vláda s pomocí zahraničných odborníkův. Četnictvo má býti zřízeno z mohamedánův a křesťanů dle poměru místního obyvatelstva. Polní hlídači budou křesťané tam, kde většina obyvatelstva jest křesťanská. Proti zločinům od Albánců páchaným má se Turecko uchopiti náležitých prostředkův. Souzeným, odsouzeným a uprchlíkům má býti udělena amnestie. V každém vilajetu bude pod kontrolou otomanské banky stanoven rozpočet příjmů a výdajů, z něhož především budou hrazeny potřeby místní správy, počítaje v to platy úřednické a vojenské. Způsob placení desátku bude změněn a všeobecný jeho pronájem zrušen.

Toť vše, čím pomoženo býti má obyvatelsvu tak hrubě stíhanému, čím mají býti napraveny ohavnosti turecké a zjednán lidský řád! Kde jest tu nějaká záruka? Vše ponechává se dobré vůli turecké, která tolikráte již tak smutně se osvědčila.

Generální inspektor byl již jmenován. Jest to *Husein Hilmi paša*, bývalý guvernér ostrova Mityleny (Lesbu), padesátník, známý jako stoupenec Midhada paše, pověstného svými opravami, svržením sultánů Abdula Azisa a Murada V. r. 1876, věšením Bulharův a zakládáním osmanské národnosti ze všech poddaných sultánových. Hilmi byl ostatně již nyní valiem v Skopii, ale nepodařilo se mu zabrániti ani jediné loupeži Albáncův. Jeho právomoc nikde není vymezena, jenom tolik stanoveno, že smí s vojskem táhnouti k potlačení nepořádkův. Podobně stal se Šakir paša, výtečný opravdu muž, generálním inspektorem v Arménsku, a výsledek veškeré jeho činnosti byl, že poslal asi sto nalehavých listů do Cařihradu, jež ostaly bez odpovědi, a že v Arménsku řádí Kurdové a propukají bouře nyní jako dříve. Četnictvo z části křesťanské jest také smutnou opravou, neboť není jisto, nebudouli křesťanští zaptiové horší tureckých. Velký ústupek o polních hlídačích, poljacích či padarech, byl již několikráte učiněn, ale nikdy neproveden. Ano r. 1893 bylo nařízeno, že si obyvatelstvo poljaky bude voliti, nyní se ani to nežádá. Neurčitost panuje i co do finanční stránky; Otomanská banka jest sice jistý druh účetního dvora v Turecku, ale jen pro vládu; jakých sum a k čemu může býti užíváno, jest i nyní otázkou bu-

doucnosti. Čím více neurčitosti a nejasnosti, tím snadněji mohou sultán a jeho vláda dělati, co se jim líbí.

Události makedonské neostávají bez účinku na politické proudění v Evropě. Nejrozhodnější stanovisko zaujímá Rusko. Pravitelstvennyj Věstnik uveřejnil 25. února osvědčení, v němž líčí vývoj opravní. Ruský velevyslanec Zinověv prý už od října usiloval přiměti tureckou vládu k opravám, a sám car v Jaltě poslovi sultánovu vyložil naléhavou potřebu, aby nebezpečné hnutí v Makedonii rychlým odstraněním tureckých zlořádů bylo zažehnáno. Opravní úkaz sultánův v listopadu vydaný nebyl prý uznán za dostatečný, a Rusko s Rakouskem ujaly se pak sestavení nutných oprav. Opravy tyto jsou prý dostatečny. Balkánským státům pak se ohlašuje, že mohou sice spoléhati na stálou péči Ruska o své skutečné potřeby a na ochranu duševních a hmotných prospěchů křesťanských, ale nesmějí prý zapomínati, že Rusko »ani krůpěj krve svých synů a ani nejmenší část dědictví ruského lidu neobětuje«, kdy by proti radám ruským revolučními nebo násilnými prostředky se domáhaly změny nynějších poměrů na Balkáně.

V Bulharsku činí Rusko největší nátlak, aby se vláda opřela všelikému hnutí revolučnímu. Následek toho byla krise ministerská. Ministr války Paprikov, ukazuje na hromadění branné moci turecké na bulharských hranicích a na potřebu, aby Bulharsko bylo pohotově, naléhal na úvěr 10 milionů lvů k doplnění vojenských zásob. Ostatní ministři, spravujíce se nátlakem Ruska, postavili se proti tomu, a kníže rozhodl v jejich prospěch. Paprikov odstoupil, a Bulharsko tím na ten čas zbaveno vynikajícího odborníka vojenského.

V Srbsku jest podstatný rozdíl mezi vládou a národem v názorech o Makedonii. Král a vláda jsou navrženými opravami spokojeni, jen si ještě žádají, aby Albánci byli odzbrojeni. Král vyslovil se naprosto proti makedonské samosprávě, které se domáhají Bulhaři. To se vysvětluje úzkoprsým názorem, že by Bulhaři v Makedonii za samosprávy mohutněli a vrchu nabyli. Bělehradské vládě jsou tam vítanější kalné vody nepořádku, v nichž by mohla kořistit. Za to srbští radikálové — a ti tvoří velikou většinu národa — jsou pro shodu s Bulharskem a Černou Horou. Ustavna Srbija, orgán mírných radikálů, doporučuje dorozumění a společnou akci slovanských států balkánských. Byla by to nejpřímější cesta, která by vedla k šťastnému rozřešení makedonské otázky.

Na Rusi *manifest Mikuláše II.*, 11. března, v den narozenin cara Alexandra III. vydaný, zahajuje novou éru opravní. Vychází od samodržné moci a pravoslaví, ale nařizuje na prvním místě rozšíření snášelivosti, t. j. svobody náboženské. Milionům staroobřadců a nepochybně i katolíkům půjdou nové zákony vhod. Rozsáhlý má býti obor oprav platících zemědělcům jak selským tak šlechtickým. I selským duchovním má býti postavení jejich zlepšeno. Zemědělství mají býti poskytnuty potřebné úvěry, jmenovitě pomocí bank selských a šlechtických. Úvěr v tom směru pro výrobu a zlepšování půdy byl dávno žádoucí. Selská obec se společným majetkem půdy má ostati jako dosud, ale vystupování z ní má býti uvolněno a ručení celku za každého jednotlivce zrušeno. Oprava selského zřízení bude

provedena. Pozoruhodno je ustanovení o decentralisaci a samosprávě, jak manifest je předkládá k zákonodárnému vyřízení. Osnovy zákonů zemědělských budou sice vypracovány v Petrohradě, ale vyřízeny od místních sborů samosprávných, t. j. od zemstev, důvěry hodných osob a vládní moci, tedy gubernátorů, aby v nich všeliké místní potřeby a prospěchy došly platnosti. V tom smyslu mluví manifest též o opravě zemstev (guberniálních zastupitelstev) a krajských (újezdných) sborů, jichžto význam od r. 1864 vždy hlouběji klesal; věc nebyla špatná, nýbrž vinny byly okolnosti, jež vše činily závislým na centrální moci a vládní moc uváděly v odpor proti samosprávné. Dle příkazu carova mají tyto místní sbory pracovati společně s vládními, t. j. gubernátory. Po prvé od doby Petrovy zavádí se tímto způsobem decentralisace, a péče o guberniální záležitosti ponechává se guberniím. Zákony vypracované ukáží teprve celý dosah manifestu, jejž ruské listy zovou skutkem historickým.

Dne 20. února minulo 25 let, co *papež Lev XIII.* zvolen byl za hlavu církve katolické, a dne 3. března bylo tomu čtvrt století, co byl korunován v chrámě sv. Petra. Osmdesát tisíc lidí ze všech končin světa jásalo kmetu na stolci Petrově v ústrety. Dne 20. sloužil mši státní tajemník kardinál Rampolla a dne 3. sám papež, jenž nedávno byl dovršil devadesátý třetí rok věku svého. Lev XIII. může opravdu býti nazván papežem jubilejním. Roku 1880 slavil padesátiletí svého kněžství, r. 1893 padesátiletí svého biskupství a r. 1904 připadá padesátiletí jeho hodnosti kardinálské. Od svého nastoupení r. 1878 založil 140 nových biskupství v rozličných dílech světa. Veliké byly jeho úspěchy na poli diplomatickém. »Papež míru,« jak jej i odpůrci jeho nazvali. překonal diplomaticky samého Bismarcka. Německé císařství je dnes ve Vatikáně tak zastoupeno jako Rusko a Švýcarsko, jež při Lvově nastolení byly v boji s papežskou stolicí. Lev XIII. náleží každým způsobem k nejznamenitějším zjevům naší doby.

Francie, která za Napoleona III. hrála první úlohu nad Zlatým rohem, ale za republiky tam ustoupila do pozadí, stává se nyní opět východní mocí. Události v Makedonii jsou jí záminkou k tomu obratu. Žlutá kniha v lednu, únoru a březnu sněmovně a senátu podaná svědčí o zvláštní pozornosti, s kterou vláda vývoj Balkánských zápletek sleduje a pro budoucnost se připravuje. Žlutá kniha francouzská obsahuje nejdůležitější sbírku diplomatických listin o běžných věcech makedonských, a dle těch se zdá, že Vídeňská návštěva hr. Lamsdorfa byla jen pokračováním a důsledkem diplomatické akce francouzské. V Bulharsku vyšla francouzská žlutá kniha v překladě. Obnova francouzské východní politiky radostně pozdravena i na velkém shromáždění, které 15. února v Pařížském divadle Château d'Eau se konalo a ukázalo, že Francie trvá při myšlence národnosti a svobody. Všechny strany francouzské promluvily tam ústy svých řečníků, úhlavní političtí odpůrcové byli jedné mysli, co se týče Makedonie a východní politiky francouzské. Pozoruhodno bylo i to, jak souhlasili s žlutou knihou. Stav věcí v Makedonii líčí se za zoufalý, ježto však Rusko s Rakouskem učinily pokus s opravami, má Francie oba státy podporovati a vyčkati, jak se ony opravy osvědčí. Důvěry v ně ovšem není. Tím však již nyní obrací se po-

zornost Balkánských národů k Francii, a francouzští konsulové na Balkáně těší se jejich důvěře. Německo dostává na východě soupeře; Vilém II. se spojuje se sultánem, Francie s Balkánskými národy.

Prusko obdrželo nového ministra železnic Budde. Ve své programové řeči v pruském sněmu 23. února prohlásil se za naprostého odpůrce socialistů. Nebude prý nikdy možno všech 365.000 osob při železničné službě pruské zaměstnaných učiniti šťastnými a spokojenými. Hlavní však podmínkou jest prý přísná a dobrá organisace. Nesmí prý se dopustit, aby v té organisaci snahy převratu se ukazovaly. Převzal prý po svém předchůdci odkaz, který bude důsledně prováděti. Socialistický dělník nebo prozatímný úředník bude propuštěn, úředník, který složil přísahu věrnosti, bude disciplinován a odstraněn. Kázeň a řád jest heslem pruského ministra.

Spojené státy severoamerické domohly se opět velikého úspěchu: otázku spojení Atlantického a Tichého oceánu vyřídily v svůj prospěch. *Panamský průplav* zbudují jako svůj, k čemuž uzavřely a v únoru podepsaly předběžné smlouvy. Průplav měl býti francouzský, ale Lessepsova společnost ocitla se r. 1894 v úpadku s dluhem 2250 mil. franků, z nichž skutečně přijala 1300 milionů. Nová francouzská společnost koupila všechny práce, stroje a práva za 65 milionů. Když se Unie po válce se Španělskem chystala budovati průplav Nicaraguou, byli Francouzi hotovi svůj podnik prodati. Rooseveltovi ponecháno rozhodnutí. Uznal Panamský průplav za nejvýhodnější. Francouzská společnost obdržela 200 mil. fr. S Kolumbií uzavřena smlouva, dle které obdrží hned 10 milionů dolarů a od 9. roku stavby po 250.000 dol. ročně. Spojené státy obdrží podle průplavu 10kilometrové pásmo země, právo zakročovati brannou mocí na ochranu průplavu a stanoviti řád o užívání průplavu, clech a poplatcích. Na předběžné práce určena 2 léta, na provedení stavby 12 let, pro případ netušených překážek dalších 12 let, a kdy by průplav proveden býti měl bez splavů v úrovni moře, ještě 10 let. Města Panama a Colon budou neutrální. Vše ostatní, průplavní komisi, zdravotnictví, policii, soudy, mají míti obě republiky společně. Anglie, která si dělala právo k účastenství v podniku tom, byla odmítnuta. Do října 1903 musejí smlouvy Unie s Kolumbií býti ratifikovány. V obrovskou světovou moc vzrůstá Unie severoamerická. Do r. 1906 bude míti 124 obrněnců k ovládání moře a něco let potom průplav nezměrného významu. Jak bude do konce století?

Před rokem vrátil se princ Jindřich Pruský ze své cesty po Spojených státech, kde jmenem svého bratra Viléma II. dělal propagandu shodě německo-americké. Američané přijali ho po americku, že však politické důsledky z jeho návštěvy nečiní, ukázali již při sporu Venezuelském. Nyní přišlo ještě jiné ochlazení. Německý císař daroval pro Washington sochu krále Bedřicha II., avšak Američané mu dali na srozuměnou, že ji nemají kam postaviti. Ani ne do musea, jelikož by tam divně vypadala jako památka slavného vojevůdce. Císař se posléze rozhodl, že »zaslání sochy odročí,« a americké listy povídají, že jest to odklad na věčné časy.

PŘÍLOHA OSVĚTY.

Ruskočeský
SLOVNÍK

Sestavil

VLADISLAV ŠKORPIL,
správce archaeologického musea v Kerči.

Русскочешскій
СЛОВАРЬ

Составилъ

ВЛАДИСЛАВЪ ШКОРПИЛЪ,
завѣдывающій Керченскимъ музеемъ древностей.

V PRAZE.
NÁKLADEM J. OTTY.

Артышъ, á *m.* bot. chvojka rajská, Juniperus sabina.

Áрфа, ы *f.* 1. hud. harfa. 2. hosp. prohazovačka na zeleninu, tok, síto na obilí. 3. astr. harfa Jiřího. *Et.* it.-něm.

Арфянка, и *f.* harfenice, svl. jarmareční n kočující harfenistka.

Архалýкъ, а *m.* domácí krátký šat. *Et.* tat.

Архáровецъ, вца *m.* 1. tajný policista, policejní vyzvědač, špicl. 2. zhýralec, dareba, otrapa.

Архи ... (ve slovech složených) arci ...; na př. архиплýтъ arcilotr, arcitaškář.

Архидiáконскiй, ая, ое *a.* arcijáhnový.

Архидiáконство, а *n.* arcijáhenství.

Архидiáконъ, а *m.* arcijáhen.

Архимáндрúтскiй, ая, ое | *a.* archimandritský.

Архимáндричiй, чья, чье | ský.

Архимáндрúтство, а *n.* důstojnost převora (v pravoslavné církvi), archimandritství.

Архимáндрúтъ, а *m.* archimandrita, převor pravoslavného kláštera. *Et.* řec.

Архимáндрiя, и *f.* klášter s archimandritou v čele.

Архипáстырскiй, ая, ое *a.* arcipastýřský, arcikněžský.

Архипáстырство, а *n.* arcipastýřství, velekněžství.

Архипастырствовать, ствую(тъ) *vn.* býti arciknězem.

Архипáстырь, я *m.* arcipastýř, arcikněz.

Архипресвúтеръ, а *m.* hlavní kněz ve městě, děkan. *Et.* řec.

Архистрáтúгъ, а *m.* vrchní velitel n kníže vojska. *Et.* řec.

Архитриклúнъ, а *m.* bibl. vrchní správce hostiny n svadby. *Et.* řec.

Архiáтерскiй, ая, ое *a.* star. vztahující se k vrchnímu lékaři.

Архiáтеръ, а *m.* star. vrchní lékař, tělesný n osobní lékař. *Et.* řec.

Архiепископiя, и *f.* arcibiskupství (obvod).

Архiепúскопскiй, ая, ое *a.* arcibiskupský.

Архiепúскопство, а *n.* arcibiskupství (hodnost n obvod).

Архiепúскопъ, а *m.* 1. star. = exarcha, patriarcha. 2. arcibiskup. *Et.* řec.

Архiерéй, я *m.* přední mezi duchovenstvem (patriarcha, metropolita, (arci)biskup). *Et.* řec.

Архiерéйскiй, ая, ое *a.* biskupský.

Архiерéйство, а *n.* biskupství, hodnost biskupská.

Архiерéйствовать, ствую(тъ) *vn.* býti biskupem, působiti v hodnosti biskupské.

Арцá, ы́ *f.* = артышъ.

Арчáжникъ, а *m.* řemeslník zhotovující luky n duhy k sedlům.

Арчáжный, ая, ое *a.* týkající se arčažnika, vz. před.

Арчáкъ, á *m.* sedl. luk, hlava sedla. *Et.* tat.

Аршúнникъ, а *m.* 1. kramář, obchodník (se) zbožím střižným n loketním, loketník. 2. iron. taškář, podvodník, šelma, šibal.

Аршúнница, ы *f.* 1. obchodnice zbožím loketním. 2. iron. podvodnice.

Аршúнничать, чаю(тъ) *vn.* vésti drobný obchod (se) zbožím loketním.

Аршúнный, ая, ое *a.* loketní, (na) loket dlouhý n široký n hluboký. ~ товáръ loketní zboží.

Аршúнчикъ, а *m.* zdrobn. loktík, loktíček.

Аршúнъ, а *m.* 1. loket (0·711 *m*). 2. hůlka n kaloun s označením loktu. Проглотúть ~ spolknouti lineal n míti nabiják v krku. *Et.* tat.

Ары́къ, а *m.* zavodňovací příkop (v Turkestáně). *Et.* tat.

Арясина, ы *f.* lid. klacek, sochor, obuch, obušek.

Асаýлъ, а *m.* asavul, rytmistr kozácký.

Асéй, асéя *m.* přh. Angličan. (Tak říkají ruští námořníci Angličanům pro ustavičný výraz I say povídám ti.)

Áспидный, ая, ое *a.* břidlicový.

I. **Áспидъ**, а *m.* 1. zo. aspis, brejlovec egyptský n haje, Coluber haje. 2. *fig.* člověk škodlivý, jizlivý, zlomyslný, zlý (jako had). *Et.* řec.

II. **Áспидъ**, а *m.* min. 1. star. jaspis. 2. břidlice. *Et.* it.

Аспóжка, и *f.* 1. Panna Maria (z Госпóжка). 2. první týden a osmý den měsíce září.

Аспóсовъ день, **Áспосъ** den 8. září, svátek vesničanů.

Ассенизáцiя, и *f.* assanace. *Et.* fr.

Ассигнацióнный, ая, ое *a.* assignační, na bankovky.

Ассигнáцiя, и *f.* 1. assignace. 2. bankovka. *Et.* lt.

Ассигновáнiе, я *n.* poukazování.

Ассигновáть, нýю(тъ) *va.* †† 1. povoliti (komu) výdej peněz. 2. poukázati (k výplatě), dáti poukázku (na peníze), assignovati.

Ассигнóвка, и *f.* 1. poukazování. 2. poukázka vládního ústavu. 3. listina vydaná soukromým ryžovníkům zlata.

Астрахáнскiй, ая, ое *a.* Astrachanský. ~ клей vyzí klí, karuk, klej rybí. ~ пéрецъ bot. paprika, Capsicum annuum. ~скiе орѣхи plody kotvice, Trapa natans.

Ась *int.* lid. copak? což? co povídáš? nu!

Атáва, ы *f.* otava.

Атамáнище, а *m.* zhrub. veliký n nehorázný ataman, ataman jako hora.

Атамáнскiй, ая, ое *a.* atamanský. ~скiя мѣстá (na Urale) místa bohatá rybami.

Атамáнствовать, ствую(тъ) *vn.* býti atamanem.

Атамáнша, и *f.* atamanová, manželka atamanova.

Атамáнъ, а *m.* 1. voj. ataman, náčelník kozáků. 2. náčelník rybářů. 3. náčelník loupežníků n zlodějů. 4. náčelník, vůdce (vůbec).

Атáра, ы *f.* stádó.

Атáрщикъ, а *m.* pastýř, pastucha, pasák.

Атлáсить, лáшу, лáсятъ *va.* atlasovati, satinovati. ~ся otříti n opotřebovati n obnositi n ošoupati se.

Áтласъ, а *m.* atlas (sbírka map, obrazů a j.).

Атлáсъ, а *m.* atlas (tkanina).

Атý *int.* chyť ho! drž ho! (tak volají lovci na psy na honu na zajíce).

Бережёный, ая, ое *p. p.* 1. pojištěný, opatrovaný, hlídaný. 2. opatrný, ostražitý, obezřelý.

Бере́жистый, ая, ое; -стъ, а, о *a.* star. srázných n strmých n příkrých břehů.

Бережли́вость, и *f.* šetrnost, spořivost, hospodárnost, šetření.

Бережли́вый, ая, ое; -въ, ва, о *a.* šetrný, spořivý, hospodařivý. 2. opatrný v řeči.

Бере́жникъ, а *m.* 1. cesta pobřežní, pruh břehu, pobřeží. 2. nevod. 3. ryb. žezlo n sochůrek nevodu.

Бере́жничать, аю(тъ) *vn.* 1. seděti, zůstávati na břehu. 2. chytati dříví, plovoucí po řece. 3. býti u pobřežního sochůrku nevodu, vytahovati síť.

Бережно́й, а́я, о́е *a.* = береговóй.

Бе́режность, и *f.* opatrnost, ostražitost, obezřelost; šetrnost, spořivost.

Бе́режный, ая, ое; -женъ, жна, о *a.* 1. opatrný, obezřetný, obezřelý, ostražitý. 2. = бережли́вый.

Бережня́къ, а́ *m.* čeho se dobývá na břehu (dříví, kámen a j.).

Бережо́къ, жка́ *m.* zdrob. břežek, břížek, malý břeh.

Бе́рожь, и *f.* 1. šetření, hospodaření, spořivost. 2. starostlivý dohled n dozor, ošetřování, opatrování, pěstění, péče, pečování.

Берёза, ы *f.* bot. bříza bílá, Betula alba. - ёрникъ b. nízká, B. nana. - плаку́чая b. visutá n smuteční, B. pendula.

Бере́зень, зня *m.* star. březen a duben.

Бере́зина, ы *f.* 1. skácená n vyvrácená bříza. 2. bot. březová násada u kryčného kladiva.

Берёзка, и *f.* zdrob. březka, mladá bříza. Берёзку завива́ть, развива́ть ид. (v sedmý den po Velikonocích) se zpěvem a tanci nositi po vsi břízku, okrášlenou fábory a šátky.

Бере́зникъ, а *m.* březový háj n les, březí, břez(ov)ina.

Бере́зниченъ, чка *m.* zdrob. březový hájek n lesí(če)k.

Березня́къ, а́ *m.* 1. malá březina, březový lesík. 2. nedávno osekané březoví.

Берёзовикъ, а *m.* 1. bot. špičník, kozák, Boletus scaber. 2. pták zdržující se v březinách.

Берёзовина, ы *f.* 1. březová míza, březovka. 2. víno březové, březovice.

Берёзовка, и *f.* 1. březová kořalka. 2. zpěvavý pták podobný strace.

Берёзовый, ая, ое *a.* březový. - вы́плавокъ vyrostlina n hrbol na bříze. - трутъ březový troud. -ая дичь zvěř ukrývající se v březinách. -ая губа́ bot. choroš zápalný, Boletus igniarius. - ёрникъ bot. bříza nízká, Betula nana. - грибъ bot. špičník, kozák, Boletus scaber.

Березозо́лъ, а / **Берёзозоль, я** } *m.* star. duben.

Берёзочка, и *f.* zdrob. březka, mladá bříza.

Березу́ха, и *f.* březová kořalka.

Бере́менная, ой; -менна *a.* těhotná, v naději.

Бере́менность, и *f.* těhotenství, těhotnost.

Бере́менѣть, ѣю(тъ); за-, о- *vn.* (o)těhotněti, obtěžkati, počíti.

Бере́мя, ени *n.* břímě, tíže, náručí dříví, sena, slámy.

Берендéйка, и *f.* 1. hračka, rolnička. 2. star. a) závěsný řemen в náboji. b) čepice, čapka.

Бересбре́къ, а / **Бересдре́нь, я** / **Бересклéдъ, а** } *m.* bot. brslen, Evonymus.

Бересква́, ы *f.* bot. kapustka, Lapsana communis.

Берёста, ы *f.* / **Берёсто, а** *n.* } bresta, vrchní vrstva březové kůry.

Бере́стеникъ, а *m.* = берестяни́къ.

Бе́рестéнь, стня n **стня́** *m.* věc z břesty.

Бере́стить, ре́щу, ре́стятъ; о- *va.* ovinouti n obaliti břestou.

Берёстка, и *f.* zdrobn. malá břesta.

Берестня́къ, а́ *m.* jilmový háj.

Берёстовикъ, а *m.* březový troud, hubka.

Берёстовщикъ, а *m.* prodavač břesty.

Берёстовый, ая, ое *a.* břestový, z březové kůry.

Бе́рестовый, ая, ое *a.* jilmový.

Берёсточка, и *f.* zdrob. malá břesta.

Бересту́шка, и *f.* krabice z břesty.

Бе́ресть, а *m.* bot. jilm polní, Ulmus campestris.

Берестяни́къ, а́ *m.* 1. nádoba obalená břestou. 2. střevíc z břesty.

Берестя́нка, и *f.* = бересту́шка.

Бере́стяный, ая, ое *a.* = берёстовый.

Бере́чь, регу́, режётъ, регу́тъ; при-, о- *va.* 1. stříci, střežiti, ostříhati, opatrovati, hlídati, chrániti, míti n dávati pozor na koho n nač, pečovati, starati se oč, dbáti čeho, hleděti (si) čeho, bdíti nad čím; šetřiti, neutráceti. 2. prov. pěkně uvítati, uhostiti. -ся 1. *vr.* кого́, чего́ stříci se, vystříhati se, chrániti se, varovati se, míti se na pozoru. Береги́сь! Pozor! 2. *pass.* býti střežen; šetřiti se.

Берея́, и́ *f.* prov. jahodářka, sběratelka bobulí.

Бе́рковецъ, вца *m.* berkovec, ruská váha = 10 pudům = 163·804 *kg.* *Et.* švéd.

Бе́рку́товый, ая, ое *a.* vztahující se ke skalnímu orlu.

Бе́ркутъ, а *m.* zo. orel skalní, Aquila fulva n chrysaëtus.

Берли́на, ы *f.* berlína, plachetní loď.

Берли́нка, и *f.* 1. = берли́на. 2. star. měděná postříbřená mince. 3. chem. berlínská modř.

Берли́нъ, а *m.* star. berlínka, drožka.

Берли́ны, овъ *mpl.* prov. osekané stromky.

Берло́га, и *f.* medvědí brloh n brloha n peleš.

Берло́жникъ, а *m.* 1. usedlý medvěd. 2. myslivec, který umí vyhledávati medvědí brlohy. 3. bot. Arctotheca.

Берло́жный, ая, ое *a.* brlohový.

Бе́рнецъ, а *m.* bot. bradáček vejčitý, Listera ovata.

Бе́рта, ы *f.* límeček, pelerina. *Et.* fr.

Бертолле́това соль chem. chlorid draselnatý.

Бёрце, а / **Берцо́, а́** } *pl.* бёрца *n.* 1. an. holeň, bérce, bérec; holenní kosť. Crus Tibia. 2. u Černého moře) kůl, na nějž se zavěšují rybářské sítě.

Vlnobití při suché podlaze.

Lázeň a tuš v pokoji.

Ocelová, silně pocinkovaná vana, 223 cm. délka dna, 63 cm. šířka, cena K 52·— franko i s obalem. Váha i s dřevěnou klecí 36 kg.

F. Naske,

velmi hojně zásobený sklad karbidu, nových acetylenových hořáků, saze nenasazujících,

v Praze, u severozápad. nádraží č. 14.

Snídaně, svačina, večeře

vše hned hotovo!

V pravdě sensační.

Cena K 10·— franko i s obalem.

Lihové vařidlo.

Bez knotu. Plamen se dá regulovati. Žádné sfukování. Spotřeba lihu as 2—3 haléře za hodinu.

Lihové žehličky

bez uhlí, bez popele, bez sazí, bez zápachu atd.

Sirník,

opatřený uřezávadlem doutníkových špiček,

ze silného plechu, jemně lakovaný, velmi trvanlivý. Šest kusů stojí franko i s obalem K 7·—. Jednotlivé kusy po K 1·30 nefrankované bez obalu.

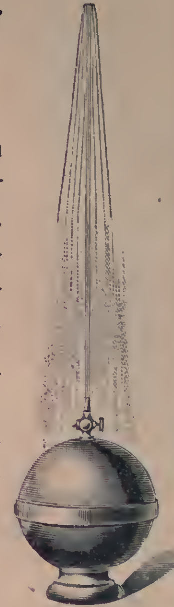
Pokojská fontána

pro venkov i město.

Prýští as celou hodinu. Průměr koule as 18 cm. Pracuje úplně samočinně, bez nádržek, bez rour.

Čistí vzduch, provádí desinfekci, parfumuje atmosféru. Kropí květiny. Tušuje hlavu atd.

Cena 15 korun.

F. NASKE v Praze,

u severozápadního nádraží č. 14.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 44. a 45. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Česká knihovna zábavy a poučení. Vydává Ústřední spolek českých profesorů. Pořádá Fr. Bílý. Č. XV. seš. 106. a 107.: Sto lidových písní českoslovanských. S rozbory a výklady vydal Fr. Bartoš. Sešit za 24 hal. Nakl. J. Otty v Praze.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 201.: Kytice vřesu. Povídky. Napsala Vlasta Pittnerová. Nakl. J. Otto.

Libuše. Matice zábavy a vědění. Roč. XXXIII. čís. 2.: Vlastní silou. Román. Napsal dr. J. L. Hrdina. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Světová knihovna Red. Jar. Kvapil. Čís. 307.—314.: Slávy dcera Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech od Jana Kollára. Vydal a vysvětlivkami opatřil J. Jakubec. Čís. 315. a 316.: Osudy. Básně filosofické. Napsal Alfred. de Vigny, přeložil Jaroslav Vrchlický. Sešit Za 20 hal. Nakl. J. Otto.

Ruská knihovna XXXVIII. Spisy I. A. Gončarova. Sv. 3.: Oblomov. Román. Přeložil Vilém Mrštík. Nakl. J. Otto.

Sbornik světové poesie. Vydává Česká akademie. Sv. 78. Roč. IX. čís. 1.: Monna Vanna. Hra o 3 jednáních. Napsal M. Maeterlinck, přeložila M. Kalašová. Nakl. J. Otto.

Repertoir českých divadel. Sv. 104.: Slepý. Drama o 1 jednání. Napsal K. Leger. Za 60 hal. Sv. 105.: Flachsmann vychovatel. Veselohra o 3 dějstvích. Napsal Otto Ernst, přeložil Fr. Petřík. Za 1 kor. 40 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 3.: Poměry nalezinectví a sirotčenství v království českém. Napsal dr. J. Dvořák. Za 2 kor. Nakl. J. Otto v Praze.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 16. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík v Praze.

Přítel domoviny. Seš. 12.: Na rodné hroudě. Napsal Xaver Šandor-Gjalski. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Ludmila. Sbírka zábavné četby pro český lid. Roč. V. sv. 3.: Ustoupila. Povídka z vesnického života. Napsal Al. Dostal. Nakl. V. Kotrba v Praze.

Čitárna Švandy Dudáka. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. XXII. seš. 1.: Rozházené kapitoly. Napsal Bohdan Kaminský. Nakl. F. Topič v Praze.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 9.: Umění v domácnosti. Napsal P. Schultze-Naumburg, přeložil L. Bílý. Sešit za 30 hal. Nakl. Jan Laichter.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Réling. Seš. 9. a 10. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Světové romány. Rediguje Vilém Mrštík. Sv. II.: Román dvou měst. Napsal Charles Dickens, přeložil O. S. Vetti. Seš. 6. a 7. Nakladatel Grosman a Svoboda v Praze.

Sechzig Jahre in Staatsdienst und in der Literatur 1841/2 bis 1901/2. Von dr. Jos. Alex. Fhr. v. Helfert.

Paměti presidenta Pavla Krügra. Z burských bojů s Anglií o Jižní Afriku. Přeložil dr. Jiří Guth. Seš. 10. a 12. Za 60 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

23 let bouře a slunečna v jižní Africe. Burské boje za svobodu a neodvislost, líčí burský plukovník Schiel. Přeložil dr. Jiří Guth. S 20 obrazy, mapou jižní Afriky a s plánem bojiště. Seš. 16.—17. Za 60 hal. Nákl. Unie.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 2. a 3. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Život a příhody Mikuláše Nicklebyho. Napsal Charles Dickens, přeložila M. Charbuská. Díl I. seš. 1. a 2. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba.

Tři mušketýři. Román Alex. Dumasa, přeložil Jar. Vrchlický. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 16.—20. Za 25 h. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 4. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Ostravsko. Přednáška Ot. Skýpaly. Za 20 hal. Nákl. vlastním.

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XVIII.: Tabák. Pěstování, výroba jeho a zejmena zdravotní význam pochutiny této na člověka. Úvaha dr. V. Waltera. Za 1 kor. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Pud pohlavní a prostituce. Vývoj a poruchy pudu pohlavního. Napsal dr. O. Rožánek. Seš. 1. Za 60 hal. Nakl. týž.

Nový zákon o zemské dávce z piva. Vydal B. Kadlec. Za 50 hal. Nákl. vlastním.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

—✻ VÁCSLAV VLČEK. ✻—

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1. k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 5.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 453.—455. (Pře—Přívoz.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 15. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Slovník staročeský. Napsal Jan Gebauer. Seš. 7. Za 4 kor. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 17. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 6. a 7. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Sebrané drobné básně od Jana Kollára. II. vydání. Za 40 hal. Nakl. F. Bačkovský v Praze.

Tatranská múza s lýrou slovanskou. Od Pavla J. Šafaříka. III. vydání. Za 40 hal. Nakl. týž.

Máj. Báseň od K. H. Máchy. Za 20 hal. Nakl. týž.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 133.—134.: Na přástkách. Sešit po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 259.—261.: Hudba v duši. Sešit po 32 hal. Nakl. J. Otto.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 12. a 13. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Zlomené duše. Vybouřené smutky. Theodoru Mommsenovi. Básně od Antonína Sovy. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Za Kristem. Básně od Jana Rokyty. Za 1 kor. 50 hal. Nakl. týž.

Sebrané spisy zábavné Josefa Ehrenbergra. Sv. VI. seš. 59.—64. Sešit za 64 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé Seš. 171.—174.: Z rodinných podání. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 63.—65.: Dva rodokmeny. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 87. a 88.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIII. seš. 119. a 120.: Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Dílu VII. sešit 63.—69.: Knihy novel a povídek II. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Sebrané spisy Al. Jiráska. Seš. 327.—330.: U nás. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Spisy Julia Zeyera Seš. 65.—68.: Fantastické povídky. Sešit po 40 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu XI. seš. 91. a 92.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič, v Praze 1902.

Sebrané spisy Bohumila Zahradníka-Brodského. Lidové spisy. Sv. I. seš. 1.: Obrázky vojenské. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba v Praze.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 87.—90.: Karacson Aladar. Vojenský příběh. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Humoresky. Napsal Oldřich S. Kostelecký. III. U splavu. Za 2 k. 40 h. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Staročeský lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z r. 1498. Vydal dr. Č. Zíbrt. Nákl. České Akademie.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 116. Za 1 kor. 48 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 51.—52. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1903.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 19.—24. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek v Praze.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 12.—14. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

Mistr Jan Hus na koncilu Kostnickém. Illustrujía vlastním nákladem vydávají Alfons Mucha a Jan Dědina. Seš. 5. a 6.

František Sušil. Životopisný nástin od dr. Pavla Vychodila. Seš. 5.

Ruskočeský slovník. Sestavil Vlad. Škorpil. Seš. 3. Sešit za 80 hal. Nakl. J. Otto.

Vrstevník Husův. Zprávu podáva dr. V. Flajšhans.

R. 1903. ČÍS. 5.

OSVĚTA

Karel Havlíček dle své korrespondence.

Dle nové sbírky dopisů

podává

Otakar Josek.

Ačkoli znamenitý počet listů po Havlíčkovi a osobách, které srdci nebo snahám jeho byly blízky, jest ztracen, přece zachovalo se jich ještě tolik, že soubor jich vyplňuje dosti silnou knihu. Vzácné tyto památky vydal nám se známou již pečlivostí a pietou dr. Lad. Quis,[1]) k jehožto zásluhám se na konec tohoto článku vrátíme. Zatím povšimněme si obsahu listů samých. Rýsují nám postupně povahový rozvoj svérázného zakladatele naší publicistiky, jeho nové a nové záměry i pevné cíle, řídké záblesky jeho slastí a nekonečný labyrint jeho strastí tak určitě, živě a dojímavě, že nepodaří se hned tak některé literární nebo politické historii, aby nahradila nám sílu a bezprostřednost těchto dojmů. Taková historie vnuká nám obyčejně více méně jen úsudky svého auktora; ale korrespondence, podobná této Havlíčkově, zůstavuje rozumu čtenářovu, aby si ponenáhlu tvořil konečný soud o svém rekovi sám, a srdci jeho, aby se rozechvívalo pro něj zcela po své chuti. Quis nebrání vám, abyste jeho úvodních povšechných charakteristik nesrovnávali hned s připojenými dokumenty.

Korrespondence počíná se náčrtem blahopřejného psaní k novému roku 1841; psaní chystal Havlíček jako theolog svému otci, kupci v Německém Brodě. Šlo mu tehdy již na dvacátý rok. Nebude od místa vzpomenouti si na několik dat z předchozího jeho života: na jeho narození v Borové (31. října 1821) z otce Matěje a matky Josefy (roz. Dvořákové), na počátky jeho vychování, do něhož tak účinně zasahovali Jan Brůžek, farář Borovský, a učitel Antonín Línek, na jeho pobyt v německé hlavní škole Jihlavské, na jeho studia na šestitřídním gymnasiu Německo-

[1]) *Korrespondence Karla Havlíčka Borovského.* Pořádá Lad. Quis. Nakl. Bursíka a Kohouta v Praze. Do konce března t. r. vyšly 22 sešity.

brodském, na jeho příchod do Prahy (r. 1838) na filosofii, kde byli jeho profesory Exner, Müller a Koubek, a na svazky přátelské, které jej poutaly k spolužákům Vil. Gablerovi, Frant. Girglovi a Vácsl. Zelenému. Zvláště první dva Havlíček zasvětil tehdy do svého velikého snu: seznamovati Čechy s dějinami a spisy nejvzdělanějších národů evropských, z nichžto vyhradil sám sobě národy slovanské a skandinavské, ostatními pak podělil své druhy. A nejen státi se českým spisovatelem, nýbrž i horlivým knězem přál si horoucně. Tento stav vábil jej (dle listu k matce z 15./3. 1840) tak mocně, že vše ostatní se mu téměř příčilo a ošklivilo; ale »chci býti knězem se vší opravdovostí . . . A kněz, když činí toliko, co může, jest věru nejspokojenějším člověkem na světě.« (Str. 6.) Vstoupil tedy (1. října 1840) do Pražského semináře, řízeného hlavně odrodilým P. Rostem; ale již za necelý rok pochoval své illuse a byl nálezem svých představených pro »velmi malou způsobilost ku stavu kněžskému . . . a velice lehké zásady« ze semináře (dne 7. září 1841) vyloučen.[1]) Ačkoliv již delší čas před tím rodil se tento obrat v jeho smýšlení, jak dokazuje jeho Seminářský denník a epigramy (i z pozdější doby), přece asi váhal znepokojovati jím své rodiče, zejména svou matku. Zachovaly se dva listy mladého theologa (z 21./2. 1841, kterého Quis z šetrnosti k jisté dosud žijící osobě neuveřejňuje, a z 15./5. 1841), z nichžto v druhém, dotknuv se svých výdajů na správky kleriky, bot a na potřebné knihy, vyličuje matce ruch a šum v Praze za slavností svatojanských a svou účast při bohoslužbách. Maje zřetel k smýšlení a zájmu své roditelky rozhovořuje se o tom, kterak valné zástupy lidu žasnou nad skvělou nádherou kostelních pobožností a dlouhými řadami přisluhujících kněží. »Mám radost z toho lidu; když přijdou do kostela, nevědí, kam by se dříve měli podívati; neboť náš kostel jest velmi krásný, celý mramorem vydlážděný (kostkovaný), a teď slyší shora náš zpěv, teď dívají se na nás a diví se tomu množství klerik, a dnes ještě (15. máje) rektor se svou čepicí, tu teprve budou míti nač se dívati.« Ale k těmto řádkům připojuje významně: »Když tak vidím horlivost toho dobrého lidu, zlobím se, že musím vedle toho viděti špatnost mnohých z nás, kterou tak mnoho se zkazí.« (Str. 12. a 13.[2])

Oba tyto dopisy matce i uvedený již koncept blahopřání otci napsal syn — po německu, jak to (dle zpráv V. Zeleného) kázal tehdejší »mrav« a »jakýsi domácí řád«, od něhož Havlíček »přese všecku horlivost národní neodvážil se uchýliti až r. 1843, když z Rus začal psáti česky, což otce velmi polekalo; viděl v tom počínání cosi velmi nebezpečného a budoucnosti synově záhubného (str. 3[3]). — Lekala jej i Karlova chuť živiti se spiso-

---

[1]) Podrobnosti najde čtenář v sepsání V. Zeleného »Ze života Karla Havlíčka« v Osvětě 1872.

[2]) Citáty z německých listů uvádíme zde v českém překladu Quisově.

[3]) Ale ještě r. 1848 a 1849 Havlíček napsal 3 listy po německu, hově takto aspoň někdy tomu, že adresáti byli za svého mládí vzděláváni

vatelstvím a vydati se na Rus. Karel se sice po vystoupení ze semináře podrobil konkursu pro gymnasijní učitelství, jenže v zkoušce té (jak mu později 1842 úředně do Ruska oznámeno) neobstál; za to však byl od Šafaříka, s kterým se seznámil v universitní knihovně, doporučen za vychovatele dětí ruskému dějepisci Pogodinovi, cestujícímu (r. 1842) po západní Evropě. Pogodin si vymínil, aby ho Havlíček koncem října téhož roku očekával ve Vídni, odkud si jej hodlal odvezti do Moskvy. Havlíček, zabývav se pilně studiem jazyků slovanských, najmě ruského a polského, a podniknuv delší cestu do Haliče a Tater, odjel z Prahy do Něm. Brodu. Uhnav si v dostavníku silný otok tváře, tři dni pobyl doma v pokoji »zaobalen v bavlnu, pak ale, když již mi skoro tvář splaskla, vydal jsem se v sobotu na cestu 22. října do Vídně, lehko si pomyslit, jak asi obvázán. Matka moje tak plakala, že by více možno nebylo, kdy by mne k šibenici vedli.« Poštovní vůz dopravil jej přes Znojmo a Štokravu za dva dni do Vídně, kde však dočkal se Pogodina až 29. října. »Ve Vídni jsem dělal co možná, seznámil jsem se tam s mnohými, a to ze všech slovanských větví, a seznal několik rozumných lidí; u Vuka Karadžiče jsem byl čtyrykrát, on jest pravý Srb, exemplar neporušený a vzor čistého Srba, ale jako čert vždy vedle kostela se uhostí, má paní němkyni.« (Z listu Girlovi str. 29—32.) Do Ruska odjížděli s Pogodinem v den všech svatých a přibyli do Brodů na ruské hranici 5. listopadu v noci. Na té cestě naklonil si Havlíček srdce Pogodina, rozumného prý a tuze dobrosrdečného muže. »Já prý budu učit jeho syna, a on (Pogodin) mne; co já rád přijímám, protože to není lecjaký mudrc (ala němec), ale veliký prakticus: jako všechni Rusové v jistém ohledu.« (Tamtéž.) V Brodech čekalo Havlíčka nemilé překvapení; ježto neměl na cestu »guberniálního pasu«, musel se vrátiti do Lvova a tam čekati, až mu jej z domova zašlou. Pogodin, boje se, aby později »mu nepřijel p. učitel beznosý neb bezuchý,« radil mu při loučení, aby se pečlivě opatřil teplým šatem proti ruské zimě (str. 34—35). Na štěstí našel Havlíček v rodině K. Vl. Zapa, tehdy akcessisty účetní kanceláře Lvovské, nadmíru příjemný útulek. Seznal některé literáty ruské a nepřestával se diviti choti svého hostitele, krásné Honorátě z Wišňovských, teprve 17½leté, jakožto vzoru polských paní. »Polka všem mužským porúčí a jen jediného poslúchá, a jak to as láká státi se pánem takového pyšného, panského stvoření.« (Str. 38.)

Zatím Karlovu otci stále ještě nelíbily se záměry synovy. Snad změnu v smýšlení Karlově přičítal některým Pražským jeho přátelům, protože v německém svém dopise, zaslaném do Lvova (9./12. 1842), zmíniv se o průvodním listu, vyžadovaném od syna, podotýká: »V solidním kamarádství, zvláště s p. Gablerem, zajisté

---

jazykem německým: jeden bratru Františkovi, druhý Julii Sýkorové později své manželce, a třetí dr. Ad. Pinkasovi. Srovn. str. 424—425 468—469 a 500—505.)

nikomu se nezbraňuje; nesmějíli se však rodiče nadíti od dětí svých důvěry, můžeš si pomysliti, jak jim jest, a v jakých myšlenkách se potácejí. Vzpomeň si jen, s jakými zásadami jsi odcházel do semináře; co si můžeme tedy slibovati, když dychtíš po vědomostech, jež neposkytují naději chleba a bezpečného místa. Vždyť první jest povinností každého tohoto se domáhati, ježto si přece nikdo nemůže slibovati zdraví. Ve volbě stavu jsem ti věru nikdy nepřekážel, a neučiním toho ani nyní, jen kdy bysi sobě vyvolil to, kde by byla naděje bezpečného chleba. Nyní jsi nám zpola, a kdy bysi tam měl zůstati, nadobro ztracen; neboť nejdražší věcí pro rodiče a sourozence jest zajisté častěji se vídati a třebali, se raditi, ježto přece známo, že musíme na vše býti připraveni.« (Str. 17—19.)

Dva měsíce Havlíček strávil ve Lvově u Zapů a slíbiv svému hostiteli, že jej bude podporovati při vydávání »Zrcadla« překlady z ruských spisovatelů, zvláště Gogola, pak při skládání všeobecného zeměpisu popisy ruských měst, lidu, poměrů, zvyků, průmyslu atd., překročil konečně s průvodním listem hranice říše rakouské, aby pobyl na Rusi asi $1^1/_2$ léta (od ledna r. 1843 do druhé polovice července r. 1844). Listy, které zasílal odtamtud Zapovi, náležejí »mezi nejdůležitější a nejzajímavější z těch, které dosud u nás byly uveřejněny, a jest to věru jen v Čechách možný hřích, že se podávají veřejnosti teprve nyní, kdy od doby, kdy je Havlíček napsal, minulo téměř šedesáte let.« (Quis, »Koresp. Karla Havlíčka Bor.« str. 84—87.)

* * *

Zapovi popisuje Havlíček (1./5. 1843) nejprve cestu svou z Kyjeva do Moskvy, kterou urazil za 60 hodin na ruské »perekladné,« poštovním voze velmi rychlém, taženém třemi koni, ale nehrubě pohodlném. »Na perekladné se jedná pořád o život, o nohy, o krk a jiné velmi ku zdraví užitečné věci, a proto máte co myslit, a není vám čas dlouhý« (str. 91.). Jel přes Orel a Tulu do »kamenné matičky« a nemůže se dosti vynadiviti malebnosti ruských měst. »Kdo se jenom pořád díval na naše prozaická města, která zasluhují název německý Wohnmaschinen, kde jeden dům jako druhý, pouhá zeď, okno, dveře a trouba dešťová, tomu jest ruské město pravý ráj; zde má skoro každý domek svou zvláštní a krásnou architekturskou formu a což Moskva! Kdyby bylo možná rozsypat ji ‚kamennou matičku' po celé Evropě: ještě by se z ní dostalo každému městu několik krásných stavení.« (Str. 92.) »Jenom na Rusi, a jmenovitě zde v Moskvě, dá se dobře cítiti velikost. Zde je všechno kolossální. Zvoníli, to nezvoní 5—10 100, ale hned 5000 zvony najednou (jako o velikonoci na vzkříšení o půl noci).« Podobně žasne Havlíček nad nesčíslnými kočáry a kočárky, vyjíždějícími s panstvem na procházku, nad hojností kupeckých krámů a burs a zejmena nad nádherou při bohoslužbě konané v první neděli postní, kdy proklínáni jsou všichni škůdcové a

blahoslaveni všichni dobrodinci Ruska (str. 93). »Všichni biskupové a preláti s metropolitou (slavným Filaretem) sejdou se v hlavním Kremelském chrámě . . . v jakých nádherných šatech, lehce si pomyslíte, když Vám povím, že diakon v našem farním chrámě každou neděli mívá tak drahý šat jako pražský arcibiskup na boží hod velikonoční; všechni se postaví ve dvou řadách, jeden kněz vystoupne na vyvýšené místo a začne čísti (některé jako Mazepu i po jmeně), po každém řekne: anafema! a všechni preláti, povstavše, křičí vážně třikrát: anafema. Pak začne čísti dobrodince, ale všechny po jmenech, za každým Věčnaja pamět! a opět opakují preláti 3krát. Pak všechny živé: cara, rodinu, biskupy, kněžstvo, vojsko a všechny pravoslavné: Mnogája léta! A opět opakují preláti 3krát za každým: mnogaja leta!« (Str. 93—94.)

Havlíčkovi, který se o svátku »Christos voskres« udatně »kristosoval,« líbily se mnohé národní zvyky ruské (na př. i pouštění ptáků 25. března star. st.), ale z pěti tříd obyvatelstva (dvořanů, t. j. šlechty nebo činovníků, pak kněží, kupců, propuštěných na svobodu a nevolníků) zasluhuje dle něho pouze »ruský sedlák a kupec čest a slávu před celým světem« (z listu začatého 3./5. 1843. Str. 101.). »Kupci ruští projedou celou říši na kříž, a znají o celé mnoho povídati, při tom sedíce pořád při hromadě vypravují jeden druhému, a tak mezi nimi udržuje se pořád veliké bohatství pověstí a známosti ruské říše. Bylo by Vám velmi milo, uslyšeti takového starého kupce v hostinci filosofovat při čaji a citovat pořád bibli v slavonsko-církevním nářečí« (str. 95.). Ze sedláků nejlépe daří se císařským, ale za to tím hůře panským, kteří se »veřejně v novinách prodávají . . . pracují sobě v noci a pánu ve dne, a pánu Bohu se klaní a modlí jen potud, pokud jim pán dovoluje« (z listu z 16./1. círk. st. 1844, str. 115—116). Za tři měsíce, které prožil Havlíček na panství knížete Galicina, generálního gubernátora Moskvy, sedláci světili neděli jen dvakrát nebo třikrát, »jinak vždy v neděli a ve svátek robotu konali.« A to dělo se na statcích velmože, kterého počítá mezi nejosvícenější a za »znatele a podporovatele Slovanstva!« Z lidu pánům poddaného vede prý se ještě jak tak těm, kteří platí »obrok,« poněvadž tací se »aspoň bratrsky jenom s pánem dělí o to, co za rok vyslúžili, vydřeli, vytaškařili atd.« Ale tací sedláci, vesměs ženatí, ježto pán žení je všecky již 19leté, odcházejíce na obrok do ciziny, zůstavují své manželky doma, a tu »mladá žena pořád sama ve vsi sedí a nepředčíc takřka v ničem nad hovádko,« prodává lacino své tělo kterémukoli milovníku, z čehož pochází hrozná mravní zkáza.

Ještě více stěžuje si náš bystrý pozorovatel do vyšších stavů ruských. Přejav vychovatelství (místo u dětí Pogodinových) v domě prof. Ševyreva, chodíval dosti často do Moskevského divadla, které se mu zdálo »mezi všemi divadly nejdivadlovitější;« hrálo prý se »dosti dobře, ale není dobrý výbor kusů . . . Gogolovy kusy jsou ještě nejlepší« (str. 99). Literární poměry na Rusi se Havlíčkovi naprosto znechucovaly. Mezi spisovateli není »nezištnosti,

pravé, upřímné, vytrvalé práce a lásky k národu svému. Pochybuji, aby bylo v celé 60milionové ruské říši tolik upřímných vlastenců, jako v jediné Praze; bohatství kazí lidi . . . Zabijákem ruské literatury jest ‚Petěrburk‘; tam má hlavní sídlo ona nenárodní strana literatórů, která se ďáblovským úsilím o to stará, podkopávat rozum a mravnost šlechty vším neřádem francouzské, německé a jiných cizozemských literatur. Jenom zde v Moskvě jest *několik* mužů opozicí proti nim, ale posud velmi slabá, neboť i Moskva nejvíce se žene po cizině, a největší díl vzdělanějších jest takový, jako Petersburkští. K tomu si přimyslite nemravnost summae classis, která ve vyšším obecenstvě ruském panuje . . . Vyšší stav má býti květ nižšího, ale zde je vyšší stav vývrhel, špína nižšího!« (Str. 100—101.)

Ani učenci nemají kdy pro samé obědy, večery, návštěvy a schůze seděti a úsilně pracovati. »Já měl štěstí přijíti mezi nejlepší muže, kterými by se mohla Rus chlubiti, kdyby jich uměla ocenit . . . Já sám nebydlím u Pogodina, jako jsem myslil, ale u Ševyreva . . . V našem domě a u Pogodina jest středotočka celého národního a upřímného úsilí o zdokonalení ruské literatury. Chomjakov (básník), Pavlov, Snĕgirev, Kirjejevský jsou pořád u nás . . . Mně samému zbývá dost času pracovat, a knihovna Ševyreva (velmi bohatá německými, francouzskými, vlaskými a vůbec všech litteratur knihami, proto že on prof. slovesnosti), Pogodina historickými a starými ruskými, Boďanského slovanskými . . . pak universitetská zdejší slouží mi dle libosti.« (Str. 101 až 103.) Nejvíce potěšila Havlíčka znalost české literatury u ruských studentů.

Při zkoušce, k níž byl pozván od Boďanského, studenti »řezali Šafaříkovy Starožitnosti a Národopis jako do jitrnic. Boďanský pořád jenom křičel: Prekrásno, prevoschodno!« Popečitěl universitní hr. Stroganov sice Havlíčkovi namítal, že to jsou pouze nejlepší zkoušenci, kteří tak pěkně odpovídají. »Ale těch nejlepších nechtělo nic ubývat, jeden víc než druhý! Když však začali brát české knihy do ruky, české knihy, které v Praze neznají a jenom po krámích váleti se nechávají, když je začali tito páni Rusové a Poláci (neboť zde v universitě třetí část Poláků) čísti a překládati, byl jsem jako v pátém nebi; obličej mi jistě musel svítit jako měsíc radostí.« (Str. 104—105.) Mezi universitní studenty i v soukromé domy Havlíček zaváděl české písně (hlavně ze sbírky »Věnec«, tehda v Čechách vycházející), sliboval pak naopak do Čech posílati sběrateli Rittersbergovi písně ruské, lituje, že sám není hudebníkem (str. 108), překládal některá díla Gogolova (podobně jako Zap) a psal také o církevním zpěvu ruském (str. 114—115).

Jinak neustával naříkati na tamní spisovatele. »Zde ale žádný nemiluje svú vlast, aspoň žádný literátor, vyjímaje jich snad několik. Myslím totiž podlé svého sprostého rozumu, že milovati vlast jest dávati za ni své peníze, práci, štěstí, čest atd., ne pak žvatlat pořád a vytrubovat, že je doma všechno lépe než jinde, že jsú

všichni jiní národové jenom nic proti svaté Rusi . . . O Slovanství ani nemluvím, mnoho křiku, málo vlny« (str. 111). »Také všechna literatura vlezla do časopisů a knih, kromě románů atd. vychází velmi málo. Časopisy ale se vydávají jenom pro venkovskú šlechtu, která je kupuje na zimu jako kožichy, koření, víno a jiné hospodářské potřeby, jenom z toho ohledu, aby si od zívání do jara huby neroztrhali a nepomřeli na dlúhú chvíli.« Také prý šlechta kupuje knihu »více na váhu než na dobrotu« (str. 112). Vůbec pak »epikurství zde (na Rusi) všechno kazí, a v tom ohledu jsem rád, že jsem se zde prakticky přesvědčil, jak člověku škodí všeho důstatek a jak je nouze užitečná« (str. 123). Dle rady Zapovy Havlíček, pokud byl na Rusi, »držel jazyk za zuby,« ale někdy přece mu nedalo. Nejvíce vysmíval se Rusům proto, že osvojují sobě některé zásluhy Čechů. »Přál bych Vám slyšet Boďanského přednášet českou historii: ještě jsem nikdy neslyšel veřejně ex cathedra chválit Husa jako zde: Rusové již použili slovanství lépe než my; my jsme ho vymyslili a sušíme hubu, oni ale, ačkoli mu ještě ani nerozumí, již ho výborně podojili: tak ku př. berou s jakousi hrdostí a radostí podíl na celé naší české historii: perou tím Němce do očí, že Slované (totiž my chudáčci Čecháčci) vymyslili reformací dřív než Němci, a mluví o tom tak, jako by to byli oni bývali, an zatím tenkrát ještě žaludy žrali. Podobně se chlubí, že Slované (totiž zase my chudáci Čecháčci) měli dřív konstitucí než Němci, an zatím na ně právě v tu dobu české konstitucí car pro vyražení pouštěl s Kremla medvědy!!« (Strana 129—130.) »Aby jenom Kolár mohl přijet do Rus místo mne! On by si zoufal za to, čím sám k tomu Slovanství dopomáhal! . . . A kdo chce Čechům opravdu dělat dobrodiní, ať je posílá na své útraty do Moskvy.« (Str. 131.) Jak patrno, »Feodor Matvějevič« — jak se Havlíček sám na Rusi přezval, kde »přešed periodu mládí,« stal se mužem (str. 39) — nebyl tam valně spokojen. Nechtěl od Rusů ani nijakých dobrodiní přijímati, aby mu to nebránilo mluviti o nich později úplnou, nefalšovanou pravdu (str. 128). Tím více zatoužil po návratu do Čech, kam dopisoval hlavně Girglovi a Jos. Tad. Klejzarovi, někdejšímu spolubydlícímu v Praze a tehdy novicovi premonstrátského kláštera Želivského, jenž dovršoval svá theologická studia v semináři Kralohradeckém.

Girgl, který chystal se v ty doby na gymnasijní profesuru, zpravoval svého Moskevského přítele jednak o Stögrově Pražském divadle, jednak o věcech literárních, jednak o svých osobních, zejmena o své lásce »k slečně E.«. Na Stögra naříká, že jeho divadlo (v Růžové ulici) české kusy a herce odstrkuje. Stará prý se hlavně o to, aby noví hercové hodili se předem pro německé hry, »ačkoliv s českým obecenstvem opičí komedii hraje a je v českém divadle nechá ponejprv vystoupiti, a jak Němci říkají . . . sich die Hörner abstossen.« Již přestávají Bohemie a Květy podávati referáty o českých hrách, a Včela přináší o nich zprávy pozdní a odjinud opsané. (Str. 47—48.) Co se týče věcí literárních, Girgl vyplňuje své listy zprávami nejen o novinkách českých, ale i o dílech

a auktorech ruských, polských, srbských a slovinských, pokud se jich tak neb onak dopátral (str. 48—54). Již prý i »Němci, t. j. journalisté, se začínají starat o nás, ačkoliv my jim o takové starání se tuze nestojíme. Nýbrž dostávají strach a rádi by německý patriotism vzbudili v prsou české šlechty.« I Maďaři již se lekají svých Slováků a vytýkají Šafaříkovi, že »tak dlouhý čas od Uher jsa vzdálen, nemohl počet Maďarů a Slovanů v pravém poměru udati.« (Str. 50.) Vyvrací přítelovu obavu, že by se mu s Gablerem odcizili (str. 54), a podotýká, že budeli mu v listech Girglových »sem tam něco temné, nepřipisuj to mé bázlivosti, ale věcem, které se ti pro uvarování klevet (neb se všecka psaní naše otvírají, a týče se to kolikráte osob s pp. otvírateli velmi dobře známých) buď po příležitosti později, buď — oustně vysvětlí« (str. 56). Čtenáře asi pobaví nářky Girglovy na matku, která nepřála jeho lásce k slečně E. a která »uznává za nejužitečnější vštipovati do mne pořád hloub a hloub již dávno do mne vštípenou zásadu, aby člověk sobě dříve nehledal kobylu, až když má chlív. Bojí se ale snad více, abych se nešťastně nezamiloval.« (Str. 60.) I prof. Amerling v lásce své (dle zpráv Girglových) špatně pochodil; dostalo se mu koše z rukou Bohuslavy Rajské (pozdější choti Frant. Lad. Čelakovského). A »tento příběh, arci ve vlasteneckém životu nepatrný, pro mne (Girgla) ale přece důležitým. Neb p. profesor, jsa právě v nedobrém (neb abych také mateřský svůj jazyk o slovíčko obohatil, košovitém rozmaru) všem, již ho poslouchati chtěli a chtěly, vypravoval, jak veliké neštěstí to bývá pro muže, když dny své mladosti ztráví, neudělav sobě známost nějakou. On sám, že se teď již ani netroufá nějaké ženské o ruku říci. Slova tato se alespoň E. a mé sestře hluboko v srdce vštípila a tehdy snad u *Ní* nezůstala bez oučinku.« (Str. 63.)

Klejzarovi Havlíček dopsal po prvé asi v červenci r. 1843, oznamuje mu »sub rosa«, kterak se mu na cestě do Moskvy i v Moskvě samé »provalila básnická žíla.« Mnohé z těchto plodů své Musy předčítával prý prof. Boďanskému, vydávaje je za básně Vocelovy, Jablonského a j., ale zápasil s formou a pracoval o nauce o rýmu (str. 165). Byl by rád piloval i své prosaické práce, ale přátelé jeho z Prahy doléhali naň, aby posílal jim kde co rychle k uveřejnění. »Tito pánové jsou již zvyklí na cestách víc rozšoupat per než bot, a když jdou domů do vsi na svátky, již podávají do Květů: humoristické obrazy z cesty atd. . . . Uvidíteli někde v Květech atd. podepsáno: H. B. neb H. Borovský neb pleno titulo Havel Borovský: tedy se za mne pomodlíte 3krát zdrávas a andělíčku strážce.« (Str. 166.) Vůbec humorem tyto jeho listy jenjen překypují. Klejzarovi »Tadeáši z Boží a Apoštolské milosti klerikovi řádu nejbělejšího . . . veřejně sype na hlavu pytel koček (rozuměj epigramy), jako učinili kdysi zamilovanému rytieři a statečnému pánu Donu Quijotu, když z okna hlavu vystrčil.« (Str. 167—168.) A jindy z téže příčiny naň hartusí: »Ale aby Vás beze žertu všichni čerti koptem pudrovali, Vy šlakovitý, bílý arcineodpisovači!« (Str. 168.) Epigramy, které Havlíček vysvětlivkami

opatřoval a sám ohněm autokritiky zkoušel, měl nad to i Klejzar odhadovati jakousi stupnicí známek (výborné, pořádné, prostřední, špatné, str. 169) a zasílati z Hradce dále důvěrným druhům do semináře Pražského. Auktor zamýšlel, až si jich nashromáždí, vydati je za několik let s illustracemi. Hodlal každý z epigramů umístiti do prostřed listu a okolo něho dáti obrázky. »Vymýšlení těchto obrázků zajisté není lehčí práce než dělání epigramů,« praví Havlíček, a v témže dopise hned podává návrhy na některá z takých vyobrazení, plné drastické komiky (str. 172). V jiném svém listu (z 27./4. 1844) naříká, ač zase s humorem (»to je již můj obyčej, že o nesnázech nemohu jinak mluviti než žertem, poněvadž jest nejlépe v smíchu s nimi zápasit«), že ho opouštějí nejdůvěrnější přátelé (Gabler a Girgl). »To ale dobře podlé sebe víte, že člověk neklátící se každým větrem, velmi málo na tom světě mívá příznivců ... Jenom abych měl několik lidí, kteří by mne tak jak jsem, bez larvy, měli rádi, a troufám si již spokojeně, ba vesele žít třebas bez kabátu.« (Str. 177.) V Rusku prý nemá nikoho, komu by mohl úplně důvěřovati, a obcuje se všemi jenom »jako v maškaře;« doma že i s rodiči musí »rozličnými diplomatickými podskoky« bojovati. »Vy jste jediný, kterému se mohu ukázati, jak jsem bez roušky.« (Str. 178.)

Havlíček, slibuje navrátiti se do Čech již na podzim r. 1844, mínil nejprve v Praze studovati celou novější českou literaturu od Josefa II. až do tohoto roku, navrhoval Klejzarovi některé společné cesty po Čechách a doufal, že se nad ním nějaký český magnát ustrne, až »převedu nějakou drámu s applausem po českých prknách; co hodlám vyvésti asi za 3—4 léta.« (Str. 185.) Kromě epigramů a »Dumky na Batelovském vrchu« zaslal Klejzarovi i »Jehelníček Ludmily Češky,« parodii to na »Kytku« od Ivana Čecha (t. j. snad dr. Jos. Bojesl. Pichla) a parodii na píseň Čelakovského »Tys bratr náš«. Posléze chystal (i pomocí Klejzarovou) vydati r. 1848 »Medvědí almanach« (na paměť založení Pražské university před 500 lety), jehož hlavním účelem byla satira, a to: »na učenost, na spisovatele a na duch. i svět. vrchnost vůbec, speciatissime autem na jubileum praž. vys. škol«. (Str. 193.) S almanachu sice sešlo, ale jeden epigram — 65tý — vzal si přec universitu na mušku:

On. Dvě fakulty v Klementíně!
dvě fakulty v Karolíně!
Nač ten rozdíl? nevím na mou kuši,
jak by se to vyložiti mělo.
Já. Klementínské zabíjejí duši,
Karolínské tělo.

I Zapovi svěřoval Havlíček své epigramy a svůj »Jehelníček« (str. 133), »malinké nádobky, do kterých vztek svůj nalívám, když ho nesmím oustně vyslovit, aby mi srdce nežral« (str. 146), a strojil se, že až bude v Čechách, »zavede docela nový styl v našich vlasteneckých spisech a záležitostech.« V příčině českého divadla si přál, aby si Čechové dupli na stavy a řekli jim do očí: Což

pak my Češi, panující národ v Čechách, budem platit na německé divadlo a o české žebrat?« (Str. 136.) Maticí Českou byl jen částečně spokojen; že vydala Miltonův Ráj, »klassickou věc,« jí odpouštěl, schvaloval vydání Tomkovy české historie, ale »Markova logika by nás již předce neměla strašit« (str. 139). V témže listě (z 23./5. 1844) připomíná, že navrátí se do Čech přes Vratislav, aby navštívil tam Čelakovského, pak že pocestuje po Charvátsku, Štyrsku, Korutanech, Kraňsku a Dalmacii a uchýlí se přes Pešť do Něm. Brodu, aby tam po celou zimu »louskal Jungmannův slovník,« potom na jaře a v létě 1845 aby se vypravil do Karpat mezi Slováky a Malorusy. »Do Prahy se jistě podívám, ale jenom as na 3—4 dni; přečtu si tam zatím nové knihy a žurnály a vyslyším nové vlastenecké klepy, kolik se zas naučilo holek český pravopis, kolik studentů počíná dělat verše atd. atd., totiž zkrátka, jak se rojí vlastenci.« (Str. 140—141.) Srovnámeli tyto řádky Havlíčkovy s těmi, které psal Klejzarovi, uznáme, že záměry jeho nebyly dosti ustáleny. Vytrvale toliko to hlásal, že sympathisuje s Jihoslovany, ale nikoli s Poláky a Rusy. »To však jenom sub rosa mé mínění a teprv za několik let se odvážím tiskem všechno těm pánům do očí opakovat.« (Str. 146.) V této příčině se mínění jeho později změnilo.

Vraceje se do své otčiny (v polovici července 1844), zdržel se po 8 dní ve Vratislavi, ježto trochu ochuravěl. Purkyni sice zastihl, ne však Čelakovského, který tou dobou dlel v Čechách (str. 151). Když mu »naložili knih jak na osla,« pospíchal do Něm. Brodu, aby uslyšel — smutnou zvěst o úmrtí svého otce, který asi dvě neděle před synovým příjezdem se světem se rozloučil. Tato věc nutila jej k opětné změně některých úmyslů. Hodlaje tráviti přes zimu u své ovdovělé matky, zaskočil si přece aspoň na devět dní do Prahy, kde setkal se s Čelakovským a pozoroval s radostí pokrok národnosti naší i v tom, že přibylo valně českých nápisů. V Praze přátelé jeho s ním »v samých radovánkách vlasteneckých až pod krk plovali;« na jaře r. 1845 mínil se odstěhovati mezi ně trvale. (Str. 151—152.)

* * *

Pobyt v Německém Brodě (od 28. července 1844 do prvních dní dubnových 1845) náleží mezi nejblaženější chvíle Havlíčkova života. S nadšenou láskou dal se do drobné práce národní, podporován jsa zejmena Vácslavem Žákem, rodákem Německobrodským, tehda posluchačem horní akademie v Šťávnici. Navykal honoraci městskou vykání místo onikání, českým pozdravům místo košamstrování, obchodníky (nejdříve svou matku) přiměl ku proměně německých štítů v české, pečoval o založení veřejné knihovny, zvláště však o české divadlo ochotnické (v hospodě »na holubníku« čili »na Pekhause«), jehož byl pravou duší, totiž ředitelem, dramaturgem, regisseurem i hercem zároveň, jak poznáváme i z korrespondence mezi ním a Jos. Šrámkem. S tímto rodá-

kem Německobrodským, tehda posluchačem filosofie v Litomyšli, spřátelil se Havlíček (asi o prázdninách r. 1844) při schůzkách studentských »na holubníku«. Účel ochotnických her naznačil takto: »Nehráme zde divadlo an und für sich, jak Němci říkají, ale jen co podřízený účel, aby se čeština vštípila do mysli vyšším třídám našich Německobrodských korholtářů (provenit ab Gar u. Halt, opponitur voci Vlastenec). Proto také jsem hleděl, aby herci ochotníci byli patricii, jak již podle holek pozorujete.« (List Šrámkovi ze dne 7./11. 1844.) Mezi herci se mimo Šrámka a Havlíčka připomíná na př. i rhetor Augustin Pirchan z Pelhřimova, a rhetor Karel Ninger z Chotěboře jmenuje se výslovně (str. 235) napovědou a rozšiřovatelem pozvánek v svém rodišti: »Rozešleme zvací bilety,« píše Havlíček Šrámkovi, »všudy do okolí, z Přibyslavi, z Okrouhlice, z Chotěboře a z Polné budeme mít jistou a hojnou návštěvu. Okrouhlici táhne Lázničková; Věž já a Šťastný, Chotěboř Ningr, Polnu a Přibyslav já.« (Str. 237.) Mezi herečkami vyskytuje se nejčastěji sl. Frant. Weidenhofferová, o níž bude níže řeč, pak sl. Karolína Lázničková z Rozkoše (u N. Brodu). Sháněti ochotníky pomáhal Havlíčkovi i jeho bratr František; ku převzetí role zve jednou »zarmoucený direktor« nějakou slečnu (snad Weidenhofferovou) velmi laškovně: »Nemohla byste z lásky *křesťanské* k p. direktorovi hráti Pavlinku? — Viďte že *ano*. Nebudeteli dokonce chtít, utopím se (rozmrzneli jen Valšička[1]) hned v neděli.« (Str. 239.)

Veřejné hry byly zahájeny dne 17. list. (1844) veselohrou Epigram, v níž hrál Havlíček úlohu Chládka. Ale za hlavní svůj úkol pokládal proslov, který sám k této příležitosti složil, aby v něm občanům Brodským zahřímal do duše. »Budu držet řeč vstupní, zasvěcující nové divadlo; bude to řeč bez censury, kterou kromě mne žádný dřív neuzří a neuslyší až s prken. Pošlu Vám (Šrámkovi) ji tam; povím jim pravdy, co se do nich vejde, třeba by i něco přetékalo.« (Str. 236.) »Celý Brod se na otevření divadla těší, a půl Brodu se dere a tlačí přijatu býti mezi herce. Tam jsem vlastně mířil: když jsem obsazoval Epigram. Nyní již neříkají, »že nám nechtí tu radost učiniti« jako Kadeřábková Vám: ale my jim činíme a přijímáme je.« (Str. 236.) Jindy, pokud víme, hrána fraška »Zmatek nad zmatek«, veselohra »Pašerové« a »Pán z Nematoh.« (Str. 224.)

Tato data z korrespondence mohu doplniti některými dodatky ze soukromého listu, jejž mi nedávno (21./3. 1903) zaslal p. prof. Karel Ninger z Písku. Píše v něm:

»V první polovici 19. století byli ti, kdo si vážili českého jazyka, nazýváni vlastenci. Byl jsem v Něm. Brodě na studiích až do r. 1845. V té době nebylo mezi měšťany ani jednoho vlastence, jen mezi studentstvem objevovali se tu a tam vlastenečtí jednotlivci. Vácslav Zelený studoval přede mnou dvě léta a byl ve své třídě sám vlastencem. Ferdinand Čenský byl o rok za mnou

[1]) Rybník v N. Brodě.

a byl v té škole sám vlastencem. Jen v té třídě, kde já byl, byli jsme tři vlastenci: Augustin Pirchan, Jindřich Schreiber a já. Roku 1844 byli jsme v rhetorice, tedy v nejvyšší třídě, a že jsme byli tři, pocítili jsme v sobě zvláštní sílu a nabyli odvahy něco podniknouti. Řídíce se naučením Kollárovým: ‚Bdící, probuzujte dřímavé,‘ usnesli jsme se vydávati časopis pro své spolužáky. Rychle jsme se dali do práce. List ten neměl žádného jmena a redakci jsme obstarávali všichni tři, po slovansku, t. j. každý dělal, co chtěl sám. Přinesli jsme do školy půl archu, a nyní byla otázka, kdo chce napsati báseň. Kdo se k tomu hlásil, tomu se dal ten půlarch. Druhý den přinesl napsanou báseň a ptal se, kdo chce psáti povídku, a kdo se k tomu přihlásil, vzal si ten arch a pod báseň psal svou povídku. Pak přišla řada na třetího, a ten tam napsal úvahu o spise, který právě četl. Tak bylo šťastně první číslo našeho časopisu dokončeno. Ale to první číslo bylo také poslední. Nežli jsme to číslo mezi studenty v oběh pustili, šel jsem s ním ke Karlu Havlíčkovi. Havlíček se byl té doby z Ruska vrátil do Brodu. Věděli jsme o něm, že je horlivý vlastenec, a slyšeli jsme, že první cesta, kterou doma konal, byla na hřbitov k hrobu otcovu. To se nám na něm velmi líbilo a říkali jsme, že je hodný syn. Brzy jsme se s ním seznámili, a on byl naším přítelem a rádcem. Předložil jsem mu svůj list; on četl a chvilkami se usmíval, a když čtení dokončil, pravil: ‚Nechte toho! Škoda času a práce! Studujte a vzdělávejte se, tím sobě a vlasti více prospějete.‘ Kdy by mně to byl řekl profesor, bylo by mě to mrzelo; ale že mně to řekl přítel Havlíček, přijal jsem to vděčně, a všichni jsme s ochotou jeho přátelské rady uposlechli. Havlíček sám nám někdy čítal některé ze svých epigramů, které v nás nové myšlenky budily a na ducha našeho asi tak působily jako francouzští encyklopaedisté na vzdělanost evropskou.«

»Kollárova Slávy Dcera zavedla nás do světa slovanského. S radostí jsme se rozhlédali po těch širých prostorách, na nichž slovanští kmenové bydlí, ale ponejprv bylo nám upřímně a otevřeně řečeno, koho mají za největšího nepřítele. Nejvíce nás ale těšilo proroctví Kollárovo o budoucnosti Slovanstva. Věřili jsme mu, že Slované budou národem nejslavnějším, národem, jakého nebylo v minulosti. Věřili jsme, že se to stane, až mezi Slovany zavládne svornost, osvěta a duch slovanský. A čtouce Kollárovu Slávy Dceru, věřili jsme, že duch slovanský v nás již proniká, a chtíce víru tu zjevně osvědčiti, přestali jsme říkati ‚Já jsem Čech‘ a místo toho říkali jsme ‚Já jsem Slovan — Slovan jsem a Slovan budu‘. Myslili jsme, že láska k Slovanstvu jest vyšší stupeň lásky k vlasti, a těšili jsme se tomu, že jiní tak již před námi činili a že se to stalo módou. Žili jsme v sladkém snění a líbezném blouznění. Člověk jest při tom šťasten, velmi šťasten, ale jen na chvilku, dokud neprocitne. Havlíček, když to na nás spozoroval, radil nám opět po otcovsku: ‚Nechte toho! Zůstaňte věrni starému zvyku. Říkejte dále ‚Já jsem Čech,‘ a podepřel svou radu o dva

důvody. ‚Jestliže jsme vykonali něco dobrého a slavného, konali jsme to jako Čechové a ne jako Slované; proto je rčení ‚Já jsem Čech‘ smyslem plnější a obsažnější. Druhé, když řeknete, ‚Já jsem Slovan‘, bude policie mysliti, že jste členy nějakého tajného spolku, a budete míti z toho samé nepříjemnosti.‘ Zase jsme Havlíčka ochotně uposlechli.«

»V těch dobách kočovaly po českých městech německé divadelní společnosti. Protiváhou proti nim byla ochotnická divadla, na nichž domácí synkové a dcery provozovali hry od Štěpánka, Klicpery a jiných. Havlíček v Brodě řídil takové hry. Vedle něho hráli právník Šťastný a jeho sestra, báňský akademik Žák a jeho sestra, a vážná slečna Weidenhofferová, do které byl Havlíček zamilován. Když bylo zapotřebí, volal i nás studenty na pomoc. V Nalezinci hrál rhetor Augustin Pirchan; nepožádav za povolení, hrál u přítomnosti profesorův a velkého obecenstva a neměl z toho žádného potahování. Mne si zvolil Havlíček za napovědu a měl jsem se při tom dobře. Slečinky mne zasypávaly cukrovím a říkaly: ‚Pane študente, jen první slovo, vše ostatní umím.‘ S pány jsem měl obtížnější práci; těm jsem musil hojně napovídat a někdy i křičet. Že jsem úřad svůj dobře zastával, patrno z toho, že mně nebylo nikdy tleskáno. V odměnu za svou práci býval jsem, když páni a dámy z divadla konali vycházky, k těm zábavám zván a na jejich útraty častován. Při těch zábavách provozovaly se společenské hry a zpěvy při kytaře. Kytara byla tehda oblíbeným hudebním nástrojem, a někdy i Havlíček sám, když byl mezi důvěrnými přáteli, uchopil se kytary a zpíval píseň: ‚Zdvihni se, zdvihni, starý český lve!‘«

I po svém odchodu z Brodu Havlíček zajímal se o tamní divadlo, jak patrno i z korrespondence mezi ním a sl. Weidenhofferovou. Velice se však rozhorlil potom r. 1849 (14./7. v listě k bratru Františkovi), když uslyšel, »že prý chtějí známí Německobrodští šosáci na divadle, které jsme my s Žákem vystavěli a které by bez nás ti huťapové nikdy neměli, *německy* hrát. Slyším také, že prý Ty (t. bratr František) jsi jeden z hlavních podnikatelů takového nepotřebného kocourkovství, ačkoli tomu posud nevěřím . . . Nemůžešli to překazit, tedy alespoň žádám od Tebe tu bratrskou náklonnost, abys s nimi nehrál a nic k tomu nepomáhal: nebo by mi zde skutečně muselo být hanba, že jsme se o to divadlo tolik napracovali . . . Zde v Praze se již rozhlásilo, že jsi ty toho původce, a dělá mi to zde ostudu.« (Str. 427—428.) Toto Havlíčkovo rozhorlení jest tím pochopitelnější, že se ochotníků Německobrodských před čtyřmi lety (r. 1845) horlivě ujímal, když jistý dopisovatel odtamtud nepříznivě ve Včele posoudil jejich představení veselohry Šňupka. Tehdy napsal proti němu ostrý článek do Květů (»Jelikož jsme modisté«), v němž mimo jiné podotýká: »Několikráte již jsme si povšimli, že se hry venkovských diletantů veřejně v časopisech kritikují a hanějí!! Jaká nevědomost spůsobů, jaké hrubiánství! Když hru diletantů v časopise veřejně haním, jest to, jako bych pozván byv

u někoho na obědě, pak veřejně v novinách jeho jídla haněl! Avšak opět jen opičí temperament toho původem jest: čtou kritiky a hany o Pražských hercích, aneb o knihách, a myslí si, že se již všechno veřejně hanět může. Ovšem že se i při hrách diletantských vchodné platí, to však nikdy hercům, nýbrž k dobrému účelu; hercové vždy hrou svou oběť přinášejí, a každý divák má se chovati co host, ne pak co nezdvořilý a pomlouvačný host.« (Příloha III. Str. 394—397; srovnej též poznámku Quisovu na str. 307.)

* * *

Na divadle Německobrodském se Havlíček (přes zimu na r. 1845) do jedné z ochotnic, sl. Frant. Weidenhofferové, pocházející z vážné a zámožné rodiny, zadíval tak opravdově, že ji chtěl pojmouti za choť. Nebyla to první jeho láska. Byltě již před svým odjezdem na Rus zapředl jakýsi milostný poměr s Terezií Marií Girglovou, učitelkou po německu vzdělanou, která majíc tehdy 24 léta byla starší svého milence. Krásou asi nevynikala, spíše ušlechtilostí ducha. Z dvou jejích listů (z r. 1843) vane upřímná vážnost; vyjadřování myšlenek vadí německý spůsob jejího vychování. Poslyšme na př., jak psala Havlíčkovi (mezi 29. zářím a 9. říjnem 1843): »Abych také já, lhaje, nepočala tento list, nesmím říci, že mě Vaše psaní velice překvapilo, neb bratr mi o letošních prázdninách o Vašich myšlenkách ledacos povídal, čeho jsem se nikdy nenadála, a čemu jsem jen těžce, a jen proto, že on mi to povídal, uvěřila. Mám se státi Vaším jměním. — Já vím, co to jest náležeti. Udělala jsem z vůle jednoho člověka svůj zákon; cítila jsem radosti a trpkosti jeho života více než svého vlastního, a před soudem Věčného budu se zodpovídati jen z té lásky, a on bude musit odpovídati z činů mých. Myslíteli, že před Jeho soudem Vy a já bysme na tento spůsob zodpovídati se mohli, tedy Vám, jak dalece má vůle svobodna jest — náležím.« (Str. 72—73.) Havlíčkova povaha jí imponovala již, nežli vstoupil do semináře; viděla v něm budoucího Bolzanistu, jakéhosi druhého P. Schneidra; ale i později, když z theologie vystoupil, neublížilo mu to v jejích očích. Měl vážnost u ní, »z které, proto, že jako já jste miloval bratra mého, a že on Vás také miloval, povstalo přátelství, a jako přítelkyně jsem se, když jste odjel, o Vás starala, se bála a za Vás se modlila.« (List Girglové z $^{28}/_{11}$ 1843 — str. 75—77.) Sama jaksi nevěřila v opravdovost jeho náklonnosti; i když se jí v listě vyznal, ač tvrdila: »Tenkrát Vám rozumím,« přece dodává, že sama sebe se ptá: »Zasloužila jsem Vaši lásku? a zasloužímli ji.« (Str. 75.) V skutku pak láska ta po návratu Havlíčkově z Ruska znenáhla úplně pominula, ač Girglovic (matka, dcera i syn) navštívili tehdy rodinu Havlíčkových v Něm. Brodě a potom i štědrovečerními dárky členy její obmyslili (r. 1844 — str. 71).

Přes zimu z r. 1844 na rok 1845 dobyla si srdce »p. direktora« ochotnického divadla slečna Weidenhofferová.

A Havlíček stál o její ruku tak opravdově, že se (počátkem dubna r. 1845) ubíral do Prahy s pevným úmyslem opatřiti si tolik důchodů, aby se rodiče dívky neobávali dáti mu Františku za manželku. Nezříkal se nikdy hlavního svého záměru státi se spisovatelem, ale vedle toho hledal »nějakou malou službu, abych aspoň něco jistého měl jako základ (str. 257).« Doufal, že si dovede vždy »600 zl. stř. ročně spisováním vydělat,« a s těmi by samojediný byl vystačil; pevné služby domáhal se jen k vůli své nevěstě. Snad právě tyto střízlivé starosti o chlebíček obrážely se v listech jeho k sl. Weidenhofferové. Shledáte v nich ku podivu málo horoucnějšího citu; vyjímajíc několik narážek na hubičky a směs vykání, tykání a onakání, zamilovaný osvědčuje všude v nich smysl praktického, ať tak dím, obchodně vzdělaného muže. Najav si v Praze byt na Novém Městě v Růžové ulici v prvním patře na dvoře u bývalého důchodního z Věter. Jeníkova, blízko Stögrova divadla (nynější c. k. zastavárny) a zrovna naproti Tylovi, pomýšlel nejprve převzíti po Gablerovi vychovatelství u prince Rohana v Sichrově. Na cestě tam odbočil do Peruce, na panství Thunovské, »na němž se zachází s lidem trochu líp než všude jinde,« chválil tamní kněze, jmenovitě faráře Daneše, že »mluví s lidem rozumně,« že »nepletou mnoho o zázracích a kropenici,« velebil tamní dobrou školu (str. 260) a líčil nevěstě postavení vychovatelovo u Rohana. Je prý velmi dobré; »dávají se princovi (19letému) denně 2 hodiny od 10 do 12 hodin, a celý den má učitel pak pro sebe, neboť má princ jiného hofmistra, který s ním chodí. Za to dostanu: měsíčně 60 zl. stříbra, byt, posluhu, světlo, teplo, prádlo atd. Jíst mohu buď u princové tabule neb sám ve svém pokoji . . . Ovšem, že to trvá jen na čas, však ale aspoň ta známost za něco stojí . . . Kdybych nechtěl, nemusím ani u Rohana v palácu bydlet (v Praze), a pak dostanu za stravu a byt atd. náhradu na penězích.«

Druhý jeho plán byl »státi se na vysokých školách Pražských učitelem slovanských jazyků: totiž ruského, polského a ilirského;« proto prý cestoval do Ruska a pocestuje ještě »dolů do Ilirska.« Konečně »třetí plán je ten, že budu od r. 1846 vydávat v Praze časopis asi na způsob jako německé Erinnerungen také za měsíc 4 archy svazeček pod jménem ‚Vlastimil.'« (Str. 264 až 265.) Avšak se všech těchto jeho záměrů (jakož i s některých jiných) sešlo, ač ne jeho vinou. »Že lehkomyslně nejednám a nikdy zvlášť v ohledu k Ní jednati nebudu, toho může být ubezpečena. Jak bych mohl Vás, kterou tak miluji, uvésti do nebezpečnosti a do nějaké bídy« (str. 268). Jindy (str. 271) oznamuje Fanince, »co mi moje maminka o Ní píše,« totiž: ‚Fany když vidím, musím říci, že mám radost, že si na Tebe vzpomínám; jen dej Bůh, abych na jednu stranu byla potěšena. Faninka ti ten polštář krásně udělá, a co jí to dá starosti. Ale co ty jí dáš? Když na to pomyslím, tak je mně hanba. — Přece jí něco pošli, třeba to nebylo podle její zasloužení a jen maličkost, ono jí to bude milé.'« V listu ze 14. června 1845 Havlíček smutně vzpomíná na žer-

tovnou obligaci, stvrzenou loni v Přibyslavi i od vikáře P. Jana Brůžka, u něhož slavil Karel (dne 4. list. 1844) i se svou milenkou své jmeniny. Dle té obligace »Já nížepsaná (t. sl. Weidenhofferová) dotvrzuji vlastnoručním podpisem, že jsem p. Karlu Havlíčkovi dlužna 20, pravím dvadcet hubiček.« A níže stojí: »Z těchto hubiček odvedeno 9, pravím devět kusů; ostatek se ale pro nezprávnost vrátiti a na hotově zaplatiti má, a sice hned.« Mezi svědky této obligace podepsán i »Franz Judmann,« pozdější manžel slečny Weidenhofferové.

Velmi nedůtkliv býval Havlíček, když Faninka po jeho ostrém posouzení Tylova Posledního Čecha zavadila někdy v listu svém o nebezpečenství, do nichž se uvádí literárními svými spory. »Jenom se, moje milá Faninko, nikdy nepleťte do mužských záležitostí a nebojte se nikdy o mne a mou čest. Darmo si tím působíte hořké chvíle. Což myslíte, že může člověk, když chce něco na světě vyvésti, být ode všech chválen? Ani tolik ještě nevíte, že je to moje čest a Tylova hanba, že mi tak hrubě a křiklavě odpověděl ve Květech? Já přece se svým míněním zůstal na vrchu a teď jsem Tyla ve Včele tak notně vyplatil, že již zajisté o mně nikdy tak hrubě mluviti nebude.« (Str. 293.) Konečně (25. list. 1845) usmálo se štěstí na kritika Posledního Čecha, na spisovatele Obrazů z Ruska a satirických článků v České Včele, který již obrátil k sobě pozornost i Palackého. S radostí spěchá ohlásit Fanince, že jest »opravdu redaktorem Pražských Novin a České Včely od 1846 s ročním platem 604 zl. stř.;« mimo to že za vše, co do Včely vytiskne, obdrží 10 zl. stř. honoráře za arch, tak že si »velmi snadno jenom při Novinách a Včele asi na 800 stř. přijdu, nepočítaje ani to, co do jiných časopisů atd. psát budu. Tedy již nahlíží, že člověk pouze ze spisovatelství žíti může, neníli hloupý.« (Str. 315.) »Podivným způsobem se o mne starali lidé, na které jsem ani nevzpomněl, a ani je neznal; hlavní představený nad censurou a k tomu ještě Němec« (t. Mauric Deym, od r. 1846 hejtman měst Pražských). »Ten na tom stál, abych já to převzal, že to nejlépe vyvedu; Palacký, Šafařík a Vocel také mne podporovali« (str. 316). Na to najal si větší byt, a nevěsta opatřovala si již k sňatku nábytek. V lednu r. 1846 liboval si, že na jeho Noviny se přihlásilo již v tu dobu asi 500 předplatitelů, kdežto loni bylo jich pouze 100. »Naši staří páni jsou se mnou jestě více spokojeni než p. nakladatel Medau a také mi vlastně jen na nich záleží. Šafařík i Palacký již mne v mém bytu navštívili, a to musí vědět, že to je veliká čest« (str. 324). »Všichni moje pokoje pochválili, i sama paní Vacková, která je Rájem nazvala a hned také mne za to chválila, že si ji, to jest Tebe (aby snad nemyslela, že paní Vackovou), budu brát.«

Potom (koncem ledna t. r.) zaslal Havlíček nevěstě plán svého bytu a vykládá jí (obšírně a několikrát — str. 329—334), jak vhodno nábytek v něm rozestaviti. V létě chodíval se Šafaříkem a Tomkem za město na procházku každou neděli a čtvrtek (str. 335) a jmenován (23/6 1846) od Pražského hejtmanství »trans-

latorem in Bohemicis« (»budu jim jejich nařízení do češtiny překládat«), kterážto služba prý mu ročně asi 100 zl. stř. vynese (str. 338). Zatím přípravy k sňatku s Faninkou již valně pokročily. »Co se svatby týče, bude to tak: 6., 8., 13. Sept. vyhlášky, a v neděli na večír přijedeme z Prahy s Tomkem a Gablerem, budeli již zde. Klejzar bude již tam z Želiva, a ještě jeden můj známý, filosofie doktor Čupr také přijede . . . Časně ráno v pondělí nás Klejzar okopuluje. Ten den, pondělek, zůstaneme my pohromadě v Brodě a uděláme si, t. j. Tomek, já, Čupr, Gabler, Klejzar a Žák a žádný jiný víc nějakou švandu mezi sebou u nás doma. Zavřeme se tam a nepustíme žádného. Já z Prahy přivezu nějaké víno, a bude konec.« (Str. 343—344.) »Co se ostatně hospodářství zde v Praze týče, jenom se tak tuze neboj; pí. Šípková a pan Šípek tomu, jak pozoruji, málo rozumí. To já Tě zavedu k paní Šafaříkové, a ta ti moudřejší radu dá. Ta umí v Praze hospodařit, a může být, že ji zas ty něčemu přiučíš. Není to tak zlé, já vím, že se zde při skrovném živobytí se 400 zl. stř. na rok i s bytem vystačí (to jest jen pro dům bez šatů a jiných potřeb), To se arci nesmí spálit 10 sáhů tvrdého dříví, ani dávat každý týden bál, a každé odpoledne na kafe neb na čaj zvát. To já vím z jisté huby od Erbena, on mi již kolikrát řekl, že na stravu nepotřebuje víc než 40 kr. stř. denně (den ke dni), ani tolik ne. Pan Šípek počítá všechno po kavalírsku a ještě přidává, aby se zdálo, že vede velký dům.« (Str. 344—345.)

Tyto výpočty pokládala však sl. Weidenhofferová za trochu růžové. »Co se ale dotýče 40ti kr. stř. den ke dni, bych Ti radila, abys to nevěřil, že by to pravda mohla být, nebo nejsem v těch věcech tak nezkušená, abych si to mohla představit, a budeš vidět, že než rok obejde při skromném hospodářství, jak jsem již psala, 700 stř. vyjde. Proto si své příjmy s vydáním porovnej. Ale že jsi se panu Šafaříkovi v této věci nesvěřil, není dokonce chvalitebné, nebo když tak od něho závisíš a on Tobě dobrý jest, měl bys s ním co se zkušeným a moudrým pánem (se) poradit.« (Str. 376.) Ale tyto námitky a rady nevěstiny jen podráždily ženicha. Píšeť (6. srp. 1846): »Věru, já mám všechno rád, jenom radu nemohu vystát od toho, kdo té věci, kterou mi radí, pranic nerozumí, jako to co píšeš o Šafaříku atd. Což pak myslíš, že já s Šafaříkem a Palackým tak stojím, jako bych u nich protekci hledal? To je docela něco jiného, a prosím Tě, jen nezlob mne již tak napřed všelikými radami« (str. 346). Tato slova vzbudila trpkost i na druhé straně. »Ovšem jsem byla připravena na nějakou domluvu za své starosti, ale že bys byl v stavu mě pro mou bázlivost a nevědomost tak ostře odpovídat, jsem se zajisté nenadála. Což pak neznáš slova, kterými bys mě mohl vlídněji z bludu vyvesti?« (Str. 377.) Nicméně zasílala slečna ještě ženichovi, »co zapotřebí k ohláškám« (str. 378), ba již si na faře i »katechismus« odbyla. Náhle však Havlíček přerušil všecky styky s nevěstou i jejími rodiči. Dovršila se a překypěla jeho nevrlost, že Faninka i její rodina »až do poslední chvíle mají strachy,

jestli já snad někdy na mizinu nepřijdu. Tak zrovna chtějí ukazovat, jako by člověku milost dělali.« (List k bratru Františkovi na str. 245.) Quis shrnuje obavy Weidenhofferových v tato slova: 1. že (Havlíčkova) služba není jistá, 2. že jest příliš malá, aby stačila na vedení slušné domácnosti v Praze, 3. že Havlíček není opatřen pro případ, kdy by ochuravěl, 4. že si místa nezabezpečil písemní smlouvou. (Str. 246.) Faninka přes důtklivou žádost svého někdejšího milence dopisů jeho mu nevrátila a provdala se potom (29. říj. 1850) za Frant. Judmanna, zámožného obchodníka a vinárníka v Něm. Brodě (str. 347—348). Její bratr Emanuel věnoval jí r. 1848 knížku nazvanou »Pomněnky,« v níž dotýkal se bývalého jejího ženicha těmito ostrými verši (str. 351—352):

»Odešel co student chudý,
opět vrátil se co mocný pán:
vyvracet chce lidu bludy,
šiřitelem světla chce být zván.

S Čechy mluví čtyřkrát týdně,[1])
a teď by si maloměstku vzal?
Proto také hezky vlídně
jako drvoštěp jí výhost dal.«

Havlíčka potom ještě jednou pokoušel Amor pomíjejivě, než trvale zakotvil v přístavu manželském. Napovídá nám sám něco o tom v listu k Bož. Němcové (ze 7. pros. 1846). Ta nehleděla na Havlíčka na počátku jeho spisovatelské dráhy okem příznivým jednak pro jeho perný posudek Tylova posledního Čecha, jednak pro klepy, kterých se doslechla o smělém kritikovi, totiž, že prý skládá epigramy na nejznamenitější vlastence (i Jungmanna a Kollára). Ale obrátila, když se jí ujal Havel Borovský příznivou recensí (v České Včele z 5. srp. 1845) proti nepříznivým posuzovatelům jejích Národních báchorek a pověstí, uveřejňoval vedle jiného i její lidopisné studie (z okolí Domažlického) v České Včele (za své redakce od r. 1846) a zastal se jí proti neslušnému dopisu z města Chodů, když někteří tamní občané se domnívali, že je svými »Obrázky z okolí Domažlického« chtěla poníižiti (str. 398—403). V dopise již dotčeném (ze 7. pros. 1846) odmítaje některé její příspěvky do Včely proti kněžím, »dokud prý policie rakouská nebude tak milostná jako Němcová« (str. 405), dodává, že mezi příčinami jeho dlouhého neodpisování jest i jedna slečna, »kterou neznáte a do které se já bezpochyby budu muset zamilovat, neubránímli se. Právě ale, že se dle možnosti udatně bráním, jsem roztržitý a když nevyhnutelně nemusím, nevezmu do rukou péro! Milost Paní! nepochopíte věru, jak těžko, jak smutno jest člověku jako mně, jehož ideálem jest od ničeho na světě nezáviseti, když vidí hrozící sobě pouto! A čím více se brání člověk, tím hůř! Ó kýž by také byla na světě censura na

[1]) Narážka na to, že Pražské Noviny a příloha jejich Česká Včela za redakce Havlíčkovy vycházely dvakráte v témdni, dohromady tedy čtyřikráte. (Pozn. Quisova.)

modré oči, aby nepřekážely lidem a redaktorům a nechaly je v pokoji!« (Str. 406.)

Modrooké slečně Havlíček se tehda ještě ubránil, ale ne tmavooké brunetce Julii, dceři Frant. Sýkory, zprvu lesníka v Svojšicích u Choltic (na panství hr. Thuna), později lesního a hospodářského kontrolora v Proseči u Pelhřimova (v službách hr. Valdšteina). Julii poznal Havlíček počátkem r. 1847, když dospívajíc prodlévala na vzdělání v Praze a jako žačka chodila též do modního obchodu pí. Kašparové (v průchodním domě z Příkopu na Ovocný trh). Do této domácnosti uvedl Havlíčka dr. Kašpar, syn majitelky závodu. Mladí lidé brzy vzplanuli k sobě láskou, nicméně Havlíček důrazně dával na jevo též Julii (jako dříve sl. Weidenhofferové), že k vůli ní nezmění svého přesvědčení. »Ostatně můžete mi věřiti na slovo,« ujišťoval ji v svém (německém) dopise (str. 470), »že jakkoli Vás miluji pro vlastnosti Vašeho srdce a ducha, přece mám tolik chladného rozumu a pevnosti, že *nikdy a za žádnou cenu* se nepoddám Vašim bezdůvodným a jednostranným předsudkům, i kdybych tím způsobil sobě i Vám ještě mnohem více trpkých hodin.« —

Milence oddal dne 4. března 1848 v kostele Svatohavelském přítel ženichův, P. Frant. Řezáč; svědky při svatbě byli Tomek a Gabler. Líbánky novomanželů brzy byly přerušeny převratem březnovým, starostmi Havlíčkovými s vydáváním Národních Novin, jeho agitováním v Haliči a Záhřebě pro Slovanský sjezd a červnovou revolucí v Praze. Granáty Windischgraetzovy vyplašily Karla a Julii z jejich bytu v Král. Lázních; Julie utekla se do Něm. Brodu a tam zvěděla o zatčení svého chotě (8. července), které arci trvalo na krátko. Dokonávající rok 1848 přinesl manželům Ježíškem (na štědrý večer) dceruškou Zdeňku. Ale za touto jednou radostí přikvačovala na ně pak strast za strastí — v dlouhé řadě jako harcovníci . . . (Dokončení.)

Život duše.

Nové znělky

Jaroslava Vrchlického.

Rada

Aequam servare . . . říkávali staří.
Tak lehko tomu, kdo si used v sítí,
píšťalky řezat, vlastní trud se cítí,
však cizí chápat — komu se to zdaří?

Lze klidně vlků naslouchati vytí,
když chata dobře zamčena, když září

nad stolem lampa a když čaj se vaří
a v stínu družná ruka ruku chytí.

Však prázdně deklamovat o soucitu
je směšné a tak příliš zastaralé;
jen skutky platí, cit i slovo vyzní . . .

Ten první svit, jenž na Alpském plá štítu
a pak se šine níž od skály k skále,
kdes v pláni chodci může býtí trýzní.

Kredo samotáře.

Víc mluví svět do mého odloučení,
on klíčovou se dírkou ke mně tře,
já klnu mu, on v mojí krvi vře
a triumfuje, když mním, že ho není.

Mně často zdá se, ve půlnočním snění
že mořem pluji sám na ledné kře,
hnán větry jen a v jejich lehké hře
že splývám v nic, jež rovno vykoupení.

Však nechť má cesta pustá, břehy kolem
zní paiany a žití plnou vřavou,
jež v samotu mou jásá, křičí, volá . . .

Já pluji sám i s nadějí i s bolem.
Snad v protivě té s celou křičí slávou
pud života, jemuž se neodolá . . .

Touhy.

Zkad vzaly se? — Jsou v krvi, čivech, mase?
Zná duše jich? Jsou pouze děti hmoty?
Či zpívající ony jsou ty noty,
kterými život plně ozývá se?

Je ubít, zmrtvit? — Darmo srdce ptá se,
je žít, v jich hledět udupané knoty,
je nechat bujet, v kolo nejistoty
zda není sáhnout sledním ve zápase?

A přec jen, pokud toužíš, potud žiješ;
ó, protáhnout jich nozdrami kruh kázně,
je celá moudrost Sokrata i Krista.

Věř, v askesi nechť vlastní ňadra kryješ,
co získáš? — V zrak jim bez pokrytců bázně
se zadívat, jest svrchovanost jistá.

Zvyk života.

Lze šťastným být i na té pídi malé,
jež za úděl nám smrtelníkům dána,
lze s úsměvem vždy vítat záblesk rána
a s dnem se loučit v harmonii stálé.

Lze mnoho stvořit v práci vytrvalé,
když mysl pevná jest a odhodlána,
lze mnoho snést, když duše rozedrána
i poslední již tužbě šeptá: vale!

Lze posléz všecko přežít. V tom snad právě
jest soubor zemské moudrosti té celé
i slední klid, jenž vysměje se slávě.

Na dědy myslím, jimž vše zumíralo,
jak chodí kolem s divným klidem v čele,
jak zdá se jim, že život dal tak málo.

Soucit.

Jej hlásal Buddha a v něj Kristus věřil,
dnes náboženstvím jest prý sket a sluhů,
kdys vyznavačům tkal na skráně duhu,
dnes citu bastard, jenž se zpronevěřil.

Vím pouze, svět že bez něho se ssešil
a jako Gehenna zněl chřestem kruhů
a láním zatracených, v nichž druh druhu
svým utrpením jeho bídu měřil.

Jej odpravili, z ňader milionů
jej vyrval rozum chladný, vtip a věda
se smály, v přesile jen zřícc štěstí,

Však on živ stále, v silné šíje sklonu,
když klesá Bůh, kříž jeho tiše zvedá
Cyrenský Šimon, pomáhá jej nésti.

Brázda.

Jít brázdou, vůl jak dělá trpělivý,
je posléz moudrost žití svrchovaná,
neb z démantu se neotevře brána,
za kterou rajské vstříc by tryskly divy.

Pro pěsti heroů jsou ořů hřívy,
ty musíš v pole vyjít časně z rána,
ne lítat, clona mlh kde zlatem tkána,
leč tuhý křemen kde sní rodné nivy.

Ne po hvězd kvítí rozmařile těkat,
leč na zrno, jež rozhodil jsi, čekat,
se kroupami a vichry nepolekat.

Zrak upřít v zem za pluhem nebo branou,
a nevyděšen starou v srdci ranou
jen naděje žít nesmrtelnou manou!

Na Bledském jezeře.

Zelená voda v slunci spí a nad ní Triglav v mraky ční.
Kolem tiše lesy šumí,
západ svoje žáry tlumí,
duše moje sladce sní . . .

Vyšší jsou v Alpách temena, pod nimi vody mocnější.
Tvé však, Blede, krásy tklivé
nestihnou, tvé něhy snivé —
tys mi ráje milejší!

Takový svatý země kout, slovanská dumná pohádka.
»Jsem tu, Bože, jako doma,«
mimovolně šeptneš rtoma;
v duši vláha přesladká.

Hluboká voda v slunci spí, ční v mraky hory kolkolem.
V středu plesa ostrov malý,
v zeleni se klášter halí,
z lodky stoupáš schodištěm.

V zvonici když si zazvoníš, hned se ti splní vše, co chceš . . .
Zvoním, v duši vroucně žádám:
Slovanským buď konec vádám,
půdu, jazyk Bůh nám střež!

Zelená voda v slunci spí a nad ní Triglav v mraky ční.
Kolem tiše lesy šumí,
touhy moje neutlumí:
sen tu dosnít poslední . . .

Milan Fučík.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Odcházel jsem z kostela, však mysl moje tam zůstávala, — ano bylo mi, jako bych byl rozdělen ve dva lidi: jeden se vracel do všedního života, druhý vždy stál u oltáře v posvátném vytržení, viděl nebesa otevřená a slyšel velebný zpěv: ‚Benedictus, qui venit . . .‘

Ostatně jsem asi za dvě hodiny šel zase již do kostela vykonat odpolední pobožnost s požehnáním. Před jeho dveřmi rozmlouvala právě Bohdanka s učitelem Faltisem, ale když jsem se k nim blížil, vešla do chrámu.

‚Nu, pane regenschori,‘ řekl jsem starému pánovi, ‚slavně jste dnes o velké zpívali a hráli.‘

‚Hráli? to ne,‘ odtušil; ‚a také co se zpěvu týče, může vaše chvála náležeti jenom jedné osobě, která tu právě stála —‘

‚Slečinka kupcovic?‘

‚Ta má hlas, aby ho pohledal.‘

‚Znamenitý. A jak s ním umí zacházet!‘

‚Pravda, má tuze dobrý sluch, a vůbec neobyčejné schopnosti k zpěvu —‘

‚Že by, tuším, patřila docela na jiné místo —‘

‚Kam?‘

‚K opeře.‘

Učitel na mě široce rozevřel oči; potom se uštěpačně usmál: ‚Je vidět, že jste přišel z Prahy.‘

‚Jak to?‘

‚Takový pán, jakmile venku najde něco pěkného nebo zvláštního, už jenom chce, aby se to stěhovalo do města.‘

‚Přece uznáte, že je to škoda —‘

‚Když nám Markupovic Bohdanka zpívá tady? Dokonce neuznávám. Proč by měla jedna městská opera být pyšnou, hejčkanou princeznou a všecky naše venkovské svatyně jen odstrkovanými popelkami? Což pak i každé vybranější sousto umění jest jen pro hrstku zmlsaného a přesyceného obecenstva velkoměstského, a všechen ostatní lid má se i v tom ohledu spokojovat jenom zemčaty a černým chlebem?‘

‚V tom vám nechci odpírat —‘

‚Ostatně náležejí k opeře také jiné věci než jen pěkný hlas a pěvecké nadání, věci, kterých u Bohdanky není. Nemá podle toho náturu. Je to hodné, tiché děvče, nic do světa — je to líbezná fialka, která se skromně v křoví ukrývá. Je opravdu pobožná, do

chrámu Páně ráda chodí, — i níčko už je tam zase. Nechme jí tam.‘

‚Necháme,‘ zasmál jsem se. ‚A sami tam též půjdeme — je zrovna čas.‘

Starý pán mě ještě zadržel: ‚Dovolte — snad jste jí už něco o té opeře napověděl?‘

‚Ani slova.‘

‚Prosím vás, neříkejte jí nic takového — a radší také nikomu jinému. Její duše je jako čistá, jasná voda v lesní studánce — hřích bylo by ji znepokojit, zkalit . . .‘«

Tu se zas ozval dr. Bodner: »Ten venkovský učitel patrně byl rozšafný muž.«

»Také s ním souhlasíš,« vece Důlava, »ačkoliv jsi velkoměšťák?«

»Je velmi mnoho věcí, v kterých se já s velkoměšťáky neshoduji. Nikdo mi nevymluví, že taková kupcova dceruška může stokrát spíše být spokojeně a šťastně živa, když prostým osadníkům ve skrovném venkovském kostele zpívá, než kdy by zpívala na nejvyhlášenějších divadlech.«

»To arci na slávu divadelních umělkyň pohlížíš jinak než druzí světští lidé.«

»Tak na ni pohlížejí z pravidla i všeliké ty primadonny a ‚divy,‘ když jí dlouhá léta okoušely a se přesvědčily, že co se jim kdysi zdálo medem, ano božským nektarem, jest jen číše hořkého pelyňku, která, když ji na dno vyprázdní, hned se opět vrchovatě naplňuje. — Nu, ale povídej, jak bylo dále.«

Důlava ochotně uposlechl.

IV.

»V pondělí zastavil jsem se u Markupů, ale našel jsem v krámě jen paní; Bohdanky jsem ani nezahledl. Odcházel jsem neuspokojen, ale musel jsem si v duchu říci, že smím teď ke kupcovům jen zřídka docházet, když mají doma dospělou dceru.

Uprostřed týdne byl svátek, já jsem měl ranní a nemohl jsem tedy slyšeti hudební a zpěvnou produkci na kůru. Doma jsem dostal psaní od otce; stěžoval si, že Tomáš, můj švakr, se pobláznil a nepřestává Toničku, mou sestru, přemlouvati, aby prodali živnost, kterou jim byl náš otec odevzdal, a vystěhovali se do Ameriky.

‚Nejde mi jen o to,‘ toužil otec, ‚že mám na konci života svého býti výměnkářem u cizích lidí, — více ještě mě rmoutí, že se chtějí zbaviti statku, jejž otec, děd i praděd svými mozoly vzdělávali, svým potem skrápěli. U zetě padají má slova jako hrách na zeď, dcera mi se slzami v očích odpovídá, že si nemůže pomoci. Už je mezi námi jen mrzutost a nevole, a já už mám jenom v tebe doufání, že se do toho vložíš a Tomášovi ten nerozum vymluvíš. Můžeš mu povědět o Americe lepší pravdu než

nějaký cizí člověk, který si z toho nebude dělat svědomí, když celou rodinu přivede do škody nebo do neštěstí.‘

Bez odkladu napsal jsem švakrovi a sestře dlouhé psaní a nejdůtklivějším spůsobem jsem jim domlouval, aby se drželi otcovské půdy a všecky myšlenky na Ameriku vyhostili.

Odpoledne jsem šel na návštěvu k Markupovům, ne do krámu, který byl zamčen, nýbrž nahoru do rodiny. Dvéře do kuchyně i do pokoje za ní jsem našel otevřeny a bezděky jsem zaslechl, že Bohdanka a její bratr Venouš mají jakousi rozepři.

‚Ale jsi ty ženská osoba!‘ volal hoch.

‚Já ovšem,‘ odpovídalo děvče, ‚ale tu se nejedná jen o ženské pohlaví —‘

‚Prosím tě, nemluv — nechtěj předělávat pravidla!‘

‚Vždyť se pravidla držím!‘

‚No,‘ spustil nevrle bratr, ‚když tomu sama lépe rozumíš, víckrát se mne neptej!‘

V tom se zarazil, spatřiv mne na prahu; i dívka se po mně ohledla a všecka v tváři zahořela. Kvapně povstala od stolku, u něhož byla seděla s perem v ruce.

‚Straně, která má pravdu, přichází pomocník,‘ pravil jsem. ‚Oč se tu nesnadníte?‘

‚O pravopis,‘ zašeptlo děvče v roztomilých nesnázích.

‚A — učená hádka?‘

‚Na zdejší škole jsme to v češtině nepřivedli daleko — já jsem pak hleděla něco soukromě pochytit, zvláště také od švakra — ale musím se k své hanbě přiznat, že pořád ještě dělám chyby —‘

‚Kdož pak jich pod sluncem nedělá!‘

‚Tady píšu sestře —‘

‚— a povídá tam,‘ ujal se slova Venouš, ‚aby děti byl*i* hodně zdráv*i*. Jářku, že je to chyba, že slovo *děti* je ženského pohlaví —‘

‚Ale když je to hošík a holčička!‘ hájila sestra své mínění. ‚V takovém případě má přece mužské pohlaví přednost?‘

‚Mužské pohlaví,‘ promluvil jsem Šalamounsky, ‚mívá často přednost, i když jí nezasluhuje; ale u slova *děti* se velmožná paní Grammatika zachovala spravedlivěji: přiřkla je ženskému pohlaví.‘

Dívka mi nabízela místo na pohovce, ale já jsem sedl ke stolu, kde psala. Ležel na něm také sešit malého formátu s nápisem: ‚České písně.‘

‚Čí jsou?‘ ptal jsem se obraceje listy.

‚Moje,‘ dí Bohdanka, znovu se zardívajíc.

Písmo její nemělo ženského rázu, bylo stojaté, husté, pevné, vypsané a úhledné. ‚Je docela zvláštní,‘ pomyslil jsem si, — ‚jako její hlas . . .‘

‚Budou i tam chyby,‘ prohodila ostýchavě.

‚Ne, nikde nic nevidím. Jak se zdá, je to nedávno psáno —‘

‚Ze švakrova zpěvníku, když jsem teď u nich byla —‘

‚Ale jsou to písně všudy obvyklé, které jste snad také už dříve znala?‘

‚Některé ano, z jiných třeba jen první sloku, — ale mám už takový dětinský zvyk, co se mi líbí, ráda opisuji —‘

‚To je docela pěkný zvyk,‘ mínil jsem. ‚A tyto milé naše písně, doufám, také často zpíváte?‘

‚Zpívám jen v kostele.‘

‚Doma ne? ani v zahradě? Proč to?‘

‚Ani to zde není v obyčeji. Kdy bych hlasitě spustila, lidé by to nepříznivě posuzovali, jedni by se smáli, druzí horšili. Proto leda pobroukávám.‘

Přišla paní Markupová, pak i její muž; sáhl po novinách, které jsem přinesl, a pustili jsme se do politiky. Toho diškursu se ženské neúčastnily, Venouš se brzo vytratil. Teprve když jsem povstal k odchodu, mluvili jsme zase také s Bohdankou, a dostali jsme se na knihy. Přiznávala se, že jich posavad málo čtla.

‚Moje knihovna není veliká,‘ řekl jsem, ‚ale leccos přece mám, a to je k vašim službám.‘

Viděl jsem, že ji mé nabídnutí opravdu těší.

‚Co pak nejdříve? nějaký román?‘

‚Za nějaké básně bych také prosila.‘

‚Čelakovského znáte?‘

‚Leda nějakou maličkost od něho.‘

‚Pošlu vám ho celou objemnou knihu.‘

Když jsem už domácím podával ruku na rozloučenou, promluvil otec: ‚Já bych měl také nějakou žádost — ale bojím se —‘

‚Jaké pak okolky!‘ povzbuzoval jsem ho.

‚Venouš dostal reperaturu z latiny. Dost jsem ho o prázdninách napomínal, aby se pilně učil, ale když se teď schylují ke konci, mám přece starost — — Kdy byste mohl být tak laskav, věnovat mu nějakou hodinu a přesvědčit se —‘

‚I s radostí! Měl jste mi to dříve říci. Ať ke mně Venouš zejtra přijde.‘

Cvičil jsem hocha každý den a noviny jsem posílal po něm; s Bohdankou jsem se nesetkával. Až druhou neděli jsem k nim opět zašel do bytu. Rodiče jsem upokojil, že synek při zkoušce bohdá obstojí, dcery jsem se ptal, jak se jí líbí Čelakovský.

‚Tam je krásných věcí!‘ odpověděla s upřímným nadšením, ale tiše a skromně, jako vždycky mluvila.

‚K mnohým je také složena hudba.‘

‚Snad i k téhle?‘ ukázala mi v knize báseň, ‚Buď vůle tvá,‘ jež začínala takto:

Buď vůle tvá! Ty, jenžto přesahuješ
S nadhvězdných stanů světa končiny,
A lásky okem po nich obživuješ
I valnou šíř i tajné hlubiny;
Ty, jenž přebýváš v moci neskonalé
Opásav svých se slunci jasností,
Ty, jenž tvorů všech řady dokonalé
Svatou, nestihlou řídíš moudrostí,
Buď věčně vůle tvá!

‚Je to tak vznešená modlitba,‘ vece dívka, když jsem od knihy pozdvihl očí, — ‚kdy by měla melodii, byla by ji radost zpívati jako vložku o figurální mši svaté.‘

‚Máte pravdu,‘ svědčil jsem. ‚Nevím, jeli k ní složen nápěv, ale budu po tom pátrati.‘

‚Zatím jsem si ji opsala jako vložku do svých modliteb. Přece ten pan Čelakovský nebyl duchovní pán?‘

‚Nebyl — ale žádný kněz by nemohl napsati velebnější a vroucnější modlitbu, než jest tato.‘

Co se slíbeného pátrání po nápěvu týče, musel jsem si potom říci, že bude zdlouhavé a konec konců asi marné. Připadla mi jiná myšlenka. Nazejtří řekl jsem učiteli Faltisovi: ‚Jste tak veliký milovník, tak horlivý pěstitel hudby, jste také skladatel —‘

‚Prosím vás,‘ vpadl mi do řeči, ‚kdo vám to pověděl? Před dvaceti, třiceti lety jsem se o něco pokusil, ale teď —‘

‚Teď nám složíte pěknou hudbu k této básni, a slečinka Markupova z ní pak bude některou sloku zpívati v kostele.‘

Starý pán si přečetl báseň a pravil: ‚Aby ji Bohdanka v kostele zpívala, to je velmi dobrý nápad, ale nevím, zdali já na stará kolena ještě něco svedu.‘

‚Jen se do toho hned pusťte!‘

Z domova jsem dlouho nedostával odpovědi na své psaní. Konečně přišla, a to od sestry; ale nebyla v ní řeč o Americe, nýbrž o tom, že se náš otec rozstonal, že si sám už netuší a že si žádá, aby mě ještě spatřil.

Vydal jsem se bez prodlení na cestu, ale přišel jsem přece již pozdě — našel jsem otce již mrtvého. Zármutek můj rozmnožen byl ještě jinou Jobovou zprávou: že rodný statek jest již prodán a sestra s mužem a dětmi že za některý týden navždy opustí domovinu. To nepochybně otci dodalo.

Když jsem se po pohřbu všecek sklíčen vrátil do Lašic, přál si učitel Faltis, aby tu rekviem za otce bylo slavné. Sloužil je pan farář, já jsem u postranního oltáře četl tichou mši. Tu zavznělo s kůru Bohdančino solo: ‚Buď vůle tvá!‘ Zpívala první sloku a pak předposlední:

Buď vůle tvá! když nad hrobem stojíce
  Útěch se zhošťujeme nejblažších,
Kdy sevřeným želem nám blednou líce
  Nad ztratou pokladů těch nejdražších:
Ó dej, v té smutné době, by se sneslo,
  Kdy před sebou svět pustý spatřujem,
V duch náš, jej sílíc, ono sladké heslo:
  Tvůj, Pane, dar zde tobě vracujem,
    Buď věčně vůle tvá!

Faltisova melodie byla jednoduchá, ale mluvila k srdci. A což teprv jak ji Bohdanka s těmi dojemnými slovy přednášela! Hned při prvních verších druhé sloky tak mě přemohl cit, že jsem se neubránil pláči. Skryl jsem obličej v šátku, srdce mi usedalo, celým tělem lomcoval mi nevýslovný bol. A za mnou se po celém kostele ozývalo dušené vzlykání . . .

Před polednem šel jsem do školy poděkovat se učiteli za dnešní produkci vůbec a za jeho skladbu zvláště.

‚No,‘ řekl, ‚jen jestli vás poněkud uspokojila?‘

‚Nemohl bych býti více dojat, kdy by ji byl komponoval sám Mozart.‘

Obličej starého pána všecek zazářil: ‚Víte, jak povstala? Tři dni jsem hrál pořád věci Mozartovy, čtvrtého dne jsem ji psal. A takž je to beze vší pochybnosti hudba silně Mozartovská. Ach Mozart — to je muž mého srdce, moje láska, moje modla! Už když jsem se v Praze k učitelství připravoval, stalo se, že v hostinci jakýsi pán, nóbl člověk, náramně vychvaloval Napoleona; druzí to neradi slyšeli a odpírali. ‚Mluvte si, co mluvte,‘ zvolal on, ‚většího muže nad něj nemůžete jmenovat!‘ — A jářku: ‚Můžeme.‘ — ‚Koho pak?‘ — ‚Mozarta.‘ — ‚Jakže, muzikanta?‘ — ‚Ten muzikant,‘ povídám, ‚bude lidská srdce povznášet a oblažovat, až bude dávno zapomenuta všecka sláva, které si Napoleon dobyl tím, že takové proudy lidské krve prolil a statisíce ba miliony lidí zahubil.‘

Učitel si brejle, které mu za horlivé řeči slezly až na špičku nosu, přistrčil k očím: ‚Není to pravda?‘

‚Pouhá pravda.‘

‚Ano, Mozart je nesmrtelný! Já jsem jen dle vašeho přání z jeho hluboké studně vzal několik kapek. Ale to musím říci: ta holka to zpívala — non plus ultra! Mně se oči zalívaly slzami, které jsem nemohl utírat, a prsty na klávesách se mi třásly jak osikové listí.‘

Ze školy odebral jsem se k Markupovům. Kupce našel jsem v krámě, paní a dceru nahoře v kuchyni, z které mě honem vedly do pokoje.

‚Drahá slečinko,‘ pravil jsem Bohdance, ‚nemohu vyslovit, jak jsem vám vděčen!‘

‚Mně?‘ vydechla. ‚Zač pak mně?‘

‚Předně, že jste zvolila zrovna ten velebný, tklivý text Čelakovského —‘

‚Ale to pan učitel — a jen vy jste ho k tomu přivedl —‘

‚Způsobili jste mi společně překvapení, které mne hluboce dojalo. A jaký účinek měl váš překrásný zpěv na všecky posluchače, sama jste viděla a slyšela.‘

Dívka živě potřásla hlavou: ‚Že nastalo takové pohnutí, tím dokonce nebyl vinen můj zpěv.‘

‚A co jiného?‘

‚Když lidé spatřili, že vy — u oltáře — —‘

‚Že jsem se rozplakal jako dítě? Ano, ale to jste právě způsobila vy! Nad otevřeným hrobem otce svého jsem také slzel, přece však jsem se spíše ubránil, nebyl jsem žalem tak překonán jako dnes, když jsem slyšel váš hlas, vaše slova.‘

‚To jen vy jste tak dobrotiv, že mě ještě chválíte, — a já, Bůh milý ví, jak jsem to dnes odbyla! Ještě než na mě došlo, vzpomněla jsem si na svou řeč, že by byla radost zpívat báseň

Čelakovského při figurální mši svaté. Kdež bych se byla nadála, při jaké příležitosti k tomu dojde! A potom, když i mužští sobě utírali oči a ženské hlasitě štkaly, volala jsem v duchu: ‚Bože, při mně stůj!‘ a musela jsem sebrat všecku svou sílu, aby také můj hlas neutonul v slzách. Kdy bych byla měla zpívat ještě třetí sloku, byla bych nepochybně uvázla.‘

Paní Markupové i teď zvlhly zraky.

‚Nikdo tu nic takového nepamatuje,‘ pravila. ‚Sousedky ještě potom stály před kostelem a povídaly sobě: ‚To je syn! to je syn! Z toho by si měly brát příklad všecky děti, jaké má srdce ještě k nebožtíku otci!‘ Měli vás tu lidé už dříve rádi, teď u nich budete v tím větší vážnosti a úctě.‘

Paní odskočila do kuchyně, kde cosi na plotně začalo syčeti. Já jsem se chopil Bohdančiných rukou.

‚Mohla byste si myslit,‘ ptal jsem se tiše, ‚že jsem váš starší bratr?‘

Jaksi plaše na mne pohledla a sklopila oči.

‚Dovolíte, abych vás — ve vší počestnosti — jako upřímný bratr políbil?‘

Náhlá bledost pokryla všechen její obličej, hlava její se jenom více schýlila. Dotkl jsem se rtoma jejího čela, a ona se jako ulekána zachvěla na celém těle.

‚Co budu živ,‘ doložil jsem, ‚nezapomenu na váš dnešní zpěv a na toto okamžení . . .‘«

V.

V nejbližší neděli, když jsem zase měl velkou, rozlehlo se kostelem opět solo Bohdančino s učitelovým nápěvem; ale zvolili tenkrát jinou sloku z básně Čelakovského, poslední:

Buď vůle tvá! a zákonů tvých símě,
  V srdcích našich se stále rozmáhej!
Buď od tebe nám milé každé břímě,
  Je nésti tvá milost nám pomáhej;
Slabiť jsme; Ty rač dáti setrvání,
  Ty v pádu kroky naše podchycuj,
A tak v životu, tak i ve skonání
  Děj, slitovníče náš, se rozkaz tvůj,
    Buď věčně vůle tvá!

I z toho vyslovil jsem starému pánovi své potěšení a nabádal jsem ho, aby častěji něco složil, o vhodné texty že nebude nouze. Rád to slyšel, toliko si posteskl, že k takovým věcem je málo času.

‚Kdy byste s tím byl srozuměn, vzal bych si ve škole o nějakou hodinu více,‘ nabídl jsem se mu, — ‚třeba bych vyučoval českému jazyku.‘

Bylo mu to náramně vítáno, a já jsem se do této práce pustil se zvláštní chutí. Dával jsem si na tom záležeti, aby se žákům v tomto předmětu zalíbilo, aby jim české hodiny byly

příjemné. Proto jsem hned počátek vyučování učinil českými národními písněmi. Napsal jsem nejprv sám na tabuli sloku, děti psaly po mně do svých sešitů; když jsem se přesvědčil, zda to učinily správně, sáhl jsem k houslím a naučil jsem droboť melodii; druhou sloku psali už na tabuli žák nebo žačka jako diktando, a opět jsme zpívali. Dětem se zpěv zdál hlavní věcí, mluvnickým a pravopisným pravidlům se při tom učily jako hravě. A české písně rády zpívaly také mimo školu, tak že je za některý čas bylo slýchati i po domech, na zahradách a v polích. Od malých pak je pochycovaly starší, zvláště děvčata.

‚Přece snad to dokážeme,‘ řekl jsem u Markupů, ‚aby zde nebylo nic okatého, když si mladá ženská i jinde zazpívá než v kostele.‘

Kupcová mi zalichotila: ‚Velebný pán všecko dokáže, ví, jak to zaonačit.‘

Bohdanku samu jsem ostatně ani potom nikdy neslyšel po domácku zpívat. Co jsem s ní v ten čas osobně mluvíval, týkalo se skoro jen knih, které si ode mne vypůjčovala. Nehltala jich, každou čtla zvolna; Tyla a Němcovou si velmi pochvalovala, celkem však dávala básním přednost před povídkami a romány. Co se jí obzvlášť líbilo, nepřestávala si opisovat; z Jablonského a Erbena toho byl hodný sešit. Když jsem jí přinesl Vocelovy Přemyslovce, ostýchavě mne požádala, abych jí půjčil také nějaký český dějepis, že by těm básním jinak dobře neporozuměla.

U knih dokonce nemohla tolik sedati jako panské nebo velkoměstské slečny. Měla hojnost jiného zaměstnání; v krámě sice nebývala často, ale měla na starosti domácí úklid, kuchyň, prádlo, také slepice, kachny, krávy a vepříky. Její šicí stroj nezahálel žádný den, také si pilně hleděla pletení, háčkování a vyšívání. Aby si něco čtla nebo psala, k tomu jí všedního dne zbývaly skoro jen hodiny noční.

Ostatně mohu také o sobě říci, že jsem měl pořád dosti práce; mimo duchovní správu a školu naskytovala se i jinde, a já jsem se jí nikde nevyhýbal. Tak jsem se příkladně hned počátkem masopustu připletl do řemesla i tanečnímu mistrovi. Při jakési příležitosti jsem ujišťoval slečinky, že náš tanec beseda vysoko vyniká nad francouzskou kadrilu.

‚Jen kdo by nás jí naučil?‘ ptaly se.

‚Což ji tu nikdo neumí?‘

‚Mimo vás ani živá duše!‘

‚Pak bych to třeba zkusil sám.‘

‚Pro pána — kdy by to mohlo být!‘

‚Nu, tancoval král David, tancovali i jiní svatí.‘

Objednali jsme noty, učitel hrál zatím na housle, a já jsem ukazoval kroky a figury. Když došlo k bálu, beseda způsobila velikou sensaci, kterou jsme pak ještě stupňovali tím, že sobě páry sousedskou, furianta, kalamajku, strašáka atd. k tanci zpívaly.

Tak mi čas v Lašicích rychle a celkem také příjemně ubíhal.

Když se s příchodem jara blížil i Bohdančin svátek, chtěl jsem jí dáti vázaného nějakou knihu. Připadly mně Hálkovy Večerní písně, které jsem četl před lety, hned jak vyšly, a z kterých jsem si tu a tam něco zapamatoval, ku příkladu hned líbezný počátek:

Přilítlo jaro z daleka
a všude plno touhy,
vše tlačilo se k slunci ven,
že snilo sen tak dlouhý.

Vylítly z hnízda pěnkavy
a drobné děti z chýše,
a pestré kvítí na lukách
přesladkou vůni dýše.

Myslil jsem si: To bude tak zrovna poesie pro Bohdanku, zvláště v utěšené jarní době. Některé ty Večerní písně byly už od našich předních skladatelův uvedeny v hudbu, kterou jsem také chtěl Bohdance opatřiti.

Ale když pěkný exemplář knížky z Prahy přišel, poznal jsem k svému překvapení, že její obsah jest jiný, než jsem po paměti soudil: na každé stránce bylo v ní převýmluvné vyznávání lásky, — hodila se za dar dívce jen od milujícího a milovaného nápadníka.

Musel jsem Bohdance dáti něco jiného; i vybral jsem ze svých knih Kollárovu Slávy dceru, ač na ní bylo viděti, že už není nová. Hleděl jsem to omluviti několika připsanými slovy. Při nejbližším setkání mně Bohdanka velmi srdečně děkovala.

‚To teprv mohu jen zvolna čísti,‘ doložila. ‚A víte, co se mi děje při všech básních, které jste mi dal do ruky, a při těchto už obzvláště? Pořád slyším váš hlas, jako byste vy ta slova mluvil.‘

Až jsem se v duchu zalekl: ‚A já jsem jí chtěl dáti Večerní písně!‘

Pravda, měl jsem v ní neobyčejné zalíbení, každá vzpomínka na ni byla mi příjemná, v kostele jsem se zvláštním potěšením slýchal její hlas; i církevní slavnosti, jako průvod o velikonočním vzkříšení, procesí do jarní přírody o prosebných dnech, oltáře o božím Těle připadaly mně radostnější, že ona při tom byla. Ale nepřestával jsem si. býti vědom, že tato náklonnost nesmí překročiti meze čistého přátelství, že musí zůstávati nevinným citem, prostým sobectví a všeliké jiné poskvrny a jeviti se jen takovým způsobem, který by nemohl od nikoho křivě býti vykládán.

Léto přineslo i hlavní pouť na Chlumek, které se účastnívali v hojném počtu lidé z celé kollatury. Tentokrát mně připadla úloha, abych vedl procesí, a mimo to měl jsem na Chlumku mít i české kázání. Bylo tam přes dvě hodiny; proto jsem ranní mši četl dříve než obyčejně, a po ní jsme se hned vydali na cestu.

Vykročiv z kostela hned jsem v zástupu poutnic spozoroval i Bohdanku; zaradoval jsem se v duchu, že s námi půjde. Měla

světlé, jako nadýchané šaty, na slaměném kloboučku vínek velikých bílých, růžových a modrých svlačcových květů a sama celá vypadala jako květina.

Muzika nás vyprovodila za městečko. Na nebi jen tu a tam byly lehké obláčky jako bílí andělé, dole všecko v slunci zářilo. Podle cesty vlnilo se vysoké obilí, v kterém se modrala chrpa a tu a tam již také červenal koukol. Nad hlavami nám vyzpěvovali skřivánci, a také hlasy poutníků, jmenovitě ženských, rozpoutaly se jako o závod. Ač jsem si dával pozor, Bohdančina krásného altu jsem nemohl rozeznati.

‚Snad před kostelem stála jen jako divačka,' pomyslil jsem si, ‚nebo se vrátila jako muzikanti.'

Ohlížeti se a očima ji v zástupu hledati jsem nemohl, ptáti jsem se nechtěl, třebaže byly v modlení a zpěvu přestávky, a tak jsem zůstával v pochybnostech.

Když jsme vykonali už asi půl cesty, vstupovali jsme do velikých lesů; na jich kraji stála Doubravská hájovna, kde poutníci z naší osady pravidelně činívali zastávku. I dnes bylo nám všem velmi vhod, že jsme mohli v lahodném stínu odpočinouti a občerstviti se dobrou, studenou vodou. Poutníci, mužští, ženské i drobné družičky obklopili, studni jako roj včel, a každý pil, z čeho mohl. Mně postavili na zahrádku židli a přinesli mi sklenici křišťálové vody.

Teprv zde nabyl jsem jistoty, že Bohdanka je také v procesí, ale držela se opodál mezi Lašickými ženskými, v mou stranu ani nepohledla. Až když jsme odcházeli z hájovny, míjel jsem i tuto společnost a pozdravoval jsem se s ní.

‚Dalekoli máme ještě na Chlumek?' tázal jsem se.

‚Hodinu,' odpověděla jedna sousedka, ‚ale teď už skoro pořád vysokým lesem.'

‚Vy jste tam už jistě byla?' obrátil jsem se k Bohdance.

‚Jednou jako školačka,' odtušila, ‚mezi družičkami.'

‚A máte dnes jen milé vzpomínky?'

‚Tehdy jsem byla ještě jako ptáče, jako motýl . . .'

‚Což pak dnes už ne?'

‚Ostatně snad ani ptáčeti a motýlovi není tak volno a lehko, jak se lidem zdá,' řekla tiše Bohdanka, uklonila se a couvla ode mne.

Více jsme spolu cestou nemluvili.

Chlumecký kostelíček stál na kopci, některý hon nad vesnicí, skoro u lesa. Našli jsme tam už veliké tisíce lidí z blízka i daleka. Německého kazatele v malém chrámě mohlo jich jen málo poslouchati; moje kazatelna stála venku, pod košatým stromem, a před ní na volném svahu shromáždilo se množství posluchačův obojího pohlaví a všelikého věku.

Pozdraviv je na tomto posvátném místě činil jsem výklad o tom, že netoliko zde nýbrž i všude jinde na zemi jsme pouhými poutníky, život náš že právem slove pouť slzavým údolím, která také trvá jenom jediný den: ráno, když se probouzíme, jasná zoře osvěcuje naši kolébku, na večer se ukládáme do tma-

vého hrobu. Z toho jsem odvodil pravidla, jak sobě na té krátké pouti života máme vésti, co máme činiti, čeho se držeti, čeho odříkati a vystříhati. Nejmenoval jsem Komenského, ale v podstatě rozváděl jsem jeho myšlenku napsanou v čele Labyrintu světa: ‚kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost a naposledy zoufání, a že srdce naše toliko v Bohu pravého a plného upokojení a radosti dochází.‘

Řeč se mi dařila, a při obědě na faře domácí duchovní správce přede všemi povídal, že se mu již o ní donesla veliká chvála. Druzí páni bratři mu na můj vrub domlouvali, aby tu nebyl sám, aby si mne vzal za kaplana, že se pak na Chlumek pohrnou poutnice nejen z celých Čech, ale i z Moravy.

‚Toho není třeba,‘ namítal on, ‚ať chodívají také jinam.‘

‚Ale což,‘ škádlili mě, ‚jestli páter Důlava je potáhne do Lašic a otevře tam nové poutnické místo?‘

Když se blížila chvíle, abychom se vydali na zpáteční cestu, vyšel jsem se také podívat mezi krámy, a u posledních, už na kraji lesa, potkal jsem se s Bohdankou.

‚Byla jste u zázračné studánky?‘ ptám se.

‚Ještě dále,‘ pravila, — ‚kde je tichá samota a takový svatý klid . . .‘

‚Jak jste strávila všechny ty hodiny?‘

‚Skoro pořád sama.‘

‚Aj, proč to?‘

‚Ani nevím, jak se mi všichni známí ztratili . . .‘

‚Toť se vám mohlo zastesknout! V kostelíčku jste byla?‘

‚Dvakrát.‘

‚Také jste něco obětovala?‘

‚Za tatínka, za maminku, za Venouše ‘

‚I za sebe dojista, — a to nebyla ani ruka ani noha,‘ žertoval jsem, ‚to bylo nejspíš srdíčko?‘

Bohdanka, hledíc stranou, usmála se zcela maličko a skoro trapně.

‚To je snadno uhodnouti,‘ pokračoval jsem, ‚ale doufám, že vás srdíčko nebolívá často ani mnoho?‘

Sklopila jen zraky.

‚Či by tomu bylo jinak?‘

Neodpovídala, jen koutky rtů se jí zachvěly.

‚A kdo by tím byl vinen? *On?*‘

Slabounce zakroutila hlavou.

‚On je hodný? Snad tedy rodičové?‘ hádal jsem. ‚Vaši? Ne? tedy jeho?‘

Mlčela, upírajíc oči na zem, a byl strach, že jí na bledou tvářičku vyhrknou slzy. Nechal jsem vyptávání.

‚Půjdeme všichni ještě na rozloučenou do svatyňky, kde jste obětovala srdíčko Matce boží, – pomodlíte se k ní a já také, za vaše štěstí a blaho, a ona nás neoslyší . . .‘«

VI.

»Den se už hodně nachýlil, když naše procesí opouštělo Chlumek. Z počátku zase horlivě zpívalo, ale potom v lesích jsme stichli. Šli jsme namnoze stínem, pak se i slunce skrylo, ale vzduch byl těžký a dusný, všichni jsme se zalévali potem a umdlévali.

Já jsem se v mysli obíral Bohdankou. ‚Vida, má lásku,' pravil jsem si, nadarmo se bráně nepříjemnému citu. ‚Ale což je to něco divného? Nerozumí se to samo sebou? Překvapovati může jen to, že má příčinu se rmoutiti. A kdo je vlastně její vyvolený? K Markupovům nikdo jako nápadník nedochází, o tom bych přece věděl; také jsem neznamenal ani nedoslechl, že by se na jiných místech některý chasník okolo Bohdanky nápadně otáčel. Má dle všeho známost tajenou, a tajení má jakousi neblahou příčinu.'

Náhle mi napadlo, že ráno před kostelem pohled Bohdančin ještě byl jasný, že se tedy cosi přihodilo na cestě nebo ještě spíše na samém Chlumku, co jí mysl zkormoutilo. Snad se tam setkala s milencem svým, nebo šel dokonce s námi v procesí?

Marně jsem si lámal hlavu takovýmito myšlenkami. Vytrhlo mě z nich náhlé zahřmění. Všichni jsme pozdvihli očí k obloze, které jsme ve vysokém lese spatřovali pouze úzký pruh. Stál na ní černý mrak, a v stromech náhle zahučel vítr. Nemohli jsme pochybovati, že nad námi visí bouřka.

‚Aby nás to tak venku chytilo!' volaly ženské. ‚Pospěšme, abychom se dostaly do hájovny!'

Hrom se ozýval v krátkých přestávkách, také se již blýskalo. Vítr vždy prudčeji lomcoval hlavami stromův, a po chvilce spustil se déšť. Poutnice, které dřív spěchaly, nyní počaly utíkati jako o závod, vystrojené měštky napřed.

‚Je to za bouřky nebezpečno,' připomínal jsem.

Ženské mne ani neslyšely; jeden ze sousedův, kteří se okolo mne drželi, prohodil: ‚Pamatujou více na parádu nežli na život.'

Roztáhli nade mnou veliký deštník, a tak jsem aspoň shora nemokl. Opět jsem myslil na Bohdanku, neboť jsem ji nespozoroval mezi lidmi, kteří nás předběhli. Po chvilce povídám: ‚Za námi už nikdo nezůstal?'

‚Ani živá duše,' řekl onen soused, ‚co kdo při tom splašeném utíkání ztratí, musíme my zdvihnout.'

Druhý podotkl: ‚Vždyť jsem slyšel, že v takovémhle pádu procesí ztratilo i Panenku Marii — odpusť mi Pánbůh hříchy!'

Doubravská hájovna se naplnila lidmi, že v ní nebylo hnutí. Já jsem zůstal v sínce, odkud otevřenými dveřmi bylo viděti do světnice, do kuchyně i ven na dvůr a do lesa. Déšť se nyní lil proudem. Mužští soudili: ‚Když je to tak prudké, nebude to dlouhé.' Ženské zas mluvily: ‚Chvála Bohu, že jsme pod střechou. Nebýt hájovny tak blízko, nit by na nás nezůstala suchá!'

‚Jen jsmeli tu všichni?‘ pravil jsem já.

Na okamžik nastalo ticho, pak šel zástupem na všech stranách neurčitý šum, až proskočilo, že v skutku někdo schází — Bohdanka Markupova.

‚Kde pak by byla?‘ ptal jsem se zaražen. ‚Což pak s námi nešla z Chlumku?‘

‚Šla,‘ dostal jsem v odpověď, ‚ještě nedaleko odsud chtěla si u paseky z bohaté metlice a rozličných květin dělat kytku.‘

‚A opozdila se — je za takového nečasu v lese, a k tomu samotna!‘

Sotva jsem to dořekl, otevřel se na tmavé obloze ohnivý jícen, a v patách za tím zaburácela hromová rána, že nám přešel zrak i sluch, a půda se pod námi zachvěla jako při zemětřesení. Několik uděšených ženštin vykřiklo, všichni se křižovali.

‚Pánbůh s námi a zlé pryč!‘ ozvaly se rozličné hlasy.

‚Neuhodiloli zrovna do stavení, šlo to od něho leda na nějaký sáh.‘

Hrozil jsem se v duchu, co se asi děje s Bohdankou, vzýval jsem Otce nebeského, aby jí andělé jeho chránili a opatrovali.

Minula ještě asi čtvrt hodiny, ale mně se zdála dobou náramně dlouhou. Již se neblýskalo a nehřmělo, déšť padal už jen řídký a drobný, náhle pak se nad lesem sklenula dvojí překrásná duha.

‚Zaplať Pánbůh!‘ těšili se tomu lidé. ‚Teď se nám to půjde příjemněji než za toho vedra.‘

‚Nesmíme zapomenout na to děvče,‘ řekl jsem, ‚měli byste se po něm ohlednout.‘

Několik mužských pustilo se zas cestou, po které jsme byli přišli. Jeden z nich se po malé chvilce vrátil na dvorek, kam už také procesí z domu vystupovalo, a oznamoval: ‚Už jde!‘

Jak se Bohdanka objevila, hustě jsme ji obstoupili: ‚Kde pro pána krále vězíte?‘

‚Zapomněla jsem se trochu na pasece, k vůli květinám,‘ povídala. ‚Pozdě jsem se pustila za vámi, ale když se počalo tak cedit, musela jsem útočiště hledat na blízku, v lese.‘

‚Vždyť vypadáte, jako byste ani nebyla mokla!‘

‚Schovala jsem se pod stromy hustými jako bouda.‘

Jářku: ‚My jsme tu pro vás poměli strachu — a jak tam teprv muselo být vám!‘

‚Drobet úzko, pravda, a když boží posel tak silně uhodil kamsi zrovna vedle, byla ve mně malá dušička. Ale potom se všechno rychle přehnalo.‘

‚No, chvála Bohu, že to nedopadlo hůř!‘

Slunce, které se při ukončení bouře prodralo skrze mraky, hnedle potom zašlo za hory. Naše procesí dorazilo do Lašic skoro už za tmy, zvony, které nás vítaly, zároveň vyzváněly klekání. Vešli jsme ještě do kostela na krátkou pobožnost, a já jsem za

všecky prosil Boha, aby dnešní naši pouť k Rodičce boží milostivě přijal, a také konec našeho zemského putování aby byl šťastný a blažený, ať přijde dnes nebo zítra nebo po dlouhých letech. ‚Ty pak, orodovnice naše, obrať k nám své milosrdné oči a Ježíše, syna svého, nám po tomto putování ukaž, ó milostivá, ó přívětivá, ó přesladká Panno Maria!‘

Spozoroval jsem, že po této modlitbě nastal v chrámě jakýsi poplach, že se přihodilo cosi neobyčejného. V zákristii jsem se dověděl, že kupcovic Bohdanka v kostele padla do mdlob a že ji museli na rukou vynesti.

Zašel jsem hned k Markupovům a slyšel jsem od matky, že se dcera sice z mrákot probrala, že však je velice slába.

‚Když ale taky udělala velikou chybu!‘ dokládala paní.

‚Jakou?‘

‚Chtěla o pouti nejen vykonat pobožnost jako jiní, ale držela ke všemu taky ještě půst!‘

Nazejtří odpoledne jsem Markupovi přinesl noviny, optal jsem se na Bohdanku a uslyšev, že je s matkou v zahradě, šel jsem se tam podívat. Jak jsem tam vkročil, ovanula mě silná vůně šalvějová. Rozhlížeje se, odkud přichází, spatřil jsem stranou jednoduchý stůl na kolích do země zaražených a při něm lavičky stejného způsobu. Na jedné, obličejem ke mně, seděla Bohdanka pilně vyšívajíc; před ní leželo několik různobarevných růží, kterých v zahradě zrovna hojně kvetlo.

Spozorovavši mě rychle vstala a nejdříve rám s vyšíváním postavila za nejbližší křoví, na kterém se bělalo hustě jasmínových květů.

‚Aha, tajemství!‘ pomyslil jsem si. ‚Jistě něco vyšívá *jemu*. — Seďte, seďte!‘ pravil jsem k ní. ‚Nechci vás znepokojovati — spíše, dovolíteli, sám na okamžik zde naproti sednu. Tak. Nu, choroby na vás viděti není, je už, doufám, zase zcela dobře?‘

‚Uctivě děkuji,‘ odpověděla, — ‚jen maminka ze mne dělá pacientku, chce, abych si hověla v chládku, nedá jináč, a sama pracuje.‘

Paní Markupová se vzadu na slunci otáčela s konví mezi dlouhými, bílými pruhy plátna, po trávníku natažen ými.

‚Budeme pamatovati na Chlumeckou pouť,‘ zapřádal jsem hovor. ‚Tak mile ten včerejší den začal —‘

‚A já jsem vám ho kazila — musím vás prosit za odpuštění.‘

‚Ráno jsem soudil, že i vy se těšíte —‘

‚A v pravdě tak bylo. Ale potom, když jsme konali cestu pod širým nebem, po neznámých místech —‘

‚Byl přece tak krásný čas, a všude v přírodě tak příjemno.‘

‚Ani nevím, co to na mě přišlo. Snad že jsem pořád doma, že přijdu leda pár kroků za městečko a že den za dnem je tak stejný, — snad proto mi včera přicházely cestou tak divné myšlenky . . .‘

‚Jaké pak?‘

‚Nevím, jak bych to pověděla . . . Všecko vůkol bylo mi nové, nevídané, celý svět mi připadal jiný —‘

‚Přece jste šla se známými.‘

‚Také známé lidi jsem docela jinak viděla . . .‘

‚I mne?‘

‚I otce, i matku, i sebe. Sebe nejvíc. Jako bych se na druhou osobu dívala — a jako bych se jí musela ptát: Prosím tě, jak se tu ocitueš? Kam se to ubíráš? A kdo pak jsi? Jaké stvoření? Co tu chceš — a co chceš vůbec na světě? Nikomu na něm nebudeš k radosti, a také sobě jen k smutku a žalu . . .‘

‚Přišla na vás chvíle tesknoty, melancholie.‘

‚Zdálo se mi, že jsem dřív žila jen jako ve snách, že jsem se teprv teď probudila a spatřovala vůkol neblahou skutečnost — svou vlastní nicotu, beznadějnost života, marnost všeho —‘

‚Když vůkol všecko bylo tak utěšené, lahodné! Nu, přicházejí na člověka takové chvíle, na někoho jednou za dlouhý čas, na někoho často. U vás to také asi nebylo včera po prvé?‘

‚V dětském věku bývala jsem lítostiva. Ale včera jako bych si vůbec teprv porozuměla a jako by se mi všecko teprv ukazovalo v pravé tvářnosti — smutné, žalostné . . .‘

Pravil jsem si v duchu: ‚Postila se, jen násilně přemáhala ochablost tělesnou, a to u ní způsobilo i duševní sklíčenost. K tomu snad ještě *on* . . .‘ Nahlas jsem pravil: ‚Na Chlumku snad se vám přece mysl vyjasnila?‘

‚Tam mi bylo ještě hůř. Když jsem slyšela vaše kázání —‘

‚Ach pravda,‘ zvolal jsem, — ‚to bylo takové, že mohlo jen v duši vaší jitřiti bolest na raněných místech! Chtěl jsem pohnouti tvrdšími lidmi, a vás jsem — nechtě a nevěda — zarmucoval! Kdy bych byl měl jen tušení, byl bych svou řeč zařídil jinak.‘

‚Vaše řeč byla velice pravdiva, všecky posluchače hluboce dojímala, mne snad nejvíce — ‘

‚Jenže vám bylo včera potřebí jiného druhu pravdy, jiného dojmu.‘

‚K vůli jedné nepatrné osůbce, ze všech nejposlednější, byste přece —‘

‚A potom ještě ta bouře, a vaše osamocení v lese! Byla jste zarmoucena, uondána, ustrašena, musela vás opustit všecka síla — ‘

‚To až večer. V našem kostele, který už toliko svíce s oltáře osvěcovaly, připadlo mi, že jsem již skutečně na konci svého pozemského putování, že se to koná moje pohřební pobožnost, že to nad mou rakví zaznívá ‚Salve regina,‘ — hlava se mi zamotala, smysly se mi zatemnily, pozbyla jsem vědomí . . .‘

Stiskl jsem Bohdance ruku na stole položenou: ‚Pohříchu, Chlumecká pouť dopadla jinak, než jsme myslili.‘

‚Neměla jsem nikam chodit . . .‘

‚Ne, to by nebylo dobré pravidlo. Naopak, musíte častěji ven, nejraději denně, na procházku do boží přírody, a ob čas i někam dál. Musíte si také více hleděti zábav —‘

‚Moje nejmilejší zábava jsou knihy.‘

‚To nestačí. A ostatně dost možná, že také knihy k tomu přispěly, abyste podléhala melancholii. Máte zálibu ve čtení vážném, i v takovém, které hluboko myslí otřásá a budí v ní smutek, — to se musí změniti. Vždyť jsou dobré spisy, které člověka obveselují, také zachmuřeného ducha vyjasňují, — takových budeme nyní vyhledávati. Nejdříve vám pošlu Rubeše.‘

Děkovala mi němou úklonou.

‚A pak musíte chodit více do společností —‘

‚Víte, jaké tady jsou . . .‘

‚Přece se tam jen hovoří, žertuje, třebas i klepá — a vše to je lepší, než aby člověk pořád vyhledával samotu, zabýval se jen svými myšlenkami a dělal si starosti, někdy třeba docela zbytečné a bláhové. Přece tu máte družky, přítelkyně —‘

Jen se trpce usmála.

‚Snad aspoň jednu, s kterou můžete upřímně mluvívati, se vším se jí svěřiti —‘

Zavrtěla hlavou.

‚Tedy jenom — důvěrníka? . . .‘

‚Ano,‘ posvědčila klopíc oči. — ‚Toho, který všecko ví,‘ ukázala prstem k nebi, ‚kterému člověk v každém soužení může s pokornou odevzdaností říci: Buď vůle tvá! . . .‘

‚Pravím Amen, ale — ale nemohu se tím spokojit. Vidím, že slečna Bohdanka má nějaké tajemství —‘

Ani nehlesla, nepozdvihujíc zraků.

‚A nikdo že by o něm nevěděl? Ani matinka?‘

Odpověděla jen nepokojným pohnutím.

‚Teda mimo vás jedině *on*?‘

Učinila posuněk, který mohl znamenati: ‚Nikoliv,‘ ale také něco jiného: ‚Již o tom přestaňme!‘

‚Nevykládejte mi ve zlé, že se ptám,‘ omlouval jsem se, ‚nečiním to z pouhé zvědavosti a všetečnosti. Rád bych vám projevil svou dobrou vůli, — kdy bych vám jakýmkoli způsobem mohl posloužiti, nezatajujte mi toho!‘

Při těch slovech jsem bezděky povstal, Bohdanka rovněž. Byla zase velmi bleda, prsty se jí chvěly.

‚Dejte mi na to ruku.‘

Činíc to promluvila tlumeným hlasem: ‚Díky za všecku vaši dobrotu! . . . Ale maminka jde, — prosím, před ní ani slova — !‘

‚Před nikým, buďte jista.‘

‚Před nikým jiným jsem ani nehlesla — a nevím, jak jsem mohla vám — —‘

‚Ach, nelitujte toho! — myslete si, že jste mluvila s bratrem — s věrným, upřímným bratrem . . .‘

Paní Markupová se přiblížila. ‚Což pak velebný pán už zase odchází?‘ divila se. ‚Uřízni přece aspoň pár růží, Bohdanko!‘«

VII.

»Kytice růží, kterou jsem si od Markupů přinesl, stála už kolikátou hodinu na mém stole, naplňujíc celý pokoj lahodnou vůní, a já jsem pořád hrubě nemohl myšlenky své obrátiti jinam, — Bohdanka byla tu neviditelně přítomna jako ta vůně.

Mnohokrát jsem si v duchu opakoval vše, co jsme spolu včera o pouti a dnes v zahradě mluvili, a hleděl jsem uhodnouti více z toho, co její slova, její pohled a každé hnutí neurčitě napovídaly. Jmenovitě mi vrtalo mozkem, kdo asi je člověk, jenž si získal její lásku. Když se tajila i před samými rodiči, byl to snad člověk nižšího společenského postavení, snad hezký a hodný, ale chudobný, nemající ani naděje, že by se nějakým řemeslem nebo vůbec přičiněním svým mohl dodělati slušného živobytí a kupcovu dceru si vzíti. Znal jsem všecky mladé mužské v městečku i v okolí, na jednoho za druhým jsem vzpomínal, u každého však mi pravil vnitřní hlas: Ne, ne!

Až mi připadlo, že se věc má nepochybně naopak, že se Bohdance do srdečka vloudil člověk, jenž stojí vysoko nad ní a nemůže se státi manželem jejím, třeba by ji sebe více miloval. Tento případ byl ještě mnohem povážlivější než první.

Bohdance tajná její náklonnost nebyla pramenem radosti a blaha, nýbrž tížila ji, naplňovala mysl její starostmi, obavami, zármutkem. K člověku, jenž toho byl příčinou, mohl jsem cítiti jen nevoli a odpor.

Vědělli, že jí nemůže nabídnouti sňatek, neměl se k ní blížiti, neboť dojista se počátek nestal z její strany. Kdo ví, jakým způsobem v té čisté, tiché, skromné, nezkušené duši vzbudil city, které ji k němu připoutaly. Snad neměl ani poctivých úmyslů. Proč pak ostával skryt přede všemi lidmi, také před rodičema, proč ukládal dívce mlčení? Možná že proto, aby měl volnost dělati, co chtěl, a nemohl býti volán k odpovědnosti.

Snad si s ní chtěl jenom lehkomyslně zahrávati. A mohlo býti ještě hůř: snad ji do svých tenat zadrhoval jako hejsek a záletník, jenž nemá svědomí. Co ji hněte, dojista není pouhá maličkost. Snad jí hrozí nebezpečenství, o kterém nikdo nemá potuchy! Snad by z tajného poměru jejího pojíti mohlo neštěstí, které by ji tížilo po celý život!

Čím déle jsem o tom přemítal, tím větší jsem měl o Bohdanku strach, tím pevněji jsem byl přesvědčen, že jest třeba vysvobodit ji z moci, v které jí už teď bylo úzko a trapno a která se jí třeba v nejbližší době mohla státi osudnou. A tu první povinnost padala na mne, neboť já jediný jsem náhodou přišel na jakousi stopu. Když jsem Bohdance slíbil, že nikomu nic nevyzradím, bylo tím více nutno, abych sám o všem nabyl potřebné vědomosti a jistoty. Prve jsem na ni nemohl dále otázkami doléhati, ale musím s ní brzo mluviti zase a pohnouti ji, aby mi více svěřila anebo se přece jen s důvěrou uchýlila k matce.

Ze slušnosti nemohl jsem k Markupovům jíti dříve než za dva, za tři dni. V krámě našel jsem paní, která mi pověděla, že Bohdanka je už zase docela zdráva a něco v zahradě šije. Byla tam sama, nemohl jsem říci, že tam za ní půjdu! Nechal jsem jí Rubeše u matky.

Pak jsem ji náhodou po ránu potkal na ulici — vracela se od řezníka, a já spěchal do školy, vyměnili jsme tedy jen několik obyčejných slov. I nový pokus mi potom selhal: šel jsem pod jakousi záminkou k nim do bytu, ale zastihl jsem tam paničku ze sousedství, o které bylo známo, že přijdeli někam návštěvou, ráda si posedí hodinu nebo dvě, sama pořád vede slovo a klepá o živých i mrtvých. Proto jsem se za minutu zase poroučel.

To bylo již počátkem července. Za nějaký den byl svátek svatého Prokopa, mého patrona, a Bohdanka mě překvapila vázaným. Gratulaci mně za celou rodinu napsal otec, ale zároveň s ní přinesla poslice obrázek v rámci, ne malovaný, nýbrž vyšívaný: v podlouhlém věnci růží, silně propletených ostnatým trním, nalézala se v ozdobných písmenech slova: ‚Buď vůle tvá!‘

Srdce mi nad tímto darem poskočilo radostí. Předně mi dokazoval, že Bohdanka nevyšívala pro svého tajného oblíbence, nýbrž pro mne, oplátkou za Kollárovu Slávy dceru; za druhé byla myšlenka velmi šťastně zvolena, obrázek mi připomínal tklivé okamžiky minulé od rekvií za nebožtíka otce až do posledních dnů, kdy jsem z úst Bohdančiných slyšel slova o důvěrníkovi, který všecko ví a kterému člověk vždy může s pokornou odevzdaností říci: ‚Buď vůle tvá!‘ I v budoucnosti, ať se mnou bude jakkoliv, pohled na toto dílo rukou jejích mně vždycky připomene vážnou pravdu těchto slov . . .

Nyní jsem měl netoliko záminku, nýbrž i povinnost, abych Bohdanku vyhledal. Ubíraje se k Markupovům jen jsem si toužebně přál, aby se mi naskytla příležitost promluviti s ní také mezi čtyrma očima.

Ale jak marná byla moje naděje! Musel jsem slyšeti, že Bohdanka není doma, že není vůbec v Lašicích: sestra Ema si zas o ni napsala, naléhajíc, aby hned přijela, ke žním že snad se bude moci zase vrátiti domů.

Až ke žním! Musel jsem se velice přemáhati, abych před Markupovými neprozradil, jak mě ta neočekávaná zpráva zarazila, a potom před jinými lidmi, jak rozptýlenou mám mysl a jak jest mi v duši těžko.

Teprve když jsem se večer zavřel v zamlklé samotě svého pokojíka, cítil jsem se v útočišti, které mi poskytovalo oddechu a úlevy, ježto jsem se v myšlenkách mohl jen Bohdankou obírati. Nikdo mi v tom nepřekážel, nikdo se nestavěl mezi mne a ni. Zavřel jsem oči a viděl i slyšel jsem toliko ji, tu v kostele, tu v domácnosti, tu v zahradě, tu v Doubravské hájovně a na Chlumku, ale také na jiných místech, kde jsme spolu nikdy nebývali. V tu chvíli jsem ani na to nemyslil, že je vzdálena, prodléval jsem jako v její společnosti.

Drahně jsem tak v šerém koutku seděl jako v blaženém snění. Když pak jsem pozdvihl očí a viděl kolem sebe skutečnost, i tu se mi zdálo, že její duch je se mnou, a když jsem se díval na její vyšívání a na knihy, jež mívala v rukou, bylo mi, jako by se i tělesně nalézala zcela na blízku.

Přistoupil jsem k oknu do zahrady otevřenému a zahleděl jsem se do klidné noční přírody. K obrazu, který se zraku mému jevil, náhle jako by mi počal libý hlas dělati tlumočníka:

Umklo stromů šumění
a lístek sotva dýše,
a ptáček dřímá krásný sen
tak tichounce, tak tiše.

To byly verše z Hálkových Večerních písní; šel jsem pro ně a vyhledav v nich toto číslo četl jsem dále:

Na nebi vzešlo mnoho hvězd
a kolem tak je volno,
jenom v těch ňadrech teskno tak
a u srdce tak bolno.

Zachvátilo mě mocné pohnutí. Nepřipadalo mi, že jsou to slova cizí, ale moje, má duše jimi mluvila ze svých rozvířených hlubin. ‚A u srdce tak bolno!‘ — tak tklivo, ale i tak nevýslovně sladko a blaho!

Ve kvítků pěkný kalíšek
se bílá rosa skládá —
můj Bože, a ta rosa též
se v moje oči vkrádá.

A již se mně bohaté slzy válely po tvářích. Usedl jsem k stolu, a teprv po delší přestávce mohl jsem zase čísti. Maně jsem knížku rozevřel na místě, kde stálo:

Tvé oko krásné jezero,
jež v šeru tam se houpá;
v něm nočních světel milá zář
s modrým se nebem koupá.

A čisté jako křišťál je,
v něm vidět je až na dno —
kdo hloub do něho nahlídne,
ten utone v něm snadno.

Silná závrať mi vstupovala do hlavy. ‚Bože můj,‘ zašeptal jsem, ‚co se to se mnou děje?‘ Tu padl zrak můj na řádky:

Již stalo se. Má duše bez tebe
se necítí již celou víc,
ba sebe myslit bez Tebe
by bylo — nebýt živu víc.
S mou duší již jsi setkána . . .

(Pokračování.)

Vdova.

Do příkré stráně jarní slunce
 zlatými šípy střílí,
kde žena potem zarosenou
 tvář k horké zemi chýlí.

Ve tvrdé půdě kopá, hrabe
 matička ustaralá,
do chudé prsti sází pilně
 chléb pro robátka malá.

Sluníčko k západu se kloní,
 a matka ještě v práci —
co kamení se navybírá,
 co hlíny napřevrací!

Již stíny rokle překlenuly,
 již bílý měsíc vzchází,
a žena, hlavy nezdvíhajíc,
 vždy ještě kopá, sází.

Opodál kdesi stranou háje
 již houká sýček v lomu —
jdi, vdovo, matko ustaralá,
 jdi přec již také domů!

Jan Vřesnický.

Na pouť.

Kresba veršem

od

Frant. Leubnera.

I.

Jest po senách, chýlí se ke žním; stodola čista i mlat,
 by přijaly novou úrodu boží.
Vzduch nad poli moučnatě voní, kraj celý zlatý má šat,
 jak ve klásecích Bůh mu chleby zas množí.

Jde ku svátku návštěvy Panny Marie. Po vsi je ruch,
 neb hospodyň hojně na pouť se chystá,
by od ohně chránil jim statek, chléb nový požehnal Bůh,
 rod v záštitu vzala Rodička čistá.

Je vodívá procesím slavným rok co rok hudba a zpěv,
tam ulevit duším, vyplakat boly,
kde rosila veřeje chrámu kněžice Václava krev,
kde zázračný obraz ukryt byl v roli.

Byv sedláčkem vyorán z půdy, na oltář k paměti dán.
Jak rodné vždy hnízdo tažného ptáka,
sem s úctou k mateři Páně, jíž rodný je posvěcen lán,
vděk širého kraje poutníčky láká.

Vždyť Semenná Matka boží v noci prý chodívá sít,
kdy slaví se svátek andělské zvěsti,
a žehná to klíčící zrní; před žatvou robotný lid
dík spěchá jí vzdát, ke žním vyprosit štěstí.

Též u Baťků selka se strojí. V zármutném sklamání však
se nejstarší dcerka po koutech staví,
stesk bohatou slzou jí plní upřímný, domluvný zrak,
že s matkou svou nesmí do Boleslavi.

Což celé se těšila jaro! Čistá jak oblačný sen —
vždyť po prvé byla u přijímání! —
vždy úslužné pokory pilná, vláčná jak česaný len,
jen uhodnout z kynu rodičů přání, —

teď matka jí nestojí v slibu: »Děvečko, churavíš nám,
buď doma! Jsi, jak by tě vybalil z plínek.
Já oběrou za tebe, dítě, na světlo k modlení dám,
zas budeš mi zdráva a bystra jak mřínek.«

Co dítěti kouzlila touha, matčin jak pevně stál slib,
teď v beznaději mu pohádek krašší;
co z rozprávek zná, sen obrazům nazdvíhá tajemný cíp,
vstříc úponky touhy bujněji raší.

Kraj slunečný tuší . . . den září; písní a hudbou je vzduch,
a korouhve v slunci vesele vlají,
řad družiček s Mateří boží — sněženek dvojřadý pruh,
jimž andělé svatí do ráje hrají . . .

Chrám otvírá mohutné brány, kadidlem dýchá jim vstříc,
veň valí se zpěvný procesí příval,
a s oltáře na davy září zázrakem milostná líc,
již vévoda Václav před věky vzýval.

K ní nábožné vítání říká družička — líbezný květ,
kéž Matička všem být pomocna ráčí! —
Pak na odchod loučení smutné; srdce, byť bylo co led,
jen taje a v teskném se rozplývá pláči . . .

Tak Lidušce toužně je k mysli; — není tak sirotč snad,
když ke hrobu věrnou matku jí nesou.
Až lítostná touha jí srdce jak chladný ovíjí had,
co kapky mu krve se v korunce třesou . . .

A žadoní stále, až matka nevrle zakřikla: »Mlč,
což bez tebe nikam nelze se hnouti?
Tak hodná jsi byla, a nyní najednou vzdorem se zvlč,
nic věru pak nepřinesu ti pouti.«

Kde zatuchlá výměnka stará — za bábou výměnkář děd
též odešel v jeseň na pravdu boží, —
tam v smutku svém uteklo dítě, na truhle (na květu květ)
zde v zahluchlém tichu slzičky moří.

Což ráda by s matkou šla na pouť, v modlitbách vzpínala dlaň,
kol které by svatý růženec vila,
a z roubené před chrámem studny, jak v poušti žíznivá laň,
tak ráda by doušek ku zdraví pila!

Ne ze vzdoru utekla matce: touha jen plní jí hruď
a sklamání bolné srdíčko trápí;
též po matce bude jí teskno — živý sám Pánbůh to suď! —
že za slzou slza líčka jí skrápí.

Až na truhlu sklonila čelo, usnula hlubokým snem.
I ve snu se hruď jí škytavě zvedá — —
a budí se na měkkém loži; je životným pravdy to dnem?
Zrak procitlý zdiven výkladu hledá.

Hle, kahánek na stole bliká; co sněží jak padlý se sníh?
Toť od bílé neděle bělostné šaty,
co svátečně ponejprv byla u stolu božího v nich, —
jak oblačně vzdušny, zářivě vzňaty!

Zrak vyjeven široko hledí. Na čílku vlhký má šat
a u lože v stínu mamička klečí,
jí podušku vzpírajíc dlaní, — únavou usnula snad.
K ní dítě se v toužné upjalo křeči:

»Ach, mamičko, vemte mě na pouť! Hodna, ó hodna chci být!«
tak steskem se k matce lichotí štkavě,
jež dítě své polibkem dlouhým jímavě konejší v klid
a lehce je hladí po milé hlavě.

»Jen nezbuď mi dětí a sama vyspat se do zdrava hleď,
a po vůli boží raníčko vstanem,
mši svatou poslechnem zbožně, pak cokoli viň se či předˇ,
my na pouť se vydáme s Kristem Pánem.

Já mluvila s tatíčkem večer. Povídá: Na svatou pouť
přec, maminko, s sebou vezměte Lidku.
Kdo sliboval, v slibu vždy stůj. Ač bezděky, k žalu přec lhouť,
kdo slibů prý naměří na ošitku.

Bůh dáli jen podobný den a Panenka Maria s ním,
a vstanešli, dítě, živa a zdráva,
já družičkou oblíknu tebe, pravdoucí pravdu ti dím,
bych byla ti věrně ze slibu práva.«

Ach, tulí se k mateři vděčně, šeptá: »Jak ráda vás mám —«
až nenáhle spánek paměť jí hatí
a lichotným objetím nese ke snů kouzelným hrám.
jichž výjevy čarné srdečně zlatí.

Když časné jitro se šeří, i dítě budí se vhod
jak obmytá rosou růžička svěží.
Jak všemi by vyzváněl slavně — zdá se mu — na boží hod,
hlas klekání tichou vesnicí běží.

Zem, omytá rosou, svěže si z volných oddýchá plic;
Řip pozvedá ze snů olbřímí hlavu,
hruď kapličky bílé se na něm dne žhavým pozdravům vstříc
z par prořídlých noří do slunných splavů.

I chladem jitra je cítit dech moučný zrajících žit,
kde »Pojďte žat!« bdělá křepelka tluče;
kraj do zralé krásy se nítí, — vždyť do potu pěstí jej lid
a nebesa berou jej do náruče.

II.

Což krásný dnes Pán bůh dal den! Již obloha — blankyt a zář,
svět kolkolem boží svátečně jasný,
že slunečné úsměvy ke žním zlatí mu osmahlou tvář,
a výdechem rosným dýchá kraj klasný.

V dál silnicí prašnou se vine poutníčků peřestý pruh:
v před korouhve vlají, fábory plají,
kol statue Mateře boží družiček bělostný kruh,
zní nábožné zpěvy, muziky hrají!

Pan farář jen ke křížkům došed, s poutníky loučí se. Slyš,
jak hlas mu v tom staré chuděrce selhal!
Pak se slzou v očích jim žehná, průvodem budiž jim kříž.
Zpět s berličkou těžce k humnům se belhal.

Co poutníci u hájku mizejí, nahrben pohlíží zpět
a komžička na něm vánkem se vzdouvá,
jak za nimi chtěl by posledně odvláti touhy jej let,
než s kmotřenkou smrtí dojde mu smlouva . . .

Je Lidunce stařečka líto, — zpět by se rozběhla hned,
mu políbit svrasklou ruku a chladnou,
že doma mu zůstati jest, — však Komedův zpěv ji zve v před
a souzvučné hlasy poutníků vpadnou.

Kde pod hájkem poutníčkův řady přijal převozný prám,
svět dítěti už se otvírá nový,
jak s údivnou otázkou mysli v jasný by vcházela chrám,
kde neznaných tajů pevně se doví.

Jen Řipu otecká hlava ulehla v dáli jak v rov,
že pohledu na ni zvyklému schází.
Tak domácky dívá se za dne okolím pod nebes krov
a kraji v sen dumy pravěku hází.

Van chladivý ze řeky vane, v bok o prám šplouná si proud
a obloukem mírným hladce se valí
tam daleko, na sever, dál, — kde Středhoří nad rodný kout
se nad Labem vzdušně oparem kalí.

Zde do rána rosného ostroh Mělnický nad přívoz vstlal
stín úbočí v úval rozsedlých vinic,
kde slunce den celý v kmen rév žár sálá prohřatých skal,
jen za jitra časně svěže je stínic.

Chlum věnčí věnovné město, svaté Lidmily hrad
zdí oprysky v dol se střízlivě dívá.
Což dítě jej z domova jinak vídává — s věží tou vzad
kdy do modra dálkou zadechnut bývá.

Tu dumává v pochmurných dnech jak pohádky zakletý hrad,
kam zármutek tmavé povlaky věsí — —
i věřívá pověstem dítě, třasem ven z podzemí snad
že vyrazí oheň, vše ničí a děsí — —

Když chmury se vypláčou deštěm, duhy se rozepne pás:
svit sluneční, Labe zrcadlem tříštěn,
z dna vyvěrá mihotným sloupem, — jen zasklit, co malebných krás,
jak obrázek čistý do zlatých lištěn.

Vjem dítě teď nerovná ovšem v osnovu strnulých slov,
co novostí údiv pohled mu šíří,
jak nad vinic brčálem svěžím, nad střechy města a krov
sta tisíců šípů od slunce víří.

Když podolem za zpěvu prošli, nový se otvírá svět:
kraj únavných dálek písčité půdy,
že silnici ku předu měří s touhou jen strádavý hled
a únavou bolí dítě již údy.

Čím k poledni blíže čas spěje, palnější vedro a dus.
Je ticho; jen cvrček cvrlí a ciká.
Jde procesí rázně, by ušlo k poledni vytknutý kus,
a vyschlými hlasy růženec říká.

Již naplněn dětmi žebřinný s plachtou a obručí vůz
a za davem v prachu loudá se líně.
Vzduch volný sušíli dech jak očistec horoucích hrůz,
tož k zalknutí dusno pod plachtou v stíně.

Leč Kaberna hostinná tamhle konečně k obědům zve:
tu rozvážou uzly, pleny a šátky
a vybalí k žejdlíku piva potravin zásoby své,
by spočali chvíli, pojedli chvatky.

Jen krátký to odpočin jest. Pak volněji dále se hnou.
Tu Komeda mezi písniček slohy
své učené výklady vkládá, poučí, kudy to jdou,
i z kroniky příběh povídá mnohý.

Jak u Přívor svatý náš Václav pšenici do snopků žal
a oplatky ke mši pekával z bělky,
jak zrníčka kadidla z lesů donášel mravenců cval,
vosk na svíce s květů sbíraly včelky.

Tam u Dříz ta štěpnice, hleďte, vinicí bývala dřív;
tam moravské révy zrávaly hrozny,
co svatý ji donesl Method, hostem na Pšovce byv, —
zde lisoval víno vévoda zbožný.

A »svatého Václava ostrov« je tamhle ta slunečná stráň:
ach, bude vám krveprolití valné,
mrch padlého komoňstva plna bude až ku Praze pláň,
pláč zalká a nářek, kvílení žalné . . .

Tu Václavská orlice černá rozepne peruti v šíř,
kříž na hrudi — bleskem prorazí mračna,
kněz Václav se na brůně zjeví, — sem pospěšte pod svatý kříž,
zde záštita boží bude vám zračna.

V den zhouby se uchylte sem a uchován bude vám rod,
jenž vystaví z gruntu spálené chaty,
a zakvete role i niva o letnic veselý hod,
lid mučený na věk přetrvá katy.

To proroctví pevně vám stojí co písmo kamenných desk:
  Rod, světící krví zemi svou rodnou,
v před s pláčem se pomalu brodí krví rozmoklých stezk,
  leč nehyne křivdy násilou zlobnou . . .

Až Lidunce v poslechu ouzkostí bolestně trnula líc,
  vše v duši se hrozným ostrachem slilo,
že naposled chuděrka neví, co hrozil a vykládal strýc,
  zda bude — chraň Bůh! — či dávno již bylo?

Les tamto již před cílem pouti! Tam kyne jim oddech a chlad.
  Vstříc kejklá se z lesa Kolátor slepý,
nic na hlavě, bez hole, bos; kdes černý si vymodlil šat,
  vlas nad smahlým čelem šedě se třepí.

I vítá poutníčky umně, vzal to jak zkušený kněz.
  Zde vedení jemu Komeda předal
v před za nových modliteb, písní. Slepec jde přes chladný les,
  jde, aniž by cesty v rozpacích hledal.

Kraj lesa nehnutým dusnem vypražil sluneční žeh,
  leč hlouběji přec jen k osvěži chladí.
Zpěv rozléhavých hlasů do ticha kolkolem vběh,
  sbor rozvážných sosen naslouchá kradí.

Zrak Liduščin po kmenech těká, čítaje obrázky dřev,
  skráň před každým dětsky zbožně si žehná.
Výš loupavé kůry hledá vrcholků podivný zjev,
  kmen vítr kde sklonil, do korun lehna:

To Podiven, Vácslavův věrný panoše, po lese tom
  prý klestí a dříví sbírával chudým, —
by dodal mu otopu více, vrcholek naklonil strom
  a strnul tak povždy kmenem svým rudým.

To dětskému zámluvno srdci, rytíř jak sbíral zde klest.
  Však viselce někde vidět se bojí —
zná z vyprávek večerů družných vzrušivě tesklivou zvěst,
  jak Podiven na strom oběšen v chvoji:

Byv kněžice Vácslava tajný rytíř komorní jat,
  on na houžvi visel plně dvě létě,
až kvetoucí po vlasech bělost — poctivých šedin to chlad —
  skráň pokryla mrtvou v rozdivném květě.

Co za temných večerů zimních nahlas čítala z knih,
  jak přítomno dívce na mysli tane;
les oživen obrazy představ, přístrašným šeřením z nich
  dum zaleklých děs jí do duše vane.

Což kdy by se kryl tu snad jako Štyrsa a Hněvsa kýs vrah,
ven vyrazil z lesa, — sekery tnutí — —
a chorobně citlivou duši projímá pověrný strach . . .
Krok po boku matky zrychlit se nutí.

Kraj lesa. Tu Kolátor slepý pravici ku předu vztáh,
zpět k poutníkům vzhledl zákalem očí,
jak z pozemských očištěn poskvrn tajů by překročil práh,
v němž veřeje ráje měkce se točí.

Zná poutníčků zčeřenou touhu, — hlas strojným se pohnutím chvěl,
jak nejkrašší z hrudi vážil by notu,
když »Zpívej, skřivánku, k božímu Beránku« rozkřikem pěl.
Cíl! Kdo že tu dbá již únavy, potu?

A »Zpívej Matičce, milé hrdličce!« — druhý verš v sled.
Krok z lesa — — tu město za lukou leží!
Kdo po prvé putuje k Panně, překvapen pohlíží v před,
kde Boleslav kyne hroty svých věží.

Zjev ukládá k pokladům duše Liduščin pátravý hled,
ten obrázek čistý bez mraků smahy,
co zpěvák hlas honosně mění: »Písnička — přes dvě stě let,
a skládal ji biskup nábožný z Prahy!«

»Což Praha! Toť hlava je české země a koruna, vím,
leč Boleslav tuhle, jářku — toť srdce!«
náš Komeda slavnostně káže, se slepým druhem pak svým
hned starostem všedním oddá se vrtce:

Dva šátky (jak rozsívky!) prostře, cestu jak léče spoušť
pak přepaživ rudou korouhve tyčí,
on propouští poutníky přísně; jak krejcárky kapou či houšť,
skráň chmuří či úsměv na tváři líčí.

III.

Mráz velkosti, tajemna, žasu dětinské srdečko spjal,
jež úlekem zbožné úcty zde trne
a radostí rosou se chvěje, jak by v ně květiny stlal,
když proudem se dav již do chrámu hrne.

Chrám objal je náručí chladnou kadidlem nasáklých stěn,
je k osvěži noří v chladící proudy,
by okřálé povznášel z hlubin vzýváním přímluvných jmen
výš nad znoj a nad prach pozemské hroudy.

Dav poutníků procesí různých poklekâ na chladnou zem
a Matičku Páně vzlykavě zdraví,
i nových příchozích z venčí zpěvů hlas doléhá sem,
kde k jediné prosbě svorně se taví.

Chrám prodechnut pohnědlým šerem; nad hlavním oltářem žluť
sní v okruhu okna zákmity něhy,
leč branami portálu proudně prachem prositá rmuť
plá západu zlata prudkými žehy.

Zrak na oltář upíná dítě; nad svatostánkem je zřít
cíl daleké pouti: oltářík černý,
i kamení drahé a zlato, paprsky kmitat a mžít,
i milostné obraz Mateře věrný.

Co v kostela soumračném přítmí dítě k ní pozvedá zrak,
prv tajemné chvění mysl jí plní,
jak Horebu planoucí keř že snad ji uvrhne v znak,
hněv plamenný zrak jí dotěrný slní, —

A s oltáře na dívku hledí veleby zamlklý klid,
že důvěra sladká v mysli jí zoří:
i spíná k ní oddaně ruce, ni brvy se nepohne kmit,
a s matkou se vroucně Matičce koří.

Až ve slastném vytržení jasná jí rozkvetla líc;
zrak vidinám tuch se pokorně vzdává,
jak výhled by do kořen rajské brány se otvíral vstříc,
kde perutí anděl neslyšnou mává.

Mží oltářní svíce a s kůru »Ave« se temení v loď,
jak potůček malý jasně si zpívá,
jak do jisker třpytných se tříští o křemen průzračná brod,
svých klokotů perly slavík kde pívá . . .

Den těchto rozruchů minul. Ambity hostinně již
dav poutníků jaly v prostorné stěny,
kdo chystá se ke správě boží, aby měl ze jitra blíž.
Zde Liduška sní, jak vložena v pleny.

Dne výjevy dítěti v mysli mátly se pomalým snem,
až usnula pevně v matčině klíně.
Než s půlnoci roztržit spánek, — rušno je přede dnem,
jak nad vodou v hlučném spala by mlýně.

I matka zdřímla si krátko. V zpovědní stolice kout
se opřela tělem, na dlažkách sedíc,
by s dítětem na klíně ani ve snu se nemohla hnout,
jen pohodlí mdlé své družičky hledíc.

Cos mysl jí zalehlo ve snu, — — vlhký ji probudil chlad,
jak mraziví mravenci tělem běží:
hle, k ránu se zatáhlo nebe, drobounký deštíček spad,
vzduch ambitem dýchá rosnatě svěží.

Déšť přesil se řiďounkou prškou, co by jen opláchl prach,
jen aby dni k ránu oblohu umyl.
Ach, jaký jen sen to byl? Selku sychravě drobí snu strach
a tázavý úlek povzdech jí stlumil.

Jen dítě přitiskla k hrudi, až Lidka otvírá zrak
a zimničně jí se na klínu třese,
tvář nutíc v bolestný úsměv — — Tak bylo ve snu, jen tak,
teď matce se kmitem rozbřesklo v děse:

Cos bíle se míhalo před ní, míhalo, stíhalo v ráz,
tmou jako by zimnou šlehalo prádlo,
jež na řasy plynulé byl by po větru utužil mráz,
kol závějí ticho rdousivé vládlo — —

Jen v úžase hádala bolném, na dálnou kamsi pouť
to dceruška její bloudivě prchá,
ni po matce nevzhledne nazpět, pryč bílé vlny se dmouť — —
až budí ji z hrůzy deštíčku sprcha . . .

Ruch budí je v ambitech šerých; hlasitě modlí se sbor,
co klekání s věží časně se zvoní.
Z úst Baťkové za celý rod, zlý by nebyl jim na úkor,
se modlitba vroucí důvěrně roní.

IV.

Jak okem blankytně modrým čekanka pohlíží kol,
jež u cesty v prachu pokorně sedá
a pomalu v úpalu vadne, křehounký láme se stvol, —
což churavě chřadne Lidunka bledá!

Rok minul i výroční zase procesí dávno je zpět,
ba požata znovu do kola pole, —
však Liduščin s touhou kams jinam obrácen osněný hled
vždy chybívá v družek skákavých kole.

Co z pouti se vrátila domů, do sněda ožehlá tak,
že čílko jen sněží v stínu se šátku,
teď z vychudlé tvářičky bílé široký vyhlíží zrak,
jak vadla by mdlou kdes květinou v chládku.

Co na pouti viděla v žasu, líčila dětinským rtem
jak švitora pták či kmotřička řečná,
teď nemluvně sedajíc v koutku, zástěrky žmolívá lem,
snad slouchá už v mysli záludům věčna.

A netečna ke všemu světu, až matku hněvala tím,
jak pochmourný stín že domem se vláčí,
až poznala rodička s hrůzou, dcerka že na větru dým, —
a obě pak v bolném roztály pláči.

Teď v přístěnku odstlaná postel Liduščin trvalý byt;
den celý tam slunce hřejivé padne
a ticho sem dýchá a vane švestkové zahrady klid, —
však dítě den ku dni vadne a vadne.

Nic neplatna domácí péče, kouření, žehnání bab,
ač těší, že nemoc zvolna se poddá.
Kol domu zlé tušení chodí zlodějsky neslyšných tlap
a červotoč v dveřích vrže a hlodá . . .

Jde k lékaři s ostychem selka. Přijel, — kol zděšený ruch.
On zkoumá a klepe, ptá se a měří,
dí šetrně — k srdci však bodá: »Zázraky tvoří jen Bůh, —
vy pro nebe strojte výbavu dceři . . .«

Je nedělní odpůldne slunné. S jitra zde velebný pán
byl Lidušku navštívit s Pánem Bohem.
Dům náladou čekavě tesknou až dosud zadýchán,
smrt za prvním jak by číhala rohem.

Máť na mysli rozjímá slova (stařičký vzkázal je kněz,
ven z fary už nemoha sám se hnouti):
»Slz údolím dlouhým jdou lidé s trampotou do nebes;
nám na bol zas: anděl kratší jde poutí.«

Den podzimní vytříben čistě, slunce jej provlažil střik,
a sváteční ticho po návsi dřímá,
kam od zahrad, švestky kde češou, dětí jen zalehne křik, —
již únavou léto k podzimi klímá.

U Baťků rozkládá selka modliteb zažloutlý list
a nábožně v Nebeklíči si říká;
jak pod srdcem louč by ji pálil, trudno jí po řádku číst,
však v útrobách k Bohu úpí a vzlyká.

Ač Lidušku na loži prve tiše jal úkojný sen,
přec po chvíli zas jí zmítá a bočí,
skráň potem jí lepkavým vlhne, — z úst bolestný vane jí sten,
až protrhla děsem bílé ty oči.

Ač v bdění již, nechápe ještě, sykavý chvěje ji třas,
jak z matky by na ni mrazivě válo,
an její se vzrušeně táže bolestně lichotný hlas:
»Co, děvečko, se ti škaredě zdálo?«

Kol krku jí upjalo lokte — vysedlé kůtky až strach —
a těsně se tulí k mateřské hrudi,
by s ostychem vzlykavým děla, bijící na poplach
co srdéčko dětské hořem jí trudí.

Máť z úryvků šeptu si skládá, jaký ji ulekal zjev,
jak dcerka se milá zpovídá plaše,
že nemůže za hrozný sen, ať matky ji nestíhá hněv,
— »vždyť k smrti vás ráda mám, maminko naše!«

Jí zdálo se: Na pouti byla s matkou v Boleslavi zas,
kam vzpomínka teď i v nemoci míří,
a ušlé by nohy ji nebolely, jak pověry hlas,
tam šlapala kamenném po rytíři,

jenž na desce náhrobku s erbem na dlažbě kostela sní.
Jak na hrudi se mu točí a třape, —
snu změnou však uniká rytíř, — s hrůzou tu najednou zří:
vždyť po věrném srdci matčině šlape — —

A nevidí, tuší, — ač matka ji zavírá v objetí svém, —
jak v komoře kdesi lkala by černé,
a v žízní vyprahlých ústech chutná jen hlinitou zem,
dál bezděky šlapouc po hrudi věrné . . .

Zrak horečně plane, — na věrnou tiskne matka ji hruď,
a od pláče oči jak višeň zralou, —
jde hrůza jí k srdci: proč ztratit, co chovali — Bůh to suď! —
jak v ořeše jádro, dcerku malou?

Cos bíle se míhá a plíhá, míhá a stíhá se kmit —
běl podušky v očích slzou se mate, —
kde, Bože, to viděla jenom? Mrazně ji prošlehl svit,
jak mraky když bleskem zahoří vzňaté.

A vzpomněla na vlastní, loni co měla na pouti sen . . .
Smrt po srdci rukou dravě jí sáhla —
snad obchází kolem ta suchá, brousíc, kde tuší svůj plen,
ba zápsí už chladným stínem se táhla . . .

A dítě se pomalu klidní . . . Pro ně jde s nebe již hlas,
již andělé boží letí k ní s výše . . .
A k večeru kmotřenka stará — ó Bože, dušičku spas! —
ji hromničnou svíčkou obnáší tiše.

Dne slunečno roztálo v bledé západu zlato, a Říp
v něm temenem roste v obzor i bokem,
jak modravá mohyla mraků; chlad vane ze starých lip,
noc vyhlíží hvězdka pátravým okem.

Tma po polích do vsi se plouží, od luk a brambořišť
čpí po mezích ke vsi kouř doutnavé natě;
co v zrcadle blankytu temném dne hasne zlatistá tříšť,
hlas klekání vlá, v sny konejší svatě.

I za věrné dušičky ještě k nebi se přímluvně chví
a kvílivým tlukem bolestně klinká.
Kdo životem utahán, tvrdě pod patou zvonice spí,
skráň dětí bez trudu blaženě spinká . . .

Dr. Fr. J. Studnička.

Životopisná vzpomínka.

Co zmůže neúmorná píle, nadání a obětavost, v plné míře vidíme při dr. Františku J. Studničkovi, jehož památce věnovány jsou tyto řádky. Odešel — a mezera, již po sobě zanechává, hned tak se nezacelí. Děkujeme však prozřetelnosti, že nám byl dán v pravý čas.

Studnička narodil se 27. června 1836 v Janově u Soběslavě, kdež byl jeho otec učitelem. Pod vedením svého otce nabyl potřebného průpravného vzdělání pro střední školy. Odbyv si předem zkoušky z němčiny v Táboře, vstoupil na gymnasium v Jindřichově Hradci, jež v osmi letech ukončil maturitní zkouškou s výtečným prospěchem. Po té odešel do Vídně na filosofickou fakultu, ale na Jindřichův Hradec již nezapomněl: v pozdější době zvolil toto město za stálý letní pobyt a také vydal roku 1892 tiskem »Vůdce okolím Jindřicho-Hradeckým;« i jinak často v dopisech Jindřichova Hradce mile vzpomínal.

Na universitě věnoval se hlavně studiu věd mathematických a přírodovědeckých. Se zálibou zabýval se fysikálním zeměpisem a dosáhl uznání svých snah tím, že byl 6. března roku 1860 jmenován členem c. k. geografické společnosti ve Vídni. Tato záliba pro vědy přírodní a zeměpis ho již neopustila a vždy se k ní rád vracel podobně, jako to činil filosof D'Alembert s mathematikou. Uplynulo jen $3\frac{1}{2}$ roku, co vstoupil na universitu, a již honositi se mohl, že dosáhl hodnosti doktora filosofie university Vídeňské, načež v červenci 1861 vykonal zkoušky z mathematiky a fysiky pro gymnasia.

Tou dobou mohl se již vykázati dvěma vědeckými pracemi z fysiky, jež byly uveřejněny v c. k. akademii věd ve Vídni:

»Über elektrische Entladung und Induktion« (Sitzb. d. k. Akad. d. Wiss., Vídeň 1860) a následujícího roku: »Über die Identität der Licht- und Wärmestrahlen von gleicher Brechbarkeit.«

Veliká námaha měla u něho v zápětí i vážné onemocnění. Aby se z asthmy vyléčil, odebral se k radě prof. Škody na svěží venkovský vzduch do svého rodiště, kdež během roku se tak zotavil, že mohl 1. října 1862 přijmouti místo suppl. profesora na něm. vyšším gymnasii v Českých Budějovicích po vynikajícím našem mathematikovi faráři Vácslavu Šimerkovi, kteréžto místo k úplné spokojenosti zastával.

Již za svého pobytu ve Vídni se zálibou hleděl rozšířiti své vědomosti ve vědách přírodních; jak horlivým byl zastancem extense slovem i perem, o tom svědčí časopis Živa počínajíc od roku 1860, jakož i četné vědecky populární přednášky z astronomie a fysické geografie v Budějovicích konané. Tato jeho snaha a záliba ho po celý život neopustila, stále přihlížel ku popularisování věd přírodních, a málo kdo mezi soudobými učenci se mu v tom vyrovnal. Vynikal také jako přednašeč výřečností, květnou mluvou a přesvědčivostí slova a jako spisovatel ovládal mistrně jazyk. Vydal tiskem přes 60 populárních spisů mimo velké knihy, jako jsou: Zeměpis hvězdářský (1881), Zeměpis měřický (1882) a Zeměpis přírodnický (1883), O soustavě sluneční (1868), O povětrnosti (1872) atd. Zajisté nevšední činnost!

Odchod z gymnasia Budějovického byl u Studničky krokem rozhodným pro celou jeho budoucnost. Byloť za krátko vypsáno místo honorovaného docenta vyšší mathematiky a analytické mechaniky při král. zemské polytechnice Pražské, za něž zažádal a také je rozhodnutím zemského výboru ze dne 13. října 1864 obdržel. Již roku následujícího byl navržen za mimořádného profesora, avšak před rozhodnutím ještě svěřeno mu supplování profesury, jež se uprázdnila úmrtím Gustava Skřivana; usnesením zemského výboru ze dne 31. května 1866 jmenován Studnička řádným profesorem na této vysoké škole v Praze. Z doby docentské datují se jeho Základové sferické trigonometrie, a za pět let profesury své na české polytechnice vyšly od něho následující spisy samostatné: Vyšší mathematika v úlohách (1866), O integrování rovnic differenciálních a o počtu variačním (1867), Kapesní logarithmické tabulky (1869, vyšly též charvátsky a bulharsky), O počtu differenciálním (1869), O determinantech (1869, vyšly též německy a rusky), O počtu integrálním (1871).

Uvážímeli, že jsme se v literatuře mathematické před Studničkou jen velmi řídkými spisy vykázati mohli, a ty že byly jen rázu elementárního, uvážímeli, že Studnička téměř veškeru terminologii tvořiti musel a při tom přece za krátký čas mimo pojednání do kr. české učené společnosti v tak značné míře obohatil naši vědeckou literaturu šesti vědeckými knihami, jimiž zároveň znamenitou měrou vyhověl i potřebě posluchačů polytechniky, musíme se věru obdivovati jeho činnosti a pružnosti jeho ducha. Profesorský sbor české polytechniky oceňoval i tuto zdárnou

působnost Studničkovu a zvolil jej během pěti let třikráte odborným přednostou.

Roku 1869 zvolen Studnička za protektora jednoty českých mathematiků, a jeho působení jest za to děkovati, že se jednoho dne 9. ledna 1870 odhodlala vydávati své »Zprávy.« Vřelé přijetí těchto zpráv mělo pak za následek, že mohla jednota přikročiti k vydávání mathematického časopisu, jehož první číslo vyšlo 17. března 1872 v den slavnosti konané na památku založení spolku pro volné přednášky před 10 lety, z kterého se pak jednota českých mathematiků vyvinula. Že jednota požádala svého milého protektora a příznivce, by převzal redakci tohoto časopisu, rozumělo se samo sebou, a Studnička se ochotně v redakci uvázal a vedl ji bez náhrady po deset let; k vůli slábnoucímu zraku ji pak složil, ale nepřestal obohacovati téměř každý další ročník řadou svých prací. Celkem uveřejnil v Časopisu jednoty českých mathematiků 105 pojednání.

Roku 1871 byl za ministerstva Hohenwartova povolán ministrem Jos. Jirečkem na stolici mathematiky při universitě Pražské, uprázdněnou po prof. V. Matzkovi; počal tam svoji činnost úvodní přednáškou »O původu a rozvoji počtu variačního« v jazyku českém. Při rozdělení university v českou a německou Studnička ovšem vstoupil na českou, byl roku 1882 zvolen za prvního děkana její filosofické fakulty a r. 1889 za rektora university. Za dobu, v kterou působil na universitě do jejího rozdělení, vydal 93 práce, dílem jako pojednání dílem jako samostatné spisy. Že se mu při takové činnosti dostalo četných vyznamenání, jest pochopitelno, a že mu to bylo jen novou pobídkou k pilné práci, vyplývalo již z jeho povahy. Ze samostatných spisů mathematických za jeho universitní činnosti uvádím: Úvod do analytické geometrie v prostoru (1874), Základové nauky o číslech (1875), Algebra pro vyšší třídy středních škol (1872), Všeobecné tvarosloví algebraické (1880), Bericht über die mathem. und naturwiss. Publicationen der kg. böhm. Ges. d. Wissenschaften während ihres 100jährigen Bestandes (1885), Výklady o funkcích monoperiodických neboli o nižších funkcích transcendentních (1892), O determinantech mocninných a sestavných (1897), Úvod do nauky o determinantech (1899), Úvod do analyt. geometrie v rovině (1902). Hlavně se v mathematice věnoval studiu determinant, kde celou řadu nových pouček vynašel, a práce jeho na tomto poli jest i v cizině všeobecně uznána. Pojednání sem spadajících vydal přes 40 mimo uvedené již samostatné spisy.

Mimo theorii determinant obíral se Studnička se zvláštní oblibou dějinami mathematických věd, a snahou jeho bylo při vhodných příležitostech oceňovati a širšímu obecenstvu ukazovati zásluhy duševních velikánů vůbec a slovanských zvláště a stavěti je takto studující mládeži jako vůdčí hvězdy před oči. Opět jsou to determinanty, jež ho vedly ku práci: Augustin Cauchy als formaler Begründer der Determinantentheorie. Další práce jsou: Über die Entwickelung des Determinantenbegriffes; Joanes Marcus

Marci a Cronland, sein Leben und sein Wirken, více spisků týkajících se Tychona de Brahe, jakož i životopisné obrazy Bohatýrové ducha.

Avšak i ku praktické potřebě přihlížel a pomocí Matice České vydal Základy počtářství národohospodářského čili politické arithmetiky (1888), kterým jak právníkům tak i úřadníkům peněžných závodů vítanou dal pomůcku. Od roku 1876 počínaje uveřejňoval každoročně výsledky dešťoměrného pozorování v Čechách ve spisech Král. české společnosti nauk.

Tím arci nevyvážil jsem všech prací Studničkových, kterých je téměř 290, aniž jsem jich blíže probral. Chtěl jsem na to ukázati, jakých si Studnička u nás dobyl zásluh popularisováním věd mathematicko-přírodovědeckých a jakou měrou se přičinil o mathematickou literaturu v jazyku českém. Jakým byl výborným a milým učitelem, je zajisté všem v dobré paměti, kdož jej měli příležitost blíže seznati. Studnička byl členem a od roku 1884 náměstkem zkušební komise pro učitelství na středních školách českých, členem zkušebné komise pro učitelství středních škol hospodářských, inspektorem pro vyučování kommerciální, členem zemské školní rady, členem a pokladníkem Král. české společnosti nauk, dopis. členem kr. uč. spol. nauk v Lutychu, akademie jihoslovanské v Záhřebě, řádným členem České akademie, zahraničným členem Société mathématique de France v Paříži a Circolo matematico v Palermě, sekretářem spolku International Association for Promoting The Study of Quaternions and allied Systems of Mathematics a členem mnohých spolků, komandérem ruského řádu sv. Stanislava, rytířem řádu železné koruny III. třídy, náměstkem kurátora Matice České; nejvyšším rozhodnutím uděleny mu titul a hodnost dvorního rady.

Dr. Fr. J. Studnička byl mužem usilovné, práce, neznajícím odpočinku. Náhle odešel z našeho středu 21. února 1903. Účastenství při pohřbu bylo veliké; všechny vědecké kruhy české jakož i kruhy úřední a přečetní přátelé prokazovali zesnulému poslední úctu. Odešel, ale v paměti naší dále žije jako šlechetný vzor, a mládež bude z hluboké studnice prací jeho dlouho a vděčně čerpati sobě na prospěch a jemu na slávu.

Dr. *K. Zahradník.*

Jakub Vojta Slukov.

Obstarávajíc dr. Fr. Lad. Riegrovi na jeho cestě do věčnosti čestný průvod z Národního divadla, které mu tak leželo na srdci a pro které tolik učinil, smrt do čtrnácti dnů po jeho úmrtí poslala za ním tři umělce dramatické: Leopoldinu Ortovou de Pauli 7. března, Adolfa Pštrosa 11. března a Jakuba Vojtu Slukova 17. března 1903. První z nenaděje v sám den pohřbu Riegrova

druhého po těžké chorobě duševní, třetího po vleklé zlé chorobě tělesné, ale uprostřed práce. Ještě večer Slukov dlel v divadle »Uranii«, jsa jeho ředitelem, — v noci potom ve svém bytě zemřel. Smrt stiskla klapku, krev se vylila, a duše v červeném závoji prchla z těla, které se zdálo býti stvořeno na sto let. Ale jen padesáti šesti se dožilo.

Jakub Vojta Slukov patřil k výrazným postavám českého zemského divadla hned od té doby, kdy v něm po prvé vystoupil jako host za účelem engažování dne 16. ledna 1875, a to i na jevišti i mimo jeviště. Nesen touhou po činnosti a vyniknutí horlivě pracoval i ve svém vlastním povolání i mimo ně v životě veřejném, pokud mohl zasahovati do jeho projevů spolkových, slavnostních, nejednou i demonstrativních. Touha jeho byla tak mocná, že nemoha pro nemoc zůstati v uměleckém povolání herce, přijal na se úřad ředitele nového stálého divadla »Uranie« — kteréžto zaměstnání při jeho stálé těžké nemoci nezbytně muselo státi se jemu vražedným.

Stalo se. Za necelé tři měsíce schvátila jej smrt, která před tím již několik let s ním si pohrávala. Ale ani jako ředitel divadla nežil J. V. Slukov nadarmo: zanechal po sobě v »Uranii« a tím vůbec v předměstských divadlech Pražských stopu, která jest — neli hlubší — aspoň tak hluboká jako jeho stopa při zemském divadle českém, prozatímném i Národním.

V prozatímném a Národním divadle patřil Slukov k hercům nejvíce zaměstnávaným a k těm, jejichž umělecké výkony mají jistý společný typ. Ten typ povstává z některé vynikající a pevné vlastnosti hercovy, ať jest to povaha jeho hlasu, nebo umělecký výcvik, z něhož nevybočuje, nebo určitý názor umělecký, nebo jakýkoli v umění hereckém důležitý moment jiný. Taková vlastnost bývá tak mocná, že marno zůstává i úsilí herce samého i snaha divadelní umělecké správy vésti tvorbu hercovu k formám různějším, od sebe odchylnějším, jež v nejvyšším rozvoji uměleckého nadání dospívají výminkou k podstatnému osobitému charakterisování každé jednotlivé úlohy.

Umělecká tvářnost Slukova měla rysy takového hlavního jednotného typu: postavy jeho na jevišti kráčely skoro vesměs tou rovnou, přímou čarou, jakou se vyznačovala jeho postava fysická, nesoucí se vždy tak, jako by pod oblekem občanským zpříma ji držel jakýsi nevidomý krunýř. Ať hrál rytířské postavy v nejrůznějších jejich podobách (Strahla, Záviše z Falkenštejna, Kolumba, Vlastislava, Jaroslava, Žižku, Macbetha, Bruta, Abimelecha, Odyssea, Othella, Zdeňka, Koriolana, Ryssoora, Františka I. anebo Františka Lothrinského), či venkovské chasníky a muže (Antonína, Lacu, Tomše, Vávru, Dvořáka, Frontasjeva, Jiří Rantzana, Blažeje, Petra, Henčla atd.), či měšťanské a šlechtické postavy (Stockmana, Rochestra, Jana, Luigiho, Beaudryho, Jaquesa, Lorenza, Horáce, Budila, dona Juliana, Pomerola, Fernanda de Lusac, dra Martince, Coverleta), nebo studenty (Malíka) anebo postavy Adama, Husa, Prokopa Holého, Ampiela, kata My-

dláře atd. atd., vždy byl v těch postavách patrný rys jeho přímé čáry, kterou buď naprosto nic anebo jen docela málo dovedly ohýbati situace nebo zvláštní ráz té které osoby. Slukov byl v dřívějším smyslu divadelního výrazu hlavně »hrdinou«: byl jím stejně ve hrách stylisovaných jako realistických, ať jako hrdina par excellence, či jako milovník či jako muž, ať jako představitel povahy dobré či zlé.

Vedle umělecké jeho podstaty vůbec přispívala k tomuto typickému rázu úloh J. V. Slukova i povaha jeho hlasu. I když se těšil nejlepšímu zdraví, hlas jeho, ač silný, dle potřeby i mohutný, nezněl nikdy měkkým zvukem zvonovým, nýbrž vždycky nárazem poněkud tvrdým, suchým, a měl nevelikou modulaci. Tím a výzvukem jeho, který nikdy určitě nepadl, bylo do jisté míry vždy paralysováno úsilí, s jakým umělec nejednou pozorovatelně chtěl charakterisovati. I tvář jeho, rysů téměř anticky římských, byla tím hlasu jeho podobná, že postrádala složné měkkosti a způsobilosti, tvořiti různé masky již vlastními rysy.

A tak vše — postava, tvář, hlas i do valné míry nadání — bylo u Slukova jednotné, ku přímočaré kresbě ukazující. Zvláštní výminku tvořila u něho jediná postava, kterou znamenitě charakterisoval — Bechamel v Odettě. Bylo to přímo podivuhodno, že v této postavě byl naprosto jiné mohúcnosti umělecké nežli ve všech ostatních. Dodávám výslovně: v této jediné.

J. V. Slukov byl členem Národního divadla do 14. prosince 1901, kdy posledně vystoupil jako František Lothrinský v Bozděchově Státníkově zkoušce. Potom odpočíval — to jest, nečinností »se užíral«. Měl si hleděti svého zdraví, či spíše své choroby, která jej napadla r. 1898 a od té doby ho nepustila. Roku 1898 jevila se ještě jako pouhá bronchitida. Ale koncem r. 1899 objevila se krev, ukazující, že uvnitř těla na oko žulového počíná býti zle. Slukov ulehl a teprve v září téhož roku mohl opět hráti. V červnu r. 1900 stihla jej choroba znova, zdržujíc jej od jeviště od počátku června do konce října. V červnu r. 1901 nabídnuta mu novým ředitelstvím režie. Přijal ji, ač ji byl dříve zamítl v době nejpevnějšího zdraví svého r. 1884. Ale již 1. srpna 1901 roznemohl se opět zánětem pohrudnice. Vrátiv se převzal Slukov režii Flachsmanna vychovatele, později Magelony. Ale krátce na to dne 14. prosince 1901 vystoupil naposledy v Národním divadle — aby koncem r. 1902, po jistém, ale nevelikém zotavení tělesném převzal namáhavý úřad ředitele v lidovém divadle »Uranii« v Praze, v Holešovicích-Bubnech.

Koncem listopadu toho roku mi přišel oznámit, že se má státi ředitelem. Gratuloval jsem mu, ale neváhal jsem jej upozorniti na jeho zdraví. Jest prý mu mnohem lépe a námahy administrativy zůstane prý téměř ušetřen. Hořel nedočkavostí počíti novou, jej celého vzrušující činnost . . .

Nastoupil ji a vtiskl divadlu určitý ráz divadla pro lid s pořadem her skoro výlučně původních českých. To byl skutek. Důvěra, které se těšil, divadlu značně prospívala a vedla je k úspěchu

i ve zlé zimní době, třebaže budova Uranie leží konec všeho Pražského světa.

Ale dlouho Slukov jako ředitel nepůsobil. Smrt by jej byla nepochybně i bez ředitelství dříve či později krví zalila. Takto dopřála mu aspoň radostného pro něj ukončení dráhy umělecké spolu s ukončením dráhy životní. —

Jakub Vojta Slukov narodiv se jako syn rolníka Vojty na vesnici Zlukovu u Veselí n. L. dne 25. července 1847, dán byl na hlavní školu do Soběslavě a později na gymnasium do Hradce Jindřichova. Seznav tam koncem r. 1864 divadlo představeními společnosti Čížkovy, opustil studie a dal se k téže společnosti, u níž 25. ledna 1865 po prvé v Třeboni vystoupil, přijav herecké jméno Slukov. Později odešel k společnosti J. Stránského, kterou po smrti Stránského převzal Pokorný (do r. 1868), po té ku společnosti Kramuelově, načež r. 1868 odveden byl k vojsku. Odbyv si tam tříletou službu vrátil se ke Kramuelovi a hrál v aréně v Kravíně u Prahy, pak u společnosti Pavla Švandy ze Semčic, od které jej převzal zeť Švandův Josef Jiří Staňkovský. U toho Slukov zůstal do ledna 1875, kdy byl ředitelem J. N. Mayrem engažován k českému zemskému divadlu, jemuž byl vždy spolehlivou silou a oporou. Hrával, i když nebyl zcela zdráv, úmyslně nikdy činnosti na jevišti se nevzdaluje. —

Velikou zásluhu o české herectvo získal sobě Slukov založením a dlouholetým vzorným vedením Ústřední jednoty českého herectva. Jí české herectvo po prvé řádně se zorganisovalo, i nebylo vinou neúmorné činnosti J. V. Slukova, jestliže dosud nedošlo všech těch cílů, které při založení jednoty tanuly na mysli jejímu zakladateli.

Z ruštiny přeložil Slukov Dančenkovu hru Šťastný člověk.

Předčasnou smrt J. V. Slukova oplakává mladá choť s dvěma dítkami. *Fr. Ad. Šubert.*

O poslední předloze nápravy měnové.

Píše

dr. **Albín Bráf.**

V měsíci březnu uplynulo jedenáct let od obou velkých anket, kterými vlády rakouská i uherská r. 1892 zahájily pro veřejnost dílo nápravy měnové, načež brzo následovala první řada příslušných předloh zákonných. Tenkrát jsme se v těchto listech pokusili o výklad potřeby díla toho i nejdůležitějších úkolů zákonodárných, které bude při něm řešiti.[1]) Šlo tehdy především o jistá rozhodnutí základní, mezi nimi zase o některé, pro něž nebylo obdoby v poměrně hojných historických příkladech náprav

[1]) O nápravě naší měny, v Osvětě 1892, čís. 5, 6 a 9.

měnových, ke kterým novověký, porůznu výstřední rozvoj měny papírové v evropských i některých amerických státech, hlavně vedením válek vyvolaný, od druhé polovice století osmnáctého zavdával vždy nové podněty. Ani prior z vlastních rakouských registratur úřadních nebylo lze užiti. Dřívější rakouské »nápravy měnové« — první z r. 1811, kterouž se ukončilo neblahé období »bankocetlí,« a druhá po založení národní banky (r. 1816) dlouholetým stahováním »šajnů« prováděná — uskutečnily se násilným řezem tak řečené devalvace zákonné, kterou se podstatně snížila nominální cena až do krajnosti znehodnocených peněz papírových. Zavedlyť se obě v okamžicích, když následkem vychrlení ohromných spoust papírových peněz, provázených staprocentovým vzrostem ažia měnových peněz kovových, starých to konvenčních zlatých, ani finančně nebylo možno ani národohospodářsky více oprávněno pustiti se za účelem návratu do pravidelných kolejí do výměny papírových peněz za minci al pari.

O nic podobného nešlo arci při naší poslední, formálně dosud neskončené nápravě měnové. Měli jsme sice papírovou měnu již od r. 1848, kdež bankovky národní banky, za zákonné platidlo prohlášené, obdržely zároveň nesměnitelnost a roku 1866 přidružily se k nim státovky, jiř původně za kov nesměnitelné a rovněž vlastností zákonného platidla opatřené. Mince naše měnové (od r. 1858 »zlaté« tak řečené rak. měny) měly od r. 1848 až do konce let sedmdesátých skoro ustavičně ažio nemálo kolísavé, ale celkem bylo by nesnadno provesti důkaz spolehlivý, že toto dlouholeté ažio stříbra bylo výrazem kleslé hodnoty peněz papírových způsobené nemírným jich výdajem a oběhem. Po celý čas nebylo obojího druhu papírových peněz v oběhu tolik, aby se mohlo mluviti o nějakém přesycení oběhu měnidly a platidly vůbec. Papírová měna stoupla prostě na místo kovu z pravidelného oběhu vytlačeného, a ježto ho přes to pro mnohé závazky na kov znějící ustavičně, však měrou nestejnou bývalo potřebí, a spekulace, také politickými událostmi živená, ze skutečností těch těžila, bylo přirozeno, že cena kovu mincovního, právě v tom ažiu výrazu docházející, druhdy i dost značně stoupala. A rovněž nerozhodly konečně nějaké uměle způsobené změny v oběhu papírových peněz našich o osudu tohoto ažia,[1]) nýbrž zase trhové skutečnosti na straně stříbra, o němž víme, že jeho cena na trhu světovém účinkem celého souboru těžbových i mincovně politických příčin od druhé polovice let sedmdesátých počala tak rozhodně klesati, že toho nebylo v dějinách paměti. I klesá ovšem posud, tak že dnes lze za kilogram zlata koupiti 40 kilogramů stříbra, kdežto

[1]) Lišíme toto bývalé ažio stříbra (našeho výlučného kovu měnového až do r. 1892) od pozdějšího tak řečeného ažia zlata, jež bylo vlastně pouhou názvoslovnou fikcí, která se opírala o historické faktum, že dvacetifrank, také v Rakousku od počátku let sedmdesátých pro potřeby obchodní, tedy jako pouhá mince obchodní ražený, měl původně, při tehdejším poměru cen zlata a stříbra, cenu osmi zlatých ve stříbře. Když pak se později za klesající ceny stříbra i tento

se ještě na počátku let sedmdesátých koupiti dalo jen $15^1/_2$ kg. a na základě toho poměru byl tehdy ještě proveden přechod od měny stříbrné ke zlaté v nové říši německé. Ten pokles ceny stříbra zaplašil již během r. 1878 naše ažio stříbra tou měrou, že se počal vypláceti dovoz bílého kovu k nám, k ražení stříbrných zlatých. Kupily se ho zásoby v mincovnách, že kdy by se tomu přívozu nebyly položily meze, bývali bychom brzo stříbrem zaplaveni a cena mincí z něho ražených byla by prodělávala všecky ty závratné tance, jež prodělávala cena stříbra jako zboží na trhu světovém. Tedy sice kynula obnova oběhu kovového, bezděčná náprava hotovou »inflací,« ale osudná, protože o nic lepší než to, co by měla napravit: právě onen kolísavý mezinárodní hodnotový základ naší měnové soustavy.

Jest známo, že vládními opatřeními, kterými bylo roku 1879 ražení zlatých stříbrných v mincovně rakouské i uherské na účet soukromý zastaveno, odchýlen ba v pravém smyslu odloupnut byl pohyb ceny našeho stříbrného (i papírového) zlatého r. m. od tržního pohybu ceny stříbra. Neshostili jsme se sice a nemohli jsme se shostiti »ažia zlata,« stále jsme kupovali osminu dvacetifranku za více než zlatý ve stříbře, a stále cizina platila za náš zlatý r. m. méně, než činí váha zlata v osmině dvacetifranku, a cena tato nebyla stálou (»ažio zlata« bylo měnivo), leč kolísání její zůstalo upoutáno v určitých mezích, neposlouchajíc změn tržního kursu stříbra. Zastavení domácí ražby stříbra nezamezilo tedy úplně kolísavost, nestálost hodnoty naší měny, ustálilo ji jen poměrně upoutavši kolísání v meze těsnější. Proto byla nařízení, jimiž r. 1879 ražba dosavadních stříbrných mincí měnových pro účet soukromý zastavena a spolu i ražba na státní účet přesně obmezena, pravým a vlastním počátkem naší měnové nápravy, byť snad plný dosah toho opatření samými původci jeho tehdy nebyl tušen. Odstraniti však i kolísavost přece pozůstalou a řečeným opatřením také věru ještě úplně nezažehnatelnou, upevniti hodnotu naší měny naproti panujícím měnám států a spořádanými poměry peněžnými tak, aby nejen náš zahraničný, nýbrž při nevyhnutelných vlivech jeho i všechen domácí obchod peněžný dostal a podržel pevné základy, zbaviti tak naše hospodářství národní všech těch zhoubných vlivů houpavých loterie ažiové — to bylo vlastním cílem měnové nápravy.

Stalo se to, jak obecně povědomo, volbou zlata za kov náš měnový a udělením takového obsahu zlata nové naší jednotce měnové, koruně, který se rovnal množství zlata, jež bylo lze v průměru let 1879—1891 v mezinárodním obchodě koupiti za půl zla-

dvacetifrank kupoval a prodával za více než osm zlatých stříbra, vyjadřovala se tato disparita procentuálně, neboli jinými slovy vyjadřovalo se tím, o kolik krejcarů rak. m. osmina dvacetifranku (náš fiktivný »zlatý ve zlatě,« Goldgulden) se kupovala a prodávala dráže. To bylo naše tak řečené ažio zlata, které bylo při zavedení měny korunové v určité výši fixováno.

tého r. m. Z toho poměru vyplynul nynější obsah ryzího zlata v naší koruně = 0·304878 gr.[1])

Můžeme skutečnost právě naznačenou technicky vyjádřiti ještě jinak, a pro dobré pochopení mnohých otázek, právě pro přítomné jednání důležitých, nebude to neužitečno. Vyšetřením průměrné ceny, jakou měla váha zlata, rovnající se osmině dvacetifranku, během let 1879 - 1891 v našich penězích nebo naopak jeden zlatý r. m. ve zlaté minci cizích států, jichž měnové soustavy spočívají na základě zlatém, bylo zjištěno, že podle průměru toho se rovnalo 100 osminek dvacetifranku (100 našich fiktivných »zlatých ve zlatě«) 119·032 zl. r. m. Pro ražební účely naší nové měny byl ten poměr zaokrouhlen arci tak, že se vzalo 42 zl. ve zlatě = 50 zl. r. m. = 100 k., což místo výše udaného čísla dá 119 047, a na tom základě byl určen obsah nových zlatých mincí korunových. Bylo tedy prvním krokem naší měnové nápravy před jedenácti lety stabilisování »ažia zlata« na 19·047 procent. Udržeti hodnotu našich peněz na tomto stavu bylo tudíž základním cílem celé nápravy, udržeti ji přes to, že samozřejmě nebylo hned z počátku možno ani zamýšleno dosavadní stříbrnou minci měnovou prostě z oběhu odvolati a vůbec hned vše uvesti do takových kolejí, které ve státě s měnou zlatou patří k normálnímu stavu. Vyjádříli se týž poměr známým způsobem, kterým se vyznačuje poměr tržní ceny zlata a stříbra, lze také říci, že náš přechod k měně zlaté se provedl poměrem 1 : $18._{22}$, kdežto se touž dobou prodával na trhu světovém kilogram zlata již asi za třicet kilogramů stříbra. V té odchylce zračí se ochranný účinek, který mělo zastavení ražby stříbra na zachování hodnoty našich peněz.

Mluvíli se o účelu nápravy měnové: ustáliti hodnotu domácí měny v poměru k světovému trhu, nevyrozumívá se tím arci, že by se cizí zlaté mince (a zahraničné směnky na zlato znějící) za naše peníze nebo naše peníze v cizině za zlato její stále za úplně nezměněnou cenu měly a mohly kupovati. Toho není nikde, v žádné soustavě mincovní. Prosté častější nahlednutí v bursovní list poučí každého čtenáře, že cizí mince zlaté (valuty) a cizí směnky v zlatě splatné (devisy) takřka den co den mají cenu rozdílnou. Avšak toto nezbytné kolísání udržuje se za poměrů normálných v mezích tak uzoučkých, že nemá nic povážlivého, nýbrž má naopak svůj zvláštní a důležitý úkol pro mezinárodní pohyby drahého kovu, žeť právě zabezpečení jeho vlastně znamená prakticky ustálení hodnoty měnové. Jen co jde přes ty meze, má význam poruchy, jakým se má nápravou naší čeliti.

V pravidelných poměrech zdravého hospodářství národního zabezpečuje se potřebná mezinárodní stálost hodnoty měnové, jejíž měřítkem jsou kursy valut a devis, tak říkajíc mechanicky, samočinným působením živlů peněžného trhu. Pominemeli těžkých kri-

---

[1]) Netřeba snad ani podotýkati, že je tu míněna koruna v měnovém smyslu našem, tedy dvacátý díl jedné dvacetikoruny, neboť stříbrná koruna je pouhou mincí drobnou.

sových záchvatů všeho hospodářství národního, velkých politických otřesů neb zlých poruch státních financí, jež nezůstávají bez účinku ani na řečené kursy, co nám vlastně praví v kterékoliv době stav těchto kursů a především kurs devis, domácí to bursovní cena směnek splatných na zahraničných místech kovem tamní měny? Ona nám každé chvíle vyjadřuje, jeli naší zemi v nejbližší době větší sumy platiti do ciziny, než máme odtud požadovati či naopak. V prvém případě totiž kursy devis stoupají, odchylují se směrem vzhůru od parity, pouhým obsahem kovu u obojstranných mincí vyjádřené. V případě druhém klesají, odchylují se od parity směrem dolů. V prvém případě nás stoupající kurs poučuje, že materiál směnek na cizích místech splatných, u nás k prodeji nabízených, nepostačuje, abychom jimi vyrovnali své závazky naproti cizině, tak že bude museti jíti hotový kov ze země, ačli se nevyrovná saldo passivné jinak, především pak novým zadlužením v cizině, totiž prodejem veřejných neb jiných dluhopisů za hranice. V případě druhém naopak můžeme při kursu stojícím pod paritou očekávati přítok drahého kovu z ciziny. Ano při určitých stavech kursů nastanou, zvláště za přiměřeného rozdílu domácí a cizí míry úrokové, okamžiky, kde se pro kombinaci spekulantů jeví výhodno buď kov zasílati k přechodnému uložení do ciziny nebo naopak z ciziny k nám. Kursy devisové vstupují v tak řečený bod dovozu zlata neb bod vývozu jeho, načež pak také obyčejně brzo nastává zpátečný pohyb jejich. V praxi bývá využitkování těchto stavů vždy výsledkem velmi subtilných počtův, a není pochyby, že může kapitálově mocná spekulace, jíž zisky na desetinky procent kynoucí znamenají při velikých obratech a krátké době už dostatečné kořisti, nejenom prostě využitkovati stavu kursů, nýbrž dočasně též na stav jejich ve svůj prospěch účinkovati.

Nestává se ovšem, aby v určité zemi kurs devis na jednu zemi cizí (na př. Francii) stoupal a na jinou (na př. Anglii) zároveň klesal, nýbrž naopak zpravidla v určité zemi kursy všech devis buď stoupají nebo klesají, třeba při tom nedržely všecky na vlas stejný krok. O tu stejnosměrnost pohybu jejich a rychlé zaplašování všech značných odchylek mezi nimi pečuje arbitráže, která v závodech pěstujících s cizinou obchodní spojení pečlivě vypočítává, jaký způsob placení na to které cizí místo jest právě nejvýhodnější, vyšetřujíc tedy na př., když jde o plat do Anglie, pořídíli se levněji přímou koupí Londýnské směnky na zdejším trhu, či koupí Berlínské, jejímž výnosem v Berlíně realisovaným tam teprve se koupí Londýnská a j. p. Ze všeho vysvítá, že celkový stav a směr kursů devisových v každé zemi se řídí okamžitým poměrem všech v nejbližší době nastávajících platů za hranice a všech v nejbližší době splatných jejích požadavků zahraničných vůbec. A tento vzájemný poměr jmenujeme zahraničnou platební bilancí. I pravíme prostě: pohyb směnečných kursů v každé zemi se řídí stavem její zahraničné platební bilance. Arciť nesmíme to slovo bráti příliš úzce. Na prvním místě budou

tu ovšem státi dvě veliké skupiny platebností. Jednak pohledávky a dluhy vzešlé z obchodu zahraničného zbožím (obchodní bilance), pak pohledávky a dluhy z mezinárodního pohybu úroků a kapitálů. Neboť také úrokové (a dividendové) platy do ciziny, když jest ona v držení různých našich obligací a akcií, pak závazky kapitálové vznikající z každého nového mezinárodního přechodu cenných papírů (na př. při uzavírání nových státních zápůjček) vypořádávají se pomocí devisových obchodů, dokud jest na trhu materiál zahraničných směnek a dokud se dají koupiti za cenu, která činí toto vyrovnání výhodnějším než zasílání hotovostí. K těmto dvěma hlavním skupinám druží se pohledávky domácích dopravců a komisionářů z dopravy zboží do ciziny a pohledávky cizích z obdobné příčiny a jiné požadavky neb závazky tomu podobné. Můžeme se však pro přítomný svůj účel obmeziti na prve řečené obě skupiny hlavní, požadavky a závazky ze zahraničného obchodu zbožím a požadavky i závazky pocházející z umístění kapitálů v cizině. Nazveme poměr prve řečených bilancí obchodní, a poměr druhých bilancí effektovou. Jest patrno, že může bilance obchodní býti aktivní, totiž vykazovati přebytek požadavků, a zároveň effektová býti passivní, tedy vykazovati přebytek závazkův, i bude tak aktivnost neb passivnost celé platební bilance záviseti na tom, které z obou těch sald bude větší. A také zase může obchodní bilance býti passivní a effektová aktivnou. Prvý případ — aktivní obchodní a passivní effektová bilance — platí pro Rakousko-Uhersko, značně zadlužené v cizině a schopné tedy aktivné platební bilance celkově jen potud, pokud dovede přebytkem hodnoty svého vývozu nad hodnotu dovozu vyvážiti přebytek svých závazků úrokových a dividendových. Nemůželi vyvážiti, musí ostatek vyrovnati buď hotově, zásilkami kovu, anebo novými prodeji cenných papírů do ciziny, tedy novým zadlužením. Pro druhý opačný případ je typickým vzorem Anglie, však, třeba menší měrou, i všecky jiné průmyslově a obchodně pokročilé země evropské; tak zvláště od mnohých let již také Německo. Pravidelný stav těchto zemí bývá, že v zahraničném svém obchodě zbožím mají stálý přebytek hodnoty dovozu, za to pak značné aktivní saldo v bilanci effektové. Jejich kapitál je příliš značný, nevystačují mu produktivné příležitosti v zemi vlastní, i umísťuje se v cizině a za to se část národní výživy hradí dovozem surovin a potravin z ciziny, jehož cena se větší menší částí vyvažuje a prostřednictvím směnečných obchodů opravdu také vyrovnává úrokovými a dividendovými platy z cizích zemí. Protože jsme dosud říší národohospodářsky poměrně chudší, méně vyspělou než země právě dotčené, proto máme a musíme míti přebytek hodnoty vývozu nad hodnotu dovozu, jinak bychom vůbec nemohli zapravovati své úrokové a dividendové závazky k cizímu kapitálu, uloženému v našich veřejných zápůjčkách a v našich podnicích dopravních, průmyslových a tržebních.

Drahý kov tedy putuje ze země do země předně vlivem normálních činitelů mezinárodní platební bilance, pak též k účelu trvalých uložení kapitálových i ke spekulačním upotřebením pře-

chodným. Všecky mezinárodní platy se sice hledí uváděti v rovnováhu bez zásilek kovu pomocí devis, jež na základě nejrůznějších obchodů vznikají, a pokud nesou podpisy dobře známých firem, bývají pravidelným předmětem trhu velkobursovního; leč vybývají i v příčině běžných vzájemných závazků obchodních a úrokových i z jiných běžných položek zahraničné platební bilance salda devisami neuhraditelná, a zvláště z podnětu velkých elokací kapitálových v cizině i krátkodobých spekulačních obchodů nastává zpravidla větší menší měrou pohyb kovu samotného. Odkud se tento kov béře? Kde se nalézají velké banky a bankéřské závody zahraničnými obchody se zabývající, držívají sice ony samy jisté zásoby kovu, jejž pro podobné účely uvolňují; ale celkem bývá nejvíce hledán u ústavů, kterým povaha vlastních obchodů ukládá stálé držení značných zásob drahého kovu pohotových ke stálé výplatě. To jsou banky cedulové, nezbytný a předůležitý orgán pro všecky mezinárodní pohyby drahokovové. Jsouce zavázány bankovky své na předložení proměňovati za drahý kov měnový stávají se nádržkami, do nichž kov z ciziny jdoucí se obrací k výměně za bankovky, pro vnitřní obchodování pohodlnější než peníze ražené; a z nich také zas vyplývá k rukoum těch, kteří jej buď dočasně u nich uložili, nebo kteří bankovky přímo z oběhu vzaté k výplatě předkládají anebo konečně bankovky od banky cedulové prostřednictvím obvyklých jejích obchodů si opatřují (eskontem směnek, zápůjčkami na jisté druhy movitých zástav), aby je ihned k výplatě za kov předložili. Vydání kovu v pouhé depot jí odevzdaného nebo výplatu bankovek svých kovem nemůže žádná cedulová banka normálně fungující odepříti,[1]) může jenom vydávání nových bankovek ulehčiti neb stížiti podmínkami, které předpisuje pro své obchody, zejmena tedy výší své sazby úrokové (svého *diskontu*), kteréž požaduje při eskontu směnek nebo při zápůjčkách zástavních. Všem nám jest tento úkaz znám Čítámeť ob čas o té oné bance cedulové, naší neb cizí, tu že zvýšila, tu zase že snížila »svůj diskont.« U všech, jež normálně fungují, bývá pohyb diskontu zpravidla spolu podmíněn zřetelem na mezinárodní proudění drahého kovu, někdy jím výhradně.

Cedulová banka liší se od jiných bank úvěr prostředkujících tím, že jí prostředkování úvěru není účelem, nýbrž pouhým prostředkem pro jiný, zcela specificky její úkol. Jej právě musíme též dobře míti na zřeteli, když si chceme uvědomiti plný význam nápravy měnové. Potřeba platebních prostředků i v samém vnitřním národohospodářském obchodě každého státu není stále stejnou. Mění se ustavičně, stoupá a poklesá střídavě. Kdy bychom byli odkázáni na pevnou sumu peněz, byli bychom následkem této měnivosti potřeby stále vydáni revoluci cen a úroků, jež by národohospodářský život poutala a dusila. Každá jiná

---

[1]) Jenom kde má volbu výplaty stříbrem neb zlatem, jako na př. ve Francii, může straně, která si diktuje výplatu výlučně jedním z obou kovů, dejme tomu zlatem, předepsati jistou prémii.

banka než cedulová může toliko půjčit kovové peníze neb bankovky, jež jí jiní svěřili. Cedulová banka jediná může oběh bankovek rozšířit neb stenčit dle potřeby, a to podivuhodně jednoduchými prostředky. Vydáváť bankovky prostředkem eskontu směnkového a jistých způsobů zápůjček zástavních (lombardních) na krátké lhůty. Stoupající potřeba platebních prostředků ohlašuje se hojnějším předkládáním směnek k eskontu, třeba i živějšími přihláškami o zápůjčky zástavní; bankovek vychází tu z banky do oběhu více, než se k ní vrací zapravováním směnek a zápůjčních pohledávek dospělých, oběh bankovek se rozšiřuje. Klesající potřeba vyvolává úkazy opačné. Oběh bankovkový má tedy schopnost přispůsobiti se potřebě. Neníli z jakýchkoliv příčin obecná důvěra otřesena, nenapadá nikomu bankovky předkládati k výměně za kov, pokud jde o potřeby vnitřního domácího obchodu národohospodářského. Jinak když jde o vztahy zahraničné. Tu, jak jsme viděli, mohou se ony bráti z volného oběhu a k výplatě za kov předkládati nebo za týmž úmyslem teprve eskontem od banky opatřovati, aby mohl býti kov pro vývoz do ciziny k vyrovnání závazků neb k přechodnímu spekulačnímu uložení zjednán. To není za všech případů zneužíváním banky pro soukromé zištné účely; banka cedulová jest tu pro to, aby i potřebám mezinárodních přechodů kovu sloužila. Devisové kursy jí bezpečně indikují, budeli se pro účely odtoku do ciziny drahý kov u ní požadovati. A odtok jeho k vyrovnání platební bilance bývá často nutný. Nemůže se mu však vždy ponechati koryto úplně volné. Tu pak má banka právě ve svém diskontu prostředek regulující odtékání kovu. Zvýšením diskontu zejmena se přinutí k větší úrokové oběti všickni, kteří by si chtěli pro své zdejší platové potřeby bankovek opatřiti přímo u zdroje, a nejedněm se za stížených podmínek ani více nevyplatí ucházeti se o ně; jiným, kteří by hledali bankovek, majíce vlastně zálusk na kov, počet se zhatí, neboť z pravidla tu rozhodují o výnosnosti skrovné rozdíly procentové; ba jeli rozdíl mezi nižším zahraničným a zvýšeným domácím úrokem ze zápůjček na krátké lhůty dostatečný, způsobí se naopak přívoz kovu do země. Nenastane všecek zde naznačený účinek vždycky na první ráz, na první zvýšení diskontu, někdy je třeba dalších postupných zvýšení, a účinek jejich se dostaví tím spíše, čím spíše spolu úroková sazba ostatního domácího trhu peněžního poslušna jest podnětů diskontu banky cedulové, což ve státech hospodářsky vyvinutých vždy nebývá. Býváť nezřídka, v Anglii dokonce v normálních poměrech obyčejně eskontní sazba velkých bank pro směnečný materiál první dobroty nižší nežli diskont banky cedulové. Ale ať už se hned neb po opětovaném zvýšení dostaví zamýšlený účinek — restrikce domácího oběhu bankovek, zaražení odtoku kovu z banky a po případu opačný proud, přítok jeho z ciziny na spekulaci, — provede se to přece jen vše na útraty celého hospodářství národního, jemuž se zdraží úvěr, a obmezený oběh platebních prostředků stlačuje ceny. Hospodářsko-politicky bude tudíž zvýšení diskontu za účelem obmezení odtoku drahého kovu ospravedlněno jen potud,

pokud by za daných poměrů zlo hrozící odtokem (oslabení kovového podkladu oběhu bankovkového a otřesení důvěry, jež může míti následky krisové) bylo větším než zlo způsobené restrikcí oběhu bankovkového. Banka cedulová nemá býti pouhým lakomým strážcem svého kovového pokladu, nýbrž prohledavým regulátorem mezinárodního proudění drahokovu.

Jen obojí dohromady, vydávání surrogátů peněžných, schopných rozsahem svým se přizpůsobovati potřebám domácího obchodu, a národohospodářsky správná regulace mezinárodního proudění drahokovu měnového, tvoří teprv v nerozlučné vzájemné souvislosti pravý a celý úkol banky cedulové. Ona jest takto nutným a předůležitým článkem měnového ústrojí a nemůže tudíž jako takový platně působiti, dokud musí zůstati její kovové fondy požadavkům soukromohospodářského obchodu docela uzavřeny. A jen kde cedulová banka může obojí dotčený úkol plniti, jen kde jest statnou dost, že může bez křečových následků část své kovové krve vycediti, tam teprve je orgánem pro zachování poměrné stálosti hodnoty měnové, o níž byla výše řeč.

I bylo tudíž podstatnou částí nápravy měnové uvolniti výkony cedulové banky naší, aby svou úlohu ve službě stálosti měny mohla plniti. Měla se státi schopnou k výplatě kovem. Ovšem zcela bez vlivu na kursy devisové ona ani dříve nebývala. Měla právo kupovati a prodávati směnky na cizích místech kovem splatné, směla si do výše 30 milionů zlatých aktiva svá, z takových směnek se skládající, včítati do své předepsané úhrady kovové. Kupujíc a prodávajíc je vykonávala vliv na kursy devisové. Ale to byl vliv velmi obmezený. Mělali se pro potřeby měnové nápravy uvolniti, bylo nejprve třeba odstraniti přílišný oběh státovek, který sumou 312 mil. zl. tvořil společný nezaložený dluh obou polovicí říše, mohl však na účet Předlitavské polovice v určité kombinaci s tak řečenými salinkami až do 412 mil. zl. se rozšířiti. Než oběh státovek nebyl v žádném poměru s potřebami obchodu, neřídil se dle jejich podnětů a svým velikým rozsahem překážel nutné přizpůsobivosti oběhu bankovkového. Spor byl při prvních poradách o nápravu měnovou, jeli třeba vzíti státovky z oběhu docela či jen do jistého menšího kontingentu. Spor byl vyřízen zásadně hned od počátku měnové nápravy ve smyslu přísnější alternativy, úplného odstranění. Neobírejme se jím tedy déle, rovněž jako ne všemi jinými spornými názory, jež před jedenácti lety se potýkaly ještě v listech knih i ve sloupcích novin, ve schůzích komisí, veřejných shromáždění a zákonodárných sborů. Nejdůležitější ze všech těch sporů tehdejších byl rozřešen skutečnostmi vývoje mnohem příznivějšího, než si dovedlo představiti tehdejší optimistické konejšení přívrženců zlata. Těžba zlata, jíž pro dozírnou budoucnost geologové věhlasu Suessova předpovídali zlé konce a s jejíž možnou nedostatečností pro náhlé velké potřeby mincovní také povážliví národní hospodáři starostlivě účtovali, skoro nazejtří po schválení našich prvních předloh valutových začala se v Americe, Africe i Australii množiti a nabyla na zeměkouli rozměrů nikdy nebývalých. Obavy před »krátkou přikrývkou

zlatou« se rozplynuly niveč. A stříbro, vypuzené z tisíciletého historického postavení svého jakožto dominující kov soustav měnových, se stalo drahokovem nižšího řádu, jehož se dnes už musí dáti čtyřicet kilo za jediný kilogram zlata. Tužby bimetallistické se odmlčují. Kurs relační, který se vzal za podklad pro ustanovení kovového obsahu zlatých mincí korunových, o čemž už výše byla řeč, ukázal se býti dosti správným, neboť se podařilo dosud hodnotu peněz našich na jeho výši udržet. Státovky naše koncem února t. r. pozbyly nuceného oběhu; už jen nepatrné zbytky jich kolují a mohou ještě po nějaký čas udány býti při platech státním pokladnám, pak už jen do další pevné lhůty k pouhé výměně za bankovky neb kov, i pozbudou pak vůbec všeliké platnosti. Účty veřejných pokladen a veřejně účtujících podniků vedou se vesměs v korunách, na něž znějí všecky nově vydávané cenné papíry, a bankovek znějících na »zlaté« r. m. už takměř není viděti. Náš stříbrný zlatý, který v dobách, kde v skutku byl základní mincí naší měnovou, až do roku 1879 se nemohl vedle svých papírových zástupců v oběhu udržeti, v pevně obmezeném množství svém nynějším zachovává si přese všecku nízkou cenu svého obsahu platnost dvou korun. Už vlastně jen jediná sporná otázka ze všech, kteréž při počátku nápravy měnové se vyskytly, ještě nepřestává se ozývati a zrovna se rozvlnila v nedávných dnech, když se ohlašovala předloha zákona o zavedení obecné povinné výplaty bankovek kovem. Jest to otázka, jaké budou osudy naší zahraničné bilance platební a co by od nich ještě mohlo po případě hroziti dílu naší nápravy měnové.

Nežli však o této otázce, nejaktuálnější části své úlohy, promluvíme, ohledněme se krátce zpět po všech dosavadních fásích, jež prodělalo dílo nápravy za uplynulých jedenáct let.

První řada nových měnových zákonů vydána r. 1892. Jimi byla nejprve stanovena mincovní soustava nové zlaté měny korunové: číslo, tvar, hrubá i čistá váha, remedium i hranice oběžné váhy nových kurantních mincí měnových, kategorie drobných stříbrných (zatím jen o 1 k.), niklových a bronzových, jejich technické vlastnosti i meze povinnosti bráti je v soukromohospodářském oběhu. Číselně neobmezená upotřebitelnost dosavadních kurantních mincí měny stříbrné při platech (dle poměru 1 zl.=2 k.) byla sice uznána, avšak záhy potom (1893) ustanoveno vzíti z oběhu mince 2 zl., $1\frac{1}{2}$ zl. (spolkové tolary) a $\frac{1}{4}$ zl., takže zbyly toliko jednozlatové, jež nemohou dále býti ražením rozmnožovány. Ražba nových mincí soustavy korunové zahájena a úsilně pokračovala. Druhým skutkem pro nápravu měny základním byla ustanovení o stažení státovek (čl. XIX. mincovní a měnové smlouvy rak.-uherské, zákon náš z 2. srpna 1892 č. 127 ř. z.). Až do sumy 312 mil. zl. bylo společným úkolem rakouským i uherským v poměru 70:30. Jen pokud šlo o ostatek, připadalo výhradně na vrub Předlitavský. Počíti se mělo státovkami jednozlatovými a měly se nahraditi jinými prostředky platebními. To byl fundamentální článek plánu nápravního a proto byla spolu vláda zmocněna opatřiti emissí zlaté renty, typu již při dřívější příležitosti vytvořeného, až

do sumy 183,456.000 zlatých ve zlatě = 218,400.000 zl. r. m., což činí 70 proc. ze 312 mil. zl. r. m., potřebné k tomu zlato. Obdobné zmocnění dáno za Litavou vládě uherské v mezích 30 proc. na Uhry vypadajících.

Zlato tím způsobem opatřené mělo se v podobě nových mincí měnových uložiti ihned u banky rakousko-uherské pod zvláštní závěrou. Vláda rakouská neužila toho zmocnění úplně, ježto části 38,481,060 k. vzala k udanému právě účelu ze svých vlastních zásob zlata, z pokladničných přebytkův opatřených. Banka rakousko-uherská za sumy jí takto odevzdané vydávala k výměně státovek své bankovky, a když byly otázky se stažením státovek spojené ještě dalšími zákony z r. 1894 a z 1899 (cís. naříz. dle pověstného § 14 zákona o zastoupení říšském) upraveny a zejmena posléz řečeným spojení státovek se salinkami zdviženo, jeví se konečný počet takto: Na místo státovek, společný nezaložený dluh obou polovicí říše tvořících, bylo do 28. února 1903, konečné lhůty nuceného oběhu státovek, od obou vlád přímo nebo prostřednictvím Rakousko-Uherské banky v oběh uvedeno 80,000.000 k. v mincích jednokorunových, 77,350.524 k. ve stříbrných mincích jednozlatových, 64,000.000 k. v mincích pětikorunových a 397,125.520 k. v bankovkách, vše kryto zlatem podle výše uvedeného předpisu bance odevzdaným. Přičteli se k tomu ještě 1,343.956 k., jež byly prostě odepsány následkem toho, že se za tu část státovek jednozlatových vůbec z oběhu nevrátilo a staly se tedy neplatnými, zbude na plnou sumu 624 mil. k. = 312 mil. zl. toliko 4,180.000 k. Za tuto část totiž dosud nevrátilo se ještě z oběhu státovek o 5 a 50 zl., a jest pravděpodobno, že bude také značnou měrou prostě odepsána, protože se už nevrátí.

Státovek, jež nad společný kontigent 312 mil. zl. výhradně šly na účet Předlitavský, bylo dne 1. listop. 1899 v oběhu za 13,312.900 zlatých. Vláda rakouská je stáhla nahradivši je salinkami. I tak lze až na dotčený nepatrný zbytek, jenž asi z největší části bude odepsán, pokládati státovku za odstraněnu z naší peněžné soustavy. Tato se skládá nyní toliko z nových mincí korunové měny, ze zachovaného množství stříbrných zlatých staré soustavy, kterým dosud je vyhrazeno čestné postavení kurantní mince (neboť se jich může neobmezenou měrou k platům užívati, kdežto platební schopnost drobných je zákonně obmezena), a z bankovek.

Na kolik jde o mince nové měny, nastala proti základním ustanovením z r. 1892 změna vytvořením nového typu stříbrné mince drobné, pětikoruny. Typ tento byl utvořen (v úhrnné sumě 64 mil. k. pro obě části říše) na základě obapolných ujednání obou vlád z r. 1899 vzhledem k potřebě drobnějších kusů pro peněžní oběh a potřebné k ražení stříbro (jako podobně již dříve částka k ražení 56 mil. mincí jednokorunových) vzato od rak.-uherské banky za složení přiměřené části zlatých mincí měnových. I mince tohoto nejvyššího appointu našich drobných vyznamenávají se podobně nízkým obsahem kovu bez toho již značně znehodnoceného, jako jednokorunové.

Ale přibyl 1899 proti původním ustanovením také nový typ bankovkový, bankovka o 10 k. A to souvisí s jistými změnami původních předpokladů, které vynutila zkušenost. V domnění totiž, že proniknou zlaté peníze nové měny v oběh, bylo původně nařízeno, že nejnižší appoint, na nějž bankovky mají zníti, až bude měnová náprava dovršena, nemá býti vyšší padesáti korun. Bankovka padesátikorunová měla býti základní naší bankovkou. Dvacetikorunové měly se uvesti v oběh jen dočasně, dokud nebudou se moci v něm nahraditi novými zlatými mincemi. Tak tomu chtěl panující názor nauky, která v oběhu bankovek na nižší sumy znějících spatřovala nebezpečí pro pevné základy měnové, pro oběh kovový. Leč bylo záhy patrno, že si obecenstvo těžce na zlato zvyká, že je nerado přijímá dávajíc přednost papíru. Z těch úvah vyšlo konečně též vydávání bankovek desítikorunových v náhradu stažených pětek státovkových. Úmysl přechodnosti zračil se v předpisu, že musí je banka každékoliv chvíle na příkaz obou vlád z oběhu vzíti za přiměřené definitivní poukázání kovu neb jiných náhrad. Nicméně i v příčině těchto nejmenších hodnot bankovkových změnil se brzo původní plán v souvislosti s konečnými záměry, o nichž lze si učiniti jasnější obraz toliko v souvislosti s celou novou úpravou banky cedulové, což zůstavujeme dalšímu, konečnému výkladu. (Dokončeni.)

Gorkého drama »Na dně.«

Stať z nejnovější ruské literatury

od

Josefa Mikše.

Úspěch nové hry Maksima Gorkého »Na dně« převyšoval vše, čeho posud dosáhl tento velebený spisovatel. Zajisté nemálo k tomu přispěli herci Moskevského Uměleckého divadla, avšak nelze upříti, že nadšené ovace platily spisovateli, ne hercům. My trváme na svém soudě v těchto listech vysloveném a nemíníme příti se s těmi, kdož v činnosti Gorkého vidí něco zcela jiného, než čím ona v pravdě jest. Ohromná většina jeho ctitelů se mu koří oslněna jsouc uměním, ale nerozumějíc jádru *učení* jeho. Mnozí lidé na Rusi dobře vědí, čím jest Gorkij ve svých spisech, a proto plesají nad jeho neomalenou smělostí a paradoxní mravoukou, která má stejné služby konati, jako kdysi belletristická činnost Černyševského. Skoro bych myslil, že ani sám Gorkij netuší, jakou službu koná ve své vlasti a komu ji koná. Jsme rozhodnými stoupenci snah pokrokových, avšak bolí nás, vidímeli, jak pod praporem pokroku se kazí a hyne ruská mládež, jakož i celá intelligentní vrstva ruské společnosti. Není to probuzení, co se nyní děje na Rusi, jest to spíše jakési nové zotročení kolísavé

a nestálé ruské povahy; s toužebností očekáváme toho dne, kdy Gorkij sám se vytrhne z dýmu a kouře, kterým mu kadí celá »osvícená« Rus. Máli koření se Gorkému býti pouze bouřným protestem proti posavadním řádům a poměrům, trvá už dosti dlouho, a nápravy znamenati nelze ani v dozírné dálce. Pak jest to maření sil, bezpříkladné v dějinách ruské kultury. Za hranicemi buď Gorkému málo rozumějí, přijímajíce za bernou minci vše, co tento neukrotný romantik vypravuje; nebo znajíce ruské poměry, vědí, koho a proč vychvalují, ale pak tak činí nejméně z ohledů uměleckých. U všech nepřátel Rusů práce Gorkého musejí býti považovány za znamenitou rozkladnou sílu v nenáviděné slovanské říši, a proto jsou velice vítány.

Maksim Gorkij v posledním svém kuse dle mínění mnohých jeví se v jiné podobě, jest prý na jakési nové cestě v hledání svého ideálu pravdy. Částečně jest tomu tak, v kuse nejsou tak příkré úsudky, není ona drzá bezohlednost a hrubost, kterou se vyznamenával Nil v Měšťácích, nejsou ty surové mravoučné theorie, kterými tak hojně jsou prosyceny ostatní spisy jeho. Zde jsme poněkud v jiném ovzduší: vnějšek zůstal týž, avšak bosáci jako pokorní beránkové naslouchají poučením starého poutníka Luky, jenž náhodou zavítal do noclehárny. Tento Luka jest tu hlavní osobou, jako Nil byl v Měšťanech, a věru důsledný čtenář neví nyní, koho má poslouchati — zdaž smělého Nila, bujícího svými silami a hotového k bezohlednému zápasu za lepší kousek na hodech tohoto života, příkrého individualisty, či pokorného, evangelického mužíčka Luky. Pohlížejíce na podobizny Gorkého a Tolstého, umístěné na jedné fotografii, mimovolně si myslíme, že máme před sebou Luku a Nila, i radujeme se takému jich přátelství — alespoň na obrázku. (Hraběnka Tolstá, žena slavného starce, nedávno zle se obořila na nemravné mladé spisovatele, co kaziče mládeže, zvláště na L. Andrejeva; Gorkému prý se může mnoho odpustiti pro velké umění a vřelost citu jeho.) Z předu podotýkáme, že Na dně jako drama není o nic lepší než Měšťané a že tedy Gorkij správně svůj nový kus nazval »obrazy« (картины). Jsme v noclehárně ve společnosti bosáků, z nichž zvláště vynikají bývalý bohatý šlechtic »baron,« »šuler« (falešný hráč) Satin, herec, pak zámečník Klešč a zloděj Vaska Pepel; z ženského personálu máme před sebou umírající ženu Kleščovu Annu, holčici Nasťju, prodavačku »pelmenů« Kvašňu. Všichni tito lidé jsou buď mladí aneb v nejlepším věku. Majitel noclehárny Kostylev, už starší člověk, má mladou ženu Vasilisu, u níž bydlí sestra její Nataša. Děje v dramatě skoro ani není; ovšem v posledním, čtvrtém jednání hyne Kostylev rukou Popelovou, který »žil« s jeho ženou a nyní si zamiloval Natašu, zle utiskovanou od žárlivé Vasilisy, ale vše to jest jen ledabylo spojeno s rozhovory ne jednajících, nýbrž neustále jen rozumujících lidí. Jednotlivé figurky jsou kresleny ovšem správně a neodpuzují nás. Pro vnější účinek vykonáno mnoho, ale přece snad bylo zbytečno, aby Anna umírala na jevišti. Vše, co nám Gorkij sděluje z života soukromé noclehárny, jest dávno známo a zajisté neméně dobře vylíčeno celou řadou spisovatelů (jme-

nujeme Glěba Uspenského, Dostojevského, Levitova, Krestovského).

Nejzajímavější z bosáků jsou zde Satin a baron, též silně působí idiot herec, jenž neustále povídá, že jest otráven alkoholem, chce se k Lukově radě léčiti a posléze se oběsí. Satin má pravou bosáckou filosofii; rozumuje: »Omrzela mne všechna lidská slova, všechna naše slova — omrzela! Každé z nich jsem slyšel zajisté asi tisíckráte.« Myslí si, že na světě není lepších lidí nad zloděje, o práci málo stojí: »Učiň tak, aby práce mně byla příjemnou; já snad pak budu pracovati . . . ano! Snad! Když práce jest zábava, život jest pěkný! Když práce jest povinností, jest život otroctvím.« Pepel rozumuje jako Falstaff: »K čemu jsou čest a svědomí? Na nohy místo bot neobuješ ani čest ani svědomí. Cti a svědomí potřebují ti, kdož mají moc a sílu.« S ním souhlasí Bubnov: »Nač svědomí? Vždyť nejsem bohatý.« Pepel se naučil své filosofii od barona a Satina, který ho poučoval, že ovšem každý člověk chce, aby jeho soused měl svědomí, avšak nikomu není prospěšno je míti. Za takových řečí přichází »stranník« Luka, ve svém poutnickém obleku, s holí v ruce, s rancem na zádech, s kotlíkem a čajníkem u pasu. Přiznáváme se, že se nám vůbec nelíbí tito ruští poutníci, chodící k svatým místům třebas až do Jerusalema, a že jsme my alespoň mezi nimi neviděli onoho Vlasa, kterého Někrasov tak idealisoval. Luka jest nějaký kajicný hříšník, člověk zkušený, jenž nyní poučuje své bližní a dobře se při tom má. Světa užil dosti, vždyť pro ty ženské ztratil všechny vlasy. Dozvěděv se, že zavítal do čisté společnosti, libuje si: »Mně je vše stejno! Vážím si třebas taškářů, dle mého mínění ani jedna blecha není špatná (ni odna blocha ne plocha), všechny jsou čerňoučké, všechny skákají, bodejť.« Inu, tedy všichni lidé jsou asi stejné blešky. Když baron líčí, jak velkopansky kdysi žil, Luka poznamenává: »A přece jsou to lidé! Přetvařuj se, jak chceš, vykrucuj se sebe více, však zrodil jsi se člověkem a člověkem též zemřeš. A přece, hledím, lidé stávají se umnějšími, neustále zajímavějšími, a jakkoliv žijí pořád hůře, přece chtějí pořád něco lepšího . . . tvrdohlavci!« Sám vydává se za poutníka a podotýká: »Všichni na zemi jsme poutníky . . . Povídají, slyšel jsem, že též naše země na nebi jest takovou poutnicí.« Co ostatní se hádají nebo hrají v karty, Luka laskavě těší umírající Annu, domlouvaje jí: »To nic! Tak jest před smrtí, holoubku. Nic, milá. Doufej . . . Vidíš, tedy zemřeš a budeš míti pokoj . . . ničeho více nebude třeba a báti se nebude čeho! Ticho, klid . . . lež si! Smrť vše uspokojuje . . . ona jest k nám laskava . . . Zemřeš, odpočineš si, jak se říká . . . to jest pravda, milá! Protože, kde pak zde si může člověk odpočinouti.« Na otázku Anninu, zdaž tam bude též trápení, odpovídá: »Nic nebude, nic! Věř mně! Pokoj, a víc nic! Zavolají tebe k Pánubohu a řeknou: Bože, pohleď, přišla služebnice tvá Anna . . . A Bůh pohledne na tebe s něžnou přívětivostí a řekne: Znám tuto Annu! Nu, řekne, odveďte ji Annu do ráje! Nechť si odpočine, vímť, že žila velmi těžce . . . velmi se unavila . . . Dejte odpočinek Anně.« Anna v radosti a pochybnosti si přeje,

by tam byl úplný odpočinek, by pranic necítila. Luka ji těší dále: »Nebudeš cítiti! Nic nebude! Věř! S radostí umírej, bez bázně . . . Smrt, povídám ti, nám jest jako máť malým dětem.« Anně se však přece nechce umříti, ráda by alespoň trochu žila a třeba i trápení snášela, když tam ho a vůbec ničeho nebude. Vidíme před sebou postavu starého Tolstého, jenž těše své bližní a též sebe rozličnými evangelickými pravdami, dobře ví, že tam nic nebude.

Luka má za ušima, což dobře pozoruje Pepel řka: »Tys, brachu, chlapík. Prášíš pěkně . . . skazky povídáš příjemně! Praš si, což . . . bez toho jest, brachu, málo příjemného na světě!« Staroch vůbec přímo nemluví, ale neustále poučuje. Pepelovi zloději, jenž ho nejlépe prohledl, radí, by šel do Sibiře: »A hezká země Sibiř! Zlatý kraj! Kdo vládne silou, rozumem, tomu se tam daří jak okurce v skleníku.« Pepel: »Staříku! Proč neustále prášíš?« Luka: »Co?« Pepel: »Ohluchl! Proč prášíš, povídám?« Luka: »V čem tedy praším?« Pepel: »Ve všem . . . Tam u tebe pěkně, zde pěkně . . . vždyť prášíš! Nač?« Luka: »Jdi a sám se podívej . . . Řekneš mi zaplať Pánbůh. Co se tady potloukáš? A nač ti je pravdy tak velice třeba? Pravda možná že by pro tebe byla klackem.« Pepel se však nedá odbyti a rozhodně se táže Luky, zdaž jest Bůh? Luka váhá s odpovědí, potom tichým hlasem praví: »Věříšli, jest, nevěříšli, není. Več věříš, to též jest.« Pepel byl ohromen touto odpovědí a nevěděl, co si má mysliti. A jemu se přece věřiti chtělo, jak patrno jest z odpovědi, kterou dává Vasilise vyčítající mu, že ji přestal milovati a namlouvá si její sestru: »Dávno (tebe nemiluji), duše nemáš, babo. Žena má míti duši . . . my jsme zvěř, nás je třeba učiti, a ty čemu jsi mne naučila?« Staroch za jich rozmluvy vlezl na pec a slyšel, jak Vasilisa navádí Pepela, by zavraždil jejího muže; pak sám radí Pepelovi, aby honem odešel někam a vzal s sebou Natašu: »Hochu! Poslechni, co ti řeknu: s touhle babou — pryč jest třeba! Ty jí k sobě nepouštěj! Muže ona sama bez tebe se světa zprovodí, a ještě chytřeji než ty, ano! Ty jí ďáblice neposlouchej! Pohleď, jaký jsem? Plešivý. A proč? právě od týchž různých bab . . . Snad jsem těchhle bab znal více, než jsem měl vlasů na hlavě.« Pepel je celý zmatený, neví, koho z lidí má považovati za dobrého, koho za zlého. Ničemu nerozumí. Luka: »Čemu zde rozuměti? Všelijak žije člověk . . . jak srdce poroučí, tak žije . . . dnes je dobrý, zítra zlý . . . A chytlali tě holka skutečně za srdce, odejdi s ní odtud, a vše jest hotovo . . . Aneb sám jdi . . . Jsi mlád, ještě si někde babu opatříš . . .« Pepel chce se vyptávati dále, ale smrt Annina to překazí, a až do konce druhého jednání mají bosáci dost látky k hovoru.

V třetím aktu těší děd Luka hlavně Nastju, která čte různé milostné romány a představuje si různé milovníky, o jichž jsoucnosti nepochybuje. Baron se ji posmívá, a Luka jako umírající Anně mluvil o Bohu, tak mluví zamilované Nasti, by věřila ve skutečnost své lásky, jestliže ji to těší. Zde opět Tolstovský mužíček mluví o tom, že musíme míti lítost s lidmi, neboť Kristus všech lidí litoval, všem tak poručil atd. To zkrotli ti bosáci; v stepi by

Luky asi neposlouchali a zle by se mu odplatili za jeho napomínání a poučování; ale zde jest to pouze špinavá noclehárna. Klešče to všecko přece dopálilo. »Povídáte tu — pravda! Ty, staříku, všechny těšíš . . . Já ti řeknu . . . nenávidím všech! A ta pravda . . . buď zlořečená prokleta!« Už dříve křičel zběsile: »Jaká pravda? Kde jest pravda? (Sápe na sobě rukama hadry:) Hle pravda! Není práce, není síly! Hle pravda! Útulku, kam hlavy skloniti není! Zdechnouti musím . . . hle ona, pravda! Ďáble! Nu, nač mně pravda? Dej oddechnouti . . . oddechnouti dej! Čím jsem vinen? Nač mně pravda? Žíti — ďáble — žíti nelze, hle ona, pravda!« Klešč prchá, přichází Pepel a opět nazývá Luku »starcem chytrákem« (lukavij) a ptá se ho, vypravujeli historii. Luka vypravuje, a sice touž historii, kterou vypravoval Tolstoj v celých svazcích spisů svých, bojuje proti vědě a mužům vědy. »Hle, ty povídáš pravdu . . . Ale pravda nejde člověku vždy k duhu . . . ne vždy pravdou duši vyléčíš. Byl, příkladně, takový případ: znal jsem jednoho člověka, který věřil v spravedlivou (pravednou) zemi . . . Musí prý býti kdesi na světě spravedlivá země . . . v té zemi prý bydlí zvláštní lidé . . . hodní lidé! navzájem chovají k sobě vážnost, navzájem, zcela prostě si pomahají a všecko u nich jest krásné, pěkné! A hle, člověk neustále se chystal jíti . . . spravedlivou tuto zemi hledat. Byl to chuďas, žil špatně . . . a když mu bývalo tak zle, jen lehnout a umřít, nepozbýval mysli a neustále se usmíval a pouze si říkal: ach nic! strpení! Trochu ještě počkám a pak vším zde praštím a půjdu do spravedlivé země . . . To byla jeho radost jediná, tahle země . . . A hle, do toho místa — v Sibiři to bylo — byl poslán do vyhnanství učenec . . . s knihami, s plány a všelikými nástroji. Člověk povídá učenci: Ukaž mi, prosím tě, kde leží spravedlivá země a kudy je tam cesta? Učenec ihned knihy otevřel, plány rozestřel . . . koukal, koukal, — nikde není spravedlivé země! Vše jest správno, všechny země jsou ukázány, a spravedlivé — není! Člověk nevěří. Musí býti, povídá, hledej lépe! Sice, povídá, knihy a plány tvé za nic nestojí, neníli spravedlivé země . . . Učenec se urazil. Mé plány, povídá, jsou nejpřesnější, ale spravedlivé země vůbec nikde není. Nu, tuhle se už ten člověk dopálil — cože? Žil jsem, žil, trpěl — trpěl a pořád věřil — jest! a tumáš, z plánů vysvítá — není! Loupež! . . . A povídá učenci: Ach ty . . . chamraď taková! Podlec jsi, ale ne učenec — a bác ho za ucho! pak ještě! . . . A potom odešel domů a oběsil se!« Luka se loučí s bosáky; prý se jde k »chochlům« (Malorusům) podívat na novou víru, kterou objevili. Ale neodešel hned, mnoho dal ještě hádanek rozličným lidem v noclehárně a zmizel teprv po zavraždění Kostyleva na konci třetího jednání. Kostylev s ženou týrali Natašu, Luka nejspíše zavolal nepřítomného Pepela na pomoc, a vražda se stala. Čtvrté jednání se odehrává v noclehárně bez Luky, ale mnoho se o něm mluví; nejvíce ho velebí Satin. Klešč se pošklebuje, že staroch všecky kamsi lákal, ale cesty neukázal, a baron ho nazývá šarlatánem, což hrozně rozlítilo Satina: »Mlčet! Vy všichni jste hovada! Pařezy . . . mlčet o starci! Ty, barone, jsi nejhorší ze

všech! . . . Ničemu nerozumíš a mluvíš nesmysly! Staroch není šarlatán. Co jest pravda? Člověk — hle, pravda! On tomu rozuměl, ale vy ne! Vy jste tupí jako cihly . . . Já rozuměl staříkovi, ano! Mluvil nepravdu (vral), ale pouze z lítosti k vám, čert vás vezmi! Mnoho lidí žije, kteří lhou z lítosti k bližnímu . . . já to vím! já jsem to četl! Krásně, nadšeně, rozněcujíce lhou! Jest lež těšící, lež smiřující, lež ospravedlňuje tu tíži, která rozmáčkla ruku dělníkovu a obviňuje umírajícího hlady . . . Já znám lež! Kdo jest sláb duchem a žije cizími šťavami, tomu je lež potřebna, jedny podporuje, druzí se jí zahalují . . . A kdo je sám svým pánem, kdo je nezávislý a nežere z cizího, nač mu třeba lži? Lež je náboženství otroků a pánů! Pravda jest bůh svobodného člověka.« Zvláště se líbí Satinovi odpověď Lukova k otázce, proč žijí lidé. Všichni prý pro něco lepšího. Na příklad jest mnoho truhlářů, všelijaké chamradi, ale z nich zrozuje se truhlář takový, jemuž podobného posud země neviděla. »Proto právě každého člověka si třeba vážiti . . . neboť není nám známo, čím jest on, proč se narodil a co může vykonati, . . . snad se zrodil k našemu blahu, k našemu velkému prospěchu? Zvláště pak dítek třeba si vážiti, robátek! Robátkům jest třeba mnoho místa! Dítkám tedy žíti nepřekážejte. Dítek si važte!« napomínal Luka Satina.

Baronovi se sice takové řeči, též líbí, ale pohlíží na ně velmi skepticky. Přece však se ani Satin nemůže polepšiti a poslechnouti starocha, jenž mu radil, by nikomu nečinil příkoří a všem odpustil. Bosák se v něm sice, když jest podnapilý, jeví v dobré, přívětivé podobě, ale jest si vědom svého bosáckého důstojenstvi a hrdě řeční: »Když jsem opilý, vše se mně líbí. Ba ano . . . Tatar (jeden z nocležářů) se modlí? Výborně! Člověk může věřiti a nevěřiti, to jest jeho věcí! Člověk jest svoboden . . . za vše platí sám: za víru, za nevěru, za lásku, za um. Člověk za vše platí sám, a proto jest svoboden! . . . Člověk — hle pravda! Co jest člověk? To nejsi ty, ne já, ne oni, . . . nikoliv! To jsi ty, já, oni, stařík, Napoleon, Mahomet . . . v jediném! (Kreslí ve vzduchu podobu člověka.) Rozumíš? To jest ohromno! V tom jsou všechny počátky a konce . . . Vše jest v člověku, vše pro člověka! Žije. Jest pouze člověk, vše ostatní jest dílo jeho rukou a jeho mozku! Člo-věk! To jest velkolepé! To zní . . . hrdě! Člo-věk! Třeba vážiti si člověka! Nelitovati . . . nepokořovati ho lítostí . . . třeba si ho vážiti! Připijme si na zdraví člověka, barone! (Vstává.) Pěkné jest to — cítiti se člověkem! Jsem kriminálník, vrah, falešný hráč — inu ano! Když jdu po ulici, lidé pohlížejí na mne jako na taškáře, vyhýbají se mně a ohlížejí se . . . a často mně spílají lotrů! Šarlatán! Pracuj! Pracovati? Proč? Abych se nasytil? (Chechtá se.) Vždy jsem opovrhoval lidmi, kteří příliš pečují o to, aby byli syti. To není hlavní věc, barone! To není hlavní věc! Člověk jest výše! Člověk jest výše sytosti.« — Zajisté Satin, ne Luka, jest hlasatelem »filosofie« Gorkého. Satinu se pouze staroch Luka líbí, jako se Gorkému líbí stařec Tolstoj. Oba snad spojuje poslední výrok Satinův: »Člověk stojí výše sytosti,« z kterého vyplývá ono opovržení statky tohoto světa, jakým se vyznamenávají všichni bosáci. Též nám se

líbí tato věta, zajisté Marie jest výše Marty, — ale pranic se nám nelíbí ono maření sil, kterým špatně se připravují cesty novým lidem, kteří by mohli náš všední, »měšťácký« život přetvořiti v život vznešenější, v život krásný a rozumný.

Ale vraťme se k dramatu. Kterýsi německý kritik vytýkal překladateli jeho, že přeložil záhlaví ne doslovně, nýbrž slovem »Im Nachtasyl,« t. j. v noclehárně. Překladatel snad učinil tak náhodou, ale zcela správně tím posoudil dílo Gorkého. Nejsme na dně, nýbrž pouze v noclehárně; nevidíme duši těchto lidí, nevidíme oné hrozné skutečnosti, onoho spletitého pásma poměrů, z kterého vznikli tito lidé; vidíme pouze dost veselé lidi, obyvatele noclehárny, kteří neúnavně se baví rozprávkami, hrou v karty, pitím; zle sice lají osudu, ale nezoufají si, o čem svědčí smích i žerty, kterých nemůže ani zapuditi přítomnost nešťastné, umírající Anny, jež po celý život byla hroznou trpitelkou, jako většina prostých ruských žen. Proto se diváka nezmocňuje hrůza a děs jako čtenáře při líčení velkoměstských pelechů. Někteří kritikové vidí v tom velkou zásluhu Gorkého, že nelíčí černě a beznadějně — též tito lidé zachovali v sobě »jiskru boží,« neztratili víry v život jako ony tři sestry Čechova, ale pohlížejí vesele do budoucnosti, která při jich bídě a nouzi i mravní spustlosti alespoň chvilkami jim může poskytnouti trochu štěstí. Ovšem toto štěstí opět hlavně hledají v láhvi vodky nebo piva, a také ho všichni nenalézají. Víra v život těchto zavrženců působí asi nejvíce na obecenstvo v naší unylé době, a to též snad jest jedna z příčin, proč bosáci Gorkého jsou tak oblíbeni zvláště u mládeže.

Psychologie jest v kuse málo: neustále rozumování bosáků neodhaluje nám tak jich nitro, jak to chtěl učiniti spisovatel, a ruší dojem na každém kroku. Tyto ne jednající, nýbrž povídající osoby dotýkají se opět všech oněch otázek, které se na Rusi už staly příslovečnými a všedními. Proto zvláště čtení kusu Gorkého vyžaduje nemalé trpělivosti: slova, slova, slova. Proto též úplně souhlasíme s kritikem Ruské Mysli, že »smutný nedostatek dramatické žíly u spisovatele činí též jeho druhý kus nezákonitým děckem jeviště, a pouze tací mistrové konkretního vtělení, jakými jsou herci Uměleckého divadla, mohli svými silami, vysokým napjetím talentu sděliti živou názornost a dramatický zájem této vzájemné zábavě výroky a myšlenkami.« Též to jest pravda (opakujeme schválně slova ruského kritika, aby se neřeklo, že jsme předpojati ve své kritice slaveného spisovatele), že Gorkij, sestoupiv na dno života, nepřinesl odtud nic zvláštního, co bychom už nebyli viděli na jeho povrchu, co by mohlo umělecky ospravedlniti spisovatele v tom, že se pohřížil v takovou špinavou vrstvu společenskou. A jací jsou to bosáci? »Vnitřního rozdílu mezi lidmi, stojícími na různých stupních společenských, nevidíme. Gorkij otevřel dokořan dvéře v noclehárnu, a my jsme tam uzřeli své staré známé. On se opakoval. Ne pouze ti obyvatelé sklepních bytů nebo jim blízcí lidé, které nám líčil v počátcích své činnosti, ale též Tom a Gordějev a nudní měšťáci jsou nad míru podobni osobám tohoto nového kusu. Totéž hledání pravdy a věčné roz-

právky o ní, táž teskná touha po svědomí, týž nadbytek rozumování utlumující bezprostřední sílu citu. Opět tu lidé ne tak žijí, jako spíše pohlížejí na sebe a přemítají o svém životě.«

Že není vše zlato, co se třpytí, a že bosáci leckdy vyřknou notnou hloupost, přesvědčí se každý, kdo pozorně kus přečte; přece však máme před sebou vesměs lidi jemnějšího vzdělání, než jakými bývají bosáci, a Gorkij zase dle slov jednoho z nich hodně podmaloval (podrumjanil) jejich duše. Neuvaroval se tedy ani zde svých obyčejných chyb, a právě to snad se nejvíce líbí divákům, totiž jeho řečnický a ne skutečný idealism, oslazený sentimentalismem. Pravdy vnitřní, umělecké jest v tom málo. Proto též se tak velice líbil Luka, v němž se tyto vlastnosti stupňují: ale i on asi spíše pěkně mluví než jedná, neb aspoň jednal po celý život docela jinak, než nyní mluví. Luka těší lidi, kterých lituje, klamem uče je věřiti v to, več se jim věřiti chce, a tím zajisté získává si přízeň, ba lásku všech trpících. Ale jeho pevná slova nám divákům a čtenářům víry dáti nemohou, ba spíše mohou zvýšiti naši tesknotu duševní a upevniti v nás Nietzschovské přesvědčení, že ne pravdy, nýbrž klamu potřebujeme ve svém životě. Takové názory sotva asi mohou rozptýliti duševní tmu a nejistotu, kterou tak velice trpí současná společnost. Luka nad to není novým typem v ruské literatuře; v něm zajisté jsou črty Karatajeva z Vojny a míru Tolstého a starého Akima z jeho Plodů osvěty. Proto nevíme, proč bychom s kritikem Ruské Mysli považovali tento typ za velkou zásluhu Gorkého, spíše jsme v rozpacích, jak máme v souhlas uvesti vše to, co posud mluvil a konal Gorkij, se slovy tohoto až příliš rozumného a chytráckého Luky. Zjevil se Luka pouze na okamžik, by ozářil život těchto zavržených lidí? či bude nyní už stálým průvodcem a mentorem »bosé komandy?« Jsme žádostivi, ale myslíme, že na Luku s jeho filosofií má Gorkij ještě dosti času.

Rozhledy v umění výtvarném.

Výstava českého umění pořádaná spolkem »Manesem.« — Publikace »Moravě.«

V Kotěrově pavilloně pod Petřínem otevřena přičiněním družiny »Manesa« zajímavá výstava prací českých umělců, zajímavá již výběrem, neméně pak uspořádáním. Nejde sice o representační podnik, by české umění v celém rozsahu vystupovalo před veřejnost, ale spíše o projev tak řečené české moderny. Vystavují členové »Manesa« a několik mimo spolek stojících umělců, z nichž Schwaiger, Schikaneder, Knüpfer, Tomec, Stibral náležejí k starší generaci umělecké, Voves, Milan Havlíček, Dvořák, Jos. Jelínek, Langer, Pečínka a sl. Dostalová k dorostu. Marie Dostalová, malířka krajin, ukončila zatím svou životní dráhu, zachvácena rukou smrti v počátku uměleckého působení svého. Dvě menší malby v této výstavě do-

kazují, že se mohla státi krajinářkou silného osobitého výrazu, technicky pokročilou interpretkou přírodních nálad, že měla sílu, smysl pro jemné barevné odstíny a pevnou, jistou ruku. Tím více želíme ztráty tak neočekávané a zaznamenáváme jmeno nadané dívky v seznamu umělců českých na místě, kterého si zesnulá plnou měrou zasloužila.

V interiérech pavillonu umístěno 149 prací. Výstava tedy není veliká, ale za to tím rázovitější. Zmínil jsem se již, že úprava výstavy je zajímava. Výstavní výbor s arch. Kotěrou v čele proměnil i tentokráte vnitřní rozdělení místností a dekoroval annexy prostě, ale po svém pikantním spůsobu velmi effektně. Postranní salonek je žlutě a bíle vyčalounován, hlavní střední prostor ukazuje tmavošedé stěny, zadní polygonální místnosti jsou modré. A k těmto základním, jelikož ve velkých plochách dominujícím barevným tónům přispůsobeny obrazy, to jest rozvěšeny tak, že až na malé výjimky dobře harmonují s folií. Jen Jiránkův hoch na zdi sedící (Na jezu) nehodí se na modrou stěnu, jejíž barva až příliš splývá s všeobecnou barevnou náladou obrazu. Jinak působí každé dílo na svém místě velmi dobře, zvláště pak nádherně svítí rozměrné rondo Švabinského U stavu z černavé draperie a na černavém koberci.

Švabinský se vůbec stal jakýmsi zlatým hřebem této výstavy. Jeho veliké perokresby, akvarelovými barvami prostě a široce položené, účinkují jako pravé »obrazy«, zvláště Kamelie, poetická komposice sestávající z několika hřejných tónů ženské pleti, měnivých barev na motýlích křídlech a žhavě rudých květů, z tmavé zeleně proskakujících. »Obsahu« tento obraz nemá, to jest obsahem jest tu koloristní souzvuk, barevná nálada. Takové obrazy bez pointy jsou teď velmi moderní, pointa bývá vždy čistě umělecká, čili lépe malířská, obraz sám pak je více dekorativním předmětem než obrazem. Ale za to je Švabinský znamenitý kreslíř, a jeho vkus projevuje se vždy s jakousi ušlechtilou jemností. Zmíněné rondo představuje vlastně perokresbu ve velkém, ovšem bez pera provedenou (je to olejovými barvami a štětcem na plátně malováno), známé pak podobizny perem a tuší kreslené nebo nad to kolorované potvrzují, že vzácný talent tohoto Moravana si nalezl individuelního výrazu. Tak jako Švabinský nekreslí žádný druhý umělec u nás a v cizině, čímž nechci říci, že by jiní malíři měli tak kresliti jako on; i kdy by to dokázali po stránce technické, nedovedli by asi vložiti do kreseb ten zdrželivý klid a ten tichý půvab, z prací Švabinského dýšící.

Skvěle vystavuje také Uprka. Pleinair v celé jeho slávě, zářící, svítivý, vzdušný, nyní již bez křídovitých světel, pleinair upřímný a zdravý jest v těchto malbách. To je vše poctivě podáno a silně vycítěno. K tomu pojí se temperamentní spůsob malby, ono šťavnaté malování, které bez dlouhých okolků švihem štětce »nasadí« hrudku barvy vždy na patřičné místo, kde taková skvrna »něco představuje«. Podzimní motivy z pastvy a na poli se stafáží lidí a zvířat jsou plny života a pravdy. Není radno dívati se na takový větší obraz Uprkův z blízka, ale ve větším salonku nebo v pokoji zámožného občana by působil velmi dobře. V umění Uprkově zvučí radost ze života i z umění, tu zdá se již Švabinského dílo obestřeno lehkým závojem melancholie.

Zádumčivý, přismutnělý je také Slavíček, jehož krajiny lze nazvati rázovitě českými. Ovšem nikoli pro tuto zádumčivost, neboť není naše vlast zemí smutnou, krajinného rázu truchlivého, nýbrž naopak české krajiny po výtce jsou veselé, malebně vděčné a plny přírodních krás. Málo je u nás pustých strání, to bohužel nejspíše kolem Prahy, málo skalnatých plání, málo bařin, za to tím více lesů, šťavnatých luk, úrodných polí a mohutného, radostně zeleného stromoví. Český krajinář dosti pracně musí vyhledávati chudé, »nevděčné« motivy, a to jen proto, že jsou v modě. Hudeček nevyhýbá se pěkným, třeba prostičkým pohledům na stromoví, a najmě oceňuje krásu vodní hladiny, v nížto se zhlíží měsíc, jehož tentokrát na obloze není viděti, nýbrž jen jeho obraz v temném zrcadle rybníka. A také sluneční svit jde Hudečkovi k duhu, když v létě pozoruje, jak krásně rozloženo slunko po svěžím trávníce sadu a jak malý hoch se připravuje k lázni v potůčku. Motiv malován velmi živě, nemá zamlžené tóny šera, a neupomíná nikterak umělce, který nejraději na unylé šalmaji hrál večerní písně.

Nové barevné akkordy udává Fr. Šimon ve svých zimních krajinách, benátských večerech, a jiných obrazech z cesty po Italii. Jemné odstíny modře a žlutě, růžové tóny vysokých poloh, nebo zelenavé stíny klade vedle sebe a dociluje přesvědčivých effektů. Je to kolorismus v pravdě moderní, a co nejvíce na váhu padá, provedení již je prosto všech přetvářek a umělůstek. Totéž lze říci o Bémovi, a také Stretti maluje své krajiny i portréty nenuceně, s volnou šíří, ale bez affektace. Oba tito umělci nepřestávají na určitém druhu malby, pracují akvarelem, pastelem a ryteckou jehlou, malují olejem, a to zase nejen krajiny, nýbrž také genry, portréty, pohledy (veduty) atd. Podobně má se to s Böttingrem, ale umění tohoto mladého adepta je o stupeň secessnější. Poetická allegorie spící přírody (zimy), pak krajinářské studie, skizzy v oleji. Upomínka na ples Zeleného mládí, pastellovaná podobizna dámy, to vše vibruje v duhových nebo perleťových barvách. Je to staré sfumato až do krajnosti provedené. Wachsmann řadí se k modernistům svým pohledem do hloubky moře, kde plovou vodní ženy s rybkami o závod. Preissler je tentokráte trochu energičtější v barvě, až příkrý v koloritě terrainu a nejasný svým sujetem, a také trochu skresluje. Sympatický umělec na této výstavě neposloužil sobě u valné části obecenstva. Preissig vystavuje dva lepty, originální pohádky, ale Modráček přece připomíná vlivy německé moderny (Worpswedské skupiny).

Velký obraz Hofbauerův Před východem slunce překvapuje jako komponovaná krajina náladností a suggestivním vylíčením hlubokého ticha zasněžené země a tmavě blankytného moře, nad nimiž táhnou běloskvoucí mráčky rythmem slavnostního chorovodu. Všecky barvy jako nadechnuté přece harmonují s temnou modří oceánu. Hofbauer má na výstavě ještě japonský pastel, akvarel a barevnou dřevorytinu (Pohled na Prahu), drobnůstky velmi dovedně podané.

Určitější barvy, tóny poněkud lomené, ale vždy o stupnici hlubší než prve jmenovaní malíři, miluje Jiránek, jehož obraz Sprchy v Pražském Sokole působil jako novinka z ateliérového zá-

kulisí; Jiránek patrně chtěl překvapiti, a to se mu podařilo. Silně malované akty, brillantně vystižené osvětlení, plastika postav, hloubka znázorněného prostoru, to jsou dobré vlastnosti díla. Menší krajiny a studie dokazují, že Jiránek má bystré oko pro barevný souhrn zevního světa, pro »visi«, jak se nyní říká, t. j. že mžikem postřehne, jak krajina v jisté chvíli působením světla, atmosféry atd. působí, a že tento dojem dovede zachytiti. Jakousi sílu podání ukazuje také Kalvoda, krajinář širokého rozmachu, milující rozsochaté stromy, lesklé vodní tůně, širé rozhledy do kraje. Při tom trochu stylisuje a upravuje si přírodu, aby působil obraz dekorativně. Jeho malby nabyly slohu, i dosáhl toho, že jeho krajiny poznáme po švihu linií obrysných a po rovnováze komposiční.

Karel Špillar zastoupen pastelovými kresbami velmi jemného pelu, také více mlhovitými komposicemi, barevnými sonátami než »obrazy«. Neobráží se v nich svět, příroda, nýbrž umělcovy sny, dumky, nápady a jeho vynalézavost. Rovněž krajinář Honsa je rozplihlý, jeho krajiny nelze ani jako takové s určitostí rozeznati. Panuška maloval pěkně osvětlenou chatu v rozvalinách a několik svých pohádek o strašidlech; zdá se, že krajinářství získá v něm zdatného zástupce. Homoláčův portrét dámy vystihuje zjev oduševnělé tváře i štíhlé postavy v barvách delikátně naladěných. Pollakova podobizna malována je pastósně, s vervou, a hlava je velmi zdařilá, poctivě reprodukovaná.

S Frant. Kupkou seznamuje se Pražské obecenstvo velice rádo, znáť jeho temperamentní kresby k Penězům (Assiette au beurre) a k Sovově Balladě. Originelní umělec představuje se nám jako malíř neméně plnokrevný. Teplé tóny, smělé jejich kombinace, realism tělesného světa ve službách fantasie ohnivé a odvážné, to činí jeho obrazy zajímavými ukázkami umělecké letory nad míru živé, ba cholerické. Kupka maluje boj, pohyb, radost, vztek, maluje demonické záhady, hrůzu, děs. V barevných leptech fantasuje o Hlasu ticha, olejem maluje Radosti, dvě nahé divoženky na koních bořících se do bahna na břehu říčky, maluje Vzdor vidinu, kolosa němě k nebi zírajícího a křečovitě prsty křivícího, a maluje pastelem portrét dámy mazlící se s psíkem, leptá sám svou vlastní podobiznu.

Krajináři Lolek, Voves, Langer, Dvořák vystavují vesměs dobré věci, Minářík má zde pastelovou krajinku rudnoucím západem osvětlenou, Kaván zimní motiv osvědčené kvality. Slečna Braunerová obeslala výstavu energicky provedenými pastelly a akvarelami, jimiž líčí půvaby starobylých měst, Prahy především; Pečínka parafrasuje tečkovací způsob malby, jak jej seznal u Clauda Moneta, Jos. Jelínek se zdarem luští barevný problem zimního večera.

O příspěvcích umělců mimo svaz »Manesa« činných stačí poznamenati, že Schwaiger zaslal své krysařské typy, Schikaneder krásnou večerní krajinu, která byla ihned prodána (asi proto, že je tak solidně a nenápadně malována), Knüpfer Mořský příboj známé dokonalosti a poetický večer na břehu, Stibral akvarelový pohled do loubí Benátského kláštera, velmi jadrně malovaný, a Tomec několik studií, větší jarní krajinu i roztomilou kresbu na zeleném

papíře. Tomce lze považovati za novou akvisici pro české umění, aspoň po prvé vystavoval v Praze s českými umělci.

Sochařství zastoupeno jest Suchardou, Kafkou, Šalounem, Fr. Uprkou, Havlíčkem a Bílkem. Miloučké jsou Suchardovy dětské hlavičky, jemné a něžné jeho plakety a drobné reliefy. Šaloun modernisuje se čím dále tím více, což při jeho nadání a při poctivosti jeho práce nemá nepříznivé následky pro jeho díla, ač na př. poprsí mužské zbytečně zakončeno neforemným balvanem. Kafka vede si velmi statně, ale zdá se, že považuje za svou povinnost, aby nezůstal za nápodobiteli Rodinovými. Jeho markýza tomu nasvědčuje. Fr. Uprka přináší menší studie ze Slovenska, s pěknou šířkou modelované, s živým pohybem, Havlíček snaží se býti výrazným a Bílek zůstává si stále věren a stále nesrozumitelný; vystavil sochy i kresby, ale vyjma Slepce, skupinu dvou postav k sobě se tulících a ku předu kráčejících, nezíská si žádné dílo asi mnoho přátel. Přílišná abstraktnost jeho motivů (aspoň z nápisů patrná) a pak známý jeho spůsob provádění, nejvíce Rodinovskému se blížící, působí, že při nejlepší vůli nelze jeho pracím porozuměti.

Škoda, že moderní architekturu representuje toliko Dušan Jurkovič, autor Radhoštských pousteven; družina modernistů tohoto odboru je dnes dosti četná. Takto jsou skizzy a fotografie staveb v Luhačovicích Jurkovičem navržených jedinou položkou v rubrice »stavitelství«.

Po prohlídce této výstavy dostavuje se poznání, že naše moderna sleduje francouzské vzory, čili že pracuje v duchu francouzského umění. Nejčeštější umělec je asi Joža Uprka, je aspoň nejslovanštější, k němuž se připojuje Jurkovič s lidovými motivy stavebními, Slavíček a Kaván s českými krajinami; Schwaiger je zcela svůj, Kupka velmi původní a Švabinský umělec nevšedního rázu, trochu anglický praeraffaelista a velmi silně český kolorista — žádný Angličan nemá tolik smyslu pro barvu jako tento Čech. Řada kvetoucích talentů postupuje s jmenovanými umělci a každý má, co by vypravoval, každý podává ze svého. Bohatá je žeň — ale snad tohoto porovnání nevykořisťuji až do krajnosti, řeknuli, že zrno dosud není roztříděno.

* * *

Album reprodukcí dle maleb a kreseb našich moravských umělců, pod názvem »*Moravě*« nákladem družstva Národního divadla v Brně vydané, nepostrádá zajímavostí, i kdy bychom nehleděli na účel této publikace. Po prvé se tu seřadili moravští krajané malíři a sochaři v jednu četu, a věru četu velmi junáckou. Vždyť Mucha, Joža Uprka, Kalvoda, Švabinský, Ondrúšek, Lolek, Jaroněk jsou jmena u nás dávno chvalně známá, a také Obrovský, Šír, Frant. Uprka, Koudelka a Zd. Vorlová nevystupují po prvé před veřejnost. Nejsou tu všichni Moravané, kteří dnes umělecky působí (schází na př. Roman Havelka), ale je to družina švarná. Obětavě přispívají k uskutečnění tužby československého národa, aby v Brně založeno bylo na pevných základech české Národní divadlo. Každý dal ochotně

reprodukovati kresbu nebo obraz, některý dvě až tři díla. A každý je zastoupen dílem rázovitým, Švabinský perokresbou, Kalvoda krajinářskými studiemi, Mucha dekorativními náčrty, Uprka ukázkami svých studií slováckého lidu, a mladší přihlásili se také tím, co za své nejlepší práce považovali. Album jest pěknou památkou na vlastenecký zápal těchto výtvarníků, a je to také pěkné album různých uměleckých individualit. Čistě provedené reprodukce dokazují péči nakladatelství B. Kočího, jež vydání alba převzalo a za levný peníz obecenstvu poskytuje sbírku umělecky cenných obrazů.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Obzor divadelní.

Opera.

Lesův pán. Opera o čtyřech dějstvích. Text dle Máchova Máje napsal J. V. Frič. Hudbu složil Váša Suk.

Proč přítomná novinka neznamená trvalý úspěch, neznamená umělecký úspěch vůbec? Nevyhovuje ani v jednom bodu životním podmínkám nynější opery. Vinen jest tím i skladatel i libretista, tento hned volbou látky, onen jejím hudebním tlumočením. Máchův Máj, báseň plná pochmurného, přemítajícího subjektivismu, nehodí se k dramatickému zpracování. Násilná injekce živlu, jenž chudičký děj poněkud dramatisuje přibráním nových osob, najmě rytíře Smila a čarodějnice Hronky, nebyla dosti vydatna, aby zachránila a prodloužila život slabého novorozeňátka. Naivní romantismus, ze všech pórů libreta prýštící, byl by snad býval vykonal povinnost v dobách, kdy Kreutzerův Nocleh v Granadě a podobná díla tvořila oblíbený repertoire. Takové krmi nynější svět odvykl. Že se V. Suk odhodlal libreto tak neúčinné komponovati, vysvětlujeme si dlouholetým pobytem jeho na Rusi. Tam nejsou ve volbě a úpravě operních textů vždy vybíraví; Korsakova Carská nevěsta nás o tom znovu poučila, ač to není dílo doby nejnovější. Viděl-li skladatel Čech, jak vynikající skladatel Rus hoví stále formám dávno přežilým a nepozbývá obliby, a při tom — přes občasné hudební styky s domovinou — nemohl býti dokonale zpraven o stanovisku, s jakého se u nás hledí na současnou tvorbu operní, není divu, že ve svém díle umístil řadu písňových vět, že v průběhu skladby nevyhýbá se effektům dosti laciným, že si více hledí hudební lyriky, a to ještě výrazu ne vždy poutavého. Se vzácnou jednomyslností byla novinka kritikou odsouzena. Litujeme, že přišlo na zmar tolik práce, času a nákladu. Pokud skladatelé téměř bez výjimky budou v díle operním nalézati jediný prostředek k získání materielních výhod, pokud veřejné mínění bude v operním skladateli spatřovati nejvyšší důstojnost hudebního umělce, potud také bude každoročně hojnost nezdařených oper odkládána k zasloužilému odpočinku v různých divadelních archivech.

K. Knittl.

Nové písemnictví.

Básně.

Úžasná plodnost poesie Jaroslava Vrchlického zřídka činí malou přestávku a nikdy vůči ní zpravodaj nemůže říci: »Učinil jsem jí zadost, nemám v tu chvíli o čem referovati, nemám čeho doháněti.« Zajisté žádný literární posuzovatel neprobral úvahami svými ani všech prací jeho původních, nadtož jeho překladů. V souborném vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického (nákl. J. Otty) přiřadily se poslední dobou k ostatním dílům dvě knihy, které budí zvláštní zájem svou souvislostí se životem skutečným a přítomným: *Duše-mimosa* s intimním duševním životem básníkovým a *Má vlast* se životem našeho národa. Knihy skvělé, nádherného lesku. Hned úvodní báseň Duše-mimosy, Hymna ku chvále tvůrčí radosti, velkým chodem a slohem ukazuje celou imponující tvářnost onoho básníka, jemuž jest grandiosnost pomyslů, podobenství a výrazů tak přirozena, jako jeho napodobitelům nepřirozena. Klasické ty draperie, v nichž musa Vrchlického kráčí jako pro ně zrozena, volně a s výrazem pravdivého nadšení v zářícím oku, často padělány jinými a vypůjčeny opět jinými, ukazují pak na nich jen pósy nedochůdčat marně se pokoušejících, aby se zdála také velkými.

Nejzajímavější jest prvý oddíl knihy nazvaný Z básníkova denníku, charakteristicky subjektivní to zrcadlo nitra velkého poety, jak se v něm obrážejí jeho vztahy ku povolání, ku práci a zápasu, k výsledkům, k budoucnosti a slávě. Nechť jest kdo autorovým přítelem či nepřítelem, nechť s obdivem akceptuje aneb kritisuje jeho pojímání věci, jedno uznati musí každý bez rozdílu: že ve všem tom není jediného rysu malého či líčeného, že vše jest velké, hrdě otevřené, plamenné, sytě individuelní. Takovou pravou, rázovitou básní Vrchlického jest na př. Allegorie, podobně též Atavismus. Kdo by nevěděl, čí to verše jsou, okamžitě v nich pozná básně Vrchlického, a kdo by ho vůbec ještě neznal, z těchto dvou básní jej valně pozná. Z ostatních básní knihy nejvíce se nám zamlouvají — a tuším, že nejvíce vážné ceny mají ony, které by bylo lze nazvati mudroslovnými, podávající v znamenitě výrazné, účinné formě kus moudrosti životní, nasbírané z intensivních zkušeností, jakých se nenabývá bez srdce krvácejícího. Filosofickou hloubkou nutí ku přemýšlení — a k jakému přemýšlení! i přivádějí na stopy tušených pravd, při nichž se až zatajuje dech; příklady toho: Legenda o štěstí, Vchod k pokladu, Hadí sluj. Jmenuji zde úmyslně tři básně, které k vyjádření svých myšlenek užívají symboliky; ale jaké to symboliky! Jest průzračně jasná až do závratných hlubin; je skvostnou schránkou povědéné pravdy, slouží k sesílení, ne k zatemnění a ochromení jejího výrazu, jak činívá naopak symbolika tak zv. moderní. Jakého básníka poznáme, dámeli vedle sebe básně Detail, kde se básník zamýšlí nad lebkou, a Dítě, kde se ho dotýká pláč novorozeněte! Připomínám ještě zvláště krásné, myšlenkově velké básně Sen, Ó nikdo

neví, Útěcha, Odpuštění, My lidé vrahové, — a přecházím ke knize Má vlast.

Můželi něco zvláště vyznačiti kocourkovství našich poměrů, směšnou bázeň před fángličkami modernosti, před chvástavou povzneseností nad vezdejší potřeby české, bezhlavý respekt před frází třeba již odguillotinovanou, která i bez hlavy se vypínajíc z plna hrdla křičí: »Já jsem jediné světlo,« — tož nachází se tento doklad v okolnosti, že i vůdčí politické listy české chtěly dekretovati zákaz, jímž se básníkům našim zapovídá vlastenecky básniti, že slovem u nás docela nepřípadným, slovem »chauvinismus« chtěly, jako plácačkou mouchy, zabíjeti vlastenčící básníky, ano že výslovně jen Janu Nerudovi po smrti ještě přisoudili právo, on jediný že za živa směl vlastenecky básniti (tedy ani Sv. Čech již nikoliv!), u každého jiného básníka že vlastenecké horování se tresce jako znešvařování »vyššího« názoru a vkusu uměleckého. Nebesům buď žalováno a na nebesích zvláště Palečkovi, nebožtíku šaškovi, že se tak bez žertu s vážností kathedrální psalo v listech, které mají vychovávati uvědomělý český lid a — řekněme to přímo — také české talenty.

Vrchlický osvědčil se nejen vždy jako vyvolený básník, ale též jako poctivý Čech a mužný charakter. Nikdy se nebál cenících se zubů smečky hotové poslintati a rozsápati jeho vavříny, neváhal promluviti odhodlané slovo o starých básnických památkách českých, když se proti nim vedl útok nejzuřivější; on se nerozmýšlel vysloviti vznešenou mluvou své poesie, co cítí i myslí Čech, srostlý se svým národem uprostřed bojů, křivd a nesplněných tužeb, jež jsou stálým jeho údělem. Nepodrobil se diktátu, aby básník přítomnosti zapřel Čecha přítomnosti, byť se i za neposlušnost pohrožovalo pranýřem směšnosti a šibeničkou nízké msty. A že tak jednal nejznamenitější básník náš, tím přidal nám o důvod více, abychom znamenitost jeho plně oceňovali.

Kniha Má vlast obsahuje oddíly: Věnování, Hory a lesy, Nivy a pole, Pod chatami, Pražské obrázky, Touhy a vzkazy, Dozpěv. Část básní těchto vyšla před 14 lety s názvem »Na domácí půdě« v Nerudových Poetických besedách, jiná část jako »Nálady a pohádky« loni ve skvostném obrazovém vydání (s obrazy Engelmüllerovými); celek doplněn básněmi, které po různu v časopisech vynikaly jako zlaté jiskry plamenného vlastenectví a budily nadšení. Co říci o všech těchto básních, co o souboru jich, jehož věncem básník, skráně vlasti jím ovíjeje, bezděky sebe sama významně věnčí? Lze říci o poesii této, že má všecky oslňující zdoby poesie Vrchlického: že jest zářivě barvitá i malebně obrazná, širá obvodem myšlenkovým, podmaňující lahodou výrazu, především pak živá — živá pravdou citového proudu, živá bezprostředností inspirace, živá nehledanou hotovostí vyspělého umění; trojnásobný život plane v luzných těch básních, v nichžto skutečně ruka mistrovská zvelebuje předmět svůj veškerým vděkem poetické spanilosti.

Snad že pohádkovité skladby jsou básnicky nejpůvabnějšími v celé sbírce, snad melodické, jímavé krajinomalby mezi nimi upoutají nás nejdéle svým kouzlem náladovým, připomínajíce tak výraznými rysy ráz české krajiny, snad hřímavé pravdy, jimiž básník-rhetor

mluví k duši lidu, nejmocněji udeří v otevřené srdce české. Jak významně básník (v Staveništi) praví o staré a nové Praze, že nad novou se »bude vznášet stará česká sláva!«

»Patinu dá střechám, věžím, prodchne všecky kouty,
a vnuk nesmí v nové Praze starými třást pouty!
Tak mi vzrůstej, tak mi tryskej, nová Praho, k nebi,
jen buď naše, jiného víc není zapotřebí!«

I dává (v Písni zvonu na poplach) hlaholiti srdci poplašného zvonu, že chce

»vše rozpoutati nebes hromy;
kdo v bídě vlasti hluch a slep,
buď houknouti mu do svědomí,
či raděj roztříštit mu leb!«

Ne ze srdce zvonu, ale ze srdce vlastního řine se básníkovi modlitba:

»Ať Osudy se valí s vším, jak chtějí,
jich každý útok nésti chci již v klidu,
jen jedno, Bože, dej, bych dále lidu
nemusil přestat zpívat o naději!
Ne, bych jej šálil klamy, illusemi,
však nový plamen odvahy a síly
bych vlívati moh' v ochablé mu žíly
a nejvíc lásku k rodné jeho zemi.
— — — — — — — — — — —
A jako dnes — byť s trpkou slzou v oku —
bych mohl červánků lem aspoň zříti,
že, Vlasti, nad tebou se začlo dníti,
byť v posledním to žití mého roku.«

Kromě dotčených zde básní upozorňujeme na zvláště čarokrásné: Ticho v lese, Lesní strž, Chaloupka v lese, Samota, Černé jezero, Modlitba na horách, Polní kvítí, Vodní květiny, Červánky, Báča, Zimní krajina, Hradčany při západu a mnoho jiných. —

Poslední květ nazývá se sbírka veršů Aloisa Škampy, vydaná nakladatelským družstvem Máje. Proč květ poslední? Vždyť obsahuje knížka nejednu stránku, na níž rozkvétá opravdová poesie, za kterou netřeba uzavírati dvéře. Jen více energie — a více autokritiky! Básně tyto jsou tak nestejné hodnoty, že čtenář při některých, neznaje ostatních, mínil by před sebou viděti básníka výše velmi značné a při jiných zas, kdy by nevěděl o oněch nejlepších, domníval by se, že jich ani básník nepsal. Červená tužka autorova měla býti čilejší, pak by se v knížce nebyly ocitly zastaralé, nemožné verše, jako: »Ty v život můj jsi nasypala růže, jak srdce mé ti poděkovat může?« Aneb: »Bůh mi tě poslal, bych tě miloval, má růže! Rád jsem ti všecko věnoval, co srdce rozdat může« atd. Jest ve sbírce mnoho podobných veršů, jaké se s citem psávaly do památníků před čtyřmi, pěti desítiletími. Proč je sem vřadil básník, který schopen jest napsati něco opravdu skvostného? Či nebyla by rozkošná Jeseň ozdobou i nejskvělejší básnické knize? Rovněž krásná jest Z pouti života, plny půvabu jsou Na průseku, V prvním slunci, Zimní krajina, Slze, Za štěstím, Píseň májová, Idylla v zimě a leckterá jiná, zvláště kdy by se tu onde vyhostila zbytečná délka, některé naivní písničce dala pointa raději dětská než milostná (ku př.

Na oříšky), kdy by se odklidilo opakování stejných rčení (ku př. zimní slunce jako hostie, od běli sněhu bolel zrak atd.), kdy by se otřelé rýmy nahradily jinými a jazyk uvaroval pochybení tak již překonaných jako »ten samý les.«

Kniha jest věnována básníkově choti, zasvěcena intimním náladám vroucího, tichého štěstí a sympatická převahou dobrých věcí, jež obsahuje. Ač jsme vytkli vady, přece upřímně si přejeme, aby knížka tato posledním básníkovým květem rozhodně nezůstala.

El. Krásnohorská.

Výpravná proza.

Tereza Nováková, neúnavná pracovnice v oboru ženské otázky, přičiňující činných rukou všude, kde jde o rozumné, věcné základy hnutí emancipačního, změnila v posledních letech značně pole své práce belletristické. Po různých pokusech o povídku maloměstskou, nezřídka tendenčně přibarvenou, a po odbočkách literárně historických, učiněných ne pro literární studium, nýbrž pro poučení vrstev nejširších, zakotvila posléze na povídce vesnické. Svědčí o tom jednak větší práce, roztroušené po časopisech (zejmena v Květech), jednak nová kniha její *Úlomky žuly* (nákl. Vilímkovým, str. 161). Svoje kresby venkovské buduje spisovatelka na správném, pevném základě. Zvolilať si k nim určitá, nesmyšlená a nepřikrášlená místa a tím též určité vrstvy lidu, tak že prostředí, z něhož vybírá své náměty, má význačný ráz a pomáhá buditi dojmy živé a syté, prosté vší mlhavosti a sploštělosti. Jest to kout sám sebou zajímavý, do něhož jsme tu uváděni, kout, jejž pí. Nováková za mnoholetého pobytu svého v Litomyšli také po stránce lidopisné hojně využitkovala, jak je zřejmo z cenných studií, vydaných o sobě i v listech odborných. Východní cíp Čech od Litomyšle k Poličce již nenáhlým přechodem k Moravě, stykem s obvody německými, rázem kraje i živobytím lidu poskytuje povolanému peru pestré látky ke zpracování tím neb oním spůsobem. K tomu pak druží se množství zvláštností jazykových z nářečí sice tvrdého a nelibého, ale tím pozoruhodnějšího, a stará tradice krajů kdysi bratrských, z nichž se tu zachovalo mezi katolíky hojně protestantů. Není pochyby, že i toto náboženské proměšování lidu, živícího se z chudé půdy a z bídného výdělku tkalcovského má vliv na jeho životní názory a zasluhuje bedlivé pozornosti toho, kdo volí si tato místa za předmět uměleckého zpracování.

U T. Novákové všecky tyto složky docházejí platnosti skoro stejnou měrou, stránka lidopisná však přece ozývá se z nich nejzvučněji. Již v prvé črtě, v Drobové polévce, spisovatelka postihuje s podrobností, jdoucí až k nepatrným jednotlivostem, denní život chudé rodiny tkalcovské a shrnuje množství poznatků, vypozorovaných ze skutečnosti, v jednotný, harmonický obrázek. Folkloristický živel však ještě zde nenabývá vrchu nad vespolnými vztahy zvolených osob. Domkář Boštík a jeho rodina i se starou tchyní Chlebounkou jímají nás samou tíhou všedního života svého a zvláště poměrem

k zámožnějším příbuzným i bez přítěže lidově popisné, která jest jim jen vítanou příkrasou, nikoliv cílem. Mísa drobové polévky, v níž by chudá rodina viděla nejen důkaz přízně se strany bohatších přátel, ale především i vítanou pochoutku, osvětluje lépe než dlouhé výklady tvrdý život těchto vesničanů, přejících jen těm, od nichž se nadějí odplaty. V opak toho v posledních dvou črtách — Z rána před svatbou a Před pohřbem — tlačí se folklor značně do popředí. Prvá z nich, pokud jde o výstroj »staré svarde«, přímo volá po kresebné pomůcce názorné, kterou by zevrubný a přesný popis autorčin i neznalci v ráz ozřejměl. Co jiného zde jest přidáno z minulosti příbuzenstva panímámy Blažkovy i z minulosti Budislavě, jest vhodným rámcem drobnokresby a mohlo by býti i dobrým rámcem povídky, kdyby tu povídka vůbec byla; zatím tu máme do široka provedený detail, jehož těžiště leží v popisu co možná věcném a usilujícím podati i maličkosti, jichž by si na př. malíř na témž thematu ani nepovšiml. — Prohloubenější jest a více vnitřního života zvolených postav si všímá druhá z uvedených črt, jež má nápis Před pohřbem, ale právem by mohla býti zařazena do skupiny, jakou Rais nazval Rodiče a děti nebo Výminkáři. Spisovatelka obratně i dovedně spojila tu vnějšek pohřebních příprav v Holáskově mlýně s vnitřním stavem zaměstnaných osob, zejmena mlynářky Holáskové. Ostře vyhráněn vystupuje zde zároveň, nedera se nijak nápadně na oči, poměr mladých manželů k rodičům na výminku a zároveň mimochodem sice, ale přece dosti jasně jest osvětlen lopotný, neradostný život i takové rodiny, která ve svém okolí pokládána jest poměrně za zámožnou.

Umělecky nejvýše z celé knihy stojí povídka S nůší. Neváháme říci, že klademe ji k nejzdařilejším pracím, jež jsme v poslední době čtli z oboru naší povídky vesnické. Život stařenky Loučkové, plahočící se den co den za skrovničkým výdělkem, získávající si vlídné pomoci dobrých lidí a tím budící závist u domácích žebráků, jest tu vystižen sytými barvami, měkkými rysy a s plastikou i delikátností, jakouž mírní se hrubá surovost střízlivé všednosti, zároveň však nezastírají se ostré hrany skutečných poměrů. O pevnou osnovu jsouc podepřena a pevně stavěna roste zde postava prosté ženy, již osud těžce zkoušel, která však v tuhém zápasu o chléb — tenť jest přední životní cíl pohorské chudiny — neklesá, ale lopotí se, aby zjasnila vezdejší dny malé vnučce své, jedinému světlému paprsku svého stáří. Zhoubná nemoc zbaví ji milého děcka; stařena nemá již jiné myšlenky než zajistiti si slušný pohřeb, shluk tvrdých příhod ani toho jí nedopřeje. Předmět zobrazený jest, jak patrno, sám sebou prostý, ale síla jeho dojmu, působící klidnou a nevypočítanou bezprostředností, jest nepopíratelná a trvalá. — Spisovatelka při všech těchto pracích poznamenává, že jsou to »kresby dle skutečnosti«. Čtoucí i bez té poznámky snadno vycítí, že těmto obrázkům byly vzorem modely bystře vypozorované a do jádra prozkoumané. Tvrdý, žulový lid, tužený v zápasech o život, ale v podstatě dobrý, dodal k nim látku; nápis knihy vhodně naznačuje tuto okolnost.

F. V. Vykoukal.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. dubna 1903.

Dělnost říšské rady; vyrovnávací předlohy. Neshoda v českém klubu. Tajný výnos ministra války. Úprava mény. Oprava jednacího řádu. Vyznamenání dr. Körbra. — Obstrukce a agitace v Uhrách. — Zrušení společné selské záruky na Rusi; Vitte a Pleve; výtržnosti studentské. — Státní převrat v Srbsku: zrušení ústavních zákonů; staroliberálové; reakce; následník trůnu. — Rozechvění v Bulharsku; vyřízená krise; nepřátelské zprávy ruských konsulů; pamětní kaple Plevenská. — Povstání v Makedonii a v Drinopolsku. Albánské hnutí na Kosovu; zavraždění konsula Ščerbiny. Turecká nespůsobilost. Možný postup Rakouska.

Jako rozpočet byly též vyrovnávací předlohy s Uhry v *říšské radě* odkázány výborům. Na sto řečníků přihlásilo se k slovu, ale řecnický oheň brzy utuchl, čtyři schůze (17.—20. března) stačily ku projednání všech těch důležitých otázek v prvním čtení. I střízlivost, s jakou mluveno, nesrovnávala se s vyhlašovanými dříve hrozbami, co svět uvidí, až vyrovnání s Uhry přijde na denní pořádek. Ze strany českých svobodomyslných poslanců promluvil pouze dr. Fiedler. »Jak se při dalším jednání zachováme,« končil, »závisí na vládě a také na ochotě německých stran. Všechny ony kusy vyrovnání, které dosaženému státoprávnímu postavení Uher odpovídají, necháme netknuty. Lpíme příliš na svých vlastních právech, abychom se cizích práv dotýkali. Státoprávní požadavky nemají však znamenati, bychom hospodářskou škodu trpěli.« Předseda ministerstva dr. Körber mluvil o předlohách mnohem skromněji než v říjnu r. 1901, když táhl do vyrovnávací války; tehdy se vším důrazem hodlal hájiti prospěchy rakouské a nechtěl slyšeti o úloze trpělivého beránka. Nyní nazval své dílo prostředností a domlouval sněmovně: »Přikročte k plnění svého úkolu s rozhodnutím, že přijímáte, co je mírně dobré, poněvadž lepšího nebylo lze dosíci.« Jinak řečníci všech stran stavěli se ostře proti Maďarům; také zástupce polského klubu dr. Glabinski. Německý agrárník Peschka a Rusín Nikolaj Vasilko litovali porážky, které rakouské prospěchy proti uherským utrpěly. Radikál Fresl vytýkal Maďarům potlačování jiných národností. Biankini horlil pro starý slavný charvátský stát, jejž Maďaři pohřbili, a dovolával se jeho obnovy sloučením Charvátska, Slavonska, Dalmacie, Bosny, Hercegoviny a Istrie v jeden celek.

Po obstrukci nebylo památky, a z toho povstala i *potržka v klubu českém.* Dr. Fořt, dr. Plaček a ještě někteří poslanci naléhali na obstrukční boj proti vyrovnávacím předlohám a vůbec na krajní opposici proti vládě, většina však trvala na tom, že obstrukce není cílem, nýbrž prostředkem, kterého sluší jen tam užívati, kde z něho kyne prospěch. Neshoda klubovní uvedena byla o velkonočních prázdninách i před voliče. Dr. Fořtovi osvědčena v Kolíně a Českém Brodě důvěra, ale rovněž dr. Fiedlerovi na Smíchově, dr. Heroldovi, dr. Žáčkovi v Přerově a jiným. Poslanci většiny klubovní tvrdili také, že puštění předloh v prvním čtení neznamená ještě jejich vyřízení a že se klub obstrukce pro druhé čtení nezřekl. Náprava neshody ponechána důvěrníkům, kteří svoláni k sjezdu na den 26. dubna.

Proti důstojnickým soubojům zřídila se *protisoubojová jednota*, k níž přistupovalo mnoho důstojníků neaktivních. Ministr války Pittreich vydal výnos, v jehož čele jest připomenutí: »Přísně důvěrně« a jímž se neaktivním důstojníkům zakazuje přistupování k jednotě. V zápětí octnul se výnos ten před říšskou radou. Katolický konservativec Tollinger podal v té příčině dotaz a jiný dotaz tří neaktivních důstojníků a členů protisoubojové jednoty, dr. Kramáře, Grabmayera a dr. Voglera následoval. Ministra zemské obrany hr. Welsersheimba přivedlo vyzrazené vojenské tajemství do nemalých rozpaků. Jest konservativec a roku 1902 sám v řeči své vyzýval k tomu, aby proti souboji nebylo bojováno resolucemi, nýbrž skutky, a ujišťoval, že armáda zajisté nebude proti takovým skutkům, nýbrž bude je podporovati. Jednota měla nyní býti takovým skutkem, by čestným vyšetřením a rozhodnutím souboj byl zamezován. Tomu se však ministr války opřel a ministru zemské obrany bylo hájiti jeho tajný výnos. Učinil to dosti nešťastně (31. března) drže se odůvodnění výnosu, těžkým byrokratickým slohem psaného a neuvádějícího než ten důvod, že by mohla nastati neshoda mezi nedotknutelným vojenským zřízením a jednotou. Neshoda taková byla by však možna i s jinými čestnými nebo disciplinárními soudy, jimž důstojník může podléhati, jako jsou advokátní a lékařské komory, akademické spolky a j. Výnos ukázal se vlastně jako bezdůvodný.

Říšské radě podány (31. března) předlohy o *doplnění nápravy měnové*, o kterých čtenář v přítomném čísle Osvěty najde zevrubné znalecké pojednání.

Těžiště situace jest ve výborech, jmenovitě vyrovnacím, celním a rozpočtovém, říšská rada těší se příjemnému odpočinku. V poslední schůzi před velikonocemi (3. dubna) rozdána byla výborová zpráva o *opravě jednacího řádu* a z české strany žádáno, aby přišla na denní pořádek hned v první schůzi po velikonocích 21. dubna. Svobodomyslné poselstvo české hodlá tím osvědčiti, kdo vlastně chce zachovati možnost obstrukce; samo chce opravě, která by obstrukci vůbec učinila nemožnou, avšak Němci, kteří českou obstrukci nejvíce odsuzovali, nehodlají se jí pro sebe vzdáti. Vším spůsobem bude otázka obstrukce rozřešena: buď bude obmezena opravou jednacího řádu a pak pozbude svého ostří, nebo bude dopuštěna i dále, a v tom případě odpovědnost za ní padne na Němce. Tyrolský ústavácký velkostatkář dr. Grabmayer, z jehož pera zpráva pochází, ukazuje na nedostatek obranných předpisů, na »bezmezné zdivočení parlamentárních mravů,« »bezuzdnost jako zvyk, surovost jako denní zjev, hanebné výjevy, spustlé nadávkové orgie.« Klesající úroveň vzdělání jeví se prý nejen nadávkami členů sněmovních, nýbrž i »hrubým urážením osob mimo parlament, které proti sebe drzejším a utrhačnějším útokům nejsou chráněny, když utrhače kryje nedotknutelnost poslanecká.« Zpráva horlí proti »studené« obstrukci, jižto od teplé a chronické rozeznává. Neprávem doplňuje tento obrázek Vídeňského parlamentu odstavcem proti užívání neněmeckých jazyků; ve výboru byla příslušná změna zamítnuta, zpravodaj většiny neměl tedy pojímati propadlou věc ve svůj elaborát.

Politicky významno jest *vyznamenání dr. Körbra* nejvyšším řádem (první třídou sv. Štěpána), který mu byl o velkonocích udělen; jest to odměna za skoncování uherského vyrovnání a souhlas s jeho politikou.

V Uhrách zavládlo bouřlivé politické hnutí. Čtyři měsíce provádí opposice na sněmu obstrukci a široká veřejnost hlučně ji v tom podporuje. Hromadné deputace dostavují se do sněmovny a podávají předsedovi hr. Apponyiovi adressy a protesty proti braneckému zákonu, který má zvýšiti daň z krve, kterou Uhry odvádějí. V Pešti konají se schůze a demonstrace, při nichž studentstvo hraje hlavní úlohu. Jen slepý by neviděl, že se v Uhrách vyvíjí hnutí, které rozkladně bude působiti i na většinu sněmovní, tuto jedinou oporu shody s Cislajtánskem. Do svátků velkonočních platila obstrukce branecké předloze, která následkem toho ostala nevyřízena. Opposice stávala se vždy bojovnější. Nejprve se chtěla spokojiti národními ústupky; ale požadavky její stále rostly, až posléze za jedinou náhradu považuje samostatnost uherské armády nebo celního území. Předseda ministerstva Széll klamal se předpokládaje, že sněmovna do konce dubna vyřídí branecký zákon i rozpočet. Byl nucen žádati za nové čtyřměsíčné provisorium. V rozpočtovém výboru prohlásil (30. března) vlastní vůdce neodvislých, Béla Barabaš, »vůdce mládeže« a »vítěz nad Széllem« (při volbě ve Velkém Varadíně), že opposice rozšíří obstrukci i na provisorium. Doložil pak, že on a jeho přívrženci nejen poženou tuto neb jinou vládu na půdu bezústavní, nýbrž budou se i »brániti proti oné vyšší moci, která nikdy nepřestala proti Uhrám pracovati.« Na konferenci strany 3. dubna rozhodnutí to také schváleno, a v první schůzi po velikonocích, 16. dubna, kdy mělo počíti rokování o provisoriu, nastala obstrukce, která snadno může způsobiti, že prozatímný rozpočet do 1. května nebude vyřízen.

Po manifestu ze dne 11. března, zahajujícím na Rusi novou dobu opravní, následoval hned 25. března *úkaz Mikuláše II. o zrušení společné záruky selských obcí.* Počátek, aby »krugovaja poruka« byla odstraněna, učiněn již loni v květnu návrhem ministra financí Vittea říšské radě podaným. Dnes má návrh platnost zákona. Dne 2. dubna byl vyhlášen v Pravitelstvenném Věstniku a 5. dubna čten ve všech kostelích ruských. Společné ručení dotýkalo se nejtížeji pilných a pečlivých hospodářů; kdežto někde půl obce a více se vystěhovalo nebo neplatilo, byli zbývající povinni hraditi celou na obec vypsanou daň. Byl to ještě ostatek z doby nevolnické. Jak sám úřední list dokládá, společné ručení mělo »zhoubný účinek na blahobyt rolnictva, zbraňujíc vznikání v jeho středu podnikavosti a počinu,« a přivádělo »úplnou nejistotu do hospodářských rozpočtů« způsobujíc, že »každý rolník závisel jak od celku obce tak od každého jednotlivého člena.« Zákon dotýká se 46 gubernií s více než 60 tisíci vesnic, platících 70 milionů rublů pozemkové daně státu a zemstvům. Při odvádění daně se nyní zemstvům, tedy samosprávným zastupitelstvům, dává přednost před státem. Odpuštění 120 milionů nedoplatků předcházelo tuto opravu. Nepřehledné zástupy

rolnictva přišly za to pozdravit cara, když 11. dubna s rodinou zavítal na svátky do Moskvy.

Politika manifestem a řečeným úkazem vyznačená svědčí o vítězení pokrokového směru ministra financí nad ministrem nitra. Již dávno není tajemstvím, že *Vitte a Pleve* nejsou spolu za jedno. Výtržnosti stále se opětující mezi studenty, dělnictvem a poslední doby i rolnictvem svědčí, že státní ústrojí kdesi vázne. Za pramen vší nevole byla považována krise zemědělská. K jejímu vyšetření byly po návrhu Vitteově zřízeny guberniální komise; ale přičiněním Pleva nebyli do nich povoláni zástupcové zemstev, jimž péče o zemědělské prospěchy především náleží, nýbrž byrokraté. Při tom ministr nitra zakázal projednávání všelikých »všeobecných otázek,« čímž úspěšné vyšetření vůbec učinil nemožným. Vitte trval na tom, aby komise jednaly též o selském soudnictví, o lihovém monopolu a mnohých jiných administrativních věcech, těsně souvisících s hospodářským životem vesnickým. Odborný ministr Pleve však zaujal stanovisko autokratické byrokracie a všelikou kritiku panujících poměrů zabránil. Manifest ze dne 11. března dal za pravdu Vitteovi, a v jeho smyslu budou pro celou správní reformu a decentralisaci zřizovány komise guberniální.

Vitte a Pleve různí se i v politice hospodářské. Vitte hledá budoucnost Ruska v průmyslovém vývoji pomocí cizích kapitálů, z nichž úrok v národohospodářské bilanci státní by se platil z vývozu obilí. Pleve považuje rozsáhlý vývoz obilí za škodný národnímu blahobytu a odvolává se na poslední hladová léta, kdy se některým guberniím nedostávalo obilí. I tyto proudy mají nyní aktuelní význam, když se jedná o nové smlouvy s cizinou, zvláště s Německem.

Studentské výtržnosti jsou na Rusi stálým příznakem doby. Nyní vypukly i mezi studentkami. Asi 500 posluchaček lékařství shromáždilo se v Petrohradě 23. března v pitevně svého ústavu a demonstrovalo tam proti novému řádu zkušebnímu. Následovalo vyšetřování, důtky, napomenutí a propuštění 27 posluchaček. Nepokoje rozšířily se i na universitu, a ministr nitra dospěl ku poznání, že jest to rozsáhlý ústav studentské jídelny (studenčeskaja stolovaja), kde se umlouvají všechny demonstrace, zpívají zapovězené písně, šíří zakázané spisy a kde i demonstrace 31. března byly osnovány. Jídelna, jež s mnohými obětmi byla zřízena a udržována jako dobročinný ústav studentský, z rozkazu vlády jest zavřena a pět set studentů ze 4000 dostalo se před disciplinární radu Petrohradské university.

V Srbsku dne 7. dubna proveden nový *státní převrat.* Měsíc duben se tam v té příčině stal již pověstný. V noci na 13. dubna r. 1893 se nezletilý král státním převratem postavil v čelo státní moci, což bylo počátkem celé řady státních převratů. Posléze po sňatku s Dragou Mašínovou, rozenou Luněvicovou, prohlásil Alexandr I. ze své moci 6./19. dubna 1901 novou ústavu. Dvě strany byly určeny od krále státní správě, konservativní napredňáci a bezbarví přívrženci dvora a mírní radikálové. Tito jedině se mohli odvážiti zjednati většinu, což se jim také podařilo. Jádro lidu nebylo

ústavou spokojeno, jmenovitě příčila se mu vyšší sněmovna, senát. Ale i králi senát hnedle přestal býti po chuti. Ministerstvo Vuićovo 30 míst senatorských, jež koruně obsaditi vyhrazeno, rozdělilo mezi obě strany, a jelikož při volbě 18 senatorů, národu vyhrazených, zvítězili mírní radikálové, měla tato strana v senátě většinu, kterou král chtěl míti pro sebe. To a zákony od sněmoven vypracované a od Alexandra I. potvrzené o volebním řádu, o obecním zřízení, o svobodě tisku, shromažďování a spolčování smiřovaly poněkud národ s ústavou. Zatím připravoval se převrat, který již povoláním ministerstva generála Cincara Markoviće byl zahájen.

Král zrušil ústavu a s ní všechny zákony, jež na jejím základě pracně za dvě léta byly pořízeny. Učinil tak v manifestě ze dne 7. dubna, v němž si vede zrovna po Napoleonsku. Odvolává se na myšlenku Takovskou, která došla výrazu v praporu Takovském, kolem něhož prý se všechno shromáždilo, co svorností a jednotou Srbska bylo prodchnuto. Alexandr Obrenović zapomíná, že prapor od Miloše v Takovu vztýčený (o květnou neděli 1815) znamenal válku s Turky, kdežto prapor Alexandrův znamená válku proti národu. O ústavě praví: »Již v prvních dnech působnosti nové ústavy, při prvním hned kroku k jejímu provedení a zařízení zabočili oni politikové, kteří při jejím sdělání spolu působili, v tak jednostranné a škodlivé dráhy, že kromě bezúčelných zákonů, které na základě ústavy vypracovány, i národní zastupitelstvo z ní vzešlé dalo se směrem, jenž neodpovídal mému očekávání pro blaho naší vlasti, aniž uspokojoval naděje mého lidu v naše společné svaté povolání.« Skupština pokoušela prý se na úkor koruny rozšířiti svou moc; časopisectvo dopouštělo prý se bezuzdných útoků a jak trůnu, tak vojsku, církvi, jednotlivcům, ano i vlasti nezměrné činilo škody. Proto prý král jako oprávněný nositel Takovského praporu národní svobody nesmí ani chvíli váhati, aby navrátil zemi svornost, stálost, sílu a pořádek. Toho docíliti chce zastavením ústavy, zrušením zákona o jmenování senátorů, členů státní rady, rozpuštěním skupštiny a senátu, zrušením zákonů o tisku, volebního řádu, obecního řádu, jednacího řádu senátu a skupštiny. Místo toho oktrojoval tiskový zákon z r. 1882, tedy z doby největší reakce Milanovy, a obecní zákon z r. 1866, který byl příčinou mnohých trpkostí a nesrovnalostí.

Druhým manifestem prohlásil král ústavu ze dne 6./19. 1901 opět za platnou. Jaký však smysl a jakou cenu má litera ústavy, když ústavní zákony král samovolně zrušil? A jakou důvěru lze míti v ústavní život, když král, jenž na svou oktrojovanou ústavu byl přísahal, prostě ruší její platnost a nedbá toho, že změna její byla dopuštěna jen kvalifikovanou většinou dvou třetin hlasů senátu a skupštiny!

Král ze všech politických kombinací úplně vypustil mírné radikály. Proti nim namířeno jest ostří převratu. Ježto však mírní a samostatní radikálové tvoří v národě převalnou většinu, nastává boj s národem samým. Místo mírných radikálů sáhl král k straně, kterou byl za prvního svého převratu svrhl jako zemězrádnou. Generála Belimarkoviće, svrženého tehdy vladaře, teď učinil předsedou senátu a za senátory z polovice vybral jeho přívržence, tak zvané staré

liberály, z druhé polovice konservativní naprednaky a lidi bezbarevné. Při vší ctihodnosti jednotlivých osob nemá strana starých liberálů v národě opory, sám král Alexandr byl se o to velice přičiňoval; a s touto stranou hodlá nyní vládnouti. Mladý panovník srbský počíná povážlivou hru.

Od převratu potlačovány jsou v Bělehradě všechny samostatné listy srbské a zabavovány nebo černým válcem přísně censurovány listy zahraničné. Novosadské listy Branik a Zastava uveřejnily tučným písmem znění přísahy, kterou byl král Alexandr na ústavu složil, a články ústavy, dle kterých její změny jsou jen dvoutřetinovou většinou dopuštěny. Do Srbska byl časopisům těm zakázán přístup. Spolu vystupuje s větší určitostí otázka následníka. Pro případ bezdětnosti králova manželství má se následníkem státi bratr královnin, veselý poručík *Nikodem Luněvica.* Pověsti o tom kolují už dvě léta, nyní dle zpráv tiskové kanceláře stávají se příčinou vření v srbském důstojnictvu.

Bulharsko ocitľuje se v horečném rozechvění. Bulharský národ za jižními a západními hranicemi knížectví krvácí na bezpočetných místech, veden od smělých vůdců, a všecek fanatism mohamedánský, úkladnost Řeků a nepřátelství málo oprávněných nápadníků Makedonie obrací se nejen proti bulharským bojovníkům, nýbrž i proti selskému lidu. Opětují se ukrutnosti a požáry vyhlazovacího boje z května r. 1876. Vzrušení veřejného mínění v Bulharsku jest tudíž pochopitelno. Okolnosti ty způsobily i novou *krisi ministerskou.* Předseda ministerstva dr. Danev nemohl nalezti náhradníka za odstoupivšího ministra války Paprikova, i požádal za propuštěnou. Nové ministerstvo sestavoval již předák strany národní Gešov. V Petrohradě pokládali změnu tu za povážlivou pro Balkánský mír, a silným nátlakem rusko-rakouským sešlo s ministerstva Gešova, i obnoveno 31. března ministerstvo Daneva, do něhož za ministra války vstoupil plukovník Savov, přívrženec Paprikova, známý jako organisátor armády. Ministerstvo dalo ještě ostřeji hlídati hranice, ale při horské povaze jej ch přece nemůže zabrániti, aby nepřecházeli jednotlivci nebo celé čety na turecké území.

Trapný dojem činí v Bulharsku *zprávy ruských konsulů* z Bitolje, Soluně a Skopie, jež počátkem dubna ruský úřední list uveřejnil a v nichž se zoufalé národní hnutí v Makedonii líčí jako strojené. Za to zprávy ruského zástupce v Sofii, Bachmetěva, se zatajují a tolikéž slovanskému spolku Petrohradskému a Moskevskému bylo uloženo mlčení. Ani v lidumilných sbírkách od spolků těch pro makedonské uprchlíky pořádaných se nepokračuje. Přes to bulharská veřejnost pevně trvá při Rusku, jak ukázalo opět 12. dubna slavnostní položení základního kamene k *pamětní kapli v Plevně*, pořízené od Bulharů na věčnou památku tisíců ruských bojovníků, kteří tam r. 1877 vykrváceli.

Makedonie stala se nejbolavějším místem Evropy a makedonské nebezpečí šíří se po celém evropském Turecku; povstalecké čety objevují se i v Drinopolsku a na Kosovu Albánci, do nedávna z Cařihradu podporovaní, zápasí o panství v té končině. V *Makedonii* dochází ustavičně k srážkám mezi povstalci a tureckou pře-

mocí, záležející z vojska namnoze asiatského. Tři řeky prostupují Makedonii od severu k jihu, divoká Mesta či Karasu, Struma a Vardar, který jest hlavní tepnou země; podle něho vede i železnice od Mitrovice k Soluni a hlavní cesta k jihu od vysočiny Kosovské. Mimo to spojují se na nejzazším západě Černý a Bílý Drin a razí si albánskými horami cestu k Jaderskému moři. Při všech těch řekách se mezi povstalci a Turky svádějí potyčky nebo i krvavé boje. Co se dosud dálo, byly přípravy. Loňského podzimu organisovaly menší oddíly povstání, zařizovaly sklady zbraně a pum a připravovaly horské obyvatelstvo na jaro. K bojům poslední doby sváděným zavdali příčinu Turci, přepadajíce čety. Rozptýlené menší čety mají patrně za účel vyraziti současně. Vůdcové jsou většinou makedonští důstojníci, kteří v bulharské armádě sloužili, a jen částečně povstalečtí vojvodové. Boje dosud svedené jsou stejného rázu; povstalci bývají napadáni od Turků desetkrát, dvacetkrát četnějších, drží se v dobrých postaveních a buď hynou nebo dynamitovými pumami si razí cestu řadami nepřátel. Často přicházejí napadené četě jiné ku pomoci a obyčejně spojuje se s ní bulharský lid z okolních vesnic. U Karbinců nedaleko Štipu byla celá četa 25. března potřena, s ní pobito mnoho obyvatelstva a spálena celá dědina. Podobné boje byly u Kočan, Džumaje, Nevrokopu, Ochridu, Bitolje a j. Krutá bouře rozzuřila se koncem března nad Drinem v proslulé Dibře. Sevřeným povstalcům přikvapili ku pomoci Bulhaři z okolních dědin (27.—29. března) a způsobili tureckému vojsku těžké ztráty. Ale musejí za to těžce strádati; šest praporů obsadilo vesnice a hned v první chvíli zatčeno 130 Bulharů. V Ochridsku a Bitolsku dochází k potyčkám a jsou obavy, že přitrhnou Albánci a počnou vyvražďovati bulharský lid. Útočně vystoupil jenom Nikolov Porojlija, jenž se svou četou táhl podle Strumy niče telegrafy a přepadaje Turky až k Angistě, přítoku Strumy, kde u stejnojmenného místa dynamitem pobořil železničný most a tunel dráhy Solunsko-Cařihradské (3. dubna).

V *Drinopolsku* ohlásilo se povstání (31. března) rozkotáním železničního mostu u Mustafapaše nad přítokem Marice z Krdžalských hor. Most brzo nahrazen prozatímným. Skoro zároveň vybuchlo skladiště petroleje u nedalekého Čermenu. Od Marice k Černému moři objevily se malé čety, které s bulharským lidem se spojují proti tureckému panství. Srážky tu svedené byly dosud jen menšího druhu. I odtud přicházejí bulharští uprchlíci na hranice, aby v Bulharsku hledali útulek proti hrozným poměrům tureckým.

Osudně významné ukázalo se *albánské hnutí na Kosovu.* Potomci starých Ilyrů, bezuzdní Albánci, podporovaní z Cařihradu, šíří se vždy více v krajině Kosovské, zatlačujíce obyvatelstvo srbské a bulharské. Shromáždištěm jejich jest stará tumba (náhrobní pomník) sultána Murada, jenž v den Svatovítský r. 1389 poraziv Srby tu dokonal, skolen rukou Obilićovou. Zde usnesli se nyní Albánci okresů Kosovských, že si zakazují všeliké opravy, a dali se ihned na pochod k Vučitrnu, stanici na dráze Mitrovicko-Solunské. Zde vyplenili pravoslavný kostelík a odvedli do zajetí devět křesťanských četníků. Nechtěli strpěti, aby četníkem nebo polním hlídačem směl

se státi někdo jiný než Albánec. Podle tratě táhlo jich as 3000 k Mitrovici, aby odtud vypudili nenáviděného ruského konsula Ščerbinu. Situace byla povážlivá, Albánců byla přesila a v Mitrovici mohamedáni se s nimi shodovali. Turecký velitel Said bej postavil 18 děl, a když Albánci v hustých řadách hnali útokem, dal do nich páliti. Několikráte opětovali svůj útok, teprve když ztráty jejich obnášely asi 200 mrtvých a 300 raněných, přesvědčili se, že jich úsilí marno, a ustupovali, vzavše raněné a část mrtvých s sebou (30. března). Nazejtří Ščerbina, provázen od svých kavasů a Turků, prohlížel bojiště; tu od zadu na 30 kroků zarachotily dvě rány, z nichž jedna zasáhla obratel konsulův a vnikla mu do jater. Pachatelem byl 22letý turecký pěšák Ibrahim Chalil, mohamedánský Srb; jednal zcela po chuti mohamedánů Mitrovických, kteří ho k činu tomu povzbuzovali. Byl odsouzen nejprvé na 15 let žaláře, později pak k šibenici. K Ščerbinovi poslal sultán svého nejlepšího lékaře Jakuba pašu a srbský král dr. Subotiće, ale konsul dne 9. dubna zemřel.

Grigorij Stefanovič *Ščerbina* narozen byl r. 1868 v Černigově a vynikl jako státník i učenec. Ve svém 21. roce ukončil se skvělým úspěchem Lazarevský ústav východních jazyků v Moskvě a vzdělával se dále v Petrohradě na orientálním ústavě pro diplomaty. Jako znalec východu a jazyků arabského, tureckého a arménského nastoupil r. 1891 diplomatickou dráhu v Cařihradě. Roku 1896 stal se vicekonsulem v Skadru, kde proslul jako znalec albánštiny a Albánců. V dubnu 1902 zřízen byl ruský konsulát v Mitrovici a konsulem jmenován Ščerbina. Dlouho nemohl se tam odebrati, jelikož turecká vláda nechtěla ručiti za jeho bezpečnost; Albánci a s nimi i místní mohamedáni si zakazovali ruského hostě. Ruská vláda se před nimi nesklonila, a Ščerbina konečně v lednu 1903 s průvodem kozácké stráže nastoupil své místo, na němž si vedl s velkou odhodlaností, až padl rukou zákeřného vraha. Pohřeb jeho slavně konán 14. dubna za účastenství pravoslavných a tureckého vojska. V Soluni převzala tělesné ostatky jeho staničná vyslanecká loď »Donec« a dopravila je do Oděsy, odkudž odvezeny do Černigova.

V ostrém světle ukázalo se tu hospodářství turecké a nespůsobilost vládní. Albánci nepřestali hroziti; aby byli uklidněni, soustředěna sice část branné moci z Asie na Kosovu, hlavní úkol převzala »smiřovací komise« desíti ulemů a jiných mohamedánských hodností, jež vyzbrojena byla nejen důvody koranu pro poslušnost padišahu, nýbrž i skvělými dary a penězi. Ani to však valně nepomohlo.

Opravy nepomáhají, zlořády trvají dále, politická situace se nelepší. Při tom vyskytuje se možnost, že Rakousko od Limu pošine svá vojska až do Mitrovice na základě dodatku k turecko-rakouské smlouvě ze dne 21. dubna 1879, dle které nepotřebuje než svůj postup Turecku oznámiti. Albánci jsou dle všeho živel, s nímž uherská politika na Balkáně může počítati.

Jediný nejstarší křesťanský obchod suknem zal. 1847.

Jaro 1903.

Novotiny oblekových, převlečníkových a kalhotových látek pro pány.

Dámské lodeny, sukna a chevioty.

Hospodářské a lesnické lodeny.

Sportovní a stejnokrojové látky.

Sukna dekorační a kulečníková

v hojném výběru za ceny uznaně nejlevnější doporučuje

W. BUTTA v PRAZE,

Husova třida 157—I.

Vzorky franko. Solidní obsluha.

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní firmy

Bohumil Mayer

nabízí se

k zařizování bytů, hotelů atd.

v nejlevnějších cenách.

Vlastní výroba

Obrovský výběr hotového nábytk

Založeno 1847

V Praze-II., Štěpánská ul. č. 629.

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

Ochranná známka.

Nejlepší

šumivé bombony

vyrábí

A. MARŠNER

Král. Vinohrady,

PLZEŇKA

Lidový nápoj

Zázvorové pivo.

Všude k dostání.

K protinožcům. Napsal Jos. Kořenský. Seš. 13. a 14. Sešit po 50 hal. Nakl. týž.

Illustrované katechismy naučné. Rediguje V. J. Procházka. 8.: Dějiny české hudby. Napsal dr. Z. Nejedlý. Za 4 kor. Nakl. Hejda a Tuček.

Česká zpěvohra. Napsala V. A. J. Hornová, s úvodem od dr. Zd. Nejedlého. Nakl. Grosman a Svoboda v Praze.

Názorná květena zemí koruny české. Sepsal Fr. Polívka. Sv. I. seš. 1. a 2. Sešit po 60 hal. Nakl. R. Promberger v Olomouci.

Rostlinopis. Pro nižší třídy škol středních sepsal Fr. Polívka. Vydání IV. Za 3 kor. 10 hal. Nakl. týž.

Stručný norostopis v přehledu. Ku praktické potřebě všeobecné sestavil Jos. Gregor. Za 1 k. 60 h. Nakl. Hejda a Tuček.

Tabulky nerostopisné. Ku potřebě žactva škol měšťanských, středních a ústavů učitelských sestavil Jos. Gregor. Za 70 hal. Nakl. týž.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 14. a 15. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 4. a 5. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 46.—48. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Obecný zákonník občanský mocnářství rakouského. Ku potřebě právníkův i každého občana vůbec upravil dr. Aug. Nevšímal. Seš. 16. a 17. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. M. Knapp v Karlíně.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 4.—6.: Literatura česká XIX. století. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 201.: Zmítané haluze. Napsala Gabriela Preissova. Nakl. týž.

Knihovna Samostatnosti. Sv. XI.: Státoprávní politika. Napsali dr. Lad. Machač, Ant. Hubka, dr. Ant. Kusý, dr. Jan Kříž a dr. Ant. Hajn. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. družstva Samostatnosti.

Vilímkova knihovna. Roč. V. čís. 4.: Rudé jeřabiny. Napsal Jan V. z Finberka. Roč. V. čís. 5.: Hostinec u krásné paní. Od Karla Jonáše. Roč. V. čís. 6. a 7.: Evino vítězství. Napsal Pierre de Coulevain, přeložil dr. Jiří Guth. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Naše knihy. Sv. XVI.: Rozmarné humoresky. Napsal A. P. Čechov, přeložil dr. B Prusík. Část II. Za 90 hal. Nakl. Hejda a Tuček.

Přítel domoviny. Seš. 13.—16.: Na rodné hroudě. Napsal Xaver Šandor-Gjalski. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Časové otázky a rozpravy paedagogické. Sv. 2.: Nové směry v hygieně vyučování a učitelského povolání. Napsal dr. Lev Burgerstein, přeložil Jos. Zeman. Za 1 kor. 50 hal. Nákl. Dědictví Komenského.

Bibliothéka klassiků řeckých a římských. Čís. 7.: Dějiny římské až do konsulátu M. Vinicia. Napsal C. Vellejus Paterkulus, přeložil Fr. Š. Kott. Nákl. České akademie.

Repertoir českých divadel. Sv. 106.: Pohádka o Kryšpínkovi. Napsal K. Želenský. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Knihovna Lumíra. Roč. II. seš. 8.—9.: Façady. Román François de Nion, přeložil J. J. Benešovský-Veselý. Nakl. J. Otto v Praze.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 10.—12.: Umění v domácnosti. Napsal P. Schultze-Naumburg, přeložil L. Bílý. Sešit za 30 hal. Nakl. Jan Laichter.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 5. a 6. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Za uměleckou výchovou. Orgán výboru výstavy pro uměleckou výchovu na Horách Kutných 1903. Roč. I. čís. 2.

Bibliotéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XIX.: Kašel. Napsal dr. Th. Novák. Za 90 hal. Nakl. Hejda a Tuček.

Pokladnice praktických vědomostí pro život. Sv. 15.: Dna čili pakostnice. Napsal dr. Ar. Pagenstecher, přeložil dr. M. Z. Za 20 hal. Nakl. M. Knapp v Karlíně.

Knihovna českých domácností. Sv. VII.: Chov drůbeže. Napsal Fr. Němec. Za 3 kor. Nakl. Fr. Šimáček.

Uzničke uspomene. Napisao Stjepan Radić. Za 1 kor. 80 hal. Nákl. spisovatelovým v Záhřebě.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Réling. Seš. 11. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Život a příhody Mikuláše Nicklebyho. Napsal Charles Dickens, přeložila M. Charbuská. Díl I. seš. 3. a 4. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

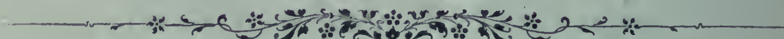
—— VÁCSLAV VLČEK. ——

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1. k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 6.

☛ Číslem tímto končí se **první půlletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 456.—458. (Přívoz—Prus.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 18. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Brožíkovo album. Prémie Zlaté Prahy. Seš. 18. Seš. po 4 kor. Nákl. J. Otty v Praze.

Obrázky z Alp. 40 litografických reprodukcí dle olejových originálů, které maloval Jan Novopacký. Seš. 1. Za 3 kor. Nakl. B. Kočí v Praze.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 8. a 9. Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 135.: Na přástkách. Sešit po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 262.—267.: Hudba v duši. Hořká jádra. Sešit po 32 hal. Nakl. týž.

Sebrané spisy zábavné Josefa Ehrenbergra. Sv. VI. seš. 65.—68. Sešit za 64 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé. Seš. 175.—177.: Z rodinných podání. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 66.—69.: Láska budoucnosti a jiné novelly. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 89. a 90.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIII. seš. 121.: Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Dílu VIII. sešit 71.—72.: Anděl míru. I.—II. Knihy novell a povídek II. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Sebrané spisy Al. Jiráska. Seš. 331.—335.: U nás. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu XII. seš. 93.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič, v Praze 1903.

Spisy Julia Zeyera. Seš. 69.—72.: Fantastické povídky. Sešit po 40 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Bohumila Zahradníka Brodského. Lidové spisy. Sv. I. seš. 2. a 3.: Obrázky vojenské. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba v Praze.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 91.—93.: Karacson Aladar. Vojenský příběh. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Mimo lásku i nenávist. Drobná prósa. Napsal Jan Havlasa. Za 3 kor. 60 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Falkenštejn. Hra o 5 dějstvích od Jar. Hilberta. Nakl. Bursík a Kohout.

16. únor 1903. Oslavná scéna. Napsal Jar. Hilbert. Nákl. týmž.

Satyry. Napsal Josef Holý. Za 60 hal. Nakl. J. Houser v Plzni.

Radosti živòta. Básně Fr. Gelnera. Nákl. Moderního Života.

Dějepisné povídky. Napsal Al. Dostál. Seš. 15.—17. Sešit za 30 hal. Nakl. Al. Hynek v Praze.

Lešetínský kovář. Opera ve 3 jednáních s lyrickým intermezzem. Libreto dle básně Čechovy upravili Pavel Nebeský a Ed. Šimek. Za 70 hal. Nakl. Fr. Topič v Praze.

Sebrané spisy mistra Jana Husi. Řada I. Spisy latinské. Z latiny přeložil Milan Svoboda, úvody a vysvětlivkami opatřil dr. V. Flajšhans. Seš. 1. a 2. Sešit za 40 hal. Nakl. Jaroslav Bursík na Král. Vinohradech.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 53. a 54. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek, v Praze 1903.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 25.—27. Sešit po 25 hal. Nakl. týž.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 15.—17. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

Rok v samotách. Historie z vězení. Napsal Alois Tuček. Za 2 kor. 40 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

R. 1903. ČÍS. 6.

OSVĚTA

Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra.

Napsala

Marie Červinková Riegrová.

Slovo úvodní.

V rodině dr. Fr. Lad. Riegra dávno se již mluvívalo o tom, zachovati pokud možno podrobnosti z Riegrova života, zejmena z jeho mládí. Všichni, kdož byli svědky počátků politického, veřejného i společenského života v Čechách po roce 1859 a pozdějšího vývoje jeho po r. 1866, 1870 a 1879, dobře cítili, že život ten, jehož oni sami byli účastníky, úplně se lišil od onoho, kterýž prožili naši otcové od let dvacátých do let padesátých XIX. století, i jest přirozeno, že zájem stupňovaný do zvědavosti upínal se k minulosti zvláště těch, kdož prožili onu dobu co spoluČinitelové.

V důvěrném rodinném kroužku často přišla řeč na jednotlivé, v těch dobách již vynikající lidi, a tu příležitostně Rieger jako pamětník těch dob a znatel všech poměrů tehdejšího českého života vypravoval mnohé zajímavé podrobnosti. Zejmena pak po smrti Palackého mnoho mluvívalo se o minulosti.

Tu dcera Riegrova Marie jevívala největší zájem o to, zachovati budoucím i pro sebe tyto podrobnosti, jichž pamětníků bylo již vůbec málo. Pamětníka pak, jenž by byl znal veškeren život v první polovici XIX. věku v Čechách podrobněji než Rieger, nelze si snad ani vůbec mysliti. Rieger si i v pozdních letech liboval svou svěží pamět, zvláště pokud šlo o doby z mládí.

Umínila si tudíž Riegrova dcera Marie, zachovati tyto podrobnosti ve svých zápiskách, a ukládala je z počátku nahodile z části ve svém denníku, jejž byla zvykla psáti již takořka od svého dětství.

To však jí nestačilo, když později lépe chápala běh veřejných událostí v Čechách, když brala účast i v politickém našem životě a ve všem jednání, kteréž měl v něm otec její.

Již tenkrát vznikla v ní myšlenka psáti nástin životopisu svého otce, kdy by ho přečkala. Co do Riegrova veřejného života nebylo

obav, že by mohly nastati ve zprávách a tudíž i v líčení života Riegrova podstatné mezery. Ostatně znala Marie tento jeho život v pozdějších letech do podrobna a byla zasvěcena i v jeho neveřejné stránky.

Avšak ty výjevy a důvěrné styky mládí z Riegrova života do konce let čtyřicátých po stránce soukromé, zkrátka vše, co dává základní rysy k vybudování pozdějšího života i povahy člověka — ty těžko bylo by lze doplniti z veřejných listin, dopisů atd.

Proto Marie z počátku nabádala otce svého, aby sám psal své paměti.

K tomu se Rieger nemohl odhodlati, ba nemohl se ani odhodlati, aby soustavně diktoval dceři celý svůj životopis.

Ale pečlivá dcera neustala v úsilí svém zachovati to, co zachovati se dalo. Ve chvílích odpočinku, v těch chvílích, kdy venkovské zátiší skýtá příležitost tu ve stínu lípy, tu v útulné pracovně nebo v »červeném« salonku Maleckém si pohovořiti, přisedávala k svému drahému »báťuškovi,« dovedla rozhovořit otce o starých, dávných časech — i mívala vždy připravenou tužku a kus papíru, by zaznamenávala, mnohdy za soumraku, to, co otec vyprávěl. Uzřev připravený papír a po něm kmitající se olůvko, poznal Rieger nevinný úskok, poznal, oč se jedná, a usmál se shovívavě; a později usmíval se i radostně, když přisedala v takových chvílích k němu dcera s připraveným již psacím náčiním.

Z vypravování Riegrova upravila pak Marie Červinková Riegrová statě, kteréž tuto podáváme.

V Malči, v dubnu 1903. *V. Červinka.*

Na gymnasii Jičínském.

Vácslav Rieger přál sobě, aby jeho jediný syn František stal se mlynářem, jakým byl on sám i otec i děd jeho. Bylo to především zásluhou matky Riegrovy, že syn na studie se dostal a na nich vytrvati mohl.

Vědomí národní záhy se v hochovi probudilo hlavně působením vlasteneckých kněží, kteří bývali častými i vítanými hostmi ve mlýně Semilském. Byli to zejmena Karel Hušek, J. Strnad, již současně byli kaplany v Semilech, J. Kramář, děkan a vikář ve Vysokém, strýc a kmotr malého Františka, taktéž přicházel do mlýna Semilského farář Kouble, vlastenec a spisovatel český, spřízněný s matkou Riegrovou, později Brousek, Damašek a mnozí jiní.

K. Hušek, J. Strnad i J. Kramář byli odchovanci semináře Litoměřického, kde působil osvícený a ušlechtilý biskup Hurdálek, kterýž přál snahám buditelů našich. K. Hušek zejmena dlel v Litoměřicích v době, kdy ředitelem semináře byl obětavý Fesl, nadšený hlasatel zásad Bolzanových, který hořel touhou, aby žáci jeho působili ku povznešení a vzdělání národa; a takž ze

semináře Litoměřického vycházelo mnoho kněží humanitními a vlasteneckými snahami prodchnutých. Horlivostí svojí dal se Fesl svésti k neopatrnému kroku, založil tajný spolek, jejž nazval Tugendbund, a odpykal to dlouholetým vězněním.

Karel Hušek byl v Semilech prvním učitelem Riegrovým, a když se pak stal kaplanem ve Vysokém, odvezla matka Riegrova šestiletého Františka do Vysokého. Blíže fary byla malá kaplanka, staveníčko o jednom okénku, tam bydlel Hušek se svým svěřencem, kterýž po dva roky navštěvoval ve Vysokém národní školu.

Po dvou letech odvezla matka syna na Šumburk k učiteli Karáskovi, který té doby požíval velmi chvalné pověsti jako vzorný učitel a výtečný hudebník, k němuž mnohé zámožnější rodiny posílali své syny, aby je liternímu umění a němčině přiučil. Škola v Šumburce byla německá a také v domácnosti pana učitele mluvilo se k vůli cviku hochů po německu. Jako pravý učitel své doby byl Karásek tělem a duší muzikant. Bylo to jeho štěstí a největší chlouba, když se mluvilo v okolí o slavných figurálních mších, které svými domácími vyučenci provozovati dával. Při slavných příležitostech hrávaly se také jeho vlastní komposice — vždyť mu bylo za jeho skladby od konservatoře Vídeňské uděleno čestné vyznamenání.

Ve škole dopoledne věnováno učení liternímu a odpoledne hudbě. Pan učitel, jeho dcera a dva páni podučitelé čili pomocníci rozdělili se o práci, cvičíce hochy, kteří jen trochu hudebního sluchu měli, na rozličných nástrojích. Rieger musel se učiti hráti na klavír, na kytaru a na housle a za nedlouho mohl již na choru při mši housle hráti. Pan učitel mysle, že z hocha bude mlynář, někdy o něm říkával, jak je toho hocha škoda, že by z něho byl dobrý muzikant.

Když byl Rieger v Šumburce druhý rok, zdálo se učiteli, že v obecní škole již se nemůže ničemu přiučiti, řekl si: Co teď s klukem? Budeli nám tu dále sedět, jen zlenoší; je čas, aby se něčemu jinému učil. Karásek připravoval tehdy privátně Löbla, syna vrchního z Navarova, aby mohl odbyti zkoušku z třetí třídy hlavní školy. Přibral tedy Riegra k těmto svým výkladům a zároveň musel Rieger s Löblem choditi na faru k faráři Dolenskému pro trochu té latiny. Když pak ke konci školního roku měl Löbl zajeti do Liberce skládat zkoušku, vybídl učitel Karásek Riegra, aby jel také. Myslivecký mládenec Jäger hochy doprovázel. Rieger dobře odbyl zkoušku a ku překvapení rodičů svých přinesl jim domů vysvědčení z třetí třídy, kteréž tehdy opravňovalo ke vstupu do gymnasia.

Tu matka Riegrova vřele se u otce za syna přimlouvala, aby jej alespoň na nějaký rok dali na gymnasium do Jičína, že je hoch na řemeslo bez toho ještě tuze sláb. Přátelé kněží prosby její podporovali. Tak stalo se, že na podzim r. 1829 odvážela paní mlynářka Semilská svého syna do Jičína a ubytovala jej u pana katechety Sidona. Při zkoušce přijímací se okázalo, že

příprava v Šumburku přece nebyla dostatečná, bylť Rieger jedním z posledních mezi přijatými žáky; ale již za krátko postoupil mezi první.

Jičín byl v letech třicátých nejživějším střediskem obchodního i veřejného života v Podkrkonoší. Sem putovali občané ke krajskému úřadu a soudu, sem dávaly rodiny zámožnější syny na studie a z daleka i široka sváželi krajáci do Jičína obilí, neboť na zdejších slavných trzích celé Krkonoše zásobovaly se obilím, jehož hory s dostatek neurodily.

Tak stýkalo se zde neustále obyvatelstvo krajské s horským, kteréž ve mnohém různí se celým rázem svým, povahou tělesnou i duševní. Hora Tábor tvořila jaksi rozhraní mezi horami a krajem, obyvatelé na jižních svazích Tábora a Kozákova již pokládali se za krajáky.

Ruch národního života šířil se v krajině Jičínské hlavně působením vlasteneckých kněží a dále některých profesorů na Jičínském gymnasii. V knihkupectví Kastránkově vystaveny bývaly vycházející plody literatury české, sem putovali vlastenci pro duševní potravu.

Středem vlasteneckého světa v krajině Jičínské byla však blízká Libuň. K Libuňskému děkanovi, příteli Jungmannovu Ant. Markovi, zavítal ob čas mnohý vzácný host z Prahy, přijížďíval sem Hanka, někdy i Jugmann a i jiní vlastenci. Každého čtvrtka pak scházívali se do Libuně vlastenci z okolí; schůzky ty nazývány »slovanský sněm.«

Antonín Marek patřil k té straně mezi vlastenci, která zraky své ráda k Rusku obracela, a sám ruštině se přiučiv také z ní překládal. Známý Markův Kotler z Turnova měl tehdy v Petrohradě obchod s drahokameny a se sklem, a takž si Marek a přátelé jeho snadněji mohli opatřovati ruské knihy. Stejně vroucí sympathie k Rusům jako Marek měli též mnozí přátelé jeho do Libuně docházející, zejmena Vetešník a Šír, a tak vysvětlíme si, proč těm, kteří se scházeli v Libuni na »slovanský sněm,« říkalo se mezi vlastenci »Krkonoští kozáci.« Z profesorů gymnasia Jičínského docházívali do Libuně zejmena Šír a Fähnrich, někdy také Macháček, mimo to býval na schůzkách slovanského sněmu Šolc.

Gymnasium Jičínské umístěno bylo v budově bývalé kolleje jesuitské. Bylo ovšem, jako vůbec veškery školy tehdejší, úplně německé, pensa ukládala se německá a latinská. Každá třída měla svého třídního profesora. Ve čtyrech třídách grammatikálních (parvě, principii, grammatice a syntaxi) postupovali profesoři třídní se svými žáky od první třídy až do čtvrté, kdežto dvě třídy humanitní (poesie a rhetorika) měly své profesory zvláštní. Každý profesor vyučoval ve své třídě všem předmětům, a to přivádělo často jistou jednostrannost do vzdělání žáků, ježto třída prospívala nejvíce v těch předmětech, v kterých třídní profesor byl odborněji vzdělán, kdežto jiné předměty mnohdy týmž profesorem byly zanedbávány.

Když Rieger do parvy vstoupil, suppleval tam právě prof. Němeček, který býval dříve kadetem ve vojště a pak se obrátil ku profesuře. Jeho obor byly dějiny a zeměpis, v kterých byl profesorem tak výtečným, jako v mathematice nedostatečným.

Rieger bydle u katechety Sidona měl častěji příležitost stýkati se s profesory. Zejmena třídní jeho profesor Němeček po přátelsku s ním obcoval a častěji vycházel s ním na odpolední procházky, které byly pro Riegra velmi poučnými rozprávkami, jež vedeny o dějepise.

Té doby byly různé pokořující tresty na školách vůbec v obyčeji a trestu klečení užívalo se na gymnasiích velmi často. Prof. Němeček při vší své přízni k Riegrovi, domrzev se na něj jednou pro chlapeckou jakousi svévoli, odsoudil jej k trestu klečení. Odsouzený odpověděl, že klečeti nebude. Profesor rozkazoval, hrozil, vše nadarmo. Stlačil tedy spurného hocha několikrát po sobě rukou k zemi, ale sotva ruku odtáhl, tento vždy znovu vymrštil se do výše. Na to pohrozil mu, že jej vypoví ze školy. Rieger odpověděl, to že on půjde sám — hned sebral své knihy a odešel ze školy. Sešla se konference profesorská, a žák předvolán. Ku přísné domluvě dal za odpověď, že klečeti nebude a raději gymnasium opustí.

A tu profesoři ve své přízni k němu zamhouřili oko nad přísnými požadavky discipliny. Usnesli se, že Riegrovi klečení prominou, ale potrestají ho jedničkou z mravů. Již v následujícím pololetí byla však známka z mravů napravena, a také prof. Němeček brzy se s Riegrem smířil a chodíval s ním na procházky jako dříve. Od té chvíle požíval Rieger ve škole toho privilegia, že nikdy nebyl odsouzen ke klečení, jak to soudruhům jeho se stávalo.

V druhém roce, v principii, bydlel Rieger u paní Schmidtové, vdovy po úředníku, s mnohými jinými kollegy, v třetím u gymnasiálního prefekta Kudrny, ve čtvrtém opět u katechety Sidona.

U prefekta Kudrny vykázán Riegrovi byt v bibliothéce gymnasiální, i mohl jí s úplnou volností používati, což také s velikou radostí činil, zejmena když si profesor Mühlwenzel dával od Riegra vypomáhat ve svých přednáškách.

Na místo Němečkovo byl totiž definitivně jmenován prof. Mühlwenzel, rodem Němec, jenž dříve byl před Preslem suppleval vědy přírodní ve filosofii na universitě Pražské. Mühlwenzel byl profesorem Riegrovým v grammatice a syntaxi. K Riegrovi velmi přátelsky přilnul a jsa slabým latinářem skládal často na Riegra nemilé břímě latinských lekcí. Přenechával mu výklady autorů, ba někdy dokonce i zkoušení žáků. Rieger v bibliothéce gymnasiální měl po ruce všecky prameny k vykládání klassiků, i užíval jich k tomu cíli, aby byl k výkladům dokonale připraven.

Tehdy bývalo v obyčeji, že při slavnosti ke konci roku při čtení tříd prvním premiantům odevzdávány premie, každému za zvláštních intrád trub a kotlů, pak následovali čtyři akcedenti,

všickni dohromady s jednou intrádou. Rieger byl premiantem v grammatice a syntaxi.[1])

Rieger jsa premiantem a bydle u prefekta Kudrny seznámil se i s těmi profesory gymnasia, kteří jeho nevyučovali.

O probuzení národního vědomí přičiňovali se zejmena profesoři Fähnrich, vlastenec horlivý, muž velmi intelligentní, jenž zabýval se mnoho filologií, onou násilně slavisující filologií, jež ve všem hledala slovanské kořeny slov, dále Šír, též filolog, který vydal některé grammatické práce, a Macháček, známý spisovatel český, autor oblíbené veselohry Ženichové, která se posud hrává na jevištích českých. Macháček měl veliké vzdělání esthetické a byl horlivý milovník divadla. Sám dříve v Praze často jako ochotník vystupoval, při čemž seznámil se s hvězdou českého dilettantského světa, která se stala jeho ženou. V té době, kdy jej Rieger v Jičíně seznal, byl Macháček již zachvácen souchotinami a churavost byla snad příčinou, že stal se více samotářem a stykům společenským se vyhýbal.

Národní vědomí na gymnasii Jičínském povzbuzováno a živeno bylo též zásluhou studentů, kteří přicházeli z Vysokého.

Vysoké bylo v oné době zvláště živým ohništěm uvědomění národního. Po mnoho let působilo tam více kněží, kteří vědomí to pěstovali a zejmena s láskou zabývali se tím, že připravovali hochy k studiím; Vysoké bylo jako přípravní filiálkou Jičínskou. V oné době z nevelikého města toho bylo asi 20 synků na studiích. Studenti tito doma pořádali často zábavy a koncerty a horlivým vlastenčením vzbudili národní vědomí i ve Vysocké mládeži ženské. Švarné Vysočanky stávaly se horlivými vlastenkami a čtenářkami.

Mezi studenty z Vysokého, s nimiž se Rieger v Jičíně spřátelil, byl zejmena Nečásek, jenž studoval nějaký rok před ním a již jako gymnasista zasílal příspěvky do Krameriova »Večerního vyražení,« jež r. 1831 počalo vycházeti.[2])

Gymnasiální mládež Jičínskou, v níž počínalo se probouzeti národní vědomí, zvláště zajímaly obrazy a knihy, které vystaveny bývaly za sklem v knihkupectví Kastránkovu. Zde prostáli studenti mnohé chvíle, zejmena poutaly je obrazy Libuše, Sama, Kroka a jiných osobností z dějin českých, rytinky bídné a naivní, které však přece v nich se vzpomínkami historickými budily vlastenecké city. Vše, co vycházelo v chudičké literatuře české, vídati bylo za sklem u Kastránků, a za šťastného se pokládal student, který měl pár grošů na knihu. Mnohé knihy vábily mládež již svým titulem, tak zejmena Čechoslovan, jejž Tomíček a Franta počali vydávati, Riegra pak svedl nápis »Krok,« že sobě koupil přírodo-

[1]) Obdržel jakožto premii r. 1832 »Cornelii Nepotis vitae excellentium imperatorum« a »Justini Historiarum Philippicarum,« r. 1833 dva díly »Ciceronis orationes.« Na deskách knih bylo dle tehdejšího zvyku zlatými písmeny vytištěno na zadní desce jmeno gymnasia a rok, na přední pak jmeno toho, kdo premii obdržel, těmito slovy: »Praemium, quod munificentia Augusti accepit Franciscus Rieger.«

[2]) V pozdějším věku vydal Nečásek kolik prací belletristických: »Svatba na smrtelném loži,« »Ruská kněžna« a jiné.

vědecký časopis, vydávaný Preslem, v naději, dočísti se něčeho o Krokovi.

Dobrotivá matka Riegrova často synovi uštědřila nějaký peníz, jejž on za knihy české vydával.

Jen horlivému usilování matky Riegrovy se podařilo přemluviti otce, aby lhůta studií hochových rok od roku byla prodlužována. Když pak po čtyrech letech chtěl otec syna již míti doma, matka se vší svou vřelou výmluvností vytrvale a pevně zastávala se toho, aby syn dle svého přání mohl ještě pokračovati ve studiích; páni faráři také dobré slovíčko u pantáty ztratili, tak že konečně přivolil, aby syn ještě poslouchal humanitní třídy. A tu upozornili také vlastenečtí kněží, že by bylo dobré dáti hocha raději do Prahy, kde by se mohl dostati pod Jungmanna. To bylo veliké slovo — a hochovi to přání hned v mysli utkvělo.

Také prof. Mühlwenzel, když matka Riegrova do Jičína přijela, promluvil s ní závažné slovo. Řekl jí, že by už bylo potřeba, aby hoch z Jičína přišel, an si již myslí, že všechno umí a všemu nejlépe rozumí. Až přijde do Prahy, pozná jiné studenty a jiné profesory a přesvědčí se, že jiní lidé vědí ještě více než on.

Zůstalo tedy při tom, co mladý Rieger si přál, že bude studovati třídy humanitní v Praze pod Jungmannem.

V Praze v letech třicátých.

V říjnu r. 1833 Rieger přijel do Prahy a vstoupil na Staroměstském gymnasii do páté třídy gymnasia, t. ř. poesie, v které byl tehda třídním profesorem Jos. Jungmann.

Praha tehdejší doby a Praha našich dnů — toť ohromný rozdíl, kdo sám toho nezažil, nedovede si o tom učiniti pravého obrazu.

Praha měla ráz města úplně poněmčeného a čeština byla jen řečí lidu služebného a pracujícího. Třídy vyšší byly odrodilé a po nich opičilo se měšťanstvo. Veškery úřady, veškery školy střední i vyšší byly úplně německé, bez němčiny nebylo možno nabyti sebe menšího vzdělání; přání vlastenců byla tehdy ještě tak skromná, že jim bylo nejvyšší tužbou dosíci toho, aby čeština na gymnasiích byla zavedena, jako učebný předmět.

Nápisy obchodů byly vesměs jen německé, na rozích nikdy se neobjevilo, ba nesmělo objeviti nějaké ohlášení pouze české, nýbrž jen buď pouze německé, aneb německé s českým níže položeným překladem. Divadlo české bylo obmezeno na odpolední představení v neděli a ve svátek v divadle stavovském. Na ulicích, v obchodech a hostincích všude zaznívala němčina — osloviti někoho cizího po česku pokládalo se takměř za urážku, poněvadž česky mluvilo se jen na služebné.

Aby někdo slušně ošacený na ulici česky promluvil, bylo věcí tak vzácnou, že se lidé až někdy za mluvícím ohlíželi, a zvláště neobyčejné bylo uslyšeti české slovo z úst dámských. Ještě oka-

zovali si v oné době na uvědomělé Čechy v Praze jako na zvláštní druh lidí podivínů: »Das sind die Wlastenzen.«

Nebylo tehdy ještě rozplameněno záští mezi oběma kmeny, ano mnozí spisovatelé němečtí dokonce i s jakousi sympatií sledovali snahy literátů českých. Bylať tehdáž ovšem i mezi mnohými z nich jakási záliba v dějinách českých, o kteréž svědčí i literní plody německé té doby a kteráž trvala namnoze až do r. 1848, naše Němce — mocně zaujala idea velkoněmecká, s níž ovšem láska ke království a národu českému, ba ani k mocnářství rakouskému nedala se uvésti v souhlas.

Na vlastenectví hledělo se tehda ve kruzích vzdělaných, vůbec německých, ne s nenávistí, ale spíše s úsměvem jako na kuriositu a neškodnou hračku. Že by to, co se tu hlásilo k životu, opravdu mohlo živo býti a domáhati se dokonce rovného práva — nepřišlo jim buď ani na mysl aneb pokládáno za absurdní.

Hlavní odpor však, jejž bylo vlastencům překonávati, pocházel od zkostnatělé byrokracie, od policie a kruhů s ní souvisících.

Jakkoli národovci čeští všemožně se přičiňovali osvědčovati svoji loyalitu, přece v očích byrokracie pokládáno vše, co bylo české, za něco revolučního a státu nebezpečného. Byrokracie a policie byly tak všemocny a nátlak provozovaný tak silný, že odstrašoval všecky chabé a slabé duše, a přemnozí tajili se svojí láskou k mateřštině, aby se nestali podezřelými a nemuseli snášeti všelikých nátisků a pronásledování.

O češtině bylo mínění obecné, že v ní žádné vyšší a ušlechtilejší myšlenky není možno vyjádřiti. Ovšem ta čeština, jakou mluvilo se tehdy v Praze, mohla svou znetvořeností opravdu odstrašiti od lásky k mateřštině. Byla to nechutná smíšenina českých a německých slov, které čeládka učila se od pánů.

Nejhůře vedla si tu opět krásná pleť, mezi níž vyskytovaly se i zjevy žalostně komické; paní, které z nižších tříd do kruhů městských se povznesše chtěly češtinu zapomenouti a němčině se nenaučily, mluvily pak opravdu »obojazyčně« tím spůsobem, že německé slovo, kterému se naučily, hned do češtiny připletly.

Jen studentstvem a lidem nově přicházejícím z venkova přibýval do stojatého bahna této hatmatilky příliv zdravé mluvy; zejmena vyznamenávali se svou správnou a čistou češtinou studenti z Podkrkonoší.

S yšeti v Praze pěkně česky mluvit, a to zejmena z úst ženských, bylo tehdy zajímavým úkazem, na nějž vlastenci se dívali jako na důkaz, že je možno, aby se čeština mluvila čistě a libozvučně v slušných formách.

Vlastenci čeští často chodívali kupovat do krámku Müllerova na Můstku jen proto, že tam prodávala paní Kramářová, vdova, které byla v kruzích národních pověstna tím, že mluvila krásnou češtinou, jak říkali, jako kniha. Bylať horačka rodem z Vysokého a svou správnou horskou češtinu obohatila ještě pilným čtením.

Právě proto, že kruhy národovců byly ještě tak úzké a osamotnělé, vyvinula se mezi nimi tím živější a vroucnější vzájemnost. Kdo byl vlastencem, jako by patřil k jediné rodině; a zejmena každý vlastenec z Prahy přicházející byl od vlastenců po venkově vítán s otevřenou náručí, stačilo jedno slovo, aby se spolu spřátelili. — Vždyť všichni vlastenci po venkově dychtili po zprávách, co se v Praze děje, co se tiskne a k tisku chystá.

Nikdo si teď nemůže představiti, jaká to byla touha, nedočkavost po každé ohlášené knížečce, jaká radost z každé písničky, každého sešitu, — nade vším, co vyšlo, naši jásali, a kdy by to byl jen slabikář.

Knihkupecké spojení bylo tehdy velmi nedostatečně zařízeno, též poštovní spojení dražší a obtížnější i velice pomalé. Obstarával tedy zásilky knih přítel příteli, vlastenec vlastenci, a dychtivost po nové knize byla tak veliká, že mnohý chudý vlastenec třeba kolik mil pěšky pro knihu putoval. Vůbec patřilo to k povinnostem vlastence rozšiřovati knihy, sbírat předplatitele pro Musejní časopis, členy pro Matici, a který vlastenec jistý počet knih neodbyl, kárán pro netečnost svou od ostatních.

Bylo to v první řadě duchovenstvo české a dále studentstvo akademického gymnasia, které šířilo po zemi literaturu naši a vůbec uvědomění národní.

Vzkříšení a zaplanutí citu národního, jak jevilo se v oné době, bylo spojeno s probuzením vědomí slovanského; vlastenci čeští cítili se býti nejen Čechy, ale i Slovany. Byl to zvláště veliký básník Kollár, který budil cit vzájemnosti slovanské, a podobným citem a směrem prodchnut byl Šafařík, ba i Jungmann.

Kollár a Šafařík byli Slováci, a nemajíce dostatečné opory v historii a minulosti svého lidu, obraceli své zraky ke světu všeslovanskému a hledali síly v myšlence velikosti slovanského světa, v ideálu vzájemnosti kmenů jeho. Tím se slabý kmen v očích jejich stával částí národa velikého. Palacký, kterýž byl v stálém přátelském spojení s Kollárem a Šafaříkem, neodcizil se ovšem těmto ideálům a vyvíjel se též pod vlivem jejich, však cítě se Čechem a moha se opírati o slavnou historickou a státoprávní minulost národa svého — kteráž síla ovšem Šafaříkovi a Kollárovi scházela, — hleděl k větší platnosti přivésti to, co je vlastního a zvláštního v nás, naši individualitu českou, a opřev se o dějiny české dal tím všemu vlastenectví českému nový positivní, reálný podklad a mocnou oporu. Proti mlhavému idealismu Kollárovu idea národní nabývala jeho vlivem povahy konkretnější a určitější.

Ono uvědomění slovanské, jak jevilo se u národovců českých, nebylo specificky rusofilské a nemělo tendencí politických; oni lásku svou věnovali upřímně všem bratrům slovanské rodiny. Ovšem že i tu počínaly se projevovati směry rozličné, u jedněch větší sympathií k Polákům, u jiných k Rusům.

Byla mezi spisovateli strana, která obracela zření své především k Rusku; náleželi k ní Hanka, Marek, Šír, Vetešník, poněkud i Jungmann, ač byl velmi opatrný ve svých projevech.

Jisto je, že idea vzájemnosti slovanské v Čechách se zrodivši, odtud teprve do jiných zemí slovanských se šířila; k tomu pomáhaly mimo literaturu též osobní styky se slovanskými a ruskými hostmi, kteří v letech třicátých a čtyřicátých do Prahy častěji zavítávali, jako zejmena Pogodin, Aksakov, později Boďanský, Sreznĕvský a jiní.

Vědomí souvislosti s velikým světem slovanským povzbuzovalo a sílilo hlouček pracovníků českých a vedlo je zároveň k studiu řečí a literatur slovanských, kteréž působilo na rozvoj a ráz jazyka a literatury naší.

Týž duch národního a slovanského nadšení ovládl ovšem i část studentstva, která se hlásila k řadám vlastenců.

V době, kdy Rieger přibyl do Prahy, byl český národní svět zaujat vážnou událostí, jakou bylo pro literaturu českou zřízení Matice. Také několik žákův akademického gymnasia, i někteří chudí studenti, vyživující se kondicemi, s velikým sebezapíráním skládali si na členský příspěvek (jenž mohl zaplacen býti v 5 ročních lhůtách po 10 zl.) a přistupovali za členy Matice. Rieger stal se členem Matice krátce po svém příjezdu do Prahy r. 1834.

Na gymnasii Staroměstském.

Gymnasium Staroměstské bylo jako tehdejší gymnasia vůbec uplně německé, česká řeč nebyla ani učebným předmětem. Mezi profesory gymnasia byli jen dva, kteří v mládeži budili cit národní: Josef Jungmann a Frant. Svoboda.

Když Rieger do Staroměstského gymnasia vstoupil, byla tu právě na studiích řada nadaných a vlastenectvím nadšených studentů — vyrojila se jako rázem celá nová generace mladíků, kteří v těch letech studovali v humanitních třídách, ve filosofii a na universitě.

V poesii s Riegrem pod Jungmannem studovali Karel Tomíček, Ritter z Ritterheinu, V. Zikmund, Boleslav Štulc, rok před nimi Podlipský. Zvláště pak dvě léta před nimi v logice vydařil se ročník znamenitý, studovalť pod profesorem Františkem Svobodou: Vácslav Štulc, V. V. Tomek, Bojislav Pichl, Slavíček (později probošt), Jaroslav Vrťátko, Rubeš a Hajniš, Vácslav Svoboda, Břetislav Trojan. O nějaký rok před těmito, ale ještě v Praze na studiích dleli Eugen Tupý (Jablonský), Pravoslav Trojan, Picek, Strobach, Karel Hynek Mácha, Karel Jaromír Erben, Zap, Storch a Haněl.

Pouto vzájemných snah spojovalo přátelsky starší studenty s mladšími, neboť každý, kdo vstoupil do cechu vlastenců, chtěl k němu verbovati nové, studenti ze tříd vyšších chodili apoštolovat do tříd nižších. Horlivostí svou v tom vlasteneckém apoštolování vyznamenával se zejmena Vácslav Štulc.

Štulc a Pichl, povšimnuvše sobě Riegra, hned jej přijali do svého kruhu a zavedli též do onoho střediska, kde se tehda schá-

zeli vlastenci a literáti čeští. Bylo to nejprve v kavárně u červeného orla v Celetné ulici; v té době pak přeneseny mladší generace do kavárny u Komárků v Ungeltě.

Přičiněním hlavně Palackého a jiných přátel opustil r. 1833 Šafařík profesuru na gymnasii v Novém Sadě a odstěhoval se k dokonání svých Slovanských Starožitností do Prahy. Palacký doporučil jej Haasovcům za redaktora českého vydání obrázkového týdenníku Světozora, jejžto tiskli, upotřebujíce obrázků z vydání německého. Šafařík zjednal si na pomoc k redakci Zapa a tento pomocí Štulce sháněl mladší spolupracovníky.

Štulc jal se též Riegrovi přimlouvati, aby se pokusil ve spisování. »Jak mohu česky psát, když neznám ani grammatiku?« namítal Rieger. — »I jen to zkuste, ono to půjde,« pobízel ho Štulc. Rieger pokusil se tedy překládati a ve Světozoru vytištěny první překlady, které mu byly redakcí uloženy, a sice popis ostrova Isola bella a článek »Plavci okolo světa.«

Veršování německé patřilo k slohovým cvičením, Rieger však se zároveň počal pokoušeti v českém veršování; v sešitech jeho z 5. a 6. třídy poesie a rhetoriky mnoho jest náčrtků básniček českých, také rozvrhy k hrdinským básním epickým: Bivoj, Horatius Cocles, Soběslav II. Několik jeho lyrických básniček uveřejněno pak v Květech r. 1834, a tak již jako patnáctiletý mladík vstoupil do řady českých spisovatelů.

Rieger byl teprve nedlouhý čas na gymnasii Pražském, když jednoho dne vrazil Václav Štulc do třídy s radostným voláním: »Hoši! To je trefa! Kdo chce, může skládat zkoušku z češtiny. Ztratily se katalogy!«

Bylť (31. prosince 1834) zemřel Jan Nejedlý, kterýž po léta byl profesorem na jediné stolici českého jazyka v Praze, jež zřízena byla na universitě. Místo Nejedlého zaujal Norbert Vaněk, ale ježto katalogy Nejedlého se byly ztratily, nemohl kontrolovati, zda ti, kdož ke zkoušce se hlásili, byli skutečně zapsáni a přednášky Nejedlého poslouchali. Žáci Staroměstského gymnasia požívali totiž toho zvláštního privilegia, že byli považováni za akademické měšťany a co takoví směli poslouchati volné kursy na universitě.

Ale Rieger rozpakoval se užiti ztráty katalogů, odmlouvaje Štulcovi, jak že má skládat zkoušku z češtiny, když se jaktěživ české grammatice neučil? Konečně ale dal si říci a přihlásil se. Vaněk přijal hlásícího se s podivením řka, že ho nezná a že snad nechodil do přednášek; ale nemoha se z katalogů o pravdě přesvědčiti, připustil jej ke zkoušce. Dal mu nejprve překládati letopisy Trojanské do češtiny, dále časovati slovesa a konstruovati všeliké formy příčestí, a když Rieger, jsa zvyklý správné mluvě z Podkrkonoší a vzdělav se mnohým čtením knih českých, všecky otázky rychle a snadně zodpovídal, pochválil jej Vaněk: »To je hned vidět, kdo studoval grammatiku.«

Na gymnasii neměli ovšem žáci žádné příležitosti přiučiti se mateřské řeči, a profesoři jen v privátních hovorech s nimi česky rozmlouvali.

Josef Jungmann těšil se veliké lásce svých žáků. On již svým zjevem, milým výrazem tváře a jemností povahy poutal jich srdce, vždy choval se k mládeži šetrně a laskavě, opravdu otcovsky. Celé jeho vystupování bylo skromné a tiché a ve všem přísně šetřil míry. Do hostince a kavárny národní skoro nikdy nedocházel, a když někdy v neděli v létě vycházíval na výlety s některými studenty a pak v hostinci s nimi se zastavil, tu pouze malou skleničku piva vypil, nikdy druhou.

Rieger byl Jungmannovi doporučen již z Jičína, kde byl premiantem. Matka Riegrova, když syna svého do Prahy přivezla a ubytovala,[1] zašla také k p. profesorovi a ob čas přijížděla do Prahy, aby se přesvědčila, jak se její syn učí. Jungmann srdečně ji v Praze vítával a vždy musela se u něho zdržeti k obědu, byltˇ si ji velice oblíbil nejen pro přirozenou její líbeznost a srdečnost, ale zvláště též pro její čistou a jadrnou češtinu, které se nemohl ani dost naposlouchati.

Za nedlouho počal také Rieger sbírati a nositi Jungmannovi slovíčka, zvláštní výrazy z krajiny Semilské, a Jungmann ho vždy vyznamenával laskavou přízní.

Byla to veliká lítost pro celou třídu, když počátkem školního roku 1834—1835 Jungmann jmenován jsa prefektem gymnasiálním vzdal se vyučování ve škole. Jeho nejvroucnější ctitelé mezi žáky ulevovali svým citům ve verších; v prvních básnických pokusech Riegrových jest několik básní na Jungmanna, obsahujících přání k svátku, k uzdravení synovu a stesk nad Jungmannovým odchodem z třídy.[2]

---

[1]) V poesii bydlil Rieger u pí. Zedlerové, roz. Fürborové, vdově po lékaři, v Anenském klášteře zároveň se Strengem, pozdějším profesorem porodnictví. V rhetorice měl svůj pokojíček najatý u Faulvetra, klempíře, bydlícího v domku proti Prašné bráně, kde jest nyní hostinec u modré hvězdy; ve filosofii najal pokoj na Perštýně u Nedvídků.

[2]) Básnička Riegrova při odchodu Jungmannovu z profesury:

S Bohem buď! Už strastná přišla chvíle,
nebudem už zírat v tvoji tvář,
v oko tvé, jež hledí vždy tak mile,
jak ranního slunka čistá zář,
jenž rozvíjí květy, svět ohřívá,
na celou se přírodu usmívá.

Vůdce náš — řeč tvá všech srdce jímá,
v duši leje rozkoš nebeskou,
budí ctnost, jenž v lidském srdci dřímá.
Když pomníme, že ji milostnou
v radě už nemáme slýchat více,
kropí slzy vděčné naše líce.

Zůstaň nám otcovským rádcem dále,
pěstuj lásku k nám vždy v srdci tvém.
Nám tvůj příklad svatým bude stále
dědictvím po tobě, ach, snad vzdáleném;
teď však smutní už voláme vděčně:
s Bohem! v naší lásce žiješ věčně.

Po odchodu Jungmannovu Boleslav Štulc, Karel Tomíček a Rieger společně sepsali celý sešit znělek, kteréž Jungmannovi podány při následujících jmeninách v březnu r. 1835. [1])

Jungmanna žáci tím více sobě vážili, že laskavé jednání jeho s mládeží tak nápadně se lišilo od chování mnohých jiných profesorů, jež bývalo pánovité, nešetrné a bezohledné. Zvláště neoblíben byl u studentstva profesor Dittrich, cisterciák, jenž byl tak nadutý, že na zdvořilé pozdravy žáků ani neděkoval.

Tím byli studenti velice pohoršeni a tu Rieger navedl třídu svoji, aby ho více nepozdravovala. Druhého dne celá třída kráčela kolem profesora, ani jediný nepozdravil. Rozhorlený profesor spěchal žalovat prefektovi a Jungmann šel do třídy vyplísnit hochy za takovou neslýchanou nezvedenost.

Rieger povstav odpověděl za školu: »My pane profesora nepozdravujeme, protože myslíme, že o naše pozdravení nestojí. Pozdravovali jsme ho vždycky, ale on nám nikdy neděkuje. Tedy myslíme, že také my ho pozdravovati nemusíme.«

»Tedy on vám neděkuje?« tázal se prefekt.

»Neděkuje,« odpověděl Rieger, »a proto nepozdravujeme.«

»Tak, tak, to je pravda,« řekl si Jungmann, i dodal německy: »Grüssen ist Höflichkeit, danken ist Schuldigkeit.«

Na to domluvil hochům, aby profesora pozdravovali, že on jim také bude děkovat. A v skutku, profesor od té chvíle na pozdravy děkoval, a věc byla vyrovnána.

Třídním profesorem po Jungmannovi stal se v šesté třídě supplent Bayer a později supplent Režný. Po krásných přednáškách, které žáci byli uvyklí poslouchati od Jungmanna, stávaly se nechutné výklady Bayerovy často předmětem jich úsměšků. Pokročilejším žákům neušly chyby v zeměpisu a dějepisu, kterých se dopouštěl, ano ani rovnici na tabuli pořádně postaviti neuměl. Stávalo se, že Rieger mezi přednáškou dovoloval si veřejně opravovati profesora, který pak u Jungmanna žaloval, ano i na vyloučení Riegrovo ze studií naléhal. Jungmann hned psal do Semil matce Riegrově, která rychle přijevši do Prahy společně s Jung-

[1]) Zde znělka Riegrova:

Dlouho žádost v srdci jsem nosíval,
  vzdát ti díků obět povinnou,
  neb jsi símě ctnosti v duši mou
příkladem a slovem svým zasíval.

Nemámť slov však, jimiž bych ti zpíval
  lásku k tobě vroucí, srdečnou,
  již jsi vznítil tváří milostnou,
když jsem ještě denně v ní hledíval.

Jak bych neměl díky tobě vzdáti,
  jenž jsi nad mým štěstím s láskou bděl,
s jakou bdí jen nad robětem máti.

Přijmiž lásku mou, ten něžný kvítek,
  ač jen skromný proti slávě děl
slavných tvých — u Slávy věrných dítek.

mannem se přičiňovala, aby rozhněvaný profesor byl udobřen; syn teprve k domluvám matčiným se uvolil odprositi profesora.

Po skončených třídách humanitních nechtěl otec Riegrův, aby syn déle na studiích pobýval, ale ku prosbám synovým a přímluvám matčiným konečně svolil, aby ještě dva roky filosofie poslouchati směl.

Takž vstoupil Rieger na podzim r. 1835 do logiky. Přednášeli tehdy Jandera mathematiku, Exner filosofii, Müller esthetiku, přírodopis Karel Bořivoj Presl, fysiku Hessler, náboženství Beer, později generál křižovníků, a po něm Podlesák.

Z kollegů svých v třídě obcoval Rieger nejvíce s Tomíčkem, Rittrem z Rittersheinu a Boleslavem Štulcem (mladším bratrem Václava), ze starších pak kollegů s Václavem Štulcem, B. Pichlem, s Břetislavem Trojanem, Strobachem a Máchou. Václav Štulc seznámil Riegra s mladým knížetem Jiřím Lubomirským, který tehdy v Praze studoval. Za pomoci Štulcovy cvičil se Rieger v polštině; s velikým nadšením čítány v mládeži zvláště Mickiewiczovy »Księgy naroda polskiego.«

Dobrotivá péče matky Riegrovy působila, že syn její snadněji než mnozí z jeho soudruhů mohl plniti, co pokládáno za povinnost vlasteneckého studenta: koupiti každou českou knihu a nescházeti při českých představeních v divadle; mohl také často dopřáti si té radosti, po které mnozí studenti toužili: podívati se totiž do národní kavárny u Komárků, kde se scházel výkvět české vlastenecké společnosti.

V oné době těžkých počátků, kdy se všichni na vzájem povzbuzovali, byl každý, kdokoli jevil dobrou vůli a snahu, vítán s upřímnou radostí a láskou; každý sebe menší pokus literární byl již srdečně oceňován a dával pisateli právo počítati se mezi spisovatele a býti přijat do kruhu zasvěcenců. Takž i Rieger byl záhy připuštěn ku přátelskému obcování v kruhu vlastenců a ve schůzích u Komárků nabyl příležitosti seznámiti se blíže s mnohými mladšími spisovateli českými.

V kruzích literárních.

Český svět měl nejprve svůj stánek, své středisko v kavárně u červeného orla v Celetné ulici. Avšak po nějakém čase nebyli tam spokojeni, měli mnohé stížnosti, a mezi nimi i tu, že do kavárny přicházelo mnoho hostů ze stavu obchodnického.

Když pak kupec Komárek zřídil kavárnu ve svém domě v Ungeltě — dali si vlastenci heslo — že své schůzky tam přeloží a že to bude jakousi národní kavárnou. Jdemeli z Ungeltu k sv. Jakubu, nalézala se kavárna ta, než se vejde do brány, v levo. Místnost její — dva dosti nízké pokoje v přízemí, ne větší než obyčejné světnice měšťanských bytů — byla velmi prostě a jednoduše zařízena, a nepřipomínala ovšem v ničem nádheru kaváren nynějších.

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní

firmy

Bohumil Mayer

nabízí se

k zařizování bytů, hotelů atd.

v nejlevnějších cenách.

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

V Praze-II., Štěpánská ul. č. 629.

Boj proti alkoholismu.

vyrábí

Nejlepší šumivé bonbony limonádové a zázvorové pivo „Gambrinus"

První česká akc. společnost továren na oriental. cukrovinky a čokoladu na Král. Vinohradech.

Kotle všech systémů a velikostí.

První česká strojnická továrna pro zařizování ústředního topení

v

Jan Štětka,

Praha, Král. Vinohrady,

Fričova ul. 892

(pod Nuselskými schody).

Provádí

veškerá topná zařízení a větrání

s úplnou zárukou správného chodu, efektu a malé spotřeby paliva.

Nabízí se k vypracování účelných předprojektů a rozpočtů.

Zvláštnost:

Topení k účelům zahradnickým.

Závod založen r. 1867.

Vlastní výroba všech součástí.

Vyšívání všeho druhu, tak zvané švýcarské

doporučují

Bratří Tšídové,

první česká továrna na vyšivání

v NOVÉ KDYNI.

ZALOŽENA R. 1871.

Do kavárny té nepřicházel v skutku téměř nikdo jiný než úzký kroužek vlastenců a literátů a byli zde úplně volni mezi sebou.

Scházel se zde celý spisovatelský svět Pražský a také někteří měšťané, vlastenci. Zde se rokovalo o všech důležitostech národních, o potřebách národa, — sem přicházeli mladí adeptové, nováčkové vlastenectví, aby se z blízka podívali na své vzory a vůdce a zbožně naslouchali jich rozprávkám.

Někdy zpívaly se tu též národní písně nebo kvarteta, kteráž řídil skladatel Lorenc, a v kvartetech těchto účinkoval též krásným svým barytonem baron Larisch ze Slezska, jenž v Praze studoval a s českými kruhy se sblížil.

Literární svět český rozstupoval se tehdy na dva tábory.

Mladší strana pohřížena byla cele v romantismu, podlehajíc zejmena vlivu Byronovu a romantických básníků polských Mickiewicze, Krasiňského, Slovackého, a nechtěla bujarou produktivnost svoji obmezovati obtížnými pravidly ani naslouchati radám starších. Strana ta seskupila se kolem Tyla, jenž redigoval Květy. Bylť knihkupec Pospíšil r. 1833 obnovil zašlý časopis »Jindy a nyní,« jenž r. 1834 přijal jmeno České Květy.

Spisovatelé starší, dbajíce pečlivě správnosti jazykové i forem jeho ze zlaté doby a libujíce si v duchu klasičnosti, šli za Čelakovským, jenž redigoval Českou Včelu připojovanou ku Pražským Novinám — a svým břitkým vtipem nemilosrdně bičoval a přísně kritisoval práce mladších. Při něm byli hlavně Slavomír Tomíček a Jakub Malý. Polemika stávala se někdy velmi ostrou, přece však spory ty nešly tak daleko, aby byly bránily schůzkám společným.

V kavárně u Komárků nejpilněji se scházela mladší strana Tylova, ale starší spisovatelé také sem přicházeli. Mimo Máchu, Tyla, Jablonského a jiné mladší bývali tu také Franta Šumavský, Slav. Tomíček, Jakub Malý, A. Hansgirg, K. Amerling, někdy přicházívali též Čelakovský, Šafařík a Palacký, jejžto zde Rieger po prvé uviděl. Zdaliž do této kavárny chodil též Jungmann, nelze zjistiti; Rieger byl by asi měl toho určitou vzpomínku.

V té době žili ještě někteří z nejstarších předchůdců vzkříšení národního. Patriarchu Dobrovského ukazovali sobě studenti na ulici. Thama Rieger ještě osobně seznal, ač nepřicházel ke Komárkům; také nebylo tam vídati Štěpánka. S Nečáskem, spolupracovníkem Jindy a nyní — znal se Rieger jako s krajanem.

Když spisovatelé mimo Prahu bydlící do Prahy zavítali, bývali ovšem u Komárků vítanými hostmi.

Čelakovský, jenž stál v čele starší literární strany, byl individualita velmi rázovitá a silná. Byl pravým typem cholerika, silný ve všech hnutích citu, ve svých antipatiích a sympatiích, v hloubi duše dobrý, vroucí, avšak vášnivý a prudký, mužný, vždy přímý, ale někdy drsný až k hrubosti. Již vystupování jeho bylo hřmotné a hlučné, jeho řízný, kaustický vtip neznal smilování. Ale jako k některým lidem choval se až k nepochopení tvrdě a sarka-

sticky, právě tak býval zase k jiným neobyčejně laskav. Rieger nevěděl, čemu to přičísti, že Čelakovský se k němu již jako k mladému studentu choval vždy velmi přátelsky, ačkoliv Rieger, sblíživ se s Tylem a s Máchou, šel se stranou Květistů.

Tyl v lecčem byl pravý opak Čelakovského. Vždy v obcování milý a jemný rychle dobýval sobě přízně a všude býval oblíben. Byla to povaha sensitivní, měkká, poněkud zženštilá, — také vřelý ctitel ženského pohlaví. Při tom byl to člověk neobyčejně dobrý, upřímný idealista a veliký nadšenec, zejmena pro divadlo, které mu bylo z všeho nejvyšší a nejdražší. Nejvřelejší tužbou a vůdčí myšlenkou jeho života bylo: divadlem křísiti vědomí národní.

Byloť v oné době skutečně divadlo jednou z nejmocnějších pružin, působících na mysl lidu. Nelze ani dosti oceniti, jak mocný a dalekosáhlý byl vliv Tylův a zejmena též jeho povídek na probuzení vědomí národního a jak jeho vřelá, nadšená slova šla k srdci. Produktivnost jeho a lehkost, s jakou tvořil, byly neobyčejné, a to, že byl tvůrcem moderní naší prosy belletristické, byl skutek velké váhy. Když v letech pozdějších Havlíček, navrátiv se z Ruska, proti Tylovu způsobu sentimentálního vlastenčení dosti příkře se vyslovil, v tu dobu byla úloha tohoto horujícího vlastenčení z části již vykonána; a Havlíčkovu jadrnému a mužně silnému duchu zdál se Tyl býti sladkým a snad i nedosti přirozeným.

Tyl studoval v Hradci Králové, kdež profesor Klicpera jaksi osamocen od ostatního literárního světa šel cestou svojí vlastní. V Praze byl Tyl zaměstnán jako furýr u zaopatřovacího ústavu vojenského, ale zabýval se hlavně péčí o divadlo. Jako herec neměl štěstí ani velkého talentu, nezbavil se jistého falešného pathosu. Hrával však často nejrůznější úlohy.

Z kroužku literárního, který se scházel u Komárků, sblížil se Rieger nejvíce s Máchou. Mácha, jsa o několik let starší byl již právníkem, když Rieger chodil do fysiky a když z humanitních tříd do filosofie postoupil, ale rozdíl věku nebyl na překážku přátelskému obcování.

Mácha byl mladík vysoký, statný a zdravý, černovlasý a snědý, zvláštním spůsobem sličný.[1]) Odíval se trochu fantasticky — a zvláště nosíval veliký, široký plášť jako karbonáři, jehož cíp si malebným spůsobem přehazoval.

Nejen ve svých spisech, i v životě byl romantikem, záliba v romantice přešla mu do krve. Často odpoledne vydal se na cestu z Prahy do lesů Křivoklátských, kolik dní potuloval se po lesích, někdy i v noci, živil se, čím se dalo, dosti bídně, zapřádal hovory s hajnými a uhlíři, jindy opět vyhledával tlupy cikánů a pozoroval je. Zvláště často navštěvoval staré hrady ve všech

---

[1]) K obrazu sv. Jana v kapličce na Valdštýně u Hrubé Skály byl Mácha modelem. Rieger pak byl modelem Lhotovi ke králi Otakarovi, ale když pak kritika se nad tím pozastavovala, že jest to takořka pouhý portrét, změnil Lhota poněkud obraz, aby podoba nebyla tak nápadna

končinách Čech, a vyjma Hebra, spisovatele díla o hradech českých, nebyl snad nikdo jiný tolik starých hradů slezl jako Mácha. Kreslil si je dle přírody a často nadšen jejich krásou, opěval je ve verších.

O prázdninách vydával se také někdy Rieger na pěší pouti po vlasti s Máchou a s jinými kollegy.

Jednou vyšli společně Mácha, Strobach, Břetislav Trojan a Rieger a dorazili večer do Tejřova. V hostinci nemohli na netečném hostinském vymoci žádné večeře; a tu Mácha povstav, hostinskému — velikému habanovi — vážně řekl: »Víteli pak, kdo já jsem? Já jsem komjsař policejní, a jestli nezaopatříte těm pánům cestujícím všecko, čeho si přejí, uvidíte, co se bude dít.« Po těch slovech byl hostinský jako vyměněn, hned se šukalo a shánělo po domě, i po celé vesnici, a za nedlouho dostali cestující dobrou večeři. Druhého dne časně vstavše šli na Žebrák a Tocník, Mácha je vedl a vykládal jim památnosti hradů; pak se od nich oddělil, ubíraje se k Litoměřicku. [2]) Ostatní obrátili se ku Praze, a poobědvavše v Žebráce, dorazili ještě téhož dne k desáté večer pěšky až do Prahy. Jeden z nich však namáhání to odstonal.

Bujará, mnohoslibná síla Máchova byla rázem podťata. Když při požáru v předměstí Litoměřickém horlivě pomáhal hasiti, byl, rozehřát jsa žárem, náhle polit studenou vodou; následkem toho vyvinulo se u něho zapálení plic a po několika dnech skonal dne 7. listopadu 1836 v Litoměřicích.

Rieger a všichni přátelé želeli hluboce ztráty této povahy ryzí a ideální, ducha geniálního, jenž mohl literatuře naší podati mnoho plodů znamenitých. Riegrova báseň na smrt Máchovu uveřejněna byla v Květech. (Pokračování.)

Vidím Boha . . .

Vidím Boha!
Ve zraku jej malých dítek vidím,
prostých hříchu, jehož nenávidím,
v třpytu hvězd, jež slavně čelí tmám,
v dechu. růží, kteréž ráda mám.

Vidím Boha
v každém skutku soucitném a dobrém,
ať je konán slabochem či obrem,
v umění, v němž šlehá božství zář,
nechť je dáno v smeť či na oltář.

---

[2]) Mácha zamilovav se v Praze přál si brzy nabyti takového postavení, aby se mohl oženiti, proto vstoupil do kanceláře advokáta v Litoměřicích.

Vidím Boha
v ostychu, jímž chvím se, když jsem sama,
v hodinách, jež běží ručičkama,
v písni jara, v dnech, kdy svítí sníh,
v slovech pravdy chvílek posledních . . .

Vidím Boha!
Lež to, lež je, že už Boha není,
vždy jej tuší lidské pokolení,
věčný jest, ať, člověče, jej znáš,
ať ho zapřeš nebo vyznáváš.

Irma Geisslová.

Na rohu ulice.

Městský obrázek

od

Nory Hauskové.

Poslední okno ve zvýšeném přízemí nárožního domu zvolna se otvíralo a v odlesku slunečných paprsků na umytých tabulích objevila se buclatá ruka domácího pána, mladého sice ještě, ale už s obligátní kulatou čepičkou na veliké lysině nad kulaťoučkým, lesknavým obličejem. Zvolna vyšinula se dlouhá dýmka přes okraj okna, a na bílé podušce vyložil se domácí pán, aby nadýchal se svěžího vzduchu a pokochal krásou jarní přírody, která už v parku před okny jeho se probudila a v zeleň oděla lípy a javory.

Jarní nálada všude, jásot pěnkav, pokřik umouněných, velkoměstských vrabců a na chodnících modní dámy, mladé a sličné, v lehkých, třpytivých úborech; široké klobouky jim zastiňují oči, které jako ze tmy vysvitnou, zalesknou se a zasvětélkují ve zvědavé pohledy mladého pána domácího s kulatou lysinou pod vyšívanou čepičkou. On se usmívá, spokojeně pokuřuje a točí žlutý kroužek s ohromným briliantem na tučném prstě a hledí na dámy, až zmizejí mezi stromovím parku.

Na rohu ulice, jen několik kroků od svěšené dýmky domácího pána, stojí žebrák. Postava velká, suchá a čelo svraštělé, tvář ještě mladá, ale už rozrytá. Nepovšimnut stál tam na rohu, díval se do zeleně parku, na široké klobouky mladých dám a na ušpiněné vrabce, kteří tak krotce kolem hopkovali.

Zašustěly hedvábné sukně, vůně šeříková rozlila se vzduchem a ovála i domácího pána, který se na sluníčku vyhříval. Oči jeho se rozehřály; vůně šeříku náhle v něm vzbudila vzpomínku na

jiskrné oči, horký dech malých, rudých rtů a bílé paže, — kochaje se vzpomínkou, plným dechem ssál tu silnou vůni.

Umdlený zrak žebrákův jako polekán se rozhledl, a omamná vůně šeříku těžce mu ulehla na prsa. Dech se v něm zarazil, rty jeho sevřely se jako náhlou bolestí. Ale již se kolem něho mihla pružným krokem s koketně pozdviženými sukněmi mladá dáma, nádherně oděná, s jemným, bílým popraškem na zdravém obličeji, s očima zastíněnýma načernělými brvami. V bystré chůzi zlatý řetěz kolem krku jejího zavěšený houpal se na vyklenuté její hrudi.

Domácí pán v okně se usmál, a žebrák odvrátil hlavu; ruce nevztáhl, zmačkanou čepici nenastavil, bez pohnutí čekal, až dáma přejde.

Ona však se zastavila právě pod oknem domácího. Divila se. Jaký žebrák! A snad vůbec ne žebrák? Stojí a nepohne se, neprosí, nežebrá.

Ve vypjaté hrudi za hedvábným živůtkem bije dobré srdce. A dnes je zvláště přístupno soucitu! Je tak krásný den, ptáci všude notují své svatební melodie, — a ona ráno obdržela skvostný zlatý náramek, který růžové její ruce tak roztomile bude slušeti. Ještě stále se rozjasněná její tvář radostně na celý svět vůkol usmívá.

Zastavila se před žebrákem, který stále ještě v opačnou stranu hleděl, a hledala peněženku ve svých šatech; zrak její přeletěl zamračenou tvář žebrákovu i usměvavý obličej domácího pána, vyňala stříbrný peníz a darovala jej žebrákovi.

S pocitem nenávisti pevně sevřel rty a na několik okamžiků zatajil i dech, aby nemusel dýchati těžkou vůni šeříku. Nepoděkoval ani slovem a s odvrácenou tváří přijímal peníz, tak velkomyslně darovaný.

Ještě jeden pohled na nevděčného žebráka i na domácího pána, a sličná dáma odšustěla na pískovou cestu podél trávníku.

Oba se dívali za ní, a když zmizela, mimovolným pohledem utkvěli na sobě. Jen okamžik — a pak oba pod dojmem poznání, náhlého a nečekaného, se odvrátili.

Poznali se. Domácí pán v okně byl Otakar Doubravský, syn truhláře v Boleslavi, a žebrák na rohu jeho spolužák, dávno zapomenutý Václav Brázda, který s ním po dlouhá léta sedával na škamnách Boleslavského gymnasia . . .

Domácí pán odstoupil od okna a procházel se v pokoji okolo stolu. Tedy Brázda, bývalý kamarád! Léta ho neviděl — a tak se shledali! Brázda musel se brzo státi samostatným, aby se uživil. Dal se na učitelství, dostal se do jakési zastrčené vesnice a zapadl tam. Psávali si první čas, potom se Doubravský už ničeho o něm nedovídal.

Sám on měl osud příznivější. Vychodil celé gymnasium a přišel do Prahy, a tu teprve začal vlastně žíti. Našli se starší přátelé, pochválili jeho snědou pleť a jiskrné oko, a ptali se: »Chceš žíti život veselý, plný požitků a radovánek?« Proč by nechtěl? Zcela se oddal takovému životu.

Brzo ani kamarádů nepotřeboval. Nudili ho a protivili se mu věčným povídáním o svých vítězstvích.

Osamotněl, a některý čas se mu zdálo, že jde bludnou cestou. Ale cesta byla příjemná, nač hledati jinou? Dělal si nové a nové známosti s hezkými dámami, které mu ochotně zpříjemňovaly život. Studiemi se mnoho netrápil.

Prchala léta, a jiskrné jeho oko pohaslo. Vláčel se z hospody do hospody, navykl pití a bezstarostné zahálce, ale život přestal ho těšiti. Ženy, u kterých měl štěstí, se mu zprotivily, všechny své »poměry« přetrhal. Zavřel se a přemýšlel.

Vzpomněl si, že je mu třicet let a dosud ničím není. Řekl si, že napne síly a dá se do práce. A dal. Připravoval se ke zkouškám.

Najednou však mu napadlo, aby se oženil. Ale jak? Bohatě ovšem, to jediné bylo nade vši pochybnost. Psal o tom otci a chtěl, aby mu pomohl vyhledat nevěstu. Pak se vzpamatoval. Otec řemeslník? To byl nesmysl. Zašel si k strýci lékárníkovi a pověděl mu své přání.

Strýc ho ujistil, že má kolem sebe jen »jemnou společnost,« vesměs lidi bohaté. A leckde ví o hezké dcerušce. Ale napřed nutno složiti všechny zkoušky, státi se samostatným aspoň na oko.

Na plese Žofínském měl jej strýc lékárník představiti nastávající nevěstě. Hezky pečlivě se upravil, vous navoskoval, do knoflíkové dírky zastrčil růži.

Vešli. Srdce se mu rozhoupalo, když jej strýc diskretně upozorňoval na některé dívky. Chtěl již vykročiti, když zraky jeho v bezděčném podivu utkvěly na jediné postavě.

Uprostřed sálu stála, a celý její zjev svědčil, že je z dobré, bohaté rodiny; přece však se tak nápadně lišila od ostatních. Už jiných kromě ní si nevšímal, marně mu strýc ukazoval děvčátka v šatech růžových, bílých a modravých; nelákaly ho už ani brilianty na krku, ani sněžné šíje, ani ještěrčí vlečky v mihotavém vlnění.

Jen ji viděl, jen ona zářila. K ní, k ní! Vyzval strýce, přejel si rukou vousy a upravil si kravatu.

Předstoupili, a vlídným úsměvem byli přivítáni. Uklonil se hluboko, tak hluboko, že na lysé jeho hlavě zaskočily světla svíček v paprskovém šlehnutí, a když hlavu pozdvihl, z očí mladé dámy úsměv vymizel. Stála vztýčena, kolem úst kladl se jí hrdý stín, z očí vanul chlad.

Ale to právě mu bylo po chuti — hrdá, chladná žena. Všechno se mu na ní líbilo; i přeštíhlá postava i ty jednoduché a nenápadné šaty ze syrového hedvábí, jichž jedinou ozdobou byla velká kytice vonných fialek na prsou.

Sklopil zrak, kdykoli se na něho svýma temnýma očima podívala; v takových chvílích všechen chlad z nich vymizel, a jemu se zdálo, že se ho tím pohledem táže, na tak mnoho táže, nač nemohl odpověděti.

Neuměl s ní vůbec hovořiti; rozmluva stále vázla, marně v duchu se rozpomínal, co ženy v hovoru nejvíce poutá. Pokašlával, poškubával sebou, ale nedovedl jí baviti. Už o všem začal, chválil vybraný její vkus, jednoduchost toiletty, duchaplné její oči.

Neodpovídala nikdy, čím by ho urazila, nezapovídala mu všední jeho lichotky, ale něco nevysvětlitelného v jejích pohledech se tomu bránilo. Byla taktní, jemná a shovívavá; to vycítil z celého jejího jednání, a styděl se, že zaslouží její shovívavosti. Utíral si spocené čelo a přál si ukončiti rozmluvu, padnouti ji k nohám a říci jí, že se chce na vždy státi jejím otrokem. Tomu by zajisté rozuměla, a už by se snad přestala očima vyptávati.

Byl rozčilen a chvěl se. A najednou mu napadlo, jak je to podivné, že se dosud nikde s ní nesešel.

»Slečna není Pražka?« ptal se.

»Ne, jsem zde pouze návštěvou.«

»Proto, ach proto!« jásal, a pověděl jí neklamné znamení, dle čeho poznal, že není Pražka. Rozpovídal se. Všechny Pražanky koketují pohledem, každým pohybem, vším, co mohlo by zrak muže přivábiti, — a ona, jaký rozdíl!

Viděl, jak jí oči potemněly. »Vždyť se mýlíte!« řekla s výčitkou. »Vždyť to není pravda!«

A hlasem tak teple zbarveným, že se podivil, hájila ženy vůbec, a vinu svalovala na muže. Každou ženu muži pokazí, jdeli jim o to. A nic není hříšnějšího nad takové počínání, třeba by prohřešil se muž lehkomyslný jediným pohledem. Rozehřála se, mluvila o duši, o vývoji rozumovém, o čistotě a posvátnosti lidského srdce, které ještě nemělo příčiny před ostatními studem se zachvívati.

Stěží se jí ubránil; hájil sebe, lhal svůj souhlas, pokud jí rozuměl, ale skoro každým slovem se prozrazoval, že nemluví pravdu. Dosud takové rozmluvy nevedl . . . S těžkým dechem, zpocen a unaven odcházel; viděl kolem obličeje mladé dámy bílou zář duše nedotknutelné, — ta zář svítila sice, ale nehřála. Oddalovala ho od ní, jeho, hříšného smrtelníka, a studeně jen zašlehla svými paprsky po něm, když odcházel . . .

Přistoupil k strýci, utíral si zpocené čelo. Takovou ženu? Co by s ní počal? Ta by chtěla po své stupnici čistoty stále výše stoupati — snad přímo do nebe! Ne, takové nemohl potřebovati. Jen na chvilku ocitl se v jiném světě, a půda se mu pod nohama viklala. Teď však stojí zas pevně, zná ten pohodlný koutek světa, na kterém se tak rozumně dá žíti. Vždyť pro pohodlí své budoucnosti sem přišel, aby hledal tu, která mu ji svým zlatem zabezpečí, — a pro kytici vonných fialek, pro kousek syrového hedvábí byl by na ni zapomněl?

Pospíšil si tedy; a znova se pohroužil mezi ty zjevy růžové a modré, lovil, lovil — a skutečně ulovil zlatou, buclatou rybičku, pravého kapříka!

Zazářil spokojeností — a »polozasnouben« odcházel k ránu z Žofína.

Strýc lékárník ovšem trochu čelo chmuřil — otec její byl obuvník, švec! Ale naposledy se všecko urovnalo. Krám tchánův je v živé ulici, má šestnáct dělníků, obchod jde výborně!

»Majitel továrny na obuv!« usoudil strýc, a bylo dobře. Vždyť byla dceruška bohatá i hezká.

Byla svatba, byla, ale bez známých páně lékárníkových. Jen otec s mamičkou přijeli, a mladší bratr, který vyrostl v Boleslavi a ještě nevěděl proč styděti se za poctivé řemeslo.

A od té doby je pan Doubravský pánem nárožního domu a dobré, povolné ženušky, která se i nehezkým jeho návykům jen usmívá, nikdy hrdě hlavu nevztýčí, jako ta na Žofíně s kyticí fialek na prsou. Také se její oči na nic neptají, ale poslušně všechno přijímají . . .

Doubravský se po rychlém běhu svých myšlenek ocitnul v milé přítomnosti, a radostně prsty zalusknul. Ó, výborně mu osud posloužil! A Vácslav Brázda? Ubožák!

Mladý manžel si přejel čelo a otevřel srdce citům útrpnosti, velkomyslnosti a štědrosti. Bůh ví, proč nyní tak těžko vydával zlato, které ani sám nevydělal. Těžkým krokem v sametových svých trepkách došel k stolku z drahého dřeva a zazvonil stříbrnými penězi, hezounkými, novými korunami. Přebíral se v nich, nechal protékati jejich lesklé stříbro mezi prsty, nabíral znovu a znovu plnou hrst, ale když potom ruku pozdvihl a zásuvku zavíral, jediná jen korunka mu tam uvízla.

Vzpomněl si na štědrou dámu v modním obleku, která před chvílí dobrým příkladem ho předešla, a pomalu přikročil k oknu.

Poznal ho Brázda prvním pohledem? Dosud stál jako přikovaný na rohu ulice; bloudil očima po obloze, a myslí jeho se honily obrazy minulosti, oživené poznáním bývalého přítele a těžkou vůní šeříkovou.

V době, kdy šeřík kvete, to bylo, pod rozkvetlým jeho keřem zničeno jeho štěstí. Byl tehdy učitelem v té zastrčené vesnici. Dnové vlekli se jednotvárně a mrtvě, nic ho netěšilo, ani povolání učitelské, protože si ho nezvolil rád; v mladém věku byl roztrpčen na celý svět.

Katuše Zemanova, dcerka ze statku, zase jej naučila lásce k životu. Měla ho tak vroucně ráda, a náklonnost její mu překouzlila celý svět, — byl zase šťasten.

Jaro bylo, a sladká vůně šeříkových keřů dýchala po celé vesnici. Před školou byla jich plná zahrádka, a touhou šířila se hruď mladého učitele. Naléhal na Katuši, aby promluvila s rodiči, prosil, aby se už brzy stala jeho ženou.

Ale statkář Zeman hladovému učiteli svou dcerku nedá. Však už má zetě vyhlednutého, a dcera musí povolit . . .

Soumrak snesl se nad nízkou školou a vlahý deštík sesílil omamnou vůni. Už i Venuše svítila na šedavém nebi, když deštový závoj se protrhal.

Spěšnými krůčky Katuše vběhla do zahrádky. Bílý jako stěna byl její obličej, zármutkem zachmuřený. Zastavila se před oknem učitelovým v setmělých křoviskách.

Jedním skokem byl u ní v zahrádce. »Katuše, ty přicházíš? Ty sama?«

Přikývla hlavou. Viděl, že nemohla mluviti.

»Ty pláčeš?«

A Katuše mu odpovídala proudem slz. Nebránila se, když ji pevně objal, jen vzlykot její byl usedavější.

»Zítra přijede statkář Roubal!« řekla konečně.

»A ty —« zajíkl se učitel, »ty máš býti poslušna, viď?«

Zase přisvědčila.

Zoufalý vzdor se v něm vzepjal. Katuše jest jeho — a on nikomu, nikomu ji nevydá!

A přece stala se Katuše ženou statkáře Roubala — skoro násilím dovlekli ji k oltáři . . .

A učitel Brázda samoten chodíval po mezích kolem polí, pak sedával poslední v hospodě, a pil až do rána. K nepoznání se změnil.

Zase bylo jaro, a zase kvetl šeřík v jeho zahrádce. Nikdy se už z okna nedíval, před vůní šeříkovou utíkal do hospody. Ale dnes seděl doma, a doma popíjel; nechtěl do hospody, poněvadž sedlák Zeman se zetěm tam usedli . . .

Kdosi zaklepal na okno, tiše a netroufale, a když okno otevřel, z ubledlého obličeje statkářky Roubalové dvé očí úzkostně se na něj upřelo — jako před rokem . . .

»Katuše, ty?« řekl nevrle a chtěl okno zase zavříti.

»Ano, já.« A chvilenku mlčela.

Všiml si, jak zhubeněla, sestárla. Dlouho ji neviděl, z daleka se jí vyhýbal. Zarazil se trochu.

»Co chceš?« ptal se mírněji.

Sepjala ruce. »Přicházím tě prosit, Vácslave! Vidím, že se ničíš pitím — bojím se o tebe.«

Trpce se usmál. »Jsi sama vinna!« prohodil a měl radost, že ji poranil.

»Já vím, já vím,« mdle a pokorně zněl její hlas. »Dnes lituji, že jsem přece neutekla od oltáře, jak jsem tenkrát chtěla. Ale bylo tolik lidí v kostele, a já nemohla — úzkost a stud mě zadržely.«

»Pěkný stud!«

»Já vím, já vím,« opakovala. »Ale ať je dost mého zmařeného života. Či myslíš, že netrpím? O sobě nebudu povídat, nebo bych ani skončit nemohla, takové je moje trápení. Ale o tebe je mi úzko. Prosím tě, slib mi svatě, že už nebudeš pít — nebo aspoň že budeš tu náklonnost v sobě přemáhat.«

Místo odpovědi uchopil ji Brázda za ruce a strhl ji k sobě. »Teď ještě mám něco slibovat?«

»Jen k vůli tobě jsem přišla, k vůli tvému životu a tvé budoucnosti,« řekla ještě, pak mu položila hlavu na rameno a rozeštkala se, jako před rokem . . .

»Václave, já jsem nešťastna! . . .«

Před školou po tvrdé silnici zadupaly dvojí kroky — u zahrádky utichly.

Mladá statkářka pohledla skrze plot ven. »Ježíši! To je Roubal!« zděsila se.

Mladý učitel ji pustil z náručí a hleděl do temného večera; nemyslil, že Roubal sem úmyslně přichází.

Dvířka se otevřela — manžel Katuščin se starým Zemanem vešli, oba už podnapilí.

»Uhodl jsem tedy! Fuj!«

Marno bylo dokazovati, proč mladá žena sem skočila. Nevěřili jí. Až k němu? A večer již? Manžel i otec hrozili, křičeli, proklínali.

A mladá žena prchla z úzkosti, ze zoufalství, ze studu . . . Roubal se Zemanem zůstali, aby se vypořádali s učitelem.

A dnes ještě Brázda v temné vzpomínce lituje, že přišli lidé, a zachránili bídný jeho život . . .

Katuše tenkrát nenašli, ač ji hledali celou noc; vrátila se sama ráno, a přišla zbědovaná, ubohá a nemocná. Ulehla ještě týž den, a už nevstala. Před smrtí ještě povila mrtvého synáčka . . .

A Brázda znova se dal do pití, už z hospody téměř nevycházel; jen pil a dluhy dělal. Sesadili ho, přišel jiný učitel, Brázda zmizel ve světě . . .

Až do Prahy tedy se dostal — a teď tu stojí, sešlý, sestárlý, s nenávistným úšklebkem na semknutých rtech . . .

A bývalý soudruh jeho, Otakar Doubravský — ó, dobře se na něj pamatuje! Ten si hoví v nádherném pokoji a vyhřívá se na májovém sluníčku! Snad pracoval? Ach ano, jistě pracoval!

Práce! Dávno už Brázda na to pomýšlel a napomínal sebe v lepších okamžicích. Ale náprava nebyla možná.

Povídali mu: »Člověče, nepolepšíteli se, zle to s vámi dopadne. Přijde na vás delirium tremens — a bude konec.«

Jako sprostému pobudovi to říkali tehdy v kanceláři, kde psal za mizerný peníz, když tam přicházel nejistým krokem a čpěl z něho rum. Vzal si tehdy ta slova k srdci, sebral zbytek morální své síly, aby se vzchopil. Pustil se do práce; místo v hospodě zavíral se večer doma, sedal u knihy Vždyť přece už se útrpnost a soucit s pokleslými lidmi nepokládá za slabost povahy. Humanita se šíří. Není tedy ještě ztracen — není! Najde si práci, bude žíti jako druzí.

Měl spokojený spánek a ráno vyšel si procházkou. Byl podzim, a slunce vstávalo z lože vystlaného bílými mlhami; krásný den se zaskvěl na východě.

Brázdovi bylo volno a milo. Příroda pestřila se kolem něho, spadlé listí šustělo. Vzpomněl si na Katuši a ucítil v srdci palčivé bodnutí. Chudinka! Nic už o světě neví, ničeho, skromně už si vyhledala nejmenší místečko na světě — takový chladný, tmavý příbytek!

Do očí vstoupily mu slzy. Šel rychleji, aby se dostal mezi domy. Poslední čas stával se tak měkkým, citlivým ... A ta příroda krásná! Katuše už netuší, že také příroda jde spat, a on že probouzí své nitro k novému životu! Má to tedy ještě účel? A nevěděl: zničilli on ji, či ona jeho? ...

Chvátal k městu. Už viděl první domy — jen ještě touto pěšinou sběhne ...

U pěšiny seděl žebrák. Brázda se ho ulekl. Nebyl to žebrák, příliš slušně byl ošacen, byl to mrzák ...

Mráz proběhl mu tělem. Chuďas tu odpočíval, a vedle chromých nohou ležely silné jeho berle. A výraz očí jeho byl tak žalostný.

Brázda klusem ubíhal k městu — nemohl se zdržeti, plakal jako dítě. Co je všechen soucit člověka proti ukrutnosti přírody? Co je platna útrpnost lidská?

Rozpomněl se, že je křesťan, a děkoval Bohu, že má zdravé údy. Ale za to duši!

Palčivé přání, státi se bohatým a mocným, zmocnilo se jeho nitra. Pak by své jmění třeba do krejcaru rozdal mrzákům. A ještě by mu zbyl veliký poklad, zdravé tělo, a mohl by být milován pro svou dobrotu.

Doběhl domů vysílen. Usedl ku stolu, položil hlavu na ruce a usedavě se rozplakal. Bolela ho až k zoufalství ukrutnost přírody. A odměna po smrti? Ach což, po smrti! Nic nevíme a nedovíme se ...

Cestou do kanceláře zastavil se v krámě a poručil si sklenku rumu. Rozehřál se. Á, druhou — třetí.

Jda z vinárny již se na svět opět usmíval ...

Ale svému chefovi se nelíbil toho dne, ani ve dnech následujících. Pletl slova při opisování, celá jeho práce nestála za nic. Třikráte, vždycky důtklivěji, byl napomenut — a potom propuštěn. Mnoho pořádnějších čekalo na jeho místo ...

Od té doby už se neuchytil ...

Stával v živých ulicích, každý den jinou si vyhledal. Dnes táhlo ho to k stromům, blíže ku přírodě. Byl krásný jarní den, lidé štědří, kořalna nedaleko ...

A najednou ten usměvavý pohled, ta tlustá tvář Otakara Doubravského! Poznal snad, kam to s ním došlo, že nepracoval? Slzy vstoupily Brázdovi zase do očí, když se mu hlavou mihla myšlenka, aby šel k bývalému příteli a vypravoval mu běh svého života. Snad by se zamyslil nad smutným jeho osudem a nabídl mu svou pomoc. Ale ne, Otakar Doubravský zmizel od okna, jakmile ho poznal!

A přece snad! Jen si dodati kuráže. Brázda se plaše rozhledl kolem a odskočil do blízké kořalny. Vypil rychle skleničku, dal si druhou, třetí ...

Růžové bylo slunko a růžová jeho nálada, když vracel se na své místečko; nejistě šlehl okem po otevřeném okně; bylo ještě prázdno. Nepřijde?

Přišel. Zvolna se podepřel na podušku. Z parku vyšla malá společnost elegantních lidí, směřujíc k nárožnímu domu. Doubravský vychýlil se z okna: »Pojďte sem,« volal hlasitě na žebráka.

Brázda pokročil, v očích mu zasvítila radost. »Přece, přece je na světě útrpnost!« řekl si v duchu. Přiblížil se k oknu. Domácí pán viděl, že elegantní společnost na něho hledí. Vážně stáhl obočí a pravice jeho se schýlila k žebrákovi; na slunci se zaleskla stříbrná korunka.

Brázda, v srdci maje už celou historku své minulosti, pozdvihl ruku — nadál se pozdravení od bývalého přítele. Avšak náhle couvl. To nebyl pohled plný soucitu a útrpnosti, po kterém toužil.

»Pro nešťastnou lásku stal jsi se pobudou? Pro takovou maličkost?« četl ve zracích Doubravského — a do hlavy hnaly se mu roje pitvorných myšlenek a nutily ho do smíchu. Cítil, jak se mu kmitají v mozku a vrážejí na stěnu rozpálených spánků, až mu v uších zahučelo a v očích se zatmívalo . . . Otevřel ústa k hlasitému chechtu, a zavřel oči, před kterými teď v šílené rychlosti ohnivá kola se kroužila a tisíce jisker se roztančilo . . .

Závrať ho pojala, zapotácel se, a přece se smál, hlasitě, řezavě, hrozně.

Stříbrný peníz ohřál se v jeho dlani tak, že ho pálil. Pohledl na něj, a sluneční paprsky polední se v něm zazrcadlily, osvítily vyrytou hlavu panovníkovu, a krůpěje stříbrných paprsků rozstříkly kolem.

A žebrák ještě se smál, a smál se stále hlučněji, že se to celou ulicí rozléhalo . . . Stiskl peníz a prudkým pohybem mrštil jej Doubravskému ve tvář . . . Ale kov odrazil se od vyšívané čepičky a jasně zazvoniv kutálel se po chodníku.

Domácí pán rychle couvl a za krajkovou záclonou ještě pozoroval Brázdu.

Ulice teď byla plna života a ruchu. Vyběhl prodavač lihovin a směšnými posunky ukazoval na žebráka, že jakési zvířátko sedí mu v týle; a lidé kolem něho se smáli. Elegantní společnost se zastavila a s podivením se dívala na nestoudného žebráka, který se tak nezbedně smál . . . A jeden z pánů nahlížeje do dlouhé ulice, zakýval na policejního strážníka . . .

Přispěchalo rámě spravedlnosti a vážně uchopilo žebráka za rukáv. Což nepřestane?

Nepřestal, opět a opět se šíleně smál . . . Strážník ještě více zvážněl, a vzav výtržníka pevně za rameno odváděl jej na stanici bezpečnosti, a odtud brzo — do blázince . . .

Zanikl smích, a Doubravský vyložil se opět do okna. Zrak jeho padl na stříbrný peníz, vedle chodníku ležící. Rozčilil se trochu událostmi poslední chvíle, — potom však před duševním zrakem jeho objevila se ona elegantní společnost, shromáždění zvědavců před jeho domem a bílá stránka novinářského papíru, hustě potištěna černými řádky, v kterých asi též jeho dobročinný skutek bude náležitě oceněn.

Pohodlně rozložil se opět na bílé podušce, a dýmka jeho zase pravidelně oddychovala.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

To byla zřejmá odpověď na mou otázku. Ale mnohem více — bylo to i vyznání osudné viny a těžké odsouzení.

Zakryl jsem si tvář dlaněmi, a bylo mi nejinak, než jako bych náhle v útrobách byl hrozně raněn a jako by ze mne rychle unikal život. Dech mi vázl v prsou, všecky údy svírala mdloba, proti které nebylo obrany. Nijaká bolest mne nepálila, neřezala, toliko jsem cítil, že jsem zničen jako podťatý strom.

Až po chvíli jsem se vzchopil. ‚Je to možná. Je to pravda?‘ ptal jsem se hledě kolem. ‚Co to dělám? Čemu se to podávám? Vždyť mé tělo není bez vlády ani duch můj zdrcen. Jakému to najednou podléhám slabošství? Cizí slova a city v nich vyjádřené beru za své vlastní, chovám se při čtení milostné lyriky jako pošetilý chlapec — ne jako muž, a nad to kněz!‘

Odnesl jsem Večerní písně, vzal jsem si vážnou četbu, ale nadarmo jsem se do ní nutil, — myšlenky mé pořád byly jinde. Činil jsem si výčitky, hněval jsem se na sebe, hleděl jsem se přemoci, — ale vždy znova mi v duši zaznělo slovo: ‚Již stalo se! . . .‘

Nechal jsem knihy, počal jsem přecházeti a odhodláně zpytovati svědomí. Jakou chybu jsem udělal? jaké viny jsem se dopustil? Tehdy po otcových rekviích jsem se v pohnutí svém poněkud přenáhlil a optal jsem se Bohdanky, smělli bych ji políbiti jako bratr; ale potom nikdy ode mne neslyšela slova a neviděla pohledu, z kterého bych se musel kárati. V mém jednání nemůže posud nikdo shledávati úhony, skutkem ani řečí nedopustil jsem se posud nijakého hříchu.

A což myšlením nebo citem? Měl jsem v ní, pravda, veliké zalíbení, rád jsem na ni patřil, bylo mi příjemno na ni vzpomínati, — ale to vše pro její čistou, ušlechtilou, krásnou duši. Byla to náklonnost nerozlučně spojená s vážností a úctou, daleka vší nízké všednosti. Bohdanka přede mnou stála výše než přítelkyně nebo sestra — byla mi drahá, ale i svatá.

Až podnes nemusel jsem se nijak dávati vinen. Teprve tento večer, tato poslední hodina přinesly změnu. Bohdančin odchod mě roztesknil, básníkovy verše mě přespříliš rozcitlivily — a přikvačila na mne chvíle slabosti, které bych se byl jakživ nenadál. Ví o ní jen Bůh, z lidí nesmí nikdo míti o ní potuchy. Mně pak musí pro všechnu budoucnost zůstávati výstražným hlasem: ‚Memento!‘ Snad je v tom boží prst, že Bohdanka odjela a já tak mám nejlepší příležitost se vzpamatovati, sebrati a utužiti.

Podobným rozjímáním jsem se zas na mysli ustanovil; na lože jsem se ubíral pozdě, ale s pevným předsevzetím. Noc jsem měl nepokojnou, plnou podivných snů.

Nazejtří pilně jsem konal práci za prací, doma, v kostele i ve škole, ale s jiným pocitem než dříve. Večerní příhoda jako by přece jen byla v nitru mém způsobila poranění: pořád se v něm ozývala bolest, a sláb jsem byl jako po nemoci.

V následujících dnech se mi nevedlo lépe. Neklid, tíseň, tesknota všudy mě skličovaly, a o samotě přepadala mě lítostivost, že jsem se div ubránil pláči. Musel jsem se velice přemáhati, abych tento chorobný stav mysli své utajil před lidmi. Doma hledal jsem úlevu a lék v modlitbě, ale ani v ní jsem jich nenalézal, jelikož jsem ani při ní nemohl zapomenouti na Bohdanku.

Byl jsem povinen poděkovati jí za milý dar, který jsem od ní dostal k svým jmeninám. Mohlo se to státi jen písemně, a já jsem list kdo ví kolikrát začal a kdo ví kolikrát roztrhal i spálil — pořád mi do pera vbíhaly věty, které se mi po chvilce zdály povážlivými. Konečně sestavil jsem několik řádků tak prázdných a všedních, že jsem se za ně sám před sebou styděl; ale dal jsem je na poštu, poněvadž jsem byl jist, že jimi Bohdance docela nic nevyzradím.

K Markupovům jsem nyní častěji docházel; v nikom nemohlo nyní vzniknouti podezření, proč se to děje, a mně tam bylo přece lehčeji, jako bych se nalézal Bohdance mnohem blíž. Ale ani před rodiči jsem o ní sám nikdy nezačínal řeč, měl jsem se před nimi s každým slovem na pozoru jako přede všemi lidmi.

Mně naopak Markup dal důkaz své zvláštní důvěry, svěřil se mi se svou největší starostí. Nedávno byl se v městečku usadil žid Hiller, otevřel kupecký krám a výčep lihovin, prodával sukno, střižné zboží, vedl obchod s obilím a se vším všudy, nač si člověk vzpomenul. Dával také na dluh, i peníze půjčoval; lidé jak domácí tak vesničtí se k němu táhli, Markupovi povstala velmi nebezpečná konkurrence, jeden zákazník za druhým mu odpadal, jmenovitě z přespolních.

Těšil jsem přítele, že to zas pomine, že lidé prokouknou židovy spády. On vrtěl hlavou.

‚Lidé si málo váží poctivosti a spravedlivosti,‘ odtušil, — ‚lidem se líbí šidba jako muchám strakatá, jedovatá houba, třebaže se jí otravují.‘

Brzy potom mi paní Markupová vyřizovala poručení od Bohdanky.

‚Líbí se jí tam?‘ otázal jsem se.

‚Ema jí tam potřebuje, a všichni ji tam mají rádi.‘

To slovo mnou tajně trhlo. Všichni ji tam mají rádi — a někdo snad obzvláště? Snad právě tam je člověk, k němuž je Bohdanka připoutána tajným svazkem! Snad tam jí hrozí nebezpečenství, kterému jsem po Chlumské pouti přišel na stopu, ale potom jsem je z mysli pustil, příliš se zabývaje svými vlastními city. Snad se tam nyní valně zhoršily poměry, které ji už dříve

tolik kormoutily, — a nikdo o tom neví, nikdo jí nemůže přispěti ku pomoci.

Toho přece nelze nechávati tak — měl bych se přesvědčiti. Písemně to není možno — měl bych s ní mluviti. Měl bych si asi na dva, na tři dni vzíti dovolenou, jeti jinam, dále, a tam u ní se jen jako náhodou staviti. Tam by taková zastávka od vlaku k vlaku nebyla nic nápadného, a zde by o ní nemusel nikdo ani zvěděti.

Konec tohoto přemítání byl, že mě uchvátila tak prudká touha spatřiti Bohdanku, jako vichr uchvacuje a unáší stéblo slámy. Nebylo možno odolati. Počal jsem hledati kloudnou záminku, pod jakou bych mohl faráře žádati za dovolenou; ale proti všemu, co mi připadalo, hned se ve mně ozývaly vážné námitky. Až celý můj plán rázem zhatila naše hospodyně.

‚Co pak velebnému pánovi tak málo chutná?‘ poznamenala při obědě. ‚Už se sotva čeho dotkne.‘

‚I to to!‘ odpíral jsem.

‚Je to pravda,‘ řekl farář. ‚Jíte pořád jako o tuhých postech, a také se vůčihledě spadáte. Něco vám schází?‘

‚Nic.‘

‚Snad spíše někdo?‘ prohodila hospodyně.

Cítil jsem, že se mi najednou všecek obličej polívá nachem. Hleděl jsem se usmáti, ale v duchu jsem se lekal: co je platno všecko dlouhé přetvařování, když se mohu v jediný okamžik, při nepatrném slově mimoděk prozraditi?

Ne, není na to pomyšlení, abych odjížděl a Bohdanku jinde vyhledal. Jaký by to byl nerozum! Naopak, musím býti ještě mnohem opatrnější než posavad . . .«

VIII.

»Právě když počínaly žně, dostal jsem psaní z Ameriky od švakra Tomáše. Nestýskal si, nelitoval odchodu z vlasti, spíše mluvil již o Evropě s pohrdavým posměškem. O tom, jak s rodinou za mořem žije, málo určitého mi oznámil, pořád se vyjadřoval všeobecně: ‚Všecko je tady docela jiné, ale dá Pánbůh, že tu naše přičinění bude nám i našim dětem více platno než tam v starém domově, kde člověku, co krvavými mozoly získá, skoro všecko z ruky berou páni a ještě s ním zacházejí jako s otrokem. Tady není žádných pánů ani poddaných, tady jsme všichni vesměs svobodní občané, všichni máme zcela stejná práva. Nejvíc litujeme, že jste od nás tak daleko, Tonička denně vzdychá: Jen kdy by tu byl také bratříček! Kdy byste tak za námi přijel! To byste viděl jiný svět, a snad by se Vám tu také zalíbilo.‘

Až hříšně málo připouštěl jsem si švakrovo psaní, ano četl jsem je dosti roztržitě, neboť jsem věděl, že se dnes k večeru Bohdanka vrátí domů. Lákalo mě to, abych šel na procházku

cestou, kudy měla od železničné stanice přijeti, a jako mané se s ní setkal.

‚To by byla pěkná opatrnost hned na samém počátku!‘ vyčítal jsem si — a na procházku jsem se vydal v jinou stranu.

Ale po daleké oklice dostal jsem se přece jen blízko k cestě, kudy Bohdanka měla přijeti — jenže teprv za hodinu, neli později. Chvíli jsem váhal, mámli čekati a z dálky aspoň ji spatřiti hned tady; ale potom jsem se ostře vyplísnil a zase oklikou jsem se vrátil do městečka. Také večer, už za tmy ubránil jsem se pokušení a nevyšel jsem z fary, abych snad Bohdanku zahledl doma v osvětlených oknech.

Když jsem se ráno ubíral do kostela, napadlo mi, že tam třeba i Bohdanka bude, a srdce mi silně zabušilo v prsou.

‚Co pak myslím? Kam by tohle vedlo!‘ káral jsem se v duchu a uložil jsem si přísnou povinnost: že se nesmím ve svatyni přesvědčovati, kdo tam jest a kdo nic. V skutku jsem se také od oltáře k lidem obracel jen se sklopeným zrakem, ani jednou jsem nepohledl do lavic nebo na kůr.

Za to, jda o nějakou hodinu později do školy, nevolil jsem kratší cestu pode dvorem, šel jsem mimo Markupův krám, — a malý kousek dále potkal jsem na ulici Bohdanku. Neměla nic na hlavě, byla zase v jednoduchých pracích šatech, v kterých jsem ji dříve vídal, šla zase od řezníka. Tolik jsem se po vzdálené natoužil, tolik jsem se v tajnosti své duše obrazem jejím obíral, tak velikou měla nepřítomná nade mnou moc, tolik jsem pro ni vystál nepokoje, tesknoty a bolesti, — a nyní stála přede mnou tak prostá, tichá a skromná jako dřív, ale rovněž tak líbezná a milá.

‚Vítejte do Lašic!‘ pozdravil jsem ji, s blahým rozechvěním jí ručku tiskna. ‚Šťastně jste se vrátila? A tam jste byla pořád zdráva? A příjemně jste tam žila?‘

‚Děkuji uctivě za optání,‘ odtušila srdečně, ‚doufám, že vy zde také —?‘

‚Velmi mnoho jsme se tu na vás navzpomínali.‘

Pozdvihla ke mně své důvěřivé, čisté, dětsky nevinné oko, — viděl jsem, že ji mé slovo těší, a bezděky přitlumil jsem hlas: ‚Já obzvláště. Mám stále na očích vaši milou pěknou práci, kterou jste mi darovala, a kdykoli jsem o ni okem zavadil, jako bych spatřil vás.‘

Zarděla se a tiše promluvila jen slova: ‚Vy jste tak dobrotiv . . .‘

‚A víte, čeho jsem se domníval? Že vy tam asi málo myslíte na Lašice —‘

‚To by nebylo s pravdou —‘

‚— že vaše srdečko je všecko jinak zaujato — že zkrátka ten, jemuž náleží, jest buď tam, nebo na blízku —‘

‚Ne, ne . . .‘

‚Tedy jste sem v duchu zalétala? A ráda jste se vracela?‘

‚Tuze jsem se těšila na domov — jako bych byla pryč celý rok a déle . . .‘

Podal jsem jí zase ruku: ‚A odsud vaše srdce nebude toužiti jinam?‘

Chvějíc se a klopíc oči jen maličko zavrtěla hlavou.

‚Ať je zde úplně spokojeno a šťastno!‘ . . . doložil jsem na rozloučenou.

S takovou radostí jsem ji před minutou spatřil — a nyní jsem od ní odcházel zase s trapným neklidem v duši, kterého jsem se pak nemohl a nemohl zhostiti.

‚Proč? proč?!‘ zvolal jsem k sobě konečně. ‚Ne proto, že muž Bohdančiny lásky žije zde mezi námi zůstávaje utajen, ne proto již, že bych se o ni strachoval, nýbrž proto, že vůbec někoho miluje! Ústoma jí přeju štěstí, ale nejde mi to od srdce. Nevražím na člověka, který sobě získal její náklonnost, vymýšlím si o něm Bůh ví co, abych mohl souditi, že jí není hoden, — a zatím, kdy bych na krásně věděl, který je to z našich mužských a nebylo proti němu nějaké námitky, přece by mě jen hnětlo, že k němu Bohdanka lne oddanou láskou. Je čas, abych se přestal starati o něho a o ni, abych si sám o sobě vyznal pravdu a držel nad sebou soud proto, co v poslední době mou duší zmítalo!‘

Chodil jsem pak do školy jen pěšinou pode dvorem, k Markupovům pak jsem zašel až o svaté Anně, když tam slavili matčin svátek. To jsem zas teprve s Bohdankou mluvil.

Na stolku ležely její modlitby, které měla ráno v kostele; otevřev je našel jsem v nich nové listy psané její rukou. Na jednom jsem četl: ‚Zde jsem, Pane můj Ježíši! Vezmi mne sobě, Tvá chci býti a zůstávati na věky. Mluv služebnici své, a dej, ať poslouchám; pověz, co chceš, a dej, ať oblibuji; vzlož, coť se líbí, a dej, ať nesu; obrať mě, k čemu chceš, a dej, ať stačuji; poruč, co chceš, a co poroučíš, dej; nechť jsem já ničím, aby Ty sám všecko byl.‘

‚Jaká jsou to překrásná slova!‘ zvolal jsem. ‚Jak vroucí a hluboká je v nich zbožnost! Zrovna jako by je světice mluvila.‘

‚Spíše světec,‘ pravila dívka, mojí chválou vůčihledě potěšena, ‚neboť pro ženskou osobu jsem si je sama proměnila. Víte, kdo je napsal?‘

‚Měl bych?‘

‚Snad to poznáte z druhé modlitby.‘

Níže stálo: ‚Zdržuj mne, Pane, veď mne, nes mne, abych od Tebe nebloudila a neklesala; dejž, ať Tě miluji milováním věčným, a nemiluji vedle Tebe věci žádné, leč pro Tebe a v Tobě, ó lásko neskonalá! Ale což více mluviti mám, Pane můj? Zde jsem, Tvá jsem; Tvá jsem vlastní, Tvá jsem věčně . . . Kdy chceš, Pane Bože můj, vezmi mne; zavolej, kdy chceš, kudy chceš, jak chceš. Přijdu, kam poroučíš, činiti budu, co rozkážeš. Duch Tvůj dobrý zpravuj mne jen a veď mezi osidly světa jako po rovné zemi, a milosrdenství Tvé zprovázej mne po cestách mých a proveď

skrze tyto, ach! tesklivé temnosti světa až k věčnému světlu. Amen i Amen.‘

Pohledl jsem na Bohdanku: ‚To psal člověk nejen zbožného srdce, ale také klasického ducha — jistě žádný z nových.‘

‚Pravda.‘

‚Bude to asi z Tomáše Kempenského.‘

‚Kdo to byl?‘

‚Mnich, který psal v patnáctém století; jeho slavná kniha O následování Krista, přeložena je do všech vzdělaných jazykův, i do češtiny několikrát. Nehádám dobře?‘

‚O Kempenském po prvé slyším,‘ dí Bohdanka, — ‚tohle jsem si vypsala z Komenského, z Labyrintu světa.‘

‚Vy jste čtla Labyrint?!‘

‚Teď u švakra, má jej mezi svými knihami.‘

‚Nedivte se, že jsem v tomto citátu nepoznal Komenského. Labyrint mně přišel do rukou hned jako malému studentovi; od té doby jsem k němu po druhé nesáhl, a tehdy — musím se přiznati — mne velice bavilo drastické vypsání všelikých stavův a řádův světských, ale poslední část knihy, kde poutník, domů se vrátiv a do neviditelné církve jsa odkázán, o řádech, svobodě, pokoji a blaženosti vnitřních křesťanů promlouvá, na mne jako hocha neučinila hlubšího dojmu.‘

‚Z té části právě jsou tyto modlitby — tou druhou se Labyrint končí.‘

‚Pan švakr vám poradil, abyste jej čtla?‘

‚Ne, sama jsem si jej vzala — švakr ani nevěděl. Vy byste mi to byl neschválil?‘

‚Byl bych si řekl, že Labyrint není pro dívku tak jemné mysli, tak útlého citu, je tam tolik stránek drsných, obhroublých a také kormutlivých, které vás mohly jen zarážeti a skličovati —‘

S neobvyklou živostí vpadla mi Bohdanka do řeči: ‚V první polovici ano, ale druhá je pravé slovo boží, zrovna jako evangelium. O této modlitbě jste v tu chvíli řekl, že jsou to slova svatého, — a Komenský vůbec byl svatý muž, neníli pravda?

Tato otázka mě přivedla do nesnází. Měl jsem odpověděti, že Komenský jakožto kacíř nijak nemůže býti počítán mezi svaté; ale bylo mi zřejmo, že by dívka takovému tvrzení v duchu nepřisvědčila, že bych ji spíše pomátl než poučil, spíše v duši ranil než ji ku pravému náhledu přivedl a jí prospěl.

‚Komenský,‘ pravil jsem, ‚byl muž neobyčejně vznešeného ducha, nejlepšího srdce, křesťanských zásad, ušlechtilých mravů, bezúhonného života, filosof hluboké moudrosti, učenec přeslavný, učitel a pěstoun mládeže nedostižný, — ale co se víry týče, v podstatných kusech se jako kněz a potom biskup jednoty Bratrské odchyloval od naší katolické církve a učil věcem bludným.‘

‚V Labyrintu také?‘ ptala se Bohdanka vůčihledě zaražena, — ‚obzvláště v té poslední části?‘

‚Musel bych to s nynějším rozumem svým bedlivě přečísti, ale já Labyrintu ve své knihovničce nemám.‘

‚Budu o něj švakrovi psát,‘ znovu mě Bohdanka překvapila náhlým rozhodnutím. ‚Ale co jsem si tuhle z něho vypsala, mohu se snad modlívati dále?‘

‚Zajisté! Bůh nehledí na to, čí slova jsou, nýbrž na to, co člověku jde z upřímného srdce.‘

Octnuv se na ulici volal jsem v duchu: ‚Taková je to dívka! Probůh, kdy by tušila, jak jsem k ní mluvil slovy Večerních písní, a jak mi při tom bylo!‘

Moje vážnost a úcta k ní vzrostla, ale důtklivě jsem si opakoval, že musím býti na sebe přísný, potlačovati v sobě každé hnutí citu světského, neřku hříšného, na Bohdanku jen pozdalečí se dívati, co nejřídčeji se s ní setkávati, co nejméně na ni mysliti.

Když jsem vstoupil do svého pokoje, zrak můj hned padl na její vyšívání. ‚Nemámli na ni vzpomínati, nesmí obrázek zůstávati na tomto místě!‘ Sňal jsem jej a schoval do prádelníka. Za chvilku přistoupiv k své knihovně, utkvěl jsem očima na svazečku večerních písní a v nitru mém se ozvala slova: ‚Má duše bez tebe se necítí již celou víc . . .‘ Vytáhl jsem knížku a zavřel jsem ji do kufru.

Několik dní jsem se držel dobrého předsevzetí, tvrdě jsem se nutil k tomu, abych Bohdanky ani nespatřil, ač mi to bylo dosti krušno.

‚Nemůže to jinak býti!‘ pravil jsem si Bůh ví po kolikáté, jda odpoledne zase pěšinou pode dvorem do školy.

A v tom Bohdanka kráčí proti mně.

Dvůr byl v těch místech posledním stavením městečka a vypadal jako jeho tvrz. Pěšina vedla podle dvorské zdi, pod ní táhla se malá stráň porostlá stromy a křovinami. Málokdy jsem tu někoho potkal, Bohdanku nikdy.

‚Aj,‘ zvolal jsem, ‚jaká náhoda přivádí vás v tuto končinu?‘

‚Ne náhoda —‘ řekla tiše.

‚Kam se ubíráte?‘

‚K vám . . .‘

‚Opravdu?‘ divil jsem se.

‚Čekala jsem tamhle na rohu, abych viděla, půjdeteli do školy tudy nebo horem —‘

Mluvila jako udychtěna, neusmála se, oči její jevily nepokoj, řasy na nich se chvěly.

‚Nevěděla jsem si jiné rady —‘ dokládala skoro šeptem.

‚Něco se přihodilo?‘

‚Div jsem se nerozběhla k vám do fary. Prosím vás, nemějte mi za zlé — přichází mi velmi za těžko — ale nemám ke komu jinému vzíti útočiště — —‘

Hlas jí zanikl v slzách, obličejem trhala bolest.

‚*On!*‘ lekl jsem se v duchu. ‚Snad už je neštěstí hotovo! Mluvte,‘ vybízel jsem ji, ‚povězte mi, co vás znepokojuje —‘

‚Venouš přišel na vakace — a nepřinesl dobré vysvědčení, propadl —‘

‚Nu — nic horšího?‘

‚Tatínek to velmi těžce nesl, vadil se s ním, a když hoch místo lítosti jevil zarputilost, otec rozprchlil se a bil ho, až se mezi ně vrhla maminka. Otec byl tak rozjitřen, že byl strach, by ho neranila mrtvice —‘

‚Přičiním se, abych jej ukonejšil.‘

‚Toho nebylo dost. Hoch si to tak bral, že — že —‘

Bohdanka skloniviši hlavu počala usedavě vzlykati.

‚Vyvedl něco nepředloženého?‘

‚Chtěl se zbaviti života . . .‘

‚I pro milý Bůh!‘

‚Už visel na klice — kdy bych byla přišla o nějakou sekundu později —‘

‚To je hrůza! Ale je zachráněn?‘

‚Pro tu chvíli . . . A račte povážiti, jak to účinkovalo na tatínka — hrozně se o něho bojíme . . . Pro Boha vás prosím — —‘

‚Hned k vám přijdu — jen požádám učitele, aby za mne vzal tu hodinu.‘

‚Je mi to dost hanba — ale vy jste tak dobrotiv —‘

‚Věřte, že mne bolest vaše hluboce dojímá.‘

‚A ještě prosím: jako bych vám to byla svěřila ve zpovědi —‘

‚Toť že před nikým ani nehlesnu.‘

‚Ale, prosím, ani před našimi — nesmějí tušiti, že jsem vám takové tajemství vyzradila, chtějí, aby zůstalo před celým světem ukryto.‘

‚Přijdu, jako bych zhola nic nevěděl.‘

‚Tatínek na vás tolik drží, i maminka, a také chlapec ještě nejspíš na vás dá —‘

Uchopil jsem Bohdančinu ruku: ‚Učiním, seč jsem. Jen se utište — dá Bůh, že se i tento mrak přežene. Za malou chvilku jsem u vás.‘

‚Já musím stranou, aby ne bylo viděti — —‘

Upřela na mne nevýslovný pohled a křečovitě mi stiskla ruku.

IX.

U Markupů jsem toliko uslyšel, že to s Venoušem nedopadlo dobře. Přimluvil jsem otci mezi čtyrma očima, aby si to tak příliš nepřipouštěl, že to není tak neobyčejná věc, musíli hoch jednu třídu opakovati. Slíbil jsem, že Venouše o prázdninách zase vezmu do cvičení, a hned jsem jej s sebou odvedl na procházku.

Byl zamlklý, ale já jsem z něho nedobýval slov. Nedělal jsem mu kázání, školy jsem nechal docela stranou, jinými věcmi hleděl jsem jej upoutati, příjemně baviti a posléze i jazyk jemu rozvázati. Podařilo se mi to, a když jsme se vraceli do městečka, měl jsem jistotu, že je na duchu vzpřímen, že ke mně pociťuje náklonnost a vděčnost, že se mnou zejtra zase rád půjde. Na chvíli zavedl jsem ho i na faru a dal jsem mu něco domů, co

mi měl opisovati a co mělo zároveň prospěšně působiti na jeho mysl.

Vzal jsem si jej skoro cele na starost, — a za týden mi Bohdanka stranou děkovala: ‚Zachránil jste naši rodinu, prokazujete nám dobrodiní, za které se vám ničím nemůžeme odsloužiti — sám nebeský Otec vám buď odplatitelem!‘ A div jsem zabránil, aby mi nepolíbila ruku.

Že jsem se Markupovým hochem tak pilně zabýval, mělo ještě jeden účinek: také sládek Kuthan a nadlesní Frank mne požádali, abych o prázdninách synky jejich pocvičoval. Nemohl jsem toho odepříti.

Nadlesní nepřebýval v Lašicích, nýbrž asi hodinu od nich na lesní samotě. Ta samota nepochybně přispívala k tomu, že rád pobyl ve společnosti; jak jen mohl, přicházel do městečka a hosté z něho bývali mu nelíčeně vítáni. Na posvícení pozval si jich hezký počet, tak že tam v neděli odpoledne byla skoro celá naše honorace, od Markupů paní s dcerou. Já jsem se tam mohl vydati až po požehnání a přišel jsem jako poslední host, když ostatní už byli hojně požili štědrých darů božích. Nadlesní přivítal mě tím, že už dostanu jen kosti.

‚Ale místo aspoň máte míti dobré,‘ řekl, ‚schválně pro vás jsem je držel. Mezi samými růžemi!‘

Posadil mě mezi paničky Markupovou a Faltisovou, zrovna proti Bohdance, která měla po pravici učitelovic Rózu, po levici sládkovic Lorinku. Róza už měla blíže k třicítce než k dvacítce, byla veliká, vážná, rozšafná v chování a v řeči, ač dovedla i do očí klidně pověděti slovo řízné a štiplavé. Lorinka byla stejného věku s Bohdankou, boubelatá, ruměná, veselá, naivní, pohyblivá jako rtuť a mluvná jako štěbetavé ptáče.

Celá společnost byla už rozjařena, směsice mnohých hlasů, hlučný hovor, žerty a smích nepřestávaly hlaholiti. Bylo mou povinností veseliti se s veselícími, a nepřicházelo mi to za těžko — hlavně i z té příčiny, že také Bohdančino líčko hned při mém příchodu bylo tak úsměvné, jasné a radostné, až jsem byl překvapen. Když jsem proti ní usedl, po všem těle rozlila se mi blahost, že tu mohu dlouho a klidně dlíti v její společnosti, ne úkradkem ale svobodně na ni patřiti a s ní rozmlouvati, z její přítomnosti, z jejího pohledu a hlasu, z každého slova i hnutí jejího pociťovati nekalenou radost. Rozpaky, obavy, vnitřní boje, výčitky, pouta, hořkost a tíže jako by byly zapadly v dávné minulosti, — přišla chvíle, kdy se duše cítila volná, utěšená, šťastná a s rozkoší se tomu poddávala.

Teprv asi po hodině mihlo se mi hlavou pomyšlení: ‚Snad Bohdanka proto tak září spokojeností a blahem, že i *on* jest mezi přítomnými?‘ Ale nepozoroval jsem, že by se oči její po někom zvláště točily, nebo že by některý z mladých pánů na ni významně pohlížel.

Nadlesní Frank obcházeje kolem dlouhého stolu zastavil se za děvčaty proti mně.

‚Řekněte na dobré svědomí,' promluvil k nim ukazuje na mne, ‚neníli ho škoda?'

‚Škoda?' ptala se slečna Faltisová. ‚Proč a pro koho?'

‚Pro vás, jářku — pro ženské pohlaví. Takový mladý, hezký, roztomilý, hodný, dokonalý muž — a má zůstávat svoboden!'

‚To je pravda,' vážně posvědčila Róza — ‚a my máme zůstávat na ocet.'

‚Když jste už musel do kleriky lézt,' obrátil se nadlesní ke mně, ‚proč pak jste nevolil být aspoň pastorem?'

‚Proto,' zasmál jsem se, ‚že vy jste nevolil být trapistou nebo rabínem nebo dervišem.'

‚Nezbude nic jiného,' povídal on zase děvčatům, ‚vy ženské musíte po celém světě povstat a se sjednotit, velikou armádu utvořit, všemi prostředky se o to zasazovat, a nebudeli jinak, náramnou revoluci udělat, aby papež odstranil ten prožluklý celibát.'

‚Jenže,' podotkla Róza, ‚než by k tomu došlo, budeme my dávno na onom světě vázat písek do otepí.'

‚Nic platno,' namítal pan Frank, ‚musíte pracovat aspoň pro budoucí pokolení. Přece nemůže vaše pohlaví takhle býti skracováno na věky?!'

Přišeď ke mně pokračoval: ‚Vás ten celibát také vždycky netěší?'

Já řku: ‚Kdo se dal na vojnu, musí bojovat.'

‚No, přespříliš si ho připouštět nemusíte.'

‚Už by bylo pozdě bycha honit.'

‚Není třeba, aby vám pro něj šedivěly vlasy.' Nahnuv se ke mně šeptal mi do ucha: ‚Třeba je toliko pěkné farky — pak si můžete za hospodyňku vzít děvče jako lusk a jako květ.'

Ponenáhlu hosté vstávali se svých míst, potom jich i ve světnici zůstal jen malý počet. Vytrousili jsme se na zahradu, také lesem jsme chodili. Ale pak nás hostitel zase svolával.

‚Po hubách se toulejte v jiné dni,' pravil, ‚dnes musíme být pohromadě a konat společné dílo.'

Slečna Róza odpověděla: ‚Jíst a pít také pořád nemůžeme.'

‚Teda zpívejte nebo tancujte!'

A pan učitel Faltis hnedle potom ve vedlejším otevřeném pokoji spustil na piano veselou polku, a již se tam starší domácí synek, jurista Frank, točil s Lorinkou sládkovic. Jiné párky následovaly jich příkladu.

Nadlesní z toho měl radost.

‚Kolo tam nemají velké,' povídal, ‚ale jde to přece.'

‚Mohou se tady více rozhánět,' mínil sládek, ‚nežli tanečníci v Praze na Žofíně o největších bálech.'

Bohdanku prováděl nejprv domácí myslivecký mládenec, a velmi pěkně jim to slušelo.

‚Aby to byl *on?* . . .' připadlo mi na mysl.

Ale potom ji brali též jiní, mládenec pak též jednu za druhou vystřídával a ke všem se choval stejně. Za to na mladším učiteli

našem hnedle jsem poznal, že slečnu Rózu zvláště vyznamenává, že ho k ní pojí milostná přízeň.

Po prvním kousku následoval druhý, — při několikátém zastavil se přede mnou nadlesní: ‚Tanec vám celibát přece nezakazuje?‘

‚Ne,‘ prál jsem, ‚tak přísný není.‘

‚Proč tedy zahálíte?‘

‚Dívám se jen, zrovna jako vy. Takové zábavy musíme my usedlí nechávat už mládeži.‘

‚Mezi mnou a vámi je přece nějaký rozdíl — vy ještě nemáte syna juristu. A tak jen hezky do kola, do kola! — máme tu více mladých dám než mladých pánů.‘

‚Moje maličkost dámám nechybí, snadno se beze mne obejdou.‘

‚Tak? No, počkejte!‘

Za chvíli, po taneční přestávce, pan Frank svým mocným hlasem vyvolával: ‚Dnes bude volená před půlnocí, totiž hned. Páni račte čekati, až pro ně dámy přijdou.‘

Zazněl valčík, a ke mně přistoupila slečna Róza: ‚Smím prosit?‘

Tak na mne nadlesní vyzrál, — slečny si mě zrovna podávaly z ruky do ruky, před každou jsem se musel dávati vinen a omlouvati se.

Bohdanka byla až z posledních.

‚Také vy —?‘ řekl jsem, když se přede mnou poklonila, tancem krásně zardělá. ‚Také vy mne přicházíte trestat?‘

‚Pánbůh chraň!‘ odpírala. ‚Pokládáteli za trest se mnou jíti — —‘

A chtěla couvnout.

‚Pánbůh chraň!‘ zadržel jsem ji. ‚Toliko se musím hanbiti a káti, že jsem já dřív nepřišel pro vás.‘

‚Nechtěl jste vůbec tančit? Nutíme vás přes moc?‘

Místo odpovědi jsem ji rychle vzal kolem pasu. Když jsme se počali točit, pravil jsem: ‚Musíte se mnou míti trpělivost.‘

‚Já s vámi?!‘

‚Byla radost viděti, jak pěkně jste s jinými tančili, — já asi budu i krok špatně držet a nohama plést —‘

‚Což to říkáte!‘

‚Pozorujete, že se mi údy třesou — snadno můžete litovat —‘

Spolehla pevněji na mé rámě a na okamžik ke mně vzhledla. Ten jediný okamžik patřil jsem v její tiché, hluboké, utajené oko, a jako dotknut náhlým, mocným, sladkým kouzlem sevřel jsem ji silně v náručí . . .

Po volené musel jsem nahrazovati, co jsem byl prve omeškal, a pilně se súčastniti tance. Trval do soumraku, až nás opět volali k stolu.

‚My se už nemůžeme sázet,‘ namítala paní Markupová.

‚Vždyť je tu noc,‘ přidala se k ní Rózina matka.

‚Ano,‘ svědčil farář, ‚nesmíme zapomínat na Navrátila.‘

‚Však Navrátil není Chvátal,‘ vece nadlesní. ‚Za hodinu máte dost času. Pak se vám to za chládku mnohem lépe půjde, a hvězdiček vám nepočítaně bude svítit na cestu.‘

Z hodiny byly dobré dvě, a ještě se nadlesní mrzel na chvátaly, k nimž mimo Markupovy a učitelovy jsme patřili také my kněží; jiní hosté zůstali ještě v myslivně.

Cestou jsme se z většího dílu drželi pohromadě a vedli společný hovor, jen mladší učitel s Rózou byli skoro stále o něco napřed. Já jsem chvilkami také mluvil jen s Bohdankou, ale před druhými, o věcech lhostejných a proto nuceně; přece však jsem si přál, aby ta noční chůze trvala třeba do bílého dne.

Před městečkem vozová cesta dělala hodnou okliku; abychom si nadešli, dali jsme se polní pěšinou. Byla úzká a stoupala do kopce; museli jsme jíti řadou, a staří se opozďovali, jmenovitě farář jen zvolna vykračoval.

‚Neutíkejte nám!‘ zvolala za námi po několika minutách paní Faltisová.

Já a Bohdanka jsme zmírnili krok, ale mladší učitel a Róza jako by matčino vyzvání přeslechli; než jsme se dostali na kopec, zmizeli nám s očí.

Na kopci se pěšina končila nad cestou, na kterou bylo třeba dvěma, třemi kroky sestoupiti po nízkém, ale příkrém, tvrdém a hladkém břehu. Skočiv dolů podal jsem Bohdance ruku, aby jistěji sešla.

‚Jen se pevně držte,‘ napomínal jsem ji, — ale ona přece klouzla; aby neklesla, chytil jsem ji do náručí.

‚Ach,‘ vydechla, ‚odpusťte, odpusťte!‘

Malá společnost za námi ještě nevystoupila na kopec i nemohla nás v tu chvilku viděti.

Malý kousek dále cesta vbíhala mezi zahrady, a po obou stranách se podle ní táhly ploty; Bohdanka se před nimi zastavila řkouc: ‚Počkeme na druhé.‘

Druhým sestupování s pěšiny na cestu bylo obtížnější než nám, déle jim trvalo a dělo se s větším hlukem. Když jsme se zas hnuli, byl jsem já s Bohdankou jen pár kroků napřed; že však cesta mezi ploty byla nejen úzká a tmavá, nýbrž i dosti nerovná, starším pánům a paničkám jí zase pomaleji ubývalo než nám.

Než jsme při ní uviděli první domek, dělala dosti velký záhyb. Když jsme my dva jej minuli, já po delším pomlčení náhle a mimoděk jsem vzal svou průvodkyni za ruku.

Okamžitě stanula, jak by ji přimrazil. Hrubě nevěda, co činím, ovinul jsem jí levici kolem těla, pravicí pozdvihl jsem její skloněný obličej. Zas jen na okamžik ke mně vzhledla, pak přivírajíc oči, nehlesajíc, nedýchajíc, volně položila hlavu týlem na mé rameno, — a naše rty se pevně spojily k dlouhému políbení . . .

V tom se vzadu ozvaly hlasy pánů nám ještě neviditelných.

‚Fuj tajxl!‘ zvolal nevrle farář.

‚Zakopl jste?‘ ptal se učitel Faltis.

‚Po čertech důkladně — snad jsem si srazil nehet!‘

Ani s ova mezi sebou nepromluvivše, dali jsme se od nich dohoniti . . .«

X

»Přišel jsem domů, do svého pokojíka, v podobném duševním stavu jako člověk silně podnapilý, ale v omámení svém rozjařený, bezstarostný a šťastný. A tak jsem se i k spánku uložil. Avšak ráno se dostavilo vystřízlivění.

Viděl jsem, že včerejší den byl pro mne osudný. Co se mi před několika hodinami zdálo tak sladké a blahé, nyní mě naplňovalo ustrnutím a hrůzou, — bylo to ovoce z zapověděného stromu. Dlouho již jsem byl nedostatečný a slabý, včera jsem křehkosti své podlehl; dlouho již jsem zápasil s pokušením, včera jsem se neubránil pádu; nyní jsem byl vinen netoliko již před Bohem a před sebou, nýbrž také před Bohdankou.

Nitro mé vzplanulo láskou nedovolenou a hříšnou — to již bylo veliké scestí. Včera pak jsem se zapomněl a Bohdance prozradil, co mělo navždy zůstati mým tajemstvím. Hledívala ke mně jako k člověku šlechetnému, chyby neschopnému, vznešenému, — a já jsem se před ní tak zahodil! Dnes si říká, že jsem tuctový lehkomyslník, ba horší než mladí světští lidé, že jsem pokrytec, který se jen na oko staví, krásná mravní pravidla jen na jazyku má, ale vnitřku je červivé jablko. Jak jsem jí měl nyní vstoupiti na oči? Jak jsem měl před ní státi u oltáře a horliti s kazatelny?

A nedosti toho. Bohdanka může mým jednáním býti uražena, pohněvána, může se svěřiti přítelkyni, stěžovati si matce — nebo dokonce *jemu*, svému vyvolenci! Ba tomu nejspíš. A co v noci jenom nebeské hvězdy viděly, může dnes nebo zejtra buditi pohoršení v celém městečku, v celé kollatuře!

Co jsem to učinil! Kde jsem se to ocítil! Může pobloužení mé býti ještě napraveno? a jak?

Především šlo o Bohdanku. Měl bych jí říci nebo napsati: ‚Dopustil jsem se poklesku; velice toho lituji a ujišťuji vás, že to bylo po prvé a že se taková slabost u mne už nikdy nebude opakovati. Prosím, odpusťte mi a pomlčte o mé chybě před lidmi, nikomu jí nevyzrazujte!‘

Ne, napsati jsem nic takového nesměl, to by bylo nad míru nebezpečno. Ale také nebylo potřebí, abych to již dnes Bohdance říkal, abych ji proto vyhledával, — ona *bude* mlčeti. Tajemství mé zůstane také jejím tajemstvím; vždyť se políbení mému nevzpírala, svolila k němu, přijala je za projev náklonnosti čistého, bratrského přátelství. Je přesvědčena, že s ní dobře smýšlím, že ji mám v takové lásce, která je vyznamenáním a poctou, ne urážkou, a ona ji přijímá ne s odporem, ne lhostejně, nýbrž s hlubokou vděčností.

Pošetilým jednáním bylo by dělati před ní kajícího hříšníka, bázlivého prosebníka. Co se mezi náma včera přihodilo, toho nebude vzpomínati nerada, zavře to v dívčím srdci svém mezi vzpomínky milé. Jen já to nesmím pokaziti, nesmím se již dopustiti žádné nové chyby! Často jsem již učinil pevné předsevzetí, ale pak jediný okamžik je odvál jako lehké pírko. Teď jsem si již nemohl věřiti, — jistý prostředek byl pouze v tom, abych se vyhnul vší nebezpečné příležitosti, abych s Bohdankou nikdy nemluvil mezi čtyrma očima a vůbec se jí co nejvíce vzdaloval.

Počal jsem to prováděti. Celý týden jsem k Markupovům nevkročil, ani do krámu, noviny jsem posílal po Venoušovi, denně také pozdravení, tu a tam nějaký vzkaz, ano i Bohdance knížku, abych zakryl, že nepřicházím z úmysla.

Hleděl jsem na oko žíti jako jindy, ale jaké mě to stálo přemáhání! Jaké boje bojoval jsem v sobě dnem i nocí! Jak jsem byl v duši své rozerván, jak trapně a zdlouha mně míjel čas!

Konečně tu přece již byla sobota. ‚Jen nepovolit! jen vytrvat!' dodával jsem si mysli. U oltáře jsem z hlubokosti své těžkosti volal k Pánu o pomoc a posilu, i odcházel jsem z kostela s důvěrnou nadějí, že prosba má byla vyslyšena.

Vykročiv ven, koho jsem před sebou spatřil? Bohdanku! A hned ke mně přistoupila, podávala mi ruku a s patrným potěšením hleděla mi do očí.

‚Čekám na vás,' pravila.

‚Byla jste také v kostelíčku?' hleděl jsem zakryti své pomatení.

‚Račte odpustit — ale nedalo mi to, musela jsem s vámi promluvit několik slov — jsem tolik ráda, že vás vidím zdravého!'

‚Ne tak zdravého,' mluvil jsem v rozpacích, co mi slina na jazyk přinesla, ‚a dokonce ne tak kvetoucího jako vy —'

‚Jste trochu bledší než obyčejně — ale nestůněte?'

‚K smrti to není,' žertoval jsem nejapným spůsobem, pro nějž jsem se v duchu na sebe zlobil.

‚A považte — mně dnes v noci — měla jsem strašlivý sen —'

‚Snad ne o mé maličkosti?'

‚Zdálo se mi, že jsme byli v kostele, plném lidu. Byla černá mše svatá, dole na marách ležela rakev. Počala jsem zpívat vložku z Čelakovského:

Buď vůle tvá! když nad hrobem stojíce
útěch se zhošťujeme nejdražších,
kdy sevřeným žalem nám blednou líce
nad ztrátou pokladů těch nejdražších —

Tu vidím, že pláče pan učitel u varhan a kde kdo kolem mne na kruchtě, že dole všichni lidé naříkají a kněz u oltáře obličej skrývá v rukou a vzlyká. A není to velebný pán Důlava! povídám si zaleknuta — pohlednu na rakev, na které už není víko — a pro lásku boží, kdo v ní odpočívá?'

‚Neli dokonce páter Důlava?‘ řekl jsem, nuceně se usmívaje.
Ale Bohdanka hleděla znepokojena, skoro ustrašena.

‚Ještě teď živě vidím to hrozné divadlo . . .‘ mluvila nejistým hlasem, v kterém bylo slyšeti zrychlený tlukot srdce. ‚Hrdlo se mi sevřelo — místo zpěvu počala jsem zoufale kvílit, rukama lomit, bolestí se svíjet —‘

Nestáti s ní lidem na očích, byl bych ji prudce k sobě přivinul; i zde jsem se těžko zdržel, abych ji aspoň nepohladil po drahém, rozechvělém líčku.

‚Dobrá, zlatá duše!‘ řekl jsem. ‚Velice lituji, že jsem vám kazil sny a způsobil vám takový žal . . .‘

‚Když bylo nejhůř, protrhla jsem oči. Třásla jsem se na celém těle, jen ponenáhlu jsem se v nočních tmách vzpamatovala. Děkovala jsem Bohu, že to byl jenom sen. Když na mne po dlouhé chvíli zase přišla dřímota, pořád jsem se z ní děsila jako malé dítě... Teprve když jsem vás očitě viděla v kostele, všecko to se mne docela spadlo . . . Nesmějte se mi, že jsem tak bláhová — odpusťte, že jsem vás zastavila —‘

Chopil a tiskl jsem její ručku: ‚Naopak, z toho srdce vám děkuji — ani vám nemohu vyslovit, jak je mi to milo, jak si toho vážím — —‘

‚Před našimi jsem o svém snu nemluvila, ale tatínek se při snídaní divil: Co pak se velebný pán ten týden u nás ani neokázal?‘

‚Bylo mnoho práce — ale já přijdu, přijdu . . .‘

‚Tedy na shledanou!‘

Doma na faře jsem řekl, že mě zle rozbolela hlava, že musím nevyhnutelně zůstati několik hodin o samotě.

‚Jen lehnout!‘ radila mi hospodyně. ‚Do postele lehnout, stišit se a pospat. To je v tomhle pádě nejlepší medicína. Budeme dávat pozor, aby vás lidé nechali na pokoji.‘

Mezi svými čtyrmi zdmi jsem se aspoň nemusel přetvařovati. Zamknuv za sebou dvéře stal jsem se kořistí svých citů — zdálo se mi, že zaplavují mé nitro jako divoká povodeň. Jako v omamující bouři slyšel jsem hlas — svůj či cizí? — jenž volal:

Již stalo se. Má duše bez tebe
se necítí již celou víc:
ba sebe myslit bez tebe
by bylo — nebýt živu víc.
S mou duší jsi již sloučena . . .
Z tvé ruky — třeba zkázu vzít —
i v tom se nebe zakládá . . .

Nevýslovná tíže, lítost a žalost svírala mi hruď, že jsem se div nezalykal a hlasitě neúpěl.

‚Ach,‘ zastenal jsem, ‚kéž by to bylo pravda — kéž bych opravdu ležel v rakvi, a zpívali nade mnou rekviem! Pokoj, věčný pokoj! — requiem aeternam dona mihi, Domine!‘

A jako nad hrobem, kam by pochovávali ne mne, anobrž všecku radost, všecku lásku, všecku naději mou, propukl jsem v usedavý pláč . . .

Minulo několik hodin, zvony hlaholily poledne — na mé dvéře zaťukala hospodyně.

‚Chceteli,‘ volala, ‚dáme vám oběd nahoru.‘

‚Leda pár lžic polívky bych prosil.‘

Honem odestlal jsem postel a vklouzl do županu, aby hospodyně nepoznala, že důtklivá její rada byla marná.

Ovšem i po polednách mé lože zůstávalo netknuto. Vždyť nebylo příčiny, abych ulehal, naopak, měl jsem co dělati, zejména připraviti se na zejtřejší kázání. Po prvé se mi do takové práce nechtělo; když pak ubíhal čas a já jsem se do ní počal přes moc nutiti, musel jsem si po několikerém pokuse říci, že jsem ke vši práci neschopen.

‚Co to je?‘ zvolal jsem. ‚Nemoc? Vždyť mi nic neschází, tělo mé je zdrávo. Ale na duchu jsem zlomen a ochromen!‘

Nejprv jsem se hrozil, potom na sebe hněval.

‚Co to dělám? Proč se podávám takové chabosti a hejčkám se s ní? Kde se ve mně vzal takový slaboch a rozmazlenec? Jakou to hraji úlohu, že se zde schovávám a fňukám, choulím a svíjím? Jakou právě dnes mám příčinu dělati takového mrzáka? co pak se přihodilo?‘

Chtěl jsem věci přijíti na kloub, najíti pravou příčinu své duševní pokleslosti a sklíčenosti. Po dlouhém přemítání řekl jsem si asi toto: Po celý týden jsem usiloval vzpřímiti se, utužiti a obrniti, ale dnes mi krátké, nahodilé setkání s Bohdankou nezvratně dokázalo, že všeliké předsevzetí, všeliké bránění a zápasení mé je zhola marno, že mi v něm bude stále ubývati síly, že bych jenom sám sebe přelhával a šálil, kdy bych chtěl ještě uvěřiti něčemu jinému. Co by dále přišlo, jest nade vši pochybu jisto. ‚Při každé příležitosti bych znova podlehl, následoval by poklesek za pokleskem, mravní úpadek byl by jistý, neodvratný. Mámli se zachrániti, musím v čas sáhnouti k náležitému prostředku. A ten jest jediný, — mámli zůstati řádným knězem, bezúhonným člověkem, nesmím zde setrvávati, musím přijíti odsud, čím dále tím lépe!‘

Toto poznání účinkovalo na mne, jako bych v beznadějném zmítání najednou našel spásnou kotvu. Okamžitě zrodil se ve mně nový úmysl, který mi vracel odhodlanost, zmužilost a sílu . . .

Po dlouhých, trapných hodinách opouštěl jsem svou domácí samotu, abych se uchýlil do samoty v přírodě. V stínu a tichu lesním potuloval jsem se, až slunce kleslo za hory.

V neděli mé kázání bylo srdečné a tklivé, neboť mi tajně tanulo na mysli: ‚Maličko a navždy se s vámi rozloučím . . .‘

Odpoledne jsem doma usilovně přemýšlel, jak to zaříditi, abych se co nejdříve z Lašic dostal jinam, a to způsobem, jenž by nebyl nápadný. Do pásma myšlenek se mi čím dále tím více pletly vzpomínky: ‚Dnes týden jsme byli v myslivně . . .‘ ‚Dnes týden pro mne v tuto chvíli přišla Bohdanka . . . Včera jsem jí slíbil, že přijdu, a ona pravila: Na shledanou! . . .‘

‚Radší abych zase vyšel,‘ napadlo mi, — ‚venku hlava lépe pracuje.‘

Oblékal jsem se.

‚Ale k Markupovům ne!‘ zvolal ve mně náhle důtklivý hlas.

Zaměřil jsem v tu stranu, kudy jsme se ondyno vraceli z myslivny. Octnul jsem se před Markupovým domem, táhlo mě to k němu.

‚Slovo musím tak jako tak splniti, a nyní, když je jisto, že je tu mého pobytu na krátko — —‘

Již jsem kráčel k vratům. ‚Vrať se!‘ volal vnitřní hlas, — ale noha má se nezastavila . . .

Rodina byla v zahradě. Otce a matku nalezl jsem u stolu, kde jsme s Bohdankou po Chlumské pouti rozmlouvali. Přisedl jsem k nim, a ježto z druhého konce zahrady bylo slyšeti hlasitý hovor a smích, zvěděl jsem, že jest tu ještě jiný host, mladý Kuthan z pivovaru, Lorinčin bratranec.

Znal jsem jej už také, jenže teprv od dvou, tří dní. Vyskytl se v městečku počátkem týdne, ale jako dávný známý, neboť tu již dříve po léta býval, u strýce sládka se vyučil, a pobyv delší dobu jinde, nyní zase k němu do práce se vracel. Rodiče jeho měli kdesi výnosný hostinec, a on nechtěje si studiemi hlavu lámati zvolil si též praktické povolání. Byl jen sladovnickým, ale dělal mladého pána. V Lašicích měl z minulé doby pověst jako zvláště veselý chlapík a dobrá kopa; jak se tu nyní objevil, lidé si všady povídali: ‚Slyšeli jste? Ferda je zase v pivovaře. Ten to zde zase oživí.‘ A leckde připomínali hned jeho vtipné nápady a čtverácké i rozpustilé kousky.

Mně byl náhodou představen, když jsem šel mimo pivovar; ale sotva jsem se na několik kroků vzdálil, udělal vtip: ‚No, hezkého máte pampátera; jenže já nejhezčího flanďáka mám stejně rád jako škaredou babu.‘ I ten vtip rychle se rozletěl po městečku, druhý den už mi s ním přišel kostelník.

Markupovi opťavše se mne, jak jsem se ten týden měl, také hned začali o mladém Kuthanovi; bylo patrno, že jsou jeho návštěvě rádi, jmenovitě paní jej chválila, že — ačkoliv by nemusel — pracuje i zde v pivovaře jako každý jiný chasník a že to dojista přivede ještě dále než jeho strýček, který měl těžší začátky.

Asi po deseti minutách mladí lidé — Bohdanka, Venouš a host — přišli k nám. Dívka měla tak rozveselenou tvář, jak jsem jí ještě neviděl.

‚Zrovna jsme o velebném pánu mluvili,‘ pravila, ‚a v tom pozorujeme, že je zde —‘

Já řku: ‚A máte tak trochu starost, neslyšelli jsem vás?‘

‚Ach ne. Pan Kuthan myslí na všelijaké zábavy, zvláště také na divadlo, ptal se, kdo by to tu nejspíš mohl vzít do ruky, a já jsem povídala, že by to pořídil jedině velebný pán —‘

‚Já?‘ divil jsem se.

‚— nikdo jiný.‘

‚Má pravdu,‘ svědčil Markup dceři.

Mladý Kuthan — urostlý, silný a švižný, vystrojený a vůbec pohledný junák — hned v první okamžení ve mně vzbudil myšlenku: ‚To bude *on!* Proto je Bohdančino vzezření tak radostné . . .‘ Nyní se i on na mne zkoumavým okem zadíval.

‚Kde pak jsou časy,‘ řekl jsem, ‚kde jsem se já také divadlem zabýval!‘

‚Nu,‘ dí kupec, ‚víc to sotva bude než půl tuctu let — to ještě není věčnost.‘

‚Podle postavy a zevnějšku,‘ ozval se Kuthan, ‚a podle toho, jak jsem dnes slyšel velebného pána kázat, soudil bych, že jistě hrával první milovníky.‘

‚Také otce,‘ povídám, ‚jak tyrany tak dobráky, nebo starce, důstojné i komické —‘

‚Hrát vám velebný pán nebude,‘ mínil Markup, ‚ale personál může sestavit, kus vybrat, ve všem vám poradit, také herce pocvičit, vůbec nejdůležitější věci vykonat, když ho uprosíte.‘

‚Tedy jen hezky do prosa!‘ dí Bohdanka Kuthanovi.

‚Snad velebný pán nebude příliš tvrdý?‘ řekl on.

‚Přiznávám se,‘ odtušil jsem, ‚že jsem už na cosi podobného pomýšlel —‘

‚Opravdu?‘ mile překvapena zvolala Bohdanka.

‚Totiž na dětské divadlo, v kterém by hráli školáci a školačky, jen dvě, tři dospělé osoby — vy také, slečinko —‘

‚To snad už máte u velebného pána z polovice vyhráno!‘ obrátila se Bohdanka k mladému pánovi.

‚Velice by nás to těšilo,‘ pravil. ‚Ovšem bude k divadlu potřebí delších příprav; něco jiného budeme moci podniknout dřív, ku příkladu válečné tažení na Valdberk — pustý hrad, velebný pán už jej asi také zná? To by mohlo být hned budoucí neděli; čeho je k tomu třeba, snadno seženeme: soudek piva, flašinet a žebřinový vůz pro ty, kterých by zpátky nohy neunesly —‘

‚— nebo kteří by rádi seděli pod plachtou, kdy by se dalo do deště,‘ podotkla paní Markupová. ‚Ale proč se neposadíte, pane Kuthane?‘

‚Děkuji pěkně, — ale je čas, abych vyčistil povětří.‘

‚Od čeho pak?‘

‚Na mé předešlé štaci říkával pan farář, že když já se připletu do společnosti, měl by vždycky po ruce mít kropáč se svěcenou vodou.‘

‚To vám nevěřím,‘ namítala Bohdanka, ‚vy na sebe rád přiklevetíte.‘

Doložil cosi šeptem, a ona mu pohrozila.

‚Vykrákejte mi za pačesy,‘ naklonil k ní hlavu, ‚ale nepovídejte to na mne!‘

Poroučel se, a s ním odešel i Venouš, kterému se v něm vůčihledě velmi zalíbilo.

Po chvíli jsem i já povstal k odchodu.

‚Dnes konečně od švakra přišel Labyrint světa,‘ vzpomněla si Bohdanka. ‚Dovolíteli, pošlu jej zítra po Venoušovi.‘

‚Radši bych si jej vzal hned.‘

‚Skočím pro něj.‘

Šli jsme spolu do průjezdu, kde jsem u schodů čekal, až se Bohdanka s knihou vrátila.

‚Snad vás zase celý týden neuvidím,‘ pravila zastavujíc se na posledním schodě, — ‚budeli opravdu ten výlet na Valdberk, půjdete také, ano?‘

Nevěděl jsem co říci, ba nemohl jsem ani promluviti.

‚To bude ještě veselejší,‘ dokládala, ‚než ondyno v myslivně, — totiž, jestli i vy na to posvícení podobným spůsobem vzpomínáte —‘

‚Smím?‘ vyklouzlo mi ze rtův, — a jako neviditelnou, neodolatelnou mocí puzen přistoupil jsem blíže.

Líčko její náhle zvážnělo a zbledlo. Knihu ještě držíc, couvla přede mnou vzhůru na druhý, třetí schod, — a již jsme byli nejen samotni, ale i lidským zrakům skryti.

‚Smím?‘ opakoval jsem bera hlavu její do svých dlaní.

Neodpovídala, klopila oči, stála bez pohnutí. Když jsem ji políbil, vypadl jí Labyrint z ruky; jen slabě uhodil na dřevěný schod, ale my oba jsme se lekli, jako by vedle nás z čista jasna udeřilo.

Rychle zdvihl jsem knihu, jako v největším kvapu setkaly se naše oči, stiskly se naše ruce — a v nejbližším okamžiku byl jsem již na ulici . . .

Večer jsem přecházel po svém pokoji v novém zmítání.

‚Před týdnem osudné hodiny v myslivně a noční návrat, včera po kolikadenním zápase nenadálé setkání s takovými následky, dnes už zase návštěva proti vůli s takovým koncem, za týden výlet, potom divadlo — — A dále bude řetězu přibývati článek za článkem. Jestliže tomu neučiním konec rychlým odchodem a nespálím za sebou všecky mosty, jsem na věky ztracen! Bože, přispěj mi, otevři mi nějakou cestu, vyveď mě odsud!‘

Oko mé padlo maně na ordinariátní list, který od rána ležel na stole. Otevřel a prohlížel jsem jej. Tu je také cosi o Americe. Vždy více stěhuje se tam českého lidu, na který tam zpravidla čekají těžké zkoušky. Ale i když je šťastně přestojí, strádá na mnohých místech velikým nedostatkem: nemá duchovních rádcův a vůdcův, je v náboženském ohledu leckde docela opuštěn, mnohde ani z daleka tak opatřen, jak by bylo třeba. Kdo to očitě vidí, do duše ho to dojímá. Kéž by se mezi mladými kněžími v Čechách našel větší počet takových, kteří by se krajanům svým za mořem věnovati chtěli! Velikou by si každý z nich získal zásluhu před Bohem. Snad nebude tento hlas oslyšán, — vždyť i k cizím, divokým národům se ubírají nadšení misionáři, aby je obraceli k Bohu. Zde jest už vinice Páně, ale pustne, neboť žalostně málo jest na ní dělníků . . .

Dlouho seděl jsem nad tímto listem, a potom jsem se k němu opět a opět vracel.

V pozdní hodině noční jsem vzpomínal: ‚Dnes týden touto dobou na šeré cestě mezi zahradami — —‘

Sedl jsem zase k stolu a rychle jsem napsal žádost ke konsistoři: že chci poslechnouti vyzvání uveřejněného v ordinariátním listě, odebrati se do Ameriky a tam mezi českým lidem pracovati na vinici Páně, a že prosím za svolení k tomu.

Chtěje posléze ulehnouti, vroucně jsem se modlil z Labyrintu světa: ‚Pane můj Ježíši! Tvůj chci býti a zůstávati na věky. Mluv služebníku svému, a dej, ať poslouchám; pověz, co chceš, a dej, ať oblibuji; vzlož, coť se líbí, a dej, ať nesu; obrať mne, k čemu chceš, a dej, ať stačuji; poruč, co chceš, a co poroučíš, dej; nechť jsem já ničím, aby ty sám všecko byl.‘« (Pokračování.)

Oko lásky.

Pan Bohdanecký z Hodkova,
sedéním na Ladšperce,
chtěl s paní svou si vyjeti.
Dí ona: »Ještě k dítěti
dřív zajdu, k naší dcerce.

Pojď, pane Petře!« — Potichu
v komnatku dětskou vklouzli,
jdou zlehka, hledí v postýlku.
»Spi, děvečko má, andílku!«
Co chůva? Jata kouzly?

Komnatky okno dokořan,
dech vonný dovnitř proudí —
a chůva z okna vypjata,
jako by světu odňata
očima v dálce bloudí.

»Co vidíš, Lidko?« za chůvou
hlas panin zlehka pravil.
Ó! — leknutí a škubnutí,
jež přistižení vynutí!
Mžik v srdci krev jí stavil.

A potom horký ruměnec
jí zaplál v obličeji,
v rozpacích sbírá zástěrku —
pán prohlíží si chuderku,
a oči se mu smějí.

»To jistě Vaněk! nikde však
ho nevidím — kde vězí?
Jen řekni, kdes ho viděla?
Nu, co pak bys se styděla!« —
»Tam — seká na pomezí.« —

»Kde? nevidím!« — »Tam na lukách,
v tu stranu za rybníky.« —
»Dej pokoj! co to povídáš?
V té dálce kozla uhlídáš!
Já zrak mám, Bohu díky!

Á, vidím již, pár puntíků —
kdež poznat!« — »Já ho poznám.« —
»Jen nepleť, Lidko!« — »Spočítám,
na kterém místě kosí tam!« —
»Nu dobrá! Tak mi oznam!« —

»Od pravé strany třetí jest.« —
Pán vece: »Neklameli,
chci vědět!« — Koně čekali,
pán s paní na ně vsedali
a za rybníky jeli.

Tak bylo; Vaněk v pořadí
od pravé strany třetí.
Pán volá: »Vaňku! na slovo!
Chceť Lidka, co má hotovo
na svatbu, pověděti.

Máš záhy domů přijíti,
hleď, byste pospíšili!«
Pán s paní koně otočil,
na cestu k lesu zabočil —
a Vaněk neví, sníli.

Pan Petr s mladou chotí svou
zpět jedou kyprým lesem;
rty překypují v rozmaru,
vždyť pijí oba z poháru
štěstí a mládí s plesem.

K. V. Prokop.

Otilie Sklenářová Malá.

Kdy bych byl neslíbil napsati do Osvěty stať o paní Otilii Sklenářové Malé před jejím posledním vystoupením na Národním divadle — po něm bych se sotva byl dal k tomu pohnouti. Působiloť na mne toto představení dojmem tak zvratně vzrušivým, že bez převzaté povinnosti nekrolog živoucímu umění paní Otilie Sklenářové Malé z mého pera nebyl by asi vyplynul.

Ne dojmem zevního průběhu večera. Zažilť jsem podobných večerů tolik, že samotny mne nemohou překonati, ani když jsou bouře potlesku svojí intensitou na místě. Ani ne dojmem z loučení. Neboť ani ten by nesměl rozhodovati. Ale dojem ze samotného uměleckého výkonu té, které právem příslušel název tragédky. Dojmem z pozorování, jak se objevuje výše umění a míra zevních prostředků v té chvíli, když umělkyně opouští jeviště, když odchází z prostor, v nichž dýchala svůj život, když se vytrhuje nebo jest vytržena z půdy, ve které tkvěla svými rozložitými kořeny — snad všemi.

Paní Sklenářová Malá hrála dne 3. května 1903 Hermionu v Shakespearově Zimní pohádce s takovou bohatostí uměleckého fondu, že jen mocí udržovala se mysl v přesvědčení, ten večer na jevišti že jest, že má býti jejím večerem posledním. Umění naší tragédky nestárlo vůbec nikdy podstatně. A hlas zněl toho večera opět tak svěže, pronášení básnického slova bylo tak plynulé, prosté bezděkého přerušování, celý zjev pro Hermionu případný a některé ty vrásky uměleckého podávání úloh z posledního desetiletí tak vyrovnány, ano téměř zmizelé, že všecek překvapen jsem viděl před sebou umělkyni duševně i fysicky všecku omládlou, a pravil jsem si, že při občasném vystupování v úlohách s její uměleckou bytostí souznějících mohla by ještě znova prožíti řadu dalších deseti let u českého divadla. Snad že by mohla při něm vůbec zůstati až do té chvíle, kdy herec, duch i člověk, mizí v tom propadu, který se nad ním navždy zavírá.

K tomu okouzlení přispěl hlavně verš Zimní pohádky. Paní Otilie Sklenářová Malá nebyla, nýbrž jest mistryní verše, a sice takovou, že člověku, oceňujícímu toto její mistrovství, jest až bràniti se proti sobě samému, aby nebyl nespravedliv k jejímu okolí. U Národního divadla jest několik umělců, kteří recitují verš spůsobem podstatě verše příslušným. Ale dva jsou — to jest

jeden byl a jeden jest, — u kterých verš zní plně jako verš. Tím jedním umělcem u Národního divadla byla paní Otilie Sklenářová Malá, tím druhým jest pan J. Seifert. Verš jest idealisovaná mluva, a proto k němu patří idealisovaná lahoda mluvy, to jest hlasu, a to teplého a plnozvučného, ve všech rejstřících souměrně znějícího, nikde nenatrženého. Teplého, aby zněl jako prochvěn tím, čím jest nebo čím se naznačuje cit, měkkého a plnozvučného, aby lahoda běžného jazyka v něm nadvládala a jeho ostrosti mizely. Arci nesmí scházeti umění verše, umění jeho ne mluvení, nýbrž jeho přednášení, přednášení výrazného, k srdci a mysli jdoucího.

Hlas paní Otilie Sklenářové Malé ve vyšší poloze není již zcela netknutý. Ale všechny jeho ostatní tóny zvučí dosud zcela měkce, a poněvadž pro Hermionu jest třeba pravidlem polohy hlubší a poněvadž umění vázanosti, členění a vlnění verše paní Otilii Sklenářové Malé jest téměř vrozeno, proto již i z této příčiny jediné její veršové úlohy uchvacovaly, a proto dosud její Hermiona uchvacuje.

Proto také veršové tragédie i komedie měly vždy v paní Otilii Sklenářové Malé svou interpretku vítěznou. Měly ji ovšem i proto, že pro tragédii byla umělkyně vybavena vnitřní silou, kde třeba vznešeností, srdečností, tklivostí, pro veselohru humorem a pro všechny hry vůbec intelligencí a ušlechtilostí.

Veršová hra pracuje zpravidla velkými rysy, širokým prouděním duševních vznětů i slov a zříká se zpravidla výraznosti, plastičnosti detailů. Jest více maskou než obličejem, nežádá tak uměleckého výkonu skutečnosti blízkého jako vzbuzení citu, vyvolávajícího dojem skutečnosti.

Těmto požadavkům básnické hry veršové vycházela a vychází vstříc paní Otilie Sklenářová Malá celým svým vzpomenutým uměleckým založením, vnitřním i zevním. Zevní dáno jest hlasem, rysy krásného vzezření, postavou, mimikou, gestikulací, pohyby. Pohybům vadila poněkud v druhé polovici její umělecké činnosti jistá těžkost, ale ta mizela před souborem ostatních zevních prostředků jejího umění.

Ký div, že mladá umělkyně obecenstvo mladého umění dramatického mladého divadla vůbec tak dlouho uchvacovala, — ký div, že dosud nevidí ji veřejnost, nechce ji viděti jako skutečně odešlou, jako zmizelou. Ký div, že její znamenité vlastnosti ji přenášely bez ztroskotání i přes zjevná úskalí jejího nadání, jakými jsou realistické postavy žen venkovských. Paní Sklenářová Malá nebyla a není pro realismus a naturalismus. V něm také nikdy nedostoupila té výše jako ve hrách formalistického idealismu. Ale vzpomenuté její vlastnosti umělecké nahradily do jisté míry i tady, co se nedostávalo tomu věrnému modelování dle skutečnosti, které nebylo první stránkou tvorby umělkyně. —

Chci jednou psáti o paní Otilii Sklenářové Malé, jako jsem psal o Jindřichu Mošnovi. Ti dva budou v mých »Maskách« nepochybně státi jako dva vrchy Bezděze, na stejné výši, ale oddě-

leni od sebe závratnou hloubkou uměleckého kontrastu. Těším se na tu práci a na znázornění toho kontrastu již dávno. Zatím napíše snad umělkyně své paměti a dá jimi ještě více nahlednouti do hloubky své duše a do řas uměleckého tvoření nežli mně bylo možno nahlednouti do nich ani ne v pouhé polovině její umělecké činnosti.

Budiž jí zdar i mimo divadlo — jí, i při různých nepohodách života nejšťastnější umělkyni, která dosud přešla přes české jeviště, nejšťastnější dojmem, kterým vždy působila, a nejšťastnější vzácnou pamětí, která po ní vždy potrvá. *Fr. Ad. Šubert.*

O poslední předloze nápravy měnové.

Píše

dr. **Albín Bráf.**

(Dokončení.)

Koncem roku 1891, posledního to před vydáním první řady zákonův o nápravě měnové, skládala se kovová zásoba Rakousko-uherské banky z 54,483.667 zl. ve zlatě, 166,597.329 zl. ve stříbře, a připočtemeli ještě zásobu devis zlatem splatných sumou 24,850.245 zl., včítatelnou do předepsané výše kovové úhrady, dá nám to úhrnem 245,931.241 zl. kovové reservy.

Již do konce roku 1892 vystoupily však bankovní zásoby zlata na 206,462.080 k., devisy činily 33,939.967 k., zásoby stříbra ještě 337,908.890 k., úhrn 578,310.937 k.; po desíti letech však zásoba zlata 1.107,354.004 k., devis 59,214. 336 k., cizozemských bankovek na zlato znějících 780.567 k., stříbra již pouze 263,523.810 k., úhrn tedy 1.430,872.717 k.

Aby význam toho čísla ještě určitěji vysvitl, dlužno podotknouti, že posléz uvedený výkaz padá již do doby, kdy naše ústřední banka, ač nebyla ještě formálně k výplatám zlata zavázána, přece již bankovky svoje pro potřeby obchodu zahraničného vyplácela i v oběh domácí zlato uváděla, z něhož se arci zase zpět k bance vraceti snažilo. Jak velké byly sumy zlata obíhajícího, není lehko udati. Bezpečně jenom lze tvrditi, že všecka zásoba zlata v říši přesahovala již té doby sumu 1.200 milionů k., tedy sumu, kteráž od různých znalců při počátku nápravy měnové byla uznávána za dostatečnou k dovršení díla nápravného, totiž k započetí povinné výplaty bankovek kovem.

Vylíčiti zevrubněji velký a zajímavý pohyb drahokovu, který se udál během necelých jedenácti let z podnětu naší nápravy měnové, nebylo by na podkladě podrobných výkazův a zpráv vládou i bankou uveřejňovaných nic nesnadného, ale přesahovalo by přece jen značně meze našeho článku. Pro náš účel přítomný dostačí,

dámeli si stručnou odpověď na otázku: jak a kým to zlato bylo opatřeno?

Zásoba zlata vykázaná u Rakousko-uherské banky koncem r. 1902 skládala se jednak z hotovostí mincovních, jež se zatímnou výhradou státního vlastnictví u banky uložily oboje vlády za bankovky neb stříbro upotřebené k náhradě státovek z oběhu vzatých, jednak ze sum, které si opatřila banka sama vlastními operacemi na trhu peněžním nebo které jí došly samostatným obchodním počinem osob třetích.

Kolik vlády uložily z příčiny prve udané, ví se přesně. Sumy dotčené jsou pod spoluzávěrou komisí pro kontrolu státního dluhu a vede se o nich zvláštní účet. Již výše bylo řečeno, že k ražení stříbrných drobných o jedné a pak o pěti korunách, jež se vydávaly na místě státovek při návratu do státních pokladen definitivně zrušených, vzaly vlády od banky stříbrné mince staré soustavy, a tím se také vysvětluje stenčení zásoby stříbra. Z větší části však provedena výměna státovek bankovkami, za něž obě vlády uložily u banky nově ražené zlaté mince korunové. Byloť, jak víme, přímo základní myšlenkou díla nápravního, neuváděti za státovky stažené ihned nové zlaté peníze v oběh, nýbrž nahrazovati je bankovkami dotud, až budou úplně staženy, načež teprve výměna bankovek za kov obecně má se státi závaznou. Odborně se to naznačuje slovem, že se má celá soustava peněžní napřed postaviti na základy bankovně technické. Takovým způsobem byly u banky uloženy sumy výše na str. 454 uvedené, kromě toho však složila vláda předlitavská po rozumu cís. naříz. z 21. září 1899 (IV. díl, 2. kap.) k dalšímu umenšení známého osmdesátimilionového dluhu (tehdy již na málo přes 74 mil. zl. stlačeného) 60 mil. korun ve zlatých mincích korunové měny. Zlato, jež vlády k ražbě mincí korunové měny si opatřily, pocházelo z části z přímých nákupů, převahou ale z dodávky, k níž se bylo uvázalo konsorcium bankéřské, které sprostředkovalo ve třech časových odstavcích zápůjčku ve zlatě k účelu stažení státovek r. 1892 povolenou.[1])

Ze zlata opatřeného přímo bankou nebo jí z podnětů soukromospekulačních dodaného připadá jen menší část na přímé nákupy kovu, kteréž vůbec jen v letech 1892, 1896 a 1897, pak 1901 větším rozměrem se prováděly a celkem tou cestou přišlo do banky něco přes 405 mil. k. Nepoměrně více přišlo prostřednictvím obchodů bankovních, jež souvisejí hlavně s devisovými operacemi. Takto došlo od počátku roku 1892—1901 úhrnem 1.441 mil. k. Přičteli se 524 mil. k. vládami složených,

[1]) Tato operace, jejíž podrobnosti byly vylíčeny v rozličných vládních zprávách parlamentu podaných, m. j. jest zajímava i potud, pokud ukazuje složení dodávek zlata. Připadloť z celkové sumy 346,749.932 k. efektivně dodaných (po srážce nákladů za kolky cizozemské a j.) na zlaté mince měny frankové 8,458.805 k.; na říšské mince německé 81,461.831 k., na angl. sovereigny 21,786.649 k., na americké eagly 125,971.570 k., na nové ruské imperiály 19.028 k., na rak. a uherské dukáty osmizlatové 152.265 k., na nové rak. mince korunové 344.421 k. a zbytek 108,555.363 k. na zlato prutové.

dá to celkový příchod zlata za řečenou dobu 2.389 mil. k., naproti čemuž zase částečným uváděním korunových mincí zlatých v oběh domácí, hlavně však valutovými a devisovými obchody bankovními vyšlo 1.382 mil. k. Objasňují se nám tu značné pohyby drahokovové, jež způsobilo provádění nápravy měnové a během jeho již znenáhlé vydatné přejímání úkolů, jež přísluší bance cedulové vzhledem k mezinárodním stykům národohospodářským. Sledujemeli totiž — vyloučíce sumy vládami uložené a přímými nákupy kovu se strany banky zjednané — úhrny zlata v jednotlivých rocích prostřednictvím obchodů bankovních došlého i vydaného, najdeme, že tím spůsobem zejmena během let 1893 až 1898 jen o málo méně zlata z banky zase vyproudilo, než do ní došlo, ba v letech 1896 a 1897 vyšlo více než došlo. Bylo by tedy docela mylné domnění, že akce kovu se týkající zůstala po celý čas obmezena na hromadění jeho v bance pro příští potřeby. Posléz řečenému cíli arci sloužily i vládní vklady zlata i bankovní koupě, leč nebylo by se pouhým zásobováním sklepů bankovních zabezpečilo zachování parity měnové naproti cizině. Proto ten značný pohyb kovu, přítoky a odtoky bankovními obchody vyvolávané. Jak již řečeno, neuzavírala se banka ani výměnám bankovek za kov, kromě toho pak vystupovala jako kupec a prodavač devis. A zvláště její obchod devisový se značně rozšířil. Kdežto se dříve devisové její obchody obmezovaly na směnky Londýnské, vztahují se nyní i na jiné, zejmena německé a nabyly rozměrů nikdy nebývalých. Jsouc v té příčině stále schopna k velikým obratům vykonává tak banka ustavičný vliv na kursy devis i mincí cizích a zabraňuje citelnějším otřesům, čelíc zejmena takovým, k nimž by zavdávaly podnět zálusky spekulantské. Jejím vůdčím úkolem jest tu tedy udržovati hodnotu naší měny naproti cizině v těch mírných mezích pohybu, který jest nevyhnutelným, ale též rázovitým zjevem států s pevnou, spořádanou soustavou peněžní.

I sluší podle pravdy doznati, že se to nepovedlo veskrz stejně, a že zejmena od března 1893 až do počátku r. 1895 nabyly odchylky od parity rázu dosti povážlivého, jenž dočasně způsobil starostlivé vzrušení všech, kteří r. 1892 s tolika dobrými nadějemi provázeli počátek díla nápravného. V březnu 1893 stouply devisy na Londýn, Paříž a německá místa průměrem již o 1 procento nad paritu při přechodu ke měně korunové za základ vzatou, a toto ažio pak znenáhla rostlo, až v říjnu dosáhlo téměř 6 proc. Poklesávajíc pak odtud pohybem ovšem vlnitým, teprve v srpnu 1895 padlo pod 1 (0·86) a ještě v prosinci 1895 a lednu 1896 znova přes 1 proc. se vyšinulo, načež v brzku zmizelo. Odtud už jen přechodně (březen—duben 1900) zase na 1 proc. stouplo, pohybujíc se celkem vlnami nejmírnějšími, jaké bývají vlastní normálním stavům měnovým. Škarohlídové ažiové úkazy z let 1893—1895 prohlašovali již za neklamné známky nezdaru měnové naší nápravy a bylo mezi nimi i dosti škodolibých. Strašilo se Italií, jejíž pokus měnové nápravy, v letech osmdesátých směle podniknutý, skončil nezdarem.

Bylo tedy velmi důležito vyšetřiti příčiny toho úkazu, neboť, když také se nesplnily zlověstné předpovědi z něho vyvozované, přece jen byl výstrahou a napomenutím, aby se nebraly na lehkou váhu vlivy zahraničné bilance platební na průběh díla nápravního. Pro vysvětlení tehdejšího ažia byl na snadě především nepříznivý obrat v bilanci našeho zahraničného obchodu, jejíž aktivní saldo, které r. 1891 činilo 372 mil. k., v roce následujícím kleslo na 237 mil. k., v roce 1893 sice zase na 326 mil. k. stouplo, ale v roce 1894 znova na 234 mil. k. pokleslo. Ale výklad ten byl by jistě nedostatečným, neboť zrovna r. 1895, ve kterém kursy devisové zase ozdravěly, bylo saldo zahraničného obchodu našeho již jen 81 mil. k. aktivným a po částečném osvěžení r. 1896 (+ 178 mil. k.) pokleslo pak náhle (1897 + 53 mil. k., 1898 již jen 4·8 mil. k.), takže byla v těchto posléz dotčených letech naše celková zahraničná bilance platební žalostně passivní, aniž to mělo i jen přibližně podobné účinky, jako právě v letech 1893 až 1895. Příčiny ažia z let posléze dotčených vězely tudíž patrně jinde a jsou dnes již dostatečně vyjasněny.

Zhoršení zahraničné bilance obchodní, které právě v těch letech nebylo nikterak tak povážlivé jako v uvedených již pozdějších, nebylo by mohlo vyvolati tak nepříznivé účinky na kursy devisové, kdy by se nebylo potkalo s dvěma skutečnostmi jinými. Nejprve tu působilo samo rozsáhlé opatřování kovu pro účely nápravy měnové. Banka se zásobila a nalézala za příznivého stavu devisových kursů z r. 1891 a 1892 ochotnou nabídku. Hned potom, právě v uvedených již kritických letech počalo shánění zlata konsorciem, jež převzalo první zlatou zápůjčku za účelem stažení státovek uzavřenou. Tím odnímal se trhu napořád značný materiál devisový, který by jinak býval po ruce pro vypořádání běžných závazků naproti cizině. Ke všemu ještě po konversi dluhové, která byla r. 1893 provedena, ač na ni bursy reagovaly příznivě, uvrženo bylo nemalé množství domácích státních dluhopisů z cizozemského držení na trh náš domácí, následkem čehož ovšem závazky naše zahraničné se dočasně zvýšily o cenu, již za ty vracející se dluhopisy do ciziny bylo zapraviti. A tak za stálého značného připlývání zlata z ciziny (kteréž k účelům měnové nápravy provádělo se zakázkami) kursy devisové nezbytně stoupaly do ustrašující výše. Vezmeli se k tomu, že tehdejší postavení Banky rakousko-uherské na trhu drahokovovém nebylo ještě tak silné jako později, a že jí snad tehdy také ještě scházelo porozumění a zkušenosti, tedy jest přechodný vzestup kursů devisových dostatečně vysvětlen. Nebylo oprávněno hledati jeho příčiny v nějaké osnovní chybě díla nápravního samotného, zejmena snad v nesprávném ustanovení základního relačního kursu. Uvážímeli jen, že v roce 1897 a 1898 naše zahraničná obchodní bilance byla bez přirovnání horší než v letech 1893—1895, že jsme dále v letech 1898—1900 měli přebytek vývozu zlata a přes to zrovna v těch letech velice příznivý stav kursů devisových, tedy jest na bíledni, že uvolňování zlata pro potřeby obchodu u Rakousko-uherské banky a její mocné zasahování v trh devisový dovedlo nadále až

podnes zameziti odchylky hodnoty naší měny od relačního kursu r. 1902 ustanoveného. Co mnozí vlastně očekávali teprve od zahájení obecně závazných výplat hotovými, dosáhlo se tak ještě než ona povinnost nastala. To zajisté znamená nemalý úspěch díla nápravního. Možnoli říci, že záchrana hodnoty nové měny před obávanými od mnohých účinky nedostatku zlata byla způsobena šťastnou náhodou, totiž větší světovou těžbou zlata, než se r. 1892 dala očekávati, dlužno rovněž uznati, že se k tomu během celé doby od r. 1895 ještě přidala účelná a správná politika banky, jež cíli tomu napomáhala se zdarem.

Když pak se za upokojujícího trvání těchto skutečností spolu dokonalo stažení státovek, dostala ovšem též určitější podklady úvaha, nenadešelli již čas, aby se dílo nápravy také formálně dovršilo nařízením plné a bezvýhradné povinnosti k výplatě bankovek kovem. K formálnímu provedení toho předpisu stačil by zákon o jediném paragrafu a ten by nemusil povinnost výplatní teprv formulovati, jeť vyslovena již ve známém čl. 83. stanov Rakousko-uherské banky, kterýž však jest dosud suspendován. Stačí tedy paragraf odvolávající suspensi.

Nic tudíž lehčího než formální provedení. Nad to pak zavázaly se oboje vlády úmluvou z 1. listopadu 1899, že každá způsobí rozhodnutí příslušných zákonodárných činitelů v záležitosti povinné výplaty, jakmile nucený oběh státovek bude zrušen, což koncem února letošního roku nastalo. S hlediště zákonodárného jsou tedy předpoklady ke konečnému kroku splněny. Zbývá jen otázka, jsouli ony také splněny s hlediště národohospodářského, což není věcí tak jednoduchou, jak by se na povrchní pohled mohlo zdáti. I projevují se opravdu tu onde pochybnosti, radnoli, aby se obecná povinná výplata bankovek hotovými již nyní prostě a přímo nařídila. Podle oblíbené šablony byli ihned všickni, jejichž odpovědi na dotčenou otázku se rozcházejí, roztříděni v »optimisty« a »pessimisty«. Chceli se tou protivou vyjádřiti, že tu jsou lidé, kteří se obávají, že by v blízké době mohly nastati nějaké stavy pro zachování mezinárodní hodnotné stálosti nové měny kritické, zejmena v poměrech naší zahraničné bilance platební, a jiní, kteří něco podobného považují za vyloučeno, tedy to lišení není správné. Naproti neodklizeným dosud obavám, jež vzbuzují bojovné, výstředně ochranné tarify celní, zejmena německý, a naproti nejistotě, dojdeli na tom podkladě k uzavření nových obchodních smluv a jaké ony budou, nikdo věcí znalý nemůže tvrditi a netvrdí, že ze strany naší zahraničné bilance obchodní nehrozí pro nejbližší budoucnost možnost nepříjemných překvapení. A pokud jde o druhého hlavního činitele zahraničné bilance platební, jejž jsme stručně nazvali bilancí efektovou, ten vlastně dosud není dostatečně vyjasněn. Ukázáno bylo výše (str. 449), kterak se již v anketě z r. 1892 důraz položil na závažný význam naší zahraničné platební bilance pro zabezpečení nápravy měnové. Profesor Sax tehdy na základě velmi pečlivého vyšetření, které patřilo k nejzáslužnějším pracem ankety, vypočetl roční úrokovou závaznost rakousko-uherskou naproti cizině na 310—320 mil. k., jiní

položku tu odhadovali na 300 mil. k.; vzav pak ještě zevrubněji na potaz všeliké činitele naší zahraničné bilance platební, vypočetl Sax ve zvláštních článcích r. 1894 uveřejněných passivum platební naší bilance, které, máli býti rovnováha, přebytkem hodnoty našeho vývozu musí se vyvážiti, na 250—260 mil. kor. Rozumí se ovšem samo sebou, že všecky podobné číslice jsou výsledkem kalkulací příbližných, jsou v nich snadno možna pochybení o miliony, a odborničtí počtáři takoví jsou si toho vědomi. Leč také tu na několika milionech více či méně nesejde. Ministerium financí dalo provésti v poslední době vyšetření nová, jejichž výsledek slíbilo předložiti radě říšské. Až do té chvíle sice ještě nepředložilo, leč odborný jeho pracovník, min. rada Spitzmüller, v pěkné knize nedávno vydané[1]) anticipoval již asi něco z výsledku šetření, když uvedl, že během posledních desíti let kapitálové zadlužení rakousko-uherské naproti cizině ještě dále vzrostlo, takže říšské naše passivní saldo úrokové (a dividendové) naproti cizině odhaduje asi na 400—450 mil. korun i má za to — v počet bera všecky ostatní položky — že závaznost, která by za účelem rovnováhy celé naší platební bilance zahraničné pravidelně se vyvážiti musila aktivem z vývozu, činí mezi 350—400 mil. korun. Pro otázku měnovou spočívá malá útěcha v jistotě, že by vypadal počet mnohem příznivěji, kdybychom měli na zřeteli Předlitavsko jediné, ježto ono sice také vzhledem k velikým sumám různých zdejších dluhopisů a akcií, jež se nalézají v rukách západoevropských a německých kapitalistův, má na venek značné závazky úrokové a dividendové, za to však nemalé požadavky podobného původu naproti Uhrám. Dokud tvoříme v celní a měnové příčině společné hospodářské území s Uhrami a z různých závažných příčin národohospodářských tvořiti musíme, padají pro všeliké rozhodování naše o přítomné otázce na váhu jen poměry celoříšské. S těmi jest účtovati. A když účtujeme, nemůžeme si zapříti, že zahraničný obchod rakousko-uherský nevykazuje tak příznivé výsledky, aby se mohlo s upokojením očekávati, že se přebytkem vývozu snadno vyváží veliké saldo naší effektové bilance, a to, pohříchu, platí tím spíše, protože národohospodářská politika naše nemůže se honositi podobnými úspěchy o povznešení síly vývozné, jako je vidíme u mnohých států jiných, ba ani podobně horlivým a účelným úsilím. Vezměme jen faktum, že i v příznivých poměrně letech posledního rozmachu 1899—1901 nedosáhl průměrný roční přebytek hodnoty vývozu docela 300 mil. korun, za všecka tři leta předcházející ani úhrnem nečinil tolik. Ozývají se arci také hlasy chlácholivé, pravící, že skutečný přebytek vývozu bývá nepochybně značně vyšší, ježto se data vývozová tak pečlivě nevystihují, jako dovozová, u kterých povinnost celní nutí k pečlivému střežení a zjišťování. To je ovšem věc dávno dobře známá. Také se poukazuje na hojnou návštěvu lázní a horských krajin v Rakousku bohatými cizinci a cestovateli, kteří mnoho peněz přinášejí do země, což ovšem číselně rovněž tak

[1]) Die österr.-ungar. Währungsreform. Vídeň 1902.

nelze zjistiti, jako sumy, které zdejší cestovatelé a návštěvníci cizích lázní mořských vyvezou. Počtáři, zabývající se otázkou naší zahraničné platební bilance, všecky tyto skutečnosti brávají a brali v počet a může tudíž běžeti nanejvýše o nějaké snad poměrně příznivější opravy salda od nich vypočítaného. Připusťme možnost vydatné opravy v uvedených směrech. Ale tou chvílí stojíme před úplnou nejistotou, jak se utvářejí poměry našeho zahraničného obchodu, před námi jest možnost celních válek se všemi zpředu nevypočítatelnými důsledky pro obchodní bilanci zahraničnou. Pro okamžik vystupují také mraky i na politickém obzoru zahraničném. Jest to chvíle vhodná pro započetí povinných výplat kovem?

Sáhli jsme in medias res, dotknuvše se bezprostředně nejzávažnější ze všech skutečností, o něž jde ve sporu o moment vhodný k započetí výplat. Nic nepodceňujeme příznivé čáky, jež v té příčině podává hojnost nastřádáného zatím zlata a jež posiluje obecný směr poklesání míry úrokové, jenž oslabuje podněty k vývozu kovu ze země. Vlády před Litavou i za ní neopomenuly v důvodové zprávě k předloze o započetí výplat na to vše poukázati. Ale přece jest vládní důvodová zpráva zdejší růžověji zbarvena než úvahy Spitzmüllerovy, jež dopouštějí domněnku, že naše ministerium finanční z důvodů snadno pochopitelných ve své zprávě nemluvilo s plnou upřímností, která by hověla jeho skutečnému přesvědčení. A to se obráží zřejmě v osnově zákona samé. Ona sice v § 1. vyslovuje přímo zrušení suspense čl. 83. stanov bankovních, leč po několika paragrafech, jež se týkají látky jiné (nové úpravy emise bankovek o 20 a 10 korunách), ustanovuje § 5., že den, v němž zákon nabýti má působnosti, bude oběma vládami určen nařízením. Tak se sice hoví úmluvě z listopadu 1899, ale zachovává se přece možnost odkladu. Staneli se osnova zákonem, vzejde nám případ zajímavý, že dílo nápravy měnové jak započalo nařízením (zastavením ražby stříbra r. 1879), tak i zase nařízením bude dovršeno, jenže prvé nařízení vydáno bez souhlasu i vědomí parlamentu, poslední by se zakládalo na jeho zmocnění. Ti, kdož mají za to, že lze přímo a hned vysloviti obecnou povinnost banky k vyplácení kovem, nebudou přáti tomuto způsobu vyřízení. Za moudrý a správný uznají jej přátelé rozvážného postupu.

Také obranci bezodkladného, přímého rozhodnutí o povinném započetí výplat nemohou, jak již podotčeno, nepřipustiti možnost zhoršení naší zahraniční bilance platební přechodnými, nepříznivými výsledky našeho vývozu. Leč oni si praví, že jsme kovem dostatečně opatřeni a že každékoliv hospodářství národní musí na podobné příhody býti připraveno. Tvrdíce, že náprava měnová zůstává kusou, dokud se výplaty povinné nezahájí, mají za to, že bezodkladné jejich zahájení utvrdí teprv důvěru v dílo nápravy a tak přispěje teprv náležitě k ustálení mezinárodní hodnoty naší měny, Nastaneli z příčin jakýchkoliv povážlivější nebezpečí vývozu kovového, tuť prý musíme i my jemu čeliti týmiž prostředky, jakými se jemu čelívá jinde, totiž bankovní politikou diskontní. Namítají, že bychom ke skoncování díla měnového ani nedospěli,

kdyby nás měly zdržovati ohledy na možné nepříznivé obraty v zahraničném obchodu, neboť před nejistotami v tom směru budeme pokaždé, když půjde o obnovování celních tarifův a smluv obchodních, a nepřišli bychom vůbec ke konci. I jiné státy, jež v nové době provedly nápravu měnovou s plnou rozhodností až k povinnému vyplácení kovem (Rusko, Rumunsko, Japonsko) octly se v poměrech, před jakými my se chceme odkladem chrániti, ale hodnota jejich měny se udržela tím, že odtoku kovu čelila nová kapitálová zadlužení v cizině. Není to sice příliš utěšující prostředek, neboť se tím pro budoucnost pravidelné břímě úrokové proti cizině zvyšuje, ale přece prostředek dočasně účinný, při němž lze se na to spolehati, že během času příznivý rozvoj národního hospodářství ulehčí návrat našich papírů dlužních z ciziny a tak i zlepšení zahraničné bilance platební.

Vesměs důvody uvážení hodné a čím více kdo věří v automatické vyrovnávání mezinárodní hodnoty peněžní (jen nesmí přehlížeti methodické předpoklady takových o sobě cenných theorií), tím spíše se k nim přidá.

Leč lze na celou věc přece také pohlížeti se stránky jiné. Hlavním cílem celého nákladného díla nápravy bylo ustáliti hodnotu našich peněz, déle čtyř desetiletí ustavičně kolísavou. To se sběhem příznivých náhod a dobré bankovní politiky v operacích valutových a devisových podařilo. Banka skutečně vyplácí, ovšem dle vlastního uznání, vyhovujíc skutečným potřebám »legitimního« obchodu, nikoliv ale ryze spekulačním záměrům. Trvalým takový stav zůstati nemůže, protože nemůže býti zůstaveno volné úvaze bankovní správy, aby při vydání či nevydání kovu, při prodeji či koupi devis rozhodovala, jdeli o reální obchod neb čirou kořistnou spekulaci. Zatím však, v počátcích, nám poměr ten vyvyhovuje a nenutí banku, aby se proti útokům spekulace chránila na útraty celého hospodářství národního, t. j. zvyšováním diskontu. Pro vnitřní naše oběhové poměry nemá předpis obecné povinné výplaty kovem podstatného významu, protože obecenstvo, zvyklé na papír, kovu si nežádá. Pro zahraniční nynější stav je dostatečným. Proč ukládati na banku více risika a na celé hospodářství národní větší nebezpečí oběti, než jest právě nutno, a to v době, když ani nejsou ještě vyřízeny mnohé důležité otázky vnitřního hospodářského života (rakousko-uherské vyrovnání), ani není zažehnána možnost povážlivých celnopolitických zápletek s cizinou?

Zkušenosti posledních desetiletí v oboru měnovém rozšířily také naše obzory theoretické. I naše rakouské zkušenosti podaly k nim příspěvek nejeden. Starší nauka znala na příklad jen tři zcela průhledné formace měnové: monometallismus buď na výhradném podkladě zlata, nebo na výlučném podkladě stříbra a bimetallismus pravý a úplný, jenž předpokládá volnost ražby z obojího kovu. Naše doba nám vytvořila tak řečený bimetallismus neúplný (»kulhavý« dle francouzského názvu) s kurantními mincemi z obojího kovu dle pevného tarifu hodnotového raženými, z nichž však jedny — v našich případech stříbrné — udržují se v oběhu na výši rovnocenné s mincemi z druhého pouze tím, že ražba

jejich jest zastavena. Připusťme, že jest to výpomoc z nouze, ale jest to v nynější době velmi rozšířený typ a potrvá asi dlouho. Dlužno s ním účtovati jako s formací měnovou, již mnohé státy musí a mohou na delší doby beze všeho nebezpečí podržeti. Neméně naše měnová náprava ukázala nám příklad, že pomocí silné posice banky cedulové lze s pouhou fakultativnou výměnou za kov udržeti hodnotnou stálost měny, jejíž kov základní do všeobecného oběhu nepronikᚠjehož však mocná zásoba jest soustředěna v trhově silném bankovním ústředí. Při decentralisaci bankovnictví cedulového, která z příčin politických měla u nás Čechů mnoho přátel, byl by se ten účinek sotva dosáhl. Bylo by chybou, kdyby se stav o pouhé fakultativné výměně chtěl doporoučeti pro trvalost. Řekli jsme, proč. Nemůžeť se trvale ponechati volnému rozhodování banky, uználi žádost za vydání kovu za požadavek reálního obchodu či za pouhý požadavek nereální spekulace. Ale dočasně lze se s takovým stavem spokojiti, dokud trvá pochybnost, nepřinesouli nejbližší léta kritické poměry, ve kterých by zápas o zachování hodnoty měnové vyžadovati mohl mnohem těžší a pro celé národní hospodářství nákladnější oběti, kdy by ústřední cedulová banka byla v šanc dána všem útokům na její nastřádané fondy. Proč mermomocí chtíti cestu odvážnější, když opatrnější se dosud osvědčuje? Proč nedočkavě naléhati, abychom už bezodkladně napodobili velké pány v říši měnové, vyspělé a hospodářsky mohutné státy, z jejichž poměrů je sosnována panující theorie, když můžeme, jsouce v tom oboru pány slabšími, s částečnou ještě odchylkou od jejich vzoru se slibným výsledkem užiti času k dokonalejšímu ještě konsolidování svému? Měnový problém se nedá prostě vytrhnouti z celku všech ostatních podmínek a spojitostí národohospodářských. V roce 1892, na úsvitě měnové nápravy, nebyli jsme bez starosti, jaké budou účinky smluv obchodních té doby právě uzavřených. Byl to jistě jeden z důvodů, proč otázka počátku výplaty hotovými byla poodložena. Že se vývozní naše saldo nezlepšilo, jak bylo pro hladký chod měnové nápravy žádoucno, není asi vinou jen těch smluv, nýbrž i mnohých jiných slabin našeho života národohospodářského i naší národohospodářské politiky. Že zatím smlouvy dospívají k terminu, do kterého byly uzavřeny, aniž jest jistoty o spůsobu a možnosti obnovy, není, jak známo, vinou zdejší. I tak nemáme příčiny býti nyní neopatrnější, než jsme byli tenkráte, když zatím přece aspoň jedno dosaženo: ustálení naší hodnoty měnové.

Ještě ostatně v jiném směru odchyluje se úprava našich měnových poměrův od typu, který dle vzorů hospodářsky vyspělých států sformulovala nauka. Bylo takměř axiomem, že má nejnižší appoint bankovkový zníti na větší sumy, nežli největší kurantní mince měnová. Proto měla bankovka padesátikorunová býti naší základní bankovkou. Dvacetikorunová i později vydaná desetikorunová měly býti připuštěny jen přechodně, nežli náhradou za stažené státovky nové zlaté mince proniknou do všech kanálů oběhových. Ale naše obecenstvo pod dlouholetou vládou papírové měny kovu odvyklo, nerado užívá nového zlata. I tak se

i záměr původní mění. Touž předlohou zákona, která vlády zmocňuje předepsati nařízením, kdy má působnosti nabýti ustanovení o povinné výplatě bankovek hotovými, zároveň se dává zmocnění, že se mohou dvacetikorunové bankovky i potom vydávati, a nejen ony, i desetikorunové,. jejichž dosavadní kontingent 160 mil. k. smí býti překročen. Leč s tím spojuje se ustanovení, že bankovky těchto obou kategorií až do sumy 400 mil. k. musí býti plně kovem uhrazeny, a teprve pro ostatek všech bankovek (čítaje v to i 20- a 10korunové přes sumu 400 mil. k. vydané) má platiti dosavadní předpis o uhrazení nejméně dvoupětinovém. Důvodová zpráva vládní objasňuje věc příkladem. Dle stavu z konce října 1902 obíhalo bankovek o 20 a 10 k. za 796,214.820 k.; dle uhrazovacího předpisu dosavadního stačila pro ně úhrada 318,485.928 k. Dle nového bylo by třeba pro 400.000 k. plné úhrady, pro zbytek 158,485.928 k., úhrnem 558,485.928 k. K tomu arci ještě dvoupětinová úhrada pro všecky ostatní bankovky typů vyšších. V podstatě to znamená jen zostření dosavadní soustavy kvótové úhrady. V příkladě uvedeném nutná kvota kovové úhrady bankovek o 20 a 10 k. činí 70%, kdy by jich všech bylo vydáno za 1000 mil. k., činila by nutná jejich úhrada dle téhož klíče jen 64% Vlastně tedy skutečná kvota úhradní se zmenšuje, za čím vyšší sumy řečených malých bankovek se vydá. Není sice nebezpečí praktické veliké; vliv státu na banku je dost mocný, že bude lze přiměti ji vždy k tomu, aby hověla direktivě dané v osnově zákona, že má se držeti v mezích potřeby a kromě toho jsou tiskové náklady malých bankovek dost značny, takže se viděly vlády nucenými vložiti do osnovy ustanovení. že k uhrazení jejich má se z podílu na čistém výnosu bankovním, oběma státům vyhrazeném, bance 500.000 k. ročně postoupiti. Přes to však tato novota, jež ve zřízeních jiných států nemá obdoby, zcela nepovážlivou není, spůsobí-li ochabnutí úsilí, aby zlatá mince přece větší měrou do oběhu vnikla. Jeli vnitřní oběh příliš založen jen na papír, snáze se v případech katastrofových propadá měně papírové. Proto nesmí se trpělivé pokusy o rozšíření oběhu kovového pustiti se zřetele a bývalo by správnější nalézti nějakou formuli, která by k tomu pobádala.

O legendě Kristiánově.

Píše

dr. **Jos. Kalousek.**

Profesor Pekař jest velice nespokojen tím, co jsem v letošní Osvětě str. 108—127 napsal o jeho pokusu, aby tato legenda byla uznána za dílo napsané na sklonku 10. věku mnichem Kristiánem, synem knížete Boleslava I. Odpověď k mé úvaze uveřejnil v Č. Časo-

pise Historickém na str. 125—163. Má mi za zlé skoro všechno to, co jsem pověděl, a má mi za zlé také, že jsem o lecčem mlčel. Já skutečně pominul jsem mlčením mnoho toho, o čem Pekař ve své rozpravě psal, a odůvodnil jsem (str. 111) svou zdrželivost tím, že by moje kritika musela se rozšířiti v hodnou knihu, kdy by se měla vztahovati na všechny otázky, kterých se Pekař dotýká; to platí ještě větší měrou dnes, ježto Pekař zatím potáhl také legendy o sv. Prokopu do oboru své práce. Mým účelem bylo pouze tolik, abych čtenářstvu krátce vyložil, oč se jedná v kontroversi Pekařem začaté, i abych vyznačil svoje stanovisko naproti *hlavní otázce*, kteráž jest jen jedna, totiž: *jeli legenda Kristiánova psána na konci 10. století anebo o mnoho později.* Všechno ostatní při tom jsou věci vedlejší; o takových nechci psáti, a zmínil jsem se o několika z nich toliko na příklad a jen mimochodem.

Naprosto nechci pouštěti se do kritiky Pekařovy nové filiace legend Svatovácslavských; již proto, že srovnávání dvou nedatovaných textů (jmenujme je *A* a *B*) málo kdy vede k bezpečnému úsudku o tom, který z nich jest starší a původnější: často jednomu badateli se zdá, že text *A* byl předlohou k napsání textu *B*, druhý badatel zase míní, že *B* jest starší a že z něho povstal text *A*; třetí badatel nezřídka shledá, že jeden text nemohl povstati z druhého, ale že *A* i *B* povstaly ze staršího textu *X*, který se ztratil; a čtvrtý zkumatel dokáže, že *A* a *B* nemohly přímo povstati z *X*, nýbrž že z *X* vyplynuly napřed texty *Y* a *Z*, které též se ztratily, a z těch teprv dalším postupem že sepsány byly texty *A* a *B*. Ku příkladu: Dobrovský (Ludmila und Drahomir 68—76) otiskl ze starého rukopisu universitní knihovny vypravování o přenesení sv. Lidmily z Tetína do Prahy, kteréž skoro do slova srovnává se s částkou legendy Kristiánovy (Recordatus . . . secula seculorum amen, Prameny I. 211 až 213); Dobrovský byl zcela přesvědčen, že jest to stylistické cvičení dosti pozdní, a že je Kristián do své legendy přepsal; Pekař zase na první pohled rovněž dokonale byl přesvědčen, že jest to kus legendy Kristiánovy, který jiní z ní vypisovali. Já uznávám za možné zdání Dobrovského i zdání Pekařovo, i také ještě jiné zdání třetí a čtvrté, ale žádné z nich nepřijímám za jisté. Proto když jsem v universitní knihovně v breviáři z konce 12. věku našel první polovičku téže legendy o přenesení sv. Lidmily, napsal jsem o ní v Obraně sv. Vácslava (str. 26), že jest »toho znění, jako u Křišťana v Pramenech I. 211—212«; zjistil jsem pouhou skutečnost, a zúmysla přestal jsem na ní, chtěje tak mlčky naznačiti, že nepřijímám úsudku Dobrovského: odtud opisoval Kristián; že to zároveň bude namířeno proti úsudku Pekařovu: to jest vypsáno z Kristiána, to jsem tehdáž nemohl věděti. Já tedy zásadně nechci následovati Pekaře v rozsuzování, který z dvou stejných textů byl předlohou k napsání druhého, poněvadž v tom rozsuzování nevidím žádné jistoty. A nechci jíti tou cestou také proto, že *hlavní věc*, o kterou jde, *dotčenými úsudky se nerozhodne,* ani kdy by ty úsudky byly spolehlivé; pravím obecně: kdy by Pekařova filiace ostatních legend Vácslavských byla venkoncem pravdivá, kdy by všechny vývody jeho o tom, z kterých legend každá pozdější legenda povstala, byly docela správné, nebylo

by tím dokázáno, že legenda Kristiánova v tom celku, jejž známe z rukopisů 14. věku, byla sepsána na sklonku 10. století; a naopak: kdy by celá nauka Pekařova o pořadí a o čase, jak povstávaly ostatní legendy Vácslavské, byla ve všech svých částech mylná a nepravdivá, přece by tím nebylo dokázáno, že legenda Kristiánova nebyla napsána na konci 10. věku. Tou cestou se tato hlavní otázka nerozhodne ani na jednu ani na druhou stranu.

Co platí o srovnávání stejných textů legend mezi sebou, platí také o srovnávání kroniky Kosmovy s legendou Kristiánovou, toliko jest tu ta příznivější okolnost, že jest nám určitě známo, kdy vznikla kronika Kosmova. Pekař v první své rozpravě hlavně si na tom zakládá, že prý našel důkazy toho, že Kosmas užíval legendy Kristiánovy. Ukázal jsem v předešlé své úvaze, že to žádné důkazy nejsou, a že z míst Pekařem uváděných nenásleduje pranic o poměru Kosmy ku Kristiánovi, ani že by Kosmas byl vypisoval z Kristiána, jak myslí Pekař, ani že by Kristián vypisoval z Kosmy. Na tom trvám; Pekař mi z toho nevyvrátil nic, ač myslí, že vyvrátil vše, ano vytýká mi při tom »útěk před důkazem a vyhýbání se pravdě« (136). Pravdou rozumí Pekař ovšem své vývody; ale bezpečnější pravdou, než ty jeho dedukce, jest přestavba kostela Svatovítského, počatá Spytihněvem roku 1060, a na tuto přestavbu Pekař zapomněl při svém prvním důkaze z hrobu Podivenova, a když jsem jej na ni upomenul, zavírá nad ní oči i dělá, jako by jí nebylo. Tak se pravda nehledá a nenalézá.

Že Kosmas užíval Kristiána, na to nyní Pekař přináší důkaz nový (137), který jest o něco lepší než důkazy dřívější. Záleží v tom, že jedině Kosmas a Kristián mají zprávu, že tělo Vácslavovo bylo z Boleslavě přeneseno *v noci,* poněvadž tak poručil kníže Boleslav; jinde není zmínky o tajném přenášení v noci. K sesílení váhy tohoto důkazu souvislosti Kosmy s Kristiánem uvádím já sám od sebe tolik: o přenesení Vácslava z Boleslavě do Prahy máme prostou a hodnověrnou zprávu v slovanských legendách, že tak nařídil bratrovrah z kajicnosti a s projevováním velké lítosti nad svým hříchem. Při tom rozumí se samo sebou, že přenášení skutečně se dálo se slávou a tedy ve dne. Že by se to bylo provedlo tajně v noční tmě, jak se čte u Kosmy i u Kristiána, to patrně jest legendářský výmysl, učiněný k vykrášlení Vácslava a k zošklivení Boleslava. Motivy tohoto směru sice v legendách se opakují, legendisté je přenášeli z jednoho svatého na druhého, z jednoho zázraku na druhý [1]); přece však jest

[1]) Tak ku příkladu legenda Wattenbachova (Pram. 142, u Kristiána 209) vypravuje, že Drahomíř proto dala zříditi kostel sv. Michala nad hrobem Lidmiliným na Tetíně, kdy by se tam opakovaly zázraky, aby se nepřičítaly sv. Lidmile, nýbrž ostatkům svatých tam chovaných. Kosmas tento motiv přenesl na sv. Vácslava, neboť vypravuje (nepochybně nepravdivě, II. 35), že Boleslav proto dal tělo Vácslavovo přenésti z Boleslavě do Prahy, aby nové zázraky, které by se tam dály, připisovaly se zásluhám sv. Víta a ne Vácslava. — Podobně legenda o přenesení sv. Lidmily (Recordatus, u Kristiána 212) vypravuje, že šaty na neporušeném těle Lidmilině byly při tom shledány tak pěkné a neporušené, jako by byly utkány toho dne (acsi eodem texta forent die); a Kosmas při zázraku, jenž se stal v jeho přítomnosti r. 1100, rovněž poznamenal (145), že dílec roucha sv. Lidmily ze

pravdě podobno, že noční přenášení Václava vyšlo z jedné poetické hlavy, a ne ze dvou. Pročež jest úsudek možný, že Kosmas tuto zvěst vážil z Kristiána, jakž na jisto přijímá Pekař; ale rovněž tak možný jest úsudek jiný, že Kristián tu zvěst vzal z Kosmy, i úsudek třetí, že Kosmas i Kristián vzali to z pramene jiného, staršího, ale nyní ztraceného, buďto přímo nebo nepřímo prostředkem odvozených předloh, nyní rovněž ztracených. Do rozsuzování mezi takovými možnostmi já se nepouštím.

Platíli možnost první, kterou Pekař přijímá za skutečnost, že Kosmas vzal noční přenos z textu obsaženého v legendě Kristiánově, co jest tím dokázáno? Tolik, že *část* legendy Kristiánovy, kde se vypravuje o přenesení sv. Václava, byla napsána dříve, nežli Kosmas psal, tedy že byla psána v 11. nebo v 10. století. Že by *celá* legenda Kristiánova byla starší než Kosmas, a zejmena že by byla napsána na konci 10. století, jak myslí Pekař, to by tím dokázáno nebylo.

V této věci prof. Pekař se staví, jako by nevěděl, jaké jest moje stanovisko v přítomném sporu, ačkoli jsem je vyznačil několikráte a co možná srozumitelně. Někdy bojuje proti domněnce, že legenda Kristiánova jest *podvrženinou* 14. věku, při čemž mluví tak, jako by ti, kdo nevěří v pravdomluvnost její předmluvy, byli toho mínění, že někdo tu legendu napsal ve 14. století tak samostatně a původně, asi jako psal Palacký o dějinách českých v 19. století. Jindy zase těžce nese, že tu legendu jsem nazval *slátaninou* nebo *kompilací;* slovu slátanina nejspíš přikládá smysl opovržlivý, jaký mívá v obecné mluvě, kdež znamená asi tolik co škvár, spis mizerný. Tak já nesmýšlím o legendě Kristiánově; já ji mám za kompilaci, za spis slátaný neboli sestavený z několika spisů menších, při čemž úvody, přechody, spojky, nástavky, doplňky a proměny jsou vlastním dílem kompilátora, a většina textu jest přepsána nebo přepracována z předloh starších. Kompilace, jak známo, mohou býti špatné i dobré; já mám legendu Kristiánovu za kompilaci dosti dobrou. Ale p. Pekař stále mi má za zlé, že ji mám za kompilaci. Hněv jeho v této příčině jest však zbytečný. Neboť *původce legendy sám ji označuje docela určitě za kompilaci,* ježto praví v úvodě, že utrpení sv. Václava a sv. Lidmily našel »v rozličných skládáních a neplně vyložené«, i že chce s povolením biskupovým »poněkud je opraviti«, a co by scházelo, doplniti podle vypravování pamětníků. A Pekař sám sestavil nový rodokmen legendy Kristiánovy, ve kterémž jí vykázal patero

---

žhavého uhlí vytažený byl tak neporušený a pevný, acsi eodem die foret textus. Z této shody věcné i slovné (o kteréž Pekař dosud nemluvil), může, kdo chce, souditi, že Kosmas užíval Kristiána; jiný zase může v tom viděti důkaz, že Kristián čerpal z Kosmy; třetí může se domnívati, že Kosmas i Kristián vzali ten motiv z legendy o některém cizím svatém, o kterém vyprávělo se již dříve totéž; a čtvrtý může prostě věřiti, že oba zázraky tak se skutečně přihodily, a že Kristián (či skladatel legendy Recordatus) i Kosmas při vypravování stejného úkazu náhodou užili stejného přirovnání (jako by byl toho dne tkán), jehož i jiní lidé užívají. Osobní přítomností Kosmovou při zázraku r. 1100 jest zabezpečena původnost jeho vypravování, a ta mluví ve prospěch druhé hořejší možnosti, že totiž spisovatel přenešení Recordatus (a tudy také Kristián) psali *po* Kosmovi; ale nepokládám tento závěr za bezpečný.

předků, tak že by podle toho Kristián byl užíval nejen legendy Gumpoldovy a Crescente fide, z kterých skutečně přejal některé kusy, dílem slovně, dílem podle smyslu, nýbrž také legendy Menkenovy o sv. Lidmile, pak nějaké ztracené legendy o sv. Lidmile a ztracené legendy o sv. Cyrillu a Methodovi. Při tom však Pekař vždy tvrdí (143), že »*práce Kristiánova je, jak již komposice a styl s dostatek ukazuje, jednotná.*«

Moje mínění o tom liší se všelijak od Pekařova, ač nikoli vesměs. Tak hned nesrovnávám se s Pekařem v tom, že by *styl* dokazoval jednotnost práce Kristiánovy; já naopak spíše souhlasím s Pekařem řkoucím proti Dobnerovi (1902, 468), že »s důvody ze stylu je velmi těžko operovati«. Já některé částky legendy Kristiánovy mám *za starší*, než kdy dle víry Pekařovy Kristián by byl psal; některé částky zase mám za mladší, než rok 994, a některé dokonce za mladší až o 300 let. Za starší, a sice za starší asi o 50 let, pokládám vypravování o utrpení sv. Lidmily, které se čte u Kristiána a též v rukopise z 12. věku, nalezeném od Wattenbacha. Jsem s Pekařem úplně přesvědčen, že legenda Wattenbachova, jakž ukazuje její začátek, jest utržena z nějaké delší legendy, v níž nejspíš byl vypravován také dřívější život Lidmilin; nevím však, co všechno ta plnější legenda v sobě obsahovala a co neobsahovala. Nemyslím, že obsahovala všechno to, co Bollandisté našli v rukopise Boddeckém, totiž Kristiánovy celé kapitoly 2—5, ač velmi rád bych viděl, kdy by tyto kapitoly s vypravováním pokračujícím od křtu Bořivojova až do přenesení Lidmily našly se v bezpečném rukopise 12. století, do něhož klade se rukopis Boddecký, nyní nezvěstný. Částku o přenesení Lidmily (Recordatus . . . judicaverunt) našel jsem, jakž bylo již dotčeno, v breviáři z konce 12. věku; ale pochybuji, že by tato částka byla tak stará, jako vypravování o utrpení sv. Lidmily, a že by tudy můj »nález měl důležitost nemenší než nalezení legendy Wattenbachovy«, jakž míní Pekař (130). Pochybuji o tom proto, že v utrpení zázraky jsou nemnohé a nevelké, a vypravování jest stručné, kdežto v přenesení zázraky jsou již mnohé, některé jsou veliké, a vypravování jest rozvláčné. Také dlužno všimnouti si *věcného odporu* mezi přenesením (Pram. 213) a mezi následujícím potom vypravováním Kristiánovým (215). Dle dotčeného přenesení tělo Lidmilino bylo na rozkaz Václavův přeneseno z Tetína do hradu Pražského, a tam v nejmenovavém kostele je chtěli pochovati do země, ale ve vykopaném hrobě hned se ukázala voda; teprv prý když z Řezna přišel koepiskopus, a vysvětil kostel, jenž do té doby nebyl svěcen, ztratila se voda, a tělo mohlo býti pochováno. Ve hradě Pražském stály tehdáž dva kostely, Panny Marie Bořivojův a sv. Jiří vystavený od Vratislava; ty oba kostely byly dávno vysvěceny, a jestliže Václav chtěl Lidmilu dáti pochovati v kostele nevysvěceném, který při té příležitosti teprv byl posvěcen, musel by to býti kostel sv. Víta od něho vystavěný. Naproti tomu však Kristián potom (215) vypravuje, že když Václav chtěl stavěti kostel sv. Víta, poslal do Řezna k biskupovi žádat o dovolení k té stavbě; biskup mu vzkázal po poslích: »Chrám tvůj již nejpěkněji před pánem stojí«; z čehož prý kníže se zaradoval, a brzy položil základy a zdi co nejkrásněji dal postaviti.

Toto dvoje vypravování jistě u Kristiána *neukazuje na jednotnou komposici*, a také jedno s druhým se nesrovnává, ježto po vystavění základů a zdí u Kristiána následuje hned úmysl Václavův jíti do Říma a smrt. K tomu se hodí všimnouti si, kterak prof. Pekař užil podobné neshody mezi Gumpoldem a Kosmou (1903, 136): podle Gumpolda kostel sv. Víta byl svěcen za života Václavova biskupem Řezenským; podle Kosmy byl ten kostel od Václava sice vystavěn, ale zůstal nevysvěcen, až Boleslav již za své vlády dožádal se k tomu biskupa Řezenského. Tato neshoda jest p. Pekařovi dokonalým důkazem na to, »*že Kosmas neznal Gumpolda*«. Podle této logiky měli bychom také věřiti, že *Kristián neznal Kristiána*, neboť také Kristián vypravuje o stavbě kostela Svatovítského, co neshoduje se s Kristiánovým vypravováním o pochování těla Lidmilina v Praze. Opravdu však následuje z této neshody jenom tolik, že legenda Kristiánova jest *kompilace* z několika legend rozličného původu a věku i rozličné hodnoty, a že Kristián na tomto místě — jakož i na několika jiných, jmenovitě při různém líčení povah Boleslavovy a Drahomířiny — nebyl dosti pozorný a zapomínal se někdy nad povinností dobrého kompilatora: rozličné použité prameny uvésti ve shodu a udělati z nich celek, který by vypadal jako komposice jednotná.

Ale na všem tom i na mnohém jiném, o čem mluví prof. Pekař a o čem já raději mlčím, nezáleží mnoho při řešení hlavní otázky: *Jeli legenda Kristiánova psána na konci 10. věku?* Dokud nemáme rukopisu jejího z toho dávného času, můžě se vésti důkaz o její příináležitosti do toho věku jenom tím, když se dokáže: 1. že věci v ní zmíněné a slova v ní obsažená hodí se do konce 10. věku, a 2. že v ní není anachronismů, t. j. věcí a výrazů užívaných teprve v dobách o mnoho pozdějších. Prvnímu z těch důkazů, důkazu o archaismech aneb o starožitninách, jakž jsem to nazval, věnoval nyní Pekař stránky 140—145. Uznávám, že tam jest zmíněn značný počet institucí, obyčejů a jiných věcí, které se hodí do 10. věku, a nehodí se do 14. věku; uznal jsem to již minule (112), ale také již tehdáž jsem vytknul, že tato skutečnost nic nevadí mému stanovisku, nýbrž docela se s ním srovnává; nyní k tomu jen dodávám: čím dokonaleji ten důkaz se provede, tím jistěji budeme věděti, že do Kristiána jsou pojaty mnohé prastaré legendy, netoliko ty, které známe z 10. století, ale i jiné nám nyní jinak neznámé. Zkrátka: tento důkaz prospívá jednostejně stanovisku mému i Pekařovu. Ale provesti ten důkaz řádně, to není tak snadno, a jest k tomu potřebí o mnoho více práce, než jakou Pekař podniká: onť vyčítá některý počet věcí a výrazů, a praví o nich o všech paušálem, že se hodí do století 10., ale »jsou cizí z největší části již století 12.« *Tak lehce se ten důkaz neprovede!* Každá starožitnina musí zvlášť o sobě býti zkoumána a musí býti o ní zjištěno, kdy a kde žila a kdy zmizela ze světa. Ta práce jest sice v některých případech již od historiků a filologů provedena, ale v jiných má se teprva provesti, a bývá velice piplavá. A poněvadž badatel obyčejně hledá to, co se mu hodí, a nehledá toho, co by mluvilo proti němu a ve prospěch druhé strany: badání dotčené nejdokonaleji by se provedlo vědeckou kontroversí mezi zastavateli rozličných mínění, při čemž by jeden druhého kontroloval

a opravoval. Ale prof. Pekař tak nesmýšlí; aspoň tón, kterým odpovídá, jest takový, jako by každou námitku proti jeho nauce pronesenou pokládal za velikou nepravost. Buď mu to však milo neb nemilo, na to musím ho upozorniti, že jeho výčet *slovných* starožitnin na str. 141—2 jest práce k svému účelu nedostatečná, a Pekař musí ze svého výčtu mnoho sleviti; vytýká slova dílem biblická, dílem staroklassická, dílem starokřesťanská, dílem středověká, která se mu v Kristiánovi namanula, a beze všeho rozmýšlení tvrdí o nich, že jsou důkazem původu té legendy z 10. století, poněvadž prý v 12. věku a později již nebyla v užívání. Tvrzení takové, máli zač státi, musí se zakládati na zkušenosti; kdy by byl Pekař jen pozorně četl aspoň v těch pramenech dějin českých, kterými se nyní právě zabývá, byl by tam našel mnohý výraz užívaný v 12. a 13. století i později, který on přijímá za známku 10. věku.

Vizme několik příkladů: Takovým archaismem jest Pekařovi slovo *pontifex* místo episcopus; ale o jiném mohla jej poučiti již pouhá úvaha, že biskupské odznaky, jež ve 12. století a později bývaly papežem udělovány opatům, proboštům i jiným prelátům, vždy sluly a dosud slují pontificalia; slova pontifex, pontificatus a pontificalis o biskupích by našel ve Zdikově listině Olomúcké r. 1131 (CDMor. I. 205), u mnicha Sázavského (Pram. 252, 253), ve verších o sv. Vojtěchovi (318); o úvodě k legendě o sv. Prokopu, kde biskup Šebíř slove sanctissimus pontifex a Sua Sanctitas, musím mlčeti, poněvadž Pekař, ač ta legenda zná již kanonisaci sv. Prokopa vyhlášenou r. 1204, posouvá úvod k ní 140 let nazpět do času Šebířova; ale aspoň si měl všimnouti Opavského breviáře psaného r. 1467 (ve Sborníku historického kroužku 1902, 19), kdež svatí Cyrill a Method jmenují se pontifices (a krom toho de Alexandria Grecie geniti). V témž Sborníku (1902, 167) jest vytištěna listina Karla IV. z r. 1357, kde sv. Mikuláš slove pontifex.

Známkou, že Kristián psal v 10. století, je Pekařovi též »hojné užívání slova *regnum* o zemi a panství knížat českých;« kdy by byl hledal, byl by našel, že Kosmas, jenž psal ve 12. století, na čtyřech místech (Pram. 27, 41, 89, 93) jmenuje Moravu regnum, a panství České r. 1055 regnum Bohemiae (86). Známkou 10. století jest mu splývání názvů *dux*, *rex*, *princeps*, t. j. že panovník bývá bez rozdílu jmenován vévodou, králem a knížetem. *Králem* bývají skutečně jmenováni Svatopluk moravský a Václav I. i Boleslav I. český, ale bývají tak jmenováni nejen od spisovatelů v 10. věku, nýbrž i od pozdějších; závisí tedy ten obyčej na věku panovníků, nikoli na věku spisovatelů. U panovníků našich v pozdějších stoletích již se rozeznávalo přísně, kdo z nich jest králem a kdo ne, ale názvy dux a princeps o velikých knížatech i údělnících v 11. a 12. století vyskytají se bez patrného rozdílu; Kosmas obyčejně píše dux, ale vedle toho principalis genealogia (86), principatus, ducatus, principes (vše 87), principalis sedes (164). Vincenc uprostřed 12. věku souvěké členy rodu Přemyslovského jmenuje brzo dux, brzo princeps (410, 411, 412, 414, 455, 456), rovněž tak Jarloch (471, 479, 485). Legendista Svatoprokopský obyčejně Břetislava jmenuje dux, ale dvakrát (365) princeps, a vedle principatus Boemiae. Slovo *rector*

v témž smyslu zná nejen Kristián, ale i Kosmas (9). — Slovo *didascalus* (ve smyslu učitel) Pekař přičítá jen starší době, ale letopisec Žďárský okolo roku 1300 (Pram. II. 521) napsal dydascalus ac pedagogus.

Název *Christicola*, to jest ctitel Krista, křesťan, má Pekař také za archaismus, ale čte se také ve verších o sv. Vojtěchu (I. 313).

Ale nejpodivnější jest, že Pekař také slovo *presbyter* pokládá za starožitnost odumřelou, která náleží do 10. věku a nikoli do 12. nebo do časů pozdějších; jak by mohlo v literatuře církevní někdy vyhynouti slovo, které jest technickým názvem těch, kdož obdrželi třetí vyšší svěcení! Presbyterátem jmenovalo se to svěcení ve středověku, jako dnes; důkazy na to jsou u Kosmy k roku 1099 (143), u mnicha Sázavského (253), u pokračovatele Kosmova (288), v legendě o sv. Prokopu (361), kdež všude mluví se o svěcení na presbytera čili na kněze; krom toho spojení zahledl jsem presbytera několikrát v týchž spisech vedle slova sacerdos, jehož se též vždy užívalo. A míní-li někdo, že presbyter aspoň 14. století se nedočkal, najde jich dostatek ku př. v zakladací listině děkanství Karlštejnského (Sborník hist. kroužku 1902, 167, 169, 173); v životě Miličově (Pram. I. 404, 408, 410), v latinských spisích Husových i jinde v ostatní církevní literatuře až do dnešního dne bez přetržky.

Skutečné starožitniny, jež jsou v legendě Kristiánově mnohé a nepochybné, prospívají, jakž jsem již řekl, stanovisku Pekařovu a také stanovisku mému. Výlučně ve prospěch hlediska Pekařova by mluvil důkaz, kdy by se provedl, *že v Kristiánovi není anachronismu*, čili jak to určitěji vyslovuje Pekař (140), »že v Kristiánovi není nic, co by prozrazovalo autora píšícího v poměrech a názorech 12. století nebo v době pozdější.« Kdy by to bylo pravda, mohli bychom slušně věřiti úvodu k legendě Kristiánově, že jest psána za biskupování Vojtěchova. Ale já jsem ukázal v tom úvodu vnitřní logický *odpor* a také odpor proti skutečnosti, a ukázal jsem též v samém počátku legendy omyly, které by byly nepochopitelné u učeného člena panovnické rodiny, píšícího v Čechách na sklonku 10. století. Pekař nyní (146) vnitřní odpor v úvodě vyhlašuje za neodpor, a dokázanou ode mne *nepravdu* — jako by Čechové r. 994 byli nectili sv. Václava a neměli officia k jeho svátku — uznává za *pravdu*, ba za důkaz, že prolog později padělán býti nemohl, jako že později ovšem Václava ctili a měli officium k němu.[1])

[1]) Mimochodem chci zde ukázati na metličku, kterou Pekař zbytečně sám na sebe udělal, vyhlásiv, že legendista Vavřinec psal na sklonku 10. věku. Vavřinec vypravuje (181), když se rozmnožily zázraky u sv. Václava v Praze a nastaly veliké pouti do kostela Svatovítského, že změnilo se také jmeno tohoto kostela; »neboť do oné doby jmenoval se síní sv. Víta, nyní pak téměř ode všech slove útočištěm sv. Václava« (Nam cum eotenus beati Viti nominaretur aula, nunc ab omnibus pene sanctissimi Uuenzeslai nuncupatur asylum). Dokud dějezpytci myslili, že legenda Vavřincova byla složena na konci 11. století, nebylo v tomto textě nic divného, a já v Obraně sv. Václava str. 89 uvedl jsem jej mezi jinými doklady na to, že kostel Svatovítský od sklonku 11. věku nazýván byl někdy kostelem sv. Václava. Ježto však toto svědectví Vavřincovo podle Pekaře po-

Položiti moravského Cyrilla do doby sv. Augustina, to jest »nehorázný omyl,« Pekař to uznává (147), i také že »Kristián v skutku něco podobného napsal;« na obranu Kristiána Pekař dokazuje, že on dobře věděl, že Cyrill žil v druhé polovici 9. století; ale když nevěřím, že by Kristián, pravnuk Bořivoje křtěného od Methoda, mohl Cyrilla pokládati za vrstevníka sv. Augustina († 430), a míním, že toho »nehorázného omylu« musel se dopustiti někdo pozdější a méně učený, to mi má tuze za zlé; je prý z toho viděti, jak shledávám námitky proti jeho knize. Dále zase chce nějak zakřidovati nepochopitelný omyl Lži-Kristiánův a vykládá, že prý Kristián při tom mluvil nejspíš o starším pokřtění Moravy, totiž o pokřtění národův přebývajících při středním Dunaji okolo r. 400, tedy skutečně za živobytí sv. Augustina; ale tento Pekařův výklad poráží Kristián sám výslovným připomenutím, že Bulhaři mnohem dříve (longe ante) přijali křest, než Morava; opravdu však Bulhaři nepřijali křest před rokem 400, za Augustina nebo před Augustinem, nýbrž začali přijímati víru křesťanskou se svým prvním křesťanským knížetem Borisem r. 865, a následovně Kristián nemohl mysliti na žádné křtění Bulharů a pak Moravy okolo roku 400. Potom zase Pekař míní (152), že Kristián zaměnil snad Bulhary za Chazary, mezi nimiž náš Cyrill okolo r. 860 (ne okolo 400) skutečně apoštoloval. A tak vším tím nic se nezíská k pochopení, kterak by Kristián žijící v 10. století mohl položiti Augustina do 9. věku anebo našeho Cyrilla do 5. věku. »Nehorázný omyl« vysvětlí se však snadno domněnkou, že Lži-Kristián, nějaký pozdní kompilátor, nezběhlý v dějepise církevním, popletl si našeho sv. Cyrilla Soluňského se sv. Cyrillem Alexandrinským, který byl vrstevníkem sv Augustina (zemřel r. 444); právě v duchu nehorázného omylu Lži-Kristiánova psáno bylo r. 1467 do breviáře Opavského mezi výpisky z legendy Kristiánovy, že sv. biskupové Cyrill a Method byli bratři rodilí z Alexandrie řecké. Zároveň Lži-Kristián nerozeznával mezi stoletím pátým a devátým. Podobně za našich časů se někdy stává, že některý právník, jenž býval špatným gymnasistou, při historické státní zkoušce plete si Karla IV. s Karlem Velikým, anebo Karla VI. s Karlem V., a klade je do věku, v kterém nežili; což však examinatoři takovému neomlouvají, nýbrž vytýkají, a reprobují ho za to. — Co pak Pekař píše na obranu výroku Kristiánova, že Cyrill ustanovil čísti mši po slovansku (151), to jsou pouhá slova bez dokladu a bez opory v situaci.

Že Podiven nemohl rozdávati chudým peníze almužnou, v tom mi Pekař dává úplně za pravdu; ale tento můj důkaz proti starobylosti tohoto textu Kristiánova p. Pekař ruky obrácením proměnil »ve výmluvný argument velkého stáří Kristiánova« (154). Toho docílil takto: Kristián píše o Podivenovi (Pram. 223): Si quando viro illi

chází z konce 10. století, musíme jemu samému nechati na starost, jak ve své hlavě srovná ten rozpor, že na sklonku 10. století Čechové téměř vesměs svůj hlavní a biskupský chrám jmenovali po svatém Václavovi, a že přece tehdáž tohoto sv. Václava si neváželi a neměli officia k jeho svátku! Mně tento zlý rozpor jest jenom novým dokladem na to, s jak lehkou myslí Pekař legendu Vavřincovu přesunul o sto let nazpět, a vůbec jak malá spolehlivost nachází se v Pekařově novém určování doby, kdy která legenda vznikla.

eleemosyna iniuncta fuisset in dispendendis decem nummis, ipse pro fidelitate domini sui addebat quinque; quandove eidem iubebantur in triginta vel eo amplius alimenta pauperes distribui, quindecim ille addebat. Tomu jsem rozuměl a rozumím tak, jakž J. Truhlář před lety to místo také přeložil, že když Podiven měl rozdati z almužny 10 peněz, přidal 5, a když měl 30 chudých poděliti potravou, přidal 15 (přidal potravy na 15 chudých.) Pekař mně má nyní za zlé, že jsem užil překladu Truhlářova srovnalého s originálem, poněvadž prý nyní kustos J. Truhlář onen svůj překlad uznává za chybu, a udělal překlad nový; v tomto překladě jest ta novota, že když Podiven měl »rozdati almužny *za* 10 peněz, přidával sám 5, a když měl *za* 30 nebo více chudé potravou poděliti, přidával 15.« K tomu Pekař připojuje výklad, že almužna se nerozdávala v penězích, ale že se odhadovala podle ceny peněz, i že na západě v tom případě říkali *nummata* (místo nummus); a ježto Podiven slove při tom dispensatorem (podělovačem nebo správcem) všech bydlících v domě Václavově, tedy majordomem nebo ekonomem, jakýžto úředník dvorský v pozdějším středověku prý se nevyskytá, soudí z toho Pekař, že místo v legendě, které mělo býti hrobem pravosti Kristiánovy, proměňuje se ve výmluvný argument velkého stáří Kristiánova.«

K tomu odpovídám: Nepřijímám nového překladu, jenž byl udělán pro nynější potřebu Pekařovu, poněvadž odchyluje se od originálu, vkládaje do textu, co v originále nestojí. Český překlad onoho místa Kristiánova, co nejvíce přiléhající k originálu, jest tento: »Když tomu muži byla uložena almužna, aby rozdal deset peněz, sám vedle věrnosti k pánu svému přidával pět; a když mu bylo poručeno, aby potrava se rozdělila mezi 30 nebo více chudých, on přidával patnáct.« Kristián praví zcela zřejmě, že Podiven někdy rozděloval almužnou peníze, nummos, někdy potravu, alimenta. Nummus nebo denarius znamenalo vždy peníz, a nikoli nějaké zboží v ceně jednoho peníze čili za peníz. Pekař sice odkazuje k heslu *Nummus* v Ducangeově slovníku, ale pod tím heslem není tam žádný případ, kde by nummus znamenalo nějakou věc v ceně jednoho peníze. Tento poslednější případ jest tam však dosti četně doložen pod heslem *Nummata*, což jako slovo *Denariata* v západních zemích znamenalo jisté množství nějakého zboží, jež by koupil za peníz; a toto zboží vždy se jmenovalo svým jmenem při tom, ku př. nummata piscium (ryb za peníz), nummata panis (chleba za peníz), nebo de cera nummatas quatuor (4 nummaty vosku = vosku za 4 peníze). Nic takového není u Kristiána, nestojí tam in dispendendis decem nummatis alimentorum (aby rozdělil za 10 peněz potravy), jak by podle oněch západních vzorů státi muselo, kdy by nový výklad Pekařův měl býti správný. Ale připusťme na okamžik dvojí nepravdu, totiž 1. že by se slova *numus* bylo užívalo ve smyslu *nummata*, a 2. že by v Kristiánovi stálo: in dispendendis decem nummis alimentorum; co by tím bylo pro potřebu Pekařovu získáno? Dokonce nic; neboť jako slovo nummata, znamenající jisté množství nějakého zboží, jež by koupil za nummus, nebylo užíváno skutečně než tam a tehdáž, kde a kdy lidé ode dávna byli zvyklí ceniti všechno za peníze: tak také slovo nummus, kdy by někde mělo obdržeti

ten přenesený smysl, jaký měla nummata, muselo by tam býti dávno dříve známo v prvotním svém smyslu; a nejen slovo, ale také věc jím prvotně označovaná, totiž stříbrný nevelký peníz, musela by dlouho dříve býti v té zemi v obyčeji, kde by slovo nummus mělo dostati přenesený význam rovný mummatě (což dle Ducange se nikde nestalo); jinými slovy: kdy by výklad Pekařův byl správný, museli by Čechové netoliko za panování Vácslavova, nýbrž již dlouho dříve míti stříbrné ražené peníze k placení, tak že by za Vácslava již byli zvyklí všechno ceniti za peníze. Opravdu však počaly se první české denáry raziti teprve za Boleslava I. Výkladem svým se tedy Pekař dostal skoro z deště pod okap. A co konečně se týče té okolnosti, že Podiven slove u Kristiána dispensator, což Pekař pokládá za výmluvný důkaz velkého stáří Kristiánova: stačí si všimnouti, že dcery latiny, franština vlaština a španělština, všecky dosud užívají slova dispensator ve smyslu rozdělovač, podělovač, a že tedy to slovo nevymřelo v pozdějším středověku. Také knížata a králové čeští vždy měli při svém dvoře takové úředníky vrchní i menší, kteří jim spravovali domácnost a rozdělovali i vypláceli peníze; během času jich přibývalo s rozličnými jmeny; není tedy žádná nouze o ně.

Rychloprstnické obyčeje, kterými prof. Pekař chce oddisputovati zřetelný a nenapravitelný anachronismus, rozdávání peněz za Vácslava almužnou, jsou toho způsobu, že ve vědecké polemice znamenají konec. Pročež již na rozloučenou jenom něco málo ještě poznamenám. Především oznamuji, že to všechno nemám Pekařovi tuze za zlé, ani jeho převýšený tón již nahoře zmíněný, ani všeliká nedopatření, unáhlení, nadsázky, přijímání možnosti za skutečnost, fantastické důsledky, přílišnou víru v to, co by mu bylo vhod: to všechno přičítám té okolnosti, o které vyznává sám (162) řka: »nemohu za to, nedoveduli již jinak pracovati, a zajímáli mne thema, pracuji *nejen rychle, ale horečně.*« Toto vyznání vysvětluje vše, a ono také omlouvá mnoho, byť ne všechno. Rychlý a horečný způsob práce hodí se umělci, když tvoří, ale nikoli vědci, když má zkoumati. O výsledky takové práce ve vědě není pak ovšem možno se dohodovati. Méně chvatu a horečky, více obezřetnosti a klidu, jistě by prospělo.

Prof. Pekař mně a jiným vytýká (163), že u nás »není nadšení« nad jeho prací, »třebas by ta práce resultáty svými měla sympathickou býti« právě nám. Odpovídám: Nadšení ovšem u mne v té věci není, ale o sympathii by u mne nebylo; kdybych v takové věci řídil se sympathiemi, byl bych již před Pekařem, (když jsem hájil Kristiána proti Dobrovskému), vyhlásil tu legendu za dílo 10. věku; chuť jsem k tomu měl, ale nedaly mi tak učiniti náramné nepravdy, až nepochopitelné chyby, které jsem nacházel na prvních dvou stranách Emlerova otisku té legendy. A ty nepravdy a chyby nepodařilo se odstraniti ani Pekařovi. Jako jsem již dříve vyznal (126), že by mne *velice těšilo,* kdyby se podařilo provésti Pekařovu thesi dokonale, tak i nyní neváhám výslovně uznávati, *že by pro českou dějepravu to bylo výhodnější,* kdyby legenda Kristiánova opravdu pocházela z konce 10. věku a dalo se to přesvědčivě dokázati. Dokud však

moje námitky (i jiné, které nejspíš objeví jiní badatelé) proti pravděpodobnosti této these nebudou dostatečně vyvráceny, do té doby zůstanu na svém nynějším stanovisku; vyjímám ten jediný případ, sice málo pravděpodobný, ale přece možný, že by se našel rukopis té legendy psaný blízko roku 1000, ve kterém by Kristiánova legenda nacházela se *celá*. Kdy by se tak stalo, v tom případě, ale jen v tom případě, všecky námitky musely by umlknouti; odbyly by se tím, že jako nyní, tak i ve všech časích vyskytali se tu a tam takoví spisovatelé, kteří psali nepravdy zjevné a dělali chyby nepochopitelné, a že tak nepravdivě a zmateně mohl také Kristián napsati svůj úvod a začátek legendy; a co se týče nemožného rozdávání peněz za Václava, to mohl Kristián v nepozornosti ze své doby přenésti do doby Václavovy; mohloť by se uznati, že v době Kristiánově (r. 994) rozdávání peněz almužnou chudým jest aspoň možné, byť nikoli pravdě podobné. Dosud vede se zápas s obou stran jenom důkazy pravděpodobnosti a pravděnepodobnosti, a žádný z nich neposkytuje *plné jistoty*. Toliko starý rukopis měl by takovou přesilu, že by jí musely ustoupiti všechny důkazy pravděnepodobnosti. Dokud takový rukopis se nenajde, mám za nepřípustno, že by učený pravnuk Bořivojův mohl Augustina klásti do věku Bořivojova; mám za nepřípustno, že by syn Boleslava I. mohl psáti o rozdávání peněz Podivenem; mám za nepřípustno, že by někdo za biskupování Vojtěchova, ve spise předloženém tomu biskupovi, mohl vytýkati Čechům nedostatek úcty a kostelních modliteb k sv. Václavu, kdy každý soudobý čtenář, a jmenovitě biskup Vojtěch, byl by v té výtce viděl lživou pomluvu.

Ale ani v tom případě, kdy by se našel zrovna autograf Kristiánův z roku 994, nepřijímal bych jeho legendu plnou věrou bez kritiky, a nepřijímal bych leckterých důsledků, jež prof. Pekař již z ní učinil anebo někdo příště ještě učiniti by mohl. Oznámil jsem již dva takové důsledky, jichž nepřijímám (124—126, třetí kus tam zmíněný záleží v Pekařově přibásnění bavorského Arnulfa do slovanské legendy); při tom trvám, a dodávám k tomu ještě následující:

Ani po nalezení autografu Kristiánova nevěřil bych, že by sv. Cyrill byl křtil Moravany za času sv. Augustina, čili že by století páté spadalo v jedno s devátým stoletím;

že by Cyrill byl přeložil celý starý i nový Zákon do jazyka slovanského, a že by, jsa na Moravě pouhým knězem missionářem bez moci biskupské, byl ustanovil (statuit) čísti mši jazykem slovanským;

že by to, co Kristián vypravuje o pohanské době v Čechách, ukazovalo stav, v jakém se nacházely české pověsti v 10. století, t. j. že by Kristiánova *abstrakce z pověstí* byla *zárodkem pověstí*, a že by všechno to, co Kosmas vypravuje více o době pohanské od Kroka do Hostivíta, byl výmysl teprv 11. věku nebo »fabule Kosmy samého«, jakž Pekař napovídá (140);

že by Václav skutečný byl tak nepodobný tomu obrazu, jaký nám o něm podávají legendy slovanské, a že by byl takový, jak jej líčí Kristián podle Gumpolda a jiných starších legend latinských; obzvláště bych ani potom nevěřil,

že Vácslav by byl bořil *chrámy pohanské*; není nikde jinde žádné zmínky ani stopy o tom, že by pohanští Čechové byli měli nějaké chrámy; nemohly tedy býti bořeny, až teprv Kristián si vymyslil to oboje najednou, pohanské chrámy i jich boření: fanaque profanorum terre coequavit (Pram. 215).

První, kdo Vácslavovi přisoudil úkol bořitele, byl Gumpold, ale ten mu dává bořiti jenom všechny *šibenice* po zemi české (150). Bavorský vypisovač z něho, jenž napsal legendu Crescente, k pokáceným šibenicím přidal *žaláře*, jež prý Vácslav zbořil (184). Kristián to napřed vypsal z Crescente, toliko stylisticky to rozhojniv: »Žaláře, šibenice od starodávna postavené, jež až do těch časů tam byly, bořil« (214). Jakmile Kristián potom napsal ještě několik vět, vzpomenul si na tu žvěsť znova, chutě přidal k ní ještě *trestní náčiní* (suplicia) a *pohanské chrámy* (anebo je vzal z jiné nyní neznámé legendy, která v tom kuse byla více báchorkovitá, než Gumpold a Crescente), a napsal potom po druhé takto (215): »Žaláře zbořil, šibenice, mučidla, jež do té doby tam byla k trápení lidí, od základu ve zbožnosti své strhal, a chrámy pohanské se zemí srovnal.«

Pekař těm dvěma záznamům Kristiánovým vytýká tolik, že dvojatost jich jest chybou komposice, ale s vážným obličejem odvozuje z nich novou vědomost, řka (1902, 428 pozn. 2): »Podle Kristiána se v skutku zdá, že v době Vojtěchově nebylo v Čechách šibenic.« Podobá se, že Pekař jest nakloněn věřiti, že Vácslav odstranil z českého soudnictví trest smrti, i že zůstal takový trest odstraněn až do sklonku 10. věku; kterážto víra byla by dosti s podivením u historika, jenž klade důraz na dějiny vnitřního vývoje, kteréž učí, že ten vývoj dál se všude povlovně, zvláště ve středověku, a tedy ani v Čechách právo trestní v 10. století nemohlo dělati tisíceleté skoky do předu a zase do zadu. Kromě toho dobře jest si všimnouti, že Gumpold sám, první vynálezce boření šibenic, o několik stran dále (156) uvádí Vácslava hrozícího otcevrahům, nezanechajíli těch zločinův, že jeho hněv každému takovému provinilci utne hlavu (capite truncabit). O panujícím Boleslavovi vypravuje Gumpold, že příchylníky a služebníky Vácslavovy odsuzoval na smrt (161), i zná také jednoho provinilce, jenž byv soudcem odsouzen na smrt a maje již nazejtří zemříti, vysvobozen byl zázrakem ze žaláře (164). O Podivenovi praví Gumpold výslovně (164), že byl oběšen a visel potom dvě léta, což Kristián (223) prodlužuje na tři léta a umísťuje tu viseleckou scénu do lesa, v kterém Podiven byl od pochopů Boleslavových zajat. To vše nikterak neukazuje, že by trest smrti byl Vácslavem zrušen a že by při tom zůstalo až do sklonku 10. století; jakž ostatně se rozumí samo sebou dle obecného běhu zákonodárství trestního. Pekař utkvěl na slovech Kristiánových, že šibenice až do časů Vácslavových v Čechách byly stály, a tedy jako by po Vácslavovi až do sepsání legendy Kristiánovy již nestály; ta slova Kristiánova vztahují se patrně také na žaláře před šibenicemi jmenované; Gumpold, ani spisovatel Crescente, ani Kristián při tvoření této báchorky si nevzpomněli, že sami potřebují drahně žalářů stojících, aby mohli vylíčiti sv. Václava jakožto obzvláštního patrona

vězňův a osvobozovatele jich ze žalářů. Gumpold sám vypravuje čtyři takové zázraky (162—4); ty všechny po něm opakuje a dílem pozměňuje Crescente, jejíž spisovatel k železným poutům na krku, na rukou a na nohou přidal vězňům ještě dřevěnou kládu na nohy k většímu trápení (188); tu kládu podržel také Kristián, a ke čtyřem starším zázrakům přidal páté novější vysvobození ze žaláře (224, 226). Vavřinec všechny zázraky stáhl v jeden, při němž najednou osmdesáti vězňům spadly řetězy a pouta; to muselo býti v trestnici na onen čas znamenitě veliké; zároveň také na tomto Vavřincově zjednodušení jest viděti, (ač pověst jdouc obyčejně roste), že pozdější vypravování přece může býti méně rozvinuté (což však Pekař naprosto připustiti nechce, 138).

Konečně ani po objevení autografu Kristiánova nevěřil bych, že Podiven almužnou rozdával peníze; pak že Čechové na sklonku 10. věku neměli mešních a jiných modliteb náležitých k slavení svátku sv. Václava, a že si tehdáž ještě nevážili svého světce, jehož jmeno potom asi po desíti letech objevuje se na denárech Jaromírových na znamení, že úcta sv. Václava jakožto předního patrona českého dostoupila již vrcholu svého na onen čas možného.

Též bych nevěřil, že Kristiánova legenda jest komposice jednotná, nýbrž zůstal bych pořád při tom, že to jest kompilace pořízená z několika starších legend rozdílného původu, věku i hodnoty, z nichž legenda o utrpení sv. Lidmily zdá se býti starší a lepší, než legendy o sv. Vácslavu, kterých Kristián nejvíce užil.

J. Kalousek.

Rozhledy v umění výtvarném.

Výroční výstava Krasoumné jednoty. — Josef Manes, jeho život a dílo.

Letošní »Pražský Salon« byl v mnohém směru velmi zajímavou výstavou moderního umění domácího i cizího. Hlavní zájem obracel se u Pražského obecenstva na tak řečené »německé« oddělení, na soubornou výstavu prací německých malířů a sochařů z Čech pocházejících. Ti snažili se tentokráte vystoupiti nejen početně, ale i hodnotně jako zdatný sbor umělecký, a to za příčinou méně ideální, než by se zdálo. Nešlo o závodění s našimi domácími umělci, ale o důkaz, že Němci v Čechách vůbec mají své umění a že tudíž mohou činiti nároky na přiměřené zastoupení — v budoucí zemské galerii. Jak známo, byla galerie svým zakladatelem určena pro moderní *české* umění, a teprve po mnohých zápletkách, po mnohém agitování, psaní a mluvení došlo k tomu, že Praze dostane se zemské rovnoprávné, německočeské galerie, v níž se shledáme také s německočeským uměním. Bylo tedy záhodno postarati se o toto dosud marně hledané umění, neboť jsme sice znali několik malířů a sochařů Němců v Čechách rodilých, ti však o své příslušnosti k našemu království ani slyšeti nechtívali. Nyní tedy přece se přihlásili. Lze podotknouti, že není třeba obávati se jejich soutěže, a jak německé oddělení se

presentuje, nejde z něho na české umělce žádný strach. Nevynikajíť Němci ani počtem ani kvalitou svých prací, až na několik zajímavějších obrazů je to vše velmi krotké a prostřední.

Proti hromadnému vystoupení »Němcočechů« vypadlo účastenství českých malířů na této výstavě dosti skrovně. Nejlépe zastoupeni jsou členové družiny Manesa, týž, kteří vystavovali současně v pavilloně pod Petřínem. Shledáváme se tu se zdařilými pracemi Böttingera, Kalvody, Šimona, Strettiho, Béma, Panušky, Langera, slč. Braunerové, zesnulé slč. Dostalové, Polláka, Bohuše Dvořáka, Lolka. Vystavují zde Jiránek velmi moderní obraz »Kopaná«, Josef Jelínek několik náladových krajin, Homoláč barvité studie, Kaván zimní motivy; jsou tu plastiky Frant. Uprky, Bílka. Také Honsa má zde obrazy, z nichž slunný motiv je pěkný. Zvláště vynikají koloristní Šimonovy studie a pohledy z Benátek, Böttingrovy fantasie, s jemným citem pro barvu malované, Kalvodovy velké, energicky zbarvené krajiny. Pak představují se nám staří páni, Javůrek s historickou komposicí, Novopacký s pěkným akvarelem a švižnou kresbou, Čeněk Melka s krajinou a figurální scénou. Jansa zaslal velkou, slunečním svitem prozářenou krajinu u Písku, v níž slaví pleinair pravé hody, Karel Liebscher tři ze svých sytě zbarvených krajinek (lekníny, východ měsíce a motiv z Lažan), Stibral akvarelový pohled na Rajovský hřbitov. Čtyři velké obrazy Engelmüllerovy zahajují cyklus maleb »Česká krajina,« dva motivy z Polabí a po jednom z Rudohoří a z Třeboňska. Roman Havelka vystavuje větší i menší pohledy na kraje hercegovské, německé, vlaské, velmi účinně naladěné. Knüpfer přinesl upomínku z Říma a pobřežní motiv s rusalkou. Rozměrný obraz Ullmanna »V březině« překvapil jemně procítěnou barvou a vzdušností svou. Z mladších dostavili se Ota Bubeníček s krajinami veliké hloubky, Jos. Friedrich, Marta Rožánková, Anna Svobodová s náladami večerními, J. J. Loukota jako žák Schwaigrův s pěkně malovaným genrem a rozmarnými kresbami. Vystavují Cihelka, Schück, Kočí kresby, akvarely, Förster šťavnatou skizzu Benátské piazetty a temperový pohled u Salerna, Bárta lepty, Jaroněk, Lablerová, Hovorková, Sequensová, Kleinmondová. Jsou zde Mathauser, Hron (podobizna Vrchlického), Holárek (nový cyklus kreseb perem »Bojem unaven«). Schusser, Ondrůšek, Vácha, Dědina, Kejmar, Skramlík, Mandl, Vacátko, S. Novák zastupují portrét a figuralní odbor, Fr. Urban zaslal barevný návrh na malbu chrámového okna.

Velmi rázovitou sbírku kreseb má na výstavě Karel Rašek, vesměs ponuré a melancholické krajiny, zášeří, pohádky. Trsek a Slabý, Hilšer, Koudelka, Fr. Dvořák, Josef Kašpárek, Jaroslav Šimůnek, Kuba z malířů, Jos. Kalvoda, Bohuš Vlček, Říha, Krouský, Borůvka, Opatrný ze sochařů, — úhrnem 70 českých umělců, tedy asi pátý díl všech žijících, se súčastnilo výstavy. Suše vypočtená jmena ovšem nepodávají názorný obraz nynějšího stavu českého umění, a nelze na tomto místě podrobně o každém jednotlivém díle pojednávati. Tak zasluhovaly by kresby Holárkovy bližšího povšimnutí, jsouté vesměs jeho vlastním slohem krásně kresleny, myšlenkově prohloubeny. Slabý zde má pěkné ukázky svého umění, láskou ku

přírodě dýšícího, Vacátko vynikl smělou komposicí »Ego« s vervou malovanou, Schusserovy podobizny skvějí se sytým koloritem. A tak by se za každým krokem naskytla příležitost k nějaké poznámce a mnohé dílo zadrželo by diváka v procházce rozlehlou dvoranou Rudolfinskou, kde letos české oddělení bylo umístěno. Celkem jsou zde znamenité krajiny, dobré podobizny, a vše velmi barvité. Smysl pro barvu, vrozený a slovanskou krví zděděný, hlásí se tu odevšad, a to odlišuje české oddělení také nejnápadněji od německočeského.

»Souborná výstava spolku německých výtvarných umělců v Čechách« začíná již na schodech do patra vedoucích. Jsou zde lepty a litografie F. Hegenbarta a Hugona Steinera, plastiky Weiricha, Riebera a Wilferta ml. F. Hegenbart si vzal za vzor Klingera, Steiner parafrasuje Mnichovské umění »Jugendkunst«, oba počínají si dosti dovedně. Sochař Wilfert ml. shledl se na Rodinovi, jak to obrovská černá ruka s dvojicí bílých lidských postav v dlani dokazuje. Pak následují v předsíni malby, kresby a lepty. Někteří staří žáci Pražské akademie, s Kirnigem v čele, hojně obeslali náš Pražský salon. Rolleček, Krattner, Raimund Wolf, Uhl — nepůsobí to silnějším dojmem, ač jsou patrny snahy (na př. u Rollečka a Krattnera) po modernosti. Pavel Richard Müller, Drážďanský odchovanec, zaslal kresbu, která je sice velmi pečlivě provedena, ale necharakterisuje nadaného umělce s dostatek. Dámy Kubínová a Schäffnerová malují a kreslí s jakousi jistotou, Schäffnerová zvláště dobře zachází s uhlem nebo rudkou. Tragy zaslal nejen obrazy, z nichž zátiší má barevnou pointu, ale také šperky, Kautsch medaille a plakety, velmi jemné, poněkud ostré práce. Pak shledáváme se v prvním sále s hlavním šikem. Korzendörfer ukazuje se jako moderní portrétista, podobně Michl, a dvě podobizny Michlovy patří k nejlepším věcem tohoto oddělení. Bratří Jakeschové jsou dobře zastoupeni, Alex. portrétem dámy, Jindřich malými olejovými malbami velmi pozorně provedenými. Emanuel Hegenbart zde dominuje, velké, široce malované obrazy, koně na slunci a náhončí v březovém lese, oplývají světlem, jsou silná, realismem prosycená díla. Vácslav Wirkner opakuje své lesní interiéry poněkud tmavě, se stafáží přibájenou, a své ženské akty. Parisův soud od Lebiedzkého silně připomíná skvělou komposici mistra Hynaisa, ale jen co do konceptu, v barvě ani z daleka nedosahuje brillantnost Hynaisovy palety. Je to Tizian, napodobený i s patinou špíny a sežloutlého pokostu. Zajímavý zjev je Rumpler. Krajiny, figury i zátiší jeho prozrazují koloristu, to jest malíře značného nadání pro samostatné tvoření barevných tónů, které jsou u Rumplera ještě dosti šedivě podloženy, ale přece mnohem svěžejší, jaksi vibrantnější než u ostatních. Při tom Rumpler bystře kreslí. Gabriel Max měl dle všeho tvořiti jakýsi krystalisační bod této souborné výstavy, jako doyen Němcočechů, ale pak zde měly býti lepší jeho malby, nikoli však starý genre, vypadající jako illustrace ke Goethovu Faustu, a ta bledá žena, kterou tentokráte z neznámých příčin pojmenoval »Lenormandová«. Opomenul jsem řadu jmen, na výstavě po prvé se vyskytujících, neboť nerepresentují německé umění v Čechách příliš příznivě. Není tu nic pozoru hodnějšího, co bychom v jiných odděleních též neviděli.

K výstavě Němců z Čech přiléhá jiná souborná exposice třiceti maleb, jimiž se nám představuje Fr. Thiele, nově ustanovený profesor na Pražské akademii. Thiele byl u nás skoro zcela neznámý umělec, ob čas německé illustrované listy vytiskly reprodukci jeho obrazů, po výtce krajinu se zvěří, po způsobu proslulých německých malířů Deikera, Krönera nebo Friese malovanou. Ještě loňského roku visely takové malby v jarní výstavě Pražské. Nyní však spatřujeme Thielea jako všestranného malíře krajin, zvěře, genrů, podobizen i velikých figurálních komposicí. Tato mnohostrannost až nápadně podškrtnuta, a salonek Thieleův pestří se v pravém slova smyslu všemi barvami vidma. Thiele osvědčil jakousi dekorativní zručnost, ba i švih, a technicky, co do podání, jsou jeho práce dosti zajímavé. Vždy effektní, ale také zběžná malba, nedosti pevná kresba a jakási povrchnost jsou pro tyto obrazy příznačny. Schází tomu vážnost čili umělecké svědomí. Tu i tam je figura vypůjčena ze sbírky fotografovaných aktů, leccos malováno »z hlavy«, tu i tam něco zkresleno. Ale barevný souzvuk lahodí, některé věci jsou zcela »chic« a zajisté velmi moderní.

Ale nutno vrátiti se do velké dvorany. Tam mezi pracemi českých umělců visí pověstná malba Vídeňana Klimta »Medicina,« dekorativní panneau nejmodernějšího střihu, barevná hádanka, sestavená ze symbolů částečně velmi drastických. Klidně uvažující pozorovatel ani nepochopí, že pro tento obraz sváděny byly lité půtky kritické. Myslím, že obraz prostě nepůsobí a že se všeobecně nelíbí. Je nejasný, nepřehledný, základní myšlenka vyjádřena affektovaně a zbytečně cynicky.

Také druhé veliké dílo malířského umění zde vystavené, Stykův obraz »Ohněm a mečem,« nechával diváky dosti chladnými. Neuchvacuje, ba ani mnoho nezajímá střízlivě sestavená skupina jezdců a pěších v různých pózách, z nichž nesnadno vyrozumíváme, oč jde. A čistě malířsky také nepůsobí silnými dojmy, je to vše trochu střízlivé.

Za to sešla se zde sbírka francouzských plastik tak znamenitých, že dávno podobných v Praze nebylo. Malé repliky bronzové dle velikých statuárních prací Fremietových jsou samy o sobě nad míru pozoruhodny. Co monumentálního klidu a spolu co pravdy, života, pohybu vloženo do těchto prací! Světoznámý gorilla unášející dívku, Sv. Jiří na koni probodávající draka, jízdecké sochy Panna Orleanská, Condé, du Guesclin, pak genre »Faun a medvídci« — vesměs v pravdě moderní plastiky. Pak se dostavil Falguière s mramorovými bustami a bronzovou soškou »Poesie,« Barrias zaslal bronzovou sedící dívku arabskou, Peter lvici s mláďaty a dva spolu zápasící medvídky, Gardet rvoucí se pardály, Injalbert genrové figurky, Puech mramorovou allegorii Sekvany, Marqueste mramorovou sochu ženy (Galathea) v životní velikosti, St. Marceau mimo jiné náhrobek Dumasa ml. (odlitek). K nim druží se Vacátko se svými roztomilými soškami jelenův a srnce a kníže Trubeckoj, který zaslal sošku podobiznu a klisnu s hříbětem. Pak je tu Const. Meunier s typy dělníkův a loďařem na koni (tak řečený tahač lodí), Leonard má zde tanečnice v dlouhých řízách, známé z Pařížských slavností výstavních r. 1900.

Němci vyslali Wilferty staršího i mladšího, Riebera, Weiricha, Kautsche, aby representovali německočeské sochařství. Wilfert mladší nejvíce vystupuje z mezí slušné dovednosti, a také trochu imituje Rodina, jak již vzpomenuto.

V přízemí setkáváme se s různými národnostmi, jsou tu zejmena dva Španělé, Gallegos a Rodriguez, oba malíři jemných, malých a barvou sálajících krajinek, pak Vlaši z Dalmacie i z Italie Barison, Maggi, Ballarini, Andrea Tavernier, a malují vesměs na spůsob seveřanů, totiž vyhledávají motivy à la Segantini, vzpomněli si na Alpy a skalnaté hroty, na mraky, mlhu, šero. Toho Španělé neznají. Několik velikých ploch obrazových předvádí nám Německo, Jiří Schuster-Woldan má zde svého ohromného Eckarta, který varuje dětí před rejem divoženek, Seiler malé obrázky figurální bystře z života vypozorované, šl. Canal zádumčivou krajinu se starým mostem, Dettmann rozsévače »ve velkém,« velmi široce, ano hrubě malovaného, a Gotthard Kuehl celou sbírku virtuosních kreseb a maleb, pohledů na Drážďany, Gdánsko a Brémy. Jsou to pleinairní studie okamžikových nálad přírodních, jakési krajiny, v nichž hory, lesy, stromy, skály atd. nahrazeny jsou chrámy, věžemi, nárožními domy, paláci a — vagony pouličních drah. Nejsou to illustrace, nýbrž opravdové obrazy.

Výborný obraz jest hudba od Opplera, delikátně malovaný interieur s postavami velice oduševnělými, a plný barevného kouzla zašedlých, zahnědlých polotónů.

V hořejších místnostech je nápadný veliký obraz Raf. Schuster-Woldana »Legenda,« moderní komposice bez sujetu a bez komposice, jednoduše zlatitý ženský akt, několik dětských figurek a tvrdě modré nebe. Max Hoenow vystavuje opět bukový les a opět dobrý obraz zeleného chladu, hry světel, lesku vody. Starý Wenglein zaslal jeden ze svých prostých motivů v bařinách, trochu černavé barvy terrainu a chladné žlutě vzduchu.

V loggii skupeny jsou lepty, kresby, litografie, sochy, poprsí a rozličné moderní drobnůstky uměleckého průmyslu. Zřízen zde také interieur s nábytkem ze šedavého jilmu, provedeného v dílnách Jana Navrátila, a tento moderní meublement je vkusný a také se vyznamenává důvěry hodnějšími tvary, než obyčejný »secesní« nábytek. Při té příležitosti sluší zaznamenati, že umělecký průmysl zaujal hojně místa, a všelijaké ty kalamáře, pečetítka, slánky, tácky na popel, vazby knih a pak šperky jsou po výstavě všude roztroušeny. The Guild of handicraft (C. R. Ashbee) v Londýně vyrábí všecko, nože, misky, cukřenky, knihy, prsteny — a to ručně, ne po továrnicku. Ovšem nevyniká každý předmět zvláštní krásou, ano jsou zde věci vypadající zcela tuctově secesně. Přece však je tu veliký skok ku předu od těch nudných a šeredných »galanterních« fabrikátů, po celém světě stejných, které dosud převahou representují umělecký průmysl. Mnichovské »společné dílny pro umění v řemesle« nevyrovnají se anglickému sdružení, vyrábějí mnohem křiklavější zboží, aniž by v něm bylo mnoho uměleckých nápadů. Z malé plastiky sluší upozorniti na práce Josefa Kratiny z Paříže, sochař Dalou zde má několik bronzových sošek roztomile realistních, Bruselan du Bois všelijaké veskrze moderní zboží pro psací a kuřácké

stolky, jeho figurální výzdoba je aspoň dobře modellována. Všeobecně lze pozorovati, že za heslem »Krášli svůj byt« přece vniká kus opravdového umění do pokojů — ovšem do pokojů zámožných lidí. Ale ani tam nebývá vždy domovem, a proto mnoho zdaru na cestu! V sálech patra setkáváme se pak s četnými obrazy. »Annektováno« od H. Brasena v Kodani je pěkný, slunný genre, jehož pointa vypravovatelská nepůsobí na úkor uměleckého dojmu (koupající se holčička nachází své šatstvo na břehu obsazeno žlutými kačátky a starou kachnou). Vlach Dall Oca Bianca vystavuje v Praze již po kolikáte, letos pěkný genre procházejících se dám s dětmi, silný v barvě. Vilém Räuber, německý malíř historií, dodal drobně provedenou scénu v kostýmu 17. století, obraz velmi charakteristický pro »staromistrovské« stanovisko autorovo. Polák Ajdukiewicz tentokráte překvapil sujetem, maluje hledání pokladu s effektem pochodňového světla. Dettmann zde má náladovou krajinu s figurální staffáží Pod bezem, poněkud příliš šerou, ale sytých barev. Temné nálady večerní maluje také Fabijanski z Krakova. Pak jsou zde ženské akty Stewartem ve volném vzduchu malované, je tu velmi po starosvětsku malovaná Krajina od Osvalda Achenbacha (skály Hans Heiling u Karlových Varů), a od Kallmorgena zašedlá vesnická cesta, poctivě dle přírody studovaná. Schäffer z Vídně maluje polední čas samé bezlisté stromy, buď z jara, buď na podzim, k tomu poslal letos »Hasnoucí den«, pouhou silhouettu pobřežní výšiny ve vodě se zrcadlící, obraz takřka jednobarevný.

Několik obrazů z majetku knížete Jana Lichtensteina předvádí nám starší »školu« Německou, Vautier, Seitz, Deffregger Kaufmann, zmíněný již Räuber a modernější lidé Uhde a Leibl druží se tu k jakési representaci solidního umění z druhé poloviny 19. století. Mondriaan a Rip z Haagu, Dierckx z Antwerp malují také spíše po staru, ovšem že s moderním realismem, jako posledně jmenovaný mistr, jehož letošní zásilka nedojímá tak silně jako loňský interieur »Kuchyně s pradlenami.«

Opětnou soubornou výstavu spatřujeme také v sále, kde se sešli Glasgovští malíři. Skotové již neimponují tou měrou jako při prvním vystoupení před desíti roky, sevšedněli hlavně proto, že jimi protežované malování šera a šedosti stalo se vůbec modou, která trvá aspoň u některých malířů až podnes. Jsou zde dobré obrazy, jako Laveryho krajina s lodičkou a starým mostem, Terrisovy barvami žhoucí akvarely, Hendersonovy krajiny.

A ještě souborná výstava Dánů, dodatkem uspořádaná. Tato vzbuzuje skorem větší zájem než předcházející, ukazujeť dánské malíře jako neméně citlivé umělce, jichž láska ku přírodě vedena jest úctou před ní. Les od Syberga, jiný od Skovgaarda, mariny Nissovy, Larsenovy večery dýší severním vzduchem. Slunce tu svítí méně jasně, jaksi zastřeně, vzduch je méně průzračný, za to vlhčí než u nás. A vše je tak tiché a mírné, až na sychravost větru tak příjemně stlumené.

Zcela jinak si vedou ti dva mistři, rovněž vlastními výstavami se představující, Brusselský krajinář Courtens a zesnulý Švýcar Böcklin. Zdravé, silné umění obou má se k světu. Courtens miluje

prosté motivy Nizozemska, avšak maluje ty grachty, cesty, bájky, stáje i ten skot a brav široce, šťavnatě, barvou sytě nanášenou. Vidí světlo, slunce, průsvitné stíny, jeho barva sice nemá lesku neb ohně Vlachova nebo Slovanova, ale přece je energicka. S chutí líčí stříhání ovcí, jako Pieter Potter maluje krávy v životní velikosti. Je realistním malířem vzduchu, tedy zcela moderní umělec.

Böcklin pak počíná si stejně statně a temperamentně, jenže tento otec církve modernistů nemaluje zevnější svět pro jeho malebnost, nýbrž používá dojmů zrakových a detailů skutečnosti za stavivo, z něhož buduje své fantastní vidiny. Böcklin maluje krajinu dle přírody, aby z ní pak učinil krajinu dle Virgila nebo třeba Snydersa — u Böcklina stýkají se antická poesie s holandským humorem, jižní kouzlo barvy s flámskou těžkopádností formy, v jebo malbách voní citrony a páchne kozina, zní šplounání modrých vln mořských i řev švýcarských krav a býků. Ale též Böcklin miluje sílu, život, a třeba maluje »Samotu« nebo »Ticho v lese«, vždy zobrazuje si je něčím živým, něčím, co kráčí, co táhne prostorem, a nejraději něčím, co skáče, se vymršťuje, potápí, honí a třeba rve. A ten jeho svět není jen živý nebo oživený, ale hraje také v nejnádhernějších barvách. Nikde nejsou tak zelené trávníky, tak modrá nebesa, tak stříbrné kmeny bříz nebo osyk, tak žlutavé skály, tak černí koně atd. jako na jeho obrazech. Těch čtrnáct namnoze nedokončených obrazů z různých dob pocházejících nepodává nám celého Böcklina, proto dobře byly pověšeny reprodukce jeho známých i (u nás) neznámých komposicí vedle originálů. Ale zajímavá je tato výstava, neboť lze z ní seznati všecky vady i přednosti Böcklinova umění, jeho nejistotu kresby, jeho povrchní znalost lidského těla, jeho smělost ve zbarvení, jeho bohatou fantasii, básnickou výmluvnost a povždy svěží poetičnost. Böcklin byl v pravdě až do své smrti mladým.

Náš Pražský salon se zmodernisoval, jak z předešlého lze pozorovati, a zajisté nikoli na svou škodu. Ale při tom vzrostl též jeho objem, tak že prostory v Rudolfině pro výstavu určené nestačují a stálé sbírky ustupují jarní této přehlídce. Letos zvláště setkávalo se installování Salonu se značnými obtížemi. Bylo nutno vykliditi sály, kde před nedávnem zřízeno moderní oddělení obrazové. To, jak se zdá, povede ku přesídlení Pražského Salonu na jiné místo, neli k jeho zrušení. Pomoc byla by možna jen zbudováním zvláštního výstavního paláce, kterého v Praze již dlouho postrádáme. Poněvadž pak budoucnost chová ve svém klíně mnohé umělecké události, jako na př. aktivování zemské galerie moderního umění, lze doufati, že při té příležitosti také dojde na stálou výstavní budovu, kde by pak nejen »Krasoumná jednota pro Čechy«, nýbrž i naše výtvarnické spolky pořádaly své »salony«. Dr. *Fr. Harlas.*

* * *

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal K. B. Mádl. Nákladem F. Topičovým. Vracíme se k dílu podávajícímu soubor tvorby Manesovy, jelikož cenu a význam publikace takové hodnoty vždy znova a důrazně třeba připomínati českému vzdělanstvu. Dojem, který jsme

měli z prvních sešitů díla, není pokračováním nijak umenšen, a osmnáct sešitů, které nyní před námi leží, působí dvojí uspokojení každému, komu česká věc není lhostejna — uspokojení z toho, že největší český malíř úhrnnou publikací svého díla v celé své hodnotě bude předveden, a potěšení z okolnosti, že publikace tak nákladná, rozměrná a krásně vypravená dnes u nás je možna. Snad mohlo by se namítnouti, že toto dílo jest na naše poměry až příliš široce založeno. Avšak Manesova činnost byla tak rozmanita a v této činnosti jeho se práce ku práci tak úzce druží, personalitou umělcovou jsouc v řetěz vývojový spjata a kromě toho vše, čeho tento vyvolený mistr se dotkl svojí rukou, má tolik zvláštního půvabu a tolik charakteru, že výběr je mnohem nesnadnější než u těch umělců, v jejichž životním díle kolem několika stěžejných velkých výtvorů se kupí méně významné pro běžnou potřebu výstav, neb z objednávky amateurů či obchodníků vzniklé. Tak je tu rozhodně na místě, když se naskytla příležitost podati mnoho a z významnějšího všechno.

Osmnáct dosud vyšlých sešitů přináší 75 listů rozličně provedených, ale naskrze výborných reprodukcí a mimo to četná vyobrazení v text zařaděná. U těchto zařaděných vyobrazení snad — zvláště v poslednějších sešitech díla — poněkud vadí, že sem tam k nejbližšímu textu se nevztahují, jej, abych tak řekla, předbíhajíce.

Dosavadní výběr reprodukovaných děl, předvádí ukázky z díla Manesova ve značné rozmanitosti. Podobizny, hotové obrazy, náčrtky a studie aktu, příležitostné malby, diplomy, studie národopisné, motivy krajinářské, illustrace k písním národním atd. Z nich jen asi třetina již byla před tím jinde reprodukována — arci způsobem nedostatečným; z ostatních jsou širšímu obecenstvu novinkou všechny, které dosud nebyly vystaveny, ani na první výstavě Manesově u Lehmanna, ani na výstavě jubilejní r. 1891; jsou to zejmena akvarely z majetku rodiny Kotzů z Dobrže a ledaco i z toho, co v mapách spolku vlasteneckých přátel umění jest uloženo, a zejmena skvosty ze sbírky ryt. Lanny.

Ponechávajíc si rozbor textu Mádlova až po ukončení díla považuji za vhodné — již vzhledem k tomu, co v Osvětě bylo o Manesovi dříve pověděno — šíře se zmíniti o zvláště zajímavých reprodukcích dosavad nám předložených. Z mladistvých prací Manesových je to reprodukce Hrobníka (z majetku knížete Adolfa Schwarzenberga) a Smrti Lukáše z Leydenu, o nichž Herold ve své črtě v Osvětě 1873 uveřejněné obšírněji psal. Z četných podobizen tužková kresba dra F. L. Riegra je v tu chvíli dvojnásob zajímavá. Je to ta, která byla v první výstavce Jednoty výtvarných umělců na Nábřeží vystavena a o kteréž v listě z Kroměříže ze dne 10. února 1849 nadšeně mluví dopisovatel Slovanské Lípy. Obávaje se, »že pouhý kamenotisk snad originálu sotva dostihne«, podává obšírně svůj dojem a na konec skládaje »ve jmenu demokracie« umělci dík »za výborný obraz muže, jejž z celé duše ctíme.« Z téže řady podobizen vynikajících mužů mladou Jednotou u Manesa objednaných nalézáme v díle též portrét dra. Pinkasa.

Ze skupiny komposicí allegorisujících, jichž Manesova fantasie byla plna v letech po návratu z Mnichova a jichž tou dobou vždy

nové a nové pudem zachycuje, bez naděje, že by která z nich mohla se dočkati konečného provedení, zvláště upozorňujeme na práci, která dosud jen ze zmínky v Lumíru[1]) r. 1854 byla známa, na fantasii o Zahradníkovi, který »květiny rozličných krajin a podnebí k sobě vábí do skleníku«.

Z ornamentálních prací Manesových zařaděno do posavadních sešitů též šest diplomů, z nichž je zřejmý vývoj ornamentiky Manesovy v desítiletí 1853—1863. První pokusy na základě byzantinsko-románském založené, na diplomu jednoty sv. Cyrilla a Methodia, různými přechody k tomu, který ze studia pozdně gotických našich kancionálů vyšel a jehož na adrese hraběti Nosticovi je užito.

Neméně vítáme v Mádlově publikaci reprodukce studií dle nahého modelu pro určité komposice Manes zejmena v pozdějších letech nerad jinak pracoval, než tak, že postavy v pohybu nahých údů zachytil a přes ně teprv draperii kladl. Na listech dosud vyšlých allegorické postavy ze Vzpomínek a Domova pak vody a ohně, kterými strojnictví zosobnil[2]), tento způsob svědomité kreslířské práce Manesovy předvádějí. Podobně též si počínal Manes při postavách pro vrata a oltář chrámu Karlínského, při obrazích na Orloji atd. Akt k Babímu létu je jedna z těch mistrných postav, při kterých porovnání s největšími mistry renaissance není liché. Dvě jiné nahé postavy v různém osvětlení malované, Jitro a Večer, obrázky, na jichž stopu dlouho docela zapadlou přivedl kdysi pana J. Šimáčka bratranec Manesův, faktotum a model jeho, starý Schwindner — Manesa širšímu obecenstvu zas z nové stránky ukazují. Podobně též několik těch veskrze výborně vystižených reprodukcí barevných o tom přesvědčuje, jak kreslíř a stylista Manes byl jemnocitným pozorovatelem světelných a barevných účinků na širokém obraze krajiny i na předmětu jednotlivém.

To vše a více ovšem již dříve znala dobře malá obec, která o dílo Manesovo před třiceti roky se zajímati počala. Však širší vzdělanstvo to dosud neví; věděl to kruh výtvarníků před třemi desetiletími dráhu uměleckou nastupujících, ale nynější náš dorost umělecký si toho již zase nebyl náležitě vědom. Veliká tato publikace jistě k tomu valnou měrou přispěje, aby naše mládež poznala, jakým byl mistr český, který v nejvlastnějším smyslu slova per aspera ad astra spěl, a jak k té metě osobitosti a původnosti, k níž došel, jej vedlo jen studium vlastního lidu, znalost jeho nejvlastnějších tradicí a vniknutí v samu duši svého národa. Zdá se mi skoro jisto, že zavdá tak mnohému podnět k úvaze obraz životního díla tohoto našeho mistra třicet let mrtvého a dnes tak moderního v mnohé stránce, za jejíž hlasatele cizí umělce si vnucovati necháváme a cizí hlasy na svědectví citujeme. Manes po mnohé z těch cest, na kterých naše umělecká mládež cizí šlépěje za vodítko hledá, šel namnoze dřív, než mnozí z tolik obdivovaných cizích zákopníků, šel klopotněji a nedospěl zplna vytčeného cíle jen proto, že šel nehostinným, netečným krajem sám a o celé hony před jinými.

R. Tyršová.

---

[1]) Viz v Osvětě 1899, str. 359 stať »Jak se u nás psalo o Manesovi«.
[2]) Mám po ruce fotografii dle hotového kartonu, z které je zřejmo, jak výrazně a přece nepřehnaně formy těla pod draperií pak se obrážely.

Jiří Bittner.

Pštross, Ortová de Pauli, Slukov a nyní Bittner ve hrobě skutečném, Sklenářová Malá ve hrobě divadelním — ty odchody s jeviště jdou příliš rychle za sebou! Když jsem Bittnera navštívil posledně před jeho smrtí, liboval si, že zdraví pokračuje, a těšil se, že bude moci za nedlouho opět na jeviště. V humoru stýskal si do pravdy, co rolí mu ušlo právě za posledního onemocnění, a těšil se, jak to snad opět dohoní.

Už nedohoní. Zlá ta nemoc, která při všem léčení a šetření umělce neopouštěla, chytila jej do pravdy, a než jsem jej po jeho tramwayi opět mohl navštíviti, četl jsem, že zemřel. Smrt přišla, když ji každý známý nejméně čekal; před několika lety nebývala by překvapila tak jak nyní.

Jiřím Bittnerem sestoupil do hrobu umělecký zjev absolutní jednoty. Byl téže povahy na jevišti jako mimo ně — herec, člověk a do valné míry i spisovatel kryli se tu naprosto. Jiní herci pro jeviště mění duševní habitus ostatního dne, Bittner ho neměnil. Toliko jej sesiloval, přiostřoval, sem tam dle potřeby nanášel. O tolik, oč potřebuje jeviště silnějších rysů proti pokoji.

Stručnost, úsečnost, břitkost byly jeho markantní rysy. Ve výrazu hereckém právě tak jako v osobním, v mluvě společenské jako v pracích literárních. A v gestech právě tak jako ve slovech, v upjatosti ducha jako těla, v chůzi jako v pohledech, v posledních rozhodnutích jako v prvních nápadech. Tak ve všem ta břitká stručnost u něho se objevovala, že až vyrůstala v nápadnost, v to, co bezděky vyzývá spoluherce k nápodobení.

Vzpomeňte si na řadu Bittnerových úloh, proberte si je poněkud, pokud můžete si je předvesti před oči, a u každé přijdete k poznání úsečnosti ve výrazu, k břitkosti, neb aspoň stručnosti. Ať hrál lidi salonů či bídníky starších her, veseloherní darmošlapy či vážné šlechtice, vždy a ve všem ta vlastnost jednoduchá vystupovala v popředí. Neopouštěla ho úplně, ani když na chvíli bylo mu v úloze státi se poněkud měkkým, citovým či pathetickým jako v úloze Kounice, ani když zdálo se, že pathologickým rázem úlohy barona v Pařížském románu jest naprosto vyloučena. Salonní hře francouzské, jež před lety na jevišti českém kvetla — arci více ku škodě než ku prospěchu původní produkce — býval z prvních jejích opor.

Jestliže František Kolár ku podivu případně uměl na jevišti voditi noblessu starých šlechticů, mimo Kolára nebýval na jevišti nikdo takové šlechtické dressury jako Jiří Bittner — ten synek vesnice. Nebyla to vždy pravá kopie šlechticů skutečných. Sem tam na ní bývalo leccos jen z vojenských důstojníků a ze šlechtictví, viděného na německých jevištích. Ale při tom nejednou ozval se pravý tón způsobu šlechtického a mihl se pravý pohyb. Bývalo to zvláště, když nešlo o silné pohnutí, nýbrž o klidný pohyb, jehož odměřenost byla Bittnerovi blízka.

Bezvadný šat salonu přispíval vždy k udržení pravé illuse tak jako jistá ohebná lehká ocelovitost pohybů a dosti suchý charakter

hlasu, odpírající u něho silně výrazům srdečnosti, citovosti, které mu při celém jeho fysickém habitu, zvláště hlasu, nemohly se dařiti přesvědčivě. Kdykoli šlo o ty tóny, působil více dojmem, že v úloze chce býti citovým, nežli že jím skutečně jest.

Jiří Bittner byl umělec, jenž dbal na skutečnou povinnost. Ačkoli se učil někdy dosti namáhavě, nebylo případu, že by ku představení byl přišel, nejsa dostatečně mocen úlohy. Ve zkouškách byl vzorem pořádku. Jen v některých věcech nemohl jej nikdo za celý svět přiměti, aby jednal dle požadavku hry a určení režie: udeření, třeba i jen zdánlivého, bývalý polský povstalec nesnesl, a k prudkému pohybu také ho nikdo nedostal. Nesměla na něj dopadnouti ani hlaveň pušky z plátna ušitá a drtinami naplněná, ani ho nesměl nikdo náhle k zemi povaliti. Bálť se poranění, uslyšev, že u něho i malé, nepatrné zranění by mohlo míti zlé následky.

Manželem byl Bittner tak oddaným, že nejen v životě, ale nejednou i v záležitostech uměleckých dovedl se utihovati stranou, jen aby měla větší volnost činnosti a rozvoje choť jeho Maruška. Jen k vůli ní opustil svého času české divadlo, odešed do ciziny k Meiningským, kde jemu nekynula veliká karriera, kdežto doma byl na místě. A když k vyzvání družstva Národního divadla oba manželé na českou scénu se vrátili, byla to vždy jeho choť, které přál popředí jeviště více než sobě samému: míval vůbec přání jen pro ni — pro sebe velmi zřídka.

Mohlo se považovati až za div, že neodešel, když paní Maruška Bittnerová po letech později opět šla do nejisté, a tentokráte, jak se ukázalo, ne příliš vlídné ciziny, nedajíc se zdržeti v Praze u Národního ani dvojím nesvolením správy Národního divadla k uvolnění její smlouvy, ani důtklivému naléhání manželovu. Bittner tehdy neodešel snad hlavně proto, že byl přesvědčen, že jeho choť se opět brzo vrátí. Tak se i stalo.

Arci jak dříve tak i potom konal vše, o čem mohl jen tušiti, že by přispělo k utišení jejího neklidu a k ukojení jejích přání. Jedno přání, touha po rodině, stalo se bohužel umělkyni ženě osudným — vedlo k její smrti. Neopustilo jí, ani když první případ jí mohl býti pokynem svrchovaně vážným.

Poznav jeho nadání a spůsobilost k režii i zkušenosti, jakých nabyl u Meiningských, dvakráte jsem mu nabízel převzetí režie. Nevzal jí, nechtěje na se bráti námahu a zhusta i malý vděk tohoto úřadu. —

Byv napaden vážnou nemocí v oku a stižen později kornatěním žil, Jiří Bittner po smrti své choti vstoupil do pense. Ale zotavil se po čase, a šetře se hrál opět, až poslední dobou nový záchvat jej odvedl s jeviště a na ně se vrátiti více mu nedopustil. —

Bittnerem odešel českému divadlu zjev umělecky rázovitý a nejedním vzhledem zajímavý. I do r. 1900 v divadle i po r. 1900 při vzájemných návštěvách a častějších setkáních na ulici nebo v tramwayovém voze, kde býval zvláště se svými černými skly typickou postavou, měl jsem příležitost nahlednouti leckdy i do běhu jeho života i do záhybů jeho nitra.

Odešel, proživ život, jehož nejeden osten, nejednu útrapu ukryl všemu ostatnímu světu bezvadným zevnějškem svého vystupování tak jako bezvadnou slušností svého jednání. Býval by ještě rád hrál a rád psal. Smrt jemu udělala přes obojí škrt. —

Fr. Ad. Šubert.

Nové rovy.

Jan Herzer. — B. V. Spiess. — Karel Tomíček. — B. M. Kulda. — Ferd. Marjanko. — J. Macák. — J. Jiroušek. — Marie Dostalová.

Dne 13. dubna t. r. zemřel v Praze a potom na Olšanech byl pohřben dr. Jan Herzer, kdysi profesor reálného a vyššího gymnasia v Křemencové ulici v Praze. Pocházel z Josefova, kdež se narodil 13. listopadu r. 1850. Studoval v Hradci Králové a v Praze, pobyl i v Paříži a v Lipsku, načež stal se supplujícím učitelem jazyka francouzského na reálce v Hustopeči a potom v Kroměříži. Odtamtud byl r. 1876 povolán do Prahy na gymnasium, jež tehdy mělo sídlo ve Spálené ulici, a tam strávil všecka ostatní léta svého působení veřejného. Nějaký čas byl také lektorem na české technice. V prázdninách r. 1901 byl dán na odpočinek, jehož vyžádati si přiměla jej vleklá prsní choroba. Herzer vedle horlivé a svědomité činnosti školní byl také, pokud mu stačil čas a zdraví, neúnavně činný literárně. Slovesné práce jeho souvisely s odborem, který si vybral za životní povolání. Francouzské literatury týkají se programové práce jeho o Voltairově Henriadě a o životě a spisích Jeana Rotrona, jakož i články v Ottově Naučném slovníku, kamž zpracoval do prvních svazků mimo to také hesla z písemnictví španělského a portugalského. Herzer přeložil některé hry divadelní a romány, zejmena Přísahu Horatiovu, Daudetovu Arelatku a román Králové ve vyhnanství, Sardouovu Georgettu a j. Čelné bylo dílo, které vykonal z části s prof. Č. Iblem, s nímž sestavil slovník francouzsko-český, z části sám, vydav slovník česko-francouzský, z něhož potom pořídil také menší vydání příruční. Poslední dobou vydával svůj slovník česko-německý. Známost francouzského jazyka platně pomáhaly šířiti jeho knihy školní, zejmena Učební kniha jazyka francouzského pro školy střední, podobná kniha pro školy měšťanské, Skladba jazyka francouzského a Cvičebná kniha ku překladům na jazyk francouzský. Dále vydal Herzer Učebnici jazyka německého, pokoušeje se jí uvesti v platnost methodu analyticko-direktní, která nyní snad již všude u nás nastoupila na místo suchého, nepraktického theoretisování grammatikářského, a zpracoval známou Mussafiovu Mluvnici jazyka italského. Z řad našeho profesorstva středoškolského odešel v něm muž, který jedinou útěchu po neradostné lopotě úřední i po trudech soukromého života nalézal v neúnavné práci; jí oddával se s rozkoší, jakou přináší dosažitelnost cenných výsledků, a s čilostí, jakou se vyznačovala jeho osobnost, pokud jí nezlomila zákeřná choroba.

V témž týdnu — dne 17. dubna t. r. — odebral se na věčnost Bedřich Vilém Spiess, profesor reálných škol a pilný vzdělavatel našich dějin literárních. Narodil se 2. ledna r. 1842 v Písku, studoval na tamním gymnasii a na universitě v Praze, působil na reálce Litomyšlské a strávil značnou část života v Hradci Králové. Roku 1899 vstoupil do výslužby a přesídlil do Prahy, aby se s plnou chutí a neumdlévajícími silami oddal zalíbeným pracím slovesným. Zemřel na Smíchově a došel posledního odpočinku na slunných, povýšených Malvazinkách. Spiess vydal jediné dílo knihové, Výbor z literatury české doby střední, za to však prací jeho, roztroušených po různých časopisech, bylo by několik důkladných svazků. Zmíněný Výbor, vydaný r. 1876 nákladem Pospíšilovým v Hradci Králové, jakožto snůška látky čestně se řadí ku pracím Erbenovým a F. L. Čelakovského. Spisovatel rozděluje střední dobu na období od Husa po Ferdinanda I. a odtud po bitvu Bělohorskou. V každém oddíle pak řadí k sobě ukázky z jednotlivých spisovatelů dle obsahu, takže jeden spisovatel vyskytá se na místech různých. Cenná a pozoruhodná jest studie, kterou Spiess uveřejnil v Osvětě r. 1876 a 1877: Jan Kocín z Kocinétu a jeho doba, kdež po zásluze ocenil proslulého svého krajana humanistu a objasnil styky a snahy jeho vrstevníkův. Doplňky ku práci této podal v Časopise Čes. Musea r. 1901.

Rozsáhlou práci věnoval profesor Spiess starší literatuře lidové; rozpravy jeho však jsou bohužel umístěny ze značné části v krajinských listech, zvláště v Otavanu v letech 1863—1880, a v Píseckém časopise Prácheň, jež redigoval a vydával roku 1864, kdež ovšem nejsou dosti přístupny. Nicméně zůstává zásluhou Spiessovou, že obrátil pozornost k věci, jež u nás teprve mnoho let po jeho počátcích upoutala povolané odborníky, a že otištěním rukopisů oživil pamět plodů, jež těšívaly naše předky. Z jeho dějepisu české novellistiky zasluhuje zmínky zvláště: Život Ezopův; Apollon, král Tyrský; Kronika o Štilfridovi; Kronika o Bruncvíkovi; Kronika o Jovianovi, císaři římském; Bryselda aneb slušná nepravosti pomsta; Walter a Gryzelda (v Besedě r. 1864 a v Listech filolog. r. 1877) — vesměs dle rukopisů z 15. a 16. století. — Zvolenou látku sledoval časovým pořadem také dále. Uveřejnil v Písku r. 1868 Historii o doktoru Faustovi z r. 1611, České povídky po r. 1620 (ve Světozoru r. 1869), Povídky české z dob úpadku národního (Kroniku o Alexandrovi a Ludvíkovi z r. 1736, Genovefu z r. 1757 a Kupce Benátského z r. 1782) a j. Hledě k lidové povídce obíral se dobou našeho probuzení, a to časy před Krameriem a za Krameria, ještě později, ukládaje své příspěvky do Věstníku českých profesorů, Prusíkova Kroku, Českého Lidu a jinam; sem náleží na př. Divadelní hra lidová o sv. Jiří mučedlníku, rozprava o Mladším Robinsonovi, Rybrcoul na Krkonošských horách, České Amazonky a j. Řadu rozprav místopisných a dějepisných, hledících k Písku, Vodňanům, Zvíkovu a zvláště k Hradci Králové přinesly z pera Spiessova Poutník od Otavy, Otavan, Polabské Noviny, Polaban a Ratibor, kdež jsou uloženy též jeho rozpravy kulturně historické. Spiessovy práce tohoto druhu přinesly také Světozor r. 1871 (na př. První kacířové v Čechách), Osvěta

r. 1873 (Klášterní školy a žáci ve středověku), Národní Listy a j. O věcech jihoslovanských psal Spiess do Světozora r. 1883 a do Slovanského Sborníku 1884—5.

Odebrav se do Prahy na odpočinek, Spiess ponořil se opět do studií archiválních. Zdá se, že mu tanul na mysli vzor Z. Wintra, jenž z archivů vyvážil již nepřeberné poklady látky kulturně historické. Soudíme tak z pěkné práce, která vyšla v lonských Květech s názvem »U divého muže, obraz ze života dřevních sousedů Malostranských. Zvláště procesování měšťanů o nemovitý majetek zdařilo se tu autorovi vystihnouti živě a názorně. — V té době Spiess shrnul své výzkumy filologické o místních jmenech českých v konečné dílo, jež bylo předloženo České akademii. Že je to práce široce založená, soudíme z ukázek, jež autor uveřejnil ve výročních zprávách reálky Kralohradecké a v rozličných časopisech.

Zabýval se také myšlenkou vydati anthologii ze vší literatury světové pro žáky škol středních, což by byla kniha jak svrchovaně potřebná, tak záslužná. Že zesnulý byl plně s prací takovou obeznámen, svědčí jeho Ukázky z poesie světové, které uveřejnil ve Věstníku čes. profesorů. Napsal také některé úvahy pedagogické do Kroka, Školy a života a Paedagogia, pojednání genealogická do Památek archeologických a posudky o pracích literárně historických do Osvěty. Za činnost tak rozsáhlou stal se také dopisujícím členem České akademie. Ušlechtilá skromnost a upřímná láska k našemu jazyku a jeho minulosti zdobila tohoto muže, jenž právem zasluhuje trvalé paměti.

Z řad starých vlastenců odešel na věčnost dne 16. dubna t. r. v Sedlčanech dr. Karel Tomíček, kdysi advokát v Pelhřimově. Tomíček narodil se 11. února r. 1814 v Poniklém na Jilemnicku, studoval na akad. gymnasii v Praze, kdež byl spolužákem Riegrovým. Stav se r. 1846 doktorem práv účastnil se horlivě našeho života veřejného. Roku 1848 byl zvolen do Národního výboru, potom byl poslancem na říšské radě a na sněmu zemském, ale zanechal této činnosti r. 1868. Psával do Národních Novin a do Slovana politické články zvláště z oboru zákonodárství. V novější době přispěl ku Pamětem starých vlastenců, které uveřejňoval Hlas Národa, a r. 1884 vydal první část »Upomínek na doby národního uvědomění lidu českého a na postavení jeho na sněmu říšském a zemském.«

Ctihodný kněz starého rázu, pravý patriarcha mezi mladším pokolením, Beneš Method Kulda zesnul dne 6. května t. r. na Vyšehradě. Zvěčnělý narodil se 16. března r. 1820 v Ivančicích na Moravě. V dětství býval žákem vlasteneckého kněze a spisovatele Tom. Procházky; studoval v Jihlavě a v Brně, kdež v theologii působil naň Sušil. Vysvěcen jsa r. 1845 na kněze kaplanoval v Židlochovicích, v Lodenicích a v Hobzí, načež stal se duchovním správcem v ochranovně, kterou v Brně založil kněz hrabě Sylva Taroucca. Ochuravěv z namáhavé práce odebral se na léčení do Rožnova. Pobyt v tomto kraji měl důležitý význam zvláště pro literární tvorbu Kuldovu. Seznav rázovitý lid tamní, oblíbiv si jej a získav jeho plnou důvěru, Kulda jal se sbírati a zapisovati lidové pohádky a pověsti a vedl si při tom tak, že bude vždy čítán k nejpřednějším sběra-

telům prostonárodního podání našeho. Zapisovalť co možná věrně a dbal pečlivě zvláštností dialektických. Činnosti této, k níž ho přímo vybídl Sušil, vzpomínal ještě po letech s radostí. Svědčí o tom vypravování jeho v Čes. Lidu I. r. 1892 str. 440, kde se zmiňuje také o tom, jak A. F. Hilferding jeden exemplář jeho Pohádek všecek rozstříhal pro zápisky svých studií filologických. V Rožnově strávil Kulda dvoje prázdniny — jedny spolu se Sušilem, který tam doplňoval svou sbírku lidových písní — a zapsal 124 národní pohádky a pověsti, které prvně vyšly tiskem v Brně r. 1854, k čemuž doplňkem byla sbírka pověr a her, kterou Kulda poprvé uveřejnil v Časopise Matice Moravské. Podruhé vyšly tyto Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry z okolí Rožnovského ve dvou svazcích v Kobrově Národní bibliotéce r. 1874. Sbíraje pohádky sám velmi vhodně, Kulda vyzval k téže činnosti i jiné kněze. Tak sbíral v okolí Olešnickém Jan Pleskáč (zemř. r. 1873), v okolí Kamenickém Karel Orel a v okolí Sloupském známý překladatel Brodzińského Jan Soukup (zemř. r. 1892). Tyto sbírky Moravských národních pohádek vydal Kulda, nedospěv k nim dříve pro jiné práce, teprve po r. 1892, tedy po smrti sběratelů.

Roku 1859 přesídlil Kulda do Čech, stav se farářem na Chlumu u Sedlčan. Jako prve na Moravě, také zde působil horlivě pro vzdělání a zušlechtění lidu, užívaje volného času stále k různým pracím literárním. Vydal tři svazky svých kázání, vydával v Olomouci Posvátnou kazatelnu, napsal životopis Tomáše Procházky, vydával drobné brošury a populární spisky pro lid, psal a tiskl různé, zejmena vánoční písně a deklamovánky pro mládež, pokusil se o zveršování legend, redigoval Kalendáře (Poutník, Kalendář Svatováclavský), psal do časopisů atd. Z různotvárných prací těchto dvě knihy zasluhují, abychom se o nich zvláště zmínili. Míníme cenné, ladně spořádané a lehce psané dílo theologické Církevní rok (6 svaz.) a Svatbu v národě československém, kterýžto spis, vydaný před pracemi Bartošovou, Václavkovou, Vyhlídalovou a před prací podepsaného pisatele, dožil se čtvera vydání. Kuldova Svatba má jen nepatrnou cenu folkloristickou, poněvadž spisovatel, jak sám připomíná, měnil teksty písní i promluv a říkání svatebních, kde se mu slova lidu zdála poněkud obhroublými. Přidával také ledaco svého. Přes to jest význačná jeho snaha zachovati staré zvyky národní právě tím, že by z nich bylo odstraněno, co by někoho mohlo urážeti a k výtkám vybízeti. Z té snahy Kulda pořídil knížku, jež vlastně měla býti především rukovětí pro družby a mládence svatební.

Na novém působišti svém stal se Kulda záhy vikářem a r. 1865 byl zvolen také za poslance na zemský sněm. V dobách persekuce byl r. 1869 žalován spolu s knězem J. E. Bílým z rušení veřejného pokoje, jehož prý se dopustili sepsavše a vydavše brošuru »Církev a společnost«, byl však uznán nevinným. Roku 1870 stal se kanovníkem Vyšehradským a v úřadě tom strávil ostatek požehnaného života svého, jehož poslední léta byla zkalena trapným neduhem — oslepnutím.

Dne 13. května zemřel v Praze Ferdinand Marjaňko. Byv zrozen r. 1845 v Kosmonosích, studoval na fakultách filosofické a

theologické, stal se r. 1873 v Jičíně redaktorem Krakonoše, přešel pak do redakce Pražského Brouska a r. 1875 založil v Slaném konservativní list Svornost. V Slaném strávil 15 let a účastnil se boje, který u nás tehdy zuřil mezi českými politickými stranami. Marjanko v zápasích se Slanským Svobodným Občanem zachovával vždy jistou míru noblessy, kterou se jeho povaha vůbec vyznačovala. Přesídliv do Prahy pobyl krátký čas v redakci Národní Politiky, načež se stal tajemníkem Ústřední hospodářské společnosti a redaktorem Českých listů hospodářských. Úřad svůj zastával velmi svědomitě a pečlivě se staral zvláště také o výroční hospodářské výstavy Svatojanské. Za mladších let byl i mimo práci žurnalistickou literárně činný, psal drobné povídky, uveřejnil několik překladů z ruštiny a zejmena upozornil na sebe překladem Písní Anakreontských, vydaným r. 1884.

Z řad dorostu žurnalistického vyrvala smrt dva nadějné příslušníky tohoto stavu dříve, než mohli plnou měrou užiti pěkného nadání svého. V Hradci Králové zemřel 12. dubna t. r. žurnalista Jaroslav Macák, který pod pseudonymem J. Klen vydal aktovky Mezi životy a Zákony; a 27. dubna následoval ho v Král. Vinohradech ve věku teprve 23 let Jaroslav Jiroušek, který vydal několik knih překladů z frančtiny. *F. V. Vykoukal.*

Marie Dostalová, mladistvá malířka vzácného nadání, zemřela koncem března v Praze, dosáhnuvši jenom věku 24 let. Byla žákyní Ferd. Engelmüllera, jenž ze studií a skizzí jejich uspořádal o velkonočních svátcích ve svém atelieru na Nábřeží výstavku, která ukazovala její horečnou snaživost a žíznivou touhu vnímati a osvojiti si prostředky k malířskému podání viděného a vycítěného. Ve výstavce nescházely ani její malby, na nichž byl zřejmý vliv učitelova malířského nazírání a dikce jeho, ale více tam bylo důkazů silného osobitého nadání a samostatnosti, k níž Engelmüller svou žačku vésti se snažil. Letos vystoupila mladá umělkyně na veřejnost, a byla by se asi stala z nejvítanějších zjevů krajinářského dorostu na našich výstavách. Výstava Engelmüllerem uspořádaná byla pěkný čin učitelovy sympatie k mnohoslibné žačce. *R. T.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. května 1903.

Sjezd svobodomyslné strany. — Sněmy. Říšská rada. — Slovinci v Terstu. — Obstrukce v uherské sněmovně a její cíle. Trhliny ve většině. Demonstrace proti rakouské hymně před králem. — Národní hnutí v Charvátsku. Železnice a maďarisace. Zatýkání. Vojenská strana proti banovi. Fanfary uherských sněmovníků. — Povstání v Makedonii. Srážky. Pumy. Dynamitový útok na Soluň. Politika vyhlazení bulharské intelligence. — Turecko a Bulharsko. »Naděžda« v Sebastopoli. — Kníže Ferdinand u Loubeta. — Německý císař v Kodani a Římě. — Anglický král v Portugalsku, Italii a Francii.

Proti potržce hrozící v klubu českém na říšské radě svolán byl *sjezd důvěrníků svobodomyslné strany*, který za předsednictví prof. dr. Blažka a účastenství 438 členů dne 26. dubna v Praze se konal. Resoluce od výkonného výboru připravená a od dr. Herolda

odůvodněná jednohlasně přijata. Dr. Heroldovi tanula na mysli jednotná strana státoprávní jako demokratická a svobodomyslná, která by pojila v sobě všechny odstíny smýšlení. Klubu prý náleží vésti nejostřejší opposiční boj proti ministerstvu Koerbrovu a centralistické vládní soustavě, ale zároveň rozhodovati o vhodných prostředcích boje. Resoluce klade důraz na státní právo, nedílnost království, rozmnožení politické a národní moci, zastoupení Čechů ve vyšších státních úřadech, rozšíření právomoci sněmovní; co do taktiky hlásá kázeň a solidaritu poslanců a rozhodování o krocích proti vládě dle okamžitých potřeb a okolností, při čemž obstrukce není vyloučena.

Tři *zemské sněmy*, dolnorakouský, štyrský a korutanský, byly v době velkonočních prázdnin svolány k vyřízení naléhavých zemských potřeb. Do 20. dubna byly zase ukončeny, přece však nalezeno pro ně více času než pro sněm český, což platí zejmena o dolnorakouském sněmu, který obrátil k sobě pozornost (20. dubna) i vášnivým útokem Luegrovců proti místodržiteli Kielmanseggovi.

Říšská rada sestoupila se po velkonocích 21. dubna opět k první schůzi. Kdy by nějakou osudnou náhodou se ztratily ze světa zápisky o její zákonodárné činnosti, příští historik by toho ani nepozoroval. Pikantní jest hrozba Všeněmců, že přestanou podporovati spolek rakousko-německý, když říšský kancléř Bülov bude velebiti Maďary a uherské Němce jim dávati na pospas, jako byl učinil ve své sněmovní řeči. Dvě schůze (28. dubna a 1. května) vyplnilo rokování o pilných návrzích agrárních, aby obchodní smlouva se Srbskem byla vypověděna, poněvadž jmenovitě dovoz srbského dobytka stlačuje domácí ceny. Dvou schůzí vyžadovalo rokování o neblahých poměrech, které v Olomoucké diecési zavládly za vlády arcibiskupa Kohna, o stíhání, odsuzování, věznění a vypovídání některých kněží a zvláště o případě, že byl arcibiskupovi od poštovního úřadu nezákonným způsobem k fotografování propůjčen originál telegramu, pseudonymně jemu zaslaného. Na arcibiskupa pronášeny mnohé těžké žaloby, ale rokování skončilo se tím, že sněmovna nebyla způsobilá k usnášení: celé strany z ní při hlasování zmizely. — O studentských demonstracích na universitě Vídeňské rokováno bez konce 12., 13. a 15. května. Takořka mimochodem přijat (13. května) zákon o zrušení kaucí úřadnických, kterým nejméně 30.000 úřadníků prokázáno bude dobrodiní, že jim vráceny budou kauce a příště nebudou již požadovány.

Jen řídce konají se schůze říšské rady, aby výbory měly času rokovati o předlohách vyrovnání uherského. Však ani ve výborech nejeví se chuť ku práci, schůze váznou a často nebývají způsobilé k uzavírání. Zřetelněji už se nemůže dokumentovati nepřirozenost a nespůsobilost Vídeňského parlamentu jako zástupce národů.

V Terstu a okolí konány volby do městského zastupitelstva, kteréž jsou zároveň také sněmem Terstským. V Terstu zvítězili Italové, za to v celém okolí Slovinci, získavše všech 6 mandátů předměstských. I většiny tu byly tentokrát značné a opravňují k naději, že Slovinci této posice už neztratí.

V Uhrách od ledna trvá obstrukce, která veškeru sněmovní činnost maří a v maďarské veřejnosti vždy větší dochází opory.

Jelikož nemaďarské národy nemají ve sněmu téměř žádného zastoupení a v zemi jen trpně přihlížejí k maďarskému hnutí, ostávají bez významu. Hnutí to má na mysli mnohem více než odvolání braneckého zákona. Jde o armádu a samostatné uherské vojsko. Nemůželi se opposice hned honositi úspěchy, připravuje aspoň půdu další akci. O maďarské hnutí opírají se také vůdcové Košut a Barabas. Hromadné deputace přicházejí do sněmovny a žádají nejen za odvolání braneckého zákona, nýbrž i za odstranění společného vojska. K nemalé mrzutosti vládních kruhů Pešťských předseda sněmovny hr. Apponyi okázale přijímá tyto deputace a má pro každou i několik povzbuzujících slov. Lidu maďarskému jest hnutí toto sympathické. Széll drží se politiky vyčkávací. Chce opposici nechati volnost, až by sama přišla ku poznání, že dále to tak nepůjde.

Ačkoliv sněmovna předlohy nevyřizuje, jest rokování její poučné. Viděti z něho, k jakým koncům spěje dualismus a spojení Uher s Rakouskem. Jsouc bojem proti společné armádě má obstrukce na očích i všechny jeho důsledky, tak dokazovali Barabas a Košut, jak se jim příčí, slyšíli *rakouskou a uherskou hymnu.* Hymna »Zachovej nám, Hospodine« byla vysyčována na ulicích, v divadle i v soukromí. Na veřejných místech přehlušována hudba povykem. Ministr zemské obrany hájil sice vojenský a mezinárodní význam hymny, ale vývody svými vzbudil jen tím větší bouře. Ve školách není hymna ta zavedena, ale opposiční poslanec Pap vypátral, že přece jest v školních knihách, a obrátil se v té příčině ostře proti ministru vyučování. Ministr odmítal (29. dubna) toto podezření. V žádné školní knize prý není píseň »Zachovej nám« a v žádné střední ani obecné škole prý se nezpívá. Výjimku činí j n dvě knihy, a to náboženských škol kalvinských sedmihradské reformované synody a škol katolického biskupa v Jágru. Ježto prý píseň ani nápěv neobsahují žádné nezákonnosti, ministr proti knihám nezakročil. Neodvislé strany ani tím vyjádřením nebyly spokojeny.

Rokování o povolení prozatímného rozpočtu od 1. května na čtyři měsíce nebylo skončeno, a takž od května nastal v Uhrách *stav mimozákonný.* Síra a oheň s nebe sice nepršely, jak předpovídala vláda a opposice, nýbrž vše šlo starým krokem dále, ale půtka ve sněmovně se tím jen ještě více přiostřila. V župách a na ulicích Pešťských opětovaly se demonstrace. Neodvislí vydali svá hesla o politické hostině (28. dubna), jíž na tisíc osob se súčastnilo a k níž 500 studentů s lampiony se dostavilo. »Chceme býti v Uhřích jen Uhry!« hlásal Košut a odmítal všeliké spojení s rakouskými zeměmi. Barabas dovozoval, že »nynější boj musí býti dobojován, aby se učinila přítrž soustavě, která 37 let v Uhřích panuje a od Maďarů jen peníze a krev vymáhala. Nyní probudil se maďarský lid.«

Předseda ministerstva vydal nařízení, aby se daně sice přijímaly, ale na nikom nevymáhaly, dokud rozpočet nebude povolen, a všechny exekuce aby se zastavily. Sněmovna má v tak povážlivé době ostati pohromadě a rokovati.

Branecký zákon a prozatímný rozpočet ostaly nevyřízeny a 8. května položen ve sněmu na denní pořádek návrh předsedy mi-

nisterstva, aby zvolena byla *kvotová deputace*. Ani ten však nedošel milosti opposice. Hned na počátku jednání vytkl Eötvös, že se institucí kvotových deputací přespříliš rozmnožuje moc koruny již tak veliká. Ostří řečí namířeno i tu proti braneckému zákonu a proti všemu, co s vojskem souvisí. »Dokud bude míti armáda německé velení a černožluté prapory, dotud neobdrží už ani jediného vojáka,« prohlásil Eötvös jako zásadu neodvislých. I proti volbě kvotové deputace prováděna obstrukce, tak že ani do 18. nebyla vyřízena. Rakouské hymně dala opposice jmeno »katovská,« anať prý byla hrána při popravě Aradských mučedníků, což Széll a Féjerváry popírali.

Dne 13. května zavítal do Pešti mocnář a od jeho příchodu očekáván příznivý účinek na veřejné smýšlení. Posily a povzbuzení ze strany koruny potřebovala především vládní většina, v níž se vyvinuly dvě skupiny, Apponyiova a Štěpána Tiszy, jež se chystaly k samostatné akci. Za to nádherná slavnost Dunajská k uvítání krále 13. večer pořádaná byla ve smyslu Košutovském silně rušena. Nábřeží, zahrady a Dunaj zářily v světle tisícerých žárovek, když král s arcikněžnou Marií Josefou vstoupil na přední estrádu zámecké zahrady. Monitor Dunajský vypálil 21 ran a vojenské hudby zahrály rakouskou hymnu. »Abcúg katovská hymna!« ozvaly se pokřiky z obecenstva, jmenovitě studentstva. »Košutovu hymnu!« Rakouská hymna ještě nedohrána, když zpěvácký spolek spustil hymnu maďarskou; obecenstvo zpívalo ji smeknuvši s hlav. Maďaři theorii sněmovních debat přenášejí hned do životní praxe.

V Charvátsku prorazila si průchod *nevole národa proti maďarskému panství.* Na počátku dubna vznikly v Záhřebě proti maďarským nápisům a znakům na železnicích demonstrace, které se opětovaly a rozšířily na celé Charvátsko. Nápisy a znaky ty zjevně odporují zákonu, který v Charvátsku pro společné věci s Uhry stanoví znak obou zemí spojený korunou sv. Štěpána a jazyk charvatský jakožto v zemi úřední. Ale rozpínavost maďarská činila z železnic v Charvátsku zvláštní maďarskou držbu s maďarským jazykem. Zřízenci a úředníci železniční nechtějí charvatsky rozuměti, a pro dítky jejich zřizovány maďarské školy. To vždy více popouzelo lid, zvláště když se k tomu družila i rozhorlenost proti Maďarům pro útisk politický a hospodářský. Schůze lidu, za něž opposice žádala, byly vesměs zakazovány. Železničnému spojení s Dalmacií a jiným drahám, Charvátsku nutným, staví se Maďaři soustavně na odpor. Selský lid i v krajích velmi úrodných trpěl loni hladem a za příčinu vší bídy považuje Maďary a maďarony. Lid ničil maďarské nápisy, ale vládní moc je nahrazovala vždy zase novými. Demonstrace jedva potlačené na jednom místě propukaly na mnohých jiných, tak v Karlovci, Križevci, Osěku, Sisku, Sušku; v Glogovici počal úřadovati vojenský soud; jinde užívalo vojsko a četnictvo i zbraně. V obvodu Likánského hraničářského pluku bouří se lid proti banovi a Maďarům. Po celé zemi nastalo zatýkání, zatčeni také dr. Potočnik, známý spisovatel farář Jan Jemeršić, dva redaktoři »Obzoru« a mužové jiní, také kněži. V noci na 10. května rozlétlo se po celé zemi velké množství spisků protimaďarských, po jejichž původcích vláda marně pátrá. Vyzývají k strhání maďarských pra-

porův a nápisův a ostře se při tom vyslovují proti maďarské vládě v Charvátsku. Na domnělé jejich původce, žurnalisty Marjanoviće a Syrovatku, vydán zatykač. Z Glogovice přivedeno 84 sedlákův a 4 selské ženy v okovech do Belovaru. Jest patrno, že se probouz starý hraničárský duch.

Zkalil se i poměr mezi banem Khuenem Hédervárym a generály. Podmaršálek Čanić jako velitel zemské obrany charvátské vyložil prý banovi, že tato obrana nemůže býti vysílána proti demonstrantům; pokoj byl prý by zjednán, kdy by ban odstoupil. Canić povolán byl do Vídně, a generál Berchtolsheim přijel do Záhřeba. Ani on nemohl s banem souhlasiti. Ban měl pak též slyšení u císaře, a jelikož se těší plné podpoře uherské vlády, podržel asi vrch.

Bouřlivý ohlas budí události charvátské v uherské sněmovně, kde jmenovitě poslanci strany neodvislosti hromují a blesky metají po Charvátsku. Maďarské listy přinášejí zevrubné zprávy, jak prý se v Charvátsku nohama šlape státní jazyk maďarský a svrchovanost Maďarů. Barabas za souhlasu celé opposice horlil (12. května), že »na charvátském území život ani statek Maďarů nejsou jisty.« Od předních vzdělanců do poslední luzy jest prý v Charvátsku vše prosyceno nenávistí proti Maďarům. »Jest rozšířeno mínění, že vše musí býti vyhlazeno, co jest maďarské.« Charvátský lid prý se domnívá, že s touto nenávistí souhlasí král. V Brodě trnuli prý maďarští železniční úřadníci v úzkostech, když bylo stříleno do nádražní budovy a povolané vojsko se nedostavovalo. Luza volá prý na shromážděních: »Smrt všem Maďarům!« V sněmovně ozvali se hlasové: »To je návod z Vídně!« Jinde, pravil Barabas, musejí se Maďaři strachovati o životy svých žen a dětí. Hlasové: »Zcela jako r. 1848!« Řečník toužil i na krále, jenž prý není dobře zpraven, jinak by tomu učinil přítrž. Charvátsko jest prý na prahu revoluce. »Uhry nesmějí k tomu déle lhostejně přihlížeti, nýbrž musejí se uchopiti všech prostředků moci, aby opanovali situaci.« — Ovšem ne Charváté, ale Maďaři jsou to, kteří si vedou zcela jako r. 1848, místo práva provádějí násilí. Předseda ministerstva Széll pravil o hnutí charvátském, že jest obdobné uherskému, propuklo prý současně, a až přestanou bouře uherské, přestanou prý i charvátské. Ale bojovného ducha maďarského vláda nezažehnala. U Maďarů si vláda a opposiční tygři vždycky hrají do rukou — a jde jim to znamenitě k duhu.

Turecku nepodařilo se potlačiti *povstání v Makedonii*, to nabylo větších ještě rozměrů. Malé čety, jež dříve po různu byly napadány, rozmnožily se a dosáhly v jednotlivých končinách mezi sebou spojení. Srážky s Turky trvají déle, někdy několik dní, a vedou se obyčejně tak, že té i oné straně docházejí posily. Turci vystupují všude s velikou přesilou, a kde povaha půdy dopouští, vedou i jízdectvo a děla do pole. Povstalci mají větší rychlost v pohybech a užívají dynamitových pum, které v řadách tureckých působí postrach. Na vzdor veliké odvaze a hrdinnosti bulharských čet obmezovaly se výsledky dosavadních srážek jen na to, že se povstalcům podařilo uniknouti. Velké srážky svedeny jmenovitě 19. dubna u Radoviště nad Strumicí, dále pětidenní boj u Smilinců, kde padli i dva žáci Sofijského gymnasia, u Seliště a Gabrovských hor, na výšině Gotenu

a mnohé menší srážky po různu. Ranění se z Předvardarska většinou dopravují do Bulharska a tam hledají útočiště i ti, kteří by jinak Turkům nemohli uniknouti. Mnoho statečných mužů pohynulo již na bojištích, a jejich jmena a památka oslavuje se v Bulharsku jak panychidami tak slovem i tiskem.

V noci na 30. duben pobouřena byla turecká veřejnost *dynamitovým útokem na Soluň* podniknutým. Povstalci zapálili a rozkotali banku Osmanskou, pobořili banku Mitelenskou, tureckou poštu a některé jiné budovy. Na padesáti místech vybuchly dynamitové pumy. Před tím již staly se pokusy o vyhození tureckých vlaků a spálena francouzská loď »Guadalquivir,« ač v tomto případě nebylo zjištěno, zda skutečně od povstalců. Vyšlo na jevo, že útok byl již delší dobu v Soluni připravován. Smělý čin povstalců v městě plném vojska měl kruté následky pro bulharskou menšinu obyvatelstva. Velikou většinu tvoří tam španělští židé. Z té strany nebyl fanatismus podněcován, za to úředně vštípen tureckému vojsku. Když výbuchy utichly, komandováno turecké vojsko do obou bulharských okresů, Vardarského a Kukušského, a do všech hostinců a budov jejich. Vojsko napořád zatýkalo a vraždilo bezbranné a nevinné, majíc rozkaz skoliti každého, kdo by se postavil na odpor. Dva hřbitovy přeplněny jsou mrtvolami, jichž mnoho vházeno i do moře. Bulharský kněz Stamat zavražděn i s rodinou. Profesoři a učitelé bulharští s velikým počtem jiných uvrženi do žaláře. Francouzský konsul se posléze zastal vražděných.

Hnedle potom následovalo *přepadení Bulharů v Bitolji*, hlavním městě západní Makedonie a důležitém středisku bulharském. Mnoho Bulharů přišlo tu o život. Dne 8. května byla ve Velesu, značnějším městě nad Vardarem, vyhozena *džamie do povětří* a pohrobeno v jejích troskách mnoho mahomedánů. Útok spáchal dynamitovými pumami »rytíř smrti« Popov, jenž se pak zastřelil. Povstalci maji ve své organisaci zvláštní gardový sbor. *rytířstvo smrti*, které jest odhodláno k všelikým útokům dynamitovým a životy své posvětilo osvobození Makedonie.

Turecká vláda rozhodla se pro jednoduchý utišovací prostředek. Poněvadž mezi vzdělanou třídou myšlenka osvobození Makedonie má mnoho přívrženců a se vzdělanými jdou i nevzdělaní, jala se hromadně *zatýkati veškeru intelligenci bulharskou* v Makedonii, kněze, učitele, profesory, přední měšťany. Záměr svůj: oslabiti organisaci revoluční, zřejmě prohlásila. Vrhá tedy do žalářů sta osob, nevědouc, je-li z nich která něčím vinna.

Albánci na Kosovsku posud tvoří hrozivou moc, a sultán přese všecko své slibování nechce s nimi se rozdvojiti. Jsou mu příliš cenným živlem dle zásady: »nepřítel mého nepřítele jest můj přítel.« Turecké prapory po zavraždění ruského konsula Ščerbiny na Kosovsku soustředěné podnikly sice několika proudy výpravu do albánských krajin, ale s žádným nepřítelem se neutkaly. Do Skadru za valie ustanoven Albáncům přátelský Hajdar paša.

K nepříčetnosti podrážděna událostmi Soluňskými obrátila se turecká vláda proti Bulharsku, svalujíc na ně vinu všeho, co se bylo přihodilo. Podávala mu i ultimatum. Předseda ministerstva

dr. Danev, spolu ministr zahraničných věcí, *nepřijal turecké noty* a prohlásil, že jest hotov odpověděti, budeli podána ve formě slušné. Na dokazování turecké, že všechen dynamit povstalců pochází z Bulharska, odpověděl ve vládním listě, že dynamit pochází z Turecka. Anarchie a úplatnost v Turecku panující usnadňuje prý zasílání dynamitu i tureckými celnicemi. Zároveň se oběžníkem obrátil k mocem evropským, ukazuje na turecké ukrutnosti v Soluni, vraždění i nevinných dítek, na anarchii v Turecku panující, a dokládaje, že i mírní živlové zatlačují se takto do tábora krajních stran. Mírumilovná politika Bulharska značně prý tím trpí.

Kníže Ferdinand vrátil se 13. května z Paříže, kde měl rozmluvu s presidentem republiky Loubetem a ministrem zahraničných věcí. Ještě v noci se v jeho paláci konala ministerská rada, která vedla k odstoupení kabinetu.

Bulharsko pomýšlí nyní také na zvelebení svého *válečného loďstva.* »Naděžda,« nejlepší válečný parník bulharský, připlul počátkem května do Sebastopole a byl vřele uvítán. O hostině bulharským námořníkům na poctu dávané slaven vznik bulharské námořní moci.

Cesty panovníků nemají už zdaleka toho významu, aby vtiskovaly pečeť situaci; ale jako známky přátelských poměrů mezi státy zasluhují pozornosti. Dva panovníci rozjeli se téměř současně po Evropě; »cestovní a řečnický« císař Vilém II. a pohodlný, v klidu si libující anglický král Eduard VII. *Německý císař* miluje překvapení, a překvapením byla i jeho cesta do Kodaně. Král Kristián IX. slavil 8. dubna své 85. narozeniny, a Vilém II. přijel mu 2. dubna blahopřát. Vyměnily ovšem vřelé přípitky, ale Dánska Vilém II. svou cestou asi nezískal.

Rovněž 2. dubna přijel *král Eduard VII.* do Lisabonu. Portugalsko těší se zvláštní přízni Anglie a při všech koloniálních podnicích — kde k tomu má příležitost, jako za boerské války v Africe — podporuje Velikou Britannii. Stará Lusitanie stala se zemí téměř od Anglie závislou. Domněnka, jako by si byl anglický král přijel vzít z rukou portugalského krále Delagojský záliv, nesplnila se, naopak král se osvědčil pro celistvost spřátelené říše. Na cestě své po Středozemním moři stihl 23. dubna na půdu italskou a zdržel se od 24. do 28. dubna v Římě jako host královských manželů italských. Z vyslanecké budovy učinil návštěvu i papežovi. Větší událostí byla cesta jeho do Paříže (1.—4. května). Byl tam přijat s okázalostí jako v Italii, přece však jeho návštěva tu i tam působila jisté rozpaky. Cestu jeho do Říma provázela domněnka, že Anglie a Italie se dohodly o Středozemní moře; zatím ochlazení anglicko-italských poměrů bylo právě ve spojení s rostoucí vřelostí poměrů francouzsko-italských. V tom směru působila tedy cesta Eduarda VII. rušivě jak v Římě tak v Paříži.

Dva dni po odjezdu anglického krále zavítal *německý císař do Říma* a pobyl tam čtyři dni. Jeho vítání v Italii mívá vždy ráz demonstrativní. Přichází starý spojenec z roku 1866, který na němectví klade tak velikou váhu, jako Italové na italství. Cosi jako spojenectví pro budoucnost ohlašuje se vřelostí irredenty, která jinak pro Prušáky není příliš nadšena.

Makedonská otázka. Napsal dr. Lubor Niederle. Za 80 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Rusko-český slovník. Sestavil Vlad. Škorpil. Seš. 4. Sešit za 80 hal. Nakl. J. Otto.

Stručný nerostopis v přehledu. Ku praktické potřebě všeobecné sestavil Jos. Gregor. Za 1 kor. 60 hal. Nakl. Hejda a Tuček.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 16.—19. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Památník vydaný v roce 1903 k oslavě 40letého jubilea prvního divadelního ochotnického spolku »Pokrok« ve Vídni. Nákl. vlastním.

Politická knihovna Hlasu Národa. VIII. O dr. F. L. Riegrovi. Přednáška prof. dr. J. Kalouska. Za 14 hal. Nákl. vlastním.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 7.—10.: Literatura česká XIX. století. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 49.—50. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Rakousko-uherská vyrovnání po roce 1878. Napsal JUDr. Frant. Fiedler. Seš. 3.—8. Sešit za 40 hal. Nakl. týž.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 202.: Lačné rty. Dvě novelly. Napsal Jan V. z Finberka. Nakl. týž.

Repertoir českých divadel. Sv. 107.: Krejčí kavalír. Fraška o 3 dějstvích. Napsal Karel Hora. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Česká knihovna zábavy a poučení. Vydává Ústřední spolek českých profesorů. Pořádá Fr. Bílý. Č. XV. seš. 110.: Sto lidových písní českoslovanských. S rozbory a výklady vydal Fr. Bartoš. Sešit za 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 4.: Libušiny lázně v Bechyni. Napsal dr. H. Daniel. S předmluvou dr. L. Haškovce. Za 80 hal. Nakl. týž.

Přítel domoviny. Seš. 17.—18.: Tichý život. Napsala Vlasta Pittnerová. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 320. a 321.: Na zámku a ve vsi. Povídky. Napsala Marie z Ebner-Eschenbachu, přeložila Anna Řeháková. Za 40 hal. Nakl. J. Otto.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 13.—14.: O budoucnosti lidstva. — Obrat ve vývoji filosofického myšlení a jeho konečný výsledek. Napsal dr. Aug. Smetana. Sešit za 30 hal. Nakl. Jan Laichter.

Povinnost. Dramatický akt. Napsal Ot. Lipský. Za 50 hal. Nákl. »Československé Moravy« v Kroměříži.

Právnický rádce v záležitostech soudních. K informaci širších kruhů podává dr. J. V. Bohuslav. Za 3 kor. Nakl. dr. Fr. Bačkovský.

Politické strany u nás. Napsal Alojs Hajn. Za 1 kor. Nákl. »Osvěty Lidu« v Pardubicích.

Panslavismus. Napsal St. Forman. Za 40 hal. Nákl vlastním.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 7.—9. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých. Napsal dr. V. Mladějovský. S illustracemi. Za 1 k. 20 h. Nakl. dr. Ed. Grégr a syn.

Stará báje. Pověst z IX. století. Napsal Jos. Ig. Kraszewski, přeložil Jos. Koněrza. Illustroval E Andriolli. Seš. 1.—3. Po 48 hal. Nakl. F. Šimáček.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 6. a 7. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Tři mušketýři. Román Alex. Dumasa, přeložil Jar. Vrchlický. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 26.—30. Za 25 h. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Život a příhody Mikuláše Nicklebyho. Napsal Charles Dickens, přeložila M. Charbuská. Díl I. seš. 5. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Rélink. Seš. 12. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XX.: O léčení chorob nervových zvláště elektřinou. Napsal dr. V. Vítek. Za 80 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Pud pohlavní a prostituce. Vývoj a poruchy pudu pohlavního. Napsal dr. O. Rožánek. Seš. 2.—4. Za 60 hal. Nakl. týž.

Vilímkův jízdní řád pro Čechy, Moravu a Slezsko. Léto 1903. Za 40 hal.

OBSAH.

Str.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

OSVĚTA

Číslem tímto počíná se **druhé půlletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 459.—464. (Prusa—Q. v.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 19. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Brožíkovo album. Prémie Zlaté Prahy. Seš. 19. Seš. po 4 kor. Nákl. J. Otty v Praze.

Paridův soud. Obraz Vojtěcha Hynaisa, reprodukce českého uměl. graf. ústavu Unie. Za 20 kor.

Praha. Dvacet pět barevných obrazů Vácslava Jansy. Za 5 kor. Vydal B. Kočí v Praze.

Pantáta Bezoušek. O jeho radostech i starostech vypravuje Karel V. Rais. Za 3 kor. 60 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Salonní bibliothéka. Sv. 108.: Messalina. Obraz ze života starořímského. Napsal Fr. Klement. Nakl. J. Otto.

Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého. Vydal dr. V. Flajšhans. Díl I.: Prolegomena a texty. Za 6 kor. Nakl. Fr. Bačkovský.

Sebrané spisy mistra Jana Husi. Řada I. Spisy latinské. Z latiny přeložil Milan Svoboda, úvody a vysvětlivkami opatřil dr. V. Flajšhans. Seš. 3. Sešit za 40 hal. Nakl. Jaroslav Bursík na Král. Vinohradech.

Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století. Čís. 1.: Spisy M. Jana Husi. I. Expositio decalogi. Vydal V. Flajšhans. Nakl. Jar. Bursík.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 117. Za 1 kor. 48 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 29. Sešit po 25 hal. Nakl. Jos. R Vilímek v Praze.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Fr. Ruth. Obrazem doprovází P. Körber. Seš. 18. Sešit po 60 hal. Nakl. P. Körber v Praze.

Národopisná mapa uherských Slováků. Na základě sčítání lidu z r. 1900 vydal dr. L. Niederle. Nákl. Národopisné spol. českoslovanské.

Názorná květena zemí koruny české. Sepsal Fr. Polívka. Sv. I. Seš. 3.—6. Sesit po 60 hal. Nakl. R. Promberger v Olomouci.

Rakousko-uherská vyrovnání po roce 1878. Napsal JUDr. Frant. Fiedler. Seš. 9.—13. Sešit za 40 hal. Nakl. J. Otto.

Rusko-český slovník. Sestavil Vlad. Škorpil. Seš. 5. Sešit za 80 hal. Nakl. J. Otto.

K protinožcům. Píše Jos. Kořenský. Seš. 15. a 16. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto.

Cesty světem. Napsal E. St. Vráz. Seš. 48. Z Pekingu do Vladivostoku. Sešit za 60 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Paměti starého učitele-vlastence, persekucí postiženého. Napsal Ant. Konst. Viták. Seš. 11. a 12. Za 25 hal. Nakl. Fr. A. Urbánek v Praze.

Riegrova matka Obrázek z Podkrkonoší. Napsala Marie Červinková Riegrová. Se 4 vyobrazeními. Nakl. J. Otto.

Sborník světové poesie. Vydává Česká akademie. Sv. 79.: Thomas Bailey Aldrich. Výbor z poesie jeho. Přeložil Ant. Klášterský. Nakl. týž.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 11. a 12.: Literatura česká XIX. století. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 15.—17.: O budoucnosti lidstva. — Obrat ve vývoji filosofického myšlení a jeho konečný výsledek. Napsal dr. Aug. Smetana. Sešit za 30 hal. Nakl. týž.

Libuše. Matice zábavy a vědění. Roč. XXXIII. čís. 3.: Od jara do zimy. Povídkové obrazy z české přírody od Jana Seidla. Nakl. Fr. Šimáček.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 203.: Stesky a úsměvy. Novely a povídky. Napsal V. Schwab. Nakl. J. Otto.

Vilímkova knihovna. Bílý Samum. Napsal Karel Klostermann. Nakl. Jos. R. Vilímek.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNIK XXXIII — DÍL II

1903

V PRAZE

TISKEM ČESKÉ GRAFICKÉ SPOLEČNOSTI »UNIE« V PRAZE. — NÁKLADEM VLASTNÍM

1903

R. 1903. ČÍS. 7.

OSVĚTA

Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra.

Napsala

Marie Červinková Riegrová.

(Pokračování.)

Divadlo.

Ve schůzích u Komárků vzklíčilo se tak mnohé símě národních a literárních podnikův. Zde to bylo též, kde Tyl tiše a vytrvale připravoval půdu pro svou myšlenku a dávnou tužbu, abychom měli stálé denní divadlo.

Divadlo nikdy v Praze nepozbylo působivosti své na širší třídy lidu; nával ku představením vždy býval veliký. V oné době bylo divadlo české obmezeno na odpolední představení v neděli a ve svátek ve stavovském divadle, kteráž zásluhou Štěpánkovou byla r. 1824 po víceleté přestávce obnovena.

Ředitelství stavovského divadla v letech třicátých po odstoupení Guardasoniho vedli společně Kainz, Polavský a Štěpánek, kterýž býval dříve sekretářem divadla stavovského. Kainz, basista, všímal sobě nejvíce opery, bývalý herec Polavský zase činohry, Štěpánek měl na starosti administrační a finanční záležitosti, při tom pak péči o česká odpolední představení.

V Štěpánkovi — pokud Rieger měl příležitost jej seznati — nebylo ještě onoho nadšení národního, jakým byla prodchnuta generace mladší, nebylo také oné pevné víry v budoucnost národa. Bylť vůbec duch více prosaický a hleděl i při věcech a podnicích národních na praktické stránky.

Česká divadelní představení v divadle stavovském byla pro direkci zdrojem značných příjmů a nevyžadovala skorem žádného nákladu, ježto hráli tu i zpívali dílem herci a zpěváci německého divadla a dílem ochotníci. Těmto direkce neplatila, nýbrž dávala jim benefici, k níž oni sami zvát chodili a četné obecenstvo sezvali.

Elita oné společnosti, kteráž navštěvovala odpolední hry české, byly některé rodiny zámožných mlynářův, sládkův a řezníkův, které ze stavu městského byly se nejméně poněmčily; ostatní obecenstvo sestávalo nejvíce z lidu služebného a dělnického a ovšem i ze studentů, namnoze chudých, z nichž někteří odepřeli si večeři, aby mohli v neděli jíti na české představení. Jeden člen české šlechty pravidelně přítomen býval českým představením: Jindřich hrabě Kolovrat Hrobský, který svou mesalliancí byl se poněkud vzdálil od ostatních kruhů šlechtických.

V celku představení operní provedením vynikávalo nad činoherní. Zpívali v české opeře zejmena: paní Podhorská, rodem Kometová, znamenitá koloraturní zpěvačka, druhé role ženské pak Lucerová, dcera truhláře Lucera, kterýž měl dílnu v restaurantu na Příkopech. Podhorský měl barytonové úlohy, basové Strakatý, tenorové Držka, jenž později dostal se do Výmaru. V představeních činoherních účinkovali zejmena Grabinger, panna Manetínská, později provdaná Kolárová, Magdalena Forchheimová, později žena Tylova, která dříve hrávala po venkově. Menší úlohy hrávaly dvě sestry Schikanedrové, vnučky onoho Schikanedra, jenž byl hercem ve Vídni a psal Mozartovi libreto ke Kouzelné flétně.

Veliké oblibě těšila se hra Štěpánkova »Čech a Němec,« kteráž nebyla jeho původní prací, přepracovalť ji podle starší frašky »Hatmatilka.« Kus ten, jak známo, tak se zalíbil též císaři Františkovi, že když dlel v Praze, vždy představení kusu toho byl přítomen.

V neděli dne 21. prosince 1834 dávána v stavovském divadle po prvé a to ve prospěch kapelníka Fr. Škroupa »Fidlovačka, aneb »Žádný hněv a žádná rvačka,« obrazy z Pražského života od J. K. Tyla s hudbou Fr. Škroupa, a toho večera prvně zazněla u veřejnosti píseň »Kde domov můj.« Rieger s jinými kollegy byl ovšem též tomuto představení přítomen. Vedením divadelních představení v podruží divadla německého — zejmena co se týče činohry, mnozí vlastenci čeští nebyli spokojeni. Tyl zejmena hořel touhou, aby divadlo plnilo úkol, který mu připisoval, a budilo lásku k řeči české i vědomí národní; k tomu bylo však třeba, aby se postavilo na vlastní nohy a nezůstávalo obmezeno na hry odpolední. Ve schůzkách u Komárků, kde o tom rokováno, býval též přítomen měšťan Arbeiter, jeden z nejstarších vlastenců mezi měšťanstvem Pražským, a ten nabídl Tylovi, že mu propůjčí místnost; byla to kůlna na dvoře domu jeho na Malé Straně u zámeckých schodů, jenž nazýván Kajetánský dům.

Tyl a soudruhové jeho hned se dali do práce, aby tato dosti bídná místnost účelu svému byla přizpůsobena, a poněvadž peněz nebylo, sami museli si malovati dekorace. Ovšem že zřízení a výprava toho jeviště nevynikala nad divadla kočujících společností.

Policejní direkce však nechtěla uděliti povolení k těmto pravidelným ochotnickým hrám; po velikých obtížích a těžkostech

konečně k nim svolila jen s tou podmínkou, aby výtěžek představení věnován byl ústavu chudých.

Roku 1835 počalo se hráti veřejně v Kajetánském domě. Počátek představení ve všedních dnech býval v rozličné hodiny, ve čtyři, o půl páté, konec před sedmou. Hrávali tu nejvíce jen ochotníci, také někteří mladí spisovatelé, mezi nimi zejmena i Jablonský, Franta Šumavský, Tomíček. Zde vystupoval po ochotnicku krejčí Kaška, výtečný komik, a také po prvé zde vystoupil Josef Jiří Kolár, jenž přibyl do Prahy z Uher, kdež byl vychovatelem a vynikal všeobecným svým vzděláním. Takž bylo divadlo Kajetánské průpravou a školou mnohým nadaným silám, které později v divadelním světě vynikly. Tak účinkovali zde ochotníci a herci, kteří hrávali v divadle stavovském, zejmena panna Manetínská, herečka vynikající nadáním, spanilým zjevem i ušlechtilostí.

Že divadlo v domě Kajetánském dlouho se neudrželo, toho příčinou mimo jiné obtíže smělého podniku byla též vzdálenost místnosti od středu města.

Na Slovensku roku 1837.

Doby letních prázdnin Rieger rád užíval k výletům a poutěm po vlasti ve veselé společnosti některých soudruhův, zejmena Máchy, Strobacha, Břet. Trojana a Vrťátka. Někdy bývaly to jen menší cesty pěší po památných místech a hradech, jindy zase cesty delší. Takž r. 1836 absolvovav první třídu filosofie, logiku, Rieger společně s právníkem Strobachem a Břet. Trojanem vydali se do Drážďan, odtud pak zpět přes Rudohoří k Chebu a dále k Plzni a Šumavě.

Otec Riegrův jen nerad a se zdráháním svolil, aby syn filosofické třídy v Praze poslouchal; dalšímu jeho studování rozhodně se vzpíral. Syn věda, že po skončené fysice jest mu již doma trvale se usídliti, chtěl ještě dříve splniti svou touhu a podívati se na Slovensko.

Jiný byl život, jiný ruch národní, jiné poměry na Slovensku v oné době, než jak se vyvinuly v letech pozdějších. Slováci ještě se nebyli oddělili od spisovného jazyka českého, české knihy odbírali a četli na Slovensku jako v Čechách. První mužové Slovenska, Kollár a Šafařík, cítili se býti nejen Slováky ale i Čechy, jich pak příklad působil i na ostatní vlastence slovenské, a vše plulo ještě v tomto proudu nezkalené harmonie. Tehdy ještě slovenští a čeští vlastenci hlásili se k sobě jako svoji k svému a živé vědomí národní souvislosti obou kmenů povzbuzovalo opravdovější vzájemnost a vřelejší styky.

Ke konci 18. století chtěl Bernolák zavesti Trnavské nářečí za slovenskou řeč spisovnou, ale pokus tento, vycházející ze strany katolické, potkal se s prudkým odporem, a to zejmena u protestantů slovenských a minul se s úspěchem.

Protestanti, užívajíce české bible Kralické, konali též kázání a všecku bohoslužbu v biblickém jazyku českém a nechtěli se odchylovati od řeči, která jim byla jaksi rituální.

Třeba tu míti na paměti, že protestantismus přišel na Slovensko z Čech, bylť již za dob husitských tam padl první kvas bojovníky husitskými, a v době reakce katolické v Čechách a v třicetileté válce silná emigrace exulantů českých usídlila se na Slovensku. Zejmena mnozí čeští bratři hledali v horách Karpatských své útočiště a přinesli sem českou bibli a české zpěvy.

Tak se na Slovensku s tradicí náboženskou udržovala i tradice národní, a v době nejhorších nátisků germanisačních v Čechách za Marie Terezie a Josefa II. měly na Slovensku snahy národní po ohlášení tolerance náboženské větší svobodu a volnost, neboť jednak splývaly s otázkou náboženskou, a za druhé myšlenka a moc maďarská nebyly ještě tak vzrostly, aby mohly ruch ten potlačovati svojí přesilou. Tak stalo se, že v době, kdy u nás v Čechách sotva první hnutí národní se ozývalo, měli již na Slovensku české spisovatele, jako Palkoviče, Dankovského a Tablice. Z kořenů starých tradicí vyrůstala zde samostatná větev slovensko-české kultury, která vydala nám skvělé květy velikých duchů Kollára a Šafaříka; avšak v krátké době odštěpivši se od kmene českého nám opět uvadla.

V době, kdy Rieger poměry na Slovensku poznal, snahy o probuzení a uvědomění národní vycházely hlavně z protestantské strany a od protestantských kněží, kdežto v katolické straně jevilo se tehdy ještě velmi málo činnosti. Protestanti měli tu výhodu, že požívali jisté autonomie ve svých protestantských lyceích spojených s alumnáty pro vzdělání protestantských kněží. Také pro tuto autonomii a pro vývoj poměrů nebyla bez významu ona pozoruhodná okolnost, — že v Uhrách protestanti slovenští byli skoro vesměs evangelíci vyznání luteránského, kdežto protestanti mezi Maďary hlásili se k vyznání helvetskému kalvínskému.

Gymnasia a alumnáty v Prešpurce, v Prešově, v Levoči a Kežmarku nebyla tehdy ještě maďarská, nýbrž latinská, a pokud protestantská šlechta na Slovensku nebyla ještě smýšlením úplně pomaďařena, nevzmohl se též maďarský vliv na protestantských ústavech vzdělávacích a chráněna byla jich autonomie proti moci vládní.

Šlechta tehdejší byla z veliké části po latinsku vzdělána a mnozí menší šlechtici, jichž potomci stali se zuřivými Maďarofily, neuměli tehdy ještě maďarsky, kdežto dobře rozpráběli po slovensku. Tím můžeme sobě vysvětliti, že mnohá česká kniha zabloudila tehdy také do domů nižší šlechty na Slovensku sídlící, ano že dokonce ještě r. 1848 Havlíčkovy Národní Noviny byly na Slovensku velmi oblíbeny a odbírány také i mezi touto nižší šlechtou.

Ovšem se postupem času v šlechtě a v zámožných třídách vůbec vždy mocnějším osvědčoval vliv maďarské agitace národní, až úplně opanoval pole. Maďarští národovci bojovali pod účin-

nými hesly státního práva a historické slávy, buditelé myšlenky maďarské počali svou práci tím, že oživovali upomínky na slavné děje uherské říše, ale budíce i u národností nemaďarských vlasteneckou, zemskou hrdost uherskou hleděli na místo pojmu toho veskamotovati pojem jiný, pojem národnosti maďarské, jako by obojí bylo jedno a totéž a jako by sláva uherská příslušela jen národnosti maďarské. Hlásali, že tato vtiskla říši svůj ráz, že budoucnost a sláva Uher vyžadují také pěstování tohoto jazyka, že jednota státu žádá zavedení státní řeči maďarské.

Již r. 1836 přikázáno úřadům úřadovati po maďarsku, r. 1844 stala se maďarština jednací řečí na sněmu; krok za krokem pokračovaly tyto snahy a rok za rokem také vždy větší odpor kladen národovcům slovenským. Avšak teprve po roce 1848 vzrostla moc maďarská a nastalo zavádění maďarštiny do škol a násilné potlačování ruchu národního. Ale v oné době, když r. 1837 Rieger a Vrťátko Slovensko seznali, nebylo ještě rozhodnuto vítězství myšlenky maďarské, tehdy ještě vlastence české k činnosti agitační povzbuzovala živá naděje, že se usilovným snahám národovců může podařiti získati a sblížiti s národem a s jeho řečí odrodilé a nerozhodné kruhy vzdělanějších a zámožnějších tříd na Slovensku.

Rieger a Vrťátko vyjeli z Prahy v prvních dnech srpna dostavníkem do Brna a odtud dále do Vídně, kde nalezli některé známé kollegy, zejmena Vusína, pozdějšího bibliothekáře. Z Vídně pustili se přes Hainburg do Prešpurka, kterýž byl v oné době jakýmsi ohniskem národního hnutí na Slovensku. Zde již v prvních letech století úsilím Tablicovým, Hamaljarovým a Palkovičovým na evangelickém lyceu zřízena stolice československé řeči a literatury a povolán na ni Palkovič. Dále pak založena zde jednota slovenská, která měla svoji knihovnu. Mezi studujícími lycea protestantského byl živý ruch, zejmena vynikali mezi nimi Červenák a Hurban; tento byl mladík statný, ohnivý, plný horlivosti vlastenecké a jedním z hlavních sloupů hnutí jednoty slovenské. Čeští hosté byli slovenskými druhy srdečně přijati a pustivše se do hovoru o poměrech národních v Čechách i na Slovensku, o pracech a nadějích do budoucnosti rychle se spřátelili a seznámili se zdejším světem slovenským, s Hurbanem, též theologem Hodžou, ano i s profesorem Palkovičem, který byl již starý muž. Palkovič právě r. 1837 přestal přednášeti a dal se pak supplovati Ludevítem Štúrem, ačkoli podržel titul profesora.

Tehdy dlel právě v Prešpurce posádkou Milota Zdirad Polák, básník Vznešenosti přírody, kterýž dříve byl profesorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní. Vlastenecká horlivost svedla české cestovníky k tomu, že šli mu složit svoji poklonu. Ale Polák stálým pobytem v cizině byl se již jaksi odcizil českému světu a jsa překvapen nenadálou návštěvou neznámých mladíků, choval se odměřeně; snad že mu jich návštěva ani nebyla vítána.

Z Prešpurka Rieger a Vrťátko po parolodi pluli do Pešti, kam je vedla touha seznati básníka Slávy dcery. Kollár přijal mladé Čechy vlídně a laskavě, hned se s účastenstvím jal vyptávati na Prahu, na literaturu a poměry české, sám pak se rozhovořil vykládaje o nesnázích a bojích vlastenců slovenských, pak provedl studenty české po svém kostele.

Z Pešti Rieger a Vrťátko dali se na sever přes Vácov na Ipolšág a zaměřili na zámek barona Pronaye, u jehož dvou synů byl tehdy vychovatelem neb učitelem Ludevít Štúr. Štúr byl z nejzajímavějších osobností a nejčinnějších pružin slovenského života národního, rád pěstoval též styky se světem českým a měl v Pražských kruzích mnohé přátele. Rychle dobýval si přízně jiných svým milým chováním, zajímavým zjevem i vroucí nadšeností vlasteneckou. Byl sličný, mladý muž, vysoký, štíhlý, temnovlasý, v jehož spůsobu a řeči působil přítažlivě jakýsi tón bodrosti a přímosti.

Jaký byl poměr Štúrův k rodině barona Pronaye, zda snad byl korrepetitorem jeho synů na studiích a jen prázdniny v rodině jeho trávil, aneb jak dlouho u nich jako vychovatel pobyl, na to se Rieger v pokročilém věku svém nepamatoval; toliko je jisto, že nalezl r. 1837 Štúra jako učitele neb vychovatele dvou synů Pronayových, hochův asi desítiletých. Pro tehdejší poměry v Uhrách je zajisté význačno, že vlastenec tak horlivý a nadšený, jakým byl Štúr, mohl tehdy býti vychovatelem v rodině maďarského šlechtice. Ovšem padá tu na váhu moment náboženský. Rodina Pronaoyvcův, jež pocházela ze slovenského Trávna, byla vyznání luteránského, což se zdá nasvědčovati jejímu slovanskému původu, ježto protestantští Maďaři nejvíce kalvínského vyznání se přidržovali. Bylo v rodině té ještě poněkud vědomí slovanského původu, ač nebylo v ní slovanského smýšlení.

Uherská šlechta byla velmi pohostinná, a také hosté z Prahy přijati byli v rodině velmi vlídně a pobyli zde asi dva dni. Konversace u stolu byla nejvíce německá, někdy také slovensky se promluvilo, večer pak mladíci rozjařivše se jali se zpívati české písně, a zábava přišla do živého proudu.

Po milém tom oddechu následovalo dobrodružství méně příjemné. Ubírajíce se k severu přišli cestující pod večer do vesnice Rykynčice. Když vešli do hostince, zarazil je nesnesitelný odporný puch, tak že si dali lavici před dvéře vynesti a když po příčině zápachu se ptali, odpověděla žena: »Keď moj muž je krznar (kožešník).« Nemohouce ničeho obdržeti k ukojení hladu prosili ženu, aby jim uvařila polévku, a hleděli jí, jak mohli a dovedli, vyložiti, kterak se polévka z vajec vaří. Žena dala si říci a za chvíli přišla s mísou svařené solené vody, ve které plovala vejce i se skořápkou. Ještě hůře bylo s noclehem. Dali si vynesti kousek sena na stříšku chlévka, která však byla tak úzká a vetchá, že mohli snadno sletěti stranou nebo se probořiti a spadnouti na krávu, která znepokojena novými sousedy ozývala se po celou noc.

Na další cestě je od podobných svízelů zachránilo slovenské pohostinství. Byliť zásobeni doporučujícími listy od vlastenců slovenských k mnohým jiným, a když k jednomu zavítali, ten opět druhému je doporučil. Všude byli jako čeští bratři s radostí vítáni a přátelsky pohostěni; tak ubírali se od vlastence k vlastenci, od faráře k faráři a pozdrževše se všude nějaký den, proputovali pěšky velikou část Slovenska i poznali krajinu, lid a slovenské vlastenecké kruhy.

Ze Šťávnice odebrali se do Báňské Bystřice, kdež pobyli u pastora Karla Kuzmányho, spisovatele slovenského, jenž právě tehdy ve spisovné češtině vydával časopis Hronku. Byl to muž zajímavý a vlastenec statečný, později stal se superintendentem evangelické církve.

Rieger na této pouti častěji nalézal stopy upomínající na českou emigraci. Tak zejmena jeden farář protestantský na Hronu okazoval cestujícím ve svém kostele staré kalichy a památky české, ještě z dob husitských zachované. Zvláště však překvapen a dojat byl Rieger, když z Báňské Bystřice připutovali do Března a vstoupili do města. Riegrovi bylo, jako by se byl octl v Čechách, jako by to náměstí Březenské bylo náměstí českého městečka, tak až do nejmenších podrobností nalézal zde specifický ráz český v celém způsobu rozestavení ulic, ve výstavnosti domkův, též zvláštnosti staročeské architektury v oknech, podloubích, štítech, a když své podivení nad tím vyslovil faráři Březenskému Chalúpkovi, ten odpověděl: »Nedivte se, vždyť to město stavěli čeští exulanti.«

Těžko bylo by stopovati, mnoholi této exulantské české krve splynulo s kmenem slovenským, ba i dokonce se pomaďařilo. Když Rieger v pozdějších letech r. 1870 dlel v Nizze a sešel se tam s generálem Klapkou, ten jednou Riegrovi vyprávěl, že pochází z české rodiny exulantské, která se přestěhovala do Uher z Žatce.

Jan Chalúpka, u něhož se Rieger a Vrťátko zdrželi, byl vlastenec horlivý, též spisovatel slovenský, bratr Samka Chalúpky, básníka a skladatele písně »Hej Slované!« Prošedše okres Zvoleňský, vystoupili cestující na horu Čertovu svatbu; jest to větev Karpat, jež odděluje stolici Zvoleňskou od stolice Oravské. Potom putovali dále do Sv. Mikuláše v Liptovské stolici.

Tam sídlil zeman Kašpar Fejerpataky (Bělopotocký), muž vynikající v slovenském národním světě. Byl nevelikého vzrostu, nepatrného zevnějšku, ale čilého ducha a neobyčejné energie. Založil v Sv. Mikuláši půjčovnu knih, též ochotnické divadlo, byl dozorcem místních škol a vždy horlivě podporoval všecky podniky národní. Jeho spisy psány jsou po česku, byl sám též přívržencem jednoty spisovného jazyka českého, ačkoli později poskytl Štúrovi kauci na Slovenské Noviny.

Rieger a Vrťátko bydlili v Sv. Mikuláši u Fejerpatakyho, hostěni pak byli nejen u něho ale i také u faráře katolického

Bartoše, kterýž byl uvědomělý národovec a zároveň též veliký přítel Čechův a literatury české.

Z Liptovského Sv. Mikuláše vydali se naši cestující na Kriváň a tam nocovali, aby viděli východ slunce. Tu tam vyvedli skutek mladistvé a nerozvážné bravury. Druhého dne sešli krkolomnou cestou přes skály s Kriváně dále přes celé pohoří Muraňské a dorazili za jediný den pěšky až do Kežmarku, kam došli pozdě na noc ve stavu velmi zbědovaném, neboť Rieger celou tu cestu konal s bolavou nohou. Dalť si udělati na cestu pravé formanské boty ze silné kůže hřbítkové, aby mu vydržely; ty v suchu ztvrdly a otlačily mu nohu, což se, než došli na Kriváň, zhoršilo v té míře, že na zpáteční cestě každý krok působil ostré bodnutí, a v takovém stavu vykonal s Vrťátkem onu pouť čtrnácti mil. Pouť ta však ještě více Vrťátkovi na zdraví uškodila, kdežto Rieger jen nějaký čas sebranou nohu v Kežmarku a v Levoči léčiti musel a další pouť v bačkorách konal.

V Kežmarku a v Levoči byla gymnasia. Rieger vida půdu příhodnou pustil se tam do živé agitace mezi studující mládeží slovenskou. Seznámiv se s mnohými, v živých úradách jal se je povzbuzovati a rokovati s nimi o tom, co by se ku povznesení literatury a vzdělání lidu slovenského konati, jak by se vzájemnost s Čechy utužovati mohla. V Kežmarku, v budově protestantského lycea v síni školní vystoupil na kathedru a řečnil veřejně k mládeži, jež tam se nahrnula a s nadšením vyslechla jeho slova o činnosti vlastenecké a vzájemnosti s bratry českými.

Podobně vystupoval a řečnil Rieger i v Levoči. Zde bydlili u profesora J. P. Tomáška, spisovatele pamětí Muraňských a překladatele Cicerona do češtiny, také v pozdější době vřelého zastavatele jednoty spisovné řeči. Zde stýkali se též s profesorem Hlaváčkem, kterýž později od Maďarů pro podezření panslavismu byl pronásledován.

Veřejné vystupování, k jakému se Rieger odvážil, nebylo by v pozdější době prošlo beztrestně, tehdy však nebyla maďarská organisace úřadů ještě tak ustálena, ani dohled tak přísný. Přece však se zvěst o těch výstupech v síních gymnasia donesla na místo vyšší; za několik dní na to maďarské noviny počaly horliti, že se potloukají po Slovensku panslavističtí emisaři, také na místní úřady přišlo shůry hromobití a nařízení, že se má pátrati po těchto emisarech.

Rieger a Vrťátko byli však již zatím opustili Levoč a ubírali se do Haliče přes Východnou v Karpatech.

Na hranicích povstala jim nesnáz tím, že neměli pasu pro Uhry. Tehdy byly ještě všude na hranicích Uher celní úřady a k cestě do Uher bylo potřebí zvláštního pasu. Ježto se však pasy do Uher nevydávaly studujícím, měli Rieger a Vrťátko jen svůj pas domácí, a hraničár nechtěl jich pustiti do Haliče. Rieger pozoroval, že čeká na úplatek i strkal Vrťátkovi dvacetník, aby mu jej podal, ale Vrťátko také nechtěl podpláceti, a tak dvacetník pustili na zem.

Přes hranice se však přece dostali a od Pivničné ubírali se vzhůru k Sandci, po cestě pak zašli do místa, kde sídlil pod Karpaty šlechtic polský Žuk Skarzewski. S jeho dvěma syny byl Rieger znám, ježto zároveň s Lubomirským a Bortkiewiczem byli studovali na gymnasii Pražském a tak byli zde přijati s vlídnou polskou pohostinností.

Odtud přes Sandec šli do Věličky a prohlednuvše tamní doly putovali dále stále pěšky do Krakova. V Krakově seznámili se se spisovatelem Lukaszewičem, jenž mnoho se obíral literaturami slovanskými a též dějinami husitskými, též sešli se tam s krajanem Gutem, tehdy policejním komisařem Krakovským. Z Krakova šli tehdejší ještě republikou přes Kalvarii na Vadovice, Bialu, Bilsko, odtud přes Těšín k Místku, dále na Ostravu, Nový Jičín a do Olomouce.

Byl již nejvyšší čas k návratu, nejen že prázdniny se končily, ale také zásoba peněz byla vyčerpána. Byltť otec Riegrův nerad to viděl, že syn po tolik let jsa vzdálen, ještě o prázdninách toulati se míní, a proto nebyl ochoten dáti mu peníze na delší cestu. Těch 50 zlatých, jež Rieger na cestu měl a z nichž ještě někdy příteli vypomáhal, vystačilo při jich spůsobu cestování dosti dlouho, téměř dva měsíce; ale když se konečně blížili k Olomouci, viděli, že nemají tolik, aby mohli zaplatiti dostavník až do Prahy. Usnesli se, že udělají návštěvu vlastenci Olomouckému, profesoru Mošnerovi, který byl velmi pohostinný. Když byli od něho pozváni na večeři, pomyslili si, že nepotřebují již obědvati — a tak zbylo jim tolik, že mohli zaplatiti dostavník aspoň až do České Třebové, odkud chtěli dále putovati pěšky. Ale v dostavníku sešli se s moravskými studenty, jedoucími již do Prahy na studie, ježto blížil se počátek školního roku, a ti jim vypomohli z nesnází, tak že mohli dojeti až do Kolína, kde Rieger měl příbuzné.

Dle toho, jak Rieger v r. 1837 poměry na Slovensku seznal, stýkaje se takměř se všemi vynikajícími osobnostmi v zemi, — nebyl by se nadál, že v několika letech vzmůže se tam dosti silné hnutí proti jednotě spisovné řeči. V té době zdálo se, že ještě všichni vlastenci slovenští byli pro svazek s Čechy a jednotu spisovné řeči, a zvláště horlivě lpěli na této zásadě starší a rozvážnější mužové.

Pozoruhodna jest také ta okolnost, že všichni tito vlastenci i spisovatelé slovenští, s nimiž se Rieger stýkal, nemluvili podnářečím, že nejen česky spisovali, ale také v hovorech svých napořád užívali češtiny, již vyslovovali jen poněkud cizím přízvukem a s některými nepatrnými odchylkami (r na místě ř, dlouhé ú na místě ou, neužívali však širokých vokálů na místě úzkých ani v té míře, jak to Kollár do češtiny spisovné zavesti chtěl).

Rieger se domníval, že také agitace ruská a snad i působení Boďanského pomáhalo připravovati půdu k roztržení spisovné jednoty naší, z druhé strany pak chytrost maďarská ve mnohých hleděla buditi naději, ovšem lichou a klamnou, že jim v pěstování

slovenštiny méně bude kladeno překážek nežli v pěstování spisovné češtiny.

Avšak i spisovatelé slovenští, kteří od r. 1845 počali v podnářečí, zejmena Štúr, tisknouti, ještě v oné době ujišťovali své české druhy, že nechtějí se odtrhnouti úplně od spisovné jednoty a zejmena ne v literatuře vědecké a vážné, že chtějí jen populární prostonárodní literaturu tisknouti v dialektu, aby se více sblížili s lidem a snadněji na něj působiti mohli. Teprve později v letech šedesátých byly tyto separatistické snahy vždy určitější i rozhodnější k nemalé škodě všeho národa československého.

Ve Vídni a na Moravě.

Vrátiv se z cesty po Slovensku zůstal Rieger již ve svém rodišti, aby mlynařil po přání otcovu, kterýž ani slyšeti nechtěl o tom, aby syn práva studoval. Cítil již na sobě, že mu sil ubývá, často postonával a potřeboval zastání. Syn, který byl musel již dříve při studiích svých o prázdninách přiučovati se mlynářskému řemeslu, byl také svým časem řádně přijat do cechu mlynářského, nejprve jako tovaryš a pak povýšen za mistra. Uměl také všecky potřeby mlynářské řádně usekati a zvláště všímal sobě všech staveb vodních. V těch dobách vzbudila se v něm záliba k podnikům stavebním a technickým, kterou později často osvědčoval.

V zimě zakoušeli v Semilském mlýně často dosti nepříjemných svízelův. Když nechtěli práci zastaviti, museli led na struze prosekávati, a to se při mrazech tuhých častěji opětovalo.

Stávalo se, když Rieger u dělníků při vysekávání ledu dohlížel, že někdy sobě promočil obuv, která v tuhém mrazu jako kost ztvrdla a k nohám přimrzla. Jednou museli mu doma zmrzlé boty na nohou rozřezati a nohy dlouho sněhem tříti, než v nich opět citu nabyl; následky toho pak cítil ještě delší dobu.

Stýskalo se mu po živém ruchu Pražského národního života, po schůzkách vlastencův. Dostával ovšem časopisy, knihy i zprávy, a zejmena Pichl mu opatřoval knihy a posílal po vozkovi Semilském. Ale zprávy tištěné a psané z Prahy od přátel neukojily jeho touhy po živém hovoru a obcování, a proto Rieger často zašel si ve čtvrtek do nedaleké Libuně. Jungmann sám to byl, který doporučil svého miláčka přízni svého přítele děkana Marka, a tak býval Rieger v Libuni vždy srdečně vítán.

Scházívali se tu, jak již podotčeno, ve čtvrtek vlastencové z okolí na »literární slovanský sněm.« Bývali tu zejmena z Jičína profesoři Šír a Fähnrich, Markvartský děkan Vetešník, Viskeřský farář, vlastně lokalista Šolc, z Hrubé Skály lokalista Praysler a někdy i některý jiný vlastenecký farář neb profesor z okolí. Přicházeli již dopoledne, a jednoduchý oběd byl vždy pro četnou společnost uchystán. Po obědě v podzimní a zimní době objevily se vždy na stole veliké mísy výtečného ovoce, jeť právě krajina Libuňská v tom ohledu pověstna. Hospodyně Markova byla velmi

dobrá kuchařka a velmi statečně vedla celé hospodářství, o kteréž Marek sám méně se staral, zaujat jsa literárními pracemi. Byl muž spíše vážný ve spůsobu chování. Vzrostu byl vysokého a statného, velmi výrazné ušlechtilé tváře. Zvláštní byla jeho tělesní otužilost, snad že i v tom chtěl nápodobiti své miláčky Rusy. Někdy dal si i na potoce led vysekati a v ledové vodě již v březnu venku se koupal.

Hostitelem býval velmi vlídným a laskavým, a mezi hostmi jeho vládl vždy srdečný nenucený spůsob a přátelská otevřenost. Hovořilo se ve čtvrtečních schůzkách o každé novince literární, o zvěstech dolétajících sem z Prahy, o všelikých plánech a cestách, jakými by se pracovati mohlo ke vzdělání a probuzení národa. Za krátkých zimních dnů musili hosté ze vzdálenějších míst brzy po obědě vydati se na zpáteční cestu, aby za světla domů dorazili, tak zejmena Rieger, neboť z Libuně přes Kozákov byly do Semil dobré dvě hodiny.

Někdy docházel také Rieger do Králové Dvora, kde sestra jeho byla provdána, do Vysokého neb jinam ku přátelům a známým vlastencům.

Otec Riegrův těšil se, že měl syna konečně doma při mlýně a v hospodářství, netušil, že syn dal se v Praze zapsati jako soukromý posluchač práv. V Semilech jediná matka byla zasvěcena v jeho tajemství. V pololetí a ke konci roku školního nalezla se pak nějaká záminka k cestě do Prahy, kde Rieger nějaký čas pobyl a ke zkouškám se připravoval. V létě koncem školního roku bydlil ve Spálené ulici s Heyrovským a Novotným. Vrátiv se z Prahy podal otci svému vysvědčení z prvního roku práv. Otec se zamyslil nad tím papírem a řekl: »Už vidím, že z tebe mlynář nebude. Dělej, jak rozumíš, a jdi, kam tě srdce táhne.«

Rieger chtěje seznati též cizí svět a cizí university měl v úmyslu každý rok práv studovati na jiné universitě, druhý rok práv umínil si poslouchati ve Vídni. Počátkem října 1838 odebral se ze Semil do Prahy, kde sešel se se Štúrem právě tam meškajícím a zavedl jej na představení do českého divadla. Dne 4. října 1838 odejel do Vídně a pobyv krátce v hostinci najal si byt soukromý nejprve na Landstrasse a později v Gemeindegasse u Neunteufelů.

Nejen zevní ráz, ale život staré Vídně byl zcela jiný v době předbřeznové, nebylo tu ještě ohlušujícího velkoměstského ruchu jako v době naší, a co hlavního, obyvatelstvo mělo svůj zvláštní ráz, který se pak z veliké části setřel a změnil vlivem četně přistěhovalého židovstva, a dřívější prostosrdečnost ustoupila raffinovanosti.

Studentstvo chodilo zejmena do kavárny Gerlovičovy. Pivnic bylo v celém městě jen málo, byly tehda řídkou výminkou, pití piva nebylo ještě vešlo v obyčej a stará Vídeň ještě vůbec držela se vína; ba byly ještě i medové sklepy, kde prodávala se medovina.

(Dokončení.)

O umělecké výchově lidu.

Píše

Renáta Tyršová.

Označujíc svoji úvahu nadpisem »o umělecké výchově lidu«, nevystihuji snad případně thema, o němž bych se ráda rozhovořila. Uvedla bych je raději otázkou: *Jak vrátiti umění lidu a lid uměleckému cítění?* Neboť se mi zdá, že při úloze, o níž se i u nás nyní stalo časovou věcí uvažovati, se nejedná o nic v podstatě nového, nýbrž o obnovení něčeho, co již kdysi bylo.

Ať věc, o kterou jde, nazveme socialisací umění neb jeho zdemokratisováním, je to vždy snaha o nápravu poměrů způsobených jednostranným vývojem kultury, jenž rozvrátil a pozměnil různé odvěké instituce s uměním úzce souvisící, — vývojem, v kterémž se jinak obecně spatřoval vlastně kýžený pokrok. Jsou to pokusy *umělé náhrady* za stav kulturní, v němž zdravé a obecné cítění umělecké bylo spontanní a bylo výslednicí poměrů a okolností, jež byly příznivější uměleckému utváření života soukromého i veřejného.

Jednajíce o umělecké výchově a popularisaci umění dosti jsme se již u nás naohlíželi zejména po stanovisku, které nejbližší naši západní sousedé v otázce té zaujali.

Tyto nejbližší podněty hnutí, které se též u nás nyní na programu octlo, ponechávám mimo svoji úvahu. Nedotknu se též toho, co poslední dobou u nás bylo ve smyslu nových těch ideí obrozovacích pracováno, povídáno a jednáno, ale chci úvodem poukázati k domácím snahám starším, pro nás nyní svými průkopnickými úmysly zajímavým.

Jedna vzpomínka vede nás o více než půl století zpátky. Touha po zlidovění uměleckého interesu vznikla tehda zároveň s prvními projevy budícího se života národního, sotvaže mezi intelligencí a širšími vrstvami nastaly častější styky veřejné, a že ze styků těch počalo vzcházeti vědomí, žeť české snahy kulturní toho nezbytně vyžadují, aby byly postaveny na široké základy, všechny vrstvy národa osahující. Dokumentem takového uvědomění jest výroční zpráva Jednoty výtvarných umělců z r. 1849. »Není spásy pro umění,« praví se tam češtinou ještě dosti neobratně strojenou, »lečby napnutím všech sil zasvěcenců dosáhlo onoho vlivu, jímž vůbec může působiti v mysli jasné, jen tím k uznání a ku právu svému přijíti, tím jen zalíbění v něm všeobecné státi se může. Že by mělo *poloučiti se s životem veškerých stavů*, čímž by teprv, *stanouc se konečně potřebou všeobecnou,* pevné nabylo půdy, jíž by pak nepodryla každá bouře.« Obrátímeli stránky obšírné zprávy výroční, přesvědčíme se z dlouhého seznamu členů nové Jednoty, že slova o buzení interesu pro umění ve všech stavech národa nebyla té hrstce uvědomělé českých umělců pouhou frásí. Dovedli pro svůj spolek

zaujíti vrstvy po tu dobu málo o umění dbající, nalezneme v seznamu přispívajících členů Jednoty řady měšťanů — živostníků pražských, koželuhy, sládky, mlynáře i dvě uvědomělé občanky: panímaminku od Halánků a mlynářku Slavíkovou ze Smíchova. Když si ve zprávě dále přečteme, jakých prostředků mladý spolek k buzení zájmu na umění chtěl užívati, když se z ní dozvídáme, že se chystal vydati čítanku pro děti, s obrázky od předních umělců kreslenými, poznáme, že to byl již skoro celý program »umělecké výchovy«, který jednota před více než půl stoletím měla pohotově.

Ale jak u nás bohužel posud bývá, slabé, sotva upředené nitky, nenalezly brzy nikoho, kdo by je dále předl, v nepřízni poměrů zpuchřely a přetrhaly se, a když nastaly lepší časy, nebylo nač navázati. Takových načatých a nedopředených nitek je ostatně v našem českém životě pořád ještě všude dost, a i když cizí ruka nám osnovu vlastního, svérázného tkaniva národního bytu netrhá a nemate, nalezne se k tomu vždy dost ochotných rukou českých.

Tak musel v letech šedesátých hlouček výtvarníků, spisovatelů, hudebníků, kolem Umělecké Besedy skupených, znova začínati, znova kypřiti půdu docela ladem ležící. Ta půda však nebyla snad přece tak zkornatělá, jak se zdálo — jen dost silné impulsy scházely, aby z ní vyvolaly úrodu. Vždyť bylo jen potřebí takové příležitosti, jako byla výstava Husa Lessingova — tedy díla cizího umělce, jen předmětem našeho, — aby se okázalo, jak a kde třeba zachytiti, aby spolu s interesem na látce umělecký zájem obecenstva se povzbudil: na 2000 lidí se tehdy co týden na Žofíně vystřídalo, a snížené vstupné pro školy a spolky usnadnilo návštěvu i nejširším vrstvám.

Na sklonku let šedesátých a v následujícím desítiletí nescházelo povzbuzujících slov a plodných návrhů. Vácslav Vlček ve svých úvahách a posláních [1]) o potřebě účasti v uměleckých projevech důtklivými slovy promlouval, maje arci hlavně literaturu na zřeteli. Vřelým hlasatelem potřeby, aby smysl pro krásno do širších vrstev vnikl, byl záhy také Hálek. Ve svých feuilletonech v Národních Listech bedlivě si všímal »esthetiky ulice«, žaluje, že u nás v Praze »krásné věci bouráme a ostudy necháváme stát«. [2]) Vyzýval spolek architektů a inženýrů, aby hleděl uspořádati veřejné přednášky, »jimiž by se dostalo něco smyslu pro krásno do širších kruhů«. Co našim obcím před více než dvaceti roky pověděl ve svém zlomku o »prostonárodní esthetice,« ještě dnes nijak nepozbylo platnosti, je to kus praktického programu dobře českého, když ke kráse přírody náš zřetel obrátiti hledí. »Vyžaduje toho pokrok vzdělanosti, aby našim obcím byla čímsi také krása, *a krása krajiny na místě krajiny pusté může býti prvním kolbištěm jejich*

---

[1]) »O národní osvětě«, »Poslání Pražanům« (oboje 1868) a »Poslání městům českým na venkově« (1872).

[2]) Mínil Odkolkův komín a Botič. Také koupě Petřína obcí k zachránění zeleného pozadí Prahy byla tužbou Hálkovou.

činnosti esthetické,« pravil a napovídal heslo, jež před nedávnem vedlo ve Francii k založení spolku k ochraně krásných míst krajinářských propagandou i hmotnými prostředky působícího.

Zároveň s Hálkem a po něm dr. Tyrš svým spůsobem soustavným a konkretním, o příklady se opírajícím a ze skutečných poměrů vyvozeným, se ujal propagandy ku povznesení úrovně vkusu našeho obecenstva, jednaje o prostředcích umělecké vychovy pomocí přednášek, názoru atd., jimiž by se »v proud života pospolného opět uvedla tradice,« která v lepších dobách každý jiný spůsob výchovy umělecké přiměřeně nahrazovala.[1]) Běží o umělecké vzdělání *národa* nejen o to, aby umělci snad více z obrazů svých prodali.« A deset let později Tyrš,[2]) k témuž thematu se vraceje, znova uvažuje o způsobu, jakým by živá tradice, která druhdy vzhledem k posudku uměleckému i do vrstev obecného lidu rozšířena byla, se nahradila a snad zvolna vyvinouti mohla.« Tyrš má při tom arciť především ten cíl na zřeteli, aby hlubším esthetickým vzděláním všech národních vrstev umělecké poměry naše se povznesly takovým spůsobem, »by se nemohly vrátiti zlé doby, jak dříve byly, aby žádní Čermákové v cizině žíti nemuseli, aby žádní Manesové doma nezhynuli.«

Dnes v poměrech proti letům osmdesátým již o tolik rozvinutějších znova u nás důrazněji se rozhovořujeme, rokujeme a jednáme o umělecké výchově. Obrací se zvýšená pozornost k významu umělecké výchovy mládeže školní, má se působiti na nejširší vrstvy přednáškami, koncerty, usnadněním návštěvy musei, výstav, rozšiřováním umělecky vypravených levných knih atd. atd. Proti tomu, jak před dvaceti roky u nás bylo, žijeme nyní v poměrech, které v mnohém ohledu k lepšímu se obrátily, jsou bohatší a výhodnější, a možnost úspěchu je o tolik větší, oč se rozšířil kruh lidí, kteří uměním se zabývají, a oč více nám vzniklo odborných institucí, které více méně máme ve svých rukou — ačkoli ještě ne tak, aby mohly býti naskrze ovládnuty duchem českým a vlivům cizí vůle aby se mohly uzavříti.

Uvažujíce o umělecké výchově, ať máme na zřeteli mládež či široké vrstvy lidu, musíme si především objasniti, zdali tím myslíme *výchovu uměním či pro umění.* Obé si podává ruku, pravda, však není to jedno. Chtíce uměním vychovávati, museli bychom býti přesvědčeni o silné, vlivné moci umění o sobě, jakožto prostředku, aby bylo ušlechtěno, prohloubeno a povzneseno cítění lidu.

Této zdravé, vlivné moci, jen a jen z vlastních prostředků uměleckých čerpané, každé umění nemá. Arci praví Plato, že »patříce každý den na mistrovská díla malířství a architektury i duše nejméně přístupné, odchovány stykem s těmito výtvory jako ve vzduchu čistém a zdravém, nabudou smyslu pro krásné,

---

[1]) O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké. V Almanachu Umělecké Besedy na rok 1872.

[2]) O prostředcích k povznesení uměleckých poměrů našich. Květy, 1874.

slušné a ušlechtilé; zvyknou si přesně postřehovati, co je dokonalého neb pochybného v dílech uměleckých i v dílech přírody, a tato přesnost úsudku se stane vůbec zvyklostí jejich.« To však především platí právě jen o styku s uměním ideálním, formálně vytříbeným, harmonickým a z dokonalé duševní rovnováhy vyšlým, jakým bylo umění dobrých dob řeckých. A byloli též jindy a jinde jakési o sobě výchovné moci v umění, bylo to jen tam a tehdy, kde jedno, silné, duchem jednotné, jednolitý výraz nálady dobové a kmenové tlumočící umění prostupovalo celý byt národa, dávajíc ráz každodennímu životu, se všemi vzněty jeho jsouc za jedno každou sváteční chvíli krášlíc, s prací se v jedno družíc a oddech ušlechtilým, bezděčným požitkem sytíc. Jak v naší době složitých institucí a ještě složitějšího cítění, roztříštěných zájmů a roztříštěnějších ještě duševních rozpoložení nalezti onu jednotu ovzduší, která veškery formální projevy práce a požitku pronikajíc je dost silna, aby duši davu si podmanila a *bezděčně a samoděk* každodenním stykem ji povznášela k ušlechtilému cítění a k radosti z uměleckého dojmu?

Víme a cítíme, že mezi uměním a bytem i mravem širokých vrstev není teď nikde těch vztahů, které mezi nimi bývaly ještě až do století osmnáctého. Všude pociťují zlé účinky toho rozporu, všude si uvědomují, že umění, které netemení ze samého srdce národa, schází teplý koloběh obrozujícího se života, že umění, které nemá kořeny v životě a cítění všech vrstev pevně zakotvené, nemá, odkud by čerpalo mízu k organickému vzrostu a vývoji. Vidíme kolem sebe všude plno bujně a jako v sklenníkové atmosféře rychle rašících rostlin v pyšné květy, pořád jiné a jiné osobité krásy a roztodivných tvarů rozkvétající, ale marně se ohlížíme po zdravých, pružných, křepkých kmenech sílících v strom, který by sliboval se rozvinouti širokými haluzemi, které by vydaly po květu plod a po něm znova v květy by rozpučely, v době, kdy sesonní podrost vedle nich by dožil.

Všichni všude toužíme, aby umění zlidovělo, vědouce, že všechny plodné velké epochy umělecké měly umění, které bylo za jedno s cítěním všech vrstev národa. Nevidouce kolem sebe přirozených podmínek této jednoty, hledáme (jak úvodem jsem již podotkla) umělé cesty, kteréž by postavily most od umění k lidu a od lidu k umění, most, po kterémž, jak očekáváme, by do lidu přešel smysl umělecký a radost z oduševnělého požitku, a z lidu zase do umění zdravé impulsy, jichž vyjadřováním a tlumočením by se umění bezděčně cítění lidu přiblížilo.

Není snadno vybrati prostředky, kterými by se most ten měl sestrojiti. Již se sesul leckterý pokus nadějně počatý. Neposlední příčinou nedostatku cítění uměleckého v širokých vrstvách lidových je odtržení umění od řemesla, čímž ve větších kulturních střediscích nadobro vymizelo ono domácí »malé« umění, jež souvisí s výrobou všech předmětů denní potřeby, z něhož a na němž druhdy vyrůstaly nejvyšší projevy umění malířského a sochařského to »spontánní, domorodé umění hrnčířů, tkalců, řezbářů, tesařů atd.«,

jak si stýská Walter Crane,[1]) — »které zničil a rozdrtil náš ekonomický obchodní, průmyslový, kapitalistický systém dělením práce, zavedením prostředníků a překupníků a výrobou za výdělkem horečně se ženoucí; ano, náš trojhlavý Cerberus pohltil umění zároveň s klidným blahobytem a samostatností malých lidí a stojí dosud nenasycen před začazenou a zakouřenou branou průmyslu, nad níž je napsáno: Vzdejte se naděje, kdož vstupujete.« Snaha po nápravě zla, vývojem továrnické výroby řemeslné práci způsobeného, netrvá teprv od včerejška. Ale zdá se, že se nechopili věci za pravý konec ti, kdož v náhradu za to, že řemeslo nyní neodchovává umělce, jako druhdy bývalo, chtějí řemeslníky vychovávat jako umělce. Za středověku a ranné renaissance jak na jihu tak na severu to byla dílna, která odchovávala všechny, kdož formově co robili, vycházeli z ní řemeslníci, vycházeli umělci, i největší z velkých po většině touto výchovou lidového rázu prošli, a celé tvoření jejich neslo toho stopu, kdežto akademie, které po nich v 17. století převzaly úlohu odchovávati umělce v Italii jak v Paříži, byly bezmála po dvě století hlavními ohnisky strojeného, konvencionelního, výlučného mocným toho světa služebného umění.

Florencie 15. století se svými zlatníky a zdobiteli truhel, kteří jsou zároveň velikými sochaři a malíři, se svým Ghibertim, který se nikdy nepřestal podpisovati jako příslušník cechu zlatnického, se svým Domenikem Tomasim, jehož příjmí Ghirlandajo — vyrabitel vínků — nikdy nemrzelo, se svým velkým Donatellem, který chodil po městě v kožené zástěře a prý se zdráhal nositi panský plášť, od Mediceů jemu darovaný, — Florencie se svými slavnými konkurrencemi, o které celé město horlivě se zajímalo, se soutěžením cechů při sochařských dekoracích, s vášnivými hádkami a břitkými posudky o každé novotě umělecké, — Florencie se svým dvoustoletým vývojem všech odvětví výtvarné produkce, vyrostlým z práce a důmyslu několika generací řemeslníkův-umělcův, může platiti za nejvýznačnější příklad zdravého organismu umění, na lidových základech se vyvinuvšího.

Kde jsme dnes od možnosti takového *přirozeného* vývoje, když tvorba a její vnímání se navzájem nesou, když, co z lidu vychází, zase v něj vchází, mluvíc jeho mluvou, tlumočíc jeho city, odpovídajíc jeho citu formovému, pronikajíc veškeren život jeho? V takových šťastných dobách není třeba definovati, co je pěkné a co nevkusné, neboť osobitý vkus je všude. V takových dobách, kdy umění, jak praví Viollet-le-Duc, »nezapírá svůj domorodý původ a mluví jen tehdy, když má něco povědět, se nikdo o to nestará stanoviti pravidla vkusu, vkus se rozumí sám sebou, jako u slušných lidí poctivost a dobrý mrav.« Co bychom dnes uměním pro lid zváti chtěli, těch několik obrazův a kreseb, které mu před oči stavěti můžeme, těch několik chvil prázdně, které bychom mu požitkem uměleckým rádi ozlatili, může býti jen

---

[1]) The Claims of decorative Art, str. 127.

skrovnou náhradou za vychovatelskou moc veškerého ovzduší, jednotnou uměleckou kulturou prosyceného. »Štipec umělecké soli v odměřených intervallech podávaný nemůže býti dostatečnou váhou proti opačným vlivům každodenních dojmův, zrak a mysl zabavujících.«[1])

Soudím, že čím střízlivěji budeme na cíl a dosah umělecké výchovy pohlížeti, čím méně illusí si budeme činiti o možnosti pronikavých úspěchů, tím spíše se nám podaří nalézti vhodné cesty k částečné nápravě. Nechtějíce hned najednou mnoho dosíci, nezaplavíme aspoň nepřipravené mysli spoustou různorodých dojmů, které proniknouti nemohou, a odhodláme se spíše začíti od kořene a nikoli od vrcholu. A to jak ve škole vůči mládeži tak v životě u širokých vrstev lidu, který ve věcech umění se týkajících je stejně naivní a stejně nepřipraven jako dítě.

A jedno zdá se mi býti zásadnou nutností: abychom si uvědomili, že především v tom nesmíme si bráti příklad ze západnického pojetí nového hesla, abychom o lidu mluvíce vždy takřka jen lid městský a tu hlavně zas jen massy dělnické měli na zřeteli, nedbajíce venkova, jeho jádra rolnictva a také ne onoho drobného řemeslnictva našich dědin a malých měst, které se od velkoměstského dělnictva podstatně liší. Západ skoro naskrze své moderní, národně bezbarvé snahy obrozovací identifikuje s těmi velkoměstskými massami více méně internacionálními, my bychom snad mohli přijíti se *svojí notou*, s pokusem navázati povznesení úrovně cítění uměleckého, na ony zbytky svérázného výrazu formového, který pro velkou část venkovského lidu československého dosud nepřestal nebo teprv nedávno přestal býti živým prameništěm samorostlého tvoření, a o kterém nijak nás nepřesvědčí naši potakači cizích hesel, že by již náležel historii. Však o tom později v průběhu této statě.

Prostředky umělecké výchovy ve velkých střediscích kulturních jsou jiné než na venkově, a již sama ta okolnost by stačila nabádati k rozrůznění a odlišování postupu, neboť na pohotovosti prostředků názorných a snadné jich přístupnosti — jak je samozřejmo — namnoze závisí výsledek. Třeba si uvědomiti, že výchova umělecká může vésti k výsledkům ideálním i praktickým; praktické výsledky ukazují se v povznesení úrovně vkusu u vrstev výrobních a ve zvýšené jich zdatnosti a schopnosti řemeslné. K dosažení svého cíle má pohotově prostředky výkonu, názoru a poučení. Může je obraceti k tomu cíli, aby hleděla každodenní život všech a každého obklopiti jakýmsi uměleckým ovzduším, i k tomu, aby hledělo sváteční chvíle povznesti k výši ušlechtilých požitkův uměleckých tím, že by je lidu a mládeži poskytovalo a připravovalo, a zároveň i tím, že by mysl lidu hledělo učiniti schopnou vnímati umění a přístupnou dojmům esthetickým. Co se prvního cíle týče, ostane v složitých, nepříznivých podmínkách soudobého velkoměstského života asi na dlouho pouhou utopií;

[1]) Walter Crane, The Claims of decorative Art, str. 85.

druhého lze dosáhnouti a to tím spíše, že mnohé již hotové a organisované instituce — školy, musea, spolkové podniky, výstavy a p. — mohou mu býti nápomocny.

Pravila jsem, že asi na dlouho zůstane utopií, řekněme krásným snem estheticky naladěných duší, aby spůsob bydlení, vzhled ulice, šat a každý kus nářadí nás obklopujícího měl do sebe něco uměleckého. Poukazuje se k půvabným formám, které měl život i nejprostšího občana antického města, nám v ssutinách Pompejských do nejmenších podrobností odhalený, mohlo by se též poukázati k bytu nynějšího italského chudáka, jak ho známe z tolikerých rozmarných obrázků vlaských genristů, kde stará, červotočivá, vyřezávaná skříň vedle různého harampátí, mosazný kahanec antické formy, štíhlý džbán harmonické linie, mosazný kotlík pěkného tvaru stačí, aby daly bídnému jinak interiéru jakýsi umělecký ráz. Vzpomíná se též středověku, kdy umění podobně pronikalo každodenní život a projevovalo se nejen na ozdobném krbu velmože, ale též na prostém stolu dělníkově, na rytině poutnického obrázku, jak na drobnomalbě královniných modliteb, na skvostném klepátku šlechtických vrat jako na rukojeti truhly malé měšťanky. Mohla by se též za příklad dáti naše stará selská světnice, tvořící se svým nábytkem, nádobím i zevnějškem obyvatelů jednotný umělecký celek.

Byly by to vesměs příklady z ústředí, v kterých umění nebylo přepychem, nýbrž samozřejmou výslednicí potřeby vnitřní a důsledkem oné jednoty mezi řemeslem a uměním, o níž jsme výše jednali. A ještě něco. Ani ten Pompejský občánek ani řemeslník z patnáctého století se nepachtili po nádheře a bohaté úpravě bytu souseda bankéře nebo velmože, jako český sedlák první polovice devatenáctého století po tom netoužil býti zařízen a oblečen jako měšťák. Proto ani v Pompejích ani v městech středověkých ani tehda na vsi a v městysech nebylo poptávky po výrobcích falešného luxu, po všelikých těch padělaných skvostech, dřevěné bronzi, papírové kůži, bavlněném hedvábí, řezbách z papírové kaše tlačených a p., které jsou vymožeností strojové výroby, ale také onoho falešně vykládaného zdemokratisování společnosti, nerozumného vedení širokých vrstev, které je učí záviděti luxus bohatým a při nedostatečnosti prostředků, daremné, proti základům vkusu ohavně hřešící nápodobeniny jeho si opatřovati. Přivésti široké vrstvy k správnějšímu uměleckému vkusu ve věcech každodenní potřeby podaří se novému heslu jen tenkrát, když je odnaučí žádostivým okem měřiti výrobky přepychové, a přivede je k tomu, aby po svém vlastním spůsobu zevní formy života sobě zaříditi chtěli. Esthetika těchto forem by se pak našla sama sebou. Formy, kterých nový sloh pro ně hledá, jsou výsledkem suché reflexe neb uměleckých rozmarů, ale nevyšly odtud, odkud vyjíti musejí, majíli tam zdomácněti: z duševní dílny fantasie lidu samého.

Dosud — abych to pověděla s anglickým umělcem — moderní demokratismus hledě upraviti zevní tvářnost života, měl jediný resultát: že se sluha obléká jako jeho pán, a to je resultát žalostně neumělecký.

(Pokračování.)

Večerní myšlenky

od

Fr. Procházky.

Litera jede!

Stranou, maličtí!

Jede příšera z pohádek, postrach školáčků. Poznáváte v ní dusící můru těžkých svých snů?

Za polypovými rameny jejími, jak po prvé vyvstávala pod křidou na černé tabuli, co vy jste ruce tiše měli složeny po lavicích jako zajatci jí odevzdaní, svítí ještě hněvivé oko šedého učitele nad vaší nechápavostí. Vidíte ještě, kterak dodatkem jede po některých méně nápadných tvarech ta hrozná rákoska rozštěpená na konci, která tolik, tolik pozornost vaši stranou odváděla. Jaké to byly tehdy pro vás čarovné tahy, tak kouzelné a až k smíchu, když vám z nich zazněly zvuky živé řeči a blýskaly obrazy a podoby známých věcí právě jako v pohádce o kouzelném zrcádku.

Ach, miláčkové, netušíte, jaká práce věků, co tvůrčí síly v nich spočívá. V těch runách, jež do tmy duševní promítly vynálezy celých věků, spatřovalo také pověrečné oko divochovo zkřivený prst čarodějky, ba stopu samého knížete pekel.

Ustupte, dobří lidé! Jede kostra myšlenek, studená a tvrdá, forma, v níž schladl žár tvořící duše, led, v nějž stuhly živé proudy nadšení a citu, mumie ducha, které se říká zvěčnění.

Litera jede!

Táhne ji Učenost, Píle předbíhá s pochodní, Ctižádost práská bičem. Vzadu se smíchem kluše Šílenství.

Těžký jest její vůz. Veze kameny, kovové desky, cihly, pergamen a na vrchu hadry. Nesčetní návštěvníci tohoto světa zapsali svá jmena na vůz jedoucí celým světem. Mnohé, co pamětihodného chtěli zachovati budoucím a oznámiti vzdáleným, hodili na náklad.

Vezou se tam paměti, zařízení a vynálezy dob minulých, rozkazy a výstrahy těm, jichž prachem víří nyní vítr po cestách. Veze se tlukot, jásot a nářek srdcí před věky dobivších, jichž mízou rdí se nyní květ polní.

Stranou!

Na vysokých horách napadla vláha myšlenek. Již v pádu drobily se v sníh a z něho prací slunce i mrazu slil se tento tekoucí ledovec. Jen na okamžik hodí se k okolí svému zmrazená vlna myšlenkového pokroku lidského, jenž valí se stále v před poměry novými.

Jako pro věčnost ve formě zdánlivě nejdokonalejší přimyká se vždy novému tvaru údolí, ale nemůže nikde zakotviti. Neodo-

latelný tlak pudí jej dále, vráží jej v útvary nové, až v ledovém toku vše puká, láme se a tříští.

Ale vše slévá se podivuhodně opět v celek po bouřné revoluci a tiše přispůsobuje se poměrům novým, jako by od věků jinak nebylo.

Podivuhodný tok!

Stále teče a přece nedojde dále, než došel před věky. Kalný pramen je zakončením a výsledkem jeho pochodu.

Někdy ulomí se v horách převislý balvan ledu a bouří záhubně v hlubiny údolí. Ze živé někdy vody — Ducha — podržel jen drtivou tíži, ale ne moc její ovlažující a obmývající.

Pozor tam na tržišti! Litera jede!

Jaký nával koupěchtivých! Fantasie tleská ručkama, hledá svůj růžový zářící obličej v zaprášeném zrcadle starých. Tupost si šťastně koupila dávno touženou šablonu. Obdiv vybral si modlu autority, Ukrutnost nasazuje si ctihodnou a váženou masku Litery, aby ukryla za ní svou ohavnou tvář. Právo zkouší pružnost Litery ohýbáním, Školáctví vyklepává z ní poslední stopu Ducha, která v ní zaschla. Násilí zkouší pádnost důvodu k ráně do tváře slabšího, Obmezenost šatí se citáty a točí se marnivě v nich před zrcadlem obecenstva. Nebude ani dále nic věděti, ale bude míti na to doklady z cizích jazyků.

Hle, kradou! Ach, jak nestydatě kradou! A tak ctihodní lidé — s řády a šedinami. Stráž s úsměvem krčí ramenoma. Nevinná kleptomanie. Páni prý zase vše zpátky dvojnásob přihodí, tak že Liteře nic neubude. V skutku! Jaký to již náklad. Ať ustanou již, vždyť se to na voze neudrží.

Také neudrželo. Marně hledí zachrániti náklad pavezou illustrační. Po několika krocích padá pod kola vozu vrch pracně narovnaný, pro věčnost určený. A vůz jede dále nedbaje ztráty. Jaké »skvosty« shodil — a ten brak cihel, pergamenů a plesnivých hadrů veze se slávou dále! . . .

Co to? Pomoc! Zaskočili vůz a útočí na něj.

Cháska jakási zdivočilá. Ne, to jsou nadšenci, nová jakási škola, mladý kvas s horečkou ničivosti v krvi. Zničí snad vůz? Hle, jak do celého bijí, strhují co mohou, a do bláta šlapou! Chtějí prý přihoditi svou hřivnu a uplatniti se. Chtějí míti místo. Všude jinde zápas o život vzal již na se mírný ráz konkurrence — před tváří vrchních soudců Rozumu, Vkusu a Potřeby, jen na poli krásného písemnictví zůstalo dosud při primitivním souboji žahadlem a kusadly a při vyhlazování starých. Mladí napřed pracují jedem i kyjem, aby měli místo, pak již Rozumu i Potřebě vkus svůj vnutí. Jen zle pak, když místa již nabyli a nemají, co by přihodili.

Čím větší řádění, toť zkušenost, tím menší bude přihozený náklad a tím dříve dočkají se, že ho srazí dorůstající škola mladší. Ale přece i v bouři boje roste náklad dále. Jak by zničiti mohli Literu, když Literou zase do ní bijí!

Rozvěje vítr prach pyramid i rez pomníků, erose srovná povrch planety, ale dále pojede zčeřenou vlnou lidstva Litera s poklady jeho.

Ona zahlazuje i křísí národy, budoucím věkům nese jazyky a písně národů zašlých, povznáší a zase kácí ideály. K hvězdám již od mladosti vztyčuje témě a snad k nim jednou nalezne i cestu . . .

Smekněte, Litera jede!

Strach.

Příšera ze všech nejohyzdnější, jakou kdy spatřilo oko lidské. Medusa starých, zrozenka temnot, vyplížila se bázlivým krokem z doupěte a v houstnoucích stínech snášející se noci protáhla netopýří peruti po chladném větru.

V hořící propast západu, již zažehlo slunce za sebou, upřely se veliké krvavé oči netvora v tiché rozkoši.

Rád vídal požáry. Jako šakal provází velikého dravce, tak plížíval se podruh Strach při řeži válečné, při zemětřesení, moru, požáru, povodni, vzbouření. Příchod jeho ohlašoval poplach zvonů, hlahol polnic, praskot a dým požáru, hučení vod — a nářek lidí. Zjev jeho dovršoval zhoubu. Omamoval rozum, divočil pudy. Většinu životů hubíval on sám, a kde na život nestačil, přetrhoval drápem útlé předivo rozumu.

Západ shasínal. Zrak netvorův přivíral se v snění. Nekonečná řada obrazů táhla jeho pamětí.

Vzpomínal, jako skoro všichni, na něž pohledl, jako podťati zachvěli se bázní o život. Vše líčené, naučené, spadlo s nich jako stržený šat. Obnaženou duši vystavovali ráně smrti.

Zašumělali mračná jeho křídla nad lesy, zvedla se s lože svého laň svítíc očima k divokému útěku bez cíle, zachvěli se ptáci stulení ve hnízdech, a dravec sám v brlohu zježiv děsem srst vycenil zuby k obraně. Stádo na stepi za úplného ticha v jasné záplavě sluneční pozdvihlo rázem zděšené hlavy a dalo se v šílený úprk.

Časem zavířil Strach i zástupy lidskými. Rdousivá tlačenice, ztrhané oči, zoufalé výkřiky, nadlidsky napjaté síly, které se vytrhly z uzdy rozumu a působí rozkaceným živlem, — to bylo dílo Strachu Plašitele, jak ho znal již starý věk.

Sladké uspokojení probíhá tělem netvora. Z roje obrazů vybírá jednotlivé, aby se jimi pokochal znovu. Prastarý vybledlý výjev, ač mnohokráte obnovovaný, vynořil si z mlh. Byl rádcem v jeho ději ku prolití krve. Jen proto zajímavým byl mu obraz, že byl první.

Byl to zápas dvou mužů. Začal přátelsky jako závod sil a obratnosti. Slabší přemohl silnějšího. Byl by povstal s přemoženého neublíživ mu, ale silný rozzuřil se porážkou k hrozbě:

»Střez se, až vstanu!« A proto nevstal již, neboť Strach dotekl se hlavy vítězovy. Strach Ukrutník.

Za prvním nástinem rozvinul se obraz veliký. Vidí město. Na hrubo z balvanů složeny jsou hradby. Malé, těžké choulí se v nich brány okuté bronzem. Na ploché střeše královského paláce, kterou jásavými paprsky ozařuje slunce jižních krajů, usadil se tehdy Strach pohlížeje na bojovné zástupy svírající kmen vyhladovělý. Zlověstné byly obličeje oděnců za branami. Připomínaly olizující se tlamu dravce, jež chystá se na zkrvácenou kořist.

Zahučelo dole nádvoří paláce, zahemžily se davy. Slavnostní zpěv zástupů, sytý pláčem jako o velkém pohřbu, vznesl se do jasných výšin. Hadem vine se proud zmořeného lidu ulicemi k hradbám. Zmatené, zdrážděné pohledy ukazují, že lid vykoná něco, k čemu jen Strach dohnati může.

Na hradbách plane již veliký oheň. Žár jeho a prskající jiskry uvolňují kruh diváků. Též oblehatelé přibližují se a stoupají na výšiny. Nyní vedou slavnostně oděného králova prvorozence v oběť rozhněvaným bohům.

Strach přihledl blíže k oběti, ale dotykem svým znetvořil ji. Mladíku, ač klesajícímu, ale přece odhodlanému, zablesklo z očí šílenství. Vztáhl žádostivě paže k ohni jako k oběti rozkoše. Strach přimhouřil oči ve vzpomínce a křídla jeho kolébají se blaženě jako u sajícího motýle.

Zasedl jednou i ve slavném senátě národa římského, kamž ho nevpustili ani za vichřice druhé punské války.

Přišla žaloba a prosba z Karthaga. Zoufalé město svázané smlouvami sáhlo k obraně proti ranám polodivocha. Bylo poraženo a prosí jen za odpuštění, že se osmělilo bránili se bez dovolení. Tenkráte povstal Cato a dal — jak potom se často dávalo v amfitheatru — znamení k dobytí slabého, poraženého.

Jak malý byl tehdy Řím bázlivý, katansky vypočítavý, vraždící se zálibou řemeslného gladiatora! Jak malý byl dobíječ Cato proti vítězi Scipionovi. Strach Znetvořitel!

A není tomu mnoho přes sto let, když usadil se na dlouho Strach v hlavním městě velikého vzbouřeného národa. Usedl na dřevěném lešení, pod nímž blýskala se široká těžká sekera. Z lešení toho učinil si celnici, kde vybíral neslýchanou daň z uděšeného lidu.

Strach znemravnil celý národ. Strach podezříval a udával, Strach odsuzoval, hanobil a popravoval. Pak hnal celý národ do zbraně a armády jeho k vítězstvím, jež třásly celou Evropou. Strach Hrdina!

Jaká rozkoš, když Strach rozplaší pyšné vojsko jako stádo stepi!

Duší davů ozbrojených, roznícenou tak, že chytne jiskrou slova, posunem příkladu jako sklad prachu — trhne pojednou děs jako živým celkem. Marno všechno zakročování rozumu. A jaké opojení, když šílení strachem po zápase poznají, že jsou vítězi, že jsou hrdinové.

Kdysi ležela na Rusi dvě veliká vojska proti sobě, ruské a tatarské, po několik neděl. Jedno bálo se druhého. Tu dotekl se Strach obou najednou — a obě dala se v zoufalý útěk. Strach komikem!

Netvor básnicky naladěn přechází od epiky k lyrice. Mravoučnou selanku přede jeho věrná pamět.

Na noční potulce usedl kdysi na stáji ve spící dědině. Měsíc čeřil letící chmury bledě jasným příbojem, ze tmy kůlen vyli uděšení psi. V chlévě na slámě ze hlučného dechu skotu bolestivě sténá lidský hlas.

Služka stala se matkou. Jako návštěvník z jiného světa v temnotách zbloudivší zaplakalo novorozeně. Vítr zaskřípěl nedovřenými dveřmi chléva, v němž zadupala znepokojená kravka. Strach nahledl dovnitř. Ze tmy zablýskl mu vstříc zrak matčin. Jako by celý svět vcházel ukázat prstem na ni, na to, co posud tajila, ten celý obludný nelítostný svět, který ji nyní zmučí — tak se ulekala následků.

Strach znetvořil jí duši. Událost, kteráž i dravce činí něžným k mláděti a z nejbázlivějšího tvora učiní obránce obětavého, statečného mladému životu — matku lidskou učinila vražednicí. Prsty její ovinuly se kol drobného krčku . . .

A zase jiný obraz! Noc tichá, vlažná, májová. Skřehot žab stlumeným akkordem dolétá z dalekých močálů. Kvetoucí střemcha voní ze sadu. V jediné chatrči bliká světlo. Strach usedl na komín a záhrobní vidí do světnice. Opilec blabolí na lůžku. Uplakaná, utýraná žena sedí v koutě, obličej v dlaních. Hlad dívá se z každé skuliny chatrče. Bída a surovost mužova nevpustily sem milý sen domova. Cizota mrazila duši, tísnila dech a ledovou dlaní setřela dávno rozpuk něžných citů. Jen nevolnost poroby, nenávist a bázeň vyplnily srdce, jež kdysi bylo hotovo ke všem obětem.

»A já tě jednou přece musím dobít!« blabolí opilec ze sna, »sekeru na tebe vezmu —«

Strach pohledl na ženu. Vrávorajíc přistoupila k záhrobni a ruka její nalezla sekerku — — — —

A zase bohatý palác kmitnul se v letícím pásmu vzpomínek netvorových. Stlumená světla z nádherných síní a chodeb září otevřenými okny neochlazeným vzduchem, jenž unaveně hraje korunami palem ve stmělém sadě. Stíny četných stráží plazí se po zdech plných zlatých arabesek. Na skvostném loži válí se tyran zbavený spánku. Všichni bojí se jeho a on se bojí všech. Proto trčí každého dne před branou nové hlavy nabodnuté na kolech. Nikdo není životem jist v celé říši, a nejméně on sám. Posud zdáli se jisti nejkrvežíznivější jeho rádcové a kati. Ale nyní právě, co Strach usedl na střechu, připadla tyranu hrozná pochybnost i o nich. Třeba vystřídati i je, zbaviti se jich. Volá stráže, dává rozkazy. Palác otřásl se strachem. Krátká bouře zavířila po chodbách a síních. Plazivé, třesoucí se posud stvůry zaplavily líticemi ložnici tyranna . . . Konečně spí upokojen ve vlastní krvi — — —

Co zločinů vykonal již Strach!

A přece jsem zase světu nutný, uvažuje Strach. Co by si počalo lidstvo beze Strachu? Strach je ukáznitel společnosti od metličky až k šibenici. Strach hlídá lidem majetek, čest i život, když vše klidně spí. Je strážcem zákonů — to uznala již staroindická moudrost. Strach je hlavním ukáznitelem armád, tmelem jejich a hybnou silou. Strach působí, že si muž Herkules dá bez odporu od slabého představeného spolíčkovati líce, připáliti doutníkem nos, dá si celou četou napliti do úst, sní z rozkazu ohavnost. Vzdá se vší lidské důstojnosti.

Ukáznění společnosti rozumem a láskou je sen nekonečně vzdálené budoucnosti. Strach je bičem dneška. Strach o život! Dvě protivy vedou k záchraně drahocenného života. Ústup a útok — útěk a hrdinství. I největší dravec kombinuje oba prostředky dle potřeby, ale člověk i národové celí vychováním i poměry dají se časem směrem jednostranným, a tak se národové rozpadají ve dvě třídy: otroků a dravých utlačovatelů, čili těch, kteří se smrti bojí nade vše, a druhých, kteří neváhají život nasaditi za panství.

Běda těm, kdo se dali, ať čímkoli vedeni, cestou první. Strach, který smrt zastírá krátkou toliko mlhou, otroctvím vleče se do nekonečna. Nikdo tak nelpí na životu i nejtrpčejším a nejbídnějším jako parob. A právě proto je parobem. Proto, kdož sejí strach, těm vzejde otroctví.

S nevolí a úžasem vzpomíná Strach na velikány z lidí, učitele lidstva, kteří se nebáli jeho pohledu, ale s klidem sahali po poháru s jedem, kladli se na kříž, stoupali do plamenů a muk. Ti učili lidstvo umírati bez bázně a za jiné. Příklad těchto Perseů potírajících Gorgonů povznesl z nízkosti Strachu celá pokolení, celé věky. Běda národu, nad nímž rozestřela se trvale křídla netvora Strachu, zotročitele lidí, znetvořitele duší.

Svoboda budí v lidech cit pospolitosti, lásky, obětavosti, kdežto otroctví plodí nejhnusnější sobectví. Proto otrok i zoufalec, jenž odvrhl již strach před smrtí, zůstává dále otrokem, nástrojem obráceným proti sobě. Myslí jen na sebe, svůj útěk z jařma a uniká mu sebevraždou. Svobodný muž uvržen v zoufání obrací se proti katanu — otrok i tu proti sobě. První i smrtí svou pomáhá svým, obětuje se za ně, druhý rozmnožuje opovržení ke své třídě. Otrok nemiluje bratří svých, není schopen oběti za ně. Svobodné duše cítí jedna s druhou každou urážku jako jediný celek a ten svazek činí je mocnými a chrání jich svobodu. Otrok hledí bez citu a snad i s radostí na trýzeň soudruhů a slzu zná teprve, když sám byl zasažen.

Tím, jak se ujímá národ utlačených členů svých, ukazuje stupnici schopnosti své k svobodě.

Kdo chce zachovati svobodu svou, musí býti hotov obětovati se za svobodu druhých, — toť tajemství neznámé otrokům.

Tím, jak se lid, i obklopený nepřítelem, potírá navzájem, osočuje, hanobí a hryže, ukazuje pudy otrocké. Jest souzeno již bitým, že se vzájemně doškrcují. Po porážce pravidlem vzniká

domácí válka. Otrok nemůže míti ctností člověka svobodného, sic by nebyl otrokem. Jeho zbraně jsou pochlebenství, poníženost, lstivý úskok a lež. Kde tyto zjevy najdeme, není neb aspoň nebylo otroctví daleko. Déle než známka po okovech nejtěžších zůstane duši znamení vpálené otroctvím. Hle vojína, jehož lidská důstojnost byla surovým představeným zničena. A prodloužíli se toto působení na několik generací? . . .

Armén otrok hledí mlčky se třesa na Kurdy, ani znásilňují mu ženu i dcery, vidí ubíjeti své dítky a dědičným otroctvím oloupen i o tu obranu pudovou, kterou červ proti kolosu se brání, čeká tupě, až i jeho podřeží.

Můželiž heslo »Neodpírati a nebrániti se zlu« přáti sobě vyšší lidské dokonalosti?!

Ani ctižádost otrokova nejde nad obzor otrocký. Svobodu vidí v šlapání jiných otroků. A na těch se přiživí — na bratrech svých! . . .

Vždy je třeba pomahačů pánům: dohlížitelů, udavačů, poháněčů — a zvedáli se mysl otrocká k svobodě — i utišovatelů a konejšitelů skrovného hněvu otročího, aby snad přece nepřekážel. I najdou se skutečně také tací přátelé a apoštolové národa z vlastního jeho středu. Obětavě najdou mu i novou morálku hodící se jen otrokům — sami jí ovšem neužívajíce, jako Cato starší nepil vína z mořské vody, které pro své otroky byl vynalezl.

Apoštolové ti poučí nezištně lid, že chvalno otroku nastavovati ranám každou část těla a nepřátele milovati více než svůj lid vlastní, že nutno se bez odporu vzdáti všeho, po čem páni zatouží, vyloží mu upřímně, že všechna práva otroků jsou zastaralá, molí a rzí strávená, ale naproti tomu jakékoliv právo pánů jako z čerstvě litého kovu. Otcovsky mu pošlapou jako brak a nicotný tret, vše, co posud otroka těšilo, povznášelo a sílilo, a dokáží mu, že jen ta panská cizina, na niž bez toho se pohlíželo s otrockým obdivem, chová velikost a cenu. Ukáží mu, že i ten trošek lidské a národní důstojnosti a hrdosti je trestuhodná pýcha a chvastounství, že rodomilná láska je na úkor lásce ke všemu lidstvu — a zvláště k pánům, že světlá minulost je promrhaným dědictvím, hněv i nejoprávněnější z útisku a snaha obrany že jsou hříchem proti svaté lidskosti — — —

Žádné náboženství dosud nepřišlo s hesly vznešenějšími než tito přátelé lidu. Od vědy sobě vypůjčili formu, od náboženství posvátnost a vznešenost, aby z obého ukuli lidu svému pouta pro věčnost, a hlavně aby mu je oblíbenými učinili, tak aby parob po nich toužil až do posledních pokolení.

Strach přemýšlí, vyrostlli i tento přeušlechtilý květ z jeho vlastní půdy. Bere na pomoc svůj botanický klíč a prohlíží části květu.

Vidí bez lupy: lež, úskok, zradu, prodejnost, nelásku k svým, plazení se před cizími. Ach, jak je mu vše to známo! Toť nejryzejší květ otrocké půdy — každé otrocké půdy. Jen ten obrovský list přetvářky zdá se na něm jaksi nový — aspoň svým dotud nikde nevídaným rozměrem a podařeností . . .

Na jezeru Oževském.

Napsal

Ferd. Schulz.

I. Poutník.

Parný den červencový roku 1080 schyloval se k večeru. Na tmavomodré obloze, prosté i nejbělavějšího mráčku, slunce ve vší velebnosti své už sestupovalo k sněhovým štítům a pláním mohutného Dobrače. Paprsky jeho loučily se s nejkrásnější kotlinou korutanskou, v níž sbíhají se tři doliny: údolí řeky Žily, jejížto běh zde končí pod městem Bělákem v objetí řeky Dravy, a údolí této řeky, spěchající odtud v silném spádu od severozápadu dále na východ, s údolím jezera Oževského, vinoucího se z jižního konce svého jediným potokem do dravého proudu veletoku korutanského.

Prameny těch paprskův odrážely se od malebné obruby hor, skal a lesův, jež sdružily se, aby ověnčily jeden z nejpůvabnějších koutků světa.

V pásmu Karavanek, v mlhavé dáli uzavírajících přímou čarou celý střední obzor Korutanska na jih, několik temen vyšších už vzplanulo v červáncích nad svahy ztemnělými a nad úpatím zcela zčernalým.

Vápenný jehlanec Poludníka, jenž zdobí rozsáhlý kraj jezera Vrbského a údolí Dravy až daleko nad město Bělák, tmavorůžovým hrotem svým jako planoucí maják čněl k čisté klenbě nebeské.

Vysoké bory a husté hvozdy bukové na obrovské Vysočici, jež objímá dolinu Oževskou na severozápadě, a z jejíchžto boků kolmo vypínají se nad krajinu jako přízraky šedé stěny skalní, splývaly v modré mhle, vystupující k nim z blízké hladiny jezerní do vzduchu, znenáhla chladnoucího.

Osvěžující vůně vanula dolinou ze stínů lesních a z obilí, dozrávajícího na polích, jichžto pruhy a tabulky podle písčitých, křivolakých ouvozův, travnatých průhonův a prokmitajících, ouzkých mezí z nejhlubších nížin širého kraje bělaly se a žloutly po pahorcích a návrších vzhůru k lemům lesův.

Rozmanitost a soulad barev, jimiž rozlehlá tato kotlina alpská, prosycena teplem červencovým, se skvěla v paprscích slunce zapadajícího, s rozmanitostí a souladem tvarů činily z celku, uzavřeného věncem horstva, obraz vznešené krásy přírodní.

A nad touto krásou vznášel se klid a mír jako prvotního stvoření.

Klidem a mírem oddechnul i muž, jenž té chvíle zvolna vykročil z kapličky, prosté dveří a sroubené z neotesaných trámcův, jichžto stěny ve skulinách byly vyplněny mechem, na samém kraji západního břehu jezera Oževského, tam, kde nedaleko severního konce svého se sousedními poli dělá téměř rovinu.

Vykročil, ale před prahem hluboko vyšlapaným ihned stanul. Buď jako by do chudičké svatyně vrátiti se chtěl, buď jako by nemohl se rozhodnouti, máli se dáti odtud pobřežním ouvozem k jihu, odkud před hodinou byl přišel, nebo zamířiti po nízkém břehu dále na sever. Paprsky slunce, už skloněného k zasněženému temeni Dobrače, šikmými prameny ozářily celou postavu jeho.

Urostlý muž v oděvu kajícného poutníka, bos, s hlavou nepokrytou, v pravici silnou hůl, sahající nad něj, na hořejším konci s plechovým křížkem, kolem něhož ovinut byl růženec z pestrých kuliček, stál zpříma jako zdravý kmen jedlový.

Hábit ošumělý a vetchý, dešti, sluncem, prachem silničným barvu svou, prvotně černou, už změnil místy na šedou, místy na zelenavou. Od nahého krku až po kyčle těsně přilehající a spjatý, pokrýval tělo silných kostí ale svalstva hubeného. Týchž tvarů kostlivcových byla i vyčnívající ramena i hůlkovité paže poutníkovy. Z ouzkých rukávův, na loktech značně průsvitných, hubené ruce s dlouhými, osmáhlými prsty visely, jako by byly vyřezány z tmavého dřeva.

Nad prázdnými kyčlemi hábit byl opásán hrubým, režným provazem, na němž po levém boku zavěšen byl růženec z černých, železných kuliček, s křížkem ze žlutého plechu. Od pasu řásnatá sukně splývala až po nahé kotníky. Bosé nohy svědčily o všech účincích dlouhé chůze a o všech nepohodách a změnách počasí.

K obvyklému tomuto zevnějšku kajicných poutníků patřila i černá tabulka, jež visíc na krku mužově tak hluboko na hrudi, že dlouhá a hustá černá brada ji nezakrývala, velikými, na několik kroků snadno čitelnými bílými literami měla nápis: »*Poenitentia*« a pod tím »*Absolutio.*«

Mnohem méně hodila se k němu vzpřímená, poněkud až hrdě se nesoucí postava, vztýčená hlava, zvláště pak vzezření poutníkovo.

Přímost postavy svědčila jednak o zachované posud síle těla, jež nepřekročilo věk mužný, jednak o tom, že kajicnost posud neosáhla veškeru tuto bytost lidskou.

Hlava octla se v moci její do té chvíle patrně jen potud, že se zhostila ozdoby vlasův, jež podle posavadní hustoty a barvy své kdysi zajisté krášlily ji rovněž, jako krášlí osmáhlou tvář brada, ač po světském spůsobu nepěstovaná.

Tvar hlavy mohl býti vzorem ušlechtilé plastiky. Čelo, prosté vší záštity proti úpalu slunečnímu, a proto až do obruby vlasů rovněž opálené jako tvář s vysedlými kostmi lícními, bylo znamením důmyslu, zralosti a výše mysli; však dvě hluboké vrásky, jimiž právě v polovici napříč bylo zbrázděno, mluvily o zkušenostech trpčejších a bolestnějších, než jaké za průměrného spůsobu života bývají spojeny s věkem nanejvýše čtyřicíti let.

Že poutník sotva byl starší, potvrzovalo vzezření očí jeho, z nichž zároveň bylo čísti, že jeho kajicnost, zevnějškem dosti výmluvně projevovaná, posud nepronikla jádrem jeho nitra.

Pod oblouky hustých obočí, v havraní černi krásně se klenoucími, ve stínu dlouhých řas dvé velikých, tmavých očí pohlíželo za zapadajícím sluncem.

Jiskry, jež sršely z nich, rojily se v hlubinách ducha i srdce, usilujících sice o zahalení svého tajemství před světem, ale majestátem klidu a míru v tiché přírodě překvapených a vzrušených tou měrou, že zapomenuvše na příkazy pokání, po dlouhé době opět jednou zavítaly k sobě samým.

Však to trvalo jen tu chvilku, než slunce zcela zapadlo za sněhový štít Dobrače, jenž ihned zahalil se šedou mhlou. I jiskry v očích poutníkových náhle zanikly; oslnění ustoupilo šedé mhle, jež tvář poutníkovu zahalila a celou krajinu před ní skryla.

Když poutník opět jasně prohledl, v očích jeho končil se zápas minulosti jeho s přítomností, nitra jeho se zevnějškem. Pohledl do dálky k jihozápadu. Obrysy horského velikána už rozplynuly se v stínech, hrnoucích se za sluncem zapadlým.

I obrysy poutníkovy minulosti rozplynuly se a zmizely ve stínech, jež v mysli jeho se zdvihly při pohledu na hůl, maně vypadnuvší mu z ruky a odrazivší se o suchou, tvrdou zemi, až křížek s růžencem zachřestil.

Ulekl se, jako by se byl dopustil nějakého hříchu. Vždyť poutnická hůl jeho byla posvěcena v Římě, v kostele papežském. Pokorně poklekl, zdvihl ji s největší uctivostí, kajicně políbil dřevo i křížek i růženec, zvolna vstal a opřev se o drahocennou podporu svou opět se vzpřímil.

Tak stál: hádanka života lidského, hodna štětce neb dláta mistrova . . .

Hladina jezera, v probouzejícím se chladném vánku zvolna šplounajícího po plochém břehu v šelestivé rákosině až k samé kapličce, pozbyla už zelenavého lesku, jímž v záři sluneční se skvěla, a v rouchu černém způsobovala vážný, melancholický, téměř elegický ráz svého okolí. Ani silné černé stíny, padající na ni po východním břehu délkou bezmála půltřetí hodiny cesty s vysokého, hustým listnatým, lesem porostlého čeřenu horského, nedovedly už přimnožiti jeho černě.

Jediný světlý bod posud kmital se nad ní v šeru. Veliká zlatá koule, podnož kříže, na báni kostela, pnoucího se k temnomodré obloze nad skupinu mohutných budov kláštera benediktinův, vystaveného na skalné ostrožně, vybíhající do jezera na pravém břehu, přímo naproti kapličce.

Pokud slunce ozařovalo tuto kouli, oheň její na tmavozeleném pozadí lesův, sahajících až k hladině jezerní téže barvy, v mysli všech nábožných osadníků domácích i z blízkého okolí připomínal hvězdu, jež plála nad Betlémem v posvátné noci.

Poutník nevšimnul si krásného zjevu toho, když před hodinou na tato místa přišel. Mysl jeho zcela byla zaujata uvažováním: kam vlastně se ubírá a co tam bude dělat? Oběma otázkami zabýval se sice už po všechen čas, co za ním zapadly báně chrámů

Římských; ale pokud putoval zemí italskou, nenaléhaly na rozhodnutí.

Měl nejbližší pevný cíl, aby z těchto krajin se dostal; ustanoviti u sebe: kam a za jakým účelem pak dále, odkládal ze dne na den. Však čím více se vzdaloval od hranic italských, tím větší nepokoj pojímal ho, že posud prochází světem jako tulák, ba ještě hůře: jako psanec! Neboť vrátiti se *domů?* V tom jedině nebylo pro něho uvažování, nebylo pochybnosti.

Tam v ty kraje, ležící na severu, za Dunajem, nevrátí se, nevkročí už nikdy! Nevrátí se do nich, ani kdy by mohl. Nepocítilť po nich ani nejslabší touhy od oné hodiny, co roku minulého je byl opustil!

V cizině bude žíti dále; v cizině i umře! *Kde* to bude? Tam, kde by nalezl tichý úkryt, úplné zapadnutí a *práci.* Těžkou práci *hmotnou.* Ta dá mu *klid* a *výživu.*

Nemoha v rozjímání, jež napínalo mysl jeho o tomto předmětě od dnešního rána při každém novém kroku trapněji, dospěti k rozhodnutí, s radostí postřehl na břehu jezera Oževského už s posledního návrší kapličku. Blahé tušení pojalo ho, že zde konečně bude zbaven vší nejistoty o dalších osudech svých. Vyprosí si zde znamení, pokyn, kam by měl obrátiti se, aby došel vytoužené mety bezděčné pouti své.

Vzýval Rodičku boží, jejížto dřevěná soška, práce neobyčejně umělé, ověnčena svěžími květinami polními, zdobila oltáříček, aby ho vyvedla z posavadní bludné cesty k trvalému odpočinku. Ve vší důvěře očekával nějaké vnuknutí.

Pohřížen v nábožné myšlenky oddechnul si klidem a mírem už dávno nepoznaným, když byl z kapličky vykročil. Z dalšího, měnícího se proudu jejich teprv vyrušil ho pád poutnické holi, jež byla vyklouzla z pravice jeho.

Odpykav tento poklesek proti povinné šetrnosti k nezbytným, významným příznakům opravdové kajicnosti novými důkazy své pokory, a maličko ještě prodlev u prahu kapličky, zvolna, váhavě odstupoval od ní k veliké hromadě klad, jež asi na třicet kroků před ní k jihu nakupeny byly v neurovnané směsi, mezi ouvozem a rákosovým lemem jezera.

Při tom musel přejíti cestu, jež od ouvozu vedla k vodě na širokou podlahu, sbitou z nejdelších a nejsilnějších klad a sbíhající s břehu na jehlách do jezera, až kde hlubina jeho byla značnější.

Pohodlné přístaviště, patrně nově zřízené. Na konci dřevěné podlahy, končící nad samou vodou, poutník spatřil dva široké, velmi důkladně sroubené prámy, s vesly upjatými v okách z houžví, a několik lodic a člunů s kormidly a dlouhými bidly.

Jistě přívoz, patřící k protějšímu klášteru.

Poutník usedl mezi kladami, odkud měl volný rozhled po krajině, sklánějící se sem od úpatí lesnatého a skalnatého horstva Vysočice a již opět přemýšlel o sobě samém. V kapličce nedo-

stalo se mu ani znamení ani vnuknutí, jaká bude další pouť jeho života.

»Snad měl jsem už přihlásiti se o práci tam v hlubokých dolech, kde kopají olověné rudy!« — vyčítal si, pohnuv hlavou v týle zpět k vysokému sedlu horskému na jih za městem Bělákem. — »Když dnes ráno na úsvitě jsem odcházel z noclehu, jehož dobří lidé poskytli mi tam« — uvažoval dále — »díval jsem se, jak mnoho mužů v mém věku, i mladších, i starších, všichni oděni černými cáry, všichni zasmušilí, vychrtlí a bledí, každý s rozžatým kahanem, zavěšeným s předu na koženém pase, a s těžkým nádobím železným, křížem přivázaným na plecech, pomodlivše se před sochou Panny Marie, za cinkání zvonku, znějícího jako umíráček, mizeli v otevřených, černých jícnech vrchu, sestupovali do útrob země. Jak těžce asi zhřešil každý z těchto lidí, pomyslil jsem si, že všichni po léta se kají prací tak úmornou? Vábilo mě to, abych požádal za přijetí do řad jejich . . . Proč jsem toho neučinil? . . . Pracovati těžce, pod zemí . . . neslyšet ničeho než dunivé rány svého kladiva a reptavý chřest kamení, vyplašeného z odvěkého klidu; nevidět ničeho než v mrkavém přísvitu svého kahance bludné stíny svých předchůdcův, již v těch podzemních temnotách byli zahynuli, a výsměšné, šklebivé tváře pitvorných mužíčků horních, provozujících své škádlivé hry kolem ubohých smrtelníkův . . . zakopávat se do země hloub a hloub . . . až tam zůstati na věky . . . ach, kde na povrchu zemském najdu pro sebe něco vhodnějšího? . . .«

Pohledl k šedým stěnám skalním, strmícím už jako příšery nad ztemnělým klínem protějších lesův. Zrak jeho velice bystrý smekl se níže a jako ostříž pátraje po živé kořisti pojednou postřehl nad obilím, slabě se vlnícím, ve značné dáli dva černé body, pohybující se nedaleko od sebe dolů k jezeru, přímo ku přístavišti.

Za malou chvilku už rozeznal, že to jsou dva jezdci, — za krátko potom, že na koních přijíždějí sem dva mniši.

Blížili se k sobě polními cestami slabým klusem. Z kapucí, nasazených na hlavy, vyhlížely jen dva světlé, ouzké pruhy tváří. Dlouhé škapulíře vlály jim s týla až téměř k ohonům koní. Pospíchali, aby se sjeli. To stalo se až na blízku kapličky, na ouvoze.

Poutník z úkrytu svého upjal dychtivé, pronikavé oči na koně. Kvapně okouknuv výši a tvar těla, zvláště pak útvar hlavy a nohou, vzrůst hřívy a ohonu, pravil k sobě samému:

»Buď ze severovýchodních Uher nebo spíše ze stepí ruských mezi Dněstrem a Dněprem. Ale jsou zkaženi. Nemají ani obyčejný vlastní krok svůj. Nu, patří na ně dobrý jezdec.«

Oka s koní nespouštěje, poutník zcela zapomněl všimnouti si i obou mnichův. Ti zatím v hovoru přiblíživše se ke kapličce, zastavili svá zvířata, opatrně sestoupili se sedel a každý vyhledl pro svého koníka silný kůl, jichž blíže kaple několik bylo zara-

ženo do země v náležité vzdálenosti od sebe, aby koně, přivázáni k nim, kopyty nemohli se dosáhnouti.

»Neumějí je vychovat, ani vládnouti jimi,« usmál se poutník mezi kládami, vida, jak daleko ryzka státi musí od plavky. »Pěkné klisny; ale jak dávno už nebyly ani pořádně vyhřebelcovány!«

Mniši tím časem byli zašli do kaple, vykonati po odpolední objížďce, podniknuté za povinnostmi svého stavu, modlitbu díkův. Když opět vyšli, starší z nich pravil k svému průvodci:

»Reverende pater Bruno, počkáme tu, až za námi přinesou nemocného. Přepravíme si ho do kláštera . . . Nařídil jsem, aby si s ním pospíšili, než se snese soumrak. Nutno, abych ho měl u nás v nemocnici již dnes večer, mámli ho zachránit . . . Pavel Dobrnjak jest starostlivým živitelem hodné rodiny, dobrým křesťanem a nejlepším dělníkem naším ve skalách, výborným lamačem kamene pro stavitele i sochaře naše . . .«

Slova mimo latinská, jimž poutník zcela rozuměl, byla promluvena jazykem, jenž mu připadal nějak příbuzný k jeho mateřštině, ale jemuž přes to neporozuměl.

»Nemáme na spěch, reverendissime pater prior,« odpověděl mnich mladší s největší uctivostí. »Dnešní večer bude ještě dlouho světlý. Vizte, jak nad zapadlým sluncem na bleděmodré obloze právě se utvořily dva široké pruhy bílého světla, jimiž celá krajina znova jest ozářena a jež zvláště po tiché hladině našeho jezera rozlévá svůj čarovný lesk. Skřivánci právě zase se rozletěli vysoko pod klenbou nebeskou, a cvrčkové v polích posud mlčí. Lysky z rákosin vybírají se znova na plavbu po širé hladině, když hvězdy posud váhají vzplanouti nad nimi . . . Dnes počíná se doba nejkrásnějších světlých večerů v naší zemi. Dnešní přívoz náš zajisté bude velmi příjemný. A koníci počkají ještě nějakou chvíli na večerní obrok.«

Poutník srozuměl jen tu a tam některému slovu z dlouhé řeči této, proslovené týmž jazykem, jímž před tím, promíchaně s latinou, byl promluvil převor.

Poutník usuzoval z toho, že oba tito mnichové řádu svatého Benedikta v klášteře Oževském jsou krajané a soukmenovci. Vida pak je zaměřiti podle ouvozu k místu, kde seděl skryt před očima jejich, ač nikoliv z úmysla, vykročil odtamtud a zvolna postoupil několik kroků jim vstříc. Nevyčkav úplného setkání se s nimi, poklekl, složil paže křížem na hrudi a hluboce skloniv hlavu dal pozdravení dle spůsobu křesťanského slovy latinskými.

Zvyklí, potkávati se s kajícnými poutníky v oné krajině na všech cestách, nejčastěji v samém okolí kláštera Oževského, den co den, mnichové nebyli překvapeni ani nenadálým zjevem na tomto místě a v této chvíli.

Mžikem oba spustili kapuce zpět do týla, opětovali nábožný pozdrav, převor požehnal klečícího znamením kříže a co nejvlídněji vyzval ho, aby vstal.

Poutník stanul, maje levici vysoko vztyčenu na holi. Pohleděl do tváře mnichovi, jenž pokročil těsně až k němu. Byl nevýslovně

dojat přívětivostí a blahosklonností jejího výrazu; pocítil v nitru svém milé, lahodné teplo, jež padlo do něho z velikých modrých očí duchovního, octnuvšího se už ve věku kmetském. Bylať hlava mnichova jako posypána nejčistším sněhem. Mladistvý, veselý pohled jeho zpod běloskvoucí obruby hustých vlasů vzbudil v mysli poutníkově obraz fialek, kvetoucích v jeho severní vlasti z jara už pod sněhem.

Dávno, dávno nebylo mu před tváří a pod přímým zrakem *člověka* tak milo, tak blaze, jako té chvíle . . .

A hlas, jímž stařičký mnich byl ho vyzval, aby vstal, zněl mu v duchu jako povzbuzení a posila k novému životu. Tento hlas zněl ještě měkčeji, skoro důvěrně v otázce, jíž duchovní v nejbližším okamžení oslovil jej po latinsku:

»Kdo pak jsi?«

»Hříšník!« týmž jazykem pokorně odvětil poutník a hnul hlavou, že tabulka s nápisem na hrudi jeho zpod dlouhé brady byla celá na jevě. Duchovní přečetl obě slova.

»Hříšníci jsme všichni,« přisvědčil lehkým přikývnutím a otázal se dále: »Jsi stavu duchovního, snad kněz?«

»Nejsem.«

»Hádal jsem tak,« duchovní jal se odůvodniti svou otázku, »poněvadž umíš latinsky.«

»Tam na severu jsou také latinské školy.«

»Tam na severu jest vlast tvá?« na nit, sobě podanou, mnich připředl novou otázku.

»Vše, co kdysi bylo mé, i mé jmeno, zapadlo za mnou.«

»Přicházíš z Říma,« duchovní obrátil řeč jinou stranou.

»Byl jsem tam.«

»Ze severu jest tam cesta velmi daleká,« připojil se k hovoru druhý mnich, přikročiv k svému staršímu druhu, patrně veliteli. Nadál se, že touto všeobecnou poznámkou přiměje poutníka k určitému naznačení svého původu.

»Účel ji zkracuje,« namítl poutník.

»A jaký účel putování tvé má nyní?«

Poutník se zarazil. Nemělť odpovědi, s níž by byl býval sám spokojen, jež byla by dostačila jemu samému. Po krátkém váhání odpověděl, přitiskuje tvář svou k holi, již levice jeho držela až pod samým křížkem:

»Nevím!« a maličko pomlčev dodal: »Hledal jsem pro sebe sama poučení na modlitbách v této kapli . . . Nedostalo se mi znamení . . .«

V tom hůl uklouzla pod tíhou jeho těla a padla na zemi mezi něho a oba mnichy.

»Žádáš si znamení shora?« zvolal převor, pohlížeje k holi, po níž poutník skloněn hluboce už opět sahal. »Jakého jiného můžeš si přáti? Nepromluvilo nebe k tobě dosti výmluvně a srozumitelně?«

Poutník ze svého ponížení vznesl k němu dychtivý zrak tázavý.

»Hůl upadla ti zde z ruky!« starší mnich pokračoval hlasem povýšeným. »To znamená, že podle vůle, jež vládne osudy všech smrtelníkův, kajícná pouť tvá zde došla ukončení svého a že máš zůstati tady . . .«

»Ó, jak jsem slepý a hluchý!« zvolal poutník a vzpřímiv se bez holi, před duchovními spěšně vypravoval jim, že vyprošené znamení stalo se mu před chvílí už u východu z kaple, ale on že mu neporozuměl; bez výkladu duchovního otce že nebyl by mu porozuměl ani nyní, když se opakovalo . . .

»Obětuj věrnou družku své pouti v této kapli!« vážně přikazoval převor, maje oči své upjaty k nebi, »a zůstaň u nás! Tam na druhém břehu, v klášteře Oževském, bude nový domov tvůj!«

»Zůstanu s radostí, budeli pro mne u vás práce?«

»V Oževách nikdo nezahálí!« mladší mnich vece vesele.

»Umíš latinsky,« přejal mu slovo převor. »Zajisté umíš i psát . . . Budeš u nás opisovat na pergament latinské kroniky, zpěvníky a knihy mešní . . .«

»To by nebyla práce pro mne,« odmítavě pohnul pravicí poutník.

»Snad umíš malovat, nebo jsi řezbářem?«

»Ani to, ani to,« chladně odvětil cizinec.

»Budeš mi tedy přisluhovat v nemocnici . . .«

»Což by nebylo ve vaší službě pro mne zaměstnání těžšího?« A rozjařeně zvolal: »Budu ve vašich lesích poražeti nejsilnější kmeny, ve vašich skalách lámati kámen, v kostele drhnout dláždění . . . A jsouli v okolních hvozdech vlci a medvědi, opatřím vám kůže jejich!«

Než mnichové k těmto slovům poutníkovým mohli odpověděti, ozvaly se za nimi od kapličky těžké kroky a silné hlasy mužské.

Duchovní se ohledli. Čtyři vesničané bosi, v záplatovaných halenách z hrubého, režného plátna, právě postavili před otevřeným vchodem modlitebny nosítka, sbitá ze s lných větví, s nichž pruty s velikými zelenými listy ani nebyly oklestěny. V zelené obrubě ležel nemocný. Sestárlá tvář jeho byla na smrt bledá, oči hluboko zapadlé ouzkostlivě hledaly pomoci.

»Jen ještě malinké strpení, milý Dobrnjaku,« převor těšil jej řečí jeho mateřskou a ujal ho za pravici, zimničně rozpálenou.

A nosičům přikázal:

»Opatrně s ním na prám! Všichni čtyři přisedněte k veslům a zatáhněte pořádně, abychom už raději byli doma.«

Tím časem poutník urovnával svou hůl v kapličce, v níž už bylo šero, podle oltáříku na dřevěné stěně, kde zavěšeno bylo různých obětin drahocenných i levných, ze zlata, ze stříbra i z olova, ze dřeva, z vosku, z hedbáví a z plátna: růžence a křížky, podoby některých částí těla lidského: srdce, nohy, ruce i celé figurky dětské, roucha, věnečky a jiné drobotiny.

I několik poutnických holí bylo zde už opřeno o zeď. K nim přibyla nová. Posavadní vlastník její naposledy pevně ji stiskl ve své pravici a rozloučil se s ní srdečnými slovy ve své mateřštině:

»Nevrátímli se k tobě už nikdy, děkuju ti za věrnost a trpělivost, s níž jsi mě sprovázela po celý smutný rok... Však počkej tu na mne, bude li nutno, abychom spolu bloudili dále... Oba jsme tu cizinci!«

Chtěl ještě pokleknouti před oltáříkem ke krátké modlitbě na poděkování, správněli mnich vyložil dané znamení, však již zaslechl s jezera zvýšený hlas, volající ho k pospěchu.

Vyšed kvapně spatřil na prámě už všechno připraveno k odražení od břehu.

V přední části prostranného, na půldruhé stopy hlubokého plavidla, sestrojeného velice důkladně, v levo i v pravo už sedělo po dvou silných veslařích; uprostřed mezi nimi postavena byla nosítka s nemocným, u něho v hlavách mnich-lékař, v nohou jeho mladší druh.

V zádi po každé straně jeden kůň, přivázaný za řemen své uzdy k železnému kroužku, jichž v opažení prámu po několika bylo přibito k témuž účelu. Sedla, s obou koní sňatá, ležela mezi nimi na zemi.

Poutník stanul při nich, nechtěje stoupati přes ně. Však páter Bruno vybídl ho, aby jen pokročil ku předu.

»Jsou to zvířata tak dobrá, že každé dítě může jimi vládnout... Ale kdo koním není zvyklý, lépe ať jde od nich dále!«

Když pak poutník stanul podle něho u lůžka nemocného, oznamoval mu dále:

»Máme je oba už na dvanáctý rok. Koupili jsme je jako hříbátka od potulných kupcův, cikánův... Pravili, že přicházejí z daleka, až prý ze stepí ruských, kde prý z celého světa jsou nejlepší koně...«

Převor pokynul veslařům, a prám se hnul ku předu. V tom po tiché hladině jezerní rozvlnily se z protějšího břehu jasné zvuky kostelního zvonu

»Angelus Dei!« hlasitě zapěl převor a sepjal ruce. Příkladu jeho následovali i druh jeho duchovní i poutník i veslaři...

Oba veliké pruhy bílé nad štíty Dobrače už před chvílí byly zmizely, a za nimi celá krajina Oževská rychle nořila se a zapadala do šera. Na tmavomodré obloze hvězdy prokmitaly spěchem, jako by chtěly dohoniti dnešní opozdění své. Ostrý, stříbrný srpek vyplul nad černým hřebenem lesův, objímajících jezero na východ. Studený vzduch vál z nich proti plovoucímu prámu a dráždil koně v chřípích, že dali se do frkání.

Ve směru plavby nebylo možno zmýliti se, třeba obrysy budov klášterních už zahaleny byly mhlou; nicméně oba duchovní s uspokojením a s radostí uvítali rudou záři několika pochodní, zapálených přímo před nimi na břehu v místě, kde pod klášterem zřízeno bylo přístaviště...

Veslaři napínali svalnaté paže, a prám měl už polovici jezerní šířky za sebou. V tom všichni, kdož byli na něm, ulekli se velice.

S temné výše, kolmo, tak že nikdo ani nemohl dříve toho postřehnouti, s rychlostí vymrštěného šípu sřítil se černý předmět těsně vedle prámu, plavé klisně před samou hlavou, na hladinu vodní, rozpjal se na ní, že vypadal několikrát širší, než jaký byl spadl; však ihned mocným vzmachem odrazil se od rozčeřené vody a s ostrým, pronikavým hvízdnutím opět jako střela vznesl se do tmavé výše.

Nikdo na prámě neměl kdy, ani aby se vzpamatoval z leknutí, jež tento zjev v každém z nich způsobil. Následovalť na plavidle zděšení ještě větší. Plavý kůň se vzpjal, přetrhl řemen, jímž byl přivázán, vyrazil zpět a jedním skokem octl se v předu u nosítek. Nemocný hrůzou vzkřikl. Okamžik ouzkosti nevylíčitelné. Splašený kůň stříhl ušima, z rozedmutých chřípí vyhrkly dva proudy horkého vzduchu, bílá hříva až do polovice šíje zježila se, zadní nohy rozkročeně opřely se o podlahu a přední už veslovaly nad nemocným . . .

Oba duchovní zkameněli. Veslaři spustili paže do klína, vytřeštili oči a trnuli . . . Však než poděšený kůň mohl provésti osudný skok svůj, jako bleskem sražen před lůžkem nemocného sklesl na přední kolena a schýlil hlavu až na zemi . . . Na neosedlaném, téměř kolmo vzpříméném hřbetě jeho totiž mžikem byl se objevil poutník, chytil ho za kštici hřívy mezi ušima, strhl ho zpět a koleny svými stiskl jej tak mocně, že zvíře v křečích pozbylo dechu, zadníma nohama se svezlo zpět a na přední padlo.

To vše sběhlo se tak rychle, že z ostatních, na prámě přítomných, z udivení svého nikdo ani se nevzpamatoval, když nenadálý jezdec přehoupl se přes skloněnou hlavu svého koně, na podlaze mrštně stanul tváří proti němu, vjel mu levicí do zarůžovělých chřípí a štípl v nich do měkké, silně slizovaté chrustavky tak prudce, že zvíře bolestí zasupělo a po celém těle se zachvělo. Třáslo se ještě, když poutník pravicí spěšně odepjal provaz, jímž byl opásán, a když oko z něho mu vložil na šíji.

Všichni svědkové této příhody, k níž postačilo jen málo vteřin, z němého úžasu probrali se teprv, když poutník utišeného koně jako beránka odvedl opět do zádi prámu a za novou, pevnou ohlávku jej přivázal k železnému kroužku, od něhož zvíře splašené bylo se odtrhlo.

Vidouce nebezpečí úplně zažehnáno, oba duchovní jali se velebiti poutníka a děkovati mu za jeho odhodlanost, hbitost a sílu.

»Již věřím, že bysi nám opatřil i kůže vlkův a medvědů z našich lesův!« vesele zvolal k němu převor.

»To nebylo zhola nic,« s nejopravdovější chladností odpověděl poutník, jenž už opět klidně stál u nosítek.

»Patrno, že nechodil vždycky pěšky a ještě méně vždycky bos,« páter Bruno pravil v duchu svém, pohlížeje k poutníku se vzrůstajícím obdivem.

Nemocný posud všecek ustrašen pohledl k němu s vděčností, jež potlačila v něm i pocit veliké bolesti tělesné. Veslaři vrátili se k své práci, ale s cizince nespustili očí, v nichž stále dlel největší úžas. Podobného hrdinství nikdo z nich nespatřil jaktěživ. Nedovedli vysvětliti si je.

»Ňáký čaroděj!« nejstarší z nich bázlivě šeptal svému sousedu na lavičce. »Štěstí naše, že plaví se s námi kněži.«

»Pod večer, když měsíce přibývá, moci jejich prý neodolají ani čerti,« mínil mladší vesničan nakloniv se až k uchu svého druha a přituliv se k jeho boku těsně.

»Za živý svět nevracel bych se tudy domů ještě této noci.. Pokud nevyjde nové slunce, jezero bude očarováno.«

»Mocí pekelnou . . . neboť takovou sílu nikdo nemá ze sebe . . .«

»On nemá ji ani z Boha . . . Jaký pak je to poutník? . . . Vždyť nemá ani holi s křížkem! . . .«

»Naši páni nejspíše chytili ho cestou, snad v lese, kde už číhal na duši lidskou, zajali ho a odvádějí si ho k sobě do kláštera.«

»Tam mu vyženou všechno ďábelství z těla, jako je vyhnali už tolika jiným zloduchům.«

»Dnešní kousek byl jeho poslední . . . Až ho v Oževanech celého polejou svěcenou vodou, položí ho na zem, těžký kříž na něj, udělají nad ním nábožná říkání a nejhroznější zaklínání, bude konec s jeho čertovinou . . .«

»Chtěl bych jednou býti při takovém vyhánění ďábla z těla lidského.«

»Ani já jsem to posud neviděl, jak jsem stár . . . Ale vím, jak se to dělá.«

»A což kdy by tohohle chtěli upálit za živa, jestliže by se vzpíral, aby ďábla ze sebe pustil? . . .«

»Na to šli bychom se podívat.«

»Ale ženské naše nechali bychom doma.«

»Proč?«

»Aby ten čert, až by z toho člověka byl vypálen, nevjel hned do některé z nich.«

»Mlč! Vidíš, jak zlostně už se dívá na nás?«

»Pánbůh s námi!«

»Neboj se; nestane se nám nic — kněži jsou s námi!«

»Přece budu rád, až vystoupíme na břeh.«

Utichl další šepot mezi nimi.

Převor až potud přemýšlel o záhadné příčině, z níž vznikl všechen poplach a téměř zázračné utišení jeho na prámě. Už blízko přístaviště, ozářeného řadou pochodní, otázal se tedy po latinsku poutníka, čeho asi dobrý kůň jeho tak náramně byl se ulekl.

»Nejspíše mladé hladové káně se opozdilo na večerním lovu,« vykládal poutník.

»Káně?« nedůvěřivě podivil se mnich.

»V mladistvé nezkušenosti své patrně bylo oklamáno obrazem měsíčního srpku, blýskajícího se vedle nás ve vodě, rozčeřené veslováním, a spustilo se, aby spáry svými uchvátilo domnělou rybu na povrchu hladiny. Když pak seznalo omyl svůj, ve strachu před zkázou vlastní rozpjatými peruťmi odrazilo se od vody a s prázdnem vzneslo se opět nad hlavy naše.«

Mniši uspokojeni přisvědčovali mlčky.

Převor politoval dobrého koně svého, že takovou nicotnou příšerou se poplašil. Páter Bruno liboval si, že jeho ryzka, obrácena hlavou na druhou stranu, tím nemilým překvapením byla ušetřena.

Na přístavišti očekávalo příchozí v záři a čoudu plápolajících smolných pochodní několik obyvatelů kláštera, jehož mohutná budova na skalní ostrožně nad samým jezerem v základech svých rudě osvětlena, věžmi, věžičkami, báněmi a štíty svými už se ztrácela v neurčitých obrysech na černém pozadí lesnatého kopce.

Oba mniši byli se vypravili záhy po obědě na obvyklou objížďku do okolí, aby osadníkům v dědinách a samotách, roztroušených po lesích a mýtinách zvláště nad severním koncem jezera poskytli pomoci lékařské, ruky dobročinné, útěchy duchovní, rady pro život, poučení ve všelikých příhodách rodinných, ochrany osiřelým dětem, ovdovělým ženám a tak dále, čeho dobré srdce jejich kde najde potřebí. Páter Bruno, domácí hospodář v Oževách, měl zvláštní úkol: aby dohlížel k pracím najatých dělníků v polích, dvorcích a lesích, jež v širém okolí byly majetkem kláštera. Jindy vraceli se z denní objížďky za doby letní vždy pravidelně před klekáním. Dnešní opozdění se jejich vzbudilo v Oževách obavy, aby snad nebylo je potkalo něco nepříjemného nebo zlého.

Po samém západě slunce bratři řeholní, zaměstnaní na břehu a v lese, spatřili sice naproti za vodou dva jezdce v oděvu mnišském sjížděti ke kapličce; ale od té chvíle jich už neshledli, ač převoz nikdy netrvá déle než půl hodiny, zasednouti i duchovní samy k veslům . . . Když pak šero kvapem padalo na jezero, na temné obloze vzešly hvězdy a měsíc, a mniši se neobjevovali s prámem na pláni vodní: opat kláštera v starostlivém rozčilení přikázal ozářiti přístaviště Oževské velikými ohni plavcům netrpělivě očekávaným na znamení. Chystaly se už i čluny, aby dva bratři řeholní jim vypluli vstříc.

Tu prám s několika postavami začernal se ve mhle na obzoru jezerním.

Přistání jeho podalo vysvětlení zpozděného návratu obou kněží.

Za chvilku přístaviště opuštěno zapadlo do tmy, ruch v klášteře utichl a jen v několika oknech ve vyšších patrech budovy hlavní kmitala světla.

V nemocnici, zřízené v prvním patře na prostranném nádvoří jedné z budov zadních, jež zaujímaly celou šířku plochého pobřeží, páter Anselm — tak nazýval se převor, zároveň lékař Oževský — už obvazoval nohu nového nemocného, zlomenou kusem skály v klášterním lomu, a opatřiv milého starce potřebným posilněním a osvěžením, potěšil ho, že za krátko odtud odejde zdráv.

Upřímné žehnání slovy i zrakem sprovázelo lékaře-mnicha k ostatním lůžkům, na nichž několik nemocných, vesměs mužských, s toužebností očekávalo večerní jeho návštěvy, ačkoliv pomahači jeho v obsluze chorobných už dávno je byli opatřili na noc vším potřebným. Mnich pro každého z nich měl vlídný úsměv, povzbuzující slovo naděje, léčivé slovo potěchy . . .

Z nemocnice páter Anselm kroky svěžími a křepkými spěchal dlouhou, širokou chodbou slabě osvětlenou k řadě dveří nízkých, tmavě natřených a stojících blízko sebe. Byly to komůrky pro pohostění poutníků neznámých a chudých. Vešel do dveří nejzadnějších a vstoupil do světničky, v níž na stolku u stěny pod dřeveným krucifixem kmital plamínek knotu v černém kahanci.

Sem jedním z řeholních bratří už od přístaviště byl přikázal uvesti poutníka, jehož sám si byl převezl. S prahu hledal ho očima ve stínech nízké komůrky. Spatřil ho, sedícího v levém koutě za ustlaným lůžkem, jak týlem se opřel o zeď.

»Jsi unaven?« oslovil jej měkkým hlasem. »Ulož se k odpočinku a ráno pospi si dle libosti. Časného zvonění u nás nedbej, ač zaslechnešli je,« připojil s úsměvem.

A kvapně ustoupiv na prah nahledl do chodby, mlčky pokynul řeholnímu bratru, jenž už blížil se k otevřeným dveřím, nesa na prkénku hlubokou, hliněnou mísu mléka a veliký krajíc chleba, aby vše postavil uvnitř na stůl, a když tak se stalo, vybídl poutníka, jenž z tmavého kouta už byl pokročil před něj: »Pojez, než ulehneš! Jistě jsi už velmi hladov . . . Dostali jsme se domů pozdě . . .«

»Žebráci cestou nenechají poutníka hynouti hlady. Však já jsem nežebral nikdy . . . Nežebrám ani teď!« dodal s důrazem, v němž znělo vědomí duchovní síly.

»Jest ti přáno, čeho Bůh nám nadělil . . . Ráno počkej zde, až přijdu . . .«

Poutník poklekl, sklonil hlavu a přijal požehnání mnicha, jenž ihned zmizel.

Žaludek už dávno hlásil se k svému právu, ač už byl prošel školou krutých postův a dobrovolného strádání. Od ranního úsvitu, kdy z mozolné, třesoucí se ruky stařičkého havíře tam na horách byl přijal několik okoralých kousků černého chleba, k nimž dárce se slzami v zapadlých očích šeptem byl připojil vroucí prosbu, aby nábožný křesťan se pomodlil za brzkou a šťastnou smrt jeho, poutník za celičký den nepožil ani sousta. Jen několikrát svlažil z lesních pramenů hrdlo, vyprahlé vedrem.

Poslední peníz svůj byl obětoval v Římě do pokladničky chrámu, kde na večer před odchodem svým z věčného města setrval, až byl upozorněn, že kostely na noc se zavírají. Proto neměl, zač cestou by byl opatřil si nějakou krmi.

Přidružoval se k žebrákům, ale nežebral ani s nimi, ani na nich. Vidouce, že nemá, čeho by pojedl, sami nabízeli mu ze svého. Přijímal vděčně, ale jen suchý chléb . . .

I nyní v komůrce klášterní snědl jen chléb; ani to ne do syta. Mléka se nedotknul, ač byl velice žízniv a marně se ohlížel po nádobě s vodou. Neodvážil se vyjíti na chodbu, zda by tam našel nějaký krapet pitné vody. V celé budově už zavládlo nejhlubší ticho, on cizinec, poutník, nesměl rušiti je.

»Až ráno!« ztlumil svou žádost — vody. »Dočkám se už všeho na světě,« pomyslil si, vykonal pobožnost před krucifixem, shasil kahanec, sňal s krku tabulku, odložil s lůžka přikryvku na stolici a oblečen ulehl na slamník, jenž pod ním zachřestil.

Po čtvrt roku zase poprvé na lůžku, upraveném pro noční odpočinek, a pod krovem budovy obytné!

Od onoho dne, co v Římě byl dostal na hruď tuto tabulku, trávil noci, většinou bdě, po městech na dlažbě otevřených předsíní chrámových neb přízemních chodeb klášterních; po venkově buď na prahu polních kaplí, neb na mechu lesův . . . nebo někdy jen na holé zemi blízko příbytků lidských . . .

Mdlé oči už klížily se mu; v hlavě všechno počalo tichnouti . . .

»Pane! do milosrdenství tvého poroučím ubohou duši svou!« vzdychl a usnul, jako by kámen zapadl do vody.

Spal ještě tvrdě, když ráno v klášteře už dávno byl ožil obvyklý ruch denní, a když už i převor byl vkročil k němu do světničky.

Vrznutím dveří probuzen, otevřel oči a v první chvíli nebyl s to, aby věděl, kde jest?

Teprv postava mnichova, stojící u něho, uvedla mu na pamět příhody včerejšího večera. Než však mohl vysloviti nějakou omluvu pro to, že zaspal, převor položil hebkou ruku svou na jeho hlavu, aby ještě ho zadržel na lůžku a pravil:

»Posud nemají pro tebe platnosti ustanovení domácího řádu našeho . . . Posud jsi poutníkem a u nás hostem. Přeješli si několik dní na rozmyšlenou, než se rozhodneš, že zůstaneš u nás?«

»Jestliže vaše dobrota mi popřeje útulku v tomto domě, jsem už odhodlán, že zůstanu zde,« pevným hlasem a s jasnou tváří odvětil poutník. »Srdce mé jest naplněno blaženým vědomím, že jen nezasloužená, neobyčejná milost Páně přivedla mě do vaší ochrany.«

A vzchopiv se s lůžka, políbil mnichovi ruku.

»Nuže, ve jmenu Páně, s vědomím a dobrotivým svolením našeho nejdůstojnějšího otce, opata tohoto kláštera svatého Bene-

dikta, vyhovuji pokorné žádosti tvé, milý synu, a přijímám tě za frátera-laika v našem řádu,« slavnostně promluvil mnich. »Svaté sliby učiníš před oltářem v chrámu našem do rukou nejdůstojnějšího otce opata, až budeš oděn rouchem našich fráterův!«

»Přeju si vroucně, abych směl to učiniti co nejdříve.«

»Můžeme počíti té chvíle aspoň s něčím... Slíbíš i bezvýminečnou poslušnost všem ustanovením a řádům, jež se ti přečtou... Pak už nebudeš smět ani jísti ani píti, jak a co by se ti líbilo,« při tom mnich dobromyslně ukázal na mísu mléka, stojící na stole od večera. »Budeš i jísti i postiti se podle pravidel *našich*... To byl poslední půst tvůj dle vlastní vůle tvé...«

»Budu poslušen všeho, co mi přikážete, toliko v jedné věci, snažně prosím, povolte mi...«

Převor tázavě pohledl do jasné tváře jeho.

»Zmínil jsem se o tom už včera,« vece poutník. »Chci býti ve zdejším klášteře sluhou nejnižším.«

»Budeš pod rozkazy a dozorem hospodáře v našem klášteře, pátera Bruna, jehož jsi poznal včera ve společnosti mé... Páter Bruno ihned odvede si tě odsud, postará se o nový oděv tvůj a vykáže ti místo tvé ve společném bytě s ostatními bratry-laiky...«

»Jsouli to rodáci této země, nerozumím jazyku jejich. Proto budu rád, že budu moci stále mlčet.«

»*Mlčení* jest beztoho základním pravidlem pro všechny obyvatele kláštera Oževského. Toliko páter Bruno promluví s tebou, čeho nevyhnutelně bude potřebí...«

Na večer téhož dne, nedlouho po klekání, nový fráter, jmenem Urban, už maje na sobě prádlo, obuv a všechen oděv dle pravidel řádu Benediktinův, v dlouhé, vzdušné ložnici, do níž byl přikázán k patnácti novým druhům svým, chystal se na prostičké své lůžko. Bylo jako všechna ostatní odděleno od postelí sousedních uličkou a zcela zakryto záclonami z bílého plátna.

Fráter Urban přemítal o věcech, jež přihodily se s ním od včerejška. Skončil úvahu svou klidným pomyšlením:

»Teď teprv je po všem!... Svět zapadl za mnou na věky!...«

Po chvilce, již odpočívaje, bezděky vzdychnul z hluboka, sepjal ruce na srdci a toužebně zašeptal:

»Jen s jednou bytostí, již jsem tam opustil, s níž jsem se nerozloučil, chtěl bych setkati se v životě tomto ještě jednou!... Abych ji odprosil, jestliže jsem jí ublížil...«

(Pokračování.)

Z nových poesií Ad. Heyduka.

Toulovec.

Zderazské skály duty jak pec,
v Zderazských skalách skryt Toulovec,
jejž rázně zbojnou za práci
hněviví honí Hanáci.

V Zderazských skalách těžká je seč,
Hanáci jdou raděj na Proseč:
»Prosečtí, dnes vám běda všem,
mořili jste nás s Toulovcem!

Nepovíteli, kde je váš pán,
Proseč vám sžehneme ze čtyr stran,
zajde vám loupež, navždy už,
zkrotnete, v ohni s mužem muž!

Neřekneteli, lotřík kde ten,
kohout vám přilítne na hřeben,
červený kohout, větší všech,
skoupá se Proseč v plamenech!

Veselý bude to hodokvas;
více nás třikráte, nežli vás,
máme sto cepů, tři sta pik,
by z ohně nikdo neunik!« —

»Neví z nás nikdo, kde Toulovec,
a kdy by věděl, nepoví přec,
v Zderazských lesích snad loví,
nebo si při víně hoví!

Nedbáme, nemáme strachu moc,
hlídáme po městě celou noc!« —
»Hlídáte pozdě; v domech svých
máte už podpálený vích.

Slyšíte s věže smutný zvuk hran,
Proseč už plápolá ze čtyr stran,
na poplach zvon váš burácí,
pomstili se vám Hanáci!«

Ze skal zřel na požár Toulovec:
»Palte, já vám však unikl přec,
Hanáci, chámi, s lidem svým
za týden vám to oplatím!« —

»Nepřijdeš víckrát, budem mít klid,
v plamenech shořel všechen tvůj lid,
pobit je zbytek všech tvých rot,
lotrovstvím rost jsi, ohněm zkrot!

Rozluč se s mečem, pokání hleď,
v kutně a škorních u bible seď,
modli se svící při šeře
v Litomyšlském klášteře!«

Mor.

Mor pobíhá širým krajem . . .
»Nač tu v smutku pro smrt zrajem?
osudli nám umřít velí,
umřeme radš při veselí!

Do kola, hej, do kolečka,
dolů plundry, vzhůru vlečka,
srdce k srdci, tváře k tváři,
ňadra dmou se, oko září!«

Tancovali záhy z šera,
od rána až do večera,
tancovali noci k půli
v rozkoše a vášně zvůli.

Horko hned a hned to mrazí,
zima z mraků sněhy hází,
jak to v oknech zvučí, kvete:
»Skuč si, házej, bídný světe!

Než tam venku, nám tu lépe! . . .
slyš, kdo na okna to klepe?
Kostroun jakýs, nahý polo —
hej, kostroune, s námi v kolo!«

Vešel, už se v kole točí,
zpuchlé tváře, vpadlé oči,
kývá hlavou, zuby cení . . .
na východě už se dení.

V lidu směs se kostroun tlačí,
v před se shýbá, v zad se páčí,
leč při jeho paží vztahu
vše se kácí na podlahu.

Dudy rázem oněměly —
síň je kryta mrtvých těly,
a kdo prchli z moru paží,
padli vlastním na zápraží.

Po chatách kdo horských spali,
z rána k lesu utíkali, —
na rozcestí u pat kříže
Mor je objal, hrůzy kníže.

V horách.

Kráčím v horách při večeru,
nade mnou je soumrak slit,
kéž bych mohl ještě v šeru
k troskám hradu dorazit!

Dál jdu za horského chladu,
zadumaný starý host,
v omšených kde zbytcích hradu
věku pět sní minulost.

Smutným troskám v luny svitu
potok pláče u nohou;
pro písně kdys zazdili tu
mladou paní ubohou!

Zazdili ji do výklenku,
dopřáli jí vidět jen,
jak od kata při okénku
trubadur byl odpraven.

Posavade, kde jej sťali,
rostě rudých růží trs,
jdešli mimo, zříš ho z dáli, —
dávno v troskách však je tvrz.

Mimo kráčím svěží travou,
do růží kde přešla krev,
šedý ptáček nad mou hlavou
snes se s keře na větev.

Skryl se v růže, zpíval, zpíval,
zvonkově hlas jeho zněl,
ptal se snad, čím já dřív býval
a zda jsem mu rozuměl.

Vím a znám tvou píseň prostou,
podobný jsem tobě pták,
z krve tvé však růže rostou,
z mé bude jen planý mák!

S povzdechem se dále kradu
přes příkopu hradní most,
s omšenými zbytky hradu
vdumal jsem se v minulost.

Lehám spánku žádostivý,
k dumám mým se druží sen:
růžemi jest ptáček sivý
a já máky obalen.

Tíh jsem z hradu k luhům v důli
jak pták, z klece uprchlec, —
věčně ptákem nebuduli,
na svůj čas jím byl jsem přec!

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

XI.

Když Důlava potud dospěl ve svém vypravování, bylo v pokoji už šero. Bodner stiskl knoflík domácího telegrafu, a mladá, boubelatá, čistě upravená služka, přinesši rozsvícenou lampu, cosi k němu tiše promluvila.

»Kotrbelec?« pravil on nahlas. »Může se ještě půl hodiny projíždět — nebo třeba celou —«

»Já tě tak dlouho zdržuji,« zvolal host, »a on tam nepochybně na tebe čeká?«

»Ty s ním pojedeš, ne já,« odtušil doktor. »Buď tak dobrý, k vůli němu nespěchej — já bych tuze nerad, abys mě nyní zkracoval.«

Děvče odešlo po špičkách.

»Žádost ke konsistoři,« pravil Bodner, »tak náhle napsaná, si u tebe asi trochu poležela?«

‚Ne,' povídal Důlava, ‚nazejtří dal jsem ji na poštu a psal jsem hned do Ameriky na místo, jež bylo v ordinariátním listě

udáno. Tento odhodlaný čin vrátil mi pevnost a sílu; na to, co dále bude, jsem zatím nemyslil, stačovalo mi vědomí, že neblahému scestí, na němžto jsem se proti své vůli octnul, položena nepřestupná hráz, že hnedle bude již zhola nemožno, abych se dopouštěl nových chyb.

O svém americkém pláně jsem nikomu ani nehlesl. Kdo o něm v Lašicích první zvěděl, byl náš farář; konsistoř mu velmi brzy poslala mou žádost, aby se o ní vyjádřil. Nešlo mu do hlavy, jak jsem na cosi takového připadnouti mohl. Hleděl mi to rozmluviti:

‚Nestane se v Americe každý biskupem, jako Prachatický Neumann. A naopak zase, i v Čechách by z vás mohl býti biskup, jak ukazuje příklad Jirsíkův.‘

Ujišťoval jsem ho, že dokonce neblouzním o mitře a berle, a vymohl jsem od něho slib, že o věci vůbec pomlčí, pokud bych nedostal určité odpovědi z Ameriky.

‚Spolehněte se,‘ pravil, — ‚zatím uplyne ještě hodně vody, a já doufám, že vás ten vrtoch přejde.‘

Nepochyboval jsem, že se bude farář tajně po tom pídit, co mě odtud pudí a do daleké ciziny vede; i ukládal jsem si velikou opatrnost, aby na pravou příčinu nepřišel. K Markupovým jsem i do krámu vkročil sotva jednou za týden; za to k nim pilně docházel mladý Kuthan, a v celém městečku zavládlo mínění, že Bohdanka jest jeho vyvolená, ačkoli se na oko dvořil všem slečinkám i paničkám. A všem se také líbil; i mezi mužskými byl velmi vítaným společníkem, kamkoli přišel, všude hned bylo veselo a hlučno. Dovolil si dělati vtipy také na vrub starších pánův, ani faráře nevyjímaje, ale vždycky tak, že budil jen smích, ne pohoršení. Se mnou si snad nejméně dovoloval — cítil ke mně asi rovněž tajný odpor jako já k němu.

Divadlo chystati začali beze mne, hlavně on a mladší učitel. Kus vybrali si pro začátek ne lehký, Diblíka od Birch-Pfeifferové; zvolili jej nepochybně proto, že v něm mladý Kuthan už jinde byl hrál. V kuse byl dosti veliký počet úloh, nebylo snadno sehnati v Lašicích tolik hercův a zvláště herček. Přípravy trvaly kolik neděl, a hlavní věcí při nich bylo, že se mladí lidé měli proč pravidelně scházeti; měli pořád příjemnou zábavu, třebaže to o zkouškách šlo tuze zvolna ku předu a tu i tam mezi účinkujícími propukala větší menší krise.

Po dlouhých průtazích bylo stanoveno, že představení jistě bude příští neděli, a vypraven zvláštní posel, aby k němu zval široko daleko vůkol. Snad to teprv nyní o zkouškách šlo trochu více do pravdy, a herečky šmahem zachvátila trema; jedna za druhou chtěla vraceti úlohu, všecko hrozilo se rozsypati jako budka z písku. Po mnohém chlácholení, přemlouvání a doléhání prohlásily ochotnice, že budou hráti jen tehdy, když je tomu naučí pan páter. Přišla ke mně proto zvláštní deputace, kterou vedl mladší učitel a která nepovolila, až jsem slíbil, že přijdu večer do zkoušky.

Doma jsem dělal drahotu, na zkoušce byl jsem přísný; požadoval jsem kázně a řádu, ale radil jsem, jak nejlépe jsem uměl, a netroufalým herečkám všemožně dodával jsem kuráže. Celkem se mi hned v první den podařilo pokleslou jich důvěru ve vlastní síly zase vzpřímiti; ale Bohdanka, majíc parádní úlohu titulní, mi po zkoušce v soukromí řekla, že se k ní cítí zcela nedostatečnou a že mne prosí, abych jí přede všemi dosvědčil, že ji nemůže hráti.

‚Ne,' prohlásil jsem určitě, ‚to jim nesmíte na žádný spůsob udělat. Úloha není snadná, je však velmi pěkná, a když se ještě několik dní budete pilně cvičit, jistě se neminete s úspěchem.'

Když jsem pevně stál na svém, přišla do patrných nesnází.

‚Kdy by tak bylo možno,' pravila, ‚ale bojím se to vyslovit —'

‚Nu což?'

‚Kdy byste — ale nehněvejte se — kdy byste si chtěl se mnou také doma vzít práci —'

‚Ale s radostí!'

Jinak jsem přece nemohl odpověděti. Také to byla odpověď podle mého srdce. Střízlivý rozum to arci neschvaloval, ale jaké štěstí, že jsem tři dni za sebou mohl po kolika hodinách tráviti s Bohdankou! Doma u nich býval při našem cvičení leda někdo v místnosti vedlejší; my jsme si v skutku hleděli úlohy, a já jsem se měl na pozoru, abych se nezapomněl, abych dívku nepolíbil, nepohladil, ani se jí nedotkl, jak by se na mne neslušelo. Nicméně tyto chvíle v důvěrném společenství strávené měly u mne silný účinek: přilnul jsem k Bohdance takovou měrou, že pouhá vůle má už by zhola nebyla stačila, abych se od ní odtrhl . . .

Představení Diblíka mohlo se v neděli konati. Bylo ovšem veskrz počátečnické, ale v Lašickém obecenstvu způsobilo sensaci. Jak kus tak herci se náramně líbili, všichni vůbec, ať hráli úlohy velké nebo malé. Bohdanka vzbudila pravý obdiv; jak si na jevišti počínala, toho se do ní nikdo nenadál. ‚Kde jen se to v ní vzalo?' byla všeobecná řeč. ‚Vždyť jindy vždycky je jiná, ale docela jiná!'

Ještě druhý a třetí den byli lidé plni nedělního divadla; že na ně potom náhle zapomněli, toho příčinou byla moje nepatrná osoba. Dostalť jsem z Ameriky psaní, na které jsem čekal; přinášelo mi zprávu, jaké jsem si musel přáti — ale přece mě jen ohromila. Odešel jsem s tím osudným papírem do lesní samoty a přemítal jsem kolik hodin o jeho obsahu; potom jsem nad ním probděl velikou část noci. Po celou tu dobu jsem najisto věděl, že konec může býti jen jeden; ale teprve ráno po mši jsem ohlásil faráři, že ‚maličko a neuvidíte mne,' že se za několik dní vydám na cestu za moře.

Novina se rychle rozletěla po městečku. Lidé nejprv nevěřili, potom nemohli pochopiti. A já jsem od té chvíle žil jako v nějakém víru. Někteří přicházeli ke mně na faru, Markup nejdřív, — jiní mě na potkání zastavovali, vyptávali a divili se, domlouvali, zrazovali, litovali.

Markup byl hluboce zarmoucen: ‚Kdy by mně cosi takového přišlo do hlavy,‘ povídal, ‚nebylo by divu, — ale vám, vám! Ani si nemůžete pomyslit, jaká je to pro mne rána.‘

Teprv nyní jsem poznal, že mě tu lidé měli velice rádi a že upřímně želí mého odchodu.

Přišla neděle, kdy jsem měl poslední kázání; ke konci dával jsem osadníkům s Bohem.

‚Ne s lehkým srdcem ubírám se od vás,‘ pravil jsem, — ‚z té drahé země, která mě zrodila a v které odpočívá popel mých rodičův. I v daleké cizině budu na ni denně mysliti a Boha prositi, aby nad ní držel svou ruku. A budu zvláště vzpomínati na tuto milou osadu, kde jsem počal konati svůj duchovní úřad. Přišel jsem mezi vás cizí, a vy jste mě přijali s vlídností a důvěrou; pobyl jsem mezi vámi nedlouhý čas, ale mé srdce k vám přirostlo. Slabé byly moje síly, ale vy jste brali v děk dobrou vůlí mou. Zachovejte mě v přátelské paměti, vzpomeňte na mne časem v modlitbách svých, — já z vroucí duše vzývám a vždycky vzývati budu Otce nebeského, aby vám tu dával žíti ve zdraví a spokojenosti, aby od vás odvracel všeliké nehody, kříže a protivenství, aby žehnal vaší práci a dopřával vám hojných radostí ze zdaru a štěstí dítek vašich, aby vás láskou svojí provázel až na konec pozemské pouti a po ní otevřel vám brány království nebeského a milostivě dopřál mně i vám, abychom se tam před tváří jeho shledali a na věky se spolu radovali. Amen.‘

Potom jsem se v některých domech ještě zvlášť loučil. K Markupovům šel jsem až naposledy. Staří usedli se mnou k stolu, Venouš ostupoval stranou, Bohdanka mlčky přecházela z místnosti do místnosti, mimo nás se vždycky jen mihla jako stín; obličej měla bílý jako vápno, oči vpadlé, rty bledé, vůbec vypadala jako po dlouhé nemoci, sobě skoro nepodobna.

Rodiče ptali se mne, do které americké končiny se vlastně ubírám, kudy pojedu, jak dlouho budu na cestě atd. Mluvili pořád lítostivě, já jsem aspoň na oko hleděl býti odhodlaný a klidný; ujišťoval jsem, že budu brzo psáti a že mi také od nich každá zpráva bude vítaná a milá. Do toho všeho Bohdanka neřekla ani slova, zdálo se, že si řeči naší ani nevšímá.

Konečně jsem povstal, rozžehnal jsem se s přítelem a jeho manželkou a jako s nimi políbil jsem se i s Venoušem.

‚Žijte tak,‘ dával jsem mu poslední naučení, ‚abyste byl vždy sám sebou spokojen a těšil se chvále všech hodných lidí.‘

Pak otočil jsem oči po jeho sestře, ale jí tu nebylo.

‚Bohdanko!‘ zvolala matka hlasem slzami dušeným.

Když se dívka neobjevila ani neozvala, vstoupil jsem otevřenými dveřmi do vedlejšího pokoje. Tam stála jako socha držíc se židle a kloníc hlavu k prsům. Vzal jsem ji za obě ruce — byly studené jako na mrazu. Srdce mi pukalo, sotva jsem mohl promluviti.

‚Bohdanko — přinesl jsem básně Čelakovského — prosím, přijměte je ode mne na památku . . . Bůh vás tu opatruj —‘

Nepozdvihujíc téměř obličeje na okamžik ke mně vzhledla, — zrak její jevil ustrnutí, hrůzu.

‚Bůh vám dej štěstí!‘ dokládal jsem.

Zavrtěla hlavou a počala vzlykati.

‚Bohdanko drahá . . .‘ šeptal jsem.

Vší silou stiskla mé ruce, pozdvihla je a přitiskla k nim oči.

‚Pro Bůh!‘ zalkala tiše. ‚Proč jste to učinil? Proč — proč?‘

‚Nebylo jinak možno — musel jsem říci: Buď vůle tvá! To slovo bude mi vaším hlasem zaznívat i tam — všude — dokud budu živ —‘

Zaúpěla bolestně, chopila mě křečovitě za ramena a usedavě štkajíc skryla tvář na mých prsou.

Svět se mnou šel kolem, slova mi umírala na jazyku; mohl jsem jen opakovati: ‚Dokud budu živ —‘

Tu se zavěsila na mé rty. Prudce sevřel jsem ji v náručí, ale náhle jsem cítil, že pod ní nohy klesají a tělo její pozbývá vlády — mdloba ji přemáhala.

Matka ji přijala z mých rukou — a já jsem se jako zmámený potácel z pokoje a z domu . . .«

XII.

»Ačkoli v mých žilách proudila mladá krev a tělu mému nic nescházelo, opouštěl jsem svou vlast v podobném stavu jako člověk nemocný, jejž toliko bolest jeho zaměstnává a ke všemu jinému jej činí lhostejným. Také pomyšlení, že snad nikdy už nespatřím těchto domácích krajův, jimiž mě vlak unášel, jenom zvětšilo olověnou tíhu, která ducha mého tlačila a dusila. Cizími zeměmi projížděl jsem skoro s tupou nevšímavostí.

Ale ještě mnohem hůře bylo na moři. I když jsem už přestál mořskou nemoc, připadala mi kajuta a loď vůbec jako můj hrob, do něhož jsem sestoupil nepozbyv vědomí. Co bývalo mým světem a životem, leželo daleko za mnou a navždy po tom bylo veta. Byli sice i nyní okolo mne lidé, ale hleděli na mne cize, ani mne k nim nic nepoutalo a nevábilo, cítil jsem se mezi nimi opuštěn, nešťasten, na duchu zničen. Den za dnem, kam oko dohledlo, jenom nekonečná, jednotvárná poušť — takovou stala se má přítomnost a takovým jevil se mi už i všechen život můj v budoucnosti.

Hleděl jsem co nejvíce býti o samotě, abych utajil, co mě svírá a mučí. Nesl jsem břímě své mlčky, ačkoli jsem často stěží potlačoval stenání a nářek. Platil jsem raději za nevlídného morousa, než aby se prozradilo, že se zoufale svíjím jako pošlapaný červ.

Potom přišel čas, kde jsem si řekl, že jsem se i tu hříšně podával své slabosti, že jsem se s bolestí svou mazlil; přepadlať nás bouře s hrůzami, o kterých jsem dříve neměl potuchy. Dnem a nocí všichni lidé kolem mne umírali strachem, volali k Bohu

o smilování, bědovali jako odsouzenci v pekelných mukách, vytrpěli mnohonásobnou smrt. Bylo mi jich nevýslovně líto, spínal jsem také ruce k nebesům: ‚Zachovej je, Pane, zachovej je všecky, muže manželkám, děti rodičům, rodiče dětem, — vezmi jediný život můj — já rád umru! . . .‘

Pán se slitoval; hrůzy pominuly, vítr ulehl, moře se utišilo, obloha se vyjasnila, na lodi se žádný lidský život nestal obětí rozkacených živlů; brzy po nejstrašlivějších výjevech zavládly tam radost a veselí a potrvaly až na konec plavby.

Já jsem se jich zase neúčastnil, a na půdu americkou jsem v Novém Yorku z naší lodi vystoupil rovněž sklíčen, jako jsem byl do ní vstoupil v Hamburce.

‚Proč sem přicházím?‘ pravil jsem si. ‚Co zde budu platen? Vždyť už není pochyby, že jsem strom v samých kořenech podťatý, kterému nezbývá než uvadnouti a uschnouti.‘

S takovými city jsem v novém světě konal svou první povinnost, která mi ukládala, abych seznal aspoň největší znamenitosti obrovského města. Kolem mne se stále hemžilo v hustých rojích bez počtu lidí a vířil život tak hlučný, rozpoutaný, spletitý a závratný, o jakém se mi dříve ani zdáti nemohlo; přecházel mi zrak i sluch, cítil jsem jenom, že jsem zase obklopen mořem, ale lidským, a že jsem v něm rovněž nepatrným a ztraceným tvorem, jako jsem byl na nepřehledné, bezedné pláni vodní za děsné bouře.

Všecek uondán vracel jsem se k večeru do svého hostince. A tu se mimo nadání ve mně zas jednou radostně pohnulo srdce: po mnohých dnech, které se mi zdály celou věčností, zaslechl jsem zase česká slova.

Před hostincem rozmlouvali spolu dva páni. Jeden, mladší a menší, v lesklém cylindru a vůbec v pěkných šviháckých šatech, s navoskovanými černými knírky a pečlivě učesanými vlasy, slova jen sypal a živě rukama rozkládal. Druhému mohlo být něco přes čtyřicet let, byl vysoký, ramenatý a kostnatý, obličej měl osmahlý a dolíčkovitý, bradu a rty vyholené, po stranách naryzlé licousy. Oblek jeho byl všední, nebylo na něm pranic parádního. Na pohled byl bych jej pokládal za pravého Yankee, ale i on mluvil naším jazykem, jenže mnohem méně a mnohem klidněji než jeho společník.

Neodolal jsem, přistoupiv učinil jsem jim svou poklonu: ‚Promiňte, pánové, zaslechl jsem z vašich úst českou řeč —‘

‚A jste také Čech?‘ prohodil starší, pozorně na mne pohlednuv.

‚Jsem tak radostně překvapen — nedalo mi to —‘

‚Nedýcháte ještě dlouho americký vzduch?‘

‚Teprv od včerejška.‘

Mladšímu jsem patrně přicházel nevhod, změřil mě netrpělivě, skoro nevrle, a jal se v dřívějším hovoru pokračovati.

‚Poshovte na okamžik,‘ řekl mi starší, ‚ten pán má na pilno. Ale neodcházejte.‘

Moje radost, že jsem nalezl rodáky, byla rychle schlazena. Odstoupiv čekal jsem pět, deset, patnáct minut a čím dále tím více mrzel jsem se na ulízaného mluvku, že nemůže najíti konce. Posléze si přece potřásli rukama, a starší se obrátil ke mně.

‚Nu,' ptal se, ‚co pak vás přivedlo za velikou louž?'

Pověděl jsem mu, jaké vyzvání jsem četl v ordinariátním listě a jak jsem se rozhodl věnovati své skrovné síly americkým Čechům. Poslouchaje má slova zkoumavě na mne upíral své šedivé oči.

‚A kam se vlastně ubíráte?' zvídal potom.

‚Do Clevelandu, k biskupovi; kam on mě pošle, ovšem nevím.'

‚Mám stejnou cestu, neboť zde v Yorku jsem jen za obchodem. Zdržíteli se tu ještě den, mohli bychom jeti spolu.'

‚Budu tomu velmi povděčen. Vy jste v Americe už dlouhý čas?'

‚Do dvaceti let mnoho neschází. Mé jmeno je Nevadil. A vaše?'

‚Důlava.'

‚Kde jste ubytován?'

‚Právě v tomto hostinci.'

‚Já také. Vida náhodu! Doufejme, že je to dobré znamení. Pojďme dovnitř, tam si toho více povíme.'

Zavedl mě do jídelny hustě naplněné, a přisedli jsme k stolu mezi jiné hosti.

‚Anglicky umíte?' tázal se můj nový známý.

‚Teprva v poslední době — po svém rozhodnutí — jsem se trochu učil, ale jen sám, podle knihy.'

‚Učil jste se plovat na suchu,' usmál se maličko, — ‚nu, teď jste ve vodě a budete dělat rychlé pokroky.'

S druhými sousedy se nepouštěl do řečí, a také oni si nás nic nevšímali. Po příkladu Nevadilovu hleděl jsem si pilně jídla a k jeho stručným otázkám povídal jsem, odkud pocházím, z jakých rodičů, kde jsem studoval, kde kaplanoval, jak jsem tam s lidmi vycházel a jak jsem byl ve svém povolání spokojen. Když uslyšel, že mě sestra a švakr předešli do Ameriky, vyptával se, kde jsou, jakým způsobem se živí a jak se jim vede.

Večeře trvala jen krátce; pak Nevadil hned povstal a vzal mě s sebou do svého pokoje. Tam se sám docela jinak rozhovořil.

‚Vy jste si teda zmanul vytáhnouti z Čech,' počal, velmi pohodlně se rozloživ na měkkém křesle, ‚a to v době, když tam jednou zase nastaly Kalašovy časy!'

‚Myslíte?'

‚Jak pak ne! Vždyť je tam teď hrozná svoboda — po deseti letech milostivá vrchnost ve Vídni dala zase svolení, aby směly vycházet české noviny, ovšem jen pod tou výminkou, když bude složena veliká kauce a odváděny veliké poplatky za kolek, toť že německý, a za každý jednotlivý insert. Noviny musejí tam býti hodně drahé, aby si je mohlo držeti nejvýš několik tisíc zámož-

nějších občanů; miliony ostatních musejí ostávati bez nich, nesmějí si jimi kaziti svůj poddanský rozum a mrav. A také pro těch několik tisíc zámožnějších smějí noviny psáti, jen co se líbí Vídeňské vrchnosti — německé, to se rozumí, — jinak ona hned dá redaktora zavříti na pár měsíců nebo let a z kauce mu strhne pár stovek, neli tisícovek.'

Nevadil se vztýčil a podepřel tak důkladně na stůl, až pod rukama jeho zaskřípal.

‚Milý pane,' spustil jiným tónem, ‚když jsem já byl as tak ve vašich letech, také jsem slyšel slavné sliby s vysokých míst, že budou národu vrácena historická i přirozená jeho práva, že mu bude dána svoboda. A čeho se mu v pravdě dostalo? Násilného uhnětení, otrocké poroby. Všecka jeho práva pošlapali do prachu, svobodě zakroutili krk nejinak než Martinské huse; a jako proti všem zákonům vyrvali Havlíčka rodině jeho a zavlekli jej do sibiřského vyhnanství, aby tam, muž ještě tak mladý, i s mladou chotí svou za krátký čas dozrál pro hřbitov: tak libovolně, bezohledně a krutě nerozpakovali se nakládati s celým národem. Na to jsem se já už díval z veliké dálky, přece však jsem se zalykal hněvem, tím mučivějším, že byl bezmocný. V Praze směl jeden z tehdejších pašů tvrditi, že za půl tuctu let již vůbec bude po Češích! Takoví lidé směli nad národem provozovati neobmezené tyranství, až italská vojna ukázala, kam přivedli celou říši a jaké jsou to kreatury. ‚Konečně!' zvolal jsem s divokou radostí, když k nám za moře přiletěla novina, že ve Vídni podmaršálek Eynatten, ředitel vojenské administrace, odveden byl do vězení a tam se oběsil, a že ministr Bruck byl v nemilosti propuštěn a podřezal se břitvou. ‚Konečně! Dlouho, příliš dlouho jsi shovíval, Pane na nebi, ale ať nyní aspoň zasloužený trest stihne všecky, u kterých míra hříchů dávno přetékala! Ti, co nestydatě kradli při vojenských dodávkách, jsou přece jen krotcí zlodějové proti lupičům, kteří drzou rukou sahají na největší statky národův a berou jim jejich svobodu, jejich práva, jejich jazyk, jejich slávu, jejich důstojnost, jejich sílu, jejich vědomí, jejich minulost, přítomnost a budoucnost, jejich život! Učiň již, Hospodine, konec nepravostem jejich! Oprátce a břitvě by se jich příliš mnoho vyhnulo: pusť na ně blesky své, nešetři žádného z nich, ať jsou pro výstrahu budoucím věkům!'

Máchnuv silně pravicí Nevadil na chvilku se zamlčel. Potom mluvil zase pokojněji:

‚Nu, blesky nešlehaly, oheň a síra nepadaly s nebe, slavná činnost oprátky a břitvy zanikla při samém počátku, i dále věšeli zas jen malé lotry, — přece však se podobalo, že se stane nějaká náprava. Zase dávány slavné sliby s vysokých míst — ale kdo povolán k jich provedení? Schmerling, Velkoněmec, Frankfurťák, centralista, byrokrat, který zase odvěká práva národní trhal a smetal, jako by to byly nanicovaté pavučiny, pro staroslavná království psal ve své kanceláři nové ústavy a řády takovým způsobem, jako by krejčovským a ševcovským tovaryšům vyhotovoval vandrpuchy; v našich vlastech viděl jen gemachtes Čechen-

thum a oktrojoval jim zřízení, aby v nich německá menšina měla v rukou všechnu moc a mohla národu českému všecko upírat, dle libosti na něm se vozit, jím orat a vláčet. Takové odměny se Čechům a všem Slovanům v říši dostalo za to, že v proudech prolévali krev svou na bojištích uherských a vlaských, aby zachránili dynastii!‘

Teď se Nevadil teprva rozhorlil a o lidech, kteří na českém národě křivdu a násilí páchali, jej zkracovali, tiskli, potlačovali, hubili jak v minulé tak přítomné době, vyjadřoval se tak rozezleně a ostře, že po mně šla husí kůže. Spozorovav mé ustrnutí znova máchl rukou a změnil zase hlas i řeč:

‚Vy se, tuším, slov mých lekáte? Což, nesmím se divit; vyrostl jste v té šeredné otročině, celý život jste v ní posud ztrávil. Avšak doufám, že se nestala vaší druhou přirozeností, že jí tu s sebe časem docela setřesete. O mně snad se budete moci přesvědčit, že jsem člověk mírný a rozvážný, ne zbrklý a vášnivý: ale když myslím na ty škůdce a vrahy našeho národa, pořád se ve mně bouří žluč, že se jí div neotrávím!‘«

XIII.

»Užil jsem té příležitosti, abych se o svém společníku něco bližšího dověděl.

‚Máte k roztrpčení a hněvu svému nepochybně i dost osobních příčin,‘ ozval jsem se. ‚Zakoušel jste asi tam u nás doma těžkých příkoří, než jste se odhodlal k vystěhování?‘

‚Pravda jest,‘ odpovídal, ‚že osudy mé vlasti a mého lidu mě dříve hnětly, nežli jsem sám osobně počal snášeti příkoří. Náhledy, které tu před vámi projevuji, byly mi vštípeny už v jinošských letech. Můj otec byl uvědomělý Čech, smýšlení pevného jako kalená ocel Měl na Polabí pěkné polní hospodářství, ale při tom si také pilně hleděl obchodu s dřívím. Mne dal na studie, ale o prázdninách mě přidržoval k své práci, a já jsem už jako jurista měl v dřevařských obchodech zvláštní zálibu a za příčinou jich projížděl jsem celou zemi. Při tom seznamoval jsem se s lidmi v rozličných končinách a hleděl jsem konat i vlastenecké poslání, jak to před rokem 1848 bylo možno, to jest velmi skrovnou měrou a velmi nevinným způsobem. Ale čím více jsem poznával, jak i to můrám, upírům a vlkodlakům našim je proti mysli, jak i to považují a prohlašují za učiněné rebelantství, tím více vřela ve mně krev, až jednou překypěla tak, že to mělo osudné následky. Příčinou toho bylo vlastně nevinné hovádko.‘

‚Opravdu?‘

‚Řezníkův synek ze sousedního městečka měl domů přivesti krávu na vesnici koupenou. Byla po tu dobu zvyklá chodívati svobodně, proto, když ji teď cizí člověk na provaze táhl, přes tu chvíli nechtěla jíti. Chasník byl prudký, zacházel s ní tvrdě, a bylo tím hůř. Cesty hrubě neubývalo, kráva se vždy více vzpí-

rala, mladý řezník se vždy více katil, vždy surověji do ní tloukl a jinak ji týral, až se přihodila věc docela neočekávaná. Zvíře se rozzuřilo, učinilo na svého trýznitele útok, porazilo jej na břeh u cesty a do smrti jej utrkalo.‘

‚Jeli možná?‘

‚Pochovali jej, krávu zabili a rozsekali, maso z ní bylo snědeno, ale příběh byl v městečku ještě stále přetřásán. Hodil jsem se tam, když takovou rozprávku zapředla sousedská společnost v hospodě. Také jsem nemlčel, ale díval jsem se na celou věc jinak než lidé domácí, mluvil jsem jim proti mysli, tvrdil jsem, že mladý řezník byl více vinen než ta němá tvář, které se nesmí tolik zazlívati, že se konečně také bránila. To všichni neradi slyšeli; povstala hádka, i přeskočila brzo na jiné pole. Přišel jsem tak do ohně, že jsem zvolal: ‚Ano, zastávám se němé tváře — co učinila, z toho by si měli vzíti příklad mnozí, kteří chodí na dvou nohou, které Pánbůh stvořil k svému obrazu!‘ — ‚Cože? Jakže? Na koho pak míříte?‘ — Jářku: ‚Na takový lid, s kterým bylo a jest nakládáno zrovna jako s tím hovadem, který si navykli nejen dojit, do vozů a pluhů zapřahat, ale také nelidsky mrskat a mlátit, do krve trýznit a mrzačit, za živa mu z kůže řemeny tahat — a který to všecko snáší déle, pokorněji a tupěji, než ta němá tvář a nedovede, co ona: svým sužovatelům se postavit, svou sílu jim ukázat, trest a pomstu na nich vykonat!‘ — Dráždili mě dále, až jsem zapomněl na všecku opatrnost; co jsem mluvil, bylo tehdy neslýchané rebelantství.‘

‚A někdo to snad udal?‘

‚Nebylo hrubě možno, aby se to utajilo. Brzy pro mě přišli drábové, byl jsem zavřen, vyslýchán, od Piláta k Herodesovi voděn a naposledy strčen do vojenského kabátu. Mohlo to ještě hůře skončiti, třebas i Špilberkem.‘

‚Však vy jste as i vojančinu těžce nesl?‘

‚Bůh ví, kolikrát jsem byl v pokušení jednati podobně jak ono týrané dobytče, které jsem jiným dával za příklad. Ale říkal jsem si, že by byl nerozum vrhati se slepě do záhuby, zničiti se jedním okamžikem a docela marně, že jest třeba dočkati se doby, kde bych mohl vykonati cosi kloudnějšího, platnějšího. Cvičil jsem se tedy v trpělivosti.‘

‚Dlouho?‘

‚Přes dvě léta — až do svatodušních svátků roku 1848. Tehdy jsem patřil ku Pražské posádce a byl jsem toho svědkem, jak Windischgrätz dal od vojáků přepadnouti zástupy mužův, žen a dětí ze mše se vracejících, nic zlého neobmýšlejících ani netušících. Následkem toho se počaly na ulicích stavěti barikády. Na jedné z nich jsem se v následující večer octnul také já s ručnicí v ruce, ale bez vojenské uniformy.‘

‚Jako sběh!?‘

‚Ano, stal jsem se desertérem a povstalcem — ale má žádost, abych vykonal něco kloudnějšího, nesplnila se. Pozdě vzešlo mi světlo o tom, že Pražské povstání od nikoho nebylo připraveno

ani obmýšleno, že je schválně způsobili naši nepříznivci, aby zmařili zasedání svolaného zákonodárného sněmu a provedení slibů nám daných, aby mohli český národ viniti z rebelie, povaliti jej a zasaditi mu patu do týla. Ten plán se jim vydařil, pro nás všecko rychle a bídně skončilo. Já, nechtělli jsem za své provinění býti zastřelen nebo pověšen, musel jsem spásu hledati v útěku. Nebyl snadný, a sotva bych se byl dostal za hranice, kdy bych nebyl měl na tolika místech dobré známé.'

Celou Odysseu mi Nevadil vypravoval o tom, jak po velikých oklikách a mnohých trampotách i nebezpečích posléze dospěl k mořskému břehu. Na americkou půdu vstoupil s holýma rukama i musel se tam zprvu všelijak protloukati. Neboť doma také otce jeho zatkli nepochybujíce, že je spoluvinníkem synovým. Když pak mu nemohli ničeho dokázati a déle ho věžniti, byl pořád přísně střežen; aby mohl dostati psaní od syna nebo mu je poslati, k tomu bylo potřebí zcela zvláštních prostředkův a spletitých cest.

Obchodní zkušenosti, kterých byl mladý Nevadil doma nabyl, přišly mu v Americe velmi vhod; a k dřevaření tam byla slavná příležitost. Dosti brzo se uchytil, v manželce, kterou si zvolil, dostalo se mu dobré pomocnice, pokračoval vytrvale a celkem mu přálo štěstí; vyrozuměl jsem z jeho řeči, že by v Čechách byl počítán mezi boháče.

‚Snad se tam jednou na stálo vrátíte?« optal jsem se ho.

‚Stěží,' odpověděl. ‚Těm, co bojovali na barikádách, byla snad již všem dána amnestie, ale vojenská deserce je hřích, který se tam, tuším, vůbec neodpouští, na tomto ani na onom světě, a já bych za ni musel těžce odpykávat, i kdy bych se tam vrátil jako vetchý stařec. A dejme tomu, že bych někdy budoucně prosil za odpuštění a zapomenutí a že by mi je dali černé na bílém, než bych vkročil do země: jsem přesvědčen, že bych v tamějším vzduchu již sotva mohl dýchat. Milý krajane, vy si teď ani zdaleka nejste vědom, v jaké nevolnosti vás ten starý svět vychoval a držel! Kdy bych řekl, že vám nedopustil jinak žíti než s okovy na nohou i na rukou a s několika zámky na ústech, bylo by to málo. Víte, že malým Číňankám na nohy dávají pevné formy, kterých nesmějí odkládati dříve, než až dorostou, majíce nohy pořád malé jako v dětském věku, ale zmrzačené tak, že nemohou chodit a musejí být nošeny. V naši staré Evropě děje se přírodě ještě horší násilí, tam se do podobných tvrdých forem vpravují také jiné údy, aby nemohly zdravě vyrůsti, mozek především, aby byl k svobodnému myšlení tak neschopen, jako zakrnělé nohy Číňanek k chůzi, a ještě aby to zrovna jak ony pokládal za přednost.'

‚Již tedy hrubě po staré vlasti netoužíte?'

‚To jsem neřekl a také do nejdelší smrti neřeknu. Aspoň kdy bych ji mohl časem navštíviti a potěšiti se pohledem na všecka ta místa, kde jsem býval za mladých let. Ale když mě srdce

k rodné zemi neodolatelně táhlo, směl jsem se jí dotknouti jen na samých hranicích.‘

‚Tedy jste tam přece byl?‘

‚Lonského roku. Ale jen se Sněžky mohl jsem se dívati do českých krajův; při tom jsem arci dělal Angličana. Českého hovoru jsem tam málo slyšel a z opatrnosti nesměl jsem se rodákům prohlásiti; chovali se tam zdrženlivě a skromně, jako by se nacházeli v pracizích končinách, kdo ví jak daleko od domova, kdežto Němci se všudy pánovitě roztahovali a rozkřikovali. Když jsme se při západu slunce kochali krásným rozhledem, octnul jsem se po boku pruského profesora, který byl asi stejného se mnou věku. ‚Zde,‘ prohodil jsem hodně lámaje němčinu, ‚zde snad už nestojíme ne německé půdě?‘ — ‚Pah!‘ odpověděl, ‚na jiné tu ani nemůžeme stát.‘ — ‚Myslím, že právě na této hoře počíná nová říše.‘ — ‚Má jiné jmeno, ale je také německá.‘ — ‚Nežije tam jiný národ nebo národové?‘ — ‚Národové?‘ ušklíbl se učený pán. ‚Pemáci, poláčtí chlopi, dráteníci, basamaišteni, Rácové, Kroboti — to jsou čistí národové! Po německu se vládne tu i tam,‘ ukázal do Prus i do Čech. Jářku: ‚Páni jsou v téhle říši přece jiní?‘ — ‚Ale také Němci, a jejich jediným historickým posláním jest, aby Pemáky, polácké chlopy, basamabeťáry, Kroboty atd. do německých chomoutů vpravili a pro německou službu vydresovali.‘ — ‚Skutečně?‘ — ‚No Bože! Co pak v Anglicku nevíte, že Metternich, Bach, Schmerling jsou zrovna takoví synové Germanie jako naši Hohenzollerové nebo Bismarkové, že sice vládnou ve Vídni, ne v Berlíně, ale hlavní starost a dílo jich že jest, aby německé panství bylo na Dunaji tak zajištěno a upevněno jako na Sprévě? A potom — passen's auf! Teď jde hranice po téhle hoře — před sto a několika lety šla hodně severněji. Co tehdy bylo rakouským Slezskem, je nyní Slezskem pruským; veliký Fridrich způsobil zatím tuhle malou změnu, ale zanechal závěť i recept, jak se mají prováděti změny větší, co se týče hraničné čáry. Půjdeli vaše další cesta do Čech, přesvědčíte se, že je to zemička, která se nám výborně hodí, a také bez ní už nechceme byti tak dlouhou dobu, jako uplynula od zabrání Slezska.‘ — ‚Vyslovujete na hranicích cizího státu smělou myšlenku,‘ řekl jsem; ‚provesti ji bude, tuším, trochu nesnadnější věc.‘ — ‚Buďte bez starosti!‘ vpadl mi Prus se zpupným smíchem do řeči a máchl rukou do Čech: ‚V tomhle státě, nyní ještě cizím, tisíce a tisíce lidí pro tu myšlenku pracují, ve všech stavech, a nejvýdatněji tak vysokých, k jakým patřili Metternich, Bach a Schmerling. Ti se namáhali v potu tváře, aby dílo germanisační provedli sami, bez naší pomoci; uznámeli my teď už brzy za vhodno urychliti proces, snad to vás Angličany příliš nepřekvapí: také byste na našem místě zbytečně neodkládali.‘ — Milý příteli, vracel jsem se od českých hranic s myslí neradostnou, ale na starou vlast jsem od té doby vzpomínal tím pilněji. Hned tak jí zase neuvidím ani tím způsobem, jako Mojžíš s hory Abarim zemi zaslíbenou. Nebudeli jinak, rád bych se do ní na stálo vrátil aspoň po smrti. Až bych

viděl, že se blíží můj konec, hodlám se odebrati do Švýcar a učiniti opatření, aby tělo mé, až umru, převezeno bylo do Čech a pochováno do lůna země, v níž odpočívají rodiče a předkové moji.‘

Tu Nevadil povstal: ‚Mé povídání se tuze prodloužilo; je čas, abychom šli na lože.‘

Nazejtří jsme ještě nocovali v Yorku, třetí den již daleko od něho. Projeli jsme hodný kus světa, ale rozmanité kraje a malá i velká sídla lidská míhala se před námi jen jako v letu. Jasněji a pevněji utkvěly mi v hlavě toliko jednotlivé obrazy; více vědomostí o Americe nabýval jsem z řečí Nevadilových, jenž lidi a poměry ve Spojených státech znal tak dobře jako starý včelař život ve svých úlech. Poučoval mě o všem, co nám přišlo na oči nebo se namanulo za hovoru. Vůbec se ke mně choval tak, jako bych byl syn nejlepšího přítele jeho, jako by mi k jeho žádosti schválně přijel do Yorku naproti a cestou mi dělal vůdce, opatrovníka, učitele. Srdečnostmi ani zdvořilostmi dokonce neoplýval, v řeči a v chování nedělal okolků, byl otevřený, přímý, spíše drsný než hladký, při tom tak rozumný, života znalý, praktický, v úsudcích a v jednání jistý a pevný muž, jakého jsem po tu dobu ještě nepoznal. Sám jsem si proti němu připadal jako nevědomý a nezkušený chlapec a za ty dva dni přilnul jsem k němu tak, jako bych pod přátelskou ochranou jeho v cizím, neznámém, nevlídném a nebezpečném světě byl strávil už celé týdny, neli měsíce. Cítil jsem k němu stejnou důvěru a vděčnost jako syn k otci.

Když jsme třetího večera spolu zase besedovali, mimo vše nadání mé učinil otázku: ‚Skutečně vás jen soucit a lítost s americkými Čechy pohnuly, abyste opustil vlast? Nepůsobila při tom žádná jiná příčina?‘

Krev se mi vehnala do tváře. Nemohl jsem zapírati, nechtěl jsem kličkovati.

‚Nuže,‘ pravil jsem, ‚řeknu vám, s čím jsem se posavad ještě nikomu nesvěřil. Proti mé vůli vznítila se v mém srdci láska k hodnému děvčeti. Snažil jsem se ji udusiti, ona však jen tím mocněji vzplanula. Abych vyvázl z nebezpečenství prohřešiti se proti povinnostem stavu svého a učinil konec trapným bojům duchovním, odhodlal jsem se odejíti do daleké ciziny.‘

Přítel můj nejevil nijakého překvapení, naopak prohodil: ‚Cosi takového tušil jsem od první chvíle.‘ Neptal se mne na podrobnosti, mlčky přešel pokoj jednou, po druhé.

‚A máte naději,‘ ozval se opět, ‚že tím přestěhováním dosáhnete svého účelu, že uniknete oněm nebezpečenstvím a duchovním bojům?‘

‚Po nebezpečenstvích už je nadobro —‘

‚Myslíte? Je takové latinské přísloví, že vyměňují kraj, ale ne mysl a srdce, kdož se ubírají za moře —‘

‚Ano — coelum non animum mutant, qui trans mare currunt.‘

‚Také vy tedy přinášíte srdce své do tohoto dílu světa, ale jak se zdá, docela zapomínáte, že i zde jsou hodné, hezké ženštiny. O srdci toho básníci hrůzu nablouzní a také jiní lidé tuze

mnoho napovídají, ale ono jest, milý příteli, přece jenom jeden z orgánů lidského těla, jiný nežli žaludek, ale docela vedle žaludku umístěný a své funkce konající. Podle nezměnitelných zákonů přírodních žaludek žádá potravy, srdce lásky; mohou vydržeti třebas i dlouhý půst, ale pak se jim musí dostati, bez čeho by neobstály a s nimi život člověka.‘

‚Činíte podobenství,‘ namítal jsem, ‚a béřete je za stejnost; přece je nepopíratelná pravda, že srdce je schopno zcela jiného odříkání nežli žaludek.‘

Nevadil potřásal hlavou: ‚Nejde o to, abychom šermovali abstrakcemi a povšechnými slovy. Vy jste se přece už přesvědčil, že vaše srdce v odříkání není tak silno. Proti lásce marno bylo vaše bránění v Čechách, a bude asi marno i zde. Mine třeba delší čas, ale můžeteli si za to ručiti, že se potom nebude opakovati podobný případ, možná že i kritičtější?‘

‚Mohu,‘ odtušil jsem s pevným přesvědčením. ‚Kdy bych si byl Bohdanku zamiloval nejsa kněz, nýbrž laik, a kdy by mi ji byla odňala smrt, mé srdce by jí po celý život zůstávalo věrno, nikdy by se neotevřelo jiné ženštině!‘

‚Nechci viklati touto vaší věrou, ani vám naháněti strachu do budoucnosti. Ale když provádíte tak velikou změnu v životě svém, byl bych vám radou, abyste jej vůbec položil na nový, bezpečnější základ.‘

‚Na jaký?‘

‚Na takový, abyste si mohl vyvolenou dívku vzíti za ženu, svému i jejímu trápení učiniti konec, spolu s ní snažiti se o své i její štěstí.‘

‚Ale vždyť jsem kněz!‘

‚Přece jest možno a snadno, abyste jím přestal býti. Zde už dokonce. Opatřím vám zaměstnání, kterým si hned zasloužíte aspoň tolik jako kněz, ano budete moci své Bohdance hned psáti —‘

‚Ne, ne,‘ zvolal jsem, ‚na to, abych přestal býti knězem, není ani pomyšlení!‘

‚Nu dobrá, buďte tedy knězem, ale evangelickým — pracujte na vinici Páně, ale po boku maje milovanou choť. I k tomu je zde nejlepší příležitost.‘

‚Jsa světský člověk ani netušíte, jak hrozné mi navrhujete nemožnosti.‘

‚Hrozné?‘

‚Abych změnil víru —‘

‚Ne víru, jen vyznání; evangelík je přece rovněž křesťan jako katolík, a když je ten i onen řádný muž, ať světský nebo duchovní, zasluhují oba stejné vážnosti. Vždyť je to bez toho pouhá náhoda, v jaké jsme kdo zapsán matrice, a vám mohlo právě tak býti souzeno, abyste se stal pastorem —‘

‚Ach ne, ach ne!‘

‚Ale jak pak ne! Až do Bílé Hory také vaši předkové byli nepochybně jiného vyznání, než vy teď. Moji zůstávali potajmu

českými bratry až do Josefa II.; po tolerančním patentu chtěli jimi býti zas veřejně, a když jim to nebylo dovoleno, dali se zapsat mezi evangelíky.‘

Do mne jako by střelil, — člověk, jemuž jsem se vyzpovídal, byl jinověrec!

‚Co na mě tak hledíte?‘ optal se mne.

‚Vy —‘ zajíkal jsem se, ‚vy jste tedy — evangelík?‘

‚Ne, katolík jsem, ale právě jenom náhodou. Můj otec si oblíbil katoličku i musel se před sňatkem zavázati, že děti jeho budou vychovávány v katolické víře.‘

‚Nyní vám rozumím . . .‘

‚Rozumíte, že vyznání mého otce mi bylo rovněž ctihodno jako vyznání mé matky. Konečně, jaké pak jsou tu rozdíly? Jen lidé, kteří podle Havlíčkova Křestu sv. Vladimíra pořád vykřikují: Naše církev ze všech církví nejcírkvovatější —‘

‚K takovým mne nepočítejte‘

‚Aspoň to rád slyším — takových nemiluji. Co jsem vám navrhoval, myslil jsem jen k vašemu dobrému.‘

‚Jsem o tom pevně přesvědčen, jsem vám za všecku vaši přátelskou ochotu a všecku dobrou vůli povinován vděčností, — ale v *této* věci bychom se nikdy neshodli, a proto prosím, abychom o ní neprodlužovali řeč.‘

‚Nu dobrá,‘ řekl klidně Nevadil. ‚Každému bych dal radu, aby, když je to možno, se zbavil obtížných pout, ale nutiti ho k tomu bylo by proti mým zásadám.‘«

XIV.

»V Clevelandě jsem poznal, že je tam Nevadil velmi vážený muž a že slovo jeho mnoho platí také u mých nových představených. Valně k tomu přispěl, že jsem byl hned poslán na dobrou štaci, do lidnatého města, které teprva před krátkým časem vzniklo, ale nad míru rychle vzrostlo a pořád ještě vzrůstalo takořka den co den. Střed jeho tvořily výstavné, úpravné ano nádherné ulice, na okrajích ještě byly celé čtvrti domů a domků dřevěných, naplněných nedávnými přistěhovalci, kterých bez přestání přibývalo.

Tu bydlili též naši čeští rodáci, z většího dílu ještě nemajetní, za denní mzdu pracující. Bylo jich kolik tisíc, v Čechách byli by stačovali na více kollatur; zde měli v ten čas jen skrovný, prozatímný dřevěný kostelík. Patřili k živlům chudobným, byli staveni na roveň s Irčany, ale nevládla jimi sklíčenost a zamlklost, i v těch nepohledných čtvrtech bylo živo a hlučno, mnohem více, než u nás doma v městech venkovských. Jenže mně všecko připadalo tak nové, nezvyklé, cizí, ano zarážející — hrubě se mi nezdálo možno, že bych se v to vpravil a podobně tu zdomácněl jako v otčině.

Bolestná tesknota svírala mi hruď, když jsem trávil první hodiny ve čtyřech stěnách své nové kaplanky. Teprva večer,

octnuv se nadobro o samotě, vyňal jsem z kufru i Bohdančino vyšívání s nápisem: ‚Buď vůle tvá!‘

‚Co asi dělá?‘ šeptal jsem. ‚Vzpomene-li?‘

Chtěl jsem sám v mysli své oživiti nejblaženější okamžiky, které jsem v Lašicích zažil, ale hned mi připadlo, jak jsem se loučil u Markupů, jak se mi Bohdanka vrhla na prsa, jak sebou její tělo v mých loktech křečovitě trhalo, jak se mi zavěsila na rty a počala omdlévati. Klesl jsem na židli, skryl jsem obličej v dlaních a plakal jsem jako malé dítě...

S tajným strachem vystupoval jsem v neděli na kazatelnu, abych po prvé promluvil k novému stádci svému. Najduli cestu k srdcím jejich? Zle by bylo, kdy by dnes odcházeli z kostela, zůstávajíce ke mně lhostejni a chladni. Zatím na mě hledí jen zvědavě; jinak jsem si je představoval chystaje svou řeč, — dojdouli má slova u nich žádoucího ohlasu?

‚Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!‘ počal jsem. ‚Pochválen buď v tomto okamžiku zvláště za to, že mi po dlouhé pouti dopřáno stanouti na tomto místě, pohleděti vám tváří tvář, rodáci a přátelé milí, a vyříditi vám vroucí pozdravení od té, která jest matkou nás všech, od naší drahé vlasti. Když jsem jí s pohnutou duší dával s Bohem, pravila mi: ‚Shledáš se s českými bratry a sestrami, kteří ode mne daleko odešli, ne proto, že by mezi námi nebyla panovala rodinná láska, ne proto, že by se jim byl domov znechutil nebo je do ciziny pudila lehká, vrtkavá mysl, nýbrž proto, že neviděli jiné pomoci a jiného zbytí, proto, že já jsouc opuštěné vdově podobna, z mnohých stran sužována, o vlastnictví své připravována a ponenáhlu ochuzována nemohu již ani všem dítkám svým poskytovati dostatečné výživy. Tam ti moji synové a dcery neradi ode mne odcházeli, já jsem je s bolestí propouštěla a s lítostí na ně vzpomínám. Cizina nevítá jich s otevřenou náručí, úkosem na ně hledí a jest náchylna všelikým způsobem je odstrkovati a zkracovati; těžko si tam dobývají i vezdejšího chleba, neřku obliby, přízně a vážnosti.‘ — I nesu vám vzkázání od milující, starostlivé matky, abychom tu aspoň sami k sobě lnuli vzájemnou láskou, abychom jako členové jedné rodiny v pracech svých se podporovali, v potřebách si pomáhali, v nesnázích a těžkostech se neopouštěli, druh druhu břemen ulehčovali a kde možno radostí přimnožovali. A co vám z mateřských úst vyřizuji, k tomu se arci sám rovněž cítím zavázán.‘

Sliboval jsem, že svůj kněžský úřad budu svědomitě konati, ale také mimo něj že chci rád, kde bych mohl, poraditi, poučiti, povzbuditi i ruku k společnému dílu přiložiti.

Zraky a tváře mých posluchačů mi ukazovaly, že jsem opravdu našel cestu k jich srdcím, že od té chvíle už nepouze jednotlivý člověk, nýbrž celé množství lidí v novém světě chová ke mně přátelské smýšlení.

Byl jsem tím velice potěšen, ale pak jsem o tom — ukončuje v samotě své tento den — uvažoval také z jiných stránek:

‚Čím jsem si toho zasloužil? Prohlašoval jsem doma v Čechách i také v Americe, že mám útrpnost s našimi vystěhovalci, že se jim chci věnovati z křesťanské lásky. A zatím mě sem přivedla docela jiná příčina, bez které by mne byl sebe větší nedostatek zdejších rodáků nepohnul; učinil jsem si z nich jen záminku před světem, v pravdě já u nich hledám útočiště, když se lodička života mého jinde ztroskotala. A hnedle bych sám pevně věřil, co jiným namlouvám: že mne vedou jen nejčistší pohnutky a vznešené úmysly, za které zasluhuji zvláštního uznání!‘

Ano zasedl jsem nad sebou ku přísnému soudu.

‚Ještě jsem pro zdejší lid zhola nic nevykonal, ještě ho vůbec neznám, toliko jsem se podíval na skrovnou jeho část, která se v kostele shromáždila beze všeho mého přičinění: a již se smím radovati, že jsem získal jeho náklonnost! Komu zde náleží čest, chvála a dík, mně či jemu? A přece moji dnešní posluchači všechnu zásluhu připíší mně, budou si řeč i osobu mou libovati, snad mě i velebiti. Bylo by velikým hříchem, kdy bych si nebyl vědom, jak lacino jsem u nich dosáhl velmi důležitého úspěchu, kdy bych se jím spokojil a přestával jen na krásných, dojemných slovech, podobně jako herec na divadle, kdy bych jen od jiných žádal, aby k sobě lnuli vzájemnou láskou, aby se v pracech svých podporovali, v potřebách si pomáhali, v těžkostech se neopouštěli, druh druhu břemen ulehčovali a radostí přimnožovali. Musím podle toho nejdřív jednati sám; především nesmím se na své osadníky dívati pozdalečí, musím poznati nejen osoby a jejich vlastnosti, ale také jejich život, práci, svízele, bolesti atd. Vždyť jest tu všecko jiné než u nás doma, nesmím tu ostávati jako slepý. A musím býti připraven, že potřebné známosti lidí a poměrů nebudu nabývati rychle a snadně.‘

Druhý den začal jsem s dětmi ve škole, a hned jsme se spřátelili tak, že jsem si v prsou odnášel novou posilu, důvěru a naději.

Master Nevadil měl v našem městě filiálku svých závodů; za několik neděl tam přijel.

‚Nejvíce k vůli vám,‘ pravil mi, ‚abych se přesvědčil, jaké tu máte počátky. Ale na výzvědy šel jsem dříve k ovečkám než k pastýřovi.‘

‚A slyšel jste všelijakou kritiku?‘

‚Ne kritiku, spíše chvalořeči, které mě ovšem těšily. Teď jest jen otázka, jak vy jste tu spokojen?‘

Když jsme pohovořili a už si ruce tiskli na rozloučenou, ještě prohodil: ‚A což — do Čech pilně píšete?‘

‚Teprv jednou.‘

‚A jaké odtamtud dostáváte zprávy?‘

‚Ještě tu ani nemůže být odpověď.‘

Byla to pravda. Chtěl jsem Markupovům brzo psáti, ale pak jsem den za dnem odkládal, až se na své štaci trochu ohlednu. Také mi psaní nešlo lehce z pera, neboť jsem nemohl mluvit od srdce a k diplomatickému slohu jsem se musel nutit. O tom, jak

mi na dlouhé cestě bylo, docela jsem pomlčel; povídal jsem toliko, co jsem viděl a slyšel, o životě na lodi, o bouři, o setkání s Nevadilem, o městě, kam jsem se dostal, o poměrech, v jakých tu žijí naši čeští rodáci. Na konec jsem se zcela obyčejným spůsobem ptal na Lašice a na rodinu. Ze samé opatrnosti, abych citů svých neprozradil, celé psaní dopadlo vlažně, neli chladně, jako by bylo určeno ledajakým lhostejným známým, ne tak důvěrným přátelům. Teprva v oušce vyslovil jsem přání, aby mi Bohdanka z Čelakovského opsala celou báseň ‚Buď vůle Tvá' a pan učitel Faltis aby mi poslal nápěv, jejžto k ní složil.

Počítal jsem, kdy může přijíti odpověď, a když ten čas minul, denně jsem na ni s rostoucím nepokojem čekal. Konečně mi pošta přinesla objemné psaní; srdce mi bušilo v prsou, když jsem je otvíral. Byly v něm noty od Faltisa, kolik listův od Markupa popsaných, Bohdančinou rukou pak báseň Čelakovského. ‚Snad aspoň nějaký řádek připojila k dopisu otcovu?' Ne, nebylo tam od ní ani slova. Proto četl jsem nejdříve její písmo, pečlivé a úhledné; každá litera jeho mě těšila, Bohdanku jsem zrovna živě viděl před sebou — a vzpomínal jsem, vzpomínal . .

Otec Markup mi psal rozličné noviny Lašické. Mým nástupcem že je páter Kolb, také ještě velmi mladý pán, Němec z hor, který sice také česky káže, ale s takovou výslovností, že se posluchači často usmívají, když by měli být zcela jinak pohnuti. Řečník že vůbec není skvělý, hlas jeho že jest jednotvárný, také obsahem svých kázání že málo mluví k srdci. Jest prý dobrácké povahy, ale náramný flegmatik, rád prý dobře pojí a je zvláštní milovník špekových knedlíků, také pivečka a fajfky; na svůj zevnějšek že málo dbá, pokapeli se při jídle nebo pití, že se na to neohlíží a že si jen k mnohému domlouvání farské hospodyně dal opraviti silně sešlapané podpatky. Ferda z pivovaru že mu podle jeho kulatých tváří dal přezdívku ‚páter Ouplněk' a ta mu zůstala. Takové obliby jako já že nikdy nedosáhne ani u mužských ani u ženských ani u dětí.

Mladí lidé prý chystají nové divadlo, dva menší kousky, Bohdanka že v nich má také hráti, ale zdráhá se a říká, že pro ni nejsou úlohy tak veselé, ano rozpustilé. Mladý Kuthan že jí nechce povoliti.

Venouš se nevrátil do škol, zůstal doma, v zelené zástěře otáčí se za pultem, tluče kávu ve velikém moždíři atd. Jak se zdá, rozhodl se k tomu hlavně podle rady Ferdovy — na jeho slovo vůbec dá více než třebas i na otcovo a matčino

Matce že zrovna zdraví nevalně slouží, starostí že neustále přibývá, — ‚ale na Vás pořád vzpomínáme, denně o Vás hovoříme a upřímně Vám přejeme, aby se Vám tam ve všem všudy dobře dařilo.'

Poslední stránka listu již na pohled se od ostatních lišila, psána jsouc kvapným, roztáhlým písmem a patrně i nepevnou rukou:

‚Psal jsem po chvílích a po kusech, a nežli jsem skončil, došla nás hrozná novina. Myslili jsme, že se naší Emě nyní se zdravím zrovna vede líp, a najednou nám zeť oznamuje, že už je na pravdě boží! Ležela jenom nějaký den, a on se nijak nenadál takového konce. Bolestně naříká nad sebou a dětmi svými, a my jsme skláceni. Tuze těžce dotýká se nás ruka Páně.‘

Ubozí přátelé! Zármutek jich hluboce mne dojímal, ještě toho dne zasedl jsem večer k stolu, abych s nimi potruchlil a také slova útěchy k nim promluvil. Tenkráte mohl jsem citu svému dáti volný průchod, dopis můj byl srdečný a vřelý — v nočních hodinách jsem zapomínal, že nemluvím nad rakví zesnulé, že jest dávno pochována. (Pokračování.)

Potkal jsem štěstí . . .

Samotou tesknou, hlubokou nocí
se srdcem bolným, s duší sevřenou,
roztkliven hořkou, neznámou mocí
bral jsem se v dálku sšeřenou.

Bolestné touhy po tichém loži,
po sdílné duši, srdci oddaném
rozpjaly křídla na mých snů hloží
v povzletu plachém, uštvaném.

Ze sna zem dýše, ševeli lesy,
ve křoví tíkne pláče zlekané,
v duši se mlhy posupné věší,
havrani klovou do skráně.

Radostným smíchem pojednou z dáli
rolničky zvoní, svůdně hlaholí,
svítilen záře oči mi kalí,
ze sna se budí okolí.

Blíže a blíže kolesa hrčí,
silnici bílou světlo zalívá,
procitlý slavík žaluje v smrčí,
v ňadru hrá struna blouznivá.

Nebeská paní s blankytným zrakem,
s kouzelným růžných retů úsměvem
mihla se bleskem, přelétla ptákem
s jásavým, bujným nápěvem.

Ještě se půda pohnutá chvěje,
ještě se v dáli světla míhají,
blouznivé srdce vzpomínka hřeje,
duše si vzdychá potají.

Zaniklo všecko . . . Hlubokou nocí
se srdcem chorým, s duší sevřenou,
roztkliven sladkou, neznámou mocí
vleku se v dálku ssešenou.

Jindřich Štemberka.

Jubileum města Petrohradu.

Petrohrad slavil ve dnech 29. až 31. května své dvoustoleté narozeniny, k nimž pozval zástupce celé Rusi a města všeho vzdělaného světa. Slavena událost v pravdě veliká, významná jmenovitě pro svět slovanský. Před dvěma sty lety byla Něva se svými rameny ještě cizím Ižorskem, švédským Ingermanlandskem, bažiny, lesy, mlhy a dlouhé zimy byly jejími příznaky. Dnes prostírá se tu ruská říše a hlavní její město s půldruhým milionem obyvatelů. Ponebí se sice nezměnilo, ale když slunce mlhy rozptýlí, ozlacuje svým jasem nádherné kupole chrámové, paláce, mosty a nepřehledné řady ulic, síť železnic, velkolepé loděnice a továrny. Jde však o mnohem více. Nejen o město a nezlomnou, překážek nedbající vůli lidskou, nýbrž o epochu dějin ruských, která založením Petrohradu počíná. Města rostla překvapujícími rozměry v minulém věku i v Americe a porostou také nyní dále, ale nejsou to střediska národa a státu, nýbrž jen obchodu a průmyslu, nejsou jmenovitě jako Petrohrad životní podmínkou říše za jejího nynějšího vývoje.

Kijevskou Rusí počínají dějiny Ruska; po ní teprve v 13. století nastává Moskevská Rus, jež byla hnedle zcela zaujata bojem s Tatary. A když z pětivěkého zápasu vítězně vyšla, byla státem nitrozemním, v Evropě téměř neznámým, v mravech a pokroku světovém daleko za Evropou západní. Patrno bylo jen, že má dosti prostředků k mohutnosti, že jest obrem, jenž o svých silách nemá tušení. O procitnutí těchto sil, o jejich vývoj a organisaci dovedl se obdivuhodným spůsobem starati muž, jenž sto let před Napoleonem Bonapartem převracel svět, ne sice celý, nýbrž ruský, avšak s trvalým úspěchem. Ačkoli nesouhlasíme zvláště se spůsobem provádění oprav Petra Velkého a s jeho krutostmi, které jen krutostí doby i jinde se dají omluviti, přece plně uznáváme jeho důmysl.

Jak veliký jest počet jeho převratných změn! Odstraňování starého národního oděvu, stříhání dlouhých vousů a vlasů vidíme

tu vedle zavedení nového praktického písma, graždanky, a nového letopočtu s novým rokem 1. ledna místo 1. září, což obojí podnes platí; úplná obnova vojenství, školství, zakládání řemesel a obchodu, církevní správa, státní zřízení, založení prvních ruských novin, vše to a mnohé jiné bylo Petrovým dílem, kterým uváděl Moskevskou Rus na zcela nové základy státní.

Největší však následky mělo založení Petrohradu.

Co byla říše bez moře, bez spojení s ostatním světem, bez známostí s jinými národy? Dvacetiletý Petr pospíšil r. 1692 na pouť na Solovecké ostrovy, v pravdě do Archangelska, aby tam zřídil Rusku přístav obchodní a vojenský. Ale jaký přístav na severu, kde sotva čtyři měsíce jest volné moře a osm měsíců vládne led! Čeho na severu nedosáhl, usiloval dosíci na jihu. Roku 1694 obléhal Azov, tam měl povstati první velký přístav ruský. Nezdar Petra neodstrašil. Dvě léta budoval ve Voroněži koráby, až posléze r. 1696 připlul s 30 vyzbrojenými loďmi pod stěny Azova. Zvítězil. Ale Černé moře bylo sevřeno jiným nepřítelem, tureckou mocí. Proti té nemohl se ještě odvážiti, ponechal budoucnosti, aby Rusko na chrámu sv. Sofie vztyčilo opět kříž místo půlměsíce. Jinde ukazovala se možnost probiti se k moři, na severozápadě.

Nebylo to po prvé, co se tam ruská vojska objevila. Novgorod, Pskov, Moskva tam často zasahovaly, od 13. století Rusové považovali končiny ty za své. Na Ladožském jezeře trvale se usadili. I Orěšek jim patřil, jak i staré jeho jmeno nasvědčuje, než z ostrovní té pevnosti nad východištěm Něvy Švédové učinili svůj Notenburg, který potom v Schlüsselburg změněn. Ale za Petra byli Švédové pány na Baltu, Švédsko mocným státem, za Gustava Adolfa vojensky co nejlépe vyškoleným. Rusko mělo jen velikost a hojnost lidu, 12 milionů obyvatelů, z nichž se již dalo mnoho vojáků vybrati. Švédsko mělo obyvatelů jen dva miliony, ale za to vojsko, s nímž ruské mimo Semenovce a Preobražence nedalo se dobře porovnati. Petr cítil svou slabost tak, že počal severní vojnu jen ve spojení s Dánskem a Polskem, které však již v prvním roce (1701) od Ruska odpadly.

Švédsko nekladlo tak velkou váhu na Finské bažiny a svými pevnostmi považovalo se tam za dosti silné. Šlo mu více o Narvu, Livoňsko a celé východní pobřeží Baltu. To byla výhoda Petrova. Počal válku na Ladožském jezeře a srážkami se Švédy se zdokonaloval ve válečném umění. Když se zmocnil Orěšku, jásal a v dopise do Moskvy oznamoval, jak byl »žestokij sej orěch,« jehož se zmocnil při obléhání od 25. září do 11. října a k vůli němuž v Olaněcku a na všech přítocích Ladogy budoval lodi.

Zabezpečiv si východiště Něvy, obrátil se k jejímu ústí, jehož hájil švédský Nienschanz, nad ústím Ochty do Něvy r. 1632 zřízený. Ruská branná moc, 42.000 mužů na počátku války, rozmnožena byla do jara 1703 až na 60.000. Střediska svá měla v Novgorodě, Pskově a na Něvě. Nienschanz byl v květnu obležen. »Bombardir Piter,« jak Petr se zval a podpisoval, řídil sám bombardování. Pevnost se 13. května vzdala. Rusko stalo se pá-

nem nad Něvou a Finskou zátokou. Po válečné radě 29. května 1703 rozhodl Petr, aby založena byla pevnost na Lust-Elantě (veselém ostrově, nynější Petropavelská) a aby jí dáno bylo jmeno Sankt-Peterburg.

Zdánlivě nevelká ta příhoda válečná znamená dějinný obrat u vývoji Ruska. Petrohrad stal se nejen tvrzí, nýbrž i městem, a brzo přenesl tam car sídlo své z Moskvy. Osadil je obvyklým svým spůsobem, rozkazem. Petrohrad stal se mnohem více než okénkem do Evropy, jak prvotně car mínil. Stal se tvůrcem loďstva ruského a prostředníkem se světem, hlavou velkomocenské říše mezi Asií a Evropou. Rusko stalo se známým, ruská moc citelnou a tím i váženou. Ovšem nebyly to výsledky jen založení Petrohradu, nýbrž celé severní války, vedené od r. 1700 do 1721, ale Petrohrad hraje v tom hlavní úlohu, jest války té největším dílem. Moře, po němž Petr tak práhl, v němž viděl hlavní prostředek k moci, dosáhlo Rusko nejen na Baltu, ale i na jihu. I Černé moře jest dnes mořem ruským. Ani námořní spojení Archangelské nebylo zavrženo a pro spojení s Tichým mořem zbudována v posledním dvanáctiletí světová dráha sibířsko-mandžurská. Moře tvoří dosud cíl ruské politiky a neobyčejný vzrůst ruské námořní moci jest toho důsledkem.

Jak nepatrně, takořka dětinsky naivně vypadají první ony počátky, kterými zahájena Petrohradská epocha! Jak prostince pohlíží na nás »domik« Petra Velkého, první to carské sídlo nad Nevou! Dřevěný domeček se čtyřmi přízemními světničkami i předsíň v to počítaje. Hledáš ho, stojíš u něho a ještě ho nepozoruješ. V těch místech na Berezovom ostrově Petr dle pověsti usekl březovou větev, zastrčil ji do země a rozkázal, tu že musí míti své sídlo. Topory zasvištěly, les se kácel a hnedle stál na břehu domek. Ostal zachován pro věčnou památku; Kateřina II. dala jej jako do pouzdra postaviti. Tvoří nyní jednu z posvátností Petrohradských. Čtvery dvéře uvnitř, každé jiné, ale žádné tak vysoké, jako byl Petr, jenž měl 2 lokte a 14 palcův. Nikde pohodlná měkkost, nikde kus hedvábu nebo jen tapeta, všude tvrdé obílené dřevo; obyčejné židle, jediné jen křeslo, a to si Petr vlastníma rukama ze dřeva uhobloval a vyřezal.

Zde jest i lodice, na které zakladatel Petrohradu ploval po Nevě, také práce jeho pádných rukou, jeho Petrohradský »botik,« pevný ale prostý. Zde chová se i oblíbená ikóna Petrova, »obraz Spasitele rukou nedělaný,« která Petra provázela na všech cestách a ve všech bitvách. Z kabinetu Petrova učiněna kaple, kde ikóna vystavena k líbání.

Z domku toho dohlížel Petr k stavbám pevnosti a města, zde sídlil, přijímal ministry a vyřizoval státní záležitosti, odtud spravoval Rus.

I v námořním museu, v budově admirality umístěném, můžeme sledovati prostotu lodního slohu a obcování Petrova. Byly to počátky malé, které učinil, ale pevné, a rychle na nich budováno dále. V prostředcích nebyl vybíravý. »To se stane,« »to bude,« byly jeho rozkazy, a před nimi skláněl se velmož i mužík.

Ta forma absolutistická se lidu i líbila. Rozkázal, jak velký dle třídy majetku musí si každý velmož postaviti dům v nové končině, a stalo se. Nařídil, co řemeslníkův, kupcův, pracovného lidu se musí přistěhovati, a věc byla hotova.

Stará ta prostota, obestřená velkolepým leskem přítomnosti, zaskvěla se o jubileu před národem. I národní a Petrova bělo-modro-červená vlajka v devíti polích třepetala se na sterých lodích po Něvě a na budovách Petrohradských. Petrův domik stal se 29. května prvním střediskem slavnostního ruchu. V něm konalo dvorní duchovenstvo pobožnost, z něho v slavném průvodu vyneslo »nerukotvorimyj obraz Spasitelja« a za volání lidu, za slávy vojenské vstoupilo na parník Z domiku vynesena i loď Petrova a pod čestnou stráží námořnickou umístěna na palubě druhé lodi. Na třetí lodi následoval generál admirál Avelan, dále Preobraženci, Semonovci a dlouhá řada starých i nových korábův a mohutných obrněncův. Pluly mezi řadami nesčetných jacht, parníkův a člunův od domiku až k Nikolajevu mostu. Přimyslímeli si hlahol zvonů, střelbu děl, nadšené pozdravy lidu i vojska a nádherné panorama Petrohradské, ozářené jasným teplým sluncem, máme přibližný obraz zvláštní té slavnosti. Na Petrovském náměstí čekali na průvod zástupcové šlechty, měst evropských a ruských a zemstev, car pak v Zimním paláci. Druhý průvod vyšel z velechrámu Isakijevského a vrátil se s prvnějším a s hostmi, načež v chrámu konány slavné bohoslužby.

Politického rázu dodávala jubileu přítomnost četných slovanských a francouzských hostí a svěcení mostu Trojického. Nádherný tento most, 225 ruských sáhů (480 m.) dlouhý a 11 r. s. (24 m.) široký, zřízen byl nákladem 5·2 mil. rublův od francouzské strojírny Batignolleské. Konstrukce jeho jest zcela nová a dochází všestranného obdivu. Základní kámen k němu položil 24. srpna 1897 president Felix Faure za své návštěvy v Petrohradě. Proto car Mikuláš II., jenž v jubilejní dni byl stále v uniformě Petrových Preobraženců̊v, zvláštní pozornost věnoval Francouzům, jak budovatelům tak zástupcům Paříže, Toulonu, Brestu, Dunkerku, Versaillesu, Compiègne, Cherbourgu. Jako most Alexandra III. otevřen v Paříži o světové výstavě r. 1900, tak Trojický o jubileu Petrohradském.

Následovaly pak slavnosti u pomníku Petrova, zakončené kantátou a defilováním vojsk, položení pamětního peníze na rov Petrův v pevnostním chrámu Petropavelském, lidové slavnosti a častování vojska. Slavnostní shromáždění zastupitelstva soustředilo o 9. hodině večer celou slovanskou a zahraničnou společnost na radnici Petrohradské. 105 deputací blahopřálo Petrohradu, a mnohá nepřítomná města a sbory podaly adresy. Také v adresách slovanských a francouzských došly výrazu hluboké sympatie s Ruskem, a adresy i zástupcové přijímáni s bouřlivým potleskem. Totéž opětovalo se o parádním obědě v budově kadetní školy dne 30. a v parádním divadle dne 31. května.

Národní guljaní a žácké slavnosti zaujaly všechny veřejné sady a zábaviště. Trvalé upomínky na minulost Petrovu poskytly

výstava Starého Petrohradu (starých rytin, obrazův, pohledův, podobizen, výjevů), výstava učebná v Technologickém ústavě (o učebných cílech Petrových) a historický koncert 31. května.

Jubileum Petrohradu ukázalo neobyčejný rozvoj Rusi od Petra do naší doby. Ze státu světu téměř skrytého, jenž čítal za nejlepších poměrů 12 milionů duší a jehož rozpočet se páčil na $3\frac{1}{2}$ milionu rublův, stala se za dvě století veleříše slovanská s obyvatelstvem téměř 150 milionů duší a s ročním rozpočtem půldruhé miliardy. Při té příležitosti klademe Rusům na srdce: zanechte oněch Schlüsselburgů, Kronstadtův a Oranienbaumův a jiných cizích pojmenování, jež za Petra zatlačila Orěšky, Kotliny a j. Petr Veliký by je byl časem zajisté vymýtil. Co se nás týče, velice litujeme, že hlavní město české koruny chybělo mezi evropskými a slovanskými účastníky Petrohradského jubilea, ač k němu bylo také pozváno. Že k němu Praha neposlala svou deputaci, jest chyba, kteréž ničím nelze omluviti. *Vlad. Svoboda.*

Rozhledy v umění výtvarném.

Výstava prací Josefa Manesa. — Výstava děl a obrazů pro dětský věk. — Plzeňská výstava vyšívání a krajek. — Album Prahy. — Alpské krajiny Novopackého. — Obrazárna pro českou školu a rodinu.

Důvody, které vedly uměleckou družinu »Manesa« k uspořádání výstavy prací mistra, jehož jmeno vepsala na svůj štít, nebyly čerpány pouze z citů piety a vděčnosti k Josefu Manesovi, ale též z uvážení, že díla tohoto malíře přese všecko nynější jeho velebení nejsou valné většině našeho obecenstva tou měrou známa, jak by zasluhovala.

Rozměrná publikace o Jos. Manesovi, vydávaná nakladatelstvím Topičovým s textem od K. B. Mádla, rovněž není tak rozšířena, jak by se soudilo. Representační spis ten vypraven nejen důstojně, ale přímo skvostně, tím však se také zdražil, ačkoliv cena jeho nedostupuje přílišné výšky. Nicméně J. Manes veliké části české společnosti zůstává jakýmsi legendárním zjevem, obestřeným mlhami minulosti — minulosti asi třicetileté. Věru podivným se zdá úkaz často se vyskytující, že včerejšek tak rychle zapadá v zapomenutí, neboť proti naší znalosti dob dávno uplynulých a staletí vzdálených jeví se neznalost doby nám tak blízké, sotva o jeden věk lidský starší, ve světle velmi ostrém.

Že Josef Manes byl vynikající umělec, že jeho umění bylo silné, rázovité, že se stalo pro umění naše vzorem, to vše víme a opakujeme dosti často. Konečně také slýcháme, že zvláštní důležitost Manesova umění spočívá v jeho českosti, v jeho národním rázu. Ale všeobecné tvrzení, jakási dogmata toho druhu nepřibližují nás tomuto mistru a jeho umění, nevysvětlují ničeho, nepřesvědčují nás o významu malíře a jeho tvorby. Kdo nikdy neviděl Manesových maleb a kreseb, tomu nespomůže ani ujišťování ani vychvalování

těch několika lidí, kteří díla Manesova znají. Slova, pouhá slova, prázdné zvuky, popisy bez účinku, dle nichž nelze si představiti ani čárky rukou Manesovou učiněné, z nichž nelze pochopiti mocný dojem jeho komposicí, nelze uvěřiti v působivost jeho postav. Ani řada kreseb a několik obrazů v galerii Rudolfinské vystavených, ani terč orloje v městském museu chovaný neseznámí pozorovatele s celým Manesem, se všemi jeho význačnými vlastnostmi, a kdo zná příkladně jenom podobizny od Manesa malované, nedovede si z nich konstruovat toho českého malíře, tolik velebeného. A jde přece o poznání umělecké individuality velmi osobitě projevované, jde též o malíře všestranného, který nepřestával na těžení z jistého »odboru« malířství, ale snažil se toto odvětví cele obsáhnouti. Manes nebyl toliko »figuralista,« pak také nebyl jenom »historický malíř,« ani pouhý portrétista. Maloval krajiny, komponoval kostelní obrazy, kreslil návrhy na sochy, skupiny, mříže, knižní vazby, prováděl diplomy, dekorativní výplně, illustroval, maloval genrové obrázky, podobizny, prapory, — zabýval se folklorem, byl výborný animalista, kreslil pro rytce na dřevo, pro vyšívače na hedvábí, — maloval na mědi obrovský terč orlojový.

Uměleckou činnost tak rozmanitou, práci tak obsažnou toliko lze pochopiti na výstavě souborné. Měli jsme v Praze již dvě výstavy Manesovy, první v Umělecké Besedě záhy po smrti mistrově, druhou pořádanou Mikulášem Lehmannem r. 1882. Obě byly kusé. A tak přichází nyní po více než dvaceti letech nynější výstava se svými 227 čísly nejen vhod, ale je našemu obecenstvu téměř nová. Tu také sluší ukázati na obětavost umělecké družiny, která se neleká nákladu a namáhání, aby poskytla všemu vzdělanstvu našemu příležitost ke sblížení s umělcem vzácného nadání, k seznání umění nevšední originality. Nebylo by divu, kdy by Pražská intelligence, všichni, kdož chtí býti počítáni mezí vzdělance, valným proudem navštěvovali bělostný pavillon na úpatí zelené stráně Petřínské, nikoli snad jen v odměnu pořadatelům výstavy, ale hlavně ve svém vlastním zájmu, kdy by sem docházeli pro požitek zde kynoucí, pro rozkošné dojmy z díla tak veskrze českého, pro osvěžení mysli, pro radost srdce.

Kdo se dříve již zajímal o Josefa Manesa, kdo na příklad zná monumentální publikaci Topičovu, potěší se nad původními pracemi z reprodukce známými a uvidí nové, dosud neuveřejněné. Většině návštěvníků bude asi vše novinkou. Tu i tam vzpomene si starší pozorovatel, že některé illustrace, dřevorytiny viděl před lety, a snad též se upamatuje na starý svazek časopisu Erinnerungen ve své domácí knihovně, v němž má několik Manesových kreseb reprodukovaných. Zde nechť se pokochá pohledem na originály, na kresby perem a tuší provedené, na studie a náčrty k nim. Nehodlám probírati katalog od čísla k číslu. Poukazuji na okolnost, že většina vystavených prací pochází ze soukromého majetku a že mimo dva olejové obrazy, řadu kreseb k rukopisu Kralodvorskému, řadu krojových a lidových studií z Moravy, desku orlojovou a cyklus »Život na venkovském panském sídle« vše vrátí se zase do ústraní, stane se nepřístupným. Krásnou sbírku Manesových kreseb, studií tužkou,

akvarelů, aktů, hlav, náčrtů komposičních zapůjčil p. ryt. Lanna. Jsou to pravé poklady Manesova umění. Veškery podobizny, mezi nimi nevyrovnatelné akvarely z majetku hraběte Sylva-Tarouccy, zmizejí nám s očí. A tak nenastane v dohledném čase podobná chvíle, kdy se opět sejdou všecky tyto ukázky Manesova životního díla. A nebude možno z vlastního názoru oceniti hodnotu jeho.

Jak se Josef Manes ukazuje na této výstavě, prozařuje jeho češkost zvláště mocně skrze všecky rozličné spůsoby, jimiž se vyjadřoval. Mám za to, že není dojemnějších detailů svědčících o jeho uvědomělé snaze po vytváření českého typu uměleckého, než ty drobné, někdy zběžné kresby k národním písním i k rukopisu Kralodvorskému, namnoze ještě německými texty a poznámkami popsané, nebo v českém textu pravopisnými chybami velmi naivními se hemžící. Tu je pravý Manes, německy odchovaný, ale s českým srdcem. Anebo ještě lépe: Manes jako malíř z německé školy vyšlý, ale s českým zrakem. Vidí odlišný typ český a hledá k němu doklady. Tak dostane se na Moravu a tam poznává prototyp slovanský. Manes měl české oči, to aspoň lze s jistotou tvrditi.

Spůsob jeho nazírání na svět byl zcela jiný než spůsob tehdejších slavných malířův i okresních veličin, jejichž díla znal, tedy hlavně Němcův. Ač v základech svého nadání lyrik, není Manes ani zdaleka tak sentimentální jako Němci. Má více svěžesti, miluje zdraví, robustní tvary, miluje projevy síly tělesné. A pak má zcela český humor. Maluje chudou švadlenku nad prací svou plačící, a do motivu jinak dosti banálního, larmoyantního mísí se bodrá mysl českého malíře: v obou větších replikách tohoto motivu umístil krotkého kanárka, který skáče do kupě prádla, na jednom obrázku přidal růžičku ve sklenici a nevylíčil scénu tak hledaně neb divadelně, jak bývá u německých genristů, kde zeje ze všech koutů zrovna příšerná bída, je vše pusté, holé atd. Manes je pravdivější, ponechává chudobné světničce jakýsi nádech občanské pohodlnosti a přívětivosti Jenom skleslá postava útlé dívčiny v růžových šatech je výmluvná svým smutkem, v přirozeném pohybu skrývá tvář ve své práci, skrápí ji slzami, jichž nevidíme, ale zdá se nám, že slyšíme tlumený vzlykot té maličké bojovnice o chléb vezdejší. Je to jen malý příklad, ale pro Manesa příznačný.

Nejvíce se Manes od svých tehdejších soudruhů liší zvláštním smyslem pro barvu. Nemá tím býti řečeno, že také tvarosloví Manesovo by nebylo zcela svérázné. Vždyť není druhého malíře z polovice minulého století, který by se tak díval na lidské tělo, tak úplně samostatně si konstruoval svůj typ až do všech podrobností jako on. Postoj, pohyby, gesta, spůsob, jak jeho muži kráčejí, jeho ženy a dívky sedají, to vše má svou linii a svou plastiku. Již obrys jeho postav je zcela původní, vedení čar veskrze individuelní. Avšak přece kladu důraz na Manesovo malování, to jest na užívání barvy a ovládání všech barevných pigmentův. Pravými divy jsou ty lehce barvou položené kresby z Moravy. Několik tónů, ba jenom několik barevných skvrn přes několik rysů tužkových, a máme před sebou obraz, obraz proto, že je tu nejen trefně vystižen lokální tón, ale také jeho modulace ve světle i stínu, že je malován vzduch, lesk

vlasů, různost látky oděvné, pleť lidská — a vše tak věrně, s takovými nuancemi, s takovou objektivností, že nestačíme se obdivovati. A což pak jeho olejové obrazy, jeho podobizny, krajinky, ta měsíční noc v parku, ten teplý žár slunce v záhumní a průsvitný stín dole na potoce, kde se koupají ženy a děti, ta zlatitá pleť plavovlasé ženy, která se usmívá jako Monna Lisa od Leonarda da Vinci! Jak delikátně vyznívá barevná harmonie těch široce malovaných genrů, o nichž jsem se výše zmínil (Švadlena), jak krevnatá je tvář muže, jak náladové ve svém jednoduchém zbarvení jest čtvero ročních časů! Virtuosní dílo je Ukolébavka, malý akvarel v obrubě k textu a notám naší národní písně. Jak žhavé barvy, jak energické stíny, a jak vše hraje, zrovna se tetelí v sytých, při tom sametově pelových tónech! Jako by z hrobu vstal starý mistr miniátor, jen že tentokráte také mistrný znalec lidského těla, výborný kreslíř a jaký kolorista! Nebe jako chrpa, větev stromu před chalupou jako smaragd v slunečním světle jiskřící, síňka ve stínu v temných modrých, hnědých tónech ztopena, a na kolébku padá světlo, děťátko září jako růžička, plenky svítí bíle, a ten práh, ty došky na střeše, ty kameny na zápraží, vše jen se mění v tom slunečním jasu. A jen Manes dovede si všímati všech těch maličkostí, tak milých, tak pravdivých, tak výtečně charakterisujících, jako je žlutě kvetoucí netřesk na střeše, rudý polštářek na jehly a špendlíky na zemi, ta malovaná kolébka — a vše to malovati na obrázku velikém jako dlaň.

A teď porovnejme s tímto drobným skvostem velikou dekorativní komposici, malovanou příležitostně k slavnosti svěcení chrámu Karlínského. Vezměme Založení chrámu: rozměrná grisaille monumentálního klidu, mohutných komposičních rysů! Vroucnost výrazu hlav, živost a přece vážnost gest a lahodnost linií krásných těch postav, tak mistrně zrůzněných, ty výborné typy vojína, vojvody, jeho choti, kněží a — andílků, dětských postaviček tak baculatých, batolivých, andělsky nemotorných a lidsky moudrých, jak jich po Manesovi už nikdo více nenakreslil, — a všecko tak veliké, tak prosté ve své šedi, vymodelované zahnědlými stíny na černavě zeleném pozadí! Kontrast nemůže býti účinnější, než tato parallela mezi drobnou malbou knižní a lapidární dekorací slavnostní. Přece však je tu jeden duch, jedna ruka, je to týž lyricky naladěný malíř s tím okem jasnovidným, které všude nachází pravdu, ale všude pravdu s gloriolou ideální dokonalosti.

Jak by neměl takový tvůrce, který dal život typům, takřka přírodovědecky i historicky odůvodněným typům — jak by neměl působiti na svoji dobu! Namítneli se, že Manes zemřel zneuznán, nedoceněn, pravím, že jeho doba ještě ani teď neminula. Co znamená deset let, od smrti Manesovy uplynulých, co dvacet — a tu již vystoupili Mikuláš Aleš a František Ženíšek, nejvěrnější žáci Josefa Manesa. Aleš převzal od něho bohatýrský typ českých bojovníkův a pěvců, převzal lidový typ písniček, Ženíšek vyšel od ladnosti ženského typu Manesova. Ovšem nesmí se pomýšleti na imitaci neb kopirování, neboť silná individualita Alešova, rozdílná povaha Ženíškova a jiný spůsob uměleckého vychování podmiňují všeliké ty různosti podání, jimiž se oba od Manesa liší. Ale je to asi tak, jako

se liší lidé svým písmem. Slohu naučil je Manes. A po nich přišli Klusáček, Uprka, Věšín, každý ovšem jinou cestou, a také se berou jinými směry, ale jak východisko tak vodítko je všem společno.

Výstava dále nám dává poznati Manesa jako nevyrovnatelného technika, to jest malíře po stránce řemeslné výborně vycvičeného. Není správno, hledíli se na zručnost, dovednost uměleckou s patra. Bez dokonalého ovládání materiálu, bez nejvýše možného vyškolení ruky není mistrovství. V naší době velebený primitivismus technický je buď záminkou pro připuštění jakéhosi druhu dilettantismu v oblast umění, nebo je špatně pochopeným výrazem pro uměleckou ekonomii prostředků vyjadřovacích. Josef Manes nebyl v moderním slova smyslu primitivista, neboť vyznal se výborně ve všech technikách a užíval také všech technických finess k docílení zamýšlených effektův. Ale dovedl zvoliti vždy takovou techniku, jaká zaručovala nejjednodušší, nejkratší cestu k těmto effektům. Viděli jsme, jak virtuosně zachází s olejovou barvou, jak jemně a pečlivě provádí akvarely a guaše, ale viděli jsme též, jak široce navrhne barevnou kresbu, jak prostince rýsuje své illustrace perem a tuší. Jeho primitivismus není hledaný, nýbrž vychází ze suverenity nade všemi technickými problémy dosažené. Je to sebevědomá, jaksi přirozená povýšenost nad hmotu. Základ této účelné ekonomie položen byl ohromným výcvikem ruky, a přirozené nadání tím vypěstováno k mistrovství.

Poznamenal jsem, že Josef Manes, jak se obecně říká, »dovedl všecko.« Jeho krajiny jsou roztomilé, pravdivé, plné vzduchu, jeho genry dýchají bezprostředním životem, jeho komposice jsou plny švihu, dekorativní návrhy plny originality. Teď bych ještě opakoval, že byl Manes znamenitý malíř zvířat. Pohled na orloj to dokazuje, některé kresby to dosvědčují. Koně, krávy, kočky, býci, lev, beran, kozorožec — galerie výtečných zvířecích typů, a jak dle přírody vypozorovaných! Manes miloval přírodu v síle, přírodu živou, robustní a věčně mladou, proto miloval také zvířata.

Mluvíme rádi o uměleckých událostech a uvykli jsme takovým událostem, jichž nám přináší mnohý den hned několik. Aktuality, sensace, novinky. Výstavu prací Josefa Manesa nesnadno vřaditi do některé takové kategorie. Tato výstava je více, je velikému počtu lidí novinkou, je právě nyní aktuální a je pro každého umělecky cítícího člověka sensací. Dr. *Fr. X. Harlas.*

* *
*

Výstavu děl a obrazů pro dětský věk uspořádalo v měsíci červnu Umělecko-průmyslové museum Pražské. Z hojné návštěvy její bylo zřejmo, že došla ohlasu ve všech kruzích, pro které byla určena. Nevím, jeli již psána historie obrázkové knihy dětské; nesahala by však daleko zpět, neboť i dlouho po vynalezení tisku »belletrie« lidová byla též četbou mládeže, a illustrace rozličných těch kronik a vypravování byly též uměleckou pastvou dětí. Jest v jedné vitrině výstavní vyložen hodný počet těch tenkých, dosti ošumělých českých knížeček s obrázkem v čele, z konce osmnáctého a z prvních desítiletí devatenáctého století, na kterých nic neprozrazuje, že o mnoho dříve jsme měli svého Komenského, jenž na pečlivou obrazovou vý-

pravu toho, co dítěti se předkládá, takovou váhu kladl. Neschází tu ovšem jeho Orbis pictus, jako tu neschází slabikář s kohoutkem.

Pořadatelé výstavy s vzácnou znalostí věci se postarali, aby vývoj české obrázkové a illustrované knihy pro děti byl v hlavních rysech představen. Bylo by věru žádoucno, aby též všude jinde u nás při podobných příležitostech se tak postupovalo; jest k tomu ovšem třeba vždy dosti velikého shledávání a shánění, ale výsledky bývají pravidlem bohatší, než sami se nadějeme. Tak si též leckdo, kdo neměl příležitost sledovati rozvoj naší dětské literatury, odnáší z výstavy dojem o stálém jejím postupu a zdokonalování co do zevní stránky její.

Dobu utěšeně se budícího duševního života národního, šesté a sedmé desítiletí předešlého věku, řádka knih Douchových, Rozumovy Zlaté Klasy a j. tu připomínají. Odtud po nejnovější publikace, po knížky Wenigovy, po vánoční nadílku Volných Směrů a Kašparovy illustrace k Babičce ušla kniha pro českou mládež zdárný kus cesty blíže k cílům převahou uměleckým. Všichni čeští nakladatelé snad jsou súčastněni při této bezděčné soutěži: Šimáček, Storch, Hynek, Otto, Topič a j. Málokterý z českých malířův a kresličů schází mezi těmi, kdo o umění pro dětský věk se pokusili. Černý, Bíza, Oliva, Hetteš, A. Liebscher snad nejčastěji bývali od nakladatelů zváni; z nejnovějších podniků toho druhu Klusáčkovy, Wenigovy, Scheinerovy kresby k pohádkám přihlížejí nejvíce k celkové výpravě knihy (ani předsádkového papíru nevyjímaje), aby v moderním duchu obnoveny byly staré dobré zásady výpravy knihové.

Nejmenovala jsem dosud toho, který nejlépe ze všech umí rozehráti struny srdce českého dítěte, mistra Aleše. Neschází snad na výstavě jediný z jeho obrázků pro děti, a jest jich hezká řada, od archu s Betlemem až po výpravné illustrace mládeži zralejší určené. Storch vystavuje jeho obrázky k panáčkovým komediím a hrám, firma Šimáčkova, která záhy dovedla vystihnouti význam Alešových kreseb, vyplnila knihami od Aleše illustrovanými skoro celou vitrinu — a ta věru náleží k nejzajímavějším a nejcennějším z celé výstavy.

Výstava vzpomněla též umělců, kteří po různu a nahodile svými pracemi dětského světa se dotkli: starého Tkadlíka, Kroupy, Barvitia, Karla Svobody, Fr. Ženíška, Hynaisa a především a ci obou Manesův, z nichž každý svým spůsobem byl tak výborným obrazitelem dítěte; Josefův cyklus zábav na panském sídle z jedné, a křesťanské cvičení na Domažlicku od Quida z druhé strany také na výstavě o tom vzpravují.

Z cizích knih obrázkových — mezi nimiž ani výběr žaponských neschází — oddělení německé sahá zpět až k Schwindovi. Je tu výborný Richter — tak populární u německých dětí jako Aleš u českých, — Pletschovy illustrace a Düsseldorfské Jugendalbum z doby starší. Z novější a nejnovější učiněn ovšem jen výběr věcí nejvíce charakteristických, — toť se ví, že Münchner Bilderbogen se svým nevyčerpatelným dobře německým humorem k nim patří, — a z docela moderních s jadrnou uměleckostí vypravené knížky »Jungbrunnen,« v Berlíně vydávané. Francouzská a anglická dětská literatura jest toliko několika typickými kousky představena. Že francouzské dítě

má rádo věci ze života, lehce zkarikované, jest i zde zřejmo; malíř mládeže Rivière především na ušlechtění uměleckého vkusu dítěte chce působiti, ale možná, že drobné publikum francouzské více baví Caran d'Ache, který tak rád pokouší a si dobírá lidské slabosti. Co Angličané svým dětem předkládají, má ponejvíce skutečnou cenu uměleckou. Morrisovy snahy měly silný účinek na výpravu illustrované knihy pro dítě. Na jasnou, veselou notu, dětské mysli vždy přístupnou, umí uhoditi Walter Crane, kdykoli vezme do ruky pero nebo tužku; od žertovných obrázků abecedy a pomalovánek až po rozličné allegorické kresby k veršům a všelikým historiím, které si sám vymýšlí, je vždycky svůj a vždycky výborný. Leckterá knížka povstala tak, že po obrázku, k němuž vždy vypravování se připjalo, je večer kreslíval pro své děti, — jest na nich zrovna zřejmo, jak vznikaly pod rukou umělcovou, na kterou široce otevřená, nedočkavá očka dětská se upínala — tak dobře se přimykají k dětské obrazivosti.

Z produkce jinoslovanské, nám pořád nesnadno přístupné, stojí svou originalitou nejvýše Vasněcova a Bilibina illustrace ke zkazkám a výpravným skladbám, ve výborných barevných reprodukcích s ornamentální výzdobou, v duchu staré rukopisné ornamentiky ruské cítěnou.

Do kapitoly umění ve škole zasahají nástěnné obrazy, z nichž ve výstavě učiněn charakteristický výběr. Nejdále v stylisaci zacházejí některé německé obrazy vývěšné. Jsou to typické motivy krajinové: pobřeží, Alpy, vesnický dům a p., představené v široké manýře od umělců jako Volkmann, Kallmorgen, Hanessen a j. Leckdo usoudí, že pro výchovu pozorovacího smyslu jsou některé z těch tabulí až příliš povšechně drženy — jako by na krátkozrakou mládež velkoměstskou přímo byly vypočteny, — a dá přednost výborným holandským obrazům, také v barvě sumárným, ale s detaily pečlivě studovanými, plnými pravdy. Vystihnouti co nejvíce celkový dojem skutečnosti snaží se Rivièrovy nástěnné obrazy školní, plné umělecké noblessy, ačkoli v tónu až poněkud mdlé. V Thomových kresbách, v pracech starého Rethela a Führicha a jiných stylistů mají Němci výborné ozdoby na stěnu školní. Z našich přímo pro školní účely vydaných věcí málo jich vyhovuje přísnějším požadavkům uměleckým. Jsou zde z nich vyvěšeny Jenneweinovy Obrazy pro školu a dům a Měsíce z Manesova orloje, jichž vydání je myšlenkou výbornou, ale ne tak provedenou, aby právě ty kvality Manesovy ruky, které by se v obraze pro výchovu mládeže určeném nejvýše vyzvednouti měly, přesnost kresby a vnitřní, podrobná pravdivost pohybu, správně byly vystiženy. Že vedle těch málo umělecky cenných věcí, pro školu přímo určených, vyvěšeny také některé jiné, formátem vhodné reprodukce, jako Mařákovy Lesní charaktery, dlužno vítati v zájmu umělecké výzdoby školních místností. Dnes, kdy tolik dobrých českých obrazů a kreseb je výborně reprodukováno, naleznou mezi nimi pedagogové dosti materiálu, který by zájem věcný — názor na charakteristické krajiny, určité scény, národopisně zajímavé objekty atd. — slučoval s hodnotou uměleckou a zároveň i rozmanitostí způsobu reprodukce k výchově uměleckého úsudku přispíval. Není

pochyby, že výstava také, pokud této stránky s otázkou umělecké výchovy souvisící se týče, přispěje k orientování odborných kruhův, kteréž pro tento podnik našeho umělecko-průmyslového musea živou účast jevily. —

V krásných místnostech nové budovy městského umělecko-průmyslového musea Plzeňského jest od svatodušních svátků otevřena *výstava vyšívání a krajek* rozličných dob a národů. Hlavní součástí její jsou slovanské výšivky lidové. Nalezneli zajímavá výstava tato, pečlivě připravovaná a dík rozsáhlým stykům ředitele musea Fr. Škorpila, zejmena ve světě slovanském hojně a bohatě obeslaná, náležitého ohlasu, nemůže se minouti s vlivem výchovným. Jest vyšívání z těch odborů uměleckého průmyslu, kteréž dosud továrnickou velkovýrobou nejméně byly poškozeny a umělecky znehodnoceny; souvisí úzce s úpravou a výzdobou domácností a přísluší mu, již pro umělecké kvality našeho lidového vyšívání, místo nikoli podřízené v otázce esthetické výchovy mládeže školní.

Přehledná a soustavná installace v světlých a účelných sálech musea slučuje v celkový obraz rozmanité památky umělé práce rukou ženských, z několika století pocházející.

Z chrámových pokladů širšího okolí Plzně se v prvním oddělení výstavy, výšivky církevní obsahujícím, sešlo mnoho krásných kusů, zejmena z Rokycan a kláštera Tepelského, dvě řady skvostných miter biskupských, několik výborných barokových kasulí; četné krásné reprodukce doplňují přehled různých spůsobů výzdoby rouch církevních.

V oddělení ruském je zejmena nový kustarný průmysl hojně zastoupen ukázkami krásných krajek a oněch výšivek na půdě z vytahovaných vláken, bílých i barevných, které tu jsou hojně vyráběným tovarem, který moderní potřebě obratně přispůsoben. Starou nádheru bojarskou především sbírka kokošníků representuje.

Výšivky Rusů bukovinských jsou zásilkou Černovického musea dobře zastoupeny; pro srovnavací studium slovanského vyšívání je připojená terminologie vzorků, namnoze tak shodná se slovenskou a i srbskou, jako některé ornamenty samy, vysoce zajímavá. Poláci také na tuto výstavu — jako na výstavu kostymů v Petrohradě — neposlali žádných prací lidových. ani ukázky makat (koberců) nemají do sebe nic slovanského; což by polské venkovanky v skutku byly takovou výjimkou mezi Slovankami, že neumějí vyšívati? či nemá polská intelligence porozumění a citu pro umění svého lidu?

Nejzajímavěji a také nejbohatěji presentuje se slovanský jih. Udá se zřídka příležitost poznati tak přehledně všechny typy vyšívání srbského, charvátského, dalmatského, bosenského tak úzce spřízněného, jako jest si kmenově blízký lid tam na nešťastně roztříštěném jihu slovanském, práce bulharské a prostupujících je živlů tureckých a albanských, ba i vzácné ukázky vyšívaných prací z Krajiny. Musea v Sofii, v Sarajevě, v Lublani a četní soukromí sběratelé, mezi nimi horlivý znalec srbského lidového umění prof. Tittelbach zapůjčili sem vzácné a výborně volené kollekce. Je to pokladnice barvitých motivů, jimiž Jihoslovanky obal hlavy, košile a zástěry krášlily a krášlí s týmže citem formálným a jemným smyslem pro dekoraci oděvu, který na

Slovensku v tak starobylých formách se zachoval. Z výšivek bulharských jsou některé rozpracovány, a poznáme, jak obratně vyšívačka si počínala, zprvu vzor černou konturou naznačujíc, nežli ho barvami — jako nějaký email buňkový — vyplnila. V tomto oddělení nalezneme též celé oděvy, na loutkových podstavcích oblečené, z kterých nádherou zlatého pošívání oslňují oděvy bosenských mohamedánek a obleky albánské, noblessou své starobylé ozdoby výšivkové v jednoduchých liniích splývající bílá roucha pravoslavných žen bosenských. V oddělení charvátském se přesvědčíme, jak průmyslové těžení z domorodého uměleckého tvoření snadno s něho stírá pel naivní bezprostřednosti — ač výrobky charvátských vyšívaček pro »evropský trh« pracované přece ještě napořád jsou mnohem bližší původní ornamentice lidem pro výkrasu vlastního oděvu a vlastní domácnosti vytvořené, nežli obdobné výrobky, kterým učí slovanské vyšívačky maďarské mecenášství a židovský obchodní duch, — těžko říci, co z toho hůře působí na úpadek vkusu v kraji, kam působnost jejich sahá.

V druhém patře nalezly místo výšivky československé. Ve výběru českých prací nejvíce vynikají trojí typy vyšívaných plen z českého západu, jichž museum Plzeňské samo chová krásné a četné exempláře — bíle žůrové pleny z Plzeňska, hustým červeným vyšíváním pokryté šátky z Kralovicka a černé cípy plen od Stříbra a Sulislavě — jsou to dnes vesměs již kusy musejní a není konečně při hojném počtu exemplářů v Plzni a v Pražských museích uložených ani divu, že v kraji dobrý kus již ani nalezti nelze. Morava a Slovensko plní velký sál v soustavném rozřadění hlavních typů; pěkné věci půjčili soukromí sběratelé, krásné úvodnice museum Olomoucké, většina vyložených kusů je vlastním majetkem musea, jehož ředitel skoro již po dvacet let lidovému vyšívání pozornost věnuje a také se svým časem zasadil o sbírání místních výšivek pro museum ve Vysokém Mýtě, kde v poslední takřka chvíli zachráněny zbytky krásných krojových součástí a starobylého, velmi rázovitého vyšívání. Mimo naše lidové vyšívání umístěny v druhém patře práce orientální — některé vyšívání perské a indické a hlavně čínské i žaponské. Také moderní vyšívání bude zde míti své oddělení, k jehož installaci dosud nedošlo. V něm bude zajímavo srovnati práce k žaponismu tíhnoucí, moderní applikace, svým rázem často až příliš připomínající heslo, že čas jsou peníze, heslo, které by ve vyšívání platiti nemělo, a konečně ukázky těžení z pokladnice našeho umění lidového.

Věru škoda, že výstava, která byla přivedena k místu po pečlivých pracích předběžných, nemůže aspoň z části býti přenesena též do jiných míst, aby i tam šířila zájem na umění jehly a pomáhala prohlubovati porozumění pro charakteristiku naší lidové ornamentiky.

R. Tyršová.

* * *

Nakladatelství B. Kočího vydalo Jansovy akvarely ze Staré Prahy ve výběru po 25 listech jako *album Prahy.* Levná cena sešitu, na jehož obálce spatřujeme nový pohled Jansův na hrad Pražský asi

r. 1800, a označení každého pohledu v jazycích v českém, polském, ruském, francouzském, anglickém a německém činí toto album vhodným propagačním prostředkem, jímž lze šířiti čest a slávu našeho starobylého města. Otisky zamlouvají se svěžestí koloritu, i zdá se, že mnohá deska byla jinak a lépe kolorována, než v prvním vydání. Popularisování Pražských krás je od prvopočátku důležitým bodem na programu B. Kočího a jeho podnikavost zračí se i v této publikaci, kterou se stává veliké dílo Stará Praha jaksi v pozměněné podobě přístupnějším. Zajisté pak album tak pěkně vypravené representuje naše město mnohem výhodněji než obvyklé u nás i v cizině fotozinkografie hrubého zrna.

Týž nakladatel vydal serii *Alpských krajin* malovaných mistrem Novopackým. Jsou to barevné litografie, věrně vystihující náladu originálů, těch pečlivě malovaných vedut, jaké Novopacký bystrým okem a svou vyškolenou rukou zachycoval. Zvláště trefně dovedl tlumočiti plastický dojem terrénu, kreslilť se vzácnou svědomitostí a zaznamenával vypukliny, prohlubiny, stoupající a klesající plochy, strmící massy a do dálky ubíhající roviny tak spolehlivě, že po této stránce jsou jeho pohledy neméně authentické než fotografie. Při tom však překvapuje jemný cit pro vzduchovou náladu, v době vzniku těchto maleb skorem nezvyklý. Novopacký znal se dobře v barevné harmonisaci těch dálek, průhledů na horské štíty a kamenité stráně, nebo černající se lesy a lesklé hladiny jezer. Jeho barevné akkordy mnohdy vyznívají sice po staru, ale přece již se modernější názor na barvu hlásí k svému právu. Že lze z přítomných reprodukcí všecky tyto vlastnosti vyčísti, svědčí o jejich dokonalosti.

Jiný podnik nakladatelství B. Kočího představuje se nám v docela moderním rouše, jako s vinětou nejčasovnějších snah v čele. Míním *Obrazárnu pro českou školu a rodinu.* Za neobyčejně levný peníz podává se tu řada jednotlivých, po výtce barevných reprodukcí maleb a kreseb od rozličných autorů, především českých malířů. Barevné tisky jsou téže jakosti jako dosud vydané obrázky ve větších publikacích, vždyť pak z nich byly mnohé vyňaty. Tak setkáváme se tu s jednotlivými čísly Staré Prahy, Engelmüllerových nálad atd. K tomu přidány nové obrazy od Věšína, Förstera, Kleinmondové a j. v. Je zde Raffaelova Madonna se Sv. Sixtem, karton Jeneweinův »Na Kalvarii,« Uprkova Slovácká idylka, a tak jest postaráno o rozmanitost. Ze všeho vysvítá úmysl vydavatelův, aby rozšířil dobré reprodukce dobrých uměleckých výtvorů a tak zatlačil nevkusný nebo přímo barbarský brak pestrých barvotisků továrnicky vyráběných dle originálů více než pochybné ceny, jichž původci se skrývají za anonymitou ne z pouhé skromnosti. Dokud tato lidová obrazárna zůstane na úrovni až do dneška zaujaté, vyplní své poslání. Horlivost nakladatelova přidávala k prvním obrázkům výklady a návody methodické, jakési direktivy, dle nichž by učitel nebo samouk se řídil při pohlížení na každý obraz. Chvalitebná snaha, ale ukázala se zbytečnou, neboť chtěla vzbuditi určité dojmy, které nutně samy se dostavují. Vítanější jsou údaje životopisné o umělcích, jichž díla se předvádějí, a také nějaká ta poznámka z historie umění není na škodu. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Básně.

Za Kristem. Básně Jana Rokyty. (1895—1903. V Praze, nákladem Hejdovým a Tučkovým.) Tak určitě směr svůj naznačujíc již nadpisem svým, budí tato sbírka veršů pozornost naši především svou předmluvou, jež končí větou: »A jestli nic z toho, co jsem napsal, nevykonalo poslání — kéž je vykoná tato kniha!« Nejpředněji se nese při četbě její dychtivost naše za otázkou, jaké že poslání básník své knize dává. Odpovědi musíme se ovšem dověděti z obsahu básní, i jest taková, že v oboru individuálnosti osobní, v úzkém kruhu žití jednotlivcova, se stává voláním velice sympatickým zvláště tomu, kdo idealistického jest mravního vkusu, avšak pro širší svět — aspoň pro ten náš národní český, jakkoliv jest umenšen příkrými mezemi osudnými, nenacházíme v ní případné orientace, která by odpovídala otázkám, ozývajícím se v klikatých a tvrdých svízelích našich zevšad ozvěnami; odkládáme pak dočtenou knihu v dojmu, že jsme přečetli kus jemné, měkké lyriky subjektivní, aniž se nám širší poslání její objasnilo. Ne, vůči národní povaze české nemůžeme spatřovati spasitelného poslání v zásadách, které by v důslednostech svých vedly přímo k mučednictví. Blouznivě šlechetnou zásadou jest: vše odpouštěti, objímati své vrahy, líbati rty zrádců, tisknouti ruce ubiječů svých; jeli jednotlivec takové povahy mravní, že pravdivým, nevylhaným pudem svého nitra nucen, dává se pokorně v samovolnou oběť nejen v zápase s protivníkem své idey, svého cíle, ale i v bezúčelné trpnosti třebas oproti surovému sobectví bližního, tož — pokud dává v šanc jen osobu vlastní — může býti typem zajímavým, charakterem hluboce dojímavým. Ale se zřením na širší okruh nemůžeme se nadchnouti pro zásady ony, které autor nejurčitěji vložil v báseň »Nejsem hoden«, — zásady, na jakých bylo kdysi založeno učení českobratrské, dějinný tento dokument passivnosti a bezobrannosti spočívající hluboko v české povaze, onoho živlu poeticky sice krásného a tklivého, jak již slabé stránky měkkých povah bývají, nicméně neblahého. Mezi bestiálným ego bezohledného chtění, ano i mezi drsnou, oplátkovou lžispravedlností »oko za oko« na straně jedné a zásadním nastavováním tváře levé úderu, zasáhnuvšímu již tvář pravou, jest ještě nekonečné množství morálních rozhledišť a cest, v jichž nepřehledné rozmanitosti hledati těch nejsprávnějších a zdravých, jest právě úkolem upřímného moralisty, byť i volil okřídlenou mluvu poesie k svému vyjádření.

Nauku křesťanského sebepotlačování, ano touhy po utrpení přijímá básník bez kritiky, však čtenář jest oprávněn se jí naditi, když v jiných směrech kniha jeho kriticky soudí a horlí, naprosto se nestavíc na stanovisko positivní církve. Ano jde směrem opačným tak daleko, že v básni »Za Kristem« chce viděti chrámy sesuté, v idealistickém snění o niternějším, zevními formami neporušovaném obcování s Bohem — ač v básni »Přijďte ke mně všichni« zase

uznává, že v chrámech těch přece dlí Bůh, že se v nich zjevuje Kristus.

Vroucí nadšení pro vznešenost Kristovu, pro čistý kult jeho nauky, vzývání ideální budoucnosti, kdy nauka ta v celém lidstvu se stane skutkem, a rozhořčený žal nad falešnými vykladači i vykonavateli jejími, svatokupci, pokrytci a inkvisitory, — toť tenor knihy, mezi jejíž lyrické výlevy a reflexe se mísí několik příběhův evangelických neb allegorických. Postava Kristova kreslena jest všude v duchu legendární tradice, hledísk od písma odchylných nevyhledávajíc; intence básníkova nedbá jiného pojmutí než poetického.

A poetické jest to všecko i tam, kde se nám nit logická vymyká. Chtělli básník všecky krásné a jímavé stránky svého nadání v tomto díle soustřediti a vyvrcholiti, podařilo se mu to. Neobyčejně harmonicky plyne mu zde obrazná myšlenka z předmětu a lahodný výraz z myšlenky. Latky biblické, a zvláště evangelické, při vší básnicky vábivé své podstatě přinášejí s sebou značné nebezpečí: chopíli se jich básník jiný než veliký a silný, snadno se mu stane, že poetická parafrase písma pod jeho perem se vydaří bledší, slabší než původní její předloha. Tomuto úskalí Jan Rokyta šťastně unikl; podal některé biblické zkazky v obrazech plných síly, života, vzletu a ducha; připomínáme na příklad básně »Dcera Jairova«, »Na hoře Olivové«, »Magdalena«. Z přemítavě lyrických zasluhuje býti na prvém místě jmenována »Království moje není z tohoto světa«. Nejkrásnější v celé sbírce však jeví se ideálně cítěná, účinně vymyšlená, jako vidění překvapující idylka »Blahoslavení«.

Kniha Rokytova, i formálně vzorná, jest nám vítána jako hluboký, zvučný akkord ušlechtilých vznětů, které samy sebou mocně znějí jako protest proti okázalé negaci všeho, co jsme dosud brali vážně a co modní façona dekadentní úpravy šmahem odstříhává jako odpadky. —

Tenkráte nelitujeme zmíniti se o malém dílku firmy zcela moderní, poněvadž se v něm jeví talent a vtip. Jsou to *Satiry* Josefa Holého, vydané nákl. J. Housera v Plzni. Nerozumíme sice orakulickým nápovědem a hádankám prohozeným v těchto satirách, v nichž, jak se nám zdá, autor se směje každému stanovisku, každé straně, každému programu, aniž nám prozradí, jakému holduje sám. Avšak nutnoli někomu odpustiti, že skáče jen z negace do negace, tož zajisté satirikovi. Musíme uznati a činíme to rádi, že jest v těch skocích humor a mnoho živé barvitosti. Zasmějeme se s básníkem všude, kdekoli mu rozumíme, ba tak bystrých, podařených šlehů, jakých nadělila autorova říznost »vlastenci« Macharovi a jiným posvěceným hlavám realistů, neméně i na jiné též strany, nenaskytne se postiženým často kvitovati.

V malé knížečce té jest mnoho zdravého i přes to, že celkem vidíme pósu — moderní pósu, která jest příčinou, že jest nám svěžího talentu Holého líto. Tím více líto, probírámeli se starší dlouhou básní jeho *Vašíček Nejlů*. Škoda té fantasie, škoda té živosti citu, smělosti myšlenky, hbitosti výrazu a často prorážející jeho pravdivosti a síly! Škoda toho všeho na úmyslnou, neladně promíchanou

drobeninu smyslu i nesmyslu, rozumu i šílenství, naturalismu a mysticismu, původnosti i padělku. Ze spravedlnosti k sobě samu měl by básník poznati a ctíti svůj talent, jenž by byl schopen skutečného tvoření, skutečné práce umělecké, kdy by se snažil o něco lepšího než o přebití pana X. a pana Y. bizarností. Uvidíme, co bude dále.

El. Krásnohorská.

Životopis.

»*Riegrova matka*. Obrázek z Podkrkonoší.« Je to Marie Červinková-Riegrová, paní blahé paměti, která zvěčnila svou babičku v této roztomilé povahopisné drobnokresbě, vydané nyní nákladem Ottovým. — Terezie, matka Riegrova, narodila se dne 19. února 1795 jako první ze 6 dětí v malém mlýně na Stavě u vsi téhož jména (v okr. Novopackém). Hezká, čiperná a rázná dívčina stala se záhy otci Wagenknechtovi a matce Barboře (roz. Strnadové) pravou rukou ve skrovném hospodářství. Čtrnáctiletá vymůže audiencí u kníž. Trautmannsdorfa v Jičíně, na jehož půdě (v panství Kumburském) stál pantátův mlýn, opravu mlýnského splavu, když s ní knížecí úředníci otálejí; šestnáctiletá vydá se s kusem chleba v ranci na cestu 12 mil do Prahy, kde opatří bratru Františkovi místo choralisty u sv. Víta, aby se mohl dáti na studie, a vrací se bez krejcaru a o hladě zase pěšky domů. Potom několikráte do roka donáší v nůši do Prahy, čeho studentovi třeba, a bývá vítaným hostem u slavného kontrapunktisty Koželuha, tehdy ředitele Svatovítského kůru. Tím zjedná si u bratra takovou vážnost, že mu později již jako faráři (v Kolodějích a pak v Říčanech) nejednou řádně vycinká, ba když si ji kdysi pohněval, odepře mu i svou návštěvu těmito perutými slovy: »Kdybych já k nim měla přijít, pane bratře, to by museli dřív faru kadidlem vykouřit a aspergilem vykropit.« — I mladším sestrám, Barboře (provdané pak za sládka Führlicha) a Anně (později choti lesníka Jarouška), bývá protektorkou u přísného pantáty, který rád si přivstane, prohlíží lůžka svých dcer a výpraskem trestá návštěvy hospodských muzik. Zvláště Barbora, posedlá po muzice, často dostává od pantáty. Ale jednou přece jej Terinka ošulila z lásky sesterské tím, že »vzala váleček, navázala na něj obratně sestřin šátek a položila jej vedle sebe do postele na místo, kde Barbora líhala.« Za šetření příkazů otcovských odměnil se jí Pánbůh dle jejího soudu tím, že se výhodněji provdala nežli sestry.

Václav Rieger, zámožný mlynář Semilský, ale již čtyřicetiletý, spatřiv po prvé Terinku o pouti v Boskově, přišel pak za ní »na ohledy« do Stavu, zamítnuv ruku slečny Louisy, dcery p. vrchního, hudebně vzdělané, za kterýžto poklesek musil býti rychle vykoupen z vojny, aby nebyl odveden. Terinku zastihl, ana pase krávy, chlácholil ji, aby se nestyděla, ale potom — divný patron — rozpakoval se zakousnouti do svatby. Teprve, když uslyšel, že zámožný hostinský Zelenka má již první ohlášky s Terinkou, rychle přemluviv rodiče nevěstiny a nahradiv soku všecky útraty námluv, slavil sám (dne 19. února 1816) veselku s dívkou, jíž poslušnost k rodičům a oddanost k vyvolenému muži byla zákonem Božím.

Tak stala se údem vážené rodiny mlynářské, kteráž (jako i tehdejší rodiny sládkovské) zachovávala mnohé poctivé zvyky staročeské (i večerní zpívání žalmů a předčítání z bible v šalandě), úzkostnou péči o dobré jmeno, přísnou kázeň mezi čeledí a hrdou zamlklost v strastech domácích před cizím sluchem. Mladá žena byla pravou všudybylkou v domácnosti: v kuchyni, kde nepřestávalo se vařiti, smažiti a péci pro rodinu, časté hosti i žebráky, v chlévech, kde bylo plno dojnic a krmného vepřového dobytka prodejného, v mlejnici, před kterou stávalo někdy na sto povozů s melivem, v zahradě i na polích, jichž přikupováním přibývalo. Ježto polovičním zápisníkem na mlýně byl František, starší bratr Vácslavův, muž řádný, ale staromládeneckých zvyků a zvláštností, hospodyně obávala se zprva, že mu nevyhoví. Stalo se naopak: oblíbil si ji brzo tak, že bez ní nic nepodnikal, ba podstrkával jí časem několik zlaťáků, vyňatých z tajemných hlubin jakési truhly, »pro strýce Příhodu.« Manželé měli za jisto, že starý mládenec odkáže jim své jmění, ale když zemřel náhle bez závěti (r. 1830) raněn byv mrtvicí, jiní příbuzní přihlásili se chvatně o dědictví, a Vácslavu nezbývalo než odkoupiti od nich polovici mlýna a vyplatiti podíly.

Panímáma povila mu tři děti: Terezii, Františka a Marii, z nichž nejmladší záhy zemřelo. Pro ty za nic neprosila Boha tak vřele, jako za »dar ducha svatého.« Terezie, mazánek tatínkův, vyrostla v štíhlou krásku, jenže jsouc nepevného zdraví, nevzala si žádného ze zámožných statkářů ani mlynářů, kteří se o ni ucházeli, nýbrž dle vůle rodičů »Vencíka« Machačku, justiciára v Králové Dvoře, a pak okresního soudce v Libáni. Ovdověvši (r. 1856) usadila se se svými čtyřmi dětmi v Semilech, kde si koupila dům na náměstí. — Riegrovic druhorozencem byl František, (nar. 8. pros. 1818), miláček maminčin. Proslulý později vůdce národa českého, hlavně na její vřelé přímluvy jako hoch a jinoch mohl konati studia v Jičíně a v Praze, ježto otec mermomocí chtěl míti jej mlynářem. Čtenář dočetl se ve »Vzpomínkách na mládí Riegrovo«, právě nyní v Osvětě uveřejňovaných, podrobností o osudech mladého studenta a proto jich tuto znova neuvádíme. Teprve r. 1836 pantáta svolil, ač nerad, aby syn dokončil studia právnická, jimž se po tu dobu jen potají oddával. Pohříchu tehda již Vácslav Rieger churavěl neduhem plicním a vždy více hospodářských starostí zůstavoval své manželce, věkem mladší. A ona, nepřejíc si oddechu, mimo jiné dohlížela celé dni za krutých mrazů na dělníky, aby nezaháleli při prosekávání ledu, nejednou i smáčela si šaty, takže jí k tělu přimrzly, a dvakrát i spadla do ledové vody, z čehož vyvinula se později její bolestná pakostnice. Ještě větší starosti jí nastaly, když se rozžehnal se světem (dne 16. dubna 1841) pantáta Vácslav. Umíral s klidem podivu hodným. Maje smrt takřka již na jazyku, uměl ji zadržeti, dokud syn z Prahy nepřijel, dokud rodina se v kostele za něj nedomodlila, dokud každého ze svých zvláště nepožehnal a o hospodářství všeho do podrobna nepořídil.

Ač již čtyřicetiletá, přece statná ještě vdova, neprovdala se již po druhé. Tonouc v starostech o svou živnost, nepřestávala mysliti na vzdáleného syna a sledovala později s horlivou účastí vše, čeho

se o něm v Národních Novinách dočítala. Zažila o něj nemálo strachu, když r. 1842 po 16 dní na policii vyslýchán, že prý je ve spojení s polskými emisary, pak r. 1844, když roznemohl se chorobou plicní, která opakujíc se po třech letech, nutila jej k delšímu pobytu na jihu. Zvěděvši r. 1848, že za revoluce Vídeňské chátra zamýšlí zavražditi Františka, tehda poslance říšského, z leknutí se rozstonala a v nemoci ztratila všecky své zuby; a později, co nastrádalo se mateřské srdce, když o Riegrovi, dlícím v Němcích a ve Francii, byly roztrušovány klepy jako o domnělém účastníku rozličných revolučních piklů! Shledala se s ním zase až r. 1850 v Žitavě, kam vyjela mu vstříc v tuhé vánoční zimě. Arci dožila se i mnohých radostných chvil, jako na př. (r. 1847) promoce Františkovy v Karolíně, sňatku jeho s dcerou Palackého a zavítání novomanželů do Semil (v srpnu 1853), návštěv Palackého a jeho choti (kterou pak panímáma v svých listech nazývala »naší drahou maminkou«), narození vnučky a po třech létech i vnoučka. A zase dolehla na ni dvojí žalost: ovdovění dcery Machačkové (r. 1856) a úmrtí paní Palacké (18. srpna 1860.)

Zatím dr. Rieger, prodav (1857) statek Suchdol, častěji dojížděl i se svou rodinou do Semil k panímámě, která každou chvíli něco na mlýně kutila, opravovala a přestavovala. Její pohostinnost byla známa široko daleko; častovala důvěrníky neb druhy synovy (Štulce, Hasnera, Vrťátka, Tomíčka, Pichla, Amerlinga a j.), mezi nimi zvláště vlastenecké kněze (Ant. Marka, J. Kramáře, vikáře ve Vysokém, Kar. Huška, J. Krejčího, později světícího biskupa, Vincence Náhlovského a j.), studenty putující z hor na studie nebo vracející se na prázdniny, Semilskou honoraci i prosté hospodáře a hospodyně z bližšího i vzdálenějšího okolí. Bylať panímáma křestní kmotřinkou skoro celých Semil, a berouc si za vzor pí. Náprstkovou od Halánků, navštěvovala nemocné, těšila a obdarovala kde kterého žebráka a nuzného, zvláště jednou za hladu, kdy lidé v Podkrkonoší lebedu sbírali a placky z trávy si pekli. Pohříchu soutěží nových parních mlýnů její živnost vždy méně vynášela, naproti tomu daní a všelijakých přirážek přibývalo. Když jí kdysi p. berní zase zvýšil daň z příjmů, dopálila se tak, že psala synovi: »to je nějaký blázen, aby tam do něho hrom uhodil, je to svědomí.« Nad to bolestná pakostnice ozývala se vždy častěji a poutávala ji na dlouho k lůžku; lázně Teplické jí (r. 1861) ulevily toliko na krátko a Wurzelsdorfské jí neprospěly. Konečně slitoval se nad ní syn, prodal mlýn továrníku Schmidtovi, zakoupil Maleč (1862) a odvezl si panímámu do své rodiny. Trávívala pak létó v Malči, zimu v Praze v zadním křídle domu, kde měla světlý pokoj s vyhlídkou do zahrad. Tam někdy v bolestech na lůžku ležíc, jindy sedíc obklopena bývala příbuznými i rozličnými hostmi, zvláště ze stavu duchovního. Časem i Palacký přicházel na návštěvu. »Ti dva starouškové s tak různými zájmy a různými duševními světy neměli spolu mnoho co rozprávět, ale za to se tím srdečněji na sebe usmívali. Někdy Palacký vzal obě spuchlé babiččiny ruce, držel je ve svých a říkal s tou zvláštní, u něho tak dodojemnou vřelostí, která jen zřídka na jevo vytryskla: ‚Tak, teď jsme svoji.‘ A babička mu odpovídala svým nejlíbeznějším úsměvem.«

Ráda si zažertovala, ale divadelních představení, na která ji syn dříve někdy vodil, nemilovala, ježto prý »není v tom žádná prauda.« Podobně bývalo by ji jen pohoršilo předčítání romantických neb sentimentálních historií o zamilovaných; nechápala, jak »mohou lidé tolik krásných slov namluvit o své křehkosti a takovou slávu a čest si dělat ze svého bláznovství.« Jí byl život »úkolem práce a povinnosti, nebylo v něm času pro snění o lásce.« I láska k národu vyvěrala u ní ze zákona křesťanské lásky k bližnímu; synovo veřejné působení v tom rozumu pojímajíc, psala mu k svátku: »Já ti přeju nejpřednějí zdraví a Boží požehnání, aby tebe Duch Svatý osvítil, abys moh horlivě pracovat ku prospěchu svých bližních a k spasení duše své, abys mnoho pokladů duševních na této zemi pro tvé milé dítky zachoval.«

Dne 14. února 1869 byla smrtí vysvobozena z utrpení svého a po čtyřech dnech pochována na hřbitově kostela Modletínského, jenž jest patronátním svazkem spojen s Malčí. —

Spisovatelka, panímámina vnučka, vdechla do knihy nejen všecku svou lásku k babičce, nýbrž i všecku prostosrdečnost a pravdymilovnost své bytosti; proto prosté, ale vřelé její řádky od počátku až do konce dojímají jakýmsi zvláštním kouzlem, jemuž se čtenář milerád podává. *Ot. Josek.*

O lidové písni československé.

Veliký význam prostonárodních písní pro všechen národ, pro posouzení jeho povahy a kultury, zvláště pak pro vliv na tvorbu uměleckou uznává se u nás právě tak, jako u jiných národů vzdělaných. Přece však znalost lidového zpěvu rychle mizí. Lid za změněných okolností životních zpívá méně a méně, a kruhy vzdělané mají čím dále tím méně příležitosti seznati prakticky krásné plody jeho tvůrčí činnosti. Dějí se sice záslužné pokusy o to, aby náš dorost alespoň theoreticky seznal ráz lidových písní. Obecná škola zavádí jejich texty do čítanek, ale při tom — podobně jako nižší školy střední — jest obmezena nemístnou úzkostlivostí, jakou úřední recensenti projevují vzhledem k obsahu sebe nevinnějšímu. Na vyšším oddělení středních škol věnuje se lidové písni jenom tolik pozornosti, kolik jinému útvaru slovesnému, i není tu nijak možno zvolenými příklady vystihnouti mnohotvárný ráz těchto skladeb, pokud jde o pestrost a bohatství látek, rozmanitost motivů, hloubku citu a ustálené význaky formální. Zevrubnější seznání lidové písně po těchto i jiných stránkách jest tedy odkázáno na četbu soukromou. Máli četba ta díti se s užitkem, jest k ní nezbytně třeba účelně spořádané knihy, která by z dobrého vybírala nejlepší, vedouc čtoucího a ukazujíc mu, kterak má hleděti na píseň jakožto na dílo básnické a kterak jí má rozuměti. Knihu takovou vydal právě Fr. Bartoš, nazvav ji *Sto lidových písní československých* s rozbory a výklady (nákl. Ottovým, str. 156). Je to kniha výborná, a Česká knihovna, vydávaná Ústředním spolkem čes. profesorův a řízená Frant. Bílým, získala si jí nepopíratelné zásluhy jak o naši intelligenci, tak o národní píseň.

Osvědčený, nad jiné vynikající znalec písní československých vybral zde ze všeho pokladu lidové tvorby české, moravské a slovenské perly čistého lesku a ryzí hodnoty. Neobmezil se nijakou úzkoprsostí, která se hrozí zejmena skladeb erotických, nýbrž věnoval každému druhu písní pozornost, jaké zasluhuje dle počtu i dle básnické ceny nejzdařilejších plodů svých. Ukázky, jež vybral, Bartoš rozdělil v tyto oddíly: písně o písních a zpěvu, ballady, legendy, písně milostné, písně o rodině, písně vojenské, písně o přírodě, vtipy a žerty, humor a satira, elegie, nénie. Co do původu jest zde mnohem více písní moravských než českých. V úvodě spisovatel vykládá obsažně a přehledně o okolnostech, za jakých vznikala píseň lidová, o látce a formě její, o jejích skladatelích a sběratelích, o nářečích, druzích písně a o jejím významu uměleckém. V podstatě není tu sice nic nového, neboť vše, co je tu řečeno, Bartoš podal již ve známém, rozsáhlém úvodě ke své druhé sbírce písní moravských; ale zde činí se myšlenky autorovy přístupny kruhům co nejširším, a v tom jest význam obsažné a jasné rozpravy této. Hlavní však, proč na knihu zvláště upozorňujeme, jsou rozbory a výklady jednotlivých písní, tedy věc, která mimo jednotlivé ukázky u nás nikterak nebyla vzdělávána. Bartoš na mnohých místech ukazuje překvapující pointy písní na pohled všedních a odhaluje daleké průzory tam, kde nejeden čtenář lhostejně a bez porozumění by šel mimo. Rozbory svými Bartoš učí vnímati píseň lidovou a rozuměti jí. Učí pak tomu nejen studentstvo, jemuž kniha především jest určena, nýbrž i všecko čtenářstvo české; čím větší bude počet těch, kteří dílko toto bedlivě pročtou, tím větší užitek vzejde z toho samé naší písni lidové. *F. V. Vykoukal.*

Místopis.

Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Sebral a vypravuje prof. Frant. Ruth, obrazem doprovází Pavel Körber. — Kniha vznikla v době zvýšeného zájmu o Prahu a její starobylost. Přichází po Staré Praze Jansově, totiž po albu Jansových maleb s textovým výkladem od znalce Pražské minulosti Heraina. Kronika jako příruční kniha, jakási encyklopedie Prahy. Je také slovníkově upravena, za hesly podle abecedy seřaděnými probírá se vše, co o Praze kdy napsáno a co z novodobých úředních publikací lze seznati. Jmena ulic, domů, místní názvy atd. následují za sebou, a k nim pojí se články, tu krátké, tu delší až dlouhé, v nichž probírá se celý ten obsažný materiál historický a také kulturně historický, jak byl Palackým, Tomkem, Wintrem a četnými spisovateli snesen. Najmě Tomkovo monumentální dílo o Praze poskytlo mnoho dat a údajů. V poznámkách pak poučuje autor čtenáře o mnohých dějinných faktech, o nichž předpokládá, že tak řečené širší veřejnosti nejsou známy. Tónem prostým vypravují se episody historické, poukazuje se na důležitost místa neb budovy, konečně také umělecká hodnota Pražských památek stavitelských se případně oceňuje. Četné zinkografie dle fotografických snímků i kreseb nebo retušovaných foto-

grafií napomáhají snaze vydavatele, aby kniha byla tím kompendiem Prahy, jaké dle původního plánu bylo obmýšleno. Mnohé obrázky jsou velmi dobře voleny, ale některé, zvláště z větších, nepřinášejí nic nového nebo slouží patrně více dekoračním účelům. Raději více dosud nefotografovaných koutů, štítů domovních, branek atd., než romanticko-idylicky vypravených perspektiv a pohlednicových vinět. Mimochodem poznamenáváme, že by snad nebylo nutno užívati vulgárně Pražských terminů jako »roh« místo nároží.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové rovy.

Karel Šebor. — Emilian Skramlik. — Frant. Wiesner. — Jindřich Schmidt. — Josef Král. — František Hrádek.

Šeborova Husitská nevěsta byla vůbec první opera, kterou jsem — přestoupiv z Králova Hradce do páté třídy akademického gymnasia — v Praze slyšel. Živě pamatuji se na obecné nadšení, s jakým mladistvý skladatel byl u dirigentského pultu přivítán, po každém jednání hlučně vyvoláván, jak bylo toto dílo předmětem ohnivých hovorů mezi námi »venkovskými« kollegy, jak nejeden popěvek, zejmena sbor »Časně za svítání« ex improviso byl zanotován. Naivní a prostomyslní nepátrali jsme po jejím slohu, který nám mnohým, neuvažujícím vůbec o slohu opery české a přišedším z hudebních poměrů venkovských, ani nebyl srozumitelný. S jakou dychtivostí očekávali jsme Blanku! A po jejím provedení čten u nás v sextě referát Národních Listův i vzbudil zjevným odmítnutím novinky nemalé podivení a vzrušení.

Sám začal jsem pochopovati oprávněnost jeho teprve, když — velmi pozdě — uslyšel jsem Smetanovu Prodanou nevěstu. Uplynulo několik let, hudba stala se mým povoláním a vyplněno vroucí přání, že jsem mohl dívati na blízku tvůrce české hudby. V staré Slavii býval odpoledne jeho stánek, tam přicházíval také kruh osobních jeho přátel, tam také pojednou zavítal Šebor v cizině žijící, svěží, zdravím kypící muž, jemuž uniforma vojenského kapelníka výborně slušela. Nemluvil o komponování, spíše o své činnosti dirigentské, a mnohá poznámka jeho zdála se mi poněkud trpkou. A zase uplynulo několik roků. O koncertním večeru Hlaholu ke stolu, kde předsedal Smetana, tehdy již dávno hluchý, přisedl také Šebor. Konaly se přípravy ku provedení jeho Zmařené svatby. Vlídně Smetanou uvítán napsal po chvíli Šebor lístek a žádal, abych jej Smetanovi podal. Smetana přečetl lístek, řekl významně: »To vám gratuluji,« a podal mi papírek. Bylo na něm asi toto: »Utvořil jsem českou operu na jiném základě než Vy, a sice pomocí národní písně.« V tu chvíli bylo mi zjevno, že tento mnohoslibný talent nemohl proniknouti, že jeho neblahý osud byl od počátku zpečetěn: Šeborovi scházela naprosto autokritika.

Podávám tuto vzpomínku na těžce zkoušeného, nadaného skladatele z úmyslu, aby byly výstrahou mnohým lidem z generace

mladší a nejmladší. Ne kritika, ne poměry zahubí tvůrčí sílu. Šeborovi kynula jako mladistvému, pětadvacetiletému umělci nejkrásnější budoucnost. Byltˇ tehdy druhým kapelníkem českého divadla. Skvělý zevnější úspěch jeho Templářů z roku 1865 znenáhla počal blednouti, Drahomíra (1867) záhy zanikla, a nadšení, s kterým byla přijata Husitská nevěsta, potuchlo, Blanka (1870) úplně sklamala, a »Zmařená svatba« (1879) byla v mnohém ohledu nezdařenou kopií Smetanovy Prodané nevěsty. Tak umělec nevšedních vloh upadl v zapomenutí, smutně živořil jako dirigent Sokolské kapely a učitel hudby.

Šebor narodil se r. 1843 v Brandýse n. L., zemřel 17. května 1903. Památka jeho může uctěna býti provedením Husitské nevěsty, která zkrácena, dobře nastudována a vypravena snad by lépe posloužila našim stálým operním ústavům v Praze, v Brně a v Plzni, než třeba Netopýr, Krásná Helena a p. *K. Knittl.*

Dne 21. května t. r. zemřel v Praze Emilian rytíř Skramlík, jehož jmeno jakožto bývalého purkmistra král. hlavního města Prahy nerozlučně jest spojeno s moderním rozvojem mateře českých měst. Skramlík narodil se r. 1834 na Smíchově, kde otec jeho měl dílnu truhlářskou. Za jeho mládí přesídlila rodina do Prahy, kde zakoupila dům v nynější třídě Eliščině. Emilian vystudoval reálku a techniku, pobyl delší dobu v Belgii a Francii a potom vstoupil do otcova závodu, který rychle vzrůstal v továrnu, zaměstnávající značný počet dělnictva. Řídě rozsáhlý závod Em. Skramlík nevzdaloval se také činnosti veřejné. Roku 1874 byl na Starém Městě zvolen do obecního zastupitelstva a již r. 1876 stal se Pražským primátorem. Hodnosti té nabyl také na další tříletí r. 1879 a r. 1883 byl zvolen také za poslance na zemský sněm. V pozdějších letech ustoupil do soukromí, ale při tom horlivě působil v družstvu Národního divadla. Této společnosti a tím i Národnímu divadlu věnoval vůbec mnoho svědomité péče. Jsa mezi čelnými zakladateli družstva byl prvním jeho předsedou a řídil je po mnoho let nestranně a obezřele. Za správy Skramlíkovy dožila se královská Praha mnohých změn, jež značily pevné nastoupení na novou dráhu, po níž naše hlavní město od těch dob přese všecky překážky, způsobované jednak naší situací politickou, jednak samými obyvateli jejími druhé národnosti, spěje k cíli moderního veleměsta. Tehdy padly hradby — ovšem vykoupené drahými obětmi — a na jejich místě vznikly dílem utěšené sady, dílem výstavné ulice, podniknuta stavba Palackého mostu, polopusté Rejdiště učinilo místo Rudolfinu a na několika místech byly vystavěny nádherné budovy školní. Do úřadování Skramlíkova spadají též události, jež kdysi zvířily všecku veřejnost naši: slavný vjezd korunního prince Rudolfa a mladistvé choti jeho do Prahy — a požár Národního divadla. — Za své veřejné působení byl Skramlík vyznamenán vysokými řády, z nichž řád železné koruny III. třídy přinesl mu též povýšení na rytíře. V důležitém úřadě náčelníka prvního města českého Skramlík vedl si mírně, spojuje s vrozenou uhlazeností rozhodnost jednání a hledě příkré protivy stran zmírniti dobrotou a ústupností. Skramlík byl posledním »purkmistrem« Pražským. Nástupce jeho dr. Tomáš Černý zval se starostou, a ten název podrželi též nástupcové jeho.

Dne 25. května zemřel v Chrudimi ve věku 47 let František Wiesner, továrník a člen mnohých korporací průmyslových a obchodních, vlasteneckých a dobročinných. Náležel k mužům u nás nikoliv četným, kteří nabytého jmění a odtud vzešlého postavení společenského užívají na prospěch nejen svůj, ale i na prospěch národa a trpícího lidstva. Spravuje rozsáhlé závody průmyslové (strojírnu a cukrovary), Fr. Wiesner neváhal horlivě se účastniti veřejné práce v zastupitelstvech a j., kam ho volala důvěra spoluobčanů, a štědrá ruka jeho byla otevřena všude, kde bylo dobré věci potřeba vydatné pomoci. Činností svou zasloužil si čestné paměti též mimo kraj, k němuž poutaly se přímé styky nedlouhého života jeho.

Z Pražské společnosti odešel na vždy dne 24. května t. r. Jindřich Schmidt, zemský účetní rada ve výslužbě, ve věku 81 roku. Zvěčnělý byl typ starého, upřímného vlastence z kruhů neliterárních. Jsa důvěrným přítelem mnohých mužů, stojících v čele našeho života veřejného, Jindřich Schmidt prokazoval svou odbornou znalostí platné služby předním spolkům našim a tím přispíval platně k zabezpečení a zmohutnění jednot, jež mají nepopíratelný význam pro nynější rozvoj náš. Vedle Umělecké Besedy zejmena Pražský Sokol jest mu povinen zaslouženou vděčností.

České učitelstvo ztratilo dne 3 t. m. úmrtím nad jiné zasloužilého člena svého Josefa Krále, ředitele ve výslužbě. Narodil se r. 1839 v Milevsku, působil nějaký čas na venkově a od r. 1861 v Praze, kdež se r. 1877 stal řídícím učitelem. O organisaci našeho učitelstva škol obecných a měšťanských získal si trvalé zásluhy činností jednak spolkovou, jednak publicistickou. Jsa 16 roků starostou Ústředního spolku učitelského, byl vůdcem všeho učitelstva našeho, pro něž domáhal se lepšího postavení hmotného a zvláště uvolnění z vazeb, jimiž byli učitelé spoutáni jakožto občané. Za občanská práva svého stavu bojoval Král s veškerou energií živé, rázné povahy své, neopomíjeje zároveň nabádati soudruhy své k sebevzdělávání a pokroku. Odborná zkušenost, praktický rozhled a výmluvnost vedly jej k tomu, že se ucházel také o mandát poslanecký, jehož však nedosáhl. Tím horlivěji zastával se svého stavu v Učitelských Novinách, které založil r. 1883, složiv redakci Posla z Budče, jejž před tím nějaký čas řídil. Vedle hojných prací časopiseckých Král vydal Sbírku říšských a zemských zákonů školních, kteréž dílo pro svou zevrubnost a důkladnost značně se rozšířilo. Platnou účast měl Král též v založení Ústřední matice školské, v níž byl prvním náměstkem starosty. V tom úřadě rázně se přičinil o založení prvních škol matičních. Veřejné působení jeho zasluhuje uznání tím spíše, že pracuje ve prospěch národního učitelstva pracoval ve prospěch národa.

Dne 8. června t. r. zemřel Th. dr. František Hrádek, prelát, arcijáhen a děkan metropolitní kapitoly u sv. Víta v Praze. Narodil se r. 1833 v Neveklově, studoval v Praze, byl r. 1857 vysvěcen na kněze, měl různá působiště, až se jakožto místoředitel arcibiskupského semináře r. 1866 stal profesorem pastýřského bohosloví na universitě. Roku 1874 byl zvolen kanovníkem u sv. Víta, nabyl potom i jiných

hodností církevních a stal se r. 1891 generálním vikářem arcidiecése Pražské. Hrádek vynikal důkladnou vzdělaností odbornou, ušlechtilou, ryzí povahou a srdcem vřele cítícím jak s trpícím lidstvem, tak s proměnnými osudy národa, jehož byl upřímným synem.

F. V. Vykoukal.

Revoluce v Srbsku.

V Bělehradě byl v noci na 11. červen královský palác zbrocen krví krále Alexandra a královny Dragy. Poslední mužský potomek z rodu Obrenovićů usmrcen od spiklých důstojníků. Rod Obrenovićů, jenž od květné neděle r. 1815 do r. 1842 a potom od prosince r. 1858 do 11. června 1903 v Srbsku panoval, jest vyhlazen. S králem a královnou padli též oba královniny bratři, Nikodem, jehož dvůr právě chtěl prohlásiti za následníka trůnu, a Nikola, padl i ordonanční důstojník kapitán Miljković, generální adjutant králův Lazar Petrović, první ministr generál Cincar Marković a ještě jiní důstojníci a mnohé stráže. Jelikož vyšetřování nebylo zavedeno, nevyjde snad nikdy s celou určitostí na jevo. co a jak se v obou královských palácích, starém i novém, odehrálo. Z množství částečně sobě odporujících zpráv vychází na jevo tolik, že důstojníci Bělehradští i z jiných posádek shromážděni byli ve svém kasině, odkud po půlnoci v hloučcích odcházeli. Oddíly vojska šestého pluku a snad i jiných daly se na pochod a obstoupily starý i nový palác, jež spolu souvisí. Postranními a předními vraty vstoupilo více než sto důstojníků do zahrady; ale palácová vrata byla zavřena, a králův pobočník Naumović, který je měl z vnitřka otevříti, se nedostavoval. Užito dynamitu, který vybuchl a vrata vyrazil, když se k nim právě z vnitřka Naumović přiblížil; zasažen výbuchem stal se jednou z prvních obětí. Potom se důstojníkům postavila stráž v paláci a s tou svedena krvavá srážka, při níž mnoho důstojníků raněno. Výbuchy a střelba za hlubokého ticha nočního pobouřily asi nejen palác ale celý Bělehrad. Rozhodnuto bylo asi teprve, když druhý oddíl důstojníků dostal se strážím v zad. Po delším blouzení temným palácem vnikli důstojníci do komnat královských. Král prý odmítl jich požadavek, aby odstoupil, a králövští manželé byli pak přemnohými výstřely usmrceni.

Do druhé hodiny noční bylo po všem, po králi a královně, po Obrenovićích a jejich nejbližších spojencích a přátelích. Co za panování Obrenovićů bylo neslýcháno, co krutě stíháno jako velezrada, ozývalo se nyní hlučně před palácem: jmeno Karaďorděvićovo. Jmeno psance, jehož prve nikdo ani hlasitě vysloviti si netroufal, jež žák ve škole jen s kletbou vyslovovati se učil, provoláváno teď po ulicích jako jmeno nového krále, a to od téhož vojska, které byl Milan učinil jedinou oporou svého trůnu. Jak hluboce klesl význam Obrenovićů, když volání »Živio kralj Petar Karaďorděvić!« stalo se heslem odporu proti nim, proti jejich reakci a řádění. Jaká

to ironie osudu, když totéž vojsko, na jehož bodáky Milan svůj trůn byl postavil, trůn Obrenovićů tak krvavě zvrátilo!

Příští noci pohřbeni jsou král a královna v hrobce pod chrámem sv. Marka na Palilule a ostatní na tamním hřbitově, obyčejně vyprahlém a málo zeleném. Pro pravoslavný Bělehrad jest to pohřebiště druhé třídy, tam pochovávají se i židé a jiní jinověrci. Hrobka chová z Obrenovičů ty, kteří se nehodili do kathedrály sv. Michaela, kde odpočívají Miloš a Michael Obrenovićové.

Hned po zavraždění královských manželů ustavilo se *revoluční ministerstvo.* Je to koalice všech stran, vyjímaje mírné radikály, přece však sestavení jeho jest poněkud zvláštní značným účastenstvím liberálů, které neodpovídá jejich menšině ve sněmu. Ale všem jest společná nenávist k Obrenovićům a přízeň ke Karaďorděvićům. U liberálů jest to dosti překvapující. Neboť tato strana právě ve spolku s přívrženci Obrenovićů provedla r. 1858 státní převrat, vypudivši v prosinci na Svatoondřejské skupštině Karaďorděviće a povolavši na trůn Obrenoviće, Miloše a Michaela. Šestnáctiletá vláda syna Černého Jiří byla vláda neskonalé slabosti, závislá ve všem na Rakousku a Turecku. Dříve Metternich a potom Buol-Schauenstein s Bachem hráli v Srbsku hlavní úlohu a Rakousko vedlo si v Bělehradě tou měrou po domácku, že o císařské dni posílalo tam i vojenskou hudbu a že v předvečer rakouské slavnosti býval Bělehrad osvětlován a za dne prapory ozdobován. Ovšem se ta slabost a kolísavost vysvětluje ústavním statutem z r. 1838, od Ruska vnuceným, který proti knížecí moci utvořil ještě oligarchii nesesaditelného senátu. Kníže v čas nepochopil, že by se měl spojiti s národem, a provedl revoluci shora. Liberálové byli dále odpůrci Karaďorděvićů, oni hlavně způsobili, že Karaďorděvićové po atentátu na knížete Michaela vyhlášeni za psance, jejich statky v zemi sebrány a jejich památka vyhlazena. Byli to sice starší liberálové, Ristić, Jevrem Gruić, Belimarković a j., ale v té příčině podstatného rozdílu mezi nimi nebylo.

Předsedou revolučního ministerstva stal se nyní Jovan Avakumović, advokát Bělehradský, jenž za druhého vladařstva Ristićova byl předsedou ministerstva a za převratu dubnové noci r. 1893 od šestnáctiletého Alexandra byl svržen a žalařován. Od té doby náležel k odpůrcům dvora a obrátil k sobě pozornost jako odpůrce králova sňatku s Dragou. Ve veřejnosti platil vždy dosud i za odpůrce Karaďorděvićova.

Z liberálů povoláni do ministerstva též dr. Vojislav Veliković jako ministr financí, dříve náčelník kabinetu krále Alexandra, s kterým pro jeho sňatek s Dragou se neshodl, potom odpůrce králův i královnin, a generál Jovan Atanacković jako ministr války, muž klidný, do sebe uzavřený, v pokročilém věku. Jeho osobnost v revoluční vládě jest dokladem, jak velkých rozměrů nabyla nespokojenost poslední doby v Srbsku, když i muž tak klidný odhodlal se k revoluci.

Radikálové, a to rozhodní, jsou ministr vnitra Stojan Protić, jenž za ohyzdného atentátového procesu Milanova odsouzen byl k dvacetiletému žaláři, a ministr spravedlnosti Ljubomir Živković, dříve advokát a redaktor Odjeku, v témže procesu uvržený do ža-

láře, z něhož teprve o králově sňatku s Dragou s podrytým zdravím propuštěn. Jest vůdcem krajních radikálů, dobrý organisátor.

Zdatnou sílu získalo revoluční ministerstvo v Ljubomiru Kaljevićovi, svobodomyslném napredňaku, s nímž liberálové bývali dosud v nevoli. Byl předsedou ministerstva za kritické doby od podzimu r. 1875 do jara r. 1876, když Milan nechtěl válce. Potom vystřídal jej Ristič, a válka se stala hotovou událostí. Nyní převzal důležitý obor zahraničných věcí. Napredňaci jsou ministr národního hospodářství Jiří Genčić (jenž pro soukromý dopis králi Alexandrovi v příčině Dragy byl uvržen na 8 let do žaláře, z něhož po roce puštěn) a ministr vyučování Ljuba Kovačević, historik, muž vědy, jenž s politikou se málo zanášel.

Zajímavou osobností jest ministr veřejných staveb plukovník Mašín, syn lékaře Mašína a švakr bývalé královny Dragy. Jako voják hleděl si jen vojenství, ale královnu Dragu považoval za nebezpečí Srbska. Její manžel zmizel záhadně se světa, a bratr jeho pochyboval, že se to stalo cestou přirozenou. To naplňovalo jej trpkostí již dlouho před Draginým druhým sňatkem, po němž pozoroval, že se Srbsko stává pouhou hříčkou v rukou ženštiny, která krále úplně ovládá.

Jako hrom z jasného nebe zvrátila revoluce trůn Obrenovićů. Bylo by však mylno souditi, že příčiny sluší hledati jen v poslední době. Před dvěma měsíci napsali jsme v těchto listech[1]) o posledním státním převratu: »... Mladý panovník srbský počíná povážlivou hru,« a podotkli jsme o záměru prohlásiti Nikodema Luněvicu za následníka, že pověsti o tom »stávají se příčinou vření v srbském důstojnictvu.« To byly příčiny již poslední. Celá desítiletí byl Milan[2]) páchal hřích za hříchem, a vláda jeho syna vrátila se do kolejí otcových, nestala se lepší, nýbrž jen slabší. Již za Milana blížila se neblahou rychlostí sudba, jež tak hrozně v noci na 11. června se splnila. Největším národním myšlenkám stavěl se Milan na odpor, jako válce r. 1875 a celnímu boji s Rakouskem r. 1880. Podporoval podnikatelstvo železnice, které jej uplácelo. Popravami Zajćarskými a žalářem ničil r. 1883 stranu radikální, kterou byl dříve proti liberálům k vládě povolal. Přepadl Bulharsko, když se bylo sjednotilo a utržil si při tom hanebnou porážku v podzimu r. 1885. Prodlužil srbský stát, porážel stranu za stranou, odstraňoval úředníka za úředníkem. Žádný prostředek nebyl mu dosti špatný, dal v žaláři uškrtit i ženy Markovićovou a Kničaninovou. Před celým světem vedl s manželkou svou skandální boj a zápas o syna; od nešťastné války proti Bulharsku cítil se již osamocen, ale zadlužoval zemi dále a držel se pomocí bodáků. I když r. 1889 odevzdal trůn svému nezletilému synu, nepřestával býti zloduchem Srbska. A co podnikal, dálo se z nejnižších pohnutek, pro peníze. Za peníze prodal i své státní občanství, ale v řízení státu zasahoval i potom, vrátil se do země, stal se generalassimem a z bodáků učinil jedinou právní půdu

---

[1]) Viz Osvěta 1903, str. 478.

[2]) Viz v Osvětě r. 1889 pojednání »Srbsko za Milana Obrenoviće IV.«

v Srbsku. Z domnělého atentátu vzal si záminku, aby krutě se mstil na všech svých odpůrcích. Když pak syn jeho v noci 14. dubna 1893 svrhl a uvěznil vladařstvo i ministerstvo a prohlásil se za zletilého, nebylo lépe, jak národ doufal. Státní převrat následoval za převratem, králův sňatek byl krokem osudným. Ne král, nýbrž letitá vdova po inženýru Mašínovi, žena pochybné minulosti, stala se hlavní osobou království. Prosadila již téměř následnictví svého bratra na trůně a vzbudila proti sobě i proti králi nenávist v celém národě. Konečně byla míra přeplněna, vše dozrálo k revoluci, která v několika hodinách všecko převrátila.

Rakousko po ní sice vyslalo své čtyři Dunajské monitory k Bělehradu, ale zahraničné nebezpečí zmírnilo se na nejmenší míru, když ve Vídni, Londýně a Paříži se prohlásili, že převrat a změnu na trůně považují za domácí věc srbskou. Hr. Goluchowski činil při tom výhradu, že s převratem, jak se jeví, t. j. ve smyslu Karaďorděvićově, by souhlasil, ne však s jiným. To namířeno bylo proti druhému možnému kandidátu, černohorskému princi Mirkovi.

Domácího nebezpečí nebylo, nikdo v celé zemi neozval se proti vojsku. Skupština a senát svolány hned k zasedání na 15. června, ale rokovaly již 13. a 14. června, a dříve než o králi dohodly se o ústavě. Sjednotily se na tom, aby platnosti nabyla ústava z r. 1888 s některými změnami, jmenovitě s ustanovením, aby vojsko přísahalo na ústavu. Skupština ve veřejné schůzi jednomyslně se prohlásila s vojskem za solidární, uznala potřebu provedeného vojenského zakročení, které se stalo ve smyslu celého národa, a krveprolití omluvila ne jako úmyslné, nýbrž nahodilými okolnostmi způsobené. Ve společné schůzi sněmovny a senátu vykonána dne 15. června volba krále; všecky hlasy dostal *Petr Karaďorděvić.*

Nový srbský král, nastupující pod jmenem *Petr I.*, narozen jest v Bělehradě r. 1844. První jeho učitelé byli Češi, dr. Gabler [1]) a major Zach, onen v literních věcech, tento ve vojenství. Otec Petrův, Alexandr, byl syn proslulého Ďorđě čili Jiřího Petroviće, vůbec zvaného Černý Jiří čili Kara Ďorđě. Mladistvý Petr šel v prosinci r. 1858 se svým svrženým otcem do vyhnanství. Ve Francii absolvoval znamenitou vojenskou školu Saint-Cyrskou. S velikou chrabrostí účastnil se války proti Prusům v l. 1870 a 1871 a později bosenského povstání l. 1875 a 1876. Smělé jeho vystoupení přispělo k tomu, že Milan odhodlal se k válce, kterou Ristić připravoval, aby ho Karaďorděvić nepředstihl. Přes to k naléhání některých vlastenců srbských Petr r. 1876 upustil od povstání, aby nepřekážel Srbsku, kde měl hojně přívrženců.

Jmeno Karaďorděvićů, po r. 1868 kletbou stižené, r. 1883 rehabilitováno na Černé Hoře tím, že kníže Mikuláš dal Petrovi za manželku nejstarší dceru svou, Ljubici Zorku, která mu r. 1884 povila dceru Jelenu, r. 1887 syna Jiřího, r. 1888 syna Alexandra;

---

[1]) V Osvětě 1892 čís. 3.—4. uveřejněny jsou Gablerovy vzpomínky »Ze života generála Zacha«; obsahují o tehdejším Srbsku, knížecím dvoře a princi Petrovi, Gablerovu svěřenci, množství zpráv nad míru zajímavých, které nyní nabývají váhy historické.

při čtvrtém dítku r. 1890 zemřela. Synové Petrovi vychováváni jsou na vojenské akademii v Petrohradě.

Petr žil dílem na Cetyni, dílem v Ženevě a po přání ruské vlády nepodnikal ničeho proti Obrenovićům, ani pro své nápadnictví k trůnu. Jen poslední dvě léta objevovaly se v různých listech interviewy, v nichž ujišťoval, že jest úplně nečinným a že sami královští manželé srbští podkopávají svůj trůn.

Co Karaďorděviće zachovalo v paměti všeho lidu a revoluci usnadnilo, je lesk starých upomínek na první povstání za svobodu a dobytí neodvislosti. Letos na podzim bude tomu sto let, co prostý mlýn na tiché Jasanici v rozsáhlé vesnici Topole stával se střediskem odhodlaných mužů. Bylo to rodiště Černého Jiří, a z prosté jízby, v níž se narodil, vzešlo Srbsku osvobození. Tam smluveno a připraveno povstání na jaro r. 1804, které Černého Jiří učinilo hlavou Srbstva. Co těžkých bojů, co krve stála svoboda srbská! S dřevěnými děly zahájena válka a brzo opanovali Srbové velké pevnosti, jako Bělehrad, Smederevo, Šabac. Kara Đorđe i organisaci a zařízení srbské země lépe rozuměl než pozdější panovníci. Stal se prvním knížetem srbským, t. j. prvním starostou nad starosty, neboť slovo »knez« neznamenalo titul šlechtický, nýbrž hodnost starostenskou. Velká ta doba s tragickým sice koncem r. 1812, ale přece šťastným výsledkem, jest doba Černého Jiří. V ní pokračováno od r. 1842 po šestnácte let, a nyní, kdy na Balkáně z bouřlivých mraků počínají šlehati blesky, přichází opět Karaďorděvić, ale za okolností příznivějších, než byly doby předešlé. Úkol jeho není snadný, ale tím větší bude jeho zásluha, dovedeli mu dostáti.

K povolání jeho na srbský trůn mu z evropských panovníků nejprve blahopřejné telegramy poslali kníže černohorský, car Mikuláš II. a císař a král František Josef. *Jos. J. Toužimský.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. června 1903.

Říšská rada a prozatímný rozpočet; události v Charvátsku. — Terstské zastupitelstvo a Slovinci. — Obstrukce v Uhrách; odstoupení Széllovo; Štěpán Tisza. — Bouře v Charvátsku. — Rusko a dálný východ. Protižidovské bouře v Bessarabii. — Nové ministerstvo v Bulharsku. — Povstání v Makedonii. — Všeobecné volby v Německu. — Angličané v Somalsku.

Říšská rada pokračuje po přestávkách v tiché činnosti, kořeněné nadávkami německých bratří, titulujících se vespolek »lháři,« »utrhači« »nedůstojní šachráři« a p. Vláda podala 22. května druhý *prozatímný rozpočet* na dobu od 1. července do konce prosince 1903 a žádala za vydání 26·3 milionu renty k úhradě státního dluhu. To je znamení, že se hospodářský stav letos nezlepšil. Provisorium na první pololetí vyřízeno bylo článkem 14. Hrozné *události v Charvátsku*, kde celý národ se vzepřel proti vládě Khuena Hédervárya a kde z té příčiny nastalo hromadné zatýkání, žalařování a tíha výminečného stavu, dostaly se též před říšskou radu. Velký počet

charvátských poslanců zemských z Dalmácie přijel 23. května do Vídně a žádal spolu s říšskými poslanci z Přímoří za slyšení u císaře. Předseda ministerstva dr. Körber žádosti jich nevyhověl, odvolávaje se k tomu, že Cislajtánsko nemá práva míchati se do věcí uherských, jako Uhry nejsou oprávněny zasahovati do poměrů cislajtánských. Dalmatinec Biankini, kněz a redaktor Zaderského Narodniho Listu, uvedl záležitost do sněmovny dotazem ku předsedovi. »Dojem, jaký toto počínání prvního rádce koruny na nás národní zástupce jižních zemí učinilo, nelze popsati,« pravil. »Nevíme, převládáli v nás dnes více pocit odporu nebo hlubokého politování nad takovými státníky. Odepření audience jest nový důkaz, jak se způsobem do nebe volajícím ruší práva našeho lidu.« Vykládal, že koruna každému byla přístupna, nyní že dr. Körber působí, jako by »pro Charváty, kteří mnoho slavných listů dějin Habsburské říše krví a slzami popsali, koruna nebyla doma.« Dr. Körber popíral, že bylo 19 Charvátův usmrceno a 1000 raněno a odmítl všeliké zasahování v uherské věci. Charváté podali 5. června pilný návrh, aby vláda udala pravé příčiny, proč nebyli k audienci připuštěni a zakročila v příčině porušování listovního tajemství v Charvátsku. Posl. Borčić dokazoval dr. Körbrovi, že je o událostech v Charvátsku špatně zpraven. Dr. Körber pravil, že vláda se nikdy nebude stavěti mezi národ a korunu, když se jednati bude o věc domácí, ne uherskou. O rušení listovního tajemství nemá prý důkazů, proto nezakročil. Dr. Herold podporoval akci jihoslovanskou a tázal se, zda nepadly české fundamentálky následkem cizího zakročování v domácí věci cislajtánské za Hohenwarta? Zda cizí zakročení nezpůsobilo pád Badeniův a jazykových jeho nařízení? Parlament nesmí dopustiti, aby některému národu byla zavřena cesta k panovníkovi. Biankini vypočítal, že v Charvátsku bylo 3000 osob uvrženo do žaláře a mnozí tam mučeni hladem. Kolik jich dostalo těžké rány a zahynulo, nelze dosud zjistiti. — To byla hlavní politická debata říšské rady za poslední měsíc. Bylo rokováno ještě o Makedonii (9. června) a vyřízen návrh na *rozšíření nedělního klidu* (12., 16. a 17. června).

V Terstu ustavilo se (26. května) obecní zastupitelstvo, jež jest zároveň sněmem. Do městské rady a zemského výboru nebyl zvolen ani jediný Slovinec. Slovinci obracejí se proto k říšskému soudu.

V Uhrách obstrukce proti braneckému zákonu podvrátila vládu Széllovu. *Széll odstoupil* (14. června) a sestavení nového ministerstva svěřil král hr. Stěpánu Tiszovi. Tisza byl pro ostřejší potírání obstrukce, ale zároveň s Juliem Andrássym »pro jednotný sice jazyk velení v armádě, ale spolu pro pěstování ano i vykořisťování národního vědomí a pro zamítnutí každého, uherský stát na nižší úroveň zatlačujícího pojmu říše.« Opposice nelekla se změny, nýbrž uzavřela s tím větším důrazem odpírati všelikému vnucování branecké předlohy. Změna ministerstva jest tentokráte událostí velkého dosahu. Obstrukce obou frakcí neodvislosti, sesílených stranou lidovou, nejen nevyčerpala svých sil, jak předpokládal Széll, nýbrž dosáhla několikerého vítězství; tak v Pešťské župě, která se vyslovila (8. září) pro zdar díla opposičního. Vládní většině chybí jednotnost ve smý-

šlení, a jednotlivé skupiny se od ní odlučují. Branecká předloha způsobila v Uhrách poplach, který asi hned tak neustane. Kus po kuse ulamuje se z jednotného zřízení říše rakouské a hnedle bude i vojenství tam, kde je dnes celnictví. Na ten čas se jedná o barvy a nápisy na praporech uherských pluků a dosazení k nim uherských důstojníků, tak aby všichni neuherští byli vylučováni. Maďaři chtějí míti uherskou brannou moc úplně ve svých rukou.

V Charvátsku posud nenastalo utišení. V městech i po venkově bouří se lid dále proti maďarským železničným nápisům a uherským praporům. Dokud nebudou odstraněny, sotva se vrátí klid. Úsilí národa soustřeďuje se v tom, aby Khuen Héderváry jako ban byl sesazen, on jest pokládán za příčinu všeho zla v zemi.

Rusko jest zaujato svými důležitostmi na dálném východě, což oslabuje jeho postavení na Balkáně a v Malé Asii. Ve stavbu Bagdadské dráhy, která se dotýká znamenitých prospěchů ruských, uvázalo se Německo. V otázce makedonské přestává Rusko na shodě s Rakousko-Uherskem, vlastně na tom, že podporuje politiku jeho. Za to v čínských vodách a *v Mandžursku* rozvíjí značnou moc. Otázka mandžurská nabyla i jisté hrozivosti shodou Anglie, Japonska a Spojených států proti zabrání země té, kterou Rusko nemůže vyklidit, pokud nemá zabezpečeno své světové železničné spojení tím směrem. Teď ji vykliditi, znamenalo by vydati železnici i obyvatelstvo Chunchuzům, loupežným sborům, proti nimž se i domácí lid dovolává ruské ochrany. Proti Rusku se nejvíce vzpírá sousední Japonsko, jež podněcováno od Anglie samo by chtělo Koreu a pobřeží Mandžurska podříditi své osadnické politice. Spojené státy jsou zatím upokojeny ujištěním, že obchod v Mandžursku bude úplně volný každému a také pohyb obyvatelstva; jest to i přirozeno u státu, který chce z železnice své kořistiti, ne na ni dopláceti. Proto zřízen v Dalním svobodný přístav. Snad si též Anglie a Japonsko v tom smyslu dají říci.

O ruské velkonoce propukly *krvavé bouře proti židům v Bessarabii.* Poranění ruské dívky v Kišiněvě a pověst o rituelní vraždě strhly lid ku plenění a k vraždění židů, až vojsko učinilo pořádek. Vlastní příčinou bouří jsou poměry hospodářské. Dle zprávy Šerbanovy, podané Kišiněvskému okresnímu výboru, z $1^1/_2$ milionu desjatin půdy, která se pronajímá, jest 1,100.000 desjatin v rukou židovských, ač zákon židům zakazuje půdu najímati. Židé platí po 8 až 10 rublech z desjatiny, a organisace jejich přenechává rolníkům desjatinu po 35—40 rublech, tak že výdělek při desjatině činí 25 až 30 rublů a celkem za rok 27—33 milionů rublů, a to za pouhé prostřednictví. Tím nastalo neobyčejné stoupání nájemných cen a veliká drahota. Statky pronajímají židům maršálkové šlechty, zemští náčelníci, kláštery, předsedové a členové zemstev a jiní. Potlačením výtržností se na hospodářském zlořádu nic nezměnilo, napravilo jej teprve vládní nařízení ze dne 31. května, kterým se sice přikazuje potrestání vinníků, ale zároveň stanoví, že židé v Bessarabii nesmějí býti ani držiteli ani nájemci půdy.

V Bulharsku nastala zásadní *změna vládní,* která bude míti za následek i rozpuštění sněmovny. Po návratu knížete Ferdinanda

z Paříže odstoupilo ministerstvo dr. Daneva a nové ministerstvo utvořil v polovici května generál *Rajčo Petrov*. Jest to kabinet odpovídající hrozivým okolnostem, při jeho sestavení Makedonie hrála nemalou úlohu. Vláda snaží se po dobrém získati ústupky pro Makedonce ve smyslu platných řádů církevních a školských. Za tím účelem odebral se známý státník Načevič do Cařihradu. Nezdá se, že úspěch jeho byl velký. Vláda generála Petrova neobává se však ani zařinčeti šavlí. Kabinet sestává z předních mužů bulharských.

V Makedonii nebylo *povstání* potlačeno. Krvavé boje svádějí se na jihu, západě i východě a tolikéž v Drinopolsku. Spojení s Bulharsksm jest téměř přerušeno. Z turecké strany rozložen podél hranic velký počet vojska a v každé vesnici mobilisováni bašibozuci. Přes to bije se lid a odhodlaně staví na odpor Turkům. Poměry v Makedonii pro Bulhary značně jsou zhoršeny. Většina bulharských škol zavřena a bulharští kněží i biskupové zbavováni právomoci. Turci podporují ze všech sil přecházení Bulharů z exarchátu (bulharské církve) do patriarchátu (církve řecké), což se děje často násilím, jako v jihozápadních končinách.

V Německu byl říšský sněm 30. dubna uzavřen a dne 16. června provedeny *všeobecné volby* do sněmu nového. Celkový jejich výsledek objeví se až po vyřízení užších voleb, které teprve rozhodnou o poměru stran a o většině. Ale již dnes významný jest pro volby ty neobyčejný pokrok sociálních demokratů, kteří do nové sněmovny vstoupí jako jedna v nejmocnějších stran. V Berlíně dobyli dvou nových mandátův; nad hlavním městem říše vlaje rudý prapor. Bavorsko volilo sociálně demokraticky, tolikéž Sasko. Voličů sociálně demokratických r. 1882 bylo 312.000, r. 1889 již 2·1 mil., letos pak 3 miliony. Jest to zjevné protestování lidu proti císaři a jeho vládě.

Anglii stihla citelná nehoda ve východní Africe. V Somalsku utrpěli Angličané dvě porážky. »Šílený mullah« je tam vůdcem věřících, a vede svatou válku proti bílým vetřelcům. Angličané z žádné strany na něj nemohou. Nemá žádného hlavního města, ani pevného sídla, kočuje s celým svým kmenem a objevuje se vždy tam, kde Angličané ho nejméně čekají a kde jsou nejslabší. Loni v říjnu poražen byl od něho anglický plukovník Swayne; na vzdor výtečným puškám pobito 200 Angličanů, ztracena všechna zavazadla a všechny zásoby. Letos podnikl generál Manning proti mullahovi velikou výpravu. Ale plukovník Cobbe byl od mullaha na obhlídce přepaden, i ztratil 10 důstojníků, 200 mužů, 1000 velbloudů a 2 Maximova děla. V zuboženém stavu dostaly se trosky anglického vojska na bezpečné místo. Habešané vytáhli Angličanům na pomoc a koncem května habešský vojvoda Ras Makoneu porazil mullaha.

VOLNÁ VSTUPENKA

DO STÁLÉ VÝSTAVKY ORIGINÁLŮ

UMĚL. NAKLADATELSTVÍ B. KOČÍHO V PRAZE, FRANTIŠKOVO NÁBŘ. 14.

Čtenářstvu „Osvěty“.

* V dějinách umění výtvarného bez analogie je osud životní práce Jana Nowopackého. Jako kmet víc než osmdesátiletý uspořádav nedávno v Praze první výstavu části své tvorby, ukázal našim žasnoucím zrakům, kolik poctivého umění opravdové noblesy tají se pod střechou stařečkova zátiší ve Slavětíně. Tam shromážděno a pečlivě chronologicky srovnáno leží velké množství listů z jeho pilné ruky, nespočetné krajiny a studie... nepřístupny světu. Živě se nám zželelo tolika stvořené krásy a uspořádali jsme z bohatých map umělcových první výbor o 40 obrazech, Jana Nowopackého „Obrazy z Alp“. Tak sluje tento výbor. V nich jeví se Nowopacký nejen jako vynikající umělec vůbec, nýbrž jako krajinář, alpinista par excellence. Z obrazů těch dýše velkolepá krása alpské krajiny i plápolavé nadšení malířovo pro ni ve vzácné jednotě. Dílo to, stejně zajímavé pro přítele umění jako pro alpského turistu, předvádí v nákladné, mnohobarevné uměl. litografii (žádný trojbarevný tisk!) nejskvělejší partie alpské, zachycené s vervou a neporušenou náladou.

Račte se s „Obrazy z Alp“ seznámiti — získáte vzácný soubor výtvarného umění i uměleckého rádce na cestu do Alp. Vychází v seš. o 4 obrazech po 3 K.

* * *

* Památný den šestého července se blíží — můžeme říci: není to už pouhé datum v národě českém, den určený pro pouhé vlastenecké proslovy, červenobílé praporečky a — jednou do roka! zahromování na klerikály a Řím. Oslava Husova se v Čechách konečně prohlubuje, ze vnějšku a s povrchu přenáší se pomalu do duší — toť teprv pravá oslava: pochopení mravního a lidského jádra bytosti Husovy a následování jeho vlastním životem. Můžeme bez chlouby říci, že ku prohlubování oslavy Husovy trochu přispěl i levný, v tisících exemplářích námi rozšířený obraz: lidová reprodukce Brožíkova znárodnělého výtvoru „Mistr Jan Hus před koncilem kostnickým".

Přáli bychom si, aby každá uvědomělá česká rodina dopřála mu místečka na stěně svého příbytku. Mluvíť při každodenním pozorování k duši české důtklivěji než jakékoli slovo, řeč jeho v pravdě neumlká, nýbrž mohutní každým dnem.

Doporučujeme obraz tento k tiché, intimní oslavě mistra Jana v českých rodinách. Jak známo, proveden je v barvách a prodává se dočasně za sníženou cenu 1 K. Po přání dodáme jej i ve vkusném, nekřiklavém rámu diskretní formy i barvy za 10 korun.

* * *

* Mladý malíř moravský, Alois Kalvoda, jehož výtvory přímo vydechují poctivou láskou k práci — tím právě stávají se pozorovateli na první pohled milými! — po krásném souboru „Hrad Buchlov" vydal u nás novou řadu půvabných scén krajinných, „Československé Švýcarsko".

Má tato knížka účel v první řadě turistický, ale jak nepoměrně vysoko stojí nad obvyklými alby turistickými pečetí pravého umění! Kalvoda ani na jediném listě se nezapřel: všude týž přísný, sebevědomý, silný talent umělecký, každý list osobitý, prosycený barvami, prodchnutý náladou.

Z bohatství přírodních motivů, jimiž oplývá krásná krajina polabská na severu Čech do Saska, vyvolil si umělec třináct scén. Malebné skály se slujemi, půvabná městečka, úchvatné rozhledy do modravých dálek, na převysoké skále zasmušilý hrad číhající jako sup, poetický vodopád, široce valící se Labe — to předvádí nám štětec mladého umělce. Reprodukce (rozměru 20 × 25 cm.) provedeny jsou v barvách: album stojí 3 K 60 h.

* * *

* Mimochodem: ráčíte znáti náš pokus o popularisaci pravého umění do nejširších vrstev za ceny opravdu lidové? Míníme „B. Kočího Obrazárnu pro českou školu i rodinu". Vydáváme právě první řadu 40 obrazů v barvách, v obálce s výkladem obrazů a drobnějšími kapitolkami z oboru

umění — obraz po 15 krejcarech. Za tu cenu nabízíme lidu Manesa, Alše, Jeneweina, Schwaigra, Engelmüllera, Jansu, Foerstra, Marolda a j., z cizích mistrů podali jsme posud Raffaela (Madonnu sixtinskou!) a Reniho. Neznáte-li ještě naši „Obrazárny", račte si u nás vyžádati podrobnější informace. Jsme si jisti, že nám uznání a podpory v díle opravdu lidovém, nevýdělkovém neodepřete.

* * *

„Praha" zve se naše sbírka, do níž shromáždili jsme výbor reprodukcí nejlepších pohledů z proslulého díla Jansova, stolisté „Staré Prahy". Je zde pětadvacet barevných obrazů původního formátu, vytištěných s veškerou péčí. Porovnáte-li všecka, kýmkoli a kdykoli vydaná alba pohledů pražských s naším souborem akvarelů Jansových, uvidíte, čím naše album nad ně předčí. Není to však jenom značně vyšší cena umělecká, před níž většina alb naprosto ustupuje, živý účin barev Jansových, nýbrž i výjimečně nízká cena krámská. Stojíť pouze pět korun. Jako upomínka z Prahy, jako obohacení knihovny, jako soubor uměleckých výtvorů, hodící se na stůl do salonu, vyhoví naše album stejně dobře.

O významu prací Jansových po stránce kulturní a uměleckohistorické čtenářům tohoto časopisu věru netřeba mluviti.

Na maličkost — ale podstatnou maličkost — upozorňujeme: Vydání „Prahy" je co do počtu omezeno. Upřímně řečeno, neomezili jsme počet tento schválně, nýbrž z nutnosti: původní štočky ze „Staré Prahy" dovolují pouze omezený počet bezvadných výtisků, jenž při veliké láci alba dojista za krátko bude vyčerpán. Kdyby měly býti pořízeny další nová clichés, stoupla by cena alba na výši několikanásobnou.

Doufáme, že čtenář našemu upozornění v čas porozumí: sero venientibus ossa.

* * *

Je vlastně ku podivu, že k poslednímu podniku našemu dochází tak pozdě. Myšlénka táž visela takřka přímo ve vzduchu a nikdo se jí nechopil.

Je to fotografické zachování proslaveného starobylého židovského hřbitova v Praze, zahrady mrtvých v pražském ghettu. Vydáme v nejbližší době soubor 22 velkých pohledů (formát 33 × 25 cm.) na nejzajímavější kouty starého hřbitova, jejichž fotografie vydařily se kromobyčejně účinně, plny kontrastů, světel a stínů. Ty starobylé náhrobky dávno zhynulých židů pražských, kameny na polo pokácené a obrostlé křovím, zákoutí plná vzácné poetické nálady, desky nesoucí leckteré proslulé jméno v dějinách pražského židovstva — tak podává se náš soubor pohledů. Pro přátele „Staré Prahy", pro milovníky domácích památek pro české židovstvo je toto dílo cenným překvapením, jemuž teď už předbíhá spousta objednávek. Soubor náš je tím významnější, poněvadž

dnes už vlastně původní hřbitov neexistuje — značný kus jeho už byl zničen regulační čarou a motykou. Publikace naše o 22 fotogr. černých pohledech s jedním barevným obrázkem dle Jansova akvarelu stojí čtyry koruny.

Publikace naše, jíž nebude lze upříti názvu včasné i záslužné, vznikla na popud temperamentního obrance staré Prahy, Dra. Luboše Jeřábka, který obrazy doprovází slovem. Barvitým, vřelým slohem vystihuje spisovatel tajemně jímavou náladu tohoto hřbitova, v další části pak krom historie hřbitova podává i kytici židovských legend a uzavírá svou pěknou stať životopisy vynikajících osob, jejichž kosti pod kvetoucími keři hřbitovními odpočívají.

* * *

Na závěrek vyprošujeme si laskavou pozornost čtenářovu ještě k něčemu. Zřídili jsme ve svém závodě, v místnosti zvlášť upravené, výstavku originálů uměleckých děl, jichž se nám za dobu naší nedlouhé činnosti nakladatelské nahromadil značný počet. Jsou tu jména pyšného zvuku: Aleš, Holárek, Jansa, Kalvoda, Nowopacký a j.

Výstavka naše přístupná je volně každému příteli umění, jenž by si rád koupil některý originál — za mírnou cenu, Tomuto požadavku právě vyhověti chce naše výstavka. Nabízejíce ke koupi vesměs díla cenná, určujeme při nich ceny nižší, nežli jsme sami za ně zaplatili, můžeme tak učiniti prostě proto, že nepočítáme obvyklých provisí výstavních a nad to s původní kupní ceny děl odrážíme jistou kvotu vzhledem k tomu, že výtvorů jsme použili k reprodukci. Je na bílední, že za takových okolností nabízí se přátelům umění mimořádně výhodná příležitost, získati výborná díla za ceny vskutku nízké. Že tempo rozprodeje utváří se dle toho asi hodně živě, o tom nepochybujeme; kupci, kteří dovedou oceniti výhodu takové koupě, přispíší sobě dojista.

Zveme proto čtenáře, aby naši výstavku poctil též svou návštěvou. K tomu dovolujeme si připojiti vstupenku oprávňující k volné návštěvě výstavky.

V Praze, v červnu 1903.

Umělecké nakladatelství B. Kočího
v Praze, Františkovo nábřeží č. 14.

BINKO A ZIKA, PRAHA.

Co? si s sebou vezmeme na letní byt?

1. Lihové vařidlo za K 7·50, při kterém jest explose vyloučena a plamen lze říditi. Žádné sfukování.
2. Filtr na pitnou vodu, lahvový za K 7·—, stolní za K 30·—.
3. Kapesní elektrickou lampičku »Novitas« za K 3·—, abychom měli vždy, každý okamžik, bez rozsvěcování, v bouřce, lijáku i větru, nádhernou světla zář.

F. NASKE, pneumatiky, zvonečky, lucerny elektrické i acetylenové na kola atd. v Praze, na Poříčí 1015, u severozápadního nádraží.

F. Naske,
Praha, Poříčí 1015.
Ždímačky
po 20 kor.
Mandly
domácí po 80 kor.
Prací stroje
po 20 kor.
Všude franko i s obalem.

Kotle všech systémů a velikostí.

První česká strojnická továrna
pro zařizování ústředního topení
v
Jan Štětka,
Praha, Král. Vinohrady,
Fričova ul. 892
(pod Nuselskými schody).

Provádí
veškerá topná zařízení a větrání
s úplnou zárukou
správného chodu, efektu a malé
spotřeby paliva.

Nabízí se k vypracování účelných předprojektů a rozpočtů.

Zvláštnost:
Topení k účelům zahradnickým.
Závod založen r. 1867.

Vlastní výroba všech součástí.

Boj proti alkoholismu.

vyrábí

Nejlepší šumivé bonbony limonádové a zázvorové pivo „Gambrinus“

První česká akc. společnost továren na oriental. cukrovinky a čokoladu na Král. Vinohradech.

Vlastní výroba.
Obrovský výběr hotového nábytku.
Založeno 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní
firmy
Bohumil Mayer
nabízí se
k zařizování bytů, hotelů atd.
v nejlevnějších cenách.

Vlastní výroba.
Obrovský výběr hotového nábytku.
Založeno 1847.

V Praze-II., Štěpánská ul. č. 629.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 322. a 323.: Básně Ossianovy. Přeložil Jos. Baudis. Za 40 hal. Čís. 324.—326.: Cervantesovy novely. (Poučných povídek řada druhá.) Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Repertoir českých divadel. Sv. 108.: Očista. Drama o jednom jednání. Napsala A. H. Horáková. Za 60 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 5.: Vznik a význam snů ve zdraví i chorobě. Napsal dr. Ant. Wiesner. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Přítel domoviny. Seš. 19.—21.: Tichý život. Napsala Vlasta Pittnerová. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Čítárna Švandy Dudáka. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. XXII. seš. 3. až 5.: Nestřežené chvilky. Karikatury a studie. Napsal Fa Presto. Nakl. Fr. Topič v Praze.

Paleček. Sborník humoru z cizích luhův. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. III. seš. 3.—5.: Povídky a humoresky. Napsal Ant. Čechov, přeložil Karel Kysela. Nakl. týž.

Ochotnické divadlo. Rediguje Otto Faster. Sv. 200.: Hraběnka Sara. Hra o 5 jednáních. Napsal Georges Ohnet, přeložila O. Fastrová. Za 1 kor. Sv. 201.: Kamenný ideál. Náladová hra o 3 dějstvích. Napsal Josef Lukavský. Labutí píseň. Dramatická scéna. Napsal Ant. Čechov, přeložil dr. B. Prusík. Za 60 hal. Nakl. M. Knapp v Karlíně.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 20. a 21. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XXI.: Léčení vodou. Širší veřejnosti objasňuje dr. Vojt. Mrázek. Za 1 kor. 50 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Z přírody. Řada populárních článků přírodovědeckých. Napsal prof. dr. Vilém Kurz. Za 1 kor. 60 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 51.—53. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 10. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren. Nákladem L. Srba v Praze.

Pius hrabě d'Avernas, věrný následovník sv. Aloisa. Podává Fr. Janovský. Za 40 hal. Nákl. Cyrillo-Methodějského knihkupectví v Praze.

Stará báje. Pověst z IX. století. Napsal Jos. Ig. Kraszewski, přeložil Jos. Koněrza. Illustroval E Andriolli. Seš. 6.—8. Po 48 hal. Nakl. F. Šimáček.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 9. a 10. Sešit po 60 hal. Nakl. J. Otto.

Tři mušketýři. Román Alex. Dumasa, přeložil Jar. Vrchlický. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 31. Za 25 h. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Dělníci moře. Román Viktora Huga, přeložil F. V. Krejčí. Za 5 kor. 60 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Život a příběhy Mikuláše Nicklebyho. Napsal Charles Dickens, přeložila M. Charbuská. Díl I. seš. 6. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Hrdina dne. Román od Yvetty Guilbertovy. Illustroval K. Rélink. Seš. 13. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Animismus a spiritismus. Napsal A. N. Axakov, přeložil Ant. Koudelka. Za 6 kor. 40 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Besedy mládeže. Sv. 357.: Pod jabloní. Povídky a verše od E. Musila Daňkovského. Za 80 hal. Nakl. M. Knapp.

Sbírka nových a časových kupletů, dvojzpěvů a solových výstupů. Čís. 74.: Malíř na cestách. Zázrak na hradě. Za 20 hal. Nakl. M. Knapp.

Žertovné divadelní hry. Sv. 175. Za 20 hal. Nakl. týž.

Pokladnice praktických vědomostí pro život. Sv. 16.: Psi, chov jejich, cvik a nemoci. Za 20 hal. Nakl. týž.

Krausův průvodce po elektrické dráze z Tábora do Bechyně. Upravil F. D. Zenkl. S 13 obrázky a mapou. Za 40 hal. Nakl. V. Kraus v Táboře.

Letní sídla na pomezí národnostním v území Národní jednoty severočeské. Za 30 hal. Nákl. vlastním.

Zpráva pokračovací školy průmyslové na Král. Vinohradech za školní rok 1902—1903. Podává řed. Em. Janáček.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 8.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 465.—466. (R—Rakousko.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Hrady a zámky české. Popisuje Aug. Sedláček. Illustrují bratří Liebscherové a V. Král z Dobré Vody. Dílu XIII. seš. 13. Za 1 kor. 30 hal. Nakl. Fr. Šimáček v Praze.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 20. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Babička od Boženy Němcové. Jubilejní vydání. S illustracemi A. Kašpara. Seš. 10. (Dokončení). Za 2 kor. 50 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Obrazy z Alp. 40 litografických reprodukcí dle olejových originálů, které maloval Jan Novopacký. Seš. 2.—4. Za 3 kor. Nakl. B. Kočí v Praze.

Česko-saské Švýcarsko. Reprodukce 12 pohledův od Aloisa Kalvody. Za 3 kor. 60 hal. Nakl. týž.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 138.: Cestou. Seš. po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 272.—275.: Potulky královny Mab. (Dokončení.) Duše — Mimosa. Sešit po 32 hal. Nakl. týž.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 14.—16. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Sebrané spisy zábavné Josefa Ehrenbergra. Sv. VII. seš. 71.—74. Sešit za 64 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé. Seš. 182. a 183.: Časové ohlasy. I. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 75.—78.: Přechody. Román. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 94. a 95.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIV. seš. 125. a 126.: Větší prósa. Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Dílu VIII. sešit 76.—79.: Anděl míru. I.—II. Knihy novell a povídek II. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu XII. seš. 97. a 98.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Spisy Julia Zeyera. Seš. 78.—80.: Poesie. Sešit po 40 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Bohumila Zahradníka Brodského. Lidové spisy. Sv. I. seš. 4.—6.: Obrázky vojenské. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba v Praze.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 95.—97.: Maloměstský apoštol. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Naše klenoty. Význačná díla českého písemnictví. Sv. I. Básně Rudolfa Mayera. Za 80 hal. Nákl. družstva Máje v Praze.

Slovník staročeský. Napsal Jan Gebauer. Seš. 8. Za 4 kor. Nákl. České grafické společnosti Unie v Praze.

Mistr Jan Hus. Napsal dr. V. Flajšhans. Seš. 3.—7. Po 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 55. a 56. Sešit po 60 hal. Nakl. týž.

Velikáni našich dějin. Vypravuje dr. Jar. Kosina. Seš. 31.—35. Sešit po 25 hal. Nakl. týž.

K protinožcům. Píše Jos. Kořenský. Seš. 17. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Moje sny. (Pia desideria.) Napsal V. Mrštík. II. Za 4 kor. 80 hal. Nákl. družstva Máje v Praze.

Pernštýn a poříčí Svratky z Tišnova ku pramenům. Podává Jan Ev. Nečas. Přes 60 původních obrazů. Za 2 kor. Nákl. Jindřicha Slováka v Kroměříži.

Kostel sv. Bartoloměje v Luži. Napsal V. Vl. Jeníček. Se 4 obrázky. Nákl. spisovatelovým.

Amerika v pravém světle. Napsala J. Humpal-Zemanová. Za 1 kor. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 13.—15.: Literatura česká XIX. století. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Rakousko-uherská vyrovnání po roce 1878. Napsal JUDr. Frant. Fiedler. Seš. 14. a 15. Sešit za 40 hal. Nakl. J. Otto.

R. 1903. ČÍS. 8.

OSVĚTA

Karel Havlíček dle své korrespondence.

Dle nové sbírky dopisů

podává

Otakar Josek.

(Pokračování.)

Dříve nežli před okem čtenářovým rozvinu dlouhé pásmo útrap Havlíčkových (od r. 1848), nemohu smlčeti, že jsem se po uveřejnění prvního oddílu tohoto svého článku v Osvětě dověděl náhodou o zánovní kořisti dr. Quisa, totiž, že mimo nadání sehnal pro svou sbírku ještě některé listy dle data starší nad ty, které uvedl na počátku své publikace. Věda, že pořadatel vyhradil pro ně poslední sešit své sbírky, dosud neuveřejněný, užil jsem laskavého jeho dovolení, abych směl v tiskárně do nich nahlednouti a z nich citovati. Tím zároveň byl jsem nucen na chvíli porušiti chronologický postup, kterým celá má práce měla býti provedena; neboť jde mi o to, abych dodatkem vsunul do ní několik zajímavých podrobností o Havlíčkovi jakožto posluchači filosofie v Praze.

Podrobnosti ty vybírám z korrespondence našeho filosofa s Mořicem Příborským (z let 1839—1840), jenž byl r. 1839 rhetorem v Něm. Brodě a rok na to studoval (rovněž filosofii) ve Vídni. Z toho pramene vážím předně zprávu, že Havlíček již jako rhetor měl v Brodě jakousi studentskou lásku, kterou vzbudila v něm Eliška Rennerová (Elise Renner), dívka, jíž přátelé v listech svých dávají jmeno »Englische Renner« a překládají je do češtiny žertovně »anglický běhoun.« Snad tato láska byla na příčině, že se Havlíčkovi v Praze zprva nelíbilo, že by byl »raději studoval 4 léta v Brodě než rok tady.« Mimo to zvídáme, že býval v Praze jakýmsi patronem a rádcem Brodských rhetorův a objednával i zasílal jim svazečky Rubešových deklamovanek, jež tehda vycházely. (Z výtahu z dopisu Mor. Příborského z 25. neb 26./11. 1838.)

V lednu r. 1839 náš filosof chystaje se na zkoušky, líčí Příborskému své trampoty jazykem chatrným a pravopisem ještě chatrnějším, což by dnes studujícímu filosofie málo cti přineslo, ale při tehdejším způsobu vzdělávání mladé intelligence jest pochopitelno a omluvitelno. Narážeje na slova jedné slovanské písně, jichžto si již tou dobou všímal, naříká laškovně (cituji nynějším pravopisem): »Nebe se nad námi kalí, zkoušky jak hromobití na hoře Sinaj nad našimi hlavami se snášejí; Josef Ladislav Jandera co blesk nás obskakuje, František Exner co mocný lijavec mudrctví hojnost na nás sype, Karel Bořivoj Presl právě nyní o potvorách jednaje a hadů strašnou hrůzou nás obklopuje, a bych krátce vyřknul, ze všech končin neduhy na nás nešťastníci (!) se valí! Jediný pan Padlesák nás neopušťuje a v této kruté době nám neohrožené útěchy náboženství poskytuje. Zle, matičko, zle! Zkoušky máme zde!«

Jako novinku oznamuje, že dne 6. ledna »měli žákové práv skákačku na barvírce« (t. na Žofínském ostrově) a že »brzy budou taky lékaři skákat.« Ženské v Praze prý »tu vlastnost do sebe mají, že mermou mocí svět osiroběti chtějí, poněvač se (centuriatim) otravují.« — Zdá se, že Havlíček teprve asi v tuto dobu se probral k plnějšímu národnímu vědomí, ježto tvrdí, že »němčiny se zcela odřekl, a svatou, libozvučnou, mateřskou řeč uchopiv se vší chutí Čechem chci býti i řečí i skutky.« Z této příčiny odbíral Květy a četl pouze české knihy, »ačkoliv, jak z chyb proti pravopisu pozoruješ, toliko malou hrstku prospěchu sem učiniti mohl.« V Praze vychladla jeho láska k Elišce Rennerové a zůstávala toliko k rhetorům Německobrodským (zvláště i ke Kostkovi a Dlaskovi), jimž »(1000000000000000) 500 pozdravení vyřiď.« Na to (14/2 1839) Příborský vypisuje Havlíčkovi »rhetorský bál,« na němž prý i »anglický běhoun« se proháněl. Také »P. Václav Divok se studenty zůstal po bále, zpíval gaudeamus i tančil ‚Kegeltanz' a teprv v 7 hodin ráno s nimi domů se odebral.« V doušce připisuje Příborský: »Dnešního dne umřel Franz Patočka, s kterým ses jednou pral.«

Havlíček, pobyv o pololetních prázdninách v Brodě, příteli svému ozval se pak z Prahy až 16. března (1839). Bydle v domě Sixtů z Ottersdorfa (při ústí Celetné ulice do velkého Staroměstského rynku), zažil asi dosti studentské bídy. Neboť připomíná, že »málo a šeterně topíme.« Ráno prý snídá »povětří s česnekovou omáčkou a karfiolem, v poledne jdu, kam mě napadne, večer se supiruje doma.« Od Presla obdržev na vysvědčení jenom první třídu, byl tím nemálo překvapen. »Jako když statný, mladý hrdina zámecká vrata půldne chránivší a pak po kruté bitvě od líbezné dívky (kterou mínil že chrání) díky a ještě snad něco více obdržeti chtěje, nesměle vrata otvírá, tam asi *šestistyletou bábu* zočí: tak já sem stál, když sem Preslův Attest otevřel . . . I u čerta! tehdy primu z pilnosti a primu ze zástoje napsal, který sem celej rok ve škole a doma tento zástoj psal, 40 archů nacpaných sepsal a vydřel; i to sem hromoval, všechny neduhy svolával. Napadlo

mne však . . . že by to nějaká mejlka mohla být. V koleji běžím k druhému Havlíčkovi (jsme dva), který málo uměl a často také v koleji panu Preslovi utíkal, a ptám se, jakou klassi obdržel? »Eminenz, a sehr fleißig,« na to praví. Ihned jsem byl doma. Jdu k panu Preslovi, předložím mu věc před nos a on se na štěstí na mou zkoušku upamatoval, a že nám dvoum (sic) Havlíčkům klassy zmíchal, se přiznal.« — Rhetorům Brodským, kteří se chystali do Prahy na vysoké školy, nahání strachu před Preslem, který prý bude již v druhém běhu na hlavní vysvědčení též z přírodopisu známku psáti . . . »zas o nějaké dvě sta dvojek ve vysvědčeních více. Spíš, když od p. Presla husa přilítla, jenom vysvědčení se hodilo do Moldavy, aby husa byla ve svém živlu . . . Čím dál, vždycky hůř!«

Havlíček studoval i potom pilně, ač žertem tvrdí, že již »o padesát procent zchytral« a prací se zbytečně netrudí; vedle toho však také již tehda »na krásné dámy ostré dělal epigramy.« V létě (v červnu a v červenci 1839) dvakráte dopsal Příborskému (jak z výtahu z listu Příborského seznáváme) a radil se s ním o stavu kněžském, který si vyvoliti zamýšlel. A přítel vážně mu domlouvá, aby si věc dobře rozmyslil: »Halt bratře, to něco velkého, to se tak lehce zodpovídati nemůže. Ty se taky o Jesuitách (sic) moc vyptáváš, snad k nim chceš jíti?« I upozorňuje ho na těžké povinnosti řeholníka jesuitského a kteréhokoli kněze vůbec, ježto prý není nešťastnějšího člověka nad duchovního nehodného. Příborský i z Vídně korrespondoval (r. 1840) s Havlíčkem, a jak si tento přál, staral se mu tam o spisy Abrahama a Santa Clara (Ulricha Megerla † 1709), augustiniána a dvorního kazatele Vídeňského, jehožto promluvy oplývají šprýmovnými hříčkami slovními. Možná, že Havlíčkův humor čerpal tu a tam i z tohoto zřídla, nicméně jest i potom samorostlý a srší skoro vždy vtipy věcnými. Vyrážeje zprva při každé příležitosti z pouhé bujné, nezkrocené veselosti, znenáhla řídne a hořkne tou měrou, kterou přibývá trampot žurnalistovi v Praze i v Kutné Hoře a vypovězenci v Brixenu, ale zaniká úplně teprve až před samou smrtelnou mdlobou v lázních Šternberských.

Již na počátku bouřlivého roku 1848 bylo Havlíčkovi jako redaktoru Pražských Novin a Včely spolknouti mnohou hořkou pilulku. Oběma listům dařilo se po stránce hmotné dobře; první čtyři čísla obou musela býti podruhé vytištěna; na Noviny měl již tehdy přes 830 odběratelův a očekával, že hned v prvním čtvrtletí bude jich 1000 neb 950; ale policii nelíbil se směr, který si oblíbil redaktor. Byl od ní obviňován, že prý z mezí mu ustanovených a povolených najednou (t. hlavně článkem »Náš pokrok«) vykročil, »že jsem oznámil úvodní články (leitende Artikel) a že chci prý lid v politice cvičiti.« Byl totiž slíbil, že vedle věcí domácích bude si všímati také zpráv zahraničných a že bude po celý rok 1848 uveřejňovati pod čarou rozpravy historické, zeměpisné, statistické a p., aby prohloubil jimi politické vzdělání svých čtenářů. Obviněný hledal ochrany P a l a c k é h o, když tento

spolu se Šafaříkem prodléval ve Vídni, aby se účastnili slavnostního zahájení císařské akademie věd jakožto její členové. I prosil svého příznivce (listem z 25. ledna t. r.), »byste se ráčili věci mé (vlastně novin) na příležitém místě ve Vídni ujmouti,« obávaje se, že buď bude redakce zbaven, aneb tak v ní obmezen, že »bych si raději sám redakci odložiti přál. Já aspoň jsem přesvědčen, že tím spůsobem, jakým noviny vedu, lépe posloužím spravedlivým interessům vlády a domu Rakouského, než celá policie, která si věru zbytečně starosti přidělává« (str. 615—617). Nicméně uznal konečně za dobré zaraziti si nový, samostatný list, když únorová revoluce Pařížská vyburcovala z klidu i národy soustátí rakouského a také u nás mezi Čechy i Němci zavládl překotný, politický ruch. Havlíčkovy Národní Noviny, jichž 1. číslo vyšlo 1. dubna t. r., staly se ozvukem českých snah a řídily směr celého hnutí. Redaktor horlivě obcuje schůzím Národního výboru Svornosti i Slovanské Lípy, nepřestával v svých Novinách brojiti proti volbám do Frankfurtského parlamentu a agitovati pro Slovanský sjezd, při němž byl pak i zapisovatelem a obhájcem návrhů Štúrových. (Srovn. dr. Zd. Tobolkův »Slovanský sjezd v Praze r. 1848«, str. 111—112.) Pohříchu svatodušními bouřemi sjezd rozplašen a na Prahu uvalen stav obležení. Za něho zatčen i Havlíček, když se v Novinách ujímal národních gard, které za to, že táhly bombardované Praze na pomoc, vyšetřovány pro spiknutí,[1]) ale zvolen byv za poslance do ústavodárného sněmu Vídeňského v 5 okresech venkovských, ponechal si okres Humpolecký a propuštěn po 5denní vazbě.

Sám zpravuje Frant. Ludv. Krajníka (12. července 1848), z jaké příčiny tak záhy propuštěn. »Privátně Vám musím doložiti, že mne dnes Thun a Windischgrätz *museli* pustit, neboť se na ně ze všech stran doráželo« (zejmena od voličů Humpoleckých). »Praha držela se tentokrát výborně, zvláště purkmistr. Ti chlapíci ale dostali nejvíce strach z Vídeňského sněmu, zvláště proto, že jsem na tolika místech vyvolen byl, a že tedy na těch ostatních místech, kde se poděkuji, znova musí voliti. Kdyby mne ale déle byli drželi, museli by za to sněmu odpovídat, že se proto volení opozdilo. Já ale ovšem je teprve ve Vídni jak náleží obžaluji a mám proti nim zcela jistou výhru, tak že notně zahanbeni budou.«[2])

Ve Vídni Havlíček stál věrně po boku Riegra a Palackého a jako tito popudiv proti sobě vztek tamní chátry, za říjnové její hrůzovlády spasil se útěkem do Čech.

Jako Havlíček, byl zatčen v Praze i známý advokát dr. Ad. Pinkas a jeho syn Hippolyt (Soběslav), ale na zakročení dr. Gablera u Lva Thuna a Windischgraetze dostali se záhy zase na svobodu. Dr. Pinkas byl členem první deputace, kterou Svatovácslavská schůze vypravila (19. března) do Vídně, údem Národ-

[1]) Kar. Tůma: »Karel Havlíček Borovský« str. 200.
[2]) Z Quisovy »Korrespondence H. B.« již vytištěné, ale ještě nevydané.

ního výboru i Pražského zastupitelstva obecního a zvolen rovněž za poslance do ústavodárného sněmu. Prodléval v červenci spolu se synem v Karlových Varech, znechutiv si Prahu a nechtěl — jak psal Havlíčkovi (19. července 1848) — vkročiti do ní, »dokud jest v stavu obležení, poněvadž kanony a pumy by mne příliš zarmoutily« (str. 478). Do Vídně (a pak do Kroměříže) provázel jej syn Hippolyt, který jsa malířem kreslíval pro Havlíčkova Šotka (týdenní humoristicko-satirickou přílohu k Národním Novinám) rozličné karikatury hlavně z ovzduší říšského sněmu, jako na př. karikaturu Ludv. Löhnera, (nejzuřivějšího levičáka a horlivce pro Frankfurt, poslance tehdy za Žatec), Neuwalla, Selingra a j. Hippolyt dobíral si i nový studentský kroj, jejž po prvé spatřil na dr. Kolenatém, přibylém do Vídně, a jejž popisuje takto: »Klobouk se nám zdál podobný hrnci, tak zvanému ušáku, smutné šedivé péro na něm pak ocasu nočních motýlů (chci říci Nachtfalter); patrony na prsou varhanám neb Panovým píšťalám, na které si student může zahrát, máli na stráži dlouhou chvíli, a podle reglementu ukrutně zahnutá šavle — srpu (str. 596—601).« Ještě r. 1854, když byl na cestě do Paříže, zaslal Hippolyt Havlíčkovi, tehdy již v Tyrolsku internovanému, přátelský list z Bonnu (str. 605—607).

S Pinkasem starším i mladším obcoval Havlíček i za zasedání sněmu v Kroměříži, ale pobyl tam na krátko a složil poslanecký mandát, aby se mohl zcela věnovati svým Novinám, za jeho nepřítomnosti pokleslým, a brániti v Praze rostoucímu vlivu strany výstřední. Pozoruhodný jest poměr jeho a staršího Pinkasa k Palackému. Advokát, jsa více liberál a centralista než federalista, českého historiografa sice osobně si vážil, ale (jak uslyšíme) politické jeho názory měl — za nepolitické.

Naproti tomu Havlíček (jak rovněž z nejspolehlivějších úst později zvíme) ve všech podstatných kusech s Palackým se shodoval a vyžádal si od něho pro Národní Noviny druhý (opravený a doplněný) návrh ústavy rázu federalistického, určený pro ústavní výbor v Kroměříži (a od tohoto pak německou většinou zamítnutý). Přálť si ten návrh míti, »abych zde mohl tímto zajímavým článkem jednu nerozumnou a zlomyslnou stranu« (míně krajní a nejkrajnější radikály) »pod nohy udeřiti, která zde (v Praze) v temnostech hledí nejen Vašnost, nýbrž i všechny poslance o důvěru národa přivésti.« (Z listu k Palackému z 25. února 1849). Brzy potom říšský sněm Kroměřížský rozpuštěn a vyhlášena ústava oktrojovaná, kterou Havlíček v Národních Novinách tak ostře posuzoval, že pohnán před porotu a toliko výbornou svou apologii od uvěznění zachráněn (13. dubna 1849). — Nicméně reakce opětným zavedením obleženosti (10. května 1849) jsouc podporována, vždy směleji vztyčovala svou hlavu.

Jest význačné, jak tou dobou posuzována činnost redaktora Národních Novin. Božena Němcová zasílajíc mu dopis svého manžela (10. srpna 1849 — kterým stěžuje si do germanisačních choutek kněží Nymburských), dopis umírněný, vědouc již, »že

nerad přiimáte takové články, proti kněžím psané, a to z dobrých příčin«, vypráví, jakou bezděky vyslechla kritiku před podobiznou Havlíčkovou v Praze »u Hoffmana vyvěšenou«. Řemeslník a sedlák ho velebil, důstojníci a dva páni, »kterým se sedmašedesátka na čele svítila,« přáli mu výprasku, ba šibenice. A také na venku dálo se podobně: »jedni Vás a Vaše noviny do nebe vychvalují, druzí do pekla horoucího zatracují« (str. 411—415). Zatím již 9. června 1849 vojenské velitelství zakázalo vydávati Národní Noviny [1]) a proto jejich redaktor odjel do Vídně k ministru Bachovi, aby si vymohl zrušení toho zákazu (13. a 14. června). O tom, jak pochodil, zpravuje Palackého, který se starším i mladším Pinkasem meškali tehdy v Karlových Varech (dne 17. června 1849): »Byl jsem velmi dobře přijat a po $^3/_4$ hod. rozhovoru, ve kterém jsem jak říkáme neměl lístek před ústy, radil mi p. Bach, abych své trochu ostré Promemoria předělal a (jak mi radil), abych v tom novém neopominul podotknout, že chci budoucně stát na basi oktrojované ústavy a větší mírnosti vůbec . . . Napsal jsem tedy jiné promemoria, ale nedal jsem do něho zase nic o oktrojované ústavě a o svém pokání a šel jsem k p. Bachovi ve čtvrtek ráno do jeho bytu. Tam jsme měli velmi zajímavou rozmluvu« (— o té asi Havlíček pak za krátkého pobytu v Karlových Varech svým přátelům i ústní zprávu podal — [2]), »ve které jsem ale já urputně na svém stál, tak že p. Bach upustil, vida, že s českou hlavou nic není . . . Dnes ráno byl Brauner u Bacha a vyzvěděl, že již do Prahy šlo stranu té věci a že Noviny budou opět vycházet« (str. 623—624).

Pinkas ve svém ústraní diví se každému, kdo té doby v Praze zůstává, neboť prý tam »nyní hlupství, pomluva a šosáctví vládnou;« jmenovitě pak neustává se horšiti na nedůstojné chování Pražského zastupitelstva obecního a jeho hlavy, purkmistra Vaňky, z něhož se vyklubal »servilní Müller secundus, bídný nástroj, plaz, slaboch« vůči ministrům, »ego autem censeo Vankum esse delendum« (str. 497). Podobně zlobí se na klepy roztrušované o Riegrovi (jenž tehdy dlel v Paříži), jako by byl hlavním strůjcem povstání v Drážďanech (v květnu 1849), že prý tam bojoval na barikádách, že tam uvězněn, dále, že prý byl účastníkem revolučního pokusu v Paříži (13. června 1849), že jest z Paříže vypověděn, že bude naň vydán zatykač atd. Havlíček sám, aby ochránil Riegra, uveřejnil tyto klepy v svých Novinách a ukazoval na jejich nesmyslnost, aby snad vláda jim neuvěřila a nedopustila se přehmatu zatknutím nevinně osočovaného muže. Konečně stýská si Pinkas do pomluv o své osobě, jako by prý byl chtěl svým návrhem z 8. ledna 1849 v Kroměříži — on demokrat! — vydělati si úřad ministerský (13. srpna 1849, str. 495—499). — Když bývalí spolubojovníci Havlíčkovi rozprchli

[1]) Pro článek »Šlechta a Slované« (K. Tůma: »K. Havlíček Borovský« str. 302—305.

[2]) Srovnej list Pinkasův Havlíčkovi z 19 června 1849 (str. 483—484), kde na schůzi v Karlových Varech zván i Vojt. Deym.

se z Prahy, tím více příčin k stížnostem měl on, jenž vytrval tam, skoro samojediný; cítil se tam, jak píše Pinkasovi (str. 505—507) »jako Robinson Crusoe a musil téměř sám celé břímě bráti na svůj hřbet.« Proto přál si, aby aspoň Rieger navrátil se zase do Prahy. A rány dopadaly na redaktora vždy hustěji. Koncem srpna t. r. odsoudil jej vojenský soud na Hračanech pro 4 články v Národních Novinách (hlavně však pro dva: o obležení Pražském a o illuminaci v hlavním městě) na 14 dní do vězení k profousovi. Odseděl si ten trest »v tom samém pokojíku na zámecké strážnici od vchodu na pravé straně,« kde kdysi vězněni byli oba Pinkasové.

Na tuto zprávu lituje ho »Podmostský« (pseudonym staršího Pinkasa), že trpí jako »spasitel Kristus pro svobodu národu českého i německého« (str. 523), a znova durdí se na klevetáře, kteří špiní jeho (Pinkasovu) i Riegrovu pověst. O něm prý nestoudně roztrušují, jako by byl s Trojanem, Fastrem a jinými údy někdejší deputace, Svatováclavským výborem do Vídně vypravené, zpronevěřili peníze sebrané výborem na všeobecné potřeby vůbec a zaopatřování práce zvláště, ba že prý již se proto zastřelil; toho času odňala mu vysoká šlechta právní zastupování (str. 530). Proti Riegrovi kují prý úklady hlavně Poláci a Maďaři. »Patrno, že perfidní Poláci dávají zúmyslně Riegrovi figurovati v listině« (podepsané prý 18. května 1849 v Paříži u knížete Ad. Czartoryjského i některými Maďary a Poláky s usnesením, aby dynastie Habsburská byla svržena a Rakousko přeměnilo se v stát federativní), »aby namluvili lidem, že Češi změnili politiku, jež chce míti Rakousko; aby jim namluvili, že Češi baží po vzpouře a povstání, i aby jim namluvili, že za Riegrem stojí národ! Ale že vše to jest nepravdivé, víte, milý příteli, tak dobře jako já; my známe Riegra lépe, než jeho nepřátelé a víme, že domáhá se důsledně zájmů svého národa« (str. 535—536). Také prý Rieger již Pinkasovi psal (21. září 1849), že jest »úplně kliden a halí se v roucho své nepochybné neviny; doufám, že jakmile bude zrušen stav obležení, bude se moci bez závady navrátiti, aby s námi čelil hanebným těm pomluvám, kterými nás zasypávají« (str. 544); o totéž přičiní se i Palacký ve Vídni (str. 543).

Byl to poslední dopis, který »Podmostský« zaslal Havlíčkovi ještě do Prahy (28. září 1849). Vánoční potom článek Palackého »O centralisaci a národní rovnoprávnosti«, uveřejněný v Národních Novinách a Havlíčkem hájený, měl v zápětí zastavení tohoto listu v Praze rozkazem velícího generála Khevenhüllera ze dne 19. ledna 1850. Redaktoru nezbývalo než někde mimo Prahu hledati tiskárnu pro nový list. Po některých marných pokusech v Brně, ve Vídni, v Chrudimi a Litomyšli poštěstilo se mu posléze s mnohými nesnázemi a hmotnými obětmi zaraziti v Kutné Hoře »Slovana«, který vycházel pak dvakrát týdně. Tam přestěhoval se Havlíček z Prahy koncem dubna 1850, ale hned první číslo nového listu (8. května) mu zabaveno, a později zakázána Slovanu Praha, Král. Hradec, Josefov a Terezín.

Přes to humor Havlíčkův stále ještě vytryskoval. Pozvav Pražského svaka svého Frant. J a r o š e a jeho rodinu na vánoční svátky do Kutné Hory, nemůže se jich dočkati. I domlouvá jim: »Pro Krista Pána co děláte! Dnes je již neděle ráno 9 hodin dne 22. a o Vás není posud ani počichu . . . Klejeme pořád a Julie již řekla: *Ti Jarošovi, to jsou všiváci!* (Všiváci jest familiarní význam užívaný v redakci Slovana jakožto titul redakce Víd. Den.) Měli jsme to již tak krásně naštemováno, že v pondělí ráno přijedete a přítomni budete porážce prasete — teď věru nevím, uhlídáte-li tuto tragickou scenu, neboť kromě pondělka nedá se již prase zabít jiný den! . . Ryby máme již, výborné zrcadlové kapříky atd. Jestli nepřijedete v pondělí, zejtra ráno, do Kolína, ať Vás čert vezme! Jestli ale dokonce nepřijedete, již ani čertovi za to nestojíte, aby Vás vzal.« A na druhém listě téhož dopisu čteme »Program na svěcení Vánoce v Kutné Hoře r. 1850 na předměstí Kolmarku v baště Ruthard. Dne 23., to jest v pondělí ráno, očekává H. B. v Kolíně na nádraží Pražany a po skončených řečích vítacích a odpovědi odebírá se celý oršák přes Kaňk do Kutné Hory. Před sídlem v baště Ruthardově očekává je řezník s prasetem oblečeným do sváteční uniformy s kordem. Řadu a špalír tvoří kačeny a slepice živé a krocan s džokem (t. Havlíčkovým psem) u samých dveří čekají. Na dané znamení prohlásí se prase do obležení a uzná se nad ním podle práva — z čehož povstanou jitrnice a jelita. *První den*, to jest pondělí, zabývají se vážení hosté jen s tímto prasetem a se vším tím, což s ním organicky jest spojeno. Vědro piva jako říšská rada ve sklepě čeká na tu radostnou dobu, až se z něho počne točiti všeliká moudrost. *Druhý den* štědrý večer věnován jest postu a pokání nad zabitým prasetem, pročež se žádné teplokrevné maso požívati nebude, nýbrž jenom ryby, hlemýždě, kačeny, husy a jiná vodní drůbež. Noc mezi prvním a druhým spí se tak těsně, že jeden host zase z druhého všecko vytlačí, co zbytečného snědl, což se na jitrnice a na vepřoviny sluší. Noc od štědrého večera na Hod boží nespí se, nýbrž hraje se (sic!) taroky, dáma, šach, lurč, mlejnek a černý petr. *Třetí den*, v němž panuje planeta krocan. *Čtvrtého dne* zabije se všechna drůbež, vyprázdní se všechny sklepy, půdy, komíny, almary, hrnce, sudy, flašky atd., načež se páni hosté z domu vyhodí.« [1])

Dle těchto řádků zdálo by se, jakoby Havlíček měl v novém působišti na růžích ustláno, a zatím hořkosti jeho naopak množily se den co den, zvláště po vydání K u t n o h o r s k ý c h e p i š t o l, které proti němu popudily i vysoké duchovenstvo; pykal pak později v Brixenu, jak pravděpodobno, spíše jako autor Epištol než jako redaktor Slovana. (Srovn. Quisovu pozn. str. 563). Vláda marně proti němu bojujíc Vídeňským Denníkem a marně snažíc se nebezpečného publicistu zakoupiti, obrala si konečně jiný prostředek — nařízení z 6. července 1851, kterým osobila si

[1]) Z Quisovy »Koresp. H. B.« již tištěné, ale ještě nevydané.

právo novinám udíleti výstrahy a po případě vydávání jich zapovídati. Havlíček utrživ si (9. srpna 1851) výstrahu již druhou, sám dobrovolně umínil si Slovana zastaviti. O dovršující se míře jeho strastí svědčí list (z 27. dubna 1851) zaslaný z Hory Palackému. Havlíček, vysoce si váže slavného historika i politika, věnoval mu »největší část svých úvodních článků z Národních Novin 1848, 1849, 1850 ve zvláštní knize pod názvem »Duch Národních Novin«, prose ho, aby tuto dedikaci přijal — »z mé strany dar Danajský: přece však myslím, že Vašnost dávno již a několikráte překročiti jste ráčil Rubikon mezi přízní a nepřízní panujících nyní knížat světských, a že tedy tato kapka již nepřeplní moře nenávisti jejich . . . Ostatně se mi zde vede tak dobře, jak se nyní může vésti žurnalistovi opposičnímu, každý týden jednou mi konfiskují číslo, někdy je soud zase vydá, někdy se vede proces, kterých nyní proti mně pět běží, a sice dva před porotou. Dne 1. Máje tento čtvrtek budu zde stát před veřejným soudem (okresním sborovým) pro formální přestupek, a včera mi právě zase konfiskovali svazek, tentokrát zcela nestydatě.« Postěžovav si na terrorism, kterému podléhají i soudcové, a pochlubiv si, že přes vše pronásledování všech, kteří Slovana čítají, má asi 2000 odběratelů, dodává: »Vyloučení z Prahy mne ze všech vládních ran až posud nejvíc mrzí.« (Str. 626—630.)

Ještě více hořekuje na své již nesnesitelné postavení v listě k Palackému (ze dne 4. července 1851), když tento dlel v Šternberských lázních. Osoby na vládě závislé stíhány jsou denunciací. »Neboť kdo z nich by jen se mnou mluvil, udá se, a jest v nebezpečí; nedávno odvezli jednoho pens. setníka (Wittichа) z té příčiny odsud do pevnosti. — Vedu zde tedy život nesmírně smutný; k tomu ještě moje žena za příčinou své nemoci jest již přes pět neděl u svých rodičů i s mou Zdenkou, tak že jsem zde v pravém smyslu jen sám.« (Str. 633.) Vyčítaje důvody, pro které chtěj nechtěj musí zastaviti Slovana a maje zakázaný pobyt v Praze, přemýšlel »všelijak nad novým plánem svého života, kterak by se totiž s přiměřenou literární činností také spojiti dala moje privátní existence . . . chci si totiž nějaký větší dvůr pronajmouti a oekonomií se živiti. Mám tolik vlastního jmění, abych mohl nějaký takový nájem podniknouti a rozumím také tak dalece hospodářství, abych je mohl s prospěchem provozovati. Ostatně jest můj tchán« (t. lesní Sýkora) »velmi dobrý a zkušený oekonom a bude mi k ruce, kde bych toho potřeboval. Takovým způsobem najdu caeteris paribus nejvíce svobodného času k studiím a literárním pracím, neboť ráčíte nahlížeti, že v nynějších okolnostech živiti se poctivým způsobem literárními pracemi s rodinou, třeba jen malou, jest věc skoro nemožná.« Povšimnutí zasluhuje i charakteristický dodatek tohoto listu: »Já ale myslím, že nyní jest doba, kde bych mohl více prospěti jinou literární činností nežli žurnalistickou a obávám se také, že by při mé, vždy více vzrůstající omrzelosti časopis můj konečně nejbídnější smrtí sešel, totiž *nedostatečností* vlastní, vnitřnou.« (Str. 634—635.)

V týž čas dopisoval i Františku Kavánovi (vychovateli v domě hrab. Jindř. Chotka a učiteli hudby) a líče pronásledování Slovana i předvídaje brzký jeho zánik, žádal ho za přímluvu u Chotka, aby mu pronajal některý ze svých dvorů, třeba i na jmeno tchána Sýkory. Ježto prý do Prahy nesmí, míní zůstati na venkově a »vložiti se na oekonomii, a sice proto, poněvadž k tomu nejvíce lásky mám, a také při svých literárních pracích nejlépe oekonomii za postranní práci i vyražení spolu užívati mohu, nejvíce ale proto, abych odkázán nebyl živiti se pouze literaturou« (str. 450). Byloť úmyslem Havlíčkovým »opustiti žurnalistiku a chopiti se belletristiky a historie v stejném směru jako posud« (str. 449). »Pokavad něco podobného nenajdu, nebude má mysl spokojená: já musím mít něco k reformování, když ne lidi, aspoň dobytek.« Ale nájem dvora nedařil se mu nikde: ani u hrab. Chotka, ani u hrab. Hanuše Kolovrata Krakovského, ani na Ronovsku, ani na Pohledsku, kde byl prostředníkem bratr jeho František (str. 438—439); všude ovládal proti němu předsudek jako proti »buřičovi« (viz Quisův o tom soud str. 446 [1]). Všaktě sám naznačuje (Kavánovi str. 457), proč se mu tyto záměry hatily: »Pro mne jest nesmírně těžko vyvésti svůj úmysl a pachtovati někde nějaký dvůr: jsou všechny v rukou aristokratie a ti ubozí lidé mne drží zrovna za čerta. Již na dvou místech, kde se *skutečně* pachtovati chtělo a kde jsem se hlásil, řeklo se výslovně, že *mně* prý pod žádnou výminkou!! Kdybych byl v rocích 1848 až 1851 tak smýšlel, jako tito lidé si mne představují, a kdybych byl býval tak sobecký agitator, jak oni myslí: věru že bych nyní si mohl svůj vlastní řádný statek koupiti a nebylo by mi zapotřebí slyšeti od nich takové sprosté řeči.«

Palacký nejen »se zvláštním potěšením« dedikaci »Ducha Národních Novin« přijal, nýbrž i jasně prohlásil (2. května 1851), že směr Slovana celkem schvaluje. »Třebas bych já ne ve všech punktech podrobnýchoučastnil se Vašeho mínění, však *ve věcech podstatných* víte dobře, že smýšlíme *stejně*; jsouce svobodomyslni, jsme také snášeliví, protože nežádáme svobody jen pro sebe sami (t. j. panství), ale pro jiné tak jako pro nás . . . Přál bych, abyste setrval, pokud možná; ubohý národ potřebuje toho.« — Ale Havlíček, jak již ukázáno, byl nezvratně o tom přesvědčen, že Slovana udržeti nelze. Nešlo mu o »útěk«, nýbrž o to, »neníli lépe roztlučenou již od nepřátel baštu opustiti a jiným způsobem vydatnějším bojovati. Za takovou roztlučenou baštu musíme ale již nyní považovati žurnalistiku.« (Z listu k Palackému z 21. července 1851 str. 639.) A nový list zaslal Palackému již — — z Brixenu. V poslední den říjnový odstěhoval se totiž do Něm. Brodu, avšak musel pak odtud znova zajeti před porotu do Kutné

[1]) I otci Svatopluka Čecha Havlíček dopsal 19. července 1851), aby mu nějaký dvůr k nájmu doporučil (Svatopluka Čecha »Vzpomínky z cest a života« II. str. 172—173).

Hory, obžalován byv pro články »Proč jsem občanem?« a »Správa záležitostí obecních.« I prosil dr. Josefa Friče, aby ho před soudem hájil, poroučeje se »co mnohonásobný zločinec a přečinec do Vašnostiny lásky, abyste mne račil ze všech mých politických hříchů vyprati co bílého beránka.« Zároveň žádal Petra Milosl. Veselského, aby mu opatřil byt v hostinci »u černého koně,« »bych při svém příjezdu dne 11. listopadu večer měl pokoj pro sebe i svého obhájce připraven takový, kam nikdo přístupu nemá, bych tam nikým vyrušován nebyl. Vás i svých důvěrných přátel téhož dne viděti ani s nimi mluviti si nepřeji. Káže tomu obezřetnost a nechci ani Vám, ani jim, ni sobě zbytečných nepříjemností připraviti; mějte však na vše pozor a zvláště hleďte na smýšlení těch, kteří mne souditi mají. Vám pak zvláště za úkol ukládám sepisovati průběh přelíčení do možné podrobnosti: a toto přátelství mi dojista prokážete.«[1]) Obhájiv slavně svou nevinu (dne 12. listopadu 1851), hodlal pak »ve vší tichosti seděti mezi knihami a těšil se skutečně po tak nepokojných rocích na nějakou dobu tichého studování,« — když z nenadání v noci z 15. na 16. prosinec byl zatknut a rychle odvezen do Tyrol. (Str. 640—646.)

»V pláči rodiny své, matky, sestry, ženy atd. (neboť nevěřily slovům tohoto tajnostného rozkazu, nýbrž obávaly se něčeho horšího)« vykonal onu osudnou cestu, ač ne bez komických příhod, kterou tak dojemně vylíčil jak v známém listě Palackému (z 23. prosince 1851) tak i ve svých »Tyrolských elegiích.« S největší šetrností zpravoval z Brixenu i choť svou o této jízdě (22. prosince). Tlumenému jeho rozčilení připsati sluší některé nesprávnosti jazykové i pravopisné mezi řádky, kterými snažil se ji ukonejšiti, ač sám nejvíce útěchy potřeboval. »Ty ale si z toho nic nedělej a buď dobré mysli, já doufám, že to dlouho trvat nebude. Oni se jenom ukrutně bojí, že bychom jim mohli něco províst. Snad bude nejlíp, abys jela do Prahy k Jarošov*um*« (t. k svaku Havlíčkovu) »a tam tu zimu ztrávila, bude ti veseleji než v Brodě. Já sice mám, jak myslím, povoleno vzíti vás sem k sobě a tuším by vás sem dovezli na státní outraty, ale nyní v zimě není ani pom*i*slení, abys tu cestu dělala, mohla bys z toho míti smrt« ... Nejteskněji se mu asi svíralo srdce, když vzpomínal své dcerušky: »Chudinka Zdenčička bude se snad po mně často ptát, a mně chtít navšt*i*vit! Co je platno, oni jsou páni!« (Str. 471—472.) A list Palackému končí těmito slovy: »Tolik o události. Co dále nevím; úmysl můj jest mlčeti, nastavit záda a trpět. Prosit neb domlouvat se nehodlám ani protestovat a odvolávat se: bylo by to dílem nadarmo, dílem proti mému srdci. Myslím sobě: Nevědí co činí ... Zdá se již, že určen jsem k tomu, abych dostával políčky per procur. za ostatní.« (Str. 645—646.)

Jestliže pak co svědčí o mravní výsosti našeho historiografa, je to list jeho k vězni Brixenskému z 28. ledna 1852, list, který stojí za to, aby znovu a znovu byl citován: »Nehněvejte se, milý

---

[1]) Z Quisovy »Korresp. H. B.« tištěné, ale ještě nevydané.

příteli! že tak pozdě ve vyhnanství svém ode mne psaní dostáváte. Já již ode dvaceti let, co jsem zkusil, kterak s mou korrespondencí na poště se nakládá, znechutil jsem si všecko dopisování vůbec, a již nejednou, měv co jednati, raději sám na cestu sem se vydal, nežli bych bral útočiště ku psaní. Tak i přítomných několik řádkův, jakkoli se opozdili, jsou vždy ještě první, kteréž v běhu r. 1852 na poštu dávám. Vykládám pak to jen z té příčiny, abyste z dlouhého mlčení mého nevyvodil lichých domyslův, jakobych se byl změnil anebo obával se hlásiti k Vám starou svou srdečností. Vždyť jakožto mučedlník národnosti naší máte nyní ještě větší právo na soucity vlastencův, nežli pokud Vám štěstí hovělo ... Historie tomu věru diviti se bude, že my, kteří zachovali jsme samojediní říši a vládu v době té, když ode vší jiné pomoci na světě opuštěna byla, nyní pronásledováni sme a nenáviděni, zvláště od těch, kterým sme pomáhali. R. 1848 vyhlášeni sme byli před světem za reakcionáře, nyní, ačkoli nemluvíme svobodněji nežli tehdáž, slujeme revolucionáři a velezrádcové. Celá šlechta česká z pouhé hlouposti octla se v podivné infatuaci proti národu českému vůbec. Vidíme to při sbírkách na divadlo naše: kdokoli z nich by k nám přiblížiti se chtěl, byl by vyobcován z prostředka jejich. Arci, oni nečtou než ty nejhanebnější německé listy, a není lži tak nestydaté a nesmyslné na nás, aby jí rádi nevěřili ... Těšilo mne, když sem ze psaní Vašeho poznal, že neklesáte na duchu; proto doufám, že užijete doby té ku provedení díla, kteréžto již dávno ste zamýšlel, t. j. spisu nějakého belletristického, ve kterém by život národu našeho se zrcadlil ... Jediný Walter Scott více by nám nyní prospěl, nežli pět Žižkův, jelikož by tito ani co činiti neměli, ana mysl národu v kalu všednosti se brodí. A mním, že nikdo z našincův není tak spůsoben, jako Vy, uhodnouti do pravé žíly národnosti naší tak, aby jevila se v Europě vlastním a osobicím rázem svým ... Manželka Vaše navštívila onehdy rodinu mou v mém doma nebytí, a já jí proto ještě ani neviděl; mohu Vám ale říci, že chování její všude chvály dochází, ačkoli ona v tichu skromně se drží. Od mých domácích mám Vám vzkázati mnoho srdečností; čím více strádáte, tím větší nabýváte přízně«. (Str. 646--649.) (Dokončení.)

Vojtěch Hynais.

Z četných dosud vydaných publikací o českém umění a českých umělcích zasluhuje kniha nákladem Unie Hynaisovi věnovaná plnou měrou názvu díla aristokratického, neboť zdá se, jako by noblessa umění Hynaisova obklopovala tento svazek ovzduším té exkvisitnosti, kterou vyniká každá jeho malba. Prohlížeje 32 obrazy v textu a 26 přílohových listů, nepočítaje roztomilého andílka na

obálce, uvědomí si šťastný majitel tohoto díla význam umělce a sezná, že nejde toliko o čelného malíře českého, ale vůbec o mistra moderního malířství.

Všechny vlastnosti požadované od »velikého umělce« také nalezneme u Vojtěcha Hynaisa. Sluší poznamenati, že Hynais není umělcem pro lid, ba není ani populární, ač jmeno jeho je všude dobře známo. Umělec, který sám se vylučuje z kruhů širších, který nebaží po chvále a souhlasu mass, nýbrž dbá jen o kroužek lidí zasvěcených, právě o aristokracii duchů, — takový umělec nečiní nároků na laciný vavřín ulice. Odi profanum — toto heslo by mohlo býti vepsáno na záhlaví Hynaisova alba. Hynais prostě nehoví časovým heslům, nestará se o směry a proudy denního života. Ve své říši, které zcela dobyl, žije sám a jako samovládce. Jsou umělci, kteří podávají svá díla jako výnosy, z nichž není odvolání. Jakási bezohlednost ke všemu, co se líbívá, co je en vogue, zračí se ve tvoření takových mistrův, a nikdy se netáží, jak o jejich dílech soudí dav, setkávajíli se práce jejich se souhlasem nebo odporem. Lze reptati proti výtvorům takových umělcův, ale nelze si jich nevšímati.

Bez samolibosti jsou umělci jako Hynais jisti, že díla jejich mají trvalou cenu, jsou si toho vědomi bez ješitnosti. Takoví umělci se neklamou, neboť také nechtí nikoho klamati, a takoví umělci tvoří klidně, bez rozpaků a bez hledání. Nekolísají, jsou pevni, vědí vždy, kam kráčejí a kam dojdou. Jsou energičtí, ano umínění, a proto také vždy páni situace, jak se říká. Zkrátka, takoví umělci jsou mistři.

Onen klid, ona jistota tvoření přímo charakterisují Vojtěcha Hynaisa. Zůstal po všechny časy věren svému ideálu: přírodě viděné okem pro nejjemnější odstíny barev citlivým, a malované jemnou elegancí umělce, všechny prostředky svého umění plně ovládajícího. Tak lze stručně formulovati ráz Hynaisova umění, a tím také naznačeny jeho snahy.

Hynais chce viděti objekt do všech podrobností tvaru, obrysné linie a barevných nuancí, a vše, co postřehl, chce na vrchol přesně, ale zároveň nenuceně, s jakousi lehkostí znázorniti. Jeho oko je nesmírně bystré. Hynais skutečně vidí věci, o nichž nejen obyčejným smrtelníkům, ale též mnohým malířům ani se nezdá, a dovede takové finessy kresby i zbarvení nenápodobitelně uplatniti. Při tom ví již napřed, jak se zamýšleným effektem, se zvoleným problémem naložiti, a z této rozmyslnosti vyplývá ta souverénní jistota jeho uměleckého počínání.

Dotkl jsem se již letmo technické stránky Hynaisova umění, když jsem se zmínil o jeho svrchované vládě nade všemi technickými prostředky. První učitel Hynaisův, malíř Anselm Feuerbach, zanechal svému žáku odkaz, že jest povinností pravého umělce, aby si osvojil dokonalou techniku. Úplná znalost všeho, čemu se říká řemeslná zručnost, pilný výcvik ruky, rozšafnost v zacházení s barevnými pigmenty, s veškerým nářadím malířským, svědomitost ve všech výkonech pracujícího malíře — to bylo, co

Feuerbach považoval za nezbytný základ k dosažení mistrovství, a to jest, čemu Hynais děkuje za vyvýšené místo mezi moderními malíři. Nejen schopnost vnímati krásu viditelného, nejen smysl pro bezpočetné zjevy tělesného světa, pro nekonečnou rozmanitost barev, pro čarovnou hru světla a stínů, ale také rozvahu, intelligenci úsudku, umělecký důvtip jsou prvky, z nichž se skládá veliká umělecká individualita. A všecko to neznamenalo by ničeho, kdy by ke vkusu, k originálnosti pojímání, k bohatosti fantasie se nedružila vyškolená, obratná, silná ruka. Myslím, že Hynais nejvíce imponuje umělcům, a to svým technickým mistrovstvím. Aspoň jeho kresby uhlem, jichž několik v albu Unie jest reprodukováno, pak jeho malované studie přivádějí malíře u vytržení. A jak působí provedené dílo Hynaisovo, jeho Pravda, jeho Opona v Národním divadle, jeho soud Parisův na obecenstvo laické vyrovnaností, s jakou je malováno, to víme ze zkušenosti. Obdiv poněkud ostýchavý provází taková díla, neboť, jak jsem podotkl, Hynais nereflektuje na souhlas davu, ale přece uchvacuje diváky jasným svým přednesem, srozumitelným napověděním zamýšleného a trefností provedení. Lehce, prostě vede štětec po ploše plátna. Nemiluje silného nánosu barvy, nemiluje prudkých úderů a švihů štětce, nemiluje okázalosti, bravurních kousků a odvážných experimentův. A přece je ve své umírněnosti, v tom tenkém nánosu plynné, řídké barvy nad míru bravurním malířem, je virtuosem tam, kde vše jako by se samo sebou rozumělo. Bez impasta vymodeluje nahé tílko buclatého klučiny v plném světle pod širým nebem až do nejmenších záhybů hebké pokožky, zaznamená každý kloub zpola utajený pod vrstvou tuku, každé napjetí měkkých ještě svalů. Klade jednoduše, řekl bych skoro suše tón vedle tónu, plochým štětcem málo barvou naplněným. A přece, jaká svítivost jeho lehkých, vzdušných barev, jaká síla v nich, když lokální kolorit toho vyžaduje, a jaká vrstva vzduchu vždy mezi touto malovanou přírodou a rámem obrazu!

Plastičnost Hynaisových postav podmíněna jest jeho brillantní technikou malířskou. Kde jde o dekorativní vyplnění ploch, které Hynais nehodlá prolomiti, kde totiž dle svého vkusu nechce míti »díru« nebo »okno« do jakési předstírané přírody, tam tlumí zvučnost tónů a dává mluviti své podivuhodné kresbě. Pohled na Oponu nebo na dětské skupiny ze Sêvreské vázy vysvětlí nám tuto stránku jeho umění, ale v každém jeho díle se správnost kresby snoubí s mistrností malby. Poukazuji na málo známé andílky malované pro Pantheon Musea království českého, lépe ještě na výborné reprodukce těchto pasů v albu Unie. Převýšené obdélníky nahoře dole vykrojené samy o sobě nijak nejsou komplikované obrazy, spíše prosté výplně architektonických článků, ale Hynais vložil v ně celou váhu svého umění. Sujet zcela prostinký — ve vzduchu poletující okřídlení hošíci — proveden zde spůsobem stejně prostým. Pozadí čili fond tvoří obloha, modrá, zarudlými a zašedlými mráčky posetá obloha, a postavičky andílků se všelikými nástroji hudebními, palmovými ratolestmi atd. od-

rážejí se od světlé této půdy. Popatřme však na rozluštění tohoto dekoračního úkolu u odvažme souhrn umělecké práce při tom produkované! Hynais zná dětské tílko jako žádný jiný malíř, vzpomínám při něm toliko na Josefa Manesa, ovšem že s náležitým zřetelem k odlišné povaze i průpravě Hynaisově. Však právě vytříbenost Hynaisovy kresby a delikátnost jeho koloritu slaví tu pravé triumfy. Snad je také širším kruhům obecenstva známo, že zobrazení dětského tělíčka je pro umělce úkolem zvláště obtížným, a že největší koryfeové malířského umění všech věků spatřovali v malbě dětí jakýsi zkušební kámen svého umění. Kdo prohledne album Unií vydané, pozná, jakým mistrem v malbě a kresbě dětí je Vojtěch Hynais. Naivnost pohybů, pravdivost výrazu kyprých tvářiček překvapují vždy výborným pozorováním skutečnosti. Pakli se rozdíl mezi těmito batolivými tělíčky a křepkostí ženských a mužských postav na Hynaisových obrazech zdá nápadný, přesvědčíme se záhy, že umění tohoto mistra nezná vymezených hranic mezi »genry« malířskými. Stačí pohleděti na veliký obraz »Parisova soudu,« z výstavy v Rudolfině známý, a v dvojí reprodukci barevně vydaný. Se stejnou povýšeností nad svůj předmět vrhá Hynais jakékoliv modely na tkaň obrazové plochy. Stejně bystře pozoruje akty štíhlých žen, urostlých mužů, stejně jemně vyciťuje a vystihuje souhrn barev na jejich tělech.

Hynaisa láká inkarnát obnaženého těla lidského. Maluje nejčastěji akty, tedy nahá těla, ale maluje takové náměty zase v pravdě mistrovsky: zůstává vždy na povýšeném stanovisku umělce, který se dívá na zajímavé komplikace barevné, na ladné tvary mladých těl, na zvláštní effekty světelné, a vše, co viděl, dovede se svrchovanou štědrostí malému kroužku chápajících lidí ztlumočiti. Hynais není nikdy zaujat, nikdy rozčilen svým podáním, ale zanícení jeho uměleckého ducha hárá pod hladinou elegance jeho vystupování. V těch něžných detailech malby, v těch uhlazených, na podiv vyrovnaných komposicích tají se vážné confiteor uměleckého temperamentu. Hynais není flegmatický, chladný, ale vždy vřele cítící, offensivní umělec. Jeho klid v tvoření je výsledkem nabyté sebevlády, discipliny a — oné nezbytné, často pohrdlivě posuzované řemeslné vyškolenosti jeho. Velice by se mýlil, kdo by v Hynaisových obrazech viděl jenom vypočítavou a střízlivou mysl faiseura. Křivdil by umělci tak jemného citu, tak hlubokého přesvědčení, jakým Hynais povždy byl. V Hynaisově tvorbě jest mnoho perně nabyté zkušenosti, mnoho poctivé práce a mnoho — vlastní krve. Hynais pracuje lehce, neboť jeho genius mu to dovoluje, ale on pracuje svědomitě, on bojuje za každým krokem se sterými překážkami, které sám si klade, aby je tím jistěji přemohl.

Pohlížímeli pak na obraz, jako je zmíněný Parisův soud, pak neubráníme se obdivu této umělecké discipliny, vyrovnanosti a z toho resultující noblessy Hynaisovy. Co by byl jiný umělec, na př. francouzský malíř udělal z výjevu, když se polonahému pastýři zjevují zcela obnažené postavy žen, ovšem žen bohyň.

U Hynaisa schází všeliká stopa obhroublé smyslnosti, a jeho Paris dívá se na štíhlobokou Artemidu, Minervu a Afroditu zrakem esthetisujícího umělce, básníka, člověka povýšeného nad rmut a kal všedního světa. A tak se dívá na předměty svých obrazů také Vojtěch Hynais.

Mezi českými malíři zaujímá Hynais místo čelné, ale klademeli důraz na českost, nelze Hynaisa jen k nám zařaďovati. Svým uměleckým nadáním i vychováním stal se umělcem evropským. Svými obrazy dává na jevo, že jemu nestačí hranice naší vlasti, nestačí úzce vyměřený okršlek působnosti českého malíře. Širošírá říše umění jest jeho vlastní domovinou, v malířství zaujímá vladařský stolec. A tak sluší pohlížeti na Hynaisovo umění. Není jenom náš, ale patří všemu vzdělanému světu.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

V. Veresajev a otázka mužická.

Stať z nejnovější ruské literatury

od

Josefa Mikše.

Veresajeva, spisovatele knihy Denník lékařův (Zapiski vrača), zná každý, kdo si všímá ruchu veřejného života, ale Veresajev povídkář byl do nedávna tuze málo znám, ačkoliv už před lety uveřejnil svazek povídek, o kterých jsme se také v Osvětě zmínili. O Denníku lékařově mluviti nebudeme, kniha jest už přeložena do češtiny a každý se může přesvědčiti, jak vážně Veresajev pojímá úkol lékařův, jak téměř filosoficky pohlíží na jeho dílo, s jakou pravdivostí odhaluje temné stránky tohoto povolání, jaké pochybnosti a útrapy mohou zmítati nitrem svědomitého lékaře. Kniha vzbudila už celou literaturu.

Veresajev (jmenuje se vlastně Smidovič, sídlí v Tule, ale mnoho cestuje) jest tedy jako Čechov lékařem, a nemýlímeli se, jako Čechov také již nevykonává praxe lékařské. Jeho Denník není pouze dílem svědomitého a ideálního lékaře, nýbrž skutečným činem uměleckým na filosofickém základě. Svědčí o hloubavé mysli, která netoliko zjevy bedlivě pozoruje, ale pokud možno i vysvětluje a hledí jim přijíti na kloub. To se spisovateli vždy nedaří, tento nezdar však nemůže v něm utlumiti lásky k člověku a přírodě, která vždy nejvíce bude zdobiti skutečného umělce. Veresajev sice neoslní svého čtenáře skvělými barvami světa vnějšího, vypravování jeho je střízlivé, často jednotvárné, ba i nudné, avšak on na té oné stránce odmění trpělivého čtenáře hlubokým názorem a po přečtení celku přinutí ho ku přemýšlení o důležitých věcech, které tak smutně, jako těžký sen, proletěly jeho hlavou.

Veresajev uveřejnil v krátké době dva svazky Povídek; v prvém jest jich deset věnováno hlavně zobrazení současného prostého venkovského člověka, jedno velké vypravování »Konec Andreje Ivanoviče« seznamuje nás s nepořádným a smutný životem dělníků knihařů. Mužík, jak víme, u ruských spisovatelů dávno vyšel z mody; selský život jest nyní v literatuře něčím, o čem se mluví jen jako z milosti a s pohrdáním. Jest to v úplném souhlase s učením ruských Marxistů, nyní též už překonaným. Továrna i průmysl nespasily ani neosvítily ruský lid, nýbrž ho ještě více přivedly na mizinu, ještě více z nejednoho ruského kraje učinily poušť. Nouze a bída vyhání obyvatelstvo ze vsí, které ho nemohou uživiti, a do těchto vsí se vracejí tělesní a duševní mrzáci. V celé řadě obrázků shledáváme se s těmito ubožáky. Co může býti hroznějšího než ona Malthusovská společenská filosofie, kterou hlásá stařík Lizar vezoucí kamsi doktora spisovatele. Lizar jest nemálo rozmrzen tím, že doktor kleštěmi z útrob »snochy« jeho vyňal živé dítě. Bez doktora bylo by dítě zemřelo, nyní jest živo. »A děti nejsou nám k ničemu! Dosti jich! tedy! Ba! Bez toho je chata plna. Co si to vymýšlejí? . . . Dříve, milý pane, bývalo lépe. Lidé žili klidně, na Boha pamatovali, a Hospodin Báťuška pečoval o ně, určoval všemu míru. Míra byla, pořádek! Vojna jest vyhlášena, nebo hlad, pročistí lid, a hle, ostatním se žije svobodněji; neštovice přijdou — co lidí zaštípají! Hleď a připravuj ‚domoviny' (rakve)! Obmezoval Hospodin člověka, litoval ho. A nyní kde pak! Ani o vojně není slyšeti, všude ticho, feldčarek plno. Hle, a lid se nuzuje půdou. Co zbylo, ani nekoukej! Vyjedeš si s rádlem na nivku, ale co orati, nevíš. Soused křičí: ‚Hej, strýče Lizare, vždyť jsi můj kousek zachytil!' Obrátím, a z druhé strany: ‚Proč lezeš do mého?' Hle, jak jsme obmezeni! . . . Nač jest dětí třeba? Jinam nemáme kam chodit, výdělky jsou špatné. Lehni si a zemři. V našich poměrech, pane můj milý, tolika dětí není potřebí. Komu Bůh přeje, tomu je béře a tak zmenšuje rodinu. Slyšel jsi přísloví? ‚Daj, Gospodi, skotinku s priplodcem, a dětok s primorcem.' Hle, jak u nás říkávají.«

Lizar a »chozjajka« (hospodyně — paní) dvoru, v kterém se dála tato rozmluva, byly stejných názorů, a Lizar nemálo se durdil, že synové a jich »báby« neznají míry a nezkrocují své pudy; mohly by též báby zajíti k doktorovi a poprositi ho, by jim dal nějaké kapky . . . »Lizar mluvil ještě dlouho. Přede mnou odhalila se celá soustava — dokončená a zformovaná, dýšící naivním a děsným ukrutenstvím. V dálce pak rozléhaly se písně, a příroda vůkol bujela nadbytkem života. I zdálo se mi, že přede mnou stojí dvě hnijící mrtvoly a mluví jakási mrtvá, chladná, plísní dýšící slova.« Spisovatel s nadšením líčí přírodu za večerní hodiny, když opět jel dále s Lizarem, v této přírodě plodící a množící se nescházel ani rusý molodec s selskou krasavicí, vše — niva, les, řeka, bažina, plno zvuků, plno rozkoše. »Vše žilo volně a bez obmezení s nezvratným vědomím zákonitosti a práva na také

bytí. Překrásný jest život! Žíti, pouze žíti, — žíti širokým, plným životem, nebáti se ho, nepřekrucovati a nezapírati se — v tom bylo ono veliké tajemství, které tak radostně a mocně odhalovala příroda. A zde uprostřed tohoto tajemství nezkrotně klíčícího a množícího se života — hle on, zmořený a schouliviší se »král přírody,« hlásající nauku zkrocení sama sebe.« Prostý smysl poetického obrazu jest tento: Po osvobození selského lidu každý hospodář na duši obdržel skrovný sice podíl, ale dosti, by mohl uživiti sebe i rodinu, zvláště kdy by mu slabému, nezkušenému a nevzdělanému pomohli radou a příkladem jeho bývalí páni, kteří se přece dobrovolně zřekli svých práv. Ale to se nestalo; páni neuměli hospodařiti bez práce mužické, kterou dříve měli zcela zadarmo, činili mnohé nerozumné pokusy, jak to výtečně ve svých spisech vylíčil Atava (Těrpigorev), a posléze nechali vše na pospas různým krkavcům, »kulakům,« kteří ruský venkov nadobro oloupili. Půda přestala roditi, lesy zmizely, řeky vysychaly, a před námi jest nová, svobodná ves, jejíž hospodář mnohdy ani nemá, kam by kuře vyhnal — tak ho ze všech stran »uřezali« jeho bývalí pánové a ještě více jejich nesvědomití nástupci, zbohatlí kupci neb i mužíkové. Jak páni tak sluhové jsou na holičkách. Malý »náděl« drobí se více a více s každou novou mužskou »duší,« a tyto »duše« musejí odcházeti z rodné vísky do města nebo na letní práci sta a tisíce verst. Mnohdy ve vsi mimo starce, ženy a děti nebývalo nikoho; ke konci léta však druhdy přinášel »kormilec« odněkud z jihu několik desítek, kterými žila pak rodina a které stačily na daně. Hlavně to byli »kosaři« (sekáči), jichž táhli celé pluky na jih. Tu se alespoň vraceli zdraví lidé, s penězi; co však města vracela vesnici, ukázal nám Čechov ve svém Mužíku. V posledních letech nastal ve všem osudný převrat. Hospodářské stroje zničily téměř úplně výdělky »kosařů« a jiných robotníků, za to však »rozkvět« průmyslový, jenž dle vyšší finanční politiky přivábiti měl zahraničné kapitály na Rus, vyssál nadobro tutéž Rus, a továrna ve svém jícnu pohltila mužíka a vracela venkovu pouze to, čeho už nikde a nijak potřebovati nemohou. Tuto mizinu, kterou s takým naivním nadšením vítali ruští stoupenci Marxa (»marksjata«), líčí s hlubokým zkormoucením Veresajev, jako první mizinu selskou líčil geniální Glěb Uspenský. Proto kniha Veresajeva jest velice poučna, líčíc skutečnou bídu, skutečné nebezpečí, hrozící celé ruské společnosti, která bez mužíka se obejíti a zkvétati nemůže. Jak malichernými, ba směšnými zdají se býti bosáci Gorkého vedle těchto ubožáků, přivedených na mizinu bez vlastní viny, snášejících své hoře, svou bídu s tichou resignací, marně až dosud čekajících na učitele a pomocníky, kteří by je mohli přivesti na lepší cesty. Že se to státi musí, jest všeobecným přesvědčením; poslední carský manifest je ohlasem tohoto přesvědčení. A proto kniha Veresajeva je zároveň i spis veledůležitý, vzbuzený časovou potřebou. Názvy jednotlivých povídek jsou: V stepi, Vaňka, Ze zaslíbené země, Na spěch, Polepšila se, Pro práva, V suché mlze, O jednom domě, Pro sebe (V odinočku), V chladnu, Na cestě.

Všechny tyto povídky vysvětlují blíže aneb odůvodňují názory Lizarovy. *V stepi* seznamujeme se s »kosařem« Nikitou, jenž otrhán a znuzován, podoben divému zvířeti, si zalezl do vlaku, by jako »zajíc« (slepý pasažér) se svezl. Takových zajícůubožáků v stepi bývá ohromný počet a konduktoři mají s nimi velký kříž. Nejsou to oni »zajíci,« jimiž bývají přeplněny železničné vozy na Rusi v každou dobu a z nichž mají průvodčí vlaků a snad též jiní pánové velký užitek. Náš kosař byl vyhozen na prvé stanici, a v stepi se tento Tambovský mužík setkal s »strannikem,« to jest tulákem, jenž jsa oděn v »podrjasnik« (oděv mnišský) jako nábožný poutník klamal prostý ruský lid. Z počátku počastoval Nikitu vodkou a pak k večeru se s ním odebral do blízké vsi. Tam si usedli v podsíni chaty, a »strannik« rozložil před zrakoma zevlujících »Chochlů« své posvátné zásoby: lastury z Mrtvého moře, které on ovšem sesbíral na břehu u Odessy, láhvičky s cherubinskými kapkami, oharky z posvátného ohně, obrázky a fotografie. V rukou držel pestře pomalovaný obraz Novoathonského kláštera (na východním pobřeží Černého moře); na horách, porostlých stromy podobnými zeleným bradavicím, skvěly se bílé zlatohlavé »církve« a na nebi se vznášela Matička boží, rozstírajíc své roucho nad klášterem. »Poutník« vyprávěl o svatém a tichém životě v klášteře; ukazoval na Nikitu, jejž vydával za němého a jejž prý po vroucí modlitbě obou sama Rodička boží třikrát šatem svým požehnala, což znamená, že za tři roky Nikita opět řeči nabude. Mnoho s nábožným vytržením vypravoval poutník o dvanácti bratřích Kijevských, kteří vystavěli chrám Matky boží a kterým se zjevila, tážíc se, čeho si přejí za odměnu, zlata či království nebeského. Dvanáct bratří tesařů zvolilo si království nebeské, třináctému se zachtělo zlata. Žil v rozkoši a v hojnosti, ale za r k poča'o ho svědomí trápiti a on přišel k Matce boží prosit za odpuštění. Ale Matka boží pravila: ‚Ničeho nyní učiniti nemohu. Vidíš, ostatky (»mošči«) tvých bratří leží; uhnouři se a dají ti místa, bude to tvé štěstí.' Tesař modlil se a úpěnlivě prosil bratry, a hle, bratři sebou hnuli a dali mu, ne sice celé místo, ale aspoň tolik, že se mohl mezi ně vtisknouti bokem. A proto až posud dvanáct bratří leží tváří k nebesům a třináctý mezi nimi na boku. A což teprv onen Nikita-Stolpnik (stolp — sloup), jehož fotografie s obrazu v Kijevském »soboru« sv. Vladimíra zalíbila se Chochlům. Byl surový buřič, ale Bůh si naň vzpomněl. Žena jeho vařila maso a uviděla v hrnku kypící krev, v krvi pak lidské hlavy, ruce a nohy. Zděsil se hříšník Nikita; ihned odebral se ke klášteru, vlezl do bažiny a tři dni seděl v bahně, kde ho štípali komáři a lezly po něm žáby. Potom šel k »igumenu« (opatu) a prosil ho na kolenou, by mu uložil pokání. Postavil si sloup, sloužil Bohu; v zimě, v létě, ve dne, v noci stál na sloupě a modlil se. Nedbal ani deště, ani sněhu, ani dravých ptáků; v každé ruce držel těžký kámen, s těla nesundaval okovův, a tak stával po třicet tři léta. Poutník vyprávěl tak, že všichni byli pohnuti, nevyjímaje ani »němého« mužíka, jenž po-

hlížeje na tvář poutníkovu, zářící posvátným nadšením, zapomněl, že před ním stojí obyčejný »strělok« (taškář). Bledá, zmořená tvář svatého »ugodnika« na fotografii zvěstovala mu jakýsi nový, hluboký, strašný život. »Nikita pozvedl hlavu a podepřev tvář pěstí, zádumčivě pohlížel na utichající step. Na této stepi toulal se dva měsíce rozezlen hladem a ponížením, mysle pouze na sebe. Vše, co zažil, jeho zloba a utrpení zdály se mu nyní malichernými a on se za ně hanbil, hanbil se, že tato muka snášel k vůli sobě samému a že jsou tak malá a nicotná a že v nich není nic, co by ho povznášelo tam nahoru, daleko od země, jako tohoto ugodnika.« K noci odešli poutník s Nikitou na step; tam se chtěl tulák s mužíkem rozděliti o hojnou kořist a znova se posilniti vodkou. Nikita ustrnul a vzpamatoval se; když pak mu poutník vynadal selských hlupáků, rozlítil se, vyťal mu notný políček a zmizel v tmavé stepi.

Vaňka (Ivan) byl neotesaný selský synek, jakých množství do Petrohradu přichází hledat práci. Byl to hoch velice naivní a hrubý, práci, kterou dostal v kterémsi závodě u města, konal nemotorně a líně, zachovávaje si při tom pocit jakéhosi důstojenství. Když mluvil, zdálo se, jako by člověk přišel z jiné planety. »Žena moje z Podgorja k nám je přivedena. Zrovna jako by povídal o krávě. Anebo nám sdělí, že otec psal, by mu k svátku svatého Ilji poslal pět rublů, sice že mu namrská metlou. A jemu bylo pětadvacet let. Vše pak vypravuje tak, jako by to ani jináče býti nemohlo.« Ale brzy ho vyškolili, když se dostal na dráhu; ovšem stalo se to též hrůzou a hrubostí; naň řvali, spílali mu za každou malichernost a tak ho poděsili, že vše snášel s jakousi tupou hrůzou a dával si vše líbiti nejen od svých představených, nýbrž i soudruhů. Za to, když se sám stal představeným, totiž vrátným, odplácel dělníkům tak krutě, že spisovatel tak hrubého skota posud neviděl a myslí, že mu asi brzo někde na příhodném místě natlukou, až bude polo mrtev.

Na spěch hledá si mužík ženu. Ovdověl, má děti, přišel otrhaný a špinavý do jiné vsi a vyptává se, která dívka u nich má obličej nejvíce dolíčkovatý od neštovic; ta si ho snad přece vezme. Moťka byla taková holka, snad by si ho vzala, posílala ho však k »báťovi.« To jej dopálilo, Moťka mu vynadala i utekla, a on filosofuje: »Baťa a baťa, nic více. Dolíčkovata jest tak, že ani lépe není třeba, ale též ‚baťo!‘ A to nechápe, že jejímu baťovi musím postavit láhev vodky, pak ještě přijet, a ještě . . . kde pak na to vezmu času? Práce hoří, musím si popíliti.« Druhé takové holky Ilja v oné vsi nenašel a proto odebral se dále, kde se mu jeho úmysl vydařil.

Polepšila se Pelageja, jejíž muž žil v Petrohradě a jen zřídka přijížděl na dva, tři dni domů. Pelageja je silná, hezká žena, ale ku práci lenivá, nemilosrdně řeže svého synka a trpí chorobou velmi obyčejnou na ruském venkově: bývá zmítána nečistou silou a v tomto hysterickém podráždění padá, křičí, vše tluče a láme, hází po lidech cihlami a kamením, vůbec počíná si zběsile. Ani

svatá voda a svaté obrázky pod její hlavu položené nepomáhají; svatou vodu nepije a obrázek zahazuje daleko do kopřiv, což je na Rusi hrozná věc. Pomohl jí statný junák, bývalý voják Kliment, s kterým se Pelageja na řece v loďce bavívá za krásných letních večerů. Přestala bíti svého synka, počala pilně pracovati, vůbec polepšila se. Výtečně jest tu vylíčeno jedno veliké zlo ruské vsi, opuštěnost a plynoucí z toho poklesnutí ruské prosté ženy. Jsou celé vsi, ba celé kraje, kde poctivost ženy nemá žádné ceny, může si ji koupiti každý nahodilý člověk za nepatrný peníz. Též to jest dědictvím »krěpostného práva,« když mnozí pánové nelítostně zneuctívali své bílé otrokyně ještě v prvém mládí a když takto pojem o mravnosti u ruského mužíka byl hrozně kažen. A co nevykonalo krěpostné právo, to nyní dokonává bída i opuštěnost ruské ženy. Dříve, za dlouhé služby vojenské, to byly »soldátky,« nyní jsou to už ženy řádných mužíků, které ve své opuštěnosti zuří a blázní nebo se stávají kořistí ruských, selských molodců, hlavně »prikazčíků« (poklasných) na statcích.

Za práva svá chce se zasaditi selská žena, která takto vypravuje svou historii: »Dříve jsme s mužem hezky žili, na vsi. Vzali ho na vojnu, ke kavalerii. Odsloužil, vrátil se domů. Zachtělo se mu do města. Radil se s otcem. Ten mu odpověděl: Komu je doma těsno žíti, ten nic nedostane, ať si táhne pouze s křížkem (»krest« na šíji, který nosí všichni pravoslavní). Odjeli sme do Petrohradu, stal se tam kočím. Když minula platnost pasu (každý prostý Rus musí míti »pašport,« bez něhož má velké svízele), počal mě posílati zpátky na ves. »Kam pak, povídám, pojedu? Co si tam počnu? Vždyť otec tobě nic nedal. Nic nechce slyšeti, bác mě přímo do tlamy. Jeď, povídá, pryč!« A tak to šlo dále, žena byla bita jako žito, kočí si vodil do svého stánku souložnice a všemožně trýznil ženu, až posléze obdržela dovolení odejíti od muže; ale ani pak neměla pokoje, muž žárlil a div ji nezavraždil, při tom však se sám pranic nepolepšoval a žil hodně vesele. Dvakrát se k němu žena vrátila, ale nadarmo; nyní se k němu vrací z vesnice po třetí, hodlajíc zavražditi ne jeho, nýbrž jeho milenku. Ale přemítá: »Posledně mi přál: ‚Vím, že jsi má žena, a ženu já za nikoho nedám. Já možná všechnu tuhle chamraď k ránu vyženu a ženu přijmu. Avšak zařekl jsem se před Bohem a tak se stane: tys mne třikrát zanechala, a já jsem si umínil, že tři roky k sobě ženu nepustím. Poněvadž tys má žena, ty jsi měla od muže *všecko* vytrpěti, nyní pak dosti!‘ — A já si neustále myslím: jak to, vždyť pravda?« Svou stať zakončuje spisovatel náladovou črtou z přírody: na bažinaté rovině, nad hrudami polí vznášela se smutná mlha. Vysoko na hoře modralo se rozžhavené, zářivé nebe a dole plížily se pruhy shnilého chladu a zemi tížila dusná, těžká vlhkost.

Obrázek *V suché mlze* (V suchom tumaně) zavádí čtenáře do železničného vozu třetí třídy, jenž na Rusi bývá tak přeplněn »šerou publikou,« tak zaplván a pošpiněn, kde otrhaní a umounění cestující kouří smrdutý tabák nebo se baví hrubými řečmi

pepříce je hojně slovy, kterých nenajdeme v žádném slovníku, nebo svým zasmušilým mlčením šíří vůkol nudu a tesknotu. A venku je »suchá mlha:« hrozné vedro a jakýsi děsný klid v celé přírodě; žádná mlha nemůže obstáti v tomhle suchém i žhavém vzduchu, nýbrž hned se rozptýlí, a proto se jmenuje »suchá.« »Cosi nepochopitelného, tajemného bylo v celé přírodě a to tísnilo a dráždilo.« Mimo to »suchý tuman« jest zlým prorokem prostému ruskému člověku, jenž v něm vidí znamení očekávající ho neúrody a hladu. A proto ještě více zmrtvěla lidská srdce v mrtvé přírodě. Čtouce líčení Veresajeva a vzpomínajíce na svou vlastní náladu na ohromných stepích Rusi počínáme lépe rozuměti oné zasmušilé a zádumčivé povaze ruského člověka, jeho malátnosti a chabosti, kterou povrchní pozorovatel odsuzuje jako zakořenělou lenost nekulturního plemene. Věta »Pili jsme čaj a chabě rozmlouvali v tomto chabě se plížícím vlaku uprostřed chabě dřímající přírody« platí namnoze o celém ruském životě. Ve vlaku jedou opět dělníci, kteří utíkají z venkova hledat štěstí v městě. Hovoří o svých poměrech, jak jest jim trudno bez »bab« (žen) a jak se baby bez mužů doma kazí. Jsou to tytéž stížnosti, které už jsme slyšeli: málo půdy, není z čeho žíti, hospodářství hyne, mužové musí jíti za výdělkem. Ale »maljar« (natěrač) chce míti ženu pro sebe, vezme si ji s sebou do města, do Serpuchova; tomu se všichni smějí: vždyť ženy jest třeba na vsi, kde se bez ní hospodářství docela rozpadne. »Ano, natěrač soudil lehkomyslně, to mu bylo dokázáno nezvratnými důvody. Hospodařiti na vsi! (Natěrač tvrdil, že kdo nechce neb nemůže s sebou vzíti ženu do města, musí zůstati doma při hospodářství.) Ale už jen hrozný, suchý tuman, rozestírající se nad poli, dával tak důraznou odpověď, až se stávalo úzko. A návrh vše přerušiti na vsi a žíti v městě zněl zrovna jako vysmívání mnohým z těch, kterým to bylo řečeno. A přece kacířská myšlenka natěračova nezahrnovala v sobě nic jiného než prostou pravdu, že člověk se žení proto, aby měl ženu.« V Serpuchově odešel z vlaku natěrač, vystoupili též ostatní dělníci, a spisovatel zůstal s kovolitcem, který mu bídu na vsi ještě lépe vysvětlil. A přece se tam jednou musí každý vrátiti, proto každý si tam zachovává své hospodářství, které ho uživiti nemůže, zanechává tam svou ženu, která mravně hyne. »Vy, pane, tomu nerozumíte,« pravil zdlouhavě a poučně, zrovna jako by rozprávěl s malým děckem. »Proč nepraštím hospodářstvím? Něco se stane, řekněme práce není, řekněme onemocním, sestárnu, — kam pak se poděju? Na ulici zemříti? A tam přece jest můj kout; do syta se nenajím, ale hlady přece nezemru.« Smutná a stará pravda.

V jednom domě seznamujeme se blíže s pověrčivým strachem ruské vsi. Jsme nedaleko divotvorné studánky, zvané Grjemjačij koloděc. Prýští z ní léčivá voda; na dně v čistém, bílém písku vždy leží množství obrázků a měděných křížků. Za dávných časů šel prý lesem voják; zuřila bouře, voják přistoupil k studánce, a hle, z nebe do ní bije hrom, voda vře a nad vodou jest čísi

kosmatá hlava; jakmile udeří hrom, hlava mizí ve vodě a pak opět se ukazuje. Voják s puškou číhá za křovím, spustí — bác, lesem rozlehne se skřek, a hlava zmizí ve vodě. Voják se zděsil, myslil, že zastřelil člověka, a zatím to byl čert, kterého prorok Ilja (Eliáš) porážel s nebe, a voják mu při tom pomohl. U tohoto tajemného místa seznámil se vypravovatel s dívkou Doňkou, chorobnou, vytrženou osobou, kterou lid považoval za zkaženou (»porčenaja«). »V každém případě v ní bylo cosi neobyčejného; žila svou duší v jakémsi zvláštním světě, plném tajemných sil a bytostí, a tyto síly za její přítomnosti jaksi oživovaly a stávaly se patrnými též jiným lidem.« Doňka vysvětlovala zámožnost vesnického kupce tím, že v jeho domě se uhnízdili »kurduši.« Jeho otec byl kouzelník a ten mu tyto kurduše zanechal. Jednou prý tetka Matrena viděla na sýpce, jak z obilí vyskočilo cosi černého jako kočka, ale trochu delšího a s kozí bradkou; kurduš před cizím okem zmizel v díře.· Takový kurduš z cizích sýpek krade pro svého hospodáře obilí; kde na dveřích sýpky není kříž, tam vleze, třebas tam pět zámků viselo. Doňka sama slyšela, jak vyjí tito kurduši, zrovna jako »dvorní« (»dvornyje« neb »domovyje«), když prosí o jídlo. Doňka vypravuje, jak v jejich vsi jakýsi Sergěj Čumakov opustil docela svou chatu, zabedniv okna, by se zbavil »dvorného,« který tak silně vyl, že ve vsi nikdo strachem nespal. Vypravuje též o jakési Arince, která dojista je kacířka. Tuto dívku, zďobanou od neštovic a »skulastou« (skula, lícní kosť), dávno podezřívali, že jest »věďmou« (čarodějnicí), a nyní o svátcích to dokázali. Když smažili vejce, vbodli nůž pod stůl tam, kde měla seděti Arina. Sotvaže usedli hosté za stůl, Arině bylo na nic, vstala i odešla. Všichni se zděsili, ženich se jí zřekl. Čarodějnictví zdědila od otce, jenž byl »koldun,« »koreňščik« (koreň = kořen); nevěděl, komu má odkázati své umění, dlouho se trápil před smrtí, pozval Arinu, svěřil se jí a zemřel. Všichni snad Ariny litují, ale Doňka ví určitě, co se s ní stane. Přijede pro ni »onen,« jako si přijel pro mužíka Andrejana Lavrenťjeva. Roznemohl se Lavrenťjev od vodky, všichni sedí kolem něho, nespí, napájejí ho mlékem. Pojednou o půlnoci kdosi jede na trojce od kostela, rolničky zvoní. Ulekl se Andrejan, tušil asi, co to znamená, přikázal schovati světlo pod lavici. Marně tlukou duchové na dvéře, neotevřeli jim, domácí zapřeli Andrejana, a oni odjeli s nepořízenou; ale po třech dnech vzali si jeho duši za humny, kde nalezena jeho mrtvola. A přece Arina viny nemá a zhubí svou duši pro svou poslušnost otci, ač sama Doňka vyznává, že ani sama by se neodvážila odpírati jeho vůli.

»Zde byl jakýsi docela zvláštní mravní svět, mně tak cizí a nepochopitelný, že řeč se ztrácela: temné, slepé síly neodejdou od toho, kdo už jest jednou odsouzen, a ani sebe vznešenější čin nepřinese vykoupení. A to, co mně odpověděla Doňka nebyla pouhá slova; ano, ona by skutečně vzala na se věčnou muku a zahubila by se, a vzala by ji ne jako vznešený čin, ne s duševním povznesením, nýbrž s pokorou a bez reptání jako neodvratné

zlo. Něco podobného ji též očekávalo: dům jich byl velice chudý, chlapců nebylo; starší sestry Dončiny už byly provdány a zbývala pouze Doňka. By byl ‚zachován dům‘, musela se Doňka vdáti za chasníka, který by se nevzpíral státi se ‚přijatým zetěm‘ (prijemnyj zjať), sice po smrti staříka otce veškerá půda stane se majetkem obce. Avšak Doňka byla »porčenaja« a už tři ženichové se jí zřekli. O svobodné volbě nemohlo býti ani řeči; kdo chce, ať přijde a si ji vezme, jen když zachová dům. A tato dívka pokorně stála jako otrokyně na trhu a očekávala prvního nahodilého člověka, jenž by se jí ujal. A zatím milovala jednoho chasníka ze sousední vsi, který by s radostí se s ní oženil, ale jíti v ‚zetě‘ nemohl.« Sama Doňka dále vypravuje, jak pozbyla rozumu: křičela, plakala, všeho se bála; Pelageja, kterou Doňka znala, házela svaté obrazy do kopřiv, ale Doňka neustále se modlila a zpívala. Příbuzní jsou tomu rádi, poněvadž se Doňka nejspíše nevdá a půda se stane vlastnictvím obce. A ani Doňka nevěděla, kdo ji »isportil« (zkazil). Přihodilo se jí to, když mlátila na panském mlatě. Pokorně snáší svůj osud nevědouc, za jaké hříchy trpí. Pouze zraky její snivě pohlížejí v tajemnou temnotu, kde Bůh ví jaký osud ji očekává. A očekával ji osud zrovna děsný. Ženich se našel, hudebník, odkudsi z Tuly, slabý a churavý, neznající ani otce ani matky. Nelíbil se nikomu; ale co naplat? Starý mužík byl rozezlen; žena už dva roky ležela nemocna, staroch nejednou s trpkou výčitkou se tázal ženy, kdy zdechne, a věru zdálo se, že »v chatu vloudil se jakýsi mračný, nelítostný duch domu, on poznamenal na smrt nepotřebnou nyní domu stařenu, jako ohromný pavouk neviditelnou pavučinou pevně obestřel pokorně sehnuté plece dívčiny. A mně přišlo do hlavy: zdaž tento začouzený, přikovaný k peci duch, tak mne popuzující svou tupou bezlítostností, zdaž přece on jediný nedává alespoň některý smysl tomuto mně nepochopitelnému životu?« Bohužel mir zetě nepřijal, ačkoliv starý mužík sliboval mnoho vodky a uzeniny; vše marně. Zoufalství staříkovu nebylo mezí, vidí, že přišel konec jeho domu, který sám zbudoval, vyčítá opět umírající stařeně, že mu pouze dívky rodila, ač ji dosti »učil« (bil), tluče pěstí do hliněné podlahy, jako by chtěl potrestati onu zemi, kterou po celý život vzdělával v potu tváře, vrhá se s pláčem na zemi; a »Doňka bledá jako přízrak seděla na lavici, spustivši na kolena své tenké ruce. A vítr vyl venku a v komíně jako by kdosi plakal — plakal starý, začouzený duch hynoucího domu. A mně se zdálo, že smrtí a hrobovým chladem přeplněna už jest tak jizba a hýbající se, krčící se přízrakové pohřbívají cosi, co dávalo jim všem život a smysl života.« Umřela stařena, umřela i Doňka; pouze stařík ještě žil k veliké nespokojenosti svých sousedů, kteří dle své vesnické filosofie nemohli mu odpustiti, že »cizí věk žije«, a všelijak ho sužovali, což staroch se stejnou pokorou snášel, jako druhdy Doňka své útrapy.

Pro sebe (V odinočku). V rozpravě s chasníkem Sereginem na Volžském parníku seznamuje nás spisovatel s typem spokojeného, samolibého kresťjanina, který až si dost vydělá v továrně,

bude šťasten ve své vsi, bude se kochati svým selským blahobytem, ale hlavně proto, že chce užívati ho sám a sám, sobecky, bez ohledu na své trpící bližní. Veresajev líčí »hroznou poesii továrny« s její nudnou prací, nemohoucí dáti štěstí a ukojení člověku; nejvíce zdrcuje naši mysl pohled na stroj. »Hledíce na něj, cítíme, že není na světě síly, která by ho zmohla; mocný a nezdolný všeho dobude, vše si podmaní a zápasiti s ním je směšno; ale zatím hle, tito zachycení jím lidé, bledí a s úzkou hrudí, dýchající kouř místo vzduchu, pracující dvanáct hodin téměř v plápolajícím ohni — hle lidé, při jichž pohledu se tážeme: Což skutečně není hranic lidské přispůsobilosti? A tak to půjde dále a dále, i strženo bude sem neustále více a více lidí, a zabrániti tomu nelze.« Šťasten, kdo jako Seregin ví, že se může vrátiti domů, že ho tam čeká šťastný selský život, který on nad míru velebí, porovnávaje ho s bídným a otrockým životem továrního dělníka. Jeho řeč je skutečný chvalozpěv té půdy, která ho očekává s příjemnou, zamilovanou prací ve vlastním hospodářství. Pro tento luzný sen on vše snese, svízele továrního života, hrubost představených, stesk po ženě a dětech. Ale takové štěstí čeká ho pouze proto, že se o otcovské hospodářství rozdělí s bratrem, jenž má šest dětí; nepolituje ho a bude žíti jako v ráji se svou ženou a jedinou dceruškou; až posud rozděliti se nemůže, má málo, by se samostatně zařídil, avšak učiní tak dojista, ať si prosí bratr, jak chce. Takto Seregin svůj blahobyt zakládá sám a sám, bude se jím kochati sám a sám, ale zajisté spíše tím dle mínění spisovatelova prodává svou lidskou duši než onen chuďas, tovární dělník, jenž se chvěje před dozorcem a navždy pozbyl naději uviděti svou milou rodnou vísku.

V chladě (Na cholodu) jsme na vorech svědky, jak v »hladovém roce« lidé za bídný plat pracují, jen aby nezahynuli. Při všeobecné bídě radují se, že se zmahají nemoci z hladu, které alespoň trochu pročistí lid. Čteme, jak »dvounozí vlci« na vsi, zbohatlí mužíci, kořistí z hladovějícího lidu a zle si na to stěžují, že tento nechce takřka darmo pracovati a dává se krmiti na státní útraty. Čteme, jak titíž dobrodincové, závidící lenochu mužíku, svádějí tento lid až k zločinům, ku př. k tomu, by se zmocnili obilních sýpek obecních a rozdělili vše stejným dílem; což z toho, že několik mužíků půjde do Sibiře, za to nyní všichni — bohatí i chudí — dostanou obilí, a pak, až bude nejkrutější hlad, dobrodinečkové »kulaci« budou hodně draho, za hrozné ceny prodávati týž chléb, který snad dříve skoupili za fatku, pralacině. »Dvounozí vlci« hrozně řádili v hladovém roce a náleželi snad všem stavům společenským.

Na cestě (V puti) jsou do Sibiře vystěhovalci mužíci z Černigovské a Tulské gubernie, tedy Malorusové a Velkorusové pospolu. Černigovci v bílých plátěných košilích a bílých »svitách« leželi a seděli na latěch železničního vozu (byl to dělnický vlak, v kterém bývá čtvrtá třída, a lidé jedou ve vozích s nápisem: 40 lidí — 8 koní), mlčky poslouchajíce staříka z Běleva nizounkého a zarostlého řídkými, plavými vousy. Vykládal cosi hlasitě a rozhorleně.

Bylo to totéž, co už víme. Lidí jest neustále více a půdy stejně, jísti není co, proto nyní v stáří musí se stěhovati daleko do Sibiře se svou stařenou. Lidé ho děsí podnebím. Ale což podnebí! na Rusi jest podnebí krásné, ale hospodářství špatné. A lidé? Lépe o nich ani nemluviti, vždyť s nimi ani není možno žíti, každý utíká do města. Dceři našel ženicha v Tule — zámečníka, týden žil s ženou, pak odejel do Moskvy. On tam, ona — zde u tchána. Peníze posílal jak se patří, avšak když přijede na svátky, nelze se ani dívati na to, co dělá. Jednou ženě docela polenem hlavu rozbil, až se hrozně krev lila. Dověděli se na vsi, že má v Moskvě »poljubovnici« (milenku), žena si tam za ním zašla a přivedla si ho domů, ovšem na své hrozné trápení: pije od rána do večera, ženu bije na smrt. Posléze chtěl ji otráviti, a když se to nezdařilo, uškrtil ji. »Soudili ho, nás všechny zavolali k okresnímu soudu, připustili ku přísaze. On povídá: nic, pranic nevím. Ptají se nás: špatně žili? Špatně. Nu, povídají, tedy se sama oběsila. Odsoudili ho na šest měsíců do žaláře a k tomu, aby se ještě nějaký čas modlil (v Rusku často pro velmi vážné zločiny, třebas i pro vraždu odsuzují k »církevnímu pokání« — cerkovnoje pokajanije). Potom, buď že car umřel, buď následník se narodil, všechny zločince pustili na svobodu, tak že on teď nedávno přišel zpátky, nikde neseděv — a opět do Moskvy odejel k své milence; povídají, že se s ní oženil. Hle, jaká věc!« Starý mužík mnohem ostřeji a správněji odsoudil »humannost« ruského soudu (skutečné to zlo, velice zhoubné při výchově ruské společnosti), než hrabě Tolstoj jeho ukrutnost ve svém Vzkříšení. Nyní jede stařík s malou vnučkou, a jeho jediné přání jest, aby se vdala za skutečného mužíka, jenž ji bude učiti dobru a spravedlivě s ní jednati, neopouštěje rodné půdy. »A v ‚Rassejě‘ mátušce mužiku nyní konec přišel; nikdo ho nepotřebuje.« S Bělevem souhlasil Černigovec, vousatý Chochol s vysokým čelem a rozumnýma, smutnýma očima. Doma žíti nelze. Všechnu panskou půdu koupil Taraško, Kijevský milionář, a jeho dozorci jednají s lidem jako dříve s nevolníky a platí mu za těžkou práci, co sami chtějí. V Sibiři vidí zemi zaslíbenou a tam s novými radostnými nadějemi putují.

Smutný pocit zmocňuje se čtenáře při čtení a ještě smutnější po přečtení této knihy; její obrazy a typy není snadno zapomenouti, některé postavy působí na nás epickou silou a hlubokou, skutečnou lítost, ne ale sentimentální rozněžení, vzbuzují v nás prosté, pravdivé řeči autorových mužíků. Veresajev nelká a nehořekuje ustavičně, jako jeho veliký předchůdce Glěb Uspenskij, ale umí v nás vzbuditi svým vypravováním myšlenky a pocity, které nám už nedají zapomenouti, že nejhroznější a nejdůležitější otázkou na Rusi jest otázka zlepšení poměrů selského lidu. Veresajev svými promyšlenými a nezřídka uměleckými řádky nás učí, že nelze z ruské literatury mužíka vypuditi ani křikem zpitých bosáků ani hádkou popletených intelligentů o mezích dobra i zla a o smyslu života. Hrozný přízrak trpícího mužíka vždy se bude

zjevovati v literatuře, jsa představen uměním šlechetného spisovatele, by vyburcoval intelligenty z jich lhostejnosti a ukázal na sebe, jakožto na hlavní smysl jich života. »Ne v odinočku,« pánové, opakujeme slovy spisovatelovými; nežijme pouze pro sebe, a nelušťme to, čeho luštiti nelze a o čem mluviti jest holé mrhání času.

Zmije.

Znáš onu skálu. Julie, Romea
jsme druhdy hrobem žertovně zvali ji;
před mýtí stojí, černé sosny
za ní se zvedají starých lesů.

Tam jednou vystoup v dumě jsem tísnivé,
jen v smutku svého pohřížen hlubinu
a bez účasti k všemu, tupě
patřil jsem do dálky . . . Lesy, lesy

se vlnou jednou táhly až k obzoru:
tu syté černí tměly se pod nohou,
dál tmavé, dál jak šedé mračno,
modravou čarou až přešly v nebe.

Den parný horkém ve vzduchu kolébal
jen lehce štíhlých borovic vrcholky,
svým ostrým stříbrem plály břízy
vzdušně se blankytem rýsujíce.

Tu náhle v nebe jako šíp z tetivy
trysk velký ostříž ze stínu lesního,
zakroužil třikrát ostře vzduchem,
utkvěle jako bod náhle visel.

Mé oko za ním těkalo pozorně,
já hádal: jistou vidí on kořist svou,
ji s výše bystře pozoruje,
aby se bleskem v ráz na ni sřítil.

Mé oči prostor bezmezný hltaly
i ptáka, dravce, malý bod visící,
a nevěděl jsem ani při tom,
zmije že sluní se u mých nohou.

Snad na tři kroky bleskla svým krunýřem
se třpytíc v slunci, jazykem dvojklaným

si hrála, na mne stejně zřela,
jako já díval se na ostříže.

Pták číhal s výše zrovna jak v hlubině
had číhal z důli, — nemaje tušení
já v středu stál jsem . . . Hrozná chvíle!
ostříží lup čím byl, já byl hadu.

Za ptákem, který ve vzduchu bez hnutí
jak tečka visel, opilý sluncem zrak
se stáčel . . . v tom syk ostrý, krátký
obrátil pozornost moji dolů:

Já uzřel zmiji. Jazykem dvojklaným
si hrajíc pevně na mne se dívala,
já kovové zřel pruhy v slunci
falešnou modří jí hráti hřbetem.

A rázem, pudem záchrany uchvácen,
já vrh' se střemhlav, nedbaje výšky té,
se skály dolů na mýtinu,
deptaje zimničně klest i kámen.

A v trysku dřív jsem nestanul, udýchán,
až za mnou celá octla se mýtina,
svých jahod nachem lákající
nadarmo oči mé polekané.

V sled, když jsem stanul, toto jsem k sobě děl:
»Jak nedůsledný člověk jest v citech svých!
Před chvílí vystupuje hvozdem
v bolesti tupé již smrt jsem vzýval.

A jak by sama příroda uhodla
v mé nitro patříc tužbu mou nejhlubší,
do cesty poslala mi zmiji
mníc, že mám odvahu Kleopatry.

Proč neměl jsem jí? Života silný pud
byl právě mnohem v chvíli té mocnější,
on bolest zdusil v okamihu,
k útěku okřídlil smělé paty.

Jak hravě mohlo všecko být skončeno!
Dřív, než jsem tušil! Neměl jen syčeti
plaz hloupý, o lup připravil se,
svědkem se mojí stal zbabělosti.

Nechť! S čela pot jsem setřel si horečný,
pil s novou slastí blankytu oceán,
i lesů rozvlněné moře,
v které sjel s lupem svým právě ostříž.

Tak celé kouzlo života kypící
ve tváři smrti nejlíp se ocení,
tu chápeš: Život, byť i nahý,
nejvyšší všeho jest v světě triumf!

J. Vrchlický.

Na jezeru Oževském.

Napsal

Ferd. Schulz.

(Pokračování.)

II. Fráter.

Opatství Oževské, nejstarší klášter v Korutanech, záleželo ze dvou skupin budov kamenných: ze stavení hlavního, jež jako mohutný, nedobytný hrad vypínalo se na skalní plošině, ze tří stran obklíčené jezerem; a z nižších stavení vedlejších, oddělených od residence úzkou cestou jízdnou a rozkládajících se jako podhradí na rovině pobřežní.

Stavení hlavní chovalo v sobě chrám, příbytky všech duchovních a několika bratří laikův, síň kapitulní, školy malířskou, písařskou a řezbářskou, knihovnu se studovnou, obrazárnu, sbírku starožitností, refektář s kuchyní a zásobárnou.

Stavení vedlejší především sloužila účelům hospodářským. Byly v nich umístěny dílny pro několik řemesel, jež vesměs vykonávali bratři laikové; konírny, chlévy pro skot a brav, drůbežárny, kůlny na nářadí polní a povozy panské, stodoly, veliká skladiště potravin a píce; nemocnice pro ošetřovance přespolní; příbytky ostatních bratří laikův, komůrky pro poutníky kajícné. Zvláštní domek byl tam zřízen pro hosti.

Stavení hlavní bylo prostranný čtverec s nádvořím a mělo toliko jeden vchod, od severu bránu z tesaného kamene, oblouku ostře lomeného, zavřenou těžkými, kovanými vraty dubovými a chráněnou dvěma pobočními věžemi, v jejichžto zdech černalo se jen několik podélných okének a jež ve výši druhého patra končily se plochým ochozem se zubovitou oprsnicí. Na průčelí brány zasazena byla z bílého mramoru obdélná deska, na níž ve vyzlacených, velikých písmenech skvělo se slovo »*Pax.*«

K bráně levé přilehal kostel. S ním tři křídla budov obytných, každé o třech patrech a dle téhož obrazce vystavených,

uzavírala nádvoří. V přízemí ze tří stran zřízena byla široká chodba s vysokým, ostrým klenutím, do dvora otevřená, na silných sloupech z bílého mramoru; patra s užšími, otevřenými galeriemi se sloupky štíhlejšími, za nimiž černaly se nízké, prostičké dvéře komůrek a vysoké portály síní.

Ve středu dvora stál mohutný krucifix dřevěný na vysokém podstavci mramorovém; kolem něho na steznících z hrubozrného písku prodírala se k světlu, jež toliko o polednách a jen v létě mohlo sem padnouti, chudičká stébla zažloutlé trávy.

Všechny zdi nádvorní byly prosty vší ozdoby a měly tmavošedou omítku.

Od chudoby a prostoty jejich lišila se bohatá úprava celého zevnějšku rozsáhlé stavby. Na tři průčelí její, strmějící nad vodou, s ušlechtilým vkusem stavitelské, řezbářské a sochařské umění oné doby snesla své půvaby.

Římsy, sloupky, výklenky, arkýře, pavlače, opažení oken a dveří, věže, věžičky, štíty, lomenice: všechno v slohovém souladu.

Vysoká střecha sedlová, krytá prejzy, byla opatřena četnými chrliči pitvorných, fantastických tvarův, uměle vytesaných z kamene a daleko sahajících z okraje jejího nad hladinu jezerní. Barevná skla ve všech oknech vnějších zvláště v ozáření slunečním zvyšovala čarovný dojem, jímž sídlo benediktinův na jezeru Oževském vábilo k sobě zraky cestujících tudy cizinců, a jímž vynikalo nad všechny ostatní tvrze a hrady v zemi korutanské.

A všechna tato krása kláštera Oževského za doby, do níž připadá vypravování naše, byla zcela svěží, skvěla se posud nedotknutým pelem novoty, mládí. Minulať od *založení* prvního opatství v Korutanech do té doby teprv padesát čtyři leta a od dokončení stavby teprv čtyři desítiletí.

Za krátký čas tato pověst o nádherném a krásném klášteře rozšířila se nejen ve všech zemích sousedních, ale i vzdálenějších, a tož jak mezi kněžstvem, tak v obyvatelstvu kupeckém a obchodním, a tímto opět ve všech ostatních vrstvách tehdejšího lidstva mezi moři Baltickým a Adriatickým.

Oževský klášter vychvalován a velebena byl po všech krajích Evropy střední od samého vzniku svého pro neobyčejnou, skvělou pohostinnost, jíž ochotně propůjčuje se nábožným poutníkům, ubírajícím se tudy do Říma nebo z Říma, a mimo ně obchodníkům ze středních zemí evropských, navštěvujícím Vlaské Benátky, tehdejší královnu moře a hlavní středisko plavby a obchodu mezi třemi díly světa.

I poutnické výpravy, tehdy už dosti hojně podnikané z Evropy střední a západní do země svaté, především do Jerusalema, mířily k loděm Benátským. Nejedna z nich zastavila se v Oževách.

Obchodníci, buď jednotlivci, častěji v karavanách, pěšky, koňmo, nebo s povozy, nezřídka s průvodem najatých ozbrojencův, oživovali od jara, jakmile sníh sešel, až do podzimka, když opět napadal, hlavní a nejbezpečnější cestu onoho času mezi severem

a jihem středoevropským i raženou mezi městy Solnohradem a Bělákem.

Klášter Oževský stal se jim na této dráze novou zastávkou, stanicí, velmi vítanou, s radostí a vděčností vyprošovanou pro pohodlné zařízení své na opatření cizincův. Měltˇ v budovách svých vedlejších několik místností upravených pro krátký i pro delší pobyt hostí laikův, již milerádi zaplatili za laskavé přijetí pod ochranný krov jeho, za vlídné poskytnutí všech potřeb životních a všeliké pomoci a rady, bez níž v nenadálých příhodách na cestě tak daleké kraji neznámými často není lze obejíti se a jež někdy jest neocenitelná.

Zvláště za doby letní a na počátku podzimu, když proud obchodníků středoevropských k břehům Benátským z celého roku byl nejsilnější, hostinské místnosti v opatství Oževském některého dne ani nestačily, aby všichni příchozí ze strany jižní neb severní mohli býti přijati i se svými ozbrojenými průvodci, se svými koni a povozy.

Nejednou cestující, pro něž v jizbách hostinských, nalézajících se v prvním a v druhém patře jedné budovy pobřežní, nebylo lůžka a pro jichžto koně v prostranných stájích nebylo místa, prosili, jen aby směli se svými zvířaty a vozy, plnými drahého zboží, stráviti noc na dvoře, jenž se uzavíral silnými vraty.

Pouhý odpočinek pod ochranou benediktinův Oževských, třeba bez užití pohodlí zde obvyklého, byl jim milý, milejší než nocleh v některém z přečetných hostinců zájezdných v nedalekém Běláku.

Pod záštitu přísných mnichů v Oževách uchylovali se pocestní ze všelikých národů; mezi nimi početně nejvíc Němci, Slované a Vlaši. Ani náboženství nebylo při tom výsadou neb překážkou. Křesťané jako židé žádali býti přijati do ochrany nádherného a mocného opatství. Obchodníků židovských, kteří na cestě své do Benátek nebo od tamtud pospíchali k věžím Oževským, aby raději ve stínu jejich než v sousedním Běláku si dopřáli odpočinku, přibývalo každým rokem. Zdálo se, že si pokládají za zvláštní čest a vyznamenání býti hostmi v panském sídle mnichů, ctěných a velebených pro svou učenost, umělecké snahy své a příkladný život neméně než pro svou lidumilnost a ušlechtilý způsob v obcování i s jinověrci. Chlubili se tím cestou i doma jako nejlepším doporučením poctivosti v obchodech svých.

Pro hosti stavu duchovního upraveny byly pohodlné a útulné komnaty v budově hlavní.

Jedna z budov vedlejších upravena byla pro hosti stavů vyšších od té doby, co se stávalo zvykem, že i panovníci, většinou z krajin německých, cestou do Italie na některý den zastavovali se v opatství Oževském, mnohdy i s průvodem četným.

Ochotné poskytování pohostinství, příchozím zámožným ovšem někdy s obětmi hmotnými, mělo pro mnichy Oževské ještě výhodu, zvláště neocenitelnou v dobách, kdy správné zvěsti o zajímavých příhodách a událostech, jichžto dějištěm byly země

sousední, dostávaly se do měst a hradů korutanských, ležících i na hlavních silnicích, jen velmi zvolna. Někdy pronikly tam z ciziny dosti blízké zprávy i o příbězích velmi důležitých pro ostatní svět jen všelijak zmatené a kusé, k tomu ještě teprv, když předstiženy byly novinami pozdějšími. Z krajů vzdálenějších bylo tehdy téměř nemožno dověděti se o současných dějích brzy něčeho jistého.

Klášter Oževský býval dosti záhy a věrně zpravován, co se událo a dálo i v zemích vzdálenějších, zvláště na severu, a tu opět především v Němcích. A noviny odtamtud už po několik let vynikaly zajímavostí nade všechny ostatní.

Valný počet mnichův Oževských, rodem Němci, zejmena z Bavor a ze Saska, rádi dovídali se, co v rodných krajích se děje. A se všemi svými druhy ostatními, Slovenci a Vlachy, úplně oddaní stolici papežské, s dychtivostí naslouchali i nejmenší novině a průběhu krutého sporu, jenž vzplanul mezi německým císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII., a jenž už na pátý rok trvá s důrazem a ohněm, stoupajícím z obou stran.

Zápasem mezi oběma nejvyššími hlavami tehdejšího křesťanstva vznikaly bouře v Evropě střední, vzmáhaly se třenice a války v celých Němcích, jitřil se i lid obecný a přibývalo ruchu na hlavních cestách vedoucích do Říma.

V klášteře Oževském té doby s netrpělivostí a s toužebností očekávali nové hosti ze severu. Uslyšeliť od nich po každé něco nového.

Už od r. 1073 podniky a činy vášnivého a prchlivého, tehdy teprve třiadvacítiletého císaře německého naplňovaly je nemalými starostmi a obavami.

Benediktini Oževští s trapnými pocity dověděli se, že v Sasích vypukla všeobecná vzpoura knížat i sedláků proti podnikavému a neohroženému císaři pro to, že v zemi jejich vystavěl mnoho pevných hradů, jež osadil lidem válečným, uvedeným sem z jiných končin Němec.

S tichou radostí uvítali pak zvěst, že císař odbojníky byl přinucen, aby z Harcburku prchl, se svými poddanými se smířil a svolil ke zboření hradů svých, nedávno vystavěných.

Ale když do Ožev už následujícího roku přinesena byla zpráva, že saští sedláci pobořili Harcburk, spálili kostel a vyházeli z hrobů mrtvoly rodiny panovnické, ozval se v nich opět soucit s Jindřichem IV. a přáli mu skvělého vítězství, jehož už r. 1075 dobyl nad bezbožníky a rouhači surovými.

Než náklonnost k císaři, jenž panovnickou svou moc rychle upevnil a zvětšil, netrvala v Oževech dlouho, ani rok. Obrátilať se v opak, když dne 24. ledna r. 1076 Jindřich na sjezdu německých biskupů ve Wormsu papeže Řehoře dal prohlásiti za zbavena hodnosti a moci papežské.

Jestliže tato událost způsobila největší úžas a rozčilení v celém světě křesťanském a zvláště v Němcích roznítila nebezpečné bouřky a sváry nejen mezi knížaty světskými a lidem obecným, ale i mezi

kněžstvem, tož v klášteře Oževském zpráva o ní, stihnuvší tam už koncem řečeného měsíce, všecky ochromila.

Takové opovážlivosti — uvažovali v nejprudším rozhorlení, dosud neviděl svět! Panovník světský, jenž sám má potřebí, aby papež v hodnosti jeho jej uznal a potvrdil, osměluje se, popírati práva a moci náměstka Kristova k božskému úřadu jeho!

A k tomu proti ctihodnému muži téměř chlapec!

Byloť papeži Řehoři už padesát šest let a Jindřichovi teprv dvacet šest! Neníli mrzký skutek Wormský učiněná ohavnost před Bohem, nejpřísnější rouhání se Spasiteli, jenž Řehoře ustanovil svým náměstkem na zemi!

Mnichové Oževští nemohli srozumět, proč biskupové němečtí žádosti císařově vyhověli tak rychle a ochotně. Nemohli domysliti se příčiny jiné, leda velikého strachu před zpupnou, mstivou a ukrutnou povahou jeho. Však i v té tísni hmotné, i v tom nebezpečí hrozivém neměli prý z bázně před hrubým násilím opustiti a zraditi vrchního pastýře svého, bez něhož prý všichni dohromady nejsou nic! —

Po několik neděl nemluvilo a nerozumovalo se v Oževách v kapitulních shromážděních o ničem jiném než o pohoršlivém zločinu Wormském. Uvažovalo se o jeho příčinách.

Uznalo se, že císař mohl se cítiti uražen a poškozen ve svých právech panovničích, když papež minulého roku slavnostně a důrazně prohlásil, že noví biskupové pro zákonné osazení svého úřadu a platné vykonávání své právomoci už nemají jako v časích minulých potřebí, aby císař jim podal prsten a berlu, a že dostačí, aby k místu svému byli ustanoveni z Říma. Však zároveň vědělo se, že císaře proti papeži ještě více popudilo jeho tajné, poštěvačné spojení s odbojníky saskými, a mimo to, že Řehoř stále ohrožoval ho klatbou církevní.

V opatství Oževském správně usuzovali, že Jindřich zasloužený trest na sebe jen uspíšil. Nebyloť prý pochybnosti, že papež Řehoř i po události ve Wormsu zůstane papežem, ale císař že se octne v nebezpečí velmi vážném, odpovíli mu papež zbraní, která jest ještě mocnější a jíž na světě neodolá nic.

Nezmýlili se. Papež neměškal prohlásiti nad císařem klatbu.

V klášteře Oževském rychle jevily se účinky toho kroku. Cesta z Němec do Italie, po několik měsíců zřejmě zanedbávána i obchodníky, kteří za tehdejší veřejné nejistoty domácí zarazili výpravy své za hranice, náhle ožila i knížaty německými. Značná část jich opustila císaře a pospíchala do Říma, osvědčit poslušnost a oddanost svou papeži! Všichni dožadovali se pohostinství v Oževách, štědře odměňovali se za vlídné přijetí a přinášeli hostitelům svým stále nejnovější i hojné a pravdivé zprávy ze své vlasti.

Novina odtamtud stíhala novinu a každá dnešní byla zajímavější a pro mnichy radostnější, než včerejší. Už v měsíci říjnu 1076 převážná většina knížat německých byli po straně papežově. Nepřátelství jejich proti císaři dostoupilo vrcholu svého, když se

snesli pozvati papeže do Augsburka, aby s ním společně se uradili o dalším opatření věcí panovničích v říši německé, když zároveň vyzvali Jindřicha, aby do té doby se zdržel vykonávání vlády, a když mu oznámili, nepostaráli se, aby nejpozději do měsíce února 1077 byl zbaven klatby papežské, že oni ho sesadí s trůnu.

V Oževáchzpráva tato byla oslavena zvoněním v obou věžích, modlitbami a zpívanými službami božími. S největším rozechvěním hledělo se tu vstříc ohlášenému sněmu knížat německých v Augsburku, zvláště, přijmeli papež pozvání a přijedeli k němu. Z Říma nedocházely zvěsti, jichž opat dožadoval se tam, co nejpokorněji prose, aby svatý otec cestu svou do Němec zvolil na Bělák a Solnohrad a vyznamenal Oževy návštěvou svou.

Za to jaké překvapení pro všechen svět! I pro Oževy!

V druhé polovici měsíce ledna 1077 uhodily neobyčejně kruté, třeskuté mrazy a husté chumelenice nejen v obvodu východních Alp, ale i v Italii severní. Jednoho večera, když nepohoda zimní rozzuřila se zvláště prudce, mnich, ráno vyslaný do Běláku, vrátil se do kláštera s novinou, na první poslech neuvěřitelnou. Německý císař jel prý tudy dnes v povoze zcela uzavřeném bez průvodu jen s chotí svou a se synem k hranicím italským. Byl by projel zcela nepoznán, ale služebník jeho, sháněje v městě dvě nová spřežení silných koní, kteří by cestou vysoko zasněženou dosti rychle se hnali ku předu, prozradil, pro koho je najímá, a když v městě žádný křesťan nechtěl nepřítele papežova vézti dále, žid jakýsi propůjčil koně své k té službě, ale za plat pateronásobný.

Když nazejtří zvěst tato byla potvrzena lidmi, kteří přijeli z Běláku do lesův Oževských pro dříví, v příbytku opatově, upraveném rovněž prostě a chudě jako komůrky ostatních mnichů, rozproudil se hovor, kam německý císař vlastně zamířil a proč? Nebylo lze domysliti se něčeho určitého. Nejsmělejší domněnky byly překonány pravdou, jež koncem měsíce vyšla na jevo.

Chtěje zmařiti sněm knížat německých v Augsburku a maje sobě samému danou krátkou lhůtu do měsíce února, aby vyváznul z klatby církevní, Jindřich odhodlal se, že vyřídí svou při s papežem osobně.

Ve vší tajnosti, pojav s sebou jen choť svou a svého syna, za nejtužší zimy dnem i nocí spěchal do Italie.

Byl by dojel až do Říma. Však na hranicích lombardských dověděl se, že papež právě mešká na severu u města Reggia na tvrzi Canosse.

Chvátal tam k němu vyprosit si přijetí, pokořil se co nejníže, však nedosáhl odpuštění a nebyl sproštěn klatby, až když oděn rouchem kajícného hříšníka v krutých mrazích tři dni a noci byl strávil v nádvoří pod okny papežovými.

V opatství Oževském rovněž jako ve všech chrámích křesťanských po celý týden odbývaly se největší slavnosti na poděkování, že zločinná zpupnost německého císaře byla skrocena způsobem, jakéhož posud nebylo příkladu v dějinách.

Ač pak Jindřich už po dvou letech proti papeži Řehoři rozpálil v Němcích bouři novou, a byv jím opět dán do klatby způsobil proti němu i zvolací vzdoropapeže: přece nikdo nepochyboval, že v odvážném zápase s Římem konečně podlehne.

Další zprávy o podnicích a osudech jeho byly zastíněny novinami, jež v létě r. 1079 se rozletěly ze země *polské* a brzy pronikly i do údolí a kláštera Oževského.

Týkaly se také věcí církevních, jež v dobách oněch měly obecnou zajímavost největší. Překvapily jakousi podobou s událostmi, jež sběhly se v Němcích až do Jindřichovy kajícné cesty italské.

Tu i tam, zejmena v Oževách, byly uváděny v přímou souvislost s ději německými, ba prohlašovány za účinek a následek jejich.

Že povahou skutkův, o nichž vypravovaly, vynikly nad vzory své, přičítáno domnělé hrubší povaze lidu, jehož vlast ležela na samé východní hranici tehdejší vzdělanosti evropské a v níž křesťanství posud bylo v tuhém zápase s prvotním pohanstvím.

Z krajů těch, severně nad středním Dunajem, křesťanstvu jižní Evropy do těch čas zcela neznámých, nedocházely sem vůbec zprávy jiné, než o nějakém umučeném, věrném vyznavači víry Kristovy.

Mnichové Oževští počítali: ze století minulého, když nebylo ani potuchy o nynějším sídle jejich, v obyvatelstvu zdejším zachovaly se takové zvěsti neblahé tři: zavražděni byli v oněch končinách Ludmila, kněžna česká, Vácslav, kníže český, a Adalbert, biskup Pražský. Jako by nebylo bývalo krvavých svědků božské nauky za čas tak krátký v oněch krajích dosti, že právě přibyl k nim nový!

A opět biskup! Stanislav Štěpanovský v Krakově! Oběť zločinu nejohavnějšího, hříchu tím strašnějšího, považíli se, kdo jej zavraždil, na jakém místě a při jaké příležitosti!

Jak krotké a téměř bílé vypadaly všechny skutky, jichž až posud byl se dopustil německý císař Jindřich proti hlavě církve křesťanské, vedle divokého a černého činu, jejž dle zpráv, došlých do Ožev v polovici května 1079 schválním poslem od arcibiskupa Solnohradského, dne 8. toho měsíce král polský Boleslav ve vášnivé a surové zběsilosti spáchal na biskupu Krakovském, zbožném Stanislavu!

Podrobnější vypsání a potvrzení této noviny, jež mnichy Oževské na nejvýše rozčilila a rozbolestnila, došla jich po několika dnech, když přijeli k nim na nocleh kupci od Dunaje.

Vypravovali, že biskup Stanislav, padesátiletý, velmi ctihodný sluha Páně, z počátku v soukromí a v největším přátelství a ve vší dobrotě napomínal Boleslava krále pro jeho prostopášný život, utiskování chudiny a neustálé prolévání krve v bojích téměř se všemi sousedy. Když pak král otcovského napomínání jeho nedbal a v nevázaném životě svém pokračoval, biskup Stanislav prý nejen pokáral ho veřejně a důtklivě, ale vyřkl nad ním klatbu církevní

a zapověděl mu, že nesmí vstoupiti do kostela, pokud neučiní pokání a nepolepší se. Ale tím prý jen ještě více popudil proti sobě divokého krále. Dne 8. května Boleslav opásán mečem vztekle vrazil do kostela sv. Michala na Skalce u Krakova a s vytaseným mečem hnal se zástupem lidu, jenž hrůzou strnul, přímo k oltáři, u něhož biskup Stanislav právě sloužil mši svatou. V nejbližším okamžení, dříve než někdo z přítomných jen mohl pomysliti, aby divokému králi v počínání jeho zabránil, důstojný sluha Páně s rozpoltěnou lebkou už sklesl na zemi. Krev jeho vysoko vytryskla na oltář. Lid, zděšený skutkem tak ohavným, kvapně rozprchl se z kostela. Však král prý pohledem na krev nevinné oběti své rozzuřil se ještě více; jako samým ďáblem posedlý rozsekal mrtvolu biskupovu i s ornátem na stupních oltáře, křiče při tom, že kusy její dá rozházet v lese divoké zvěři . . . Však v noci prý sám tajně zmizel z Krakova, ani nerozloučiv se s královnou, Věslavou, ba ani už jí nespatřiv . . . a od té chvíle že nespatřil ho nikdo nikde . . .

Na podzim roku minulého opat Oževský přinesl z Říma zvěst, že všechny kusy mrtvoly Stanislavovy již v první noci po spáchané vraždě kněžími a ve vší tichosti byly sebrány, a poněvadž útěk Boleslava krále z Krakova teprv nazejtří byl zjištěn, beze všech slavností pohřbeny v témž chrámu, kde byl zabit.

Nedlouho potom koňaři z Uher zastavili se v klášteře Oževském, nabízejíce na prodej několik pěkných kusů svého zboží do tahu i na jízdecko. Byli by odebrali se dále s nepořízenou, poněvadž klášter byl dostatečně zásoben koni druhu obojího, kdy by náhodou nebyli se zmínili domácímu hospodáři, páteru Brunovi, co sami prý zaslechli z nejnovější pověsti, rozšířené v jejich krajinách, že polský král Boleslav prý v lesích uherských, kamž z vlasti své prchl, byl sežrán vlky nebo medvědy. Pastevci ovcí prý našli jen oděv jeho a meč, na němž byla uschlá krev, patrně krev zavražděného biskupa. Obojí prý od nich koupil uherský král, aby měl památku na dobrodince, jenž předka jeho Belu posadil na trůn . . .

Novina, že vrah biskupa Stanislava byl rozsápán divokou zvěří lesní, potěšila mnichy Oževské velice. Ve své radosti nejen vyčastovali koňaře uherské zvláště středře, ale koupili od nich i nejdražší spřežení, jehož neměli potřebí.

Na poděkování, že mučednická smrt Krakovského sluhy Páně byla pomstěna tak záhy a způsobem tak význačným, už minulého podzimku postavili nad klášterem v nejkrásnějším lese bukovém z mramoru veliký kříž, v jehožto pískovcovém podstavci zasadili desku s vyrytým nápisem: »Piae memoriae Stanislai, episcopi Cracoviensis, martyris.«

Letos z jara vymýtili kolem tohoto kříže prostor v polokruhu, na jeho koncích vztyčili dva sloupy a na každém sloupu pověsili obraz, namalovány na desce dřevěné v domácí škole malířské.

Na obraze po pravé straně kříže vylíčeno bylo usmrcení biskupa Stanislava. Na stupních oltáře leží mrtvola kněze, oblečeného ornátem, s rozpoltěnou hlavou, na skráních se šedinami, potřísněnými krví. Před nejdolejším stupněm stojí silný muž divokého vzezření v červeném, řasnatém plášti, v pravici, napřažené nad mrtvolou, dlouhý a široký meč, na lesklém čepeli s velikými skvrnami krve. Nad mrtvolou v otevřených oblacích vznášejí se dva andělé. Jeden drží nad ní korunu trnovou, druhý palmu.

Obraz po straně levé. Týž muž v červeném, řasnatém plášti leží kraj lesa na znak, s očima zoufale vytřeštěnýma; čtyři vlci trhají tělo jeho, dva ještě jsou k němu na skoku z lesa, ceníce zuby. Opodál na zemi leží týž meč s obrazu prvého. Za nejkrajnějším kmenem lesním ďábel se šklebivým úsměvem pohlíží na tu příhodu

Kolem vymýtěného místa tohoto omšené balvany skalní rozbíhají se dále do lesního šera. Od kláštera ražen jest sem po svahu horském, dosti příkrém, v několika zatáčkách široký stezník. Při něm tu a tam lavička kyne k odpočinku.

Hosté bývají upozorněni na tuto nejnovější zajímavost kláštera Oževského, a nikdo neopomíjí navštíviti ji. Hluboce dojat oběma zobrazenými příhodami, o nichž zvěsti posud stále vzbuzují největší úžas a ustrnutí všude, kamkoli proniknou, každý zároveň vyslovuje se o dokonalém provedení jejich uměleckém. Zvláště postava vrahova na obou obrazích, tam zběsilý, tu zoufalý výraz tváře jeho, poutá k sobě zraky a mysli pozorovatelův . . .

Mnichové zamýšlejí upraviti lesní koutek tento na místo poutnické pro obyvatelstvo doliny Oževské i údolí sousedních . . .

Krvavá událost Krakovská, příběh z nejnovější doby, nepochybný a nepopíratelný, jevil se jim látkou vhodnější než všechny staré legendy, aby věřícím dokázali pravdu nauky o trestající spravedlnosti božské, aby lidem dobrým vštípili útěchu v jejich utrpení pozemském a v lidech zlých aby vzbudili hrůzu před neodvratnými následky hříchů jejich . . .

Pravidla řeholní zabraňovala, že nesměla otevříti se vrata ani vedlejší skupiny budov, náležejících vlastně jen k hospodářství klášternímu, jestliže se vznešeným panstvem přijížděla i paní, k tomu ještě i se svým služebnictvem ženským. V některých klášteřích rakouských a bavorských oné doby za podobných příčin činila se výjimka, zvláště byloli nadíti se hojného obdarování ze strany panovníka a propůjčení cenných svobod a výhod pro řád.

Mnichové Oževští nedělali při takové příležitosti rozdílu; nejedna výprava panská, ubírající se tudy ze severu na jih, byla sklamána v naději, že v Oževách dostane se ochotného přijetí, vlídného pohostění a žádoucího odpočinku i unaveným, často i nemocným členům jejím ženským.

Odepříti pohostinství v takových případech bylo mnichům samým věcí nemilou a trapnou.

Aby řád klášterní zůstal neporušen a hostinnost v Oževách tím spůsobem nadále přece nebyla obmezována, nynější opat

Teucho přikázal stavěti mimo vysokou zeď, jíž byla ohrazena i celá skupina vedlejších budov klášterních, asi dvě stě kroků k jihu na pobřežní ploše menší stavení, pouhý přízemek o několika komnatách.

Domek tento, založený zcela mimo klášter, byl určen za příští obydlí vznešených návštěv ženských.

Stavba nevystoupila značně nad základy své, když do kláštera byl přijat nový člen: fráter Urban.

Hospodář páter Bruno přikázal ho ihned nazejtří po jeho příchodu za pomahače zedníkům, z nichž někteří také byli frátery, ostatní přicházeli sem na práci z nejbližších osad, roztroušených nad severním koncem jezera. Měl na kolečku přivážeti zedníkům kámen z hromady, na niž jej klášterní koně lesní cestou po východním břehu jezerním dopravovali z lomu, odkud včera do klášterní nemocnice byl dopraven zraněný dělník.

Fráter Urban už od rána pracoval, ani se nezastaviv. Byl v nitru svém spokojen, rád, že už nepotuluje se po neznámém kraji bez účelu a konce. Práce, pro někoho jiného snad namáhavá, jemu připadala jako hračka. Byl by si přál, aby páter Bruno byl mu nařídil, otevříti nový lom kamene blíže staveniště. Vždyť už postřehl mezi věkovitými buky, sbíhajícími po příkrém úbočí vysokého chlumu až k ouvozu pobřežnímu, omšené balvany skalní. Vylámati je, to by byla práce, na níž by s chutí zkusil své síly, jež by ho namáhala a unavila. Přivážeti zedníkům kámen už vylámaný, to by mohlo zaměstnávati nějakého slabocha, jenž má potřebí, aby ho šetřili.

Ale jakkoliv práce mu vykázaná připadala mu jen zábavou a hračkou, přece s počátku nedovedl postaviti se k ní vhodně a obratně.

Černá soukenná sukně, jíž byl oblečen, splývala mu až po kotníky, a jakmile poněkud níže se shýbl, šlápl na dolní obrubu její. Rád byl by si ji výše podkasal černým, silným řemenem, jímž byl opásán. Ale viděl, že všichni ostatní fráteři, zaměstnaní na stavbě, mají své hábity, jak ráno je vzali na sebe. Snažil se, aby ve svém oděvu dovedl se pohybovat a pracovat jako oni. Přesvědčil se, že zkušenost s hábitem poutnickým není mu nic platna.

A sukně, jimiž odíval se dříve, ještě před rokem, měly sice život s rukávy velmi širokými, že k nakládání a skládání kamene by se mu nehodily, ale byly mnohem kratší, sáhaly mu jen po kolena, odkud úzké nohavice těsně objímaly nohy až k chodidlům, že mohly se pohybovati s největší volností a hbitostí i v chůzi i v jízdě!

Fráter Urban dnes sám nemálo se diví, jak to dokázal, že včera na prámu v poutnickém hábitě mžikem se octnul zděšenému koni na hřbetě, a věcí ještě divnější jest mu, že v tom nejízdeckém oděvu se mu dostal přes hlavu! Dnes nechtěl by to opakovati. Zvláště ne v sandálech, v nichž musí se učit teprv choditi. To už bylo mnohem snáze, vyskočiti na koně bos! Molodci

na Ukrajině umějí to všichni... A jak to umějí... Od těch bylo možno naučiti se něčemu!... Kůň jen letí, letí... myslil by si, že je to okřídlený vítr... Však moloděc jen ho spatří a už závidí mu jeho let... Toho nesnese... vidět koně ve zběsilém cvalu — bez jezdce!... Orlím okem změří dráhu... nadběhne bujnému koni, jenž ničeho zlého netuší... bosíma nohama odrazí se od trávy rovněž dobře jako od tvrdých hrud nebo od vysokého prachu... a skokem už sedí na koni, jako by mu spadl na hřbet s nebe... Překvapený kůň jen sebou trhne... střihne ušima... a v očích zajiskří se mu, jako by si mu v nich byl zakřesal... A moloděc si výskne, zatleská rukama... a než se ohledneš... zmizí před tebou buď ve vysoké trávě stepní nebo v oblaku bělošedého prachu...

Tak vzpomínaje a uvažuje fráter Urban snažil se, aby ostatní dělníci na stavbě, zvláště jeho druhové klášterní nepostřehli, jak přes tu chvíli kámen mu padá s kolečka na cestu, poněvadž neumí udržeti náklad v rovnováze...

Přihází se, i že sandál se mu sveze s nohy. Nezbývá, než shýbnouti se až k zemi a upraviti si řemínky znova přes nárt. Při tom zase vadí dlouhá sukně.

A tak fráter za nedlouho cítí se unaven více, než včera celodenní chůzí v slunečném vedru a o prázdném žaludku...

V dobrých škorních z juchty a s ostruhami jezdilo se to ovšem mnohem lépe... vracel se k svým vzpomínkám, aby nemusel uvažovati, jak neobratně a směšně vykonává přivážení staviva zedníkům pod ruku.

Po celý rok, co byl poutníkem, vyhýbal se těmto myšlenkám jako příšerám své minulosti a jako zdroji útrap svých v přítomnosti. Zaplašoval z mysli své i nejslabší stíny bytostí, jež kdysi byly příčinou buď slastí buď strastí jeho. Byl si vědom, kdy by jim dopustil v ní místa, že by se v ní vzmohly, že by ho ovládly a strhly s dráhy, na kterou se vydal a jíž chtěl projíti až na konec, aby došel pokoje a spásy duše své.

Nyní může na všechen minulý život svůj pohlížeti s klidem člověka, jenž vyvázl z bouře, hrozivší pohltiti jej; cítí pod sebou skalný břeh a nad sebou opět modrou oblohu. Nyní už neobává se vzpomínek, neodpuzuje od sebe obrazy dějů, jichžto byl buď původcem buď účastníkem.

Ubíraje se do Říma, měl toliko jedinou myšlenku: jak to tam s ním dopadne? Cestou odtamtud nemyslil o ničem jiném, než kde najde klidného úkrytu? Obojí palčivá starost tato jest vyřízena, šťastně vyřízena na vždy.

Nyní vzpomínky jeho už jsou jen jako kvítka na jeho hrobu. Chce zajisté co nejsvědomitěji vykonávati všechny pobožnosti řeholní, chce co nejpilněji pracovati, k čemukoliv bude mu dán rozkaz: ale vedle povinností těchto zbývá dosti prázdně, již dlužno vyplniti něčím. Čím? Myšlením! O čem, o kom? O sobě samém...

Ve společnosti, do níž vstoupil z dobré vůle a s radostí, jest pravidlem: mlčeti. Ale *mlčeti* neznamená zároveň *nemysliti*... Mlčeti dovede až do smrti; nemysliti nedovedl by ani okamžik... Ve čtyřicátem roce života svého stal se samotářem. Nemá na světě než sebe sama... Co se nazývá *činností* životní, s tím skončil už na vždy.

Vzdal se svobody své vůle, zavazuje se k poslušnosti neobmezené a bezvýjimečné: to znači, že se zřekl života vlastního, samostatného, že není na světě už ničím jiným, než čím v rukou jeho jest toto kolečko, na němž dováží kámen na stavbu nového domu.

»Oba spolu nevíme, kdo kdy bude bydlit v tomto domě!« pomyslil si, svaluje opět několik kusů staviva podle frátera-zedníka. —

O polednách fráter Urban po prvé spatřil skorem všechny členy klášterní společnosti Oževské pohromadě: duchovní i bratry laiky.

Zvonek v nádvoří budovy hlavní svolal je všechny do společné jídelny, v přízemku levého křídla, přiléhajícího ke kostelu, se vchodem ze široké chodby křížové.

Jeden fráter laik na staveništi mlčky pokynul fráteru Urbanovi, aby šel s ním. Z budov vedlejších přidružilo se k nim také několik druhův; několik jich kráčelo před nimi k bráně už pootevřené.

Fráter Urban jen zběžně rozhledl se vnitřkem veliké budovy. Více zajímaly ho černé postavy s nasazenými kapucemi, jak na galeriích všech pater vycházely z nízkých dveří neb z vysokých portalův a svižným krokem pospíchaly po širokých schodech dolů.

Když za několik minut všichni se sešli, v jídelně až se zatmělo. Asi sto osob zcela černě oděných mlčky a v nejúplnější tichosti rozestavily se na místech sobě vykázaných. Podle šedých stěn velmi dlouhé a široké místnosti s vysokým klenutím a s okny jen po jedné straně stály prostičké lavice bez opěradel, tmavě natřené; před nimi stoly nejjednoduššího tvaru, každý asi šest stop dlouhý. Před stoly po obou dlouhých stranách jídelny seřadili se mniši, kněží, klerikové a novicové všichni s kapucemi na hlavě a přitaženými do tváří tak, že bylo vidět jen střed čela, očí, nos a bradu. Postavy urostlé, bez rozdílu věku štíhlé, ani jediná vypouklého břicha.

V dolní polovici prostranné místnosti prostředkem jediný dlouhý stůl se stolicemi po obou stranách. To bylo místo pro frátery laiky.

Fráteru Urbanovi, přijatému nejposléze, druhové jeho pokynuli k místu, jež zbylo nejníže. Spatřil, že fráteři laikové na pohled liší se od mnichů jen dvěma věcmi: nemají škapulíře ani kapuce, ale tváře vousaté.

Na stěně hořejšího konce přitmělé jizby přibit byl veliký krucifix. Jiných ozdob nebylo tu.

Pod krucifixem stanul mnich a zapěl žalm. Fráter Urban poznal hlas převorův. Všichni přítomní hluboce sklonili hlavy a modlili se společně. Po skončené modlitbě všichni zasedli na svá místa za stoly. Ty vypadaly stejně pro mnichy i pro frátery laiky Bez ubrusu, jen po hliněné misce pro každého stolovníka, vedle misky hliněný džbáneček a svinutý ubrousek na stolech mnichův.

Když všichni zasedli, převor ťukl na stůl. Z řady mnichů vystoupil jed n, popošel do předu až na několik kroků před kříž, sklonil se hluboko a zapěl verš žalmový. Pak vystoupil na kazatelnu, jež upevněna byla na zdi mezi dvěma okny v samém středu dlouhé stěny a jal se čísti z tlusté knihy latinské.

Ačkoliv v refektáři bylo nejhlubší ticho, slabý hlas čtoucího jen velmi nesrozumitelně zazníval na obou koncích d ouhé místnosti Bedlivě pozoruje všechno, co před ním se děje a co mu připadalo jako svět zcela nový, fráter Urban napjal sluch, aby vystihl obsah čtení. Teprv po některé chvíli poznal, že jest to vypsání života svatého mučedníka z doby Neronovy. Ihned přestal naslouchati dá'e. Měl pocit nepříjemný; bodlo ho ve svědomí. Další čtení s kazatelny hučelo mu hlavou jako trapný ohlas vzdálené vichřice. Přál si, aby hluboké ticho, v němž všichni přítomní s napjatou pozorností pohlíželi ke čtoucímu, něčím bylo přerušeno. Však sám neodvážil se ani mrknouti, neřkuli hnouti sebou. Krev hnala se mu do hlavy; cítil oheň její ve skráních a v celém ostatním těle mráz. V ušich znělo mu jen jediné slovo: »Nero!« Kéž si je může zacpati! Snad bý to slovo přestalo ho děsiti. A už jest mu, že všichni přítomní znají ouzkost jeho a že toliko z milosrdenství odvracují od něho zraků svých.

Zdá se mu, že čtení o Neronovi trvá už věčnost, ač při něm uplynulo teprv několik minut.

Proto uv'tal jako vysvobození z útrap nesnesitelných, když za chvilku v hořejším konci refektáře ozvalo se zaklepnutí na stůl. Mnich na kazatelně otevřel knihu jinou. O čem z ní četl, fráter Urban neporozuměl. Hádal jen, že jsou to cvičení v nábožnosti. Nepátral v tom dále, když v blízké zdi za jeho zády to klaplo. Dřevěné okénko, tam zasazené, bylo spuštěno a otvorem, jenž po něm se objevil, ze sousední kuchyně podávaly se misky s jíchou.

Mnich, opásán dlouhou bílou zástěrou, kapuci maje spuštěnu do týla, srovnal je na dvě dřevěné lisy, jež před ním za ucha nastaveny drželi dva fráteři laikové, a počalo roznášení pokrmu po jídelně. Po straně, v jejížto řadě seděl převor, mnich svižně a zároveň tichounce, že ani nebylo slyšeti, jak se dotýká prkenné podlahy, kráčel napřed, a s lisy, již rovněž beze všeho šumotu a šustu nesl za ním fráter laik, počav od převora pokládal jídlo před každého stolovníka zvláště.

Dva fráteři laikové týmž způsobem posluhovali druhům svým u společného stolu prostřed refektáře.

Když se roznášelo jídlo druhé na větších, hlubokých misách, rýže s kousky masa, pro každého už zvláště odděleného, aby si je s příkrmem vzal na misku svou, dva fráteři s lesklými konvicemi začavše na hořejším konci nalili každému mnichovi a pak i fráterům laikům do džbánečku vína jablečného.

Jídlo třetí byla zelenina; každý vzal si na svou misku dle libosti. Pak přineseno několik dřevěných okřínkův, jež mnichové i fráteři laikové, smetajíce do nich rukou drobečky se stolů, podávali si až na dolní konec.

Převor poklepl na stůl, všichni vstali, postavili se opět řadami před stoly a společně nahlas se pomodlivše, odcházeli po dvou z jídelny na chodbu. Napřed mnichové dle své hodnosti, za nimi fráteři laikové.

V místnosti zbyli jen, kdož byli zaměstnáni posluhou při obědě a čtenář. Těm podáno jídlo nyní.

Oběd společný netrval ani půl hodiny. Fráteru Urbanovi zalíbil se jeho spůsob, třeba s počátku byl zažil veliký nepokoj a byl si přál, aby nebyl přítomen zde, nýbrž raději aby byl směl obědvati na staveništi s najatými dělníky, nebo v nemocnici s ošetřovanci a nejraději o samotě v lese.

Na chodbě páter Bruno rozdával práci na odpoledne. Fráter Urban poslán opět na stavbu; ale dříve měl si odpočinouti ještě půl hodiny.

Odcházeje k hlavní bráně s frátery, kteří se vraceli buď do svých dílen, nebo k posluze nemocných v budovách vedlejších, nebo k jiným pracím hospodářským, ještě se ohledl a spatřil, jak mnichové se procházejí, někteří po nádvorní zahrádce, někteří v přízemní chodbě, někteří po galeriích ve vyšších patrech, většinou po dvou. Nezaslechl hovoru hlasitého; jen šepot. Byloť na stěnách v nevelkých vzdálenostech opakováno slovo »Pax«, napsané barvou černou.

Cestou k práci své uvažoval, že snad i on zde dojde pokoje a míru nejen vnějšího, ale i vnitřního, jehož podle úsudku jeho už došli všichni ostatní obyvatelé tohoto opatství, i kněží i fráteři laikové.

Vypadajíť všichni velice spokojeni a šťastni. Jasná tvář, vlídný, jarý pohled, vzpřímená postava, svižný pohyb těla: takový obraz poskytlo mu četné shromáždění při prvním setkání se s jeho celkem.

Pokud za kratičkého teprv pobytu svého zde mohl znamenati: omrzelost, smutek mysli pod tímto krovem, odloučeným od ostatního světa, netráví životy lidské

Proč asi každý z nynějších stálých obyvatelů kláštera se uchýlil do tohoto útulku, na nikom není vidět. »Snad to není vidět ani na mně,« pomyslil si. »Hledám zde mír, jako oni všichni jej tu hledali. Jest na nich patrno, že ho tu našli . . . Kéž i já . . .«

Prostota, ba chudoba v zařízení života společného, pokud jeví se v oděvu a stravě všech klášterníků bez nejmenšího rozdílu mezi kněžími a nekněžími, působí na něho silou úkojnou a po-

vznášející zároveň. Počíná rozuměti, že tato rovnost a uskrovněnost ve vnějších poměrech a zjevech životních jest mocným zdrojem klidu jejich vnitřního, vlastním tajemstvím blaha, jehož všichni tu dosáhli a jež i označuje i střeží se slovem »Pax«, zaznívajícím všemi prostorami budovy.

A jak od této prostoty a chudoby, neskvějící se ničím než nejpečlivější čistotou v obydlí, v oděvu a stravě všech obyvatelů jejích, liší se bohatství, nádhera, přepych mešních rouch, skvostná úprava oltářů, drahá výzdoba celého vnitřku chrámového, jak poprvé dnes ráno spatřil při službách božích.

Bylť oslněn leskem zlata a stříbra, hvězdným třpytem drahých kamenů, zářnou hrou duhových barev na perlích, mihotavým bleskotem hedvábí a aksamitu, jak to vše splývalo a rozplývalo se v moři světel, v modravém dýmu nejvonnějšího kadidla, vystupujícího nad oltář až ke klenbě, jejížto blankytný nátěr poset zlatými hvězdami. Poklad kláštera Oževského pak shlédl, když koncem slavné mše na oltáři objevila se monstrance. Zrak mu přecházel, jak v záři svěc sršely z ní proudy paprskův a jisker. Třpyt ryzího zlata byl překonán mnohobarevným ohněm, jímž vzplanuly nejskvostnější drahokamy, v řadách zasázené do ušlechtilých tvarů jeho.

V dolní části dlouhé lodi chrámové bylo posud šero; ale jakmile páter převor postavil monstranci na oltář, všechen vnitřek budovy, pnoucí se na štíhlých pilířích do výše, byl ozářen, jakoby slunce v něm bylo vzešlo, ač venku na obloze posud nebylo vzneslo se nad hřebeny hor Holubí a Krkavčí, jež společně ohraničovaly údolí Oževské na východ . . .

Fráter Urban, kleče na vykázaném sobě místě za mřížkou, jíž chór před hlavním oltářem oddělen jest od ostatní prostory chrámové, tonul v obdivu vší nádhery a krásy, jež jako zjevení jala všechnu mysl jeho a k níž podobné nebyl spatřil ani v Římě . . .

Při práci na staveništi nepřetržitě byl zaměstnán, až silné deště zastavily stavbu. Za ten čas poznal všechen řád, dle něhož fráterům laikům jest říditi se. Leccos bylo v něm společného s řádem, ustanoveným pro duchovní členy kongregace.

Ráno všichni vstávají o třetí hodině, když na věži kostelní silný hlas zvonu nový oznamuje den. Zvonění druhé zvuku slabšího volá všechny duchovní, kněze, kleriky i novice do chrámu k pění chora. Tím časem fráteři laikové obstarávají úklid v komůrkách jejich, ve školách malířské, písařské a řezbářské, mytí a zametání chodby a galerií, v refektáři připravují pro snídani.

Úklid v komůrkách mnichů vyžaduje času nejméně. Nábytku není tu mnoho: všude stejně a všechen práce domácí z dřeva bukového, tvarů nejprostějších, nátěru tmavého bez lesku.

Lůžko s tvrdým slamníkem, bez prostěradla, s tvrdou poduškou, nacpanou senem, a s lehounkou přikryvkou. Na pelesti zavěšený růženec z klokočových kuliček.

Vedle lůžka v nohou stolek s hliněnou nádobou na vodu k mytí, v hlavách u samého okna psací stolek, na něm dřevěný krucifix mezi několika tlustými knihami, vázanými v sežloutlé kůži a s kovovými sponami. Na stěně protější uprostřed pod soškou Marianskou klekátko; v dolním koutě ouzká skříně na šaty a na prádlo. Na opažení dveří hliněná kropenka se svěcenou vodou; nad ní ratolest od svátků velikonočních, už dávno bez listův a bez poupat. Podlaha z prken nenatřených. Stěny jen zhruba omítnuté.

Fráter Urban poklízel už několik takových komůrek. Nemohl dosti nadiviti se skrovnosti, s jakouž byly zařízeny. Všechen nábytek z téhož dříví a týchž tvarů prostičkých, jakými byly opatřeny společné síně fráterů laiků. Rovnost obou sborů společnosti klášterní i v úpravě příbytků dojímá mysl jeho příjemně a rozmnožuje jeho úctu k řeholníkům...

Přišel sem s pevným úmyslem, že tu bude žíti zcela pro sebe, ač mezi lidmi, přece nejinak, než jako poustevník. Pravda, mimo s páterem Brunem, bezprostředním představeným svým, posud nepromluvil s nikým ani slovíčka. Ani do té chvíle nikdo nezeptal se ho na nic, nevybídl ho k řeči ani posunem, ani pohledem. A přece pociťuje se mezi všemi, kdož tu mají na sobě černý hábit, jako mezi milými a příjemnými známými, jako dávno se všemi spřátelen. Zvláštní příchylnost víže jej ke všem, ač o nikom z nich neví praničeho.

Jen až bude smět jako všichni ostatní laikové bratři vstoupiti při službách božích do povýšeného presbyteria, odděleného od ostatní prostory chrámové železnou mřížkou.

Posud každého rána, když příbytky klášterníkův, školy a společné síně jejich jsou uklizeny a všichni fráteři laikové pospíchají do sakristie, aby po jednom ministrovali kněžím při mších, pro něž při zdech jest zřízen oltář vedle oltáře, fráter Urban samojediný má samým převorem vykázané sobě místo za mřížkou, kde na modlitbách musí klečet celou hodinu...

Duchovní odcházejí snídat do refektáře, jakmile každý odsloužil mši. Všickni fráteři laikové scházejí se tam, aby pojedli společně. Každý usazuje se na určité místo své; fráter Urban, posledně přibylý, na místo nejposlednější.

Když po několika slunečných a parných dnech prudké větry jižní přihnaly nad krajinu spoustu těžkých mraků šedých a černých a když se s nízké oblohy spustily husté lijáky, práce v polích, v lesích, na jezeře a na břehu mimo budovy byly zaraženy, fráteři laikové zaměstnávali se v dílnách domácích, v staveních hospodářských. Několik jich dostalo rozkaz, aby umyli všechny chodby v residenci a vydrhli mramorové tabulky, jimiž chrám byl vydlážděn.

Fráter Urban v kovaných džberech přinášel z jezera vodu do kostela. Tam před samým polednem zastal ho převor a přikázal mu, aby po obědě přišel za ním do sakristie, že ho tam naučí ministrovat, aby už směl také do presbyteria, kde on zpravidla sloužívá mši u hlavního oltáře.

»Za hodinu budeš umět několik těch latinských vět, rozuměje jim,« převor připojil s vlídným pohledem, »a budeš ministrovat vždycky mně.«

Nic příjemnějšího nemohlo frátera potkati. Jediná hranice, jež oddělovala ho od ostatních druhů ve službách klášterních, železná mřížka před hlavním oltářem, přestane míti platnost pro něho, zmizí před ním...

Zmizela už třetího dne po tom.

Fráter Urban jako ministrant kráčel s rukama, sepjatýma na prsou, před převorem k hlavnímu oltáři. Uměl všechny latinské odpovědi a znal všechny obřady, ustanovené v klášteře pro mši tichou.

Vykonával službu ministrantskou s pobožností a přesně. Vše postupovalo dobře.

Až po evangelium fráter Urban náhle pocítil nepokoj... Tělo jeho počalo se zachvívati, oddychoval rychleji, krev hrnula se mu do hlavy a rozpalovala mu spánky, kolena na kamenném schodu stydla jako na ledě.

Převor skončil Credo a obrátiv se, pravil hlasem slabým: »Dominus vobiscum.«

Fráter neodpověděl. Ouzkost sevřela mu hruď i hrdlo. Postava převorova, štíhlá a vzrostlá, rozplynula se mu před zkalenýma očima v hustou šedou mlhu, a když opět z ní vystoupila, objevila se mu ve tvarech zcela změněných: vypadala obhroublá a krátká. A místo kapuce měla na hlavě čepici biskupskou!

Fráter byl si vědom, že se stolečku, stojícího jen několik krokův oď něho u pravé zdi, má konvičky s vínem a s vodou přinésti na oltář; však nemohl se vytrhnouti ze strašného snu a jen postaviti se.

Převor už byl sňal hedvábnou zlatotkanou pokryvku s kalicha, už i patenu s obětovanou hostií byl zvolna položil před sebe na oltář a čekal na ministranta. Když pak ten stále ani se nehýbal, kněz přes rameno obrátil se k němu s pohledem, upozorňujícím ho.

Ale v ťom okamžení i tvář převorova v obraznosti fráterově nabyla podoby zcela jiné a výrazu jiného. Zjevila se mu ruměná, otylá, vzezření zpola káravého, zpola vysmívavého.

Vytřeštěný zrak frátera, chvějícího se na celém těle, strnul; paže, vztyčené proti oltáři, mávaly prudce, jako by chtěly zaplašiti hrozné vidění, a ze rtův, křečovitě škubajících sebou, vydral se hluboký, těžký vzdech...

Kněz neměl ani nejmenšího tušení, co dva kroky za ním se děje. Nemoha si nikterak vysvětliti otálení fráterovo ve službě oltářní a nechtěje čekati déle, sám sestoupil po pravé straně se schůdkův, aby se stolku si přinesl konvičky a pokračoval ve službě boží.

Při tom oko jeho jen zběžně zavadilo o frátera, nepohnutě klečícího na dolním stupni a upírajícího na oltářní obraz tvář patrně vzrušenou.

Převor pokládal to za účinek nové hodnosti klášterní, do níž fráter nováček dnes byl uveden, za následek náboženské vroucnosti, do níž ve službě oltářní se pohřížil, a nechtěl vyrušiti ho z posvátného vzletu ducha i srdce jeho...

Byl rád, že za šera, jež posud se rozkládalo všemi prostorami chrámu, z kněží a fráterův, buď ubírajících se ze zákristie k ostatním oltářům, neb vracejících se od nich, posud nikdo neznamenal, co se děje kolem něho.

Chtěl obejíti se bez posluhy fráterovy třeba už po všechnu další část mše.

Ale sotva že oběma rukama zdvihl zlatý kalich, aby obětoval obsah jeho, rozlehl se za ním bolestný, zoufalý výkřik

Bylo mu, jako by byl zaslechl zvuky: »Teraz, teraz!« nebo cosi podobného.

Ulekl se; však nepřerušil obřad, ani když nastal za ním šumot krokův a šuškání.

Na výkřik, proniknuvší od hlavního oltáře, nejdříve dva bratři laikové, kteří právě se vraceli z dolní části lodi chrámové, pospíšili do presbyteria, kde před nejnižším stupněm fráter Urban ležel, maje tvář obrácenu k zemi a paže natažené od těla. Za nimi stihl sem ihned třetí. Ten zaujal místo převorova ministranta. Onino pak kvapně zdvihli bezvládné tělo svého druha a odnesli je do sakristie.

Kněží, chystající se tu na mše, jali se omývati chorému čelo a spánky studenou vodou svěcenou; rozepjali mu hábit na prsou, třeli ho na srdci, a když za chvilku se probral ze mdlob, otevřel oči a nabyl vědomí, v největší tichosti dali jej odnésti do nemocnice v stavení vedlejším.

Tam navštívil ho převor, jenž skončiv mši, teprve v sakristii uslyšel, co bylo se přihodilo ministrantu jeho.

»Přemohlo ho rozčilení, když po prvé vykonával službu oltářní,« klidně vysvětloval několika kněžím výjev, v Oževách toho druhu posud první.

»Přece už není mladík...« namítl mnich asi třicíti let.

»Na lidi starší tajemství a symboly náboženské působívají mnohem mocněji, než na mladší,« lékař poučoval posluchače.

»Snad minulost frátera Urbana...« zpola tázavě, zpola vyčítavě podotkl jiný z kněží.

»Reverende pater,« s přízvukem srdečnosti odvětil převor, »klášter Oževský posud nikdy nezkoumal minulosti kajícníkův, jižto v něm hledali útočiště... Fráter Urban přišel k nám z Říma, maje na prsou nápis: *Poenitentia — absolutio.* To postačilo našemu opatovi a celé kongregaci naší...«

V nemocnici, kamž bez prodlení se odebral, převor nalezl frátera v horečce, však ohledav jej s největší pečlivostí, přesvědčil se, že onemocnění jeho přejde rychle, jako náhle přišlo.

Připravil mu lék a nařídil, jak má se chovat, aby se uzdravil co nejdříve.

Odcházeje, s vlídným úsměvem poručil ho dozoru Dobrnjakovi, jenž na loži sousedním těšil se šťastnému léčení své nohy. Starý lamač se zaradoval, když poznal svého záchrance na přívozu ve fráterovi, jakmile ho před chvílí sem přinesli. (Pokračování.)

Má obloha růžemi plane.

Má pouť se k západu schyluje,
má obloha růžemi hoří,
a tebe mám tady opustit,
můj národe, v porobě, v hoři?

Den tvojí volnosti nevzchází,
tvé zápasy v plném jsou žáru,
mám zříti tvou pravdu, právo tvé
jak mlhy jen, mátohy, páru?!

Ne, pro tě plá srdcí bez počtu,
tvé slunce přec v zenitu stane! —
jen má pouť k západu pospíchá,
má obloha růžemi plane.

Irma Geisslová.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

XV.

Dávaje psaní na poštu pomyslil jsem si: ‚Snad za osm, za deset neděl mohu dostati odpověď — dříve ne . . .‘ A srdce se mi sevřelo, jako bych do té doby neměl zakusiti žádné jiné radosti.

Velmi těžko jsem Americe zvykal, i v našem městě pořád jsem se cítil cizincem. Vždyť v pravdě nebylo naše, patřilo lidem jiného plemene, jiného jazyka, jiných mravů, kteří sice proti nám nic nepřátelského nepodnikali, ale přece na nás hleděli jen s patra, podobně jako v Čechách hledívají na cikánskou tlupu, když si před samou vesnicí udělá svůj tábor.

Abych aspoň v naší předměstské čtvrti zdomácněl takovým spůsobem, jako v kterékoliv osadě v Čechách, i to bylo hrubě nemožno. Vedle našich rodáků žili v ní také přistěhovalci z jiných zemí a národův, a také naši lidé, kteří patřili k mému stádci, museli tu v docela jiných okolnostech vésti také docela jiné živobytí nežli v staré vlasti a nabýva'i také jiného rázu, jiné povahy. Sám kostel tu namnoze už jen ženským znamenal to, co v domově; mužští se k němu v nových poměrech stávali lhostejnější, dílem i ‚svobodomyslnější,' zvláště když české časopisy americké o knězích a církvi z pravidla s posměchem, pohrdáním a záštím psávaly.

Hleděl jsem svědomitě konati své povinnosti kněžské a též jinak osadníkům svým osvědčovati dobrou vůli; ale že bychom mohli někdy dohromady tvořiti takořka jednu rodinu, jako na příklad i v Lašovicích, na to jsem si nesměl činiti naděje. Jen ve škole zapomínal jsem na veliké rozdíly; u dětí nacházel jsem lásku, které bylo srdci mému třeba; lnuly ke mně celou duší, a já jsem mezi nimi trávil své nejšťastnější chvíle. Ale mezi rodiči a příbuznými jejich, když jsem je už větším dílem poznal osobně, k nikomu mne nepřipoutal podobný přátelský svazek jako k Nevadilovi, kterého jsem vídal vždy jen za dlouhý čas. Se svým farářem žil jsem v dobré shodě, ale abychom se pobratřili, navzájem si otvírali srdce, k tomu nedocházelo, snad již pro různost našeho věku.

A tak jsem v Americe pořád žil více tělem než duchem, ale ani živé duši jsem nesvěřil, kam myšlenky mé nepřestávají zalétati . . .

Napadlo mi, že nemusím čekati tak dlouho, až přijde od Markupův odpověď, že mohu sám dříve poslati nový list, v něm Bohdanky zvlášť na něco se ptáti a tak se s ní dostati v přímou korrespondenci. Všecko jsem si v hlavě sestrojil, už jsem vzal i pero do ruky, — ale tu se ve mně ozvalo svědomí, kárajíc mě, že i zde chci jednati nerozumně, udržovati v nitru svém city, které pro mne už měly tak těžké následky a které jsem spíše byl povinen do poslední jiskry utlumiti.

Poslechl jsem tohoto hlasu, ale pociťoval jsem proto v duchu nové bolestné zkormoucení.

Ještě později, než jsem myslil, přišlo druhé psaní od Markupa. Opět si stěžoval, a nejvíce na to, co se přihodilo brzy po smrti dcery jeho Emy: ‚Sládek prý se vyjádřil v hospodské společnosti, že má jejich Ferda tuze široké srdce, že se dvoří všem hezkým děvčatům, ale musejí prý míti rozum a věděti, že k oltáři povede jen takovou, která mu svým věnem pomůže k vlastnímu pivovaru. Povstaly z toho řeči, lidé do toho míchali také naši Bohdanku, a ona požádala mladého Kuthana, aby k nám přestal choditi. Zaříkal se, že mu strýček nic takového neporoučel a neradil, že by to také bylo docela marné, on že má svou vůli a jen podle ní že bude jednati. Ale Bohdanka zůstala na svém, a když Ferda přece přicházel, učinila všemu konec tím, že odjela

k našemu zeťovi, který zrovna modlitebně prosil, aby se na nějaký čas dítek jeho ujala.‘

Uplynula zase dlouhá doba, než jsem dostal nové zprávy z Lašic. Bohdanka prý se už vrátila domů, ale tak změněná, že nyní sama dělá rodičům starost, — že je zamlklá, smutná, lítostivá, dlouho do noci se modlívá nebo tajně pláče a také ve dne z podobné příčiny často vyhledává samotu . . .

Bylo tu již jaro — jaro léta Páně 1866, — a já jsem konečně musel splniti také povinnost, abych sestru a švakra v jejich americkém domově navštívil.

Když jsem vykonal dlouhou cestu po železnici a po lodi přes veliké jezero, setkal jsem se s Tomášem, který mi přijel naproti. Pak jsme ještě skoro celý den jeli na koních krajem téměř neobydleným, a k večeru dorazili jsme na velikou mýtinu v ohromném lese, po níž byla roztroušena malá osada samých dřevěných domkův.

U jednoho nás se čtyřmi dětmi svými, jako Indiáni rudými, přivítala sestra, sama také do temna osmahlá. Sevřela mě silně do náručí, zalívala se slzami a mohla promluviti pouze slova: ‚Bratříčku! Můj drahý bratříčku! Kde se shledáváme! . . .‘

‚No, no, Toničko,‘ ozval se Tomeš, ‚ty vítáš vzácného hosta, jako by k nám přicházel na funus, a kropíš ho slanou vodou, kdežto on potřebuje zcela jiného občerstvení po takové štrapáci!‘

Rozuměl jsem, co sestru rmoutilo a bolelo: že je nacházím v stavu mnohem horším, než v jakém žili doma na otcovské půdě. Nazejtří, když jsem s ní na delší, kratší chvíli zůstával o samotě, mohla teprve vysloviti, o čem před mužem mlčela.

‚Nemůžeš si ani pomyslit,‘ pravila opět plačíc, ‚co jsme už v této nešťastné zemi vystáli. Všecko jsem posavad trpělivě snášela, neboť nebylo jiné pomoci, a bylo by ještě stokrát hůř, kdy bychom si život strpčovali naříkáním a žalováním, že jsme nikdy neměli domova svého opouštět.‘

Chtěl jsem ji chlácholiti: ‚Velmi krušné začátky mělo zde bez počtu vystěhovalců, kteří jsou teď zámožní, ano bohatí lidé. Také vy jste už největší potíže překonali, a jak mi Tomáš vykládal, může nyní vaše jmění vždy rychleji vzrůstati.‘

‚Můžeme vysekávati vždy více lesa, vzdělávati vždy více půdy a sklízeti vždy větší úrodu, — ale máme pořád zůstávati v tomto vyhnanství. Každá vesnice v Čechách je proti této pustině učiněná Praha. Kdy bychom tu jen my starší byli jako za živa pochováni, Bohu poručeno; ale což děti? Ani do kostela by po celý čas nepřišly, a což do školy? Dvě už jsou v těch letech, aby se učily číst, psát a počítat, — mají tu zůstávati bez pořádného učitele? Co by jim byly platny naše mozoly, kdy by tu vyrůstaly jako divoši? Trápím se tím ve dne v noci, ale nesmím o tom mluviti.‘

‚Tomáš by odsud nechtěl?‘

‚Také už dávno ví, že se stala hrozná chyba, že jsme se měli doma držeti svého, ale nesmím mu to připomínati, musela

jsem mu často dodávati mysli, když jsem si sama div nezoufala. Teď, když jsme to ukrutným namáháním přivedli tak daleko, že tu máme aspoň jisté živobytí, nemohu mu přicházeti s tím, abychom toho všeho zase nechali a vrátili se do města k nádennické práci, ačkoliv by to pro budoucnost dětí jistě bylo lepší — v městě by se vzdělaly.'

‚Ještě nic není zmeškáno. Tomáš je rozumný člověk a dobrý otec.'

‚A tady také nemá žádné radosti. Mimo nás je tu ještě jenom jedna česká rodina a jedna polská; ostatní jsou Němci a čím dál tím nepříjemnější sousedé, tak že přes tu chvíli je s některým mrzutost, váda i nepřátelství. Soudce tu nad sebou žádného nemáme, ale tím více je rozepří, hněvů a bojů pro každou maličkost. I Tomeš to někdy už proklíná do horoucího pekla — odpusť Pánbůh hříchy!'

‚Měl bych s ním snad promluvit o dětech?'

‚Ach, můj drahý bratříčku!' vzdychala sestra. ‚Neměj mi za zlé, ale já věřím, že tě sám Pánbůh sem přivedl, — v tebe skládám všecku svou naději, že poradíš a přispěješ ku pomoci.'

‚Buduli s to,' řekl jsem. ‚Sám ještě mám amerických rozumů jen poskrovnu, ale znám lidi, kteří jich mají více. Nejdřív musíme všecko dobře uvážiti.'

Pobyl jsem u přátel jenom nějaký den. Před rozloučením pravila mi Tonička mezi čtyrma očima: ‚Co nám to jen bylo souzeno, že jsme se tu octli! Někdy se mi ve snách zdává, že jsme zase doma, tam u nás v Čechách, jak jsme bývali, a tu je mi blaze jako v ráji. Ale když se probudím — —! Pane Ježíši Kriste, kdy by tak bylo možno, abychom se tam jednou vrátili! Já bych tu drahou zemi zlíbala! . . .'

K Čechám se brzy po mém návratě počala obraceti nejen pozornost všech našich rodáků v Americe, ale pozornost celého světa. Z čista jasna došlo k válce Rakouska proti Prusku a Sardinsku, a ráz na ráz přilétaly k nám za moře ohromující noviny. Z počátku nechtěli jsme věřiti tomu, co bylo celkem pravda: že Prusové přemáhají Rakušany jako vlci jehňata, že se za několik dní zmocnili celých Čech a Moravy, že v Italii sice naši zvítězili, ale že Benátsko je odstoupeno. Když se tyto věci potvrdily, přicházely zprávy ještě úžasnější: že Maďaři se přidali k nepřátelům, že jest i Vídeň dobyta, že se císař musel poděkovati a že si Habsburské soustátí mezi sebe rozdělují Němci, Vlaši a Maďaři, vše pod protektorátem nových světoborcův od Sprévy. O císaři také jedni tvrdili, že jest od Prusů zavlečen do zajetí, druzí dokonce, že jest mrtev, že nemohl přežiti takové pohromy. Ostatně kdy by tehdy byly noviny přinesly zprávu, že Bismarck a Moltke také francouzského imperátora, ruského cara a tureckého sultána odvedli do kazemat Špandavských, americké publikum nebylo by o skutečnosti toho pochybovalo.

Trnuli jsme hrůzou, jako by byl v naší staré vlasti nastal soudný den. Toliko jeden z našinců ostával zatvrzele nevěřícím Tomášem — přítel Nevadil.

‚Snad ani desátý, ani dvacátý díl není pravda z toho, co se rozhlašuje,‘ psal mi z počátku, — ‚velbloudi, na které máme vyvalovat oči, jsou asi vyráběni z komárů.‘

Později přijel k nám a přišel na faru, zrovna když jsme my kněží zoufale rukama lomili nad zprávou, že Čechy jsou k Prusku připojeny a na ‚Provinz Neupreussen‘ překřtěny, aby po nich ani jmeno nezůstalo.

‚Co?‘ rozhorlil se na nás. ‚Také vy, mužové boží, budete čerta malovat na zeď?‘

‚Přebudiž Bohu žel, marně bychom se přelhávali,‘ pravil jsem, — ‚že jsou Čechy od nepřítele obsazeny, je už docela jistá věc.‘

‚Jsouli obsazeny, budou zas vyklizeny,‘ tvrdil velmi určitě přítel.

‚Přes sto let se po vlasti naší vztahovaly hrabivé ruce brandeburské,‘ bědoval farář, — ‚teď ji konečně uchvátily, jako krahujec pěnkavu, a už z nich nevyvázne! Podobně jako Kościuszko musíme lkáti: Finis Bohemiae!‘

‚Toho nebude!‘ zvolal Nevadil. ‚To se nikdy nesmí státi! Věřím, že jest Bůh na nebi, že mohl na český národ mnoho dopustiti, ale že naposled pravda a právo přece zvítězí! Takhle na mysli klesati nesmíme, kdy by bylo sebe hůř. Nevíte, co se dělo za našich otců? Jakými vítězstvími proslavil se první Napoleon, kolik potentátů přemohl, kolik zemí podmanil a k francouzskému panství připojil! Otcové naši jako celý svět věřili, že je nepřemožitelný, že mu nikdo pod sluncem neodolá, že moc jeho nemá nijakých mezí. V Evropě všecko převrátil nohama vzhůru, mapu její nadobro změnil, a lidé nepochybovali, že to tak už navždy zůstane. Ale minulo jen několik let, a všecko, co Napoleon svými vojnami, svým krvavým násilnictvím utvořil, sesulo se náhle jako budka z písku nebo z karet. — Dejme tomu, že Prusové nyní rakouské vojsko ráz na ráz poráželi, proto se z nich za dvě, za tři neděle nestali ještě Francouzi, a Bismarck proto ještě není Napoleon. Jest otázka, co v té vojně více rozhodovalo, zdali z brusu nové pruské hrdinství nebo černá zrada, o které sám vím, že se k takovému dílu dávno připravovala.‘

Uchopiv mě za rukáv silně mi potřásl paží.

‚Vzpomeňte si, co mi předlonského roku na Sněžce povídal pruský profesor, jak za černožlutými šraňky tisíce a tisíce lidí ve všech stavech, i vysokých, pracují k tomu, aby se pohraničná čára změnila. Povídá se, že nové pruské ručnice dělají v této vojně zrovna zázraky. Budiž, ale i při tom zůstává leccos nevysvětlitelnou záhadou. Ku příkladu, hradba českých pohraničných hor mohla býti snadno proti desateronásobné síle obhájena, ale nehájil jí ani muž, nepřátelské pluky valily se úzkými průsmyky do země beze vší překážky, jako by šly doma na parádu! Jak

se to mohlo státi? Rakouská armáda se chtěla dostati do Berlína: proč tedy byli Prusové v severních Čechách dříve než ona? A proč byla k rozhodné bitvě u Hradce Králové postavena tak, že měla velikou řeku za sebou místo před sebou? Po nešťastné vojně italské se před šesti lety ve Vídni podmaršálek Eynatten oběsil, ministr Bruck podřezal; počkejme, na koho tam dojde neníčko.‘

‚Jenže,‘ vzdychal farář, ‚kdy by tam sebe více darebných nebo neschopných lidí stihl zasloužený trest, našemu lidu tím už nebude pomoženo. Do Němců, to je patrno, vjel zas jednou furor teutonicus, a když za kratičký čas dokázali tak neslýchaných věcí —‘

‚— musejí Slované otevříti oči,‘ vpadl mu Nevadil do slova, ‚a vzíti si z toho náležité naučení. Musejí si říci: Co pak je nás menší počet nežli Němců? Co pak nedržíme mnohem více země? Co pak nemáme mozek v hlavě a sílu v pažích? Kdo pak si vymyslil báchorku, že Němci jsou krahujové a my kuřata nebo pěnkavy? Bude čas, abychom zase světu dokázali, že jsme slovanští sokolové, a to nejen na skalách Černé Hory, ale také na Sávě a Drávě, na Dunaji, na Vltavě, Labi a Moravě, na Visle, Volze, Dněpru a Donu. Furor teutonicus? Za našich otců třásli se Teutonové před Francouzi jako osikové listí, pruský král před nimi utíkal jako štvaný srnec a rodina jeho hrubě neměla, co jísti a čím se odívati. Musel se jim vzdáti na milost a nemilost, a Napoleon jej i ostatní Němce a také Rakušany vedl na jaře roku 1812 do Ruska, aby si s pomocí jejich také tuto slovanskou říši podmanil. Když vkročil na půdu její, byl obecně považován za všemocného pána světa, proti kterému všechen odpor jest marný; že by se mu a jeho spojencům Rusové ubránili, nevěřil ani největší jejich přítel. A co se stalo? Napoleon byl v Rusku netoliko přemožen, ale moc a sláva jeho našly tam svůj hrob. Pyšná, světoborná jeho armáda tam bídně zahynula, a on sám utíkal odtamtud v třeskuté zimě na skrovných saních, aby zachránil vlastní život a svobodu! — Opakuji, že se Prusové přes noc nestali Francouzi, ani Bismarck Napoleonem. Pakli by skutečně počal řáditi furor teutonicus, musí přijíti doba, aby se mu postavil furor slavicus. Já umru v té víře, že Pánbůh peče oplatky!‘

Takové řeči nezbavovaly nás velikých úzkostí. Na štěstí však se za nedlouhý čas potvrdilo, že Nevadilova důvěra nebyla marná; vojně byl konec, Prusové zase vyklidili Čechy a nepodrželi z nich ani píď země.

XVI.

Hrozný kámen mi spadl s prsou, ale i potom mě znepokojovaly dost veliké obavy a starosti. Lašická farnost ležela v kraji, který hned na počátku války od Prusů byl zaplaven a nejdéle snášel trampoty nepřátelského obsazení. Jak se dělo v té těžké době s Markupovými? Psal jsem jim hned po prvních

poplašných zprávách, ale Bůh ví, kde můj list uvázl; oni pak, i kdy by byli měli čas a chuť něco mi o sobě oznámiti, nemohli provesti úmyslů svého, ježto i s blízkými kraji přestalo všecko poštovské spojení. Ale také po uzavření míru dlouho jsem z vlasti ničeho nedostával.

Za to jsem se k svému překvapení dověděl, že se daleká vojna zvláštním spůsobem dotkla i mých amerických příbuzných na odlehlé lesní samotě. Tomáš mi žaloval, že pruskými vítězstvími v Čechách jeho německým sousedům náramně narostly rohy, že se s nimi jako Čech dostal nejen do hádek, nýbrž i do pranic a jest od nich dosti těžce poraněn; že s nimi nemůže ostávati pohromadě, ale musí svůj nynější majetek prodati a jinde si hledati živobytí. Žádal mne za radu, co by měl nejspíš učiniti.

Obrátil jsem se k Nevadilovi, s kterým jsem o švakrovi a rodině jeho byl už dříve mluvil.

‚Byli byste ovšem nejraději u sebe?‘ odpověděl mi. ‚K vůli dětem bylo by ovšem lépe, aby se odstěhovali do města. Nu, ohledneme se po něčem pro ně, aby si nepohoršili.‘

A postaral se jim o zaměstnání, že mu Tomáš i Tonička blahořečili jako otcovskému dobrodinci.

Než se do našeho města přistěhovali, obdržel jsem konečně také psaní od Markupa. Vypravoval, či spíše jen všeobecně naznačoval, jaké soužení jim válka přinesla; v městečku bývalo tolik nepřátelského vojska, že oni sami neměli kde spávati; pořád se jim poroučelo, že mají tolik a tolik mužů opatřovati bytem, pokrmem a nápojem, ačkoli všecky potraviny v místě záhy byly vyčerpány a oni sami někdy ráno nevěděli, co v poledne vezmou do úst. Krám že jim Prusové hned v první čas nadobro vyprázdnili, a pak přestal všechen obchod; i kdy by bývaly peníze na nové zboží, nebylo předně možno opatřiti je a za druhé byli by se ho hned zase zmocnili Prusové.

‚A tak nás vojna připravila o všecko mimo dům a pozemky. Manželka moje z toho všeho povážlivě onemocněla i nemůže se posud sebrati, pořád poléhává. Také Bohdanka mnoho zkusila, musím však říci, že se v těch svízelích nad naše očekávání ukázala trpělivou, pevnou a zmužilou. Ale nyní právě zas nejedná, jak bychom si přáli. Náš zeť nemůže dlouho zůstávati vdovcem, a chtěje, aby jeho děti dostaly ne macechu, nýbrž zase dobrou, laskavou matku, obrátil se k Bohdance s prosbou, aby se stala družkou jeho života. My rodiče jsme nejen nic proti tomu neměli, ale radili jsme jí, aby svolila, když děti má už bez toho ráda jako své vlastní a je přesvědčena, že otec jejich jest hodný člověk a že by s ním byla dobře zaopatřena. Ona však jen vrtí hlavou; přece prý by musela švakra míti docela jinak ráda, kdy by se měla státi jeho ženou. Když jí to vymlouváme, žádá, abychom na ni nedokračovali, teď že nemůže dáti jiné odpovědi, a pokud matka churaví, že jest jí nutně potřebí doma.‘

Matka se netoliko neuzdravovala, nýbrž byla trvale upoutána na lože. Strávila na něm skoro půl léta, konečně jako ubohý

Lazar; v zimě mi Markup jenom několika řádky oznamoval její smrt, která prý byla její vysvoboditelkou. V doušce poznamenal, že zeť už je zase ženat, arci ne s Bohdankou.

Pak se mi zase dlouho neozýval; až v máji otvíral jsem nový jeho dopis — a v něm dočetl jsem se, čeho bych se jakživ byl nenadál:

‚Octnul jsem se na mizině. Abych dále vedl obchod, na to nebylo ani pomyšlení, Hiller k sobě všecko strhl. Abych zaplatil dluhy, musel jsem prodati pole i dům; všecko ode mne koupil Hiller, a musím říci, že mi to dobře zaplatil. Ale zbyla mi jen skrovná suma. Co počíti? Bohdanka už dříve šila pro paničky a slečinky, a když jsme o všecko přišli, ujišťovala mě, že se bude všemožně přičiňovati, aby mě i sebe uživila. Že bych já, překročiv padesátku, dosáhl zde ještě nějaké služby, na to nebylo žádné naděje. Čekal na mne jen očistec, že na mne všichni lidé budou hleděti s půdy jako na sešlého, zbankrotovaného nuzáka a že budu své nebohé dceři těžkým břemenem. Nikde nebylo pro mne rady a pomoci. Děti našly mne stranou zoufale sklíčeného a hleděly mě utěšovati; já jsem se rozplakal. Tu se Venouš najednou vytasil s návrhem: ‚Tatínku, jeďme do Ameriky!‘ Zdálo se mi to dětinské slovo, ani jsem na ně neodpověděl. Potom však se mi vracelo do paměti, co jste nám z Ameriky psával, jmenovitě pak, že se tam každý uživí, ale že musí pracovati a nesmí se štítiti žádné práce a že se také žádná práce nepokládá za sprostou, člověka ponižující. Vyhledal jsem si Vaše dopisy, opět a opět jsem je četl, až se ve mně ustálilo mínění, že mi Venouš ukázal na jedinou cestu, která by mohla vésti z toho beznadějného stavu. Mluvil jsem pak i s Bohdankou, a ona se zkrátka vyjádřila, že se mnou půjde kraj světa, jen když se nebudu již tak trápiti a dám výhost černým myšlenkám. Radili jsme se, mámli Vám dříve psáti, ale upustili jsme od toho úmyslu; jednak bychom své muky zde museli snášeti o několik měsíců déle, a potom — snad byste nás od našeho předsevzetí zrážel, a bylo by veta i po tom stéblu, kterého se, tonouce, nyní chytáme. — — Zde kopati nemohu a žebrati se stydím. Tam za mořem, kde mne mimo Vás nikdo nezná, budu třeba zedníkům podávati nebo ulice mésti, abych si vydělal na sousto chleba. Pro první počátek zbude nám ještě nějaký groš; ku práci se budeme míti všichni a doufáme, že s Vaším laskavým přispěním ji brzo najdeme. Odpusťte, že Vám ohlašujeme už hotovou věc; za každou přátelskou radu Vám budeme velice vděčni, ale Bože chraň, abychom Vám chtěli býti na obtíž.‘

Byli už na cestě, maličko, a měl jsem se s nimi shledati! Přejel jsem si rukou čelo a oči, neníli to všecko pouhý sen, zahleděl jsem se znova do těch osudných řádků.

‚Hle,‘ byla první moje myšlenka, ‚nemají posud ani tušení o pravé příčině, pro kterou jsem z vlasti odešel!‘

Mysl moje byla všecka vzrušena, ale cit, který v prsou mých převládal, byla neočekávaná radost. Z počátku byla tlumena a kalena jen starostí, aby tu Markupovi netrpěli nouzi a ne-

dostatek, aby tu našli bez nových bolestných zkoušek slušnou obživu.

Telegrafoval jsem Nevadilovi do Clevelandu, kdy ho jistě stihnu doma, a jel jsem k němu.

‚Je to dojista důležitá věc,‘ pravil mi na přivítanou, ‚která mi činí potěšení, že vás vidím zde.‘

‚Nemějte mi za zlé,‘ odpovídal jsem, ‚že k vám zase beru útočiště a prosím vás za pomoc pro novou přistěhovaleckou rodinu.‘

‚Také z příbuzenstva?‘

‚Ne — ale byli jsme velmi dobří přátelé; pohříchu je stíhalo neštěstí, zvláště lonská vojna jim zasadila těžké rány —‘

‚Kolik jest jich?‘

‚Otec, dcera a syn . . .‘

Nevadil upřel na mne oči, a mně náhle vstoupila krev do tváře.

‚Lenoši nejsou?‘ vyptával se. ‚Nečekají, že jim tu budou pečení holubi lítati do huby? V čem pak se každý z nich vyzná?‘

Odpovídal jsem k otázkám jeho podle pravdy, dal jsem mu i poslední psaní Markupovo, a on je pozorně přečetl. Potom řekl: ‚Když jsou to lidé, na kterých vám záleží, —‘ učinil malou pomlčku, a já jsem se mimoděk znova zarděl, ‚toť víte, že učiním, co bude mého možného. Rozmyslím si to a dopíšu vám, ještě než přijedou. O byt se jim postaráte?‘

Vrátil jsem se domů spokojen, že jsem dobře pořídil. Druhého dne zašel jsem k sestře a vybídl jsem ji, aby pro dobré známé, kterých očekávám z Čech, vyhledala byt o dvou světnicích.

‚Snad to půjde beze všeho hledání,‘ odtušila, ‚takový kvartýr můžeme dostati zde v domě.‘

‚Kde?‘

‚Zrovna vedle nás — sousedé se v těch dnech stěhují. Podívej se tam.‘

Ve mně se ozval tajný hlas: ‚Ne — to by nebylo dobře, když sem k sestře a švakrovi docházívám!‘ Ale jak jsem měl Toničce říkati, že chci, aby ti dobří známí nezůstávali s ní pod jednou střechou, nýbrž jinde? Co by si pomyslila, zvláště až se doví, že domácnost jich bude spravovati mladá, svobodná, sličná ženská? Markupovým pak to bude nad míru prospěšno, když se dostanou k hodným, přátelským lidem, kteří jim v tom cizím světě budou ve všem radni a pomocni.

Jak jsem o Markupových přestal s někým mluviti, připadalo mi, že se mi toliko ve snách něco pletlo o jich příjezdu, čemu nijak nelze věřiti. Až jsem od nich jednou po ránu obdržel telegram, že před večerem v tu a v tu hodinu přibudou do našeho města. Ale ještě když jsem v naznačený čas vcházel do nádraží, zdálo se mi věcí nemožnou, bych tu za chvíli Bohdanku očitě spatřil.

Ozval se signál, supě a lomoze přihnal se vlak. Když se zastavoval na perroně, počala mně v srdci a všech žilách krev tak silně tepati, že mi zaléhaly uši a před očima se mi dělala mlha. Z dlouhé řady vozů hrnuly se roje pocestných, a já jsem marně zrakem těkal na pravo i na levo, blíž i dál, — ti, po nichž jsem pátral, nikde se mi v tom lidském mraveništi neobjevovali.

Můj neklid rostl každým okamžikem. Těžko jsem vydržel na jednom místě, kudy se všichni příchozí z perronu ubírali.

‚Vždyť jsem si myslil, že nepřijedou!‘ řekl jsem si po chvilce skoro nahlas.

V tom mě kdosi ze strany chopil za ruku, a zkalený hlas promluvil: ‚Drahý příteli! . . .‘ Trhnu sebou, otočím se a stojím tváří v tvář Markupovi a jeho dětem.

‚Nu, chvála Bohu!‘ zvolal jsem. ‚Vítám — vítám vás!‘ — Stiskl jsem na kvap i Bohdance ruku. ‚Pojďte!‘

Vešli jsme do budovy a odstoupili poněkud stranou. V tu první chvilku jsem toliko spozoroval, že Markup o deset let sestárl, zdrobněl a sešedivěl, Venouš zase hodně se vytáhl a ve tvářích zakulatil. Také Bohdanka se mi zdála vyšší, urostlejší, v těle silnější, než jsem ji nosil v paměti, jen obličej její byl pořád tak dětsky mladý, nevinný, čistý, nyní pokrytý bledostí jako v den hlubokého smutku. Ale pohyby její byly živé a prozrazovaly veliké vnitřní napjetí. Ze všech tří jenom Venouš hleděl zvědavě, jasně, usmívavě.

‚Ještě jednou,‘ počal jsem hovor, když nám lidé nepřekáželi, ‚buďte co nejsrdečněji vítáni!‘

Objal jsem otce, a on se ke mně vší silou přivinul. Z očí mu vyhrkly slze, rty a brada se mu třásly, nemohl promluviti.

Obrátil jsem se k dceři a vzal jsem ji za obě ruce; chvěly se a neopětovaly mého stisknutí. Pohled její byl bázlivý, ano ulekaný — takový, jako by stála před přísným soudcem a bez odporu, bez obrany, bez naděje čekala na zdrcující ortel.

‚Byla to dlouhá, svízelná cesta, že?‘ pravil jsem k ní. ‚Mnoho jste zkoušeli?‘

Rty její sebou trhly, ale ani nehlesla

‚Nu,‘ dokládal jsem, ‚jen když je skončena a když jste ve zdraví přijeli.‘

Tu se hlasem pořád ještě nejistým ozval otec: ‚Největší jsme měli strach, s jakou nás přivítáte.‘

‚Já?‘

‚Že asi neschvalujete našeho odhodlání a že nám řeknete, jak jsme se mohli tak přenáhleně a nerozumně sem vydávati —‘

‚— a že snad,‘ hleděl jsem to obrátiti v žert, ‚že snad vám dokonce vrata Ameriky před samým obličejem zavru?‘

Bohdanka sklopila oči a na řasách jejích se zaleskla rosa.

‚Zaplať Pánbůh, že jste nám přišel naproti,‘ děkoval mi Markup, ‚a že nám poradíte, kam bychom se měli uchýliti na nocleh —‘

‚Dovezu vás hned do stálého bydla, budeteli spokojeni tím, které jsme vám opatřili.‘

‚Jak? Vy jste byli tak hodni —!‘

‚Dej Bůh, abyste šťastně vkročili pod novou střechu a do tohoto města! Práce vás tu také již čeká. Vás chce pan Nevadil vzíti do svého zdejšího závodu, tuhle mládenec —‘ ukázal jsem na Venouše — ‚přijde jinam; musí se rychle naučiti anglicky.‘

Markup svýma hubenýma, kostnatýma rukama sevřel mé rámě.

‚Drahý, vzácný, dobrotivý příteli!‘ šeptal hluboce dojat. ‚Zvěstujete nám naše zachránění! Tak se nás ujímáte —‘

‚Ne já — pan Nevadil —‘

‚Jen k vůli vám — vždyť jsme mu docela cizí!‘

‚Je to velmi šlechetný člověk — často děkuji Bohu, že jsem ho zde našel. Však si o něm více povíme, a o všem jiném, ale až doma. Budete bydliti pohromadě s mou sestrou a s mým švakrem. Doufám, že se s nimi spřátelíte. Oni jsou již zkušenější Američané, a na vás se upřimně těší.‘

Tato poslední slova platila zvláště Bohdance. Pohledla na mne s tak dojemnou pokorou a s tak vroucí vděčností, že mi to pronikalo duši. Zdálo se mi, že bych v tu chvíli všecko udělal a všecko obětoval, aby srdce její zaplesalo a tvář její se ozářila blahem . . .«

XVII.

»Ať jsem nyní cokoli dělal, myšlenky mé byly stále u Markupových — zprvu skoro jen tím způsobem, jako bych o ně ve všem všudy měl pečovati, všecko jim opatřiti, při každém kroku je poučovati. V první dobu jsem tam často docházel, až jsem nabyl přesvědčení, že tyto mé starosti jsou zbytečné, že se Markupovi rychle vpravují do nových poměrů, že u nich všecko chodí už v tak pravidelných kolejích jako u sestry a švakra, že se na mysli upokojili a že si velice váží sice skrovného, ale bezpečného útulku, jejž tu našli po svém ztroskotání v starém světě. Byl jsem tomu velmi rád, a co den jsem v duchu žehnal Nevadilovi: oč to s mými přáteli mohlo dopadati hůře, kdy by jeho nebylo!

‚Váš chráněnec hledí se nám vším způsobem zachovati,‘ pravil mi, když po čase k nám přijel. ‚Při svém věku to již v Americe daleko nepřivede, ale z jeho synka se tu něco může státi.‘

U Markupa v skutku dřívější sklíčenost ustoupila horlivé snaze. K závodu, v němž byl zaměstnán, přilnul jako k svému vlastnímu, v městě chtěl všecko poznati, co mu bylo nové, anglicky byl by rád uměl radší za týden než za měsíc a nutil dceru i syna, aby s ním doma v této řeči žvatlali, jak právě dovedli. I s dětmi sestřinými se v ní pocvičoval, vesele dělaje žáka tak mladých a drobných učitelů.

Tonička a Tomáš si nové sousedy velice oblíbili, zvláště Bohdanky nemohli se dost vynachváliti, jaká je ve všem spořá-

daná, hodná a milá. Obstarávajíc domácí hospodářství hleděla si ponenáhlu také získávati zákaznice, kterým šila a dělala klobouky. Uměla jim vyhověti, a výdělek její za nedlouho podstatně pomáhal zabezpečovati existenci rodiny. Nemuseli se již strachovati o budoucnost, mohli do ní pohlížeti s důvěrou. Žili zase spokojeně, ač ne tak klidně jako v staré vlasti. V Americe rychleji zdomácněli než já.

Ostatně od toho dne, co se octli v městě našem, také já jsem tu mnohem větší měrou spatřoval svůj domov nežli dříve. Vždyť jsem tu měl lidi, kteří srdci mému byli nejbližší. Vzpomínky a touhy mé přestaly zalétati za moře, neboť hlavní předmět jich byl zcela na blízku.

Vídal jsem Bohdanku dosti často, její krásný hlas jsem nyní slýchal i v našem kostelíčku. K mému přání v něm brzo také zazpívala velebnou modlitbu Čelakovského s Faltisovou melodií:

Buď vůle tvá! Ty, jenžto přesahuješ
S nadhvězdných stanů světa končiny,
A lásky okem po nich obživuješ
I valnou šíř, i tajné hlubiny — —

Tentokrát zdál se mi zpěv její býti nebeským hlasem míru a klidu. Byli jsme zmítáni jako haluze stromu divokou vichřicí, stenali a úpěli jsme bolestně, — Bůh dopustil, abychom trpěli. Jeho vůle byla, abych byl zkoušen; poznal jsem svou křehkost a slabost, ale jednal jsem dle své povinnosti, odešel jsem daleko z místa, kde mi hrozilo nebezpečenství mravního pádu. Neučinil jsem ničeho, aby mé dobrovolné vyhnanství bylo marným skutkem, žil jsem v pevné víře, že se s Bohdankou na tomto světě už neuvidíme. Ale stalo se jinak, — co nás dělilo, tisíce mil, hory a doly a propasti mořské, všecko náhle bylo odstraněno, octli jsme se opět na jednom místě. Nemohl jsem tomu brániti, nemohl jsem se proto kormoutiti, — stala se opět vůle Páně.

Odevzdával jsem se do ní s důvěrou a utěšoval jsem se nadějí, že trapná minulost je uzavřena, její boje dávno ukončeny, rány zaceleny, — že jsme tu sice zas na jednom místě, ale prošedše těžkými zkouškami že jsme na duchu podobně zjinačeni, jako jsme se octli v docela jiných poměrech a okolnostech.

Bohdanka při našem prvním setkání na půdě americké byla všecka zkrušena; cítila se ponížena chudobou i bála se, že také já v nich budu nyní viděti jen nuzáky, kteří mi přicházejí nevhod. Když se přesvědčila, že se smýšlení mé nezjinačilo, že přátelství mé jest nelíčené, stejně upřímné jako dřív, stal jsem se v jejích očích člověkem zrovna ideálně dokonalým. Pokládala jen za moji zásluhu, že unikli krušnému strádání, bídě, neli zkáze; neděkovala mně slovy, ale projevovala mně svým pohledem a svým chováním hlubokou vděčnost jako zachraniteli a největšímu dobrodinci. I když jsme mluvili nejvšednější řeči, bylo mi zjevno, že ke mně v duši chová velikou vážnost, oddanost a úctu.

Byl jsem toho dalek, by to lichotilo mé ješitnosti, spatřoval jsem v tom důkaz, jak osudné převraty mysl její zdrcovaly a posud

ji tížily. Nebyla zasmušilá, hleděla jasně, za hovoru se často usmívala, nikdy však hlasitě nesmála; hlas její byl tichý a jemný, chůze a práce hbitá, všecko chování skromné, ke mně skoro až pokorné.

Cítil jsem, že jsem jí povinován největší šetrností. Lnul jsem k ní citem neméně silným a vroucím nežli dřív, ale jak se mi zdálo, něžnějším a uctivějším. Jednali jsme spolu nyní zdrženlivě, i když jsme se někdy náhodou spolu octli o samotě. Srdečný pohled, stisknutí ruky — k jiným důvěrnostem mezi námi nedocházelo. Miloval jsem ji a byl jsem přesvědčen, že ona k nikomu jinému nechová takové náklonnosti jako ke mně; ale pokládal jsem lásku naši za přátelský svazek dvou duší, nyní už docela vytříbený a nezávadný, už nijakým sobectvím, nijakým příměskem smyslností nekalený. Pokládal jsem jej za nejvzácnější poklad svého života a byl jsem šťasten, že se z něho mohu těšiti s klidnou myslí a čistým svědomím.

Avšak — jediná chvilka mi ukázala, jak jsem se šálil.

Léto již dostoupilo svého vrcholu, když jsme si v nedělní odpoledne učinili výlet po železné dráze, jen asi českou míli od města, toulali jsme se několik hodin lesem a pak jsme odpočívali na příjemné pasece, porostlé vysokými travinami, mladými stromky a bujnými ostružinami. Markup a Tomáš se pohodlně rozložili na zemi a zabrali se do hovoru o jakési praktické věci, sestra s Venoušem a dvěma svými nejstaršími dětmi opodál česala zralé ostružiny, já jsem pomáhal Bohdance trhati bohatou metlici a rozličné květiny, a když usednuvši na balvan sobě velikou kytici a dětem věnečky vila, snášel jsem jí ještě nový materiál. Neměli jsme jaksi o čem povídati.

‚Víte,‘ pokusil jsem se navázati řeč, stanuv před ní, — ‚víte, nač si tady živě vzpomínám? Na pouť, kterou jsme před třemi roky konali na Chlumec.‘

‚Jak nás blíže Doubravské hájovny přepadla bouře?‘ dí ona. ‚A jak jsem vám tehdy způsobila zbytečnou starost?‘

‚Ta starost rychle pominula — ale po ní přišla jiná, které jsem se nemohl zbaviti.‘

Zkoumavě se na mne podívala.

‚Z vašich slov jsem si vybral, že vaše srdce je zadáno, ale ne šťastno — že se něčím tajně trápí. Bylo tomu tak?‘

Hledíc na svou práci nedávala odpovědi.

‚Ani si nemůžete pomyslit, co jsem si tím nalámal hlavy, na koho všeho jsem hádal. Ještě tady v Americe měl jsem silné domnění na mladého Kuthana — a snad jsem se nemýlil?‘

Bohdanka jen maličko zavrtěla hlavou.

‚Ani teď mi nevyzradíte, kdo to byl?‘

‚Není možná...‘

‚Či snad mám spíše říci: kdo to *jest?*‘

Z jejího mlčení bylo patrno, že jsem uhodl, že posud tajně miluje!...

‚Musím tedy čekati, až mi ten závoj odhalí svatba?‘ pokračoval jsem. ‚Aspoň mi povězte, kdy to asi bude?‘

‚Nikdy...‘ vydechla.

‚*On* — on jest přece — věren?...‘

Na okamžik ke mně pozdvihla oči, — byly najednou jaksi neobyčejně veliké, bílá i blankytná barva jich docela zvláštní, až se ve mně zarazil dech. Hned je opět dlouhými řasami zacloniváši zašeptala: ‚On ani netuší, že já — —‘

Všechen obličej její se náhle proměnil, obestřela a prozářila jej nevýslovná krása.

‚Nikdy se nedoví — —‘ dodala ještě.

Ruce jí klesly na klín, prsa se jí vlnila rychlým dýcháním — rty zůstaly pootevřeny, ale oněměly.

Přede mnou jako by se v tu chvilku rozžehlo prudké světlo, z něhož mi hned zase přecházel zrak. Ačkoli slovem nevyjádřila a nechtěla vyjádřiti nic určitého, přece jsem poznal její tajemství: zvěděl jsem, že milovala *mne* — a posud miluje!...

Stanul jsem jako očarovaný. Bohdanka povstavši zamířila stranou, jako by hledala ještě nějaké květiny.

‚Slečno!‘ volal na ni sestřin chlapec. ‚Pojďte sem! Tady je jich! a jakých dobrých!‘

Hned potom se k ní rozběhl a dával jí ochutnávati vychvalované ostružiny.

Já jsem se přiblížil k švakrovi a Markupovi. S Bohdankou jsme pak už mezi čtyrma očima nemluvili...

Právě, když slunce zapadalo, vystupovali jsme jako mnozí jiní z lesa, ubírajíce se k nádraží. V tom k nám přijel pan Nevadil, na kočáře.

‚Vy se už vracíte?‘ pravil slézaje. ‚Ale já bych měl rád společnost. Snad se můžete někteří ještě trochu pozdržeti, co by se nás vešlo do vozu? Což, velebný pane, otče Markupe, slečno?‘

My tři jsme tedy zůstali s ním a konali jsme volnou procházku, až se už hodně smrákalo. Když jsme měli sedati do otevřeného kočáru, Bohdanka, k vyzvání Nevadilovu první do něho vystoupivši, ujala místo na předním sedadle.

‚Na zadním, slečno!‘ vybízel ji pán. ‚Zde byste neseděla ani dost jistě.‘

‚Budu se držet,‘ odpověděla.

‚Leda silného ramene.‘

‚Tatínka.‘

‚Ne, velebný pán je z nás největší jonák a Sokol; tatínka si vezmu k sobě.‘

Ujíždějíce po silnici mluvili jsme ještě chvíli, když se již vůkol rozkládala tma; potom pan Nevadil, sedící proti Bohdance, znenáhla umlknul a hlava jeho se nachýlila do rohu na měkký polštář. Také my jsme stichli, abychom nerušili jeho spánku.

Byl jsem tuze rád, že jsem se již nemusel nutiti do řeči, že jsem aspoň poněkud mohl povoliti svým myšlenkám a citům. A hnedle mi na mysl vstoupila slova Večerních písní:

Na nebi plno hvězdiček
jak z jara sedmikrásky;
ba na tom božím světě zde
má vše svou mluvu lásky . . .

S Bohdankou mohl jsem mluviti šeptem, ani jsem vedle ní neměl seděti tak němý, — ale sotva jsem si troufal jen jako úkradkem na ni pohlížeti ze strany. A jen v tajnosti své duše jsem k ní mluvil:

Když tak se na tě dívám —
tys holubička krotká,
ta jemná, hravá, líbezná,
když s holoubkem se potká.

Mně nelze dost se nahledět
na to tvé krásné oko —
to modrojasné brány jsou
do ňader přehluboko.

Mně nelze dost se nahledět
na tu tvou tvář tak jemnou —
z ní celá duše bez klamu
i srdce mluví se mnou.

Obrátila ke mně obličej, ale jen napolo, toliko se mne dotkla očima a hned je zase sklopila. Bylo mi, jako by mne vybízela: ‚Dopověz.‘ I pokračoval jsem v duchu:

A když se na tě dívám,
ó sladká s nebe mano!
zdaž to ta ústa nejsou též,
která mi řekla: ano!

V tom kola pod námi skočila na jeden, druhý větší kámen, kočár se zakolíbal a Bohdanka se prudce ode mne odklonila. Chytil jsem ji oběma rukama za rámě: ‚Jak jsem se lekl!‘

‚Nic,‘ zašeptala, — ‚už nic.‘

‚Měla byste se mne v skutku držet.‘

‚Dám pozor.‘

Nerad jsem pouštěl její měkkou, kulatou paži. Ale seděli jsme nyní těsněji u sebe, dotýkal jsem se jejího těla, a do hlavy mně vstupovala sladká závrať.

Jak jsme vjeli mezi první městské domy, pan Nevadil se probudil a velice se omlouval Bohdance, že byl tak nespůsobný a v její společnosti zdřimnul. Dovezl ji a otce jejího ku příbytku jejich a jel potom se mnou až k faře.

‚Líbezné stvoření je ta dceruška Markupova,‘ pravil mi, — ‚nad míru líbezné.‘

Ve mně hrklo, — snad se nyní zeptá, neníli to ona dívka, k nížto mé srdce v staré vlasti zahořelo tak silnou láskou. Co bych mu odpověděl? Zapírati byl by hřích před Bohem a nehodné jednání před tak dobrým přítelem, — a pověděti pravdu bylo by těžké provinění proti Bohdance.

Na štěstí se Nevadil s žádnou podobnou otázkou nevytasil, a já jsem si z hluboka oddechl, když jsme si před farou dali dobrou noc a kočár jeho hrčel dále . . .

Do mé skrovné kaplanky se toho večera sice vrátil kněz, ale co jeho nitrem hýbalo, čím se prsa jeho zdouvala, bylo světské.

‚Srdce její patří *mně* — dávno mi patřilo!‘

Radost, kterou mi působilo toto vědomí, rovnala se téměř blouznivému vytržení. Nechtěl jsem nic dělati, nic kolem sebe viděti, na nic mysliti, jen se kochati tou luznou, nevýslovně blahou jistotou.

Oživoval jsem si v paměti steré chvilky, když se naše srdce k sobě blížila a símě lásky do nich padalo, klíčilo i rostlo, — nejvíce ty, jak jsme se v noci vracely z posvícení u nadlesního, jak mi Bohdanka doma na schodech odevzdávala Labyrint světa, jak jsme se při mém odchodu z Lašic spolu loučili a potom zase tady shledali, jak se včera na pasece přede mnou objevila v okouzlujícím proměnění. A obrazy tyto účinkovaly na mne jako silné víno . . .

Hleděl jsem se z opojení toho přece také vzpamatovati — ale skončilo to tím, že ozývající se rozum byl umlčen slokou Hálkovou (jiné milostné poesie jsem hrubě neznal):

A kdy by láska žádala
mé žití i mé nebe —
já šel bych jak ten beránek,
že miloval jsem tebe.

Kdo ví, jak dlouho jsem bděl, a když jsem se z první dřímoty ještě vytrhnul, vracely se mi do hlavy verše:

— večer plný krásy jest
a neodolá žádný.
Srdci se srdce zpovídá,
myšlenky v dálku táhnou,
a ústa touhou žíznivá
po políbení práhnou . . .

Ráno jsem se hrozil, přísně jsem se káral, činil jsem pevné předsevzetí, — ale odpoledne byl jsem zas už na cestě ku přátelům. Ještě v ulici jejich nepřestával ke mně vnitřní hlas volati, že velice chybuji, ale neměl jsem síly poslechnouti ho.

‚Uvidím Bohdanku leda u sestry,‘ omlouval jsem převrácené počínání své, ‚a zdržím se jen několik minut.‘

Octnuv se na chodbě, kde také Markupovi ostávali, našel jsem dvéře do kuchyně jejich otevřeny, a vnitřku stála Bohdanka.

‚Jak jste se vyspali po včerejším výletě?‘ optal jsem se jí.

‚Děkuju — a jak vy?‘

‚Smím na okamžik k vám?‘

‚Prosím, račte.‘

Uvedla mě do pokoje a nabízela mi židli.

‚Jste sama doma?‘ povídám, ačkoli jsem věděl, že tou dobou otec i bratr její rovněž jako Tomáš jsou pryč za svým povoláním. — ‚To si ani nesednu. Snad přijdete na chvilku k sestře? Tady jenom několik slov . . . Jednou jste mi v Lašicích vypravovala, jak se vám zdálo, že jste v kostele zpívala o mých rekviích, — a hleďte, já jsem měl na dnešek trapný sen o vás. Šel jsem vás navštívit,

ale nalezl jsem byt váš prázdný. Užaslý se tážu sestry: ‚Kam se poděli?‘ — ‚Jsou zase za mořem, v Lašicích.‘ — ‚To není možná!‘ — ‚No, už jistě.‘ Na smrt mě ta neočekávaná novina zarmoutila. ‚A proč odjeli?‘ — ‚Musíš vědět, že tam Bohdanka měla tajnou známost; teď si svého milého bude brát.‘ — ‚Ale proč mi nic neřekli? proč mi ani nedali s Bohem?‘ — ‚Myslili nepochybně, že bys jim byl zbraňoval a chtěl je tady udržet.‘ — ‚A už sem nepřijdou?‘ — ‚Ba už se nikdy neuvidíte.‘ — ‚To už mne na světě nebude nic těšit! Bože, buď milostiv mně hříšnému!‘ Počal jsem, kdo ví proč, bíti se v prsa — a probudil jsem se. Jak jsem se zaradoval, že to byl jenom sen!‘

Zasmál jsem se, ale Bohdančino vzezření zůstalo vážné a jevil se v něm zvláštní nepokoj.

‚To je podivné —‘ uklouzlo jí jako bezděky ze rtů.

‚Co pak?‘

‚Tento sen — vždyť zcela podobný sen se u mne opakuje — už po delší dobu —‘

‚Opravdu?‘

‚Dovídám se najednou, že jste odsud pryč — že jste se odstěhoval Bůh ví jak daleko — že se už nikdy nemůžeme shledati —‘

‚Tak se podívejme!‘

‚U mne to je ovšem přirozená věc — mě to v živobytí v skutku potkalo — když jste tak náhle odešel z Lašic —‘

I já jsem se přestal usmívati. Uchopil a tiskl jsem obě ruce její: ‚Vaše dobré srdce —‘

‚— umíralo,‘ vydechla sotva slyšitelně, — ‚ne jednou, ale stokrát . . . Nikdo neví, jenom Bůh na nebi — —‘

Hlas jí zanikl v slzách, prsa se jí prudce zdvíhala, celé tělo se jí chvělo.

‚Milá, drahá duše!‘ zašeptal jsem.

Upřela na mne vlhnoucí zraky, a když jsem jí v tom ruce ovinul kolem těla, krátkým, hlasitým zvukem zaštkala i zaplesala zároveň. Přivinula se ke mně, a když jsem ji líbal na ústa, oči a čelo, na obličeji jejím vyskytlo se opět spanilé kouzlo náhlého proměnění jako včera tam na pasece.

Jenom několik vteřin jsme setrvali v objetí. Potom — již ani slova nepromluvivše — stiskli jsme si znova ruce, a já jsem rychle odcházel. U sestry jsem se již nezastavil . . .«

XVIII.

»Stonal jsem zase láskou — ale tentokrát zachvátila mě nemoc mnohem prudčeji než v Lašicích. V prsou mých plála nyní skutečná vášeň, a moje obrana proti ní byla mnohem těžší, ježto jsem věděl, že i Bohdanka mě dávno miluje.

Došlo zase k tomu, že jsem si ustavičně opakoval: ‚Zůstanuli zde, neodolám, — budu ztracen a prohřeším se neomluvitelně

a nenapravitelně také proti ní. To si nesmím bráti na svědomí, kdy bych ne jednou, ale desetkrát měl zahynouti!‘

Snášel jsem učiněné muky, ale přemohl jsem se aspoň potud, že jsem skoro dvě neděle nezašel k Markupovům ani k sestře.

Potom se u mne ukázal Tomáš.

‚Tonička mě posílá,‘ řekl, ‚co prý děláte, že se u nás neukazujete.‘

Já řku: ‚Je pořád mnoho práce. Jak se vede vám a Markupovům?‘

‚Také se už po vás ptali.‘

‚A poslouchej, příteli — ta Bohdanka je tak hodné a hezké děvče —‘

‚No, té by musel pohledat.‘

‚Zdali pak — vy to spíš můžete pozorovati — zdali pak se tu k ní přece mají mladí mužští —‘

Tomášovi se potutelně roztáhla ústa: ‚Což,‘ prál, ‚měli by se, ale ona — můžete být bez starosti —‘

‚Jak to?‘

‚Ona vám zůstane věrna.‘

‚Mně?!‘

‚Inu tak. Lépe jste si ani nemohl vybrat, pane švaře — to bude hospodyňka jako obrázek — a moudrá, pořádná, dovedná —‘

‚Co to mluvíš, člověče?‘

‚No, Bože, vždyť se už snad brzy dočkáte fary, a bez hospodyně nebudete.‘

‚A jak na to přicházíš, že by ona —!‘

‚Nejsem na hlavu padlý. Měl-li jsem držet jazyk za zuby, nemrzte se — nikdo nás neslyší.‘

‚Snad jste, pro Bůh, ty nebo sestra před někým cos podobného nevypustili z úst?‘

‚Ale kde pak! Přece máme rozum.‘

Když Tomáš odešel, chytil jsem se za hlavu: ‚Už jsem ji snad přivedl do lidských řečí, uškodil jejímu dobrému jmenu!‘

O několik dní později přistoupila ke mně před kostelem sama Bohdanka: ‚Dovolte, abych se poptala po vašem zdraví. Nejste churav?‘

‚Tělesně snad ne . . .‘

‚A jinak? Skoro se už obáváme, že jsme vás něčím urazili nebo pohněvali —‘

‚Bůh uvaruj! Pořád se k vám chystám — a přijdu dnes odpoledne, budete-li doma —‘

‚Zcela jistě.‘

Byla doma v tu dobu ovšem zase samotna. Vítala mě s úsměvem, ale když mi pozorně pohleděla do tváře, líčko její zvážnělo.

‚Vám přece něco schází,‘ pravila usedajíc k stolu proti mně.

‚Darmo bych zapíral,‘ řekl jsem, ‚je mi to v pravdě krušná chůze . . .‘

‚Sem — k nám?!‘

‚Nemohl jsem se dlouho k ní odhodlati. Předně proto, že jsem se tu posledně dopustil veliké chyby...‘

Bohdanka sebou nepokojně pohnula.

‚Zapomněl jsem se, dal jsem se uchvátiti citem... ne po prvé, ale zde — po letech — již to nemělo býti.‘

Upřela zraky na zem.

‚Od té chvíle —‘ chtěl jsem dále mluviti, ale uvázl jsem. Měl jsem svou řeč do podrobna připravenu, nyní však mě paměť opouštěla, před očima se mi dělaly mžitky, i hlas mi selhával. Po některém pomlčení počínal jsem znova: ‚Bohdanko, co jsme se poznali, byla jste mi drahá... Bránil jsem se náklonnosti, která se s mým stavem neshodovala, — potlačoval jsem ji v sobě, jak jen jsem mohl, — ale nadarmo. Nabývala nade mnou vždy větší vlády, až jsem neviděl jiné pomoci — — Ale i když jsem proto odešel až za moře —‘

‚Proto!‘ uklouzlo jí jediné tiché slůvko.

‚Ani zde nepřestával jsem vás nositi v srdci svém, a když jsme se tu opět shledali, vzplanula v něm láska k vám tím mocněji...‘

Zblednuvši jako list papíru nepozdvíhala zrakův a seděla bez pohnutí jako socha.

‚Avšak — jsem kněz, a smím vás milovati jen jako přítelkyni, jako sestru. Jinak bych se zpronevěřoval slavné přísaze a nejvyšším povinnostem svým, — byl bych nehodným sluhou Páně — a byl bych také vaším škůdcem Vaše srdce a vaše ruka musejí se dostati muži, který by vás učinil svou milovanou manželkou. Nemohl bych před Bohem, před svým svědomím a před vámi zodpovídati, kdy bych vám kazil štěstí, jehož jiné dívky docházejí a jehož vy svrchovanou měrou zasluhujete. Poznávám to jasně, ale přiznávám se, že mi není snadno podle toho jednati. Jsem křehký člověk, — pokud jsem vám na blízku, jsou síly mé slabé a všecko předsevzetí mé vratké. Bojím se, že bych v boji svém jen podléhal... Bojím se také o vaši pověst, která musí zůstati bez poskvrny — bojím se, aby mou vinou nevzala újmy. Z těch příčin — bude nejlépe — vlastně ani jiného prostředku nezbývá — musím žádati, abych byl odsud přeložen na jiné místo...‘

Ubohé dítě zakrylo si obličej dlaněma.

‚Vám jediné svěřuji pravou příčinu,‘ mluvil jsem dále. ‚Kdy byste věděla, jak jsem sám s sebou zápasil!... Nemohl ode mne býti odňat tento hořký kalich...‘

Počala tiše štkáti. Povstav chopil jsem ji za ruku: ‚Bohdanko moje —!‘

‚Odpusťte! Odpusťte!‘ zašeptala rovněž povstávajíc.

‚Co bych měl odpouštěti já vám!‘

‚Vám jsem působila soužení! Proč mě Bůh stvořil?‘

‚Nemluvte tak! Musíme se podrobiti nutnosti, musíme se rozejíti... Budu zbaven potěšení, abych vás očitě vídal, — avšak

obraz váš bude mě provázeti všude, ať se kdekoliv octnu na své pozemské pouti —‘

Propukla v usedavý pláč.

‚Odpusťte!‘ zakvílila. ‚Jsem snad vinna, ale nechtěla jsem — nechtěla — —‘

Bolest ji div nezlomila.

‚Promiňte, že nyní nemohu — že vám musím dáti s Bohem — a hledati samotu — —‘

Zamířila do druhého pokoje.

Netroufal jsem si zdržovati ji, cítil jsem, že ještě okamžik a sevru ji opět do náručí, — také se tu mohla v každou chvilku objeviti sestra. Když se dvéře za Bohdankou zavřely, opouštěl jsem s rozervanou duší příbytek, kde bych byl chtěl vštěpovati radost a blaho a vštípil jsem jen bolest a hoře.

Hledal jsem také samotu, ale nenalezl jsem v ní úlevy. Pozdě do noci stenal jsem pod svým břemenem, a když jsem konečně usnul, zdálo se mi, že se již po malé chvíli ozvalo klepání na moje dvéře.

‚Kdo to?‘ ptal jsem se.

‚Prosím, je třeba jíti s Pánem Bohem,‘ odpověděl mi kostelníkův hlas.

‚Hned budu hotov.‘

Kvapně jsem se oblekl a odemkl dvéře.

‚Taky mám tohle odevzdat,‘ podal mi kostelník drobný list.

Adresa: ‚Velebnému pánu Důlavovi‘ byla psána rukou Bohdančinou! Roztrhnuv rychle obálku četl jsem tyto řádky:

‚Ten, kterého jsem jedině milovala v životě svém, milovala z celého srdce svého a ze vší duše své, ten nemá dále pro mne trpěti a dokonce ne přede mnou jinde hledati útočiště. Žehnám mu v posledním okamžení svého života, a budu mu žehnati také v hrobě, kde srdce mé dojde ulehčení a pokoje.‘

Trnul jsem hrůzou: ‚Kdo to přinesl?‘

‚Mladý Markup,« dí kostelník, — ‚čeká dole. Pane na nebi, je to neštěstí!‘

‚U koho?‘

‚Tam u nich — k nim zrovna je potřebí s Pánem Bohem —‘

Jako bez sebe pádil jsem dolů, k Venoušovi. ‚Co, pro Bůh, od vás uslyším?‘

‚Bohdanka —‘ zavzlykal, — ‚snad nezůstane živa —‘

‚Pro Kristovy drahé rány! Co se jí stalo?‘

‚Žíly si na ruce podřezala břitvou . . .‘

(Pokračování.)

Večerní myšlenky

od

Fr. Procházky.

(Dokončení.)

Jednou vpřed — jednou vzad.

Na Pyknu sňat prapor. Athenská ekklesie se rozchází.

Thesmothetové vyplácejí rozcházejícím se sněmovníkům po drachmě za odváděnou známku jako plat za sněmování. Výměna jde rychle, rychleji než před začátkem sněmu rozdávání známek od lexiarchů a jich pomocníků na základě seznamu oprávněných ke schůzi.

Nicméně utvořily se zástupy čekajících a v břitkém hovoru vyměňují se náhledy stran. Občané nalézají se ještě v plném dojmu nejmohutnějších řečí Demosthenovy a Aischinovy. Jedni jsou plni vlasteneckých obav o Athenskou obec, ba o svobodu všeho Řecka, kterou ohrožuje příšera makedonská vypočítavým neodolatelným postupem, nevzchopíli se ještě všichni v poslední chvíli k obraně; druzí však se posmívají všem obavám. Kterak by se podařilo Filippovi, čeho nedovedl ani Xerxes? Strachy takové jsou nehodny vítězů u Marathonu, Salaminy, Plataií, Eurymedonta.

Kdy by jednou již ty řečnické Kassandry přestaly s makedonským strašidlem! Filipp není prý dokonce takový, za jakého jej prohlašují. O jeho laskavosti vyprávějí s nadšením naši kupci. Aischines hlavou ručí za jeho přátelské smýšlení k nám a mluví o jeho nadšení pro vše Athenské.

»Našim křiklounům se zdá, že už máme zase dlouho mír,« řekl Aristobulos, bohatý lakomec, který s uspokojením vsouval vyměněnou drachmu do sáčku. »Ať si na válku platí sami nebo jdou na Filippa sami, nikdo jim nebrání.«

»A tu výčitku Aischinovi, že jest uplacen Filippem, si mohli také ušetřiti,« křičel schválně hlasitě Stageirios, penězoměnec. »To zrádcování je už, díky bohům, v Athenách otřepanou zbraní a příliš přežilou, co se i šlechetného Eubula jí dotýkají.«

»Ale Aischines k tomu mlčel!«

»Dobře měl. Toť nejlepší odpověď.«

»Co to, občané, co se stalo?«

Zástup vyplacených již sněmovníků stanul před mocnou patrně překážkou. Nastala tlačenice vzadu, střídají se otázky. Mladší živější zvědavci vystoupili na vyšší předměty kolem — jako na vozík sousedního pekaře Herofila, na velký lis páchnoucí a mastný od oliv a na dřevěné lešení, kde hrnčíř Koroibos sušíval své džbány, amfory a mísy.

Veselé pokřiky a hlučný smích vpředu ukazují, že se nepřihodilo žádné neštěstí.

»Diogenes, Diogenes!« ozývají se hlasy.

»Ach, Diogenes zase,« usmívají se zadní, zvědavi na to, čím asi předáky baví vtipný cynický filosof.

»Ustupte, občané Athenští, mému koni!« volá Diogenes. »Vidíte přece, že jsme na vážné výpravě. Alalalalá —« bouří válečným rykem útočným.

Je v plné zbroji (kde si to asi vypůjčil?) a sedí na vycpaném houpacím koni, známém vší drobné mládeži Athenské siváku, jenž stával před dílnou sedláře Melitta.

»Stranou, spoluobčané, pro bohy stranou!« povykuje Diogenes a bodá ostruhou koně svého a bičuje ho, až odlétá srst podežraná od molů, — »nepřekážejte mému běhutému koni, nezdržujte jeho závratný let! Skok, orle můj, skok!«

Zástup občanů již dávno se tak nepobavil jako nad tímto divokým, ozbrojeným jezdcem, jenž pln bojovného zápalu sem tam se kolébal.

Nescházelo hned vtipných rad.

»Povol mu uzdu, Diogene! Nadlehči mu ve skoku!«

»Vezmi ho zostra bičem pod břicho nebo pod ohon jako neposlušného mezka!«

»Dalli pak jsi mu dosti ječmene, rytíři?«

»Snad ti nějaký poťouchlý Theban neprodal janka?«

Diogenes se zarputilou vážností bere vše do opravdy. Děkuje za rady a řídí se hned dle nich ostruhou i bičem. Ale nic naplat. Za každým náběhem vpřed kůň stejně mocně žene se zase vzad a nejde s místa. Diogenes tváří se jako hotové zoufalství.

»Komu se to asi posmívá?« táží se někteří rozvážnější, jimž je filosof tak dobře znám, že mu nemohou přikládati úkol pouhého šaškáře.

»Hleďte, tamhle jde Aischines — snad se nyní dovíme, kam cynik míří.«

Občané uvolnili uctivě přístup slavnému řečníku.

Spatřiv Diogena v plné zbroji se kolébajícího usmál se Aischines a v bystrých očích jeho blysklo pochopením.

»Odkud máš toho větrného koně, ó statečný rytíři?« žertoval. »Snad nepochází od některého z nesmrtelné čtverospřeže Heliovy?«

»Měl bys ho znáti, ó světlo Athenských, jehož zásluhy o vlast ani Kodros nepřevýšil. Toť nejrychlejší běhoun z našeho poselstva, které jste vypravili k Filippovi, abyste zdrželi jeho paži napřaženou na Olynth. Tuším, že jsi ho tenkráte sám k smrti uhnal.«

Škodolibý smích zazněl zástupem z úst stoupenců Demosthenových. Aischines se zarděl.

»Nekoupilli jsi ho, příteli, za peníze padělané,« útočil na minulost cynikovu, »a on ti nyní slouží podle platu?«

»Upokoj se, ó největší z herců, který s nejslavnější obcí komedii hraješ,« oplácel mu Diogenes, — »statérů Filippových jsem dosud nepadělal, a tak můžeš klidně spáti.«

Šlehl opět svého koně a provázen smíchem zástupu dal se znovu v divoké kolébání.

»Okraso obce Athenské, moudrá hlavo její a převzácný rádce pokroku jejího,« — volal na smějícího se státníka Eubula, »pomoz také mému koni ku předu — dej radu dobrou i mně!«

»Toho nedostaneš s místa, milý rytíři,« řekl v rozpacích Eubulos, »leč bys ho sám na rámě vzal a nesl.«

»Ach, toť skutečně rada dle tvé politiky — tisícerý dík tobě, ó státníku ze všech nejopatrnější. Tedy se kůň můj nehne, myslíš?« zarmoutil se. »Jak by to bylo možno? Viz sám — a ty tomu právě nejlíp rozumíš, jak jsem mu ohon i hřívu okrášlil stužkami, k sedlu dal jsem mu zlaté třepení, k uzdě rolničky. A takový kůň že by se ani nehnul, že by nevynikl nade všechny jiné koně? Ne, ne, to pravíš, vzácný rádce Athenských, jistě ze závisti k mému koni, který ti ještě dobrým bude o slavnostech Dionysových. Jak by mohl býti k ničemu kůň, k jehož výzdobě jsem obětoval celoroční přebytek svých příjmů? Nikdo mi ho nesmí kaziti obrokem, tohoto vzácného koně, za to všechno obětuju na jeho zábavu a šperk.«

Množství se baví a Diogenes pokračuje v bouřlivé jízdě.

Skoro zlomyslně ustupuje lid Demosthenovi, jenž v živém hovoru s Fokionem se blíží. Občané jsou zvědavi, čím obmyslí cynik nejslavnějšího řečníka a stratega po jeho boku.

»Diogenes jede proti Filippovi, ó Demosthene,« volají ze zástupu. »Snad neodmítneš pomoc takového rytíře?«

»Ach, vzácný ochránce svobody Athenské a všeho lidu řeckého, jemuž ať bohové dají vše to, co už lidu tomu vzali,« promluvil k řečníkovi Diogenes seskakuje s koně a utíraje spocenou tvář, — »na tebe jsem čekal. Tu viz, jak beznadějně stanul můj kůň vzácného plemene. Všechny rány bičem i ostruhou jsou bez účinku. Ó pojď, prosím, a zkus ty ještě na něm svou podivuhodnou výmluvnost, před níž by stichl sám jazyk Olympického Periklea. Poslouchal jsem dnes bedlivě, jakých důvodů jsi ty užíval k bodání svého koně. Připomeň také mému koni jeho slavnou minulost, že byl v pěti bitvách svaté války, že skákával přes hluboké příkopy, přes ploty a zdi! Domluv mu také, pro bohy, že má býti rozumný a opatrný, že se má styděti posměchu současníků i potomstva, vylož mu, co jest jeho svatou povinností, prospěchem a budoucností. V tobě jest ještě jediná naděje má a doufání. Jen považ, jak veliké věci můžeme ještě vykonati my dva — tento kůň a já!«

Demosthenes mlčí dojat. Tichne i množství, chápajíc konečně Diogenovo přirovnání. Aischines zlomyslně zabodává zraky do obličeje sokova.

»Máme to oba koně, ó dobrý Demosthene!« zažaloval Diogenes do hlubokého ticha.

»Ne, nikdy nepřipustím toho přirovnání!« zabouřil hlas Demosthenův, jakým ovládával hluk shromážděných tisíců. »Zde« — vytáhl ruku k zástupu, »jest ještě život i statečnost a síla. Jen budit ji, bouřit a řídit — varovati v čas.«

»Výborně!« přisvědčil Diogenes. »Tak činím i já,« a švihl bičem svého koně. Pak jej postrčil, a kůň zakolébal se silně

vpřed. »Sláva! jede, už jede!« zajásal. »Stranou, občané, ať vás neporazí! Hahó, skutečně jede. Jak se hned rozpálí a letí — vidíte, jak letí? Ó, to je kůň vzácného rodu. Kde by už byl, kdy by se po každé nezakolébal zpátky. Ale to je pouhý zvyk, drazí spoluobčané, zlozvyk a nic jiného — maličkost, které možno jej odnaučiti. Takový kůň si dá přece říci, pravda, Demosthene?«

»Vycpaného koně k nám rovná!« uráželi se občané »Mrtvého k živým.«

»Jak že? mrtvého?« hájil se Diogenes též uražen, obraceje se k nejbližšímu občanu. »Příteli dobrý, nehaň, prosím, mého koně. Viděl jsi přece, jak jede? Co? Viděl? Viděli jste to všichni? Což jede tak mrtvý kůň? Jen patřte dobře: hop, hop! Jednou k Thermopylám, jednou zpět. Jednou k Olynthu, jednou zpět. Jednou k Perinthu a Byzantiu — vidíš, Fokione? — a zase jednou zpět. Jednou tuto k Demosthenovi — vidíte to všichni? a zase sem k Aischinovi. Což, není to znamenitý kůň? Dělá tak kůň mrtvý? Ó nedej mi ho haněti, šlechetný Demosthene, sic i já bych musel odhaliti vady koně tvého. A bozi mi buďte svědky, že bych to nerad učinil, neboť kdo by haněti chtěl zasloužilého pro sešlost věkem? Skákával také tvůj kůň kdysi — s koni Heliovými a Poseidonovými o závod. Skočil na Sicilii, na Cypr i do Egypta — země se pod ním třásla, — ale nyní se už jen kolébá. Vpřed — vzad — — Kéž mu dobří bohové ponechají aspoň hřívu a ohon pro stužky Eubulovy. On ho vyzdobí k oběti. Ó, dobrý Demosthene, dostaví se ta doba u každého koně, když ho již bič a přímluva nepřivedou leda k zakolébání. Jak jsme tu všichni, jsme jen dětmi své doby a příznaky sešlosti této obce. Ty lékař, já posměváček, tam obstaravatelé pohřbu —« ukázal na Eubula a Aischina. »Tys ostruha, jaké nepotřebovaly věky minulé, já cynik, který by nebyl měl čemu se smáti, — onde muž, který před stoletím i se svým nadáním stal by se nejvýš sykofantem neb sofistou a zaprodával by svá sofismata veselé mládeži. I to, že muž takový může míti za sebou tak četnou stranu jako ty, ukazuje k sešlosti národa. I tamto náš nevyrovnaný Fokion s Marathonskými vojíny byl by zastínil Miltiada, kdežto nyní jest omrzelým starým psem, který nemá čím kousati. Co s takovými zuby?« ukázal kolem sebe. »Uzráli jsme jako fík pro utrhnutí. Eubulos přistrčí žebřík, Aischines prodá . . . A nyní pojď, můj dobrý oři,« dodal táhna za krk svého koně. »My jsme dokázali, co jsme mohli. Eubule, muži dobrý, tobě ponechávám vybrati theorikon, ty se v tom znáš. Buď zdráv, lide Athenský, a nevěř, že tebe snižuji. Vím, že každý učiní jen, co může a seč jsou jeho síly.«

Cynický filosof béře se zástupem častován ústrky uražených občanů. S pohnutím hledí za ním Demosthenes, s posměchem Aischines. Čím jest tomuto muži slina a kletba současných i budoucích? Je mužem skutečnosti — mužem okamžiku a výhody jeho. Snad přenáší se bystrý jeho duch přes tisíciletí tak snadno jako přes současnou morálku a ví, že přijde doba, která mu dá za pravdu. Ta uzná, že podráží jen, co hnije, že jest jediný rozumný a praktický muž své doby, který čelem nebije do zdi. Doba ta

uzná, že Demosthenes, který síly i život nasadil za vlast, byl pouhý — šovinista. Neboť co je vlast? Šosácký předsudek. Co je národ? Sebranka všelijakých lidí — dobrých i zlých, blbců i ničemů jako jsou jinde všude. A za to klásti život? Co je ta svoboda? Kde jsou vůbec ti Řekové? —

Nezdá se vám, přátelé, že se už také jen houpáme? Vpřed, vzad — vpřed, vzad . . .

Legenda o Smrti

Bylo krátce po stvoření světa.

Na holém kameni v příboji mořských vln usedla Smrt. Byla také ještě mladá. Jí byl právě zakončen řetěz tvorstva, jako nutným závěrem. V hořké číši její měl končiti sladký proud života, neměl-li se po ztrátě věčné mladosti státi mořem zoufání. Nezkušena byla ještě Smrt a nevěděla, jak a kdy zasáhnouti v rej těch veselých tvorů. Z počátku podobně mladým lékařům a kněžím, než zvyknou, cítívala i lítost nad jejich skonem. Pak sevšedněl jí výjev odumření. — Pod pohledem jejím vadly květy, a tvor, na nějž s účastí a láskou popatřila, zmlknul uprostřed jásotného reje, odloučil se od ostatních a sklonil hlavu; pobřežní písek za jejími kroky byl pln zhynulých obyvatelů hlubin mořských.

Úmyslně vyhýbala se první lidské rodině. Jen jednou dotkla se něžně čela milostného Abela, a v zápětí zkrvavil tuto hlavu kyj Kainův.

Proto vyhýbala se lidem. Viděla jejich těžkou práci, vzrůst rodiny a stářím sehnuté prarodiče. Chtěla, prve než na ně sáhne, dáti jim do dna vypíti číši života, nebrati nikoho v nejlepších letech. Také nikdo neumíral mlád. Až neuvěřitelné bylo stáří prvních lidí.

Pozdáleči jen vyzvídala Smrt, která jsou nejlepší léta člověkova, aby ho po nich klidného odvedla v temné podsvětí.

Slýchala, že nejkrásnější jsou léta dětská, doba bezstarostných her, smíchu v zaslzených očích, doba radosti z každé hříčky a nekonečných nadějí v budoucnost . . . Snad by už mohla kositi v letech jinošských — zvídala. Ne — ne nikterak! Toť prý ta nejšťastnější doba květu, zpěvu a lásky, nepoznaných prve tuch hlubokých jako moře, doba snění opojného, štěstí nekonečného . . .

Smrt čeká. Tedy připraví kosu k době mužné? Ach ne, ještě ne! Toť právě vrchol věku. Hle, drobné dítky, plod lásky, jaká radost a milá starost očím rodičův. Třeba je vychovati a radosti se na nich dočkati. Mužný věk, toť doba práce — léta nejlepší.

Smrt přibrušuje kosu a dumá. Kdy bude člověk míti po nejlepších letech?

Vstoupila ve stín kmetu a klade nohy v jeho šlépěje. Zachvěl se, cítě ji v týle, ale pravil si: »Ne, ne, jsem právě v nejlepších letech. Dítkám mým narodily se děti, kdo pak se s nimi pomazlí, pohádku jim poví a něco o starých časech? Nyní vidím teprve

výsledek svého života, nyní je po práci a měl bych ho teprve užiti.«

»Toť by nebyl nikdy konec,« vzdychla Smrt, — »neboť pak se narodí vnukům zase pravnuci, a tento kmet mluví již časem tak dětinsky, jako by chtěl život začíti znova.«

Máchla kosou. —

Kosila již dlouho, ale kdy je člověk vlastně v nejlepších letech, nevěděla dosud. Snad jdou s ním tak, jako s ním všude postupuje zenit na obloze.

I přestala Smrt vybírati a brala napořád: děti, jinochy i kmety. Právě, čemu se uhnouti chtěla, prováděla. Každého kosila v letech nejlepších . . .

* * *

Minuly věky. Smrt přivykla své povinnosti. Co všecko lze vložiti do slova toho, studeného a neúprosného jako Osud!

Ale přece přála Adamovu rodu a ráda by mu byla v mezích možnosti prospěla. Nezdařiloli se jí s věkem, mohla snad prospěti lidstvu výběrem, když by přikrátila věku lidem ničemným, škůdcům svého rodu? O tom přemítala a nekonečná řada pokusů následovala. Ale s jakým výsledkem?

Nejvyššího věku popřála často muži, jemuž kde kdo se kořil, jejž slavili v písních i skvělými průvody, který měl bez počtu přátel, obdivovatelův a pochlebníkův, — a když pak kráčejíc za jeho rakví vedle veřejného okázalého smutku naslouchala šepotu hloučků, čeho se dověděla?

Byl to úplně jalový výhon na stromu lidském. Povýšenec náhody, člověk bez nadání a bez srdce, pyšný tyran, pokrytecký zločinec.

Hanbou rděla se Smrt pro svůj přehmat a v hněvu máchla kosou po nejbližším muži v plném květu sil, jejž právě mínění veřejné v denních listech odhalilo se všech stran tak, že ničemnějšího tvora snad Smrt sama od počátku lidstva nepamatovala.

Nešla mu ovšem již na pohřeb, nestál jí za to, ale četla tytéž listy, které podlého vyvrhele lidstva tak dlouho na pranýř stavěly. Než jak se ubohá poděsila! Co výtek tam uzřela o své ukrutnosti, ledové necitelnosti, příšerné závisti atd. Takový květ lidské síly, geniálního nadání, nevídané poctivosti, statečnosti a mužné neohroženosti odňala lidstvu. Zoufale stojí toto nad jeho rovem.

Pomatena dívala se Smrt ještě jednou zpět na jméno, stav, léta zesnulého, i do matriky nahledla, — byl to skutečně týž člověk . . .

V rozpacích svírala Smrt svou kosu. Kdo těmhle lidem rozumí?

Vzala matce syna, jednoho ze sedmi, na kterého svolávala kletbu nebes za jeho nevděčnost a surovost — a za rakví slyšela ji naříkati: proč prý právě ztratila toho nejlepšího?

I máchla Smrt beznadějně rukou — a seče nyní od oka do zástupu. Tolik ví již bezpečně napřed, že vše, co zasáhne, bude v nejlepších letech a právě to nejlepší, co mohla vybrati.

»Je věru ku podivu,« myslí si při práci, »kde se v lidstvu nabere tolik nejlepších let a v tom zbylém braku pořád ještě tolik — »nejlepšího.«

Čertův sloup na Vyšehradě.

Drobná studie

od

dr. **Fr. X. Harlasa.**

Dříve znával každý Pražan legendu o Vyšehradském sloupu, jehož trosky ležely na hřbitově u kostela sv. Petra a Pavla. V průvodcích po Praze a v místopisech našeho královského města bylo zaznamenáno, co »se o sloupu vypravuje,« a několikrát věnovali také kronikáři a historikové svou pozornost podivné té památce, třem kusům kamenného sloupu, snažíce se vysvětliti, jak pověst povstala. Vždyť sám ††† ďábel v tom vězel. Nikdo jiný než on přinesl z daleka těžký sloup na Vyšehrad, a tam ohromným břemenem mrštil, až se na kusy rozskočilo.

Tato čertovina nedala mnohým spisovatelům spáti, a pokrokem osvícenějších dob, když víra v podobné kousky odvěkého nepřítele lidstva ochabla, vůbec vzata v pochybnost. Avšak věc není tak prostá, jak se zdá. Byly tu dokumenty a důkazy nejrůznějšího původu, od kněží a laiků, od historiků a místopisců, staré, novější, nové, namnoze sobě odporující. Byly tu krátké poznámky, dlouhé popisy, byly tu i protokolární výpovědi stran, to jest samo vyznání p. t. čerta pachatele. A bylo tu konečně corpus delicti, sloup, či vlastně tři zlomky sloupu. Ejhle, bohatý materiál k historickému pojednání, k učené stati s pěknou literaturou!

Skutečně, drobnůstka dala by se vypraviti velmi bohatě a jak náleží vážně. Bylo jen na pováženou, jeli tu taková seriosnost na místě. A pak, kam s nutnými poznámkami, citáty? Nenávidím to věčné odskakování pod čáru, ty číslice nebo hvězdičky. Nevypadá to pěkně ani v odborné knize, neřku ve stati, která nemá odstrašovati čtenáře, jemuž bych rád vypravoval, jaký výsledek mělo mé pátrání, aniž bych ho unavoval. Mám se stále dovolávati ctihodné knihy »Gloria et Majestas sacrosanctae regiae exemptae et nullius dioecesis Wissehradensis Ecclesiae S. S. apostolorum Petri et Pauli,« r. 1700 v Praze vytištěné, kterou sepsal neméně ctihodný Th. dr. Jan Florian Hammerschmid, nebo knihy »Vollständige Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag« z r. 1787, pak Schallerova popisu Prahy ve 4 svazcích z r. 1797, mám citovati dílo »Das sehenswürdige Prag,« jež sepsal dr. Karel Adolf Redeln a vydal ve Frankfurtě a v Lipsku r. 1710, nebo spis »Geschichten und

Alterthümer der böhmischen Burg- und Felsenstadt Wischehrad» (v Praze 1853) od dr. Legisa Glückseliga, nebo »Historii Vyšehradskou« od P. W. Ruffera z r. 1861, nedávno zesnulého P. Fr. Eckerta »Posvátná místa kr. hl. města Prahy« (1884), Josefa Svátka »Pražské pověsti a legendy« (1883), Schottkyho »Prag wie es war und wie es ist« z r. 1831, S. W. Schiesslera »Neues Gemälde von Prag« z r. 1834, hr. Lützowa a jeho »Story of Prague« z r. 1901? Ne, toho neučiním a ušetřím čtenáře všech poznámek, — ostatně právě pozoruji, že jsem již vyjmenoval všecky nejdůležitější prameny. Lze tedy přikročiti k věci.

Jak jsem se již zmínil, ukazovali na Vyšehradě cizincům ode dávna zlomky kamenného sloupu, k nimž připojovali tajemnou historii, která páchla čertovinou. V povšechných rysech zněla tato pověst asi takto: Jakýsi Vyšehradský kněz učinil s ďáblem smlouvu, že se mu oddá, přineseli pekelný duch z Říma sloup dříve, než kněz mši svatou doslouží. Ďábel na vzdor velkému spěchu nedorazil v čas, neboť kněz právě říkal »Ite, missa est,« když ďábel ještě ve vzduchu se vznášel. A tu mrštil ze zlosti sloupem dolů po knězi, tak že sloup prorazil střechu kostelní a na dláždění ve tři kusy se rozbil.

Tak vypravují skorem všichni svrchu jmenovaní spisovatelé, přidávajíce nějakou více méně zajímavou podrobnost, která na věci ničeho nemění, jako na př. P. Ruffer, který výslovně podotýká: »Zapsal prý se totiž jeden kněz ďáblu, a když čas vypršel, nechtěl se ďáblu dáti; tento s ním v novou smlouvu vešel, že přinese sloup z Říma dříve, než kněz mši sv. přečte.« Z ostatních místopisců a průvodců po Praze dovídáme se často pouhého »fakta,« že čert přinesl sloup z Říma a že jím mrštil. Teprve hr. Lützow vypravuje příběh jinak, a to, jak udává, dle německé pověsti. Byl ten kněz synem chudého muže, který měl osm dětí a nevěděl, jak je uživit. »Smuten šel do lesa a potkal tam myslivce, jenž ale byl ďábel sám. Myslivec se s ním dal do řeči a slíbil mu hojnost všeho, dáli mu to, co bude žena jeho v rukou držeti, až se domů vrátí. Ubožák netuše nic zlého, uzavřel s myslivcem o to smlouvu, kterou krví svojí podepsal. Když pak do světničky své vstupoval, spatřil, že byla žena jeho právě devátým děckem obdařena a že mu je na rukou svých podává. Tu teprv poznal, s kým byl smlouvu uzavřel. I dal nově narozenému hochovi při křtu jmeno Petr a zasvětil jej tomuto svatému s prosbou, aby nad duší jeho bděl. Ve snu se mu také sv. Petr hned příští noci zjevil a slíbil mu, že duši syna jeho z klepet ďáblových vysvobodí. Hoch se dobře učil a stal se knězem. Na Vyšehradě pak měl první mši sv. sloužiti. V ten den ale se zjevil otci jeho zase ďábel v myslivce přestrojený a chtěl míti syna jeho. Sv. Petr však se chráněnce svého ujal a přinutil ďábla k nové smlouvě, podle níž mu duše mladého kněze patřiti měla, přineseli z Říma z kostela Panny Marie sloup dříve, než by kněz svou první mši odsloužil. Ďábel k tomu svolil, byv ale na cestě od sv. Petra zdržen, přibyl na Vyšehrad, když již kněz byl ‚Ite, missa est' odříkal; a proto v zlosti své sloupem na zem mrštil, kněz pak byl z moci jeho navždy vysvobozen.«

Hr. Lützow odvolává se sice na Kohla (»Hundert Tage in Oesterreich,« 1841), a některé detaily se liší od svrchu citovaného vypravování — toto pochází od Josefa Svátka (»Pražské pověsti a legendy«). Tak na př. měl dle Kohla chudý muž šest dětí, a ďábel přímo si vyžádal, aby mu dal to dítě, jehož ještě neviděl. Lehkomyslný chuďas zapomněl patrně, že rozmnožení jeho rodiny, které přece asi očekával, s takovým dosud neviděným dítětem ho seznámí. Svátek tedy také zná tuto versi, ale zná také kratší pověst o knězi, který sám se zapsal ďáblu. Ba uvádí zajímavou zkazku o tom, jak chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě stavěli. Sv. Petr prý »přinutil ďábla k tomu, že musel z celého světa snášeti kameny k této stavbě. Ďábel to činil, ale ze zlosti trousil na každé takové cestě kameny z pytle, v němž náklad svůj nosil, a každá krajina, kam kamení ono padalo, zůstávala potom kamenitá a neúrodná. V Čechách stalo se to v kraji Táborském, který jest od té doby kamenitý a ze všech krajů českých nejméně úrodný.« Z toho by vysvítalo, že čert a chrám Petropavelský na skále Vyšehradské jsou již od počátku v jakémsi spojení, a že ten starý nepřítel církve měl na tuto svatyni obzvláště spadeno. Snad kradl také celé sloupy, aby si práci zkrátil, a utrousil ten Vyšehradský až na samém staveništi.

Ale to jest pouhá domněnka, a zde jde o pověst po staletí zachovanou. Vždyť se také dovídáme, proč se ďábel se sloupem opozdil, když při vší své pekelné síle i svých netopýřích křídlech čas zmeškal. Sv. Petr se mu totiž postavil do cesty, a to »nad Benátským mořem, a srazil mu sloup po třikrát s beder do nejhlubších vod, tak že se ďábel dobýváním jeho z moře zdržel a pozdě přišel. Již z daleka spatřil kněze od oltáře odcházejícího a ve vzteku nad tím vzkřikl: Kdy by mne nebyl onen rybář do té louže srazil, byl bych v čas přišel!« (Svátek.) Jiní vypravují, že sv. Petr ďábla u Benátek vyčkal a jej bičoval, tak že sloup do vody pustil (Lützow). A tak i vypravuje — ovšem že s jakýmsi opovržením — Schaller ve svém popisu Prahy. Od tohoto horlivého vychvalovatele Pražské slávy a krásy dovídáme se po prvé, že pověst o sloupu jest ctihodného stáří a že vůbec Vyšehrad byl obestřen četnými bájemi, v nichž přední úloha připadá čertu. Schaller se nad tím také pozastavuje a diví se, že muž tak učený, jako P. Hammerschmid, se přidává k »sprosté, povždy lehkověrné luze,« která věří takovým bláhovým povídačkám. Ano, tak nešetrně vyslovuje se P. Schaller o lidu, v němž se pověst o čertově sloupu zachovávala. Ale není divu, na sklonu 18. století ochabovala víra v ďábla ve vzdělaném světě, a zástupce veškerého zla vždy více pozbýval vážnosti. Nevěřili, že by in persona zasahoval do lidského života, nevěřili, že by obcházel jako lovec duší, a považovali lid, který tomu ještě věřil, za »sprostý« — a jak vidíme, činili to i zástupcové duchovenstva. Poukazem na P. Floriana Hammerschmida ovšem seznamuje nás Schaller s knězem, který tomu všemu ještě věřil.

A skutečně, Hammerschmid nejen líčí příběh s čertem, ale podává též doklady, opravdové dokumenty, jimiž má býti pravdivost této čertoviny dokázána. Dr. Hammerschmid psal o čertovu sloupu skoro plných 100 let před Schallerem a zachovává oproti pověsti

úplnou »objektivnost.« Uvádí totiž několik argumentů pro et contra, vyvrací ale všechny pokusy o přirozené vysvětlení fakta, že na Vyšehradě jest sloup, který tam odněkud byl — přivezen, rozbit a v tomto stavu zachován. Staví se na stranu věřících a má konečně pro svého klienta, p. t. čerta, důkazy. Ve své úloze jakéhosi advokáta diaboli cituje listinu, dopis jakéhosi kněze, z Kladska rodilého, jehož jmena však neuvádí. List je datován v Římě dne 21. února l. P. 1665 a svědčí Pražskému konsistoriálnímu sekretáři Janu Manderovi. Neznámý onen kněz z Kladska vypravuje v listě, že se zabývá v Římě exorcisováním, t. j. vymítáním ďáblů z lidí. Zvláště pak vyličuje, jak z jistého Švýcara Jakuba Zimmermanna zaklínáním vyhnal těch ďáblů hned několik, kteří se jmenovali: Dragon, Zardan, Belzebub, Lucifer, Hodel, Genitus, Pseyzet a Irio. Z této společnosti vynikl zvláště Zardan svou sdílností a hovorností. Když prý exorcisující kněz tomu Švýcaru skřínku s ostatky sv. Ignáce na hlavu položil, ozval se zmíněný ďábel zprvu nářkem, že »to pálí,« a připojil, »že by raději mlýnský kámen nosil nebo sloup od sv. Petra.« A bez dalšího dotazování vyznával: »Ano, jednou musel jsem nésti sloup do Prahy, a ten mi třikráte spadl do louže« (německý text praví: »in die Lachen«, t. j. do lagun).

Tu bychom tedy měli určitý údaj, totiž aspoň poukaz na pachatele a místo, z kterého sloup ukradl. Udání času ovšem schází, o »motivu« se také nemluví, ačkoliv pohnutky inkvisita s jistotou lze považovati za hanebné a o zlém úmyslu není pochybnosti. Jinak ale nezdá se hodnověrnost zmíněného Zardana zcela nepochybna býti. Nehledě k tomu, že ďábel vždy lže a jest otcem lži, jeví se také dotčený Zardan v dalším výslechu jako prostořeký a klepů milovný mluvka, který o knězi z Kladska vypravuje často zbytečné a k věci nenáležející historky, a to, že prý hrál před 32 lety v karty a falešně k tomu, neboť vynesl svrška na místě krále. Takovým utrhačným pomlouváním oslabuje váhu svých dřívějších výrokův a prozrazuje svou ďábelskou zatvrzelost i úskočnost, neboť kdy by bylo na krásně pravda, že onen kněz tehda v karty hrál a svrškem snad krále »přebil«, nač uváděti takové přehmaty, když jde o vyznání vlastních pekelných činů?

Buď jak buď, tu máme výpověď, svědectví, pevný bod. List onoho Kladského kněze z Říma zaslaný vyvěšen byl po dlouhá léta za sklem v chrámě Vyšehradském v kapli sv. Františka, kde jej děkan Berghauer dal veřejně vystaviti. V kostele zůstal list až do r. 1785, jako sloup, nebo vlastně tři kusy sloupu, které teprve 11. října r. 1787 z jmenované kaple byly odstraněny. Dvanáct dělostřelců vyneslo je před kostel na hřbitov. Za časů Rufferových v šedesátých letech a později ještě byly »na Vyšehradě na hřbitově u kostela pod okapem k půlnoční straně,« jak Ruffer praví, a řeknu hned, že nyní jsou v Karlachových sadech za hřbitovem skupeny v jakýsi jehlanec. Corpus delicti, sestávající ze tří kamenných válců, všelijak odřených a potlučených, je zde tedy také.

Hammerschmid věřil v pověst o čertově kousku v celém rozsahu. Ale přece snažil se zachovati objektivnost, aspoň uvádí v jiné knize své (»Prodromus Gloriae Pragenae«), že r. 1632 kurfiřt saský

na kostel Vyšehradský se díval, a slyše vypravování o sloupu, pravil: »Mag wahr sein, mag auch nicht wahr sein.« Vyslovil se tedy luteránský kníže velmi diplomaticky o celé afféře, neřekl »ani tak, ani onak,« a skoro bych myslil, že P. Hammerschmida dosti mrzelo toto vyhýbavé vyjádření tak vynikajícího hosta. Proto právě připisuji k jeho dobru, a jako důkaz jeho pravdomluvnosti, že i tuto skeptickou poznámku zapsal.

Jinak ale ani nejstarší dokumentarně doložitelná zpráva Hammerschmidova o čertově sloupu neosvětluje záhadnou otázku tou měrou, aby na základě jejím bylo lze utvořiti si jasný úsudek o ďábelském původu tří balvanů. Pozdější spisovatelé vykládali tuto pověst každý jiným spůsobem, a to mnohdy dosti přirozeně. Schaller cituje zprávy, že sloup byl na Vyšehrad prakem vystřelen, když Husité hrad ten obléhali, a jakýsi hejtman jmenem Čert dal prý sloup z kostela Panny Marie Sněžné, tehda pobořeného, sem přivezti a do hradu hoditi. Také se rozpisují někteří letopisci a kronikáři o velkém praku, kterému přezdívali »Čert,« a tím prý sloup na chrám Petropavelský hodili. Takovým domněnkám sotva přisvědčíme, podívámeli se na dochované kusy sloupové. Kdy by jich byli chtěli za střelivo užiti, i v té podobě, jako nyní jsou, nedovedli tehda sestaviti praky nebo totachy té výkonnosti, aby zmohly kusy tak těžké. Tři zbytky dnes v sadech Karlachových postavené mají tak značné rozměry (od 170 cm. zdélí a 145 cm. objemu až do 250 cm. délky a 162 cm. objemu), že by každý jednotlivý kus byl přílišným břemenem pro sebe větší tehdejší stroj válečný. Celý sloup ale, z těchto tří kusů sestávající, měřil asi přes 6 metrů zdélí, i byla by již doprava jeho z Nového Města pod Vyšehrad pernou prací, na vystřelení jeho (abych užil technického výrazu válečného) čili na »hození« není ani pomyšlení. To spíše měl čert, ať se jmenoval jakkoliv, tolik síly, aby tak obrovské břímě zmohl.

Rationální výklady o cestě, jakou se sloup odjinud dostal na Vyšehrad, selhávají. Byli by jej museli až nahoru dovleci, jak tehda činívali, na líhách nebo na neohrabaných vozech o nízkých kolech. Pak jest nevysvětleno, proč zůstal neupotřeben ležeti. I »jest z toho všeho viděti, že jest každému ten sloup divný,« poznamenává P. Ruffer ještě r. 1861.

Přidržím se prozatím staré pověsti a jejích věcných údajů, a maje na zřeteli výpověď zlého ducha, jakož i zprávy rozličných, na počátku jmenovaných spisovatelů, vynasnažím se o sloupu samém pověděti, co s jistotou lze tvrditi. Jak již viděti, vyhledal jsem důležitý objekt a hleděl jsem na vlastní oči se přesvědčiti, jak vypadá. Nepamatoval jsem se již na tuto zvláštnost, kterou jsem za chlapeckých let vídal také ještě na hřbitově u kostelní zdi na zemi povalenou a které jsem si potom již nevšímal. Litoval jsem však své dřívější nedbalosti, když jsem nedávno k sloupu přišel, abych jej změřil. Ve svém nynějším postavení vtiskly se jednotlivé kusy do země, tak že nelze přesně zjistiti jejich délku. Nejsou tudíž míry prve uvedené zcela spolehlivy a toliko objem sloupových fragmentů je správně měřen.

Při té příležitosti vyšlo na jevo, že sloup čili tři kusy sloupu jsou z drobně zrnité žuly, jak jsem již pravil, silně zvětralé, a také jsou na nich známky rozličných mechanických poškozenin, ran, tření atd. Vzpomněl jsem si, že zpravodajové nebyli za jedno, co se druhu kamene týká. Schottky a Glückselig udávají, že je sloup ze syenitu, Ruffer výslovně mluví o žule. Ostatním jest materiál sloupu lhostejný, označují sloup prostě jako kamenný. Jenom Redeln ve svém díle »Das sehenswuerdige Prag« praví, že to je »eine vortreffliche, schoene Saeule, und kann man nicht sehen, wie solche zubereitet, oder aus was für Steinen dieselbe sey.« Jak byl sloup pracován, to ovšem nelze již poznati, ale ze žuly je jistě. Práce kamenická nebyla asi zvláště znamenitá, a krásy na sloupu také mnoho není. Nás zajímá také nejvíce druh kamene, neboť toto indicium jest pro naše vyšetřování dosti důležito. Jde totiž o zjištění, zdali Zardan, ďábel (anathema sit), přece nelhal, a zdali také vypravovatelé pověsti se neklamali, když všichni tvrdí, že sloup na Vyšehradě chovaný pochází z Říma. Ano z Říma, a z kostela, ale z kterého? Zpráva u Hammerschmida, totiž výpověď čertova, jmenuje chrám Svatopetrský, a o této svatyni se mluví také u Schallera a v jiných zprávách až do nejnovější doby. Ale již Svátek upozorňuje, že čert chtěje si cestu zkrátiti, vzal sloup z kostela Panny Marie in Trastevere v Římě, a Ruffer připomíná, že kdo důkladně vypravuje tu pověst, tento chrám jmenuje. Zmíněný již Redeln dokonce to ví určitě (r. 1710), a vypravuje, že zcela hodnověrný radní Staroměstský (ein gar glaubwürdiger Ratsherr der alten Stadt Prag) z Říma zprávu přinesl, že v kostele Panny Marie v Zatibeří skutečně sloup schází, na jeho místě prý stojí kříž. Odůvodnění u Svátka, proč čert nevzal sloup u sv. Petra, arci neobstojí před naším soudem, na tu velikou vzdálenost z Říma do Prahy jest ze Zátibeří k sv. Petru nepatrný skok. To byla jenom nová vytáčka p. t. čerta. Ostatně na tom nesejde, máme-li věřiti posledně uvedené zprávě Pražského radního, že v chrámě Panny Marie sloup opravdu schází. Byla by to jenom nová lež nečistého ducha, když při výslechu před vymítáním zcela jasně udal, že byl nucen nesti sloup od sv. Petra do Prahy. Ale ani tato druhá verse není o nic spolehlivější, a ukázalo se, že v kostele Panny Marie in Trastevere žádný sloup neschází. Vím na př., že český učenec dr. Nováček, meškaje loňského roku v Římě, byl z Prahy vybídnut, aby se o věci přesvědčil; i odpověděl, že v kostele Marianském nejen neschází sloup, ale že by ani nesměl scházeti, poněvadž by klenba nepochybně spadla. Já pak, nemaje té chvíle příležitosti vydati se na cestu do Říma, poprosil jsem vdp. Th. Dr. Zahradníka, knihovníka Strahovského, též v Římě dlícího, za fotografii vnitřku chrámového, a jeho laskavosti děkuji též za podrobnější informace. Sloupy v chrámě Panny Marie in Trastevere jsou mohutné, mramorové, antické sloupy, také hladké, jako náš žulový, ale jednou tak silné i vysoké. I lhal čert, jak bylo lze předvídati, i nespomůže ani další doklad, patrně čertovsky nalíčený, aby tuto lež pravdě podobnou učinil. V knize o Praze vydané Schoenfeldovským obchodem (Handlung) r. 1787 spatřujeme totiž vyobrazení, rytinku v 16^0 (Iv. Berka del. et sc. Prag), která znázorňuje okamžik, když čert ve vzduchu

letí, drápy svými na hlavě přidržuje dlouhý sloup (tak dlouhý, že jeho konec s kapitelem se nevešel na obraz, nýbrž ztrácí se v levém hořejším rohu za obrubou). V pozadí vidíme Prahu, t. j. množství věží, a pak Vyšehradskou skálu nad řekou s baštami, za nimiž vystupuje Petropavelský chrám. Po pravé straně holého popředí stojí zpola viditelný rozsochatý strom. Čert sklání se v letu ku pravé straně dolů. Sloup opatřen jest čtyrhrannou patkou, poněkud nejasně kreslenou, připomínající tak řečenou attickou basi. Obrázek nedokazuje pranic, leda snad naivnost illustrátorovu. Pochybuji, že by obrázek byl authentický, totiž na autopsii založený, rytec nemohl ten čertovský kousek viděti a také sotva měl po ruce nějakou starou, snad současnou kresbu nebo rytinu.

Malby, na kterých mohl silácký a přece nezdařený kousek čertův spatřiti, byly ovšem v Praze na dvou místech, jedna na samém Vyšehradě právě v kostele Petropavelském, znázorňující Vyšehrad, jak asi vypadal před zpustošením r. 1420, druhá v chrámě na Slovanech, kde veliké fresko v pravé lodi postranní v postavách nadživotní velikosti představovalo kněze u oltáře mši sloužícího a ve vzduchu ďábla se sloupem. Obě malby však byly dojista pozdější než naše afféra, jejímuž časovému určení se čert při výslechu lstivě vyhnul. Vyšehradské fresko vzniklo na sklonu 15. století, fresko na Slovanech ještě později; z Vyšehradského zmizel ďábel přemalováním, na Slovanech byl přemalován celý kostel. Ostatně i kdy by se byl rytec Berka na sklonu 18. století řídil dle některého z obou obrazů, přece nezasluhuje jeho obrázek větší víry než všechny takové malby, na nichž figuruje zplozenec pekla in effigie, jelikož je známo, že čert nerad se dává portrétovati v pravé své podobě. Je velmi marnivý. Zvláště pak nenávidí zobecnělou představu, dle níž je těla chlupatého, rohatý, s kozlím profilem, má kravský ohon a na levé noze kopyto. A podobně jej vyobrazil také náš rytec, tak byl vymalován též na zmíněných nástěnných obrazech.

S tím obrázkem tedy selhalo, mělli jím býti činěn nátlak na pozdější generaci, aby uvěřila, že se věc se sloupem sběhla tak, jak ji pověst vyličuje a čert sám potvrdil.

Popírám zkrátka, že sloup byl vzat z Říma, najmě z kostela sv. Petra nebo Trasteverského. Náš sloup je z žuly, a ne z mramoru; není na něm stopy po nějaké »entasi,« t. j. vypouklém podélném obrysu dříku, jímž se vyznamenávají antické sloupy, neboť tři zlomky na Vyšehradě uložené různí se sice objemem, ale jsouli vůbec součástky jednoho a téhož sloupu, lze mysliti toliko na stejnoměrné súžení dříku, jaké se vyskytuje u sloupů tak řečeného slohu gotického.

Ruffer byl jiného mínění, tvrdíť, že sloup z Říma pocházeti mohl, a nebylo prý by to tak pravdě nepodobno. Srovnával bych se arciť s úvahami Rufferovými, pravíli, k čemu že takové lámání hlavy? Co se tím vysvětlí? Jest ale prý z toho všeho viděti, jak jsem již dříve citoval, »že jest každému ten sloup divný, a možná, kdy by se pravdy jisté dopídil o něm, že všecko divné a paměti hodné by ztratil. Proč mu tu čest bráti? Čert přinesl ten sloup z Říma, a jinak se nemá mluviti ani věřiti. Zardan to musil nejlépe

věděti, jenž ho nesl.« Nuže, v tom odpírám nejvíce. My lidé XX. století nechceme, aby nám bylo něco divno, a dokonce nejsme ochotni věřiti a mluviti, jak nám lecjakýs čert imputuje. Ruffer hned po vypravování staré pověsti o sloupu varuje, aby žádný nepochyboval, že by ďábel cos takového udělati nemohl, sice že u ďábla dostane černou notu; kdo se všem zalíbiti chce, nesmí ani tu počerněn býti, sice ke všem úřadům v pekle má dvéře zavřeny. Budiž, myslím však, že tím nedá se nikdo odstrašiti, každý riskuje tuto odmítavost čertovských kancelářů a úřadů. Obzvláště všimneli si jistého úkazu, na nějž tuto hodlám upozorniti, byv na něj sám upozorněn.

Vysvítá totiž ze zprávy o výslechu čerta Zardana zajímavá věc: čert byl Němec. Ne snad dle národnosti, ale zajisté smýšlením. Užívá totiž výhradně německého jazyka. List Kladského kněze z Říma psán jest latinsky, ale výpovědi čertovy uvedeny jsou vesměs po německu. Když kněz vložil nebohému posedlému Švýcaru schránku s ostatky sv. Ignáce na hlavu, tu jal se zmíněný čert Zardan křičeti: Heiss, heiss, es brennt! a pokračoval pak: Lieber wollte ich einen Mühlstein tragen oder eine Saeule von St. Peter — ja, ich musste einmal eine Saeule nach Prag tragen, diese fiel mir dreimal in die Lachen! atd. Připomenuli si k tomu anekdotu (prosím za prominutí), že jistý Vlach octnuv se v pekle zvolal ve své mateřštině: Caldo, caldo! (horko!) a čert uslyšev toto volání kázal přikládati, že je tomu člověku ještě zima, rozumělť totiž po německu »kalt« — tu zdá se mně zcela jasným býti, že se časy také v pekle velmi změnily, a že na místě románských jazyků, kterých dle Victora Huga čert nejraději užívá, zavedena byla v podsvětí němčina, snad jako úřadní, snad jako státní řeč.

Tím nemění se ale posud ničeho na poznatku, že čert zůstal arcilhářem, i když mu při vymítání zatápěli. Možná, že měl ve zvyku takové historky o sloupech a o sobě vypravovati, neníť tato Pražská pověst jediná toho druhu. Svátek dodává, že pověsti podobného obsahu vypravují se též na jiných místech, zejmena o sloupu v zámeckém chrámě v Norimberce. Také polské legendy znají podobné kousky ďábelské, jen že místo sloupu používá čert skalního balvanu. A po světě je dosti divných skalisk, erratických bloků atd., jejichž přítomnost na místech jinak neskalnatých si vysvětlují lidé takovými nadpřirozenými vlivy.

Měl bych tedy na konec pověděti, jak náš Vyšehradský sloup se dostal na své místo? Učinímli tak, proviním se na staré pověsti a vydávám sloup v nebezpečí, jež P. Ruffer naznačil, že totiž přijde »o svou čest« a nebude již nikomu divným. Nemohu také svoji domněnku nikterak dokázati, ale přece ji nesmlčím. Sloup pochází — z Vyšehradu. Jsou to kusy sloupů z Petropavelského chrámu, z toho Karlem IV. obnoveného chrámu, který byl za bouří husitských pobořen. P. Eckert považuje tyto zlomky za zbytky z románské původní stavby chrámové. Ale pak by nebyly z jednoho a téhož sloupu, který by musel býti válcovitý, stejného objemu po celé své délce. Jsouli to součástky jednoho celku, náležel tento do stavby za Karla IV. provedené.

Pověst povstala v lidu a z lidu nejspíše po oné katastrofě Vyšehradské, když zbytky budov byly rozneseny, zříceniny se rozpadávaly a jen tyto tři veliké kusy zůstaly na místě, z počátku asi pro svou značnou váhu, postupem času pak obestřené bájí také pro tajemný nimbus uchráněny od zničení. Nenakládalo se s nimi příliš šetrně; dokud byly v chrámu, ještě trpěly nejméně, hůře jim bylo pak pod okapem. V nynějším zbědovaném stavu nelze již ani přesně určiti rozměry, ani rozeznati, jsouli to »sloupové bubny« čili zvláště připravené kusy, z nichž dřík sloupu byl sesazen, anebo zlomky dlouhého »monolithu.« Obé jest možné, a čert tedy snad ani nemusel sloup rozbíjeti, bylť by se rozpadl, kdy by ho byl uchvátil. Skoro lituji, že pověst o sloupu Vyšehradském se mně tak říkaje pod rukama rozplynula. Nezbylo z ní nic, než ony tři trosky, o sebe opřené tam v sadě na výšině skály. Kdy bych byl schopen oné víry v čerta a jeho špatnosti, jakou osvědčuje na počátku 18. století P. Florián Hammerschmid, pak byla právě v těchto dnech příležitost k obavám, že starý nepřítel lidstva si vzpomene na svou zášť proti Vyšehradskému chrámu a provede nějakou novou čertovinu. Zatím však vztyčuje svatyně štíhlé svoje věže k nebesům, a na den svatých apoštolů Petra a Pavla zahlaholil zvonů hlas a zvelebený chrám otevřel svoje brány pro davy lidu. Bylo zde živo a rušno, jak bývalo za dávných, slavných časů.

Maně mně napadlo, aby tak čert vzal sloup, když jej byl jednou přinesl! Ovšem nyní by byl nucen vzíti ho na třikráte. A tu zase vidím, jak pevně zahnízděna je víra v pekelné čáry také u lidí, kteří nevěří v toho pitvorného, trochu přihlouplého čerta ze starých zlatých časů. Vždyť jsem právě dokazoval, že celá pověst o sloupu Vyšehradském je lidským výmyslem. Čertův sloup!

O kresbách dětských.

Paedagogický význam kreseb dětských. Napsal František Čáda. Revidovaný otisk z Paedagogických Rozhledů. Nákladem spisovatelovým, v Praze 1903.

V tajemné koutky dětského nitra lze vniknouti po rozličných pěšinkách. Jednou z nich jsou i kresby malých »umělců,« hlavně takové, jež vyrobili sami od sebe (spontánně) a samostatně. Vlaši, Američané, Angličané a také Francouzi a Němci nasbírali už takových výtvorů na tisíce, aby prozkoumali je po vědecku, po výtce za účely paedagogickými; u nás učiněn v tom teprve nedávno jakýs takýs počátek. Spisovatel velice zajímavého dílka, o němž hodlám promluviti, zabývá se již delší dobu pilně paedopsychologií a tímto spiskem rád by povzbudil k horlivějšímu, ale rozmyslnému sbírání kreseb i *dítěte českého.* Proto poučuje čtenáře nejprvé povšechně o tom, čeho jest dbáti, abychom si pořídili sbírky opravdu vědecky cenné.

Nestačí sebrati toliko spontánní kresby dětské samy, nýbrž i třeba opatřiti kde jaký údaj o tom, kterak *vznikly*: kolik přesně let bylo malému kresliči, jakého byl pohlaví, zda kreslil dle předlohy či bez ní, zda illustroval povídku, kterou mu někdo jiný vypravoval, či cosi, co sám si smyslil, jak auktor sám vykládá, co tou onou čarou zamýšlel zobraziti, a p. Čáda předváděje v svém spisku 4 obrázky od 4 amerických dětí (6—7letých), rozbírá je, aby upozornil na příčiny, proč »umělci« vypodobili touž událost (totiž jak malý Jiřík Washington z dětské naivnosti poráží třešňový stromek sekerkou, již mu otec darem přinesl z města) každý svým rozdílným spůsobem. Tak na př. na jednom z výkresů spatřuješ Jiříka s kloboukem kulatým, na jiných s třírohým, jednou v dětské sukni, jindy v jakémsi fraku, jednou bez meče, jindy s čímsi podobným meči, který však jedno z dětí opatřilo zuby na spůsob pilky; někde kreslič vložil sice rekovi do pravice meč, ale nemohl si odepříti, aby nepřikreslil dole pod jeho nohama i sekerku a p. Mnohou z těchto zvláštností toho neb onoho obrázku vysvětlíte si, zvíteli dodatkem, že americký učitel, dříve než vyprávěl povídku o Washingtonovi, zavěsil jeho obraz dětem na stěnu školní světnice a že na tom obraze rek vypodoben ve věku dospělém, »oblečen jsa v dlouhý kabát vojenský s knoflíky na šosech, vlasy spletené v krátký cop, na hlavě třírohý klobouk, v ruce třímal dlouhý meč.« Obraznost dětská čerpala látku na své výtvory jednak z tohoto pramene, vedle něho však ještě z *jiných* zkušeností, jichž kreslič nabyl odjinud (na př. ten, který oděl Jiříka v suknici), a vtělila do kresby jednou i nesprávnou představu o meči (zubatém jako pilka). Tato obraznost, vedouc si čistě po dětsku, pranic se o to nestará, zda složky výtvoru k sobě se hodí a spojují v ladný celek; drobnému »umělci« nezdá se ani dost málo absurdním, vykreslili sekerku místo do ruky Jiříkovy prostě vedle hrdiny.

Jak patrno, kdo chce dobře porozuměti kresbám dětským, musí si zjednati co možná hojná a spolehlivá data o jejich genesi. O počtu a jakosti těchto dat rozhoduje *účel*, za kterým kdo kresby sbírá.

Záliba v obrázcích vůbec vede děti k tomu, že kreslí rády a mnoho, sotvaže dovedou udržeti v ruce tužku nebo pisátko. Proto i do knih pro ně určených (zvláště do učebnic) paedagogové úmyslně vkládají illustrace, a to takové, aby se výraznou jednoduchostí podobaly kresbám dětským. Spletitých obrazů maličtí chovanci ani neumějí sami robiti ani napodobiti, ba necítí ani jich potřebu, ježto živá jejich fantasie snadno si hlavní kontury věci doplňuje ostatkem rysů vedlejších. *Jim samým* jsou kresby jejich jakýmsi *druhem mluvy*[1]) vedle mluvy zvukové. A jako zvuková mluva dětská, t. j. řeč, jest i tato kresebná plna nedokonalostí a zvláštností. Jako se slovem, tak i se svou kresbou dítě spojuje význam co do obsahu velice chudý, co do rozsahu velice široký. Jeho »táta« značí dlouho nejen otce, ale i kde kterého dospělého muže, a rovněž jeho načrtnutý panáček bývá mu zástupcem mnoha osob v něčem shodných. Děti vytvářejí si takto jistá povšechná *schemata*, kterými

---

[1]) Tento výraz pokládám za trefnější než spisovatelův (»druhem *řeči*«).

kreslí celé třídy zjevů podobných, tak na př. čímsi na spůsob ptáka husu, kachnu, slepici, vrabce i slavíka. Tato schemata zůstávají u každého dítěte *táž*, zobrazujíce pokaždé hlavní vlastnosti předmětů, ale přece v každém jednotlivém případě vedle nich vyskytují se stále i »*některé rysy*, které charakterisují kresby právě *jen jistého* dítěte . . . Některé děti kreslí pořáde kořeny u stromů, jiné děti konstantně obracejí nohy u svých panáčků v opačnou stranu, jedny kreslí pokaždé ramena natažena, druhé ozdobují pokaždé šaty knoflíky.«

Z pečlivě pořízené a roztříděné sbírky spontánních kreseb dětských oko zkušeného paedagoga může vyčísti hojně vzácných pouček. Předně zvídá, *které* předměty nejvíce poutají mysl naší drobotiny, že totiž jsou to bytosti živoucí (lidé a zvířata), méně již stromy, rostliny, květiny, a že neživé věci ji lákají nejčastěji, jen pokud se pohybují a uvedeny jsou v nějakou činnost (jako na př. plující a dýmající parník). Z téže příčiny dítě hledí dosti záhy i na svých kresbách podrobněji a správněji zachytiti obličej osob a předvádívá tyto, any si vykračují, rukama mávají a p. I vliv *doby* a *místa* obráží se v jeho obrázcích. Malí odchovanci 19. století, věku to všelikých strojů, zobrazovali rádi »mašinky« místo prostých vozů, ty, kteří nyní tráví ve velkých městech, okouzluje »elektrika,« a teprve snad, když také seznají venkov (aspoň na letním bytu), probouzí se v nich záliba i pro jiné předměty.

I z provedení výkresu poznati lze mnohou vlastnost kresličovu: sebranost neb roztržitost jeho mysli, nesamostatné pojímání neb naopak svérázné postřehování věcí, jeho větší neb menší životní zkušenost a do jisté míry i *správnost nebo nesprávnost* jeho názorů a představ, čímž vychovatel nabývá vodítek, pokud a v čem který nedostatek chovancův bude třeba napravovati. Některé děti zobrazují správněji pouze celkový vzhled věci, jiné spíše tu onu jednotlivost, která je poutá. Jenže nesmí se zapomínati, že nedokonalost a nesprávnost v kresbách může pocházeti z *několika* rozličných příčin: z kreslířovy nezručnosti, roztržitosti neb netrpělivosti, a scházíli něco v jeho výtvoru, nelze hned tvrditi, že neuměl toho zobraziti neb že o tom vůbec nevěděl. Rovněž nebývá kresba někdy věrnou odlikou představy dětské o věci proto, že kreslič tu tam více méně napodobí obrázky svého slabikáře, spolužáka a učitele aneb zvyká té šabloně, při níž mu pomáhal jeho otec, matka neb chůva. Jestliže však nesprávnost kresby plyne skutečně a jedině z nesprávnosti názoru neb představy, vychovatel může opětným a důkladnějším rozborem věci, kterou dítě má zobraziti, značně přispěti učni, aby se mu obrázek po druhé lépe zdařil. To potvrzeno pokusy některých českých učitelů (Fr. Jirsáka, J. Bidla a Jos. Müllera); jimi zároveň dokázáno, že dítě nekreslívá předmětů »dle přírody,« ba ani ne tak dle nějakého obrazu věcí, který mu byl ukázán, jako spíše dle *pamětní své představy* a svého *vědění* o nich. Obraz toliko podporuje výklad učitelův, ale dítě přikresluje často do svého výtvoru to ono, čeho na obraze ani nebylo.

Hlavním zdrojem nesprávných představ o věcech a proto i nesprávného jich kreslení bývá *nepřesné*, *povrchní pozorování* celku

i jednotlivostí, časté i u dospělých, kteří zrovna tak jako nedospělí, dívajíce se na předmět otevřenýma očima, přece mnoho na něm přehlédají. K tomu svádí také nynější vzdělání knižní, o jehožto závadách napsal již r. 1770 filosof Garve slova dosud pravdivá: »Od dětství svého vzdalováni jsme od dívání se na přírodu, nejprve vychováním, pak způsobem svého života a svých zaměstnání. Proto jsme nuceni o mnohém, co bychom mohli poznati vlastníma očima, dovídati se teprve od svých učitelů a z knih.«

Kreslením přesvědčujeme se jako *zkoumadlem* o tom, kterak kdo věci zná; představy přesnější a zevrubnější mívají svůj ozvuk i v nákrese. Bylo by však omylem domnívati se, že děti vždy aneb všechny stránky předmětu jen ledabyle postřehují; někdy naopak zrovna překvapují vzácným darem pozorovacím a jest na vychovateli, aby tuto hřivnu v nich vzdělal.

Stežejním pravidlem pro toho, kdo rozuměti chce výtvorům maličké generace, zůstává, aby s mysli nespouštěl *analogie* mezi nimi a mluvou dětskou. Tak jako dítě jedinou slabikou (na př. »haf«) nenaznačuje jediné představy, nýbrž *celý soud* (»pes je tu,« »pes štěká,« »vidím psa«): tak i kresbou svou nechce vypodobiti jen jednotlivý předmět sám o sobě, nýbrž v určitých vztazích k jiným věcem, v určité situaci (na př. koně — an čeká na pána, an táhne vůz.) Odtud ke kresbám znázorňujícím celou nějakou *povídku* jest jenom krok, a dítě illustruje nejen události, které mu vyprávěl někdo jiný, ale často i takové, které si samo vymyslilo.

Američan Will S. Monroe, profesor ženského paedagogia ve Westfieldu, zosnoval podrobný návod (v Čádově spisku do podrobna uvedený), k čemu jest na kresbách dětských přihlédati, jak k nim povzbuzovati, jak je klassifikovati a odhadovati. U nás Ed. Storch ukázal v studii o »dětech severočeského revíru« (Naše Doba IX., 1902, str. 814 n.), že v jejich kresbách obráží se jak mnohá individuální vlastnost, tak i ráz prostředí, ve kterém malí auktoři vyrůstali. Asi třetina těchto dětí zobrazovala nejraději výjevy z vojenského života, druhá scény z života zvířecího, hojně bylo i karikatur (spolužáků), některé i fantastické (čert), vyskytují se také genry (na příklad kluk leze sadaři na ovoce), některé krajinky, konečně tu tam i celé sbírky, jakási »alba« kreseb (s výjevy z cirku, vesnice, ulice.)

Hollanďan A. J. Schreuder (z Haagu) upozornil na to, že z kreseb dětských lze vypozorovati i větší menší stupeň *idiotie*, když žáček pravidlem zapomíná vyobraziti podstatné kusy, nezbytné k pochopení povídky, kterou illustruje. Již z těchto důvodů patrna důležitost kreseb dětských. Nad to uvažme, že toto studium podporuje zánovní snahy o uměleckou výchovu dětí a reformu při školním vyučování kreslení. Jím také potvrzuje se stará pravda, že duševní život maličkých závisí z největší části na *vlivu prostředí* a to tím zjevněji, čím mladší jest dítě. Nejvíce působí na ně lidé, s nimiž se stýká, a z těch zase nejmocněji (v dobrém i ve zlém) jiné děti.

Zkoumámeli hojně kreseb a od rozličných dětí, překvapí nás, jak ohromná rozmanitost jeví se v jejich vývoji, z čehož plyne, jak nerozumné by bylo chtíti podrobnými příkazy a předpisy (i pro učitele) vývoj tento *uniformovati*. Také není radno obraceti pozornost

přílišně jenom k chybným stránkám chovancovým neb hned se tuze strachovati, jakmile se trochu pohoršil. Jako se na jeho kresbách má spíše důrazně ukazovati na to, co se mu *povedlo,* tak i v jiných případech místo odstrašování vhodnější jest trpělivě posilovati a utvrzovati jej v dobrém. A vývoj dětský není *neustálý* (třeba nenáhlý) pokrok. Podivíme se velmi často, srovnávajíce na př. kresbu postavy lidské od jednoho a téhož dítěte v rozličných dobách věku jeho, že v některém dřívějším období bylo mnohem vyspělější co do kreslířské neb pozorovací dovednosti nežli v tom onom období pozdějším. Paedagogům příštích časů bude uvážiti, že vývoj dětský není snad jaksi přímkou neustále stoupající, nýbrž *čarou lomenou nebo vlnitou* se zdvihy a klesy, vrchy a důly, a že zejmena u dětí asi dvanáctiletých jevívá se jakési ochabnutí.

A konečně ještě něco: z kreseb drobné mládeže lze přesně odhadnouti význam *názoru* při vyučování. Názor sám o sobě nepostačí, aby se zdokonalila u dětí představa některé věci, neb aby ji správně pochopovaly, byť i byl sebe častěji opakován. Stává se poučným a úrodným jenom tehdy, jestliže se učeň opravdu umí na ukazovaný předmět dívati, jej po všech jeho stránkách a částech určitým řádem postřehovati a při tom si uvědomovati, jakým způsobem všecky ty složky jsou spojeny v celek. Toho dítě hned tak nedovede, ale učí se tomu pečlivým návodem vychovatelovým, jestliže tento přirozeným postupem rozbírá věc smyslům dětským předkládanou a při tom brzy názor doplňuje popisem, brzy popis názorem. Pouhé opakování neb hromadění názorů bývá spíše na škodu a mimo jiné i dusí imaginační schopnost žákovu.

Paedagogu, který studuje kresby dětské, nejde o to, jsouli umělecky nebo technicky dokonalé, nýbrž pokud jsou průjevy vnitřních stavů malých kresličů, zvláštním druhem jejich mluvy vedle mluvy zvukové. Arci, všecky úsudky badatelovy musejí býti opřeny o spolehlivý a přesně určený materiál. Proto je třeba i povzbuzovati děti ke kresbám i sbírati jejich výtvory opatrně, aby si žáčkové nebyli vědomi cizího popudu nebo zájmu, a nákresy ihned za tepla opatřovati všemi podrobnými údaji o jich vzniku; které to údaje býti mají, Čáda zevrubně uvádí na konci svého dílka.

Jsa osvědčený znalec odborné literatury paedopsychologické těžil z knih vlaských, anglických, francouzských, německých i českých, z pokusů a zkušeností některých našich učitelů a dovršil vše pozorováním a přemítáním vlastním. Skládaje dílko své se zjevnou láskou k věci a k dítěti, pečoval o přesnost i srozumitelnost výkladu, vložil do něho 15 ukázek dětských kreseb a případnými rozbory usnadnil čtenáři pochopovati, oč při nich jde; ani na přehledný rejstříček osob a věcí nezapomněl. A tak není divu, že nejen učitel a vychovatel, ale i každý čtenář, který má tu dětskou droboť trochu rád, baví se spiskem více, nežli se nadál.

Otakar Josek.

Nové písemnictví.

Výpravná proza.

Nová kniha Gabriely Preissové, nazvaná *Máky v žitě* (nákl. Družstva Máje, str. 147), má všecky známky posavadní tvorby autorčiny. Vlastnosti její vyniknou nejzřetelněji, srovnáváme-li její práce s plody některé spisovatelky, která buď zobrazuje holou skutečnost, buď ustrojuje své příběhy dle osobních snah a theorií reformních. Paní Preissové snad nic se tak neprotiví, jako drsná reálnost všedního života. Vyhýbá se jí také, jak může, a kde to již je zhola nemožno, obaluje jaksi do měkka a tepla vše, co by ji ranilo nebo jí nemile se dotklo. Není sice naprostá optimistka, nevidoucí, co jiným lidem bije v oči, naopak pozoruje a cítí útrapy a hořkosti života, ale nazírá na svět jaksi konejšivě a vždy dovede nalézti jakýsi usmiřující rys tam, kde jiní buď zcela by se odvrátili, buď jen z nezbytí resignaci by se oddali. Její důvěřivost v lidskou dobrotu jest taková, že sotva asi lze ji zlomiti sklamáním sebe mrzutějším. Že pak spisovatelka za takovýchto názorů zklamání neujde, podává nám bezděky sama doklad v této knize v drobné črtě »Srpnová idylka.« Ve vzpomínkové kresbičce této vypravuje, jak byla rozčarována, zaručivši se v cizině za poctivost kočovné čeládky hudebnické, jejíž děti pohnuly ji k soucitu. Črta jinak bezvýznamná nabývá ceny, chcemeli shledávati příspěvky ku porozumění růžovým, jasným barvám, kterými spisovatelka maluje i takové příhody, jichž nikterak nemůže zbaviti utkvělého stínu. — Látka knihy této zase je všecka vážena z těch míst, kde vznikly dřívější korutanské povídky autorčiny. Horská údolí a stráně slovinských pobratimů s osamělými statky a roztroušenými vesnicemi, toť v literární tvorbě druhý domov G. Preissové. Že tam spisovatelka plně zdomácněla, jest nejlépe patrno z toho, jak cítí s tamním lidem a jak se umí nořiti v jeho duši. Snad náhodou se stalo, že v obrázcích této knihy hlavními osobami jsou vesměs svobodní muži, ve dvou mladí chasníci, v jednom obstárlý panic, vesměs lidé, kteří kromě svých rodných hor neznají světa Jsou to z části i divné příběhy, jež si spisovatelka obrala za předmět vypravování, jako vražda, které se dopustil chasník Lukáš, nebo způsob, jakým pozbyl života přítulný, čtverácký Blaž, ale podány jsou tak, že čtoucí porozumívá pohnutkám takových událostí a pohlíží na jednající osoby tak, jak mu spisovatelka velí. Že pí. Preissová prostými prostředky, ale úspěšně umí získávati pro své figurky sympathie čtenářovy, pověděli jsme na tomto místě již několikrát. Komu by šlo o nový doklad, ať si přečte »Labutí píseň« a seznámí se v ní s kočovným ševcem Kajtem. — Měkká, lyricky zbarvená forma spisovatelčina jest čtenářům našim dobře známa. Upozorňujeme, že na str. 103 uvízlo rušivé nedopatření: »člověk se přes to trápil.« Místo názvu knihy, opakovaného na každém listě, byl by čtoucím mnohem vítanější název příslušné povídky.

Druhá kniha téže spisovatelky, *Zmítané haluze* (nákl. Ottovým, str. 387), nečiní dojmu tak jednotného jako jiné publikace autorčiny. Kdežto jinde pí. Preissová zpravidla zůstává v určitém prostředí, střídajíc Slovensko s Korutanskem, ocitá se zde také na půdě nové, postrádající známého u ní zbarvení místního i lidového. Nemůžeme říci, že by jí nová půda tato svědčila. Zdá se nám, že jí chybí určitost a plastika, nejbezpečnější prameny suggestivní síly, kterých vyhledáváme i požadujeme na díle uměleckém. Nalézáme zde práce, promítnuté jaksi do mlhavin smyšleného dějiště, zobrazeného rysy tak povšechnými, že si je čtoucí může umístiti, kam mu libo. Při tom však chybí právě síla života a dojem barev, význačných pro to neb ono místo, ať již je to lesnatý kraj náš, ať slunné město na jihu, ať mořské pobřeží. Na štěstí není tato kniha všecka plna takových kreseb, neboť jsou tu uloženy také syté, půvabné obrázky, v nichž spisovatelka zůstala při staré tvorbě své, která se u ní posud nepřežívá, ač ovšem by jí nějaká obměna a novější střih byl jen na prospěch. Po stránce látkové tedy jest kniha dosti pestrá. Pestrota ta však nemůže býti nazvána předností, hledímeli k některým črtám, jež beze škody mohly z této sbírky vůbec odpadnouti. Máme tu na mysli zejména črtu »Stín,« konvenční, šablonovitý obrázek bez hloubky a jádra, přesladlý a nepodepřený psychologickým zdůvodněním těch čtyř osob, jež tu vystupují. Historka zrazené ženy, která se snaží udržeti v dceři dobré mínění o špatném, jí neznámém otci, jakkoli nikterak není nová, nebyla by sama o sobě kamenem úrazu; ale úmyslné, průhledné arranžování nepatrné látky, vnucené v laciné effekty, míjí se zamýšleného účinku. Také »Trinetta« nedospívá tam, kam bychom si přáli. Proletářská rodina vlaská, dávající se živiti žebrotou dítěte, naváděného ke všelikým lžem a úskokům, jest sice zachycena rázovitě, ale obrat v duši dítěte a samostatné rozhodnutí pro lepší cestu zdá se nám býti nepřipraveným a nedosti odůvodněným. Črta »Pod jasmínem« jest zcela spůsobně ustrojena, ale jinak patrně nečiní nijakých nároků.

Povídka »Říjnové snění« má z počátku dějiště zcela neurčité a svými šlechtickými osobami zapadá jaksi nesourodě v demokratismus naší společnosti, v dalším rozvoji dějovém však zcela přechází na půdu italskou. Spisovatelka za hlavní páku k posouvání děje volí mladého Vlacha, jehož dvojí tvářnost vystihuje obratně, tak že obraz duševního postupu u kněžny Edity s té stránky jest posílen účinným kontrastem. V stavbě povídky vyskytují se obraty poněkud lehce nahozené, kde bychom rádi viděli konstrukci pevnější a důkladnější; takového druhu jest rozuzlení zápletky listem Mariovým a odstraněním baronky Laury za věcí praprostičkou. Základem Říjnového snění jest obraz individua chorobně vydrážděného a životními poměry vrhaného na cesty, kde nedaří se květům spokojenosti a štěstí. Rovněž jedince, ale jiného druhu, jiných složek a z jiného prostředí zobrazují »Kuřata strýce Jana.« Ale podivínství intelligenta, jehož se tu spisovatelka dotýká, vyžadovalo by zevrubnějšího zpracování, aby bylo možno nahlednouti do nitra člověka, uraženého ve svém citu k němé tváři. — V drobné črtě »Na otýpkách« jsou zachyceny stručnými a při tom nad potřebu měk-

kými rysy figurky sestárlých milenců slovenských, kteří si ujednali alespoň posmrtné sousedství, když život je rozdvojil. Posléze v povídce »Selka Gorejová« vrací se spisovatelka opět k svému milému Korutansku. Práce tato, kterou pokládáme za nejzdařilejší část celé knihy, hlásí se nám známými vlastnostmi podobných prací, o jakých jsme se zmínili na počátku. Předností její jest důsledná, pevnými liniemi provedená charakteristika zvolené hrdinky, na níž jest nám dopřáno nahlednouti také náležitě v její život duševní, rozmanitost postav a barvitost určitého dějiště, typického, jak bývá v odlehlých sídlech selských. Také úměrná, jednotně založená osnova práce celku prospěla.

K. Jonáš uvedl svou knihu, nazvanou po první črtě v ní položené *Hostinec u krásné paní* (nákladem Vilímkovým, str. 170), poznámkou, že povídky jeho »psány byly hlavně za účelem, aby čtenářstvo pobavily.« Přeje pak si, aby s toho stanoviska byly posuzovány. Poznámka tato vlastně je zbytečná, neboť konec konců účelem vší belletrie jest, aby bavila; poučovati zajisté nás nehodlá a nuditi jakýmikoli výklady tím méně. Přece však pochopujeme slova autorova, odnášející se patrně ku příkazům těch, kteří pro samé vysoké a vyšší umění a jeho zvláštnůstky zapomínají na nejprostší požadavky čtenářstva, které sahá po knize s jistou mírou duševního hladu a ne s přesycenými útrobami a předrážděnými nervy. Jonášova nová kniha ostatně obstojí dosti čestně i tehdy, když pomineme vedlejšího zřetele, který jí původce její vytýká. Naleznemeť zde práce, které svědčí o uměleckém duchu tvůrčím a zároveň mají podstatné znaky formální vyškolenosti a jistého cviku praktického. Netvrdíme toho o všech črtách, jež v knize jsou shrnuty, ale některé části zdařilé vzbuzují v nás důvěru k spisovatelově budoucnosti na tomto poli.

Látky Jonášových povídek jsou velmi pestré. Zámožný měšťan, přičinlivý dělník, zpustlý proletář, úředník, hrubý, nevzdělaný zbohatlec a jiné figurky míhají se tu v obsažné směsici. Za nevelkého rozsahu jednotlivých povídek i vší knihy jest přirozeno, že figurky ty nejsou ciselovány do podrobností, nýbrž spíše jen jaksi zhruba, v hlavních rysech nahozeny; spisovatel vytýká si zpravidla předem určitou pointu a postupuje co možná spádně a rázně v před, aby jí dosáhl. Zastavovati se u duševních processů, byť byly samy o sobě sebe zajímavější, nemá snad času, snad chuti. Složité zjevy takové nejednou přechází několika větami, hledě jen k zevním projevům jednajících osob. Výbuch správce v »Dětské košilce« ve chvíli, kdy zví o hanbě dceřině, jest toho dokladem stejně výmluvným jako usmíření Poryšovo s nepředvídanou změnou v rodině a rozhodnutí mladého Rixa, že se zbaví života. Pozornost autorova jest především upřena k ději, jejž vybírá si obratně a zpracovává jej pak samostatně, beze vší konvence. Nejlépe zdařily se mu ty črty, v kterých se snažil zachytiti svérázné dějiště z města Plzně. V té příčině Jonáš velmi případně vystihuje význačné příznaky zvláště průmyslové Plzně (zejmena v »Poslední salvě« a v »Poryšovi«) a s plným úspěchem zachycuje ovzduší blahobytných právovárečníků. V zobrazování prosté skutečnosti životní autor užívá účinných, živých barev, nevyhýbaje se

všednosti, ale také nepřebarvuje a nezastiňuje úmyslně upřílišenými stíny libého světla, kde ho ani drsný boj o život nezastřel. Že Jonáš, známý jakožto Beneš Doubravský původce básnických sbírek »Na postupu« a »O nás pro nás,« také zde se zálibou obrací se k životu dělnickému, jest pochopitelno. Vedle povídky »Vina nadbytku,« nezamlouvající se pro předpoklad náhlého zbohatnutí služky Barbory, spisovatel i v těch případech zabavuje se spíše spletí dějovou než sociální stránkou dělnictva, k němuž má upřímné sympathie. Slovesná stránka knihy kromě nepatrných výminek jest správná a jadrná.

F. V. Vykoukal.

Spisy pro mládež.

Mezi knihami výslovně pro mládež určenými v poslední době upoutala naši pozornost kniha prof. Josefa Košťála, známého četnými pracemi lidopisnými. Sebral zde v objemný celek statě, jež před tím uveřejnil v rozličných časopisech a výročních zprávách gymnasijních, kdež ovšem pro širší kruhy nebyly dosti přístupny. Jsou to rozpravy, jež se hodily pod titul *Ze světa pohádek a bájí* (nákladem Fr. Bačkovského, str. 287). Hojná látka jest rozvržena ve skupiny, jimiž ráz všeho obsahu jest vyznačen. Čteme zde o Sudičkách, o bůžcích domácích (Šotek, Hospodáříček, Skřítek, Rarášek a j.), o bytostech polních a lesních (diví lidé, lesní panny, duchové horní a skalní), o bytostech vodních (vodník a vodní panny) a o bytostech ohnivých, k nimž autor čítá, nerozhodujeme zda právem či ne, mimo Světýlka a Žhavého muže také čerta a »můru.« Že kniha takového druhu podává se dospělejší mládeži, vidíme opravdu rádi. Snad se tím alespoň někde oživí utuchající porozumění pro naše podání lidové, snad utuží se tím úcta k samorostlé kultuře našeho lidu, snad mladé čtenářstvo naučí se odtud s větším účastenstvím pohlížeti na věci, o nichž tu a tam v obecném životě zaslechne neurčité zmínky, nebo v knihách dočte se narážek, jimž náležitě neporozumí. Košťál vypravuje o svém předmětě jasně a hledí čtoucího upoutati množstvím a pestrotou látky, kterou nasbíral v lidu a z části i v knihách. Jak autorovi jde o to, aby věc vyčerpal až na samé dno, jest patrno na př. z obsažného výkladu o vodníkovi. Vzhledem ke čtenářstvu, jemuž kniha v první řadě jest určena, bylo by tu snad spíše bývalo na místě jisté obmezení a to tím spíše, že těkavá mysl mladých čtenářů nerada prodlévá při podrobnostech jinému snad zajímavých. Ale spisovatel pamatoval, že hojných údajů, které tak pilně snesl, bude vyhledáváno také od folkloristů, kteří by mu asi neodpustili, kdy by neoznámil všeho, co nalezl. Pro čtenářstvo tohoto druhu spisovatel udává na mnohých místech, odkud zprávy jeho pocházejí. Že to nemohl učiniti všude a že byl nucen vypustiti také knihové doklady, nestalo se jeho vinou. Na štěstí hodnověrnost jeho tím nebéře újmy, a kniha tedy bude vítána mládeži i odborníkům. *F. V. Vykoukal.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. července 1903.

Trojí ministerská krise. Následky stálých hříchů proti Čechům. Demisse kabinetu cislajtánského. Dr. Körber zůstal, dr. Rezek odstoupil. Německá národní rada. Kdy bude svolán český sněm?! — Odstoupení ministerstva Széllova. Obstrukce v Uhrách. Ministertvo bana Khuena Hédérvarya. Branecká předloha, změna ve smyslu Košutově. Barahas zdvíhá nový obstrukční boj ve sněmovně. Rostoucí moc opposice. — Benjamin Kallay †. Kallayova bosenská kolonie pro Uhry. — Nový ban charvátský Theodor Pejačević. Bouře v Charvátsku. — Srbsko a král Petr I. — Bulharsko a Makedonie. — Rusko a dálný východ. — Loubetova návštěva v Anglii. — Všeobecné volby v Německu. — Papež Lev XIII.

Trojí *ministerská krise* stihla v posledních týdnech rakousko-uherskou říši; to by špatně šlo k duhu i státu pevnější konsistence, než je náš. V Cislajtanii byla krise již dávno, vlekla se hned od nastoupení vlády Körbrovy. Tato kladla ještě do posledního zasedání říšské rady, loni v říjnu počatého, dosti sanguinické naděje, ale zasedání skončilo v červnu tak, že z hlavních věcí nevyřízena žádná, z vedlejších málo která. I nové provisorium rozpočtové si dr. Körber povolil článkem 14. Říšská rada nemohla s místa, protože vláda naprosto nechtěla splniti požadavky české, na nejmenší míru obmezené, týkající se češtiny ve vnitřním úřadování a moravské university, a následkem toho čeští poslanci zase nemohli vládě povoliti, na čem jí záleželo. Na vyrovnání s Uhry, celní sazbu, státní rozpočet a celní smlouvy teda nedošlo. Když obstrukce v Uhrách dosáhla vítězství, postavení ministerstva Körbrova ještě se zhoršilo. Dr. Rezek, dospěv ku přesvědčení, že jeho prostředkování mezi vládou a českou delegací nemůže míti úspěchu, poněvadž bez svolení Němců nemá Čechům zhola nic býti poskytnuto, podal žádost za propuštěnou (2. července), den potom podalo svou demissi celé ministerstvo. Císař rozhodnul až téměř po dvou nedělích; vyslovil dr. Körbrovi svou důvěru, ponechal jej a kollegy jeho v úřadě, jen dr. Rezka v milosti propustil.

Z tohoto výsledku cislajtánské krise mají velikou radost naši němečtí odpůrci, kterým bylo trnem v oku, že v radě koruny zasedá také jeden Čech. Odstoupením dr. Rezka se zase jedno přání jejich vyplnilo. Vládne se vždy více jenom v jejich smyslu;. ký div, že požadavky jejich jsou vždy troufalejší. Proti Slovanům a hlavně proti Čechům zřizují zase novou jednotu německých stran na říšské radě; nejzuřivější odpůrcové, kteří se bezpočtukrát vzájemně prohlásili za všiváky, lumpy, padouchy atd., se opět spolčují, když jde o »německá práva«, to jest o německou nadvládu a naše potlačování nebo zkrácení.

Cislajtánská krise vyřízena jest na prospěch dr. Körbra, na kterémž nyní už jen Němcům záleží, poněvadž jest věrným vykonavatelem vůle jejich. Avšak je jisto, že krise vyřízena jest toliko prozatímně, na krátkou dobu, pokud potrvají letní politické prázdniny; na podzim budou potíže vlády spíše větší než na jaře, také proto, že se odstoupením dr. Rezka vlny české opposice výše vzdouvají a česká delegace sotva již bude moci přestati na přeskrovné míře požadavků, kterou se v červnu chtěla uspokojiti, jen aby osvědčila dobrou vůli.

S letního zasedání říšské rady sešlo, ale k zasedání českého sněmu nedochází, ačkoli jest ho svrchovaná potřeba. Jest to proti všemu rozumu a také proti zřejmému zákonu, že český sněm není svoláván na ohromnou škodu zemského hospodářství — také jen proto, že Němci ani vláda sněmu nepřejí; autonomie, dokonce už česká, jest jim proti mysli, pracují tím usilovněji k utužení centralismu, čím zjevnější jest jeho škodlivost a převrácenost. —

Neočekávaněji než v Cislajtánsku přišla ministerská krise v Uhrách. Széll byl do poslední doby považován za vítěze. Shodou s obstrukcí proti Bánffyovi dostal se k veslu. Jako předseda ministerstva chtěl obstrukci v uherské sněmovně přivesti ad absurdum tím, že by jí ukázal škodlivosti jejího počínání. Místo opposice počala se lámati vládní strana. Hr. Štěpán Tisza nedovedl zříditi kabinet místo Szélla, měltˇ proti sobě většinu liberálů. A tak vystoupil na jeviště charvátský ban Khuen Hédérváry, který 25. června císaři předložil listinu nového ministerstva. Ve vládní většině uherské panuje veliké vření. Tři skupiny se vytvořily jako zárodky příštích stran, čekajíce jen na příležitost, kdy jim bude věcí nejprospěšnější odtrhnouti se; jsou to Apponyiovci, Andrassyovci a Tiszovci. To bylo i vlastní příčinou odstoupení Széllova. Khuen s pomocí Széllovou sestavil ministerstvo jen tím spůsobem, že směl podržeti pět ministrů Széllových: Lukacse, Vlassicse, Daranya, Plosza a Langa. Starý Féjérváry padl, místo něho stal se ministrem honvédstva generálmajor Koloszváry, za ministra charvátského povolán N. Tomasić. Sám Khuen mimo předsednictví převzal též obor ministra nitra a ministra u císařského dvora. Sestavování kabinetu nebylo snadné, bylo třeba překonati mnohé překážky.

Ministerská krise vyřízena, nikoliv politická. Důležitější otázkou než osoby ministrů jest *branecká předloha,* proti níž od ledna uherské opposiční strany vedou obstrukční boj. Již za vyjednávání o nové ministerstvo obrátil se Khuen Hédérváry ke Košutovi navštíviv jej jako vůdce opposice. Z té schůze po prvé se dověděl svět, že nastávající uherský předseda ministerský položil Košutovi k nohám znamenité ústupky v braneckém zákoně: dvouletou vojenskou službu, dosavadní počet branců 103.000 a zřeknutí se i oněch 5900 mužů, které od delegací už byly povoleny pro houfnice, jež v dělostřelectvu mají býti zavedeny. Košut byl spokojen, ale vyvstal nový vůdce, Barabas, který chce branecký zákon přeměniti dočista ve smyslu uherském. Uhry nebudou a nemohou prý býti spokojeny bez splnění požadavků národních i ve vojště, a proto prosadil Barabas proti Košutovi, aby se pokračovalo v obstrukci. Vláda musí prý nyní splniti i požadavky maďarského velení, uherských barev a nápisů a maďarského jazyka v uherském společném vojště, jehož pluky jen na půdě uherské mají býti vychovávány a cvičeny. Tím by byla společná armáda skutečně rozdělena v rakouskou a uherskou či vlastně maďarskou.

Uvážímeli, že vše to jsou tužby každého Maďara bez rozdílu, že není velikého rozdílu mezi většinou a menšinou sněmovní, vidíme, že se blíží doba, kdy si Maďaři přinesou z parlamentu i tuto vy-

moženost. Rokování uherského sněmu má proto také od 13. července zvýšenou moc na veřejnost uherskou.

Ve Vídni zemřel 13. července *Benjamin Kallay* z Nagy Kálló, společný finanční ministr, který hrál vynikající úlohu na Balkánském poloostrově a právě za nynějších okolností zdál se ještě býti určen k velikým úkolům. Narodil se 22. prosince 1839 a po vyrovnání r. 1867 s Sennyeyem a jinými náležel k straně mladokonservativní, o níž se předpokládalo, že jednou vystřídá stranu Deákovou, nebo že politický proud v Uhrách v jejím smyslu vyvíjeti se bude. Zatím však strana ta zmizela a vrchu nabývali kruhové vždy odvážnější. Kallay přičiněním hr. Andrassya zaujal nejdůležitější tehda pro Maďary místo státnické, místo generálního konsula a politického zástupce rakousko-uherského v Bělehradě. Srbsko byla důležitá posice; r. 1848 organisoval odtud Kničanin pomoc proti Maďarům, r. 1855 působila Krymská válka nové vření, v prosinci 1858 vypuzeni byli Karaďorděvićové, každou chvíli hrozila vybuchnouti vzpoura proti Turkům a snad i proti Maďarům, čemuž posléze krátce po příchodu Kallayově vraždou knížete Michaela r. 1868 zabráněno.

Kallay přišel do Bělehradu jako státník se Srby sympatisující, a utvrzoval přátelství s nimi. Srbského jazyka byl úplně mocen, psal články o srbské literatuře, národním umění, krojích a obyčejích. Cestoval po zemi a po prvé spatřil tehda i Bosnu. V Bělehradě se oženil s Vilmou Bethlenovou, proslulou krasavicí starého rodu, jako byl i rod jeho. Též ona psávala o literatuře srbské. Kallay slynul i svým sklepem, v němž choval nejlepší vína uherská i cizí. V zemi mluvilo se o něm, že chce býti knížetem srbským. Střediskem společenským byl jeho dům skutečně. Jeho činnost v Srbsku byla přípravná, nabyl tam značného rozhledu a poznal též z blízka okolnosti a politické snahy v sousedních zemích. V Srbsku vyšel již jeho první díl dějin srbských, který přeložen i do němčiny a srbštiny.

Kallay nechtěl setrvati na půdě diplomatické, k níž se nebyl ani připravoval. Šlo mu o to, aby co poznal a možným shledal, uváděti počal v život. Měl na mysli starou politiku hr. Štěpána Széchénya, aby se Uhry vyvíjely jako prostředník mezi východem a západem. V tom smyslu obnovil také r. 1875 starý Széchényiův časopis Kelet Nepe (Národ východu), který hrál za let sedmdesátých v Uhrách pozoruhodnou úlohu. Zvolen byv do sněmu spojil se Kallay se Sennyeyem; ale bylo patrno, že tato cesta ho nepovede k cíli. V zemi dobývala vrchu strana opposiční, Tiszovi tygři, mezi ní a Deákovci provedena fuse. Kallay však neměl býti zatlačen do pozadí, vší mocí zasazoval se hr. Andrassy o to, aby ho získal vládě, a to se mu také podařilo. Zkušenosti vedly Kallaye k poznání, že stát musí činně vystupovati na východě a že mu nehrozí nebezpečí od Slovanů. V tom smyslu vedl politiku jako odborný přednosta v ministerstvu zahraničných věcí a pracoval při zapřádání východní otázky. »Politika rozšiřování vlivu domácího« byla jeho heslem, které hájil i v uherském sněmu.

Kallay byl pravou rukou Andrassyovou. Dle jeho návrhu dala Evropa Rakousku okkupační mandát. Nastaly ještě boje o statuty pro bulharské knížectví a Východní Rumelii. Rusko bylo pro konservativnější znění. Kallay zdělal východorumelský statut co nej-

svobodomyslnější a komise jej přijala. Nastaly hotové dostihy v svobodě, také statut pro knížectví dopadl velice svobodomyslně. Mezinárodní komise s Kallayem pořídila i statut pro zbylé evropské Turecko s Makedonií, který sice vložen do 23. článku Berlínské smlouvy, ale do dnešního dne skutkem neprováděn.

Vrcholem Kallayovy činnosti byla správa Bosny a Hercegoviny. Domácí a zahraniční velebitelé ji chválí jako vrchol důmyslnosti a zdárnosti; v pravdě však nebyla nikdy náležitě posouzena. Společné ministerstvo finanční stalo se za něho skutečným ministerstvem bosenským. Kallay neřešil velkých otázek hospodářských, národních a politických, nýbrž nechal je plynouti v březích policejními a vojenskými bodáky vytčených. Od r. 1881 přestalo se mluviti o trvalém upravení otázek bosenských. Svobodomyslnost, s kterou Kallay tak účinně vystupoval v otázce Východní Rumelie, zmizela v Bosně nadobro. Zde vládl jen tuhý absolutism, vše ostatní mohlo prý jenom škoditi věci a lidu. Národnost přestala, lid nesměl se zváti srbským nebo charvátským, nýbrž toliko »bosenským,« domácí jazyk pak »naším« (naški). Kallay zakázal v Bosně i vlastní svou knihu o dějinách srbských, aby nekazila poddanské rozumy. Za to dovedl získati zemi finance a příplatky. Kdežto Srbsko a Rumunsko až do osvobození r. 1878 musely Turecku dávati roční poplatek, jejž Bulharsko, Egypt a j. platí podnes, Bosna neodvádí nikomu nic. Ochrana a opora Rakouska, možnost vývozu na evropské trhy má Bosna měrou největší. Za to Rakousko-Uhersko odvádí Bosně ročně podíl z výnosu celních příjmův a miliony na úhradu vojenských posádek. Na posádky v Bosně platilo se dříve 14—15 mil. k., nyní se platí 7—8 mil. k. Na všechno se Bosně platí, ale Bosna neplatí nikomu. Nebyly uhrazeny ani veliké dluhy na železnice. Poslední státní hospodářský výkaz jest od Szlávya; když po něm nastoupil Kallay, upuštěno i od toho, tak že poplatná veřejnost ani neví, kam se placené miliony dávají. Peněz z celého rozpočtu, obnosu na vojenskou okkupaci, celního paušálu plyne velmi mnoho, ale kam, to zůstává tajemstvím. Při tom se hospodářská politika vede výhradně ve prospěch Maďarů; bosenské železnice mají spojení toliko z Uher a přes Uhry, a v souvislosti s tím podporují se také jen závody uherské. Kallay počal v Bosně prováděti Széchényiovskou hospodářskou politiku a staré římské pravidlo »divide et impera.« A co je možno v Bosně, proč by se nemohlo díti i jinde na Balkánském poloostrově? Svoje zkušenosti přiváděl Kallay ku platnosti též v příčině Makedonie.

Také Kallayova smrt způsobila ve společném ministerstvu nesnadnou krisi, těžko jest nalezti za něj náhradníka; byltě nejen vůdcem, nýbrž i tvůrcem své soustavy. Řízení finančního oboru převzal na čas předseda společného ministerstva Goluchowski, bosenská správa rozdělena zatím mezi některé odborníky; definitivní nástupce zesnulého bude ustanoven později.

V Charvátsku se odstoupení Khuenovu radovali; na žádném místě nemůže tak škodlivě ano zhoubně působit, jako v úřadě bánském. Ovšem si Charváté nemohou ničeho slibovati ani od jeho nástupce, kterým se stal hrabě Theodor *Pejačević*. Také bouře lidu

nepřestávají, skoro denně dějí se na rozličných místech půtky, při kterých jak lid tak četnictvo přichází k těžkým úrazům. V Záhřebě nalezeno několik dynamitových pum, každá asi kilogram těžká. Jako za Napoleona III. ve Francii, podobně šíří tu opposice v lidu přiměřeně upravené články a spisky malého formátu. Maďarští politikové, zvláště krajní, vidí v charvátském hnutí přípravy k útoku proti Maďarům, za nímž prý stojí i jiné kruhy než charvátské. Přece však nechtějí vládní kruhy maďarské Charvátům v ničem povoliti. V manifestu z Dalmacie šířeném výslovně se vyzývá charvátský lid, aby se nepodával, nýbrž vytrval a držel se zásady: všichni za jednoho a jeden za všecky.

Srbsko slaví ještě libánky s novým králem Petrem. Po krvavém převratu první péče srbského sněmu platila ústavě. Na pondělí 15. června byla skupština svolána, ale již v sobotu a v neděli před tím zasedala, aby se dohodla o potřebných změnách formální povahy i velikého zásadního rázu. Vše šlo velmi hladce. Ústavní statut z konce r. 1888 byl přijat a tím i nejsvobodomyslnější ústava, kterou Evropa má. Na základě této ústavy prohlášen Petr Karaďorděvić jednohlasně za dědičného ústavního krále. Velké poselstvo senátu a sněmovny vypravilo se k němu do Ženevy a tam od něho 23. června ráno přijato. Ještě v noci vydal se dvorní vlak na cestu; Ženevští s nadšením dávali s Bohem svému mnoholetému hosti. O 5. hod. ráno stihl vlak do Buchsu, první rakouské stanice, a Vorarlberskem, Tyrolskem, Solní komorou hnal se dále, až stanul ve Vídni. Dne 24. června o 10. hodině dopoledne kvapil po Savském mostě k Bělehradu. Hromohlasé projevy ze všech stran, hřímání děl, jásot vojska a lidu vítaly nového krále, jehož země po 45 let byla neviděla. Předseda ministerstva Avakumović pozdravil ho ve vážné dějinné chvíli; král uveden do chrámu, kde mu žehnáno a modlitby za něj konány, načež odejel do nového paláce.

Krví zbrocen byl jen starý palác, nikoliv nový, v novém byla zřízena nádherná residence. Zde očekávali knížete senátoři a poslanci, zde prvně jim vzdal díky a slíbil, že hájiti bude ústavu a svobodu. Osvětlením a pochodňovým průvodem zakončeny slavnosti toho dne. Dne 25. června skládal král ve skupštině přísahu na evangelium a představil se vojsku, které mu přísahalo věrnost. Popularity rychle dosáhl; kéž by jen v Srbsku zavedl řádnou vládu, jíž tak dlouho nemělo.

V Bulharsku snaží se ministerstvo generála Petrova přesvědčiti vysokou portu o nebezpečí, které vzrůstá počínáním jejím v Makedonii. Nejen že hubí bulharský živel, nýbrž potlačuje i řády, které byly podmínkou uspokojení národa bulharského, jmenovitě exarchátní zřízení církevní se školstvím. — Bulharsko musí se domáhati provedení oprav z r. 1870, poněvadž bez nich makedonští Bulhaři vůbec nemohou žíti. Avšak v té příčině nepřispělo Bulharům dosud ani Rusko svou pomocí, ba v nejnovější době staví se ruský velevyslanec na stranu tureckou.

Při vší opatrnosti carské vlády vzrůstají Rusku na dálném východě potíže. Týkají se hlavně území korejského a přístavů mandžurských. Japonsko trvá na tom, že vše to jsou »otevřené dvéře,«

jimiž může každý vcházeti a svobodně se usazovati. K Japonsku se od prvopočátku druží Anglie. Za bojovného smýšlení, které v té příčině v Japonsku vládne, konána koncem června v Port-Arthuru veliká vojenská rada ruských admirálů i generálů pozemního vojska. Spojeným státům jest vhod, že jim přístavy mandžurské dílem jsou a dílem budou otevřeny, ale přece jen podporují Japonsko. Francii má Rusko úplně na své straně.

Rychle oplatila Francie návštěvu anglického krále. Již 6. července stihl president republiky Loubet do Doveru a pak do Londýna i byl uvítán v paláci Buckinghamském. Nadšení, s kterým jej pozdravovaly lid i vysoké vrstvy anglické, svědčí o přátelském smýšlení k Francii; ujišťuje se, že žádný panovník nebyl dosud v Anglii tak nadšeně a upřímně přijat jako Loubet. Přehlídky loďstva, vojska, musei a bankety vyplňovaly řadu slavností. Návštěvě Loubetově přičítaly také ruské listy zvláštní váhu; sblížení Anglie s Francií bylo by prý důležitou událostí, která by mohla míti příznivé účinky též na dálném východě.

Letošní červnové *volby říšského sněmu* jsou v Německu pro politické a hospodářské poměry zvláště významny. Celkem bylo k volbám povoláno 12,490.666 voličů (r. 1898 pouze 11,441.094) a odevzdáno 9,495.952 hlasů (r. 1898 jen 7,752.693). Nejvíce hlasů obdrželi sociální demokraté, totiž 3,025.103. Jsou největší stranou německou, ač ve sněmovně mají toliko 81 poslance, o 23 více než ve sněmu minulém. Jejich čilé účastenství při volbách zjednalo jim převahu nad ostatními stranami; katolický střed čítá 1,858.707 hlasujících a 99 poslanců, svobodomyslná strana lidu 532·505 hlasujících a 21 poslance, konservativci 909.714 hlasujících a 52 poslance, národní liberálové 1,243.393 hlasujících a 52 poslance, svobodomyslná jednota 241.116 hlasujících a 10 poslanců, Poláci 340.480 hlasujících a 17 poslanců, agrární selský spolek 114.350 hlasujících a 2 poslance, selský spolek 117.327 hlasujících a 5 poslanců, říšská strana 282.458 hlasujících a 19 poslanců, antisemité 244.587 hlasujících a 5 poslanců; dále mají menší strany: Elsasané 9 poslanců, jihoněmečtí lidovci 6, Welfové 5, divocí 10 poslanců. Vítězně postupují ve voličstvu ty strany, proti kterým se císař postavil a které označil jako vlasti nebezpečné. I počet polských poslanců vzrostl o tři. Za to nepřálo štěstí všem stranám, jež od císaře Viléma bývají pochvalovány. Celkem nové tyto volby znamenají odpor proti politice Viléma II. a jeho vlády. V Badensku, Elsasku, Oldenbursku, Hessensku a hanseatských městech nebyl zvolen ani jediný konservativec. Voličové dali také výraz odporu proti celní politice vládní a agrárnické. —

Papež Lev XIII. dosedl na stolici sv. Petra již v tak pokročilém věku kmetském, že lítostivě zvolal: »Vždyť tato volba bude má smrt!« Ale toto jeho slovo nemělo se naplniti; léta panování jeho ku podivu se prodloužila, a to k velikému prospěchu církve, kterou spravoval. Toliko řídkým předchůdcům jeho bylo dopřáno, aby slavili tolikeré jubileum jako on. Při tom Lev XIII. jak svou povahou tak svou činností patřil ku předním mužům své doby a zapsal se do počtu znamenitých papežův. Piovi IX. před ním byla

odňata světská moc, Lev XIII. papežoval už jen jako »Vatikánský vězeň,« ale moudrou politikou dovedl sobě získávati úctu a vliv také ve státech, kde katolictví před ním nepožívalo přízně. Autoritu a vážnost sv. stolice a římské církve vůbec vysoko povznesl, a to v dobách velmi obtížných, kdy snadno mohla jen ještě více poklesnouti. Proslul také jako papež osvícený a veliký podporovatel věd a umění.[1])

Ačkoliv jeho tělesné ústrojí bylo slabé, dovedl si příkladnou střídmostí a vůbec rozumnou životosprávou zachovávati dobré zdraví a neobyčejnou bystrost i svěžest ducha. Letos v únoru dovršil čtvrtstoletí svého pontifikátu, v březnu pak překročil 93. rok věku svého. Ob čas proskakovaly pověsti, že jest churav, ale bývaly pravidelně odvolávány. Až počátkem nynějšího měsíce (totiž 5. července) noviny ohlašovaly: »Papež umírá.« Pozornost celého světa obrátila se k Římu; nebylo tentokráte pochybnosti, že dnové Lva XIII. jsou sečteni.

Katastrofa byla očekávána každou hodinu. Zatím však nastávaly u nemocného komplikace a bylo na něm třeba po delších přestávkách vykonati několikerou operaci. Lékaři, kteří ho ošetřují a ku prodloužení života jeho všecko své umění vynakládají, prohlásili, že by jiný pacient už jistě byl podlehl, ale papežova přirozenost že útokům nemoci nade vše očekávání vzdoruje.

Od 5. července minuly dvě neděle; dnes, když končíce číslo dáváme tyto řádky do tisku, Lev XIII. ještě žije, ano v stavu jeho nastalo prý takové zlepšení, že se život jeho může ještě na dni, neděle ano měsíce prodloužiti.

Nicméně jest jisto, že plamen jeho uhasíná, konec pak může též náhle nastati. Ve Vatikáně učiněny jsou všecky přípravy ke konklave, které bude za 10 dní po smrti papežově zahájeno, aby zvolilo jeho nástupce. Kolují už také jmena hlavních kandidátů: Vanutelli, Rampolla, Gotti a j.

---

[1]) Zevrubně o životě a působení jeho pojednal Adolf Srb v studii »Papež Lev XIII.,« k níž čtenáře své odkazujeme; vyšla v Osvětě 1893 na str. 34—46, 151—161, 264—273.

 Boj proti alkoholismu.

vyrábí

Nejlepší šumivé bonbony limonádové
a zázvorové pivo „Gambrinus"

První česká akc. společnost továren
na oriental. cukrovinky a čokoládu
...Král. Vinohrady...

Kotle všech systémů a velikostí.

První česká strojnická továrna
pro zařizování ústředního topení

Jan Štětka,

Praha, Král. Vinohrady,
Fričova ul. 892
(pod Nuselskými schody).

Provádí
veškerá topná zařízení a větrání
s úplnou zárukou
správného chodu, efektu a malé
spotřeby paliva.

Nabízí se k vypracování účelných předprojektů a rozpočtů.

Zvláštnost:
Topení k účelům zahradnickým.
Závod založen r. 1867.

Vlastní výroba všech součástí.

Hynek Votoček

Velkoobchod papírem. Výroba školních sešitů.

V PRAZE,

Havlíčkovo náměstí č. 23, v domě banky Slavie.

Doporučuje:

Sešity ku psaní a kreslení pro školy obecné a měšťanské. Sešity na písmo stojaté.

Rovněž svůj hojně zásobený sklad

papírů listovních, psacích, tabelových, kreslicích, tiskacích, ssacích, obálkových, zabalovacích, kartonů bílých a různobarevných, lepenky, obálek na psaní a papírových sáčků.

 Vzorky a cenník na požádání se zašlou.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís. 204.: V samotách duší. Povídky a novelly. Napsal Jiří Sumín. Nakl. J. Otto.

Ruská knihovna XXXIX. Spisy Fedora Michajloviče Dostojevského. Sv. 9.: Idiot. Přeložil K. V. Havránek. Nakl. J. Otto.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 327.—329.: Historia o životu doktora Jana Fausta. Podává dr. Č. Zíbrt. Za 60 hal. Čís. 330.—332.: Cervantes: Dvě novelly: Paní Cornelia, Podvodný sňatek. Přeložil A. Pikhart. Za 60 hal. Nakl. J. Otto.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 6.: Sport. Přednáška dr. K. Chodounského. Za 30 hal. Řada IV. čís. 7.: Hypnotismus a spiritismus. Napsal dr. Jar. Mourek. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. týž.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 18. a 19.: O budoucnosti lidstva. — Obrat ve vývoji filosofického myšlení a jeho konečný výsledek. Napsal dr. Aug. Smetana. Sešit za 30 hal. Nakl. týž.

Divadelní knihovna Máje. Pořádá dr. Josef Štolba. Sv. 4.: Konec. Drama o 1 jednání. Napsal Jos. Jekler. V ochraně Napoleona I. Žert o 1 jednání. Napsal Lad. Stroupežnický. Za 1 kor. Nákl. družstva Máje v Praze.

Operní texty Máje. Pořádá dr. Jar. Borecký. 1.: Vij. Fantastická pohádka o 1 dějství s předehrou. Napsal Fr. Khol. Za 50 hal. Nákl. týmž.

Knihovna Lumíra. Roč. II. seš. 12. a 13.: Façady. Román dobrodružství velkého světa. Napsal Fr. de Nion, přeložil J. J. Benešovský Veselý. Nakl. J. Otto v Praze.

Vilímkova knihovna. Roč. V. čís. 9. a 10.: Pan Podfilipski. Napsal Józef bar. Weyssenhoff, přeložil Fr. Vondráček. Nakl. J. R. Vilímek.

Přítel domoviny. Seš. 23. a 24.: Pod pyramidami. Povídky ze života starých Egypťanů. Napsal D. L. Mordovcev, přel. Al. Straka. Sešit za 20 hal. Nakl. E. Beaufort v Praze.

Osvěta lidu. Knihovna laciných spisů, přednášek a rozprav. Řada II. čís. 1.: Mistr Jan Hus. Uspořádal Jar. B. Zyka. Nakl. J. Otto.

Čtení o Mistru Janu Husovi. Napsal Karel M. F. Hanuš. Nákl. spisovatelovým.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 11. a 12. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Přeletaví ptáci. Román. Napsal M. L. Michajlov, přel. K. Štěpánek. Illustroval K. Rélink. Seš. 14. a 15. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Paleček. Sborník humoru z cizích luhův. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. III. seš. 6. a 7 : Povídky a humoresky. Napsal Ant. Čechov, přeložil Karel Kysela. Nakl. Frant. Topič v Praze.

Čítárna Švandy Dudáka. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. XXII. seš. 6.: Nestřežené chvilky. Karikatury a studie. Napsal Fa Presto. Nakl. F. Topič v Praze.

Časové úvahy. Rediguje ThDr. Fr. Reyl. Roč. VII. čís. 6.—8.: Husité jindy a nyní. Uvažuje J. Sahula. Nákl. vlastním.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 54. a 55. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 8.—11. Sešit po 60 hal. Nakl. J. Otto.

Stará báje. Pověst z IX. století. Napsal Jos. Ig. Kraszewski, přeložil Jos. Koněrza. Illustroval E Andriolli. Seš. 9.—11. Po 48 hal. Nakl. F. Šimáček.

Tři mušketýři. Román Alex. Dumasa, přeložil Jar. Vrchlický. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 32.—34. Za 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Život a příběhy Mikuláše Nicklebyho. Napsal Charles Dickens, přeložila M. Charbuská. Dílu I. seš. 7. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba.

Výroční zpráva družstva českého národního divadla v Brně za dobu od 26. května 1902 do 25. dubna 1903. Nákl. vlastním.

Devátá výroční zpráva c. k. českého gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1903.

Osmá výroční zpráva a české obchodní škole pokračovací nového obchodního gremia král. hlav. města Prahy za školní rok 1902—1903. Podává ředitel Ant. Pavlík.

Desátá roční zpráva o pokračovací škole obchodní na Král. Vinohradech za školní rok 1902—1903. Podává Fr. Pavlík.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

—⁂ VÁCSLAV VLČEK. ⁂—

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 10.

OSVĚTA

☛ Číslem tímto počíná se **čtvrté čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 471.—474. (Rambouillet—Rej.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Brožíkovo album. Prémie Zlaté Prahy. Seš. 20. Seš. po 4 kor. Nákl. J. Otty v Praze.

Obrazy z Alp. 40 litografických reprodukcí dle olejových originálů, které maloval Jan Novopacký. Seš. 6. a 7. Za 3 kor. Nakl. B. Kočí v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé. Seš. 191.—196.: Pověsti z Ještěda. Novelly II. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 84.—87.: Na domácí půdě. — Čarodějnice. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIV. seš. 127.–128.: Větší prósa. Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Sešit 86.—89.: Knihy novell a povídek II. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Sebrané spisy Julia Zeyera. Seš. 83.—85. Poesie. (Dokonč.) Gompači a Komurasaki. Sešit po 40 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu XII. seš. 99. a 100.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 9.—10.: Maloměstský apoštol. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 118. Za 1 kor. 48 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Mistr Jan Hus. Napsal dr. V. Flajšhans. Seš. 12.—16. Po 25 hal. Nakl Jos. R. Vilímek v Praze.

Všeobecná geologie se zvláštním zřetelem na země koruny české. Sepsal dr. J. N. Voldřich. Druhý díl: Geologie dynamická. Za 5 k. 60 h. Podporou České akademie, nákladem dr. F. Bačkovského v Praze.

Českoněmecký slovník. Sestavuje dr. J. Herzer. Seš. 12. (Kalkán — Klizení.) Sešit za 80 hal. Nakl. J. Otto.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 58. Sešit po 60 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Chrudimsko a Nasavrcko. Obraz přírodní, hospodářský a národohospodářský. Práce všeho učitelstva. Řídí prof. P. Vepřek. Díl I., seš. 1.

K protinožcům. Píše Jos. Kořenský. Seš. 18. a 19. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Na ostrově Syltu. Cestopisná causerie. Napsal dr. Mil. Buďárek. Za 1 kor. 50 hal. Nákl. Aloise Hynka.

Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ku kreslení dle přírody. Seš. 15. Za 30 hal. Nakl. B. Kočí v Praze.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 57. a 58. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Památce Riegrově. Ústřední Matice školská na Horách Kutných ve dnech 5. a 6. září 1903. Literární část uspořádal Josef Hodek. Nákl. Míst. odb. Ústř. M. škol. na Horách Kutných.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXI. Roč. VIII. seš. 19.—23.: Literatura česká XIX. století. Sešit po 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Libuše. Matice zábavy a vědění. Roč. XXXIII. Sešit 212. Václav Lamač. Román. Napsal Bohumil Brodský. Nakl. F. Šimáček.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 341.: Povídky. Napsal A. P. Čechov, přeložil Josef Snášel. Čís. 342.: Pembe. Napsal K. N. Leontěv, přeložila G. Foustková. Nakl. J. Otto.

Vzdělávací bibliothéka. Sbírka moderní četby. Carlyleovy Dějiny francouzské revoluce. Seš. 12.—15. Po 90 hal. Nákl. K. St. Sokola.

R. 1903. ČÍS. 10.

OSVĚTA

Karel Havlíček dle své korrespondence.

Dle nové sbírky dopisů

podává

Otakar Josek.

(Dokončení.)

J. Pinkas (pod pseudonymem »Starý«) ujišťuje Havlíčka, že vřele naň vzpomíná (18. února 1852). Podivuje se jeho »ocelové povaze, která Vám dovoluje, při všem tom býti dobré mysli, neb aspoň takým se zdáti,« dokládá: »Vaše listy, které mi Jaroš dává, dojímají prazvláštně, rozteskňují a rozveselují zároveň« (str. 555). »Jste v Brixenu a představujete si snad naši zdejší existenci jako poměrně příjemnější; není tomu tak, též my žijeme jaksi po Brixensku.« Pokládá za příčinu všeho pronásledování článek Palackého »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku« (uveřejněný v Národních Novinách 23. prosince 1849). »Lidé mysleli, že všecko, co se jmenuje Slovan, ručí společně a nerozdílně za tuto vánoční myšlenku; pronásledovali nás od tohoto listu ohněm a mečem, a tuše tyto následky, prosil jsem Palackého, aby nespustil. Palacký, jehož si vysoce vážím jako člověka, jako učence a soukromníka, není politikem, to již proto, že jest historikem, ale zvláště proto, že dovede jen zbožňovati a nenáviděti, ale nikoli snášeti, poněvadž jest příliš poctivý, ba až příliš poctivý na politika v pohnuté době, poněvadž se mu konečně naprosto nedostává znalosti lidí a daru povolnosti. Tento poctivý muž jest ve vládních a šlechtických kruzích co nejkrutěji nenáviděn a přímo kaceřován jako špatný člověk; čert by vzal člověka, uvážíli, že právě jeho přímá poctivost vše kazí a pokazila. Právě naší věci svou svéhlavostí nevědomky více uškodil než prospěl« (str. 556, srovn. str. 569). Tyto opportunistické zásady vedly Pinkasa i k tomu, že když Palackému byla zasazena nejbolestnější rána (když totiž po zamítnutí svého návrhu o vydávání encyklopedického slovníka vzdav se jednatelství musejního 17. února 1852,

potom již 29. července t. r. ani od mnoha dosavadních svých přátel znovu zvolen nebyl), odstoupení tohoto velezasloužilého muže měl za prospěšné zdaru ústavu samého, ač odsuzoval zrádný čin jeho přátel (srovn. str. 569). Tou dobou již oznamoval do Brixenu jako novinku i pověsti o sesazení dr. Hanuše s universitní profesury a o suspendování dr. Hamerníka, »poněvadž prý u lůžka nemocných pronáší obscénní řeči, svým žákům káže materialismus a duši popírá« (str. 558), kteréž pověsti pak skutečnost o těchto dvou mužích potvrdila, ale ne o Purkyňovi, ačkoliv též o něm proskakovaly.

Na tyto zprávy Pinkasovy přicházely neméně žalostné odpovědi z Tyrol. Havlíček ohlašuje svému příteli (28/2 1852), že sice na cestě do Brixenu zacházeli s ním »až ku podivu zdvořile a splendidně,« že i v městě tom první měsíc »nechali ho bydlit v hostinci, kdežto jsem alespoň se zdejšími i cestujícími obcovati a chvílemi zapomenouti mohl, kde jsem,« ale »druhý měsíc najali mi již privátní byt, tmavý, pošmourný klášternický pokoj, plný svatých obrazů a umučení božího, vyjednali mi s mnohými těžkostmi celou ztravu v tomto pokoji, tak že se zvláště jen pro mne strojiti musí, a odloučili mne indirecte ode vší lidské společnosti.« Potom mu oznámeno, že vláda ustanovila pro něj 400 zl. stř. na rok, což on pokládal za zcela nedostatečné, zvláště když by měl žíti v Brixenu s rodinou, ježto by »při vší šetrnosti nejméně 1000 zl. stř. ročně potřeboval« (str. 562). Aby tedy takto nebyl »v pravém slova smyslu vyhladověn,« odhodlal se prý k radikálnímu prostředku, »který by se srovnával s mou ctí, přesvědčením a se smutnými okolnostmi« — totiž vystěhovati se do Srbska, v čemž, jak mínil, vláda mu nebude brániti. (Str. 564 až 565. Úmysl tento mu však Gabler, v ten čas vychovatel prince Petra Karaďorděviće v Bělehradě, asi rozmluvil, jak Quisova poznámka tamtéž a list Gablerův str. 711—714 dosvědčují.) Pinkas, připisuje deportaci Havlíčkovu vlivu vojska a kněžstva (ne Bachovi[1]) a doufaje, že snad svak Jaroš vymůže vězni na ministru »polepšení existence« (str. 566—567), raduje se později (20/5 1852) v duchu s Havlíčkem, že shledal se již s chotí a dceruškou v Brixenu, ač se to skutečně stalo až 21. května t. r. Podobně jako dříve Palacký, i on táže se trpce: »Neníli to šprýmovné, milý Karle, že právě my, kteří jsme potírali Lípu« (t. radikalismus toho spolku), »na které jako nejmírnější bylo sočeno, které by byli v máji 1849 nejraději oběsili, že právě my dnes považováni jsme za tak hrozně nebezpečné?« (Str. 574—577.) A prodlévaje později ve Francii, nemůže se (18/6 1852) zdržeti poznámky: »Kdežto v Praze každý hospodář svou nově nastoupivší kuchařku musí do 24 hodin oznámiti pod tělesnou a peněžitou pokutou, nebyl jsem v Paříži dosud oznámen, nebyl jsem zde vůbec tázán po průvodním listu, nýbrž jen na hranici . . . Uvážímeli, co vše

[1]) Později (str. 586) *prodlužování* Havlíčkova vyhnanství v Brixenu Pinkas pokládal za osobní mstu Bachovu čili »Potokovu,« jak jej v listech svých jmenuje.

se zde stalo, co vše bylo tropeno, a porovnámeli to s hračkami tak zvané revoluce v Čechách, nelze pochopiti, kterak v Paříži vůbec někdo může býti na svobodě, když u nás dnes tak tuze mnoho jich zavřeno. Také zde jest mnoho vojáků, ale jsou všickni Francouzi! a v tom to vězí!« (Str. 581.)

Havlíček chovaje se v Brixenu zcela tiše, aby nezavdával příčiny k nijaké nespokojenosti, přece nekojil se nadějí na brzké osvobození odtamtud, pokud trval v Evropě ustavičný politický kvas. Ale soudil, že by ho tam alespoň neměli »nechávat déle než vydával Slovana, a to bylo jen 16 měsíců. To by tak byla alespoň jakási dramatická spravedlnost!« Čas, jejž trávil v Brixenu, přirovnával k »zimnímu spánku medvěda. K nějaké učené práci schází mně zde všechen apparát a k nějaké belletristické zase chuť a dobrá mysl. Již ta myšlenka, že každou chvíli přijde policie zas prohlížeti, co jsem napsal, odjímá mi ke všemu chuť, neb žádný člověk nemá rád svůj ‚Werkstatt' na ulici neb na rynku.« (4/4 1853. Str. 583.) Palackému již před tím (25/8 1852) si stěžoval, že pro nedostatek všech pomůcek a nepokoj mysli nemůže se pustiti do vážnějšího díla belletristického. »Něco tak halla balla jako Tyl, Chocholoušek a novější naši belletristé v Lumíru provozovali a provozují, mohl bych arci snadně na svět přivést, kdybych se nestyděl . . . Přece proto ale zde nezahálím, také ani nemohu, vždyť bych dlouhou chvílí umřel. Žiji zde blízko města v malém domku, ve kterém krom ženy, dcerky mé a mne není živé duše; do města celý čas nepřicházím a krom malých procházek s rodinou trávím celý čas doma.« Tehda sepsal asi (do polovice r. 1852) své »Tyrolské elegie,« svou »Píseň pro . . . ovu ženu« a epigram »Allegorie« (str. 650—654). Ale nejvíce ho vábila historie; hodlal spisovati »dějiny vzniku a zrůstu říše ruské« aneb aspoň sestaviti »Výbor historického čtení.« »Při tom bych hleděl největší rozmanitosti, neobmeziti se ani pouze na politický dějepis všelikých národů a všelikých dob, nýbrž zahrnouti do svého oboru děje vůbec, pokud jsou zajímavé, poučné, krásné, neobyčejné, povzbuzující atd.« Látku chtěl vybrati z uznaných dobrých děl a sám starati se hlavně o vhodný výbor a pěknou formu i sloh. I prosil Palackého, aby mu opatřil (z Musea) Karamzina a některou menší dobrou historii ruskou aneb i půjčil mu některou knihu ze své bibliothéky. Čelakovského smrt mocně jím otřásla; jinak rodině jeho i jemu zdraví svědčilo. »Žena má se znamenitě zotavila a holka je zdravá jako rys, já neméně.« (Str. 655—660.)

Palacký schvaloval (18. října 1852) oba jeho úmysly a poslal mu některé historické pomůcky, ale ne Karamzina. »Karamzina pro Vás z Museum vypůjčiti sem nemohl. Domyslíte si, že po vypuzení mém odtud já těm lidem, kteří tak nešlechetně ke mně se zachovali, nemohu dávati slova dobrého ani za sebe, ani za kohokoli; svazek můj tam cele roztržený a na vždy, aspoň pokud ti ošemetníci tam vládnouti budou . . . Já, jakož samo se rozumí, žádného s těmito lidmi nemám obcování, ba nevycházel bych vůbec nikam, kdybych

nyní nemusel choditi do hospod na obědy, co žena i dcera má jsou v Nizze, syn pak ve Votíně u Klatov... Rieger v Praze mešká, nevěda téměř co činiti. Já také nyní málo pracuji; zastavením tisku všech mých věcí (za příčinou hrozící konfiskace) ubylo mně chuti do práce, avšak doufám, že nezadlouho zotavím se zase... Vaše jmeno u rodiny mé, a zvláště u dcery, v takové lásce jest, že mne prosila před odjezdem svým, abych se o ní k Vám zmínil. Vůbec nezapomíná se na Vás, kdekoli co rázně českého jest, navzdor všemu převrácenců̊v usilování.« Zmiňuje se o »literáckém proletariátu, který chová se špatněji, nežli se nadíti bylo,« o germanisaci ouřední (zvláště snahou ministra spravedlnosti Krause) a přesto o naději v další pokroky »věcí veřejných a národních,« dodává, že maně octl se v úvahách, kterým se chtěl vyhnouti; »opravdu těžko jest, psáti příteli, a nemíti, co v srdci, to též na jazyku a v péře. Mně nelze nestarati se o národ, jehož milovati nepřestávám, jakkoli s hojné částky nelepé a beznadějné jest nyní jeho chování.« (Str. 660—664.)

Havlíček, odpovídaje Palackému (26/10 1852), vypočítával, co vše míní vložiti do své knihy o ruských dějinách: velikou episodu z historie polské, ukrajinských kozáků (jakési to »ozvěny našich rot husitských«) a Litvy křižáků baltických (také prý jeho »miláčků«), které pokládá za učitele Rusů a Poláků v nevolnictví feudálním atd.; nebál se o barvitost a obšírnost své práce, spíše o to, že nebude o dostatek pramenů opřena, maje na mysli důkladnost díla Macaulayova a Rankových »Papežů,« jež právě tehdy četl. »Stran Výboru hist. čtení budu nyní jen příležitostně sbírati, co mi právě vrazí do klobouku (jak jedna báchorka česká praví.[1]) Protože musel nedávno všechny své práce předložiti policii do Vídně, soudil, že je znova nějak očerňován z Prahy, ježto »zdejší úřady nemohou jinak nežli chváliti mne.« (Str. 665—671.) Na tento dopis došla ho odpověď z Nizzy až 11. března 1853; Palacký napsal ji hlavně na žádost své dcery Marie čili jak sám tvrdí, »k žádosti kohosi,[2]) komuž já nerad něco odpírám, a jenž toho domnění jest, že by Vám psaní toto mohlo býti k útěše.« Tehda náš historiograf, hově si v lůně své rodiny a v pěkném útulku přírodním, snažil se zapomenouti »ne tak na vlast, jako na věci, které mne tam vloni potkaly... Mně se již nemohou navrátiti ony doby, kdežto sem s radostnou odvahou i sám obětoval se pro vlast veřejně, i jiných lidí nabízel, aby totéž činili. Jsemť vyobcován z davu života národního, ale v soukromí nepřestanu starati se o vše jeho dobré, pokudkoli mi zdraví a síly stačiti budou.« Chystaje v Nizze k tisku dějiny své (od r. 1125—1253 jazykem českým), aby potom se navrátil přes Paříž do Prahy, vyřizuje Havlíčkovi a jeho rodině pozdrav manželky a dcery své, které prý »rády by slyšely o Vás noviny utěšitelné. Tedy dejte

[1]) Pohádka »O Popelce.«

[2]) Slova »k žádosti kohosi« Havlíček pokládal za neopatrná, ježto by prý je »Beobachter« mohl vztahovati na nějakou »strašlivou osobnost« mužskou ze Sardinska (str. 682).

nám, prosím, zprávy o sobě, a doložte pro mne, dalekoli ste pokročil zvláště v dějinách ruských?« (Str. 672—674.)

Pohříchu na ducha vězně Brixenského působil pobyt v Tyrolsku čím dále tím zhoubněji. »Toto odloučení od celého světa a bezděčné ustavičné patření na všechno tyrolské znamenitě začíná již mou trpělivost a dobrou mysl podkopávati, tak že nyní již větší část dne trávím v mrzutosti, kdežto jsem dříve neznal více než okamžitou mrzutost.« Chtěl se pokusiti o to, ač ne prosbami, aby se stůj co stůj vybavil nějak z Brixenu aspoň do podzimku t. r. (1853) a po případě odstěhovati se přece do Srbska. Pro ruskou historii stále shromažďoval pouze látku, nemoha se odhodlati k tomu, aby ji konečně zpracoval, jednak že jej odstrašovala nezajímavost starších dějin ruských, jednak že neshledával dosti kritičnosti v dílech, z nichžto čerpal, a jiných pomůcek po ruce neměl. Více bavila jej »theorie českých národních písní,« o které již od léta pracoval a o níž Quis podal zevrubnější zprávu v Českém Lidu r. 1898. »Co ráčíte psát stran vyobcování svého z veřejné činnosti, stran desercí našich bývalých vlastenců atd., to všechno jsou věci, které se v nynějších okolnostech samy rozumí. Zároveň ale nezdá se mi možné, aby tyto nynější okolnosti mohly míti příliš dlouhého trvání. Pochlebenství dosáhlo nyní své kulminace! Já sice jsem nyní nejen ze vší činnosti, nýbrž i z domova vyobcován, přece však jsem přesvědčen, že záležitosti moje lépe stojí než mnohých, kteří jsou nyní v největší činnosti a lásce. Alespoň nechci být na jejich místě! Zbývá nám vždy ona veliká a pyšná útěcha, kterou jsem si ještě od svého vychovatele, starého kněze, pamatoval: Res victrix Diis placuit, sed victa Catoni.« Rovněž těšilo jej, že v Tyrolsku dobře svědčí zdraví jak jeho dcerušce, která tam ztratila svůj oční neduh, tak jeho choti, ač prý se dosud svého zanedbaného neduhu úplně nezhostila. »Já sám vydávám nevolně svědectví o výbornosti zdejšího povětří, při vší své nespokojenosti vypadám mnohem lépe než v Čechách.« (Str. 674—683.)

Ale kromě zdravého podnebí a vůbec přírody nic se mu v Brixenu nelíbilo. Netají toho ani v jiném dopise, totiž slečně Emilii Zöldnerové, zaslaném do Prahy dne 1. února 1853. »Vůbec vypadá celé Tyrolsko — nikoliv země, neboť tu stvořil Bůh, ale obyvatelé, jejichž ráz jest výplod duchovní a světské nadvlády — mnohem jinak, než si je obyčejně v cizozemsku, zvláště u nás představují: více bigotní než veselé, více prohnané a podvodné než poctivé, více podlézavé než věrné. A Brixen jest v tomto ohledu po všeobecném úsudku samých Tyroláků nejhorší krajina. Měli jsme jen jednoho muže, s nímž jsme mohli obcovati, a ten nebyl Tyrolák; po nejnovějších nařízeních ztratili jsme i toho! Žijeme skutečně po poustevnicku.« Jakés takés útěchy poskytovala mu zahrádka, která nebyla »větší než asi 4□°.« Vyžádav si od Jos. Kodyma něco semen květinových, zvláště resedových, aby si jich v Brixenu nasázel, děkuje mu (1/3 1853) za ně a významně podotýká: »Já myslím, že nyní svět má takový směr, že to za

nějaký čas bude pro každého hanba, kdo nebude míti nějaké exaktní zaměstnání založené na nějaké přírodní nauce. Ostatně ale zahradnictví, kdyžby mu člověk dobře rozuměl, a vzato v širším smyslu, totiž povědomost života všelikých užitečných rostlin, musilo by být celé zemi velice k prospěchu; a na druhé straně zas to krásné umění sahá jaksi do poezie. Já již dle své spisovatelské a publicistické povahy nemyslím si žádné umění jinak než ve spojení s žurnalistikou neb alespoň literaturou — s onou mocnou mašinou, která daleko sahá a svět proměňuje.«[1])

V Čechách zatím kromě nepatrného počtu osob na Havlíčka zcela zapomínali a zůstavovali jej neblahému osudu. »Mezitím, co Vy v Brixenu požíváte trpké ovoce publicistického snažení svého,« psal mu Alois Krása (5/3 1852), »radují se zdejší literátští lionové z úplného komfortu, an zástupitelstvo hovadismu a renegátství co den se vzmáhá a množí. Až se vrátíte do Prahy neb aspoň do Čech, budete moci s Heinem říci: Gar manche, die ich als Kälber verliesz, find' ich als Ochsen wieder!« (Str. 694.) Bývalý předseda akademického čtenářského a řečnického spolku, dr. Ed. Brůna, stal se redaktorem Prager Zeitungu, Josef Šesták redaktorem Pražských Novin. Oba byli sice od vlády jmenováni, ale časopisy ty přešly v majetek Haasovců, náčelníků vládní a německé strany, která volbami v září 1850 nabyla vrchu v obecním zástupitelstvu Pražském. První starosta akademického spolku dr. A. Springer oženil se (v dubnu 1853) s dcerou Pinkasovou a jako profesor umění na universitě v Bonnu zradil svou minulost; z horlivého vlastence a přítele Havlíčkova stal se zuřivý odpadlík. (Str. 582 pozn. a str. 704.) I prof. Jan Jungmann, »spanilomyslný vlastenec a šlejfíř«, prováděl jako »president akad. řečnického spolku« rozličné kocourkovské kousky (str. 698—700). Tehda (r. 1852) i Jak. Malý (dle Krásy »ten šundián«) uveřejnil v Musejníku (za redakce Nebeského, někdejšího přítele Havlíčkova) nepěknou charakteristiku o Havlíčkovi a jeho činnosti, proti které bezbranný vypovězenec nemohl se nikterak hájiti, vytýkal mu těkavost a povrchnost ducha, nestálost přesvědčení, nevhodný a času tehdejšímu nepřiměřený způsob vedení publicistického boje, kažení žaludku čtenářův příliš kořeněnými spisy, tak že prý »působení jeho v Kutné Hoře bylo literatuře naší k veliké škodě« a bude třeba mnoho let k napravení té věci.[2]) Krása s dobrým taktem pouze naráží na tuto kritiku, podrobností z ní neuváděje. »Přečtěte si jen přede vším 3. svazek Musejníku, to se potěšíte; Malý si tam sednul na kritickou herku a kecá tam o literatuře.[3]) Vůbec je ten 3. svazek dost interessantní; tak po poledni k černé kávě: člověk se nazlobí i zasměje.« (Str. 705.)

Ač Krásovy zprávy nebyly zrovna utěšené, Havlíček přece vítal každý list z Čech s radostí. »To víte beztoho,« odpovídá

[1]) Z Quisovy »Koresp. K. H. Bor.« tištěné, ale ještě nevydané.
[2]) Kar. Tůma: »Kar. Havl. Borovský«. Str. 583—584.
[3]) V článku »Přehled literární činnosti Čechů od r. 1848 až do nynější doby«.

Krásovi (11/3 1852), »že v Brixenu jen ležím jako minerál, ale organický život vedu přece jen v Čechách .. Proto jest celá moje radost zde každé psaní z domova . . . Kterak se zde mám, můžete si pomyslit; jsem zde vlastně jako vězeň a ještě hůře, poněvadž se zdám býti na svobodě. Doufám ale, že se alespoň odtud nějak vyšroubuju; do Čech není arci naděje přijít. Ale proto všecko: Sum qui sum!« (Str. 702—703.) Kam konečně z Brixenu se »vyšroubuje,« zůstávalo dlouho na pochybách. Ještě v polovici srpna r. 1853 gratuluje k Riegrovu sňatku s dcerou Palackého Marií, tou, která tak upřímně na něj vzpomínávala, oznamuje jejímu otci: »Zrovna jako ironie přihodilo se dnes, že jsem Vašnostin dopis obdržel na cestě k podkrajskému, kamž jsem byl povolán a kdežto jsem dle vyššího rozkazu tázán byl: ‚Hodlámli se vystěhovati z Rakouska?‘ Poněvadž jsou Čechy též v Rakousku, odpověděl jsem na tuto podivnou otázku, že nechci. Vyrozuměl jsem ale z toho, že by pánům ve Vídni snad milo bylo, zavézti mne někam do Ameriky . . . Doufám však, že mne snad proti mé vůli k vystěhování nutiti nebudou: alespoň jsem řekl zrovna, že kdybych nucen byl vystěhovati se, nepůjdu do Ameriky, nýbrž do Londýna . . . Dále se mne tázal podkrajský . . . hodlámli žádati o propuštění odsud? (domů), o čem jsem se mu sám již několikráte zmínil, že to učiním. Odpověděl jsem, že to dříve učiniti nemohu, než až sem přijede můj švakr Jaroš, kterého již od jara očekávám, poněvadž se s ním stran mých peněžitých záležitostí poraditi musím, maje úmysl zaměstnávati se oekonomií.« Mínil tehdy Havlíček, že by v Čechách, »kdežto bez toho všechnu svobodu tisku udusili, tak dobře a pro ně neškodně mohl býti« jako v Brixenu, »s tím jediným rozdílem, že by si ročně 500 zl. ušetřili«. Opět přiznává se, že »historii ruskou nyní v létě trochu zanedbával, dílem pro zahradnictví, dílem pro větší studium oekonomických spisů.« (Str. 684—686.) Ale ještě r. 1854 (8/12), kdy »neměl naděje na navrácení domů« a proklínal »tříletou výroční památku cesty do Brixenu« (str. 588), nemohl ohlásiti Pinkasovi více, nežli že čte »ruské kroniky a — Börneho«[1]) (str. 590). »To mne ale těší, že jsem posud nikdy nelitoval svého předešlého chování: ani toho, že jsem byl r. 1850—51 nejradikálnějším v celém Rakousku (totiž mezi žurnalisty), co arci není tuze mnoho. Já ještě pořád pevně věřím, že se za nynějších časů s pravdou přijde nejdál.« Přál si »stokrát za den, kdyby tak aspoň chvíli mohl zas jednou v Praze si pohovořit,« netuše, že brzy sklame se v těch lidech, s nimiž toužil se shledati.

Zatím bylo se mu rozloučiti v samém Brixenu s těmi, kdo srdci jeho byli nejdražší, aby osaměl tam po druhé. Tuberkulosa zachvátila jeho choť tak prudce, že koncem září 1854 musel nemocnou vypravit i s dceruškou do Prahy k Jarošovům, aby se jí

---

[1]) V Brixenu Havlíček přepracoval a rozvedl »Křest sv. Vladimíra« (viz »K. Havl Bor.« od Tůmy str. 593); dle zpráv Quisových složil tehdy básně »Hrob« a »Život věčný« 12/7 1854; »Král Lávra« napsán mezi 12/7 a 23/8 téhož roku.

dostalo lepšího ošetření, než jí sám mohl dáti. Snadno si představiti, jakými asi obrazy poděšená fantasie týrala osamělého manžela mezi čtyřmi jeho němými stěnami. A skutečnost předstihla jeho obavy. Přiblížila se chvíle, kdy Jarošovi podařilo se konečně překonati všecky překážky u ministra policie, a Havlíčkovi posléze dne 24. dubna 1855 úředně oznámeno, že se mu povoluje návrat do Něm. Brodu. Ale na hranicích českých, kam propuštěnému vyjeli v ústrety jeho bratr a svak, zvěděl z úst jejich tajenou dosud, hroznou zvěst, že jeho Julie již před 11 dny zemřela! Vrátiv se zdrcen v objetí staré matky do Brodu, v němž měl žíti internován, musel si vyžádati dovolení, aby směl na několik dní zajeti k svému dítěti do Prahy. I odtamtud navrátil se s nejtrpčími dojmy, jak vypráví sestra jeho Johanka.[1]) Nepoznával Prahy; »vždyť to přede mnou všecko utíká, kamarádi uhýbají se na několik kroků. Což se tak změnili? Což z nich ten Bach dovedl udělati takové baby? Jediná paní Němcová, když mne na Příkopech zhlídla, běží ke mně. Divil jsem se tomu a pravím k ní: ‚Prosím vás, nedělejte si se mnou ostudu,‘ načež tato česká žena odpovídá: ‚Eh, co, — já si z vlády nic nedělám.‘« (U Quisa str. 404.)

Není divu, že Havlíček stal se samotářem, v jehožto nitru nemohlo se nezroditi pohrdání těmi, kdo v neštěstí ho opustili, ač pro společnou věc zakusil tolik útrap. Když jakýsi p. Dreml úšklebně se o činnosti jeho vyslovil, ozval se proti němu v listu svém k Jos. Remešovi (z 27/9 1855) takto: »Jestli p. Dreml a jiní podobní jemu chlapíci říkají o mně, že jsem nasil koukol do pšenice, pomyslíme si jenom, že tedy v čas žní bude vyhozena ta jejich pšenice, a schován a uchráněn ten náš koukol! Šelmy! však jim ta jejich pšenice nyní hezky kvete a podsejpá! až je to samotné omrzí. Nenapravitedlné lidi ale škoda chtít předělat, proto je nechme mluvit a doufejme, že Bůh jejich věci konečného vítězství přece nepopřeje.«[2]) Pouze něco málo osob hlásilo se k němu s nezmenšenou srdečností, mezi nimi i Palacký. Vraceje se z Vídně počátkem června r. 1855 přes Brno do Prahy, mínil prvotně odbočiti do Něm. Brodu k Havlíčkovi, ale pro nemoc (chronický katarrh) musel od toho úmyslu upustiti. Zotaviv se poněkud v Praze odjížděl pak s chotí svou na Rýn, aby se tam po několik neděl »léčil hrozny,« neopominuv se omluviti Havlíčkovi těmito význačnými řádky: »Ačkoli vím, že máte skutečnou příčinu mrzeti se na mne, an tak dlouhý čas jen sliboval sem psáti Vám a nepsal až po dnes (t. 3. září r. 1855), předce doufám, že mi to prominete za příčinou zvláštní jakési idiosynkrasie, která mne pojímá, kdykoli pomyslím, že to, co ze vřelého srdce k Vám posílám, má ode . . . . če. icháno býti, zdali to voní dle předpisu jejich. Arci že nemám Vám nic pověditi, o čem by svět celý dověděti se neměl: že Vás srdečně rád mám, Vás vysoce sobě

[1]) »Karel Havlíček v rodinných vzpomínkách«, str. 33.
[2]) Z Quisovy »Koresp. K. H. Bor.« tištěné, ale ještě nevydané.

vážím, po Vaší straně stojím a Vám tak dobře jako sobě samému přeji, to není a nemá býti tajemstvím ani u přátel, ani u nepřátel našich: ale kdykoli jmu se psáti, popadá mne hněv, že to má netoliko od Vás, ale i od h .... v lidské podobě čteno býti, a tu slyším slovo biblické: nemetati perly před s ....« (Str. 686 a 687.)

Ale Palacký těšil se marně »na naše bohdá šťastné shledání« — jinak bylo usouzeno v truchlohře Havlíčkově! V únoru r. 1856 přikvačila naň těžká únava tělesná i duševní, o velikonocích dvakráte i chrlení krve, v květnu rozpoznali pak v neduhu lékaři Hamerník a Podlipský tuberkule plic i hrdla. Lázně Šternberské nepomohly chorobě, ač Havlíček zprva doufal v své uzdravení a hodlal pak ztráviti podzim až do konce října u svého přítele Frant. Mudry, faráře v Slavětíně u Peruce. Tohoto také zval hned v prvních dnech svého pobytu v lázních (25/6 1856), aby jej navštívil, při čemž ještě jednou zakmitl jeho humor. »V tomto pádu, kdybyste sem odjeti mohl a chtěl, mám k Vám jistou velmi praktickou žádost — abyste mi přivezl nějakou šikovnou *buchtu* k namáčení do snídaně; jakož nepochybuji, že hospodyni máte, a ta zas že takové buchty umí tvořit. Máme zde přenáramně darebné rohlíčky, a poněvadž jeden z účelů, proč zde jsem, jest také hodně jísti a tím se síliti, bez chutě však velmi těžko hodně jíst: spomněl jsem si, když jsem dnes na procházce na Váš příjezd myslil, že bych Vám mohl snadno tuto mírnou přirážku k daním uložiti. NB. (Ne však, aby byla nějaká skvostná a snad v ní koření, to nesmím dokonce.) Jsem zde od neděle, tedy 3 dni, ale je zima a deště, a proto jsem se taky ještě ani kapku neuzdravil: jak ale nastanou hezké časy, pak si dám záležet.« [1]) Zatím však neduh se vzmáhal, a nemocný uživ proti nespavosti místo jednoho osmi prášků najednou, odvezen odtamtud v bezvědomí do Prahy, a tam dne 29. července t. r. zemřel na témže lůžku, na kterém před čtyřmi měsíci dotrpěla i jeho choť. [2]) Při pohřbu (1. srpna t. r.) zdobil rakev nebohého, teprve 35letého publicisty věnec jediný, věnec vavřínový, ale trním propletený; byl darován od Boženy Němcové. (Str. 404.)

* * *

Zbývá nám promluviti o spůsobu, jakým dr. Lad. Quis celou korrespondenci uspořádal. V prvních 22 sešitech, dokud se domníval, že již shledal všecky listy, které bylo lze shledati, sestavoval je podle osob, s kterými si Havlíček dopisoval, nikoli čistě chronologicky dle dne a roku, kdy byly datovány. Za listy »rodinnými,« které správněji bylo nazvati listy »mezi synem a rodiči,« následují dopisy mezi Havlíčkem a Girglem i Terez. Girglovou, pak Havlíčkovy dopisy Zapovi, Klejzarovi, mezi Havlíčkem a Šrámkem, Havlíčkovy Frant. Weidenhofferové a její

[1]) Z Quisovy »Korresp. K. Havl. Bor.« tištěné, ale ještě nevydané.
[2]) K. Tůma: »Karel Havlíček Borovský«, str. 608—611.

Havlíčkovi (s 3 přílohami), mezi Havlíčkem a Bož. Němcovou, Havlíčkovy bratru Františkovi, Kavanovi, Julii Sýkorové, mezi Havlíčkem a oběma Pinkasy (Adolfem a pak Hippolytem s jednou přílohou), mezi Havlíčkem a Palackým, listy Krásovy Havlíčkovi a úryvek dopisu Krásovi.

Jak patrno, Quis v tomto pořadu šetřil také chronologie, ale podřídil ji hlavnímu rozdělení dle osob. Odtud vyplývá ta nehoda, že čtenář, chceli si sestaviti časově přesnější obraz o životě Havlíčkově, musí sobě z rozličných oddílů korrespondence vybírati vše, co k sobě chronologicky bezprostředně náleží — asi tak, jak se o to pokusil při většině své práce pisatel těchto řádků.

Naproti tomu rozdělení Quisovo usnadňuje jednak bedlivěji stopovati Havlíčkovy styky s každou osobou zvláště, jednak opatřovati jednotlivé oddíly korrespondence důkladnějšími, instruktivnými úvody, mimo to obšírnějšími vysvětlivkami a poznámkami pod čarou, kterých pořadatel připojil všude hojně s obvyklou svou svědomitostí. Jeho kommentář připomíná s neúnavnou zevrubností, za jakých okolností které listy a komu byly psány, uvádí (často pracně shledaná) životopisná data osob, o něž jde, vytýká, které z listů se zachovaly, které ne, které byly již jinde zcela neb z části uveřejněny, čím jsou důležity pro biografii Havlíčkovu, všímá si na nich všech podrobností (adres, poštovních razítek, přípisků atd.) a ty, které původně jsou německé, cituje také ještě v překladu českém (ač ne vždy zcela uspokojujícím brusiče jazyka českého), aby i v tom byl leckterému čtenáři na ruku. Z té příčiny byl by směle mohl doplniti také interpunkci v listech Havlíčkových, pokud dle smyslu příslušných vět jest nepochybna.

Sešitem 23. Quis uchyluje se od své prvotní soustavy, řadě sice listy zase dle osob, ale nešetře již toho chronologického postupu tak přesně jako dříve. Horkokrevní kritikové snad mu to vytknou, ačli neuváží, že zatím, co již uveřejňoval hlavní zásobu listů, znenadání vyskytovaly se mu jiné a jiné, o nichžto dříve nemohl míti ani potuchy. Sem náležejí dopisy mezi Havlíčkem a Mořicem Příborským z let 1839—1840, které by podle času měly býti vytištěny hned na počátku prvního sešitu před listy mezi rodiči a synem, mimo to 25 listů Havlíčkových rozličným adresátům (z let 1844—1856), bez pochyby trosky rozsáhlejší korrespondence, dnes již ztracené, ačli se zatím, co píši tyto řádky, opět některý (mně neznámý) list nedostal do rukou Quisových. Pořadatel, dovoliv mi, abych nahledl do těchto přibylých listů, které k uveřejnění teprve chystal, usnadnil mi uvesti jmena většiny těch různých adresátů. Jsou to: Al. Kobliska, Vojt. Weidenhoffer, J. E. Schneider, vrchní úřad Rožmitálský, J. Er. Vocel, hrabě Vojt. Deym (list německý), Jan Chitussi, Frant. Ludvík Krajník, Vácsl. Hanka, neznámý kněz v Rokycanech, neznámý adresát, Frant. Jaroš, Frant. Zach, dr. Jos. Frič (úryvek), Petr Milosl. Veselský, neznámý funkcionář České Matice, slč. Emilie Zöldnerová

(list německý [1]), Jos. Kodym, dr. Jos. Podlipský (snad), zase neznámý adresát, Jos. Remeš a Frant. Mudra. Mimo to uveřejněn list dr. V. Gablera Havlíčkovi a koncept listu Havlíčkova dr. Gablerovi (z r. 1853). Já sám upozornil jsem již dříve na dopis Havlíčkův otci básníka Svatopl. Čecha (Svatopl. Čecha: »Vzpomínky z cest a života.« II. Str. 172—173), věda, že jestliže komu, Quisovi samému nejvíce sejde na úplnosti jeho sbírky.

Čtenáři vděk pořadatel pojal do jednotlivých sešitů korrespondence také *facsimilia* některých listů Havlíčkových (Zapovi, Klejzarovi, Šrámkovi, Palackému a Mudrovi), jednoho z listů Palackého, prvního čísla Pražských Novin, České Včely (obé z r. 1846), Slovana i Šotka; mimo to vložil do textu četné *obrázky* míst i osob, o kterých jest v dopisech řeč, jako na př. pohledy na Německý Brod, dům Havlíčkových, Pražský seminář, partie z Moskvy, Brixenu, a podobizny: Honor. Zapové, Zapovu, Girglovu a Ter. Girglové, Amerlingovu, Frant. Weidenhofferové, Šafaříkovu, Hanušovu, Erbenovu, Palackého, Riegrovu, Bož. Němcové a j.

Důležitost a zajímavost obsahu korrespondence snažil jsem se dolíčiti hojnými ukázkami, kterými jsem tento svůj článek protkával; z nich srší světlo na několik stran zároveň: nejen na Havlíčka, nýbrž i na značný počet jiných osob, s nimiž se tak neb onak stýkal, jakož i na tu dobu plnou kvasu a převratů, v které žil. Budoucí životopisec našeho předního publicisty bude nám moci podati mnohem podrobnější, pestřejší, správnější a psychologicky prohloubenější drobnokresbu o svém rekovi, nežli dosavadní jeho biografové. Přibyloť valně spolehlivých dat o Havlíčkovi jako posluchači filosofie, vychovateli na Rusi, ochotníku a řediteli divadla Německobrodského, milenci, dále o jeho lopotném shonu po stálejší službě, o jeho strastech redaktorských v Praze i v Kutné Hoře, o jeho marném usilování o nájem nějakého dvora, o jeho útrapách a záměrech ve vyhnanství Brixenském, o jeho politických zásadách, které ho sblížily s Palackým, o jeho přátelství s některými katolickými kněžími, kteří zachovávají mu svou upřímnou náklonnost až do posledních chvil jeho života, ctíce ne snad domnělou radikálnost jeho zásad, nýbrž neohroženou opravdovost jeho mravního přesvědčení.

V dlouhé řadě sešitů, v nichžto Quisova publikace vychází, čtenář arci najde nejednu chybu tiskovou a mnohou vysvětlivku, kterou by snad sám buď zkrátil, buď doplnil. Nicméně celkem korrespondence podává neklamné svědectví, že se Quis v úkol svůj uvázal s opravdovou láskou a že jej prováděl s tou horlivou pílí, kterou sice blažívá vděčné uznání obecenstva, ale ještě více vlastní vědomí, že vykonán kus poctivé práce.

---

[1]) Čímž počet německých listů Havlíčkových stává se větším, nežli jsem v Osvětě (str. 386 dole) udal.

Na jezeru Oževském.

Napsal
Ferd. Schulz.

(Pokračování.)

Za některou chvíli vypraveni byli poslové, pěší i jízdní, do klášterův a na hrady nejen v Korutanech, ale i do sousedních krajin štyrských, kráňských a tyrolských se zprávou o nenadálém úmrtí opatově a s pozváním na pohřeb jeho.

Ve třech dnech sjelo se do opatství Oževského drahně panstva kněžského i světského na povozech i koňmo s četným průvodem lidí služebných, většinou zbrojnošů, vesměs v úpravě nádherně smuteční.

Všechny budovy Oževské naplnily se hostmi. Rozsáhlé konírny sotva stačily přibylému koňstvu tažnému a jízdnému. Kůlny a dvory jen stěží poskytly místa povozům rozmanitých tvarův a všeliké velikosti.

Přes náladu smutečnou, v níž pohřížena byla nejen klášterní residence, ale i vedlejší stavení na břehu, vjezdem hostí nových a nových přibývalo ruchu ve všech prostorách opatství.

Vítání panstva, umísťování služebnictva nemohlo díti se bez hlasitějšího a živějšího šramotu, rozmnožovaného ještě rachotem povozů, dupotem koní, řinkotem zbroje.

Zvláště v hospodářských budovách a hostinských pobřežních třetího dne zavládl hlomoz a hluk, z něhož snáze bylo souditi na přípravy k nějakému neobyčejnému veselí než pohřbu. Na nejméně k pohřbu samého opata!

Než právě k vůli němu obvyklé ticho samoty klášterní bylo rušeno.

K stařičkému opatu Teuchovi pohlíželo se v sídlech kněžstva, na tvrzích rytířstva rovněž jako v osadách ostatního obyvatelstva po širosáhlém okolí s opravdovou úctou nejen jako k hlavě nejstaršího kláštera v Korutanech, ale i jako k člověku vzácné vznešenosti ducha a hluboké šlechetnosti srdce. K pohřbu jeho s upřímným žalem strojil se i všechen lid, usedlý na statcích kláštera Oževského.

Fráter Urban ještě dva dni po smrti opatově pracoval v lese u kříže »polského,« jak v Oževách se říkalo, a páčil za pomoci lamačovy skaliska kolem něho ze země rozvlhlé; když pak už přibylo hostí do kláštera, páter Bruno odvolal ho od práce lesní, aby pomáhal při ošetřování a krmení koní.

Oprava sloupu a obrazu, roztříštěného bleskem noční bouře, odročena, až bude prý na to kdy.

Frátera Urbana zajímalo nemálo, pozorovati tolik nových věcí, jež naplnily klášter. Ráz koní, výzbroj rytířův a jejich

oděnců poutal jeho oči a vzbuzoval v něm porovnávání s tím, jak to vše vypadá na Visle horní a dolní, na Prutu a na Dněpru

S nemalým uspokojením řekl si, že tam všechno jest lepší, od chřípí a čela až po kopyta a ohon koní a od přílbic až po ostruhy rytířův, od železných límcův až po okované oštěpy jejich pacholkův. A což uzdy a sedla? Což řetízkové pásy a plátové holeně jezdcův? A nade všecko meče? Což to všechno jest vhodnější a krásnější tam v Polsce a na Rusi?!

Když pak spatřil vjížděti do dvora několik nových jezdcův, usmál se a tmavé oči jeho vzplály radostí.

»Jako před pluhem jdou tito koně! A jezdci na nich jako na lavicích! Nikde na světě ani koně ani lidé neumějí jezdit tak, jako u nás! Tam kůň a jezdec jsou srostlí. Vidíš letět jen jedno tělo, jeden šíp, jeden oheň!« Přimhouřil pravé oko a zalusknul hubenými prsty.

Byl ve dne i v noci ve stájích, pilně dohlížeje, aby koním cizím se dostávalo téhož opatření, v jakémž se chovali koně domácí. Poněvadž vesměs přijeli potem zbroceni a prachem pokryti, sám pomáhal při čištění jejich.

»Kůň musí se lesknout,« opakoval si, hbitě pojížděje hřeblem a kartáčem po hřbetě, po hrudi a po bocích neúhledného vraníka, jehožto srst pod sedlem byla spečená a na ostatním těle prachem do šeda skropena. Pak mu rozčesal scuchanou hřívu a hladil ohon, umyl nohy a kopyta a odstoupiv od něho na dva kroky, bystrým okem zkoumal, co by na něm ještě upraviti měl.

Cizí pacholci a oděnci, stojící na blízku, s nemalým obdivem přihlíželi k jeho práci. Vraník, jenž před nimi se lesknul, připadal jim jako omládlý.

Zvíře, jako by si bylo vědomo změny, jež se stala se zevnějškem jeho, pyšně vztyčilo hlavu a zařehtalo.

Fráter přikročil k němu a poplácal je na lesklé šíji. Potřáslo hřívou a pravou přední nohou několikráte hráblo po zemi.

»Ten rozumí koním!« přišedivělý, opodál o zeď opřený cizí pacholek s podivením ozval se k svým druhům.

»A koně jemu,« připojil jeden z nich.

»Jen fráter!« prohodil jiný.

»Mladý, silný, zdravý. Škoda ho pro ten hábit!« outrpně pravil nejmladší z divákův.

»Podle tváře nejspíš není zdejši. Bůh ví, odkud sem přišel?« soudil přišedivělý.

»Zeptejme se ho, odkud je?«

»Zeptej se ho!«

»Kdo ví, jestli že by mi porozuměl.«

»Počkejme, až promluví sám.«

Tak cizí pacholci a oděnci hovořili mezi sebou, když fráter Urban už hřebelcoval slabou brunu, jež cestou se rozkulhala na levou zadní nohu.

Pečlivě celou ji očistiv, několikráte pohladil a pak opatrně nadzdvihl jí chorou nohu, pozorně ohmatal kloub v koleně i nad

kopytem, zvolna zkoumal jejich pohyblivost a nenaleznuv v nich ani nejmenší závady, odešel z konírny. Po chvilce vrátil se s fráterem kovářem a dal klisně se vší šetrností sníti podkovu. Tu vyšlo na jevo, že ubohé zvíře na dalekou cestu bylo okováno špatně; hřebík jeden zaražen rohem až na kost.

Fráter Urban věděl i v tom radu a znal pomoc.

Vědomosti a zkušenosti jeho v pěstování, chování a ošetřování koní, zvláště jízdných, zjednaly mu úctu a vděk vší čeledi rytířské. Všechno cizí koňstvo pod jeho dozorem a přímou činností za několik dní pobytu svého v Oževách získalo ve své spořádanosti a úhlednosti.

Tím časem v residenci klášterní skončily se všechny přípravy k slavnostnímu pohřbu.

Fráter Urban opata Teucha nikdy nespatřil. Stařičký, churavý mnich už dávno nepřicházel ke společnému jídlu v přízemním refektáři; pokrmy, jichž požíval velice střídmě, donášely se mu do jeho komůrky. Mši svatou sloužil každého dne ve zvláštní kapličce vedle svého bytu. Převor i s vykonáním slibů klášterních odkázal nejnovějšího frátera, až opat poněkud se sebere, aby mohl vyříditi ten obřad...

Mrtvola jeho, složená v rakvi zavřené na vysokém černém lešení, očekává už třetí den, že bude snesena na místo klidu věčného.

To bylo pro ni upraveno ve skalní hrobce ve chrámu pod hlavním oltářem, kdež odpočívalo už několik mnichů.

Pro frátery a lidi světské ve službách klášterních zřízen byl hřbitov několik set kroků severně od kláštera na svahu lesním mezi starými buky, beze vší ohrady.

Když fráter Urban poprvé přišel v tato místa, se zalíbením rozhledl se po zelených rovech, různo se tajících mezi věkovitými listnatými kmeny, a pravil s pocitem hluboké spokojenosti:

»Mohylky, sice menší, ale rovněž krásné, jako tam na stepích! Zde pochovají i mne. Jest tu pěkně. Mnohem pěkněji, než tam pod dlážděním v hrobce chrámové... Zde i tráva zazelená se nade mnou, i slunce zahraje si paprsky svými, i vítr zaduje, i pták usedne a zazpívá... Tam pod oltářem ve sklepě... tam nechtěl bych...«

Opat Teucho po smutečních obřadech, pořádaných s neobyčejnou nádherou za přítomnosti tolika panstva kněžského a světského, jež naplnilo chrám až do nejzazšího koutka, a za účastenství zástupů lidu obecného, jenž těsnal se na všech dvorech budov Oževských, v hlaholu všech zvonů, při truchlivém pění žalmů, v modrém dýmu nejvonnějšího kadidla a v rudé záři pochodní byl snesen po šikmé prkenné podlaze do skalní hrobky pod hlavním oltářem osmi mnichy, již kapuce své stáhli hluboko do bledých, hubených tváří...

Fráter Urban s několika mladšími frátery laiky, všichni s plápolavými pochodněmi, jichžto šedý dým houstnul na vlhké studené klenbě prostranné hrobky, očekával rakev u zvýšeného zděného

podstavce, na němž vedle několika nebožtíků, zde už seřaděných, byla uložena...

Všimnul si, že v nohou každé rakve byla deska kovová s nápisem. I na rakvi opatově skvěla se taková deska většího rozměru...

Mnichové, mezi nimiž byl i převor, páter Anselm, i domácí hospodář, páter Bruno, po opětném, posledním výkropu mrtvoly opatovy, tlumeným hlasem modlíce se žalmy, zvolna opouštěli sklepení, kde mrazivý vzduch pronikal kosti a dusil dech v prsou...

Pohřeb opatův s tolika obřady slavnostními a se zakončením tak nevýslovně žalostným dojal frátera Urbana v hloubi duše co nejbolestněji. Jak rád byl by pojal rakev jeho do náruči a vynesl ji z dusného, ledového sklepení tam na veselý hřbitůvek lesní! Tam sám vykopal by pro ni hrob ve stínu nejstaršího buku, zasypal by ji vonnou prstí lesní, zřídil nad ni kopeček z nejkrásnějšího drnu a zatýčil nad ní kříž, jejž by stesal s Dobrnjakem z nejpěknějšího kusu skalního!

Toto přání ovšem bylo marné. Ještě téhož dne na večer, když ve chrámě skončily se zádušní obřady, jimž přítomni byli všichni mnichové se vznešenými hostmi svými, fráter Urban z rozkazu pátera Bruna posluhoval zedníkům, již opět upravovali veliký příklop mramorový, jímž sestup do hrobky se zazdil...

Za dva dni potom poslední hosté opustili Oževy a v klášteře zavládl opět obvyklý klid; do všech prostor jeho vrátilo se staré, hluboké ticho.

Ba rozložilo se v nich stišení ještě větší, jež věstilo, že se chystá něco zvláště důležitého.

Po několik dní v residenci odpočívala všechna práce ve školách: v malířské, v řezbářské i v písařské. I studia všeliká byla zastavena. Jen ve staveních hospodářských pracovalo se; však toliko, čeho bylo potřebí nejnutněji.

Při tom z nařízení pátera převora zachovávaly se všemi příslušníky opatství tuhé posty. Konaly se mimořádné pobožnosti ve chrámu, modlitby v síni kapitulní a nábožná rozjímání v komůrkách.

To byly přípravy k volbě opata nového.

Sedmého dne po slavné bohoslužbě všichni mnichové sešli se v síni kapitulní. Převor hlasitě přečetl stanovy, jichž nutno šetřiti při volbě opata, načež vyzval spolubratry své, aby každý pořadem podle důstojnosti své v klášterní družině odevzdal na lístku napsaný hlas svůj do stříbrného osudí, postaveného na oltáříčku kapitulním...

Novým opatem jednomyslně, mimo hlas svůj vlastní, zvolen posavadní převor, páter Anselm.

Tytéž zvony, jejichžto hlahol doprovázel nebožtíka opata na cestě jeho poslední, rozezvučely se, když nástupce jeho ze síně kapitulní ve slavnostním průvodu všech mnichův i fráterův laikův ubíral se do chrámu, aby tam zasedl pod baldachynem na místo nejvyšší důstojnosti a moci v řeholní společnosti Oževské.

Po slavných obřadech nastolení svého nový opat přijal u oltáře slib neobmezené poslušnosti nejdříve od každého mnicha zvláště a pak od nejstaršího frátera laika za všechny ostatní.

Konečně uveden byl k němu fráter Urban. Poklekl před ním jako všichni členové řehole a podle formule, již mu předříkával páter Bruno, vykonal slib klášterní.

Tím podle stanov řádu Oževského byl zavázán na rok.

Po roce jako všichni bratři laikové měl na vůli, aby buď obnovil klášterní slib svůj, nebo aby odešel do světa. Byl od první chvíle svého vkročení do zdí Oževských pevně odhodlán, že zde zůstane do smrti.

Vykonav slib klášterní, teprv pocítil se tu úplně bezpečna.

Vrátil se k vykázané práci své lesní se silami osvěženými vědomím, že mezi ním a ostatními frátery laiky už není rozdílu.

Starý skalák byl mu ochotně k ruce. Ač nemohli dorozuměti se spolu řečí, pohledy a posuňky projevovali si vzájemnou náklonnost. Proto fráter Urban smutně se rozhlížel kolem sebe mezi stromy a skalisky, když po několika dnech Dobrnjak se rozloučil s nemocnici i s Oževy a vyléčen, vrátil se ke své rodině a do svých skal nad severním koncem jezera.

Teskná nálada fráterova téhož dne zachmuřila se ještě více, když páter Bruno mu odevzdal obnovený obraz jeho skonu v lese uherském, aby jej upevnil na nový sloup podle kříže »polského«.

Vyřídiv tento rozkaz, rád vrátil se k počátečnímu zaměstnání svému zde, k stavbě domu, určeného pro hosti ženské. Zdivo už bylo hotovo z hruba; počali usazovati na něm krov, nahazovati omítku, klásti podlahy, zakládati okna a dvéře.

Páter Bruno několikráte za den objevil se na staveništi, pobízel k pilné práci, přidal dělníkův a s veselou tváří pohlížel, jak přibývá díla hotového.

»Do zimy můžeme býti hotovi,« oznámil novému opatu.

»Pak už nebude našim Oževám scházeti nic,« liboval si opat. »Budou zařízeny i pro pohostění vznešených paní.«

Pověděl domácímu hospodáři, jak rádi někteří páni hradní, již přijeli prokázati čest nebožtíku opatovi při pohřbu jeho, byli by přivezli s sebou i své choti a dcery, kdy by tu bylo pro ně nějaké obydlí.

Správu nemocnice Oževské opat Anselm si nechal. Nebylť mimo něho té doby žádný jiný mnich v opatství lékařem. Vyjíždělť jako pokud byl převorem téměř každého odpoledne třeba už ne na tolik hodin do okolí do dědin, náležejících klášteru i k sousedním hradům jako utěšitel a pomocník chudiny, ochránce opuštěných, rádce nezkušených, lékař nemocných, učitel nevědomých.

I páter Bruno, jenž i za nové správy klášterní zůstal hospodářem domácím a dozorcem na práce, vykonávané na jezeru, v polích, lesích a skalních lomech, patřících k vlastnictví Oževskému, často vyjížděl s ním neb aspoň setkal se s ním při návratu.

Mnichové s prosbami nabízeli mu uprázdněnou důstojnost převora; však on zdráhal se zaměniti činnost svou hospodářskou, pro opatství tak důležitou a prospěšnou, za úřad převora, sice vyšší, ale méně vyžadující zkušeností jeho praktických.

Jednoho odpoledne koncem měsíce, když nad jezerem vlaštovky už cvičily křídla svá na pout zámořskou, když špačkové s pronikavým plesem se vítali v hejnech na vrcholcích starých olší a dubů, když dlouhé běloskvoucí nitky pavučin poletovaly čistým, tep ým vzduchem a bleděmodrá obloha v záři zmírněných paprsků slunečních už jen klidně vzpomínala zašlých bouří letních, opat Anselm vyzval frátera Urbana, aby koňmo ho provázel na dnešní vyjížďce. Má prý si osedlat ryzku pátera Bruna, jenž má na pilno při stavbě domu.

Toto vyznamenání nejposlednějšího frátera vzbudilo v Oževách neobyčejnou pozornost. I on byl jím nemálo překvapen a vzrušen. Když pak přeplavivše se na prámu na protější břeh jezera, u kapličky vsedli na koně, fráter Urban, jeda několik kroků za opatem, pocítil mocné rozechvění celého těla a hluboké pohnutí mysli.

Od měsíce května roku minulého opět poprvé v sedle! Neměltˇ už ani pomyšlení, že by se octnul v něm ještě kdy! A když opat před ním po travnatém průhonu dal se do klusu vzhůru k lesu, kde na mýtině bělaly se zdi několika doškových chaloupek, i on pobídl koníka svého ve slabinách k poskoku.

Zvíře ihned seznalo, že zasedl na něm jezdec jiných spůsobů, než jakým bylo navyklo pod páterem Brunem. Pevnější ruka řídila otěže, tělo jezdcovo lehčeji dotýkalo se hřbetu, kolena jeho pevněji tiskla se k bokům, paty obě stejně přiléhaly k slabinám: jízda v každém hnutí byla jiná, klus souměrný, neunavující.

Opat několikráte ohledl se, jako by se rozpatřoval po krajině, jejížto obzor se šířil, čím výše vystupovali, však opravdu vždycky jen mrknul po fráterovi a usmál se spokojeně. Bylo mu příjemno vidět, jak krásně sedí na koni a jak jej vede. Sám vyrovnával se podle vzoru jeho a snažil se, aby plavce své dodal kroku a držení hlavy — jak si řekl — rytířského.

Blížili se k lesu. Opat zvolnil krok koně svého. Fráter učinil po příkladu jeho a jel opodál. Když pak se octli na úzkém, hlubocce vyjetém úvoze lesním, opat vyjel na pravou pěšinu, vinoucí se podle něho, a stanul. Fráter v uctivé vzdálenosti zadržel ryzku.

»Popojeď na pěšinu levou podle mne!« obrátiv se v sedle opat přerušil mlčení, jež cestou posud zachovával.

Fráter poslechl.

»Jsem jezdec špatný!« žertem pravil opat, nehýbaje se s místa. »Kůň můj jest všecek spocen za krátkou dobu, co jedeme; tvůj je zcela suchý,« dodal, pohlížeje k fráterovi.

»Vaše Milosti!« jako by se omlouval z nějakého pochybení odvětil fráter, »to záleží hlavně na koni. Ale,« pokračoval nesměle, »pravda, jezdec může koni jízdu velmi usnadnit.«

»Ukaž mi, jak bych to udělal,« vlídně požádal opat, a rychleji zvolal: »Nauč mě vůbec jezditi lépe.«

»Vaše Milost jest jezdec dobrý,« bez pochlebení ujišťoval fráter.

»Ne takový, jaký jsi ty. Budeš sprovázeti mě častěji, abych pochytil něco z tvého umění. Začněme ihned s naší školou... Jeď zvolna napřed, jen krokem, budu tě pozorovat, jak sedíš, jak vedeš koně, a ty mi vykládej každé hnutí své i jeho.«

»Mezi stromy není pro pravidelnou jízdu potřebné volnosti,« namítl fráter. »Při každém druhém, třetím kroku nějaká překážka...«

»Jako při životě mezi lidmi, milý Urbane,« opat vážně podotknul, »ale jezdec tak výborný, jaký jsi ty...«

Nedomluvil. Fráter skokem sjel s pěšiny do středu úvozu a už jeda krokem ku předu, jal se vykládati opatovi, jenž po pravé pěšině těsně stranou jeho postupoval se svou plavkou, jak nutno držeti otěže mezi prsty levé ruky, jak který řemen kdy dlužno povolit, kdy přitužit, a tak dále.

Opat nevěnoval mnoho pozornosti jeho poučování, vedl svého koně po svém posavadním zvyku křivolakou pěšinou mezi stromy dále a pozoroval frátera pro jinou příčinu.

Vyvedl si ho z kláštera schválně do volné přírody a posadil si ho na koně, vrátil ho — jak se domníval — do někdejších poměrů jeho, aby zkoumal, jaké účinky už má na něho život klášterní. Správně soudil, že výsledky takového výzkumu budou tím jistější a spolehlivější, čím více k fráterovi se přiblíží, čím dále ho vyvede z ovzduší klášterního, čím méně sám bude mu připomínati klášterní kázeň

Daleko od Ožev, v lese, na koni, napřed jako pán: v takové volnosti zajisté vyjde na jevo, doznalali povaha fráterova už nějaké změny?...

Než vyjeli na mýtinu lesní, fráter Urban vypověděl opatovi valnou část svého umění jízdeckého, nemaje ani tušení, že jeho velitel má na mysli něco zcela jiného.

Uprostřed rozsáhlé mýtiny, již kolkolem vroubil starý les jehličný, zableskla se před jezdci v plné záři odpoledního slunce bílá průčelí několika chaloupek, srovnaných jednou řadou, se šedými střechami, po obou bocích hluboko svislými. Byly od sebe odděleny dvorečky, na obou koncích otevřenými, s prkennými chlívky. Z předu vroubily je úzké zahrádky zelinářské. V každé aspoň jeden oul včel, okatě pomalovaný a opatřený slaměnou stříškou. Na tyčkových plotech vykukovaly z laločnatých, zelených lupenů jako zlatovlasé hlavy dětské dozrávající tykve. V každém průčelí dvě okénka jako dlaně, s okenečky, natřenými modře nebo červeně.

Kraj lesa opat předejel frátera na úvoze, jenž podle dolní strany mýtiny vedl dále do lesa k lomům.

Od úvozu v levo po mírném svahu vzhůru mezi vysokou metlicí, mezi níž už prokmitaly fialové květy vřesu a po zemi se

vinuly dlouhé ostnaté pruty ostružin, plny černých šťavnatých plodů, proplítala se ke každé chaloupce tvrdě ušlapaná pěšinka.

Jezdci zvolna postupovali úvozem; bílý, jemný prach zdvihal se z něho až do chřípí koňů, že počali frkati.

Ihned před každou chaloupkou objevila se polooblečená žena, tu s dítětem na rukou, onde mezi dvěma, jež držely se jí za sukně.

Včely, vyplašeny z květů vřesových, bzučíce vzlétaly podle koní a opět mizely mezi lesklými klasy, houpajícími se v slabém vánku na tenkých stéblech metlice.

»Zde žijí skaláci naši,« opat v sedle obrátiv se k fráterovi hlavou pokynul v levo na výšinu. »Tam v krajním domku, jehožto okénka zcela jsou zakryta velikými, zlatými květy slunečnic, tam bydlí Dobrnjak!« připojil, vztyčiv pravici tou stranou. »Podívám se k němu. Ty zatím počkáš zde,« pravil, když stanuli u dvou starých sosen, jichž na mýtině bylo ušetřeno, aby mohutnými haluzemi svými, sahajícími téměř až na zemi, zastiňovaly studánku, jež z bělostného dna pískového temenila se mezi kořeny jejich.

Vedle pramene upraveno bylo z kamenův a drnu nízké sedátko, aby odtud z pod svislých větví sosnových bylo viděti přes vrcholky lesa, právě v těchto místech příkře sbíhajícího k šumivému vodopádu v hluboké rokli.

U sosen jezdci sestoupili s koní, jež fráter uvázal ve stínu ke kolu, k účelu tomu tam zaraženému.

Opat zvolna stoupal po pěšině k chaloupce, před níž Dobrnjak už ho očekával s hlubokými úklonami.

Žena skalákova, spěšně oblekši se čistou sukní z modrého plátna, bílou zástěrou a bílou plínou, v ustarané, zvadlé tváři všecka rozradostněna, před prahem světničky klekla, aby zlíbala okraj roucha opatova, jehož vzlykajíc velebila jako největšího dobrodince své rodiny.

Opat položil jí pravici na hlavu, vlídně ji vyzval, aby vstala, a nahlednuv polootevřenými dveřmi do nízké světničky, čistě vybílené a prozářené jen několika tenkými prameny paprsků slunečních, jež sem vnikaly mezi vysokými a listnatými lodyhami slunečnic, otázal se, kde jsou malé děti?

»Na borůvkách, nejmilostivější pane,« odvětila, potěšena otázkou opatovou, až jí slzy zalily oči. »Oba synové jsou ve skále, aby zastali tatíka. Ten tam pracoval celé ráno, nejmilostivější pane!« jako s omluvou oznamovala dále v radostném rozechvění mysli s dojemnou srdečností.

»Šetřte se!« opat obrátil se k lamačovi, »synové rádi se přičiní za vás.«

Třesoucíma se rukama žena lamačova otevřela dokořán dvéře do světničky a ustoupila v síňce až do kouta, neopovažujíc se sama poprositi vznešeného hostě, aby vešel dovnitř. Však on už vrátil se z chaloupky na dvorek a na zápraží usedl na prkno, přistavené na dvou špalcích jako lavice ke zdi. Dobrnjak musil usednouti si podle něho a vypravovati o pracech, vykonaných nejnověji v lomech skalních a na pasekách letos vysázených.

»Musím přinésti zprávy o tom páteru Brunovi. Nemůže se hnout od nové stavby,« usmívaje se pravil opat a pohleděv po svahu dolů k sosnám připojil: »Dnes vyjel se mnou fráter Urban. Čeká na mne u studánky.«

Lamač byl sice už poznal frátera Urbana v průvodu opatově, když zaslechnuv dusot kopyt koňských, okénkem se podíval k úvozu, ale netroufal si učiniti o něm zmínku, pokud opat sám by mlčel o něm.

»Když už je tu u nás, nejmilostivější pane,« osmělil se prosebně promluviti lamač, »ze srdce rád bych, aby žena má a všechny děti mé mu poděkovaly, že tenkrát na prámu mě zachránil úrazu snad smrtelného...«

»Fráter Urban nerozumí řeči naší a vy neumíte latinsky,« namítl opat, vstávaje k odchodu.

Štědře podaroval ženu skalákovu penězi, aby prý mohla něco lepšího uvařit mužovi na posilněnou, požehnal oba znamením kříže a vedle zahrádky ubíral se k chaloupce sousední, aby navštívil nemocnou stařenku, matku tamější hospodyně, jejížto muž také pracoval v lomech klášterních. Zanechal i pod tím chudičkým krovem peněžitou podporu a několik slov laskavých potěšných, jež tam způsobila radosti více, než lesklý studený kov.

Tím časem fráter Urban byl zabrán v pohled na údolí, jehožto krásy středištěm bylo jezero. Odtud přehlédl je poprvé celé v rozmanitosti světla i barev. Několik rybářských lodic klášterních jako by dřímalo na třpytné hladině jeho. Že se pohybují, fráter poznával jen po bílých ryhách, jež za nimi se táhly.

V hluboké ticho, v němž pohřížen byl širý kraj a jehožto kouzlo vplížilo se i pod hábit fráterův, mísil se jen jemný šelest suchých travin a jednotvárný bzukot včel na mýtině, zalehala jen slabá ozvěna bušících kladiv z lomův a šeptalo šumění dolního vodopádu, stlumené houštinou lesní jako vzpomínka na štěstí mladosti dávno zašlé.

Fráter bezděky se zadumal. Hlava zvolna sklonila se k hrudi, v níž osamělé, sestárlé srdce zaklepávalo poslední hřeby do rakve mladých snů svých...

Teprv kroky vracejícího se opata a vzbuzené jimi čilejší zadupání obou koní strhlo ho zpět do skutečnosti...

Pro návrat do Ožev opat zvolil jinou cestu. Vedla z počátku také lesem. Minuli dvě dědinky a jednu samotku, úplně zastrčené mezi hustým stromovím jehličným.

Opat pověděl fráterovi, jak se říká každé skupině chaloupek, již dnes už poznal.

»Pamatuj si ta jmena,« napomenul ho po chvíli, »i cestu, kudy jsme jeli. Někdy pošlu tě sem samotna s nějakým rozkazem.«

A opět po kratičkém pomlčení pravil, ohledaje se po něm: »Rád bych, aby si přišel více mezi zdejší lid a naučil se od něho jazyku našemu... V klášteře není k tomu ani příležitosti ani kdy...«

Úvoz vroubily modříny. Větve jejich dosahovaly k sobě z obou stran a šlehaly jezdce i koně do očí. Opat zvolnil krok své ryzky.

Vjeli na paseku, kde několik mužů dobývalo pařezů. Spatřivše černé jezdce, z nichž první měl kapuci staženou do čela, dělníci ustali v práci a poklonili se až k zemi před svou vrchností. Opat laskavě pokynul jim pravicí.

Cesta sbíhala odtud dosti příkře do údolí. Mezi stromy přibývalo stínu a chladu. Sjížděli kamenitou úžlabinou, jíž srčela voda.

»Lid náš je velmi dobrý,« opat opatrně zdržuje koně, aby ani se nesmekl ani neklopýtl, po chvíli vrátil se k předešlé myšlence své. »Přilnul by si k němu, kdy by si mohl srozuměti se s ním...«

Fráter mlčky poslouchal.

Když pak z chladu lesního vyjeli na palouk, ozářený večerními paprsky slunečními, opat náhle obrátil svého koně k fráterovi, jenž s koněm svým také ihned stanul jako socha.

»Chci s tebou dnes promluviti o něčem důležitějším,« opat upřel na něho vážný zrak. »Vykonal jsi slib klášterní. Za rok budeš opět pánem své vůle. Však i teď máš volnost ve věci, již ti dám na uváženou.«

Fráter vyrozuměl i z pohledu opatova i z hlasu jeho, že nejde o nic nepatrného. V tváři zjevilo se neobyčejné napjetí mysli.

»Nenechám tě dlouho v nejistotě,« opat pobídl koně svého, že octnul se těsně po boku fráterově. »Chceš-li býti u nás knězem?!«

Fráter byl otázkou touto tak překvapen, že nemohl odpověděti. I dech zatajil se v něm.

»Jsi posud ve věku, kde studujeme,« vida rozpaky jeho opat ujal se dalšího slova. »Studie na kněze nebyly by pro tebe obtíží.« Hlas jeho zněl měkce, jako upřímná, srdečná rada, jako přátelské povzbuzení.

Fráter seděl v sedle jako zkamenělý; jen ruce třásly se mu, že div otěže mu z nich nevypadly.

»Nežádám na tebe odpovědi ani teď, ani zejtra, ani pozejtří, rozjímej o mé otázce, jak dlouho chceš. Až se rozhodneš, přijď ke mně a zjev mi úmysl svůj.«

»Už jsem se rozhodl!« fráter vyrazil ze stísněných prsou svých a pocítil, jak ulehčilo se mu v nich.

»Tedy chceš...?« opat kvapně sáhl po jeho pravici, aby mu ji stiskl.

»Nikoliv... nejmilostivější pane... nemohu...« pevným hlasem zazněla odpověď.

»Nemůžeš?« s nemalým podivením a s trapným sklamáním opat vztyčenou ruku svou nechal klesnouti na sedlo své. »Nemůžeš... nebo nechceš?« pravil smutně.

»Nejmilostivější pane, jsem nynějším stavem a životem svým úplně spokojen a jsem za tuto spokojenost svou největšími

díky zavázán jedině Vaší Milosti...« už volněji mluvil a hluboce sklonil hlavu svou před opatem.

»Což se obáváš, že jako kněz bys nebyl spokojen životem svým?«

Fráter neodpověděl.

»Či brání ti nějaké překážky vnější, že nemůžeš býti zcela náš?«

Fráter mlčel.

»Jsi snad ženat!?« opat upjal na něho pohled pronikavě tázavý a hnul sebou v sedle, jako by chtěl couvnout s koněm.

»Byl jsem ženat,« bez rozpakův odvětil průvodce jeho.

»Tedy jsi vdovcem!« opět klidněji pravil opat. »Nuže, to by nebylo překážkou, aby si nemohl býti knězem...« A po kratičkém přemýšlení hlasem poněkud zastřeným dodal: »Mezi kněžími v Oževách jsou vdovci dva. Jeden bezdětek, druhý má na živu dvě dcery, obě už vdané...«

»Nemám dětí, nikdy jsem neměl a nejsem vdovcem... aspoň nevím, že bych jím byl...« s největší vážností vypravoval fráter, vzpřímiv se na koni.

»Jak tomu rozumět?« dychtivě otázal se opat.

»Odešel jsem do světa, a není mi známo, zda žena má posud...«

»... zda posud na živu?« opat doplnil jeho slova. »Toť ovšem záhada!... A proč jsi ji opustil?«

Fráter váhal s odpovědí. Opat všimnul si, že v očích jeho mihl se blesk.

»Snad žárlivost?« vyzvídal soucitně. »Či dokonce... nevěra!?«

»Není důstojno muže, aby žaloval na svou ženu!« jako pro sebe sama řekl fráter a bezděky vtlačil obě paty koni do slabin, že počal se vzpínati.

»Jak to myslíš?«

»Vaše Milost račiž nejnižšímu služebníku svému dovoliti malou odchylku od této rozpravy naší a nepokládati mi za zlé, co řeknu.«

»Mluv bez ostychu. Důvěra a upřímnost tvá těší mne,« ujistil ho opat.

»Nejdůstojnější pane,« hlasem poněkud se chvějícím fráter počal, ale už po prvních slovech opanoval své pohnutí a pravil klidně: »Nikdy nelíbilo se mi jednání praotce našeho v ráji... Skvrna neshladitelná lpí na jeho památce...«

»Nevím, nač narážíš?« s úžasem opat přerušil jeho řeč.

»Chci zůstati jen při tom, co čteme v bibli...« omlouval se fráter.

»Nuže!« s důrazem vyzval ho opat.

»Všechnu vinu prvního hříchu Adam svedl na ženu svou... To nebylo jednání ani pěkné ani mužné. Chtěl zachrániti sebe sama a žaloval na svou ženu... Nejmilostivější pane, to byla

zbabělost! Za tento nepěkný čin, jímž počaly dějiny pokolení lidského, každý pravý muž musí hanbiti se na věky!«

Poslední slova fráterova plála ohněm.

»A jak dle tvého úsudku Adam měl tenkráte se zachovati?« velice překvapen tímto výkladem a projevem fráterovým o věcech biblických otázal se opat.

»Nejmilostivější pane!« fráter pokračoval s týmž ohněm. »Adam měl vzíti všechnu vinu na sebe a — hada zabit! Tak by jednal nejposlednější rytíř nynější doby!«

»Mravy rytířské ovšem nebyly známy v ráji,« usmál se opat, obrátil koně od frátera a popohnal jej, že za nedlouho stanul na břehu u kapličky, kde už čtyři laikové očekávali na prámu návratu jeho.

Vida, že opat nepřeje si ani dalšího hovoru s ním, ba ani blízkosti jeho, fráter Urban přibyl k přívozu o nějakou chvíli později.

Opat nebyl spokojen s výsledkem první vyjížďky s ním. Přesvědčil se, že kněz z něho nebude. Nikdy s ním už nepromluví tak důvěrně, jako byl promluvil s ním dnes. Jest v Oževách fráterem, ať jím zůstane. Slibem svým jest vázán toliko na rok, ale propuštěn může býti té chvíle. Jest kajícný, činí pokání. Za koho? Vzal na sebe vinu své ženy? A ona? Podle věku jeho patrně ještě mladá! . . . Žijeli dosud? Spíše lze domnívati se, že posud je na živě, než míti ji za mrtvu . . . A kdyby hledala stopu jeho, kdyby ji našla, kdyby objevila se tady? Ne, ne, on nesmí studovati na kněze, ani kdyby chtěl! . . . A co mínil s hadem v ráji? . . .

Opat toho večera v komůrce své nad otevřenou biblí dlouho trval v rozjímání. Když pak ji zavřel, složil na okováných, kožených deskách ruce své a polohlasitě pravil před sebe:

»Neradno otvírati zacelené neb celící se rány cizí! . . . Aby při tom opět nerozkrvácely se vlastní . . .« vzdychl z hluboka.

»Quieta non movere!« zase v úplném klidu pravil po chvíli. »Zlaté pravidlo moudrosti životní . . .«

Čas rychle míjel v opatství Oževském při obvyklé, pravidelné práci všech obyvatel jeho. Žádná změna, žádné přerušení pořádku dávno ustáleného.

Přiblížil se podzim. Listí buků, javorů, habrův a dubů v lesích žloutlo a rudlo. Studené větry severní smetaly je svadlé do cest, úžlabin a úpadů. Vrby podle východního břehu jezera po první studenější noci sypaly skroucené lupínky své do vody. Brzy následovaly jich v odkládání letní ozdoby své i olše. Na dně pobřežních mělčin děti světla a tepla shledaly se opět; ale co tam z nich bylo? Černá směs, v níž už nesnadno bylo rozeznat pouhý tvar listů.

Nad hladinou jezerní, ráno ještě dlouho k poledni ležela a záhy z večera vystupovala hustá mlha sychravá. Sýkorky se zvonivým smíchem jako modré a žluté plaménky kmitaly se mezi větvemi a objížděly kmeny stromů, prohledávajíce štěrbiny v kůře. Na mezích polí, na bezlistých trniskách neb prostřed ouvozů

krčíce se žlutoprsí strnadi pohvízdovali žalostnou, táhlou kadenci svou. K této notě jejich odpovídaly chraptivým, zádumčivým kvákotem vrány. Už z rána opouštěly lesní noclehy své, v dlouhých řadách těžkými křídly rozrážely hustou mlhu a rozlétaly se po širém údolí. Tam v čerstvé vlhké brázdě klátivým krokem postupovaly za oráčem; tu na louce rozklobávaly krtiny, onde u struhy číhaly, všude slídíce po kořisti. Některá usedla o samotě na rameni dřevěného nakřiveného kříže v poli nebo roztřepávala mokrá křídla na plotě podle cesty. . . .

Objevilli se v ouvoze povoz, kvákajíce kroužily nad ním v hejně a sprovázely ho kus cesty.

Za sychravého odpoledne koncem měsíce října, když slunce od rána nemohlo proraziti mlhu, jež visíc až k samé zemi v kapkách usazovala se na holé pruty stromův a na sežloutlá, skřehlá stébla trávy, černý mrak jich v širokém kruhu vířil nad třemi povozy, jež přijížděly z lesa k severnímu konci jezera Oževského.

Držely se těsně za sebou, sprovázeny několika pěšími zbrojnoši z předu a několika v zadu.

V každém zapřaženo bylo po třech koních, jednou řadou vedle sebe, málo urostlých, zavalitých. Krátké hlavy více než do polovice byly zakryty pocuchanými, hustými hřivami, z jichžto pramenův oči jen probleskly, vítrli je rozvál nebo potřásloli jimi zvíře, aby prohlédlo před sebe. Těla jako válečky porostlá byla srstí téměř huňatou. Kapky srážející se mlhy zachycovaly se v ní.

Chomouty nebyly na koních, ale široké řemení, zvláště na hlavách a po obou stranách hřbetu bylo posázeno přaskami a puklicemi ze žlutého plechu.

Vůz druhý měl voj rozsochatou, na konci obou bidel vznášela se nad hlavou koně prostředního dřevěná obruč, na vrcholu se zvonkem a s hrstí pozdních květů polních.

Vozy byly stejné stavby. V nízkých žebřinách zasazeny košatiny, nad nimiž na obručích rozpjatá plachta zakrývala vnitřek tak úplně, že jen z předu úzkým zadrhnutým otvorem vystrčené ruce držely otěže a krátký, uzlovitý bič. Občas vykoukla tudy vousatá tvář.

Temné dunění vozů kamenitou cestou dolů z lesa dosvědčovalo, že nejedou s prázdnem. Ještě jistěji bylo souditi o tom z ozbrojeného průvodu jejich. Vystřídalť se dalekou cestou jejich několikrát. Za dobrý peníz města a hradní páni ochotně propůjčovali se tou službou.

Zbrojnoši, v jichžto ochraně vozy vjížděly do údolí Oževského, opatřeni dlouhými okovanými oštěpy, byli lidé hradního pána na Vysoké Ostravici. Ten za štědrou odměnu zaručil se za bezpečnou dopravu osob a zboží až do kláštera Oževského, jehožto převorovi poslal i list přímluvný.

Proto průvodčí vozů nad samým jezerem zahnuli cestou k východu, aby cestou lesní stihli ke klášteru dříve, než by bylo možno po břehu západním a po přívoze.

Už se šeřilo, když četná družina pocestných i s chráněnci svými byla vpuštěna na nádvoří veliké pobřežní budovy Oževské.

Přímluvný list z Vysoké Ostravice zjednal cizím hostům přijetí, poskytnutí odpočinku a pohoštění. Po některé chvíli zbrojnoši pomohli rozhrnouti předek každé plachty a vyprostiti zpod ní na každém voze utajeného člověka, jenž octnuv se po nemalém kroucení svého těla konečně na zemi, narovnával své údy.

Páter Bruno dostal od opata rozkaz, aby se postaral o umístění a opatření lidí i koní jejich . . . Objevil se na dvoře, aby vyřídil poručení.

U každého vozu už spatřil zaměstnána odpřaháním koní muže, jehožto zevnějšek ihned mu zjevil, odkud tito příchozí sem přibyli.

V letech dřívějších židé z Polska a z Ruska častěji zavítávali do Ožev; posléze přijel sem jeden krajan jejich na podzim před dvěma lety, už nemocen, poležel tu několik neděl, až umřel. Odvezli ho na židovský hřbitov do Běláku. Od té doby zastavují se tu jen židé z Německa; polští a ruští prý mají svou cestovní stanici v Běláku, kde souvěrci jejich už dovedou srozuměti se s nimi. V Oževách jest to velice nesnadno, poněvadž mluví směsí čtyr jazyků: německého, polského, ruského a židovského.

Proto páter Bruno spěšně dal k sobě zavolati frátera Urbana, o němž opat před několika dny se zmínil, že mluví polsky a snad i rusky.

Přivolaný uslyšel, že má býti tlumočníkem mezi domácím hospodářem a hostmi, právě přibylými.

Páter Bruno nejprve přál si zvěděti, kdo jsou, odkud a kam se ubírají?

Fráter počkal, až odpřáhli koně, již unaveni stáli s hlavami hluboko svislými. Pak pokynuv dvěma druhům svým, už blížícím se ze stáje, aby koně odvedli, přistoupil k muži, jenž obrácen k němu širokými zády, pevně zadrhoval předek plachty, aby nebylo možno nahlednout tudy do vnitřku vozu.

»Pan páter Bruno, domácí hospodář kláštera Oževského, táže se vás, kdo jste, odkud a kam vede vás cesta?« fráter ozval se za ním po polsku.

Černý, ošumělý kaftan, splývající po hranatém těle jako pytel až k zemi, hbitě se obrátil, a před fráterem jen na dva kroky hluboce klonil se žid. Pravice vztyčila se z roztřepeného, širokého rukávu nad hlavu a mžikem strhla s ní černou placatou čepici se širokým štítem, že obnažené lysé témě pod ní se objevilo v obrubě černých, valně prošedivělých čupřin, od nichž podle snědých tváří až na obnažený žilnatý krk se houpaly černé pejzy jako napité pijavice. Dlouhá černá brada, v níž lesklo se už mnoho bílých nitek, ve dvou vidlicovitých pramenech visela až po pás. Tiskna levou ruku na prsa, žid chraptivým hlasem zvolal:

»Jaké to štěstí! Waćpan mluví polsky!«

A potřásaje lysou hlavou k pravému rameni poklonkoval před fráterem. Pak obrátil se tváří po svých druzích, z nichž

každý posud stál u svého vozu, jakoby ho hlídal, pokřikl na ně jazykovou míchanicí svou:

»Chejme! Baruchu! Honem sem! Jasně velmožný pán mluví po polsku! Pro štěstí přijeli jsme do Ožev!«

Než oni v dlouhých a řásnatých chalátech svých k němu dostati se mohli, on schýliv se ještě hloub šeplavě oznamoval fráterovi:

»Jegomość rácí poslechnouti: já jsem Mošek z Krakova!«

Na to rozpjal obě ruce k židům, již stojícím podle něho a ukláněјícím se s obnaženými hlavami, a ohlašoval s kývnutím v pravo: »Chejm z Kyjeva!« a v levo: »Baruch z Pomořanska!«

Pak poněkud se vzpřímil, tmavošedýma očima zpod ježatého obočí, jež klenulo se přes ně, pokorně vzhledl k fráterovi a hlasem téměř prosebným pravil:

»Jegomość ráčí vidět, jsme chudí kupci, tlučeme se světem pro kousek chleba. Jedeme do Benátek pod ochranou a pomocí dobrodinců!«

Fráter stěží sestavil si tento smysl z jazykového zmatku jejich, a pokynuv jim, aby chvilku počkali, než ohlásí domácímu hospodáři, čeho od nich zvěděl, kráčel k páteru Brunovi s vyřízením. Cestou se usmíval, jakou titulaturu, vyšší a vyšší, Mošek ve své řeči mu dával.

Páter Bruno tím časem zabýval se na nádvoří pozorováním hostí, za poslední doby v Ožeвách neobvyklých. Postavy, tváře i úbory bavily ho.

Žid, s nímž fráter Urban nejprve mluvil, postavou byl z nich největší a nejhřmotnější.

Z obou druhů jeho ten, jenž pak přitočil se k němu z prava, byl těla sice stejně vysokého, ale značně štíhlejšího, hubenějšího. Zelenavý kaftan s opelichanou bobrovinou, ošitou kolem krku až po pás a kolem rukávů, jež širokými konci svými podobaly se křídlům, pohodlně byl by mohl pojmouti takové tělo ještě jedno. Malá hlava téměř zcela zmizela pod širokou obrubou vlčiny, z jejíhožto kosmatého věnce na temeni jen málo vynikal tupý jehlanec soukenného dýnka. Toliko veliký, ostře zahnutý nos naznačoval, kde třeba hledati tvář mezi černými pejzy. Dlouhá havraní brada byla na konci upletena v několik praménků.

Druh po levé straně žida, jejž fráter Urban oslovil prvního, byl mužíček zavalitý jako soudeček, brady zrzavé, s níž v jedno splývaly ještě světlejší pejzy, tenké jako tkaničky. Zpod ouzké střechy zmačkaného klobouku, jehožto původní látka a barva pro silnou vrstvu mastnoty už nebylo lze zjistiti, spadaly do čela i hluboko do týla řídké kučery záře šafránové.

Za několik minut fráter Urban odváděl nejnovější Oževské hosti do pobřežní budovy, zřízené pro cizince laiky a na pohled zámožné, že pohoštění zadarmo ani nežádají, ani nemají potřebí.

Odcházejíce za ním do druhého dvora všichni rázem stanuli v otevřených vratech a ohlédli se k svým vozům. Váhali, druh na druha patříce jako rozpačitě. Fráter pobídl je za sebou.

»Jegomość z lásky své nám dovolí,« ozval se za ním Chejm pištivým hlasem, »zatlačíme své vozy někam stranou, nejlépe tam do některé kůlny, aby tu nestály právě v cestě a nepřekážely.«

Fráter musel se optati dvakráte, co chce, poněvadž neporozuměl přimíšeným jeho slovům židovsko-německým. Pak seznav více ze starostlivých tváří jich všech, než ze spletené řeči Chejnovy, oč jim vlastně jde, upokojil je řka:

»Vozy vaše budou ihned v bezpečnosti, jako už v ní jsou vaši koníci. Nebojte se; v Oževách nic neztratí se ani z otevřeného dvora.«

A už rychleji kráčel před nimi k protějším dveřím.

Mošek cestou první za ním nemohl se zdržet, aby bázni o majetek, při níž byli postiženi, nedal jiný výklad.

»V nynějších časích, když po válkách v Němcích, v Uhrách, v Polsku i v Rusku tolik zahálčivé chasy se roztoulalo po zemích okolních, a jistě i zde nemálo jí bloudí po všech cestách, nemůžeme pro ochranu ubohých životů svých cestovati jinak leda v průvodu ozbrojenců, najatých za krvavé peníze . . . Kdybysme věděli, že zlí lidé poberou nám jen koně, vozy i se vším, co na nich máme, a nechají nás při tom na živě, jeli bysme celým světem bez ochrany.«

Fráter seznal, že tito krajané jeho v ničem se nezměnili od té doby, co odešel z vlasti. Uvedl je do bytu jejich, postaral se o hojnost pokrmův a nápoje pro ně a odešel, aby se přesvědčil, dobřeli opatřeni jsou i jejich koně. Vozy jejich sám pomáhal zatlačiti do kůlny. Byly těžké. Důkaz, že židé nedávají střežiti se ozbrojenými pacholky, jedouli s prázdnem.

Mošek, Chejm a Baruch nepodnikli výpravu svou do Benátek poprvé. V letech minulých mívali stanici svou v Běláku. Do Ožev zajeli, poněvadž hradní pán z Vysoké Ostravice sem je dal provodit, podotknuv, že zde dostanou bezpečný průvod dále na jih. Požádají nazejtří ráno opata za několik ozbrojených průvodců na stanici nejbližší.

Jako na podzim každého roku vezou do Benátek zboží velmi cenné. Mošek drahé kožiny divokých zvířat z Tater; Chejm podobné zboží, přivážené až z krajin Uralských na trh Kijevský, mimo to skvostné šperky z malachitu; Baruch umělecké výrobky nejrozmanitějšího druhu z mořské pěny a z jantaru. Pro všechny tyto věci už po léta nalézají v Benátkách hojný odbyt.

Zde pak skupují a odvážejí do Polska a do Ruska drahocenné výrobky ze skla, skvosty ze zlata, z perel, z korálů, ze sloniny, peří pštrosí, koření a podobné zboží, jež dováží se tam po velikých korábech z krajin zámořských. I nějaký soudek drahocenného, ohnivého vína z úbočí sopek jihoitalských a z ostrovů řeckých vždycky pečlivě ukryt jest v neúhledných vozech jejich.

V kožených opascích, jež měly stočeny kolem malého těla a jež i pod chalatem a kaftanem ještě opletali mnohonásobnými závitky pestrých tkanin a všelikého třepení, stajeno bylo veliké bohatství v samém zlatě.

Hojné a dobré pohostění jídlem i pitím, jakož i vědomí, že tenkráte ztráví noc ve slavném sídle panstva kněžského, spůsobilo v nich náladu neobyčejně povznešenou.

Už odpočívajíce na pohodlných lůžkách v prostorné síni, odbývali poradu, v životě jejich první toho druhu.

O čem rokovali a na čem konečně se usnesli, vyšlo na jevo z rána, když požádali frátera Urbana, jenž jim přinesl snídani, aby jim opatřil kratičké slyšení u nejmilostivějšího pana opata.

Fráter odpověděl, že přijímání pocestných samým opatem v Oževách není obvyklé; majíli ještě nějaké přání, že on je vyřídí domácímu hospodáři. Však židé nepřestali naléhati na něho prosbami.

»Jasně velmožný jistě to může udělat,« oulisně měl se k němu Mošek. »Rádi bychom Jegomości, nejmilostivějšímu pánu, osobně poděkovali za přelaskavé přijetí, jehož se nám tu dostalo...« A při tom pokynuv hlavou k stolu, kde pestrým šatem něco bylo přikryto, »chceme nejpokorněji poprositi, aby Jegomość přijal od nás nepatrný dárek.«

»Máli jasně velmožný nějaké vzkázání kamkoliv do našich zemí,« z druhé strany těsně přikročil k fráterovi zavalitý Baruch, jehožto píhovaté tváři, krátké a široké bílé obočí a řasy dodávaly ohyzdnosti jen ještě větší, »ochotně obstaráme.«

»Za rozmanitými obchody svými zvroubíme všechny kouty polské i ruské,« chlubivě připojil Chejm pištivým hlasem.

Fráter Urban, jako by byl zcela přeslechl tuto nabídku, poněkud rozechvěn otázal se Moška:

»Kdo pak u vás v Polsku jest nyní králem?«

»Ach, jasně velmožný, to jest věc smutná velmi!«

Fráter upjal na něho zpytavý pohled, čekaje dalších slov jeho.

»Ubohý lid polský teď hořce naříká,« hladě si lysinu, Mošek po krátkém mlčení odhodlal se mluvit.

»Naříká?« tázavě opakoval po něm fráter. »Lid polský že naříká? . . . A proč?«

»Proto že brzy poznal, že páni ho ošidili.«

»Poznal to?« kvapně ozval se fráter.

»Jak by nepoznal, když to bolestně cítí!« pravil Mošek.

»Ba, Mošku, máš pravdu,« přisvědčili oba druhové jeho... »Všude po krajích a dědinách slyšeti u nás jen hořekování a viděti zoufalost nad novým, ještě horším útiskem, kterým páni sevřeli lid,« pokračoval Chejm.

»S pláčem lid volá krále Boleslava zpět!« mínil Mošek.

»Nejdříve pomohl pánům vyštvati dobrého krále ze země do světa, kde zahynul; teď pláče pro něho . . .«

Z jazykové strakatiny, jížto židé vypravování své navzájem doplňovali a jížto mrštnými jazyky svými předstihovali druh druha, fráter Urban, všecek zaražen novinami, sluchem napjatým a duší horečně žíznivou, namáhavě sestavoval si tento smysl.

Chvíli váhal, máli ptáti se ještě dále. Nemohl odolati mocnému vření svého nitra. Vždyť posud se nedověděl od židů, kdo nyní králem v Polsku? A pak zbývala otázka ještě palčivější: co se děje s Věslavou? Opsati se na ni, pokládal v klášterním hábitě svém za věc nemožnou. Proto vrátil se k počáteční otázce, k níž židé, ač velice se rozhovořili, posud nebyli mu odpověděli.

»Což ubohý lid nemá ochránce a zastánce proti zpupnému a tyranskému panstvu v novém králi?« obrátil se k Moškovi.

»Nový král, jasně velmožný pane, jaký pak to král?« zvolal s úšklebkem a pohrdlivě máchnul pravicí před sebe. »Po smělém, ohnivém, rytířském a štědrém Boleslavu slaboch, bázlivec, zbabělec a zároveň lakomec Vladislav Heřman, prý jeho bratr, však jako by nebyl narodil se z tétéž matky . . .«

»Tedy Vladislav Heřman jest nástupcem Boleslavovým na trůně polském . . .« fráter Urban jako by ještě jednou chtěl uslyšeti tuto zvěst.

»Sedí na trůně,« Chejm potvrdil zprávu Moškovu, »od května roku minulého; ale,« dodal se svištivým smíchem, »nekraluje!«

»Jak to?« fráter obrátil se k němu s výrazem překvapení v tváři, v níž snažil se vší silou zachovati obraz vnitřního klidu.

»Nekraluje proto, že na místě jeho kraluje nadvorný župan Krakovský, Sieciech.«

»Jasně velmožný pane,« dotvrzoval Baruch, »ten Sieciech, učiněný dureň a galgan . . .«

»Ten Sieciech, Waćpanie,« přejal druhům svým slovo opět Mošek; »ten Sieciech — — už dávno to všechno o něm vyšlo na jevo — — ten násilník, jenž za dlouhé nepřítomnosti Boleslavovy na bojištích ruských pozdvihl špatné, hříšné oči své ke královně Věslavě, a když vznešená tato paní, krásná jako dennice a čistá jako lilie, odrazila úskoky jeho s největším opovržením, on bídák králi Boleslavovi, když po novém vítězství se vrátil domů, vsadil do srdce červa žárlivosti, jako by královna Věslava tím časem s radostí byla přijímala dvoření se jí biskupa Stanislava . . .«

»Tak to vše o biskupu Stanislavu Štěpanovském byla lež!« už nemoha potlačiti v sobě zimničné, zoufalé rozechvění, zvolal fráter.

»Mrzká, ďábelská lež!« Mošek se vší vážností ujišťoval, a oba druhové jeho přikyvovali mu nejen hlavou, ale celým tělem . . .

»Vyprosím vám slyšení u Jeho Milosti, opata kláštera Oževského!« fráter kvapně je opustil. Mělť chvíle té potřebí úplné samoty, aby se nezalknul hořem. (Dokončení.)

O umělecké výchově lidu.

Píše
Renáta Tyršová.

(Dokončení.)

Nenapadá mi arci pohlížeti na uměleckou výchovu lidu tak, jako by se mělo jednati o jakýsi systém, kterým by bylo lze lid postupně vésti k uměleckému cítění. Však bylo by přece do jisté míry lze využitkovati posavadních institucí i nových pokusů takovým spůsobem a postupem, aby výsledky snažení se nerozptylovaly, nýbrž určitým směrem se nesly.

Tane mi na mysli výrok Viollet-le-Duca: »Jest vždy chyba, když chtějíce zdokonaliti jakýkoli trvající stav počínáme tím, že dusíme jeho vrozené vlastnosti, a za tuto chybu dříve či později vždy musíme pykati.« Co víme o vlastnostech cítění našeho lidu, vyvinuvších se z duševních a povahových disposicí kmenových, vlivem okolností a důsledkem vývoje našeho veřejného a národního života, — přes kusost a nedostatečnost toho, co nám o »duši lidu« dosud je povědomo, — může nás vésti k uvažování, jak a čím lze na základní tyto vlastnosti navázati. Předpokládám, že svazky, jimiž cítění lidu souvisí s produkcí uměleckou a se schopností vnímání uměleckého, jsou tyto: Zásoba vlastních jeho naivních projevů uměleckých a potřeba okrasy, zvláštní jemu cit pro přírodu, síla pospolitých ideí nesoucích se za cílem nad všednost povýšeným a jeho silný a živý smysl pro minulost vlasti.

První souvisí úzce s utvářením zevních forem bydlení a okrasy projevů pospolitého života; cit pro přírodu jest o sobě zdrojem schopnosti vnímati dojmy krásna v krajině, co do detailu přírodního, pak zároveň oporou původní tvořivosti výzdobné; třetího z uvedených momentů dotýká se přímo tvorba malířská, sochařská i stavitelská, z něho čerpajíc svůj obsah a své podněty a jimi zas majíc možnost k srdci lidu promlouvati. Zdali a jak bychom, o tyto pásky se opírajíce, mohli navázati nové styky všeho lidu s uměním a vrátiti lid správnému uměleckému cítění, jemu druhdy instinktivně vlastnímu, o tom pokusím se nadhoditi ještě několik myšlenek.

Samostatný vkus lidu, pokud formálného výrazu se týče, projevoval a projevuje se v utváření zevní podoby obydlí, v jeho vnitřní úpravě, v rázu a okrase kroje a všeho drobného nářadí a nádobí běžné potřebě sloužícího. Podobně též ve formách zvyků a obdobných slavností ročních — všech těch výjimečných chvil a oslav v životě jednotlivce a obce se naskytujících, v jichž zevním uspořádání, rozmanité scenerii a bohatosti formové se u různých národů projevuje větší neb skromnější míra uměleckého nadání a obrazivé tvořivosti lidu. Tento tradiční smysl našeho lidu pro živé inscenování zvyků a obyčejů a pro malebné projadřování

jich symboliky není pro úvahu o uměleckém cítění lidu nijak bez významu.

Povaha našeho národního vývoje přinesla to s sebou, že první širší projevy vlasteneckého uvědomění byly provázeny slavnostmi, průvody a rozličnými okázalostmi, oživenými stejnokrojem spolků a společenstev, v nichžto vzmach vlasteneckého vědomí instinktivně si hledal průchodu. Tato snaha navazovala bezděčně i uvědoměle na tradici lidovou, a toto navazování nebylo poslední příčinou, že jsme svými slavnostními manifestacemi dodělávali se tak pozoruhodných vnitřních i zevních úspěchů. Vystřízlivění z mladého zanícení vlasteneckého přivodilo ochabnutí v těchto zevních manifestacích — každé vystřízlivění přezírá význam toho druhu lidové symboliky a obmezuje ceremonielní formy. Je však pozoruhodno a osvětluje to neprocítěné opakování cizích frásí v jistých kruzích naší intelligence vždy více bující, že právě ti, kdož nejvíce mluví o potřebě socialisace umění a o vysokém významu uměleckého cítění pro massy lidu, nepřestávají horliti proti českému »fanglíčkářství« a všem okázalostem vlasteneckých projevů, vykazujíce vlasteneckému cítění místo hluboko v srdci, tak ukryté, že by ho tam brzy nikdo ani nenalezl. Řada nejlepších z našich výtvarníků a mužů uměním se obírajících brala činný podíl na těch projevech lidové symboliky. Druhdy Hellich a Lhota, později Manes, pak Maixner, Ženíšek a jiní pro ně vymýšleli kroje o lidový kroj se opírající, arranžovali skupiny, komponovali prapory, emblémy a standarty; a to vše s dobře disciplinovanými zástupy, provázeno zpěvem a hudbou, skýtalo podívané, jež byly dle toho, aby silným dojmem působily jakožto soustředěný výraz národní myšlenky. Výchovný dojem jejich byl při tom samořejmý, a nesmí ani dnes nijak býti podceňován, neboť — (abych se vyjádřila slovy anglického umělce) — pořád ještě — snad na štěstí — jest mnoho lidí, kteří vnímají idey snáze očima než kterýmkoli jiným smyslem.

Tyto naše slavnostní manifestace, šťastně se přimykající a s prospěchem těžící ze zásobnice fantasií lidovou vytvořené i ze záliby v něm latentní, jsou vděčným důkazem, jak lze na základě staré lidové tradice udobiti projevy uměleckého charakteru, schopné, aby na mysl a cit lidu silnými dojmy působily. Kdy by s použitím tolika činitelů se již bylo pracovalo i v jiném směru, mohli jsme býti se svérázným udobením zevních stránek českého života dále.

Tak zvané umění v domácnosti, o němž — nejvíce z cizích impulsů — i u nás dosti se mluví, není neb aspoň nemělo by býti než charakteristickou údobou domácnosti, zevními formami vyjadřujíc ideální i každodenní potřeby těch, kdož domácnost tvoří. Nemajíli ti žitelé potřeb rázovitého spůsobu, nemajíli neb nemohouli míti vůbec potřeb nad každodenní trud povýšených, každá celková umělecká úprava obydlí byla by lží nebo planou parádou. Lží tím patrnější, když přepychová úprava bytu zámožné buržoasie se daremnými, levnými surrogáty napodobuje

v obydlí pracujících tříd, — odstrašujícím příkladem takové falešné socialistické esthetiky byl dělnický domek na loňské dělnické výstavě v Praze. Jak se věci na ten čas mají, jsou čistota, pořádek, dostatečná prostornost nejdůležitějšími podmínkami pro byt dělnické rodiny a mají i svůj esthetický moment v sobě; dokud dělníkova žena jest nucena za výdělkem tráviti den mimo domov, je každé mluvení o potřebě uměleckého rázu úpravy obydlí jeho prázdnou frásí.

Umělecká reforma domu rolnického a bytu středních vrstev maloměstských by na ten čas byla pro nás problémem vděčnějším a ku provedení snadnějším. Zde by přilnutí k národní tradici znamenalo nejbezpečnější záruku úspěchu, neboť přes pokrok v hospodářském počínání a vzdělání rolníkově, přes širší jeho účast v životě veřejném se život jeho u domácího krbu neliší tou měrou od rodinného života dědů, aby to, co by v zařízení jeho obydlí připomínalo starou rázovitou kulturu selskou, bylo anachronismem.

Vzorem pro vesnického zednického mistra bývá dnes namnoze nejbližší staniční budova a domky hlídačů železničních. A ty jsou u nás v Čechách ponejvíce odstrašujícím svědectvím o kvalitách c. k. cislajtánské esthetiky. V centrálních kancelářích Vídeňských a snad také Pražských dělají se pro ně uniformní modely a od Domažlic až na českomoravskou vysočinu, od Roudnice až do Budějovic jsou to stejné zděné škatule, bez ohledu na ráz krajiny, povahu v ní běžného materiálu a charakter spůsobu místního kdysi stavení. Vliv těchto erárních výrobků zednických může každý, koho věc zajímá, vždy široce po okolí stopovati. Pro organisace zajímající se u nás o povznesení umělecké úrovně byl by to vděčný úkol podati venkovu typy novodobého statku selského, které by, přiléhajíce k staré místní tradici, odpovídaly moderním potřebám. Akcentujíce v celkovém rozvržení i v detailu stav budovatele, již tím by měly do sebe element uměleckého účinku, a stavovskému uvědomění novodobého českého sedláka by lépe a charakterističtěji odpovídalo obydlí solidně a otevřeně hlásající selský ráz, než malicherné pachtění po plané modě měšťácké, veskrze cizotou prosáklé.

Pro umělečtější úpravu domácnosti našeho venkovského občana lze nalezti hojnost zdravých impulsů v nepřebrané zásobnici tvarův a ornamentiky, nářadí, nádobí a výšivek, které náš lid z vlastního formalného citu vytvořil v dobách, když svérázná kultura selská byla ještě tak silná a svěží, že i cizí a městské vzory si znamenitě assimilovati a přizpůsobiti dovedla. Tyto památky samostatné tvořivosti našeho lidu vesnického souvisí tak těsně s potřebami bydlení vesnického člověka, odpovídají spůsobem výroby, materiálem, praktickou a levnou výzdobou, tvarem, bytelností tak dobře poměrům a je v nich při tom skrovnými prostředky tak jednotně ladný dojem dosažen, že by všude jinde, kde neplatí cizí moda více než svědectví samorostlého nadání národního, dávno se byly staly podkladem nové tvorby v míře

mnohem všeobecnější, než tomu je dosud u nás. Kdy bychom dovedli našemu vesnickému lidu do pravdy vštípit vědomí, že památky staré selské vnitřní úpravy obydlí jsou vkusné, a vrátiti tak vesnici řemeslné umění z české vesnice vzešlé, vykonaly bychom zdárný kus základního programu umělecké výchovy.

Heslo umělecké výchovy, též pokud k úpravě obydlí širších vrstev přihlížeti chce, mělo by se především obraceti k ženské polovině národa. Však nesměla by se výchova tato nésti za jakýmisi esthetickými extasemi a mlhovitým horováním, ale za praktickým vedením, které by šlo ruku v ruce s vlastní činností okrasnou. Jedno arciť je nezbytným předpokladem každého podstatnějšího uplatnění činnosti ženy v uměleckém udobení domácnosti, aby ke krbu domácímu s láskou lnula a při něm nejvlastnější obor své působnosti spatřovala. I ta, kterou poměry nutí mimo dům jíti za chlebem, by ovšem nesměla býti tím bezdomkem, kterého by z ní rády udělaly všeliké kluby a organisace. Pravila jsem, že umělecká úprava domácnosti by byla planou parádou, ba lží, kdy by nebyla výrazem jakési esthetické potřeby — třeba zcela primitivní a neuvědomělé — těch, kteří ji obývají. Za doby nezmatené, svérázné lidové kultury dovedly naše vesničanky — a dovedou místy až dosud — svoji bytost v okrase domova uplatniti. Žena, která byla proniknuta poesií domova a kterou city rodinné sounáležitosti celým životem provázely, dovedla vlastní tvořivostí a prací svých rukou těm svým tanutím dáti výraz. Nalezla svým naivním pudem uměleckým také způsob provoditi okrasou významné akty života a v symbolice jejich nalézala motivy pro tuto svoji naivní činnost výtvarnou. Sesuchoparněním života našeho lidu oprchala tato poesie názoru životního, svěží obrazností druhdy spontánně v umělecké formy oděná, a nyní hledáme si pro ni umělé náhrady.

Jakkoli střízlivě pohlížím na heslo o potřebě ušlechtění zevních forem obydlí širších vrstev lidových, soudím, že by se provedení přiblížiti mohlo, kdy bychom se o navázání nitek staré tradice ve smyslu výše uvedeném pokusili. Souvisí arci těsně s povahou samého života těch, kdož domácnost tvoří — bez lásky k domácnosti, při uvolněných svazcích rodinu k sobě pojících není poesie domova a není také proto přirozeného podkladu k jeho okrase.

Podmínky k výsledku jsou více na snadě na venkově — kde poměry jsou méně složité a kde krb domácí pro valnou většinu lidu na vlastní půdě stojí, — než ve velkých městech, s jejich činžovními kasárnami, v nichž pro široké vrstvy lidové jsou byty jako holubníky, z kterých co den ráno vylétají a teprva s večerem se vracejí z úmorné sháňky po vezdejším chlebě. Pro tyto široké vrstvy velkoměstské jenom veřejné umění může býti prostředkem esthetické výchovy a umění hlavně jen zdrojem požitku svátečního. —

Lidu venkovskému jest v přírodě denně otevřen živý pramen krásna, který člověk městský rovněž jenom v chvílích svátečních

vnímati může. Poměr českého vesnického člověka ku přírodě se také podstatně liší od spůsobu, kterým městský intelligent na ni pohlíží, a bylo by bláhovo, kdy by mu tento své nazírání vnukati chtěl. Výborně líčí Hálek ve svém Cestopise na Oupor takovou neshodu mezi úmysly, které básníka a turistu vedly do toho poetického koutku v střízlivé krajině Mělnické, při stoku Vltavy a Labe a mezi stanoviskem těch, kteří tu jsou doma a na otázku »kde jsou nejhezčí místa,« tvrdí, že tu »nejhezčí místa žádná nejsou,« a jak tvrdošijně je poklasný zrazuje od cesty k dubům, protože jsou na stojato a »na stojato se neprodávají,« nechápaje, že by se někdo mohl při skupině starých stromův o něco jiného zajímati než o jich koupi. Venkovský lid nezná extatických vzrušení z tak zvaných krás přírodních, avšak mýlil by se, kdo by soudil, že jej v přírodě jen proza užitkového stanoviska ovládá. Smysl pro charakter přírodního obrazu a bystrost pozorovací mu již sám každodenní styk s přírodou vštěpuje, ale dívá se na něj vlastníma očima. Prvky barevného a lineárního krásna v přírodě mají na jeho vkus vliv bezděky ušlechťující a svým zvláštním rázem vtiskují také ráz jeho nazírání. Vnímá dojem přírodních obrazů neuvědoměle a nenapadá mu vyhledávati krásu ve zvláštních partiích, vážiti cestu k shlednutí nějakého v cestovních průvodcích zvláště vyznačeného místa. Nemá pro tak zvané malebné partie ani svého výrazu, označuje je v některých krajinách jako »takovou romantiku,« s kterýmžto slovem, od turistů pochyceným, často spojuje dobromyslný úsměšek. O tom, jak umí či uměl vyciťovati náladu krajiny, poučuje nás lidová píseň. V poměru vesnického člověka ku přírodě jest kus neuvědomělé lásky, jest to příchylnost k něčemu sourodému, známému; jako na známé milé tváři umí čísti v krajině rozmanitý výraz náladový, jejž doby dne a roku, svit slunce, temno mraků na ní vyluzují. Však je více lyrické neurčitosti tanutí, s vlastními disposicemi citovými splývajícího, v jeho pojímání nálad krajinových než výtvarných dojmů. Krajina malířem interpretovaná bude na něj vždy slabší dojem činiti než sama skutečnost; ježto ve fikce malířského podání a v soustřeďování jemu nezvyklé nesnadno se vpravuje, bude mu scházeti hyb a život a dojem široké prostory; proto krajinomalba není umění, jež by v lidových vrstvách živější zálibu vzbuzovalo, a výlučně malířský impressionism nejmodernější krajinomalby už se dokonce nemůže nadíti porozumění širokých kruhů.

Živý je smysl venkovanův pro detail v přírodě. Krásný strom, pěkný květ, čistý pramen, růžové obláčky na jasné obloze se mu líbí, svým zdravým a bystrým zrakem také vidí všude mnoho detailu. Z našich starších krajinářů mohl by se drobnomistr Havránek považovati za věrného vystihovatele toho, co venkovan v přírodě postřehuje, z mladších přiblížil se snad nejvíce Slabý charakteristické zálibě českého venkovana v prostém obrázku přírody.

Ríše rostlinná byla pro náš lid, dokud samorostle tvořil, vždy nejmilejší zásobnicí motivů ornamentálných. Karafiáty a tulipánky,

zvonky, růže, měsíčky, rozmarinu, jablíčka, makovičky a hrozníčky maloval na talíře i truhly, na obrovnávky chalup i na obruby modlitbiček, rýsoval je na kraslice, vyšíval je na součásti oděvu. Je to ponejvíce jedna a táž květena, v podstatě ta, s kterou se setkáváme na vesnických zahrádkách a o které si hoši a děvčata zpívali v písničkách.

Tyto motivy květův a ovoce, jež jsou lidu na snadě a jimž také snad někdy podkládával význam zpola symbolický, stylisoval se zřetelem k materiálu a provedení svým rázovitým spůsobem, který se v podrobnostech od kraje ke kraji liší, ale všude týž cit pro fysiognomii květu a plodu prozrazuje. Ať vykládáním ve dřevě, ať malováním, ať vyšíváním stylisované podoby určitého motivu k okrase užívá, vždy je to celá korunka, celé poupě, list ze stonku rostoucí; život přírody, naivní láska k dílu přírody zírá z jeho práce, na rozdíl od chladné, vyreflektované analysy, onoho škaredého rozparování květů, rozškubávání a rozpínání, z něhož secessní ornamentika nové motivy čerpá, jež jako anatomický praeparát vypadají a někdy zrovna vivisekci připomínají. Je s hříchem do našich obecných, měšťanských, pokračovacích škol a jimi do lidu zaváděti — pod záminkou ornamentu »o přírodu se opírajícího« — tento internacionální suchopar, z jehož každé linie a plochy čiší násilná reflexe, na místo příkladů naivní, svěží stylisace rostlinných motivů rozličným technikám přirozeně se přimykající, jak vyšla ze samorostlého cítění našeho lidu s touže přírodou, která nyní jako před několika desítiletími stejně týž lid obklopuje a stejně mu je známá a milá.

Krasocit lidu — jakož i dítěte, — smysl pro harmonii linie, ladnost barvy, ryzost formy se na detailu přírodním tříbí co do svých elementárních složek, ale souvisí též úzce s typickou tvářností kmenovou. Hezké, zdravé plémě má jemnější krasocit než drsné neb degenerované. Ostatně ideál krásné tváře a postavy — právě jako záliba v typu krajiny — se od sebe liší dle kvalit toho, co který lid nejvíce kolem sebe spatřuje. Úzkoramenné, plochoprsé postavy s vyboulenými čely a širokými čelistmi, které Cranach v podobě světic i gracií zvěčnil, byly by se zdály prototypy škaredosti v Římě nebo ve Florencii; útloboké osmahlé Florenťanky, které byly ideálem Botticellů a Masacciů, byly by se krajanům Rubensovým právě tak málo líbily jako Toskáncům masité, těžké krásky brabantské. Naivnímu krasocitu lidu bude vždy i v obraze a soše bližším ztělesnění krásy vlastnímu typu kmenovému odpovídající. Svůj ideál krásy jinošské a dívčí (pro lid jen první mládí je hezké a potřebuje krásy dbáti) složil náš lid v národních písních. Umělci, kteří své umění založili na studiu lidu a nikoli na reprodukci nahodilého modelu, vystihli tento typ krásy československého kmene. Lid dovede bezděky vycítiti tuto vnitřní příbuznost mezi svým vlastním krasocitem a zjevem od umělce zobrazeným, a proto mu vždy bližší budou postavy Manesovy a těch, kteří šli a jdou v jeho stopách, než chudokrevné

mátohy, jimž — po cizím příkladu — byly modelem degenerované zjevy velkoměstské spodiny.

Široké vrstvy našeho lidu žily příliš dlouho beze všeho užšího styku s uměním malířským a sochařským, aby si ze sebe byly mohly vytvořiti svou osobitou zálibu v něm. Od doby, kdy poslední literácký sbor svůj poslední kancionál objednal, šlo t. zv. velké umění u nás svou cestou, žilo svůj život bez spojení s širokými vrstvami, a vzájemně se sobě odcizily. Teprv když s naším národním obrozením umění se počalo vymaňovati z cizích služeb, rozpomnělo se na své svazky s tužbami národa a s jeho bytostí. To, čím naše malířství a sochařství se obrodilo, zpola instinktivně, zpola uvědoměle navazujíc na život a duši národa, je podnes schopno státi se pojítkem mezi lidem a uměleckou produkcí: líčení české minulosti, zobrazování života lidu, pokud si zachoval svéráznost zevního zjevu a tlumočení našich pospolitých národních tužeb. Dovedemeli lidu učiniti přístupným, co z umění domácího tímto duchem jest proniknuto — ať ve formě umění veřejného, ať výstavami, ať v reprodukcích mezi něj přiměřeným spůsobem rozšířených, — můžeme vzbuditi jeho zálibu v umění a jeho soucítění s dílem uměleckým postaviti na hlubší základ.

Ne pouze látkový interes, dnes tak perhorreskovaný, jest pojítkem, které mám na mysli, ale duch, jímž dílo umělecké je proniknuto, výraz a odlesk duše umělcovy z něho mluvící, z něhož prostý člověk vyrozumí, zdali s ním je za jedno v tom, co on v sobě cítí nad všednost povýšeného.

Nemělo by se pouštěti se zřetele, že prostý člověk ve svátečních chvílích, kterými mu jsou četba a příležitost uměleckého požitku, bezděky rád se vymyká ze všednosti každodenního života. Naturalistické líčení z jeho vlastní sféry, ať slovem či obrazem, ho nepoutá — řekne vám, že má těch trampot přes týden tak dost, — leda že kruhy dělnické nějakým tím tendenčním líčením bídy proletářovy a ničemnosti otrokáře kapitálu se dají uchvátiti, ale právě zas jen proto, že líčení je tendenční a slouží tedy zase určité myšlence. Lid snese i notnou dávku romantiky — ještě z doby pohádek v něm vězí záliba v tom, co jest neobyčejné a rozněcuje fantasii. Libuje si ve scénách dramaticky vzrušených, v širokých gestech nepoutané vášně, chce míti děj a život, ne subtilní analysy a neurčité vidiny. Umění, které mu to nebo něco z toho podá, upoutá jej, nejen věcným interesem, ale tou sympatií vnitřní, tou odezvou v duši, které jest třeba máli dílo umělecké míti účinek. A jen o ten se může jednati při obecenstvu, jež jemného ocenění kvalit malířské neb sochařské práce přirozenou měrou není schopno, u něhož se při vnímání dojmu uměleckého díla bude vždy jednati o výsledek a ne o detailní rozbor. Věřím, co praví subtilný malíř anglický Reynolds, »že potěšení, které vychází z požitku pochopení všech krás uměleckého díla, záleží v poznatcích a schopnostech esthetických, kterých nelze bez dlouhých studií a značné sumy práce dosáhnouti.«

Jsou příležitosti, při kterých i širší kruhy lze zaujmouti pro otázky odborného ocenění práce umělcovy, a příležitosti ty mohou pak i v tomto užším smyslu míti výchovný vliv na esthetické cítění lidu. Na příklad příležitosti soutěží na veřejné pomníky a podobné úkoly. Zejmena v městech venkovských, kde podobná místní záležitost všechny trochu čilejší obyvatele zajímá, sleduje se i s interesem, jak rozličně týž úkol od rozličných umělců jest řešen, a bezděky chápe se zápas umělcův se způsobem vyjádření myšlenky a s podmínkami monumentálního účinku. K takovým příležitostem by se vždy měla pozornost nejširších vrstev všestranně obraceti, zejmena když se jedná o úkol populární, lidu sympatický.

Umělecké výstavy všeobecné se svojí míchaninou obrazů různých směrů, s výtvory vycházejícími namnoze z ovzduší našemu lidu docela cizího a nesrozumitelného, nejsou dobrým prostředkem k umělecké výchově lidu. Lid nestráví tolikeré různorodé dojmy, a z nestrávených dojmů nemůže jeho umělecké cítění čerpati posily. Kdo by do pravdy lid výstavami umělecky vzdělávati chtěl, měl by mu pořádati výstavy zvláštní, s určitým programem, obsahující především starší produkci, třeba i v reprodukcích, tvořící jednotný celek, ne náhodně sebraný z toho, co ochota, dobrá vůle nebo jiné náhody a ohledy přivodí. Kdy by takové výstavy poskytovaly návštěvníkům příležitost také nahlédnouti v postup práce umělcovy, názorně mu okázaly, jak obraz a socha vzniká, pomocí vyložených studií, náčrtků, skizz mu pověděly o předběžných přípravách hotového výtvoru, byl by to též prostředek, aby se u prostého člověka probouzela schopnost chápati umělecké dílo.

Nechtějme našemu lidu najednou otvírati pohled do celé říše umění, a lidi, kdož dosud neměli takřka příležitost procítiti nejelementárnější pojmy o účincích díla uměleckého, nechtějme vychovávati uměním, které je výsledkem plného vyžití nejrůznějších směrů a výslednicí nejraffinovanější kultury světové metropole. Lidi, kterých jsme dříve nepovzbudili ku poznání umění vyrostlého na půdě domácí, vodíme na př. na výstavy Rodina a francouzských neoimpressionistů, což má asi takový účinek, jako bychom hladovému předkládali ústřice, o nichž ani neví, jak by je jedl.

Bez náležité organisace pokusy o tak zvanou uměleckou výchovu lidu neponesou žádoucího ovoce. Pod záminkou, že nesmíme kolem našeho duševního snažení stavěti čínskou zeď, bude lid zaplavován všelikými odvary cizoty a odpadky mod, které ve velkých střediskách světových v odbyté saisoně byly odloženy; a resultáty budou nanejvýš podobny výsledkům těch všelikých lidových kursů a přednášek, na nichž se lid dovídá všeho trošky, ale nejméně toho, co jest mu nejbližšího a co by ku prohloubení jeho národního vědomí posloužilo. Obava před jednostranností právě při věci umění jest nejméně na místě. Každé svěží a živé

umění bylo vždy jednostranné, kdy by nebylo, nemělo by určitého charakteru a jednoty. Kde byl kontakt mezi lidem a uměním, záliba lidu vždy se nesla určitě jen za tím uměním, které jej obklopovalo a jeho povaze odpovídalo. Cizí mody a cizí kulty zaváděli vždy jen ti, kdož náleželi k vrchním desíti tisícům. Chcemeli, aby lid měl zálibu v umění, bylo by chyba, vésti jej k nějaké universálnosti, která předpokládá hluboké vzdělání odborné a široký rozhled po historii umění. To, co lidovou duši má pohnouti, musí míti určitou barvu a musí to míti s bytostí lidu kořeny v půdě společné a z téže půdy čerpati sílicí a obrozující mízu.

Také vzhledem k mládeži to platí. Bylo by na neodčinitelnou škodu našeho lidového cítění uměleckého, kdy by už i obecnými školami se měla zanášeti do nejširších vrstev lidu nějaká z Vídně dekretovaná internacionální rakouská výchova umělecká, s německými obrazy, secessní ornamentikou a bezbarvým esthetisováním, která by utlumila a ubila poslední zbytky svérázného formového cítění v našem lidu.

V naší době snadných styků mezi intelligencí celého světa ve všech oborech uměleckého tvoření bude všude dost těch, jichž národní individuálnost není dost silna, aby svodům cizích impressí odolala. Toto internacionálně zpovšechněné umění nalezneme u nás i jinde. Bylo by bláhovo domýšleti se, že náš malý a úzký svět český lze ubrániti proti tomuto znivellisovanému a nivellisujícímu umění, které nalezne také vždy dost ohlasu, sympatií a porozumění v kruzích, jež pozbyly svého národního cítění — což nijak nesouvisí s politickým uvědoměním a vlastenectvím, — a ve svém abstraktně esthetickém labužnictví jsou mezinárodní. Nemůže každá tvorba poskytovati žírného zrna, jež by sytilo mohutné vrstvy lidové. Těch vyvolených umělců, kteří ve své individualitě dovedli — jako v ohnisku paprsky sluneční — soustředití, co jest nejlepšího v bytosti národa, minulé i přítomné, a z tohoto ohniska dovedli silou svého nadání rozlévati teplo po srdcích lidu, takových je všude po skrovnu.

Poskytněme lidu příležitost, aby mohl poznati v tomto umění sebe a svou duši, okažme mu, co z jeho krve, z jeho nejvlastnější duševní dílny do něho přešlo, naučme jej chápati, že jeho podstatou, částečně i jeho vlastní naivní tvorbou se obrodilo české výtvarné umění, spolu s literaturou i hudbou českou. V této kontinuitě tradice národní, kterou navázali první velicí křisitelé uměleckého ducha českého, zdá se mi ležeti odpověď na otázku, kterou jsem nadhodila na začátku této své úvahy, — lidu lze vrátiti umění, ale jen to, které z něho vyšedši jest vykrystalisovaným, tvůrčí individualitou prošlým výrazem jeho bytosti.

Dr. Pavel Durdík.

Z řady českého spisovatelstva ustoupil samostatný, svérázný zjev. Pilný pracovník, horlivý myslitel, bojovník útočný, a muž, který názory a přesvědčení své hájil a udával důrazně, ať to koho těšilo čili nic.

Pavel Durdík narodil se dne 23. května 1843 v Hořicích. Otec Alois byl kloboučníkem, matka, rodem Seilerova, byla dcera dosti zámožného továrního rytce (gravéra) v Praze. Z manželství toho pošlo deset synův a pět dcer a vynikli z nich známý universitní profesor a filosof náš dr. Josef Durdík, loni zemřelý, překladatel ruských poetických prací Alois Durdík a překladatel klassických děl i pedagog dr. Petr Durdík, kterému děkuji za to, že mi poskytl biografických dat k tomuto článku.

Roku 1845 přestěhoval se otec Durdík do Hradce Králové, kde Pavel Durdík chodil do školy a vystudoval gymnasium v letech 1853—61.

Po té studoval v Praze medicinu, požívaje Bartoškova stipendia městské rady Kralohradecké (300 zl. ročně). Na doktora lékařství povýšen byl r. 1867, poslouchal pak po nějaký čas přednášky o homeopatii v Lipsku, načež se roku 1868 odebral na Rus a přijal úřad tělesného lékaře knížete Repnina v Jagotíně u Kyjeva. Protože však rakouský diplom doktorský v Rusku platnosti nemá, podrobil se v Moskvě novým přísným zkouškám z lékařství a přijal místo ředitele nemocnice na statcích hraběte Orlova Davidova v Serpuchově u Moskvy.

Pobyv na Rusi deset let vrátil se roku 1877 do Čech, ale za nedlouho přijal úřad vojenského lékaře v holandské Indii a provodil válečnou výpravu, kterou podnikli Holanďané v severní Sumatře proti říši Atčinské.

Dvě léta působil při vojenské posádce na ostrově Niasu.

Podnebí jest tam Evropanům nebezpečno, a také Durdík postižen tropickou zimnicí, která jej přivedla na pokraj hrobu. Několikaměsíčním pobytem ve Fort-de-Kocku v horách, kde jest velmi mírné a zdravé povětří, sice unikl smrti, ale zbyla mu od té doby slabost srdce.

V holandských službách strávil něco přes pět let, a obdržev odbytné (12.000 k.) a uhospodařiv si také lékařskou praxí něco peněz, vrátil se do Prahy a žil jako soukromník, spisuje své zkušenosti z Ruska i ze Sumatry a překládaje z ruštiny.

Rozsáhlou ethnografickou svoji sbírku z ostrova Niasu věnoval Náprstkovu průmyslovému museu, i napsal k ní výklady do Světozora r. 1886 (»Bájesloví a obřadnictví u Niasovcův«) a do Lumíra r. 1884 (»O domácím životě Niasovcův«).

Roku 1882 napsal do batavské Geneesk. Tijdschrift pojednání »Genees-en verloskunde bij de Niassers.«

Studie a články o tropech shrnul pak do souborných knih »Pět let na Sumatře« a »Láska v tropech.«

Mimo to uveřejnil mnoho statí o pobytu svém na Rusi, o ruské literatuře, o svých zkušenostech v tropech a o své cestě do Španěl.

I jako překladatel vynikl. Z Turgeněva přeložil Šlechtické hnízdo, Rudina a Zápisky nihilistovy, z Tolstého Smrt Ivana Iljiče, z Gogola Hráče kromě menších novel rozličných spisovatelův, které otištěny hlavně ve Květech.

Jeho překlady Palmova dramatu Náš přítel Někljužev a Spažinského Paní majorky byly provozovány na Národním divadle.

* * *

První literární prací, s kterou Durdík vystoupil, byl článek »Slavjanofilská strana na Rusi,« otištěný v 2. čísle Osvěty roku 1873. Tehdy dlel na Rusi už pátý rok, a pozoruje pilně poměry a studuje literaturu shledával, že skutečný stav Ruska a otázky slavjanofilské valně se liší od spůsobu, jakým se na obé nazíralo tou dobou u nás. Nebylo to dlouho po známé pouti Moskevské, která oslnila české účastníky velkolepostí uvítání i významem vítajících kruhů, a mnozí potom přijímali názory strany slavjanofilské šmahem, neuvažujíce o jejich výlučnosti a často i upřílišené jednostrannosti.

Durdík postavil se proti těmto náhledům podrobnou a bedlivě doloženou studií, jejížto obsah nejlépe vyznačen heslem, voleným z Kollára: »Řeknešli Slovan, ať se ti ozve člověk.« Porovnávaje význam slova Slavjanofil u nás a na Rusi, vykládá, jak různě se pojímá název ten, který u nás znamenal přítele Slovanů vůbec a na Rusi hlasatele poruštění ostatních Slovanů, na které se mají připraviti přijetím pravoslaví a cyrilice, zmiňuje se o působení i nedostatcích hlavních dvou ústředí slavjanofilských, Moskevského a Petrohradského slovanského dobročinného spolku, a rozvádí podrobněji theorie slavjanofilské, jež Evropu dělí v tábor latinsko-germánský a řecko-slovanský, i názor Slavjanofilů na katolicismus. Potírá pak na základě dějinných zkušeností některé these vyznání slavjanofilského a celý směr článku zahrocuje proti ruskému či lépe řečeno rusko-slavjanofilskému nazírání na slovanskou vzájemnost.

Článek — kterým se zabývám šíře proto, že jest první literární prací Durdíkovou — jest útočný a místy snad i přestřeluje, ale právě tím charakterisuje svého autora, který v tomto směru zůstal vždy stejný.

Druhé pojednání, kterým se autor z Ruska ozval, byla obsažná studie »Německé osady na Rusi« v říjnovém sešitu Osvěty roku 1874. Práci tu, jakož i další zprávu z Ruska, o které se níže zmíním, podepsal spisovatel pseudonymem A. F. Balan, a to, jak soudím z obsahu článku, hlavně z ohledu na dočasné své bydliště, na Rus, které často málo lichotí, tepaje některé části obecného zařízení i jednotlivé osoby dosti ostře; kdy by je byl podepsal pravým jmenem, byl by si nepochybně způsobil neli stíhání, aspoň mrzutosti.

Zajímavo jest také, že ve článku o německých osadách Durdík už cituje španělské banditské zvolání v originále; z toho patrno, že už tenkrát aspoň namátkou se zabýval zemí, k níž hlavně v posledních svých pracích neobyčejně lnul.

V srpnu roku 1875 byl v Osvětě otištěn článek A. F. Balana: »Ruský umělec Blažej Vereščagin.« To bylo v době před studiemi a obrazy Vereščaginovými z války ruskoturecké, které získaly umělci světového jmena; stať se obírá hlavně výsledky výstavy obrazů Vereščaginových, pořádané roku 1873 v Křišťálovém paláci v Londýně. Byl to první článek u nás, kterým oceněn význam velikého malíře bitev a odpůrce války, a prorokuje se v něm Vereščaginovi slavná budoucnost, která dnes už ovšem dávno stala se přítomností.

Přijetím služeb v holandské Indii nastala nová fáse v životě Durdíkově. Octl se ve světě zcela novém, naprosto cizím. Styk s tropickou přírodou a s lidem, který vystoupil sotva na první stupně kultury, působily na hloubavého ducha jeho velmi silně. Jal se studovati povahu a ráz kraje i lidu a ukládal zkušenosti své do studií, roztroušených po časopisech našich i holandských; později shrnul je do několika knih, svrchu již uvedených.

Tenkrát počala u něho jeviti se snaha, která mu získala nejednoho přítele, ale mnohem více odpůrcův a odsuzovatelů: snaha, porovnávati poměry dálných krajů s poměry českými a nalézati — často závěrkem dosti násilným — že určité stránky našeho života jsou nepěknější, než poměry v cizině, i třeba v cizině divošské, nekulturní. Hlavně našim ženám se dostávalo ostrých, bolestných a často nezasloužených šlehů, když Durdík začal život Malajek, Bataček, Javanek, Niasanek, později pak Andaluzanek a jiných Španělek porovnávati se životem našich žen. Ve snaze postaviti přeraffinovanému spůsobu života našeho a názorům našim stůj co stůj vzor, zabíhal časem příliš daleko, zaměšuje nejednou patriarchální prostotu mravů s životem nekulturním, skorem jen zvířeckým, a vynášeje někdy i zřetelné chyby nad neškodné či bezvýznamné zvyky naše. Jinak ovšem líčení jeho v pracích, jednajících o pobytu jeho v tropech, jest malebné, výstižné a plastické; zřejmo, že vše, co tam Durdík viděl, také zažil a promyslil. Při tom přistupovaly ke značné vloze spisovatelské i vědomosti jeho jako lékaře: mohl na základě poznatků vědeckých objasniti a vyložiti mnohý úkaz, který by pouhého literáta překvapil.

Učinil nám takto přístupným fysický a z části i duševní svět dálných tropů a vylíčil nám jejich přírodu i jejich život stejně, jako nám podal studiemi a překlady svými nejeden obraz z literatury ruské. Překlady jeho dokazují, že znal řeč do podrobna, o plynnosti jejich svědčí, že se jeho překlady ruských dramat provozovaly na Národním divadle.

Durdíkovy práce původní jsou učiněnou mosaikou. Všudy patrno, jak přemítal, odůvodňuje závěrky své citáty ze světových literatur, a jak prokládal tkanivo práce své poetickými i filosofi-

ckými perličkami myšlenek velikých spisovatelů. Sám byl obratným stylistou, dovedl upoutati, poučiti a pobaviti; v útočení na neoblíbené společenské zjevy a instituce byl velice břitký. Z jeho prací bylo by lze sestaviti celou anthologii prudkých nájezdů na pověry, prázdnou raffinovanost, sentimentální a romantické představy některých našich vrstev; ale také hodnou snůšku výroků, kterými břitký jeho lékařský nůž v domněnce, že zajíždí do masa zkaženého a řezem svým je vyléčí, v pravdě zajel do živého sice, ale také do zdravého, a raníval zbytečně, bez příčiny. Za to jest ovšem v Durdíkových článcích o tropech plno zajímavých zpráv o zvycích, náboženství, povaze, písních, pověrách a celém životě těch divochův a polodivochův, a do toho přimíseno hojně vzpomínek na Rus i na domov.

Byloť s Durdíkovou povahou, že život a okolí, v kterém se právě nalézal, nedocházely jeho obliby. Oko jeho bylo jako čočkou dalekohledu: rozpoznával z blízka jenom vady a chyby, a teprve když odešel daleko, hodně daleko od pozorované země, počínala se mu jeviti příjemnější. Dokud byl v Rusku, často pro stránky temné, pokárání hodné zapomínal na stránky jasné a chvalitebné. Na Sumatře vzpomínal s láskou a zálibou na Rus, u nás vzpomínal stejně zase na Sumatru, a vzdálené Španělsko stalo se mu na konec vysněnou zemí bájí, jakýmsi pozemským rájem.

Roku 1894 totiž Durdík — který, jak z jeho spisů po tu dobu patrno, zalétal k romantické té zemi svojí skepticky pozorovatelskou myslí — podnikl nedlouhou, tuším, že šestinedělní cestu do Španěl, a výsledkem cesty té byly rozsáhlé studie jeho o Španělsku.

Souborně vyšly: »Zápasy s býky, dojmy a obrazy ze Španělska.«

Podíval se bedlivě na zápasy, prostudoval rozsáhlou literaturu o nich a napsal knihu, plnou horlivého hájení tohoto krvavého španělského obyčeje a plnou vzpomínek historických i odboček do Ruska, do tropů a do celého světa. Je to jediná veliká causerie, vyčerpávající théma vytčené názvem a promísená zmínkami o všem všudy na světě.

Mimo to uveřejnil Durdík za posledních let svého života řadu studií o Španělsku, z nichž hlavně článek »Pelar la pava«, uveřejněný v Národních Listech a líčící andaluzské milování, svou exotičností vzbudil velkou pozornost a utkvěl i v paměti širšího obecenstva, kterému obyčejně novinové, sebe zdařilejší články rychle z paměti vyprchávají.

Skoro ve všech studiích o Španělsku zabývá se Durdík ženou — proto jej také jeden z jeho nekrologů nazval feministou — a to ženou španělskou i ženou naší. Zabíral se stále zaníceněji ve své théma a spatřoval stále větší vděky a přednosti v zemi cizí, k zářícím démantům, do jakých vybrušoval představy žen španělských, klada obrazy z domova, k vůli kontrastu hodně přičerněné.

Ovšem nebyly to vědecké studie, ač je mnozí z našeho obecenstva najisto proti intencím samého spisovatele za vědecké studie považovali, byly to pouhé zajímavé, dílem na základě vlastních vzpomínek, dílem na základě pilného sbírání materiálu po knihách, stejnou látkou se zabývajících, zřízené kaleidoskopické obrazy. Dedukce, které v pracích těch Durdík činil, byly ovšem čistě individuelní, a proto nejednomu, kdo pilně čítal Durdíkovy španělské popisy a pamatoval si význačnější místa, se přihodilo, že přijda do Španěl, často marně hledal dojmy a zjevy, kterými Durdíkovy práce oplývaly.

Snad by i sám autor druhou cestou byl opravil mnohý svůj náhled, který nemohl býti tak hluboký a bezprostřední, jako názory jeho z Ruska a z tropů, již proto, že Durdík ovládal španělštinu měrou velmi nepatrnou a že prodlel v zemi jen několik neděl, kdežto na Rusi a v tropech prožil dlouhá léta.

Ale přes tyto vady, zřejmé pouze oku zasvěcenějšímu, najdete i ve španělských studiích Durdíkových mnoho zajímavého a původního a zřejmé stopy hlavy, literárně nad obyčejnou míru vzdělané, vážně přemítající a výsledky přemítání nepokrytě vyslovující.

Dne 28. září 1901 ochromil Durdíka záchvat mrtvice na pravé straně těla, ale i po té ráně neustával Durdík v pilné práci své, četl i psal dále, zabývaje se bez přestání svým Eldoradem — Španělskem a hlavně jeho ženami.

Poslední práce jeho »Španělské ženy« zůstala neukončena.

A. Pikhart.

Ve žních a po žních.

Miniatury

Irmy Geisslovy.

Němé lesy naslouchají mým myšlenkám. Zlaté lány na všech stranách. Obilí mnohde již položeno, a pilné ruce je vážou do snopů. Všady plno práce.

I na obloze chvat. Vítr pohání oblaka a přihání mraky; — ty se kupí v hradby, a chvat dělníků roste. Obavy o tu zlatou žeň zračí se jim na čelech zrosených potem.

Je mi líto těch lidí, rozjímám, co by si počali, kdy by náhle — —

Je mi úzko, chvěji se.

A němé lesy naslouchají mým myšlenkám . . .

* * *

V tom ptáče slétlo na mez a v udivení na mne pohledělo.

Sedím mezi mateřídouškou, opojena její silnou vůní. Bůh ví, proč ty české meze tak sladce oddechují, jako žádné jiné na světě. Byla jsem také v cizině, i v nádherných stepích, ale tak nevoněly.

Přemýšlím, kdy bych byla vyhnána, kdy bych bloudila v cizině, jak by se mi stýskalo, jak bych byla bez útěchy . . .

V tom ptáče slétlo na mez a v udivení na mne pohledělo.

* * *

Do rozvířených myšlenek padla bolest, jako do šelestícího obilí mrtvý pták.

Každý klásek cosi šepotá, skláněje se po větru, každý z nich jiná slova, a všechna jsou blažená a vděčná, že vyrostly a uzrály, že jsou tak zlaté a každé zrno v nich živné, — a najednou, ta předzvěst, že vítr vzroste v litou vichřici, jež zmrhá obilí, poláme stromy v sadech i lesích, zpustoší požehnaný kraj, — ach, jaká úzkost . . .

Do rozvířených myšlenek padla bolest, jako do šelestícího obilí mrtvý pták.

* * *

Nad Svatojanským Újezdem na vrchu ty tři stromy — jako tři kříže na hoře Kalvarii!

Nepochybuji o tom, že jsi měl svůj hrozný velký pátek i ty, Újezde zasmušilý, i vy všechny Lhoty a Kostelce české. Vždyť jste městy a vesnicemi českými, a Čechy Bůh dojista zvlášť miluje, že je tak často navštěvuje těžkým křížem. I nad tebou, ty zádumčivý Újezde Svatojanský, se nepochybně kdysi protrhla mračna a za žhavých blesků a třeskotu hromového spousty krup se vysypaly a zničily tvou úrodu a krajina kolem tebe tonula v kalných přívalech.

A od toho dne je památka: nad Újezdem na vrchu ty tři stromy, jako tři kříže na hoře Kalvarii!

* * *

Pokoseno . . .

Podťali je, ty zlaté klasy, že padly a už nepovstaly. A hle, ihned zavanul chladný větřík. Nejinak, než jako by vysoké obilí bylo pojímalo v sebe sluneční teplo a pak je vydechovalo.

Nyní, když je pokoseno, mají chladné větry všady volnou cestu a ke všemu přístup.

Pokoseno! Když je život na vrcholu, stane chvíli, jako letní rovnodennost, a pak se níží. Schyluje se ku konci. Bylali žeň hojná, je západ utěšený, plný smíru.

Ale když jsme nedosáhli mety vyvolené, když divoká nespokojenost drásá srdce a třeští ve zraku — běda! když jsou pokoseny poslední naděje . . .

* * *

Ptáci odlétají. Veliké, husté tlumy — obloha se jimi černá. Kde byli všichni? Ani bychom nevěřili, že jich tu bylo tolik. A nyní nás opouštějí! Odlétají za moře. Tolik hlásků se vytratí z našeho ovzduší! Jak němo tu bude!

Ptáci odlétají. Odzpívali si svůj poetický letní život mezi námi a letí jinam. Potěšili nás, a když nás pohání chlad k našim krbům, odcházejí též a venku zůstane prázdno.

Ptáci odlétají. Kdy se vrátí? A zda všichni? A z nás nebude nikdo scházeti? . . . Jednou také odletíme všichni.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XXII.

Doktor vyňal z náprsní kapsy pouzdro a nabídl doutník i Důlavovi.

»Děkuji,« pravil on, »nejsem kuřák. Jen si zapal sám — a povídej, jak se dělo s Rozárkou dále.«

»Její velký sen se rozplynul v páru a dým. Zakoušela,

co bývá na světě
pro falešnou lásku,
co bývá na světě
muk —

a také svoje ctižádostivé plány viděla jedním rázem zničeny. Chtěla se do Nezamyšle vrátit jako paní Klepšová a kochat se slávou svého povýšení, — a teď se tam vůbec vrátit nemohla, neboť by tam lidé na ni hleděli jen s posměchem. Vždyť i stará Mařena jí teď musela dotřít; co už neudělala Bůh ví jak dlouho, sáhla k peru a napsala Rozárce kázáníčko: ‚Pořád jsem ti říkala, že s tebou dobře nesmejšlí, že tě chce jen ošidit; teď to víš. Milá holka, kdo se vylíhl ze slepičího vejce, ať nechce být pávem, sice ho Pánbůh potrestá. Mířila jsi tuze vysoko, a to je od jakživa, že pýcha předchází pád. Kam by to došlo, kdy by se každá děvečka chtěla stát paní, třeba byla nečamour? Tvoje kamarádka Terina Sukova se mohla dostat na faru, ale vzala si radši chudého člověka, a udělala dobře, jsou spokojeně živi.‘«

»Mařena to arci nemyslila zle.«

»Měla hroznou zlost na Klepše, ale vylila si ji na Rozárce, protože na něj tak nemohla.«

»A co chudák Rozárka?«

»Inu, žeť plakala, bílým šátečkem oči utírala. Nejdřív tajně, potom i před paní Zeiberlichovou, když ji chtěla potěšit. Zase jí napadalo, že by bylo nejlíp skočit do vody. ‚I kam pak vás to

vede!' chlácholila ji paní. — ,A co mám dělat?' — ,Už teď umíte tolik, že můžete dostat mnohem lepší místo, než jste měla u direktorů. A snad jste najednou nepozbyla chuti dále se vzdělávat?' — ,Pro koho?' zalkala mladice. — ,Pro Klepše ne, ale on není jediný na světě.' — ,K vůli němu se pak doktor Bodner nade mnou slitoval; teď, když vidí, že je všemu konec —!' Madame Zeiberlichová mínila: ,Zlaté dítě, pan doktor dojista věděl mnohem dřív než vy, že z toho mračna nebude déšť. Že by Klepš byl jeho oklamal, to si nemyslete. Co pan doktor udělal, udělal pro vás, z veliké dobroty svého srdce. Aby *tomu* byl konec, k tomu byste musela vy dát příčinu; já aspoň tak soudím.' — Ukázalo se, že panička měla pravdu. Doktor Bodner se před Rozárkou ani slovem o Klepšovi nezmínil a choval se pořád tak, jako by se nebylo docela nic přihodilo, byl k děvčeti ještě laskavější a štědřejší.«

»Až nepochybně pochopila, že se líbí *jemu?*«

»Ano, když by mu byla z hluboké vděčnosti ráda líbala ruku, začal on jiné líbání. Nemohla dlouho uvěřiti, že by ji cos takového potkati mohlo — tak vysoko stál v jejích očích; a jemu, tuším, působilo největší radost právě to, že ji zrovna omamoval štěstím, na které by si nebyla nikdy mohla pomyslit.«

»O Lojzce z Vrban ničeho nedoslechla?«

»Ani slova. Ačkoli trávila již druhý rok v městě, měla tu velmi málo známých, a vůbec žádných kamarádek. O doktoru Bodnerovi mimo své domácí s nikým nemluvivala, ani s těmi, kteří ji vyučovali. Při všech vycházkách ji pravidelně provázívala paní Zeiberlichová, také do divadla a do koncertů. O Pražském životě sotva se více dovídala nežli slečinka chovaná v přísném pensionátě; ale nedychtila po něm jako po zapověděném ovoci, myslila zprvu jenom na adjunkta Klepše, později zas jenom na doktora Bodnera, hleděla se hodně mnoho naučit a potom také pěkně se strojit.«

»Což byla starost docela příjemná.«

»Dostavily se časem i jiné. Starý pan Bodner

dopil ten pohár pěnivý,
dožil ten život měnivý —

a zavřel na věky oči. Rozárka se s manžely Zeiberlichovými šla dívat na jeho pohřeb a viděla slávu, o jaké se jí dříve ani nezdálo. Však na ní mohli nechat oči tisícové a tisícové Pražanů, kteří přece podobným věcem byli zvyklí. Stálo jich všade hustě jako zeď, a průvodu uprostřed nebylo viděti konce. Pan Zeiberlich ukazoval ženským místodržitele, několik knížat a hrabat a jiné vznešené a znamenité muže, kteří také kráčeli za rakví, jako oba synové nebožtíkovi. Rozárce šla z toho hlava kolem; teprv nyní vzcházelo jí o tom světlo, jak veliký pán jest i mladý doktor Bodner a jak nepatrné jest ona proti němu stvoření. Potom slyšela, že on teď nastupuje na otcovo místo, že se stal hlavou rodiny, že všecko převezme, že bude všecko řídit a pod. Ze všeho

si vybírala tolik, že se s ním stala veliká změna, která se i jí tuze blízko dotýká, — že jí bude odcizen, že se od ní odvrátí a na ni zapomene. Když se potom týden nebo dvě neděle u Zeiberlichů neukazoval, vystála nový očistec. Ale pak se přesvědčila, že tyhle strachy a úzkosti její byly marné. Doktor přišel zase, měl smuteční oblek, ale v chování jeho nebylo nijaké změny, ano zdál se býti veselejší mysli než dříve. Z řečí manželů Zeiberlichových potom Rozárka vyrozuměla, že mu již starý pán nechával ve všem svobodu, ale nyní teprv že může dělati, co se mu líbí, matka že mu do ničeho ani slova neřekne, a na jiné lidi že se tím méně potřebuje ohlížet.«

»Mohla si tedy dělati nejkrásnější naděje?« prohodil Důlava.

»Zrovna měsíce doktorova smutku jí radostně míjely. Vždy znova se přesvědčovala o tom, že z milostivého protektora se stal opravdový milovník; zahrnoval ji všelikými důkazy své náklonnosti, a bylo zjevno, že její láska ho blaží. Měla zase svůj veliký sen, mnohem skvělejší než dříve, a také ctižádost její mohla nyní mávati orlími křídly, — kdy by se tak po boku Bodnerově někdy setkala s Klepšem a jeho Bertou, to by byl triumf! Ale vzpomínání na Klepše snad přispělo i k tomu, aby se nepodávala cele sladkému opojení a dovedla v klidných hodinách i střízlivě uvažovati.«

»Když se už jednou spálila, nezapomínala na oheň.«

»Byla od rodičů vychována v starosvětské kázni a potom i od Mařeny přísně vedena k počestnosti. To ji chránilo také nyní, aby se při vší oddanosti a vroucnosti svých citů přece nezapomněla. Když Bodnerovi minula doba smutku a čas i potom pořád stejně ubíhal, vloudila se ponenáhlu do mysli Rozárčiny pochybnost a nejistota, jak to s ní konec konců dopadne. Milovníka měla, aby mu pohledal — zdali však i ženicha? Choval se k ní nejinak nežli k své nevěstě, ale o svatbě, o manželství nikdy ani slova neřekl. A přece byl docela svým pánem, nikdo mu nemohl bránit, neměl proč odkládat. — Kdysi při snídaní Zeiberlich čta noviny přišel i na zprávu, že doktor Bodner koupil na Vinohradech villu s krásným sadem. ‚Vida,‘ prohodila madame, ‚a posud o tom ani nehlesl.‘ — ‚Před Růženkou snad přece?‘ obrátil se Zeiberlich k děvčeti; ale to jen zakroutilo hlavou. Také členové rodiny Bodnerovy se o této věci dověděli teprve z novin a mínění své o ní mezi sebou vyjadřovali ústně nebo v dopisech: ‚To snad znamená, že se Arnošt přece už hodlá oženit. Ale jen s kým?‘ Že po tu dobu měl jen milenky, nebylo jim arci tajemstvím, ale že by si nějakou takovou vzal, ani jim nevstoupilo na mysl. A ještě jedno měli za jisto: že si k oltáři nepovede Němkyni. Nebyl sice žádný ultra, ale jeho vlastenecké smýšlení od mladosti bylo pevné. Jeho sestra se provdala za officíra, kterému vše, co českého, bylo cizí; ale i s ním Arnošt vycházel lépe nežli se svým bratrem, který prošel českou střední školou, ale na universitě dostal buršácké choutky a později si zřídil domácnost, v které se po česku mluvilo jen se služebnými lidmi. Aby se také Arnošt

oženil, toho si upřímně žádala jen matka; druzí členové rodiny nebyli by docela nic měli proti tomu, aby zůstal svoboden a jeho jmění jednou připadlo jim nebo jich dětem.«

»Koupě villy nezdála se tomuto plánu svědčit —«

»— a proto mezi nimi způsobila jakýsi poplach. Velmi důležité účinky měla pro Rozárku. Bodner ji a manžely Zeiberlichovy za nedlouho pozval, aby se přišli podívat na jeho novou residenci. Sám je prováděl sadem, sklenníkem i staveními a říkal, že se leccos musí opravit a zvelebit; oni však už tím, jak se to nyní jevilo, byli nadšeni a nemohli se toho dost vynachváliti. Bývalý knížecí kuchař znalecky tvrdil: ‚Ani bych se nenadál, že je tady u samé Prahy něco tak pěkného, takový pravý schmuckkasten, kterým by se mohl každý kavalír chlubit.‘ Když potom doktor své hosti častoval vínem a zákuskami, Zeiberlich pozdvihl sklenici na zdraví a dlouhý, blažený život nynějšího pána. ‚A také na zdraví a dlouhý, blažený život budoucí paní!‘ pronášela potom madame Zeiberlichová nový přípitek. Doktor neodpíral, naopak pravil: ‚Ta budoucnost nesmí býti daleka — už aby tu radší také nová paní byla.‘ Všichni sobě přiťukli, Rozárka v patrných rozpacích. Kdo byla ta nová paní, kterou tu doktor chtěl hodně brzo mít? Na každý spůsob toto jeho slovo dokazovalo, že nastává rozhodnutí jejího osudu. Bylo bližší, než myslila. Když hosté odcházeli, doktor s ní už blíže zahradních dveří zůstal několik kroků pozadu. ‚Růženko,‘ optal se jí z čista jasna, ‚chcešli pak tou paní zde být?‘ — Stanula jako socha, zbledla jako smrt, nemohla ze sebe vypraviti hlásku ani vydechnouti. Nedoléhal na ni. ‚Potřebuješli času na rozmyšlenou,‘ doložil, ‚přijdu si pro odpověď zítra.‘ Vlídně se na ni usmál, doprovodil ji k druhým a rozloučil se s ní velmi přívětivě, ale zároveň tak klidně, jako by jí byl nabídl jenom ještě jednu růži a ne vládu v tomto panském sídle.«

»Ona ovšem nemohla zůstati klidna?«

Vypravovatel posvědčil: »K otázce, chceli v jeho domě být paní, byla by hned a s největší radostí řekla ano, kdy by byl přidal ještě jedno slůvko. Když to neučinil, pojímala ji neblahá předtucha. Modlila se dlouho do noci a ráno šla do kostela prosit Boha, aby od Arnošta uslyšela, na čem jí tolik záleželo. Když se u ní objevil, nedovedla před ním utajiti svůj trapný nepokoj. On byl zase tak roztomilý a zase tak klidný jako včera. K hlavní věci přistoupil až po dosti dlouhém všedním hovoru: ‚Nuže, mé dítě, na čem jsi se ustanovila? Chceš ke mně jít?‘ — Ach, to neznělo příznivěji nežli včera, naopak! Nemohla k němu očí pozdvihnout, mohla jen zašeptat: ‚Kdy?‘ — ‚Nejraději hned. K čemu další odklady?‘ — Třásla se na celém těle, a pořád k zemi hledíc jenom stěží pronesla otázku: ‚A *jak* by se to mělo stát?‘ — ‚Zcela jednoduše. Přivezu tě do villy, řeknu domácím lidem: Zde je vaše paní, ve všem ji poslouchejte. Ty se v tu chvíli uchopíš žezla a budeš nad námi nade všemi panovat.‘ O katechismu, ohláškách, kopulaci ani muk, — nebylo už sebe menší pochybnosti,

že jí toliko nabízel, aby k němu šla za hospodyni. Když neodpovídala, pohladil ji po tváři a pravil: ‚Víš, drahoušku, že tě mám rád. Přijmešli můj návrh, bude o tebe i pro všecku budoucnost náležitě postaráno; o tom buď pevně ujištěna. Ale k ničemu tě nechci nutit, rozhodni se docela svobodně. Pakli máš jiné úmysly, jen mi to zcela otevřeně pověz. Mámeli spolu žíti, musí tě ke mně vésti důvěra a láska.‘ Cítila, že má osud její ve svých rukou, visela na něm celým srdcem, náležela mu dávno, — a tak se osudný okamžik ani jinak nemohl skončiti: vrhla se mu na krk, plakala na jeho prsou.«

XXIII.

»A on si ji odvezl do villy?« řekl Důlava.

»Snad ještě toho dne. Služky a rodina zahradníkova ji podle něho nazývali slečnou, on jí před lidmi nepřestával vykati, ona pak mu netykala ani v důvěrném soukromí. Na stole bylo vždy prostřeno pro ně dva, ale Růženka sotva na minutku usedala, jen pánovi chtěla posluhovati. Hospodyní mohla býti třeba toliko dle jmena, neboť posluhy bylo ve ville až na zbyt; ona však úlohu svou brala do pravdy, počala se hned o všecko starat, chtěla se všeliké práce účastnit, nejen vařit, žehlit a šít, ale i v zahradě cesty hrabat, trávu žít, ba dokonce kopat a rýt. Byla pracovitá, kypěla zdravím a silou, i chtěla se nyní více pohybovat a tělesně zaměstnávat než u Zeiberlichů. Bodner se ve dne málo zdržoval doma, ale o tom, co Růženka všecko chce dělat, brzy se dověděl a — nesouhlasil s tím. Že prý se to pro ni nehodí, že by měla tvrdé ruce, že by ji slunce příliš opálilo, — a kdo ví, co všecko namítal. Aspoň tedy zavařovala ovoce, nakládala okurky, sušila houby atd. ‚Proč se tím namáháš?‘ domlouval jí zase pán. ‚To všecko je líp hotové koupit.‘ — Tu se již hájila: ‚Vždyť nemohu pořád lenošit a jen Pánubohu krásti čas!‘ — ‚On ti ten hřích odpustí,‘ usmíval se pán. — ‚Ale kdy bych celý den nic nedělala, musela bych se dlouhou chvílí okousat!‘ — ‚Můžeš si číst, zásoba knih je tady, a pořád vycházejí nové.‘ — ‚To mi stuhnou údy a krev v žilách.‘ — ‚Není třeba, abys dlouho sedala, máš se kde procházet.‘ — Byla ho jinak poslušna, ale v těchto věcech musel mnoho slevit.«

»Byla dle všeho rozenou a vycvičenou hospodyní.«

»Povolil jí také slepice a kachny, a sám se pak mnohou chvíli bavil drobnými kuřátky u zahradníkova domku a kačaty dole u rybníčka. Byla by také ráda měla kravku nebo dvě, ale toho na něm nedosáhla, jakkoli dlouho nepřestávala vzdychat: ‚Co se tu od jara do podzimku naseče krásné trávy — a zbůhdarma se vyhazuje!‘ S kravou bylo by potěšení a nesla by užitek, kdežto tihle darmožrouti hafanové do roka stojí notné peníze a nejsou leda pro rámus, nečistotu a obtíž. To však si Rozárka troufala říci jenom před paní Zeiberlichovou, později také před zahradníkem nebo jeho ženou, ale před pánem všichni pěkně mlčeli,

neboť psi u něho byli v příliš veliké přízni, nebyl by na ně dopustil a každé slovo proti nim by ho bylo mrzelo. A ještě v lecčems jiném měl svou hlavu. Nechtěl, aby se Růženka přátelila s lidmi ze sousedství, aby chodila někam na návštěvy nebo do zábav, ba přiměl ji i k tomu, že také do trhu šla nakupovat jenom při zvláštních příležitostech.«

»Byl na ni, tuším, žárliv?«

»Šlak ví. Na každý spůsob udělal pro ni ze své krásné villy klec, v které byla vším hojně opatřena, ale na kterou se všechen život její obmezoval; ostatního světa jako by pro ni nebylo.«

»Toť se málem podobalo klášteru nebo harému!« mínil Důlava. »Takovému mladému, zdravím a silou kypícímu stvoření muselo tam brzo být úzko a těsno.«

»Jen do kostela v neděli a ve svátek pravidelně chodívala; k tomu si nevyžadovala zvláštního dovolení, nepřipadlo jí, že pán snad ani to nevidí valně rád. Proti jeho vůli, neřku jemu na vzdory nechtěla nic dělat. Byl tak hodný, tak mírný a milý, měl ji opravdu v lásce, pořád se choval ušlechtile a dvorně, že její úcta, vděčnost a oddanost k němu byla vždy větší. On sám se společnostem vyhýbal, nechodil do hostinců, do kaváren ani do divadla, večery trávil doma, nijakých známých k sobě nezval, mimo ni jen se zahradníkem pohovořil: jak by byla mohla žádati, aby byl jiný, ještě hodnější? Cítila se mu tolik zavázána, že by byla pro něj dala život, měla za svou povinnost cele se mu obětovati, a proto se ochotně ve všem zachovávala, jak on sobě přál. Lépe se ani nemohla mít. Domácí lidé jí prokazovali vážnost jako skutečné paní, a nejen na oko: pro její dobrotu a prostotu ji měli všichni upřímně rádi; nic ze sebe nevyváděla, byla ke všem přátelská, ano srdečná, zvláště pak nakloněná zahradníkovým dětem, které také pro ni jen hořely. Vůkol ní panovaly mír a spokojenost; co se jí bolestně dotýkalo, mělo původ v zevnějším světě.«

»Byly to asi lidské soudy?«

»Dobře hádáš. Když už několik neděl žila u Bodnera, došlo jí z Nezamyšle od staré Mařeny nové psaní, v kterém stálo: ‚Jeli co hodného, ať se dá s tebou po křesťansku oddat; však ale chcešli ty u něho zůstávat jen tak po cikánsku, bez božího požehnání, jsi kuběna a mrcha, a víckrát o tobě nechci slyšet.‘ Rozárka to psaní arci před pánem utajila, jediné paní Zeiberlichové se svěřila a u ní si poplakala. Madame jí hleděla všecko vymluvit, co prý si tak bere hloupou řeč sprosté, hubaté ženštiny, o které snad ani Pánbůh neví. Ale tím děvče nebylo upokojeno; chtělo nejspíš od své důvěrnice slyšet jinou útěchu: ‚Jen dočkejte času a moudře si veďte, však dojde i k tomu, že se s vámi pan doktor dá kopulovat,‘ — ale madame nic takového neřekla. Po nějakém čase doktor v důvěrném hovoru prohodil: ‚Čím pak je to, Růženko, že jsi tam venku, v Nezamyšli, bývala veselejší?‘ — ‚Opravdu?‘ — ‚Dojista. Zvláště když jsem tě tam prvně viděl, pořád se ti smály tváře i oči, po straně jsi nepřestávala prozpěvovat a ráda jsi provedla nějaký žert a šprým. V městě jako by

tě to opustilo.‘ — ‚Tam jsem byla mladé fanfárum,‘ odpovídala; ‚potom přišly starosti a trampoty, musela jsem se stát rozumnější a vážnější osobou.‘ — ‚A což,‘ ptal se pán, ‚nemáme tu tolik moci, abychom ty starosti a trampoty od tebe zapudily?‘ — ‚Však jsou už dávno zapuzeny.‘ — ‚Všecky přece ne.‘ — ‚Proč myslíte?‘ — ‚Protože nejsi tak veselá, jako jsi bývala.‘ — ‚Smutná přece nejsem?‘ — ‚Ale často zamyšlená, někdy zamlklá.‘ — ‚Jen usedlejší, a to je věkem.‘ — ‚Snad nechceš už zpívat: Mladost, moje mladost, kam jsi se poděla?‘ — ‚Však bych mohla; co tam doma bylo, už je také jako kámen do vody hozený a už se nenavrátí.‘ — ‚Mohli bychom to zkusit.‘ — ‚Jak pak?‘ ptala se dychtivě. — ‚Mohli bychom si udělat malou cestu a zajet tam do vašeho kraje; snad bychom odtamtud přivezli, co jsi tam nechala. Chceš?‘ — Zavrtěla hlavou. — ‚Ani to tě neláká, že bys jednou zas viděla starou Mařenu?‘ žertoval Bodner. Ale holka se nezasmála, z čista jasna jí do očí skočily slze. — ‚Co pak? co pak?‘ chtěl poznati příčinu toho. Ale marně na ni doléhal. Potlačila své pohnutí a obrátila řeč jinam. V následující dni vídal na líčku jejím pravidelně úsměv a slyšel, že si také zas prozpěvuje.«

»A myslil, že je všecko v pořádku?«

Doktor Melka kýval záporně ukazováčkem, jako kdysi činíval profesor Košatecký: ‚Ne, utkvělo mu v hlavě, že Růženka před ním něco skrývá, co ji tlačí, a chtěl tomu přijíti na kloub. Za pěkného dne jí navrhl, aby si po obědě udělali výlet do přírody. To ji vůčihledě potěšilo: ‚Ráda zas jednou uvidím venkovský kraj.‘ Ve dvě hodiny usedli ve vlaku, v první třídě. Rozárka se divila: ‚Proč tak drahé místo?‘ — ‚To k nám hned tak nepřisedne někdo známý,‘ odtušil pán. Odjeli od Prahy jenom několik stanic. Když vyšli z nádraží, vyhnuli se osadě, u níž leželo, dali se do polí a luk, drželi se úzkých pěšinek a mezí. Růženka všecka oživla, a Bodner si v duchu říkal, že měl šťastný nápad; jen to se mu nelíbilo, že lidé v polích pracující na chvilku nechávají své práce a s netajenou zvědavostí si městský párek prohlížej, zvláště ženské. Jeho průvodkyně si z toho nic nedělala, všem, které z blízka míjeli, dávala křesťanské pozdravení: Pomáhej Pánbůh! — což jim od mla 'é, krásné, vystrojené dámy bylo dost divno. A již byli u lesa, který se odsud široko daleko táhl. Pustili se do něho a mladým, hustým, svěžím borovím se po volném svahu dostali do dlouhého, úzkého, lučnatého údolíčka, kterým se vinul potok, vroubený vrbovými a olšovými křovinami. Na jedné uviděli pavouka, jak se ve své jemné, kulaté pavučině vyhřívá na jasném slunečku a čeká na kořist; postáli u něho a pohráli si s ním jako děti. Za údolím vystupovali do stráně vysokým lesem; když se za hodnou chvíli octli na jeho kraji, měli před sebou zase rovná pole a uprostřed nich opodál vykukovaly z ovocného stromoví doškové střechy. ‚Do té vesničky abychom šli na svačinu,‘ mínil Bodner; ‚jen co tam dostaneme?‘ — ‚Víno ne,‘ povídala Růženka, ‚pivo z mála, vyvětralé a teplé; přece však se dobře pomějeme.‘ — ‚Udělají nám kávu?‘ — ‚Na tu bychom museli kdo

ví jak dlouho čekat, a byla by nejspíš z hodně starého logru. Ale dají nám dobrou smetanu a černý chlebíček. Jenže je na to ještě tuze brzo; užijme dřív ještě přírody.‘ — Uhnuli od pěšiny, vnikli zase do boru, dostali se na paseku, dále do bílé, světlé březiny, pak do smrkového lesa. Všade se jim náramně líbilo, na zvláště pěkných místech posedali. Oba měli pořád na tváři spokojený úsměv, přes tu chvíli se na sebe podívali, řečí nadělali málo, a mluvili jen o tom, co měli na očích. Našli cestičku, po které hustou řadou táhli mravenci sem a tam, sledovali ji, a když je přivedla k velikému mraveništi, dlouho se u něho bavili drobným, čilým nárůdkem. Až se doktor podíval na hodinky: ‚A pane ku, hodně jsme se zapomněli!‘ — ‚Když tu čas tak příjemně ubíhá!‘ dí Růženka. — ‚Budeme pozdě svačit.‘ — Pustili se v stranu, kde myslili, že leží vesnička; avšak lesu pořád nebylo konce, až nebylo pochybnosti, že v něm bloudí. Zkoušeli to brzy tím, brzy jiným směrem, ale nikudy se nedostávali ven; mimo nějakou veverku nespatřovali živé duše, nemohli se nikoho zeptati na pravou cestu. ‚A slunce se již hodně schyluje,‘ poznamenal doktor. — ‚Snad budeme muset v lese přenocovat,‘ smálo se děvče. ‚Mech je tu leckde vysoký, hustý a měkký jako pohovka, dobře by se na něm odpočívalo. Jenže bychom museli každý chvíli spát a každý chvíli hlídat.‘ — ‚Aby nás nic nepoštípalo nebo nepokousalo?‘ — ‚Také aby nás některého zloděj neukradl. Což abychom nechali toho běhání a stavěli si boudu?‘ — Konečně před nimi stromy přece prosvítaly, až bylo jisto, že jsou u mýtiny. ‚Vesnice tu není,‘ konstatoval doktor, ‚ale myslivna‘ — ‚Už se neztratíme‘, řekla Růženka, ‚ukážou nám, kudy ven.‘ Po chvilce dokládala: ‚Krásně tu ti lidé zůstávají!‘ — ‚Chtěla bys tu spíše žít nežli v naší ville?‘ — ‚V jednom případě.‘ — ‚S pravdou před Boha: v kterém?‘ — ‚Kdy byste vy tu byl polesným.‘ — Uchopil a stiskl její ručku: ‚Tebe, myslím, srdečko přece jen táhne na venek.‘ — Pohleděla mu do očí: ‚Myslím, pravíte? Ale to je chyba! Kam mě srdce táhne, měl byste už vědět s jistotou. Vám by se tady nelíbilo?‘ — ‚Desetkrát radší bych okolo sebe měl toto zelené a modré moře lesů nežli kamenné moře městských činžáků. A kdo ví, jestli jednou nezvolám: Vyrazme prach těchto tvrdých, horkých, dusných a lomozivých ulic a schovejme se na stálo v tiché, vzdušné, libovonné lesní samotě. Co říkáš takovému plánu?‘ — ‚Že je slavný, ale že u nás ve ville málo víme o městském prachu a tvrdých, dusných ulicích, a že by bylo hříchem, kdy bychom si náležitě nevážili takového ráje, jak každý naši villu jmenuje.‘ — ‚Jsi v ní tedy spokojena?‘ — ‚To je málo řečeno.‘ — ‚Ale něco ti snad přece schází?‘ — Růženka zbystřila sluch: ‚Jak přicházíte na takovou domněnku?‘ — Zavěsil ruku její do své a přitiskl ji k tělu: ‚Poslouchej, drahoušku, mášli nějaké přání, pověz mi je.‘ — Jí celým tělem projelo trhnutí. On dodával: ‚Vždycky mi řekni, když bych ti něco splniti mohl.‘ — ‚Vždyť já vím,‘ promluvila tiše, ‚jak jste dobrý.‘ Mihla se jí hlavou myšlenka, že by se mu mohla v tu chvilku vyznati jako ve zpovědi: ‚Jenom jednoho sobě

žádám, abych s vámi byla na věky spojena!‘ On byl právě tak měkký —«

»Příležitost byla v skutku velmi příznivá — neměla jí propásti.«

»Ale napadlo jí, že mu *takové* přání její ani zdaleka netane na mysli, a kdy by cosi podobného naznačila, že by to mohl pokládati za hroznou opovážlivost, pohoršiti se, k ní ochladnouti, od ní se odvrátiti — zkrátka, že by si všecko mohla zkaziti jedním nepředloženým slovem. Ne, ne, ještě nepřišla doba! . . . Když minutku mlčky kráčeli, doktor opakoval: ‚Vždycky mi to řekni.‘ — ‚Děkuju vám,‘ zašeptala. — ‚Zač pak? Dříve ti musím něco udělat k vůli. Nuže, co bys ráda?‘ — ‚Abychom si v těch utěšených místech chvilku odpočinuli.‘ — ‚Jen to? Nic více?‘ — ‚Nějakou sklenici smetany dostali bychom snad i v téhle myslivně?‘ — ‚Chudinko, máš hlad? Nu, nepovolíme jim, musejí nás nasytit.‘ — Posloužili jim velmi ochotně. Chlebíček nebyl sice černý, ale jak náleží chutný, a smetana byla tak znamenitá, jakou dávati mohou jen krávy, mající silnou a zdravou lesní pastvu. Párek na zahradě u myslivny s potěšením poseděl, až byl čas vraceti se k nádraží. ‚Dobře nám tu bylo býti,‘ řekl doktor, když povstávali od stolu, ‚když si tu nemůžeme zříditi stánek, aspoň sem ob čas zabrousíme. Po druhé už nebudeme bloudit.‘ — Jak vyšli před stavení, potkali mladou měštku s několika dětmi; byla to Pražka a bydlila v blízkém sousedství Bodnerovy kanceláře. ‚I má úcta, pane doktore! To je překvapení! Kde se tu berete? Jen náhodou? A prvně? Já jsem tu na letním bytě. Roztomilé zátiší, pravdali? A ty romantické lesy! To je procházek, jedna krásnější než druhá Až odpoledne jste vyjeli z Prahy?‘ Na půl dne je sem tuze krátký výlet.‘ Panička otázky jen sypala: kterou cestou sem přišli? která místa viděli? zdali také ten a ten průsek a ten a ten palouk? A kudy se chtějí vracet? A to že bylo lépe udělat ještě malou zacházku, aby ještě ten a ten koutek poznali nebo s toho a s toho kopce vyhlídkou se pokochali. A hlavní věc: aby sem přišli na celý den, že je vůkol provede a všecko jim jak se patří ukáže. Při tom pořád mluvila jen k doktorovi, na společnici jeho, kterou jí nepředstavil a která zůstávala němou svědkyní toho diškursu, se zraky její přes tu chvilku smekly, ale zdrženlivě a spůsobně, aby neprozrazovaly přílišnou zvědavost. Za to její dcerušky si velmi důkladně okukovaly cizí dámu a nejmenší, teprv čtyrletá, chopila se i jejího bělostného hedbávného slunečníku. ‚Ale, Slávko!‘ bránila jí maminka. ‚To se nesluší! A k tomu jaké máš upatlané pracky! Račte prominout,‘ doložila k Růžence. Ta odtušila, že se nic nestalo, a přívětivě Slávku pohladila po vlasech. Doktor ani potom dámy navzájem nepředstavil, nýbrž honem se poroučel: ‚Už máme čas.‘ Když odcházeli od myslivny, prohodil: ‚Pražáci se dlouho drželi ve svých zdech, dále než před bránu hrubě nevytáhli paty; ale teď se zrovna ztřeštili po venkově, člověk je musí najít i v takovémhle zákoutí!‘ Patrně mu to setkání bylo tuze proti mysli, hodnou chvíli byl nemluvný.«

»A Rozárka rozuměla, proč se to děje?« podotkl Důlava, — »že nechce, aby ho s ní lidé vídali?«

»Výletní radost už jim byla hodně zkažena, ale mělo býti ještě hůř. Když vcházeli do nádražní budovy, dorazil k ní panský kočár, a z něho se vyvalil pan Raubitschek nebo Pollatschek, bohatý žid, který před lety měl s Bodnerem jakési právní jednání. Dal svému kočímu v premovaném klobouce na rozloučenou nějaký rozkaz, koupil si u pokladny lístek do Prahy, vstoupil sebevědomě do čekárny a spatřil advokáta. ‚I košamstr dýnr, pane doktore!‘ klaněl se mu, a celé jeho vzezření bylo jedním rázem velmi líbezné. ‚Jaké to zvláštní potěšení! Kdy pak jsem už neměl čest! A to je nepochybně milostivá paní?‘ Pan Pollatschek nebo Raubitschek, nečekaje na odpověď, políbil Růžence galantně ruku. ‚Ani jsem nevěděl, že jste už ženat.‘ — Bodner se podle svého dávného způsobu zarděl jako panenka: ‚Ještě nejsem.‘ — ‚Á, tedy spanilá nevěsta? Dovolte, abych byl tak smělý a gratuloval. Oběma stranám, a z celého srdce; nebo Pánbůh ví, to se shledal párek, který by svatě dostal první cenu, kdy by se zřídila taková konkurrence, nebo specielní výstava. Nic nelichotím, pane doktore, vy jste krásný muž, v tomhle případě pak jste dokázal gusto non plus ultra, a měl jste štěstí, že vám všichni mohou závidět. Milostivá je Pražanka, toť se ví?‘ — ‚Ne,‘ odpovídal stručně Bodner, ‚z venkova‘ — ‚Všecky Pražanky na ni budou žehrat!‘ tvrdil s pevným přesvědčením pan Raubitschek nebo Pollatschek, ‚všecky zastíní.‘ — Doktor zatáčel jinam: ‚A jak se vám vede ve dvoře? pořád ho, myslím, máte v nájmu?‘ — ‚Už ne, musel jsem to koupit, celé panství.‘ — ‚To vám musím přát štěstí.‘ — ‚Ach Bože, ne, není k čemu! Měl jsem u barona, jako předešlého majitele, mnoho peněz; abych o ně nepřišel, musel jsem to vylicitovat, když to přišlo na buben.‘ — ‚Jistě jste to dostal lacině, nízko pod skutečnou cenou?‘ — ‚Ale i tak jsem udělal mizerný kšeft, Pánbůh ví,‘ zaříkal se pan Pollatschek nebo Raubitschek. ‚Teď se to špatně vyplácí být statkářem!‘ — ‚Malým.‘ — ‚I velkým také, Pánbůh ví. Je s tím jen práce, starost, peklování. Však bych se měl s vámi zrovna poradit o jedné věci.‘ — ‚Prosím, k službám,‘ řekl advokát, a vida, že pan Raubitschek nebo Pollatschek má chuť bez prodlení spustit, honem doložil: ‚Račte mě svou návštěvou poctít v kanceláři. Mně se zdá, že je tu již signál. Má poklona.‘ — Když se pak octl s Růženkou v kupé, povídal: ‚Štěstí, že jsme měli zpáteční lístek do první třídy — jinak bychom se snad byli toho dotěrného Icika nezbavili!‘ K dobrému humoru se už jen nutil. Když pak v Praze vystoupili z vagonu a hned za sebou jej pozdravili dva jiní známí, už se neohlížel na pravo ani na levo a s nápadným spěchem se ubíral k fiakru, že mu průvodkyně jeho sotva stačila.«

XXIV.

»Slovo jeho: ‚Aspoň sem ob čas zabrousíme,‘ nestalo se asi skutkem,« mínil Důlava.

»Na výlet oba vzpomínali,« vece vypravovatel, »ale jen v duchu, každý pro sebe; v řeči se ho nedotýkali, a nemluvili také o novém. I Rozárka si řekla: ‚Doma nejlíp; tu jsme svoji a na cizí lidi nepotřebujeme ani vzdechnout.‘ Ale brzy potom se přesvědčila, že může i doma zakoušeti podobných nepříjemností jako na výletě, ano ještě trapnějších. Až po tu dobu se nesetkala s nikým z Arnoštova příbuzenstva. Matka jeho žila kolik měsíců v Polsku nebo v Uhrách, u dcery, která svému majorovi, nebo čím tehdy byl, povila nové dítko; bratr Julius pak dílem byl na zábavných cestách, dílem meškal s rodinou svou ve Vrbanech. On, švakr a nepochybně i sestra se nic nehněvali, že se Arnošt do své villy nepřistěhoval s manželkou, nýbrž jen s milostnicí, která nebyla jeho první a nebude asi také poslední. ‚Zalíbilo se mu v pravidle: Variatio delectat,‘ smál se švakr, a k poškádlení své choti dokládal s vojenskou svobodomyslností: ‚Pravidio není tak zlé, hahaha!‘ — Když se Arnošt bez sedmé svátosti obešel i v tomto případě, už jaksi bez fíkového listu, před celou veřejností, když zařídiv si zvláštní domácnost nastolil v ní jen ‚takovou‘ ženskou, sotva již pomýšlí na to, aby si jednou vyhledal a k oltáři vedl řádnou nevěstu. Co učinil, už se i v Praze přestávalo pokládati za skandál; jemu se to bude pokládati jenom za podivínství, které však bude druhým členům rodiny prospěšno: budou po něm spíše dědit. Když se bratr Julius — zatím ještě sám — vrátil do Prahy, gratuloval v kanceláři bratru i ústně k novému jeho majetku: ‚Je prý to tuze krásná realita. Dovolíš, abych se na ni brzy podíval?‘ Arnošt odvětil: ‚Budeš mi velice vítán; jistě tam bývám až k večeru.‘ Růžence doma řekl: ‚Přijde sem bratr, ale nemusíš se mu ukazovat, kdy by ti to nebylo dvakrát příjemno.‘ — Julius ani za své návštěvy officielně nic o tom nezvěděl, že bratr má takovou ‚liaisonu‘. ‚Dobře tak,‘ pomyslil si, — byloť možno váhu a vliv ‚té ženské‘ taxírovat níže, než se prve domníval. Ale Růženku velice hnětlo a bolelo, že ji Arnošt i doma zapírá, že se k ní zná jenom před několika služebnými lidmi, před kterými jí vůbec utajovati nemůže.«

»Po svém druhém velikém snu nesnadno zvykala prosaické skutečnosti?«

»Čekala na ni ještě větší zkouška. Arnoštovi se konečně do Prahy vrátila matka. V bytě svém shledala všecko právě tak, jak to byla opustila, také v pokojích, v kterých dříve obýval Arnošt; ale jeho zde nebylo. Dcera žila se svým mužem dávno v cizině, a paní Bodnerová, bývajíc časem u ní, nijak nemohla zdomácněti v tom vojenském ovzduší. Julius bydlil v jiné ulici, a jeho paní držela ovšem hlavně na vlastní rodičku. Arnošt nejdéle zůstával s matkou pohromadě. Ačkoli se denně také jenom

chvílemi vídali, přece on, její miláček, z dětí nejdéle zůstával její. Od jinošských let si počínal jako samostatný člověk, tím méně byla nyní jeho důvěrnicí; nemluvil s ní ani o svých záležitostech, neřku aby jí otvíral srdce, — ale choval se k ní vždycky s velikou úctou, s vybranou uhlazeností, jemností a dvorností. Ani jí nenapadlo, aby se mu chtěla do něčeho míchat; bývala už tím šťastna, že ho měla na blízku, že s ním denně chvilku mohla pohovořit a třeba se na něj toliko dívat. Nyní tomu byl konec. Arnošt se za její nepřítomnosti odstěhoval za město, a jí připadl los osamělosti a osiřelosti. Co měla den za dnem, týden za týdnem, měsíc za měsícem dělati v té dlouhé řadě pokojů, z kterých se všecken život vytratil? Co jí zbývalo jiného než němě vzpomínati a teskniti?«

»Ačkoli měla děti na živu a syny ne daleko.«

»Čekali jí večer v nádraží, dovezli ji domů, pobyli snad půl hodiny, potom jí dali dobrou noc a spěchali každý jinam. Druhého dne se Arnošt u ní zastavil, ale skoro jen proto, a y jí pověděl, že musí nenadále jeti do Vídně a že se vrátí nejdřív za tři dni. Po celou tu dobu ho téměř nepouštěla s mysli. Že od ní odešel, byla věc přirozená a mohla se dávno státi. ‚Opustíš otce svého i matku svou,‘ praví písmo. Dcera k vůli mužovi, syn k vůli ženě. Jenom kdy by v tomto případě žena byla Arnoštovou řádnou manželkou. Proč učinil tak nápadnou výminku od obecného pravidla? Kde jinde může býti toho příčina, než v té osobě? Dle všeho jest taková, že není vůbec možno, aby se s ní dal oddati. A jeli nehodná, jakými prostředky jej k tomu přiměla, aby s ní žil v jedné domácnosti? A jaký to bude život? Co asi bude Arnoštovi snášeti, když vězí v moci jakési prohnané ženštiny, která ho dovedla zadrhnouti do tenat jako svou kořist a oběť? Slovem, matka měla o syna velikou starost, tím trapnější, že šetrnost k němu a delikátnost vlastní povahy nedopouštěly, aby o jeho milostnici s Juliem nebo s někým jiným promluvila a vyzvídala, jak se ty věci v pravdě mají. — Když se Arnošt z Vídně vrátil a zase matku v odpoledních hodinách navštívil, optala se ho za řeči, v kterých místech se ta jeho villa vlastně nalézá. ‚Nejlépe,‘ odtušil, ‚když se o tom očitě přesvědčíš.‘ — ‚Nu, někdy —‘ svědčila, hladíc se dle svého obyčeje oběma rukama po vzklenuté hrudi; myslila, že ji syn zve jen tak na oko, v skutku si však její návštěvy nepřeje. On však řekl: ‚K čemu odkládati? Pojeď se mnou hned. Vůz čeká dole.‘ — Skoro se až zalekla, činila námitky, ale syn trval na svém; musela se ustrojit, a za chvíli už s nimi kočár ujížděl k Vinohradům. V té končině už dávno nebyla, i nemohla jí teď ani poznat —«

»Také ona, Pražanka?«

»Hradby až k Slepé bráně zmizely; kde se za nimi dříve prostírala rovná pole, vyrůstalo nyní nové město. Z bývalých silnic staly se široké třídy, a užší ulice mezi nimi tvořily už celou síť. Podle nich bylo viděti zde řadu domů, tam jen malou skupinu, mnohde toliko jednotlivé stavení. V menších větších

mezerách mezi nimi bylo někde strniště, někde zorané pole, jinde rostla ještě řepa nebo zelí. Někde dělníci kopali základy, někde zedníci vyháněli zdi, jinde tesaři stavěli krovy, zase jinde už pokryvači dávali na střechu tašky nebo břidlu. Všade se červenaly vyrovnané haldy nových cihel, a každou ulicí jezdily vozy jimi naplněné. Kromě chodníků při hotových domech byly ulice všechny ještě nedlážděny, leckde hodně nerovny; tu a tam těžký povoz na nich uvázl, a vozka nadarmo pohánčl koně hrubým křikem a klením i nemilosrdným šleháním. O kousek dále byl vyparáděný kolotoč obklopen rojem dětí a chův, a jeho flašinet nepřestával ryčně vyhrávati nejnovější písničky.«

»Teď už je tam všecko mnohem spořádanější.«

»Paní Bodnerové, když tím se synem projížděla, připadalo to náramně divoké; tím více však byla překvapena, když vystoupivše z vozu najednou se octli v líbezném zátiší, v rozsáhlém, pečlivě upraveném parku, kde se brčalové trávníky střídaly s rozmanitým stromovím a slunečný jas s lahodným stínem. ‚Z květin, rostoucích venku, mimo skleníky, máme už jen zbytky,‘ pravil Arnošt matce, ‚už vládnou jiřiny s astrami. Vzduchem lítá hedbáví babího léta, na lipách a břízách nám roste zlato, s akátů dávno už padají dukáty. Za to na kaštanech tu a tam vyráží nový květ.‘ — Dobré paní se líbil sad, zajímali ji holubi, slepice, kachny, ba i psi, neboť byla vůbec milovnicí zvířat. Oplývala chválou, v pravdě však byla mysli roztržité, pořád očekávajíc, že se někde před ní objeví ‚ta ženština,‘ a že z toho povstane trapná situace. — Prohlídku stavení nechal syn až na konec. ‚Ukázal jsem ti dřív, co je tu nejhezčího,‘ pravil u domu, ‚ale rád bych, aby také příbytek na tebe učinil dobrý dojem, aspoň aby nezhatil mé naděje, že tu také častěji delší dobu pobudeš.‘ — ‚Děkuji ti, můj drahý, ale nechci překážet.‘ — ‚Komu pak? I tady budeš skoro sama. Já se tu málo omeškám a ostávám jen dole. Hořejšek je prázden, pojď se na něj podívat; je to jenom pár schodů.‘ — Když nahoře prošli všemi místnostmi, ptal se: ‚Jak se ti to podobá?‘ — ‚Jsem okouzlena.‘ — ‚Tedy jen sem brzo zavítej.‘ — Hladíc ho jemně po rameni odpověděla toliko: ‚Moje milé, dobré dítě!‘ — Když sešli do přízemku, Arnošt v prvním pokoji stiskl knoflík telegrafu, v druhém neušlo její pozornosti, že je to ženský budoárek, v třetím byla jídelna, na stole v ní prostřeno, a stála tu služka přivolaná zvonkem. ‚Že prosím, aby slečna přišla,‘ řekl jí doktor. ‚A ty, matinko, si teď uděláš pohodlí, odpočineš si a něčím se posilníš.‘ — Paní ho hrubě neslyšela. Nastal okamžik, před kterým měla takový respekt. Přižene se ta vetřelkyně, osoba, které zachovalost, počestnost, stud a slušnost dávno už nic nejsou, která je snad i drzá a vyzývavá, a bude si tu před ní hrát na domácí paní! Už setkati se s ‚takovou‘ bylo pro ni poskvrněním, ponížením, urážkou, a ještě k ní k vůli synovi měla býti přívětiva, dělati jí dvorného hosta, dát si od ní líbiti kdo ví jaký nemrav. To pomyšlení stávalo se jí nesnesitelným.«

»A Růžence zatím bylo asi úzko?«

Doktor Melka přikývl: »Dvéře se zlehka otevřely, ‚slečna' vešla hbitým krokem, ale tiše jako stín; bleda a něma poklonila se dámě, která se jí v tu chvíli zdála tolik nad ni povznesenou jako nějaká královna nebo císařovna. Paní se náhle jaksi odlehčilo; objevila se před ní zcela jiná ženština, než očekávala — mladistvá dívka, neobyčejně urostlá a vůbec pěkná, způsobn á, skromná, ba ostýchavá. Vzezření její bylo tak nevinné! — ‚Moje matinka,' představil je vzájemně Arnošt, ‚naše hospodyňka slečna Růžena.' — Děvče přikročilo k paní, aby jí políbilo ruku; ona v překvapení odpírala už pozdě: ‚Ne, ne!' Pokládajíc to za nemilostivé odmítání pohledla jí holka do očí — tak pokorně, tak bázlivě, tak lítostivě, že to laskavou paní až do srdce proniklo. ‚Vždyť ona je to dobrá duše, tuze milé stvoření!' řekla si v duchu. ‚A mne se leká, jako by jí byli namluvili, že jsem učiněný drak!' — ‚Odlož mantilu a klobouk, matinko,' promluvil Arnošt do jejích tajných myšlenek, ‚a pojď se posadit.' — Růženka velmi obratně pomáhala dámě při svlékání, pohledly si do očí po druhé, po třetí — a přestaly se jedna druhé strachovat.«

»Obě měly nejlepší srdce?«

»U stolu se Arnošt matky vyptával, jak žili tam v cizině, v Polsku nebo v Uhrách, a ona podrobně vyprávěla, hlavně i proto, že nevěděla, co mluviti se ‚slečnou.' Růženka jen posluhovala. Doktor brzy pozdvihl sklenku: ‚Na tvoje zdraví, matinko!' — ‚Ano,' dí paní, ‚musíme si připít. Ale slečna nemá ještě ani nalito.' — Růženka se zapálila, a když jí v tom už doktor sám sklenku naplňoval, skoro se zděsila. Paní to neušlo. ‚Na zdraví všech,' promluvila, dobrotivě se usmívajíc, ‚a na štěstí všech!' I přiťukla si s Arnoštem a pak se obrátila k děvčeti. To zase zbledlo a sklenka se mu v rukou chvěla: slovo, hlas, pohled milostivé paní mluvily k němu tak, že by jí byla hned k nohám klesla.«

»Setkání, jehož se napřed obávaly, skončilo docela šťastně?«

»Po druhé nemusel již Arnošt matku dlouho pobízeti, aby s ním jela do villy. Po několikeré kratší návštěvě pak přijala jeho pozvání a přišla na několik dní, které se však prodloužily na několik neděl. Růženka si dobroty a laskavosti její nad míru vážila, a paní se v uctivém, úslužném, oddaném, bystrém, dovedném, veselém a ve všem všudy příjemném děvčeti vždy více líbilo. Stalo se, že ji nějaký neduh asi na týden upoutal na lože. Růženka ji ve dne v noci ošetřovala s takovou ochotou, pečlivostí a něžností, že by to každou matku od vlastní dcery radostně dojímati muselo. Fácit byl, že si paní Bodnerová Růženku upřímně zamilovala, že k ní srdcem více přilnula nežli k své zákonité snaše, manželce Juliově.«

»A snad by ji byla také ochotně za svou zákonitou snachu přijala?«

»Asi jistě. Ale nijak se do toho nevkládala. Když to Arnošt nechával, jak bylo, zvykla tomu, už ani na to nepomyslila, že by mělo býti jinak. U Arnošta bývala nejradší. U mladšího syna

jako u dcery prodlením let přibývalo dětí a přibývalo tudíž i práce, neklidu, starostí a všelijakých trampot. Babička se ob čas na vnuky ráda podívala, potom však si tím více libovala ve Vinohradské ville. Tam byl svatý pokoj: žádný rámus, žádná mrzutost, žádné plísnění, žádný pláč, žádné vzdory, slovem žádné afféry. Jako den za dnem tak i rok za rokem míjel stejně, snad málo rozmanitě, ale příjemně; staří lidé, i když mají někdy dlouhou chvíli, nepřejí sobě změn, spíše se jich bojí. A ve Vinohradské ville bývalo během roku největší změnou to, že doktor odjížděl s Růženkou na několik neděl do ciziny. Lidé myslili, že to má nepěknou příčinu, že se to děje právě k vůli hospodyni, aby se utajily jisté přirozené následky poměru jejich. Růžence se to dosti pozdě doneslo; zase si jednou hodně poplakala, a umínila si, že v budoucím létě nikam nepojede, aby lidem ucpala huby. Ale potom ji to rozešlo. Pobyt na Rýně, ve Švýcařích, v Italii byl jí v jednotvárnosti života jejího tak vzácným potěšením, že jí přicházelo tuze za těžko odříci se ho; též by byla musela vykládati Arnoštovi příčinu takového jednání, a bylo by jistě došlo k výstupům, jakých mezi nima po tu dobu nebylo. ‚Co je mi po lidském soudu,‘ řekla si naposledy, ‚co už je mi po celém světě! Abych Arnoštovi nezkalila mysl, abych mu nestrpčila ani den, neřku celé neděle, na tom záleží stokrát víc než na hrstce těch lidí, kteří o mně vědí a klepy o mně dělají.‘ — Lidem se nebylo možno diviti, také já jsem byl náchylen věřiti takovým řečem; ale byly to skutečně jen klevety, Růženka v té příčině byla zcela nevinna. Vím to od Zeiberlichů, kteří znali celou pravdu; co jsem ti tu o naší krajance vypravoval, mám právě od nich «

»Růženka s nimi setrvala v dobrém přátelství?«

»Několik let, až bývalý knížecí kuchař na věky dal světu vale a vdova jeho se odstěhovala ku příbuzným kamsi do Rakous. Tím spůsobem přestal jsem se dovídati, co se dělo v Bodnerově ville, a na Rozárku Jechovic jsem vzpomněl sotva jednou za uherský měsíc. Později došlo náhodou k tomu, že se u mne vzpomínka na ni a na tebe stala skoro nerozlučnou.«

»Opravdu?« zvolal Důlava. »Ani zdaleka nechápu, jaká náhoda by to mohla způsobiti.«

»Zcela jednoduchá, a přece zvláštní. Jsa návštěvou v našem rodném kraji zašel jsem i do Nezamyšle, jmenovitě i na vrch, na kterém leží hřbitov, protože je z nejvyšších bodů v té končině a rozhled po ní je s něho nejpěknější.«

»Vím, ach vím! A jak se těším, že se tam v těchto dnech zas jednou octnu, po dlouhých, dlouhých letech! — Ale povídej.«

»Panovala vedra, již po delší dobu nepršelo. Hřbitov byl z největšího dílu náramně vyprahlý, jen málo rovů bylo i nyní pravidelně zalíváno. Právě tu práci konala žena s dvěma dětmi, které jí horlivě pomáhaly nositi vodu ze studánky pod hřbitovem. Žena nebyla zrovna hezká, ale na první pohled bylo viděti, že má dobrou povahu, že jest jasné mysli, že ji svět těší. Obličej

měla od slunce snědý, ale skoro pořád úsměvný a plný příjemných důlků. Když mě pozdravila, dal jsem se s ní do řeči; patrně byla i hovorná. ‚Komu budete kropit travičku?‘ ptal jsem se jí. Vypočítávala některá jmena, dvě známá hned za sebou: šafáře Jecha a hospodáře Důlavu.«

»I ty můj Pane!«

»Já řku: ‚Ti tu již dávno odpočívají.‘ — ‚Ba dávno,‘ prála, ‚tuhle blízko sebe. Už je z nich jen prach, ale zanechali vděčné děti, a ty se pořád starají o hroby jejich, ačkoliv jsou daleko odsud.‘ — ‚Vím, vím, Důlavův syn až v Americe, Rozárka Jechovic v Praze. Ta sem snad někdy přichází?‘ — ‚Ba ne, co se odebrala do Prahy, ani jednou tu nebyla. Ale každou neděli je modlení za její rodiče, založila takovou fundací, a také na to platí, aby hrob jejich byl udržován v pořádku. Mně to ještě zvlášť klade na srdce.‘ — ‚Chodíváte k ní?‘ — ‚Ne, ale někdy mi píše. Za mladých let jsme bývaly kamarádky; tehda jsem se ovšem nenadála, že jednou budu hrobařkou a budu jí takhle sloužit.‘ — ‚Nejste snad Terinka Sukovic?‘ — Žena rychle zamrkala dlouhými, temnými brvami: ‚Prosím, zrovna ta.‘ — ‚To mi as můžete něco povědět o staré Marii, která svůj věk strávila u Klobusů?‘ — ‚Jak pak bych nemohla! Vždyť od té doby, co se pan derektor Klobus uložil k věčnému odpočinutí, tamhle do té pěkné krypty, Marie zůstává u nás.‘ — ‚Je tedy posud živa?‘ — ‚A byla by ještě dost zdravá a silná, jen nohy ji opouštějí.‘ — ‚A když je u vás, nemá se zle.‘ — ‚To to! Svou službu si po všechna léta ukládala, a i kdy by neměla těch peněz, Rozárka by ji vším opatřila.‘ — ‚Tedy je mezi nima zase dobrá vůle? Jednou se Marie, myslím, na svou vychovanku horšila?‘ — ‚Kdy pak to už zase pominulo! Rozárka jí nepřestala posílat dary, a Mařena, i když na ni nejvíc hubovala, přece k nikomu pod sluncem neměla takovou lásku jako k ní. Mě má taky ráda, to musím říci, i naše děti, ale Rozárka je přece jen klenot jejího srdce. Nás má okolo sebe, ale na ni pořád myslí, dnem i nocí. A prosím, že jsem tak smělá: líbíte Rozárku znát?‘ — Znamenal jsem, že by hrobařka ode mne ráda vyzvídala o Pražském živobytí své bývalé kamarádky; vyhnul jsem se tomu podotknutím, že jsem ji v městě už před lety a jen mimochodem viděl, a obrátil jsem řeč jinam: ‚Pan Důlava z Ameriky sem také někomu dopisuje?‘ — ‚Ten vždycky jen farnímu úřadu. A prosím, je to skutečná pravda, že se tam oženil, ačkoliv byl kněz?‘ — Já řku: ‚To v Americe není docela nic obzvláštního.‘ — ‚Tam se kněží smějí ženit?‘ povídala. ‚Však by to mělo být i tady. Bylo by to lepší, desetkrát lepší!‘ A opět silně zamrkala. — ‚Tak jen ty hroby dobře opatrujte. S Pánembohem!‘ — Od toho času jsem per idearum associationem na tebe a na Bodnerovu hospodyni vzpomněl vždy zároveň.«

Důlava stiskl příteli ruku.

»Totiž,« dokládal on, »jeli Rozárka posavad jen hospodyní jeho.«

»Jak to?«

»Vznikla o tom pochybnost. Kdosi z Prahy na cestách v cizině, tuším ve Švýcarsku, na to kápl, že se doktor Arnošt Bodner, meškaje tam před tím se slečnou Růženou, do hostinské knihy zapsal ‚s paní,‘ sammt Frau. To se pak i zde rozneslo, a ký div, že to u jeho příbuzných způsobilo nový poplach. Zdálo se jim dosti možno, že Arnošt je s ‚tou ženštinou‘ spojen tajným svazkem manželským; býval s ní za hranicemi třeba celé měsíce.«

»A dopídili se pravdy?«

Doktor Melka zavrtěl hlavou: »U něho vyzvídati se neodvážili, jiný tu nikdo nic neví. Zůstali v nejistotě.«

(Pokračování.)

Valašské helekání.

Popěvky

Josefa Kalusa. [1])

Dějiště: Osada drvařů roztroušená po stráních v kotlině valašských hor.
Osoby: Pasáci, dívky, šohaji, ženy, drvaři.

Pasáci.

Helekejme, helekejme,
na nikoho nečekejme,
helekejme — po okolí,
až se všechno rozhlaholí.

Šohaj.

Z plna srdce heleká,
kdo se milé dočeká,
od radosti zaheleká,
až to slyšet do daleka.

Dívka.

Veseleji heleká,
kdo nikoho nečeká,
také jsem dřív čekávala,
už nečekám, tralalala!

Můj milý je ženatý,
vzal si bábu s dukáty,
kyj už o něj polámala,
dobře mu tak, tralalala!

Šohaj.

Nejveselej heleká,
komu patří paseka
a ženička jako kvítek
v kole skotačivých dítek.

Pasák.

Smutně helekává,
komu zbloudí kráva,
komu sběhnou ovce
do doliny s kopce.

Píseň. Všichni.

Z hory do hory,
s kopce do kopce,
z rána heleká
pastýř na ovce.

Nejen na ovce,
také na krávy,
by se vědělo,
že je z Moravy.

Škádlení. Dívka.

Rozmilý šohajku,
proč bloudíš po hájku?

Šohaj.

Dívám se na duby
a plaším holuby.

---

[1]) Helekání = prozpěvování s vrchů proti sobě stojících.

Dívka.

Pojď domů, šohaji,
vaši tě volají.

Šohaj.

Ach milá, nemohu:
jsem chromý na nohu.

Píseň. Dívka.

Umřel mi syneček,
rok je tomu dneska,
měl jako kvíteček
obě líčka hezká.

Bylo s ním veselo,
líbal jen a zpíval,
sluněčko vzcházelo:
teprv odcházíval.

Píseň. Jiná dívka.

Umřely maměnka,
umřeli tatíček,
sirotek ubohý
skládám si uzlíček.

Skládám si do něho
hrst drobných obrázků,
památku na dětství,
památku na lásku.

Památku na lásku —
tak krátce trvala:
s milým jsem na horách
jahody trhala.

Mám dosud schovanou
suchou z nich kytičku,
památku nejdražší
z celého uzlíčku.

Romance. Pasáci.

Běží s kopce jalůvečka,
za jalůvkou kravarečka.

Volá, líčko vyděšené:
»Jalůvko, stůj, co tě žene?

Jak mi šlápneš mezi zelí,
musím z domu po neděli.

Jak mi spaseš jetelinu:
musím z domu na hodinu.

Jak mi vběhneš do zahrady,
sešlapeš mi kvítí všady.

Sešlapeš mi marijánek:
rozhněvá se na mne Janek.

Janek půjde bez voničky,
já spát půjdu bez hubičky.«

Šohaj.

Vesele se helekává,
když huběnky milá dává.

Dívka.

Veselejší helekání,
když se milý ke rtům sklání.

Romance. Ovčáci.

Na Frenštátském kopci
hledal báča ovci
  ztracenou,
u studánky v lese,
s kým tu nesejde se:
  s Mařenou.

Nesla nůši trávy
pro tátovy krávy:
  pyšný chod.
»Vitej!« děl jí v touze.
»Jdi pryč,« ona pouze,
  »nemáš bot.«

»Počkej na neděli,
jiný bývám celý,
  přijdu k vám.«
Zamračila čelo:
»To by se mi chtělo,
  nepočkám!«

»I ty vzdorovitá,
budeš mužem bita.«
  »Nebudu:
přitulím se k němu
jak list k zelenému
  žaludu.«

Na Frenštátském kopci
našel báča ovci
  ztracenou,
vede si ji domů,
nedivte se tomu:
  s Mařenou.

Píseň. Dívka.

Z hor jsem helekala
na svou kamarádku,
aby zavítala
ke mně na zahrádku.

Z hor jsem helekala
na svou sestřeničku,
aby si mě vzala
zítra za družičku.

Z hor jsem helekala
na milého synka,
že bych mu tak dala
ráda rozmarinka.

Z hor jsem helekala
na maměnku svoji,
ráda bych se vdala:
ať mi svatbu strojí!

Romance. Dívky.

Z horských pasek táhne vůně,
na posteli šohaj stůně.

Divá horkost s hlavy sálá:
bosorka mu udělala.[1])

Nadběhla mu kdesi v lese:
od těch dob jím zima třese.

Chvíli horko, chvíli zima:
má ji pořád před očima.

Ve dne v noci na ni myslí:
zmámila mu všecky smysly.

Co je bylin v horách, v poli,
všech již užil: srdce bolí.

Ani doktor nepomáhá,
nemoc jen se více vzmáhá.

Matka rve si vlasy v hrůze.
Přišla bába moudrá tuze.

»Nic jiného nepomůže:
přiložte mu na tvář růže.

Nejen na tvář, k srdci taky:
ozdraví hned, zjasní zraky.«

Trhá matka v sadě růže:
»Ach to, mámko, nepomůže.

Musíte jít pro bosorku,
co čaruje v černém borku.

Má hajného za tatíčka:
ta má jako růže líčka.

Tu přiveďte k mému loži,
vstanu, dlaň jak na mne vloží!«

Máť synovo plní přání:
šla bosorka bez váhání.

Přešla plaše přes sedničku,
přiložila líčko k líčku.

Zdráv byl šohaj v okamžení:
s krásnou bosorkou se žení.

Dívka.

Co se to tam bělá
mezi jedličkami?
Jde to do kostela
průvod s družičkami?

Dívky.

To se v hůrce bělá
milý s ovečkami.

Šohaj.

Červená se hora
z rána malinami?
Či tam ranní zora
hází růžičkami?

Šohaji.

To tak září Dora,
když jde s kravičkami.

Romance. Pasáci.

Do háje, do háje
hezkého šohaje
dívčiny ukryly,
když k vojně troubili.

---

[1]) Bosorka = čarodějnice.

Kde koho sebrali,
chromí jen zůstali,
a šohaj v jedlině
děvčátkům na klíně.

Potajmu k šohaji
každý den běhají
s kuřátkem smaženým,
s vínečkem červeným.

Jen ležel, pil a jed,
rty líbal jako med.
»Ba, máš se, šuhaji,
jak v nebi na kraji.

Na vojně hluk a řev:
zde libý ptačí zpěv —
tam koule hvízdají:
zde dívky stiskají.«

Po vojně troubili:
všichni se vrátili
udatní, veselí,
s krvavou ocelí.

Děvčátka od háje
vedou si šohaje,
nemůže na nohy:
je mrzák ubohý.

Malinárka.

Dívky a ženy.

Hajný potkal v lese Barku,
nejšvarnější malinárku.

Ulekla se při setkání,
plný košík rukou chrání.

»Sbírala jsi v zakázaném,
zodpovíš se před mým pánem.

Pokárá tvé provinění,
půjdeš se mnou bez prodlení.«

»Za těch sladkých malin trochu,
chceš mě zahubiti, hochu?

Tvůj pán stih mě jednou v lese,
dosud se mi srdce třese.

Měla jsem koš vrchovatý,
zjevil se jak motýl zlatý.

Hned mi snímal šátek s vlasů,
chtěl mě bráti kolem pasu.

Na štěstí tu nejsem sama,
vykřiknu, hned přišla máma.

Rudý hněvem spěchal k lesu —
dosavad se před ním třesu.«

Stojí hajný, něhu v zracích,
před Barečkou na rozpacích.

»Bez trestu tě nesmím nechat.« —
»Vezmi malin, musím spěchat.«

»Malin? Z tvojich ústek leda.«
Barka k odchodu se zvedá:

»Vypořádej se s mým Janem,
že chceš sbírat v zakázaném.«

Hrdě domů spěchá Barka,
nejšvarnější malinárka.

Píseň. Dívka.

Už jsem všecky krávy podojila,
už jsem vodičkou je napojila,
teď si na milého zahelekám:
Kde jsi, Janíčku můj? už tě čekám.

Na nebi už svítí večernice,
po dolině hučí Čeladnice,
po okolí širém zrakem těkám:
Kde jsi, Janíčku můj? už tě čekam.

Srny se už pasou na mýtině,
z lesa zajíc běží k jetelině,
hajný s flintou kráčí ku pasekám.
Kde jsi, Janíčku můj? už tě čekám!

Na hory a doly, louky, lada
večerní už rosa s nebe padá,
sova houká z temnot, až se lekám:
Kde jsi, Janíčku můj? já tě čekám.

Píseň. Šohaji.

Bože, kdo to na mne
s hory vyvolává?

Zezulka to není,
ta tak nekukává,
pěnička to není
ani konipásek:
jak stříbrný zvonek
zní ten sladký hlásek.

Bože, kdo to na mne
vyvolává s hory?
»Přijď, přijď, šohajíčku,
večer do komory!« —
»Přijdu, zlatý ptáčku,
přijdu na setmívce.« —
»Přijď, přijď, šohajíčku,
k milované dívce.«

Bože, kdo to na mne
s hory vyvolává?
Zezulka to není,
ta tak nekukává;
slavíček to není
ani sedmihlásek,
žádný pták to není:
toť mé milé hlásek!

Pasáci.

Drvaři, drvaři,
málo helekáte,
helekejte s námi,
než les vysekáte,
až les široširý
bude vyrubaný,
helekat tu budou
krahuji a vrány.

B ř í z a.

Drvaři.

Kácí šohaj břízu v lese,
vystřikne krev, ulekne se.

Sekeru hned odhazuje,
bílou břízu obvazuje.

»Na sta stromů jsem už kácel:
žádný ještě nekrvácel.

Prvně dnes ta bílá bříza:
krev z ní teče, krev, ne míza.

A tak tiše šumí, stená
jako zmírající žena.«

Do koruny patří vzhůru,
hladí dlaní bílou kůru.

»Odpusť, odpusť, břízo bílá!«
V tom hle! v náručí mu víla.

Jak lilie krásná, bledá,
hasnoucí zrak k němu zvedá.

»Pamatuješ, šohajíčku,
jaks mě potkal při měsíčku?

Tázal jsi se, čí bych byla:
já však k lesu odkvapila.«

»Poznávám tě, moje nebe,
a já, Bože, zabil tebe.«

»Zemři se mnou,« šeptá víla:
v tom zas před ním bříza bílá.

Skácela se na šohaje,
objal ji už umíraje. —

S m r t.

Drvaři z protějšího vrchu.

Zaťal drvař do topolu,
smrt uviděl na vrcholu,
jak tam k větvi přikrčena
sedí tichounce jak pěna.

Po druhé ťal do topolu,
smrt se pohne na vrcholu,
honem sobě brousí kosu,
až až na čele má rosu.

Po třetí ťal do topolu:
milá smrt už slézá dolů,
zlehka po haluzích skáče
jako vever, jako ptáče.

Po čtvrté ťal do topolu:
smrt už seskočila dolů,
kosou po něm namířila —
»Zadrž, zadrž, smrti milá.

Zatni kosu do topolu,
však se vyrovnáme spolu:
sběhnu domů k ženě, dětem,
nežli rozžehnám se s světem.«

Zaťala smrt do topolu,
v okamih se skácel dolů,
mohutnými haluzemi
přimáčkl smrt milou k zemi.

Drvař přišel ku topolu,
slyší, smrt jak úpí v bolu,
nedbá, pokračuje v práci,
zpívaje si stromy kácí.

Léta plynou: na topolu
prohnil kmen až ku vrcholu;
přimáčknutá smrt se zdvihla,
po drvaři kosou švihla.

Pasáci.

Pasáci, pasáci,
slunečko krvácí
nad západem:
požeňem s pastviny
do naší dědiny
lesním chladem.

Poženem kravičky,
ovce i kozičky
pohromadě,
přes háje, polečko —
krvácí slunečko
na západě.

Poslední píseň.

Z hor mne nikdo nevyláká
jak z vonného hnízda ptáka,
ani za poklady světa:
štěstí moje v horách zkvétá.

S perlami si nechte moře,
mně jen koutek v rodné hoře:
nad paláce plné zlata
rodné hory, rodná chata!

Obnovení Staroměstské radnice

a regulace Malé Strany.

Soutěžné návrhy na přestavbu a dostavbu radnice král. hlavního města Prahy. Autoři: architekti Jan Vejrych, Kamil Hilbert, Jan Koula, Fr. Blažek, Al. Dlabač, Ant. Balšánek. Vydáno péčí I. odboru spolku architektů a inženýrů v království českém za subvence král. hlavního města Prahy.

Podnik takové důležitosti, jako jest projektované dostavění starobylé radnice Pražské, právem zajímá veškeru veřejnost naši a vyžaduje nejbedlivějšího uvážení všech četných otázek, které při tom nutno zodpovídati. Že vůbec došlo na tuto stavitelskou památku, toho příčina je dosti prostá: naše radnice stala se malou, i nelze v ní ani soustřediti všecky úřady městské, ani zříditi ústavy moderním požadavkům vyhovující, jako jsou na př. knihovna, čítárny, shromažďovací síně a pod. Především tedy jde o rozšíření radnice, o její doplnění, a když se již bude stavěti, lze také pomýšleti na přestavění některých částí vybudovaných v novější době a k tomu velmi nevkusně. Vždyť Pražská Staroměstská radnice není jednotnou budovou, ale komplexem několika domů, a právě v tom spočívá malebnost její. Skupina staveb z různých dob pocházejících má ráz tak zvláštní, že úkol architekta navrhujícího změny a doplňky tím nemálo se stěžuje. Však máme důkazy obtížnosti adaptace a renovace naší radnice, neboť do dneška stojí nemotorné, ošklivé průčelí proti kostelu sv. Mikuláše, jako památka na nevkus a nevědomost

stavitele de Nobile z r. 1840. Kdo by hodlal seznati rozličné plány a návrhy za příčinou tehdejší první adaptace radního domu Pražského vypracované, nechť vyhledá si dílo Jana Heraina a dr. Teige »Staroměstský rynk,« tam spatří celou sbírku nejhroznějších projektů, dle nichž bychom nyní měli v Praze o jednu monumentální příšeru z blažených časů patrimoniálních více. Jsou to pravé výstrahy pro každého povolaného měnitele a obnovovatele naší radnice.

Tedy ne jen radnici rozšířiti a prakticky upraviti, ale také umělecky vyzdobiti je daným úkolem. Uvykli jsme zcela jiným požadavkům, jimž moderní architekt nevyhnutelně musí vyhověti, a přední požadavek jest, aby zachoval vše, co má uměleckou cenu, ale také vše, co dodává stavbě rázu, co připomíná slavnou minulost a památné dějiny radnice.

Moderní budovatel naší radnice nesmí zachovaných starých částí ani dost málo se dotknouti, nad to pak musí nové přístavby přispůsobiti v rozměrech, slohově i ve výzdobě starým těmto partiím i okolním stavbám. V podmínkách soutěže bylo dáno navrhovatelům na vůli, aby zmíněnou ohyzdnou fasádu z roku 1840 a též průčelí Sprengrovo proti Týnskému chrámu přeměnili nebo je dočista zrušili a novým nahradili. Účelnost nové stavby nemá býti na úkor umělecké hodnotě celku, a též nově přibylý komplex na Marianském náměstí má se důstojně a vkusně pojiti ke skupině starobylých budov radničních.

Sluší pověděti, že není nesnadnějšího úkolu pro architekta sebe nadanějšího, než takové přispůsobování, doplňování a přestavování starých památek stavitelských. Právě proto, že nelze již tak bezstarostně a bezohledně hospodařiti s věcí starožitnou jako před šedesáti roky, vyžaduje řešení jinak prosté úlohy značného rozmýšlení a také velikého smyslu pro historické zvláštnosti a jemného taktu pro zacházení s nimi. Probírámeli se albem soutěžných návrhů, vydaným péčí spolku architektů a inženýrů za přispění král. města Prahy, vyniknou rozličné obtíže z uvedených příčin vzniklé velmi jasně, a každý z šesti navrhovatelů ve své práci vydává svědectví, že s nimi zápasil. Rozumí se samo sebou, že všichni ponechávají nejstarší část radnice s věží, arkýřem a rozčleněné průčelí proti Melantrichově ulici beze změny, aspoň co do zdiva, neboť hned první cenou vyznamenaný návrh architekta Vejrycha doplňuje a mění výzdobu štítů a střech těchto domů. Stejně počínají si Kamil Hilbert (2. cena), prof. Koula, který mimo to však zachovává podobu nárožního domu u Minuty, až na loubí zde projektované, Fr. Blažek, Alois Dlabač (střechy a štíty skorem nezměněny), i Ant. Balšánek, který tu rovněž málo mění. Všichni však shodují se v tom, že ponechávají zmíněný dům u Minuty, kdysi u lva zvaný, při jeho půdorysu. Vystupujeť totiž značně před řadu domů k věži připojených a uzavírá takto náměstí před radnicí. Jeho sbourání, či lépe jeho vynechání v půdorysu nově přestavěné radnice mělo by za následek zbytečné a přílišné rozšíření přechodu k Malému rynku a zničení tohoto rynku, neboť pak nebylo by více Malého náměstí Staroměstského, nýbrž Veliké náměstí ubíhalo by zde právě tak bez

malebného přechodu do šíra, jako vlastní rynk se rozbíhá do nových ulic a ke kostelu sv. Mikuláše, když byl zbořen Chřenovský dům. Uzavřenost starých těchto náměstí jest však hlavní podmínkou jich starobylého rázu, jest také malebnější, poskytuje krásné pohledy na zajímavé stavby; i dlužno s povděkem uznati, že naši projektanti vycítili, jak by nešetrností k tomuto výstupku uškodili rázovitosti okolí té nové čili nově rozšířené radnice a tím také vzácné kráse staré její části. Ovšem není nutno ponechati vnitřek pěkného domu u Minuty v nynějším jeho stavu, jak vůbec vždy se rozumí, že intelligentní architekt dovede sloučiti historisující dekorativní část s moderní praktickou pohodlností. Kdo nezná přímo středověké zařízení tohoto domu, nedovede si ani představiti, jaké bídné komůrky a koutky jsou skryty za pěknou fasádou pod rázovitou římsou renaissanční, a jak krušno je městským úřadům, zde umístěným. Tomu lze lehce pomoci, aniž by dům sám vzal za své. Všichni projektanti navrhují zde v přízemí otevřené loubí, které pokračuje po cele západní straně starého bloku radnice, t. j. na Malém rynku, kde také nyní se ještě nachází.

Na průčelí radnice proti Týnskému chrámu nejsou u prvních čtyř navrhovatelů radikálnější změny; až na díl od Sprengrovy stavby k nároží proti kostelu sv. Mikuláše, pozměňují toliko suchopárnou gotiku a přidávají okrasné detaily, buď vysoký štít s bohatou figurální ozdobou nad vysokou loggií, která se zachovává (Vejrych, Hilbert), neb vkusnější střechu (Koula, Blažek). Ošklivá sousední fasáda od de Nobile však by zmizela, a Hilbert, Koula, Blažek, Dlabač zakončují tuto frontu věžovitým výstupkem, Dlabač dokonce opakuje zde mohutnou starou věž s arkýřem a to k neprospěchu celkového dojmu. Průčelí mezi věžemi jeví se nad míru mohutným, těžkým shlukem příliš vysokých budov, a pak stará věž přichází o svou zakončovací štíhlost a pozbývá svého významu jako hláska a hlídka radnice, nová věž pak nemá žádného smyslu a je toliko jakýmsi symmetrickým přílepkem, ovšem přílepkem obrovitým.

Zajímavo je sledovati snahy navrhovatelů, aby vytvořili proti kostelu sv. Mikuláše průčelí, které by s bohatým barokem této Dienzenhoferovské stavby harmonovalo. V podmínkách soutěže vyšlo se takovýmto snahám tou měrou vstříc, že předem podotknuto, aby projektanti netrvali na slohu jednotném, nýbrž užili všech slohů pro Prahu typických. A tak vidíme, jak Vejrych tudy vede fasádu ve slohu české renaissance, Koula gotickou, rovněž Blažek, Dlabač barokní, která od jeho nové gotické věže nápadně se odráží, A. Balšánek smíšenou, s nárožním domem gotickým a přiléhající dosti prostou fasádou renaissanční.

Smíšenina všech v Praze možných slohů je úplná, a nově zregulovaná radnice by zůstala v tomto smyslu věrným obrazem staré. Návrh Vejrychův ještě nejlépe slučuje různé živly, jak zvláště nové průčelí bloku na Malém rynku dosvědčuje. Vejrych rozčlenil dlouhou a poněkud vypouklou frontu na devět nepravidelných částí fasádních, jako by zde stálo tolikéž rozdílných domů, a každá fasáda se od sousední liší slohovou rázovitostí, na př. od nároží s povědomým

arkýřem (býv. Štorchův dům) připojen dům barokní, pak dva renaissanční různé šířky, pak gotický, nejvyšší ze všech renaissančně gotický, pak opět gotický se stupňovitým štítem, pak gotický se štítem trojhranným s vížkou, a nároží zakončeno věží v přechodním slohu z gotiky do renaissance. Přízemní loubí podél celé fronty má oblouky dle slohu domu, k jehož fasádě náleží. Tím docíleno rozmanitosti, dlouhá fronta není nudná a jednotvárná, otvory okenní, ač v stejném niveau položené, tolikéž se různí tvarem i velikostí. Vejrych vede si nejmoderněji ze všech navrhovatelů, jeho gotika i jeho renaissance nejsou koncipovány v pravověrném vyznání »odborných« gotiků a renaissancistů, a přece harmonuje vše se starými částmi radnice a slibuje celek imposantní.

Nový komplex radniční, klínovitého půdorysu s přívěskem čtvercovým na jižní straně, asi nepůsobil žádnému navrhovateli zvláštních starostí, nechť již volil Vejrych svou renaissanci, Hilbert gotiku, Koula Pražskou renaissanci, Blažek gotiku s vlaskou příchutí, Dlabač baroko, Balšánek opět Pražskou renaissanci, kterou tak dobře zná. Také změny půdorysné na prostranství pro novou část radnice určeném nejsou té důležitosti, jako případné odchylky od stávajícího půdorysu staré části radnice. Nová skupina domů na Marianském náměstí bude chodbami spojena se starým blokem, pod chodbami zůstanou v přízemí podjezdy a loubí.

Přihlížíli se k malebné nepravidelnosti celku, jenž bude jednou Pražskou radnicí, sluší uznati, že porota rozhodla dle vodítka, aby tomu návrhu se dostalo první ceny, který jednak šetří starého rázu a malebnosti nedotknutelné části radnice, jednak dovedně k ní připojuje své nové projekty. Lze doufati, že provedením návrhu Vejrychova, třebas i v menších detailech pozměněného, obdrží Praha svůj »Hôtel de ville,« budovu stejně representační jako krásnou, a že stará radnice Pražská i na dále slavně vzdorovati bude zlobě i nebezpečím staletí.

* * *

Architekt Ant. Balšánek dokončil *polohopisný plán Malé Strany a Hradčan*, přepracovav svůj dřívější návrh společně se stavební kanceláří Pražskou, a tím položen základ k regulaci této části našeho města. Je to první krok na cestě, která vede z minulosti takřka idylické k budoucnosti »moderní« Malé Strany. Nelze zatajiti, že valná většina přátel Staré Prahy a všichni, kdož Prahu vůbec milují, při vyslovení slova »moderní Praha« pociťují obavy; a nechuť k tomuto heslu má své příčiny v častých útocích, žel že mnohdy se zdarem podnikaných, na krásu královského města našeho. Krása Prahy, toť pojem zahrnující v sobě nejen vzácně lahodnou polohu města, ale také jeho ráz po staletí ustálený, jeho staré budovy a křivolaké ulice, jeho zákoutí a překvapující průhledy. Krása Prahy dále je věcí velmi subtilní, abych tak řekl křehkou, neboť lze jí uškoditi každým nešetrným dotknutím, což teprve ranami motyk a kopáčův. A krása Prahy konečně je při své složitosti a pomíjejicnosti činitelem tak důležitým, že sebe větší pozornost jí věnovaná

právě dostačuje, aby se zabránilo nejhorším pohromám. Neboť pohromami jsou pro Prahu všecky nešťastné adaptace náměstí a ulic, jimž za oběť padlo mnoho krásných budov a mnoho malebných pohledů, pohromami jsou jinak dobře míněné regulace a zdravotní meliorace — když při nich vládne jenom měřítko, pravítko, rozpočet a finanční kalkulace.

Prahu regulovati jest věcí mnohem nesnadnější a nákladnější, než assanovati a regulovati Berlín nebo Pešť a Budín. Nejlépe lze přestavovati města, která nemají žádných dějin a žádných uměleckých památek z minulosti tak dávné a slavné, jako je Pražská. A buďtež si to města světová, ohromná, střediště obchodu a průmyslu, také umění a věd, — hračkou bude každému modernímu architektovi s poměrně mírným nákladem v nich zříditi nové ulice, zaváděti nové prostředky dopravní, stavěti nové domy a paláce a bursy a divadla. Tabula rasa pro širokou avenue, celou čtvrt se zemí srovnati pro nové náměstí, celé řeky zasypati nebo překlenouti pro nové nábřeží, — co tomu vadí v takových mladých metropolích? San Francisco v Kalifornii vyhořelo r. 1856 skorem do posledního domu (ovšem bylo město většinou dřevěné), a za rok přibylo 10.000 obyvatelů, a město mělo nové, pěkné, ohni vzdorující budovy, krásné promenády atd. Za šedesát let svého trvání vzrostlo na »metropoli« o 300.000 obyvatelů. Co záleží na »kráse« tohoto města (a jeho poloha je krásná), a jak snadno lze rozmnožiti tuto krásu, přeměniti tvářnost města. Však chtěli bychom přeměniti tvářnost Prahy? Vzíti Praze její ráz? V odpověď namítá se, že jde toliko o zlepšení zdravotních poměrů, o zavedení světla, vody, telegrafů a telefonů, o nové tratě městské dráhy atd., tedy o modernisování Prahy. Ale tu právě nastává nebezpečný konflikt mezi starobylostí a krásou města z jedné, s pohodlím a praktickými výhodami z druhé strany. Až do jisté míry vždy bude lze spojiti komfort s historickou památností, ale věcí ředitelů takových regulačních prací bude též vymeziti, jak daleko modernisující snaha zasahovati smí. A vždy bude dosti lidí, kteří, ač uznávají nutnost mnohých nových přeměn, přece jen s politováním a s bolestí přihlížeti budou, jak neúprosným těm požadavkům za oběť padá nejedna cenná budova, nejeden krásný pohled. Přiznávám se, že náležím mezi takové nedůvěřivce a starostlivce a že přese všecku uznanou nutnost mnohých regulačních prací nemohu než litovati nejkrásnějšího pohledu na Prahu, po staletí typického, a že jest mně, jako bych se měl loučiti s obrazem, jejž rydlo a štětec tak často reprodukovaly. Malá Strana s nízkými břehy svými, se skupinami domkův a dvorků, se zelení stromův a zahrad v popředí, s tlumem červených střech nad tím vyčnívajících, se zelenou kopulí Svatomikulášskou a nade vším silhouetta hradu Pražského — to byl obraz Prahy kat exochén, obraz nevšední zajímavosti, malebný, pittoreskní a dojemný zároveň; a věru blíží se doba, kdy ho více nebude. Ani nové ulice na Malé Straně projektované, jimiž proraženy budou některé bloky starých a neúhledných domů, ani sbourání četných budov, jako Klárova ústavu, a rozšíření některých náměstí neuškodí tomuto obrazu, ale nové nábřeží zakryje

při vší šetrnosti navrhovatelově ono rázovité popředí, zahalí zeleň zahrad a bělavá, dlouhá, hladká zeď potáhne se na levém břehu Vltavy jako protějšek nově zregulovaného pravého břehu. Vltava stane se vyzděným průplavem. I když se prosadí, aby nové domy na Malostranském nábřeží nebyly toliko pěkné, vkusné, umělecky vyzdobené budovy, ale též aby nerostly do přílišné výšky, i když zmizejí šeredné kasárny na Újezdě (jen aby tam skutečně zůstal sad), když nábřežní quai nebude vyhnáno příliš vysoko, když nezasypou Pražské Benátky, — přece zmizí pohled na Prahu, jakým se kochali lidé od sklonu 15. až do počátku 20. století, a nebude to již ta Malá Strana, to město památné, to podhradí Pražské, a cizinci nechť v museu města Prahy pak prohlížejíce velkou sbírku pohledů na Menší Město a Hrad Pražský seznají, jaký obraz vzácné krásy byl setřen a nahrazen novým, který se dřívějšímu ani z daleka nevyrovná.

Architekt Balšánek podjal se práce s velkým porozuměním. Vždyť je Balšánek umělcem, a nelze mysliti, že by nepoznal závažnost regulace nejmalebnější části Prahy. Jeho plány také jasně dosvědčují, že se snažil zachovati, co zachovati lze, že chtěl pohled na Malou Stranu co nejméně znešvařiti. Ale jsa vázán podmínkami a požadavky, se stanoviska inženýrského a technického kladenými, byl nucen přihlížeti k daným úkolům čistě praktickým, a tím již dotčena krása pohledu na Malou Stranu. Tak na př. první požadavek byl, aby pro vždy přestalo zaplavování Malé Strany, čemuž má sloužiti »regulace břehu,« nové zděné, vysoké nábřeží. Pak pomýšlí se na nové tratě elektrické dráhy, vedoucí též na Hradčany. K tomu cíli budou rozšířeny ulice, kde vůbec možno. Malá Strana se má »otevříti,« nový most u Rudolfina má ji spojiti se středem Starého města, se Staroměstským rynkem. Tím také má býti pomoženo Starému Městu, z něhož se obchod i průmysl stěhují do nových čtvrtí. A tento řetěz ohledů a plánů do budoucnosti takto spíná regulaci Malé Strany s assanací Staroměstskou.

Snad všecky tyto obmýšlené regulace povznesou blahobyt Malostranských a Staroměstských, ale máme příčiny býti skeptiky a pochybovati, zda bezohledným modernisováním zvláště Malé Strany se městu prospěje. Krátkozraká péče o výnosnost krámův a dílen v některých ulicích neb o zvýšení cen stavenišť se může zle vymstiti na regulátorech. Kdo se nastěhoval do velkých činžovních kasáren za Staroměstským kostelem sv. Mikuláše v Dlouhé třídě a v okolí radnice? A jsou tyto ulice krásnější, než bývaly, a co zbývá ze slavného rynku našeho?

Teskno je každému Pražanu a všem lidem, jimž krása Prahy srdce zaujala. Stále rostou obavy, že novodobé snahy po zmodernisování města připraví Prahu o její nejcennější půvaby. Kde bylo volné pole pro modernisující snahy, jako na př. na Žižkově, v Holešovicích, tam ponecháno ladem. A kde vše volá »hands off,« tam s chutí se reguluje, totiž zbytečně ničí vše, co bylo pěkného a zajímavého. Pak nastoluje se suchopar lživé elegance, laciné pohodlí,

a nesmírná banálnost takových ozdravených, čistých, vzdušných čtvrtí nevyváží ztraceného kouzla odvěké krásy.

Protož: quod bonum, felix, faustum fortunatumque eveniat! — Chraniž nebe krásu Staré Prahy! Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Výpravná proza.

Karel Klostermann v nové knize své, *Bílý samum* (nákl. Vilímkovým, str. 122), opět se vrací na obvyklé dějiště svých povídek a obrázků, do Šumavy. Jako zhusta již dříve, tak i tentokrát neobral si za předmět líčení velebné krásy pohraničného horstva našeho, jakou dojímá pozorovatele v době letní, nýbrž zobrazuje nevlídné stránky její, drtivou silou doléhající na tamní obyvatelstvo. Již nápis knihy dotýká se nehostinných dob Šumavské přírody, obsah pak téměř všechen jest pln nerovného boje, jaký vedou horalé s ledovou vladařkou svého kraje, kde sněhové spousty řádívají neméně neúprosně než samum na poušti. Právě tam pak, kde spisovatel zachycuje tvrdou skutečnost horalského života jadrně a věrně, nepřikrašluje zvolených postav a nezastíraje jejich stínů, působí jeho kresby dojmem nepopíratelným a dosahují účinku, jehož si autor u čtenáře přál. Výmluvný doklad máme v krátké črtě »Vánici.« Na několika figurkách vidíme tu zřejmě, jak ti horáci, stále se rvouce s drsným okolím, stvrdnou i k sobě vespolek, jak ne již sobectví, ale prostý pud nutí je v nebezpečenství pamatovati jen na sebe a nedbati, co se děje se sousedem. Starý Kůs pak, když sám a sám zapadl v sněhové vichřici v horách, jest autorovi vítaným objektem, na němž ukazuje úpornou sílu horalovu, vzdálenou všeho zoufalství a řízenou zbystřenými smysly přírodního člověka. Že však i v té vnějškem tvrdé schránce bije vřelé, soucitné srdce, autor znázorňuje v jiných obrázcích, zejmena v první povídce, kde líčí úsilí vesničanů, pátrajících po dětech, jež na cestě ze školy zasypal sníh. Jinak právě tato první povídka, »Bílý samum,« méně se nám zamlouvá, a neváháme ji čítati k slabším pracím Klostermannovým. Nevadí nám tu postava okresního hejtmana, střiženého zcela dle modelu oněch tklivých soudců z poučných báchorek, kteří odsoudivše obžalovaného chuďasa stírají si stranou slzu soucitu a podávají bezděčné oběti trestních paragrafů velkou bankovku. Smířili bychom se i s podivnými osudy tohoto povídkového hrdiny jakožto manžela, vdovce i ženicha, ale nemůžeme se smířiti s nedověcností, s jakou spisovatel líčí zvrácené vychování synka hejtmanova, aby vysvětlil zvláštní jeho chování a připravil jeho skon. Ostatně také nepevná, kusovitá stavba povídky oslabuje celkový dojem, jejž bychom snad měli, zvláště hledíce k nevývratné, ale také nehonosné lásce, kterou autor osvědčuje trpícímu lidstvu vůbec.

Z ostatních částí knihy zvláště zajímavá jest črta »Stará teta.« Nepopíráme, že zřídlo záliby pramení tu především ze zpráv, které Klostermann mimochodem podává o příbuzenských svazcích své rodiny a o životě svém v mládí na horách. Takové vypravování, majíc více méně ráz jakýchsi memoarů, vždy dovede ve čtoucím naladiti struny souzvučné a podmaňuje si ochotný jeho sluch. Vedle toho však spisovatel zachycuje zde svéráznou postavu rysy tak ostrými a případnými, že kresba jeho získává si naši sympathii i bez oněch přímětků náhodných. Že rozjímání o psychofysickém a psychopathickém rozboru citů a zmínky o metafysickém utopismu, okkultismu, impressionismu, satanismu a jiných receptech slovesného umění, ač jest v nich mnoho pravdy, přece bez závady mohly odpadnouti, rozumí se samo sebou. Toto literární credo Klostermannovo, měloli tu vůbec býti uloženo, viděli bychom raději v úvodě, v kterém jsou vyloženy názory spisovatelovy na svět a lidstvo. — Že slovesná stránka Klostermannových kreseb nebývá vždy bezvadná, vytkli jsme již jindy. Tentokrát upozorňujeme na větnou nezdařeninu na str. 91: »Kterýkoli lidský syn, v jiných končinách rozený, byl by neviděl praničeho tímto hustým, parami přesyceným ovzduším, těmito zasklenými děrami, prodlouženými třemi vrstvami ke vnějším stěnám přiléhajících polen, jež těsnaly celý domek do trojnásobného brnění, sahajícího až k samé střeše, podivného zimního to hávu, z něhož černající se otvory okének vyzíraly z odevšad (!) chatu zaléhajícího sněhu na spůsob tolikýchže vchodů do doupěte kteréhos zvířete, zahrabavšího se do sněhu, aby tam přespalo zimu.«

V sebraných spisech Julia Zeyera, vydávaných nákladem »Unie«, vyšla prvně v knihové úpravě *Zahrada Marianská* (str. 172). Dílo náleží ku posledním pracím velikého básníka a jest vedle dramatické hry Pod jabloní nejzřejmějším dokladem konečných stadií v podivuhodném rozvoji neobyčejného ducha pěvcova. Od Ondřeje Černyševa ke Gompači a Komurasaki, ku Plojharovi, Maeldunově výpravě až k Zahradě Marianské — jaká to překvapující stupnice látek, míst a dob nejrůznějšího zabarvení, i když zcela pomineme sálavé Letopisy lásky, grandiósní složky mohutné Karolinské epopeje a ostatních básní a zejmena dramat. Připadá nám, že zvěčnělý básník podobá se poutníkovi Komenského. Tento okusiv všeho na světě přesvědčuje se, že »kdo doma v srdci svém sedě s jediným Pánem Bohem se uzavírá, sám k pravému a plnému mysli upokojení a radosti že přichází.« Tak i Zeyer, čerpav k zářivým výtvorům své perutné fantasie z nejrůznějších kultur a nejrozmanitějších plemen, naposledy zakotvuje v oddané a nadšené víře v zjevené božství, jeho moc i velebu. Zahrada Marianská jest výronem té hluboké víry, jest nadšeným hymnem srdce, v pokoře a v obdivu se kořícího tam, kde chladní skeptikové v nedůvěře nebo lhostejnosti střízlivě uvažují nebo se odvracejí. Z těchto řádků Zeyerových dýše neochvějná opravdovost pevného přesvědčení a ryzí zbožnosti, a to nejen té zbožnosti, které básníci vyhledávají, protože je poetická, nýbrž i zbožnosti ze vší duše věřící a dogmaticky řízené. A právě tato opravdovost vymáhá úctu spisovateli i dílu jeho. Že v nitru básníkově

byly již před lety prvky, z nichž v Marianské zahradě vykvetly bohaté květy mystické vůně, dosvědčuje nám Kronika o sv. Brandanu, vydaná r. 1885. Ale jaký jest rozdíl v základních názorech i v náladě obou těchto děl! V Kronice básník vypravuje legendu, jak vyrostla na půdě romantického středověku, obměňujíc smyšlené rytíře a jejich příběhy světci a jejich divy. Naproti tomu v Zahradě váží již z hlubin své duše a v básnickém vytržení snaží se zachytiti svůj obdiv, obdiv slabého smrtelníka před nekonečnou, velikou a nevýslovnou dobrotou Krista a jeho matky.

Kult Marianský a z něho pramenící úcta k ženě kvetla, jak známo, v rytířském romantismu hojně a bohatě. Avšak ani s tím nemá Zeyerova práce rysů společných. Náš básník věrně se přidržuje bible. V prvních částech, kde vypravování i formou a tím více obsahem opírá se o vise proroků, líčí život předků Mariiných a sleduje příběhy, jimiž zněnáhla a v pořadu od věků ustanoveném se naplňuje zaslíbení o příští Vykupitele. Další pak pásmo od Mariina zasnoubení rozvíjí v plném souhlase se sv. písmem, dle něhož líčí i hlavní fáse ze života Kristova, významné pro učení a zřízení církve, dotýká se pak i skutků apoštolských a končí smrtí Bohorodičky, zavíraje svůj obraz vroucí modlitbou upřímného chvalořečení. Přejav kostru dějovou z písma a beze změny uváděje — ovšem v poetickém rouše — také rozličná dogmata církevní, Zeyer vyzdobuje známé příběhy drobnými legendami, jimiž i stavba celku nabývá členitosti a umělecké ladnosti. Vznešené látce přiměřeno jest také všeliké slovo básníkovo, nesouc se nad rmut a prach všednosti, stoupajíc k strmým výšinám mystických extasí, ale při tom zachovávajíc jasnost smyslu a zvučnou jadrnost výrazu. Nádhera barev, jimiž básník maluje téměř na sklonu života, jest neméně oslnivá, než byla tehdy, kdy Zeyer byl v nejsvěžejším rozpětí sil duševních i tělesných. Libozvuk řeči jest tu proveden způsobem zhusta až překvapujícím; na každé stránce zvoní zde oblíbené iamby Zeyerovy, a v rythmickém spádu slov bezděky se jeví pružnost i lahoda básníkovy dikce.

F. V. Vykoukal.

Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech.

U nás je zjevem snadno vysvětlitelným, že obecenstvo spíše si všímá výzkumů na poli dějepisném získaných než bádání přírodopisného, ač obojí práce týká se vlasti naší a tudíž by měla stejnou měrou poutati mysl naší intelligence. Výzkumy dějepisné jsou bližší naší povaze poučujíce nás o tom, jak kdy ve vlasti naší bývalo, rozněcují vzpomínky a posilují k další práci ve prospěch národa; ale nesmíme zapomínati ani výzkumů přírodovědeckých, neboť »den ode dne stává se potřeba citelnější, aby vědecká práce a píle ke všem záhadným dosud otázkám obracena a všechny přírodní poměry vlasti zevrubnému prozkoumání podrobeny byly. Náleží za našich dní k ušlechtilým snahám vzdělaných národů, aby hlubiny vlastního svého života prozkoumali, životu svému domácímu větší ceny při-

ložili a svůj vlastní sad i luh výše ocenili. Neb v oné půdě, na níž národ obývá, v důkladném jejím ocenění a upotřebení, spočívá také zajisté část mohutnosti a síly, jíž národ ten dosáhl nebo příště ještě dosáhnouti může« (prof. Jan Krejčí), — aniž těch, kdo práci tuto vzali na svá bedra, ji šťastně vykonali nebo dosud čestně vykonávají. Chtíce čtenáře Osvěty upozorniti na vynikající české práce přírodovědecké, začínáme obsáhlým dílem o 12 svazcích, Archivem pro přírodovědecké prozkoumání Čech, k němuž podnět dal malý hlouček přátel domácího přírodozkumu, jejichž střediskem bylo České Museum. Roku 1862 ustanovil se komitét, v němž zasedali: dr. Čelakovský, dr. Ant. Frič, prof. Krejčí, prof. Kořistka, konservátor Lokaj a prof. Zenger. První vydatné podpory dostalo se novému podniku c. k. vlastensko-hospodářskou společností (2000 zl. ročně) a společností Českého Musea (1000 zl. ročně). Obě společnosti zřídily dva komitéty, správní a výzkumný, a to za předsednictví hraběte Alberta Nostice a hrab. Jindřicha Clama Martinice; předsedou výzkumného komitétu byl zvolen prof. Jan Purkyně. Po dvou letech dostalo se komitétu i podpory zemské, 3000 zl. ročně. Během r. 1864 počaty první výzkumné práce, které měly stanoviti výšky, povahu pozemní, geologickou i chemickou půdy vlasti naší, její živočišstvo a rostlinstvo, sbírati data meteorologická a posléze k tomu mělo se přihlížeti, kterak by z výzkumů těch mohlo těžiti zemědělství. Když pak také ministerstvo orby, rada zemědělská (na místě hospodářské společnosti zřízená) i někteří soukromníci poskytli dosti značných podpor, dokončen r. 1870 první díl Archivu, jehož redakce svěřena byla prof. Kořistkovi a prof. Krejčímu. Podle stanov každá práce má býti vydána v obou zemských jazycích a veškery sebrané přírodniny mají odevzdány býti Museu království českého.

Nuže pohledněme, co vykonáno za dobu 40 let. Abychom práci tu snáze přehledli, stopujme ji po jednotlivých oborech, jak si je komitét ustanovil.

V oddělení topografickém, jehož úkolem bylo změřiti výšky a pomocí nich poříditi mapu vrstevní, popsati terén a vylíčiti povahu hydrografickou, řídil veškery práce prof. K o ř i s t k a. Publikací tohoto oddílu je poměrně nejmenší počet. Počáteční práce stíženy byly tím, že ani v Čechách ani v Rakousku po tu dobu nebylo soustavně měřeno. A když r. 1877 říšské ministerstvo vojenství jalo se znova prováděti měření výšek zemí českých a práce ty publikovati, a majíc dostatek sil pracovních již r. 1880 měření ukončilo, byl tím částečně rozřešen i úkol výzkumu zemského, pročež prof. Kořistka jal se pak zkoumati poměry spádu řek a potoků, doplňoval výšky geologicky důležitých míst a účastnil se práce kartografické, kterou se mají znázorniti přírodní poměry české. Vydáno tedy celkem 5 prací výškoměrných (Středohoří, severní Čechy, Jizerské hory a Krkonoše) a 4 mapy vrstevní. Práce ty publikoval prof. Kořistka a major D o u d l e b s k ý ze Sternecku.

V oddělení geologickém vykonán značný kus práce, a to hlavně zásluhou tří badatelů: J. Krejčího, Ant. Friče a Em. Bořického, kteří jednak sami práce se podjali, jednak dovedli shledati výborné síly

ku provedení úkolu, který si vytkli. Práce jejich týkají se stratigrafie, petrografie i paleontologie. Prof. Krejčí především nastínil všeobecnou geologickou povahu království Českého, specielně severních krajin a českého útvaru křídového, upravil geol. mapu východu středních Čech; s R. Helmhackrem mapu okolí Pražského, Železných hor a krajin ve východních Čechách; s K. Feistmantlem podal přehled silurského útvaru v středních Čechách. Prof. Frič podal ukázky fauny kamenouhelného útvaru a obrátil píli svou hlavně ke křídovému útvaru, jejž zúplna prozkoumal i po stránce stratigrafické i paleontologické. Jeho dílo je z nejvýznačnějších celého našeho archivu, je dílem základním, v němž snesen bohatý materiál, nově celý útvar český rozčleněn a zevrubně vypsány všecky jeho zkameněliny. Prof. Bořický zabýval se studiem eruptivných hornin: čedičů, znělců, melafyrů a porfyrů (tuto práci dokončil jeho žák Jos. Klvaňa) a lučebně drobnohledným rozborem nerostův a hornin. Právě těmito publikacemi založil si skvělé jmeno v obci petrografické po celé Evropě; bohužel, že učenec tento byl prostřed nejplodnější činnosti své smrtí nenadálou nám odňat. — Z ostatních prací uvádíme: Gust. Lauba Geologii Krušných hor, R. Helmhackra Geognostický popis krajiny mezi Benešovem a Sázavou, a téhož Ložiště železných rud u Prahy a Berouna. Badatelské práce K. Feistmantla týkají se hlavně českého útvaru kamenouhelného a jsou pracemi základními. Jos. Klvaňa po stránce petrografické prozkoumal údolí Vltavské mezi Prahou a Kralupy, Jan Woldřich oblast horní Nežárky, Jan Daněk krajiny českého Permu, Vlad. Procházka Miocén východočeský a Jindř. Barvíř uveřejnil velmi zajímavé úvahy o původu zlata u Jílového i v jiných místech v Čechách. — Druhou úlohou komitétu bylo vydati příručnou geologickou mapu Čech; z ní uveřejněno okolí Kutné Hory až k hranicím českým (Krejčí a Frič), Krkonoše s okolím (Frič a Laube), severní díl Čech (Frič a Laube) a širší okolí Pražské (F. Pošta); ostatně všecky publikace geologické chovají četné mapky speciální. — Třetí úlohou komitétu bylo zpracovati zkameněliny české, leč prostředky komitétu nebyly s náklad veliký, jehož žádalo pořizování illustrací i jen nejnutnějších. Proto téměř veškery práce tyto uveřejněny byly buď jinde podporou komitétu nebo vydány docela samostatně. Z nich vynikají práce Fričovy, které mu zjednaly čestné uznání po celé Evropě. O pracích ostatních mimo Archiv vydaných nelze nám zde šíře vykládati; v Archivu toliko dvě studie jsou uloženy: Klikova o měkkýších třetihorních v severozápadních Čechách a dr. J. Babora o měkkýších českého pleistocaenu a holocaenu.

Oddělení botanické řídil od počátku prof. dr. Lad. Čelakovský, jenž zde uveřejnil své největší dílo a zároveň největší dosud dílo o české floře »Prodromus květeny české.« Získav materiál sebraný svými předchůdci i vrstevníky, pohnuv osobním vlivem ke sbírání celou řadu mladých botaniků, sám pak vykonav soustavně mnoho cest po vlasti, podal dílo kritické, jakým málokterá země může se honositi. Dílo samo pomalu vycházelo (1868 bylo počato, 1881 dokončeno) a jediné jest v celém archivu, jehož první a druhý

svazek jsou rozebrány zúplna. Žel, že spisovatel nemohl již upraviti nového, doplněného vydání. Kdežto tento Prodromus a prof. Ed. Pospíchala Květena poříčí Cidliny a Mrliny věnovány jsou rostlinám jevnosnubným, prof. Ant. Hansgirg obadal řasy české, vydav o nich dvousvazkové dílo, jehož pokračování však po několik let vázne; prof. Jos. Novák subvencí fondu Opicova vydal Lišejníky okolí Německobrodského, prof. Jos. Dědeček Mechy jatrovkovité a Lad. Čelakovský syn České Myxomycety. Stanoviska přírodopisného i hospodářského dotýkati se měl spis prof. Fr. Sitenského o rašelinách českých, avšak vydána dosud pouze částka první, přírodovědecká.

Oddíl zoologický taktéž od počátku až dosud řídí prof. dr. Ant. Frič. Úkolem jest prostudovati zvířenu českou, zvláště nižší a nejnižší, a zkoumati, pokud v naší zemi jednotlivé druhy jsou rozšířeny. Zvláštní pozornost věnována fauně vodní a za tou příčinou zevrubně zkoumány rybníky, řeky, potoky a jezera šumavská; úloha tato usnadněna zařízením přenosné stanice, domku, jenž snadno může býti rozebrán a postaven a v němž pozorovati možno nalovenou kořist hned, když byla polapena. Z této stanice vzešly nejzajímavější práce, které si zasloužily, abychom zevrubněji o nich promluvili; jsme jisti, že by postup zkoumání a jeho výsledky upoutaly pozornost našeho čtenářstva, ale pro dnešek musíme se spokojiti jen výčtem prací publikovaných. Jsou to: Jos. Kafky Zvířena českých rybníků, prof. dr. Friče a dr. V. Vávry Zvířena rybníků Dolnopočernického a Kačležského, Výzkum Čertova a Černého jezera v Šumavě. K těmto pracím druží se samostatně prováděné výzkumy prof. Fr. Klapálka: Výzkumy zvířeny ve vodách českých (první a druhá řada), jakož i Thonova Monografie českých vodulí a Kafkovy Mechovky země české. Ze starších publikací uvádíme Fričovy Korýše, obratlovce české a rybářství Čech, Hellichovy Perloočky, Bártův seznam pavouků, Rosického Stonožky, Lokajův seznam brouků, Slavíkovu monografii měkkýšů českých; z novějších prací Vávrovu monografii českých korýšů skořepatých a Klapálkovy Čmeláky. Živočišstvo nyní žijící a fossilní jeho příbuzenstvo, pokud uloženo je v útrobách naší země, vyličuje Jos. Kafka v Hlodavcích a Šelmách země české.

V. oddíl meteorologický řídil z počátku prof. Kar. Zenger, od r. 1872 prof. Frant. Studnička, jehož péčí vzrůstal především počet ombrometrických stanic; r. 1886 bylo jich na 700. Téhož roku uveřejnil rozpravu, jež v archivu našem dosud zůstala ojedinělá: Základové dešťopisu království českého — a to z té příčiny, že výzkumů meteorologických se ujali činitelé mimo Archiv postavení.

Úkolem *VI. oddílu*, chemická povaha půdy — bylo sbírati ukázky půdy, zkoumati její hodnotu agronomickou a podrobiti ji chemickému rozboru. Leč rozsah práce ukázal se býti tak obsáhlým, že mu prostředky výzkumu nemohly stačiti. Pročež práce tyto omezily se stanovisky povšechnými; z výzkumů takových vyplynuly publikace: R. Hoffmanna Chemické rozbory českých hornin, prof.

Bořického O rozšíření drasla a kostíku v horninách českých, Jos. Hanamanna Lučebné složení ornic a hornin českých. Sem dlužno přičísti i téhož badatele spisy: Hydrochemie Ohře a Labe.

Tím jsme nastínili, co Archiv vykonal ve výzkumu naší vlasti; pravíme, nastínili, ač rádi bychom všecky ty práce rozvedli, aby tím jasněji vynikla píle, nezištnost a opravdová obětavost našich českých badatelů, ukázati netoliko, které a jak znamenité jsou poměry přírodní vlasti naší, nýbrž i jakých schopností vědeckých, jaké »rovnocennosti« jsou mužové, kteří výzkumy ty na světlo veřejnosti vynášejí a intelligenci na podiv a poučení vystavují. Všeobecná úcta a uznalost budiž vůdcům i badatelům aspoň skromnou odměnou, budiž jim i pobídkou k dalším pracím. *Alex. Bernard.*

Národopis Slovenska.

Národopisná Mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900. Vydal dr. Lubor Niederle. Nákladem Národopisné společnosti československé a s podporou České akademie pro vědy, slovesnost a umění. — Název praví: mapa, ale je to kniha o 203 stranách a při ní 11 národopisných map. Máme, čeho jsme k studiu Slovenska potřebovali nejvíce; máme předně do podrobna ohraničeno území Slováky obydlené, a za druhé slovenský místopis.

Národnostní hranici udává dr. Niederle jinak nežli Šafařík r. 1842 a jinak než Šembera r. 1876. Šafařík ji vedl jižněji, dle něho bylo slovenské území na jih větší, než jak je vymezuje Niederle. Je jisto, že se tato hranice mění; někde vnikají do těla slovenského Maďaři, na některých místech se zase Slováci šíří k jihu na újmu Maďarů. V posledních 50 letech pomaďarštilo se 89 obcí slovenských a poslovenštilo se 56 obcí maďarských. *Slováci se rozšiřují na východ, t. na újmu Rusů;* v posledních 50 letech poslovenštilo se 176 ruských obcí.

Celkem *ztratili* v posledních 50 letech: Rusové 213 obcí, Maďaři 195, Srbové 79, Slovinci 2, u Charvátů a Bulharů rovná se ztráta zisku.

Získali: Rumuni 298 obcí, Slováci 147 (nejvíc na újmu Rusů), Němci 52.

Postupují tedy Rumuni, po nich Slováci, Němci. Ustupují Rusové, Maďaři, Srbové, Slovinci.

Maďaři tedy celkem ztratili, ale na újmu slovenskou získali 33 obce.[1])

[1]) Pozdržme se u postupu Slováků do území ruského. S Rusy uherskými mám ovšem soucit, ale přece nežellím, poslovenšťují-li se. Není při tom *pražádného násilí* ze strany Slováků a je to na prospěch Rusů. Slováci stojí kulturně výše, obě nářečí jsou slovanská, odtud poslovenštění ruských obcí. Cestoval jsem stolicí Šarišskou a Zemplínskou; Rusové a Slováci mluví tady stejně, t. slovensky. Rozdíl je toliko náboženský; Slováci jsou katolíci a evangelíci, Rusové uniati (drží se sice papeže, ale mají slovanskou bohoslužbu, kněží se ženi a smějí míti vousy). Kněží uniatští, mluvíce se svými věřícími a sly-

Pavel Balogh, jenž zpracoval národopisnou mapu Uher podle sčítání z r. 1890, praví, že tento úbytek obcí maďarských jest dokladem, že Maďaři jiných národů nepotlačují. Vědomá to lež, a špatná. Maďaři utiskují surově, asiatsky; ubyloli maďarských obcí, je to doklad malé zdatnosti manželstev.

Roku 1898 vyšel v Uhrách zákon, podle něhož »každá obec může míti jen jedno úřední (rozuměj maďarské) jméno« (čl. IV. § 1.). Obce slovenské už po hodně let mají jmena maďarská, jež se již tak vžila, že i obecný lid jich užívá. Na kraji každé dědiny jsou na sloupech oválné tabulky, maďarskými barvami pomalované, nesoucí jmeno obce toliko maďarské. »Jak se jmenuje vaše dědina?« otáží se na příklad selky v Zemplínské stolici. »Örmező,« odpovídá selka. — »A jak slovensky?« — »Strážské, ale to už málokdo řekne, nejvíce se praví Örmező.« Na adresách Slováci, i uvědomělí národovci, téměř pravidlem psávají jmena obcí, zvláště sídla pošt, po maďarsku. Kolikrát a kolikrát otázal jsem se národního vzdělance na tu onu obec; uměl ji pojmenovati maďarsky, ale slovensky nikoli. Je to dílo škol, pošt, železnic, dílo statistik toliko v jazyce maďarském; zeměpisné knížky slovenské není, mapy, atlasu rovněž.

A v tak nebezpečné době vyjde v Praze dílo, vyjde mapa, kde jsou veškera města a dědiny se správnými jmeny slovenskými! Odpověď na maďarský zákon čl. IV., 1898. Kdy už se na Slovensku mluvilo o potřebě slovenského místopisu! První uveřejňoval v Hlase slovenská jmena obcí Fedor Houdek, po otci Čech, odchovanec Pražské československé obchodní akademie. A po něm přišli Češi, dr. Niederle a učitel Stanislav Klíma, aby práci Houdkovu doplnili, statistikou a mapami opatřili, v knihu scelili. Opět to milý obrázek, že když se Slovák spojí s Čechem, dílo se podaří. Celá kniha je společným dílem Čechů a Slováků a buď nám proto tím dražší.

V díle jde stolice za stolicí. Vytčena je národnostní hranice, udáno procento toho i onoho národa, potom je podle okresů řada všech obcí s jmeny maďarskými a slovenskými, s počtem všeho obyvatelstva obce, s počtem Slováků a procento Slováků. Procento Slováků jest i na mapě přibližně označeno rozličnými kolečky.

Kdy by byla kniha jen pro Čechy, nebylo by místopisných jmen maďarských potřebí. Ale kniha jest i pro Slováky, proto jsou tu i jmena maďarská. Avšak raději bych viděl, aby slovenská jmena byla napřed. Jsou to jmena původní, a každý národ přirozeně kladě svou řeč na místo první. Nehovme maďarské furii. Že jsou maďarská

šice je slovenský mluviti, napomínají je, aby mluvili rusky, ale darmo. Samým kněžím je slovenština vlastnější. Rusové tam říkají modlitby po staroslovansku, v obcování mluví po slovensku; i ve školách uniatských děti učí se kyrillici čísti, ale latinkou psáti. Uvidíme dopis od uniata; je psán latinkou a po slovensku. Domnívám se — chci se osobně brzy o tom přesvědčiti, — že většina Rusů v Uhrách mluví už nyní slovensky a že v blízké budoucnosti celé ruské území se poslovenští. A bude to prospěch pro tento slovanský zlomek, odloučený od Rusů v Haliči i v Rusku: splynouce se Slováky zachrání se nejjistěji před pomaďarštěním, už také proto, že se stanou přístupni české osvětě.

jmena officiální, nebuď nám žádným důvodem; co je v Uhrách officiální, to je plno křivdy a nesprávnosti.

Kniha obsahuje také článek »České kolonie v Uhrách.« Jeť v Banátě více českých vesnic a vůbec po Uhrách dolních i horních jest hodná hromádka Čechů, ale maďarská statistika je zařaďuje do rubriky »ostatních« národů (Slovince rovněž), a tak nemůžeme určité číslo Čechů v Uhrách pověděti.

Druhý díl knihy, obsahující 66 stran, je práce Stanislava Klímy, učitele v Záběhlicích. Je to abecední slovensko-maďarský seznam jmen obcí. Klíma, výborný slovenofil, důkladný pracovník, sbíral tento seznam několik let. Tu máme napřed jmeno slovenské, za ním maďarské, potom stolici a okres.

Máme materiál, máme mapy a můžeme nyní, jak autor touží, doplňovati a opravovati. Modr*a*, v Modře, slov. v Modre. Čaca, čes. Čace (dle země), tedy v Čac*i*. Na Kysuci je Krásn*o* (str. 14, takto na mapě správně). Stolice Hon*ťanská* (str. 42), jako též Trenčanská, Turčanská. V českém nářečí psávám: Trst*ě*ná (slovenským pravopisem ovšem Trst*e*ná), Št*ě*pánov, D*ě*manová, N*ě*mecká Ľupča. Borov*ô* — ve spisovné slovenštině se řekne Borov*é*, Železn*é*. Stolice Gemerská sousedí s Novohradskou na západě, nikoli na východě (pouhé přepsání, str. 64). Matiašok (str. 99) neřekne tam v tom kraji nikdo, nýbrž Maťaška (snad původně Matyáška). Takové a podobné opravy jsem si poznamenal, žádné hrubé chyby nenaleznuv.

Kniha významná, nejdůležitější, co jsme u nás o Slovensku napsali. Patřím mezi ty, kteří jsou za ni z toho srdce vděčni jak dr. Niederlovi, tak kollegovi Klímovi.

Vědecká díla Slovákům napsati a nákladná vydati musíme ovšem my Češi. *Karel Kálal.*

Rozhledy v umění výtvarném.

Výstava malířů Worpswedských.

Podivné slovo, vytištěné na podivném plakátu, jímž oznamuje spolek výtvarných umělců »Mánes« devátou výstavu svým nákladem pořádanou. Jmeno *Worpswede*, které ani nezní po německu, označuje bydliště a působiště několika mladších německých malířů, pravých secessionistů, neboť uchýlili se z ruchu velkých měst a uměleckých středisk do zákoutí nedaleko Brém, do kraje rovného, úzkými průplavy, spíše strouhami, rozbrázděného, kde rostou jilmy a vrby, olše a břízy, kde je mnoho vody, mnoho rašeliny a domky slepeny z hlíny a trámů. Pak je tam někde letohrádek s vyzděným štítem a s volným schodištěm pozdního barokového slohu a v letohrádku žije hlava malé kolonie malířské, H. Vogeler, a maluje to schodiště, šípkový keř, břízy a petrklíče v zahrádce u letohrádku rostoucí. Mackensen zase všímá si lidí tohoto tichého a smutného kraje, maluje jizby, do nichž svítí zapadající slunko a ozlacuje nízkou kolébku s děckem,

kozu, děvče a ženu, nebo průplavek, po němž se šine trávou naložená loď s tmavou plachtou, řízena se břehu starým klátivým mužem, pak krbčáře sedícího snad u téhož průplavu před chajdou při pilné práci, když už vychází měsíc, a modeluje také stařenku, jež nese mísu a jest provázena kozou, dno mísy mlsně olizující. Třetí malíř Modersohn vyhledává pustá rašeliniště, když se nad nimi nebe halí ve stíny večera, nebo zachmuřeno v kalných vodách se shlíží, maluje prudký zákmit podzimního slunce, v jehož žlutém světle se rozhořívá suché listí stromu i hliněné zdi domků, maluje temné břehy nad blýskajícími se vlnkami říčky, štíhlé pně bříz a černavé, vykotlané vrby, zelenavé šero měsíčné noci. Poslední člen čtverolístku Overbeck má zalíbení v žirných lánech a maluje pole a luka za dne i za soumraku, pak rašeliniště, nad nímž plují shluky mračen; a tak druh druhu podává ruku a spolu znázorňují *své* nálady malujíce nálady střídajících se denních a ročních časů.

Není to škola, ani spolek, ale je to tak něco à la Fontainebleau — výhost obvyklému nyní realismu a přiklonění k poesii ponurého kraje, kraje, v němž z tisíců lidí sotva kdo by nacházel něco malebného. Malíři jsou tací, že přijdouli do pustých nebo zase příliš kultivovaných končin, vyhledají tam ty nejprostší, nejchudší motivy a dokazují na nich, že nyní lze malovati vše, jen když se to maluje dobře, s vystihnutím nálady vzduchu, s atmosférou příznačně charakterisovanou, vůbec s pointou. Tato pointa vězí u Worpswedských v zádumčivé, přismutnělé náladě chudobného kraje, v prostotě jednotvárných linií, přímočárných kanálů a náspů, rovného obzoru, kde jen výjimkou se rýsuje nějaký pahrbek. A k tomu žije tam lid tichý, těžké práci uvyklý, nehezký a přimračený jako ten vlhký kraj. Z těchto prvků sestavují, z nich vybírají si tito malíři náměty k svým obrazům. Mackensen dokonce pokouší se o jakousi moderní allegorii těžké práce ve velkém obrazu Země, skoro protějškem k malbě Jar. Špillara »Hákování na Šumavě« nebo k sousoší Fr. Hergesela, známému z výstavního paláce r. 1895. Dvě ženy totiž zapřaženy do bran, stařec řídí je provazem. A tu také poznáváme další moment v rázovitém umění Worpswedských; zvláštní zbarvení, hlinitě hnědé, zarudle odstíněné, s tmavými stíny a se světly podivně ssinalými. Jen Vogeler vykazuje na své paletě bohatší stupnici zelených, žlutých a modrých tónů, pak ještě Overbeck zachycuje sluneční svit nad žitnými poli, nebo maluje velmi procítěně soumrak v létě, s vycházejícím měsícem a perleťově se bělajícími lány kvetoucího prosa (Buchweizen, nikoli pšenice, jak stojí v katalogu). V skutku zdařilé jsou náladové malby Mackensenovy »Pantinenmacher« (Krbcář), a Soumrak, prve jmenované, a Modersohn je výmluvný tlumočník temně zbarvených nálad podvečerních i nočních. Jeho stíny mají měkkost a pel přímo sametový a voda čeří se kovovým odleskem zašedlého nebe velmi přesvědčivě.

Vogeler ještě nejméně si hledí podání kraje, v němž se usídlil, za to básní o Meluzíně a jejím setkání s rytířem, při čemž mu jde o podrobné vylíčení podrostu s množstvím sytě zbarvených detailů. Za to Meluzína je pouhým přízrakem bez těla, vidíme toliko velikou

hlavu s vyjevenými zraky, jak jí Vogeler také ve svých leptech stále opakuje; a rytíř sestává z pečlivě provedeného brnění, nad nímž ze zadu pohlížíme na velmi prodlouženou, našišatělou lebku. Temperová podobizna děcka obsahuje totéž vyznání jakési barvitosti s omezenou tóninou mezi modří a zelení zaznívající, ač jinak je postavička dosti plasticky do chudičké zahrádky vmalována. Veliký obraz sedící ženy s děckem na klíně je vzdušnější, v barvě živější, ano kolorit zde poprvé působí naivností a klidností, projevených bezstarostným kladením lokálních tónů vedle sebe. Tu docíleno effektu dosti pravdivého, a zřejmá záliba v provádění ratolestí, kmenů, stvolů a kvítků přivedla Vogelera k radostným těm barvám a k směsi pečlivě nanesených šťavnatých tónů, jimiž tato malba zrovna svítí. Jinak vyznávám, že Vogelerův styl není dle mého vkusu a že upřímněji se raduji z jednoduchých motivů krajinářských, od jeho soudruhů široce a klidně malovaných. Veliký klid, konejšivé ticho vane z jejich obrazů, i poznáváme, že rašelinatá nížina nedaleko moře i ve skutečnosti as je tak tichá a zamlklá, jako ten lid, který zde tak chudobně žije.

Modernost Worpswedských spočívá hlavně v jejich poměru ku prostředí, jež si vyvolili. Jako obrazitelé svého okolí vycházejí se stanoviska nyní jedině za správné pokládaného, že malíř má znázorňovati to, co vidí, parafrasovati pocity a popudy, čerpané z toho, co vidí, a ukládati do svých prací své upřímné přesvědčení, svůj názor na svět a své osobní náhledy a nápady. To činí Worpswedští, najmě krajináři, a také Vogeler ve svých fantasiích netají se silným vlivem svého milieu. Hledajíli jiní v dílech této družiny jiné momenty a více, než dle moderního požadavku lze žádati, klamou se. Neoromantika Vogelerova je v tom originální (ačkoli dnes již není Vogeler samoten), že si vypůjčuje pro své pohádky a báchorky realní tvary velmi chatrné, jaksi chorobně nevyvinuté, řekněme po staru: také nehezké. Myslím však, to že je příliš úmyslné počínání a páchne to také příliš snahou po originalitě. Sloh vytváří se u jednotlivce mnohem nenápadněji, i pozoruji na př. z obrazu jeho soudruhů, že pro své souchotinářské princezny sotva našel vzory v ženách svého okolí, neboť ty jsou kostnaté a kloubovité. To má ona krajina Overbeckova s kvetoucím prosem mnohem více osobního stylu, ač nelze říci, že by jí byl snad Čech nebo Francouz v její zamlženosti a v jemném zbarvení stejně nevystihl. Možná také, že mně se nedostává smyslu pro obrazy vybásněného obsahu, odívali se tento obsah ve tvary tak nebásnicky ubohé. A zvláště nedovedu se nadchnouti poesií choroby, neduživosti nebo zmrzačenosti. V krajinách Worpswedských ještě je síla, která je v přírodě, a život, jenž je projevem síly. A budu vždy pochybovati, že by umělec sám zdravý a silný ve vědomí své tvůrčí moci opravdu mohl milovati chátrání, slabost, nečistotu a kal. To ovšem netýká se Vogelera, který produkuje pouze chorobné tvary, ale přece miluje svěží a živou přírodu. Jenom na rozpor v tom chtěl jsem poukázati a na zajímavost této výstavy, která nás seznamuje s uměním pro naši dobu zajisté charakteristickým. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové rovy.

Eduard Weyr. — Eugen M. Rutte. — Josef Kavalír. — Gustav Schmaus. — Jan D. Panýrek. — Josef Krondl. — František Zelinka. — František Ruth.

Těžká, bolestná ztráta stihla dne 22. července t. r. českou vědu a tím i všechen národ náš. Toho dne zemřel v Záboři u Kolína a tam potom i pohřben Eduard Weyr, c. k. dvorní rada, řádný profesor české techniky Pražské, řádný člen České akademie i Král. české společnosti nauk. Narodil se v Praze r. 1852. Zvoliv si po studiích podobně jako proslulý bratr jeho Emil geometrii za předmět odborného badání, pracoval nejprve spolu s bratrem, přečkal ho a pokračoval, jak o něm dí povolaný soudce F. J. Studnička, »v mnohotvárné činnosti mathematické, kterouž se vyšinul mezi přední badatele v oboru tomto vůbec.« Jsa od r. 1881 řádným profesorem mathematiky na české technice a vykládaje při tom v poslední době geometrii také na české universitě, Weyr měl plnou příležitost hlásati s kathedry nové směry svého oboru a raziti nové geometrii cestu v naše kruhy odborné. Známá zdatnost našich techniků zajisté v neposlední řadě jest zásluhou vědecké průpravy, jaké se posluchačům Weyrovým dostávalo spůsobem jak hlubokým, tak přístupným, uhlazeným a jasným. Výzkumy své neúnavně hlásal také tiskem a vzbudil jimi pozornost učených kruhů tou měrou, že netoliko domácí, ale i některé cizí společnosti vědecké jmenovaly jej svým členem; tak učinila zvláště akademie v Záhřebě, Krakově a vědecká společnost pro mathematiku a fysiku v Bordeaux. Práce své Weyr uveřejňoval v Časopise pro pěstování mathematiky a fysiky, jehož vytrvalým spolupracovníkem byl hned od prvního ročníku jeho, v rozpravách České akademie císaře Františka Josefa, ve spisích Král. české společnosti nauk, v rozpravách akademie věd ve Vídni a v Paříži a ve zprávách svrchu zmíněné společnosti v Bordeaux.

Víme dobře, že vyšší mathematika nikterak nenáleží k vědám, jež v průměrných intelligentech neodbornících dovedou buditi jaký taký zájem; naopak, její značky a formulky vzbuzují časem až i jakousi posvátnou hrůzu u lidí, kteří jinak nabyli slušného vzdělání všeobecného. Tu okolnost majíce na paměti nebudeme z obsáhlého seznamu rozprav Weyrových vyčítati všeho, co v něm dochází vděčné pozornosti vědců mathematiků. Pominouce jeho práce v německých a francouzských listech vyšlé, uvedeme z českých děl a rozprav jeho čelné příklady, osvětlující alespoň povšechně činnost učence, jež po zásluze vylíčena a oceněna býti může jen v listech odborných. — Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky přinesl z pera Weyrova na př. pojednání O kuželi 2. stupně, O vztahu isogonálním, O racionálních čarách v rovině, O stejnoplochém zobrazování dvou rovin, O stanovení orthogonálních trajektorií kružnic v rovině, O integrování racionálních differenciálů, O stanovení symmetrických funkcí kořenů algebraických, O řešení lineárních rovnic, Vyčíslení nekonečných součinův o racionálních číslech pomocí funkce Γ, O homogeních souřadnicích a invariantech v theorii kuželoseček.

— Ve Věstníku král. čes. společnosti nauk uveřejnil pojednání Sur la réalisation des systèmes associatifs de quantités complexes à l'aide des matrices, O problemu projektivity v jednoduchých útvarech geometrických. — V rozpravách České akademie podal na př. studii O elliptickém integrálu třetího druhu, Strojení oskulačních kuželoseček k čarám vytvořeným křivými projektivnými řadami a svazky, O rozkladu periodických funkcí na jednoduché elementy a j. — Pojednání jeho případně charakterisoval zvěčnělý F. J. Studnička řka, že »vynikají buď novým obsahem nebo novou formou, zdokonalující mathematické methody.« Týmiž vlastnostmi spolu se vzácnou systematičností vyznačují se samostatně vydaná díla Weyrova: O theorii forem bilineárných (r. 1889) a O theorii ploch (r. 1891) — jubilejní práce, vyšlé nákladem Král. čes. společnosti nauk; Projektivná geometrie základních útvarů prvního řádu (r. 1899) a Počet differenciálný (r. 1902), kteréžto spisy, důležité zvláště pro náš dorost mathematický, vyšly ve sborníku Jednoty českých mathematiků. — Ed. Weyr byl muž tiché, milé povahy, nevyhledávající hlučné veřejnosti, ale tím horlivěji působící ve vědecké pracovně, tím nadšeněji oddaný učitelské činnosti své. Zákeřná nemoc zhubila jej předčasně na bolestnou škodu našich škol vysokých, a ztráta jeho ve vědě i za kathedrou dlouho bude pociťována.

Dne 15. července zesnul Eugen Miroslav Rutte, c. k. notář v Praze, a byl potom pohřben na Olšanech. České společnosti Pražské ubyl v něm člen milý, vždy ochotný ku přátelské úsluze i k vydatné práci, muž pevné povahy a jasné mysli, který se o jarou náladu svou rád sdílel s vrstevnictvem. Narodil se r. 1855 v Jičíně, vystudoval v Praze práva a nastoupil na dráhu notářskou. Usadil se v Hořovicích, odkudž posílal různé práce hudební a literární do veřejnosti. Přesídliv později do Prahy octl se na půdě, která jeho umělecky založenému a pro vše krásné vznícenému duchu zvláště hověla. S nevšední zálibou Rutte zabýval se skladbami hudebními a náležel k osobnostem, jež v hudebních kruzích zaujímají asi takové místo, jaké mezi literáty náleží původcům drobných povídek a humoresek. Práce toho druhu bývají v širokých kruzích známější a vítanější než rozsáhlá díla klassická, a nezřídka tají se v nich perličky trvalé ceny. V hudebních výtvorech Ruttevých jest nejeden skvost takový, jenž lahodností, sytostí a plností zvuku i původností myšlenky dlouho bude připomínati svého původce. Rutte skládal sbory, dvojzpěvy, písně a práce klavírní. Z větších skladeb jeho zejména jest známa dramatisovaná hudební báseň Štědrý večer a komická opereta Spiknutí na Olympu. Humor, kterým se vyznačuje tato skladba, vyznívá též z některých slovesných prací Ruttevých, zejmena z causerií cestopisných, jež také souborně byly vydány, jsouce nazvány Klepy a žerty z cest. Ovocem cestovatelské záliby a zevrubné znalosti alpských krajin a lidu bylo dále největší dílo Rutteovo — »Švýcarsko,« závažný článek cestopisné literatury naší, a Průvodce po Karlových Varech.

Veliký průmysl český ztratil dne 22. července t. r. jednoho ze zdatných pěstitelů svých, muže vzácných ctností osobních i ob-

čanských. Toho dne zemřel ve věku 73 let Josef Kavalír, majitel sklářských hutí v Sázavě, který vynikl neúmornou vytrvalostí a přičinlivostí, s jakouž zvelebil své závody, a při tom nikdy neodtrhl srdce svého od dělného lidu a nikdy také nezapomněl na potřeby vlasti, jíž byl synem věrným a oddaným. Konaje dobrodiní a přispívaje hřivnou svojí ku podnikům obecně prospěšným, nečekal díků a uznání veřejnosti, spokojuje se vědomím vykonaných dobrých skutků. Nejen Posázaví, ale i všecka vlast želí jeho ztráty.

Koncem července zemřel v Rakovníku oblíbený notář tamní dr. Gustav Schmaus, kdysi tajemník Frant. Palackého a později též dr. Fr. L. Riegra. Pomáhaje Palackému v archivních pracích v Třeboni, Zhořelci a j., byl tím jako jiní, kdož s Palackým podobně se stýkali, přiveden k vlastnímu spisování. Schmaus psal tehdy do různých časopisův a zejmena do Naučného Slovníka, jehož redakce s Riegrem účastnil se horlivě a pilně. Nastoupiv na dráhu advokátní působil ve Slaném, v Karlíně a v Německém Brodě; potom přestoupil k notářství, kteréžto povolání přivedlo jej do Veselí a do Rakovníka. Rodem byl z Plzně, kdež se narodil r. 1840.

Z řad středoškolského profesorstva odešel dne 18. srpna t. r. na vždy Jan Duchoslav Panýrek, vysloužilý profesor učitelského ústavu v Králové Hradci, vyznamenaný zlatým záslužným křížem s korunou. Narodil se r. 1839 ve Lhotkách u Březnice. Vystudovav působil na bývalé reálce v Rokycanech a r. 1870—1899 v Král. Hradci. Dlouhé řady učitelstva ještě z dob, kdy v Hradci působil typický Vorbes, vzpomínají naň s upřímným vděkem. Panýrek za mladých let básnil a vzbudil v letech šedesátých pozornost svými epigramatickými Písněmi z hladu, jejichž satirický tón a ještě spíše zvláštnost námětů byla nápadná v nečetném sboru tehdejších pěvců našich. Veršovanými pracemi přispíval také do rozličných časopisů, na př. Rodinné kroniky a j. Mnohem úspěšnější byla jeho činnost na poli literatury pedagogické. Snaže se popularisovati fysiku a chemii, Panýrek vydával spisy pro mládež (na př. Přirozené kouzelnictví, Malý kouzelník), jimiž malé čtenářstvo mělo býti navnazováno ku pozorování zákonů přírodních a vedeno k tomu, aby hravým spůsobem vštěpovalo si vážné pravdy. Přístupností a srozumitelností vynikaly také Panýrkovy knihy školní, na př. Skladná a rozborná chemie v úlohách, Učebná kniha silozpytu pro průmyslové školy, Krátký přírodozpyt pro školy obecné, Přírodozpyt pro školy měšťanské, dočkavší se již desátého vydání.

Český těsnopis stihla dne 19. srpna t. r. těžká ztráta úmrtím Josefa Krondla, ředitele kanceláře Obchodní a živnostenské komory a starosty Prvního Pražského spolku stenografů Gabelsbergských. Krondl narodil se r. 1854 v Klatovech, vystudoval práva a zabýval se theoreticky i prakticky těsnopisem, k čemuž měl hojnou příležitost i jako starosta zmíněného spolku i jako redaktor Těsnopisných Listů, jednatel vědeckého sboru těnopisného a cvičitel kursů rychlopisných. Po mnoho let účastnil se těsnopiseckých prací ve sněmu království českého jednak jako komorní stenograf, jednak jako revisor a ředitel těsnopisecké kanceláře sněmovní. Známy jsou jeho

věcné a obsažné referáty, které podával v důležitých otázkách odborných na těsnopisných sjezdech českých i slovanských. Dlouhá řada odborných prací jeho jest uložena zejmena v Těsnop. Listech. Pohřben jest v Poleni u Klatov.

V Plzni zemřel 17. srpna t. r. tamní arciděkan P. František Herold, narozený v Berouně r. 1834. Uveřejnil některé práce theologické a v působišti svém pro ušlechtilost povahy požíval obecné úcty a vážnosti.

Dne 20. srpna t. r. skonal v Berouně František Zelinka, vysl. ředitel tamní školy dívčí. Pocházel z Libuně a byl vychovancem Ant. Marka. Psával pilně do listů učitelských i jiných, a zvláště Beroun jest mu vděčen za dobré práce, jež čerpal jednak z jeho minulosti, jednak z poměrů přírodních.

Dne 27. srpna t. r. zemřel v Praze a pohřben na Olšanech Frant. Ruth, velkoprůmyslník, majitel realit a spisovatel. Smrt zastihla ho náhle uprostřed neúnavné činnosti, kterou se vyznačoval jeho život. Ruth narodil se r. 1852 v Kosové Hoře u Sedlčan. Po gymnasijních studiích oddal se životu praktickému a dodělal se úspěchů, jakými vykázati se může sotva jeden ze sta středoškolských absolventů, volících si dráhu, k níž je třeba vyšších studií. Zvláštní jakási schopnost pro řešení praktických úkonův a hojné zkušenosti pomáhaly jeho činnosti na poli národohospodářském, jež od společnictví v podnikatelství dlažeb záhy přešla na cestu širší a významnější. Ruth byl členem správních rad několika našich bank a velkých závodů průmyslových a vynikal tam zralým úsudkem, věcnou znalostí i nutným rozhledem. Při praktickém povolání jeho a národohospodářské činnosti vzbuzovala podiv jeho zvláštní záliba v divadle, která z něho učinila také plodného spisovatele dramatického. Podnikatel dlažeb, dramatický spisovatel a činný člen »Máje« bylo sdružení vlastností, které na první pohled leckoho překvapovalo, v pravdě však nebylo než trvalým dědictvím ušlechtilého idealismu, přešlého z mladistvých let na mužná léta reální práce. Některé hry jeho dodělaly se úspěchu i na scéně Národního divadla. Počet jeho prací, čerpaných z různých prostředí, jest značný; uvádíme z nich zejmena: Démantový prsten, Hrabě Razumovský, Bouře v zátiší, Sestřenka, Olymp, Zpověď, Šlechetníci, První klient, Ztracený život, Syčáci, Jindřich Urban, Ideál, Písmákova dcera. Nějaký čas býval také divadelním referentem Hlasu Národa a uveřejňoval vzpomínky z cest, týkající se především cizích divadel. Národnímu divadlu věnoval i jinak vydatnou péči, jsa z nejhorlivějších členů výboru podnikatelského družstva jeho a zastupuje časem ředitele, když odjel na cesty. Také otázka druhého českého divadla v Praze zajímala jej co nejživěji; před časem se proslýchalo, že hodlá nové divadlo postaviti sám. Vlastenecká mysl jeho projevila se též značným odkazem Ústřední matici školské a moderní galerii království českého. *F. V. Vykoukal.*

Rozhledy hospodářské a sociální.

Ještě o cukru. — Boj proti uherské mouce. — Populační otázka česko-německá.

Nejistotě, ve které se ocitl náš průmysl cukrovarnický známou úmluvou Brusselskou, posud není konce.

Podali jsme svého času zprávu o opatřeních, kterými naše zákonodárství pokusilo se domácímu průmyslu cukernímu zabezpečiti odbyt a výhodnou cenu doma a usnadniti mu takto soutěž o odbyt v cizině i bez vývozních premií, brusselskou úmluvou odstraněných. Kontingentace domácí spotřeby a autoritativní rozdělení kontingentu mezi jednotlivé továrny byly prostředkem k tomuto cíli. Však nebylo souzeno, aby toto pracné dílo zákonodárcovo, výsledek nesnadné dohody mezi skupinami protichůdných zájmů, skutečně vešlo v život.

V měsíci červnu sešla se v Brusselu komise zástupcův států účastných Brusselské úmluvy, i zástupců jejich cukerního průmyslu, aby mimo jiné vzala v úvahu i rakouský kontingentační zákon, a výsledek porad potvrdil plnou měrou obavy již před tím porůznu pronášené a potvrdil je s důrazem, předstihujícím všecko očekávání. Jednohlasným votem prohlásila komise, že naše kontingentace příčí se smlouvě Brusselské, poskytujíc vývozu cukru skrytou, nepřímou prémii zdražením konsumu domácího. A jako nám při jednání o smlouvu Brusselskou nic nebylo platno rozhořčení, kterak může cizí stát, Anglie, vnucovati nám zrušení prémií vývozních, odnětí podpory, kterou jsme byli uznali za potřebnu svému průmyslu, tak ani nyní nezbylo než podrobiti se novému diktátu, zasahujícímu ještě hlouběji do čistě vnitřních našich poměrů.

Neboť nepodrobiti se, trvati na kontingentaci zákonné bylo by značilo okamžitou ztrátu anglického trhu následkem trestních cel a snad úplné zápovědi dovozu a zmaření všeho zisku ze smlouvy brusselské, ke které jsme přece přistoupili právě proto, abychom si zabezpečili alespoň volnější přechod k neodvratné na konec ztrátě cizího odbytu. Proto také vláda naše ani již neužila odvolání z výroku komise Brusselské k vyšší instanci diplomatické konference a raději hned císařským nařízením z nouze zrušila svůj kontingentační zákon.

Pro vývozní zájmy našeho cukrovarství nezbývá nežli hledati v soukromé dohodě cukrovarů obnovení výhod, kterých poskytoval zrušený zákon. Protichůdné zájmy raffinerií a surovaren, závodů velkých a malých střetají se znovu, znovu otvírá se perspektiva nekonečného jednání a úmluv.

Že k dohodě ve hlavní věci, kontingentaci domácí spotřeby, na konec dojde, netřeba pochybovati po dosavadních zkušenostech s cukerními našimi kartely. Ale pochybnějším jest, dojdeli v novém kartelu také uskutečnění i to, co kontingentační zákon mimochodem zaváděl a co nejvíce činilo jej sympatickým: podpora, usnadnění existence neb aspoň ulehčení likvidace menším závodům, ke kterým jest právě náš národní zájem nejvíce připoután. Prozatím nelze do-

hlednouti konce jednání, ačkoliv dnem 1. září konvence Brusselská se všemi svými důsledky, zrušením prémií vývozních, snížením ochranného cla na 6 fr., již vstoupila v platnost.

Jen jediné ustanovení zrušeného kontingentačního zákona jest už zase pod střechou, ustanovení, které pro naši polovici říše znamenalo další zhoršení posice, do níž jsme se dostali smlouvou Brusselskou.

Jak známo, přidělil kontingentační zákon uherské výrobě všecku uherskou spotřebu 863.660 q. konsumního cukru, kdežto doposud téměř 300.000 q. z tohoto množství bývalo kryto dovozem rakouským; náš cukr zbaven tak rázem i svého uherského odbytiště. I bylo ovšem po zrušení kontingentačního zákona nejpilnějším úkolem, tuto výhodu uherské výrobě zachovat. Jako při každém výboji uherském podařilo se i zde hravě odstranit všechny překážky. Ačkoliv nás s Uhry pojí společné celní území, přece pro potřebu uherskou bez rozpaků zavedeno vzájemné ochranné clo pro dovoz cukru z jedné polovice říše do druhé, ochranné clo vzájemné, jež však ovšem bude míti praktický význam jen pro Uhry, které posud cukr dovážely. Dohodou obou vlád ustanovena tato »surtaxa« na 3 k. 50 h. za 1 q. cukru konsumního a 3 k. 20 h. za 1 q. cukru surového s platností od 1. září t. r. a bude vybírána při výpravě cukru z továrny plynouc do pokladny státu vyvážejícího. I bude ta naše surtaxa, vývozní clo zavedené k ochraně cizího průmyslu, v pravdě monstrem v obchodní politice států, zjevem, který sotva kde jinde by byl možný než právě v Rakousku.

Není pochyby, že spějeme k celní rozluce, a opatření, jakým jest surtaxa cukerní, anticipující pro celé velké odvětví průmyslu našeho již za trvání celního svazku škodlivý možný účinek příští rozluky, jistě jsou nejbezpečnějším prostředkem k usnadnění konečného rozchodu.

Dodatkem zaznamenáváme ještě, že ceny cukru od 1. září klesají, i bude zajímavo seznati svého času, stoupneli v zápětí domácí spotřeba a stoupneli u nás za nezměněné daně cukerní stejnou měrou jako ve státech, které svou daň cukerní snížily (Francie, Německo, Belgie, Nizozemí).

*

Nový hospodářský úspěch uherský, o kterém jsme se právě zmínili, bezděky vybízí k srovnávání. Po kolik let již naši zemědělci i mlynáři naříkají si na zhoubnou soutěž uherské pšenice a mouky a dovolávají se ochrany.

Že by proti dovozu z druhé polovice říše byla možna ochrana způsobem, kterého užili Uhři při cukru, nikomu u nás ani na mysl nepřipadlo. Ale ani toho jsme nedocílili přese všecko volání, aby alespoň uměle, snižováním sazeb dopravních nebyl dovoz uherské pšenice a mouky podporován.

Vnitřní nesjednocenost naší polovice říše i státoprávní poměry v říši dovedly nás tak daleko, že vláda naše ani nejslušnější požadavky nedovede naproti Uhrům přivesti k uznání. Všecky naše bo-

jovné projevy vyznívají na plano, tak že i sami už pozbýváme víry v jejich opravdovost.

Platí to i o nejnovějších českých projevech proti uherské mouce, jež liší se od dřívějších jen tím, že tentokráte tři skupiny výrobní: zemědělci, mlynáři i pekaři svorně zapřisáhli se k společnému boji volajíce na pomoc, když stát pomoci nechce, všecko vlastenecké konsumentstvo. Ale ani tato svornost nepřidala projevu váhy jsouc oslabena řadou kompromisních výhrad a daleka skutkův.

Budou prý pekaři za jedno s mlynáři proti uherské mouce, ale s tou podmínkou, že zanechají mlýny pečení chleba, a mlynáři půjdou společně s rolnictvem, ale jen upustili se od zřizování družstevních mlýnů rolnických. A při tom prozatím kupují mlynáři uherské obilí a pekaři uherskou mouku jako dřív a sama nákupní družstva pekařská, v kterých by uznaný zájem národohospodářský nejspíše mohl a měl proniknout, svorně rozmnožují odbyt uherským velkomlýnům.

*

Výsledky všeobecného sčítání lidu z r. 1900 nejsou sice posud podrobně uveřejněny, ale již stávají se předmětem úvah klidných i vášnivých. Profesor německé university Pražské dr. Jindřich Rauchberg, použiv dílem i materiálu posud jinak nepřístupného, předložil svým německým krajanům v časopise Deutsche Arbeit zajímavé číselné údaje o poměru obou národů v království Českém dle sčítání z r. 1900 i o změnách nastalých v poměru tom za posledních desítiletí. Otázky, o které se tu jedná, tak těsně souvisejí s hospodářskými poměry v zemi a tak důležité důsledky lze z nich odvoditi pro naše hospodářské snažení, že neváháme podati zde stručný výtah pojednání Rauchbergových.

Jakkoli v jednotlivých menších obvodech nastaly dosti značné změny, přece celkový poměr obou národností v zemích koruny české se valně nezměnil: v Čechách vzrostlo nepatrně procento Němců (s 37·17% v roce 1880 na 37·20% v roce 1890 a 37·27% v roce 1900), na Moravě silněji stoupla převaha českého živlu (se 70·41% v roce 1880, resp. 70·34% v roce 1890, na 71·35% v roce 1900), ve Slezsku vzmohl se živel polský (28·15% v roce 1880, 30·20% v roce 1890, 33·21% v roce 1900) více na úkor národnosti německé (v roce 1900 44·68% nežli české (22·04%).

Však v místním rozdělení obyvatelstva nastaly změny nemalé. Jsou menší obvody, ve kterých počet obyvatelstva vzrostl za posledních deseti let (1890—1900) skokem; z českých okresů jsou to jen Praha a předměstí (okres Vinohradský o 39·79%, Žižkovský o 32·29%, Smíchovský o 29·70%, Karlínský o 19·13%), pak okres Plzeňský (o 28·80%) a Budějovický (o 15·69%). Z německých okresů vynikají Chomutovský s přírůstkem 16·68%, Mostecký s 48·23%, Duchcovský s 39·12%, Teplický s 42·79%, Ústecký s 29·04%, pak Falknovský s Karlovarským (23·38% a 24·79%) jakož i Liberecký a Jablonecký; však vedle toho jest celá řada okresů německých blízkých průměrnému pro celou zemi přírůstku 7·82%, kdežto v celé řadě okresův ostatních, většinou českých, klesl přírůstek pod průměr a

v 27 okresích, z nichž 22 českých, zahrnujících třetinu království dokonce ubylo obyvatelstva až i o 6·39%!

Změny tyto jsou jen nepatrnou měrou následkem různě rychlého přirozeného vzrůstu obyvatelstva, přebytkem počtu narozených nad zemřelými; nejvlastnější jejich příčinou jest mobilisace obyvatelstva, stěhování se mimo zemi i do jiných okresů země. Z 96 politických okresů v posledním desítiletí 24 okresů získalo stěhováním 169.713 obyvatelů, 72 okresů ztratilo jich 290.957, tak že na ztrátu království českého vystěhovalectvím do Vídně, Německa a ostatní ciziny připadá 121.244 osob.

Srovnámeli pak počet obyvatelstva v jednotlivých okresích přítomného s obyvatelstvem tam zrozeným, objeví se nám populační zisk neb ztráta celé žijící generace. I shledáváme, že v okresích německých[1]) napočteno přítomných o 120.851 osob více, v českých okresích o 382.463 osob méně, než se tam zrodilo, z čehož vyplývá pro celé království tedy ztráta 278 775 obyvatelův.

Však v číslech těchto dochází již také výrazu fakt, že uvnitř země proud stěhování z území českého v německé značně převažuje proud opačný. Podrobněji z 1,514.683 osob, které se zrodily v jiném okresu země, než ve kterém bydlí, pochází 1,224.250 z okresů jazykově příbužných a 290.433 z území druhé národnosti; z těchto pak jest 217.925 osob meškajících v okresích německých, zrozených v okresích českých, a jen 72.503 osob zrozených v území německém, však bydlících v okresích českých; číselný zisk německého území ze stěhování vzájemného činí tedy 145.417 obyvatelův.

Vlastní příčinou tohoto stěhování uvnitř země jest rozkvět průmyslu v německém území, jenž poskytuje dělnictvu lepší mzdy a povznáší je k vyšší míře životní. »Převládající směr tohoto stěhování přináší s sebou, že Čechové mohou co do území více získat než ztratit, co do počtu příslušníků národa více ztratit než získat, kdežto u Němců jest tomu naopak.« V tom spočívá podstata národnostního problému v Čechách.

»Události na samé hranici jazykové jsou méně důležity. Ráz její jest převahou agrární. Osazení země, od staletí ustálené, založené na držení domův a pozemků, jest právě tak málo proměnlivé jako tento majetek sám. O jeho setrvačnost musí se rozbíti všecky pokusy, uměle posunouti jazykové hranice.« Rozhodným jest stěhování se průmyslového dělnictva českého do vnitra německého území. »Podaří se přistěhovalcům změniti ráz svého nového bydliště a zachovati svou národnost, či podlehnou vlivu nového okolí? Zachování národnosti či assimilace — taková jest otázka.«

Jaký jest posavadní výsledek tohoto zápasu, lze do jisté míry posouditi z údajů o řeči obcovací. Kdežto v německém území přítomno bylo v roce 1900 150.833 osob v českých okresích zrozených,

---

[1]) K německým okresům počítají se čistě německé (Němců více než 80%), počtem 30, pak smíšené s převahou Němců (50—80%), počtem 6; k českým okresům počítají se smíšené okresy s převahou (50 až 80%) Čechů, počtem 11, i čistě české (přes 80% Čechů), jichž jest 49 z úhrnného počtu 96 politických okresů.

udalo v témže území českou obcovací řeč jen 56.481 osob, tedy ten 37·45% onoho počtu přistěhovalcův. Naproti tomu v území českém napočteno 98.848 obyvatelů s německou řečí obcovací, neboli o 39.583 více než přistěhovalců z německého území.

Číslice ty jsou ovšem hrubé, a údaje obcovací řeči nejsou nikterak spolehlivým znakem národnosti. Jest známo, jakým nátlakem bývají příslušníci národních menšin donucováni k přiznání jiného obcovacího jazyka, než jest jejich jazyk mateřský. Ale přece již samo podléhání tomuto nátlaku, větší na straně české než německé, jest smutnou předzvěstí konečného osudu našich menšin. (Také mezi Vídeňskými přistěhovalci, rodilými z českých okresů v Čechách a na Moravě, ze 304.563 osob jen 25·8% přiznalo český jazyk obcovací, ze 28.151 židů dokonce jen 73 osob!)

Větší naděje na zachování českých menšin zdá se býti oprávněna jen v těch okresích, kam je stěhování hromadné, a kde přistěhovalci žijí pohromadě ve zvláštních osadách vymknuti ze sociálních a kulturních vlivů svého cizorodého okolí. Jsou to okresy Teplický a zejmena Duchcovský a Mostecký, kde z přistěhovalců z českého území 53·47, 76·14 a 90·59% udalo český jazyk obcovací a kde přírůstkem 144·5, 120·4 a 101·8% vyrostl v desítiletí 1890 až 1900 počet českého obyvatelstva s 5·2, 10·8, 8·13 na 10·35, 20·54 a 24·46% úhrnného počtu obyvatelův.

V účinné sociální péči o dělnictvo, v těsném připoutání přistěhovalců ke všemu společenskému a kulturnímu životu německé většiny, spatřuje prof. Rauchberg nejlepší prostředek k úplné národní assimilaci, t. j. germanisaci českých menšin.

Jaké poučení vybéřeme si pro své české stanovisko? Především to, že jistě nejbezpečnější a nejméně nákladná cesta k povznesení našeho národa i jeho platnosti a váhy ve státě bude ta: přičiňovati se o rozvoj opozdilého průmyslu v našem českém území, aby tak odpadla příčina, kteréž nelze jinak odstranit a která dnes statisíce našich lidí pohání na nejistou půdu cizinskou za lepším výdělkem, jenž jim kyne v tamním průmyslu. Zdá se, že jsme již na té cestě; aspoň i číslice úbytku obyvatelstva v ryze českých okresích, klesnuvší s 5·43% v letech 1880—1890 na 2·95% v desítiletí následujícím (s 6·98 na 6·58 v okresích převahou českých) tomu nasvědčuje. I třeba jen zvýšiti úsilí, abychom rychleji dospěli k cíli. Pokud pak nevzdáme se naděje na výboje v území německém, bude radno soustřediti práci na okresy, kde, jak řečeno, podmínky pro zachování a posilnění menšin jsou nejpříznivější. A jednoho bude při tom zvláště potřebí: opatřiti těmto menšinám všecky společenské a kulturní výhody, které by jim zjednalo přimknutí se k německé většině, a zameziti tak, aby záchrana národnosti nevešla ve spor s hospodářským a kulturním povznesením našeho vystěhovalého lidu, které jest alespoň stejně žádoucím. I Němci tak rozvážní jako prof. Rauchberg prohlašují vzdání se mateřského jazyka za první podmínku kulturního povznesení našich vystěhovalců v nových jejich sídlech. Ukažme, že možno jest i naším vlastním přičiněním bez oběti tak osudné. Dr. *Vladimír Fáček.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. září 1903.

Vleklá krise v Uhrách. Dvojí pobyt králův v Pešti. Plané vyjednávání. Ministerstvo Khuenovo vládne »zatímně« dále. Následky starých hříchů. Německá »država« v armádě. Zvláštní vojsko maďarské. Požadavek Slovanů. Prodloužení služby vojákům třetího ročníku. Panovníkův armádní rozkaz. Říšská rada a sněmy. Dr. Körber k Čechům příliš povolný. — Německý císař v Uhrách. Jeho přízeň k Maďarům a Turkům. — Hrůzy makedonské. — Důstojnické pikle v Srbsku. — Lord Robert Salisbury †.

Ministerská krise v Uhrách se nade vše očekávání protáhla. Panovník při této příležitosti zase osvědčil k Maďarům velikou milost a přízeň. Když opposice nedodržela svého ujednání s hr. Khuenem Héderváry a vrátila se k obstrukci, král bez průtahů přijal demisi jeho, zkrátil svůj letní odpočinek v Išlu a odebral se 19. srpna do Pešti, účastnil se národního svátku Štěpánského a pak povolával k sobě jednotlivé vynikající politiky, aby vyslechl jich mínění a návrhy, jakou cestou by měla krise býti odklizena. Rady, které slyšel od ministrů bývalých a od ministrů in spe, se dle všeho podstatně od sebe nelišily: obstrukci a stavu mimozákonnému (exlex) že nebude jinak učiněn konec než slíbením a zaručením národních koncesí v uherském vojště. Všichni Maďaři chtějí, aby do uherského vojska byla zavedena maďarština místo němčiny, aby mělo jen maďarské důstojníky, maďarské prapory a odznaky, maďarské odborné školy. Opposice žádá, aby to všecko bylo nyní hned najednou povoleno a zákonem zajištěno, vládní strana toho chce dosáhnouti krok za krokem.

Král nevolal k audiencím zástupce stran opposičních, tím méně zástupce národů nemaďarských, které tvoří většinu obyvatelstva. Ale k novým koncesím nesvolil tak rychle, jak se Maďaři dle dřívějších případů nadáli. Deset dní minulo na plano. Dne 29. srpna odjel panovník do Vídně; pohostiv tam anglického krále, vrátil se 3. září do Uher s tím úmyslem, že sestavení nového ministerstva svěří posavadnímu ministru financí Lukácsovi. Ale pan Lukács se uctivě vymluvil, že takového úkolu nemůže na se vzíti, nedovoluje prý mu to slabé zdraví a také slabá naděje, že by provedl, čeho si král žádá.

Panovník se ani tentokrát neradil s nikým z těch, kdož mají o věcech uherských jiné mínění než vládnoucí strana maďarská. Pobyl v Pešti zase týden, ale nepodařilo se mu najíti muže, jehož hledal. Nelze říci, že by mezi Maďary byl nedostatek lidí, kteří by se chtěli státi ministry nebo dokonce náčelníky vlády; že nyní se vyhlednutí kandidáti vesměs zdráhali, dělo se z politického výpočtu. Král nechtěl činiti větších ústupků, než byly dány Széllovi, proto se svým rozhodnutím tentokrát prodléval; Maďaři pak si dávno odvykli v něčem povoliti. Král odjel do Haliče na vojenské manevry, a »zatímnost« vlády hr. Khuena se v Uhrách prodlužuje již na druhý měsíc.

Také v »ostatních zemích Jeho Veličenstva« měla uherská krise veliké účinky. Němci volali, že vláda němčiny v armádě

nesmí býti obmezována, jinak že by bylo po jednotě armády, která prý jest ještě jedinou páskou slučující obě poloviny říše. Němci zapomínají, že pouze dozrává žeň toho dualismu, jejž oni zasili. Kdyby se na krásně i v Uhrách dále haptákovalo a khértajchovalo, Maďaři už teď mají své národní vojsko, a »ostatní země Jeho Veličenstva« jim na ně platí, až se ohýbají. K čemu páni za Litavou chtějí míti armádu ještě národnější, totiž docela maďarskou, už také dávno vidí celý svět, vyjímaje Vídeňské pštrosy, kteří strkají hlavy do písku, aby se ani teď nemuseli přiznati, jak osudné chyby a převrácenosti se děly a dějí v této říši na její vlastní škodu a na úkor neněmeckých a nemaďarských národů, kteří jí svou věrnost nad slunce jasněji dokazovali.

Tito národové, a Čechové zvláště, nemohou ovšem armádní němčinu uznávati za nedotknutelnou državu Němců a mohou státi jen na jednom: co by v národním ohledu bylo povoleno Maďarům, toho musí se dostati také národům slovanským. Netoliko stejná břemena, nýbrž i stejné právo všem. Slované dodávají větší počet branců než Němci a Maďaři, i nemůže na nich býti žádáno, aby ve vojsku zůstávali živlem méně cenným a podřízeným.

Poněvadž letos nebyl v Uhrách povolen a konán odvod k vojsku, není tam nováčků, kteří by dne 1. října službu nastoupili; vojenská správa proto ustanovila, že mužstvo třetího ročníku, které toho dne bude míti doslouženo, nemá býti propuštěno domů, nýbrž má ještě dále sloužiti. V »ostatních zemích Jeho Veličenstva« *byl* odvod vykonán a byl assentován o hodně větší počet nováčků než posavad, poněvadž to vojenská správa původně v obou polovicích říše žádala, potom však v Uhrách od toho upustila. Najednou pak bylo dokazováno, že jednotnost armády toho žádá, aby se v Cislajtanii dělo zrovna to, co v Translajtanii, a proto prý bude nutno, aby také u nás vojáci třetího ročníku po 1. říjnu dále sloužili. To by bylo veliké, ničím nezaviněné obtížení, kterým by trpělo občanstvo všech národností; i pozdvihly se proti němu ve všech zemích tak důrazné hlasy, že jich na příslušných místech nemohli přeslechnouti.

Den 17. září přinesl dvoje překvapení. Po ukončení haličských manevrů císař a král vydal armádní rozkaz, v němž se vyslovuje v tento rozum: »Čím více musím chváliti vlastnosti a výkony všech částí Mé branné moci, tím pevněji musím a chci trvati na jejích dosavadních osvědčených zařízeních. Mé vojsko, jehož ústrojí by jednostranné snahy mohly uvolniti, nehledíce k vysokému úkolu, jejž má plniti k blahu obou státních polovic říše, ať ví, že se nikdy nevzdám práv, která Mně k jeho nejvyššímu veliteli vojska jsou zaručena. Společné a jednotné, jak jest, má vojsko Mé zůstati silnou mocí k obraně rakousko-uherského mocnářství proti všelikému nepříteli.« To už je řeč velmi jasná; vzbudí hlučnou ozvěnu.

Druhé překvapení se týká říšské rady. Němci prudce dotírali na dr. Körbra, aby ji svolal, on však krčil ramenoma: až prý se v Uhrách »vyjasní.« Byly svolány zemské sněmy, a některé již počaly zasedati; ale den 17. září přinesl též neočekávanou novinu, že se má dne 23. září sejíti říšská rada. Praví se, že pouze na několik dní, a že

při tom bude jediným úkolem jejím změniti zákon o rekrutech na r. 1903 tak, aby v Cislajtanii mužstvo třetího ročníku mohlo koncem října býti propuštěno a na místo jeho aby byli k výcviku a službě povoláni nováčkové na jaře již odvedení. Až říšská rada tuto věc vyřídí, bude prý odročena až do listopadu; v činnosti sněmů prý dnem 23. září nastane jenom krátká přestávka.

Českého sněmu se tato přestávka netýče. Český sněm má tolik nadržené práce, že by k ní potřeboval celoročního zasedání, ale v posledních letech byl svoláván toliko na dva, tři dni, a to v čase nanejvýš nepříležitém, v době vánoční a Sylvestrovské. A také nyní svolány byly sněmíky vorarlberský, salcburský a bukovinský už na den 10. září, ale sněm český teprv až po svatém Vácslavě!

Při tom se ještě hraje docela zvláštní komedie: Němci ve svých listech a na rozličných schůzích dorážejí na dr. Körbra, že prý nadržuje příliš Čechům a naposledy že by jim přece chtěl něco ještě poskytnouti nebo aspoň slíbiti, na příklad českou universitu na Moravě; ale toho že oni, Němci, do nejdelší smrti nedopustí, naopak prý musejí od vlády žádati, aby dřívější koncese Čechům zase byly odnímány, na příklad aby byla zrušena česká technika v Brně. Tak hřímal na Moravě rada c. k. vrchního soudu d'Elvert ve shromáždění německých katolíků v Branišově, — a dr. Körbrovi nezbývá tudíž nic jiného, než aby svou horoucí lásku k Čechům poněkud krotil. —

Když náš panovník dlel na manevrech haličských, zavítal do Uher německý císař, aby se tam, dříve než pojede na návštěvu do Vídně, po několik dní oddával zábavám mysliveckým. Při té příležitosti kolovala novinami významná zpráva, že mladší jeho syn, princ Eitel, pilně se učí maďarsky a studuje uherskou historii.

Císař Vilém II. chová přátelství nejen k Maďarům, ale i k Turkům. Německý vliv u vysoké porty směřuje ovšem k něčemu jinému, než aby se osud křesťanských poddaných sultánových stal snesitelnějším.

M a k e d o n i e, místo aby tam prováděny byly smluvené reformy, jest pořád jevištěm úžasných ukrutností. Turecké žoldáctvo (jehož příslušník bez okolků zastřelí konsula cizího státu) smí v nešťastné zemi pouštěti uzdu své bestiálnosti, srovnává bulharské vesnice a kláštery se zemí, vraždí muže, starce i děti; zneuctívá ženy a dívky, uřezává jim prsy, na chodidla jim přibíjí podkovy, vypaluje lesy, do kterých se stíhané obyvatelstvo uteklo, slovem, páše den co den všecky ty barbarské sveřeposti, pro které Turci dříve byli nazýváni vrahy křesťanstva. A nynější křesťanský svět? Pořád by nejradši obviňoval bulharské knížectví, že se z něho zoufalým povstalcům makedonským dostává aspoň mravní podpory.

V S r b s k u dějí se věci náramně kormutlivé. Bylo tam zatčeno veliké množství důstojníků, poněvadž dělali pikle proti mužům, kteří nosíce vojenský šat provedli revoluci ze dne 11. června. Nyní, když na Balkáně vyšlehují takové plameny, uvádějí zemi zaslepení synové její do nepokojů a zmatků, ba do osudného nebezpečenství!

V A n g l i i dne 22. srpna zemřel vůdce strany konservativní, lord Robert Talbot Salisbury. Byl odpůrcem Gladstonovým a střídal se s ním ve vládě. Největší slávou jest, že zmařil Gladstonův plán,

by se Irsku po staletém utiskování dostalo samosprávy, a za druhé, že po léta válčil s malým, statečným, mravně silným národem burským, až jej s vynaložením vší anglické moci a užíváním i zcela barbarských prostředků připravil o nejdražší statky, svobodu a neodvislost, a tyransky jej ujařmil.

Výstava umělecké výchovy dětské
na Horách Kutných.

V nynější době zavládl ve výchově nový proud, známý pod jmenem »výchovy umělecké.« Název ten jest nepřípadný, nevystihujeť nijak významu a obsahu nového směru, při němž jde o to, aby se při výchově působilo též na ušlechtění citu, jmenovitě krasocitu, kdežto posud se nejvíce přihlíželo k stránce rozumové. Že tato snaha i v českém učitelstvu našla horlivé přívržence, o tom svědčila »výstava pro uměleckou výchovu,« jež byla uspořádána v Kutné Hoře na počátku letních prázdnin a trvala od 26. července do 16. srpna.

Leckomu se snad namane otázka, jak lze pořádati výstavu, která by ukázala, jakých výsledků novým směrem bylo dosaženo. Ovšem není možno vystaviti docílených výsledků, ty se objeví v době pozdější v celém životě nových pokolení. Není možno vystaviti všech předmětů, jichž se k dosažení cíle užije, podobné výstavy budou podávati vždy jen částečný obraz toho, čeho na poli výchovy v novém směru bylo dosaženo.

Máli se soustavně a účinně na dítko působiti, aby bylo řádně vychováno, třeba především poznati jeho vnitřní život. To vytkla si za úkol nová věda, *paedopsychologie*, která ovšem jest teprve v počátcích; sbírá se materiál, z něhož se má ponenáhlu vystavěti celá budova. Pokud bylo tímto směrem pokročeno, to na výstavě Kutnohorské ukázalo »Dětské umění.« Předvedeno bylo vlastně jen výtvarné umění dětské, kresby[1]) a předměty od dětí zhotovené, nejvíce hračky. Velikých zásluh o toto studium dětí a jich výtvorů získali si dr. Čáda a učitel Jirsák. Dr. *Čáda* velmi důkladně objasnil věc ve svých přednáškách o umělecké tvořivosti dítěte, konaných v kurse umělecko-výchovném při výstavě. Cíle a snahy umělecké výchovy vyložil též prof. *Ot. Hostinský* ve své zahajovací přednášce i uvedl na pravou míru požadavky a naděje, jež by tento nový směr splniti mohl.

K dětskému umění jako pokračování jeho — ovšem již od učitelů řízené — připojuje se kreslení ve škole. Výstava Kutnohorská věnovala výkresům žáků tři veliké síně. Snesena tu hojnost výkresů, které ukazovaly úspěchy docílené vymaněním se z dosavadní stigmo-

---

[1]) Na význam jich bylo ukázáno statí »O kresbách dětských« v letošní Osvětě na str. 749—753.

grafické methody a přechodem ke kreslení volnému. Byly to práce žáků, jichž učitelé s pravým porozuměním věci se chopili a vědění svého i schopností žáků svých dovedli dobře využiti. Jest naděje, že v pozdější době, až se všude soustavně bude pracovati, docílí se ještě lepších výsledkův a že žáci v příčině uměleckého nazírání na předměty je obklopující vkus svůj vytříbí.

Není sporu o tom, že dobrá kniha ušlechťuje lidského ducha, že působí zvláště na citovou stránku. Právem tedy bylo na výstavě Kutnohorské vykázáno literatuře jedno z předních míst. Ovšem muselo se pořadatelstvo velice obmeziti, nemajíc dostatek místností. Obrátilo především zřetel k dobrým spisům pro mládež. Vedle spisů cizojazyčných vystaveny byly nejlepší umělecky ozdobené knihy naše, celá vzorná dětská bibliothéka. Babička Boženy Němcové ve skvostném jubilejním vydání Unie tvořila vrchol naší české produkce.

Kutná Hora pochlubila se, kolik se v ní zrodilo spisovatelův a umělcův a kolik vynikajících mužů v ní část svého života trávilo. Obě síně Kutnohorského umění byly s pravou láskou k věci uspořádány. Co zde bylo podáno, bude tvořiti velice cenný základ pro městské museum, v němž díla těchto pracovníků zajisté budou umístěna. Typickým představitelem českého umění kreslířského jest mistr Mikuláš Aleš. Výstava jeho prací bude vždy velice platně působiti na ušlechtění vkusu a probouzení smyslu pro pravé umění. V Kutné Hoře byla výstava ta pečlivě upravena.

Také ženské ruční práce, vystavené učitelkami Kutnohorskými, ukázaly, že i tu možno pokračovati v novém duchu, že i věci obyčejné potřeby lze vkusně upraviti, by nebylo proti uměleckosti hřešeno, by vkus dítek se nekazil, ale šlechtil.

Pořadatelstvo výstavy, učitelstvo Kutnohorské, pro lepší porozumění novému proudu ve výchově uspořádalo pro obecenstvo kurs umělecko-výchovný. V tomto mimo prof. Hostinského a dr. Čádu, výše už jmenované, dále přednášeli pp. *F. V. Krejčí* o uměleckém díle v literatuře, prof. *J. Braniš* o umělecké činnosti v Kutné Hoře a v jejím okolí a dr. *B. Matějka* o malířství a sochařství v XIX. století. Přednášky byly velice pečlivé, srozumitelné širšímu obecenstvu, kterého se však pohříchu málo k nim scházelo. Bude ještě třeba mnohé usilovné práce, než si náš lid navykne sledovati osvětnou práci, než se mu vzdělávání stane nutnou duševní potřebou.

Čítárna výstavní měla dosti denních a periodických listů a obsahovala přes 70 velice cenných spisů o umění. Ale také jí nebylo dosti užíváno.

Celkem výstava Kutnohorská potvrdila pravdu, že naše učitelstvo pracuje vytrvale k zdárnému vychovávání mládeže a povznesení svého národa. Ukázala, čeho bylo posud na poli výchovy dosaženo v duchu nových směrů a kterými cestami třeba budoucně postupovati k dalším úspěchům.[1]

J. Černý.

---

[1]) Srovnej, co o tomto předmětu výše praví pí. R. Tyršová v pojednání »O umělecké výchově lidu.« *Red.*

ZÁPADNÍ ŠTÍT AIGINSKÝ. (Ukázka vyobrazení z „Malého Ottova Slovníka Naučného".)

Malý Ottův Slovník Naučný

POUZE DVOUDÍLNÝ.

K heslu Z AICHELBURGA.

Vedle velikých encyklopedických Slovníků Naučných jeví se denně a citelně potřeba *příručného malého Slovníka Naučného,* takového, jenž by obsahoval *co možná nejvíce hesel při nejstručnějším jich vysvětlení a při nejmenším pokud možná objemu díla.*

OMĚJ, ŠALAMOUNEK

Čteme knihy a denní časopisy — a přes tu chvíli namane se nám slovo nebo jméno cizí, nám neznámé. Rádi bychom RYCHLE a bez námahy měli jeho vysvětlení. Chceme uspokojit své přání po vysvětlení OKAMŽIKEM. — Opatřiti sobě veliký a nákladnější Slovník Naučný není každému intelligentu možno. Jak milý by tu byl MODERNÍ PŘÍRUČNÝ SLOVNÍK MALÝ, jak pohodlně by se v něm vyhledaly pojem, jméno — a jak rádi bychom si jej opatřili při ceně poměrně malé!

SKVRNOPÁSNÍK ANGREŠTOVÝ

Ukázky vyobrazení z „Malého Ottova Slovníka Naučného".

…psané nakladatelství odhodlalo se tudíž vydati

MALÝ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ

…ž program dán jest již jeho jménem. — Bude to suma …ručnějšího vysvětlení tisícův a tisíců pojmův a jmen, …žená v pouhých dvou knihách a provázená četnými …racemi. — Myslíme, že jím přijdeme všude vhod. Neboť takový »MALÝ SLOVNÍK NAUČNÝ« hodí se *každému* čtenáři časopisův a tím spíše každému čtenáři knih. Bude *pohodlný, přehledný, jasný, obsažný* a pročtení jednotlivých hesel nezabere mnoho času.

…LKA VELKÁ.

Již myšlenka takové pokladničky všech vědomostí sama sebou se tak doporoučí, že po našem mínění netřeba ani o její prospěšnosti se šířiti.

Dovolujeme sobě tedy prostě uvésti na vědomí české veřejnosti že vydáme redakcí

FR. AD. ŠUBERTA

Malý Ottův Slovník Naučný

Pouze dvoudílný

a to *po sešitech*. Vydávání jeho bude pak postupovati tak, že v krátké době bude celý Slovník, oba jeho díly, v rukou odběratelův. Pro jeho stručnost, sešitové vydání, hojnost nejnovějších dat a pro jeho láci — bude lze opatřiti sobě »**Malý Ottův Slovník Naučný**« *každému, kdo vůbec denně čte.* A to jest každý člověk vzdělaný nebo po vzdělání toužící.

…VA HARFA

…LLA

(…obrazení z „Malého …ovníka Naučného".)

.astní výroba.

.brovský výběr
.tového nábytku.

.aloženo 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní
firmy

Bohumil Mayer

nabízí se
k zařizování bytů, hotelů atd.
v nejlevnějších cenách.

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

V Praze-II., Štěpánská ul. č. 629.

První česká strojnická továrna
pro zařizování ústředního topení
v

Jan Štětka,

Praha, Král. Vinohrady,
Fričova ul. 892
(pod Nuselskými schody).

Provádí
veškerá topná zařízení a větrání
s úplnou zárukou
správného chodu, efektu a malé
spotřeby paliva.

Nabízí se k vypracování účel-
ných předprojektů a rozpočtů.

Zvláštnost:
Topení k účelům zahradnickým.
Závod založen r. 1867.

Vlastní výroba všech součástí.

Hynek Votoček

Velkoobchod papírem. Výroba školních sešitů.

V PRAZE,

na Havlíčkově náměstí, ve vlastním domě.

Doporučuje:

Sešity ku psaní a kreslení pro školy obecné a měšťanské. Sešity na písmo stojaté.

Rovněž svůj hojně zásobený sklad
papírů listovních, psacích, tabelových, kreslicích, tiskacích, ssacích, obálkových, zabalovacích, kartonů bílých a různobarevných, lepenky, obálek na psaní a papírových sáčků.

Vzorky a cenník na požádání se zašlou.

Kronika za rok 1903. Čís. 1.—7. Nákl. Karla Stan. Sokola.

Sbírka rozprav o věcech časových. Čís. 1. Konklave. Sepsal Ad. Srb. Nákl. Bursíka a Kohouta.

Čítárna Svandy Dudáka. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. XXII. seš. 8.: Nestřežené chvilky. (Dokonč.) Bez taláru. Humor i satira. Napsal Vácslav Štika. Nakl. F. Topič v Praze.

Paleček. Sborník humoru z cizích luhův. Pořádá Ignát Herrmann. Roč. III. seš. 9: Povídky a humoresky. Napsal Ant. Čechov, přeložil Karel Kysela. Nakl. týž.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 21. a 22.: O budoucnosti lidstva. — Obrat ve vývoji filosofického myšlení a jeho konečný výsledek. Napsal dr. Aug. Smetana. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Laichter.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Přeletaví ptáci. Román. Napsal M. L. Michajlov, přel. K. Štěpánek. Illustroval K. Rélink. Seš. 17.—19. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Časové úvahy. Rediguje ThDr. Fr. Reyl. Roč. VII. čís. 9. Několik poznámek o papežství. Podává Prokop Zaletěl. Nákl. vlastním.

Potulky Slovenskem. Napsal MUC. Jar. Tomaštík. Vydává česká rodina »Kytice.« Za 30 hal. Nakl. O. Harel.

Polsky snadno a rychle. Sepsal Frant. Vymazal. Druhé, opravené vydání. Za 72 hal. Nákl. dr. Fr. Bačkovského.

Maďarsky snadno a rychle. Napsal Frant. Vymazal. Druhé vydání. Za 60 hal. Nákl. týmž.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 15. a 16. Sešit po 60 hal. Nakl. J. Otto.

Sjezd slovanských novinářů v Plzni. Napsal Rajmund Cejnek. Nákl. Ústř. svazu slovanských novinářů v Praze.

Tři mušketýři po dvaceti letech. Román Alex. Dumasa, přeložil J. J. Veselý-Benešovský. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 4.—8. Za 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Kalendář právníků na rok 1904. Redaktor JUDr. Michal Navrátil. Ročník IV. Za 3 k. 20 h. Nákl. V. Krausa v Táboře.

Bačkovského kapesní kalendář všeobecný na rok 1904. Ročník XII. Za 60 hal. Nákl. dr. F. Bačkovského.

Sbírka spisů pro mládež. Seš. LIX. Staří a mladí vlastenci. Napsal Kliment Čermák. Za 2 kor. Nákl. týmž.

Plán hřbitovů Olšanských král. hlav. města Prahy. Kreslil řed. Jos. Brož. Uspořádal Gustav Dutka. Za 40 hal. Nákl. dr. Ed. Grégra a syna v Praze.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK.

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papir z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 11.

OSVĚTA

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 475.—476. (Reja—Renaissance.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Malý Ottův Slovník naučný, dvoudílný. Příruční kniha obecných vědomostí. Redaktor Fr. A. Šubert. Seš. 1. (A—Ahmed). Sešit po 60 hal. Nakl. týž.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 19. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 22. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Za českou slávou. Vede Karel Hipman. Seš. 1. Za 80 hal. Nakl. I. R. Vilímek.

Obrazy z Alp. 40 litografických reprodukcí dle olejových originálů, které maloval Jan Novopacký. Seš. 8.—10. Za 5 kor. Nakl. B. Kočí v Praze.

Radosti malých. Řada 24 obrázků ze života našich dětí s prostonárodními říkadly. Od Rich. Landy. Nákl. České graf. společnosti Unie.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 140. a 141.: Cestou. Seš. po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Sebrané spisy zábavné Josefa Ehrenbergra. Sv. VII. seš. 77. a 78. Sešit za 64 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé. Seš. 197.—199.: Novelly II. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 88.—90.: Čarodějnice. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Dílu XIV. seš. 129.—131.: Větši prósa. Dagmar. Adamité. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Sešit 93.—95.: Romanetta. IV. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Sebrané spisy Julia Zeyera Seš. 87.: Kronika o svatém Brandanu Sešit po 40 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Sebrané spisy V. Beneše Třebízského. Druhé, laciné vydání. Dílu XII. seš. 101. a 103.: Z různých dob. Sešit po 32 hal. Nakl. F. Topič v Praze.

Z kuchyně starého mládence. Verše Adolfa Červinky. Nákl. B. E. Tolmana v Hradci Králové.

Kniha veršů. Básně J. Skarlandta. Nakl. Al. Šašek ve Vel. Meziříčí.

Sirotek. Kus života. Napsal K. V. Rais. Seš. 1. Za 32 hal. Nákladem družstva Máje.

Povídky a menší črty. Napsal A. Sova. Za 3 kor. Nakl. Hejda a Tuček.

Kovové ruce. Román od V. Štecha. Seš. 1. Za 32 hal. Nakl. J. Otto.

Passiflora. Napsal K. Sezima. Za 3 kor. Nakl. J. R. Vilímek.

Horské prameny. Povídky a obrázky z Krkonoš. Napsal Jos. Šír. Za Za 3 kor. Nákl. Ústředního knihkupectví učitelstva českoslovanského v Praze.

Mistr Jan Hus. Napsal dr. V. Flajšhans. Seš. 15.—18. Po 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek v Praze.

Illustrovaná obecná kronika. Píše prof. Jos. Lacina. Seš. 86. Za 50 hal. Nakl. Ed. Beaufort.

Korrespondence Karla Havlíčka Borovského. Pořádá Lad. Quis. Seš. 23.—29. Po 40 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Slovanské svity. Volné listy z kroniky rozvoje. Psal Josef Kuffner. Nakl. J. Otto.

Názorná květena zemí koruny české. Sepsal Fr. Polívka. Sv. I. Seš. 7.—9. Sešit po 60 hal. Nakl. R. Promberger v Olomouci.

K protinožcům. Píše Jos. Kořenský. Seš. 20. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Dějiny obecní správy král. hlav. města Prahy. Díl I. Léta 1860 až 1870. Nákl. král. hlav. města Prahy.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 24. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Učebnice fysikálního zeměpisu. Napsal Arch. Geikie, české vydání upravil V. J. Procházka. Nakl. J. Otto.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 59. a 60. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

R. 1903. ČÍS. 11.

OSVĚTA

Denisovy „Čechy od Bílé Hory.“

Rozbírá

Jaroslav Božek.

Za »Husem a válkou husitskou, z r. 1878 a za »Koncem samostatnosti české« z r. 1890 vyšlo letos z pera Denisova dílo, které dovršuje práce jeho o našich dějinách; jest nadepsáno: »Čechy od Bílé Hory«.[1]) Jesti to »první pokus o úplnou historii moderních Čech« (Úvod str. 1.) po bitvě Bělohorské, pokus znamenitý, jak as i protivníci Denisovi uznají.

Dojem tohoto díla na mysl čtenářovu jest mocný, ba místy úchvatný, a když jsi dočetl, maně se otážeš: Čím to, že nám až dosud nikdo z našinců nedovedl tak živě vylíčiti tragédii Pobělohorskou, 150letou mdlobu a strnulost uhněteného národa, jeho podivuhodné procitnutí u rakve pro něj už přichystané a novou horečnou práci jeho rukou, srdce i mozku v století devatenáctém? Zda naši historikové neuměli se vyzbrojiti touže plností dějinné látky, kterou vládne Francouz? Zda nedostihli cizince co do výše hlediska, co do hloubky pojetí, co do obratného sešikování fakt? Či nevyrovnají se mu uměleckou dovedností, rozpočteným buzením nálady čtenářovy dle věcné povahy měnivé situace, jemnocitným přihlédáním k nevažitelkám lidské duše, ku potřebě vyličovati události tu allegrem, onde adagiem rythmu, uhlazeností formy a vytříbeností vkusu slohového, který neobává se ublížiti vážnosti svého vědeckého úkolu pestrou barvitostí vzrušujícího výrazu? Avšak, k čemu tyto otázky, které by mohly toho onoho raniti? Naše jabloně rodí naše ovoce; ničeho na nich nevyhrdlíš, nejsouli spůsobilé, aby samy od sebe přijaly na svůj kmen tu onu pěknou snítku francouzského původu.

Úmysl sepsati toto dílo Denis pojal již před 30 lety, kdy přebýval v Praze, v domě Soběslava Pinkasa, známého průkopníka a pěstitele styků francouzsko-českých. Připsal je památce tohoto

[1]) »La Bohême depuis la Montagne-Blanche«. Paris. Em. Leroux. 1903.

muže jakožto zástupce všech ušlechtilých vlastenců, jehožto »věrné a otevřené srdce netlouklo leč pro spravedlnost a svobodu.« Nechtěl psáti s onou mrazivou lhostejností, kterou historikové tak často jen — předstírají, jako by trůnili kdesi mezi nebesy a zemí. »Mezi katy a mučedníky, mezi tyrany a obětmi nebylo mi možno zůstávati nestranným; nenávidím útlak v jakékoli podobě; věřím v triumf spravedlnosti, a proto jest mi česká pře tak drahá. Kdy by podlehla, což zdá se mi nemožné, přibylo by na světě jenom nespravedlnosti, bez toho již tak valné.« (Úvod str. 2.) Nicméně láska spisovatelova k české věci není slepa; třeba galantní, neváhá pověděti o našincích a našincům více než tucet hořkostí.

Svůj předmět zpracoval ve dvou objemných svazcích asi po 650 stranách velké osmerky; každý se skládá ze 3 knih. První svazek přináší děje naší vlasti (přihlédaje i k Moravě, Slezsku a k Slovači) od bitvy Bělohorské až asi do zřízení stolice jazyka českého (jakožto jitřence utěšenější doby) na universitě Pražské (dne 28. října 1791 [1]). Druhý svazek rozpřádá další pásmo historie naší od rozhraní mezi 18. a 19. stoletím až do první doby nynějšího ministerstva Körbrova (do r. 1900).

Z šesti knih celku *první*, nadepsaná »Triumf církve«, věnována strastem, které se přivalily na Čechy od r. 1620 až do míru Vestfálského (r. 1648). *Druhá* (»Katolický absolutismus«) sleduje příběhy od konce války 30leté až do vymření rakouských Habsburků po meči (r. 1740). *Třetí* (»Osvícený absolutismus«) líčí vládu Marie Terezie, Josefa II. a Leopolda II. (do počátku r. 1792). *Čtvrtá* zabývá se »Probuzením« národa českého až do r. 1848. *Pátá* vypisuje »Revoluci« toho roku a potomní »Reakci« Bachovu. *Šestá* konečně (»Za federalismem«), vyloživši počátky doby ústavní z r. 1860, stopuje řadu zápasů mezi národem českým a jeho protivníky až do sklonku 19. století, čili úsilí (až dosud málo šťastné), aby se celé říši vůbec a zemím koruny Svatovácslavské zvláště dostalo té ústavy, k níž přirozenou svou povahou a historickým vývojem tíhnou. (Srovn. »Table des matières« na posledních stranách obou svazků.)

Z uvedeného tuto (hrubého) rozvržení spisu (podrobnosti Denis vytýká při jednotlivých kapitolách každé knihy) čtenář arci nemůže poznati, jeli věcně oprávněno.[2]) To patrno teprve po prostudování celého díla, jehožto obsahová bohatost není ani zdaleka vystižena stručným nadpisem té oné knihy. Z nich první (I. 8—16) zahájena jest pozoruhodným výkladem o příčinách a povšechných následcích povstání českého.

---

[1]) Vlastně do smrti Leopolda II. (v únoru 1792).

[2]) Hlavní názvy knih charakterisují jen většinu dat v nich uvedených, a na první pohled se zdá, še v rozvrhu celku není jednotného dělidla. Tu závadu bylo by snadno napraviti pouhou změnou titulů, na př. Vítězící absolutismus církevní i panovnický. Ustalující se absolutismus ve shodě s církevním. Osvícený absolutismus rozdvojený s církevním. Absolutismus ve sporu s hnutím renaissančním. Absolutismus na čas odklizený (revolucí r. 1848) a na čas znova oživlý (reakcí). Absolutismus ustupující nové ústavě a federalismus (od r. 1860).

Když po bitvě Moháčské (r. 1526) Habsburkové založili mocnářství rakouské, dědici Španělska i Italie a zároveň císařové němečtí, byli by se stali všemohoucími pány světa zrovna tak jako papež a neomezenými vladaři Němců, kdy by se nebyl proti oběma těmto obhájcům středověkých tradicí zdvihl lutheránský protestantismus v dohodě s králi francouzskými. Spolek Morice Saského s Jindřichem II. zvítězil nad Karlem V., ale spojencům bylo jasno, že nebezpečenství i dále potrvá, pokud panství Habsburské nebude rozdrobeno zase v živly, z kterých bylo složeno. Ten cíl sledovaly potomní alliance protihabsburské ustavičně.

V Čechách přála tomu úsilí šlechta (hlavně nekatolická), mocná z dob Jagellovců, polekaná centralisačními pokusy prvních Habsburků, kteří nejsouce odkázáni na vojsko a berně jediné země, méně záviseli na sněmích a mohli si svobodněji voliti své rádce. Za Rudolfa II., jenž své vážnosti v Německu sám nejvíce ublížil, protivníci Habsburků zorganisovali znenáhla latentní vzpouru v jeho bezprostředních državách. Její cíl byl znám toliko několika ctižádostivým a odvážným náčelníkům; valný zástup šlechticů připojoval se k nim z rozmanitých příčin. Přes to většina sněmu, měšťané a ostatní lid byli by zamítli myšlenku insurrekce, kdy by se nebyli strachovali o svobody náboženské. Bylo jim známo, že katolíci pokládají výhody, udělené heretikům od Maxmiliana II. a Rudolfa II., za pouhé usurpace. Římská stolice nevzdala se nikdy naděje v obnovu svého panství v zemi. Katolíci pořádali se v nový šik přičiněním již Ferdinanda I., měli v čele nejmocnější rody šlechtické a přední rádce Rudolfa II., kteří vedeni jsouce od jesuitů, nechtějí podepsati majestát (z r. 1609) a za Matiáše poštěstí se jim, že zvolen na trůn Ferdinand Štyrský. Již pomýšlejí na to, aby heretiky české vyhladili týmiž prostředky, kterými vyhubeni byli nedávno kacíři v zemích alpských. Zatím celá Evropa rozdělena již ve dva nepřátelské tábory náboženské. Když válka již takořka visí ve vzduchu, protivníci Habsburků snadno si nakloní některé náčelníky české a jiné jejich druhy, kteří nevěří dusnému tichu a uznávají za vhodnější *předejíti* útok protivníkův. Defenestrace Pražská (23. května 1618) byla počátkem povstání, pak stavové povrhli Ferdinandem II. a vyvolili si za krále kurfirsta Fridricha Falckého.

Tomek vyhlašuje za hlavní příčinu povstání sobecké zájmy a pomstychtivost stavovských náčelníků, za *záminku*[1]) Broumov a Hroby, aby získali si pomoc širokých zástupů; odkud i vysvětluje pozdější vlažnost, ba i odpor lidu k odboji. Denisovi povstání nevyvěrá jenom z osobního záští a politických piklů stavovských vůdců jako hlavního zdroje; vedle něho klade za stejně mocný faktor obavu většiny obyvatelstva o svobodu víry a kultu, uvedenou v pochybnost po celém království událostmi Broumovskými a Hrobskými, a míní, že by odboj býval vůbec nemožný, »kdy by většina obyvatelstva nebývala přesvědčena — a s dů-

[1]) Srovn. Děje král. česk., IV. poopr. vyd. str. 276.

vodem — že nauka církevní zakazuje katolíkům dohodnouti se s heretiky o mír upřímný a trvalý.« Jeli tomu tak, nemůžeme si vyložiti potomní liknavost lidu, leda jednak nehotovostí a nedostatečností stavovské agitace mezi ním, jednak jeho nedůvěrou k šlechtě, která neuvolnila pout poddanství, jak Denis jí brzy sám vytýká. Nevyčítá strůjcům odboje, že se do něho pustili, nýbrž že se ukvapili, že si věci nerozmyslili, že neuvážili, oč půjde: o boj na život a na smrt, v kterém katolíci nebudou dávati pardonu.

»Tento počáteční blud byl povstalcům osudný. Jejich neprozřetelnost nezajistila si žádné pomoci zevnější před uchopením zbraně: situace evropská byla jim málo přízniva; Francie, oslabená vnitřními spory, zapomněla tradicí Jindřicha IV.; Anglie řízena od krále srdce bojácného a zásadního protivníka všeliké revoluce; němečí protestanti byli nerozhodni a rozděleni,[1]) vůči strašné koalici, kterou proti nim Ferdinand II. utvořil — Španělsku, Polsku, Maxmiliánu Bavorskému, ba i lutheránskému kurfirstu Janu Jiřímu Saskému — neměli než spojence nahodilé, pochybné hodnoty, kteří je v r zhodné chvíli opustili.« Náčelníci povstání, jsouce sami sobci bez kázně a nadšení, neuměli ani v lidu (z uvedené již příčiny) vzbuditi obětovnost, odevzdali obranu vlasti žoldnéřům, pozbyli hned po jediné porážce vší odvahy bez důvodu, doufali slepě v sliby královské, v příbuzenské svazky své s katolickou šlechtou atd. — Nezdar Bělohorský, trvale zastaviv postup protestantismu v Evropě a vydav Německo v tu chvíli Habsburkům do rukou, uvalil na Čechy náboženský a politický despotismus, kterým vyloučeni jsouce z řady svobodných národů strádali po 200 let.

Po tomto úvodě Denis přistupuje k vlastnímu úkolu svého díla, k dějinám naší vlasti po r. 1620. Široký proud jeho vypravování pojímá do svého prostranného řečiště čtyři stežejní procesy historické: náboženský s církevním, národohospodářský se sociálním, jazykový s rozvojem literatury a umění, politický s ústavním — věci českému vzdělanci většinou známé, ale zajímavé i poučné tím, jak je Francouz pojal, doplnil, prohloubil a dovedně všelijak spojoval.

Jinou cestu voliti musí ten, kdo chce čtenáři Osvěty aspoň jak tak naznačiti, jaká kořist v práci Denisově uložena. Tomu nezbývá nežli sjednocený proud jeho líčení zase roztrhnouti a vybrati z každého z oněch čtyř procesů aspoň ukázkou kratší delší myšlenkový řetězec. Jest důležito poznati, *co* auktor líčí, neboť i z takých obsahových napovědí padá hrst paprsků na to, *jak* asi líčí.

A tak již počneme několika výňatky o poměrech náboženských a církevních.

Vítězství Bělohorské vzbudilo jásot v Římě i ve Vídni. Přičítáno zakročení nebes. Někteří, jako vyslanec španělský Oňate,

[1]) Úmluvou Ulmskou (z 3. července 1620) potom Fridricha Falckého zradili.

radili Ferdinandovi II., aby vyhladil zpronevěřilé plémě vojenským mečem, jiní však, aby prozatím pouze stenčil svobody protestantské, vyhnal jen výstřední bludaře a katolickou restauraci prováděl znenáhla (I. 17—19). Panovník neměl osobního záští proti heretikům a byl povahy váhavé, ale duchovní jeho rádcové rozptylovali všecky rozpaky. Myslil, že je před Bohem odpověden za duše svých poddaných, že vzpoura bludařů zbavila ho povinnosti zachovati přísahu na Rudolfův majestát. Na neštěstí provinilcův Maxmilian Bavorský, protivník krutého násilí, nepřijal správy království českého, jež mu byla nabízena. Zištný a násilný Karel Liechtenstein dostal se tím k veslu a zároveň procitla lakota mnohých katolických šlechticů (I. 20—25). Když Morava i Slezsko pokořeno, když v Čechách loupežní žoldnéři potlačili zbytky odporu, kard. Dietrichstein, P. Dominik a Sancta Maria a snad s nimi také zpovědník Ferdinandův naléhali na panovníka, aby neváhal svoliti k popravě náčelníků povstání, za kteroužto tragédií (I. 26—36) následovaly konfiskace nařízené od komise soudní a náboženská protireformace. Tato podnětem zejmena papežského vyslance Carafy (I. 39—41) prováděna nemilosrdně a (při nedostatku kněží domácích) pomocí přivolaných do země řeholníků. Tovaryšstvo jesuitské bylo duší celé protireformace, zbohatlo po ostatních rozsáhlých konfiskacích, provázených pověstným falšováním mincí (I. 41—57), a podporováno jsouc od Lamormaina (I. 66—69) stalo se ředitelem všeho života duchovního i vyučování (srovn. I. 354—359), až vzbudilo žárlivost i arcibiskupa Harracha.

Roku 1624 přípravná perioda katolické restaurace byla zakončena ochuzením heretické šlechty, vyhnáním pastorů a potlačením zbytků městské samosprávy (I. 73). Veliké zástupy sedláků, kterým bráněno odcházeti ze země, nutkány k proměně své víry od misionářů a dragonád (I. 74—79).

Nelítostnost zaslepených horlivců vzbudila fanatismus pronásledovaných, jejichž odpor rozněcovali visionáři a blouznivci. Davy českých vystěhovalců třikráte doufají v nápravu neblahého svého osudu (I. 122—123): r. 1631—1632, když Sasové zabírají Čechy a obnovují protestantskou bohoslužbu, r. 1633—1634, když pikle nepřátel císařových chystají korunu českou Valdšteinovi u věcech víry snášelivému, posléze r. 1648, když Königsmark zmocní se Malé Strany. Pokaždé se dožili trpkého sklamání. Otázka Valdšteinská je podstatně otázkou českou (I. 137), hlavními účastníky jeho intrik (jak dokázali Čelakovský a Pekař) byli nespokojenci čeští.

Vpády Bannerovy a Torstensonovy do našich zemí znova rozjitřovaly vzpoury domácích katolíků i za Ferdinanda III., rovněž ochránce jesuitů. Jenže reformace neřídili už cizí legáti jako dříve Carafa, nýbrž církevní a političtí náčelníci domácí. Jesuité, těžíce z obav katolických stavů, postrašených oživováním protestantismu za vpádů švédských, zakládají při svých kollejích družstva Marianská a jiná, v nichž vyrůstají budoucí městští kon-

šelé, vrchnostenští úředníci a královští rádci (I. 245—246). Zatím co Königsmarkovi lupiči odvážejí ze země, z knihoven a sbírky Rudolfovy na hradě Pražském kde jaký poklad (I. 204—205), Oxenstierna zrazuje poslední naděje emigrantů při úmluvách Vestfalských.

Nejhodnotnější část obyvatelstva, výkvět intelligence, prchl do ciziny, a pravá historie česká jest v té době historií »rozptýleného stáda« vystěhovalců (I. 209—233). Jejich potomci zanikají v záplavě cizích národů, jejich díla práchnivějí v knihovnách: Stránský, Skála a učitel národů Komenský, jejichž osudu i zásluhám Denis věnuje vřelé řádky, umírají ve vyhnanství.[1])

Ještě jednou — návodem dona Juana Caramuela z Lobkovic — vyšlo (dne 1. února 1650) drakonické nařízení, aby ti, kdož nepřistoupí do 6 neděl k víře katolické, byli trestáni vypověděním ze země, vojenskými exekucemi, popravou atd., ale zastaveno na žádost samých vrchností, poděšených vzpourami a vystěhováním lidu. I jesuité jakožto majitelé rozsáhlých statků radili již k mírnějším prostředkům, ale nevzdávali se (jako na př. Kravařský) podpory světského ramene na újmu »mravní důstojnosti duchovenstva; vykoupili zkázu heresie simonickým obětováním náboženské svrchovanosti církve,« kdežto arcib. Harrach, zamítaje pomoc světskou, všecku váhu kladl na laskavé poučování a milosrdnost k bludařům (I. 250—251). Katolická církev upevnila pak své výhradné panství (I. 257—281) novými biskupstvími v Litoměřicích a v Králové Hradci (ne však ještě v Budějovicích, jak Denis na r. 1685 mylně udává na str. 258), úpravou far a pomocí řádů mnišských. Jesuité ve své Klementinské universitě, ve svých kollejích, ve svých ozdobami oslňujících chrámech, svými vzrušujícími výklady na kazatelně, v rozličných náboženských bratrstvech, pořádáním poutí na zázračná místa, svymi exorcismy atd. odchovávají generaci, v níž uhasla poslední jiskra kritiky, jak tomu v souvěké Francii nikdy nebylo. (Srovn. I. 246). Jejich školy (I. 67) »pracovaly pro Tovaryšstvo, ne pro dítě«; zotročilý národ český »hledí zapomenouti na své strasti a svůj úpadek v pohrdání rozumem a v pověrečném materialismu« (I. 99).

Tomek v katolické reformaci (Děje král. česk. str. 301.) vidí aspoň tu dobrou stránku, že pominuly u nás strany a rozbroje náboženské; jiní (na př. dr. Jan Krystůfek v svých Dějinách nové doby IV. 269—291) připomínají, že český protestantismus kdy by byli zvítězili odbojní stavové, byl by napomáhal germanisaci a pracoval do rukou výbojným Hohenzollerům. Denis sám pochybuje o mravní síle tehdejšího protestantismu českého (I. 179 až 180[2]), vypráví později (I. 459), z čeho těžili Hohenzollerové

[1]) Kontrastem proti nim posuzuje i povahu a spisy Slavatovy (I. 216 až 217).

[2]) »Il est plus que douteux que l'oligarchie tchèque eût alors les talents et les vertus nécessaires pour diriger le pays; il n'est pas évident que le protestantisme, incohérent et timide, tel qu'il s'était établi en Bohême, et qui pour beaucoup n'était ku'un moyen de domina-

při zabrání Slezska, kde »zvláště pastoři hleděli k nim jako svým obhájcům,« ale obšírněji nevykládá, jaké asi byly by *pravděpodobné následky nerušeného rozvoje* akatolicismu v našich zemích.[1]) Ta věc byla by dle našeho soudu závažným doplňkem při odhadování, co znamená násilné pokatoličení celého národa v našich dějinách.

Tajných heretiků zůstávalo u nás stále dosti; z Žitavy, Drážďan, Lipska a odjinud opatřovali si podloudně knihy zakázané. Proti těm spisům, proti podezřelým emissarům a jich přechovavačům vydána řada královských reskriptů (I. 408—414), z těch pak pověstný mandát z 28. prosince 1725 prospěl nejvíce Prusku, které volalo pronásledovance do svých krajů. Tehdy Koniáš (I. 416—420) upaloval na sta kacířských knih, za které lidu dávány do rukou pravověrná díla tehdejších literátorů, jinak ceny chatrné. Duševní úroveň i »intelligentů« (I. 432—433) tak poklesla, že proti moru (r. 1713) doporučuje i universita jen modlení, vzývání svatých a p.; nikdo (ani lékaři) nestará se o to, aby vyklizena byla nečistota, která roztahuje se v Praze i na Příkopech.

Brzy po tom objevovaly se příznaky nové doby: jesuité znepokojeni hrab. Frant. Sporkem, čtenářem spisů Pascalových a jansenistů a vydavatelem rozličných (německých) knih pro lid, zakladatelem první lóže svobodných zednářů v Praze (r. 1726); touž dobou stal se Mik. Zinzendorf patronem nově zřízené Ochranovské jednoty bratrské (I. 406—407); příbuzná jednota, ale modernějšího rázu, ožila i v Praze (I. 446—449). Války o Slezsko otvírají brány mocnářství proudům myšlenek zahraničných. Osvícení absolutisté, zejmena Josef II., povzbuzován jsa zednáři a některými filosofy (i domácími), omezuje vliv církve katolické zvenčí i uvnitř říše; řád jesuitský již zrušen; toleranční patent (z r. 1781) ulevuje vyznavačům učení Lutherova, Kalvínova i nesjednoceným Řekům, ale blouznivci náboženští, adamité, deisté a j. stíháni i tehdáž nemilosrdně. (I. 574—596.)

I po zrušení generálních seminářů zůstávala pak v biskupských ještě za Františka I. většina učebnic Josefinských. Kněží odtud vyšlí různili se ve dvě skupiny. Jedni nepřestávajíce na výkonech čistě bohoslužebných ujímali se otcovsky opuštěného lidu českého, mluvili k němu jeho mateřštinou a povzbuzovali ho nadějí v lepší budoucnost. Jsouce snášelivi, milovali slavné muže české minulosti bez rozdílu: sv. Vácslava i Karla IV., Husa i Komenského. Proti nim stáli jiní, kteří odslouživše svou mši neb ob čas pokázavše, oddávali se pohodlí a požitku (II. 40—41). Šle-

tion, eût assez de vertu morale pour relever ce peuple épuisé par un surmenage effréné de toutes ses forces et qui avait abusé de l'existence jusqu'au dégoût. Les Habsbourgs, pendant les années nécessaires pour que le peuple retrouvât la joie et la force de vivre, lui rendirent le service de le mettre à l'abri de l'invasion germanique.«

[1]) Slezsko (I. 116, 207—208) dle našeho soudu i *bez* katolické protireformace bylo pro výboj Hohenzollerův jinými rozhodujícími příčinami uchystáno. (Srovn. i I .254—256).

chetný Bolzano (II. 124—129), upřímný katolík, ale i filosof proniklý kategorickým imperativem Kantovým, usiluje o mravní obrození svých žáků, vzbudil hněv církevních i světských mocností. Jest sesazen s učitelské stolice a jeho odchovancům všelijak život strpčován. Nicméně valný jich počet, rozptýlený po rozličných často zastrčených farách, nepřestával v svém zákoutí objímati láskou své svěřence a svou otčinu po spůsobu Raisových »Zapadlých vlastenců«. Havlíček, který Bolzanův vliv na volnější hnutí v Čechách ve zprávě o smrti tohoto lidumila trochu nadsadil (II. 128), »Kutnohorskými epištolami« popudil proti sobě rovněž nevoli vysokého duchovenstva (II. 397—399); Náhlovský, žák Bolzánův a dědic jeho snah, správce vindického semináře, přinucen byv k odchodu z Prahy, zemřel brzy potom žalem (r. 1853). Po dvou letech (r. 1855) prohlášen konkordát, jehožto články a význam Denis obšírně vypisuje; ale my dále ho sledovati nemohouce, obracíme se raději k ukázkám z jeho líčení rozvoje národohospodářského a sociálního.

Denis odhaduje kriticky počet obyvatelstva v Čechách a na Moravě před válkou 30letou a po ní, míní, že čísla o něm před válkou (pro Čechy na př. 3 mil.) jsou nepřesná a příliš vysoká. Po válce přijímá (s Rezkem) pro r. 1653 asi 800.000 duší, pro Čechy a (se Slavíkem) asi 500.000 duší pro Moravu (r. 1656), vystěhovaní, bouře a strasti válečné odňaly Čechám dle něho více než $1/2$ obyvatelů. (I. 234—241), arci i tak číslo hrozné. Z měst trčely zříceniny a spáleniště; jejich průmysl (zvláště soukennický na Moravě) zakrněl po hromadném odchodu dovedných dělníků a zánikem mnoha cechů, z nichž jen některé zase ožily; hodnota výrobků (jmenovitě ve Slezsku) se zhoršila. Praha ještě r. 1663 plna spousty; podobně jiná města. Na venkově sedláci nemají osevu, hospodářského náčiní a dobytka; sami se svými ženami zapřahují se do pluhu. O jejich hmotné i duševní bídě svědčí nízké číslo porodů. Živoří bez škol, bez knih, bez pastorů, zdivočují v barbary a mnozí sestupují se v loupežné družiny. I páni sesurověli: nestřídmost v jídle a pití, zákeřné souboje, rozpustilé útoky na měšťany, sedláky a ženy přišly do módy. Silnice venkovské i městské ulice hemží se tuláky; pověrečnost nakazila všechny mysli a zmocnila se i úřadů. Tehdáž byla příhodná chvíle, aby zbídnělý a ožebračený národ bez vůdců a tradicí byl takřka doražen, — na štěstí chvíle ta promeškána (I. 241).

Ohromný majetek pozemkový soustředil se (I. 314—321) v rukou celkem malého počtu *šlechticů*, pocházích buď ze zbytku domácích rodů nebo z válečných cizích dobrodruhů, kteří byli po konfiskacích obohaceni dary od panovníka. První generace té šlechty libuje si v nádheře a v jakési eleganci. Přestavuje stará sídla ve vkusné zámky s líbeznými sady, zahradami, jeskyněmi a hostí na podzim skvělou společnost honební. Ale zároveň hledí si správy svých statků, vysazuje na svých pozemcích zánovní tabák, brambory, řepku, zvelebuje vinice, chmelnice, ovocnářství, tráví dobrou část roku na venkově, ostatek v palácích Pražských

nebo Vídeňských. Nepromarňuje celého důchodu, nýbrž přikupuje nové statky a brání rozdrobení svých latifundií zakládáním majorátů a fideikomisí. Jinak si vedou potom jejich synové. Chlapci, povrchně jsou e od některého duchovního ve věcech literních vzděláváni, všechen čas věnují honu, šermu a jízdě; jinoši, proběhše se svým vychovatelem tu onu cizozemskou universitu, vracejí se domů s nechutí k venkovu, bytují raději v Praze nebo ve Vídni a na své zámky ven zajíždějí jen za lovem. Vedouce v hlavním městě život rozmařilý, správu svých statků zůstavují svým úředníkům, na nichž vyžadují vždy více peněz. Úředníci, aby je vydřeli na poddaném lidu, ukládají mu nová břemena. Sami, jsouce počtem četní a špatně placeni, okrádají pána, ale hovějí jeho rozmarům, vyhledávají mu věřitele a při tom tyranisují poddané.

Vedle vysoké šlechty malý počet rodových *rytířů*, kteří zcela neb z části unikli konfiskaci svých statků, chudne a hyne. Podržují choutky šlechtické, ale nemají na ně; nezvelebují svého hospodářství, ani nedbají o vzdělání svého ducha; dohráli svou úlohu.

Denis, vylíčiv i úpadek měst svobodných (vytlačovaných od šlechty ze sněmu) i poddaných, v nichž onde královští rychtáři, tuto stvůry vrchnostenských úředníků vládnou nad obyvatelstvem, složeným z rozličných přiběhlíků pochybné pověsti (I. 320 až 332), maluje čtenáři hrozný obraz *o porobě selského lidu* v 17. a 18. století; při tom se trochu pozdržíme.

Pozorovatel malebných starých selských chalup, úhledných krojů, výšivek, nábytku, nářadí atd. na výstavě národopisné v Praze snadno se mohl nadíti, že život sedlákův za oněch století byl méně strastný, než jak nám vyprávějí nesčíslné doklady písemné. Ale sluší uvážiti, že ten nábytek a ty vzácné věci ostatní jsou jediným movitým kapitálem, zděděným z nahromaděné práce několika pokolení, že tu tam žil sedlák, který domohl se větší zámožnosti a jistých výsad (na škodu ostatních), ale to bylo výjimkou. Největší jich počet snášel těžká břemena nevolnictví, utuženého za Jagellovců a jejich los závisel theoreticky nejčastěji a v pravdě vesměs na vůli pánově. Až do r. 1618 vedlo se poddanému snesitelněji, ježto jej s vrchností sbližoval společný jazyk, společná víra, společné dějiny. K tomu přistupoval ušlechťující vliv jednoty českobratrské a j. Vše to zjinačeno za války 30leté a po ní převraty v majetku panském i selském, novou dělbou pozemků, rušením starých smluv a oktrojováním jiných, nevýhodných od nelítostné vrchnosti namnoze původu cizího. Sedláci sami za války zdivočeli a oblíbili si řemeslo vojenské, loupežení a odbíhání více než tichou práci. Vrchnosti, aby přidržely je ku práci na svých pozemcích a bránily útěkům, domohly se krutých zákonů proti zběhům a jich přechovavačům, ba pořádaly na zběhy pravé honby. Obnovené zřízení z r. 1627 dalo pánovi plné vlastnictví nad nevolníkem, který vlastně byl vyřazen z tříd obyvatelstva zákonem chráněných. Pán přikazuje neb zakazuje mu sňatek

dle *své* potřeby pracovních sil, vylučuje ho z řemesla neb studií, překáží mu pracovati jinde neb aspoň za jinou mzdu, než kterou sám stanoví. Z toho jařma není vysvobození nežli se svolením vrchnosti a za značné výkupné; emancipace netýká se však dětí více než 9letých. Na soudě svědectví nevolníkovo nemá legální hodnoty; domáháli se někdo na něm náhrady peněžité, musí se chytati vrchnosti; bez dohody s touto nevolník nesmí umlouvati žádných půjček.

Některá panství (»dvory«) jsou osobním a naprostým vlastnictvím vrchností a nepodléhají leč mimořádné berni; na těch žije celkem nečetná třída sedláků dominikálistů. Největší díl poddaných jsou sedláci *rustikálisté*, jejichž usedlosti jsou podrobeny berni řádné. Jedni z nich nemají než vlastnictví *pochybné*; pán odnímá jim libovolně ten onen lepší pozemek a dává jim horší. Stížnosti neprospívají; vrchnost jest první instancí; leda že formálně odepře spravedlnost, dovoleno obrátiti se k veřejným úřadům, ale soudcové jsou sami stranní šlechtici, spor vleče se do nekonečna a zatím sedlák vydán týrání vrchostenských úředníků. Zemřeli sedlák neemfyteutický, pán volně nakládá s jeho pozemkem, ač nemá jej přirážeti k svým.

Rustikálistům *emfyteutickým*, kteří vládnou statkem dědičným, vrchnost nemá odnímati pozemek bez vážné příčiny a leda jen za náhradu, ale menší usurpace se přes to přiházejí den co den. Pán osobuje si rozsáhlé právo devoluční, jestliže sedlák nezůstavil přímých dědicův, a vydírá pod tou záminkou rozličné poplatky. Úředníci, kterým připadá jisté procento z takových dávek, nutkají zákupníka, aby vyhradě si výměnek odevzdal statek před časem synovi nejstaršímu, který pak povinen zaplatiti taxy a penězi vybýti ostatní děti. Tím nový hospodář hned předem se zadluží a i po dobré žni sotva stačí, aby zapravil berně, jichž břímě naň vrchnost svaluje, a dostál jiným závazkům feudálním. Po první neúrodě zmírá hladem na tisíce nevolníků, někdy i utíkají od svých usedlostí.

Pán plete se do veškeré činnosti, ba i do smýšlení poddaných. Přikazuje jim, jak vzdělávati pole, chovati dobytek, co platiti čeledi, kdy choditi do kostela, k zpovědi, zakazuje jim schůze s kacíři a hospodské hádky. Nutká je (zvláště o křestní hostině, o svatbách a posvícení) kupovati panskou sůl, pivo, sýr a prodávati vrchnosti obilí neb dobytek za cenu, kterou si sama určí. A *robota!* Ta stává se vždy tužší, vždy úplněji zabírá řadu dní týdenních. Za válečných let vrchnosti, nemohouce na poddaných žádati dávek naturálních neb peněžitých, vymáhali na nich náhradou práci a zase práci; potom přišla doba míru a pokoje, ale břímě práce nezmenšeno. Kde kdo robotuje, chudší rukama, zámožnější potahem: na vrchnostenských polích, vinicích, v lesích, stodolách, při stavbách, při lovení rybníků a při honech; za to běda sedláku, jeli přistižen s puškou v ruce. Zákon později stanoví 3 dni robotní v témdni, ale dovoluje, aby vrchnost směla roboty přimnožiti v pilných potřebách. Panští karabáčníci pře-

tahují dobu pracovní, trestají kde jaké opozdění, a když někteří ze sedláků z roboty se vykoupí, rozvrhují práci na ostatní, ba nutí k ní někdy i ty, kdo se vykoupili; robotují i děti od 13 let svého věku. Tehdáž oblíbeno heslo: rustica plebs optima flens, pessima ridens.

Utiskovaní mstí se, jak mohou: šálí na robotách a při dávkách, někdy zakládají potají oheň do panských budov, jindy (zvláště za Leopolda I., kdy povstanou i Chodové proti Lamingerovi) zoufalci odvažují se i zřejmé vzpoury. Celý jejich život uplývá v bídě a nečistotě; otupělí strastmi pozbývají lásky k šetrnosti i k pořádku. Snad vede se většině jich hůře než nesčíslným těm kočujícím kejklířům, hudcům, tulákům, žebrákům a lupičům, kteří se jako cizopasný hmyz vyrojili z bažin války třicetileté.

Ještě před samým vydáním patentu Marie Terezie (r. 1775), kterým zmenšeny a přesně stanoveny robotní povinnosti poddaného lidu, svědčí zprávy úředních komisí (I. 550—567) a vzpoury selské o správnosti děsných údajů Denisových. Řády Josefa II. dovršovaly dílo jeho matky: od útrap karabáčníků chránily sedláka zostřeným dozorem a zakročováním krajských hejtmanů, osobu jeho vybavily z hnusného rabství, jeho pozemek co do berní chtěly postaviti na roveň panskému, jeho ruce možností výkupu vybaviti z pout roboty. Ale Leopoldova restaurace, vyhovujíc sobeckým žalobám vrchností, zůstavila sedláku než osvobození z osobního rabství a dochovala copatou robotu až do r. 1848. —

Již dávno před tím panování Karla VI. (jehožto děje nejsou dosud dosti prozkoumány), položilo základ k *velkoprůmyslu* v některých krajinách, zvláště plátenickému a sklářskému. (I. 440—445), přidržujíc se zásad merkantilismu a návrhů kommerčního kollegia českého (jmenovitě od r. 1724). Zeměpisné podmínky byly toho příčinou, že industrie rozkvetla v okolí Trutnova, Liberce, Rumburku a pod Krušnými Horami. Byl to Danajský dárek zemi. Němečtí řemeslníci a dělníci, kteří přivoláni z ciziny, měli jiné zájmy než čeští obyvatelé krajin rolnických; továrníci, z nichžto mnoho pocházelo rovněž z ciziny, žili z protekce dvora, ježto »ten neb onen dekret Vídeňský mohl z nich nadělati buď boháčů nebo žebráků; zůstávali netečni k osudům země, v nížto se usadili.« K rodové šlechtě, nepamětlivé tradicí slovanských, přidružili se velmoži peněz. Pangermanismus dnešního »uzavíraného území« škodí království a dynastii zrovna tak jako někdejší germanisační zaslepenost Přemyslovců.

Za Marie Terezie rozmohly se v Rakousku nauky populacionistů. Z nich vyvěrají nařízení vládní na prospěch zdravotnictví a zemědělství. Založena Společnost hospodařská (1770), spojeno kollegium kommerční s rukodělným (1757), organisován vývoz výrobků, omezeny výsady cechovní na podporu továren (1776), zakládaných hojně i na statcích šlechtických, zrušena celní čára mezi zeměmi rakouskými, alpskými a českými a zůstávala jen mezi nimi a Uherskem atd. (I. 513—520.) Prohibitivní soustava, do-

vršovaná Josefem II., nutila továrníky severočeské, neschopné soutěžiti se Saskem nebo Slezskem, aby hledali odbytu svému zboží uvnitř země, u Čechů; nastaly mezi oběma stranami přátelštější styky, ochladlé dnes znova z příčin politických (I. 519). Českým sedlákům nebývalo by proti mysli, kdy by se bylo Josefu II. poštěstilo trvale omeziti nebo rozdrobiti latifundia šlechtická (I. 563).

Obyvatelstva valem přibývalo zákonným usnadněním sňatků a pokrokem zdravotnickým (I. 570). Za hladu v Čechách r. 1771 počítalo se ho asi 2·3 mil., ale roku 1786 již 2·75 mil., na Moravě z 1·13 mil. r. 1775 stouplo číslo na 1·3 mil. r. 1791. Za to pozdější vláda neví si rady v otázkách národohospodářských (II. 41—44); r. 1809 bráníc na př. klesání hodnoty peněz papírových, stěžuje dovoz kávy. Války Napoleonské snižují číslo duší (od 1806 do 1810 se 3·15 mil. na 3·07 mil.). Usedlosti selské obtíženy břemeny; proti vrchnostenským úředníkům, stále ještě mocným při konskripci, roztřiďování berní a úpravě selského nástupnictví, nezakročují zeměpanské orgány než v skandálních případech. Cesty a silnice zanedbávány; místo průplavu Dunajsko-Labského (prostřednictvím Vltavy) vystavěna teprve r. 1832 koňská železnice z Budějovic do Mauthausenu. Napoleonův kontinentální systém odklizuje soutěž anglickou a prospívá domácím výrobkům, které však spekulanti zhoršují. Daně scházejí se obtížně, až posléze vláda sahá k nuceným půjčkám, jinačí peníze a vydá papírové, snížené pak za bankrotu r. 1811 na pětinu jmenovité hodnoty.

Teprve později zveleboval se stav rolnický zponenáhla (II. 211 až 219) zavedením hospodářských strojů, rozkvětem přírodních věd a lučby agrikulturní. Počet obyvatelstva vzrůstá, ale méně v krajích rolnických (na latifundiích šlechtických) než v průmyslových. Starý způsob výměnkářství trvá a žene mladého hospodáře do rukou lichvářských. Na rozličné poplatky vrchnostenské sedlák musel obětovati polovici, na berni 17 až 24% hrubého výnosu, jen asi třetina mu zbývala. Ještě před revolucí r. 1848 dovoz plodin zemědělských do Rakouska byl větší než vývoz.

O průmysl vláda hrubě se nestarala, leda jen aby těžila z něho pro svou pokladnu. Kolísala mezi zásadami volné soutěže i výsadami korporací; nevšímala si vyssávání dělnictva od továrníků, nepečovala o zamezení práce dětí, o úpravu doby pracovní atd. Užívání nových strojů kolem r. 1840 a rozličné útisky vzbudily mezi dělníky poplach, někde (na př. v Brně a v Praze) i bouře, které vojáci potlačili svými výstřely. Vyšetřovací komise úřední zjistily rozličné nešvary továrníků, zejmena i to, že nutí dělníky kupovati předražené zboží. Následek toho byl, že zakázány — dělníkům peněžité sbírky a jejich podpůrné pokladny podrobeny přísné dohlídce; ale když se někteří chtěli vystěhovati do ciziny, nedovoleno jim. Strasti ty pudily dělníky do tábora jiných utiskovaných, k české straně národní, která se tou dobou tvořila. Tím vlastenečtí vůdcové přivedeni k tomu, aby nepřestávajíce na pouhých deklamacích, starali se o řešení otázek praktických.

Amerlingovi přísluší zásluha, že svým ústavem učinil v tom počátek (II. 218—219). A nejen o pevný a trvalý svaz s dělnictvem měli státi oni mužové. Kdy by se byli tehdáž nejčelnější naši spisovatelé, pochozí hlavně z Moravy a Uher, přičiňovali horlivě i o to, aby vypěstovali vroucnější styky mezi Prahou a *vzdálenějším* obyvatelstvem československým na Moravě, v Slezsku a na Slovači, bývala by se myšlenka jednoty koruny Svatovácslavské ujala v nesčíslných srdcích mnohem dříve a hloub, než tomu jest až dosud (II. 219—220), nebylo by ještě dnes v Praze tolik neznalosti o věcech týkajících se markrabství a vévodství atd. atd.

Avšak odbočme již raději k jiným výkladům auktorovým, totiž o osudech jazyka, literatury a umění českého.

Česká emigrace (Skála, Stránský, Komenský, Hollar a j.) odnesla s sebou za hranice vyspělé květy starší vzdělanosti i pučící zárodky k nové. Výbojná potom kultura francouzská odkájí toliko vyšší třídy obyvatelstva, odlučujíc je ještě více od nižších, ale zůstává jen na povrchu duší, které nejsou k tomu připraveny, aby ji hloub pojali; přece však má aspoň tu zásluhu, že zdivočelost mravů z doby válečné ustupuje snaze po jakés takés uhlazenosti (I. 352—354). Nevědomost lidu jest úžasná. Školy staré, chlouba 15. a 16. století, zanikly; vrchnosti nepospíchají, aby zřídily nové, a sedlák užívá dětí raději jako pomocníků při své práci, než aby je posílal k učiteli. Škol národních jest málo; špatně placení učitelé kostelničí, varhaničí a šumaří. Analfabetů přibývá i v městech mezi konšely; záliba v knihách (jak inventáře tehdejší svědčí), pominula (I. 354—355). Gymnasia spravují jesuité (zřídka piaristé) a drží se zásad školního řádu Aquavivova. Srdce žáků si umějí podmaniti, ale vyučovací látka neobsahuje myšlenek o neměnitelných, všeobecných zákonech přírodní vědy a z klassiků starověkých nevybírá pravého jádra, nýbrž jen zevnější slupky formální. V tom pěstuje se i dovednost učňů; samostatnost úsudku dušena (I. 356—358).

Spor o universitu mezi jesuity a arcibiskupem rozhodne Ferdinand III. (r. 1653); spojeného Karolina a Klementina kancléřem zůstal sice arcibiskup, ale zároveň nad studiem i profesory ustanoven *státní dozorce.* Tovaryšstvo obsazuje i dále stolici filosofickou a theologickou; profesor před jmenováním, kandidát před zkouškou, rektor a děkan při installaci přísahají na neposkvrněné početí P. Marie. Na fakultě filosofické nevyučuje se dějepisu ani klasickým jazykům, nýbrž rozbírají se jen díla některých středověkých kompilátorů. (Podrobnosti viz I. 359.) Za Karla VI. jesuité proniknou i na Slovač a promění Trnavu novou basilikou, universitou, kláštery a kollejemi v »slovanský Řím.«

Od bitvy Bělohorské osobují si dozor nad lidským myšlením; v každé provincii bdí 3 censoři, aby nevyšla žádná kniha bez schválení Římského generála. I když později sdílejí se o censuru s arcibiskupem, místodržiteli neb dozorcem universitním, řízena jest jejich duchem a prováděna snadno při nepatrném počtu

knihtiskáren (I. 359—360) po Čechách a Moravě. Bdí také nad hebrejskými knihami židů; nedůvěřujíce úsudku venkovských kněží, velí páliti kde který podezřelý spis napořád. Dědictví Svatovácslavské, založené od jesuity Mat. Steyera (r. 1669), pečuje o nový český překlad bible. Misionáři odporučují lidu rozličné spisky a brošurky rozjímavého rázu, jež však méně se mu zamlouvají nežli oblíbené nápěvy žalmů, arci co do textu pozměněných.

Tradice národní a s nimi domácí jazyk uchovávají se nejvíce mezi prostými venkovany; za to šlechta a valná část měšťanů oddávají se »*samovražedné germanisaci.*« Na štěstí Němci zahraniční mají sami tou dobou dosti krajin válkou vylidněných a Habsburkové nevábí cizích osadníků. Na Moravě postup němčiny na počátku války zastaven dosti brzy; r. 1650 žilo tam 64% (r. 1890 68%) Slovanů; ostatek připadal živlu německému. V Čechách vyrvány Slovanům přední stráže: Most, Ústí, Teplice, Kadaň a Chomutov, ale nejdůležitější výboje Němců pocházejí už z doby starší (před r. 1618). Denis, stopuje podrobně poněmčovací pochod (I. 366—368), připomíná, že živel český v 17. století vzdoroval celkem rázně a šťastně.

Ač Obnovené zřízení zemské z r. 1627 stanovilo rovnoprávnost obou jazyků, němčina osobila si znenáhla výhradní přednost, ježto bylo jí užíváno skoro bez výjimky mezi úřady domácími a Vídní, ba i v kancelářích uvnitř království; jí nadržovali i vrchnosti a jejich zřízenci, ba i král. podkomoří, kteří v městech vybírali mezi konšely raději ty, kdo uměli německy. Podobně utlačován domácí jazyk i na Moravě (I. 369).

Mateřštiny své, která arci den co den více se porušuje, ujímají se Beckovský Pešina z Čechorodu a nejhorlivěji Balbín (I. 370 až 378); bohužel zdá se, že určena k vyhynutí. V letech 1700—1740, v době, kdy již Leibnitz a Newton jsou mrtvi, kdy Voltaire a Montesquieu píší neb připravují svá proslulá díla, v Čechách vycházejí pouze trpasličí spisy duchovní, plné barbarismů a nelogismů, tu mrká jen lampička kazatele Náchodského, »českého Abrahama a Sancta Clara«; a mnich Máčaj se školou Trnavskou (kolem r. 1720) nářečím svých plodů připravují neblahou literární roztržku mezi Čechy a Slovačí (I. 430—431[1]). A nejnebezpečnější pohroma hrozí českému jazyku, když germanisace, po tu dobu nesouvisle prováděná, jest uvedena v *soustavu* jakožto důsledek centralisujícího osvíceného absolutismu (I. 597—606), a zásady Komenského obracovány proti národu, z něhož pošel, od rozličných Kindermannů a Rautenstrauchů. Germanisaci prospívala snadnost, s kterou si Slované osvojují cizí jazyk, stálé styky nekatolíků a lóží zednářských s říší německou, odkud přicházeli dělníci do průmyslných závodů, kočující společnosti divadelní a profesoři, kteří pomáhali k porodu německé literatuře i v Čechách. Čech

[1]) Jen umění stavitelské, malířské a sochařské, (Dienzenhofer, Reiner, Brandl, Brokov) kvete v službě katolické církve.

stal se vyhnancem ve své vlasti známými řády vládními, kterými němčina vnucována do škol obecních, gymnasií a na universitu, církevním i světským úřadům i třídě kapitalistů.

Malý hlouček vlastenců, ač mnohé reformy Josefínské vítal a vychován byl po německu, přece nikterak nepochopoval, že »nejlepším prostředkem civilisačním jest národ vykleštiti«, že by ta filosofie, která hlásá rovnost všech lidí, mohla uznávati aristokracii plemen, a že by nové modle — státu — národové byli povinni obětovati všecko, co jest jim nejdražší. Tak myšlenky západoevropských badatelů, které v Německu se obracely proti francouzštině, v Čechách ponukly k boji proti germanisaci. Kinský, Pelcl, Hanke, Tham zdvihli se na obranu mateřštiny (I. 625—638). Domácí šlechta, v zápase proti centralismu a absolutismu osamělá a proto i slabá, dovtípila se, že potřebuje podpory širokých zástupů, jala se (při korunování Leopolda II. v Praze) v síních královského hradu hlasitě hovořiti po česku, naléhala na to, aby se čeština na některých aspoň gymnasiích stala jazykem vyučovacím, a vymohla na panovníku, že na universitě Pražské zřízena stolice pro řeč a literaturu českou (28. října 1791). Dobrovský v slavnostní přednášce (v Král. společnosti nauk) za přítomnosti Leopoldově s důrazem vytýkaje oddanost Srbů k rodu Habsburskému, upozornil zároveň vlastence, kde hledati nový zdroj posily, totiž v myšlence *vzájemnosti slovanské.*

Odstavce díla Denisova (zvláště v druhém svazku) o probuzení národa českého z jeho spánku, opřené o novější práce našich spisovatelů (o vlivu zahraničných ideí na naše buditele), studia Murkova a historiků německých, náležejí k nejpoutavějším a nejskvělejším partiím celku. Zejmena zamlouvá se nám ta záslužná jejich stránka, že vytýkají, kterak všecka ta cizí semena vypučela na naší půdě přece jen ve zvláštní, po česku zbarvené květy, a že jejich pěstitelé nebyli sice divotvorci a andělé, ale také ne trpné stroje a šmahem mělké povahy. Jenom zdá se nám, že Denis mnohem více si všímá organisátorů českých zástupů nežli podmínek, které té organisaci byly příznivy *v zástupech samých.* To týká se předem probuzení mnohých větších českých měst (na př. Prahy, Plzně, Budějovic). Denis nerozvedl té úrodné myšlenky, na kterou narazil v I. svazku na str. 549—550, o potřebě *příboje* venkovských živlů do měst, aby se vzpamatovala ze svého poněmčení. Holeček upozornil důrazně na tuto věc (v povídkách nadepsaných »Naši«), na to, kterak v 19. století z národohospodářských příčin hrnou se čeští dělníci (hlavně schudlí rolníci neb bývalí mistři řemeslničtí) do větších měst a tam ustavičně (ač ponenáhlu) posilují negermanisovaný ještě zbytek českého kádru, a teprve tím rozmnožují ty šiky, které naši buditelé organisují; neboť není možná organisovati vůbec aneb organisovati rozsáhlou měrou, kdy by nebylo co a koho. Nynější Praha a jmenovitě její předměstí hemží se těmi posilami »od venkovské hroudy«.

Za to Denis tím pěkněji vystihl popudy zahraničných ideí, které osvěcovaly hlavu a rozehřívaly srdce našich vlasteneckých

vůdců. Vytýká nejprve povšechně, kterak od 15. století, kdy roztržena jednota křesťanského lidstva, v historii evropské střídají se účiny dvou proudů: brzy národního, brzy kosmopolitického. (II. 1—13.) Kosmopolitickou jest francouzská filosofie 18. věku, ctitelka chladného rozumu, která uvažujíc člověka in abstracto a nehledíc k zvláštnostem jeho vývoje (jazyka, náboženství, politických řádů atd.) obhajuje a velebí jeho práva přirozená. Veliká revoluce francouzská, která tou filosofií byla rozdmýchána, vede však potom revolucionáře k výbojům a končí Napoleonským ujařmením jiných národů. Mezi knížaty i národy procitne nechuť k novému evangeliu, a myslitelé počnou studovati člověka po jiných stránkách, to iž jak jej i se všemi osobitými jeho příznaky vytvořila příroda a historie. Proti někdejším encyklopedistům povstanou *romantikové* a všímají si individuální svéráznosti každé národní skupiny, jak se obráží v jejím jazyku, v jejích písních, pověstech, v živnostech, v umění a literatuře, v náboženství i politických řádech.

Emancipační nauky, pochozí z Anglie a rozvíjené ve Francii vnikly do Čech (nejprve do lóží zednářských) koncem 18. století, kde zdálo se, že jsou jakýmsi ozvukem učení českobratrského a Komenského. Později dospěly k nám i myšlenky Kantovy, Goethovy, Lessingovy a po výtce Herderovy, budíce mezi některými našinci odpor proti vnucované germanisaci, který se stupňoval přehmaty Josefa II. Byvše vychováni v německých školách, vzpomínali s hořkostí na strasti, kterých tam zažili pro neznalost vyučovacího jazyka; pocházejíce z lidu, znali jeho nechuť k německé civilisaci vrchností, státních úředníků a lichvářských židů, jeho nářky, že rolnickým krajům vláda brání vyvážeti obilí za hranice, aby je mohli lacino kupovati Němci v průmyslových krajinách české země, jeho vzpomínky na nejslavnější doby českých dějin. Jiní Slované, i málo civilisovaní, střásli se sebe cizí jařmo; proč opozďují se potomci Husitů? Revoluční boje udržují tuto touhu po nezávislosti, k níž pomáhati měla dle tehdejšího soudu (a to netoliko na Balkáně) přední říše slovanská, Rusko, velebené od Vojtěcha Nejedlého i Čelakovského. Censura, policie a v službách jejích i škola a církev, zákazy spolčování a p. marně dusí jitření myslí, k nimžto přese všechny překážky zalétají zprávy o revolučních událostech ve Francii a jinde.

Historii slovanského znovuzrození v Čechách dělí Denis ve tři periody (II. 52—56). Od r. 1780 do 1815 vládnou v ní myšlenky *racionalistické*, pochozí přímo anebo nepřímo z Francie. *Dobrovský* a *Jungmann*, vůdci hnutí, jsou žáky Voltairovými a Lessingovými. Nevědouce ani, neníli mateřština jejich určena k zahynutí, přestávají na skromných cílech, aby vybavili lid z nevědomosti, vzbudili u něho vážnost k jazyku otcovskému jakožto nástroji všeho vzdělání. Jsouce svobodomyslni, vítají reformy Josefa II., ale litují jeho přehmatů; prosti všeho mysticismu hledají posily v myšlence na velikost Moskevskou; jsou více muži českými než Slovany.

Vlivem Herderovým, Goethovým a německých romantiků odkojeno pokolení následující (1815—1840) s cíli rozsáhlejšími. *Kollár* a *Šafařík* usilují o literární panslavismus, jsou příčinou mnoha nadšení, ale i sklamání. Na štěstí po r. 1840 Palacký a Havlíček přivedou zase národ *k střízlivému a přesnějšímu* pojímání životního jako úkolu, načrtnou mu pracovní program a poučí ho o prospěšnosti methodického úsilí.

Po r. 1860, kdy již zdokonalen jazyk a sebrán lid kolem vlasteneckého praporu, poznávají i centralisté, že jest nemožno germanisovati Slovany. Heroická a literární perioda české renaissance přestává, když nejde již o to, aby národnost byla založena, nýbrž aby byla úředně uznána a nabyla v mocnářství významu, který jí přísluší. Spisovatelé postupují prvotní svůj úkol *politikům*. Jednota, udržovaná v boji proti nepříteli, se roztrhuje, když nebezpečenství se zmenšilo, vznikají strany a školy protivných směrů, v nichž obrážejí se rozličné proudy evropských myšlenek. Celkem renaissance česká je zprvu rázu racionalistického a kritického, potom sentimentálního, romantického a panslavistického, konečně realistického a politického, ač na některých buditelích vyskytují se neklamné stopy více než pouze jedné periody.

Koryfeové renaissance naší jsou po výtce lidé věřící a někteří z nich i apoštolé, čím nemá býti řečeno, že díla jejich jsou bez hodnoty, jen že nesmí býti z předsudku národního nadsazována. Chtějíce býti hlavně a předně buditeli lidu, nemohli již proto tvořiti díla zcela klassická, mnozí z nich jsou historikové a filologové, jejichž spisy rychle stárnou, a jako spisovatelé pracují za nejobtížnějších podmínek. Čím více se šíří uvědomělost národní, tím více vyniká umělecká stránka spisů nad vlasteneckou. Nejpříkřeji, ale neprávem bývají nyní posuzováni vůdci první epochy — zejména Dobrovský a Jungmann — což vykládá Denis obnovou sentimentálního romantismu na konci 19. století z podnětu Masarykova (II. 55—56 v poznámce). Jim šlo předně o to, aby obnovili historické tradice (ale rozptýlením nejasné mlhy legend) studiem starých památek slovesných, aby methodou bezpečnou, vědeckou ušlechtili jazyk (znetvořený od lidu a pavědců) k potřebám civilisačním, aby probudili v národě lásku k mateřštině a k minulosti, ježto by byl sice patriotismus a jeho snahy tápaly ve fantastických utopiích. Král. společnost nauk, Dobner, Pelcl, vědecký titán Dobrovský, Jungmann a Kramerius dělí se o tu první práci (II. 56—86), podporovanou pak také idylickými básníky školy Puchmajerovy, prvním českým divadlem (v »Boudě« na Koňském trhu) a expedicí Krameriovou (II. 56—82).

Hnutí české nebylo (II. 86—93) příjemno vládě, která více spisovatelům dopouštěla volnosti ve Vídni (kde založil Hromádko své »Prvotiny pěkných umění« a působil Kopitar) nežli v Praze. Romantikové čeští, ač prosyceni myšlenkami romantiků německých, přece se od těchto po některých stránkách liší: mnozí z nich jsouce protestanti nemají touhy po katolicismu, ve filosofii jsou spíše žáky Kantovými a Fichtovými nežli Schellingovými,

a pocházejíce ze stavu selského zachovávají smysl praktický. Ovšem jako onino překypují nacionalismem, idealisujíce minulost, uctívají mythickou Slavii, napodobují lidové písně, studují historii dob nejvzdálenějších.

Kolem r. 1815 zdálo se, že vláda popřeje češtině něco místa na školách, ale brzy potom, kdy v každém studentu spatřovala schvalovatele útoku Sandova při slavnosti Vartburské a v každém českém spisovateli revolucionáře, bujela germanisace dále. Denis vypisuje těžký zápas o zavedení jazyka českého do škol, a útrapy, kterých literátoři zakoušeli od policie a censury (najmě Palacký II. 93—124) vedle toho však i žabomyší válku našich iotistů a ypsilonistů, časoměrníků a přízvukovců (II 129—130), záslužné prvotiny prací vědeckých (Markových, Palackého jakožto esthetika, Preslových, Purkyňových), založení Českého musea, obou musejních časopisů a Kroka), pokusy o názvosloví vědecké (II. 130—131) a objevení rukopisů Kralodvorského a Zelenohorského. K sporu o ně se Denis ještě později vrací (II. 583—585) a pokládá jej za rozřešený ve prospěch jejich odpůrců (pozn. II. 138 až 139).

Vylíčiv podrobněji činnost Kollárovu a Šafaříkovu (II. 140 až 156), dovozuje, že literární panslavismus od nich velebený nepřinesl tak skvělého ovoce, jakého se nadáli. Hněv mezi Rusy a Poláky, Srby a Charváty nepominul, do češtiny vpraveno trochu ruských slov a zřízeno něco málo stolic literatury slovanské. Češi až dosud více se učí od Němců než od Rusů, nemají ani dobrých dějin literatury ruské a minulost lidu ruského poznávají jenom prostřednictvím děl francouzských a německých. V nerovném svém zápasu proti Germanii neobdrželi žádné pomoci od té Slavie, kterou jejich básníkové a historikové vzývají (II. 156—157).

Nicméně tento panslavismus přece vedl k něčemu dobrému. Politika říše ruské arci se řídila zájmy praktickými a často vlivem německým. Ale přece Slavofilové na Rusi poháněli cara Alexandra II. do války na Balkáně, a v Rakousku samém hnutí illyrské vyplynulo z týchž ideí, které od r. 1820 do 1840 zachvacovaly Čechy; slovanský sjezd r. 1848 sice neměl bezprostředního praktického úspěchu, ale aspoň připravoval potomní parlamentární allianci mezi Slovany proti Němcům. I Čelakovský horoval pro vzájemnost slovanskou, jenže (na rozdíl od Kollára) nemínil udusiti v sobě bytost českou k vůli Slovanu; jako romantikové miloval lidovou poesii, nepokládal jí však za vrchol všeho básnictví (II. 162—166). Byronovec Mácha, jenž si vyhledal svůj vzor v Anglii, uzavírá řadu českých romantiků toho období (II. 166—169).

Zatím již vzrůstalo a mohutnělo mezi literáty a neliteráty hnutí proti dosavadní soustavě vládní, odpor, o němž mladí obdivovatelé Kollárovi v první čtvrtině 19. století neměli prvotně ani potuchy. Lásku k volnosti a naději v osvobození probouzely vždy mocněji u nás boje Balkánských Slovanů, podporovaných proti Turkům od vítězné armády cara Mikuláše (zvláště r. 1828), revoluce červencová v Paříži a revoluce polská, která na chvíli roz-

dvojila Čechy v rusofilskou stranu Hankovu a v příznivce Poláků (hlavně mezi ženami a jinochy). Když se vzmáhalo pak po Evropě mínění, že vláda Ludvíka Filipa ve Francii záhy pomine a že jeho pád bude počátkem všeobecného převratu, někteří vlastenečtí muži čeští pomýšleli na to, kterak by rozptýlené živly české schnali v spořádaný voj — v mocnou *stranu národní,*[1]) připravenou na jakoukoli kritickou událost. Valný počet kněží a studentů, ctitelů Jungmanna, Hanky, Kollára a Šafaříka, pomáhal jim zakládati jistá střediska vlastenecká po venkovských městech, jako na př. v Hradci Králové; knihy a časopisy měly lákati nové bojovníky do řady starších. Roku 1831 zásluhou Palackého založena Matice česká; Tylovy Květy šířily patriotismus v středních vrstvách obyvatelstva; jim po boku stáli básníci Kamenický, Vinařický a Vocel a potírali spolu předsudek o nezvučnosti češtiny, která prý nehodí se leda sluhům a sedlákům.

Tito vlastenci (a zvláště studenti), jsouce sami z ujařmeného selského stavu, báli se zprva smělejších směrů v literatuře, bděli nad její panenskostí a vyhýbali se většinou vší politice; ti, kteří se přec o ni starali, brávali hesla z díla Rotteckova.

Tyl obrátil pozornost k divadlu, a dle vzoru divadla Malostranského ochotnická družstva sestupovala se i po venkově; na jeho popud pořádán i první národní bál v Praze (5. února 1840); plesy, přednášky a deklamace střídaly se pak i v besedách jiných měst a městeček. Praha stávala se střediskem ruchu nejen českého, ale i slovanského, hostíc často Srby, Slováky, (v semináři vindickém), Lužičany a j.

I ve Vídni probouzelo se slovanské vědomí. Jmena Rokytanského a Škody, slavných lékařů původu (ač ne smýšlení) českého, slovanští studující rádi uváděli, aby umlčeli pomluvu o vědecké nespůsobilosti svých krajanů. Oba výtečníci měli i v Praze své přátele a žáky: Piťhu, Bohdálka a zvláště Hamerníka, chatrně němčinu lámajícího a přece proslulého odborníka.

Němci v Čechách, pokud uznávána byla jejich povýšenost, přáli hnutí mezi našinci; jakmile však počalo se mluviti o rovnosti mezi oběma národy, bylo po přátelství. I ustavily se pak proti sobě dva tábory: český, který opíral se o historii a Obnovené zřízení z r. 1627, a německý, který, chytaje se racionalistických theorií francouzských a upravuje si je po své chuti, stál o vládu parlamentární toho spůsobu, aby v ní střední třídy obyvatelstva, tehdy většinou poněmčilé, měly vrch. Kurandovy Grenzboten hlásaly a velebily tento program.

Šlechta zprva přála Čechům, ač z lásky trochu platonické, a hrabata Matiáš a Lev Thun uveřejnili i dva spisky na obranu osočovaných Slovanů. Ale brzy šlechta v Čechách (na rozdíl od vlastenecké maďarské), nechtějíc býti svým smýšlením ani ryze českou, ani ryze německou, byla by nejraději stála uprostřed

---

[1]) O vzniku té strany lépe bude promluviti zde než později při procesu politickém a ústavním.

mezi oběma národnostmi, aby rozhodovala jejich spory. Konec konců však spíše povolovala Němcům, kteří, jsouce u vesla vládního, mohli snáze škoditi jejím výsadám.

Když se vlastenci domáhali (od r. 1832 do 1838) proměny školských zákonů, aby ve školách národních stala se jejich mateřština — jazyk většiny — řečí vyučovací a na gymnasiích aby se jí užívalo aspoň v prvních letech při náboženství, vzepřeli se proti tomu Němci, návodem hlavně universitního profesora Knolla, který Palackého očerňoval u vlády jako revolucionáře a separatistu a Čechy jako přední stráž Ruska. Němci, jsouce nespokojeni činností policie, že nestačila udolati Čechy, hledali podpory u soukmenovců v říši sousední. Naproti tomu snažil se Palacký, jenž si jako vychovatel v Uhrách osvojil uhlazené mravy společenské, nakloniti věci české šlechtu. Hlavní jeho politickou chybu Denis spatřuje v tom, že se klamal v mravní hodnotě této kasty, jednak proto, že pěkné vlastnosti některých jejích údů, s nimiž obcoval, přenášel na všecky její příslušníky vůbec, jednak i z té příčiny, že méně studoval výstražné dějiny země po r. 1526.

Poučoval českou šlechtu, když ocitla se ve sporu s vládou, o Obnoveném zřízení zemském z r. 1627 a pozdějších ústavních proměnách. Kavalíři, zatouživše horlivě po náklonnosti většího zástupu, naléhali na zřízení některých obecně prospěšných ústavů peněžních v Praze.[1])

Strasti sedláků a dělníků nadháněly sta a sta jedinců patriotům, hájícím rovněž zájmy utiskovaných proti utiskovatelům. Měšťanská beseda v Praze (z r. 1846) a dle ní i besedy jiných měst burcovaly z netečnosti střední třídy a sdružujíce mnoho osob, které samy o sobě si netroufaly, spolčováním rozněcovaly je k větší odvaze. Pohříchu dovršilo se tou dobou literární odtržení Slovače.

Zakladatel české žurnalistiky, Havlíček, vyléčený pobytem na Rusi ze slepého panslavismu, položil důraz na to, aby Čech předně se cítil Čechem, vybízel, aby konečně »vlastenectví přešlo z úst do rukou,« a prohlásil svobodu politickou za nezbytnou podmínku svobody národní. Čeští radikálové (Frič, Sabina, Arnold a j.) rozohňují studentstvo, liberál Pinkas rozkývá měšťany, Brauner, hlásaje neodvratnou potřebu zrušiti robotu, mluví ze srdce sedlákům. Tak vyhraňuje se program národní, do něhož historikové a politikové přibírají i článek o samostatnosti a jednotě zemí koruny Svatovácslavské, vždy určitěji a slučuje zájmy rozličných tříd a stran: šlechticů, toužících po jakési obnově bývalé své vážnosti, liberálů a radikálů, rozhořčených na despotismus, jeho policii a censuru, sedláků, očekávajících splnění slibů Josefa II., milovníků mateřštiny, pozbuzovaných příbuzností s miliony jiných Slovanův a dějinami slavného kdysi českého státu. Slavný pohřeb Jung-

---

[1]) Roku 1846 zřekli se některých fiskálních výhod na prospěch sedláků, byli příznivi zřízení stolic jazyka českého na gymnasiích,, myšlence stavěti české divadlo atd.

mannův (v listopadu 1847) usnadňuje takřka přehlídku armády vlastenecké. Brzy potom rozléhá se všady zvěst o únorové revoluci Pařížské (r. 1848), která přenáší se rychlým postupem i do zemí soustátí rakouského, a Metternich běduje: »Svět jest churav.«

I v pozdějších odstavcích svého díla Denis sleduje (ač jen po typických zjevech) literární a umělecké (a to dosti *neúplně*), národohospodářské a jiné úspěchy Čechů po r. 1860, kterých dotkneme se jen zlehka, aby bylo lze tušiti, co vše asi kniha přináší. Zemský sněm (zvl. r. 1864) povoluje subvenci na stavbu Národního divadla, studuje plán nového musea, zakupuje knihovnu Šafaříkovu a díla Hollarova, všímá si (z popudů Riegrových) věcí národohospodářských, zřizuje zemskou banku, rokuje o otázce jazykové. Český živel se rozvojem vlastenecké žurnalistiky rozmáhá mezi měšťanstvem, mezi velkými průmyslníky a obchodníky hlavně i rozkvětem českého cukrovarnictví a hojnými hospodářskými spolky. Vychází Riegrův Naučný slovník, dovršují se Palackého Děje národu českého; Emler, Borový, Dvorský a j. vydávají po příkladě velkého mistra prameny historické; Tomek buduje své monumentální dílo o Praze. V dědictví Preslovo uvazují se geolog Krejčí a řada přírodovědců, v lékařství slyne Albert, v mathematice jmeno Weyrovo. Časopis Právník přináší práce našich juristů, Kalousek uveřejňuje své České státní právo. Randa proslavuje se i za hranicemi říše. Duchem domácím ovanuta Erbenova Kytice a povídky Boženy Němcové; Frič, Hálek a Neruda uvádějí v literaturu i cizí směry. Umělecká beseda zahajuje čilý ruch mezi artisty, Smetanova hudba vytváří českou operu. Nastává doba českých deklarantů, po ní persekuce vládní, hlučné lidové tábory. Povstání polské (z r. 1863) dává popud k pozdější úplné roztržce mezi Staročechy a Mladočechy; za prudkých bojů mezi Grégrovými Národními Listy a orgány Skrejšovského Palacký umírá (r. 1876). Dělnická otázka se rozvíří; popudem Masarykovým, který s Gebaurem a Gollem, zakladatelem vědecké školy historické na universitě, zahajuje znova boj proti rukopisům, spisovatelé sbližují se s utištěnými širokými zástupy. Svat. Čech pěje své Písně otroka, Vrchlický, Zeyer a Machar zazvučí svou osobitou lyrou.[1]) Architekti Zítek a Schulz, stavitelé to Národního divadla a musea, malíři Čermák, Brožík, Manes, Ženíšek, Aleš, Mucha, sochař Myslbek, hudební mistři Dvořák a Fibich — všechna tato jmena i s narážkami na některá jiná vyskytují se v knize Denisově s charakteristikami více méně případnými.

(Dokončení.)

[1]) Heyduk, Sládek a čelní zástupci dramatu jsou vynecháni.

Nynější Řekové.

Z Fouilléeových studií podává

dr. **Frant. Šmidrkal** z Roudnice.

Kdo sleduje v časopisech zprávy o nynějším Řecku, bývá jimi často překvapen. Nejvíce ovšem jsou to události rázu politického: ministerstvo střídá se s ministerstvem, programy a podniky jednoho zvrhány jsou druhým, které také nic ke konci nepřivede. Ve všem jakýsi nerozvážný kvap, málo trpělivé vytrvalosti, mnoho velikášské domýšlivosti. Začnou válku s Tureckem a skončí ji nejžalostnějším fiaskem. Smyslí sobě světovou výstavu a nesvedou ani pořádné výstavy zemské. Byli dlouho ujařmeni, i dalo by se předpokládati, že po přesmutných zkušenostech dovedou oceňovati svobodu svou i cizí; a zatím jakou to bídně sobeckou úlohu hrají v době, když celý Balkán vře, prolévají se potoky krve a obětují statky a životy za vysvobození! Kde hledati vysvětlení těchto zjevů? Přece jest tu lid svobodný, mající slavnou minulost a všechny podmínky k rozvoji co nejpříznivější, hýčkaný vládami evropskými, a na vzdor všemu tomu žádný patrný pokrok.

Chcemeli o někom nabyti správného náhledu o jeho činech a zámyslech, je nezbytno, abychom seznali jeho povahu a ústředí, v němžto žije. Mnohem pak důležitější jest probádati charakter národa, který nás zajímá. Bismarck kladl velikou váhu na poznatek povahy národů, zrovna jako na poznatek jich zájmův, a je známo, že výpočty svoje založil na psychologii národů francouzského a německého. Když Němci byli už dokonale připraveni, Francouzi do poslední chvíle měli o nich podivné, romantické představy. Ještě 8. ledna 1871 psal G. Sand: »Prus svou osobou není statečný a nenahání našim vojákům žádného strachu. Útočí naň nemajíce zbraně, a on jakkoli ozbrojen, dává se zajmouti.« A Karel Hugo tvrdil: »Kdo viděl pruské pluky na pochodu, viděl jakous feudální tlupu. Myslil bys, že to masopustní průvod vojáků. Voják, toť harlekýn přestrojený za Marta.« Za svou hrubou nevědomost byli Francouzi strašlivě potrestáni.

O nynějším Řecku se každý nadál, že jsouc osvobozeno bude pokračovati v šlepějích předků, uvaruje se chyb předchůdcův a stane se záhy důležitým činitelem, neli politickým, zajisté osvětovým, na místě tak neobyčejně vynikajícím, na rozhraní tří světů, Evropy, Asie, Afriky. Graecia capta ferum victorem cepit — Řecko porobené podmanilo si vítěze svou vnitřní silou, mohutností svých ideí. Jak mocný vliv by muselo míti Řecko svobodné, v plném rozmachu bujarého obrození!

Francouzský filosof Alfred Fouillée vydal letos velezajímavou knihu, [1]) kterou skromně nazývá pokusem, nastíniti psychologii

[1]) Esquisse psychologique des peuples européens par Alfred Fouillée.

evropských národů. Vyčítá svým krajanům, že se málo starali o druhé národy, posuzujíce je dle poměrů svých. Promlouvá k Francouzům mnohá slova upřímná, která se dobře hodí též na poměry naše, obzvláště v přítomné době. »Všichni ve Francii podali jsme až dosud tolik důkazů psychologické nevědomosti a politické lehkomyslnosti, že jest na čase obírati se studiemi vážnějšími, třebas byly sebe delší a obtížnější. Zrovna v této době mnozí reformátoři neb agitátoři chtěli by nás strhnouti buď do pokusů sociálních (neb antisociálních), buď do vnitřních revolucí par voie de table rase, jako bychom byli obklíčeni nějakou čínskou zdí; naši sousedé pak jsou připraveni využitkovati našich chyb, našich rozbrojů, všeho, co by nás mohlo oslabiti. Mezitím co jedni nationalism a ‚chauvinism' ženou až do směšnosti, druzí nám kážou pohrdati ‚vlastí' na prospěch humanity kollektivistické. Idey nejšlechetnější mají za titěrnosti politické neb sociální, a pod záminkou, že ovce morálně jest povznešenější nad vlka, vybízejí nás, abychom stali se ovcí a nechali se od vlka pohltiti. Domnívají se, že takto jednají dle filosofie tak řečené humanitární, a nestarají se ani dost málo o národy sousední, kteří mají filosofii antihumanitární, podepřenou četnými děly a zástupy vojska stále vzrůstajícího.«

Fouilléeovo pojednání o nynějším Řecku jest výborná práce. Autor vypisuje poměry na základě četných studií, mnohých cest a dlouhého obcování s osobnostmi rozličných národů. Pojednav zprvu o Řecku antickém po všech stránkách (plémě, ponebí, povaha, náboženství, filosofie, vady sociální) přichází k Řecku nynějšímu a líčí je, jak následuje.

* * *

»»Nynější Řekové považují se za potomky starých Hellénů, kterážto domněnka ovšem silně jest popírána. V roce 1851, v době generace, jež následovala po osvobození, vlastní Řecko čítalo as milion obyvatelův, a tento milion, od něhož nutno odečísti ještě 200 tisíc Albáncův a 50 tisíc Valachů, představoval výsledek nejrozmanitějších převratů, jakých příklady nám dějiny jen mohou poskytnouti. Stará Hellas skládala se z měst s malými obvody venkovskými; v nepočetných válkách, jež tuto zemi pustošily, vítěz vybíral všechny muže schopné k boji, »a ženy i děti prodal do otroctví.« Takováto povšechná poznámka opakuje se v údajích všech dějepisců. Ježto pak vzdělanost antická hlavně byla domovem v městech, občané, kteří měli zároveň majetek na venkově, zacházeli s městem. Filip vypuzuje Fokidské, Alexander Thébány; Athénští v celých zástupech vyváženi. Když se ostrov Délos stal velikým tržištěm na otroky, Římané dobyvše Karthaginy a Korintu přivedli tam až 100 tisíc Řeků najednou; prostí obchodníci jich tam svedli často až 10 tisíc, kteří v jediném dni byli prodáni. Mořští loupežníci a lichváři římští podnikají na pobřeží Egejského moře skutečné honby na lidi. Později vidíme,

že veliká část zbylého obyvatelstva stěhuje se do Říma hledat si štěstí, a tento proud trvá celá staletí. Ještě později Gothové a Herulové spalují Spartu, Argos, Korint, drancují Athény, vraždí obyvatelstvo aneb je hromadně s sebou odvádějí. Pak přicházejí Visigothové Alarichovi, kteří vyvracují téměř všechna města, povražďují obyvatele aneb je odvlekají do otroctví. Bulhaři a Valachové několikráte poplení Řecko. Slované pak usadí se na mnohých místech. Na konec přijde Turek, jenž — pokud může — rozptýlí mocné rody byzantské, které by mu mohly škoditi, a nešetří nikoho, leda prostého venkovana, jehož má potřebí k své obživě. Třídy zámožnější mizejí z měst: jedni prchají do ciziny, zbylí jsou týráni nebo přistupují k islamu, nebo se do konce přidávají k nepříteli. Hory stávají se útočištěm nepodajných nebo statečnějších, což rozmnožilo počet kleftů (hajduků). Horalé a námořníci měli se později státi hrdinskými zápasníky v boji o neodvislost.

René Berthelot usuzuje z těchto událostí, že staří Řekové byli vyhubeni válkami a převraty společenskými nebo proměnou poměrů majetkových vymýtěni. Dle něho jejich otroci na konec zaujali jich místo. Řekové, jsouce velmi humanní, dovolovali svým otrokům zakládati sobě rodiny v té míře, až Xenofon radil omeziti toto dovolení. V tom poměru pak jak páni ve válkách mizeli, sluhové as nastupovali na jejich místo. Z takové směsi vzešlé složení obyvatelstva bylo na konec doplněno z říše římské. Mimo Slovany, Albánce a Latiníky, později uvedené, tato populace tvoří dosud většinu nynějších Řeků. Je proto upřílišněno, tvrdíli se (Fallmerayer), že nynější Řekové pocházejí jedině od pořečtělých Slovanů. Mají pouze jisté množství krve čistě slovanské, a pocházejí od Řeků říše římské. Na př. od Řeků doby Justinianské. Tito dodali téměř polovinu své krve, a svou řeč i svoje mravy vtiskli ostatním živlům více méně různorodým. Dle ethnografické mapy řeckých zemí, vydané společností k šíření vědomostí řeckých r. 1878, Románi a Srbové jsou přesně ohraničeni, Bulhaři převládají od Miše k Vorně, majíce osazenu dokonce část severozápadní Makedonie, krajinu, která za střed má Filippopolis, celou Thracii a jihovýchod Makedonie. Jih Albanie, Cypr a konečně Kréta byly by po většině hellénské; ale je viděti, že jedná se o hellenism druhé nebo třctí řady, změněný velmi četným promíšením.

Jisto je, že index lebeční v Řecku vstoupl ze 76 na 81: počet plavých dlouholebcův a také hnědých klesl tam na nejmenší míru. Tento zjev naznačuje hlubokou změnu typu: Řecko je nyní krátkolebé a následkem toho — se stanoviska anthropologického — po většině je tím, co sluje »kelto-slovanské.« Nicméně ještě na všech stranách, ovšem roztroušeně, najdou se rozličné stopy řeckého typu klassického: nos rovný, velké, modré oči, krásný, plavý vlas. Rechus u dnešních Beotů vidí tutéž chůzi těžkopádnou, »jež byla u Řeků předmětem posměchu;« mladý Athéňan zdá se mu míti »svěžest, něhu a neohroženou povahu,«

jakáž mu připisována za starověku. Ženy Athenské dle Gastona Deschampsa podobají se spíše figurinám z Tanagry, než Venuši Milosské, »s příchutí vzdorné divokosti,« jež připomíná sousedství kmene albánského. V celku »jich vlasy jsou divoce černé a jich oči září pod závojem dlouhých řas; jich pleť je mdlá, lehounce pobledlá.« Jinak chválí se u žen řeckých jich tichá důstojnost, živost citů, naivnost, úplná oddanost těm, koho milují.

Vyskytuje se podobnost mravů, zvyků, způsobu života, jež udržuje se nezbytně po celá staletí, zejmena v krajinách, kam proud moderní civilisace málo pronikal. Země přímořská a ostrovní jako Řecko bude vždy přízniva životu námořnímu, a její horstvo uchová zvyky, jež sahají staletí nazpět. Ale to jsou jen pozůstatky povrchní. Zrovna totéž možno říci o vlastnostech dobrých nebo špatných, jež jsou v přímé odvislosti od toho způsobu života, jak jej kraj přikazuje. Jazyk sám umožňuje jistou ohebnost, podporuje jisté způsoby myšlení a zejmena mluvení. V jižních jazycích jest jakási retorika; tatéž jest a spolu i dialektika v jazyku řeckém. Ale také zde máme před sebou dědictví intellektuelní, výchovu myšlenky a slova, s nimiž nenásledují nezbytně tytéž hluboké schopnosti — jako za veliké epochy hellénské. Posuzovati národní vlastnosti dle všech těch známek znamenalo by souditi dle zevnějšku.

Řecko moderní nemohlo býti pronikavě změněno po svém osvobození; zůstalať mu věru přemnohá chyba z dob nešťastných. Tradicionelní chyby vůle řecké přirozeně rozmnožily se příměskem značného množství krve slovanské a dlouhým porobením, v němž národ trval: lehkomyslnost, nestálost, štítění se namáhavé práce, a zejmena práce vytrvalé, náklonnost k nečinnosti agitované a o vše se zajímající, která více hluku nadělá než práce. Zemědělství jakožto věc příliš namáhavá byla opuštěna. Spolehaje raději na svůj um než na svoje paže dává Řek přednost obchodu, k němuž ostatně má velikou spůsobilost. Mimo obchodníky Řecko nynější produkuje bankéře, kteří při tom upomínají na dobré a špatné vlastnosti peněžníkův israelitských; dodává námořníky, advokáty a zejmena politiky. Největší zálibou tohoto střízlivého národa jest mluviti o politice u sklenice vody »od devíti hodin večer do tří hodin ráno.« Řek je nejstřídmějším z národů jižních; pije mnoho, ale pouze vodu; strava jednoho dělníka anglického stačila by v Řecku, jak dí About, rodině o šesti členech. Staří už nám ukázali na Athéňana, že se spokojí rybí hlavou, cibulí a několika olivami. Takový umírněný spůsob života trvá ještě dnes a tvoří jednu dobrou vlastnost tohoto národa, zdrželivého a střídmého jak nutností tak zvykem. Čistotou mravů jakož i střízlivostí Řek vyniká nad ostatní Evropany. Nemanželských porodů je v Řecku poskrovnu, 12 na 1000, a na venkově téměř nulla. V tom ohledu ostatně je velmi přísné stanovisko: svůdci ukládá se manželství pod trestem smrti. S láskou tam nežertují.

Citlivost řecká, jakož vůbec citlivost všech národů jižních, jest na nejvýše vznětliva: věčné jsou tam hněvy, hrozná vendetta.

V tom ohledu jsou si podobni Řekové, Sicilští, Neapolští, Korsičané a Španělové. Je to snad také známkou plemene iberskoligurského. Nálada Řekova jest veselá: má rád zábavu lehkou, nenamáhavou, miluje sladkou prázdeň příjemně ubíhajícího času. Hellén náruživě miluje hudbu, tanec, slavnosti. Ještě velmi četní jsou tam kočovní rhapsodové. Řecké národní písně pějí se dle rytmu monotonního a zádumčivého, ale ta zádumčivost je pouze v hudbě. Hellén miluje zevní okázalost, miluje slávu; ale při tom zachoval si pocit rovnosti republikánské. Tituly šlechtické nemohly se v Řecku uchytiti; zavánějí pýchou, kdežto Řek má jen trochu marnivosti. A tato marnivost je příliš všeobecná, aby se utvořily rozdíly společenské.

Živel pelasgo-iberický, smíšený s živlem slovanským, v zemích dlouho porobených snadno vytvoří povahy v sebe uzavřené, nedůvěřivé zejmena k cizinci, málo sdílné, ač na zevnějšek otevřené, dávající přednost oklikám před cestou přímou. »Graeculus« za všech dob svou schytralost dává intrice k službám.

Družnost plemene je vždy stejna: Řek je zdvořilý, pohostinný; jest okázalý, otevřený, aniž cele se oddá. Ze všech národů hovorných a rozmilých Řek nejméně odhalí své nitro cizinci. Jako Ital opájí se i Řek svou výmluvností, ale nerozohní se tak snadno jako Ital. Je flegmatik otevřený a žvatlavý, ač chcemeli za flegma pokládati tu vervu, která se ovládá, tu jasnou mysl, kteréž nerozpálí vřelost slov. Křižáci r. 1204, »lidé to poctiví a přímí,« nemohli žíti v dobré shodě s Byzantinci. A byla to zajisté plemena stejně vzdělaná, mající stejné účely. Avšak »jsou odděleni rozdíly velmi značnými, které nesnadno se zastírají,« praví Deschamps. Krajané Villehardouina, prince Achajského, stěžují si do nesmírné schytralosti lidu velmi nadaného, jehož dobyli. Řek nynější má ducha vždy obezřelého, bystrého, »ve lstech nevyčerpatelného,« kterémuž se Athéna obdivovala u Odyssea.

Nejvíce chválí se, a to právem, dobré intellektuelní schopnosti Řeků moderních. Tu však nutno rozlišovati. Že všichni vzdělaní lidé mezi nimi umějí francouzsky a anglicky, nedokazovalo by samo o sobě nic jiného nežli snadné pochopování jazyků, jakož ve stupni ještě větším shledáváme u Slovanů. Také intellektuelní bystrost, společná Slovanům a národům jižním, nebyla by dostatečným důkazem vyšší úrovně. Ale buď že to je částečně vlastnost plemene, buď výsledek společenské výchovy a tradice, Řek moderní, jako antický je nanejvýš zvědavý; mimo to má zálibu v rokování a ukazuje se v tom býti honěný a zjemnělý. Jeho obrazotvornost je živá a barvitá jako u starých Řeků. Je rodilý advokát zrovna jako Circas je rodilý voják. Edmont About shledal u Řeků týž esprit jako u kteréhokoli národa světa: není žádné práce duševní, praví, jíž by nebyli schopni. Dělníci v několika měsících stávají se schopnými k řemeslu i nesnadnému. Taine vyličuje nám celou vesnici s knězem v čele, ani se dotazují a naslouchají zvědavě cestovateli; všechny ty vlastnosti připomínají naše předky gallské jako jejich předky řecké.

Národ duševně tak nadaný neotálel státi se přístupným modernímu vzdělání. Kterak neobdivovati se té žíznivé touze po vzdělání, tolik rozšířené v Řecku, těm vesničanům, kteří na vzdor své chudobě zakládají školy a dokonce pod širým nebem vyučují, těm studujícím, kteří aby opatřili svoje potřeby po dobu studií, vykonávají nějaké řemeslo, — třeba že později zprotiví se jim všeliké zaměstnání »nikoli liberální,« — té podnikavosti soukromé, a městům, obětujícím značné náklady na pořízení veřejných učilišť, učených společností, knihoven, universit.

Roku 1832 mělo Řecko pouze 75 škol primárních elementárních, 18 škol primárních vyšších a 3 kollegia. Roku 1892 čítalo již 2400 škol elementárních neb odborných, 80 škol soukromých, 300 škol primárních vyšších, 5 škol duchovních, 5 škol normálních, 5 škol plaveckých, 1 vyšší dívčí školu, 35 kollegií, 1 školu polytechnickou, konečně 1 universitu s žáky ze všech břehů moře Egejského. 86°/₀ mužův a 23°/₀ žen umí čísti. Roku 1832 bylo po tiskárně řecké pouze v Cařihradě, na Korfu a v Zantě. Od roku 1878 Řecko čítalo 104 tiskárny a 80 knihkupectví, a od roku 1807 do 1877 vydalo 1479 knih. Tato šťastná země má nyní více než 50 časopisů denních a asi 30 revuí. Jazyku francouzskému vyučuje se všady po Řecku zároveň s klassickou řečtinou.

Avšak nemáliž tento obraz také svůj rub? Vyčítá se celému tomuto vzdělání, že je poněkud povrchní, že vyhledává spíše »krasořečnění« a zdání vědomostí než opravdovou vědu a positivní znalosti. Tradice hellénská také zde je patrna. Vyčítá se především tomuto všeobecnému vzdělání, že není v poměru ke skutečným potřebám země, a že v myslech vzněcuje ambice, jichž není možno ukojiti. Toto všeobecné zlo se v Řecku mnohem spíše pociťuje nežli kde jinde, neboť je podporováno samou povahou národa; a je nebezpečnější nežli kde jinde, poněvadž národ chudý má mnohem větší potřebu pracovníků nežli řečníků. Od r. 1876 ze 2634 studujících university Athénské skoro polovina, totiž 1281, zvolila sobě studium práv, 867 pak lékařství. Athény jsou velikou výrobnou advokátů nepotřených nebo dokonce škodlivých. Jistý počet studujících lékařství chodí doplnit své studie do Paříže nebo do Vídně; potom ovšem nechtějí se už zahrabati do nějaké vesnice, i kdyby to bylo na posvátných svazích Pindu nebo Parnasu.

Capo d'Istria, prozíravý politik, obával se příliš náhlého a příliš velikého rozmachu vědomostí moderních, zejmena vzdělání literního, u národa schudlého, kde zemědělství a průmysl potřebuje rukou, kde však retorika byla povždy až příliš ve vážnosti. Tušil nával k liberálním karriérám a zanedbávání umění; vzpíral se pořízení příliš velikého počtu ústavů pro vyšší vzdělání, jen diplomy vydávajících; chtěl rozmnožiti školy praktické a řemeslné; chtěl, aby nové Řecko žilo, místo filosofovalo. Je známo, jak fanatikové odsoudili k smrti tohoto »nepřítele svobody a pokroku.« Za nynější doby všichni Řekové osvícení, kteří vážně přemýšlejí o budoucnosti, udávají nám ty dvě pohromy sociální, jež v Řecku zuří;

rozmach funkcionářství a vzrůstání voje těch, kdož minuli se s povoláním. Každý Řek nebo skoro každý domnívá se, dí Mikuláš Politis, že hlavním úkolem vlády je opatřiti »místo« nějaké buď jemu nebo některému členu jeho rodiny. Jeť vždy celá řada funkcionářů hlásících se k některé straně; na straně protivné očekávají pád ministerstva, by zaujali místa svých soupeřů; ježto každá strana má svůj »štáb,« jakmile přijde k veslu, veškeren personál dostane místa »od prvního prefekta do posledního učitele.« A co zatím činí členové opposice? Kterak žijí? Živoří v nouzi a nemajíce žádného zaměstnání shánějí živobytí, jak mohou, očekávajíce pád ministerstva a »vítězství antistrofy nad strofou.« Politis sděluje též, že přemnozí — hodní to potomci chytrého Odyssea — pečují o to, aby v jich vlastní rodině byli členové, kteří by náleželi k straně protivné, tak že tak či onak je v rodině vždy postaráno o nějaké místo. Co se týče lidí »sběhlých,« jsou to většinou mladíci vzdělaní, kteří by se »zahodili,« kdy by nastoupili povolání svých otců, povolání to více méně manuelní a »servilní.« V Řecku jako všady jinde stanou se z nich buď politikové, což nejvíce odpovídá tradici Athénské, neb žurnalisté, kteréž povolání by bylo mělo kdysi v Athénách tolikéž největší úspěch, — neb dále socialisté, což hodí se velmi ku cvičení se v dialektice. Politis uvádí, že veliký počet jich končí svou dráhu před porotou, uniknou z vězení a stávají se lupiči; lupičství v orientě je maska, kterou si dává anarchie. Je pravda, že tyto tlupy lupičů mezi sebou nemají anarchie; jsou velmi dobře zorganisovány a tvoří »státečky ve státě.« Rozesílají »oběžníky,« vybírají daně pod spůsobou výkupného, delegují ministry plnomocníky k vládě, aby si na ní vyžádali značných peněz, tak dlouho, až vláda, majíc dosti toho placení, konečně jim vypoví nepřátelství. Je tomu několik roků, co nedaleko Lamie pověstný náčelník tlupy Papakyrizopulos, kdysi žák přípravky poddůstojnické, šťastnou náhodou zajal sama královského prokurátora a vyšetřujícího soudce, načež zaslal vládě vyzvání, by odvolala oddíly vojska, jinak že zajatce usmrtí. Vláda však, obětujíc oba úředníky, rozhodla se pronásledovati lupiče a svésti s nimi bitvu. Nedávno vláda řecká, znepokojena velikým počtem advokátů bez klientely a lékařů bez nemocných, kteří usazeni jsou v Athénách a jinde, uložila poplatky zápisné nadbytku universitních studujících, aby Řecko zbavila jistého počtu dialektiků nebo politikův. Opatření moudré, jehož nelze dosti schvalovati. Moderní Řek sotva se vybavil z poddanství tureckého, nemaje předchozí přípravy, rázem nabyl všech těch svobod, kterých se za našich dnů může občanu dostati: svobody politické, všeobecného hlasování, veřejného vyučování, svobody tiskové; mnozí Řekové rozumní shledávají, že zbraň je dobrou pouze tomu, kdo s ní umí zacházeti dobře a v dobrém úmyslu. Dlužno však vyznati, že moderní svobody jsou zvláště nebezpečny v zemi, která má všecku bídu a při tom všecky možné ambice. Řecko má absolutní nedostatek kapitálu, což ovšem nevadí jeho socialistickým řečníkům, aby svolávali schůze veřejné o »tyranii

kapitálu,« these to, které že nezná, Gorgias nad míru by byl litoval. Za našich dnů jako jindy je to politika a politikové, kteří zahubili Řecko. Dopřejte sluchu všem, kdož z blízka sledovali události této země, a ti nám řeknou, že autorita, místo aby považována byla za strážkyni veřejného pořádku, tam stala se nástrojem ve službách stran; že v očích administrativy jediná třída občanů zasluhuje protekce a péče, totiž stranníci vládní: každý občan, jenž není zařaděn pod prapor vládní, je považován za nepřítele. Ježto administrativa znamená vše, poslanci mají jen jedinou věc na srdci: udržeti se v její přízni. Zvoleni byvše, aby především zastávali se zájmů svých voličů, pomáhají ministrům, kteří je tam podporují. Když pak si představíme ještě zakročování poslanců při jmenování veřejných funkcionářů, zvolených z přízně, agentů to politických, majících na starosti obranu zájmův osobních; ukáželi se nám toto zakročování, anoť vztahuje se na justici na základě práva, jež přísluší vládě přesazovati úředníky a je povyšovati; když konečně se nám sdělí zasahování poslanců do věcí armády, vměšování se politiky, což vede k desorganisaci v rozličných oborech, k nekázni a favoritismu, jak poslanci udílejí výjimky a dispense, zajišťujíce dokonce beztrestnost uprchlíkům a zbojníkům; uvážímeli právo dané každému důstojníku súčastňovati se voleb, že politika rozhoduje při sestavování generálního štábu, že politika v čelo armád staví své vyvolence, pak pochopíme pohromy, kterých se Řecko dožilo, a předvídáme pohromy, jež by očekávaly toho, kdož by ve kterékoli zemi nápodobiti chtěl tento sociální režim.

Nejkrásnějším rysem povahy řecké je náruživá láska k svobodě a neodvislosti: je známo, k jakému heroismu povznesla se tato vášeň v našem století a dle toho také poznáváme hodné syny Řeků. Nechť pocházejí od starých Hellénů dle krve čili nic, jsou jimi po stránce morální; vytvořeni tímtéž ústředím, dědici jich tradicí a jich jazyka, mohou po příkladu Italie jednoho dne povoláni býti ke skutečnému »resorgimento,« soudímeli na to z jich podivuhodného rozmachu za těch několik let, co jsou osvobozeni. Jich chybou jest, že chtěli jíti příliš rychle, a k tomu jíti samotni, bez přispění Evropy. To znamenalo tolik jako zapomínati, že politika mezinárodní dnes více než kdy jindy je podřízena podmínkám solidarity. To také znamená tolik jako zapomínati, že v našem ohromném moderním světě Řecko hmotně stalo se velmi malým. Jindy už nepatrné jest ještě nepatrnější v poměru k naší nynější civilisaci: i kdy by obýváno bylo nejčistším plemenem hellénským, stálo by to velkou práci nabyti opět dřívější slávy. Mimo to dnes nemá více toho postavení privilegovaného, jež mu dovolovalo využitkovati současně Evropy, Asie, Afriky: osa civilisace se pošinula. Konečně podmínky války moderní se umenšily na prospěch počtu, výzbroje a taktiky, důležitosti hranic a přírodních obran. Olymp a Thermopyly nejsou už nepřekročitelné; Řecko není už »piège à trois fonds,« o němž mluví Michelet; kde dříve hordy perské se kácely, mohou prapory turecké, vyzbro-

jené a vedené dle způsobu německého, přejíti velmi snadno. Ne dostatečné jest obyvatelstvo, jež s aletí Helladě zanechala: kolem dvou millionův obyvatel. Výkonná sociologie doby nynější pracuje s měřítkem mnohem větším, s větším objemem a s větší hustotou obyvatelstva.

Politika má mnoho převratů, a národové, chtějíli žíti, mají mnoho pramenů života. Stanouli se okolnosti opět Řecku příznivými, dovedeli se sebrati a vzchopiti, sesíliti se a vyčkati, bude moci jednou, jakož mu bylo mnohokráte předpověděno, opět dosíci námořní převahy ve východním moři Středozemním. Kdož mají důvěru v jeho osudy, všichni nám ukazují na potěšlivé okolnosti, kteréž mu zůstávají v jeho neštěstích: šlechetná totiž stránka jeho podniků ztřeštěných, horlivost jeho národního vzletu, mobilisace provedená v rychlosti, 70 tisíc mužů dostaví se v krátkém čase, záložníci uposlechnou téměř všichni na výzvu, nikdo nepozvedá hlasu, aby si stěžoval, ačkoli nastalo přerušení šesti měsíců ve správě a v administraci justice; země dává nečítajíc a svoluje ke všem obětem na životech a statcích, kterých vláda na ní požaduje; nejsouliž to důkazy nejcennějších vlastností odříkání se? Vřelé vlastenectví tohoto národa velmi malého, úplná shoda myslí, těsné bratrství, které Řeky pojí s Řeky ostatními, usedlými v Turecku evropském nebo v Asii, »život národní,« jejž s nimi žijí, jsoucími »mimo vlast,« přesvědčení, že tvoří jedinou rodinu, pýcha na dřívější slávu, jež jim je pravým pojítkem, úplná důvěra, jakou chovají v osud svého plemene, všechny tyto vlastnosti dosvědčují důležitost a mohutnost tradicí povahy morální a sociální, jež spojují skutečně všechny mysli tvoříce z nich duši jedinou, na vzdor spletité směsi živlův ethnických, které asi složily celek národa. Když tomu tak, psychologové a sociologové mohou se ještě mnohého dočkati od národa, jenž při svých nehodách uchoval si nezdolnou upomínku s nezdolnou nadějí.««

* * *

K obrazu, jejž francouzský učenec nakreslil o Řecích nové doby, bylo by se slovanského stanoviska leccos doložiti. Řekové také po sta let strádali v porobě turecké jako sousední národové a byli z ní v druhém desítiletí 19. věku vysvobozeni nejvíce mocným zakročením Ruska. Ale této pomoci dokonce sobě nezasloužili tím, jak se dávno před tím a také ještě dlouho potom chovali k slovanským národům na Balkáně. Osobujíce si nad nimi vládu v náboženském a vůbec duchovním ohledu, byli ukrutnými utiskovateli také národnosti jejich. Řádění fanariotů mezi Bulhary a Srby, prováděné jmenem pravoslavné víry a řecké vzdělanosti, patří k nejšerednějším zjevům na půdě evropské.

Řekové se již 70 let těší své státní samostatnosti, ale dílo osvobození křesťanského lidu na poloostrově Balkánském posud není dokonáno. Právě odehrává se v Makedonii nový krvavý akt tohoto historického dramatu. Úloha, kterou při tom hrají

Řekové, není jim ke cti. Bylo by velmi smutno, aby při této příležitosti rozmnožovali počet nepřátelských skutků, pro které na ně Slované musejí vznášeti těžké žaloby před soudnou stolicí dějin.

Z básní Aug. Eug. Mužíka.

Listí.

Hle, strom! tu stojí, listím kývá,
že všecko v jeden shluk tam splývá.
Jaký to šum, jak lístky všecky
by živy byly, bujně dětský,
a chtěly si cos pověděti,
jak blaze všem je na té sněti.

Týž jarní den je budí k žití,
týž východ, západ v dům jich svítí.
Tak nesměle se z puků tlačí,
strom obejmouti sotva stačí,
a jako drobné ručky dětí
se drží pevně rodné sněti.

Tu sluníčko je hřeje z lásky,
a větýrek jim češe vlásky,
jim deštík košiličku pere,
a bouř je časem trhá, dere
— ať dere! tak též musí býti! —
a strachy, bázně nepocítí!

U věčné pohře, laškování
list na list tu se něžně sklání,
jej laská, hladí, tiskne, líbá,
jak ku sestře se bratr shýbá,
a skotačí, jak milující,
již dole chodí při měsíci.

Když prudší vítr vzletne, vzduje,
druh ke druhu se přituluje,
a vlastním tělem bratra chráně
se vydává sám smrtné ráně,
až posléz jedním divým rázem
je oba shroutí bouře na zem.

Tak leží tu, jak spadly dolů,
jak živy byly, mrtvy spolu.

Týž okamžik je světil smrti,
týž chodcův krok je na prach zdrtí,
— když druh již bolu nepocítí,
tu možno také jemu mříti.

Klekání.

Večerní, pozdní klekání
vždy člověku cos odzvání;
je mladosti to píseň snivá,
jež pomalu již s bájí splývá
— dál, dál, dál —
to sen byl jen, jenž mně se zdál!

Kde láska rodičů je mých,
a kde jim vděk — můj šťastný smích?
Týž zvon, jenž teď mi v ucho zněl,
poslední píseň v hrob jim pěl
— dál, dál, dál —
sic srdce tříští ten zvuk, ten žal!

A láska? . . . Ó, ten souzvuk zní
jen v shledání a loučení!
Polibek jeden, obejmutí,
a zas nás život dále nutí
— dál, dál, dál —
a čas, hrob mezi námi stál.

Nuž, slyšíšli ty zvony dnes,
v nich celý život lidský, věř!
Ty zvony, běda, nestárnou,
ty lidské dni tak krátky jsou
— dál, dál, dál —
Bůh volá — čas, bys zmlk' a spal.

Tráva.

Vyrostla, zkvetla pozdě
ta bědná tráva,
kdy šero, hlucho v hvozdě
a vítr křídly mává.

Dėšť studí, vichr zebe
to celé žití! . . .
Jen jeden úsměv s nebe!
A nechce, nechce mříti . . .

Zvonice.

Ta stará zvonice v snech mojich stojí —
venkovská, bachratá a z hrubých dřev,
pod trámy hnízdo ku hnízdu se pojí.

A zvony mlčí — pouze píseň děv
a ženců zvučí polem v díla shonu.
Jen v svatvečer, když zmlká práce zpěv

a týden chýlí se k mroucímu se sklonu,
tu se zvonice jako s nebes bran
se ozve hlahol domácích těch zvonů.

Jej žitem vonící a zdravý van
na křídla vezme, rodným lánem nese
po širém kraji, tehda ze všech stran

se každé srdce jemu v ústret třese.
A mluva prostá, tiché prosby hlas
se s hudbou zvonů mísí, k nebi pne se.

‚Od hladu, vojny zachraň, Pane, nás,
a k utrpení dej nám nové síly!‘
Ach, kolikráte v zlý a těžký čas

za zvukem zvonů modlitba ta pílí,
jak za hospodářem jde čeledín.
A nežli klidná noc se na vše schýlí

a skryje všecko milosrdně v stín,
ty role příštím zrním obtěžkané
se modlí, by jich požehnaný klín

dal hojně chleba a úrody ranné.
Tak zvonů těch jak záchvěv rajských lyr
zvuk do daleka, do vysoka vane,

kde nad pozemský prázdný shon a vír
jak boží oko první hvězda plane.
Noc nedělní . . . Jen oddech, klid a mír . . .

Na jezeru Oževském.

Napsal

Ferd. Schulz.

(Pokračování.)

V Oževách nebylo zvykem, aby opat přijímal návštěvy hostí obchodníků, již zastavovali se tu na odpočinek. Přijetí, umístění a opatření jich bylo starostí domácího hospodáře.

Za nebožtíka opata nedocházeli slyšení v residenci klášterní ani všichni hosté z panstva světského, ba ani všichni duchovní. Vysoký věk a téměř stálá choroba nutily opata Teucha, že omezoval styky své osobní se světem mimoklášterním na případy nutnosti, naprosto nevyhnutelné.

Opat Anselm, ač teprv věku mužného a zdraví pevného, k obchodníkům, uchylujícím se pod ochranný krov klášterní, zachovával tradici, jež ustálila se za předchůdce jeho.

Jen k naléhavým prosbám a přímluvám frátera Urbana po chvíli sešel do hostinného domku na břehu a vstoupiv do světnice, jež sousedila s obydlím noclehářů židovských, pokynul fráterovi, aby uvedl je k němu. Stanul prostřed světnice, vzpřímen, upíraje jasné a vlídné oči ke dveřím, kudy z chodby měli přijíti cizinci.

Vstupovali za fráterem krokem šouravým, hluboko kloníce nepokryté hlavy, že kaftany vlékli po zemi. Každý nesl v obou rukou něco zastřeného dlouhými křídly svých rukávů. Nedaleko dveří stanuli těsně vedle sebe, uklánějíce se ještě nížeji.

Opat nařídil fráteru Urbanovi, jenž ustupoval k odchodu, aby zůstal a tlumočil rozprávku jeho s cizinci.

Nejprve vyzval je hlasem obvykle laskavým, aby vzpřímili postavy své. Když mžikem tak učinili, fráter tlumočil jim další vlídná slova opatova, aby pověděli, čeho na něm žádají?

Mošek zašoupal nohama, jako by chtěl udělati krok. Však neopustil místo své, uvolnil pravici ze závitku rukávů, rozpjatými prsty pohladil lysé témě, širokou dlaní sjel po tváři, přitisknul jí vidlicovitou dlouhou bradu pevně k hrudi a hlasem šeplavým jal se vzdávati opatovi díky své i svých druhů za dobrotivé přijetí v tomto vznešeném domě. Když pak opat byl odvětil, že Oževy ochotně poskytují přijetí a pohoštění všem lidem dobrým, Mošek projevil prosbu, aby opat jim dopřál ozbrojeného průvodu na další kus cesty k Benátkám. Při tom křivil hranaté urostlé tělo své v levo v pravo, opět pobízeje druhy své, aby hlubokými poklonami osvědčili souhlas svůj s prosebnými slovy jeho.

Opat k žádosti této s úsměvem odpověděl, že v klášteře Oževském není ani zbraně ani lidí, již by jí vládli, že tedy by nezbývalo, než najmouti pro ochranu obchodníků něco zbrojné

chasy na některém z okolních hradů, však dodal s úplným klidem v hlase i ve tváři:

»Na cestu z Ožev daleko k Benátkám nebudete míti potřebí průvodcův ozbrojených. Dám vám frátera. Jeho hábit bude vám v těchto krajích ochranou jistější, než meče a oštěpy... A kdyby ani hábit Oževský někde nestačil, obě paže fráterovy bez všeliké zbraně zachrání vás.«

Při těch slovích opat uspokojeně a se vší důvěrou pohleděl na frátera Urbana.

Ten se zaradoval, správně tuše, že opat má na mysli jeho. Cestou zajisté bude možno dověděti se od židů ještě více o tom, co se děje nad Vislou!...

Na židy vyjádření opatovo mělo účinek nějakého starozákonního proroctví, ba jako opovězení zázraku. Pojala je pevná víra v úplnou pravdivost výroku opatova, že sám hábit kteréhokoliv frátera Oževského může býti jim mocnou záštitou v jakémkoliv nebezpečí na další pouti jejich obchodní.

»Kéž jsme měli takový hábit s sebou aspoň už z Krakova!« teskně zatoužil v duchu Chejm; »co peněz mohli jsme ušetřit!«

Baruch pak, jehožto otylá, píhovatá tvář v obrubě řídkých zrzavých kučer za jasného světla denního vypadala ještě ohyzdněji než za včerejšího soumraku, nemeškal vysloviti přání, možnoli, aby opat jim dal pana frátera za průvodce až do Benátek a zase zpět až sem.

Opat dobrosrdečně se usmál, obrátil se k fráteru Urbanovi a pravil:

»Tu stojí! Ať jde s vámi, až kam bude chtít!«

Tváře tří židů zazářily radostí. Jeden přes druhého jal se brebencovati v nesrozumitelné směsi jazyků. Toliko z hlubokých poklon, jimiž sprovázeli ji, bylo lze uhodnouti, že pronášejí opětné díky nejprv opatovi a pak i fráterovi. V nejhlučnější chvíli Mošek vztyčil levou ruku k svým druhům. Ti rázem umlkli. Na to Mošek málo pokročil k opatovi, odhrnul křídla pravého rukávu a hlasem naladěným do zpěvnosti zvolna jal se pronášeti prosbu, aby opat za tolik převzácné a nezasloužené přízně, již ráčí prokazovati jim ubohým cizincům, přijal dárek, jenž nabude ceny teprv v milostivých rukou jeho.

Při tom držel před opatem oběma rukama rozpjatý veliký límec hermelínový barvy tmavohnědé se širokou obrubou sněhobílou.

Než opat, patrně překvapen touto nabídkou, mohl odpověděti, Mošek pokynul Baruchovi. Ten vyprostil z obalu náprsní kříž jantarový značné velikosti, zavěšený na zlatém řetízku, a vedle něho už i Chejm si pospíšil se svým darem: na obou dlaních jeho zaskvěla se skřínka z malachitu.

»Tam se uloží křížek, nebudeli Vaše milost míti jej na sobě,« namířiv ke skřínce prstem, Mošek poznamenal její účel a opět dal se do obřadného prosení, aby opat těmito drobnostmi nepohrdl snad proto, že podávají mu je chudí židé.

Opat ocitnul se na rozpacích. Viděl, že dary, jež židé mu nabízejí, jsou opravdu velmi vzácné, zejmena jantarový křížek a malachitová skřínka, obě zároveň díla umělecká, a dohromady že cenou několikrát převyšují náklad, jehož by byla vyžadovala výprava četného sboru zbrojnošův, kdyby klášter pro ochranu obchodníkův byl je najal na hradech okolních.

Však přece zalíbil se mu jantarový křížek náprsní, jakéhož posud vůbec nebyl spatřil, ba o jakémž posud ani nebyl uslyšel, tou měrou, že už nechtěl odloučiti se od něho. Také bylo by mu bývalo nemožno, nenabýti ho jen k vůli tomu, že přinášejí jej židé.

Proto jen kratičko uváživ s laskavým přikývnutím hlavy podal Moškovi ruku, požádal ho, aby přijal i za své druhy upřímné díky jeho za dary, jež mu nabízejí, však že nemůže přijmouti je leda by je od nich koupil. Vyzval je tudíž, aby mu pověděli, za jaký peníz mu je prodají.

To řekl hlasem nejpřívětivějším a tím časem, co fráter Urban věrně tlumočil židům jeho slova, už odebíral z rukou jejich skvost za skvostem a s nemalým zalíbením rovnal je na stolku u blízké stěny.

Schválně bavil se pohledem na věci posud nevídané, aby židé měli kdy, poraditi se o odpovědi. Byli brzy hotovi.

»Jsme kupci,« promluvil opět Mošek, »ale cenu tohoto zboží« — při tom pokynul ke stolku — »spočítáme až v Benátkách. Dostanemeli se tam pod ochranou Oževskou šťastně, tamější boháči zaplatí nám dobře i tyto tři kousky.«

Na to Chejm vyslovil společnou prosbu, aby opat nezamítl skromné jejich dary naprosto: neráčíli přijmouti je pro sebe, aby je přijal pro klášter.

K tomu opat svolil, už se těše, obohacení jak vzácného dostane se klenotnici Oževské křížem jantarovým, uloženým ve skřínce malachitové . . . Límec hermelínový výborně se hodí za dar některému ze sousedních pánův hradních, věrně stojícímu k Oževám . . . Židé pronesli přání, aby směli v Oževách zůstati ještě den, dva dni, prý k vůli koním, již déle než týden neměli odpočinku leda v noci a v horských krajinách už velice se unavili.

Opat blahosklonně přisvědčil, ale vida, že ukláněji se, chtějíce odejíti, nepropustil jich. Dal se s nimi do hovoru o jejich obchodech. Roztáli jako sníh na jarním slunci. Fráter Urban sotva postačil tlumočiti opatovi vše, co jeden přes druhého o stálém klesání svých obchodův toho napovídal.

»Člověk by přece ještě mohl uhájiti živobytí poctivým způsobem, kdyby byl v zemích pokoj. Ale teď už po kolik let nic než samá vojna v celém světě. Buď král s králem, kníže s knížetem, a když už je ticho mezi nimi, vypuknou bouře domácí, páni a král v zemi potýkají se vespolek,« vykládal Mošek.

»Jako od několika let bylo u nás, v Polsku a na Rusi,« přisvědčil Chejm.

»A do té chvíle není lépe,« dodal Baruch.

»Ještě když aspoň královna byla v Krakově, zboží naše mělo na dvoře jejím dobrý odbyt,« opět ujal se slova Mošek. »Ráda měla nádheru, líbily se jí šperky a zrcadla z Benátek. Sama velmi krásná, ještě okrašlovala se perlami a koraly . . . Našinec nikdy neodešel od vznešené paní té, aby neměl hojný výdělek v pase.« Při tom spokojeně poklepával si na život.

»Ubohá vdova nešťastného krále Boleslava tedy nepřežila dlouho?« outrpně otázal se opat, dávaje na srozuměnou, že osud tohoto krále není mu neznámý.

Fráter Urban stlumočil otázku s hlubokým pohnutím.

»Přežila, nepřežila,« pokrčuje rameny s přízvukem tajemnosti v šeplavém hlase odvětil Mošek a významně pohleděl na oba druhy své, již potom potřásli hlavami »Kdož to ví?!« . . . po chvilce dodal ještě tajemněji.

Fráter pocítil mocné stisknutí hrudi, že musil napjati všechnu sílu těla, aby dobyl ze sebe hlasu, maje pokračovati v tlumočení rozmluvy.

»Nemožno, aby byla zmizela náhle beze stopy!« podivil se opat. »Vždyť přece královna . . .«

»A zmizela, ztratila se!« rozhodně pravil Mošek.

»Do té chvíle nebylo možno, vystopovati, kam se poděla, kde a jak snad skončila mladý život svůj . . .«

»Ubohá paní,« opět politoval ji opat. »Nezhynulali už hořem, tají se s ním před světem . . .«

Fráter zvolna ustupoval ke zdi, aby se o ni opřel.

»A dávnoli tomu, co nikdo o královně neví?« po krátké pomlčce zvídal opat.

»Král Boleslav zmizel z Krakova, když v kostele zavraždil biskupa, loni bylo to ráno 8. máje, pamatuju se na to,« vykládal Mošek, »měli jsme právě veliký jarní trh v Krakově . . . V městě nastalo hrozné zděšení . . . Trh byl nadobro zkažen . . . My jsme utekli z města, strachem, že všechno se vrhne na nás . . . Čekalo prý se, že král se vrátí za několik dní . . . Ale nehledali ho a on se nevracel . . . Vlády uchopil se bratr Boleslavův Vladislav Heřman . . . jen tak na oko . . . Ve skutečnosti počal býti pánem v Polsku prokletý pletichář, nádvorný župan Krakovský . . . člověk zlý a špatný skrz naskrz . . . Ten už dříve bažil nejen po vládě v Polsku, ale i po ruce mladé, krásné královny.

»Ta byla krásná, můj Bože, ta byla krásná!« zvolal Chejm a poskakuje při tom na levé noze, zamlaskal masitými rty. »Jaktěživ neviděl jsem krásnějšího stvoření ženského! Znal jsem ji ještě jako pannu. Je od nás z Kyjeva . . . Boleslav posadil otce jejího, knížete Izjaslava, na trůn Kyjevský a v odměnu za to vzal si Věslavu . . . V celém Polsku dříve hledal nevěstu: nenašel takové . . . Bůh ví, lacino ji dostal . . . Zadarmo ji měl, kdy by byl dal za ni trůny dva!«

Fráter opakoval tato slova opatovi, nemoha v hlase svém potlačiti oheň, jenž rozproudil se všemi žilami jeho a plál z jeho očí. S radostí byl by poskočil k Chejmovi, aby ho objal . . . Však

už pozornost jeho byla upoutána Baruchem, jenž zakřivuje strakaté tváře své k labužnému úsměvu pravil:

»Všechno panstvo v Polsku, staří, mladí, ženatí, svobodní záviděli mu ji...«

»Nejvíce točilo se jich v Krakově kolem dvora, když nebyl doma, když zase někde válčil...« pokračoval Mošek. »Tu také nádvorný župan chytře nastrojil jeho zkázu...«

»Už počínám viděti jasně v královské tragédii polské...« opat přerušil jeho řeč. »Král i královna i biskup Stanislav stali se oběti zločinných nástrah a lží dvorských...«

»Oběti jen jednoho zlosyna dvorského,« Mošek opravil opatovo mínění a s podrobnostmi pravdivými i s těmi, jež v mysli lidu polského o tom se zrodily, dal se do vypravování, jak nádvorný župan Sieciech podráždil a zjitřil žárlivost Boleslavovu proti biskupovi, jak prchlivost jeho dohnal až k vraždě, spáchané ve chrámu, a jak jistě sám po tom skutku přiměl obelhaného, zoufalého krále, aby prchl ze země, chceli spasiti život před pomstou lidu polského, jejž kletba církevní proti němu jistě všechen poštve.

Zvěděv o zradě někdejšího nádvorního župana od židův už z ranní rozpravy s nimi, fráter naslouchal vypravování o ní opětnému, ač zevrubnějšímu a v některých částech více vzrušujícímu, přece už klidněji. Ba znenáhla hoře, jež před málo hodinami hrozilo mu zdrcením, ustupovalo pocitu zcela jinému.

Čím více totiž poznával hanebnosti a mrzké úskoky Sieciechovy, tím určitějšího a hlubšího přesvědčení nabýval o úplné nevině Věslavině. Čím černěji vystupovala před ním šeredná postava nádvorního župana, tím běleji skvěl se před ním obraz královnin.

Bylo mu nevýslovně blaze, když z úst lidí cizích se dovídal, že s pohrdáním odmítla od sebe všechny svodné nástrahy a že mu zachovala úplnou věrnost. Byl svrchovaně šťasten, že všechnu vinu ze zločinu, spáchaného na biskupu Stanislavu, má sám a že i na zavražděného může vzpomínati nejen bez trpkosti, ale s upřímnou lítostí.

Než Mošek dokončil obšírné vypravování své, tlumočník jeho rozplýval se blahem, jehož že by ještě dosáhl na tomto světě, už nedoufal. Ve svědomí svém s upřímnou kajícností odprosil i Věslavu i biskupa Stanislava, pocítil se smířen s oběma, moha pokládati se za jediného vinníka a jsa pevně odhodlán, odpykati hrozný skutek svůj vším zbytkem svého života...

Skončiv tlumočení výkladu Moškova fráter Urban pokládal se za nejšťastnějšího člověka na světě. Byl v sobě samém uvolněn, ze srdce jeho náhle zmizel balván výčitek a pochybností.

»Mé pokání jest lehounké pírko,« zaplesal v duchu, »jen když ještě před smrtí jsem uslyšel, že žena má byla mi věrna. Žijeli, vím, že zůstane mi věrna až do hrobu!...«

Do příjemného tušení tohoto zazněla otázka opatova k židovským obchodníkům: jak po útěku královu se chovala královna?

»Zavřela se,« navázal řeč svou Mošek, jenž jako domácí věděl o příbězích nejvíce. »Nepřipustila k sobě nikoho; jen nejstarší z dvorních paní, jež byla přivezla s sebou z Rusi, směla k ní. Marné bylo všechno úsilí Sieciechovo, aby se k ní dostal. Zuřil prý a hrozil, že ji skrotí v jejím vzdoru. Za nedlouho dal po celé zemi rozhlásiti pověst, kterou prý přinesli příchozí z Uher, že krále Boleslava tam blízko na hranicích polských roztrhali vlci. Postaral se, že i ke královně pronikla tato novina. Společnice její oznámila jí tu zprávu, domnívajíc se, že tím aspoň ukončí trapnou nejistotu její, co s králem se stalo. Však královna té novině neuvěřila; pravila, že jest to podvod, že král Boleslav spíše sám by roztrhal deset vlků, než by roztrhali jeho. To prý by provedl pouhýma rukama i bez meče; což prý by s nimi udělal, maje meč!«

»Byl král Boleslav opravdu člověk tak silný a udatný?« opat otázal se s nemalým podivením.

»Byl!« s pýchou potvrdil Baruch a jal se rychle kejklati hlavou v levo v pravo, že pejzy mu omítaly konec nosu. »U nás posud se vypravuje, jak už v náručí medvěda oběma rukama stiskl mu čumák i tlamu tak mocně, že ho zadusil . . .«

»Měli jsme krále,« potvrzoval Mošek; »nikde na světě neměli takového. Jednou vyjel si sám s královnou do lesa na lov. To byla pro ni zábava větší, než všechny radovánky dvorské. S krahujcem na lokti jen málo zaharcovala na svém koni před králem, když z houští vyrazil starý vlk a ze zadu už už se chystal skočiti koni jejímu na hřbet. Byla by bývala veta i po ní. Ale tu král už se sedla dolů, několik skoků, popadl vlka za zadní nohy, otočil jím několikrát ve vzduchu a o nejbližší kmen roztříštil mu lebku. Královna shledla teprv zdechlinu dravcovu.«

»Tož měla věru příčinu, aby neuvěřila pověsti o smrti králově,« přisvědčil opat, a už odhadoval, že vyobrazení, pořízené dle tétéž pověsti malíři klášterními, vyvěšené v lese u polského kříže a roztříštěné v nedávné bouři noční, neshoduje se s pravdou. Také mžikem se rozhodl, že je nedá obnovit.

Toliko jedna věc byla mu záhadná. Pověst, jež se dostala až do Ožev, že krále Boleslava roztrhali v Uhrách vlci, zároveň vypravovala, že vedle mrtvoly nalezen byl i meč i plášť, že obojí bylo poznáno jakožto majetek králův a koupeno na památku panovníkem uherským. Proto otázal se opat, dostalali se zpráva i o těchto věcech královně Věslavě, a co asi tomu řekla?

»To prý byla poslední rána, kterou Sieciech namířil proti vzdorovité královně,« pravil Mošek; »ale i ta selhala . . . Královna prý mu vzkázala, že králi Boleslavu ani mrtvému nikdo by byl nevyrval meč z ruky a nestrhl plášť s ramen . . .«

Fráter ssál do sebe každé slovo, jež mu připomínalo hrdinnou mysl královninu, zvěstovalo mu pevnou, neoblomnou víru její v jeho udatnost a nezdolnou věrnost její manželskou, s největší blažeností. Postava jeho vzpřímila se, hlava vztyčila se s hrdostí větší, než když před třemi lety o Boží hod vánoční, svolav bi-

skupy polské do Krakova, u přítomnosti jejich sám vstavil si na ni korunu královskou. Hruď jeho rozšířila se radostněji než tehdy pod pláštěm korunovačním.

»Korunu i plášť i meč s celým královstvím jsem zahodil; ale skvosty ceny neskonalé, poklady, nad něž svět a život nemají nic dražšího: láska a věrnost Věslavina a víra její ve mne mi zůstaly!« zaplesal v rozjařeném duchu svém.

»Přišly pak do Polska ještě nějaké jiné zprávy o zmizelém králi?« opat novou otázkou pobídl židy, aby ukončili své vypravování.

»Nepřišly,« vece Mošek, »aspoň sám nevím o nich. V celé zemi byl pokládán za mrtvého. Jen královna patrně čekala, že se vrátí. Modlila prý se neustále, postila se několikráte v témdni, zhostila se vší nádhery, oblékala se jen prostičkými, černými šaty, znenáhla propustila všechno služebnictvo své, nedbala ničeho, co kolem ní se děje na dvoře za nové vlády; ztajila se před světem na dobro ... Do veřejnosti málo kdy pronikla nějaká zvěst o ubohé paní, s níž měli útrpnost všichni dobří lidé v celé zemi ... Soucit obecný naklonil se k ní, když se zvědělo, že se rozstonala a že nechce pustiti k sobě ani lékaře. Chce umřít, usoudilo se, a zvláště ženské už počaly oplakávati ji jako nebožku ... Jaké tedy bylo podivení, když — právě teď bude tomu rok — služební lidé z hradu Krakovského přinesli do města zvěst, že královna Věslava se ztratila ... Podezření padlo na Sieciecha, buď že ji dal zajmouti a odvezti na některý pevný hrad svůj daleko od Krakova, kde ji chová jako v žaláři, nebo že ji ve sklepě hradu Krakovského dal popravit. Teprve, když se zjistilo, že i jediná důvěrnice a společnice na hradě už není a že i všechny drahocenné skvosty a šperky z komnaty královniny zmizely, počalo se ujímati mínění, že královně se podařilo v průvodu věrné ochránkyně své tajně uprchnouti z hradu, z města a té chvíle snad už i ze země; neboť počítalo se, že na hradě už po několik dní nikdo nespatřil obou černých paní ... Neuviděl jich nikdo od té doby ani za týden, ani za měsíc, ani za rok. Jako by země byla se zavřela nad nimi ... Pryč a pryč, tak jako král ...«

»Snad se vrátila k otci svému?« mínil opat, jehožto pozornost k vypravování Moškovu stoupala při každém dalším slovu jeho.

»Z počátku myslilo se tak v Krakově. Sám Sieciech, nemálo poděšen zmizením královniným, vypravil do Kyjeva posly na zvědy tajné. Vrátili se s hrozbou knížete Izjaslava, že přitrhne ke Krakovu s vojskem, aby pomstil přežalostný osud drahé dcery své ... Rok právě dochází, o královně Věslavě odnikud nepřišla do Polska ani nejmenší novina,« Mošek smutným hlasem uzavíral své vypravování. »Ale já bych věřil, že bloudí po světě a hledá krále Boleslava ... Vzalať s sebou šperky a skvosty: měla jich sílu a velmi drahé ... Mezi našimi lidmi všude na světě prodá je dobře ... A naši lidé, jediní ze všech, neprozradí ji ...«

Berouce pak od opata odpuštění, židé omlouvali se, že hodlají rozloučiti se s klášterem Oževským až nazejtří odpoledne. Od včerejška prý už se vyčasilo a zejtra prý bude den ještě jasnější a teplejší, že koně jejich po řádném odpočinku v Oževách budou moci trochu zaklusati další cestou k Benátkám.

Opat přikázal fráteru Urbanovi, aby se připravil, že pojede na koni pátera Bruna s židy až tam, počká, až oni vyřídí své obchody a sprovodí je opět sem.

Počítalť, že ani tak nenahradí židům cenu darů, jež od nich přijal pro klášter, měrou takovou, aby bylo lze učiniti nějaké porovnání.

Fráter nemeškal, aby připravil koně na tuto výpravu. Prohledl podkovy, probral ryzku po celém těle, jestli v dobré míře své, podíval se na sedlo a na uzdu, nescházíli nic. Podobně pečlivě ohledal všechny koně židů, aby včas se dalo do pořádku, čeho by byla třeba. Zejtra snad by na to nebylo kdy.

Když pak nazejtří se udělal překrásný den, jaký nebyl od počátku toho měsíce a jakéhož nikdo už ani se nenadál v pozdní této době roční, židé i fráter těšili se na příjemnou jízdu.

Slunce na bezmračné obloze rozehřívalo se jako v létě. O polednách vzduch se třásl nad jezerem a nad poli nově zoranými. Holé koruny buků, jimiž horský svah nad klášterními budovami žloutnoucím mechem prokmital až na sám hřeben, rýsovaly obraz svůj na čistém obzoru tak ostře, že bylo lze rozeznati každou snítku jejich.

Rovněž jasný byl obrys Dobrače na západním pozadí; jen nepatrný bělošedý mráček odrážel se od severní obruby jeho a zvolna rostl; patrně sbíraly se tam hojnější výpary země, zvlhlé silnými mlhami posledních dnův a zahřáté dnešním parnem.

Záhy po poledni největší prám odrazil od přístaviště v Oževách.

Byly na něm tři povozy obchodníků židovských s devíti koni a osedlaný jízdný kůň fráterův, připjatý k jednomu z povozův, u jichžto vojů stáli židé, každý u svého spřežení. U vesel zasedli fráter Urban po straně jedné a po druhé Dobrnjak, jenž toho dne právě přišel do Ožev a měl vrátiti se sem s prázdným prámem od břehu protějšího.

Plavba byla velice namáhavá, poněvadž prám byl zatížen nákladem neobyčejně těžkým. Však dva veslaři tak silní překonávali obtíže její, i když znenadání začal váti větřík od západu, přímo proti nim.

Dobrnjak vzhlédl k obloze. Nad Dobračem mrak rychle se rozvinoval a temněl.

Starý skalák založil se do vesla svého silou přimnoženou. Příkladu jeho následoval i fráter. Za nějakou chvíli znamenali oba, že třeba pobídnouti paže k úsilí ještě většímu, aby prám širokým čelem svým mohl ku předu.

Zatím obloha zachmuřovala se od západu tak rychle, že šedé mraky zakryly už slunce. A vítr od břehu protějšího nabýval prudkosti větší a větší, že jezero se rozvlnilo. Prám pohy-

boval se ku předu pomaleji a pomaleji, ač oba veslaři napínali své paže víc a více, pohlížejíce při tom s nemalými obavami k obloze, jejížto polovice západní všecka už byla zahalena mraky, kupícími se v podivných, zlověstných tvarech.

Židé počali úzkostlivě obraceti se k veslařům a chlácholili koně své, jichžto husté hřívy a dlouhé ohony, rozčechrávané skučivým větrem, vlály sem a tam.

Vlny na jezeře rostly a stříkaly přes okraj přídy prámové. Židé už byli plni strachu o své životy a svůj majetek. Oba veslaři zachovávali stále úplný klid. Vesla skřípala v okách silných houžví.

V tom počalo krápati a po několika prudčích nárazech větru dalo se do deště.

Veslaři si oddechli, přesvědčeni, že bouře už dostoupila svého vrcholu a že vítr brzy počne se tišiti. Přece však neochabovali v namáhání, aby se dostali s prámem dále k protějšímu břehu.

Měřili, že více než polovici plavby převozné šťastně mají za sebou; jezero k břehu západnímu v těch místech nabývá mělkosti, jež dodává jim naděje, že beze vší pohromy vyváznou z nebezpečí.

Fráter zatáhl veslo své silou nejvyšší, vzkřiknuv zároveň na Dobrnjaka, aby ho pobídl k poslednímu přitužení svalův. Ale v témž okamžení veslo jeho zlomilo se v půli . . .

Než tato nehoda mohla míti nějaké následky a než někdo z přítomných na prámu mohl znamenati, co a kde to třesklo, fráter už smekl se sebe hábit, odhodil sandál a jen ve spodním oděvu skočil do vody, těsně vedle prámu. Dobře uhodl, že v těch místech už stačí. Hladina jezerní šla mu zde sice až po krk a vlny přeletovaly mu přes hlavu, však on nedbaje ani nepříjemností ani obtíží pevně opřel se o skalnaté dno a vší silou těla svého zabraňoval, aby prám, pohybující se ku předu jen veslem Dobrnjakovým po straně levé a nejsa řízen kormidlem, neocitil se proti větru širokým bokem svým. Pak zajisté nebylo by bývalo lze, odvrátiti neštěstí žádnou mocí lidskou.

Dobrnjak s hrůzou už byl postřehl, co za povozy na protější prámové stěně se děje, a zmírnil své veslování, aby fráter, jehož jen černá hlava vždy na mžik vynořila se nad vodu, kdykoliv se odrazil ode dna, neměl proti svým silám překážku dvojí.

Na štěstí vítr ustával, čím více houstnul déšť, a dno jezerní stoupalo tak značně, že fráter po krátkém krutém zápase s vlnami přicházel i s prámem, jejž už oběma pažema tlačil ku předu, do mělčiny, kde voda nesahala mu vysoko nad pás.

Židé trnuli zděšením a nemohli ani promluviti, když fráter už stanul na prkenné podlaze přístaviště u kapličky a pevně drže prám za obrubu přídy s klidným úsměvem je vybídl, aby s povozy svými se hnuli na břeh.

Ani Dobrnjak nemohl se vzpamatovati ze strachu, jehož na posledním kousku plavby zažil, a z podivení, jež v něm opětnou neohrožeností svou ve chvíli velmi nebezpečné vzbudil fráter.

Ten měl už jen na pilno, aby se zbavil projevů díků, v nichž ukláněli se před ním židé za své zachránění.

»Co jsem udělal, je za královnu polskou, že jste o ní dobře mluvili!« pravil, spěchaje zpět na prám, aby sebral promoklý hábit a vylil vodu ze sandálů.

Netrvalo dlouho, oblečen, ač skrz na skrz mokrý, seděl na ryzce, popohnal ji na ouvoz, vinoucí se výše mezi pole podle jižního konce jezera, a pokynul židům, aby ve svých povozech ho následovali. Než byli opustili Oževy, smluvili se s průvodcem a ochráncem svým, že bude nejlépe, pojedouli cestou jim už známou dokonale z let minulých, totiž na Bělak a Gorici.

Za některou chvíli déšť ustával, vítr se utišil, modrá obloha opět se usmívala nad údolím: byl podvečer velmi příjemný.

Starý skalák tou dobou už vypravoval v Oževách, jak fráter Urban zachránil židy a jejich povozy nasazením života vlastního.

IV. Královna.

Toho roku zima dostavila se i v zemích hornatých velmi záhy. Už před dušičkami všechno horstvo, jež vroubí údolí Oževské, až pod polovici svahů svých bylo pokryto vysokou vrstvou sněhu.

V prvním témdni listopadu měsíce silnější vánice od severozápadu zasypaly i nížinu řeky Dravy, že byla jedinou plání, jež zaskvěla se třpytem diamantů, prosvitloli na ni slunce protrhanými mraky sněhovými.

V polovici listopadu severní větry přinesly tuhé mrazy. Tou dobou i jezero Oževské v celé rozloze své ztajilo se pod tlustou korou ledovou. Místy, kde byl přívoz, přecházelo se vymeteným stezníkem. Když pak krutost mrazu poněkud povolila, chumelilo se dnem i nocí bez ustání opět. Všechny cesty nejen v krajině Oževské, ale i daleko odtud na sever byly zaváty.

Život přírody uchýlil se pod hustý krov lesů jehličnatých, do kořenů stromů, do keřů a do hlubin půdy plodné; život lidí vyhledal útulek svůj pod těžkými krovy budov kamenných a pod doškovými střechami chalup dřevěných.

Opatství Oževské bylo odloučeno ode všeho světa: ani dne nedělního obyvatelé osad a samot z okolí nejbližšího neodvažovali se sem na služby boží.

Podivení tím větší vzbuzeno v budovách klášterních, když v den svatého Řehoře, záhy po poledni s hlásky Oževské rozlehly se tichým údolím rychle za sebou tři silné, táhlé zvuky rohu.

Jindy nevšimnul si toho znamení v Oževách téměř nikdo mimo domácího hospodáře, jenž z něho seznal, že blíží se zase nějaký host vznešenějšího druhu, koňmo nebo v povoze s ozbrojenou družinou.

Tenkráte zvědavost zjevila se na tvářích všech obyvatelův opatství, zapadlého a stichlého v moři sněhovém.

Páter Bruno poslal jednoho z fráterův k hlásnému s dotazem, z které strany návštěva se blíží. Však než posel se vrátil s vyřízením, už tu byl Dobrnjak, udýchán spěchem, jímž přešel zamrzlé jezero od kapličky k přístavišti Oževskému.

Požádal všecek rozechvělý, aby byl uveden k domácímu hospodáři. Ten stoje ve své komůrce u okna, odkud byla vyhlídka na jezero, upíral už pátravé oči k břehu protějšímu.

Sněhový mrak právě prořídl nad kapličkou a pramen paprskův slunečných ozářil směsici postav, tisknoucích se k ní, patrně aby je chránila proti ostrému větru severnímu. Mimo postavy lidské páter Bruno rozeznával tam ve sněhu předmět větší, jako povoz otevřený a v něm také chumáč bytostí...

Když ještě napínal zrak na ta místa, už v průvodu frátera vstoupil k němu do světničky Dobrnjak, osněžen od hlavy až k patám, a sotva kvapně pronesl pozdrav křesťanský a už vyřizoval snažnou prosbu tří pocestných za poskytnutí útulku v Oževách.

K otázce hospodářově, kdo jsou ti pocestní, Dobrnjak oznámil hlasem poněkud ostýchavým:

»Dvě paní křesťanské a průvodce jejich žid... Všichni skřehlí; obě paní velmi bledé v obleku smutečním, jistě nešťastné!« dodal soustrastně.

»Paní,« páter Bruno zvolna pravil jako pro sebe; opět pohledl oknem přes jezero, pak obrátil se k Dobrnjakovi: »Přijmeme je!« řekl vlídně a fráterovi nařídil: »Uvedeš obě paní do nového stavení a průvodce jejich do hostinské jizby, kde nedávno byli jeho souvěrci.«

Sám pospíšil za oběma, aby zařídil, čeho třeba k opatření obou paní. »Budou prvními hostmi v novém domku,« uvažoval cestou do příbytku fráterů v budově pobřežní... »Štěstí, že už tam všechno hotovo a jako bych byl tušil, že přijdou, když celý týden, co tak mrzne, obě veliké komnaty jsem tam dal řádně vytápět... Stěny jsou prohřáty; teď se rozdělá v krbech silný oheň dubovým dřívím, a než hosté přibudou, bude aspoň zavlaženo v bytě jejich... Ani by nebylo dobře, jsouli paní mrazem skřehlé, aby ihned uvedeny byly do tepla...«

K rozkazu hospodářovu dva fráteři pospíšili do nového stavení a za chvilku už hustý dým valil se z jeho komínů; ve velikých otevřených krbech obou komnat, určených pro první hosty v této budově, s praskotem plápolaly hranice dubových štěpin. Příjemné teploučko počalo sálati z nich do uzavřeného, vychladlého vzduchu.

Několik fráterů bylo vysláno příchozím vstříc od přístaviště na stezník, jenž vedl přes jezero, ale byl zpola zasněžen.

Poněvadž pak už opatstvím rozšířila se zvěsť o návštěvě v Oževách první toho druhu, v oknech hlavního průčelí residence klášterní objevilo se několik kapucí, v jejichžto stínu oči zvědavě pohlížely k ledovému chodníku jezernímu

Tam spatřily něco nevídaného. Pět silných mužů, v jich čele Dobrnjak a za ním dvě dvojice, bylo zapřaženo do nízkých otevřených saní. Dvě paní, obě v černém obleku, s černými závoji přes hlavy a přes obličeje, seděly v saních schouleny k sobě. Vedle saní drobnými krůčky pokulhával shrbený mužíček, oděn vysokou vydrovkou a dlouhým kaftanem. Muži, již za silné provazy táhli za sebou sáně, měli dlouhé ovčí kožichy, hlavy ovinuté pestrými vlněnými šátky, patrně vypůjčenými od žen svých, na nohou, obalených slamou, pod chodidly přivázaná prkénka, jak v celé zemi za vysokých sněhů měli obyčej připevňovati si je na cestu všichni lidé, aby se nebořili. Jen Dobrnjak byl odložil svá prkénka už před chvílí v Oževách.

Vjezd nenadálých hostí, zvláště vjezd dvou paní, rozvlnil poněkud tichou hladinu života v Oževách. Kde kdo o něm zvěděl, nemohl zapříti lidskou přirozenost svou do té míry, aby aspoň odněkud z tajného koutku, nedychtil zachytiti ho okem třeba jen kousek.

Domácí hospodář poručil, aby sáně s oběma paními zajely až k samému stavení, určenému za obydlí jejich. Tam aby zatím je doprovodil i cizinec, jenž k nim náleží, a jeden fráter aby je uvedl do světnic a pomohl jim zaříditi se tam. Příchozí cizinec, až uvidí, kde paní, patrně velitelky jeho, jsou ubytovány, aby se odebral do jizby, pro něho už vykázané v prvním nádvoří hospodářských budov klášterních.

Dle tohoto rozkazu vše bylo vyřízeno.

Před vchodem do nového domku, mimo dvůr ostatních stavení nábřežních k pokynu fráterově, obstárlého muže, s nemalým namáháním skřehlých údů svých vystoupily obě paní a kráčely za ním dovnitř, majíce hlavy i obličeje posud zcela zastřeny černými závoji.

Promrzlý, přihrblý žídek vyňal ze saní dva kožené tlumoky a pokulhával s nimi za paními. Napřed ubírala se paní vzrostu vysokého, a jak bylo lze poznati i v řásnatém, soukenném, kožinou vesměs lemovaném oděvu jejím, štíhlého a pružného. Za ní postupovala postava značně nižší a tvarův okrouhlých.

Žídek došel jich prostřed dlouhé a světlé chodby, kde fráter u postranních dveří se zastavil a otevřev je, pokynul paním, aby vstoupily. Žídek tisknul se za paními, omlouvaje se fráterovi zkomolenou němčinou, že jim jen odevzdá ve světnici oba tlumoky.

Fráter rád uslyšel, že může se s ním jakž takž dorozuměti. Požádal ho, aby zvěděl od paní, čeho si přejí pojísti a popíti na posilněnou a na osvěženou, za chvílinku že zatím by mohl posloužiti jim teplým mlékem a nějakým pečivem.

Žídek za kratičko vyšel a oznámil fráterovi, že paní s velikým povděkem přijmou teplé mléko a chléb, jinak že pro dnešek nemají potřebí už ničeho jiného, než úplného klidu a že v bytě svém vidí připraveno vše pro příjemný odpočinek svůj po cestě tak svízelné a plné nebezpečí . . .

Na to fráter odvedl žídka do světnice vykázané pro něho v předním stavení nádvorním, a opustiv ho vrátil se k němu za několik okamžení se zásobou pokrmův a nápoje. Odcházeje pravil k němu, že ve světnici sousední vždy najde některého frátera, jenž ochotně mu poslouží, kdy by si něčeho přál.

Ze sousední této místnosti už pronikal k žídkovi hovor hrubých hlasů. Byliť tam štědře častováni Dobrnjak, jeho dva synové, Fran a Ante, a dva jeho sousedé skaláci, Tomič a Monar, kteří dohromady nasadili síly své, aby sem dopravili přes prohlubně a závěje sněhové tři dnešní hosti Oževské. (Dokončení.)

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

XXV.

Doktor Bodner, rozloučiv se s Důlavou a vraceje se do domu, našel v síni Růženu; patrně na něj čekala.

»Pro pána krále,« pravila starostlivě, »to byla náramně dlouhá návštěva!«

»Dlouhá,« odpověděl, »ale řídká a zajímavá.«

»Aby vám to dlouhé sedění neuškodilo!«

»Půjdu se ještě projít. Ale vezmu si teplejší kabát.«

Přítelovo vypravování neobyčejnou měrou rozvířilo myšlenky a vzpomínky Bodnerovy; chtěl s nimi ještě chvíli být o samotě.

Z počátku byla jej nejvíce upoutala okolnost, že Důlava podlehl tak silné lásce, když byl už vázán celibátem; potom čím dále tím více příběhy jeho srovnával s tím, co sám zažil.

I on se po prvé zamiloval tak, že se to podobalo nemoci; ale u něho se to dostavilo velmi záhy, když mu bylo sotva šestnáct let. Okouzlila jej Malva Foretova, která byla věku pokročilejšího, krasavice již úplně dospělá, půvabů svých sobě vědomá, hojnými ctiteli obletovaná a v tom si libující, aby vždy novým pletla hlavu. Stala se bohyní mladičkého srdce jeho, blouznil o ní, stonal po ní, ale jenom v největší tajnosti, tak že o tom nikdo jiný neměl tušení. Ona viděla v něm pouhého chlapce, kamaráda svého »malého« bratra, a promluvila s ním leda nějaké lhostejné slovo. Jakkoli jej to trápilo, přece cítil, že nemůže býti jinak; byla v kruhu svém královnou, a co se jí mnozí na plesích a jinde o závod dvořili, on v pokojíku svém psal úlohy, dělal praeparace, trampotil

se s řeckými aoristy a jinými mluvnickými tvary a cpal do své paměti mathematické formule, historická data atd.

Muka tajné lásky trvala u něho několik měsíců. Malva se potom vdala i odešla s vyvolencem svým do Uher. Její manželské štěstí netrvalo dlouho; svým záletnictvím vzbudila mužovu žárlivost, po dlouhých domácích bojích byla s ním rozvedena, vzala si druhého, s kterým držela už dříve, ale také jemu nebyla věrnější, proměňovala mu život v peklo, až upadla do nemoci, která z ní učinila žalostného mrzáka. Skončila bídně.

U Bodnera po prvním románku následovaly jiné, ale nebyly už takového rázu. V užívání světa nespustil se jako kamarád Foret, ale přece záhy vystřízlivěl. Líbil se ženským, ale sám se už po žádné nefantil, k žádné už nevzhlížel s takovým citem jako k Malvě; uvykl patřiti na ně okem dosti prozaickým, v každém případě byl velmi dvorný, ale v duchu zdrženlivější a nedůvěřivější byl k těm, které v něm mohly viděti výhodného nápadníka, dobrou partii, a náklonnost jejich k němu mohla pocházeti ze špekulace.

Žofie Vitochovic dovedla u něho, pokud se týkalo její osoby, takové podezření rozptýliti a jej přesvědčiti, že jej upřímně a vřele má ráda. On sám k ní dokonce nevzplanul vášní, mysl jeho zůstávala po boku jejím klidna; nicméně bylo by nepochybně došlo k zasnoubení, kdy by se do toho nebyla Žofiina matka vložila způsobem, který z Bodnera dělal jakéhosi provinilce.

On si po tomto případě neřekl, že se vůbec nebude ženit, ale snáze podával se choutkám a rozmarům, které dokazovaly, že mu na úloze bezvadného ženicha mnoho nezáleží. Takovým rozmarem byla i přízeň, kterou věnoval osiřelé dceři Nezamyšlského šafáře. Ani tu nejednal podle plánu napřed stanoveného, z počátku si s děvčetem spíše jenom zahrával; ale když se z toho jaksi sám sebou vyvinul trvalý poměr, bylo mu vhod, že to nedopadlo jinak, ano naposled byl přesvědčen, že to všecko tak zařídil ze zvláštních filosofických zásad, běžným náhledům schválně odporujících.

»Vida,« řekl si chodě v nočním šeru po zahradě, »u Důlavy se společenské řády zase tomu zle příčily, aby se oženil, a přece k tomu došlo.«

Za hostova vypravování ukázal se mu ještě jeden rozdíl, který mezi nima časem vznikl. Důlavovi stejně jako příteli jeho Nevadilovi stýskalo se po vlasti, horoucně po ní toužili, kdežto v Bodnerovi uzrál záměr, že se vystěhuje z Čech. Ještě nikomu to nepověděl, také prve o tom pomlčel před soudruhem z mládí, ale nyní se tím déle v mysli zabýval.

Co do vlasteneckého smýšlení patříval za gymnasiálních let k radikálům mezi spolužáky, kteří ovšem za tuhé poroby Bachovské nemohli leda v tajném ústraní reptati, pěstě zatínati a proklínati. Když později docházelo i k demonstracím, Bodner je arci schvaloval, ale sám se jich neúčastnil. Nebyl člověk činův a veřejného vystupování, kde o ně šlo, stával stranou. Měl radost,

že se zase rozproudil politický život, ale kdežto kollegové jeho se do těch proudů s nadšením vrhali, on zůstával pouhým pozorovatelem. Přál si ovšem, aby národní boje končily brzkým vítězstvím; ale když míjel rok za rokem a českému lidu rušeny nejslavnější sliby, právo jeho mu nejen zdržováno ale i drze upíráno, vždy nové křivdy a útisky na něm hrubým násilnictvím páchány a vše podnikáno k potlačení jeho samostatnosti a svobody, k dokonalému spoutání a ujařmení jeho: tu i Bodner byl do duše rozhořčen, ale tento cit ho jenom tížil a trápil, nevedl ho k energickým skutkům, vůli jeho spíše podlamoval než pobádal, v mysli jeho budil spíše beznadějnost než sílu.

K tomu velice přispívala i neblahá okolnost, že v českém táboře záhy povstaly rozmíšky a různice, že se utvořily domácí strany, které na sebe s rozezlenou nenávistí dorážely, navzájem se do klatby dávaly a potíraly, jak do vší veřejnosti tak do soukromých kruhův ano i do rodin sváry a půtky zanesly, z dobrých přátel urputné odpůrce dělaly, všechen život otravovaly. To se Bodnerovi ukrutně příčilo, a když to chodilo čím dál tím hůř, všechna tak zvaná politika se mu zhnusila. Tyto poměry mu vnukly první myšlenku: »Nejlépe se vystěhovati!«

Vyhýbal se nejen veřejnému, ale i společenskému životu a vždy více toužil po ústraní, kde by měl svatý pokoj. Villa za městem uprostřed vlastního sadu položená mu ho z počátku poskytovala aspoň po několik hodin denně; avšak netrvalo dlouho, a také do tohoto útulku počaly k němu vnikati všelikého druhu nepříjemnosti.

Na Vinohradech rostly nové domy jako houby po dešti, město se s překvapující rychlostí blížilo k porostlým svahům, na kterých v Bodnerovu sousedství stálo asi půl tuctu letohrádků. Aby aspoň na okruhu jeho bylo zachráněno více zeleně a volného vzduchu, měla dle přání obce na sněmě podána býti osnova zákona, že na jistých pozemcích smějí býti stavěny jen villy a rodinné domy. Ale tento dobrý úmysl byl zmařen, osnova ani nebyla puštěna přes práh sněmovny.

»Jaký to nerozum!« zlobil se Bodner. »Tak se naši páni starají o krásu a zdravost budoucí veliké Prahy!«

Nad údolím se při samém kraji strání počala zdvíhati budova za budovou, jedna vyšší než druhá. Bodner se každou rozčiloval.

»Radovali jsme se,« říkal, »že padnou staré šance a Praha bude uvolněna. Krásně se to splňuje! Proti hradbám, které se nyní tuhle stavějí, byly staré šance jen idylické plůtky!«

Jeden z bezprostředních sousedův, aby mohl prodati starou villu, oddělil si od ní kus pozemku a chystal se na něm zbudovati nový dům. Bodner, jsa jako interessent pozván k stavební komisi, činil proti sousedovu záměru námitky, ale marně; stavba nového domu byla povolena.

»To pro tyto sady znamená počátek konce,« stěžoval si doma Bodner; »horečka, které se říká stavební ruch, také je brzy zprovodí ze světa. Tamhle té příkré stráně zmocnil se Pražský

podnikatel staveb a chce na ní místo zahrady mít osm domů! ‚To nejde,‘ řekla mu zdejší obec. — ‚A proč?‘ — ‚Ta stráň není stavební místo, ani se k tomu nehodí.‘ — ‚To *já* musím vědět,‘ durdil se špekulant. ‚Stavební místo je tam, kde dovedu postavit dům, ať je to stráň nestráň. Musely hrady stávat na jiných srázích — od toho je stavitelské umění!‘ Bude proti obecnímu rozhodnutí rekurrovat, a dost možná, že vyhraje — od toho jsou zase Vídeňské instance!«

Cesta mezi villami, s které se do Bodnerovy reality vcházelo, byla již za ulici určena; u rozsáhlé, ale již napolo spustlé zahrady, která se táhla po druhé její straně, objevily se jednoho dne tabulky: »Stavební místa na prodej. K doptání« atd. Krátký čas potom byla zahrada docela pustá, do tarasu kolem ní učiněny průlomy, na jednom druhém místě počalo kopání základův; ostatek zatím ponechán k volnému užívání městské mládeži, která se na něm od rána do noci hemžila, honila, rvala a tolik povykovala, jako by bylo pilnou její úlohou obyvatele blízkých domů jak možná nejvíce obtěžovati.

»To jsme trestáni ranou, které ani v Egyptě nepoznali!« reptal Bodner. »Co ještě přijde horšího?«

Na odpověď k této otázce nemusel dlouho čekati. S rejdiště, kde páni kluci hulákali, pískali, vyli a řvali, ke všemu se počaly rozhléhati hudební produkce na troubu, které člověka jemnějších nervů mohly vyhnati z kůže. Když se to několik dní opakovalo, vyslal tam Bodner Buriana, který vrátiv se podával takovouto zprávu: »Je tu v nedaleké ulici jakási nová škola, prý pro muziku na spůsob vojenské, a učňové, když se z ní vracejí, hledí tady venku něco vydělat.«

»Takovouhle produkcí?«

»Tím, že dávají troubit klukům, kteří jim za to mohou platit krejcarem, jablkem nebo něčím jiným —«

»— a kteří patrně jakživi ještě troubu neměli v rukou? Proto jsou tedy ty koncerty tak děsné! A s policajtem jste mluvil?«

»Dost dlouho jsem ho musel hledat. ‚Tohle zabraňovat nemám poručeno,‘ povídal. ‚Vám k vůli to neničko zakřiknu, ale chtějíli se toho páni zbavit, ať si stěžují u pana vrchního komisaře, on jim nepochybně vyhoví a dá rozkaz všem strážníkům, kteří sem přijdou.«

Troubení na staveništi přestalo, ale křik a rámus umírnil se teprve, když napadlo sněhu. Jenže tam potom zas bylo zřízeno kluziště a na něm neumlkal flašinet, opakuje Bůh ví kolikrát za den svých několik kousků.

»Musíme se modlit, aby celý ten pozemek brzo byl zastaven,« vzdychal doktor Bodner, »dřív očistci na téhle straně nebude konec.«

Přišlo jaro a přineslo jiný svízel na straně opačné. Jak nastaly trochu teplejší dni, uvelebil se na každé cestě v údolí flašinetář, a v neděli i ve svátek tam v několika hostinských zahradách pravidelně hrávaly hudební kapely, a tak obyvatelé vill

měli potěšení slyšeti odtamtud najednou třeba půl tuctu písniček a skladeb. Ale to se dělo už i v minulých letech, novota se vyskytla v jiném oboru: u blízké továrny počali na otevřeném dvoře spravovati kotly a prováděti jiné podobné práce, při kterých těžká kladiva dělala koncert, že i mrtví na hřbitovech Pankráckém, Vršovickém a Michelském mohli býti znepokojováni.

»Není možná,« soudil Bodner, »aby se takhle pracovalo s úředním povolením — taková hlomozná dílna přece nepatří pod širé nebe.«

Bylo třeba zakročiti u politického úřadu, který zavedl šetření, jak brzo jen mohl. Obsílky, výslechy, protokoly, komise vyžadovaly mnohého času, vlastník továrny se bránil všelikými právními prostředky, ale konec konců dostal nařízení, že hlučné práce smí prováděti toliko v zavřených místnostech. Nebylo mu zrovna za těžko poslechnouti, protože se zatím přiblížila zima. »Do jara ta horká kaše vystydne,« myslil si, »a pak se zase leccos může zkoušet.«

Byly ještě jiné věci, pro které doktor Bodner v Tuskulu svém nepřicházel k duševnímu klidu. Tak ku příkladu i na Vinohradech nastalo rozdvojení, strana stranu hleděla přemoci, a zápas jejich byl tím tužší, že se počtem a silou jedna druhé rovnala. Při rozpoutané agitaci šlo o každý jednotlivý hlas, jmenovitě ve sboru, v kterém měl též Bodner volební právo. »Staří« i »mladí« stejně se snažili ho získati své straně, a přivedli jej tím do nepříjemné situace: odepřeli jedněm, popudí na sebe druhé, odepřeli oběma, dostane se z deště pod okap.

Věděl arci dobře, že se nenarodil člověk ten, by se zachoval lidem všem, ale nešlo mu na rozum, proč se zrovna o něm roznášelo tolik pomluv a klevet, jež byly jedním dílem k smíchu, jedním a to mnohem větším dílem k zlosti a k hněvu. Podle své povahy chtěl se všemi lidmi vycházeti dobře, od mladosti byl zvyklý chovati se ke každému s kavalírskou dvorností a noblesou, — a přece se o něm ustálilo mínění, že jeho uhlazenost je toliko povrchní slupka, v jádře svém že je podivín, morous, misanthrop a jmenovitě nedůtklivý, nesnášenlivý, protivný soused! A ještě mnohem hůř: poněvadž nebyl ženat, lidé věřili, že je kdo ví jaký prostopášník, Turek, Mormon, snad i Modrovous, a jeho Tuskulum že je v pravdě pelech tajných neřestí, učiněná Sodoma! A proti takovým předsudkům a pověrám nemohl zhola ničeho činiti!

Křivdy a protivenství, kterých nijak nezavinil, konečně mysl jeho pobuřovaly tou měrou, že si umínil dřív či později odsud nadobro vytáhnouti paty a zbytek svého života stráviti v některém krásném kraji, u horského jezera, kde jest lépe zajištěn klid a pokoj lidem, kteří ho hledají. A v roztrpčení svém napsal i poslední vůli: kdy by zde umřel, aby mrtvota jeho byla odvezena do ciziny a nikdo aby zde za rakví jeho nekráčel . . .

Že si to nyní všecko připomínal, toho příčinou byla návštěva Důlavova. Za té jej nenadále jednou zase dechem svým ovanula

doba dávno minulá, doba zlaté mladosti se svou jitřenkovou září, se svým vzletem, zanícením a horováním, s vlasteneckou láskou a vlasteneckým hněvem, s vlasteneckými tužbami, plány, sliby a přísahami. Tím duchem byl Důlava posud stejně proniknut, ačkoli věk svůj trávil daleko od vlasti.

»Daleko od drsné skutečnosti, od trpkých zkušeností ve zdejším všedním životě,« pravil si Bodner na svou omluvu, — ale svědomí jeho tím nebylo uchlácholeno; ozývalo se dále.

XXVI.

Octnuv se v odlehlé části sadu byl náhle nepatrnou věcí vytržen z myšlenek svých. V křoví, které se táhlo podle cesty zakrývajíc ohradní zeď, najednou před ním asi na dvacet kroků zářilo světýlko, podobně jako na nebi hvězdička mezi oblaky. A již také cítil tabákovou vůni a zaslechl hovor. Přiblíživ se potichu, rozeznával dva mužské hlasy a pochytil jmenovitě slova: »váš pán ... naše paní ...« Mimovolně vkročil s cesty také do křoví, aby nepozorován zvěděl, co si tam o něm povídají. Bafajíce z dýmek mluvili tam spolu Burian a kollega jeho Švejk, jenž byl už léta zahradníkem v sousední ville, ale od minulého jara měl novou vrchnost, letitou vdovu, paní von Schiedeck. Stál po druhé straně zdi na vyšším místě a mluvil k Burianovi dolů, ač byl postavy nižší a drobnější.

»Váš pán a naše paní, to je, kamaráde. veliký rozdíl,« řečnil tiše ale řízně. »U vašeho pána budu radši sloužit o půlnoci než u naší paní v poledne. Váš pán vám na všecko dá, a hodně dá, když je práce, můžete si přibrat lidí, co jen potřebujete, — naše paní škrtí krejcar, chce, abych všecko odřel sám, a co si toho naporoučí! Než ráno přijde do sadu, mají všecky cesty být čerstvě uhrabány. Jako by se to dalo jen tak sfouknout! Stromy už opadávají, než jednu cestu vyčistím na konec, je zas už na začátku potroušena listím, a za chvilku nad tím paní ohrnuje nos: ‚To nejde, můj zlatý, smetiště místo parku — to nejde!‘ Jak jenom den neprší, už musím kolik hodin kropit, a k tomu mám hadici děravou jak síto, po každé se umáčím jako hastrman. Zas já říkám staré: ‚Už to nejde, milosti, už to s tím laprcajkem nikterak nejde, musí být nová hadice!‘ Ale ona jen potřese šedivými kudrlinkami: ‚Tuhle sezónu to ještě vydrží, podzimek je přede dveřmi.‘ To je potom urozená paní, baronka!«

»Urozená vůbec není,« podotýkal Burian, »a její baronství taky není starého dátum. Její muž byl kupec, pravda, velký a bohatý. Jak byl ten chabrus proti Čechům, koupil také nějaké panství a hlasoval s Němci; za to mu dali predikát fon.«

»Mně ji byl čert dlužen, babu metálovou!« huboval Švejk přitlumuje hlas. »Za předešlého pána jsem měl aspoň slušnou světnici — ona mi ji vzala a dala mi dva mizerné kutlochy. Vy

máte pro sebe zvláštní domek jako z cukru, a není vás tolik jako nás. Vašeho pána aby zafasoval do zlata.«

»No, vždyť vy nejste na tomhle místě řetězem uvázán nebo hřebíkem přibit.«

»Však jsem se už dost pod rukou pídil, ale ne a ne najít něco kloudného! Našemu řemeslu, milý příteli, spadlo s kopy tuze mnoho grošů, a pořád to s ním jde s kopce. Parky a zahrady nejsou v modě, na těch i kavalíři větším dílem začali nejdřív šetřit. Já už říkám, kdy by mně byli jako kluka radši dali k antouškovi do učení — to bych měl aspoň naději, že se jednou třeba stanu katem a budu věšet lotry; ale takhle abych se bál, že mě na stará kolena nepřijmou ani mezi metaře a že snad se budu muset sám pověsit.«

»No, no — tak zle není, jak vy to děláte.«

»Vám, holenku, je snadno mluvit, vy sedíte v rákosí a můžete lehko řezat píšťaly. Modlete se, aby Pánbůh vašemu doktorovi dal zdraví na sto let. Přeju vám toho a jemu taky, už proto, že naše stará na něj má tak s vrchu.«

»Přece jí nic neudělal?«

»Nejdřív se na něj dopálila skrze ty psy. ‚Člověk tu má poslouchat slavíky, kosy, drozdy, pěnice, a zatím mu do uší řvou takové sprosté bestie, že by mohl nejen ohluchnout, ale přijít o rozum! Jakou to má ten člověk náturu, že mu tohle nevadí, jaké gusto, že se mu to líbí, jaké svědomí, že tím všecko sousedstvo týrá! Kdy by ho ti psi jednou roztrhali, patřilo by mu to. Když ho těší mít rasovnu, měl si ji zřídit někde jinde.‘ Místo ‚u Bodnerů‘ říká: ‚v té rasovně‘, jináč ne.«

»Já bych si ty psy nedržel, ani vy,« prál Burian, »ale u pánů je to už takové, že každý má svůj plezír, náš pan doktor psy, vaše paní baronka opici —«

»A já bych se desetkrát spíš spřátelil s jeho psy než s její opicí,« jistil Švejk. »To je teprva pěkné gusto s takovou starou potvorou se mazlit celý den a celý rok! Už je ošklivo se na ni podívat, ale paní je do ní veritábl blázen. Nejmilejší dítě by nemohla více hejčkat. To je ňákého obsluhování, pohrávání, laškování a miliskování, až se člověku žaludek obrací. Paní je velká vrchnost, Loló snad ještě větší. Má jednu drahou klec jako posadu, v té spí, ale hned ráno ji pouštějí do druhé, která zabírá skoro půl pokoje; a když jí ani tam není dost volno, otevrou jí dvířka, a ona lítá po celém bytě, skáče po židlích, kanapích a stolech, — co podrápe, to podrápe, co převrhne, to převrhne, — u fotelu rozškube třapec, u okna utrhne kus firhanku, vrazí do kuchyně, shazuje nářadí a drápne šerednými pazoury i do toho, co kuchařka na stole připravuje k jídlu. Kuchařka by jí nejradši přetloukla hnáty, ale paní jen: ‚Loláčku! Šelmičko!‘ — a hladí a šimrá mrchu, která ji za to třeba škrábne nebo i kousne. Loláčkovi nikdo nesmí zkřivit vlas, a kdy by někdo jen prozradil, že je mu ten neřád protivný, byl by oheň na střeše. Já už proto nemám u staré dobré oko, že se k Loláčkovi málo lichometím.

Ať jsem sloužil u jakýchkoliv pánů, dával jsem každému čest, jaká mu patřila, ale před nikým jsem se tuze nehrbil, to mi není dáno, — k vůli prašivé, smradlavé opici se teprva nebudu zahazovat. Až na ni zas něco přijde a stará se mne optá, jaká by byla pomoc, řeknu rovnou: ‚Zastřelit ji, milosti, zastřelit ji dřív, než někomu ublíží na životě nebo na zdraví a paní baronce způsobí zlé opletání.‘ Ta na mě vyvalí oči, babinetl!«

Burian se zasmál, hned potom však radil kollegovi: »Já na vašem místě bych si nepálil jazyk.«

»Taky byste někdy nevydržel,« tvrdil Šejk. »Ona ku příkladu vaši slečnu jináč nepojmenuje než ‚ta Izabela‘ —«

»Proč to?«

»A čert ví. Tak si to ňák myslí, jako by váš doktor měl ty psy zrovna k vůli slečně, aby jí hlídali a žádný mužský nemohl k ní přistoupit, i kdy by se dostal do villy.«

»To jsou nesmysly.«

»O vašem pánovi je obyčejná její řeč: ‚Že se nestydí! Ani to nepřivedl k tomu, aby měl zákonitou manželku! Jemu toho just bylo potřeba, aby jím regírovala děvečka ze dvora, která kydávala hnůj!‘«

»Paní baronka se tuze mýlí,« ozval se důrazně Burian. »Aby naše slečna pánem regírovala, to dokonce ne. Ona mu věrně slouží a spravedlivě se o něj stará, nejvíc o to, aby se mu všecko dělo po vůli. U něho musí v domácnosti všecko být na svém místě, všecko musí vypadat a všecko se musí dít na vlas tak, jak on sobě přeje. Slečna lépe než on sám ví od lékaře, jaký má neduh, jak je proto náchylen se rozčilovati a jak mu to škodí zrovna jako jed. I kdy by měl sebe hodnější manželku, žádná by nemohla více o to pečovat, aby byl ušetřen vším, co by ho mrzelo, rmoutilo, zlobilo a znepokojovalo.«

»No vida. A ještě řekněte, že by mohl mít manželku, která by nepokoj, mrzutost, hněv od něho neodvracela, anobrž mu sama takového papání dost nadrobovala, která by žádala, aby jen jejím choutkám hověl a podle její píšťaly tancoval, která by vyváděla daremnosti, dělala mu vzdory, vedla s ním vojnu a denně mu bouřila žluč. Je, panečku, takových nazbyt, a pro příklady bychom nemuseli chodit daleko.«

»Kdy by byl náš pán takovou dostal, už by byl pochován. I takhle je o něj strach, jenže se to před ním tají.«

»A byla tam v domě vždycky dobrá harmonie?«

»Po všecka léta jsem nepozoroval, že by mezi sebou měli nějakou nevoli nebo nedorozumění. On je z gruntu dobrý pán —«

»—a ona, jak povídáte, dělá mu pomyšlení. Taky mu snad dobře hospodařila?«

»Všecko se dělalo, jak on si přál.«

»Jmění mu nerozhazovala?«

»Kdy by bylo chodilo podle její hlavy, bylo by se často vydávalo míň.«

»Na její parádu toho taky tak mnoho do roka nepraskne?«

»Však ji vídáte, jak si chodí.«

»Nejen takové slečny, ale taky vdané paničky vydávají za šatstvo a modní trety nekřesťanské peníze, ať pán a manžel na to vezme, kde vezme.«

»Podle toho naše slečna už docela není. Před pánem nic na se nevěší, a pro koho jiného by se fintila? Mezi lidi nejde, leda v neděli do kostela.«

»Sama?«

»Někdy s mojí.«

»Ale bez pána?«

»Ovšem, — on do kostela nechodívá a na kněze nedrží.«

Po krátké přestávce promluvil Švejk: »Poslouchejte, příteli, o vašem pánovi a jeho slečně povídá se mnoho divných věcí, nejvíce bláhových a pošetilých; ale jedné bych dal víru: že je s ní přece jen oddán.«

»Ták?« protáhl Burian stručnou otázku.

»Jináč by sotva spolu žili, jak žijou, a sotva by byli zůstali takovou dobu pohromadě. Když míval jen milenky, je známo, že po delším, kratším čase veksloval —«

»Kdy by s ní byl oddán, jak se domníváte: proč by to před světem tajili?«

»Třeba k vůli jeho příbuzným, kteří po něm s jistotou očekávají dědictví a tuze neradi by viděli, aby jednou po něm zůstala vdova a k tomu taková; tedy snad proto, aby měl od nich pokoj —«

»Nevěřte tomu. Jeho příbuzní nejsou podle toho, aby se nějak do toho vkládali, ať by si byl bral koho chtěl. A on není podle toho, aby si dal od kohokoliv foukat do kaše; má svou hlavu, a když se lidé tolik nad tím pozastavovali, proč se nežení zrovna jako jiní, dost možná, že jim na vzdory si udělal svoje vlastní pravidlo. A co se kněží, kostela, kropení a žehnání týče, je filosof, — tuze zřídka o těch věcech slůvko prohodí, ale také z toho je znát, proč si nedal před oltářem ruce vázat štolou.«

»Hm,« zahučel Švejk, »vždycky ho chválím, ale na tohle, co teď povídáte, na to všecko bych se mu, kamaráde, vyplil.«

A hned slovo učinil skutkem. Burian prohodil: »Jakáž boží porada!«

»S takovou filosofií, aby pořádné manželství, aby kostel a kněží a naposled i Pánbůh byli jen pro sprostý a chudý lid, s takovou filosofií ať jdou páni ke všem čertům. Taková filosofie se jim hodí k tomu, aby sami mohli dělat, co se jim ráčí, třeba také všecky nepravosti a hanebnosti, a svědomí, poslušnost, věrnost, poctivost a mravnost aby žádali jen od nemajetné, služebné a pracovité třídy. Tak by si to dělali po čertech pohodlné!«

»Náš pán to tak nemyslí.«

»Počkejte. On přece měl slečnu Růženu rád?«

»Nepochybně.«

»Jináč by jí byl k sobě nevzal. A když s ní žije takovou dobu, je tím dokázáno, že se mu nezprotivila. Nebo myslíte, že by se jí s lehkým srdcem zbavil?«

»I kde pak!«

»No, dobře. Ona je svou personou posavad ženská, aby jí pohledal, je hezká, že milo na ni pohledět, a dobrá, že k ní každý musí mít srdce. Ona se mu líbila, ona mu věrně sloužila a vždycky se mu ve všem zachovávala, ona se o něj spravedlivě stará, ona ho ctí, miluje a opatruje, dobře mu hospodaří, jen pro něho žije, že by to ani sebe hodnější manželka nemohla lépe činit, — tak jste to povídal?«

»Je to božská pravda.«

»Ona mu zkrátka obětovala celou svou osobu, celý svůj život, všecko, co bylo jejího. A teď mi řekněte, kdo to uznal, kdo ji za to pochválil? U lidí je vůbec v potupě a opovržení, a čím se jí odměnil váš pán? Má u něho pěkný byt, dobré jídlo a pití, mohla by mít taky drahé šaty a dostávat i peníze, — ale je to dost? Už jen co se týče svobody: vždyť jako by tu byla z trestu zavřena, hrubě odsud nevykročí. To má na mou duši opice naší baronky větší pré!«

»No, no!«

»A potom čest — to je přece velká věc u každého člověka, taky u nuzáka, — není to ani u vaší slečny maličkost, na kterou by nebylo třeba mít ohled! O vašem pánovi se říká, že je Turek: ať dokáže, že to není pravda, že nechce mít jen otrokyni; máli k slečně v skutku nějakou lásku a vážnost, ať má také svědomí a uznání, ať ji zkrátka — jestli se to už nestalo — učiní svou manželkou před Bohem a před lidmi!«

»Vy jste si dnes nějak extra nabrousil jazyk.«

»A povídám křivé slovo? Snad si toho nezasloužila? Není jí tím povinován?«

Švejk zase velmi hlasitě odplil.

»Milý brachu,« odtušil Burian, »kdy bychom nastavili celou noc a do bílého rána o těchhle věcech mudrovali, pořídili bychom zrovna tolik, jako bychom Vltavu chtěli od Štvanice obracet zpátky k Vyšehradu a k Chuchli. Necháme tedy takové marné práce a noci užijeme k tomu, abychom se vyspali. Dobrou noc!«

Bodner vyčkal v úkrytu svém, až se Burian vzdálil; potom se dal k domu jinou cestou.

XXVII.

Když vcházel do svého příbytku, bylo mu, jako by se tam vracel po dlouhé vzdálenosti, za které se tam děly všeliké změny. Ale viděl, že všecko vypadá stejně; i hospodyňka obyčejným spůsobem hbitě přecházela, pečujíc o to, aby večeře už hezkou chvíli čekající honem se z kuchyně dostala do jídelny.

Kolem něho byl pořádek a klid dávno ustálený, jenom jeho mysl byla znepokojena. A že Růžena byla toho příčinou, třeba mimoděk a nevědomky, ani se na ni přímo nepodíval a byl v rozpacích, co k ní promluviti. Dělal se zamyšleným, a ona v takovém případě nezaváděla řeči.

»Co tu máte od poledne nového?« začal konečně zcela všedním spůsobem, usedaje k stolu.

»Něco mi Burianovi říkali,« pravila hospodyně podávajíc mu mísu s krmí. »Tenhle kousek byste si měl vzít.«

»Co říkali?«

»Že u pana Merwerta byl zas nový stavitel nebo architekt a našel na jeho ville ještě jiné chyby než předešlý. Ku příkladu dali na zkoušku zatopit i v kamnech v saloně. Kamna jsou drahá a parádní, ale oheň v nich museli za malou chvíli vodou uhasit —«

»A proč?«

»Shledalo se, že sice od kamen jde trouba do zdi, ale ve zdi že na tom místě není žádného komínu.«

»Jeli možná?«

»Dělník postavil kamna do rohu, který mu sám pan Merwert ukázal; že potom ve zdi nenašel komín, o tom nikomu ani nedutl.«

»Takovíhle jsou teď řemeslníci!«

»Villa prý se musí celá přestavovat —«

»Docela nová villa, v které zůstávají teprv od jara! Kdo to jakživ slyšel!«

»Majíli tam bydlit také v zimě, bude prý třeba i všecky zdi sesilovat —«

»To je horší práce než stavět od základů.«

»Také prý to bude stát větší sumu peněz, než pan Merwert vyplatil původnímu staviteli.«

»A s tím se bude soudit?«

»To je zas jen pro advokáty dobře,« zažertovala hospodyně.

Teprv nyní pohleděl jí Bodner pozorněji do obličeje. A co to? Víčka očí jejích byla začervenalá! Neušlo jí, že si toho všiml, napolo odvrátila tvář.

»A co máte nového vy?« řekla hlasem jaksi náhle změněným, nezvučným a nejistým.

Nevěděl, co honem říci. »Ona plakala!« žasl v duchu. »Z jaké příčiny?«

Ale patrně nechtěla, aby to zvěděl, skláněla se k svému talíři.

»Ten host vám dlouho povídal —«

»Příběhy svého života . . . Ale v městě jsem slyšel také něco o našich sousedech — o Reinových.«

»Přijeli nedávno z lázní?«

»Kde s nimi byli také Vonendovi.«

»Ovšem, tak nerozluční přátelé —«

»Už je po přátelství.«

»Není možná!« divila se nyní hospodyně. »To by se musel zrovna zázrak přihodit.«

»Zázrak je svatá věc, ale tu se přihodila věc tuze světská. Kdosi poslal paní Reinové nepodepsaný list, že její manžel dává paní Vonendové v Praze upsat dům. A paní Reinová se přesvědčila, že to není pouhý klep, nýbrž skutečná pravda, a že jí pan manžel dávno podvádí.«

»S paní Vonendovou?!«

»Naposledy s paní Vonendovou, dříve už s jinými. U Reinů prý byl soudný den.«

»Ubohá paní! Já ji vídám jen pozdaleči, ale je prý hodná, — na každý spůsob je mladší a sličnější než paní Vonendová.«

»Byla jedináček svých rodičů, dostalo se jí velmi pečlivého vychování a potom i pořádného majetku, zasluhovala si aspoň domácího štěstí: a teď najednou poznala, že její muž netoliko je tajný hříšník, ale také už nebezpečně podryl své zdraví, — vrhlo prý se mu to na mozek a čeká na něj dřív či později blázinec.«

Hospodyně spráskla ruce. Po některém pomlčení podotkla: »Je tedy paní jeho stejně politování hodna jako její sousedka, paní Ledecká.«

»Tu také něco potkalo?« ptal se doktor.

»Je zase vdovou.«

»Její druhý muž přece neumřel?«

»Ale opustil ji.«

»To jest, zařídil si to tak, že sám žije v Praze a manželka jeho zde?«

»To už dříve; ale teď jí dal vědět, že se k ní už nikdy nevrátí, že se mu docela zprotivila.«

»To je arci špatné jednání, ale ona nesmí naříkat jenom na něho, nýbrž také na sebe. Když jí umřel první muž, byla už hodně letitá, a málo jí to slušelo, že se chtěla ještě vdávat. K tomu si vzala člověka o polovici mladšího, a zrovna si ho koupila. Jakmile mu na důkaz veliké lásky své dala značnou část svého jmění, byl účel jeho špekulace úplně dosažen, i nebylo mu již potřebí dlouho se přetvařovat; zanedbával jí, odlučoval se — a nyní ji tedy docela odstrčil. Teď vidí, jak chybila.«

»Ale člověku je jí přec líto,« prohodila hospodyně. »Všichni jsme chybující.«

Doktorovi mihlo se hlavou: »Á — to se netýká jen sousedky, to bije i jinam! Snad si v duchu říká, že by ji mohlo stihnout cosi podobného — že bych i já mohl špatně s ní jednat —«

Krev se mu hnala do tváře. Podíval se na Růženu až za několik okamžikův, a jen po očku. Ne, tak šeredných věcí se do něho nedomnívá, tak ho v myšlenkách svých nesnižuje a neuráží. Ale přece jest jiná — cosi ji znepokojilo, zabolelo nebo zarmoutilo. Vždyť i plakala! . . .

V hovoru nastala přestávka. Hospodyně snažila se potom vždy znova jej zapřádati, ale doktor zůstal málomluvný, jídla se jen dotýkal, a když to Růženě počalo dělati starost, prohlásil, že jest jenom velice unaven, a nejlepší pomoc že jest, aby se odebral na odpočinek.

»Však už má obyčejná hodina odbila,« dokládal. »Dnes už nechám i všeho čtení.«

Zůstav samoten v ložnici své vedle jídelny, nesáhl ani po knize ani po časopisu, ale také nespěchal ulehnout. Měl plnou hlavu toho, co byl slyšel od Důlavy a obou zahradníkův a co potom pozoroval u Růženy. Tím vším mu náhle na duši padlo břímě, jehož se ani ve snách nenadál a proti němuž se celá bytost jeho vzpírala; zároveň však cítil, že se ho dlouho nezbaví a že ho bude vždy více tížit, sužovat a mořit. Už nyní se mu podobalo, že poslední hodiny dnešního dne z čista jasna přinesly osudnou změnu, která posavadní pořádek v životě jeho rozruší a poměry jeho velice zhorší.

Minula hodina takového přemítání, nebo spíše podléhání nejasným obavám, a jeho hruď sevřely nejen trapná předtucha a úzkost, nýbrž i mučivá bolest.

»Ale vždyť je to dětinský nerozum!« hleděl se vzpamatovati a vzchopiti. »Lekám se přízrakův a strašidel, které si sám vymýšlím!«

Povstav utřel si pot, jenž se mu na čele vyrazil.

»Růženka je nepochybně daleka toho, aby měla něco proti mně a chtěla mi činit výčitky; nikdy toho u ní nebylo. Dnes potkala ji asi nepříjemnost docela jiného druhu, a ona se ji snažila přede mnou utajit. Já však jsem se neměl dělat nevidomým, měl jsem s ní otevřeně promluvit, a všecko mohlo být v malé chvilce spraveno — — A konečně by se to mohlo stát i nyní ještě! Bude také posud vzhůru.«

Polehoučku otevřel dvéře do jídelny, za kterou se nacházel pokoj Růženin; úzký světlý pruh pod jeho dveřmi dokazoval, že se ještě neodehrala na lože. Ale doktor přece nepokročil přes práh jídelny.

»Tady se oddávám pošetilým myšlenkám,« namítl sám sobě, »a chci si ještě před ní škodit tím, že vyjevím svou pošetilost.«

Přivřel opatrně jídelnu, rychle se odstrojil, shasil světlo a ulehl.

Po nějaké chvíli hleděl usilovně myšlenky své obrátiti jinam. Zavřev oči oživoval si v duchu hned obraz Alpského údolí nebetyčnými horami obklopeného, hned zase pohled na luzný kraj při moři, tu byl v Benátkách, tu ve Florencii, v Římě, v Neapoli, — ale najednou stál opět doma v tmavém křoví při sousední zahradě a znova poslouchal slovo za slovem, co o něm a Růženě povídá Švejk jazykem ostrým jako meč.

Aby se spíše do spaní vpravil, bylo třeba vzíti útočiště k jiným prostředkům. Jal se zvolna počítati od jedné a živě si představoval číslici za číslicí, jako by se před ním ve vzduchu

hodně veliké střídaly na bílé půdě. Všecko, čím se mu do toho paměť a obraznost plésti chtěly, odmítal a potlačoval; ony však neustávaly se pokoušeti, aby jej zmýlily.

Když načal druhou stovku, připadlo mu na mysl, že domácí psi štěkají kdesi daleko. »Nahoře, u zdi na ulici,« soudil. »Jistě je někdo z venkova dráždí. Beťár je zvláště rozkacen.« Ale hned se snažil zapuditi tuto myšlenku i každou jinou a počítal dále: »117 — 118 — 119 —«

Po několika minutách zatajil dech; stromy venku přestaly šuměti, ale u samého domu jako by v písku vrzaly tiché, schválně tlumené kročeje.

»Z domácích lidí tam nikdo nechodí, co by tam touhle dobou dělal? A cizí člověk se sem neodváží, psi by se na něj vrhli. — Už nic takového není pozorovat; byl to asi jen klam. — Avšak hle, zase! Jako by se kousek loudal, a pak opatrně zastavil... A psi jsou pořád tam nahoře! Vida, není na ně takové spolehnutí. Taškáři na všecko vyzrají. Otevrou nejpevnější zámky, vniknou za tlusté mříže. A co se týče psů, jeden je tam nahoře může z venkova drážditi a u zdi zdržovat, jak dlouho bude chtít, a zatím se jeho společníci mohou z opačné strany dostat k domu a dobývat se do něho! Vloupají se v městě do krámův i na hlavních ulicích, kudy přece i v pozdních hodinách nočních chodí lidé a stráže: tím více může je to lákat sem, na samotu, kde je nás tak málo a kde se mohou nadít dost veliké kořisti. Tady nocujeme pouze dva, a kdy by nás přepadli ve spaní, snadno mohou zabránit, abychom ani nevolali o pomoc... Divná věc, že jsem si posud ani nepřipustil myšlenku, jak je tu nebezpečno! — Opět! — Ne, to zase větřík. Ale za toho šumu by teprv zloděj mohl pohodlně obcházet. A co když bývá vichřice? To by nebylo ani slyšet, kdy by vymačkával okno nebo piloval mříž...«

Znova pozorně naslouchal; i trvalo ještě chvíli, než si řekl: »Darmo se plaším a straším. To pořád jen listy a větve ševelily, nic jiného.«

Hned potom se psi ozývali u domu, ale na nikoho nehnali. Doktor se poněkud upokojil a vrátil se k počítání.

Nutil i své tělo ke klidu, přestal se převraceti, ano i rukama a hlavou pohybovati, setrvával jako strnulý, jen aby se konečně dostavil spánek.

Minuta za minutou zdlouhavě míjely. Teprve když napočítal přes půl tisíce, víčka se mu ponenáhlu sama sebou sevřela a sklížila. Hnedle potom jeho fantasie vyletěla jako pták z těsné klícky, a Bůh ví, kudy jej všady po světě vodila.

Až se najednou zase ocítil doma. Věděl, že je pozdě na noc, ale Růžena že ještě nespí; v jejím pokoji posavad je světlo. Děje se s ní něco divného, snad hrozného. Musí se k ní podívati.

Vejde k ní a vidí, že odpočívá na posteli, na bílých poduškách, sama bíle oblečena, ale z jejích rukou pod dlaněma pramenem teče krev.

»Pro Bůh!« hrozí se Bodner. »Ty umíráš!«

»Díky, že jste přišel,« šeptá ona, »že vás ještě spatřuji.«

»Co jsi to učinila?«

»Musela jsem si také podřezat žíly — jako Bohdanka Markupovic.«

»Ale vždyť já jsem od tebe nechtěl pryč!«

»Nemohla jsem déle žíti v potupě a opovržení. S Bohem! Nad hvězdami se opět shledáme...«

To promluvivši zavřela Růžena oči — a byla mrtva! Bodnerovy útroby pronikla ukrutná bolest, smysly ho opouštěly, klesal bez vědomí... Potom také ležel na posteli, zase samoten. Vůkol byla tma, přece však znamenal, že se otvírají dvéře a zcela tiše vchází černá mužská postava.

»Kdo to?« zvolal.

Nedostal odpovědi, ale již věděl, že je to zloděj. Chtěl křičeti, ale nemohl ze sebe dostati zvuku. A již mu lupič klekl na prsa a sevřel mu hrdlo jako kleštěmi. On se počal zoufale brániti — a protrhl oči.

Násilníka tu nebylo, ale bolest v útrobách nepominula zároveň s odporným snem, nýbrž trvala dále.

»Co je to?« ptal se Bodner skoro nahlas. »Jako by ve mně hořel oheň!«

Povstal, slezl s postele, vzal na se župan, rozžehl svíčku. Snad to spíše poleví, budeli se pohybovat. Přešel několikrát pokoj, ale bylo ještě hůř. Pálení na prsou a hryzení v životě stávalo se až nesnesitelným. Usedl na pelest, svíjel se a stenal.

»Odkud se to vzalo?« žasl vždy více. »Hůře by nemohlo být, kdy bych byl otráven utrejchem! — Aspoň abych trochu utišil srdce.«

Nasadil si brejle a vzal medicínu, které pravidelně užíval, náprstníkové kapky. A ještě chvíli se přemáhal.

»Nic platno,« řekl si potom, »musím hledat pomoc. Nezbývá, než zbudit Růženu.«

Přepásal si župan, vstouvil do jídleny, — pod prahem protějších dveří spatřil zase úzký světlý pruh!

»Také ona bdí,« lekal se, — »snad se s ní v skutku děje něco hrozného!«

Ruka se mu třásla, když sahal na kliku. Ale neobjevilo se mu žádné kormutlivé divadlo. Růžena v bílém nočním živůtku seděla u stolu, zády k jídelně, a četla v knize; jakmile se dvéře za ní pohnuly, vyskočila.

»Ty ještě neodpočíváš?« divil se doktor.

»Ležela jsem již, a dost dlouho,« odpovídala, chvatně si utírajíc oči, »když pak jsem nikterak nemohla usnout, radší jsem vstala. Ale což vy?«

»Přišlo mi zle —«

»Pro Pána Boha!«

»Prsa mi div neprasknou — a mám v nich zrovna žhavý oheň — v životě jako by mi nožem jezdil, řezal a bodal —«

»Maria Panno!«

»Nemohu ležet ani stát —«

»Posaďte se — posaďte —«

»Chtěl jsem to překonat, přečkat — ale snad by mě to zlomilo nebo strhalo —«

»Měl jste mě hned zavolat!«

»Bude muset přijít lékař —«

»K našemu do Prahy je daleko!«

»Ať Burian dojde pro zdejšího — jeden bydlí v Hálkově třídě, naproti gymnasiu —«

»Mám k Burianovi doskočit do domku, aby to šlo rychleji?«

»Jen na něj zazvoň.«

»Ale vy si sedněte!«

Hospodyně kvapila do pánova pokoje, kde byl telegraf k zahradníkovi. Doktor, spustiv se na židli, kde prve seděla, měl před sebou na stole její modlitební knihu, obrázek černého tisku a stranou vrstvu psaní, skládaných a patrně již starých. Když se bolestí skrčil, zraky jeho bezděky utkvěly na obrázku; na tom se uprostřed věnce z lilií, vinných hroznů a žitných klasů spatřoval před vysokým křížem malý oltář, na kterém ležely štola a missál a stály konvičky, kalich a kaditelnice; nad kalichem se vznášela veliká bílá hostie. Pod obrázkem byly vytištěny tyto řádky:

Na památku první oběti mše svaté,

kterou konal

ve farním chrámu Páně v Nezamyšli dne 24. července 1864

Prokop Důlava.

Bodner na toto jmeno vyvalil oči. »Jak tohle přichází k Růženě?! Proč nad tím v noci sedí a slzy prolévá? Vždyť je nyní teprv hodně uplakaná! . . .«

Velikým překvapením zapomínal i na své bolesti. Ale již tu hospodyně byla zpátky.

»Hodně to potrvá, než přijde lékař,« pravila, — »zatím musíme sami něco zkusit.«

»Tys už poloviční doktor,« odtušil Bodner, jen aby něco řekl.

Ona minutku stranou šukavši přinesla k stolu na kávové lžičce kousek cukru a pokapavši jej z drobné lahvičky podala jej pánovi.

»To je opium,« podotkl on poživ léku.

»Myslím, že vás trápí kolika.«

»To jsi už celý doktor.«

»Takové bolesti chodívaly ob čas na pana direktora Klobusa. Tohle by mělo jistě pomoci, a brzo.«

»Já už jsem prve vzal digitalis.«

»Snad to jedno druhému nevadí. Jenže bude třeba, abyste se odebral do postele —«

»Aspoň do svého pokoje, než přijde Burian.«

Stalo se. Když se potom pacient pod peřinou stišil, ptala se Růžena: »Pořád je stejně?«

»Už se mi přece ulehčilo — aspoň již mohu ležet.«

»V domovních dveřích rachotí klíč, to už je Burian.«

Ale chyba lávky — místo zahradníka se objevilo služebné děvče.

»Kde vy se tu berete?« divila se hospodyně.

»Přece jste zvonili —«

»Na vás?!«

»Inu toť «

»To jsem vyvedla pěknou věc! Sáhla jsem na jiný knoflík! Prosím vás, pane doktore, nehněvejte se, — s chutí bych si vytahala za uši «

Bodner máchl rukou: »V tom nočním zmatku je takový omyl snadno pochopitelný.«

»A vy běžte zaklepat Burianovi na okno,« pravila hospodyně děvčeti, »ať se honem obleče a přijde sem, — musí do města.«

Zůstav s Růženou o samotě, Bodner hned zase měl na mysli památku její na primici Důlavovu, ale aby o ní začal řeč, zdálo se mu nyní věcí zhola nemožnou.

Přichvátal zahradník s velmi starostlivou tváří.

»Nenadál jste se,« přivítal jej pán, »že vás budeme po půlnoci shánět.«

»Ó prosím, milostpane, — jen kdy bych mohl posloužit!«

Hospodyně připomínala: »Musí panu doktorovi dobře vyřídit, kde a jak vás bolí, aby podle toho třeba hned s sebou přinesl lék nebo pro něj poslal do apatyky.«

Pán povídal, co má Burian říci, on si slova jeho opakoval a končil: »Už běžím.«

»Počkejte!« zastavil jej pán už ve dveřích. »Už to není takové —«

»Povídala jsem,« dí hospodyně, »že by to po těch kapkách mělo brzy přestat.«

»Nevrátíli se to, ani byste nemusel nikam chodit.«

»Ach prosím, milostpane, co pak mi to udělá.«

»On by doktor také nerad vstával a cestu sem konal. Počkejte chvíli.«

Sotva minula čtvrt hodiny, oznamoval pán, že se v něm pomalu všecko utišuje. Propustil Buriana, potom vypobízel i Růženu, aby se odebrala na odpočinek.

»Jen abyste vy už teď pokojně usnul!« přála mu odcházejíc.

Neočekával, že se stane podle jejího přání. Tělesné utrpení tomu již nevadilo — ale myšlenky!

Jak se to má s Růženou a jeho soudruhem ze studentských let?

Byli krajané, v mladém věku se nepochybně vídali. Potom však Důlava odešel do Ameriky, a nyní se do Čech vrací prvně

po třiceti letech, sestárlý, velice změněný. Bodner by ho sám byl nikterak nepoznal. Když s ním přišel do villy, nikomu ho nejmenoval. Růžena nemohla tu s ním ani slova promluviti, nesetkala se s ním tváří v tvář, viděla ho leda pozdalečí. A přece zvěděla, kdo to jest. Jakým spůsobem?! *Dříve* se to státi nemohlo, neboť Důlava přijel do Prahy teprv odpoledne a šel nejprve k němu do kanceláře.

Tady pak pobyl celé hodiny, dlouze vypravoval o době dávno minulé, ale že tu jest jeho krajanka, o tom se nezdál míti ani sebe menší potuchy. Ani zdaleka o tom neučinil zmínky — — Či by o tom byl *schválně* mlčel jako ryba?

Růžena má o tom povědomost, že tu byl její rodák. To je zcela nepochybno, — a přece ani ona o tom po jeho odchodu nehlesla! Ale v myšlenkách se Důlavou obírá, sedí u památky na jeho první mši, k vůli němu to nejspíš v noci nespí a pláče!

Co to všecko může znamenati jiného než nějaké staré tajemství? Něco se mezi nima hned v Nezamyšli stalo, co Růženu i teď hluboce dojímá. A co by to mohlo být jiného, nežli že se milovali? Možná, že vzájemně, možná, že jen Růžena láskou zahořela k hezkému, živému, příjemnému mládenci, když pak se stal knězem a byl pro ni ztracen, že se proto velice trápila.

A snad i později zůstávali v jakémsi spojení, když on byl v cizině — však tam na stole s památným obrázkem ležely také dopisy! Snad od něho v posledních dnech poštou dostala návěští, že sem přijede a že se shledají? Snad proto Důlava hned po svém příjezdu šel k němu a zařídil to tak, aby se s ním dostal do jeho villy?

»Tváří se tak nevinně, a Růžena rovněž — a snad mě chtějí ošemetně obloudit! To by bylo hrozné! Kdy by na mě čekalo i to, že bych se o Růženě přesvědčil — — Ne, to přece není možná!«

Bodner přitiskl dlaň k čelu, jako by chtěl z hlavy zapuditi škaredé mátohy.

»Není to vůbec možná!« trhl sebou po chvilce. »Já sám se šálím, — jsem krátkozraký jako krtek a namlouvám si nesmyslné věci. Když Důlava byl vysvěcen, byla Růžena ještě dítě, když odcházel za moře, nebylo jí snad ještě ani deset roků! A já si o nich vymýšlím román z té doby a podezřívám je — — to je hotové bláznovství!

Mylné domnění bylo rozptýleno, avšak otázky, které ho k němu přivedly, pořád zůstávaly nerozluštitelnou hádankou.

(Dokončení.)

Králova číše.

Ukryl se měsíc temným oblakem,
tré černých ptáků letí soumrakem,

Nad lesem první havran zaskuhral:
»Dnes týden mrtev nalezen byl král.«
V odvět mu druhý drsně odpoví:
»Nůž krvavý tkvěl v srdci královi.«
Třetí v skřek jejich chmurný pojí hlas:
»Dnes dědic královský v svém dvoře strojí kvas.«

Tři havrani se tratí v nočních tmách.

Hle, jas a záře v hradních komnatách,
král nový poprvé hod slaví dnes.
V tisících světel hýří bujný ples,
divoký jásot síní zaznívá;
jak rozpění krev vína ohnivá
a nad víno žár temných očí žen!
»Žij dlouho král a budiž veleben!«

Vstal s trůnu, oheň divý v zraku plál,
číš chopiv ke dvořanům provolal:
»Mé díky všem! Chci štědřejší být vám
než sám můj otec. Bolně vzpomínám,
že nedbával vždy — vinou rádců zlých —
odměnit věrné své. Vždyť mne též křivdou stih,
ač vroucně dřív, jak já jej, měl mne rád.
Ó, třikrát žel! Neznámou rukou pad,
odešel prve, než utuchl hněv.
A nepomstěn! Ó krvi drahá, zjev,
kdo byl ten Kain, jenž otce se synem
rozloučil na vždy černým zločinem,
koho ty oči zhaslé viděly,
než srdce stichlo zrádnou ocelí? —
Tvým svatým stínům, otče, první číš
já v oběť světím! Kéž mne uslyšíš!«

A pohár zlatý jal a k ústům zved.
Proč zbledl hned, proč sesinal mu ret?
Kles na trůn — pohár z ruky jemu slét.

Z královy číše — ó, jak děsný zjev! —
vytéká zvolna rudá, teplá krev.

B. Jarovec.

Nyní a vždycky.

To bylo v kraji našich předních stráží.
Stroj těžce zasupěl a skrocen stanul;
vír lidstva vychrlil se do nádraží.

Byl večer májový, déšť drobný kanul.

Šly davy cestou nudnou, zaprášenou.
Já, blouznivé hor dítě, byl jsem ještě spit
tou vůní bezu, něhou prosycenou,
i fialek a petrklíčů. Slavný klid
mé dědiny mi dřímal na dně duše,
jež prozářena byla slunce úsměvem,
a svadlých květů sníh, jež stará hruše
mi rozchodnou střásla vánku záchvěvem,
se oddaně chvěl na prsou.

Chci vzhlednout
a potěšit se jarního dne svitem,
však nad sebou zřím nebe tmít se, šednout,
a v sazí, kouře mračnu mlhovitém
jen velká slza krvácí a bledne.

Jak hnusný netvor leží v mlhách přede mnou
zlý kolos tovární, jenž syny bědné
svým dusí spárem, krev jim střebe spěněnou
a z četných jícnů chrlí dýmu mraky,
by zakryl nebes blankyt, slunce, hvězdy
i luny květ, by Mesiáše zraky
zřít nemohly tu láj, jež trpí vezdy,
jsouc vyděděna z práv a štěstí života — —

Chci zapomnít, jdu spat. Však těžká tesknota
jde se mnou v lože . . . Marně k nebi mířím
a hledám hvězdu svou. Vše zahaleno.
Jak pod nesmírným křídlem netopýřím
spí město továren, v dál rozloženo;
když stroje zahlomozí, upír mavá
a pod ním oběť tiše dokonává — —

Tak sladkou bolestí hruď oddechnula,
když vlak mě nesl nazpět k domovině,
když modrá báň se nade mnou zas pnula,
a vonný pozdrav lil se po krajině,
když zlatem blatouchů se kmitla luka
i zahrady, kde první růže puká.

Však za mnou v dáli pod horskými obry
dál trpěl, v křeči zápasil lid dobrý,
dál napínala svaly láje nebohá,
rod vyděděncův, umíraly děti,
jimž bájí byla slunná, hvězdná obloha,
květ bezu, lesa šum a píseň ptačí,
vše kouzla, jimiž Příroda máť světí
svůj velký svátek tomu z lidských dětí,
kdo důvěřivě v její chrámy kráčí.

Bůh zná ten kraj; když slunce spat se vrací,
tu Jeho oko nad ním zakrvácí
a v propast běd mu skane slza mnohá.
Však upír mimo sebe nezná Boha.

Jindřich Štemberka.

Obzor divadelní.

Činohra.

Snad již i divadla nejvzdálenější pozorovatel našeho uměleckého života poznal a se přesvědčil, že Národní divadlo stává se ponenáhlu více a více operní scénou, kdežto činohra tímtéž postupem či spíše ústupem vzdaluje se k své škodě vždy patrněji od demarkační čáry, která kdysi rozdělovala oblasti obou těchto uměleckých genrů na dvě téměř rovně veliká pole působení. Zvláště v poslední době, kdy všemožným spůsobem se usiluje o to, aby byl předně potlačen značný deficit, který stihl divadelní správu málo šťastným sestavováním repertoiru a ze všelikých jiných příčin (nepřípadná volba her, stálé zaměstnávání jedněch a týchž uměleckých sil na úkor jiných, rovně nadaných, z toho vzniklá jednotvárnost představení i pořadu her), jakož i aby se nabralo dechu k dalšímu finančnímu vedení podniku. Neboť skutečně od prázdnin až do posledních dnů je Národní divadlo bez mála téměř jenom podnikem t. j. hospodářskou institucí, z které v určité době musí se vyzískati pokud možná největší kapitály. Jsme již zase šťastně v onom mlýně, dříve tak ostře posuzovaném, v kterém se každá hra semlela šestkrát, aby navždy zanikla a ustoupila nové hře, na niž čeká zase týž osud. Jenom že dříve mezi tyto semílané novinky vkládalo se mnohem více her ze stálého majetku činohry. A i tu jsme volali, že Národní divadlo nemá žádného repertoiru. Co máme říci nyní, kdy po celé neděle nevloží se do rotačky nových a nově studovaných her leda zase jen kasovní hra?

Že při tomto usilovném získávání hmotných prostředků má se domácí divadelní literatura skvěle, kdož by o tom pochyboval? Neboť ona byla vždycky tak opatrně a šetrně pěstována, že může nyní pohodlně roditi zlaté ovoce, kterého se tak velice nedostává

na ošatkách bedlivého zahradníka. Český autor, jakmile se jen z daleka tušilo, že je v něm něco, že má alespoň špetku nadání, že by mohl někdy něco vykonati, byl hned zaobalen jako do bavlnky, jen aby se nikde nepohmoždil a nezkazil. Na zemské scéně jej vítali jako pravého a skutečného domácího pána, neboť všichni dočasní správcové ústavu, členové správních rad, funkcionáři a podílníci, ti všichni byli plně proniknuti duchem nejvyšší lásky k domácímu umění, a nebylo mezi nimi jediného, kdo by byl nevěděl, že jedna pro repertoir trvale zachovaná česká hra znamená víc a má pro budoucnost větší cenu, než všechny pomíjející správy divadelní. Proto také až posud vytvořen tak silný základ původního repertoiru.

A proto snad také na naši scénu uveden pan Robert Saudek svojí »tragedií dítěte«, která se česky nazývá *Dětské svědomí* a německy se zove »Das Schuldbewusstsein«. Nemělo nám býti na dlouho utajeno světlo, které českému divadlu vzniklo v Berlíně. V dějinách české divadelní literatury nesmějíť se již nikdy objeviti žalostné doklady, kterak jsme dovedli až na smrt štváti své nejčelnější dramatiky. Je hrozno vzpomínati, jak osobní nepřátelství vyhnalo z Prahy J. K. Tyla na krušnou, téměř žebráckou pouť po českém venkově, srdce trne v těle, když si vzpomeneme, kterak E. Bozděch, zbaven všech hmotných opěr svého života a připraven o důvěru v možnost své příští existence, odcházel do tmavé noci, aby samovolně ukončil svůj život. Nikoli, nic podobného ani zdaleka se nesmí opakovati. Sem s každým mladým talentem! Ať je poučován, vzděláván, pěstován, ať ze všech stran přitéká vláha, aby rostl a sílil! Jen tak domůžeme se zdravého rozvoje, rozkvětu a pravého bohatství domácí scény.

Výborné zásady, — ale pan Robert Saudek? Byl ihned postaven do řad českých spisovatelů, jakmile do češtiny přeložil svou »tragédii dítěte«. A tu se neodbytně ozývají otázky: Není tu tak mnohý našinec, který žádá spravedlnost od našeho divadla? Není tu českých her, které by měly alespoň takové právo ku provedení na Národním divadle jako Dětské svědomí? Není tu řada mrtvých a živých autorů, jejichž práce ční jako dómy nad Saudkovou tragediettou a na prkna Národního divadla se nedostávají? Není zde celá řada mladých nadaných mužů, kteří před našima očima až do únavy pracují v redakcích, v trampotné národní činnosti, se stálou touhou, aby dobyli vysněného týnu domnělé »slávy«, od jehož bran odcházejí však v beznaději a často se zlomenou duší?

Robert Saudek náleží patrně mezi vyvolené, a proto měl tak veliké štěstí také u Národniho divadla, i máme se snad radovati, že obec našich dramatických spisovatelů rozmnožena přírůstkem, jakého se jí snad vůbec ještě nikdy nedostalo. Ale jeho Dětské svědomí není takové dílo, aby s ním bylo třeba spěchati na scénu Národního divadla. Ač se snaží o jakousi novotu, nemá nápad jeho nijaké vážnější hodnoty. Předně myšlenka, aby hlavní úlohy kreslily a líčily děti, kdežto jen vedlejší rolle mají býti dospělými lidmi, nemá s podstatou dramatu nic společného. Je to prostě zcela zevnější kombinace. K tomu Saudkův nápad má tu nevýhodu, že děti 10, 12, 14 let by byly na scéně představovány 20—30letými umělkyněmi; ně-

které divadlo snad by dokonce muselo sáhnouti až i k padesátileté dětské bytosti. Pak by ovšem dospělé osoby měly v Saudkových hrách někdy dost nepříjemné postavení. — Jinak je Dětské svědomí jedinou náladovou scénou, jakých má i naše knihová literatura hned celou řadu; pravidelně bývá, že nejlepší podobné scény zůstávají nenapsány, nebo shledáli již autor, že je nutno je zachovati pro knihu nebo časopis, nenapadá ho, že by musely přijíti hned také na jeviště. Hra Saudkova končí tím, že Jindra, který pohněval tak otce, až jej ranila mrtvice a učinila konec jeho životu, skočí z okna, nemoha snésti výčitek svědomí. Skok z okna, toť u nás jako signál k potlesku, a proto i Dětské svědomí mělo zevnější úspěch, který se však ukázal býti velmi pomíjejícím.

S aktovkou Saudkovou bylo provedeno také jednoaktové drama *Nezabiješ* od Lothara Suchého a aktová hra *Konec* od Josefa Jeklera. Ačkoli ani jedna ani druhá hra neměla hlubšího úspěchu, nebylo zajisté jich provedení pro autory bez náležitého prospěchu. Na menší scéně byli by nepoznali, co schází jejich prvotinám, aby v rámci obrovského proscenia význačnějším způsobem zaujaly pozornost obecenstva. Ano dost možná, že na menších jevištích provedeny méně silnými hereckými individualitami, byly by došly i trvalejší obliby. Snad. Neboť i pak byly by patrny trhliny v samých základech dílka prvního i nepoměrná zátopa slov v slabých obrysech děje, ovšem jen ve smyslu psychologickém, hry druhé. Suchý se pro divadlo kvalifikuje dosti příznivě. Dovede v čas užiti případného slova, které přiléhá k situaci, má cit a dovede jej také vyjádřiti, z dálky odleskem hlásí se i humor a tak nezbývá mu nežli prokázati ještě umění charakteristiky a sebevědomý scénický smysl. Toho možno sice dosíci také časem a zkušeností, avšak dar přesně a určitě ztělesniti na scéně žijící bytosti je právě částí vlohy dramatického spisovatele a tu zbývá Suchému ještě dokumentovati. Nechceme tím říci, že již nyní autor nedovede se dívati do lidské duše. Podal o tom ve své aktovce pěkné, poetické doklady. Ale pro příště bude muset svoje povahové kresby pozorněji porovnávati se skutečným životem. V jeho aktovce jest ještě mnoho konstrukce. Lidé odpovídají či neodpovídají podle toho, jak toho autor potřebuje. Bude mu nutno o všem hlouběji uvažovati. Nevíme, jeli možno v proudech skutečnosti vyhledati bratra, který by chtěl své sestře udržeti ženicha takovým způsobem, jak to činí u Suchého Milan Krása. Také pochybujeme, že by tuberkulosní a tím již dráždivě přecitlivělá Alena tak dlouho považovala za vtip zcela zřejmě vážné narážky Ivanovy na jeho jinou lásku. A již dokonce nevěříme v Ivana a v jeho smrt. Ovšem jsou lidé, kteří by dovedli umírati z lehkomyslnosti nebo utíkajíce před vážnou tváří života, ale Ivan je přece hlubší člověk a nejedná jako všední lidé. Ivan by jistě pro svoji matku spíše obětoval pochybné štěstí u herečky Pozděnové, než by nesmyslným výstřelem zahubil tři lidské bytosti. Ta jeho malicherná sofismata! Obětovati se! to by bylo rozluštění hodné básníka. Dáti své štěstí a třeba i svůj život za štěstí dvou milých bytostí. Vždyť i Alenu kdysi miloval. Tímto vyvrcholením hry byl by ji autor také zachránil před soudným obecenstvem, na které taková slepá rána z revolveru již

nepůsobí náležitým dojmem. Na další divadelní rozvoj Suchého můžeme však býti právem zvědavi.

Aktovku Jeklerovu stihl u obecenstva nejnepříznivější osud. Nudila, a to je ovšem v divadle jeden z nejtížeji trestaných přečinů. Proto také dočkala se pouze jediného představení, kdežto aktovky Saudkova a Suchého dožily se alespoň dvou večerů. A přece Jeklerovo dílko je zachyceno na vlákně, jehož osnova je velmi jemná, a zbudováno na myšlence životné a na samé bytosti ženy vážně odpozorované. Je láska jen smyslný styk těl a je *konec* její, když ochladla touha po jich spojení? Ovšem, autor jen slovy luští záhadu, a také příliš nepřesvědčuje svoji mladou vdovičku, že skutečná opravdová láska musí především z duše vytrysknouti čistým, zlatým pramenem. Avšak k dokonalému, dramatickému důkazu toho nestačilo by úzké pole aktovky. A právě že se tu jen retoricky o věci uvažuje, utopilo se dobré jádro pod rukou autorovou v jeho mnohomluvném, vleklém dialogu. Avšak rozvodněnost řeči vznikla nejen z nedramatického projednávání thematu, ale i nešťastným autorovým nápadem, aby hru napsal veršem. Proč vázal svoji střízlivou dikci poutem rytmu, nepochopí nikdo, kdo si přečte na příklad následující prozu:

Co se mého poměru s ní týče,
víte dobře, strýče,
jakým okem ona na věc hledí.
Ke mně aspoň nikdy nevyslovila se
pro veřejný svazek.
Také velmi pochybuji,
že by vůbec někdy zatoužila
po té formalitě.
K čemu? Hleďte! —
Děti nejsou. Anna má své věno,
jež jí zbylo ze dřívějška.
Pense po mně? Na ni přece čáky není.
Onen blahý osud štědře souzen
úředních akt efemerám . . .
Ale verše? Ha-ha!
Kdo pak o ně u nás v Čechách stojí! —
Ano: tak se věci mají.
Proto ani s vážné právní stránky
sňatku nepotřebujeme.

Tyto usekávané veršíčky svádějí ke skandování přednesu, a trváli na jevišti podobná recitace delší dobu, divák za čtvrt, půl hodiny pak vůbec již nepozorností neví, co se na scéně mluví. A všecky osoby tak vykládají; není změn v této monotonii. Není ve hře také charakteristiky, ač hlavní motiv má svoji psychologii. Přes tento neúspěch prvního pokusu nemusí autor na vždy klopýtnouti. Budeli míti dost síly, ať jen se pokouší dále. Je v jeho práci jistá seriosnost, která dost často vede k cíli.

Bouřlivě oslavného večera zažil F. A. Šubert při prvém provedení svého *Dramatu čtyr chudých stěn.* Co trvá Národní divadlo, zřídka kdy bylo slyšeti tak trvale rozpoutanou bouři potlesku jako při opozděné premiéře této Šubertovy hry. Za známých poměrů a okolností jest ovšem beze všeho sporu, že přívaly applausu, propukající desetkrát, patnáctkrát za sebou, platily v prvé řadě bývalému řediteli

Národního divadla, a je pouze litovati, že se toto uznání poněkud opozdilo, nedostavivši se, pokud byl podnikavý a energický správce národního ústavu u vesla a kormidla. Ale to u nás již tak bývá, neboť jsme opposičníci vždy a ve všem za každou cenu. Drama čtyr chudých stěn je práce vážného muže, vroucího vlastence, pokrokového pozorovatele časových proudů. Ovšem bylo hře na újmu opozděné její provedení; před desíti lety byla by působila ve všech směrech pokrokově, dnes je poněkud zastaralá. Je to zcela přirozeno. Za deset let stala se změna ve všech názorech společenských, politických, sociálních i literárních tak dokonalá, že již z polovice není pravda, co před deseti lety bylo téměř nedotknutelnou zásadou. Jako za tu dobu celé vrstvy lidstva se vyměnily, tak ovšem posuzujeme hru se zcela jiných stanovisek a předpokladů, než za jakých vznikla a byla tvořena. Bylo by zajímavo vyslechnouti v té věci sama spisovatele, neboť, rozumí se, s proudem času a s rozvojem jeho vnitřního života změnily se i jeho vlastní názory a změnilo se ovšem i stanovisko, které měl jako autor k své hře druhdy a jaké má dnes.

Jedno se na štěstí nezměnilo. Touha našeho dělnictva, aby zachránilo svoji národnost, a vůle jeho vzepříti se každému násilí, které by je chtělo připraviti o jeho rodný jazyk. V té horoucí touze celého národa, aby vždycky tak bylo, aby ani jediná česká duše nepřišla na zmar, aby i nejprostší dělník byl hrdinou při obhajování prospěchů své vlasti, aby tam na pomezí, kde je nejkrutější boj, byly všecky naše síly semknuty v jediný řetěz, který by zabránil otráviti prameny našeho života, naší existence v krajinách prohlašovaných za majetek Němectva: v tom všem kotví také krásná tendence Šubertova dramatu. A ta nesestárla. Ta posud mluví k srdci každého Čecha, a snad v prvé řadě ona to byla, která rozhodla o úspěchu Šubertovy hry, i když všecky jiné okolnosti zamezily, aby drama působilo svojí bezprostřední aktuálností. Co jen objevilo se za tu dobu, co bylo zakleto do knihy dramat projednávajících dělnickou otázku! Vyšli Hauptmannovi Tkalci, kteří náležejí zajisté nejen k nejmohutnějším dělnickým dramatům, ale jsou jedním z nejsilnějších dramatických děl vůbec. Poznali jsme na své scéně Langmannova »Bartoše Tuřanského«, který v reálném zachycení dělnického ovzduší má jednu z nejcennějších svých stránek. Před těmito hrami bylo by u nás působilo Šubertovo drama jako zjevení, právě u nás, kde současný život projednává se na jevišti jen do té míry, aby si příliš svědomitě nevšimla paní Censura, která, doufejme, má nyní alespoň jednu čelist již vylomenu.

Vedle své tendence muselo se nyní Šubertovo drama spokojiti právě jen tím zájmem u obecenstva, který dovedlo samo sebou, svým dějem a postavami vzbuditi bez spoluznění mohutné struny časového zájmu. A zájem ten byl dosti silný, aby i reprisy Dramatu čtyr chudých stěn byly oživeny hlučným potleskem obecenstva, které v neobvyklé míře věnuje i jim soustředěnou pozornost.

Hra, kterou nyní vidíme střízlivě, bez oparu a zvíření, jaké vyvolávají pohnuté, se zájmem současné veřejnosti sloučené události, má vedle svých předností, které jsou především v její scénické působivosti a v odlišném, rázovitém podávání postav, také ovšem

své nedostatky, které však nikde nedosahují až ke kořenům její existence; třeba by v detailech působily tu a tam i dost rušivě, celku přece neubližují. Je to především poněkud překreslená scéna Veverkova ve druhém aktě a částečně z hranic rozvážného muže, jakým je kreslen hrdina kusu Králenec, vybočující jeho vzkypění v třetím aktu. Avšak tu máme zase v náhradu silný závěrek tohoto jednání.

Scénické provedení Šubertovy hry bylo celkem výborné, a zvláště pan Vojan s paní Hübnerovou zasloužili si vděku autorova. Doufejme, že po tomto úspěchu dočkáme se brzy nové hry od autora, ovládajícího tak bezpečně scénu a všecky její prostředky, jako právě dovede bývalý ředitel prvního českého divadla. A tentokráte ho snad censura nepřipraví o nejživější, nenahraditelné dojmy každé novinky — o její novotu! *Jan Ladecký.*

Rozhledy v umění výtvarném.

Laudovy Radosti malých.

Radosti malých. Řada 24 obrázků ze života našich dětí, s prostonárodními říkadly. Kreslil Richard Lauda. Nákladem České grafické společnosti Unie v Praze.

Radosti našich dětí — našich? Ach nikoli, naše Pražské děti, ubožáčkové, neznají radostí, jimž věnována je tato kniha. To jen šťastné venkovské děti dovedou tak se radovati, užívají tak roku od ledna do prosince. Brouzdati se sněhem po zavátých cestách, klouzati se po zamrzlé strouze nebo na blýskavém zrcadle rybníka, vesele běžeti rozbředlými smrazky a blátem na jaře k vodě a utopiti »smrt,« proháněti se po lučině, hledati jarní kvítí, hráti si do kola, pak s létem do háje a do lesa na jahody výpravy podnikati, v rybníce se koupati, husy pásati, na podzim sedati kolem ohníčka, stáda vyháněti, se stromů trhati ovoce, choditi koledou, do školy přes hory a doly, až zase napadne sněhu — a vánoce přijdou se všemi svými svátečními požitky — jaká to opravdová radost ze života! Celý rok jsou venku, ty vesnické děti, v skutku, jen jedenkráte nám je vymaloval mladý malíř, jak se sesedly na lavičce u peci a naslouchají babiččiným pohádkám. Pořád je vidíme pod širým nebem, v kraji volném, v zahradě, na louce, v poli, v lese — šťastné děti! Pěkná kniha. Právě pro naše městské děti se hodí, aby poznaly nejen »radosti,« ale život mládeže po naší vlasti. Městské děti bez toho vidí v životě na venkově nepřetržitý řetěz radostí. Dítě ještě ví, že člověk nejšťastněji žije v přírodě a s přírodou, a že teprve odloučením od života přírody, oddělením od ní. uzavřením vysokými zdmi v domech tak nepřirozeně vybudovaných začíná ta »bída života,« to dobrovolné vězení tisíců a tisíců, pro něž jako by nebylo již ani jara, ani zimy, ani slunce, ani deště, kteří již neznají ani stromů, ani travin, ani obilí, ani nevědí, jak skřivan zpívá, slunce zapadá a vychází nad horami a vítr volně věje z lesů do niv a do

zahrad, v nichž napolo skryly se chalupy a domky vesnické To naše děti vědí, neboť radují se ihned s venkovskými dětmi, dopřejeli jim osud, aby se dostaly z města. Ba radují se snad více než ti šťastní venkované, neboť jim všecko jest novější, skvostnější a krásnější.

Tak jsem se zamyslil nad obrázkovou knihou, Unií vydanou. Mladý umělec dobyl si tu jakéhosi vysvědčení zralosti jako illustrátor. Lehce tonované kresby jeho vypadají velmi dobře. Lauda má tak trochu Alšovský styl, zvláště co se krajiny týká, ale kreslí dětské postavy s velikou jistotou. Má bohatý repertoar pohybů, je jaksi realističtější než Aleš. A pak vidí vše barevně. Výborné reprodukce dosvědčují, že vystihuje několika barevnými tóny vzduchovou náladu, že postavy v jeho milých krajinách se odrážejí jako barevné skvrny. Přece však nepřehání svého kolorismu, a to dobře vycítil, že dětem stačí pouhá narážka, ovšem dobře volená. Tak illustroval život dětí na venkově vždy dvěma obrazy ku každému měsíci, pod každý obraz vepsal případné říkadlo a obroubil listy »linkami,« v nichž vykreslil příznačné ukázky květeny, v tom kterém měsíci právě rostoucí, nebo též narážky na obsah obrázků, na př. při masopustě, při vánočních kolednícich atd. Kniha tato je mila a pro děti vhodně upravena, zároveň však je to publikace umělecké ceny, žádné tuctové zboží.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Výpravná proza.

Známá spisovatelka, užívající pseudonymu Jiří Sumín (sl. Anna Vrbová), vydala novou knihu, nazvanou *V samotách duší* (nákl. Ottovým, str. 297). Shrnula zde čtyři povídky, z nichž každá má nároky na trvalé místo v řadě zdařilých plodů pěkného písemnictví našeho. Spisovatelka náleží k těm literátům, kteří při vší modernosti a pokrokovosti nezapomínají zlatého pravidla starých: psáti tak, aby práce jímala, poutala, rozjařovala, ušlechťovala a zároveň zamlouvala se netoliko jednostranným labužníkům, nýbrž každému čtenáři nepokaženého vkusu. Rozumí se, že požadavky pravého umění i za zřetelů právě vytčených nijak neustupovaly a neustupují do pozadí. Tyto Samoty duší získávají si naši sympathii předně tím, že spisovatelka v nich sáhla po látce tam, kde slovesnému tvoření ženy kyne kořist nejjistější a nejvhodnější, totiž do života svého pohlaví. Na tomto poli pak nevšímá si snad jen obvyklých námětů, poutajících průměrné výrobce zábavné prozy, jako jsou milostné pletky a hříčky všeho druhu, nýbrž uchvacuje pevnou rukou spleť otázek důležitějších, závažnějších. Jest to zejmena společenské postavení ženy z různého prostředí, z různé výše mravní i různé síly duševní, co zde spisovatelku vábí a co těmto povídkám dodává jakési vnitřní jednoty. Nejsou tu sice řešeny jakési neobyčejné záhady, nejsou vyprávěny příběhy, jichž by se literatura snad posud nedotkla (tak panenské půdy nenalezl by dnes ani nějaký literární Kolumbus), přes to však,

co spisovatelka podává, jest osobitě její a vyznačuje se určitým rázem, určitou vůní.

Jaké ženy předvádějí nám Samoty duší, kterým vrstvám společenským náležejí jejich hrdinky? Těm, které tvoří u nás jádro tak řečeného středního stavu. Příslušnice venkovských měst toho druhu, který tam bývá čítán k smetaně společnosti, jsou nosnými pilíři, na nichž spisovatelka klene své povídky. Nejsou to maloměstské figurky, jakých literatuře na kopy dodávají tuctoví satirikové a humoristé. Kniha sice tu a tam nevyhýbá se ani takovým postavičkám; rozmarná scéna paní doktorové v klášteře v povídce Na vlnách a manželů purkmistrových v kresbě Na pustých cestách pak zřejmě ukazují, jak spisovatelka obratně umí několika rysy zachytiti sytost i takového ryze maloměstského života. Ale hlavní pozornost autorčina obrácena jest jinam. Vyhledávati žen, které otřesem nepředvídaných ran osudu anebo shlukem nenadálých okolností byly vyšinuty s cest, po nichž s tradičním pohodlím ubírá se nepřehledná většina ženského pohlaví. Zvrácenost názorů »lepší« společnosti, její mravní mělkost a povrchnost, pošetilost předsudků, sklon ke kompromissům s jakoukoliv úhonností mravní za lacinou cenu zachování prázdných, vylhaných forem zevních a rozmanité stránky jiné vysvítají za takových otřesů tím účinněji, čím méně jsou čtoucímu stavěny na oči. Z takových žen jest Pavla v uvedené povídce Na vlnách, dívka, jež z lásky a důvěry davši se oklamati milencem, jest bez soucitu vyržena z vlastní rodiny i ze společnosti, která ji prve čítala k svým ozdobám. Naopak svůdce její Křín těší se v téže společnosti i dále ochotné a vlídné pozornosti netoliko matron, obdařených dcerami vdavek schopnými, nýbrž i moralistů, na oko bdících nad bezeskvrnností těch, s nimiž se stýkají. Autorka staví dívku světa neznalou v situaci tak příkře změněnou, stopuje v nitru jejím nový vývoj duševní a vlivy, klerými neúprosná tvrdost světa vychovává člověka. Zvrácenost dívčí výchovy, nepřipravující pro život, dbající jen zevního nátěru a klamající tam, kde by bylo třeba hleděti plné pravdě v tvář, vychází z vypravování spisovatelčina na jevo sice jen mimochodem, ale přece s dostatečnou zřejmostí. Podobnou stránkou vyznačuje se také črta Přesazené štěpy, kde nenadálé úmrtí otce úředníka přivádí Jenu na dráhu, na níž má si sama vydělávati skrovný chléb. Motivy tohoto obrázku však obracejí se jinam, hledíce jednak k rozporům v rodině, neměřící stejně všem svým členům, jednak k zobrazení sebeobětavosti prostého člověka, posud odstrkovaného od šťastnějších sourozenců.

Drtivou silou tajemné moci, jež zasahujíc v mechanismus našeho života vrhá jednotlivce druhdy na stezky zhola neznámé, zabývá se také obrázek V hodině smrti. Na takových stezkách ocítá se zde Olga ve chvíli, kdy chystá se na cestu do věčnosti muž, s kterým léta strávila v šťastném spolužití, v práci a ve vychovávání vlastních dítek i v milém souladu duší, který naprosto chyběl zákonité manželce jeho. Továrník Petr, jsa rozveden s nicotnou ženou svou Emou a uved Olgu na její místo, čelí mužně předsudkům světa, dovolujícího mu největší podlost a nejbezcitnější křivdy, jen když by vyhověl hluché formě ujednané morálky. Ještě v nemoci odmítá

s rozvahou a chladnokrevně všecky útoky na postavení Olgino, ale posléze — již na samém odchodu z tohoto světa — podléhá tradičním vlivům ustálených názorův a spojeným útokům těch, kteří umějí lesklým pláštíkem přikrývati tělo škaredými ranami rozhlodané. Olga po všech důkazech Petrovy lásky, po všech činech vlastní sebeobětovnosti jest vyštvána z domu, odtržena od muže i od dětí, vyvržena jako ničemný tvor z davu, jenž osobuje si právo rozhodovati, co dle běžné litery společenských pravídel jest právo a co bezpráví. — Kresba, jak čtoucí vidí, zabývá se starou a stále bolavou otázkou nerozpojnosti nezdařeného manželství. Naše spisovatelka stojíc na stanovisku čisté lidskosti bojuje zde otevřeně proti prázdným formálnostem a z umělecké stránky přispívá platnou hřivnou k nápravě hříchů, páchaných z pošetilosti názorů a z neupřímnosti nemyslícího davu. — Rozmarný obrázek Na pustých cestách vymyká se jistou měrou ze společného rámce knihy, které však právě svou odlišností přináší osvěžení a příjemnou rozmanitost. Hlavní osobou jest tu stará panna, ubohá bytost, která v životě úplně ztroskotala jak s hmotnou existencí, tak se svým uměním i se skrytou, sotva vznikající láskou. Natrpklá, k sobě rázně upřímná, k jiným pak pokorně ústupná postava tato jest však pouze pojítkem satirických rozběhů, které spisovatelka jaksi ukrytě podniká proti milkovnickým spádům a choutkám některých maloměštěk.

Látky, které si spisovatelka zvolila, vyžadují především jisté dovednosti v postihování a v ozřejmování stavů duševních. V té příčině spisovatelka vede si obratně. Rozbor duševních jevů a vývoj myšlenky, sesílené v úmysl a uzrávající v čin, živě ji poutá, ale není jí sám o sobě účelem, nýbrž toliko prostředkem k osvětlení dějového pásma. Prostředku toho užívá sice dosti hojně, ale přece jen spíše letmo a mimochodem než zevrubně a důkladně. Pavla rozhodující se pro klášter a Olga prchající v temnou noc jsou nám toho důkazem. V povídkách jejích těší nás stejně vážnost látky, jako hloubka a ryzost citu, bezpečnost uměleckých pomůcek a technická vyspělost, kterou kniha vyniká nad některé dřívější práce autorčiny. Sloh jest živý, hojný, obsažný, k věci přiléhavý a vybroušený. Z nesprávností vytýkáme: »zněl hlas, *teuto* řev nemocného lva« (str. 116); »ale je to přec závaž*ným*« (str. 145.); »prchala ničeho nenalez*nouc*« (str. 154.); »kročeje, které se nikdy nev*rací*« (str. 244.); »rány příliš obratně mířené, *než* aby byly bolely« (str. 132. a podobně str. 250.); »není na něm *více* velký Bůh minulosti« (str. 123. a podobně též str. 136., 178., 210., 213.).

Rok v samotách sluje zajímavá, originální kniha, kterou napsal Alois Tuček (nákl. Hejdy a Tučka, str. 188). Autor nazývá ji »historií z vězení« a výslovně podotýká, že práce jeho nemá smyšlené fabule románové ani obvyklého střihu románového. Vypravování a líčení její vzniklo ze skutečných zápisků ze samovazby, a čtoucí snadno sezná, že tu jde o účastníka známé »Omladiny«, který s několika soudruhy byl poslán na Bory, aby si tam odpykal trest za politické provinění. Spisovatel vytkl si za úkol podati zde co možná barvitě a živě výsek skutečného života. Tomu úkolu dostál plnou měrou. Jeho kniha dojímá nás i poutá jednak již novotou

látky, zejmena však věrným a sytým vystižením duševního života, jaký prožívá intelligentní vězeň v samovazbě. Rozumí se, že též zevní rámec tohoto vlastního obrazu autorova vzbuzuje živou pozornost čtenářovu. Uspořádání věznice, její správa a zřízení i všechen mechanismus celkového stroje jejího podává mnoho nové látky, kterouž spisovatel zpracoval obratně i vkusně. Listy jeho po té stránce vyznačují se téměř názornou předmětností, jakou může založiti ovšem jenom vlastní názor, získaný zrakem bystrým a vnímavým. Ale v zobrazování těchto vnějších věcí nekotví jádro knihy ani její cena. Tuček obrací svůj pohled opět a opět dovnitř, stopuje uvězněného ducha a vyšetřuje vlivy, jež naň má samovazba. Moderní věznictví pečuje o tělo trestancovo, dbajíc jeho blaha fysického, jak za daných poměrů jest možno. Za to samovazba, jež trvá dlouhé měsíce a léta, vymyslila si na ducha vězňova trest, nad nějž nic není citelnějšího a škodnějšího. Záleží arci na tom, jaká jest individualita uvězněného; sensitivní nebo dráždivá povaha snese méně než člověk lhostejný nebo otupělý, duch hloubavý a v sebe obrácený trpí více než mysl rozptýlená a vnějškem se zabavující. Avšak, třeba nestejnou měrou, trpí samovazbou na duchu vězňové všichni. Tuček předvádí jednotlivce, u nichž rok samovazby úplně podryl zdraví duševní. Naprostý nedostatek nových dojmů, především pak nemožnost projevovati své myšlenky řečí otupuje člověka a zastírá jasnost jeho duševního zraku. Nenáhlý tento pochod a vůbec všecky změny, jež se postupně přiházejí v nitru vězňovu, vystihuje autor zevrubně a přesvědčivě, tak že vypravování jeho bezděky vyznívá jako ostrý protest proti zmíněné soustavě vězeňské. Při tom spisovatel nezapomíná také rozličných výsledků svého pozorování, jež zejmena psychology mohou zajímati. Postřehuje zvláště, jak za nedostatku vjemů »mysl brzo zvyká spokojit se málem,« jak vyvíjí se u vězně smysl pro nuance, pro detail, pro maličkost sebe nepatrnější. Právě ve věcném, v obsahu i slově silně působivém zobrazování těchto stavů projevila se svérázná individualita spisovatele ve smyslu přesně uměleckém. — Slovesná stránka knihy má mnoho vad takových, jichž nelze svaliti na bedra sazečova; mimo jiné náleží sem důsledné skloňování: půst, půstu atd. Prací Heraklových obyčejně počítá se dvanácte, nikoli »devatero,« jak autor myslí na str. 134. *F. V. Vykoukal.*

Geologie.

Z novější české literatury přírodovědecké žádný odbor nemůže se vykázati tolika rukojetmi vědeckými a takového rozsahu, jako odbor geologický. Z zoologie máme dosud Fričovu knihu a první díl Vejdovského zoologie všeobecné i soustavné (1898), z botaniky do té doby žádné knihy, jež by nám nahradila spisy cizojazyčné, z mineralogie posavad jen Bořického Nerostopis (1876). Za to geologická literatura česká na ten čas téměř ve všech odborech jest úplná; honosí se obsáhlou geologií prof. Krejčího roku 1878 vydanou,[1]) dr. Počty výborným spisem O tvorstvu předvěkém (1900),

[1]) Viz o ní v Osvětě 1879 na str. 1055 nn. referát Frant. Rosického.

dr. Barvíře nástinem petrografie (ve Věstníku české Akademie 1895 a samostatně) a posléze prof. dr. Jana Voldřicha *Všeobecnou geologií*, psanou se zvláštním zřetelem na země koruny české (v Praze 1902, nákladem dr. Fr. Bačkovského a podporou České akademie císaře Františka Josefa), jíž dosud vydány dva díly a k níž tuto obracíme pozornost.

Od vydání geologie prof. Krejčího, na svůj čas ovšem znamenité, nejen směry badatelské se změnily, nýbrž i značnou měrou přibylo zkušeností a nových názorů, vznikly geologické ústavy zemské i státní, a odvětví geologická kdysi skrovných jen rozměrů stala se bezmála samostatnými vědami. Jmenujeme toliko geofysiku, petrografii, paleontologii. Potěšitelnou měrou přibývá také českých pracovníků v tomto odboru přírodopisném, kterýž u nás již není úhorem, nýbrž úrodnou rolí. Aby i nejnovějším výzkumům u nás cesta byla ražena a hlavně aby svým posluchačům podal knihu pomocnou, prof. Voldřich odhodlal se vydati toto dílo, jež založil na svých akademických přednáškách, na literatuře nejnovější a na svých zkušenostech, za 40 let nastřádaných. Avšak budou mu upřímně povděčni také učitelé přírodopisu a zeměpisu, neboť není každému přístupna novější literatura geologická, aniž zbývá času k studování rozsáhlých spisů jednajících jen o jediném odboru geologickém. Po té stránce Voldřichova kniha vyhovuje všem požadavkům a v tom jest nepopíratelná její hodnota. Ačkoli zachovávána »přesně vědecká podstata díla,« přece bylo snahou autorovou podati je tak, »aby každému vzdělanci bylo srozumitelné.«

Dva díly dosud vydané obsahují geologii fysiografickou a geologii dynamickou. V prvém díle poučujeme se o vzniku země, o zemi jako členu soustavy sluneční, o vlasaticích a meteorech, o slunci s měsíci a o několika hypothesách kosmogonických. Snad výklady ty jsou obšírnější, než tomu bývá v příručných knihách geologických, »avšak s ohledem na účel spisu a naše poměry nikoli bez úmyslu a snad též ne zbytečně,« spisovatel praví v předmluvě. Ale nám se zdá, že výklady ty přece mohly býti stručnější, ježto máme již důkladné práce astronomické (Studničkovy, Zengrovy, Grusovy, Zdeňkovy, Augustinovy), a pak nás zarážejí ty ohromné, nepomyslitelné číslice: »Prakoule (Laplaceovy) obsah musil 904 sextilionů krychlových mil dosáhnouti.« »Poslední maximum zemské stalo se asi před 200.000 lety, předposlední asi před půl milionem let« atd.

V »geofysice« spisovatel jedná o velikosti, pohybu, podobě a hustotě zemské, o teple vnějším i nitrozemském, o magnetické a elektrické povaze naší země. Promluviv o atmosféře a hydrosféře (vodstvu) přechází k lithosféře neboli »zeměkůře«, jíž počíná se vlastní geologie; zevrubně probrána petrografická povaha země, obsah a struktura hornin i mikroskopický jejich sloh, horniny roztříděny dle svého vzniku a popsána tektonika (stavba) »zeměkůry«, »odlupnatelnost« hornin, uložení jich, stavba vrstevní; pak nastíněn přehled útvarů zemských, klimatické »poměry« a rozdělení souší i vod v »geologické minulosti«. — Velice zevrubné jsou odstavce druhého dílu, jenž počíná činností vody, atmosféry a činností organismů; zajímavě líčeny jsou zjevy sil endogenních: vulkanismus, po-

hyby kůry zemské, »výzdvihy a propadliny«, vznik horstev a hornin silami endogenními i exogenními. Výkladem vzniku hornin žilných a archaických (prahor) díl tento se končí.

Již jsme se zmínili, že pan spisovatel snažil se zachovávati ráz přísně vědecký a s potěšením dokládáme, že kniha mimo skrovné výjimky a některé výklady méně jasné celkem psána jest tak, že dovede upoutati i laika, otevírajíc mu jasný pohled do tajemné jinak dílny přírody; od výkladův a výzkumů starších postupuje k novějším, až k nejnovějším, svědomitě ukazuje k těm, které nejvíce blíží se pravdě, aniž ostýchá se vážiti spravedlivě ty výklady, které zabíhají za hranice klidné a vědecky správné úvahy. Snesen tu bohatý materiál vědecký, k němuž připojeny seznamy příslušné literatury, kde se možno o té oné partii poučiti důkladněji. Pečlivě dbáno geologické povahy Čech, Moravy a zemí slovanských, a výklad provázen jest hojnými obrázky instruktivnými — v prvním díle 101 a přílohou, ve druhém díle 152 a dvěma přílohami — ač několik starších a méně úhledných v prvním díle mohlo býti nahrazeno novějšími.

Nové výzkumy přivádějí potřebu nových termínů českých, a tu bylo panu spisovateli mnohou nesnáz překonati. Ačkoli »nové vědecké výrazy prvního dílu byly uznány povolanými stranami skoro veskrze za vhodné,« přece míníme, že většina z nich nepřejde z knihy této do života.* Jsou to na př.: ledoviny, úlehy (depresse), tuhotekutost, ostrovořadí, zvětralina, odlupnatelnost, šoupy, škrapy (tuhé plochy pokryté nepravidelnými brázdami a »žlabinami«), lavice lasturové (slovou přece ode dávna »slapy«), výžlabky, ledopády, škráby, lediny (lednaté kopce), otelení ledovce, spraš vzdušná, kvasozpyt (geozymologie), jemněbřidličnatější a j.

Při spise vydaném podporou České Akademie a určeném českému studentstvu neradi se zmiňujeme o poklescích proti duchu jazyka českého: možnost přítomnosti ledu; veškerého skoro odporu pomíjející; číslice tato se těšila nejširšímu uznání; ve volném moři shledáme jich značný obsah; pobřeží podléhá stálému ubývání souše; v převaze užíváno; rozkladený (rozložený); řeka po jen hodinu dlouhém toku; nejrozsáhlejší zalednění dostavilo se v období glaciálním éry anthropozoické severní části evropské s východištěm v Norvéžsku; podle trhlin mezi nad ní vyčnívající částí; atd. Máme smutnou zkušenost, že studující zvykají podobným nesprávnostem a nevědomky je pak dále šíří. Rádi však uznáváme, že v druhém díle jest mluva pečlivější a že je tam méně obratů nečeských.

Úprava spisu je slušná; druhý díl je typograficky úhlednější, obrázky v něm jsou jemněji provedeny. Již teď, těšíce se ještě na třetí díl, jenž dle rozvrhu má obsahovati geologii historickou (o »stáří« a sledu vrstev zemských, o jejich vývoji a organismech v nich uložených), přimlouváme se za rejstřík abecední netoliko dle hesel, nýbrž také dle stanovisk (alespoň zemí koruny české), kterého Geologie Krejčího sice nemá, který však je při každé vědecké rukověti nezbytný. *Alex. Bernard.*

České památky v cizině.

Za českou slávou. Vede Karel Hipman. Nákladem J. R. Vilímka. V podobě moderních obrázkových publikací, jaké též u nás v Čechách vydávány byly, vychází nové veliké album známého již formátu, ale nového a překvapujícího obsahu. Taková revuální alba věnována jsou nejrůznějším zájmům; jedno provádí letem světem, druhé moderním malířstvím, třetí světem zvířat, opět jiné českým světem, jiné rakouským mocnářstvím, i jsou to po výtce malé atlanty, do set jdoucí obrazy a to fotografické snímky, moderní technikou fotozinkografickou reprodukované. Jinde provádí takové album též dějinami, na př. francouzskou revolucí nebo Napoleonovou dobou (francouzská alba) a vždy jsou obrázky hlavní věcí, slovný výklad obmezuje se na několik řádek pod obrazem, na tak řečenou »legendu.«

S takovým albem shledáváme se i pod titulem nahoře uvedeným. Ale přece je to něco nového a hlavně pro nás Čechy. Prohlížejme první sešit, uvidíme pohledy na hrady, kláštery, chrámy, radnice, brány, paláce, pak na hrobky, pomníky atd. — ze všech končin světa. Tu jsme v Německu, tu ve Francii, tu v Anglii, tu v Italii. Krásné, veliké reprodukce pohledů na krásná a slavná místa. A tu poznáváme, že to je naše sláva, že to jsou dějiny našeho národa, o nichž tyto cizí kraje podávají svědectví. Zde pomník Karla IV. — v braniborském hradě, hrobka české princezny — v Londýně, tu znaky zemí koruny Svatovácslavské — na radnici ve Vratislavi v Pruském Slezsku, pak dům, kde Komenský našel poslední útočiště — v Amsterodamě. Co tu po širém světě památek české slávy! A na sta je takových míst, po celé Evropě, ba i za mořem v nové zemi, v Americe, kráčíme po stopách českých dějin. Zapomenuté vztahy s cizinou znova jsou nám tu připomínány, po bývalých českých zemích vodí nás pořadatel, bývalou moc českou ukazuje nám v zrcadle minulosti. Jaké vzpomínky a jaká přirovnání dneška k dobám, kdy jsme byli národem, který zasahoval do osudu Evropy!

Avšak nejsou to jen vzpomínky historického rázu, nejde jen o politické děje a události, nýbrž je to též jakýsi přehled kulturní práce našeho národa, co se nám zde podává. Jak vzkvétalo Slezsko pod vládou českého krále, jak pyšně vybudovali Vítek a Tim z Koldic hrad Míšenský! A co je maleb, soch, skvostů, rytin a různých uměleckých prací českých po světě roztrousených! Po dobrém i po zlém nám je odváželi, někdy si je doma postavili jako svoje výrobky. České obrazy, české stříbrné nádoby, znatelné po vyzdobení s ploše broušenými českými granáty, české sklo atd., dosti je toho v museích Německa, Rakouska, — málokdy s etiketou své českosti.

Karel Hipman získal si značných zásluh o rozšíření jména českého v cizině, a najmě jeho francouzské publikace přispěly, aby nás Francouzové poznali a také na dále rozeznali od Maďarů nebo Němců. Hipman procestoval bezmála celou Evropu a všude vy-

hledával »bohemica,« všecko, co se týká Čech, co z Čech pochází, na Čechy upomíná. Kořist těchto exkursí byla ku podivu bohatá. A tu nám dává Hipman nahlédnouti do sbírky svých »českých dokumentů.« Dílo Za českou slávou seznámí nás s nimi, oživí vzpomínky na zašlé časy naší samostatnosti, uvědomí nás o významu našeho národa — v minulosti. Maně mi připadlo, že by se toto dílo mělo vydati po německu nebo ještě lépe po francouzsku, pro cizinu, aby věděla o národu, který v srdci Evropy po staletí bojuje za svoje kulturní a politické bytí. Však prokáže dílo to též nám Čechům nemalou službu, neboť, jak jsem zprvu naznačil, na mnohé vztahy a styky s cizinou jsme obecně sami zapomněli. Takovou obrázkovou knihu lze s dobrým svědomím doporučiti, vždyť jsou to illustrace k dějinám českého národa, věrné, spolehlivé a jistě krásné.

Dr. *Fr. X. Harlas.*

Rozhledy hospodářské.

Postup unionismu v Anglii. — Finance království českého.

Nezasvěcenec, vyrostlý v našich poměrech, sotva vychází z podivu nad posledními zprávami z Anglie. Všemohoucí ministr kolonií Josef Chamberlain, jehož nezlomnou a bezohlednou energií byla způsobena a po tolikerých nezdarech a nesnázích přece vítězně skončena válka s burskými státy v jižní Africe, jehož hospodářské politice o lonské konferenci Brusselské pokořili se všichni státové evropské pevniny, Josef Chamberlain podává demisi, odstupuje s místa svého v ministerstvu Balfourově. Ale neodchází, aby v klidu, v odpočinku trávil ostatek svého života. Naopak, horečnou agitací, slovem i tiskem propaguje svoji myšlenku a zdá se, že jen proto vzdal se svého místa ve vládě, aby volně a bez kompromisů mohl jíti za konečným cílem svým. Odpůrci, kteří v prvé chvíli demise Chamberlainovy jásali nad pádem unionismu, prozírají, kterak se mýlili. Balfour of Barley, premier ministerstva, vydává brošuru, v které, třeba i s výhradami a na oko s jiným cílem, projevuje nadšený souhlas se snahami odstouplého ministra kolonií. Staletý útvar dvou velikých stran, vládnoucích střídavě parlamentem a říší, dvojice whigův a toryů, liberálův a konservativců tříští se nárazem nových proudů. Otázky hospodářské, celní politiky stávají se novými hesly pro třídění duchů a pro zápas o politickou moc.

Abychom porozuměli, oč běží, jest nutno rozhlednouti se po minulosti Anglie a jejího hospodářského vývoje. V Anglii dříve než ve všech státech evropských vybojován vítězný boj principu volné tržby mezinárodní naproti staleté soustavě merkantilistické, podporující a chránící výrobu domácí; trvalo desetiletí, než manchestrovská doktrina svobodného obchodu a praxe snižování a odstraňování celní a jinaké ochrany státní ujala se i v ostatních zemích. Však neujala se v nich na dlouho a nikdy jich neovládala úplně; a dnes po všech státech na konec poslední též Anglie pouští samospasitelnou

kdysi doktrinu a vrací se k protektionismu, k ochranářství. Tažení unionistů, v přítomné chvíli s Chamberlainem v čele, jest toliko krok v nepopíratelném tomto zpětném vývoji.

Obojí převrat jest zajímavý sám o sobě a ještě více tím, že tak jasně ukazuje, jak praktická potřeba hospodářského života a mocenské poměry jednotlivých hospodářských tříd v první řadě určují hospodářskou politiku státní i převládající mínění v theorii národohospodářské.

Již od konce osmnáctého století měla Anglie svůj velký průmysl, ale teprve v letech dvacátých počal se průmysl ten zbavovati podpor, následkem rozvoje jeho již zbytečných, kterých se mu posud dostávalo v zákazech dovozu výrobků, zákazech vývozu surovin, ve clech dovozních a vývozních, v zákazech vývozu strojů a vystěhovávání se dělnictva a p,; a teprve v letech čtyřicátých moc jeho převážila zájmy aristokracie velkostatkářské a přivodila (reformy Peelovy v l. 1842 a 1845/6) snížení a konečně zrušení obilních a jiných ochranných cel agrárních. Finančními opravami Gladstonovými v letech 1853—1860 pak uvolnění mezinárodního obchodu dokonáno úplně, alespoň se strany Anglie. Však jistě nebyla to tehdejší doktrina národohospodářská, která přivodila tento převrat svými theoretickými argumenty. Anglický průmysl textilní a železářský byl již tenkráte tak silný v poměru k průmyslu ostatních států, že ochrany prostě nepotřeboval; opanovav výrobky svými nejen domácí trh, ale strhnuv na sebe i největší část odbytu v cizině, netoužil, než po volné soutěži, která silným vždycky bývala k duhu. A vskutku také léta uvolněného světového obchodu v l. 1854—1874 v souvislosti s válkami, ochromujícími oba kontinenty, byla dobou nepřetržitého rozmachu a rozvoje pro průmysl a obchod anglický.

Však státové ostatní, ve vlastním dobře pochopeném zájmu ochrany svého průmyslu nikdy se docela nevzdali. Pod ochranou cel, ač od let šedesátých značně zmírněných, vyrůstal a mohutněl vlastní jejich průmysl. Nadešla doba všeobecné nadvýroby a v jejím zápětí krise r. 1873, jejíž účinek, pokleslý vývoz, tísnil Anglii až do konce let sedmdesátých. A po krátkém oddechu objevuje se v letech 1884—86 nová krise odbytová, postihující všecka téměř odvětví anglického průmyslu, tím citelnější, že zatím v posledních letech sedmdesátých ostatní státové přešli k přitužené celní ochraně.

Svolána komise parlamentární, aby vyšetřovala příčiny úpadku, a již tenkráte ozvali se po prvé hlasové, volající po návratu k celní ochraně v novém vydání, po zabezpečení odbytu v koloniích anglických semknutím jich se zemí mateřskou v jedno celní území. Německý Zollverein, vytvořený v letech 1819—1851 pod vedením Pruska, byl tu vzorem lákajícím k nápodobení. I obdiv nad politickou mocí jednotného Německa, vyrostlou ze skromných základů jednoty celní, mocně působil. Ruku v ruce se snahami o celní unii Anglie a kolonií anglických jde imperialism anglický, úsilí o pevné vybudování soustátí rozmnožené Britanie, Greater Britain.

Od těch dob obojí, hospodářské i politické snahy sjednocovací neutuchají; nová depresse anglického odbytu v letech 1897—98 dodává jim nové potravy. Národní hospodáři angličtí plni obav o bu-

doucnost konstatují, že výroba uhlí a železa, průmysl textilní, chemický a j. ve Spojených státech amerických i v Německu nepoměrně rychleji se zmnožily nežli výroba anglická; že podíl Anglie na dovozu výrobků průmyslových do ostatních států i do vlastních kolonií anglických zmenšil se v poměru k dovozu zboží původu amerického a německého; že vzůstá dovoz obou soupeřů i do samé Anglie a nic že tu nespomohlo volání vlasteneckého spotřebitelstva k zásadě »Svůj k svému« i povinné označování původu na dováženém zboží (»made in Germany«); že cena anglického vývozu nestoupá v poměru k rostoucímu počtu obyvatelstva domácího.

Celní unie s koloniemi a zavedení společných ochranných cel naproti ostatní cizině jest prostředkem, v němž Chamberlain spatřuje záchranu před hrozícím úpadkem blahobytu národního. Zajištěním volného odbytu kolonialních plodin a surovin na anglickém trhu má býti vykoupena přednost anglickým výrobkům v koloniích a z obou částí utvořen tak jednotný hospodářský celek, samostatné světové hospodářské těleso, uhrazující svoji spotřebu vlastní výrobou, stejně soběstačné a nezávislé jakým jest americká Unie a jakým se stává Rusko ve svém novodobém vývoji; však překonávající oba tyto státy rozlohou svého území (23 mil. km^2), počtem svého obyvatelstva (206 mil.) i různotvárnou všestranností přirozených podmínek výrobních.

I Balfour sám, byť i pro získání stoupenců svobodné tržby mezinárodní činil ústupky, prohlašuje ochranná cla prozatím jen za vhodný prostředek k donucení ostatních států (cla retaliační), aby zmírnily svá cla a uvolnily dovoz, přece na konec směřuje k témuž cíli jako přímější a bezohlednější soudruh Chamberlain.

Ovšem že není nouze o námitky proti smělému tomu projektu. Sama stará zbrojnice zápasníků o volnou tržbu z prvé polovice devatenáctého století podává jich sdostatek. Však jsou i námitky vážnější, čerpané ze skutečných poměrů.

Ukazuje se k tomu, že obavy z poklesání národního blahobytu v Anglii jsou přepjaty anebo aspoň předčasny: úhrn zdaněného důchodu stoupá, úbytek vývozu může býti i následkem zvýšené spotřeby domácí, poměrné klesání hodnoty vývozu jest možná jen zdánlivé, ježto cena průmyslových výrobků zvýšením produktivnosti průmyslu klesla.

Ukazuje se na druhé straně k tomu, že, klesáli skutečně odbyt anglického průmyslu, mohou jinaké býti toho příčiny nežli nedostatek ochrany celní; vytýká se zejména, že průmysl anglický svojí stoletou hegemonií zpohodlněl, že lpí na starých výrobních metodách, na starých způsobech odbytu, a proto podléhá soutěži průmyslu amerického a německého, v němž všeliký technický pokrok výrobní dochází zužitkování a jemuž jest oporou čilejší, přispůsobivější a vyškolenější živel kupecký. A jest prý téměř nepochybno, že tyto nedostatky anglického obchodu a průmyslu pohodlím ochrany celní jen ještě leda budou zvýšeny.

Ještě vážnější jsou pochybnosti o úspěšnosti dohody s koloniemi, jež posud byly samostatnými ve stanovení cel. Anglické kolonie konsumují posud jen asi čtvrtinu anglického vývozu, i jest pochybno,

dovedouli mu nahraditi ztráty, jež by asi utrpěl odvetnými cly jiných států. A zase na druhé straně stejně jest pochybno, mohlali by celní unie poskytnouti některým osadám (Kanadě) dostatečné náhrady za ztráty, které by utrpěly odvetnou výlukou z cizích trhů. Jsou také kolonie (Australie), které stěží vzdají se svých cel naproti Anglii, užívajíce jich k podpoře svého vlastního průmyslu anebo jako hlavního zdroje státních příjmů. A konečně — last not least — jako v Německu a u nás proti zvýšení cel agrárních, jistě veliký, ba ještě větší byl by v Anglii odpor organisovaného dělnictva proti zavedení jich, které by přece bylo nezbytno k získání kolonií pro plány unionistské.

Vše to jsou vážné námitky, ale účinek jejich sotva as bude větší, nežli že jen zmírní vítězný pochod unionismu a imperialismu britského. Však v myšlence samé tolik jest živoucí síly, tolik shody s vývojovou tendencí hospodářství světového, že od prvých již docílených úspěchů (differenční cla kanadská z r. 1898, podpora cukernímu průmyslu Antillskému 1902) jistě kráčeti bude dále alespoň k částečnému svému uskutečnění, tím spíše, ježto, jak se v čas války jihoafrické ukázalo, i v Anglii stávají se cla nepostrádatelným pramenem státních příjmů.

*

Avšak vraťme se zas do skrovné naší domácnosti. Sněmu království českého, svolanému po ustáleném již zlozvyku až teprv na podzim, předložen rozpočet země na rok 1903. Všecky dávné stesky zemských financí znova oživují, probírámeli se jeho stránkami. A stesky stupňují se v nejvážnější obavy o budoucnost zemského hospodářství, rozhlednemeli se po celém vývoji jeho, k čemuž vydané právě Zprávy zemského statistického úřadu pro království české (svaz. IV. seš. 2.) podávají dokonale zpracovaný materiál.

Výdaje zemské vzrůstají zvláště od roku 1870, kdy uvalena na zemi největší část nákladu na školy obecné a měšťanské, nejen stále, ale tempem rok od roku rychlejším.

Činivše ještě r. 1870 jen 2,332.000 zl. vzrůstají do r. 1880 na 7,332.000 zl., do r. 1890 na 12,023.000 zl., do roku 1900 na 21,470.000 zl. a pro rok 1903 rozpočteny již na 27,033.000 zl.

Kdežto zprvu náklad na ústavy humanitní, zdravotní a chudinství, již od let padesátých a šedesátých zemi přikázané, býval hlavním výdajem zemským (ještě r. 1870: 51·33 $/_0$ všech výdajů), klesá jeho význam (1901: 17.04$^0/_0$) v poměru k nákladům školským, o překot rostoucím (1880: 3,094.000 zlatých = 42·20$^0/_0$, 1901: 12,542.000 zl. = 49·95$^0/_0$; pro rok 1903 rozpočteny na 14,573.000 zl. = 53·90$^0/_0$).

Vedle toho vzrůstá i potřeba na zúročení a úmor (1870: 26.500 zl. = 1·14$^0/_0$, 1901: 1,376.000 = 5·48$^0/_0$) dluhu zemského, jímž rok od roku uhražují se schodky nejen v mimořádných, ale i v běžných výdajích, a který koncem roku 1901 již překročil sumu 24 mil. zl.

Daleko největší část výdajů zemských (roku 1870: 76·78$^0/_0$, roku 1890: 90·08$^0/_0$, 1900: 85·58$^0/_0$) hradí se přirážkou k státním daním přímým, a poněvadž výnos těchto daní jen zvolna stoupá,

bylo nutno přirážku zemskou opět a opět zvyšovat (1870: 10%, 1880: 28%, 1890: 39%, 1900: 55%). Stejně rychle a k tomu ještě nestejnoměrně vzrůstají i přirážky okresní, obecní a j., a daně jimi stižené stávají se tak břemenem, jemuž co do tíže a nespravedlivosti sotva najde se rovného. Ani v posledních letech nově zavedené podíly země ve výnosu státní osobní daně z příjmu (1903: 1,441.434 k.) a státní daně z lihu (1903: 3,686.329 k.), ani letos zavedená první samostatná zemská daň z piva (výnos rozpočten na 11 mil. korun) nezlepšily vlastně stav věci, nejvýš zamezily jeho další, překotné zhoršení, jež by jinak bylo nastalo zvýšením platův učitelských v r. 1903 o úhrnných asi 8 mil. k., které v rozpočet na 1903 ještě nepojato, a stupňovati se bude v roce příštím o další 4 mil. korun.

Věru neutěšené poměry a těžká rada k jich zlepšení. Jest sice se stanoviska samosprávy zemské oprávněný stesk, že nemá země téměř žádného vlivu na zákonodárskou úpravu školství a jeho správu, ačkoliv nese jeho náklady; ale jisto jest, že při vlivu sebe větším ani země nezadržela by vzrůst nákladův školství, který jest přirozeným důsledkem jeho rozvoje. A také při ostatních výdajích, byť i leckteré z nich nebylo lze považovati za nezbytné, přece sotva možno se naditi, že by stálý vzrůst jejich, jenž jest již pravidelným úkazem ve všem veřejném hospodářství, u nás rozklady sebe smutnějšími o stavu zemských financí mohl býti výdatněji zastaven.

Nezbývá zase než zavádění nových daní; i požadavek, jistě spravedlivý, aby stát postoupil zemské a ostatní samosprávě svou daň pozemkovou, činžovní a p., vyznívá ve stejný refrain, neboť blahobyt národní a spotřeba statků nevzrůstají tou měrou, aby přirozený přírůstek na výnosu ostatních daní sám o sobě nahradil státu, co by na jedné dani zemím postoupil.

Také není snadným úkolem nalezti u nás ještě vhodný nový předmět zdanění. Projekt zemské daně ze služného zdá se býti pohřben požadavkem vlády, aby služné státního úřednictva, na počet nejčetnějšího, bylo z daně vyňato. Mluví se o zavedení daně z výnosu podniků veřejně účtujících (akciových, společenstevních a p.); však i tomuto návrhu stěží lze prorokovati nadějnější budoucnost, uvážímeli notorické přetížení podnikův oněch posavadní státní daní s přirážkami, jež pohlcují zhusta i třetinu, ba i polovici jejich zisku, a uvážímeli choulostivost nerovného zdanění podniků tohoto druhu v různých zemích, které by snadno mohlo vésti k překládání ústřední správy podniků na místo pro ně v ohledu berním příznivější.

Však přes tyto obtíže nelze otázku zavedení nových daní spouštěti se zřetele; prokázaný již úspěch letošní dávky pivní ukazuje směr, ve kterém bude asi nejvhodněji postupovati: od zdanění lihu a piva k dalším nepřímým daním potřebním. Trnitá je cesta nových daní; ale na konec přece jen pevnější a bezpečnější než posavadní stálé zadlužování a prodlužování našeho staroslavného království.

Dr. *Vladimír Fáček.*

Sněmové koruny české.

Po dlouhé době sešly se sněmové koruny české opět k zasedání, ovšem jen krátkému, neboť vláda uvykla si již nepopřáti jim více času, než k vyřízení nejnutnějších záležitostí zemských nevyhnutelně jest potřebí. Po živelných katastrofách, které letošního roku těžce stihly obyvatelstvo obou národností, naléháno s české strany na vládu, aby za příčinou vydatné podpůrné akce sněm svolala, ale vláda nemohla se k tomu odhodlati. Konečně však sněm svolala, arci nikterak z ohledů na rolnictvo katastrofou ožebračené a toužebně po vydatné pomoci volající — státní pomoc byla nad míru nedostatečná, — nýbrž jaksi z rozpaků, poněvadž se jí nevidí radno svolati říšskou radu a pro nesvolání říšské rady jest zasedání zemských sněmů vhodnou záminkou. A ještě jedna byla toho příčina, sice nevyslovená, ale na snadě ležící: vláda pohlížela na zasedání českého sněmu s jakýmisi nadějemi, doufala totiž, že veliká hmotná pohroma, která stihla obě národnosti a která vyžaduje společné pomoci, sblíží poslance české a německé, že protivy se zmírní a že připraví se tak příznivější půda pro jednání na říšské radě. Naděje tyto záhy se rozpadly; místo sblížení a společné práce objevila se opět zející propast, jež oba národy v této zemi od sebe dělí a na jejíž překlenutí v době dozírné sotva lze pomýšleti. Stalo se tak vinou Němců, kteří se chopili nejbližší příležitosti, aby činnost sněmu učinili nemožnou. Několik prvních sezení konalo se klidně. Předlohy o zemském rozpočtu, vykazující na letošní rok schodek 6,119.852 korun, a poskytnutí podpor obyvatelstvu postiženému krupobitím vyřízeny hladce v prvním čtení. V rokování o rozpočtu zemském ozvaly se z české strany některé stesky politické. Vším právem stěžováno si na to, že sněmu království českého béře se možnost řádného projednání zemského rozpočtu, že svolávání sněmů zemských na nedůstojně kratičkou dobu stalo se za nynější vlády pravidlem, i vysloveno, že jest povinností všech stran, českých i německých, tomuto snižování sněmu se opříti.

Netrvalo dlouho, a německá »smířlivost« vystrčila růžky. Jakmile dostalo se na veřejnost, že v českém pracovním programu nalézají se návrhy na podání adresy panovníkovi a na provedení úplné rovnoprávnosti v Čechách, zdvihla se v táboře německém veliká bouře a německo-pokroková strana oznámila svůj politický program, jenž obsahoval především starý návrh na zřízení národních kurií, požadavek rozdělení nejvyšších úřadů zemských, nové ohraničení okresů dle národnosti a jiné známé požadavky německé. Ku provedení tohoto programu však ani nedošlo, neboť Němci usnesli se zatím na jiném taktickém postupu: že sáhnou k obstrukci a úplně ochromí činnost zemského sněmu.

A záměr svůj rychle provedli. Když ve schůzi dne 9. října se rokovalo o reformě zákona, kterýmž má býti dle spravedlivých potřeb časových pozměněn posavadní zastaralý *volební řád pro obce království českého*, a když dospělo se k ustanovení, že čestní měšťané

mají býti z volebního práva vyloučeni, opřeli se tomu Němci tvrdíce, že volební právo čestných měšťanů jest důležitým historickým právem německých měst.[1]) A němečtí řečníci jali se tupiti a snižovati české státní právo, které prý neexistuje a teprve ze setlelých pergamenů utvořeno býti má a pod. Obstrukce zahájena a pokračováno v ní se vším úsilím; jen ústavověrní velkostatkáři se jí zdrželi poukazujíce k tomu, že úkolem jejich jest protivy zmírňovati. A z jaké příčiny sáhli Němci k této nejpovážlivější zbrani v parlamentním boji? Dotkl se někdo jejich skutečných či domnělých práv, stala se jim nějaká křivda? Nikoli, to ani sami netvrdí a jejich časopisy zřejmě vyznávají, že návrh opravy volební nikterak je nevedl k obstrukci, nýbrž že byl jen záminkou, aby mohli ve sněmu ukázati svou sílu a zvrátili také na českém sněmu zasadu většinovou, jako to učinili na říšské radě. A vůdce německých nacionálů posl. Prade řekl otevřeně, že němečtí poslanci nesáhli k obstrukci snad na obranu nějakého svého ohroženého práva, nýbrž jedině v odvetu za to, že čeští poslanci obstruují ve Vídeňském parlamentě. A jiný německo-nacionální poslanec prohlásil, že jen ustavičným prováděním obstrukce může většina na českém sněmě býti donucena k povolení národních kurií, a že německo-nacionální poslanci pokládají za nutné, aby obstrukce proti české politice na sněmu zemském stala se systémem. Ačkoli nikým nebyli vyzváni, položili hned podmínky, pod kterými by se vzdali obstrukce: Čechové mají se zříci obstrukce ve Vídni, mají Němcům povoliti národní kurie a právo veta atd. atd., zkrátka mají povoliti Němcům vše, čeho jim k upevnění a zabezpečení nadvlády jich třeba! Toť věru zpupnost bezpříkladná. Co tyto řádky píšeme, trvá obstrukce dále.

Na sněmu markrabství moravského zástupcové české většiny v zemi bojují marně, avšak neohroženě proti německé přesile. Rozdíl mezi německou levicí, podporovanou tak zvanou stranou »střední«, a mezi zástupci slovanské většiny v zemi vyznačil dobře posl. Hruban řka: »Vy protestujete zde ve sněmovně, na ulici a v německém domě proti tomu, že zamezeno bylo násilí, a protestujete, když stane se nám jednou po právu, my však protestujeme tenkráte, když se na nás páše násili, když se nám děje křivda a bezpráví.« Ký div, že sněm moravský co sněmem jest, slyšeti musí důtklivé protesty české, volání po právu a stížnosti na bezpráví, když po celý dlouhý čas ústavného života německá minorita páše na české většině bezpráví a násilí!

Tak vytasili se Němci s protestem proti opatření místodržitele hr. Žerotína, jímž po právu a zákonu jim zabráněno bezpříkladné násilí, jehož se v Brně na českém školství dopustiti chtěli. Páni na Brněnské radnici usmyslili si totiž, že veřejné české školy v Brně musejí býti zničeny aneb aspoň že musí přirozený jejich vývoj býti zastaven. Protože veřejná česká obecná škola na Winterhollerově náměstí těšila se velmi hojné návštěvě i nastávala nutnost zříditi školu

---

[1]) Čestní měšťané mají ovšem pro Němce veliký význam; kdy by si jich na př. nebyli v Českých Budějovicích nadělali dle potřeby, bylo by toto důležité místo pro ně již ztraceno.

druhou, vymyslila si okresní školní rada plán, kterak by tomu předešla. Obec měla v odlehlé části města školní budovu a tu věnovala českému školství. Polovice českého žactva ze čtvrti, do níž mnozí rodičové čeští právě k vůli škole se přistěhovali, měla se přestěhovati do čtvrti vzdálené a cizí. Toto svévolné a protizákonné opatření způsobilo v českém obyvatelstvu spravedlivý hněv, i stěžováno si u místodržitele na takovéto hrubé násilí. Místodržitel hrabě Žerotín, ač jest potomkem staroslavného rodu českého, není nikterak přílišným příznivcem české věci na Moravě i nadržuje Němcům, kde jen může, ale tentokráte viděl se nucena usnesení okresní školní rady zastaviti, a to již z toho formálního důvodu, že ke zrušení stálých poboček na školách obecných třeba jest schválení zemské školní rady, obec Brněnská však zrušení provedla, nečekajíc rozhodnutí této vyšší instance. Místodržitel svým skutkem popudil Němce tak, že uspořádali v německém domě protestní schůzi, kde obviňovali vládu i místodržitele, že »nadržují Čechům« (!), a usnesli se, že na sněmu podají pilný návrh, kterým vláda se vyzývá, aby rozhodnutí místodržitelovo bezodkladně zrušila. Jako předehru k této sněmovní akci provedli v Brně hlučné demonstrace proti Čechům i místodržiteli. Na sněmu »odůvodňoval« Brněnský purkmistr Wieser návrh Němců a stěžoval si na bezpráví (!), které prý se páše na Brněnských Němcích. Že sněmovní většina návrh jejich schválí, o tom Němci nepochybovali, a proto veliké bylo jejich překvapení, když se to nestalo. Jejich věrní spojenci velkostatkářští netroufali si tentokráte hlasovati pro pilnost jich návrhu; toliko bar. Chlumecký, aby svým přátelům osladil hořkou pilulku, prohlásil, že ústavověrní velkostatkáři nestojí na stanovisku Čechů. Místodržitel rázně odbyl útoky, jež ze strany německo-liberální na něj činěny. Čeští poslanci poukazovali při této příležitosti výmluvnými slovy na veliké křivdy, které se v moravském školství na českém národě pášou. Pohříchu jejich stesky zůstanou nepovšimnuty. Z české strany káráno také co nejrozhodněji, že místnosti pro českou techniku v Brně jsou zcela nedostatečné, a prohlásili, že ubohý stav učiliště toho jest hrubou urážkou všeho národa. V té příčině podána interpellace k místodržiteli.

Hned v prvním sezení poslanci všech tří českých stran, lidové národní, a katolicko-národní, podali návrh, aby na svolání sněmu odpověděno bylo *adresou k panovníkovi.* Rokování bylo celkem stručné. Dr. Stránský odůvodňoval pilnost návrhu, která však zamítnuta; pro pilnost s českými poslanci lidovými hlasovali poslanci konservativního velkostatku; tak zvaná »střední strana,« aby nanovo dokázala svou objektivnost, šla dle starého zvyku svého s Němci.

Na denním pořádku objevil se opět — po kolikáté již! — návrh, aby na Moravě zřízena byla *okresní zástupitelstva* a navrhovatelé žádali, aby mu byla přiznána pilnost. Samospráva moravská jest nedokonalá a zřízení okresních zastupitelstev jeví se čím dále tím nutnější. Ale Němci vzpírají se tomu, poněvadž se obávají, že by oslabením moci zemského výboru oslabena byla jich nadvláda v zemi. Postavili se i tentokráte proti návrhu; více však překvapilo, že i konservativní velkostatkáři se vyslovili proti pilnosti, ježto prý pilnými návrhy »zdržuje se normální činnost sněmu.« Jako by stálé

zdokonalování samosprávy nebylo jedním z nejdůležitějších úkolů sněmu zemského. Pilnost návrhu ovšem zamítnuta. Témuž osudu propadl též návrh na *změnu volebního řádu* a *zřízení zemského.* Marně dokazoval dr. Žáček, že jde o věc nejdůležitější a nejpalčivější, která se týká základů veřejného života, že od počátku ústavního života vede se nářek na nespravedlnost volebního řádu a zemského zřízení; marně uváděl, že tento stav jest příčinou neustálých svárů v zemi, marně žádal, aby Němci konečně přestali pokládati křivdu za právo. Pohrozil také, že nenastaneli náprava smírná, zástupcové českého lidu přejdou od obrany k útoku. Po tolikerých trpkých zkušenostech jest věru podivno, že čeští poslanci smírnou nápravu ještě pokládají za možnou!

Rovněž zamítnuta pilnost návrhu směřujícího k tomu, aby zákonem bylo ustanoveno, *že do škol národních mají se přijímati jen dítky, jichž mateřský jazyk jest v těchto školách* jazykem vyučovacím. Pilnost zamítnuta přes stkvělé odůvodnění ze strany poslanců českých, a nemile dotklo se každého upřímného Čecha, že i tu proti pilnosti hlasovali i konservativní velkostatkáři. —

Trudno jest pohlednouti na s n ě m s l e z s k ý. Tam vydáni jsou zástupcové česko-polské většiny obyvatelstva úplně v šanc zvůli německé, která nemá ani nejmenšího ohledu na osvětové a národní zájmy české a polské. Návrhy českých a polských poslanců zůstávají nepovšimnuty, stesky jejich na neslýchané křivdy jsou hlasem volajícího na poušti. Většina přechází přes ně prostě k dennímu pořádku a slavná vláda ke všem stížnostem jejich mlčí nebo ujišťuje, že ve Slezsku jest všecko v nejlepším pořádku. V tomto zasedání ozvaly se opět dva hlasy volající již dlouho po právu a spravedlnosti. České učitelstvo slezské se skrze poslance Stratila domáhá odstranění znemravňujícího 26. odstavce školského zákona slezského, kterým učitelstvo vydáno jest úřadům, jež mohou dle své chuti hmotně škoditi učitelům, kteří po jejich náhledu nejsou »zdatní a zvláště spůsobilí«. Rozumí se, že zdatní a zvláště spůsobilí jsou hlavně učitelé němečtí, z českých pak a polských toliko ti, kteří se vyznamenávají zvláštní ochotou ve vyučování němčině, t. j. v germanisování slovenské mládeže.

Druhý stesk týká se zřízení českého ústavu ku vzdělání učitelů. Poslanec Stratil podal na zemského presidenta dotaz (všemi poslanci slovanskými podepsaný), v němž stručně vylíčen přímo zoufalý pohled do budoucnosti českého obecného školství ve Slezsku. Dotaz zní: »1. Odkud zamýšlí c. k. školská správa vzíti pro české obecné a měšťanské školy potřebné síly učitelské? 2. Či domnívá se J. E., že v nejkratší době veškery české školy v zemi tak úplně budou poněmčeny, aby v budoucnosti nebylo ve Slezsku potřebí učitelů se spůsobilostí pro české školy?« Vláda zase buď odpoví, že o český učitelský dorost jest dostatečně postaráno, nebo neodpoví vůbec, a tím bude tato palčivá záležitost zase odbyta. *Ad. Srb.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. října 1903.

Říšská rada. Zasedání zemských sněmů. Pověsti o jmenování nového českého ministra krajana. Uherská krise. Návštěva ruského císaře v Rakousku. — Carova návštěva v Římě odložena. — Návštěva italských královských manželů v Paříži. — Spor rusko-žaponský. — Nové ministerstvo v Srbsku. — Obnovení ministerstva v Anglii. — První encyklika papeže Pia X. — Sociální demokracie v Německu.

Říšská rada svolána ke krátkému zasedání, aby vyřídila vojenskou předlohu, jejíž vlastním účelem bylo sice propuštění vojáků třetího ročníku, ale od požadavku zvýšeného počtu rekrutů nebylo v ní upuštěno. Levice, patrně ve shodě s vládou, navrhla urychlené vyřízení předlohy. Čeští poslanci podali však pilný návrh, jímž se vláda vyzývá k důtklivému působení na ministerstvo vojenství, aby známý svůj výnos ve příčině podržení vojínů třetího ročníku i po 1. říjnu v činné službě bezodkladně zrušilo. Němci tvrdili, že jejich návrh musí míti přednost, ale Čechové pohrozili obstrukcí, a vládě nezbylo než hledati kompromis. Cestou k dohodě měl býti návrh posl. Parishe, aby k návrhu českých poslanců připojen byl ve formě zákonité novely dodatek, dle něhož by se pro tento rok setrvalo jen na původním počtu nováčků, kdežto pro zařadění dalších 12.000 mužů v této polovině říše vláda by musela parlamentu předložiti novou osnovu zákona. S tímto návrhem souhlasili Poláci a přistoupili k němu také Čechové. Dr. Körber, nevida jiného východiště, podrobil se. Bývalá pravice byla na ten okamžik opět pohromadě, čehož se levice nemálo ulekla. Když vyjednávání nevedlo k cíli, nezbývalo, než pustiti se v boj, a levice z něho vyšla poražena. Pilnost návrhu českého, s nímž projevili souhlas také sociální demokraté a Všeněmci, byla dvoutřetinovou většinou schválena. Později přijat také věcný obsah českého návrhu. Vládní předloha, v níž byl požadován zvýšený počet rekrutů, musela na konec ustoupiti návrhu Parishovu na zařadění starého počtu nováčků. Říšská rada vykonavši svůj úkol byla 28. září odročena.

Zasedání zemských sněmů, které má potrvati do 6. listopadu, podává celkem týž obraz, jaký viděti v ústředním parlamentě: všude sváry a hádky, všude nechuť a rozháranost. Na všech téměř sněmích stojí strany proti sobě a o dělnosti nemůže býti řeči. O sněmech koruny české pojednáváme podrobněji na jiném místě. Z ostatních poutá k sobě pozornost hlavně sněm krajinský, na němž provádí obstrukci konservativní strana slovinská proti slovinským a německým liberálům proto, že se vzpírají jejich požadavku na zavedení všeobecného a rovného práva hlasovacího. Obstrukce vede k častým a prudkým srážkám, a velice litovati jest, že se navzájem napadají a potírají strany slovinské. — Na sněmu dolnorakouském usneseno, že školní zákony dolnorakouské mají býti změněny v tom směru, by se osmiletá školní docházka v obcích venkovských snížila na sedm let. — Sněm haličský jest pohříchu jevištěm stálých bojů mezi Poláky a Rusíny, poněvadž Poláci národní požadavky rusínské naprosto odmítají.

Zpráva, že dr. Koerber hodlá opět obsaditi *místo českého ministra-krajana*, nezpůsobila v Čechách nikterak dojmu, jaký si vláda patrně slibovala. Jakou cenu má pro český národ ministr krajan, dokud nevyhověno nejnalehavějším požadavkům českým a dokud vliv takového ministra se ani zdaleka nerovná vlivu, jemuž se těší ministr krajan polský? Že pouhým jmenováním českého ministra vláda nic nezíská, o tom mohla se již s dostatek přesvědčiti. Za českého ministra krajana jest vyhlednut poslanec dr. *Žáček.* Jistý, prý dobře informovaný český politik vyjádřil pochybnost, že by dr. Žáček úřad ten přijal, ač má k němu výborné vlastnosti; pochybuje, zda by mohl úlohu tu na se vzíti. »Veliká závada jest již v tom,« pravil poslanec, »že nynější vláda jest při svém stanovisku k nám vládou úřednickou a že dr. Žáček jest z předních našich parlamentaristů. Poměr českého poselstva k dr. Koerbrovi jest velice napjatý, a nevole stále roste, zejmena ji zvyšuje nynější německá obstrukce na českém sněmu, kterou připisujeme na vrub dr. Koerbrovi. Tím bude starý hněv jen zvýšen. Dr. Žáček jako člen českého poselstva by mohl stěží do tohoto ministerstva vstoupiti, a kdy by to přece učinil, byl by hned v první chvíli mezi dvěma ohni a ocitl by se v poměrech, pro něž dr. Rezek podal demisi a jež teď rozličnými vlivy ještě byly zhoršeny. A dále. Ze strany vůdčích poslanců ukazuje se na to, že dr. Žáček jest neobyčejně platným činitelem v klubu a že v rozporech o taktiku bývá jeho úsudek velmi ceněn a vážen. I jest na pováženou, zdali by pro českou věc nebyla větší škoda než prospěch z toho, kdy by vstoupil do kabinetu. Slovem, pokud se poměry důkladně nezmění, neviděli bychom dr. Žáčka rádi na křesle ministerském.«

V Uhersku zuřila krise až do polovice tohoto měsíce s největší prudkostí. Přiostřila se, poněvadž opposice upírala panovníkovi právo, že jemu přísluší rozhodovati v otázkách armády samostatně. O rozřešení tohoto sporu pokoušel se devítičlenný výbor liberální strany, a zdá se, že nikoli bez úspěchu; neboť budou asi uherskému sněmu přiznána v tomto směru jistá práva, a jedná se už jen o jejich rozsah. Okolo druhé polovice měsíce října počaly se protivy poněkud zmírňovati, a dosavadní finanční ministr Lukács vyhlednut za předsedu nového kabinetu. Hrabě Khuen-Héderváry odejde beze slávy, po níž toužil. Do Charvátska sotva se již vrátí. Maďaři vycházejí z tohoto boje jako vítězové; ač se jim nepodařilo dosíci vyplnění všech tužeb, získali přece mnoho. Uherská krise potrvá však dále, a nebude skončena, pokud Maďaři neprovedou svou: úplné odloučení od Rakouska.

V zahraničné politice stály v popředí čtyři významné události: návštěva ruského císaře v Rakousku, odklad jeho návštěvy v Římě, návštěva italských královských manželů ve Francii a značné přiostření poměru mezi Ruskem a Japonskem.

Návštěvy panovníků na cizích dvorech vyličují se obyčejně jako události velikého politického významu, ale zpravidla ho úplně postrádají; nádherné slavnosti, vojenské parády a hostiny, při nichž se pronesou přípitky ubezpečující, že poměr mezi dotčenými mocnostmi jest co nejsrdečnější, a udílení řádů — toť obyčejně celý výsledek,

který na další vývoj věcí nemívá žádného vlivu. Ale *návštěva ruského císaře v Rakousku* byla výminkou od tohoto pravidla, měla skutečně zvláštní politický význam. Byloť účelem jejím utvrzení dohody Rakouska s Ruskem o věcech Balkánských. Obě velmoci, které roku 1897 uzavřely úmluvu vzhledem k vývoji věcí Balkánských, vzaly od vypuknutí krvavého povstání v Makedonii na se těžký úkol postarati se o zjednání pořádku ve zpuchřelém Turecku. Jejich návrh na reformy v provinciích obydlených od křesťanů byl sice od Turecka ochotně přijat, ale provádění oprav dělo se takým spůsobem, že ujařmených národů nemohl uspokojiti; museli znova sáhnouti k nutné sebeobraně. Turecko pak jalo se nepokoje potlačovati spůsobem tak barbarským, že v celé vzdělané Evropě ozval se výkřik nevole. Pohříchu diplomacie rakouská a ruská nejsou prosty vší viny, neboť dovedly sice napomínati Bulhary, aby svým rodákům v zemích tureckých nepřispívali ku pomoci, ale nedovedly učiniti přítrž sveřepostem, páchaným od turecké vlády, nedovedly zabrániti vraždění křesťanského obyvatelstva a brutálního ničení jeho majetku. Všeobecně se uznávalo, že jest potřebí rázného zakročení, a veřejné mínění evropské přijalo s velikým povděkem zprávu, že se Rusko a Rakousko odhodlaly k novým krokům, o nichž mělo se státi usnesení za návštěvy carovy v Rakousku. V štyrské vísce Mürzstegu konaly se důležité porady mezi panovníky a vůdčími státníky obou říší. Po konferenci zaslány do Cařihradu velevyslancům ruskému a rakouskému telegramy následujícího stejného znění: »Bylo Vám nedávno nařízeno prohlásiti, že Rakousko-Uhersko a Rusko pevně trvají při díle upokojení, jež podnikly, jakož i na svém programu na počátku tohoto roku vypracovaném, nehledíce k obtížím, kteréž jeho provedení dosud vadily, ježto jednak revoluční výbory brání obyvatelstvu tří vilajetů při provádění reforem spolupůsobiti, jednak orgány turecké vlády nejeví nutné horlivosti a nejsou proniknuty myšlenkou reformy. Proto shodly se obě velmoci na provádění působivé kontroly a dohlídky. Příslušné instrukce obdržíte bez odkladu. Ač obě velmoci uznávají právo turecké vlády na potlačení nepokojů, přece litují, že potlačování to bylo provázeno výtržnostmi a ukrutnostmi, jimiž trpěli také pokojní obyvatelé. Proto vidí se oběma velmocem nezbytno obětem politování hodných událostí přispěti ku pomoci, a zmíněné instrukce vytknou veškery podrobnosti lidumilné akce, kteréž jest potřebí ku podpoře obyvatelstva, všech existenčních prostředků zbaveného, k usnadnění návratu do domova, k znovuzřízení osad, chrámů a škol ohněm zničených. Vlády rakousko-uherská a ruská jsou pevně přesvědčeny, že jejich snahy povedou k cíli, že přivodí trvalý klid do těžce zkoušených provincií a že jich nestranné rady budou slyšány ode všech, k nimž jsou vysloveny.«

S velikou dychtivostí očekává se uveřejnění všech podrobností, jichž provedení k uklidnění křesťanského obyvatelstva přispěti má. Politické kruhy evropské uvítaly usnesení Mürzstegská s povděkem, a turecká vláda opět vyslovila ochotu, že se všemu podrobí. Ovšem turecké sliby jsou chyby, a turecká vláda vždy hledá svou spásu v odkladech. Pokud evropské mocnosti se neodhodlají celému tureckému hospodářství učiniti rázně konec, nenastane na Balkáně klid

a pořádek, evropskému míru bude stále hroziti nebezpečenství. »Turecko se nepolepší,« řekl kterýs ruský státník, a měl pravdu.

Že ruský *car svou návštěvu v Italii odložil*, jest rovněž velmi významnou událostí, ovšem ne tak pro evropskou politiku, jako pro poměry italské. Návštěva byla již najisto ohlášena, ale v poslední téměř chvíli z »neznámých« příčin odložena. Tyto neznámé příčiny jsou však veřejným tajemstvím: vláda italská nedovedla podati dostatečných záruk, že car Mikuláš nebude v zemi její od socialistů urážen a že o jeho bezpečnost jest náležitě postaráno. Ruská vláda vyslala do Italie značný počet vyzvědačů, a výsledek jejich pátrání byl, že cesta carova odložena. Odlad ten má svou historii.

Král Viktor Emanuel navštívil po svém nastoupení nejprve Petrohrad, a tehdy psalo se již o nastávající návštěvě carově v Římě. Tu se stalo, že ruský studující Götz v Neapoli zatčen. Ruské úřady žádaly za jeho vydání tvrdíce, že jest to jeden z nejnebezpečnějších nihilistů a že jest spoluvinníkem při zavraždění ministra Sipjagina. Veřejné mínění italské vzalo Götze v ochranu, a on pak od italských soudů uznán nevinným. V parlamentních debatách i veřejných shromážděních útočeno prudce na Rusko. Ký div, že za takových poměrů caru Mikulášovi cesta do Italie se znechutila. A nyní, když příchod jeho již najisto v Římě byl opověděn, jali se italští socialisté proti jeho návštěvě protestovati. Jich vůdcové Ferri a Morgari chtěli, aby za pobytu carova v Římě byl podán důkaz, »že utlačovaní všech zemí a národů jsou proniknuti vědomím pospolitosti,« a rozpoutati agitaci, aby car v Římě byl vypískán. Ferri v svém listě Avanti vyslovil přání, aby uvítání carovo od socialistů, republikánů a přátel svobody v Italii nabylo téže historické proslulosti jako známý výkřik Floquetův na Alexandra II. (»Ať žije Polska, pane!«). Výbor, jenž za tou příčinou se ustavil, mínil patrně, že jedná velmi taktně, když prohlásil, že béře odpovědnost pouze za vlastní činy, nikoli však »za pumu neb revolver nějakého policejního agenta, blázna či fanatika«. Jest pochopitelno, že tyto okolnosti nezpůsobily v Petrohradě právě nejlepší dojem. A ministerský tisk italský nechoval se mnohem taktněji. Officiosní Tribuna uveřejnila článek, v němž hledě k tomu, že car za své jízdy z ruského vyslanectví do Vatikánu měl býti provázen kozáckou tělesnou stráží, bylo namítáno, že obyvatelstvo nemá ke kozákům žádných sympatií, poněvadž prý »nenáležejí k zvláště civilisovanému plemeni.«

Zcela neočekávaný odklad návštěvy carovy způsobil pak v Italii veliké rozčilení, a marně snaží se vláda dokazovati, že jest toliko následkem událostí v Asii, následkem hrozící války mezi Ruskem a Žaponskem. Tomu se nevěří ani v Italii, a následek odložené návštěvy bude asi odstoupení ministerstva Zanardelliova, třeba officiosní tisk italský ubezpečoval, že k němu nedojde. Vážné italské listy útočí na ministerstvo a volají po spojení všech vlasteneckých stran proti živlům, jež Italii v cizině zkompromittovaly a jejím zájmům politickým i hospodářským hrubě uškodily.

Návštěva italských královských manželů ve Francii znamená značný krok k dohodě mezi oběma národy románskými, kteří si tak

dlouho k vlastní škodě své byli odcizeni. Mezi Italií a Francií panovaly v první polovici minulého století styky velmi přátelské, jichž historickým výsledkem byla úmluva Napoleona III. s Cavourem a pomoc Francie k sjednocení Italie. Byly to patrně vlivy německé, které způsobily roztržku, neboť Německo, obávajíc se stále, že Francie sáhne k odvetě za Sedan, přičiňovalo se, aby Italii od Francie oddálilo. Když r. 1881 Francouzové obsadili Tunis, na nějž Italie dávno měla zálusk, nastala perioda zjevných konfliktů. Italšti státníci, hlavně Crispi neblahé paměti, dohodovali se s Bismarckem.

Italie přistoupila úmluvou ze dne 20. května 1882 ke spolku Německa s Rakouskem, a tím založen trojspolek. Ve Francii vzbudil tento krok velké rozhořčení; počala se Italům mstíti na poli národohospodářském, tak že došlo až k celní válce mezi oběma státy. Italie se brzy přesvědčila, že svým přistoupením k trojspolku ani po stránce velmocenské ničeho nezískala, ani svých hospodářských zájmů dobře neopatřila. Po pádu Crispiově jal se ministr Visconti-Venosta přičiňovati o sblížení s Francií a nalezl v Paříži velikou ochotu. Nejprve odstraněny některé sporné otázky ohledně Tunisu, pak vyvraceny obavy italské, že by Francie chtěla Středozemní moře zcela opanovati, a na konec uzavřena celní umluva pro oba státy výhodná. Potom nastalo vzájemné sbratřování, jehož vrcholem byla loňská návštěva italského loďstva ve přístavě Toulonském. Nynější návštěva královských manželů v Paříži jest pak nejvýznamnějším dokladem, že sblížení utěšeně pokračuje. Královští manželé byli v Paříži co nejokázaleji přijati, a přípitky při slavnostní hostině mezi králem a presidentem Loubetem vyměněné mají mnohem větší význam, než officiální přípitky při podobných příležitostech mívají. President Loubet prohlásil, že v návštěvě spatřuje skvělý projev shody mezi Francií a Italií, a král Viktor Emanuel potvrdiv slova jeho dodal, že přítomnost jeho ve Francii jest přirozeným výsledkem dokonaného díla sblížení mezi oběma státy.

Hrozivě utvářejí se poměry na n e j z a z š í m v ý c h o d ě. Napjetí mezi Ruskem a Žaponskem dostoupilo nad míru povážlivého stupně, již se ohlašovalo, že válka mezi oběma mocnostmi co nejdříve vypukne. Poplašné zprávy pocházejí hlavně z Anglie. Žárliva na veliké úspěchy Ruska v Asii snaží se Anglie slovanskému státu klásti všemožné překážky v cestu. Sama nemůže proti dávnému a mocnému soku svému vystoupiti, jsouc barbarskou válkou proti Burům úplně vysílena, i hledá, koho by za sebe nastrčila, Poněvadž evropské státy, které ve východní Asii jakýkoli zájem mají, postupem a úspěchy Ruska nikterak ohroženy se nevidí, zbývá jediné Žaponsko, a Anglie neustává štváti je proti Rusku, předstírajíc, že postupem jeho Žaponsko v životních zájmech svých jest ohroženo. A neustálé štvaní Anglie nezůstává v Tokiu bez výsledku; jest tam mocná strana, která radí k válce proti Rusku, spoléhajíc na »morální podporu« Anglie. Tato mravní podpora jest ovšem ceny velmi pochybné. Má Žaponsko odhodlati se k válce na vlastní vrub? I staré kulturní a vojenské státy uvažovaly dlouho, než se pustily do války s mocí alespoň příbližně rovnocennou, a vyhledávaly spojence, aby protiv-

níka z několika stran a s dostatečnými silami napadnouti mohly. Můželiž tak mladý stát, jako jest Žapansko, s lehkým srdcem vrhnouti se do války s tak ohromnou mocí, jakou jest říše ruská? Žaponsko zakládalo si dosud na číselné převaze své námořní moci, ale dnes již není pochyby, že se mu v tom ohledu Rusko úplně vyrovná, ano že co do jakosti svého námořnictva nad ně předčí. Dle nejnovějších zpráv z Tokia jest válečná strana žaponská na ústupu, i jest pravdě podobno, že nebezpečí války bude zažehnáno.

Anglie má obnovené ministerstvo. V boji, jenž se v kabinetě vedl o příští obchodní politiku anglickou, byl Chamberlain poražen, i požádal se svými stoupenci za propuštěnou; žádosti bylo vyhověno. Chamberlain odůvodnil svůj krok dopisem zaslaným předsedovi kabinetu; praví v něm, že když po prvé upozornil na změnu obchodně politického postavení Anglie, nezamýšlel vzbuditi politický svár. Ale vůdcové liberální prý se od počátku zpěčovali zkoumati myšlenku jeho s fiskálního stanoviska. Ježto nyní schází všeliká příležitost k veřejné rozpravě, vzdává prý se úřadu svého, aby na veřejných schůzích záměr svůj mohl zastávati. Ježto sám předseda kabinetu Balfour jest pro ochranné clo, ježto důležité místo ministra financí obsazeno jest synem Chamberlainovým, rozhodným stoupencem ideí otcových, a ježto ostatní členové kabinetu nemají velkého politického významu, bude asi politika obnoveného kabinetu vedena v duchu Chamberlainově.

V Srbsku konány volby do skupštiny a skončily se vítězstvím obou radikálních stran. Po volbách utvořen nový kabinet ministerský, výsledku voleb přiměřený; v jeho čelo postaven generál *Sava Gruić*. Nový předseda ministerstva má nejlepší naděje co do nejbližší budoucnosti Srbska; dle jeho vyjádření k novinářskému zpravodaji nový kabinet jest důkazem že není dalších neshod mezi oběma radikálními stranami. Utvoření prvního parlamentního ministerstva učiněn značný krok ku předu. To prý uznal král, jenž Gruićovi vyslovil úplnou spokojenost a radost nad konečným sjednocením. »To uznává i národ,« pravil předseda kabinetu, »podívejte se na přečetné depeše, které dostávám z celé země, v kterých jsme vitáni jako první parlamentní vláda v Srbsku, prostá vlivu stran navzájem se potírajících. Jest tudíž naděje, že se státní záležitosti klidně budou vyřizovati.« Upřímně si přejeme, aby se Gruić nezklamal, aby těžce zkušený srbský národ konečně se dočkal lepších časův. — Nový ministr zahraničných věcí Nikolić vyslovil se, že Srbsko doufá v příznivé rozřešení makedonské otázky, že s trpělivostí očekává konečného provedení reforem a že vítá konference v Mürzstegu konané, poněvadž si od nich slibuje rychlé provedení oprav.

Pius X. vydal svou první encykliku; byla dychtivě očekávána, poněvadž některé liberální listy italské rozšiřovaly mínění, že nový papež dá církevní politice zcela nový směr, hlavně pak, že se poměr Vatikánu k Italii změní. Kdo tvrzení tomu uvěřil, jest velice sklamán, neboť v encyklice netoliko nečiní se zmínka o nějaké změně dosavadní kuriální politiky, o nějaké ochotě sblížiti se s Kvirinálem, nýbrž nemluví se v ní o politice vůbec; nový papež přestal pouze

na stanovisku náboženském a praví, že nemá jiného programu než »všecko obnoviti v Kristu, tak aby Kristus byl všecko ve všem.« Aby každou marnou naději v zárodku potlačil, prohlašuje, že nechce býti ničím jiným než služebníkem Boha, jenž mu svěřil posvátný úřad jeho. Liberální tisk jest velice sklamán, ale neprávem, vždyť před volbou co nejvřeleji se přimlouval za zvolení papeže pouze náboženského, nepolitického, — nuže, Pius X. chce býti papežem pouze náboženským, papežem, jenž zabývá se pouze záležitostmi katolické církve. Novým státním sekretářem Vatikánským dle zprávy právě docházející jmenován Merri del Val.

V *německé sociální demokracii* zuří boj. Není od dneška. Již dávno jevila se nespokojenost, že staří vůdcové nestrpěli ani nejmenší opposice a že vůle jejich byla zákonem. Výrok Liebknechtův: »Kdo nebude poslouchati, vyletí!« stal se takřka dogmatem strany. Opposice však rostla a staří vůdcové s trpkostí viděli, že vedle nich povstávají mladší síly, mužové jako Auer, Bernstein, Vollmar, Heine a jiní, kteří nechtějí se slepě podrobovati jejich rozkazům a žádají, aby program strany se přispůsoboval potřebám doby, čemuž starý Bebel, stojící neústupně na stanovisku sedmdesátých let, se vzpírá. Bebel má ovšem za sebou massy, jimž nauka o samospasitelném marxismu od mládí vštěpována byla. To však nevadí, aby odbojníci, byť i na ten čas umlčeni byli, na dále domáhali se toho, co nazývají požadavky praktické politiky. V tomto okamžiku nejedná se o žádnou zásadní otázku. Tak zvaní revisionisté chtějí jen, aby vítězství, jehož sociálně-demokratická strana při posledních volbách do říšského sněmu se domohla, prakticky se využitkovalo. Žádají, aby strana se domáhala místa místopředsedy sněmu, kteréž dle počtu jejího právem jí náleží, a nelekají se toho, že parlamentní tradice vyžaduje, aby se smířili s jistými povinnostmi místopředsedy vůči dvoru. To příčí se revolučnímu a republikánskému cítění Beblově. Nedá se upříti, že stanovisko jeho jest v souhlase s tradicí strany, ale nedá se také upříti, že stanovisko revisionistů odůvodněno jest závazky, jež sociální demokracie svou účastí v parlamentním životě na se vzala. Na sjezdu, jenž v měsíci září v Drážďanech se konal, zvítězil sice Bebel, ale jednota strany jeví povážlivé trhliny. Bebel, posilněn votem většiny, chystá se k strašnému soudu nad odbojníky a k důkladné »očistě« strany. Někteří, jako Göhre a Hildebrand, zalekli se a vzdali se mandátu těžce vydobytého, jiní, jako Braun a Heine, chtějí vyvolati rozhodující votum »organisovaných soudruhů,« a opět jiní, jako Vollmar a Bernstein, podrobují se sice formálně usnesení sjezdu, ale trvají na svém opravářském stanovisku, které bylo do klatby dáno.

Ad. Srb.

Nové rovy.

Gustav Jaroslav Schulz. — Antonín Procházka.

Sotva jsme se dověděli o úmrtí Čecha, který žil od dlouhých let v cizině. G. J. Schulz zemřel dne 24. srpna t. r. ve Vídni, kde byl úředníkem paroplavební společnosti. Ale byl též samouk umění kreslířského, jakýsi český Pavel Konewka, silhouettář, illustrátor dětských říkadel a písniček. Před třiceti lety oznamovala Osvěta (v 1. č. r. 1873) dvě publikace jeho prací. V rozhledech osvětových psal tehda Fr. Zákrejs o »dvou výtečných publikacích velmi chvalně známé firmy J. Ottovy. Jsou to *Trnky*, kniha černých obrázků. Kreslil Gustav Jaroslav Schulz. Básně složil František Doucha. Pak: *Doby mládí — doby štěstí*, sbírka původních obrázků ze života naši milé mládeže. Podle národních říkadel a písní kreslil G. J. Schulz.« Tehdy vzbuzoval Greifswaldský rodák s českým jmenem P. Konewka všeobecnou pozornost svými vystřihovanými černými obrázky, silhouettami, které pak již ani nebyly vystřihovány, ale pouze kresleny a pro reprodukci určeny. Podobně Schulz kreslil své silhouetty a obrázky pro tisk. Byl v nich humor a jakási »česká roztomilost«, jak Fr. Zákrejs ve svém referátě praví. Nám zdají se již suchoparnější, poněkud líčené. Náhodou právě nyní vyšla obrázková kniha, rovněž na lidová říkadla komponovaná a výjevy z dětského života předvádějící, o níž se zmiňujeme na jiném místě. Gustav J. Schulz jeví se jako předchůdce Richarda Laudy, co se týče nápadu, illustrovati dětský život na základě národních říkadel a písní. Jinak ovšem těch třicet let znamená veliký rozdíl jak v podání umělců, tak v úpravě knihy. Jemné, faksimilové reprodukce naší doby jsou právě tak daleko od suchých dřevorytin, jako realistní pojmutí našeho vrstevníka od bonhomie G. J. Schulze, jenž při veškeré rutině kreslířské nebyl zvyklý dívati se na svět ze stanoviska tak absolutně uměleckého, jako nynější malířská generace. G. J. Schulz přispíval do Palečka, do Světozora i do Květů. Od let osmdesátých se jeho práce již ve veřejnosti neobjevují. Amatérské umění ustupovalo v těch časech přesile vycvičeného dorostu Pražské akademie. Ale milá vzpomínka budiž věnována kreslíři, který dovedl vystihnouti vkus doby a zároveň byl vždy celým Čechem.

Dne 26. září zemřel na Vinohradech sochař Antonín Procházka. Sebe podrobněji vypsané curriculum vitae jeho by neukázalo, jak pilný a svědomitý umělec nám tu od díla odešel. Byl ještě dosti mlád a při síle. Narodil se 24. června r. 1849 v Záběhlicích u Prahy, v Praze studoval a v Praze se učil u sochaře Fr. Hergesela. Roku 1866 hospitoval na Mnichovské akademii, odtud se roku 1868 vrátil do Prahy, a tu na akademii za ředitele Trenkwalda ve svých uměleckých studiích pokračoval. Důležito jest, že od r. 1877 až do r. 1880 zaměstnán byl v atelieru Myslbekově. Pomáhal při pomnících Příhodově pro Domažlice a Žižkově pro Čáslav. Připomenemeli ještě, že r. 1888 stal se profesorem na c. k. uměleckoprůmyslové škole v Praze, vyčerpali jsme všechna data jeho umě-

lecké biografie, ale ani z daleka jsme nenaznačili, co vše provedl. Po Praze i po Čechách jest mnoho statuarních i dekorativních prací Procházkových, jest jich tolik, že by jich vypočítávání až unavovalo. Na každé moderní budově veřejné setkáváme se s jeho výtvory. V Zemské bance jsou od něho sochy Chrudimska, Hradecka, Jičínska, na attice Živnostenské banky Obchod a Průmysl, v městském museu Pražském výplně cviklů Hodinář a Sladovnický, v novém divadle Plzeňském rovněž takové výplně Láska a Žárlivost. V Pantheonu zemského musea jsou poprsí Jana Husa a Tómy ze Štítného. Velmi činný byl Procházka pro jubilejní výstavu Pražskou r. 1891, modeloval busty Skretovu, Hollarovu, Levého a Táborského a skupinu Uznání na paláci retrospektivy. Mnoho prvních cen získal na veřejných soutěžích, uvádíme jen návrhy na pomníky Prokopa Chocholouška, Vácslava Stulce, Daniele Adama z Veleslavína, V. Beneše Třebízského (společně se sochařem Fr. Hergeselem), sochu Umírněnosti pro Městskou spořitelnu Pražskou, sochu sv. Vojtěcha pro chrám sv. Ludmily na Vinohradech. První samostatná větší práce jeho byla socha sv. Jiljí pro kostel v Milevsku a sv. Rochus pro Strahovskou kapli. Náhrobků na hřbitovech Pražských i venkovských provedl celou řadu. Po několik let pracoval spolu se soudruhem svým Fr. Hergeselem, také Hákování, realisticky pojatá skupina do pluhu zapřažených žen, vyznamenaná na Světové výstavě Pařížské r. 1900, byla takovou společnou prací.

Procházka náležel ke skupině českých sochařů, kteří pod mocným vlivem Myslbekovým se snažili vytvořiti statuární typ slovanský. Jakási vážnost výrazu i postoje jeví se ve všech jeho dekorativních pracích. K tomu druží se lepý tvar těl, zvláště ženských postav. Procházka je neidealisoval tou měrou, jako předchůdcové ze starší školy vyšlí, jemu nebyla antika vzorem tak mrazivě na tvoření působícím, jako shledáváme u jiných odchovanců Mnichovské akademie. V Mnichově naučil se Procházka důkladné modelační technice, kamenickému řemeslu rozuměl již v Praze velmi dobře. Propracovával svoje hliněné návrhy a pomocné modely vždy pečlivě, ano zacházel někdy až do hladkosti. Ale vždy také zachoval si jakousi noblessu. Měl vkus, graciosní postavy jeho náhrobních andělů na př. nejsou nikdy banální ani divadelně sentimentální. Pak smysl pro rhytmus linie. Jeho talent byl spíše lyrický, Hergesel dodával společným pracím švihu. V Procházkově umění nebylo nic mohutného, a v tom také u něho Myslbek zůstal bez vlivu. Za to následoval Procházka našeho předního mistra sochaře po formální stránce, osvojil si zvláštní ráz hlavně allegorických postav, jimiž se české sochařství na sklonu 19. století tak silně liší od jiných. Pilný pracovník, sympatický společník, vždy rozvážný a mírný jak v životě tak v umění, podlehl Procházka zlé chorobě, po léta s ní zápasiv. Dobyl si svého místa v dějinách našeho umění, zůstane mu zachováno.

Dr. *F. Harlas.*

KOVOVÉ RUCE

NOVÝ, VELKÝ ROMÁN SPOLEČENSKÝ OD VÁCLAVA ŠTECHA.

„KOVOVÉ RUCE“ Štechovy jsou románem, budovaným na široké společenské bási. Jsou čerpány svým dějem z města a jeho okrsku, na který autor zrovna prstem ukazuje. Jména dostalo se mu z neblahého úkazu, ze smutného a bohužel ne ojedinělého fakta, že stal se vševládnoucím činitelem muž, jenž jako paša v okresu, který řídil a ovládal, záložnou a jejími kapitály dominoval. Postava tohoto zlého démona okresu, který také zabil svým zločinným počínáním, přimyká ovšem román k určitým událostem tak frappantním způsobem, že stává se tím poučnou a výstražnou epištolou.

Kapitál, rukoum schytralého podvodníka svěřený a jím ke všem možným strannickým a prospěchářským intrikám a machinacím využitkovaný, stal se mocí, stal se chapadly, stal se „kovovýma rukama“, jimiž démon města daleko dosahoval a všechno svému a svých náhončích prospěchu podmaňoval. Zdůrazňujeme tuto stránku románu na úvodě proto, poněvadž máme za to, že kapitoly tyto budou konati svoje obrozující a očišťující poslání.

Román je znamenitou illustrací našich společenských poměrů z dob, kdy celý národ stál v nejpříkřejším politickém napjetí. Odehrává se na nejpalčivější půdě tohoto zápasu, kde mladočeské a staročeské půtky řádily nejlítěji a kde obě strany v pravém toho slova smyslu povraždily svoje nejlepší a nejzdatnější lidi. Je obrazem dob, kdy podle slov autorových „každá strana hlídala jenom svoje ssutiny“. Je vidět a všude znát, že autor v ústředí tomto prožil řadu let a že bystře vlastní jádro těchto sporů prohlédl. V kalné vodě se ovšem dobře lovilo, a my, prováděni spolehlivým průvodcem po bojišti, vidíme, jak ze vzájemných nedorozumění nestoudně kořistil zlověstný poťouchlik, jenž zmocnil se záložny, pomalu svým potutelným a vypočítavým jednáním ohromnou moc na sebe strhl a město i okres v pravém slova smyslu komandoval. Že tu závažné slovo připadá žurnalistice, rozumí se samo sebou. Vedle řádného a počestného novináře líčen tu ničemný, revolverový publicista, jenž svoje proradné péro prodával tomu, kdo více nabídl, a vykořisťovatelům zmatků účinně pomáhal.

Hrdinou románu je učitel, mladý, nadšený, čistý člověk. Autor ovšem mluví tu s povolané tribuny, a proto je samozřejmo, že i zde má román pevnou a spolehlivou podezdívku. Český učitel shledá v tomto románě první obsažné vylíčení přerodu staré školy ve školu novou, ve které se od let sedmdesátých rozpíná vše k netušenému rozvoji. Ze zřícenin staré školy vznesla se čistá idea všeobecného vzdělání. Znovuzrození toto ovšem leckde narazilo a přišlo do doby, kdy sama armáda učitelstva našeho musela o uplatnění modernějších zásad zápasiti a kdy energičtější její hlavy mnoho a mnoho ran utrpěly. Hrdina románu je průkopníkem nového hnutí a vší mocí, s napjetím všech svých sil musí bojovati proti předsudkům, které téměř celá staletí utuhovala, které zavinily podřízenost českého učitelstva a v českou školu zavály ducha neblahého. Nadšený muž ocitá se v ohnisku, kde se křižují všechny společenské proudy, zápasy spolkové, intriky a boje o čelná místa v samosprávě. Vidíme, že jsou v románě tomto tři velká hlavní pásma, kolem nichž navinuje se románové prostředí. Jsou to následky krutých bojů Staročechů s Mladočechy, těžké uplatňování moderního školství a nezralost našich lidí pro vedení velikých finančních ústavů, jichž se ve všeobecném zmatku zmocňují sobečtí vykořisťovatelé.

To jsou, abychom tak řekli, hlavní sloupy románové stavby, kterou autor provinuje roztomilou a poutavou historií lásky, jež musí se probíjet i vysoko vzedmutými vlnami překážek a nástrah. V těchto partiích je tolik hřejivého citu, tolik něhy, že z každé řádky vytušíš vlastní srdce romanopiscovo. Kapitoly tyto, které jsou pravými selankami, jsou květnatou lučinou románu, jenž v pohnutém a složitém rámci vydychuje teplem a všechno podřizuje napínavé idylce dvou zamilovaných dušinek.

Román má pevnou, jadrnou a uměleckou stavbu. Je vykrojen ze skutečného života, je z něho vážen, a je psán spisovatelem, jenž má bystrý pozorovací talent a jenž umí s vervou napsat to, co viděl, co prožil a co sám v životním zápase protrpěl. To Václav Štech dovede jako málo kdo druhý — život, děje, jež se před námi odehrávají, vtělit v románovou skladbu a prohřát ji teplem, nadšením, posvětit ji vyšší snahou a ušlechtilou tendencí. „Kovové ruce“ jsou pravým, skutečným společenským románem, dílem literární ceny, uměleckého významu a při tom četbou zdravou, zajímavou a napínavou.

Je to umění, které je dnes vzácným úkazem. Jsouť „Kovové ruce“ románem, psaným pro společnost českou všech vrstev — a při tom dílem vysoké hodnoty literární.

Objednávka knih.

3hal.
známka

Knihkupectví

....

....

....

Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

Závod umělecko-truhlářský, čalounický a dekorativní

firmy

Bohumil Mayer

nabízí se

k zařizování bytů, hotelů atd.

v nejlevnějších cenách.

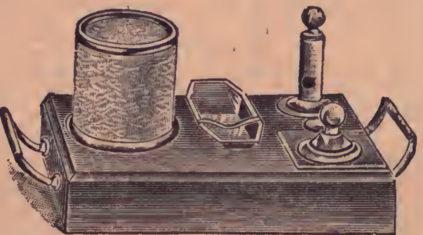
Vlastní výroba.

Obrovský výběr hotového nábytku.

Založeno 1847.

V Praze-II., Štěpánská ul. č. 629.

Přenosné elektrické zapalovadlo doutníků,

k němuž netřeba proudu, nýbrž které účinkuje suchou baterií, která se vždy u mne koupiti dá. Garantuji za bezpečnost, spolehlivost a stálost výkonnosti (při obyčejné potřebě v privátních domech doba trvání as rok). Pro distinguované osoby bez dobírky. Uřezavadlo špiček, popelnička, držátka poniklovaná, schránka na doutníky skleněná s niklovaným okrajem.

Cena 18 zlatých.

F. Naske

v Praze, u severozápadního nádraží 1115.

Elektrické kapesní lampičky.

Kus K 3·–,
K 8·–,
K 15·–,
K 20·–.

Za věc dobrou, spolehlivou, trvanlivou ručí

F. Naske

v Praze,

u severozápadního nádraží 1115.

Vyšívání všeho druhu, tak zvané švýcarské

doporučují

Bratří Tšídové,

první česká továrna na vyšívání

v NOVÉ KDYNI.

ZALOŽENA R. 1871.

Maršnerovo
České kakao
a české čokolády
jsou
NEJLEPŠÍ.

VŠUDY K DOSTÁNÍ.
SKLAD: PRAHA-FERDINANDOVA TŘÍDA
PROTI CHODĚROVŮM

Založeno roku 1845.

Jan a Emanuel Toužimský,

závod knihařský

v Praze, Karlovo náměstí 18, č. p. 288-II. „U Sedlerů“

doporučuje se

ku provádění veškerých odborných prací,

zejména všech druhů vazeb,

desk na adresy, časopisy a díla nakladatelská.

Příležitostná alba. Vazby pro knihovny.

Napínání map a obrazů atd.

Provedení vkusné. **Obsluha správná.**

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXII. O filosofii přítomnosti. Napsal dr. Fr. Krejčí. Za 48 hal. Nakl. Jan Laichter.

Encyklopaedická knihovna »Dědictví Komenského.« Sv. V.: Rozpravy z oboru botaniky obecné. Napsal Ant. Vimmer. Řada II. Rostliny a činitelé přírodní. Nákl. Dědictví Komenského.

Lidové rozpravy lékařské. Pořádá MUDr. Lad. Haškovec. Řada IV., čís. 9.: O hygieně průmyslové. Napsal dr. Rambousek. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. J. Otto.

Na dně života. Obrazy ve 4 jednáních. Napsal Maxim Gorkij, přel. dr. B. Prusík. Za 1 kor. 20 hal. Nakl. J. Marchlewski a spol. v Mnichově.

Divadelní knihovna Máje. Pořádá JUDr. Jos. Štolba. VII.: Tyranství slz. Veselohra o 4 dějstvích. Napsal C. Chambers, přel. K. Mušek. Za 1 kor. 40 hal. Nákl. družstva Máje.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 343.—346.: Obrázky z tureckého Armenska. Napsal A. Aharonian, přel. O. S. Vetti. Za 80 hal. Čís. 347.—348.: Strýcové. Obraz bulharských typův a mravů za tureckých časů. Napsal Ivan Vazov, přel. Jos. Koněrza. Za 40 hal. Nakl. J. Otto.

Otázky a názory. Roč. II. seš. 23. a 24.: O budoucnosti lidstva. — Obrat ve vývoji filosofického myšlení a jeho konečný výsledek. Napsal dr. Aug. Smetana. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Laichter.

Masky a pravda. Sbírka divadelní četby. Redaktor Jan Ladecký. Přeletaví ptáci. Román. Napsal M. L. Michajlov, přel. K. Štěpánek. Illustroval K. Rélink. Seš. 20. Po 50 hal. Nakl. Al. Wiesner v Praze.

Vzdělavací bibliothéka. Sbírka moderní četby. Sv. 54.: Selští studenti. Román. Napsal Arne Garborg, přel. H. Kosterka. Za 3 kor. 30 hal. Nakl. K. S. Sokol.

Zprávy Zemského statistického úřadu království českého. Sv. IV. seš. 2. Sv. V. seš. 1. nákl. vlastním.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 17. a 18. Sešit po 60 hal. Nakl. J. Otto.

Všecky druhy psů slovem i obrazem. Napsal V. Fuchs. Za 6 kor. Nákl. čas. »Svět zvířat« v Praze.

Duch sv. Alfonsa Marie z Liguori. Vydal P. Boh. Matějů. Za 1 kor. 80 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

O klerikalismu. Napsal J. Svozil. Za 60 hal. Nákl. družstva »Samostatnosti.«

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XXII.: O souchotinách čili tuberkulose plic a jak proti ní bojovati. Napsal dr. Em. Semerád. Za 70 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

Chromatické hromobití. Napsal L. Lošťák. Nákl. vlastním.

Melancholie. Napsal K. Przerwa-Tetmajer, přeložil K. Rieger. Nákl. J. Svobody v Kr. Vinohradech.

Ve stínu palem. Napsal dr. K. May. Seš. 1. a 2. Po 30 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Lékárnický kalendář na r. 1904. Uspořádal a vydal PhM. L. Schärtler. Ročn. 25. Nákl. vlastním.

Velký Slovanský kalendář na přestupný rok 1904. Pořádá J. Loukota. Za 1 kor. Nakl. J. Otto.

Kalendář Besed lidu. Roč. X. Na rok 1904. Za 1 kor. Nakl. týž.

Hasičský kalendář rodinný na rok 1904. Roč. X. Za 1 kor. Nakl. týž.

Vilímkův Humoristický kalendář na rok 1904. Za 1 kor. 20 hal.

Ječmínek. Humoristický kalendář na r. 1904. Ročn. V. Za 1 kor. Nakl. R. Promberger v Olomouci.

Kalendář Palacký na rok 1904. Ročn. I. Za 1 kor. Nákl. Z. U. S. J. U. v království českém.

Kalendář Havlíček na r. 1904. Za 1 K. Nákl. týmž.

Dě'ské besedy Máje. Pořádá Růžena Jesenská. Sv. 2.: Jasno i chmurno. Povídka od Fr. Hrnčíře. Za 2 kor. Nákl. družstva Máje.

Knižnice mládeže. O několika děvčátkách a chlapcích. Napsal Josef Krušina ze Švamberka. Seš. 1. a 2. Po 10 hal. Nákl. Dědictví Komenského.

Škola počtů. Číselný obor od 1 do 10. Díl I. Napsal Fr. Petrmichl. Nakl. B. Kočí.

Obrázková početnice maličkých písmem psacím. Napsal Fr. Petrmichl Za 50 hal. Nakl. B. Kočí.

Vilímkův jízdní řád pro Čechy, Moravu a Slezsko. Zima 1903—1904. Za 20 hal.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

—— VÁCSLAV VLČEK. ——

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1902 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 12.

Knihou touto ukončujeme 33. ročník Osvěty.

Svědomitě a vytrvale usilovali jsme po ta drahná léta, by Osvěta čím dále tím dokonaleji v národě plnila svůj úkol a hodna byla úsudku, jenž o ní tak často bývá pronášen: **že má býti v rukou každého českého vzdělance.**

Všem přátelům, kteří snahu naši učinlivě podporovali, z plna srdce děkujeme, i jsme šťastni vědouce, že také budoucně s námi vytrvají ve společném díle.

Zvouce pak již ku

předplacení na 34. ročník Osvěty

slibujeme, že nepřestaneme o vnitřní zvelebení její se vší horlivostí pečovati. Osvícených národovců, kteří o potřebě a důležitosti její přesvědčeni jsou, prosíme, aby každý na svém místě jí pomáhali dobývati nové půdy.

Posud vydáno **393** měsíčných knih Osvěty. V nich uložena jest podstatná část české literatury posledních tří desetiletí. A tak tvoří Osvěta již celou bibliothéku nejvybranějších prací básnických, románových a novellistických, jakož i prací ze všelikých oborů naučných. Práce ty vynikají jak svým výborným obsahem tak pečlivou, lahodnou, dokonalou formou. Proto by Osvěta neměla scházeti v žádné české domácí knihovně. Ani nejstarším ročníkům neubývá ceny, naopak, co rok stávají se vzácnější.

V nastávajícím období novoročním chceme novějším pp. odběratelům poskytnouti příležitost, aby si řadu starších ročníků (nebo i jednotlivý z nich) mohli opatřiti za levnější cenu. Budeme tedy v řečeném období, pokud zásoba stačí, prodávati

ročníky Osvěty 1878—1896 po 8 kor.,

a kdo vezme (za hotové) 5 ročníků, dostane šestý nádavkem. Sleva tato potrvá do konce února 1904, načež nastoupí zase obyčejný plat.

První číslo Osvěty na rok 1904 vyjde již 16. prosince. Abychom mohli ustanoviti náklad, prosíme za brzké zaslání předplatných peněz.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 477.—479. (Renaissance—Rhön.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Malý Ottův Slovník naučný, dvoudílný. Příruční kniha obecných vědomostí. Redaktor Fr. A. Šubert. Seš. 2. a 3. (Ahmed—Ammon.) Sešit po 60 hal. Nakl. týž.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 20 a 21. Sešit za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 23. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Stará píseň. Lyrický román Al. Kalvody. Slovem doprovází Jaroslav Vrchlický. Za 6 kor. Nákl. vlastním. V komisi knihkupectví Grosmana a Svobody.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 19.—21. Sešit po 30 hal. Nakladatel J. Otto.

Čtyři knihy sonetů. Od J. S. Machara. Za 2 kor. 40 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Tur. Báseň B. Jarovce. Nákl. vlastním.

O závod s peničkou. Písně L. Grossmannové Brodské.

R. 1903. ČÍS. 12.

OSVĚTA

Cesta zkázy a cesta spásy.

Odpověď k Czambelově knize »Slováci a ich reč.«

Od

Karla Kálala.

Zvláštní kniha! Dočteme ji až do konce a nevyrozumíme, chceli autor zdaru či zmaru svého národa. Na straně 265. čteme: »Netreba se nám báť o Slovákov; oni vo svojich vrchoch, vo svojej spoločenskej isolovanosti, sami si poisťujú svoj etnografický ráz ešte na dlhé časy.«

Slova: »ešte na dlhé časy« zní smutně . . .

Vliv české kultury na mladé vzdělanstvo slovenské je prý minimální; jeví se prý toliko u té částky intelligence, která byla v Čechách odchována. Jinak prý je starší pokolení oddáno kultuře německé, mladší kultuře maďarské. To prý je následek skutečných poměrů. »Zlomiť tiahu týchto pomerov, na to sú Česi práve tak slabí jako Slováci.« O vítězství bude prý na Slovensku bojovati kultura česká s maďarskou, a v boji tom nerozhodnou národní sympatie, nýbrž skutečné poměry. »Slováci, súc osamotení, poznajú vlastné sily« (rozumím síly *malé*, jakož je sám autor malými vylíčil), »a opierajúc sa o ne zariaďa svoj život na základoch reálnych, tým silám primeraných.«

Tomu tak rozumím, že osamocení Slováci poznají svou malost, svou slabost a tak i nezbytnost klesnouti v náruč maďarisace. V maďarské brošurce[1]) řekl dr. Samo Czambel výslovně, že kulturní odloučení Slováků od Čechů uspíší jejich pomaďarštění; v nové své knize praví to nikoli slovy, za to obsahem. Žádné knihy, co jsem jich v životě přečetl, neodložil jsem s dojmem tak smutným. Spisovatel knihy je muž pilný, nikdo ani z nejvroucnějších vzdělanců slovenských nepěstuje jazyk svůj tak jako on, a přece vycítíte z knihy jeho ledovou chladnost k národu a uvidíte jasně jeho snahu odtrhnouti zubožený národ od Čechů, *jediné* jeho podpory na tom božím světě, a přiblížiti jej Maďarům,

[1]) Viz o ní úvahu »Na věky od Čechů!« v 3. čísle letošní Osvěty.

surovým zhoubcům. S olympickým klidem říká autor celou knihou: Tak tomu chce historický vývoj, tak tomu chce skutečnost. Kniha jeho ukazuje předně odchovance maďarských kanceláří, a za druhé člověka úplně zabředlého ve slovíčkářství. Slovák v maďarské ministerské kanceláři buď musí k národu svému ochladnouti, nebo musí uteci. Duch maďarisační na člověka v něm žijícího neustále doléhá, a v duši nepozorovaně odehrává se proces, až je člověk, aniž je si toho jasně vědom, jiný, změněný, jako se změnil strom se svými plody do jiného podnebí přesazený. Jen silný odolá, Czambel neodolal. Maďarskou brošurku napsal, jako by se byl nadobro národu svému odcizil. To mě učinilo k němu méně citlivým. Kdo jednou vyvede, co on, ať se nediví, řekneli se mu slovo těžké. Kniha jeho mě přesvědčuje, že *národního citu slovenského pozbyl.* On to před Slováky zapírá, ale kniha jeho vnutila mi takové přesvědčení. Nepravím to, abych jej urazil — on také při vší ledovosti a bezohlednosti neuráží, — jest to třeba říci proto, aby Slováci věděli, *kdo* jim radí. Vímli, že mi radí člověk, který se mnou necítí, přijímám jeho radu s opatrností.

Czambel svou lásku k národu dokazuje svými jazykovými knihami. Znám Čechy, kteří Němců nenávidí a přece se rádi probírají v německé grammatice a fraseologii; jest to jejich studium nebo jejich sport. Tak — soudím já — miluje Czambel slovenštinu. Studiem jazyka chce vysvětliti, co nepovídá historie, očištěním slovenštiny od češtiny chce národ posilniti, až zase na konci, zcela nedůsledně, vrhá jej v kulturu maďarskou a tím v pomaďarštění. Také naši staromilci a novomilci kdysi doufali pomoci národu jedni dlouhým *í*, druzí jotou. Byl to vášnivý spor o pravopisné maličkosti, rozvadění vůdcové zapomněli, že se jedná o *život.* Na tom stupni duchovního vývoje jsou nyní Slováci. Ani slovenské koncovky, ani očištění slovenštiny od češtiny Slovákům nepomohou. Jinde je zdroj slovenské síly.

Ale všimneme si obsahu knihy Czambelovy a při tom ostatní svoje myšlenky dopovíme.

V první stati »Kedy sa Slováci dostali do svojich terajších bývaní?« vyvrací autor domněnku, že jsou Slováci od věků ve svých nynějších sídlech. Slovenskou minulost doufá poznati z řeči lidu. »Treba nám preskúmať reč národa (spisovná sa k tomu nehodí), rozobrať ju do podrobna, a tu sa nám potom roztvorí veliká kniha, plná úryvkami a obrazmi z minulosti Slovákov; z tej velikej odčarovanej knihy všetci budeme môzť čítať, ktorí tomu rozumieme; v tej knihe sa odzračíme jako v zrkadle. Iba z nej budeme môzť verne poznať slovenskú minulosť.«

V druhé stati »Kde všetko bývali Slováci?« praví, že název Slovensko je novověký a historik by ho vůbec neměl užívati; Czambel také důsledně říká Horňáky.

Třetí článek je nadepsán »Čo vieme o reči Slovákov?« Slovenština v nynější podobě je velmi blízka češtině, spisovná řeč slovenská je počeštěna. Slováci jsou v podstatě národním zlomkem toho Slovanstva, které se pozvolnu vtopilo do národa maďarského.

Slováci nejsou prý haluzí Slovanů západních, dialektické zvláštnosti slovenské dají se objasniti leda z jazyků jihoslovanských. Ja ved*iem*, pij*em*, šij*em* — tyto koncovky mají jen Jihoslované. Potom uvádí řadu slov slovenských, v kterých se zračí jihoslovanský původ Slováků. Litava, v srbštině steiler felsen; po pravém břehu Hrona je obec Moštěnica, po srbsku moštanica = chodník; dále je vrch Brdo, po srbsku brdo = vrch atd.

Tímto spůsobem můžeme i my Češi dokázati jihoslovanský původ svůj, neboť my na př. máme také Litavu (přítok Berounky), Moštěnice (vesnice u Přerova) a vrchy Brdy. Všecky slovanské řeči mají množství slov společných, což je důkazem, že vyrostly z jedné původní. Více společných slov a grammatických tvarů má slovenština s polštinou nebo ruštinou, snáze by se tedy prováděl důkaz, že Slováci jsou zlomkem Rusů nebo Poláků. Czambel po svém spůsobu řekne: Proveďte důkaz. Ale kdo dokazuje, že je dům podoben domu druhému? Podívám se a vidím, poslechnu a slyším. Poslyšme mluviti analfabeta českého, slovenského a srbského: komuž připadne odvozovati slovenštinu ze srbštiny? Žádám dr. Czambela, aby srovnával slovenštinu s ruštinou, polštinou a naposled s češtinou: to se mu jinak pohrnou důkazy pokrevnosti. O tom nikdo nepochybuje, že Slováci jsou se Srby pokrevni, my též, Poláci, Rusové atd. též, a tak přirozeně máme s nimi společná slova i tvary mluvnické.

Slováci nemají hlásky *ř*, to samojediné přesvědčuje Czambela dostatečně, že slovenština není původně řečí západoslovanskou. Češi také v nejstarších dobách *ř* neměli, ale to prý na věci nic nemění, nyní je mají, náklonnost k *ř* museli prý míti již ode dávna.

V této stati Czambel nepříznivě mluví o mravní stránce P. J. Šafaříka. Ve svojich Geschichte der slav. Sprache u. Lit. z r. 1826, maje 31 let, vypsal Šafařík zvláštnosti slovenštiny. Dvacet let potom, roku 1846, prohlásil v »Hlasech o potřebě jednoty spisovného jazyka,« že od Krkonoš až k Bardijovu a Humennému nad řekou Laborcí jest jedna a táž řeč. Nejjistějším důkazem toho jest (praví Šafařík) vzájemná srozumitelnost. Czambel píše: »Pokiaľ sa Šafárik nedostal pod vliv Čechov, písal, že je slovenština taká samostatná reč v rodine slovanských rečí, jako poľská, lužicko-srbská, česká . . . Ale keď sa dostal do služby českej, Češi vykonali na neho mravný nátlak . . . Ja, súc úradníkom uhorskej vlády, smele môžem vysloviť pravdu o samostatnosti reči slovenskej,[1]) ale nie tak tí, ktorí sa dajú do služieb Čechov. Tu máme príklad so Šafárikom. I on podľahol nátlaku. Poneváč sa dal do služby Čechov, musil sa zriecť svojho učenia a presvedčenia, v prospech ktorého sa verejne osvedčil, a musil motať a vyhľadávať frásy, aby vyplnil žiadosť svojim chlebodárcom.[2])

[1]) Jaká to neupřímná řeč! Před maďarskou vládou mohl by ještě směleji dokazovati, že slovenština vyrostla z maďarštiny.

[2]) Když Šafařík psal, že od Krkonoš k Humennému jest jeden národ, bral dvojí služné ze *státní* (Vídeňské) pokladny, jsa existenčně na národě českém zcela nezávislý.

A tento prípad je nie ojedinelý. Každý Slovák, který sa dostal do Čiech, musí tak preberať na píšťali, jako mu to Česi rozkazujú.«

Z těch slov, milý čtenáři, poznáváš Czambela. Podobně mluví o Palackém, Jungmannovi, Šemberovi a j. Všecky bez mála autority rozdupává vyčítaje jim neznalost, frásovitost, až i lživost, jako na př. Šafaříkovi.

Předně třeba poznamenati, že Šafařík *neřekl* ani takových slov, ani takové myšlenky, které mu Czambel připisuje. A kdy by byl i řekl, já bych věřil tomu, co pověděl za dvacet let, maje přes půl století věku. Jestliže Czambel Šafaříka a jiné Slováky, v Čechách pobyvší neb meškající, obviňuje z nesamostatnosti a poddajnosti českému vlivu, nechť odpustí nám, kteří tvrdíme, že on podléhá vlivu maďarských kanceláří. A táži se, kterému vlivu podlehnouti je přirozenější, Slovákovi užitečnější a čestnější? Předestřeli kdo velké thema, tenkráte zvláště prohlédáme mravní postať autorovu. Vyhledal jsem číslo L'udových Novin ze dne 25. února 1903. Tam dr. Czambel vykládá, že svou maďarskou brošurkou něco jiného řekl a něco jiného chtěl. »Zo svojej praxi viem, že nepredpojatý človek v politickom článku, v politickej reči aľebo v politickej brožúre nikdy nekladie váhu na pobočné vyfintenie, na vykrášlenie veci; on kladie váhu jedine na ciel.« Cílem jeho brošurky bylo získati uherskou vládu, aby podporovala prostudování lidové řeči slovenské, i slibuje jí, že to povede k rychlejšímu pomaďaření Slovákův. Ať si čtenář tuto morální pletenici z maďarské kanceláře sám zanalysuje. Čistý cíl chce i *čisté prostředky*, to je naše morálka. Ani nepřítele nechci podvesti, zvláště trvámli v jeho službách. »Hledám pravdu,« praví dr. Czambel ve své knize, a v téže knize čteme, že tendence jeho brošurky byla »čestná.« Čest a Czambelova brošurka! Pozor, pane doktore! Jste první, který znevažuje mravní stránku Šafaříkovu. Prý jinak myslil a jinak mluvil, tedy tak, jak to Czambel dle vlastního vyznání učinil svou brošurkou. Nikoli Šafařík, nýbrž Czambel klame, nikoli Šafaříkova, nýbrž Czambelova »pravda,« niterní hodnota jeho jest pochybná.

Tak stojí před námi dr. Czambel, národně chladný a se svou »pravdou.« A ty, uhnětený národe, mající *jediného* přítele, jdi za tímto mužem! —

Ve čtvrtém článku »V akých okolnostiach sa rozvíjala reč Slovákov?« opakuje Czambel, že »Slováci museli byť pôvodně v najbližšom pokrvnom pomere k Juhoslovanom, bližšom než k všetkým ostatným Slovanom,« a předpokládá, že se Slováci přistěhovali od jihu, dle Maretiće mezi r. 500—560 po Kr. Tataři vyhubili množství Slovákův, do jejich krajů nastěhovalo se obyvatelstvo jiných jazyků, a tu přišlo původní slovenštině zápasiti s rozličnými cizími vlivy jazykovými. »V tejto dobe korení preporodenie slovenskej reči. Pôvodní Slováci, odtrhnutí od Juhoslovanov, posilňovali svoju národnosť živlami západno-slovanskými, ponenáhle odďaľovali sa od gruppy juhoslovanských jazykov a

približovali sa gruppe západno-slovanských jazykov ...« V témž článku uvádí množství maďarských slov i vazeb ve slovenštině (snad více, než je správno, na př. putňa, čes. putna je prý z maď. puttony, čti puttoň) a ještě prý více je slov německých; pak jedná o tom, jak čeština na Slovensku zdomácněla.

V pátém článku píše, kdy se počala spisovná slovenská řeč objevovati. Prý již r. 1440, totiž od Jiskry z Brandýsa. Jakmile počali Slováci psáti, hned prý vnášeli do češtiny slovenské zvláštnosti. Už v listinách z XVI. století u nich nedbáno *ř* a *ě*. Z toho Czambel vyvozuje, že slovenština už v tomto století hlásí se ku svému právu: býti samostatnou řečí spisovnou. Silný důvod, myslí dr. Czambel, a já pravím: žádný důvod. U všech lidí na světě, kteří spisovnou řeč neznají dokonale, proráží nářečí. Laši, často i hodně vzdělaní, v listinách, na př. ve smlouvách, píší *u* místo *ou*, na př. buda m. bouda, idu m. jdou, včil m. teď, věc m. víc atd. atd. Hle, jak se tu laština hlásí k svému právu: býti jazykem spisovným. Podobné zvláštnosti najdeme v listinách na Hané, v západní Moravě pak zas jiné, ve východních Čechách opět jiné (tam říkají kreu místo krev, právě jako na Slovensku!), kol Prahy zase jiné, pod Šumavou obzvlášť atd. Hle, kolik bychom to mohli míti spisovných jazykův!

Na Slovensku nebylo nikdy českých gymnasií nebo českých učitelských ústavů.[1]) Ve školách obecných (ľudových) učilo se česky, ale učitel neuměl správně, nikde se česky neučiv. Správně mluviti a psáti řečí literární je umění těžké, i my, řeknu odborníci, píšíce, co chvíli nahlédáme do slovníka nebo brusu a pod. Slováci se neměli kde spisovné češtině dokonale naučiti, tedy ani neuměli, leda ten onen, a tato nedokonalá znalost svádí k domněnce (u spisovatelů, kazatelů, řečníků, nikoli u obecného lidu), že mezi češtinou a slovenštinou je podstatný rozdíl. Pobudeli slovenský žák na české škole, je brzy pro jeden spisovný jazyk; slyší to, cítí to, zná to. Czambel takovéto Slováky podezírá ze slabosti, zaprodajnosti. Šafařík prý mluvil, jak chtěli jeho chlebodárci.

Zařiďme na Slovensku české školy, a uvidíme, že bude po rozdílu. Slováci říkají *r*epa a my *ř*epa, ten je rozdíl. Řeklli Bernolák a jiní, že Slováci nemají zvuku *ě* a *ů*, je to úmyslnost nebo neznalost; *ě* zvukem = *je* a po *d*, *t*, *n* = *e*; *ů* zvukem = *ú*.

Šestá stať »Z bojov o osamostatnenie spisovnej reči slovenskej« jedná o snažení Bernolákově, Štúrově, Hodžově atd.

Kazatelé měli kázati správnou spisovnou češtinou a neuměli. To je postavení nemilé, z jakéhož člověk hledává východiště. Vměšovali nářečí, až konečně Bernolák vyslovil rozhodné slovo. Předmluva jeho Slováru Slovenského (1825--1827) budí dojem trpký. Vidíme tu chytrého diplomata: Slovákům chce dáti nový spisovný jazyk a zároveň se chce Maďarům zalichotit. Slovník pak sám je dílo nekritické, nelze ho nijak srovnati se slovníky

---

[1]) Leda za Bacha byla v gymnasiích na Slovensku troška češtiny.

jinými, na př. Jungmannovým. Za základ spisovné slovenštiny vzal výslovnost »katolicko-slovenské intelligence na západě,« rozuměj výslovnost katolických kněží, ojedinělý to zajisté základ spisovné řeči. V poslední době našli se lidé — dí Czambel, — kteří odvolávajíce se na vlastní výpovědi Bernolákovy ujišťují, že se Bernolák neopíral o žádné živé nářečí. Czambel na to praví: »To je naívnym človekom, ale nie historikom, kto dľa toho posudzuje verejnú činnosť verejných ľudí, čo oni kedy povedali . . . Človek, ktorý verejne účinkuje, jak je sebavedomý, často hovorí tak, aby svojim veľkým cieľom aj takých naklonil, ktorí sú mu inak náklonní opponovať.« Jaká to strašná morálka! Dle toho jak Bernolák tak Czambel jinak mluvili a jinak myslili, a do téhož koše chce Czambel strčit i Šafaříka, s tím rozdílem, že u něho (Czambela a snad i u Bernoláka), je to »čestné,« kdežto Šafaříkovi zle nedobře vytýká to jako špatnost.

Štúr jednal bez diplomacie. Až do jeho dob slovenský lid prý *dřímal*, a za času dřímání nemohla se slovenština ve spisech ukázati. Čeština prý život slovenský neprosákla; dejme lidu jeho slovenštinu a ta k jeho srdci a k jeho mysli nejlepší má přístup. Tak uvažoval Štúr. Asi za čtyřicet let přišel básník český a povzdechl si: »Slovensko, ty ještě *spíš!*« Časopisy slovenské a kde jaký čilý pracovník, jako před šedesáti roky Štúr, stále opakují slova o »dřímotě« a »hlivění.« A zkoumáteli ledví těch *probuzených*, zvíte, že je probudila kniha — *česká;* nepravím, že českými koncovkami, ale svým duchem. Přede mnou je to těžko zapírati, mámť před jinými tu výhodu, že znám stejně život český i slovenský, že jsem bez mála každý kout prolezl, sta a sta lidí prozkoumal, a tak, co píši, je čirá zkušenost, nikoli jinošské blouznění. Probírejte slovenské spisovatele, národní kněze, zvláště evangelické, národní advokáty, probudilé řemeslníky a obchodníky . . . ti všickni vyznají, že procitli kouzlem knihy české. Znám Slováky, kteří jeli »dřímající« a »hlivějící« (opakuji to slova Štúrova) do Prahy na výstavu, a samojediná tato návštěva je probudila: otevřely se jim oči (opakuji slova slovenského učitele), předplatili si české časopisy a objednali české knihy . . . To je vliv ducha, jehož nenahradí hláskoslovné archaismy a slova dialektická. Bezpočtukráte jsem od Slováků slyšel, že Štúrova naděje se nesplnila, ta naděje, že vlastní nářečí vnikne do hloubky srdce a jaksi kouzelně probudí národ a povznese k vyšší osvětě. Byla to snaha dobře míněná, snění příjemné, ale procitnuvší vidí, že ono jaré vznícení srdcí se nedostavilo a *ve vzdělanosti že se národ opozdil.* »Od Iliady k abecedě,« těmi slovy varoval Šafařík.

Těchto procitnuvších není jen několik. Před rokem nebo dvěma prohlásil v Církevních Listech prof. Kvačala, že s rozdvojením nesouhlasí, jistý slovenský literát nazval v listě literární slovenské odloučení činem Kainovským, jiný nedávno v listě ke mně nazval samostatné slovenské nářečí luxusem, je v paměti, co napsal Meakulpínský v knížce »Co hatí Slováky;« dva evangeličtí kněží slovenští, studovavší na maďarských školách, psávají

mi vždy jen česky, a ještě jiní Slováci posílají mi listy české, četní Slováci vzdělanci, bydlící ve Slezsku, na Moravě, v Čechách a ve Vídni vyslovují — mně nebo jiným — přesvědčení, že návrat k češtině je žádoucí... Nota bene, já nikdy o té otázce nerozpřádám hovor[1]) věda, že není ještě čas ke klidnému o věci pojednávání. Ale mnozí Slováci sami, rozvažujíce těžké postavení národa, cítí jeho opuštěnost a slabost a nevidí východu jiného než kulturní sjednocení s Čechy, jakož ve kruté chvíli, r. 1874 a 1875, vycítil i J. M. Hurban.

Roku 1880 vydal Josef Holeček brošurku »Podejme ruku Slovákům« a Rudolf Pokorný spisek »Literární shoda československá.« Oba navrhují dvojjazyčnost, vědecká díla nechť píší Slováci česky, lidová a poetická slovensky, a to do té doby, dokud nebude možno uvesti češtinu do škol.

V této stati Czambelově se dočítáme, že Šafařík a Kollár psali po celý život po česku a že to přece nebylo po česku. Slovák prý by se naučil po česku leda tenkráte, kdy by se učil češtině jako cizím jazykům.

Tu je patrno, že dr. Czambel je člověk buďto zlomyslný nebo zfanatisovaný. Co na jeho úsudek řekne Boženka Bohúňová z Bílého Potoka u Ružomberka, která se v polovici září odebrala do školy Vesniny v Brně a přišedši pak ke mně na vánoce mluvila česky tak, že v ní nikdo Slovenky nepoznal? A co řekne Marienka Salvová z Ružomberka, která přišla k nám na školu měšťanskou ze školy maďarské a do roka se naučila správně česky psáti, tak že stačila prostředním žákyním českým? Co řeknou synové p. Kompiše z Turč. Sv. Martina, kteří přešli ze škol maďarských na české gymnasium v Místku, vykonavše zkoušky do vyšších tříd řečí českým profesorům (to dr. Czambel nepopře) srozumitelnou, a když mě potom za některý měsíc navštívili, mluvili česky a do roka se naučili psáti česky tak správně, že mnohý národní vzdělanec slovenský neumí tak psáti slovenštinou. Co proti této zkušenosti namítne zfanatisovaný filolog?

Prof. Pastrnek dal do sborníku »Slovensko« Hviezdoslavovu báseň, převedl ji do češtiny, aby ukázal rozdíly mezi slovenštinou a češtinou a dodal: »... nyní teprv ... dospíváme k úpravě básně Hviezdoslavovy, která žádnému vzdělanému Čechu nemůže činiti obtíží.« — »Tak,« praví Czambel, »kde je tu rozkrikovaná ,obapolná srozumitelnosť?'« Hviezdoslavovy krásné básnické spisy leží skoro nerozprodány. Proč? Jsou těžké. A komu? Slovákům. Dal jsem čísti Hviezdoslavovu Hájníkovu ženu Čechům, kteří nikdy před tím slovenské knihy nečetli, a byli básní nadšeni — jistě jí dobře porozuměli, možná lépe, než mnohé básni české od některých mladších básníků. Ubezpečuji dr. Czambela, že čtenáři

[1]) Literárně zmínil jsem se o ní sám od sebe jedinýkrát, v Osvětě r. 1897, od té doby dvakrát, když totiž učiněn byl návrh na odstranění češtiny z evangelických kostelů a když vyšla Czambelova maďarská brošurka.

»Slovenska,« vesměs to lidé vzdělaní, porozuměli, až na některé snad slovo z obsahu domyslitelné, i Hviezdoslavovu originálu.

Další stať Czambelovy knihy jedná o nynějším stavu spisovné slovenštiny.

Hattala je prý člověk nerozhodný. Měl prý pobočný úmysl, »aby Slovákov, pomocou svojej kunštovnej reči, znova pripojil k Čechom, od ktorych sa literárně odtrhli . . . Ostatne je to už vec všeobecne známa, že mal Hattala pobočné ciele so svojimi grammatickými prácami . . . Hattalova latinsky písaná a 1850 vydaná grammatika slovenčiny má povahu čisto prirovnávaciu a jej cieľ je slúžit za most nazad k češtine.«

Hle, zas tu Czambel objevil člověka, jenž jinak myslil a jinak jednal. Sám svoje »pobočne vyfintenie« omlouvá, ale na druhé béře metlu. Čtenářům našim je známo, že Hattala, sedě na profesorské universitní stolici a nemaje žádných »pobočných cílů,« nadále, na př. ve svém Bruse, samostatnost spisovné slovenštiny obhajoval.

Czambel uvádí výrok Jos. Škultétyho: ». . . snahou má byť sbližovanie slovanských jazykov.« A Vajanský napsal, že ve slovenštině je mnoho slov českých, ruských, polských, které mají už úplné občanské právo v slovenštině a že jich stráví ještě více. Oba tito mužové jsou horliví obhájci samostatné slovenštiny, ale jsou to spisovatelé, každodenně, ustavičně píšící, a *praxe* literární jim ukazuje, že *srozumitelné* a pěkné slovanské slovo v jednotlivém slovanském nářečí jest k jeho obohacení. *Slovanské* slovo *hospodár,* u dobré třetiny národa užívané, celému národu známé nahrazuje Czambel *maďarským* slovem gazda.[1]) Kdo neustrne nad takovýmto řeči očišťováním?

Tu povím čtenáři něco zajímavého. Byl jsem velmi zvědav, jakou řečí bude napsána nová Czambelova kniha; doufal jsem zajisté, že už tou novou, očištěnou. A hle, Czambel i tuto knihu píše ještě tou starou, znečištěnou slovenštinou, docela takovou, jakou píší ostatní Slováci, na př. Škultéty, Križko, Kmeť, Šrobár, Smetanay, Gregor a j. Takovou slovenštinou umím psáti též já, Čech. Czambel něco slibuje, čeho neplní, čeho nemůže splniti. Čeština a slovenština jest jedna řeč, na tom Czambel ničeho nezmění, zvláštní slovenštiny nevytvoří.

Belletristický sloh slovenský se prý »českosťami« jen hemží. V příkladech uvedených je mnoho nedorozumění. »Dajme tomu« je prý čechismus, Slovák řekne: »Povedzme, že . . .« I Čech místo: dejme tomu řekne: povězme nebo řekněme, že . . . České dáviti není slovenské tlačiť; místo dleť má prý se ve slov. říci meškať, — Čech řekne dlíti i meškati; místo »ja dovediem« prý

---

[1]) Jiný slovenský filolog na př. navrhl, aby se místo »ja *vinšujem*« říkalo — prý jen zatím, než se pěkné slovenské slovo vyskytne — »ja *gratulujem.*« Když jsem tento návrh četl a o něm rozjímal, na silnici z Ružomberka do Likavky, potkal mě sedlák a pozdravil: Dobré ráno *prajem.*« Já řku: Už je tu slovo! Sedlák odhodil německé, latinskému nerozumí ani v kostele, chytil tedy československé. Rozumný filolog!

sluší říci »ja dokážem« — Čech řekne obojí: já to dovedu, já to dokáži; též řekne: oční důlky, oční jamky; nemá prý se říkati: kabonit sa, nýbrž mračit sa — to i Čech řekne nepoměrně častěji; ja si to nedám ľúbiť je prý čechismus, Slovák řekne: ja toho nestrpím, — ale i Čechovi je tato druhá vazba správnější; čechismus mnul si ruky = trel si ruky, — Čech řekne to i ono, každé s jiným významem; čechismus prepuknúť v slzy = rozplakať sa, — jakživ Čech neřekl: propuknul v slzy; štítiti se čeho a chrániti se čeho jsou významy rozdílné; šprým, pestvo jsou obě slova česká rozdílného významu; vzdor tomu = napříč tomu — i v češtině je druhá vazba správnější. Atd. atd.

Czambel vybral množství *nesprávných* českých slov a vazeb, vedle nich napsal správná slova a vazby slovenské, *jež jsou správny také v češtině*, a tak dokazuje rozdíl našich nářečí. Nemá prý se říkati: brezie drevo, nýbrž brezové drevo; vždyť žádný Čech jakživ neřekne březí dřevo, nýbrž březové dřevo. Takovýchto — řeknu správně — nesmyslův je v této stati plno.

Následuje článek »Potreba preskúmania ľudovej reči slovenskej.«

»Jazyk slovenského ľudu je odchylný od jazyka českého, aj teraz ešte po 500ročnom češtení.« To je silný důvod, myslí si Czambel, a já opět pravím: žádný důvod. Jazyk českého lidu je též odchylný od spisovného jazyka českého, ještě i nyní po 600letém užívání spisovné češtiny. Ani jedno české nářečí není shodno s řečí spisovnou. Celý národ projde školou, v níž se mluví spisovnou češtinou, v níž se s největší horlivostí spisovné češtině učí, každé neliterární slovo se opravuje, kárá i tresce; v národě je množství knih a časopisů, kde kdo čte, děti i starci, kázání a přednášky dějí se v řeči spisovné, analfabet je řídký jako bílá vrána, — a přece nářečí nezmizela. Tu je jiná příčina než odlišnost řeči spisovné.

Czambel v maďarské brošurce na důkaz rozdílnosti uvedl větu: L'ahko a skoro to urobí usilovný gazda. V nové knize zjevila se věta jiná: »Hezky vypraná čočka se vaří s libovou skopovinou.« Darmo bys vysvětloval, tomu žádná slovenská hospodyně nerozumí, musíš jí říci: »Pekne smytá šošovica sa varí s chudou baraninou.«

Jedno světélko tu přece svítí: zdá se, že »varí« je podobno »vaří,« tak že lze souditi přece na jakousi pokrevnost Čechů se Slováky a mají tudíž Slováci dvě hypothesy, jihoslovanskou a západoslovanskou.

To je žert. Do pravdy pak dr. Czambela žádám, aby takových vět vynalezl několik set, já pak budu hledati podobné v českých nářečích, a uvidíme, kdo jich najdeme více; v jeho knize je uvedena už jedna taková, kterouž mi řeklo dítě od Moravské Ostravy: »Kaj to napšu, hev se mi to nezmisce?«

Čeho se dr. Czambel naděje do prozkoumání lidové řeči slovenské? Prý se dokáže: 1. že Slováci jsou původně zlomkem kmene, který se vlil do národa maďarského a který patřil k haluzi

jihoslovanských jazykův; 2. že tento jihoslovanský zlomek dostal se v druhé polovici VI. století do kraje, který od severu již byl obydlen slovanským obyvatelstvem polského jazyka; 3. že tento jihoslovanský zlomek byl Tatary velmi oslaben a proto se doplňoval rozličnými národy; 4. že hypothesu československou lze brániti jen počeštěnou slovenštinou; 5. že Slováci jsou samostatným ethnografickým celkem.

Že jsou Slováci slitinou rozličných národů ze všech stran sběhlých, pověděl nedávno jistý maďarský poslanec na sněmu, jakož se též jinému poslanci hodila Czambelova maďarská brošurka pro útok na Slováky. Z Czambelovy nové knihy lze vyvoditi, že Slováci jsou slitinou Srbů, Poláků, Maďarů, Rusů, Němců a Čechů. Tvrdíli spis nicméně, že Slováci jsou samostatným ethnografickým celkem, nemohlo tyto rozmanité národy v jeden celek *nic jiného* spojiti než spisovná čeština, 500 let život slovenský mocně pronikající, a tak by přece i podle dr. Czambela Slováci v době přítomné byli — *Čechy.* Pakli tomu dr. Czambel odpírá, nechť poví tedy, *co* rozmanité národy spojilo v ethnografický celek? —

Přicházíme k stati poslední.

Maďarskou brošurkou prý Czambel prosil, aby se Maďaři a jich vláda »ujali« řeči Slovákův. Nikdo neví lépe jako Czambel sám, že Maďaři a jich vláda nemají většího snažení než slovenskou řeč vyhubiti. Jak může takto mluviti člověk »pravdu hledající?« Je mi úzko a smutno při analysi slov Czambelových. Maďaři mají se ujímati slovenštiny proti Čechům! Kozel zahradníkem, spásl všecko.

»Povedzte nám,« mluví Czambel k Čechům, »v čom, ako a kedy sa javila opora česká v rozvitku Slovákov, menovite v ich živote politickom? Vydali ste niekoľko brošúr, to je všetko. Ale práve proto, že pri tých brošúrach išlo o politiku, povstává otázka, či ste vydali té brošúry v záujme slovenskej a či v záujme českej veci? Lebo je to dôležitý moment pri posúdení toho, či sme vám záviazaní vďakou?«

Tak! Uvedu tady slova cizího historika, Francouze Arnošta Denisa, jenž v »Konci samostatnosti české« píše: »Za hranicemi koruny (české) bydlí v severních Uhrách Slováci, větev odtrhnutá od kmene českého; od dávna ztratili všecku paměť původu svého a jsouce chudobní, nevědomí, ztracení uprostřed kmenův pokročilejších a početnějších, zdáli se odsouzeni k rychlému zahynutí. Příchod vojů husitských, dlouhé panování hejtmana Jiskry z Brandýsa a osadníci od něho povolaní probudili u těchto horalů sebevědomí národní; od té doby nastávají mezi Čechy uherskými a Čechy z království styky, které šířením se českých bratří a příchodem emigrantů po bitvě Bělohorské utužují se ještě a které udržují se až podnes; všecko pronásledování maďarské nezničí dílo kacířů českých.«

Život, národní život jsme svým bratrům zachránili. A chráníme ho podnes. Dr. Czambel bezduchým slovíčkářstvím slibuje národ posilniti, a kulturu, z níž národ 500 let žije, necení za nic.

My vděku nežádáme, ale surová — buď mi to slovo odpuštěno — nevděčnost Czambelova, hlásaná nikoli jednotlivci, nýbrž celému národu, raní srdce národa hluboce. Pravím veřejně, že není svízelnější práce národní než je slovenofilská. Pracuj bez oddechu, probdívej noci, chřadni pod tíhou: však přijde mladší bratr, aby tě poházel blátem. Varuji vás, varuji z lásky k vám! Zraněn Pokorný, zraněn Heyduk, zraněni jiní, a kdy bych odekryl rány své já, ztratil by kde kdo chuť... Opakuji, máte *jediného* přítele, nekopejte ho, neplivejte na něj!

Czambel praví, že o zeměpisné překážky nejde, ale o ethnografické. Mluví mnoho, všecko ví. Bydlím v horách, poblíž slovenských hranic, a mohu opět ze zkušenosti říci, že hory zaviňují mnoho. Nemáme tady skoro žádných styků se Slováky, vadí nám hory. Proč je vždy za horou jiné podřečí? Železnice by styky moravsko-slovenské rozmnožily, proto jich tady Maďaři nestavějí.[1]) Ale je přece hodný kus hranic rovinatých, při Strážnici a Hodonínu, v kteráž místa hlavně třeba nám práci československou zakotvit. Rozdvojení československé pochází 1. z rozdvojení politického a z něho pošlého útisku Slovákův a úpadku osvěty, a 2. z odloučení pásmem horským, a nikoli z překážky ethnografické, jakož jsou toho dokladem Slováci moravští, jimž nářečí nijak nevadí žíti jednotně s ostatním národem na Moravě a v Čechách.

Czambel ve své knize uvádí celé strany cizích myšlenek, není to kniha jednolitá, nýbrž slepená. Na str. 247. čteme v úvaze Štúrově: »Kmeň náš má veľkú silu a súcosť k životu . . .« To praví týž Štúr, který vytýká Slovákům »dřímotu« a »hlivění« (lenošení, hnití). Síla a schopnost k životu, dřímota a hlivění, to dvojí se nijak nesrovnává: nár d dřímající a hnijící je naopak slabý a neschopný k životu. Je viděti, že Štúr mluvil jednou tak, jak viděl, jednou, jak srdce jeho toužilo. Povaha jinošská! Z úst zvěčnělého dr. Riegra jsem slyšel, co říkával Palacký, že u Slováků není schopnosti k samostatnosti. Spojte slovenské s českým, máte člověka celého, mocného: vizte Šafaříka, Kollára a mnoho jiných. Slovák bez Čecha je žena bez muže, slabá, nesamostatná, opuštěná, smutná . . .

O Slovensko prý zápasí kultura česká a maďarská; Czambel myslí, že zvítězí maďarská. Praví to nepřímo, jakož je vůbec samá diplomacie. Důsledkem úplného slovenského osamostatnění může prý býti: a) že Slováci se přestanou spoléhati na české spisy a knihy a dají se sami do práce; b) vidouce se od Čechův odděleni, uvedou slovenštinu i tam, kde dosud není (myslí evangelickou bohoslužbu), a tím ona sesílí; c) zařídí svůj život dle skutečnosti.

---

[1]) Poslanec Karel Bubela za jisté příležitosti řekl ministerskému předsedovi Széllovi, že by měla jíti železnice z Moravy na Slovensko ještě Lisským průsmykem, že takto musíme na Slovensko jezdit oklikami, a Széll odpověděl, že do Segedina vedou železnice přímé.

. To je vše, co slibuje Slovákům z úplného od Čechův odloučení, ač na jiných místech čtenáři se zdá, že jej autor na konci knihy zavede do nějakého velikého a bohatého království slovenského. Ať si čtenář ještě jednou přečte, co to Czambel slibuje. Odvrhnouce české knihy napíší prý si své. Jaký člověk, taková řeč. Až se Slováci odtrhnou od přirozeného pramene osvěty, to teprv bude na Slovensku spisovatelů, to bude knih! Ať dr. Czambel obejde si slovenské spisovatele, jako jsem si je obešel já, a optá se jich, odkud jim přišel vznět a národní uvědomění? A oni mu odpovědí, že z knih *českých;* četli Babičku a pohádky Němcové, četli Tyla, Kollára, Čelakovského, Herloše, Hálka, Vlčka, Šmilovského atd. a odtud dostali vznět i sílu. *Probuditi!* to kouzlo má kniha česká nad jiné, jeť v ní síla husitismu, síla dějin. Posílaje na Slovensko balíky a bedny knih, vždy mám na mysli *duchovní procitnutí.* Hor sa, Slováci! Odloučíteli se úplně od české literatury, vymizejí slovenští spisovatelé na dobro. Bude hůř a hůře, od Iliady k abecedě, až konečně Slováci »zariaďa svoj život na základoch reálnych«, t. j. uvidí nezbytnost spřáteliti se s maďarisací.

Czambel bezpočtukráte v knize své praví, že *historie* naznačila, aby byla pod Tatrami spisovnou řečí lidová slovenština. To je nový důvod, ale nejšpatnější ze všech. Češi probudili před 500 lety Slováky k duchovnímu životu, přinesli knihy, náboženský vznět a reformaci, *500 let psali Slováci česky,* a Czambel se přece proti češtině dovolává — historie. Kdy by se Slováci historií více obírali, porozuměli by jejímu pokynutí: jděte po stopách mých, držte se svých, držte se Čechův! *Historik* Sasinek, Slovák, napsal: »Mezi Slováky a Čechy není takového rozdílu mluvnického, abychom se dělili na dvě národnosti.« Na jednom místě, na str. 208., obíraje se mým článkem v Osvětě r. 1897, Czambel sice praví: . . . »Kálal iba v tom má pravdu, že je čeština *historicky* naša . . ., ale *vecne* nie,« kdežto na jiných místech dovolává se historie proti češtině. Myslíli historii maďarskou, usilující všecky uherské národy pomaďarštiti, odpovídám: Maďarisující historie jest tuze mladá (kdežto kulturní historie československá je 500letá!), ještě svou neodvratnost neosvědčila; a dále jest surovým násilím, jest nemravná, a tomu proudu se podrobiti jest proti přirozenosti i proti rozumu. Zarostlo houštím pole, které bylo ze všech stran bujným lesem obstoupeno. Se Slováky není tak zle. Maďarský les jest jen na jedné straně. Na západě jest úrodné pole české, s něhož vítr zanáší dobré símě na pole slovenské, a české símě se slovenským vzejde v bujnou úrodu, jež nedá vzniku semeni maďarskému. My Češi i Slováci máme nepřátele strašlivé, ale sdružímeli se pevně na postati mravnosti a osvěty, zvítězíme. Všecko na čas, Pán Bůh na věky: násilí vždy kleslo do propasti, pravda nehyne. Czambel, žije v maďarských kancelářích a jsa sám tak stísněn, že nesmí po slovensku ústa otevříti, vidí pomaďarštění Slováků neodvratným — výslovně to ve slovenské knize neřekl, ale duch její to praví; však není tak zle, jen mějme už jednou *rozum* a nechejme jinošského *blouznění.*

*

Rád bych slyšel Czambelovu odpověď na otázku, *proč jsou Maďaři pro slovenštinu*, jednáli se o uvedení češtiny na Slovensko? Proč? táži se všech Slováků. Proč vzkypí maďarský hněv, kdykoli se udá sebe menší styk československý?

A druhá otázka. Analfabeti z rakouského Slezska a na př. z Černého lesa si nerozumějí; také analfabet z Benátek s analfabetem z Neapole; jak mohou Němci odůvodniti jeden spisovný jazyk a Vlaši též? A jak vedle nich můžeme my, Češi a Slováci, odůvodniti spisovné jazyky dva, když si navzájem rozumíme?[1]) Já nemám jiné odpovědi, než že jsme ještě nevyspěli!

Třetí otázka: Stačíli Slováci sami o sobě, národ maličký a nebohatý, na mocnou kulturu, i kdy by ustala maďarisace? A jeli naděje, že maďarisace tak brzo ustane?

Čtvrtá otázka. Mysleme si, že Czambel má pravdu, že totiž Slováci jsou samostatný národ, ale byloli by jim, malým a chudobným, kulturně živořiti vedle národů větších a kulturně mocných, *zdali by raději nevolili počeštění než pomaďarštění?* Řekne se: obojí je zlo, ale rozum káže se tázati, které je menší? Pět set let žili jsme za jedním stolem, a přece nesetřeno nic s rázovitosti slovenské: zůstalo Slovákům nářečí, zůstaly zpěvy, zůstal kroj. Nechť zkusí sednouti za jeden stůl s Maďary!

Mé otázky jsou pro úvahu o budoucnosti. Pro přítomnost radím: *nechme zatím jazykové otázky stranou, ale konejme to, co k literárnímu sjednocení vede.* Nechceme Slovákům vnucovati češtinu; pěstujme vzájemnost, ať zatím Slováci česky *čtou,* až dospějí k poznání a *sami* budou češtinu chtíti. *My čteme též slovensky,* abychom mohli k češtině něco ze slovenštiny přimísiti;[2]) radil to již Havlíček.

Přes Czambelovu knihu přejde se k dennímu pořádku. Co Bůh spojil, člověk nerozdvojí. Svazek náš se Slováky je přirozený, a Němci i Maďaři tisknouce nás přispívají k československému

---

[1]) Czambel ví, že obapolná srozumitelnost je *první* a o sobě *postačitelnou* známkou jednoho jazyka, proto praví, že si *nerozumíme,* a na tomto předpokladu lze ovšem velmi snadno dokázati oprávněnost samostatné slovenštiny. ». . . na čo je Slovákovi tá veľkolepá literatúra, keď jej nerozumieme.« Czambel úmyslně mluví *nepravdu.* Učinil jsem bezpočtukrát zkoušku mluvě schválně s obecným lidem slovenským česky, od Prešpurka až za Košice; byl jsem s Čechy neumějícími slovensky za Tatrami, a ti na trhu v Prešově a na poli a v krčmách s lidem rozpráveli, ve všem se dorozumívajíce. Mám více dopisů od slovenských rolníků a řemeslníků, kteří žádajíce si českých knih píší, že jim dobře rozumějí. I do Šarišské stolice, do té tmy, poslal jsem české knihy, a rozuměli jim.

[2]) Czambel praví, že Češi jsou chytří, nechtíce slovakismů do řeči své. Ani hanáčtinu nepřiměšujeme, jako nepřiměšuje Czambel spišštinu. Ostatně v poslední době, zvláště po národopisné výstavě, uznává se větší oprávněnost nářečí a setkáváme se s nimi v belletrii. Největší oprávněnost má v češtině ovšem nářečí slovenské, na jazyk spisovný zvelebené. Mnozí spisovatelé slovenštinu přiměšují, a čím dál bude u nás slovenštiny více. Čítávám v jistém měsíčníku referáty od Slováka česky psané, a redakce beze všech rozpaků slovenské jazykové zvláštnosti ponechává. Proč by také neponechala?

sjednocení. Jsem přesvědčen, že v sjednocování *postupujeme*, a povím dnes, jak pěkné konce tohoto sjednocování si představuji.

Rusové uherští se poslovenšťují; to potvrzuje statistika, a já jsem se osobně o tom přesvědčil. Poslovenštivše se uspůsobují se přijímati českou osvětu. Zkusím letos ponejprv zaslati do území toho české knihy. Hoj, přátelé, to bude úspěch! Rozvinujte obraz dále a uvidíte český národ končiti teprv na hranicích Bukoviny. Je to myšlenka ponejprv vyslovená, proto mnohý zakroutí hlavou, ale já věřím v sílu přirozenosti, věřím v český postup. Od Šumavy až k Bukovině! Bez násilí, svůj k svému.

Denisovy „Čechy od Bílé Hory."

Rozbírá

Jaroslav Božek.

(Dokončení.)

Podáme čtenáři ještě čelnější myšlenky Denisovy o procesu ústavním a politickém.

Auktor, promluviv (I 100—119) o právech a privilegiích stavů českých před r. 1620, vykládá význam Obnoveného zřízení zemského z r. 1627, díla to cizinců, kteří vytlačivše české rádce z královy rady rozhodovali pak svými návrhy o osudu země. Přidržuje se mínění, že výhrada Ferdinandova »toto zřízení rozšiřovati, proměňovati« atd. týká se i těch stenčených výsad a práv, která král zůstavil stavům; tvrdí zejmena, že nejasný text té »oktrojované ústavy« přísluší interpretovati panovníku, když později vznikají pochybnosti o jeho smyslu Již Ferdinand II. byl by prý neváhal sáhnouti i na výsady stavům nedávno přiřknuté, kdy by byl uznal toho potřebu. O tom bylo již dosti polemik; namítáme zde stručně, že nepochopujeme vůbec smyslu Pobělohorského korunování, jestliže znova nezaručovalo stavům těch práv a privilegií, která Obnovenému zřízení zemskému neodporovala a byla jim brzy po jeho vydání potvrzena.[1]) Kterak panovník mohl bez sofistiky přísahati na to, že to, co potvrdil, zachová, jestliže by mínil, že *totéž* jednostranně bude měniti?

Denis arci ukazuje na to, co se skutečně dálo po r. 1627. Na Moravě byla práva a privilegia stavovská schválena určitěji a všeobecněji, a tu stavové čeští, živě vzpomínajíce toho, co drželi ještě nedávno (do r. 1620), domáhali se rozhojnění své kompetence a brali si popud z nejasných vět, do kterých jazyk 17. stol. zahaloval ústávní formule. Připouštíme, že na př. »Deklaratoria« Ferdinanda III. z r. 1640 měnila zřízení zemské, udělujíce stavům

---

[1]) Srovnej »Ústavní dějiny Rakouska« v Ottově Naučném Slovníku.

něco moci zákonodárné, ale stalo se to na jejich prosby a na jejich prospěch. Když později panovník chce zkracovati jejich práva, stavové brání se tomu (na př. za Leopolda II.) a ukazují zřejmě k tomu, že se zneužívá slov Obnoveného zem. zřízení ve smyslu sofistickém.

O ústavní proměně z r. 1627 Denis povšechně vyslovuje se takto: »Dílo Ferdinandovo (I. 118—119) bývá zahrnováno v slova, že ze země utraquistické učinil zemi katolickou, z ústavního království neobmezenou monarchii, z nezávislého státu provincii říše rakouské, z krajiny slovanské krajinu dvojjazyčnou dle práva a německou dle skutečnosti. To jest hodně vykročeno z míry, ale jest pravda, že si přál těch proměn a že je učinil možnými... Historie země české od r. 1618 do r. 1648 není než rozvojem těchto zárodků despotismu, centralisace a germanisace, jichž pokrok jest sice zdržován a stěžován, ale ne úplně zastavován odporem národním«.

Nicméně až do Marie Terezie království české (I. 285—287) zůstává na venek i uvnitř nezávislé. Sami mocnáři rakouští, jejichž moc v Německu úplně poklesla, hledí proti němu uchovati samostatnost svých zemí. Složky koruny Svatovácslavské tvoří zvláštní, nedílný, suverénní stát. Žádná jeho část (na př. Lužice r. 1635, část Slezska s Kladskem r. 1742) nemůže býti odcizena bez povolení českého sněmu, který jest vedle knížete spoluvlastníkem dědictví Svatovácslavského; toto i proti ostatním zemím mocnářství jest samostatným celkem. Představitelem autonomie toho celku jest *český kancléř* (I. 304—307), arci u dvora sídlící, v jehož rukou sbíhají se nitky politické a soudní správy všech zemí koruny české. Kancelář jeho učiněna zcela neodvislou r. 1719 reorganisací za Karla VI., který rozkázal, »aby národ český nebyl již budoucně souzen od magistrátů cizích«. Kancelář měla dvě komory, politickou a soudní, a počet radů a tajemníků jejích rozmnožen (I. 435—436), jak se zdá proto, aby co možná nejvíce věcí bylo vyřizováno ve Vídni a co nejméně pozůstalo místodržitelstvu v Praze.

Politickou a finanční správu Moravy, žárlivé na výsady markrabství a proto raději pošilhávající k Vídni než ku Praze, odevzdal Ferdinand II. úřadu od něho placenému; podobně správu Slezska, poněmčilého a tím z jednoty koruny české se vytrhujícího (I. 306—307). Méně záviselo na panovníku *kollegium nejvyšších úředníků* království českého pod předsednictvím nejvyššího purkrabí. Ale i ti jmenováni všichni od knížete, jen jemu přísahajíce, vždy sesaditelni a v závažnějších věcech podřízeni jsouce kancléři, neodvažovali se iniciativy, kde šlo o zvelebení země a zvláště o úlevu lidu poddanému; bráni jsouce z usedlé šlechty domácí, hověli jejím předsudkům.

Na *sněmích* zástupci stavu městského odstrkováni (I. 306—311), i bylo škodno samým panovníkům, že stav ten dříve tak ponížili. Duchovní, páni a rytíři hájili pouze svých zájmův a jejich žaloby neměly ozvuku v zemi. Sněmy zasedají dlouho (často nad

5 i 6 měsíců) a málo jsou navštěvovány; čas maří se dlouhým rokováním o otázkách etiketních; většina sněmovníků hledí si přízně dvorské; až se jim vykládá, že z pouhé milosti panovnické popřává se jim schvalování berní, jichžto vždy více (jmenovitě nepřímých) béře se jim z rukou a odevzdává dvorské komoře (tabák, kolky, akcis a p.). Přes to podržují důležité praerogativy; odpírají králi berně (r. 1663), kdy vidí se jim přílišné, umějí protahovati rokování, posílati k dvoru petici za peticí. Král nucen udávati, nač třeba nákladu, čím nabývají kontroly budžetní, roztřiďují a vybírají daně, zakládají z jich přebytků zemský fond a zřídí si později i zemský výbor (zrušený na čas od Josefa II.). Roku 1640 vymohou si zase jistou iniciativu zákonodárnou, starají se o veřejnou bezpečnost, venkovskou policii, věci náboženské, celní, zdravotní atd.

Hejtmanové krajští (I. 311—314), kteří na Moravě pochá‹ejí teprve z doby Ferdinanda II. a podřízeni jsou tribunálu zemskému, pozbývají z nenáhla i v Čechách rázu prvotního. Jejich funkce stávají se trvalými. Dříve v každém kraji jeden z dvou hejtmanů vybírán z pánů, druhý z rytířů usedlých v kraji; později již dostačí, když v kraji bydlí neb nabudou statku, neb když aspoň statek jejich není příliš vzdálen. Od r. 1669 podřízeni jsou místodržitelstvu, které je povolává do Prahy ku přísaze, dává jim úřední pokynutí jednotná, váže je k pevnému sídlu atd. Na oko opatřeni jsou rozsáhlou mocí, ale ta přestává u bran městských a na panstvích vrchnostenských, kde si vedou libovolně úředníci těch pánů, jichžto smýšlení a přízeň příjemna i hejtmanům. Sám panovník (Leopold r. 1704) stěžuje si na jejich úřední nedbalost a káže místodržitelstvu, aby provinilce trestalo i vězením; když však si přeje, aby proti vzdorným vrchnostem obdrželi i právo zatýkací, místodržitelstvo se tomu vzepře. O neutěšených poměrech v *městech* (i vrchnostenských) stala se krátká zmínka již jinde.

V týž čas (za Leopolda I.) objevují se již první obrysy *dualismu* říše. Po vítězství zbraní císařských u Vídně (r. 1683) Uhry většinou vybaveny z panství tureckého, ale umějí si zachovati i dále (třebas i revolucemi) větší samosprávu než země západní, které obvykly krotké poslušnosti (I. 393—394). Někteří rádci Leopoldovi (jako na př. Lobkovic a Hocher), již nabádají panovníka, aby nedbaje nechuti stavů počal vlásti svým zemím *ústředními úřady* ve Vídni, která stává se sídlem jeho dvora, ba aby i sám ustanovoval berně. Ale Leopold ještě váhal, zvláště pro prudký odpor Maďarů (I. 292—293). Šlechta česká, požádavši marně krále (r. 1658), aby častěji přebýval v Praze, tíhla pak za ním do Vídně a oblibovala si více loyalismus dynastický než zemský. Ten bujel nejpatrněji v armádě, měnící se ponenáhlu v »císařskou«, v níž potom i mnozí šlechtici hledají svou karriéru (I. 294—304).

Až po tu dobu panovník v tom oboru moci své, v němž nezávisel na sněmích (t. j. ve věcech povšechné politiky, v zeměpanském vojenství a v zeměpanských financích), užíval *poradných*

sborů (tajné rady, dvorské rady vojenské a dvorské komory), z kterých vyklubala se pak časem nynější tři společná ministerstva. Trvalo dlouho, než ty orgány, prvotně poradné, staly se skutečnými úřady, které nadřízeny byly zemským.

Vliv dvorské *rady vojenské* na správu armády zůstává omezen, pokud není pravidelné konskripce a branná moc opatřuje se najímáním žoldnéřů. Počet pluků po míru Vestfálském snížen; námezdníků zprva našlo se dosti mezi rozličnými dobrodruhy. Později, kdy bylo obtížno jich s dostatek naverbovati, sněmové žádáni, aby vypravili ze sedláků desátého neb dvacátého člověka, jakož i aby poskytli potřebných subsidií na vydržování pluků; proto vedle komisařů válečných zasahovali také stavovští zřízenci do správy armády. Teprve když stavové Marii Terezii desítilelým recesem (r. 1748) povolili mnohem větší berni než kdy dříve a když zavedena konskripce a pravidelný odvod, stát přejal hospodářskou správu celého vojska do svých rukou samojediný (I. 496—497).

Naproti tomu *tajná rada* již za Ferdinanda II. osobila si rozhodující slovo ve všech otázkách politických a lákala mnohé ctižádostivce; počet jejích údů vzrostl až na 164 (r. 1705). Ale záhy již (za Ferdinanda III.) pociťuje se potřeba rady důvěrnější čili »konference« nejzávažnějších členů. Než i těch jest ještě mnoho; proto místo aby byli svoláváni všichni, ustálil se obyčej svěřovati odborným komisím, aby ty ony věci vyřizovaly. V té soustavě není arci jednotného ducha; i zřízena tedy r. 1697 »deputace« z delegátů rozličných kanceláří, komory dvorské i vojenské, aby bděla nad záležitostmi rozličných království, dluhy a berněmi. Byla toliko sborem poradným a předchůdcem »státní rady«, ustavené r. 1760 od Marie Terezie pro vnitřní záležitosti zemí českých a rakouských (III. 504—505). »Státní radě« náleželo připravovati potřebné reformy, bdíti nad zachováváním zákonů a udržovati jednotu a řád při veřejné správě; věci zahraničné odevzdány již před tím dvorské a státní kanceláři (r. 1742).

Dvorská komora mívala těžký úkol. Ve Vídni přáli si ustavičně, aby daně vynášely více, než ona vybrala, a proto aby vymýšlela nové neb osvojovala si (»inkamerovala«) ty, které vybírali stavové. Ale nestaráno se o to, aby byla přesně vymezena její kompetence nad orgány jí podřízenými, aby zavedeno bylo řádné účetnictví, vydatný dozor a aby stanoveny byly jisté hlavní zásady politiky finanční. Proto bylo v komoře plno nepořádků a nejednotnosti (I. 299—303). Společným řádům fiskálním podrobovány rozličné země hlavně za Marie Terezie návodem hraběte Hatzfelda (I. 509 [1]).

Již za Leopolda I. byly vyssávány země koruny České na prospěch zemí passivních. Léta válečná 1683—1699 (I. 394—396)

[1]) Ale správa financí brzy slučována s politickou, brzy od ní odlučována až do r. 1802, kdy zřízena »dvorská komora a bankodeputace« pro správu všech odborů státního hospodařství celé říše.

stála Čechy více než 50 milionů a Moravu 20 mil. zlatých; válka o španělské dědictví vymáhala na nich ještě větší náklad. A obyvatelů v Čechách nebylo více než asi milion, na Moravě asi $^1/_2$ mil., ani průmysl ani obchod nekvetly a $^3/_4$ neb i $^9/_{10}$ berní platili sedláci. Ty peníze utraceny byly v Uhrách neb v Německu, naše země strádaly těmi břemeny, kdežto Vídeň bohatla přítomností dvora a tím, že v ní protrávila své důchody i česká šlechta. K tomu častými odvody ubývá u nás pracovních sil, jak i vrchnosti si naříkají; dvorský fiskus osobuje si vždy více zdrojů finančních a ukládá vždy hojnější břemena peněžná; stavové naproti tomu stávají se vždy povolnějšími k rostoucímu absolutismu.

Josef I., který ustanovil r. 1710 komisi, aby připravovala jakousi revisi zřízení zemského, nemínil asi obnoviti svobody království českého, jako spíše úpravou jakýchsi společných řádů pro Čechy a Moravu chystati pozdější rozsáhlejší unifikování složek mocnářství.

Pragmatická sankce Karla VI. (I. 401—402) sice v zásadě stvrdila jednotu a autonomii koruny Svatovácslavské, zůstavujíc stavům právo voliti si panovníka po vymření Habsburků i po přeslici, ale právo to pozbývalo ceny tím, že ho stavové mohli užiti teprv, nebyloli by oprávněného dědice trůnu v tak veliké řadě ženského potomstva. Kromě toho, zavazujíce se hájiti nedílnost mocnářství, přijímali nové povinnosti, aniž zaručili si přesně a bezpečněji svá práva; v tom vedli si méně opatrně než Maďaři.

Smrtelná rána zasazena veřejné jejich moci po r. 1748, kdy stavové svým decennálním recesem usnadnili Marii Terezii nejen reorganisovati armádu a vybaviti ji zcela z jejich vlivu (I. 493—522), ale i povaliti hlavní pilíře české samosprávy. Neboť hned rok potom samostatné kanceláře česká a rakouská zrušeny a zřízeno *directorium in publicis et cameralibus*, společné pro země Alpské i naše, a pro věci justiční »nejvyšší místo soudní«. Království sv. Štěpána naproti tomu podrželo svou autonomii, tak že správní dualismus mocnářství utvrzován. Ježto však directorium nemohlo vlásti u nás leč prostřednictvím stavovského místodržitelstva v Praze, zrušeno zároveň i toto a nahrazeno *deputací dvorské komory* (7. května 1749), jejíž údové jmenováni a placeni jsouce od zeměpána, byli ochotnými nástroji jeho vůle. Pozdější proměny těchto úřadů ani koruně Svatovácslavské nevrátily někdejší samostatné správy ani stavům bývalé moci. Pád české kanceláře znamená vítězství rakouského centralismu, pád místodržitelstva triumf zásad byrokratických, které dovršovány přetvořením hejtmanů krajských v úředníky zeměpanské. Již toliko po jednom ustanovováni v každém kraji nehledě k tomu, pocházejíli ze šlechty krajské čili nic, úřadují i více let a placeni jsou z komory královské, ale špatně. To má i svůj rub: hejtmanové, jsouce vydáni rozličným pokušením, nadržují vrchnostem, přestávají na pouhém vyhlášení rozkazů královských na jejich panstvích a nestarají se o to, zda skutečně rozkazy ty jsou zachovávány.

Zatím počato již také s *uniformováním justice*. Císařovna prohlásila za zásadu, že »totéž právo má vlásti rozličným provinciím podřízeným témuž zeměpánovi«. »Nejvyššímu soudnímu místu« bylo pečovati o jednotnost legislace a reformu ústrojí soudního. Společný zákonník trestní pro země neuherské vyšel r. 1770, zákonník občanský teprve r. 1811. Z 378 soudů municipálních a feudálních podrželo jich pouze 30 právo popravy (r. 1765); předseda i přísedící každého z nich musel býti právník zkoušený a oba placeni od státu. Josef II. posléze, odděliv justici od správy (I. 545—546), soudy většinou postátnil aneb aspoň státně upravil. Zrušiv stavovské soudy zařídil zeměpanský soud zemský, kterému odevzdal jako první instanci věci šlechticů a majitelů statků deskových, a appellační tribunály (jeden pro Čechy, druhý pro Moravu a Slezsko) rozhodovaly jakožto druhá instance, (nad níž »nejvyšší soudní místo« stálo jako instance třetí). Důsledné bývalo by odstraniti také všecky dosavadní tribunály městské a patrimoniální, ale císař přestal na tom, že musely býti osazeny zkoušenými právníky; vrchnosti arci nepozbyly vlivu na tyto úředníky, které platily a o své vůli mohly propouštěti.

Teprve za Josefa II. dovršena všemohoucnost státu rozčleněným byrokratismem (I. 535—544), uniformitou všech řádů (politických, finančních, školských atd.) a jednostejností kodifikace, aby panovník mohl pohodlně a neomezeně vlásti celým rozsáhlým strojem státním ze »svého kabinetu«. Ještě dnes velebí Josefovu památku centralisté, kteří zároveň usilují o těsnější spojení mocnářství s říší Německou (I. 523—526); jiní památce jeho ubližují. Zdá se, že příliš nekriticky důvěřoval theoriím filosofickým, že neuvažoval jako pravý státník, co skutečně jest možné a provedné, že nerozuměl jemnějším potřebám srdce lidského a slovům písma, že »ne samým chlebem toliko živ jest člověk«. Jsa pln odvahy a proniknut vědomím svých povinností, prázden všeho sobectví, byl okouzlen ideou vybaviti své poddané z panství církevního a feudálního; ale žádaje na svých národech, aby potlačíce vůli svou, přejali vůli svého osvoboditele, ukládal jim jho nové.

Po něm ujal se vlády Leopold II. (I. 611—625) ve chvíli, když stavové mohli se domoci obnovy nejdůležitějších práv království, snad i restaurace samostatné české kanceláře, kdy by se byli sblížili s městy a selským lidem. Ale většina jich neměla na mysli než své sobecké výsady. Upírajíc králi právo měniti zřízení zemské bez dohody se stavy a vykládajíc Zřízení zemské z r. 1627 co možná v největší svůj prospěch, odmítla rozmnožení zástupců městských na sněmě a brojila proti zánovním úlevám, uštědřeným vrchnostenským poddaným. Leopold vedl si opatrně; nepřivoliv k obnově osobního rabství, zrušil přece berničnou soustavu svého předchůdce, schválil robotu, ale tak, jak upravena byla zákony od Marie Terezie. Upokojiv jaks taks vrchnosti, usmířil i duchovenstvo, duši všeho odporu, vrátil mu výchovu kněžstva v biskupských seminářích a odvolal mnohá obmezení týkající se bohoslužby, poutí a slavností, ale nikoli toleranční

68*

patent. Dal se korunovati za krále českého, slíbil zase svolávati sněm, povolil zemský výbor, ale restaurace neměla sahati za stav z r. 1764. Jako šlechta z r. 1618, ukázali se i stavové z r. 1791 neschopnými velikého svého úkolu a pro některé výhody hmotné vzdali se požadavků nejoprávněnějších (I. 621).

Za Františka II. (I.) sněm český zůstával bez váhy, a nový titul mocnářův (»císař rakouský«) oslabil i v očích mnohých Čechů význam českého krále, jako by panovník i v zemích našich vladařil toliko z moci císařské (I. 48—49). Mezi českými stavy zavanul volnější duch teprve za Ferdinanda Dobrotivého (I. 203 až 209), když vzešel spor mezi nimi a nejvyšším purkrabím Chotkem. Uvolivše se postaviti pomník Františkovi I., uraženi byli tím, že se purkrabí okázale vyvyšoval nad ně, žádali za předložení účtů a jmenování vyšetřovací komise. Kancléř Kolovrat sice přijal demisi Chotkovu, ale zároveň káral resoluci stavů (r. 1842) Poučeni byše o svých právech od Palackého, pustili se do sporu s vládou, jež jim pak brala i kompetenci povolovati berně, a hledali posily i u ostatních tříd národa prostředky, o nichž jsme se již dříve zmínili (zejmena také návrhem, aby dostalo se městům většího počtu zástupců na sněmě). Ale než hádka ukončena, jak oni, tak vláda překvapeni jsou výbuchem únorové revoluce francouzské r. 1848 a její ozvěnou v našem soustátí.

O bouřlivém tomto roku a následující pak reakci můžeme zde jen letmo zachytiti některé význačné úsudky Denisovy.

Postavení Čechů (II. 235—321) bylo tehdy velmi obtížné a proto namnoze kolísavé. Dovolávali se novodobé idey o svobodném sebeurčení národů a vedle ní také státního práva historického. Potřebujíce Rakouska, aby nepodlehli nepřátelům, kteří je obklopovali odevšad, nemohli nešetřiti dynastie a pouštěti se s ní v zjevnou roztržku. K opatrnosti vybízeni jak sousedstvím s říší německou, tak zřením k domácím Němcům, kteří byli bohati svým průmyslem, a k šlechtě, která nebyla tak bojovná a rázná jako maďarská.

Když roznesla se v Praze zvěst o pádu Ludvíka Filipa a nejvyšší purkrabí přes žádost některých zástupců stavovských nesvolal zemského sněmu, někteří ráznější členové Repealu svolali schůzi lidu do lázní Svatováclavských dne 11. března, umluvivše se s Braunerem o hlavní články navrhované resoluce (svobodu spolčování a rokování, šetření listovního tajemství, právo petiční, odklizení censury, výkup z roboty, zrušení řádů feudálních, rovnost občanů co do berní a služby vojenské, rovnoprávnost obou jazyků v školství a veřejné správě, povinnost úředníků znáti oba zemské jazyky, společnou správu zemí koruny české a generální sněmy zasedající střídavě v Praze a v Brně). Autosuggesce kollektivní zachvátila kde koho, úřady nevyjímajíc. Propuštění Metternicha (13. března) a prohlášení Stadionovo, že císař slibuje svým národům konstituci, povoluje národní obranu a svobodu tisku, naplnilo Prahu optimistickým nadšením, které vzrostlo, když Svatováclavský

výbor vypravil (19. března) deputaci do Vídně, aby předložila císaři svou petici.

Již před r. 1848 mocnářství dělilo se ve dvě skupiny zemí; v západní auktorita panovníkova byla neomezena, ale ne v Uhrách. Kdy by byli ministři Kolovrat a Pillersdorf svolali po dni 13. března obecný parlament na základě demokratického řádu volebního a prohlásili rovnoprávnost jazyků a jistou míru decentralisace správní, snad by bylo radostné nadšení všech národů udusilo snahy separatistické čili protirakouské. To však se nestalo, a Němci potom i s Maďary raději chtěli obětovati mocnářství a dynastii, nežli se zříci nadvlády nad ostatními národy. Ministři se domnívali, že zabrání úplné roztržce povolujíce nejzuřivějším těm stranám, a tak slíbili jednak udržeti německý ráz v jedné části říše, jednak radili panovníku, aby schválil 31 článků konstitučních sněmu Pešťského, kterými Uhersko stalo se státem nezávislým. Požadavkům Čechů již nepřálo, přece však nechtělo se vzdáti pomoci Slovanů — pro případ potřeby. Odtud vyhýbavá a dvojsmyslná odpověď Pillersdorfova poselství Svatovácslavskému, nespokojenost v Praze a výprava druhé deputace do Vídně s peticí, kterou přinucen podepsati také nejvyšší purkrabí Stadion. Tato deputace byla šťastnější, protože měla schopného pomocníka (Riegra) a zastihla ministry (2. dubna t. r.) stísněné zprávou o ústupu Radeckého z Milána, o ustavení republiky v Benátkách, povstání v Krakově, přípravném parlamentu ve Frankfurtě a prosbami Slováků, Srbů a Rumunů, aby dvůr jich nevydával na pospas vládě Košutově; mimo to ve Vídni samé uchvátili všecku moc studenti, žurnalisté a agitátoři pangermánští.

V té chvíli Rieger vymohl na Pillersdorfovi, že kabinetním listem císařským z 8. dubna t. r. slíbeno svolání českého sněmu (na základě liberálního zákona volebního), jemuž dána rozsáhlá pravomoc ve vnitřních záležitostech zemských; výkonnou moc obdržeti měli zvláštní nejvyšší úředníci pro české království, odpovědní sněmu. Ač požadavek Pražských peticí o obnově státoprávního svazku všech zemí koruny české odkázán příštímu sněmu říšskému, v Praze charta Pillersdorfova přivítána radostně. Za to moravský sněm, na němž vrch měli Němci, a poněmčilé Slezsko, nepřály si sjednocení s Čechami, a proti chartě z 8. dubna protestoval klub Němců z království, markrabství i vévodství. Jsouce sami o sobě slabí, hledali pomoci v konfederaci s Germány zahraničnými a Češi zase u Slovanů rakouských i v sousedství. Tím otázka česká se rozšiřuje a přetváří: nejde tak o zřízení z r. 1627, jako spíše o zachování mocnářství Habsburského a tím o ustrojení Evropy.

Ve Vídni dvůr a strana vojenská nechtěly ustoupiti Hohenzollerům v Německu, kterému však Maďaři byli ochotni vydati západní země soustátí a raději zničiti Rakousko než dopřáti mu klidu; neboť obávali se, že by je pak vláda ústřední zbavila zase výhod, jichž nedávno nabyli. V tom podporovali je Vídenští studenti a emisaři z Frankfurtu i Pešti. A tak ministerstvo povolilo

volby do parlamentu Frankfurtského, do něhož zván i Palacký. Ten proslulým svým listem (z 11. dubna) osvětlil celou situaci i politiku Čechů; těmto šlo o to, aby odtrhli království české od federace germánské a stáli o přirozenou konfederaci v Rakousku, v níž by většině Slovanů byla zaručena již tím i politická převaha.

Pozornost obrácena byla tedy k dvojím volbám: do zemského sněmu a do parlamentu Frankfurtského. Stadion, nepřeje výboru Svatovácslavskému, který stěží udržoval veřejný pořádek, ustanovil zvláštní komisi ku přípravám pro volby sněmovní. Ale nová schůze lidová, již nastrojili radikálové do komise nepřijatí, rozhodla, aby výbor podržel dále své funkce a byl doplněn novými údy. Ten přejmenován byv »Národní výbor«, v němž nabyli rozhodné převahy Čechové, přejal úkol i Stadionovy komise. Němci, z nichžto mnozí — na př. i Hartmann a Meissner — zprva svorně postupovali s Čechy, stali se odpůrci jejich žádostí, formulovaných v Havlíčkových Národních Novinách. Články Havlíčkovy, kterými naléhal na zrušení práv feudálních, rovnost všech občanů před zákonem a soudem, na zřízení národních gard všude, rovnoprávnost obou národností, jednotu zemí koruny Svatovácslavské, společný všem sněm a odpovědné jemu ministerstvo, pokládány od Němců za hrozby, zvláště když jim připomenuto, že jsou pouhou čtvrtinou všeho obyvatelstva a že Češi nepřijmou svobody politické, kterou by jim zároveň nebyla zajištěna národnost. Němci, utvořivše si svůj »Konstituční klub«, svolali do zbraně všecky své soukmenovce v rakouských zemích. Nemohouce podržeti svých dosavadních výsad — a na těch činili svůj loyalismus závislým — horovali pro volby do Frankfurtu a pro nejtěsnější svazek s Německem, které prý zachrání i kulturu českou od barbarské nadvlády ruské; ba někteří již hrozili nepovolným Čechům i násilím vojenským. Tehdy i Pillersdorf, nedbaje charty své z 8. dubna, oktrojoval zemím neuherským novou ústavu dne 25. dubna 1848, která odevzdávala všechnu moc zákonodárnou centrálnímu parlamentu o dvou komorách; tomu přiřčeno i všecky »provincie« rozdělovati a ústavní jejich řády schvalovati. V Čechách domnívali se mnozí, že ministr vydal tuto ústavu pouze z nátlaku Vídeňských revolucionářů, a v tom utvrzeni byli jmenováním hr. Lva Thuna za nejv. purkrabí (po Stadionovi), který měl pověst příznivce Čechů. Tomu však šlo o něco jiného než o uspokojení tužeb českých: chtěl povaliti »draka revolučního«, obnoviti pravidelnou vládu v zemi odstraněním Národního výboru a Prahu učiniti středem rakouského odporu proti separatistům. Bylo to ve chvíli, kdy Piemonťané sice poraženi byli u St. Lucie, ale zamítali mír, kdy císař sice schválil (6. května t. r.) 31 zákonů sněmu Pešťského, ale Košut sháněl spojence proti Jelačičovi, Rumunům a Srbům, osočoval dvůr císařský, že odpůrcům Maďarů v Uhrách potají nadržuje, a podpichoval proti němu povstalce Vídeňské. Tu Pillersdorf, uznávaje potřebu opříti se o Slovany, aby pomáhali mu proti Maďarům a Němcům, nabídl Palackému úřad ministra vyučování. Ale ten, nechtěje vládu uvesti v podezření, že se láská se Slovany,

»z evangelického optimismu« a ze »vznešené morálky, z které nejvíce těží chytráci,« úřadu nabízeného nepřijal, ač bylo důležito, aby Čechové v tu chvíli měli svého zástupce ve Vídni. Tam brzy potom Pillersdorf z nového nátlaku revolucionářů uveřejnil 16. května císařskou proklamaci, kterou odvolav ústavu z 25. dubna, sliboval svolati parlament o jedné komoře, vyvolený hlasováním všeobecným, aby usnesl se o konstituci pro země neuherské. Dojem toho prohlášení však ustupoval mocnějšímu — zprávě o útěku císařského dvora do Innsbrucku (17./5. 1848).

Thun dopustiv volby do Frankfurtu (23./5. t. r.), které arci bídně dopadly, vypsal sice o své újmě i volby do zemského sněmu, ale prodléval s jeho svoláním bez vůle císařovy. Tím hnal vodu na mlýn netrpělivým českým radikálům, kteří již schopnější vůdce národní zatlačovali do pozadí. Za největších zmatků v soustátí vypravil poselstvo české (Riegra a Nostice) do Innsbrucku, kde maďarský předseda ministerstva Batthyanyi vymohl si manifesty nepříznivé Jelačičovi, a kde ministři Doblhoff a Wessenberg ve službách klubů Vídeňských snažili se císaře odvrátiti od Čechů. Nicméně císař schválil prozatímnou vládní radu, sestavenou od Thuna, a kázal hned zříditi radu místodržitelskou v Praze, jíž předsedati měl arcivévoda František Josef aneb jeho zástupce hr. Thun, aby byla prozatím ústředním správním úřadem (takřka dvorskou kanceláří) pro věci české, ale její působnost konečně vyměřiti zůstaveno říšskému sněmu. I brzké svolání zástupitelstva zemského slíbeno; ale než Rieger a Nostic do Čech se navrátili, povstáním svatodušním v Praze nejkrásnější naděje všech vlastenců zmařeny. Dle úsudku Denisova vláda, místo aby uzavřela trvalý spolek s Čechy tím, že by se byla rozhodla obětovati hegemonii Němců a upraviti říši federalisticky, hledala u nich toliko dočasnou výpomoc. Čechové bývali by od ní sklamáni, jakmile se jí poštěstilo udolati revoluci Vídeňskou, i kdy by bouře svatodušní v Praze ani nebyly vznikly. Tyto hodily se jí jen za záminku, aby byl rozplašen i Slovanský sjezd. Že k těm bouřím došlo, přičísti jest hlavně pošetilé poplašenosti Thunově, který v každé bezvýznamné šarvátce spatřoval hned krvavou katastrofu, a provokacím Windischgraetzovým, který pokládal se za vyvolence nebes proti revolucionářům a jako modla vojska stal se nesesaditelným. Komisaři císařovi, kteří měli umluviti smír mezi ním a povstalci, obávali se učiniti nález nepříznivý samovládnému veliteli, odbývajícímu s vysoka i prostřednictví Riegrovo. Když potom zemský sněm nebyl svolán ani po odstoupení Thunově, bylo by bývalo nejmoudřejší politikou Čechů (II. 320—321) neobeslati ani centrálního parlamentu Vídeňského. Jakmile však do něho vkročili, přese všecky své výhrady vlastně přece jen uznávali jeho auktoritu — přestali býti autonomisty a splynuli se stranou federalistickou. Od té doby kolísají stále mezi dvěma programy, dokládajíce se brzy přirozeným právem, brzy tradicionelními výsadami svého království.

K tomu připojujeme ještě tato pozoruhodná slova prof. Boh. Riegra: »Ústavní vývoj od r. 1848 měl ještě jiný význam funda-

mentální: značil nový a konečný stupeň státního sjednocení — centralisací konstituční, a to, jak dodati sluší, zvláště Předlitavskou, tudíž zároveň i jistý dualismus rakousko-uherský.« Dříve společný svazek říšský »vytvářel se cestou vládního absolutismu a administrativní centralisace«, rokem 1848 však »také právní cestou, totiž konstituční — prostředkem společné ústavní legislativy neboli všeobecné národní repraesentace, tedy také zdola se souhlasem zemí a národů samých . . . Takto teprve přikvačuje na české státní právo nová, moderní pohroma.«[1])

Dle Denisa chybili Čechové, že se v parlamentě Vídeňském (shromážděném od 10. července 1848) nesblížili s Němci, aby se společně vzepřeli reakci (II. 324—325). Zrušení roboty prospělo nejen sedlákům, nýbrž i velkostatkářům. Hospodářská produkce rozkvetla zvelebením method zemědělských. Bývalé vrchnosti obdržely nejen znamenité náhrady peněžité, ale mohly racionelněji vzdělávati půdu a zakládaly hojné průmyslové závody na svých panstvích. Ve svých cukrovarech, pivovarech, vinopalnách, lesích atd. vládly zase nad celou armádou zřízenců a dělníků (II. 326—331).

Zatím císařský dvůr schválil Jelačičovo pozdvižení zbraně proti Maďarům, načež generál Lamberg v Pešti zavražděn (28. září t. r.) a Košut vypravil posly k parlamentu do Vídně, aby umluvili s ním allianci. Podivuhodná Riegrova řeč zmařila tyto záměry, ale nebyla místna v době, kdy již všude reakce se vzmáhala a těžila pak z roztržky mezi národy, zvláště z hněvu Němců a Maďarů na Čechy, jak Havlíček tušil (II. 332—333). O tom přesvědčili se Čechové po rozpuštění sněmu Kroměřížského (7./3. 1849).

Nicméně revoluce r. 1848 nebyla marna. Nehledíc ani k tomu, že odklidila řády feudální, panovník uznal slavně a několikrát práva koruny Svatovácslavské a posílil tak juridické zbraně jejích obhájců (II. 351—352). Národ český po dvou stoletích osvědčil, že skutečně žije novým životem politickým, a několik milionů lidí přiznávalo se k těm myšlenkám, které kdys prohlašovány za utopie malého počtu snílků. Idea slovanská pronikla i na Moravu, kde kolem jejích zastanců, zprva nečetných, kupí se rychle ohromná většina obyvatelstva a vybavuje se z vlivu germanského. Havlíček, který za těžkých zkoušek po r. 1848 téměř samojediný povzbuzoval a cvikoval veliké zástupy národní k dalšímu zápasu, stal se sám obětí nového převratu.

Oktrojovaná ústava ze dne 4. března 1849 (II. 353—413) nebyla než mostem k absolutismu, oživlému po pokoření Vlachů od Radeckého a Maďarů u Vilagoše. Absolutismus pak znova prováděl germanisaci a centralisaci dle hesel josefinismu, jenže již opozdile, t. j. v době již národní uvědomělosti všech kmenů neněmeckých. Tato reakce vyžádala si mnohých obětí (II. 370—392); účastníky »spiknutí« květnového r. 1849 (Friče, Sabinu, Sladkovského a j.), kteří žalářováni, Havlíčka, vypuzeného z Prahy, umlčeného v Kutné Hoře a internovaného v Tyrolsku; osočováni Stro-

---

[1]) »Ustavní dějiny Rakouska« v Ottově Slovníku naučném.

bach a Rieger, Hamerník a Hanuš sesazeni s učitelských svých stolic, Palacký vypuzen z musejní společnosti, které pak odpíráno stvrzení stanov, nad Maticí visel po každé Damoklův meč, kdykoli ta ona věta v knihách od ní vydávaných dle domnění úřadů ubližovala vážnosti státu nebo církve. Policejní ředitelé Muth, Weber a Paümann větřili v každém českém spisovateli zakukleného Catilinu. Jedinou světlejší stránkou té strastné doby jest Thunova oprava školství (II. 409—410), příznivější poněkud pěstování jazyků i neněmeckých.

Rakousko, pozbyvši přízně ruské ve válce Krymské, poraženo byvši ve válce lombardské a finančně vyčerpáno ohromným nákladem na vojáky a byrokraty, stálo na pokraji propasti, když konečně císařský manifest ze dne 16. července r. 1859 oznamoval změnu soustavy vládní a opravy v zákonodárství a správě, přiměřené duchu doby (II. 411—413).

Denis líče potom boje ústavní v Rakousku i v Čechách od r. 1860 do 1900 v knize nadepsané »Za federalismem« (II. 417 až 670), upozorňuje jmenovitě na dvojsmyslnost říjnového diplomu (II. 424—425), pokládá za velkou chybu politiků našich obeslání centrálního parlamentu Schmerlingova (II. 438—444), dále že nesblížili se po nešťastné válce rakousko-pruské r. 1866 s Maďary, kteří byli pány situace, neb s Němci, kteří se tehda obávali velikášství Deákovců (II. 495—497) a proto byli by se naklonili k smlouvání s Čechy. Vinu toho Denis přičítá hlavně konservativní šlechtě, která prý zvyšovala požadavky české více, než bylo v tu dobu vhodno, a starala se spíše o takovou autonomii království, při které by hrála první úlohu, než o záruky české národnosti; k tomu přistupovala její nechuť k protestantskému Beustovi. A tak došlo r. 1867 k dualismu, který odevzdal Němcům nadvládu v Předlitavsku, Maďarům v Zalitavsku, čili ustavil dvojí centralismus. I nezdar Čechů s články fundamentálními r. 1871 Denis trochu svaluje na naše politiky, totiž na nemírnost prý jejich požadavků, které sestavovali spíše právníci než státníci, a tím vzbudili prudký odpor Němců a Maďarů. V té příčině však upozorňujeme na řadu závažných ústupků, které fundamentálky činily rakousko-uherskému dualismu i Předlitavsku;[1]) ostatně Denis sám pochybuje o tom, že by byly i zmírněné žádosti české odolaly intrikám domácích protivníků a Berlínskému zakročení Bismarckovu (II. 530—534).

Nemohouce zde sledovati ostatní boje ústavní (čtenářům Osvěty více méně známé), povšimneme si pouze těch úvah Denisových, kterými uzavírá své dílo a zároveň objasňuje svůj poměr ke knize Chéradamově (II. 619—670), nedávno přeložené i do češtiny.[2])

---

[1]) Viz »Ústavní dějiny Rakouska« od prof. B. Riegra v Ottově Naučném slovníku.

[2]) »Evropa a otázka rakouská na prahu 20. století.« Viz Osvětu r. 1902 číslo 2.

Denis dosti příznivě posuzuje ministerstvo Taaffovo, které, ač nebylo konstituční v přesném smyslu slova, opíralo se přece o skutečnou většinu říšské rady, vedlo si mírně v příčině tisku a spolčování, a nefalšujíc řádů parlamentárních tak nestoudně jako Schmerling a Lasser, ukázalo světu fakt, až dotud od centralistů popíraný, že Rakousko jest *mocnost slovanská.*

V Předlitavsku mezi 24½ mil. duší přebývá méně než 9 mil. Němců, kterým nelze již pohltiti 5·7 mil. Čechů. K Čechům druží se skoro 4 mil. Poláků, 3·3 mil. Malorusů, 1·2 mil. Slovinců a asi 0·7 mil. Srbochorvatů. Ač někteří statistikové upozorňují na fysiologickou degenerescenci rakouských Němců, Denis přece nevěří, že by kdy Čechové mohli zase dobyti severních a severozápadních krajů království, ale pokládá rovněž za protimyslno, že by se kdy Němcům podařilo germanisovati slovanskou většinu obyvatelstva, žárlivou na svá práva, vycvikovanou dlouhým zápasem, vytrvalou a čilou v svém odporu.

Němci převyšují Čechy pouze bohatstvím, protože vládnou okresy velmi příznivými průmyslu. Avšak tuto nerovnost čím dále tím více bude vyrovnávati čas, a marno spoléhati na to, že mezi Čechy vznikly rozličné strany. Klerikálové, jichž není mnoho v zemi, neopustí Čechů, obávajíce se vítězství protestantských Hohenzollerů. Socialisté, kteří předstírají nechuť k sporům národnostním, spolčí se snadno se Slovany, představiteli všeobecného práva hlasovacího, bojovníkům proti útiskům oligarchie a cizím kapitalistům; agrární opravy, které by čelily proti latifundiím, valně by prospívaly Čechům. Ostatní politické skupiny přese všechny své novinářské šarvátky shodují se v touze po rovnoprávnosti národní a samostatnosti království; i když nezávislí, radikálové neb realisté vystřídají Mladočechy, jako tito dříve Staročechy, nezmizí s jejich programu společná hlavní věc: *federalismus jako záruka svobody a rovnosti národů.*

Toto hnutí se co den vzmáhá. Na Moravě Brno dnes nebo zítra bude míti českou universitu, a padne volební řád, který udržuje německou převahu v městech. Markrabství, v němžto žije poměrně více Čechů než v království, stane se brzy střediskem odporu federalistického. I v Slezsku Slované (0·3 mil.) organisují se již proti Němcům skoro stejně četným, a řevnivost mezi Poláky a Čechy pomíjí, jdeli o boj proti společnému nepříteli. Těžký zápas vedou odloučení Slováci proti Maďarům, ale Denis, věře ve vytrvalost, jakou vyniká selský lid, a v mocnost tradicí v něm zakotvených, doufá, že spíše než budou udoláni, zachvátí je propaganda slovanská a že 2 mil. lidí bude cennou reservou pro armádu antigermánskou. Nad to Čechové nepřestávají na tom, co dosud vykonali. Jejich jazyk se ustálil a doma i ve škole vštěpován dětem, které, ač snadno se přiučují němčině, přece přednost dávají své mateřštině. Mládež, která vystudovala, nehledá již jen služby v cizině nebo v státních úřadech, nýbrž vniká i do průmyslu a obchodu, který býval jindy v rukou židů neb cizinců. Povšechná situace v Rakousku jest federalistickým snahám českým

příznivа. Poláci, kteří se durdívali na rusofilské projevy v Praze, pochopují konečně, že Rusko nepomýšlí na zabrání Čech a že Čechové, úzkostní o svou svobodu, netouží po zániku v oceánu říše Moskevské. Pruská politika v Poznaňsku, nespravedlivá a surová, vzbudila v Krakově mocný odpor zvláště strany demokratické, jejížto význam co den vzrůstá přese všechnu moc šlechty. Rakouští Malorusové, dosud trpný nástroj v rukou ministrů, přidají se k armádě slovanské, jakmile procitnou ze své otupělosti. Posléze Slovinci překážejí už tím nezdolněji postupu germanisace, čím patrněji stoupá jejich civilisace. Arci každá ze skupin slovanských má svá přání, někdy nesrovnalá s tužbami skupiny sousední; ale v tom shodují se všechny, že vzpírají se snášeti cizí panství a vládu centralistickou, opřenou o nadvládu jediného kmene.

Žádostem Slovanů nakloněni jsou četní tradicionalisté rakouských zemí Alpských, jichž dosud nezaslepilo záští národnostní, a odpor Luegrovců slábne, protože hněv protimaďarský a protižidovsky zabavuje všechnu jejich sílu; zbývá toliko něco podezřelých agitátorů a všedních ctižádostivců, kteří nejsou hodni vážné úvahy.

A tak, když nastal pád Taaffův, ohromná většina slovanská neměla proti sobě než dva neb tři miliony centralistů, v tu chvíli pomatených a nevědoucích kudy kam. Bylo se nadíti, že politická vláda soustátí bude upravena tak, aby šetřila legitimních práv a zastavila agitace, kterými tak dlouho říše byla zmítána. A přece až dosud nezdařil se ani jediný pokus smiřovací, ba nikdy nebyly veřejné poměry tak rozhárané, jako za posledních let. Které jsou toho — dle Denisa — příčiny?

Předně bojácná ostýchavost státníků, kteří neodvažují se vyznati, že třeba přetvořiti říši od základu, pak zakořenělost odvěkých tradicí, které se příčí novým potřebám národů, dále prý polovičatost (médiocrité) stran oposičních, které netroufají si staré platformy státního práva nahraditi přesně federalistickým a liberálním programem, zejmena však pikle pruské a uherské, které těží z dosavadního stavu věcí. A čím déle tyto třenice mezi národy rakouskými trvají, tím povážlivějšího nabývají rázu a stávají se již více *otázkou evropskou než rakouskou.* Němci z mocnářství, nemohouce zastaviti úspěšné hnutí slovanské, volají na pomoc zahraničné bratry, a někdejší centralisté rychle se proměňují v pangermány. Denis (stručněji než Chéradame, ale co do podstaty s ním shodně) vypráví o vzniku *strany pangermánské* v Rakousku, o jejích úmyslech odtrhnouti Halič, Bukovinu a Dalmacii od Předlitavska, aby je uchystali (středoevropským zollvereinem a ustavičnou alliancí s Německem, pojatou i do konstituce) Hohenzollerům za kořist. Zmíniv se o ústřední jednotě pangermánské a spolcích s ní sdružených, o poměru Bismarcka k Schönererovcům, o jejich zuřivé agitaci podporované žurnály Vídeňskými, spoustou tiskopisů, poštovních pohlednic, fotografií atd. o fana-

tismu německých průmyslníků a dělníků v »uzavíraném území«, přece míní, že Chéradame nebezpečenství, v němžto tone Rakousko, nadsadil; nicméně uznává, že kniha toho auktora jest psána s velkou svědomitostí a že kritik Eisenmann posoudil ji s přísností naprosto nemírnou, ač nemohl jí vytknouti celkem než chyby odhadu (II. 627 pozn.).

Dle Denisa výrok Chéradamův o zániku rakouského patriotismu v »uzavíraném území« jest upřílišený, ač nelze popříti, že pangermáni tam umlčeli živly umírněné, těžíce z nevědomosti lidu, která prý pomine. Schönererovci prý toliko na chvíli zastavili přirozený rozvoj příčin, které vedou k postupnému přetvoření Rakouska v monarchii federální. Jejich řádění vzbudilo arci nevoli českého lidu, který pak dotíral na politické své vůdce, aby opláceli protivníkům stejnou mincí a přivedli je tak k rozumu. Avšak cílem těchto vůdců nemůže býti anarchie, která by uspíšila zánik mocnářství; snažíce se toto obroditi a zachovati si náklonnost všech konservativců, přirozených svých spojenců, musejí dbáti jisté mírnosti, třeba z ní kořistili někteří dobrodružní snaživci.

Denis, vylíčiv bouřlivé události a neplodnou činnost parlamentární za posledních ministrů (Windischgraetze, Badeniho, Thuna, Gautsche, Claryho a Körbra), nediví se, že ta dlouholetá vnitřní rozháranost mocnářství vzbudila v mnohých hlavách modní myšlenku, že říše Habsburská se za nedlouho úplně rozpadne. On sám nevěří v blízký její zánik, připouštěje, že snad leda v daleké budoucnosti mohla by býti spojena s Německem (II. 663—670). Dle jeho soudu trvá ještě ta nutnost, která byla příčinou založení Rakouska v 16. století; Poláci, Čechové i Slovinci mají přese všechny své stížnosti patrný zájem, aby se udržela, nemluvě o Maďarech, kteří nemohou si naříkati na Vídeň. Ještě žije starý loyalismus dynastický, snad mocnější, než mnozí tuší, a úmyslu pohltiti Slovany a zejmena Čechy nelze tak snadno provésti. Čechové v boji za svou existenci, osvědčili schopnosti a síly neobyčejné a dobyli mnohých posicí, které pokládali Němci již za nepopíratelné své panství. Arci, dlouhý zápas vyčerpává jejich síly, ale i síly odpůrců jejich, a vzbudí možná touhu po míru na obou stranách. Jestliže pominula nesnášelivost náboženská, neníli naděje, že zanikne i řevnivost národnostní? — Dle posledního sčítání žije vedle 9·15 mil. Němců a 0·7 mil. Vlachů asi 15 mil. Slovanů, kterých nelze tak hned potlačiti. Dělba Polsky není tak skvělým úkonem, aby vybízela k nápodobení, a nejeden Němec by asi vyznal, že Německo zabráním Elsaska více ztratilo než nabylo; zda říše ta odváží se podniku stokrát obtížnějšího? Pangermáni jsou v Rakousku dosud slabou menšinou; proti nim stojí katolíci, partikularisté a široké zástupy lnoucí k tradicím a k míru, tomu míru, kterých jest trvalou potřebou člověka. Jest arci daleko ještě Komenského »království boží«, ale již svědomí Evropy bouřilo by se proti válce surového výboje a sobeckého vyhlazování, a kultura německá — jakou by měla hodnotu, kdy by musela býti zbraní sousedům vnucována?

Myšlenku na vyhlazovací boj třeba pustiti mimo a hledati dohodu řadou tápavých pokusů a náprav. Mezi přední prostředky smíru náleží *odklizení volebního řádu Schmerlingova*, hlavního zdroje třenic mezi národy a úpadku parlamentarismu. Ten nahraditi třeba všeobecným přímým právem hlasovacím, aby říšská rada stala se pravdivým zástupitelstvem zemí. Tím právem dostal by se do ústřední sněmovny značný počet poslanců, kteří by neznali než svůj jazyk. Rokovati bylo by nemožno, kdy by nevrátilo se rozličným sněmům právo jmenovati deputované do říšské rady arci tak, aby rozdílné skupiny byly tam zastupovány poměrně dle svého relativního významu. Přihlédalo by se k tomu, aby společných věcí, vyhrazených říšské radě, bylo co možná nejméně, a pravomoc sněmů zemských by se rozšířila.

Nezbytnou podmínkou míru mezi rozličnými kmeny jest, aby prohlášena byla naprostá rovnost národův a jazykův a zákon aby pojistil každému občanu ochranu proti jakémukoli útisku. Potom lze se nadíti, že protivné strany se sblíží a vespolek dohodnou. Ale pro tu dohodu Němci i Čechové musejí přinésti stejné oběti. Denisovi zdá se, že jsme několikrát trochu upřílišili své požadavky a lpěli pak na nich snad právě proto, že se jim Němci tak tuze vzpírali. Čechové čím více báli se zprva o svou národnost, tím mocnějších hledali záruk, aby si ji pojistili. Ještě r. 1848 bylo snad možno udolati je vytrvalou a obratnou politikou, ale dnes sami Němci uznávají, že v boji prohráli. Hořkost jejich sklamání měli by jim Čechové dle rady Denisovy jaksi osladiti zmírněním svých žádostí. Nástupci Komenského a Palackého najdou prý »slova, která konejší, a formule, které odzbrojují nenávist.«

Předvídaje sám, že mnozí čtenáři jeho díla, znalí dobře našich poměrů, nazvou jej optimistou, spoléhá nicméně na »sílu věcí, mocnější než pošetilost stran a zuřivost sektářů,« očekává, že i pangermáni se zaleknou krvavých zápletek a převratů, které by vyvěraly z pádu Rakouska, a čerpá jistou útěchu také ze »sociologického zákona substituce tužeb,« t. j. že zahraniční Němci, dřív lační slávy válečné, dnes asi poznávají marnost svého vítězství nad Francií, že netouží po nových výbojích, a že Schönerer a Wolf nebudí v nich než náruživosti již otupělé [1]). Ale i kdy by v nich znova procitly, Češi mohou hleděti v budoucnost bez přílišného nepokoje. »Nehájí toliko věci své, nýbrž *věc Evropy a celého lidstva*, a jejich porážka znamenala by urážlivý návrat barbarství.« Ale jest na každém vlastenci, aby pamatuje na slova Palackého, co možná nejvíce se vzdělával, pracoval, schopen byl i největší oběti pro blaho veřejné a důvěřuje v spravedlivost věci svého národa, nesplácel násilí násilím. Jen kdy by dobrá vůle a povolnost Čechů byla od jejich soků špatně vykládána a žádána na nich pokořující kapitulace, »toho dne vlastenci, posilováni jsouce spravedlivostí své pře, rozpomenou se, že jejich otcové

[1]) ačli prý »dobře disciplinovaný« tisk nesvede lidu k pošetilosti.

čelili celé Evropě a že tlupy sedláků přiměly k couvání císaře a papeže... Žáci Komenského dovedou, budeli třeba, státi se vojíny Žižkovými... Vítězi neb přemožení, pozůstaví světu vznešený příklad a budou věřiteli člověčenstva.«

* * *

V dvojsvazkovém spise Denisově nahromaděno hojně síly magnetické a elektrické. Jako auktor sám, nemůže ani čtenář jeho řádků viseti chladně mezi nebem a zemí. Hned první stránka knihy zachytí tvé srdce, druhá zvýší tvůj zájem, který vzrůstá po každém listu, až dočteš i poslední a dlouho v tobě vyznívá mohutný dojem celkový. A přece většina věcí vyprávěných je ti známa; odkud to, že se ti vše pojednou zdá neli zcela nové, aspoň průhlednější, jasnější a vábnější? — Spisovatel zná všecka *kouzla velikého stylisty* a všude patrno, že v něm historik a filosof podává ruku umělci. S uspokojením záhy postřehuješ, že se v něm látka dlouho kvasila, nežli se vykvasila, že, ač nasbíral fakt na tisíce, přece nevládnou fakta jím, nýbrž on jimi; není dušen podrobnostmi nahromaděného toho bohatství ani unaven jeho sbíráním. Nesčíslné mosaikové kaménky skládá s mistrnou dovedností v živoucí, jednotné obrazy, ví, kam který položiti, a jak všecky postupně ve velkolepé panorama spojiti.

Svaz událostí od něho líčených stál by za podrobný rozbor; žádná z nich není prostě nadhozena bez pojítka s ostatní myšlenkovou osnovou. Každý historický zjev vetkán jako nitka do husté sítě, v jejíchžto uzlech sbíhají se fakta nejzávažnější, ústřední. Tam, kde nestačí fakta sama o sobě na celou budovu, kde v historických zprávách zejí mezery, auktor vkládá mezi své gotické pilíře výplň svých úvah, živých otázek a námitek. Kde data jsou příliš hustá a unavila by pozornou mysl, i tu Denis přerušuje táhlá jejich pásma vetkanými reflexemi; kde by tyto svou délkou neb abstraktní povýšeností umrtvovaly zájem, vyskytují se barvité, názorné citáty, perutá slova, případné sentence: — krátce, auktor nedopustí, aby mu někdo nad knihou klímal, usnul nebo mrznul. Tomu napomáhá i *výše hlediska*, na kterou Denis svého čtenáře staví, aby rozšířil jeho obzor, aby mu dokázal, že jinak jeví se věci s výšin evropské věže než se střechy české chalupy. To děje se způsobem, který naši historikové jen zřídka si oblibují, totiž tím, že myšlenky a příběhy české, ač zůstávají stále v popředí jeviště, uvádějí se do zřetelného vztahu se zákulisím a napovědou čili s všeobecným ruchem ostatní Evropy. Jeho bitva Bělohorská rodí se z protihabsburského a protipapež-kého hnutí celého tohoto zemědílu a má proto nejen pro Čechy, ale i pro něj své vážné následky. V jeho Valdšteinu (jako i v Thurnovi) hlásí se morálka, která obětuje vše osobnímu sobectví, ale pochopitelnou se stává teprve vytknutím země, kde se zrodila (Italie), a odkud rozlezla se po celé Evropě. V jeho katolické reformaci u nás najdeme živly z Říma a z Madridu; jeho absolutismus není

jen český nebo rakouský, nýbrž srovnaný s francouzským, španělským a Hobbesovým; jeho osvícení absolutisté na naší půdě jsou takořka telefonicky spojeni s celami filosofů a národohospodářů západoevropských a jejich napodobitelů v Berlíně i ve Vídni. V hlavách našich buditelů pracuje dle něho jen částečně mozek slovanský; neboť rozvíjejí se v nich i zárodky pomyslů francouzských, anglických a německých. Rovněž naše národní probuzení a naše revoluce r. 1848 vyvěrá jednak odtamtud, jednak z popudů a ozvuků Pobalkánských, polských a ruských; podobně i proměny v směrech naší literatury a našeho umění. A důležitá věc — Denis přes to nezapomíná vytknouti zároveň, kterak všecky ty cizí vlivy zachycovány a spracovány byly odlišným spůsobem; neboť vzdálené kuropění velkých myšlenek osvětných a hesel svobody muselo míti svůj rozličný ohlas dle nestejného stanoviska posluchačova, dle toho, jakým uchem, jakými potřebami rozumu a srdce bylo vnímáno.

I Denisovi rekové, jimž věnoval hojně duchaplných *charakteristik*, ať mocnáři, vojevůdci a státníci, ať učenci, spisovatelé a umělci, nesou svou určitou firmu, dýchají svým osobitým ovzduším. Nejen skoro všichni panovníci rakouského soustátí, ale i Karel Liechtenštein, Maxmilián Bavorský, Carafa, Valdštein, Jan Jiří Saský, Stránský, Skála, Komenský, Slavata, Caramuel Lobkovic, Koniáš, Kinský, Dobner, Pelcl, Dobrovský, Jumgmann, Kramerius, Metternich, Bolzano, Kollár, Šafařík, Čelakovský, Mácha, Tyl, Palacký, Havlíček, Lev Thun, Bakunin, Windischgraetz, Schwarzenberg, Herbst, Schmeykal, Hasner, Auersperg, Tomek, Hálek, Neruda, Smetana, Belcredi, Beust, Hohenwart, Svatopluk Čech, Vrchlický, Zeyer, Dvořák, Fibich, Taaffe a ještě někteří jiní jsou zachyceni fotografickým přístrojem francouzského auktora. Jejich podobizny prováděny jsou brzy v menším, brzy větším formátě, a zajímají svými ostrými, ač ne vždy zcela věrnými rysy. Z nich nejrozsáhlejší a nejvšestrannější jest fotografie *Palackého* (II. 191 až 199). Při té (ale i při několika jiných) zrovna žasnete, z kolika stránek vám Denis svého hrdinu osvětluje, kolikrát jej před vaším zrakem takřka otočí, abyste si jej důkladně prohledli a jeho bytosti porozuměli. Palackého na př. předvádí vám v době (okolo r. 1840), kdy třeba Čechům střízlivého a jasného programu, muže, který, ač odchován byl obdivem Kollára, nemírným idealismem a přílišným kultem minulosti, přece postihuje, že nedostačí ku proměně světa něco výmluvných znělek. Žák Dobrovského, důvěrník Šafaříkův a spolubojovník Havlíčkův, soustřeďuje Palacký v své bytosti Moravu, kde se narodil, Slovač, kde trávil léta svého jinošství, Čechy, kde mužněl a umřel. Stařec budí v pozorovateli (Denisovi) zvláštní, téměř náboženskou úctu svými šedinami, majestátní vážností svých spůsobů, hlasem lahodným, který »zpříjemnila ještě lehká třaslavost staroby,« hlubokou přívětivostí svého pohledu, z něhož mluví dlouhá minulost, plná oddanosti k věci a práci národní, a křišťalová duše, která odzbrojuje všecky jeho národní a politické soky.

Palacký, uznávaje (jako Havlíček), že na svobodě politické závisí svoboda národní, vytvořuje Čechům program, uspokojující všecky strany, dává jim heslo práva historického, umí kde koho nadchnouti a zároveň připoutati k tužbám svých krajanů pozornost dynastie i podporu šlechty.

Ne vše se mu daří — není s to, aby zastavil všeobecný vývoj mocnářství, — ale cosi vadí také jeho povaze, sice zcela nezištné, jenže i tvrdošíjné, přísné a příliš důvěřující v spravedlivost věci samé. »Jest lepší znalec textů než lidí.« Od Deáka liší se tím, že méně zná parlamentární půtky, že se tak často nestýká s lidem a s voliči, není tou měrou právník a státník zároveň. Jsa po výtce apoštolem, nedbá tak úspěchu jako citu, že vykonal svou povinnost. Denis obviňuje ho (jako Husa a Žerotína) z jakési touhy po mučednictví.

Zprva esthetik, přívrženec nauky Kantovy, jenže trochu »přislazené a přisnížené«, (»la doctrine de Kant, légèrement édulcorée et rabaissée,« II. 195), nábožný, ale kolísající »mezi jakýmsi svobodným, neurčitým protestantismem a nedůsledným agnosticismem,« chce doufati, věří v pokrok, ale nepřeje despotismu ani osob, ani nauk, ani plemen. Jako historik ví, že ethnografická příbuznost samojediná nerozhoduje o osudu národů, nýbrž i jiní (političtí) činitelé; v tom lišil se od Kollára; centralisace vládní, která chtěla zároveň uniformovati a tím ničiti svérázný vývoj národů, byla mu protivna. V dějinách lidstva spatřuje zákon polarity, v historii české zápas živlu slovanského hlavně s germanským — pomysl nadsazený, ale přirozený za doby národnostních otázek. Lne k utiskovaným Slovanům, ale nezakrývá jejich chyb. Jeho Dějiny národu českého, toť pouze díl jeho životní práce; staral se před nimi i po nich o poklady uložené v archivech, založil historickou školu a usiloval o to, aby dějinné poučky vnikaly i mezi lid a staly se pilíři mravnosti a patriotismu. Jeho vypravování nese se jakýmsi uměřeným, prostým, ale vznešeným krokem a unáší do vyšších sfér, plných mravní počestnosti a nezkalené důvěřivosti, kde umlkají všecky bouře vášní a kde vládne »tajemný klid, vyvěrající z úcty k mrtvým, z pohrdání nespravedlností, důvěrou v budoucnost.« Jeho arcidílo má ovšem příznaky vší nedokonalosti práce lidské, ale jeho Hus a Jiří Poděbradský unášeti bude vždycky, pokud nevyhyne poslední vlastimil. Již před r. 1836, kdy vydal první svazek svých Dějů, jest organisátorem kde jakého vlasteneckého podniku, povzbuzovatelem bojácných, krotitelem rozvášněných, rozsudím mezi neologisty a archaisty. Osvojiv si v Uhrách uhlazený mrav zůstává jakýmsi aristokratem ve svém smýšlení po celý svůj život, oškliví si nevědomost a nesoudnost lidu a miluje pouze »nejlepší« t. j. ty, kdo jsou jakkoli nejspůsobilejší, aby řídili veřejné smýšlení. Obrací se k šlechtě české, aby ji uvedl do služeb národních, ale sklame se v ní z příčin, které jsme jinde uvedli. Protivník všeho násilí, nenávidí revoluce, pokládá za nerozum, chceli kdo »proti přírodě« uspíšiti běh událostí atd.

Denisovo vypravování nehrčí stále jednostejně a jednotvárně na spůsob bublání horského potoku. Tak, jak střídá se situace obvyklá s pohnutou, vážnou, slavnostní neb kritickou, mění i jeho sloh svůj kolorit. Nejen že neostýchá se ohnivějšího řečnického obratu neb výrazu básnickým pelem obemženého, ale i rythmem svým nápodobí volný, ponenáhlý neb kvapný a uspíšený běh událostí. Tak, jak na př. zmocněnou rychlostí únorová revoluce francouzská zalétá k hranicím našeho soustátí, urychluje se i krok, krátí délka a roste živost vět, které mysl na příboj té bouře připravují.

Jsa cizinec, nemůže znáti všech věcí stejně hluboko jako ten onen náš odborník, to patrno na př. z jeho nárysu o poměrech literárních u nás po r. 1860; ale za to dána mu větší volnost slova a pevnější ohrada proti výtce, že jest mluvčím některé z našich stran. Tam, kde o našich věcech soudí trochu jednostranně, sluší jednostrannost tu přičísti jeho zpravodajům, ježto nemohl sám vše svýma očima pozorovati, svým rozumem ohledati. Ale nejčastěji přece, když váží svou látku z hojných pramenů českých i jinojazyčných, pojímá ji svým vlastním spůsobem. Jeho polemiky jsou prodchnuty jakousi umírněností a elegancí. Nejméně spokojeni budou jím obhájci katolické protireformace a jejích ředitelů, ježto obyčejně přejímá, ba zostřuje soud z tábora protivného, zvláště Bílkův, a velebí osvětnou práci svobodných zednářů, ač neupírá, že byli svými styky podpůrci germanismu. Ve věcech podstatných aneb jen v drobnostech Denis nesouhlasí na př. s Krojherem (I. 14), Duhrem a Hodrem (I. 48—49, I. 358), P. Svobodou (I. 78, 81, 89, 91), Hálkem (I. 121), s Gindelym a Bílkem (I. 128), Čelakovským (I. 148), Pekařem (I. 155), Kaizlem (I. 551), s Jar. Vlčkem (I. 635), s Boh. Riegrem (I. 534 a II. 250), Skénem, Helfertem, Jirečkem (II. 13—14, 55, 69), s Murkem (II. 91), s Jak. Malým (II. 239, 297) a j.

Do jeho spisu vtroušeno plno poučných *reflexí* a zajímavých *podrobností* o nejrozmanitějších předmětech, na př. o spůsobu polemiky obránců protireformace (I. 10—11), o rozpoutání sobeckých vášní Valdšteinových a jiných mužů jemu podobných (I. 135), o jednotě českých bratří (I. 32, 43—44), o konfiskacích (I. 37), o školách jesuitských a censuře (I 67, 281, 355 etc.), o dovršeném sesurovění mravů za války 30leté (I. 190—192), o milosrdnosti Zuzany Černínové k poddaným (I. 196), o náboženském stavu země po r. 1648 (I. 245—246), o napodobení francouzských mravů v Čechách (I. 352—354), o úpadku jazyka českého (I. 378), o poměru Habsburků a Hohenzollerů v Německu (I. 398—400), o významu válek slezských za Marie Terezie a periody od r. 1748 do 1756 (I. 449, 482 etc.), o příčinách ztráty Slezska (I. 458 až 459), o josefinismu (I. 590—596), o principu národním a kosmopolitickém (II. 1—7), o hlavních příznacích, vlivu německého romantismu (II. 87—92) a vlivu Herderova na buditele české (II. 135—136), o Palackého nesnázích s censurou (II. 113—118), o Bolzanistech a jejich mistru (II. 128—129), o poměrech selských a dělnických před r. 1848 (II. 211—214, 215—218), o federalismu

a dualismu v Rakousku r. 1848 (II. 247—249), o poměru Slovanů k cís. dvoru touž dobou (II. 275—283) a neúspěchu autonomistů (II. 319—321), o zrušení roboty (II. 326—330), o Havlíčkovi a kněžstvu (II. 397—398), o konkordátu, germanisaci a Thunových reformách školských (II. 399—410) atd.

Při *zeměpisné terminologii* Denis přijal zásadu, kterou nesnadno lze provesti: volí české nebo německé názvy dle toho, jaké obyvatelstvo v té oné dějinné periodě žije v okolí geografických předmětů; transkripci upravil tak, aby Francouz co možná poznával pravou původní výslovnost jmen vlastních (Srovnej I. Úvod [1]). Pohříchu marně hledáš na posledních stranách jak prvního tak druhého svazku jeho díla přehledný rejstřík osob a věcí.

Nad dílem jeho vane duch ušlechtilý, svobody a práva milovný a proto při každé křivdě vznětlivý, duch, který přese všechny černé skvrny v historii člověčenstva nepřestává důvěřovati v jeho pokrok. Na rozdíl od mnoha (zvláště moderních) historických, národohospodářských, ba i filosofických spisů německých, které ti bezděky vnukají domněnku, že svět není leč rozsáhlý zvěřinec, zdá se ti při četbě knihy Denisovy, jako by chtěla svůj optimismus přenesti i na ty, kdo ji vezmou do ruky. Vzešla ze sympathie k našemu národu, ale nenadržuje mu v svém úsudku, uznávajíc spravedlivě i práva obyvatelstva německého v naší otčině. Přes to není valné naděje, že bude na obou stranách uvítána s týmž povděkem.

Vlčí mák.

Tři bohatýři jedou do boje;
kdo v cestu jich se staví, kdo to je?
V tom úvoze kdo smělý se tu vzal,
třem komoňům že vkráčí v jízdy cval?
Jim tlupa jezdců klusá v zápětí;
kdo zdupanou chce být jich obětí?
Cval k smělci již se blíží víc a víc;
hle, jest to dívka veská, jde jim vstříc;
jak černá peruť vlá jí prostý vlas,
co klenot plá jí v očích slzy jas.

Ta bojovných se jezdců neleká,
k nim zdvíhá tvář i paže, poklekná,
a zoufalým k nim volá výrazem,
až v ozvěnách to letí úvozem:
»Ó stůjte, páni! Živá jsem tu hráz;
já vím, kam cesta hrozná vede vás,

---

[1]) Na str. 633 Celje omylem překládá »Tsélovets.«

kam věnce cti si jdete uvíjet!
Vím, selský lid vy jdete pobíjet
a v krvi dupat selské osení;
vy jdete krotit selské vzbouření!

Kéž pálí řeč má, kéž mi plane dech
jak vítr žhoucí od hořících střech,
kéž chladným srdcem ve vás otřese!
Ó páni, volám, stůjte, vraťte se!
Ó páni, prosím za lid poddaný,
lid tisícerou křivdou uštvaný;
vy bohatýři hrdí bez hany,
ó nespěšte být lidu katany;
kde v troskách vesnic ďábel pečetí
smrt sedláků a pánů prokletí!«

Tři bohatýři ořům bodli v bok;
přes jedno tělo dívčí trojí skok
třem ořům zbarvil krví kopyta;
i vyjeli v kraj širý do žita,
a námezdníků tlupa za pány
jak divá bouř se hnala přes lány.
Kde s kopyt krev se v žitě otřela,
tam zem se rudým kvítím zarděla.
Houšť vlčích máků, v polích rozvitá,
toť selská krev za právo prolitá.

El. Krásnohorská.

Mytilénské růže.

Na Mytiléně rostou růže,
květ půvabů a vůně pln,
ten z kapky pěny vzrost, jež klesla
s vnad Afrodity, ana vznesla
se na břeh z moře bílých vln.

Ký div, že po krajině všady
ten čarný obdivován květ,
vždyť ten, kdo k plavbě v dálky šeré
jej talismanem na hruď bere,
můž' klidně proplout širý svět.

Však bez něho kdo plavbu váží,
kdo nedbá růže z Mytilén,
je hněvem moře smeten s lodi

a dřív, než nový den se zrodí,
na rodný břeh zpět vyvržen!

A pověst dávné doby praví —
a lid jí věří posavad —
že s milou rozešel se milý,
jež nedala mu v hněvu chvíli
květ z Venušiných čárných vnad.

Hoch na koráb šel s duše steskem
a bez růže lstnou vodou jel;
hrůz mračné pluky vstaly v moři
a milá zaúpěla v hoři:
»Co učinila jsem? Ó, žel!«

Hrom zajíká se, bouře vyje
a příšerný je vodstva ruch,
v loď vichr divý pěstmi buší . . .
ó, běda, běda živé duši,
již v příboj žene zkázy duch!

Vztek moře zkrotl zas; v pěn kvasu
tlum unavených vln se nes
a jejich zpěvů za průvodu
hoch mrtvý vynesený z brodu
své milé k bílým nohám kles.

A na hruď plavci padla milá:
»Ó, přebědný můj růže květ!
Pryč, pryč s ním, nežli hruď mi shoří,
chci stejně zahynouti v moři;
co pro mne bez tebe je svět!

Pryč s Afrodity lstivým květem,
jenž místo blaha dává žal,
kdo jenom pro sebe jej trhá!«
A zoufale se v moře vrhá
a v hloub ji vln odnáší cval.

Na Mytiléně od té doby,
než do moře má plavčík plout,
vždy na svých milých kráčí hroby,
zde s povzdechem hruď růží zdobí
a kliden čeká vichrů soud.

Adolf Heyduk.

Na jezeru Oževském.

Napsal

Ferd. Schulz.

(Dokončení.)

Ještě dojídali, rozhřívajíce se, když vstoupil k nim páter Bruno, oznamuje, že pan opat chce zvěděti, co jim povědomo jest o těchto hostech.

»Nevíme o nich vlastně nic,« ujal se slova za všechny Dobrnjak, »leda, že jsme je zachránili od smrti, že jsme je po celý týden měli u sebe a že jsme je dnes přivezli sem.«

»Že jste je zachránili od smrti?« s nemalým podivením otázal se duchovní.

»Buď byli by zmrzli nebo by je byla sežrala divoká zvěř lesní, kdy bych nebyl našel je ještě živé ve sněhu na pokraji lesa...«

»Mráz byl toho dne třeskutý,« přerušil jeho řeč soused skalák. »A měli jsme všichni muži z chalup co dělat, abysme je dopravili k Dobrnjakovi do teplé světnice,« dodal druhý soused.

Páter Bruno vyzval Dobrnjaka, aby sám pověděl, jak to všechno bylo. Ten pak vyprávěl:

»Dnes týden to bylo. Zrovna o polednách byl mráz, že jsme ve světnici ani se nehnuli od ohniště. Tím méně chtělo se někomu z našich z chalupy. Z lesa zaléhaly k nám rány, kdykoliv nějaký kmen mrazem puknul. Najednou rozlehla se pod našimi okny rána tak silná, že všichni jsme se ulekli. »Jistě jedna sosna u studánky,« povídám a už mám kožich na sobě a jdu se přesvědčit, která z obou?... Byla to ta silnější. Je tržena od kořenův až přes polovici své výšky. Nevím, jak hluboko ji to vzalo dovnitř. Do kopce nejde to s nohou, co byla zlámaná, tak rychle jako s kopce. Stoupám tedy jen zvolna zpět do chalupy. Na zápraží se zastavím a koukám přes les dolů do údolí. Tu na samém kraji lesa, kde vychází ouvoz do polí, spatřím, že ve sněhu něco se černá a se hýbe. Zostřím starý zrak. Žádná pochybnost: jsou tam lidé a nemohou odtamtud! Houknu z plných plic, abych ubožákům dal znamení, že někdo už je vidí a že jim přijde na pomoc. Netrvalo než několik minut: já, můj Fran a Ante, a sousedé všichni už prkénka na nohou, kožichy na sobě, beranice na hlavách a dlouhá bidlá v rukách pospícháme se stráně průsekem lesním po sněhu dolů: Fran a Ante letí kus před námi. Jsou první na místě a volají k nám vzhůru, že jsou tam tři živí lidé... V nejbližší chvíli jsme u nich... V saních, zabořených ve sněhu, kolkol rozkopaném kopyty koňskými, dvě paní černě oblečené a muž, dle tváře i oděvu žid; všichni tři ve mdlobách, mrazem zachváceni... ale přece do té chvíle živi... Radost z toho, že

posud žijou a naděje, že je zachráníme, rozehřála nás, že všichni jsme svlekli kožichy, obložili jimi ubohé pocestné, že jen bledé tváře jejich bylo vidět; — zapřáhli jsme se do saní a vzhůru k chalupám!... Zimy nepocítili jsme při tom nikdo... Vždyť jsme vytrhli z jisté smrti tři lidi!... Pod mými doškami všichni už do večera nabyli vědomí. Ženy naše ujaly se obou paní; my mužští měli jsme na starosti žídka. Jakmile mohli něčeho pojíst, bylo vyhráno. Za dva dni všichni byli na nohou. Paním jsme neporozuměli, ale žid prapodivnou němčinou přece dovedl nám pověděti, že ve Svatém Vítě najali do svých saní tři silné koně, aby prý se dostali do Běláku. Ale mráz, jehožto krutosti od rána přibývalo, byl příčinou, že vozka, když o polednách vyjel z lesa do údolí pod námi, vypřáhl koně a ujel zpět... U nás zůstali cestující až do dneška, kdy sami jsme je přivezli sem. Zde doufají najmouti si zase koně...«

Páter Bruno velice pochválil neohroženost a křesťanskou lidumilnost svých milých skaláků. »Nezasluhujeme pochválení,« Dobrnjak upřímně namítl. »Byli jsme za všechno dobře zaplaceni. Než dnes ráno jsme vyjeli z domova, žídek vysázel nám na stůl pěkných pár zlaťáčkův, na rozdělenou. Patrně jsou bohatí...«

»A kam asi hodlají odtud dále?« otázal se domácí hospodář.

»Jediný člověk, jehož možno zeptati se vůbec ještě na něco, jest žid. Pokoušel jsem se, zvěděti z něho, kdo ty paní jsou a kam cestují? Ale jako by neslyšel; mlčí, nebo počne o něčem jiném.«

Páter Bruno za některou chvílí sdělil celé vypravování Dobrnjakovo opatovi. Po krátké poradě oba duchovní odebrali se k žídkovi. V jeho světnici, příjemně prohřáté, už se šeřilo. Zastali ho, jak si hoví u stolu, nad misami už prázdnými, levou rukou hladě konvici cínovou. Nohy měl nataženy pod stolem, jako by chtěl se stolice svésti se tam za nimi.

»Jen seďte, seďte!« vlídně začal po německu opat, pokyvuje k němu rukou, když host namáhavě dobýval zpod stolu nohy, aby vstal. »Jste unaven cestou. Přisedneme si k vám na chvilku.«

A když každý z jedné strany tak učinili, opat vyslovil svou radost nad tím, co už zvěděl od svých lidí o pomoci, poskytnuté ve vážné nehodě paním a jemu.

»Bez té pomoci byli bychom věru všichni tři zahynuli,« přisvědčil žid.

»A že jste se vydali na cestu v době tak nevhodné?« mínil opat.

»Má rada, aby vznešená paní ve Svatém Vítě několik dní počkala, až přestane padati sníh a cesty zase trochu budou projety, byla marna. Málem byl bych umíněnost její zaplatil vlastním životem. Co byl by mi teď platen všechen výdělek, kdy bych před týdnem byl zmrzl, nebo kdy by mě za živa byly sežraly lišky?« otřásl se hrůzou a chvatně oběma rukama sáhl po konvici, aby si ji přihnul.

»Jste už dlouho ve službách vznešených paní?« zvídal domácí hospodář.

»Jen *jedné vznešené* paní,« vyrovnávaje ježatou hlavu z dolíka, v němž vězela mezi lopatkami neobyčejně vyvinutými, s přízvukem pýchy v hrubém hlase svém odvětil žid. »Ta druhá, malá, co s námi přijela, je také jen služebná ... Ale Löb, ač ubohý žid, neslouží každému ... S velitelkou svou jezdím světem teď už rok, co jsme pryč z Krakova ... Beze mne nebyla by se odtamtud nikdy dostala ...«

Oba duchovní pohledli na sebe tak významně, že uhodli navzájem svou myšlenku.

»Vznešená paní vaše patrně má zálibu v dalekých cestách?« dále směrem svého tušení pátral opat.

»Procestovali jsme už celé Uhersko, Štyrsko, Rakousy a Německo až za Rýn,« chlubně vykládal Löb. »Jezdíme od hradu k hradu; i ve Wormsu jsme byli, kde německý císař Jindřich IV. právě sbírá nové vojsko proti papeži: ale velitelka má necestuje pro potěšení ...«

»Možná souditi ze smutečního obleku jejího, že ve světě nehledá zábavy —« každým novým slovem židovým více a více utvrzován ve svém domnění, opat přistrčil konvici k Löbovi, jenž ač silným vínem už dávno byl vyhladil v těle svém poslední stopy dnešního mrazu a klopotné cesty, v rozjařenosti své chopil se jí opět s chutí.

»Jaká zábava ve světě, když neumí mluvit než polsky a rusky! Proto Löb jezdí s ní, aby všude mluvil za ni, a Löb —« při tom si poklepal několikrát na čelo — »Löb umí mluvit, musí mluvit všemi jazyky ... a jeli posud někde na světě, co velitelka má hledá ... Löb, jen Löb to najde! ... Teď jedeme to hledat až do Říma.«

Silný doušek ohnivého vína svlažil hrdlo, jež bezděky se rozhovořilo.

»Přejeme vaší velitelce, aby konečně našla, co už tak dlouho marně hledá!« vstávaje od stolu, pravil opat a pobídl za sebou pohledem i pátera Bruna. »Kdy by to byl i sám král polský!« připojil, upíraje oči své na Löba, na něhož víno i zvýšené teplo už jevilo účinky své. Tvář jen jen mu hořela a oči svítily proměnlivým leskem. Chtěl vstáti od stolu, ale nemohl; mělť nohy těžké, jako by do nich nalil olova ...

Mávaje rukama před sebou i nad sebou opakoval tuhnoucím jazykem: »Kdy by to byl ... i sám ... král polský!«

»Vaše velitelka jest ubohá královna polská!« opat povýšeným hlasem řekl s největší jistotou a určitostí. A už byl s paterem Brunem na odchodu ..

»Když Vaše Milost ... sama ... to .. uhodla ... ubohý Löb nemůže ... za to ... Ubohý Löb nevyzradil ničeho, nevyzradil... ničeho .. ničeho ..« žid volal za odcházejícími.

Těžká hlava sklesla mu na stůl. Oči sklížily se mu. Oddychoval nahlas a namáhavě. Brzy počal chrápati. Ve světnici se setmělo. — —

Tohoto večera nebylo jiné rady, než aby oba nejstarší fráteři laikové do bytu obou paní donesli pokrmy a nápoj, jež po odchodu od Löba páter Bruno dal pro ně připraviti ve výběru pečlivějším, než by byl učinil, kdy by žid byl dovedl lépe zachovati své tajemství. Ani pro zejtřejší ráno nebylo lze opatřiti posluhu vhodnější pro paní. Teprve o polednách dostala se do Ožev Dobrnjakova žena, pro niž oba synové ještě za tmy domácím hospodářem byli z kláštera vypraveni. Tak úklid a topení v bytě paní dány na starost rukám, jim i povědomějším a milejším. Uvítalyť obě Dobrnjačku jako dávnou známou s nelíčenou radostí.

Jinak královna odbývala pilné porady s Löbem, jenž ovšem se střežil, přiznati se jí, že tajemství jejího cestování před oběma duchovními, ač bezděky, zrušil. Však ani opat s páterem Brunem nedali ničím na jevo, že to tajemství znají. Nedověděltˇ se o něm ani nikdo jiný v Oževách.

Třetího dne královna prostřednictvím Löbovým, jakožto tlumočníka svého, požádala domácího hospodáře, aby zejtra ráno směla býti přítomna mši svaté a po té, aby koně klášterní ji dovezli do Běláku. Přání jejímu ochotně bylo vyhověno. Vchodem, vedoucím z obecné cesty jízdné do chrámu, obě paní byly vpuštěny do svatyně. Sám opat sloužil mši svatou se vší nádherou mešních rouch a světel, za přítomnosti všech mnichův a fráterův.

Královna a společnice její v nábožném vzrušení setrvaly na kolenou až do konce slavných obřadův.

Vrátivši se pod závoji svými do bytu svého, královna vypravila Löba k opatovi a domácímu hospodáři, aby oběma vyslovil její poděkování za přijetí a pohostinství, jehož z dobroty jejich jí a průvodu jejímu se tu dostalo, a opatovi aby odevzdal dar, uložený ve skvostném pouzdře. Byla to široká obroučka z nejryzejšího zlata, jako korunka, nad čelem značně vyšší a posázena drahokamy a perlami převzácných barev a tvarův. Uználi prý Jeho Milost nepatrný tento předmět za hodný pro výzdobu chrámovou, kéž ho dá upevnit nad obraz Matky Boží na hlavním oltáři, před nímž ona dnes nabyla tolik blaživé útěchy a nové síly duševní. Šťastněli prý skončí její výprava do Říma, že na svém návratu opět se tu zastaví, aby na obraz Rodičky Boží přinesla okrasu mnohem cennější.

Opat přijal krásný dar pro chrám se vzkazem, že za šťastné dosažení účelu, jenž šlechetnou dárkyni vede do Říma, co den bude se modliti k Matce Boží; páter Bruno přišel k saním rozloučiti se s hostmi; královna ještě tajně vtiskla Dobrnjačce do drsné dlaně veliký zlatý peníz: a výprava paní odjela z Ožev. Čtyři nejlepší koně z Oževských stájův zapřaženi do saní, a oprati svěřeny nejzkušenějšímu čeledínu. Pro všechnu jistotu páter Bruno nařídil, aby k ouvozu na břehu protějším objel severní konec jezera.

Poněvadž už čtyři dni sníh nepadal a ouvozy tím časem aspoň poněkud byly projety, jízda za mírné zimy nebyla zvláště obtížná.

Čím dále na jih, tím méně sněhu: proto už za dva dni bylo lze vyměniti sáně za čtyrkolový povoz.

V. Král.

Koncem listopadu měsíce fráter Urban s Moškem, Chejmem a Baruchem vrátil se z Benátek do opatství Oževského.

Cesta tam i sem prošla bez nejmenší nehody. Židé byli s obchody úplně spokojeni a odpočinuvše si v Oževách, vydali se na cestu k domovu, kam doufali stihnouti k svátkům Vánočním s novým vzácným a drahocenným zbožím.

Za průvodce páter Bruno dal jim několik skalákův a jiných domácích dělníků klášterních, jichžto práce v zimě byly zaraženy.

Ani pro frátera Urbana nebylo té doby zaměstnání mimo budovy klášterní. Pracoval napořád doma, kde nyní také bylo práce více než času letního. Řezal a štípal dříví, vytápěl komůrky mnichův, drhnul podlahy, smýčil. Mimo to měl na starosti stáj koňskou a rozdělování píce.

Dni se krátily, za světla denního mnoho práce se nevykonalo; zvláště když i všichni fráteři musili býti účastni služeb Božích a modliteb v chrámě i v příbytcích svých.

A přece i při životě, jenž měl tak málo změn, čas plynul rychle.

Vánoce se blížily. V chrámě počaly přípravy k slavnostem, jež při nich byly obvyklé. Zvláště oltář hlavní upravoval se nádherně.

Tenkráte opat a páter Bruno sami řídili práce na něm. Obraz Matky Boží se sňal a byl odnesen do klášterní dílny řezbářské. Bude prý na jeho rám upevňovati se nějaká nová ozdoba.

Fráter Urban dostal rozkaz přímo od opata, aby pomáhal při snesení a při dopravě obrazu do pracovny řezbářské. Tam už byl přichystán nízký stojan, na němž fráter Urban obraz měl kolmo držeti. Zůstal při něm v řezbárně sám; ostatní fráteři byli posláni k práci jiné. I pro mnichy řezbáře páter Bruno měl té chvíle úkol jinde. Odešli. Tu vstoupil opat. V pravici přinášel skvostné pouzdro kožené.

»Zkusíme, jak bychom drahocenný klenot na obraze upravili,« pravil k domácímu hospodáři, jenž už držel rám s druhé strany.

Opat otevřel pouzdro, zvolna vyndal zlatou obroučku, posetou drahokamy a perlami, přikročil k obrazu a oběma rukama zkoušel ji nad hořejší stranou rámu, právě nad hlavou Matky Boží

Byl oslněn nádherou ozdoby. Páter Bruno nadšeně zvolal, že celý chrám bude tím okrášlen.

V tom i frater Urban zvědavě vznesl zrak svůj k hořejší části obrazu. Leknutí zachvělo celým tělem jeho. Sklopil oči, však ihned opět upjal je vzhůru. Ani nemoha odtrhnouti je od zářivého předmětu, jenž je očaroval, spustil obě paže jako ochromeny podle sebe, tak že obraz by byl převrátil se na zemi, kdy by páter Bruno nebyl jej držel vší silou, a vrávoraje ustupoval stranou. Pak vytřeštil oči, horečně rozpálené, na mnichy, a oběma rukama stisknuv hlavu svou vyrazil z prsou křečovitě zápasící o volné vydechnutí: »Věslava! Nebeské zjevení!« A zalkal bolestně.

Opat kvapně pokročil k němu a podávaje mu zlatou obroučku pravil soucitně a slavnostně:

»Ano, synu můj, Věslava, královna polská, byla v Oževách opravdu návštěvou a tento klenot darovala Matce Boží v našem chrámě. Vezmi ho do ruky, znášli ho?«

»Korunovační skvost její!« fráter Urban překonán bouří citův přitiskl jej k srdci svému. »Před třemi lety o Boží hod Vánoční položil jsem ho sám na čelo její . . .« a třesoucíma se rukama vrací jej opatovi.

»Dávné tušení naše,« opat pokynul k pateru Brunovi, »bylo správné. Zkouška naše dnešní potvrdila je.« A přistoupiv těsně až k fráteru, položil mu pravici na hlavu a pravil vážně:

»Ty jsi . . .«

»Vaše Milost ví už všechno!« chvějícím se hlasem fráter přerušil slova opatova a klesl před ním na kolena.

»Co víme *my* a co nevíš *ty*, synu můj,« zdvihaje ho se země, opat pravil otcovsky vlídně, »povíme ti s páterem Brunem, jakmile opět nabudeš potřebného klidu mysli . . . Teď,« pokynuv páteru Brunovi, »s řezbáři našimi upravíme korunku královny polské nad obraz Matky Boží.« —

O slavné mši na Boží Hod vánoční tento klenot v záři světel po prvé zaskvěl se v plné nádheře a v kráse, jež třpytem svým převýšila všechny ostatní skvosty klášterní, vystavené toho dne. Fráter Urban opět po prvé od onoho dne, co omdlel, vyprosil si, aby směl býti mezi ministranty. Toužil býti k oltáři co nejblíže. Neodvrátil očí od daru Věslavina. Bylo mu, že veliká část slavnosti dnešní patří jí a jemu společně. Pociťoval nevýslovnou blaženost, však i tesknotu velikou. Nedověděl se o Věslavě posud ničeho jiného, než že navštívila Oževy a darem tu zůstavila korunovační klenot svůj.

Řád a kázeň kláštení nedovolovaly, aby s některým obyvatelem opatství počal řeč o čemkoliv. Každý, ať mnich, ať fráter laik dověděl se vždy o něčem jen, co mu oznámili domácí hospodář nebo převor nebo opat.

Bylo tedy nezbytno, než aby fráter Urban trpělivě vyčkal, až opat a páter Bruno dle přípovědi své mu povědí, co on o Věslavě a pobytu jejím v Oževách do té chvíle neví.«

To se stalo až po svátku Tří králův. Opat nařídil páteru Brunovi, aby frátera přivedl k němu do residence a tu oba ob-

šírně, vzájemně doplňujíce vypravováni své, pověděli mu všechno, co byli uslyšeli od Dobrnjaka a od Löba, a jak a co v klášteře samém za pobytu královnina bylo.

»Slibem klášterním jsi vázán jen na rok,« opat skončil svou řeč, »ale jsi zcela volný té chvíle: propouštím tě . . .«

»Slib svůj dodržím,« pevným hlasem odvětil fráter. — —

Všechny osoby, věci a místnosti, které s pobytem královny Věslavy v Oževách jakkoliv byly spojeny, staly se mu zvláště milé a bližší. Těšilo ho, že pomáhal na stavbě domku, v němž Věslava první bydlila. Rád byl, kdykoliv z jara páter Bruno ho poslal do skal; neopomenul navštíviti chalupu a rodinu Dobrnjakovu. Zastavil se u staré sosny, o níž Dobrnjak mu naznačil, při které příležitosti dostala trhlinu; měl pro ni vždy srdečné slovo. Velmi často beze vší obvyklé příčiny docházel do konírny klášterní. Obešel čtyři koně, již odvezli královnu z Ožev, pohladil každého, a nebylli nikdo na blízku, zobjímal je. Však největším blahem naplňoval ho pobyt v chrámu klášterním před hlavním oltářem, s něhož korunovační klenot Věslavin už nebyl sňat. Zde na modlitbách, v upomínkách a tužbách vytrval po práci denní do pozdní doby noční . . . Tak plynul mu čas v náladě mysli, stále jasné a povznešené, až do svátků velikonočních. S probuzeným jarem nastaly opět práce jeho mimo klášter. Však náhle opět byly zaraženy. Vrátilť se do Ožev Löb, sám a pěšky, a oznámil opatovi, že královna Věslava i společnice její vstoupily v Římě do kláštera jeptišek řádu nejpřísnějšího, tak že vlastně zmizely se světa navždy.

Po odchodu Löbově opat sdělil tuto novinu fráteru Urbanovi. V první chvíli nepozoroval na něm značného pohnutí. Ale za několik dní fráter se rozstonal a musil ulehnouti. Nevstal až po několika měsících; avšak nemohl se zotaviti. K těžší práci už nebyl. Vlékl se nádvořími a chodbami jako podťatý kmen. Z chrámu nevycházel už po celý den . . .

Chřadnul, chřadnul . . .

»Je jako ta sosna u studánky,« Dobrnjak soucitně pravil k ženě po své poslední návštěvě v Oževách. »Má v sobě také trhlinu a vrcholek uschlý . . .«

Tak fráter Urban umíral osm let . . . Na podzim roku 1089 už nemohl ani vyjíti z komůrky své. Jednoho dne za slunného rána poprosil k sobě opata . . . Vyzpovídal se . . .

Při západu slunce ozval se v nádvoří residence klášterní zvon, jenž svolával všechny mnichy do síně kapitulní . . .

Tam po chvíli vstoupil opat a s vážnou tváří oznámil:

»Milosrdenství Boží právě vysvobodilo z tohoto světa frátera laika, jenž mezi námi nazýván byl Urban; před tím jmenoval se *Boleslav Smělý a byl králem polským!* Pomodleme se za věčný mír jeho duše!« — Všichni poklekli. S věže klášterní zavzněl umíráček.

Pohřben pak byl fráter král nikoliv, jak býval přáním jeho, na hřbitůvku lesním, nýbrž v hrobce chrámové pod hlavním oltářem, na němž dále skvěl se korunovační skvost jeho Věslavy.

Slunce ideálův.

Ó smutno všude, sychravo a pustě,
a mlha těžká halí zemi hustě,
jak temný příkrov lehá na rakev!
Kde jaká hvězda, tone v mračné tůni,
kde jaká růže, ztrácí krásu, vůni,
kde jaký skřivan, dusí vzlet i zpěv,
vše tlí a hyne v bahně všedních kalův,
a s výše padá slunce ideálův!

O drsno všude, tvrdě, nelítostně,
a do všech srdcí jako hydra zlostně
se plíží, běda, zmije sobectví!
Kde jaké snahy, tichnou jedem, ranou,
kde jaké činy, blednou záštím, hanou,
a v lidech usnul cit a člověctví —
tak všechno mrazem hasne bez zápalův,
jak s výše klesá slunce ideálův!

Jak dusno všude, jako ve vězení,
kde volná křídla v okovy se mění,
a nikde rosy, nikde krůpěje!
Kde jaká víra, vadne jako listí,
kde jaká láska, zmírá nenávistí,
a zevšad prchá jaro naděje —
zem rájem prázdným, Bílou Horou žalův;
vždyť s výše mizí slunce ideálův!

Jak ostro všude, cize, nepřátelsky:
vlast není matkou, dí se velitelsky,
jen mrtvým pojmem, chladnou macechou!
Kdo chtěl by ještě ji si zamilovat,
ji znát a ctít a jí se obětovat,
chtít umřít za ni s klidnou útěchou?
To vše již bajkou! Nač nám svatých grálův?
Nač vlastenectví, slunce ideálův? — —

Ó zadržte již! Hvězdy září věčně,
dál rdí se růže, skřivan zpívá vděčně,
cit jarý plane v prsou nadšených!
Vlast rájem drahým, milovanou matkou,
jí dáti všechno povinností sladkou,
jak stále hájit cílů vznešených,
k ní lásku vlévat do srdcí a svalův,
tak horoucí, jak slunce ideálův!

Dál hoří s láskou lampa víry vroucí,
jež vodí k činům, křísí mdlé a mroucí
a živou naděj budí bezděky.
Jen pevně držme proti zlobě cizí
štít svatých práv a zbraně svoje ryzí,
a svoji ve svém budem na věky!
Jen věrnou hruď jak baštu hromných svalův
a na ni maják — slunce ideálův!

Jaroslav Tichý.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Dokončení.)

XXVIII.

Nazejtří po ránu stál Kotrbelec se svým pekáčem a svými brouky zase dosti dlouho na ulici před villou Bodnerovou. Když tam v ujednanou hodinu přijel, uslyšel od zahradníka, že pán ještě spí, že mu v noci nebylo dobře a že možná dnes vůbec nikam nepojede.

»No ale, já jsem štelován,« řekl fiakrista, »a musím čekat, až mi přinesete od pána vzkázání, budeli rit přece neničko nebo snad odpoledne.«

Zajel do stínu, zapálil si doutník a jal se čísti svou »Političku.«

Advokát, když konečně povstal, cítil se na těle i na duchu ochablý, ale hospodyni povídal: »Musím být rád, že ta nešťastná noc nemá horších následků.«

Domlouvala mu, aby zůstal doma.

»Nemohu,« pravil, »do kanceláře jsou dnes ohlášeny důležité návštěvy. A potom je společná hostina kollegů ze studií —«

»Tam byste už teprv neměl chodit!«

»Těžko se vyhnouti — je to jednou za kolik let, měli by mi to za zlé —«

»Pošlete lístek, že jste churav —«

»Nevěřili by — nikdo by jim nevzal, že se jich schválně straním i při takové příležitosti. Ještě včera večer dal jsem slovo tomu hostovi —«

»Ale jak byste tam mohl dnes dlouhé hodiny sedět? Jistě by vám to zas uškodilo. Kdy je ta hostina?«

»O jedné hodině.«

»Budu vás jistě čekat k obědu. Nebudeli vyhnutí, můžete se do té společnosti podívat až později.«

Této radě pán neodpíral, hospodyně však zůstávala v pochybnostech, poslechneli jí.

O polednách v skutku přijel, a to dřív, než obyčejně.

»Jsem unaven,« přiznával se, »všecky práce jsem konal s přemáháním. Není jinak, musím si nějakou hodinu odpočinout.«

»Však vás dnes už nikam nepustíme!«

»Toho nebude potřebí.«

Růžena projevovala o něj zvláštní péči, v chování jejím nebylo znamenati nijaké změny, ale přece se mu zdálo, že poměr jejich není takový, jako byl ještě včera touhle dobou, že se mezi ně vloudilo cosi cizího. Chvílemi pohleděl jí zkoumavě do očí; neklopila jich, neodvracela se, snažila se zachovati obyčejné upřímné vzezření, — ale tam v hloubi, v duši její, skrývalo se cosi nového, a ona to ostražitě utajovala...

Po obědě hleděla jej přiměti, aby si lehl do postele a nahradil si spánek minulé nepokojné noci.

»Ne,« zpěčoval se, »jenom na pohovce si zdřimnu. Pakli bych pevněji usnul, musíš mě v čas probudit.«

Zachovala se podle jeho vůle.

»Ale nerada,« pravila, když oči protrhnul, »tak vám spaní chutnalo!«

»Nu, dosti jsem se posilnil.«

Zase mu přimlouvala, by se dnes šetřil a už nikam nechodil, — ale nadarmo.

»Máš mi přece také přát nějaké zábavy,« hleděl zažertovati.

»I od srdce. Jen se tedy vraťte zdráv a hodně vesel!«

Ujížděje ve fiakru po ulicích nepřestával mysliti na Růženu: »Buď je mnou nespokojena, něco proti mně má, — nebo je si vědoma nějaké viny, — nebo něco obmýšlí, co nemohu schvalovati. Ale ať je to cokoli, souvisí to nějak s Důlavou. Tuším, že by byla ráda zabránila, abych se s ním dnes nesetkal...«

Slavnostní hostina se konala v Žofínském sále. Bodner, přicházeje tak pozdě, chtěl se do společnosti dostati co možná nepozorován. Vystoupil z kočáru hned u mostu a v budově před sálem vyčkal, až se do něho hnali dva sklepníci, nesouce nádoby s ledem a s láhvemi šampaňského. Několik kroků, a již seděl u nejbližšího stolu jako poslední v řadě; všichni hodující byli zabráni v živý hovor, tak že si ho v první chvilku nevšiml ani ten, vedle něhož se usadil.

Hned potom začaly bouchati zátky, a když se šampaňské ve všech číškách zaperlilo, povstal předseda hostiny, sídelní kanovník Volenec, a jal se řečniti. Byl tu mezi soudruhy ze studijních let nejstarší; hlavu měl již docela bílou, ale i dnes dokázal, že býval dobrým kazatelem. Uvedl srovnání lidského života s poutí od kolébky k hrobu, obrátil zraky do daleké minulosti, kde všichni trávili blažený dětský věk v opatrování rodičů svých. Dojemně vzpomněl starostlivých otců a přelaskavých matiček,

viděl, jak se slzami v očích s mnohým napomínáním a vroucím žehnáním propouštějí synáčky své, odcházející z domova, aby vzdělávali svého ducha, prospívali před Bohem i před lidmi, stali se ušlechtilými muži, byli užitečni jiným a dosáhli také vlastního štěstí. Sešli se z rozličných končin vlasti, seznali se a přilnuli k sobě, společným žitím, společnou prací a snahou utvořili jednu rodinu. Měli pečlivé, moudré, dobrotivé, shovívavé, trpělivé vůdce, pěstouny, učitele, jichžto zásluhy řečník vděčnými slovy velebil. Po dlouhé společné cestě nastala doba rozchodu, právě tomu třicet pět roků. Rozptýlili se na různé strany, a drahná léta minula, než se na jednom místě shledali opět. Už ne všichni. A když se podobné shledání dnes po třetí opakuje, ze zástupu kdysi četného, dostavila se skoro už jen polovina. Mnohých už není mezi živými, — řečník jim věnoval vřelou vzpomínku. Ti, kteří zbyli a dnes se shromáždili, ať se tím upřímněji spolu potěší, ať tím pevněji utuží mezi sebou svazek bratrského přátelství. Ať si navzájem otevrou srdce, ať sdílejí spolu, co kdo zakusil sladkého i trpkého. »Druhové z mládí, milení přátelé, prosím Boha, aby tento den každému z vás navždy ostal v milé paměti! Prosím Boha, aby vás všechny na cestách vašich provázel svou milostí, aby vás i vaše drahé opatroval, ode všeho zlého chránil a dařil zdravím, spokojeností, všelikým štěstím a blahem! Prosím Boha, aby příští léta byla požehnanou dobou každému z nás, všem našim přátelům, celému národu našemu, tak dlouho zkoušenému, hodnému nejoddanější lásky všechněch dítek svých, — a prosím Boha, všemohoucího ředitele osudů lidských, abychom se po pěti letech zase všichni ve zdraví, v radosti a v lásce shledali!«

Řeč byla dosti dlouhá, ale nikomu nepřipadala zdlouhavá. Po ní zazněly sálem hlučný potlesk a nadšená pochvala; nikdo nezůstal na svém místě, všichni tlačili se ku předsedovi, ťukali si s ním a navzájem mezi sebou. I Bodner se ovšem účastnil tohoto obřadu, jenže ne s myslí tak rozjařenou jako druzí. Nikdo mu nedal na jevo, že by ho tu byl dříve pohřešoval, nikdo se s ním vůbec nepouštěl do řeči, až proti němu tváří v tvář stanul Důlava

»Buď zdráv a šťasten, drahý Arnošte!« připíjel mu v patrném pohnutí. »Však jsem už myslil, že nepřijdeš.«

»Nemohl jsem dříve — neočekávané překážky — —«

»V hostinci našel jsem před polednem tvou navštívenku, velice milá byla mi tvoje pozornost, srdečně ti děkuji —«

»Bylo mi líto, že jsem nemohl přijít na společnou mši — měl jsem nedobrou noc a pozdě jsem se dostal do města.«

Bodner i Důlavovi hleděl zkoumavě do očí, ale nic v nich neshledal podezřelého.

»Buď je vtělená upřímnost,« pravil si v duchu, »nebo je dokonalý mistr v přetvářce . . .«

Rozmluva jich brzy byla přerušena zaťukáním na sklenici, druhý řečník ujal se slova.

A potom následoval třetí, čtvrtý — až i desátý, dvanáctý. Tolikrát si také všichni přítomní přiťukávali, a vždy více zářily jim zraky, rděly se tváře a rozpoutávaly se jazyky. Bodner připíjel pouze na oko, ale přece už také cítil, že krev v jeho žilách jest neobyčejně rozehřáta. Myslil, že snad už se všichni vymluvili, ale v tom se k slyšení volal ještě doktor Melka.

»Pánové,« začal, »byla pronesena celá řada přípitků, vážných i veselých, hluboce promyšlených, vřele procítěných, důmyslných, významných, elektrisujících, s bouřlivým applausem přijatých — a jak se ještě jinak v novinách říkává. Sám jsem také pilně pozdvihoval číši a provolával slávu; avšak pořád jsem nadarmo očekával, že bude náležitě vzpomenuto ještě jednoho sboru, nečetného, ale důležitého, a v něm obzvláště jednoho muže, svou povahou sice náramně skromného, ale osobními vlastnostmi a hojnými zásluhami vynikajícího. Je to rozhodně muž, o kterém tu nesmí býti pomlčeno. Vidím zde tolik výmluvných členů fakulty theologické, právnické a filosofické, i nadál jsem se, že některý advokát, profesor nebo farář učiní řeč o muži, který jest toho tak velice hoden. Ano, mohl o něm promluviti jeden člen z každé fakulty, jež odchovávají lidi dobrých, vždy pohotových vyřídilek. Když se to nestalo, vidím se nucena sám pozdvihnouti hlasu, ačkoli jsem si vědom, že můj řečnický výkon může býti jenom tak krásný jako písmo a sloh mých receptů. Výkon ten nebude proto skvělejší, že z příčin, o kterých se nepotřebuji šířiti, můj jazyk se již poněkud obtížně v ústech obrací. Nicméně, aby se stala spravedlnost muži, jenž mi tane na mysli —«

»Jmenovati — jmenovati jej!« ozvalo se z několika stran.

Melka pokračoval: »Všecky vás mám rád, ale jeho nejvíce. Říká se, že košile jest bližší než kabát, ale on jest mi ještě bližší než košile. Vlastnímu bratru bych nemohl přáti více dobrého, než jemu. A kdy by se mu děla křivda — ejhle, pánové a přátelé, venku se spustil hustý déšť: co tam padá kapek, tolik slzí bych mohl proliti, kdy byste odepřeli své uznání muži, o němž mluvím.«

»Jmenovati! jmenovati!«

»Sbor, jejžto jsem na počátku své řeči naznačil, jest komise, která se stará o vaše periodické kollegiální sjezdy, — a muž, pro něhož se u vás domáhám vděčného uznání, jest vysoce zasloužilý předseda té komise, medicinae doctor Melka.«

»Ať žije! Sláva mu! Na zdar!«

Bylo po slavnostním shromáždění, nastoupila volná zábava. Společnost se ponenáhlu rozdělila v menší větší hloučky, v kterých soudruhové z mládí se procházeli, postávali, posedávali, rozličné nápoje popíjeli, pokuřovali, žertovali, škádlili se a dováděli. Na všech stranách prostorného sálu zazníval smích, tu jednotlivě, tam celým sborem.

Snad jediný Bodner se nepoddával proudu obecné veselosti. Měl sice i on stále úsměv na tváři, ale ne v duši. Co kolem sebe viděl a slyšel, nebylo podle jeho chuti, ano spíše se mu příčilo.

»A ten k vůli tomu jel sem tisíce mil!« pravil si v duchu, když k němu jednou zase přistupoval Důlava. — »Nu,« řekl nahlas, »jak jsi spokojen?«

»Jsem šťasten, můj Arnošte«, dí přítel, silně mu tiskna ruku. »Čím starší je člověk, tím zřetelněji poznává, že kousek upřímné lásky jest největší klenot, jehož na tom světě může najíti, ba že jest to pravý pokrm, skutečný nebeský chléb lidskému srdci, které bez něho hladoví, moří se a hyne . . . Ani nevíš, jak je mi tu mezi vámi blaze. Nemohu se na vás do syta nahleděti. Opět a opět si do paměti vštěpuji vaše tváře, vaše hlasy, aby tam na vždy živě utkvěly . . . Ráno jsme se po mši dávali společně fotografovati, ale tys při tom nebyl —«

»Opravdu lituji —«

»Budeš tak hodný a dáš mi svůj zvláštní obrázek, neníli pravda?«

»Leda bych našel nějaký z mladších let — kdo ví, jak dlouho jsem již fotografovi neseděl —«

»Nesmím od tebe odejíti s prázdnou, — nebyl jsi nadarmo první láskou mojí, mé srdce v citech náklonnosti zůstalo a zůstane věrno. Za několik dní, ach, toto shromáždění, vaše osoby, Žofín, Praha, celé Čechy budou u mne zase jen už krásným snem, toužebnou, sladkobolnou vzpomínkou na ztracený ráj, do něhož není návratu! . . .«

»Proč by nebylo?« ptal se Bodner. »U tebe přece není takových překážek jako u přítele Nevadila?«

»Jsou zase jiné. Já jsem v Americe nezbohatl; mám tam povolání, které mě s rodinou slušně živilo a živí, ale kdy bych je opustil, octnul bych se na holičkách. Čeho bych se zde, v naší vlasti, na stará kolena chytil? Mimo to, jak jsem ti už pověděl, naše dcery jsou již vdány, a není na to ani pomyšlení, že by se Bohdanka od nich a jejich dětí odloučila a tisíce mil od nich odešla, třeba to bylo do země otcovské.«

Tu se k Bodnerovi a Důlavovi přidružil Melka, nesa si svou sklenku s vínem.

»Dovolte, abych ve spolku vašem byl třetí,« pravil; z pohledu a hlasu jeho bylo patrno, že má skutečně malou »špičku«. Advokáta se tázal: »Proč pak jsi včera mezi námi scházel? Měl jsi přijít — nebyli bychom tě tolik pomlouvali.«

»Dělali jste to?« usmál se Bodner polo žertovně, polo trpce.

»Tuhle s krajanem jsme o tobě mnoho povídali.«

»Já,« podotkl Důlava, »já jsem jen činil otázky a poslouchal — pravda, dychtivě —«

»A já,« vece Melka, »zamlčel jsem pouze to, co jsem absolutně nevěděl. — Kdy pojedeš do našeho kraje?« obrátil se k Důlavovi.

»Už zejtra hodlám.«

»Slyšte — než se rozejdeme, povím vám svůj plán. Na program našeho budoucího sjezdu po pěti letech dáme také z brusu novou attrakci: dvojí přednášku.«

»O čem?« ptal se Důlava.

»Dvojí přednášku, ale o jednom thématě: *o jhu manželském.* Přednášeti budete vy dva.«

»Jak pak bych já k tomu přišel?« divil se Bodner. »Nemám v té příčině žádných zkušeností.«

»Zkušenosti má Důlava, ty zase jsi právě v této příčině muž neoblomných zásad a principů. On měl být farářem, a stal se manželem, otcem rodiny; tys měl být manželem a otcem rodiny, ale žiješ jako farář. On nám bude vykládati, jak se do jha manželského dostal, a že to jho je sladké, krásné, prospěšné — dulce et docorum nec non salutare; ty zase nám je ukážeš z jiné stránky, z rubu, a vyložíš důvody, proč jsi se mu až posud vyhýbal.«

Bodner se v obličeji všecek zapálil.

»On bude bez pochyby na své straně míti ženský svět,« pokračoval Melka, »ale ty můžeš vyhráti u mužských, — tvoje stanovisko je zcela moderní.«

»Stanovisko celibátní?« prohodil Důlava.

»Stanovisko celibátní je antiquární veteš, nikdo teď o něm nemluví.«

»Tedy snad staromládenecké?«

»To je už docela předpotopní, o tom se teprva nemluví. Moderní je stanovisko protimanželské — to zde můžeš nyní uslyšeti od každého posluchače university, ale také již od většechnějších gymnasistů. Přece Tolstoj napsal ‚Kreutzerovu sonátu' a odsoudil instituci manželství nejen jako romanopisec, nýbrž i jako sociolog, mudrc a nový apoštol.«

»Přítel Bodner se k němu přece nedal?«

»To netvrdím,« řečnil Melka, — »ano mohlo by se spíše říci, že se Tolstoj dal k němu. Bodner takovou nauku nehlásal ani v románech ani v pamfletech, ale prakticky ji prováděl dávno před tím, než se Tolstoj stal sociologem, mudrcem a novým apoštolem. Na stanovisku, které jest teprve od včerejška moderním, stojí Bodner už přes třicet roků! A jak na něm stojí! Tolstému se může zle rouhati, může jej uvesti v obecný posměch, neboť tento sociolog, mudrc a nový apoštol, podnikaje a prováděje boj proti instituci manželské, pořád pohodlně žil a žije s manželkou a dětmi, kdežto tuhle Bodner může ve své přednášce s velikým účinkem pověděti: ‚U mne toho nebylo, abych jinak mluvil a jinak jednal, u mne princip a skutek spolu nejsou na štíru.' Ano, Bodner — —«

»Snad mi bude dovoleno,« ozval se advokát, »abych učinil malou poznámku?«

»Ale ne proti tomu,« dí Melka, »že budeš za pět roků o navrženém thématě přednášet?«

»Tak docela na mě nespoléhej.«

»A ty si nemysli, že ti popustíme!«

»Mám vždy prostředek, abych unikl —«

»Jaký?«

»Mohu se ku příkladu zatím oženit.«

Melka komicky ustrnul.

»Buď tak dobrý!« zvolal. »Pokaž mi mou originální myšlenku, na kterou jsem si chtěl vzíti patent! Vyveď mi tohle!«

»Ano, vyveď mu to, jistě mu to vyveď,« naváděl advokáta Důlava.

»I ty Brute?!« durdil se na něj lékař. »Přišel jsi nám do Čech kazit charaktery? odvracet lidi od jich žulových zásad a principů? dělat z pevných mužů vrtkavé a z vyznavačů odpadlíky? připravovat nás o naše originály?«

Nedbaje těchto důtklivých slov přimlouval Důlava advokátovi: »Arnošte, připijme si na to —«

»Především,« vpadl mu Bodner do slova, »připijme na zdraví a blaho tvých drahých za mořem.«

»Což,« pozdvihoval hned i Melka sklenici, »při tom jsem také já.«

»Na zdraví a blaho i tvé milé rodiny«, pravil k němu Důlava, »a těch,« obrátil se k advokátovi, »kteří jsou blízcí tvému srdci a zasluhují tvé lásky . . .«

Bodner přiťuknuv, vztáhl prázdnou ruku k Melkovi: »Teď mi ohledej puls.«

»K službám.«

»A řekni, abych konečně už nechal připíjení a pěkně se odtud vytratil.«

»Když je člověk na sebe opatrný,« řekl Melka, »musí mu to lékař jen schvalovati. Taková opatrnost je za půl apatyky, ještě víc.«

XXIX.

Již se počínalo smrákati, když se doktor Bodner vrátil do své villy.

»Nemůžeme se vás dočkat,« vítala jej hospodyně. »Byla jsem už jako na trní. Tak dlouho ta hostina trvala?«

»Ach ne,« odpovídal, — »tam jsem byl jen asi dvě hodiny. Když jsem vyšel ven, všecko se po dešti krásně zelenalo, vzduch byl tak svěží, obloha zase už blankytná, — i napadlo mi, abych si vyjel za město. Kotrbelec proti tomu nic neměl, a tak jsem se octnul až v Kunraticích.«

»Jen jestli vám to prospělo.«

»Bylo tuze hezky, a v přírodě člověk přece jenom nejvíc okřeje.«

Při večeři nebyl doktor mluvnější než včera, po ní sáhl k novinám.

»Ani ranních jsem dnes ještě nečetl,« pravil jako na svou omluvu.

Hospodyně šla po své práci, v jídelně se ukazovala jen chvílemi a byla pořád zticha, až konečně pán zase počal hovořiti.

»Jsou to potištěné plachty,« řekl potlačiv zívnutí a odkládaje noviny, »a když to člověk všecko přečte, je zrovna tak moudrý jako před tím.«

A znova zívl.

»Budete dnes ospalý,« nastavovala Růžena řeč.

»Ano, rád si lehnu.«

»Ani jste nepověděl, jak jste se měl na hostině.«

»Přišel jsem vlastně již po ní. Zrovna počínaly přípitky, ale těch bylo bez počtu. Já jsem se zas nejvíce bavil s pánem, který tu včera byl. Řekl jsem ti, myslím, že přijel až z Ameriky?«

»Ne, nic jste o něm neříkal.«

»Ale vždyť on je tvůj krajan!«

Hospodyně nejevila nijakého překvapení: »Z Jarkova od Nezamyšle, neníli pravda? Důlava se jmenuje?«

»Tys ho mohla znáti jenom v dětských letech — a pamatuješ se na něj?«

»Jak pak bych se nepamatovala . . .«

»Měla jsi tam doma příležitost často ho vídati?«

»Ne, ale byla jsem na jeho primici.«

»Snad mezi drobnými družičkami?«

»Pouhou náhodou. Slyšela jsem, že bude jakási zvláštní slavnost, i šla jsem do kostela až na velkou. K oltáři přišlo tenkrát mnoho kněží, někteří už měli hlavu jako mlíko, ale všichni sloužili velebníčkovi docela mladému, a také všichni lidé mohli na něm oči nechat a s utajeným dechem pozorovali každé jeho hnutí. Stála jsem u samých mřížek a všecko jsem dobře viděla. Nejdřív jsem si myslila, že je to nějaký převzácný pán, snad biskup, neli papež, potom už mi připadal zrovna jako svatý. Když pak i všichni kněží před ním poklekli a on jim dával požehnání, když jsem pozorovala, že si lidé v hlubokém pohnutí slze utírají, také první paničky, i paní direktorová, věřila jsem, že se přede mnou děje jakýsi zázrak. Tu mladý kněz přistoupil od oltáře k mřížkám a počal lidem, kteří u nich klečeli, žehnati jednomu po druhém. Za malou chvilku stál přede mnou. Zdál se mi krásný jako anděl z nebe, a pohleděl mi tak přívětivě do očí, že se moje dětské srdce chvělo nevýslovnou blažeností. Vztaženýma rukama dotkl se mé hlavy tak lehce, jako by byly jenom z peří, a říkal nade mnou modlitbu. Mně svatým vytržením skoro přecházel zrak i sluch; ani jsem nevěděla, jak se v mých rukou octl papírový obrázek. Vzpamatovala jsem se teprve, když zase jiní přiklekali a mne pobídli, abych udělala místo . . .«

»Není divu,« poznamenal doktor, když se Růžena zamlčela, »že se ti taková událost hluboko vtiskla do paměti.«

»Na druhé straně obrázku, jehož se mi dostalo, byla vytištěna modlitba, kterou mladý kněz nade mnou říkal. Pilně jsem ji čítala, i tehdy, když jsem ji uměla už z paměti jako otčenáš: ». . . na přímluvu všech svatých sestupiž požehnání boží na tebe, a pokoj Páně ostříhej srdce tvého po celý tvůj život v Kristu Ježíši, pánu našem.« Věřila jsem, že požehnání boží a pokoj Páně

jsou mi zaslíbeny a zaručeny, a víra ta mě provázela po celý můj dětský věk. Přišly doby zármutku, opuštěnosti a jiných bolestných zkoušek, ale i když mi bývalo nejhůře, vzpomínka na mladého vyvolence Páně, skládajícího ruce na mou hlavu, mně poskytovala útěchy, posily a naděje. Obraz jeho přede mnou vystupoval, když jsem bývala v pokušení dopustit se nějaké chyby, také jsem na něj myslívala, když jsem měla učinit zvláště důležitý krok.«

»Hm,« dovtipoval se v duchu advokát, »jmenovitě když se měla rozhodnouti, půjdeli ke mně . . .«

»Otec, matka, on a stará Marie byly nejdůležitější osoby v mém živobytí, než jsem poznala vás.«

»Ani zde v městě jsi na Důlavu nezapomněla?«

»Dost často se vyskytoval v mých snech — vždycky podobně, jak jsem ho viděla o jeho primici.«

»Ale bylo ti známo, že přestal býti knězem?«

»O tom jsem arci doma slyšela. Vy jste spolu za mladých let bývali dobří přátelé?«

»Za studií jsme osm let sedali v jedné třídě.«

»To jsem já o vás obou ještě neměla ani potuchy,« prohodila Růžena.

»Potom se mi ztratil, nevěděl jsem kam, a kdo ví, jak dlouho jsem už na něj ani nevzdechl. Také ty jsi se nepochybně nenadála, že se tu najednou vyskytne?«

»Kdež pak!«

»Ale poznala jsi ho v tu chvíli?«

»Poznala? Po takové době, tolik změněného! Co myslíte?«

»A jak jsi tedy zvěděla, že jest to on?«

Teprv nyní se Růžena trochu zarazila.

»Musím se zpovídat,« odpověděla za okamžik, — »poslouchala jsem vedle, co vám vypravoval . . .«

Bodner se div neuhodil rukou do čela. Co si o tom hned v noci nadělal myšlenek, a na tohle nepřipadl!

Nyní mu bylo všechno vysvětleno, i mohl býti docela spokojen. Ale že Růžena primiciantovi z dětských let zachovala paměť tak vděčnou a uctivou, že o něm i nyní mluvila skoro blouznivě, bylo mu v tajnosti duše nepříjemno, ano popouzelo ho podobně, jako by měl proč na Doubravu žárliti.

»Á tak!« nutil se k úsměvu. »Ale proč jsi k nám nevešla?«

»K vám?« opakovala hospodyně, jako by nevěřila svému sluchu. »Když jste měl hosta?«

»Aspoň se na něj z blízka podívat —«

»To jste jistě nečekal . . .«

»Přece by to nebylo nic tak divného —«

»Že nebylo? U nás?! . . .« pravila Růžena mírným, tichým hlasem, který vyjadřoval podivení, ale nebylo v něm výčitky.

Nehleděla pánovi do obličeje, ale on se zarděl až po uši. Vždyť bylo skutečně bez výminky zachováváno pravidlo, že se Růžena neukázala před cizím člověkem, když se tu někdy přece

octnul. On, Bodner, byl zle rozkřičen, jak málo jí dává svobody, že je u něho jako z trestu zavřena, že má opice sousední paní větší pré než ona...

»Včera,« povídal, jen aby nenastalo dlouhé pomlčení, »včera jsem to nemohl čekati, poněvadž jsem netušil, že jste se znávali. Jinak bych tě byl, — to se rozumí, zavolal do společnosti. Nu, co se nestalo včera, může se státi podruhé; až se Důlava vrátí do Prahy, pozvu ti ho sem.«

»Mně ne...« řekla hospodyně skoro šeptem.

»Přece si přeješ s ním mluviti?«

Vrtěla hlavou.

»Jakže?«

»Vždyť on o mně vůbec neví.«

»Ale rád se doví o krajance, tuze rád uslyší od tebe vzpomínku, kterou jsi mi tu vyprávěla. Jak přijede z venkova — —«

»Prosím vás, nechte to tak — o mně před ním ani nehlesejte...«

Doktorova ochota byla jen na oko líčena, činil svou nabídku proti svému přesvědčení. Ale nesměl to prozraditi, nesměl honem říci: »Nu, jak chceš.« Upřel na ni zrak a pokrčil ramenoma: »Opravdu ti nerozumím. Ty přece nikdy nepodléháš vrtochům —«

»Tohle jistě není vrtoch...«

»Ale jakou máš příčinu —?«

»Bude stokrát lépe, když pan Důlava nezví, že jsem — tady, u vás —«

Hlas Růženin zaniknul v slzách, které jí náhle skočily do hrdla i do očí.

»Že jsem u vás jen hospodyní,« doplnil si pán slovo její, a div sebou netrhnul, jak jej v duši bodlo.

Pohodil hlavou: »Ty z něho pořád děláš kdo ví jaký ideál. Nejdříve v něm vidíš svatého, anděla, potom románového hrdinu. A on zatím přece také jen jednal jako křehká nádoba.«

»Jednal jako šlechetný člověk...«

»I musí se také bíti v prsa! Ač byl kněz celibátem vázaný, přece od prvního dne, co se mu Bohdanka octla na blízku, zapřádal s ní milostný poměr.«

»Proto, že vznikla v srdci jeho láska, nebudeme ho my světští lidé odsuzovati. Však se jí dost dlouho bránil —«

»Snad slovy, karatelskými monology, — ale jakmile se naskytla příležitost, už panenku líbal.«

Když Bodner včera poslouchal Důlavovo vypravování, nebyl dokonce tak kriticky naladěn; teprve v tuto chvíli probudil se v něm duch odporu. A že se s Růženou o něčem přeli, byla věc docela neobyčejná.

»Co bylo snadnějšího«, dokládal nyní, »než takovému děvčátku poplesti hlavu? Ale on měl pamatovati, kam to povede — *on* byl za to všecko odpověden.«

»Vždyť přece odešel až do Ameriky!« namítala Růžena.

»Ano, ale když děvče už nadobro pobláznil. Potom jí nechal na holičkách. Mohl se snadno dovtípiti, jak se pro něj trápí, ale dle všeho si to po dva roky málo připouštěl. A když za ním přijela a v jejím srdci vyšlehly jeho přičiněním nové plameny, chtěl od ní zase utíkati.«

»Vy mu hrozně křivdíte!« pravila Růžena, a hlas se jí patrně chvěl.

»Ale ne! Měl se hned v Čechách státi pastorem, a mohlo býti po románě a tragédii. Ale on se tomu i v Americe náramně zpěčoval, když mu to Nevadil jako rozumný, praktický muž dával na ruku.«

»Což to byla malá věc?«

»Malá nebo velká — už to byla jeho povinnost, když byl tak šlechetný člověk.«

»Ale můj Bože,« promluvila Růžena stísněným hlasem, krátce a rychle dýchajíc, »vždyť on svou povinnost k Bohdance vykonal — takovým spůsobem vykonal, že každý — —«

Zajikla se, odvrátila hlavu, pokročila stranou, okamžik se mocí bránila, ale nadarmo — pláč jí přemohl.

Doktor na ni vyvalil oči.

»Co se ti stalo?« vyjadřoval až po chvilce veliké svoje podivení.

Ona jen prudčeji vzlykala, nemohouc promluviti.

»Ale Růženko!« ozval se zas po některé přestávce.

Nedostávaje odpovědi povstal a zvolna se k ní přiblížil. »Jak tomu mám rozumět?«

Ukrývajíc obličej v dlaních, jen silně zavrtěla hlavou.

»Z čista jasna si počínáš, jako by ti byla způsobena veliká bolest, těžký zármutek —«

»Odpusťte! . . .« zaštkala tiše. »Já nerada . . .«

»Co tě tak dojalo? Přece jsme tu rozprávěli jen o cizích osobách?«

»Nemějte mi za zlé . . .«

»O to se nejedná —«

»Nehněvejte se . . . Člověk někdy za sebe nemůže —«

»Jen mi řekni —«

»Je to pošetilost — taková chvilka dětinské slabosti —«

»Ale ty jsi také včera už plakala!«

»Už budu mít rozum . . .« chtěla jej upokojiti, ale v tom jí pláč znova zalomcoval.

»Růženko, Růženko — kdy by tě tak někdo viděl, co by si pomyslil?«

»Prosím vás, nemrzte se . . . Promiňte, že jsem nedovedla přemoci svou slabost — a pokazila vám chvilku . . . A dovolte, abych šla stranou . . .«

A již zmizela za dveřmi. Bodner za ní několik okamžiků jaksi tupě pohlížel; potom počal nepokojně přecházeti po pokoji.

»Najednou takovéhle věci!« mluvil k sobě. »Ještě to plnými ústy nepovídá, ale všecko leží jako na dlani: Bohdanku jmenuje,

sebe myslí, Důlavy se zastává, a bije při tom na mě. Jen trochu jinak naznačuje, co říkal Melka: Pan Důlava měl býti farářem, a stal se manželem, — vy jste měl býti manželem, ale žijete jako farář, chcete míti jen hospodyni. U pana Důlavy byly ohromné překážky, u vás je pouhá umíněnost. On jednal šlechetně, aby za chránil Bohdančinu čest a učinil ji šťastnou, kdežto vy — —‘«

Doktor se náhle zastavil.

»Já chci před ní Důlavovu povahu a zásluhu snížiti — a prohlásím, že k Bohdance konal jenom svoji povinnost! Tohle se mi povedlo, starému advokátovi! Růžena jistě měla na jazyku odpověď: ‚Tak? U pana Důlavy to byla povinnost — a což u vás?! Pana Důlavu byste odsoudil, kdy by se byl zachoval jinak, ale když vy sám se docela jinak zachováváte, je to v pořádku?‘ — To jí tanulo na mysli a pobouřilo ji tak, že se rozplakala. Kdo ví už po kolikáté, — neboť od včerejška nepřestává mé jednání srovnávati s jednáním Důlavovým, svůj osud s osudem Bohdančiným . . .«

Při tomto rozjímání se Bodner tak rozčilil, že mu srdce bilo prudce a nepravidelně jako na dědině zvon, když jím neumělé a uděšené ruce trhají na poplach.

Šel pro lék, digitalis; prsty se mu chvěly, tak že z láhvičky vylil dvojnásobnou dávku . . .

XXX

Druhý den byla neděle. Než se doktor ráno posadil k snídání, vrátila se Růžena již z kostela. Vypadala jako jindy a také k pánovi se chovala stejně. Optala se ho, jakou měl noc, a on jen odpověděl, že dlouho nemohl usnouti; o tom, jakou večer měli rozmluvu a jak se rozešli, jeden ani druhý neučinil zmínky. Byli — jako ráno obyčejně — jen chvilkami pohromadě, on po snídaní četl noviny, ona přecházela z pokoje do pokoje. Všecko se ve ville pohybovalo v obvyklých kolejích, až doktor jel do kanceláře.

»Denní světlo zaplašilo i tyto stíny,« pravil si v duchu. »Ostatně — ona ani večer neřekla jediného slova, kterým by se mne dotkla. Jen sobě dávala vinu, omlouvala se, prosila za prominutí, že ji proti vůli její přemohla lítost. A patrně si nežádá nic jiného, než aby všecko bylo zapomenuto . . .«

Byl tomu povděčen, dýchal volněji.

Ale když se o polednách vrátil, ihned spozoroval novou změnu. Růžena měla na sobě jiný oblek, než nosívala po domácku, a hned mu ohlašovala, že dnes je prostřeno pouze pro něj, ona že už něco pojedla.

»Z jaké příčiny?« divil se.

»Musím odjet.«

»Odjet?! Kam?«

»Do Nezamyšle. Dostala jsem psaní od Teriny, hrobařky, že chudák Marie už nevydrží, že je na shasnutí a že už má toliko jednu žádost: aby mě ještě uviděla . . .«

»Co si taková stará, bláhová osoba bere do hlavy —«

»Jsem jí povinována vděčností, vedla mě jako druhá matka —«

»Hodně drsná —« prohodil doktor.

»Kdy by ji Pánbůh povolal, nemohla bych si odpustit, že jsem jí neučinila po vůli, — tak už mě, prosím vás, dovolte —«

Pán pokrčil ramenoma: »Což je takový chvat?«

»Nemámli tam přijít pozdě . . . Vlak odjíždí už po jedné hodině, proto jsem se připravila.«

Bylo viděti, že to všecko doktora málo těší, ale že se tomu nechce přímo stavěti na odpor. Růžena odskočivši vrátila se k němu po malé chvilce již v klobouku.

»Dobře se tu mějte,« pravila podávajíc mu ruku, »a vzpomeneteli si na mě, teda jen ničím nemilým.«

»Počkej!« odpovídal káravě. »Vždyť ještě ani nemáš peníze na cestu!«

»Tolik snad ano, co utratím.«

Doktor jí z tobolky své podal složenou bankovku.

»Děkuji pěkně. A už s Pánembohem!«

»Jak se dostaneš do nádraží?«

»Drožka prý už čeká.«

Znova mu podala ruku, a on ji lehce políbil na rty. U dveří se k němu ještě obrátila: »Napadá mi — kdy by Marie opravdu zavřela oči, musela bych ji také k hrobu provodit.«

»To radší ne.«

»Jen vy zde buďte hodně zdráv!«

Doktor měl oběd dokonale pokažený. Jísti mu nechutnalo, za to však dostal žízeň, že jí ani nemohl uhasiti. Až mu vstoupil nápoj do hlavy. Růžena, pamatujíc na jeho neduh, byla by mu brala sklenici.

Místo obyčejné siesty spal dnes celé dvě hodiny. Probudiv se s těžkou, nejasnou hlavou, vyšel do sadu, kde pravidelně trávíval s Růženou každé sváteční odpoledne. Jí tu dnes nebylo, pouze psi jej doprovázeli, a kdykoli se zastavil nebo usedl, obstupovali jej a vzhlíželi k němu, jako by se ptali: »Proč je tu dnes tak neveselo, prázdno a pusto?«

Půldne bylo dlouhé jako moře. Doktor zašel i do sklenníku, ale tentokrát i mezi svými miláčky byl roztržit — hledě na své nejvzácnější exempláře hrubě jich neviděl, pořád jen myslil na Růženu. Po celou řadu let žili tak nerozlučně, že jeden bez druhého nikdy neodjížděl ani na výlet, neřku na delší cestu; již proto mu dnešní nenadálá výjimka byla tolik proti mysli.

Vrátiv se do domu vstoupil do pokoje Růženina. Ale i tu jako by se ho každý předmět tázal: »Co pak se to stalo? Kam se poděla?« Ano, najednou je daleko odtud . . .

»A hle,« povšimnul si zvláštní okolnosti, »jindy klíč od svého stolku nosívá u sebe, a zrovna dnes ho tu zapomněla! Přijdeli

na to, snad ji to bude znepokojovat, aby jí nikdo neprohlížel její tajnosti. Nu, nestane se to . . .«

Vzal klíček k sobě. V následujících hodinách si na něj častěji vzpomněl, ale vždycky zavrtěl hlavou. Až po večeři, když k němu již nikdo neměl přijíti, neodolal pokušení, vzal si do Růženina pokoje světlo, otvíral zásuvky stolku jejího. Nepátral po jiných tajnostech než po psaních, které tu byl už v noci na včerejšek u ní spatřil. Dlouho jich nemusel hledati.

Když je už měl v ruce, ještě se v něm svědomí důtklivě ozvalo, že nejedná hezky, že se proti Růženě prohřešuje, — přece však nepoložil papíry zpět do stolu, odnesl je k sobě a jal se je prohlížeti.

Byly mezi nimi dva stručné dopisy, které poslal Růženě do Nezamyšle, když se jednalo o to, aby se přestěhovala do Prahy; ale byl mezi nimi také každý jeho lístek, kterým jí třeba jen z kanceláře oznamoval, že nepřijde toho dne k obědu, jindy zase, že se o hodinu opozdí. Každý jeho sebe nepatrnější řádek měla uschovaný.

Ale také dle všeho nepohodila žádného psaní od Teriny, kamarádky z mladých let, která byla nejpilnější její dopisovatelkou, to jest posílala jí dva, tři listy ročně. Mluvila v nich pravidelně o Mařeně, někdy o svém mužovi, častěji o svých dětech, o tom, jak upravují a ošetřují hrob Růženiných rodičů; psala dosti správně, vždy velice srdečně, Růženu zasypávala něžnými jmeny a slovy horoucí lásky.

»Ta ji netoliko miluje, nýbrž opravdu zbožňuje,« myslil si Bodner.

V jednom psaní z dávné doby Terina obšírně vypravovala, jak se s Mařenou vydaly do Prahy na Svatojansk u pouť, ale takto hlavně k vůli ní, Růženě, jak se na Vinohradech doptaly na villu pana doktora Bodnera a dlouhou chvíli před ní čekaly, zda se Růžena ukáže. Potom prý se Mařena dala do pláče a řekla: »Nebudeme se tam dobývat, třeba by se za nás hanbila a nevrle nás odbyla, — pojďme s Pánembohem!« A nedala se udržeti.

Kliky háky staromodního švabachu Mařenina rozevřel Bodner naposledy. Usmíval se jim, ale jen krátkou chvilku. Přišel na slova: »Jeli co hodného, ať se dá s tebou po křesťansku oddat; však ale chcešli ty u něho zůstávat jen tak po cikánsku, bez božího požehnání, jsi kuběna a mrcha, a víckrát o tobě nechci slyšet.«

Bodnerovi hnala se krev do hlavy: »Čeho se ta stará, sprostá ženská opovažovala —!«

K hněvivému rozhorlení přidružily se pak jiné nelibé myšlenky a úvahy. Růžena odpustila Mařeně i nejhrubší urážky, smiřovala ji, nepřestávala jí dokazovati svou náklonnost a činiti dobrodiní. To znamenalo, že soud její pokládá za spravedlivý, že se před ní dává vinna. Šla tedy k Bodnerovi s tím vědomím, že se dává na nepravou cestu, žila u něho s tím vědomím, že zasluhuje u lidí potupy a opovržení! Takové vědomí jí po všechna léta strpčovalo život, ale ona to pořád tak pečlivě skrývala, že

o tom Bodner neměl sebe menší potuchy. Potajmu byla nešťastna, ale jemu hleděla všemožným spůsobem život učiniti příjemným. Pracovala jen pro něho, myslila jen na něho, starostlivě ho opatrovala, činila mu každé pomyšlení, v skutku se mu cele obětovala. A proč? Proto, že ho upřímně milovala, že mu celým srdcem a celou duší byla oddána.

On pak to vše od ní přijímal, jako by se to samo sebou rozumělo, jako by to ani jinak býti nemohlo. Dával si od ní sloužiti, jako by bylo jedinou povinností a úlohou její, aby měl v domácnosti své den za dnem svůj pořádek, svůj klid, své pohodlí. Uvykl si býti pánem jejím a viděti v ní svou služebnici.

A ona se s tichou pokorou odevzdávala ve svůj osud. Velmi pozdě se dověděl, že také zcela cizí lidé jí litovali a jemu zazlívali, jak málo uznalý jest k její lásce a zásluze, v jak nedůstojném jí ponechává postavení. Ale ona sama nikdy si nestěžovala, nikdy nereptala, nikdy ani zdaleka neprojevila, jak ji to tíží. Teprve nyní, když se tu vyskytl Důlava, a když poznala, k čemu on se cítil povinován hodnému děvčeti za to, že mu věnovalo svou lásku, a jak svému závazku čestně dostál, zmocnila se jí bolestná lítost nad tím, jak to s ní dopadlo, a proti její vůli propukla i před ním.

Chce se nepochybně dále přemáhati, tajiti, přetvařovati jako v minulé době. On se může dělati slepým a přijímati od ní všecko stejně jako posavad, ale už ne s takovým klidem a pohodlím, neboť od něho již neodstoupí vědomí, že Růžena se trápí, že jest jí v duši pořád teskno a smutno a že noční dobou se svíjí v hořkém pláči, jako na včerejšek a na dnešek.

Ne, není možno, aby se takový trapný, nesnesitelný stav prodlužoval, musí se něco státi, aby žili v upřímné náklonnosti a dobré shodě, v míru a spokojenosti.

O tom Bodner ještě na loži svém celé hodiny přemítal. Na konec dospěl k pevnému předsevzetí: že zde co nejdříve všeho zanechá, do ciziny se vystěhuje a tam vyhoví i všem formálnostem, aby Růžena byla jeho manželkou . . .

Ráno bylo prvním jeho pomyšlením: »Dnes tu již zase bude — a dnes ještě jí své předsevzetí oznámím . . .«

Cokoli za dne konal, všecko se mu zdálo vedlejším proti tomu, co se stane, až se vrátí Růžena. Mohla přijeti už o šesté hodině; když se to nestalo, čekal jí se vší jistotou v osm, — ale opět byl sklamán.

»Na noc svou cestu neodkládala,« pravil si potom, přece však byl vzhůru až do jedenácti. Také nadarmo.

Ulehal rozladěn, dlouho se na loži zmítal, a když se posléze dostavila dřímota, znepokojovaly ho divoké a šeredné sny. V jich motanici najednou také spozoroval zahradníky Buriana a Švejka, jak spolu v nočním šeru zase rozmlouvají přes plot.

»Marné čekání!« povídal Švejk. »Ta už se vůbec nevrátí!«

»Vím, co myslíte,« ozval se Burian, — »že ujela s tím Důlavou do Ameriky, neníli pravda?«

»Ještě hůř — sáhla si na život jako Bohdanka, ale jí nikdo nepřispěl ku pomoci, už je mrtva. Proto se nevrátí. Váš pán, i kdy by na krásně chtěl, už nemůže nic napravit, — může se bíti v prsa, ale není to nic platno.«

A Bodner najednou měl žalostnou, nepochybnou jistotu, že se Růžena už nikdy nevrátí. Pálila jej na duši, stenal, ano plakal, cítil, že hoři jeho nebude konce — —

»Chvála Bohu!« oddechl si, když se z takových těžkostí probudil. »Není to pravda!«

Ale jakmile znova upadl do spánku, hned zase slyšel hroznou novinu: »Už se nikdy nevrátí!«

»Hloupé strašpytelství!« mrzel se ráno. »Až v poledne přijedu z Prahy, najdu již Růženu doma.«

Ale našel pouze pohlednici, kterou mu pošta přinesla z Nezamyšle, a na které pod obrázkem městyse byla napsána slova: »V rodném kraji jsme se shledali. Není to náhoda, Bůh to tak řídil. Budiž jmeno Jeho pochváleno! Pokoj Jeho ostříhej srdcí našich. Amen. Prokop. Růžena.«

Bodnerovi se tento lístek dokonce nezamlouval. Co si z něho měl vybrati? Oč milejší než ta biblická řeč by mu bylo prosté ohlášení, kterým vlakem Růžena přijede! Ale o návratu jejím nebylo tu ani zmínky.

A odpoledne i večer jí zase nadarmo čekal.

»Rozhněvala se na mě,« soudil. »Srdce jí asi nadobro ode mne odpadlo. Řekla si, že při mně není šlechetnosti, že jsem lásky a oddanosti její nedovedl ocenit a uznat, že jsem jí nebyl hoden, — že jsem sobec, který zná jen sebe, pro sebe všeho vyžaduje, ale sám vřelejšího citu jest neschopen . . .«

A přemýšleje o tom Bodner na konec uznal svůj nedostatek, svou vadu a chybu. Nikdy k nikomu tak nepřiložil srdce, jako jiní činívali, — ani ku příteli, ani k ženštině, ani k bratrovi, ani k sestře, ani k rodičům. Jak vroucně jej milovala jeho matka — a jak málo si lásky její vážil! Ano byla mu nevítaná, až obtížná. Teprv nyní jí lépe rozuměl; ale nemohl už dobré matky odprositi, ani svou vděčnost jí osvědčiti.

Ale přece. Vyhledal svou závěť, před delším časem napsanou, a připsal na konci slova: »Až tělo mé bude spáleno, ať popel můj se vrátí do vlasti a v rodinné hrobce ať uložen jest u nohou mé matky.«

XXXI.

Růžena byla už tři dni pryč; Bodnerovi zdála se ta doba desetkrát delší.

Vzpomínání na matku pohnulo jej k tomu, že ve středu odpoledne jel na Olšanský hřbitov, kde nebyl od poslední májové slavnosti. Když se od rodinné hrobky zvolna vracel k hlavní cestě, spatřil před sebou náhle Důlavu. Oba byli nemálo překvapeni.

»I ty můj Pane!« zvolal přítel. »Jaká to zase sťastná náhoda! Kdež bych se nadál, že se tu s tebou setkám!«

»Navštívil jsem hrob svých rodičů,« dí Bodner. »Ale o tobě jsem myslil, že jsi přes hory a doly.«

»Byl jsem ovšem. Tam jsem hlavně také hřbitovy navštívil a nemohu to opomenouti ani zde. Vyhledávám památníky, k nimžto jsme už jako studentíci putovávali, a co tu nacházím nových!«

»Ano, město mrtvých roste v podobném poměru, jako město živých. — Včera jsem dostal tvůj lístek —«

»A Růženčin?«

»Snad jste spolu jeli hned z Prahy? . . .«

»Ne, já jsem byl v domácím kraji už v neděli dopoledne. V pondělí octnul jsem se na hřbitově Nezamyšlském. Modlil jsem se u rovu, pod nímž otec a matka dřímají věčný sen, a z počátku jsem si toho sotva povšiml, že několik kroků dále klečí paní v tmavém obleku. Když pak jsem za chvíli počal svaté pole procházeti, učinila podobně, a když jsme se při tom potkali, pozdravil jsem ji. Děkujíc zastavila se: »Pan profesor Důlava, neníli pravda?« Zrovna jsam užasl. Až po tu chvíli mne tam vůbec nikdo nepoznal, od této dámy, ještě dosti mladé, jsem se toho teprv nenadál. — ‚Byl jste onehdy u pana doktora Bodnera na Vinohradech?‘ pravila. — »Skutečně, ale nijak nechápu —« div jsem se nezajíkal. — ‚U něho jsem vás zahledla. Jsem jeho hospodyně.‘ A tak sličně se začervenala! — ‚Krajanka odsud?‘ zvolal jsem. ‚Růženka Jechovic?‘ — ‚Nedalo mi to, nemohla jsem vás tu minouti jako cizího.‘ — ‚Jest mi to tuze milé a vzácné!‘ — Byl jsem o ní slyšel od doktora Melky; ona též moje příběhy znala, nejspíš od tebe, a sama mi ještě pověděla, že byla jako dítě na mé primici a že posud má obrázek, jejž při tom dostala na památku.«

»Vida, myslil si Bodner, »a mně říkala, že se s ním nechce setkat, že nechce, aby o ní zvěděl . . .«

»Drahý příteli,« pokračoval Důlava, »nemohu ti vyslovit, s jakými city jsme se od Nezamyšlského hřbitova rozhlíželi po domácím kraji. On k nám mluvil podobně jako za naší mladosti, ale teskně nás dojímalo, že už není naším domovem, že v něm nyní žijí lidé, kterým jsme docela cizí, kterým ani říci nesmíme, že jsme se tu též narodili a vyrostli.«

»Proč byste nesměli?« divil se Bodner.

»U našich krajanů již to, že jsem přestal býti knězem, jest takový skutek, jako kdy bych byl zapřel Krista a přijal tureckou nebo pohanskou víru. Těžko bych nesl jich odsuzování tváří v tvář, třeba němé. A také Růženka — —«

Důleva se náhle zamlčel.

»Také ona jest od lidí podobně odsuzována,« doplnil si Bodner v duchu nedopověděné slovo, — »toliko z opačné příčiny, že není provdána . . .« Nahlas se tázal: »Teda jsi se svým krajanům ani neprohlásil?«

»Přišel jsem, potoulal jsem se po místech tak známých a drahých, potesknil jsem na nich a s pohnutou duší jsem jim dal s Bohem — to už na věky...«

»A proč tam Růžena ještě zůstala?«

»Nedalo jí srdce, aby opustila bývalou svoji pěstounku v jejích posledních okamženích. Chudák Mařena ještě ji poznala, ještě jmeno její zašeptala, ale již jen jako ze sna. Jinak už pořád ležela v dřímotách, které se už jen proměňují v spánek věčný. Já jsem ostatně již v pondělí odpoledne odjížděl — do Lašic.«

»Tam jsi se snad netajil?«

»Ještě více. Mohl jsem vzbuditi veliké pohoršení, kdy by mě na příklad lidé byli poznávali v kostele, kde jsem sloužíval mši a kázal. Byli tam toho ještě dobří pamětníci, jak jsem se přesvědčil. Stoje na rynku pod lipou u Marianské sochy viděl jsem, že na místě bývalého skrovného domu Markupova vypíná se výstavná budova o dvou patrech, a na ní v zlatých literách září nápis: ‚Leopold Hiller a syn.‘ Vzdychl jsem si: ‚Zde minulost zmizela už tak, že po ní není sebe menší stopy!...‘ Jak se ohlížím na druhé strany, jde mimo vetchá stařena, dá mi velmi hlasitě křesťanské pozdravení a dokládá: ‚Ten pán je tu cizí a snad někoho hledá?‘ — Na zdařbůh odpovídám: ‚Můžete mi ukázati, kde je tu fara?‘ — ‚Jak pak bych nemohla! Žiju tady skoro padesát let, a na faře jsem dlouho bývala doma, jakožto hospodyně.‘ Bože milý — Betty, jak říkával můj farář, panna Bettinka, jak ji nazývali po městečku! Ještě v obličeji zůstala jakási podobnost, ale z bývalé statné osoby stala se babička jako věchýtek. Ukázala mi, kudy se jde k faře. Já řku: ‚Jednou jsem tam už byl, ale je tomu náramně dávno. Tehdy tam byl na kaplance můj známý, páter Důlava.‘ — ‚Á, ten!‘ prála. ‚Což, byl to příjemný pán. Já bych na něj nemohla říci ani toho nejmenšího. Ostatně ho každý jen chválil. Až začal o té Americe, to nám nikterak nešlo do hlavy; ale ani ve snách jsme se nenadáli, že by se chtěl stát kalvínem nebo helvítem — lidé dokonce říkali, že kvekrem nebo mormonem. Zbláznili se do sebe s tou Markupovou. Nu, všichni jsme chybující lidé, nikdo není bez hříchu a nemá na druhého zdvíhati kámen. Do té Bohdanky bych to byla neřekla, takové se to zdálo tiché a mírné děvče, jako holubička. Mohla býti také jen jeho hospodyní, ale dosáhla lepšího; aspoň jí nečekalo, co na stará léta mne.‘ — ‚Co pak?‘ — ‚Inu, pane Bože, jsem živa už jen z lidské milosti; pan farář Kolb na mě nezapomíná, to je božská pravda, ale co mi poskytuje, je přece už jen almužna. Má také dost svého, je jich tam na faře dobře dvakrát tolik, co nás bývalo, z příbuzenstva, toť se ví.‘ — Zvídal jsem dále: ‚Učitelem zde býval pan Faltis.‘ — ‚Teď je řídícím jeho zeť, ale paní mu již zemřela.‘ — ‚Také se pamatuji na sládka Kuthana.‘ — ‚Jako na starého? Teď drží pivovar už dlouho syn jeho bratra, co mu říkávali Ferda. Vzal si vlastní sestřenici Lorinku, muselo to jít až do Říma k papeži, aby dostali dišpens. Ale mnoho dobrého z toho nepovstalo, až je, bude tomu asi rok, Pánbůh navštívil

těžkým křížem: pana starého trefil šlak na půl těla; přestál to, ale těžce mluví a pravou nohu vleče.‘ — Takovým způsobem se mi od staré Betty dostalo zpráv ještě o jiných lidech, kteří za mé doby v městečku a na osadě žili.«

»Začíná pršet,« ozval se Bodner, »pojďme sednout do kočáru.«

Co s nimi Kotrbelcovy hnědky klusaly k Vinohradům, vyprávěl Důlava, jak chodil po městečku, postál na cestě, kde se při nočním návratu z myslivny s Bohdankou políbili, a utrhl pro ni větvičku se staré hruše, která toho už tehdy byla němou svědkyní, — jak byl na hřbitově a pak hleděl spatřiti také pokoj, v kterém na faře byl zůstával.

»Ptal jsem se po panu kaplanovi a vešel jsem k němu; uviděl jsem drobnou figurku bledých tváří, špičatého nosu, úzkých rtů, šedivých, pichlavých oček. Když jsem mu řekl, že přicházím v příčině jistého hrobu, vpadl mi tenkým, ostrým hlasem do řeči: ‚Á, to je úřední věc, to. prosím, do kanceláře.‘ Nespěchal jsem poslechnouti ho, díval jsem se po světnici, přistoupil jsem i k oknu: ‚Krásná vyhlídka,‘ povídám, ‚tuze příjemné zůstávání.‘ — ‚Ale chudé.‘ — ‚Který pak kaplan má hned takové.‘ — ‚A který Pražský kostelník by se mnou měnil? Je libo?‘ ukázal mi velebníček na dvéře a dovedl mě do kanceláře, to jest, do jednoho pokoje fařova. Pravil jsem mu, že chci složiti potřebný peníz, aby rov i náhrobek nebožky kupcové Markupové byl udržován v dobrém pořádku. V tom se objevil farář Kolb přicházeje s pole; byl zavalitý, hřmotný, tváří ducatých a rumných, měl na konci nosu hodnou bambuli, rty odulé, vlasy řídké. Opakoval jsem svou žádost i před ním. ‚Nápis na tabulce musí býti obnoven,‘ povídám, ‚je zničen, zrovna vyškrábán.‘ — ‚Byl český?‘ vece kaplan. ‚Pak se nedivte, že tu neobstojí.‘ — ‚Tak? A před kým neobstojí?‘ — ‚Jsme tu na německém území, kde takový nápis je provokací.‘ — Slovo dalo slovo, až jsem pohněván kaplanovi řekl, že je kněz, duchovní pastýř, sluha církve, hlasatel evangelia, a že se nesluší, aby mluvil jako národní jizlivec, Čechožrout, sluha Germanie, hlasatel teutonského furoru. Zle se rozčepejřil: ‚Kdo jste?‘ křičel. ‚Vy mě zde budete urážet? Na to se podívám!‘ — ‚Prosím, páni, prosím!‘ vložil se do toho farář, vzal kaplana pod paží, vyvedl ho ven, skončil se mnou jednání a propustil mě řka: ‚Neradím vám, abyste tu ještě s někým mluvil podobně jako s kaplanem; dopadlo by to špatně, neboť co se týče národního a politického smýšlení, je tu kaplan proti jiným ještě pravý beránek.‘ A já jsem, odcházeje od fary, u sebe rozjímal: Snadno jsem tu nyní mohl místo pátera Kolba seděti já, — pro Bůh, jaké by to bylo živobytí s takovým kaplanem a s osadníky, proti kterým jest on ještě učiněný beránek?!«

Když vůz již hrčel po Vinohradských ulicích, ptal se Bodner: »Jaký máš nyní program?«

»Zejtra pojedu do východních Čech,« odtušil Důlava, »abych shledl místa, jež byla tak říkajíc kolébkou bratrské jednoty. Také

se musím podívati na Polabí, do rodiště přítele Nevadila, abych mu o něm mohl hodně vypravovati. Než se vydám na cestu z Čech, přijdu se s vámi ještě rozloučit.«

Bodner před svou villou vystoupil z kočáru a nařídil Kotrbelovci, aby byl panu profesorovi k službám třeba do noci.

Nevstupoval do svého domu s dobrou nadějí, ale když tam o Růženě zas nebylo hlesu, nejen že se mysl jeho zachmuřila, ale na duši mu padala těžkost, jako by ho na světě nic už nemohlo potěšiti.

Ježto nebe bylo zataženo černými mraky, udělal se večer o hodinu dřív než obyčejně; po několika přeháňkách se spustil hustý déšť. Bodner dlouho seděl bez hnutí, v sebe pohřížen, jako by dřímal, — až mu služka hlásila, že večeře jest uchystána. Nerad vstupoval do jídelny, kde jindy nebýval samoten, — nyní se mu tam zdálo ticho a teskno jako po funuse . . .

Ale za chvilku na síni povstal šum, zadupaly rychlé kroky, ozvaly se hlasy — — Ona! Mluvila s děvečkou, kvapně, vesele — vyrozuměl, že ji notně pokropil liják, než doběhla zahradou sem. Srdce se mu prudce rozbuchalo, krev se mu hnala do hlavy, ve všech údech cítil chvění. Měl by jí vyjíti vstříc, aspoň otevříti dvéře na síň, ale měl najednou nohy a celé tělo těžké jako olovo.

V tom již vstupovala.

»Dobrý večer!« pravila. »Poznáte mě ještě? A přijmete mě ještě? Odpustíte mi, že jsem byla tak dlouho pryč?«

»Nu,« promluvil zvolna, »vítám tě —«

Přistoupila k němu těsně, stiskla jeho paži, nastavila mu rty, a pak si sama ještě vzala druhé, třetí políbení.

»Pěkně vás prosím, nehněvejte se,« mluvila dále, »aspoň mne nehubujte dnes, — zejtra na mě třeba vezměte hůl.«

Byla ruměná, rozjařená, neobyčejně svěží, zrovna omladlá.

»Zejtra tě zavru do věže — jako Modrovous,« žertoval doktor. »Teď si sedni — budeš po cestě mít hlad, — a povídej.«

V jídelně bylo najednou živo, jasno, příjemno. Růžena vyprávěla podrobně, jak se dostala do Nezamyšle, jak se tam setkala s Důlavou, jak trávila den za dnem, nejvíce u lože chuděrky Marie, jak jí zatlačila oči a dnes doprovodila k hrobu.

»Zpáteční cestu jsem konala s tajným strachem.«

»Následkem zlého svědomí?«

»A také následkem škaredého snu, který jsem na dnešek měla. Zdálo se mi, že se sem vracím, ale jaksi po dlouhé době. Když pak jsem u vrat zvonila, otevřeli mně cizí lidé, povídali mně, že tu dr. Bodner už dávno nezůstává, že sem už víckrát nesmím, abych šla s Pánembohem. Byla jsem ohromena, počala jsem zoufale plakat — až jsem se probudila. Ještě teď, když jsem už dojížděla k naší ulici, bylo mi úzko, abych nepřišla na nic zlého.«

»A vidíš, mně se dělo podobně,« řekl pán, »pořád jsem měl o tebe starost. — A v skutku jsi tam ve svém inkognitu setrvala až do konce?«

»To jest, držela jsem se doma a mluvila jsem jen s Terinou, s jejími dětmi a s jejím mužem. Ale toť, že lidé o mně věděli, v takovém malém místě není to jinak možno. Sama paní direktorová Klepšová s tím dnes vyjela.«

»Snad zrovna k tobě?«

»Ne. Byla také na pohřbu — vždyť Marie i ji hned chovávala, — a když jsme stáli okolo hrobu, ptala se Teriny: ‚To je ta Jechova? Pořád je v Praze? Ještě svobodná, nebo se už přece vdala?‘«

Doktor sebou náhle pohnul.

»Poslouchej, Růženko, pojď sem — — My se do té Nezamyšle podíváme také spolu.«

»Opravdu?«

»Co jsi tu nebyla, udělal jsem plán... Odebereme se na jih — ještě letos, hodně brzy a na delší čas. Třeba přes zimu tam pobudeme.«

»To je výborný plán, převýborný. Takový odpočinek vám bude svědčit —«

»Hlavní účel bude ten, abys ty, Růženko, se vrátila — s jiným jmenem.«

Upřela na něj pohled, který ukazoval, že slovům jeho nerozumí.

»Vlastně s jiným příjmením,« dokládal, »jako paní Růžena Bodnerová. A potom, třeba na jaře, pojedeme do Nezamyšle, abys domova více užila, a paní direktorka i všichni druzí aby tam viděli, že už nejsi ‚ta Jechova,‘ nýbrž moje manželka.«

Stanula před ním jako socha, ruce majíc spuštěny, obličej bledý, ústa pootevřená, oči nehybné. Vzal její hlavu do svých dlaní.

»Nuže,« ptal se měkkým hlasem, »co tomu říkáš?«

Vrhla se mu kolem krku, ukryla tvář na jeho prsou a počala tiše vzlykati.

Zvolna ji hladil po vlasech, ruka se mu třásla, ale ještě nikdy mu nebylo tak blaze...

»Proč jsem to neučinil dřív?« pravil si v duchu. »Hned zejtra počneme dělati přípravy, — a nejprv napíšu novou závěť.«

XXXII.

Po nočním dešti se obloha vyjasnila, jitro vzešlo velmi příjemné.

Růžena byla časně vzhůru — dvojí slunce jí dnes zářilo, jedním bylo její štěstí. Nemohla o něm s nikým mluviti, chtěla za ně aspoň Bohu vzdáti díky; šla do kostela na nejrannější mši, aby byla zase zpátky, než pán vstane.

Vracejíc se potkala v zahradě Buriana, s kterým se po svém příjezdu ještě neviděla.

»Jak jste se tu pořád měli?«

»Děkuju pěkně, slečno. Po vás se nám přece jen stýskalo. Ale vy jako byste tam byla na svatbě, na radovánkách — jen záříte.«

»Tam jsem byla na funuse, ale zde se raduju — že jsem zase doma.«

V pánově ložnici ještě bylo ticho. Až po chvíli jako by něčím zašustěl. Růžena opatrně otevřela dvéře. Záclony byly dosud spuštěny, pán pokojně ležel, ale přikrývka s něho sklouzla. Růžena blížila se po špičkách, aby mu ji dala na tělo.

Ale pro Bůh — — Vždyť to není obyčejný spánek, vždyť on — —!

Sehnula se k němu, sáhla mu na ruku a na čelo — a vykřikla, jako by jí do srdce vrazil nůž. Znova se přesvědčuje — »Pro Kristovy rány! Pro milosrdenství boží!« Potácí se k telegrafu — »Poběhněte! Pomozte!«

Poplach, zděšení, zmatek, shon. Burian letí pro lékaře, uděšené ženské se namáhají se slečnou, která padá z mdloby do mdloby.

Po chvíli přiběhne místní lékař. Už není žádné pomoci. Mrtvice — už před kolika hodinami, kdysi po půlnoci. Smrt náhlá, bez bolestného zápasu . . .

Poplach zalétá i do sousedních vill. Lidé nechtí ani věřiti, diví se, trnou. Pánbůh s námi, tak najednou! Neměl takového věku, ještě včera ho viděli, nic na něm nebylo pozorovati; ani tělnatý nebyl. Ostatně — bylali to v skutku mrtvice? Možná že v tom vězí něco jiného. Líhnou se domněnky — a za hodinu se šeptají už pověsti, báchorky. Neví se nic jistého — ale prý samovražda, otrávení, cyankali . . . Proč? Nejspíš odvážná hra na burse — ohromné ztráty — zpronevěření cizího majetku . . .

Do villy se dostavuje bratr nebožtíkův, doktor Julius, a v patách za ním osobní Arnoštův lékař, který prohlašuje, že jeho život už po delší dobu visel toliko na nitce.

Doktor Julius se hrozí, plakati ještě nemůže, jen si přes tu chvíli s čela i tváří stírá pot, vyptává se, jak se to přece přihodilo, co asi zavdalo bezprostřední příčinu k tak neočekávané katastrofě. Na konec mu nezbývá nic jiného, než aby počal říditi práce, které jsou neodkladny a kterých je tolik, že člověku jde hlava kolem. Neví, co dříve. Jednou věcí se zabývá a vzpomene si na tři jiné. Ach, co to Bůh dopustil! Ano, kde pak jsou klíče od nebožtíkovy domácí pokladny a od psacího stolku, v němž budou důležité papíry, nejspíš také poslední pořízení?

Na noviny si hned nikdo nevzpomněl; proto až Večerní List přinesl zprávu, a to jen velice stručnou, že na dnešek ve své ville na Královských Vinohradech náhle zemřel jeden z nejpřednějších advokátů Pražských, raněn byv mrtvicí.

Až v pátek ráno měly všecky denníky obšírnější lokálku o zesnulém.

Důlavovi se na jeho pouti po odlehlém horském kraji dostaly do rukou teprv pozdě odpoledne. Bylo velmi málo osob,

které nenadálá smrt Arnoštova naplnila takovým žalem a zármutkem jako jeho. Bez prodlení se vydal na cestu do Prahy, aby splnil své slovo a rozloučil se ještě s přítelem — alespoň mrtvým.

V noci přijel a po ránu spěchal nejprve k Melkovi. »Pro milého Boha, co se to přihodilo!«

»Mrtvička,« odpovídal doktor spíše s humorem nežli smutkem. »Pěkný případ, okamžitá smrt. Mohl se dlouho trápit, takhle to měl na ráz odbyto, a ve spaní, když se mu snad zrovna zdálo něco příjemného. Takového konce musíme si každý přát.«

»Ale pro ty, kteří tu ostanou —«

»— pro ty je to bolestnější. Bratr je sklíčen, sestra naříká, ale to všecko ponenáhlu otrne. Jsou hlavními dědici. Na vlastenecké a dobročinné účely také štědře pamatoval. Co sám o sobě v závěti nařídil, víš? Takový to byl mírný a tichý člověk, vždycky se držel stranou, s nikým se nepotýkal, nehádal, ke každému byl jen dvorný: a přece v něm vězel revolucionář! Nedal se kopulovat, ustanovil, aby mrtvola jeho byla spálena, o pohřbu aby nikdo za rakví jeho nekráčel. Původně stálo také v jeho testamentě, aby popel jeho byl pochován na hřbitově nad švýcarským jezerem, ale to kodicilem změnil, a bude odpočívat doma, vedle své matky.«

»A což ubohá Růžena?«

»Tu stihla nejtěžší rána. Nebude žít ve ville, kde byla skutečnou paní. Ale Bodner jí učinil odkaz, že může být bezstarostně živa. Teď má veliké hoře, ale také se časem utiší a upokojí. Posud je dosti mladá, je zdravá a silná, ještě se může i vdát.«

»To sotva, — poznal jsem ji osobně a přesvědčil jsem se, jak upřímnou, oddanou láskou k Arnoštovi lne.«

Od Melky odebral se Důlava na Vinohrady. Měl srdce jako v kleštích, když vstupoval do villy, kterou nedávno příteli vychvaloval jako učiněný ráj, — a teď i sem vcházel zrovna jako na hřbitov!

Nebožtík odpočíval v komnatě, na všech stranách černě potažené, toliko září voskovic osvětlené. Květiny, které onehdy hostovi ukazoval v sklenníku, nyní obklopovaly otevřenou jeho rakev. Ale už se jimi netěšil, už k nim neobracel svou pozornost; tvář jeho se mnoho nezměnila, i nyní měla jako růžový nádech, ale byl na ní výraz tichého bolu a stesku . . .

O Růženě slyšel Důlava, že se nikomu neukazuje, ale když se jí dal ohlásiti, poprosila, aby k ní vešel.

Pokročila mu vstříc; byla černě oděna, tvář měla bílou jako křída, oči červené.

Podal jí obě ruce. »Toho jsme se nenadáli —!« zašeptal.

Stiskla mu křečovitě prsty, zastenala, zaúpěla, zavrávorala. Dovedl ji na pohovku, sedl vedle ní, slzel také, ale chlácholil, litoval, těšil . . .

Když konečně mohla promluviti, pověděla mu, jak se ve středu vrátila domů, jak pánovi vyprávěla svůj ošklivý sen, že

už nebude smět do villy, a jak on ji překvapil slibem, že ji učiní svou manželkou. A ráno potom — —!

Důlava spínal ruce.

»A ještě že učinil tu změnu,« štkala Růžena, »aby popel jeho nezůstal v cizině, — i já bych se tam byla musela odstěhovat, abych mu ostala na blízku . . .«

A znova jí div nezlomil zoufalý pláč. — —

Odpoledne jely od villy Bodnerovy asi tři kočáry a za nimi trojspřežný, skleněný vůz pohřební, v kterém odpočívala drahá rakev, ale nikdo za ním nekráčel.

Jindy byl by takový neobyčejný funus budil všeobecnou pozornost a veliké podivení, ale dnes míjel bez povšimnutí; neboť právě v tu dobu prudký lijavec bubnoval na střechy a na okna a pleskal na dlažbu, vítr hučel, nezbedně cloumaje stromy a cuchaje hlavy jejich, na ulici nebylo človíčka . . .

* * *

O několik dní později krajinou, na kterou shlíží vážný Říp, věkovitý strážce, ujížděl k severu železničný vlak. Pocestní si hleděli všelikým spůsobem krátiti dlouhou chvíli; ale jednomu cesta ubíhala příliš rychle, a to byl Prokop Důlava.

Stál na chodbě, z níž vedly dvéře do několika kupé, a dychtivým zrakem pohlížel ven na osady, pole, louky, stráně, lesy a vrchy.

»Otčino moje,« mluvil v duchu, »loučím se s tebou. Vidím tě naposled! Propouštíš mě v dobrotě, vlídně na mě patříš, ale mou hruď svírá tesknota, neboť letem přede mnou míjejí tvé kraje, na kterých mé oko už nikdy nespočine!«

V tu chvíli zakryl slunce bělavý oblak, a též do duše Důlavovy jako by padly nové stíny.

»Má svatá země, můj drahý lide! Miloval jsem vás, ale nemohl jsem vám prospěti, — nemohu pro vás učiniti nic jiného, než se za vás modliti.«

Sepjal ruce na prsou a pozdvihl oči k nebi.

»Hospodine, vládce všehomíra! Hleď milostivě na mou vlast, rozmnožuj bohatství, krásu a blaho její. A drž ochrannou ruku nad mým národem, který už tolik strádal v boji za svůj život a své nejvyšší statky. Nevydávej ho v moc nepřátel jeho, kteří mu chtí vzíti jeho právo, jeho svobodu, jeho půdu, zkropenou potem a krví otců a dědův, jeho jazyk, jeho lidskou důstojnost, jeho duši, a vložiti mu na šíji jařmo věčného otroctví. Vzbuzuj mu osvícené, věhlasné, apoštolské muže, kteří by mu ukazovali pravé cesty k spáse, a hrdinské vůdce, aby s nimi kráčel k vítězství. Dávej mu zdárné syny a dcery, aby jej ze všeho na světě nejvíce milovali, k jeho cti, moci a slávě pracovali, a každé následující pokolení jejich aby nad předešlé vynikalo v tom i ve všelikých ctnostech . . . Můj národe, má zlatá domovino — po-

žehnání boží sestupujž na vás po věky věkův! Buďte s Bohem — buďte šťastny!«

I vztáhl ruce, jako když je o své primici vkládal na hlavu svých rodákův, — ale za okamžik ukryl v nich obličej, neboť se mu na tváře hrnuly proudy horkých slzí . . .

Rozhledy v umění výtvarném.

Výstava Jednoty umělců výtvarných. — »Manesova« výstava charvátská.

Sedmou svou výstavu zahájili čeští umělci z Jednoty posmrtnou vzpomínkou na E. K. Lišku. Jeho dílům věnováno zvláštní oddělení. Podobizna Liškova, od Lercha malovaná, předvádí nám jeho osobnost, a vůkol rozestaveny obrazy mistrovy, na prvním místě veliká malba »Maximinianovi zjevují se jeho oběti«, požárem zpola zničená — obrazová mrtvola. Jenom zbytky bývalé krásy zachovaly se na tomto plátně, měnivý svit měsíčné noci změnil se v načernalé stíny. Postava shrouceného imperatora skorem zmizela, za to spatřujeme na jiné stěně velikou kresbu, studii k této postavě. Veškerým půvabem měsíčního osvětlení prozářen obraz »Michelangelo spatřuje ve snu svou sochu Mojžíšovu«, známý z jubilejní výstavy r. 1891. Menší malba Poslední svého rodu, starý kozonoh ve skalní sluji, pak nedokončené dílo Adoratio crucis, Mater dolorosa a řada studií a skizzí doplňují soubornou tuto výstavu a oživují památku mistrovu, který tak záhy životu vyrván.

Několik menších souborných výstav druží se k této reminiscenci na zesnulého umělce, výstavy umělců žijících vítají nás hned při vchodu. Fr. Urban, malíř, a Vilém Amort, sochař, čestně se presentují. Urban vzpomíná zde jaksi svého vyzdobení Petropavelského chrámu na Vyšehradě, vystavujeť 13 barevných návrhů k nástěnným malbám, vesměs postavy svatých a světic, v klidném postoji, vážných a dekorativně účinných komposicí. Urban je i v náboženských námětech vždy moderní umělec, lahodný kolorista a vkusný dekoratér. Totéž dokazuje nákresem k malbě okna pro Kutnohorský chrám sv. Barbory. Jak se tu podřizuje slohovosti stavby a přece nestrne v bezduchém gothisování, a jak dovedně vkresluje skupiny Posledního soudu do jednotlivých oddílů okna, — to vše svědčí o zřejmém nadání pro seriosní, monumentální malbu. Že se při tom dovede postaviti před přírodu, dokazuje svou barevnou studií, velikým pleinairním obrazem krásné, vzdušné hloubky.

Amort vystupuje především jako portrétista často osvědčený. Poprsí Fr. Lad. Riegra, zakoupené městskou radou Vinohradskou, náleží k nejlepším podobiznám mohutného starce, také s tím sklonem hlavy jeví se tu Rieger ve své síle ducha i těla, silný a bystrý, jaký byl až do posledního vydechnutí. O podobnosti nelze u Amorta pochybovati, vystihuje svůj model vždy do všech detailů. Tak jest též s hlavou F. A. Šuberta a s ostatními podobiznami, mez

nimiž je K. V. Raisova. Návrh na náhrobní skupinu není v katalogu blíže označen, ale část této skupiny dostala jmeno Cruciatus. Je to ukřižovaný, avšak většina návštěvníků výstavy nevzpomene, nebo nerada vzpomene na Ukřižovaného — totiž Ježíše Krista. Amort pojal postavu velmi realistně, přidal nové mučidlo v podobě kolu, do pně kříže zaraženého. Na hraně přitesaného kolu spočívá tělo ukřižovaného jezdmo, a tím přivádí do postavy neklid, prudký pohyb. Trup odchyluje se od kříže, k tomu pak dal Amort tváři výraz fysické bolesti. Je to smělý pokus, vytvořiti nový typ, snad typ cruciata. Netřeba dokládati, že provedení je pečlivé a umělecky vážné. Amort vystavuje ještě pomocné modely k reliefům na průčelí domů určených, vesměs švižně komponované práce.

Čtyři náčrtky vystavuje Beneš K n ü p f e r; jsou to obrazy známé, ale vždy znovu uchvacující barvitosti, s vervou malované. Pobřeží moře, na jehož skaliska dorážejí rozpěněné vlny, pusté, kamenité stráně, kde odpočívá mnich, tu i tam ve vlnobití bělostné tílko krásné mořské panny, — to jsou tak Knüpferovy motivy. Akvarely Jindř. B u b e n í č k a a O. F i a l y honosí se sytou barvou; Ota Bubeníček maloval několik pohledů z Dalmacie olejem v tonině vysoké, světlem prozářenou barvou. Také S a t r a přináší vzpomínku z jihu, poněkud suše plavou; lepší je jeho Malá Jizera, jejíž hladina se skutečně leskne. Pěny, to jest voda tříštící se na břehu, jsou rovněž méně zdařilé, umělec hledá dosud techniku, která by jeho zamýšleným effektům vyhovovala.

S jistotou zkušeného krajináře vede si J a n s a, zvláště vzdušný a zajímavě zbarveny jsou Hadinec, úryvek pláně Holešovické, již dříve ve velkém měřítku malované, a Vyžlovský rybník. Mladý, ale dobře vyškolený malíř L a n g e r má zde kvetoucí mez, obraz plný vzduchu a svěžích barev, velmi směle, avšak účinně malovaný. Menší malby prozrazují koloristní nadání Langrovo, ač nedosahují účinku Letní vůně, jak pojmenoval to malé zákoutí, plné polních květů. Případně šedavě vzdušné jsou akrarely R. K l e n k y, krajinářské studie z cesty do Hamburka a v Holandsku. Prof. K o u l a osvědčuje se velikou krajinou Horský údol jako rutinovaný akvarelista, pro nějž nemá malba vodovými barvami žádného tajemství, jehož by nedovedl využitkovati.

Obrazy Fr. S l a b é h o nevynikají tentokráte obvyklou silou barvy, ačkoli Na samotě je v rozptýleném světle denním svědomitě zachycená krajina a Večer na selském dvoře tak pečlivě malován, jak jsme tomu u Slabého přivykli. Převládá však dosti monotonní šedost, zvláště u druhého díla je patrný nedostatek barevného bohatství jindy tak dobře zásobené paletty Slabého. R a š e k barevně nakreslil dvě krajiny; na jedné přidal jako stafáž číhajícího draka, druhá poskytuje pohled do skalních balvanů kdesi u Hrubé Skály, a tento obraz má pěknou hloubku a náladové zbarvení.

Jak viděti, jest na výstavě krajinářství vydatně zastoupeno. Mimo zesnulého mistra Lišku a Frant. Urbana jsou zde ještě A l e š, D o u b e k, G a r d a v s k á, K e j m a r, K u b a, N o v á k, O n d r u š e k, Rélink, a prof. Ž e n í š e k, jejichž díla figurálního obsahu co do počtu ustupují přesile krajinářských maleb. Prof. Ž e n í š e k zaslal podo-

biznu plukovníka L., v malém formátě malovanou stojící postavu s výborně charakterisovanou hlavou a tak lahodným koloritem podanou, že důstojně se druží k velikým representativním portrétům od našeho předního podobiznáře dosud malovaným. Drobné dílko Anachoretka předvádí nám příležitostnou ateliérovou práci, ženský akt, jednu z ladných postav, jak je Ženíšek umí graciosně nakresliti.

Studie selky od Gardavské je vážná práce, v barvě silná, pěkně modelovaná. Kejmar pořádá vlastně malou výstavu pro sebe, je zde několik studií charvátského lidu, hřejným koloritem a s velikou pílí provedených, v kresbě tu i tam nejasných, a krajiny, z nichž dvě z údolí Slunčice dlužno chvalně vytknouti. Dva plynně malované portréty od Kuby svědčí o snaze po zdokonalení, menší obraz je zajímavě podán.

Mistr Aleš obeslal výstavu několika kresbami. Hejtmani, řada jezdců z počátku 15. století, obsahují portrétní hlavy, což je u mistra Alše novinkou. Roztomilý je Husar, kresbička švižná a živá. Ladislav Novák rozmnožil své zpola allegorické, zpola historické komposice o zdařilý list: Heřman z Bubna na koni s věrným lvem po boku, v obrubě dvě grisaille, a pod nimi vtipný veršík, pointa celku. Tři rozdílné malby od Ondrůška, známého podobiznáře, představují nám umělce z různých stran, Pobožnost je genre (dva duchovní modlící se breviář na břehu moře), Malá Bretoňka, smějící se, je dobrá studie dle přírody a Ovoce je sytě zbarvené zátiší, plynně a volně malované. Rélink, jak se zdá, nastupuje po Maroldovi »společenský genre«, kreslí bystře a s lehkostí postavičky našeho světa, ač nedostihuje Maroldovy brillantní faktury a charakteristiky.

Tak celkem výstava tato neshromáždila všech našich umělců z Jednoty, ale poskytla aspoň příležitost, aby někteří znova na sebe upozornili, a toho jest opravdu třeba. Naše obecenstvo musí dosud býti ob čas vyburcováno z jednotvarnosti denního života, nezvykloť si ještě samo míti naše výtvarnictví v patrnosti a vyhledávati umělecká díla na veřejně přístupných místech, neřku v ateliérech. A přece nynější doba ukládá každému intelligentu, aby byl ve spojení s uměním, o jehož popularisování a zdemokratisování si naděláme tolik starostí.

* * *

Spolek výtvarných umělců »Manes« a Záhřebské Družstvo umjetnosti pořádají společnou pečí výstavu, v níž se nám představují *současní malíři a sochaři charvátští.* Při té příležitosti seznamujeme se také s novým profesorem Pražské akademie umělecké. Vlaho Bukovac, malíř mimo naši vlast dříve již známý, stal se členem učitelského sboru naší umělecké školy, a řada jeho obrazů v Kotěrově pavillonu dostatečně odůvodňuje jeho jmenování. Znamenitý portrétista, jakým je Bukovac, soutěží zde s poetickým malířem starých bájí a s komponistou stejně smělým jako výmluvným. Bukovac je kolorista, hlavní věcí u něho je vždy barevná pointa obrazu — tak aspoň se jeví v každém svém díle. Při tom však dovede též vypravovati, líčiti. Jeho tři obrazy k Božské komedii, Dante v podsvětí, v očistci a v nebi, jeho Ikarus, dvoudílná malba, jeho Noční fantasie

jsou především vidiny barevného kouzla. Bukovac zahraje barevný akkord a dá mu vyzníti. Vždyť to činí také v podobiznách. Stačí pohleděti na kteroukoli z nich, buď na portrét hraběte Kulmera, v plném denním světle na šedém pozadí se rýsující, na obraz p. Jakčina, jehož postava v tmavých šatech odráží se od vzdušného pozadí skleněné stěny ateliéru, kudy vidíme na střechy a stromy sluncem ozářené, nebo na podobiznu dr. Mallina v magnátském kroji charvátském tyrkysové barvy na bílém pozadí, nebo konečně na portrét paní Milletichové, za letního dne v kvetoucí zahradě sedící. Jak tu všude hřejné tóny pleti vítězně podstupují zápas s živými, někdy velmi silně podškrtnutými barvami tak řečeného »vedlejšku,« jak tu bílý límeček, tam zlaté řády, onde ohnivé květy lilium auratum tvoří účinný kontrast k větším plochám barevným, to vše dokazuje, že Bukovac je originelní umělec vzácného smyslu pro intensivní barvitost. Málo upomíná na modernisty z doby nedávné, když pleinair nesměl vyznívati v určitých, teplých, radostných barvách, a toliko našedlá, nafialovělá světlost tónů svědčila o modernosti díla. Bukovac nevyhýbá se barevným kontrastům, ba on jich používá k effektům velmi jemným.

Taková radost z barvy, taková slovanská »barvy milovnost« hlásí se po prvním kroku do této výstavy ze všech stěn a stran. Bukovac není sám, jsou tu Csikoš-Sessia, Bužan, Iveković, Medović, Baur, Auer, figuralisté, Crnčić, Krizman, Tišov, Šenoa, Kovačewić, Raškajova, krajináři, Iveković, Bužan, moderní universalisté. Všude jas, i mračno svítí barvami, všude měňavé přechody barevné. Co do látky není tu mnoho specificky charvátského, ale moderní allegorie, vidiny a také staré historie antické a římské. Maluje je Csikoš-Sessia, Odyssea vraždícího záletníky, Antonia nad mrtvolou Caesarovou, pak Oplakávání Krista, Palladu u Psychy, Danta před oči-tcem, Walpurginu noc, Innocentii — vše spíše ve slohu Vídeňské moderny, ale v koloritu o několik stupňů svítivějším. Krajiny jsou vesměs pozoru hodny, pravé pleinairy bez receptů modernistních malované. Všichni jsou výborní malíři, to jest, zacházejí s olejovou barvou velmi nenuceně, obratně a širokým rozmachem. Také lepty, rytiny a barevné litografie tu jsou. Sochaři vynikají temperamentním podáním jak portrétů, tak komponovaných soch. Frangeš je mnohostranný umělec, Meštrović portrétista zcela moderní, trochu Rodinovsky naladěný, Valdec umělec vyspělý, pevné ruky a bystrého zraku. Jeho poprsí hrab. Khuenové je znamenitá moderní busta, plná života a delikátně pojatá, opravdu noblessou prodchnutá práce.

Celkový dojem výstavy lze shrnouti v obdiv, že před našimi zraky vzrostlo charvátské umění tak silné a života schopné v době tak krátké. Před desíti lety byli zde jen Bukovac, Mašić a sochař Rendić. Nyní je tu četná družina hotových umělců. Charvaté právem jsou na ně pyšni. Dr. *Fr. X. Harlas.*

Nové písemnictví.

Malý Slovník naučný.

Vedle veliké Ottovy encyklopedie počal nedávno vycházeti redakcí F. A. Šuberta také malý slovník naučný čili »příruční kniha obecných vědomostí,« která vytkla si účel čistě praktický. Nejde jí o to, aby přinášela důkladná, obšírná pojednání, nýbrž co možná nejstručnější vysvětlivky cizích jmen, rozličných jednotlivostí a pojmů z té oné odborné nauky a nejzávažnější údaje z života nebo práce pamětihodných osob. Chce posloužiti čtenáři v potřebách okamžitých, aby si rychle a snadno našel krátké poučení o věci neb osobě, která se mu namanula. Náleží k velmi obtížným úkolům, aby se taková pomůcka dobře zdařila; neboť usilujíc o to, aby na malém prostoru obsáhla co největší počet hesel, má nedlouhou řadou slov zachytiti jádro předmětu objasňovaného. Jest nezbytno, aby bděl nad ní »mistr, který se ukazuje v omezení.«

První tři sešity příručky Šubertovy předvádějí nám nadobyčej hojně drobných vysvětlivek, seřazených podle abecedy od »A« až po »Ammon«. Napočítal jsem pouze na čtyřech prvních stránkách hesel 249, a stránek již nyní jest 96. Z toho lze posouditi, jaké bohatství výkladů tu rozeseto a to valnou většinou dobrého zrna. Někdy (při věcech, které možno smyslům znázorniti) stručnost slova doplněna malým obrázkem předmětu. Dosud vloženy do textu 43 takové obrázky (některé i podvojné), ale zeměpisných a historických mapek neb přehledných diagramů (vtrousených na př. do Meyerova Handlexiconu) v těch prvních sešitech není. Nakladatelství oznamuje, že celá příručka bude míti objem asi 2 dílů velikého Ottova slovníku. Další sešity (po 60 hal., aby si mohl i méně zámožný opatřiti tuto publikaci) vycházeti budou za sebou po krátkých lhůtách. První z nich přináší zároveň soupis a vysvětlení značek a zkratek, kterých příručka užívá. *Jos. G.*

Paměti.

Řadu děl českých pamětem věrovaných poslední dobou rozmnožil příslušník stavu učitelského. Ant. Konst. Víták vydal *Paměti starého učitele-vlastence*, persekucí postiženého (nákl. F. A. Urbánka, str. 613.). Nápis knihy, jak patrno, vede očekávání naše určitým směrem. Čtoucí čeká, že tu nalezne vypravování o staré škole obecné, přímé předchůdkyni moderní školy nynější, a usuzuje, že to může býti látka jak zajímavá, tak pro obraz kulturního vývoje našeho důležitá. Nevadí při tom, že takové paměti nezbytně jsou zabarveny vždy poněkud subjektivně, že už pojítko jejich, osoba vypravovatelova, dodává jim zvláštního rázu a že názory, podmíněné příslušností k určitému prostředí, snadno ubíhají v jakousi strannost. Souvisíť soukromý život jednotlivcův s velikým celkem života národního; kdo tedy podává zevrubný obraz svého života, má sta a sta příležitostí dotknouti se věcí, které mají význam obecný. Příležitost

ta pak roste, působilli vypravující ve veřejnosti a nabylli za požehnaného věku také bohatých zkušeností. Těm podmínkám A. K. Viták plně vyhovuje, po té stránce tedy bychom mohli doufati, že práce jeho platně obohatí obor, jehož žeň stále ještě u nás není právě valná. Zbývá však ještě stanovisko slovesné formy, jakou mají paměti míti. Pokud jde o tu část jejich obsahu, která doplňuje naše dějiny, ať obecné, ať kulturní, paměti jsou jaksi kronikou, s níž se shodují i letopisným pořadem vypravování. Pokud však v nich lví podíl náleží také subjektu spisovatelovu, neváháme jich čítati v obor belletrie a žádáme, aby vyhovovaly alespoň v hlavních kusech tomu, co žadáme na slovesném díle tohoto druhu. Kdo vzpomene na Kosinův Život starého kantora a na poslední díla Vlčkova, jistě nám dá za pravdu a uvědomí si, že Vítákovi tou příčinou ani v domácí literatuře nechyběly potřebné vzory. Ale právě formální stránka jeho knihy uspokojuje měrou velmi skrovnou.

Spisovatel se v první části ovšem zabývá svým mládím. Narodil se r. 1835 v Čáslavi a strávil tam dětská léta až do doby, kdy se odebral na studte. Vzpomíná poměrů rodinných, vyčítá tehdejší učitele své a vypravuje o způsobu, jakým se tehdy vyučovalo Zevrubné jsou další vzpomínky jeho o studiích na gymnasiu v Hradci Králové, kde autor vykládá nejen o životě na školách a v městě, ale zvláště také o rodinách, u kterých bydlil anebo s nimiž přišel do styku, sháněje si kondicemi živobytí. Pozornost jeho jest obrácena zvláště k tomu, jak se tehdy znenáhla šířilo uvědomění národní a jakou měrou přispěli k němu studenti z autorova okolí. Již zde seznáváme zjev, který se potom v knize mnohokrát opakuje, že se autorovi leckterá věc zdá důležitou a významnou, ač zvláště pro čtenářstvo nemá významu žádného. Na př. chlapecká hříčka, kterou autor na str. 155. cituje jako svůj »první pokus spisovatelský« a »první výrobek literární«, mohla plným právem odpadnouti. Neníť pochyby, že toho, co veřejnost zajímá při Kollárovi nebo Palackém, nebude vyhledáváno na Vítákovi. Také zevrubné výčty dívek, které kdy spisovatel poznal a jež bez rozdílu šablonovitě líčí jako vzory krásy, mohly býti méně důkladné již proto, aby se popisy tak ustáleně neopakovaly.

Po šesté třídě gymnasijní vstoupil Víták r. 1856 do řádu piaristského. Paměti jeho z těch dob jsou nejzajímavější částí všeho spisu a podávají mnoho látky, jež odjinud posud jsouc neznáma, vhodně doplňuje historii našeho života veřejného. Cena té části vypravování Vítákova roste zvláště tím, že spisovatel mluví o městech a osobách moravských, o nichž posud málo bylo psáno. Zejmena však do vnitřního zřízení a domácích poměrů řádu piaristského padá zde nejeden ostrý paprsek, osvětlující osoby a věci známé většinou jen po líci, nikoli, jak zde jsou líčeny, též po rubu, který veřejnosti měl býti zatajen. Víták pobyl v noviciátě v Lipníku, načež byl členem piaristské kolleje v Mikulově a potom v Kroměříži. Na všech těch místech působil jako učitel; poznal tedy jak vnitřní život řádový, tak obzvláště spůsob, jakým tehdy řídily se školy piaristské, a ze znalosti té jeho Paměti hojně těží. Zároveň však Víták, oznámiv se příslušným kru-

hům dopisy v Řezáčově Škole a Životě, vyhledával styků se všemi vlastenci a uvědomělými našinci, jež tu zevrubně vypočítává, líče zároveň jejich život i činnost. Také v těchto stránkách jest rozptýleno mnoho cenných drobností, pomáhajících osvětliti osoby a věci moravské. — R. 1860 Víták opustil řád piaristský, stal se vychovatelem u barona Hansteina ve Vežkách u Kroměříže a hodlaje se oženiti, podrobil se zkouškám učitelským. Téhož roku stal se podučitelem v Brně. Tím končí tento první díl jeho Pamětí.

Pověděli jsme, že v Pamětech Vítákových jest obsaženo mnoho látky cenné. Škoda, že se látka ta utápí v přítěži širokých odboček a odlehlých dodatků, jimiž čtoucímu jest se probroditi, chceli se dopátrati jádra rozsáhlé knihy. V této rozvláčnosti a v nerozlišování, co může průměrného čtenáře zajímati a co nikoli, tkví hlavní vada Vítákova spisu, jemuž naprosto chybí umělecká forma. Spisovatel vytknuv hned v úvodě, že spis jeho »čtenářstvo naše nejen pobaví. ale i poučí«, opakuje i později několikrát (na př. na str. 54., 58. a j.), že to neb ono vkládá sem pro poučení a vzdělání čtoucího. Již to stanovisko svedlo jej k tomu, že zde uvádí nejednu zbytečnost. Ale není sobě ani jasně vědom, pro koho píše. Hodlaje stůj co stůj poučovati, zhusta píše tak, jak se psává pro děti nebo pro čtenáře nejprostší, kdežto jindy zase klade sem věci, které se mládeži zhola nehodí. Jmenujeli na př. za vypravování některé město, neopomíjí z příruční knihy vypsati jeho dějiny, lidnatost, průmysl a p. Zmínilli se na str. 102., že v Hradci poslouchal na náměstí vojenskou hudbu, přidává širokou úvahu o vlivu hudby a výchovné moci její. Stejně si vede později s divadlem, četbou, básnictvím a j., mluvě o těchto předmětech tak, jako by přinášel něco zcela nového, ač tu jenom opakuje pravdy již po věky známé. Zvláště nápadné jsou některé dodatky, které příliš páchnou školskou moudrostí. Autor mluvě na př. na str. 95. o kterémsi soudruhu svém z mládí, praví: »Nyní jest již na pensi a užívá výslužného v Gorici, kdež jest podnebí velmi mírné a teplé s rostlinstvem jihoevropským, zvláště pak *daří se tam stromy morušové a vinná réva v rozkošných vinicích.*« Na str. 584. píše, že Věžecké »panstvo odjelo v letních měsících do lázeňského místa v Horních Rakousích Ischlu, kam k solním lázním na tisíce hostí se sjíždí. Mimo lázně solní jsou tam také lázně slatinné. Neduživcům skytá Ischl syrovátku, kterou tam z mléka kravského, ovčího a kozího dělají.«

Prosté úměrnosti a přehlednosti knihy (žádoucí uměleckosti formy při tom už ani nevzpomínáme) vadí pestrá směs přerozmanitých vložek a citátů, jež nejméně z dvou třetin měly odpadnouti. Kladeli sem spisovatel na str. 573—580 známou Riegrovu petici k císaři z r. 1860, lze to ještě vysvětliti. Citujeli na str. 448—456 svou práci z mladých let, můžeme jej omluviti. Uvádíli však na př. na str. 272—277 doslovně dopisy, jež kdysi dostal od své přítelkyně, jest to již přílišné hřešení na trpělivost čtoucího, svědčící zároveň o nedostatku autorovy soudnosti. A takových dopisů máme v knize dlouhou řadu, mezi nimi také jeden, otištěný jen proto, že doporoučí tyto Paměti. Totéž platí o rozmanitých básních, jež Víták

rád cituje, třeba takový citát byl naprosto zbytečný. Mrzuté je při tom, že ty »básně« větším dílem jsou nechutné rýmovačky, čerpané nezřídka z pramenů dosti obskurních. Nevkus spisovatelův v té příčině naplňuje nás opravdu podivem; příklady jsou na str. 159, 178 (»Kdyby jsi měsíci s břicha strh' pásku« [!]) 448, 501 a j. Nesoudnost Vítákova jeví se zároveň ve zbytečných pochvalách, jež štědře udílí »znamenitým,« »veleplodným,« »vynikajícím« spisovatelům, z nichž [illegible] leckterý v pravdě jest zcela bezvýznamný, dávno zapadlý skribent. Za přítěž, jež mohla beze škody odpadnouti, pokládáme také autorovy rozklady o kněžském celibátě a jeho zlých následcích. Nejde nám tu o jádro věci, nýbrž o široké, rozvláčné a místy i nechutné úvahy, jež autor nad to ještě opakuje, ač již jednou myšlenku do dna vyčerpal; odsoudiv celibát na str. 280—287 vrací se k němu opět na str. 489—501, kdež posiluje důvody proti němu jenom historkou (autor dí »románem«) mladé vdovy, která se zamilovala do kněze. Autor cituje doslovně i soustrastné dopisy, které dostali rodiče vdoviny po předčasné smrti její! Dodatek o církevní latině a ušní zpovědi na str. 501—504 vznikl bez pochyby po známých debatách na říšské radě a s vlastními pamětmi nemá vnitřní souvislosti.

Neurčitost vědomí, pro koho kniha je psána, zračí se také v důsledném vykládání cizích slov výrazy domácími, jež spisovatel klade vedle nich do závorek nebo jinak je uvádí. Způsob ten však není na místě tam, kde stačilo samo o sobě slovo domácí; tak na str. 148. »před refektářem (jídelnou)«, str. 225. »do institutu (ústavu)«, str. 230. »jeho tragoedie (truchlohry)«, »plným pathosem (vážností, nadšeností)«, str. 232. »básně erotické (milostné)« atd. atd. Někdy způsobuje autorův výklad dojem jistě nezamýšlený; tak na př. na str. 333. ve zvolání: »Toť přece velká ironie čili posměšnost!« Místy překlad latinských slov není správný; na př. ianitor (str. 242.) není zvoník, alma mater (str. 363.) není spanilá máti. — Slovesná stránka knihy, libující si tu v dětinských zdrobnělinách, tu v nemístných nadsázkách, není prosta ani takových vad, jaké i za nedbalosti téměř obecné, jíž se naše doba vyznačuje k správnosti jazykové, nalezneme pořídku. Vybíráme z nich jen namátkou: »byl celý oko a ucho« (str. 230.), »podjal se maturitě« (str. 466.), »musil jsem se mu zalíbiti« (= zalíbil jsem se mu asi, str. 467., 469.), »podílu na nich brali« (str. 355.) a j. Sotva kdo asi porozumí větě na str. 327.: »Při této přeměně stalo se, že P. rektor domnívaje se, že, když už piaristé latinských škol nemají, také knihovny nepotřebují, a to tím více stala se dle jeho náhledu knihovna zbytečnou, poněvadž vládou bylo nařízeno, aby z ní upravil se byt pro světského ředitele.« — Spisovatel i nakladatel ohlašují na konci knihy další svazek těchto Pamětí. Není pochyby, že Viták má mnoho cenné látky, jíž nezaznamenati bylo by opravdu škoda; ale pro knihové vydání požadujeme pečlivější revise a především více autokritiky. *F. V. Vykoukal.*

— — —

Obzor divadelní.

Činohra.

Můželi věrný našinec choditi na představení Pražského německého divadla, či jest za nynějších poměrů národním hříchem, když české obecenstvo bývá v německé obranné baště — toť otázka, která se právě zase v denních listech přetřásá. Již sama možnost rozdílných názorů v této záležitosti měla by nám vehnati ruměnec studu do tváří. Jest pouze jediná odpověď na jakoukoli pochybu: V době, kdy ředitelům německých divadel provolává se za provedení nevinné české veselohry »hanba« a »fuj,« v době, kdy se všecky naše kulturní snahy u německých tak zvaných vážných mužů odbývají s nejzarytějším odporem, v době, kdy se nám odpírá universita, kdy se naše nejkrásnější, nejliberálnější, nejhumannější tužby stíhají posměchem, kdy vše, co českého, hanobí se a tupí, v době, kdy i skutečně vynikající němečtí muži radí, aby se nám rozbíjely lebky za to, že se nechceme státi otroky německého slavomamu, v té době jest nejvyšší bezcharakterností blýskati se na nepřátelských valech. Což necítí naši lidé, kteří stále pobíhají za osvěžujícím prý uměleckým dojmem v německém divadle, že jsou skutečně méně cenní a inferiorní? Necítí žádné souvislosti s celkem, který jest bez ustání napadán, snižován, poplváván? Nemají žádného smyslu pro povinnost k národu, jehož jazykem mluví? Nevědí, že je ztracena armáda, která nežádá dostiučinění za urážku svých praporů? Jsou ti čeští lidé, naplňující německé divadlo, tak bezkrevní, že nedotýkají se jich surovosti a hanebnosti, kterými den co den, hodinu za hodinou pronásleduje německý pych všechno naše konání, každou naši nejušlechtilejší snahu, i tu, která vede k osvětě a zdokonalení, i tu, která má za cíl osvobození a svéprávnost?

Jaké umělecké vzněty nacházejí naši divadelní zvědavci na prknech nepřátelského ústavu? Jdou se tam bavit karikaturou Čecha v Kadelburgově frašce »Rodina Schimkova,« která svým ostouzením nenáviděného živlu českého dosáhla u židovských commis v Neumannově uměleckém institutu tak velikého úspěchu, že se pořád opakuje? Nebo jsou nadšeni výkony 55leté stařeny, která hraje své mladistvé rolle jen proto, že ředitelem divadla jest její muž? Nebo docházejí za uměleckými požitky, jaké jim mohou ovšem připraviti pouze přeletaví ptáci německého divadla, kteří zde i všude jinde zdrží se pouze rok, nejvýše dvě léta, aby při nejbližší příležitosti zmizeli buď proto, že i na tom ubohém niveau umělecké zdatnosti Pražské německé scény jsou nemožni, nebo aby přešli k ústavům význačnějším, když jinde a zde nabyli potřebné rutiny? Že divadlo jejich je hluboko pod úrovní řádného uměleckého ústavu i hereckými silami i prováděním her, o tom jsou přesvědčeni všichni věci znalí Pražští Němci, ale mlčí o tom, poněvadž nechtí, nemohou a nesmějí škoditi ústavu, který je pro ně politickou i národní tvrzí. Obratný a čilý ředitel dovede širšímu obecenstvu pravý stav věcí zakryti pohostinskými hrami všelikých divadelních koryfeů celého Německa

a udržuje tím zevnější umělecké dekorum, které mu i hmotně prospívá. Kam by se podělo Pražské němectvo bez lesklé koncentrační síly svého divadla? Ono je jim majákem, který je shromažďuje ve společenského činitele. A naši Čecháčkové svými penězi, ba i pouhou svojí přítomností dodávají majáku tomu spojenými silami s Českou spořitelnou a německým Theater-Vereinem světla, síly, vytrvalosti!

A ke všemu nalézají se ještě časopisy česky psané, které stále a pravidelně nahánějí vodu na kola německého podniku! Některé dokonce ve svém šílenství jdou tak daleko, že přinášejí podrobné referáty o běžných produkcích Neumannova divadla, jako by české obecenstvo staralo se již také o to, hrajeli tuto úlohu paní Busková nebo některá jiná podřízenější hvězda německého ensemblu. České obecenstvo nezná ovšem těchto listů, jako jich také nezná nikdo z tábora druhého, ale je to příznačný zjev, který vrhá groteskní světlo na některé naše lidi a poměry.

Avšak nelze zamlčeti výtky také na jinou adresu. Jsou večery v německém divadle, které francouzsky plakátovány nemají rázu výlučně německého; jsou to večery pohostinských her proslavených francouzských umělců. Tak představili se geniální Réjanová i skvělý Coquelin se svými společnostmi v německém divadle parterru, který byl s dobrou třetinu český. Tu se šlo skutečně za uměním. Byli tu lidé, kteří měli duši zraněnu bolestnými výčitkami vlastního nitra, ale jejich povolání vyžadovalo na nich této oběti přesvědčení a zásad. Proč nebyla Réjanová i Coquelin pozváni do Národního divadla? Proč Národní divadlo za nynější správy přestalo býti representačním divadelním ústavem v Praze? Proč jindy mohli v Národním divadle vystupovati Sára Bernhardtová, Adelina Patti, Coquelin a j.?[1]) Na to by bylo třeba delší odpovědi. Částí její by bylo zjištění smutné okolnosti, že Národní divadlo za celé svoje trvání nemělo posud tak značného schodku (přes 65.000 K), jaký byl udán v nedávné valné schůzi podnikatelské Společnosti.

Ale raději se již obraťme ke zjevům utěšenějším. Jsou to v poslední době častější premiéry původních dramatických prací. Sotvaže provedeno široce založené historické drama Jaroslava Vrchlického *Knížata,* obraz plný děsivých barev, již připravena reakce pro napjaté nervy v tříaktové rekreaci Růženy Svobodové *V říši tulipánků.* Bylo by si vážně přáti, aby tento rychlý postup a spád v provádění domácích her zachoval se po celou další saisonu.

Vrchlického drama je rozloženo v šest aktů, z nichž první čtyři jednání jsou celistvé obrazy o jedné scéně, kdežto obě jednání poslední jsou rozložena ve dvě proměny. Pravidelně bývá naopak; děj se v prvních aktech sbírává z různých prvků, které potřebují pro vystižení své zvláštní barvy také svých vlastních scén, a pak sjed-

[1]) Právě oznamují časopisy, že Coquelin ml. vystoupí se svojí francouzskou společností v Národním divadle dne 24. listopadu t. r. Ačkoli mladší bratr geniálního Coquelina nevyrovná se mu v originálnosti, náleží Cadet přece k vynikajícím hereckým zjevům francouzské scény a dlužno vítati jeho pohostinskou hru jako snad kýžený obrat v tom smyslu, že Národní divadlo bude znova hostitelem a zástupcem *české* Prahy vůči vynikajícím cizím umělcům. *Pozn. spisovatele.*

nocen v jeden proud řítí se po slitých balvanech posledních aktů ke konečnému roztříštění závěrečnou katastrofou. To je postup nejen obvyklejší, ale i k podstatě dramatu a jeho struktuře mnohem přiléhavější. Nelze také upříti, že z posledních čtyř scén pouze jediná je dramatickým stupňováním aktu čtvrtého: výjev povraždění Vršovců na hradě Vyšehradském, tak zvaný krvavý masopust. Že však, jakož přirozeno, celý tento výstup pracuje spíše na zevnějšek, pomíjeje vnitřního dramatického vypjetí, nedosahují poslední akty dramatu onoho sevřeného, mohutného dojmu, jakým se vyznamenávají akty předešlé. Básník obětoval správnosti historických údajů valnou část působivosti posledních výjevů, avšak ve hře, která jinak nezakládá si na zachovávání stylu doby a na podrobné kresbě historického ovzduší, nic bychom nenamítali, kdy by si byl i historická fakta upravil k plnému básnickému účinu závěrečních momentů svého dramatu.

Avšak přes tuto okolnost podal nám autor v Knížatech jednu ze svých nejpůsobivějších divadelních her. Její scénický účin, založený téměř na všech prostředcích jeviště, které již svým pouhým použitím vzbuzují určité dojmy, je stupňován obratným vedením scén zkušeného znalce divadla, který ví, že hlediště zaujme nejjistěji prudkým srázem děje, který přináší každé chvíle nový obrat, dává vystupovati a zanikati osobám různého smýšlení a dychtění, aniž se podrobněji zdržuje u jejich vnitřního života a psychologického líčení. Tak jest divák udržován v pozornosti od zdvihnutí opony až do jejího spuštění. A máli se týž napjatý sled básníkova vypravování udržeti v hledišti po každý následující akt, je potřeba stále silnějších barev, stále vzrušivějších scén, stále vzkypělejších tónů. Nic nedá se lépe přirovnati k docílení a udržení zevnějších účinů divadla, jako léčení arsénem. Stále silnější dávky, jinak nezdar a neúspěch. A přece v podstatě velice záhubný lék! Kdy by se ho vzala větší dávka, kdy by se ho poněkud nestřídměji a nezřízeněji, nepřipraveněji užívalo, veta po všem účinu! Zvláště v Knížatech bylo spisovateli velice obtížno říditi se všemi těmito ohledy, když už v prvním jednání jest nahromaděno tolik scénických dojmů a tak vznícených výstupů, že téměř každý z nich by mohl tvořiti vrcholný výjev v jiném dramatě. Pohřeb knížete Boleslava II., třeba by působil spíše zevnějším podíváním nežli dramatickým dojmem, bolest ovdovělé kněžny Hemy, šílení Křišťanovo, kypění a vzdor Boleslava Ryšavce, to vše jest podáno tak silnými barvami a s tak hlučným účinem, že je ku podivu, kterak spisovatel dovedl v třetím a čtvrtém aktě nejen se udržeti na výši těchto effektů, ale i stupňovati je: v jednání třetím závěrečným kontrastem mezi veselou náladou svatebního kvasu a hroznými výkřiky za scénou vykleštěného Jaromíra, v dějství čtvrtém pak — skutečnou vnitřní dramatickou silou a hodnotou nejzávažnější části nového díla — soustředěním celé své básnické potence v jediný paprsek žhavého osvětlení nitra Boleslavova, při čemž diváka pojímá na několik okamžiků opravdový soucit se zuřícím netvorem. Na tomto spolucítění hlediště s jevištěm spočívají zajisté největší a nejhlubší, nejpůsobivější a zároveň básnicky nejcennější úspěchy dramatických děl. Nejen proto, ale i z toho důvodu, že zde velikého účinu dosaženo poměrně nejmenším napjetím scénického

aparátu, čítáme toto dějství k nejzdařilejším plodům básníkovy dramatické žně. V podstatě neméně silná konečná scéna aktu třetího trpí ve výsledné působivosti odporem, který nevyhnutelně vzniká v diváku při zákeřném a podlém zmrzačení kněžice Jaromíra. Mimo oba tyto prostřední akty dramatu ještě silně působí scéna povraždění Vršovců, ale tu se k zásluhám básníkovým připojil svojí prací také režisér, který v nízké jizbě dovedl zachytiti tak těžkou náladu a z ní přímo vykouzliti představu horkem, vášněmi, tancem zvířeného ovzduší, jako by jím i pochodně byly jen s úsilím prosvitaly. Vraždou a krví čpěla ta síň již předem. Také úprava hromadného vraždění Boleslavovi nepohodlného rodu byla přirozena a pravděpodobna, ač snadno mohla býti opakem obojího.

Po čtvrtém jednání byl básník středem bouřlivých ovací. Zasloužil si jich plným právem za svoji velikou práci, věnovanou českému divadlu, i za mnohé přednosti svého nového dramatu. Třeba by jeho hrdina nebyl nikterak tragickým rekem podle starých ale povždy osvědčených tradicí, třeba by nebojoval za určitou ideu, jež by pádem jeho nabyla glorioly, vzcházející v záři budoucích vítězství, jest tu přece dílo jednotící these, že zločiny páchané na nevinných obětech krvavě se mstí na samém násilníkovi. Zásada, která zajisté odpovídá morálce hlediště do té míry, že přese všecku hrůzu konečné katastrofy, která Ryšavci zarývá rozžhavené železo do hříšných očí, odchází prostý divák od krvavého divadla v náladě usmířené a vyrovnané. Jeho touze po spravedlnosti učiněno zadost.

Drama bylo pečlivě připraveno a beze všech rušivých momentů provedeno. V namáhavé roli Boleslava III. podal pan Vojan mohutný výkon, který měl mnohé svérázné momenty. Jinak se poznovu ukázalo, že má naše činoherní těleso značné mezery. —

Veselohra Růženy Svobodové měla býti hledišti rekreací v poněkud pozměněném smyslu známého lidového výrazu, vzniklého právě z uvedeného cizího slova. Avšak nestala se jí tak úplně, jak si bylo přáti a jak spisovatelka zajisté očekávala. První dramatický pokus známé novelistky, k němuž byla napjata vlídná pozornost a připravena sympatická nálada, nedocílil úspěchu tak pronikavého, aby se mohlo mluviti o dobytém vítězství, a někde snad dokonce vyvolal dost nepříznivé pocity. A jsou skutečně ve hře některé vady, které sahají až na kořen její umělecké a divadelní působivosti.

Kardinálním nedostatkem autorky jest, že přese všecko své bystré pozorování, přese všecku svoji uznání hodnou snahu, aby vykreslila skutečné lidi, nedovede ještě na scénu postaviti životného člověka. Každá její domněle lidská bytost je spíše snůškou pečlivě nasbíraných detailů, pozorně k sobě, na sebe, vedle sebe urovnaných, avšak nepronikautých v životný celek duší, srdcem, neprožhavělých lidským citem a teplou krví. Neboť po většině tyto podrobnosti, nápadně, přes míru, přese všecku možnost zveličené, vybíral, vypozoroval, nahmatal posměch ze slabosti bližních, někdy posměch docela tvrdý a nelítostný. Tento bezohledný bič posměchu pracuje výborně na zádech lidí, kteří zasluhují náležitého výprasku. Ale pustíli spisovatel všecku hrůzu na docela ubohé tulipánky, kteří za to nemohou, že se narodili právě těmi tulipánky, táhne s dělem na

vrabčáky a dosahuje podle toho zcela nezamýšlených účinů. Obecenstvo se chvílemi zasměje také jeho bezúčelné horlivosti. Ó, jen šlehejte lidské pošetilosti, naměřte nepočítaných ran zlým hlupákům, kteří svojí blbou zaslepeností poškozuji ať jednotlivce, ať rozvoj celé společnosti, ale při tom mějte na paměti, že bíti do karikatur pravdě nepodobných jest počínání marné a bezvýsledné. A kreslete při tom lidi, skutečné lidi v lidských proporcích, promítněte je s *humorem* na divadelní scénu, a úspěchy vaše budou plné, budou zasloužené a budete nejen velikými dramatiky, ale i velikými učiteli svého národa (Gogol!). Avšak byl by špatným učitelem, kdo by se domníval, že stačí posměch k nápravě zanedbaných lidí. Nestačí ani k vytvoření uměleckého díla, neníli ostrá jeho lučavka doprovázena soucitným pohledem a vědomím, že jsme všichni — vysocí i nízcí, velicí i malí, geniální i »hloupincí,« jak si přeje říkati první hloupá slečna v Tulipáncích, — podrobeni chybám, snad ještě pokárání hodnějším, nežli bezedná, na světě nebývalá, ze vší lidské hlouposti zhuštěná hloupost, která ve svém souboru, jak ji spisovatelka líčí, naprosto není pravdě podobna pro okresní město naší doby. Dokladem správnosti našich slov o zlém výsměchu je průběh premiérového večera Tulipánků. První dva akty veselohry byly přijímány s protestem nikoli toho obecenstva, které kašle, když má mysliti, neboť zde toto obecenstvo bylo v poměrně dobré náladě a nerozčilovalo se, ale právě *mládí*, jemuž jinak náleží nejlepší místa knihy, bylo nepokojno a remonstrovalo. Za to ve třetím jednání, kde promluvil na některých místech opravdový cit, bylo hlediště přese všecky technické slabiny zaujato hlubším dojmem, a symbolické partie aktu byly přijaty s porozuměním, které cítil každý znatel jeho duše. Obecenstvo cítilo v několika těch málo okamžicích s tím, co se dělo na jevišti; bývá někdy v takových chvílích pro zasvěceného možno slyšeti tlukot srdcí v jediném společném tónu celého domu.

Menší již váhu klademe na nedostatky technické, které však přes to v druhém aktě způsobily pravou pohromu. Ačkoli jednání je kratší než první, zdálo se mnohem delší a rozvleklejší. Drastické jeho jednotlivosti působily vždy méně, až konečně na jevišti bylo plno smíchu, halasu, plno zdánlivých vtipů, šlehův a ironie, avšak v hledišti bylo stále tišeji a zamlkleji. K prvním nedostatkům připojovaly se vždy patrnější technické vady, přebíhání z pokoje do pokoje bez značnějšího scénického napjetí, děj — pokud vůbec možno o ději mluviti — stál v mrtvém bodě, v němž zanikala i skutečně vtipná pozorování a detaily, které obratně vyscénovány byly by mohly zapalovati.

Neboť přes vylíčené vady má spisovatelka pronikavou znalost lidí a dovede sestaviti působivé kontradikce. A to jsou právě vlastnosti, které nás téměř přesvědčují, že příští dramatické práce paní Svobodové mohou naší divadelní literatuře přinesti nejedno dílo trvalé hodnoty.

Výprava kusu stojí sama za podívání. Hráno bylo znamenitě. V bezbarvých mnohomluvných úložkách kusu, kterými autorka nevděčně obmyslila zástupce mládí a intelligence, nedalo se ovšem nic dělati, za to všem »Tulipánkům« s paní Hübnerovou v čele všecka čest.

Jan Ladecký.

Českému lidu.

Ve vážném nebezpečí nalézá se náš národ. Jeho rozvoj v oboru politickém, osvětovém a hospodářském má býti zastaven a zadržen zvůlí menšiny, v držení neoprávněné nadvlády se nalézající, a každý pokrok má býti učiněn závislým na souhlasu národních našich odpůrcův. Tisíceletá jednota království ohrožena jest stále pronikavějšími útoky veřejnými i skrytými. Ve velké části země příslušníci národa našeho jsou pokládáni za cizí vetřelce, s nimiž lze bezohledně nakládati. Všechen právní řád v zemi a v říši jest zvrácen, vnitřní poměry politické rozhárány až do krajnosti, každá pravidelná činnost sborů zákonodárných nemožnou, a v čele veřejné moci nalézá se vláda bez spůsobilosti zjednati nápravu a jenom hoví choutkám německé levice. Poměry dospěly tak daleko, že všechno nutí k zásadnému rozhodnutí. Boj mezi právem a bezprávím, mezi spravedlností a křivdou, mezi rovností národů a nadvládou musí býti vybojován.

V okamžiku tak důležitém však v narodě našem zmáhá se ochablost a resignace na straně jedné a vášnivý boj strannický na straně druhé. To jest stav povážlivý, budoucnost národa ohrožující.

Nevyhnutelně jest třeba, aby rozptýlené řady národa našeho se opět soustředily, aby politické síly v národě se nalézající a posud utajené se vzpružily a aby netečnost a vlažnost nahrazeny byly šlechetným zápalem a soustavnou prací politickou.

U vědomí této povinnosti národní podaly sobě podepsané strany politické, podřídivše různé odchylné své nazírání prospěchu celku, ruce ku práci a ke společnému postupu.

Vytknuvše si aktuální program politický, chceme znova sceliti český tábor a vnésti do našich řad nadšení, sílu a život.

Z neutěšených poměrů nynějších musí národ náš vyveden býti na bezpečnou, širokou, k cíli vedoucí cestu soustavné, společné práce politické.

Soustředění naše nikoho nevylučuje, naopak tvořiti má podklad pro sblížení a spolučinnost všech věrných Čechů.

Velké cíle národa vyžadují činorodé podpory všech! Té si přejeme, té se dožadujeme! Voláme všechny Čechy pod společný prapor k zápasu za práva země i národa, k nejtužšímu odporu proti útisku a bezpráví.

Kéž brzy celý český národ ve všech zemích jím obývaných sestoupí se v pevný jednotný tábor, před jehož silou skloní se křivda a o kterýž opřen zvítězí majestát práva a spravedlnosti!

V Praze, 7. listopadu 1903.

Výkonný výbor strany národní:

Dr. *Karel Mattuš*, předseda. — Dr. *Antonín Steidl*, předseda sdružení poslanců strany národní. — JUDr. *Edvard Jan Baštýř.* — Dr. *Albín Bráf.* — *Alois Bureš.* — *Vácslav Červinka.* — *Ed. Dobrý.* — Dr. *K. Havelka.* — Dr. *Jar. Hruška.* — *Josef Jirousek.* -- *Al. Kroutil.* — Dr. *Jan Kühn.* — Dr. *Jan Městecký.* —

JUC. *Jan Sedlák.* — Dr. *Josef Slavík.* — Dr. *Vlad. Srb.* — Dr. *Jindřich Šolc.* — *Karel Tichý.* — Dr. *W. W.* ryt. *Tomek.* — *Jan Topinka.* — *Jan Toužimský.* — *Vácslav Vacek.* — *Jan Vaněk.* — *Jan Wýtvar.* — Dr. *Aug. Zátka.* — Dr. *Em. Zeis.*

Výkonný výbor národní strany svobodomyslné:

Dr. *Vácslav Škarda*, předseda. — Dr. *Josef Herold*, předseda Národní rady české. — Dr. *Bedřich Pacák*, předseda poslaneckých klubů národní strany svobodomyslné. — *Josef Anýž.* — *Quido Bělský.* — Dr. *Gabriel Blažek.* — *Josef Brdlík.* — Dr. *Ed. Brzorád.* — *Vácslav Březnovský.* — Dr. *Jar. Čelakovský.* — Dr. *Lad. Dvořák.* — Dr. *Em. Engel.* — Dr. *Josef Fořt.* — *Prokop Grégr.* — *Heřmau Janda.* — *Jan Jaroš.* — *Jan Kaftan.* — *Josef Karlík.* — *Rudolf Keclík.* — *Fr. König.* — Dr. *Karel Kramář.* — *Vácslav Němec.* — *Frant. Niklfeld.* — Dr. *Ferd. Pantůček.* — Dr. *Lad. Pinkas.* — Dr. *Bol.* ryt. *Plaček.* — Dr. *Jan Podlipný.* — Dr. *Ant. Schauer.* — Dr. *Ad. Stránský.* — *Fr. Schwarz.* — *Erv. Špindler.* — Dr. *J. J. Vejvar.* — *Josef Wohanka.* — Dr. *Jan Žáček.*

Výkonný výbor české strany agrární:

Předseda *Stan. Kubr*, předseda poslaneckých klubů české strany agrární. — *Josef Dürich.* — *K. Gerner.* — *Ant. Hons.* — *Josef Hyrš.* — *Frant. Chaloupka.* — *Stan. Mayer.* — *Boh. Novák.* — *Karel Prášek.* — *Jan Rataj.* — *H. Srdinko.* — *Fr. Staněk.* — *Šťastný.* — *A. Švehla.* *Fr. Vejlupek.* — Prof. dr. *Alois Velich.* — *Ant. Zázvorka.* — *J. Zelenka.* — *Josef Žďárský.*

———

Základy společného postupu.

I.

Základem společného postupu podepsaných zde stran národních jest český program státoprávní a národní, vyslovený v projevech zastupitelstev českého národa a v adresách sněmu království českého. Podepsané strany sestupují se k jednotné práci za účelem jeho provedení.

II.

Směřujíce k těmto společným cílům konečným, ale zároveň i ke splnění časových potřeb českého národa v zemích koruny české, budou se strany podepsané především domáhati:

1. federativního zřízení státu se zřetelem k statoprávnímu a historickému postavení jednotlivých království a zemí říši tuto tvořících;

2. provedení rovného práva jazyka českého s jazykem německým jak ve správě ústřední, tak i v celém životě veřejném zemí koruny české;

3. opatření nezbytných kulturních prostředků, zejmena zřízení druhé české university na Moravě, dostatečného počtu škol odborných a středních, reformy obecného školství ve Slezsku v duchu národním

a otevření potřebných škol českých s právem veřejnosti v Dolních Rakousích vůbec a ve Vídni zvláště;

4. ochrany národních menšin českých a sice jak jich osvětového a hospodářského vývoje, tak i občanských a narodních práv jejich.

Dále se budou podepsané strany domáhati vším úsilím toho,

5. aby ve správě státní, zemské i ústřední, jak pokud se týká osob úřadních, tak při provádění úkonů státní správy zavládla naprostá spravedlnost k národu českému a k jeho požadavkům;

6. aby spravedlivou opravou volebních řádů dostalo se ve sborech zákonodárných náležitého zastoupení českému národu, odpovídajícího početní jeho síle a jeho významu;

7. aby jednota všech zemí koruny české a nedílnost království českého byla jak v oboru politickém a národním, tak v oboru církevním proti všelikým pokusům dělícím hájena a zabezpečena.

Při tom však oprou se podepsané strany s největším úsilím všem snahám, které by směřovaly k politickému a hospodářskému přimknutí říše a zejmena zemí koruny české k říši německé.

III.

Pokud se týká hospodářských a sociálních potřeb národa, budou podepsané strany společně pokračovati v soustavné činnosti opravné ve všech oborech práce hospodářské, čelící ku povznesení blahobytu celého národa a všech výrobních vrstev jeho.

IV.

V příčině vojenských zřízení chceme se domáhati toho,

1. aby národní cit a příslušnost k národu ve vojště byly uznávány a jich se šetřilo;

2. aby plukovní řeč česká byla vydatně pěstována a v českých plucích náležitě se jí šetřilo a užívalo;

3. aby ve vychovávacích a vyučovacích ústavech vojenských čeština jako předmět vyučovací byla zavedena v té míře, aby důstojníci k českým plukům dosazení úplně byli mocni jazyka českého jako řeči plukovní;

4. aby při kontrolních shromážděních českých branců češtiny bylo užíváno;

5. aby velitelství vojenská a úřady vojenské ve styku s českými úřady samosprávnými a s českým obyvatelstvem užívaly jazyka českého jako jazyka jednacího a aby zejmena předpisy jazykové, pro správní úřady nevojenské platné, rozšířeny byly i na c. k. četnictvo, pokud toto koná úkony správy politické, policejní a trestní;

6. aby při opravě vojenského trestního řádu provedena byla nezkráceně zásada ústnosti a veřejnosti a aby vyšetřování a líčení jakož i vynesení rozsudku konalo se v mateřském jazyku obžalovaného;

7. aby zavedena byla dvouletá služba vojenská s náležitým poskytnutím úlev pro rolníky a vrstvy výrobní, a aby při dodávkách vojenských vstoupilo se ve spojení s přímými výrobci na prospěch rolnictva a živnostnictva.

V.

V ohlędu taktickém podepsané strany vším úsilím snažiti se budou o odstranění nynějšího systému vládního, který založen jest na nespravedlivém a neústavním vetu stran německých, a užijí za tím účelem i nejostřejších prostředků v parlamentě obvyklých.

VI.

Veškeré důležité kroky taktické buďtež určovány po předcházející dohodě zástupců podepsaných stran spůsobem společným. Za tou příčinou ustanoví strany dle zásad shora vytčených před každým obdobím zasedání sborů parlamentních pracovní program, dle kterého hodlají společně postupovati.

VII.

Spojené strany budou přihlížeti k tomu, aby žurnalistika česká poskytovala společnému postupu nejvydatnější podpory, i zavazují se poslanci a příslušníci stran těchto společné kroky taktické a politické vydatně slovem, činem i tiskem podporovati a neméně důrazně o to pečovati, aby každá kritika činnosti veřejné konala se spůsobem neosobním a české věci důstojným.

VIII.

Za účelem provádění této spolučinnosti zvolí súčastněné strany zástupce do společného orgánu výkonného, kterýž bez újmy samostatnosti poslaneckých klubů a výkonných výborů jednotlivých stran bude se o společném postupu raditi a usnášeti a usnesení svá poslaneckým klubům sdělovati. Tomuto výkonnému orgánu je také vyhrazeno, aby za příčinou všeobecných voleb do sborů zákonodárných uvážil, jakým spůsobem by i tyto volby v duchu tohoto společného postupu měly býti prováděny.

IX.

Usnesení společného zastoupení podepsaných stran jest vyhrazeno uvážiti a rozhodnouti, které české strany a organisace politické k tomuto spolupůsobení by měly býti ještě vyzvány.

Sněmové koruny české.

Co se předvídalo, stalo se: sněm království českého byl dne 10. října císařským rozhodnutím *uzavřen.* Německá obstrukce zvítězila. Ať již prováděla obstrukci v dorozumění s ministerským předsedou či bez něho, nemění nic na faktu, že »nestranná« vláda páně Körbrova učinila, čeho si Němci žádali, sněm neodročila, ale zavřela. Ačkoli německá obstrukce byla nanejvýš lehkomyslná, přece

čeští poslanci, jak dr. Pacák ve schůzi Klubu národní strany svobodomyslné prohlásil, byli ochotni k čestnému kompromisu, aby činnost sněmovní nezůstala neplodnou. Z české strany ovšem návrh takový učiněn býti nemohl, a ze strany německé učiněn nebyl. Ani vláda, ani němečtí velkostatkáři nepokusili se o nějakou dohodu, což jest nejlepší důkaz, že jim obstrukce nebyla proti mysli. Všeněmci pokusili se po uzavření sněmu obstrukci ospravedlniti, ale nepovedlo se jim to. Tvrdí, že prý sáhli k obstrukci, aby konečně položili meze »násilí česko-feudální většiny«! Ale v čem toto násilí záleží, nemohli pověděti. Uvádějí, že prý na zemské úřady jsou dosazováni výhradně Češi, kdežto prý Němci jsou z úřadů těch vylučováni. V pravdě však se při obsazování úřednických míst v zemské správě nehledí nikterak na národnost uchazečovu, ale žádá se, aby byl mocen obou zemských jazyků. Němečtí uchazeči, kteří nejsou českého jazyka mocni, sami se vylučují z úřadů zemských, a můželi se mluviti o násilí, páchají je na sobě sami, nečiní to »česko-feudální většina«. Druhé »násilí« jest, že při rozdělování zemských subvencí na cesty, řeky, meliorace a jiné práce kulturně technické prý se nebéře spravedlivý ohled na větší berní poplatnost Němců. To jest, Němci žádají, aby ze subvencí zemských dostávalo se jim více než Čechům, a když se to neděje, jest to »násilí«! Tvrzení o větší berní poplatnosti Němců jest však naskrze nepravdivé. Z výkazů c. k. ústřední statistické komise o výnosu daní v Čechách za rok 1892 jde na jevo, že Němci platili přímých daní 40%, Čechové 60%, nepřímých daní Němci něco málo přes 33%, Čechové skoro 67%!

Plané jsou tedy všecky výmluvy. Němci neměli k obstrukci nijaké vážné příčiny, užili této nebezpečné, dvojsečné parlamentní zbraně jedině proto, aby provedli důkaz, že, neníli říšská rada schopna práce, nebude jí schopen také český sněm; v zášti své proti českému národu obětovali i hospodářské zájmy vlastního lidu. Že obstrukce na českém sněmu nezůstane bez účinku na říšskou radu, jest samozřejmo. Domníváli se dr. Körber, že navnadí české poslance jmenováním českého ministra krajana, mýlí se velice. Český národ jest o ceně tohoto úřadu za nynějších poměrů s dostatek poučen. Aby však všechny pochybnosti v tom ohledu byly rozptýleny, učinil dr. Kramář ve schůzi strany svobodomyslné — zajisté v souhlase s celým vedením strany — toto prohlášení: »S naším svolením nemůže nikdo do ministerstva vstoupiti, poněvadž my toho svolení nedáme. A bez našeho svolení pan dr. Körber sotva koho získá.«

Němcům podařilo se sice zmařiti činnost Čechů na sněmě, ale za to uspíšili událost, pro český národ velmi potěšitelnou a mnohoslibnou: spojení tří velkých českých stran, mladočeské, staročeské a agrární. Strany ty shodly se o společném postupu. Konečně! Co drahého času ztraceno, co české síly promrháno v náruživém boji našich národních stran! Že jsme dosud tak velice vzdáleni vyplnění svých tužeb politických a národních, bez odporu patří z velké části na vrub žalostného nesváru domácího, úporného boje Čechů proti Čechům. »Stav našeho národa jest nanejvýš kritický,« — tak vyslovil se nedávno jeden z čelných politiků mladočeských — »můžeme se báti všech

katastrof. Aby se jim předešlo, musí se vážní mužové všech stran spojiti v jednotný, pevný šik!«

V provolání spojených stran k národu praví se výslovně, že jich jednota nikoho nevylučuje, naopak že má tvořiti podklad pro sblížení a spolučinnost všech věrných Čechů, a zváni jsou všichni Češi pod společný prapor k zápasu za práva země i národa. Ale pohříchu, naděje, že se celý český národ v jednotný, pevný šik sestoupí, se sotva splní. Strany radikální různých odstínů, strana tak zvaná »lidová« (dříve realistická) a strana sociálně demokratická půjdou — jak z projevů jich listů vysvítá — i dále svými cestami. Veliká většina národa uvítala dohodu tří stran s velikým zadostučiněním, i jest si jen přáti, aby dohoda byla trvalá, aby strannické zájmy a vášně zase nezvítězily nad klidnou rozvahou a zjevným prospěchem národa. Máme, bohužel, v té příčině už příliš hojné, příliš smutné zkušenosti. —

Sněmování moravské mělo překvapující konec, který nikterak nebyl v souhlase s celým průběhem zasedání. Němci zaujímali od samého počátku ke všem oprávněným požadavkům českým stanovisko zásadního odporu: ať to byly požadavky národní, ať politické, ať hospodářské neb osvětové, nikdy a v ničem stanoviska toho neopustili. Marně vynakládali čeští poslanci všecku svou výmluvnost, aby dokázali oprávněnost požadavků svých, marně uváděli křiklavé doklady křivd na české většině obyvatelstva země páchaných, marně dovolávali se u Němců citu pro právo a spravedlnost: Němci návrhy české klidně zamítali aneb oddalovali. A po všech těch lítých půtkách a bojích na konec učiněn a přijat návrh *na nový permanentní výbor vyrovnávací.* Výboru tomu odevzdány ku předběžné poradě tyto návrhy: na změnu volebního řádu; na zodpovídání patentu o svolání sněmu adresou; na vydání zákona, dle něhož dítky mají býti přijímány jen do těch škol, národních, jichž vyučovacího jazyka jsou mocny; dále návrhy na vydání zákona o národních kuriích na sněmu zemském; na provedení rovnoprávnosti obou zemských jazyků ve vnitřní i vnější službě u moravského zemského výboru a při úřadech samosprávných; na zřízení české a německé university na Moravě; na rozdělení zemské školní rady ve dvě národní sekce a rozloučení okresních školních rad dle národních skupin; na zřízení škol pro národní menšiny.

Tedy opět smiřovací akce po tolika nezdarech! Jest nyní větší naděje, že vyrovnání se podaří? Již sama debata o věcném návrhu podala důkaz, že i tato akce neskončí se jinak, než předešlé. Německý poslanec d'Elvert prohlásil, že Němci trvají na stanovisku své národní državy v zemi. Hinc illae irae! Tím jest vše řečeno a osud smiřovací akce zpečetěn. Jmenovaný poslanec pravil, že nikoli Němci, nýbrž Češi jsou nesmířliví! Odpor Němců vzbuzuje prý výbojnost Čechů a útoky na německá (!) města na Moravě. Dohodnutí jest prý jen tehdy možno, přijmouli Čechové německé návrhy! V odpověď na vývody tyto pravil dr. Žáček, že tón, v němž německému řečníku se zalíbilo, není spůsobilý prospěti dílu vyrovnavacímu, poněvadž jest despektivní, urážlivý a křivě líčí Čechy jako útočící a

dobývající, kdežto v skutku jsou potlačovaní. Deklamace o českých útocích na německá města jsou neoprávněny, poněvadž Čechové v městech skutečně německých nadvlády nechtějí, ale přirozenou měrou žádají, aby v městech s českou většinou také česká většina v obecních zastupitelstvech se uplatnila, na národní menšiny pak aby brán byl slušný zřetel. Smír možný jest pouze za úplné rovnoprávnosti národní bez výhrad a na celé čáře.

Na důkaz, že na celou »smiřovací« akci dlužno pohlížeti s největší nedůvěrou, nebylo třeba dlouho čekati. Z německo-nacionální strany navrženo, aby zřízena byla německá universita v Brně a česká v — Kroměříži. S českého stanoviska nelze ovšem na umístění české university v malém městě moravském přistoupiti, a to z důvodů jak národních, tak i vědeckých. Ale brzy se ukázalo, že ani ten návrh nebyl od Němců do pravdy míněn. Hned v zápětí oznámila totiž Neue freie Presse, že tato proposice vznikla nedorozuměním a mylným výkladem jistého německého poslance na sněmu moravském. Vídeňský list pravil, že německá strana lidová i ostatní německé strany na Moravě stojí jako dříve na stanovisku: Žádná česká universita na Moravě, ani v Brně, ani v Olomouci, ani v kterémkoli jiném městě moravském! Tohoto nového důkazu německé smířlivosti a spravedlivosti nám již nebylo třeba. —

S l e z s k ý s n ě m byl po celý čas opět věrným obrazem neutěšených pro národy slovanské poměrů v této korunní zemi české. Stesky slovanských poslanců na křivdy na Češích a Polácích soustavně páchané zůstaly nepovšimnuty. Němečtí poslanci odbývali je urážkami, a zástupce vlády na dotazy jejich neodpovídal. Na stížnost, že Slované nejsou v zemské školní radě zastoupeni a že zemský výbor úřaduje jen po německu, dostali odpověď, že v zemské školní radě jest o Slovany dobře postaráno, i když tam nejsou (!), a zemský výbor že úřaduje po německu z důvodu prospěšnosti. České obce jsou ostatně samy dílem vinny; byloť uvedeno, že jen obec Klimkovice a okresní silničný výbor Klimkovický nedopisují zemskému výboru jinak než česky. Žádosti českých a polských poslancův ovšem nevyhověno. Za velkostatek prohlásil bar. Sedlnický, že oprava ta jest dvojsečný meč, a lidový posl. Türk tvrdil, že by oprava byla — lehkomyslností! Na stížnosti, že rovnoprávnosti jazykové se nešetří, odpověděl Türk, že § 19. základních zákonů jest právnickou illusí a že se nedá provesti, poněvadž mezi Němci a ostatními národy schází základní podmínka — rovnocennost! Jak spravedlivě se měří ve školství, ukázalo opět povolování podpor pokračovacím školám průmyslovým: německá hnízda dostala po 1000—1600 korunách, na českou pokračovací školu v Opavě dostalo se pouze 400 korun, poněvadž prý není vážných důvodů pro zvýšení podpory. Slovanští poslanci odcházeli ze sněmu s největší roztrpčeností. *Ad. Srb.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. listopadu 1903.

Říšská rada. Uhersko. — Krise východní. — Poměry v Srbsku. Bulharsko. — Operace německého císaře. Sněmovní volby v Prusku. — Allokuce Pia X. — Francie. — Nové italské ministerstvo. — Hnutí republikánské ve Španělsku. — Nový stát v Americe. — Poměry ve východní Asii.

Vídeňská *říšská rada* sešla se dne 17. listopadu ke krátkému podzimnímu zasedání. Že by v ní zavládly spořádané poměry, nelze nikterak očekávati. Události poslední doby věští nové bouře. Zasedání zemských sněmů dokázalo, že všeobecný rozklad v Rakousku postupuje s úžasnou rychlostí, a nic nenasvědčuje tomu, že by se dal zadržeti. Jest to vývoj zcela přirozený; na základech, na něž rytíř Schmerling Rakousko postavil, nedá se stát udržeti. Rozhodující kruhy Vídeňské dosud k tomuto přesvědčení nedospěly a oddávají se klamné doměnce, že v nejhorším případě pověstný § 14. udrží státní loď nad vodou. Centralismus, který tak dlouho dusil Rakousko, skomírá, a marno jest všechno úsilí vzbuditi jej k novému životu. Jaké záměry má vláda, o tom nemá nikdo ani tušení — snad ani ona. Okřídlené slovo hraběte Taaffa »fortwursteln« označuje nejlíp celou politiku páně Körbrovu. Napjetí mezi stranami dosáhlo nejvyššího stupně, a vláda jest přespříliš málomocna, aby alespoň nejnaléhavější sporné záležitosti vyřídila. Spor mezi Čechy a Němci přiostřil se její vinou a nezmírní se ani moravskými smiřovačkami, ani slibovaným jmenováním nového ministra krajana pro Čechy. To jsou prostředky už příliš opotřebované.

Dohoda tří velkých politických stran českých a jich prohlášení, že budou se především domáhati *federativního zřízení* státu se zřetelem k státoprávnímu postavení jednotlivých království a zemí říši tuto tvořících, způsobila u vlády a nepřátel českého národa dojem hluboký, a marna jest snaha vládních a německých listů zbaviti událost tu vážného jejího politického významu. U slovanských národů potkalo se české prohlášení s rozhodnými sympatiemi. Pozoru hodný projev učinilo Lvovské Slowo Polskie řkouc, že svým snažením o federativní opravu říše Čechové se stávají přirozenými spojenci Poláků v boji o nejvážnější požadavek polské národní politiky, vyzývá Čechy i Poláky, aby společně vypracovali novou ústavu pro říši, a nazývá věc tu vysoce naléhavou vzhledem k blížící se rozhodné krisi ve vnitřních poměrech říše. Že vývoj věcí v Uhersku nemůže zůstati bez vážných důsledků pro Rakousko, jest přirozeno. Z officiosní strany oznámeno, že všechny vážnější předlohy mají se dostati na jednací pořad teprve po novém roce, kdežto před vánocemi bude vláda naléhati pouze na dvojí věc: na vyřízení zatímného rozpočtu pro prvé půlletí příštího roku a na zmocnění, aby se mohlo počíti jednání s Italií o smlouvy obchodní. Vláda bude naléhati! A což čeští poslanci, kteří mají od letního zasedání v zásobě 63 pilné návrhy?

V první schůzi předložil finanční ministr dr. *Böhm-Bawerk* rozpočet na rok 1904 a podal k němu výklad. Ve financích příštího

roku jest vypočten přebytek skoro 3 milionův. Finanční ministr vyznal, že rovnováhu v státním hospodářství udržel jen příkrým odmítáním požadavků lidu. Konstatoval, že sestavení aktivně končícího rozpočtu nebylo nikterak snadné a že stalo se možným jen »energickým a síly vědomým obmezením stále se množících přání.« »Pronásleduje nás« — pravil — »bohužel až dosud zvláštní konstellace okolností, která nás už po několik roků přivádí do rozpaků.« Také chef vlády, dr. *Körber*, promluvil. Veliká nepozornost, která za jeho řeči v sněmovně panovala, jest důkazem, jaké vážnosti těší se celý nynější kabinet. Předseda ministerstva prohlásil, že co povoleno Maďarům v ohledu vojenském, neodporuje ani zákonům vyrovnávacím, ani předpisům o jednotném vedení armády. Z toho plyne, že co bylo možno v Zalitavské polovici říši, jest také možno v polovici naší. O české universitě na Moravě zmínil se jen mimochodem a pro vládu zcela nezávazně, a Němci volali přec, že prý jest to pokroutka pro Čechy. Když dr. Körber domluvil, nezazněla ze žádné strany pochvala, a všeobecné mlčení bylo odpovědí na slova jeho.

V Uhersku nastoupila konečně nová vláda; nenáviděného hraběte Khuena-Héderváryho, jehož státnické umění skončilo se v Uhersku rovněž tak žalostně jako v Charvátsku, vystřídal hrabě *Štěpán Tisza*, synovec a zeť bývalého dlouholetého ministerského předsedy Kolomana Tiszy, jeden z vůdců liberální strany. Krise však trvá dále. Novému předsedovi ministerstva stěží se podařilo docíliti, aby v říšském sněmu se přečetly císařské vlastnoruční listy o propuštění hrab. Khuena a jmenování nové vlády, a pak za nesmírného hluku opposice rozvinouti svůj program. Ačkoli koruna se odhodlala k značným ústupkům v otázce vojenské, není opposice nikterak uspokojena a hrozí, že neupustí od obstrukce dříve, dokud požadavek její — národní a samostatné vojsko uherské — nebude vyplněn. Nic neprospělo Tiszovi ani slibování, že chce se všemi silami zasazovati o ráznější pomaďaršťování nemaďarských národností — ač v tom směru sotva lze ještě něco činiti, — opposice nedala se usmířiti a pokračuje v obstrukci, která sice v některých okamžicích zemdlí, ale hned zase novou silou vzplane. Hrabě Tisza prý jest odhodlán po případě rozpustiti říšský sněm; že by se mu však podařilo při volbách opposici úplně umlčeti, nikdo neočekává.

Charvatští poslanci na Pešťském sněmu usnesli se podati vládě obšírné memorandum, v němž shrnou veškery své národní a politické požadavky. Zároveň chtějí, aby se svolala královinská deputace, která by vyhověla oněm stížnostem, jež od r. 1868 jsou nevyřízeny. Nebudouli přání jejich vyplněna, hodlají vystoupiti z uherské liberální strany a utvořiti vlastní klub.

V zahraničné politice poutá k sobě pozornost především *krise východní*. Turecká vláda dlouho otálela s odpovědí na nové požadavky rakousko-ruské, doufajíc patrně, že velmoci se neshodnou. Spoléhala se nejprve na Německo, ježto císař Vilém jest osobním přítelem sultánovým, pak na Anglii. Ale sklamala se. Všecky velmoci bez výjimky vyslovily svůj úplný souhlas s novými požadavky Ruska a Rakouska. Vidouc nezbytí dala porta odpověď vyhýbavou, ale dne 10. t. m. odebrali se zástupcové Ruska a Rakouska k za-

hraničnému ministru tureckému, žádali nezměněné přijetí opravních požadavků a dali mu stručnou pobídku. Zdá se tedy, že ve východní krisi nastává konečně chvíle rozhodná, a že Turecko jest se svými vytáčkami v koncích. Vyskytla se zpráva, že sultán vyslal do Berlína mimořádného posla s vlastnoručním listem k německému císaři, ale *schůze cara Mikuláše s císařem Vilémem ve Wiesbadenu* způsobila sultánovi dojista veliké sklamání. Není pochybnosti, že při schůzi té docílena úplná shoda mezi Německem a Ruskem v příčině věcí Balkánských. Že Anglie nehodlá Turecku přispěti, vysvítá z řeči, kterouž měl předseda anglického ministerstva Balfour při hostině na počest Londýnského lordmayora. Prohlásil, že Anglie úplně souhlasí s akcí rakousko-ruskou, a vyzval Turecko, aby žádané reformy bez odkladu provedlo. Ostatně jest známo, že Anglie, Italie a Francie navrhovaly opravy mnohem řiznější a že od svého návrhu jen proto upustily, aby nepřekážely akci rusko-rakouské. Turecká vláda chápe se posledního prostředku: na mešitách Cařihradských byly nalepeny plakáty, jimiž se mohamedáni vyzývají, aby do posledního povstali proti reformním požadavkům Rakouska a Ruska. Porta chce tedy pohroziti bouří osmanského fanatismu. Rusko a Rakousko sotva se zaleknou této hrozby, skutečné její provedení uspíšilo by jen konečné vyřízení celé velké otázky Balkánské. Vážný Petrohradský list Novosti pronesl před nedávnem myšlenku, že pro vyřízení otázky té není prostředku spolehlivějšího, než aby se revidovala a změnila smlouva Berlínská z roku 1878. Myšlenka ta vzbudila ohlas, a to tím větší, že stav věcí v jiných Balkánských zemích jest velice povážlivý.

Nad míru neutěšené poměry jsou v Srbsku. Vyskytla se již zpráva, že král Petr se nasytil panování a že hodlá vzdáti se trůnu na prospěch svého prvorozeného syna. Násilným odstraněním dynastie Obrenovićské poměry se nezlepšily, ano zhoršily se ještě potud, že v zemi, a jmenovitě ve vojště, zdvíhá se odpor proti původcům děsné královraždy, kteří vykonávají rozhodný vliv na slabého krále. Že král nechce anebo nemůže se těch mužů zbaviti, má také neblahé účinky na zahraničnou politiku Srbska, ježto velmoci se zdržují všech styků s ním. Sloučením obou radikálních stran nebyl nikterak rozřešen stranický problém, jenž jest jednou z nejhlavnějších příčin zbědovanosti v Srbsku. K četným stranám přistupují ještě nová, strana agrární. O příčinách vzniku jejího oznamuje se z Bělehradu, že splynutím výstředních a mírných radikálův se otevřely sedlákům oči. Intelligentní vůdcové prý prohlašovali společný postup za smrtelný hřích na národě a vlasti, ale jakmile se jim naskytla první příležitost, smířili se, rozdali si mezi sebe úřady a hodnosti a vládnou, jako vládli liberálové i Milan a Alexandr. Sedláci byli prý jen míčem v rukou politických stran, ač celý státní, národní, sociální a hospodářský život srbského národa vzešel z lidu rolnického.

V Bulharsku volby do národního sobrání skončily vítězstvím přívrženců násilné a nenárodní politiky Stambulovské, kdežto spojená národní opposice dosáhla jen asi třetiny všech mandátů. Z toho nevzejde Bulharsku nic dobrého Stambulov neblahé paměti odtrhl je od Ruska, a následky této zvrácené politiky brzo se objevily na škodu Bulharska. Bylo potřebí veliké námahy, než přátelství s Ruskem opět

zjednáno, a nyní vracejí se Bulhaři k nové osudné politice. Ruský ministr zahraničný vyslovil bulharskému zástupci v Petrohradě několikrát své politování, že Bulharsko nemá určité a důsledné zahraničné politiky, ale bulharská vláda si výstrahy té nebrala k srdci. Výsledek voleb do sobrání způsobil roztržku mezi Ruskem a Bulharskem, čemuž zjevně nasvědčuje okolnost, že bulharský zástupce v Petrohradě Stančev odešel na delší »dovolenou.« Rusko za pravého vinníka pokládá knížete Ferdinanda. Při volbách prováděno z vládní strany veliké násilí. Bulharské listy otiskovaly denně ze všech okresů telegramy o hrůzách tam páchaných a tvrdí, že není jediného okresu, v němž by přívrženci vlády a knížete měli skutečnou většinu. Do některých obcí vtrhli prý ozbrojení makedonští povstalci, aby zastrašili opposici. Kníže Ferdinand vystrojil strůjcům voleb skvělou hostinu. Bulhar K. Popov vyslovuje se: »Dejž Bůh, aby bulharskému národu nebylo pykati za tuto zradu knížete na Slovanstvu a za jeho Belisarovské kvasy, dávané katanům bulharského národa v knížecím paláci ve chvíli, kdy všechen národ stená pod nesnesitelným jhem svých domácích tyranů a zhoubců.« — Kníže Ferdinand zahájil sobrání dne 15. listopadu trůnní řečí, v kteréž ubezpečoval, že vláda ze všech sil se vynasnaží, aby udržela nejlepší styky se všemi velmocemi, zejmena pak »s velikým osvoboditelem, Ruskem.« Uvěříli Rusko zase slibům Koburgovým?

Německý císař Vilém byl nucen podrobiti se operaci. Trpěl již delší dobu nevolností v krku, ale choroba jeho se zatajovala. Vyšetřováním lékařským zjištěno, že se mu na hlasivkách utvořil polyp, který musel býti odstraněn. Ačkoli lékaři prohlašují, že polyp byl rázu neškodného a že císař bude úplně uzdraven, přece pověsti o nepříznivém zdravotním stavu jeho tím houževnatěji se udržují, že otec jeho zhynul hrtanovou chorobou. Také matka císařova stížena byla rakovinou. Zpráva, že se císař v nejbližší době odebéře do jižních Tyrol, způsobuje velký poplach, ježto se tím potvrzuje domněnka, že choroba jeho jest velmi vážná.

V Prusku konaly se volby do zemského sněmu. Vzbudily tentokráte větší pozornost než obyčejně, ježto sociální demokraté se jich súčastnili. Opojeni svým vítězstvím při červnových volbách do říšského sněmu německého hodlali dokázati svou sílu i tentokráte, ačkoli volební řád do sněmu pruského jest snahám jejich velice nepřízniv. Také nedocílili ničeho jiného, než že v několika okresích byly nutny užší volby. V dosavadním složení sněmu se nic nezmění; katolické centrum a konservativci budou míti opět velikou většinu. Zajímavy byly volby v Horním Slezsku. Poláci volívali dosud věrně s katolickým centrem, ale přesvědčili se, že centrum neplní své sliby vzhledem k oprávněným požadavkům polského lidu; proto utvořil se tentokrát samostatný polský volební výbor, jenž doporučoval Polákům, aby ve všech hornoslezských volebních okresích až na jeden voleb se zdrželi. Tato taktika byla pro centrum velice nebezpečná, bylo by jistě ztratila několik mandátů. V poslední chvíli centrum znova slíbilo, že se bude rázněji ujímati národních práv Poláků. K úplné rozluce Poláků s centrem nedošlo. — V Poznaňsku

zachovali Poláci i Němci svou dřívější državu, ač Němci bezpečně očekávali, že Polákům několik mandátů vezmou.

Papež Pius X. způsobil nemilé překvapení těm, kdož mínili, že se nebude zabývati politikou a že opustí cestu, po níž jeho předchůdcové vzhledem k Italii kráčeli. V allokuci, kterou zahájil první konsistorium za své vlády, prohlásil s důrazem, že nemůže kráčeti jinou cestou než Lev XIII. Pak odmítl mínění, jako by se papež neměl zabývati politikou, a vyslovil se, že jest nemožno, aby politika se odloučila od papežského úřadu učitelského u věcech víry a mravnosti, zvláště proto, že papežství musí s hlavami států a s vládami udržovati styky, aby zajistilo bezpečnost a svobodu katolictví.

Francouzské ministerstvo Combesovo ocitlo se v kritické situaci. Ve vládní většině jeví se povážlivé trhliny, ačkoli vládě opětně vyslovena důvěra. Combes svým spojencům z táborů výstředně radikálního a socialistického nepokračuje dosti rázně v boji proti katolické církvi, ač se namáhá, aby jim vyhověl. Úplné odloučení státu od církve jest kategorickým požadavkem jejich, a nebudeli ho Combes moci splniti, bude veta po jeho většině. Umírnění živlové vládní majority s Waldeckem-Rousseauem v čele vzpírají se požadavku tomu, ježto mají vážné obavy, že by odloučení státu od církve mělo pro Francii nedozírné následky.

Italie má nové ministerstvo. Zanardelli byl z příčin, jež jsme předešle uvedli, nucen odstoupiti a nástupcem jeho stal se *Giolitti.* Ale novou vládu dříve, než mohla počíti svou činnost, stihla nehoda velice povážlivá: finanční ministr *Rosano* skončil svůj život samovraždou. Rosano náležel k předním advokátům italským a byl důvěrným přítelem Giolittiho. Sotvaže byl jmenován ministrem, zahájily socialistické časopisy na něho prudké útoky, obviňujíce jej, že v době, když byl prostým poslancem, vyprostil bohatého občana Bergamasta z nuceného pobytu, k němuž byl odsouzen, a že za to obdržel značnou odměnu. Socialisté vytýkali mu ještě jiné nečestné věci a obviňovali Giolittiho, že korrupci učinil schopnou vlády. Rosano dohnán tím k sebevraždě. Událost ta, která vzbudila v Italii ohromnou sensaci, nezůstane asi bez následků pro Giolittiho a jeho kabinet; hodlal podati svou demisi, která však nebyla od krále přijata. V sněmovně očekávají se veliké bouře. — Nový ministr zahraničných záležitostí *Tittoni* — v diplomacii úplně nový člověk — vyslovil se k jistému spolupracovníku Pařížského Figara, že Italie zůstane i na dále v pevném spojení s trojspolkem, poněvadž jej pokládá za rukojemství míru a poněvadž nebyl na překážku francouzsko-italskému sblížení. Na dotaz, zda ruský car přijede před koncem ledna do Říma, odpověděl ministr, že zprávy o tom jsou předčasné. Jestliže car, jak lze doufati, navštíví Italii, mohl by to učiniti teprv později.

Ve Španělsku jest již po delší dobu bouřlivo. Dělnické stávky, republikánské výtržnosti a protikatolické demonstrace vyskytují se stále v některé části země. Sotvaže krvavé nepokoje v Bilbau a okolí byly ukončeny, vypukly v Santanderu bouře proti klášterům a katolickým spolkům v takových rozměrech, že v městě vyhlášen stav obležení. — Hnutí republikánské považlivě vzrůstá. Při obecních volbách, které se dne 8. listopadu konaly, dobyli re-

publikáni velikého vítězství: z 49 největších měst mají většinu v 26, v mnohých větších průmyslových místech prosadili všechny své kandidáty, a skoro celá Katalonie jest v jejich moci. Následek těchto voleb asi bude, že ministerstvo Villaverdovo učiní místo kabinetu ráznějšímu, jak to sama vládní strana žádá. Jest však pochybno, že sebe ráznějšímu zakročení vlády se podaří zdolati republikánské hnutí. — V Bilbau, kde je stav obležení, zvoleni jsou do obecní rady až na jedinou výminku samí odpůrcové monarchie.

V Americe povstal nový stát. Již po delší dobu jevilo se v *Panamě* hnutí proti Kolumbii, s níž souvisela, až došlo k revoluci. Kolumbie nedovedla vzpouru potlačiti, a Panama prohlásila svou neodvislost. Zřízení republiky »del Isthmo« jest hotovou událostí. Území její tvoří jižní část převlaky středoamerické, na sever sousedí s republikou Kostarikou. Hlavní město nového státu leží při Panamském zálivu Tichého oceánu a jest spojeno železnicí s druhým nejdůležitějším městem převlaky, Kolonem, které leží v zálivu Karaibském. V místech těchto jest převlaka nejužší, a zde jest projektován průplav Panamský. Město Kolon, které původně nesouhlasilo s převratem, přešlo nyní do moci nové republiky. Kolumbie ovšem protestuje, vyhrožuje a volá všechny tak zvané latinské republiky středoamerické ku pomoci, ale veškero její úsilí bude marno, neboť odtržení Panamy stalo se za souhlasu Spojených Států, které také již nový stát uznaly a jeho diplomatického zástupce přijaly.

Na dálném východě stahují se mraky, a pověsti o hrozícím nebezpečí válečném neumlkají. Napjetí mezi Ruskem a Žaponskem vůčihledě roste, ačkoli diplomati tvrdí opak. Veřejné mínění v Žaponsku doléhá na vládu, aby se pustila do boje s Ruskem. Císař, vláda a rozvážní živlové v Žaponsku vzpírají se tomu, obávajíce se, že by válka mohla pro zemi býti neštěstím. Není pochyby, že žaponský lid jest do války štván cizími vlivy, a sice od Anglie, která jest žárliva na veliké úspěchy svého soupeře, Ruska, a na jeho rozhodující vliv v Asii, avšak vysílena válkou v jižní Africe nemůže se pustiti otevřeně v boj; i popouzí Žaponsko, svého spojence, tvrdíc, že prý postup Ruska v Mandžursku jest na velikou újmu životních zájmů žaponských, a ještě více snaha jeho zmocniti se Korey. A jako Žaponsko popouzí Anglie i Čínu proti Rusku. Rusko zavázalo se ovšem, že vyklidí Mandžursko, a neučinilo to dosud jenom z té příčiny, že Čína ještě nedala pevné záruky, že v Mandžursku zachován bude klid a že ruských zájmů bude náležitě šetřeno. Čína zavázala se k tomu zvláštní smlouvou, ale plní závazky své tak liknavě, že Rusko má dosti důvodů, aby v Mandžursku zůstalo. Před nedávnem dlel ruský ministr zahraničných záležitostí hr. Lambsdorff v Paříži a měl s ministrem Delcasséem dlouhé porady, jichž předmětem byly věci východoasijské, i docílena prý úplná shoda. A také při schůzi císařů ve Wiesbadenu jednalo se o věcech těch, a německé officiosní listy oznamovaly, že Německo nehodlá Rusku ve východní Asii činiti nijakých překážek. Kdy by došlo k válce mezi Žaponskem a Ruskem, zůstalo by Žaponsko osamoceno, neboť na skutečnou a vydatnou pomoc anglickou spoléhati se nemůže. *Ad. Srb.*

Obsah dílu druhého.

Zapova česko-moravská kronika. Seš. 119. Za 1 kor. 48 hal. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Mistr Jan Hus. Napsal dr. V. Flajšhans. Seš. 19.—25. Po 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek v Praze.

Spisy M. Jana Husi. Čís. 3.: De sanguine Christi. Vydal Václav Flajšhans. Nákl. Jaroslava Bursíka.

Příběhy města Turnova nad Jizerou. Složil dr. J. V. Šimák. Díl I. Od založení města do r. 1620. Nákl. musea Turnovského.

Naše Slezsko. Napsal Jan Vyhlídal. Téměř se 100 harmonisovaných písní a 20 obrázky. Za 4 kor. 50 hal. Nákl. spisovatelovým.

Za českou slávou. Vede Karel Hipman. Seš. 2. a 3. Za 80 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

K protinožcům. Píše Jos. Kořenský. Seš. 21. Sešit po 50 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Cesty světem. Od E. St. Vráza. III. Seš. 49. Z Pekingu do Vladivostoku. Sešit za 60 hal. Nakl. Bursík a Kohout v Praze.

Kolínsko a Kouřimsko. Díl II. Paměti osad na Kolínsku. Seš. 7. Péčí učitelstva škol. okresu Kolínského. Nákl. vlastním.

Jatrovky české. Napsal prof. dr. J. Velenovský. Část III. Se 4 tabulkami. Nákl. České akademie.

Malá geologie čili nauka o vrstvách kůry zemské. Napsal dr. Ant. Frič. III. vydání, se 400 výkresy. Nákl. spisovatelovým.

Illustrované katechismy naučné. Nástin elektrochemie. Napsal dr. Jan Šebor. Se 36 obrázky. Za 2 kor. 80 hal. Nakl. Hejda a Tuček.

Z přírody. Řada populárních článků přírodovědeckých. Napsal prof. dr. Vilém Kurz. Za 1 kor. 60 hal. Nakl. Fr. Šimáček.

Brehmův život zvířat. Třetí, nově přehlednuté vydání. Díl I. Ssavci. Znovu přehlížel a upravil prof. B. Bauše. Díl II. Ptáci. Znovu přehlížel a upravil prof. Fr. Nekut. Seš. 61. a 62. Sešit po 80 hal. Nakl. J. Otto.

Hospodářský slovník naučný. Vrchní redakci vede dr. Fr. Sitenský. Seš. 11. Za 60 hal. Nákl. Fr. Šimáčka v Praze.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 25. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Sborník světové poesie. Vydává Česká akademie. Sv. 79.: Thomas Bailey Aldrich: Výbor z poesie jeho. Přeložil Ant. Klášterský. Sv. 80.: Michael Angelo. Napsal Henry W. Longfellow, přeložil F. Krsek. Nakl. J. Otto.

Ottova Laciná knihovna národní. Čís.205.: Vlčí kořist. Román o třech částech. Napsal V. J. Němirovič-Dančenko, přeložil Vít. Unzeitig. Nakl. J. Otto.

Světová knihovna. Red. Jar. Kvapil. Čís. 349.—351.: Novelly a povídky. Napsal Al. de Musset, přeložily B. Veselá a O. Přibylová. Za 60 hal. Čís. 352.: Maximy a úvahy morální. Napsal La Rochefoucauld, přeložil Jar. Pšenička. Za 20 hal. Nakl. J. Otto.

Česká knihovna zábavy a poučení. Vydává Ústřední spolek českých profesorů. Pořádá Fr. Bílý. Č. XVI.: V záblescích staré Chodské slávy. Napsal Jan F. Hruška. Seš. 1. Za 24 hal. Nakl. J. Otto.

Přítel domoviny. Dvě ženy. Román. Napsal K. Barancevič, přeložil Jan Al. Unzeitig. Seš. 1.—3. Po 20 hal. Nakl. E. Beaufort.

Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XXII. Roč. VIII. seš. 26. a 27.: O filosofii přítomnosti. Napsal Frant. Krejčí. Za 96 hal. Nakl. Jan Laichter.

Kalendář paní a dívek českých. Roč. XVII. Rediguje Gabriela Preissová. Za 2 kor. 40 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Vyšehrad. Kalendář na rok 1904. Roč. III. Uspořádala Anna Nesvadbíková. Za 1 kor. Nakl. R. Promberger v Olomouci.

Praha ve dne, v noci Líčení Pražského života slovem i obrazem. Pořádá a vydává P. Körber. Seš. 1. Za 40 hal. Nakl. P. Körber.

Bibliothéka lékařských spisů populárních. Rediguje dr. D. Panýrek. Sv. XXIII.: Jak žíti dlouhý život. (Makrobiotika.) Napsal dr. Fr. Navrátil. Za 70 hal. Nakl. Hejda a Tuček v Praze.

La poésie tchèque contemporaine. Napsal Ernest Gaubert. Paříž 1903.

Nová země na severu. Výprava kapitána Otty Sverdrupa k severní točně. S illustracemi. Seš. 19. a 20. Sešit po 60 hal. Nakl. J. Otto.

Tři mušketýři po dvaceti letech. Román Alex. Dumasa, přeložil J. J. Veselý-Benešovský. S původními francouzskými rytinami dle kreseb M. Leloira. Seš. 11.—17. Za 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek.

Třemi díly světa. I. V zemi půlměsíce. Román. Napsal dr. K. May, přeložil G. N. Mayerhofer. Seš. 1. a 2. Po 30 hal. Nakl. Al. Hynek.

Na zemi a na Marsu. Román. Napsal Kurd Lasswitz. Seš. 1. Za 40 hal. Nakl. Em. Šolc v Telči.

OBSAH.

OSVĚTA,

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE.

REDAKTOR A VYDAVATEL

—✻ VÁCSLAV VLČEK. ✻—

Vychází dne 25. každého měsíce v šestiarchových sešitech.

Předplácí se i s poštovní zásilkou do zemí rakousko-uherských: čtvrtletně 3 k. 60 h., půlletně 7 k. 20 h., celoročně 14 k. 40 h., jednotlivé číslo stojí 1 k. 36 h.

Redakce a administrace: ve Vinohradech, v ulici Čelakovského č. 165.

Na skladě jsou posud ročníky 1876—1878 (po 12 k.), 1879, 1880 (po 13 k. 20 h.), 1881—1903 (po 14 k. 40 h.). Ročníky 1871—1875 jsou vyprodány. Ročník v kůži vázaný stojí o 2 k. více; desky téže vazby na ročník po 1 k. 40 h., poštou po 1 k. 60 h. — O dočasném snížení cen viz 2. stranu obálky.

V PRAZE.

Tiskem České grafické společnosti Unie v Praze. — Nákladem vlastním.

Papír z továrního skladu H. Votočka v Praze.

ROČNÍK 33. 1903. ČÍSLO 9.

☞ Číslem tímto končí se **třetí čtvrtletí** letošní Osvěty. Pp. odběratelův, jichžto předplacení vyčerpáno jest, uctivě žádáme, by je záhy obnoviti ráčili.

Knihy a obrazy redakci zaslané.

Ottův Slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Seš. 467.—470. (Rakousko—Rambouillet.) Sešit po 72 hal. Nakladatel J. Otto.

Dějiny umění národa českého. Napsal Ferd. J. Lehner. S četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. Seš. 18. Seš. za 70 hal. Nákl. České grafické společnosti Unie.

Josef Manes. Jeho život a dílo. Napsal a vydal K. B. Mádl. Seš. 21. Za 5 kor. Nakl. F. Topič v Praze.

Obrazy z Alp. 40 litografických reprodukcí dle olejových originálů, které maloval Jan Novopacký. Seš. 5. Za 3 kor. Nakl. B. Kočí v Praze.

Soutěžné návrhy na přestavbu a dostavbu radnice král. hl. města Prahy. Autoři: architekti Jan Vejrych, Kamill Hilbert, Jan Koula, Fr. Blažek, Al. Dlabač, Ant. Balšánek. Vydáno péčí I. odboru spolku architektů a inženýrů v král. českém za subvence král. hl. města Prahy.

Spisy Adolfa Heyduka. Seš. 139.: Cestou. Seš. po 24 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického. Seš. 276.—278.: Duše — Mimosa. Sešit po 32 hal. Nakl. týž.

Druhá anthologie z básní Jaroslava Vrchlického. Seš. 17. a 18. Sešit po 30 hal. Nakl. týž.

Naše klenoty. Význačná díla českého písemnictví. Sv. 2. Výbor z prací Frant. Jaromíra Rubeše. Za 1 kor. 30 hal., váz. za 2 kor.

Sebrané spisy zábavné Josefa Ehrenbergra. Sv. VII. seš. 75. a 76. Sešit za 64 hal. Nakl. G. Francl v Praze.

Sebrané spisy Karoliny Světlé. Seš. 185.—190.: Časové ohlasy. (Dokonč.) Pověsti z Ještěda. Sešit za 30 hal. Nakl. J. Otto v Praze.

Spisy Sofie Podlipské. Seš. 79.—83.: Přechody. (Dokonč.) Na domácí půdě. Sešit po 30 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Vácslava Vlčka. Seš. 96.: V Budečské škole. Sešit za 30 hal. Nakl. F. Šimáček v Praze.

Sebrané spisy J. Arbesa. Dílu VIII. a IX. sešit 80.—85.: Knihy novell a povídek II. Sešit po 30 hal. Nakl. J. Otto.

Spisy Julia Zeyera. Seš. 81. a 82.: Poesie. Sešit po 40 hal. Nákl. České graf. společnosti Unie v Praze.

Sebrané spisy Bohumila Zahradníka Brodského. Lidové spisy. Sv. I. seš. 7.—10.: Obrázky vojenské. Sešit po 30 hal. Nakl. V. Kotrba v Praze.

Spisy Jana Klecandy. Seš. 98.—101.: Maloměstský apoštol. Sešit po 25 hal. Nakl. J. R. Vilímek.

Jan Žižka. Historická hra o pěti jednáních. Napsal Alois Jirásek. Nakl. J. Otto v Praze.

Výminkáři. Povídky a kresby z podhoří. Napsal Karel V. Rais. Třetí vydání. Za 2 kor. Nakl. F. Šimáček.

Nad bahno. Napsal Arnošt M. Tichý-Lidée. Praha-Trenčín 1903. Nákladem vlastním. Za 3 kor.

Spisy M. Jana Husi. Čís. 2.: De corpore Christi. Vydal Vácslav Flajšhans. Nákl. Jaroslava Bursíka.

Mistr Jan Hus. Napsal dr. V. Flajšhans. Seš. 8.—11. Po 25 hal. Nakl. Jos. R. Vilímek v Praze.

Devatenácté století slovem i obrazem. Red. Jan Klecanda. Sešit 57. Sešit po 60 hal. Nakl. týž.

Domácí lékař. Lékařský rádce zdravých i chorých. S četnými illustracemi. Sestavil dr. D. Panýrek. Seš. 22. a 23. Za 50 hal. Nakl. J. Bursík.

Věčné jitro v umění. Napsal F. V. Krejčí. Nakl. Hejda a Tuček. Za 80 hal.

Oesterreichs-Bedränger, Die Los von Rom Bewegung. Studien über politische, religiöse und sociale Zustände der Gegenwart von Rudolf Vrba. Nákl. spisovatelovým (na Smíchově). Za 10 kor.

R. 1903. ČÍS. 9.

OSVĚTA

Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra.

Napsala

Marie Červinková Riegrová.

(Dokončení.)

Na universitě studenti z Čech a Moravy brzy sblížili se mezi sebou a zapředli i jiné styky se studenty z jiných zemí slovanských, s Chorvaty a zvláště s probudilejšími již Poláky.

Mezi studenty českými ve Vídni vynikající úlohu hrál zejmena Cyrill Kampelík, který byl agitátor neobyčejně horlivý a jsa starší než ostatní, požíval mezi nimi autority pro své vlastenecké zásluhy, jichž si dobyl svým působením na Moravě. Byl syn mlynáře v Syřenově blíže Lomnice v Jičínsku. Dříve psával se Camperljk, pak Campelík a konečně Kampelík. Filosofické třídy odbyl v Brně a vstoupil tam do semináře, kde s horlivostí křísil národní vědomí mezi soudruhy, ano může se říci, že Sušil a Kampelík zasili semeno vlasteneckých snah v semináři Brněnském a probudili tam ducha, kterým nadšeno bylo a působilo více znamenitých kněží, prvních křisitelů vědomí národního.

Rieger v obcování svém s Moravany i Čechy na Moravě žijícími měl příležitost seznati, jaké byly tehdy též poměry na Moravě.

Morava v uvědomění národním byla v oné době ještě velice opozděna za Čechy, snadno bylo by bývalo spočísti, kolik bylo po celé zemi národovců plně uvědomělých a horlivých. Pozoruhodno jest, že to bylo několik rodilých Čechů, kteří o probuzení Moravy zvláštních zásluh sobě dobyli, zejmena Kampelík a Šembera; také Klácel, ač rodem Moravan, probudil se národně na školách českých v Litomyšli. Klácel vstoupiv do kláštera minoritů ve Starém Brně, studoval v Brně theologii, stal se pak profesorem filosofie na biskupském ústavě tamním. Byl to muž velice vzdělaný, vážený, i v některých rodinách německých v Brně oblíbený. Posluchačstvo jeho mělo jej v lásce pro jeho krásné

přednášky. V čtyřicátých letech dlíval častěji u Ant. Veita v Liběchově.

Šembera přednášel český jazyk v Olomouci, kde byla tehdy kusá universita, bez fakulty medicinské, jen na juridická studia obmezená.

Kampelík a Šembera spřátelivše se s Ohéralem získali i jeho pro snahy vlastenecké. Ohéral také byl důležitým faktorem maje v rukou nejrozšířenější té doby kalendář.

Němec a snad i cizozemec Jurende byl první v Rakousku, který počal vydávati větší kalendář racionálně upravený na způsob almanachu a podávající přehled o událostech té doby a všeliká bohatá statistická data. Kalendář ten, jenž pod názvem »Vaterländischer Pilger« vycházel v Brně, jsa první toho spůsobu v Rakousku, neobyčejně se rozšířil. Jurende, když byl již starší, vzal si za spolupracovníka Ohérala, který, tuším, stal se i jeho zetěm a pak kalendář po Jurendovi dále vedl. Byl rodem Hanák, muž inteligentní a vzdělaný, ovšem že vzdělání jeho bylo úplně německé, sám dobře ani česky psáti neuměl. Získán jsa pro snahy národní, působil pak v tomto smyslu též ve svém kalendáři.

V Olomouci byl podporovatelem snah národních dr. Mošner, rodem z Čech, ředitel školy babické, kterýž však teprve učil se u Šembery češtině; dále pak skládali vlastenci naděje v Julia ze Schwabenova, jenž pocházel ze staré rytířské rodiny. Jeho brzká smrt pokládána za velkou ztrátu pro věc národní na Moravě. Také baron Königsbrunn, později kanovník, čítán mezi příznivce naše. Připočtemeli k těmto několika osobám vlastenecké kněze, především Sušila a Žáka, přehledli jsme první křisitele národní té doby na Moravě.

Kampelík nevytrval ve studiích bohosloveckých v Brně; roku 1836 odebral se do Vídně studovat medicínu.

Takž sešel se s ním Rieger ve Vídni a mohl pozorovati jeho horlivou agitátorskou činnost. Bylť to duch neobyčejně čilý a činnosti žádostivý, zdálo se, že by ve svém nadšení byl chtěl svět obrátiti na ruby, a nikdo nebyl by se nadál, jak povaha, která zdála se tak nadšená a odvážná, za krátko bude zlomena a změněna. Měl však Kampelík některé vlastnosti, které jeho osobnost činily nápadnější a v skutku mohly k němu obrátiti i pozornost policie. Jeho vystupování nebylo vždy dosti přímé, svobodné, liboval si v tom dodávati všemu ráz tajemnosti, obcházel, našeptával všeliká neurčitá slova o osvobození — ale vše zůstávalo neurčité, mlhavé.

Náhoda svedla v oné době ve Vídni s Kampelíkem více mladíků, v kterých kvasily a bouřily touhy a sny o svobodě, o osvobození a znovuzrození vlasti, a brzy došlo ku pravidelným tajným schůzkám úzkého kroužku. Mezi Jihoslovany propaganda slovanské myšlenky valně se nedařila, byliť tehdy ještě málo uvědomělí, teprve působením Gajovým počali se probouzeti. Jinak bylo s Poláky, z nichž někteří brali živý podíl ve schůzkách; byli to zejmena Betkowski, Midowicz a Dunajewski, starší bratr po-

zdějšího ministra, jakož i bratr biskupa Dunajewského. Midowicz, který stal se později krajským lékařem v Srbsku a tam se, tak říkaje, posrbštil a změnil i své jmeno, psávaje se pak Medovič. Rieger zvláště spřátelen byl s Dunajewským.

Z Čechů v kroužku tom mimo Kampelíka a Riegra byli Wusín, syn krajského hejtmana, Ott, později doktor lékařství, rodem Němec z Kuksu, který citem se počeštil, Fr. Welc, později vychovatel u Veitů, Karel Schneider, povaha tichá, skromná a ušlechtilá a pak přibyvší do Vídně z Francie Frant. Zach. Schůzky konaly se nejčastěji u Wusína, jenž bydlil na předměstí St. Ullrich, Entengasse, u zlatého hada čís. 20.

Kdežto literární a vlastenecké kruhy české té doby ve svých snahách přestávaly na působení literárním a tiché práci pro vzdělání národa, v tomto kroužku zavanul duch jiný, který by se mohl nazvati revolučním. Zde počalo se sníti také o jiných cestách, o právech a svobodách politických, o politickém probuzení národa. Rokovalo a horovalo se o podvrácení absolutismu, o osvobození vlasti, o sbratření a spolčení všech Slovanů rakouských. Ale jak u mladých duchů bývá, bylo při všem tom více nadšení pro ideální cíle nežli jasného uvědomění o tom, jakými cestami a prostředky by se cílů těchto mělo dosíci.

V té době počali Kampelík a Rieger psáti pojednání a statě směru a obsahu politického za účelem agitačním, pak vydány byly Kampelíkem ve zvláštní knize pod titulem »Čechoslovan.«

Také myslemi německé mládeže mocně hýbaly touhy po svobodě a odpor k absolutismu vše utlačujícímu, a tato stránka sblížila Riegra a jeho české přátele s některými německými studenty z Čech, jmenovitě s Uffem Hornem.

Otec Hornův, bývalý hejtman, jsa na odpočinku dostal abaldu v Trutnově. Že byl uvědomělý Němec, tomu nasvědčuje i křestní jmeno jeho syna. Avšak v oné době nebyl se ještě probudil v českých Němcích odpor proti našim snahám národním; co různé tábory pojilo, byla touha po svobodě, vzájemná sympathie potlačených a láska k společné rodné zemi. Básníky německé, jako Eberta, Meissnera a Uffa Horna poutaly ještě kouzlem svým upomínky na slavnou minulost české země a zvláště pro fantastickou mysl Hornovu měla ta slavná historická minulost zvláštní půvab ano i kouzlo romantiky mocně jej poutající. Z tohoto nadšení zrodilo se i drama jeho Břetislav, které se i na Pražském divadle s úspěchem hrálo. Uffo Horn byl muž velmi krásný a statný, elegantní ve zjevu a spůsobu. Často ve společnostech přednášel své básně obecenstvu vděčnějšímu než za doby naší, které ještě se zbožnou pietou vzhlíželo k aureole kol básníkovy hlavy, vždy ochotno tušiti a doufati, že nalezlo aspoň kousek Goetha nebo Schillera. Horn svým básnickým nadáním a krásným hlasem i přednesem budil sensaci, býval vítán, oslavován a zahrnován ženskou přízní; ba měl až příliš mnoho štěstí u krásného pohlaví a rád užíval světa.

Sympathie jeho k historickým upomínkám a nadšení pro svobodu vysvětluje nám, jak se mohlo státi, že Němec Uffo Horn býval někdy přítomen úradám a schůzkám kollegů českých.

Ovšem musím podotknouti, že ne všem schůzkám, a že Češi o svých národních záležitostech pojednávali jen mezi sebou a s bratry Poláky. Myšlenka vzájemnosti slovanské zvláště u českých účastníků byla živě probuzena, a k ní nabádal a povzbuzoval nejen slovy, ale příkladem mladý muž, jenž do vlasti se vrátil z Paříže, František Zach.

Otec Zachův byl majitelem největšího té doby hostince v Brně, zvaného u černého orla, a celá rodina Zachova byla již poněmčena, jako tehdy vůbec stav měšťanský na Moravě. Ale ve Františkovi záhy probudilo se vědomí národní i slovanské, největším ideálem a nejvroucnější tužbou jeho bylo pracovati ku povznesení potlačených a trpících bratrů slovanských. Vystudovav v Brně práva praktikoval tam u soudu, až povstání polské vytrhlo jej z klidných kolejí a přivedlo na novou dráhu života.

Zach nepřilnul k svým ideálům jen rozohněnou fantasií, k čemu láskou zahořel, k tomu zahořel pro vždy, pro celý život; co chtěl, to chtěl celou duší a vší silou své energické, činné a pevné povahy, která nemilovala mnohých slov, ale prahla po skutcích. Oheň upřímného idealismu plál v něm až do pozdního stáří.

Zachovi se vždy zdávalo, že tichá cesta literárního probouzení, pouhá působnost slova sama o sobě nepostačí, že je třeba dobývati též práv politických a že svoboda národů dobývati se musí skutkem a krví.

V mladistvém zápalu pro všecky za svobodu bojující odebral se r. 1831 do Polska ku pomoci povstalcům polským. Když pak povstání bylo potlačeno, Zach společně i s emigrací polskou musel se uteci do Francie. Tu za pomoci a podpory Czartorijského stal se profesorem německého jazyka na vojenské akademii Brienneské, zabýval se tu sám horlivě studiemi vojenskými. Touha působiti mezi svými přivedla jej opět do vlasti. V letech 1839 až 1840 pobýval v Brně, ve Vídni a v Praze i zanášel se jednu dobu plánem ujmouti otcův hostinec v Brně.

Ve Vídni se Rieger po prvé setkal se Zachem, a stali se v brzku upřímnými přátely po celý život.

Za svého pobytu ve Vídni jakož i v Praze stýkal se Rieger někdy též s Rusem Boďanským, který styky s vlastenci českými a slovanskými pěstoval.

Přicházeliť sem v oné době mladí učenci ruští za příčinou slovanských studií, a právě Pogodin zasazoval se o to, aby se jim k cestám těm dostávalo od vlády stipendií.

K Boďanskému Rieger nechoval sympathií a důvěry jako jiní vlastenci čeští, on také jsa šilhavý již zevnějškem svým nevzbuzoval dojmu příznivého. Avšak od mnohých velké naděje v něho skládány, a teprve později poznali, že neměli jsme pří-

činy chváliti sobě jeho upřímnost k nám, vždyť na Slovensku pracoval tajně proti nám a ponoukal Slováky k literárnímu rozkolu.

Již za svého pobytu ve Vídni nebyl Rieger úplně zdráv, soužily jej neustále katarrhy plicní, proti kterým užíval obyčejných tehdy prostředků domácích.

Rodinné poměry byly toho příčinou, že Rieger třetí rok práv již ve Vídni nestudoval.

Otec jeho stále churavěje přál si syna míti na blízku, a proto dal se Rieger na podzim r. 1839 opět zapsati na universitě Pražské.

S kroužkem přátel, s kterými se byl sblížil ve Vídni, trval Rieger v korrespondenci. Po odchodu jeho přibyl do kroužku toho nový, velmi činný a horlivý člen, Podlipský, který se odebral do Vídně na studia medicinská.

V tajných schůzkách se nejen pokračovalo, ale založen i spolek a psán časopis českoněmecký. Avšak tu se o schůzkách těch dověděla policie, i zavedeno koncem r. 1840 se všemi účastníky přísné vyšetřování, byty a papíry jich prohledávány, zejmena u Podlipského a Kampelíka. Zach vyšetřování šťastně ušel odejev do Paříže, Podlipský dlouho byl vyslýchán a dán pod policejní dohlídku, nejhůře však vedlo se Kampelíkovi, kterýž delší čas byl vězněn. Chtěli jej zastrašiti hrozbami, hrozeno mu soudem z velezrady a i trestem smrti — a povaha jeho vyšla ze zkoušky této navždy zlomená. Nebyl to již odvážný, ohnivý horlivec, ale člověk zcela jiný, který se vrátil z vězení plachý, nedůvěřivý, který stále se ohlížel, bál se policie, všude tušil zradu, s nikým nechtěl mluviti veřejně a počínal si ve všem nápadně a ještě více tajemnůstkářsky. Soudruhové jeho, kteří dříve vzhlíželi k němu jako k svému vzoru a vůdci, nemohli z počátku pochopiti, co se s ním děje, počali se od něho odvraceti a spláceli mu nedůvěru nedůvěrou, ba došlo i ke sporům mezi nimi, zejmena i Podlipský Kampelíkovi ostře do pravdy pověděl. Ale právě v té době, a sice v červnu 1841 zavedeno bylo nové vyšetřování s Kampelíkem a Podlipským. Pátrali u nich po politických knihách a po korrespondenci, avšak propustili je opět nenalezše, čeho hledali. Současně zatčeno a vyslýcháno více Poláků snad z jiných opět příčin. Listy Podlipského psané v té době Riegrovi podávají o stavu věcí mnohou zajímavou podrobnost.

Kampelík od té doby jako by byl pro celý život ztratil rovnováhu. Někdy chtěl se jeviti úzkostlivě loyálním, někdy se takřka zahazoval a vůbec stal se neupřímným a nespolehlivým.

Vyšetřování toto zasáhlo do životních osudův i některých jiných soudruhů Riegrových. Tak na př. Wusín, který byl již v politické službě, potom netuše tam sobě žádné budoucnosti, vystoupil z ní a hledal místa u bibliothéky.

Společná čítárna.

Rieger vrátiv se na podzim r. 1839 do Prahy vyhledal sobě byt v Havelské ulici čís. 997 u vdovy paní Schwarzové. V témž bytě později bydlil generál Görgey.

Obcoval nyní opět s hloučkem mladých literátů, kteří kupili se kolem Tyla a jeden druhého neustával povzbuzovati ku pracem literárním a k agitacím vlasteneckým. Rieger pomáhal tehdy vymáhati a sbírati literární příspěvky pro Vlastimila, jejž Tyl redigoval.

Někdy scházeli se přátelé Riegrovi -- Tyl, Tomíček, Pichl, Franta a jiní — v bytě jeho, Zach pak, když z Vídně přijel u Riegra dlíval a za jeho návštěvy Rieger dával literátům českým první čaj.

Čaje tehdy ještě v českých kruzích měšťanských neužívali a i ve šlechtě jej pívali jen zřídka. Zach světa znalý také tuto novinu mezi našince přinesl, a takž v bytě Riegrově v Havelské ulici literáti čeští po prvé zasedli k čaji.

V přátelských schůzkách rozbíralo se mnoho všelikých myšlenek a plánů, jak by se mělo spící vědomí národní probouzet, ku vzdělání lidu pracovat, jak též povržené češtině otvírati přístup do společného života, jak působiti na poněmčenou mládež ženskou, i konány přípravy ku prvnímu plesu českému, o čemž dále se zmíníme.

Přátelé a soudruzi Riegrovi cítili potřebu nějakého společného střediště, v kterém by mohli nerušeněji hovořiti než ve veřejné kavárně a kamž by mohli uváděti i venkovské vlastence i jiné hosty slovanské do Prahy přicházející.

V školním roce 1840—1841 k návrhu Riegrovu čtyři studenti (Rieger, Pichl, Franta a Beckl) najali větší byt o třech pokojích s předsíní a jeden největší pokoj ustanovili za čítárnu přátelům literárním, čili jak říkali, za »společný salon.« Dům, kde tento byt najali (čís. 699 v Templové ulici), nazýván dle svých dřívějších majitelů Koppmanským. Když Rieger přišel byt prohlížet, zastavila jej jakási žena a varovala ho, že v bytě tom stará Koppmanka straší. Tato tehdy dosti rozšířená pověst měla aspoň tu výhodu, že Rieger mohl k ní poukázati, když s rytířem Bundschuhem o nájem vyjednával, a tak dostali skutečně velký byt ten levněji.

Starý Bundschuh byl, tuším, poručníkem dcery oné staré Koppmanové a spravoval dům ten k její ruce. Dcera ta neobyčejně spanilá měla zajímavé životní osudy. Markýz Palavicini, jenž současně se Sylviem Pellicem na Špilberku seděl, když byl amnestován, musel nějaký čas pobývati v Praze, kdež do Koppmanovy se zamiloval a ji za manželku pojal. Když pak se navrátil do Milána a ujal se opět statků rodinných, krásná choť jeho ve kruzích italských hrála velikou úlohu a salon její byl střediskem vzácné a vynikající společnosti.

Stará Koppmanka v bytě sice nestrašila, ale za to strašila tam zima. Byt ten velký a prostranný, s vyhlídkou do zahrady, byl velice chladný, pokoj, v kterém Rieger s Pichlem spával, měl 4 okna na dvě strany, i stávalo se, že tam do rána voda zmrzla.

Opatrovatelkou společné domácnosti čtyř přátel byla Frantova sestra, vdova, mimo to pak vzal Franta k sobě syna druhé sestry, kteráž provdána byla na venkově za sedláka Němce. Byl to zavalitý, malý hošík, neobratný a plachý, který přišel do Prahy v selských koženkách a ještě ani dobře česky neuměl. Tento cídil studentům boty, obstarával všeliké posílky i konal jiné služby. Franta, který pracoval právě o svém slovníku, hleděl vycvičiti hocha k tomu, aby mu pomáhal rovnati slovíčka — a tak vzdělával jej při tom zcela zvláštní methodou. Hošík přilnul ke svému zaměstnání, získal si vzdělání — a stal se z něho znamenitý lexikograf; jest to Josef Rank, později registrátor města Prahy.

Bylo to asi počátkem r. 1841, kdy čítárna otevřena. Ti, kdo za účastníky čítárny se přihlásili, přispěli na zařízení po 2 zl. stříbra; byli to Tomíček, Franta, Strobach, Rubeš, Storch, Tupý, Erben, Heyrovský, Šindler, Vrba, Hlavsa, Mňouček, Pospíšil, Rieger, baron Villani, Kaj. Tyl, Gutmansthal, Bekel a Pichl.

Zakoupeno nářadí, navoskována podlaha, podařilo se též dostati levně zelené stoly, abonnovány rozličné noviny, německé i slovanské. O zařízení čítárny dána zvěst spolkům slovanským do ciziny a také na vysoké školy do Německa psáno, aby studenti cizí věděli, kde hledati zprávy spolehlivé, o bytu a o průvodčích po Praze.

Účastníci měli na noviny a jiné vydaje skládati vklady po 1 zl. 40 kr. Vídeňského čísla čili šajnů. První měsíčné vklady složili hned Tyl, Tomíček, Rubeš a Heyrovský, jak viděti ze starých účtů náhodou u Riegra zachovaných.

Čítárna z počátku velmi zdárně prospívala, schůzky byly četné a živé. Kdykoliv pak nějaký host z venkova, z Moravy, Slovenska neb odjinud Prahu navštívil, uveden do této čítárny, která byla na ten čas střediskem literárního kroužku českého. V této čítárně byla hlavní kancelář, kde scházel se výbor a konány přípravy k druhému plesu českému r. 1841.

Bohužel, že členové čítárny brzy počali ochabovati, jak v docházení tak i vyplacení příspěvků, a tak stalo se, že čítárna po několika měsících zašla, a r. 1842 již nebyla obnovena.

První české bály.

Rieger jakožto člen Tylovy družiny horlivě se též účastnil v pořádání prvních českých plesů.

Tyl svým působením literárním a společenským velkých dobýval sobě zásluh o rozdmychání dřímající jiskry vědomí národního, snaže se odvraceti mysli ženské od úzkostlivého následování poněmčených kruhů vyšších a dobývati češtině občanské právo ve společnosti vzdělané.

V oné době ještě skutečně bylo pravdou, že pořádání zábav českých bylo národní důležitostí. Z počátku byly české zábavy jen tiché a skromné nepřestupujíce prahu veřejnosti širší, ale kruh účastníků stále vzrůstal.

První větší česká zábava taneční uspořádána byla Tylem a ochotníky divadla Kajetánského z r. 1835. Zřízena byla ve formě pikniku, pozvané dámy samy se postaraly o vyčastování společnosti. Průběh její byl animovaný a srdečný i povzbuzoval k dalším krokům; ale přece plán většího českého plesu, v tichosti přemítaný, nedozrál dříve až r. 1840.

Tyl z opatrnosti nechtěl ještě kruhy pozvaných příliš rozšířiti; když však mladí výboři, zejmena Vrťátko s velikou horlivostí pustili se do zvaní a mnoho hostí nazvali, počínal se toho Tyl lekati.

Výboři se obávali, by ples snad nepozbyl českého rázu, by společnost skutečně česky hovořila, i rozdělili mezi sebe úkoly, kdo má hosti u vchodu a v sále vítati a i dále toho dbáti, aby rozprávka všude po česku byla zapředena.

Kdo sám prožil v oné době, nedovede si představiti, jak těžko bylo pohnouti balvanem starých předsudků, posměšného opovrhování, které na vše, co bylo českého, vrhalo kletbu nízkosti a sprostoty.

Záleželo tedy pořadatelům na vystoupení v každé příčině skvělém a čestném; vždyť šlo o důkaz, že to není směšnou bajkou a nemožností, aby řeč podruhů a služek zaznívala i v saloně, aby se ve vzdělané a vybrané společnosti veřejně mluvilo po česku.

Při pořádání tohoto prvního plesu byl přátelům svým radou nápomocen Zach, který znal všecky zákony forem společenských, ježto se byl v cizině pohyboval v kruzích vyšších a v salonech šlechtických a sám byl vzorem elegantního gentlemana. Návodem jeho také Rieger i ostatní členové výboru, přičiňovali se o to, aby všecko bylo ve formálním ohledu bezvadné, aby škodolibost nepříznivců nenalezla záminky k posměšným poznámkám.

Ochoty k tomu aspoň nescházelo — co tu bylo již před plesem řečí po městě! Jedni jásali, jiní strojili si úštěpky — ale jisto jest, že všeobecné napjetí a všeobecná zvědavost byla probuzena a obrácena k tomu divu divoucímu, který se chystal — k českému plesu v Praze.

Ples tento konal se v Konviktském sále dne 5. února. Zvací lístky, taneční pořádky a jídelní lístky byly vytištěny jen po česku — což zdálo se býti veliké části obecenstva a také referentu Bohemie »velmi interesantní zvláštností.« V přestávkách hrála se směs z národních písní a z galerie rozhazovány do obecenstva lístky, na nichž vytištěna byla Sabinova báseň »Vlastenkám.«

Plesu toho súčastnily se všecky kruhy společenské, do nichž bylo v té době již vniklo vědomí národní. Mimo rodiny literátův a profesorů, hlásících se vřele k národní věci, sešly se tu rodiny měšťanské, v nichž se byl jako tradicí zachoval aspoň do jisté

míry duch český a jež chovajíce tu a tam ještě staré knihy české začínaly se již zajímati o plody nově probuzené literatury české a držely se aspoň v domácnosti své zděděného jazyka. S užíváním jazyka mateřského dostavil se do celé společnosti jakýsi upřímný, srdečný a takřka rodinný tón, všickni se tu cítili neseni a vespolek sblíženi jednou myšlenkou, jediným cílem národním.

Tím zahřálo se srdce mnohých a povzneslo takřka až k nadšení, když mnohý cítě se zbavena pout dosavadní zvyklosti, jež mu ukládalo užívání jazyka německého, pocítil se býti Čechem a přišel k poznání, že na to může býti hrd, ba že mnozí mužové nejvzdělanější té doby dokazovali už slovem a příkladem, že nikterak není sprosťákem, kdo užívá veřejně jazyka českého. Brzy ujalo se heslo: »Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí.«

V celé Praze způsobil tento první, jakkoli ještě soukromý ples velikou sensaci. Všude se o tom mluvilo, že se Čechové sešli, a co divnějšího, že spolu česky mluvili! Věc to neslýchaná! Rozumí se, že se mezi Němci a Nečechy mnoho o tom užívání češtiny na místě veřejném vtipkovalo, že se vymýšlely všeliké anekdoty a šprýmy — mimo jiné, že prý ve předsíni Konviktské seděl profesor Koubek a s každou navštěvovatelkou provedl zkoušku z češtiny, aby se přesvědčil, můželi býti připuštěna do českého bálu.

Ale nic naplat. Přišlo jednou již na denní pořádek užívati národního jazyka ve veřejnosti a hovořilo se o tom.

Úspěch plesu byl rozhodný a dojem u účastníků, jakkoli nepříliš četných, tak milý a silný, že ze všech stran voláno, aby se v následujícím masopustě pořádal veřejný ples větších rozměrů.

Jak již řečeno, byla kancelář plesovní k druhému plesu českému r. 1841 ve společném bytě Riegra a soudruhů jeho v Koppmanské zahradě a hlavní úlohy svěřeny Riegrovi a Pichlovi.

Když zadali k policejnímu ředitelství žádost o povolení, ředitel Petr rytíř Muth ji odmítl. Pořadatelé odvolali se k nejvyššímu purkrabí hraběti Chotkovi, který zákaz policejního ředitelství zrušil, ale ples povolil jen s tou výminkou, aby všecky tiskopisy, nárožní plakáty, zvací lístky i taneční pořádky byly tištěny v obou zemských jazycích, poněvadž prý ples ten se pořádá v Čechách, kde bydlí dva národové, Češi a Němci.

Výboři plesu pilně zvali. Pamatovalo se ovšem nejvíce na zámožné rodiny české, v nichž také tradice české mluvy byly nejvíce zachovány, byli to hlavně mlynáři, sládci, dřevaři, kteří dle zámožnosti své mohli i s rodinami svými též vystupovati ve společenstvě s jakousi nádherou a tím plesu dodati jistého lesku. Výboři zvali také šlechtu, zvláště rodiny, o nichž se předpokládalo, že lnou aspoň v jisté míře k národnosti české, tak zejmena hr. Hanuše Kolovrata, generály Schlicka a Dobřenského, kteří česká pozvání po česku a sympaticky přijali.

Ples odbýván 3. února 1841 na ostrově barvířském, nyní Žofínském. Dostavili se bohatší třídy měšťanské, kruhy literární a umělecké, dosti četně také šlechticové i s dámami, ba i sám zeměsprávce hrabě Chotek, a ples okázal se býti jedním z nejskvělejších plesů Pražských. Nebývalá konversace v jazyku českém, pak zavedení mazuru, strašáka a sousedské dodávalo plesu nového zajímavého rázu, a tak zavládl opět společností tón vřelý, srdečný, přátelský, ano i jakési rozjaření všeobecné. Neustále bylo tu slyšeti výrazy překvapení, že ten neb ona mluví dobře česky, ba mnohý i mnohá toho dne poznali se sami a přišli ponejprve k vědomí, že jsou Čechové.

Výboři, namnoze spisovatelé, za nejpříhodnější dárek dámám vedle tanečního pořádku uznali malé knížečky nazvané »Pomněnky na r. 1841,« v nichž byly básničky o třech čtyřřádkových verších; jsou podepsány těmito jmeny: Jar. Vrťátko Benátský, R. B. Storch, Boleslav Jablonský, J. H. Wernov (rytíř Pech), Karel Sabina, Fr. Lad. Rieger, Jan Wildmann, Fr. Rubeš, Bojislav Pichl, Fr. Šohaj, J. K. Tyl, J. K. Tomíček, J. J. Kolár, Karel baron Villani, Vácslav B. Nebeský, V. Filípek, J. Culík, J. K. Pučice, K. J. Erben, V. J. Picek.

Plesy české opakovaly se pak r. 1842 (a následujících) a jakkoli ples r. 1842, odbývaný v Štögrově sále, nabyl rozměrů ještě větších a skvělejších, přece se musí říci, že ples r. 1841 ostatním prorazil dráhu. A samo povstání a objevení se tohoto prvního, velkého veřejného plesu, — na němž se proti obecnému názoru mluvilo pouze česky, bylo velkou událostí, bylo vážným, význačným, takořka revolučním momentem v dějích našeho probuzení národního; jím proražena brána, aby jazyk český mohl vyjíti na svobodný vzduch veřejnosti, a událostí tou sňata z vlasteneckého Čecha příhana sprosťáctví a předsudek nevzdělanosti, jí jazyk český z dílny dělníků a jizby služebnictva uveden opět v salony vzdělanců.

Zároveň s tímto plesem českým r. 1841 ještě jiná událost vzrušila tichý život městských kruhů Pražských, totiž koncerty slavného norvežského violoncelisty Ole Bulla, kteréž studentstvu českému podaly příležitost k veřejným manifestacím. Byly to spíše agitační a národní a ne pouze a jedině umělecké motivy, které způsobily, že norvežský virtuos stal se předmětem ovací studentstva i obecenstva českého. Proudila v mladém šiku českém expansivní síla, pudící je k tomu, aby před světem zjevně manifestovali svou národnost, vystupovali jako zvláštní oddělená strana aby jásali a volali po česku ku podivu a překvapení těch, kdož nebyli zvykli českým zvukům v koncertní síni.

Již při prvním koncertu (27 ledna 1841) Ole Bull byl vřele přijat; když pak v koncertu jiném (2. února) přidal ke konci variaci na českou národní píseň bylo české obecenstvo nadšeno. Nadšení to stupňovalo se ještě, když se podařilo získati Bulla k pohostinským hrám na jevišti českém. Koncertoval 4. února při benefici Škroupově; dům byl přeplněn a jásot nechtěl se utišiti, když Ole Bull zahrál »Sil jsem proso na souvrati.«

Ještě skvělejší a nadšenější ovace opakovaly se 7. února, kdy házena z galerie báseň oslavující Bulla, jejíž poslední sloka zněla:

Bratři podejte mu ruku
české kvítí na věnec,
Ole Bull jest v říši zvuků
s námi věrný vlastenec!

Tyto nevinné projevy vřelého citu národního měly alespoň tu výhodu, že policie neměla záminky a možnosti, aby proti nim zakročila, a to bylo v tehdejší době již velikou věcí.

Nepřízeň policie zakusili mladí vlastenci čeští, když rozjařeni úspěchem veřejného plesu jali se hlavně z návodu Tylova v létě r. 1841 v lázních Svatováclavských pořádati menší zábavy, zvané »české besedy.« Když policie nechtěla povoliti, aby pozvání směla býti vytištěna jen v české řeči, pomohli si pořadatelé tím, že dali na lístek vyobraziti budovu lázní Svátováclavských a k tomu připsali datum zábavy.

V besedách těchto deklamace a zpěv střídaly se s tancem, a vlastenecké obecenstvo tak vděčně přijímalo co mu podáno, a tak upřímně se těšilo mezi svými a bavilo se po česku, že nenucený a srdečný tón zábav těch učinil je za krátko oblíbenými a ony opakovány následujícího léta.

Tyl vydal pak r. 1842 pod názvem Besedy sbírku básniček a deklamovanek vhodných pro takové večery; byla sbírky té také skutečná již potřeba.

Příkladu Prahy následoval venkov; kde nějaký student navrátil se do rodného městečka, již zasazoval se o zřízení českých besed, v kterých hojně přednášeny zejmena deklamovanky Rubešovy. Vyjímaje Havlíčka nebylo tuším spisovatele, který by tak šťastně byl zachytil tón prostonárodního pravého českého humoru jako Rubeš, a možno říci, že deklamovanky jeho naplnily jakýsi úkol a měly svůj význam v oné době, kdy ještě v taneční a zábavní síni prováděla se agitace vlastenecká.

Vedle deklamovanek i zpěv český pomáhal rozehřívati srdce — zvláště pak zpěvy a sbory Jelenovy, některé na vlastenecké motivy složené.

Alois Jelen stal se ředitelem Žofínské akademie, která pořádala koncerty, čeští účastníci se k akademii hrnuli, a tak vpašována čeština i do koncertní síně; čeští zpěváci zpívali české skladby a za krátko se akademie Žofínská k nespokojenosti mnohých Němců zdála takřka úplně počeštěnou.

Na policii.

Z jara r. 1841 vážná událost zasáhla do života Riegrova. Otec jeho již delší dobu strádal tuberkulosou a v zimě r. 1841 stal se jeho stav velmi nebezpečným. Syn, který ob čas do Semil k otci dojížděl, v dubnu r. 1841 volán náhle k jeho loži.

Matka a sestra očekávaly s úzkostí Františkův příjezd, obávajíce se, aby nemocný neskonal nerozžehnaje se se synem, neboť lékař nechtěl ručiti ani za pár hodin. Nemocný, spozorovav jich úzkost, řekl klidně: »Nebojte se, já počkám, až přijde.«

Když pak syn přijel, otec záhy z rána žádal, aby všichni šli na mši a za něho se pomodlili. Odmlouvali mu nechtíce ho opustiti a tu on opět s velkým klidem jim řekl: »Jen jděte, já počkám.«

Když se vrátili z kostela povolal všechny k sobě. Jasně a klidně jim vyslovil, co měl na srdci o budoucnosti ženy, dcery a syna, připojil také rady, jak mají vésti v hospodářství a co mají z jara síti na které pole. Pak řekl, aby klekli, že jim dá své požehnání. Poslechli a on žehnal jednoho po druhém s každým se louče. Ale v tom náhle klesla mu ruka, zvrátil se zpět a byl mrtev. Dojem této velebné, tiché a statečné smrti zůstal Riegrovi nezapomenutelným po celý život.

Přijav otcovské dědictví ponechal vedení mlýna i hospodářství v rukou své energické a statečné matky, sám nechtěl se odtrhnouti od života a působení v Pražských kruzích národních. Dokončiv v létě r. 1841 čtvrtý rok práv vstoupil na podzim r. 1841 jako praktikant k hrdelnímu soudu a pracoval v kanceláři rady Otta.

Mohl se těšiti, že si v krátké době dobyl přízně svých představených, kteří všeliká dosti těžká vyšetřování na něho skládali. Avšak brzo jej spory s policejním úřadem přiměly, by se obrátil na jinou dráhu.

Na podzim r. 1841 najali sobě Trojan, Pichl a Rieger společný byt o třech pokojích v Liliové ulici. V bytě jejich byla plesová kancelář a střed příprav ku plesu, jenž chystán počátkem r. 1842. Již roku 1841 zakusili nepřízeň policie, která povolení ku plesu českému odpírala. Také r. 1842 kladla policie pořádání českého plesu všeliké překážky, a Rieger musel na policejní direkci dojíti a před ředitelem Muthem statečně věc naši hájiti.

Sám se domníval, že vzbudil tím proti sobě nevoli Muthovu, kterou mu tento v brzku pocítiti dal. Nejprudší však spor s Muthem měl Rieger k vůli českým oznámením zkoušky hudební.

Bylo to buď r. 1842 neb 1843, najisto v době, kdy přípravy plesu soustřeďovaly se v bytě Riegrově, Pichlově a Trojanově, že si dovolili provesti odvážný kousek proti zákazu policie. Rieger popsal již zajímavou episodu tu do památníku národní besedy r. 1888 následujícím spůsobem: »Pro velký bál bylo obyčejem udělati probu, při níž se měly vybrati kusy hudební, jež se měly pak hráti v bále. Obecenstvo pozvané zvláště dámy přicházely na zkoušku tu dosti četně. Hudební zkouška musela se oznamovati velkými plakáty ovšem censuře podrobenými. My poslali na policejní direkci ohlášení své pouze české, z toho na policii pravá hrůza, toho do té chvíle v Praze nevídáno.[1])

---

[1]) Pozvánky a lístky vstupní pouze české vzbudily pozornost již r. 1840, ale plakátů pouze českých na ulici nebylo ještě strpěno.

Byli jsme povoláni na policii k policejnímu řediteli Muthovi, zarytému to Němci, jenž nechuť svou k českému živlu nikterak netajil, a oznámeno nám, že se český plakát povoliti nemůže. Ptali jsme se na zákon, jenž by to zapovídal; odpovědělo se nám, že prý je to na zákoně a právě založený obyčej a že je to též požadavek slušnosti k národnosti německé, aby Němci tomu rozuměti mohli.

My namítali, že my k Němcům se neobracíme, že jich na zkoušku nezveme a Čechové že tomu rozuměti budou. Ale vše marno. Policejní ředitel nám určitě oznámil, že imprimatur nedostaneme, nepřidámeli plný text německý.

Nebylo pomoci, plakát musel následujícího dne vyjíti. Dali jsme teda na plakát též text německý, ale i ten nedostal imprimatur a Muth stál na tom, že německý text musí býti nahoře a český dole. Neplatilo mi nic poukázati k tomu, že král sám sněm svolává na předním místě česky, na druhém německy. Nic naplat, Muth stál na svém, že prý německému jazyku náleží přednost.

Museli jsme i tu povoliti. Napsali jsme německý text nahoře a český dole a spěchali s obdrženým imprimatur do tiskárny, tam ale kázali jsme vytisknouti německý text sice nahoře, ale písmem drobným na malém pruhu papíru, český pod to písmem velikým.

Ráno časně, když výtisky přišly, dali jsme se do práce a odřezavše proužek s němčinou dali jsme nalepit plakáty pouze české. V celé Praze z toho veliká sensace, bylo to poprvé, co se zjevil na rozích velký plakát český, a ponejprve od věku, co vyšlo ohlášení k obecenstvu pouze české.

Všude skupily se před plakáty nevídanými hromady zvědavých čtenářů: »Že jim to dovolili, těm Čechům« a jiná pozorování vyslovovali tehdejší Pražané.«

Muth zvěděv to zuřil a předvolal vinníka jednoho po druhém k výslechu.

»Dav mne hned zavolat ptal se, jak jsem se mohl opovážit uříznouti německý text. Já na to, že jsme ho nepotřebovali; jelikož jsme Němce zváti nechtěli. Na to on, že imprimatur bylo dáno jen pro celé oznámení, načež já že imprimatur stojí pod českým textem a že mínilli nám dáti povolení a právo vytisknouti ohlášení česky i německy, že nám dal vlastně dvojí povolení, a že každého uděleného práva lze člověku užíti nebo neužíti, my že jsme užili jen práva daného k českému výtisku. Na to on, že veřejná ohlášení musí se tisknout obojím jazykem. Já zas: ale vždyť dovolujete denně ohlášení pouze německá. Na to hrozil, že mne dá zavřít pro překročení policejních zákazů. Na hrozbu tu já pravil, že žádám řádný výslech a rozsudek, proti němuž ohlašuji hned svůj rekurs. Že já popírám, že by existoval zákon, jenž by kázal každé české ohlášení dávat též německy vytisknout a pokud mi toho zákona neukáže, že stojím na svém právu, oznámiti věc Čechům jen česky. ‚Ei, was Recht,‘ odpověděl Muth,

‚Recht ist ein breiter Sack, in den man gar vieles hineinstecken kann.‘ Po delší takové diskusi propustil mne konečně bez trestu, ale s jakousi hrozbou.

Avšak pro nás byla věc touto pří vyhrána, vyskytovaly se od té doby už častěji plakáty dvoujazyčné ano i pouze české.«

Dříve než pečlivě připravovaný ples český r. 1842 odbýván, byl Rieger jiným způsobem zapleten do vyšetřování policejního a zdá se, že se Muth rád uchopil příležitosti, aby mu dal pocítiti svoji moc a nepřízeň.

Dne 13. ledna 1842 časně z rána přišli do bytu Riegrova dva zřízenci policie, vykázali se rozkazem, aby jeho papíry prohledali a sebravše některé poručili Riegrovi, aby se dostavil na policejní direkci; tam byl zatčen a vězněn až do 29. ledna.

Příčina vyšetřování toho byla následující. Rieger byl se již r. 1837 při návratu ze Slovenska seznámil v Krakově s Lukaszewiczem a za svého pobytu ve Vídni mnoho obcoval s Poláky. Lze si tedy vysvětliti, jak za nedlouho po návratu Riegrově z Vídně r. 1839 neb 1840 mohl jeden Polák do Prahy přišedší Riegra požádati, aby mu byl nápomocen při transportu polských knih revolučních, které z Francie přes Čechy měly se dostati do Haliče. Knihy ty nemohly býti ovšem posílány poštou, nýbrž šly po fůrách, a fůra s takovýmto zapověděným nákladem měla se zastaviti v Karlíně v hostinci u města Štrasburku. Rieger zavedl tam onoho Poláka, který sám promluvil s domovníkem a sluhou hostince a nařídil jim, kam knihy mají odevzdati.

Jednalo se totiž o to, aby Pospíšil se svými knihami náklad ten nenápadně expedoval dále, a Rieger promluvil s Pospíšilem, jenž osvědčil se úplně ochotným, a tak ona zásilka šťastně proklouzla.

Ale za nějaký čas policie přišla věci na stopu a zvěděvši zejmena, že Rieger s oním Polákem jednal, domnívala se, že on transport zapověděných knih obstarával.

Rieger při výslechu odpovídal, že nevěděl o jaké knihy jde, že jich neviděl ani v rukou neměl, že sám ničeho nevyjednával, nýbrž že onen Polák sám se sluhou mluvil a jemu sdělil, komu má knihy dodati. Tak konečně z nedostatku důkazů Riegra propustili, ač Muth výslechy úmyslně protahoval, nechtě Riegra pustiti před českým plesem, aby nebyl od vlastenců uvítán.

Bylať zpráva o zatčení Riegrovu způsobila po Praze velký poplach a vzbudila účastenství skutečně neobyčejné. Tehdy ještě nebylo slýchati o vězních politických, byl to první případ, jenž se v Praze udál a při známé nepřízni Muthově k nám a veliké moci policie zdál se nabývati hrozivější tvářnosti. Nebylo ještě veřejných soudů — a vůbec jen zvláštní poměry tehdejší, tíseň a tlak absolutismu, ráz tajemnosti, jehož nabýval v očích všech konflikt se zákony, nám vysvětlují, jak mohla fantasie lidská nejpodivnější věci bájiti o příčinách a možných následcích Riegrova zatčení.

Věrný obrázek poměrů tehdejších podává list, jejž Rieger 4 dni po svém propuštění psal bývalému učiteli a příteli svému faráři Huškovi, a jejž na místo vypravování zde klademe, ovšem v novém pravopise:

V Semilech ve středu dne 2. února 1842.

Velebný pane! Vzácný příteli!

Uchopuji se první příležitosti bych Vsti zprávu o svém osudu a svých dobrodružstvích sdělil. Bez toho již ráčíte o tom vědět, co za nehodu mne potkalo.

Tento čtvrtek ráno budou tomu 3 neděle — co ke mně časně ráno — ještě za tmy přišli dva od policejní direkcí, kteří papíry moje prohledali, některé sebrali a mně uložili, abych se k 9. hodině na direkcí doleního nového města na senovážném plácku dostavil. (Jest to v Bethanii, co Jozífek zůstává.)

Já přišel: tu jsem měl první výslech a odtamtud mne dovezli ve fiakru na hlavní policejní direkcí — kdežto mně po nějakém čase čekání direktor policie dvorní rada Muth oznámil, že mne propustiti nemůže. Já chladnou myslí výrok ten přijal; ovšem jsem se z počátku nenadál, že ta věc tak dlouho trvati bude — domníval jsem se, že to asi za tři dni skončí, ale proti všemu nadání trvalo to 17 dní, 17tý den byl jsem teprv propuštěn, totiž tuto sobotu asi o $10^1/_2$ hodině.

Já ovšem hned se připravil a jel jsem ještě ten den odpoledne poštou domů a byl jsem ještě v neděli ráno o 9. hodině v Semilech. Musel jsem to učinit pro upokojení mé drahé matky, která mně byla v Praze ve vězení navštívila a mne zavázala, abych hned, jakmile bych byl propuštěn, do Semil přišel. Dostál jsem teda slovu svému.

Zde v Semilech byly se hrozné věci o mně roztrušovaly. Vůbec se mluvilo, že jsem v kriminále, ano že jsem odsouzen co ruský špion. Jiní zas pravili, že jsem chtěl volit českého krále, jiní dokonce že jsem sám chtěl být českým králem. Ano i páni ouředníci z části pomáhali těmto řečem pravíce, že jsem zatčen skrze Hochverrath. Lid tomu slovu nerozumě je opakoval a jedni pravili, že budu 26. ledna oběšen, druzí že budu mečem popraven, jiní zas že přijdu na věky Špilberk a že budu všeho jmění zbaven. To je jen část těch věcí, které zde v Semilech a okolí obíhaly. Avšak nedivím se tomu, neb pověsti, jenž se v Praze roznášely, mnoho se od těchto nelišily.

Račte si pomysliti, jaké podivení zde v Semilech bylo, když jsem zdráv a cel domu přijel. Dnes jsem čtvrtý den doma a zítra se hodlám zase do Prahy navrátiti.

Pobyl jsem ovšem jen několik hodin v Praze, ale mohu říci, že jsem byl všude s velkou radostí ba plesem přijat. Kdybych to byl k vůli matce neučinil, již jsem upokojiti musel, byl bych jistě do Semil nejel — neboť mne mnozí přátelé v Praze o to žádali, abych tam pobyl, neboť mne všude vidět si žádali.

Mohu říci, že přece mnoho — neřkuli přátel, aspoň mnoho takových lidí, kteří mi přejí, v Praze mám, aspoň mnozí upřímné účastenství v mém osudu jevili. Někteří také mně pomoci se snažili. Sám hrabě Thun, jenž mne osobně nezná, šel schválně k nejvyššímu purkrabímu, jej žádat by se přičinil, aby moje vyšetřování brzo ukončeno bylo. Dvacet usedlých měšťanů z nejzámožnějších v městě prohlásilo se — ano i na policejní direkci se ptali, že pakli možno za mne garantirovati chtějí, abych na svobodě vyšetřován byl. Ano i dámy, dívky chtěly poslati deputací k nejvyššímu purkrabímu skrze mne. Budoucně více o té věci Vsti povím — jak mile se sejdeme. V listu se to nehodí ani k tomu místa.

Celá věc je ta. Asi před 2 neb 3 lety byl zde v Praze nějaký Polák, s nímž jsem se náhodou seznámil. Toho jsem dovedl do jedné hospody v Karlíně a na jeho žádost přejal jsem pro něho 2 listy, jež proň do Prahy podány byly. To se dokázalo, neboť odjinud o tom do Prahy na direkcí zpráva přišla. Z počátku mysleli, že jsem já s tím Polákem v nějakém spojení byl. O tom se totiž vědělo, že transport polských revolučních knih z Francouz přes Prahu byl zařídil. Oni pak mysleli, že já jsem byl hlavním komisionářem a obstaravatelem těchto dosílek. Však ale konečně se dokázalo, že já žádného podílu více na tom neměl a já byl propuštěn. To je sensus brevis celého jednání a všech protokolů, jichž asi 15 neb 20 archů býti mohlo.

Ostatně mně ta věc tak tuze nezarmoutila ani neustrašila, a jediné co mne při tom bolelo, bylo zarmoucení a veliká starost mé matky. A již pro ni vystříhám se, abych do takové nesnáze opět nepřišel. Jinak bych si z toho byl málo dělal, neb jsem já věru ten člověk, jenž takovou věc stejnou a chladnou myslí snese, aniž se čeho tak hrubě obávám. Bázně chvála Bohu ve mně mnoho není. Ale kdybych byl bázliv, byli by mi nemálo strachu nahnali, ale to se jim dokonce nepodařilo a to jich jak se zdá také mrzelo, že mne pokořiti a strachu nahnati ani zarmouceným viděti nemohli.

Český bál byl ve středu a já byl v sobotu propuštěn. Celý týden jsem neměl výslech mimo pátek, tak že se podle všeho zdá, že mi to potěšení naschvál zkaziti chtěli, protože jsem se toho byl ujal a sám na direkcí šel a ač velmi slušně a v mezích práva ale mužně promluvil. Zdá se, že se chtěli proto na mne pomstiti. Ale já jim pravil, že si z toho mnoho nedělám, že já bez toho netancuji. Snad se také báli, aby to neudělalo hluk, kdyby mne před bálem byli pustili, snad by mně byli mnozí radostně a hlučně přivítali, což by jim ovšem příjemno nebylo.

Za to však, že jsem na bále nebyl, darovali mi výborové jednu ze čtyr soch, kteréž v rozích redutního sálu postaveny byly v českém národním bále. Také chtějí, jak se zdá, mně k vůli, až se do Prahy vrátím, malý domácí ples zříditi, abych měl nějakou náhradu za národní bál. Než já ovšem nic takového nežádám, aniž po jaké cti toužím, ale přec mne to těší, že jsou lidé, kteří se již proto člověka neštítí a se s ním zacházeti nebojí, že na policejní direkci pobyl. Ale jakkoli mohu říci, že větší díl mých známých, ba všichni

téměř mne upřímně politovali, byli přece někteří, kteří řekli: Dobře se mu stalo, proč se do takových věcí plete. Jeden takový je starý můj přítel a kollega, jemuž jsem jak živ ničím neublížil. Ačkoli mi neřekli kdo to řekl, ani mi jej ničím nepoznamenali, přece jsem já uhodl — Vsti jej snad také uhodnouti ráčíte. Než Bůh ví, že mu to za zlé nepokládám, ani se proto jakživ naň zlobiti nebudu.

Než již jsem bez toho příliš mnoho napsal...

Také jeden list Vsti je na direkcí mezi konfiskovanými.

Vsti upřímný ctitel a přítel

F. L. Rieger.

Skutečně těšiti a dojímati mohly Riegra všecky důkazy vroucího účastenství, jimiž byl zahrnován při návratu svém ze Semil do Prahy.

Přední vlastenky české uspořádaly na jeho počest malý elitní věneček a každá z nich dala mu nějaký dárek na památku, vyšívání nebo jinou ruční práci svou, takž dostal zejmena dárky od Bohuslavy Rajské, M. Hlavsové, od slečny Nikodemové, od pozdější choti Pravoslava Trojana,[1]) a vyšívanou plentu s odznaky právnickými, i od několika jiných, které byly v čele vlasteneckého hnutí v kruzích ženských.

Krátce po svém propuštění vystoupil Rieger z praxe u hrdelního soudu a umínil si studovati k doktorátu.

Na jezeru Oževském.

Napsal

Ferd. Schulz.

(Pokračování.)

III. Návštěvy.

Stalo se podle slov převorových. Rozčilení, jež bylo zachvátilo frátera Urbana při první jeho službě oltářní, nebylo počátkem jiné nemoci vážnější, a za několik dní nebylo po něm už ani stopy. Mnich lékař byl přesvědčen, že svým lékem potlačil zlo v zárodku. Však uznal zapotřebí, aby frátera ještě nějaký den zdržel v nemocnici, a umínil si, až ho odtud propustí, že ho nechá zase jen při práci nejhrubší, jak byl si toho přál on sám.

»Zaměstnání jemné, zvláště práce, jež zabývá pouze ducha, pro něho asi není —« uvažoval převor odcházeje od jeho lůžka

[1]) Její dívčí jmeno mi neznámo.

a ohlednuv se po něm úkosem od prahu, jako by dnes ve tvář jeho byl postřehl, čeho posud nebyl si v ní povšimnul.

Plná záře odpoledního slunce srpnového vysokým, do kořán otevřeným oknem lila se do nemocnice přes jižní konec jezera a zasáhla celou hlavu frátera, ležícího na znak. Silně opálená pleť, s níž »poutník« minulého měsíce do Ožev přišel, nezbělela posud, tak že fráter Urban mezi všemi nemocnými, vesměs muži z práce polní neb lesní, vypadal nejsnědější; však za krátkou dobu jeho pobytu zdejšího rysy ve tváři jeho, už dříve značně hubené, nabyly ostrosti ještě větší a orlí nos jako by byl ještě vystoupil mezi lícními kostmi, k nimž až obličej byl zarostlý hustými černými vousy, a veliké tmavé oči v důlcích svých leskly se jako z ocele.

Celé vzezření jevilo mužnou sílu, pevnou vůli, potřebu těžké, hrubé činnosti.

S tím dojmem převor tenkráte odcházel od frátera Urbana.

»Jistě do nedávna divoký válečník . . . odvážný, podnikavý rytíř . . .« přemýšlel o něm cestou. Že rozumí koním, dokázal před našima očima . . . I ruka jeho jistě byla více zvyklá meči a oštěpu než konvičkám . . . Za těchto dob stálých bouří válečných není divu, že krvavé řemeslo unavuje i nejednoho z mistrův svých . . . Jedni utíkají se do klášterův před válkou, jiní prchají do nich z války . . .

Když takto převor ještě na odpolední objížďce své nejbližší krajinou jezerní na mysli rozbíral domnělou minulost frátera Urbana, on na lůžku svém jen hořel netrpělivostí, aby z nemocnice už opět se octnul venku — v práci buď na staveništi nebo v lomech, v lesích, na jezeře. Cítil se úplně zdráv a toužil po nějakém zaměstnání. Ale po jiném, než poklízet v komůrkách a na chodbách klášterních, a zvláště po jiném, než ministrování u oltáře. To bylo příčinou nehody, která ho uvedla do nemocnice, aby tu lenošil, která ho nyní hněte, za niž se stydí před sebou samým a pro niž jistě všichni obyvatelé kláštera budou pokládati ho už navždy za slabocha nebo za podivína!

Byla to opravdu jen slabost, jež ho před oltářem pojala. Slabost, jíž by se nebyl nadál do sebe po čase tak dlouhém.

Padlo to na něho jako morová rána . . . Po evangelium cítil, že opouští ho jasné vědomí, převor zmizel mu před očima a na místě jeho stál tam biskup Stanislav, a jakmile pozdvihl kalich, fráter nemohl překonati v sobě příšerný přelud, v hlavě se mu zatmělo, na obraze oltářním místo Panny Marie spatřil svatého Michala, onoho, jenž jest tam na Skalce; musel vzkřiknouti . . . a neví, co bylo dále . . .

Jen nevzkřiklli něco, čemu by byl rozuměl převor nebo některý jiný z klášterníkův blízko hlavního oltáře, a čímž by se byl prozradil! . . .

Byl by rád, kdy by už nikdy nemusel ministrovat! Raději by zase klečel za mřížkou. Snad převor ho zbaví té služby! Sám nemůže požádati ho za to; ba nesmí ani zmíniti se o tom.

Ulehčilo se mu, když laskavý mnich lékař nazejtří při odpolední návštěvě mu ohlásil, že s páterem Brunem našli pro něho práci, nad niž ani nemůže přáti si příjemnější Bude dobývati v lese nad klášterem ze země několik skalních kusův. »Jsou tam roztroušeny kolem kříže, postaveného na paměť sluhy Páně, jenž teprv loni zhynul smrtí mučednickou daleko odsud v národě barbarském,« oznamoval mu jaksi slavnostně, hlasem povýšeným. »Postavíme tam možnáli letos, zcela jistě jara příštího, krytý ochoz pro poutníky, jichž sem brzy bude přibývati ze širého okolí.«

»Těším se na takovou práci,« vděčně odvětil fráter.

»Nebudeš míti jiné, leda na staveništi, kde už jsi začal. Domnívám se, že upravování nového staveniště tam v lese ještě více bude ti po chuti. Mimo to získáš si zásluh o stavbu, již podnikneme a provedeme na uctění památky nejnovějšího mučedníka v církvi boží.«

Fráter vyslovil se, že jest už zcela zdráv a že by se dal do práce nejraději hned. Však převor odkázal ho na zejtřek, a podotknul, že soused jeho Dobrnjak, jehož noha už jest téměř zahojena, dovede ho do lesa a jako zkušený skalák a lamač bude mu radou, jak si má počínat, aby při práci své nepřišel k úrazu.

Když Dobrnjak ve svém jazyku od převora uslyšel, jaký úkol se mu svěřuje, pocítil v sobě osvěžení a slíbil, že z frátera Urbana udělá dobrého skaláka. Síly prý vidí v něm k tomu dost.

Při tom svadlá, ustaraná tvář jeho zazářila radostí a kalné oči vyjasnily se.

Převor ještě nějakou chvíli zvolna procházel se dlouhou uličkou mezi oběma řadami lůžek. Přemýšlel. Pak rychleji přikročiv k lůžku frátera Urbana, usedl těsně vedle něho, několik okamžení upíral na něho zkoumavý zrak svůj, pak přikloniv se k jeho hlavě otázal se ho zvolna:

»Snad můžeš mi pověděti, do jakého jazyka náleží slovo ‚teraz'?«

Fráter byl velice překvapen tou otázkou. Dech zatajil se v něm. Váhal, máli říci pravdu. Však vida nad sebou laskavé, vlídné oko mnichovo, odvětil klidně:

»Do polského«

»Co znamená?«

Fráter neměl odvahy, aby lhal.

»Znamená *teď*, *nyní*,« vykládal po latinsku.

»Jsi Polák?« mnich otázal se po krátkém pomlčení, pohlížeje mu do očí.

»Jsem.«

»Byl jsi v Polsku, když tam panoval král Boleslav?«

»Byl jsem tam.«

Krev ve fráterovi hrnula se k srdci.

»Znal jsi toho krále?«

»Znal jsem jej.«

»Jaký to byl člověk?«

»Vášnivý, smělý válečník.«

»Byl jsi snad také v jeho vojsku?«

»Byl jsem v něm.«

»Víš, že král Boleslav loni zavraždil biskupa Krakovského, Stanislava, v kostele, u oltáře?«

»Vím.«

»A víš, jak ruka boží v zápětí pomstila mučednickou smrt biskupovu?«

Fráter dychtivě upjal oči své na mnicha. Pootevřel rty, ale nepromluvil. Jen silný proud horkého vzduchu vydral se ze stísněné hrudi.

»Byla to pomsta krutá,« převor ujal se slova, vida, že fráter váhá s odpovědí, »ale zasloužená a výstražná.«

Fráter octnul se na trapných rozpacích. Pot vyrazil mu na čele. Budeli převor naléhati na něho opakováním poslední otázky své, co říci? Raději té chvíle se vzchopit, poděkovati za útulek posud poskytovaný a opustiti Oževy! Vždyť posud neučinil slibův, jež by ho tu vázaly, jimiž by byl povinen poslušností bez výjimky! Snad bude lépe, nevyčkati už ani jediného slova převorova, vyprositi si poutnický hábit svůj, dojíti si na protější břeh do kapličky pro svou hůl a vydati se na novou bludnou pouť světem?...

Už, už měl na jazyku tuto prosbu, už, už strojil se seskočiti s lůžka, když pozdvihnuv oči k nebi převor lítostným hlasem pravil:

»Život za život, smrt za smrt!«

Fráterovi se ulehčilo. Napjal se na lůžku a přejel si rukou spocené čelo.

»Pořádali jsme slavné bohoslužby na poděkování,« převor pokračoval, »když i do Ožev minulého roku kupci z Uher přinesli zprávu, že v tamějších lesích vlci byli roztrhali divokého zločince, jenž se nazýval králem polským.«

Fráter vyvalil oči na vypravovatele noviny, pro něho velice zajímavé. Několikrát přikývnuv hlavou pravil zpola tázavě:

»Vlci v lesích uherských ho roztrhali?«

»Což nezaslechl jsi o tom posud ničeho?« s podivením zvídal převor.

»Nemám o tom ani nejmenší vědomosti,« se vší rozhodností odvětil fráter.

»Ani nevíš, že král uherský koupil plášť a meč krále Boleslava od pastevců, již je našli v lese, kde divokou zvěří byl sežrán?«

»Král uherský že koupil Boleslavův plášť a meč?« chvějícím se hlasem fráter se vyptával.

»Aby prý nabyl památky po někdejším dobrodinci svého království,« dobromyslně mnich opakoval dle zpráv, jež v Oževách zůstavili kupci uherští.

»Pravda, předchůdce jeho, Bela, nebyl by dosedl na trůn uherský bez pomoci Boleslavovy,« fráter nad hlavou máchnul rukou, jako by v ní třímal meč.

»Snad jsi byl též v té výpravě krále polského?« dychtivě zkoumal převor.

»Byl jsem v ní« přisvědčil fráter.

»Plenili jste cizí zemi?«

»Plenili.«

»Vypalovali jste tam obydlí dobrých, pokojných, ubohých lidí?«

»Vypalovali.«

»Vraždili jste bezbranné?«

»To děje se ve válce všude na světě.«

»Však prolévání krve nevinné konečně zprotivilo se ti, omrzelo tě, a učinil jsi pokání za těžké hříchy, jež jsi spáchal mečem svým ... Milost boží byla v tobě a vytrhla duši tvou ze záhuby ...«

»Kdo asi nyní jest králem v Polsku?« jako by byl přeslechl slova převorova, posléze pronesená, fráter otázal se hlasem nemálo vzrušeným.

»O tom posud nestihly k nám ani pověsti ... Snad Boleslav zůstavil syna?«

»Neměl syna« vece fráter.

»Nejspíše nebyl ženat,« namítl převor.

»Byl ženat,« zvolna hlavou pokývl fráter.

»Znal jsi snad i Boleslavovu ženu, královnu polskou?« poněkud s ostychem otázal se ho mnich.

»Znal jsem ji, Věslavu,« jen jako silnějším vydechnutím ozval se fráter.

»Žijeli posud, snad panuje jako vdova králova.«

»Nemám ani tušení, žijeli,« sotva slyšitelně zaznělo to jako odněkud z hrobu.

»Ubohá!« po kratičké rozmluvě žalostně ozval se převor. »Jak strašný, nevýslovně neblahý to osud pro každou ženu, míti vraha za muže, což teprv pro královnu!«

Fráter upřel oči na bílý strop, na němž v kratičkém vlnění třásly se paprsky sluneční, odražené sem od hladiny jezerní, již rozčeřoval podvečerní vánek. Mihotavá hra světla upoutala k sobě i mysl jeho a ukolébala ji v zadumání, z něhož za chvilku teprv ji vyrušil převor novou otázkou:

»Jest *Věslava* také jmeno křesťanské?«

»Jmeno *křestní*,« fráter odvětil jako ve snách.

»Užívajíli ho Poláci?«

»*Věslava* byla kněžna ruská.«

»Možná, že tedy po smrti muže svého vrátila se domů?« uvažoval mnich.

»Možná!« přisvědčil fráter.

Převor opustil nemocnici a ještě dlouho po tom v komůrce své rozjímal, jaké vědomosti nový fráter má o lidech a končinách světa, o nichž v Oževách málo kdo posud něco byl zaslechl. S oné strany jen ob čas některý obchodník, obyčejně koňař, zastavuje

se tu, a třeba by něco věděl a chtěl vypravovati, není lze dorozuměti se s ním.

»Fráter Urban zajisté ví ještě leccos zajímavého z oněch zemí, jimiž se proháněl jako válečník. Při příležitosti snad zmíní se o tom, onom ze svých zkušeností... Jest v životě jeho něco, čím mě k sobě poutá, čí n od první chvíle jsem pocítil k němu více než pouhou shovívavost, pouhý soucit. Všichni ostatní bratři laikové přihlásili se k nám z upřímné kajícnosti. A jak nyní u nás žijí, všichni jsou stejní a mezi sebou zcela rovní. Všichni jsou kajícníci a všichni u nás jen pokračují v práci, již vykonávali, než přijati byli k nám. Byli už dříve dělníky, řemeslníky, rolníky, rybáři: v Oževách jsou jimi dále; každý z nich i v novém, černém hábitě zůstal, čím byl v režné haleně... On nepřihlásil se k nám, nepoprosil nás sám, abychom ho k sobě přijali. Já sám vybídl jsem ho, aby zůstal u nás!... Jen vyšší řízení osudů lidských svedlo nás s ním; a bylo potřebí naší důtklivé rady, aby s břehu jezera našeho nebyl odešel dále do světa a nezmizel beze stopy jako kapka v moři rozbouřeném. Už způsobem, jak vstoupil mezi nás, liší se od ostatních bratří laikův našich... Však ještě něco jiného jest mezi ním a jimi. Nebylť dříve v práci, k níž u nás by se byl vrátil. Co u nás dělá, jest pro něho něco nového, nezvyklého. Pozoroval jsem ho na staveništi, jaké nesnáze měl s přivážením kamene. Pro něho práce taková jest pokáním za hříchy, spáchané ve zbroji... Ve světě byl rytířem. To jest viděti na něm i v hábitě klášterního frátera... Jest znáti na něm z každého hnutí, z celého zevnějšku, hlavně ze vzezření jeho; ani kdyby to před chvílí sám nebyl řekl!«

V těchto myšlenkách hluboce zabrán, převor procházel se komůrkou svou v prvním patře hlavní budovy.

Chvilkami stanul u otevřeného okna a pohlížel na jezero, rozložené pod ním v tmavomodrém lesku, jako by dřímalo. Však zkušené oko mnichovo postřehlo na jihozápadní obrubě jasné oblohy několik bílých mráčků, znamení bouře, jež z toho kouta v době letní dostavuje se do kotliny Oževské z pravidla bez obvyklých příprav, náhlým zaburácením vichřice.

»Dostaneme, dostaneme bouřku,« pokynul hlavou v tu stranu, »snad ještě do večera; zcela jistě pak v noci.«

A odstoupiv od okna vrátil se k svým myšlenkám o fráteru Urbanovi.

»Konečně,« jako by byl dospěl k nějakému výsledku rozjímání svého, pravil k sobě samému, »konečně, zůstaneli u nás pro vždy, není potřebí, aby až do smrti své byl jen fráterem!... Budeli chtít, mohl by z něho za dvě, za tři léta býti kněz! Latinsky umí výborně, lépe než někteří z našich páterův. Jest mnoho kněží, zvláště mnichův, již před tím byli bojovníky, rytíři.«

A rozpomínal se, kolik jich sám zná v klášterech korutanských, solnohradských a štyrských.

»I náš páter Vít dlouho se domníval, že bude něčím jiným, ne duchovním. Patnáct let byl kapitánem na korábu Benátském,

jenž dopravoval poutníky do Palestýny; a páter Isidor, syn rytíře z Muravy, jako jinoch byl účasten dobrodružných i loupeživých výprav otce svého, a ještě v třicátém roce věku svého v obraně hradův Brezova a Ostravice proslavil se hrdinstvím obdivu hodným. Oba jsou nyní učení, pobožní kněží a dokonalí mnichové... Ovšem, páter Isidor nikdy ani nebyl ženat, a páter Vít přihlásil se za přijetí do řádu našeho jako vdovec... O fráteru Urbanovi nevíme posud v té věci zhola ničeho. Třeba vyčkati. Snad časem se vyjasní i ta záhada. Buď, jak buď, rád uvítal bych ho mezi námi jako kněze!«

Když takto převor spřádal nit dalších osudů frátera Urbana, on na lůžku svém dlouho nemohl nabýti klidu v mysli své. Bylť v hlubinách jejích mocně dojat a vzrušen zprávami, jichž právě byl se dověděl v rozmluvě s mnichem lékařem, a zároveň znepokojen výpověďmi, jež sám při tom byl učinil.

A to všechno byl následek osudné slabosti, jež ho zachvátila u oltáře. Odkud jen převor zná slovo »teraz«?

»Že jsem vykřikl, než jsem sklesl, na to se pamatuju,« pátral v mlhavém vědomí svém oné chvíle, »ale nevím, jaké slovo to bylo.«

Otázka převorova ostře ozářila přežalostný stav, v němž duch fráterův se octnul při prvním posluhování mešním.

»Už to jest pravda, že jsem zvolal ono slovo, pamatujeli si je i převor, ač nevěděl do dneška, co znamená!« s nemalou lítostí přiznal sobě samému.

»Jakou silou neodolatelnou byl jsem připuzen, abych nevědomky vyrazil ze sebe slovo, jež už stalo se pramenem rozpravy pro mne málo potěšitelné? Jen v naprostém zatemnění a zaniknutí duchovní bytosti své mohl jsem vzkřiknouti ‚teď!‘, když kněz přede mnou vzdvihl kalich k obětování! V tom okamžení vyvstal před pomatenou myslí mou v jasné hrůze své obraz mého činu!... Snad jsem nevzkřikl nic více, než ono slovo jediné?« hloubal v tmavých záhybech zkalené paměti své, ale nemohl dopátrati se v nich ničeho.

Rozjímaje delší obsah dnešní rozmluvy své s převorem, uznal, že nebylo lze ani odepříti odpovědi, ani neříci pravdy. Bylo ovšem potřebí nemalé opatrnosti a napjetí pozornosti, nepřekročiti otázku ani jediným slovíčkem.

»Co jsem převorovi řekl, všechno jest úplná pravda,« utěšoval se, »ale pravda jen podle jeho otázek.«

»Za to dověděl jsem se od něho věcí velmi zajímavých a důležitých,« liboval si v delším průběhu úvah svých. »Mají mě za mrtvého nejen zde, ale i v Uhrách; snad i na Rusi, i v Polsce. Jsem jako král polský, Boleslav II., mrtev pro všechen svět. To jest pro mne, frátera Urbana, věc velmi dobrá. Aspoň nikdo na tom světě už nebude hledati mě, ani živého, ani mrtvého; neboť vlci uherští nevracejí ani kůstky, již pozřeli! Dobří vlci, jak jsem jim vděčen! Zjednali mi pokoj od světa... Teď vidím, k čemu bylo vhod, že vycházeje z lesův tatranských odhodil jsem i plášť

i meč svůj do houštiny. Vlkům nechutnají takové pamlsky a pastevci je prodali králi uherskému. Posud první člověk, o němž jsem se dověděl, že chtěl míti památku na mne. Snad i jediný!« s trpkým vzdechem zarazil proud svých myšlenek.

»Tedy král uherský zbyl mi ze všech někdejších přátel!« skloniv hlavu stranou opakoval si po chvíli zadumání, v němž postava stihala postavu, až opět všechny zmizely v prázdnu. »Věrný druh! Už dvacet let minulo, co jsem posadil Belu na trůn uherský, a jeho nynější potomek posud si to pamatuje. V Polsku a na Rusi snad vzpomínají na mne jen moji nepřátelé . . .«

Mysl jeho zachmuřila se; tvář obestřela se rmutem jejím.

»Bratr můj, Vladislav Herman, jestli králem po mně? . . . A co děje se s ní, s ženou mojí . . . s Věslavou . . .?«

Zakryl si smutnou tvář oběma rukama; přitiskl dlaně pevně na oči, obávaje se, aby z nich nevytryskly slzy . . . Zatlačil je do nich zpět . . .

K večeru přišel do nemocnice ještě domácí hospodář, páter Bruno. Oznámil fráteru Urbanovi, že podle přání páně převorova zejtra ráno po snídaní půjde s Dobrnjakem na stráň do lesa, aby si tam ohledl novou práci svou. Dobrnjakovi nařídil, aby si vzal frátera Urbana na starost a naučil ho páčiti skaliska ze země. Z počátku aby vybíral jen kusy nejmenší, jakých společně budou moci dobýti.

»Víš, tam kolem kříže Stanislavova!« připomenul starému skalákovi.

Fráteru Urbanovi pak přikázal, aby ve všem byl poslušen pokynův Dobrnjakových. Práce v lese že bude pro něho sice těžší než na staveništi, ale v silném stínu i větší namahání že bude příjemnější . . .

Jak převor odpoledne byl věštil, v noci, sotva že v budovách klášterních byla shasena všechna světla, strhla se bouřka nad údolím, vlastně nad jezerem Oževským, neboť bouřky toho druhu nejraději rozpoutávají se nad jezery alpskými, ležícími v hlubokém a dlouhém údolí.

Lidé domácí znají tyto vichřice a za dne neoklame jich ani nejčistší obloha, jako by neměli obávati se náhlé změny její. Téměř každé jezero Alpské, uzavřené dvěma rovnoběžnými vysokými pásmy horskými, má na obzoru vlastní svůj kout, odkud, objevíli se tam mrak zvláštní šedé barvy a určitého tvaru homolovitého za nejkrásnějšího počasí letního, náhle s největší prudkostí vyrazí vichr, a několika výbuchy, rychle za sebou následujícími a úžasně stupňovanými spůsobí děsné zpuštění osad, plodin polních, zahrad a lesův. Obloha za několik minut zatáhne se mraky černými a šedými, jež jako ohromné homole a hrady fantastické převalují se přes sebe, pohlcují se, až splynou v jedinou tmavou plachtu, rozpjatou nad údolím, jež trne zděšením. Spousty prachu zdvihají a víří se nad poli a cestami. Z lesův a zahrad smetené a strhané listí třepetá se v nich na místo ptactva, jež spěšně vyhledalo bezpečné skrýše své, chumáče požaté trávy a víchy skoseného obilí

poletují jako páperky mezi závratnou výší a temnými koryty strží a roklin. Obzor mizí v neproniknutelné mhle, jež jako zeď žene se s pevné země na jezero, již vzdvižené z hlubin svých a divoce rozhoupané. V několika okamženích hladina jeho, ještě před chvílí v březích svých usmívajíc se hladkou tváří hravého děcka v objetí matčině, na celém prostoru svém vzkypí zuřivostí zdrážděného, vyhladovělého dravce, lačného obětí. Vysoké vlny jen jen letí, všechny týmž směrem v dlouhých řadách k břehu protějšímu; rostou s dálkou; hřebeny jejich lámou, tříští se v bělozeleném rozpěnění, jehožto světelkování jako nejjemnější záře měsíčná naznačuje hranici mezi rozdivočenou, černou, bezednou tůní vodní a mezi rozkacenou, chmurnou říší vzdušnou. Jezero jako rozhněvaná, živá bytost hledá už jen slova, aby se dalo do křiku; ale mocné vnitřní vzrušení jeho může uleviti si toliko sykotem a vydechováním vodního prachu proti soptící obloze. Ta pak malomoci jeho jen se posmívá nepřetržitým blýskáním a hřímáním, jehož ohlušujícím hukotem půda širé krajiny se chvěje a duní, a jehož reptavá ozvěna znenáhla umlká teprv v lůně vzdálených skal a lesův.

Běda lodi, jež takovou vichřicí byla by postižena na jezeře, třeba nedaleko břehu! Ani nejsmělejší plavci a veslaři neodváží se přispíšiti jí na pomoc. Neutonulali by i se vším, co by na ní bylo, za několik minut v černé hlubině, strašné vlnobití roztříštilo by ji o skaliska neb stromy na břehu protějším a mrtvoly ubohých plavců vyvrhovalo by teprv opět klidné jezero po různu na sucho.

A všechna ta hrůza bývá dílem sotva celé hodiny! Za nejsilnějšího vichru a hromobití z pravidla spustí se liják, jako by oblaka byla se strhla; působením jeho mírní se, ustává vítr, vlny na jezeře přestávají syčet, divoký rej jejich se uklidňuje, mhla nad nimi vystupuje jako opona, řídne, rozplývá se, mizí ve vyšších vrstvách vzduchu, ptactvo s novou důvěrou vrací se z úkrytův svých nad hladinu vodní pod oblohu, tu a tam už opět modře prokmitající; mraky deštivé rychle letí přes hřebeny skal a lesův, zanechávajíce na nich průhledné, potrhané konce chmur svých jako pavučiny; netrvá dlouho, déšť, jenž vichřici byl utišil, sám padá už v nejdrobnějších kapkách, koruny a haluze stromův už jen mírně se houpají: z domkův a chatrčí nejdříve lidé staří, za nimi v krátce i postavy mladší a děti objevují se na zápraží, postupují na dvorky a zahrady, vycházejí na cesty, pozorujíce a odhadujíce škody, spůsobené na střechách, na stromoví, na plodinách zahradních a polních . . . Zpousty v lesích prohlédnou a zjistí se, až odtekou rozvodněné potoky a bystřiny.

Jezero Oževské má vichřicový koutek svůj na jihozápadě, mezi Dobračem a údolím řeky Dravy.

Odtamtud přihnala se bouřka na krátko před půlnocí, když v klášterních budovách Oževských všichni zabrali se do prvního, pevného spánku. Několikerým prudkým nárazem větru zařinčela okna v průčelí hlavního stavení, modrá obloha, ještě před chvílí

samý třpyt hvězd, jasně planoucích, kvapem zatahovala se černými mraky příšerných tvarů, přívalem hnanými proti klášteru.

V oknech místností obydlených v budově hlavní rozbřeskla se světla; však záře jejich zanikala už na břehu v husté tmě, v níž zahaleno bylo celé jezero. Jen sykot vln, divoce útočících na skalné základy klášterní residence a s hukotem odrážejících se od nich, označoval jeho polohu a neobyčejné rozbouření.

Za malou chvíli počaly švihati do něho blesky, v jejichžto rudém ohni černá, hluboce rozbrázděná tůně vodní nabývala podoby příšerné. Rachocení hromu splynulo v jediný řev oblak, když blesky jako ohnivá kopí zabodávaly se do spousty vodní, ozařujíce zpěněný var její téměř před samým klášterem, jenž zachvíval se při tom v základech svých.

V osvětleném rohovém okně prvního patra jeho objevil se tmavý obrys hlavy, zahalené kapucí, ale mžikem v něm zmizel, když nový blesk s třeskotem před ním sjel do vln, jež nad ním vysoko vystříkly, a když hrom po něm zaburácel, že ozvěny jeho nebylo konce. Hned po té ráně spustil se lijavec. Veliké kapky, hnány vichrem od jihozápadu, bily do oken klášterního průčelí, jako by velkozrný hrách proti nim byl metán. Od jezera nesl se vzhůru šumot prudkého pleskotu jejich. Za chvíli hřímání jako by se vzdalovalo, ale lijáku přibývalo prudkosti, že hučel jako vodopád.

»Brzy bude po bouřce!« těšil se převor. »Bohdá, stavení naše nestihla pohroma, a s polí i luk máme už všechno sklizeno. V lesích ovšem bude nejedna škoda . . .«

Další část jeho myšlenky zanikla v ráně blesku, po němž celý klášter se otřásl, jako by měl se rozpadnout, a po němž nezarachotil hrom, poněvadž blesk a zahřmění tenkráte splynuly v jedno třesknutí, jehož účinek také byl neobyčejný.

Mocným tlakem vzduchu všichni obyvatelé hlavní, vyšší budovy klášterní byli omámeni. Chvíli trvalo hrobové ticho, tím příšernější, když zároveň všechna světla, počátkem bouře v bytech mnichů zapálená, úderem blesku jako mocí kouzelnou byla pohasla. Teprve když všichni se vzpamatovali z uleknutí svého, nastal po celém domě ruch nezvyklý. Tu a tam opět zakmitlo světlo, dvéře komůrek se otvíraly a za několik okamžení téměř všichni mnichové v patrech a všichni fráteři v přízemku objevili se na galeriích a na chodbách, starostlivě pátrajíce při svitu kahanců, plápolajících v silném průvanu, nehořili jim nad hlavami.

»Uhodilo!« páter prior vysvětloval několika mnichům, obklopivším ho, »Bohu díky, nikoliv do našeho krovu, ale přece nedaleko nás, nahoře v lese.«

Přesvědčiv se, že i stavení klášterní, stojící dole na břehu, jsou bez pohromy ohně, pospíšil zvěstovat potěšitelnou zprávu stařičkému opatovi, jenž trna v úzkostech o životy stádce svěřeného své péči, a o společný stánek míru pozemského, radostně přijal jeho pozdní návštěvu a ve vroucích modlitbách díkův pak brzo klidně usnul.

Nad jezerem a jeho klášterem záhy zavládla tichá noc, již hlídala tmavomodrá obloha, jen jen posetá nejkrásnějšími hvězdami. V tom tichu slábnul i táhlý, melancholický šum vodopádův, náhlým krátkým lijavcem oživených na srázných stěnách lesních skal.

Pohádky, jež vypravovaly, zvolna umlkaly teprve k ránu.

Chrliče na římsách hlavní budovy klášterní vypovídaly se mnohem dříve; jen jako vzpomínka na bouřlivou mladost v době stichlého, dohasínajícího stáří sebrala se na schnoucím okraji jejich otevřených úst v mezerách delších a delších ještě nějaká kapka, a odloupnuvši se od nich padla do jezera, aby v něm zanikla v zapomenutí věčném . . .

Nový den rozbřeskl se v líbezné, nevědomé nevinnosti a v nepřestižné dobrotě všeho stvoření. Hrůzy noční prchly s tmou; zlehounka vkrádajíc se po stopách jejich do roklí a úbočí lesů, do vrcholův a dolíků hor, na pláně luk a polí, do žlabů potočních a na zrcadla jezer, do rozklenutých korun stromů, do loubí křovin, do tkaniva mechů a travin, do kalichů květin; do hnízd ptáků, do sítí pavouků, do jamek cvrčků, do skulin brouků a mušek, do brlohů lišek, do chodeb lasiček: světlo všude nalezá a ozařuje osvěžení, zvýšenou sílu, rozmnoženou chuť k životu, zvětšenou radost ze jsoucnosti.

I pod krovy příbytků lidských, nádherných rovněž jako chudičkých, noční bouře způsobila občerstvení ducha i těla; okřáli po ní zdraví, posilněni cítí se jí nemocní.

Fráter Urban se starým skalákem po ranní mši vyšli severními vraty z velikého nádvoří klášterní budovy pobřežní. Fráter levou rukou držel na rameni železný sochor, motyku a lopatu. Pravou chtěl v chůzi podpírati společníka svého, jenž opatrně a se strachem našlapoval na nohu sice zahojenou, ale posud slabou. Než lamač s pokorným úklonem hlavy a s pohledem upřímné vděčnosti bránil se přijmouti tu službu. Jen o hůl se opíraje, posuňkem projevil, že půjde napřed, znaje cestu a cíl její. Kráčel zvolna, jako by posud nedůvěřoval vlastní síle; však každým krokem nabýval větší jistoty a radostného vědomí, že zdraví se vrací do sestárlého těla jeho.

Octnuv se před vraty klášterními na pažitu, jímž posud potůčky srčela dešťová voda, sbíhající sem se stráně lesní, až se zachvěl radostí, že opět šlape po té zemi, jíž několik neděl nebyl spatřil a jiř že někdy uvidí opět, při svém přenesení do nemocnice klášterní ani netroufal si doufati.

Páter převor dal mu pro první vycházku jeho sandály, jaké mají mniši i fráteři, aby noha zhojená se neotlačila na chodidle; ale skalák už po několika krocích na pažitě smekl je s nohou a vzal je do ruky. Brodě se pak bos vysokou, mokrou travou a dále ke stráni lesní kráčeje blátem, teprv pociťuje se opět Dobrnjakem!

Nic není mezi ním a zemí, ani podešev, blána kůže zvířecí. Dotýká se země zase tělem vlastním a jest mu, jako by z ní

přecházela nová síla do něho; cítí osvěžující, ozdravující proud její od pat k hlavě. Váhá každým krokem dalším, stál by nejraději dlouho, dlouho na témž místě. Ubíraje se přece výše po blátivé pěšině lesní, jen smyká obě nohy po zemi; myslí si, že ji tak hladí!

Při tom rozpíná hruď a ssaje do sebe chladný, svěží, vonný vzduch listnatého lesa, posud ponořeného v šero.

Pozoruje ptáky, jak vyplašeni nezvyklou návštěvou ranní poletují s větve na větev, nevzdalujíce se od neočekávaných hostí a zůstávajíce pospolu.

»Posud jest mezi nimi velmi málo samotářův,« uvažoval. »I já vrátím se zejtra k ženě své a k svým holátkům! Jak se těším na ně. Snad už budu moci dojíti až domů? Překvapím je. Jistě stýskalo se jim po mně, jako mně po nich ... Jsme velmi chudi, pracujeme s ženou těžce, ale v bázni boží jsme spokojeni; máme se vespolek rádi; žena jest dobrá a hodná; děti jsou zdárné ... Neměnil bych ani s nějakým králem!«

Šťastný lamač usedl vedle stezníka na lavičku a ohledl se po fráterovi, jehožto kroky za ním potuchly. Spatřil ho stojícího teprv na kraji lesa, obráceného tváří k jezeru.

Bylo do čeho se zadívati. Tmavomodrá hladina, lehce zčeřená svěžím vánkem jižním a posud na celé rozloze své zastíněná táhlým dvojpásmem hory Krkavčí a Holubí, jen na obrubě své východní zakalovala se, kde šplounající vlnky její omývaly rozměklý, blátivý břeh, porostlý olšemi a vrbami.

Jemná pára, vystupující z ní, řídla, rozplývala se, mizela, jakmile vznesla se do výše, kam stromovím, jež zdobí horské hřebeny, už prokmitly první paprsky ranního slunce. Klenba nebes skvěla se tou dobou nad celým údolím Oževským v modři, již nerušil ani nejbělejší proužek oblačný.

Rozmanitost a hra světla od povrchu jezerního až do nejvyšších vrstev moře vzduchového, v chladu a klidu procitlého rána a s vůní, jíž vítaly nový den lesy a lučiny: tomu kouzlu bezděky oddával se i fráter, jehož mysl až do nedávna měla větší zálibu v divokostech a hrůzách přírody, než v jejích krásách a v míru jejím. Proto naslouchal i bouři, jež rozpoutala se dnešní noci, s potěšením, napjatým sluchem sledoval ohlušující hřímání jako nejsladší hudbu, a když nejvíce se blýskalo a všichni nemocní strachem se chvějíce zahalili hlavy své pokryvkami, on opustil lůžko, přistoupil až k oknu a zadíval se do blesků, až v očích se mu dělaly barvy. Když pak zatřeskla ona rána, jež ve všech obydlených částech kláštera způsobila největší zděšení, fráter Urban ani brvou nepohnuv, s uspokojením pravil pro sebe:

»Dobře! dobře! Kdy bych byl tebou, rozrazil bych svět jako ořech na půlky!«

Teď zrak i mysl jeho jsou upoutány rozkošnou idyllou přírodní. Nemůže odtrhnouti se od obrazu jejího. Jest mu, že by mohl státi před ním bez konce, utonouti v lahodě jeho.

Teprv když v šeru korun věkovitých bukův na stráni lesní za ním zašuměla křídla dravců, vyplašených po probdělé noci z ranních snů prudkým nárazem holi Dobrnjakovy o několik kmenů vedle lavičky, vytrhl se z dumání, pevněji přitiskl těžké nádobí k rameni a obrátiv se pokročil po rozměklé cestě vzhůru za vůdcem svým.

Ten dále poklepával holí svou na nejbližší kmeny, aby fráterovi dal věděti, kde čeká na něho. Však jen střásal na sebe veliké kapky, jež z nočního deště zbyly na širokých listech bukových.

Také bylo mu příjemno, že po tolika nedělích opět slyší klepot rozléhati se lesem, a těší se, jak rány jeho kladiva zase dopadati budou na tvrdý kámen.

V předtuše té radosti úderům holi jeho přibývalo důrazu, ale nikoliv účinku na frátera, jenž na první zatáčce stezníku už opět stanul a pohlížel na jezero. Pozoroval dvě lodice, jež právě odrazily od přístaviště klášterního s několika frátery.

Z houští vysokého rákosí, podle něhož zvolna pluly, vzletlo několik lysek nízko nad vodou, aby nedaleko před nimi zmizely pod hladinou, nad niž pak ve značné dáli po různu se vynořovaly, provozujíce při tom svou hru.

Fráteři na lodicích, jež jen slabým větrem jižním pohybovaly se k severu tak zlehounka, že zčeřená brázda za nimi ihned opět se uhladila, rozpínali na tyčích sítě, složené na dně svých plavidel. Vypluliť nalovit ryb, jichžto množstvím, rozmanitostí a chutí jezero Oževské bylo známo po celém Korutansku, zvláště po všech klášteřích tamějších.

Fráter Urban pozoroval, jak klášterní druzi jeho zapouštějí rozpjaté sítě, zatížené na dolní obrubě své kusy olova, do hlubiny podle rákosin. Pak sledoval práci jejich, jak blíže u břehu na mělčejších místech ponořovali proutěné vrže.

Té chvíle s klášterní věže zavzněl zvonek. Žalobný zvuk jeho ranním tichem rozletěl se po jezeře a zanikal až ve vrcholu chlumu ozvěnou táhlou, slábnoucí a slábnoucí.

Rybáři poklekli v lodicích a sepjali ruce.

I fráter Urban už věděl, co zvěstuje tento zvonek. Jest to umíráček. Zaslechl ho už několikrát za nedlouhého pobytu svého zde. Zemřeloť za ten čas několik obyvatelů osad, náležejících ke klášteru Oževskému.

Lidé zdejší, od mládí svého upoutáni buď k těžké práci hospodářské na polích a v lesích, buď docházejíce na práci ještě těžší do dolův olověných až tam za Dravu, a dobývajíce si tím výživy jen velmi chudičké, nedočkávají se věku dlouhého. Starcův a stařen šedivých fráter Urban i na své pouti sem i za svého života zde spatřil velmi málo.

»Nejspíše zase jeden mučedník práce dokonal,« pomyslil si, složil nádobí vedle cesty, poklekl, požehnal se křížem a vykonal upřímnou modlitbu za mrtvého. Pak jako by už byl zapomněl na jezero a všechny krásy jeho a zvolna s břemenem svým po-

stupuje do vršku, zabral se do myšlenek, jež vzbudil v něm umíráček, o němž se domníval, že ohlásil smrt člověka záhy upracovaného na věky.

»Lid zapřažený do pluhu, aby dobýval chleba z hrudy nejen pro sebe, ale i pro tisíce jiných, lid, jenž už při svém narození nalézá v kolébce své cep, kladivo, sekyru, motyku, rýč, sochor, dláto, nebozez, kleště, palici a podobné hračky života pozemského, žije všude na světě stejně, totiž stejně zle. Zde jako tam v Polsku, Rusku a kdekoliv jinde. A vše jedno, pracujeli na svém nebo na cizím. Pán, stojící nad ním, ovšem může mu útrapy práce poněkud neli zmírnit, přece osladit vlídným okem a laskavým úsměvem. Ale běda tomu, kdo teprve mu chce zjednati panskou vlídnost a panský úsměv! Pokusil jsem se o to tam« — a máchnul před sebe pravicí — »před dvěma lety. Sželelo se mi ubohého, pracovného a dobrého lidu polského a postavil jsem se v obraně jeho proti necitelné, tyranské šlechtě. Jak pochodili jsme oba, i já, i lid polský? Páni namluvili lidu, že příčinou jeho bídy jsem já svými válečnými výpravami do Uher, do Čech, do Prus a na Rus. Bláhový lid, neznamenaje nástrahy, uvěřil, že hyne mnou, svým králem, nikoliv jimi, svými utiskovateli a vyděrači, pro něž vzdělával všechnu půdu, vykonával všechnu práci v lesích, v dolech, na řekách i na moři, a kteří všechen výtěžek z jeho namáhání bujností a pustým hýřením promarňovali, odpírajíce králi svému i zemi své všelikou pomoc v potřebách skutečných a na podniky dobré. Lid, šlechtou oklamán, opustil mě a octnul se v porobě ještě větší, do níž vítězné panstvo rychle jej ukovalo ... Však za mou dobrotu a štědrost k lidu i proti mně spěšně osnována pomsta ...«

Zabrán do těchto myšlenek, fráter Urban přešel i podle Dobrnjaka, čekajícího naň na lavičce, a ani si ho nevšimnuv kráčel se svou tíží na rameni blátivou cestičkou výš a výše.

Starý skalák rychle belhal se za ním. Došel ho nad druhou zatáčkou.

Odtud mezi silnými buky už bylo viděti mramorový kříž; pískovcový podstavec deštěm dnešní noci byl sežloutlý. Obě ramena byla obvěšena větvemi a ratolestmi zelenými i suchými, sraženými sem patrně za noční bouře.

Na volném prostoru před křížem v řadách a v chumáčích bylo naplaveno listí všelikých tvarův a barev s hořejší stráně. Drobný písek byl odtud snesen proudy vody na stezník i na mechovou obrubu. Zbyly pod ním jen kameny a výmoly.

Kolem celého místa leželo po zemi několik zlomených silných haluzí.

Fráter Urban složil břímě své na nejbližší kus skály a přistoupil ke kříži, na jehožto podstavci jal se čísti vytesaný nápis.

Zarazil se. Chvíli stál jako socha kamenná. Paže jako bez krve sklesly podle těla.

Z hluboka vzdechnuv obrátil se v pravo, odkud silnějším větrem, jenž zdvihl se, jakmile slunce vyhouplo se nad hřeben hory, několik suchých větví spadlo k nohám jeho. Fráter vzhledl

směrem, jímž se byly snesly. Mezi mohutnými kmeny v popředí spatřil sloup, zeleně natřený, a na horním konci jeho na dřevěné desce malovaný obraz. Užasnul. Zavrávoral zpět. Upřel oči k zemi. Teprv za chvilku pevným zrakem pohleděl na obraz opět. Hruď jeho rozpjala se. Nemohl odtrhnouti vyboulených očí od malby.

»Ten s mečem mám býti já!« po dlouhé chvíli zašeptal rty, horečně rozechvělými.

»Nikde klidu, nikde pokoje!« zasteskl si po chvíli. »Ani zde! I tu vyhledává, stíhá mě neštěstí mé! . . . Ba předešlo mě sem! Čekalo tu na mne . . . v lese! . . . Býti jím pronásledovánu, to jest něco tisíckráte horšího, než býti roztrhán a sežrán vlky! Vlk tě rozsápe a pohltí jen jednou a jest po všem . . . Už nikdy tě nic nepřekvapí, nezabolí, nestýrá, nepotrápí . . . Ale žíti dále takto jako žiji já . . . toť muka nekonečná, oheň nehasnoucí! . . . Kam se skrýt, co počít, nejsemli před trýzní stále novou bezpečen ani zde? . . .«

Obrátil se od obrázku s pocitem trpkosti, že i v kajicnosti a těžkém pokání jest pronásledován žjevy z minulosti své, chutě chopil se nádobí a už jal se obkopávati nejbližší omšený kus skalní, vyčnívající ze splavené trávy.

Jen maně ohlédl se po průvodci svém. Spatřil ho po levé straně za křížem rozhrnovati kupu klestu zeleného i suchého, jako by pod ní něčeho chtěl dobýti. Před ním těsně vedle cesty trčel mezi listím a větvičkami rovný pahejl roztříštěného sloupu, téhož tvaru a nátěru, jakého byl sloup celý, na němž zavěšené vyobrazení právě zkalilo ranní spokojenost fráterovu.

Rozmočená půda povolovala pod ranami motyky, že ani nebylo potřebí pokračovati v počáteční pádnosti jejich. Odkopávka znenáhla nabývala podoby náspu kolem příkopu, prohloubávajícího se podle obruby skalního útesu.

»Tak okopávali jsme se na pláních ukrajinských a na písčitých rovinách pruských,« fráter Urban napínal myšlenky své směrem jiným, jen aby zapudil obraz, jenž stále pletl se mu před očima v živých barvách svých na šedých plochách skalních.

Však marná snaha. Nemohl zbaviti se ho. Přes tu chvíli kradmo smekl po něm pohled. Hned na to zabušil po každé mocněji do země, v níž už přišel na vrstvu suchou. Sloup prachu zdvihl se ze dna příkopu proti němu a zahalil jeho tvář.

Fráter jal se pod sebou rozhrabávati nakopanou hlínu, že octnul se v hustém mraku nejdrobnějšího prachu. Ale vyobrazení zavražděného kněze nezmizelo před zrakem jeho.

»Já přece nemám vlasy a vousy zrzavé, jaké mi tam namalovali!« mrzutě prohodil u sebe po chvíli. »Ani nemám tvář ohyzdnosti tak lotrovské . . .«

Silná rána hlavou motyky do skály, až kus její odskočil daleko stranou, ulevila prudkému hnutí v nitru jeho.

»A za to jak namalovali *jeho!*« pokračoval, mocněji a mocněji bouchaje do skály, že z ní lítaly kusy vůkol. »Nebyl hubený, ale byl notně otylý; leb jeho nebyla lysá, s úzkým věncem šedin,

měl hojně vlasů tmavých... Lpělo jich dost ještě dlouho na meči... Snad lpějí na něm posud!«...

Zadumal se na chvíli. Pak zašeptal s přídechem hořkého žalu:

»Šedivého starce Věslava jistě byla by na vždy odrazila už při prvním nejslabším pokuse, aby se jí přiblížil!«...

Sklonil se, shroucen vnitřní bolestí. Opřel se o topůrko motyky, aby nesklesl.

»Kéž byl šedivý!« zatoužil v palčivé tísni své. A pomlčev, jako by v sobě sbíral odvahu a sílu k pomyslu, jenž odporuje nynějšímu životu jeho, konečně zaúpěl z hlubin srdce svého:

»Věslavo! Krásná, předrahá Věslavo má! Proč jsi mi to udělala?«

Usedl na skalisku, složil tvář do dlaní a oddychoval těžce. Paprsky sluneční už osvěcovaly vrcholky stromů po celé stráni lesní, pronikaly ve zlatých pramenech mezi kmeny a ozářily už hladinu jezerní, jež dotknutím jejich se zachvívala v drobných vlnkách.

Ptáci lesní poletovali blízko kolem frátera; ten onen ozval se táhlým zahvízdnutím, jako by chtěl vzbuditi ho z pozdního sna.

I lamač už rozebral hromadu haluzí a stanul nad několika pomalovanými zlomky dřevěné desky, jež se svrškem přeraženého sloupu byl nalezl pod odklizeným klestím.

Ohlížel se zvědavě po fráterovi. Chtěl mu ukázati silný kmen bukový, jenž za noční bouře zasažen bleskem, zvrátil se, těžkými větvemi svými oklestil stromy nejbližší, zlomil i sloup a roztříštil obraz, upevněný na něm.

To byla ona rána, jež otřásla základy budov klášterních a poděsila všechny obyvatele v Oževách.

Dobrnjak rád by byl fráterovi vyložil i mnoho jiných zkušeností, jež choval v paměti z podobných vichřic ve zdejší krajině. Však vida ho sedícího na skalisku s hlavou skloněnou a s tváří zakrytou dlaněmi, neodvážil se vyrušiti ho pokřikem.

»Usnul,« uvažoval o něm. »V noci nespal, a ráno pustil se do práce těžké, jako by to byla pouhá hračka. Přemohlo jej unavení.«

Čekal tedy, až fráter sebou hne. Tím časem srovnal na mokré trávě kousky a třísky rozbitého malování, až z nich opět sestavil celý známý mu obraz.

Fráter po drahné chvíli se probral jako z těžkého omámení a chvatně opět chopil se práce. Vida Dobrnjaka, jak několikerým kývnutím jej k sobě pobízí, zvolna pokročil až k němu.

Lamač snažil se, aby posuňky tváře a pohyby rukou i celého těla mu dal na srozuměnou, co se tu přihodilo s obrazem, sestaveným opět v celosti své.

Fráter útrpně se usmál, jakým spůsobem zahynutí své vidí vylíčeno. Ochotně pak pomáhal skalákovi sebrati všechny části roztříštěné malby, sám vzal je do náručí a zvolna sestupoval s nimi do kláštera, aby je odevzdal páteru Brunovi.

Byl při tom v náladě, jíž si nebyl ani jasně vědom. Nese vyobrazení vlastní smrti své!

Cestou dolů do kláštera náhle se zastavil. Váhal, nemáli se vrátit, aby se podíval, neníli tam blízko kříže i třetí obraz, na němž by byla vypodobněna Věslava . . . Však vzpomněl si, že sám teprv zmínil se o ní převorovi, že tedy osobnost její jest v Oževách zcela neznámá . . .

Vycházeje z lesa pravil k sobě: »Mnoho, velmi mnoho jsem na světě spatřil, uslyšel, poznal; mnoho, velmi mnoho věcí dobrých i zlých jsem zakusil, mnoha věcem jsem se naučil; národy jsem podmaňoval i osvobozoval; trůny jsem bořil i stavěl: to všechno jsem zapomněl. Ale koho jsem miloval, na toho nezapomenu ani v hrobě!«

Vstoupiv do klášterního dvora byl překvapen zprávou, že dnes na úsvitě opat byl na lůžku svém nalezen mrtev. Ranila prý dobrého stařečka mrtvice z velikého rozčilení po bouři dnešní noci.

»To tedy byl *jeho* umíráček!« s upřímnou soustrastí vzdychl fráter. (Pokračování.)

Náš rolník.

Lán osil — špatně vzešlo. Požehnání
snad nespočalo na rodící líše?
Pak žízní chřadlo, nepjalo se výše
jak naděje, jež sílu v údy vhání.

Již klásek zralý nad hrudou se sklání
ne jako hlava prázdná v liché pýše;
již pohádkou o živném chlebě dýše
a vůni šíří po stráni i plání.

Jen napnout hrabici a klásti řady . . .
Třikráte zloba ráda v kořist tepe,
a oběť neví pomoci ni rady.

Oblaky hrůzou těhotné se valí
a ledy sypou dravé, hluché, slepé.
Vše práce marna, jen se oči kalí . . .

Však rolníci se lopat chápou přeci,
jak oni obři kdysi starověcí.

Bouř ještě duní v zamračené dáli.

Jan Vřesnický.

Druhové z mládí.

Listy ze studijního zápisníku.

Od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

Tato zpráva účinkovala na mne podobně, jako bych byl sám dostal smrtelnou ránu do hlavy nebo do srdce, jako by se život můj náhle shroutil a měl v nejbližším okamžiku shasnouti. Nepochybně jsem i zavrávoral, neboť mě Venouš vší silou chytil za paži.

Po chvilce mrákotného omráčení se dostavila bolest. Nutila mě k zoufalému výkřiku, ale toliko jsem zaúpěl, neboť hrdlo mé bylo sevřeno a na prsou jako bych měl skálu. Vzchopiv se násilně, potácel jsem se do pokoje, kde spal farář.

‚Co se děje?‘ ptal se protrhnuv oči.

‚Musíme jíti s Pánem Bohem —‘

‚Oba? Vy také?‘

‚Ano, také . . .‘

‚Zas jinam?‘

‚Ne, půjdu s vámi.‘

‚A proč tedy oba?‘

‚Půjdu s vámi, ale jde o nemocnou, které já nemohu udíleti poslední svátosti . . .‘

Farář s úžasem na mne pohleděl.

‚Potom se vám budu i já zpovídati — ale nyní, pro Bůh, netraťme ani okamžiku, ať nepřijdeme pozdě!‘

Mlčky jsme v půlnoční době spěchali tichými, tmavými ulicemi předměstskými. Pro mne to byla cesta na Kalvárii. Když jsem spatřil osvětlená okna příbytku Markupovic, volal jsem v duchu: ‚Vezmi, Pane, raději můj život v tu hodinu! . . .‘

V domě jsme se nejprv setkali s Tomášem.

‚Je živa?‘ vydechl jsem otázku.

‚Ještě živa — ale pořád bez sebe. Doktor s ní pracuje.‘

Ležela v zadní světnici, kde vždycky spávala, kde mi v této noci napsala lístek a pak na sebe vložila ruku. Teď u ní byli jen lékař, nešťastný otec a moje sestra; ani farář nemohl k ní hned přistoupiti. Čekal jsem s ním v předním pokoji, a každá minuta byla mi dlouhá a trapná jako v mukách očistcových.

Konečně doktor na chvíli ustoupil farářovi, který mohl nemocné dáti jen poslední pomazání, poněvadž pořád ještě k sobě nepřicházela.

‚Když si způsobila ránu na levé ruce, pojaly ji mrákoty,‘ pravil mi tlumeným hlasem lékař. ‚Svalila se s židle na zem, a to ještě bylo štěstí. Pádem jejím upozorněn přispěchal otec, —

i mohli mě zavolati ještě v čas, pokud život neprchl. Mnoho krve ušlo, přece však máme naději, že bude zachráněna.‘

Když farář odešel, padli jsme si nejprve s Markupem do náručí. On byl tak na duchu zlomen, že jsem jej musel těšiti, ačkoli se také mně slzy válely po tvářích a hlas mi selhával.

‚Neměl jsem potuchy —!‘ štkal ubohý. ‚Nevím, co ji k tomu dohnalo, — snad vy jste něco pozoroval, když jste s ní odpoledne mluvil?‘

‚Spíše bych se byl nadál vlastní smrti! . . .‘

Přistoupil jsem k loži, na kterém byla Tonička zakrvácené prostěradlo vyměnila čistým. Bohdanka ležela bez pohnutí, obličej její, černými vlasy vroubený, byl stejně bílý jako to čerstvé prostěradlo.

‚Spasiteli,‘ zalkal jsem utajeně, ›vždyť je snad již v Pánu!‘

‚Ne,‘ řekl doktor, ‚dýše.‘

Po chvilce mě pokynutím zase zavolal k posteli. Bohdanka měla již oči pootevřené, ale zdálo se, že nic nevidí, jako by dřímala. Sklonil jsem se k ní tiše jako stín. Sklopila víčka, ale za minutku na mne již pozorněji pohleděla. Neubránil jsem se, chopil jsem ji za zdravou ruku.

‚Předrahá duše!‘ zašeptal jsem.

Obličej její poněkud oživl. ‚Je to — vidění?‘ vydechla.

‚Jsme u vás.‘

‚Vy? . . . Přišel jste? . . . Ještě vás spatřuji? . . . Díky! A odpusťte . . . S Bohem! . . . s Bohem! Snad tam — nad hvězdami —‘

‚Bohdanko moje, nebudeme se loučit.‘

‚Já umírám —‘

‚Bůh vás zachová — a nikdy se už nerozejdeme. Svatým slibem se zavazuji, že jako nerozlučně spojena jsou naše srdce, tak mají též naše ruce spojeny býti pro celý život!‘

Takovým spůsobem v osudné noci dozrálo předsevzetí, na které jsem ještě den před tím ani nepomyslil, — předsevzetí, že přestanu býti knězem, abych mohl Bohdanku učiniti svou manželkou.

Vyvázla, Bohu díky, z nebezpečenství a dosti rychle se pozdravovala. Já jsem o svém odhodlání hned psal Nevadilovi, potom jsem k jeho přátelskému pozvání odjel k němu do Clevelandu, neboť jsem na své kaplance setrvati nemohl a po odchodu z ní také v městě našem ostávati nechtěl.

Přítel uvítal mě s otevřenou náručí: ‚Buďte u mne hostem, pokud vám libo. Že vaše jednání schvaluji, rozumí se samo sebou, — vždyť jsem vám k němu radil už před dvěma lety.‘

Předpokládal, že se nyní hodlám státi duchovním evangelickým.

‚Ne,‘ pravil jsem, ‚taková proměna se mi velice příčí. Nechci dnes býti hlasatelem jednoho vyznání a zejtra druhého; když nemohu zůstati sluhou svého posavadního oltáře, pokládám za slušno, abych jím vůbec přestal býti. Pravda, jsem člověk nepraktický, zvláště pro zdejší život; jsem člověk knihový a učiti bývalo vždy

mým potěšením. Nejraději bych od theologického povolání přešel k učitelskému; nebudeli to možná, přičiním se, abych se vpravil do jiné práce, kterou bych sebe a budoucí svou ženu uživil.‘

‚Se svým vzděláním a charakterem se tu neztratíte,‘ dodával mně přítel mysli.

Po několika dnech mi pravil: ‚Mám cestu do Filadelfie; víte co, pojeďte se mnou a podíváme se i do Betlema, pennsylvanského ovšem.‘

‚Co tam?‘

‚Tam je hlavní osada českých bratří v Americe, kterým se tu obecně říká Moravané. Předkové jejich přišli tam už asi před 150 lety, ale oni posud zachovali nejen svou víru, ale také svůj zvláštní ráz, kterým se liší ode všech ostatních Američanů; vynikají zbožností, čistotou mravů, příkladnou poctivostí a jinými chvalitebnými vlastnostmi, a to takovou měrou, že platí až za bílé vrány, za ctnostné podivíny v tomto zkaženém světě. Jejich církevním správcům je Komenský vzorem, jehož netoliko slovem velebí, ale také skutkem následují; obzvláštní péči věnují svým školám, kterým také není jinde rovných.‘

‚A vy máte i tam známé?‘

‚Jak pak ne. Je tam jmenovitě Schweinitz, vedle biskupa nejdůležitější kněz jednoty. Patří mezi lidi, které mám obzvláště rád. Už jeho otec tam byl kazatelem a získal si slavné jmeno jako učenec. Také syn jeho se pilně obírá vědou, historií. To poznáte Američana! České dějiny má v malíku, vlast naši procestoval křížem krážem, jmenovitě byl na všech místech památných z doby husitské a českobratrské. Chce napsati zevrubné dějiny své církve od prvních počátků jejích v Čechách až do jejího rozptýlení po všem světě. V Pennsylvanii — o tom není pochybnosti — stane se nástupcem nynějšího biskupa. Nuže, pojedete se mnou?‘

‚Velice rád.‘«

XIX.

»A nyní,« končil Důlava své vypravování, »nyní, můj milý Arnošte, víš, jakými cestami jsem se z Pražského semináře dostal do Pennsylvanje, kde se lodička mého žití octla v klidném přístavě. Tam jsem se již trvale usídlil, stal jsem se také ‚Moravanem,‘ mohl jsem se oddati povolání učitelskému a dostoupil jsem na této dráze vrcholu, nad nějž pro mne už není vyššího: jsem profesorem university. — Promiň dobrotivě,« dokládal povstávaje, »že jsem tvé shovívavosti až příliš zneužil a tak dlouho tě meškal; bojím se, abys to nezažehnával na horoucí skálu, že jsi se stal v Čechách prvním posluchačem hovorného soudruha z dávných let.«

»Počkej,« odpověděl Bodner, rovněž povstav, »ještě aspoň několik slov! Bohdanka se stala tvou milovanou a milující chotí, a byli jste šťastni?«

»Chvála Bohu.«

»I ona jest posud živa?«

»Živa a zdráva; dělá pořád čilou hospodyňku, účinky stáří jest na ní mnohem méně viděti než na mně.«

»Dítky máte?«

»Půl tuctu nám jich Pánbůh dal, ale polovici jsme jich ztratili. Dcery jsou již vdány, také vnoučky již chováme. Ze synů nám zbyl jen nejmladší, kterému jest teprve dvanáct rokův, ale již mermo chtěl jeti se mnou do starého světa.«

»Otec Markup se na vás ještě dočkal radosti?«

»Ale ne vysokého věku; dávno odpočívá pod zemí. To ještě viděl, že z Venouše je řádný obchodník.«

»A což přítel Nevadil?«

»Blíží se k sedmdesátce, ale posavad je statečný na těle i na duchu.«

»A ještě na to pomýšlí, aby se dal v Čechách pochovati?«

»Aspoň na to, aby starou vlast svou ještě jednou očitě shledl.«

»Jak dlouho ty se v ní teď hodláš pozdržeti?«

»Týden, dvě neděle. Chci se podívati na rozličná místa, především do svého rodiště —«

»Kde to je?«

»V Rovenském okrese — vesnice Jarkov, u městečka Nezamyšle.«

»U Nezamyšle?« řekl živě Bodner. »Také jsem tam před lety přišel.«

»Z Rovné pochází doktor Melka, náš bývalý spolužák, jeden z těch, kteří se hlavně starají o jubilejní sjezdy kollegův; aspoň bylo jmeno jeho vytištěno na pozvání, které jsem já obdržel.«

»Ano, — náleží k váženým lékařům Pražským.«

»A nyní už dobrou noc,« loučil se Důlava. »Zejtra se ovšem uvidíme?«

»O slavnostní hostině nechci scházeti.«

Bodner vyprovodil hosta před dům, zahradník jej — za ohlušujícího štěkotu domácích psů — vedl zahradou až před vrata, kde našli Kotrbelce.

»Dlouho jste musel čekat,« omlouval se Důlava vstupuje ke kočáru.

»Nic nevadí, vašnosto,« odtušil fiakrista. »Kdy by pan doktor poručil, budu tady stát třeba do rána. — Kam je libo?«

»Do měšťanské besedy.«

»Totiž do Vinohradské?«

»Ne, do Pražské; bývala na Kolovratské třídě.«

»Kolovratské třídy už dávno není.«

»Vždyť jsem ji prve viděl!«

»To jsou, prosím, ničko Příkopy. A měšťanská beseda se teď vynachází ve Vladislavské ulici.«

»Kde leží ta?«

»Co bývala dřív Židovská zahrada.«

Kotrbelec pustil koně, a vůz hrčel po osvětlených, ale tichých, skoro prázdných ulicích. Teprve na Pražské půdě poznal Důlava, v kterých místech se nalézá. Jízda trvala jen asi čtvrt hodiny.

Sestoupiv před domem měšťanské besedy vyšel Důlava do druhého poschodí a dle pokynutí, jehož se mu v šatně dostalo, vkročil do malého sálu, kde dílem sedělo, dílem stálo asi dvacet pánů. Jeden přišel mu vstříc a promluvil jako stráž: »Halt! Wer da?«

»Důlava — z Pennsylvanie —«

»I pozdrav tě Bůh, krajane! Já jsem doktor Melka. Hej, kamarádi, velkou intrádu! Ejhle, tu přichází Amerika!«

»Sláva!« ozvalo se sborem v odpověď, a dvoje, troje ruce skutečně zabubnovaly na stůl.

A v okamžení byl Důlava obklopen a přátelsky pozdravován; ale z těch, kteří mu tiskli ruku, nikoho nepoznával. Hlásili se mu jmenem, Melka oznamoval charakter jejich: rada zemského soudu, farář, profesor, děkan, advokát, sídelní kanovník, rada vrchního zemského soudu, mlynář a okresní starosta, ředitel střední školy, notář, velkoobchodník a císařský rada, poštmistr, inspektor a ruský státní rada, ředitel železničné strojovny ve Vídni, bavorský dvorní rada atd Profesorů, advokátů, soudců a lékařů bylo více, rovněž farářův, jeden též evangelický. Všichni přítomní už měli stříbro na hlavě, mnozí lysinu anebo pleš; tváře kněží byly hladce oholeny, tváře druhých ozdobeny vousem nejrozmanitějšího tvaru, ale všechny zářily veselým úsměvem.

Trvalo dobrou hodinu, než Důlava své bývalé spolužáky zase rozeznával a sobě pamatoval, čím který jest. Usadil se vedle Melky a větším dílem jen poslouchal, co nejbližší sousedé povídají. Aby jeden ke všem řečnil, k tomu došlo teprve, když se dostaly na přetřes vzpomínky z let gymnasiálních. Tu se šediví, jindy tak vážní a důstojní muži vesměs tak rozjařili, že netoliko zapomínali na svůj pokročilý věk, ale stávali se znova těmi hochy, kteří za onoho času sedávali v školních lavicích. Připomínali sobě všeliké nezbedné, šibalské a hloupé kousky, jež byli tehdy vyváděli, a znamenitě bavili se také osobami některých svých bývalých profesorů, jež tu chvílemi skoro divadelně představovali.

Když se v parvě stal jejich třídním Petr Manoušek, latinář, hnedle od starších žáků pochytili, že mu na ústavě přezdívají Břitva, poněvadž se sám dělá tak ostrým, nebo Pištuntál, poněvadž mimo školu, mezi přáteli, rád vypravuje anekdotu, jak kaprál při zkoušce dal kmánovi otázku: »Was ize pištuntál fon ajnr kanóne?« a zlostně mu dokazoval, že ten »pištuntál« t. j. bestandtheil je díra, která se obloží litinou. Hnedle také zvěděli, jak tady před drahnými lety, přišed z venkovského gymnasia, zahájil svou činnost. Vstoupiv do quinty a postaviv se na kathedru kynul žákům, aby se posadili. Ve škole se nikdy neusmál, vždy si počínal jen jako přísný velitel a karatel; při tom však skrovná a rozviklaná figura, vzezření, hlas a posunky jeho bezděčně byly

komické. Chtě nyní k novým svěřencům svým zvlášť vážně a slavnostně promluviti, počal slovy: »Čačtí jinochové!«

V lavicích se ozval tlumený smích. Profesor nelibě překvapen okamžení pomlčel a potom opakoval s větším důrazem: »Čačtí jinochové!«

Tu se již celá škola zařehtala.

»A vy jste kluci!« rozkřikl se pedagog — a místo slavnostní řeči následovala první bouřka hněvu, plísnění a hrozeb.

Podobné bouřky se v hodinách jeho často opakovaly; přes tu chvíli se něco šustlo, a již lítaly blesky na hlavu jednotlivcovu nebo na celou škamnu, — ale byly to blesky jen kalafunové, nikdo se jich valně nehrozil.

Výše nežli v quintě profesor Manoušek nevyučoval, ale před hochy v parvě a sekundě rád se quintou zablýsknul. Ku příkladu na počátku hodiny řekl prvnímu žáku: »Pšeničko, dojděte mi do quinty, zapomněl jsem si tam brejle.«

A už zase v třídě ševelil smích, jako větřík v listnatém lese.

»Nu, co nejdete?«

»Pane profesore,« oznamoval Pšenička, koukaje, jako by neuměl pět počítati, ač byl takto dobrá kopa, »ráčíte brejle mít na čele.«

»Na čele? Á tak. Teda už nechoďte do quinty.«

U žáků chtěl profesor Manoušek míti veliký respekt, ale sám hovoříval k nim pravidelně s despektem. »Uličníci! Nezvedená čeládko! Skotáci! Holoto! Sebranko! Luzo! Verbež!« — takové a podobné titulatury od něho slýchali tak často, že si jich už nic nepřipouštěli. Místo aby se před ním třásli strachem, dovolovali si s ním mnohem více, nežli s největším dobrákem mezi učiteli. Ano i bázliví se osmělovali, jako ku příkladu drobný Kalistr, učiněný zajíc. Profesor třeba dával překládati: »Vojáci mají kovový — é, kovová — é, kovové knoflíky. Kalistře, opakujte větu!«

Kalistr arci dobře věděl, že profesor jen opravoval své přeřeknutí, ale spustil svým pronikavým diškantem, jako když bičem mrská: »Vojáci mají kovový, kovová, kovové knoflíky.«

»Cože?« durdil se učitel. »Jak to mluvíte, hloupý člověče?«

A právě tento Kalistr měl v minulosti své chvilku, kde před profesorem Manouškem div hrůzou neumíral. To bylo hned v prvním semestru parvy, když chlapci nebyli ještě ostřílení a kalafunové blesky nerozeznávali od elektrických. Tehdy jednou krátkozraký profesor, drže knihu v rukou a rozmlouvaje s vyvolaným žákem, potřásal se dle svého obyčeje na nohou, zapomněl, že stojí na kraji podia, šlápl vedle a spadl jak široký tak dlouhý dolů před lavice. Na »nezbednou čeládku« tento náhlý, bezděčný gymnastický výkon působil tak, že se zachechtala, jako by se přihodilo kdo ví co veselého. Starý pán, rychle se vztýčiv, pohleděl na žáky tak rozezlen, že okamžitě nastalo utišení veliké.

»Kdo se smál?« zahřměl jim do duše.

Nikdo ani nedutal.

»Kdo se smál?« opakoval profesor svou otázku po druhé a po třetí, vždy hněvivěji, a pak vytáhl z kapsy zlaté hodinky. »Stana nehnu se — pět minut na rozmyšlenou! Ptám se: kdo se smál?!«

Smáli se všichni, ale teď byla v leckterém malá dušička, a pořád se nikdo nehlásil. Starý pán skočil mezi lavice a zvolal na Kalistra, jehož tvář vůčihledě prozrazovala své svědomí: »Smál jste se?«

Polekaný hoch zkroušeně přisvědčil. Profesor vztáhl po něm ruku, chytil ho za límec a táhl jej z lavice.

»Ven! ven!« křičel. »Na kolena, kluku ničemná! Klekni! klekni!«

Kalistr padnuv na kolena myslil, že mu snad bude na místě hlava utržena, i dal se do pláče.

»Vstaňte!« promluvil profesor náhle mírným hlasem. »Vstaňte, lehkovážný mladíku! Jen když jste se pokořil. Po druhé tak snadno nezapomínejte na vážnost a úctu, kterou jste povinen starším lidem, a tím více svým učitelům! A vy druzí, jak by smet!«

V pozdějších letech si »nezbedná čeládka« tuto scénu k obveselení mysli ob čas ve škole zahrála, jenže ovšem profesora při tom představoval některý žák. Když už byli v quintě, přihodilo se, že v přestávce mezi dvěma hodinama Blahoš právě vytáhl Padělu z lavice a mačkaje ho k zemi sápal se na něj jako kat: »Klekni, darebo! Klekni, holomku!« — a v tom vešel do světnice profesor Manoušek. Všecko rázem stichlo, jen Blahoš, ničeho neznamenaje, ještě zahoukl: »Klekni, skotáku!«

»Co pak je to?« ozval se v tom za ním profesorův hlas. »Jaké skotáctví to zde tropíte? Nestydíte se — už takoví klackové? Kdo by vida vás řekl, že jste akademičtí občané a ne pacholci a hulváti?« —

Také ze starého vydání a také podivín, jenže jiného spůsobu byl profesor PhC. Jan Zlatoustý Andres. Nevynikal výmluvností jako jeho patron, a zůstal netoliko kandidátem filosofie, nýbrž také starým mládencem, tím mrzutějším, že hřmotné jeho tělo trápívala podagra; i v létě chodíval na ulici a do školy v černých plstěných bufech skoro až po kolena sahajících, nic na to nedbaje, že se lidé po něm ohlížejí. Nenosil vousů, nos a okolí jeho měl hodně zarudlé, oči stále přimhouřené; krátkozraký byl tak, že do zadních škamen vůbec neviděl, proto se tam děla všelikého druhu allotria. Za svůj osobní katalog užíval ne drobné knížky, nýbrž sešitu ke kreslení, a známky do něho si zanášel tak velikým písmem, že celá třída dle pohybu ruky jeho věděla, napsalli jedničku, půlku, dvojku, nebo třeba i slovo »bos,« které se rozumělo latině a znamenalo »vůl.«

Andres vyučoval jenom na vyšším gymnasii, a to latině, němčině a mathematice. Ve škole nikdy nepřecházel ani nestál, nýbrž vždy seděl na kathedře; při tom nikdy před sebou neměl knihy, znaje z paměti také všecky latinské a německé texty, jež vykládal. V mnohých hodinách po sobě přednášíval sám, žáci

tu bývali pouhými posluchači, dokonce ne vesměs pozornými; potom jal se zkoušeti, a tu bývalo po sladkém pohodlí a dobrém rozmaru žáků a po dobré harmonii mezi nimi a učitelem, který se nepřestával zlobiti. Nerozkřikoval se, ale obracel oči vzhůru, spínal ruce, chytal se za hlavu, drbal se na lýtku a hučel si rozličné poznámky: »Ježíš Marjá! Kriste Pane! Rameno svatého Rocha! Bože, to je mezulán! Takové ťululum! Pecora campi! Je to hovadství! Do pařezu by člověk víc vpravil!«

Jednou si na něj šli oktavané řediteli stěžovat, že jim hrubě nadává. Ředitel mu kollegiálně domlouval mezi čtyrma očima: »To už teď nejde.«

»Tak?« ježil se Andres. »Teď budeme snad nosit do školy hrnek medu a mazat ho toufarům okolo huby? Proč jste je nevyhnal, usmrkance?«

»No ne, víte — učitel a vychovatel vždy se musí přemoci, zachovati klid, slušnost a vážnost — však znáte předpisy —«

»— a vás není tajno, co si o nich myslím. Jak často mohu z kůže vyletět! To mi předpisy nezakazují, co?«

V soukromém životě profesor Andres miloval tři věci: dobré pivečko, svého kocoura a hudbu; ačkoli se zdál neobratný jako medvěd (a Medvěd byla též jeho přezdívka u studentů, jež on zase nazýval toufary), po klávesech piana prsty jeho jezdily s neobyčejnou hbitostí a obratností; hrál netoliko dovedně, ale i s citem, jehož by u něho nikdo byl nehledal.

Když třída Důlavova ukončila gymnasium maturitními zkouškami, některý počet abiturientů to v útulné hospůdce oslavil soukromou zábavou, při níž mimo jiné šprýmy byl philosophiae candidatus Andres — arci ve své nepřítomnosti — povýšen na doktora; promotorem byl Pšenička, jeden z přítomných studentů při tom představoval Andresovu starou hospodyni, druhý jeho kocoura. Byla to povedená švanda, účastníci její se div neváleli smíchem.

Také na to přišla řeč o dnešním přátelském večeru. Veledůstojný pan děkan Pšenička se z počátku na tehdejší svou produkci nemohl živou mocí rozpomenouti; ale když mu jiní do podrobna opakovali, co při té příležitosti mluvil, nedovedl se již ubrániti a rozesmál se, že mu objemné bříško jako nevázané poskakovalo. —

Mnoho anekdot bylo připomenuto též o profesoru Václavu Košateckém, který byl kněz, ale nevyučoval náboženství, nýbrž jazykům a filosofické propaedeutice. Při výkladech o staré české literatuře si utržil přezdívku Tandariáš; že pak měl v kterési třídě svého bratrovce, říkalo se mu na ústavě také Strýček. Toto název isko se velmi dobře hodilo k jeho povaze, neboť byl dobrák od kosti. Ještě po svém čtyřicátém roce měl vlasy husté a jako uhel černé, hladce učesané jako chlapec, s pěšinkou na levé straně. Obličej jeho nebyl ani krásný ani duchaplný, ale obyčejně ozářený dobromyslným, spokojeným úsměvem. Mezi palcem a ukazováčkem pravé ruky pravidelně chvíli držel šňupec tabáku, než

ho pozdvihl k nosu širokých nozder; nataženým prostředním prstem šermoval za řeči ve vzduchu.

Byl veliký grammatikář a etymolog, hlava jeho, na pohled dosti obyčejná, naplněna byla náramnou učeností, ale jako praktický učitel nevynikal zvláštním mistrovstvím. Zvláště při zkoušení často dával otázky málo určité a zřetelné. Ku příkladu z logiky: »Jak jest Bůh?« Žák hned tak nepochopil, že jde o to, zdali úsudek »Bůh jest« se činí dle formule Barbara nebo Celarem nebo Darii nebo Ferioque. — Vyslýchaje z dušesloví povídal třeba: »Pozor, dejte mi příklad — — nebo počkejte, já vám dám příklad. Pohledneteli na strom, co vám vstoupí na mysl?« — Při maturitě chtěl od abiturienta zvěděti: »Řeknite mi, jaký jest sloh rukopisu Kralodvorského?« Mladík hleděl něco mluviti, jen aby nemlčel, profesor pak, záporně kývaje ukazováčkem, několikrát prohodil: »I ne! Ale ne!« a konečně pravil: »Vezmite si ku příkladu *velevele!*« Že *to* je sloh rukopisu Kralodvorského, tím byl nemálo překvapen i přítomný školní rada, který přece ve všech předmětech byl vševědoucí, dokonce pak ve filologii a literatuře.

Žákům byly hodiny profesora Košateckého příjemné, nikdy v nich nebývalo smutno. Vědouce, že koníčkem jeho jest etymologie, při každé vhodné i nevhodné příležitosti mu nadhodili otázku, od čeho to ono slovo pochází? A on hned ochotně počal o kmenech a kořenech; že v tomto odvětví vědy »souhlásky platí tuze málo a samohlásky nic,« sám sice nikdy netvrdil, ale výklady jeho se skutečně děly podle toho pravidla. A tak zrovna hravě dokázal, že české *ochechule* a řecké *siréna* jest jedno a totéž slovo, latinsky *susurrus,* — nebo že staročeské *on rěčě* v původní prařeči znělo: *anasa rakata.* Tak překvapující objevy vzbuzovaly u žáků radostný podiv, a profesor se na ně díval s podobným potěšením jako čaroděj, který svým kouzelným proutkem snadno dokáže, co se jinak zdá zhola nemožným.

Prodlením osmi gymnasiálních let se v postupujícím ročníku vystřídal dosti veliký počet učitelů; snad o všech se nyní stala aspoň zmínka — nejkratší o těch, kteří u všech žákův požívali vážnosti a úcty. Připomněli si je také při dnešní příležitosti s uznáním a pochvalou, ale jinak o nich nebylo co povídati.

XX.

Když tato látka byla vyčerpána, vedl se hovor zase v užších kroužcích.

»Z těch,« podotkl Důlava k sousedovi, »kteří s námi v třídě sedávali, není jich tu ani polovice.«

»Tak mnohý odešel už k Abrahamovi,« odtušil Melka, »a někteří se k našemu sjezdu dostaví až zejtra, jmenovitě z venkova.«

»Z Pražských také Bodner. S tím jsem se tu nyní nejprve setkal.«

»Náhodou?«

»Octnul jsem se u domu, kde má kancelář, odtud jsme jeli do jeho villy a celé hodiny jsme besedovali.«

»I jeli možná?«

»Proč se tomu divíš?«

»Protože z nás, jak tady jsme, nikdo, tuším, posavad do jeho villy nevkročil.«

Nyní se divil Důlava: »Mají snad kollegové něco proti němu?«

»No ne —«

»Či snad on se jich straní?«

»Ani tomu není docela tak. Někteří kollegové, jmenovitě právníci, mívají s ním co činiti, ale to s ním jednají pouze v kanceláři. My druzí ho nevyhledáváme a on nevyhledává nás; potkámeli se na ulici, řekneme si ‚Servus' nebo ‚Na zdar' a dost. Já aspoň jsem s ním za dlouhá léta více slov nevyměnil. Pořád se známe, ale on nezastaví mne a já nezastavím jeho — není mezi námi nijakého společenství.«

»Ale to není dobře!«

Melka jen pokrčil ramenoma.

»Lidé mají k sobě býti srdečnější,« mínil Důlava, »bývalí kollegové pak obzvláště.«

»Bodner je člověk velmi uhlazených mravů, ale není člověk srdce — snad už od přirozenosti, snad i z jiných příčin, mezi kterými — dost možná — právě jeho srdce zaujímá dosti důležité místo.«

»Jak to myslíš?«

»Slyším, že má srdeční vadu, která se objevila až v posledních letech, ale zárodky její třeba v sobě nosil už od mladých let. Rozpomeň se, že už jako hoch býval mírné a tiché povahy. Při našich hrách a našem dovádění býval jenom divákem, do tělocviku nikdy nechodil. Na universitě, když jsme byli do zábav jako posedlí, jenom zřídka se ukázal na nějakém bále, a to snad ještě nejvíc k vůli sestře, a tanci nic neudělal. Je z nejpřednějších Pražských advokátů, ale kdežto otec jeho měl neobyčejné jmeno i jako obhájce v trestních věcech, on nikdy nevystupoval jako řečník před soudem. Politiky a vůbec veřejného života vždycky se stranil. V Národním divadle je stále abonnován, ale místo něho chodí tam jiní lidé, jeho tam nikdy nebylo vídati. Kanceláře si pořád hledí, to je pravda, ale mimo ni teď už jenom vyhledává samotu. Někteří kollegové mu zazlívali, že se všem záhy odcizil, a viděli v tom aristokratickou zdrženlivost, chladnost a pýchu —«

»To mu nepochybně křivdili. Člověk může býti v sebe uzavřen —«

»— leccos může se vysvětlovati slabou energií vůle, chabostí a lhostejností po stránce citové, silně vyvinutým egoismem atd. A to je jisto, že se Bodner vyvíjel zcela jinak než ty a já a mnozí jiní. Od kolébky vyrůstal v měkkém pohodlí, všecka hojnost jej obklopovala, ani ostrý větřík o něj nezavadil. Otec, ač

v jeho žilách nekolovala modrá krev, byl přece každým coulem kavalír, který se sice vychováním svých dětí nemohl zabývati, ale poskytoval k tomu prostředků jako kníže. Matka pak byla spanilá, tichá, laskavá, jemná paní, která své děti milovala celou duší, Arnošta nejvíce.«

»Také mně,« poznamenal Důlava, »také mně utkvěla v paměti jako obraz krásy a lahody, vznešenosti a dobroty.«

»Do normálních škol Arnošt nechodil, měl doma svého učitele. Na gymnasium vstoupil jako devítiletý hoch; byl mezi námi jako něžná květina ve sklenníku vyrostlá, útlý a sličný, zrovna dívčí poupě v chlapeckých šatech. K němu se i divoši v třídě chovali šetrně, všichni se na něj dívali s potěšením, já sám jsem byl z těch, kterým se chtělo krásti mu hubičky, ač jemu se to příčilo. Jak víš, všichni profesoři, jsouce s otcem jeho známi, zacházeli s ním jen vlídně a přívětivě, nevyjímaje ani Petra Manouška; ale on nepostupoval z pouhé protekce, dobrých a dostatečných známek si opravdu zasluhoval jako jiní žáci; aby náležel mezi eminentisty nebo vynikal aspoň v jednotlivém předmětu, takové ctižádosti u něho nebylo. Míval vždy pěkné a drahé šaty, prádlo jako sníh, zlaté hodinky, obličej jako malovaný, ruce jako hedbávné, nehty jako sklo, ale nedával nijak na jevo, že si na tom zakládá, a neštítil se ani spolužáků, kteří byli nejméně obroušeni a uhlazeni, měli nejošumělejší oblek a nejdrsnější způsoby.«

»Ale také, tuším, k žádnému zvláště nepřilnul, nebyl nikdy Polluxem ani Castorem, nemíval snad vůbec zvláště důvěrného kamaráda.«

»Ještě snad nejspíš Foreta, který na ústavě byl dvě léta před námi a měl staršího bratra, od něhož příliš záhy pochytil, co se pro jeho věk nehodilo, a pak s tím tajně přicházel k Bodnerovi jako se zapověděným ovocem. Arnošt, sotvaže vstoupil do vyššího gymnasia, netoliko slýchal od lehkomyslného a už dosti zkaženého Foreta skeptické řeči o věcech náboženských, ale dostal do rukou i knihy velice škodlivého obsahu, Boccaccia, Casanovu.«

Důlava se vůčihledě zarazil. »Opravdu?« ptal se. »Víš to jistě?«

»Zvěděl jsem to až na universitě, ne od Bodnera, který o tom jistě nikomu ani nehlesl, nýbrž od samého Foreta, jenž byl sice jurista, ale takový cynik, že jsme my medikové proti němu skoro napořád byli idealisty. Světa užíval tak brzo a tak nemírně, že před svým čtyřicátým rokem jako vyžilý stařec skončil svoji pozemskou pouť. Bodner se ovšem nezkazil jak on, ale ono zapověděné ovoce asi přece jen nezůstalo bez účinku na mysl a povahu jeho.«

»Jsem jist, že je celkem dobrý, hodný člověk, pravý — jak my u nás říkáme — gentleman.«

»Máš docela pravdu — gentleman, elegán, kavalír. Služebníci jeho nemohou si přáti lepšího pána, lidé v jeho kanceláři zaměstnaní nemohou si přáti lepšího chefa. Je netoliko vždy dvorný a vlídný, ale také štědrý. Dcerušce doktora, který jest po něm

první osobou v kanceláři, daroval na výbavu dva tisíce zlatých; ale než se svatba více přiblížila, dva tisíce z rukou tatínkových se rozkutálely jinam, nevěsta se octla v trapné situaci. Bodner ji náhodou potkal, zeptal se jí, jak se těší na svatbu, a viděl, že jí skočily slze do očí. ‚Co pak? co pak?‘ Svěřila se mu se svou trampotou, a on jí řekl: ‚Milé dítě, jděte a vyberte si, čeho vám třeba, a pošlete mi účty.‘ Jako již otec jeho tak zastupuje také on nemalý počet velikých pánův, i má z čeho rozdávati. Každý se u něho má dobře, také jeho psi; těm se každodenně zvlášť kupuje maso, nezřídka i husa. Tak tučná strava jim nejde k duhu, musí k nim býti povoláván zvěrolékař, některý také pojde, a Bodner si nedá vzíti, že původem toho jsou zlí lidé, kteří mu zamilovaná zvířata otravují z pouhé škodolibosti.«

»To mně dnes také řekl.«

Melka položil ruku Důlavovi na rameno: »Když s tebou učinil tak velikou výjimku, snad ti ukázal také svou hospodyni?«

»Kmitla se v pokoji mladá ženská —«

»Vysoká?«

»Spíš nízká.«

»Plavovlasá?«

»Ne, černobrvka.«

»Představil ti ji?«

»Ani slovem.«

»Tedy to byla děvečka, ne slečna.«

»O slečně neb hospodyni se mi vůbec nezmínil, zvěděl jsem od něho jen, že nikdy nebyl ženat, a to mě ovšem velice překvapilo. Takový to byl hezký člověk, tak znamenité měl společenské postavení a rovněž jmění: co tu muselo býti děvčat, kterým se neobyčejně líbil, co zámožných a vážených rodin, které by ho byly s největší radostí uvítaly jako ženicha! Proč tedy zůstal svoboden?«

»Dojista ne proto, že by byl nepřítel žen, misogyn,« usmál se Melka, — »tak nepadlo jablko od stromu daleko.«

»To jest, jeho tatínek —«

»— zůstal až do svého stáří velikým ctitelem pěkné pleti; ze svých záletů dokonce nedělal tajemství, věděli o nich jak cizí lidé tak i jeho známí, a jmenovitě jeho manželka, která se však vždycky dělala úplně nevědomou. Také o synovi, ještě než mu bylo třicet roků, proskočily pověsti, že už začíná jako tatínek.«

»A myslíš, že mu byly na závadu u slečinek nebo u matinek?«

»I to to! Takovému nápadníku byla by se na každý prst pověsila nejedna nevěsta.«

»Co mu tedy bránilo?«

»Nikdo mu nebránil a nic mu nebránilo. Je to přešťastný člověk, který hned od mladosti mohl vždycky dělávati, jen co chtěl. Že se neoženil, je věc nápadná; ale i v té příčině jednal toliko, jak mu bylo libo.«

»Kdož ví? Snad toho byla příčinou nějaká nešťastná láska, při níž třebas muka vytrpěl a o níž nemá nikdo z vás potuchy.«

Melka vrtěl hlavou: »Náramně pochybuji. Bodner byl sotva kdy tak sentimentálně, romanticky nebo poeticky zamilován, jak se domníváš, snad podle sebe nebo podle jiných. Není pochybnosti, že mohl snadno dobývati ženských srdcí, ale bylo, tuším, dosti málo dám, kterým se dvořil. O jednom případě mohu více pověděti. Bodnerovi měli villu ve Vrbanech, malém ale oblíbeném lázeňském místě. V době, než o našem kollegovi proskočily ony pověsti, patřila tam sousední villa dvornímu radovi doktoru Vitochovi, který tam jen zřídka a na krátko mohl dojížděti, ale bydlívaly tam v létě jeho paní a dvě dospělé dcery, Justina a Žofie. Villy od sebe byly jen asi sto kroků, zahrady jejich přiléhaly k sobě a byly rozděleny toliko dřevěným plotem. Sousedé žili v nejlepší shodě a pilně se navštěvovali. Vlastně až na našeho Arnošta byla to společnost ženská. Z radových dcer měla starší Justina již svého nápadníka; na denních procházkách se párky zcela pravidelně tvořily tak, že mladý Bodner a slečna Žofie, hezká, boubelatá, citlivá brunetka, kráčeli a bavili se spolu; také při domácích besedách, v příbytku, na zahradě nebo o černé hodince před domem u rozsáhlé louky se ti dva větším dílem držívali pohromadě. Arnošt dělal rytíře, jak se sluší a patří, a jakkoli posílal hojné kytice oběma slečnám Vitochovým, přece si všecky dámy vykládaly jeho jednání tak, že se uchází o srdce Žofiino. Maminky to obě velmi rády viděly, a slečna Žofie dojista v tajnosti své duše děkovala Bohu, že to tak řídil. Všeobecně se pokládalo za jisto, že z toho bude slavná veselka.«

»Ale nebyla?«

»Přišel konec saisony. Vitochovic měly z Vrban odjížděti o několik dní dřív než sousedé, obě rodiny chtěly se před rozchodem ještě co nejvíce užiti; ovšem si slibovaly, že také v Praze budou k sobě hodně často docházeti. Ale všecky plány zhatila nepatrná příhoda. Paní dvorní radová se zrovna v poslední den od domovníkovy Lojzky dověděla, že Žofie večer před spaním ještě na chvilku tajně odskakuje do zahrady, ovšem k vůli mladému Bodnerovi. Byla to dáma náramně přísných zásad; jakkoli nepochybovala, že ta dostaveníčka jsou zcela nevinná, přece náramně dceři zazlívala, že takovým spůsobem porušuje dobrý mrav. Zatím neřekla nic, nepochybně se chtěla dřív sama přesvědčiti. Když pak Žofie pozdě večer tiše jako kočička počala sestupovati se schodů, ozval se za ní tlumený ale hněvivý matčin hlas: ‚Co to? Pojď sem!‘ Polekána a zmatena vešla do matčiny ložnice. ‚Kam jsi chtěla jít? Mluv! Jaké je to chování?! Jsi něma?‘ Zkrátka, hrozné mračno, prudké blesky, nebývalé hromobití, potom liják z očí Žofiiných, jindy tak ohnivých. Arnošt se s ní ovšem v zahradě neshledal; že tam nečekal příliš dlouho a zbůhdarma, to bylo zásluhou Lojzky domovníkovy; doskočila tam sama, bez okolků přistoupila k mladému pánovi a za tepla mu pověděla, co se v domě u nich právě šustlo, každé slovo, které tajně vy-

slechla za dveřmi, a možná i jedno druhé, které pocházelo jenom z její fantasie; pouze o tom ani nedutla že tajemství dostaveníček bylo paní radové jejími vlastními ústy vyzrazeno. — Druhý den ráno všecky dámy Vitochovy dostaly od galantního Arnošta po nádherné, obrovské kytici, z Prahy dodané, a nějakou hodinu potom pohnutlivě se rozloučily s Vrbany vůbec a s Bodnerovými zvláště; z žádné strany, rozumí se, nebylo ani slůvkem ani pohledem projeveno, že se stala nějaká nepříjemnost. Ještě z daleka vlály tu i tam bílé šátky a voláno: ‚Na shledanou!‘ Paní Bodnerové a dcerušce její se potom skutečně po Vitochových stýskalo; avšak Arnošt zůstal ve Vrbanech ještě i po jich odjezdu, dále se denně koupal, denně činil vycházky a snad i denně se stavěl v domě Vitochovic, kde zbyla jen rodina domovníkova; sousedsky s ní pohovořil, zažertoval s Lojzkou, třeba když stála u necek v pouhé suknici a košili krátkých rukávů nebo drhla podlahu, a smál se i tomu, když mu elegantní šaty jeho postříkala. A jaký byl konec celé té venkovské idyly? Když se z Vrbanských lázní všichni hosté vytratili, zmizela z nich také Lojzka. Rodiče její říkali, že šla do Prahy sloužit, ale později vyšlo na jevo, že v Praze dělá slečnu, má svůj byt, nic nepracuje a bohatě se strojí. Nezůstalo také tajemstvím, kdo jí takového blahobytu poskytuje. V předních městských rodinách byla z toho náramná sensace, a také v jiných kruzích nešla věc lidem na rozum, zvláště proto, že Lojzka sice byla statného těla, pravá vesnická holka, ale v obličeji málo hezká, na duchu obmezená, povahou svéhlavá a vrtošivá, spůsobů ani uhlazených ani přirozeně půvabných a lahodných. Již na pohled — nemluvě o všem ostatním — byla Žofie krásný exemplář zahradní růže, Lojzka proti ní jen kvítek z polního šípku, neli bodlák. A Bodner jí dal přednost! Proč? To je psychologická hádanka. Kdy by byla paní dvorní radová nic nezvěděla o tajném dostaveníčku, nebo mírně a tiše zakročila, byl by se Bodner asi jistě s její dcerou oženil. Žofie se později dobře vdala za jiného, Bodner pak trávil svůj věk jako starý mládenec.«

XXI.

»A ta Lojzka jest jeho hospodyní?« ptal se Důlava po krátké přestávce, v níž se Melka douškem ze sklenice osvěžil.

»Ach ne. Lojzka — v Praze ji ostatně jmenovali slečnou Louisou — si po několika letech vedla k oltáři mladého obchodníka, kterému přinesla do podniku jeho pěkný kapitál, prý deset tisíc zlatých. Hospodyní Bodnerovou se pak po čase stala naše krajanka, šafářovic Rozárka z Nemyšle.«

»I hleďme! Zmínil se mi Bodner, že do naší končiny také kdysi přišel, ale nevím jakou náhodou?«

»K jeho klientele náleží též hrabě, který jest pánem Nezamyšlského velkostatku, ale stálé sídlo své má jinde. Za onoho času byl jeho direktorem v Nezamyšli starý Klobus, u kterého

náš Bodner dvakrát nebo třikrát byl hostem. Direktorovi měli z dětí svých doma už jenom nejmladší dceru Bertu, která však měla své mládí také již za sebou; jenže byla drobná, jako na drátkách pohyblivá, v obličeji vždy pěkně namalovaná, jako ptáček švítořivá a sama se považova'a ještě za holčičku, i když se už blížila k třicítce. Bylo jisto, že dostane hezké věno, a schylovalo se k tomu, že si ji vezme hospodářský adjunkt Klepš, který s ní bydlil pod jednou střechou. Jí na tom velmi silně záleželo, nicméně když poznala Bodnera, spatřovala v něm mužský ideál a zrovna v řečech svých horovala o jeho kráse, dvornosti, eleganci atd. Jednou se do Nezamyšle trefil zrovna, když tam honorace měla taneční zábavu; a tu na něm slečna Berta poznala první nedostatek: šel sice večer také na sál, ale ani jednou jí tam neprovedl, vůbec se ani v kole neotočil! Říkal, že už zapomněl tancovat, potom také, že ho rozbolela hlava. Za nějakou hodinu poprosil direktorovy, aby se směl vytratit a odebrat na lože, klid a spánek že je v takovém případě jeho medicínou. Klobus ho chtěl dovesti domů, ale on to nepřipustil.«

»Snad ho tam přece vábilo ještě něco jiného než klid a spánek?«

»Doma, to jest v direktorovic bytě, byly jenom služebné, stará Mařena a mladá Rozárka. Mařena sloužila v rodině od těch dob, ‚co se fotrle s mutrlí vzali,‘ chovala všecky děti jejich a konala vždy tolik všelijaké práce, že by to měly jiné dvě co zastati. Dělávala dlouho ještě, když ostatní už spali, poležela třeba jen na tvrdé podlaze a byla zase dávno přede všemi na nohou. Sama se odbývala nejjednodušší stravou, jísti dobré krmě byla by si pokládala za hřích, i svým pánům zazlívala, že mají chlupaté jazýčky. Šetřila netoliko každým kouskem cukru, každým zrnkem kávy, každou kapkou oleje a vším, zač bylo třeba vydati krejcar, ale také každým vejcem, každým lotem másla, každým žejdlíkem mlíka a vším, čeho v hojnosti poskytovalo hospodářství, ale co mohlo býti zpeněženo. Takovým způsobem si o Klobusovu rodinu získala nemalých zásluh, stala se jejím nerozdílným přírůstkem a nabyla také zvláštních práv: směla na všecky hučeti a hubovati, o všech vyslovovati bezohlednou kritiku a třeba samému milostpánovi vlepiti nepříjemnou pravdu, kterou by si ani milostpaní nebyla troufala pustiti z ohrady svých zubů, pokud je měla. On i ona byli v Mařeniných očích přílišní marnotratníci, což teprve slečna Berta se svou fintivostí a drahou parádou, na kterou aby byla měla extra bankál!«

»Takový domácí, hospodárný, věrný, obětovný duch jako tato Mařena je českou specialitou,« podotkl Důlava, »i nelze ho nikdy dost oceniti.«

»V pokročilém věku Mařena nejvíce mistrovala, komandovala a exercírovala Rozárku, kterou měla pořád okolo sebe. Rozárka byla dítě šafáře Jecha, ztratila záhy oba rodiče, počala u direktorů posluhovati už jako výrostek, i dospěla v statné, čiperné a dovedné děvče. Vysokou, souměrnou postavu a nádherné

poprsí mohla jí záviděti každá krasavice; její obličej dokonce nebyl antické pravidelnosti ani čisté a jemné pleti, ale líbil se všem mužským; zvlášť pěkné měla vlasy, jako len světlé a lesklé; při tom byly oči její hnědé jako zralý kaštan. V panském domě se nejen obrousila, nýbrž i ušlechtila; při tom se u ní síla spojovala s bystrostí a obratností. Nyní jí bylo kolem dvaceti let; že se zraky mužských po ní otáčejí, kdekoli se ukáže, to věděla i Mařena, i byla na ni ostrá jako meč; děvčeti však bylo dobře povědomo, že ta obhroublá, bručivá stará osoba jest její nejlepší přítelkyní, že jí sice nikdy neřekne laskavého, něžného slova, ale v pravdě ji má ráda jako svou vlastní a tou měrou si o ni také připouští péči a strach.«

»Abychom nezapomněli na Bodnera,« připomněl Důlava.

»Máš pravdu. Když se tedy vrátil z hostince a zazvonil u příbytku direktorovic, přišly mu otevřít Rozárka i Mařena. Bylo patrno, že ještě neulehly, a holka nemohla zakryti, že je uplakána jak o funuse. ‚Co pak?‘ chtěl vlídný host zvěděti příčinu toho. Ona jen odvracela tvář; teprv když otázku svou zas a zas opakoval, zahučela Mařena: ‚Celý večer se tu s ní vadím, s hloupou ženskou!‘ — ‚Ale proč?‘ — Vzala si do hlavy takový nerozum.‘ — Zapřádal řeč dále a dovedl toho, že se Mařeně ústa rozvázala. Rozárku by si byl rád namluvil Náca, panský kočí — ale kde pak ona stála o kočího! Nechtěla ho vidět ani o něm slyšet. Jiný pomátl jí hlavu, ne sprostý člověk, ale pán, úředník! Nabalamutil jí, jak se mu líbí, chytil ji na vějičku jako hloupého hejla. Věří mu, že je do ní po uši zamilován, a sama se po něm blázní. Myslí si, že by si ji vzal, jenom kdy by byla cvičena! O lásce jí mluví arci jen tajně, před lidmi to nic, to se točí okolo jiných, a také si svatě jinou vezme, nejspíš tu, která je tady první, přinese mu hodnou pretensí a mocnou přízeň. — Když se Mařena ve své rozhorlenosti tak podřekla, Bodner užil advokátské lsti a prohodil: ‚Jeli to pan adjunkt Klepš, možná, že to myslí upřímně.‘ Ženské se polekaly, že teď pan doktor všecko ví, ale on se jim zaručil, že tajemství zachová a před nikým ani nehlesne. ‚Kde pak upřímně!‘ namítala potom Mařena. ‚Jen svou hru s ní provádí, chce s ní užít svou kratochvíli, a už teď se jí v duchu vysmívá. A ona tady už teď pláče, že se tam před jinými točí a vrká jako holub na báni a ony že se před ním kroutí jako pávice, kdežto ona se na všecku tu slávu směla podívat jen z ulice do oken. Proč prý není cvičena! Blázen! Už teď se jenom trápí, ale může to vést ještě k horším koncům. Tady má dobrou službu, ale kdy by se něco proklubalo, přijde o ni. A slečinka už jako by něco čula, je na ni v poslední době jako sršán, jako učiněný šalvostr. Když holka nechce Nácu — no dobře, najde se jiný; měla vůbec na mužské ještě valem dost času, bez toho je to plemeno, které ženským jen život kazí. Na pana adjunkta si myslit? Pánbůh s námi a zlé pryč!«

»A co Rozárka ke všemu tomu?«

»Bylo jí hrozně proti mysli, že nemohla celé té rozprávce zabránit; když její pokusy o to byly marné, stála mlčky stranou a jen si utírala oči. ‚Snad není potřebí,‘ obrátil se k ní Bodner, ‚abyste si to tak tuze brala.‘ Tu na ni Mařena vyzradila to nejhorší: ‚Už jsem tu od ní prve — Rodičko boží Maria Panno! — už jsem od ní musela slyšet, že bude nejlíp skočit do rybníka!‘ — ‚Ach, kde pak!‘ chlácholil to host. ‚Však se to dá nějak spraviti.‘ Když mu potom nesla Rozárka světlo do pokoje, kde měl spáti, řekl jí potichu, aby to stará vedle neslyšela. ‚Nevěšte hlavu, ještě není tak zle. Chceteli býti cvičena, může se vám ta žádost vyplniti.‘ — Pohledla na něj jako v Jiříkovu vidění. — ‚Musela byste ovšem odsud odejíti, nejlépe do Prahy.‘ — Děvče zakoktalo: ‚A jak — jak by to potom bylo možno?‘ — ‚Přijdete ke spořádané rodině a budete se učiti všemu, čeho si přejete.‘ — ‚A co — a jak — a čím bych za to byla povinnována?‘ — ‚Nikomu ničím, docela ničím. Můžete se cvičiti rok, dvě, tři léta, jak se vám bude zdáti; až budete hotova, dřív nebo později, můžete svobodně dělati, co vám libo.‘ — Holka pořád nechtěla věřiti svým uším. — ‚Nemusíte nikomu nic povídati, ale až se rozmyslíte, napište mi několik slov, a já se vám o všecko postarám.‘«

»Snad ani nepotřebovala času na rozmyšlenou?«

»Přece. A rozhodl spíše osud než ona. Osud totiž přivedl jednoho krásného jitra paní Klobusovou do pokoje, kde Rozárka uklízela a kam se právě nachomítl i pan direktor. A jemnostpaní spatřila k svému největšímu úžasu svého manžela v takové situaci, jako by se s holkou tahal o smeták. ‚Co je tohle?‘ vzkřikla. Děvče zmizelo, a pan direktor sotva kdy v celém svém živobytí koukal tak hloupě jako v tuto chvilku. ‚Co to bylo?!‘ dotírala na něj krásnější nebo aspoň ctnostnější jeho polovice. — ‚Co? Nic, docela nic.‘ — ‚Tak? Nic?‘ Táhla muže před zrcadlo. ‚A co paruka?‘ — Paruka na jeho ctihodné hlavě seděla tuze na křivo. Ký div, že byl oheň na střeše. Nicméně byla jemnostpaní překvapena, že Rozárka jí sama dala výpověď a odstěhovala se netoliko z posavadní služby, ale vůbec z Nezamyšle.«

»Toť že do Prahy?«

»Aspoň do jejího nejbližšího sousedství, na Vinohrady. Octla se tam u letitých, bezdětných manželů Zeiberlichových, dostala svůj pokoj, celé zaopatření a hned dvoje, troje nové šaty městského střihu, klobouk atd. Na práci neměla nic, mohla si hleděti jen svého cvičení. Zeiberlich byl pensionovaným knížecím kuchařem, jeho manželka bývala za svobodna společnicí v panském domě, znala se dobře nejen v uhlazených spůsobech, nýbrž i v mnohém ženském umění, také v hudbě. Vedle toho měla Rozárka své zvláštní učitele či učitelky; ostatně ji teď všichni nazývali slečnou Růženou. Z počátku byla poněkud zaražená, plachá, snad i nedůvěřivá, jako by čekala, co se z toho všeho vyklube; ale když s ní všichni, jmenovitě pak Zeiberlichovi, pořád tuze pěkně zacházeli, nabyla k nim srdce, zvláště k paní, tak že s ní důvěrně promluvila i o doktoru Bodnerovi. Paní jí ho velice

chválila, že je to neobyčejně hodný a dobrotivý pán, kterému to působí potěšení poskytnouti jí příležitost, aby se vzdělala, když toho tak byla žádostiva; druhý takový že by se hned tak nenašel, ale jemu že to při mohovitosti jeho nic neudělá. — Pan Zeiberlich byl neduživý, a já jsem k němu jako lékař někdy docházel. Když jsem tam uviděl i slečnu Růženu, také mi ji představili, načež ona hned odešla, a nikdy jsme se spolu nedostali do řeči; ale v hostinci, při dobrém pivě mi Zeiberlich o ní všecko pověděl, arci pod pokličkou. Ano jednou, když jsme šli v dosti pozdní hodině domů, se mne v tajnosti noční a k tomu ještě pošeptmu otázal, co myslím, platíli doktor Bodner na tu holku opravdu jen tak z dobrého rozmaru, beze všech sobeckých úmyslů? Neboť míjely neděle, ano i měsíce, a Bodner se Rozárce ani neukázal. Já jsem velemoudře odtušil: Dočkejme času jako husa klasu.«

»A dočkali jste se?«

»Konečně přišel Bodner k Zeiberlichovům na krátkou návštěvu. Byl dvorný jako vždycky, ale jaksi roztržitý. Rozárka se nenadálým objevením jeho úplně popletla; myslívala na něj se srdcem plným vděčnosti, ale nyní z místa nevěděla, co říci. Promluvil také k ní několik přívětivých slov, ale veliké rozpaky jeí nepochybně přispěly k tomu, že se za malou chvilku zas poroučel. Rozárka potom byla nešťastna, že tak dlouho již užívá velikého dobrodiní jeho — a nyní mu ani slovem nepoděkovala! Když jí to nepřestávalo hnísti, dala jí paní Zeiberlichová radu, aby mu psala, z opomenutí svého se omluvila a díky mu své vyslovila. Když pak se psaní holce nechtělo dařit, poradila jí: ‚Nehledejte zvláštních slov, povězte upřímně, od srdce, co cítíte.‘ Advokát přišel za nedlouho opět a pobyl déle. Později zůstal někdy na svačinu, potom ob čas i na večeři. Rozárka mu ponenáhlu zvykla, chovala se před ním spůsobně, na pohled nenuceně, ale co k němu cítila, byla nejen veliká vděčnost a úcta, nýbrž i veliká ostýchavost, ano bázeň. — Když byla v městě již přes rok a kdysi po boku paní Zeiberlichové šla Ovocnou ulicí, najednou spatřila na druhé straně adjunkta Klepše a slečnu Bertu; vedli se, spokojeně vykračovali a vesele hovořili. Holce jako by vrazil nůž do prsou; průvodkyni její neušlo, jak se zarazila, oči vytřeštila a jako stěna zbledla. ‚Co je vám?‘ ptala se jí. Ona ukázala na párek, zašeptala jejich jmena: ‚Kde se tu berou?‘ — ‚Inu, přijeli do města.‘ — ‚Ale tak spolu . . . ruku v ruce?‘ — ‚Jsou patrně už svoji.‘ — V tom Berta zahledla svou bývalou služku, poznala ji i v její proměně, střelila po ní zlostně očima, upozornila na ni také svého kavalíra. Oba ji změřili od hlavy k patě, stáhli obličeje k úšklebku, zdvihli vysoko nosy a hrdě vyšlapovali dále. Rozárka chvěla se na všech údech, div ne vůčihledě: ‚Vy teda myslíte, že — —‘ Nemohla to přenesti přes rty. ‚— že mají buď před svatbou, nebo už po ní,‘ řekla paní Zeiberlichová. ‚Však on to můj vyzví.‘ — Zeiberlich nemusel dlouho pátrati; zeptal se jen Bodnera a uslyšel od něho, že adjunkt Klepš byl povýšen na

správce a udělal ze slečny Klobusovy milostpaní správcovou. Zeiberlich ukázal doma též tištěný parádní list, kterým svůj sňatek ohlašovali.«

»Neničko,« dokládal, »svatě konají svou svatební cestu.«

(Pokračování.)

Za Eduardem Weyrem.

Tou cestou, jíž den za dnem
jsi chodil, zase jdu,
kde ani nenapadne,
jak všecko schne a vadne,
při rajském rozhledu.

A zdá se mi, že potkám
tě záhy jako dřív,
kdy pod klenbami boru
ke chvilce pohovoru
jsi vlídně z dáli kýv.

Leč marně otáčím se,
zrak nořím do dáli:
ty cesty zde se vinou,
a ty šels jistě jinou,
kterou jsme neznali.

I stromy se mne ptají,
kde zdržel jsi se dnes,
a sosny na pokraji
ven z lesa vyhlédají,
zda spatří tě již kdes.

A ty spíš zatím tiše,
v kříž ruce na hrudi,
do sadů tvojich mladých
již vítr jitřní zadých,
však tebe nevzbudí.

Spi tedy u svých lesů,
a jejich tichý šum,
jejž tolik rád jsi míval,
kéž sladce by ti splýval
do věčných tvojich dum!

Ant. Klášterský.

V Záboří, v červenci 1903.

Doma ve vyhnanství.

Byl mladý poslán na německou faru.
Svit energie zvolna v oku has,
tvář sesmutněla, stříbrem prokvet vlas.
Jak vyhnanec žil ve vlasti až k stáru.

Co ztraceno zde vůle, ducha darů!
Z těch květů neuzrál v té v půdě klas!
Tak tesklivě lkal harmonia hlas,
když národní hrál písně v touhy žáru.

Jen tiše ovšem — nesměl provokovat!
A nejtišeji hrál, již dechem smrti ovát;
skráň na klávesy klesla šedivá . . .

Žít mezi svými — co z té hlavy bylo!
Zde smrtí jeho nic se nezměnilo.
Byl přece pochován již za živa . . .

J. Štemberka.

O umělecké výchově lidu.

Píše

Renáta Tyršová.

(Pokračování.)

Známý francouzský anthropolog definuje člověka jako bytost, mající potřebu nadbytečného, potřebu, z které vznikly vědy a umění. V ukájení této potřeby nadbytečného massy lidu v jistých stadiích vývoje kulturního dospěly k výsledkům pozoruhodným tam, kde na základě nepřetržité tradice šly za pudem vrozeného krasocitu, vytvořujíce od pokolení k pokolení uměleckou kulturu vlastního, jednotného rázu. Jasným příkladem takovéto tradiční umělecké kultury je slovanské umění lidové, projevující se v okrase bytu, oděvu, v písni, tanci a hudbě národní, v uměleckých formách všelikých zvyků a obyčejů spůsobem sourodým, k jednotnému celku se doplňujícím. Vytržen ze svého přirozeného ústředí, vyšinut z tradičních drah stejnoměrného života, cítění a myšlení, lid ztrácí svůj přirozený, naivní pud umělecký, pozbývá, abych tak řekla, správné direktivy esthetické a zvykne si »potřebu nadbytečného« ukájeti požitky nízkými a sprostými. Potřebujeme jen srovnati národní píseň s velkoměstskou odrhovačkou, starý selský kroj s poměštělou pitvornou parádou, v kterou se naše vesničanky

nyní strojí, malířskou výzdobu jihomoravské chalupy s pochybnou dekorací novodobých domků vesnických, a poznáme jasně rozvrat esthetického cítění lidu tím přivoděný, že mu pevná půda tradičně se vyvíjejícího, samorostlého vkusu pod nohama unikla.

Samorostlé tradiční umění lidové, i tam, kde dosud minulosti nenáleží, kazí se a porušuje, a bylo by bláhovo domnívati se, že tuto svéráznou, naivní, jednotnou uměleckou údobu vnějšího i vnitřního života lidového lze udržeti neb lidu vrátiti v nezměněné podobě. Nelze ji proto takovou udržeti ani vrátiti, že byla jednotným celkem, vyjadřujícím kulturní stav, kterého dnes už není. A přece stojíme před tímto zacházejícím a mizícím světem půvabu a vkusu, před tím hluboce uměleckým zevním výrazem duše a bytosti našeho lidu s otázkou, zda není takřka příkazem pokusiti se o formu jeho vzkříšení a zda by toto vzkříšení a obrození nebylo pro nás nejblíže ležícím programem umělecké výchovy. Musíme k tomu arci hledati vlastní cesty, neboť západu, k němuž pro vzory choditi pořád za nevyhnutelné považujeme — dle Vídeňské zvyklosti ovšem prostřednictví svých nejbližších sousedů při tom se zálibou vyhledávajíce, — je tento problém cizí, neboť tam formální projevy duše lidu vesnického nikdy nedospěly k těm bohatým a vytříbeným formám jako v světě slovanském.

Co ze snah k umělecké výchově lidu čelících, v cizině rozváděných a prováděných, lze našim poměrům a potřebám nejvíce přispůsobiti, je snaha o utvoření jakéhosi umělečtějšího »milieu«, předně povznesením esthetické úrovně t. zv. veřejného umění, každému přístupného. Nejširším a nejobecnějším kolbištěm tohoto veřejného umění jest arci ulice. V tom smyslu také mezinárodní kongres pro veřejné či obecné umění (nevím jak případněji přeložiti l'art publique), který se r. 1900 v Paříži konal, si dal na program výhradně »esthetiku měst.« Usnesení jeho vyzněla při tom silně archeologicky, neboť se hlavně obracela k zachování všeho, co minulost krásného a cenného v městech zůstavila, a to nejen hledě k jednotlivým památkám, nýbrž i ke skupinám staveb, starobylým ulicím, památným náměstím a malebným průhledům; kongres navrhl přímo, aby byli pokutami stíháni jednotlivci i sborové, kteří esthetický vzhled města kazí ničením a porušováním jmenovaných předmětů. V úctě před historismem toto shromáždění, docela moderní hesla zastávající, šlo tak daleko, že vyslovilo přání, aby každá čelnější stavba měla své malé museum, kam by se ukládaly veškery fragmenty součástí budovy, které bylo nutno vyměniti novými, a kde by plány, půdorysy, vyobrazení, literatura, budovou tou se obírající, nebo k ní se vztahující, byly sneseny, aby každý mohl v essenci architektonického díla vniknouti a podrobně je pochopiti.

Není pochybnosti, že my, kdož v životě přítomném, pokud našich národních tužeb se týče, úžeji snad než kdekoli jinde k minulosti připínáme, při provádění programu umělecké výchovy lidu a mládeže bychom měli míti především na zřeteli buzení smyslu pro památky našeho starého domácího umění, které našim

městům rázu a tím uměleckého charakteru dodávají a které namnoze po venkově českém jsou jedinými výtvory, dojmem uměleckým přímo působícími. Smysl pro tyto památky, láska k nim, touha poznati je i osudy jejich blíže, bude vždy pro valnou část národa jaksi prvním a nejpřirozenějším projevem uměleckého cítění. Nesmí nás zarážeti, že půvab starobylosti, vzpomínky, které k nim se vížou, zpravidla k nim více vábí než interes na jejich tvarech a na malebném vzezření jejich. Potřebí jenom náležitého popudu, aby i prostý člověk se naučil obraceti pozornost na zevní údobu památek kraj nebo město jeho zdobících, a aby na těchto objektech, jež od dětství má před očima a k nimž jeho sympatie poutá tolikerá místní tradice, se naučil tříbiti smysl pro umělecký výraz a pro vlastnosti tvaru a dekorace. Je při nich dána jedna důležitá podmínka výchovné moci názoru: častý styk a možnost podrobného vniknutí v součásti dojmu.

Zajímavo je sledovati, jak snaha o výchovu skrze umění lokální počíná se zvláště ujímati v zemi, kdež od tří století veškero umění pořád v jediném ohnisku — Paříži — se soustřeďovalo, ovšem na rozdíl od ranné renaissance a od středověku, kdy ve Francii kvetly četné školy provinciální. Tyto snahy »vrátiti umění kraji« dobře vyjádřil George Godin v brošuře, před dvěma roky vydané v pořadu publikací společnosti »l'Esthetique.« Dovozuje v pojednání svém, že decentralisace je nejlepším prostředkem k buzení smyslu pro umění a že zlo zaviněné odnárodňováním umění akademií a záplavou bezcharakterních výstav nejsnáze by se paralysovalo, kdy by, každý kraj či lépe, každý typický okrsek se mohl dodělati jakési umělecké autonomie. V takových menších ústředích, individuálně zbarvených místními podmínkami a zvláštnostmi, přítomné tvoření nejsnáze by se připínalo k tradici, opíralo by se bezděky volně o projevy uměleckého tvoření předků, studujíc fáse jeho vývoje a přičiňujíc se o zachování památek místního umění. K buzení smyslu uměleckého v takových lokálních střediscích měly by pak sloužiti přednášky o místním umění, okresní musea, obvodové výstavy umělecké. Godin chtěl by decentralisovati též vyučovací instituce a zakládati umělecké školy v menších městech, kdež by k tomu byla vhodná půda. Tyto Godinem formulované snahy, které společnost »L'Esthétique« už i propagovati se pokouší, nejsou ostatně nijak prvním neb osamělým projevem proti centralisaci francouzského uměleckého tvoření v té Paříži, která následkem přílivu tolikerých cizích živlů, internacionální a židovské invase dávno již není tou národně francouzskou metropolí, jakou bývala. Zdá se mi, že bychom též my mohli leckterý plodný podnět čerpati z těchto snah.

Není pochyby, že v našich poměrech by měl být přímo jedním z podstatných článků programu o umělecké výchově zásadní odpor proti jakémukoli dekretování ze strany Vídně, samostatnosti našeho cítění uměleckého vždy škodící. Neboť každý vliv, který odtamtud v naše poměry umělecké zasáhl, dosud vždy jen způsobil zmatení výsledků vlastní silou dosažených a chab-

nutí všelikého samostatného vzletu. Nebylo by tomu též jinak s uměleckou výchovou, kterou v jednotnou komisní uniformu, ovšem že nejmodnějšího střihu, navleci by také mnozí našinci byli ochotni. Umění výtvarné souvisí tak úzce s okolím, z něhož vyšlo, že právě toto společné okolí, ta společná pevná půda jsou nejbezpečnějším a nejreálnějším pojítkem mezi ním a širokými vrstvami národa. Kdy by místo na tuto solidní půdu společných interesů a pospolitého cítění chtěla se vzájemnost umění a lidu stavěti na umělé podium internacionální uniformity, okázala by se brzo vratkost takového díla, jemuž by základy scházely. —

Výchovná moc veřejného umění se soustřeďuje a vždy soustřeďovala předně v dílech stavitelských. Ty má lid pořád před očima, jejich účel mu objasňuje jejich tvary. Základní prvky účinku krásna se v nich jeví v podobě méně složité a proto snáze přístupné než ve výtvorech malířských. V památkách minulosti přichází k tomu ještě další moment dojmu, který esthetickým vlastnostem jejich dodává reliefu.

Doba, v které památky ty vznikly, vtiskla jim pečeť cítění toho pokolení, pro které byly vytvořeny mnohá následující, zůstavila v ní stopy své nálady a svého nazírání, a mysl jen poněkud k vnímání připravená vycítí z nich dech předešlých generací, které s nimi souvisely a spolu s umělci o nich pracovaly. V tom smyslu je architektura uměním nejhlouběji v cítění širokých vrstev zakotveným. Viollet-le-Duc, jeden z těch, kteří snad nejlépe vnikli ve vztahy mezi stavitelským tvořením a stavem společnosti, ve svých rozpravách o stavitelství výborně to vyjadřuje: »Architektura je tvorbou v nejvlastnějším smyslu demokratickou, jako jí jest řeč, a umělci nesmějí se domýšleti, že ji mohou vymysliti, — mohou ji jedině přijmouti takovou, jakou ji utvořily potřeby, idey, poměry a stav společnosti uprostřed niž žijí; na těchto základech a spolu na povaze materiálu, musejí založiti svou koncepci, jimi musejí svou obraznost nasytiti, pod stálou kontrolou společnosti, která jim musí rozuměti a které musejí rozuměti oni.«

Výchova citu pro krásy architektonického díla a smyslu pro účinek okolí vynikajících budov, pro charakter ulic a náměstí, má při zařízení naší společnosti ostatně také své praktické důsledky, hledě k okolnosti, že v samosprávných sborech nejširším kruhům často náleží, aby spolu rozhodovaly o úpravě města, zachování nebo kažení památných budov atd.

Nemělo by se ovšem při této výchově lidu a dorůstající mládeže nijak jednati o nějaké snad vštěpování nauky o slozích, a záleželo by konečně pramálo na tom, zda některý radní toho onoho městečka ví, jeli loď jejich hlavního kostela stavěna v slohu přechodním, nebo čisté gotice, mělli by jen vzbuzený cit pro dojmy, které jsou složeny z harmonie součástek konstruktivních a dekorativních, z účinků světla a stínů, porozumění pro logiku stavby, z materiálu, daných okolností a z cítění doby vycházející a bylli by tento cit a respekt před uměleckou hodnotou toho díla tak živý, aby se každému znešvařování kramářskými mal-

bami, přístavky, oškrabováním, nešikovnými restauracemi a p. vzepřel, z lásky ke vzhledu té staré památky.

Lid, který by dovedl vycítiti krásy starých částí města a byl by sám jich ochráncem, bezděky by nabyl úsudku pro úpravu nových čtvrtí. Na Pařížském kongresu, o kterém se výše stala zmínka, generální referent jakémusi horlivci pro samospasitelnost »nového slohu« odpověděl: »Obdiv a úcta k minulosti nejsou nijak nesrovnatelny se znalostí a ukojením potřeb přítomnosti; naopak jsou vedle sebe logickým důsledkem. Skutečná shoda nastane mezi minulostí a přítomností, mezi veřejným uměním dob minulých a veřejným uměním přítomnosti, když naše umění, tak jako umění našich předků skutečně se vynasnaží býti výrazem národní povahy, národního mravu a vkusu.«

Malířství a sochařství jest uměním veřejným, pokud na ulici, v chrámě, v budovách každému přístupných jest umístěno jako okrasa díla stavitelského nebo k účelu zvláštnímu. Za středověku a ranné renaissance byla takto veřejná skoro všecka díla malířská a sochařská; jakmile panovníci a velmožové počali čelné výtvory mistrů zavírati do svých komnat, počala se také prohlubovati propast mezi uměním a zájmem lidovým. Všechny doby převratů, které správu věcí veřejných přiváděly v ruce širokých kruhů národa, cítily instinktivně význam veřejnosti umění. David za francouzské revoluce maluje velká plátna vlastenecky výchovného významu a staví je na oči všemu národu, zároveň s hloučkem stejně smýšlejících usiluje veškeren zevní výraz veřejného života odíti ve formy nové, rozdílné od těch, kterými povalený režim se vyjadřoval. Courbet po revoluci z roku čtyřicátého osmého hlásá potřebu, aby se umění stalo přístupno širokým vrstvám lidu, a nová republika na troskách císařství vzniklá, sotvaže se počíná ustavovat, rozpomíná se na nutnost, aby uměleckým vyjádřením nových sociálních a národních ideálů, ve způsobě všemu lidu přístupné umění se změněným stavem společnosti ve styk bylo uváděno. Apoštolem tohoto hnutí stává se na sklonku let sedm desátých hlavně Viollet-le-Duc, jeden z těch elitních duchů, kteří to s republikánským zřízením brali do pravdy. Po jeho návrzích provádí se zejmena výzdoba mairií, školních budov, rozličných paláců veřejných a spolkových malbami, které mají povznášeti vkus širokých vrstev lidu a obsahem i formou tvořiti svazek mezi tužbami soudobé společnosti národní a individuelním tlumočením umělců, kteří essenci doby v sebe pojali. Budžet krásných umění obce Pařížské je dost štědrý, aby se podobné projekty mohly prováděti. A tak jsou v skutku čelní malíři a mnozí slibní talentové z mladších povoláváni ku provádění tohoto republikánského programu uměleckého. Allegoricky nebo realisticky pojaté výjevy z života soukromého a občanského, postavy a výjevy z francouzské minulosti, práce v dílně, na poli a na vinici jsou předmětem těch maleb, které postupně pořád se doplňují.

Zda toto malířské vyzdobování budov školních a veřejných na povznesení nebo vzbuzení zájmu uměleckého má kýžený vliv,

je dosud nerozhodnutou otázkou. To je jisto, že účinek jeho na mysl lidu je o tolik slabší, oč je nálada, s kterou úřední budovy a školy se navštěvují méně vzrušena a k vnímání ideálních tanutí připravena, než bývala v dobách všeobecné vroucí víry mysl lidí přicházejících do chrámů, které byly tehdy hlavním střediskem veřejného umění.

Ti, kdož o uměleckou výchovu pečují, mnoho si slibují též od návštěvy museí a výstav širokými vrstvami a mládeží školní. Chtějí usnadniti seznání cenných uměleckých děl přístupností museí v hodinách večerních, a staly se také již v Londýně, v Berlínské obrazárně a jinde pokusy v tom směru. Ale zkušenost okázala, že ti, pro něž ty nákladné a s leckterým nebezpečím pro sbírky spojené pokusy se děly, osvědčili k nim velmi malé účastenství. Krásné, zvláště upravené síně staly se večer dostaveníčkem středních vrstev, které by si museum též jindy prohlednouti mohly, a dělníci ostali ponejvíce doma nebo v hospodách. U nás, kdy by se s podobnými proposicemi přišlo, dospěli bychom asi k stejným zkušenostem. Byla by chyba uzavírati z toho hned jenom na nedostatek interesu. Návštěva museí je pro široké vrstvy požitkem svátečním, který pro ně i jakousi sváteční náladu a úpravu podmiňuje, a měla by jím ostati též odpoledním a večerním otevřením v neděli jsouc umožněna každému. Unaven celodenní prací, z dílny umazán není dělník v náladě vnímati krásy uměleckých objektů. V neděli odpoledne nebo večer užije rád i s ženou a dětmi příležitosti, aby něco pěkného uviděl, zvláště když se mu výběr mezi nahromaděnými objekty usnadní přiměřeným výkladem. Prostý návštěvník, stejně jako dítě, je vděčen za poučení, zejmena když se mu podá živým slovem, ač i velmi stručný, levně prodávaný katalog, který by nebyl seznamem, ale svěžím spůsobem by nejhlavnější partie sbírek osvětloval, návštěvníkům z širokých vrstev je vítán. Takový prostý člověk neví si rady v četných sálech, vyplněných vitrinami a sochami, nebo ověšených obrazy, bloudí neorientován, až únava mu všechen požitek zkalí. Podobně je tomu s mládeží školní. Celý padesátihlavý zástup vede se do některého musea a prožene se dlouhou řadou sálů výtvory nejrůznějších dob a národů naplněných; sotva čtvrtina může sledovati výklad učitelův, a když děti hladové a ustálé sbírku opustí, mají v hlavičkách motanici dojmů, z které pro ně není nejmenšího prospěchu.

Také návštěva výstav uměleckých se všude počíná usnadňovati snížením nedělního vstupného, i navrhuje se též jich otvírání večerní.[1]) Ale zase bývá taková návštěva v sálech obecenstvem natlačených — neboť sníženého vstupného hledí využitkovati též obecenstvo, které by ve všední den za plné vstupné do výstavy jíti mohlo (také »lidové koncerty« mívají většinu takového obecenstva)

---

[1]) V Rakousku byl Vereščagin první, který již před dvaceti roky při své prvé výstavě ve Vídni učinil pokus s večerním osvětlením a snížením vstupného pro dělnictvo.

— spíše únavou než požitkem. Prostý člověk nevyzná se v té hromadě pomalovaných pláten, na nichž sem tam pozná kus zobrazeného života, krajinu, skupinu zvířat jej zajímající nebo postavu, o jejímž významu má jakési ponětí, ale ostatek je pro něho sbírkou červených, zelených, šedivých a jiných skvrn barevných, o nichž mu někdy ani není jasno, jsouli to domy neb kopce, voda nebo trávník, stromy nebo kopky sena, jakési mátohy lidí neb oblaka.

Výchova nejmodernějším »výstavním« malířstvím od mnohých obmýšlená se ztroskotává o absolutní jeho výlučnost. Dnes jako za dob kvetoucího akademismu jde na většinu umělců hrůza ze styku s otázkami dne a zdá se jim platnou stará zásada klassicistů, že »ani k službám nejušlechtilejších cílů se nemůže umění zavazovati bez nebezpečí ponížení a pokušení.« Malířství jdoucí za modními hesly dne staví se mimo ruch života, nežije ideály a tužbami národa, jak bývalo za všech dob, které vzájemným stykem mezi uměním a lidem se vyznačovaly. Většina nynějších malířů jde za svými cíli ryze malířskými, vše co vidí, se jim mění v barevné skvrny, ruch ulice, trud a krása práce dělníkovy a zemědělcovy, krajina, tvář a postava lidská je zajímají jen jako objekty, na nichž effekty světla a stínu, změn barvy v rozličném osvětlení se zachycují; a když někdy nějakou myšlenku, neb vidinu do své práce vloží, zpravidla ji vyjádří tak neurčitě, že jen zasvěcencům je srozumitelna.

Tato výlučnost umění teď modní ocituje se arci v rozporu se současným heslem, jež »socialisaci umění« propaguje. Toužíce po tom, aby široké vrstvy zájmu na umění nabývaly a uměním se šlechtily, pouštějí hlasatelé nových hesel úmyslně mimo, že umění, založené ve svém účinku jen a jedině na podání vibrací světla a vyvážení valeurů, vyžaduje smyslů tak břitce vytříbených, tak jednostranně napjatých a vycvičených, tak raffinovaně přibroušených, že předpokládá zcela zvláštní disposice a cvik oka. Vyskytly se z kruhů uměleckých již i skutečné návrhy — na kongresu pro sociální výchovu v Paříži, — jak by se školní mládež a massy lidu měly vychovávati, aby nabyly porozumění pro subtilné to umění novotářské, ale sama bizarnost těch návrhů je nejpádnějším důkazem proti umělecké výchově takovýmto modním směrem se nesoucí. Navrhovatelé, jimž celý svět kolem palety se točí, představují si, že by se děti, učedníci atd. měli voditi po ulicích a parcích za tím účelem, aby se naučili vnímati světelné effekty, viděti okolí v barevných skvrnách, za stejným účelem by měly býti voděny do dílen, aby effekty pohybů a karnace tváří v uzavřené prostoře studovaly; školní mládež pak by měla skizzovati, co takto vnímala a si pamatovala. Také večerní shromáždění dělníků a ovšem též dělnic by měla býti pořádána, kde by účastníci od umělců se učili po sobě hleděti a effekty osvětlení na hlavě lidské posuzovati. — Uvádím tyto kuriosní návrhy a pokusy o umělé líhnutí esthetických vzrušení, abych ukázala, kam

se dochází, když otázka umělecké výchovy se řeší od vrcholu, místo od kořene.

Lid si nedá vnutiti a vočkovati vkus, a budemeli chtíti opravdu pracovati pro uměleckou výchovu, musí dříve vážně býti studován osobitý vkus lidu. Vyvolení umělci beze všeho umělého připravování půdy vnímavosti dovedli bezděky uhoditi na notu, která v »duši davu« ozvěnu nalezti může; byli to vždy tací, kteří na širokém základě tradice, k určité fási vyspělé, své osobité tvoření zakotvili. Vše, co do umění vešlo cizího, vzniklého mimo vývoj duševního a formálního citu lidového, potřebuje u lidu vždy tlumočníka, a skrze tlumočníka nelze mluviti od srdce k srdci.

Frásemi, byť sebe zámluvněji zněly, se málo pořídí, když se jedná o věc, která hloub a šíř má proniknouti a která k svému provádění vyžaduje praktických prostředků, s životem úzce souvisejících. Každý pokus vmlouvati lidu raffinované esthetické sensace, musí se ztroskotati, protože předpokládá u prostého člověka jemnosti cítění, jichž on ve svém tuhém boji o existenci schopen býti nemůže. Soudím, že jako každá umělá náhrada také umělá výchova umělecká nejsnáze a nejjistěji dojde cíle, když se co nejúžeji přiblíží k postupu přirozeného, organického vývoje cítění uměleckého v lidu. Leží, tuším, na snadě, že jest především třeba zachytiti za to, co v lidu dosud se zachovalo správného a původního cítění uměleckého, a hleděti toto cítění vybaviti ze znešvařenin a zmatků různých rušivých vlivů, které se na něm usadily působením neporozuměných hesel a sesprosťujících styků se spodinou velkoměstského paumění. *Hleďme si uvědomiti, co v širokých vrstvách lidových vězí dosud naivní radosti z okrasy, schopnosti ke vnímání krásy, touhy po požitcích uměleckých.*

Řekla bych, že třeba dříve od lidu se učiti, než o to se pokusíme, abychom lid učili, že třeba vniknouti do duševní dílny jeho uměleckých pudů, než budeme hleděti navádět jej k chápání nových ideálů esthetických. Každý, kdo hlouběji vnikl v produkty lidového umění, ví, co lze vyvoditi prvků uměleckého cítění z tohoto spontanního samorostlého výrazu lidového krasocitu. Platí to zejmena o umění slovanského venkova s jeho všepronikajícím jednotným pudem uměleckým. »Toto lidové umění,« praví anglický umělec Walter Crane v knize výše již citované, maje především na mysli země slovanské a orient, — »kde dosud v zemích umělecky méně nivellisovaných se zachovalo, je vysoce zajímavo i tím, že ukazuje, jak přirozeně osvědčuje národ pospolitý smysl pro krásu formy a barvy, jak bezděčně se v příznivých okolnostech životních pud umělecký projadřuje. Chtěl bych se spolehnouti, že na základě tohoto bezděčného, spontanního pudu uměleckého lze dáti vznik novým údobám uměleckým, i když by typické projevy a podmínky toho původního umění lidového náležely už minulosti.«

Radost z okrasy, smysl okrašlovací souvisí v lidu úzce s tvořivostí uměleckou; v primitivních projevech je vždy spojen s vlastní prací, a proto je nejbezprostřednějším projevem krasocitu. Z této

potřeby okrašlovací zrodila se ornamentika, vzrostlo veškero umění dekorativní, ať slouží ozdobě osoby, bytu nebo širšího okolí člověka. V jejím projadřování poznáme základní prvky účinku krásna, v ní dochází výrazu esthetická potřeba rythmického střídání barev neb tvarů, symmetrie rozlohy, logické cítění komposiční, v samé přirozenosti vidění a cítění založené a tradicí v ponenáhlém vývoji vypěstěné. Vkus, toť logika esthetického cítění a harmonie jednoty. Jest a byl všude tam, kde práce je za jedno s uměleckou tvořivostí; zmátl se a upadal, jakmile užitečné od krásného se oddělilo, okrasa se stala luxusem a nikoli potřebou a přestala býti integrující částí výrobku.

Výchova uměleckého citu, vycházející od t. zv. uměleckého průmyslu měla by to pro sebe, že by se brala postupem odpovídajícím všeobecnému vývoji umění. Opírajíc se o práci ruční, která celý život prostého člověka provází, nalezla by snadno cestu k jeho porozumění. Tu vězí také kus morálního a sociálního významu umělecké výchovy, která takto pojata, by též u mládeže, řemeslnického dorostu a dělníka sílila lásku k práci a učila je na práci pohlížeti jako na kus projevu jejich vlastní bytosti. Snad by zlo, továrnickou výrobou způsobené, bylo takto lze aspoň z části paralysovati. Čím bližší jest tvorba umělecká práci, čím více je v ní řemeslného díla, čím více práce mozku a dílo rukou v ní splývá, tím snáze ji lze přiblížiti posudku prostého člověka. V tom smyslu praví to též o skulptuře francouzský sochař Bartholomé, poukazuje k tomu, že sochařství ze všech umění je nejbližší řemeslu, majíc co činiti s rozličným materiálem a jsouc nuceno hmotnou prací jej zdělati, a právě na posuzování práce že prostý člověk může tříbiti nejsnáze svůj cit formový, »neboť každý dělník zpracovává určitou hmotu a zpracováním může se dodělati jakýchsi uměleckých výsledků.«

Pověděla jsem při jiné příležitosti[1]) podrobněji, jak by po mém náhledu umělecká výchova školní mládeže měla si obrati za základ výrobky průmyslového umění. Školy vychovávající řemeslnický dorost mohly by pak prakticky i theoreticky s prospěchem stavěti dále na této základní výchově esthetické. Především pak umělecká výchova dívek by měla býti pojímána v úzké souvislosti se vším, co je bezprostředním vyjádřením smyslu okrasného, neboť s ním je ve spojení vše, co žena prací jehly vyrábí, oděv stejně jak zařízení a výzdoba bytu, ba celá úprava zevních forem rodinného a domácího života.

V stopování výsledků pudu okrasného naskytuje se odvození základních pravidel samoděk a bez potřeby abstrakcí prosté mysli nepřístupných. Tato základní grammatika mluvy formové pak — podobně jako mluvnická pravidla řeči lze jedině na mateřštině s prospěchem vštípiti — také jedině na tom, co je nejvlastnějšího, nejpřístupnějšího, nejbližšího a nejznámějšího mysli lidu a mládeže, přístupným se učiní. Za stopami okrasného pudu našeho lidu

---

[1]) Viz Učitelské Noviny r. XXI, č. 14—21.

jdouce, nejpřirozenější cestou přivedeme vkus lidu zas na pravou cestu, ač ovšem v nynějším, o tolik vyvinutějším a bohatším duševním ruchu, na kterém i široké vrstvy lidu podíl berou, od základních těch prvků výchova lidu k umění — či snaha sblížiti umění a lid — by se musela bráti výš a dále. (Dokončení.)

Veliké zlo.

Slovo k upozornění

od

Josefa Thomayera.

Instituce čelící ku prospěchu nemocných nemají v království českém valného štěstí. Hlavní město naše, čítající s bezprostředním svým sousedstvím dobře na půl milionu obyvatelů, má na příklad několik nemocnic, ale největší z nich — nemocnice všeobecná a nemocnice milosrdných sester — nejsou zařízeny tak, jak toho moderní hygiena nemocničná požaduje. Nejmoderněji zařízená nemocnice Pražská — česká dětská, postavená českou dobročinností — má těžký existenční zápas. Před čtyřmi roky jsme zahájili velikou schůzí na Staroměstské radnici Pražské akci ve prospěch zřízení léčebny pro souchotináře, a po čtyřech letech spolek k účelu tomu pracující disponuje tak skromným výsledkem hmotným, že zařízení první léčebny pošinuto do nedozírné dálky.

To jsou špatná priora pro myšlenku novou!

Nicméně jednou nějaký začátek učiněn býti musí! Řádky moje totiž mají za účel vylíčiti smutný osud epileptiků v království českém. Čtenář má poznati, jaké bídě ubozí nemocní tito vydáni jsou v plen, aniž by se z kompetentní strany děly vážné kroky nebo jen pokusy k ulevení té bídy.

Poněvadž pak bída ta je tak hrozná, chci přes dotčené neúspěchy našich institucí ku prospěchu nemocných široké veřejnosti aspoň ukázati, kde by měla přispěti ku pomoci.

Epileptiků jest žalostně mnoho. Přesné číslo není známo, celkem však dosti obecně se počítá, že průměrně mezi 800—1000 obyvatelů vyskytuje se jeden epileptik. Při této povšechné, spíše z dojmu nežli z čítání plynoucí taxaci vyplývá, že i v Čechách máme epileptiků tisíce. Tato číslice však nabude nového osvětlení, uvážímeli, že většina epileptiků postižena jest tou nemocí do třicátého roku, čili že epilepsie jest hlavně nemocí lidí mladších. Proto číselný poměr epileptiků mezi osobami mladšími vypadá ještě nepříznivěji. Jsou známé statistiky, zejmena francouzské,[1]) z nichž viděti, že v některých krajinách na tisíc rekrutů připadali

---

[1]) Gélineau, Traité des epilepsies 1901.

3·7 epileptikové. Lze tudy páčiti, že počet epileptiků mladých jest as čtyřikrát větší, nežli se poměr k populaci vůbec jeví.

Při tom všem je zjištěno, že lidé postiženi jsou nemocí tou všude a vždy. Literatura o ní počíná před Kristem, a civilisovaní i necivilisovaní národové jsou jí podnes stíháni stejnou měrou.

Avšak studujemeli historii nemoci té, vidíme velmi podivuhodnou okolnost. U všech starých národů bylo totiž epilepsii připisováno působení bytostí vyšších, někdy dobrých, jindy zlých. Římané přerušovali comitium, jestliže některý z přítomných občanů za sezení zachvácen byl epileptickým záchvatem. Epileptický záchvat byl znamením, že to neb ono božství si pokračování rozprav comitiálních nepřeje.

Římané se také epileptiků štítili, ba ani s celými rodinami, v nichž epileptikové byli, hrubě neobcovali. (Gélineau.)

Toto mínění, že epilepsie jest nemoc působením vyšších bytostí vznikající, panovalo dlouho; a neztratilo se po sta let ani v Evropě křesťanské. Ovšem že Evropa křesťanská připisovala nemoc tu ďáblu, jak ještě sám Ambrož Paré († 1590), jeden z nejslavnějších lékařů všech dob, věřil. Stejného mínění byl pověstný lékař Paracelsus a jiní. Proto poznamenává Boerhauve, proslulý holandský klinik (1668—1738), o epilepsii:[1]) »Morbus hic mira facili variatus tum mirabilis apparet, ut diis, daemonibus, irae divinae, incuntamentis et similibus causis, naturalibus majoribus adscriptus saepe fuerit« — bohům, démonům, hněvu božímu, očarování atd. připisována byla.

Platilli však v jisté době epileptik za člověka ďáblem posedlého, lze bez dalších dokladů tušiti, že společnost lidská v ten čas sotva mu nadbíhala a jeho styk vyhledávala. Spíše opak jest pravdivý. Nemohu toto mínění doložiti zprávami dějinnými, avšak považuji je z naznačeného důvodu za samozřejmé. Kromě toho pak sluší poznamenati, že podnes lidská společnost epileptiků se štítí. Tento moment lze věru vyložiti jen v souvislosti s názory, které v dřívějších dobách o epileptikovi panovaly. Nyní, kdy už nevěříme v nadpřirozený vznik epilepsie, nebylo by možno vyložiti, proč se společnost posud epileptika štítí.

Nelze pak ani dost málo pochybovati, že jest i v přítomné době epileptik zjevem, s nímž lidská společnost stýkati se nechce. Sbírám po léta všeho druhu detaily z života epileptiků a mohu proto snadno každou větu, kterou v osudech epileptiků pronesu, dostatečně doložiti.

Proto kladu zde na důkaz několik podrobností ukazujících, jaké jest položení epileptikovo v přítomné společnosti.

V dubnu r. 1902 setkal jsem se s dvacetiletým epileptickým děvčetem z českého venkova, které pro svou nemoc bylo macechou vyhnáno z domu otcovského. Macecha se děvčete štítila.

V lednu 1896 viděl jsem 20letého epileptika, který hodnověrně vypravoval, že ho v domově jeho (byl z krajiny Rakov-

[1]) Van Swieten, Commentarii, III. p. 394 (1755).

nické) nikdo nechce vzíti do práce, poněvadž se lidé nemoci jeho štítí.

Rok před tím 22letá služka, epileptická, vypravovala, že byla ze služby propuštěna pro svoji nemoc.

Téhož roku služebná 37 let stará vypravovala v ústavě, jejž jsem tehdy řídil, že pro svou nemoc byla vícekráte z místa propuštěna. Několikráte vyhnali ji ze služby »na minutu.«

Jiné děvče, šestnáctileté, udávalo téhož roku, že jest pro svou nemoc propuštěno ze sirkárny, v níž pracovalo a třicet krejcarů denně vydělávalo.

Rovněž prodavač cukrovinek, 24 roky starý, udával zmíněného roku, že zaměstnán byl na stavbě, ale když jej při práci stihl záchvat, že byl propuštěn.

To jsou věru doklady smutné, a zejmena osud děvčete macechou z domu vyhnaného snad mnohého čtenáře hluboce dojme.

Však mimo to sluší ještě poznamenati, že duševní schopnosti velikého počtu epileptiků jsou nepatrné, a vyskytujíli se záchvaty ve velikém počtu, tu schopnosti, třebas před tím dost dobré, značně trpí, zejmena pak vázne paměť. Viděl jsem děvče, které ve vyšším vzdělávacím ústavě výborně studovalo, avšak postiženo byvši značnou řadou epileptických záchvatů, vzalo duševně takovou škodu, že muselo studia zanechati.

Následkem nedostatečných schopností a zejmena špatné paměti nenaučí se sta a sta epileptiků žádnému řemeslu, neřku aby s jakýms takýms prospěchem vychodili nějaké školy vyšší. Zejmena po záchvatu bývá v hlavě epileptikově pusto, nezřídka nastupuje dokonce kratší nebo delší psychologické rozrušení, a spůsobilost k jakékoliv práci jest, jakž přirozeno, ta tam. Již z této okolnosti lze odvoditi, že čím více jest epileptik svými záchvaty stíhán, tím jest jeho spůsobilost ku práci menší. Vizmež několik dokladů.

Sedmnáctiletá rukavičkářka (r. 1896), trpící epileptickými záchvaty, udává, že zpravidla sotva půl měsíce může pracovati, že druhý týden v měsíci březnu vydělala pouze dvacet pět krejcarů.

Dvaadvacetiletý zahradník epileptik (1894), z rodiny druhdy lépe situované, udává, že se v mládí špatně učil a nemohl býti dán na studie; proto se obrátil k zahradnictví, po dva roky chodil jako učedník zahradnictví do závodu, ale nevyučil se. Nyní pracuje v jisté klášterní zahradě bez platu. Nevlastní matka jej živí.

Dvacetiletá dcera horníkova (1894) trpí od šestnáctého roku epilepsií. Učila se šíti, ale nebyla s to, aby se naučila. Žije u matky, která je vdova, má deset zlatých pense a posluhuje v domech. Mimo ni ještě dva bratři jsou epileptičtí: jeden pracuje a vydělává 45 krejcarů denně.

Takových a podobných příkladů bylo by lze citovati nepřehledné řady. Avšak stačí, myslím, ukázky podané.

Za třetí bývají epileptikové, zejmena takoví, kteří častějšími záchvaty trpí, velice popudliví a nesnášeliví. Následkem toho mívají časté sváry se svým okolím a nejednou pro zlostnou povahu

svou a časté hádky, jež způsobují, nuceni jsou opustiti zaměstnání, kteréž jim jakýs takýs chleb poskytovalo.

Jest ovšem pravda, že přiměřené léčení, které žádá, aby nemocný pravidelně bral některý lék, zejmena sloučeniny bromové, vystříhal se alkoholu a jiných jedů nervových, u velikého počtu nemocných počet záchvatů značně zmenší, a tudíž mnohou škodu zde vytknutou aspoň zmirňuje; avšak není nevděčnějšího úkolu než léčiti epileptika. Zakážemeli mu alkohol, házíme z pravidla hrách na zeď. Česká poliklinika umístěna jest v domě, v jehož přízemku nalézala se druhdy hospoda. Kdysi jsem v odpolední ordinaci důtklivě varoval nemocného epileptika před pitím všeho druhu lihových nápojů; večer byl jsem nucen zajíti ještě jednou do zmíněného ústavu a vkročiv do průjezdu, vidím svého epileptika, an opouští hospodu — ve stavu značně podnapilém. Tak si mou domluvu vzal k srdci. A přece je známo, že nejeden prvý záchvat epilepsie přihodí se právě v opilosti. Co se léků týče, má se věc právě tak. Často po zavedeném léčení záchvaty na čas přestanou. Jedva má nemocný několik neděl pokoj, zapomíná na všecky lékařské rady a domnívaje se, že je zdráv, nechává léčení, nechává všech dietetických předpisů — a upadá zase v svou nemoc se všemi jejími nesnázemi.

Všecky tyto zlé životní poměry epileptiků plodí další zlo, a to v nejednom ohledu.

Jsouce bez zaměstnání, zůstaveni své vůli, svým impulsům, potloukají se epileptikové světem, bývajíce občas přepadáni svou nemocí. Ale tím, že jest epileptik zůstaven své vůli, mnohdy chatrné a pathologické, zastihne jej zhusta záchvat v okolnostech, které přinášejí ubohému nemocnému velikou škodu. Hlavní vlastností záchvatu epileptického jest ztráta vědomí, z pravidla tak úplná, že nemocný upadá na místě, kde stál nebo kudy šel, a pro ztrátu vědomí nemá potuchy, kam padne. Tím se stává, že epileptik v záchvatu padající nezřídka octne se v situaci, která ohrožuje život jeho, ba nejednou i smrt přivodí.

Zejmena studená voda nesvědčívá epileptikovi. Zažil jsem na příklad po dvakráte, že epileptik zachvácen byl prvým záchvatem své nemoci bezprostředně po studené sprše. Když farář Kneipp byl svého času ve Wörishofenu na vrcholu své slávy, putovali k němu ze všech stran lidé s nejtěžšími nemocemi. Znal jsem tenkráte případ těžké epilepsie, v němž četné záchvaty nižádným lékem zmírniti se nedaly. Tu bylo rodičům důtklivě doporučeno, aby nemocného zavezli do Wörishofenu, tam že se jistě uzdraví. Zavezli tedy nemocného do Bavor, Kneipp jej dal politi studenou vodou, a nemocný upadl hned v tak zvaný status epilepticus, t. j. stav, ve kterém záchvat ráz na ráz se opětuje, a ve stavu tom nemocný ten na místě skonal.

Přes tuto okolnost přemnozí epileptikové v teplém letním období chodí se koupat do řek a rybníků, při koupání pak je často postihne záchvat, v němž bez milosti utonou. Bedlivým čtenářům černé kroniky v Čechách je věc ta jistě známa. Zde oti-

skuji na ukázku některou zprávu časopiseckou z výstřižků, které jsem po několik roků schraňoval.

Na příklad tento výstřižek z Národní Politiky ze dne 8. června roku 1900:

Utonul při koupání. Svůdné ochlazení se v říční vodě vyžádalo si opět v těchto dnech jednu lidskou oběť. Touto byl p. Josef Císař, stavitelský assistent při novém společenském pivovaře v Braníku. Dne 5. t. m. šel se koupat do Vltavy, při čemž nepochybně stižen byl křečemi a ponořiv se do hlubiny, více z ní živ nevyšel. Teprv po delší chvíli vytažen byl již jako mrtvola a dopraven do umrlčí kaple, odkudž byl k žádosti svých příbuzných včera převezen do Hořovic a tamtéž pohřben. Nešťastný muž byl velice nadaným pracovníkem a stár teprve 26 roků.

Nešťastný tento muž — jak mně kollega Dobrý hodnověrně sdělil — byl epileptikem.

Tuto jiná zpráva téhož časopisu ze dne 20. června 1899:

Hoch utonul před očima svého otce. V neděli po poledni vytratil se z domova 13letý hoch zedníka Doutnáče v Lysé n. L., žák čtvrté třídy, pod záminkou, že půjde chytat ryby. Ježto u hocha se v poslední době objevovaly záchvaty padoucnice, měl přísně zakázáno, aby sám z domu odcházel. Otec po poledni si ulehl, aby si odpočinul po celotýdenní práci, a toho použil hoch, aby se dostal nepozorovaně z domu, neboť matka v kuchyni poklízela. Za chvíli po odchodu chlapcově pohřešila ho matka, vyběhla hned ven a poptávala se po svém synkovi. Když jí lidé řekli, že jej viděli jdoucího směrem k Labi, tu v zlé předtuše hned vzbudila svého muže, jenž se vydal rychle za hochem. Když došel k Labi, tu vyskytl se mu děsný obraz. Uviděl svého synáčka Františka, unášeného prudkým proudem Labe. Za okamžik hoch se ponořil do vln a více již se neobjevil. V místech těch je právě Labe hluboké a mocně proudí, pohlížející pak otec neuměl plovati a tu nemohl svému synkovi přispěti na pomoc. Proud zanesl mrtvolu hochovu, která byla teprve druhého dne vylovena rybářem z vody na starém Labi u Čelakovic.

Každý rok lze se dočísti několik podobných zpráv. Když nějaký neopatrný turista bez spolehlivého průvodčího leze na některou Alpskou stráň a následkem nedostatečného opatření spadne a se zabije, zvíří zpráva o příhodě takové téměř celou středoevropskou veřejnost. U nás v Praze utone každoročně ve Vltavě více epileptiků, než turistů v Alpách srazí vaz, a přece nezavdá příhoda taková podnět k diskussi, neřku k návrhu, jak by se neštěstí takovému čeliti mělo.

Mimo to se nezaměstnaní epileptikové rádi potloukají kolem vod. U nás nejeden sedí na břehu Vltavy, jiný si vyhledá některý vor a baví se životem Vltavským. Avšak při tomto způsobu života přemnohý epileptik zachvácen bývá svou nemocí a spadne do vody a utone.

V Národních Listech nalezl jsem dne 20. července 1897 tuto zprávu:

Osudný spánek na lodi. Přinesli jsme v ranním listu zprávu že z Vltavy u Odkolkova mlýna vytažena byla včera mrtvola pískaře Ondřeje Boháčka. Jak se zjistilo, stal se Boháček obětí své choroby. V sobotu večer jako obyčejně odebral se Boháček na loď, u břehu uvázanou, aby na ní přespal. V noci byl však náhle stižen záchvatem padoucnice, spadl přes okraj lodi do Vltavy, v níž utonul.

V Národní Politice ze dne 4. května 1897 bylo lze čísti toto:

V záchvatu padoucnice spadl do rybníka. Na hrázi rybníka u Olšan procházel se včera odpoledne po druhé hodině 29letý truhlářský pomocník František Šnajberk z č. 867 v Bořivojově ulici na Žižkově, který občas trpívá silnými záchvaty padoucnice. Šnajberk bavil se tím, že házel rybám se břehu drobty; pojednou zachvácen byl padoucnicí a skácel se s hráze do rybníka. Nešťastník zmizel hned pod vodou a byl by bezpochybně jistě utonul, kdy by jistý občan, jenž se kolem náhodou ubíral, nebyl za ním skočil do vody a od utonutí jej zachránil. František Šnajberk byl dopraven do všeobecné nemocnice; stav jeho jest povážlivý.

Obzvláště mnoho jest epileptiků, kteří jsouce nestřeženi dostanou svůj záchvat a upadnou do malého množství vody neb jiné tekutiny a tam zahynou. Tuto ukázka vystřižená z Národní Politiky 5. září 1898:

V záchvatu padoucnice utonula. V sobotu k večeru pobíhala na poli blíže Střešovického potoka 16letá dcera rukavičkáře Aloisie Weissová z domku č. 52 ve Veleslavíně a zachvácena byvši tu padoucnicí, padla obličejem do potoka a utonula. Mrtvola nešťastného děvčete byla později nalezena a po lékařské prohlídce dopravena do umrlčí komory na hřbitově u Jenerálky.

Anebo jiný výstřižek z téhož listu dne 24. června 1903:

Smrt následkem padoucnice. Z Křince. (Pův. zpr.) Před několika dny upadla Františka Klímová, 20tiletá dcera domkářů Václava a Kateřiny Klímových v Křinci, stižena jsouc náhlým záchvatem padoucnice, v poli do příkopu jen málo vodou naplněného. Klímová byla sice brzy z vody, kamž po hlavě spadla, vytažena dělníkem Václavem Kouckým, ale po chvíli skonala.

Podivuhodným spůsobem jest nápadně mnoho těch, kteří ve venkovských statcích upadnou ve svém záchvatu do močůvky. Tuto doklad z Národní Politiky dne 12. června 1898:

Utopila se v hnojovce. Čtyřicetipětiletá Františka Jonášova z Brtnice u Jihlavy, jež trpěla padoucí nemocí, padla před několika dny v návalu své nemoci do hnojovky na dvoře a utonula.

A jiný z téhož listu dne 2. června 1897:

V záchvatu padoucnice utonula. Marie Neumanová, 12letá chovanka tovární dělnice Anny Schnellerové v Denisu u Liberce, spadla v záchvatu padoucnice na dvoře do žumpy, která nebyla přikryta, a utonula v ní. S majitelkou usedlosti té zavedeno trestní vyšetřování.

Podobných výstřižků mám několik.

Z téhož listu jsem si vystřihl dne 26. března 1902 tuto podivuhodnou zprávu:

V záchvatu padoucnice spadla do studny a utonula. Dne 19. t. m. k večeru šla Antonie Svobodova, asi 32letá svobodná soukromnice z Nového Města na Moravě do studně, pro vodu. V záchvatu padoucnice padla do studny a utonula.

Celkem mám ještě patnáct výstřižků z několika posledních roků, týkajících se vesměs podobných nešťastných příhod. Podotknouti sluší, že nepročítám časopisy za tím účelem methodicky, někdy jsem třeba několik neděl po neštěstích epileptiků nepátral, a přece mám, jak viděti, nashromážděn celý hřbitov utonulých epileptiků.

Jiná skupina neostříhaných epileptiků v nenadálém záchvatu svém se popálí a opaří. Zde výstřižek z Národní Politiky, při němž se mi ztratilo datum:

Smrt následkem popálení. V nemocnici milosrdných bratří zemřel včera 28letý do Klecan příslušný pekařský pomocník Antonín Jirkovský následkem popálenin. Jirkovský byl zaměstnán více než 14 let u pekařského mistra p. Soukupa v Klecanech a byl sližen padoucí nemocí. Dne 4. t. m. asi v 8 hod. ráno vkládal chleba do pece. Jak vyhrabával popel, zachvácen byl padoucnicí a padl do hořících oharků. Bez vědomí odvezen byl ubožák do nemocnice milosrdných bratří, kde včera zemřel.

A ještě jeden z téhož listu dne 28. června 1897:

Při záchvatu padoucnice strašně popálena. Dne 22. t. m. ve Vltavotýně v domácnosti nádenníka F. Frice stalo se politování hodné neštěstí. Toho dne časně ráno vařila dceruška Fricova polévku, mezi čímž její otec meškal v předsíni a něco tu pracoval. Dcera jeho najednou se ze světnice vzdálila, a v té chvíli ke kamnům přistoupila žena Fricova, jež delší již dobu trpí epileptickými záchvaty. V okamžiku pak, kdy chtěla nahlednouti do hrnku, opět byla zlou nemocí tou postižena a padla obličejem na rozpálená kamna, při čemž svrhla na sebe hrnek, plný vařící polévky, jež rozlila se jí po tvářích. Ale na tom nebylo dosti. Nešťastnice utrpěla ještě další poranění. Obličej, jakož i ruce, které klesly jí na rozžhavenou plotnu, byly strašně popáleny. Rychle přivolaný lékař pan dr. Žežulka poskytl nešťastnici prvé lékařské pomoci, načež dal ji odvezti do nemocnice.

Podobných kormutlivých případů jsem si několik vystřihl. Mnozí jiní epileptikové zase ve svém záchvatu upadnou na rozličné jiné předměty, zejmena na kameny, a těžce se poraňují. Na doklad podávám aspoň dva výstřižky. Prvý je z České Politiky dne 22. května 1898, druhý z téhož listu dne 14. srpna 1897.

Pádem se skály se zabil. U Bílého Podola (okres Cáslavský) jest lom »Hrádek« zvaný, v němž pracoval lamač kamene J. Novotný, trpící padoucnicí. Ve čtvrteční svátek vyšel odpoledne z domova.

O 5. hodině nalezen byl lidmi, jdoucími kolem, v lomu s roztříštěnou lebkou. Mrtvola jeho převezena do Podola, kdež dne 20. t. m. soudně ohledána. Vzhledem k jeho duševnímu stavu jest sebevražda vyloučena; má se všeobecně za to, že usedl na pokraj skály a v záchvatu padoucnice spadl dolů. Zanechal čtyři nezaopatřené dítky.

Těžce zraněn v záchvatu choroby. Poblíže representační letní restaurace Pražského měšťanského pivovaru p. Zimmermannovy »pod Letnou« procházel se včera po 6. hodině večerní c. k. adjunkt krajského soudu z Mostu p. Karel N. Pojednou byl nešťastník stižen záchvatem padoucnice i sřítiv se s pobřežního náspu přes šest metrů vysokého, zůstal ležeti bez vědomí. Pádem zranil se do krve na pravé straně čela i utrpěl také těžké vnitřní poranění, tak že musel býti odvezen do všeobecné nemocnice.

Avšak tím jsme všecky druhy neštěstí, jež epileptika při nemoci jeho stihnou, ani zdaleka ještě nevyčerpali. Podávám zde namátkou tři další ukázky. Prvá je z Večerního Listu dne 22. března 1901:

Z Trutnova. Zmrzl při záchvatu epilepsie. V těchto dnech nalezen byl nedaleko obce Chvalče zdejšího okresu na polní cestě dělník Jindřich Mervert zmrzlý. Mrtvola ohledána byla lékařem obvodním, který nenalezl na ní žádných známek nějakého násilí a zjistil smrt zmrznutím. Mervert byl poněkud duševně chorý a stižen epilepsií. Několik dní před tím odebral se návštěvou ku své sestře v sousední obci bydlící. Při návratu k domovu zachvácen byl nejspíše hroznou chorobou svou, padl do sněhu a za dosti tuhých tehdáž ještě v místech oněch panujících mrazů zmrzl. Nešťastník byl 26 roků stár, svoboden, bytem v obci Chvalči.

Druhá jest z Národní Politiky dne 16. srpna 1899:

Postřelil se při prohlížení zbraně. V Kounicích u Českého Brodu udála se včera dopoledne vážná nehoda, jíž následkem epileptických křečí postižen byl 24letý krejčí Ladislav Tomek. Chtěl asi o 11. hodině dopolední vytáhnouti ze šestihlavňového ostře nabitého revolveru patrony; prohlížel hlaveň revolveru, drže spoušť v ruce. V tom přepaden byl epileptickým záchvatem, při čemž stiskl spoušť tak nešťastně, že vyšla rána a projektil zaryl se mu v levé straně hrudníku přímo pod srdcem. K těžce zraněnému povolán místní lékař, který přiložil obvaz a dal ubožáka dopraviti státní drahou do Prahy. Na nádraží nebezpečnou ránu převázal p. dr. Mareš, načež zraněný ambulančním vozem záchranné stanice dopraven do zdejší všeobecné nemocnice.

Třetí jest z téhož listu dne 10. července, rok na výstřižku opomenut:

Na kolejích zachvácena padoucnicí. Před několika dny sklesla jakási žena, zachvácena náhle padoucnicí, na kolejích dráhy severozápadní poblíž Vlčic, okr. Trutnovského, a zůstala tam v bezvědomí ležeti. Po chvíli blížil se vlak od staré Paky. Strojvůdci podařilo se vlak v čas ještě zastaviti. Ubohá žena byla vložena do vozu a od-

vezena až do nádraží v Trutnově, odkudž byla dopravena do tamní veřejné nemocnice.

Smutno jest, že se najdou zvrhlé duše, které z neštěstí epileptikova dovedou těžiti. Zde doklad z Národní Politiky dne 24. ledna 1898:

Služka v bezvědomí na ulici okradena. Dvojí nehoda postihla včera o půl 8. hodině večerní 25letou služku Emilii Richterovou z Warnsdorfu, jež zaměstnána jest u p. Ant. Pirka v domě č. 11 v ulici Štěpánské. Když totiž Richtrová kráčela po náměstí Staroměstském, postižena byla pojednou prudkým záchvatem křečí a klesla bez vědomí k zemi. Nežli přichvátal k místu policejní strážník a okresní lékař p. dr. Ploc, ukradl nemocné neznámý zloděj tobolku se 4 zlatými, žaket a slunečník. Když byla nebohá k vědomí přivedena, dopravena byla v drožce do židovské nemocnice.

Nejeden epileptik po záchvatu svém trpívá kratším, delším rozrušením duševním, v němž může se státi druhému velmi nebezpečným. V té příčině citují se ze všech zemí příhody velmi kruté, ukazující, jakých násilností v postepileptickém stavu nemocný dopustiti se může. Celá řada krutých vražd spáchána od epileptiků ve stavu tomto.

Sám jsem v posledních letech nic podobného v časopisech denních nepostihl, avšak následující příhoda přece jen ukazuje smutný příklad násilnosti spáchané ve stavu postepileptickém. Vyňat jest z Národní Politiky dne 30. června 1901:

Záhadná událost v papírnickém krámě. Ráno v den sv. Václava slyšela domovnice v domě č. 419 v Chotkově ulici na Malé Straně, že se ozývá z krámu obchodnice s papírem pí. Anny Maškové přidušené volání o pomoc Nemeškajíc vešla do krámu a tu spatřila k svému největšímu zděšení, že obchodnice leží na zemi a nad ní že je skloněn 18letý truhlářský pomocník Josef Loula, vulgo Zoula, zaměstnaný v témž domě u mistra p. Šípala. Loula obchodnici škrtil. Domovnice vyběhla z krámu volajíc pronikavě o pomoc, ale za ní také v zápětí vyběhl Loula a ztratil se do konírny. Na pokřik domovnice seběhli se domácí lidé, a když zvěděli, co domovnice viděla a také spatřili na krku paní Maškové odřeniny od nehtů, běželi do konírny, aby pomocníka chytili. Sotva však otevřeli do stáje dvéře, ihned všichni s poděšenými obličeji se zarazili neboť naskytl se jim příšerný obraz. Pomocník visel oběšený na provaze a škubal sebou v kličce. Ze strachu před oběšencem nechtěl nikdo dovnitř vejíti, až teprve mistr p. Šípal vešel dovnitř a Loulu odřízl. Přivolaný lékař pan dr. Ullrich přivedl ho k životu a dal ho dopraviti ambulančním vozem záchranné stanice do všeobecné nemocnice. Jelikož paní Mašková potvrdila, že ji Loula škrtil, odebral se včera do nemocnice policejní úředník ze Štěpánské ulice, aby Loulu vyslechl. Tento tvrdí, že ob čas bývá zachvácen epileptickými křečmi, a že vůbec se nepamatuje, co se v krámě dělo. Ví pouze tolik, že si tam přišel ráno koupit papír a pak že odešel do konírny s úmyslem, že se

oběsí z toho důvodu, protože nemá žádných pěkných šatů, ve kterých by prováděl své příbuzné po Praze. Že by se v krámě byl dopustil násilného činu, k tomu se nechce znáti. Ve vyšetřování této záhadné události se pokračuje.

Takovým spůsobem duše epileptikova, tísněna jsouc jednak nemocí mnohdy přímo působící, jednak trudnými poměry, jež jsem ve stati této nastínil, žije mnohdy život teskný, jak následující příhoda ukazuje (Národní Politika 20. listopadu 1902):

Krutý osud padoucnicí stiženého. Čeledín Jan Kostka z Křivsoudova v okresu Dolní Kralovice stižen jest padoucnicí. Následkem choroby své bývá často bez zaměstnání a trpí bídu. Smutnými těmito nezaviněnými poměry dohnán byl přímo k zoufalství a rozhodl se, že bídnému svému životu učiní konec. Rozpustil za tím účelem hlavičky ze čtyř balíčků fosforových sirek v pivě, jež pak vypil. Na to toulal se ulicemi v Čes. Budějovicích a v polích okolních tak dlouho, až klesl v bezvědomí. Nebožák byl teprv druhého dne nalezen a dopraven do nemocnice v Čes. Budějovicích, kdež zjištěn byl jeho stav jako velmi nebezpečný, tak že se o jeho uzdravení pochybuje.

Avšak nejen to, okolnosti tuto naznačené poměrně často činí z epileptika zločince.

Do trestnice na Borech u Plzně, jak mně z authentického pramene bylo sděleno, byli roku 1898 přijati 354 trestanci a z těch byli tři epileptikové. Roku 1900 přijati 423 noví trestanci, z nichž byli rovněž 3 epileptikové. Počítámeli dle číslic výše uvedených jednoho epileptika na 1000 osob vůbec, přichází tu mnohdy na 100 trestanců již jeden epileptik, čili epileptik jest desetkráte více k zločinu náchylen než jiný člověk. Ale k tomu všemu sluší poznamenati, že mezi zločinci jistě by se nalezlo ještě více epileptiků, kdy by se účelně pátralo. Je dosti epileptiků, kteří bývají nemocí svou postihováni jen v noci, známá to epilepsia nocturna starých spisovatelů. O těchto záchvatech mnohdy nemocný neví, a nemoc jeho zůstává dlouho tajna. Za druhé jsou velice časté záchvaty zvané malými bez spínavých a škubavých křečí, při nichž se na chvíli zkalí vědomí, tak že nemocný neupadne a jen v obvodu sensoria různé odchylky pociťuje, na př. zrakovými, sluchovými a jinými přeludy je stíhán. Tohoto druhu nemocní se snadno přehlednou. Mnohému nenapadne ani, aby si lékaři svému posteskl, tak že zůstává nemoc jeho utajena.

Takovým spůsobem vidíme v kraji našem epileptika v stavu nejvýše žalostném. Míjen společností, vyháněn z práce, štítěn od bližního potlouká se v bídě a nouzi světem. Nemoc jej přepadá za nejrozličnějších okolností, zabíjí nebo mrzačí jej, přivádí jej do neštěstí všeho druhu, činí z něho zločince mnohdy nad jiné nebezpečného a nejednou také samovraha.

Vystříhal jsem se všeho stylistického krášlení dat tuto zaznamenaných, podávám všeho druhu neštěstí epileptiků v jejich nahé lapidárnosti. Nicméně jsem přesvědčen, že i z této jednoduché formy jasně plyne, jak bídně se náš epileptik má.

A přece není pochyby, že touto bídou namnoze jest vinna společnost, nebo chceteli, stát. Je jisto, že v účelně zařízeném, dobře spravovaném speciálním asylu pro epileptiky by se mnohému zde dotčenému zlu předešlo. Asyly takové v jiných zemích jsou. U nás lhostejně se díváme na velikou strast epileptiků a nikde neviděti dostatečné snahy, aby zlu tomuto bylo odpomoženo.

Zdaž řádky tyto hnou stojatou vodou? Zdaž najdou ozvěnu na místě kompetentním?

Josef J. Toužimský.

Přátelské vzpomínky.

I.

Nenadále rozletěla se z Prahy smutná zvěst, že J. J. Toužimský sklesl do hrobu. Ten statný muž plné a zdravé tváře, klidné povahy, pravidelného, spořádaného života . . .

Mysl zalétá o 40 let zpět. Tehdáž to byl hezký hoch, pěkně rostlý, červených lící, černých vlasů, sivých očí, upřímného, dobráckého pohledu. Tak jsme jej poznali, když jsme v školním roce 1860, právě na počátku nového, živého ruchu ve veřejnosti české, vstoupili do první třídy Pražské české vyšší reálky v Panské ulici. Měla větším dílem tmavé místnosti, ale život v nich byl jarý, srdečný, upřímný, mladé naše duše zahřívající a mysli povznášející, že nám léta na ní strávená nikdy nevymizejí z paměti.

Sešedše se po prvé v třídě usazovali jsme se dle vzrostu a náklonnosti. My, kteří jsme před tím vychodili hlavní školu v Budči, umístěnou v téže budově, byli jsme na reálce již jako doma. Znali jsme dobráka ředitele Josefa Wenziga v jeho starém úředním kašketu, s nezbytným doutníkem v ústech, zamračeného, ale upřímného Karla Vl. Zapa, šlechetného Jána Krejčího, přísného, ale dobrosrdečného Jana Šťastného, neúnavného Josefa Erbena, vážného dr. Antonína Majera a vlídného Petra Mužáka, bručivého, ale hodného Josefa Niklasa. Proto náš štáb vedl ve škole slovo. Po našem návrhu mladší a drobnější, jako Ryba, Řivnáč, Mikulejský, Macháček, Strakatý, Štrobach, Schuster, Vávra, Zeyer, usedli v předních lavicích, my dospělejší a vzrostlejší v zadních; třem — Toužimskému, Zapovi a mně — připadla poslední lavice, již jsme zůstali věrni po celou dobu reálních studií. Toužimský, Pražský synek, pečlivě vychovaný v tradicích české vlastenecké rodiny měšťanské, — Zap, syn Honoráty z Višňovských, též vychováním trochu aristokrat, — já venkovský selský hoch, utvořili jsme trojici upřímných přátel.

Tehdáž pro střední školy české, zvláště pro reálky, nebylo ještě učebnic. Měli jsme jen z náboženství »Řezenský katechismus« asi v 600 otázkách a odpovědech, jež jsme museli odříkávati z pa-

měti, a starou Hnojkovu Liturgiku. Ale nedostatek učebnic nahrazovaly nám zcela výborné, obsažité, věcně důkladné a formou pěkné výklady našich učitelů. Jak mila je nám upomínka na přednášky J. Krejčího, který chodě před lavicemi od okna k dveřím, celou hodinu z paměti tak zajímavým spůsobem vykládal zákony přírody, že jsme ani nedutali. Když nám Frant. Zoubek předváděl hrdinný zápas heroů řeckých proti přemoci perské, nebo líčil válečné tažení našich božích bojovníků proti přesile křižáckých vojů tak živě, že jsme zrovna slyšeli hluk zástupů a rachot vozů válečných, třeskot zbraní a pak viděli zmatený, šílený útěk křižáků i s kardinálem legátem, tu se nám napjatou pozorností tajíval dech.

My tři jsme již tehdy při školních výkladech provedli dělbu práce. Zap dával bedlivý pozor, já jsem důležitější fakta a data zaznamenával, zvláště ve vyšším oddělení, když jsem se u Krouského na universitě přiučil těsnopisu, a Toužimský se při tom učíval, ale ne školním předepsaným předmětům, nýbrž hned již od první třídy se cvičil v jazycích, nejdříve v latině, později v řečtině, frančtině, polštině a ruštině. Když jsme u profesora Valenty luštili rovnice, on měl na škamně Koblisku nebo Kořínka; když jsme v lučbě u prof. Staňka popisovali dvě rozsáhlé tabule nekonečnými procesy chemické analyse a synthese, on se podle Koláře cvičil v polštině nebo ruštině; ano i v kreslení u prof. Mužáka vyložil si Ahna nebo Ollendorfa, i učil se frančtině. Věděli jsme, kdy by na to Mužák, veliký frankomil, přišel, že by nebylo tak zle; vždyť učíce se mimořádně u prof. Vačadla frančtině, ve svých nesnázích jsme se obraceli o radu ku prof. Mužákovi, jenž maje veliký slovník francouzské akademie, vždy ochotně z rozpaků nás vyvedl. Když jsme u prof. Ryšavého v deskriptivě promítali tělesa, u dr. Majera vypočítávali mathematickými vzorci sílu páry a zapřáhali ji do služeb lidských, nebo když nám prof. Niklas v stavitelství načrtával sloupořadí dorská, jonská a korintská a vodil nás v duchu po Pražských památných budovách románských, gotických, renaissančních a barokových, Toužimský při tom všem hledíval do své grammatiky nebo cvičebnice. Ve škole naslouchal snad jen vědeckým rozborům prof. Jos. Erbena z češtiny, zeměpisu a statistiky, zajímavým výkladům Fr. Zoubka z historie všeobecné a české a vzletným přednáškám Fr. V. Jeřábka z literatury. Když býval vyvolán, napovídali jsme mu; ostatně domácí pílí dovedl toho, že vždycky dobře prospěl a stále s námi postupoval. Za svých studií v Praze a za svého skoro již čtyřicetiletého učitelování na nejrozmanitějších ústavech nesetkal jsem se nikdy s hlavou tak pro jazyky zaujatou, jako byl Toužimský. Kdy by byl místo na reálku šel hned do gymnasia, za těch několik přece jen částečně ztracených let mladistvého zápalu, nejbystřejší chápavosti a vnímavosti a nejsvěžejší paměti mohl si osvojiti takové vědecké průpravy, že by byl zajisté býval z nejpřednějších našich linguistů. Vědomostí jazykových nabyl výhradně soukromou pílí jako samouk, a to ještě větším dílem pomocí německých cvičebnic, poněvadž českých tehdáž nebylo; jen na polštinu a ruštinu chodil k prof. Kolářovi na techniku.

Toužimský byl člověk zlatého srdce. Potřebovalli některý spolužák něčeho, půjčil mu to, a nemělli, opatřil. Každému něčím vy-

pomohl. I jinak byl šlechetná duše. Prof. Zoubek ve vyšším oddělení přinášel žákovi, který se v české literatuře nebo v dějepise vyznamenal, za odměnu pěkný spis původní, ale rozhodnutí o tom, komu se ho má dostati, ponechával celé třídě. Ač Toužimský v těchto dvou předmětech byl velice zběhlý, přece nikdy nekonkurroval, ale spravedlivým svým votem rozhodl pro nejzasloužilejšího. Hlásil zcela zpříma: »Pane profesore, X. znal do podrobna Jungmanna,« nebo: »Y. vítězně porazil křižáky u Domažlic,« nebo: »Z. pěkně vylíčil Jiřího z Poděbrad.«

Byl také horlivý vlastenec. První z nás mladíků měl kulatý slovanský klobouček se střapci, modrou, červeně lemovanou vestu s bílými knoflíčky, čamaru a poděbradku; věděl, kde který vynikající český pracovník bydlí, a co v nově ožilé veřejnosti naší se děje a chystá. Když zemřel P. Krolmus, vedl nás 26. října 1861 na Pohořelec na pohřeb, 23. ledna 1862 byl s námi na Příkopě v domě »u lip« doprovodit Boženu Němcovou k hrobu. Když byla v Praze první Husova slavnost v evangelickém chrámě sv. Klimenta, kde Košut kázal a Lukes se Strakatým zpívali »Kdo jste boží bojovníci,« protlačil se s námi na kruchtu, abychom vše dobře viděli a slyšeli. V čas úmrti Vuka Karadžiće ležel v Praze srbský pluk s pravoslavným duchovním. Srbští studující uspořádali tehdáž ve vojenském kostele sv. Vojtěcha u Prašné brány slavnou panychidu. Toužimskému, který již v té době obcoval s Jihoslovany, činilo velikou radost, když s námi kráčel na tyto bohoslužby. Bylo to v létě, v neděli, když jsme na reálce měli povinnou mši o 7. hodině ráno. Mnozí nesnídavše šli jsme do kostela a odtud rovnou na panychidu, která trvala do poledne. V nesnesitelném vedru — div neomdlévajíce hladem — chtěli někteří odejíti, ale nadšený Slovan Toužimský pevně nás držel a nepustil. Když dokonal život P. J. Šafařík, Toužimský hned po škole zavedl nás před jeho byt a ukazoval, odkud půjde průvod. Také tehdy se celá česká reálka súčastnila pohřbu slavného Čecha a Slovana. Stáli jsme na Štěpánské ulici za letního pošmurného podvečera (28. června 1861); po obloze táhly šedé, smutné mraky, jako byli poslední dnové života Šafaříkova; za nastávajícího soumraku, za tlumené záře a valícího se dýmu pochodní tiše, vážně a důstojně blížil se průvod k našim řadám, a v této dojemné chvíli katecheta náš K. Kellneř, katolický kněz nejpřísnější observance, potomní probošt Staroboleslavské kapituly, rozechvělým hlasem k nám promluvil: »Mládci, před velkým mrtvým smekněme!« — a sám pak s odkrytou hlavou v průvodu kráčel, ač zesnulý byl vyznání evangelického.

Že z české reálky v letech padesátých a šedesátých vycházeli nejen lidé vzdělaní, ale také pevné charaktery a silné individuality, ano mužové pak ve veřejném životě proslulí, dělo se tím, že tam nevládl duch kasárnický, nýbrž duch volnosti, lásky a upřímného přátelství. Učitelé vlastenecky slovem i skutkem vyučovali a vychovávali, a žáci sebevědomí s chutí, láskou a synovskou oddaností se učili. Tato harmonie bez signa, karceru a podobných kázeňských prostředků docílila nejskvělejších výsledků. O přátelském poměru mezi profesory a žactvem budiž uveden aspoň jeden příklad: Bylo

po premiéře veselohry »Cesty veřejného mínění.« Autor kusu Fr. V. Jeřábek přišel druhého dne (ve vyšší třídě) na němčinu. Učebna byla v druhém patře v nejzazším koutě, okna měla do zahrady. Když profesor vstoupil, celá třída povstavši spustila popěvek, jímž ve veselohře občanstvo škádlí svého nehospodárného purkmistra: »Když jsem k vám chodíval přes ty lesy.« Jeřábek usmívaje se stiskl krajnímu žákovi ruku a vystoupiv na kathedru, jal se svým vzletným spůsobem líčiti z mythologie, jak staří Řekové personifikovali ve svých božstvech síly přírodní.

Ze starých pánů na ústavě v letech padesátých každý mimo učitelský úřad pěstoval ještě slovem i písmem některý obor vědecký, měli přednášky na technice, obchodní akademii, průmyslové škole, a neměli tedy času ani chuti stíhati snad tajně žactvo v jeho chování. Také toho nebylo třeba. Tehdejší žáci české reálky, jediného nejvyššího ústavu českého v Praze a v království — i akademické gymnasium bylo v tu dobu zase již poněmčeno, — věkem i duchem dospělejší než nyní, jsouce si vědomi důležitosti a důstojnosti české věci, nikdy a nikde se nedopouštěli špatnosti.

Když pak řed. Wenzig a profesoři Krejčí, Majer, Staněk, Zap byli zvoleni za poslance a jich místa supplovaly mladší síly, nastal na ústavě nový život. Ale i tito noví učitelé, výborně vědecky kvalifikovaní, kráčeli v šlepějích předchůdců svých. Vedle vyučování jsouce pilně zaměstnáni i jinde, nedělali také nad námi policajty ani ve škole ani na ulici. Profesoři dr. Antonín Frič a dr. Ladislav Čelakovský byli musejními kustody, dr. Josef Durdík plodným spisovatelem, Vilém Erben, Fr. V. Jeřábek, Fr. Zoubek členy redakce Národních Listů, Zoubek i spoluredaktorem Archeologických Památek, Jeřábek horlivým dramatikem; Josef Emler byl zaměstnán v městském archivu, Karel Starý skládal pěkné přírodopisné obrázky, a Josef Auštěcký psal do Lumíra a redigoval Besedu Učitelskou.

Na české reálce nepřekáželo se nijakým spůsobem přirozenému, volnému rozvoji duševních schopností žáků. Již v třetí třídě vydávali jsme časopis »Vínek.« Spolužák Vilém Ryba měl na starosti román a novelu, Toužimský slovanskou rubriku. Náš belletrista začal velký román »Bratři,« obraz života v pěti dílech; letos, právě po 40 letech, jest pořád ještě dlužen dokončení, a bylo by asi marno, kdy bych je na něm jako bývalý odpovědný redaktor vymáhal. Toužimský ve vzletných článcích mladistvého nadšení psal o Kosovu Poli, Černé Hoře, Velkosrbsku a jeho carech. Tehdy mu sotva přišlo na mysl, že jednou skutečně všechna ta místa očitě pozná.

Té volnosti ve školské učbě a výchově děkovati jest, že již na střední škole položili základ k své životní dráze žurnalistické a publicistické J. J. Toužimský a Vilém Ryba. Také dramatičtí umělci Budil, Pulda, Šípek a oba Vávrové vyšli z naší reálky na prkna, která znamenají svět.

Ant. Šilhan.

II.

Přítelem J. J. Toužimského hned ze studentské doby byl také náš S v a t o p l u k Č e c h. Obrátili jsme se k němu o nějaké podrobnosti z oné doby, a on nám v soukromém listě ochotně odpověděl:

»»Za svých universitních studií bydlil jsem asi půl druhého roku (1868—1869) s Toužimským a Bohuslavem Čermákem ve společném studentském pokojíku na Malé Straně, na blízku Maltézů. Lehounký, převahou humoristický náčrtek našeho tehdejšího spolužití podal jsem v upomínce »Ve vzduchu,« obsažené v I. dílu mých »Vzpomínek z cest a života« (V. díl mých Sebraných spisů), kdež oba přátelé uvedeni jsou ovšem toliko začátečními písmeny svých jmen.

Před tím poznal jsem Toužimského již ve schůzích našeho studentského literárního spolku Ruchu, kteréžto schůze líčí má črta »Z mých literárních začátků« v témž díle Sebraných spisů.

V rodinné poměry nebožtíkovy nahledl jsem tehdáž jen málo; nebylť jsem s ním stejně důvěrným druhem jako s Bohuslavem Čermákem, k němuž mne poutaly společné literární snahy. Toužimský zabýval se tehdáž méně poesií a krásným písemnictvím vůbec; za to pěstoval velmi horlivě slavistiku a zejmena studium jazyků a literatur jihoslovanských. Lnul v té době přímo vášnivou láskou zvláště ke všemu srbskému: četl ustavičně srbské spisy, usiloval naučit se srbsky dokonale nejen v písmě, ale i v mluvě, vyhledával snažně styků s jihoslovanskými studenty a seznamoval se pilně se všemi poměry a zjevy srbského národního života. Tato záliba obrážela se i v jeho všedních zvyklostech: říkali jsme žertem, že se živí jen paprikovanou slaninou a tureckou černou kávou — a byla v tom část pravdy.

Nejdůvěrnějším jeho přítelem byl tehdáž Leopold Geitler, pozdější proslulý náš slavista.

Horlivě účastnil se Toužimský již v oné studentské době též politického ruchu. Pamatujete se na ona rušná leta bouřlivých demonstrací a tajných spolků, — v tom všem účastnil se Toužimský čile, s veškerým zápalem vznětlivé jinošské duše. Já a Čermák vrhali jsme se časem do téhož bouřlivého proudu, ale Toužimský věnoval se mu intensivněji, s větším ohněm, a zasvěcoval nás jen částečně v taje příštích událostí chystaných mezi jeho intimnějšími politickými druhy.

Byl jsem s ním tedy méně důvěrně spřátelen nežli s Čermákem, ale i k němu poutal mne těsný družný svazek; získalť mne záhy Toužimský svou přímou, poctivou, srdečnou povahou, svojí vřelostí a dobrotou, jakož i nadšenou, vytrvalou, obětavou oddaností ideám, které mu byly posvátny a drahy.««

Čechova vzpomínka *Ve vzduchu* (v V. díle jeho Sebraných spisů na str. 266—274) podává tento živý, veselý obraz ze studentského pokojíka:

»»Vracím se domů z kolleje, ale nemám hlavu nikterak naplněnu vědou právnickou. Již při suchopárném výkladu profesorově

zašumělo mi v hlavě, a šumění to provázelo mne po celou cestu domů. Znělo to jako hukot větru a vln, jako praskot stěžně a ráhen, jako svištění lan, jako chechtot racků, ale nebyly to hřmotné zvuky skutečnosti, nýbrž tajemná, jedva slyšná a přece úchvatná i opojná hudba rozechvělé mladistvé fantasie. Bylť jsem tehda všecek zaujat náběhy k veliké básni »Bouře« . . .

Vcházím tedy se svou bouří v hlavě do pokoje, prahna po chvíli opojného tvoření. Přítel Č(ermák) sedí již za stolkem a píše pilně na svých bohatýrských zpěvech v duchu kozácké národní poesie. Přítel T(oužimský) pak leží na posteli a hledě do stropu, přemýšlí bezpochyby též o nějaké básni, ač neřešíli nějaký problém radikální politiky, kteráž jest vlastním jeho živlem.

Ano, poesie a politika byly tehdáž hlavními duševními pružinami našeho života.

Valná většina těch, kdož nás navštěvovali, přinášeli s sebou v náprsní kapse úhledně svinutý papír, plný poetických pochoutek vlastní výroby, o něž se s námi štědře dělili. Byli ovšem přesvědčeni, že musí navzájem přijmouti ode mne doušek bouřlivého moře a od přítele Č. trochu kozáckých bulav a bunčuků.

Vedle poesie a časem před ní stálo pro nás osvědčování národního citu. A cit ten vyrážel z duší mladých nejraději spůsobem bouřlivým. Pod nepřátelským nátlakem shora vyšlehoval plamennými výbuchy, bouřlivými demonstracemi, jež leckdy dosahovaly až po samu hranici krvavých potržek. Byly to doby tajných hesel a spolků, rozvášněných nočních schůzí, prudkých řečí politických, valných pochodův ulicemi za hromového hlaholu rázných písní, ustavičných šrůtek s nepřátelskými mocnostmi. Kavárny a hostince měnily se v politické kluby, všední život na ulicích ustupoval každou chvíli hlučným projevům jarého národního ruchu.

Nevím, nepůsobíli v tom na mne obyčejný přelud stárnoucích lidí, že se jim jeví svět čím dále matnějším a chmurnějším, vzdálenějším od skvělého, veselého obrazu, jaký poskytoval očím mladistvým; ale jisto jest, že se mé paměti tehdejší život národní představuje v barvách mnohem krásnějších než nynější. Zdá se mi, že tehdáž i u starších lidí srdce nějak vřeleji bušila, oči nadšeněji se třpytily, že dýchal celý ruch národa jakousi jarní svěžestí a teplostí, které od té doby zvolna ustupovaly ochlazení a vystřízlivění. Zdá se mi, že tehdáž bylo jaro nejen ve mně, ale i v okolí mém: že mladé i staré uchvacovalo opojným svým dechem, že prokvétalo i tou pestrostí národních krojů, které tehdáž slavily dobu nejbujnějšího svého vývoje.

Ale čas již, abych se vrátil do naší studentské domácnosti. Což nám byly vedle oněch básnických a politických vznětů starosti hmotné! Skrovný měsíční náš příjem stráven obyčejně v několika dnech šumné rozkoše — ale prosím, abyste při tom nemyslili na lanýže a šampaňské! — a jakým spůsobem jsme se pak vždy šťastně protloukli do konce měsíce, ví jen sám Bůh, který živí ptactvo nebeské! Přítel Č., který měl navzdor svým hulajícím kozáckým bohatýrům mezi námi nejvíce praktického smyslu, vymyslil sice blahodárné zařízení, kterým jsme měli býti zabezpečeni proti ústrkům té

nejisté budoucnosti. Alespoň každodenní minimální večeře — tuším, že uznán za takovou pětikrejcarový bochánek s dvěma syrečky — měla býti vyrvána z hltavého jícnu prvních dnů měsíce. — K účelu tomu skládal milý Č., který si osvojil úřad pokladníka té vzájemně pojišťovací společnosti, vždy o prvním určitý příspěvek každého z nás do společné kasy, kterou pak uzavřel ve svém důkladném kufru se zámkem, o jehož naprosté nepovolnosti jsme se s přítelem T. nejednou přesvědčili.

Přenechali jsme soudruhu Č. bez námitky čestný ten úřad. Byl to však zároveň úřad nesmírně obtížný. Pokladník náš musel nejen uzamykati svůj kufr co nejpečlivěji a nositi klíč na holém těle, nýbrž bylo mu každý téměř večer hrdinsky vzdorovati našim zřejmým i skrytým útokům, srdcejemným prosbám, úlisnému domlouvání, sofistickým úvahám, ba i pohrůžkám nebo urážlivým poznámkám o držgrešlích a mamonářích a p.

Č. vzdoroval statně. Ale, bohužel, měli jsme skrytého spojence v jeho vlastním nitru. Tam číhal pod spoustou rozšafnosti jakýs — abych tak po kozácku řekl — hulavý duch na vhodný okamžik, aby rázem na troskách všech těch krásných zásad provedl svůj divoký rej.

V takové chvíli zasvítily našemu pokladníkovi jaksi podivně oči a ruka jeho mrskla povětřím, jako by zaháněla anděla strážce. »I což, molodci,« volával pak lusknuv prsty, »vem to nešť!«

Časem povztýčila se v té osudné chvíli ještě rozšafnost jeho a zachovala poslední silou alespoň část společné kasy. Ale mnohdy ani na to se nevzmohla. Jeden večer jsme pak hulali po molodecku . . . Následující večery mívaly za to podivnou tvářnost. Jeden z nich utkvěl mi živě v paměti.

Ulehli jsme neobyčejně záhy do postelí a přibrali k peřinám ještě šály a staré kabáty na pomoc proti polární zimě, která toho večera společně s egyptskou temnotou vládla v našem pokojíku. Přišed z kolleje, hmatal jsem darmo ve tmě po sirkách; nahmátl jsem jen prázdný svícen, tři chladné prázdné dýmky, odpočívající na prázdném společném pytlíku na tabák, a — klíč od kufru přítele Č. Ležel tu zcela volně na stole. Již tato okolnost sama mluvila řečí zřetelnou a strašnou. Těžký vzdech z kouta, kde stála postel přítele T., a následující za ním ston z opačné strany, kde měl své lože soudruh Č., doplnily mi obraz, který tu milosrdná tma zastírala svým černým závojem. Následoval jsem příkladu soudruhův a ulehl také.

Truchlivý večer! Slyšeti jen skučení větru v komíně a časem šlehnutí sněhu na okno. Jindy byly by tyto zvuky příjemně rozševelily mou obraznost, ale dnes nepřicházela ani těšitelka poesie, aby mi svým duhovým křídlem zastřela bídu skutečnosti. Nad temným obzorem duševním objevoval se jen pojištěný — bohužel jen v theorii pojištěný — pětikrejcarový bochánek, tu svou licí jako zlaté slunko, tu zas pomoučeným rubem jako stříbrná luna, a s obou jeho stran míhaly se nejasně dva syrečky jako dvé bledých hvězdiček. Ach, darmo kynete, vy nedostižné líbezné hvězdy!

V tom zavrzly v sousední sednici dvéře a zazněl povědomý hlas: »Jsou doma?«

»I jsou,« odpověděla naše paní tónem, z něhož jsme vycítili soustrast s námi a lehký posměch nad příchozím, který se netěšil její sympatii. Poznali jsme zároveň, že prohledla bystře naši situaci.

Pozdní host byl občan K., svého povolání kloboučník. Příbuzné politické náhledy sblížily jej s přítelem T., kterým byl pak uveden do naší společnosti. Stal se jaksi volně affilovaným členem našeho studentského tovaryšstva. Byl to člověk ještě mladý, ne právě krásný, ale ducha dosti bystrého a švižného; přes to shlíželi jsme naň poněkud soustrastně s výše své akademické důstojnosti a svých básnických oblastí. Hlavním jeho doporučením bylo, že bojoval kdysi v polském povstání.

Přicházel k nám často návštěvou a někdy účastnil se také svým příspěvkem a svou osobou při večerním domácím banketu, jehož hlavní částí byla přelahodná bramborová polévka. Nesmějte se! Přítel T. uměl ji připraviti spůsobem, že by jistě byla okouzlila samého Brillat-Savarina. Nešetřil ničeho, čím by zvýšil její sílu a pikantnost: plné hrsti pepře, celé spousty papriky, česneku a cibule, kůže cerbulátův a odřízky slaniny — zbytky to předcházejících večeří — pojily se s množstvím jiných ingrediencí k božskému celku. Banket zakončovala sklenice čaje nebo černé kávy. Po té následovala nenucená zábava, v níž se náš kloboučník čile účastnil polskými vzpomínkami, politickými programy, zpěvem a hrou na kytaru, kterou přinášel s sebou k většímu ještě zpříjemnění (ač nikoli pro nás ostatní!) těch rozkošných večerů.

Při vstoupení pozdního hosta do naší světnice ozval se tichý, sladkobolný zvuk; patrně zavadily o dvéře struny kytary, zavěšené na jeho plecích. Ubožák! Nám zazněl onen zvuk v této chvíli jako úsměšek trpké ironie.

K. stál chvíli mlčky v temnotě, patrně zaražen. »Co děláte?« zvolal pak. »Snad už dokonce v postelích??«

Hrobové ticho.

»Což ani nerozsvítíte?« pokračoval. »Kde jsou sirky?«

»Došly!« zabručel T.

K. našel šťastně u sebe sirku a rozškrtnul ji. »A kde máte u čerta svíčku?«

»Nikde. Ostatně, nač bychom si tu posvítili? Leda na tebe — a tys nám milejší po tmě,« pravil T. v šibeničním humoru.

Hořkost této nešetrné poznámky zasvětila hosta v duševní náš stav, a kmitavý plamének sirky osvětlil mu dostatečně obraz bídy, jejž na to soucitná temnota znova zastřela černým závojem. K. obracel své kapsy, cinkal mědí, vzdychal a prohodil konečně: »Málo! Zpropadeně málo! Ale — —« A nežli jsme mohli velikomyslnost jeho zdvořile odmítnouti, vyrazil ze dveří.

Asi hodinku na to seděli jsme všichni kolem stolu, na němž se kouřily vedle vyprázdněných talířů bramborové polévky čtyři sklenice čínského nektaru. Krásná lojová svíčka ozařovala přívětivě naši světnici, po níž rozšiřovala vesele praskající kamna příjemné teplo. Z dýmek vystupoval něžnými obláčky dým — obyčejného epitheta »vonný« netroufám si přece užiti, — a naše obličeje zářily čirou blažeností. Večer, zahájený tak neslibně, stal se jedním z nejkrásněj-

šich. Hrdinou jeho byl arci kloboučník. Smál se s námi a zpíval z plna hrdla, později stal se slzavě sentimentálním a na konec rozvinul před námi za zvuků své kytary nějaký úžasně divoký politický a sociální program . . .««

III.

J. J. Toužimský narodiv se v Praze 7. března 1848 studoval na školách reálných, ale po nich přešel na gymnasium, vykonal zkoušku maturitní, vstoupil na filosofickou fakultu a horlivě se zabýval filologií. Uchýlil se však i tu od pravidelné dráhy, která by jej byla vedla ku profesuře nebo k jinému úřadu; neodolatelně vábilo jej spisovatelství, a také se mu záhy oddal.

Když V. Vlček koncem zimy 1871 činil přípravy k vydávání Osvěty, přinesl mu také dr. Sladkovský příspěvek: »List M. P. Pogodina Fr. Palackému o manifestaci českých poslanců, o věcech slovanských i evropských.« List byl sdělen sboru českých poslanců, a Sladkovský se nepochybně nabídl, že se postará o jeho přeložení a uveřejnění. Překlad pořídil mladistvý slavista Toužimský, tehdy ještě veřejnosti neznámý, a tak měl svůj literární příspěvek hned v prvním sešitě (na str. 32—44), kterým Osvěta byla zahájena.

Téhož roku 1871 psal také již do francouzského listu Correspondence Slave, od L. Legera v Praze založeného a řízeného. A od té doby zůstal novinářem. Pracoval v redakci Posla z Prahy a potom delší dobu v Plzenských Novinách, roku 1875 pak povolán do prvního českého politického denníku, do Národních Listů. Jejich chef dr. Julius Grégr jej za války srbsko-turecké r. 1876 poslal na bojiště jako zvláštního zpravodaje. V Srbsku se Toužimský osobně seznámil s kruhy literárními, politickými a vojenskými, také poměry společenské, hospodářské a j. z blízka i podrobně poznal.

V pozdější době konal ob čas cesty i do jiných zemí jihoslovanských, jakož i do Polska, na Rus, do Francie. Při tom své vědomosti, jmenovitě o slovanském světě, po všechen čas rozhojňoval a doplňoval pilnými studiemi ve svých čtyrech zdech. Měl hojnou knihovnu a pravidelně čítal množství slovanských časopisů, ale i jiných. V dějinách, zeměpise, ethnografii, literatuře a politice slovanských národů byl jako doma. Ale bedlivě také sledoval, co se dělo všude jinde v současném světě; ať se kdekoli pod sluncem vyskytla »otázka,« která k sobě obrátila pozornost Evropy, Toužimský znal její priora a prostudoval ji tak zevrubně, že o ní mohl českému obecenstvu podávati důkladné poučení.

Při počátku let osmdesátých přestoupil do redakce Pokroku (který se pak proměnil v Hlas Národa) a r. 1885 do Národní Politiky, jejímž chefredaktorem po delší dobu byl a jejímž vynikajícím spolupracovníkem pak zůstal až do své smrti.

Stará pravda, že život českého spisovatele možno vypověděti třemi slovy: »Narodil se, pracoval a umřel,« platí zvláště také o Toužimském. Celá jeho pozemská pouť byla velmi tichá a jednoduchá. Kromě cest, ob čas za hranice konaných, bylo v ní velmi málo zevních událostí, a nijakých zvláštních, dobrodružných, obecně zajíma-

vých. Stejně míjely mu den za dnem, rok za rokem, desítiletí za desítiletím. S největší pravidelností sedával u psacího stolku v redakci nebo doma, drže pero nebo knihu a maje okolo sebe tolik potištěného papíru, jmenovitě novinového, že v něm div netonul. Když jej v mládeneckém příbytku jeho (nebyl nikdy ženat) někdo navštívil, nebylo kde usednouti: na pohovce, na židlích, na stolech i na podlaze všudy bylo vysoko nakupeno knih a časopisů; na papíry musela posluhovačka stavěti rozsvícenou lampu i talíř s jednoduchou večeří, ani k tomu nebylo prázdného místečka.

Novinářské povolání zaměstnávalo jej dlouho do noci; pro svůj žurnál pracoval vždy horlivě a svědomitě, ale nepřestával na tom. Čím více se rozvíjelo české časopisectvo, tím více bylo těch, kteří sobě žádali článků z jeho pera; a on s největší ochotou hleděl každému vyhověti. Často rozličným redaktorům slíbil více, než by jiný mohl zastati; když pak dospívala lhůta, přicházely husté upomínky, naposled už hodně důtklivé, a Toužimský pak často dnem i nocí své síly netoliko napínal, nýbrž přepínal. Dlouho zdál se býti pevného, ano kypícího zdraví, hřešíval na ně, vyváděl dle vlastních slov »husarské kousky,« to jest, někdy strhl v poslední chvíli, co měl udělati za hezky dlouhý čas. Jak tímto spůsobem podkopával své zdraví, objevilo se až v posledních letech.

Rok co rok vycházely od něho větší menší statě v četných publikacích českých, zvláště v Ottově Naučném slovníku, ve Světozoru, v Květech a v Osvětě. Pod střechou Osvěty bydlil od r. 1883 až do konce života svého. Psával do tohoto listu stručné, ale obsažné, věcné a jasné »Rozhledy v dějinách současných« a vedle toho s ním redaktor ujednával essaye, pojednání, úvahy a studie o všelikých věcech, jež doba s sebou přinášela. Prodlením celých desetiletí přinesla Osvěta od Toužimského dlouhou řadu prací, z nichž všecky byly dobré a cenné, mnohé vzácné a svého druhu jediné v písemnictví našem.[1]) Některé články Toužimského v Osvětě (jež nejsou

[1]) Nebude od místa podati tu jich přehled podle ročníků Osvěty; však není to úplný seznam, leccos je vypuštěno.

Albansko a Albanci (1880).
Řecko a Řekové nového věku (1881).
A. A. Kotljarevskij (1882).
Bosna a Hercegovina za správy rakouské (1883).
Kníže Gorčakov a jeho doba (1883).
Generál Rostislav Fadějev (1884).
Převrat ve Východní Rumelii (1885).
Nový převrat v Bulharsku (1886).
České státní právo za vlády Beustovy (1887).
Srbsko za Milana Obrenoviče IV. (1889, 1890).
Sněmy Karlovické a Srbská Vojvodina (1890).
Naše jubilejní výstava (1891).
Země koruny české dle nového sčítání (1891).
Z dnešního Bulharska (1892).
Rumunská otázka v Uhrách (1892).
Uherská železniční politika v Bosně (1892).
Maďaři a armáda (1892).
Dílo Schmerlingovo (1893).
Přímé volby do říšské rady (1894).
František Rački (1894).

pojaty do přehledu v poznámce) bývaly podepsány pseudonymem *Vlad. Svoboda* nebo *Pavel Janota.*

Veliká jest suma literární práce, kterou Toužimský vykonal, je však roztroušena, a žel Bohu, sotva bude kdy sebrána. Psával z největšího dílu proto, že si redaktoři nebo nakladatelé u něho objednávali, čeho jim bylo třeba. Proto vyšlo od něho jen málo samostatných knih, z nichž nejobjemnější a také nejdůležitější jest historie r. 1848 v zemích koruny české *Na úsvitě nové doby.*

Toužimský byl od přirozenosti člověk tichý, jemný, měkký, srdečný, pravá holubičí povaha, dobrotisko, jež nedovedlo nikomu nic odepříti. Veřejným životem naším se ustavičně zabýval, sám však v něm vystupoval jen po skrovnu. Někdy přednášel, některou dobu pracoval ve výborech jednoty žurnalistické, Ústřední matice školské, jubilejní výstavy, ale jinak své místo spatřoval u psacího stolku. Ač uměl řečniti a byl zkušený politik, nevystupoval na tribunách, neucházel se nikdy o žádný mandát. Nevyhledával ni zisku ni slávy, byl neobyčejně skromný. Za mladistvých let obliboval si náhledy nejen svobodomyslné, nýbrž i radikální, ale to jen v theorii, kdežto v životní praxi býval vždy mírný a povolný, s nikým neměl

---

Ludvík Košut a uherský stát (1894).
Před třiceti lety. Vzpomínka na ministerstvo Belcrediovo (1895).
Ministerstvo Badeniovo (1895).
Hrabě Taaffe a česká otázka (1896).
Česká koruna a volební oprava (1896).
Bohuslav Šulek (1896).
Car Mikuláš II. (1896).
Baron Hirsch a jeho miliony (1896).
Bulharská universita (1896).
Ristić o srbské válce r. 1876 (1896).
O všeruské výstavě v Nižním Novgorodě (1896).
Dr. Julius Grégr (1896).
Světová dráha sibiřská (1896).
Rusko-čínská železnice (1897).
Turci a Řekové (1897).
Letošní popis obyvatelstva na Rusi (1897).
Boj o Makedonii (1897).
Národní jednota srbsko-charvátská (1897).
Kopitar, Vuk a Aprilov (1897).
William Ewart Gladstone (1898).
Bismarck a jeho dílo (1898).
Vzpomínka na Michaela G. Čerňajeva (1898).
Hrabě Jan Harrach (1898).
O nejnovějším ruském dopravnictví (1899).
Rusové na Ljao-dunu (1899).
Stoleté jubileum A. S. Puškina (1899).
Číňané a Evropané (1899).
Ruský pochod do Indie (1900).
Gajo F. Bulat (1900).
Revoluce v Číně (1900).
Současné Charvátsko (1901).
Ministr Alois Pražák (1901).
Sibiř jindy a nyní (1902).
Na Šipkinském Balkáně (1902).
Boj o jižní Ameriku (1903).
Dr. Rieger a kabinetní list z 8. dubna r. 1848 (1903).
Revoluce v Srbsku (1903).

půtek, nikomu stébla přes cestu nepoložil, nikomu drsného ani ostrého slova neřekl, každému rád posloužil a pomohl. Přílišné jeho dobroty nezřídka byla zneužíváno. Žil mezi syny světa, ale vždy zůstával synem světla. Předčasná smrt zbavila dne 22. července roli českou a slovanskou tichého, věrného, horlivého dělníka, jehož zásluhy ani doma neřku u bratrských národů nebyly náležitě oceněny.

R. O.

Karel Maydl.

V sobotu 8. srpna zemřel náhle, raněn mrtvicí, na své ville v Dobřichovicích dr. Karel Maydl, řádný profesor chirurgie na české universitě a primární chirurg všeobecné nemocnice. Hřbitůvek českých chirurgů se rychle plní: Weiss, Michl, Zdeborský, Raab, Vávra, Albert a nejnověji Maydl. Příliš mnoho jmen a příliš těžké ztráty za jedno desítiletí. Českou chirurgii a její pěstitele stíhá krutý osud. Největší ztrátu hlásíme se skloněným čelem dnes. Reorganisátor české chirurgické vědy, zakladatel nové, moderní české školy ranlékařské příliš časně dokonal svůj život, bohatý velikými vědeckými činy.

Shaslo jemné, milé oko, oněměl výmluvný ret a schladla dovedná ruka, která tisícům a tisícům vrátila ztracené zdraví. Pořád ještě nechceme věřiti neúprosné pravdě. V březnu psali jsme nadšené články na oslavu padesátých narozenin Maydlových a potěšeni zdánlivým ústupem nemoci, která od dvou, tří let tížila velikého českého učence, doufali jsme, že dobrý náš učitel ještě mnoho vykoná pro českou vědu. Snad jsme se přelhávali. Každý z nás věděl, jak nebezpečná jest jeho choroba, a každý rád věřil, že jest překonána a že vědce všem milého nebude již oddalovati od blahodárné činnosti jeho.

Náhlá smrt Maydlova vzkřísila náš rozum, vzbudila chladnou úvahu o zlé nemoci, která je bez ohledna, ať zasáhne kohokoliv, třeba vynikajícího lékaře.

Jsme z těch, kdož byli účastni dvou period české chirurgie. Zesnulý předchůdce Maydlův, nezapomenutelný první profesor ranlékařství na znovuzřízené universitě české dr. Vilém Weiss, byl znamenitým chirurgem, ale představitelem staré, konservativní, předantiseptické chirurgie. Kdo měl příležitost pozorovati znamenitou zručnost a rychlost Weissovu při operaci, obdivovati se jeho znalostem anatomickým a vědomostem z historie lékařství, neodváží se odbývati příkře činnost tohoto českého učence, zvláště také z toho důvodu, že byl na svém místě jako český člověk a dobrý organisátor celého vysokého českého učení lékařského. Když však mladé naše hlavy viděly moderní pokrok vědy chirurgické všude kolem kvésti a se povznášeti, nemohly se ubrániti přání a touze, aby i na naši lékařskou fakultu dostavil se nový, moderní, vědecký ruch v rychle se rozvíjející vědě ranlékařské. Osud zasáhl do běhu událostí. Weiss zemřel poměrně ještě pln mužné síly. Přišel Maydl, a jako by svěží vánek

zavanul síněmi české ranlékařské učebny. Nastala nová doba. Práce šla rychle novému neunavnému profesoru od rukou, netrvalo dlouho a české ranlékařství mohlo se směle postaviti po bok moderním chirurgickým školám kulturních národů evropských. Kolem Maydla skupila se celá řada nadšených žáků, a v několika letech vznikla moderní česká škola chirurgická. Mnoho žáků Maydlových působí teď po vlastech českých a přispívá moudrou i účinnou radou v chirurgických nemocech četným jedincům. O české chirurgii mluví též cizina s úctou. Česká chirurgická literatura rychle roste, četní Maydlovi vyučenci ji pěstují.

Uvážímeli všecku tu velkou práci jediného člověka, který ze zanedbávaného lánu v krátkosti vykouzlil zelený, bujný pažit, pochopíme, proč při zprávě o úmrtí Maydlově, o zániku všech skvělých nadějí tak mnohé oko se zarosilo.

Karel Maydl narodil se 10. března 1853 v Rokytnici u Vysokého nad Jizerou. Gymnasium studoval v Praze a v Jičíně. Promoval na Pražské universitě 7. prosince 1876. Rok po tom stal se operačním chovancem na chirurgické klinice předčasně zemřelého profesora Heine v Praze. Roku 1878 poslán byl do Bosny a Hercegoviny a pobyv tam jedenáct měsíců, jmenován jest asistentem profesora Alberta v Inšpruku. Roku 1883 habilitoval se jako soukromý docent chirurgie na universitě Vídeňské, v l. 1885 a 1886 účastnil se války srbsko-bulharské a působil jako přednosta vojenské nemocnice v Bělehradě. Za své vynikající služby v této válce byl vyznamenán řádem sv. Savy. Od r. 1886 do r. 1891 byl odborným přednostou chirurgického oddělení na všeobecné poliklinice Vídeňské. Roku 1890 jmenován jest mimořádným profesorem a přednášel o chirurgii válečné; r. 1891 jmenován řádným profesorem chirurgie na české universitě a primárním chirurgem všeobecné nemocnice Pražské.

Vědecká literární práce Maydlova jest veliká; napsal více než 70 vědeckých pojednání, monografií a knih. První jeho práce vyšla v r. 1878 v Zeitschrift für physiologische Chemie a pojednala »O původu glykogenu;« v ní dokázal autor, že glykogen nevzniká z uhlovodíků, nýbrž z bílkoviny. Téhož roku přinesl Časopis lékařů českých Maydlův feuilleton »Z polní nemocnice Lisecké.« Nejstarší orgán lékařů českých vykazuje dlouhou řadu Maydlových cenných příspěvků, z nichž uvádíme: »O trhlinách a vymknutí šlach,« »Chirurgická kosmetika,« »O chirurgii břišní,« »Význam antiseptického léčení ran na pokrok v moderní chirurgii« (vstupní přednáška Maydlova na české universitě), »O novém spůsobu provedení jejunostomie co příspěvek k nauce o radikálním a paliativním léčení zúžení pyloru,« »O hlízách podbráničních,« »Prvé případy radikálního léčení rozštěpeného měchýře,« »O zvratném uskřinutí vejcovodu a přívěstku červíkovitého v kýlách tříselných a stehenných,« »O chirurgii žlučníku a hrubších žlučovodů,« »O transperitonealní drenáži transperitonealních hlíz jinak nedostupných.« Do Eiseltovy odborné pathologie a therapie napsal Maydl celé veliké oddíly: »Rakoviny a nádory,« »Cizí tělesa v průduškách,« »Chirurgické nemoci hrtanu a průdušnic,« »Nemoci štítné žlázy.« Jako docent a mimořádný profesor Vídeňské university přispíval do mnohých německých časopisů a archivů

Z knih a monografií samostatně vydaných sluší jmenovati: »O žaludeční rakovině,« »O ecchinococcu pohrudnice,« »O hlízách podbráničných« a konečně první oddíl velké české Maydlovy chirurgie »Nauku o kýlách.« Českou učebnou knihu chirurgickou slíbil svým posluchačům Maydl ve své úvodní přednášce, ale vydána jest toliko první část knihy té, pro nemoc nemohl autor napsati více — to je pro českou vědu největší škoda, kniha Maydlova byla by se jistě stala ozdobou české odborné literatury.

Jako operatér vynikal Maydl hlavně v chirurgii břišní. Zde určil několik nových operací, které zdomácněly v celém chirurgickém světě. Je to především jeho *jejunostomie*, kterou zavedl do chirurgie r. 1887; technika *kolotomie* Maydlem nemálo získala a modifikace této operace jím určená a popsaná došla všeobecného přijetí nejen u německých, ale i u anglických a amerických chirurgů. Maydl prováděl svou zvláštní methodou tubagi hrtanu při těžkých operacích v ústech a nosu, aby krev nestékala do něho a nepůsobila poruchy v plících. — Při obtížné a nemocného velice soužící zrůdnosti ectopie měchýře močového určil Maydl spůsob operace, který bude snad v chirurgii vždy platiti a nedopustí, aby jmeno vynálezcovo v dějinách ranlékařství zapadlo. Pro operaci tuto vyhledávali Maydla trpící z daleké ciziny.

I chirurgie mozková a hrudníková byla Maydlem pěstována. Při retroperitoneálních nedostupných hlízách určil Maydl zvláštní methodu, která v několika případech se dobře osvědčila.

Nemůžeme se tu dále šířiti o literární a operativní činnosti zesnulého českého ranlékaře, bylo by k tomu potřebí velmi mnoho místa.

Jedné vlastnosti Maydlovy nesmíme ještě zapomenouti. Byl znamenitým učitelem, znamenitým klinikem. Nejlépe bylo to viděti na klinických případech, které přišly z nenadání a které Maydl předváděl svým posluchačům. Při svých výkladech dovedl toho, že posluchač myslil s ním a s ním se dopátrával jednotlivých příznaků a konečně diagnosy. Každý pozorně poslouchal přednášejícího, a zdálo se mu, že sám případ popisuje, sám činí rozpoznání. Jako klinický učitel zůstane Maydl svým posluchačům nezapomenutelný.

Jak byla práce Maydlova ceněna i za hranicemi, viděti z toho, že byl zvolen členem Pařížské chirurgické společnosti. Ta má dvojí druh členů: associées a membres correspondants; prvých je nyní dvacet, druhých šedesát. Mezi prvními dvaceti vyvolenci nalezal se chirurg český vedle největších chirurgů přítomné doby.

Říká se, že nikdo na světě není nenahraditelný. Možná, že se i za Maydla nalezne náhrada, ale nalezne se těžko, a my všickni, kdo jsme aspoň poněkud ve styku s českou vědou lékařskou, víme, že nástupce Maydlův bude muset mnoho činit, aby odkaz svého předchůdce zachoval, nadtoť aby jej rozmnožil.

Dr. *Erazim Vlasák.*

Obzor divadelní.

Činohra.

Dvě historické hry: *Falkenštejn* od Jaroslava Hilberta a *Jan Žižka* od Aloisa Jiráska. Vlastně bychom měli mluviti pouze o jedné skutečně historické hře. Neboť Hilbertův Falkenštejn, ačkoli pracuje se vším zevnějším apparátem historického kusu, ani sám se za historický nevydává. Za to Jiráskův Jan Žižka je historickou hrou par excellence, jakou se může pochlubiti málokterá divadelní literatura, pokud se týče zachycení a proniknutí líčené doby. Že obě zcela protilehlé hry svádíme pod jeden nápis, přinesl rozmar náhody, která oběma hrám dala sledovati bezprostředně za sebou v pořadí původních novinek uplynulé saisony Národního divadla.

Že Jirásek napíše někdy velikou národní hru z doby husitské nebo o samém jejím slavném válečníkovi, bylo jisto do té míry, jak lze jen s jistotou v životě člověka počítat. Kdy by ani nebylo jeho bohatého materiálu, sneseného k jeho románovým skladbám, ani jeho těsně intimního, láskyplného přilnutí k velikým těm dobám českých dějin a jejich představitelům, již sama dramaturgická činnost proslulého románopisce směřovala k tomu, že zobrazí nám kdysi na scéně kus historické pravdy ze slavné doby, jak ji postřehl zrakem učence a srdcem básníka. Avšak, že by Hilbert, autor veselé aktovky »Hodinu manžely« a psychologicky založené »Viny« pocítil někdy touhu zablouditi do minulosti, nebylo lze tušiti. Pro vysvětlení toho zjevu namanují se nám pouze zevnější důvody. Že by byl básník vytvořením Falkenštejna vyhověl neodolatelné vnitřní potřebě, popírá sama hra, její umělecké kvality i všecek její duch a ráz.

Falkenštejn nesnaží se býti ani tak historickým, aby alespoň zdání určité historické doby prochvívalo jeho vzduchem. Spisovatel naopak zcela úmyslně nám připomíná současnost. Mluvíli Janovic o tom, že má potřebu »protestovati,« cítíli Falkenštejn pohrdání k oddané »české rase« (Thun!), nevíli Vácslav, zda vůbec někdo Falkenštejnu »imponuje«, a zníli se scény slova jako »verse« a »konstatovati,« neměl spisovatel zajisté v úmyslu přiblížiti nás konci třináctého století. Avšak což slova! Ale ani duch, barva celého dramatu nevyznívá tónem vyvolené doby. Hilbert není ani tak historickým, jako je na př. Viktor Hugo ve svých romantických dramatech. Z každého díla Hugova, ať již se jmenuje Hernani, nebo Marion Delorme, nebo Král se baví, vyznívá celkový tón, který zvučí ku podivu souhlasně s duchem let, do nichž je položeno. Falkenštejn nepřináší ani v tomto smyslu nic dobového.

Pravíte si tedy, že autor chtěl vyjádřiti novou, smělou myšlenku, jejíž demonstrování dalo se provesti pouze pod krunýři a helmicemi. Ale ani té zde není. Falkenštejn je prostě dramatem ctižádostivého muže, který se sklame ve svých výpočtech. Zápas mezi ideou »moci ústřední s Habsburky v čele« a mezi říší »české kalužiny« jest jenom slovy naznačován, a to ne vždycky na prospěch »samostatných Čech«! Idea »samostatnosti« Čech byla by se musela zcela jinak vyscénovati.

Byla by musela býti ohniskem dramatu, a za její vítězství byl by musel svůj život obětovati zcela jinaký muž, než jakého líčí autor ve svém Záviši. Však také postav, bojujících za myšlenku svobodných, samostatných Čech, bylo by nutno bývalo hledati spíše v jiných dobách české historie. Záviš chce v prvé řadě dobyti sám trůnu, uchvátiti moc pro sebe a svoji rodinu, má na mysli své sobecké prospěchy, — a tu i jeho domnělému zápasu za svéprávnost české koruny — kdy by býval i sebe lépe dramaticky proveden — bylo by silně ubylo pravděpodobnosti. Také sympatie. Tam, kde není ryzosti úmyslů, není také skutečné velikosti cílů.

V celé hře Hilbertově není mimo historická jmena osob a některé zevnější údaje historického ani za mák. A to je škoda. Neboť právě historicky zjištěný Záviš a dějinami doložená jeho postava a osud jsou mnohem zajímavější a poetičtější, nežli naším básníkem vymyšlený děj hry a z jeho fantasie vyrostlé postavy. Přečtemeli si dějepiscem prostě líčené příběhy Závišovy, dojímají nás více, nežli autorem vybásněné události. Neboť historie Závišova v kuse nás vůbec nedojímá. Hilbertův Záviš je moderní nadčlověk, který má sice železnou vůli, nezkrotnou energii, chtění vypjaté nad vlastní okruhy, tedy v jistém smyslu tragická osobnost, ale jeho zápas ztroskotává se o malicherné klopýtnutí, které mu nastrojila lest ženy. Hyne bez našeho soucitu a jeho výkřik »Fi, ženo!« kterým uznává svoji porážku dříve, nežli byl zcela poražen, působí sice zevnějším divadelním dojmem, ale v duši divákově budí opak toho, co autor zamýšlel.

Je nevysvětlitelno, proč básník Hilbert nezachránil z historie pro svého hrdinu alespoň to individuální faktum, že Záviše sám byl básníkem, jehož písně získaly mu veliké obliby u žen i lidu. Co z tohoto rysu mohlo vyplynouti vděčných momentů, a jak by byla z něho sama doba »minnesängrů« vyzněla plným tónem! Ovšem pak by byl asi padl onen tvrdý muž, který krále kruší pohledem, jak se jeví Záviš v nynějším Hilbertově pojetí, ale kdož ví, zdali by se to bylo nestalo na prospěch kusu, který docílil při svém scénickém provedení po některých aktech pěkného zevnějšího úspěchu, ale nezaujal pozoruhodnějšího místa v repertoiru.

Nicméně má hra některá působivá místa. Zvláště zakončení třetího dějství je silně dramatické. Veliká řeč Závišova jest prodchnuta vzletným pathosem, který do jisté míry strhuje. Anežka Přemyslovna není špatně myšlena, ale herecká její reprodukce byla na újmu básníkovu obrazu. Také v dikci vyskytují se tu a tam pěkné poetické a plastické obraty. Scéna jest mnohde velmi barvitá, jindy jest v ní dost ruchu a šumu, což působí tím mileji, že únavné délky a nekonečné monology, sledujíce jeden za druhým ne v příčinné, ale jen v časové souvislosti, nejsou ve Falkenštejnu ojedinělým zjevem.

Avšak ani vyjmenované přednosti, k nimž náleží i důsledné vylíčení moderního Záviše, a jež znova potvrzují Hilbertovo nadání, které bude muset ovšem příště podati silácký výkon, aby se osvědčilo do té míry, co od něho mnozí očekávali po přeceňované Vině, nevynikly ze hry tak jasně a určitě, jak by byly zasluhovaly. Zdá se, jako by kolem hry se vznášel dusný mrak, který nedovoluje, aby

prosvitly její barvy a světla v plném jasu; že tu něco, co tíží její vzlet a přišlapává ji k zemi, kdy nejprudčeji by se chtěla od ní odpoutat, je tu něco, co láme její účin i na její nejsilněji vyniklých vrcholech. Je to její *řeč.*

Spisovatel zápasí, aby vytvořil svůj osobitý styl. To je samo sebou snaha ryze umělecká a chvalitebná; avšak osobitý styl českého spisovatele musí býti především českého ducha a za druhé nesmí odlišnost vyhledávati za každou cenu — i za cenu obratů, které vyjadřují *opak* toho, co spisovatel vlastně chtěl říci, a mnohdy i za cenu nejasnosti. Na tomto, prostě řečeno, scestí stanul spisovatel celou patou v dramatě Psanci, ale jakkoli ve Falkenštejnu již značně uhnul, abychom se vyjádřili jeho způsobem, přece nalézá se ve svém politováníhodném bludu ještě tak hluboko, že nelze ani pomysliti na plné prolomení jeho sil již v pracích nejbližších. Horník, hledající s poctivým úsilím, jehož si zcela vážíme, zlatou rudu — a vlastní styl je z nejcennějších skvostů umělecké individuality — zapadl, bohužel, do chodeb. ze kterých nebude mu tak snadno se vyprostiti. Přichází sice již k vědomí, ale je posud příliš vyčerpán a nemá sil, aby odhodil všechen hluchý kámen, ba ani ještě ho dobře nerozeznává, i má mnohdy za drahokam a drahokov, co je pouhou slídou nebo všedním kyzem.

Předně je celá řeč Hilbertova prosáklá až na dno němčinou. Na každé stránce naleznete řadu dokladů, které zarmucujícím, mnohdy i neuvěřitelným způsobem dokumentují, buď že spisovatel vědomě napodobí německou vazbu a ducha řeči, nebo že zabředl při českých slovech do německého myšlení. Místy působí Falkenštejn jako špatný překlad z němčiny. Nemůžeme se obírati do podrobna důkazem tohoto tvrzení, ale uvedeme aspoň některé křiklavé příklady.

Místo podstatného jména užívá Hilbert napořád náměstky týž, tato atd., kteréž vazby již i sami Němci mají po krk. (»Vrhnu poplachu do země, co ho *tato* ještě neslyšela,« str. 42. »Aby se odvážil zmatků, které smrtí Falkenštejnovou povstanou a postaral se o *tuto* (!)« str. 76. ». . . abys nesla korunu, ale jí osud dal jen suchý úděl, vysoko, vysoko zvedati *tuto* (!!) pro korunovaného!«, str. 81. ». . . že tvé podrobení králi Václavu jest upřímné, odpřisáhneš věrnost *tomuto* pro . . .,« str. 131.)

Z příčestí tvořená přídavná a podstatná a z přídavných podstatná jsou zřejmě německého původu. (»Vyšlý za sebou, stvořil jsem,« str. 71. »Tato hrozná jest svatá!« str. 85. »Uniklý těmto,« str. 112.)

Zřejmé germanismy jsou: »odlišně jiných« (str. 9.), »jedeš sebou« (!) na str. 14., »slába z toho« (str. 15.), »ročí třemi lety« (str. 15.), »nebudu-li rychle utěšena« (str. 16.), »pořad rozhodnu sám« (str. 54.), »kdyby byl neměl naši shovívavost za sebou« (str. 76.), »případ jest ten« (str. 78.), »jimž záviděno« (str. 79.) »pro případ potřeby mladého muže« (str. 79.), »jsem posloucháns« (!!), str. 130. atd.

Autor zavádĕn je snahou o vlastní výraz tak daleko, že i napíše něco jiného, nežli chtěl říci. Na str. 15. praví Kunhuta ». . . a baviti se vzpomínkou na nesčetná pokořování, kterých jsem se podjala«. Autor chtěl říci, že Kunhuta musila *snášeti* mnohá pokoření,

ale praví, že mnohé pokoření *způsobila*, neboť podjati se čeho znamená vykonávati něco.

Spisovatel nenávidí i českou obvyklou scénickou poznámku »odejde, odejdou, odcházejí«; u něho musí všecko pryč: »klíčník pryč,« »Mlada pryč,« »obě pryč,« protože Němci užívají scénické poznámky »ab«. Píše také zcela nesprávně: »pak nenabude nitro *víc*,« »nežádej ode mne *více*, co žádáš!« »A já dnes toužila jas, radost« (!) »Rukystisk.« Také v závorkách bývají někdy přepodivné věci. »Kněžice se provaluje« náleží ještě k pokynům nejsrozumitelnějším. Za to předpisuje autor na str. 86. herečce vztyčení, které jest vlastně shroucením, a to se dalo pohybem zajisté již mnohem nesnadněji projeviti.

Můžeme se upřímně vyznati, že nás unavuje toto vyhledávání nesprávností a nečistot v řeči. Ale zde vyzývala nás přímo povinnost, abychom v zájmu českého divadla řekli přímo a bez obalu nadanému spisovateli, že na této cestě nenajde, co hledá. A to jsme nesnesli ani desátou část toho, proti čemu bychom se měli ohradit. A při všem tom je nejhorší, že celý ráz stylu je nečeský a při čtení se zdá, jako bychom celá místa při českých slovech slyšeli zároveň německy znít! Tu nelze nežli spisovatele důtklivě varovati. Snad je posud čas, snad je mu možno ještě se vzpamatovati. Snad dolehnou k jeho smyslu a srdci slova, která nejsou ani nepřátelská, ani předpojatá. Ale obáváme se, že autorova osobnost, jak vystupuje z dedikace díla a naléhá, že i »Slované balkánských zemí a Rusové,« chtějíli překládati Falkenštejna, musejí žádati za svolení autorovo, nalézá se již v onom stadiu, kdy jest již marno všecko upozorňování a domlouvání. Také spory, vzniklé před provozováním hry, nemluví ve všem příznivě pro spisovatele, ačkoli nelze upříti, že nemohlo býti pro představení kusu vybráno nepříznivější doby, nad druhou polovinu května. V provedení kusu zvláště vynikl pan Vojan v titulní úloze; také paní Laudová se statečně držela v úloze králové Kunhuty.

Dalli Hilbertův Falkenštejn hojně příčin k steskům, způsobil za to Jiráskův *Jan Žižka* mnoho radosti a srdečného potěšení. Jeho premiéra dne 4. července byla divadelní událostí, jaká již po léta nerozvlnila zájem i širších vrstev lidových pro českou činohru. Bylo by mýlkou domnívati se, že to byl jen slavnostní rozruch při položení základního kamene k Husovu pomníku, který způsobil neobvyklý úspěch Jiráskovy novinky; ovšem přispěla k rozjaření v hledišti též slavnostní nálada, ale zájem o hru byl již před tím hluboký a byla posuzována všeobecně jako významný čin domácího literárního umění.

Je zajímavo, že autor, který se nalézá právě na výši mužných let a básnického tvoření, o dvě desítiletí a více starší, nežli jeho moderní předchůdce, podal historickou hru, vyhovující mnohem dokonaleji moderním a nejmodernějším požadavkům, které činí literární kritika u každé současné hry. Chcemeli, aby kus, jehož děj odehrává se v nynější době, byl věrným jejím obrazem a osoby jeho aby byly životny a prodchnuty jejím duchem, žádáme ovšem, aby i hra historická byla zase věrným obrazem své doby a osoby její aby zase žily jejími názory a jejím cítěním. V tom ohledu je Jiráskovo dramatické epos pravým mistrovským dílem. Připadá nám, jakoby nás spisovatel

přímo uváděl mezi lidi, kteří znova před námi ožili z těch slavných a krvavých dob. Každá z těch postav žije a dýchá, jako skutečná lidská bytost, myslí a mluví, jak jenom tenkráte lidé mohli mysliti a mluviti. Řeč Jiráskova obrazu zní jak zvon a je prosycena tak dokonale českým duchem a promlouvá z ní nálada svérázné doby tak úchvatně, že jsou okamžiky, v nichž zapomínáte na divadlo a slyšíte mluviti samu minulost. Jak jen je v Jiráskově díle kreslen sám hrdina dramatu, veliký vůdce božích bojovníků! Tak čistě lidsky, tak zcela bez posy, tak zcela český člověk s měkkým srdcem a s železnou hlavou! A za ním, co jmeno, to zcela osobitá, odlišná bytost, a je těch jmen na devadesát!

Děj Jana Žižky odehrává se v letech 1421—1424. Již samy dějiny učinily Žižku spíše hrdinou eposu nežli rekem tragédie. Realné drama o Žižkovi, které nesmělo vyhledávati soustředění v nějaké vymyšlené romantické historce, je tedy přirozeně spíše řadou obrazů, nežli jednolitým celkem. Ale což nemá historický obraz stejného uměleckého oprávnění na scéně jako drama, tragédie a kterýkoli jiný druh dramatické tvorby? A nebude-li míti stále oprávněnějšího významu? Čím hlouběji budou pronikati požadavky historické věrnosti, ba přesnosti, tím spíše bude každá historická hra možna již jen jako historický obraz. Shakespearova královská dramata nejsou ničím jiným, nežli řadou historických obrazů, a Shakespeare měl přece svrchovanou svobodu fantasie!

Avšak Jiráskův obraz je přese všecko i scénicky velice působivý. Tak první jednání je do té míry dramaticky účinné, že v málokterém plnokrevném dramatě naleznete podobně mocných dojmů. Hned od počátku, od vysoce charakteristické scény kumánského kapitána až po sám konec, kdy král Sigmund uprostřed krásných paní a panen brněnských se dovídá, že Žižka unikl z nepřátelského obležení a zasoptí v bezmezném vzteku: »Bestie slepá!«, je v celém aktě tak působivá gradace, že již samo toto jednání vydá za řadu dramat. Také v ostatních obrazech, ač nedosahují působivosti prvního dějství, jest mnoho účinných scén. Avšak na prospěch rychlejšího spádu děje bylo by dobře, kdy by se autor odhodlal k některým zkratkám, zejmena v druhém jednání.

V Jiráskově Janu Žižkovi dostalo se nám moderní historické hry, která vždy bude znamenati jeden z nejkrásnějších úspěchů ryze české dramatické literatury. Bylo by na prospěch pokroku a rozvoje našeho domácího umění, kdyby proslulý autor nezůstal na této první vítězně dobyté hradbě. Těšíme se, že Jirásek dá našemu divadlu vše, co má. A on má a může nám dáti i Husa i Jiříka Poděbrada a celou tu skvělou husitskou dobu! Očekáváme ji od něho v řadě barvitých obrazů, jichž jeho Žižka budiž nádherným prologem!

Také scénické vypravení Jana Žižky bylo svátečním dílem našeho divadla. *Jan Ladecký.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. srpna 1903.

Letošní oslava Husova. »Pryč od Říma« a práce pro pruského krále. Krajinské výstavy v Pardubicích, Hořicích a Třebíči. Živelní pohromy. Proč není svoláván český sněm? »Nestrannost« dr. Körbra vůbec a při obsazování soudcovských míst zvláště. České vítězství v Hranicích. — Kdo vládne v Uhrách. Úplatková afféra. Guvernér Řecký hr. Lad. Szapary sesazen. Košut zase v čele obstrukce. Demise hr. Khuena. — Katastrofa Bilečská a její oběti. — Baron Burian říšským ministrem financí. — Lev XIII. †. Nový papež Pius X. — Povstání v Macedonii. Zavraždění ruského konsula v Monastiru. — Cesta rumunského krále do Išlu.

Památka Husova byla u nás letos uctěna takovým spůsobem, že den 5. července byl všeobecným národním svátkem. Vrcholem slavností po celé vlasti konaných bylo položení základního kamene k důstojnému pomníku Husovu na Pražském Staroměstském náměstí.

Pohříchu objevil se v patách za tím nový vřed na našem národním těle. Všem soudným lidem bylo od samého počátku zřejmo, že hnutí »Pryč od Říma« od Schönererovců na české půdě prováděné jest agitace nikoli náboženská, nýbrž politická a národní, pangermánská, k tomu směřující, aby český národ a jeho země tím spíše byly pohlceny od matky Germanie, vlastně od Pruska. Nyní se ukázalo, že jsou už i čeští lidé, kteří se s německými organisátory a vůdci této akce spolčují a pro ni na české půdě působí. Pěkných časů jsme se dočkali! Zvykli jsme tomu, že se našel český orgán pro vraha křesťanských dívek, nyní budeme zvykati tomu, že jest i český orgán pracující mezi námi pro pruského krále! —

V Čechách dvě města, Pardubice a Hořice, na Moravě pak Třebíč uspořádaly toto léto s velikým nákladem znamenité výstavy krajinské, jež jsou jim ke cti a z nichž se celý národ může těšiti. Bohu žel, že i tato radost naše byla zkalena, a to hospodářskými pohromami, které v polovici července byly krupobitím a průtržemi mračen způsobeny asi v 1100 našich obcí. Škody jsou ohromné, následky hrozné. Aby byly zmírněny, je svrchovaně třeba, aby stát a země bez prodlení a vydatnou měrou přispíšily ku pomoci. Ale stát si dává na čas, a není ani slova slyšeti o tom, že by vláda chtěla svolati český sněm, kterému takto nastal nový naléhavý úkol, kterému však letos nebylo ještě ani dopřáno času, by vyřídil zemský rozpočet na běžící rok! Jest věru úžasno, jakou praxi s námi Vídeňští páni provádějí — a jak pokojně ji snášíme.

Dr. Körber jako několikeronásobný ministr pilně užívá příležitosti, aby hned v tom, hned v onom oboru se vyznamenal. Ke konci července obsadil v Čechách množství soudcovských míst takovým způsobem, že při tom němečtí adjunkti vesměs přeskočili 38 až 55 kollegů. V české veřejnosti ozývaly se jen hlasy nevole, Němci však byli úplně spokojeni; a to je dr. Körbrovi hlavní věc: on se svým kabinetem jest dle firmy nestranný, ale skutkem vládne pro Němce.

Ve všech zemích koruny české. V Slezsku se všecko vede tak, jak sobě žádá německá menšina, jejíž vůdcové jsou naskrze proniknuti duchem prušáckým. Je v tom prazvláštní státnická moudrost, že Vídeňští páni v rakouském Slezsku slouží molochu germanisace nehrubě jinak, než se děje v Slezsku od Prusů zabraném. A na Moravě v leckterém městě nepatrná hrstka Němců, židů a odřezanců, Vídeňskou přízní

podporovaná, pořád si ještě smí dovolovati křiklavých ano skandálních věcí, aby se udržela při vesle a mohla na veliké většině české prováděti zpupnou libovůli. Tak bylo po dlouhý čas také v Hranicích; ale posléze jsou také tam německé praktiky na dno vyčerpány, a volbami v minulých dnech provedenými dostalo se Čechům většiny v městském zastupitelstvu. Hlavní zásluhu o toto konečné vítězství po dlouhém zápase má statečný vůdce Hranických Čechů dr. Šromota. —

V Cislajtanii se už bez fíkového lístku vládne absolutisticky, jediná hubená kráva, článek 14., pohlcuje celé konstituční stádo. Jinak v Uhrách. Tam sněm, arci jen maďarský, zasedá i v čas letních veder a kyselých okurek, a sám jediný rozhoduje, co se v zemi díti má a nemá. Ač nad ním provozuje moc radikální obstrukční menšina, nikdo se neodvažuje učiniti, co by nebylo uzavřeno na sněmu. Proto na ten čas nemusí v Uhrách nikdo ani daní platiti ani k odvodu se stavěti. Jiní činitelé než sněmovní, ani nejvyšších nevyjímaje, spravují se jen vůlí, kterou národ projevuje skrze své zastupitelstvo.

Štěstí a sláva hraběte Khuena trvaly náramně krátko. Čtyři neděle rokoval uherský sněm o jeho programní řeči; potom jednoho krásného dne povstal poslanec Pap a oznámil, že jej chtěli podplatiti a dávali mu tisícovku za každý den, kde by ve sněmovně neobstruoval. Mravní cit maďarského národa strašně se pobouřil; František Košut vrátiv se do sněmovny prohlásil, že jeho ujednání s Khuenem pozbylo platnosti, a postavil se opět v čelo obstrukce. Sněm zvolil komisi k vyšetření úplatkové afféry a odročil se, až by mohla podati zprávu. Řěcký guvernér hr. Ladislav Szapary, důvěrník Khuenův, se přiznal, že peníze ku podplacení Papa dal ze své kapsy. Byl z úřadu svého propuštěn, a ministerský předseda Khuen putoval (6. srpna) do Išlu nabídnout svoji demisi. Panovník ji hned přijal, opustil k vůli uherské krisi své letní zátiší, aby se odebral do Vídně a pak do Uher. Dne 19. zavítá do Pešti. Jak krise bude rozřešena, nikdo v tu chvíli neví. Zcela jisto jest pouze to, že věc pro Maďarstvo dopadne dobře; opposice nepovolí, leda když v příčině vojenské budou Maďarům učiněny důležité koncese, kterých si posavadní vládní strana zrovna tak přeje jako oppoziční tygři. Uherské vojsko větší měrou nabude národního rázu. Maďaři si to umějí vymoci, jsouť politikové; u nás ostane všecko při starém, a my budeme dále toužiti, že armáda, tak ohromných obětí od nás vyžadující, není k tomu, aby sloužila germanisaci.

Jednu bouři, a to bouři spravedlivého hněvu, vzbudila v uherském sněmu zpráva, že v Hercegovině dne 20. července na cvičném pochodu z Trebině do Bilče byli vojáci za ukrutného vedra k takovému namáhání nuceni, až celé desítky mužstva hned na cestě zahynuly slunečním úpalem a na sta jich bylo odvezeno do nemocnice. Následkem toho byli generálmajor Dragoni a plukovníci Török a Grünzweig zbaveni svých služebních hodností a vzati do vyšetřování; avšak není naděje, že by se tímto křiklavým případem způsobila skulina, kterou by do naší vojenské správy vnikal zdravější, pokrokovější duch.

Společným ministrem financí a zároveň nejvyšší hlavou správy bosenské se po Kallayovi stal Maďar Štěpán Burian svobodný pán

z Rajce, rozený r. 1851, vychovaný na orientálské akademii a potom zaměstnaný při rakouských konsulátech v Alexandrii, v Bukurešti, v Bělehradě, v Moskvě a v zahraničném ministerstvě Vídeňském. Od roku 1897 byl vyslancem při řeckém dvoře v Athenách. Poznal zevrubně balkánské poměry a bude svých známostí a svých nových prostředkův užívati především k rozšíření a upevnění maďarské moci a tudíž v neprospěch národů slovanských všude, kamkoli sahá nyní jeho vliv. —

Za hranicemi našeho soustátí především k sobě poutala pozornost změna na trůně papežském. Dne 20. července na věky zavřel oči Lev XIII. Po slavném jeho pohřbu sestoupilo se konklave, v němž byly dvě hlavní strany: jedna pro kardinála Rampollu, jenž by byl pokračoval v duchu zesnulého papeže, druhá pro Vanutellia, jenž by si byl méně hleděl politiky. Dosti dlouho voleno bez žádoucího výsledku; až když se — ač prý jen v mírné formě — stalo v konklave osvědčení Vídeňského dvora v neprospěch Rampollův (a to zas nejvíce k vůli Maďarům), nastal obrat: počalo přibývati hlasů kandidátu třetímu, kardinálu Josefovi *Sartovi*, který také dne 4. srpna dosáhnuv většiny dvou třetin byl zvolen a přijal jmeno *Pius X.* Dne 9. srpna byl v chrámě sv. Petra korunován.

V dlouhé řadě papežův jest řídkým zjevem nejprve proto, že jest občanského původu. Narodil se r. 1835 v Riese, na půdě království lombardsko-benátského, a byl až do r. 1866 rakouským poddaným. Rodiče jeho byli nemajetní, stařičká matka a sestry jeho až do těchto dnů žily v poměrech velmi skrovných. Sarto sám od kaplana ponenáhlu postupoval, až se stal patriarchou Benátským a kardinálem. Všeobecně se o něm tvrdí, že i v tomto důstojenství žil velmi prostě, že vždy choval živý soucit k chudině a byl tak dobročinný, až k tomu jeho důchody nestačovaly. Také mnoho jiných krásných vlastností se při něm chválí. Bude prý papežem více náboženským a méně politickým, než byl jeho předchůdce. Zvolen jest v témž věku jako Lev XIII., ale tělesně je statnější, a měl by tedy ještě větší naději, že bude dlouho panovati. Z dřívějších řečí jeho připomínají se výroky, kterými chválil lásku vlasteneckou, i soudí se z toho, že se za něho poměr papežské stolice k italskému království zlepší. —

V Macedonii ke konci července mocněji vyšlehly plameny bulharského odboje, jenž pak rychle vzrostl ve skutečné povstání. To by si Evropa ani tak nepřipouštěla, vždyť jest tam jen zase jednou vražděn křesťanský národ; ale dne 9. srpna zastřelil v Monastiru turecký voják ruského konsula A. Rostkovského, a z toho v první chvíli u diplomatů povstalo veliké zděšení, že by mohlo Rusko zakročiti a že by mohl na Balkáně povstati válečný rej, jehož konců nikdo se nedovede domysliti. Turecká vláda honem cara odprošovala, dala vraha a jeho spoluvinníka popraviti a sesadila Monastirského guvernéra Ali Rizu pašu, jehož místo zatím zastává Hasejn Hilmi paša. To je arci změna, jejíž cenu označuje dávné přísloví: čert jako ďábel. Dávnoli tomu, co rovněž turecký voják zastřelil ruského konsula Ščerbinu; když byl proto odsouzen k smrti, ruský car osvědčil takovou bezpříkladnou měkkost srdce, že projevil sultánovi telegrafem přání, aby ortel na vrahovi nebyl vykonán. To dovede toliko Slovan

Jenže o takové velkodušnosti k tureckým vrahům platí slovo písma: Nechtějte perel házeti sviním!

Makedonští povstalci vidí se nuceni podnikati boj na život a na smrt za to, co jim bylo už r. 1878 Berlínskou smlouvou od Evropy zaručeno. Rusko bylo by je už tehdy vyprostilo z nesnesitelné poroby turecké; to bylo Evropě tuze mnoho, upsala i zaručila jim na Berlínském kongrese toliko — reformy, které však zůstaly na papíře až do dnešního dne. Řeckých povstalců na Krétě se před několika lety Evropa ujala skutkem, obsadila ostrov svými vojáky a učinila tam konec tureckému barbarství. Proč podobně nejedná a jednati nedovoluje v Makedonii? Poněvadž jest tam utiskován a huben *slovanský* národ . . .

Rumunského krále Karla události makedonské pohnuly k tomu, že podnikl cestu do Išlu k císaři a králi Františkovi Josefovi a byl ve dnech 9.—11. srpna hostem jeho. Dle zpráv novinářských mu vykládal, že Rumunsko je řečenými událostmi velmi znepokojeno, že nemůže dopustiti, aby vedly k sesílení bulharské moci na Balkánském poloostrově, proto prý by se muselo i tomu opříti, aby makedonským Bulharům poskytnuta byla autonomie pod křesťanským guvernérem, po které volají. Jaká to šlechetnost od rumunského státu, jemuž slovanská velkodušnost pomohla z tureckého nadvládí k nynější samostatnosti!

Dopis amerického Čecha.

Redaktor Osvěty obdržel psaní dané v Novém Yorku dne 30. července v těchto slovech:

»»Ctěný pane!

Měli jste v Praze Husovu slavnost, na níž i já zde v dáli podílel jsem se v duchu a zběžným rozhledem do minulosti složil jsem několik veršů, jež Vám zde předkládám s tou srdečnou prosbou, uznalli byste je za hodny uveřejnění, abyste mi je do Osvěty přijal.

Budete se snad tázat, proč zrovna do Osvěty je posílám? To má svou hlubokou příčinu, kterou Vám v krátkosti nastíniti chci.

Cit lidskosti, láska k vlasti a směr mého života do budoucnosti se širokým rozhledem daly mně dvě knihy; byly to Riegrův Slovník Naučný a Vaše Osvěta.

Jsem dítě venkovských, nemajetných rodičů, kteří mně nemohli dát žádného školního vzdělání mimo venkovskou dvoutřídní městskou školu, na níž vyučoval v 2. třídě letitý učitel (při tom ale dobrý muzikant) ze starého saeculum. Chudák, ač jinak vší úcty hoden, ani pravopisu dobře neznal. To bylo ke konci čtyřicátých let. Ale měl jsem dva spolužáky, kteří v tom ohledu byli šťastnější než já, oba odešli na studie. Jeden z nich jest dnes ještě profesor na české technice (p. Jos. Šolín). Ti byli tak hodni, že když přišli na prázdniny, vynasnažovali se, aby mne aspoň něčemu přiučili; věděliť, že

mám velké vlohy a neobyčejnou paměť. P. Šolín především mne obeznamoval v chemii, němčině a těsnopisu, druhý si vzal na starost geometrii, kreslení a počty. A to se opakovalo asi 8 roků. Za ten čas pokročil jsem dost daleko, a poněvadž celé vyučování se dělo po německu, byl jsem hotový Němec. A to bylo zrovna v ten čas, kdy Hálek a Neruda rozpínali křídla na Parnase českém, o čemž mi moji učitelé ani dost málo nesdělili, a já jsem vyrůstal, netuše, že jest na světě také něco, co se cítí a jmenuje láska k vlasti!

Bylo mně zrovna 20 roků, když jednou v neděli odpoledne nucen jsem byl jíti za otcem do hostince. Přijdu tam a vidím tu mladého pána nízké postavy s velkou hlavou a velkýma očima; vidím, jak tu stále něco vykládá, hned se zlobí, hned zas napomíná, ale vše nadarmo. Poslouchav ho nějakou chvíli, přistoupím blíže a ptám se nesměle, oč se tu jedná? »Kdo jste?« táže se mne onen pán, asi stejného se mnou stáří. Sklopím oči a šeptem odpovídám. »A já jsem Karel Adámek z Hlinska; přicházím, abych obeznámil zdejší město a okolí, že péčí p. dr. Riegra bude vycházet *Slovník Naučný*, což bude na prospěch každého jednotlivce a pro slávu našeho národa« atd. atd. »O vás jsem slyšel, že jste čiperný mladík, zahanbětež tyto pány, a když oni nechtějí, tedy vy se uvolte a zde podpište, že budete dílo odbírat. Vždyť vlast naše toho nutně potřebuje, máměli uniknout z návalu nepříznivých dob.«

Taková řeč mi byla něco nového, nikdy před tím neslyšeného. Přicházelo mi to jako nějaké mysterie, jako bych se měl nějakému zlému či dobrému duchu zapsat. Dlouho jsem se nerozpakoval, pomýšleje, že 36 kr. za sešit měsíčně je sice na mé poměry hodně, ale když jinak nebude, že budu nejen hodně šetřit, k žádné muzice nechodit, ale když budu mít po práci čas, že budu celé neděle a svátky pro okolní rolníky psát a malovat modlitby, a to že mi jistě vynese tolik, abych Slovník Naučný odebírat mohl. »Ano, já to budu odebírat!« — »Výborně«, dí p. Adámek. »A nyní přicházejte často ke mně a budeme se tužit a ospalé budit.« To bylo na začátku r. 1859. »Tys to neměl dělat, zahanbils pány, kněze, učitele a měšťanostu,« domlouval mi otec druhý den. Ale stalo se. Slovníkem Naučným vyloučil jsem se ze společnosti a od té doby sedal pilně doma, každý sešit tolikrát přečetl, až jsem ho uměl z paměti.

Když r. 1871 začala vycházet *Osvěta,* byl už jsem jiný člověk; já a nemít Osvětu? Byl to vždycky svátek pro mne, když jsem si každý měsíc 4 hodiny cesty běžel do Chrudimě do knihkupectví pro nový sešit Osvěty. Bylo mně sice r. 1859 prorokováno, že odebírání a čtení Slovníka Naučného bude mým neštěstím, ale stal se opak, bylo to mým štěstím, velkým štěstím. Toho času našli se v celém Nasavrckém okresu jen 4 odběratelé Slovníka Naučného, a já byl jeden z nich. Jaký to rozdíl nyní a tehdy! Mezi tím časem přiučiv se francouzsky, rusky a anglicky, vystěhoval jsem se r. 1879 do Ameriky. Odebrav se na daleký západ, zakoupil jsem (toho času ještě levně) velký pozemek a v blízkém městě otevřel jsem lékárnu. Po několika letech jsem se k vůli dětem odstěhoval do New-Yorku a otevřel zde lékárnu. Jsem nyní 65 roků stár. Všem svým dětem dal jsem akademické vychování, jeden z mých synů již jako doktor stu-

doval ještě rok v Berlíně a dva roky ve Vídni (prof. Albert ho měl ve zvláštní přízni). Všem se dobře vede a všichni jsou milovníci českého jazyka, po domácku se u nás jen česky mluví, a proto doufám, že v mé rodině česká řeč a láska k vlasti tak brzo nevyhyne. Já pro svou osobu zabývám se jen knihami. Českých knih mám více než 1200 skvostně vázaných a mezi nimi 63 díly Osvěty. Všecko, co lepšího, z Prahy odebírám již přes 20 roků prostřednictvím knihkupectví A. Storcha; právě včera obdržel jsem 6. a 7. sešit Osvěty. Nyní z dlouhé chvíle překládám do češtiny H. St. Chamberlaina »Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts,« kteréž dílo považuji za jediné svého druhu. Čím více v něm čítám, tím více je milejší. Palackého dějiny doby Husitské, Denisův Konec samostatnosti české a Grundlagen des 19. Jahrhunderts jsou pro mne biblí života. [illegible] Čas, abych skončil. Myslím, že nyní pochopíte, proč jsem se osmělil požádati Vás za uveřejnění mých veršů v Osvětě. Považoval bych to jako pomník svého života. Vždyť jest přece dokázáno, že Slovník Naučný a Osvěta vzdělaly a vychovaly národ jako žádná kniha před tím; a také už nikdy v budoucnosti úlohu tu žádná kniha nevykoná, ježto poměry jsou již úplně změněny. A živoucím toho důkazem jsem já.

V hluboké úctě Váš

Josef Růžička v. r.,
lékárník.««

Nuže, stůjtež tu i verše p. Růžičkovy, nadepsané

Odkaz národu.

»»Vzhůru hlavu; zpříma, hrdě!
Tak já tě chci vždycky mít;
Nic cizího, tak jen v pravdě
Lidem zdárným můžeš být.

»Svoji k svému, vždy dle pravdy!«
Tak to velký otec řek,
Znát nás uče naše vrahy,
slavný odkryv Husův věk.

Děje národa nám napsal;
Přikázání zanechal:
Aby Čech vždy Čechem ostal
A za pravdu život dal.

Proto vzhůru, hrdě stůjme!
Jak on to chtěl vždycky mít;
Právo vlasti statně hajme,
Předky své se učme ctít.

Nepřátel se nelekejme!
Střelou buď náš každý hled!
K boji páže ručí mějme,
Ku předu jen, nikdy zpět!««